Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

LEKSIKON
FOR OPDRAGERE

II

LEKSIKON FOR OPDRAGERE

Pædagogisk-psykologisk-social håndbog

REDIGERET AF

A. C. HØJBERG CHRISTENSEN

K. GRUE-SØRENSEN

AXEL SKALTS

Redaktionssekretær: SVEN ALKÆRSIG

BIND II: L—Å

J. H. SCHULTZ FORLAG

MCMLIII

J. H. SCHULTZ A/S - UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI - KØBENHAVN

L

Labilitet, ustadighed, specielt m. h. t. følelseslivets letbevægelighed og følelsesreaktionernes uberegnelighed.

Laboratorium (lat. arbejdsværelse), oprindelig kun betegnelsen for kemikerens spec. udstyrede arbejdsrum, tidligt anvendt i undervisningens tjeneste for de videregående kemistuderende. W. C. Zeise (1789—1847), den første danske prof. i ren kemi, offentliggjorde 1822 en mønstergyldig plan for undervisning af 10 studerende i sit laboratorium, der var indrettet i et tidligere køkken, og i 1830'erne indførte den tyske kemiker Justus V. Liebig (1803—73) systematisk og forbilledlig laboratorieundervisning ved universitetet i Giessen. —

Efter at l. også er blevet navnet på andre discipliners særligt udstyrede lokale for videnskabelige forskninger, er det i skolen blevet udtrykket for rum, der er indrettet med henblik på elevernes mere selvstændige undersøgelser, først i fysik og kemi, siden også i naturfag og i de humanistiske fag.

Fysik og kemi. I tiden omkr. fremkomsten i 1903 af loven om højere almenskoler arbejdede forskellige skolefolk (Kirstine Meyer, Th. Sundorph m. fl.) til dels under engelsk påvirkning med indførelse af elevøvelser i mellemskole, gymnasium og tilsvarende trin. Det første primitive elevlaboratorium synes indrettet 1903 af Hans Rasmussen i et beskedent kælderrum på Ingrid Jespersens skole i Kbh., men år for år voksede antallet af l. og kravene til deres størrelse og udstyr. I vore dage hører der til et velindrettet gymnasium særskilt auditorium med amfiteatralsk ordnede siddepladser til eleverne og med demonstrationsbord (til gennemgang og eksamination) og særskilt laboratorium med arbejdsborde (til elevøvelser) 1) til mellemskolens fysik og kemi, 2) til fysik i det mat.nat. gymnasium og 3) til kemi i gymnasiet. I skoler med relativt få elever kan det særlige auditorium undværes, så eleverne i alle timer er anbragt ved øvelsesbordene med front mod demonstrationsbordet, som normalt tillige med lærerens plads bør findes på en lille forhøjning. (Den ordning, som ses mange steder, at lade eleverne flokkes bedst muligt omkring lærerens bord er kun anvendelig ved meget små skoler og må frarådes, så snart der er flere elever end til første række langs demonstrationsbordet).

I mellemskole-l. udfører eleverne alle samtidig den samme øvelse. Derfor findes bordene anbragt parallelt på 4 à 5 rækker, så eleverne alle kommer til at vende front mod tavlen og lærerens plads. I bordene er almindeligvis indlagt gas og elektricitet, medens skuffer og underskabe til elevapparater hyppig afløses af vægskabe, hvis hylder er bakker, som kan tages ud, når apparaterne skal deles om. Desuden findes en lang el. flere mindre vaske med højtsiddende vandhaner.

Gymnasiets fysik-l. er præget af, at eleverne her for det meste udfører omgangsøvelser, d. v. s. hvert hold sin øvelse, forskellig fra de andres. Bordene får derfor forskellig udstyr og placering, idet nogle fortrinsvis er beregnet til elektriske øvelser, andre til opvarmning med gas, andre til øvelser, hvortil skal bruges vandluftpumpe og vask, medens vejninger er henlagt til særlige vægtskabe. I tilslutning til l. findes til optiske og fotografiske forsøg et mørkekammer, endv. et værkstedsrum til mindre reparationer og glaspustning, endelig et særligt apparatrum, hvis der ikke er tilstrækkelig skabsplads i l.

Gymnasiets kemi-l. er gerne forsynet med 2 dobbeltborde til 3 hold ved hver side med reagensflasker stående på lav reol langs bordets midtlinie. Også her går tendensen i retning af at erstatte underskabe til elevernes glassager m. m. med vægskabe, hvori hvert hold får sit rum med ansvar for sine egne apparater. Vaske i passende mængde anbringes ved væggene el. i tilslutning til øvelsesbordene. Stinkskabe findes flere steder i utilstrækkeligt, men så stort antal, som den forhåndenværende plads tillader; men deres nytte er problematisk, idet tiden er for knap til regulær anvendelse, så stinkskabene i stedet let bliver udnyttet som skrammelplads. (Demonstrationsstinkskab i auditorium er derimod en nødvendighed).

Litteratur: Min. cir. af 1948 ang. hjælpemidler for fysik- og kemiundervisningen i mellemskolen og realkl. samt i skoler, der underviser til almindelig forberedelseseksamen.

N. V. D.

Humanistisk l., klasseværelse, udstyret som læsesal med bøger og tidsskrifter, bestemt til udførelse af historiske, litterære og sproglige studier. Forudsætningen for oprettelsen af et h. l. er overførelsen af den analytiske metode på åndsfagene og forståelsen af bibliotekets og læsesalens værdi for skolearbejdet; af betydning har det endv. været, at der ved

universitetet — særlig på foranledning af Kr. Erslev — er blevet opr. l. med dertil knyttede l.-øvelser, der virkede revolutionerende på universitetets undervisning. Den nye gymnasieordning af 1935 hævder stærkt l.-øvelsernes faglige og pædagogiske værdi, og den har derfor givet stødet til oprettelsen af h. l. ved de højere skoler, men da stat og kommune hidtil ikke har ydet det tilstrækkelige tilskud, er flertallet af l.s bogbestand ikke righoldig nok.

Den laboratoriemæssige undervisning foregår under lærerens vejledning og kontrol, og dens formål er inden for begrænsede rammer at lære eleven fagets arbejdsmetoder at kende. Eleven får selv lov til at gøre iagttagelser og drage slutninger samt kontrollere sine hypoteser, forhold, der appellerer til elevens aktivitet, initiativ og selvstændighed. Han opøves endv. i at orientere sig på et bibliotek og at bruge håndbøger. Under arbejdets gang noterer eleven sine iagttagelser ned for til sidst at give en samlet redegørelse for de indvundne resultater. E. B. J.

Labyrintforsøg, navnlig i dyrepsykologien meget anvendte forsøg, hvor et dyr skal gennemløbe en labyrint med mange lukkede gange for at finde frem til et sted, hvor der findes føde for det. Da præstationen kan måles, nemlig ved tiden, og da betingelserne kan varieres (sultne dyr, elimination af visse sanser, forkortelse el. forlængelse af gangene o. s. v.), og da man yderligere kan gøre iagttagelser over måden at løse opgaven på, er l. velegnede til at studere læreprocessen hos dyr. Der kan også foretages l. med mennesker, f. eks. at finde vej gennem en labyrint med fingeren og uden anvendelse af synet. K. G-S.

la Cour, Jørgen Carl (1838—98), landøkonom og skolemand. Landbrugseksamen 1857, i nogle år assistent ved Landbohøjskolen. Deltog i krigen 1864 som løjtnant, senere udnævnt til kaptajn. Grundlagde 1867 Lyngby Landboskole, som han til sin død ledede efter grundsætningen: »Den danske landboskole er et barn af folkehøjskolen og må som denne hvile på troens og fælleslivets grund.« I en lang årrække nær knyttet til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab som redaktør, sekretær og til sidst som dets præsident. Kendt som en af de betydeligste foregangsmænd for dansk landbrug, bl. a. for forsøgsvæsnet, konsulentsagen og landbrugsfaglig oplysning. E. J. B.

Ladelund landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Lagerlærling, s. Handelslærling.

Lahns stiftelse for hjælpeløse børn i Odense, åbnet 1804 i henh. t. testamente opr. af handskehandler Johan Mathias Lahn (1728—1802), der skænkede hele sin betydelige formue til formålet. L. s. var oprindelig en skole for fattige, særlig fader- og moderløse børn, der foruden undervisning også fik underhold og beklædning. Antallet af børn var i mange år c. 110. I 1903 ophævedes skolen, og L. s. ydede derefter kun børnene bespisning og undervisning i håndgerning og sløjd m. m. Siden 1935 har stiftelsen godkendelse til statstilskud som fritidshjem for c. 150 børn, hvoraf 50 får delvis kost og beklædning; fader- og moderløse børn har fortrinsret hertil. L. s. styres af en særlig inspektion med 3 medl. under tilsyn af en direktion der består af stiftamtmanden og biskoppen. L. s. er den ældste institution for forebyggende børneværn i Danmark. O. Skj.

Lancaster, Joseph (1778—1838), engelsk pædagog. Som skolemester i fattigkvarter i London opfandt han 1798 en metode for indbyrdes undervisning (s. d.). Ved Kong Georg III's bevågenhed fik de s.k. L.'ske skoler stor udbredelse. Som kvæker modarbejdedes han af den biskoppelige kirke, som støttede Andrew Bell, der havde lignende pædagogiske ideer. K. G-S.

Landbohøjskole, Den kgl. Veterinær- og er en undervisningsanstalt og et forskningsinstitut. Den meddeler en højere undervisning for veterinærer, landbrugere, landinspektører, havebrugere, skovbrugere og mejeribrugere. Desuden giver højskolen lejlighed til videre uddannelse gennem supplerings- og specialkursus.

Dens moderinstitution er Den kgl. Veterinærskole, der grundlagdes 1773 på Christianshavn som privat institution af lægen, naturforskeren og veterinæren Peter Christian Abildgaard (1740—1801), og som allerede 1777 blev overtaget af den danske stat. Den kgl. Veterinærskole var i væsentlige perioder af sin tilværelse en efter tidens forhold god læreanstalt, som gav datidens dyrlæger en god praktisk uddannelse og tillige udførte en frugtbar videnskabelig forskning.

Omkr. midten af forrige årh. var spørgsmålet om uddannelse i jordbrugsvidenskaberne genstand for indgående drøftelser, der i 1854 resulterede i nedsættelse af en kommission til undersøgelse af muligheden for en udvidelse af veterinærskolen til en læreanstalt for de til landbovirksomheden henhørende fag.

27. juli 1855 afgav kommissionen sin bet., der indgående behandler det forelagte spørgsmål, såvel de enkelte videnskaber og fag, der skal doceres, som bygninger, undervisningsapparat, lærerkræfter og højskolens hele administration. Bet. slutter med et færdigt udarbejdet lovforslag, der i dec. 1855 fremlagdes i rigsdagen, som behandlede det i løbet af 2 mdr., 8. marts 1856 stadfæstede kongen den vedtagne lov, og 2. apr. udnævntes prof. Fenger til højskolens direktør. Den nye højskole var dermed opr. og kunne træde ud i livet.

Til indretning af den nye højskole havde rigsdagen bevilget 170.000 rigsdaler, dels af statskassen, dels af Sorø Akademis overskud.

I marts 1856 købte staten ejendommen »Roelighed« med bygninger og tilliggende, ialt c. 60 tdr. land beliggende langs Bülowsvej og lidt nord for Ladegårdsåen. Da denne grund var større og dyrere end først påtænkt, frasolgtes straks gårdens bygninger med et tilliggende af 6 tdr. land til komiteen for opførelse af Kbh.s sygehjem. Senere blev der i årenes løb afstået ialt c. 23 tdr. land, medens 37 tdr. land blev bibeholdt til læreanstalten og dens fremtidige udvikling.

I disse landlige omgivelser blev 1857—58 højskolens bygninger opført efter tegning af M. G. B. Bindesbøll. De omtales i højskolens første årsberetning bl. a. således: »Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole er beliggende omtrent 1/4 mil fra Kbh.s vesterport i Frederiksberg kommune på et højt og frit sted. Dens bygninger består af en hovedbygning og et antal sidebygninger«. Højskolen indviedes ved en højtidelighed 24. aug. 1858 i overværelse af kong Frederik VII.

Højskolens bestyrelse er ordnet ved loven af 8. marts 1856, som bestemmer, at dens indre anliggender vedr. undervisningen og hvad dermed står i forbindelse henlægges til lærerforsamlingen, der danner det s.k. undervisningsråd. Den administrative myndighed udøves af en direktør, der beklæder formandssædet i rådet. Højskolen henlagdes under indenrigsmin., senere under landbrugsmin. ved dettes opr. i 1896. I 1869 indførtes et særligt tilsynsråd bestående af 6 medlemmer, der udnævntes af kongen for 4 år ad gangen. Normalt holdes kun eet møde årligt ml. direktør og tilsynsmænd, hvor højskolens budget for det kommende år behandles. Den således organiserede styreform er stadig gældende, dog således at der er opr. en stilling som inspektør, der leder højskolens administrationskontor og fører det daglige tilsyn med højskolens drift og bestyrer kasse- og regnskabsvæsen.

Højskolens direktører blev indtil 1916 hentet udefra blandt ansete og indflydelsesrige mænd; fra 1916 er direktøren udpeget blandt lærerforsamlingen.

I perioden 1858—95 gennemgik højskolen en betydningsfuld udvikling. Ved lov af 11. febr. 1863 henlagdes havebrugsundervisningen og skovbrugsundervisningen til højskolen. I 1883 opr. på initiativ af N. J. Fjord, højskolens docent i fysik, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles laboratorium for landøkonomiske forsøg. Her grundlagde Fjord en forsøgsvirksomhed, som først omfattede mejeriforsøg og fodringsforsøg og senere udvidedes til også at gælde bakteriologiske forsøg, ledet af højskolens lærere, veterinærerne B. Bang og C. O. Jensen. I 1893 opr. en dyrefysiologisk afdeling.

I årene 1892—95 fik højskolen en stor udvidelse, bl. a. blev hovedbygningen ved Bülowsvej ombygget og udvidet til det dobbelte, således at der blev dannet en 115 m lang hovedfacade, lærerstaben blev forøget og undervisnings- og eksamensordningerne blev moderniseret. I 1908 fik højskolen sin 3. udvidelse ved opførelsen af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles serumlaboratorium efter forslag af prof. C. O. Jensen. Såvel forsøgslaboratoriet som serumlaboratoriet er i tidens løb udviklet til selvstændige institutioner, der direkte henhører under landbrugsmin.

Den 4. og største udvidelse fik højskolen under prof. Ellingers direktørperiode i henh. t. lovene af 19. marts og 10. aug. 1918. Ved den sidste lov generhvervede højskolen den ejendom ved Rolighedsvej, som tilhørte Kbh.s sygehjem, 3,6 ha med påstående bygninger, bl. a. en hovedbygning og villa »Roelighed« fra midten af det 18. årh., der indrettedes til direktørbolig. Ved byggearbejderne, som udførtes i tiden 1918—26 opførtes en lang række nybygninger, alle afdelinger fik forbedrede lokaleforhold, og flere nye lærerposter blev oprettet. 1921 oprettedes højskolens 6. studieretning, mejeribrugsstudiet. Den samlede udvidelse var den største i højskolens historie.

Højskolens jordtilliggende er endnu ret betydeligt, c. 16 ha. Den har en stor, smuk have og en mindre demonstrationsmark, men derudover har den betydelige arealer udenfor Kbh.: Forstbotanisk have i Charlottenlund, Arboretet i Hørsholm og forsøgsgården »Albertslund« ved Glostrup. Disse institutioner indgår som vigtige led i højskolens videnskabelige apparat. Iøvrigt råder højskolen over store videnskabelige samlinger, klinikker og laboratorier samt et offentligt hovedbibliotek, hvis bogbestand pr. 1. jan. 1952 kan ansættes til 180.500 bd. el. 2555 hyldemeter — alt tjenende såvel dens undervisning som dens videnskabelige forskning.

Da højskolen åbnede i 1858, meddeltes undervisningen af 14 lærere, nemlig 7 lektorer (faste lærere, nu professorer) og 7 docenter. Desuden fungerede 9 assistenter ved undervisningen. I 1952 er der ved højskolen ansat 36 professorer, 3 docenter, 17 lektorer og 78 amanuenser m. v. og videnskabelige assistenter.

Antallet af studerende.

Undervisningsår	Veterinær	Landbrugs.	Landinsp.	Havebrugs.	Skovbrugs.	Mejeribrugs.	Andre st.	Ialt
1858—59	108	48	23				13	192
1888—89	189	54	13	15	51		1	323
1918—19	277	156	31	27	45		14	551
1938—39	321	218	60	89	54	24	14	780
1946—47	461	349	75	60	93	29	25	1092
1949—50	433	327	78	50	76	33	33	1030
1951—52	411	264	81	44	57	30	30	917

Trods gentagne udvidelser har den stærkt forøgede tilgang af studerende bevirket, at

højskolen lider af en meget følelig pladsmangel, og det har af denne grund været nødvendigt at indføre en adgangsbegrænsning for veterinær-, landinspektør-, skovbrugs- og mejeribrugsstudiet. Der forberedes f. t. en omfattende udvidelse af højskolens bygninger. N. Th.-J.

Adgangsbetingelser. Ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole findes seks forskellige studieretninger. Man kan ved at studere ved højskolen blive: Dyrlæge, landbrugskandidat, landinspektør, havebrugskandidat, forstkandidat el. mejeribrugskandidat. Disse seks studieretninger falder i to grupper: Tre studieretninger med lang studietid på 5 à 6 år: Veterinær-, landinspektør- og skovbrugsstudiet og tre studieretninger med kort studietid på knap tre år: Landbrugs-, havebrugs- og mejeribrugsstudiet. Til retningerne med lang studietid kræves enten studentereksamen el. foruden realeksamen (el. en dermed ligestillet eksamen) en prøve aflagt på højskolen efter en forberedelsestid på normalt eet år. Til retningerne med kort studietid kræves realeksamen el. dertil svarende kundskaber dokumenteret på anden vis samt en betydelig praktisk uddannelse.

Kandidater fra de korte studieretninger kan, hvis de har opnået 1. karakter ved kandidateksamen, fortsætte deres uddannelse på højskolens 1-årige suppleringskurser el. dens 2-årige specialkurser. Det er dog en betingelse for at få adgang til de 2-årige specialkurser, at man opfylder de for en af de lange studieretninger gældende adgangsbetingelser. Både suppleringskurser og specialkurser afsluttes med eksamen. Kandidater, der har bestået eksamen efter 2-årigt specialkursus, og som altså har studeret 5 år ved højskolen, kalder sig uofficielt for magistre.

De nærmere enkeltheder i adgangsbetingelserne til de forskellige retninger er flg.:

For at kunne indskrives som *veterinærstuderende* må man enten have bestået en af de eksaminer, som giver adgang til at indskrives ved Kbh.s Universitet, el. man må først have bestået een af flg. tre eksaminer med en middelkarakter af mindst »godt« og mindst med karakteren »godt« i dansk stil: Almindelig forberedelseseksamen (med engelsk, fransk og tysk) el. realeksamen el. pigeskoleeksamen (med engelsk, fransk og tysk, praktisk regning og matematik), og derpå have bestået en tillægseksamen i dansk, engelsk, fransk, latin, matematik og tysk, som afholdes på højskolen hvert år i sidste halvdel af juni md.

Den, som har taget studentereksamen uden latin, skal desuden have bestået en prøve i latin, inden indtegningen til 1. del af veterinæreksamen kan finde sted.

For at kunne indskrives som *landinspektørstuderende* må man enten have bestået studentereksamen af den matematisk-naturvidenskabelige retning, el. man må først have bestået en af de andre eksaminer, som giver adgang til at indskrives som student ved Kbh.s Universitet, el. almindelig forberedelseseksamen, realeksamen el. pigeskoleeksamen (de tre sidste eksaminer i samme omgang og med lige så godt resultat, som kræves af veterinæraspiranter) og derpå have bestået en tillægsprøve i matematik, fysik (med astronomi) og geologi, som afholdes på højskolen hvert år i sidste halvdel af juni md.

For at kunne indskrives som *skovbrugsstuderende* må man enten opfylde de betingelser, der kræves for at indskrives som landinspektørstuderende, el. som skovfogedaspirant have bestået skovfogedprøven med mindst 6⅓ i gennemsnit og derpå efter at have dokumenteret de fornødne sprogkundskaber bestået højskolens ovenfor omtalte tillægsprøve for landinspektør- og skovbrugsaspiranter.

For at kunne indskrives som *landbrugsstuderende* kræves: a) En praktisk uddannelse, der omfatter mindst 3 år efter det fyldte 15. år, hvoraf mindst ½ år ved husdyrenes røgt og pleje. Uddannelsen må endv. have fundet sted i mindst 2 forskellige landbrug. b) Mindst 5 mdr.s kursus på en understøttelsesberettiget landbrugs- el. husmandsskole. c) Studentereksamen, alm. forberedelseseksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen, el. en af højskolen anerkendt dokumentation for, at ansøgeren besidder sådanne kundskaber i matematik og dansk, som svarer til fordringerne ved mellemskoleeksamen, og har sådant kendskab til engelsk og tysk, at han kan forstå en landbrugsfaglig tekst på de pågældende sprog.

For at kunne indskrives som *havebrugsstuderende* kræves: a) En praktisk uddannelse på 5 år på mindst 3 forskellige læresteder. Er den praktiske uddannelse påbegyndt efter det fyldte 17. år, kan der gives dispensation for det 5. uddannelsesår. Til den praktiske uddannelse medregnes kursus på en havebrugsskole. b) Studentereksamen, alm. forberedelseseksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen el. en af højskolen anerkendt dokumentation for, at ansøgeren besidder sådanne kundskaber i matematik og dansk, som svarer til fordringerne ved mellemskoleeksamen og har sådant kendskab til engelsk og tysk, at han kan forstå en havebrugsfaglig tekst på de pågældende sprog.

For at kunne indskrives som *mejeribrugsstuderende* kræves: a) En af højskolen godkendt praktisk uddannelse med mindst 4 års læretid, således at der anvendes mindst: 1 år ved smørproduktion, 1 år ved osteproduktion og 1 år ved pasning af maskiner. Læretiden skal normalt udstås på mindst 2 og højst 4 mejerier. b) Afgangseksamen fra en understøttelsesberettiget mejeriskole med et af højskolen godkendt resultat. c) Studentereksamen, alm. forberedelseseksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen el. en af højskolen anerkendt dokumentation for, at an-

søgeren besidder sådanne kundskaber i matematik og dansk, som svarer til fordringerne ved mellemskoleeksamen, og har sådant kendskab til engelsk og tysk, at han kan forstå en mejeribrugsfaglig tekst på de pågældende sprog.

For alle studieretninger gælder, at man må være fyldt 17 år for at blive indskrevet ved højskolen.

Studerende, der ikke har dansk indfødsret, kan ikke indskrives som veterinær-, landinspektør- el. skovbrugsstuderende, medmindre de enten har bestået studentereksamen (for landinspektør- og skovbrugsstuderende matematisk studentereksamen) i deres hjemland el. her i landet har bestået de eksaminer, der kræves af danske studerende. For at indskrives som veterinærstuderende skal vedkommende endv., for så vidt han ikke tidligere har underkastet sig en af højskolen anerkendt prøve i latin, aflægge en sådan i samme omfang som den, der aflægges af danske studerende.

Da antallet af aspiranter til dyrlæge-, landinspektør-, skovbrugs- og mejeribrugsstudiet, som opfylder de forannævnte adgangsbetingelser, i en årrække har været større end det antal studerende, som højskolens nuværende pladsforhold tillader at optage, har det for disse fire studieretningers vedkommende været nødvendigt at foretage en udvælgelse blandt de aspiranter, der opfylder adgangsbetingelserne.

Denne udvælgelse er foretaget af højskolens ledelse på grundlag af de ved de adgangsberettigende eksaminer opnåede kvotienter. For studentereksamens vedkommende er regnet med gennemsnit af eksamenskvotient og årskvotient, hvis sådan foreligger, og for aspiranter, der har bestået en af højskolens egne tillægsprøver, fortrinsvis efter dennes resultat. Ved valget ml. aspiranter med studentereksamen og med tillægsprøve har man sædvanlig tillagt en studentereksamenskvotient lidt højere værdi end en tillægsprøvekvotient af samme størrelse.

Den kvotient, der har været nødvendig for at blive optaget på højskolen, er afhængig af antallet af kvalificerede aspiranter og af størrelsen af disses eksamenskvotienter. Den har derfor været forskellig for de forskellige studieretninger og har varieret fra år til år.

Højskolens undervisning for de unge studerende begynder hvert år d. 1. sept.

Ansøgninger om optagelse som studerende skal indsendes til højskolen på blanketter, som fås ved henvendelse (også skriftlig) til højskolens kontor, Bülowsvej 13, Kbh. V. Ansøgningen må være ledsaget af bekræftede afskrifter af eksamensbeviser og øvrige dokumentationer.

Ansøgninger om optagelse som landbrugs-, havebrugs- el. mejeribrugsstuderende må være indsendt inden 15. maj og ansøgninger om optagelse som veterinær-, landinspektør-, el. skovbrugsstuderende inden 5. juli. Skulle til disse tidsrum dokumentation for visse adgangsbetingelser endnu ikke foreligge, må grundene hertil anføres og dokumentationerne senere indsendes. N. B.

Doktorgrader. Højskolen har ved kgl. resolution af 22. febr. 1935 fået promotionsret, således at den kan tildele doktorgrader: en veterinærmedicinsk (doctor medicinae veterinariae) og en jordbrugsvidenskabelig (doctor agronomiae). N. Th.-J.

Landboskole, s. Husmandsskoler og Landbrugsskoler.

Landboskolen ved Kongens Lyngby, s. Landbrugsskoler.

Landbrugskandidat. Uddannelsen til l., som står åben for både mænd og kvinder, foregår på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole; s. d.

Landbrugsskoler er fagskoler for unge landmænd. — Forskellige tilløb i det 19. årh. sigtede mod en kombination af praktisk og teoretisk undervisning på samme tid, men det blev ikke denne skoleform, der sejrede. Den eneste l., der har bevaret denne samtidige form for praktisk og teoretisk uddannelse, er Næsgaard Agerbrugsskole pr. Stubbekøbing, der hvert års 1. nov. optager 25 elever på 17 mdr.s kursus. Den har været i virksomhed siden 1849.

For alle andre nutidige l. blev formen og undervisningen præget af folkehøjskolen, således at man har samlede teoretiske kursus, strækkende sig over 5—6 el. 9 mdr., lidt forskelligt for de forskellige skoler.

De ældste af de bestående skoler af denne art er Lyngby Landboskole (1867), Tune Landboskole (1871) og Ladelund Landbrugsskole (1879). Som nedenstående fortegnelse viser, er der i 1952 28 l. og husmandsskoler i Danmark. De sidste tilstræber foruden en faglig undervisning, tilrettelagt for mindre landbrugere, at bevare flere af de almene fag, som ellers gives i folkehøjskolen, og som l. også tidligere havde på undervisningsplanen i højere grad, end tilfældet er nu. — Med den knapt tilmålte kursustid og en stadig stigende stofmængde er det efterhånden vanskeligt at finde plads for de almene fag i et blot nogenlunde omfang på l. Men praktisk talt alle l. arbejder ud fra folkehøjskolens grundsyn.

Foruden en grundig praktisk uddannelse (mindst c. 3 år) er det derfor også nødvendigt for at få det fulde udbytte af undervisningen, at eleverne har nogenlunde gode færdigheder i dansk og regning. Men særlige krav for optagelse på l. stilles ikke. Da skolerne er kostskoler, forudsættes det også, at eleverne er i besiddelse af en sådan modenhed og selvdisciplin, at de kan indordne sig under skolens forhold og modtage den frie undervisning, der bydes, på den rigtige måde. Eleverne må derfor helst være fyldt 20

år. Undervisningen begynder på alle skoler hvert års 1. nov. Med hensyn til kursustiden henvises til nedenstående oversigt, der ligeledes viser, at nogle skoler har mere specielle kursus, f. eks. kursus for kontrolassistenter.

L.s undervisning indledes sædvanligvis med de grundlæggende naturfag som kemi, fysik, anatomi, geologi, og fortsætter senere med mere erhvervsbetonede fag, fodringslære, gødningslære, jordbehandling, landbrugets kulturplanter, husdyravl, bogføring o. lign. Det tilstræbes at give eleverne en selvstændig forståelse af landmandens problemer, så de ikke blot modtager nogle »recepter«, men selv bliver sat i stand til at udfærdige »recepten« ud fra de i hvert foreliggende tilfælde givne forhold.

Skoleopholdet giver ikke specielle rettigheder af nogen art. Eleverne vender tilbage til det praktiske arbejde igen, bedre rustede end før skoleopholdet. — Nogle søger dog fortsat uddannelse på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. I så fald tager man som regel et 9 mdrs. kursus på l. For optagelse på Landbohøjskolen kræves dog kun et 5 mdrs. ophold. Kost, bolig og undervisning må betales af eleverne. Sammen med udgiften til lærebøger, der fås på skolerne, andrager udgiften til skoleopholdet i 1952 c. 200 kr. pr. md. Skolerne drives med statstilskud.

Skoleplan og program med udførlige oplysninger kan gratis rekvireres fra de enkelte skoler.

Til skoleopholdet kan der søges statsunderstøttelse gennem amtsskolerådene. Skemaer hertil fås på kommunekontorer, i Kbh. hos magistraten.

Hver vinter deltager godt 2000 unge i undervisningen på de egentlige l. Dette svarer omtrent til skolernes samlede kapacitet. Der er projekteret enkelte nye l. i de senere år, og et par er under opførelse. — Man vil til enhver tid kunne finde en à jour ført fortegnelse over danske l. i »Landøkonomisk Arbog«, der udgives hvert år på landbrugsmin.s foranstaltning, og som redigeres af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, Rolighedsvej 26, Kbh. V.

For tiden er flg. skoler i gang med de for hver enkelt skole anførte kursus: *Asmildkloster Landbrugsskole* pr. Viborg, 5 og 6 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus, kursus for skovfogedelever. *Borris Landbrugsskole,* Borris, 5 og 6 mdr.s landbrugskursus. *Bælum Landbrugsskole,* pr. Bælum, 5 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Dalum Landbrugsskole* pr. Hjallese, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus. *Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard pr. Stubbekøbing,* 17 mdr.s landbrugskursus. *Fyns Stifts Husmandsskole* pr. Odense, 5 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Gråsten Landbrugsskole* pr. Gråsten, 5 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Hammerum Landbrugsskole* pr. Hammerum, 5 og 6 mdr.s landbrugskursus. *Haslev Landbrugsskole* pr. Haslev, 5 mdr.s landbrugskursus. *Høng Husmandsskole* pr. Høng, 5 og 6 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Kalø Landboskole* pr. Rønde, 5 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Korinth Landbrugsskole* pr. Korinth, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, 4 mdr.s forberedelseskursus til Landbohøjskolen. *Kjærgaard Landbrugsskole,* Bramminge, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Kærehave Landbrugsskole* pr. Ringsted, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Ladelund Landbrugsskole* pr. Brørup, 5, 6 og 9 mdrs. landbrugskursus, kontrolkursus. *Landboskolen ved Kongens Lyngby,* Lyngby, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, forberedelseskursus til Landbohøjskolen. *Langelands Landbrugsskole* pr. Rudkøbing, 5 og 6 mdr.s landbrugskursus. *Lægård Landbrugsskole* pr. Holstebro, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Malling Landbrugsskole* pr. Malling, 5 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Nordjyllands Landbrugsskole,* Lundbæk, Nibe, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Nordsjællands Landbrugsskole* pr. Slangerup, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *St. Restrup Husmandsskole* pr. Sønderholm, 6 mdr.s landbrugskursus, korte kursus. *Sydsjællands Landbrugsskole* pr. Lundby, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, 3 mdr.s forberedelseskursus til Landbohøjskolen, kontrolkursus. *Tune Landboskole* pr. Tåstrup, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, 3 mdr.s fodermesterkursus, kontrolkursus. *Vejlby Landbrugsskole* pr. Risskov, 5, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, 3 mdr.s forberedelseskursus til Landbohøjskolen, kontrolkursus. *Vestsjællands Landbrugsskole* pr. Høng, 6 og 9 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Østjyllands Husmandsskole,* Vinding pr. Vejle, 5 mdr.s landbrugskursus, kontrolkursus. *Fjordvang Skolegård,* Velling, årskursus (landbrug, højskole og praktisk virksomhed).

Ds. C.

Landerupgård skolehjem ved Tavlov, blev opr. 1867 som filial af Flakkebjerg institut og hørte i mange år under samme bestyrelse, nu selvejende institution med egen bestyrelse, anerkendt som skolehjem 5. maj 1923. Optager indtil 70 drenge fortrinsvis i alderen 10—14 år, udskrivningsalder 14—16 år. Enkelte elever får en foreløbig uddannelse i smede- og maskinfaget, men iøvrigt gives ikke faglig uddannelse. Af arealet c. 143 ha er den største del bortforpagtet; men en stor frugthave drives væsentlig ved drengenes hjælp.

O. Skj.

Landinspektør, uddannelsen til l., som står åben for både mænd og kvinder, foregår på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. (Om adgangsbetingelserne s. sp. 1171).

Studietiden er c. 5 år, undervisningen begynder 1. sept. Eksamen består af 3 dele; efter 2. del skal den studerende opholde sig et år hos praktiserende landinspektører;

endv. medgår til eksamensarbejderne til 3. del mindst 4 mdr.s markarbejde til landmålingsprøverne. Undervisningsafgifterne beløber sig til gennemsnitlig 50 kr. halvårlig; eksamensgebyrerne udgør ialt 120 kr. Desuden må det påregnes, at opholdet på landet under udførelse af eksamensarbejderne til 3. del kan blive ret bekosteligt, da eksaminanden selv må betale en medhjælper ved opmålingsarbejdet, instrumenter, opholdet og rejse.

L. må have kgl. bestalling; denne kan først opnås efter 2 års praktisk virksomhed efter endt eksamen, og når en alder af mindst 25 år er nået. Bestalling er hidtil blevet meddelt alle, som har opfyldt disse betingelser. L. har eneret på at udføre udstykninger, udskiftninger og andet arbejde, som vedrører matrikulen, tillige visse nivelleringer, opmålinger o. lign.

Der findes her i landet c. 290 l.; heraf udøvede (juli 1951) 166 selvstændig virksomhed, 42 var assistenter, 57 statsansatte (under landbrugsmin., det sønderjydske matrikulsvæsen, Geodætisk Institut) og 22 kommunalt ansatte.

Litteratur: Erhvervskartoteket. K. Storm: Adgangsbetingelser, 1943. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. I, s. 97—110. Håndbog for Studenter.

R. W. B.

Landquist, John (f. 1881), svensk filosof, psykolog og pædagog. Efter disputatsen »Viljan«, 1908, beskæftigede han sig gennem mange år med journalistik, væsentlig som litteraturkritiker og -historiker. Han har interesseret sig for livs- og kulturfilosofiske spørgsmål og været i opposition til den s. k. Uppsalafilosofi. 1936—46 prof. i psykologi og pædagogik i Lund. Blandt hans skrifter kan nævnes afhdl. om Fröding, om Hamsun og om Bergson samt et stort værk »Erik Gustaf Geijer«, 1924; videre »Människokunskap«, 1920, »Humanism«, 1931, »Själens enhet«, 1935, »Psykologi«, 1940, »Pedagogikens historia«, 1941, samt »Förståndets och viljans fostran«, 1944.

K. G-S.

Landsbyskoleordning, den for folkeskolen på landet fastsatte skoleordning.

Folkeskolen på landet kan være: 1) en udelt skole el. 2) en delt skole, der deles i en 3-årig forskole og en 4-årig hovedskole (folkeskoleloven § 2, stk. 2).

1. *Den udelte skole* har et efter børnetallet afpasset antal klasser og kan være eenklasset, toklasset el. treklasset.

a) Den eenklassede skole. Overstiger børneantallet i en skole ikke 24, kan børnene samles i een klasse med et årligt timetal af mindst 1000 timer hver på 50 min., el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed. Der tænkes herved alene på skoler, der er fuldstændige skoler med børn i den undervisningspligtige alder fra 7—14 år. De to første årgange må ikke have en skoledag på mere end 4 klokketimer, de to næste årg. 5 klokketimer og de to ældste 6 klokketimer. Når skolens gennemsnitlige børnetal i 2 på hinanden følgende kalenderår har overskredet 30, skal skolen deles i 2 klasser. Undervisningsmin. kan tillade, at de bestående eenklassede skoler i de sønderjyske landsdele kan opretholdes, sålænge deres børnetal ikke overstiger 36 (folkeskoleloven § 22).

Den eenklassede skole kan nøjes med een lærer, der må have bestået den afsluttende lærerprøve for lærere i folkeskolen og lønnes som enelærer. Er børnetallet ikke over 10, kan læreren være en ueksamineret biskolelærer, og er det ikke over 20, kan embedet normeres med almindelig lærerløn og bolig for en ugift (folkeskoleloven § 26).

Undervisningsfagene er de samme som i den almindelige landsbyskole. Der må derfor også gives de ældste børn undervisning i gymnastik, hvortil der må indrettes gymnastiksal el. gymnastikstue ved skolen (folkeskoleloven § 56, stk. 1), samt i sløjd og kvindelig husgerning.

b) Den to- el. treklassede skole skal gennem 7 skoleår give en undervisning, der omfatter mindst 6480 timer hver på 50 min. el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed. Det årlige timetal for hver af de 3 sidste årg. må ikke være under 960 timer. For de to første årg. må skoledagen ikke overstige 4 klokketimer, for de to næste årg. ikke 5 klokketimer og for de tre sidste årg. ikke 6 klokketimer.

Undervisningen i disse skoler kan ikke besørges af een lærer; den treklassede skole må mindst have 2 lærere (en lærer og en lærerinde), og den 2-klassede skole må mindst have $1^1/_2$ lærer; der må da ansættes en lærer med pligt til at undervise ved 2 skoler. Lærere og lærerinder må have bestået den afsluttende lærerprøve for lærere i folkeskolen, og embederne må normeres med førstelærerløn for skolens leder og med almindelig lærerløn for den unge lærer el. lærerinde. Til skolerne må der være knyttet gymnastiksal med omklædningsrum og badeindretning (folkeskoleloven § 56, stk. 1) og sløjdlokale og skolekøkkenlokale; indretning af sløjd- og skolekøkkenlokale kan dog undlades, hvis der gives børnene rimelig adgang til at få undervisning i sløjd og kvindelig husgerning ved en anden skole.

Undervisningsfagene i den udelte to-klassede og tre-klassede skole er de samme som i den delte skole. Se endv. under Forskole og Hovedskole.

2. *Den delte skole* har ligeledes et efter børneantallet afpasset antal klasser, dog mindst 4 klasser.

Forskolen, der omfatter de tre første årg. vil almindeligvis have 2 klasser, af hvilke den ene er 2-årig. Undervisningen kan besørges af en forskolelærerinde.

Hovedskolen skal altid have mindst 2 klasser, men kan iøvrigt efter børnetallets størrelse være 5-, 6- eller 7-klasset. Den omfatter de fire ældste årg., og til besørgelsen

af undervisningen må ansættes lærere og lærerinder, der har bestået den afsluttende lærerprøve.

I hovedskolen og forskolen skal der tilsammen gennem 7 skoleår gives undervisning i 6480 timer, hver på 50 min., el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed. Det årlige timetal i hver af de 3 sidste årg. må ikke være under 960 timer. For de to første årg. må skoledagen ikke overstige 4 klokketimer, for de to næste ikke 5 klokketimer og for de tre sidste ikke 6 klokketimer.

Om undervisningens ordning og omfang s. Forskole og Hovedskole.

Til en landsbyordnet skole kan der være knyttet fortsættelsesklasse samt kursus, der forbereder til almindelig forberedelseseksamen. Når forældre til mindst 15 børn — i alderen fra 14—18 år — fremsætter anmodning om oprettelse af en fortsættelsesklasse, og et flertal af skolekommissionen anbefaler det, skal en sådan klasse oprettes med en undervisningstid af mindst 360 timer (folkeskoleloven § 2, stk. 2). Se også Folkeskolen.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 1944. G. H.

Landsnævnets bidragsfond, s. Bidragsfonden.

Landsskolescenen, s. Skolescene, Dansk.

Landøkonomisk ungdomsarbejde, startet 1924 ved tilskud fra International Education Board med et tilsv. amerikansk ungdomsarbejde The 4-H club work for boys and girls som forbillede. Benævnes også 4-H arbejdet (hånd, hjerte, hoved, helbred). Har som formål at samle børn fra 10—12 års alderen og unge mennesker til oplæring i praktisk landbrug, havebrug og husholdning for at opdrage dem til selvstændighed og evne for samarbejde. For piger består arbejdet for det meste i, at de lærer havebrug på egen jord, så udbyttet kan konserveres og sælges. Herved skaber barnet og den unge sig en indtægt til uddannelse, ferier el. endnu større mål (egen virksomhed). Undervisningen foregår som regel på skift i børnenes hjem, hvor de mødes med en konsulent; men de øves til selv at lede møder, aflægge rapport m. m. 1932 ophørte tilskuddene fra U.S.A., hvorefter arbejdet har nydt statsstøtte (c. 20.000 kr. årlig) og efterhånden er blevet en del af de forsk. husholdnings-, landbo- og husmandsforeningers arbejde. Som bistand til iværksættelse og fortsættelse af l. u. er nedsat Landsudvalget for landøkonomisk ungdomsarbejde, hvis sekretær og konsulent lønnes af statens tilskud, der tillige anvendes til trykning og fremskaffelse af arbejdsvejledninger, regnskabsbøger o. s. v. samt til afholdelse af møder, kursus og konkurrencer for de unge. I landsudvalget er forsk. foreninger for landbrug og husholdning m. fl. repræsenteret. KHP.

Lane, Homer Tyrell (1876—1925), engelsk-amerikansk børnepsykolog, studerede ved sløjdsem. i Boston, underviste ved statsfængslet i Pennsylvania samt ved Detroits folkeskoler, ledede »Fordrepublikken«, et hjem for drenge i Detroit. 1912 udnævntes L. til forstander for Little Commonwealth, et statsopdragelseshjem for drenge i Dorsetshire, England. Hjemmet nedlagdes omkr. 1918, hvorefter L. var rådgivende psykolog samt forelæste i London og Cambridge. L.'s største interesse var opdragelse. Erfaringen og studier af børn og unge overbeviste ham om, at menneskers lidelser og ulykker ofte kunne spores tilbage til fejlagtig behandling i barndommen. L. var ikke alene elev, men også kritiker af Freud og Jung. Selv tilhørte han ingen »skole« og var hverken systematisk tænker el. skribent. Efter L.'s død udkom »Talks to Parents and Teachers« (1930), som indeholder en del af hans forelæsninger, dels efter egne manuskripter, dels efter fuldstændige referater fra tilhørere. L.'s arbejde ved Little Commonwealth skildres af E. T. Bazeley i »Homer Lane and Little Commonwealth« (1928). A. M. N.

Langelands landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Langs skolehjem, Th., s. Kostskoler.

Larsen, Joakim (1846—1920), skolemand og -historiker. Leder af Frederiksbergs skolevæsen 1885—1911. L. nød stort ry som pædagog og administrator og deltog ivrigt og dygtigt i kirkeligt, filantropisk og pædagogisk arbejde, var således 1895—1900 formand for Danmarks Lærerforening. Han er yderligere kendt for grundlæggende arbejder om dansk skolevæsens historie, bygget på flittigt arkivstudium. Nævnes kan »Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784—1818« (1893), »1818—1898« (1899) samt »Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784« (1916). Desuden udg. han flere lærebøger for folkeskolen i dansk og i regning. K. G-S.

Larsen, Nicolai Andreas (1860—1946), statsskolekonsulent. L. tog lærereksamen fra Jonstrup seminarium 1879, studentereksamen som privatist 1882 og blev cand. theol. 1888. Han virkede som præst i forskellige embeder, indtil han 1896 blev forstander ved Ranum seminarium. 1899 forflyttedes han til Jellinge, 1903 udnævntes han til kultusmin.s konsulent i sager vedr. folkeskolen og seminarierne og formand for censorerne ved lærereksamen. Han fortsatte i disse stillinger som embedsmand fra 1919—30, fra 1903—35 var han knyttet til Pastoralseminariet og udfoldede iøvrigt ved siden af sin embedsgerning en omfattende virksomhed i mange udvalg og som skribent. 1903—34 var han formand for bestyrelsen af Dansk Skolemuseum. 1905—21 redaktør af Børnesagens Tidende, 1916—37 censor ved forskolesemina-

rierne, 1917—28 redaktør af Vor Ungdom, 1922 medlem af Det kirkelige Udvalg og 1928 af Det kirkepolitiske Udvalg. Hans filosofiske, teologiske og pædagogiske fremstillinger vidnede om grundigt gennemarbejde og klogt omdømme. Han gjorde sig dog bedst gældende i det praktiske arbejde, hvor hans fremragende evner for saglig vurdering kom til fuld udnyttelse, ligesom han også havde talent for at gøre forhandlinger positive. Døgnets pædagogiske polemik interesserede ham ikke så stærkt som klarlæggelsen af de grundlæggende og almene principper. Om disse fremsatte han sine klart formede og nøgternt begrundede meninger. Titulær prof. 1903. Sv. P.

Larsson, Hans (1862—1944), svensk filosof, prof. i teoretisk filosofi ved Lunds Universitet 1901—27. Han har gjort sig bekendt både som filosof, digter og pædagog og har taget del i den pædagogiske diskussion både i henseende til gymnasieuddannelsen, læreruddannelsen og folkeoplysningsarbejdet. Han er navnkundig for sin på en gang levende og klare fremstillingsform.

Allerede i det første skrift Intuition, 1892, viser han sit særpræg ved at slå ned på et begreb, der rummer en syntese af det intellektuelle og det emotionelle, det logiske og det æstetiske. Denne egne linie fortsætter han i Poesiens logik, 1899, Gränsen mellan sensation och emotion, 1899, og Den intellektuella åskådningens filosofi, 1920. Det sidste er et tildels historisk arbejde, hvor han udbygger tankegange fra Kant og Fichte. Desuden må nævnes Platon och vår tid, 1912, og Spinoza, 1931. En genre, han har dyrket med stort mesterskab, er det korte essay. Han viser sig her som en liberal humanist, talsmand for retsbegrebets gyldighed mod det magtfilosofiske standpunkt.

Pædagogisk har han haft betydning gennem hele sit virke som lærer og forfatter, men desuden gennem sin behandling af pædagogiske emner. Om bildning och självstudier, 1908, er trods sin fordringsløse fremtræden et lille mesterværk. I Kunskapslivet, 1909, har han givet en didaktisk psykologi, der dog nu virker noget gammeldags. Rousseau och Pestalozzi i våra dagars pedagogiska brytningar, 1910, er en åndfuld redegørelse for modsætningen ml. frugtbar frihed og streng metodiskhed i opdragelsen. Desuden Skolformer och skolkurser, 1922 samt adskillige lærebøger.

Litteratur: A. Nyman: H. L. En svensk tänkareprofil, 1945. K. G-S.

Larynx, strubehovedet.

Latent, skjult (modsat manifest, aktuel el. aktiv). Latensperiode, et tidsrum, hvor en kraft antages at være til stede uden at gøre sig bemærket. Latenstid, den tid, som hengår fra, at en påvirkning sætter ind, til en psykisk reaktion kan konstateres. K. G-S.

Latinprøve. Da latinen i skolen trængtes tilbage ved almenskoleloven af 1903 og afskaffedes fuldstændig på den matematisk-naturvidenskabelige linie, indførtes der forskellige tillægsprøver i faget som adgangsbetingelse for en række studier. Dette gjaldt i første række det teologiske og det juridiske studium; som adgangsbetingelse for at tage eksaminer inden for disse fakulteter krævedes af studenter af mat.-nat. linie en l. af samme omfang som nysproglig studentereksamens. Den er senere afskaffet for jurister, men gælder vedblivende for teologer og er tillige indført for mat. studenter, der vil indstille sig til magisterkonferens el. skoleembedseksamen i sproglige og historiske fag.

Af dem, der vil studere til læge, dyrlæge, farmaceut el. tandlæge, og som ikke har bestået mellemskoleeksamen el. studentereksamen med latin, kræves en mindre tillægsprøve i latin, hvortil kravene straks ved kgl. an. af 28. febr. 1908 fik samme omfang som ved mellemskoleeksamen. Ved denne prøve, der almindeligt blot betegnes som l., og som kan tages som tillægsprøve til mellemskoleeksamen, alm. forberedelseseksamen, realeksamen og studentereksamen, kræves iflg. kgl. an. af 7. febr. 1907 med ændring af 5. okt. 1920, at eksaminanden grundigt skal have lært den regelmæssige latinske formlære med de allervæsentligste uregelmæssigheder samt have sikkert kendskab til et gloseforråd på c. 1200—1500 almindeligt forekommende ord. Til prøven opgives dels en elementarbog med danske øvelsesstykker, dels 20 sider sammenhængende læsning. Prøven kan afholdes ved alle eksamensberettigede højere almenskoler, der har latin på læseplanen, samt ved de forskellige eksamenskommissioner. Tages prøven ved en skole, kan dette ske også uden for eksamensterminen, og der kræves ingen dimissor. Til at bestå l. kræves mindst karakteren g (12). Der erlægges ved indtegningen et gebyr på 5 kr.

Litteratur: Retsregler vedr. det højere Skolevæsen II—VII. 1908—41. Kaj Storm: Adgangsbetingelser 1943. P. Kr.

Latinundervisning. (Principper for undervisning i lat. sprog, litt. og antikviteter).

I middelalderens danske domskoler og klosterskoler gav de s.k. triviumsfag — grammatik, dialektik og retorik — l. en aldeles dominerende plads i undervisningen; de tilsigtede udelukkende at give eleverne øvelse i at læse og skrive latin og disputere på latin, og der begyndtes meget tidligt på den latinske grammatik, i reglen den af *Donatus* i 4. årh. forfattede *Ars.* Af forfattere læstes væsentligt kun kirkelige; men dette forhold ændredes — under renæssancens og »humanismens« indflydelse — i reformationens protestantiske skole *(den danske kirkeordinans af 1537),* der uden iøvrigt at berøre l.s dominerende stilling anordnede, at elevernes færdighed i at læse, tale og skrive latin skulle ske på grundlag af klassiske forfat-

tere. At l. også i den protestantiske skole beslaglagde største delen af undervisningstiden, har sin forklaring i, at latin i århundreder havde været og stadig var verdenssproget både indenfor kirke og videnskab. L. var stadig rent formalistisk, og den »veltalenhed«, der nu ved siden af »fromhed« opstilledes som skolens formål, var ensbetydende med færdighed i at tale latin, medens en levende forståelse og virkelig tilegnelse af de klassiske skrifters indhold ikke tilsigtedes. I dette forhold ændrede de flg. to årh. ikke meget, end ikke Christian VI's forordning om, at lærebogen i latinsk grammatik skulle være affattet i dansk sprog, synes at have fået praktisk betydning.

Først i slutningen af 18. årh. satte ny-humanismen et nyt mål for skolernes l.: human dannelse, der skal nås gennem omgang med menneskehedens store ånder, først og fremmest de klassiske forfattere; men dette forsøg på at sætte et højere mål for l. *(forordningen af 1809)* medførte i praksis ikke væsentlige ændringer, og heller ikke *undervisningsplanen af 13. maj 1850,* der hovedsagelig skyldtes J. N. Madvig, betød et afgørende brud med formalismen i l.; den anfører ganske vist blandt artiumskravene i latin »det nødvendige af litteraturhistorie og antikviteter«; men det rent grammatiske stof spillede vedblivende den overvejende rolle indenfor l.; dette var sikkert mod Madvigs ønske, men han bidrog selv dertil ved sin mesterlige latinske grammatik, der hurtigt vandt indpas som skolebog og netop ved sin stringens og logik blev et farligt våben i mekaniseringen af l. Alligevel var formålet med den lærde skoles l. mærkbart ændret i løbet af første halvdel af 19. årh.; det var nu intellektuel træning, tankepræcision og udvikling af forståelsesevnen in abstracto, og til dette formål ansås — efterhånden ved siden af matematik — den latinske grammatik som det ypperste middel. Det er derfor på en vis måde en meningsløshed, at *loven af 1. april 1871* tog den latinske stil bort fra artium (og henlagde den til den s.k. 4. kl.s hovedeskamen) uden at formålet med l. ændredes. For den formalistiske l. måtte dette blive dødstødet — og blev det også. Men foreløbig måtte af hensyn til stilprøven i 4. kl. både skole- og hjemmestil dyrkes temmelig ivrigt i de fire første år. Tekstlæsningen begyndte i reglen med Cornelius Nepos el. en læsebog og fortsattes med Cæsar. Til 4. kl.s årsprøve skulle være læst: 1 bog af Livius el. 2 af Cæsars Gallerkrig, 50 kapitler af Ciceros taler og 1 sang af Æneiden (el. 800 vers Ovid) samt grammatik indøvet ved skriftlig og mundtlig stil. I 5. og 6. kl. skulle gennemgås: 1 bog af Livius, 1 bog af Tacitus, ikke-historisk læsning af forskellige stilarter i et omfang som 120 kapitler af Cicero, 2 sange af Æneiden, Horats' breve, 2 bøger oder; desuden kursorisk af forskellige stilarter så meget som 3 bøger af Livius; litteraturhistorie og antikviteter efter lærebog, men ikke som selvstændigt bifag, og versioner, men ingen stilskrivning. Ved mundtlig artium prøvedes i et udtog af det i 5.—6. kl. læste pensum samt i oversættelse af et ulæst stykke. Latin læstes på den sproglighistoriske linie i 6 år med ialt 1760 timer (heraf indtil prøven i 4. kl. 1115 timer).

Ved almenskoleloven af 1903 nedsattes faget latins timetal meget betydeligt: for den klassisk-sproglige linie (timetal 6+5+5) til under halvdelen, for den nyoprettede nysproglige linie (timetal 4+4+3) endog til næsten en fjerdedel af den gamle skoles timetal; på den matematiske linie bortfaldt faget helt. Det reducerede timetal medførte selvsagt en væsentlig nedsættelse af pensum. I overensstemmelse med den nye skoles opgivelse af abstraktionspædagogikken og formalismen betegnedes formålet med l. for begge liniers vedkommende som at bibringe eleverne evnen til at kunne læse ikke for svære tekster og derigennem skaffe dem indblik i væsentlige og betydelige partier af romerfolkets åndsliv. På nspr. linie krævedes også kendskab til middelalderlige og senere forfattere; men dette krav opgaves i *an. af 9. marts 1935,* der iøvrigt — uden på afgørende punkter at bryde med loven af 1903 — udnyttede de indvundne erfaringer og indførte forskellige ændringer: en mindre nedsættelse af læsepensum (kl.-spr., timetal 5+5+6: 210 ns. prosa, 500 vers af Ovid el. Vergil, 700 vers af Horats' oder og 600 vers at hans breve; nspr., timetal 4+4+3: 180 ns.) samt på kl.-spr. linie ved studentereksamen to prøver i skriftlig latin (version), en med og en uden ordbog, medens loven af 1903 kun fastsatte een prøve uden hjælpemidler. Formålet med denne nye prøve er ikke at prøve i færdighed i at benytte et latinsk leksikon, men at fjerne glosenervøsitet og iøvrigt stille de kl.-spr. elever på lige fod med eleverne på de andre linier, der har to skriftlige prøver i særfagene. Erfaringerne med disse to prøver i skriftlig latin har været gode, og efter at versionerne — der allerede efter loven af 1903 skulle være »lette«, men i en årrække afgjort var for vanskelige og ikke tilpasset til det reducerede timetal — har fundet et niveau, der kan betegnes som passende, er der almindelig enighed om, at prøven i latinsk version er et pædagogisk instrument af høj kvalitet; der tages ved bedømmelsen ikke alene hensyn til den rent sproglige præstation, men i lige så høj grad til forståelse af tekstens indhold.

På begge de sproglige linier forudsætter gymnasieundervisningen et kursus i elementært latin, der sædvanligvis gives i 4. EM med fire ugtl. timer. Den modstand, der fra enkelte sider er kommet til orde mod denne ordning, skyldes væsentlig rent praktiske hensyn, idet derved adgangen til det sproglige gymnasium vanskeliggøres for elever fra skoler, der ikke har l. på læseplanen. Den

pædagogiske værdi af mellemskolens 1. er utvivlsom; skønt faget kræver et ikke ringe arbejde, tiltaler det i reglen børnene ved sin formalisme og sproglige logik, og for læreren er det et værdifuldt hjælpemiddel til afgørelse af en elevs egnethed for gymnasiet. Undervisningen omfatter foruden et gloseforråd på c. 1200 ord den regelmæssige formlære og de almindeligste syntaktiske fænomener; der begyndes med enkle øvelsesstykker, og mundtlig oversættelse af lette danske sætninger er et væsentligt led i undervisningen. Til prøven, der kan erstatte tillægsprøve for farmaceuter, læger o. a. opgives 20 ns. sammenhængende bearbejdet tekst.

I gymnasiets 1. begyndes sædvanligvis med Cæsars Gallerkrig og fortsættes med Ciceros taler og i reglen breve; på begge linier skal 2/3 af gymnasiets læsestof tages af disse to forfattere. For den resterende del er læreren ret frit stillet i sit valg: på kl.-spr. linie læses Livius, på begge sproglige linier Sallust, Seneca, Sueton, Terents, indskrifter o. a. Af poesi læses på kl.-spr. linie et ganske fyldigt udvalg af Horats (700 vers oder, 600 vers breve og satirer), af Ovid (el. Vergil) 500 vers; men disse kan delvis remplaceres af andre digtere, og navnlig Catul og Properts læses. I III G anvendes en ugtl. time til ekstemporallæsning af lettere tekststykker. På nspr. linie kræves ikke læsning af poesi; men mange latinlærere giver med godt udbytte eleverne en mundsmag på den latinske digtning, fortrinsvis Ovid, Catul og Horats. Til studentereksamen opgives på kl.-spr. linie 70 ns. prosa, 600 heksametre og 400 lyriske vers, på nspr. linie ialt 70 ns. af forskellige forfattere.

Der lægges på begge linier megen vægt på den indholdsmæssige side af faget, og trods det begrænsede timetal er det muligt på grundlag af forfatterlæsningen at give eleverne kendskab til vigtige sider af den romerske kultur. Derved har faget latin i gymnasiets læseplan fået en plads på linie med andre almendannende fag, og den fare, der ved den latinske stils afskaffelse bestod for, at faget skulle synke ned til kun at have praktisk-faglig betydning, dels som forberedelse for visse universitetsstudier, dels som støtte for undervisningen i de øvrige sprog, synes lykkeligt undgået. Når ikke mindst den historiske og kulturhistoriske side af l. efterhånden betones stærkere, er dette næppe uden sammenhæng med muligheden for at benytte de latinske tekster til tekstlæsning indenfor faget historie; dette i forbindelse med alle de tråde, der forbinder senere litteratur med den latinske, giver l. en anselig plads indenfor det samarbejde ml. fagene, som den nuværende undervisningsplan tilsigter. Derfor er l. kommet ud over den stilstand, der i 1914 (»Beretning om Undervisningen i Gymnasieskolerne«, s. 70) foranledigede undervisningsinspektionen til at anføre, at »man den dag i dag underviser i latin, som man gjorde det for hundrede år siden«. Nye tekster inddrages i undervisningsstoffet (f. eks. Sueton, Monumentum Ancyranum), og nye undervisningsprincipper forsøges. Dette gælder også fagets sproglige side, der ikke længere dyrkes udelukkende som åndelig eksercits; selvom den opdragende betydning af en sådan ikke bør undervurderes og stadig har sin værdi, har det utvivlsomt styrket fagets stilling væsentligt, at sproghistoriske synspunkter er inddraget i undervisningen, og at syntaksens regler ikke alene gives som svar på spørgsmålet »hvorledes«, men også på spørgsmålet »hvorfor«. Skønt lærerne næppe er så frit stillet i noget andet eksamensfag som i latin (iflg. bek. af 13. marts 1935 råder læreren selv for sin undervisningsmåde), er undervisningsprincipperne temmelig ensartede, og elevernes selvvirksomhed påkaldes især ved gennemgangen af den nye lektie og ved stadig anvendelse af en grammatik, ofte ved en systematisk gennemgang af denne. På det sproglige område kan der selvsagt nås adskilligt videre på kl.-spr. linie end på nspr., både hvad gloseforråd og grammatiske kundskaber angår, og der er her virkelig tale om opnåelse af læsefærdighed overfor ikke for svære tekster. Der er derfor også alm. tilfredshed med fagets kår på denne linie, der imidlertid (1952) kun findes ved 14 gymnasieskoler (og 3 studenterkursus). På nspr. linie kunne tidligere høres klager over vanskeligheden ved at opnå sproglig sikkerhed; men efterhånden som undervisningsteknikken er blevet sikrere og hjælpemidlerne bedre, synes disse klager ophørt, og der er vistnok nu enighed om, at l. også på denne linie kan give værdifuldt udbytte både fagligt og almendannende. På een gang en støtte for fagets stilling i skolen og samtidig et udtryk for værdien af skolens l. er den vide udbredelse, som i de seneste år en række værker, både danske og oversatte, med emner fra den romerske oldtid har opnået.

På grundlag af den såk. »grønne« betænkning gennemføres i 1953 en nedsættelse af såvel læsepensa (kl.-spr.: 180 ns. prosa, 1800 vers; nspr.: 150 ns.) som eksamenspensa (kl.-spr.: 60 ns. prosa, 800 vers; nspr.: 60 ns.); samtidig udvides timetallet på kl.-spr. linie til 6+6+6. På nspr. linie er timetallet uændret.

Hjælpemidler: Elementærundervisning: Kr. Mikkelsen: Latinsk læsebog (v. A. Strehle). J. Holt og Th. Hastrup: Latinsk begynderbog. F. Kindt-Jensen: Latinsk begynderbog. A. Kragelund: Latinsk læsebog for mellemskolen. O. Foss: Elementa Latina.

Gymnasieundervisning (foruden udenlandske og danske tekstudg.): Julius Nielsen og A. W. Herløv-Müller: Kommentarhefter til Cæsars gallerkrig. S. P. Cortsen: Latinsk læsebog I—II. J. K. Larsen: Fra den romerske republiks opløsningstid. L. Høeg: Latinsk læsebog I—II. K. Nielsen og P. Krarup: Latinsk læsebog. O. Foss, H. Frisch og L. Høeg: Latinske teksthefter I—V. P. Krarup: Romersk poesi. A. Kragelund: Latinske vers I—II. Samme: Latinsk Prosa I. Cæsarudvalg ved G. Saxild og U. Østergaard. P. Krarup og K. Nielsen: Latinske versioner. J. Th. Jensen og M. S. Goldschmidt: Latinsk-dansk ordbog. Th. Hastrup: La-

tinske eksamensversioner. A. Hauberg: Latinsk sproglære. V. Nielsen: Latinsk grammatik. A. Kragelund: Latinsk sproglære. Th. Hastrup og F. Blatt: Latinsk grammatik.

Litteratur: J. Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige, 1885. N. Bang: Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie, 6. udg. 1925. S. L. Tuxen: Beretning om Undervisningen i Gymnasieskolerne (1914). Forsk. anordninger og betænkninger.

K. N.

Latter, en udtryksbevægelse, som ikke i og for sig hører til nogen bestemt emotion, selv om den oftest må tages som udtryk for glæde. Den foranlediges oftest af det komiske, og det komiske består ofte i, at noget, som vi har taget alvorligt og regnet med som en betydningsfuld realitet, pludselig opløser sig i intet. Flere filosoffer, æstetikere og psykologer har udkastet forskellige teorier om l. og om det komiske, men ingen synes at dække alle former. K. G-S.

Lavalder, den laveste alder, der iflg. loven er en betingelse for, at en persons handlinger (evt. også hans undladelser) medfører retslige virkninger. Der vil ofte af loven være stillet forskellige aldersbetingelser i de forskellige retsforhold, således f. eks. i henseende til alm. myndighed (s. d.), ægteskabsmodenhed, testamentshabilitet o. s. v., hvorom henvises til hvert enkelt emne. Se specielt om den i straffeloven fastsatte mindste alder for, at et barn kan straffes: Kriminel l.

F. M.

Lavværge, en person, der er sat til at bestyre en formue og i al alm. optræde i retsforhold vedr. denne i forbindelse med ejeren selv og uden særligt tilsyn fra det offentlige. L. får derved en anden og friere stilling end den alm. værge (s. d.) og værgen ad hoc (s. d.), idet den ligner den tidligere kurators (s. d.) beføjelser og svarer til den — omend begrænsede — kompetence, der tilkommer en for en enke i uskiftet bo beskikket tilsynsværge (s. d.).

L. kan nu beskikkes såvel for kvinder som for mænd (tidligere kun for enker). Forudsætningen er, at det findes påkrævet af hens. t. den pågs uerfarenhed el. iøvrigt p. gr. af mangler ved hans legeml. el. sjælel. tilstand, samt at vedk. selv ønsker det. De førstn. betingelser minder om de (navnlig under pkt. 4) vedr. alm. umyndiggørelse (s. d.) anførte grunde, og den, der ikke selv vil medgå til at få beskikket l., vil derfor ofte i stedet kunne umyndigerklæres.

L. kan beskikkes for den påg. fra hans 21. år at regne, og l.-målet kan (modsat alm. værgemål (s. d.) på forhånd begrænses, f. eks. t. det 25. år. Bestemmelsen om, at en person skal sættes under l., træffes af retten, og fremgangsmåden er den samme som for umyndiggørelse; selve beskikkelsen af l. er en øvrighedsakt.

M. h. t. l.s personl. egenskaber, pligten til at være l., de beskikkende myndigheder og ophøret af l.-mål gælder samme regler som for alm. værger.

Uanset beskikkelsen af l. kan den påg. selv indgå arbejdsaftaler og på egen hånd råde over selverhverv og hvad han ved arv el. gave har fået overladt til fri rådighed. Derimod er hans dispositioner over — og retshandler ang. — formuen kun gyldige, når l. har medvirket; men hans kapital skal ikke indsættes i overformynderiet (s. d.), og l. står ikke under tilsyn af pupilautoriteterne (s. d.).

For at forhindre, at trediemand i god tro erhverver ret over penge og værdipapirer, som l. ikke har været med til at disponere over, bør l. sørge for, at disse indsættes på spærret konto, og at værdipapirerne forsynes med prohibitivpåtegning. M. h. t. fast ejendom bør der ske tinglysning om, at ejeren er under l. Er den lavværgede gift, og samlever han m. ægtefællen, skal l. så vidt muligt også rådføre sig m. denne i vigtige anliggender.

L. skal varetage den lavværgedes interesser med omhu og ifalder erstatningsansvar i tilfælde af forsømmelighed, fejldisposition el. slet rådgivning.

L.s samtykke udkræves ikke til indgåelse af ægteskab el. oprettelse af testamente; men l. optræder i forb. m. den lavværgede i retssager og skal medunderskrive ægtepagt (s. d.). Den, der er sat under l., kan ikke selv være værge el. l. for en anden.

Hvis l.-målet ikke på forhånd er tidsbegrænset, skal det efter bestemmelse af retten ophæves, når den lavværgede findes skikket til selv at varetage sine anliggender.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 35—37 og s. 125—133, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 46, 134 og s. 168—172, 1930. F. M.

»Lederbladet«, månedsblad, udkom første gang 1. jan. 1941. Blev oprindeligt udgivet af Dansk Ungdomssamvirke og fra 1946 — da Dansk Ungdomssamvirke blev ophævet — videreført af Dansk Ungdoms Fællesråd (s. d.). Dets hovedopgave er at fungere som bindeled ml. de forskellige ungdomsorganisationer, der er repræsenteret i fællesrådet, de kommunale ungdomsudvalg og de lokale fællesråd.

Under besættelsen havde l. særlig betydning ved at prof. Hal Koch, formanden for Dansk Ungdomssamvirke her skrev sine opinionsdannende artikler om de aktuelle problemer i forholdet til besættelsesmagten.

Bladet indeholder stadig, udover det egentlige organisationsstof, artikler, især om ungdomsspørgsmål, af opinionsdannende karakter. K. B. A.

Leg, en form for beskæftigelse, der adskiller sig fra arbejde deri, at den ikke har et el. andet nyttigt mål, der ligger ud over selve virksomheden, men som udøves, fordi den i sig selv giver glæde og tilfredsstillelse. L. kan ikke defineres ud fra selve beskæftigelsens indhold; en voksen, som kløver brænde, for at skaffe sig brændsel, arbejder, mens et barn, som gør det samme, fordi det

finder det morsomt og evt. i efterligning af den voksne, leger. Definitionen ud fra det nævnte grundsynspunkt kan dog også gøres for vid, og når Karl Bühler definerer l. ud fra selve virksomheds- el. funktionslysten, kommer en del indholdsløs virksomhed som blot det at hoppe el. sprælle med ind under begrebet, hvilket i andre henseender er utilfredsstillende; i så fald ville f. eks. en spadseretur foretaget blot for fornøjelsen ved turen og ved at gå kunne karakteriseres som l., hvilket synes urimeligt. Men iøvrigt er det umådelig vanskeligt at komme til en tilfredsstillende definition, som dækker alt, hvad der med mening kaldes l. el. at lege.

Efter gængs opfattelse er l. noget, som hører barne- og ungdomsalderen til både hos mennesker og dyr; den er børnenes (ungernes) naturlige form for beskæftigelse. Det er utvivlsomt også en vigtig karakteristik ved l., som herved bl. a. sættes i modsætning til det, som er alvor. Når f. eks. dyreunger slås og bider efter hinanden, er det ikke alvor, men netop kun l., og denne forskel gælder også m. h. t. menneskers l. Det må dog ikke forstås således, at børn ikke kan være alvorlige under deres l., det er de meget ofte; men de er klar over, at deres legende beskæftigelse ikke hører til livets alvorlige gøremål, men så at sige sker i en egen sfære uden for det rigtige, alvorlige, virkelige liv, hvor alt har en helt anden og vigtigere betydning. Denne side af sagen bliver også fremtrædende, når vi inddrager de voksnes lege i betragtningen; for l. forekommer også hos voksne, f. eks. må spil og den meste sport anses for former for l. M. h. på disse forhold kommer den hollandske historiker og kulturfilosof Jan Huizinga (1872—1945) til flg. snævrere definition: »L. er en frivillig handling el. virksomhed, som udøves inden for visse fastsatte grænser i tid og i rum efter frivilligt antagne, men ubetinget bindende regler. Den har sit mål i sig selv og er ledsaget af en følelse af spænding og glæde såvel som af bevidstheden om, at den ikke hører til det sædvanlige liv«. Det ses at denne definition nærmest gælder det, som har navn af »en leg«, f. eks. en navngiven l. som »tre mand høj« el. »hoppe i paradis«, og ikke blot selve legefunktionen; men oftest finder også denne hos mennesket et el. andet udtryk, hvorved den stilles under regler, selv hvor det drejer sig om selvopfunden l.

Trods vanskelighederne ved en klar afgrænsning af l. fra andre aktivitetsformer kan der ikke være tvivl om, at den spiller en stor rolle i barnets liv. Motivet til at lege må søges i, at det volder den legende glæde og tilfredsstillelse; tilskyndelsen ligger som en naturlig medfødt drift i barnet. Og selv om virksomheden for den legende har sit mål i sig selv, kan den godt for en mere omfattende betragtning opfylde en nyttig funktion. Hvilken denne er, besvares på forsk. måde i en række forskellige *legeteorier*.

Den mest kendte af disse turde være Karl Groos' *forøvelsesteori*, der går ud på, at l.s funktion er den at forberede individet til livets senere alvorlige og livsvigtige opgaver. Denne opfattelse understøttes af, at unge dyr leger på artstypisk måde og i deres l. ter sig på en måde, der svarer til de voksne dyrs livsform; man behøver blot at tænke på kattekillingers el. kaninungers leg. Endv. forekommer l. ikke hos dyrearter, der træder så at sige færdigudrustede ud i kampen for tilværelsen med et fuldt udviklet instinktapparat, f. eks. insekter, men kun hos dyr med en udpræget ufærdighedsperiode. L. repræsenterer da en selvuddannelse, der sker med en aktivitetstrang som drivende kraft og i sit indhold dels består i efterligning, dels i legende eksperimenteren. Der skal dog også være et instinktivt grundlag for bestemte aktivitetsformer; gazellekid som slettedyr »øver sig« i længdespring over lave buske, bjerggedekid derimod i en art højdespring fra stedet. Mod dette supplement til teorien taler, at f. eks. kattekillinger, der vokser op adskilt fra moderen sammen med rotter, som voksne ikke viser tegn til at ville dræbe dem, hvilket tyder på, at efterligning og belæring spiller en væsentlig rolle for l.s indhold. Under alle omstændigheder foregår der under l. en nyttig udvikling af sanserne og musklerne samt koordinationen ml. dem, af iagttagelse og tænkning samt i fælles- og gruppelege af den sociale tilpasning, og yderligere foregår den i retninger, der peger hen mod de senere opgaver, om end uafvidende.

En anden kendt teori er *kraftoverskudsteorien*, som skyldes Herbert Spencer, men er foregrebet af Schiller m. fl. Den går ud på, at den energi, som ikke bruges i kampen for tilværelsen, giver sig udslag på en tilsyneladende »unyttig« måde i l. For denne opfattelse taler, at trætte og syge børn sjældent giver sig til at lege, men dog kan børn godt fortsætte en l., til de er helt udmattede, og teorien forklarer i hvert fald ikke, hvorfor l. antager netop de og de former og ikke andre. Hos Schiller har teorien snarere form af en *rekreationsteori*, idet man i l. på aktiv måde rekreerer sig fra arbejdets tvang mere end fra dets besvær. I den legende beskæftigelse føler man sig mere fri.

Hos den amerikanske psykolog Stanley Hall forekommer den s.k. *atavismeteori*, efter hvilken børnene i deres l. kort genopliver de tidligere, navnlig primitive trin i menneskehedens kulturudvikling, f. eks. i deres jagt-, kamp-, klatre-, kaste- og hulebygningslege. Den bygger på en antagelse, der er analog med den biogenetiske grundlov (s. d. samt Udviklingspsykologi). I de nævnte l. kommer de gamle instinkter til udtryk i afsvækket form og afreageres på en harmløs måde. Teorien betegnes også som afsvækkelsesteorien, idet den yderligere forudsætter, at instinkterne svækkes ved denne legende udøvelse. En beslægtet opfattelse kommer til

orde i den s.k. *katharsisteori*, der blot yderligere antager, at de primitive instinkter i og for sig ikke afsvækkes el. udslukkes ved den legende udøvelse, men at sindet renses for de tilhørende følelser. Det letter og mildner os, når vi er vrede, at slå en tallerken i stykker el. knalde en dør i, og på lign. måde kan barnet i kamplege få en harmløs udladning for de til kampinstinktet hørende følelser. Lign. synspunkter kommer også til orde i psykoanalysen el. dybdepsykologien, der mener, at barnet i l.s form kan afreagere tyngende konflikter el. komplekser. Dette udnyttes i den s.k. *legeterapi* (s. d.), hvor barnet får lejlighed til f. eks. i leg med dukker, hvor det identificerer disse med forskellige familiemedlemmer, i legens form at demonstrere sine konflikter og derigennem også lettes for dem.

Endelig skal nævnes, at Huizinga har fremsat en kulturfilosofisk teori, hvorefter l. er en uafledelig grundform for menneskelig virksomhed, en livsform, og at den i den grad er indvævet i de fleste kulturforeteelser, at han ligefrem hævder, at kulturen er grundlagt i ædel l. Det meste af det, som kaldes kultur, er set fra livsopholdelsens synspunkt unyttigt og dermed placeret som l. I sit værk Homo ludens (1940) påviser han, hvordan legeformer gør sig gældende i retsvæsen, kunst, de former, hvori det religiøse og videnskabelige liv udfolder sig, og i de former for krig, der ikke er rene plyndringskrige. Bl. a. betoner han det moment af kappestrid, der ofte findes i leg.

Legeformer. Der leges på utallige måder, idet så at sige enhver beskæftigelse kan antage karakter af l. En systematisk oversigt er derfor vanskelig at give. Blandt hovedformerne kan nævnes den *legende eksperimenteren*, der sætter ind, så snart barnet begynder at gøre erfaringer om tingenes egenskaber og udnytter dem til sin egen underholdning, f. eks. vælter en klods gang på gang og fryder sig over spektaklet el. krammer et stykke papir, som knitrer. Dette kan udvikle sig i forskellige retninger, og man har skelnet ml. *sensoriske lege*, hvor den varierede sansning er l.s indhold, og *motoriske lege*, hvor det er bevægelsen, der er afgørende. De virker dog altid hånd i hånd, for så vidt som den rent passive sansning næppe kan kaldes l., selv om den volder fryd; den må være forbundet med et om end nok så ringe aktivt moment (f. eks. at se gennem farvet glas el. i et kaleidoskop). De mere motorisk betonede l. udvikler sig til *behændighedslege*, blandt hvilke f. eks. boldspil indtager en meget fremtrædende plads; nævnes kan også kaste-, klatre- og hoppelege, yo-yo, terre og andre behændighedsspil. Til disse lege hører ofte legetøj, og for så vidt l.s indhold væsentlig er at behandle et materiale, taler man om *materialelege*, f. eks. at tegne og male, at modellere, at bygge med klodser og at lege med sand og med vand. Børnenes

forhold til materialet har givet anledning til at skelne ml. *destruktions-* og *konstruktionslege*, hvor iagttagere har ment, at de første er de oprindeligste. Om man derfra, som nogle har ment, tør slutte til en speciel ødelæggelsesdrift, er tvivlsomt. Motiverne for børn til at nedbryde og finde lyst derved, f. eks. at rive itu, at vælte korthuse og ødelægge klods- el. sandbygninger, kan være af mange arter. Det kan jo også dreje sig om den velbekendte interesse for at se, hvordan tingene er indrettet el. »hvad der er indeni«. Da den konstruktive tendens alligevel må vurderes højere, vil det være af betydning, om legetøj er sådan indrettet, at de elementer, som kommer frem ved nedbrydningen, kan anvendes konstruktivt igen. Valget af materiale (legetøj) er et stort og vigtigt problem. Det er af betydning, at det er afpasset efter barnets udviklingstrin; i det store og hele afgiver børnenes interesse selv målet for, hvad der er rigtigt legetøj, men den kan også rettes mod ting, som ligger uden for deres trin, hvilket i så fald viser sig ved, at de bliver hurtigt kede af det igen. I den meste l. spiller fantasien en rolle, og af hensyn til dennes udvikling kan det være af betydning, at legetøjet ikke er for fuldkomment; ligeledes kan et barn godt have så meget legetøj på een gang, at det snarere hæmmer end fremmer dets udvikling. Til de konstruktive materialelege hører også de former, der har navn af småsløjd, arbejder i papir og karton, flette- og vævearbejder, i det hele de beskæftigelser, som tages op i børnehaverne. Med tiden kan disse former gå over i arbejde, ligesom behændighedslege kan gå over i sport og idræt. Skarpe grænser ml. disse forskellige virksomhedsformer er det ikke let at drage. Sport er egentlig en slags l., og f. eks. et håndværk el. lign., der drives som hobby, er egentlig også at anse for en slags l.

Til de nævnte former kommer også de *intellektuelle lege*, ved hvilke tankefunktionen spiller en afgørende rolle. Hertil hører puslespil, de kendte brætspil som dam og skak, kortspil, gætning af gåder m. v.

Fra et andet synspunkt kan man skelne ml. *individuelle* og *sociale lege*, de sidste også kaldet *fælles-* el. *gruppelege*. Små børn leger mest enkeltvis, og selv om de gerne leger i selskab med hinanden og leger det samme, så samarbejder de dog ikke på den måde, at vekselspillet ml. dem er et moment i l. På et senere stadium opstår de egentlige fællesleger, hvor der er regler for de enkeltes deltagelse. Man kan her f. eks. tænke på kugle- el. lykkespil, hvor hver får tur efter bestemte regler og hvori der indgår et konkurrencemoment. En anden form er *sanglege* (»bro, bro, brille«, »jeg gik mig over sø og land« m. v.); nævnes kan også *rollelege*, hvor børnene leger far, mor og børn, el. leger skole el. leger, at de er jægere og vildt el. røvere og soldater; i disse henseender kan deres ind-

bildnings- og fremstillingskunst være ret udpræget. De fremstiller tit i l., hvad de har hørt om el. læst el. set i deres omgivelser, og det gør de spontant og uden nogen tilskyndelse. Dette kan føre videre til opførelsen af små dramatiske scener el. hele komedier. Deltagelse i fælleslege virker som en opdragelse til social adfærd og indstilling, og de udnyttes derfor også i vid udstrækning pædagogisk. Der findes et Udvalg for skolebørns fællesleg, der lader afholde kursus i ordnede lege og boldspil, og man må anse opøvelsen deri under forstående ledelse for at være et overordentlig værdifuldt element i opdragelsen.

L. veksler med børnenes alder, men endv. er der en vis forskel ml. kønnene. Drenge leger anderledes end piger og foretrækker andet legetøj. Hvor meget der her skyldes tradition og fordom, og hvor meget der er begrundet i deres forskellige natur, kan det være svært at afgøre. Piger leger i alm. ivrigt og længe med dukker, hvad drenge sjældent ses at gøre. Her må dog ikke glemmes, at drenge også har deres »dukker«, men det er tinsoldater, cowboys og indianere af papmaché, hvilket alligevel gør en betydelig forskel i l.s art. Kamplege er mere fremtrædende hos drenge, ligesom gruppedannelser med en fører i l. er hyppigere; pigerne er mere efterlignende. I henseende både til l.s art og til legetøj (materiale, rekvisitter) er der sket en større tilnærmelse ml. kønnene i den sidste menneskealder. (Se også Legepladser, Legetøj, Småsløjd).

Litteratur: De fleste alm. fremstillinger af børnepsykologi. K. Groos: Die Spiele der Tiere, 1896. Samme: Die Spiele der Menschen, 1899. Samme: Das Seelenleben des Kindes, 6. udg. 1923. J. Huizinga: Homo ludens. Versuch einer Bestimmung des Spielelementes der Kultur, 1940 (overs. til svensk). F. J. J. Buytendijk: Wesen und Sinn des Spiels, 1933. Stanley Hall: Adolesence, 1904. A. M. Nørvig: Børns Leg og Beskæftigelse, 3. udg. 1949. H. Hetzer: Spiel und Spielzeug für jedes Alter (sv. overs. 1936). Alva Myrdal: Rigtigt Legetøj, da. udg. 1937. Thea Bank Jensen: Kom og leg med, 1952.

K. G-S.

Legemsarbejdets betydning for opdragelsen. Ved l. forstås ethvert nyttearbejde, der kræver muskelarbejde til udførelsen. Ved nyttearbejde forstås et arbejde, der frembringer et resultat, der er til nytte for andre end den udførende selv. Sport, gymnastik og idræt falder altså uden for rammen af l. i denne sammenhæng.

L. b. f. o., påvirkningen af karakterdannelsen i etisk retning, er af dobbelt art. Dels kræver alt legemligt nyttearbejde visse kundskaber og en oplæring i praktiske færdigheder, der af sig selv hos udøveren skaber en større horisont arbejdsmæssigt og underbygger en sund respekt for det praktiske arbejdes dygtige udøvere og efterhånden som den personlige dygtighed fremmes, også omsætter sig til en sund selvrespekt; dels giver alt praktisk arbejde et naturligt afløb for udøverens fysiske kraft og virketrang, ikke mindst for dennes overskudskraft, hvorved der opnås betydelig præventiv virkning, ikke mindst i overgangsårene hos drenge.

Oprindelig benyttede hjemmene i udstrakt grad l. i opdragelsens tjeneste, måske i virkeligheden uden at tænke på dets betydning som opdragende faktor, men efterhånden som den teoretiske kundskabstilegnelse tog til, og skoletiden dermed blev længere og mere krævende, blev hjemmenes muligheder for at give børnene l. tilsv. formindsket, hvorfor den tanke ganske naturligt opstod at lade skolen tage l. for skoleungdommen ind som en regelmæssig bestanddel i skolearbejdet.

I flere lande har man gjort forsøg på legemsarb. for skoleungdommen. I England har man f. eks. forskellige steder oprettet små værksteder, hvor eleverne får en fordannelse til det arbejde, der er mest fremtrædende på stedet; fra Amerika bør nævnes den af Booker Washington i 1881 i Tuskegee i Staten Alabama oprettede skole, i hvilken alt skolearbejde skulle begynde med legemligt arbejde, men vigtigst er utvivlsomt den af Friedrich Fröbel i 1818 i Keilhau oprettede kostskole for store drenge, der havde l. i det fri som en væsentlig bestanddel af sin dagplan.

Også i Danmark har man haft forståelse af l. b. f. o. Ikke blot har fængselsvæsenet og ungdomshjemmene for opdragelse af vanskelige el. forsømte børn i stadig stigende grad benyttet l. i opdragelsens tjeneste, men også for skolerne i almindelighed er der åbnet mulighed, idet lov om højere almenskoler m. m. af 24. apr. 1903 i § 6, sidste stk., indeholder flg. bestemmelse: Med samtykke af min. skal der også kunne gives undervisning i l.

Denne lovhjemmel er imidlertid ikke blevet stærkt udnyttet. Bortset fra enkelte ret kortvarige forsøg er der kun faa, der har gjort en virkelig betydelig indsats. Fremhæves bør den af Kr. Vestergaard etablerede »Markskole« (s. d.) og den omfattende undervisning i havearbejde, som af Folke Jacobsen udfoldes inden for aftenskolelovens rammer (s. Centralfag), men det eneste sted, hvor det legemlige arbejde virkelig helt er taget i opdragelsens tjeneste over for skoleungdommen, er på Stenhus kostskole ved Holbæk, hvor skolens stifter rektor *H. Edv. Hass*, straks fra skolens start (1906) satte l. på dagplanen med 1¼ times dagligt arb. for alle elever fra 1. EM til og med III G.

Basis for det praktiske arbejde på Stenhus kostskole er et jordtilliggende på c. 25 tdr. land, hvoraf c. de 7 tdr. land bruges som køkkenhave. Skolen drives altså på dette felt som et større husmandsbrug med meget intens drift, således at man selv producerer de mange grønsager, der bruges i skolens husholdning (130 mennesker), selv avler en væsentlig del af det korn, der anvendes til skolens svinebestand, der i nogen måde dækker

Finplanering før beplantning. (Stenhus kostskole).

forbruget af svinekød, selv opdrætter og opfodrer den nødvendige fjerkræbestand (høns, ænder, gæs og kalkuner) og endelig selv i den omtrent 2 tdr. land store frugthave avler en betydelig frugthøst.

Den daglige undervisning begynder kl. 7¾ og er v. hj. a. relativt små klasser og en nedsættelse af undervisningstiden fra 50 min.s »timer« til 40 min.s lektioner færdig kl. 13, således at det praktiske arbejde kan påbegyndes umiddelbart efter middagsmåltidet og vare fra kl. 13.45 til kl. 15, et tidspunkt, der er uhyre velegnet, fordi eleverne da er trætte af åndeligt arbejde, trænger til den fortrinlige nerveafslappelse, l. giver, og på denne måde for det store flertals vedk. tvinges ud i frisk luft, mens der er mest sol og lys. Det er da også en værdifuld erfaring for skolens ledelse, at »arbejdstimen« hjælper mange noget urolige drenge og ligefrem nervøse drenge til nervemæssig sundhed, ligesom det er umiskendeligt, at der er større uro inden døre senere på dagen, når det af en el. anden grund har været nødvendigt at aflyse det praktiske arbejde.

Det er også af værdi, at eleverne om aftenen er passende fysisk trætte og derfor selv er interesseret i at komme i ordentlig tid i seng og falde hurtigt i søvn —en stor værdi ikke mindst i »overgangsdrengens« stærkeste voksealder. Sv. L.

Legemsøvelser, s. Gymnastikundervisning, Pigegymnastik, Kvindegymnastik, Rytmisk gymnastik.

Legemsøvelser, Danmarks Højskole for oprettedes i 1911 som selvstændig institution under navn af »Statens Gymnastikinstitut«. Før denne tid indgik det 1-årige kursus i gymnastik som et led i »det 1-årige lærerkursus« (nu Danmarks Lærerhøjskole). Undervisningen foregik i denne periode i lejede lokaler på forskellige steder i byen, men efter langvarige og besværlige forhandlinger lykkedes det i 1911 at opnå bevilling til opførelsen af en midlertidig træbygning til brug for den nye institution og samtidig udskiltes gymnastikken fra Lærerhøjskolen.

Bygningen blev opført på Akademisk Boldklubs bane ved Tagensvej og måtte p. gr. a. de vanskelige økonomiske forhold omkr. Den første Verdenskrig gøre tjeneste i 12 år. Endelig på finansloven for finansåret 1921—22 bevilgedes et beløb af 500.000 kr. til rejsning af en ny bygning, der fik sin plads på Nørre Fælled. Fællesskabet mellem instituttet og Akademisk Boldklub blev opretholdt, idet klubben nu indtrådte som lejer af de baner, der på den nye grund indrettedes til brug for undervisningen.

Bygningen indviedes i foråret 1923.

Den nye bygning omfattede en hovedfløj med auditorier, bibliotek, lærerværelse, kontorer, elevopholdsstuer og omklædningsværelser samt bolig for forstanderen og vagtmesteren, desuden 2 sidefløje med hver en gymnastiksal (11 × 22 m). Efterhånden som boldspil, atletik og svømning fik større indpas inden for skolens legemsøvelser, opstod nødvendigheden af en udvidelse af instituttets bygninger med henblik på lærernes uddannelse i disse discipliner. Planer om en sådan udvidelse blev allerede fremsat i 1933, men først på finansloven 1939—40 lykkedes det at gennemføre den første bevilling hertil. I 1939—40 byggedes en boldspil- og atletikhal, der foruden selve hallen, hvis grundflade er 20 × 46 m, tillige rummer omklædnings- og baderum samt skabs- og rekvisitrum. Af hensyn til atletikundervisningen er gulvet i den ene ende af hallen udstyret med 3 forskydelige lemme, der dækker over nedspringsgrave med sand for henh. højde-, længde- og stangspring. Året efter opførtes en svømmehal, hvortil er knyttet 2 afdl. med omklædnings- og afsæbningsrum samt dampbad for henh. kvinder og mænd. Selve hallen er forsynet med ovenlys, og desuden er den ene gavl helt af glas. Den ene halvdel af taget er forskydelig, således at der i den varme årstid kan åbnes for lys og luft. Hallen rummer 2 bassiner, det ene 12,5 × 25 m med største vanddybde 4,6 m og det andet 6,5 × 12,5 m med kun ringe vanddybde og fortrinsvis beregnet til børneundervisning.

Den seneste udvidelse skete i 1942, idet bestyrelsen for Otto Mønsteds fond skænkede 400.000 kr. til opførelse af et gymnastikhus for studerende ved de højere læreanstalter i Kbh. Bygningen blev opført på instituttets grund og efter fuldendelsen overdraget dette som statsejendom. Staten forpligtede sig til gennem instituttet at overtage administrationen, driften og vedligeholdelsen af bygningen og dens inventar. Til gengæld sikredes der instituttet brugsret til lokalerne i undervisningstiden. Foruden kontorer og kantine for studenter-gymnastikken samt en række omklædningsværelser rummer bygningen selve hallen (20 × 46 m), der er udstyret med gymnastikredskaber og således er en kombineret gymnastik- og boldspilhal. Til supplering af byggesummen bevilgede rigsdagen 98.000 kr., hvorved det

blev muligt at opføre sidefløjen i 2 etager, således at der her blev plads til en bolig for varmemesteren samt til en mødesal og en kantine for instituttets elever.

Undervisningen på gymnastikinstituttet omfattede fra begyndelsen dels det 1-årige kursus (s. ndf. årskursus), dels korte feriekursus i de forskellige former for skolens legemsøvelser. Fra 1927 begrænsedes disse sidste til korte sommerkursus i svømning, dog med nogle få timer i gymnastik, boldspil og leg for kvindelige og gymnastik og atletik for mandlige elever. Fra og med 1932 blev af økonomiske grunde også disse kursus nedlagt. Sommerferiekursus er dog senere genoptaget under gymnastikinspektionens ledelse.

I efteråret 1938 nedsatte undervisningsministeriet et udvalg til drøftelse af spørgsmålet vedr. uddannelse af lærere i gymnastik og idræt. Udvalgets arbejde resulterede i en bet., der atter affødte en ministeriel bek. (4. febr. 1942), på hvilken undervisningen nu hviler.

Instituttets navn ændredes til »Danmarks Højskole for Legemsøvelser«, og dets formål er i bek. formuleret på flg. måde: »Højskolens formål er at give en videregående uddannelse i gymnastik til folkeskolens lærere, at uddanne studenter, der agter at tage skoleembedseksamen ved universitetet med gymnastik som fag, samt at uddanne lærere og lærerinder til den frivillige gymnastik og idræt.« Bek. bestemmer endv. at undervisningen skal omfatte: 1) 1-års kursus for seminarieuddannede lærere og lærerinder og for studerende ved universitetet med gymnastik som fag samt for sådanne elever uden forudgående eksamen, som skønnes at kunne følge undervisningen. 2) 1-års fortsættelseskursus, fortrinsvis for elever, der har bestået afgangsprøven ved 1-års kursus. 3) 4-mdrs. kursus for seminarieuddannede lærere og lærerinder samt forskolelærerinder. 4) 4-mdrs. kursus til uddannelse af lærere i den frivillige gymnastik og idræt.

Undervisningen varetages fortrinsvis af timelærere. Dette skyldes dels ønsket om indenfor hver enkelt disciplin at kunne anvende de bedst kvalificerede lærere, selv om der p. gr. a. fagets ringe timetal ikke er basis for en fast ansættelse, dels det forhold, at lærerne i en del af fagene ikke bør fortsætte, til de når den for tjenestemænd normale aldersgrænse. Lærerstaben omfatter dels universitetsansatte videnskabsmænd, dels gymnasie- og folkeskolelærere.

Som forstandere (fra 1946 rektorer) for højskolen har siden oprettelsen fungeret: 1911—27 gymnastikinspektør K. A. Knudsen, 1927—30 oberstløjtnant Holger Nielsen, 1930—38 professor J. Lindhard, 1938—40 inspektør N. Illeris (kst.) og fra 1940 professor Emanuel Hansen.

1) *1-års kursus* (el. *årskursus)* har sin oprindelse i det i indledningen nævnte lærerkursus, indtil 1911 i forb. med Statens Lærerhøjskole, og undervisningen hviler som nævnt på min. bek. af 4. febr. 1942.

Til optagelse kræves, at den påg. a) har bestået den afsluttende prøve for lærere og lærerinder i folkeskolen el. er indtegnet ved Kbh.s Universitet som studerende med gymnastik som fag, b) med tilfredsstillende resultat har gennemgået et af statens feriekursus i svømning el. har aflagt den danske skoles frisvømmerprøve el. på anden måde har godtgjort, at han er i besiddelse af svømmefærdighed svarende hertil og c) fremlægger tilfredsstillende helbredsattest. Også ansøgere, der ikke fyldestgør de under pkt. a) foreskrevne eksamensbetingelser, kan optages som elever, hvis de kan antages at have betingelser for at følge undervisningen, og såfremt der skønnes at være udsigt til, at ansøgeren kan få lejlighed til at frugtbargøre den på højskolen erhvervede uddannelse.

Bestemmelsen om optagelse af universitetsstuderende med gymnastik som fag grunder sig på de om skoleembedseksamen såvel under det filosofiske som under det matematisk-naturvidenskabelige fakultet gældende kgl. an., ifølge hvilke det bestemmes, at den, der vil indstille sig til eksamen i gymnastik, skal have gennemgået det 1-årige kursus for gymnastiklærere, dog med undtagelse af fagene anatomi og fysiologi.

Kursustiden er fastsat til 12. aug.—20. juni. Undervisningen, der skal bygge på den undervisning, som seminarierne giver, omfatter flg. fag: Anatomi, fysiologi, legemsøvelsernes specielle teori, legemsøvelsernes historie, hygiejne og samaritergerning, gymnastik, boldspil, svømning, for de mandlige elever atletik og for de kvindelige sanglege, folkedanse og vejledning i anvendelse af musik i forbindelse med gymnastiske øvelser, samt endelig metodik og undervisningsøvelser i de nævnte former for legemsøvelser. Ca. 4 gange, fordelt efterår, vinter og forår, gives undervisning i terræn- og orienteringsøvelser.

Hovedvægten lægges på undervisningsøvelserne, til hvilke eleverne er delt i mindre hold på som regel ikke over 8 deltagere. Til undervisningsøvelserne stilles ved Kbh.s skoledirektions imødekommenhed et vist antal klasser fra de omliggende kommuneskoler til rådighed, idet de påg. børns undervisning i legemsøvelser foregår på højskolen.

Den afsluttende prøve, hvortil censorer beskikkes af undervisningsmin., er skriftlig, mundtlig og praktisk. Prøven er bestået, når hver af karaktererne i undervisningsfærdighed såvel som gennemsnittet af samtlige eksamenskarakterer ikke er under g (5.00). På afgangsbeviset angives, om den påg. kan påtage sig undervisning i svømning, idet anerkendelse som svømmelærer kun gives den, der har aflagt visse af min. i bek. af 4. juli 1942 fastsatte prøver.

Undervisningen er gratis, men af hensyn til den omfattende børneundervisning, der indgår i uddannelsen, må den daglige undervisning fortrinsvis falde i skoletiden, og eleverne kan derfor ikke (som på Lærerhøjskolen) varetage skolearbejde samtidig. Af hensyn til det koncentrerede arbejde, som uddannelsen kræver, er det yderligere i bekendtgørelsen bestemt, at eleverne ikke uden forstanderens tilladelse må påtage sig andet arbejde samtidig med uddannelsen. Derfor er ikke blot de i provinsen, men også de i Kbh. hjemmehørende lærere uden fortjeneste i kursustiden. I henh. til lærerlønningsloven kan lærere, der har en vis anciennitet i folkeskolen få 3/4 af vikarudgiften i kursustiden afholdt af det offentlige. Til andre kursusdeltagere ydes understøttelse fra højskolen.

Oversigt over antallet af elever på årskursus i tiden 1945—1951.

Kursusår	Seminar.		stud.mag.		Ekstraordinære	
	kvinder	mænd	kvinder	mænd	kvinder	mænd
1945—46	13	20	14	12	6	4
1946—47	9	15	10	7	9	1
1947—48	6	14	12	5	12	3
1948—49	4	8	10	9	4	0
1949—50	8	8	12	7	10	5
1950—51	4	3	10	9	12	3

Den stærke nedgang i antallet af seminarieuddannede elever skyldes de senere års mangel på lærere i folkeskolen. Til sammenligning tjener, at antallet af disse elever i årene 1942—44 var 46.

2) og 3). Det påtænkte fortsættelseskursus har endnu ikke været oprettet, da de fornødne bevillinger ikke er opnået. 4-måneders kursus for lærere har været gennemført i efteråret 1941 og 42, men herefter har tilslutningen været så ringe, at disse kursus ikke kunne opretholdes.

4) 4-mdr.s kursus til uddannelse af lærere i den frivillige gymnastik og idræt var tænkt væsentlig som en hjælp for foreninger, der mangler uddannede lærere i de forsk. idrætsgrene: atletik, fodbold, håndbold, svømning o. fl. Men der har hidtil kun været den fornødne tilslutning i fagene gymnastik og svømning. E. H.

Legepladser, arealer alene bestemt til opholdssted for børn, er et nødvendigt tilbehør til lejeboligkvarterer og et vigtigt led i den moderne byplanlægning. Rigtigt placeret kan l. give de små lejligheder en vis form for rummelighed og kan virke aflastende for moderen i hendes arbejde med at passe hus og børn. L.s forebyggende opgave giver sig udtryk i, at den skal være et fristed, der ikke rummer trafikfarer som legen på gaden, og ikke efterstræbelsesfarer som de skumle porte, mørke trappegange el. folketomme parker. L. skal betyde en betryggelse for gadetrafikanterne (bilisterne), idet den moralske baggrund for at forbyde børns leg på gader og veje må være, at der er tilstrækkeligt med l. at henvise børnene til. Overfor børnene selv har l. fire funktioner. Den skal give mulighed for motion: boldspil, hinken, løbehjul, rulleskøjter o. s. v. Den skal yde børnene rekreation: græsarealer, skyggefulde pladser, bænke o. s. v. Den skal virke inspirerende på børns fantasi gennem beplantning, anlæg, udformning og stemning. Den skal give børnene realitetskundskab ved at lære dem primitive materialer og deres behandling at kende (skrammellegeplads). Da børns legebehov skifter med alderen skelner man ml. l. for små børn og l. for større børn. Det er navnlig i kvarterer med etagehuse, man har brug for småbørnsl. Disse bør placeres så solrigt som muligt, og således at man fra vinduerne kan holde øje med børnene under deres ophold på l. Sandkassen er den enkleste form for småbørnsl. og er et uundværligt tilbehør på enhver lidt mere sammensat l., der iøvrigt må indeholde areal til leg med kørende legetøj, til hinken, sjippen o. lign. Der skal være bænke (ellers sætter børnene sig på de kolde trappesten) og borde. Der kan være simple legeredskaber, vipper, gynger, klatrestativer o. s. v. Man har udformet småbørnsl. som tagl. (Møllelængen

Legeplads i Østre Anlæg (Kbh.).

i Kbh). De har dog den fejl, at man ikke fra vinduerne kan holde øje med børnene, og de kræver foruden en betryggende sikring mod nedstyrtning også et fast tilsyn af voksne. Legegader er korte, solrige gader, der spærres for kørende færdsel. Sådanne har i en årrække været i brug i England og Amerika som supplement til el. erstatning for småbørnsl. i gårdene. Tilløb til legegade findes i Nyborggade, Svendborggade og Musholmsgade i Kbh. L. for større børn skal først og fremmest tilfredsstille de større børns legetrang og skaffe afløb for deres fantasi. L. kan ligge i en vis afstand fra boligerne (indtil c. 300—400 m), men bør være så talrige og så-

dan placerede, at ethvert barn kan nå en l. indenfor en rimelig tid og uden at skulle passere trafikerede gader. For l.s størrelsesforhold er der opstillet forskellige beregningsmetoder, som dog må behandles med omtanke, da de resultater, der er nået, er vidt forskellige. Iflg. amerikanske beregninger kræves c. 2—3 m² for hvert barn ml. 5 og 15 år. Tyske beregninger kommer til resultat 8 m² pr. barn under 15 år i l.s indflydelsesområde, medens de seneste beregninger går ud på, at 7,5 m² pr. barn ml. 7 og 14 år er et absolut minimum. En af l.s vigtigste bestanddele er boldbanen, og l.-ledere har i Kbh. siden omkr. århundredskiftet organiseret den s.k. »ordnede leg«: »boldspil« på forskellige af byens l. Senere er l. i vid udstrækning blevet forsynet med legeredskaber, som de under småbørnsl. nævnte. En senere tilføjelse hertil er soppedammen, der flere steder i udlandet (bl. a. Sverige) har fået karakter af et regulært børnefriluftsbad. Ved ansættelse af l.-ledere har l.-kulturen fået et nyt skub fremad. Foruden at videreføre de »ordnede lege«, har de bl. a. indført legetøj til udlån på selve pladsen (stylter, bolde, legevogne, klodser o. lign.). I Stockholm har man l.-ledere, der flytter fra den ene l. til den anden og bl. a. ordner dramatiske lege med børnene. I Kbh. har man på enkelte l. indført »Mester Jakel«-teater. Græsl. anlægges i forbindelse med nye parkanlæg, for på en gang at skabe legemuligheder og rekreationsmuligheder i fredelige omgivelser. På *»skrammellegepladsen«* (Emdrupvænge, Kbh., og nu også i nogle af

Skrammellegepladsen i Emdrup.

Stockholms parker) er de alm. legeredskaber erstattet af kasserede byggematerialer, gamle automobilringe, bræddestumper o. lign. skrammel (deraf navnet), der kan give børnene anledning til at bruge deres fantasi og skabertrang i fuld udstrækning. For forskellige sæsonlege stilles særlige l. til rådighed. Om sommeren soppe- og badepladser, om vinteren skøjte- og kælkebaner. I Kbh.s byggelov § 50 kræves, at der anlægges l. (småbørnsl.) ved nye boligkomplekser, og iflg. bygningsvedtægtens § 9 kan l. kræves forsynet med legeredskaber. Byggeloven åbner endv. mulighed for gennem gårdsanering at gennemtvinge anlæg af l. ved ældre ejendomme, når særlige forhold taler herfor. Indenrigsmin. har i 1918, 1923, 1925 og 1935 udsendt vejledninger ang. off. l., og i et cir. af 8. jan. 1942 givet tilsagn om tilskud til anlæg af l. for børn.

Litteratur: Hans Dragehjelm: Barnets leg i sandet, 1909. Samme: Børnelegepladsens anlæg, redskaber og drift, standardlegepladsen, 1935. C. Th. Sørensen: Parkpolitik i Sogn og Købstad, 1931. Regional Survey of New York and its Environs, vol. V, 1928. Martin Wagner: Städtische Freiflächenpolitik, 1915. Max Siegumfeldt: Et legepladsprogram (Havekunst nr. 2 1945). Arkitektens månedshæfte 1—2, jan., febr. 1952. Københavns Byggelov, bygningsvedtægt, 1939. Indenrigsmin. cir. 1918. 1923. 1925. 1935. 1942. M. S.

Legepladsforeningen, stiftet i Kbh. 1891. L. anså det som sit hovedformål at søge at få det offentlige til at stille arealer til rådighed for børns leg, og derefter bistå ved indretningen af legepladsen og senere forsøge at etablere et vejledende tilsyn. 25. aug. 1891 åbnede l. sin første legeplads på et areal, der af krigsmin. var stillet til rådighed i Grønningen, og man forsøgte at indføre »ordnet leg« (boldspil) under ledelse af en legeleder frk. Inger Bentzen. L. opnåede allerede i det første år betydningsfulde resultater, idet den foruden legepladsen i Grønningen fik krigsmin. til yderligere at stille et areal af Østerfælled til rådighed som legeplads og fik legepladsforholdene i Kongens Have væsentlig forbedret. I de flg. år forelagde l. uden held adskillige legepladsforslag for magistraten. Efterhånden gik l.s virksomhed over til at blive af ren vejledende art i et snævert samarbejde med skoler og idrætsforeninger. Dels ved at organisere boldspil for drenge og piger på kommunens skoler, dels ved i samarbejde med idrætsforeningerne at arbejde for friluftssportens udbredelse særlig blandt de helt unge, senere ved i sommerferien at organisere leg og udflugter for skolebørn, der ikke havde kunnet opnå landophold. I de seneste år har l. etableret et vist samarbejde med de af kommunen ansatte legepladsledere. L.s fortjeneste er den, at foreningen allerede på et tidligt tidspunkt gjorde det klart for byens råd, at det påhvilede det offentlige som en pligt at drage omsorg for, at byens børn kunne få de nødvendige legepladser, og at disse derefter blev benyttet på en hensigtsmæssig måde. M. S.

Legeterapi. Behandling af adfærdsforstyrrelser og neurotiske konflikter hos børn med anvendelse af leg som udtryksmiddel for problemerne.

Barnets ønsker og fantasier, dets usikkerhed, angst, jalousi og vrede kommer til orde i dets leg, en analyse af denne giver således oplysning om den øjeblikkelige psykiske tilstand. Det ængstelige barn vil f. eks. undgå farlige emner (vilde dyr, indianere, ild etc.)

el. vil fremstille dem forsigtigt (dyr i bur, fangne krigere etc.). Det aggressive barn fremstiller krig, drab, destruktion. Barnet, der er jaloux kan lege, at en lillesøster kommer til skade el. forsvinder. Interesse for seksuelle og/el. andre forbudte emner kan fremstilles som ønske om at udforske hemmelige gemmer el. om at undersøge indviklede maskiners mekanik.

Den gavnlige virkning ligger ikke primært i fremstillingen som sådan af konfliktbetonede emner på et symbolsk plan, men i kontakten med legeterapeuten, der med sin holdning og sit væsen demonstrerer, at han har forstået barnets »sprog«, har accepteret dets vanskeligheder og direkte el. indirekte kan anvise en udvej, idet man enten kan forklare barnet, hvad legen har afsløret for derefter at drøfte mulighederne for at ændre dets situation, el. man kan fortsætte på legeplanet og indføre nye elementer i legen, der kan symbolisere, at stillingen ikke er håbløs (f. eks. ved at sende redningsbåd til synkende skib, fremskaffe ambulance i ulykkestilfælde el. vise, at dukkemor *også* holder af det store dukkebarn og ikke blot af det yngste).

Legen anvendes både som middel til at stille diagnose og til at bringe hjælp; det er sjældent, at man på moderne rådgivningsklinikker benytter legen alene som hjælpemiddel i behandling af børns konflikter, men den kombineres med andre udtryksformer, der falder barnet naturligt (tegning, modellering, digtning, dramatisk fremstilling, drømme, dagdrømme, samtaler).

Meget almindelig er en vekselvirkning, hvor barnet først leverer materialet, hvorefter terapeuten forklarer meningen el. stiller spørgsmål, som leder det til selv at finde frem til en fortolkning, så den voksende indsigt i egne problemer og måder at reagere på kan føre til en mere hensigtsmæssig løsning af konflikterne og til en mere realitetsbetonet opfattelse af egen situation.

Som materiale anvendes emner fra barnets reelle verden (dukker, dyr, huse, møbler, husgeråd, biler, tog, våben) — og fra dets fantasiverden (trolde, nisser, prinser, prinsesser, indianere, cowboys o. s. v.).

Undertiden anvendes en sandkasse, hvori legetøjet kan anbringes. Dette har ført til det misvisende udtryk »sandkasseterapi«, der ofte opfattes som en afgrænset behandlingsteknik, hvor udstyret i sig selv skulle indebære de helbredende momenter.

Fremstilling i leg af affektbetonede emner kan give alle børn en øjeblikkelig lettelse; men kun hvor der foretages en systematisk bearbejdning af bevidst og ubevidst psykisk materiale, er der tale om egtl. l.

Nogle terapeuter overlader det til barnet selv at vælge motiver, mens andre er mere aktive og foreslår emnerne el. opstiller situationer, som barnet kan bearbejde i legeform. Atter andre veksler ml. de givne muligheder og forholder sig ret passive, når barnet selv er tilstrækkeligt produktiv, men griber mere aktivt ind, hvor der opstår pauser, el. hvor et bestemt problem trænger til belysning. Terapiens varighed og resultat afhænger bl. a. af konflikternes art, af barnets alder og konstitution (psykisk og somatisk) samt af miljøfaktorerne (bl. a. af muligheden for at bibringe forældre el. værge en dybere forståelse af barnets problemer og af dets personlighed).

L. bygger på psykoanalytiske teorier. Wiener-analytikeren H. von Hug-Hellmuth omtaler i 1920 legens betydning for børneanalyse. Anna Freud og Melanie Klein udnytter begge legen som barnets naturlige sprog i en terapeutisk situation, men er på mange punkter uenige m. h. t. teoretiske og tekniske spørgsmål. V. Lowenfeld har et system, hvor barnet opbygger sit verdensbillede med legetøj i sandkasse, så ændringer i dets opfattelse stadig kan aflæses af de skiftende opstillinger.

Litteratur: C. Boenheim: Kinder-Psychotherapie in der Praxis, 1932. Melanie Klein: The Psycho-analysis of Children, 1932. Charlotte Bühler: Barn-Psykoterapins nuvarende läge, 1941. E. Dukes: Play Therapy and Child Guidance. Brit. Med. J. 1938. M. Gitelson: Clinical Experience with Play Therapy, 1938. C. H. Rogerson: Play Therapy in Childhood, 1939. Anna Freud: Psykoanalytisk behandling af børn, 1948. M. Lomholt: Børnepsykiatri, 1948. Gösta Harding: Om lekterapi vid barnneuroser, (Menneske og Miljö) 1946. Bodil Farup: Hvorledes røber børn deres konflikter (Pædag. psyk. Tidsskr.), 1948. Virginia M. Axline: Play Therapy, 1947. Erik Erikson: Childhood and Society, 1950.

B. F.

Legetøj.

I) *L. for mindre børn.* De tidligste former for legetøj, man kender og har bevaret, er husflid i primitive og ofte meget smukke former. Om deres oprindelse menes det, at de første rangler og dukker er blevet formet som feticher, der blev lagt ved siden af barnet i vuggen (el. hos de afdøde i graven) for at yde beskyttelse mod onde ånder. Barnet har grebet tingene og moret sig med dem, og efterhånden er legetøj blevet en stedse mere varieret form for gave fra de voksne til de ivrige små.

Jo mere kompliceret og kunstigt vort kultursamfund bliver, des mere nødvendigt bliver det at finde rigtige former for beskæftigelse af børnene. Mens de tidl. havde langt mere plads og naturlige impulser til beskæftigelse i og omkring hjemmene, hvor de fulgte de voksnes beskæftigelser til livets daglige opretholdelse på nært hold, har de navnlig i bysamfundene meget lidt mulighed for at tage aktiv del i de voksnes arbejde, og de må have plads og en del beskæftigelsesmaterialer og l., dels som erstatning for det de går glip af, dels som stof til at eksperimentere sig til erfaringer og til at give udtryk for deres fantasi og følelser.

Det allerførste l., et spædbarn interesserer sig for, bliver puttet i munden til undersøgelse, vendt og drejet og undersøgt for alle muligheder: Rangler, der rasler, når de rystes, el. som »spiller« som de små alperang-

LEGETØJ

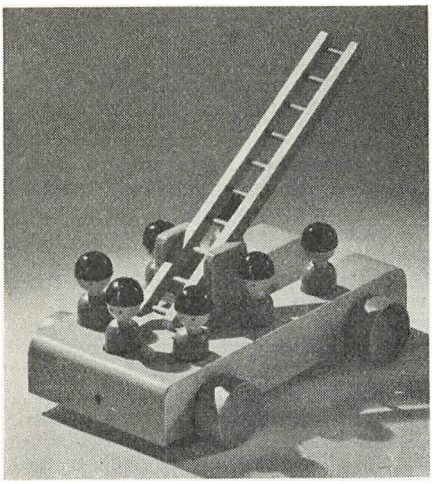

Brandstigebilen.

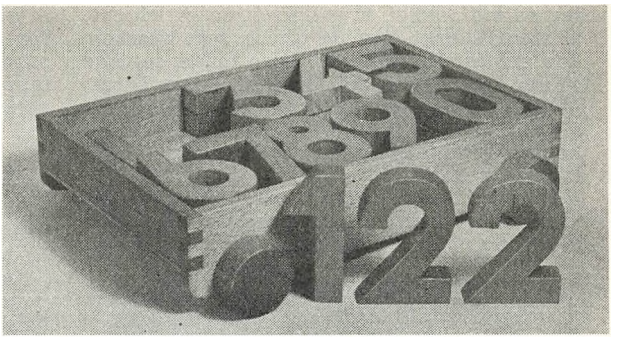

Talvognen.

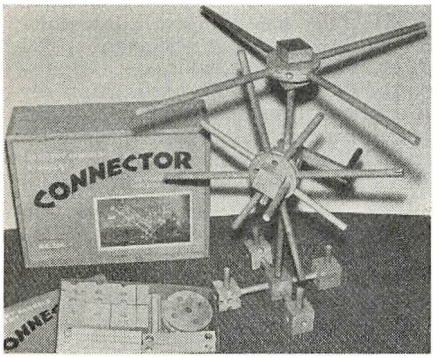

Connector Byggesæt.

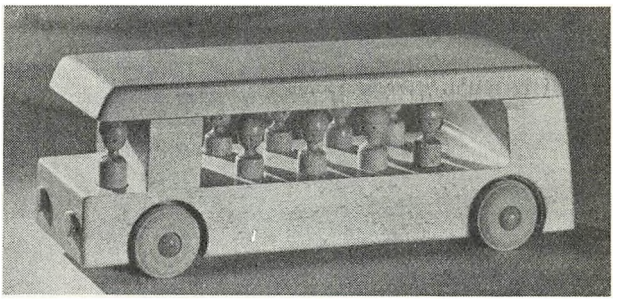

Turistbus med passagerer.

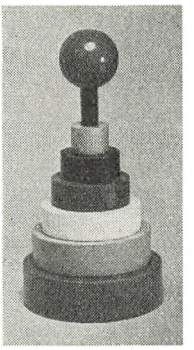

Ringpyramide.

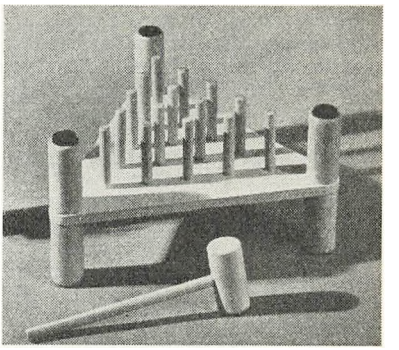

Hammerbræt med gummiplader.

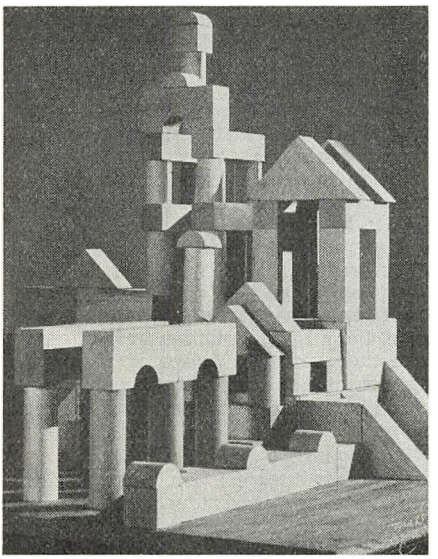

Bøgetræsklodser.

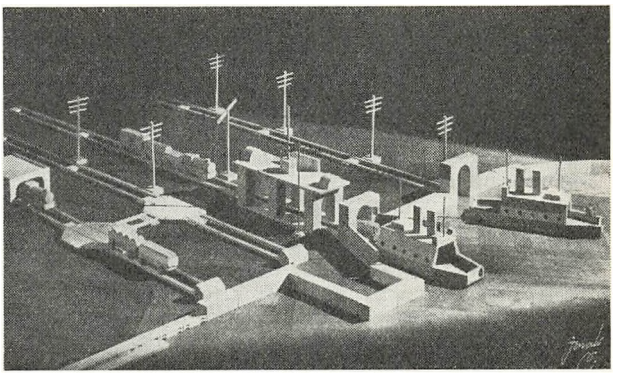

Tog og færge serie; byggesæt.

ler, en rød bold el. et gult krus, en perlekæde af store, stærkt farvede perler, som hverken kan sluges el. skade på anden måde, selvom snoren skulle knække, dukker og dyr i træ, gummi el. plastic; der skal variation til, og alt kan faktisk bruges, blot det kan tåle at komme i munden og det ikke rummer nogen risiko for den lille.

Så snart barnet begynder at sidde og kravle er mulighederne større. En skammel el. pølle at kravle på og skubbe omkring med, kasser

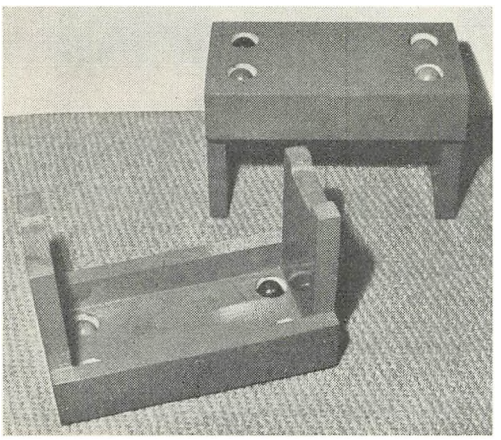

Bord og vogn i et.

og vogne til at køre i, en lav gyngehest el. gyngebåd. Nu begynder klodser at få interesse, og de vil blive ved at være et af de bedste beskæftigelsesmaterialer hele barndommen igennem. Jo mindre barnet er, des større bør klodserne være. De store ting tilfredsstiller trangen til at bruge de store bevægelser og kræfter.

Således kan man for hvert enkelt alderstrin finde karakteristiske tilbøjeligheder, der begrunder valget af l. Trangen til bevægelse og stort l. glider over i interesse for ordningslege som puslespil, mosaik, billedbøger o. lign. Evnen til at lege sammen med andre udvikler sig og giver nye muligheder for legen, og det er endda muligt gennem valget af l. at stimulere denne interesse. En gyngebåd *kan* bruges af een, men den er morsommere, når man er to om den o. s. v.

Indtil 3—4 års alderen har funktionslegene størst betydning, men herefter vinder rollelegene indpas. Nu vil man ikke bare gynge og skubbe for selve bevægelsens skyld, nu vil man sidde i vognen og forestille noget, klodserne bruges til at bygge skinner el. huse med, og biler og tog føjes ind i billedet. Børn omkr. 3-årsalderen har en stærk interesse for farverne, de ordner kugler, vindsler, brikker i farvespil o. lign. Dukkerne spiller en stor rolle i mange rollelege, og det er fejlagtigt at tro, at de kun har betydning for pigerne.

Jo færre penge familiebudgettet kan afse til l. til børnene, des mere grund er der til at indskrænke køb af færdige ting og i stedet for anvende pengene til råmaterialer som ler, sand, farver, træ, papir, klister samt alle mulige s.k. »værdiløse« materialer, som børnene kan fremstille ting af el. simpelthen lege med.

I. K. M.

II) *L. for større børn.* Efterhånden som børnene bliver større, skifter det til alderen passende l. karakter, samtidig med at det bliver sværere at give alm. regler for hvilket l., der særligt er egnet.

Det legemateriale, som i særlig grad begunstiger den skabende legevirksomhed, i første række: ler, papir med mange slags farver, saks og klister, primitivt værktøj til træ, spade, skovl og spand, forsk. slags sytøj o. lign. bevarer sin tiltrækningskraft op gnm. hele barndommen, ja noget af det langt længere. At dette legemateriale bør indgå som noget centralt i børnenes leg, er der i nyere psykol. og pædag. retninger ingen virkelig uenighed om, men somme tider hævdes det, at *kun* materiale til skabende leg er nyttigt og udviklende for barnet. Herimod taler bl. a. at meget »færdigt« legetøj (tog, biler, dukker osv.) i praksis viser sig velanvendeligt i barnets fantasilege og optræder som råmateriale for produktive beskæftigelser. Man ser meget ofte biler, huse og dukker af meget forsk. størrelsesorden anvendt til en samlet leg af udpræget konstruktiv karakter. Selvom l. således tit af børnene anvendes anderledes end de voksne havde tænkt sig det, kan det være praktisk at inddele l. i forsk. grupper.

1. Konstruktivt legetøj.

Klodserne er det klassiske eks. på denne gruppe. Mange erfaringer tyder på, at jo simplere de er konstrueret, des længere bevarer de deres betydning for barnet. En klodsevogn med klodser, der er bygget op som multipla af en terning med siden 4 cm, således at den største har målene $4\times4\times24$, er overordentlig velanvendelig både alene og i forbindelse med så at sige alt muligt andet legetøj. Til børnehavebrug og til legepladser bør man have større klodser f. eks. som mursten og kasser til at sætte ind i hinanden. Særligt formede klodser (buer, gavle og søjler) (se ill.) indskrænker anvendelsesområdet og har sin rigtige plads snarere når 8—10 års barnet kan more sig med miniaturemursten, hvormed der kan bygges modelhuse. Af andre konstruktive typer l. kan nævnes Connector (se ill.) og Combina, der består af let sammensættelige løsdele af træ, og Meccano, hvor byggeenheden er den gennemhullede metalskinne. Mange af de sidste 20 års l.-typer har et konstruktivt præg, således f. eks. Kay Bojesens togserie (se ill.) og forvandlingsbil.

2. Didaktisk legetøj.

Til gruppen kan meget l. fra de senere år henføres lige fra ringpyramiden (se ill.), der opøver evnen til at skelne forsk. farver og

forsk. størrelser, over Montessoris mange sanseudviklende materialer (der forøvrigt har inspireret til fremstilling af biler med passagerer af forskellig tykkelse) og op til materialer, der angår skolefagene: Tællerammer (se ill.), Talvognen (se ill.), Talpuslespil (se ill. sp. 1646), forsk. ure, der gør tallene kendte og — hvis man tager spillene med — billedlotteri og firkort af mange slags. Der ses i moderne didaktisk l. tydeligt en linie bort fra de former, der ser »belærende« ud og hen til former, der umiddelbart appellerer også til andet end det belærende.

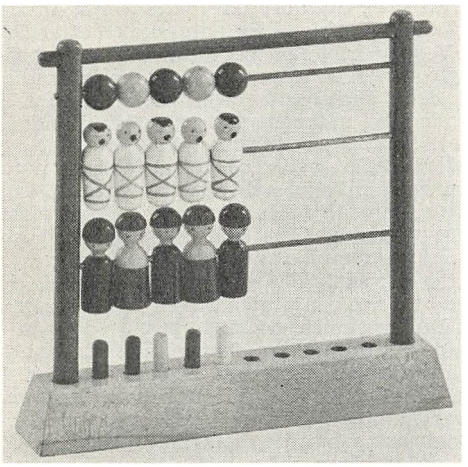

Tælleramme.

3. Rollelegetøj.

Rollelegetøjet har allerede fra andet leveår haft en vis betydning. Det begynder med den første dukke, stofdyrene og teddybjørnen, går videre med dukker (med tøj), dukkeseng, dukkevogn, de første køkkensager så købmandsbutik, en kasse med gamle klæder til at klæde sig ud med, påklædningsdukker, indianer- og cowboyudstyr. Desuden på næsten alle udviklingstrin bevægelegetøj, der nemt kan indgå i rollelegene (biler, tog, huse, træer og dyr af alle slags).

Der er to slags l., hvis berettigelse og udformning der stadig står strid om: Krigslegetøjet og spillene. Nyere psykol. strømninger har påvist, at meget af børnenes krigsleg kan have en værdifuld funktion som afreageren af aggressioner. Det viser sig imidlertid, at krigslegetøjet ikke er nødvendigt til dette brug, idet meget af det alm. l. kan optræde som »våben«: en stang er et gevær, en legevogn er en tank, stativet fra ringpyramiden en maskinpistol o. s. v., medens det færdige krigslegetøj kan have en tilbøjelighed til at fæstne disse lege. Spec. er det uheldigt, når »tinsoldater« ved uniformer og udrustning er karakteriseret som »fjenden«. Det er derfor et vidt udbredt ønske, at fabrikationen af krigspræget l. skulle undgås, selv om man

ikke forhindrer børnene i at lege krigslege. Spillene har en tilbøjelighed til at blive for svære. Puslespil fremstilles alt for ofte med langt flere brikker end børn kan samle. Først i de senere år er der til de mindste aldersgrupper kommet brikker i sammenlægningsspillene, der er store og som hver danner en helhed (på et menneske: hoved, hat, arm, ben o. s. v.). Her mærkes for alvor den interesse, som særlig småbørnspædagogerne viser legetøjet.

Litteratur: Se Leg. T. Gr.

Legitimation. Et barn født uden for ægteskab legitimeres (d. v. s. anses som ægtebarn), når barnets moder indgår ægteskab med den mand, der ved anerkendelse el. dom er anset som fader til barnet. Gifter moderen sig med en mand, der kun er bidragspligtig, legitimeres barnet kun, hvis han til kirkebogen (el. personregisteret i Sønderjylland) anerkender barnet som sit.

Adgangen til at legitimere et barn ved kgl. bevilling er bortfaldet ved børnelovene af 1937 for børn fødte efter 31. dec. 1937.

T-J.

Lehmann, Alfred (1858—1921), psykolog, cand. polyt. 1882, dr. phil. 1884 på afhdl. Farvernes elementære Æstetik; Videnskabernes Selskabs guldmedaille 1889 for Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv (udg. 1890, tysk bearbejdet udg. 1914). L. indførte den af Fechner og Wundt grundlagte psykofysik og fysiologiske psykologi i Danmark og grundede et laboratorium for eksperimentel psykologi, et af de første i verden, overtaget af universitetet 1893. Docent 1890 og prof. 1910 i eksperimentalpsykologi. Blandt hans skrifter kan nævnes Hypnosen, 1890, det store værk Overtro og Trolddom, 1893—96, hvori han bekæmper spiritisme og andre former for okkultisme, De sjælelige Tilstandes legemlige Ytringer, 1898, tysk udg. i 3 bd. 1899—1905, hvori han fremsætter sin teori om nerveprocessernes gensidige baning og hæmning og Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. I Grafologien, 1899, tager han kritisk stilling til forsøgene på at bestemme karaktertræk ud fra håndskriften. Videre har han udg. den pædagogiske psykologi Den individuelle sjælelige Udvikling, 1913, omarb. 1920, samt en fremstilling af psykologiens anvendelsesmuligheder i det praktiske liv Om størst Udbytte af legemligt og åndeligt Arbejde, 2 bd. 1919.

K. G-S.

Lehmann, Johannes Edvard (1862—1930), religionshistoriker og pædagogisk skribent, lærervirksomhed ved forskellige skoler. Senere videre studier i fysiologi, anatomi og orientalske sprog (spec. oldpersisk). Skrifter af omfattende karakter, som vidner om stor indlevelsesevne og udpræget talent for en tilgængelig fremstillingsform. I sin pædagogik går L. ind for reformarbejdet (Barnelærdom og Ynglingeliv, 1913). Han opstiller

det som skolens og opdragelsens mål at lære barnet at arbejde selv fremfor at meddele kundskaber (Uppfostran till arbete, 1909). Han agiterer for færre lektioner pr. dag og et begrænset, men effektivt kontrolleret hjemmearbejde. Videre foreslår han koncentrationslæsning og en fordeling af lærestoffet over passende alderstrin, idet han på linie med Gierow (s. d.) tager sit udgangspunkt i kendskabet til barnets psykologi. Han tilråder fællesundervisning i barne- og ungdomsårene, men tager afstand derfra for pubertetsalderens vedkommende. Sv. P.

Lehtovaara, Arvo Johannes (f. 1905), finsk psykolog, fil. mag. 1934, fil. dr. 1939 i Helsingfors. Assistent ved Helsingfors Universitets psykologiske laboratorium 1937—39. Docent i psykologi ved Helsingfors Universitet og prof. i psykologi ved den pædagogiske højskole i Jyväskylä siden 1939.

L. har i en årrække fordybet sig i arvelighedspsykologi ved studier i Helsingfors og Berlin. I afhandlingen »Psychologische Zwillinguntersuchungen« (Helsingfors 1938) har han fremlagt de righoldige resultater af sine undersøgelser over arvelighedens og miljøets rolle for individernes udvikling. Heri diskuteres arvelighedens betydning for den intellektuelle udrustning, social indstilling, reaktionsmåde i forskellige situationer m. m.

L. har desuden beskæftiget sig med karakterologi og udtrykspsykologi, f. eks. studier over håndskriften og stemmen som repræsentanter for karakteren. Udg. 1948 en lærebog overs. til dansk »Lille lærebog i psykologi«, 1950 samt »Sådan er mennesker«, da. udg. 1952. S. F.

Lejrskole, en skole- og undervisningsform, der giver eleverne lejlighed til at leve sig sammen med lejrskolestedets forskellige forhold, navnlig med henblik på historie, arkæologi, folklore, topografi, geologi, geografi, botanik, zoologi, erhvervs- og sociale forhold.

L.s pædagogiske idé er at bringe eleverne i umiddelbar berøring med virkeligheden. Derfor lader skolen en klasse, undertiden flere på een gang, tage i lejr for kortere el. længere tid. Her skabes sådanne arbejdsmuligheder for eleverne, at den enkelte, efter sine forudsætninger og evner, tilegner sig l.emnernes håndgribelige og konkrete stof gennem egne iagttagelser og på en selvstændig, personlig måde. Eleverne gør derefter rede for det iagttagne stof og det indsamlede materiale, oftest ved skriftlig behandling, hvorunder håndbøger, kort, billeder o. lign. tjener til oplysning og supplement. L.s krav om aktiv indsats fra elevernes side både i skolearbejdet og under lejrlivet, der bygger på fællesskabet og lige kår for alle, understreger dens opdragende betydning. Ved børnenes færden i naturen indstilles de sympatisk over for den og får forståelse af og respekt for naturens værdier. Da l. er en dansk hjemstavnsskole el. ret ofte fungerer i

fjernere, for eleverne fremmede egne af vort land, indebærer den efter sin art og virkemåde rige muligheder for hos børnene at skabe en ægte og naturlig kærlighed til fædrelandet.

L. i Danmark har både fremmede og hjemlige forudsætninger. Med det nye årh. voksede der i England en stærk og levende naturglæde frem, der også nåede inden for skolen. Klassevis drog man på landet for at hellige sig naturstudier (school week). Samtidig startede Baden-Powell spejderbevægelsen, hvis verdenssucces beror på, at han på genial måde forstod drenges naturlige interesser og organiserede deres trang til friluftsliv. I Tyskland fik naturskolen efter Den 1. Verdenskrig øget betydning; talrige skoler søgte for en el. flere uger bort fra byerne ud til egne skolehjem, oftest beliggende i de skønneste naturomgivelser (Schullandheime). I Sverige indførtes i 1920'erne for den højere skoles vedk. såk. friluftsdage, hvorved det alm. skolearbejde et vist antal dage suspenderes til fordel for idrætsøvelser, længere vandringer, naturvidensk. og historiske ekskursioner og andre studieudflugter.

Det var skolefolk fra vort grænseland, der blev l.s foregangsmænd. Ved et lærermøde på Duborgskolen jan. 1929 besluttede man at sende 30 drenge fra fortsættelsesklassen på Rønshoved højskole ved Flensborg fjord 10 dg. af aug. samme år (Bernhard Hansen). Klassen blev fortrinsvis sat i gang med fysiske, astronomiske, meteorologiske øvelser og måleøvelser med relation til matematiske problemer.

12. jan. 1929 indsendte seminarielærer Fr. Braae Hansen, Haderslev, til »Det ministerielle udvalg til drøftelse af ændringer i det højere skolevæsen« et forslag om forsøgsvis indførelse i lejrliv (friluftsskole el. l.) for de ældste klasser i gymnasieskolerne. Samtidig drøftedes l.tanken i lærerrådet ved Haderslev statsseminarium, hvis 2. kl. drog på l. 1.—14. sept. 1929 på Mols i en derværende F.D.F.-lejr. Elevernes arbejdsopgaver omfattede geografi, geologi og naturhistorie; på timeplanen blev hver dag afsat en passende tid til gymnastik, idræt og svømning. Dette første kursus i l.metodik og -pædagogik virkede stærkt agiterende for sagen.

Erfaringerne fra Haderslevseminariets første l. underbyggedes yderligere det efterfølgende efterår, hvorefter Braae Hansen 28. okt. 1930 i Pædagogisk Selskab i Kbh. talte om »lejrskolen, dens principper og metode«. Hans ønske om, at »københavnerne ville begynde«, gik hurtigt i opfyldelse. De nærmest flg. år blev l.forsøgenes periode. Frederiksberg Kommunelærerforening lod fra 1931 afholde kursus for lærere på sine feriekolonier (Kongsøre, Nordstrand, Højstrup); i samarbejde med skolevæsenet arrangeredes l. for elever fra 7., 8. kl. og 3. ml. i 1931 for 3 klasser, i 1932 og 33 for 9 klasser hvert år. I Kbh. blev førsteforsøget med folkeskole-

børn gjort af Ny Carlsbergvejens skole, hvis 7. kl. (drenge) lå i l. i Karlstrup ved Køge 14.—30. aug. 1931. Inden for den højere skole, hvor ekskursioner for visse fags vedkommende var almindelige, og hvor adskillige lærere hurtigt viste spejderbevægelsen stor forståelse, vakte forsøgene med l. også interesse. Ø. Borgerdydsskolen i Kbh. prøvede fra 4.—11. sept. 1932 ved Höör i Skåne den nye skoleform med en klasse gymnasieelever. Andre gymnasieskoler eksperimenterede ligeledes med l.arbejdet. I bet. vedr. undervisningen i gymnasiet (1933) fandtes intet positivt forslag om obligatorisk l. for gymnasierne, men de skoler, der måtte ønske det, kunne foranstalte l. for enkelte klasser i passende tidsrum.

23. juni 1933 indviedes l. på herregården Raunstrup i Sydsjælland, stillet til rådighed for l.forsøg af bl. a. Røde Kors og forældreforeninger. Skolen havde til formål at knytte forbindelser ml. skoler og seminarier, således at l.praktikken kunne blive gjort til genstand for overvejelser og drøftelser i seminariernes praktikundervisning.

Ved instruktionskursus rundt i landet, foranstaltet af Pædagogisk Selskab, lærerorganisationer o. a., vandt sagen nye tilhængere blandt lærere og skoleautoriteter. Der afholdtes udstillinger af elevarbejder, bl. a. på Statens Pædagogiske Studiesamling (første gang 1933). En l.litteratur opstod, behandlende såvel det metodiske som utallige emneområder. Bet. om den praktiske mellemskole (30. marts 1936) fandt i l.bevægelsen støtte for emneundervisningen. Skoleautoriteterne ydede ofte betydelig økonomisk hjælp til gennemførelse af l.opholdene, der dog ligeså tit kun lod sig realisere ved hjemmenes tilslutning og pekuniære støtte. Selv om skolerne fortrinsvis fik husly i feriekolonier, F.D.F.-lejre, vandrerhjem, spejderhytter og på højskoler, erhvervede eller byggede efterhånden adskillige, især københavnske skoler, deres egen lejrbygning. En smuk anerkendelse af l.tanken blev oprettelsen af Aabenraa amts l.hjem ved Hejls strand ved Skamlingsbanken, opført 1937—38 til brug for amtets kommuneskoler, hvis elever betaler et minimalt beløb for en l.uge. Institutionen er opstået ved et samarbejde ml. Aabenraa amtsråd, Aabenraa amts skoleråd, samtlige sognekommuner i amtet og amtets tre landsbylærerkredse. I hundredåret for sin oprettelse skænkede Frederiksborg Amts Spare- og Lånekasse i 1942 alle amtets skoler det smukke l.- og feriehjem i Havelse ved Roskilde fjord til gratis bolig under en uges l.virksomhed for skiftende klasser. En tilskyndelse og en hjælp til at søge bort fra den snævrere hjemstavn til fjernere egne af vort land, der måske var helt ukendte for eleverne, fik skolerne med undervisningsmin. cir. af 7. juni 1934 om fribefordring af skoleelever på stats- og privatbaner til og fra l. Mange skoler tog mod denne håndsrækning

til etablering af l. andetsteds og rejste f. eks. sydpå, til Sønderjylland, hvor Dansk-Nordisk Ungdomsforbund indbød til ophold på dets tre grænselejrskolehjem i Kollund, St. Jyndevad og Rudbøl. Omvendt rettede sønderjyske skoler nu blikket mod nord og drog måske til Nordsjælland for at opleve et andet stykke Danmark. Her stiftede 19. dec. 1938 en række nordsjællandske lærere, højskole- og museumsfolk Den nordsjællandske Lejrskole, der har til formål at indbyde danske skoler til l. i Nordsjælland (l.hjem på Den internationale Højskole, Grundtvigs højskole, Hvideklint ved Frederiksværk, Den nordiske Lejrskole), idet man tilbyder skolerne praktisk og faglig støtte til gennemførelse af l. og desuden yder sønderjyske skoler en økonomisk hjælp til billiggørelse af l.opholdet. Siden 1939 har institutionen endv. udg. et årsskrift med pædagogisk tilrettelagte artikler i tilknytning til Nordsjælland — et forsøg på at skabe praktiske rammer for l. i N.-Sjælland.

Et iøjnefaldende træk ved l.s metodik er lærernes personlige initiativ og frihed ved valg af formen for elevernes arbejde, idet det dog må fastholdes — kort udtrykt — at l. er en arbejdsskole med håndgribeligt og konkret stof som emner for elevernes undersøgelser. Tilrettelæggelsen af undervisningen fordrer fast plan og orden. En dagplan kan f. eks. se sådan ud: Kl. 6.30 eleverne vækkes, morgengymnastik, kl. 7.30 flaget hejses, morgensang, morgenmad, kl. 8 gennemgang af emne, kl. 8.30—12.30 arbejde »i marken«, kl. 12.30 middag, hvil, kl. 15 idræt, badning, kl. 16 eftermiddagsdrik, kl. 16.15 arbejde med indsamlet stof, kl. 19 aftensmad, kl. 20 flaget tages ned, friere arbejde, læsning, sang, kl. 21.30 eleverne i seng.

Hvor vejlederen træder stærkest tilbage, vil arbejdsanvisningen, arbejdssedlen, være den erstatning, der i særlig grad appellerer til elevernes selvarbejde og tilskynder til

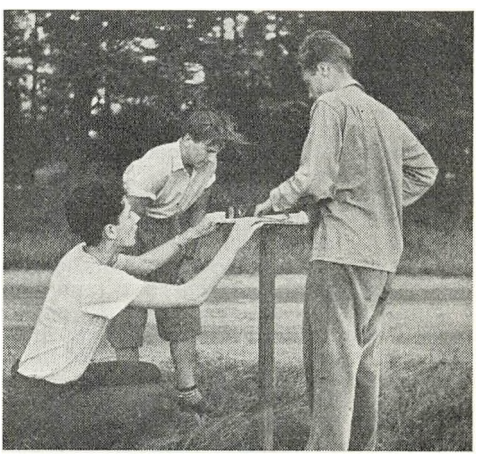

På arbejde ved måleapparatet.

førstehåndsiagttagelser. Den korte disposition med de få anvisninger inden for undersøgelsesområdet egner sig bedst for mere modne elever og virker mest udviklende, mens den udførlige, detaillerede arbejdsseddel sikrer læreren, at eleverne med et godt resultat når vejs ende uden at løbe vild i emnets brogede mangfoldighed. Til l.s emnekreds, der afgiver et passende antal opgaver til l.dagene, hører ikke blot skolens fag: Botanik, zoologi, geografi, geologi, fysik, historie o. s. v., enten isoleret el. kombineret, men også stof, der hentes fra studiet af f. eks. mejeri, mølle, smedie, bondegård, bageri el. fra særligt egnsprægede erhverv som teglværk, savværk, skovbrug, kalkværk, jernstøberi, skibsværft, fiskerihavn etc., ligesom det er l. magtpåliggende at give eleverne forståelse af og indblik i den stedlige befolknings daglige liv og arbejdsvilkår.

Gruppe i arbejde med søens biologi.

Når l.deltagerne tager ud til arbejdsstederne, er alle forsynede med notitsbog, blyant, farveblyanter, måske målebånd, fotografiapparat o. a., og desuden instruerede om fremgangsmåden for undersøgelserne (jvf. bl. a. den mere el. mindre detaillerede arbejdsanvisning). Så spørges og undersøges der, svarene skrives ned, der tegnes skitser, måles, beregnes og samles prøver, og alt materiale bringes hjem til lejren. Senere skrives der rapport el. dagbog over de stedfundne iagttagelser; ønsker skolen at gøre alt arbejde færdigt i l., og det er almindeligt for eksamensskolens klasser, bearbejdes stoffet til stile el. større afhandlinger (gymnasiet og seminariet), og her supplerer og understøtter l.bibliotekets håndbøger arbejdet. Skitserne forbedres, og der sættes tekst til o. s. v. Men er l. anlagt efter det princip, at man her skal indsamle så meget materiale som muligt for at kunne bringe det med hjem til skolen, ordnes stoffet sådan i l., at det let kan bringes til anvendelse i de forskellige fag under skoleårets almindelige arbejde. Ikke mindst under denne form for forlænget l.virksomhed vil de mange oplevelser, indtryk og iagttagelser fra de egentlige l.dage kunne give det daglige skolearbejde berigelse og fornyelse.

Litteratur: Das Schullandheim. Herausgegeben vom Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht, 1926. Ebba Hansson: Skolhemmen i Tyskland och deras betydelse i uppfostrans tjänst. Skola och Samhälle, 1933. F. Braae Hansen: Lejrskolen, Vor Ungdom, 1930—31. Samme: Beretning fra det 13. nord. skolemøde, 1931. Erik Danielsen: Fra Lejrskolens Arbejdsmark, 1936. R. I. Mathiesen: Med Folkeskoleelever på L. Pedagogiskt Forum, 1936. G. J. Arvin: L. på Raunstrup, 1933. Erik Danielsen, R. I. Mathiesen, Poul Müller, Margrethe Petersen: Ud i Naturen, 1935. Bernhard Hansen: L.s Måleapparater, 1936 (2. udg. 1941). Samme: L.-muligheder ved Flensborg Fjord, 1937 (2. ændr. udg. 1944). Samme: Lejrskolen (i Den danske Skole, 1937). Samme: L.-noter (2. udg. 1942). Samme: Marsk- og Grænselandets L. i Rudbøl, 1939. »Den nordsjællandske L.« Årsskrift 1939 flg. år. E. Lindälv: Utflyktsgårdar för naturstudium. Sv. Lärartidning, 1941. H. Wallén: Utflyktsgården. Arbetsuppgifter för naturstudier i Göteborgstrakten, 1943 (2. uppl. 1948). K. M. Eriksen: Erhvervsgeografiske Elevopgaver i en L. Pædag.-psykologisk Tidsskrift 1943. Kaj Bredsdorff: L.liv. Året rundt med en Skolemand, 1946. P. Egede Andersen: Ven med naturen, 1949. Artikler om l. i »Folkeskolen« 1931 flg. år, »Vor Ungdom« 1932 flg. år, »Gymnasieskolen« 1937 flg. år, »Bog og Nål« 1941 flg. år, talrige skoleårsberetninger o. l.

P. B-S.

Lejrskolen for nordisk Ungdom, selvejende institution, opr. 3. nov. 1944 af foreningen Nordens Hillerødafdl. og Den nordsjællandske Lejrskole, Hillerød (s. Lejrskole).

Institutionens formål er at oprette og drive et for nordisk skoleungdom bestemt lejrskolehjem i Nordsjælland for derved at fremme den nordiske fællesskabsfølelse og for at udbrede kendskabet til Danmarks natur, historie, samfundsforhold og åndsliv. Det nordiske lejrskolehjem skal — i mindet om freden og Danmarks befrielse — opfattes som et særligt dansk bidrag til samvirket ml. de nordiske folk.

Virksomheden er 1946 og 1947 foregået på Den internationale Højskole i Helsingør, men sommeren 1948 henlagdes den til egne bygninger på et af Hillerød by skænket areal af Sandviggårds jorder i byens udkant.

Den nordiske Lejrskole er åben fra apr. til nov. og anlagt på at modtage mindst 2 jævnaldrende klasser på samme tid, deraf altid een dansk. Et egnsbibliotek, lejrskolepublikationer, arbejdssedler, kortmateriale etc. stilles til rådighed før og under besøgene, hvor instruktører og andre træder hjælpende til. Elevbrevveksling søges fremmet; børnene aktiviseres på forskellig vis i det alm. lejrliv for hurtigst muligt at overvinde evt. sprogvanskeligheder og det ukendte miljø. Lærerkursus, ofte med nordisk deltagelse, afholdes, ligesom en alm. forsøgsvirksomhed omkring lejrskolearbejdet er efter Den nordiske Lejrskoles ønske.

Litteratur: Palle Berg-Sørensen: Skoleungdom på nordisk lejrskole, Vor Ungdom 1949. Samme: Lejrskolen i det nordiske samarbejde, Skola och Samhälle, 1949. Samme og Chr. Hansen: Dansk lejrskole og nordisk, Sveriges folkskollärarinnors tidning, 1949. W. Lendin: En arbetsskola med nordisk front, Tidning för Sveriges Läroverk, 1950. Birgit Wikström: Nordisk lägerskola än en gång, T. f. S. L., 1951. M. A. Lunde: På leirskole i Danmark, Osloskolen, 1951. Palle Berg-Sørensen, P. Holm og G. Tolderlund-Hansen: Nordisk Lejrskole, udg. af Lejrskolen f. nord. Ungdom, 1951.

P. B-S.

Lejrsport er kortere el. længere tid tilbragt i den frie natur under primitive forhold, således at der overnattes i telt. Ordet l. er en oversættelse fra engelsk af *camping*. Der ses altså her bort fra lejrbygninger som basis for ferieliv, lejrskoler o. lign.

Tilbringes hele lejrperioden på samme plads, taler man om *standlejre*, hvorved også tænkes på permanente lejrpladser i byernes nærhed, som etableres ved lejrsæsonens begyndelse almindeligvis i maj, og som brydes omkr. sept. Fra lejrpladsen tager man ind til sit arbejde og vender tilbage om aftenen. Ved standlejre forstås iøvrigt, at hele lejrperioden er knyttet til samme plads.

Ved *vandrelejre* forstås ture til fods, cykle, automobil, båd el. kano, på hvilke der rejses telt kortere tid på hvert enkelt sted.

Lejrudstyrets størrelse, mængde og vægt vil variere efter disse to hovedformer for l. samt efter de foreliggende transportmuligheder fra store, rummelige telte, forskellige lejrmøbler og solidt, rigeligt kogeudstyr etc. til små letvægtstelte, lærredsspande og -vandfade, aluminiumskogekar anbragt indeni hinanden etc.

Lejrudstyret kan deles i fire grupper: *Telte med tilbehør, koge- og spisegrejer, personligt udstyr* samt *værktøj og lign. materiel.*

Kravene til et godt telt må være, at det er regnsikkert, stormsikkert og at det er et sundhedsmæssigt forsvarligt opholdssted. Dette bestemmes af teltets konstruktion, detailudførelse, lærredets kvalitet og tilbehørets hensigtsmæssighed. I almindelighed anvendes tætvævet bomuldslærred, som ikke må være imprægneret lufttæt, og hvis tykkelse retter sig efter teltets art og størrelse. For tynd teltdug er det vigtigt, at forstærkninger er påsyet overalt, hvor teltet er udsat for stærkt træk og slid. Af hensyn til regnvandets afløb langs lærredets skrå tagflade bør dennes vinkel med jorden ikke være under 45°.

Telttilbehøret består i vandtæt underlag, stænger, barduner med strammere, pløkke evt. madrasvår samt lærredspose til pløkke og til hele teltet. Den rigtige opstilling forudsætter, at teltet får den grundflade, konstruktionen tilsigter, at stængerne har rigtig højde og at barduner er rigtigt anbragt og udspændt.

Kogeudstyret består af kogekar i passende størrelse og antal i let transportabel form, stegepande, spande, sleve, tallerkener, krus, knive, gafler etc. efter behov, samt evt. primusapparater.

Værktøj etc.: økser, spade (kortskaftet), evt. hammer, knibtang, sav o. lign. værktøj.

Personligt udstyr: Hensigtsmæssig påklædning og skiftetøj, toiletsager incl. lærredsvandfad og badetøj, sovepose og evt. tæpper, sysager, pudsegrejer, nattøj m. m.

Foruden de individuelle landskabelige krav til *lejrpladsen,* må absolut stilles sundhedsmæssige, som er, at stedet er tørt og også i regnvejr hurtigt opsuger fugtigheden, d. v. s. at grunden er gruset el. sandblandet under græsset. Eng og mose er uanvendelig, lergrund ubehagelig og telte bør ikke opstilles under træer.

Under hensyn til danske forhold med få udyrkede arealer må stilles visse krav til lejrsportsfolk m. h. t. affald, gravning, ildtænding etc., som er formuleret af friluftsrådet, naturfredningsforeningen og turistforeningen, og som findes udtrykt i det af disse organisationer udstedte lejrpas.

Lejrpladsens indretning består i så primitivt og praktisk som muligt at indrette sig for overnatning, forplejning, rekreation og renlighed. M. h. t. detaljeret indretning henvises til l.s håndbøger.

Litteratur: Friluftsbogen (Friluftsrådet 1946). Politikens Hobby-Bog, 1946. Dansk Lejrpladsfortegnelse (Turistforeningen). Dansk Feriebog, 1947. Håndbøger udg. af Spejderkorpsene, F.D.F. m fl. organisationer.

G. Ip.

Lektor, s. Lærer(inde).

Leptosom (af gr. *leptos,* smal, tynd), i Kretschmers konstitutionslære betegnelse for den lange, smalle, slanke legemstype, der også undertiden betegnes som astenisk. (S. Konstitutionstyper).

Lersløjd. L. kan dyrkes i et alm. skolelokale, men et særligt lokale evt. et kælderrum kan anbefales. Det skal være godt oplyst, med bænke og lange borde langs væggene, så læreren på en naturlig måde placeres i lokalets midte. Leret opbevares i beholdere, der er dækket med låg el. fugtige klude, helst en trækasse, der indvendig er beklædt med zink. Der må være adgang til vand. Det ideelle ved al l. er anvendelsen af en lille, elektrisk ovn til brænding af de tørrede genstande. Leret skal helst leveres fra teglværker el. keramiske virksomheder, således at det er frit for urenheder. Det må ikke være altfor »magert«. Gammelt, tørt ler kan opblødes i vand, men kan først anvendes efter at være ældet. Som værktøj kræves en tynd metaltråd til lerets tilskæring, og til modellering små, runde og flade is- el. blomsterpinde. Endelig en »skraber«, d.v.s. en metalbøjle, monteret på en kraftig træpind. Som underlag anbefales en pap-, træ-, linoleums- el. skiferplade, c. 30×40 cm.

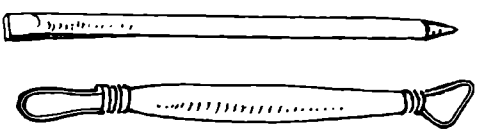

De to instrumenter: modellerpind og skraber.

8-årige kan allerede forme lerkrukker på samme måde som stenalderfolkene, d. v. s. uden anvendelse af drejeskive, og derved danne sig et førstehåndsindtryk af lerets mest elementære udnyttelsesmuligheder.

Den ideoplastisk skolede lærer *(ideoplastisk Kunst,* kunst der ikke fremstiller en bestemt genstand el. person, men ideen derom) kan hjælpe til uden direkte at gribe ind i elevens personlige synsudvikling. Dyr og menneskeskikkelser er lette at forme af »grundelementerne«, der »iklædes et realistisk skær«, som maleren Pablo Picasso så træffende har udtrykt det.

Ved at bemale de færdige, d. v. s. de tørrede el. brændte, ting med ganske almindelige pulverfarver udrørt i en grødagtig dekstrinopløsning, kan man i høj grad give dem et »levende« udtryk. Børn elsker ligesom alle primitive kulturfolk de strålende farver.

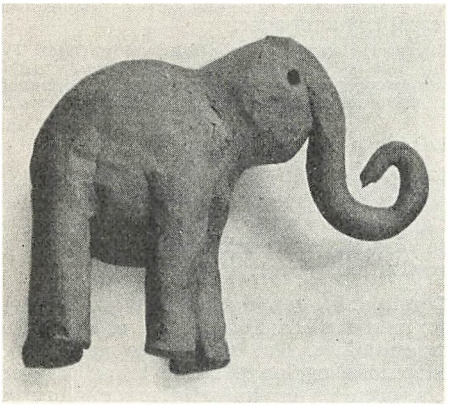

Elefanten —

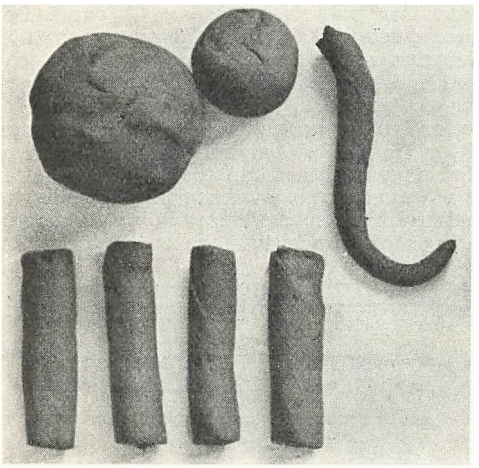

og dens grundelementer.

Behandler man lerets overflade — efter at det har antaget, hvad man kan betegne som en »læderhård« tilstand — med et glat instrument, f. eks. en falsepind af ben, kan man frembringe en blank overflade, der minder om politur, og som holder sig i brændingen.

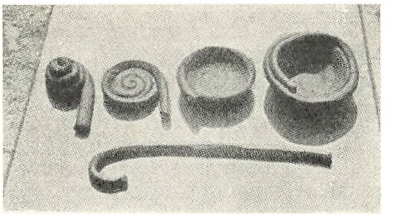

Ved hjælp af tynde lerpølser opbygges en skål på stenalderfolks manér.

Gennem brændingen oplever eleven det keramiske arbejdes tilblivelse. De første forsøg kan allerede foretages i en almindelig kakkelovn. Ved indæltning af charmottemel opnår man lerets ildfasthed. Massive genstande af ler, f. eks. figurer, må inden brændingen udhules v. hj. a. en teske el. skraber. Man skærer figuren igennem med metaltråden efter at den er blevet fast, men ikke hård, og »limer« den efter udhulningen sammen igen v. hj. a. en vandopløst lermasse.

Øvelser i »billedhugning« el. »træskæring« kan også foretages i »læderhårde« lerblokke.

Vil man glasere de færdigbrændte arbejder, kræves der en ny brændingsproces, og bistand af en erfaren keramiker.

Litteratur: L. I. Tadd: New methods of education, 1899. Lutz-Wiederkehr: Der plastische Darstellungsunterricht auf der Unterstufe, 1911. W. Wetekamp: Selbstbetätigung und Schaffensfreude, 3. udg. 1912. G. Stiehler: Plastisches Gestalten, 1928. Thyra Mortensen: Ler, Kridt og Sand i Barnets Hånd, 1911. M. I. Hansen: Lersløjd, 1932. Dansk Skolesløjd, dansk Lersløjdsystem 1934. Martha Bergemann-Könitzer: Über plastischen Gestaltungsunterricht, 1929. G. Kolb: Bildhaftes Gestalten, 2 bd. 1926—27. Elsa Köhler, Walter Böhm u. Martha Bergemann-Könitzer: Entwicklungshilfe als psychologisches und pädagogisches Problem, dargestellt am plastischen Gestalten, 1936. R. Rothe: Das Formen, der Sandkasten und die Plastik in der Volkskunst, 1922. Bernhard Leach: A potters book, 1944. Henri Malvaux, La terre, 1948. H. Schaefer Simmern: The unfolding of artistic activity, 1948. Harald Isenstein: Værdien af modellering i undervisningens tjeneste, Pædag. Selskabs årsberetn. 1934—35. Peder Hald: Keramikkens Teknik, 1947. Arnold Rickert: Das Bilden in Ton, 1940. H. M. Jaschinski: Keramische Arbeiten, 1948. Brenda Putnam: The sculptor's way, 1948. C. og R. Ellis: Modelling for Amateurs, The Studio 1945. S. Jagger: Modelling and Sculpture in the Making, 1945. W. A. de Sager: Making Pottery, 1945. (De to sidste nr. 5 og 7 i serien »How to do it«, udg. af The Studio).

Under forberedelse: Harald Isenstein: Den formende hånd.

H. I-n.

Lervarefabrikker. Personer under 18 år må ikke beskæftiges ved arbejde, der erfaringsmæssigt giver anledning til kronisk blyforgiftning (d. v. s. arbejde med blyholdig glasur og hermed glaseret, endnu ubrændt gods) el. ved rengøring i lokaler, hvor sådant arbejde foregår.

Jvfr. arbejds- og socialmin.s regulativ af 30. apr. 1945 for lervarefabrikker m. v., § 13.

P. B-e.

Letmatros, s. Sømand.

Levealder, s. Alder.

Lewin, Kurt (1890—1947), ty.-amer. psykolog; prof. i Berlin 1927—33, derefter i

U. S. A., knyttet til social- og børnepsykologiske institutioner, under krigen til *Board of Research*. I sine undersøgelser over association: Das Problem der Willensmessung und das Grundgesetz der Assoziation (1922), hævder L., at den blotte mekaniske forbindelse aldrig kan sætte processer i gang, men drivkræfterne er behov og behovagtige spændinger. Endv. udvikler han bl. a. i Vorsatz, Wille und Bedürfnis (1926), en dynamisk adfærdsteori og giver impulser til mange enkeltundersøgelser på handlings- og viljeslivets område. L. regner sig selv for at være gestaltpsykolog; hans topologiske psykologi (s. d.) og hele hans teori er dog meget selvstændigt udformet, men synes i nogen grad at være accepteret af gestalt-psykologerne.

Senere værker: A dynamic theory of personality (1935), Principles of topological psychology (1936), Psychological forces (1938), Resolving social conflicts (1948).

Ths. K.

Levitation (lat. gøren lettere, løften op), 1) et påstået vægttab hos et medium, så det evt. kan sværve, el. 2) et tilsvarende vægttab hos en genstand under indflydelse af okkulte kræfter, der udgår fra et medium el. en ånd, som virker gennem dette. Jvf. telekinese. Bl. a. kendt fra beretninger om Simon Magus, og hævdet at forekomme hos mediet Eusapia Palladino. Videnskabeligt er forekomsten af l. aldrig påvist; men subjektive svæveoplevelser synes at være ret hyppige under yogi'ers og mystikeres meditationer ligesom i normale drømme.

G. S-g.

Lévy-Bruhl, Lucien (1857—1940), fransk sociolog, prof. ved Sorbonne. L. ville erstatte den normative etik med en sociologisk videnskab om sæderne i de forsk. samfund (La morale et la science des moeurs, 1903). Endv. har han udg. en række værker om primitive folks sjæleliv, bl. a. Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, 1910. La mentalité primitive, 1922. Han har indført det omstridte begreb: prælogisk tænken ud fra den opfattelse, at primitive folk benytter en anden logik end vi. Hans forskning har øvet indflydelse på børne- og udviklingspsykologien (bl. a. på Jean Piaget).

K. G-S.

Liberalisme (af lat. *liber*, fri, og *liberalis*, hvad der passer sig for en fri mand), en livsel. samfundsopfattelse, efter hvilken den enkeltes frihed og uafhængighed er et fundamentalt gode. Denne opfattelse er især udviklet i England i det 18. og 19. årh., men har iøvrigt sin rod tilbage i naturretten og er også i forskellige varianter blevet udformet på fastlandet i Frankrig f. eks. af Rousseau og i erklæringen om menneskerettighederne af 1789, i Tyskland inden for Kantisk filosofi, f. eks. hos Jakob Fr. Fries.

Efter l. er alle mennesker født frie og lige, og indgreb i den enkeltes frihed må enten ikke finde sted el. også være motiveret ved hensynet til andres frihed og deres lige ret til at få deres frihed respekteret. Det er en opfattelse, der har sat sit præg på den sociale tænkning i en række forskellige henseender. Den økonomiske l., hvis hovedrepræsentanter er Adam Smith, D. Ricardo og R. Cobden, har som hovedpunkter handelsfrihed, næringsfrihed, fri konkurrence. Blandt dens filosofiske fortalere kan nævnes J. Bentham, James og Stuart Mill samt Herbert Spencer. Som almindelig politisk opfattelse går den ud fra den grundsætning, at hvis enhvers frihed er sikret, f. eks. tænke- og trosfrihed, ytringsfrihed, social bevægelsesfrihed o. s. v., vil dette også give det mest harmoniske forhold ml. individerne indbyrdes, idet selvfølg. også tolerance er blandt dens grundsætninger. Der skal nok være en statsmagt, men dens hovedopgave må være at sikre friheden og ikke at begrænse denne gennem foranstaltninger, der virker som formynderi over for den enkelte.

Hvad l.s opdragelsesprogram angår, da har det ikke været helt klart og entydigt, og navnlig har det ikke været klart, om skolen skal være offentlig el. privat. Fra een side set vil en tilrettelæggelse af opdragelsen fra statens side kunne opfattes som en art formynderi, der ikke stemmer med liberalistisk tænkemåde, og mange har da også som en konsekvens heraf hævdet, at al opdragelse, derunder skoleopdragelsen, burde være privat og ikke noget statsanliggende. Mærkværdigvis har denne tanke i l.s barndom været forfægtet af en tysker, Wilhelm von Humboldt, medens englænderen Adam Smith var af den formening, at staten skulle opretholde et offentligt skolevæsen. Hans begrundelse var den, at uoplyste mennesker betyder en svækkelse af samfundet, og at en almindelig opdragelse i en vis forstand er analog med et almindeligt forsvar til samfundets bestående. For Smith som skotte var denne tanke nærliggende, eftersom Skotland siden 1696 havde haft en statsligt understøttet elementarundervisning. Modstander af en almindelig statsledet folkeopdragelse var bl. a. Joseph Priestley, som mente, at den ville føre til en usund uniformering og en undertrykkelse af individualiteten, samt at den ville været et indgreb i borgernes frihed.

For en bedømmelse af l.s forenelighed med en offentlig opdragelse er det af vigtighed at vide, hvad denne opdragelse skal omfatte, især om den skal gå ud over en oplæring i almindelige færdigheder og alment nyttige kundskaber og omfatte en påvirkning af sindelag samt religiøse og politiske anskuelser. I sidste tilfælde kunne man nemlig godt komme ud for, at en offentlig skole ville give børnene en påvirkning, som ikke billigedes af alle forældre. I et land med divergerende religiøse anskuelser vil denne mulighed let gøre sig bemærket. Det må som følge heraf i hvert fald fra liberal side fordres, at den offentlige skole så lidt som muligt gøres til or-

gan for anskuelser, som der i befolkningen er delte meninger om, og at forældrene kan unddrage deres børn en sådan påvirkning, når de ønsker det.

Et argument for offentlig undervisning ud fra en liberal opfattelse er det, at undervisning derved ikke bliver et privilegium for de velhavende, men at man imødekommer alles lige ret til at få del i kulturgoderne. Fra økonomisk-liberal side kunne ganske vist hertil anføres, at hvis alle har lige adgang til at erhverve sig de materielle goder under fuld næringsfrihed, så har de dermed også samme adgang til at skaffe midlerne til deres børns uddannelse, og man undgår ved gennemført privat opdragelse, at nogle mennesker kommer til at betale for andres oplæring. Så doktrinært liberalistisk ræsonneres der dog kun sjældent. Undervisning i et vist omfang regnes oftest for en fællesopgave inden for et samfund i lighed med retshåndhævelse, militært forsvar o. lign. Dog ligger det i den liberale tankegang, at der må være adgang til at opdrage børn privat ved siden af, at der er en offentlig skole. Blandt de tre muligheder: 1) al skoleopdragelse offentlig og statsledet, 2) al opdragelse privat og 3) opretholdelsen af en offentlig skole, men med frihed for forældrene til at lade deres børn opdrage og undervise privat, må den sidste siges at være i bedst samklang med en liberalistisk opfattelse, navnlig hvis den er suppleret med en ordning, hvorved de, der lader deres børn oplære privat, ikke tillige betaler fuldt bidrag til det offentlige skolevæsen. En sådan ordning har man i et system med s. k. »flydende skolepenge«.

L. har ikke alene konsekvenser for opdragelsens organisation, men også for dens indhold og metoder. I den henseende må den gå ind for frihed i opdragelsen, respekt for individualiteten, idet enhver har ret til fri udfoldelse af sine anlæg, for så vidt de ikke krænker andres berettigede interesser, altså er kriminelle. En liberal opdragelse vil skabe respekt for friheden, ved at der vises respekt for friheden, ved at der vises respekt for den enkeltes frihed under opdragelsen, men iøvrigt også gennem belæring. Den vil styrke det personlige initiativ, for så vidt dette i det hele taget kan styrkes på anden måde end derved, at det ikke hæmmes. I forhold til ældre tiders opdragelsesmetoder har l. oftest været reformvenlig, idet reformerne hovedsagelig er gået i retning af større hensyntagen til den enkeltes individualitet. (På engelsk betegnes med »liberal education« også den højere almenundervisning).

Litteratur: Foruden almindelige fremstillinger af den politiske, sociale og økonomiske historie og teori kan nævnes: Stuart Mill: On Liberty, 1859; overs. til dansk. L. T. Hobhouse: Liberalism, 1911, overs. til dansk. Emile Faguet: Le libéralisme, 1903. G. de Ruggiero: Den europæiske Liberalismes Historie, 1925, italiensk, engelsk og tysk udg. W. Röpke: Civitas humana, sv. udg. 1945. Samme: Das Weltbild des Liberalismus, 1947. K. G-S.

Libido (lat. lyst, begær), psykoanalysens (s. d.) energibegreb. I den Freudske psykoanalyse betegner l. energien bag ved driftslivet, medens selve driften el. drifterne betegnes *Eros*. I den Jungske psykoanalyse betegner l. den vitale energi overhovedet. I medicinsk sprogbrug og i daglig tale har l. nærmest den oprindelige betydning, kønsdrift. A. H.

Lichtwark, Alfred (1852—1914), tysk museumsmand og kunsthistoriker, foregangsmand for kunstpædagogik (s. d.). *Lichtwarkskolen* var en kendt forsøgsskole for frie skoletanker i Hamburg efter Den 1. Verdenskrig. K. G-S.

Lietz, Hermann (1868—1919), tysk pædagog, foregangsmand for de s. k. landopdragelseshjem. Efter et besøg på Abbotsholme i England 1898 opr. han det første Landerziehungsheim i Ilsenburg. Den rent skolemæssige opdragelse i traditionel forstand spillede der en ringere rolle i sammenligning med et frit arbejdsliv i fællesskab. I tidens løb oprettedes der flere institutioner af samme art, ofte som hjemsted for forsøg med nye og frie skoletanker. K. G-S.

Ligbrænding. Iflg. lov af 14. marts 1931 kan bestemmelse om l. tages *enten* ved skriftlig el. mundtlig udtalelse (i overværelse af to vidner) *el.* ved indmeldelse i en l.sforening, der er godkendt af justitsmin. Når den afdøde er under 18 år, kan indehaveren af forældremyndigheden træffe bestemmelsen, medmindre den afdøde efter sit 15. år har tilkendegivet ønsket om, at l. ikke skal finde sted.

L. må kun foretages i dertil indrettede krematorier, som er godkendt af justitsmin.

Når l. har fundet sted, skal asken enten begraves på en kirkegård el. hensættes i særlig indrettede, af justitsmin. godkendte rum (urnehaller, columbarier).

Justitsmin. kan dog tillade, at asken anbringes på anden sømmelig måde, f. eks. i privat have, hvis der foreligger et bestemt udtalt ønske herom fra den afdøde.

Dansk L.sforening, der i henh. t. l.sloven er autoriseret af justitsmin., har lokalafdl. over hele landet og ordner alle formaliteter vedr. l. og den forudgående højtidelighed, religiøs el. borgerlig efter ønske. K. R.

Ligehåndethed, s. Venstrehåndethed.

Ligthart, Jan (1859—1916), hollandsk pædagog, skoleleder i Haag. Han ville sikre sig elevernes aktive medarbejden, lade dem arbejde på deres egen måde. Mod den gængse anskuelsesundervisning satte han en sagundervisning, der som grundlag har det omgivende liv; og som mål satte han også et fuldt og rigt menneskeliv, *het volle leven*. Han udg. et tidsskrift for skole- og hjemmeopdragelse; af hans bøger foreligger på dansk Om Opdragelse, 1911. K. G-S.

Lilius, Albert (f. 1873), finsk pædagog, prof. i pædagogik i Helsingfors 1920—42. Han har udg. en række skrifter om pædagogik, undervisningslære, børne- og ungdomspsykologi, bl. a. Skolålderns själsliv (1916; da. overs. Skolealderens Psykologi, 1934). De växandes känsloliv (1922—24), Skolpedagogikens huvudfrågor (1926), Gestalter urbildningsarbetets historia (1938). Han er repræsentant for den traditionelle pædagogik, i sine domme neutral og bestræbt på upartisk nøgternhed. K. G-S.

Lincolnskolen, New York, grundl. 1917 og knyttet til Columbia universitetet som øvelsesskole for Teachers College. L. er antagelig en af de skoler, hvor prof. Kilpatricks indflydelse gør sig tydeligst gældende. Jævnsides med arbejdet på at udvikle hvert barns personlighed til selvstændig tænkning og social forståelse gennem det produktive arbejde går der et stadigt arbejde på at udskille gammelt stof af skolens læreplaner, så at eleverne ikke skal spilde deres tid på dødt og unyttigt stof. En højt kvalificeret lærerstab er knyttet til skolen og til Teachers College. På alle områder af skolens arbejde er det skabende, det produktive arbejde sat i stedet for lektiemæssig indlæring.

A. M. N.

Lindevangshjemmet, Frederiksberg, der nu er anerkendt som fredehjem for 24 piger i alderen 15—20 år, blev opr. 1877 af filantropen Regitze Barner (1834—1911) og er det ældste anerkendte opdragelseshjem for vanskelige piger. Hjemmet var i 1923—48 anerkendt som ungdomshjem og modtog da navnlig tyvagtige elever, men ikke elever, der har vist stærke seksuelle vanskeligheder. Anerkendt som fredehjem fra 1. dec. 1948. Der oplæres i alt husligt arbejde og vævning og drives et vaskeri. O. Skj.

Lindhard, Jens Peter Johannes (1870—1947), dansk fysiolog og gymnastikteoretiker. Medicinsk embedseksamen 1898. Efter nogle års lægevirksomhed deltog han i 1906—08 i Danmark-ekspeditionen til Østgrønland, hvor han foruden at være ekspeditionens læge tillige havde den opgave at foretage fysiologiske undersøgelser under arktiske forhold.

I de nærmest følgende år arbejdede L. på Finseninstituttets laboratorium og på Universitetets zoofysiologiske laboratorium, det sidste sted sammen med prof. A. Krogh. De betydningsfulde arbejder, som L. i denne periode udførte inden for åndedræts- og kredsløbsfysiologien, slog hurtigt hans navn fast i den fysiologiske verden. 1914 disputerede han for den medicinske doktorgrad.

Da gymnastik 1909 indførtes forsøgsvis som fag ved skoleembedseksamen, blev L. ansat ved universitetet som lærer i anatomi og gymnastikteori, og hans fysiologiske arbejder gled derefter for en stor del over i emner, der lå gymnastikteorien særlig nær, arbejds- og muskelfysiologi.

Inden for gymnastikteorien blev L. banebrydende. Som videnskabelig disciplin var dette fag ganske uopdyrket og betragtedes som universitetsfag af mange med ikke ringe skepsis. Men det lykkedes hurtigt L. at skabe respekt om faget og at sikre dets position ved universitetet. 1917 udnævntes han til prof. i gymnastikteori, og 1920 opr.s det gymnastikteoretiske laboratorium, som skabte faste rammer om hans arbejde og om den videnskabelige skole, som under hans førerskab kom til at præge udviklingen ikke blot i de nordiske lande, men overalt, hvor gymnastikken senere blev taget op til teoretisk behandling. Han så det som sin opgave at søge gymnastikteorien tilrettelagt på naturvidenskabeligt grundlag.

Men L. anlagde ikke blot naturvidenskabelige synspunkter for gymnastikken. Han betragtede legemsøvelserne først og fremmest som en pædagogisk disciplin. Hans mål var at gøre legemsøvelserne i skolen til et *skolefag*, til hvilket der såvel m. h. t. grundlaget som m. h. t. læreruddannelsen stilles de samme krav som til skolens øvrige fag.

I 1930 overtog L. stillingen som forstander for Statens Gymnastikinstitut, og bibeholdt denne indtil 1937. I 37 år var han lærer ved Teilmanns Institut for massage og sygegymnastik og fik her en afgørende indflydelse på sygegymnasternes uddannelse. I 1925 blev han medlem af Videnskabernes Selskab.

Hans gymnastikteoretiske hovedværk er Den specielle Gymnastikteori, der foreligger i 3 danske udg. (1914, 1918 og 1927), en engelsk (1934) og en spansk (1945). E. H.

Lindworsky, Johannes (1875—1939), tysk psykolog, tilhørte Jesuiterordenen. Som psykolog stod han Würzburgerskolen nær, og han er især kendt for sine bidrag til viljens psykologi, Der Wille, 1919, Willensschule, 1926, desuden for sine lærebøger Experimentelle Psychologie, 1921 (flere oplag) og Theoretische Psychologie, 1926. K. G-S.

Ling, Per Henrik (1776—1839), svensk gymnastikpædagog og digter. Skønt han selv betragtede poesien som sin hovedinteresse, blev det dog arbejdet for og med gymnastikken, som gjorde ham berømt. Det synes vanskeligt gennem de mange skrifter, som i tidens løb har behandlet L. og hans forhold til gymnastikken, at nå til et klart indtryk af hans personlighed og en sikker vurdering af hans indsats. Hans tilværelse bar fra de tidligste år præg af stor omskiftelighed og af kampen for at sikre sig nødvendigt udkomme og anstændig position, og det har siden været svært at skelne ml., hvad der er originalt i hans ideer, og hvad der er påvirkning el. lån fra andet hold (Guts-Muths, Nachtegall s. d.). Med udpræget talent og stor færdighed slog han sig i mange år igennem som sproglærer og fægtemester i forskellige byer (bl. a. Kbh. og Lund). Allerede da nærede han interesse for mere alsidige legemsøvelser,

FIG. 1

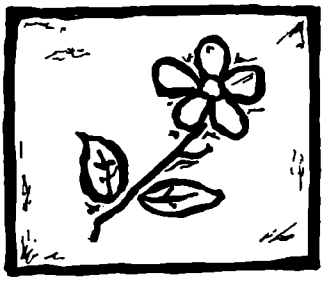

FIG. 2

FIG. 3

men der kommer dog først fastere linier i hans udvikling og i udformningen af hans program efter ansættelsen som fægte- og gymnastiklærer ved Krigsskolen Carlberg (v. Stockholm) 1813—26. I denne periode falder også hans tilknytning til Götiska förbundet (indtil 1817), hvoraf han blev medlem væsentligst p. g. a. sine digteriske og litterære fortjenester (det nationale digt Gylfe, 1810). I Stockholm søgte L. forbindelse med Uppfostringscomitéen, idet han tilsigtede et fremstød for gymnastikken, samtidig med at han selv arbejdede som lærer og instruktør. Resultatet blev oprettelsen af Gymnastiska Central Institutet 1813. Som forstander her udfoldede L. sine store pædagogiske evner under uddannelsen af gymnastiklærere. Iøvrigt synes han at have hævdet sig stærkest under arbejdets praktiske udformning, medens han i sine teorier ikke kan påberåbe sig stor originalitet, hvilket sidste fremgår af inddelingen i hans Gymnastikens almänna grunder, som han påbegyndte 1834, men som først udkom i en af sønnen Hjalmar L. bearbejdet form efter hans død (1859—66). Et vist militært tilsnit i hans øvelser må tilskrives hans mangeårige tilknytning til Krigsskolen. L. havde mange modstandere og vanskeligheder at kæmpe med, og først sent forstod man værdien af hans pionerarbejde, som også fik betydning for udviklingen af den danske skolegymnastik.

Litteratur: Signe Prytz: P. H. Ling og hans gymnastikpædagogiske Indsats, 1941.

Sv. P.

Linoleumssnit er noget af det, der optager børn og unge mest indenfor småsløjd. Det intime arbejde med redskaberne, som skærer og ændrer former i den bløde linolplade og til slut lønnen for anstrengelserne: trykningen af clicheen, som kan tage c. 2000 tryk, er tiltalende. Den sort-hvide teknik indøves lettest v. hj. af kartoffeltryk, der både er nemt og billigt. Til trykning kan bruges almindelig vandfarve, limfarve el. stempelfarve. Når sort-hvid teknikken er indøvet, anvendes linolstykker på f. eks. 3×3 cm, som kræver brug af hele snitfladen (se fig. 1). Linolpladen oversmøres, hvis den er for hård, med linolie og er klar dagen efter. Når børnene efterhånden sættes til at snitte selvvalgte

emner, skal man straks lade dem snitte med knive uden først at tegne. Overser man dette vigtige, vil snittet kun fremtræde som en almindelig tegning, hvori blyantstregen virker sort imod de udsnittede hvide felter. Et linolsnit må ikke optræde som en tegning (fig. 2), men som et snit (fig. 3) (»Et snit skal være mere sort end hvidt«). Virkningen af knivenes dybe og mindre dybe mærker i pladen giver snittet karakter og indhold (fig. 4). Til trykning anvendes stoftrykfarver i tube, som

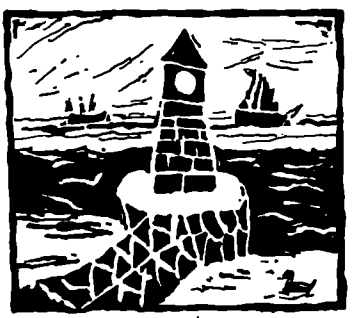

FIG. 4

tillige kan anvendes ved trykning på klæde. Trykfarven, som på en kakkel el. glasplade rulles ud til en jævn farvetone, påsmøres snittet med en gummivalse, og trykningen foretages i en kopipresse el. v. hj. a. en træplade og hammer.

Flerfarvetryk foretages lettest ved med fingeren at påsmøre *samme* cliché forskellige farver i et tyndt lag. Clicheen bør derfor ved denne fremgangsmåde være et rent konturснit (som f. eks. fig. 3). Flerfarvetryk kan også fremstilles v. hj. a. flere clicheer af samme motiv, selvfølgelig lige så mange clicheer, som man ønsker farver. (fig. 5). Ved stempelsnit indøves de ikke spejlvendte bogstaver først: IHTAMOUVXY og senere de vendte, som så på clicheen skal have denne form:

ꓭHTAMOUVXY

Linolstrimlen opdeles først ved lodrette snitstreger, som angiver bogstavmellemrum-

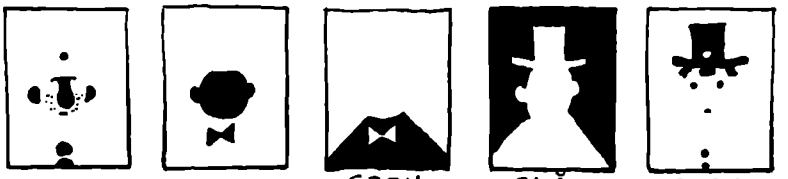

FIG. 5

mene. Deretter snittes så lidt af hver bogstavfirkant som muligt (se fig. 6 og 7).

FIG 6

FIG. 7

Efter endt trykning kan farveplade, cliché og valse renses med terpentin.

Materialer: Knive: V-jernet og U-jernet, som holder: et alm. penneskaft. Gummivalse. Stoftrykfarver. Kakkel el. glasplade til fordeling af farven samt en flaske terpentin eller petroleum. (Hovedregel under snitning: »Snit væk fra fingrene«).

Litteratur: Margaret Dobson: Lino Prints, 1930. Franz Ermer: Linolschnitt, Linoldruck. Was man über das Schneiden und Drucken wissen muss, 1939. Claude Flight: Lino Cuts, 1949. Birkedal Nielsen: Jeg laver kartoffeltryk, 1946. Richard Rothe: Einfache Drucktechniken, 1925. Axel Salto: Tryk selv dine billeder, 1943. Jørgen Clevin: Legebogen, 1952. Samme: Vi bruger hænderne (under forberedelse). J. C.

Lipps, Theodor (1851—1914), tysk filosof og psykolog, prof. i München. L. opfatter psykologi som en ren videnskab om bevidsthedsfænomenerne, og det dybere indblik i disse får man kun ved en indtrængende selvanalyse; den eksperimentelle psykologi stod han ret fjernt. Da han vil gøre sin analyse af bevidstheden til grundlag for logik, etik og æstetik, har man betegnet hans standpunkt som psykologisme (s. d.), men på den anden side er hans psykologi gennemtrukket af elementer, der rager ud over psykologien til en alm. genstandsvidenskab el. fænomenologi. Han er kendt for sit begreb »Einfühlung« (indføling, indlevelse), som han lægger til grund for sin æstetik; han mener, at vi på forskellig måde føler os ind i andre genstande, i linier og former, når vi betragter dem; vi besjæler naturens genstande og andre mennesker gennem selvvirksomhed, og den æstetiske værdifølelse er en umiddelbar virksomhedsfølelse. Værker bl. a.: Grundtatsachen des Seelenlebens, 1883, Vom Fühlen, Wollen und Denken, 1902, Leitfaden der Psychologie, 1903, Ästhetik, Psychologie des Schönen und der Kunst, 1903—06. K. G-S.

Litografisk tegner. Ved litografering forstås tegning, maling og gravering på litografiske sten el. på metalplader (zink), således at de efter en kemisk behandling egner sig til at aftrykkes på papir og andre stoffer. Faget antager kun undtagelsesvis kvindelige lærlinge. Lærlingen må have veludviklede evner for tegning, spec. kopiering, samt have gode øjne og normal farvesans. Læretiden er 4 år; lønnen i disse år for hele landet henh. 35,92, 40,92, 45,92 og 60,92 kr. ugtl. (april 1952); reguleres efter pristallet. Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve.

Der er hvert år overordentlig mange ansøgere til de ledige lærepladser; lauget sorterer disse ansøgere gennem forskellige tegneprøver. Faget har indført en meget stærk begrænsning i lærlingetilgangen.

Arbejdet er afvekslende og giver anledning for den enkelte til personlig udfoldelse. Adgangen til at nedsætte sig som selvstændig mester i faget er kun ringe; derimod har en del litografer søgt ud af faget for at arbejde som tegnere el. kunstnere.

Faget tæller c. 150 udøvere.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, 1932, bd. II, s. 545. Dansk Håndværk, 1944, bd. II, s. 67. Olaf Strandberg: De grafiske Fag, 1940. R. W. B.

Litteraturpsykologi, studiet af litteraturen ud fra psykologiske synspunkter, hovedsagelig de psykologiske forudsætninger for de litterære værkers tilblivelse, dels i al almindelighed en undersøgelse af den virksomhed, hvori digtning består, dels en undersøgelse af digternes psyke, som den giver sig til kende i deres værker, og af den individuelle el. typiske sjælelige beskaffenhed, som de bærer vidnesbyrd om. L. kan også udvides til at omfatte en vurdering af den psykologiske indsigt el. intuition fra forfatternes side, som viser sig i deres personskildringer, den menneskekundskab, som røber sig deri. I det hele taget er l. ikke noget skarpt afgrænset område, men rummer i sig selv en række forskelligartede synspunkter, og et studium af digterværkernes virkning på læserne (tilhørerne, tilskuerne) falder også ind derunder. For undervisningen har l. interesse derved, at den kan vise elevernes modenhed og modtagelighed for forsk. værker og forsk. litterære genrer på forsk. alderstrin. Den kan derved undersøge mulighederne for at fange elevernes interesse for litteraturen fra flere sider. — Et studium af digterens psyke kan f. eks. koncentrere sig om arten af hans fantasivirksomhed. Denne kan være

præget af hans forestillingstype; visse digtere bruger mange og malende adjektiver, og man kan her igen se, om der er foretrukne adjektiver, en gennemgående ejendommelighed i deres visuelle opfattelse. Andre kan have en mere auditiv indstilling og f.eks. bringe deres høreindtryk til originale udtryk i ordvalg, rytme o.s.v. Også en fremherskende motorisk el. kinæstetisk indstilling kan komme til udtryk, f. eks. er det karakteristisk for Bjørnson, at han viser forkærlighed for beskrivelser, hvori bevægelse og kraft er fremtrædende. Undersøgelser af denne art benytter gerne sprogstatistik som middel. En digters metaforer er et studium helt for sig og kan vise en original opfattelse af omverdenen, f. eks. en tendens til at opfatte verden fysiognomisk, d. v. s. opfatte livløse ting, huse, landskaber o. lign. med et udtryk af noget menneskeligt el. sjæleligt. — Man kan endv. interessere sig for en bestemmelse af en digters psykiske konstitution efter en el. anden typologi, f. eks. efter Kretschmer's el. Jaensch's, og for en påvisning af sammenhængen ml. stil, emnebehandling og livsopfattelse på den ene side og psykologisk type på den anden. Dette har ikke mindst interesse, når det drejer sig om individuelle særpræg, der tangerer det patologiske. Også psykoanalytiske fortolkninger af digterværker foreligger i ret stort omfang. Ikke sjældent er en digtning fremgået af personlige oplevelser, konflikter el. sorger; og sammenhængen ml. disse og digtningen er ikke altid så klar for digterne selv som for den fortolkende psykolog. Den digteriske forarbejdelse af oplevelser kan have en lign. karakter som den, der sker i drømme, hvor der foregår en symboliserende omskrivning. — Hvad angår digternes egen intuitive menneskekundskab, da er det en kendt sag, at store digtere som Shakespeare el. Dostojevski mange gange har foregrebet en erkendelse, som den systematiske psykologi senere er kommet på sporet af og derefter har udviklet nærmere. — Også studiet af digtningens virkning på publikum er en opgave for l. Den kan her f. eks. gå genetisk til værks og studere læseinteresserne hos de forskellige aldersklasser, den litterære smags udvikling; den kan undersøge, hvad det er i de forsk. litteraturgenrer og -arter, som tiltrækker sig læsernes interesse, motiverne til at læse dette el. hint. L. nærmer sig, sammen med kunstpsykologien, den alm. æstetik, hvor den spec. litterære æstetik ofte bliver betegnet som poetik; men medens denne væsentlig studerer de litterære virkemidler i sig selv, søger l. at give en psykologisk forklaring på deres virkning. Allerede Aristoteles rejste det spørgsmål, hvilken grund folk kunne have til at ville se det tragiske. — Det er kun nogle af l.s opgaver, der her har kunnet antydes, dens hovedopgave er bestemt ved det forhold, at digtning altid bærer præg af og bud om individuelt sjæleliv. Den er et medium, gennem hvilket der meddeles følelsesnuancer og intuitioner af en sådan finhed, at de ikke kan meddeles adækvat på andre måder. Det er måske ikke altid digterens hensigt. Han kan skrive ud fra en inspiration, hvis væsen i sig selv er et psykologisk problem; endv. kan han skrive mere for sig selv for at søge en art befrielse (smlg. Goethe: Ein Leid in ein Lied verwandeln), og alle disse forhold indbyder til nærmere psykologisk forståelse og udredning. (S. endv. Kunstpsykologi, Æstetik).

Litteratur: V. Kuhr: Æsthetisk Opleven og kunstnerisk Skaben, 1927. F. Brandt: Psykologi II, 1940. Cl. Wilkens: Poesien, 1893. Olle Holmberg: Inbillningens värld, 3 bd. 1927—30. Hans Ruin: Poesiens mystik, 1935. O. Rank: Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage, 1926. Yrjö Hirn: Det estetiska livet, 1913. R. Müller-Freienfels: Poetik, 1920. Hans Larsson: Poesiens logik, 1899. F. J. Billeskov Jansen: Poetik, 2. udg. 1946—48. Leiv Wettre: Leseinteresser i gymnasalderen, 1942. Desuden talrige digtermonografier og -patografier, f. eks. Hj. Helweg: N. F. S. Grundtvigs sindssygdom, 1918. Samme: H. C. Andersen, en psykiatrisk studie, 1927. Fr. Ingerslev: Jonas Lie, 1939, samt afhandlinger i psykologiske, psykoanalytiske og litterære tidsskrifter.

K. G-S.

Litteraturundervisning, s. Modersmåls-, Engelsk-, Fransk- og Tyskundervisning.

Livredning og bjærgning. Selv ved b. over forholdsvis korte afstande betaler det sig for redningsmanden først at afføre sig det meste af tøjet. — Er den forulykkede sunket til bunds, inden redningsmanden er nået ud til ham, må der foretages en *dykning*. Når redningsmanden ved at lægge ansigtet ned i vandet har set, hvor den forulykkede ligger, vender han en halv kolbøtte, så at hoved og arme kommer under vandet, strækker benene lige i vejret og svømmer ned til bunden, griber den forulykkede (helst under armhulerne), og sætter af fra bunden, hvis den er fast (fra en sort og mudret bund må man aldrig sætte af). Når redningsmanden kom-

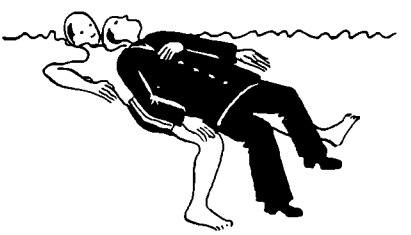

Bjærgning af en bevidstløs.

mer op til vandoverfladen, anbringer han den forulykkedes hovede på sin venstre skulder, fatter med venstre arm under hans venstre arm og anbringer sin venstre hånd midt på brystet af ham, læner sig tilbage og bjærger ham v. hj. a. benene og den frie arm. Benbevægelserne udføres som skiftevis trædebevægelser skråt udad-nedad med bøjet vrist, trædebevægelsen fortsætter lidt fremad-indad med en lille vriststrækning, således at det enkelte bens bevægelse får en rund-

gående karakter. Armbevægelsen udføres omtrent som i rygsvømning, idet armen føres tilbage med bøjet albue for derefter at svinge ud-frem, således at hånden »skærer tilbage og trykker med håndfladen frem«. — Hvis den forulykkede stadig befinder sig i vandoverfladen, når redningsmanden når frem til ham, skal han nærme sig den druknende bagfra og afvente det tidspunkt, da den forulykkede er ved at være helt udmattet for så at gribe ham bagfra med favntags-

Bjærgning af en urolig.

greb. Redningsmanden fører sine arme ind under den forulykkedes armhuler og fatter med sin ene hånd om sit andet håndled. Denne bjærgemetode er meget anstrengende, da redningsmanden kun har sine ben at arbejde med, og den er derfor kun anvendelig over forholdsvis korte afstande. Bliver den forulykkede helt rolig, går redningsmanden over til at bjærge ham som et bevidstløst menneske (s. ovf.).

Ved b. af en fuldstændig rolig svømmer, der ikke ved egen hjælp kan komme i land

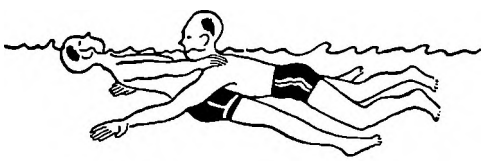

Bjærgning af en træt svømmer.

(f. eks. p. g. a. udmattelse, muskelkrampe i ben) kan flg. bjærgemetode anvendes: Den nødstedte støtter sine hænder på skuldrene af bjærgeren og lægger sig på ryggen i flydestilling med nakken godt tilbage, strakte arme og adskilte ben. Redningsmanden

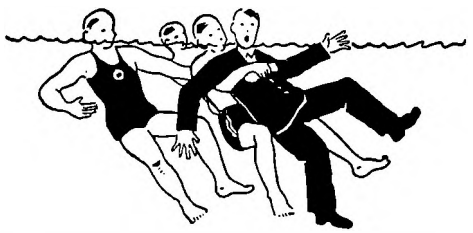

Andre svømmere skal hjælpe redningsmanden.

svømmer nu alm. brystsvømning og skubber derved den nødstedte foran sig.

Under et redningsforsøg over for et uroligt menneske må redningsmanden for enhver pris søge at undgå at blive grebet af den forulykkede, men da man aldrig er herre over, hvorledes et redningsforsøg forløber (strøm, bølgeslag o. s. v.), må redningsmanden have lidt kendskab til *frigørelsestag*. Redningsmanden frigør sig fra den nødstedtes greb i arme og tøj ved at bryde grebet mod den forulykkedes tommelfingre. Ved

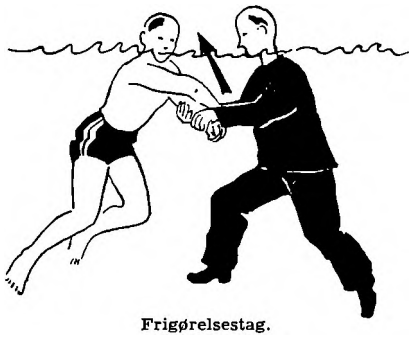

Frigørelsestag.

omklamring forfra frigør redningsmanden sig ved at lægge sin højre arm om lænden på den druknende og trykke ham ind til sig, med den venstre hånd trykker han den druknende på hagen, således at hovedet tvinges bagover ned i vandet, hvor det holdes til den druknende slipper sit greb. — I alle tilfælde skal redningsmanden straks efter frigørel-

Frigørelsestag.

sen trække sig lidt tilbage fra den druknende og derefter svømme i en stor bue uden om ham for at tage ham bagfra.

Hvis en drukneulykke finder sted langt fra kysten, bør der på land straks foretages en *pejling*, for at man let kan finde ulykkesstedet, hvis den druknende er gået ned, inden redningsmanden når frem. Der skal to personer til at udføre en pejling. Idet de stadig holder øje med den druknende, fjerner de sig 50—80 m fra hinanden. Her lægger de sig på maven og v. hj. a. en stok, en åre, nogle sten o. lign. retter de nu hver især en

linie ind, der peger lige mod den druknende. Det er nu nemt at dirigere en båd el. en svømmer (der svømmer rygsvømning) til ulykkesstedet. Han skal svømme i den ene pejlers linie for af denne at blive ledet ud til

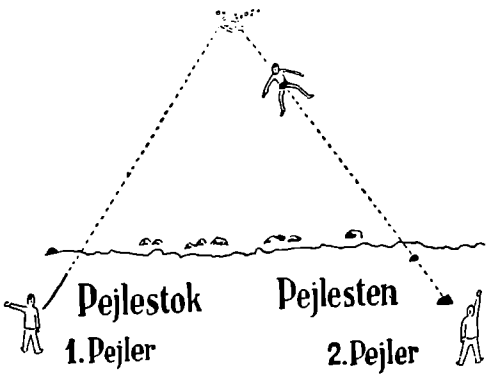

Pejling.

ulykkesstedet på den måde, at pejleren strækker en arm ud til den side, hvor han vil have svømmeren hen for at kunne holde ham i sin pejlelinie hele tiden. Når redningsmanden kommer ind i den anden pejlers linie, tilkendegiver han med vinken og råben, at skæringspunktet for de to linier er nået og derved ulykkesstedet. S. også Kunstigt åndedræt.

Litteratur: Holger Nielsen: Livredning, 1937. Vejledning i Bjergning og Livredning (udg. af Dansk Livredningsforbund), 1951. Livredning for Skoleungdommen (udg. af Dansk Livredningsforbund). J. J.

Livsarvinger er en persons arveberettigede afkom. Undertiden bruges udtrykket l. således, at det også omfatter adoptivbørn.

A. B-A.

Livsforsikring. Den mest almindelige af alle l.sformer er den s. k. »*blandede livs- og kapitalforsikring*« el. »*l. med udbetaling i levende live*«. Den tilsiger den forsikrede, at en vis sum vil blive udbetalt ved hans død, såfremt denne indtræder, inden han har nået en vis alder, el., hvis døden ikke indtræder, da når han har opnået denne alder. At denne forsikringsform nyder en meget stor popularitet, ses af, at af den samlede i danske l.sselskaber tegnede l.ssum, c. 6 milliarder kroner, faldt tre fjerdedele, på l. med udbetaling. Når den, som tilfældet er overalt i vore dage, er præmiefri i tilfælde af invaliditet, er den anvendelig overfor de mest forskelligt udviklede forhold. Den kan næsten altid uden vanskelighed omskrives efter ændrede forhold. — Den anden hovedform for l., der på fortræffelig — og *billigste* — måde løser l.s hovedopgave, at yde den forsikredes eventuelle efterladte økonomisk betryggelse, er den s. k. »*livsvarige l.*«, ved hvilken forsikringssummen udbetales alene ved den forsikredes død, uanset hvornår denne måtte indtræffe.

Arverenten anvendes oftest til fordel for børn, således at deres uddannelse kan sikres i tilfælde af forsørgerens død; men den kan også anvendes som sikkerhed for betaling af afdrag og renter på et lån. Den tegnes for et bestemt åremål. Dør den forsikrede i forsikringstiden, udbetales fra dødsfaldet og i resten af forsikringstiden en rente. Overlever den forsikrede forsikringstidens udløb, ophører forsikringen uden nogen udbetaling.

Børneforsikring anvendes af forældre, der vil skaffe deres børn en billig forsikring. Tegner en fader el. moder en sådan l. for et barn, bliver præmien naturligvis langt mindre, end hvis »barnet« selv skal tegne den f. eks. ved 25-års alderen. Dertil kommer, at forældrene er sikre på, at han el. hun får en forsikring, og at barnets helbredstilstand ikke på et senere tidspunkt hindrer en forsikrings tegning. Ved en tillægsforsikring kan præmiebetaling suspenderes fra forsørgerens evtl. tidlige død indtil det tidspunkt (f. eks. 25-års alderen), da »barnet« selv kan overtage præmiebetalingen.

Etablerings- og udstyrsforsikring er en kapitalforsikring (simpel kapitalforsikring), der tegnes på et bestemt åremål og udbetales ved forsikringstidens ophør, hvad enten den forsikrede er i live el. ej.

Familieforsikring (familieforsørgelsesforsikring) er en forsikringsform, hvorved man hyppigst forstår en kombination af en simpel kapitalforsikring (s. ovf.), en arverente (s. ovf.), og en ophørende l., hvilken sidste er en l., der tegnes på et bestemt åremål, idet forsikringssummen udbetales ved den forsikredes død, hvis denne indtræffer i løbet af forsikringstiden; men hvis den forsikrede oplever forsikringstidens ophør, ophører forsikringen uden nogen udbetaling. Arverenten og den ophørende forsikring andrager som regel 10 el. 20 pct. af summen for den simple kapitalforsikring.

Forsikringssummen udbetales ved familieforsikringen altid ved forsikringstidens udløb, hvad enten den forsikrede da er i live el. ej; men hvis den forsikrede dør i forsikringstiden, udbetales desuden straks den ophørende l., og fra dødsfaldet og i resten af forsikringstiden et årligt rentebeløb. Der kan derfor ved denne forsikring komme et meget større samlet beløb til udbetaling end forsikringssummen.

Konfirmationsforsikring er en simpel kapitalforsikring, der tegnes på et bestemt åremål og udbetales ved forsikringstidens ophør (når barnet er fyldt 14—15 år), hvadenten den forsikrede (f. eks. faderen el. moderen) er i live el. ej.

Overlevelsesforsikring er en kapitalforsikring, hvor summen udbetales ved en persons (den forsikredes) død, såfremt en anden (den forsørgede, begunstigede) lever på dette tidspunkt. Hvis den forsørgede dør før den

forsikrede, bortfalder forsikringen uden nogen udbetaling.

Overlevelsesrente er en renteforsikring, hvorved forstås en forsikring, ved hvilken forsikringsydelsen består i udbetaling af en regelmæssig fortsat række udbetalinger. Den tegnes af en person (den forsikrede, forsørgeren) til fordel for en anden (den forsørgede, begunstigede). Renteudbetalingen begynder ved forsørgerens død, hvis han overleves af den forsørgede, og fortsætter, sålænge denne er i live. Hvis den forsørgede dør først, ophører forsikringen uden nogen udbetaling. Denne forsikringsform anvendes særlig som enkeforsørgelse, hvorfor den ofte ses betegnet som enkepension. *Universalrente* er en særlig form for overlevelsesrente. Den bliver ikke — som overlevelsesrenten — værdiløs, hvis den forsørgede dør før forsørgeren, idet en anden begunstiget kan indsættes i forsikringen.

Studieforsikring er en populær betegnelse for forskellige forsikringsformer tegnet for unge mennesker, enten af forsørgeren (ophørende l. el. arverente) el. af det unge menneske selv (f. eks. l. med udbetaling med lav præmie i studietiden). I almindelighed tegnes den sådan, at den sikrer udbetaling af en bestemt kapital ved død inden for et bestemt tidsrum; men da den er baseret på, at den kapitalopsparing, der er en del af en almindelig l., først skal påbegyndes senere, når studierne er afsluttet, og den studerende er kommet i stilling, er præmien i de første år meget lav, sædvanligvis kun c. halvdelen af præmien for en almindelig l. Forsikringen dækker ved død fuldt ud som den almindelige l., således at den, der modtager policen som håndpant for lån, ved den studerendes død er dækket ved studieforsikringen, tegnet på den studerendes liv, ganske som ved almindelige policer, men præmieudgifterne er som nævnt kun c. det halve. For forsørgeren, der ofte har tidligere til andet formål tegnede policer at betale til, er det en fordel ved en forsikring på eget liv at kunne sikre den studerende den nødvendige kapital mod en præmie, der er langt mindre end for almindelige forsikringer. Der kan som antydet også tegnes kombinerede forsikringer, der forener en årlig udbetaling efter forsørgerens død i et vist begrænset tidsrum fra tegningen med kapitaludbetaling ved den studerendes død. Når studietiden er overstået, kan forsikringen, enten på et forud aftalt tidspunkt, el. når det passer forsikringstageren, ændres til en almindelig l. med udbetaling ved den forsikredes død el. senest på et vist aftalt tidspunkt. Til denne ændring kræves ikke ny helbredsoplysninger, men da opsparingsmomentet nu træder til, må præmien forhøjes.

Hvis forsikringen tegnes af en mindreårig, må værgen give sit samtykke til tegningen. Har den mindreårige selvstændigt erhverv, kan han dog inden for rimelige grænser tegne en forsikring mod præmiebetaling uden

at have værgens samtykke dertil. Hvor stor forsikring, han således kan tegne, må bero på et skøn over, hvorvidt præmiebyrden kan siges at stå i et rimeligt forhold til hans indkomst, lige som også hans alder må tages i betragtning. Tegnes forsikringen mod indskud af en kapital tilhørende den mindreårige, kan han naturligvis ikke gøre dette på egen hånd, men må have værgens samtykke dertil, og p. g. a. formueanvendelsens særlige karakter er det rigtigst at indhente samtykke dertil fra overøvrigheden (i Kbh. overpræsidenten, i provinsen amtmanden).

Hvis *forsikringen tegnes af trediemand,* altså begæres af en anden end den, der skal forsikres, må den, på hvis liv forsikringen tegnes, give sit samtykke hertil. Dette gøres mest praktisk ved, at han underskriver forsikringsbegæringen sammen med forsikringstageren. Lovgivningsmagten stiller dette uafviselige krav for at hindre, at man ved at tegne forsikring for en anden skal kunne spekulere i dennes død. Tegnes forsikringen for et barn, der ikke har forståelse af, hvad det drejer sig om, kan det naturligvis ikke selv afgive sit samtykke. Er barnets fader forsikringstageren, vil man p. g. a. den forsørgerinteresse, der må antages at være til stede, kunne se bort fra samtykket. Tegnes forsikringen af en, hvis naturlige interesse er fjernere, må der gives samtykke til tegningen på barnets vegne, og dette samtykke afgives da naturligst af den, der udøver værgemålet, altså i reglen af faderen; men da samtykkets nødvendighed ikke skyldes økonomiske grunde, må samtykket også kunne afgives af moderen, selv om faderen har værgemålet, idet hun lige så vel kan skønne over, hvorvidt forsikringen har et rimeligt forsørgerformål.

Det er endv. iflg. l.sloven (§ 35) forbudt (for at hindre det s. k. »englemageri«) at tegne forsikringer for børn på sådanne vilkår, at der ved barnets død før det 8. år kommer mere end de indbetalte præmier med renter til udbetaling. De fleste l.sselskaber har yderligere forlænget denne tid (karenstiden) således, at der ved barnets død inden dets 14.—16. år kun tilbagebetales de indbetalte præmier, evt. med renter, og først barnets død efter dets 14.—16. år medfører udbetaling af forsikringssummen.

Hvis en forsikringstager ikke længere vil el. kan betale præmie, betyder dette i almindelighed ikke, at de indbetalte præmier ubetinget er tabt. Er der betalt præmie i mere end nogle ganske få år, vil forsikringen have opnået en *tilbagekøbsværdi,* som ved udtræden enten udbetales kontant el. anvendes til indkøb af en nedsat, præmiefri forsikring af samme art som den oprindelige. — Når en forsikring har opnået tilbagekøbsværdi, der kan udbetales kontant, vil den forsikrede kunne opnå lån hos forsikringsselskabet mod pant i policen. Den samlede størrelse af disse lån kan dog aldrig over-

stige forsikringens tilbagekøbsværdi. Men da forsikringen jo som hovedregel er tegnet for økonomisk at betrygge de efterladtes fremtid, når forsørgeren afgår ved døden, har man, bl. a. ved at forlange relativt høje renter for disse lån, på forskellig måde truffet foranstaltninger mod, at de forsikrede fristes for stærkt til at optage lån på deres policer. Disse lån betyder en indskrænkning i l.sbeskyttelsen, hvis forsikringstageren ikke når at få lånet tilbagebetalt, inden han dør. Policelånet forfalder nemlig først til indfrielse den dag, forsikringsforholdet ophører. Når dette sker, udbetaler selskabet forsikringssummen el. tilbagekøbsværdien med fradrag af de på forsikringen værende policelån.

Når man vil tegne en forsikring, skal man udfylde en begæring. Blandt de spørgsmål, man skal besvare, når man vil tegne en l. (el. ulykkesforsikring) findes også et om, hvem forsikringen skal udbetales til, når forsikringstageren dør *(hvem skal være begunstiget?)*. Den el. de personer, man således opgiver, kalder man de »begunstigede«, og man kan som »begunstiget« indsætte en hvilken som helst person el. kreds af personer, der blot skal være betegnet med en sådan bestemthed, at der ikke kan være tvivl om, hvem summen i påkommende tilfælde skal udbetales til. Det, at man indsætter en »begunstiget« i policen, betyder ikke nogen indskrænkning i forsikringstagerens rådighed over policen. Indsættelsen af en »begunstiget« kan han til enhver tid ændre el. tilbagekalde, medmindre han udtrykkelig har givet afkald herpå. Han kan ved l. forlange tilbagekøbsværdi el. overdrage og pantsætte policen, som han har lyst til el. brug for. Forsikringsaftaleloven bestemmer imidlertid, at indsættelsen af en »begunstiget« og tilbagekaldelsen af sådan indsættelse kun er gyldig, såfremt den skriftlig meddeles selskabet el. optages i el. påtegnes policen af selskabet. Er ingen »begunstiget« indsat, og forsikringssummen udbetales ved forsikringstagerens død, tilfalder den hans dødsbo. Dette vil sige, at summen i dette tilfælde indgår som almindeligt aktiv i boet og altså er genstand for skifte ml. kreditorer og arvinger. — P. g. a. l.s store samfundsmæssige betydning som forsørgelse har lovgivningen ønsket i stor udstrækning at undtage l. fra kreditorforfølgning. Hovedreglen er den, at hverken forsikringstagerens el. den »begunstigedes« ret overfor selskabet kan gøres til genstand for retsforfølgning fra deres kreditorers side. Hvis policen er overdraget til trediemand, kan erhververens ret gøres til genstand for retsforfølgning, men tilhører policen forsikringstageren, er dennes kreditorer udelukket fra retsforfølgning i hans levende live, og kreditorerne kan efter hans død kun få del i forsikringssummen, hvis der ikke er indsat nogen »begunstiget«.

K. R-J.

Livsvigtige lægemidler fra sygekasse. Se Medicinhjælp fra sygekasserne.

Locke, John (1632—1704), engelsk filosof, f. i Wrington ved Bristol, studerede medicin og naturvidenskab og blev 1667 knyttet til Jarlen af Shaftesburys hus, hvor han virkede som sekretær, huslæge og opdrager for to generationer. Han er repræsentant for den engelske erfaringsfilosofi, og sit filosofiske hovedværk An essay concerning human understanding, 1690, indleder han med et skarpt angreb på antagelsen af medfødte ideer. Sjælen opfatter han som en fra begyndelsen ubeskrevet tavle (s. Tabula rasa), og alle forestillinger og begreber opstår gennem de erfaringer, vi gør. Iøvrigt regner han med to kilder for vort forestillingsliv el. bevidsthedsindhold, nemlig sansning og refleksion; nogen sensualist er han ikke, for så vidt som han regner forstanden som ophav til vore sammensatte ideer, opfattelsen af relationer. I religiøs henseende er han repræsentant for en »naturlig religion« imod åbenbaringsreligion, idet fornuften er den øverste rettesnor. I politisk henseende vender han sig mod enevælde og despoti og udvikler læren om det konstitutionelle monarki på parlamentarisk og liberal basis. Han er fortaler for en gennemgående tolerance både politisk og religiøst. L. har endv. et navn i pædagogikkens historie gnm. bogen Some thoughts concerning education, 1693, oprind. skrevet som breve til en fornem ven, der havde bedt om råd angående sin søns opdragelse. Den fremsætter ikke nogen videnskabelig teori om opdragelsen, men er anvisning på opdragelse af en ung engelsk gentleman. Målet er angivet som »en sund sjæl i et sundt legeme«; han fordrer hensyntagen til elevens individualitet og lægger ikke vægt på boglærdom og kendskab til døde sprog, men vil opdrage til de praktiske livsopgaver. En stærk betoning af det nyttige, som senere forekommer hos Spencer, findes allerede hos L. Ikke en ensidig intellektuel dannelse, men verdensklogskab, gode vaner og sæder, standsmæssig opførsel, flid og æresfølelse gælder det om at bibringe eleven. Han er modstander af prygl og andre strenge midler, og han har øje for legens betydning. Denne skal også udnyttes i undervisningen, idet børnene kan lege sig til mange nyttige kundskaber og færdigheder *(learning might be made a play and recreation to children)*. Han er mod offentlig opdragelse. Målet er sand og ægte dyd, og det når eleven bedst under faderens og en god huslærers øjne; forholdet ml. dem skal være præget af tillid og fortrolighed, og midlerne skal være eksempel og fornuftig vejledning. L.s tanker har ikke været uden indflydelse på Rousseau.

K. G-S.

Logik, læren om den rette tænken, dog væsentlig ment i formel henseende som læren om den konsekvente tænken, d. v. s. en

tænken, ved hvilken man forbliver i overensstemmelse med de givne forudsætninger, men ikke bekymrer sig om, om disse i sig selv var rigtige el. forkerte. Det tilkommer ikke l. at undersøge, hvordan vi faktisk tænker (det er tænkepsykologiens opgave), og heller ikke at opstille kriterier for, om givne påstande er sande, d. v. s. stemmer med den virkelighed, de angår (det er erkendelsesteoriens opgave; dog er erkendelsesteori ofte tidligere, men med en uheldig sprogbrug blevet betegnet som real l.). L. handler kun om, hvordan man ud fra givne forudsætninger kan komme til visse følgesætninger, der er lige så sande som forudsætningerne, og den kan derfor defineres som læren om de almene kriterier på følgerigtighed el. konsekvens (J. Jørgensen). Da det yderligere drejer sig om formulerede tanker, kan man sige, at l. er læren om, hvordan man indenfor et givet symbolsystem, et sprog, f. eks. dagligsproget, kan udlede visse sætninger af andre. Allerede i den s.k. klassiske l., der stammer fra Aristoteles, skete der en vis formalisering og videregående symbolisering, idet f. eks. sætninger som »alle mennesker er dødelige«, »alle aber er pattedyr« o. s. v. sammentrængtes i formen »alle x er y«. I moderne logisk forskning er man oftest gået over til et rent formelsprog (symbolsk l.), hvis tegn og symboler behandles efter regler analoge med de i matematikken forekommende (logisk algebra, matematisk l.); i denne form betegnes l. ofte som *logistik*, der er kulminationen af hele denne udvikling. — Den klassiske l. inddeles oftest i læren om begreb, dom og slutning.

Litteratur: Fremstillinger af den klassiske logik er givet af S. Heegaard, H. Høffding, Kr. Kroman, V. Kuhr, F. Brandt m. fl., endv. J. Jørgensen: Filosofiske forelæsninger, 1935. Samme: Indledning til Logiken og Metodelæren, 1942. Samme: A Treatise of Formal Logic, I—III, 1931. A. Wedberg: Den nya logiken, 1947.

K. G-S.

Logopædi, læren om talefejlsbehandling. (Se Talelidende ff.).

Lokalisation er bestemmelse af et emnes placering i rum el. tid, hvorfor man må skelne ml. rumlig l. og tidslig l.

Rumlig l. beror på, at mange af de umiddelbart oplevede fænomener har et lokalpræg, d. v. s. at de umiddelbart synes at befinde sig på et bestemt sted, som man mere el. mindre skarpt kan angive ved at pege på det, f. eks. i ens mave, på ens tungespids el. i en bestemt retning oppe tilhøjre i ens synsfelt. Sådanne l. fremtræder fænomenologisk som »absolutte« i den forstand, at fænomenernes sted angives uden henvisning til andre fænomeners steder; men naturligvis kan disse »absolutte« l. opfattes som *egocentriske*, nemlig som angivelser af fænomenernes steder i forhold til vor egen krop, der på en vis måde er referenspunkt for alle disse l., — blot opleves den ikke umiddelbart som sådant og netop derfor har disse l. fænomenologisk præg af at være »absolutte« i modsætning til de »relative«, hvor et fænomens sted bestemmes i forhold til et andet fænomens sted, f. eks. ovenover, tilhøjre for, bagved o. s. v. Forsåvidt man bestemmer sit eget legemes plads i forhold til andre genstande, kalder man det *eksocentrisk*. l.

Indbegrebet af de steder, hvor fænomener kan lokaliseres, kaldes rummet. Men da både de visuelle, auditive og taktile fænomener har lokalpræg, kan man skelne ml. tre fænomenologiske rum: det visuelle, det auditive og det taktile rum, der dog i dagliglivet opfattes som fremtrædelsesformer (s. d.) for et og samme rum: Rummet i dagligdags forstand, som atter blot er en spec. fremtrædelsesform for det objektive el. fysiske rum. Psykologisk set er det dog navnlig l. i de fænomenologiske og det dagligdags rum, der har interesse. Disse l. falder for alle disse rums vedk. i to hovedgrupper: *Retnings-l.* og *afstands-l.*, som må omtales hver for sig.

Hvad retnings-l. i det visuelle rum angår spiller forskellen ml. de talrige nethindeceller en fundamental rolle, idet ensartede påvirkninger på forskellige nethindeceller opleves med forsk. retningspræg. Men herudover er også øjets stilling af afgørende betydning, idet normalstillingen »lige frem« tjener som referencepunkt for drejningerne op-ned og højre-venstre, hvoraf de enkelte nethindecellers funktion som retningsangivere afhænger. For retnings-l. i det auditive rum spiller det en rolle, at man har et øre på hver side af hovedet, idet dette, hvis lydkilden ikke befinder sig lige forud for el. lige bagved den hørende, medfører, dels at lydpåvirkningen på det ene øre er en smule stærkere end på det andet, dels at hver enkelt lydbølge indtræffer en smule senere på det ene øre end på det andet. Og endelig afhænger retnings-l. i det taktile rum dels af det forhold, at trykpunkterne er fordelt over hele legemets overflade (omend ikke lige tæt), og at ensartede påvirkninger på forsk. trykpunkter opleves med forskelligt lokalpræg, dels af, at legemets bevægelser opleves med forsk. retningspræg, hvis referenspunkt er det s.k. »legemsskema«, d. v. s. et tredimensionalt helhedsbillede af ens egen krop, baseret på muskel-, berørings- og temperaturfornemmelser m. v. fra de forskellige legemsdele. Iøvrigt er hele spørgsmålet om, hvorledes de forsk. retnings-l. kommer i stand endnu ikke endeligt afgjort.

Hvad angår afstands-l. i det visuelle rum kan nævnes en lang række faktorer, som spiller en rolle, nemlig: Forskellen ml. de billeder, som en genstand danner på de to øjnes nethinder, hvis genstanden ikke er mere end c. 20 m borte (den binokulare effekt); variationen af de to øjnes konvergensvinkel, når blikket rettes mod nærmere el.

fjernere genstande (øjnenes akkomodation); størrelsesperspektivet (tingene ser mindre ud på afstand), luftperspektivet (detaljer ses ikke på afstand); hvor stor en del af en kendt genstand, der dækkes af en foranliggende anden kendt genstand; bevægelser frem og tilbage af hovedet el. hele kroppen, hvorved der fremkommer perspektiviske forskydninger, hvis størrelse afhænger af genstandenes afstand. I det auditive rum beror afstands-l. bl. a. på lydens styrke sammenlignet med tidligere erfaringer ang. samme slags lydkilde og oftest tillige på visuel afstands-l. af lydgiveren. Og i det taktile rum er afstands-l. dels afhængig af størrelsen af forskellen ml. de berørte kropssteders lokalpræg (hvis det drejer sig om afstand ml. to berøringssteder), dels af størrelsen el. antallet af muskelbevægelser (f. eks. skridt), der skal udføres, for at genstanden kan berøres. Også for afstands-l. gælder det, at dens istandkommen endnu ikke er endeligt opklaret.

Hvad specielt det visuelle rum angår, har der stået strid om, hvorvidt l. i det beror på medfødte mekanismer *(den nativistiske teori)*, el. om den er et erfaringsprodukt *(den empiristiske teori)*. Ingen af parterne kunne overbevise den anden, og nutildags er man mest tilbøjelig til at antage, at såvel erfaringen som visse medfødte anlæg er medvirkende ved rumsopfattelsens udformning.

Tidslig l. er simplere end rumlig l. dels derved, at der kun opleves een slags tid, dels derved, at denne tid kun har een dimension, således at der her kun bliver tale om afstands-l. Denne beror primært på den umiddelbart oplevede sammenhæng ml. det nuværende og det ikke-længere-nuværende, men umiddelbart forudgående. Hvad der har præg af at være umiddelbart forudgående lokaliseres nærmere i tid end hvad der ikke har dette præg, men alligevel erindres. Lokaliseringen indenfor denne fjernere fortid beror dels på det s.k. »tidsperspektiv«, d. v. s. at indholdet af den psykologiske præsenstid ligesom skrumper ind, jo længere tilbage det ligger. Der erindres færre enkeltheder og erindringssikkerheden aftager. Dernæst spiller den relative placering af de erindrede begivenheder en stor rolle: Selvom man måske ikke kan huske bestemt, hvornår begivenheden A indtraf, så kan man måske tydeligt huske, at den i hvert fald skete før begivenheden B, og denne før C o. s. v., hvorved man efterhånden kan danne sig en opfattelse af, hvor langt tilbage A ligger. Herved spiller iøvrigt også sammenligning med andre menneskers erindringer og med optegnelser o. lign. en stor rolle. Men en direkte efterprøven af l.s rigtighed er umulig ved den tidslige l. i modsætning til den rumlige.

Ved l. forstår man også undertiden henførelsen af bestemte funktioner, f. eks. sansninger, sprogopfattelse, tale- el. skriveimpulser til bestemte hjerneregioner el. hjernecentrer.

Litteratur: E. R. Jaensch: Über die Wahrnehmung des Raumes, 1911. Samme: Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt, 1923. V. Benussi: Psychologie der Zeitauffassung, 1913. Joh. v. Kries: Allgemeine Sinnesphysiologie, 1923. P. Schilder: Das Körperschema, 1923. D. Katz: Der Aufbau der Tastwelt, 1925. J. Volkelt: Phänomenologie und Metaphysik der Zeit, 1925. A. de Gramont: Problèmes de la vision, 1939. V. Lunn: Om Legemsbevidstheden belyst ved nogle Forstyrrelser af den normale Oplevelsesmåde, 1948. J. J-n.

Lokomotivfører. Den, der ønsker at blive l., må først være udlært som maskinarbejder (s. d.) el. kleinsmed (s. d.) og dernæst indsende ansøgning til statsbanerne (Kbh. el. Århus) om at blive antaget som lokomotivfyrbøderaspirant. For at blive antaget kræves bl. a. en alder af under 24 år, en sund og kraftig konstitution uden legemsfejl, normal synsstyrke, høreevne og farvesans og en højde af mindst 165 cm. Efter at have gennemgået den foreskrevne praktiske, 2-årige udd. som lokomotivfyrbøderaspirant og efter at have bestået lokomotivfyrbødereksamen udnævnes man til lokomotivfyrbøder. Efter c. 2 års tjeneste i denne stilling følger uddannelse i motorvæsen, som afsluttes med motorførereksamen. Inden lokomotivfyrbødere el. motorførere anvendes som el. udnævnes til l., underkastes de en praktisk prøve til konstatering af deres anvendelighed i henseende til togfremførelsen og til afhjælpning af lokomotivuheld.

Lønninger: Lokomotivfyrbødere: 2400—2850 kr., motorførere 2940—3300 kr., elektroførere 3060—3780 kr., lokomotivførere: 3180—4020 kr., lokomotivinstruktør 3900—4860 kr., lokomotivmester 5040—5760 kr. alle + pensionsgivende regulerings- og stedtillæg. Fra l.-stillingen er der adgang til avancement til lokomotivinstruktør og lokomotivmester efter at have gennemgået den dertil krævede uddannelse.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Lollands folkehøjskole, s. Højskole sp. 915.

Lombroso, Cesare (1836—1909), italiensk antropolog, især berømt for sin lære om, at visse forbrydere er biologisk mindreværdige individer, kendelige på fysiognomiske ejendommeligheder, og at individer af denne type er fødte forbrydere. En konsekvens af denne lære er det, at bekæmpelsen af kriminalitet mere må rettes mod forbryderne end mod forbrydelserne. Hans hovedværk er L'uomo delinquente (forbrydermennesket) 1875. (Se også Kriminologi). K. G-S.

Lottekorps, Danmarks, Kvindeligt Hjemmeværn, er en frivillig upolitisk landssammenslutning af danske kvinder. Formålet er på dansk og nordisk grund at samle kvinder til aktivt arbejde for vort land, dets forsvar og fremtid ved at uddanne og stille lotter til rådighed for landets forsvar på områder,

hvor kvinder naturligt kan yde en indsats og påtage sig sådanne sociale og humanitære opgaver, som ved lotternes frivillige hjælp måtte kræve en løsning.

Enhver kvinde, der har dansk indfødsret og er fyldt 18 år, kan optages på lottekorpsets grundskole, såfremt hun skønnes egnet af den lokale **lottestyrelse.**

Efter bestået grundskole og godkendelse af distriktsudvalget forpligter det nye medlem sig til at tage en specialuddannelse og stå til rådighed for lottekorpsets forsvarsarbejde, herunder korpsets administrationstjeneste og er dermed lotte (aktivt medlem).

Unge piger fra 16—18 år optages i unglotteafdl.

Korpsets øverste myndighed er landsrådet, men den daglige ledelse udøves af lotterådet med lottechefen i spidsen og det af dette nedsatte forretningsudvalg. Den 9. marts 1951 fik L. en overenskomst med forsvarsministeren. 1952 ca. 7000 medl. G. Kr.

Lugt, oplevelse, der fremkommer ved visse luftformige stoffers indvirkning på lugteorganet. L. har for mange dyrearter større biologisk betydning end for mennesket, men spiller dog også for os en betydelig rolle, måske til daglig ikke så meget for orienteringen i omverdenen som for stemningstilstande o. lign. Det er endnu ikke lykkedes rigtigt at bringe orden i mangfoldigheden af lugteoplevelserne, skønt der er gjort flere forsøg på klassifikationer, der går ud fra et antal primære kvaliteter. Mest kendt er Linnés, den holl. fysiolog H. Zwaardemakers (1857—1930) og den ty. psykolog Hans Hennings (f. 1885) opstillinger. Den sidste regner med 6 grundkvaliteter, som kan ordnes i et »lugteprisme«, nemlig harpiksagtige, brændte, rådne, krydrede, blomster- og frugtagtige l. En grund til de utilfredsstillende resultater er, at man ikke har kunnet finde nogen fast forbindelse ml. sådanne l.klasser og l.stoffernes kemiske egenskaber. En inddeling, der går ud fra behagelige og ubehagelige l. må anses for videnskabeligt uhensigtsmæssig.

Med hensyn til følsomhed overfor forskellige l. er der stor individuel forskel. Man plejer at måle l.tærsklen v. hj. a. et olfaktometer (lat. *olfacere* lugte), som gør det muligt at regulere, hvor meget af et l.estofs overflade der kommer i forbindelse med den indåndede luft. Ved en anden metode har man søgt at fastslå det vægtminimum af et stof, som netop kan gøre sig gældende opløst i en luftfyldt beholder af et vist rumfang, og man har for visse stoffer fundet meget lave tærkskelværdier, f. eks. 1/400.000.000 milligram merkaptan i 500 cm^3 luft. Resultaterne hos forskellige forskere afviger dog stærkt fra hinanden. L.esansen »udtrættes« let ved en konstant påvirkning, men bliver derved langtfra så ufølsom overfor andre l. som overfor den konstante. Man taler derfor om »omstemning«.

I dagliglivet og selv i laboratoriesituationer oplever man tit ikke en »samling af l.kvaliteter«, der først bagefter evt. forbindes med et synsbillede, men »genstandsl.« — d. v. s. man kan f. eks. lugte en bøf. S. endv. Smag.

Litteratur: Handbuch der Physiologie der niederen Sinne, bd. I, 1926. H. Henning: Der Geruch, 1924.

Ths. K.

Lundby kostskole, s. Kostskoler.

Luthersk Missionsforenings folkehøjskole, s. Højskole sp. 915.

Lydighed, betingelsesløs indordning under en anden person; en holdning, der er kendetegnet ved, at en andens befalinger el. forlangender opfattes som havende en umiddelbart forpligtende karakter. Den person el. myndighed, som man derved underkaster sig, gælder i denne forbindelse som autoritet (s. d.). L. spiller især en rolle, hvor en social organisation er af udpræget autoritær karakter, f. eks. inden for en hær. I en anden henseende spiller den en rolle inden for den katolske kirke, tydeligst måske i jesuiterordenen. Dens rolle i opdragelsen er omstridt, idet på den ene side opdrageren i kraft af sin større indsigt anser det for hensigtsmæssigt, at eleven underkaster sig hans vejledning og forlangender uden tidsspildende ophævelser, på den anden side må han dog anse det for sin opgave at gøre eleverne selvstændige, selvtænkende og selvberoende.

K. G-S.

Lydretskrivning (i døveundervisningen). En stor vanskelighed i danskundervisningen er den manglende kongruens ml. skrift- og talesprog, som enten skyldes, at bogstaverne ikke altid udtales på samme måde, el. at nogle bogstaver undertiden slet ikke udtales. I ordet »vennen« f. eks. udtales det første e som æ, medens det andet e er stumt. »Stik« udtales som »sdek«, »tegn« som »tain« o. s. v. Talesproget har to d- og g-lyde, hvor skriftsproget kun har eet d og eet g; sammenlign f. eks. d i »sød« og »døs« og g i »gav« og »vag«. Endelig mangler skriftsproget betegnelser for længde og stød. Hos hørende børn, der lærer talesproget før skriftsproget, bevirker uoverensstemmelsen ml. de to sprogformer især retskrivningsfejl, hos døve, der lærer skriftsproget før talesproget, især udtalefejl. For at afhjælpe denne inkongruens har forstander, dr. phil. G. Forchhammer (1861—1938) konstrueret en særlig lydretskrivning (offentliggjort 1898), der følger den vedtagne retskrivning, men ved mindre modifikationer af bogstavernes form og et begrænset antal hjælpetegn angiver den lydrigtige udtale. Lydretskrivningen gør det muligt for den døve elev at læse en tekst med nye ord lydret. L. har været meget anvendt i døveundervisningen (s. ill. sp. 1247).

Flg. ord er eksempler på Forchhammers lydretskrivning:

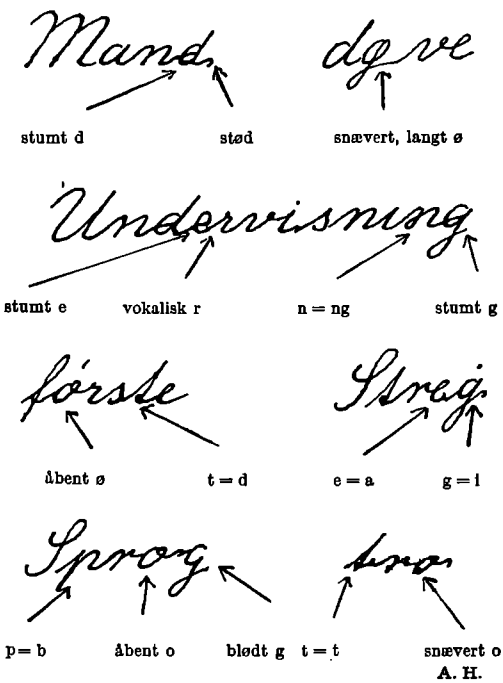

A. H.

Lyngebæksgård børnehjem pr. Nivå. I 1948 skænkede generalkonsul Jens Olsen sin ejendom Lyngebæksgård til børneforsorgen til anvendelse som børnehjem og tilsagde senere et betydeligt tilskud til hjemmets indretning. I 1951—52 indrettedes herefter et børnehjem for svagt begavede børn med plads til 34 drenge og 12 piger; skole i hjemmet. O. Ski.

Lysbilledapparater. Man skelner ml. to former for projektion af lysbilleder: Diaskopisk og episkopisk projektion.

Ved diaskopisk projektion benyttes et gennemsigtigt billede på glasplade el. film (diapositiv), og lyset fra apparatets lyskilde går efter at være samlet af et linsesystem (kondensatoren) gennem lysbilledet til apparatets objektiv, hvorfra det kastes hen på skærmen.

Ved episkopisk projektion benyttes et uigennemsigtigt billede, der tilbagekaster lyset fra lyskilden. Det fra billedet tilbagekastede lys rammer et spejl, hvorfra det kastes videre frem gennem apparatets objektiv til skærmen.

L., der er bygget således, at de kan benyttes til begge projektionsformer, kaldes epidiaskoper.

L.s pris er i første række afhængig af linsesystemernes pris. Linsesystemerne i apparater til diaskopisk projektion er forholdsvis billige, selv om apparaterne skal benyttes til projektion over ret stor afstand; medens episkopernes store objektiver er ret kostbare, og da især, når apparaterne skal benyttes i stor afstand fra skærmen.

Det er en almindelig fejl, at epidiaskoper af hensyn til omkostningerne anskaffes med for kort brændvidde i objektiverne, så skærmbillederne bliver alt for store, når apparatet placeres i lokalets baggrund.

Projektionsbilledets bredde bør ikke være større end halvdelen af afstanden til de nærmeste tilskuere, og man bør derfor, hvis man ikke vil ofre de store summer til anskaffelse af epidiaskoper med tilstrækkelig lang brændvidde i objektiverne, placere de billigere apparater med kortere brændvidde så langt fremme i lokalerne, at billedbredden ikke overstiger det ovenangivne mål.

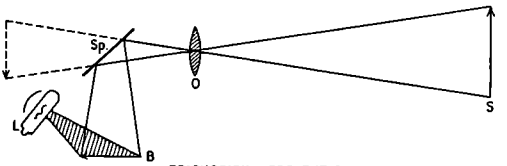

EPISKOPISK PROJEKTION

L. *Lyskilde* B. *Billede* Sp. *Spejl* O. *Objektiv* S. *Skærm*

Billedmateriale til episkopisk projektion er meget let og billigt at anskaffe. Postkort, billeder i bøger, tegninger, mindre genstande o. m. a. kan anvendes; men episkopbillederne lider ofte under for ringe lysstyrke, hvilket gerne skyldes, at episkopernes spejle under luftens påvirkning hurtigt løber an. Skal man have rimeligt udbytte af episkoper, må man sørge for, at apparaternes linser med passende mellemrum renses af en fagmand, og at spejlene mindst een gang årligt opforsølves.

Forsatser anvendes til diaskopisk projektion af lysbilleder på filmsbånd og lysbilleder i formatet 5 × 5 cm med apparater beregnede til billeder i formatet 8,2 × 8,2 cm. Disse filmsbåndsforsatser giver en meget dårlig udnyttelse af de store projektionsapparaters lys-

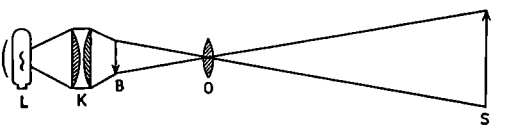

DIASKOPISK PROJEKTION

L. *Lyskilde* K. *Kondensator* B. *Billede* O. *Objektiv* S. *Skærm*

kilde, og nedsættelsen af anskaffelsesprisen i forhold til filmsbåndsapparaternes svarer på ingen måde til forøgelsen af omkostningerne ved brugen.

Dagslysapparater er l. til diaskopisk projektion af lysbilleder mod en transparent, særlig behandlet lærredsskærm, der muliggør betragtning af det projicerede billede i spredt dagslys. Ved anvendelse af disse apparater undgås afblændingen af lokalerne, og skolearbejdet kan gennemføres under de sædvanlige former, så at fremvisningen af

lysbilleder indgår som et led i undervisningen på samme måde som betragtningen af vægbilleder o. lign. Moderne l. til diaskopisk projektion er dog så lysstærke, at de uden videre kan anvendes i et kun delvis afblændet lokale, og dagslysapparaternes billeder står, særlig når det drejer sig om farvelysbilleder, betydeligt tilbage i kvalitet for lysbilleder, der er projiceret på almindelig vis.

Til diaskopisk projektion af mikroskopiske præparater benyttes mikroprojektionsapparater. V. hj. a. disse apparater kan mikroskopiske præparater gøres til genstand for samtidig iagttagelse af alle en klasses elever. Der findes to typer af disse apparater: Lupapparater og mikroskopapparater.

Lupapparaterne har i almindelighed en glødelampe til lyskilde og virker på samme måde som et almindeligt diaskop. De kan give en skærmforstørrelse på 100—200 gange liniært; men de giver kun tilstrækkeligt lysstærke billeder med meget tynde og gennemskinnelige præparater.

Mikroskopapparaterne har en buelampe som lyskilde, og lyskilden anvendes i forbindelse med et mikroskop. Med disse apparater opnås en forstørrelse på indtil 1000 gange liniært, og skærmbillederne er ved denne forstørrelse så lysstærke ,at de kan iagttages i flere meters afstand.

Mikroskopapparaterne er i anskaffelse mere end dobbelt så dyre som lupapparaterne; men de byder til gengæld meget betydelige fordele i brugen.

Litteratur: Ej. Hanssen og A. Ørsted: Projektionsapparatet i Skolen, 1930. D. H.

Lysbilleder. Ved l. forstås i almindelighed gennemsigtige billeder på glasplader el. film til diaskopisk projektion.

L.s særlige værdi i undervisnings- og oplysningsarbejdet beror dels på deres prisbillighed og dels på den omstændighed, at de vises i et i hvert fald delvis afblændet lokale, hvorved de opnår en særlig evne til at samle opmærksomheden om sig. Endv. er l. så lette at fremstille, at enhver, der har beskæftiget sig med en smule fotografisk arbejde, er i stand til at fremstille l. efter egne negativer el. efter reproduktioner, tegninger, kort o. lign. Adskillige lærere har derfor også gjort en betydelig indsats ved fremstilling af l. til undervisningsbrug særlig indenfor fagene zoologi, botanik og geografi.

Anvendelse af l. i undervisningen kræver ingen særlig metodik. L. kan anvendes på samme måde som f. eks. vægbilleder enten som illustration til lærerens fortælling el. forklaring el. som iagttagelsesstof, og anvendt i kun delvis afblændet lokale el. i dagslysapparat kan l. indgå som et led i undervisningen under bevarelse af skolearbejdets sædvanlige former. Dog må der i oplyste lokaler regnes med, at billederne mister en del af deres opmærksomhedssamlende evne.

I almindelighed anlægger skolerne deres egen l.samling, som altid står parat til anvendelse i undervisningen. Dette gælder både folkeskolen og gymnasieskolen. Kbh.s kommunale skolevæsen har ansat en særlig konsulent i sager vedr. film og l., og denne har i samarbejde med faglærere foretaget udvalg af billeder og sammensætning af billedserier, så at skolerne på grundlag af disse udvalg har kunnet anlægge standardsamlinger af l. En lign. ordning savnes for det øvrige land, og mange skoler har endnu ikke egen l.samling, men er henvist til at leje billeder serievis hos l.forlagene. En del større organisationer har anlagt l.samlinger til udlån i lokalforeninger o. lign., og endelig forsyner Lysbilledforeningen en del skoler og foreninger med l.materiale til brug i undervisnings- og oplysningsarbejdet.

Hidtil har man her i landet overvejende anvendt l. på glasplader i størrelsen 8,2×8,2 cm, medens man i andre lande også benytter formaterne 8,5×10 cm og 9×12 cm. Så godt som alle farvelagte billeder i disse formater er håndkolorerede.

Jævnsides med den fotografiske tekniks udvikling er man i de senere år begyndt at fremstille og anvende l. i formaterne 18×24 mm og 24×36 mm. Disse billeder fremstilles på 35 mm brede filmsbånd (normalfilmsformatet) af s. k. brandfri film, således at 30—60 billeder indkopieres efter hinanden på en filmstrimmel af ca. 1 m.s længde.

Ved denne fremstillingsmåde bliver det enkelte billedes pris kun $^1/_{20}$ af prisen på et billede på glasplade i formatet 8,2×8,2 cm, og det projicerede billedes kvalitet står ikke meget tilbage for de større formaters.

Imidlertid beskadiges filmsbåndene meget let, og ved uhensigtsmæssig behandling bliver billederne meget hurtigt ridsede, hvorfor filmsbåndene kun egner sig til brug ved mindre skoler, hvor en enkelt lærer ved nænsom behandling kan have nytte af dem i flere år. Til udlejning el. til cirkulation ml. flere skoler egner filmsbåndene sig næppe.

Endv. er det en gene ved filmsbåndene, at rækkefølgen og antallet af billeder på forhånd er fastlagt, så læreren er afskåret fra tilstrækkelig udvælgelse af sit billedmateriale og bundet i sin fremstilling af billedernes rækkefølge. Sidstnævnte gene har man søgt at afhjælpe ved at klippe de enkelte billeder ud af filmsbåndet og indmaske dem ml. glasplader el. metalrammer i formatet 5×5 cm; men herved har filmsbåndet mistet sin væsentligste fordel, prisbilligheden, idet de indmaskede billeder i formatet 5×5 cm ikke er stort billigere end billeder i formatet 8,2×8,2 cm.

Imidlertid har farvefotograferingen i de sidste år gjort så store fremskridt, at spørgsmålet om farvefotografiernes kopiering på filmsbånd vel inden længe vil have fundet en tilfredsstillende løsning, og da farvefotografier i formatet 5×5 cm sikkert både i pris-

billighed og kvalitet vil komme til at stå langt over de håndkolorerede billeder i formatet 8,2×8,2 cm, må man være indstillet på til den tid at supplere det forhåndenværende lysbilledmateriale med farvefotografier i formatet 5×5 cm. Da projektionsapparater til diaskopisk projektion af disse billeder er forholdsvis billige, skulle denne udvidelse af mulighederne for l.s anvendelse i undervisningen ikke kunne volde økonomiske vanskeligheder af betydning, så meget mindre som overgangen til det mindre format vil betyde en forøgelse af lærernes muligheder for selv at fremstille egnet l.materiale. S. Lysbilledapparater.

Litteratur: H. Andersen: Fremstilling af Lysbilleder, 1914. Folkeskolen årg. 1941, artikelserie af Elias Hansen. D. H.

Lysning til ægteskab, særlig kundgørelse af det forestående ægteskab, skal finde sted 14 dage før vielsen.

L. sker enten borgerligt ved tinglysning gennem pågældende underret el. kirkeligt ved kundgørelse fra prædikestolen i begge tilfælde på det sted, hvor bruden er hjemmehørende. L. kan først ske, når den borgerlige myndighed (i byerne borgmester, på landet sognefoged) har givet attest for at alle ægteskabsbetingelser er i orden. Fritagelse for at få prøvet ægteskabsbetingelserne kan aldrig meddeles. Fritagelse for at lyse el. for at afvente lysningsfristens udløb kan ske ved kgl. bevilling, når særlige grunde foreligger, såsom besvangrelse el. pludselig rejse. Ansøgning indgives til amtmanden, i Kbh. overpræsidenten. Er der p. g. a. sygdom alvorlig fare ved at opsætte vielsen, kan denne ske uden lysning og uden bevilling til lysningsfritagelse, når faren godtgøres ved lægeattest; men også i dette tilfælde skal bevisligheder dog først prøves af den borgerlige myndighed. T-J.

Lyst — ulyst var i elementpsykologien (s. d.) de fundamentale (og eneste) følelseselementer, d. v. s. de grundkvaliteter, som man ved en fænomenologisk analyse af de forsk. følelsestilstande mente at finde som uanalyserbare momenter i dem. Alle behagelige el. tillokkende følelsestilstande sagdes da at være »lystbetonede«, alle ubehagelige og frastødende at være »ulystbetonede«. Med den elementpsykologiske opfattelse blev naturligvis også antagelsen af spec. følelseselementer opgivet, men den angivne følelsesbetoning af forsk. oplevelser kan dog ikke bestrides, omend den kun i ringe grad lader sig analysere fænomenologisk. Som et fællestræk ved l.-u.-betoningerne finder man imidlertid deres s. k. subjektivitet (s. Subjekt), d. v. s. at de altid opleves som ejendommeligheder ved iagttageren og aldrig ved omverdensgenstandene. Endv. har de en noget forskellig karakter, eftersom de skyldes ydre el. indre årsager, og i sidste fald differerer de yderligere, eftersom de beror på et el. andet spec. organs funktion el. de opstår i tilslutning til udfoldelsen af et behov. Måske er det hensigtsmæssigt at inddele dem i perifert betingede lokaliserbare følelsestoner, f. eks. behaget ved et stykke chokolade i munden el. ubehaget ved et bistik, som ofte er nogenlunde skarpt lokaliserede; ikke-lokaliserbare perifere følelsestoner, såsom s. k. »funktionslyst«, f. eks. behag ved at høre en harmonisk akkord, el. ubehag ved at høre en disharmonisk hvinen; lokaliserbare ikke-perifert betingede følelsesbetoninger, såsom f. eks. mavepine el. hovedpine; og endelig ikke-lokaliserbare og ikke-perifert betingede følelsesbetoninger som f. eks. ubehaget ved udholdelsen af et ikke-tilfredsstillet behov (s. d.) el. behaget ved at få et stærkt behov tilfredsstillet. Der synes i hvert fald at være en umiskendelig forskel ml. de mere overfladiske perifert betingede følelsesbetoninger, for hvilke betegnelserne »lyst« og »ulyst« måske er de mest hensigtsmæssige. Herved ville også den i sprogbrugen fæstnede intime sammenhæng ml. disse arter af følelsesbetoning og behovene understreges. Man taler jo både om »lyst *til* noget«, hvor »lyst« betyder det samme som »trang« el. »behov«, og »lyst *ved* noget«, hvor »lyst« nærmest betyder »behag« el. »lystbetoning«. I denne forbindelse må iøvrigt advares mod den s. k. »psykologiske hedonisme«, som er en teori, der går ud på, at menneskers dybeste handlingsmotiv altid er stræben efter lyst og derfor altid dybest set egoistisk. Dette er uholdbart og beror måske på en sammenblanding af de to nævnte betydninger af ordet »lyst«. Det faktiske forhold er, at mennesker stræber efter mange forsk. ting, som de har behov for (lyst til), og at de oplever lyst (tilfredsstillelse), når bestræbelsen lykkes. Men kun for meget reflekterede individer er tilfredsstillelsens lyst også motivet for deres stræben, og selve opnåelsen af tilfredsstillelsens lyst forudsætter i hvert fald, at bestræbelsen oprindeligt har haft andre årsager og mål end den lystfølelse, der først opnåedes som et resultat af den. Forsåvidt må også *Freuds* »lystprincip«, iflg. hvilket stræben efter lystfølelse skulle være en fundamental drift hos mennesket, anses for uholdbart. Og dette gælder også den med den psykologiske hedonisme sammenhængende opfattelse af mennesket som et principielt egoistisk væsen: for så vidt mennesket føler tilfredshed ved at gavne el. glæde andre, hvilket jo faktisk ofte sker, er der intet som helst egoistisk derved. At tilfredsstillelsens følelsesbetoning altid er subjektiv er noget helt andet, end at handlingerne er dikteret af egoistiske motiver.

Litteratur: W. Mc. Dougall: An Introduction to Social Psychology, 1908. A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens, 1914. S. Freud: Jenseits des Lustprinzips, 1920. H. Høffding: Psykologi, 1911. J. J-n.

Lystsejlere, s. Navigationsskoler.

Lyttergruppe er en gruppe mennesker, der i fællesskab el. hver for sig følger en række radioudsendelser, som de bagefter diskuterer, el. som de betragter som et led i deres eget oplysningsarbejde, idet de arbejder med stoffet i tiden før og efter udsendelsen gennem læsning, løsning af opgaver og fælles drøftelse på grundlag af trykt materiale, som radiofonien udg., suppleret med indkøbte og lånte bøger. I reglen er en l. det samme som en radiostudiekreds (s. d.). I. K-O.

Lægdsrullen, s. Værnepligt.

Læge. Adgangen til det medicinske studium ved universiteterne i København og Århus, der står åben for begge køn, er betinget af, at man har bestået studentereksamen. Studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning, som ikke har haft latin som fag ved mellemskoleeksamen, må dog aflægge en særlig prøve i latin. Klassisksproglige og nysproglige studenter må aflægge en prøve i kemi. Studiet følges dels gennem universitetsforelæsninger og -øvelser og dels gennem forskellige former for hospitalstjeneste.

Embedseksamen er delt i 4 dele: Forberedelseseks. (kantussen), 1. del og 2. del A og B. Studiet kan gennemføres på 7—8 år. Efter at eksamen er bestået, må den pågældende iflg. lov af 14. marts 1934 om udøvelse af lægegerning have autorisation udstedt af sundhedsstyrelsen for at få ret til at udøve selvstændig lægegerning. For at opnå denne autorisation kræves udover embedseksamen 1 års praktisk uddannelse (turnustjeneste) på et sygehus + 1 md. på en fødeafdl.

Studiet og efteruddannelsen (adskillige tager doktorgraden bl. a. af hensyn til bedre muligheder for avancement) er ret kostbar og langvarig; det er endv. vanskeligt at oparbejde ny praksis og dyrt at købe en bestående. Tilgangen til studiet er meget stor.

I hele landet fandtes i 1952: ca. 5000 læger.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved år 1940, 1941—43, bd. VIII, 303—322. Håndbog for Studenter. R. W. B.

Lægehjælp fra sygekasse. Bestemmelserne herom findes i folkeforsikringslovens § 18, stk. 1, nr. 1, § 22, stk. 1 og i sygekassernes vedt. § 8, nr. 1 a—c.

Sygekasserne yder medlemmerne og deres børn (plejebørn) under 15 år vederlagsfri behandling ved almindelige praktiserende læger på grundlag af overenskomster, der landsdelsvis er indgået ml. kassers og lægers organisationer, og som er godkendt af arbejds- og socialmin. Disse overenskomster fastsætter nærmere bl. a. hvilke behandlinger lægerne skal yde, og hvilken betaling der tilkommer dem for deres undersøgelse og behandling af sygekassepatienter.

Hvis kasserne betaler lægerne efter takst I, d. v. s. årligt honorar pr. medlem, har medlemmerne fast læge for 1 år ad gangen. Mand og hustru skal normalt have samme læge; at

give et ægtepar adgang til at have hver sin læge, rejser spørgsmålet, om hvilken af lægerne det vil påhvile at behandle ægteparrets børn. Et lign. »bundet lægevalg« for 1 år ad gangen kan være indført i kasser, som betaler lægerne pr. ydelse (takst II). Sædvanlig er der dog i sådanne kasser frit lægevalg, hvilket ikke betyder det samme som, at man finder det i sin orden, hvis et medlem hyppigt skifter læge. Såvel læger som sygekasser ser helst, at et medlem holder sig til een bestemt læge. Kun ved en sådan mere varig kontakt kan der opstå det rette forhold ml. patient og læge. Unødvendig tilkaldelse af læge om natten og på helligdage skal i reglen efter overenskomsten betales af medlemmet selv.

I de fleste takst-II kasser skal medlemmerne iflg. vedtægtens § 8, nr. 1 c afhente en sygeseddel eller betale en kontrolafgift, for hver gang lægens hjælp benyttes, sædvanlig 1 kr. ved tilkaldelse af læge og ellers 50 øre. Sygesedlen kræves sædvanlig afhentet og betalt, inden lægens hjælp benyttes. Forsømmer medlemmet dette, vil kassen kunne pålægge medlemmet at godtgøre kassen dens udgift til den pågældende lægebehandling. Det er derfor af vigtighed, at medlemmet overholder bestemmelsen om sygesedlens afhentning. I takst-I kasserne erlægges der en kontrolafgift når lægens hjælp benyttes på de tider (navnlig om natten og på helligdage), da hans ydelse skal honoreres særskilt af kassen; både kasserne og lægerne ønsker disse afgifter for at forebygge overdreven ikke nyttig benyttelse af lægehjælp om natten og på helligdage.

Medens der er lovpligt for kasserne til at yde fri behandling ved de almindelige praktiserende læger, er det frivilligt for en kasse, om den vil yde specialbehandling og i bekræftende fald i hvilket omfang. Imidlertid er forholdet, at der i ret betydelig udstrækning består overenskomst ml. sygekassernes og speciallægernes organisationer om ydelse af specialbehandling af kassens medlemmer og deres børn. En gennemgående bestemmelse i sådanne overenskomster er, at medlemmet skal henvises til speciallægen af sin sygekasselæge. Inden medlemmet påbegynder behandlingen, må det derhos underrette kassen.

Hovedstadens kasser har overenskomst om behandling indenfor alle de vigtigste specialer. I Jylland og på Fyn, Sjælland og Lolland-Falster er der overenskomst om behandling af øjensygdomme og af sygdomme i øre, næse og hals. Kasserne på Fyn har derhos overenskomst om et begrænset speciallægetilsyn, når det drejer sig om hud-el. nervelidelser samt ortopædi. Desuden findes der en del overenskomster, f. eks. behandling af hudsygdomme, indgået for mindre geografiske områder.

Selv om overenskomster som de nævnte forefindes, er det ikke sikkert, at alle de på-

gældende kasser har tiltrådt dem. Har en kasse ikke tiltrådt de bestående overenskomster betyder dette dog ikke uden videre, at vedkommende kasse slet ikke kan yde hjælp til udgifterne ved speciallægebehandling. Så godt som alle kasser har nemlig i deres vedtægt (§ 8, nr. 1 b, 2. stk.) den bestemmelse, at de, når medlemmet før behandlingens påbegyndelse har rettet henvendelse til kassen, godtgør en vis brøkdel, sædvanligvis halvdelen af kvitterede regninger for behandling af speciallæge, med hvem kassen ikke har overenskomst, herunder også speciallæge med hvem overenskomst overhovedet ikke er oprettet; samtidig bestemmes det dog som regel, at sådan hjælp ikke kan overstige 50—75 kr. til et medlem el. hvert barn (plejebarn) under 15 år indenfor 12 på hinanden flg. mdr. Heraf fremgår, at det, når et barn agtes underkastet speciallægebehandling, er nødvendigt på forhånd at søge oplysning om, i hvilket omfang kassen skal el. kan betale sådan behandling.

Om lægehjælp ved fødsel s. Barselhjælp fra sygekasse.

Om de almindelige vilkår for adgang til kassernes hjælp s. Sygekassehjælp.

Om medlemmernes og deres børns ret til fribefordring for kommunens regning i anledning af benyttelse af lægehjælp s. Fribefordring II (for sygekassemedlemmer).

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 302 f. f., 1945 og diverse artikler i Sygekassetidende og Ugeskrift for Læger. K. A. S.

Læger i hæren, s. Sundhedstjeneste i forsvaret.

Lægetilsyn med børn *i anerkendte opdragelseshjem og institutioner for forebyggende børneværn.* Allerede ved lov om værgerådsforsorg af 12. juni 1922 § 48 indførtes fast l. m. b. i anerkendte opdragelseshjem, således at staten skulle dække udgifterne herved. Nærmere regler for tilsynets omfang og indhold blev fastsat ved socialmin.s bek. af 19. nov. 1925. Reglen om l. blev opretholdt ved lov om offentlig forsorg § 162, jfr. bek. 6. juli 1933. De nug. regler findes i bek. af 10. juli 1952. Herefter udøves tilsynet i henh. t. en ml. opdragelseshjemmet og lægen afsluttet overenskomst, der skal godkendes af overinspektionen for børneforsorgen. Tilsynet er hyppigst for børn under 1 år, der skal tilses 52 gange årlig; deraf 4 gange med særlig undersøgelse, børn ml. 1 og 2 år, der skal tilses 52 gange årlig deraf 4 gange med særlig undersøgelse, børn ml. 2 og 7 år skal tilses 4 gange årlig med 2 særlige undersøgelser, børn ml. 7 og 14 år tilses og undersøges 2 gange årlig; er børnene undergivet skolelægetilsyn, undersøges de kun 1 gang årlig; børn i optagelses- og iagttagelseshjem og børn i hjem, der er anerkendt til modtagelsen af børn med forsinket el. mangelfuld udvikling el. svagelige børn skal ml. 7 og 14 år tilses 4 gange årlig med 2 særlige undersøgelser; er børnene undergivet skolelægetilsyn skal der kun foretages 1 særlig undersøgelse. Børn over 14 år skal tilses 2 gange årlig med 1 særlig undersøgelse. Tilsynet omfatter alle børn i vedkommende hjem, hvad enten de er anbragt af børneværnet el. af private. Hyppigere tilsyn end det normale kan påbydes midlertidigt af overinspektionen, når dette skønnes af særlig betydning.

Der lægges særlig vægt på tuberkuloseundersøgelser, særlig for at hindre smitte fra nyankomne børn, el. nyansatte medarb.; hvor det er praktisk gennemførligt sker det i samarb. med den stedlige tuberkulosestation, jfr. bek. 10. juli 1952 § 8.

I reglerne om l. er også optaget bestemmelse om hyppig og regelmæssig vejning og måling af børnene og om førelse af helbredskort for hvert enkelt barn samt vægtkort el. en vægtbog for hvert opdragelseshjem. Det almindelige huslægetilsyn med dertil hørende sygebehandling falder uden for det faste l.; men efter lov nr. 92 af 14. marts 1951 udreder staten også udgiften til læge-, tandlæge- og sygehusbehandling efter nærmere regler, der fastsættes af arbejds- og socialmin. Sådanne regler er givet ved bek. af 10. juli 1952 §§ 38—46.

Fast l. i *forebyggende institutioner* indførtes ad frivillig vej i adskillige børnehaver og vuggestuer særlig under krigen 1939—45, og i henh. t. lov af 27. juli 1945 om ændret affattelse af lov om offentlig forsorg § 129 kan arbejds- og socialmin. i det omfang, hvori det skønnes nødvendigt, indføre fast l. med og tandpleje for børn, der søger forebyggende institutioner, således at statskassen afholder udgifterne dertil. Nærmere regler er givet ved bek. af 7. juli 1950. Herefter skal alle børn i vuggestuer i alderen 0—1 år tilses 2 gange mdl. og underkastes en indgående undersøgelse 4 gange årlig, børn over 1 år tilses 2 gange mdl., men kun hvert halve år indgående. I børnehaver skal børnene tilses 1 gang mdl. og undersøges indgående 2 gange årlig.

Der oprettes herefter overenskomst ml. institutionen og lægen, og denne forelægges overinspektionen til godkendelse. I fritidshjem indførtes ikke l., da børnene er undergivet skolelægetilsyn. Reglerne er opretholdt ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 § 127 stk. 3.

Medens det ovennævnte tilsyn ikke i særlig grad er rettet mod barnets psykiske tilstand, har det vist sig ønskeligt i visse opdragelseshjem at indføre et særligt *psykiatrisk l.* ved læger med særlig uddannelse til dette arbejde.

Dette tilsyn er særlig ønskeligt i hjem, der modtager børn med forsinket el. mangelfuld udvikling (fredehjem, sinkehjem) og i hjem, der modtager børn, der volder særlige tilpasningsvanskeligheder (børn med psykopatiske anlæg el. svære miljøskader). Også dette l. sker i henh. t. særlig overenskomst for det enkelte opdragelseshjem. Lægen er pligtig til at give råd også m. h. t. barnets udskriv-

ning. Nogle ganske enkelte ungdomshjem havde i de senere år fået en ordning, hvorefter alle elever undersøges af psykiatrisk uddannet læge. I nogle børnehjem, der specielt modtager børn med opdragelsesvanskeligheder, var der iværksat et videregående psykiatrisk lægetilsyn med udførlig journalføring og meget hyppige besøg af lægen, men der findes intet opdragelseshjem, som er ledet af en læge.

Ved ovennævnte bek. af 10. juli 1952 §§ 18—29 er givet nærmere regler om det psykiatriske l. Dette er obligatorisk ved frede-, sinke- og børnehjem for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder og kan indføres ved iagttagelses-, skole- og ungdomshjem efter ministeriets nærmere bestemmelse. Lægen skal i alm. have anerkendelse som speciallæge i psykiatri og skal beskikkes af ministeriet. Beskikkelsen gælder for 6 år ad gangen, men kan dog, når særlige grunde taler derfor, tages tilbage med 3 mdr.s varsel, ligesom lægen selv kan fratræde hvervet med 3 mdr.s varsel til udgangen af et kalenderår.

Tilsynet udøves gennem regelmæssige besøg 4 gange årlig i de ovennævnte grupper af hjem, undtagen ungdoms- og iagttagelseshjem, hvor der aflægges 6 årlige besøg. Ved hjem for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder kan hyppigere besøg dog aftales efter det enkelte hjems behov.

Det påhviler lægen efter tilkaldelse af hjemmet i ekstraordinære tilfælde at aflægge ekstra besøg. Ved hjem med et større antal elever, kan tilsynet fordeles over det dobbelte antal besøg. Hyppigere besøg aftales af overinspektionen med lægen, når det skønnes nødvendigt el. er særlig ønskeligt.

Lægens opgave er at virke som rådgiver for hjemmet med henblik på opdragelse og oplæring af de enkelte i hjemmet anbragte børn. Arbejdet omfatter en alm. psykiatrisk-klinisk undersøgelse og regelmæssige tilsyn. Den psykiatrisk-kliniske undersøgelse iværksættes snarest efter elevens anbringelse. Lægen skal danne sig et indtryk af elevens almindelige psykiske tilstand og udviklingsmuligheder. Det enkelte tilfælde drøftes med hjemmets leder og om fornødent med hjemmets alm. læge, og der gives vejledning om elevens videre behandling.

Ved tilsynet skal lægen følge elevernes psykiske udvikling og vejlede hjemmet. I samråd med hjemmets leder overvejes spørgsmål om udskrivning, forlængelse af forsorg og overflytning til andet hjem. Lægen afgiver årligt til overinspektionen en kort beretning om hjemmet og tilsynsvirksomheden, såvidt muligt ledsaget af diagnoser for de undersøgte børn.

Udgifterne ved det psykiatriske l. afholdes af staten. Det kan ikke i øjeblikket (1952) oplyses ved hvor mange skole-, ungdoms- og iagttagelseshjem tilsyn vil blive iværksat.

O. Skj.

Lægeundersøgelse af børn, s. Helbredskontrol.

Lægeundersøgelse af unge arbejdere. Arbejdsgivere i virksomheder, der er inddraget under hele fabrik- el. bageriloven, skal ved en senest 4 uger efter antagelsen af personer under 18 år foretaget og af ham betalt lægeundersøgelse sikre sig bevis for, at vedk.s legemlige udvikling el. helbredstilstand ikke skønnes at være til hinder for, at han udfører det pågældende arbejde. Lægeattesten skal så vidt muligt udstedes af den unges sædvanligt benyttede læge, og den skal suppleres med en undersøgelse på tuberkulosestation, såfremt en sådan findes i den by, hvor den unge arbejder el. bor.

Jvfr. lov af 18. apr. 1925 ang. børns og unge menneskers arbejde, § 9. S. også Helbredskontrol.

P. B-e.

Lægård landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Lærde skolers biblioteker, se biblioteker, Lærde skolers.

lærde skolers historie, De, s. skoles historie, Den danske, sp. 1862.

Lærebrev. I tilfælde, hvor svendeprøve ikke skal aflægges, skal læremesteren meddele lærlingen et l., udfærdiget efter de derom fastsatte forskrifter og indeholdende en bevidnelse af, hvor længe lærlingen har stået i lære, og hvorvidt han har opnået dygtighed i faget. Om den udfærdigede bevidnelse skal indberetning afgives til lærlingerådet. S. Læretidsattest og Læretidsbevidnelse.

Litteratur: Handelsmin.s bek. nr. 372 af 17. dec. 1937.

H. B.

Lærefag, fag, inden for hvilke en lærlingeuddannelse kan finde sted, og for hvilke lærlingeloven derfor kommer til anvendelse. Art og antal af sådanne fag har vekslet med tiden. To bek. af 3. okt. 1884 opregner en række da eksisterende fag, af hvilke en del nu — uden at være formelt ophævede — er uden praktisk betydning. Samtidig regner lærlingeloven (s. d.) med, at der stadig kan blive spørgsmål om at godkende og henføre nye områder under loven som l.

I forskellige lande har der været en tendens til at udspecialisere fagområderne i en række små afgrænsede fag. I Danmark har linien været den, at et l. skal være så rummeligt, at lærlingen kan få en solid og afrundet, ikke for speciel uddannelse, således at hans faglige kunnen ikke er så snævert begrænset, at han ikke har mulighed for at tilpasse sig evt. ændrede arbejdsforhold el. at finde beskæftigelse i tilfælde af en omlægning inden for produktionen.

Om fastsættelsen af særlige uddannelsesregler for de forskellige l. bestemmer lærlingeloven, at hvis mindst $^2/_3$ af medlemmerne af et lærlingefællesudvalg (s. d.)

skønner det formålstjenligt, at der inden for pågældende fag fastsættes bestemte regler for, hvori uddannelsen skal bestå, kan udvalget gøre indstilling herom til lærlingerådet (s. d.). Når lærlingerådet har fastsat sådanne uddannelsesregler, er samtlige de virksomheder, der antager lærlinge inden for det pågældende fag, forpligtet til at følge disse regler, som er minimumsregler for uddannelsen. Enhver læremester inden for faget er i så fald klar over, hvilke pligter i henseende til den faglige uddannelse, der påhviler ham overfor hans lærlinge, og alle interesserede vil vide, at en person, som er oplært inden for vedkommende fag, har gennemgået den uddannelse og har kendskab til de arbejder, som er angivet i reglerne.

Uddannelsesregler er nu fastsat for en lang række lærefags vedkommende. Reglerne er angivet i arbejds- og socialmin.s oversigt af 29. marts 1952 over lærlingelønninger og læretid m. v., og iøvrigt vedlægger de kontraktgodkendende myndigheder i reglen et eksemplar af vedkommende fags uddannelsesregler ved udleveringen af blanketter til oprettelse af lærekontrakt.

Litteratur: K. A. Hansen: Lærlingeloven i Praksis, 1942. Samme: Ministerielle Afgørelser ang. Lærlingeloven, 1943. H. B.

Læreforhold (s. også Lærlingeloven). Det forhold, at en person påtager sig at oplære en anden person inden for et el. andet område, bliver til et l. i lovteknisk forstand, når en person el. en virksomhed, der henhører under lærlingeloven, antager en person under 18 år (i visse tilfælde også en person over denne alder, jfr. ndf. om forsatte læreforhold) til beskæftigelse med arbejde, der henhører under et lærefags (s. d.) område. For sådanne l. gælder ved siden af lovgivningens almindelige regler m. h. t. arbejds- og kontraktsforhold de særlige regler, som er fastsat i lærlingeloven.

Dette, at en person antages til oplæring inden for et fagområde hos en tidligere oplært udøver af det påg. fag, er af meget gammel oprindelse; i Danmark har lærlingeuddannelsen gennem tiderne bevaret denne karakter af en mesterlære (s. d.). Igennem århundreder var lærlingeuddannelsen forankret i laugsvæsenet. I laugenes vedtægter fandtes de første bestemmelser vedr. l., således om læretidens længde, om lærlingenes løn og om antallet af lærlinge hos den enkelte mester. Og selvom det offentlige i tidens løb måtte gribe regulerende ind både med henblik på en beskyttelse af lærlingene og m. h. t. uddannelsens forsvarlighed, var laugenes egen interesse i en forsvarlig lærlingeuddannelse en meget betydelig faktor inden for dette område. Adgangen til udøvelse af næringsdrift forudsatte i vidt omfang, at pågældende udøver var optaget i et laug, og optagelse i laugene var betinget af faglig duelighed, idet fagenes trivsel beroede på laugsmedlemmernes dygtighed. Laugene var derfor interesseret i den bedst mulige lærlingeuddannelse og øvede på forskellig vis tilsyn med denne. Næringsloven af 1857 svækkede i væsentlig grad laugsinstitutionens betydning og dermed dens værdi for lærlingeuddannelsen. Som følge heraf — og da samtidig interessen for oplæringen af fuldt uddannede fagarbejdere i nogen grad svækkedes ved den stigende industrialisering — måtte lovgivningsmagten tage den videre regulering af lærlingeuddannelsen i sin hånd, idet en forsvarlig uddannelse og i forbindelse hermed en vis beskyttelse af de personer, der skal udøve og videreføre de forskellige fag inden for erhvervslivet, i allerhøjeste grad er en samfundsinteresse. Men naturligvis har også fagene selv stadig en meget betydelig interesse i, at den faglige standard er den bedst mulige, og den nugældende lærlingelov indrømmer da også fagene en væsentlig indflydelse på dette felt (s. Lærlingefællesudvalg).

Formålet med et l. er at give vedkommende lærling en så fyldig uddannelse som muligt både i fagets rent tekniske, praktiske arbejde og m. h. t. den nødvendige teoretiske og almene viden. Om l.s indgåelse og ophævelse og om dets nærmere indhold, herunder parternes gensidige forpligtelser, henvises foruden til artiklen: Lærlingeloven navnlig til artiklerne Lærefag, Lærekontrakt, Læremester og Lærling.

Ved et fortsat l. forstås de tilfælde, hvor en lærling har udstået en del af læretiden på et lærested, men af den ene el. den anden grund ikke har kunnet tilendebringe uddannelsen der og derfor fortsætter oplæringen på et andet lærested. I reglen tænkes der med fortsat l. særligt på tilfælde, hvor udlæringen umiddelbart fortsætter hos en ny læremester enten efter dennes overtagelse af den første læremesters virksomhed el. i henh. t. en aftale ml. de to læremestre el. i henh. t. en bestemmelse herom allerede ved det første l.s indgåelse, således f. eks. i gartnerfaget, hvor det som almindelig regel forudsættes, at uddannelsen sker på flere forskellige læresteder. Hvor uddannelsen således må fortsætte på et andet lærested, vil lærlingelovens regler ofte — og altid i de lige nævnte tilfælde af fortsatte l. i snævrere forstand — komme til anvendelse, selv om lærlingen er fyldt 18 år ved påbegyndelsen af arbejdet hos den senere læremester.

H. B.

Lærekontrakt (s. også Lærlingeloven). En overenskomst vedr. antagelse i et læreforhold (s. d.) har ingen gyldighed, med mindre der, forinden lærlingen træder i arbejde, oprettes en skriftlig l., og denne af vedk. kontraktgodkendende myndighed (s. d.) forsynes med påtegning om, at den er affattet i overensstemmelse med forskrifterne i lærlingeloven af 7. maj 1937. Det er således ikke tilladt parterne at vente med at oprette kontrakt, indtil lærlingen i et vist tidsrum har

været beskæftiget i virksomheden og vist, om han egner sig for denne, s. Læretid.

Påbudet om oprettelse af skriftlig l. med angivelse af læretidens længde og øvrige vilkår for læreforholdet fremtræder første gang i en forordning af 1800 om håndværkerlaugene i Kbh. og har siden været opretholdt i lovgivningen.

L. skal oprettes for ethvert læreforhold, med mindre der 1) foreligger et læreforhold ml. forældre og børn, el. 2) der for vedk. fag el. virksomhed er meddelt særlig fritagelse for oprettelse af l.; sådan fritagelse er kun meddelt i meget få tilfælde.

Undladelse af at opr. l., hvor dette er påbudt, medfører — foruden ugyldighed af den indgåede aftale — bødestraf og evt. erstatningspligt for vedkommende arbejdsgiver.

Den kontraktgodkendende myndigheds nægtelse af at godkende en lærekontrakt kan indankes for arbejds- og socialmin., hvis afgørelse er endelig.

Blanketter til lærekontrakter fås gratis hos de kontraktgodkendende myndigheder. Kontrakten skal underskrives af læremesteren og af lærlingens værge; såfremt lærlingen ved kontraktens oprettelse er over 15 år, skal kontrakten foruden af værgen underskrives af lærlingen selv, hvis den skal være bindende efter lærlingens 20. år. Lærekontrakten, der er stempel- og gebyrfri, oprettes i 4 eksemplarer, 1 til hver af parterne, 1 til vedkommende kontraktgodkendende myndigheds arkiv og 1 til rådighed for vedkommende lærlingefællesudvalg.

L. skal indeholde en tydelig angivelse af, i hvilket fag el. del af et fag lærlingen skal oplæres (s. Lærefag); endv. bestemmelser om læretiden (s. d.) og om de økonomiske vilkår for læreforholdet samt om lærlingens ferie (s. Lærlingeløn). Der må ikke i kontrakten optages bestemmelser om, at lærlingen efter udstået læretid ikke må tage arbejde el. drive forretning i det pågældende fag, el. at lærlingen efter udlæringen skal arbejde hos mesteren for en bestemt løn, og ej heller bestemmelser om omfanget af en evt. erstatning i tilfælde af kontraktbrud. Enhver uden for kontrakten indgået forpligtelse, der strider imod de anførte bestemmelser, er ugyldig. I det hele gælder det, at der ikke i kontrakten må optages bestemmelser, som ikke, når henses til formålet med kontrakten og lærlingelovens regler herom, naturligt hører hjemme i denne.

Et læreforhold ophører normalt ved udlæringens tilendebringelse på det tidspunkt, hvor den i kontrakten fastsatte læretid udløber. Men læreforholdet kan også ophøre som følge af l.s bortfald el. ophævelse.

L. bortfalder ved læremesterens død, ved virksomhedens ophævelse og i visse tilfælde ved dens standsning i mere end 2 mdr.; i disse bortfaldstilfælde er der mulighed for læreforholdets fortsættelse hos den, der overtager læremesterens virksomhed.

Kontrakten kan endv. ophæves, dels efter gensidig overenskomst, dels ensidigt. Ensidigt kan l. uden angivelse af grund og af begge parter hæves inden udløbet af prøvetiden; endv. af læremesteren p. gr. a. lærlingens forhold (sygdom, brud på lærlingens forpligtelser iflg. læreforholdet, forsømmelse el. bortvisning fra skoleundervisning og en lærlingen overgået dom). Af lærlingen eller dennes værge kan kontrakten hæves p. gr. a. læremesterens forhold (dom, brud på forpligtelser m. v., flytning i visse tilfælde, fraværelse fra virksomheden, voldgiftsdomme), i tilfælde af lærlingens flytning el. sygdom under visse nærmere omstændigheder, når en kvindelig lærling bliver gift, el. når en kvindelig lærling er i huset hos en gift læremester, og dennes samliv med hustruen ophører. I alle tilfælde af ophør af et læreforhold har lærlingen krav på et skriftligt bevis for den udståede læretid (s. Svende- og lærebrev samt Læretidsattest og -bevidnelse). Tvistigheder vedr. ophævelse af l. efter de foran anførte regler henhører under lærlingevoldgiften (s. d.). Uden for de angivne tilfælde kan begge parter hæve l. efter at have udredet den af lærlingevoldgiften fastsatte erstatning. H. B.

Læremester. I lærlingelovens forstand er en l. en person, som indenfor det af lærlingeloven omfattede område beskæftiger en person, som ikke er oplært i det pågældende fag, med arbejde, som henhører under et lærefag, uden at pågældende kan betragtes blot som specialarbejder (s. Specialarbejdskontrakt).

L. skal enten selv være fagligt oplært i det pågældende fag el. på betryggende måde overdrage lærlingens oplæring til en i virksomheden beskæftiget person, som er fagligt uddannet og iøvrigt opfylder lovens betingelser for at oplære lærlinge; denne person forestår da oplæringen på vedkommende arbejdsgivers (l.s) ansvar. Fra denne hovedregel om faglig oplæring som betingelse for, at en person kan forestå en lærlings oplæring, gælder den undtagelse, at den, der i 5 år har drevet handelsvirksomhed som hovederhverv, er berettiget til at antage lærlinge, selvom han ikke er fagligt oplært.

En person vil være at betragte som fagligt oplært, når han har aflagt svendeprøve i vedkommende fag. Endv., når han har udstået normal læretid i faget og ikke har vægret sig ved at aflægge (tvungen) svendeprøve i faget. I reglen må faglig oplæring også antages at foreligge, når pågældende har erhvervet ret til mesterbetegnelse efter næringsloven, og endelig vil efter omstændighederne langvarig beskæftigelse med fagets arbejde kunne være tilstrækkelig. I tvivlstilfælde kan der kræves, at vedkommende dokumenterer sin faglige kunnen ved at aflægge svendeprøve i faget. Det er vedkommende kontraktgodkendende myndighed, der afgør, om en person kan anses

som fagligt oplært, i tvivlstilfælde efter forhandling med pågældende lærlingefællesudvalg; afgørelsen kan indankes for socialmin. En l., der antager en lærling uden at være berettiget hertil, straffes med bøder. Selvom en person, som er fagligt oplært, har ret til at antage og oplære lærlinge, kan han dog i henh. t. lærlingeloven være udelukket herfra af forskellige særligt opregnede grunde (visse straffe, tidligere brud på lærekontrakter o. lign.).

L. har pligt til at sørge for oprettelse af lærekontrakt. Iøvrigt er l.s hovedforpligtelse den at sørge for, at lærlingen lærer det pågældende fag så fuldstændigt som muligt, evt. i overensstemmelse med de herfor fastsatte uddannelsesregler, og at føre lærlingen op til svendeprøve. L. skal endv. holde lærlingen til at deltage i den for faget almindelige såvel almendannende som faglige undervisning, evt. dagskole efter nærmere fastsatte regler. (S. Teknisk skole).

Han skal værne lærlingen mod mishandling fra medarbejdernes side, anvise lærlingen et forsvarligt værelse, hvis lærlingen har bolig hos l., påse at lærlingen er medlem af en anerkendt sygekasse, og betale syge- og invalideforsikringspræmie og i et vist omfang yde lærlingen løn, evt. ophold, under sygdom.

L. må ikke anvende lærlingen til arbejder, der er skadelige for hans sundhed el. ikke står i forhold til hans kræfter; ej heller til andet arbejde end det, der henhører til forretningens virksomhed, og kun undtagelsesvis og da kun i mindre omfang til arbejde, der ikke vedrører uddannelsen, hvilket ofte vil være tilfældet f. eks. med bygang.

Tilsidesættelse af l.s forskellige forpligtelser kan medføre straf og erstatningspligt.

S. også Lærlingeloven, Mesterlære, Lærested og Lærling. H. B.

Læreprocesser, de fysiologiske og psykologiske processer, gennem hvilke en læring finder sted; og ved læring (læren) forstås enhver erhvervelse af nye adfærdsmåder el. af en større lethed i udførelsen af allerede erhvervede; desuden erhvervelsen og udvidelsen af begreber, forestillinger, kundskaber, viden og indsigt. I menneskers og dyrs hele repertoire af handleformer og -muligheder er nogle medfødte el. fremgåede af en spontan vækst, en modning, medens andre er tillærte under de vekslende påvirkninger og situationer, som individet har været ude for. Hvordan denne læring (tillæring, indlæring) finder sted, efter hvilke love den foregår, er et vigtigt studium for psykologi og pædagogik. Een form for l. er *betingning*, som den finder sted ved reflekser og emotioner (s. d.), nemlig ved at den oprindelige påvirkning for en reaktion forbindes (associeres) med en anden påvirkning, som efter et vist antal gentagelser er i stand til alene at udløse den pågældende reaktion. Efter refleksologers og adskillige behaviorisers mening er dette grundskemaet for udviklingen af tillærte reaktioner. En anden form for læren består i, at reaktionsformer, der volder smerte, udskilles af adfærden, medens de, der giver anledning til lyst, fæstnes (s. Effektloven). Ofte sker det på den baggrund, at individet egentlig reagerer ganske tilfældigt el. på må og få (eng. *trial*, forsøg), derunder ofte har uheld med sine reaktioner (eng. *error*, fejl), hvorefter der sker en successiv udskillelse af uheldige handlingsformer, medens de heldige bibeholdes. Dette betegnes som læren gennem *trial and error* el. forsøg- og fejle-metoden. Ved siden af denne findes der en læren gennem indsigt *(learning by insight, einsichtiges Lernen)*, som består i, at et individ handler hensigtsmæssigt i forhold til en given situation el. opgave gennem en umiddelbar og direkte opfattelse af dens forhold og uden tilfældig eksperimenteren. Ved *indlæring*, hvad enten det drejer sig om motoriske færdigheder el. om viden, gælder hyppighedens og nylighedens lov, at det hyppigt og nyligt indøvede og erhvervede udøves og huskes bedre. Skønt i sig selv gyldige kan disse love dog ikke gøre regnskab for en skiften af adfærd, idet de snarere ville tendere mod at gøre denne mere stereotyp. Mod nylighedens lov gælder endv., at en erhvervet færdighed så at sige må have tid til at sætte sig; der kan foregå en automatisk forbedring uden stadig aktiv indøvelse, hvilket har foranlediget William James til det paradoks, at vi lærer at skøjte om sommeren og at svømme om vinteren. Et omstridt spørgsmål er det, at man gennem læring på et område også får opøvet dygtigheden på andre områder af større el. mindre beslægtethed (s. Formel opdragelse). Af andre mulige former for læren kan nævnes efterligning (s. d.). S. endv.: Hukommelse, Tænkning.

Litteratur: J. Jørgensen: Psykologi, 1946. J. Gästrin: Inlärningsprocessens psykologi, 1944. O. Colvin: The learning process, 1941. E. L. Thorndike: The fundamentals of learning, 1932. Rasmus Jakobsen: Indlæringens psykologi, 1949. Samme: Indlæringens pædagogik, 1950. K. G-S.

Læreprøve, s. Svendeprøve.

Lærer(inde). For at kunne overtage undervisning i *folkeskolen*, d. v. s. den kommunale skole for børn i den undervisningspligtige alder samt de mellemskoleklasser, der slutter sig hertil, skal den pågældende l. have bestået den afsluttende l.prøve. Til undervisning af børn indtil det fyldte 10. år og af piger udover denne alder f. s. v. angår undervisningen i gymnastik, kv. husgerning og kv. håndarbejde kan dog ved de landsbyordnede skoler ansættes forskolelærerinder. Som faglærere i folkeskolen kan ansættes ueksaminerede lærere med særlig uddannelse i det el. de pågældende fag, ligesom biskolelærere kan være ueksaminerede. Seminarieuddannede l., der skal undervise i folkeskolens eksamensklasser, navnlig i fremmed-

sprog, må som regel supplere deres uddannelse med kursus på Danmarks Lærerhøjskole (evt. provinskursus) el. ved at tage faglærereksamen i vedkommende fag.

Til ansættelse som l. ved statens højere almenskoler og de kommunale gymnasieskoler og de til disse knyttede mellemskoler har de, der har bestået skoleembedseksamen, fortrinsvis adgang.

For ansættelse som lærer ved private eksamensskoler (mellem- og realskoler, præliminærskoler og gymnasieskoler) er der ikke fastsat bestemte krav m. h.t. l. uddannelse, men det er en betingelse for eksamensrettens opnåelse og bevarelse, at l. efter vedk. undervisningsinspektørs skøn er i besiddelse af fornøden faglig og pædagogisk indsigt. L. ved de private mellem- og realskoler vil ofte have bestået den s. k. faglærereksamen.

Ansættelse som lærer ved statens og de kommunale og private gymnasieskoler er endv. betinget af beståelsen af en særlig prøve i pædagogik og undervisningsfærdighed.

For lærere ved private forberedelsesskoler, friskoler, efterskoler og folkehøjskoler og landbrugsskoler stilles der ikke fra det offentliges side krav m. h. t. uddannelsen.

Forberedelsen til og afholdelsen af den afsluttende *l.prøve* finder sted ved seminarierne. Uddannelsen af forskolelærerinder sker på forskoleseminarierne (s. d.).

Forberedelse til *skoleembedseksamen* (s. Læreruddannelsen ved den højere skole) (cand. mag.) finder sted ved universitetet, hvortil adgangen er betinget af studentereksamen. Skoleembedseksamen kan tages enten i sproglig-historiske fag el. i matematisk-naturvidenskabelige fag med et hovedfag og et bifag. Studietiden er fra 5 til 8 år. S. iøvrigt Universitetet.

Faglærereksamen (s. d.) afholdes for en særlig eksamenskommission. Forberedelsen finder sted på særlige dertil indrettede kursus el. ved selvstudium. Den, der ønsker at indstille sig til faglærereksamen, skal have bestået realeksamen, præliminæreksamen el. pigeskoleeksamen, studentereksamen el. den afsluttende lærerprøve, være uddannet forskolelærerinde el. på anden måde have erhvervet sig en tilsv. almendannelse. Prøven skal aflægges i mindst 2 fag, dog kan den, der har bestået l.prøven, nøjes med eet. Uddannelsen varer 2 til 3 år.

Fast ansatte lærere ved kommunale skoler på landet lønnes i første- og enelærerembeder med 3120 kr. årligt stigende hvert 3. år med 420 kr. indtil 4800 kr., i andre lærerembeder med 2700 kr. stigende efter 3 år med 300 kr. og derefter hvert 3. år med 360 kr. indtil 4440 kr. og i forskolelærerindeembeder med 2220 kr. årlig stigende hvert 3. år med 240 kr. indtil 3420 kr.

Fast ansatte lærere ved de kommunale skoler i købstæderne lønnes med 3300 kr. årlig stigende hvert 3. år med 420 kr. indtil 4980 kr., i overlærerembeder med 4500 kr. årlig stigende hvert 3. år med 600 kr. indtil 5700 kr.

Adjunkter ved statens højere almenskoler og de kommunale gymnasieskoler lønnes med 3780 kr. årlig stigende hvert 3. år med 480 kr. indtil 4740 kr. og derefter hvert 3. år med 600 kr. indtil 5940 kr. og lektorer med 5700 kr. årlig stigende hvert 3. år med 600 kr. indtil 10.200 kr.

Til samtlige de omhandlede lønningsbeløb ydes et pensionsgivende tillæg, varierende fra 960 kr. for lønninger fra 1500 til 2999 kr., til 1920 kr. for lønninger fra 10.000 kr. til 11.999 kr. samt stedtillæg og reguleringstillæg efter de herfor til enhver tid gældende satser.

L. i folkeskolen og ved statens og de kommunale gymnasieskoler må forud for den faste ansættelse påregne nogen vikartid og i hvert fald 2 års aspiranttjeneste, under hvilken de oppebærer 90 pct. af de anførte lønningsbeløb og 95 pct. af det pensionsgivende løntillæg samt iøvrigt fulde tillæg som for fast ansatte. S. også Seminarium og Læreruddannelsen ved de højere skoler. E. J.

Lærerbibliotek. An. af 1814 fastslår kommunens pligt til at forsyne lærerne med den litteratur, de behøver i deres arbejde. I de første år efter 1814 henleder Cancelliet gang på gang skolernes opmærksomhed på bøger til anskaffelse i l. Efterhånden viser kommunerne en stigende ulyst til at overholde deres pligt, som indskærpes i an. af 13. maj 1841, men uden større held.

I Danm. Lærerforening rejstes spørgsmålet i 1883, og i 1892 anmodede man min. om at indskærpe an.s krav. Resultatet blev cir. af 4. apr. 1895, og nogen tid efter udsendte min. en fortegnelse over bøger egnede til anskaffelse i lærerbogsamlinger. Et nyt cir. udsendtes 18. juli 1905, og samtidig indførtes statstilskud, der igen blev slettet i 1922, da den pågældende bevilling udgik af finansloven.

I l. bør flg. kategorier af bøger være at finde: 1) Love, betænkninger, undervisningsplaner og andre officielle dokumenter vedr. skolens organisation og virksomhed; 2) metodisk litteratur; 3) de vigtigste pædagogiske tidsskrifter; 4) håndbøger og andre større værker, både alm. (leksika, ordbøger o. lign.) og indenfor de forskellige fag, hvori der undervises i skolen; 5) kataloger og andre bibliografiske hjælpemidler.

I en række skoler har man i tilknytning til l. oprettet et oplæsningsbibliotek, hvor lærerne kan finde værdifuld litteratur til at læse højt for eleverne.

I de fleste kommuner med flere skoler har de enkelte skolers l. ingen organisatorisk forbindelse med hinanden. I enkelte kommuner har man dog til en vis grad centraliseret l., således at en del af bogbestanden anbringes i en for alle skoler fælles samling, mens de værker, der har karakter af hånd-

bøger, og den metodiske litteratur findes på hver enkelt skole. Denne ordning forudsætter, at der på hver skole findes et katalog over fællessamlingens bogbestand.

Litteratur: Fortegnelse over bøger til lærerbiblioteket. (Udg. af Skolebiblioteksforeningen af 1917). 1945. Johs. Nielsen: Vore Lærerbiblioteker (Folkeskolen 1938, s. 128, 155, 177, 274). J. N.

Lærerforening, Danmarks er Danmarks største organisation for folkeskolens lærere og lærerinder, idet praktisk talt alle, der er ansat ved folkeskolen er medlemmer. Den er stiftet 1874 og har til formål at varetage lærerstandens pædagogiske og økonomiske interesser, at styrke fællesfølelsen i standen og på kristen grund at virke for folkeskolens udvikling og for udbredelse af almindelig dansk folkeoplysning. Som ordinære medlemmer optages enhver, der er ansat i den offentlige folkeskole og enhver, der har taget lærereksamen, og som søger ansættelse i folkeskolen samt standens pensionister. Som særlige medlemmer — uden stemmeret — optages lærere fra andre skoleformer, folk, der er medlemmer af skolens tilsyn, og andre, der har særlig tilknytning til skolen el. lærerstanden. Foreningen ledes af en hovedstyrelse, der er valgt for fire år ad gangen. Da arbejdet i hovedstyrelsen er meget omfattende og meget forgrenet, er der nedsat en række udvalg, i hvilke mange af sagerne drøftes, men hovedstyrelsen tager endelig beslutning i enhver sag. Blandt de mange udvalg kan nævnes udvalget for ind- og udland, der knytter forbindelse med udlandets lærerorganisationer og afskedigelsesudvalget, der yder støtte til medlemmer, som er kommet i misforhold til beboerne i skoledistriktet el. til de stedlige myndigheder, andre udvalg er lønudvalg, udvalg for læreruddannelsen, pædagogisk udvalg og ungdomsudvalget. Foreningens højeste myndighed er repræsentantskabet, der vælges hvert år, og samles til ordinært møde een gang om året, »lærernes rigsdag«. D. L.s medlemsblad er »Folkeskolen« (s. d.). Foreningen øver en betydelig indflydelse på folkeskolens udvikling, idet den har lovhjemlet forhandlingsret overfor undervisningsministeriet, og der behandles ikke sager af væsentlig betydning vedr. folkeskolen, uden at foreningen bliver hørt, ligesom foreningen er repræsenteret ved finansministeriets lønforhandlinger med tjenestemandsorganisationerne. Endv. er foreningen repræsenteret i en lang række pædagogiske og kulturelle institutioner f. eks. filmrådet, skoleradioen, dansk folkeoplysnings samråd o. m. fl. Til D. L. er der knyttet en låneafd., hvorigennem medlemmer kan optage lån. Endv. øver foreningen et betydeligt hjælpearbejde overfor kolleger, der er kommet i særlige økonomiske vanskeligheder, og især overfor efterladte enker og børn, ligesom der er opr. en forsikring, der garderer medlemmerne mod løntab ved sygdom. Medlemstal 1. 1. 1952: 19.613. N. C. T. N.

Lærerforenings vikaranvisning, Danmarks. For at hjælpe den unge lærer(inde) til beskæftigelse i folkeskolen har D. L. opr. et hovedkontor samt et kontor i hvert amt, hvorigennem et stort antal løse vikarer anvises arbejde. Såvel lederen af hovedkontoret som lederne af amtskontorerne udpeges af D. L.s hovedstyrelse. I 1951 var antallet af anvisninger 1691. N. C. T. N.

Lærerforenings vikarkreds, Danmarks. Mens de fastansatte medlemmer af D.L. er samlede i lokale kredse, er de unge lærere og lærerinder som endnu ikke har fået fast ansættelse samlet i en landskreds, der benævnes vikarkredsen. Heri optages løse vikarer, men ikke faste vikarer el. aspiranter. Kredsen har sine egne love, der er godkendt af hovedforeningen, og den vælger selv sin bestyrelse. Medlemstallet har været ret svingende. Det lå i en række år omkr. 1500, men er 1. jan. 1952 436. N. C. T. N.

Lærerhøjskole, Danmarks. Tanken om videregående læreruddannelse blev først rejst i den store skolekommission af 1814. Grev Christian Frederik Reventlow ønskede at give udvalgte seminarieelever fra alle seminarier en fortsættelsesuddannelse i Kbh., medens de øvrige medlemmer af kommissionen foreslog, at Jonstrup seminarium skulle udvides, så det kunne blive en læreanstalt for vordende købstadlærere.

Interessen for »højere borgerskoler«, der støttedes ved et cir. af 14. febr. 1839, som opmuntrede til oprettelsen af den slags skoler, vakte pæny liv i ønsket om videregående læreruddannelse; men først 1856 lykkedes det biskop D. G. Monrad, som var blevet chef for det nyopr. 3. departement i Kultusministeriet og overdirektør for borger- og almenskoleloven, at gennemføre en bevilling på 2500 rdl. til uddannelse af »fortrinlige seminarister« ved et undervisningskursus i Kbh. for vordende købstadlærere.

Med denne bevilling på finansloven 1856—57 blev grundstenen for D.L. lagt, og 1. aug. 1856 mødte de første »Monradister« i Kbh. for af Monrad at få vejledning til det studium, de skulle begynde.

Der blev straks indrettet faste kursus på $2^1/_2$ år væsentlig i naturfag, matematik, engelsk, oldnordisk og tegning. Der var tre formål med den samlede institution: 1. uddannelse af begavede seminarister til lærere ved højere borgerskoler, 2. friere uddannelse af yngre folkeskolelærere — en kort tid også højskolelærere — i enkelte fag, 3. dygtiggørelse af lærere, der allerede en del år havde været i embede, ved korte kursus i et enkelt fag ad gangen. Snart toges der særligt hensyn til dem, der gjorde sig fortjent ved aftenskolevirksomhed el. andet arbejde for den konfirmerede ungdoms vækkelse og oplysning.

Som overdirektør for folkeskolen ledede Monrad selv det nye kursus; men den dag-

lige ledelse overlod han til en af sine elever, lærer N. J. Fjord fra Århus' højere borgerskole — den senere så højtfortjente docent ved Landbohøjskolen.

Da Monrad i maj 1859 blev minister, overtog Fjord som kursusinspektør stillingen som Lærerhøjskolens forstander.

De faste halvtredieårs kursus fortsattes fra 1856 til Fjords død 1891 med kun ganske få elever på hvert hold.

I bek. om korte kursus i 1880 fik lærerinderne for første gang plads ved siden af lærerne.

Et større fremskridt var det, at lærerinderne, da det 1-årige realskolelærerkursus begyndte i 1889, straks fik adgang til dette. Efter kursusets omdannelse og udvidelse i 1895 kom lærerinderne straks i stort flertal.

Det var naturfagene og fremmede sprog, der havde Fjords interesse; men i folketingssalen hævede der sig efterhånden stærke røster for det tilsidesatte historiekursus, og folkeskolens lærerstand fremkom med vægtige indlæg for kursus i pædagogik, samtidig med, at både skolemænd og sundhedsautoriteter forlangte kursus i sundhedslære.

Den nye forstander, docent Ludvig Feilberg (1891—95), var i overensstemmelse med Fjords grundsætninger og så tillige med interesse på de nye krav, men først i 1895 begyndte den store omdannelse og udvidelse af kursusets rammer.

Det var prof. Hans Olrik (1862—1924), der skabte de faste rammer og en fast organisation af årskursus og de korte kursus med tilvejebringelse af egnede kursuslokaler, bibliotek og samlinger, styret ved en forstander, der selv var lærer ved skolen, nye fag og fast undervisningsplan, men frihed med hensyn til afgangsprøve.

Forandringen af det 1-årige kursus 1895 fik en meget betydelig rækkevidde. Der indførtes flere nye fag, navnlig religion, historie, dansk og pædagogik.

Årskursuset blev et betydende led i lærernes frivillige videreuddannelse, og de korte kursus fortsatte deres kraftige udvikling.

Men først efter det politiske systemskifte 1901 lykkedes det at tilvejebringe en samlet ramme om denne vidtforgrenede kursusvirksomhed, idet undervisningsministeriet — under kultusminister I. C. Christensen — købte Østerbro's latin- og realskole, Odensegade 14, Kbh., og indrettede den til brug for Statens Lærerhøjskole — D.L.s navn indtil 1944 — som indviedes 8. jan 1904.

L.s bygning blev i mange år hjemsted for de fleste af de af ministeriet opr. kursus, der tager sigte på folkeskolelærernes videreuddannelse, men p. g. a. lokalemangel er flere kursus i tidens løb blevet henlagt til særlige faglokaler uden for L. Tre store fagområder — gymnastik, sløjd og håndgerning — har deres særlige bygninger el. lokaler og deres selvstændige ledelse.

Undervisningen ved Lærerhøjskolen bestrides af timelærere, der lønnes med henblik på muligheden af benyttelse af lærere med de højeste kvalifikationer; lærerstaben består således af lærerkræfterne ved universitetet o.a. højere læreanstalter, gymnasielærere o.a.

Vilhelm Rasmussen, som efter prof. Olriks død var forstander fra 1924—39, åbnede L. for videre kredse inden for lærerstanden. Medens man tidligere som betingelse for optagelse havde sat 40-års alderen som grænse og havde krævet mindst mg i hovedkarakter ved lærereksamen, ophævede Vilh. Rasmussen disse begrænsninger og åbnede tillige L. for forskolelærerinder.

Desuden gennemførte han fjernstilskrivning i fremmede sprog og fjernstudium under L.s vejledning samt et enkelt kursus for ungdomsskoleledere 1926. Hans store interesse lå i naturfagene, arbejdsskolepædagogik og psykologi.

Fra 1939—50 var tidl. skoleinspektør, G. J. Arvin (f. 1880) forstander. (Fra 1944 ændredes titlen til rektor). Ved rektor Arvins afgang 1. 8. 1950 ansattes forstander ved N. Zahles seminarium Ernst Larsen som rektor.

I 1942 nedsatte undervisningsmin. et udvalg til overvejelse af spørgsmålet vedr. kursusordningen m. v. ved L., særlig forholdet til lærerkursus i provinsen. Udvalgets bet. sept. 1943 fastslog bl. a., at L.s flytning til en tidssvarende bygning var ønskelig.

Den 1. 9. 1947 overtog undervisningsmin. den af tyskerne opførte skole på Emdrupvej »Emdrupborg« og den 1. 4. 1948 flyttede L. hertil.

D.L.s kursusår begynder 1. sept. og omfatter

I. Årskursus (10 mdr.s kursus).

1. *Hovedafd.*, der tager sigte på den alm. videreuddannelse af folkeskolens, realskolens og ungdomsskolens lærere og lærerinder. *A. Kursus i humane fag:* Kristendomskundskab, religionshist., dansk a, dansk b, dansk c, dansk litteratur med laboratoriearb., oplæsning og stemmedannelse, europ. litteratur, historie, nutidens historie og samfundslære, svensk I, II og III, engelsk I, II og III, fransk I, II og III, tysk I, II og III samt særlige sprogkursus i engelsk og tysk, spec. beregnet for deltagere fra provinsen. *B. Matematisk-naturvidenskabelige fag:* Matematik I og II, fysik, kemi, zoologi, botanik I og II, arvelighedslære, mikrobiologi, geografi, produktionslære, geologi. *C. Pædagogik og anvendt psykologi:* Gennemgang af vor tids pædag. problemer, pædag. psykologi, børnepsykologi, svagtbegavede og vanskelige børn, psykol. og pædag. prøver, psykofysiologi og børnepsykiatri, almen psykologi med øvelser. *D. Praktik og metodik. E. Kursus i håndarbejde. F. Kursus i tegning. G. Uddannelseskursus for skolebibliotekarer. H. Almenkursus,* der har til formål at give lærere over 40 år en nyorientering i nogle af folkeskolens centrale fag.

2. *Kursus i sang og musik* under ledelse af sanginspektøren. Er en overbygning på seminariets musikuddannelse og tager sigte på at uddanne interesserede og begavede lærere og lærerinder til at tage sig af folkemusikopdragelsen både indenfor skolens vægge og i aftenskolen, ungdomskor og korforeninger, og derved blive foregangsmænd i folkelig musikopdragelse på deres egn. Deltagerne undervises enkeltvis i sang og instrumentbrug, på hold i musikteori og musikhistorie samt i hørelære og korledelse. De er medl. af Det Kgl. Danske Musikkonservatoriums kor og af Københavns Lærerkor og har adgang til Statsradiofoniens generalprøver på torsdagskoncerterne samt til Det unge Tonekunstnerselskabs koncerter. Det samlede ugtl. timetal for den enkelte elev er 10 timer, inkl. gennemsnitlig 1/2 times ugtl. undervisning i metodik. Hertil kommer 1 times praktikbesøg ugtl. i storkbh.ske skoler. Det anses endvidere for meget ønskeligt, at deltagerne samtidig gennemgår L.s årskursus i oplæsning og stemmedannelse. Deltagere fra København og omegn har adgang til at fordele uddannelsen over 2 år (første år: Musikteori og musikhistorie, korledelse og korsang i Københavns Lærerkor).

3. *Skolekøkkenafdelingen* uddanner folkeskolelærerinder, forskolelærerinder og faglærerinder i husgerning, så de kan overtage undervisningen i dette fag i folke-, eksamens- og ungdoms- og aftenskolen.

Første kursus begyndtes 1. 12. 1899 og varede i 4 måneder. Allerede det tredie kursus forlængedes til årskursus, da stoffet viste sig at være for omfattende til det korte kursus.

Undervisningen omfatter 34 timer ugtl. med flg. fag: Kemi, næringsmiddellære, ernæringsfysiologi, varekundskab, bakteriologi, barne- og sygepleje, økonomi, praktisk husgerning og undervisningsøvelser.

Fra 1942 er der afholdt 2 ugers fortsættelseskursus med tilsammen 185 studerende, og fra 1947 er der givet 5 måneders kursus til eksaminerede lærerinder, der har husgerning som speciale.

Afholdelsen af årskursus ved L. er lovfæstet ved bestemmelsen i seminarieloven af 15. april 1930 § 17 og senere ved bestemmelsen i lov om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom af 4. juli 1942, § 15. L.s undervisning er indrettet som en fri undervisning uden afsluttende prøver. Ved afslutningen meddeler lærerne hver kursist et vidnesbyrd. — Undervisningen er gratis. Undervisningen foregår som dagundervisning, men er dog i vidt omfang henlagt i timerne mellem kl. 15—20 af hensyn til deltagerne fra Storkøbenhavn, som varetager deres lærergerning jævnsides med kursusdeltagelsen. Den enkelte kursists deltagelse må som regel, bortset fra skolekøkkenafdelingen, ikke omfatte mere end højst 18 timer ugentlig. Stipendiater, jfr. nedenfor, skal som regel have mindst 14 timer ugentlig.

II. Feriekursus, 2—4 uger, sædvanligvis sommerferien. Kursusrækken varierer fra år til år, men omfatter som regel dels fagligt betonede kursus i almindelige skolefag, dels alment, instruktionsmæssigt betonede kursus, således bl. a. for lærere i ungdomsskolen for ufaglært ungdom, aftenhøjskolekursus, kursus i småbørnsundervisning, kursus for lærere i FM og kursus i mellemfolkeligt samarbejde. Disse kursus har i tidens løb spillet en stor rolle, idet de p. g. a. den korte tid, de varer, har været let tilgængelige og dog samtidig kunnet give et meget væsentligt udbytte, i særdeleshed ved gentagen deltagelse flere år i træk i kursus tilrettelagt med henblik herpå.

Til deltagerne i feriekursus kan ydes rejsehjælp og dagpenge.

III. Fjernkursus. Gives enten som fjernstudium el. som fjernstilskrivningskursus. 1. *Fjernstudium* tilsigter at give tidligere kursister el. ansøgere med mindst tilsvarende uddannelse i faget (studentereksamen, faglærereksamen o. lign.) adgang til i deres hjemstavn at fortsætte deres uddannelse ved under L.s vejledning at studere et af folkeskolens el. mellem- og realskolens fag og pædagogik. Betingelsen for deltagelse er, at der i løbet af et kursusår skrives et antal, højst 5, større opgaver om emner, som læreren opgiver. Årligt deltagerantal ca. 30 fordelt over de forsk. fag.

2. *Fjernstilskrivningskursus* for lærere og lærerinder ved mellem- og realskoler, der ikke er el. har været kursister ved lærerhøjskolen. Fagene er: Svensk, engelsk, fransk og tysk. Man kan kun ansøge om eet af de nævnte fag, og betingelsen for deltagelse er, at man er lærer i faget, og at der i løbet af kursusåret skrives et antal, højst 10, stile om emner, som læreren opgiver. Kursus er gratis, men der ydes ikke stipendium og boghjælp. Årligt deltagerantal c. 60 fordelt over de forsk. fag.

M. h. t. *stipendieordningen* på L.s årskursus gælder flg. regler: 1. *Vikarhjælp.* Faste lærere, herunder forskolelærerinder, timelærere og faste vikarer, der i henhold til § 7, stk. 2, i lov nr. 414 af 12. juli 1946 om lønninger m. v. til folkeskolens lærere med kommunalbestyrelsens og skoledirektionens tilladelse holder vikar for at deltage i ovennævnte kursus, har adgang til i et på de årlige finanslove nærmere fastsat omfang at få halvdelen af vikarudgifterne afholdt af det offentlige i overensstemmelse med de i undervisningsministeriets bekendtgørelse af 30. september 1946 givne regler. Vikarhjælpen udgør fra 1. april 1951 3/4 af vikarlønnen. — Ansøgning om vikarhjælp indsendes til *skolerådet* for den skolerådskreds, hvorunder ansøgeren hører, på dertil indrettede skemaer, der udleveres på skolerådets kontor. 2. *Godtgørelse for udgifter til dobbelt husførelse.* Lærere, der opnår vikarhjælp fra skolerådet, vil kunne opnå et yderligere tilskud fra

Lærerhøjskolen på 100 kr. mdl. til dækning af de dem ved deres deltagelse i kursus påførte udgifter til dobbelt husførelse, såfremt den pågældende 1) i lønningsmæssig henseende betragtes som forsørger, 2) ikke er gift med en tjenestemand og 3) under kursusopholdet opretholder sit hjem med selvstændig husførelse. 3. *Stipendium til lærere, der ikke opnår vikarhjælp.* Lærere, der ikke opnår vikarhjælp fra skolerådet, men som er fast knyttet til en folkeskole, højere almenskole, seminarium, privatskole eller folkehøjskole, el. dog må antages at ville komme til at virke i en årrække ved sådanne skoler i de fag, hvori de søger kursus, kan opnå flg. understøttelse fra L., såfremt de af hensyn til undervisningen på L. må fraflytte deres hjem og tage ophold i Kbh.:

Forsørgere i fast embede el. med ansættelse som aspirant, timelærer eller fast vikar	90 kr. mdl.
ikke-forsørgere i tilsv. stilling	75 kr. mdl.
andre ansøgere	50 kr. mdl.

Til disse understøttelser ydes et midlertidigt tillæg, der for tiden (1952) udgør 60 kr. mdl.

Gennem samarbejdet mellem D. L. og de af undervisningsmin. godkendte provinskursus (s. d.) er der i de senere år i en række byer skabt en ny mulighed for lærernes dygtiggørelse og videreuddannelse. Nærmere regler om provinsårskursus er fastsat i en undervisningsministeriel bekendtgørelse af 28. 5. 1948. Undervisningen i de enkelte fag skal svare til den, der meddeles på D. L., og i fag, hvor D. L. meddeler en flerårig uddannelse, skal undervisningen svare til første årskursus i faget. Følgende fag er godkendt: Engelsk, tysk, fransk, dansk, svensk, matematik, fysik og kemi. G. J. A. (Bj. Br.).

Lærer- og elevudveksling. På foreningen Nordens initiativ findes optaget en bevilling på finansloven på 12.500 kr. til udveksling af lærere fra gymnasier og realskoler og 4200 kr. til udveksling af 6 seminarielærere med tilsvarende antal svenske og norske i 14 dage samt 10.000 kr. til udveksling af 14 folkeskolelærere, således at disse underviser efter et spec. skema i deres hjemlands modersmål, historie, geografi og kultur i de ældste klasser i den tilsvarende skoleform.

Gymnasie- og seminarielærerne udpeges af ministeriet, således at turnus ml. skolerne etableres, hvorimod realskolelærere og folkeskolelærere indgiver ansøgning til foreningen Norden. Udvælgelsen foretages da af undervisningsmin. og -inspektionen.

En række byer, som har knyttet venskabsbånd i norden, har påbegyndt lærerudveksling i 8 til 14 dg. Ofte fører skolevenskaber til, at grupper af elever fra f. eks. de ældste klasser i en dansk og svensk skole regelmæssigt gæster hinanden, bor i hinandens hjem og deltager i skolelivet i en lille ugestid.

Siden 1945 har »Norden« desuden genført dansk-norsk-svenske skolebørnsudvekslinger i sommerferien, idet danske og norske venskabsbyer samtidig har sendt og modtaget et antal børn fra broderlandets venskabsby.

Den praktiske tilrettelæggelse af elevudvekslingen ordnes af »Nordens« skolerejsetjeneste, som også tilrettelægger de omfattende skolerejser i nordens lande i og udenfor ferien, som står åbne for alle skoleklasser under ledsagelse af en lærer og som kan gennemføres med store rejsemoderationer og billige overnatninger. E. A.

Lærerråd opr. ved folkeskolerne ved lov nr. 211 af 20. maj 1933 om folkeskolens styrelse og tilsyn og tilsynet med private skoler. Ved enhver folkeskole med mere end to fast ansatte lærere danner skolens leder, de fastansatte lærere, aspiranter, timelærere og de faste vikarer et l., der selv vælger sin formand og fastsætter sin forretningsorden. Bestemmelserne for l., der er noget forskellige i og uden for Kbh. findes nu i lov nr. 200 af 12. april 1949 om det komm. skolevæsens styrelse og tilsyn, for Kbh.s vedk. i § 49 og for kommunale skoler uden for Kbh. i § 37.

I Kbh. vælger l. to repræsentanter til uden stemmeret at deltage i skolenævnets møder og forhandlinger. L. er forpligtet til at udtale sig om enhver sag, der forelægges det af skoledirektionen, skolenævnet el. et af l.s medlemmer. Det har ret til at indgive forslag til skoledirektionen. Dets erklæringer og henvendelser skal medfølge ved sagens forelæggelse for højere myndighed. I h. t. loven har skoledirektionen under 23. juni 1950 fastet regulativ for l. med nærmere bestemmelse om deres virksomhed. Iflg. dette træffer l. beslutning om valg af lærebøger og undervisningsmidler, om valg for eet år ad gangen af tilsynsførende ved skolens samlinger, af tilsynsførende ved eftersidning og af lønnede gårdvagter. Endelig træffer l. beslutning om affattelse af særlige ordensregler og bestemmelser for den påg. skole og om fælles arrangementer for skolens elever.

Uden for Kbh. træffer l. bestemmelse om børnenes opflytning i højere klasse el. henvisning til særundervisning, dog at herhenhørende spørgsmål kan indankes for skolekommissionen (skolenævnet) til endelig afgørelse. Skolekommissionen (skolenævnet) skal indhente l.s erklæring om forslag til undervisningsplanen, til indførelse af nye undervisningsmidler, årsprøvens ordning og omfang og til udvidelse el. forbedring af skolelokalerne — herunder opførelse af nye bygninger for den påg. skole — og disses forsyninger med materiel, om skolelokalernes anvendelse til andre formål end undervisning og om arbejdets fordeling ml. lærerne og den ugentl. arbejdsplan m. v. Formanden for l. og lederen af skolen deltager uden stemmeret i skolenævnets møder og forhandlinger

dog ikke vedr. embedsbesættelser. L. har pligt til at udtale sig om enhver sag, der forelægges det af formanden, skolens leder el. de kommunale myndigheder, herunder skoledirektøren el. stadsskoleinspektøren. L. har ret til at indgive forslag til skolekommissionen el. skolenævnet el. gennem disse til kommunalbestyrelsen. Når der i en sag foreligger erklæring fra l. skal denne medfølge ved sagens forelæggelse for højere myndighed. De af l. vedtagne erklæringer med mulige mindretalsudtalelser fremsendes gennem skolens leder til skolekommissionen henholdsvis skolenævnet. Er der ansat en skoledirektør el. stadsskoleinspektør i kommunen, skal erklæringen fremsendes gennem denne. L. skal have afskrift af de af disse myndigheder i sagen afgivne erklæringer. Iflg. min.s bek. nr. 12 af 12. januar 1950 om l. og fælleslærerråd ved kommunale skoler uden for Kbh., der fastsætter de nærmere bestemmelser for l., er der (modsat Kbh.) pligt for medlemmerne til at deltage i l.s møder. Forfald skal med angivelse af grunden forud skriftlig meddeles formanden.

L. ved statsgymnasierne kaldes skoleråd (s. d.) For l. ved de kommunale gymnasier i Kbh. gælder det af skoledirektionen under 23. juni 1950 udstedte regulativ. For l. ved kommunale eksamensskoler uden for Kbh., derunder kommunale gymnasier, gælder samme regler som for l. ved andre kommunale skoler med de ændringer, der findes i undervisningsmin.s bek. af 20. okt. 1944 og 7. aug. 1946. K. F.

Læreruddannelsen ved den højere skole. Indtil det 19. årh. kendtes ingen særlig uddannelse af lærere i latinskolen, i hvilken undervisningen oftest besørgedes af teologer. I slutningen af det 18. årh. gjordes et forsøg i denne retning ved oprettelsen af et pædagogisk seminarium i Kbh.; men planen om at forene en faglig og en pædagogisk uddannelse for latinskolelærere mislykkedes, og seminariet ophævedes allerede 1810. I 1818 indrettedes der ved universitetet en »filologisk embedseksamen«, omfattende latin, græsk og hebraisk samt historie, religion, geografi og matematik. Den blev obligatorisk for opnåelse af rektor- og overlærerstillinger, medens adjunktstillingerne for det meste stadig blev besat med teologiske kandidater, der ventede på præstekald.

En særlig pædagogisk uddannelse drøftedes ofte, men stødte på modstand ved universitetet. Dog var der fra 1847—62 en særskilt ekstraordinær docent i pædagogik ved universitetet (Fr. Lange), og senere holdt en af professorerne i filosofi (i lang tid prof. Kroman) pædagogiske forelæsninger, uden at der dog stilledes noget krav om, at de studerende skulle følge dem. I 1849 var der indrettet en ny »filologisk-historisk embedseksamen«, hvis fag var latin, græsk, dansk og historie, og samtidig anordnedes en prøve

på kandidaternes »gave og dygtighed til at give undervisning«. Den fik imidlertid ingen praktisk betydning. Foruden cand. philol.'er anvendtes ofte de, der havde bestået en magisterkonferens i en humanistisk el. naturvidenskabelig disciplin, som lærere, især i det 19. årh.s mange private latin- og realskoler.

I 1883 indførtes endelig en *skoleembedseksamen*, der kunne tages enten inden for det filosofiske el. det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, og hvis kandidater fik titlen cand. mag. Ordningen inden for de to fakulteter (siden 1934 også det humanistiske fakultet ved Aarhus Universitet) har været underkastet ændringer adskillige gange, især inden for det filosofiske fakultet (oprindelig 1 hoved- og 2 bifag, fra 1924—34 1 hoved- og 1 bifag, 1934—47 igen 2 bifag, fra 1947 atter 1 hoved- og 1 bifag). Men i princippet er ordningen fra 1883 gældende endnu. Den hviler på faglærerprincippet, idet de faglige krav i latinskolens (senere gymnasieskolens) øverste klasser stadig var stigende og der indførtes flere linier, så at fagenes omfang blev for stort til, at een lærer kunne beherske dem alle. Studietiden har været varierende, ikke sjældent 7—8 år (under 3-fags ordningerne), men skulle nu i begge fakulteter gennemsnitligt ligge på 6 år.

Det afgørende grundlag for gymnasielærerens uddannelse er universitetsstudiet. Begrundelsen herfor må man finde i den betragtning, at en af de vigtigste forudsætninger for at skabe en dygtig lærer, i alt fald ved undervisning på et højere trin, er et virkeligt fyldigt kundskabsforråd at øse af, så at læreren har tilstrækkelige reserver til sin rådighed til at kunne undervise med virkelig overlegenhed og frihed og har mulighed for stadig at følge med i den videnskabelige litteratur på sit fagområde. Men medens man i ældre tid udelukkende byggede på universitetsstudiet, er der i løbet af dette årh. også kommet en teoretisk og praktisk *pædagogisk uddannelse* for gymnasieskolens lærere.

Allerede ved indførelsen af skoleembedseksamen i 1883 rejstes der på initiativ af Det pædagogiske Selskab krav om et halvt års kursus i teoretisk pædagogik og skolehygiejne og et halvt års kursus i undervisningsfærdighed; men det blev først gjort effektivt efter indførelsen af almenskoleloven af 1903, idet indtil da blot 2 års undervisningsvirksomhed kunne træde i stedet for det praktiske kursus. I almenskoleloven fastsloges det udtrykkeligt i § 22, stk. 4, at fra 1908 kunne ingen opnå ansættelse som lærer el. lærerinde ved statens højere almenskoler uden at have underkastet sig en prøve i pædagogik og undervisningsfærdighed. Udformningen af denne bestemmelse fulgte i kgl. an. af 6. juli 1905 med tilhørende bek. og cir., ved hvilke der anordnedes 1) et kursus i teoretisk pædagogik på 50 timer med undervis-

ning i opdragelsens teori, historie og kunst, suppleret med en kort oversigt over den danske skoles udvikling og ordning, 2) undervisning i skolehygiejne i 20 timer, 3) et kursus i praktisk undervisningsfærdighed under undervisningsinspektørens ledelse, meddelt ved skolerne og afsluttet med en 2-delt prøve, en »forprøve« efter et halvt års øvelse i at undervise under en faglærers vejledning, og en ansættelsesprøve efter 1 (senere 2) års prøvetid.

Disse krav gjaldt formelt kun lærere ved statens skoler, men udvidedes straks til også at gælde lærere ved private og kommunale gymnasieskoler. Nu er kravet om disse prøver ved de private og kommunale gymnasieskoler (og statsanerkendte studenterkursus) et led i vilkårene for opnåelse og bevarelse af eksamensretten.

Denne ordning bestod med mindre ændringer (i 1916, 1919 og 1927), indtil prøverne i teoretisk pædagogik og skolehygiejne nyordnedes ved kgl. an. af 28. juli 1944. I princippet har uddannelsen været den samme hele tiden; men i det enkelte blev kravene noget ændret. Det teoretiske kursus, der varer 1 semester, omfatter nu undervisning i: 1) pædagogikkens historie, både dannelses- og opdragelsesidéerne gennem tiderne og selve opdragelsens organisation, spec. den danske skoles tidligere og nuværende indretning (c. 20 timer), 2) pædagogisk psykologi, omfattende ikke alene børne- og ungdomspsykologi, men også hele den gren af den anvendte psykologi, der er pædagogisk orienteret (c. 40 timer), 3) metodik (c. 10 timer) og 4) skolehygiejne (c. 10 timer). Undervisningen i de to første discipliner meddeles af universitetslærere i faget og i skolehygiejne af en af undervisningsmin. dertil beskikket læge. Den nye undervisning i fagenes metodik og didaktik gives af de til undervisningsinspektionen knyttede faglige medhjælpere og har til formål at orientere kandidaterne i *alle* skolefagenes aktuelle problemer og deres stilling i skolen som helhed.

Vigtigst er det praktiske kursus, ved hvilket de unge cand. mag.'er i et skolehalvår følger og deltager i undervisningen i en gymnasieskole under øvede og erfarne læreres vejledning. De vejledes især i udvælgelse og tilrettelæggelse af undervisningsstoffet i en for de forskellige alderstrin afpasset skikkelse og vænnes i det hele til en god form for deres undervisning. Det kræves, at lærerkandidaterne deltager i undervisningen i 2 fag i mindst 12 timer om ugen.

Medens universitetsstudiet og den pædagogiske uddannelse således i almindelighed er helt adskilt, må det dog bemærkes, at der inden for den matematisk-fysiske faggruppe findes en særlig eksamensdel ved universitetet, hvor der eksamineres i kendskab til de forhåndenværende lærebogssystemers opbygning og principper, den s.k. »lærerprøve«.

Endelig kan det tilføjes, at man kan forberede sig til prøverne i teoretisk pædagogik og skolehygiejne ved selvstudium uden at deltage i kurserne, ligesom undervisningsmin. i særlige tilfælde kan dispensere fra deltagelse i det praktiske kursus; men prøverne er under alle forhold obligatoriske (dog kan sådanne, som har bestået lærereksamen ved seminarierne med mindst mg i pædagogik, fritages for prøverne i teoretisk pædagogik og skolehygiejne).

Ved »den højere skole« forstås foruden gymnasieskolen også mellem- og realskolen, både som led i folkeskolevæsenet og som selvstændig skoleform. Alt hvad der hidtil er sagt, gælder kun gymnasieskolen (gymnasier med tilhørende mellemskole og realklasse). Uddannelsen til undervisning i kommunale og private mellem- og realskoler er af mere broget karakter. Det sædvanlige er, at der til ansættelse her ligesom i folkeskolen kræves lærereksamen fra et seminarium, hvor den fornødne undervisning i pædagogik gives. Men derudover kræves almindeligvis — især i sprogene og i matematik — en supplerende uddannelse, der enten kan bestå i faglærereksamen, translatøreksamen el. oftest årskursus i forskellige fag på Statens Lærerhøjskole i Kbh. el. dermed ligestillet undervisning ude i landet. Uddannelsen suppleres også ofte på andre måder, ved udenlandsrejser og ved kortere universitetsstudier hjemme el. ude. En del cand. mag.'er har også fundet anvendelse i realskolen, især i tider med stærk overproduktion af kandidater, ligesom en del får ansættelse alene på grundlag af faglærereksamen, der foruden den faglige også omfatter en pædagogisk uddannelse.

Som helhed kan det siges, at uddannelsen til at undervise i den højere skole er grundig og forsvarlig, og der gives for alle kategorier af lærere stadig mulighed for videreuddannelse, hvilket benyttes i meget stort omfang. Ganske særlig må uddannelsen af lærere ved gymnasieskolerne betegnes som overordentlig dybtgående og effektiv: et mangeårigt akademisk studium (ofte med særlig studeret videnskabeligt speciale), suppleret med et halvt års uddannelse i pædagogikkens forskellige grene, hvortil endelig kommer et praktisk kursus i undervisningsfærdighed, der i almindelighed medfører påhøring af op imod et halvt hundrede timer i ens egne og enkelte i andre fag i forbindelse med daglig aktiv undervisning under kyndig vejledning gennem et semester i over 100 timer.

Litteratur: Henrik Bertelsen: Den akademiske Læreruddannelse (i Universitetet og Samfundet, 1929). Bet. afg. af det af undervisningsmin. under 12. dec. 1940 nedsatte udvalg til drøftelse af den fremtidige ordning af uddannelsen i teoretisk pædagogik og skolehygiejne for lærere ved statens højere almenskoler, 1944.

P. Kr.

Lærested. Det er en betingelse for, at et læreforhold kan indgås og lærekontrakt oprettes og godkendes, at den pågældende

virksomhed kan betragtes som et egnet l. Uden hensyn til, om læremesterens faglige kvalifikationer er i orden, må det nemlig kræves, at karakteren og omfanget af arbejdet på virksomheden — evt. tillige arten og antallet af de på denne værende maskiner — afgiver grundlag for, at lærlingen kan få en afrundet uddannelse inden for de discipliner, som lærlingen må have kendskab til for at kunne betragtes som udlært i faget. Det er de kontraktgodkendende myndigheder, der ved kontraktens godkendelse skønner, om virksomheden kan betragtes som et egnet l. I tvivlstilfælde vil den kontraktgodkendende myndighed forelægge sagen for vedkommende lærlingefællesudvalg. Dette kan imidlertid også selv tage initiativet på dette punkt, idet det i lærlingeloven er fastsat, at et lærlingefællesudvalg, hvis det finder, at en virksomheds forhold er til hinder for en forsvarlig oplæring, med 2/3 majoritet kan henstille til den kontraktgodkendende myndighed ikke at godkende lærekontrakter med den pågældende virksomhed; en sådan henstilling er den kontraktgodkendende myndighed pligtig at følge. I praksis har forholdene udviklet sig således, at lærlingefællesudvalgene i en række tilfælde vel har fundet en virksomhed egnet som l., men kun — efter udvalgets fagligt begrundede skøn — på betingelse af, at der sikres lærlingen en supplerende uddannelse på en skole el. i en anden virksomhed, el. at virksomheden ikke samtidigt beskæftiger mere end et bestemt fastsat antal lærlinge.

Indgreb over for uegnede l. har særligt haft betydning inden for metalindustrien, hvor en sådan indgriben i henh. t. overenskomstaftaler har været praktiseret siden 1929. I årene 1930—39 behandlede lærlingeudvalget således ialt 2498 sager af den omhandlede karakter, hvoraf 1333 i årene 1937—39 (efter den ny lærlingelovs ikrafttræden). I knapt 1000 tilfælde blev der nedlagt forbud mod lærlingeuddannelse, medens man i godt 500 tilfælde åbnede for lærlingeuddannelse på betingelse af, at lærlingen fik en supplerende uddannelse, ligesom man i nogle tilfælde har givet tilladelse til uddannelse af lærlinge på betingelse af en begrænsning af lærlingeantallet.

Undersøgelserne har i særlig grad koncentreret sig om cykle reparationsværksteder — som man siden midten af 30'erne systematisk har frakendt ret til oplæring — samt autoværksteder. Inden for disse 2 områder behandlede udvalget i tiden 1930—39 c. 1400 sager, hvoraf godt 600 sager fik det udfald, at lærlingeuddannelse blev forbudt, og knapt 500, at lærlingeuddannelse blev tilladt, men på betingelse af supplerende uddannelse.

Bortset fra metalindustrien har der fra de faglige udvalgs side kun i mindre omfang været udfoldet en sådan regulerende virksomhed. Iflg. en af socialmin. i 1942 foretagen undersøgelse skulle der således siden 1937 kun være nedlagt forbud mod lærlingeuddannelse i 150 tilfælde inden for samtlige fag bortset fra metalindustrien, og kun i godt 100 tilfælde er der sket betingede godkendelser af lærepladser (d. v. s. betinget enten af et begrænset antal lærlinge el. af supplerende uddannelse el. undervisning el. lign.). De fag, hvor indgrebene har været af nævneværdigt omfang, er frisørfaget, butikshandel- og kontorfaget, sadelmagere og tapetserere, kokke, cigarmagere og bogtrykkere.

H. B. og H. F.

Læretid. Det tidsrum, i hvilket en lærlings uddannelse skal vare, skal være angivet i lærekontrakten.

Ved lærlingeloven er der fastsat en bestemt almindelig grænse for l.s længde. L. må normalt ikke overstige 4 år og aldrig være længere end 5 år.

L. for det enkelte fag fastsættes med en minimums- og en maksimumslæretid af det pågældende lærlingefællesudvalg. I tilfælde af uenighed inden for udvalget fastsættes l. endeligt af lærlingerådet. Såfremt faglige hensyn taler derfor, kan arbejds- og socialmin. undtagelsesvis tillade, at maksimumslæretiden for et fagområde som helhed udstrækkes indtil 1 år udover den førnævnte normalgrænse af 4 år; sådan tilladelse er meddelt for c. 1/3 af fagenes vedkommende. De for de enkelte fag fastsatte l. er angivet i arbejds- og socialmin.s oversigt af 29. marts 1952 over lærlingelønninger og læretid m. v. I talrige tilfælde er l. fastsat med forskellig minimums- og maksimumslæretid, således at l. i det enkelte læreforhold uden hensyn til tidspunktet for indgåelsen kan afpasses til udløb ved en af det pågældende fags normale svendeprøveterminer. L. er ligeledes i talrige tilfælde fastsat således, at l. er kortere for lærlinge, der begynder uddannelsen f. eks. i 15—16 års alderen, end for lærlinge, der kommer i lære ved det 14. år. I praksis er der i visse tilfælde, f. eks. p. g. a. sygdom, skifte af lærested el. lign. særlige forhold, meddelt tilladelse til en forlængelse af l. udover det for vedkommende læreforhold efter de fastsatte regler gældende normale tidsrum. Der er mulighed for afbrydelse af l. i indtil 1 år med henblik på lærlingens deltagelse i teoretiske undervisningskursus.

Efter en af Det statistiske Departement udarbejdet oversigt over l.s længde iflg. 1704 for hovedstaden og 3317 for provinsen i 1940 afsluttede lærekontrakter inden for håndværk og industri var den gennemsnitlige l. 4,2 år i hovedstaden og 4,1 år i provinsen. Den almindeligste læretid var 4 år, idet 58 pct. af lærlingene i hovedstaden og 70 pct. af lærlingene i provinsen havde kontrakter, hvor l. netop var ansat til 4 år. 7 pct. af lærlingene havde en l. på under 4 år. Disse kortere l. findes navnlig inden for hatte- og buntmagerfaget og inden for skotøjsindu-

strien, hvor de fleste lærlinge har en l. på mindre end 4 år.

37 pct. af lærlingene i hovedstaden og 23 pct. af lærlingene i provinsen havde en l. på mere end 4 år.

De første 6 mdr. af l. anses som en gensidig prøvetid, i hvilken begge læreforholdets parter uden angivelse af grund, og uden at der derved opstår erstatningskrav, kan forlange lærekontrakten hævet. Prøvetiden kan ikke forlænges ved parternes aftale. I tilfælde, hvor l. må udstås på flere læresteder, vil der efter praksis kunne blive tale om prøvetid også på andre læresteder end det første. Prøvetiden udgør en del af l., og læreforholdet og den for dette fastsatte l. begynder således at løbe straks efter det tidspunkt, da pågældende som lærling begynder at arbejde i virksomheden.

L. udløber efter kontrakten uanset tidspunktet for aflæggelsen af svendeprøve. En læremester er ikke som almindelig regel forpligtet til at beskæftige lærlingen i det tidsrum, der evt. måtte forløbe ml. l.s udløb og svendeprøvens aflæggelse, men gør han det, er det antaget, at han er pligtig at yde lærlingen svendeløn i det omhandlede tidsrum, dog ikke under selve udførelsen af svendestykket.

H. B. og H. F.

Læretidsattest. Hvis en lærling vægrer sig ved at aflægge svendeprøve el. ikke består denne, skal læremesteren efter de derom fastsatte forskrifter udfærdige en attest, hvoraf det fremgår, at svendeprøve ikke er aflagt, og som iøvrigt kun må indeholde oplysning om, hvorlænge lærlingen har stået i lære. Om den udfærdigede attest skal indberetning afgives til lærlingerådet. S. også Lærebrev og Læretidsbevidnelse.

Litteratur: Handelsmin.s bek. nr. 372 af 17. dec. 1937.

H. B.

Læretidsbevidnelse. Såfremt et læreforhold ikke føres til ende, er lærlingen berettiget til af læremesteren at forlange en skriftlig bevidnelse af, i hvor lang tid læreforholdet har vedvaret, udfærdiget efter de derom fastsatte forskrifter. Om den udfærdigede bevidnelse skal indberetning afgives til lærlingerådet. S. Lærebrev og Læretidsattest.

Litteratur: Handelsmin.s bek. nr. 372 af 17. dec. 1937.

H. B.

Læreuddannelse i opdragelseshjem, s. Lærlingehjem.

Lærling (s. Lærlingeloven og Læreforhold). Den, som antages til at arbejde i en virksomhed, der omfattes af lærlingeloven, ved arbejde, der henhører under et lærefag (s. d.), er — såfremt han ved arbejdets påbegyndelse er under 18 år, el. der foreligger et fortsat læreforhold — at betragte som l. i lærlingelovens forstand, med mindre der foreligger en antagelse som specialarbejder. (S. Specialarbejdskontrakt).

Det er en betingelse for indtræden i et læreforhold, at pågældende er lovligt udskrevet af skolen og fyldt 14 år.

L. skal være læremesteren til medhjælp ved arbejdet i virksomheden, såvidt som hans evner rækker. Endv. skal l., uanset at positive bestemmelser herom ikke mere findes i l.eloven, efter forholdets natur vise troskab og ærbødighed over for læremesteren, der ligeledes har krav på lydighed fra l.s side og kan hæve læreforholdet, hvis l. gør sig skyldig i lydighedsnægtelse. Endelig har l. en vis pligt til at deltage i undervisningen i en anerkendt faglig skole. Derimod har l. ikke egentlig pligt til at gå op til svendeprøve (s. d.).

Det kan evt. ved l.evoldgift (s. d.) pålægges l. at yde læremesteren erstatning i tilfælde af ophævelse af lærekontrakten el. bortgang fra læren, ligesom l. el. dennes forældre kan straffes i tilfælde af l.s ulovlige bortgang af lære; derimod kan l., der uberettiget forlader læren, ikke længere bringes tilbage ved politiets hjælp. Om læremesterens pligter overfor l., s. Læremester.

H. B.

Lærlingeanvisning foregår som alm. arbejdsanvisning (s. d.).

Lærlingefællesudvalg. Medens tilsynet med lærlingeuddannelsen tidligere — efter laugsvæsenets tilbagegang (s. Læreforhold) — alene var henlagt til offentlige myndigheder, er der ved lærlingeloven af 1937 åbnet fagene en betydelig indflydelse på uddannelsen af lærlinge, dels gennem de faglige lærlingefællesudvalg, dels gennem lærlingerådet (s. d.).

Inden for ethvert fag, evt. branche, nedsættes der et fællesudvalg på mindst 4 medlemmer, hvoraf fagets arbejder- og arbejdsgiverorganisationer vælger lige mange; udvalget vælger selv sin formand, som dog i tilfælde af uenighed herom i udvalget udpeges af den faste voldgiftsret. Udvalgene kan sammenslutte sig i større udvalg. Der findes (1952) ialt 32 lærlingefællesudvalg, omfattende knapt 100 forskellige fag; inden for disse udvalgs områder findes der i en række tilfælde interne branche- el. fagudvalg, men det er de nævnte 32 fællesudvalg, der optræder overfor myndighederne og udøver de lærlingefællesudvalgene ved lærlingeloven tillagte beføjelser.

Udvalgenes opgave er at være rådgivende over for social- og handelsmin. og lærlingerådet m. h. t. alle spørgsmål vedr. lærlingeuddannelse og -beskyttelse. Iøvrigt skal udvalgene virke for de bedst mulige uddannelsesforhold og navnlig for, at alt arbejde, der naturligt henhører under lærlingeuddannelsen, inddrages under lærlingeloven. Udvalgene fastsætter den for de pågældende fag gældende læretid (s. d.) og kan derhos gøre indstilling om bindende uddannelsesregler for de under dem hørende fag samt kassere

læresteder som uegnede til oplæring (s. Lærested). Endv. udtaler udvalgene sig på begæring over for de kontraktgodkendende myndigheder vedr. spørgsmålet om, hvorvidt en person må betragtes som fagligt oplært i det pågældende fag, og i det hele virker udvalgene i praksis som rådgivende over for de kontraktgodkendende myndigheder. Udvalgene udpeger endelig skuemestre (s. d.) til bedømmelse af svendeprøver.

Der påhviler medlemmerne af lærlingefællesudvalgene tavshedspligt under strafansvar.

Litteratur: Arbejds- og socialmin.s oversigt af 29. marts 1952 over lærlingelønninger og læretid m. v. K. A. Hansen: Lærlingeloven i Praksis, 1942, s. 153.

H. B.

Lærlingehjem — lærlingeplejehjem. Ved opdragelsen af børn, der er anbragt uden for deres naturlige hjem, har oplæringen efter skolegangens ophør været et vigtigt spørgsmål. I de ældre opdragelseshjem for vanskelige børn fandtes enkelte værksteder, men disse gav ikke tilstrækkelige muligheder for forskellig oplæring. Anbringelse hos private mestre anvendtes også, men efterhånden blev det sjældnere og sjældnere, at en læremester ville yde lærlingen kost og logi. I Kbh. fandtes dog allerede fra 1882 et l. i N. Søgade, opr. af Foreningen til Lærlinges Uddannelse i Håndværk og Industri, men dette modtog kun lærlinge fra mestre, der var medlemmer af foreningen. Et nyt l. oprettedes af Foreningen 1904 i Rantzausgade. Først ved forsorgslovens § 157 blev der åbnet mulighed for anerkendelse af l. og lpl. Af l., der selv meddeler eleverne den faglige uddannelse, findes kun Seden l., der er oprettet af foreningen Ungdommens Vel i 1920 og modtager indtil 22 drenge over 14 år til oplæring i hånd- og maskinsnedkeri el. således, at de bor i hjemmet og går i lære hos private mestre i omegnen. Af lpl., der ikke selv giver eleverne faglig oplæring findes 13 for drenge og 1 for piger med ialt 472 pladser. Bortset fra de 2 ovennævnte hjem i N. Søgade og Rantzausgade er lpl. ret små. Disse hjem sørger for elevernes kost, logi, vask og vedligeholdelse af tøj, og for, at de passer deres lære og tekniske skole og giver dem iøvrigt en efter deres alder og andre forhold afpasset opdragelse. Lpl. anvendes særligt til sådanne elever, hvis frihed må være under en vis kontrol, el. hvis hjemlige forhold gør det umuligt at have dem hjemme. Da hjemmene før Den 2. Verdenskrig var kommet i økonomiske vanskeligheder indførtes ved tilskuds- og plejepengereglerne af 20. febr. 1939 en lign. ordning, som kendtes fra skole og ungdomshjemmene. Herved blev hjemmene væsentlig bedre økonomisk stillet; de er pligtige til hvert år at forelægge overinspektøren forslag til budget. Ifølge lov nr. 92 af 14. marts 1951 kan l., der drives af en anerkendt forening for børneforsorg el. er selvejende institutioner, få deres underskud dækket af staten. Anbringelse af elever i l. kræver tilladelse fra overinspektionen. Til enkelte børnehjem og optagelseshjem er knyttet afdl. for lærlinge, der er i lære uden for hjemmene.

O. Skj.

Lærlingeloven (s. også Læreforhold og Lærekontrakt). L. (lov nr. 120 af 7. maj 1937, jfr. lov nr. 286 af 18. juni 1951, § 24) indeholder de særlige regler, som her i landet er fastsat til regulering af læreforholdene. —

De første bindende regler for forholdet ml. læremester og lærling fandtes i laugenes vedtægter (laugsskråerne). Allerede i det 17. årh. greb regeringsmagten dog ind, idet de af laugene selv fastsatte regler ikke skønnedes tilstrækkelige, og foranledigede, at der udfærdigedes laugsskråer for håndværket såvel i Kbh. som i købstæderne med nærmere regler om de forpligtelser, der påhvilede læreforholdets parter. Disse regler uddybedes i senere forordninger. Efter den som følge af næringsloven af 1857 indtrådte svækkelse af laugenes betydning, som også gjorde sig gældende, for så vidt angik lærlingeuddannelsen, blev trangen til detaillerede bestemmelser fra det offentliges side imidlertid så stærk, at en i 1875 nedsat kommission bl. a. fik til opgave at udarbejde et forslag til en selvstændig lov om l. Dette forslag blev ophøjet til lov den 30. marts 1889, og denne lov var gældende indtil 1. maj 1922, da lov af 6. maj 1921 om lærlingeforholdet trådte i kraft. Sidstnævnte lov afløstes fra 1. okt. 1937 af den nugældende l. Kærnen i de nævnte love har været den samme, men i den gældende lov er reglerne såvel vedr. den beskyttelses- som vedr. den uddannelsesmæssige side af læreforholdene på grundlag af de i tidens løb indhøstede erfaringer på forskellig måde udbygget og systematiseret.

Det område, inden for hvilket l. kommer til anvendelse, fastsættes ved loven således, at enhver håndværker, industridrivende, handlende, beværter, gartner el. anden næringsdrivende (herunder næringsdrivende selskaber samt andels- og forbrugsforeninger), der antager en person under 18 år til at arbejde i sin virksomhed, er underkastet l.s bestemmelser. Loven omfatter således de personer el. virksomheder, som man almindeligt betragter som næringsdrivende, altså navnlig bedrifter inden for byerhvervene, samt udtrykkeligt gartneri, medens landbrug og fiskeri ikke henhører under loven. Loven kommer ikke blot til anvendelse, når en person antages til oplæring i et lærefag, men også når en person, uden at der træffes aftale om en faglig oplæring, antages til arbejde, der henhører under et lærefags område; en virksomhed, der beskæftiger sig med sådant arbejde, kan derfor normalt ikke antage en person under 18 år til beskæftigelse med det pågældende arbejde, uden at l.s regler kommer til anvendelse på forholdet. Loven finder også anvendelse på de af stat og kommune beskæftigede personer,

medmindre der foreligger en antagelse som tjenestemand. Det er en forudsætning for, at en person el. virksomhed kan beskæftige lærlinge, at *læremesteren* (s. d.) er fagligt oplært, og at virksomheden kan betragtes som egnet *lærested* (s. d.).

Loven kommer principielt ikke til anvendelse på personer, der ved aftalens indgåelse var fyldt 18 år; hvis pågældende før det 18. år har stået i lære i faget, således at der foreligger et fortsat *læreforhold* (s. d.), omfatter l. dog også dette fortsatte læreforhold. Endv. kommer loven ikke til anvendelse, når pågældende alene er antaget som bud, håndlanger el. lign. el. alene til udførelse af arbejder såsom pakning og ombæring af varer, som ikke falder ind under udøvelse af det pågældende fag. Ej heller kommer lovens regler i deres helhed (men vel for enkelte bestemmelsers vedkommende, således m. h. t. læretiden og m. h. t. uddannelsen) til anvendelse på læreforhold ml. forældre og børn; denne særlige undtagelsesregel — der f. eks. ikke gælder for læreforhold ml. plejeforældre og plejebørn — skyldes, at man er gået ud fra, at lærlingens interesser i al almindelighed som følge af parternes personlige forhold bliver tilbørligt varetaget, uden at særlige beskyttelsesregler er påkrævede. I de tilfælde, hvor ansættelsen p. gr. a. arbejdsdelingen på arbejdsstedet alene angår udførelsen af et vist specialarbejde, som ikke fordrer nogen uddannelse inden for det pågældende fag, el. hvor arbejdet består i udlevering af varer i forretninger, der p. gr. a. deres omfang og art ikke har mulighed for at give en faglig uddannelse, kommer kun de i loven indeholdte regler vedr. specialarbejdere (s. Specialarbejdskontrakt), men ikke lovens øvrige bestemmelser til anvendelse. Endelig kan der af arbejds- og socialmin. og handelsmin. fastsættes særlige regler for, i hvilket omfang l. skal komme til anvendelse m. h. t. 1) personer, der ikke er beskæftiget som lærlinge, men som i forbindelse med anden uddannelse søger at erhverve kendskab til dele af et fag, 2) personer med indskrænket erhvervsevne som følge af legemlige el. åndelige svagheder, el. som under børneforsorg er anbragt uden for hjemmet, samt 3) personer i fængsel; sådanne særlige regler er endnu ikke fastsat.

Loven indeholder regler om oprettelse af skriftlig lærekontrakt (om dennes oprettelse, godkendelse og ophævelse m. v., s. Lærekontrakt), om berettigelsen til at antage og oplære lærlinge (s. Læremester), om læretidens varighed (s. Læretid), om de økonomiske vilkår for læreforholdet og lærlingens ret til ferie med løn (s. Lærlingeløn) og om parternes gensidige forpligtelser (s. Læremester og Lærling). M. h. t. spørgsmålet om lærlingens daglige arbejdstid indeholder loven blot en bestemmelse om, at skoletiden samt den tid, i hvilken lærlingen arbejder på lærestedet, ikke må overstige den for de udlærte arbejdere sædvanligt gældende arbejdstid inden for vedkommende fag med mere end 1 time gennemsnitligt pr. dg. Iøvrigt indeholdes de nærmere regler for arbejdstiden for lærlinge under 18 år i lov af 18. apr. 1925 ang. børns og unge menneskers arbejde (s. Fabriklovgivningens beskyttelsesregler for unge menneskers arbejde i erhvervsvirksomheder). Denne lov er — ligesom det iøvrigt er tilfældet med l. — optrykt på de blanketter til lærekontrakter, som udleveres hos de kontraktgodkendende myndigheder. Udover det allerede anførte indeholder l. regler om lærlingens uddannelse (s. Læremester), om svendeprøve (s. d.), om lærlingevoldgift (s. d.), om straf for overtrædelse af lovens bestemmelser, navnlig m. h. t. oprettelse af lærekontrakt og m. h. t. uddannelsen (s. Læremester og Lærling), samt som anført regler vedr. de med fagligt arbejde beskæftigede specialarbejdere under 18 år og om tilsynet med lærlingeuddannelsen. Dette tilsyn hviler dels på lærlingens forældre el. værge, dels på de kontraktgodkendende myndigheder (s. d.), dels — og dette er et af de punkter, på hvilket loven af 1937 særligt har sat ind — på fagene selv gennem den virksomhed, som udøves af fagenes organisationer ved deres repræsentanter henh. i lærlingefællesudvalg og lærlingeråd (s. d.).

Derimod indeholder den gældende danske lærlingelov ikke — således som det andre steder er tilfældet og også har været det her — regler om lærlingetvang, d. v. s. regler, hvorved der pålægges mestrene inden for et fag en pligt til at beskæftige og oplære et vist antal lærlinge, f. eks. beregnet i forhold til antallet af svende i den enkelte virksomhed. Ej heller findes der i Danmark lovregler om lærlingebegrænsning, hverken for et fag som helhed el. for den enkelte virksomhed. (S. om praksis i sidstnævnte henseende: Lærlingeskala).

Lærlingeloven har ingen regler om udlån af lærlinge. I sådanne tilfælde påhviler ansvaret for lærlingens uddannelse læremesteren efter kontrakten, s. også Arbejde for andre mestre, og om flere lærlingeforhold s. Læreforhold, Lærested og Lærlingevoldgift. Ej heller har lærlingeloven regler vedr. lærlinges evt. optagelse i fagforening. Der påhviler ikke mesteren forpligtelser m. h. t. kontingentbetaling el. lign. i så henseende. På den anden side kan det ikke i lærekontrakten bestemmes, at lærlingen ikke må være medlem af faglige (el. politiske) foreninger.

Om tilgangen af lærlinge og bevægelserne i denne, s. Lærlingetilgangen.

Ungdomskommissionen har i sin betænkning om Ungdommen og arbejdslivet (1952) beskæftiget sig indgående med lærlingeforhold og stillet en række forslag til ændringer i lærlingeloven, bl. a. vedr. lærlinge over 18 år, fastsættelse af lærlingelønnen, arbejdstidsregler og ferieregler samt indførelse af dagskoler. Specielt for handels- og kontor-

faget har man foreslået en videre anvendelse af specialarbejdskontrakter, således at så at sige alle unge i dette fag fik en vis faglig uddannelse.

Litteratur: Danmarks Sociallovgivning 5. bd. s. 223 ff., 1923. K. A. Hansen m. fl.: Lærlingeloven i Praksis, 1942. Samme: Ministerielle Afgørelser ang. Lærlingeloven, 1943. Samme: Voldgiftskendelser i Lærlingesager, 1941. Arbejds- og Socialmin. statsvidenskabelige Konsulent: Lærlingetilgangen 1935—44 og årsagerne til dens bevægelser (Socialt Tidsskrift 1945). Ungdomskommissionens betænkning: Ungdommen og arbejdslivet, 1952.

H. B.

Lærlingeløn. Iflg. lærlingeloven (s. d.) skal de økonomiske vilkår, hvorunder lærlingen skal arbejde i læretiden, angives nøjagtigt i lærekontrakten. I tidligere tid er det ikke sjældent forekommet, at lærlingene ikke blot ikke fik løn, men at der endog blev ydet læremesteren vederlag for oplæringen. Efter lærlingeloven af 1937 må det antages, at en lærekontrakt ikke kan indeholde en bestemmelse om vederlag til læremesteren og næppe heller kan fastsætte, at der overhovedet ikke skal ydes lærlingen nogen løn (der bortses herved fra de særlige regler, der måtte blive fastsatte bl. a. m. h. t. lærlinge, der lider af åndelig el. legemlig svaghed, s. Lærlingeloven).

I de fag, hvor de pågældende arbejdsgivere og arbejdsorganisationer har fastsat en l. ved kollektiv overenskomst, skal mindst denne løn betales. I andre fag nedsættes der efter nærmere regler et nævn, som skal fastsætte lønnen for faget, hvilken løn herefter mindst skal betales; kun for de fags vedkommende, hvor sådanne nævn ikke kommer til enighed, gælder der ingen mindsteløn for lærlinge. I overensstemmelse med det således anførte gælder der nu for de aller fleste fag bindende regler for lønnen til lærlingene, således at der i det enkelte læreforhold ikke kan aftales en lavere — men vel en højere — løn end den i de pågældende lønregler fastsatte; disse regler er angivet i arbejds- og socialmin.s oversigt af 29. marts 1952 over l. og læretid m. v. Hvis læremesteren ikke betaler mindst den for faget fastsatte minimumsløn, ifalder han straf af bøde.

De i henh. t. de foran omtalte regler fastsatte mindstelønninger — der er meget forskellige for de forskellige fag — er fastsat enten som en ren kontant løn, i reglen jævnt stigende fra første til sidste læreår, el. som en pengeløn + kost og logi el. som kost og logi alene; hvis lærlingen har logi hos læremesteren (s. d.), skal dette være i overensstemmelse med de herom i lærlingeloven nærmere angivne regler. Læremesteren er pligtig i et vist omfang at yde lærlingen løn (kost og logi, evt. kostpenge) i tilfælde af lærlingens sygdom, dog ikke, hvis sygdommen er pådraget ved lærlingens eget utilbørlige forhold. Sygdom kan af læremesteren kræves godtgjort ved lægeattest.

Lærlingen har endv. krav på løn og evt. kostpenge under en årlig ferie af mindst 14 dages længde. Ferien skal gives i tiden ml. 1. maj og 15. sept.; dog kan lærlingerådet for et fag som helhed (ikke for enkeltvirksomheder) tillade, at den lærlingene indenfor faget tilkommende ferie gradueres, således at ferien i de første læreår bliver længere og i de sidste læreår kortere end 14 dg., samt at ferien i faget lægges uden for tiden 1. maj—15. sept. En lærling har allerede i sit første læreår krav på ferie uden h. t. længden af den forløbne læretid, men lærlingen har inden for f. eks. 4 års læretid i intet tilfælde krav på mere end 4 ferier med løn, og der tilkommer ikke en lærling feriegodtgørelse i henh. t. ferieloven for nogen del af læretiden; der kan således ved en lærlings udlæring forekomme et tidsrum, hvor pågældende ikke kan holde ferie med løn, idet han endnu ikke efter sin udlæring har erhvervet ret hertil efter ferieloven (s. d.).

Loven indeholder ingen bestemmelser om dyrtidstillæg til lærlingene; i en række fag er der dog fastsat bestemmelser om et sådant tillæg. I visse fag har lærlingene adgang til fortjeneste ved akkord udover den fastsatte løn. Læremesteren kan næppe foretage fradrag i lærlingens løn som følge af skader, som lærlingen ved uheld har forvoldt under sit arbejde. Under indkaldelse til militærtjeneste har lærlingen næppe krav på løn, og det må afhænge af det pågældende fags sædvaner m. v., om han har krav på løn for perioder, hvor han ikke udfører arbejde f. eks. p. g. a. vejrliget. Rene lønkrav må indbringes for domstolene og ikke for lærlingevoldgiftsretterne.

De laveste overenskomstmæssige lærlingelønninger finder man inden for bygningssnedkerfaget (i Kbh. 360 kr. i 1. læreår, 830 i 5. (sidste)), skomagerfaget (470 kr. i 1. læreår, 1040 kr. i 4. (sidste)) og frisørfaget (420 kr. i 1. læreår, 1090 kr. i 4. (sidste)), og de højeste lærlingelønninger findes inden for de forskellige lærlingegrupper under slagterfaget (1950: 1890 kr. i 1. læreår, 2560 kr. i 4. (sidste)). Som anført er de fastsatte lønninger mindstelønninger, således at lærlingene har mulighed for i visse tilfælde at tjene mere end det anførte, dels i sådanne virksomheder der ikke er dækkede af overenskomstmæssige aftaler, dels ved deltagelse i akkord.

Læremesterens økonomiske forpligtelser inden for lærlingeforholdets ramme består — udover pligten til at yde lærlingen fagets mindsteløn — i at betale for lærlingens deltagelse i den faglige undervisning og for de hertil fornødne rekvisitter og undervisningsmaterialer, at udrede udgifterne ved lærlingens aflæggelse af svendeprøve og at betale lærlingens syge- og invalideforsikringspræmie.

Ungdomskommissionen har i sin betænkning om Ungdommen og arbejdet foreslået, at den minimale lærlingeløn fastsættes således at den 1.) i det første læreår så nært som muligt svarer til den udgift, et hjemmeboen-

de barn i lære normalt medfører for en arbejderfamilie (med fradrag af børnetilskud m. v.), 2.) stiger gradvis svarende til de stigende færdigheder, og 3.) i det sidste læreår svarer til arbejdets værdi. Samtidig må der tages hensyn til, at lønnen for læretiden som helhed svarer til den arbejdsydelse, som lærlingen erlægger.

Litteratur: Ungdomskommissionens betænkning: Ungdommen og arbejdslivet, 1952. H. B. og H. F.

Lærlingeplejehjem, s. Lærlingehjem.

Lærlingerådet. Ved lærlingeloven af 1937 blev der skabt grundlag for en afgørende indflydelse på lærlingeuddannelsen fra fagenes side, dels gennem nedsættelsen af faglige udvalg for de enkelte fag (s. Lærlingefællesudvalg), dels gennem oprettelsen af et l. L. består af en af kongen udnævnt formand samt af 6 arbejdsgiver- og 6 arbejderrepræsentanter, der er udpeget af de store fag- og erhvervsorganisationer. Der sidder endv. i rådet repræsentanter for arbejds- og social- og handelsmin., hvorhos direktørerne for tilsynet med håndværker- og handelsskoleundervisningen har sæde i rådet. Kun formanden og rådets faglige medl. har stemmeret.

L. er rådgivende for ministerierne i spørgsmål vedr. lærlingeuddannelsen. Det skal virke for, at formålene med lærlingeloven fremmes, og kan over for regeringen fremsætte ønsker og forslag vedr. lærlingelovgivningen.

Iøvrigt kan l. fastsætte læretid (s. d.) og uddannelsesregler; indberetninger vedr. udfærdigede svende- og lærebreve samt læretidsattester el. -bevidnelser skal indsendes til rådet, der optager indberetningerne i sit kartotek og i påkommende fald kan give udskrifter heraf. Rådet udtaler sig i reglen kun over for ministerierne og modtager el. besvarer normalt ikke forespørgsler fra private. H. B.

Lærlingeskala. Ved l. forstås en ved overenskomst el. ved lov gennemført regulering af lærlingeantallet i forhold til antallet af svende beskæftiget i den pågældende virksomhed. I Danmark findes der ingen love el. offentlige forskrifter, der regulerer antallet af lærlinge inden for en virksomhed. Derimod er der på forskellige tidspunkter gennem kollektive overenskomster indført l. inden for 29 af ialt 133 lærefag (1951). De vigtigste af disse er bagerne, slagterne, murerne, tømrerne, typograferne og butiksfagene.

I bager- og konditorfaget, der en overgang før krigen var stærkt overfyldt som følge af for stor lærlingetilgang, har l.-en formentlig bidraget til en betydelig reduktion af lærlingetilgangen.

Som eksempel på en overenskomstmæssig l. skal anføres den i bogtrykfaget i provinsen gældende: Faglærte bogtrykkere, der ikke beskæftiger udlærte typografer, må ikke antage mere end 1 lærling — iøvrigt gælder følg. skala:

1 typograf	ikke over	1 lærling
2—3 typografer	—	— 2 lærlinge
4—5 —	—	— 3 —
6—9 —	—	— 4 —
10—15 —	—	— 5 —
over 15 —	—	— 6 —

I trykkerier, hvor der udelukkende udføres avisarbejde, må kun antages 1 lærling for hver 5 typografer.

Ungdomskommissionen har 1952 foreslået, at lærlingerådet el. arbejdsmarkedskommissionen følger udviklingen i lærlingetilgangen bl. a. m. henblik på betimeligheden af lærlingeskalaerne.

Litteratur: Ungdomskommissionens betænkning: Ungdommen og arbejdslivet, 1952. Centralarbejdsanvisningskontorets undersøgelse nr. 36: Lærlingeskalaer, 1951. H. F.

Lærlinges sygekasseforhold. Iflg. lærlingeloven af 7. maj 1937 § 9, stk. 1 (s. d.) skal læremesteren påse, at lærlingen er medlem (hvilket forstås som nydende medlem) af en anerkendt sygekasse. Medens den normale regel er, at unge mennesker under 18 år kun kan optages i sygekasse, såfremt deres forældre er ubemidlede i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i), anses lærlinge for berettigede til optagelse uafhængigt af forældrenes økonomiske forhold. Er lærlingen selv »bemidlet« kan han ikke optages i sygekassen, og der menes ikke at være pligt for mesteren til at holde en sådan lærling forsikret i en fortsættelsessygekasse (s. d.). Ifølge lærlingelovens § 1, stk. 3, nr. 4, finder lovens bestemmelser om oprettelse af lærekontrakt ikke anvendelse, når læreforholdet indgås ml. forældre og børn. I så fald skal læremesteren (faderen) ikke påse, at lærlingen er sygekassemedlem.

Læremesteren er ikke berettiget til ved iagttagelsen af lærlingelovens nævnte forpligtelse at kræve, at lærlingen skal være medlem af en bestemt sygekasse og udtræde af sygekasse, som han allerede måtte være medlem af ved lærlingeforholdets påbegyndelse. Det er nemlig lærlingen og dennes værge, der træffer bestemmelse om, af hvilken sygekasse lærlingen skal være medlem. Omkostningerne ved sygekasseforholdet (herunder den del af sygekassekontingentet der vedr. begravelsesforsikring) samt ved lærlingens invalideforsikring skal i henh. t. lærlingelovens § 9 udredes af læremesteren. Såfremt lærlingen allerede er i sygekasse og i denne har sikret sig en bestemt dagpengehjælp, kan læremesteren ikke efter lærlingeforholdets indgåelse kræve hjælpen nedsat for derved at opnå et lavere sygekassekontingent. Læremesteren er ikke pligtig at udrede afgiften for sygesedler o. lign. (s. Lægehjælp fra sygekasse).

Sygekasserne i hovedstaden har den ordning, at lærlinge, der i henh. t. lærlingeloven i sygdomstilfælde har ret til fuld løn i 3 mdr., betaler samme medlemsbidrag som medlemmer, der *ikke* har sikret sig pengehjælp, men desuagtet — hvis de er sygemeldt efter de

nævnte 3 mdr.s forløb — har ret til en daglig pengehjælp af indtil 1 kr. pr. dg. Ønsker de at sikre sig højere pengehjælp, må de betale 20 øre mdl. for hver krone, de sikrer sig udover 1 kr.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 216 og 233, 1945. K. A. S.

Lærlinges Uddannelse i Håndværk og Industri, Foreningen til. Stiftet 1874 af en kreds af håndværksmestre med det formål at fremkalde en bedre uddannelse for håndværks- og industrilærlinge, at støtte de udlærte i deres videre uddannelse og at fæstne forholdet ml. arbejdsgiverne og lærlingene m. v. Foreningen, til hvilken er knyttet en sygekasse, driver bl. a. 2 lærlingeplejehjem, opr. 1882 og 1904; ansøgning om optagelse på disse hjem sendes til foreningens kontor, N. Søgade 9 a, Kbh. K. Endv. yder foreningen beklædnings- og anden hjælp, herunder til videre uddannelse til lærlinge under foreningen og foretager lærlingeanvisning i samråd med laug og mesterforeninger og de faglige fællesudvalg. H. B.

Lærlingetilgangen. Udviklingen i l. siden 1931 fremgår af nedenstående oversigt over det årlige antal godkendte lærlingekontrakter, idet de godkendte kontrakter er henført til det år, inden for hvilket det pågældende læreforhold er påbegyndt, dog med undtagelse af kontrakterne for Kbh. og Frederiksberg i årene 1931 og 1936, hvor man har måttet anvende tallene for godkendelser inden for de respektive finansår.

Læreforholdet påbegyndt i	Håndværk og industri	Handels- og kontorfag	Ialt
1931	7587	2294	9.881
1936	9487	3622	13.109
1939	7169	3687	10.856
1940	5021	2587	7.608
1941	7037	3001	10.038
1942	7844	3426	11.270
1943	8554	3824	12.378
1944	6640	3583	10.223
1945	8399	4293	12.692
1946	13214	6573	19.787
1947	12339	6000	18.339
1948	12931	5743	18.674
1949	11726	6027	17.753
1950	12460	6396	18.856

Som det fremgår af ovenstående tabel, har l. været udsat for ret stærke bevægelser. Fra et foreløbigt højdepunkt i 1936 med ialt c. 13.100 godkendte kontrakter faldt antallet af lærlinge indtil det i 1940 nåede et minimum på ialt c. 7600 kontrakter, svarende til 21 % af de 14-årige drenge og 3 % af de 14-årige piger. Årsagerne til denne nedgang har været undersøgt af arbejds- og socialmin., som nåede til det resultat, at lærlingetilgangen var stærkt afhængig af den samlede beskæftigelse i faget. Den stærke nedgang i antallet af lærlinge spec. inden for håndværk og industri fra 1936 til 1939 kunne dog ikke helt forklares ved bevægelser i beskæftigelsen, men måtte tildels forklares ved gennemførelsen af lærlingeloven i 1937. Den i loven indførte forkortelse af læretiden

i forbindelse med en mindre stigning i mestrenes omkostninger skabte en tendens til, at nettooverskuddet ved at uddanne lærlinge blev mindre end før lærlingelovens ikrafttræden, hvilket i nogen grad kan have virket hæmmende på mestrenes lyst til at antage lærlinge. I samme retning virkede formentlig de fastere rammer, lærlingeuddannelsen ved den nye lov blev bragt ind i, og som må påregnes at have ramt de ineffektive uddannelsessteder. Endelig har antagelig den meget stærke agitation imod loven navnlig i de første år efter dens ikrafttræden virket hæmmende på antagelse af lærlinge.

Nedgangen efterfulgtes af en opgang indtil 1943 og derefter af en mindre nedgang i 1944, som sikkert skyldtes de særlige forhold i krigens sidste år. Fra 1945 har lærlingetallet været meget højt, kulminerende i 1946 med omtr. 20.000 lærlinge, hvad der svarede til 55 % af de 14 år. drenge og 12 % af de 14 år. piger. Årsagen til denne stigning er formentlig først og fremmest det høje stabile beskæftigelsesniveau.

Tilgangen af lærlinge veksler således ret betydeligt og synes at være meget følsom overfor bevægelser i beskæftigelsen og de øjeblikkelige økonomiske vilkår iøvrigt, men også over for forventningerne om fagets fremtid.

Litteratur: Lærlingetilgangen 1935—1944 (Socialt Tidsskrift 1945). H. F.

Lærlingevoldgift. Tvistigheder, der opstår ml. en læremester og en lærling vedr. lærlingens uddannelse og svendeprøve, herunder hans deltagelse i den faglige undervisning, og vedr. ophævelse af lærekontrakten, samt spørgsmålet om erstatning i tilfælde af, at læremesteren har forsømt at oprette lovlig lærekontrakt — men ikke rene lønkrav, som henhører under de almindelige domstole — afgøres ved voldgift, med mindre parterne enes om en anden fremgangsmåde.

L.sretten består af vedkommende politimester — i Kbh. en af magistraten valgt person — som formand samt 2 af hver af parterne valgte myndige personer, der er oplært i pågældende fag. Den, der ønsker voldgift afholdt, skal henvende sig til vedk. formand. Der er af socialmin. fastsat nærmere regler for lærlingevoldgiftens virksomhed, bl. a. om, i hvilke tilfælde en person er afskåret fra at tiltræde voldgiften p. g. a. sit forhold til sagen el. dens parter, om personlig mødepligt for parterne og om afslutning af forlig for voldgiftsretten. L. medfører ikke udgifter for parterne bortset fra evtl. befordringsudgifter for vedk. parts voldgiftsmænd.

Voldgiftsrettens afgørelser er endelige og bindende og træffes ved stemmeflerhed. De kan gå ud på ophævelse af kontrakten, og der kan tillægges den skadelidte part erstatning, hvorimod voldgiftsretten ikke kan pålægge bøder. Har en lærling haft flere læresteder, undersøger voldgiftsretten, hvem af

læremestrene der bærer ansvaret for lærlingens evtl. mangelfulde uddannelse. Dens afgørelser kan eksekveres som domme.

Litteratur: Socialmin.s Bek. nr. 255 af 14. maj 1940. H. B.

Læsealdre er de forskellige mere el. mindre fast afgrænsede perioder i børns læseinteresser, som Charlotte Bühler i forskellige mindre arbejder væsentligst på grundlag af en enquêteundersøgelse i Wien har kaldt: 1) *Struwwelpeteralter* (bastianalder), som angives til 3—4 års alderen, og hvis bøger har emner fra barnets hverdagsliv med et let moraliserende indhold. 2) *Märchenalter* (eventyralder) til 9 års alderen, hvor den aldeles overvejende interesse iflg. Ch. B. er eventyr (først og fremmest de Grimmske) hvorefter kommer 3) *Robinsonalter* (robinsonalder), som karakteriseres gennem en større interesse for omverdenen i videre forstand. Noget løsere angivet er de flg. »aldre« med interessen samlet om henh. Sagen (sagn), Abenteuer (spændende fortællinger) og faglig betonet litteratur.

Da der så vidt vides ikke foreligger nogen dokumenteret fremstilling af den Bühlerske undersøgelse, der omfattede 8000 personer af begge køn i alderen 8—20 år, er det svært at sige, hvor megen vægt der kan lægges på resultaterne. Andre undersøgelser viser i meget grove træk en lign. udvikling, men særlig eventyralderen synes at variere meget med miljøet og mængden af anden egnet læsning til det pågældende trin, således at den i dårligt socialt miljø har en meget større udstrækning end i bedrestillede lag. Det spiller her en rolle, at eventyrene kan overleveres mundtligt i mangel af trykte bøger. Udviklingen af den moderne billedbogslitteratur vil sikkert også gøre sit til at forandre billedet for de yngste aldersklassers vedkommende. (Se også Børnebøger).

Litteratur: Leiv H. Wettre: Leseinteresser i Gymnasalderen, 1942 (med litteraturfortegn.) Ch. Bühler: Das Märchen und die Phantasie des Kindes, 3. opl. 1929. Samme: Kunst und Jugend, 1926. L. M. Terman and M. Lima: Childrens Reading, 1931, 2. ed. 1935. Karl Bruhn: Från Prinsessan Snövit till Kavaljererna på Ekeby, 1944. Helga Mollerup: Børns yndlingsbøger, 1947. Lorentz Larson: Ungdom läser, 1947. T. Gregersen: Hvad vil børnene læse om? (Unge Pædagoger, Specialnr. D, 1952). T. Gr.

Læseblindhed, s. Ordblindhed.

Læseinteresser, s. Læsealdre.

Læseklasser, særklasser indenfor folkeskolen for læseretarderede (herunder ordblinde) børn; er oprettet ved flere kommunale skolevæsener. De første her i landet blev opr. af Kbh.s kommunale skolevæsen i 1935. I klasserne sidder kun normalt begavede og velbegavede læseretarderede børn. Der er kun et lille antal børn i klasserne. I dansk arbejdes der på en spec. måde (s. Ordblindeundervisning). I regning og alle andre fag lærer børnene det samme som børnene i de almindelige klasser. Når børnene har indhentet deres jævnaldrende i dansk, flyttes de tilbage til de almindelige klasser. Kr. Th. J.

Læseprøver bruges til at få et overblik over en persons stave- og læsefærdighed. Hans standpunkt kan fastslås ved sammenligning med de normer, som er beregnet ved en forudgående standardisering på et stort antal individers stave- og læsefærdighed. På grundlag af en diagnostisk betragtning af personens læseteknik, læsetid og fejlarter sammenholdt med en række andre kriterier kan det evtl. fastslås, om vedk. (barn el. voksen) er ordblind el. bare læseretarderet.

L. indeholder prøver på bogstav- og tallæsning, auditiv stavning, visuel stavning, læsning af usammenhængende ordrækker og meningsfulde tekster af forskellig sværhedsgrad samt skrivning af diktater af forskellig sværhedsgrad. Kr. Th. J.

Læsepædagoger, Landsforeningen af, s. Ordblindeinstitutter.

Læseretardering, forsinkelse i tilegnelsen af stave- og læsefærdighed. S. Læsevanskeligheder.

Læsesal. De fleste folkebiblioteker i købstæderne har foruden udlånet en læsesal, hvor der findes en samling håndbøger i de forskellige emnegrupper. L.s bogbestand kan ikke hjemlånes, og benytteren har derved garanti for, at han på l. altid kan finde den bog hjemme, han skal bruge. Foruden håndbøger findes en samling tidsskrifter fremlagt og undertiden også dagblade. Dog er det blevet almindeligt i mange store nye biblioteksbygninger at give plads for en særlig avislæsesal. Hvis personalet ved biblioteket er stort nok, er de bibliotekarer, der holder opsyn på l. og vejleder publikum, specialiserede i dette arbejde. I mindre biblioteker passer udlånspersonalet også l. De videnskabelige biblioteker har i høj grad brug for l. til benytternes studier, der kan kræve brug af en større samling bøger på een gang. Den største videnskabelige l. i Danmark findes på Det Kgl. Bibliotek. M. I.

Læsestil er en form for dansk stil, der har til formål at opøve eleven i at gengive en læst tekst — i modsætning til genfortællingen, hvor eleven hører den tekst, der skal gengives. Teksten, der som regel danner en afsluttet fortælling, skal gengives i sin helhed og så nøjagtigt som muligt, hvilket krav gør l. til en hukommelsesprøve. Herved adskiller l. sig fra referatstil, hvor hukommelsesarbejdet er trådt stærkt i baggrunden til fordel for den tænksomme læsning, der er nødvendig for tekstens sammendragning, og til fordel for en mere selvstændig sprogform. J. N.

Læsestue, faglokale i skolen rummende de håndbøger (og klassesæt), der danner grundlaget for skolens læsestuearbejde.

Den første l. her i landet opr. 1919. I 1950 findes l. ved alle kommuneskoler i Storkøbenhavn samt i 20 købstæder (i alt 62 l.).

L., der bør være centralt beliggende, helst i en af skolens nederste etager, bør monteres med løse borde og stole, enten tomandsborde med samme front el. firemandsborde, hvor eleverne sidder to og to overfor hinanden. Reolerne må helst ikke være mere end ca. 150 cm høje, og hvert reolfags bredde bør ikke overstige 90 cm. I l. bør der være et praktisk indrettet arbejdsbord til lederen og helst et par skabe til ukatalogiserede bøger, bogsæt, børnenes arbejdsmateriale o. lign. samt en opslagstavle. Hertil kommer, hvis l. er åben i fritiden, en reol til tidsskrifter, og hvis der er adgang for de mindste elever tillige en billedbogsreol.

Det er vigtigt, at lokalet ved sin udsmykning og ved den orden, der hersker, gøres til et hyggeligt og tiltalende sted, hvor børn gerne vil færdes.

Bogbestand. Kernen i l.s bogbestand danner samlingen af håndbøger og anden faglitteratur i tilknytning til undervisningen samt skolens klassesæt (s. »Skolelæsestuens vigtigste Håndbøger« og »Klassesæt« samt »Landsbyskolens Bogreol« udg. af Danmarks Skolebiblioteksforening og Skolebiblioteksforeningen af 1917, (1940)). I mange læsestuer findes desuden en samling læsebøger, der indeholder meget brugeligt stof, der dog bør katalogiseres (s. »Emnekatalog over danske Læsebøger« 1945), samt en småtryk-samling, hvis katalogisering ikke behøver at være særlig grundig. En billedsamling vil ofte kunne nyttiggøres i undervisningen.

Hvis l. er åben i fritiden, må bogbestanden suppleres med flg. grupper: Bøger om børns fritidsinteresser, en mindre samling skønlitteratur, de vigtigste blade og tidsskrifter samt, hvis også de mindste elever har adgang, en samling billed- og småbørnsbøger. Af hensyn til de elever, der ønsker at læse lektier kan det være praktisk at have — på en særlig hylde — et ekspl. af de på skolen brugte lærebøger.

Kataloger: Udover det af loven krævede systematiske katalog bør findes alfabetisk forfatter-, titel- og emnekatalog, alle på kort. De alf. kataloger er i regelen ordnet som ordbogskatalog (s. Bibliotekstekniik). Af ganske særlig betydning for læsestuens brug er emnekataloget, og analyser spiller en større rolle end i et bibliotek for voksne.

Klassificeringen af bogbestanden bør være den samme som i folkebibliotekerne (decimal-klassedelingen), dog mindre findelt end i de store biblioteker.

Brugen i undervisningen. L. bør kun benyttes til sit egentlige formål, ikke som alm. klasseværelse. Det vil være naturligt, at de største klasser har et par timer ugl. henlagt til l., så at l.arbejdet indgår som et naturligt led i deres timeplan, og så de bliver fortrolige med l.s bogbestand og dens opstilling samt med l.s kataloger. L.s bøger bør dog også kunne anvendes i andre skolelokaler; dette gælder navnlig klassesættene, der bruges flittigt overalt i skolebygningen, men også bøger fra den egentlige håndbogssamling bør kunne benyttes udenfor l.

L. i fritiden. I stigende grad åbnes l. i fritiden for skolens elever (ang. statstilskud til dette arbejde s. Undervisningsmin. bek. af 27. dec. 1950 par. 5 stk. IV g). Børnene har i denne fritidsvirksomhed naturligvis lov til at beskæftige sig med, hvad de har lyst til. En del elever kommer på l. for at læse lektier (de mangler måske plads og ro derhjemme). Andre arbejder med forskellige opgaver i tilknytning til undervisningen el. læser om emner, der har været berørt i timerne. En del elever beskæftiger sig med en el. anden hobby el. læser i de fremlagte blade el. i l.s lille samling af skønlitteratur.

Litteratur: K. Kastberg: Hvorledes bør et Skolebibliotek indrettes? 1939 (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer XV). Johs. Nielsen: Skolelæsestuen i Fritiden. Udg. af Folkebibliotekernes bibliografiske kontor. 1944. Biblioteksårbog 1944 s. 60—62. J. N.

Læsestuearbejde, en undervisningsform, der — foruden skolens almindelige formål: Tilegnelsen af kundskaber og færdigheder — har det særlige formål at opøve eleverne i selvstændig brug af bøger, og som i dette arbejde inddrager andre bøger end det pågældende fags lærebøger.

Denne arbejdsform, der må ses som et udtryk for arbejdsskoleidéen, har fået sit navn, fordi den bedst lader sig praktisere på en læsestue, men det bør understreges, at den kan udøves overalt, hvor man har en lille bogsamling til rådighed.

Allerede i de første skoleår kan grunden lægges til det egentlige l., der naturligvis må være forbeholdt de højere klasser. I de mindste klasser er der ofte lejlighed til alfabetiseringsøvelser, og så tidligt som i 3. kl. kan man lære eleverne at bruge indholdsfortegnelse og register (i læsebog, sangbog, salmebog); senere vil skoleordbogens brug komme til. Disponerende og forklarende læsning vil også virke som en forberedelse til l.

I de større klasser, som ofte har et par ugtl. timer på læsestuen, begynder så det egentlige l. der i regelen indledes med en *indførelse i læsestuen,* hvor eleverne gøres bekendt med princippet for bøgernes opstilling og brugen af katalogerne samt indøves i at anvende de alm. opslags- og andre håndbøger (s. Bibliotekskundskab).

Efter et sådant indledende kursus går man over til at bruge læsestuens bøger i undervisningen.

L. bruges ikke blot i tilknytning til skolens almindelige fagdelte undervisning, også i emneundervisningen spiller denne arbejdsform en stor rolle, ligesom den med fordel kan anvendes i forbindelse med lejrskole, museumsbesøg, skoleradio, film og skolescene (s. Fredebo og Morsing: Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug, 1942, s. 120 ff.).

L. kan anvendes både ved klasseundervisning og ved gruppe- og individuel undervis-

ning og ved kombinationer af disse metoder. Det er således muligt at gennemgå det samme stof med alle klassens elever, men at lade stoffets behandling afhænge af de enkelte børns evner og arbejdstempo (s. Johannes Vejlby: Klassesættenes Anvendelse (i Fredebo og Morsing, s. 63—68)).

Arbejdets tilrettelæggelse. Når en lærer har bestemt sig til at behandle et emne i l.s form, må han først samle det læsestof, han skal bruge dertil. Det vil være naturligt, at han begynder med at gennemgå læsestuens kartotek for at se, hvad der findes af brugeligt materiale. Læreren vil også tit med fordel kunne undersøge folkebibliotekernes kataloger (både det stedlige biblioteks og fælleskatalogerne) samt de boglister, der er udg. af Skolebiblioteksforeningen af 1917. I mange håndbøger og anden faglitteratur vil der endv. være værdifulde litteraturhenvisninger, ligesom de almindelige bibliografiske hjælpemidler ofte kan benyttes med udbytte. De forskellige samlinger af bogopgaver vil også i mange tilfælde vise vej til egnet litteratur.

Stoffets behandling. Når læreren således har samlet stof —idet han kun medtager det, der er skrevet således, at det ligger inden for børnenes fatteevne — melder sig spørgsmålet om, hvorledes stoffet skal behandles.

Selv om en del af det stof, man beskæftiger sig med i den udvidede læsning (f. eks. visse sider af skønlitteraturen, navnlig den lyriske poesi) ikke bør gøres til genstand for nogen behandling — måske udover en ganske uformel samtale ml. lærer og børn — så vil det dog være almindeligt, at det læste stof underkastes en el. anden behandling.

Det vil i hvert fald være naturligt, at læreren stiller eleverne en række kontrolspørgsmål — enten mundtlig el. skriftlig — for at sikre sig, at de har forstået det læste. Disse spørgsmål kan for øvrigt formes således, at deres besvarelse giver et resumé af det læste; en sådan spørgsmålsbesvarelse er en elementær form for bogopgave.

Foruden de mange vanskelige former for bogopgave kan stoffet behandles i læse- og referatstile, ligesom elevforedrag på de ældste klassetrin kan inddrages i undervisningen.

Ved stoffets behandling vil der ofte være lejlighed til at anvende tegning, grafisk fremstilling (evt. med regning) og opslagsøvelser.

Elevopgaver. Når læreren har fundet sit stof og bestemt sig for behandlingsmåden, må han gå i gang med at udforme elevopgaverne. Her kan han ofte have nytte af de foreliggende *opgavesamlinger,* hvoraf de vigtigste skal nævnes: Jørgen Banke og S. P. Fredebo: Opgaver til Faglig Læsning. Rolf Biilmann m. fl.: Bogopgaver 1—3, 1929—33 (med lærerens hefte). Chr. Krog Clausen m. fl.: Opgaver til Brug i Skolelæsestuen 1—2, 1929—31. Læsestueopgaver i geografi, naturhistorie og historie for eksamensmellemskolen. Udarbejdet af skolebibliotekarer ved Frederiksberg skolevæsen, 1948—52, 1—3. *Religion:* K. Frigast-Hansen: Apostlenes Gerninger 2. udg. 1935. H. P. Hansen: Evangelierne 1—2, 1935—39. Læsestueopgaver i kristendomskundskab for eksamensmellemskolen III og IV klasse udarbejdet af skolebibliotekarer ved Frederiksberg skolevæsen, 1950. *Dansk:* J. Møller-Laustrup: Udvidet Læsning i Tilknytning til Børnenes danske læsebog IV, V og VI 1928. Flere af de nyere læsebogssystemer. Blomquist og Bahne Jensen: Opgaver til skriftlig Dansk for Folkeskolens ældste Klasser. Lærerens Hæfte 1935. Elevens Hæfte 1941. Math. Christensen m. fl.: På egen Hånd 1936. Flere af de nyere stilsystemer (s. endv. under Referatstil). *Historie:* R. Claudi-Hansen og H. C. Rosted: Arbejdshæfte til Vort Folks Historie 1—2, 1938—39. A. Falk: Arbejdshæfte til Verdenshistorie 1—2, 1935—39. Aage Jacobsen: Arbejdsopgaver i Verdenshistorie 1932. Th. Nørlyng og Aage Jacobsen: Børnenes Danmarkshistorie. Arbejdsopgaver nr. 2—3, 1928—29. *Geografi:* Magnus L. Mikkelsen: Danmarks Næringsveje. Elevens Arbejdshæfte 1938. Axel Nielsen: Geografisk Tegne- og Arbejdsbog 1—3, 1937—40. Th. Nørlyng: Opgavesamling til »Læsning til Geografitimen«. 1930. *Naturhistorie:* Ernst Müller og Poul Müller: Elevopgaver til Naturhistorieundervisningen i de ældste Klasser. Elevens Hæfte, 1927. Axel Nielsen: Naturhistorisk Tegne- og Arbejdsbog 1—3, 1937—40. S. endv. Emneundervisning.

Litteratur: S. P. Fredebo og P. Morsing: Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug, 1942. H. Bahne Jensen: Den unge Lærer 1930. Margr. Petersen: Læsestuen (i Arvin m. fl.: Vore Børn, 1931, s. 403—10). Vejledning ved elevernes indføring i skolebiblioteket. Udarbejdet af et arbejdsudvalg valgt af Frederiksberg kommunes børnebiblioteker, lærerens hefte, 1950. J. N.

Læsesvaghed, vanskelighed ved at lære at stave og læse. S. Læsevanskeligheder.

læsesværhed, Undersøgelser af, har særlig betydning for den første læseundervisning, hvor det kan give dårlige læsevaner, hvis den usikre læser bliver stillet over for en for svær tekst. Undersøgelsen kan foregå på 2 principielt forskellige måder: 1) Eksperimentelt. Børn, hvis læseevne forud er målt med standardiserede læseprøver, læser de påg. bøger, og v. hj. a. læsetid og kontrol af, hvor meget der er forstået, beregnes læsesværheden. 2) For de allerførste læsetrin er det umuligt at fastslå en læsestandard; her må man benytte sig af analytiske metoder (undersøgelse af ordforrådets størrelse og sammensætning, typografi og sætningsbygning). S. også Hyppighedsundersøgelser.

Litteratur: Rasmus Hansen, Frede Jensen og Torben Gregersen: Undersøgelser af 186 frilæsningsbøger med henblik på en vurdering af deres læsesværhed. Udv. for skolepsykologiske undersøgelser, 1950. Vejledningshæfte ved Carl Aage Larsen til Min Læsebog, 2. skoleår, 1951. T. Gr.

Læsevanskeligheder (dyslexi). Læse- og stavevanskeligheder udgør en meget uensartet gruppe, idet årsagen til vanskelighederne kan ligge på vidt forskellige områder. Symptomerne er dog i det store og hele ens. De viser sig på det auditive område ved, at individet ikke kan skelne omtrent enslydende bogstavlyde fra hinanden el. ikke kan høre rækkefølgen af lydene i et ord. Dette sidste sætter sig flg. spor i bogstaveringen. Der staves »slag for salg el. glas«, »fra for far«, »men for nem«, »slev for selv« o. s. v. Foruden disse karakteristiske ombytningsfejl (reversaler) findes naturligvis også de gængse, som mange mennesker begår. På det visuelle område optræder der under læsning ganske tilsvarende fejl. Samtidig er læsehastigheden ofte meget ringe, især hvis vedkommende lægger vægt på at begå så få fejl som muligt. Den læseretarderede mangler de parate ordbilleder, der står til den normale læsers disposition, hvorfor han enten gætter (og ofte forkert) på grundlag af enkelte bogstaver, han har fået fat på i det ukendte ord, el. også må stave sig gennem ordet (højt el. sagte), hvilket dog også ofte giver et galt resultat. De typiske fejl er også her de førnævnte ombytningsfejl. På det visuelle område viser der sig også ofte en tendens til at spejlvende bogstaver, enten i forhold til en vandret el. en lodret akse el. måske begge dele. Derved forveksles bogstaverne b, d, p og q; m, n og r forveksles også ofte; på samme måde med a, o og ø. Det skal her bemærkes, at en vis løs visuel orientering er normal til omkring skolealderens begyndelse. Hos nogle dysleksikere er vanskelighederne åbenbart størst på det auditive område, hos andre på det visuelle.

Foruden disse forskelle i arten må det påpeges, at der findes alle mulige grader af stave- og læsefærdighed lige fra fænomenalt dygtige stavere og læsere over middelmådige og handicappede til komplette analfabeter.

Det er værd at lægge mærke til, at de omtalte fejlarter begås af alle på et vist stadium af deres tilegnelse af læsefærdigheden, og det er de samme fejl, ringe begavede mennesker begår. Ja, enhver normal voksen læser kan iagttage de samme fejl hos sig selv i tilfælde af flygtig iagttagelse, manglende opmærksomhed og koncentration, dårlig belysning, uoplagthed, træthed el. nervøsitet.

Årsagerne til l. er mange og forskelligartede.

Ydre faktorer kan være af afgørende betydning for l.s opståen; som eksempel kan nævnes manglende skolemodenhed, legemlig sløjhed, svigtende interesse, hyppige og langvarige forsømmelser, spec. i 1. klasse, skoleflytning, måske til en lærer med en anden undervisningsmetode end den tilvante, talrige skoleflytninger, en ensidig undervisningsmetode, som ikke passer til netop dette barns forestillingstype, svigtende interesse og støtte fra hjemmets side el. ligefrem ringeagt for barnets arbejdsro i hjemmet, som regel beroende på manglende forståelse el. rodede hjemlige forhold, kun sjældent bevidst sabotage fra forældres el. søskendes side.

Fejl i sanseorganerne kan også være årsagen til l. Det er klart, at hvis syns- og høreorganerne giver et fortegnet sansebillede, hæmmes individet i tilsvarende grad. En lang række lidelser kan her komme på tale.

Organiske hjerneforstyrrelser kan også influere på læsefærdigheden. Læderinger af sprogcentret er af afgørende betydning.

Ved *egentlig ordblindhed* ligger fejlen hverken i mangelfulde ydre betingelser, mangler i sanseorganerne el. hjernebeskadigelser; men den centrale forarbejdning i hjernen sker mangelfuldt. Der er altså tale om en funktionsforstyrrelse, uden at der kan påvises organiske brist.

Denne lidelse har vist sig at være arvelig, og den findes hos folk af alle begavelsesgrader. Der menes at være en vis forbindelse ml. venstrehåndethed og konstitutionel dyslexi (ordblindhed), idet begge dele ofte findes i de samme familier. Nogle forskere mener, at der ofte findes individer med udprægede matematiske el. kunstneriske anlæg i familier, hvor ordblindhed optræder arveligt.

Behandling er mulig. Den sker ved, at man arbejder særlig grundigt med opøvelsen af stave- og læsefærdigheden (s. Ordblindeundervisning).

De ordblinde, særlig de velbegavede, lider ofte stærkt af mindreværdsfølelse i anledning af deres mangel. Dette viser sig tit ved en særlig agresssiv holdning — de kompenserer for deres ufuldkommenhed — el. ved en opgivende sløvhedstilstand. Behandling kan ændre dette triste billede totalt el. give den vaklende selvtillid en hårdt tiltrængt afstivning.

I halvfemserne erkendtes lidelsen første gang; men særlig de sidste 20 år er kendskabet til den uddybet.

Litteratur: A. I. Gates: The Improvement of Reading, 1936. C. T. Gray: Deficiencies in Reading Ability, 1922. M. Monroe: Children Who Cannot Read, 1936. P. Ranschburg: Die Lese- und Schreibstörungen des Kindesalters, 1928. H. B. Skydsgaard: Den konstitutionelle Dyslexi. »Ordblindhed«, 1942. Alfhild Tamm m. fl.: Läs- och skrivsvårigheter hos barn, 1943. Carl Aage Larsen: Læsevanskeligheder hos børn, 1947.

Kr. Th. J.

Læsningens psykologi. At læse er en temmelig sammensat proces. Den, der skal læse, må kende de forskellige bogstavers og/el. skrevne ords figurlige struktur, må normalt vide, hvilken lyd el. hvilket talt ord disse står som symbol for, og må for ordklangbilledets vedkommende vide, hvilket begreb det repræsenterer. Ordbetydningen er således, i hvert fald på begynderstadiet, to led fjernet fra det skrevne symbol, og da der ved begge led i næsten alle moderne sprog er tale

om rent konventionelle, d. e. vedtægtsmæssige symbolforbindelser, bliver lærestoffet uhyre omfattende og læreprocessen og de dermed forbundne psykologiske problemer meget komplicerede.

Forholdet kompliceres yderligere derved, at der findes forskellige former for læsning, forskellige læsertyper og forskellige skriftsprog, hver kategori med sine problemer. Et rent billedskriftsprog (hittitisk) byder ikke de samme problemer som et ordbilledsprog med konventionel symboltydning (kinesisk) og dette igen ikke de samme som et rent lydskriftsprog. Det ideale lydskriftsprog har fuld overensstemmelse ml. lyd og skrifttegn, d. v. s. samme tegn repræsenterer altid samme lyd; vi får da et rent fonetisk sprog. Men de fleste skriftsprog er ikke fonetiske: samme tegn kan repræsentere forskellige lyde, og samme lyd kan angives ved forskellige tegn. Hertil kommer, at selv i de mest udprægede fonetiske sprog vil det enkelte skrifttegn altid have forskellig lydlig valør, alt efter den sammenhæng det indgår i. Det kan derfor ikke undre, at der trods ivrig forskning endnu findes mange uløste problemer inden for l. p. I det flg. skal væsentlig omtales undersøgelser, der har relation til sprog af lign. opbygning som det danske.

Den visuelle perception er ganske naturligt det område indenfor l. p., der er grundigst undersøgt. Den store interesse herfor kan delvis dateres fra den franske ingeniør og oftalmolog Emile Javals (1839—1907) opdagelse af de saccadiske bevægelser (1878). Han konstaterede, at øjet ved iagttagelse af genstande bevæger sig »par saccades«, d. v. s. i ryk og ikke som hidtil antaget i en jævn glidebevægelse. Denne opdagelse dannede indledningen til en lang række undersøgelser af øjenbevægelserne under læsning. De vigtigste data herfra kan sammenfattes således:

Den voksne læser har c. 3—5 fiksationer (fiksationspauser) på en almindelig avislinie (c. 60 mm), el. gennemsnitlig 6 pr. normallinie (90—100 mm). Men variationerne er store. Dette gælder såvel m. h. t. forskellige læsere som det gælder den enkelte læser stillet overfor stof af forskelligt indhold og typografi. Når dårlige læsere har et betydeligt større antal fiksationer pr. linie, skyldes det bl. a. at de har flere regressive øjenbevægelser, d. v. s. øjnene springer tilbage i teksten. Det er fastslået, at man ved en enkelt fiksation normalt kan genkende et bogstav, der står indenfor et område, der svarer til c. 1/3 normallinie. (Klarsynsområdets vertikale udstrækning er kun c. halvt så stor). Nu gælder disse tal kun, når der indenfor perceptionsfeltet blot findes et enkelt bogstav. Er der flere bogstaver i tilfældig — ikke orddannende — rækkefølge, vil de gensidigt indvirke på hinanden, så området, indenfor hvilket man kan skelne dem tydeligt fra hinanden, bliver mindre (»masking«). Dog kan man alligevel oftest genkende de to yderste bogstaver i en linie af ovenstående udstrækning, forudsat de ikke har naboer. Man modtager altså indtryk fra hele klarsynsområdet og ved almindelig læsning også fra det perifere syns område. Ved forsøg med takystoskop (s. d.) har det vist sig, at man ved en eksponeringstid på 1/10 sek. kun kunne gengive en tilfældig og uudtalelig bogstavrække på 4—5 bogstaver; men med samme eksponeringstid kunne man gengive almindelige ord på 12—30 bogstaver. Antallet af fiksationer pr. linie er altså ikke bestemt ved de rent ydre forhold, men af en række psykologiske forhold, hvoraf nogle arbejder for, andre imod fuld udnyttelse af klarsynsområdet.

Fiksationernes antal er underkastet en aldersudvikling. Fra det 6. til det 10. år falder de fra gennemsnitlig 19 til 7 pr. normallinie, og antallet af regressive øjenbevægelser daler i samme tidsrum fra gennemsnitlig 5 til 1,5 pr. linie. Hos modne læsere andrager antallet af regressive øjenbevægelser 0,5 pr. linie. De enkelte fiksationers varighed ligger normalt ml. 185 og 400 sigma (1/5—2/5 sek.), men også her er der variationer, idet enkelte fiksationer kan vare op til 1 sek., medens andre kan komme helt ned på 1/20 sek., og ved takystoskopforsøg kan man nå ned på endnu kortere fiksationer. Selv ved 1/20 sek. kan enkelte forsøgspersoner læse endog ret lange ord. Også her er det altså snarere psykologiske end fysiologiske forhold, der er afgørende for deres varighed ved læsning, og også her gør en modningsfaktor sig gældende. Hos børn på 6—7 år varer de gennemsnitlig 1/2 sek., i 12 års alderen gennemsnitlig 1/4 sek.

Varigheden af selve øjenbevægelsen ml. de enkelte fiksationer er gennemsnitlig 1/50 sek., medens den længere øjenbevægelse, der fører øjet fra en linies slutning til næste linies begyndelse, varer c. 1/25 sek. Øjenbevægelsens hastighed kan ikke hos voksne læsere gøres til genstand for træning, men det betyder mindre, da de andrager så lille en del af den samlede læsetid. 90 pct. af denne medgår til fiksationerne, og ved vanskelig læsning endda 95 pct. Når læsetiden ved fornuftig træning nedbringes hos voksne læsere, skyldes det, at fiksationernes varighed og antal formindskes. Iøvrigt gælder det, at samme forhold, der hos den voksne øvede læser forøger antallet af fiksationer og regressive bevægelser, også vil forlænge fiksationernes varighed.

Blandt årsagerne til de mange regressive bevægelser ved al begynderlæsning anfører Gates overføring af øjenbevægelsesvaner fra iagttagelsen af andre genstande, hvor øjenbevægelserne foregår uden favorisering af nogen enkelt retning. Dette fører ind på spørgsmålet om betydningen af læseretningen (op, ned, højre, venstre). Undersøgelser og diskussioner om dette problem har ført

til den konklusion, at læseretningen ikke har nogen væsentlig betydning for læsehastigheden (Undersøgelser bl. a. af den amer. eksperimentalpsyk. W. R. Miles (f. 1885)). Diskussioner om, hvorvidt man under selve øjenbevægelserne modtager synsindtryk, der kan være af betydning for læsningen, el. dette kun sker ved fiksationspauserne, har ikke ført til absolut enighed ml. de diskuterende parter. Ved højtlæsning er der flere fiksationer, flere regressive bevægelser og længere varighed af de enkelte fiksationer.

Undersøgelser har vist, at fiksationerne er nogenlunde ligeligt fordelt ml. de forskellige enheder, en tekst består af (bogstaver og mellemrum ml. ord), og at ingen bestemt kategori af bogstaver i særlig grad tiltrækker sig fiksationerne. Dette gælder uanset om bogstaverne er placeret i lange el. korte ord, i ordbegyndelser el. i midten el. slutningen af et ord. Dog synes fiksationerne ved engelsk tekst at falde uforholdsmæssigt sjældent på store begyndelsesbogstaver. Der er flere fiksationer ved en linies begyndelse end i nogen anden del af linien, til trods for at den første fiksation er tilbøjelig til at falde uforholdsmæssigt langt inde i linien.

Ivrige diskussioner har været ført om, hvad det egentlig er læseren ser, når han læser, hvilke kriterier han bygger på. Den oprindelige antagelse, at læseren så alle bogstaverne, føjede disse sammen til ord og ordene igen til sætninger, fik sit dødsstød, da den amer. psykol. James Mc. Keen Cattell (1860—1946) påviste, at reaktionstiden for højtlæsning af et kortere ord ikke var længere end for et enkelt bogstav, og eksponerede man under ét fire meningsforbundne ord, steg eksponeringstiden nok ubetydeligt, men slet ikke proportionalt med antallet af bogstaver. Cattells omstødelse af den gamle teori støttes af senere forskningsresultater, f. eks. af påvisningen af, at der kan gengives et langt større antal bogstaver ved eksponering af almindelige ord end ved eksponering af meningsløse stavelser. Skønt forskerne også efter Cattells tid har lagt forskellig vægt på, hvilke kriterier der er af størst betydning for læsningen, kan det samlede resultat af undersøgelserne sikkert formuleres omtrent således: Læseren støtter sig ved almindelig læsning såvel på ordenes (og ordgruppers) helhedsform som på særlig karakteristiske bogstaver, bogstavforbindelser og orddele, og yderligere drager han fordel af tekstens meningssammenhæng.

Begrebet øje-stemmespændvidde *(eye-voice span)* kan efter den anvendte måleenhed defineres på to forskellige måder: 1) som den *tid*, der går fra et bogstav (ord) fikseres, til det udtales. Ved højtlæsning følger udtalen 1—2 sek. efter fiksationen. Det kan heller ikke her være de fysiologiske forhold, der er de afgørende, da reaktionstiden ved takystoskopforsøg er c. $^3/_{10}$ sek., 2) som *afstanden* ml. det punkt i linien, hvor øjet befinder sig, og det sted, læsestemmen er nået til. Ved skolegangens begyndelse er denne afstand næsten lig nul, ved 8 års alderen c. 11 bogstaver, ved 15 år c. 16 bogstaver og hos dygtige voksne læsere 15—21 bogstaver.

Der har været uenighed om, hvor stor betydning man bør tillægge de akustomotoriske faktorer. Nogle forskere har ment, at de er nødvendige for forståelsen af det læste. Heroverfor har andre fremhævet, at døvstumme jo også kan lære at læse med forståelse. Derimod er der enighed om, at der ved stillelæsning altid forekommer ledsagende talebevægelser i alle mulige overgange fra synlige mundbevægelser til svage vibrationer af stemmebåndene. Overdrevne talemedbevægelser er hæmmende for læsehastigheden, og forsøg af den eng. psykol. Rudolf Pintner (1884—1942) har vist, at reduktion af talebevægelserne giver øget læsehastighed.

Enkelte forfattere har ment at kunne afgrænse særlige læsertyper. Man har talt om en visuel og en akustomotorisk type, og om en objektiv og en subjektiv type (fikserende og fluktuerende). Men overgangene er jævne, og de forskellige karakteristika overlapper. Læseren anvender ikke en bestemt fremgangsmåde ved al slags læsning (f. eks. fikserende), men læsemetoden er til enhver tid bestemt ved den givne læsesituation. Det skal dog fremhæves, at der blandt læserne er store individuelle forskelle. Nogle er i særlig grad handicappede, andre i særlig grad favoriserede m. h. t. f. eks. visuel, respektive auditiv opfattelsesevne, skelneevne og hukommelsesspændvidde, og dette bør naturligvis have konsekvenser m. h. t. læseundervisningen, der må individualiseres.

Indenfor læsningen er gennem tiderne mange og stærkt afvigende metoder bragt i forslag: Stavemetoden, fonetiske metoder, ordbilledmetoden, skrive-læsemetoden o.s.v. Psykologens opgave må være at fremhæve, at hver af disse metoder kan have særlige fordele i særlige tilfælde, men at det er farligt at anvende en enkelt metode generelt, og jo mere farligt, jo mere ensidig den er. En god kombinationsmetode vil dække de fleste børns behov, men ikke alles.

Talrige psykologiske undersøgelser har haft til formål at finde frem til det bedst egnede undervisningsmateriale i læsning, at udregne normer for læsningens kvantitative og kvalitative udvikling og at skabe tests til konstatering af eventuelle funktionelle forstyrrelser ved læsevanskeligheder.

Litteratur: Karl Bakke: Stillelæsning, 1941 (s. 87). Fred. J. Sconell: The Psychology and Teaching of Reading, 1946 (s. 128). Robert S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938 (s. 576—594 og 713—745). A. Gates: Improvement of Reading, 1927. Mogens Kyng: Læsningens psykologi, 1947.

R. J-n.

Læspen er en forkert dannelse af lyden s, men ofte er også fortungelydene d, t, l forkert udtalt. Årsagen til denne talefejl er

enten underbid el. overbid, for tyk el. for slap tunge; læspningen opstår også ved efterligning el. under tandskiftningsperioden. Man skelner ml. *simpel l.*, hvor tungen stikkes frem ml. fortænderne under lydenes dannelse el. *sidelæspen*, hvor s-lyden dannes ved en åbning ml. kindtænderne og tungens siderand, og *snøvlet l.*, hvor tungen lukker af for luftstrømmen, og denne går ud gennem næsen. L. er ret let at behandle og kan almindeligvis rettes i de stedlige kommunale taleklasser, hos talepædagogen el. på Statens Institut for Talelidende (s. d.). H. B. L.

Løbsk tale er en talelidelse, der ligner stammen, men adskiller sig fra denne ved, at det ikke er kramper (spasmer) der momentvis ødelægger talen. Årsagen er, at der ikke er det rette forhold ml. tanken og talen (tanken skal altid være lidt forud for talen), at pt. er ukoncentreret og ikke lægger mærke til sin egen og andres tale. Talelidelsen ytrer sig ved for stor talehastighed, der medfører, at pt. overspringer el. ombytter stavelser, afsnupper el. udelader endelser el. småord. Behandlingen består i at lære pt. at koncentrere sig og tale langsomt og artikuleret. L. t. kan føre til stammen. H. B. L.

Løgn. Hvis man ser bort fra visse sygelige tilstande af tvangsmæssig karakter (mytomani), vil forudsætningen for, at man kan anvende betegnelsen l., være, at den, der fremsætter udsagnet, er i stand til at skelne ml. sandhed og usandhed, og at l. mere el. mindre bevidst skal tjene et bestemt formål.

Dette betyder, at man i al almindelighed ikke kan anvende ordet l., når det drejer sig om børn indtil 4—5 års alderen, og selv endnu senere kan det være meget vanskeligt for et barn at trække grænsen ml. fantasi og virkelighed.

Utryghed i den daglige tilværelse må betragtes som hovedårsagen til l. Her kan først og fremmest tænkes på en mere el. mindre konstant frygt for straf. Det barn, der ved, at selv små fejlhandlinger vil blive straffet strengt af opdrageren, griber ofte til den udvej at lyve sig fra sine forseelser, og frygten kan være så stor, at barnet lyver på trods af de klareste kendsgerninger. En rolig og ligevægtig behandling og i det hele taget en gennemgribende revision af opdragelsesmetoderne vil da være forudsætning for at hjælpe barnet over dets vanskeligheder.

Et barn, der lever i grå og triste el. disharmoniske omgivelser, kan gribe til l. for at pynte på sin glædesløse tilværelse el. for at søge sit behov for kærlighed og omsorg tilfredsstillet. Også i tilfælde, hvor forældrene stiller strenge krav til barnets eksemplariske adfærd, drives det ofte til løgnagtighed (s. Mønsterbarn).

En særlig form for l. er fantasiløgnen, der hyppigt bringes i anvendelse, for at barnet kan hævde sig ml. kammerater. Barnet fortæller usandsynlige historier, hvor det selv el. måske forældre el. søskende spiller hovedrollen. Denne form for l. er meget almindelig i pubertetsårene, der tit er præget af en stærk følelse af utilstrækkelighed og usikkerhed, og den kan ofte volde barnet overordentlig store vanskeligheder i forholdet til kammeraterne. Man må forstå, at den er udtryk for, at barnet er i en nødsituation, og man må bl. a. søge at hjælpe det med at finde de områder frem, hvor det er i stand til at hævde sig på rimelig måde i kraft af egne præstationer.

Litteratur: Povl Bahnsen: Vidneudsagnets Upålidelighed, 1936. Fr. Baumgarten: Die Lüge bei Kindern und Jugendlichen, 2. udg. 1926. W. Kluge: Die Lüge des Kindes, 1920. J. Prüfer: Die Kinderlüge, 1932. A. Wachtmeister: For ung til at tale Sandhed, 1948.

Se endv. Opdragelsesvanskeligheder, hvor yderligere litteraturhenvisninger findes. Ths. S.

Løgnedetektor, se Psykogalvanisk refleks.

Løjtnantskursus, se Hæren sp. 896.

løn under sygdom, Ret til, se Funktionærloven.

Løsladelse på prøve. Personer, der er idømt fængselsstraf (derimod ikke hæftestraf, hvor der ikke er adgang til prøveløsladelse) kan, når $^2/_3$ af straffetiden, dog mindst 9 mdr., er udstået, løslades på prøve, s. straffeloven § 38—40; prøvetiden varer indtil den resterende straffetid er udstået, dog mindst 2 år. Ved afgørelsen af om prøveløsladelse bør anvendes, tages fangens opførsel, hans udsigt til at få arbejde og andre forhold af betydning i betragtning.

Ved prøveløsladelsen får fangen udleveret et løsladelsespas indeholdende de for løsladelsen gældende vilkår. Som vilkår fastsættes foruden kravet om straffri vandel, sådanne betingelser, som det i det enkelte tilfælde skønnes påkrævet, f. eks. afholdenhed m. h. t. alkohol. Som hovedregel sættes den prøveløsladte under tilsyn i prøvetiden (s. Forsorgsselskab, Dansk). Hvis vilkårene overtrædes el. de pålæg, der er givet af den tilsynsførende, ikke efterkommes, tager justitsmin. stilling til, om den pågældende skal genindsættes til afsoning af den straffetid, der ved prøveløsladelsen resterer i fuld strafudståelse. Hvis nye forbrydelser begås i prøvetiden, skal den prøveløsladte genindsættes til afsoning af reststraffen.

Hvis prøvetiden forløber uden at der er truffet bestemmelse om, at den prøveløsladte skal genindsættes, regnes straffen dermed for udstået.

Disse regler om prøveløsladelse gælder også for psykopatfængselafsonere. For prøveløsladelse af ungdomsfængselsfanger, arbejdshusfanger og sikkerhedsforvarede gælder afvigende regler, der dog i princippet svarer til det foran anførte, s. straffeloven § 42, 63 og 66. Også i forbindelse med den frihedsberøvelse der kan ske som sikkerhedsforanstaltning overfor sjæleligt abnorme personer kan der anvendes en til almindelig prøveløsladelse svarende løsladelse på vilkår, s. straffelovens § 70. R. D.

M

Madvig, Johan Nicolai (1804—1886), dansk filolog og politiker. Et af de store navne i det 19. årh.s Danmark; hævdede sig med lige stor kraft i den lærde verden og på den politiske skueplads. F. i Svaneke, hvor trange kår gav den første skolegang og uddannelse en tilfældig karakter. Fik som sin fars byskriverens hjælper allerede tidligt indblik i retsforhold og administration, hvilket utvivlsomt havde betydning for hans senere udvikling. Opnåede 1817 friplads på Frederiksborg skole og gjorde her hurtige fremskridt. 1820 studentereksamen med udmærkelse. Trods de dårlige universitetsforhold i kriseårene efter krigen 1807—14 førte udprægede evner for selvstændigt videnskabeligt arbejde ham snart frem. Filologisk skoleembedseksamen med udmærkelse 1825 og magistergraden året efter. Dermed var grunden lagt til hans ry som »Nordens ypperste klassiske filolog«. 1826—28 vikar for prof. Thorlacius og derefter udnævnelse til ekstraordinær prof. 1832 søgte han af økonomiske grunde embedet som universitetsbibliotekar efter Rasmus Rask. 1848 undervisningsinspektør for de lærde skoler. Hans omfattende produktion, hvoraf den latinske grammatik (1841) sikkert blev mest kendt, kan efterlade indtrykket af en tør lærd. Han manglede dog hverken fantasi el. vidsyn og trykket af sin mangel på viden uden for specialet og kendskab til andre himmelstrøg satte han sig højt op i årene atter på skolebænken og studerede naturvidenskab og filosofi. Som pædagog fik han ikke betydning udover den lærde skole, men det skyldtes i hovedsagen hans indsats som universitetets rektor i en lang årrække, at studieforholdene efterhånden kom i en mønsterværdig orden. Som universitetslærer og embedsmand førtes han naturligt ind i det offentlige liv og deltog med iver i den politiske debat i brydningsårene omkr. århundredets midte. 1848—51 beklædte han posten som kultusminister og gennemførte loven om omordningen af de lærde skoler 1850. Han trak sig tilbage under indtryk af risiko for udenrigspolitiske forviklinger (det slesvigske spørgsmål og tsar Nicolai). 1852 folketingets formand, senere sæde i landstinget og fra 1856 i rigsrådet, hvis forhandlinger han som præsident ledede indtil 1863, ofte med de alvorlige forfatningsstridigheder på dagsordenen. 1874 trak han sig ud af politisk liv og helligede sig helt videnskaben. 1881—82 udgav han et af sine hovedværker: Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning.

Litteratur: J. N. Madvig: Livserindringer, 1887. C. C. Clausen: Vore store Mænd udgåede fra små Hjem, 1898. Sv. P.

Magdalenehjemmet, s. Skovtoftehjemmene.

Magleby kost- og realskole, s. Kostskoler.

Magleås folkehøjskole, s. Højskole sp. 915.

Maieutik (gr. forløsningskunst), betegnelse for Sokrates's metode, som bestod i gennem spørgsmål at bringe eleverne til gennem eget tankearbejde at komme til at indse det urimelige i deres forudfattede meninger og derigennem også at komme til den rette indsigt. K. G-S.

Makarenko, Anton S. (1888—1939), russisk pædagog. Drevet af indre trang blev han allerede fra 17 års alderen lærer. Fra 1920 var han leder af et opdragelseshjem for mindreårige lovovertrædere. Han skabte en ny type af hjem for sådanne børn. Blandt hans værker kan nævnes Pædagogisk Poem (1936) samt de til svensk oversatte radioforedrag af 1939: Föreläsningar för föräldrar (1939). Han lægger heri vægt bl. a. på forældreautoriteten og på fasthed og orden i familieopdragelsen.

Litteratur: L. Kalling-Kant: Makarenko och hans metod, 1948. K. G-S.

Maler, faget antager som lærlinge både drenge og piger, men det er kun sjældent, at piger oplæres. Læretiden er 4 år, og lønnen i disse år er for hele landet henh. 5, 7, 10 og 12 kr. pr. uge. Hertil kommer dyrtidstillæg på henh. 10, 10, 15 og 18 kr. pr. uge. (1952). Lærlingen skal i alle læreårene gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

M.faget er delt i flg. 4 grene (uddannelsen finder sted i hver gren for sig — bygningsmalerfaget er det grundlæggende fag, og alle m.lærlinge skal bibringes kendskab til bygningsarbejde, uanset hvilken gren de oplæres i): 1) Bygningsm., som udfører alt m.- og tapetsererarbejde i beboelseslejligheder, skriftmaling og udvendigt bygningsarbejde, 2) skiltem., som laver skiltearbejde på væg, lærred, papir, metal, glas med tegning og maling af skrift, forgyldning og staffering, 3) møbelm., der stryger, lakerer, forgylder m. m. møbler af enhver art og 4) vognm., der pensel- og sprøjtemaler karosserier og desuden udfører staffering, skriftmaling og forgyldning. Iøvrigt påtager de fleste m.forretninger sig m.arbejde indenfor alle 4 grene — der findes kun få specialforretninger.

Faget giver let adgang til at blive selvstændig mester; der er udpræget sæson i forårsmånederne.

Af hensyn til forekomsten af hudlidelser efter terpentinolie, fortyndere og visse farver bør personer med tør hud el. tendens til eksem frarådes faget.

Antal organiserede m. (hele landet) i 1939: 8515, i 1951: 9953, gennemsnitlig års-

fortjeneste i 1939: 2864 kr., i 1949—50: 6631 kr., gennemsnitlig timefortjeneste i 1935—38 (Kbh.): 1.97 kr., i 1949: 3,86 kr. (provinsen 3.11 kr.). Antal oprettede lærekontrakter i 1939: 458, i 1951: 605. Antal maler- og lakererforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 5464.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, bd. II, s. 61, 1932. Dansk Håndværk I—II, bd. II, s. 7, 1944. Håndværkets Bog. Malerfaget, 1935.

R. W. B. (P. B-e.).

malerskole, Kunstakademiets, s. Kunstakademiet.

Malling landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Malthus, Robert, eng. nationaløkonom, s. Befolkningsspørgsmål.

»Mandler«. Svælgmandlerne (lat. *tonsillæ*) er to mandelformede legemer af lymfevæv, som sidder på hver sin side af svælget ml. ganebuerne. De kan tydelig ses, når man åbner munden højt og tungeroden samtidig trykkes lidt nedad.

Hos de fleste børn er tonsillerne forholdsvis store, uden at dette dog behøver at volde særlige gener. Ved særlig stærkt forstørrede tonsiller el. i tilfælde, hvor de er sæde for hyppige betændelser (angina), kan der blive tale om at »klippe« dem el. evt. helt fjerne dem ved operation. K. B-S.

Mani, sygelig tilbøjelighed for en el. anden speciel genstand el. handling, smlg. kleptomani; også unormal opstemthed; *manisk,* opstemt, eksalteret.

Manifest, åbenbar, hvad der er klart konstaterbart (modsat latent); proklamation.

Manio-depressiv psykose (gr. *mania* raseri + lat. *depressus* nedtrykt) arveligt betinget sindssygdom, der især angriber stemningslivet og viser sig ved anfaldsvise depressive el. opstemte perioder med tilsvarende forøget el. nedsat hemning af tanke- og handlingslivet. De enkelte anfald helbredes altid, men har tendens til at vende tilbage gang efter gang. Individets psyke er ml. anfaldene normal, og sygdommen resulterer aldrig i sjælelig opløsning. Lidelsen kan manifestere sig i enhver alder ml. 20 og 65 år, men er hyppigst i ungdommen. — Sygdommen giver sig til kende på 2 diametralt forskellige måder: som depression og som mani.

Hovedsymptomerne ved m-d. *depression* er nedtrykthed og pessimisme, ofte ledsaget af angst. Karakteristisk er en udpræget ringheds- og skyldfølelse, som kan udvikle sig til depressive vrangforestillinger om usselhed og syndighed. Et andet hovedsymptom er s. k. hemning af tanke- og handlingslivet, hvorved tankegangen bliver langsom og fattig på forestillinger, samtidig med at patienterne bliver initiativ- og energiløse, ude af stand til at koncentrere sig og overvældet af uoverkommelighedsfølelse. I svære tilfælde ligger patienterne stumme og urørlige hen (stupor). Oftest er ulykkelighedsfølelsen så intens, at selvmord er en nærliggende tanke, som ikke sjældent bringes til udførelse. Alle symptomer er mest udtalt om morgenen og letter ofte henad aften. — Også på det legemlige område viser hemningen sig, idet patienterne er trætte, søvnløse og appetitløse med træg tarmfunktion og vægttab, ligesom menstruationen og den seksuelle potens er forstyrret.

Ganske det modsatte billede frembyder *manien.* Disse patienter er opstemte og optimistiske, indimellem også vredagtige. De er fulde af selvfølelse, der kan udvikle sig til storhedsforestillinger. Deres hemninger er nedsatte, hvilket giver sig udslag i s. k. tankeflugt og handletrang. Forestillingerne følger herunder hinanden med rivende hast, knyttes løst og tilfældigt sammen og glider stadig ud i nye baner, således at tankegangen bliver springende og usammenhængende. De er rapmundede, slagfærdige og indblandende, opsnapper enhver bemærkning og associerer videre på den, ofte i rim. Samtidig er de friske og veloplagte med glimt i øjet, fulde af planer og ustandselig på farten. Ofte hengiver de sig til spiritus og erotiske udskejelser.

Depression og mani kan kombineres på alle tænkelige måder. Oftest ses periodiske depressioner, sjældnere afvekslende depressioner og manier og sjældnest periodiske manier. Varigheden af de enkelte anfald er højst varierende, oftest 1/2—3/4 år, og intervallet ml. anfaldene er lige så skiftende, gennemsnitligt 2—4 år.

Litteratur: J. C. Smith: Psykiatriske Forelæsninger, 4. udg. 1951. G. Langfeldt: Lærebok i klinisk psykiatri, 1951.

J. E.

Mannheimersystemet, en form for organisation af et skolevæsen, der blev indført 1901 i Mannheim af Anton Sickinger (1858—1930). Det er et af de første forsøg på en differentiering af eleverne efter begavelse og med hensyntagen såvel til de svagtbegavede som de velbegavede. Det bestod af et normalklassesystem med 8 trin, »Förderklassen« (tysk *fördern,* fremme) med 6 el. 7 trin og hjælpeklasser for de meget svagtbegavede med 4 trin. De velbegavede kunne efter 2. skoleår rykke over i forberedelsesklasser til mellemskolen, men også senere overgange kunne finde sted, f. eks. fra de højere normalklasser til »sprogklasser«. I det hele taget ville man gøre systemet tilpas smidigt, så enhver elev altid kunne få den undervisning som var bedst afpasset efter hans evner.

K. G-S.

Manuel, (af lat. *manus,* hånd), hvad der udføres med hænderne.

Mareridt, angstfuld søvnoplevelse af få minutters varighed, hvorefter vedkommende vågner op og er i stand til at erindre oplevelsen og berette derom. Betegn. anvendes ofte

i flæng med »natteskræk« (pavor nocturnus), der dog egentlig er en længerevarende og kraftigere angstreaktion af særlig karakter: vedkommende oplever i søvne en farefuld situation med hallucinatorisk livlighed, i omtåget bevidsthed og under dramatisk legemlig uro, hvorunder sengen ofte forlades; vedk. er upåvirkelig for beroligelse og miskender omgivelserne, vågner ikke op, men glider over i en rolig søvn, hvorefter der næste morgen er glemsel el. tåget erindring om nattens begivenheder.

M. kan i visse tilfælde skyldes polyper el. for store mandler, der under søvnen stopper for lufttilførslen og giver anledning til kvælningsangst med drømmeoplevelser. Men oftest er m. udtryk for en nervøs spændingstilstand og sjælelige konflikter, der kan have mangehånde årsager — herunder ikke sjældent seksuelle oplevelser (børn, der i forældrenes soveværelse har været vidne til det ægteskabelige samliv). En egentlig angstneurose vil jævnlig give sig tilkende ved natlige angstanfald. M. er således et symptom og må behandles ved, at man i hvert tilfælde opsporer årsagerne og fjerner disse. I almindelighed er m. et uskyldigt fænomen, der let bringes til at forsvinde, og det er vigtigt, at forældrene ikke overfor barnet giver udtryk for overdreven ængstelse og bekymring angående angstanfaldet som sådant.

J. E.

Mariaforbundet, stiftet 1905, institution for unge kvinder med det formål på kristeligt grundlag at meddele praktisk og teoretisk uddannelse. M.s praktisk-sociale kursus blev påbegyndt 1914 af frk. Gerda Müller (f. 1882) der vedblivende leder virksomheden. Der uddannes 1- og 2-årige hold. Undervisningen foregår i Det Wærnske Institut, Kastanievej nr. 2, Kbh. V. — stiftet af Geheimekonferensrådinde Marie Wærn ved fundats af 12. dec. 1800 —, på forskellige sociale institutioner og på landgården Baunehøj pr. Jægerspris. Specielle kursus for barneplejersker til private hjem og i socialt arbejde. M. får ikke statstilskud og forbereder ikke til nogen eksamen. På skolen kan bo c. 70 elever, men herudover undervises en del elever, som bor i deres hjem. Betaling for ophold (1952) 185 kr., for undervisningen 60 kr. mdl.

O. Skj.

Markskolen er en del af det normale skolearbejde, der går ud på at føre de større elever ud til sundt opdragende arbejde med jorddyrkning, idet de på et større areal ved brug af håndredskaber beskæftiger sig med dyrkning og udnyttelse af især landbrugets kulturplanter og siden nyttehavens planter. Til det praktiske arbejde er knyttet teoretisk undervisning, der slutter sig til naturfagene, dansk og regning.

M.arbejdet er startet af kommunelærer Kr. Vestergaard 1935—36 som et forsøg under Frederiksberg kom. skolevæsen, Sønder-

markskolen. Det er optaget i undervisningsmin.s Undervisningsvejledning for den eksamensfri mellemskole (1944) som berettiget fag i den eksamensfri mellemskole, men har også ærinde til eksamensskoler og efterskoler, skoler for den ufaglærte ungdom o. lign. Desuden kan det få betydnnig som en omskoling for unge byboere, der tænker på at søge arbejde ved landbrug og gartneri. Forsøg med unge arbejdsløse har vist gode muligheder i den retning og som beskæftigelsesforanstaltning. Landbobørn, der ofte får for lidt at vide om deres daglige arbejdes teori, kunne have brug for en tillæmpet form for m.arbejde, hvor der i særlig grad blev lagt vægt på forsøg til belysning af planteavlsproblemerne.

M.arbejdet i selve skolen foregår i skoletiden, f. eks. 2 gange ugtl. à 4 timer sommeren igennem. I første omgang dyrkes alle vort landbrugs kulturplanter. Eleverne arbejder her sammen i hold (på 4, der har 300 m^2) for at øve samarbejdet. Næstefter repeteres holdvis de vigtigste landbrugsplanter, medens eleverne hver for sig dyrker en

Drengene på høstarbejde.

På tærskepladsen uden for huset lærer drengene at svinge plejlen og rense det tærskede korn gennem sold.

større standardhave (op til 75 m²) med nyttehavens planter. I tredie omgang skulle eleverne så prøve selv at planlægge og udføre dyrkningen af et pasende areal. Under dyrkningsarbejdet udføres en hel del interessevækkende forsøg: sorts-såtids-gødningsforsøg etc. Høsten behandles og udnyttes, idet f. eks. kornet mejes, tærskes, renses, formales, sigtes og bages (i skolekøkkenet). Om vinteren anvendes timerne til tilknyttet teori med forsøg og til emner, der i sommerens løb har været lagt til side for det praktiske jorddyrkningsarbejde. Udnyttelsen af planteavlsprodukterne kan også, hvor forholdene tillader det, ske gennem småkræavl, der giver bybørnene et meget nyttigt indblik i dyrs pasning. S. endv. Legemsarbejdet som opdragelsesmiddel.

Litteratur: Kr. Vestergaard: Markskolen, 1940.

Kr. V.

Marthabo, s. Højskole sp. 915.

Maskinarbejder. Der oplæres kun drenge, som almindeligvis bør være kraftige og ikke for små. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen er i de 5 læreår for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

M.lærlingen oplæres i benyttelse af almindeligt håndværktøj: fil, hammer, mejsel, snittøj o. s. v. samt værktøjsmaskiner: drejebænk, bore- og høvlemaskine, stikke- og fræsemaskine; han lærer endv. samling, montering og reparation af forskellige maskiner og at fremstille maskindele efter arbejdstegning. I løbet af læretiden uddannes han almindeligvis til specialist i en af fagets brancher: som skruestikarbejder, drejer el. fræser. Under betegnelsen m. hører også værktøjsmager, der særlig uddannes i fremstilling og reparation af snitværktøj, stanser, opspændingsværktøjer o. lign. herunder hærdning.

M. bliver ret ofte selvstændige ved oprettelsen af mindre værksteder, der efterhånden kan arbejdes op til mindre fabrikationsvirksomheder.

Antal organiserede arbejdere (smede- og maskinarbejderforbundet) i 1939: 38.556, i 1949: 52.866; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 2236 kr., 1949—50: 8290 kr., gennemsnitlig timeløn (Kbh.) 1935—38: 1,70 kr., okt. 1951: 4,60 kr. (Provinsen 4,— kr.); antal opr. lærekontrakter 1939: 2417, 1950: 3979.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, bd. II, s. 435, 1932. Dansk Håndværk I—II, 1944.

R. W. B.

Maskinistundervisningen. Uddannelsen til skibsmaskinmester. M. i Danmark varetager

uddannelsen af det overordnede maskinpersonel i skibe. Den første lov om uddannelse af skibsmaskinister blev vedtaget i 1874. Loven er senere revideret nogle gange, og den nuværende ordning har sit grundlag i lov om eksaminer for skibsmaskinister m. m. af 19. marts 1930, kgl. an. ang. kravene ved eksaminerne af 29. marts 1930 samt forskellige min. bek. (s. ndf.). Endv. i sønæringsloven af 28. febr. 1916 med senere ændringer, idet der i denne lov til maskinbefalingsmænds praktiske uddannelse er stillet visse krav, der skal tilfredsstilles, forinden certifikatet el. sønæringsbevis kan erhverves, og uddannelsen dermed fuldendes.

I sønærings- og eksamenslovene er for vordende skibsmaskinmestre fastsat flg. 4 særuddannelser:

a) almindelig værkstedsuddannelse i maskinarbejderfaget, b) den teoretiske uddannelse, der er nødvendig for at tilfredsstille eksamenskravene ved den almindelige og, om det ønskes, den udvidede maskinisteksamen, c) en håndværksprøve, der er indført for at undersøge, om den, der ønsker certifikat som maskinmester, er i besiddelse af den håndværksfærdighed, som er nødvendig for at kunne udføre de ved skibsmaskinerier almindeligt forekommende istandsættelsesarbejder, d) praktisk tjeneste som medhjælper el. assistent i søgående, maskinfremdrevne skibe.

De i loven om skibsmaskinisters uddannelse omhandlede eksaminer er flg.: 1. motorpasserprøven, 2. maskinpasserprøven, 3. den almindelige maskinisteksamen, 4. den udvidede maskinisteksamen, 5. håndværksprøven, 6. elektroinstallatør-prøven for maskinister.

Motorpasserprøven omfatter prøve i faget motorlære og naturlovene. Den, der vil indstilles til denne prøve, skal være fyldt 16 år. Han skal indstilles af den skole el. lærer, der har forberedt ham, og der skal af vedk. skole el. lærer afgives en erklæring om, at eleven er i besiddelse af sådan færdighed i dansk og regning, at han vil være i stand til på forsvarlig måde at føre den i søloven foreskrevne maskindagbog.

Uddannelsen tager c. ½ år på aftenskole; der undervises c. 70 timer i naturlovene og c. 110 timer i motorlære. Betaling for et kursus er c. 100 kr.

Maskinpasserprøven omfatter fagene: dansk, regning og maskinlære samt naturlovene.

Den, der vil indstilles til denne prøve, skal efter det fyldte 14. år have mindst 3 års faglig uddannelse i smede- el. maskinværksted, hvoraf mindst 1 år udelukkende ved maskinarbejde på et af direktøren for maskinistundervisningen godkendt maskinværksted. Desuden skal han indstilles af den skole el. lærer, der har forberedt ham.

Uddannelsen tager c. 7 mdr. på aftenskole; der undervises c. 35 timer i dansk, 65 timer i

regning og 130 timer i maskinlære. Betaling for et kursus er c. 150 kr.

Den almindelige maskinisteksamen omfatter fagene: dansk, engelsk, regning og matematik, naturlære, elektroteknik, maskin- og motorlære samt maskintegning.

For at kunne indstilles til denne prøve må man efter det fyldte 14. år have mindst 3 års faglig uddannelse i et smede- el. maskinværksted, hvoraf mindst 1 år udelukkende ved maskinarbejde på et godkendt maskinværksted.

Forberedelsen til den almindelige maskinisteksamen tager 1 år på dagskole, el. 1 år på aftenskole og 1/2 år på dagskole. Enkelte skoler forbereder til denne eksamen alene på aftenskole af 18—24 mdr.s varighed. Skolepengene er 25—55 kr. pr. md.

Den udvidede maskinisteksamen omfatter 3 faggrupper: 1) hjælpefag, bestående af dansk, engelsk, tysk, matematik, naturlære og sundhedslære, 2) maskinfag, herunder maskinlære, motorlære, teknologi og styrkeberegning, 3) elektrotekniske fag.

Den, der vil indstilles til prøven, skal have bestået den almindelige maskinisteksamen.

I hver af de 3 grupper af fag kan prøve aflægges særskilt, men prøve i maskinfag anses ikke som bestået, med mindre eksaminanden forinden el. samtidig har bestået prøven i hjælpefagene.

Fordringerne i de forskellige fag går betydelig videre end til den almindelige maskinisteksamen.

Forberedelsen til den udvidede maskinisteksamen tager 1 år på dagskole. Skolepengene er 40—55 kr. pr. md.

Håndværksprøven: denne prøve kræves bestået for at erhverve certifikat som maskinmester.

Prøven består i fremstilling af en maskindel ved smedning, drejning og skruestikarbejde.

Endv. forskellige andre arbejder såsom stemning af pladekanter, nagler, rør, påsætning af lapper, reparation af haner m. m.

Prøven udføres under kontrol; varigheden er c. 8 dg., og forud for prøven går et 3 ugers værkstedskursus på Teknologisk Institut i Kbh. el. Århus.

Elektroinstallatør-prøven for maskinister. Maskinister, der har bestået den udvidede maskinisteksamens hjælpefag og elektrotekniske fag, kan i henh. t. handelsmin. bek. af 10. okt. 1952 sikre sig installatøruddannelse. Prøven omfatter udelukkende elektroteknik, og eksamensbeviset giver ret til autorisation som elektroinstallatør.

Efter bestået eksamen udstedes et foreløbigt vidnesbyrd, og det endelige eksamensbevis erhverves først efter mindst 1 års arbejde som elektriker samt 1 år ved drift af elektricitetsværk i skib el. på land.

Sønæringslovens bestemmelser. De forannævnte eksaminer giver ikke umiddelbart ret til at få sønæringsbevis el. certifikat. Sønæringsloven med ændringer 1928 indeholder de nærmere bestemmelser herom.

Certifikat som motorpasser kan først erhverves efter bestået motorpasserprøve, og den pågældende må have arbejdet i mindst 2 år på et smede- el. maskinværksted. Endv. må han i 3 mdr. have deltaget i betjeningen af en motor el. ved et bevis fra indehaveren af et godkendt værksted, som forfærdiger motorer, godtgøre, at han besidder fornødent kendskab til motorbetjening.

Endv. skal han være fyldt 18 år og have sejlet som medhjælp ved maskinen i søgående damp- el. motorskib i mindst 1 år.

Certifikat som motorpasser giver ret til at være motorpasser i dansk motorskib med motor indtil 200 HK el. i sejlskib med hjælpemotor indtil 250 HK.

Det giver ret til at være anden ansvarshavende ved maskineriet i motorskibe indtil 500 HK i indskrænket fart.

Endelig giver certifikatet ret til, såfremt indehaveren også har håndværksprøve, at sejle som motorpasser i motorfartøj på fiskeri med motor indtil 500 HK.

For at få *certifikat som maskinpasser* må man foruden bestået maskinpasserprøve have forrettet tjeneste ved maskinen i søgående dampskib i fart i mindst 2 år, heraf mindst 6 mdr. som fyrbøder og mindst 12 mdr. som medhjælper ved maskiner med over 100 HK.

Certifikatet giver ret til at være maskinpasser på dansk dampskib el. lign. med ikke over 200 HK og til at være anden ansvarshavende ved maskineriet i dansk dampskib med indtil 500 HK, når skibet sejler i indskrænket fart.

Endv. giver certifikatet ret til, såfremt indehaveren har bestået håndværksprøven, at være ansvarshavende ved maskineriet i dampfartøj på fiskeri, for så vidt maskinens HK ikke er over 500.

Certifikat som maskinmester af 2. kl. kan erhverves efter bestået almindelig maskinisteksamen, håndværksprøve og 24 mdr.s sejlads som maskinassistent i søgående damp- og motorskibe.

Den pågældende må være uberygtet. Certifikatet giver ret til at være 1. maskinmester på dansk damp- el. motorskib på indtil 500 HK, og anden maskinmester på større skibe.

Certifikat som maskinmester af 1. kl. kan erhverves efter 12 mdr.s sejlads i stilling, hvortil certifikat af 2. kl. kræves.

Certifikatet giver ret til at være maskinchef i alle danske damp- og motorskibe med undtagelse af udvandrerskibe i fart på fremmede verdensdele.

Såfremt indehaveren af certifikat af 1. kl. har bestået den udvidede maskinisteksamen, har han ret til at sejle som maskinchef på udvandrerskibe i fart på fremmede verdensdele.

Maskinistundervisningen i Danmark henhører under min. for handel, industri og søfart. Der findes 12 godkendte, statsunderstøttede skoler; den største er Kbh.s Maskinskole (s. d.), de øvrige findes i Århus, Aalborg, Esbjerg, Frederikshavn, Helsingør, Horsens, Kolding, Nakskov, Odense, Randers og Svendborg.

Tilsynet med de godkendte maskinistskoler og maskinistkursus føres af min. gennem direktøren for maskinistundervisningen, og ledelsen af og tilsynet med eksaminerne udøves af en kommission, bestående af direktøren for maskinistundervisningen som formand og indtil 3 andre medlemmer.

Skolerne er private, og de er i provinsbyerne indlejede på de tekniske skoler, hvis forstandere også er forstandere for maskinistskolerne. Skolerne har i almindelighed samme bestyrelse som de stedlige tekniske skoler.

Foruden de godkendte skoler findes maskinistkursus på tekniske skoler i andre byer, således i Fredericia, Nykøbing F. og Silkeborg m. fl.

Der forberedes normalt til *motorpasserprøven* i Kbh., Frederikshavn, Kolding, Odense, Svendborg, Aalborg og Esbjerg.

Til *maskinpasserprøven* forberedes i Kbh., Århus, Kolding og Odense.

Til *den almindelige maskinisteksamen* forberedes på alle skolerne. Eksamen holdes dog kun flg. steder: I Kbh. i juni og dec., i Århus og Odense i apr. og i Aalborg og Esbjerg i okt.

Kursus til *den udvidede maskinisteksamen* findes i Kbh., Århus, Horsens, Odense og Aalborg.

Eksamen afholdes kun i Kbh. i juni—juli og dec.—jan.

Håndværksprøven holdes 4 gange om året: I Kbh., i Teknologisk Instituts værksteder i febr., aug. og nov. og i Århus i Jydsk Teknologisk Instituts værksteder i maj.

Elektroinstallatør-prøven for maskinister afholdes i marts og sept. i Kbh.; der forberedes til denne prøve i Kbh., Århus og Odense. Et kursus varer 8 mdr.

Antallet af eksaminander til de forskellige prøver er:

For motorpasserprøven c. 60 årlig.

Den almindelige maskinisteksamen har gennem de senere år et stigende antal eksaminander. Der indstilles årligt c. 400, heraf er der c. 15 pct., der ikke består eksamen. Af de indstillede forberedes c. halvdelen på provinsskoler.

Den udvidede maskinisteksamen har årligt c. 140 indstillede, hvoraf c. 12 pct. ikke består.

Til håndværksprøven indstilles årligt c. 200, hvoraf kun 3—4 pct. ikke fuldfører prøven.

Elektroinstallatør-prøven for maskinister har c. 70 indstillede, heraf er der c. 18 pct., der ikke består.

De nævnte angivelser er underkastet ret store svingninger fra år til år.

De ved forberedelsen til de forskellige prøver anvendte lærebøger er godkendt af eksamenskommissionen.

Eksaminerne tilrettelægges og afholdes af eksamenskommissionen, der bistås ved arbejdet af forskellige bedømmelseskommissioner.

Eksaminanderne eksamineres af kommissionens eksaminatorer. Elever, der møder fra andre byer til eksamen i Kbh., er således på lige fod med eksaminanderne fra denne by.

Ubemidlede elever kan få understøttelse af staten, idet der på de årlige finanslove findes et beløb, f. t. c. 80.000 kr., til dette formål. Understøttelsen må nærmest betragtes som hjælp til skolepenge, idet beløbets størrelse ved den almindelige maskinisteksamen er c. 200 kr. og ved forberedelsen til den udvidede maskinisteksamen 320 kr.

Dansk Dampskibsrederiforening har opr. en låneordning, der giver rentefri lån på indtil c. 2500 kr. til elever, der forbereder sig til den alm. maskinisteksamen. Lånet tilbagebetales, medens låntageren efter endt eksamen sejler som maskinassistent.

Udgiften til bøger til brug ved forberedelsen til den almindelige maskinisteksamen andrager c. 130 kr. Til den udvidede eksamen skal yderligere bruges for c. 100 kr. bøger og til elektroinstallatør-prøven for maskinister yderligere for c. 100 kr.

Forberedelsen til maskinisteksaminerne kan påbegyndes med folkeskolen som grundlag, men i betragtning af, at man til disse eksaminer har krav i matematik og naturlære, der går en del videre end kravene til realeksamen, foruden sprog og de tekniske fag, kan det indses, at læsningen i den korte forberedelsestid stiller store krav til eleverne og kun kan gennemføres med godt resultat af opmærksomme, velbegavede og flittige elever.

Mange elever møder med mellemskole- el. realeksamen, og ved nogle skoler har man forberedelseskursus for elever med folkeskolegrundlag inden de egentlige maskinistkursus.

Der lægges vægt på i matematik, naturlære og maskinfag at give et solidt og godt grundlag, for at eleverne, når de kommer ud i den praktiske tjeneste, kan følge med i den stærke udvikling inden for det maskintekniske område.

En dansk skibsmaskinmesters uddannelse er lang og krævende. Regnet fra den dag, læretiden på værkstedet begynder, til den almindelige, den udvidede maskinisteksamen og elektroinstallatør-prøven er bestået, og den krævede sejltid er indsejlet, vil der hengå 9 år og 2 mdr., før certifikat af 1. kl. kan erhverves. Her er endda kun regnet med 3 års værkstedsuddannelse, men næsten alle maskinmestre har fuld 4-årig værkstedstid og svendeprøve.

Denne solide uddannelse med praktisk tjeneste i skibe bevirker, at skibsmaskinmestre også finder ansættelse i land ved driften af store kraftværker.

Sønæringslov og lov om eksaminer for skibsmaskinister er f. t. (1953) under revision.

Litteratur: Udover de nævnte love henvises til handelsmin.s bek. af: 6. sept. 1930 ang. bestemmelser om afholdelse af den almindelige og udvidede maskinisteksamen. 12. maj 1930 ang. bestemmelser om afholdelse af motor- og maskinpasserprøven. 6. sept. 1930 ang. bestemmelser om afholdelse af håndværksprøven. 6 sept. 1930 ang. kravene ved og afholdelsen af elektroinstallatør-prøven for maskinister. 10. okt. 1952 ang. godkendte værksteder. 22. dec. 1919 ang. skolepenge ved maskinistskoler uden for Kbh. 21. juli 1947 og 21. jan. 1952 ang. skolepenge ved Kbh.s maskinskole.

E. St.

Maskinmester, s. Maskinistundervisning.

Maskinofficersgruppen, s. Søværn sp. 2103.

Maskinskole, s. Kbh.s Maskinskole.

Maskinskrivning. Enkelte kommunale skolevæsener har i 4. FM-klasserne optaget m. som selvstændigt fag. Motiverne hertil er erhvervenes store behov for maskinskrivere og den enkeltes trang til let og tydeligt at nedskrive den bearbejdede tekst.

Der findes to slags maskinskrivere: Tipperen og blindskriveren. Tipperen har sin opmærksomhed rettet dels mod manuskriptet og dels mod tangenterne på maskinen (klaviaturet), idet han kun anvender en enkelt el. et par fingre, sædvanligvis de to pegefingre, til at anslå tangenterne med. Uden at søge den enkelte tangent frem ville der være store muligheder for fejlanslag.

Blindskriveren har hele sin opmærksomhed rettet mod og samlet om manuskriptet, idet han anvender alle 10 fingre, der enkeltvis anslår ganske bestemte tangenter uden at behøve hjælp af blikket. Blindskriverens fingre arbejder hver for sig på et lille område, hvorfor mulighederne for fejlanslag er betydeligt nedsat i forhold til tipperens få fingre, der skal beherske et betydeligt større område.

Blindskriveren er uddannet efter blindskrivningsmetoden, der i Amerika og England benævnes touch, i Tyskland Tastschreiben.

Undervisningens formål er at lære eleverne skrivemaskinens enkelte dele og anordninger at kende og udnytte disse på den mest rationelle måde under anvendelse af et minimum af kræfter. Blindskrivningsmetoden er uden tvivl den bedste løsning herpå.

M.undervisningen deles i tre områder: maskinkendskab, fingrenes træning og den praktiske anvendelse.

Når maskinens enkelte dele er eleverne bekendt, indøves *grundstillingen*, d. v. s. de 10 fingres udgangsstillinger. Hver enkelt finger for sig opøves som omtalt systematisk til at anslå bestemte tangenter på een bestemt måde efter en lærebogs ordnede øvelsesstof. Bevægelserne skal indarbejdes, så de bliver reflekshandlinger. Efter at den fornødne skrivefærdighed er tilegnet, påbegyndes udformningen af de praktiske arbejder, der i 4. FM-klasserne oftest består i skrivning af brev, kuvert og faktura.

Om handelsskolernes statskontrollerede prøver i maskinskrivning og stenografi s. Handelsskolerne. Chr. L.

Maskinteknikum (Kbh. og Odense; forskole m. 1. og 2. semester findes endv. i Århus, Aalborg og Helsingør). (Statsanerkendt ingeniøruddannelse). Formålet er at give håndværkere i maskin- og smedefaget en teoretisk uddannelse efter en af handelsmin. godkendt plan i et omfang, som er nødvendigt el. ønskeligt for bestridelsen af selvstændige stillinger el. for udøvelsen af ledende virksomhed indenfor maskinbygningens område.

Undervisningen omfatter 6 halvårlige semestre, der normalt gennemgås ved dagundervisnnig i 3 år. Det første semester kan evt. erstattes med en flerårig aftenundervisning. Efter 1., 2. og 4. semester afholdes opflytningsprøver, efter 6. semester afgangseksamen. Dimittenderne erholder eksamensdiplom med betegnelsen: Ingeniør i maskinteknik.

Optagelsesprøve: Alle aspiranter må underkaste sig en optagelsesprøve, som afholdes i slutningen af marts el. i begyndelsen af apr. md. (f. Kbh.). Der prøves i skriftlig dansk og i skriftlig og mundtlig regning.

Skriftlig dansk (2 timer): Prøven omfatter en mindre diktatstil og en kort genfortællingsstil.

Skriftlig regning (2 timer): Prøven omfatter et sæt fortrinsvis iklædte opgaver, der kræver simple anvendelser af de fire regningsarter, almindelig brøk, decimalbrøk og procentregning, største fælles mål, mindste fælles mangefold og forholdsregning (reguladetri).

Mundtlig regning: Til udregning på klassetavlen stilles der aspiranten fortrinsvis talbehandlingsopgaver, idet der lægges vægt på, at aspiranten får lejlighed til at vise såvel sikkerhed som omtanke.

Til optagelse i 1. semester (dagundervisning) kræves: A) at aspiranten kan præstere bevis for mindst 4 års praktisk uddannelse i en virksomhed, i hvilken de af lærlingerådet under 10. nov. 1938 i henh. til lærlingeloven af 7. maj 1937 fastsatte regler for lærlingeuddannelse indenfor en af nedennævnte faggrupper er fulgt: Maskinarbejder, elektromekaniker el. automekaniker.

Tillige nedennævnte, når uddannelsen har varet mindst 4 år indenfor faget + 1/2 år i anerkendt maskinværksted: Grovsmed, klejnsmed, vogn- og beslagsmed, pladearbejder (kedelsmed), skibssmed, former, modelsnedker, finmekaniker og instrumentmager.

Efter ansøgning, der er ledsaget af en udtalelse fra læreanstalten, kan direktøren for tilsynet med den tekniske undervisning meddele en aspirant dispensation fra ovenstående under A) angivne betingelser med undtagelse af betingelserne om varigheden af den samlede uddannelsestid. — Hvor særlige omstændigheder taler derfor, kan handelsmin. efter indhentet udtalelse fra direktøren for den tekniske undervisning og læreanstalten efter ansøgning meddele en aspirant dispensation m. h. t. en del af den samlede uddannelsestid.

B) At aspiranten består en optagelsesprøve i dansk og regning (jfr. ovf.).

C) At aspiranten kan præstere bevis for at have bestået de for undervisningen i den tekniske aftenskole tilrettelagte prøver i forberedende tegning (geometrisk tegning, projektionstegning og frihåndstegning) el., at han kan bestå en dertil svarende optagelsesprøve i de nævnte fag. Til optagelse i 1. semester — når dette gives som aftenundervisning — kræves foruden opfyldelse af de ovenfor under B) og C) anførte optagelsesbetingelser, at aspiranten kan godtgøre at være i lære under forhold, som tilsigter at give den praktiske uddannelse, som er angivet under A), idet kravet om praktisk uddannelse først skal være opfyldt, når vedk. påbegynder dagundervisningen.

Til optagelse i 2. el. et efterfølgende semester kræves: D) At aspiranten har bestået opflytningsprøven fra det nærmest foregående semester ved læreanstalten el. en tilsvarende anerkendt læreanstalt. E) At der højst er forløbet 1 år, efter at denne opflytningsprøve er bestået. Under særlige omstændigheder kan en aspirant få dispensation fra denne bestemmelse efter derom indgiven ansøgning til direktøren for tilsynet med den tekniske undervisning. Ansøgningen må ledsages af en fra den pågældende læreanstalt indhentet erklæring. F) At aspiranten ikke tidligere har indstillet sig mere end 1 gang til opflytnings- el. afslutningsprøve fra det semester, hvori han ønsker at blive optaget uden at have bestået denne prøve, og at han ialt ikke har mere end 3 omprøver for samtlige 6 semestre.

Undervisningen i 1. semester påbegyndes (i Kbh.) hvert år den 1. apr. og afsluttes med opflytningsprøve i første halvdel af okt. md. 2. semester påbegyndes i okt. og afsluttes i marts md. med opflytningsprøve, 3. og 5. semester påbegyndes hvert år d. 1. sept., 4. og 6. semester påbegyndes i okt. Samtlige semestre påbegyndes 1/2 år senere i Odense. Ved afslutningen af 4. og 6. semester i marts afholdes henh. opflytnings- og afgangsprøve.

Skema til brug ved ansøgning om optagelse udleveres på skolernes kontorer, ligesom der dér gives oplysninger om *aftenundervisningen* i Kbh., der er tilrettelagt således, at 1. semesters pensum gennemgås i løbet af 3—4 år.

Skolepenge: Betalingen er 200 kr. for et halvår. Dette beløb betales forud. For indstilling til afgangsprøven betaler hver eksaminand 15 kr. For indstilling til opflytningsprøver betaler hver eksaminand 5 kr. Eleverne er pligtige til at erstatte, hvad de beskadiger ved uagtsomhed el. ligegyldighed.

Om optagelse på Danmarks Tekniske Højskole, s. d. J. Th.

Masochisme, en form for perversion, oftest seksuelt begrundet, som består i, at man føler lyst ved at blive tilføjet smerte, ydmyget el. på anden måde ilde behandlet (modsat sadisme). Betegn. efter den østr. romanforf. L. v. Sacher Masoch (1836—95).

Massepsykologi er den gren af socialpsykologien (s. d.), som specielt undersøger det for folkemasser (evt. også det for dyreflokke) ejendommelige bevidsthedsliv, især de ændringer, som de enkelte individers mentalitet (s. d.) undergår derved, at de bliver led i en masse. Det er en gl. erfaring, at mennesker opfører sig, føler og tænker anderledes, når de er sammen med andre mennesker, end når de er alene. Især har man fundet det ejendommeligt, at mennesker, som er led i en menneskemasse el. hob, ligesom forvandles, således at de udfører handlinger og får følelser og meninger, som er dem fremmede og fjerntliggende i deres daglige liv. Den franske forsker G. le Bon, som i 1895 udgav en af de første bøger, der er skrevet om m., omtalte masserne i meget nedsættende udtryk, idet han hævdede, at deres tanke-, følelses- og handlingsliv altid ligger langt under gennemsnittet af de individers, som danner massen. Ved at indgå som led i en masse bliver mennesket mere primitivt i enhver henseende: Dets tænkning bliver ukritisk, det bliver lettroende, ligger under for enhver suggestion (s. d.); dets følelser bliver heftige, dets frygt til panisk skræk, dets glæde til ekstase; og dets handlinger bliver hensynsløse og brutale. Kort sagt: Dets selvkontrol formindskes el. ophæves, dets moral og ansvarsfølelse forsvinder, det mister sin individualitet og går helt op i massen og dens rørelser.

Nyere forskere har imidlertid vist, at det er nødvendigt nærmere at præcisere, hvad man forstår ved en »masse«, før man kan sige noget sikkert om dens ejendommeligheder. Ikke enhver forsamling af mennesker udviser de træk, som le Bon fandt karakteristiske for menneskemasser, hvortil han regnede så forskellige ting som f. eks. gadeopløb, sekter, klasser, vælgermasser og rigsdagsforsamlinger. Den eng.-amer. psykolog W. McDougall skelnede således ml. uorganiserede og tilfældige *masser*, på hvilke le Bon's beskrivelse nogenlunde kan passe, og organiserede *grupper*, som har helt andre egenskaber. Men hvor vigtig end denne adskillelse er, så er den dog kun et første skridt til klarlæggelse af sagen. Der gives mange forsk.

slags masser og mange forsk. slags grupper med hver deres særlige ejendommeligheder, og nogen skarp grænse synes der ikke at gives ml. disse dannelser. I det store og hele er der dog enighed om flg. af McDougall givne karakteristik af massen: »Vi kan sammenfatte det karakteristiske for en uorganiseret el. elementær psykologisk masse ved at sige, at den er yderst følelsesbetonet, impulsiv, voldsom, vankelmodig, ustadig, ubeslutsom og yderliggående i sine handlinger, og at den kun udvikler de grovere emotioner (s. d.) og de mindre forfinede sentiments (s. d.), at den er umådelig suggestiv, skødesløs i sine overvejelser, hastig i sine domme, ude af stand til andet end en primitiv og ufuldstændig tankegang; let at rive med og føre, blottet for selvagtelse og ansvarsfølelse og tilbøjelig til at rives med af bevidstheden om sin egen styrke, således at den har tendens til at frembringe alle de fremtrædelsesformer, som vi er vant til at vente os af en uansvarlig og suveræn magt. Dens adfærd ligner således et uregerligt barns el. en uvidende ophidset vilds i en uvant situation, mere end den ligner dens gennemsnitsmedlems adfærd; og i de værste tilfælde er den snarere som et vildt dyrs end som et menneskeligt væsens.«

Til forklaring af denne ejendommelige forvandling, der indtræder hos de fleste mennesker, når de bliver led i en masse, har man tidligere opstillet hypoteser om mere el. mindre mystiske faktorers indgriben, såsom en såk. »massesjæl«, der besatte individerne, el. en særlig efterlignelsestendens, som de uvilkårligt fulgte, el. en genoplivning af primitivere kulturstadier el. indtræden af en slags hypnotisk tilstand hos alle massens medlemmer. En nærmere efterprøvning af disse hypoteser har dog ikke været foretaget (og kan vel næppe foretages), hvorimod nyere undersøgelser, deriblandt enkelte af eksperimentel art, synes at tyde på, at den svenske psykolog B. Lundberg har ret i, at »rumligt forsamlede« massers bevidsthedsliv meget vel kan forklares udfra de enkelte individers beskaffenhed, når man blot tager den særlige masse-situation i betragtning, d.v.s. når man lægger mærke til de særlige påvirkninger, som hvert enkelt medlem af en sådan masse er udsat for. I virkeligheden reagerer et individ, der er led i en sådan masse, nemlig ikke anderledes end det ville gøre, hvis det i ensomhed blev udsat for de samme påvirkninger, som masse-situationen udsætter det for. Eksempelvis kan nævnes, at massernes lettroenhed kan forklares som et udslag af den helt almenmenneskelige lettroenhed, der blot i masse-situationen forstærkes derved, at denne situation hindrer den kritiske eftertanke, der i andre situationer svækker tendensen til at tro alt, hvad man hører el. ser. Og på lign. måde kan formentlig massens andre ejendommeligheder forklares udfra samme princip. Alle mennesker er for så vidt

»massemennesker«, d.v.s. de har alle i lavere el. højere grad massemenneskets egenskaber, — vel at mærke, *når* de er led i en masse; og intet menneske har disse egenskaber, *når* det er alene el. befinder sig i et kollektiv af anden art.

Hvorvidt denne betragtningsmåde kan overføres på alle arter af masser (og ikke blot på de »rumligt forsamlede«), er endnu et åbent spørgsmål, som kun kan besvares ved en finere opdeling af de forsk. arter af masser og en nærmere analyse af den for hver af dem ejendommelige masse-situation.

Litteratur: G. le Bon: Psychologie des foules, 1895. A. Christensen: Politik og Massemoral, 1911. W. Mc Dougall: The Group Mind, 1920. S. Freud: Massenpsychologie und Ich-Analyse, 2. Aufl. 1923. G. Bohn m. fl.: La foule, 1934 Th. Geiger: Sociologi, 1939. B. Lundberg: Begreppet psykologisk massa, 1941. K. Young: A Handbook of Social Psychology, 1946. T. Husén: Massepsykologiske Problemer, 1947. S. Sargent: Social Psychology, 1950.

J. J-n.

Massmannske søndagsskoler, stiftet 1800 i Kbh. af præsten Ernst Heinrich Massmann (1766—1816) til afhjælpning af de unge håndværkeres manglende kundskaber i dansk, regning, skrivning og tegning. Elevtallet steg hurtigt, og i en række provinsbyer oprettedes der håndværkerskoler efter samme mønster. Bestod til 1920. Midlerne bruges nu til understøttelse af elever i tekniske skoler o. lign.

Litteratur: C. Nyrop: De Massmannske Søndagsskoler i 100 år, 1900.

C. M.

Massøse (massør) og *sygegymnast, lægeaut.* (— Fra sept. 1952 offic. betegn. *fysioterapeut).* Udd. erhverves på Teilmanns kursus i massage og sygegymnastik i Kbh. og for adventister på Skodsborg badesanatorium; den varer 2 år (20 undervisningsmdr.) efterfulgt af en 4 mdr. volontørtjeneste på fysiurg. hospitalsklinik el. afdeling, og den koster ialt (1952) 2600 kr. For eksamen betales 85 kr. i censorhonorar til Lægeforeningen. Eleverne, hovedsagelig kvinder, må være fyldt 19 år før optagelsen. For bestået eksamen og gennemgået 4 mdr.s oblig. volontørtjeneste udstedes lægeforeningens diplom. Da der som regel er flere ansøgere, end der kan optages, foretages udvælgelsen under hensyn til ansøgerens tidligere gerning, der sandsynliggør lettelse af studiet el. beståede eksaminer. Nye hold begynder 1. febr. og 1. sept. Undervisningen omfatter anatomi, fysiologi, patologi, sygegymnastik og massageteori, praktisk sygegymnastik og massage, praktisk gymnastik og socialmedicin samt øvelse i brugen af elektriske apparater. Desuden gør eleverne tjeneste på poliklinik og deltager i et kursus i laboratoriearbejde.

Der uddannes årlig ca. 90 m. Disse kan få arbejde på hospitaler, sygekasseklinikker el. praktisere privat. — M. må kun tage patienter under behandling efter lægeordination.

Der er overenskomster med Sygehusforeningen i Danmark, De samvirkende Syge-

kasser i Kbh. og De samvirkende Centralforeninger af Sygekasser i Danmark.

Lønningsforhold: Overenskomsten med Sygehusforeningen inddeles i gruppe I (fastansatte m. med 7 timers dgl. arbejde) og gruppe II (timelønnede m.).

Gruppe I: Grundløn kr. 3000 stigende hvert 3. år med kr. 300 til kr. 3900. Til grundløn med alderstillæg ydes alm. pensionsgivende tillæg, reguleringstillæg, midlertidigt løntillæg og stedtillæg efter de for statens tjenestemænd til enhver tid gældende regler.

Overmassøser lønnes med en grundløn på kr. 3600 stigende til kr. 4500 med kr. 300 hvert 3. år; massøseassistenter (indtil 2 år efter eksamen) lønnes med en grundløn på kr. 2300 årl. (hertil de nævnte tillæg).

Vikarer med fri station på sygehuset får kr. 15,75 pr. dag, uden fri station på sygehuset kr. 3,85 pr. time.

På sygekassernes klinikker lønnes efter sygehusforeningens overenskomst.

Privat praktiserende m. i provinsen kan behandle medlemmer af sygekasser og får flg. takster:

kr. 2,56 pr. beh. i sygegymnastens hjem,
kr. 3,84 — — i patientens hjem inden for 4 km's afstand,
kr. 6,34 — — i patientens hjem uden for 4 km's afstand.

For m. ved Kbh.s kommunes hospitaler, Rigshospitalet og lign. steder er lønnen:
1. løntrin kr. 971 årlig pr. dgl. arbejdstime,
2. — kr. 1121 årlig pr. dgl. arbejdstime.
Der arbejdes normalt 4 timer daglig.

Det er endnu muligt at nedsætte sig som massøse (massør) uden den beskrevne uddannelse, og lægeautorisation er ikke fornøden for at praktisere.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Masturbation, s. Onani.

Matematikundervisning. I. *Mellemskole* (EM) og *gymnasium.* I de protestantiske højere skoler, der oprettedes efter reformationen, var der i begyndelsen ingen plads for m. Hovedformålet for disse skoler var at uddanne de unge mennesker til kirkens tjeneste.

Først med Christian IV's reformforsøg af 22. okt. 1604 blev der givet en beskeden plads for et par reale fag, nemlig geometri, aritmetik og musikteori. Herefter kom en 100-årig stilstand.

På Holbergs tid vokser et nyt dannelsesideal frem. Man prøver i videnskaben at finde en årsagssammenhæng. Naturvidenskaben kommer mere i forgrunden, og den matematiske metode bliver nyttig. — De nye skolelove af 17. apr. 1739 og 7. nov. 1809 giver alligevel ikke matematikken en væsentlig bedre stilling.

I årene efter 1809 kæmpes en stadig stærkere kamp ml. den litterært-historiske humanisme og den moderne realisme.

Det blev J. N. Madvig, der bl. a. gennem sin afhandling i Maanedsskrift for Litteratur 1832—33 fik den største indflydelse på udviklingen. 13. maj 1850 udsendte min. en ny skoleplan for de lærde skoler (den Madvigske skoleplan). Målet var almendannelse, der skulle opnås ved ligelig vægt på de litt.-hum. fag og de mat.-nat.

M. fik en stærk stilling, — 4 ugtl. timer i 8 år. Undervisningen omhandlede aritmetik og algebra, plangeometri, stereometri og trigonometri, — kravene var store.

Den Madvigske skole viste sig hurtigt at overanstrenge eleverne. Der var for mange fag.

1. apr. 1871 indførtes derfor en ny ordning (den Hallske). Der oprettedes en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig linie; skolen blev 6-årig. I de første 4 år fælles undervisning i matematik på begge linier; her afsluttedes med IV-klasses hovedeksamen. Den sproglige linie gik videre uden undervisning i matematik. — Til IV-klasses hovedeksamen krævedes aritmetik, plangeometri og lidt stereometri. Kravene var væsentlig større end til den nugældende mellemskoleeksamen. — Den mat.-nat.-linie medtog yderligere stereometri i ret stort omfang, trigonometri, analytisk plangeometri og projektionstegning.

23. apr. 1903 atter ny skoleordning. Den højere skole inddeles i en 4-årig mellemskole og et 3-årigt gymnasium. Gymnasiet inddeles i en klassisk-sproglig, en nysproglig og en mat.-nat. linie. Formålet er at give eleverne en almendannelse, der tillige afgiver det nødvendige grundlag for videregående studier.

I mellemskolen får faget matematik og regning 22 timer (4+5+6+7). Der undervises i regning, aritmetik og plangeometri. Kravene er meget moderate; en mængde elever søger derfor denne skole.

Gymnasiets to sproglige linier har ens undervisning i matematik (aritmetik og plangeometri). Formålet er at »skole elevernes tænkeevne v. hj. a. matematikkens stringente betragtningsmåder«. Timetallet er 6 (2+2+2).

Det viste sig hurtigt, at formålet var vanskeligt at opfylde med de få timer. Det hele blev til udenadslæren. 1924 blev der givet tilladelse til forsøgsvis at gå andre veje. Adskillige skoler forsøgte med »anvendt matematik«, og mange af disse forsøg faldt heldigt ud.

I den matematisk-naturvidenskabelige retning, hvis timetal er 18 (6+6+6) undervises i de samme discipliner som tidligere; men hertil kommer, at der gives valgfrihed ml. 1) infinitesimalregning og 2) kædebrøk, determinanter og projektionstegning.

Mange vælger 1), da 1) i vore dage har den største betydning såvel for teoretisk matematik som for fysik og teknik.

Ved kgl. an. af 9. marts 1935 indførtes en nyordning for gymnasiets vedkommende. For m.s vedkommende gøres infinitesimalregningen obligatorisk for det mat.-nat. gymna-

sium, og der tilstræbes en mere systematisk fremstilling af hele det matematiske stof.

For de sproglige linier ophører undervisningen i matematik med II G. — timetallet bliver 2+2. Der undervises i det væsentlige i praktiske anvendelser af matematik.

For mellemskolen foreligger et i alle enkeltheder udarbejdet forslag til en nyordning; men denne er endnu ikke gennemført.

Den nugældende ordning for den højere skole hviler altså dels på kgl. an. af 24. apr. 1903 og af 9. marts 1935.

I an. af 1903 nævnes for mellemskolens vedkommende intet formål for undervisningen i matematik, men i min. bek. af 1. aug. 1904 siges: »M.s væsentligste formål er at udvikle elevernes evne til at drage logiske slutninger.«

For gymnasiets vedkommende er formålet iflg. an. 9. marts 1935: 1) for de sprog.-linier: At give eleverne kendskab til visse vigtige anvendelser af matematikken. Af de teoretiske afsnit medtages kun så meget, at dette formål kan opfyldes; 2) for den mat.-nat. linie: At give eleverne kendskab til de reelle tal og disses anvendelse til beskrivelse af funktioner, samt kendskab til simple figurer såvel i planen som i rummet.

I mellemskolen undervises i aritmetik og geometri. Det aritmetiske pensum omfatter i hovedtræk: Læren om de fire elementære regningsarter for hele og brudne tal, herunder decimalbrøk og negative tal. Tals deleligheed, primtal, proportioner, potens og kvadratrod. Ligninger af 1. grad med én og to ubekendte, ligning af 2. grad med én ubekendt.

Geometri (i planen): Den rette linie, vinkler, parallelle linier, trekanter, firkanter, cirkler, simple arealer, ensvinklede trekanter, den retvinklede trekant, konstruktioner og beregninger.

I det sproglige gymnasium undervises i: Grafisk afbildning, funktioner af praktisk art, simple mat. funktioner f. eks.: $y=zx+q$, $xy=k$, $x^2+y^2=r^2$, $y=x^n$, $y=10^x$, potens, rod og logaritmer, rentesregning og annuiteter; trigonometri.

For det mat.-nat.-gymnasium er an. særdeles detailleret. Her skal nævnes dens hovedpunkter: a) aritmetik og plangeometri: Reelle tal, talfølger, grænseværdier, talteori. Det retvinklede koordinatsystem. Læren om funktioner (f. eks.: $y=ax$, $y=\frac{a}{x}$, $y=ax+b$, $y=ax^2+bx+c$, $y=x^n$, $y=e^x$, $y=10^x$). — Den alm. ligedannethedslære. Definition og bestemmelse af cirkelbuens længde. Potens, rod, logaritmer, trigonometri i planen. Arealer. Differential- og integralregning. Løsning af ligninger. Analytisk fremstilling af den rette linie, cirklen, parablen, ellipsen, hyperblen. Konstruktioner. Komplekse tal. Kinematik, rækker, rentesregning og annuiteter, induktionsbevis. Permutationer og kombinationer; binomialformlen. b) Stereometri: Hovedsætninger om ret linie og plan. Konvekse hjørner. Det retvinklede koordinatsystem i rummet. Kongruens, symmetri og ligedannethed. Polyedre. Kuglen, sfærisk geometri m. anv. på astronomiske og geografiske opgaver. Overflade og rumfang af rumfigurer. Bestemmelse af plane snit i omdrejningscylinder og omdrejningskegle.

Undervisningens metodik. Som ovf. omtalt angiver den min. bek. 1904 som formål for undervisningen i matematik i mellemskolen, at dette er at fremme elevernes evne til logisk tænkning.

I de forløbne år er dette formål blevet stærkt kritiseret, idet man er kommet til klarhed over, at den for formålet til grund liggende tanke beror på en misforståelse.

Elever i 11—12-års alderen (altså elever i 1. og 2. EM) har nemlig ikke megen evne til at forstå matematikkens abstrakte karakter og dens stringente beviser. Man har derfor prøvet nye veje i tilrettelæggelsen af stoffet. Her er først og fremmest *anskuelsen* taget til hjælp, og man søger yderligere at udvikle elevernes selvvirksomhed.

I aritmetik gøres dette ved, at man knytter undervisningen sammen med regneundervisningen, der bringes til at handle om *benævnte tal* (enheder); de aritmetiske sætninger frembyder derefter (på begynderstadiet) ingen nye problemer, men bliver en kodificeren af kendte regneregler.

I geometri lader man eleverne selv fremstille de figurer, de skal undersøge, de måler, klipper, folder, parallelforskyder, tager kalker o. s. v. Herigennem kan de kontrollere sætningerne. Senere går man over til de abstrakte figurer og de eksakte beviser. Men naturligvis: De praktiske figurer har ikke egenskaber, der nøjagtigt dækker de abstrakte. Man kan derfor indvende mod undervisningsmetoden, at man gennem eksperimenter ikke når den fulde sandhed. I 1916 udgav J. Hjelmslev en Virkelighedsgeometri, der udelukkende handler om eksisterende ting.

Denne geometri kan kontrolleres; her går man aldrig på akkord, men dens resultater får ikke den almengyldige karakter som i den abstrakte geometri. Der følges nu enten den ene el. den anden af de nævnte metoder. Ingen tror mere på en begynderundervisning i abstrakt geometri.

I det sproglige gymnasium fortsætter man med mellemskolens metoder, således at anskuelsen også her spiller en vigtig rolle. Man betragter således praktiske funktioner og benytter sig i vid udstrækning af kvadratnettet; også trigonometrien er lagt praktisk an; der betragtes således kun vinkler fra 0°—180°, og man holder sig i hovedsagen til undersøgelsen af trekanter.

I det mat.-nat. gymnasium må eleverne ret hurtigt vænne sig til streng bevisførelse. Der bliver her en vanskelig overgangsperiode. Der må først kræves en oversigt over de reelle tal. Man går dog ikke så vidt, at man

kræver en irrationalitetsteori, der kræves kun et *kendskab* til indførelsen af irrationale tal. Det er ikke muligt på alle punkter at gennemføre en systematisk opbygning; men det gøres på enkelte vigtige områder, således differentialregningen og stereometrien.

Også i det mat.-nat. gymnasium lægger man vægt på, at de mat. resultater kan anvendes i praksis. Nyt er, at afsnittene kinematik og mat. anvendt på geograf. og astronomiske opgaver indgår i det mat. pensum. Herigennem søges opnået et samarbejde med fysik.

Ved kgl. anordn. af 1953 ophører mat.-underv. i det sprogl. gymn., da man ønsker at koncentrere denne afd. om færre og større fag. Pensum i den mat.-nat. linie simplificeres lidt. Kinematik, vektorregning og anv. på astronomi og geografi udgår således.

Skal man sammenfatte, hvad den pædagogiske udvikling har bragt af værdifuldt i m. i dette årh., kan det formentlig siges således: Der lægges mere og mere vægt på *forståelse*, noget mindre på den rene *kundskabstilegnelse*. For at opnå forståelse tages *anskuelsen* i stor udstrækning til hjælp, endv. søges elevernes selvvirksomhed udviklet. Der arbejdes henimod at indføre sådant stof, som kan have anvendelse i praksis.

Litteratur: Fr. Fabricius-Bjerre: Matematikkens Stilling i den højere Skole. (Mat. Tidsskrift A. nr. 3, 1927). P. Heegaard: Der Mathematikunterricht in Dänemark, 1912. Alois Höfler: Didaktik des mathematischen Unterrichts, 1910. Felix Klein: Elementarmathematik vom höheren Standpunkte aus, 3. Aufl. 1924—28.

C. C. A.

II. *Eksamensfri mellemskole* (3. og 4. FM). M. omfatter her kun geometri og er helt knyttet til tegneundervisningen. Der er i 3. FM afsat 2 ugtl. timer og i 4. FM som regel 1 time til denne del af tegneundervisningen.

Formålet er 1) at give eleverne faste definitioner på de elementer, hvormed der arbejdes i plangeometrien, 2) gennem anskuelse (ved foldning, drejning, udklipning o. lign.) at bibringe eleverne en forståelse af egenskaber ved plane figurer og 3) at indøve tegning (konstruktion) af geometriske figurer med opgivne egenskaber.

Da undervisningen udelukkende bygger på anskuelsen, er det meget vigtigt, at alle tegninger udføres med pinlig nøjagtighed. »Beviser« i geometrisk forstand anvendes ikke. Ved tegningen (konstruktionen) af en figur er man ikke henvist alene til brugen af passer og lineal, men tager også tegnetrekant og transportør (vinkelmåler) i brug. Skal man f. eks. dele et liniestykke (el. en cirkelbue) i et vist antal lige store dele, foregår dette ved afskridtning af passeren, hvorved den største nøjagtighed opnås. Der medtages foruden de i mellemskolegeometrien anvendte figurer tillige tegning af ellipse samt af visse ikke geometrisk definerede figurer som »oval« og nogle spirallinier.

Såfremt eleverne har opnået et tilfredsstillende resultat ved undervisningen i geometri i FM-kl., afkortes undervisningen ved Teknisk skole for disse elevers vedkommende med et semester. V. J.

Materialeudvalg, Lærerforeningernes, stiftet 1943 af Social-pædagogisk Forening, apr. 1949 overtaget af Lærerf. Det er tiltrådt af 17 danske pæd. organisationer. Dets formål er at indsamle el. udarbejde og udgive undervisningsmateriel til brug for børnehaver og fritidshjem, individuel undervisning og andre moderne undervisningsformer både i normalskolen og i særskoler. Hidtil har udvalget udsendt ialt 21 materialer til den første regneundervisning, til læse-, stave- og diktattræning og til individualiseret geografiundervisning foruden børnehavemateriel og vejledninger. Udvalgets arbejde understøttes af undervisningsmin. Materialerne er udstillet på Statens Pædagogiske Studiesamling.

Materialisme, den opfattelse, at tilværelsen (det egentlige værende, verden) er af materiel natur og den fysiske virkelighed den fundamentale, medens det s. k. åndelige el. sjælelige enten er ren indbildning el. noget sekundært i forhold til de fysiske, materielle processer. Denne s. k. metafysiske m. har været repræsenteret af Demokrit i oldtiden og i nyere tid af Thomas Hobbes (1588—1679), flere franske oplysningsfilosoffer i det 18. og de tyske »lægematerialister« i det 19. årh. Ved etisk m. forstås den opfattelse, der sætter de s. k. materielle goder (sanselig tilfredsstillelse, velstand o. lign.) som de mest eftertragtelsesværdige. — Ved historisk m. (materialistisk el. økonomisk historieopfattelse) forstås den af Karl Marx (1818—83) fremsatte lære, at de materielle livsforhold bestemmer den historiske udvikling, samt at åndslivet (litteratur, kunst, religion o. s. v.) kun er en »ideel overbygning« til og en ideologisk refleks af de tilgrundliggende materielle og økonomiske forhold: ejendomsfordeling, produktionsordning m. m. K. G-S.

Math. 1. Frivillig menig i søværnet. M. gennemgår forinden deres udnævnelse til m. en uddannelse som m.-elever indenfor de forsk. tjenestegrene (specialer) på m.-skolen (s. sp. 2105). De antages til tjeneste som artilleri-m., matros-m., mine-m. o. s. v. for et nærmere fastsat tidsrum — f. t. (1953) 2 år. Om ønsket kan de herefter antages for 1 år ad gangen i yderligere 4 år. M. kan søge optagelse på sergentskolen og senere — efter gennemgang af denne og en nærmere fastsat tjenestetid som oversergent — søværnets officersskole (forsvarets gymnasium) el. fenrikskolen med henblik på uddannelse til henh. officer el. fenrik. S. Søværn II, befalingsmandsuddannelse sp. 2104 og Stammandskab. S. E. M. T.

2. Frivillig menig i hæren. Som mathelever kan antages enten unge mænd, der er fyldt

16 år, og som endnu ikke er indkaldt til møde ved forsvaret, el. værnepligtige, der har gennemgået den første uddannelse ved hæren. De antagne m.-elever gennemgår, såfremt de ikke har gennemgået den første uddannelse ved hæren, en udd. på c. 1 år. Hvis de har gennemgået den første udd. ved hæren, får de en suppl. udd. på ca. 1 md. Derefter er de forpligtet til — hvis de antages som mather — at forrette tjeneste i hæren i 2 år. Efter udløbet af denne tjenestetid kan matherne antages til tjeneste for 1 år ad gangen i yderligere 4 år. M. kan søge optagelse på sergentskolerne el. på korporalskolerne. Efter gennemgang af en sergentskole har de herefter mulighed for videre uddannelse enten til officer af linie el. reserve eller til fenrik.

J. A.

3. Frivillig menig i flyvevåbnet. Som m.-elever kan antages: a) unge mænd, der er fyldt 16 år, og som endnu ikke er indkaldt til møde ved forsvaret. F. t. (1953) praktiseres denne ordning på m.-elever, der uddannes i den tekn. linie (radio, radar, aeroplan, motor, våben m. m.); uddannelsen til m. varer 1 år. b) værnepligtige, der har gennemgået den første uddannelse ved flyvevåbnet. F. t. (1953) uddannes sådanne m.-elever indenfor flyvevåbnets specialistlinie (politi, radar, auto, brand, foto m. v.). Uddannelsen til m. varer c. 1 md.

M. kan søge optagelse på korporal- el. sergentskolerne. Efter gennemgang af en sergentskole har de herefter mulighed for videre uddannelse enten til fenrik el. til officer af linie el. reserve.

O. Gr.

McDougall, William (1871—1938), engelsk-amerikansk psykolog. Lektor i eksperimentel psykologi i Oxford 1904, prof. ved Harvard Univ., U. S. A. 1920 og ved Duke Univ. 1927. Udg. 1905 Physiological Psychology og derefter An Introduction to Social Psychology (1908, 26. udg. 1945), et værk, som skaffede ham verdensry. Til grund for menneskers og dyrs adfærd ligger instinkter, og ved et instinkt forstår han en medfødt psyko-fysisk disposition, som betinger et individ til at opfatte og være opmærksom på visse genstande, derunder at erfare en bestemt følelsestilstand, en emotion, og endelig at handle på en bestemt måde m. h. t. disse genstande el. i det mindste føle en tilskyndelse til en sådan handlen. Den instinktive adfærd kan modificeres gennem erfaringer; og karakteristisk for den er, at den er formålsrettet (purposive). Da forklaringer ud fra formål ofte regnes for uvidenskabelige, har M.s psykologi været stærkt kritiseret. Imidlertid har han udviklet den videre til en totalopfattelse, som han betegner som »hormisk psykologi« (af græsk *horme,* indre tilskyndelse, stræben, drift), og han gør derved front mod de mekanistiske forklaringsmåder i psykologien. Han var en yderligt selvstændig og alsidig orienteret forsker, der i psykologien ville tage enhver anvendelig metode i brug.

Værker bl. a. Body and Mind (1911), The Group Mind (1920), An Outline of Psychology (1923), An Outline of Abnormal Psychology (1926), The Energies of Man (1932); The Frontiers of Psychology (1934), The Riddle of Life (1938), flere overs. til svensk; på dansk Psykologi (1926).

K. G-S.

Medborgerkundskab, den oplysning om et samfunds struktur og organisation, dets ideelle grundlag og dets faktiske udformning, som dets medlemmer må være i besiddelse af, for at det skal kunne fungere sundt.

M. er et moderne sammenfattende udtryk for oplysningen om disse forhold, navnlig som den meddeles i det frie, folkelige oplysningsarbejde i en række demokratiske stater. Indholdsmæssigt dækkes det nogenlunde af det, som i skolerne kaldes samfundslære.

Det er naturligt, at man i det frie, folkelige oplysningsarbejde lægger hovedvægten på forfatningens og samfundslivets ideelle indhold i modsætning til forholdene under andre styreformer og på den forskel i menneskesynet, som ligger til grund, samt at man iøvrigt indretter undervisningen på at hjælpe almindelige mennesker til rette med den rent praktiske benyttelse af medborgernes rettigheder og friheder.

Som den bedste og lettest tilgængelige danske fremstilling af emnet må uden tvivl nævnes den af Statsradiofonien i 1941 udgivne studiekredsgrundbog Borger i Danmark (2. udg. 1952). S. også Medborgeropdragelse.

V. N.

Medborgeropdragelse kan kort defineres som den opdragelse af et samfunds medlemmer, som er nødvendig, for at dette skal kunne fungere sundt.

De primitive folkeslags indvielsesritualer, som ofte havde og har en religiøs karakter, kan på en måde betragtes som en slags primitiv m. Ethvert samfund kræver for at kunne bestå et vist fællesskab, en vis fælles loyalitet; arbejdet med at indpode befolkningen og navnlig ungdommen denne loyalitet er m.

Først de moderne stater stiller så store krav til befolkningens oplysning og opdragelse, at det bliver nødvendigt at indrette en undervisning, som særlig sigter på det enkelte individs forhold til samfundet. Et demokratisk samfund forudsætter utvivlsomt, at ethvert medlem kan læse og skrive, men det forudsætter også, at ethvert medlem har en vis viden om og en vis samfølelse med de øvrige medlemmer af hele samfundet. En meget stor — og i mange tilfælde måske langt den vigtigste — del af denne opdragelse foregår ad indirekte vej. I hjem og familie møder den nye verdensborger visse af fællesskabets love, så hurtigt han el. hun selv kan begynde at fatte og skønne. Synskredsen og erfaringsverdenen udvides med skolegang, deltagelse i foreningsliv, indkaldelse til militærtjeneste o. s. v., hvilket altsammen i mange tilfælde

giver anledning ikke blot til indirekte, men også til en bevidst og direkte m. En række ungdomsforeninger, både politiske og upolitiske, anser det for en meget vigtig del af deres formål at give en sådan opdragelse, ligesom både folkeskolens og militærets formålsparagraffer indeholder ting, der peger i denne retning. Endv. må det fremhæves, at selve samfundslivets funktion: valghandlinger, de offentlige drøftelser i rigsdag og råd og for domstolene og den behandling, alt dette bliver gjort til genstand for i presse og radio er en form for indirekte m. af uoverskuelig betydning.

Ikke destomindre anså en så klartseende og fremskuende mand som Grundtvig det for nødvendigt allerede før grundlovens givelse i 1849, ja, før de rådgivende stænderforsamlingers oprettelse i 1831 at indrette en skole med m. som eneste formål, en folkelig højskole, kaldte han den, hvor de dygtigste og mest opvakte unge fra hele landet kunne samles for at lære hinanden og deres fædreland at kende, både dets sprog og litteratur og dets praktiske erhvervsmæssige og sociale forhold. Hovedsagen skulle dog være at indgyde kærlighed til fædrelandet og vilje til at tjene dets bedste, og hertil anså han levende »historisk-poetiske« foredrag og ikke mindst sange for de bedste midler. En central statshøjskole, som Grundtvig foreslog den, blev aldrig til virkelighed, men de mange folkehøjskoler, som voksede frem, navnlig efter 1864, har taget opgaven op, selvom de ikke kan siges ene og alene og måske knap nok først og fremmest at sigte på m.

Nazismens magtovertagelse i Tyskland og den voldsomme og dynamiske ungdomsopdragelse, som straks og med stigende styrke sattes ind, gjorde m. til et endnu mere påtrængende spørgsmål for de omliggende demokratiske stater. I Schweiz følte man måske tidligst og stærkest trykket, indeklemt som man var ml. Tyskland og Italien, og mange forsøg blev gjort både i tale og skrift på at genoplive landets århundredgamle demokratiske tradition i ungdommens bevidsthed. I Danmark blev problemet for alvor brændende efter den tyske besættelse d. 9. apr. 1940. Mens vide kredse var fyldt af en dyb mistillid til folkestyrets sundhed og den nazistiske klike med tysk støtte gjorde markskrigersk reklame for sin egen snarlige magtovertagelse, rejste Dansk Ungdomssamvirke med baggrund i samlingsregeringens politik en omfattende bevægelse for demokratisk, politisk opdragelse af ungdommen. Det var særlig Hal Koch, som i utallige taler og artikler lagde denne linie for arbejdet, og ganske naturligt førte det frem til planen om en fælles »lederhøjskole«, som i visse henseender tydeligt er inspireret af Grundtvigs 100 år gamle tanke. Det er hævet over al tvivl, at en intensiv m. også i fremtiden er af vital betydning for et demokratis sundhed.

V. N.

medhjælpereksamen, Farmaceutisk, s. Farmaceutiske Højskole, Danmarks.

medhjælperkontrakter, Indgåelse og ophævelse af (om medhjælper, s. Medhjælperloven). Fæstemål kan efter gældende lov indgås ganske formløst, længst for et år. Husassistentkommissionen foreslog dog i sin i 1943 afgivne bet., at skriftlig kontrakt skal oprettes på en detailleret kontraktformular.

Til kontraktens indgåelse kræves fra husbondens side, at han er fyldt 21 år. For medhjælperen gælder særlige regler i myndighedsloven, hvorefter en mindreårig, der er fyldt 18 år el. har indgået ægteskab, selv træffer bestemmelse om indgåelse og ophævelse af aftale om tjeneste.

Har en mindreårig under 18 år med tilladelse fra forældremyndighedens indehaver på egen hånd påtaget sig en tjeneste, hvorved han er blevet i stand til selv at sørge for sit underhold, kan han, for så vidt han er fyldt 15 år, selv ophæve aftalen og påtage sig arbejde af lignende art, medmindre andet bestemmes af forældremyndighedens indehaver. Denne kan dog — såvidt muligt med rimeligt varsel — hæve aftalen, såfremt hensynet til den mindreåriges opdragelse el. velfærd kræver det.

Tjenesten ophører ved månedsfæste ved opsigelse, der må ske senest den 15. i en md. til fratrædelse den 1. den påfølgende md. Ved fæstemål på længere tid end en md. ophører tjenesteforholdet derimod ved udløbet af den vedtagne tid, med mindre der afsluttes kontrakt om forholdets fortsættelse. Månedsfæste er almindelig i byerne, medens man på landet som regel bruger fæste indtil en af skiftedagene, der er 1. maj el. 1. nov.

Medhjælperen er berettiget til at undlade at tiltræde tjenesten, såfremt husbonden siden fæstemålets indgåelse er flyttet mere end 7 km el. fra land til by el. omvendt, el. han i det sidste år, før tjenesten skal tiltrædes, har mishandlet el. sultet sine medhjælpere el. søgt at forlede dem til forbryderiske el. usædelige handlinger. Bliver han først vidende om et sådant forhold, efter at tjenesten er tiltrådt, kan han straks fratræde. Medhjælperen kan uden opsigelse ophæve forholdet, såfremt husbonden flytter til et sted, hvortil medhjælperen ikke havde behøvet at møde, el. han ved utilbørligt forhold har gjort sig skyldig i grov tilsidesættelse af sine pligter som sådan.

Husbonden kan afvise medhjælperen, når denne uden gyldig grund ikke møder rettidigt samt under de i loven nærmere angivne omstændigheder p. g. a. særlig udygtighed el. tidligere meget slet vandel.

Han kan uden opsigelse ophæve tjenesteforholdet, når medhjælperen groft tilsidesætter sine pligter el. iøvrigt udviser særligt slet forhold i tjenesten, el. han fængsles i længere tid end 8 dg., uden at det kan lægges husbonden til last.

Med kortere varsel end det sædvanlige kan tjenesten endelig opsiges af begge parter i tilfælde af husbondens død el. fallit, når medhjælperen bliver syg over 1 md., el. en ugift medhjælperske skal indgå ægteskab.

Iflg. medhjælperloven skal medhjælperen kun yde erstatning, når han uden lovlig grund møder for sent i tjenesten. Erstatningen andrager halvdelen af den betingede løn for den vedtagne tjenestetid.

Husbonden skal yde erstatning med den vedtagne kontante løn for tjenestetiden samt kostpenge for samme tidsrum, dog ikke ud over 8 uger, når han uden lovlig grund vægrer sig ved at modtage medhjælperen, el. han uden lovlig grund bortviser denne. Han skal yde en efter forholdet afpasset erstatning, men højst som foran nævnt, når medhjælperen må hæve tjenesteforholdet p. g. a. husbondens utilbørlige forhold i tjenestetiden.

Iøvrigt skal husbonden ved fratrædelsen betale medhjælperen den aftalte løn for den tid, hvori han har tjent.

Husassistentkommissionen foreslog i sin bet. af 1943 denne regel suppleret med en udtrykkelig bestemmelse om, at der ved fratrædelsen yderligere skal ydes løn og kostpenge for de feriedage, som han måtte have tilgode.

Litteratur: J. L. Frost og A. G. Holm: Medhjælperloven, 1929.

H. Hst.

Medhjælperloven. Allerede ved tyendeloven af 1854 er der givet udførlige lovregler vedr. tyendeforholdet, der dengang nærmest betragtedes som et familieretligt forhold.

Efter at forholdet imidlertid var gået over til at betragtes som et privatretligt kontraktsforhold ml. to ligestillede kontraktsparter, måtte lovens regler om tyendets underordnelse under husbonden og om skudsmålsbøger samt lovens utilstrækkelige beskyttelsesforskrifter for tyende gøre den ret upopulær. I 1921 afløstes den derfor af m. (lov af 6. maj 1921), der med forskellige mindre ændringer stadig er gældende lov.

Denne lov, der regulerer arbejdskontrakten ml. husbonden og hans medhjælpere, er efter sit indhold nærmest en arbejderbeskyttelseslov, der giver bindende regler om en række rettigheder for medhjælperen.

Under m. henhører arbejdsforhold, der er indgået på mindst en md., og hvorved medhjælperen har forpligtet sig til mod vederlag at udføre almindeligt legemligt arbejde således, at husbondens ordrer m. h. t. arbejdets udførelse må følges, og husets orden respekteres.

De mest typiske medhjælperforhold findes inden for husholdningens og landbrugets område (husassistenter og landbrugets faste arbejdskraft). Det er ikke nødvendigt, at medhjælperen er heldagsbeskæftiget el. får kost og logi hos arbejdsgiveren. En månedsvis fæstet formiddagshjælp hører således under loven. Inden for handel og industri henhører i det hele kun gårdskarle og staldkarle under loven.

Uden for loven falder beskæftigede, der omfattes af funktionærloven el. iøvrigt har en mere selvstændig og ledende stilling, således en husbestyrerinde med en selvstændig stilling. Endv. falder udenfor beskæftigede, der er antaget til udførelse af arbejde, der forudsætter en faglig uddannelse, f. eks. som gartnere el. som barneplejersker (modsat barnepiger uden faguddannelse).

Blandt arbejderbeskyttelsesbestemmelserne i loven skal fremhæves dens regler om, at tjenesteforholdet højst må indgås for et år og for ugifte kan ophæves med kort varsel ved indgåelse af ægteskab; endv. reglerne om kosten, der skal være god, sund og tilstrækkelig, om det arbejde, som det påhviler medhjælperen at udføre, om arbejdstidens længde, natarbejde og fritid til at passe aftenskoler m. m. Bliver medhjælperen syg i tjenestetiden, skal husbonden iflg. medhjælperloven af 1921 i alle tilfælde, sålænge tjenesteforholdet består, yde medhjælperen almindelig pasning og hjælp. Husbonden har ret til at indlægge medhjælperen på et offentligt sygehus, medmindre flytning kan medføre fare for hans helbred el. for smittes udbredelse.

Forudsat, at sygdommen ikke kan tilskrives utilbørligt forhold fra nogen af parterne, er husbonden pligtig til, indtil tjenesteforholdets ophør, at udrede tilsagt løn samt kost og logi, for så vidt og så længe medhjælperen bliver i hans hus, og i modsat fald i almindelighed kostpenge. Enhver af parterne har under samme forudsætning ret til efter 1 md.s forløb, såfremt sygdommen vedvarer, at opsige tjenesten til ophør med 14 dg.s varsel, uanset om fratrædelsesdagen ikke bliver den 1. i en md. Iflg. praksis gælder adgangen til opsigelse med sædvanligt varsel ved siden af denne særlige adgang.

Skyldes sygdommen utilbørligt forhold fra husbonden, skal denne bekoste helbredelsen og evtl. tillige yde erstatning for næringstab efter tjenestens ophør. Skyldes den derimod medhjælperens eget utilbørlige forhold (f. eks. en pådragen kønssygdom), skal husbonden kun yde kost og logi, sålænge påg. er i hans hus, men derimod ikke kostpenge, når han ikke mere er i det. Lønnen kan endv. inddrages for den tid, han er utjenstdygtig. Udgifterne til medhjælperens lægebehandling, lægemidler og særlige pleje samt ophold på sygehus er, forudsat at sygdommen ikke skyldes husbondens utilbørlige forhold, husbonden uvedkommende.

Endelig findes der regler, som der gøres rede for under: boligforhold, Medhjælperes og ferie, Medhjælperes (s. d.).

Om arbejdskontraktens forsk. bestemmelser vedr. skiftetider, opsigelsesvarsel, samt om, hvorledes der skal forholdes i tilfælde af husbondens død, konkurs og udlæg, tvangsauktion, misligholdelse og bristende forud-

sætninger for tjenesteforholdets indgåelse og ophævelse af medhjælperkontrakter, s. Medhjælperkontrakter.

Lovens regler kan for medhjælpere under 18 år — som arbejderbeskyttelsesregler — som helhed ikke fraviges til skade for disse.

For medhjælpere over 18 år gælder m.s regler, såfremt ikke andet særligt er aftalt. Dog kan visse regler om medhjælperværelsets indretning og om retsstillingen i sygdomstilfælde heller ikke fraviges for ældre medhjælpere.

Såfremt der ikke kan opnås enighed om spørgsmål, der rejser sig af retsforholdet ml. husbond og medhjælper, må sagen forelægges for domstolene. De særlige forligskommissioner i medhjælpersager i landkommunerne er ophævet; s. endv. Husassistentkommissionen.

Litteratur: J. L. Frost og A. G. Holm: Medhjælperloven, 1929. H. Hst.

Medicinhjælp fra sygekasse. Hjælpen omfatter: 1) de s. k. livsvigtige lægemidler (folkeforsikringslovens par. 18, stk. 1, nr. 4); denne hjælp er en lovpligtig ydelse for kasserne, men således, at kassernes udgifter godtgøres dem af statskassen. 2) Medicin, som må anses for særlig betydningsfuld, lovens par. 18, stk. 1, nr. 4. Også denne medicin er kasserne pligtige at yde deres medlemmer. Til kassernes udgifter til denne medicin modtager de ikke statstilskud. 3) Visse andre medikamenter. Kassernes hjælp hertil er en frivillig ydelse; lovens par. 22, stk. 1, nr. 12, fastsætter, at en kasse i sin vedtægt kan træffe bestemmelse om, at kassen ved visse sygdomstilstande betaler 3/4 af udgiften til visse arter af medicin. Ej heller til udgifterne til denne medicin oppebærer kasserne statstilskud.

Gruppe 1. Livsvigtige lægemidler. Kasserne betaler 3/4 af medlemmernes udgifter til sådanne lægemidler, når midlet af lægen anses for nødvendigt ved behandling af *bestemte* lidelser. Socialmin. fastsætter efter indstilling af sundhedsstyrelsen, hvilke medikamenter der kan anses for livsvigtige. Ministeriets bek. om sygekassernes ydelse af medicin af 1. juni 1951 godkender 12 sådanne lægemidler, nemlig bl. a. insulin til sukkersygepatienter, leverpræparater (og mavepræparater, der anvendes i forb. med el. i stedet for sådanne præparater) til patienter lidende af svær anæmi (anæmia perniciosa); standardiserede og ublandede præparater af gland. thyreoidea ved myxødem; veldefinerede seksualhormoner ved kastration med fremtrædende bortfaldssymptomer; fenemal, enfenemal, fenantion og salte af disse ved epilepsi; gonadotropiner (evt. i forb. med testishormon) fra henimod pubertetsalderen og opefter ved dystrofia adipose-genitalis, dystrofia genitalis, el. retentio testis (kryptorchismus).

Gruppe 2. Særlig betydningsfuld medicin. Hertil betaler kasserne, ligesom ved gruppe 1, 3/4 af udgifterne, når medicinen ordineres af lægen. Ministeriet fastsætter efter indstilling fra sundhedsstyrelsen, hvilken medicin, der skal henføres til denne gruppe. I den f. t. (1952) gældende bek. om kassernes ydelse af medicin er der optaget ialt godt 600 forsk. medikamenter, der anses for »særlig betydningsfulde«.

Gruppe 3. Anden medicin. Har kassen i sin vedtægt optaget bestemmelse om ydelse af udgift til den under gruppe 3 hørende medicin, når denne ordineres af læge, skal kassen betale 3/4 af udgiften. Det er ikke nærmere fastsat, hvilke medikamenter gruppen omfatter, men det bestemmes, at hjælpen ydes ved alvorlig og langvarig sygdom, og når lægen skønner, at sygdomstilfældet til stadighed og gennem længere tid vil kræve behandling med påg. medikament. Som eksempler på sådanne alvorlige og langvarige sygdomme nævner bek.: kroniske og smertefulde led- og knoglelidelser, lungetuberkulose, ondartede svulster, hud- og slimhindelidelser, og som eksempler på medikamenter nævnes sovemidler, beroligende midler, feber- og smertestillende midler, ekspektorerende og hostestillende midler, syrebindende midler samt midler til lokal behandling af hud og af slimhinder.

Kasserne må overhovedet ikke yde hjælp til medicin udover den, der falder ind under en af de nævnte 3 grupper.

Disse regler tilsigter på den ene side, at kasserne skal yde al medicin, som er af afgørende betydning for medlemmets helbredstilstand, men på den anden side, at medlemmerne selv må betale medicin, som ikke har sådan afgørende betydning. Ministeriet har derhos m. h. t. spørgsmålet om i trangstilfælde at yde hjælp fra kommunerne efter lov om offentlig forsorg el. folkeforsikringslovens par. 79 (sygehjælp til rentemodtagere) i et cirk. bl. a. udtalt, at hovedlinierne i de ovenfor omtalte regler om hjælp til sygekassemedlemmer må følges ved bevilling af medicin af kommunen; for så vidt det drejer sig om medicin, hvortil sygekasserne efter reglerne ikke kan yde hjælp, vil kommunen kun »aldeles undtagelsesvis« yde hjælp.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 354, 1945. H. Daniel: Lovsamling m. v. vedr. Sygekassevæsenet, 2. udg. 1941, s. 173—181. K. A. S.

Medicinsk psykologi, de dele af psykologien, som er af særlig medicinsk interesse; området er iøvrigt ikke klart el. skarpt afgrænset, men omfatter især de almenpsykologiske forudsætninger for forståelsen af det syge sjæleliv, se f. eks. E. Kretschmer: Medizinische Psychologie, 5. udg. 1939. K. G-S.

Medium, middel, det stof, hvori en el. anden virksomhed foregår. I den psykiske forskning (parapsykologien) betegnelse for en person, hvis tanker og handlinger skal være dirigeret af åndelige el. personlige kræfter uden for ham selv, som f. eks. skal kunne formidle meddelelser fra afdøde.

Mejeriskoler er fagskoler for unge mejerister. — Der er i Danmark to m., *Dalum mejeriskole* pr. Hjallelse og *Ladelund mejeriskole* pr. Brørup, og der er hvert år c. 100 elever på hver skole. Skolerne er kostskoler og drives med statstilskud.

Kursustiden er 8 mdr., fra 1. sept. til 30. apr. — For optagelse på kursus kræves en grundig praktisk uddannelse, da kursus udelukkende er teoretisk. Skolerne modtager kun mejerister, der har gennemgået den almindelige 4-årige læretid, men som regel vil det være klogest at have endnu mere praktisk virksomhed bag sig, så man opnår en alder af 23—24 år, før man begynder skolen.

Af hensyn til den store stofmængde i forhold til kursustiden er det ligeledes nødvendigt at møde med gode forudsætninger i dansk og regning, samt at være fortrolig med skolearbejde og tilegnelse af stof i det hele taget. For elever, der ikke har anden skoleuddannelse end folkeskolens, vil det være klogt med en vinters højskoleophold som forberedelse til m.s kursus, men der stilles ikke krav herom.

Der undervises i grundfag som kemi, fysik, bakteriologi og anatomi, samt senere på kursus i mejerilære, maskinlære, driftslære, bogføring, ernæringslære, dansk og regning.

Kursus slutter med en afgangsprøve i apr. md. Ved denne afgangsprøve medvirker som censorer statskonsulenterne i mejeribrug, repræsentanter for mejeri- og mejeristorganisationerne, samt en repræsentant for landbrugsmin. Eleverne erholder et afgangsbevis med karakterer i de enkelte fag, ialt 16 karakterer à op til 8, altså maksimalt 128 points.

Skoleophold med afgangsprøve er ikke nogen lovformelig betingelse for opnåelse af ledende stillinger på mejerierne, men i praksis er det alligevel sådan, at kun folk, der også har den teoretiske viden i orden, opnår disse stillinger. Med hensyn til omkostningerne ved ophold på m., ansøgning om understøttelse, rekvirering af skoleprogram o. lign. henvises til artiklen om Landbrugsskoler. S. også Husmandsskoler. Ds. C.

Mejerist. Oplæringen i faget, som ikke falder ind under lærlingeloven, er fastsat til 4 år. Der uddannes fortrinsvis mænd. Arbejdet i et mejeri kræver en sund og kraftig konstitution, sans for orden og properhed; nogen bestemt skoleuddannelse forlanges ikke. I læretiden får eleverne kost og logi som en del af lønnen, som iøvrigt er fastsat af organisationen.

M.s arbejde består i indvejning af mælk fra leverandørerne, pasning af maskinerne, smørlavning, ostelavning, fyring, deltagelse i rengøring og regnskabsføring. Arbejdstiden begynder kl. 5—6 om morgenen og andrager 48 timer ugtl.

Den, der ønsker at læse til mejeribrugskandidat skal besøge Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, om optagelsesbetingelser s. sp. 1172.

Studiet tager $2^2/_3$ år, og bestået eksamen giver adgang til stillinger i smør- og margarinekontrollen, på statens forsøgsmejeri, ved laboratorier samt inden for praktiske mejerivirksomheder. Også stillinger som mejeribrugskonsulenter og mejerilærere ved mejeriskolerne besættes med mejeribrugskandidater.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941—43, bd. IV, 416—431.

R. W. B.

Melanchthon, Philipp (1497—1560), tysk lærd og reformator kaldes ofte »Tysklands læremester«, f. i Bretten i Pfalz som søn af kurfyrstens våbensmed og dattersøn af byens borgmester. Kom tidligt i skole og under påvirkning af fremragende humanister i sin slægt. Trods ydre omskiftelser i barne- og ungdomsårene fik han dog udnyttet sine egne og tidens muligheder til fulde. Efter gængs skik studerede han først og fremmest teologi, uden at dette dog i første omgang fængslede ham synderligt. Kristendommen betragtede han endnu kun som sædelære. Derimod kastede han sig med iver over studiet af filologi og litteratur, jura og medicin og blev magister 18 år gl. (Tübingen). I sin gerning som universitetslærer og i sine skrifter fra disse år vendte han sig mod skolastikken, idet han på humanismens grund kæmpede for videnskabens frigørelse fra den katolske kirkes autoritet. 1518 kom han til Wittenberg (prof. 1520) og stod i de flg. års trosstridigheder ved Luthers side som den lærde, noget mådeholdne rådgiver og ven (rigsdagen i Worms 1530). Under udformningen af reformationens teser og grundlæggelsen af den protestantiske teologi supplerede de på en udmærket måde hinanden (oversættelse af bibelen), selv om udprægede divergenser i temperament ofte bragte dem i den skarpeste modstrid. Det blev M.s fortjeneste at styrke og underbygge reformationens fremgang, idet han til Luthers lære om evangeliet knyttede den humanistiske videnskab. Han organiserede den tyske lærde skole og var selv en fremragende lærer og forfatter. Talrige skrifter af forskelligt indhold foreligger fra hans hånd, fra Luthertiden især af religiøs-polemisk karakter. I sine universitetstaler (declamationes) søgte han at vække og styrke interessen for pædagogik. Hans lærebøger i grammatik, retorik, dialektik, psykologi, etik og historie betragtedes som forbilledlige og anvendtes gennem et par århundreder.

Litteratur: G. Jørgensen: Philip Melanchthon, 1900, med litteraturfortegnelse. Sv. P.

Melankoli, en tilstand af nedstemthed og sørgmodighed, i den klassiske temperamentslære sat i forbindelse med overvægten af sort galde i legemet (af gr. *melan,* sort, og *chole,* galde).

Mellemfolkeligt Samvirke. Organisationen M. S. blev startet i 1945 med det formål gnm. samarbejde ud over nationale grænser at fremme mellemfolkelig forståelse. Arbejdet, som udføres uden hensyn til race, religion el. politisk anskuelse, gennemføres i hovedsagen af ulønnede kvinder og mænd, der ønsker at gøre et arbejde i den ånd, som formålet forudsætter. M. S. er repræsenteret i regeringens samarbejdsudvalg vedr. internationalt hjælpearbejde.

I de første år efter Den 2. Verdenskrig koncentreredes arbejdet p. gr. af nøden i de krigsramte lande hovedsagelig om humanitært hjælpearbejde samt oprydnings- og genopbygningsarbejde, der gennemførtes ved udsendelse af frivillige, ulønnede arbejdshold. Arbejdet bestod i oprettelse af bespisningscentraler, læge- og sygeplejestationer, børnehjem og andet socialt arbejde samt deltagelse i oprydnings- og byggearbejde.

Efterhånden som den værste nød var afhjulpet, antog arbejdet mere karakter af et kulturelt betonet samarbejde med udlandet, og et samarbejde med Unesco indledtes om bl.a. et skolebyggeri i Grækenland og opbjælpning af et tilbagestående område i Syditalien. I Hamburg oprettedes et Jugend-Europa-Haus, der tjener som samlingssted for møder om tyske og eur. problemer. I Danmark realiseredes tanken om en dansk folkehøjskole med mellemfolkeligt sigte ved oprettelsen af Magleås folkehøjskole (se Højskole sp. 915), hvor en række af de af M. S. arrangerede kurser afholdes.

Arbejdet foregår iøvrigt ved tilrettelæggelse af kurser og møder her og i udlandet, ved udsendelse af unge til internationale genopbygningslejre, ved udveksling ml. højskolelærere og -elever, lærere og elever fra andre skoler, af landmænd, studenter og andre grupper. Overalt søger man at skabe den størst mulige menneskelige kontakt ml. deltagerne for herigennem at medvirke til at nedbryde de skranker, der skiller folkene.

M. S. har siden 1945 arbejdet i følg. lande: Norge, Finland, Polen, Tyskland, Østrig, Holland, Frankrig, Grækenland, Jugoslavien, Italien og Palæstina. I den senere tid er M.S.'s opmærksomhed rettet mod at yde en indsats i de såk. underudviklede lande. M. S. udgiver tidsskriftet KONTAKT. Adresse: Vendersgade 29[4], Kbh. K. A. F.

Mellemskole, skoleafdeling dels i folkeskolen, dels i den højere skole (s. Gymnasieskolen, spalte 768), dels selvstændig skoleform (s. Realskolen, spalte 1670), omfattende aldersklasserne fra 11—15 (evt. 12—16) år. En m. er enten en eksamensmellemskole (EM) efter lov af 24. apr. 1903 eller en eksamensfri mellemskole (FM) efter lov af 18. maj 1937. Til eksamensmellemskolen kan der være knyttet realklasse, og undervisningsmin. kan tillade sådanne afvigelser fra eksamensskolens ordning, at skolen kan afsluttes med andre statskontrollerede eksaminer, f. eks. præliminæreksamen.

M. oprettes kun ved købstadskoler og købstadordnede skoler på landet og er — både for den eksamensfri m. og for eksamensmellemsskolens vedk. — 4-årig, når den oprettes på grundlag af en 4-årig grundskole; bygger m. derimod på en 5-årig grundskole, er den eksamensfri m. 3-årig, evt. 4-årig, og eksamensmellemskolen 4-årig (folkeskolelovens § 2, stk. 1 og §§ 29, stk. 1). Den kan som centralskole være fælles for flere forskoler el. grundskoler og for flere kommuner (folkeskoleloven § 4).

Hvis der ved en kommunes skolevæsen findes en eksamensm., skal der ved kommunens skolevæsen også oprettes en eksamensfri m. (FM). Den eksamensfri m. kan herefter oprettes alene uden forbindelse med en eksamensskole, men eksamensmellemskolen kan kun oprettes i tilknytning til den eksamensfri m.

I den 4-årige *eksamensfri m.*, der bygger på en 4-årig grundskole, er kommunen ikke pligtig at oprette 4. kl. i de skoleår, hvor der ikke melder sig mindst 10 elever til optagelse i klassen. I den 3-årige eksamensfri m., der bygger på en 5-årig grundskole i tilslutning til en eksamensskole med almindelig forberedelseseksamen, behøver kommunen ikke at oprette 3. kl., hvis der ikke melder sig 10 elever til optagelse i klassen. Bygger den eksamensfri m. på en 5-årig grundskole i tilslutning til en eksamensskole med mellemskoleeksamen (den kbh.-ske ordning), skal 3. kl. altid oprettes.

I den eksamensfri m. skal der foruden i de i grundskolen underviste fag senest fra 2. kl. undervises i naturlære, samt i sløjd for drengene og husgerning for pigerne. Under historie skal der undervises i samfundslære og afsnit af verdenshistorien, under gymnastik i idræt og, hvor der er lejlighed til badning, tillige i svømning; i forbindelse med undervisningen i naturhistorie el. i gymnastik skal der gives undervisning i sundhedslære —herunder alkohollære. I de to sidste klasser skal undervisningen i de fag, hvor det naturligt kan ske, afpasses m. h. t. børnenes fremtidige virksomhed i det praktiske liv, og der kan i denne henseende optages andre fag.

Der kan yderligere i de sidste år optages undervisning i tysk, engelsk og matematik, men i denne undervisning kan kun de børn deltage, der efter skolens skøn kan have virkeligt udbytte deraf, og hvis forældre ønsker det; timetallet for de andre børn må dog ikke herved nedsættes under det for klassen foreskrevne. Forholdet må herefter ordnes således, at undervisningen i disse fag gives som ekstratimer udenfor det foreskrevne tal af 1200 timer årligt, el. således at de børn, der ikke deltager i undervisningen, får undervisning i andre fag i disse timer.

Det årlige timetal i hver klasse skal være

mindst 1200, hver på 50 min., el. et tilsvarende antal lektioner af kortere varighed, og ingen skoledag må være over 6 klokketimer.

I *eksamensmellemskolen* undervises i religion, dansk (med lette læsestykker af svensk), engelsk, tysk, historie, geografi, naturhistorie, naturlære, regning og matematik, skrivning, tegning, legemsøvelser, kvindeligt håndarbejde og sang. Fra den 1. apr. 1958 er endv. den i lov nr. 310 af 4. juli 1942 om husholdningsskoler m. m. påbudte undervisning i kvindelig husgerning obligatorisk. Undervisningen kan endv. omfatte sløjd og andet legemsarbejde samt i 4. mellemskoleklasse latin el. fransk (jfr. lov om højere almenskoler m. m. af 24. apr. 1903, kgl. an. af 26. maj 1904 og bek. af 1. juli 1904 ang. undervisningen i mellemskolen).

Ved lov nr. 263 af 27. maj 1950 er der tilvejebragt hjemmel for forsøgsvirksomhed i folkeskolen og dermed også i eksamensmellemskolen. G. H.

Ved *mellemskoleeksamen* aflægges der prøve i fgl. fag indenfor det i 4. EM-klasse gennemgåede stof: Dansk (med svensk), engelsk, tysk, historie, geografi, naturhistorie, naturlære, regning og matematik samt evt. latin el. fransk. Efter skoleledernes indstilling og med vedkommende undervisningsinspektørs godkendelse kan prøven dog bortfalde i et el. to mundtlige fag. I skrivning, tegning, kvindeligt håndarbejde samt i sløjd el. andet legemsarbejde fremlægges de i fagets sidste undervisningsår udførte arbejder til bedømmelse ved eksamen. I religion, gymnastik, sang og kvindelig husgerning afholdes ingen prøve.

Prøverne er i dansk og i regning og matematik såvel skriftlige som mundtlige. Ved den skriftlige prøve i dansk skrives dels en genfortællingsstil, dels en fri stil. Ved den skriftlige prøve i regning og matematik gives opgaver såvel i regning som i aritmetik og geometri. I alle øvrige fag er prøverne alene mundtlige (jfr. kgl. an. af 3. aug. 1906 ang. fordringerne ved og eksamensopgivelserne til m.-eksamen m. m.). For hver af de mundtl. og skriftl. eksamenspræstationer, for de fag, i hvilke der er fremlagt årsarbejder til bedømmelse, samt for orden med skriftlige arbejder gives en eksamenskarakter. Endv. gives der en årskarakter i hvert af de fag, i hvilke der har været undervist — bortset fra religion — samt for orden med skriftlige arbejder. Middeltallet af gennemsnittet af de 2 karakterrækker angiver eksamensresultatet. Til at bestå m.-eksamen kræves, at gennemsnitstallet såvel af årskarakterer som af eksamenskarakterer er mindst 10.75 (jfr. kgl. an. af 10. marts 1938 om karaktergivningen ved de højere almenskoler og censuren ved disse skolers afsluttende eksaminer som ændret ved kgl. an. af 6. febr. 1943).

M.-eks. afholdes enten i febr.—marts el. i maj—juni, hvorhos der for elever, som p. gr. a. sygdom har været forhindret i at deltage i eksamen i den regelmæssige eksamenstermin, kan afholdes sygeeksamen i maj—juni henh. sept. Elever, som af andre grunde end sygdom ikke er mødt til el. ikke har fuldført eksamen, og elever, der ikke har bestået eksamen, kan ikke indstille sig til eksamen pány før efter et års forløb, medmindre undervisningsmin. under særlige omstændigheder har givet tilladelse hertil.

Ret til at afholde m.-eks. har — foruden statsskolerne — sådanne private og kommunale skoler, der efter de i bek. af 2. marts 1908 indeholdte regler har opnået undervisningsmin.s tilladelse hertil.

M.-eks. afholdtes (1952) ved 34 statsskoler og ved 347 kommunale og private skoler. I 1952 bestod 14 609 elever m.-eks. fra skolerne.

Den, der er forberedt ved privatundervisning, kan af den el. dem, der har ledet hans undervisning, indstilles til m.-eks. som privatist for den dertil bestemte eksamenskommission. Den, der indstilles til denne eksamen, skal som regel være fyldt 15 år. For eksamenskommissionen afholdes der skriftlige prøver i dansk og regning og matematik efter samme regler som for skoleelever, medens der ved de mundtlige prøver i dansk (med svensk), engelsk, tysk, historie, geografi, naturhistorie, naturlære, regning og matematik samt latin og fransk afholdes mundtlige prøver, ved hvilke — bortset fra de 2 sidstnævnte fag — i alt væsentligt opgives et pensum svarende til, hvad der kræves læst gennem hele mellemskolen. Der aflægges endv. en særlig prøve i skrivning, hvorhos de eksaminander, der er indstillet fra skoler el. kursus, der meddeler regelmæssig undervisning i tegning og kvindeligt håndarbejde, til bedømmelse ved eksamen skal fremlægge de under de sidste 6 mdr.s forberedelse udførte arbejder i disse fag (jfr. kgl. an. af 16. apr. 1907 og bek. af 18. apr. 1907 om m. for privatister).

Der gives ved m.-eks. for privatister en eksamenskarakter for hvert fag hvori der prøves. Der regnes ikke med årskarakterer.

Forberedelse til m.-eks. for privatister sker som regel på kursus. I 1952 bestod 197 elever m.-eks. for privatister.

For deltagelse i m.-eks. erlægges et staten tilfaldende gebyr af 8 kr.

Den der har bestået m.-eks. uden prøve i latin, kan efter reglerne i undervisningsmin.s bek. af 20. febr. 1940 underkaste sig en tillægsprøve i dette fag (s. Latinprøven).

Den, der har bestået m.-eks., kan, såfremt han iøvrigt efter vedkommende skoles skøn er kvalificeret dertil, opflyttes i en eksamensberettiget skoles realkl. el. 1. gymnasiekl., ligesom han efter fornøden forberedelse kan indstille sig til realeksamen og studentereksamen for privatister. Den, der vil opflyttes i en 1. gymnasiekl. af den nysproglige el. klassisk-sproglige retning, må dog have

bestået m.-eks. med latin el. den i ovenn. bek. af 20. febr. 1940 omhandlede tillægsprøve i latin el. den i kgl. an. af 7. febr. 1907 om latinprøven ved optagelse i gymnasiets klassisk-sproglige el. nysproglige linies 1. kl., som ændret ved kgl. an. af 5. okt. 1920 omhandlede latinprøve.

Den, der har bestået m.-eks. med mindst g (12) i skriftlig regning, kan fritages for den i bek. af 8. marts 1945 om optagelsesprøven, undervisningen og de afsluttende prøver på husholdningsseminarierne anordnede optagelsesprøve.

Den, der har bestået m.-eks., har i henh. t. handelsmin.s bek. af 16. sept. 1940 om normalkursus ved skoler for handelsmedhjælpere og afgangsprøven fra disse kursus (handelseksamen) adgang til at deltage i undervisningen i 2 fremmedsprog på nævnte kursus. E. J.

Optagelse i eksamensmellemskolen kan finde sted på ethvert af skolens trin på betingelse af, at det godtgøres, at eleven i modenhed og kundskaber er på højde med eleverne i den klasse, i hvilken han ønskes optaget. Endv. gælder flg. almindelige bestemmelser for elevers optagelse: 1) At de, som optages i en mellemskoles 1. kl., ikke er under 11 år. 2) At deres alder ikke er så fremrykket, at den er mere end 2 år over gennemsnitsalderen for den klasse, som de efter deres kundskaber kan optages i. Fra 1) og 2) kan skolelederen under særlige omstændigheder tillade undtagelser. 3) At de ikke lider af smitsom sygdom el. andet legemligt onde, som kan virke skadeligt på de øvrige elever. 4) At de, forsåvidt de tidligere har været elever i andre skoler, fremlægger tilfredsstillende vidnesbyrd fra den skole, som de sidst har besøgt.

For optagelse i 1. EM-klasse gælder med hensyn til kundskaber for alle skoler almenskoleloven af 24. apr. 1903, § 15, der fastsætter, at der ved optagelsesprøven til 1. EM-klasse kun må prøves i folkeskolens almindelige skolefag, særlig i dansk. Iøvrigt varierer ordningen af optagelsesprøven efter skoleformerne.

Ved *statsskolerne* i provinsen ligger, forsåvidt der ikke som i Storkøbenhavn er oprettet en fællesordning for optagelse i offentlige skoler, hvilket ikke helt sjældent er tilfældet, optagelsesprøven helt i den enkelte rektors og skoles hånd. Prøven foregår efter an. af 19. juni 1903 og cir. af 22. juni 1903. Den afholdes på den optagende skole. Den afleverende skoles lærere har ligesom elevernes forældre og værger ret til at overvære den mundtlige del af prøven. Som norm for den forberedende undervisning sættes undervisningen i de bedste folkeskoler. Der lægges ved prøven stor vægt på at konstatere elevens egnethed. Cirkulæret udtaler således, at hvis eleven i det væsentlige fyldestgør kravene i dansk og regning samt skrivning, og hvis han tillige efter vidnesbyrdet fra den skole, han tidligere har gået i, og efter eksaminators skøn ved optagelsesprøven viser kvikhed og forstandighed, bør han optages, selvom han muligvis kommer noget tilkort overfor fordringerne i de øvrige fag. Endv. forudsættes det, at elevens tidligere lærer forud for prøven tilsender skolen et vidnesbyrd om sin elevs »begavelse og hele åndelige væsen« afgivet efter et samvittighedsfuldt skøn. Der gives ikke karakterer. Rektor træffer afgørelse af spørgsmålet om optagelse.

Lovens bestemmelser om optagelsesprøven til 1. EM-klasse anses i første række som direkte gældende for statsskolerne, men undervisningsmin. har overfor de *kommunale og private skoler* (gymnasieskoler og mellem- og realskoler) fastslået som hovedregel, at disse skoler ligesom statsskolerne bør gøre optagelse betinget af en prøve. Kravene for optagelse i 1. EM-klasse er ved disse skoler de samme som ved statsskolerne, men de former, under hvilke disse krav fyldestgøres, varierer rundt om i landet. De nærmere bestemmelser er for de kommunale skolers vedk. optaget på hver enkelt bys skoleplan, som skal godkendes af min. Det bemærkes, at det, forsåvidt der ikke på skoleplanen el. på anden måde er fastsat særlige regler om en for alle eksamensskoler i kommunen fælles optagelsesprøve, er skolens leder, der afgør, hvorvidt et barn overhovedet er kvalificeret til optagelse i en eksamensskoles 1. el. senere klasser. Anerkendes flere børn som kvalificeret til optagelse, end skolen kan optage, træffes valget ml. de pågældende børn derefter af skolekommissionen (bek. af 22. jan. 1951).

For *Storkøbenhavn* (Kbh., Frederiksberg og Gentofte) er der siden 1920 — d. v. s. efter at der ved overtagelsesloven af 1918 er etableret et fællesskab ml. staten og kommunerne i driften af eksamensskolerne — indrettet en *fælles optagelsesprøve* til 1. EM-klasse, sidst ændret ved an. af 11. sept. 1952.

Ledelsen af denne prøve og til dels bedømmelsen ved denne er henlagt til et prøveudvalg, sammensat af repræsentanter for staten og for hver af de 3 kommuner, undervisningsinspektørerne og statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, en rektor, en skoleinspektør og en lærer, samt en særlig skolepsykologisk sagkyndig.

Prøven omfatter fagene: Dansk, mundtlig og skriftlig, regning, mundtlig og skriftlig, skrivning, historie, geografi og naturhistorie, alt i det omfang, der angives i kgl. anordning af 19. juni 1903.

Til prøveudvalgets bistand beskikkes for 3 år ad gangen det fornødne antal lærere fra de offentlige eksamensskoler i Storkøbenhavn.

Ved den nærmere ordning er der taget stærkt hensyn til de dimitterende skoler. Til

Statistik over optagelsesprøven i Storkøbenhavn i årene 1936—1951.

	Antal prøvede børn	Bestået antal	Bestået %	Ikke bestået antal	Ikke bestået %	Optaget i I. EM efter 1. ønske	2. ønske	3. ønske	Optaget i I. EM mod ønske
1936	4933	3897	79.0	1036	21.0	79.4 %	5.6 %	3.2 %	11.8 %
1937	5026	4110	81.8	916	18.2		ikke opgjort		
1938	4989	4193	84.0	796	16.0		ikke opgjort		
1939	4872	4089	83.9	783	16.1		ikke opgjort		
1940	4714	3671	77.9	1043	22.1		ikke opgjort		
1941	4971	3987	80.2	984	19.8	78.1 %	9.9 %	4.9 %	7.1 %
1942	5003	4133	82.6	870	17.4	77.9 %	9.4 %	4.4 %	8.3 %
1943	4952	3565	72.0	1387	28.0	74.1 %	10.9 %	6.2 %	8.8 %
1944	4675	3672	78.6	1003	21.4	75.7 %	11.5 %	5.3 %	7.5 %
1945	4707	3274	69.6	1433	30.4	71.0 %	12.1 %	7.7 %	9.2 %
1946	5744	5321	92.6	423	7.4	72.0 %	10.7 %	7.7 %	9.6 %
1947	5801	4487	77.3	1314	22.7	71.6 %	11.0 %	8.2 %	9.2 %
1948	6072	4674	77.0	1398	23.0	70.6 %	11.5 %	7.4 %	10.5 %
1949	6689	5181	77.6	1508	22.4	69.6 %	11.2 %	9.4 %	9.5 %
1950	6853	5264	76.8	1589	23.2	74.0 %	11.4 %	8.6 %	6.0 %
1951	7830	6120	78.4	1710	21.6	71.2 %	10.8 %	10.8 %	7.2 %
		Ialt 69638							
Gennemsnit f. 16 år			79,3		20.7				

alm. orientering for forældrene om de to m.-former, om mulighederne for en senere overgang fra en m.-form til en anden og om overgangen fra 4. EM-klasse til realkl. el. til 1. gymnasiekl. afholder hver skole et møde i begyndelsen af skoleåret. Prøven afholdes for så vidt angår offentlige og anerkendte private underskoler på barnets egen skole i undervisningstiden som et led i skolens dagl. arbejde. Prøven aflægges af alle klassens elever og fungerer således som standpunktsprøve for hele klassen og tillige som optagelsesprøve for de børn, der af hjemmet ønskes optaget i 1. EM. For så vidt muligt at undgå tilfældigheders indflydelse på prøveresultatet afholdes der i løbet af det sidste skoleår før optagelsen efter prøveudvalgets nærmere bestemmelse to gange skriftlige standpunktsprøver i dansk og regning. Prøveudvalget udarbejder opgaverne. Besvarelserne af det første prøvesæt foretages af faglæreren og en anden af skolens lærere; det sidste prøvesæt bedømmes af faglæreren og en af prøveudvalget beskikket censor. I de mundtl. fag og skrivning afholdes ingen prøve, men den dimitterende skole giver for hvert fag: dansk (skriftlig og mundtlig), regning (skriftlig og mundtlig), skrivning, historie, geografi og naturhistorie en indstillingskarakter. Disse karakterer fastsættes på et lærermøde, indkaldt af skolens leder, under hensyntagen til barnets alm. orienterings- og opfattelsesevne, dets koncentrationsevne og arbejdsmæssige indstilling fra hvert af fagene og skal være udtryk for skolens opfattelse af barnets egnethed til at modtage undervisning i EM. På grundlag af de 8 indstillingskarakterer udregnes en indstillingskvotient. Karaktererne for de to skriftlige prøver sammenregnes af skolen til een kvotient for skriftlig dansk og een for skriftlig regning; af de to således fremkomne kvotienter udregnes en hovedkvotient for de skriftl. prøver, der sammenlægges med indstillingskvotienten i forholdet 1:1. Der kræves 4,67 for bestået, beregnet efter skalaen 6—1 (ug = 6, ug÷ = 5²/₃ ... slet = 1).

Elever fra ikke-anerkendte private underskoler og hjemmeunderviste elever prøves i alle de nævnte skriftlige og mundtlige fag. Der afholdes kun een skriftlig prøve. Bedømmelsen sker udelukkende ved prøveudvalget.

Prøveudvalget foretager fordelingen til de enkelte skoler af de elever, der har bestået prøven. Ved denne fordeling tages der så vidt muligt hensyn til hjemmenes ønsker. For så vidt der af de elever, som har meldt sig til en skole, består flere, end skolen kan optage, foretages fordelingen under hensyntagen til elevernes bopæl og til elevernes gennemsnitskarakter; elever, hvis søskende går i den pågældende skole, har fortrinsret.

Optagelsen i 1. EM sker normalt efter udgangen af folkeskolens 5. klasse, men under forudsætning af, at aldersbestemmelserne er opfyldt, kan også elever fra 4. klasse indstilles til prøven.

Ved nyordningen er der åbnet mulighed for at elever, der har gennemgået FM.s tre første klasser, kan optages i EM.s 3. klasse. Prøven finder sted under lignende former som optagelsesprøven til 1. EM. Således optagne elever samles i særlige klasser efter en af undervisningsmin. særlig godkendt plan. (Se også Forsøgsskoler sp. 635).

Samtidig med gennemførelsen af fællesordningen er der indført den praksis, at enhver bestået elev har fundet optagelse i en offentlig eksamensskoles 1. EM-kl. Der består den aftale, at kommunerne skaffer plads i EM, mod at staten skaffer plads i gymnasiet. Dog har i nogle tilfælde kommunerne måttet træde hjælpende til, når det gjaldt plads i gymnasiet. H. C.

Frafaldet i eksamensmellemskolen. Efter at loven af 20. marts 1918 (»overtagelsesloven«, hvorefter staten og de tre hovedstadskommuner overtog så godt som alle private gymnasie-, mellem- og realskoler i Storkøbenhavn) var vedtaget, blev der indført den før omtalte fælles optagelsesprøve for de elever, der ønskede at komme i EM i de offentlige skoler i Storkøbenhavn. Denne

prøve var væsentlig lettere end de prøver, der tidligere var blevet afholdt. Siden har der været megen bekymring for den forskel, der mange steder er på elevtallet, når I. EM dannes, og elevtallet ved slutningen af IV. EM. Ved Kbh.s kommunale skoler har forskellen i årene 1937—1947 været 21,9 pct. — 24,4 pct. — 26,7 pct. — 23,9 pct. — 26,9 pct. — 31,6 pct. — 29,9 pct. — 31,5 pct. — 26,8 pct. — 33,4 pct. — 27,2 pct., ved Frederiksberg i årene 1937—46 15,6 pct. — 10,9 pct. — 22 pct. — 37,2 pct. — 38,9 pct. — 33,5 pct. — 30,9 pct. — 27,9 pct. — 8,5 pct. — 28,9 pct. og ved Gentofte kommunale skoler i årene 1937—46 9,5 pct. — 7,3 pct. — 8,8 pct. — 8,9 pct. — 8,9 pct. — 10,1 pct. — 10,5 pct. — 8,2 pct. — 9,8 pct. — 8,1 pct.

Medens ovenstående tal fortæller, hvor meget elevtallet forringes i løbet af 4 år, siger de intet om årsagerne.

For Kbh.s kommunale skolers vedk. foreligger flg. oversigt. Af de 69.638 elever, der bestod optagelsesprøven nov.—dec. 1936—51 ved disse (se Statistik sp. 1347—48) er der givet prøveudvalget meddelelse om 4397 elever, der har forladt eksamensmellemskolen uden eksamen. Af nedenst. oversigt fremgår det, hvordan de fordeler sig:

603	elever el. 14 pct.	udgår af	I. EM
1616	— 37,6 pct.	—	II. EM
1659	— 38,6 pct.	—	III. EM
519	— 9,8 pct.	—	IV. EM

For 1379 elevers vedk. foreligger der en mere indgående undersøgelse af årsagerne:

5,00—5,49	634	elever el. 46 pct. heraf
	166	p. g. a. for ringe evner,
	98	p. g. a. mangel på interesse.
5,50—6,00	106	elever el. 7,6 pct. heraf
	12	p. g. a. for ringe evner,
	11	p. g. a. mangel på interesse.

I marts 1949 nedsatte Prøveudvalget et udvalg med den opgave at undersøge, hvordan den nuværende *fælles optagelsesprøve i Storkbh.* havde virket. Udvalget afgav i januar 1951 beretning: »Undersøgelser vedr. optagelsesprøven til I eksamensmellemskoleklasse i Storkbh.« Udvalget valgte at udtage et repræsentativt udsnit ml. de børn, der deltog i optagelsesprøven i skoleåret 1940—41. Man udtog 1378 børn (704 dr. + 674 pg.) blandt de 3979 børn, der bestod prøven. Efter at man havde frasorteret 161 børn, som havde brugt mere end normal tid (fem år) for at komme i I. EM-klasse, 58 børn, som blev oversiddere i en klasse i EM, 94 børn, som man ikke kunne skaffe sig oplysning om, og 254 børn, som forlod EM uden eksamen (frafaldet i EM), havde udvalget tilbage 811 børn, som havde haft normal skolegang og taget m.-eks. på normal tid.

Ved for disse 811 børn at sammenholde kvotienten ved optagelsesprøven med de opnåede resultater ved mellemskoleeksamen har undersøgelsen vist, at der i det hele og store er god overensstemmelse ml. optagelseskvotienterne og hovedkaraktererne ved mellemskoleeksamen. Undersøgelsen har tillige vist, at procenterne for det antal elever, der bestod real- el. studentereksamen, stiger

	Ophørt at gå i skole fra				Overført til normalskolen fra				I alt	
	I. EM	II. EM	III. EM	IV. EM	I. EM	II. EM	III. EM	IV. EM	Antal	pct.
a. Økonomiske forhold i hjemmet	7	54	106	19	5	2			193	14,0
b. Andre omstændigheder i hjemmet	1	11	12	5	2	2			33	2,4
c. Barnets helbredstilstand ..	1	17	27	16	6	5			72	5,2
d. Ringe evner	4	68	190	32	44	76	26	5	445	32,3
e. Mangel på interesse	5	49	109	27	10	12	4		216	15,7
f. Opnåelse af lærlingestilling	7	52	170	69					298	21.6
g. Andre omstændigheder ...	2	24	42	27	7	10	9	1	122	8,8
I alt	27	275	656	195	74	107	39	6	1379	
1379	1153 = 83,6 pct.				226 = 16,4 pct.					

Selv om foranstående oversigt ikke dækker den fulde afgang fra EM — prøveudvalget kan ikke kontrollere, om al afgang indberettes — giver den dog et fingerpeg om årsagerne til afgangen.

Hvordan har de 1379 elever klaret sig ved optagelsesprøven?

Der krævedes indtil nyordningen af 11. sept. 1952 4,66 i kvotient for at bestå, og den højeste kvotient var 6,00. Deler man intervallet mellem 4,66 og 6,00 i 3 grupper, nemlig 4,66—4,99; 5,00—5,49 og 5,50—6,00, fordeler de 1379 elever sig på flg. måde:

4,66—4,99	639	elever el. 46,4 pct. heraf
	267	p. g. a. for ringe evner,
	107	p. g. a. mangel på interesse.

stærkt med optagelseskvotienterne. Der er et bemærkelsesværdigt frafald fra mellemskoleeksamen til real- og studentereksamen blandt de børn, der har de laveste optagelseskvotienter. Fra laveste gruppe (kvotient 4,66—4,83) bestod 58 pct. mellemskoleeksamen, men kun 21 pct. bestod realeksamen og kun 1 pct. studentereksamen. Særlig bemærkelsesværdigt er procenterne for studentereksamen, der stiger meget stærkt — fra 1 pct. til 73 pct. — med voksende optagelseskvotienter. Det kommer her tydeligt frem, at der er langt større forskel på de forsk. gruppers evner og modenhed, end det fremgår af resultaterne fra mellemskoleeksamen, ved hvilken de praktiske fag spiller

så stor en rolle, og hvor kravene ikke ligger så højt. Realeksamen indtager en mellemstilling ml. mellemskoleeksamen og studentereksamen, men ligger mellemskoleeksamen nærmest. Det fremgår dog tydeligt af beståelsesprocenterne fra realeksamen, at denne eksamen kræver større forudsætninger end mellemskoleeksamen.

Ved sammenligning ml. karaktererne ved mellemskoleeksamen og optagelseskarakterne i skr. dansk viser det sig, at de første stiger med de sidste, men således at stigningen kun er lille for de laveste optagelseskvotienter, dog er der mange — 20 pct. dr. og 16 pct. pg. — med kvotient under 4,66 i skr. dansk ved optagelsesprøven, der får mg og derover ved mellemskoleeksamen. Det har tillige vist sig, at danskprøverne ved optagelsesprøven virker ret forskellig for drengene og pigerne. Den er sværest for drengene. Når faldeprocenten ved optagelsesprøven er størst for drengene, skyldes det for en stor del de lave karakterer i diktat, samtidig med, at der er forholdsvis mange dyslektikere ml. drengene. Det har tillige vist sig, at mange af de drenge, der har små optagelseskarakterer i skr. dansk, klarer sig godt senere hen og tager endog studentereksamen. Det samme gælder ikke for pigerne.

Ved sammenligning med optagelseskarakteren i skr. regning ser man, at piger med lave regnekarakterer klarer sig bedre end piger med lave danskkarakterer, medens omvendt drenge med lave danskkarakterer klarer sig bedre end drenge med lave regnekarakterer. En mængde af de elever med lave optagelseskarakterer i skr. regning, der har bestået mellemskoleeksamen, er faldet fra til real- el. studentereksamen. Undersøgelsen har tillige vist, at elever, som består optagelsesprøven v. hj. af høje karakterer i mundtlige fag, klarer sig helt godt i eksamensmellemskolen, men at de falder fra inden real- el. studentereksamen.

De mundtlige karakterer ved optagelsesprøven viser ikke nær så stor spredning som optagelseskaraktererne i skr. dansk og skr. regning. Der er en stærk ophobning på de tre karakterer mg, mg+ og ug÷. Fordelingen minder meget om karakterfordelingen ved mellemskoleeksamen. Som udvælgelseskriterium for videregående læsning synes karaktererne i de mundtlige fag ikke at være så gode som optagelseskarakterne i skr. dansk og skr. regning. Karaktererne i de mundtlige fag er praktisk talt lige høje i Kbh., Frederiksberg og Gentofte, selvom miljøerne som helhed er temmelig forskellige for de tre kommuner. Undersøgelsen har vist, at beregnes differencerne ml. karaktererne i de mundtlige fag og beståelsesprocenterne, bliver børnene i Kbh. trukket meget stærkt op af karaktererne i de mundtlige fag, medens børnene i Gentofte kun trækkes lidt op og Frederiksberg indtager en mellemstilling. Hvis de mundtlige karakterer alene var afgørende, ville (med den nuv. karaktergivning) beståelsesprocenterne faktisk blive ens i de tre hovedstadskommuner, medens den f. eks. for årene 1947, 1948 og 1949 har været: Københavns 73,7 pct., 72,9 pct., 74,2 pct. Frederiksberg 83,5 pct., 85,1 pct., 80,0 pct. Gentofte 90,3 pct., 88,8 pct., 91,4 pct. Endelig kan anføres, at den opfattelse, som af og til kommer til udtryk, at de private anerkendte underskoler indstiller med ret høje karakterer i de mundtlige fag, ikke viser sig at holde stik.

Undersøgelsen har tillige vist, at karaktererne i mundtlige fag for de fleste elevers vedk. ligger over karaktererne i de skriftlige prøver og altså hæver kvotienten, ja, der findes skoler, hvor alle el. næsten alle elever får deres kvotienter hævet af karaktererne i de mundtlige fag. Der er andre skoler, hvor der er nogenlunde balance ml. karaktererne i de mundtlige fag og de skriftlige prøver, og endelig er der skoler, hvor de fleste elever trækkes ned af karaktererne i de mundtlige fag. Der er således meget stor forskel på de forsk. skolers vurdering af elevernes dygtighed, og der er også meget stor forskel inden for de enkelte skoler. Det gennemgåede materiale viser, at der er store forskelle i vurderingen af elevernes mundtlige præstationer. Børn af given dygtighed kan få vidt forsk. karakterer, alt efter de skoler, de går i, og de lærere, de har. Hovedårsagen til, at børn af samme dygtighed får en uensartet bedømmelse ved de forsk. skoler, som materialet viser, skyldes uden tvivl, at lærernes bedømmelse af den enkelte elev er — og må være — stærkt afhængig af klassens niveau.

Foruden at undersøge forholdene for de 1378 elever, der var udtaget blandt bestående elever, har udvalget undersøgt, hvorledes det er gået de 981 elever, der ikke bestod prøven. Af de 981 elever måtte 80 udgå, da man ikke kunne komme i forbindelse med dem, 49 besvarede ikke forespørgslen, 100 besvarelser var så mangelfulde, at man ikke turde lade dem indgå i undersøgelsen, og 61 bestod optagelsesprøven det følg. år, men fuldførte ikke mellemskolen. Til rest blev der 691 børn (398 dr. og 293 pg.), heraf bestod 127 børn optagelsesprøven 1941—42 og fik mellemskoleeksamen 1946, 50 børn fik gnm. private skoler el. kursus en eksamen, nemlig 19 mellemskoleeksamen, 12 realeksamen, 18 præliminæreksamen og 1 studentereksamen. 177 el. 26 pct. af de 691 fik altså en eksamen. De øvr. 514 børn (286 dr. og 228 pg.) gik ud i erhverv, heraf blev 75 børn (49 dr. og 26 pg.) ufaglærte.

Af de 161 børn (81 dr. og 80 pg.), der blev taget ud af undersøgelsen, fordi de havde været oversiddere i grundskolen el. gået i I. FM, bestod 1941—42 59 pct. af drengene og 49 pct. af pigerne med laveste optagelseskarakter (4,66—4,83), medens der ved hovedundersøgelsen kun var 23 pct. og 22 pct. i denne gruppe. 65 pct. af drengene og 60 pct.

af pigerne gennemførte eksamensmellemskolen. Ved hovedundersøgelsen var de tilsv. procenttal 78 og 80. Af drengene tager senere 30 pct. realeksamen og 4 pct. studentereksamen. Ved hovedundersøgelsen 32 pct. og 22 pct., 29 pct. af pigerne tager senere realeksamen og ingen studentereksamen. Ved hovedundersøgelsen 42 pct. og 17 pct.

For de 58 børn (37 dr. og 21 pg.), der har været oversiddere i EM, giver undersøgelsen ingen oplysninger.

De 188 børn (125 dr. og 63 pg.), der ikke bestod prøven 1940—41, men derimod bestod 1941—42, opnåede relativt mange pæne optagelseskvotienter. 61 af de 188 fuldførte ikke EM.

Som omtalt ovenfor gennemførte af det repræsentative udsnit 254 børn eller 21 pct. ikke eksamensmellemskolen. De fordeler sig på optagelseskvotienterne som anført nedenfor:

Kvotient 4,66—4,83	41,8 pct.
— 4,84—5,16	31,1 pct.
— 5,17—5,49	15,1 pct.
— 5,50—5,83	7,0 pct.
— 5,84—6,00	0 pct.

Det største frafald samler sig altså om de laveste optagelseskvotienter. R. J.

Om virkningen af optagelsesprøven til eksamensmellemskolen uden for Storkøbenhavn foreligger der ikke tilsv. undersøgelser. En sammenligning ml. forholdene i Storkøbenhavn og provinsen og ml. forholdene fra by til by vil være vanskelig, fordi formen for optagelsesprøven som ovenfor skildret varierer fra sted til sted. H. C.

Mellemørebetændelse (otitis media) opstår, hvis bakterier trænger gennem det eustachiske rør ind i trommehulen. Sygdommen kan opstå i tilslutning til en almindelig forkølelse el. som komplikation til andre infektionssygdomme (særlig hyppigt skarlagensfeber, mæslinger og kighoste).

M. viser sig ved stærke øresmerter og feber, ofte over 40°. I svære tilfælde kan betændelsen brede sig bagtil i tindingebenet el. indad i hjernehinderne, hvorved der kan opstå hjernehindebetændelse, hjernebyld m. v. Da spredningen af betændelsen kan ske ret hurtigt, bør børnene altid lægeundersøges ved mistanke om m. I mange tilfælde går der hul på trommehinden af sig selv, hvorved symptomerne i reglen hurtigt svinder. Bedre er det, hvis trommehinden bliver punkteret af en læge, da et sådant hul oftest heler lettere. Iøvrigt består behandlingen i sengeleje i den febrile periode, smertestillende medicin og evt. varme omslag på øret. Behandlingen med sulfapræparater el. penicillin vil ofte kunne afkorte sygdommens forløb betydeligt.

M. helbredes i reglen i løbet af 2—4 uger, men kan gå over i en mere kronisk form med konstant el. recidiverende øreflod.

Selv om sygdommen ikke i almindelighed betragtes som smitsom, bør man altid udvise den største renlighed med øret og straks tilintetgøre vat o. lign., hvorpå der har været øresekret. K. B-S.

Mendelske love, s. Arvelighed.

Menighedsbørnehaver. I 1915 opr.s den første m. i Elias sogn på Vesterbro særlig på initiativ af kommunelæge, dr. med. R. Kjer Petersen og lederen af Fröbelhøjskolen frk. Anna Wulff. Tanken med m. er, at de forskellige kirkesognes menigheder frivilligt skal optage et arbejde til værn for småbørn under skolealderen i nært samarbejde med forældrene, og således at m. kan blive små børnehaver med veluddannet personale, der virker ud fra en kristelig indstilling. Endv. lægges vægt på at skaffe børnene fra storbyen et landophold om sommeren.

M. opr.s efterhånden i en del københavnske sogne med ubemidlet befolkning. I 1928 dannedes sammenslutningen »De samarbejdende Menighedsbørnehaver«, der i 1952 omfatter 81 m. samt 12 fritidshjem og 5 vuggestuer i hele landet. O. Skj.

Menighedshøjskolen Marthabo, s. Højskole.

Meningitis er en betændelse i hjernehinderne, enten opstået ved direkte overgriben af en betændelse fra omgivelserne (f. eks. mellemøret) el. som et led i en almeninfektion (f. eks. tuberkulose el. epidemisk hjernehindebetændelse). Lettere former for m. uden materiedannelse ses under forløbet af børnelammelse og en sjælden gang ved en række andre sygdomme, f. eks. fåresyge.

M. indledes gerne med hovedpine, feber, opkastninger samt en karakteristisk stivhed i nakke- og rygmusklerne, ofte tillige krampeanfald i arme og ben. Efterhånden indtræder i reglen en vis døsighed indtil dyb bevidstløshed.

Behandlingen, som må foregå på et hospital, afhænger af, hvilken type af m., man står overfor. Penicillin og sulfapræparater har ofte god virkning på m. med materiedannelse. Hvis m. stammer fra en mellemørebetændelse, må der foretages en operation for at fjerne selve arnestedet. M. ved fåresyge, børnelammelse etc. er i reglen kun et bisymptom, der svinder uden behandling, når hovedsygdommen er overstået. Tuberkuløs m. er oftest et led i en miliær-tuberkulose og vil i reglen medføre døden i løbet af 2—4 uger.

Optræder der i en klasse indenfor 8 dg. mere end eet tilfælde af epidemisk m., hjemsendes den klasse, i hvilken tilfældene er opstået. Klasseværelset og w.c.erne på henh. drenge- og pigesiden rengøres. Børnene må ikke modtages på skolen før efter 8 dg.s forløb, og de skal, inden skolegangen genoptages, efterses af skolelægen. Tilsvarende regler gælder for børnehaver.

Ved tilfælde af tuberkuløs m. træffer kredslægen (i Kbh. stadslægen) bestemmelse om de nødvendige forholdsregler (s. endv. Børnelammelse). K. B-S.

Menneskekundskab skelnes undertiden fra psykologi, idet den består i kendskab til mennesker som personlige og individuelle helheder, mindre erhvervet gennem systematisk studium end gennem iagttagelser i det daglige liv. Som følge deraf er det muligt at være en god menneskekender og en dårlig psykolog og omvendt. Visse grene af psykologien (personlighedspsykologi, psykoanalyse, individualpsykologi, fysiognomik m. m.) kan dog tjene til at udvikle m., men denne beror også ofte på et personligt talent. K. G-S.

Mentalalder, s. Alder.

Mentalhygiejne, læren om betingelserne for sjælelig sundhed; desuden indbegrebet af de praktiske forholdsregler, som træffes for at sikre en sund og harmonisk personlighedsudvikling samt for at forebygge sjælelige lidelser af forsk. art. Opgaven har trængt sig mere på, efter at man har erkendt, hvor udbredt sjælelige lidelser, især de såk. neuroser (s. d.) er. Midlerne er bl. a. en undersøgelse af hvilke opdragelsesmetoder der er bedst egnede til at forebygge neuroser m. m., oprettelsen af rådgivende og behandlende institutioner for de mennesker, som har vanskeligheder at kæmpe med, og som befinder sig i sjælelige konflikter, el. som søger vejledning i behandlingen af tilpasningsvanskeligheder hos deres børn, i det hele taget udbygning af psykologisk og psykiatrisk virksomhed. Bevægelsen for m. opstod i U.S.A. i begyndelsen af det 20. årh. og har siden bredt sig til mange lande. En dansk forening til sindssygdommenes bekæmpelse stiftedes 1938, fra 1947 kaldt Landsforen. for Mentalhygiejne; den udg. bladet Mentalhygiejne. K. G-S.

I 1948 stiftedes i London Verdensligaen for Mentalhygiejne (WFMH). Den består (1952) af 67 mentalhygiejniske organisationer fra 35 lande og er blevet et vigtigt rådgivningsorgan for Verdens Sundheds Organisation (WHO) og UNESCO. Gennem WFMH er der udviklet et frugtbart samarbejde ml. psykiatere, psykologer, sociologer og pædagoger over det meste af verden. Den mentalhygiejniske bevægelse har herved i nogen grad skiftet karakter, idet interessen er gået fra det lægeligt-behandlingsmæssige i retning af det psykologisk-forebyggende. Målet er ikke længere begrænset til at undgå sygdom; man stræber nu mod at skabe de bedst mulige betingelser for at menneskene kan opnå et harmonisk og produktivt liv. Hertil kræves en gennemgribende mentalitetsændring, der forudsætter et betydeligt oplysningsarbejde i hjem, skole, erhvervsliv, kirkeliv og retsvæsen. Gennem en tilsv. forandring af vor livsstil håber man at opnå mere harmoniske menneskетyper og færre nervøse sygdomme.

Litteratur: M. Sherman: Mentalhygiejne og opdragelse, 1940. K. Bowman: Sindshygiejne, 1940. J. R. Rees (red.): Modern Practice in Psychological Medicine, 1949. L. E. Grandjean (red.): Frisk mod gør arbejdet let, 1949. I. W. S.

Mentalitet. Ordet m. er dannet af det latinske ord for ånd el. bevidsthed (mens) og betyder ordret det samme som »åndspræg« el. »åndsform«. Nærmere præciseret, men dog stadig ret vagt, anvendes det ofte som betegnelse for en persons, en gruppes el. et samfunds fremherskende og systematiserede tænke-, føle- og handlemåder samt de til grund derfor liggende dispositioner el. tendenser. Man kan således tale om »Georg Brandes' m.«, om »en barnlig m.«, om »primitiv m.« o. lign. G. Bouthoul definerer: »En m. består i en samling af ideer og af dispositioner, som er samlede (integrerede) i et og samme individ og indbyrdes forbundne ved logiske forhold og trosforhold«, medens A. Lalande kortere siger, at m. er »samlingen af et individs intellektuelle dispositioner, åndsvaner og fundamentale overbevisninger«, og Th. Geiger nøjes med bestemmelsen »tendens til tænkning af en bestemt art og retning, en tænkningsdisposition«, idet han adskiller m. fra ideologi, som han mener er et resultat el. udtryk for m. Den førstnævnte videste betydning af ordet m. er dog sikkert den almindeligste, og i henh. t. denne kan man altså sige, at forskellen ml. to m. viser sig ved en forskel i overbevisninger, i vurderinger og i emotionelle og handlingsmæssige reaktioner i ensartede situationer.

Litteratur: G. Bouthoul: Traité de sociologie, 1946. Th. Geiger: Sociologi, 1939. J. J-n.

Messer, August (1867—1937), tysk filosof og psykolog, prof. i Giessen. Tilhører som psykolog Würzburgerskolen (s. d.) og har ydet eksperimentelle bidrag til tænkningspsykologien. Udg. bl. a. Die Apperzeption und ihre Bedeutung für Unterricht und Erziehung, 1915, samt Empfindung und Denken, 1924. Desuden kendt som lærebogsforfatter (Psychologie, 1914 og senere, Geschichte der Pädagogik, 3 bd., 1926 o. andre) og som popularisator. K. G-S.

Mesterlære. Lærlingeuddannelsen i Danmark har til alle tider bygget på m., d. v. s. at uddannelsen af de lærlinge, som senere skal føre det pågældende fag videre, sker ikke på skoler, men ved oplæring i fagets praktiske arbejde, i erhvervsvirksomheder, der drives af personer, der tidl. selv har lært faget, og under tilsyn af disse og på deres anvisning.

I visse lande har lærlingeuddannelsen vist tendens — til dels dikteret af praktiske vanskeligheder — til at blive en skoleuddannelse, der naturligvis sker gennem tilsvarende arbejde, som det i bedrifterne forekommende, men uden den nøje kontakt med det

praktiske erhvervsliv, som arbejdet i selve dettes virksomheder giver. Den danske lærlingelovgivning hviler derimod stadig på m. som det grundlæggende i uddannelsen. Det er værksteds- el. bedriftsuddannelsen hos den fagligt oplærte, praktisk trænede udøver af faget, der er kernen i lærlingenes uddannelse her i landet, selvom denne praktiske uddannelse i et vist naturligt omfang el. i visse særlige fag el. tilfælde må suppleres med kursus på tekniske el. faglige skoler, evt. blot fordi bestemte nødvendige arbejder inden for et fag ikke forekommer el. ikke forekommer i tilstrækkeligt omfang på et iøvrigt velegnet lærested. I forbindelse med denne fastholden ved m. står også det forhold, at uddannelsen i Danmark ikke har en så vidt dreven specialiseret karakter som flere andre steder, idet man her ikke tager et lille afgrænset, fagligt område op til dyrkelse, men lægger vægten på en uddannelse, som giver et almindeligt fundament for udførelsen af det arbejde, der forekommer i den normale virksomhed inden for det pågældende fag. H. B.

Metafysik, den gren af filosofien, der består i forsøg på at nå frem til en forståelse af tingenes og tilværelsens inderste natur. Navnet m. stammer fra, at blandt Aristoteles's skrifter kom den bog, hvori tingenes årsager og principper undersøgtes, efter el. bag fysikken (meta ta physika), men trods denne tilfældige oprindelse er navnet senere blevet tydet som læren om det, der ligger ud over fysikken og dens område, altså en højere (el. dybere) erkendelse end den rent erfaringsmæssige naturerkendelse. Der indgår metafysiske forudsætninger i det meste af vor tænken over virkeligheden, men flere moderne filosofiske retninger holder m. for umulig som videnskab, idet de mener, at en objektiv og tvingende afgørelse af de metafysiske spørgsmål er uopnåelig. Blandt de vigtigste metafysiske problemer kan nævnes flg.: Er tilværelsen inderst inde af materiel el. åndelig natur (materialisme contra spiritualisme), el. er den af en helt tredie art, er den i det hele taget af een art el. af flere (monisme contra pluralisme), er den lovmæssig el. tilfældig, har den en mening og er formålsstyret el. er den absurd og meningsløs, gives der en fri vilje el. hersker der en streng og ubrydelig determinisme? M. betegnes også undertiden som *ontologi*, d. v. s. væsenslære. Metafysiske standpunkter indgår på væsentlig måde i det, som kaldes livs- og verdensanskuelser, og enhver nærmere eftertænken over og stillingtagen til opdragelsesproblemer vil derfor ved tilstrækkelig indgående analyse føre tilbage til metafysiske såvel som til andre filosofiske spørgsmål. Dette forklarer den nære sammenhæng ml. filosofi og pædagogik, som bl. a. giver sig til kende deri, at mange af de store navne i pædagogikkens hist. tillige er fremtrædende navne i filosofiens historie. K. G-S.

Metalsløjdundervisning, s. Sløjdfysik.

Metodik, metodelære, d. v. s. læren om fremgangsmåden i undervisningen. M. bliver en gren af den mere omfattende undervisningslære el. didaktikken og giver en fremstilling af de metoder, som kan bringes i anvendelse, spec. de metoder, som må anses for de bedste. Hvert fag har sin særlige m., hvis regler oftest er fremgået af de erfaringer, som er indvundet i praksis; men ved siden deraf gives der en del mere almene metodiske grundsætninger, der antages at gælde for al undervisning (se Undervisningslære). Grundlaget for en m. er dels et psykologisk studium af læreprocesserne i alm., dels en hensyntagen til ejendommeligheder hos de enkelte emner og fag, som skal læres. Se iøvrigt de enkelte fag: Modersmåls-, Regneundervisning o. s. v. K. G-S.

Meyer, Henning (f. 1885), psykolog. Lærer på Frederiksberg 1908, magister i psykologi 1924, skolepsykolog på Frederiksberg 1934 som den første i Danmark. Samarb. med docent R. H. Pedersen og overtog efter dennes død ledelsen af arbejdet i Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser 1939. M. har forestået udarb. af standpunktsprøver i regning og af større arbejder udg. Undersøgelser over børns auditivt-vokale cifferhukommelse (Göteborgs högskolas årsskrift 1945). For sit arbejde blev han af Foreningen for Mentalhygiejne belønnet med Antoniusprisen 1949. K. G-S.

Meyer, Kirstine (1861—1941), fysiker og pædagog. Lærerindeeksamen fra N. Zahles seminarium 1882, studentereksamen 1885, magisterkonferens i fysik 1892, 1885—1909 lærerinde ved N. Zahles skole, 1892—93 tillige ved Metropolitanskolen og 1900—1930 ved H. Adlers Fællesskole (lektor 1920). Bestred samtidig med denne virksomhed mange hverv; 1903 medlem af skolelovsudvalget, 1909 af eksamenskommissionen for seminarierne. 1910—32 faglig medarb. ved undervisningsinspektionen for gymnasieskolerne. 1909 medlem af eksamensbestyrelsen for faglærere og -lærerinder og fra 1916 dennes formand. 1919—23 medlem af den store skolekommission og 1928 censor i fysik ved skoleembedseksamen. Såvel i teori som i praksis gjorde K. M. en fremragende indsats for sine fag. I sin Lille Naturlære (1902) påviste hun, hvorledes forståelsen af den elementære fysik bør tilegnes gennem eksperimenter og elevforsøg, og hun virkede fortsat for tanken i Fysisk Tidsskrift, som hun grundlagde 1902 og redigerede til 1913. Som historisk-fysisk skribent har hun kastet lys over bl. a. H. C. Ørsteds og Ole Rømers forsøg og opdagelser. Sv. P.

Mikkelsen, Aksel (1849—1929), da. sløjdpædagog. M. var udlært som smed og etabl. i Vester Brønderslev et maskinværksted, som han ledede 1872—83. Ud fra et stærkt ønske

om at virke som lærer for unge, indrettede han sit værksted som håndværkerskole. Hans metodiske arbejde med egnede øvelsesrækker førte ham fra arbejde i jern over til at give opgaver i træ. Og efterhånden førtes han over til det, der blev hans banebrydende arbejde: træsløjd. Han var 1883—85 leder af Teknisk skole i Næstved, 1886—1909 forstander for Dansk Sløjdlærerskole, 1907—20 sløjdinspektør. Talrige artikler om sløjd, sløjdundervisning og fysiksløjd. (Se også Sløjd). G. S-g.

Mikrobiologi, s. Naturhistorie i gymnasiet.

Mikroprojektionsapparat, s. Lysbilledapparat.

Militære rets- og straffeforhold. Straffesager mod militærpersoner behandles og pådømmes ved de borgerlige retter (s. ndf.), idet de straffesager, der har særlig tilknytning til tjenesten, behandles som militære straffesager, d. v. s. at der i stedet for den ordinære borgerlige anklagemyndighed medvirker en særlig militær anklagemyndighed, der ledes af de s.k. »rettergangschefer«. (Disse er f. eks. chefen for hæren, chefen for søværnet, chefen for flyvevåbnet, regimentscheferne, chefen for kystflåden, eskadre- og institutionscheferne, cheferne for basiskommandoerne).

Foruden at kunne rejse tiltale mod lovbrydere ved de ordinære domstole kan rettergangschefen pålægge arbitrære straffe. Disse straffe er: Irettesættelse, kvarterarrest, vagtarrest, (overfor hjemsendte: hæfte), skærpet arrest, streng arrest og bøder. Chefer for mindre kommandoområder har også straffemyndighed, men indenfor snævrere rammer end rettergangscheferne, og den, der har fået pålagt en straf af en sådan chef, kan altid fordre sagen forelagt rettergangschefen til afgørelse.

Enhver kan endv. i fredstid, for så vidt det ikke er en straf, der er pålagt i et krigsskib på togt, fordre sin sag pådømt ved de borgerlige domstole, selv om chefen har pålagt en straf uden dom.

Straffene kan gøres betingede.

For mindre forseelser kan chefen anvende »disciplinarmidler« i stedet for straf. Som disciplinarmidler kan anvendes mundtlige tilrettevisninger, arbejde og efterøvelse i en del af fritiden, fremstilling, vagt el. anden tjeneste uden for orden, nægtelse af visse tilladelser, der ellers tilstås, såsom landlov, tilladelse til at møde senere end befalet i kvarteret el. til at forlade garnison, lejr el. kantonnementsområde. Den, der føler sig forurettet over anvendelsen af et disciplinarmiddel, kan klage til vedk. foresatte uden at kunne straffes herfor, med mindre klagen er bevidst grundløs, men han kan ikke ved at klage unddrage sig pligten til at efterkomme, hvad der er pålagt ham. V. J-n.

Militærnægtertjeneste, s. Værnepligt.

Militærpsykologi, psykologiske synspunkter, forsknings- og undersøgelsesmetoder anvendt på personer og ting i den land-, sø- og luftmilitære del af samfundet. M. er således ikke skarpt afgrænset fra anden anvendt psykologi og danner kun et særligt begreb gennem de emner, den beskæftiger sig med.

M. skabtes i Amerikas Forenede Stater, da de trådte ind i Den 1. Verdenskrig. Dens indsats har — på flere områder i snævert samarbejde med den militære psykiatri — samlet sig om flg. hovedpunkter: 1) Fuldstændig el. delvis udskillelse fra den militære tjeneste af sådanne personer, som må antages selv at komme til at lide under uddannelsen el. at ville få en uheldig el. hæmmende indvirkning på denne, evt. komme til at frembyde en fare for helheden i en kritisk situation. Uegnetheden kan skyldes såvel intelligensmæssige som emotionelle og karaktermæssige brist. 2) Udvælgelse af mandskab til særligt krævende specialer, hvorved også perceptuelle forhold (sanseskarphed o. lign.) kan gøres til genstand for undersøgelse. 3) Udvælgelse af befalingsmandselever, navnlig på karakterologisk basis.

I det hele taget en sigtning og fordeling af menneskematerialet med det formål at opnå den bedst mulige udnyttelse af de enkeltes evner og forudsætninger i den militære helhed.

4) Medvirken ved nykonstruktion og forbedring af våben, apparater, instrumenter o. lign. 5) Udvikling af effektive og tidssvarende trænings- og undervisningsmetoder. 6) Lindring af tilpasningsproblemer i forbindelse med overgang fra civilt til militært miljø og omvendt. 7) Opinionsundersøgelser i og uden for værnene og i forbindelse hermed tilrettelæggelsen af en hensigtsmæssig propaganda både indadtil og udadtil (psykologisk krigsførelse). 8) Hjælp til krigsskadede, herunder behandling af krigsneuroser.

Allerede Binet fremsatte ved årh.skiftet den tanke, at de franske rekrutter skulle intelligensprøves, men han vandt ikke nogen større tilslutning til tanken. I 1917 blev U. S. A. stillet over for den opgave at skulle stampe et forsvar op af jorden. Psykologien toges til hjælp, og bl. a. konstrueredes de nu velkendte Alfa- og Beta-tests (s. d.), intelligenstests, som anvendtes på $1^1/_2$ mill. amerikanske rekrutter, inden krigen sluttede.

I Danmark blev der allerede i 1918 gjort forsøg på at udtage piloter på grundlag af psykotekniske prøver. Dette arbejde er med visse afbrydelser blevet fortsat af Kbh.s Universitets Psykologiske Laboratorium op gennem årene (s. Flyverprøver). Iøvrigt sov m. tornerosesøvn i mellemkrigsårene, undtagen i Tyskland, hvor man navnlig m. h. t. officersudvælgelse og krigspropaganda nåede en bemærkelsesværdig standard. Efter nazisternes overtagelse af magten intensivere-

des virksomheden en overgang, men kvaltes snart i ensretning og politik.

I England og U. S. A. stod man på et tidligt tidspunkt under Den 2. Verdenskrig over for næsten uoverstigelige personelle vanskeligheder ved opbygningen af nye, slagkraftige styrker. M. blev genoplivet, og snart var næsten alle engelske og c. 2000 amerikanske psykologer fuldt beskæftigede med videnskabeligt og praktisk psykologisk arbejde. De opnåede resultater har efter mange samstemmende officielle udtalelser at dømme haft stor betydning for krigens udfald til de allieredes fordel.

Efter krigen er m. i alle betydende lande nært knyttet til værnene, forskelligt organiseret, men med ret ensartede opgaver. Der er ingen tendens nu mere til at skyde m. i baggrunden, idet det overalt erkendes, at der til krigskunstens strategisk-taktiske, tekniske og organisatoriske synspunkter er føjet et nyt: det psykologisk-pædagogiske. Den menneskelige faktor har stik imod en tidligere udbredt antagelse vist sig at få øget betydning i takt med teknikkens fremskridt.

I Sverige har der siden begyndelsen af Den 2. Verdenskrig været gjort et stort og selvstændig præget arbejde, og der er nu til Centrala Värnpliktsbyrån knyttet en militærpsykologisk organisation, Personalprövningsdetaljen, hvis leder er fil. dr. T. Husén. I Norge oprettedes der snart efter befrielsen et Kontor for Personeluttak, som nu er omorganiseret og hedder Forsvarets psykologiske Avdeling. Ledelsen har mag. V. Coucheron-Jarl, og et militærpsykologisk arbejde, tillempet norske forhold, udvikler sig hurtigt.

I Danmark viste man hurtigt efter befrielsen sagen interesse, og det dav. krigsmin. lod Kbh.s Universitets Psykologiske Laboratorium i samarbejde med oberstløjtnant H. H. N. Klint foretage intelligensundersøgelser med udsnit af de værnepligtige af årg. 1945 og 1946. Der er med bistand dels fra Universitetets Psykologiske Laboratorium, dels fra Kbh.s Kommunes Psykotekniske Institut foretaget en del undersøgelser af bl. a. flyveraspiranter, flyvermekanikerelever, befalingsmandselever af artilleriet og mathelever af søværnet.

De to davær. militære ministerier nedsatte i foråret 1948 en kommission til behandling af militærpsykologiske spørgsmål. Kommissionen går i sin bet. stærkt ind for de her i landet delvis nye og ukendte psykologiske synspunkter og metoder, som navnlig i de angelsaksiske lande har spillet og fortsat spiller en rolle i værnenes daglige liv.

Litteratur: E. G. Boring (red.): Psychology for the Armed Services, 1945. Paul M. A. Linebarger: Psychological Warfare, 1948. War Office, Personal Selection in the British Army. P. E. Vernon: Occupational Psychology, 1947. Psychological Tests in the Royal Navy, Army and A.T.S. T. Husén: Kriget och den mänskliga faktorn, 1945. Bet. fra krigsmin.s og marinemin.s kommission til behandling af militærpsykologiske spørgsmål, 1949.

B. O. J.

militærtjeneste, Indkaldelse til, se Indkaldelse t. militærtjeneste.

militærtjeneste, Løn under indkaldelse til, se Funktionærloven.

Miljø (fransk: milieu, engelsk: environment, tysk: Umwelt). — Ordet betegner indbegrebet af yderverdenens foreteelser i modsætning til den menneskelige person (el. dyriske organisme), som påvirkes af dem via sansning og reaktion. — Som *m.teori* betegnes en opfattelse, der tillægger m.s indflydelse den afgørende betydning (m.-determinisme). — M.begrebet spiller navnlig en rolle i biologi, psykologi (samt pædagogik) og sociologi.

1) Den *biologiske* m.teori er fremsat af den franske botaniker og zoolog J. B. Lamarck (1744—1829) og den engelske naturforsker Ch. Darwin (1809—82). Lamarck forklarer nye arters el. varianters fremkomst derigennem, at de vitale behov, en organisme har i et givet m., giver stødet til udformning af visse for behovtilfredsstillelsen egnede organer (»Lamarck's anden lov«). Denne teori faldt, samtidig med at tanken om nedarvning af erhvervede egenskaber har måttet opgives.— Efter Darwin har m. kun selektiv betydning for arternes udvikling, idet visse arter el. varianter viser sig at være over- el. underlegne i kampen for tilværelsen. De i m. bedst tilpassede nydannelser har størst chance for at hævde sig og kunne forplante sig. Darwins lære er ikke modbevist, men stærkt modificeret gennem arvelighedsforskningens resultater. Forholdet ml. arv og m. som de to faktorer, der bestemmer livets former, er stadig et aktuelt problem, navnlig efter at man mener at have opdaget muligheden af at fremkalde mutationer gennem m.påvirkninger, (jfr. Arvelighed, særlig mutation).

2) Den *psykologiske* m.teori bygger i sidste instans på John Locke's (1632—1704) lære om den menneskelige psyke som *tabula rasa*. Individets karakter og psykiske konstitution formes gennem de erfaringer, individet gør i sine omgivelser (psykologisk materialisme). Denne grundtanke, der findes hos R. Owen (1771—1858), K. Marx (1818—83), L. F. Ward (1841—1913) m. fl. ligger navnlig til grund for den af I. P. Pavlov (1849—1936) startede og af J. B. Watson (f. 1878) udbyggede behaviorisme og er dogmatiseret i dennes begreb *conditioned response*, d. v. s. omstændighedsbetinget refleks, (jfr. Psykologi, Behaviorisme, Arv og miljø).

3) M.begrebets *sociologiske* betydning ligger dels tæt op ad den psykologiske, dels angår den kultursociologien i videste forstand. Det sociologiske m.begreb omfatter 1) de naturlige el. materielle omgivelser (geografiske, fysiske og klimatiske faktorer), — 2) de menneskelige el. i snævrere forstand sociale omgivelser (medmennesker og samfundsinstitutioner), — 3) de ideelle omgivelser (tankegange, forestillinger og andre åands-

kulturelle frembringelser, der forekommer i et givet samfund). — Samfundsinstitutionerne under 2) og de ideelle faktorer under 3) indtager en dobbeltstilling, idet de på den ene side indgår som bestanddele af det m., den enkelte i samfundet er udsat for, på den anden side selv må betragtes som fremkommet under indflydelse af forud givne m.faktorer.

4) Til m.begrebet i *socio-psykologisk* betydning knytter sig den forestilling, at eneren som medlem af et samfund står overfor dette samfund med alle dets materielle, medmenneskelige og ideelle bestemmelser som m. Efter m.deterministisk opfattelse er i så fald enerens forestillingsverden og adfærd afgørende bestemt gennem de sociale tilværelsesfaktorer (f. eks. E. Durkheim, 1858—1917). Den psykosociologiske m.determinisme er således en form for teoretisk kollektivisme. Det klassiske tilfælde er marxismens lære om, at »den sociale tilværelse bestemmer den sociale bevidsthed« og »det er ikke mennesket, der tænker, men samfundet, der tænker i mennesket« (L. Gumplovicz, østr. psykolog, 1838—1909).

5) M.teoriens ældste fremtoningsform er den *kulturfilosofisk-sociologiske*. Her betragtes selve kultursamfundene, taget som helheder, i forhold til deres (naturlige) m. Kulturernes forskellighed søges forklaret med de naturlige betingelsers uensartethed. Denne opfattelse går helt tilbage til J. Bodin (1530—96), uddybes af Montesquieu (1689—1755), H. Th. Buckle (1821—62) m. fl. og fortsættes af den antropogeografiske retning i nyere sociologi.

6) M.determinismen har fået praktisk betydning i adskillige retninger, hvoraf her fremhæves tre: 1) Politisk institutionalisme regner med vidtgående el. ubegrænsede muligheder for at forme mennesket som socialt væsen gennem passende politisk-sociale institutioner. Denne tanke ligger til grund for samfundsutopierne fra Platon til vor tid og har øvet stor indflydelse på Sovjetruslands politisk-sociale organisation. — 2) En kriminologisk og strafferetspolitisk retning betragter forbrydelsen som en følge af strukturfejl i samfundsm. og kræver derfor m.-korrektion fremfor straf i gængs forstand. — 3) M.pædagogikken betragter det som opdragelsens vigtigste opgave at sørge for en heldig udformning af opvækstm. fremfor personlig, i særdeleshed moraliserende påvirkning.

Litteratur: F. Thomas: The Environmental Basis of Society, 1925. E. Huntington and Carlson: Environmental Basis of Social Geography, 1929. R. MacIver and C. H. Page: Society, 1949. Leslie A. White: The Science of Culture, 1949. T. G-r.

Mimik, minespil, ansigtets udtryksbevægelser, der tages som tegn på bestemte oplevelser. Glæde, sorg, vrede, angst, skuffelse o. s. v. har deres særlige m., ligeså forskellige smagspåvirkninger (sødt, surt, bittert) el. smerte. Som m. betegnes også undertiden læren om disse udtryksbevægelser. K. G-S.

Mindretalslovgivningen for den sønderjyske skole *(Folkeskolen)*. Fredskonferencen efter Verdenskrigen 1914—18 krævede borgerlig ligeberettigelse, sprog-, ånds- og kulturfrihed for det nationale mindretal ved grænserne. I Danmark gav man ikke alene adgang til den skolemæssige og kirkelige frihedslovgivning på privatskolens og frikirkens grund, men der blev også givet adgang til at få mindretallets børn undervist indenfor den offentlige folkeskole på det tyske sprog, når 20 pct. af et skoledistrikts vælgere, der havde forældreret over mindst 10 skolepligtige børn, stemte derfor, medens der i byer og flækker blev givet frit valg imellem at sende børnene i en dansk el. tysk folkeskoleafdl., ved »lov nr. 405 af 30. juni 1920 om nogle bestemmelser m. h. t. en midlertidig ordning af folkeskolens administration i de sønderjyske landsdele«.

Denne lov stadfæstedes med nogle småændringer ved lov nr. 223 af 1. maj 1923. I 1933 indførtes igen nogle småændringer af uvæsentlig karakter ved lov nr. 213 af 20. maj 1933. I 1939 fandt enkelte udvidelser af mindretallets rettigheder sted ved lov nr. 116 af 15. marts 1939.

Grundtankerne i lov af 30. juni 1920 fremkom, hvad mindretalsfriheden vedr., fra et udvalg nedsat af »Den Nordslesvigske Vælgerforening« ved dens historiske møde d. 17. og 18. nov. 1918 i Aabenraa umiddelbart efter Den 1. Verdenskrigs slutning. Udvalget bestod af mænd, der alle havde været stærkt fremme i den nationale kamp imod det tyske herredømme, men alle var enige om at gengælde tidligere tysk tvang med dansk frisind.

Som det var at vente, blev den danske mindretalslovgivning stærkest udnyttet inden for folkeskolens rammer i grænseområdet i Tønder amt. I 1921 blev der straks etableret 13 tysksprogede folkeskoleafd. i Tønder, Løgumkloster, Højer, Abild, Bajstrup, Frederikskog, Rabsted, Solderup, Sæd, Tinglev, Udbjerg og Øster Højst.

I 1922 oprettedes 1 i Burkal, 1 i Jejsing, 1 i St. Jyndevad og 1 i Rens. I 1923: 1 i Egebæk-Kravlund. I 1924: 1 i N. Løgum. I 1932: 1 i Arrild. I 1935: 1 i Sofiedal og 1 i Terkelsbøl. I 1936: 1 i Løjtved.

I 1921 gik der 1167 børn i 13 offentlige og 2 private tyske skoler i amtet. Senere kom der som nævnt 8 kommunale skoleafdl. til. De tyske private skoler i Tønder amt var indtil 1933 få, ialt 6. Efter nazismens indførelse i Tyskland sattes der en voldsom agitation ind for at få opr. tyske privatskoler, selv om det kun var for ganske enkelte familier omkr. i sognene helt op imod grænsen fra før 1920. Alle midler blev taget i brug, både hæderlige og uhæderlige, mange penge blev anvendt, men jo voldsommere midler man brugte, des færre børn blev der til de tyske skoler.

31. marts 1944 havde det tyske mindretal

23 offentlige og 14 private skoler i Tønder amt imod 13 offentlige og 2 private skoler i 1921, men børnetallet var sunket fra 1167 i 1921 til 1140 i 1944. Man havde samlet 130 elever i tysksprogede privatskoler i nærmest rent danske sogne i amtet, men i det nationalt blandede område ned imod grænsen var det tyske børnetal gået tilbage, i Tønder by fra 553 i 1921 til 267 i 1944, i Løgumkloster flække fra 87 i 1921 til 70 i 1944, i Højer flække fra 131 i 1921 til 81 i 1944. I samme tidsrum var det danske børnetal steget i det samme område i Tønder amt fra 1120 i 1921 til 1608 i 1944. I det område, hvor styrkeforholdet betød noget på baggrund af folkenes selvbestemmelsesret, var det danske børnetal gået betydeligt frem og det tyske tilbage.

I Aabenraa amt, der også er et grænseamt, men med en gammel slesvigholstensk tyskhed spredt ud over hele amtet i mindre grupper, har man kun haft kommunale skoler i Aabenraa by og i Hovslund med ialt 354 elever, men så meget stærkere har grobunden været for den private skoledannelse. I dette amt begyndte man med 579 børn i tysksprogede skoler i 1921, men det endte med 1133 elever, deraf 779 i 23 privatskoler. Privatskoleformen giver betydelig større mulighed for at få hver enkelt tysk families børn med i tysk undervisning. Folkeskoleklasserne kan som regel kun besøges af børn, hvis forældre bor i det pågældende skoledistrikt.

I Sønderborg amt gik der i 1921 717 børn i tysksprogede skoler og 5221 i danske. I 1944 gik der 673 i tyske og 4797 i danske skoler. I Haderslev amt betyder det tyske børnetal ikke ret meget. Ved krigens slutning gik 7,5 pct. af børnene i amtet og i Haderslev by i tysk skole, hovedsagelig fra Haderslev by.

Alt i alt viser en rolig bedømmelse, at udviklingen inden for den sønderjyske folkeskole har gået sin rolige, naturlige gang, uanfægtet af al agitation fra tysk side. Den viser tillige, at der findes et tysksindet folkeelement af nogenlunde konstant karakter i Nordslesvig, hvad enten det så gennem de forløbne år har kaldt sig det ene el. det andet i politisk henseende. Det sidst afholdte folketingsvalg peger i samme retning.

Fra dansk side ønskede man i 1920 at imødekomme et sindelagets og et åndeligt livs behov for det tysksindede mindretal med en mindretalslovgivning i skole og kirke. Den tyske politiske ledelse forsimplede hele forholdet ved at gøre et ånds- og kulturspørgsmål til et nationalt propagandaspørgsmål.

Lov nr. 412 af 12. juli 1946 forbød de tysksprogede kommunale skoler i Nordslesvig og borttog den borgerlige ligeretsstilling for det tysksindede mindretal, når talen er om oprettelsen af privatskoler og hjemmeundervisning.

I Nordslesvig er der siden denne lovs ikrafttræden oprettet 12 tyske privatskoler i Tønder by og amt med 451 elever i 1951, i Aabenraa by og amt 9 med 204 elever, i Sønderborg by og amt 2 med 80 elever og i Haderslev by og amt 2 med 65 elever.

Der gik 3491 elever i tysksprogede offentlige og private skoler pr. 31. marts 1944, den 31. marts 1951 gik der 800 børn i tysksprogede private skoler.

Efter den tyske skoleforenings beretning på dens årsmøde forår 1952 er der siden januar 1952 yderligere kommet 90 børn til i tyske skoler. Man regner fra tysk side med at nå op på 50 tyske privatskoler i landsdelen.

I Tønder amt bortfaldt 13 tysksprogede kommunale skoler med loven af 1946 og 12 private skoler er ikke genåbnet. I Aabenraa amt bortfaldt 2 kommunale skoler og 15 private skoler er ikke genåbnet. I Sønderborg amt bortfaldt 4 kommunale skoler, medens 8 private skoler ikke er genåbnet. I Haderslev amt bortfaldt 1 kommunal skole, medens 10 private skoler ikke er genåbnet.

Alle disse børn fra tysksindede hjem går nu, efter nævnte lovs vedtagelse, i dansk kommuneskole. Hvorvidt danskheden i denne landsdel vil nyde fremme derved, er et åbent spørgsmål, som kun fremtiden kan besvare.

Efter erfaringerne fra tiden fra 1864 til 1920 med børn fra danske hjem i tyske skoler er det hjemmene og ikke skolen, der er den stærkeste i spørgsmålet om det nationale sindelags udvikling i grænselandet.

Litteratur: A. Torp: Mindretalsordningen i Sønderjylland (i Skolevæsenet i 10 Lande, 1931). Mindretalsforhold i Nordslesvig, udg. 1936 af det danske udenrigsmin. på dansk, tysk, fransk og engelsk. Nic. Svendsen: Die Volksschule in Nordschleswig (særtryk af Der Schleswiger, nr. 5, Flensborg 1938). Holger Andersen: Le Danemark et la Minorité allemande du Slesvig du Nord (i le Nord, nr. 1—2, 1938). Nic. Svendsen: Folkeskolen (i Håndbog i det slesvigske spørgsmåls historie, udg. af Franz v. Jessen, Kbh. og Paris 1939). Jakob Petersen: Folkeskolen i Sønderjylland (i Sprogforeningens årsberetning 1940—41). Hans Novrup: Folkeskolen i de sønderjyske Landsdele 1920—42 (i Kulturelle Forhold i Sønderjylland, Aabenraa 1943). Sønderjydsk Skoleforening 1892—1942, udg. af Sønderjydsk Skoleforening 1942. H. Jefsen Christensen: Mindretalslovgivningens Virkninger på Folkeskolens Område gennem 25 År, 1946. H. J. C.

Eksamensskoler. Det vigtigste skoleproblem i 1920 m. h. t. det nationale mindretal var naturligvis folkeskolen, men det er en selvfølge, at man også fra tysk side var interesseret i den videregående undervisning, og der rejstes hurtigt krav om tyske mellemskoler med tysk undervisningssprog, men efter dansk undervisningsplan. Den første kom i Haderslev allerede i 1920; 1922 fulgte Aabenraa og Sønderborg efter, og i 1923 Tønder.

Da skolerne kom, var der endnu ikke givet noget tilsagn om eksamensret. De opnåede denne efter adskillige forhandlinger, idet min. krævede, at eleverne skulle nå samme mål m. h. t. dansk sprog som de danskprogede mellemskoler, de skulle besvare de samme mundtlige og skriftlige opgaver i dansk som eksaminanderne ved de danske skoler og være fortrolige med dansk sprogbrug og terminologi i fag som regning og

matematik, geografi og naturhistorie, og endelig skulle eksaminationen i Danmarks historie foregå på dansk (min.s skrivelse af 15. apr. 1924). Det er klart, at disse krav især tager sigte på at gøre det muligt for eleverne at gå over i en dansk realklasse el. danske gymnasieklasser. Disse minister Appels fordringer i dansk lettes af den første socialdemokratiske undervisningsmin. fru Nina Bang i en skrivelse af 9. jan. 1926. Fru Bang hævder først principielt, at mellemskoleeksamen, der er en naturlig afslutning af den tysksprogede folkeskole, bør hvile på tysk kulturgrundlag og bør føre børnene frem til at prøves i både mundtlig og skriftlig tysk. Der skal derfor skrives en fri stil på tysk, men kun en genfortælling på dansk. Man vil gerne lette overgangen til en dansk real- el. 1. gymnasiekl. ved at lade eleverne hospitere i statsskolernes 4. EM-kl. fra påske til sommerferien el. ved at arrangere særlige kursus for dem. Endelig fastslås det, at »den højere almenskoles egentlige afgangseksaminer, real- og studentereksamen, der giver rettigheder m. h. t. ansættelse i offentlig tjeneste, ... må være danske, og undervisningen dansk i de klasser, der forbereder til disse eksaminer«.

Allerede i 1924 og 25 opr. der i Haderslev, Sønderborg og Tønder private »realklasser«, hvori man optog elever, der havde taget mellemskoleeksamen ved de tyske kommunale mellemskoler. Disse klasser forberedte helt og fuldt til en tysk eksamen, kontrolleret af en rigstysk eksamenskommission, og de førte eleverne frem til »Obersekundareife«, på grundlag af hvilken de kunne fortsætte ved en tysk højere skole. I 1924 oprettedes der tillige i Tinglev en privat tysk mellem- og realskole, der fik eksamensret til mellemskoleksamen og derefter i det sidste år forberedte til Obersekundareife. Det er en selvfølge, at denne tyske eksamen ingen rettigheder gav i Danmark.

Ret tidligt blev det klart, at mindretallets mål var et tysk gymnasium med eksamensret til studentereksamen. I 1926 er forberedelserne nået så langt, at Aabenraa tyske privatskole opfører en stor ny bygning. Som en begyndelse starter man med en mellemskole, der ret hurtigt overflødiggør den tyske kommunale mellemskole i Aabenraa, men foreløbig når man ikke videre. Kravene om anerkendelse af real- og studentereksamen på samme basis som mellemskoleeksamen i tysk undervisningssprog, men efter dansk undervisningsplan, afvises af min. Byskov 21. jan. 1928, idet han fastholder fru Bangs standpunkt fra 1926, at real- og studentereksamen må være danske, men han tilføjer, at unge nordslesvigere, der syd for grænsen har taget abiturienteksamen, kan få adgang til embedsstudierne ved Kbh.s Universitet, når de møder med »fornøden uddannelse i dansk sprog og kultur«.

Der har altså ikke på noget tidspunkt været tale om at spærre vejen til universiteterne for unge tysksindede mennesker. Vejen dertil gik jævnt fra tysk mellemskoleeksamen over dansk gymnasium, el., om man ville, over gymnasierne i Flensborg og Nibøl gennem en prøve i dansk sprog og kultur, der næppe kunne virke synderlig hindrende for et mindretal, hvoraf efter pastor Schmidts sigende $^2/_3$ var dansktalende.

Da ændredes situationen ved den s.k. Herning-overenskomst i sept. 1928 ml. det socialdemokratiske parti og mindretallets landstingsmænd. Socialdemokraterne lovede her bl. a., at »man ville støtte bestræbelser for at skaffe en tysk gymnasieskole eksamensret samt give eleverne, også fra skoler i Tyskland, adgang til det danske universitet, i begge tilfælde med det forbehold, at eleverne har aflagt bevis for, at de behersker det danske sprog tilstrækkeligt« (citeret efter Grænsevagten 1928, s. 371—72).

I 1929 dannede Stauning regering. Ved an. af 14. juni 1933 blev der truffet bestemmelse om en tillægsprøve i dansk litteratur og Danmarks historie for studerende, der har taget udenlandsk studentereksamen, og som ønsker at blive immatrikuleret ved Kbh.s Universitet, og 13. maj 1933 meddelte undervisningsmin. rektor dr. Gäde ret til: »som rektor for Aabenraa tysksprogede gymnasium ved nævnte skole at afholde studentereksamen af nysproglig retning samt mellemskoleeksamen i eksamensterminen maj-juni 1933 på betingelse af, at skolen underkaster sig de efter dansk lovgivning almindeligt gældende regler for eksamensberettigede gymnasieskoler, dog med den afvigelse, at skolen kan benytte tysk som undervisningssprog, undtagen i dansk og Nordens historie«. Det tilføjes, at denne tyske studentereksamen giver adgang på lige fod med almindelig dansk studentereksamen til videregående studium ved de danske universiteter og andre højere læreanstalter, hvorimod den ikke kan give adgang til indtræden i embeder og bestillinger i den danske stats tjeneste. Det vil i praksis sige til indtræden i etaterne. Til disse stillinger kræves der altså en dansk real- el. studentereksamen, og dette forhold er indskærpet i undervisningsmin.s skrivelse af 8. juni 1934, hvori det hedder, at »alle afsluttende rettighedsgivende eksaminer, der giver adgang til offentlige stillinger her i landet, må tages på dansk som rent danske eksaminer«. Sommeren 1942 oprettedes der afdl. i I G., mat.-naturvid.

Efter 1945 ændredes alle disse forhold helt. 4. juli 1945 meddelte min. Aabenraa tysksprogede gymnasium, at skolen ikke kunne forvente at få ret til at afholde studenter- og mellemskoleeksamen, samt, at statstilskuddet til skolen bortfaldt ved udgangen af skoleåret 1944/45.

Forsåvidt angår de kommunale tysksprogede mellem- og realskoler i Sønderborg,

Tønder og Haderslev har min. ved skrivelse af 4. juli 1945 til de to førstnævnte skoler tilbagekaldt retten til at afholde realeksamen for resten af 3-året 1945/47. Ved skrivelser af samme dato til Haderslev mellem- og realskole har min. meddelt, at skolen ikke kunne forvente nogen fornyelse af retten til at afholde realeksamen. (Eksamensretten udløb ved sidstnævnte skole med året 1945).

Ved skrivelser af 8. jan. 1946 til skolerne i Sønderborg og Tønder har min. tilbagekaldt den skolen tillagte ret til at afholde mellemskoleeksamen for resten af 3-året 1945/47, hvorhos min. i skrivelse af samme dato har meddelt skolen i Haderslev, at retten til at afholde mellemskoleeksamen ikke kunne forventes fornyet.

Herefter er børn fra det tyske mindretal, som ønsker rettighedsgivende eksamen (mellemskoleeksamen indbefattet), henvist til de danske eksamensskoler. Eg. J.

Mindreværdskompleks, A. Adlers betegn. for følelse af el. tro på egen underlegenhed, s. Individualpsykologi. Undertiden skelnes ml. mindreværdsfølelse og m. på den måde, at den første gør sig aktuelt bemærket, medens m. virker som en ubevidst dannelse i lighed med andre fra psykoanalysen kendte komplekser (s. d.). K. G-S.

Mindreårige kaldes nu alle de personer, der er umyndige (s. d.) p. gr. a. ung alder, d. v. s. alle under 21 år. Mindreårighed var tidligere betegnelsen for den særlige retlige stilling, der indtrådte med det fyldte 18. år, og som vedvarede til de unge blev fuldmyndige (s. d.), idet de unge ml. det 18. og det 25. år vel var i besiddelse af personlig myndighed (s. d.), men m. h. t. rådigheden over formuen stod under tilsyn af en kurator (s. d.). F. M.

Mindsteløn (lærlingeforhold), s. Lærlingeløn.

Ministerialbog, s. Kirkebøger.

Ministerielle prøver. Der afholdes hvert andet år på min.s foranstaltning prøver i en række for hver prøve udvalgte skoler i by og på land af forskellig art og forskellig klassedeling. Prøven afholdes om foråret lige før skoleårets slutning og omfatter alene de børn, der fylder 14 år inden førstkommende 1. sept., der tages altså sigte på de børn, der afslutter deres skolegang i det pågældende år, og hensigten er at få et indtryk af det mål, som folkeskolens børn gennemsnitlig har nået i nogle hovedfag. Der udtages ialt c. 2000 børn til hver prøve.

Prøven omfatter diktat, genfortælling (referatstil) og regning; den bedømmes af en dertil nedsat censurkomité.

Det gennemsnitlige resultat i alle fag har ligget omkr. g+. A. B.

Mishandling af lærling, s. Læremester og Lærekontrakt.

Misundelse, en følelse af fjendtlighed el. had over for en anden, fordi denne er i besiddelse af en fordel el. lykke, som man ikke selv har. Efter adskillige tænkere og forskere (der i denne forbindelse kan kaldes afslørende psykologer) er m. en følelse, der spiller en stor rolle, og som er skjult motiv bag megen adfærd, der ikke erkendes som udsprunget deraf, f. eks. bag megen moralsk forargelse. Nævnes kan i denne forbindelse værker af La Rochefoucauld og Nietzsche, desuden Max Scheler, Vom Umsturz der Werte, (1919) og Sv. Ranulf, Moralen og Samfundet (1927), Moral indignation and middle class psychology (1938). K. G-S.

Mneme, gr. hukommelse, efter den tyske zoolog R. Semon (1859—1919), en biologisk grundejendommelighed, som ligger til grund for husken, erindren og vanedannelse, idet enhver påvirkning efterlader et spor (engram, s. d.), som disponerer for en gentagelse af den samme reaktion. K. G-S.

Mnemoteknik, huske- el. hukommelsesteknik, kunsten at huske ved hjælp af særlige kunstgreb. Den bygger på det forhold, at det menigsfulde huskes bedre og lettere end det meningsløse, og består i, at der på mere el. mindre kunstig måde forbindes en mening med det ellers meningsløse, f. eks. at den til højre buede halvmåne er tiltagende, »fordi« denne form let lader sig supplere til et skrevet T, medens den til venstre buede er aftagende, »fordi« denne form lader sig supplere til et skrevet A. Den kan endv. bestå i, at man husker et meningsfuldt el. kort udtryk, som på simpel måde indeholder nøglen til noget i sig selv meningsløst el. længere. Et årstal er i sig selv noget tilfældigt, en tilfældig talfølge, hvori man på forskellig måde kan lægge en mening, f. eks. ved at lade hvert ciffer svare til bestemte bogstaver og derefter danne et ord el. en sætning med relation til begivenheden. Mange kommer af sig selv til at bruge mnemotekniske kneb, når de skal huske telefonnumre, f. eks. 2—4—6—8 el. 21—42, hvorved der bringes regel i det normalt regelløse. Et andet kneb består i at lære en sætning, hvor de enkelte ords bogstavantal angiver den talfølge, som skal huskes, f. eks. π med 10 decimaler ved flg. franske sætning: Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages = 3,1415 etc. Undertiden består kunstgrebet i indførelsen af rytme og rim, selv hvor et ord skal ændres lidt derved; kendt er 7 gange 17 er 119. I ældre tid blev brugt s.k. memorialvers til at huske f. eks. Ægyptens 10 plager el. de 19 gyldige syllogistiske slutningsmodi. En systematisk anvendelse af m. anses ikke for at være særlig værdifuld, hvorimod lejlighedsvis anvendelse af dens metoder kan være til nogen gavn. K. G-S.

Mobilisering, s. Indkaldelse til militærtjeneste.

Mod, en karakteregenskab, der lægger sig for dagen på den måde, at et menneske i forskellige situationer vælger en adfærd, ofte en aggressiv adfærd, vel vidende, at denne adfærd kan medføre smerte og andre ubehagelige erfaringer, evt. livsfare. Den til den modige adfærd svarende følelse er ofte vrede, der i forskellige grader er aggressionens og ivrighedens affekt. I sin teori om tre sjæledele, begærets, modets og fornuftens sjæl, henlagde Platon modets sjæl til brystet; i visse oversættelser gengives det som vredens sjæl. M. el. tapperhed har alle dage været anset for en værdifuld egenskab, men der har hersket stor uenighed om dens nærmere bestemmelse, f. eks. om den skal bestemmes som fraværelse af frygt el. som evne til at beherske en faktisk tilstedeværende frygt. Der er alm. enighed om, som allerede Platon fremhæver i dialogen Laches, at man ikke kan tale om m., hvor der ikke er en fuldstændig erkendelse af faren. Endv. har det været omstridt, om modet skal bedømmes ud fra adfærden alene, el. om man væsentlig skal bedømme det ud fra adfærdens motivering, og man har her henvist til, at en s.k. modig adfærd kan være dikteret af frygten for den offentlige mening og for at blive anset for fejg. Man kommer herved til at skelne ml. s.k. *fysisk m.*, visende sig i farefulde ydre situationer, og *moralsk m.*, visende sig i evne til at kunne trodse f. eks. den offentlige mening el. socialt overordnede og indflydelsesrige instanser. Det sidste betegnes ofte som »civil courage«. Opdragelse til m. må finde sted ved, at man ikke spiller for meget på frygten i sine opdragelsesmetoder, at man ikke inducerer frygt gennem egen ængstelse, samt ved at eleverne jævnlig bliver stillet over for alternativet: Tør jeg el. tør jeg ikke? og får lejlighed til at afgøre det til, at de tør, m. a. o. en styrkelse af selvtilliden. K. G-S.

Modalitet (af lat. *modus*, måde), måde at være el. at fremtræde på. I psykologien betegner man selve sansearten (syn, hørelse, lugt m. m.) som sansningens m. Det væsentlige kendetegn er efter Helmholtz, at der ikke er nogen kontinuerlig overgang fra det ene område til det andet. K. G-S.

Moderskabsydelse. Befolkningskommissionen (s. d.) foreslog i sin 3. bet. om moderens rettigheder i anledning af fødsel, at enhver gravid kvinde, der opfylder betingelserne for nydende el. ydende medlemsskab af en sygekasse, skal have ret til m. Denne omfatter efter forslaget det til det spæde barns inderbeklædning nødvendige udstyr samt sengelinned, 10 kort til delvis betaling af hushjælp rekvireret gennem mødrehjælpen, en anvisning på 25 kr. til køb af barnevogn samt en anvisning på 15 kr. til køb af barneseng, endelig foresloges et kontant beløb på 65 kr. til delvis dækning af de øvrige udgifter i forbindelse med fødslen. Bet. er afgivet i 1939, derfor de lave beløb.

En del af m. er således foreslået ydet in natura. Derved skabes fuld sikkerhed for, at hjælpen kommer barnet til gode. Det drejer sig imidlertid alene om ting, hvor individuelle smagsforhold ikke gør sig gældende som barnets inderbeklædning og sengelinned.

Disse forslag, der er af betydning såvel ud fra befolkningspolitiske som sociale og hygiejniske synspunkter, er dog endnu ikke gennemført i Danmark. En svag begyndelse findes dog i ændring af 23. marts 1948 til mødrehjælpsloven, hvorefter mødrehjælpsinstitutionen har adgang til ydelse af spædbørnstøj, hvor forholdene i det enkelte tilfælde gør det påkrævet.

I Sverige findes 3 former for hjælp svarende til ovennævnte:

M. der ydes enhver kvinde, der er medlem af sygekasse med 125 kr. indenfor de sidste 2 mdr. af svangerskabet.

Moderskabspenning, der udgør et beløb af 75 sv. kr. og ydes til ubemidlede kvinder, der ikke har ret til hjælp fra sygekasse og moderhjælp, der ydes som lån el. gave — normalt gave — til kvinder der er i åbenbar trang p. g. a. svangerskab og fødsel. Særlige mødrehjælpsnævn uddeler hjælp efter ansøgning højst med 500 sv. kr. pr. ansøger.

V. S.

Modersmålsundervisning. *Folkeskolen. (Grundskolen og den eksamensfri mellemskole).*

Timetal. Af folkeskolens tre hovedfag: dansk, skrivning og regning er undervisningen i modersmål skolens vigtigste og fornemste. Faget har derfor det største ugtl. antal timer af samtlige skolefag. Dets ugtl. timetal varierer kun ganske lidt i vort land. Det kan derfor med nogenlunde sikkerhed opgives, at der tildeles faget dansk c. 10 timer pr. uge i 1. klasse, c. 10 timer pr. uge i 2. klasse, c. 11 timer pr. uge i 3. klasse, c. 10 timer pr. uge i 4. klasse, c. 11 timer pr. uge i 5. klasse, c. 7 timer pr. uge i 1. FM-klasse, c. 7 timer pr. uge i 2. FM-klasse, c. 7 timer pr. uge i 3. FM-klasse, c. 6 timer pr. uge i 4. FM-klasse.

Historie. (S. også skoles historie, Den danske sp. 1847 ff.). Middelalderens sprog var latin. Fra tidsperiodens slutning foreligger beviser for, at man forsøger undervisning i dansk ved siden af latinundervisningen. I skolereglementet af 1632 (for købstadskoler) prøver man i skolernes nederste klasse at lade børnene lære at læse inden i bog, både dansk og latinsk stil, og derved tillige vænne dem til en klar og artikuleret udtale. På landet stod det ringere til med undervisning overhovedet. Dog kræver »herremandsskolerne« fra det 17. årh. læsning gennemført. Det er først under Christian VI, at der gøres tilløb til en stærkt udvidet undervisning i m. Det bliver dog ved tilløbet. Endnu i slutningen af det 18. årh. er det kun et mindretal af

befolkningen, der kan læse. Først den store skolekommissions arbejde (fra 1789) betød en virkelig forbedring af undervisningen i m. Hidtil havde m. været nøje knyttet til religionsundervisningen. Et vigtigt resultat af kommissionens arbejde er det, at læsning bliver et selvstændigt fag med egne hjælpemidler. Tidligere tiders ABC'er og læsebøger havde som stof væsentligst hovedstykker af katekismen. I de ABC'er, der nu fremkommer, udelades »børnelærdommen«. M. h. t. læsebøger var man længe efter 1814 i mange skoler slet stillet. Ofte brugtes især på landet salmebogen, testamentet el. religionsbøgerne. Kun i enkelte købstæder anvendtes som læsebog Mallings Store og gode Handlinger el. Munthes fædrelandshistorie.

Den danske læsebogs historie giver et interessant indblik i og oplysning om udviklingen af m.s mundtlige side.

Længe efter reformationen brugtes den ABC, der anvendtes i middelalderens klosterskoler. Dens indhold var: Alfabetet, selv- og medlyd, staveøvelser, cifrene, katekismens hovedstykker, bønner. Udenpå var den bekendte hane. Denne ABC holdt sig temmelig uforandret til henimod slutningen af det 18. årh. 1588 udgav biskop Peder Hegelund ABC af Bibelske Ordsprog. Ellers var på den tid Luthers Katekismus den dominerende læsebog. Den ældste bevarede danske ABC, der er i privat eje, er fra 1591 (s. iøvrigt ABC). Men det var længe meget almindeligt, at skoler slet ingen bøger havde til m. I 1772 hedder det fra en jysk skoles inventarieliste: Ingen bog af nogen slags. Omkr. 1790 brugtes Rochows Børneven og evangelisk-kristelig salmebog som læsebog. På dette tidspunkt diskuteredes det urimelige i, at Luthers Katekismus skal være dansk læsebog for skolens børn. Det afstedkom en revolution på ABC-ens område og i 1797 udkom Th. Rasmussens ABC uden katekismusstof. Biskop Balle brugte denne ABC som præmiebog. I årene omkr. århundredskiftet kom en række ABC'er og læsebøger, der alle gjorde forsøg på at give børnene et bedre dansk læsestof.

1789 udkom J. Dreier: Læsebog for Begyndere (beskrivelse af en bondegårds drift). 1790 udkom den første illustrerede ABC af H. J. Birch: Ny ABC eller Stave- og Læsebog for Børn. Bogen var dog langt fra barnlig. Staveøvelserne gik fra ab, eb, ba, be til Chrysostomos og Nobilitationspatent! Den danske digter K. L. Rahbek udsendte 1803: Ny ABC og Læsebog. 1806 kom A. F. Justs Billed-ABC med Stave- og Læseøvelser (dyrebilleder med tilhørende tekster). 1806 kommer Billedsprog for Børn af G. L. Lahde. Hans bog virkede overordentlig moderne, idet den bygger på en række normalord med tilhørende billeder. Allerede 1798 hentedes ideen til en læsebog fra Tyskland, idet Salzmanns ABC oversattes af F. Høegh-Guldberg og udkom med titlen: Peder Jensens ABC og Læsebog. Den har en række belærende samtaler. Hensynet til barnets fatteevne gjorde sig mere og mere gældende og 1801 udkommer C. J. Bredsdorff: Stavebog for de første Begyndere. Forf. gik bort fra de meningsløse staveøvelser og over til virkelige ord, der betegner noget, børn kan forstå. Bogens første materiale er fonetisk ordnet.

De egentlige læsebøger var alle efter tysk mønster. De fleste var oversættelser. Berømtest er Rochows Børneven, der oversattes allerede 1777. Den indeholder både fortællinger og belærende stykker, har også småvers puttet ind ml. prosastykkerne. Fremstillingen er lempet efter børns fatteevne, sproget fyndigt og godt. I de følgende årtier efter århundredskiftet udkommer der mange læsebøger, der alle arbejdede med en fornyelse af stoffet: Træk af Danmarks krigshistorie, lidt poesi, belærende stykker, fremhævelse af det reale stof. Betydningsfuld var Th. Rasmussens læsebog med stof fra naturkundskabens, geografiens og moralens områder. Endnu må nævnes den danske læsebog, der fik størst udbredelse og mest betydning: Hjorts Børneven fra 1839. Han udarbejdede sin bog over en tysk læsebogs system, men hans bog blev en ren dansk læsebog. Peter Hjort var lektor ved Sorø Akademi og valgte sig nogle fortræffelige medarbejdere: Hauch, Ingemann, Wilster, H. C. Andersen og Chr. Winther og foruden andre digtere tillige dygtige fagmænd. I hans bog findes meget folkeligt stof, molbohistorier og flere digte for børn, bl. a. skrevet til bogen: Bonden og hans Søn og Konen med Æggene. 1841 udkom så den sidste læsebog med væsentligst almennyttige kundskaber (Rasmus Sørensens bog). Den æstetiske og nationale vækkelse fra o. 1830 og fremover virkede ind på skolen og gav den læsebøger med helt andet indhold, idet de nu fik et mere el. mindre litterært præg. Det belærende stof indskrænkedes meget kraftigt. I 1846 var man nået så vidt, at der udsendtes en dansk læsebog (af Funch, Røgind og Warburg) med udelukkelse af alt direkte belærende og moraliserende stof. I slutningen af det 19. årh. så flere gode læsebøger dagens lys. Der er grund til her at nævne nogle af de kendteste og mest brugte læsebøger: H. C. Frederiksen: Dansk Læsebog, 1867, M. Matzen: Ny Dansk Læsebog, 1887, Joakim Larsen: Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet, 1889, A. P. Andersen (Fossing), N. Skarvig og Arild Sørensen: Børnenes danske Læsebog, 1904, Den ny Læsebog, Myrebogen, 1908, Kappel Bøcker, Karl Jakobsen og H. Rützebeck: Folkeskolens Læsebog, 1918 og Jørgen Jørgensen og Hans Kyrre: Danmark, Læsebog for Børneskolen, 1919. De sidste 20 år har bragt endnu flere læsebøger frem: Hans J. Hansen, Th. Heltoft, A. M. Sunesen: Dansk Læsebog (siden 1937 i flere udg. og oplag), S. P. Fredebo, Kaj Nielsen: Vort Modersmaal (siden 1936 i flere udg. og oplag). Helge Jensen, Torben Gregersen, Inger Merete Nordentoft: Nu kan

jeg læse (siden 1942 i fl. oplag). Torben Gregersen og I. M. Nordentoft: Læsning for 2. skoleår, 1950 og Læsning for 3. skoleår, 1952. Erik Danielsen, Carl Aage Larsen, L. Chr. Pedersen og Peter Vedde: Min Læsebog, 1951, for 2. kl.; Arbejdshæfte til Min Læsebog, 2. kl., 1951. Min Læsebog, 3. kl., 1952, med B. B. Møller som medudgiver.

I stedse stigende grad tages der af udgiverne af danske læsebøger hensyn til, at det er børn, der skal læse bøgerne. Læsestoffet hentes derfor udelukkende fra den bedste del af vor folkelige læsning og vor dansknordiske litteratur, idet man ved tilrettelæggelse af stoffet tager den psykologiske viden, vi er nået frem til, med på råd. Dette sidste gælder ikke mindst vore ABC'er.

Af foregangsmænd for folkeskolens dansk-undervisning kan nævnes flg. pædagoger: Claus Eskildsen, A. P. Fossing, Hans I. Hansen, Jørg. Jørgensen, Hans Kyrre, Margrethe Marstrand, Dora Sandal, Helge Jensen og B. B. Møller.

Den anden side af m., *skriftlig dansk*, lader sig ikke så let efterspore. Der gaves o. år 1800 næppe undervisning i dansk retskrivning, sådan som denne undervisning kendes i dag. Derimod kendtes allerede ret tidligt forsk. brevbøger til skolebrug. Mest kendt er Werfels brevbog. Men allerede i 1625, da afskrivning af breve, formularer og dokumenter var almindelig, udkom en brevbog af Nicolao Heluadero: En ny og skøn Formularbog. 1755 fremkom et forslag til Århus stiftsøvrighed om det anbefalelsesværdige i at have øvelser i retskrivning (afskrivning, diktat og selvstændig fremstilling) og sproglære.

I nutiden har særlig Jørg. Jørgensen, Fossing, K. J. Blomquist, H. Bahne Jensen, Ewald Jensen, A. Noesgaard og Sigurd Anker indlagt sig fortjeneste i disciplinen skriftlig dansk.

Formål. Det er danskundervisningens formål at opøve børnene i folkeskolen til at få en god, klar og tydelig udtale, opøve dem i indholdstilegnelse og højtlæsning, give dem kendskab til den bedste del af vor klassiske og nyere litteratur (også den dansk-nordiske) samt oplære dem til den størst mulige sikkerhed i retskrivning, tegnsætning og sammenhængende mundtlig og skriftlig fremstilling.

Fagets to hoveddiscipliner, mundtlig og skriftlig dansk, sammensættes af en mængde underdiscipliner, der snart optræder selvstændigt (højtlæsning, indholdstilegnelse, mundtlig og skriftlig fremstilling, retskrivning m. m.) og snart griber ind i hverandre. Tilsammen udgør de alle faget dansk. I dansk-disciplinerne undervises altid af een lærer.

A. *Mundtlig dansk.* Den startende m. er en blanding af leg og undervisning med bogstaver og småord, idet det pædagogisk-psykologisk er betydningsfuldt, at barnets *første* skoletid er en lempelig overgangsperiode fra hjemmets miljø til skolens.

I. M. på begynderstadiet. De forsk. led, som danskundervisningen på begyndertrinet omfatter, holdes i det daglige skolearbejde ikke nøje adskilt. Måden, hvorpå undervisningen gribes an, er vidt forsk., men der kan opstilles et skema over de krav, skolens yngste i løbet af c. 2 år gerne skal nå at honorere.

1. Alfabetet indøves og læres, der begyndes med a, sluttes med å. Der skelnes ml. selv- og medlyde. Forud for og samtidig med de første læseøvelser går mange udtaleøvelser, artikulation. Taleredskaberne skal kunne benyttes rigtigt. Artikulationen er i den moderne skole en lige så vigtig foreteelse som stavning (s. Taleundervisning).

2. Læsning. Den første læseundervisning gives ikke altid blot ud fra en bog, men ofte fra arbejdsmateriale tilrettelagt i mapper, æsker, kuverter m. m. for de mindste børn. Først senere i første skoleår tages ABC'en i brug og afløses atter senere af en el. flere læsebøger. Læsningsøvelserne lægger allerede straks ud med indholdstilegnelse, forståelse af det læste (spørgsmål fra lærer til elev), endv. lægges der vægt på god, tydelig og klar udtale og rigtig stemmeføring. Læsefærdigheden fremmes sikrest ved, at børnene i klasseværelset har adgang til åbne reoler med et efter deres alderstrin passende klassebibliotek fortrinsvis bestående af billedbøger med tekst samt lette småbørnsbøger. — Der anvendes een af flg. tre læsemetoder (klasseundervisning og individuel undervisning): Stavemetoden, ordbilledmetoden, lydmetoden el. bedst: en kombination af to el. alle metoderne.

a. Stavemetoden benytter sig af bogstavets navn: i-æs, is; kå-o, ko.

b. Ordbilledmetoden går ud fra rigtige ord: Hus, kat, båd, træ. Hvert ord vises i sin helhed med et billede el. tegning, der »siger« ordet. Derefter opløses ordet i bogstaver. Barnet kan altså læse ordet, inden det kan stave det el. opløse det i lyde.

c. Lydmetoden går ud fra bogstavets fonetiske lyd. Lydene siges enkeltvis, glides sammen til stavelser, til ord.

3. Stavning. De to sidstnævnte læsemetoder vil på et senere tidspunkt også benytte stavning, der danner det tryggeste grundlag for retskrivningen. Der staves på samtlige klassetrin.

4. Iagttagelsesundervisning og hjemstavnslære er knyttet til den første m. De to discipliner er et værdifuldt supplement til læsningen, idet børnenes ordforråd udvides, deres evne til at forme sproget skærpes, der skabes samtalestof for klassens arbejde. Der gives ligeledes en meget naturlig anledning til arbejdsforandring og selvvirksomhed, som yderligere uddybes i

5. Tegning og småsløjd, (frie øvelser) hvor børnene tit slående formår at give udtryk for, hvad de har læst, set og hørt. Fantasien arbejder.

6. *Skrivning* går hånd i hånd med den første læseundervisning. Bogstavernes (de små) former (grove træk, stort format) indøves. Lettere ord skrives.

7. *Lærerens fortælling* spiller på begyndertrinnet en overordentlig stor rolle. Ikke alene eventyr, prosa og poesi, skønlitterære småfortællinger og oplevelser benyttes, men også vor sagnhistorie og ældste fædrelandshistorie.

II. Dansk på de efterfølgende trin.

1. *Artikulationen* fortsættes. Det er den bedste måde til at gøre børnenes sprog tydeligt, rent og kønt.

2. *Læsning* omfatter såvel højtlæsning som stillelæsning samt højtlæsning og oplæsning af læreren.

Højtlæsning er den almindelige, tydelige, korrekte læsning for andre forståelig for disse, uden at de har bog til deres rådighed. Oplæsning er den kunstfærdige højtlæsning. Denne form for læsning kræves ikke af skoleelever. — Stillelæsning er den blandt voksne oftest benyttede form for læsning (avis- og tidsskriftslæsning, »læse en bog«). Det er derfor naturligt, at stillelæsning bliver skolens vigtigste form for læsning. I de første 2—3 år bruges dog endnu de fleste steder udelukkende højtlæsning. Allerede fra 2.—3. skoleår kan stillelæsning indføres sideløbende med højtlæsning. Stillelæsning bør på folkeskolens ældste trin være den altovervejende form for læsning.

Hele læseundervisningen tilsigter først og fremmest en nyttig indholdstilegnelse, endv. udvidelse af elevernes ordforråd samt indførelse i og kendskab til litteraturen. Ved stillelæsning anvendes i begyndelsen kun ganske enkelte linier. Senere hen udvides stykkernes størrelse, indtil flere sider ad gangen kan læses under eet og tilegnes af eleverne.

3. *Den mundtlige genfortælling* af det læste stof er en betydningsfuld undervisningsfaktor; elevernes evne til at huske det læste og gengive det i et smukt og så rigtigt formet sprog som muligt har betydning for ethvert menneske. Den mundtlige genfortælling af læsestof støtter den senere skriftlige genfortælling.

4. Det allermeste *læsestof* hentes fra en dansk læsebog. Læsestoffet begynder på de lavere trin med det allerletteste stof, bliver gradvis sværere og ender så med vor bedste dansk-nordiske klassiske litteratur samt litteratur fra vor egen tid. Hovedparten af den dansk-nordiske litteratur i læsebogen er brudstykker af litteraturens kendteste og bedste dele af det, der ligger barnet nærmest. Det er ikke ualmindeligt, at et brudstykke i læsebogen giver anledning til, at værket læses i sin helhed, ligesom man på de ældste klassetrin læser en del dansk-nordiske værker og derved ender med at føre eleverne ind til et af m.s fornemste mål: at eleverne kan lære at glæde sig over den rigdom, der findes

i litteraturen. Denne læses med de allermindst tænkelige kommentarer, oftest uden. De nødvendige oplysninger til den rette forståelse af et digterværk meddeles af læreren. Hvor læsningen af litteratur giver en naturlig anledning til omtale af litteraturhistorien, meddeles denne i form af lærerens fortælling om de betydeligste digtere. Eleverne kan også vejledes til selv at læse om digterne, hvis dette falder læreren og eleverne mere naturligt. Foruden det litterære læsestof (prosa og poesi) indeholder alle læsebøger tillige en del fagligt stof (sagn, rejsebeskrivelser, biografier, uddrag af memoirelitteraturen, kunsthistorie m. m.), der er nyttig viden, idet denne læsning giver eleverne horisontudvidelse af anden art og ofte sætter dem i gang med

5. *Udvidet læsning.* Herved forstås, at eleverne — i regelen udfra et el. andet læsebogsstof — tager et særligt emne op og læser udførligere om emnet i andre bøger. Denne form for m. er i vore dage almindelig (s. punkt 9). Herved opnås bl. a., at den samme læsebog ikke læses to, tre, ja fire gange igennem, hvad der tidligere ikke mindst på landet var almindeligt, når man kun havde een læsebog.

6. *Disponerende læsning* kan begynde, når eleverne i 4.—5. kl. er blevet vænnet til stillelæsning, og består i, at eleverne vænnes til at give de forsk. stykker i en fortælling overskrifter, der rammer stykkets indhold. Sammenarbejdes disse overskrifter efter læsningen af et helt læsebogsstykke, har man en disposition af det læste stykke. Disponeringslæsning støtter hukommelsen, vænner eleverne til at læse med plan og orden og er særdeles vigtig for arbejdet ude i det praktiske liv.

7. *Dramatisering* af læsebogens letteste stykker er et arbejde, der interesserer både store og små elever. Det må derfor ønskes, at denne form for m. kan blive mere almindelig, end den er. Dramatisering støtter i høj grad m. i god udtale, fremmer evnen til at tale naturligt, højt og klart, ligesom denne form for m. skaber et værdifuldt fællesskab i klassen. Derfor bliver *skolekomedien* også et meget nyttigt led af folkeskolens m.

8. Dansklærerens arbejde skal fra læsebogen nå ud til den voksne litteratur. Vejen bør gå om ad børnelitteraturen. *Børnenes fritidslæsning.* Det gælder her om at medvirke til, at det rette barn i rette tid får den rette bog i hænde. Mange steder har klasselæreren gennem udlånet af klassebibliotekets bøger føling med, hvad hans elever læser, og han kan derved drage børnebogslitteraturen med ind i m.

9. *Danskundervisning på skolelæsestuen.* Fra 4. skoleår kan eleverne magte den særlige danskundervisning, der meddeles dem på læsestuen. Arbejdet her plejer man at indlede med

a. Alfabetiseringsøvelser. Alfabetet må

kunnes til fuldkommenhed (a—å). Eks.: Hvilket bogstav kommer lige før k? før j? efter s? efter f? o. s. v. Næste trin er ordning af tings- og egennavne (Andersen, Andersson, Andresen, Andreasen, Anderssen; Peter Hansen, Alf Hansen, Viggo Hansen, Jens Hansen; kontorist A. Hansen, vognmand A. Hansen, karetmager A. Hansen o. s. v.).

b. Ordbogsøvelser. Hertil benyttes en almindelig ordbog.

c. Øvelser i at benytte de forsk. former for *registre.* (Titel-, forfatter- og emneregister).

d. Kartotekets indretning og brug. Børnene vænnes til på egen hånd fra kartoteket at finde bøgerne på reolerne. Man kommer derved ind på den biblioteksmæssige opstilling af bøgerne, og når eleverne er fortrolige med læsestuens bogbestand og dens opstilling, er det naturligt, at klassen aflægger

e. Besøg på et folkebibliotek, i de lavere klasser på børnebiblioteket, på de ældre trin på det offentlige biblioteks afdl. for udlån til voksne.

f. Elevforedrag. Arbejdet på læsestuen: udvidet læsning, bøgers brug, løsning af opgaver i fællesskab el. af den enkelte fører frem til elevernes frie og selvstændige udarbejdelse af elevforedrag, hvorved skolen er nået frem til at øve børnene i fra et kateder at tale til kammeraterne og gøre det så godt, det er muligt, både m. h. t. form og indhold.

B. Dansk sproglære. Sproglæren udgør ikke nogen selvstændig disciplin, men tages snart under mundtlig dansk, snart under skriftlig dansk. Der undervises i sproglære i den udstrækning, der er nødvendig for at opnå størst mulig sikkerhed i den skriftlige fremstilling og i tegnsætning.

1. Af *ordklasser* læres navneord, udsagnsord, tillægsord og stedord. Der begyndes i 2. kl. med navneord og udsagnsord, i 3. kl. føjes tillægsord til, og i 4. kl. stedord. Endv. læres kendeord og talord. På de følgende klassetrin arbejdes der videre med disse ordklasser. For de dygtigere elevers vedkommende kan man regne med, at de tillige vil få kendskab til forholdsord, biord, bindeord. (I folkeskolen benyttes de danske navne; de latinske er nævnt i dette stykkes rækkefølge: Substantiv, verbum, adjektiv, pronomen, artikel, numerale, præposition, adverbium, konjunktion).

2. De forsk. ordklassers *bøjningsformer* læres og benyttes: Nævneform, ejeform, entals- og flertalsform. Nutids- og datidsform, handle- og lideform, navneform, bydeform, nutids- og datids tillægsform. Grundform, højere og højeste grads form.

3. *Sætningsanalysen* omfatter læren om hoved- og bisætninger, deres indbyrdes forhold og de enkelte sætningsled, de består af. Sætningsdelene læres i flg. omfang: Grundled, udsagnsled, genstandsled, forholdsordsled og hensynsled.

4. *Tegnsætning.* Af tegnsætning kræves først og fremmest rigtig anvendelse af punktum og dernæst af komma. Den øvrige tegnsætning tages i det omfang, de enkelte elever kan magte el. har brug for.

C. Skriftlig dansk.

1. *Afskrivning* efter bog el. en skreven tekst på klassetavlen er begyndelsesstadiet. De fleste børn skriver bogstav for bogstav, men snart vænnes de til at opfatte et ord, senere flere ord, til sidst en hel række ord, en sætning.

Allerede meget tidligt tages der fat på retskrivningens vigtigste middel og hele forudsætning

2. *Stavningen,* der i de senere år drives rationelt ud fra stavelister, der er blevet til efter en række hyppighedsundersøgelser (s. d.) over et meget stort antal ord. Der er et fast ordforråd til hvert klassetrin. Når afskrivningen gennemføres med sikkerhed, gås der over til

3. *Diktater,* folkeskolens vigtigste retskrivningsmiddel. Arbejdet med diktater fortsættes op gennem alle klassetrin, idet opgaverne stadig gøres længere og sværere. Hensigten med diktatarbejdet er den, at eleverne efter en grundig gennemgang af en diktat skal kunne skrive den ned med tilnærmelsesvis rigtig ortografi. På de ældste trin kan man gå over til diktat uden forberedelse. Det er langt fra alle folkeskolens elever, der ved deres afgang fra skolen kan ortografere ganske sikkert. Samfundets krav til skolen om elevernes ortografi er sikkert for stort, for det er jo langt fra, at alle voksne selv behersker dansk retskrivning til fuldkommenhed.

4. *Spørgestilen.* Tidligt vænnes børnene til at forme deres tanker i rigtige sætninger. Det sker dels gennem spørgestilen, nogle få klare spørgsmål, hvortil der skal gives svar formet i sætninger, og dels gennem

5. *Genfortællingen,* hvor børnene efter at have hørt el. læst et stof, i regelen en lille i sig selv afsluttet historie, skal gengive den så nøjagtigt som muligt, men gerne i deres eget sprog. Diktater begyndes der med i 2. kl., spørgestile i 3. kl. og genfortællinger i 4. kl. På de ældste trin (1.—4. FM) kommer forsk. andre former for dansk stil til: Læsestile, referatstile, bogopgaver, fristile.

6. *Læsestil.* Læsestilen er et ikke for langt og ikke for svært, i sig selv afsluttet prosastykke, der læses stille igennem af eleven een gang. Derefter læses afsnit for afsnit, og læreren meddeler en kort overskrift til hvert afsnit. På grundlag af disse få, korte overskrifter skrives stilen, læsestilen (teksten er fjernet).

7. *Referatstilen* adskiller sig fra læsestilen ved at være et længere og sværere prosastykke, der just ikke behøver at være en afsluttet fortælling. Teksten, der er grundlag for referatstilen, læses stille igennem een gang af eleverne. Derpå disponerer eleven teksten, giver hvert afsnit en overskrift og noterer for hvert afsnit nogle ganske få ord som underpunkter til overskrifterne. Tek-

sten læses atter igennem. Under denne gennemlæsning sammenholder eleverne det læste med de gjorte notater. Endelig udarbejdes referatet på grundlag af noterne til en sammenhængende stil, referatstilen (teksten fjernes umiddelbart før stilens udarbejdelse påbegyndes).

8. *Bogopgaven.* En bogopgave er en af eleven selvstændigt udarbejdet (mundtlig el. skriftlig) kortere el. længere besvarelse af et el. flere opstillede spørgsmål, til hvis besvarelse eleven må søge oplysning i een el. flere bøger, hvorved forudsættes, at eleven må kunne vise sin færdighed i at kunne arbejde selvstændigt med bøger (forsk. registre, overskrifter, »løben igennem« af en tekst for at finde det rigtige svar, tilegne sig billeder og billedtekster m. m.).

9. *Fristile* kan enten være skrevet over helt frie emner (frie stile, fri stil) el. være stile over et bundet emne (fristil, fristile). Det er nyttigt, at de små elever vænnes til helt frie emner for at lære at fortælle. Senere er bundne opgaver nødvendige, idet eleverne skal lære at fremsætte deres tanker i rigtig rækkefølge, lære at begynde, gennemføre og afrunde et emne. Fremgangsmåden ved fristil på de ældste trin er ofte den, at stoffet findes frem v. hj. a. læsestuens bøger. Der lægges vægt på, at de selv kan finde stoffet, ordne det, give en kort afrundet fortælling, i et så rigtigt formet sprog som muligt og med anvendelse af rigtig tegnsætning. Ordbog bør altid anvendes.

På ældste trin læres udfyldning af dagliglivets blanketter, form for et brev, en ansøgning, kuvertskrivning.

D. Lærerens højtlæsning. Til m. hører endnu på samtlige trin højtlæsning (evt. oplæsning) af læreren af vor lødige litteratur (børne-, ungdoms- og voksenlitteratur). Lærerens evne til at kunne *fortælle* indgår ligeledes som et betydningsfuldt led i hele danskundervisningen.

I alle timer, hvor der undervises i m., er der lejlighed til at synge, hvorved eleverne gennem sangen tilegner sig vore bedste folke- og fædrelandssange.

Den danske folkeskoles m. er skolens mest alsidige fag. Faget meddeler ikke blot kundskaber til eleverne, men fører dem ind i dansk kultur.

Litteratur: K. J. Blomquist: Litteraturgennemgang på Læsestuen, 1930 (i H. Bahne Jensen: Den unge Lærer, s. 43—48). Georg Christensen: Litteraturlæsning i den praktiske Mellemskole (Vor Ungdom, 1936). Danmarks Skolebiblioteksforening og Skolebiblioteksforeningen af 1917: Bøger til Fritidslæsning, 1946. Emnekatalog over danske Læsebøger udarb. af Århus Lærere, 1945. Claus Eskildsen: Det første Skoleår, 1927. H. I. Hansen: Dansk Læsning, 1922. Samme: Om Undervisning i Litteratur, 1926. Ingeborg Herling: Dansk i 1. Klasse, Lydmetode, 1932. Margrethe Lønborg Jensen: Ordbilledmetoden, nogle praktiske Anvisninger, 1907. Jørgen Jørgensen: Dansk Læsning og Stil, 1914. K. Kastberg og Johs. Nielsen: Bog og Bibliotek, 1942. Krog-Clausen: Skolelæsestuen, 1923. Joakim Larsen: Bidrag til Den Danske Folkeundervisnings og Folkeskolens Historie, 1536—1784, 1916: s. 101—108, 129, 156—159, 167—169, 252, 293, 316—323, 358—359. Samme 1893: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie, 1784—1818: s. 62, 75—77, 108, 137—139, 161—168, 170—175. Samme 1899: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie, 1818—1898: s. 43, 141, 165, 193, 295, 417. J. Møller Laustrup: Udvidet Læsning, 1928. J. Nedergaard og H. A. Svane: Praktisk Skolegerning, 1933. Johs. Nielsen: Biblioteker og Håndbøger, 1944. A. Noesgaard: Hyppigheds Undersøgelser over Ordforrådet i Dansk I og II (1934 og 37). P. Engelbret-Pedersen og Johannes Rolver: Praktik, Håndbog for unge Lærere, 1946. Skolebiblioteksforeningen af 1917, Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug, s. 52—54, 68—69, 73—85, 1942. F. Smith: Danskundervisning i Børneskolen, s. 15, 1908. Statens pædagogiske Studiesamling, Kortkataloget: s. 89, 66—89, 69: Danske Læsebøger. Chr. Hansen-Tybjerg: Arbog for Foreningen for eksperimental Pædagogik, 1923 og 1925. Chr. Winther: Danske Børnebogsforfattere, 1939. Dora Sandal: Dansktimer med de mindste, 1925. Samme: Fri stilskrivning, 1926. Samme: Fra Børnenes Verden, 1947. Rasmus Hansen, Torben Gregersen og Frede G. Jensen: Undersøgelser af 186 frilæsningsbøger, 1950. Carl Aage Larsen: Vejledningshæfte til Min Læsebog, 1951 og 1952.

E. D.

De højere Skoler.

Historie. I middelalderens latinskole er modersmålet stillet helt i skygge, og dets stilling bliver ikke bedre i reformationstidens lærde skole, hvis altovervejende hovedformål er at lære eleverne at læse, skrive og tale latin. I over to hundrede år efter reformationens indførelse er dansk ikke lærefag uden i ABC-klassen; i de højere klasser tjener det kun undtagelsesvis som hjælpemiddel. I det 17. årh. hæver der sig enkelte stemmer, der vil have modersmålet brugt ved undervisningen og også lært for dets egen skyld (Hans Mikkelsen Ravn o. a.), men det bliver først i det 18. årh., at oplysningsretningen og pietismen baner vejen for modersmålet. Et krav om, at dansk skal være et selvstændigt fag, fremsættes af Jac. Baden i 1771 sammen med andre fortrinlige reformforslag, der går over i Guldbergs forordning af 11. maj 1775; heri sikres endelig modersmålets ret over latinens århundredgamle overvægt. Om undervisningen i dansk gives omhyggelige forskrifter: man skal f. eks. skrive stil, lære grammatik, og til fædrelandskærlighedens vækst skal udgives en samling af berømte danskes, norskes og holsteneres handlinger (Mallings Store og gode Handlinger 1777, den første danske læsebog). Forbedringerne blev dog ofte stående på papiret, og først fra 1809 gives der en planmæssig undervisning i skriftlig dansk. — Udviklingen i 19. årh. er karakteriseret ved en voksende forståelse af, at der i nationallitteraturen og modersmålet ligger dannelsesværdier, der bedre end de klassiske sprog kan forberede ungdommen til alsidig og livsdygtig dannelse. Således afløses latinen som grundlæggende sprog af modersmålet i 1845 som følge af den nationale vækkelse, og 1850 forordnes det, at dansk skal læses gennem alle klasser. I 1871 indgår oldnordisk og svensk som sproglige discipliner, og i 1882 bliver dansk litteraturhistorie — indført som undervisningsfag 1850 — eksamensfag. I almenskoleloven af 1903 siges det programmatisk, at dansk er hovedfaget i den nyoprettede mellemskole; »gennem undervisningen heri modtager ele-

verne hovedparten af deres åndsudvikling og dannelse«. — Udviklingen i den første halvdel af 20. årh. har medført betydelige ændringer for gymnasieskolens vedkommende, udtrykt i an. af 1904 og 1935. Under indflydelse af bl. a. sprogvidenskabens og -undervisningens interesse for det nuværende talte og skrevne sprog er oldnordisk efterhånden helt gledet ud, dansk sproghistorie kraftigt reduceret, og hovedvægten lægges på nyere og nyeste dansk; i litteraturundervisningen er tyngdepunktet flyttet fra litteraturhistorien til litteraturlæsningen. Det blev derfor af afgørende betydning, at der kom metode i litteraturgennemgangen; af foregangsmænd på de højere trin er der særlig grund til at nævne Vilh. Andersen, Th. A. Müller og Georg Christensen, i mellemskolen desuden F. Rønning og Hans Jørgen Hansen. Dansklærerforeningen har øvet en ikke ringe indflydelse, bl. a. ved udgivelsen af billige kommenterede udgaver.

I de sidste årtiers pædagogiske brydningstid har danskundervisningen som den højere skole som helhed ofte været til debat og den er blevet kritiseret såvel fra læreres som udenforståendes side.

Indhold. Karakteristisk for faget dansk er dets mangesidighed. Det består dels af en *sproglig* del: Øvelser i sproglære, skriftlig og mundtlig fremstilling, sproghistorie (herunder svensk), dels af en *litterær* del, omfattende litteraturlæsning og litteraturhistorie. Hovedproblemet bliver derfor at få disse discipliner arbejdet sammen til et organisk hele, så at de griber ind i og støtter hinanden. Som følge heraf kommer de forskellige sider til at fremtræde stærkere og svagere på de forskellige stadier af undervisningen. Momenter, som har en fremtrædende plads i mellem- og realskolen, tildeles i gymnasiet en mindre betydningsfuld rolle — og omvendt.

Eksamensmellemskolen.

Iflg. den endnu gældende an. af 1904 er dansk mellemskolens hovedfag, og danskundervisningens *formål* er at opøve elevernes evne til at tilegne sig indholdet i en ikke for vanskelig tekst og at give dem et passende kendskab til dansk litteratur, at bibringe en sikker oplæsning og en fejlfri mundtlig og skriftlig fremstilling samt meddele de nødvendige kundskaber i dansk grammatik. Svensklæsningen tilsigter at give eleverne grundlag for forståelsen af en lettere svensk tekst.

Den vigtigste af fagets discipliner er *litteraturlæsningen,* som skal udvikle elevernes sans for god litt., berige og modne dem ved at udvide deres erfaringsområde, øve deres tænkeevne, forøge ordforrådet og tjene dem som mønster for den skriftlige fremstilling. I de to første år danner en antologi grundlaget. Indholdet i denne må svare til elevernes forudsætninger og modenhed, må være litterær værdifuldt og samtidig kunne vække deres interesse, så de med fantasi, følelse og tanke lever med i det læste. Teksterne skal omfatte både poesi og prosa og være af såvel skønlitterær som oplysende art. I 3. og 4. EM suppleres læsebogen med større værker af den danske (dansk-norske) skønlitteratur (f. eks. skuespil af Holberg og Hertz, noveller af Blicher og Bjørnson o. s. v.). — Tekstgennemgangen former sig forskelligt efter stoffets art og elevernes alder og modenhed. I begyndelsen af 1. EM. forberedes arbejdet med et læsestykke gerne på skolen, men i løbet af nogen tid bliver hjemmeforberedelsen det normale. Arbejdet med tilegnelsen af den forberedte lektie foregår som regel på den måde, at læreren først ved ordforklaring, realkommentar, inddeling og indholdsreferat sikrer sig, at teksten er forstået i dens sproglige og reale enkeltheder og i dens logiske opbygning og sammenhæng. Under hjemmeforberedelsen skal eleverne udnytte de oplysninger, som findes i deres læsebog, og hvad der derudover må meddeles dem af ord- og realkommentar skrives ned i deres opskrivningsbøger. Inddelingen skal demonstrere tekstens opbygning i de store og væsentlige træk, og efter nogen tids øvelse kan en kort — mundtlig el. skriftlig — karakteristik af de enkelte afsnit blive en del af hjemmeforberedelsen. Indholdsreferatet skal være selvstændigt i den forstand, at eleverne uden hjælp fra lærerens side kan give en smuk og afrundet fremstilling; ind imellem kan et skriftligt referat erstatte det mundtlige. Efter disse forberedende øvelser går man i gang med fortolkningen, der f. eks. skal belyse personerne, naturskildringen, ideen, og slutter med oplæsningen, hvorunder enkeltiagttagelserne bliver organiske led i den helhed, som digterværket er. En lødig og kortfattet tekst læses som regel højt både før og efter fortolkningen; gennemgås en længere tekst, er et mindre afsnit, fuldstændigt gennemarbejdet, at foretrække. Da det store flertal af lærere ikke har fået nogen egl. uddannelse i oplæsning, bliver den praktiseret på højst forskellig måde, og der er næppe tvivl om, at den ikke altid drives med den intensitet, som det var ønskeligt. Danskundervisningens svaghed har ofte været mangel på plan. For at undgå dette uheldige forhold er det blevet mere og mere almindeligt at give eleverne præcis besked om arten og omfanget af hjemmearbejdet, evt. diktere dem de anvisninger, der skal tjene dem til hjælp under forberedelsen. Derfor må man før gennemgangen af en tekst stille sig det spørgsmål: hvad vil man bruge den til? Vil man særlig lægge vægt på oplæsningen, referatet, fortolkningen el. muligvis på alle de nævnte forhold; er det ved fortolkningen kun nødvendigt at uddybe enkelte punkter og sikre sig forståelsen med få spørgsmål el. er en grundig analyse på sin plads? I sidste tilfælde må man dels gøre sig helt klart,

hvad der er karakteristisk for den foreliggende tekst, dels hvilke sider det er frugtbart at fremdrage og drøfte på vedkommende klasses alderstrin. På denne vis imødegås ikke blot planløsheden, men man sikrer sig i højere grad, at der kommer noget frugtbart ud af gennemgangen, og at eleverne præsterer det arbejde, man ønsker af dem. Nogle af de foreliggende læsebogssystemer yder lærerne en udmærket hjælp på dette vanskelige punkt. — Efterhånden som undervisningen skrider frem, skærpes kravene ved, at man bl. a. vænner eleverne til at se teksten i en større sammenhæng. Oplysninger om de digtere, de læser, giver dem et lille indtryk af forbindelsen ml. værket og dets skaber, men en fuldstændig og sammenhængende undervisning i litteraturhistorie er hverken krævet el. ønskelig på dette alderstrin. I de højere mellemskoleklasser påvises med fordel relationerne ml. værket og tidsånden, som når det f. eks. demonstreres, at slutningsafsnittet af Blichers Søren Kanne afspejler den vågnende nationalfølelse, Aakjærs og Skjoldborgs sociale digtning, visse samfundsforhold og samfundsbrydninger omkr. århundredskiftet o. s. v. Selv almenmenneskelige problemer fatter eleverne, som når den morsomme strid, Jeppe på Bjerget lader sine lemmer føre med hinanden, identificeres med den kamp imellem pligt og lyst, som selv et barn kender.

For at appellere til elevernes selvstændige initiativ og vænne dem til brug af håndbøger bliver det mere og mere almindeligt, at man lader dem selv skaffe sig oplysninger om sproglige, reale, historiske og litterære forhold. Det er af største vigtighed, at læsningen af antologien og værkerne i så vid udstrækning som muligt suppleres med højtlæsning af læreren, som at denne på ethvert trin giver eleverne anvisning på gode bøger til hjemmelæsning.

Den *mundtlige fremstilling* opøves først og fremmest ved indholdsreferatet (s. ovf.); den kan yderligere udvikles gennem korte elevforedrag over selvvalgte og opgivne emner. Der må fra begyndelsen stilles det krav til eleverne, at de taler højt og tydeligt, og at de fremsætter deres tanker i et logisk velordnet, klart og smukt sprog.

I den *skriftlige fremstilling* lægges der vægt på en fornuftig stofordning, en god sprogbehandling og sikkerhed i retskrivning og tegnsætning. Til opnåelse heraf skrives der i begyndelsen diktat — der i reglen er forberedt — og genfortælling; medens man for nogle år tilbage først tog frie emner op til behandling på et senere stadium, er der nu en tendens til ret tidligt at opøve og udnytte elevernes spontane fremstillingsevne i de skriftlige arbejder. De frie emner må nøje afpasses efter elevernes modenhed, og forudgennemgang er som regel påkrævet. Den finder ofte sted på den måde, at eleverne udarbejder deres dispositioner til en bestemt time, i hvilken de drøftes på grundlag af elevernes egne forslag. Den egl. undervisning foregår under gennemgangen af de rettede stile, og man koncentrerer sig her om de typiske fejl, dem, der skønnes at være af interesse for klassen som helhed. — Under arbejdet med stilskrivningen bliver der navnlig i de ældre klasser ofte anledning til ligesom ved tekstgennemgangen at henvise eleverne til trykte kilder.

Grammatikundervisningen skal give eleverne kendskab til det væsentlige i formlæren og sætningslæren, og det er et princip, at den bygger på elevernes iagttagelse af sproget. Ved siden af den egl. undervisning i dansk sproglære berøres — når lejlighed gives — sådanne forhold, som kan belyse andre sider af vort sprog end dets grammatiske bygning som f. eks. ældre ordformer, fremmede elementer i dansk o. s. v. Medens man tidligere reserverede een af ugens timer til udelukkende at omfatte grammatikundervisningen, afsættes som regel nu en begrænset tid af hver time til eksamination i denne disciplin. — Af fagets forskellige dele står grammatikundervisningen utvivlsomt dårligst; det skyldes dels, at der efter den nugældende ordning ikke kræves afholdt nogen prøve i grammatik til mellemskoleeksamen, dels, at overførelsen af Wiwels (s. d.) ideer på skolegrammatikken har fremkaldt mangler m. h. t. metode og usikkerhed i den grammatiske terminologi.

Da formålet med *svenskundervisningen* er at give eleverne grundlag for at forstå en lettere svensk tekst, lægges hovedvægten på oversættelsen; eleverne vænnes derfor til at føre nøjagtige glosebøger fra første færd. På udtalen lægger man så megen vægt, at man påpeger de vigtigste forskelle ml. danske og svenske lyde. Af svensk grammatik indøves der kun, hvad der er nødvendigt for forståelsen. Efter oversættelsen og den formelle behandling af teksten følger ofte en drøftelse af indholdet, hvorunder bl. a. det typisk svenske fremdrages.

Realklassen.

Undervisningen foregår i alle fagets discipliner efter de i mellemskolen fastsatte retningslinier, blot skærpet i den grad, som er en naturlig følge af elevernes større modenhed. Dette får særlig betydning for valget af den litt., der læses, og for gennemgangen, der er mere indgående. Som i mellemskolen er det vigtigste i litteraturundervisningen fordybelsen i det enkelte værk, men eleverne skal i højere grad end i mellemskolen se værket på baggrund af forfatteren og tiden, uden at der dog skal gives en sammenhængende skildring af litteraturhistorien.

Færdigheden i skriftlig fremstilling tilligemed sikkerheden i retskrivning og tegnsætning udvikles yderligere med udarbejdelsen af frie opgaver og sådanne skriftlige arbej-

der, der har tilknytning til det praktiske liv: Referater, ansøgninger, brevskrivning.

I grammatik gives en systematisk fremstilling af formlæren og syntaksen, og der prøves ved realeksamen i grammatik.

Der er fra tid til anden fremsat ønsker om ændringer i den nugældende an. vedr. EM.- og realeksamen: man finder det således påkrævet, at der eksamineres i grammatik til mellemskoleeksamen, og at der fastsættes et bestemt sidetal for litteraturprøverne til realeksamen. Endv. vil man finde det rimeligt for begge eksaminers vedkommende, at oplæsningen af ulæste tekster med påflg. referat reduceres til oplæsning af en prosatekst efterfulgt af enkelte kontrollerende spørgsmål, hvis oplæsningen giver anledning dertil, og at prøven i litt. indledes med oplæsning af et typisk stykke, der skal danne udgangspunkt for eksaminationen. Disse ønsker er imødekommet i undervisningsinspektørernes bet. vedr. undervisningen i mellem- og realskoler 1935, men de venter stadig på at blive ført ud i livet.

Gymnasiet.

Medens undervisningen i mellemskolen stadig bygger på an. af 1904, er der i 1935 kommet en ny an. for gymnasieundervisningen, der på visse punkter betegner afgørende ændringer: Kravene til litteraturgennemgangen skærpes, i sproglig dansk lægges vægten på den moderne tid, idet oldnordisk helt udgår og glda. sproghistorie indskrænkes til en kortfattet oversigt; endelig gives der anvisninger på laboratorieøvelser til fremme af elevernes selvstændige arbejdsform.

Hoveddisciplinen er som tidligere *litteraturlæsningen;* der læses statarisk 8 hovedværker (eet skal være norsk) og 300 s. litteraturprøver; man beregner at kunne anvende c. $^3/_4$ af det til dansk afsatte timetal hertil.

I *valg af stoffet* er man friere stillet i dansk end i noget andet fag; man vælger selv det normerede pensum, både læse- og eksamenspensum — blot med den selvfølgelige begrænsning, at de forskellige litterære perioder og de vigtigste forfattere skal være repræsenteret.

Også m. h. t. *tilrettelægelsen af gennemgangen* er man frit stillet, hvilket har affødt vidt forskellige fremgangsmåder, som når nogle lige fra begyndelsen går strengt kronologisk til værks, medens andre det første år uden at følge nogen fast plan foretrækker at læse de forfattere, som de finder velegnede for et begynderhold. Det må dog vist siges at være en alm. erfaring, at man på de første trin med fordel læser klassikere, der udmærker sig ved enkel karaktertegning og simpel problemstilling, medens den moderne litt.s sammensatte personskildring og frie drøftelse af f. eks. religiøse og moralske forhold hører hjemme på et senere tidspunkt, hvor eleverne har vundet i modenhed. Visse dele af den allerældste litt. lønner det sig ligeledes at vente noget med, da teksterne kræver megen realkommentar, og tilegnelsen af deres kunst forudsætter en litterær kultur, som flertallet af eleverne først har erhvervet sig på et senere trin.

En vellykket *fortolkning* forudsætter, at man har gjort sig klart, hvori vedkommende teksts ejendommelighed består, om den kræver en grundig gennemgang, el. om man kan nøjes med en forholdsvis hurtig overhøring. Opgives teksten til eksamen, må man dog have sikret sig forståelsen i alle enkeltheder. Før gennemgangen giver man som i mellemskolen eleverne nogle direktiver, der skal tjene dem til vejledning under hjemmeforberedelsen, da man ellers risikerer, at de læser teksten flygtigt igennem uden at hæfte sig ved det karakteristiske. Før den egtl. drøftelse må man sikre sig, at eleverne har det nødvendige kendskab til baggrunden for tekstens tilblivelse, og at de kan ord- og realkommentaren; disse ting giver som regel litteraturhistorien og en — trykt el. dikteret — kommentar. Et fast skema for gennemgangen kan ikke gives; fortolkningen må varieres efter den foreliggende tekst; men et værk kan ofte betragtes under flg. synsmåder: Stoffet el. emnet, kompositionen (den ydre inddeling og den kunstneriske opbygning), stil og teknik, natur-, miljø- og menneskeskildring, idé (problem, stemning), værket set på baggrund af digteren og tiden, eftervirkninger, den almenmenneskelige betydning. Det er en selvfølge, at alle synspunkter ikke kan og ikke skal anlægges på ethvert værk. Det lønner sig ofte at karakterisere de kunstneriske virkemidler til sidst, da eleverne ligesom bedst får øje for deres ejendommelighed og værdi, efter at de har gjort sig den indholdsmæssige del af værket klar. Under gennemgangen skal eleverne dokumentere enhver udtalelse ud fra teksten, og under el. efter gennemgangen skrives hovedpunkterne af de indvundne resultater ned. Den i an. anbefalede fremgangsmåde at tage et værk el. en del af et værk op til laboratoriemæssig behandling drives nogle steder og med godt udbytte; den interesserer eleverne og er et udmærket middel til opøvelse af deres selvstændige arbejdsform. Når den ikke er gennemført i den udstrækning, som det er ønskeligt, skyldes det først og fremmest, at kun forholdsvis få skoler har det fornødne antal håndbøger stående til rådighed. — Ud over det statarisk læste stof gør læreren, i så vid udstrækning som det er muligt, eleverne bekendt med værdifuld dansk el. fremmed skønlitteratur. På nogle steder er denne læsning arrangeret således, at folkebiblioteket hver måned stiller eet el. to værker til rådighed i et vist antal eksemplarer. I modsætning til læsningen af det statarisk læste stof former gennemgangen af disse værker sig ganske kort.

Målet med litteraturlæsningen er at give eleverne kundskab om værkernes historiske

betydning og deres plads inden for det enkelte forfatterskab og den samlede danske litteratur. Eleverne får herunder demonstreret den kunstneriske stils og genrernes udvikling, forståelsen af det menneskelige sind til forsk. tider, den gradvise opdagelse af den danske natur og de forskellige tiders kulturidealer.

Da arbejdet med værkerne skal være rettet mod de centrale menneskelige værdier, får eleverne kendskab til de betydelige digteres og tænkeres syn på liv og død, venskab og kærlighed, fædreland og natur, politiske og sociale spørgsmål o. s. v. Drøftelsen af disse fællesmenneskelige forhold kan udvikle deres kultur og dannelse ved at give dem forståelse af sig selv og af andre mennesker og af livet både i fortid og nutid, kan virke karakteropdragende ved at give dem idealer og sans for åndelige værdier. Eleverne kan endv. få opøvet deres evne til at læse mere metodisk og samtidig lære, at forståelsen af den værdifulde litteratur ofte kræver et arbejde og et ikke ringe fond af kundskaber. Det må også være undervisningens mål at give eleverne forøget læselyst og kærlighed til dansk litteratur, den ældre såvel som den moderne, og at styrke følelsen for det land og folk, hvis liv afspejler sig i litteraturen.

I nær tilknytning til litteraturlæsningen står den *mundtlige fremstilling*. Drøftelsen i dansktimerne får ofte samtalens form, men eleverne vænnes tillige til selv at gøre rede for resultaterne gennem sammenhængende selvstændig fremstilling. Litteraturhistorien evner de ofte selv at fremstille, og undertiden kan de gennemgå et værk i sammenhæng. Man kan også give dem mindre opgaver, der kræver en undersøgelse på skolen el. folkebiblioteket; man drager da omsorg for, at referatet ikke bliver for langt. Dårligt sprog, mangel på overgange og logiske brist korrigeres, fortrinsvis af eleverne selv.

Den skriftlige fremstilling opøves ved hjemmearbejder og skolestile. Emnerne må være nøje afpasset efter elevernes modenhed, således at de i den første tid særligt appellerer til iagttagelsesevnen, senere til hukommelsen, fantasien og dømmekraften, på det ældste alderstrin også til abstraktionsevnen. Vægten lægges på god disponering og sprogrigtig fremstilling. I 1. G finder der som regel altid forudgennemgang sted, derefter kan man mere og mere overlade arbejdet til eleverne selv. Om forudgennemgangen og gennemgangen af de rettede stile gælder iøvrigt de betragtninger, der er fremført ovenfor under mellemskolen. — De øgede fordringer, som stilles til elevernes skriftlige fremstillingsevne medfører, at de nu mere indgående stifter bekendtskab med, hvorledes stof samles og ordnes, hvorledes opgaven planlægges, hvorledes de rette proportioner tilvejebringes, og hvorledes den sproglige udarbejdelse sker.

Et tilfredsstillende resultat af undervisningen i skriftlig dansk kan opnås, hvis eleverne formår at tænke en tanke til bunds, og hvis de vænnes til at lægge en fornuftig disposition. Det kan være opdragende for dem at se, at selv for de største kunstnere er det ikke sjældent et brydsomt arbejde at finde frem til det dækkende udtryk for tanken.

Den sproglige disciplin, til hvilken man regner at anvende omkr. fjerdedelen af timetallet, omfatter modersmålskundskab og svensk. I *modersmålskundskab* lægges den altovervejende hovedvægt på udviklingen af det danske sprog fra 1700 til nutiden. Eleverne skal have et sikkert kendskab til det moderne danske sprogs lydlige og formelle bygning, og det bliver da det grundlag, hvorpå den videre undervisning må bygges. Der læses tekstprøver fra de forskellige perioder, dog således, at prøverne indtil 1700 illustrerer de centrale sproglige forhold v. hj. a. enkelte karakteristiske eksempler, medens prøverne efter 1700, hvori der indgår dialekter og stilprøver, danner grundlag for videregående undersøgelser. Man tilsigter derigennem at give eleverne forståelse af sproglig udvikling i al alm., i særdeleshed af det danske sprog, således at de i store træk får en oversigt over dets udvikling; tillige søges elevernes iagttagelsesevne og evne til selvstændig sproglig udvikling fremmet. — I adskillige tilfælde kan den litterære og sproglige undervisning kombineres, f. eks. kan man drøfte fremmedord og purisme under gennemgangen af det 18. årh., belyse den kirkelige stil under læsningen af Grundtvig el. Kierkegaard, påvise den jyske dialekts ejendommeligheder efter at have tolket et værk af Blicher el. Aakjær o. s. v.

I *svenskundervisningen* er hovedformålet som i EM-skolen at læse svensk og forstå talt svensk; vægten ligger derfor på oversættelsen, og fra begyndelsen vænnes eleverne til at føre nøjagtige glosebøger. Til oplæsning anvendes der nogen tid, og af grammatik indøves de få punkter, der er nødvendige for forståelsen. I stor udstrækning tjener det læste stof til sammenligningsmateriale ved undervisning i modersmålskundskab. De litterært værdifulde tekster gennemgås indholdsmæssigt som de danske litteraturprøver, omend ikke med samme grundighed. Der fremdrages det typisk svenske og menneskeligt værdifulde og trækkes paralleller med dansk litt. Da der prøves i en ulæst tekst til eksamen, fordeles pensum gerne over alle tre år.

Medens der gennemgående er tilfredshed med den nuværende form for litteraturlæsning, er det samme ikke tilfældet med den sproglige disciplin. I modsætning til undervisningen i sproghistorie har det vist sig vanskeligt at få et fast og naturligt hold på modersmålskundskab. Endv. er det en alm. erkendelse, at den svenske ekstempo-

raltekst ikke afgiver et tilfredsstillende vurderingsgrundlag ved eksamen, og denne form for prøve har tillige medført en forringelse af indholdsgennemgangen af de svenske tekster i den daglige undervisning.

Disse forhold er taget op til revision i »Den grønne Betænkning« fra 1949. De foreslåede ændringer er flg.: Inden for den litterære disciplin skelnes der imellem et mindre pensum, der skal gennemgås statarisk, og et større, der kan læses kursorisk. I den sprogl. disciplin indgår norsk, til gengæld bevares af modersmålskundskab kun den grammatiske del. Af svensk opgives halvdelen af det læste pensum, og eksaminationen af såvel svensk som norsk skal omfatte både sprogform og indhold.

Litteratur: Mellem- og realkl. F. Rønning: Realskolen i Danmark, 1916, s. 23—36. Hans J. Hansen: Dansk Læsning, 1922. Samme: Om Undervisning i Litteratur, 1926. Thyra Fritz og O. Schlichtkrull: Dansktimer i Mellemskolen, 1924. O. Nedergaard og H. A. Svane: Praktisk Skolegerning, 1933, s 71—75. Aage H. Petersen: Den da. Stil i Mellem- og Realskolen, 1943. Vor Ungdom: 1924 (s. 269—79, 423—29), 1925 (s. 14—24, 224—29), 1929 (s. 65—71, 241—53, 362—64), 1936—37 (s. 227—33). Den da. Realskole: 44 årg. nr. 2 (s. 39—47), 48. årg. nr. 1 (s. 9—18). Im. Jeppesen: Litteraturundervisning i mellem- og realskolen, 1951. Gymnasieskolernes Lærerforenings Meddelelser 1903 (s. 6—42). Gymnasiet: Gymnasieskolernes Lærerforenings beretning: 1892 (s. 55—89), 1893 (s. 63—107), 1895 (s. 3—48), 1909 (s. 44—92), 1915 (s. 187—89), 1931 (s. 8—63), 1935 (s. 167—215). — Vor Ungdom: 1912 (s. 234—38), 1924 (s. 269—79), 1933—34 (s. 155—62), 1935—36 (s. 342—54). Meddelelser fra Dansklærerforeningen, 1939 ff. Vilh. Andersen: Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning, 2. udg. 1933. S. L. Tuxen: Beretning om Undervisning i Gymnasieskolerne 1914 (s. 21—60). O. Ottelin og A. J. Hagström: Modersmålsundervisning, 1917. H. Ruge: Modersmålsundervisningen, 1933. Carl Roos: Kunsten at læse, 1939. A. Henriques: Litteraturforståelse, 1948. Fr. Nielsen: Literatur eller makulatur, 1949. Johan Hertzberg: Vårt Morsmål, 1952.

E. B. J.

Mongolisme, en type af åndssvaghed forbundet med visse legemlige træk, deriblandt mongoloide ansigtstræk. M. skyldes antagelig en udviklingsstandsning i fosterlivet.

Monisme, enhedslære; en opfattelse, der regner med, at tilværelsens forskellige grundforhold, f. eks. det åndelige og materielle, det legemlige og sjælelige, fysiske og psykiske, kun er forskellige fremtrædelsesformer el. manifestationer af een og samme realitet; hævdet bl. a. af Spinoza, og omkr. 1900 udviklet til en hel kulturbevægelse præget af en optimistisk fremskridtstro, især i Tyskl. og USA. Monistisk er strengt taget også en ren materialisme el. en ren idealisme, f. s. v. der kun regnes med een grundform for realitet, henh. det materielle el. åndelige.

K. G-S.

Mono- (af gr. *monos,* ene), forstavelse, som forekommer i mange forbindelser, f. eks. *monomani,* ensidig og overdreven tilbøjelighed i en bestemt retning, *monogami,* engifte. Mods. *poly-,* mange, el. *bi-,* to.

Montaigne, Michel de (1533—92), fr. humanist. Efter endt skolegang på kollegiet i Bordeaux studerede han jura, virkede senere en tid lang som dommer i Bordeaux, hvis borgmester han var i nogle år, men tilbragte hovedparten af sit liv på sit slot i Sydfrankrig, beskæftiget med sine lærde studier. I 1580 udgav han sine *Essais,* 1588 udsendte han 5. udg. forøget med en 3. samling.

M. har levet størstedelen af sit liv under »religionskrigene«, der i 36 år (1562—1598) hærgede Frankrig. Hans Essais —den eneste bog, han har skrevet — er da også præget af hans had til denne krig, der er sat i scene af den uvidende og brutale franske adel, som benytter modsætningen ml. katolicismen og protestantismen som et påskud til at »tage hævn over sine personlige fjender, tilfredsstille sin begærlighed og skaffe sig fyrstegunst«. Som humanist hævdede han midt under religionskrigene tolerancen, angreb den fremherskende dannelses formalisme og pedanteri, ivrede for undervisningen i levende sprog m. m., og foregreb på mange måder de franske oplysningsfilosoffers mål.

M. skitserer i sit berømte pædagogiske essai (Om Børneopdragelse) opdragelsen af en lille grevesøn til en sand adelsmand. Hele grevesønnens barndom igennem fører guvernøren ham rundt i Frankrig og dets nabolande for at berige hans forstand, ikke med golde skolemesterkundskaber, men med den viden, en sand adelsmand har brug for: Kundskaben om menneskene og menneskelivet, først og fremmest sit eget menneskeliv. Og tilegnelsen af dette værdifulde stof betyder en ligeså værdifuld skærpelse af grevesønnens forstand. Thi disciplen må altid tilegne sig stoffet, ikke ved at oplagre det i sin hukommelse, men ved at anvende sin dømmekraft på det og få de resultater, han kommer til, kontrolleret af sin guvernør. Ved således ustandseligt at være sin elevs kontrapart i hans kundskabstilegnelses diskussion får guvernøren efterhånden gjort ham så kundskabsrig og skarpsindig, at han under guvernørens vejledning med virkeligt udbytte vil kunne tilegne sig filosofiens — d. v. s. den antikke filosofis — syn på mennesket og menneskelivet. Og studiet af disse gamle vismænd vil ikke blot udvide og afrunde hans kendskab til sine medmennesker, men også bibringe ham den rette forståelse af, hvordan han skal leve sit eget liv. Men læsningen af oldtidens litteratur kræver kendskab til dens sprog. M. hævder, at grevesønnen med lethed vil kunne lære tilstrækkelig latin og græsk på den samme naturlige måde, hvorpå han har lært de landes sprog, han har rejst i: ved at høre og tale sproget. Heller ikke de øvrige skolefag—logik, musik, grammatik, retorik og hvad de ellers hedder — vil volde større vanskeligheder. Grevesønnen skal jo ikke være skolemester, men verdensmand og skal derfor ikke sætte sig ind i alle disse ting, men blot vide, hvad de drejer sig om, og denne indsigt kan guvernøren let skaffe ham ved at lade ham læse lidt, føre belærende samtaler med ham, og holde små foredrag for ham. Og således kan

guvernøren med god samvittighed lægge hele vægten i opdragelsen på det, som hele M.s bog vil lære den franske adel: at kende sig selv og at leve og dø på rette måde.

Litteratur: Jean Plattard: Montaigne et son temps, 1933 (hvor den vigtigste udenlandske litteratur er anført). Vilhelm Schepelern: Montaigne og de franske Borgerkrige, 1942. V. Sch.

Montessori, Maria (1870—1952), ital. læge og pædagog. Studerede naturvid. og medicin og blev første kvindelige læge i Italien. Ansat ved den psykiatriske klinik i Rom. Særlig interesseret i de åndssvage børn, som på den tid var anbragt ml. sindssyge og rene idioter. Lagde vægt på en udpræget pædagogisk behandling og benyttede sig i begyndelsen af franskmanden Séguin's didaktiske materialer til udvikling af åndssvages og svagtbegavedes sanser. Oversatte Séguin's (s. d.) og den fr. læge og pioner indenfor døvstumme- og åndssvageforsorgen I. M. G. Itard's (1775—1838) bøger til italiensk for helt at tilegne sig deres tankegang. Gik særlig ud fra, at tænkeevnens udvikling er i nøje forbindelse med sansernes påvirkelighed. Gennem de didaktiske materialer lærte flere og flere af disse udviklingshemmede børn at læse, skrive og regne fuldt så hurtigt som de normale skolebørn. Dette vakte megen opmærksomhed, og M. M. blev indbudt til at gøre nærmere rede for sine pædagogiske forsøg ved en læge- og lærerkongres i Turin. Herefter studerede M. pædagogik ved Roms Universitet i tre år og åbnede sine første forsøg med normale børn i 1907 i nogle mønsterboliger for ufaglærte arbejderes familier i et af Roms fattigkvarterer.

Her udvikledes efterhånden hendes metode, der vakte stor opmærksomhed, også udenfor landets grænser; pædagoger fra mange nationer tog del i hendes uddannelseskurser både i Italien og senere i Barcelona og London, hvor de var regelmæssigt tilbagevendende indtil Den 2. Verdenskrig. I den fascistisk prægede del af Europa blev hendes børnehaver og skoler efterhånden forbudt. Under krigen opholdt M. M. sig i Indien, hvor hun var interneret, men arbejdede på sin metode, efter krigen vendte hun atter tilbage til Europa.

Litteratur: Maria Montessori: Pedagogical Anthropology, 1913. Samme: The Advanced Montessori Method, 1918. Samme: Manuale di pedagogica scientifica, 1910. Samme: Psicaritmetica, 1934. Samme: Psicogeometria, 1934. Samme: Barndommens Gåde, 1940. Samme: Montessori Metoden, 1917. Samme: Håndbog i Montessori Metoden, 2. udg. 1934. Samme: The Absorbent Mind, 1949. E. Séguin: Idiocy and its treatment by the Physiological Method, 1866. W. H. Kilpatrick: Montessori examined, 1915. Claude Claremont: A review of Montessori literature, 1919. Rich. Cappeler: Freier Umgang 3—6 jähriger Kinder mit Montessori Material, 1939. H. Hecker u. M. Muchow: Fr. Fröbel u. Maria Montessori, 1939. Dorothy Canfield Fischer: En Montessoribog for Mødre, 1919. E. P. Culverwell: The Montessori Principles and Practice, 1914. Bogen om Montessori, Ved Thora Constantin-Hansen, Ragnhild Hoff, Inger Kristine Mortensen, Sofie Rifbjerg, (Store Pædagoger, bd. I), 1950. I. K. M.

Montessoribørnehave, børnehave indrettet efter Montessorimetoden (s. d.). Der lægges vægt på, at det netop bliver et børnenes hus (Casa dei Bambini). Alt, hvad der findes i huset, er tilpasset barnet lige fra møblerne, der er små og lette, til koste og andre redskaber, som uden at blive dukkeagtige alligevel er i barnets format, dørhåndtag, trappetrin og vinduer er anbragt i en sådan højde, at de er bekvemme for de små; billederne er valgte så vidt muligt efter børnenes smag og hænger så lavt, at de ikke behøver at lægge nakken tilbage for at se dem. Farverne er lyse og glade, så børnene bliver opmærksomme på, om de sætter pletter og får lyst til at gøre rent efter sig. Køkkenborde er så lave, at børnene kan tage del i madens tilberedning. De dækker selv bord med gafler, skeer, knive og servietter og bærer middagsmaden ind.

Alt legetøj og alle beskæftigelsesmaterialer er anbragt på lave, åbne hylder, så hvert barn nemt kan overse det. Hver ting har sin bestemte plads og skal sættes tilbage efter brugen, så andre børn kan finde den. Materialerne til sløjd, maling, modellering, håndarbejder o. lign. er ordnede, så de er lette at gå til, og alle de særlige montessorimaterialer er konstruerede således, at børnene næsten uden hjælp kan finde sig til rette med dem og ved brugen selv se, om de gør nogen fejl. Gradvis leger de sig frem gennem de sanseopdragende materialer og lærer sig at skrive, regne og læse i de perioder, hvor de er særlig interesserede og modtagelige.

Børnene beskæftiger sig i begyndelsen udpræget individuelt; men efterhånden blander de sig mere med hinanden og arbejder to og to el. i små grupper. Ved rytmik, sang, eventyrfortælling el, når der spilles komedie, tager så godt som alle børnene del, men det er frivilligt, som alt andet.

Den stærke fordybelse og mulighederne for at udfolde en ivrig virksomhed med frit valgte arbejder af både praktisk og intellektuel art giver en stærk følelse af tilfredshed og selvhjulpethed, og den respekt, hvormed de voksne behandler børnene, giver dem en egen værdighed og disciplin, som har vakt beundring, og som begrunder dr. Montessoris afstandtagen fra straf og belønning som midler indenfor opdragelsen.

Litteratur: s. Montessori, Maria. I. K. M.

Montessorimetoden, benævnelsen for den pædagogiske metode, som Maria Montessori udviklede gnm. arbejdet med åndssvage børn, og som hun senere videreførte i sine børnehaver og skoler for normale børn.

Metoden er stærkt intellektuelt præget, idet dr. M. fandt, at hun gennem en konsekvent udvikling af de åndssvage børns sanser kunne stimulere deres forstandsudvikling i så høj grad, at de i adskillige tilfælde nåede videre i løbet af et år end børnene i en normal første klasse.

Gennem lystbetonet leg med pædagogiske legematerialer, udvikles børnenes følesans, farvesans, formsans, hørelse o. s. v. Materialerne er således konstruerede, at børnene selv kan finde sig til rette; de ledes videre til højere trin uden direkte hjælp af de voksne og lærer efterhånden at læse, skrive og regne. Materialerne er didaktiske, og de viser selv evtl. begåede fejl.

Det mest karakteristiske er, at hele metoden bygger på børnenes spontane trang til udvikling, at den muliggør selvstændig virksomhed. Den er i stand til at fange og fastholde børns opmærksomhed og koncentration, det af Alva Myrdal angivne kriterium for værdien af beskæftigelsesmaterialer.

Montessori har været meget lydhør overfor børnenes naturlige reaktioner. Hun lægger vægt på betydningen af de sensitive perioder, som hun mener børnene gennemlever, og går ud fra, at de selv har følelsen af, hvilken form for beskæftigelse, der giver dem de bedste udviklingsmuligheder. F. eks. gennemlever børn i de første leveår en periode, hvor de er sensitive overfor sprog, og hvor de gennemgår en rig udvikling. Efterhånden svækkes sensitiviteten, og en tilsvarende udvikling er aldrig senere mulig. Voksne kan nok lære et fremmed sprog; men aldrig med så stor følsomhed for nuancer og accent, som børnene. En lign. følsomhed for farver, musik, former, sprogets opbygning (grammatik) o. s. v. veksler op gennem årene, og jo rigere muligheder børn har indenfor hver periode for at følge deres interesse, des bedre resultat opnås.

Derfor mener Montessori, at det er vigtigt, at de voksne, der tilrettelægger børnenes miljø både i børnehaver og skoler, har opmærksomheden henvendt på, at der findes et rigt udvalg af beskæftigelsesmateriale, der svarer til hvert enkelt barns udviklingstrin, og at lederne (som hun meget nødig vil benævne lærerinder og lærere) indtager en tilbagetrukken og iagttagende holdning. Denne tilsyneladende passivitet er svær at tilegne sig for mennesker, der allerede har undervist efter andre metoder, og der stilles store krav til psykologisk forståelse. Hvor stor frihed børnene får til at udfolde sig, er afhængig af den enkelte pædagog og dennes opfattelse af grænserne for den enkeltes frihed; men det mindste, barnet har krav på er frihed til at beskæftige sig i videste mål. Som eksempler på de særlige Montessorimaterialer kan nævnes *cylinderblokkene,* som anvendes mest af børn mellem 1½ og 3 år. De består af fire lange træblokke, hvori er udboret 10 ulige store huller. I disse huller passer 10 tilsvarende trækylindre nøjagtigt. Børnene sidder dybt koncentrerede og tager cylindrene ud, blander dem og prøver at få dem rigtigt i igen. Hvis de laver en eneste fejl, bliver der en tilovers tilsidst. Barnet sidder ivrigt optaget af problemet, ingen forstyrrer det med sin bedreviden, og mange dage i træk vender det ganske naturligt tilbage til sit arbejde.

Senere vælger det en lille *kommode,* hvis skuffer indeholder alle mulige geometriske figurer, der er savet ud i krydsfiner, og som passer ned i hver sit bestemte hul. Denne interesse for formerne fører barnet videre til at interessere sig for tal og bogstaver. De findes i enkle klare former udskåret i fint sandpapir og opklæbede på karton. Barnet følger hvert enkelt bogstavs kontur med de fingre, det senere benytter til at skrive med, og gennem kombinerede syns-, høre- og følesanser lærer det forbavsende sikkert at genkende og efterligne tegnene og deres lyde. Ivrigt fortsætter det med at sætte de tilegnede tegn sammen; det staver og lægger snart de nemmeste lydrette ord, og er det først begyndt på denne leg, behøver det ingen opmuntring for at fortsætte. Det er karakteristisk for denne form for skriftsprogstilegnelse, at børnene skriver, før de læser.

Børnenes *talfornemmelse* udvikles umærkeligt gennem arbejde med klodser af regelmæssige størrelser, der svarer til titalsystemet. En skønne dag begynder en lille 3-årig at tælle på remse, og dette går efterhånden over til, at han tæller alle mulige genstande omkring sig. Her har Montessori ti tællestænger, der er malet skiftevis røde og blå i felter, 1-stangen er rød, 2-stangen er dobbelt så lang og består af et rødt og et blåt felt, 3-stangen har 3 felter o. s. fr. op til 10-stangen, der er en meter lang og består af 10 felter. Disse stænger tæller barnet, til det kan dem udenad, og det indser snart, at når man lægger to og tre sammen, bliver det fem, og når man lægger 1-stangen til 9-stangen bliver de til 10 o. s. v.

Først når barnet begynder at røbe interesse for cifrene, viser man det kort med sandpapirstaltegn i forbindelse med de nu så velkendte lange stænger. Barnet føler på sandpapirstallene, og når det kan genkende dem, anbringer det hvert tal ved den tilsvarende stang.

Denne måde at forbinde regningsarterne med konkrete opgaver fortsættes i m. op gennem årene v. hj. a. kulørte perler, der er trukket på ståltråd efter ti-talsystemet. Man ser 5—6-års børn v. hj. a. disse perler klare regnestykker, der opererer med høje tal, og gradvis, uden tilsyneladende vanskelighed og uden opfordring, går over til alm. abstrakt regning. Selv potensregning, kvadratrodsregning og geom. læresætninger demonstreres konkret v. hj. af perler, klodser og udsavede figurer i træ og metal, og hermed er der givet et grundlag for overgang til abstrakt tænkning.

M. er gennemført op til universitetets adgangseksamen i flere lande i mere el. mindre tilpasset form, mest konsekvent vistnok i Holland og England. I Danm. er der gjort forsøg på at føre den op i skolen, men i øjeblikket dyrkes den kun i børnehaver. Ved Olof-

skolan i Stockholm fandtes 3 børnehavegrupper samt M. op til 4. kl.

I 1940 oprettedes i Kbh. *Nordisk Montessorikursus* for opdragere og børnehaveledere, Svanemøllevej 116, Hell. Det vil søge at udbrede kendskabet til M., og der afholdes kursus for børnehaveinteresserede, skoleinteresserede og forældre. S. endv. Børnehaveseminarier.

M. blev i begyndelsen stærkt kritiseret p. g. a. den uvante frihed, der indrømmes børnene. Den nyere pædagogik hævder heroverfor, at den forudbestemte anvendelse af materialer snarere lægger sig i vejen for børnenes frie eksperimenteren. Dette er muligvis rigtigt m. h. t. de allermindste børnehavebørn; for de større børns vedkommende er der næppe grund til ængstelse under forudsætning af, at der er rigeligt af andre beskæftigelsesmaterialer til fri rådighed. Desuden kritiseres det, at Montessorimaterialerne, som benyttes til mønstertegning (omrids af geometriske figurer i metal) kan virke hemmende på børnenes frie tegning, idet børnene derved udvikler en teknik, der gør dem kritiske overfor deres egne frihåndstegninger. Ligeledes hævdes det, at Montessoris rytmik (som hun iøvrigt ikke selv har udarbejdet), kan virke hemmende på børnenes naturlige bevægelser. Den ofte fremhævede mangel på »næring for barnets fantasiliv« i m. beror på en misforståelse, idet hun udtrykkelig ønsker at give barnet alle muligheder for at udfolde dets skabende fantasi i fri leg og produceren, og i det hele taget fremhæver hun børnenes spontane handlinger, mens hun advarer mod en ude fra påvirket »udvikling« af barnets fantasiliv.

Litteratur: s. Montessori, Maria. I. K. M.

Moral (af lat. *mores*, sæder), de i et samfund gældende sæder samt de regler, der i dette samfund gælder for rigtig handlen og opførsel; desuden den personlige beskaffenhed hos et menneske, som ligger til grund for hans opførsel og vandel. M. er altså dels en social kendsgerning, der viser sig ved, at menneskene i et samfund viser en gennemgående ens opførsel i visse givne situationer, idet de respekterer de samme opførselsregler, dels er den en psykologisk kendsgerning, idet menneskene omfatter disse regler med en respekt, der indgår som motiv for deres handlinger. Den frembyder altså to træk, der af Durkheim er blevet betegnet som henh. regularitet og autoritet, og ved roden af al m. ligger smagen for regularitet (regelmæssighed) og sansen for autoritet. Disse to finder deres enhed i begrebet disciplin, og m. repræsenterer altså samfundets disciplin, og vel at mærke en disciplin, som den enkelte har accepteret og frivilligt bøjer sig under, idet det moralske motiv ikke består i frygt for repressalier. At også et sådant motiv gør sig gældende i mange tilfælde, er vel ubestrideligt, men i så fald drejer det sig ikke om ægte moralsk handlen. Mange sociologer tænker sig m. opstået af kollektive vaner, der udvikler sig til en skik og brug, hvis væsen kan udtrykkes i ordene: »Sådan gør man her blandt os«. En hævdvunden vane betegnes som sæd, og når denne får en forestillingsmæssig overbygning af, at sådan skal man gøre, er der udviklet en m. Denne fremtræder derefter som et system af pligter, hvis forpligtende karakter man kan prøve at motivere på forskellige måder, og ofte stiler man derved mod at fremstille dem som almengyldige og at give dem en fornuftsmæssig begrundelse. Dette sker f. eks. i de etiske teorier og systemer. Spørgsmålet er, om disse kan spille anden rolle end at forsøge at retfærdiggøre en allerede hævdvunden sæd, el. om de kan give en tvingende begrundelse for visse handlemåders rigtighed og derigennem også evt. tjene til kritik af det, som kaldes herskende m. I dette spørgsmål deler forskerne sig, idet nogle, navnlig sociologisk og historisk orienterede, mener at de moralske bud er helt igennem relative, skiftende fra tid til tid og fra sted til sted, hvorimod andre, navnlig filosofisk og teologisk orienterede, mener, at der i de skiftende m.-bud el. uden for dem findes bud, som har absolut gyldighed. Grundlaget for de sidste angives af nogle at være en særlig moralsk sans (moral sense-teorien), af andre at være fornuften, i denne henseende kaldt praktisk fornuft. På dette grundlag søger man at opstille et enkelt el. et fåtal af m.-principper, bl. a. det bekendte: Du skal ikke gøre mod andre, hvad du ikke ville billige, at de gjorde mod dig. Man kan herved føres til at skelne ml. m.-princip og m.-kodex, det første indeholdende en øverste lov, der så må anvendes i de skiftende situationer, den anden indeholdende en række af konkrete forskrifter af typen: Du må ikke lyve, ikke stjæle, ikke øve utroskab, ikke sladre el. angive o. s. v.

Ofte forstår man ved m. væsentlig de uskrevne fordringer til menneskenes vandel; herpå beror adskillelsen ml. det moralsk og det juridisk rigtige. Fra en anden side opfattes de juridiske regler, de skrevne love som en del af moralen og snarest dens vigtigste del, idet de skrevne love betegnes som det moralske minimum, som det er mest nødvendigt at opfylde (s. endv. Amoralsk, Etik).

Litteratur: Niels Bang: Begrebet Moral, 1897. E. Durkheim: L'éducation morale, 1925. Th. Geiger: Debat med Uppsala om Moral og Ret, 1946. I. Hedenius: Om rätt och moral, 1941. S. Ranulf: Moralen og Samfundet, 1927. K. Grue-Sørensen: Vor Tids Moralskepticisme, 1937. C. N. Starcke: Personlighedens Moral, 1912. E. Westermarck: The Origin and Development of Moral Ideas, 1906—08. K. G-S.

Moral insanity, moralsk ufølsomhed, især fraværelse af altruistiske følelser, amoralitet.

Moralsygdom, et tvetydigt ord, der dels kunne betyde en sygdom i det moralske, d. v. s. en unormal udvikling af den moralske følelse som det f. eks. kendes fra »moral insanity«, dels den opfattelse, at moralitet el.

moralskhed i sig selv betyder et afbræk i sjælelig sundhed. Den sidste opfattelse er bl. a. hævdet af den svenske læge P. H. Törngren (f. 1908) i hans bog Moralsjukdomen (1940, overs. til dansk) og ligger i forlængelse af tankegange fra psykoanalysen, fra Nietzsche samt fra den tyske filosof Max Stirner (egentlig Caspar Schmidt (1806—56)). Samvittighed, idealistisk-uselvisk handlen, selvbebrejdelser o. lign. betyder da et frafald fra det naturlige liv, hvor drifterne praktiserer sig selvfølgeligt og »stumt« uden noget regulerende og dømmende over-jeg; og moralitet i betydning af bestemmelser om godt og ondt, ret og uret, som man tillægger gyldighed og forpligtende karakter for ens egne handlinger, bliver da at anse for en sjælelig lidelse af mere el. mindre udtalt natur (s. endv. Amoralsk). K. G-S.

Moralundervisning, bibringelse af moralske grundsætninger og regler gennem teoretisk belæring. Det forudsættes da, at de således bibragte sætninger vil virke som motiver og gøre menneskenes handlen og opførsel mere moralsk. Belæring i de moralske vurderinger, der gælder i et givet samfund, finder altid sted, men som regel på den måde, at den gives som kommentar til en bestemt behandling af barnet, f. eks. straf, el. til andre menneskers opførsel. Desuden finder den sted i forbindelse med en undervisning i de religiøse lærdomme. Ved m. tænker man dog oftest på en rent verdslig disciplin, der er udskilt fra den praktiske behandling af barnet og f. eks. optræder som et selvstændigt fag i skolen.

Værdien af en sådan undervisning har været stærkt omdiskuteret. Dels har man ment, at de moralske fordringers gyldighed ikke kan begribes el. forklares, når de løsrives fra den religiøse sanktion, f. eks. i form af en hinsidig belønning og straf. Dels har man ment, at en blot teoretisk moralsk belæring er uden nævneværdig praktisk betydning. Et vist grundlag for bedømmelse heraf har man fået derved, at en verdslig m. har været praktiseret i Frankrig siden 1882, da der blev gennemført en lov om en religionsløs folkeskole. Selv sympatisk indstillede iagttagere var ude af stand til at anse de første resultater for gunstige. Lærebøgerne var for abstrakte, f. eks. bygget over en moralsk katekismus, som Kant engang havde udkastet, og de lå betydeligt over, hvad børnene og tildels også lærerne magtede. Dette forhold bedredes noget med tiden, bl. a. forfattede den fr. pædagog Jules Payot (1859—1940) en bog, der vandt stor udbredelse, og hvor han søgte at gøre solidaritetstanken levende for børnene. Også hans bog havde dog en stærk hældning mod det snusfornuftige og banale. Vanskeligheden ligger i, at lærebøger efter deres art kun taler til intellektet, medens moral efter sit væsen er et vurderingsanliggende, der som følge deraf må være baseret på følelse. Belæringen løber let ud i, at det er klogt at respektere moralens bud (»aldrig siger jeg: Du bør gøre dette! jeg siger: Du er fornuftig, se på virkeligheden, tænk og gør, hvad din fornuft råder dig til. Se så, om du hellere vil leve som et hæderligt menneske el. som en barbar el. en nar«), men moral er noget andet end en samling klogskabsregler. Om end visse former for m. kan være forfejlede, er det dog ikke derfor udelukket, at man i slående sætninger og altså gennem belæring kan bringe vurderinger til bevidsthed, som kan have motiverende kraft og præge livsførelsen. Om dette skal ske direkte i et særskilt fag, el. om det ikke med større virkning kan ske indirekte, d. v. s. i tilknytning til andre fag og iøvrigt når lejlighed bydes, er m.s egentlige problem, og det er hidtil så godt som overalt afgjort på den sidste måde. K. G-S.

Morfologi, læren om organismernes form og struktur, *morfologisk,* hvad der vedrører form og opbygning.

Morgan, C. Lloyd (1852—1936), eng. dyrepsykolog, prof. i Bristol. En af grundlæggerne af den komparative psykologi, har bl. a. formuleret det princip, at ingen adfærd skal forklares ud fra højere åndelige funktioner, hvis den kan forklares ud fra lavere og enklere. Skrifter bl. a. Animal life and intelligence, 1890—91, Habit and instinct, 1896, Instinct and experience, 1912, Mind at the crossways, 1929 og The animal mind, 1930.
K. G-S.

Moron (gr. *moros* sløv) amerikansk betegnelse for de højststående åndssvage, svarende til de debile.

Mosaikpsykologi, s. Elementpsykologi.

Mosaisk drengeskole, s. Carolineskolen (fællesskole).

Motiv (lat. *movere,* bevæge, sætte i bevægelse), bevæggrund, d. v. s. den bevidste el. ubevidste foranledning, der får et individ til at bevæge sig, handle, indprente sig o. s. v.

Motivation, indbegrebet af handlingsmotiver, bevæggrunde, behov. Betegnelsen er med hensyn til den psyko-fysiologiske og biologiske teori derom først anvendt i dyrepsykologien, men har senere vundet indpas i børne- og voksenpsykologien samt i sociologien og erhvervspsykologien (s. Behov).

Motivationsstyrken (motivstyrke, driftstyrke, behovstyrke) er blevet gjort målelig af amerikanske dyrepsykologer. C. J. Warden m. fl. har således ved hjælp af The Columbia Obstruction Apparatus (hvormed han tæller hvor mange gange pr. tidsenhed en rotte forcerer en elektrisk rist for at sætte sig i besiddelse af den relevante belønning) sat de forskellige drifter op mod hinanden og sammenlignet deres maksimale styrker indbyrdes. Han fandt flg. rækkefølge: 1. Moderinstinkt, 2. tørst, 3. sult, 4. kønsdrift, 5. nysgerrighed.

Det neurofysiologiske grundlag for motivstyrken er den intensitet hvormed perifere nervereceptorer i organismens forskellige væv sender deres impulsbombardement mod visse »opmærksomhedscentre« i centralnervesystemet. Ved tørst vil det således være receptorer i halsens indtørrede slimhinder, der fyrer deres impulser af mod hjernen. Denne besvarer de modtagne impulser med innervationer af muskelsystemet. Individet oplever herunder visse karakteristiske sensationer: ved lav motivstyrke en fornemmelse af »rastløs uro«, ved højere motivstyrke en »jeg-vil«-fornemmelse, og ved maksimal m. en imperativ bevægelsestrang med påfølgende prompte opsøgning af drikkevarer. Det samme gælder de øvrige drifter, blot er det her andre vævs nervereceptorer, der sender deres impulser til centralnervesystemet.

For pædagoger er et nøje kendskab til børns m.sforhold af fundamental betydning, idet en høj m.sstyrke giver høj opmærksomhedsgrad, hurtig indlæring og stor erindringstroskab. Derved kan kedsommelige gentagelser spares. Vigtigt er det at skelne ml. *positiv og negativ m.* Eksempel på positiv m. er anvendelsen af æbler el. kugler i stedet for tørre tal ved regneundervisning i de små klasser. Negativ m. er f. eks. latterliggørelse, eftersidning og korporlig revselse. Disse forholdsregler fører alt for ofte til »Ausdem-Felde-gehen« (Kurt Lewin), d. v. s. negativ indstilling til det pågældende fag, evt. til hele skolearbejdet. Omvendt er det ofte rent forbløffende stigninger af indlæringstempoet, der kan opnås ved stærk positiv m. som f. eks. venlighed og godt humør fra lærerens side, livfuldhed i fremstillingen, god målsætning med klar præcision af hvad den pågældende viden kan bruges til i det virkelige liv, praktiske eksperimenter, ekskursioner i naturen, billeder, lysbilleder og navnlig films.

De objektive kriterier for at det er lykkedes at spænde elevernes drifter for undervisningen er *attention response* (»giv-agt«-reaktion) i form af åbne, glansfulde øjne, frisk farve af kinderne og navnlig universel muskelspænding (lyttende holdning) samt hurtig indlæring og stor erindringstroskab. Ved dårlig m. finder man derimod halvt tillukkede, matte øjne, bleghed, muskelslaphed og sammensunken holdning tilligemed langsom indlæring og lav erindringstroskab. Hvor denne manglende opmærksomhedsreaktion forefindes, er det nytteløst at rette bebrejdelser mod eleverne. De må adresseres til læreren, skolebogsforfatteren, undervisningsformen el. eksamenskravene. Videnskaben har her måttet give eleverne ret. Det er ikke lykkedes at give nogen anvisning på hvordan man bærer sig ad med at *ville* være opmærksom, når de stimuli der bydes på, ikke taler tilstrækkeligt til driftslivet.

Litteratur: E. L. Thorndike: Educational Psychology, 1927. Samme: The Psychology of Wants, Interest, and Attitudes, 1935. C. J. Warden: Animal Motivation, 1931. Kurt Lewin: A Dynamic Theory of Personality, 1935. John Agerberg: Kropp och själ, 1942. Ester Hermansson: I amerikanske Skoler, 1948. J. W. S.

Motivforskydning, H. Høffdings betegnelse for den proces, der finder sted, når noget, der oprindelig kun har været middel til at nå et fjernere mål, får selvstændig værdi for en og interesserer en for sin egen skyld, forskydning af motiverne til en el. anden adfærd el. beskæftigelse. K. G-S.

Motorisk (lat. *motor* den som sætter i bevægelse), hvad der vedr. en organismes bevægelse. (Se også Forestillingstyper og Nervesystemet).

Mulkter, s. Skolebøder.

Multiple-choice-test kaldes en pædagogisk el. psykologisk prøve, hvor forsøgspersonen kan vælge ml. forsk. muligheder som løsning på et stillet problem. Kan anvendes til kontrol af indlærte facts: »Christian IV døde i 1588 — 1808 — 1648 — 1577 — 1848 (understreg det rigtige årstal)« el. til kontrol af stillelæsning, idet der f. eks. efter et stykke om Ole står: »1. Ole kom først hjem . . .; 2. Ole kom sidst hjem . . .; 3. Ole kom slet ikke hjem . . . (Der sættes kryds ved en af de tre linier).« B. B. Møller: Ord og kryds. Metoden er også brugt i Karl Bakke: Prøve i stillelæsning, hvor der er valget ml. 5 ord som svar på et spørgsmål ang. indholdet af et lige læst læsestykke på ml. 30 og 50 ord (Karl Bakke: Stillelæsning, 1941).

M.-c.-t. byder ikke på nogen stor sikkerhed i bedømmelsen særlig ikke for de dårligste standpunkter. Karl Bakkes prøve består således af 20 delprøver, og hvis forsøgspersonen sætter streg under svarord uden at have læst teksten, har han sandsynlighed for 4 rigtige svar (20:5). Hvor der ikke kræves stor nøjagtighed kan m.-c.-t. anvendes med fordel.

Litteratur: Carleton Washburne: Winnetkateknikken (s. 87—94) 1937. T. Gr.

Mundaflæsning. Ved m. forstås færdighed i at opfatte mundtlig tale ved iagttagelse af den talendes mundbevægelser. Til hver sproglyd svarer bestemte stillinger og bevægelser af taleorganerne. Hvis alle disse var synlige, ville øjet kunne opfatte mundtlig tale med samme sikkerhed som øret. Men dette er ikke tilfældet. En del lyde dannes så langt inde i munden, at de er så godt som usynlige. Andre lyde har praktisk talt samme aflæsebillede og kan derfor næsten ikke skelnes fra hinanden. Således er f = v, m = b = p, n = d = t og ng = g = k. »Fem« ser ud som »(h)vem«, »masse« som »basse« og »passe« o. s. v. »Mor« ser ud som »bror«, fordi m = b, og r er usynligt. Aflæsebillederne bliver derfor »hullede« og flertydige. Når det alligevel for mange er muligt at aflæse med forbløffende sikkerhed, beror det på, at genkendelsen af ord og sætninger som

regel baseres på ganske få kendemærker, og at sammenhængen er vejledende for valget ml. aflæsemulighederne. Færdighed i m. forudsætter kendskab til sproget, fantasi, koncentration og øvelse. Det er indlysende, at en færdighed, der er afhængig af så mange faktorer, ikke kan tilegnes i samme omfang af alle. For at m. skal kunne gennemføres med størst muligt resultat, må der også stilles visse krav til den talende: han må passe på, at lyset falder på hans ansigt, holde hovedet roligt, ikke tale for hurtigt, men alligevel bevare den naturlige talerytme, tale i sammenhængende sætninger og hellere bruge for mange ord end for få.

M. er et uundværligt hjælpemiddel for døve og tunghøre til at opnå mundtlig kontakt med andre mennesker. For den tunghøre vil m. i praksis blive kombineret med hørelse — evt. forstærket op v. hj. a. et høreapparat — hvorved større sikkerhed i aflæsningen opnås. Et høreapparat overflødiggør ikke m.; den, der har lært m., vil have større udbytte af et høreapparat end den, der ikke har lært m. For den helt døve vil m., suppleret med mundhåndsystem (s. d.), give fuld sikkerhed i aflæsningen.

I døve- og tunghøreundervisningen (s. d.) er m. en vigtig disciplin. Voksne døvblevne og tunghøre bør altid henvises til kursus i m. (s. ndf.).

Litteratur: G. Forchhammer: Lærebog i Aflæsning, 2. udg. 1922. Aage V. Christensen: Tal tydeligt, 1945.

A. H.

mundaflæsning for voksne tunghøre og døvblevne, Kursus i. Det første kursus af denne art afholdtes på Det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia 1892, efter at en døvbleven lærer havde rettet henvendelse til kultusmin. om hjælp og vejledning. I 1912 begyndte Dansk Tunghøreforening (dengang Tunghøres Vel) kurser i mundaflæsning i Kbh. Disse to virksomheder er i tidens løb blevet udbygget som særlige institutioner: Statens aflæseskole i Fredericia (Østervoldgade 26) og Statens aflæseskole i Kbh. (Frederiksgade 21), underlagt arbejds- og socialmin. og tunghørenævnet (s. Tunghøreforsorg). Førstnævnte skole har kostskole, således at tunghøre og døvblevne, der af forsk. grunde trænger til at komme bort fra de dagl. forhold, kan få ophold på skolen i kursustiden, der varer 7—9 mdr. Eleverne henvises som regel fra statens hørecentraler.

Aftenkurser i mundaflæsning påbegyndtes i provinsen for c. 25 år siden og organiseredes i henh. t. aftenskoleloven som kommunale kurser. I 1951 fandtes 45 sådanne kurser i købstæder og større stationsbyer.

I henh. t. par. 20 i lov nr. 21 af 27. jan. 1950 om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre er mundaflæsningsundervisningen nu henlagt under arbejds- og socialmin. Tilsynet med kurserne udøves på tunghørenævnets vegne af lederne for de to nævnte aflæseskoler, således at den ene tilser kurserne øst for Storebælt, den anden kurserne vest for Storebælt. Kommunerne bistår ministeriet ved administrationen af kurserne.

Undervisningen i mundaflæsning er i de senere år efter at de små, rørforstærkede høreapparater har åbnet nye perspektiver for udnyttelsen af de tunghøres hørerester, blevet udvidet til også at omfatte høretræning, idet det erkendes, at kurserne må tilsigte optræning af den tunghøres evne til med udnyttelse af alle ressourcer at opnå den bedst mulige kontakt med den hørende omverden. Også tale-korrektion, hvor sådan er nødvendig, hører nu til kursernes opgaver.

På Statens aflæseskole i Kbh. har der i de sidste 10 år været afholdt uddannelseskurser for lærere i mundaflæsning.

A. H.

Mundhåndsystemet for døve og tunghøre er en kombination af mundtlig tale og ledsagende manuelle håndtegn, der tjener til tydeliggørelse af de sproglyde, der ikke kan ses på munden el. kan forveksles med andre lyde. M. tilstræber således at gøre den mundtlige tale lige så synlig for øjet som hørlig for øret. Herved bliver den døve i stand til at opfatte tale med sikkerhed.

M. må ikke forveksles med håndalfabetet (s. d.), der følger skriftsproget og derfor har et håndtegn for hvert bogstav. M. følger udelukkende talesproget og er således et fonetisk hjælpemiddel. Da alle vokallydene kan ses på munden, indeholder m. ingen håndtegn for disse lyde. Til tydeliggørelse af konsonantlydene anvendes 14 forskellige håndtegn. Håndtegnene symboliserer de indre taleorganstillinger. Således angiver en bøj-

1) som i Mad 2) som i Kaje 3) som i Ting

ning af håndleddet udad den åbne stemmebåndsstilling, medens en bøjning nedad angiver, at ganesejlet er sænket. Tungestillingerne angives ved udstrækning af en el. flere fingre. Denne metodiske opbygning gør m. værdifuldt i artikulationsundervisningen af døve børn.

Når man bruger m., skal hånden holdes foran brystet et stykke under hagen, således at den aflæsende har let ved at iagttage mund og hånd samtidig. I grundstillingen (på vokalerne og b og v) holdes hånden i lige forlængelse af underarm og med fingrene løst lukkede ind mod brystet. Det er af vigtighed at erindre, at m. følger talesproget. Man skal altså både med mund og hånd sige »*m*-a-*ng*-e«, *ikke* »*m*-a-*n*-*g*-e«, »*m*-ai-*ed*«, ikke *m*-e-*g*-e-*t*«. M. er let at lære og hurtigt i brug.

M. er udarbejdet af forstander, dr. phil. Georg Forchhammer (1861—1938) og første gang offentliggjort i 1902. Det anvendes i udstrakt grad på de danske døveskoler både i artikulationsundervisningen og til hjælp ved aflæsningen i sprog- og fagundervisningen. I stigende grad bruges m. også blandt voksne døvblevne og tunghøre. Systemet findes i udgaver, der gør det anvendeligt i Sverige, Tyskland, Frankrig og England.

Litteratur: G. Forchhammer: Et nyt Hjælpemiddel, 1902. Samme: Vejledning i Mundhåndsystem og tydelig Tale, 1917.

A. H.

Murer. Der antages almindeligvis kun drenge — de piger, der antages, er i reglen sådanne, som skal have de 8 mdr.s håndværkeruddannelse, som Kunstakademiet kræver af sine arkitektstuderende. Lærlingen må være sund og kraftig og uden tilbøjelighed for svimmelhed. Læretidens længde svinger fra 3 år og 10 mdr. til 4 år og 4 mdr. alt efter terminen for læreforholdets begyndelse; lærlinge, der kommer i lære til en 1. apr. el. 1. okt. får netop 4 års læretid. Lønnen i læretiden er i de 4 læreår i Kbh. henh. 3.50, 4.00, 5.00 og 7.00 kr. pr. arbejdet dag. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 25 % af det til enhver tid gældende dyrtidstillæg for svendene. I provinsen 0.48, 0.80, 1.01 og 1.21 kr. ialt pr. time (juli 1952); heri er medregnet dyrtidstillægget, som reguleres samtidig med svendenes lønregulering. Til dækning af ferien det første svendeår ydes i Kbh. de 2 sidste læreår kr. 0.40 pr. arbejdet dag, i provinsen 0.07 kr. pr. time, og dette beløb udbetales ved svendeprøvens aflæggelse. Ved læretidens begyndelse leverer mesteren lærlingen for det første år et sæt værktøj til murer-, pudse-, fuge- og tagarbejde. Lærlingen skal gå på Teknisk Skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Faget giver let adgang til at blive selvstændig mester. Der er nogen sæson i sommermdr., selv om forskellen ml. sommer- og vinterbeskæftigelsen ikke længere er så udpræget; ledigheden om vinteren er i nogen grad afhængig af frostdagenes antal. Næsten alt arbejde udføres i akkord.

Antal organiserede murere (hele landet) i 1939: 10.893, i 1949: 10.234; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 2698 kr., 1949—50: 7068 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1935—38: 2.50 kr., 1949: 4.72 (provinsen 3.45 kr.). Antal opr. lærekontrakter 1939: 287, 1951: 612. Antal murer- og tømrerforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 5255.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, 1932, bd. II, s. 147. Dansk Håndværk, I—II, 1941, bd. II, s. 421. Murværk og Jernbeton, 1938.

R. W. B.

Murray, Henry A. (f. 1893) amer. psykolog, prof. ved Harvard Univ. Cambridge, Mass. U.S.A. og leder af dettes psykologiske klinik 1928. M. har studeret biokemi i Cambridge i England og psykoanalyse hos C. G. Jung i Zürich og Fr. Alexander i Chicago. Hans hovedværk er Explorations in Personality (1938), hvori han udvikler en omfattende lære om de menneskelige behov og den rolle, de spiller for udformningen af personligheden og adfærden. Han har derunder udviklet nye tests, bl. a. den s. k. tematiske apperceptionstest (TAT). Medudg. af Personality in Nature, Society and Culture (1948).

K. G-S.

Museet i folkeoplysningens tjeneste. Et led i folkeoplysningens tjeneste blev de kulturhistoriske museer i løbet af det 19. årh., men det er dog først i de seneste årtier, at de for alvor, mere planmæssigt, er blevet indstillet derpå. Tidligere årh.s museer var kunst- og raritetskabinetter, oprettet af fornemme folk, især konger (vort kgl. Kunstkammer grundlagt af Frederik III), og en yderst værdifuld bestand af fortidsminder blev ad denne vej reddet fra fortabelsen. Museet for Nordiske Oldsager, der stiftedes i 1807, og hvoraf Nationalmuseet siden udviklede sig, var derimod i selve sin oprindelse en folkelig samling. Det blev ordnet udfra anskuelige videnskabelige principper, og samlingernes egentlige skaber og ordner, Chr. Jürgensen Thomsen (1788—1865), var en utrættelig omviser for høj og lav. Han har en væsentlig del af æren for, at det danske folks kærlighed til landets fortidsminder blev vakt. Med samlingernes rivende vækst blev pladsforholdene imidlertid forringede indtil det næsten katastrofale, anskueliggørelse måtte opgives, og museets videnskabsmænd kapslede sig mere og mere inde i deres videnskab. Nationalmuseet kæmpede med de samme vanskeligheder som endnu gælder for mange provinsmuseer, men det fik dog tilsidst, efter 50 års overvejelser om hvor og hvorledes, sin store udvidelse, der stod færdig i 1938. Siden da har de pædagogiske problemer rejst sig med al deres styrke. Vanskeligheden er den, at de skal forliges med museets anden hovedopgave, at fremme den videnskabelige udforskning af Danmarks historie, og samlingerne

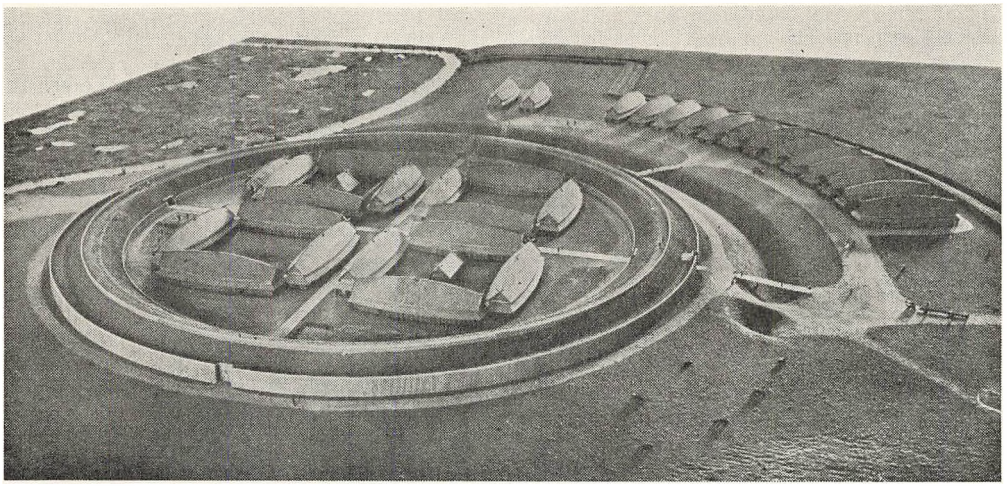

Model af Trelleborg, opstillet i Nationalmuseet.

må ordnes under ligeligt hensyn til begge formål.

Til et museum, som skal gøre en indsats i oplysningens tjeneste, må der stilles en række krav:

1. *En klar disposition i selve hovedordningen.* Den besøgende, som går fra rum til rum, må fornemme, at der sker noget, at han oplever en udvikling, ellers afslappes let hans interesse. I Nationalmuseet kan man nu gennemvandre vort folks gradvise udviklingshistorie fra den primitiveste urtid op til c. 1900, ialt henved 10.000 år. I det nationalhistoriske museum på Frederiksborg slot kan man på tilsvarende måde, — på sin vis mere begrænset, men mere anskueligt — opleve de sidste 1000 år. Det er kun i et alsidigt centralmuseum, at noget sådant kan gennemføres. Andre museer har deres styrke i den særprægede idé, der ligger til grund for dem. Mange mindre museers svaghed er deres mangel på fast afgrænset samleopgave, og p. g. a. vanskelige lokaleforhold lider de ofte under en uklarhed i dispositionen, som virker forvirrende på den besøgende; særlig gælder det sådanne museer, som er installerede i gamle, historiske bygninger, opført til et helt andet formål. En naturlig rundgang er her vanskelig at gennemføre.

2. *En klog begrænsning af det udstillede materiale og af udstillingsrummenes antal.* Et stort arkæologisk museum bør have en tredeling af sine samlinger: a) Skuesamlinger, b) studiesamlinger, c) magasiner. De sidste kan sammenstuves på hensigtsmæssig måde, således at de let kan skaffes til veje, når specialstudier gør det ønskeligt. Studiesamlingerne bør være virkelig udstillede, således at de er overskuelige og fuldt tilgængelige ikke alene for videnskabsmænd, men også for interesserede lægfolk. Men til skuesamlingerne må der udstillingsmæssigt stilles de største krav. Hovedformålet er her ikke af videnskabelig, men af pædagogisk art: at virke orienterende, at ægge nysgerrigheden og videbegærligheden, at imponere og interessere. Her må alle kunstneriske og tekniske virkemidler tages i brug for at opnå det bedst mulige resultat. Man kunne tænke sig en skuesamling begrænset til et kræsent udvalg, hvor alle årtusinders udvikling oplevedes på måske en snes rum. Turistfolk og skolefolk ville sikkert kunne mødes i ønsket herom, men museumsfolk må protestere, fordi de ønsker, at der skal være en vis rigdom og alsidighed i de kulturbilleder, som gives de besøgende i museet. Den sparsomme udstillingsmåde er forsøgt både i Tyskland og Sverige, men resultaterne er ikke tilfredsstillende. En stærk nedskæring af den nuværende udstillingsmasse i publikumsrummene ville imidlertid være ønskelig for de fleste af de store museer. Ved Nationalmuseets nyordning blev det tilsigtet, at skuesamlinger og studiesamlinger skulle være sideløbende og følgelig omtrent lige omfangsrige; men af pladsmangel blev systemet ikke gennemført med tilstrækkelig konsekvens, skuesamlingerne fik broderparten af pladsen, og det kan forudses, at efterhånden som nye store fund melder sig, vil studiesamlingernes plads blive mere og mere beskåret, og deres udstillingsmåde endnu mere utilfredsstillende, end den nu er. Herpå vil der kunne rådes bod ved enten at udskille en af samlingerne i museumskomplekset el. ved til aflastning at oprette et aflæggermuseum i provinsen.

3. *Anskueliggørelse af de originale genstande ved billeder og modeller.* På dette punkt er der sket en stor udvikling i den internationale museumsverden i løbet af 1940'erne. Moderne museer anvender i vid udstrækning modeller og rekonstruktioner, zoologiske og etnografiske museer også pa-

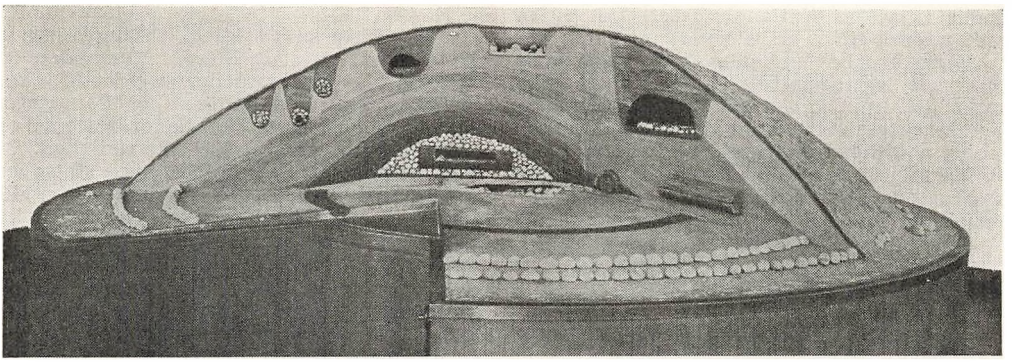

Model af oldtidshøj, gennemskåret for at vise dens grave fra forskellige tider. (Nationalmuseet).

noramaagtige opstillinger. Det er videnskabsmændenes pligt at gøre rede for, hvorledes de — udfra fundene, som er udstillet i montrerne, og efter grundige overvejelser og studier — mener, at fortidslivet har formet sig: Bolig, klædedragt og udrustning, håndværk og teknik m. m. Det vil nok efterhånden vise sig, at de har taget fejl på visse punkter, men så må der konstrueres nye, rigtigere modeller. Videnskaben selv er tjent med, at de kyndige siger, hvordan de tror, det har været. Naturligvis må hver rekonstruktion have et vist, rimeligt grundlag af kendsgerninger, for at der kan tillægges den interesse; men er dette i orden, har modellerne deres meget store værdi ved at gøre sagerne bag montreglassene begribelige og interessante. For børnene er de til stor glæde og belæring. For senere tidsrums vedkommende er modeller mindre nødvendige, fordi der er så meget anskuelsesstof i selve overleveringen; kopier af samtidige billeder kan give næsten ligeså megen anskuelse som modeller, og til oplysning om boligforholdene kan sikre interiører, såfremt de ikke er bevaret fuldstændige, sammenstilles af originale møbler. I Nationalmuseets middelaldersamling er konstrueret kirkeinteriører, og fra de sidste tre århundreder er der en række bevarede stuer opstillet såvel fra by som fra land. Særlig i bondesamlingen findes talrige sådanne stuer. Som en videreudvikling heraf er til Frilandsmuseet ved Sorgenfri overført hele bøndergårde og huse fra forskellige egne af landet, også fra landsdele som nu er gået tabt (de skånske provinser, Sydslesvig). Frilandsmuseerne er en særlig skandinavisk museumstype, efter norske tilløb først fuldt udviklet på Skansen ved Stockholm. Danmarks originaleste bidrag på dette område er Den gamle By ved Århus, hvortil nedbrudte købstadhuse er overført, sammenstillet i maleriske gader; husene rummer tillige et håndværkermuseum med interessante værkstedsinteriører. Adskillige provinsmuseer er i de senere år begyndt at skabe frilandsafdl.; størst er Maribos og Odenses.

4. *Skriftlig forklaring i form af etiketter og trykte vejledninger,* helst med oversigtsplaner og illustrationer. Til hver betydende ting eller gruppe af ting bør der findes etiketter i nærheden, som giver de nødtørftige oplysninger om hjemsted og alder, evt. også om anvendelse. Vejledningerne, som tages med hjem, og som allerhelst bør studeres inden et besøg (el. inden det næste besøg), skal give væsentlig mere. Alle Nationalmuseets vejledninger giver, som indledning til de forskellige perioder, korte kulturskildringer til almindelig orientering.

5. *Mundtlig orientering.* Det må indrømmes, at den skriftlige forklaring ikke når vidt ud. Det er kun de mest oplyste — men de mest oplyste er heldigvis ikke nogen helt lille kreds — som virkelig er i stand til at betjene sig af vejledningerne på udbytterig måde. Det levende ord rækker længere. Derfor er der f. eks. i moderne museer gennemført omvisninger i så stor udstrækning som overkommeligt, og særlig på vintersøndage er de meget søgte. Det er meget vigtigt, at omvisningerne holdes oppe på et højt el. dog forsvarligt niveau og ikke bare bliver en afliring af en lektie. Den helt gode omvisning er ingen ringe kunst, den kræver store kundskaber, naturlige talegaver og helst også lune. Skolebørn, der møder klassevis, bør helst vises om af deres egen lærer, som ved hvad børnene har brug for. I Norge og Sverige har adskillige museer ansat museumslektorer, der kan lede det oplysende arbejde og særlig tage sig af børnene. Sådanne stillinger har det endnu ikke været muligt at oprette i Danm.

Foruden omvisningerne er også foredragsserier og særudstillinger virksomme midler til at samle interesse om museets indhold og dets virksomhed. Det var direktøren for Ny Carlsberg Glyptotek, dr. Frederik Poulsen, som først i større stil gennemførte museumsforedrag her i landet, og det er siden taget op af en række andre større museer. Nationalmuseets foredrag omhandler for en væsentlig del museets virksomhed ude over landet, særlig dets udgravninger. I de seneste år har gymnasielærere flere steder taget initiativet til, at eleverne fra de ældste klasser selv kommer på udgravning under ledelse el.

under tilsyn af Nationalmuseet. Det er et godt middel til at blive kendt med den arkæologiske arbejdsmetode og til at skærpe de unges iagttagelsesevne, det samme som også bør kunne opnås ved et godt tilrettelagt museumsbesøg, hvor det altid er afgørende, at tilhørerne, hvad enten de er børn el. voksne, får lejlighed til selv at se sig for og drage deres slutninger. P. N.

Litteratur: Germaine Cart, Molly Harrison, Charles Russell: Museums and Young People, 1952 (med litteraturliste). Some Papers on the Role of Museums in Education. Udg. af UNESCO, 1952. Ungdommen og Fritiden. Bet. afgivet af Ungdomskommissionen 1952, s. 137—141.

Musikkonservatorier, betegnelse for højere musiklæreanstalter.

Musikkonservatorium, Det Kgl. Danske, stiftedes under navnet Kjøbenhavns Musikkonservatorium 1866 af N. W. Gade, I. P. E. Hartmann og kgl. kapelmester S. H. Paulli. Oprettelsen af konservatoriet muliggjordes ved juvelerer P. W. Moldenhauers testamentariske bestemmelser om hans formues anvendelse til stiftelsen af konservatoriet og dets fremtidige drift. Dets formål er at give vordende musikere og musikpædagoger en uddannelse, der ikke alene tager sigte på udviklingen af elevernes tekniske og musikalske dygtighed i udøvelsen af deres sanglige el. instrumentale fag, men også ved deltagelsen i obligatoriske bifag som teori, musikhistorie, formlære, hørelære, klaverspil, kor el. orkesterskole giver dem lejlighed til at tilegne sig en musikkultur, der er nødvendig for den musiker, sanger el. musikpædagog, som skal virke i kunstens tjeneste. Da konservatoriet i 1905 flyttede til dets nuværende bopæl, V. Boulevard 36, fik det sit nuværende navn, og kongen overtog protektoratet; i ledelsen var da prof. Otto Malling i spidsen, og under hans og efter 1915 prof. Anton Svendsens direktion forøgedes stadig elevantallet, således at også elever, der ikke ønskede at være udøvende fagmusikere, men søgte en alsidig og grundig uddannelse, blev optagne. Fra 1915 til sin død 1931 var komponisten Carl Nielsen medlem af bestyrelsen. I løbet af årene siden 1931, hvor komponisten Rudolph Simonsen var leder af konservatoriet indtil 1947, blev undervisningen udvidet på forskellig måde: der blev opr. en aftenskole for amatører, og en elementærskole gav undervisning for børn; denne ophørte dec. 1948. Endelig indførtes musikpædagogisk kursus som forberedelse til eksamen for statsprøvede musikpædagoger. For særlig begavede og dygtige elever blev solistklassen opr., der i det 5. undervisningsår forbereder til en offentlig debutkoncert. I en lang række år afholdtes i vintersæsonen populære aftener til musiksansens fremme, ved hvilke Rudolph Simonsen gjorde en betydningsfuld indsats med sin gennemgang af hovedværker fra de forskellige musikhistoriske perioder.

M. var fra årh.s begyndelse blevet understøttet af staten til hjælp til fripladser og konservatoriets drift. Efter kulturfondets oprettelse blev der også herfra ydet M. økon. støtte. De krav, som måtte stilles til undervisningen kunne dog ikke honoreres med de økon. midler, som stod til M.s rådighed. Det blev nødvendigt at arbejde for en statsovertagelse af konservatoriet, da alene staten ville være i stand til at give konservatoriet de kår at arbejde under, som muliggør en indsats på det musikpædagogiske område, som samfundet har ret til at kræve af landets højeste læreanstalt indenfor musikkens område. Dette synspunkt blev også anerkendt af rigsdagen, og loven om statens overtagelse af konservatoriet fra 1. jan. 1949 blev vedtaget.

Konservatoriets styrelse er fra ovennævnte dato lagt i hænderne på konservatoriets direktør og et undervisningsråd bestående af de ved konservatoriet virkende professorer. Konservatoriets lærerkræfter består foruden af professorerne af honorarlønnede lærere.

Undervisningen omfatter såvel hovedfaget (sang, klaver, stryge- og blæseinstrumenter, orgel, teori og komposition) som de obligatoriske bifag (teori, hørelære, musikhistorie, korsang, orkesterspil) samt timer i kammermusik og sammenspil.

På kursus for musikpædagoger, kantorer og dirigenter kan optages et begrænset antal privatister; sådanne kan også indstille sig til organisteksamen samt i forb. med denne til kantoreksamen.

I konservatoriets program er angivet kravene ved optagelsesprøven og oplysning om undervisningsplanen.

Konservatoriets undervisningsplan omfatter en 4-årig uddannelse, der afsluttes med en afgangs- el. diplomeksamen. For elever med diplomeksamen, der har vist særlige solistiske evner, er der i det 5. år mulighed for deltagelse i en solistklasse, der afsluttes med en offentlig koncert. I konservatoriets underskole optages elever med undervisning i deres hovedfag og hørelære. Undervisningen strækker sig over 9 måneder og betales med 35 el. 45 kroner månedlig, henholdsvis for klaver el. sang og strygere. Eleverne deltager i optagelsesprøverne til hovedskolen på lige fod med alle andre tilmeldte.

For amatører findes en aftenskole, hvor der foruden i hovedfaget (sang, klaver og violin) kræves at eleverne deltager i endnu et fag (hørelære eller sammenspil). Betalingen er 24 kr. for sang eller et insrument, 6 kr. for hørelære og 8 kr. for sammenspil, månedlig.

I konservatoriets klasse for erhvervsmusik kan musikere gennem Dansk Musiker-Forbund el. Københavns Musiker- og Orkesterforening få tilladelse til at deltage.

Efter den afsluttende diplomeksamen el. organisteksamen vil elever med blæse- el. strygeinstrumenter som hovedfag være kvalificeret til at deltage i de konkurrencer, som det kgl. kapel el. symfoniorkestrene afholder.

Ved besættelsen af organistembederne tages der i reglen kun hensyn til de musikere, der har taget organisteksamen.

Skoleåret går fra 1. januar til 31. december. De årlige optagelsesprøver (også til underskolen) afholdes ca. 1. december. Betalingen er 200 kr. årlig. Elevtallet er 143 (1952).

Chr. Chr.

Musikkonservatorium, Det Fynske, blev opr. i nov. 1929. Formålet med konservatoriets undervisning er at give interesserede en alsidig og grundig uddannelse i musik. Konservatoriet modtager tilskud fra Den kulturelle Fond, Odense by, Odense og Assens amter og Tuborgfonden.

Der undervises i alle stryge- og blæseinstrumenter, klaver, orgel, sang, og undervisningsplanen omfatter børneafdl., 3 og 10 mdrs. kursus, forskole, konservatorie- og solistkl., endv. er opr. kursus for musiklærere, der ønsker at blive statsprøvede musikpædagoger, samt forberedelse til organisteksamen svarende til Det Kgl. Danske Musikkonservatoriums eksamen og forberedelse til Den kgl. Operaskole. Foruden i hovedfagene undervises også i de obligatoriske bifag: Musikhistorie, -teori, formlære, hørelære, kammermusik, orkesterspil, stemmedannelse, korsang; for organister: kirkemusikkens historie, og for alle strygere og blæsere også klaver. Undervisningen ydes af statsprøvede musikpædagoger og anerkendte kunstnere fra Odense og Kbh. Konservatoriet afholder i hver sæson en række foredrag af musikalsk opdragende betydning, endv. konservatoriekoncerter hvor der fortrinsvis opføres vor tids musik, samt soiréer, hvor publikum får lejlighed til at stifte bekendtskab med konservatoriets arbejde. Undervisningen har i 1951 været fulgt af 134 elever, hvoraf 43 i børneafdelingen.

M. A.

Musikkonservatorium, Det Jydske, Århus, opr. 1927, en selvejende institution på grundlag af en med kgl. konfirmation forsynet fundats. — Det ledes af en bestyrelse på syv medlemmer, hvoraf undervisningsmin. og Århus byråd udpeger hver et medlem, og lærerrådet vælger de øvrige fem.

Konservatoriet omfatter tre afdl.: 1) Konservatorieklasserne, hvis opgave det er at uddanne musikere og musikpædagoger. Afgangseksamen og Musikpædagogisk eksamen i juni. Karakterer fra afgangseksamen kan overføres til Musikpæd. eksamen (konserv. har eksamensret). Solistklasse for særl. begavede elever til opnåelse af diplomeksamen. — 2) Forberedelsesklasse, der forbereder til optagelse i konservatorieklasse. — 3) Forskole, hvor et begrænset antal musikalsk begavede børn undervises i solfège (hørelære) og et instrument. — Uddannelsestid til afgangseksamen el. musikpæd. eksamen 3—4 år. Optagelsesprøve omkr. 20. aug.

Kursus: Musiklærere forberedes til Musikpæd. eksamen. Kursus i orgelspil og teori for landsbyorganister. — Kursus i erhvervsmusik. — Korsang, orkesterspil og kammermusik. — Disse kursus står åbne for enhver interesseret. Musikstuderende på Aarhus Univ. modtager instrumentunderv. på konserv. Elevantal pr. 1. jan. 1951 ca. 160. — 28 faglærere og 3 assistenter.

Med støtte fra Den kulturelle Fond, Århus kommune og forskellige legater kan der uddeles stipendier til begavede, ubemidlede elever.

T. R.

Nordjysk Musikkonservatorium, Aalborg, stiftedes af kgl. kammermusikus Johan Nilsson, der 6. okt. 1932 overdrog det til lærerne, sept. 1950 omdannet til selvejende institution. N. M. søges af elever fra hele Nordjylland.

Der undervises i alle lødige instrumenter, sang, teori, solfège, musikhistorie, ligesom der dyrkes kammermusik og der virker et kammerorkester på godt 20 elever.

Konservatoriet har flg. afd.: 1) *Forskole* (børneskole): Et instrument og solfège. 2) *Forberedelsesklasse* (for viderekomne) til konservatorieklasserne. Efter aflagt og godkendt prøve kan eleverne optages i 3) *konservatorieklasserne* (3 à 4 år), der byder eleverne en fuldstændig uddannelse efter en undervisningsplan i nøje overensstemmelse med Det Kgl. Musikkonservatoriums krav.

Konservatoriet har i semesteret 1951—52 været søgt af 137 elever. (Kons.-året 1. sept. —30. juni).

Th.-St.

Vestjysk Musikkonservatorium, Esbjerg, grl. jan. 1946, selvejende institution under kontrol af undervisningsmin. og Esbjerg kommune. Konservatoriet omfatter forberedelsesklasse og 4 konservatorieklasser, samt 2-årigt kursus til musikpædagogisk eksamen; desuden grundskole for børn og begyndere, samt kursusafdeling. Undervisn. omfatter fagene klaver, violin, cello, orgel, sang og musikteori med de obligatoriske bifag i samme omfang som ved Det Kgl. Musikkonservatorium. Afgangseksamen afholdes med censorer fra dette.

Konserv. modtager støtte fra Den kulturelle Fond og fra Esbjerg kommune. Elevtal pr. 1. jan. 1952: 59 i konservatorieklasser og grundskole, 37 kursister.

A. A.

musikpædagoger, Statsprøvede. Musikpædagogisk Forening, der allerede fra sin start, som betingelse for optagelse i foreningen krævede, at aspiranten bestod en optagelsesprøve, der dokumenterede at vedkommende var egnet til at undervise, gjorde gennem årene et stort arbejde for at få denne prøve statsanerkendt. I 1940 lykkedes det Musikpædagogisk Forenings daværende formand, komponisten Finn Høffding at opnå denne anerkendelse, idet undervisningsmin. i en bek. af 9. maj 1940 fastlagde rammerne for den prøve, der skulle bestås for at opnå tilladelse til at kalde sig statsprøvet musikpædagog.

Eksamen kan aflægges i flg. fag: Klaver, violin, violoncel, sang, fløjte, obo, klarinet, fagot, horn, saxofon, hørelære, korledelse og hørelære ved folkemusikskoler, musikteori, musikhistorie og orgel.

Ved den praktiske del af eksamen kræves det, at eksaminanden fremfører dels egne og dels tildelte elever; endv. skal bestås en prøve i musikdiktat, og der skal gøres rede for formen og opbygningen i de opgivne værker. Endelig kræves en teoretisk prøve omfattende f. eks. harmonisering, kontrapunkt og musikhistorie. Specificerede oplysninger om eksamenskravene i de forskellige fag fås i bek. om afholdelse af en musikpædagogisk eksamen, udstedt af undervisningsmin. 9. maj 1940. M. A.

Muskelsans (også kraftsans o. lign.). Det har i forrige årh. været omstridt, om man skulle regne med en særlig sans, der formidlede oplevelsen af vore lemmers bevægelse (gr. *kinesis*, deraf »kinæstetisk sans«) og position uden synets hjælp og gjorde det muligt at bedømme løftede vægte så forholdsvis nøjagtigt. Der er siden kastet lys over de fysiologiske forhold herved, idet man har kunnet fastslå, at der i muskelvæv samt ved sener og led findes specielle receptorer af forskellig bygning. De kan kaldes proprioceptorer (af lat. *proprius*, egen), eftersom de kan påvirkes af selve organismen. Ved en muskelsammentrækning kan påvirkning af receptorer i selve musklen bevirke, at impulser ledes tilbage til musklen over »motoriske« nerver og at sammentrækningen således forstærker sig selv. Funktionsforbindelsen ml. disse receptorer og legemets muskler, som kan foregå over rygmarven og uden hjernens medvirken, muliggør den koordination af bevægelser, som hos voksne plejer at ske i så høj grad automatisk. En tidligere introspektiv psykologi har villet finde og adskille et stort antal forskellige »kinæstetiske fornemmelser«, men selv om nogle mennesker synes at have en mere tydelig oplevelse af deres motoriske virksomhed (f. eks. af rytmiske bevægelser) end andre, resulterer processerne normalt ikke i selvstændige, artikulerede »kinæstetiske« bevidsthedsdannelser. Forøvrigt vanskeliggøres enigheden med hensyn til den fænomenologiske beskrivelse af en komplet mangel på nogenlunde eentydige sproglige udtryk. For oplevelsen af vægt, hårdhed etc. spiller de nævnte processer en rolle, men ikke således at bestemte momenter ved det oplevede kan siges at være betinget af m. alene. S. endv. Sansning.

Litteratur: V. Lunn: Om Legemsbevidstheden belyst ved nogle Forstyrrelser af den normale Oplevelsesmåde, 1948. Ths. K.

Mutation (lat. forandring), betegner i arvelighedslæren den blivende, formentlig kemiske ændring, som generne i cellekernens kromosomer kan undergå. M. er et udtryk for genernes manglende stabilitet, der dog er så stor, at et og samme gen kan fortsætte med at formere sig ved celledelingerne, mens fostret vokser og når kønscellerne dannes, gennem endog meget lange tidsrum uden at der byder sig nogen chance for forandring. Det store antal individer, der lever og har levet gennem vor forhistorie, har dog gjort det muligt, at der gennem tiderne har ophobet sig i befolkningerne ikke så få muterede gener. Disse røber sig gennem den arvelige variation. Et muteret gen har ændret sin virkemåde, hvad igen giver sig til kende som en ny egenskab hos et individ, som rummer genet. M. må anses for den første årsag til, at de levende væsener har så forskellig arvenatur, fra art til art, fra race til race, fra individ til individ.

M. vil som oftest forvandle et kraftigt virkende gen til et svagere virkende. Dette vil i praksis sige, at m. kan vise sig som en mangel, en skavank el. svækkelse hos det individ, der er kommet i besiddelse af to muterede gener og derfor er unddraget den gunstige virkning af den oprindelige gentype. Har m. en særlig iøjnefaldende effekt, kan det muterede gens arvegang røbe sig. Indgifte vil øge chancen for, at et muteret gen skal være tilstede i både æg og sædcelle, når et nyt individ grundlægges. Drejer det sig om et vigende gen, vil den fremkaldte egenskab først i dette tilfælde vise sig, medens individet forbliver uændret, når sammentræffet ikke sker. J. H. W.

Mutation, drengestemmens overgang til mandsstemme. Den finder i reglen sted fra det 14. til det 17. år, men kan også foregå på nogle mdr. Årsagen er, at strubehovedet i den periode vokser i alle retninger. Bruskene bliver større og fastere, og stemmelæberne bliver længere og tykkere. Stemmen bliver 1 til 2 oktaver dybere. I overgangsperioden er stemmen ofte ru el. hæs og har tilbøjelighed til at slå over; i denne periode bør stemmen skånes mest muligt. Drengene bør ikke deltage i sangundervisning og bør formanes til at skåne stemmen. Der foregår en lign. forandring med pigestemmen i den samme periode, men i langt ringere omfang. Også pigestemmen bør skånes i denne periode. H. B. L.

Müller, Georg Elias (1850—1934), tysk psykolog, prof. i Göttingen 1881—1922. Medvirkede til at fastslå psykologien som eksperimentel videnskab og grundlagde et af de første psyk. laboratorier. M. lagde mere end nogen anden vægt på grundig og samvittighedsfuld forskning. Han forbedrede Fechners psykofysiske målemetoder og udarbejdede en metodelære, som er blevet klassisk. Værker: Zur Grundlegung der Psychophysik (1878), Die Gesichtspunkte und Tatsachen der psychophysischen Methodik (1904), Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit (3 bd. 1911—17), der også indgående behandler forestillingslivet. Komplextheorie und Ge-

staltheorie (1923), hvori han ud fra sin empiriske indstilling polemiserer mod gestaltteorien, samt Über die Farbenempfindungen (1930) med indgående fysiologiske og psykologiske drøftelser af farveteorien.

Ths. K.

Müller, Ludvig Christian (1806—51), pædagog, teolog og sprogforsker. Som student kastede han sig over studiet af hebraisk, syrisk og islandsk, senere også angelsachsisk. Han var stærkt påvirket af Grundtvig og virkede som præst i Ribe. Senere blev han forstander for Ranum seminarium og øvede som sådan en umådelig indflydelse på sine elever. Han besad en udmærket fremstillingsevne, både skriftligt og mundtligt, og hans bog Den bibelske Historie (2. bd. 1848—51) fik en overordentlig udbredelse og blev længe brugt som lærebog. Død som præst i Sønderjylland.

K. G-S.

Müller, Th. A. (1865—1950), kulturhistoriker. Studentereksamen 1884, cand. mag. 1892. Indtil 1933 lærer ved St. Jørgens gymnasium (Kbh.), lektor fra 1919, censor i historie ved skoleembedseksamen og 1927—36 faglig konsulent hos undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne. M. var en fremragende pædagog, som i sin undervisning forstod at levendegøre det ofte tørre historiske stof. Hans studier omfattede i første række religionshistorien, men også sproglige og litterære emner (folkeviserne, Holberg). Hans vurdering af oldtidskulturerne forekommer overordentlig nøgtern, ligesom han i det hele var yderst kritisk over for kildemateriale. Bl. a. har han påvist, hvorledes forskellige tiders portrætter af samme historiske personer kan give anledning til fejlagtige opfattelser. Lærebøger, afhandlinger og artikler.

Sv. P.

Müller-Freienfels, Richard (1882—1950), tysk psykolog, prof. i Berlin. M.-F. var navnlig interesseret i mennesket som en individuel helhed, der ses i forskellige livssammenhæng, i et socialt og kulturelt miljø. Dets prægning af kulturfaktorerne, digtning, kunst og religion, har derfor været en hovedinteresse for ham. Værker bl. a.: »Lebenspsychologie« (2 bd. 1916), »Psychologie der Religion« (2 bd. 1920), »Philosophie der Individualität« (1921), »Erziehung zur Kunst« (1925), »Die Seele des Alltags« (1925), »Allgemeine Sozial- und Kulturpsychologie« (1930), »Kindheit und Jugend« (1937) oversat til svensk »Barndomens och ungdomens psykologi« (1939), »Menschenkenntnis und Menschenbehandlung« (1938). K. G-S.

Myndighed. Ved m. (i modsætn. t. umyndighed — s. d.) forstås en persons evne til ved (udtrykkelige el. stiltiende) viljeserklæringer at forpligte enten sin person (sin arbejdskraft) el. sin formue.

F. s. v. en persons sjælelige el. legemlige udvikling ikke måtte være så mangelfuld, at den nødvendiggør hans umyndiggørelse, indtræder m. ved opnåelsen af en vis alder (gennemsnitlig modenhed) *ens for alle* personer uanset køn, ægteskabelig stilling, nationalitet, race, religion, rang el. stand, og m. vedvarer under den nævnte forudsætning til hans død.

Den *alm. myndighedsalder* er efter myndighedsloven af 30. juni 1922 21 år, og først ved opnåelsen af denne får en person den fulde og almindelige rådighed over sin formue og adgang til på egen hånd at påtage sig gældsforpligtelse i alm. Loven betegner personer under 21 år som mindreårige (s. d.) og indbefatter disse sammen med de umyndiggjorte under betegnelsen umyndige (s. d.), hvilket dog ikke udelukker, at begge disse grupper i et vist omfang har evne til på egen hånd uden samtykke af en værge (s. d.) at indgå bindende retshandler:

1) den mindreårige, der er fyldt 18 år el. har indgået ægteskab (og som herefter ikke længere er undergivet forældremyndighed — s. d.), betragtes nemlig som *personlig myndig* (s. d.) og kan selv træffe bestemmelse om indgåelse og ophævelse af aftale om tjeneste el. andet personligt arbejde. Det samme gælder den, der er sat under lavværgemål (s. d.) el. står under alm. værge p. g. a. umyndiggørelse.

Mindreårige under 18 år, der en gang med forældrenes tilladelse har taget arbejde, hvorved de er blevet i stand til at tjene deres brød, kan også, når blot de er fyldt 15 år, og forældrene ikke har bestemt andet, selv ophæve denne aftale og påtage sig arbejde af lign. art, f. s. v. de vedblivende er i stand til herved at sørge for deres underhold.

For disse 15—18-åriges vedkommende samt m. h. t. de umyndiggjorte kan det dog bestemmes, henh. af forældre og af retten, at arbejdskontrakter kun kan indgås af forældre, respektivt værger, og disse kan evt. ophæve de umyndiges egne kontrakter. S. nærmere: Personlig myndighed samt specielt vedr. lærlingeforhold: Lærlingekontrakter.

2) Den mindreårige og den umyndiggjorte kan endv. selv råde over (herunder sælge og bortgive), hvad de ved egen virksomhed efter det fyldte 15. år el. efter umyndiggørelsen har erhvervet samt indtægten heraf, og hvad der skaffes i stedet for det erhvervede. Den umyndige kan dog ikke påtage sig gældsforpligtelser, der først helt el. delvis skal opfyldes ud i fremtiden, el. som vedrører fremtidigt erhverv, og som den umyndige derfor ikke kan overskue konsekvenserne af. Han kan f. eks. ikke på egen hånd indgå en handel om køb af en cykel på afbetaling, selv om det er hans agt at betale de fremtidige afdrag med selverhverv (jfr. iøvrigt ndf. under 7). Det er omtvistet, hvorvidt den umyndige gyldigt kan pantsætte sit selverhverv. Iøvrigt kan rådigheden over selverhvervet om fornødent fratages af forældrene, el. f. s. v.

angår de mindreårige, der er over 18 år el. har indgået ægteskab, samt f. s. v. angår de umyndige — af værgen med samtykke af pupilautoriteterne (s. d.).

3) En tilsvarende rådighed som over selverhverv tilkommer der — uanset alderen — den iøvrigt umyndige m. h. t. gave el. arv, når giver el. arvelader har bestemt, at det modtagne skal være den pågældendes fri rådighed undergivet. For arvs vedkommende kan dette kun gyldigt bestemmes m. h. t. den del, som arveladeren frit kan råde over ved testamente, derimod ikke m. h. t. tvangsarv.

4) Den, der er over 18 år, og en umyndiggjort kan af værgen med pupilautoriteternes samtykke få tilladelse til at udøve en næring el. anden virksomhed, og i så fald kan han på egen hånd indgå de retshandler, der falder indenfor denne virksomheds område. Hvis det drejer sig om en bunden næring, kræves dispensation fra den alm. aldersbestemmelse i næringsloven, og for forskellige særlige virksomheder er en bestemt højere alder et ubetinget krav. De tidligere fuldmyndighedsbevillinger (s. d.) gives ikke mere.

5) Værgen vil indenfor snævrere grænser kunne give den umyndige fuldmagt til at optræde på værgens vegne i anliggender vedr. den umyndige selv.

6) I særlige situationer, hvor der ville være fare for skade, hvis der ikke bliver grebet rask ind, kan den umyndige selv gyldigt foretage det fornødne, hvis værgen ikke er i stand dertil på hans vegne.

7) Nok så praktisk er dog reglen om, at en umyndig vil blive bundet ved erlæggelse af rede penge, selv om han ikke har værgens tilladelse til at bruge dem, når blot den, der modtager pengene, havde grund til at regne med, at den umyndige var berettiget til at disponere som sket. Har den umyndige således købt en ting, kan han el. værgen ikke kræve, at sælgeren skal lade handlen gå tilbage, hvis der ikke har været noget misforhold ml. den umyndiges alder og pengebeløbets størrelse, og sælgeren heller ikke iøvrigt har handlet uagtsomt. Selv om den handlende var klar over, at den pågældende var umyndig, må han i alm. kunne gå ud fra, at pengene enten var den umyndiges selverhverv el. overladt ham til fri rådighed, el. at den umyndige var sendt i byen af værgen. Misbrug fra den umyndiges side må værgen søge at afværge ved ikke at lade denne få fat i uvedkommende penge.

I kraft af den anførte regel (»pengereglen«) kan afbetalinger, som den umyndige selv har foretaget i henh. t. en af ham på egen hånd indgået afbetalingskontrakt blive virksom, hvis den købte genstand er rigtig modtaget, og sælgeren ikke gør yderligere krav gældende. Er forholdet imidlertid ikke endeligt ordnet, kan den umyndige ikke forpligtes til at erlægge yderligere afdrag, og hvis handlen skal gå tilbage, kan sælgeren i reglen ikke beholde de tidligere modtagne afdrag.

Udtrykket m. anvendes foruden i den ovenfor anførte snævrere betydning af kontraktshabilitet tillige som betegnelse for den på en vis alder og modenhed beroende evne til at optræde i en række andre retsforhold, således f. eks. m. til at indgå ægteskab (s. d.), til at oprette testamente (s. d.), til — bortset fra kontraktsforhold — at pådrage sig erstatningsansvar (s. Erstatningspligt) og til at ifalde strafansvar, s. Kriminel lavalder.

Også til at optræde selvstændigt som part i en borgerlig retssag kræves der en vis modenhed (proceshabilitet), idet kun den, der er fyldt 21 år og ikke er umyndiggjort, kan optræde på egen hånd i processer være sig som sagsøger el. som sagsøgt. Er han umyndig, skal værgen optræde på hans vegne. Dette gælder også på de ovenfor omhandlede områder, hvor den pågældende udenfor retssalen råder på egen hånd, men her kræves der dog den umyndiges samtykke til evt. sagsanlæg, hvor der fra den umyndiges side skal gøres krav gældende mod den anden part. Anlægges en sag af el. mod en umyndig selv, afvises den. I ægteskabssager optræder parterne dog på egen hånd uden h. t. alder og til evt. umyndiggørelse, forudsat at denne ikke skyldes sindssygdom el. åndssvaghed.

I straffesager mod en mindreårig under 18 år indkaldes indehaveren af forældremyndigheden og træffer enten på den umyndiges vegne el. i forbindelse med denne bestemmelse om valg af forsvarer, summarisk behandling af straffesagen, anke af dommen o. lign. afgørelser, der tilkommer den sigtede el. tiltalte. En umyndig må selv kunne modtage et bødeforlæg el. et af dommeren fremsat tilbud om bødevedtagelse, selv om bøden jo skal udredes af den umyndiges formue. Den mindreårige under 18 år må dog have samtykke hertil fra forældremyndighedens indehaver. Den mindreårige over 18 år kan også under en offentl. sag indgå på konfiskation af ting, f. eks. et ulovligt våben; men drejer det sig om inddragelse af et pengebeløb, må værgen samtykke i en vedtagelsesmæssig ordning af konfiskationsspørgsmålet.

For lovovertrædelser begået inden det 18. år vil der i vidt omfang af anklagemyndigheden blive meddelt tiltalefrafald (s. d.) på betingelse af, at de pågældende inddrages under børneværnsforsorg el. lign.

Litteratur: O. A. Borum: Personret, s. 23—26, 1942. Bentzon: Personret, s. 57—71, 3. udg. 1930. St. Hurwitz: Tvistemål, s. 68—71, 1941. Samme: Den danske Strafferetspleje, s. 271—277, 2. udg., 1949. F. M.

Myndighedsbevilling, s. Fuldmyndighedsbevilling.

Myndling, betegnelse for en person, der er under værgemål (s. d.), i hans forhold til værgen (s. d.). Af dette retsforhold udspringer bl. a. myndlingens krav på regnskabsaf-

læggelse fra værgen ved værgemålets ophør samt hans privilegerede erstatningskrav overfor værgen for den skade, som denne måtte forvolde ham ved forsætligt el. uagtsomt forhold i forbindelse med værgemålets udøvelse. F. M.

Münsterberg, Hugo (1863—1916), ty.-amer. psykolog, prof. ved Harvard 1892, hvor han især gjorde en indsats for den anvendte psykologi; udg. bl. a. Grundzüge der Psychologie, 1900, Psychologie und Wirtschaftsleben, 1912, Grundzüge der Psychotechnik, 1914, foruden adskillige skrifter på engelsk. Som filosof har han gjort sig bemærket med Philosophie der Werte, 1908. K. G-S.

Myopi, nærsynethed.

Mystik (gr. *mystikos* hemmelighedsfuld), form for religion el. religiøs oplevelse, der er karakteriseret ved den højeste grad af inderlighed; mystikeren føler sig helt gennemtrængt af guddommen og kan befinde sig i en ekstase, hvor grænsen ml. subjekt og objekt er ophævet. Denne tilstand nås undertiden gennem askese og »åndelige øvelser«. M. findes i forskellige former og grader og har været gjort til genstand for et indgående studium fra religionshistorisk og -psykologisk side, sml. f. eks. Vilhelm Grønbechs værker om mystikere i Indien og Europa. K. G-S.

Mytomani, sygelig tilbøjelighed til at fortælle opdigtede historier og udgive dem for virkelige.

Mælkeepidemier. Forskellige sygdomsfremkaldende bakterier er i stand til at holde sig levende i komælk gennem længere tid. Det drejer sig dels om forskellige streptococcer, der fremkalder halsbetændelse og skarlagensfeber, dels om bakterier fra de smitsomme tarminfektioner. Hvis mælken forurenes med sådanne bakterier fra patienter el. sunde smittebærere, el. fra køer med yverbetændelse, kan sygdommen overføres til andre mennesker ved nydelse af rå el. ufuldstændigt pasteuriseret mælk. Da mælken fra de forskellige gårde på mejerierne bliver blandet sammen, kan store mængder mælk inficeres fra en enkelt smittekilde. Ved en m. vil derfor som regel et stort antal mennesker omtrent samtidig blive angrebet af samme sygdom (angina, diarrhoe, o. s. v.).

M. forebygges dels ved en omhyggelig hygiejnisk kontrol af mælken lige fra produktionsstedet til konsumenten, dels ved pasteurisering (stassanisering etc.). Børn bør p. g. a. deres store modtagelighed for infektioner ikke drikke rå mælk. K. B-S.

Mælkehjælp. Loven om m. af 4. juli 1946 giver i overensstemmelse med befolkningskommissionens forslag enhver kvinde, der opfylder de økonomiske betingelser for optagelse og forbliven i sygekasse, ret til 1/2 liter mælk daglig fra udgangen af 3. svangerskabsmd. og til fødslen ventes, og efter fødslen 1 liter mælk daglig til barnet er 1/2 år.

Loven administreres af kommunen. I en række byer, således bl. a. Kbh. samarbejder kommunen med mødrehjælpsinstitutionen, der påtager sig uddelingen af mælkemærkerne. V. S.

Mæslinger (morbilli) er en akut infektionssygdom med inkubationstid 10—11 dg. Den indledes med moderat feber af 3—4 dages varighed, ledsaget af stærk snue, øjenbetændelse, lysskyhed og en ejendommelig tør »gøende« hoste. Under pludselig temperaturstigning, ofte til 40°, optræder derefter det karakteristiske udslet, som består af røde pletter af knappenålshoved- til 1-øre-størrelse, ofte delvis sammenflydende til større uregelmæssige flader. Udslettet iagttages først bag ørerne, men breder sig hurtigt til hele legemet; det svinder igen efter 5—6 dg., samtidig med at temperaturen falder og rekonvalescensen begynder.

Sygdommen er meget smitsom, og man regner med, at praktisk talt alle er modtagelige for den. Den optræder ofte i epidemier i vinterhalvåret. Da man kun kan angribes af sygdommen een gang, ses den sjældent hos voksne.

Selve smitstoffet er ukendt, men hører sandsynligvis til de »ultravisible virusarter«. Det findes i sekreterne fra næsen og svælget under hele sygdomsforløbet, men mest udtalt de første dage af det ukarakteristiske forstadie, hvor erkendelsen af sygdommen er meget vanskelig.

P. g. a. den store smitsomhed, der næsten kun overgås af den ægte influenzas, ses det gang på gang, at et enkelt barn smitter en hel skoleklasse, hvorefter disse børn atter bringer smitten med hjem til deres mindre søskende og legekammerater.

Smitteoverførelsen sker ved dråbeinfektion, og patienterne er smittefarlige ikke alene under selve udbruddet, men også i dagene forud, hvor de har snue og hoste. Smitteoverførelse med raske personer sker så godt som aldrig, d. v. s. at smitten ikke spredes gennem børn, som selv har haft m.

M. regnes i sig selv for en relativt uskadelig infektionssygdom, men da den virker nedsættende på organismens almene modstandskraft, kan den give anledning til alvorlige følgesygdomme som lungebetændelse og mellemørebetændelse. Ikke sjældent ser man opblussen af tidligere helbredt lungetuberkulose efter m.

Særlig ringe modstandskraft mod sygdommen har børn fra 1/2—2-årsalderen, hvor den kan være livsfarlig. De første 6 levemdr. er børnene gerne immune.

Børn, der har været udsat for smitte, kan man beskytte mod sygdommen ved at give serum, udvundet af blod fra voksne, som lige har haft m. Hvis serum gives i de første

dg. af inkubationstiden, opnås herved en fuldstændig beskyttelse, medens det givet senere mildner sygdommens forløb.

Da der kun kan skaffes meget begrænsede mængder af dette serum, bør behandlingen forbeholdes spædbørn el. særlig svagelige børn, hvor man har grund til at frygte et ondartet forløb af sygdommen.

Hvis et barn har haft m., må det tidligst møde i skole el. børnehave 10 dg. efter sygdommens begyndelse. Børn, som i hjemmet har været udsat for smitte, kan gå i skole, indtil de første sygdomstegn viser sig. Derimod skal man holde også de raske søskende hjemme fra vuggestuer og helst også fra børnehaver, såfremt de ikke tidligere har gennemgået sygdommen. De bør først møde igen, når man er sikker på, at de ikke selv er smittede, d. v. s. mindst 12—14 dg. efter at de sidst har været sammen med patienter i smittefarligt stadium.

I vuggestuer og børnehjem bør spæde, som har været udsat for smitte, have en forebyggende seruminjektion. K. B-S.

Møbelpolstrer (og dekoratør). Møbelpolstrerens fag hedder egentlig tapetsererfaget — en betegnelse, som for menigmand er misvisende, da der her ikke er tale om tapetopsætning — det er noget, bygningstapetsereren gør.

M.lærlingen lærer at stoppe og betrække møbler, og hvis han også lærer gardinophængning, tæppearbejde o. lign. uddannes han desuden som dekoratør. Læretiden er i begge tilfælde 4 år, og lønnen i disse år er i Kbh. (og provinsen) henh. 7 (6), 9 (8), 12 (11), og 16 (15) kr. pr. uge; hertil kommer et dyrtidstillæg på 125 % (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Der er forholdsvis let adgang til at etablere selvstændig virksomhed. Faget har i de seneste år haft stor beskæftigelse; der var tidl. udpræget sæson i faget med størst beskæftigelse omkr. flyttedagene, men i de senere år har beskæftigelsen været jævnt fordelt over hele året.

Antal organiserede sadelmagere og tapetserere i 1939: 2863, i 1949: 3361; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 3103 kr. 1949—50: 7381 kr.; gennemsnitlig timefortjeneste 1935—38: 1,79 kr., 1951: 4.14 kr. (provinsen 3.66 kr.). Antal opr. lærekontrakter 1939: 138, 1951: 284. Antal tapetserer-, dekoratør- og møbelpolstrerforretninger ved erhvervstællingen 1948: 1242.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Mødrehjem har til formål at modtage navnlig ugifte kvinder med deres nyfødte børn. Som hovedregel kan moderen forblive på hjemmet til barnet er 1 år gammelt. Bidrag fra barnets fader udbetales som oftest helt el. delvis til moderen dels under opholdet dels ved afrejse, således at hun er i stand til at klare sig den første tid efter opholdet på hjemmet.

Mødrene deltager i hjemmets daglige drift og får gennem arbejdet en del kendskab til spædbørnspleje, rengøring, vask m. v., men kun for ganske enkelte hjems vedk. foreligger en systematisk undervisningsplan.

Af hjem anerkendte som optagelseshjem for mødre og børn kan nævnes Valby Mødrehjem, Svendebjerggaard, Hvidovre og Elev Mødre- og Spædbørnehjem pr. Lystrup.

V. S.

Mødrehjælpens fællesråd. Iflg. loven af 15. marts 1939 om mødrehjælpsinstitutioner skal M. f. følge udviklingen indenfor mødrehjælpsarbejdet og overfor socialmin. fremsætte forslag til sådanne foranstaltninger, som udviklingen gør påkrævet.

Endv. skal det medvirke ved et oplysningsarbejde vedr. moderskabets betydning, opgaver og pligter.

I fællesrådet, der nedsættes af socialmin., er repræsentanter for Danske Kvinders Nationalråd, De samvirkende Fagforbund, Alm. dansk Lægeforening m. fl. Socialmin.s repræsentant er rådets formand. V. S.

Mødrehjælpsinstitutioner, opr. i henh. til lov om mødrehjælpsinstitutioner af 15. marts 1939.

Forslag om disse institutioner er fremsat af Befolkningskommissionen af 1935 (s. d.) og bygger for en stor del på det af den private forening Mødrehjælpen (nu Foreningen til Støtte for Mødre og Børn) siden 1905 udførte arbejde.

Efter loven har m. til formål at give svangre kvinder personlig, social og juridisk bistand, råd og vejledning med hensyn til deres svangerskab, derunder om den hjælp af økonomisk og lægelig art, der under svangerskabet og efter fødslen står til rådighed for dem selv el. til hjælp ved forsørgelsen af det ventede barn.

M. er enligtstillede kvinder behjælpelige med ordning af faderskabs- og bidragssag. Iflg. indenrigsmin.s cir. af sept. 1945 er det pålagt jordemødre og de som fødselshjælpere fungerende læger at indsende de i henh. til lov om børn født udenfor ægteskab lovpligtige fødselsanmeldelser (s. d.) til m. For så vidt faderskabssag (s. d.) ikke allerede er rejst under svangerskabet påhviler det herefter m. at foretage de fornødne afhøringer af mødrene. M. bistår kvinden under sagens gang evt. ved at møde med hende i retten, ved at søge fri proces til appel, hvor faderskabssag er endt med frifindelse el. hvor manden er anset som bidragspligtig og ikke som fader til barnet. Faderskabsanmeldelse fremsendes tidligst muligt (efter 6. svangerskabsmd.), men alligevel er sagen sjældent afsluttet inden barnets fødsel, hvor udgifter til børnetøj, barneseng og vogn evt. plejeløn

for barnet på børnehjem stiller store krav til moderen.

M. giver her forskud på de forventede børnebidrag, således at kvinderne som lån kan få deres bidrag på det tidspunkt, de har brug for det, og ikke først når faderskabssagen er gået i orden. M. får de udlagte penge tilbage gennem de respektive kommuner (s. Bidrag til børn).

Mange enligtstillede kvinder har ingen steder at være under graviditetens sidste mdr., de mister ofte pladser som husassistenter, ekspeditricer o. lign., når deres graviditet er synlig, og ofte er deres hjem ude af stand til at have dem p. g. a. små søskende, dårlige forhold el. de vil ikke modtage dem.

M. skaffer her ophold evt. i private pladser mod husgerning og mindre løn, men de fleste kommer på svangrehjem. En gravid kvinde, der ikke har noget sted at være, afvises aldrig af m., selv om hun står helt uden midler.

De fleste enligtstillede kvinder føder på Rigshospitalet el. fødselsanstalten i Århus, hvor m.s socialrådgivere henvender sig for at bistå ved anbringelse af moder og barn.

Den kvinde, der ønsker at være sammen med sit barn, men ikke kan bo hos slægt el. venner el. i eget hjem, kan man altid skaffe gratis ophold et år sammen med barnet på mødrehjem (s. d.).

For de kvinder, der ikke kan beholde barnet hos sig, men gerne vil bevare tilknytningen til det, ordner m. barnets anbringelse i pleje. Da institutionen er i forbindelse med de fleste børnehjem og en række private plejemødre, har anbringelsen hidtil kunnet ordnes efter moderens ønske.

Hvor moderen helt må give afkald på barnet — som oftest af økonomiske grunde — optræder m. som mellemmand ml. de vordende adoptivforældre og foranlediger adoption (s. d.) gennemført.

Det er i dag meget let at skaffe egnede adoptivhjem, idet anmodningerne om adoptivbørn er 5—6 gange så store som henvendelser fra mødre om bortadoption af deres børn. Man tilråder at vente med barnets bortadoption, så vidt muligt til det er omkr. 1/2 år, for at man kan se, om det er legemligt og åndeligt sundt. Barnet anbringes i denne tid på børnehjem.

I henh. til mødrehjælpslovens § 1 med ændr. af 23. marts 1948 kan hver enkelt m. med socialmin.s billigelse oprette og drive egne svangre-, mødre- og børnehjem.

Den hidtil nævnte hjælp er navnlig beregnet for enligtstillede kvinder, som m. ofte må hjælpe gennem hele svangerskabet med personlig, praktisk og økonomisk støtte.

De gifte kvinder derimod kommer som regel om støtte i en enkelt vanskelig situation. Det kan f. eks. dreje sig om hjælp til pasning af hjem og børn i den tid, de ligger i barselseng, om hjælp til anskaffelse af børneudstyr el. om rekreationsophold for svagelige mødre sammen med deres børn.

Efter lovens § 3 kan m. i det omfang, den enkelte institutions økonomi tillader det, påtage sig disse og andre opgaver, som udviklingen måtte føre med sig.

Hjælp til anskaffelse af børneudstyr er gennem årene ydet i meget betydeligt omfang og efter lovændr. af marts 1948, kan m. yde spædbørnsudstyr »hvor forholdene i det enkelte tilfælde gør det påkrævet«. For året 1951—52 har socialmin. stillet 1.123.000 kr. til institutionernes rådighed hertil, hvorved alle mindrebemidlede mødre vil kunne få det s. k. standardudstyr vederlagsfrit gennem m.

Efter lov af 4. juli 1946 har enhver gravid kvinde ret til 1/2 l mælk daglig i 6 mdr. fra udgangen af 3. graviditetsmd. og efter barnets fødsel til 1 l daglig i 1/2 år alt under forudsætning af, at hun opfylder de økonomiske betingelser for optagelse el. forbliven i en statsanerkendt sygekasse.

Denne hjælp administreres af kommunerne, i byer hvor der findes m. dog oftest i samarbejde med disse, således at uddeling af mælkemærker sker gennem m.

Iflg. mødrehjælpslovens § 2 og svangerskabsloven (s. svangerskabsafbrydelse) påhviler det m. at give den kvinde, der ønsker sit svangerskab afbrudt, vejledning om den hjælp, der står til rådighed for hende, hvis hun gennemfører svangerskabet samt fuld oplysning om farerne ved og de mulige følger af svangerskabsafbrydelse. M. skal søge at afholde kvinden fra overilede skridt som henvendelse til kvaksalver o. lign.

Det er af meget stor betydning at den kvinde, der ikke mener at kunne gennemføre sit svangerskab får lejlighed til at tale med et menneske, der kan give personlig støtte, praktisk hjælp og vejledning. Ved hver henvendelse taler kvinden såvel med m.s læge som med socialrådgiveren, man søger at vinde hendes tillid og derved få lejlighed til at hjælpe hende.

For at sikre kvinderne denne hjælp bestemte allerede svangerskabsloven, at der i visse tilfælde skulle foreligge attest fra en m. forinden afbrydelse kunne finde sted.

Imidlertid er det ikke mindre vigtigt, at de kvinder, der får afslag på deres anmodning om svangerskabsafbrydelse kommer i forbindelse med m. Her er loven om svangerskabshygiejne (s. d.) af meget stor betydning. Den pålægger læger og jordemødre pligt til at henvise de pt. til m., der p. gr. a. personlige, sociale el. økonomiske vanskeligheder ønsker deres svangerskab afbrudt og giver en almindelig opfordring til at henvise i alle tilfælde hvor de møder sådanne problemer hos deres pt.

Såfremt der er legalt grundlag for svangerskabsafbrydelse foranlediger m. kvinden indlagt på hospital. I modsat fald søger man

at bistå hende gennem hele svangerskabet og at vække hendes ansvarsfølelse for det ventede barn.

Det er ikke i første række de enligtstillede kvinder, der henvender sig med ønske om ab. prov., men navnlig gifte fleregangsfødende. I nedenstående tabel angives hovedårsagerne til kvindernes ønske om svangerskabsafbrydelse i 1949—50:

	Kbh.	Provinsen
Dårlige økonomiske forhold	201	511
Svigtet af barnefaderen	118	41
Ægteskab udelukket	359	115
Dårligt ægteskab	321	125
Ægtemanden el. kæresten ikke barnefader	79	54
Skam	7	31
Hensyn til forældre	21	26
Hensyn til børn	8	26
Ung alder	54	60
Høj alder	25	9
Frygt for at miste arbejde el. afbryde uddannelse	47	26
Frygt for fødsel	23	34
Talrige fødsler, udslidthed	69	183
Ulyst til børn	4	15
Arvelig belastning	231	105
Moderens helbred	1542	819
Ægtemandens el. barnefaderens helbred	77	36
Krænkelse af kvindens kønsfrihed	8	7
Bolignød	155	38
Andre årsager	27	55
	3376	2316

Det vil ses, at motivet i c. 1/3 af tilfældene er af økonomisk art. Det er derfor af største betydning, at loven af 23. marts 1948 fastslår, at m. »i ganske særlige tilfælde kan yde direkte økonomisk støtte til imødegåelse af den trang, der kan opstå under el. i tilknytning til en graviditet«. For finansåret 1951—52 har socialmin. stillet kr. 461.500 til m.s rådighed hertil.

Efter vejledning fra Mødrehjælpens Fællesråd skal m. udfolde bestræbelser for, at der bliver givet almen oplysning om moderskabets betydning og om opgaver vedr. moderskabet af pædagogisk og sundhedsmæssig art. En række gratis kursus om spædbarnets pleje og pasning, om det lille barns behandling, om hygiejne, ernæring o. a., afholdes i flere byer og står åbent for alle, og også i det daglige arbejde giver m. overfor de enkelte kvinder menneskelig, pædagogisk og sundhedsmæssig oplysning vedr. svangerskab og moderskab og forklarer bl. a. om betydningen af at lade sig regelmæssigt undersøge under svangerskabets forløb hos sin sædvanlige læge og hos den jordemoder, som evt. skal bistå ved fødslen. Til hver institution er knyttet en el. flere læger, der om fornødent kontrollerer kvindens helbredstilstand under graviditeten og efter fødslen.

M.s betydning for kvinderne ligger ikke blot i den direkte personlige, juridiske og sociale bistand, der kan ydes, men også i, at institutionen er det centrale hjælpested, hvorfra der samarbejdes med andre offentlige institutioner som sociale udvalg, børneværnsudvalg, politi, domstole o. s. v. og med private filantropiske institutioner, med mange læger, jordemødre, sundhedsplejersker, børnehjem og mødrehjem landet over.

Der blev i henh. til mødrehjælpsloven opr. 7 hovedinstitutioner, nemlig i Aalborg, Århus, Esbjerg, Kbh., Næstved, Odense og Sønderborg. Hver institution har et virkeområde på 2 el. flere amter og udsender rejsende rådgivere til regelmæssige konsultationer i amternes større byer normalt på sygehusene. Træffetid bekendtgøres i de lokale aviser. I 1951 er yderligere oprettet en m. på Bornholm med konsultation i Rønne.

Iflg. lovens § 6 skal m.s leder være en kvinde, der har gennemgået et anerkendt kursus for socialhjælpere (socialrådgivere) el. er i besiddelse af en dermed ligestillet uddannelse og som ved praktisk arbejde på det sociale område har vist evner, der gør hende særlig egnet til leder af en m.

De af institutionens øvrige personale, der ikke udelukkende beskæftiger sig med kontorarbejde, skal have gennemgået et anerkendt kursus for socialhjælpere (socialrådgivere) el. være i besiddelse af en dermed ligestillet uddannelse.

Til m. skal endv. være knyttet en i gynækologi og obstetrik kyndig læge. Udviklingen har dog ført med sig, at der også er ansat psykiatere v. flere af institutionerne. Personalet ved m. har tavshedspligt svarende til den læger og jordemødre påhvilende.

Udgifterne ved m.s administration og de fleste af opgaverne afholdes med halvdelen af staten og halvdelen af kommunen. M. søgtes i 1950—51 af 25.583 kvinder, i 1949—50 af ialt 22.099 kvinder, hvoraf 11.847 resp. 12.304 har henvendt sig til den københavnske institution og 13.736 resp. 9795 til provinsinstitutionerne. Som nedenstående kurver viser, har der været en meget betydelig stigning i ansøgertallet siden oprettelsen i 1939, hvor det samlede ansøgertal var 3342.

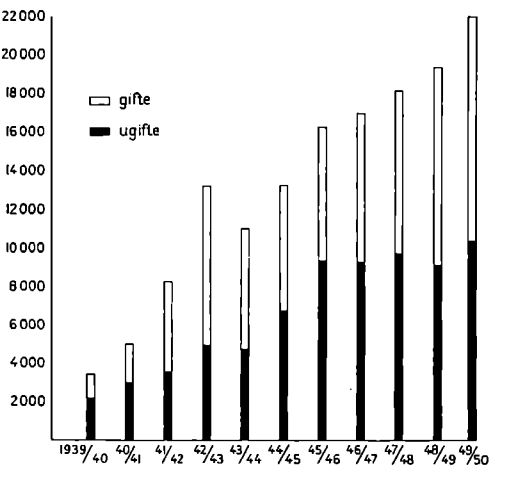

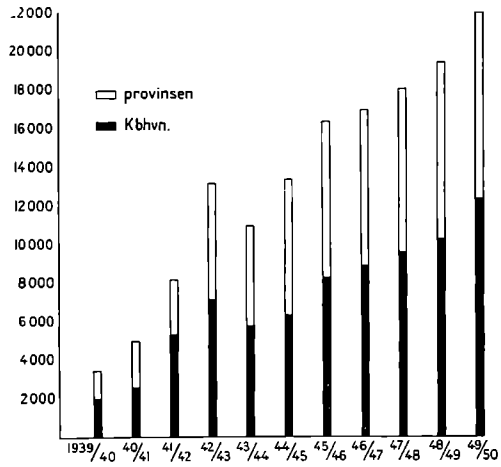

En række opgaver således hjælp til anskaffelse af børneudstyr og rekreationsophold efter fødslen er helt el. delvis afhængig af, at der stilles private midler til m.s rådighed.

Til rekreation for svagelige mødre med børn skal m. således fremskaffe alle midler ad privat vej. Til børneudstyr afholder det offentlige iflg. lovens § 11 halvdelen af udgifterne. Privat interesse og støtte er af ikke ringe betydning for m.s arbejde. Man har derfor i en række byer fået lokale kræfter interesseret og dannet støtteforeninger, der har til opgave at være m. til hjælp med oplysninger af lokal karakter og at iværksætte indsamlinger til løsning af de ovennævnte opgaver.

Af betydning er det at bemærke, at mødrehjælpsloven er en »forsøgslov«. Dette fremgår bl. a. af lovens § 11, hvorefter Mødrehjælpens fællesråd (s. d.), der er det samlede organ for alle institutionerne, overfor socialmin. skal fremsætte forslag om sådanne foranstaltninger, som udviklingen gør påkrævet.

V. S.

Mødre og Børn, Foreningen til Støtte for (afløst af mødrehjælpen). Under indtryk af de vanskelige forhold navnlig enligtstillede mødre levede under, dannedes allerede i 1905 en forening med det formål at hjælpe disse kvinder og deres børn, navnlig hvor offentlig hjælp ikke kunne erholdes. Foreningens arbejde voksede stærkt, og i 1939 overtoges arbejdet af de ved det offentliges foranstaltning i henh. til loven af 15. marts opr. mødrehjælpsinstitutioner (s. d.).

Foreningen virker herefter som en støtteforening for den københavnske mødrehjælpsinstitution, idet den dels stiller midler til rådighed på de områder, hvor mødrehjælpen er afhængig af private midler, dels gør det muligt for mødrehjælpsinstitutionen at forsøge at hjælpe på områder, der hidtil ikke har været taget op. Således var støtteforeningen den første, der gav midler til støtte for kvinder, der p. g. a. økonomiske forhold ikke mente at kunne gennemføre deres svangerskab, til rekreation for svagelige mødre med børn m. v.

V. S.

Møller, Christen Christensen (1810—90), filantrop, forstander. M. var søn af en fæstehusmand og møllebygger i Storvorde ved Aalborg, besøgte Snedsted seminarium 1829—31 og blev efter at have taget lærereksamen knyttet til Anders Stephansens pigeskole i Aalborg. Da Stephansen blev forstander for det nyoprettede børnehjem i Fuirendal (senere Holsteins Minde), overtog M. skolen i Aalborg, men blev allerede 1836 kaldet til at lede Flakkebjerg institut (opdragelsesanstalt) for forsømte og vanskelige børn, og her fik han sin livsgerning, der vedvarede til hans død. Livet på Flakkebjerg blev i de første år levet under meget trange kår og med ringe medhjælp. M. lagde i sin opdragelse stor vægt på det praktiske arbejde i landbrug og have, og skoleundervisning fandt kun sted om vinteren. Disciplinen var streng, men M.s ønske var at gøre Flakkebjerg til en god kostskole; han havde stor interesse for sine elever og gav dem forholdsvis megen frihed. Hertil bidrog også, at det efterhånden blev almindeligt at sende drengene ud til landmænd i omegnen i sommerhalvåret. På mange måder var M. en banebryder i arbejdet med opdragelse af større drenge, men han var også genstand for adskillige angreb, som han imødegik i årsberetninger og småskrifter. 1848 skrev han en afhandling om forladte børns opdragelse, der blev prisbelønnet. I 1867 oprettedes en filial af Flakkebjerg på Landerupgård ml. Fredericia og Kolding, hvis ledelse blev overdraget M.s søn, men M. selv blev ved at stå som forstander også for Landerupgård og udvalgte de elever, der efter en tids ophold på Flakkebjerg skulle overføres til Landerupgård. M. el. som han i sine senere år kaldtes »Gamle M.« var vel anset og blev i 1848 medlem af den grundlovgivende rigsdag.

Litteratur: B. Hey: C. C. M. 1891, Danske Opdragelseshjem 1926, s. 42—49.

O. Skj.

Mønsterbarn. Den største risiko ved opdragelse til m. er, at man lægger hovedvægten på det konventionelle i stedet for at tage hensyn til barnets naturlige muligheder og behov. Ikke sjældent afskærer forældre deres barn fra det frie samkvem med andre børn, idet de heri ser en fare for, at det skal gå ud over velopdragenheden. De store krav til barnets ydre adfærd kan give det et præg af uærlighed, der kan nærme sig det sleske og krybende, og den stadige indgriben fra opdragerens side kan føre til, at barnet senere får meget vanskeligt ved selvstændig stillingtagen. S. Enebarn.

Ths. S.

Mørkerædsel, en hos mange børn forekommende angst for mørke, der kan være mere el. mindre udpræget og ofte er til virkelig gene. Man har diskuteret, om den har et instinktivt grundlag, el. om den er et produkt af ren tillæring, f. eks. af spøgelseshistorier i forbindelse med suggestion fra de voksnes side. Det sidste er det sandsynligste, selv om det er naturligt, at vor sikkerhed er mindre i mørke, hvor vi er afskåret fra at bruge en vigtig sans. K. G-S.

M. Mørks skole og hjem, s. Kostskoler.

N

Nachtegall, Franz (1777—1847), »den danske gymnastiks fader«. Måtte i en ung alder afbryde sine teologiske studier for at ernære sig ved undervisning. Blev grebet af Guts-Muths ideer (s. d.) og stiftede 1798 et gymnastisk selskab. Virkede en tid som lærer ved Christianis institut og opr. selv et meget søgt gymnastikinstitut. Under kongelig bevågenhed (Frederik VI) udnævntes han til prof. og forelæste over gymnastikkens historie og metodik. Leder af militært gymnastisk institut (1804) og i tilknytning dertil et civilt institut (1808). Medens det første udelukkende tjente hærens formål, søgte N. ved det andet at virke for fagets indførelse og udbredelse i skolerne gennem uddannelsen af seminarister. Ved sit arbejde som gymnastikdirektør og leder af normalskolen for gymnastik (1828) opnåede han at få gymnastikken anerkendt som et fast led i undervisningsplanen for alle skoleformer, pigegymnastikken dog først fra 1839 (Normalskolen for Kvindegymnastik). N. var en fremragende pædagog og organisator, som trods tidens vanskelige forhold nåede store resultater. Særlig anerkendelse fortjener hans forsøg på at frigøre skolegymnastikken for det militære islæt. Dette gav anledning til brydninger, da den Lingske gymnastik (s. d. og Pigegymnastik) senere vakte interesse. Hans grundlæggende skrift er Lærebog i Gymnastik for Folkeskolen (1828). Sv. P.

Naiv realisme, den opfattelse, at tingene er, som vi opfatter dem, og at de i sig selv har de egenskaber, vi iagttager hos dem. Den overser, at vor genstandsopfattelse i høj grad er et forarbejdningsresultat. K. G-S.

Narcisme, selvbeundring, selvforelskelse, i psykoanalysen betegnelse for en udvikling af den erotiske drift, libido, så den forbliver rettet mod en selv. Opkaldt efter den græske yngling Narcissos, der efter sagnet forelskede sig i sit eget spejlbillede. Formen *narcissisme,* der også bruges, er sprogligt set rigtigere. K. G-S.

Narkoanalyse, terapeutisk metode, der anvender narkose, navnlig ved indsprøjtning af Pentothal, i forbindelse med visse psykoanalytiske principper. De allierede har under Den 2. Verdenskrig med synligt held anvendt n. ved kortvarige behandlinger af typiske krigsneuroser. S. også Hypnose og Psykoterapi. A. H.

Narkomani, tilstand af tilvænning til et stof, der fremkalder eufori (lystfølelse), og på en sådan måde, at der opstår lidenskabelig hunger efter stoffet og i reglen et intenst ubehag, når stoffet ikke mere tilføres, s.k. abstinenssymptomer. Det drejer sig særlig om morfin og beslægtede stoffer (f. eks. dolantin), heroin, kokain, visse sovemidler, mecodrin o. s. v. Da sådanne stoffer ikke behøver at have narkotisk virkning for at fremkalde eufori, men tværtimod kan være stimulanser (f. eks. mecodrin), har man i nyere tid også anvendt betegnelsen eufomani (egtl. euforomani). J. E.

Nativisme (lat. *nativus,* medfødt), betegner enhver lære, der hævder, at en egenskab ved et organisk væsen el. funktion af et organ er medfødt el. kun fremkommer som følge af en indre selvstændig udvikling. I modsætning til n. står empirismen, for så vidt den hævder, at egenskaben el. funktionen væsentlig er betinget af ydre forholds indvirkning.

Natorp, Paul (1854—1924), tysk filosof og pædagog. N. er grundlæggeren af socialpædagogikken, idet han i sine skrifter og forelæsninger (prof. i Marburg) har søgt at fremme pædagogikkens udvikling i retning af en stærkt betonet samfunds- og medborgeropdragelse. Han underbyggede sine ideer gennem omfattende studier af pædagogikkens historie og lod dem præge sin vurdering af opdragelsens store navne, hvoraf han har behandlet de fleste i en række afhandlinger. Han beskæftigede sig også med psykologi, men fremtræder iøvrigt først og fremmest som teoretiker. Værker, se litt. til Socialpædagogik; desuden bl. a. Pestalozzi 1909, 6. udg. 1925. Die Philosophie, ihr Problem und ihre Probleme, 1911. Sv. P.

Natteblindhed (mørkeblindhed, hemeralopi). Når belysningen nedsættes, bliver synsstyrken ringere. Øjets tilpasning til ændrede belysninger (adaptationen) er ganske

vist betydelig, så store belysningsvariationer derved kan kompenseres, men har dog sine grænser. Hos nogle mennesker er adaptationsevnen nedsat, så synsstyrken i dårlig belysning bliver påfaldende slet i forhold til synsevnen i god belysning. Man taler da om n. De stærkeste tilfælde af n. træffes ved visse sygdomme i nethinden og synsnerven. N. kan også træffes ved sygdomme i øjelinsen, hornhinden og pupillen. Andre former af n. er familiære. Sådanne familier kender lidelsen så godt, at der ikke altid søges læge derfor. En betydningsfuld form af n. er den, der optræder når behovet af A-vitamin ikke er dækket i kosten (mangelsygdom). N. kan i sådanne tilfælde nå betydelige grader, men almindeligvis drejer det sig dog om ganske lette synsforstyrrelser afsløret ved lægeundersøgelser, netop foretagne for at prøve om kosten er tilstrækkelig.

N. er en generende tilstand, der ofte mistydes af den natteblindes omgivelser, som ikke forstår, at en person, der i sommerferien ubesværet cykler rundt, i vinterens mange grå arbejdsdage alligevel kan være invalideret. H. E-s.

Naturalisation, tildeling af statsborgerret (s. d.) til en udlænding ved en særlig akt fra statens side. I Danmark sker n. i henh. t. grundlovens § 50 ved særlig lov, i hvilken de naturaliserede personer anføres med navn, stilling, bopæl og fødested. I visse tilfælde er n. betinget af, at det indenfor en i den pågældende lov fastsat frist for indenrigsmin. godtgøres, at den naturaliserede person er løst fra sin hidtidige statsborgerret. Har den naturaliserede person ugifte børn under 18 år, der bor her i riget, omfatter n. også disse børn efter flg. regler, medmindre andet i det enkelte tilfælde er fastsat: Ægtebarn følger faderen, medmindre det efter forældrenes skilsmisse el. separation er undergivet moderens forældremyndighed; i sidstn. tilfælde følger det moderen. Ægtebarn følger endv. moderen, hvis hun er enke. Barn udenfor ægteskab følger moderen, medmindre forældremyndigheden er tillagt faderen, og denne ikke er dansk.

Særligt bemærkes, at hustruen efter lov af 27. maj 1950 ikke længere omfattes af mandens n.

En udlænding har ingen ret til at kræve n. Det beror alene på lovgivningsmagtens skøn, om en n. bør ske i det enkelte tilfælde. Iflg. cir. nr. 51 af 24. marts 1952 er det en forudsætning for n., at andrageren er indlevet i det danske samfund og dansk kultur, og at han behersker det danske sprog. Cir. nævner endv. en række minimumsbetingelser, hvoraf især fremhæves: Ansøgeren skal i almindelighed være fyldt 18 år og have boet i Danm. uafbrudt i 10 år (nordmænd og svenskere 7 år). Bødestraf og hæftestraf udelukker en ansøger fra n. i et tidsrum, der fastsættes under hensyntagen til forholdene i den konkrete sag, men således at fristen for hæftes vedk. som regel udgør mindst 5 år fra løsladelsen el. — hvis straffen er betinget — fra afsigelsen af den endelige dom; fængselsstraf under 1 år og ungdomsfængsel udelukker normalt i 10 år, medens højere fængselsstraf samt dom til hensættelse i arbejdshus el. sikkerhedsforvaring som regel vil udelukke fra n. i et tidsrum af 15 år fra løsladelsen el. den betingede doms afsigelse. Også visse groft umoralske forhold vil, selv om de ikke er strafbare, kunne have tilfølge, at n. først kan opnås efter en passende tids forløb. Ansøgeren vil i almindelighed ikke blive naturaliseret, såfremt vedk. har fået offentlig hjælp i de sidste 10 år. Er hjælpen ikke ydet som fattighjælp el. kommunehjælp, der har karakter af direkte offentlig forsorg (lov om off. forsorg par. 307, stk. 1 og 2), el. er den fuldstændig tilbagebetalt, vil fristen dog normalt blive nedsat til 5 år. Særhjælp vil normalt ikke være til hinder for n.

Udenlandske kvinder, der er gift med danske mænd vil i alm. kunne forvente n., efter at de i $1^1/_2$ år her i landet har samlevet med deres danske mand. Har de været dansk gifte allerede inden indvandringen hertil, kan opholdskravet yderligere lempes el. helt frafaldes. For sådanne ansøgere vil der sædvanligvis ikke blive stillet betingelser vedrørende vandel, forsørgelsesevne el. sprog.

Personer, der er født danske, men senere har mistet dansk statsborgerret, vil som regel kunne generhverve denne, når de har opholdt sig 1 år her i landet. Kravene til vandel og forsørgerevne vil for sådanne personers vedk. kunne lempes efter forholdene i det enkelte tilfælde.

Ansøgning indgives gennem politimesteren (i Kbh. magistraten), hos hvem også ansøgningsblanketter fås.

En dansk statsborgers n. i udlandet medfører, at han mister sin danske statsborgerret (indfødsret), såfremt n. sker efter ansøgning el. udtrykkeligt samtykke. Om spørgsmålet, hvorvidt børn mister dansk statsborgerret ved forældrenes n. (se Statsborgerret).

Litteratur: s. Statsborgerret. K. L. og K. A. B. B.

Naturalisme, filosofisk opfattelse, efter hvilken der kun gives een virkelighed, naturen, hvori alle ting må forklares ud fra årsager og forhold i den selv; nogen transcendent, d. v. s. ud over naturen liggende virkelighed gives ikke. N. er ofte, men ikke nødvendigvis materialistisk farvet, men under alle omstændigheder anser den alle menneskelige handlinger, al tænkning og alt åndsliv for at stå under lign. ubrydelige naturlove som alt andet, der sker i verden. Repræsentant for n. er bl. a. Spinoza. Den *etiske* n. ser målet for menneskenes livsførelse i et liv i overensstemmelse med naturen og vil forklare de moralske vurderinger ud fra de naturlige drifter. Den *æstetiske* n. kræver af kunstneren en uforfalsket, naturtro og

ikke idealiseret gengivelse af virkeligheden. Den *pædagogiske n.* kræver, at opdragelsen skal være i overensstemmelse med naturen, d. v. s. den må se som sit mål at understøtte de naturlige udviklingstendenser. Hvilke disse er, kan kun erfares ved, at man iagttager, hvordan barnet udvikler sig, når man afstår fra indgreb i dets udvikling. Rousseaus krav om at vende tilbage til naturen og at fortrøste sig helt til dens vejledning fører derfor også til den negative opdragelses princip, som ser målet i ikke at opdrage, men at lade de naturlige anlæg udfolde sig frit. At praktisere en ren pædagogisk n. lader sig vanskeligt gøre, hvis man tillige anser det for opdragelsens opgave at tilpasse barnet til kulturlivet, som det er. De naturalistiske pædagoger har derfor også optrådt som kulturkritikere med den udtalte tendens at gøre kulturen mere naturlig. Som repræsentanter kan nævnes Rousseau, Herbert Spencer, Ellen Key og John Dewey, desuden tilhængere og forkæmpere for den frie skole samt de fleste psykoanalytiske pædagoger. Det mere moderate krav, at opdragelsen skal være i overensstemmelse med naturen, spec. barnets natur, ser man også forfægtet med kraft af pædagoger, der ikke hylder en ren naturalistisk menneskeopfattelse, f. eks. Comenius og Pestalozzi. K. G-S.

Naturfagsgruppen omfatter efter den almindelige sprogbrug gymnasiefagene naturhistorie og geografi på den matematisk-naturvidenskabelige linie og naturhistorie og »geografi med naturlære« på de sproglige linier, men ikke naturlære på den matematisk-naturvidenskabelige linie. Litteraturhistorikeren J. Paludan (1843—1926) bruger i »Det højere Skolevæsen«, 1885, ordet naturfag som sammenfattende betegnelse for naturhistorie, geografi med astronomi og naturhistorie på de to sproglige linier. Andre steder bruges betegnelserne naturhistorie og geografi. J. R.

Naturhistorie. *Grundskolen og FM.-klasserne.* Efter lov om folkeskolen af 18. maj 1937 skal der i alle folkeskoler, både i by og på land, undervises i n., medens faget efter skoleloven af 29. marts 1904 var valgfrit. I den min. bek. af 24. maj 1941 angives målet for undervisningen således: »Kundskab til hovedtyperne af danske dyr og planter og de forhold, hvorunder de lever, samt til de mest fremtrædende fremmede dyre- og plantetyper«.

»I sundhedslære bør der være givet oplysninger om den personlige hygiejne, herunder virkningen af misbrug af nydelsesmidler (alkohol). Som indledning til sundhedslæren må det menneskelige legeme være gennemgået«.

Dette meget kortfattede krav er i de fleste undervisningsplaner udvidet, og formålet med undervisningen nøjere fastsat. I undervisningsplan for Kbh.s kommunale skolevæsen af 15. marts 1945 fremsættes eksempelvis flg. almindelige bemærkninger: »Formålet for undervisningen i n. er at give børnene kendskab til dyrs og planters udseende, bygning og livsforhold samt i forbindelse hermed at vække deres sans for og kærlighed til den levende natur, så de lærer at frede både dyr og planter. Naturfredning og dyrebeskyttelse omtales«. »Undervisningen bør i størst mulig udstrækning foregå gennem iagttagelse og undersøgelse, hvorved der lægges vægt på, at børnene efterhånden vænnes til selv at iagttage og beskrive samt drage slutninger fra det iagttagne. Børnene skal herved opnå ikke alene kendskab til dyrs og planters ydre bygning, men også nogen forståelse af de forskellige organers betydning og af tilpasningen til omgivelserne. I øvrigt står det læreren frit for at give en del af stoffet en fyldigere behandling, idet det øvrige pensum da tages mere kortfattet«.

Der er næppe noget undervisningsfag, som børnene møder med større forhåndsinteresse for end læren om dyr og planter, navnlig dyr, der altid vil forekomme dem mere levende end planter. Undersøger man, hvilke sider af naturlivet der i særlig grad har børnenes interesse, viser det sig, at det først og fremmest er livsytringerne, altså den levende natur, der interesserer dem; først i anden række kommer bygningstrækkene. Det er derfor gennem iagttagelse af livsytringerne, at skolen må grundlægge sin undervisning. Men her rejser sig straks den hindring, at det ikke er nær så let i en skolestue at iagttage dyrs og planters liv som deres bygningstræk. Disse sidste kan vises på zoologiske præparater, afskårne planter, på vægtavler el. andet billedmateriale. Det bliver da lærerens opgave at overføre iagttagelser fra den levende natur til disse genstande, og dette nås selvfølgelig bedst på de områder, hvor det er muligt at føre små afsnit af den levende natur ind i skolestuen. Derfor vil et akvarium med vanddyr og vandplanter straks samle interessen og blive genstand for ivrig iagttagelse, der så kan uddybes ved undersøgelse af præparater og billeder. På samme måde vil voksende planter i kasser el. urtepotte vække interesse fremfor afskårne planter. Gennem sådanne voksende planter, som børnene måske endda har fulgt, fra de som frø lagdes i jorden, får de en klar forestilling om, at også planter er levende væsener.

Men man må ikke over sådanne stuekulturer glemme den levende natur. Træer, buske og urter i parker og haver, i skolegården el. en nærliggende skov hører naturligt ind under n.s iagttagelsesområde. Markens og grøftekantens rige flora må heller ikke forsømmes, i hvert fald må der stadig henvises til disse områder. De fugle, der lader sig se og høre i skolens nærhed, må også drages ind i undervisningen, og har man opstillet et akvarium i skolestuen, må man endelig ikke und-

lade at anmode børnene om i forårstiden at forsyne det med haletudser, salamandre og vandinsekter fra den nærmeste dam el. sø. I landsbyskolen lader noget sådant sig let gennemføre, i købstadskolen og navnlig i Kbh. volder det betydelig vanskelighed, ofte med det resultat, at undervisningen får et mere livsfjernt og »skolemæssigt« præg. Men de muligheder, der også her findes, lønner det sig at udnytte, bl. a. ved iagttagelsesture i omegnen el. ved lejrskoleophold.

Da det er livsytringerne hos dyr og planter, der i særlig grad interesserer børnene, må skolens samling af naturgenstande opbygges således, at den illustrerer livsforholdene på den mest anskuelige måde. Udstoppede pattedyr og fugle har deres store værdi ved iagttagelse af bygningstrækkene, altså m. h. t. dyrenes morfologi, men mere levende virker de, hvis de opstilles i biologiske grupper, som viser træk af deres liv i naturen. Et godt supplement til undervisningen er dyremærket materiale, som forholdsvis let lader sig indsamle, bl. a. ved elevernes hjælp, muse- el. egerngnavede nødder, spættebehandlede kogler o. lign. Hvor det ikke er muligt at vise dyrene biologisk opstillede, kan man benytte biologiske billeder, vægtavler, lysbilleder, billeder i bøger el. levende billeder, der jo til en vis grad fører selve livsytringerne ind i skolestuen. For dyr fra fremmede lande bliver dette de fleste steder den eneste fremgangsmåde. Gode lysbilledserier på en række områder findes nu, også på filmsbånd, ligesom gode serier af levende billeder kan fås til købs el. til leje.

For planternes vedkommende findes ligeledes gode billedserier og gode botaniske vægtavler. Også afskårne el. opgravede planter har deres naturlige og betydningsfulde plads ved en god n. De fleste skolesamlinger har også et antal kranier og skeletdele til iagttagelse, og deres værdi må ingenlunde underkendes. I børneskolen må der dog advares imod at bruge dem som det egentlige grundlag for undervisningen.

N. er et udpræget iagttagelsesfag, og i alle moderne metodiske hjælpemidler og undervisningsvejledninger er iagttagelsens betydning fremhævet. Det er ikke studiet af lærebogen, der er det bærende, men elevernes iagttagelse af naturgenstande el. gengivelser af disse, der er det tilgrundliggende for den viden om dyr og planter, der er det kundskabsmæssige mål. Boglige hjælpemidler samt lærerens fortælling og forklaring tjener blot til at uddybe og fæstne den erfaring, som iagttagelsen har givet. Fortællinger om dyr kan nok have deres betydning, bl. a. som interessevækkere, men må aldrig blive hovedsagen.

Iagttagelsen af en naturhistorisk genstand el. et naturhistorisk fænomen tager megen tid, hvis iagttagelsen skal give udbytte, og man må sørge for, at børnene får de naturgenstande, der forelægges dem, ordentlig at se. Er det små genstande, f. eks. formalinpræparater, må genstandene cirkulere blandt børnene, hvis man da ikke har så mange eksemplarer af præparatet, at der bliver et til hver el. hveranden elev. Hvis man lader et præparat cirkulere, må man i forvejen nøje indprente børnene, hvad det er, de skal lægge mærke til, og bagefter forvisse sig om, at de virkelig har set det. Denne kontrol kan ske ved spørgsmål el. ved, at eleverne tegner et rids af tingene.

Navnlig ved iagttagelse af planter får talforholdet betydning ved bestemmelse af plantens navn, f. eks. efter en lille skoleflora. Men man må aldrig lade plantebeskrivelsen standse ved det rent floristiske kendetegn (hvor interessant dette end kan være, fordi eleverne herigennem selv er med til at finde plantens navn), men føre iagttagelsen videre, så skikkethed til livsform og kår tages med. Derfor må også de plantedele, der er af mindre betydning for plantebestemmelsen, drages med ind under iagttagelsen.

Med de indskrænkninger, der er nævnt foran, er det muligt i mange tilfælde at slutte fra et organs bygning til dets brug, og sådanne slutninger af morfologisk art kan være meget nyttige øvelser, men må stedse praktiseres med varsomhed og kontrolleres ved iagttagelse af livsytringerne. Hvor det er muligt, vil det derfor være bedre at gå den modsatte vej: at iagttage livsytringerne og herudfra finde det hensigtsmæssige i organets bygning. Konstatering af en sådan skikkethed kan blive store oplevelser for børnene; for dem går stedse liv foran form.

Fra botanikkens område findes nærliggende eksempler på lign. tilpasning til livsforholdene, således bl. a. i græsstråets bygning. Viser man en klasse, hvorledes det er muligt for strået at rejse sig op, hvis det er slået ned af regnen, simpelt hen ved at knæet vokser mest på undersiden, er der også her skabt en forbindelse ml. liv og form. Ved iagttagelse af vorterodens rodknolde om efteråret, det meget tidlige forår og senere, når plantens overjordiske dele er kommet frem, skabes den samme forbindelse ml. liv og form. Det er jo en misforståelse, at botanikundervisningen kun kan drives i sommertiden. Emnet planternes overvintringsformer og vækststart er et udmærket eksempel på tilpasning ml. kår og organ.

Ang. rækkefølge, hvori man bør tage de enkelte plante- og dyretyper, vil det være naturligt at begynde med behandling af dyr og planter, der på forhånd er barnet bekendt. Ved botanikundervisningen bliver det nødvendigt at indøve brugen af visse botaniske benævnelser og definitioner, men her gælder det om at begrænse brugen af kunstord, så iagttagelsesglæden ikke drukner i mængden af svære ord, der skal kunnes.

Den almindeligste rækkefølge, hvori dyre-

ne behandles, er ellers den systematiske, begyndende med hvirveldyrenes forskellige grupper for siden at gå over til hvirvelløse dyr. I modsætning hertil mener en mere moderne retning af naturhistorikere, at en naturligere måde at tage stoffet på er at behandle dyr og planter inden for et bestemt landskabsområde, hvor børnene så kan gøre deres iagttagelser. Den simpleste systematiske inddeling kan så efterhånden fremgå af iagttagelser fra disse områder. De mest fremtrædende talsmænd for en sådan behandlingsmåde var *Asger Ditlevsen* og *Sofus Franck*. Men stadig flere indser det hensigtsmæssige i en sådan inddeling og behandling, og der findes nu lære- og læsebøger, der følger den ordning af stoffet. Hvis man i sin undervisning først og fremmest vil lægge livsytringerne og iagttagelser i naturen til grund, vil en sådan behandlingsmåde være den naturligste.

Den foran nævnte undervisningsplan for Kbh.s kommuneskoler går en mellemvej ved herom at skrive: »Den systematiske inddeling af dyrene bygges i store træk op, efterhånden som stoffet behandles; dog kan man inden for den begrænsning, som er givet i klassens årspensum, tage typerne i biologiske grupper, f. eks. havens, skovens, markens dyr o. s. v. og følge denne ordning under gennemgangen. Ligeledes kan man i botanik, når der er lejlighed dertil, gøre rede for de forskellige danske plantesamfund.« Den frederiksbergske undervisningsplan forlanger derimod behandlingen af dyr og planter samlet under landskabsområdernes grupper.

Medens man på de yngre undervisningstrin i simplest mulig form må nøjes med at vise børnene frøets spiring og vækst, blomsternes og bladenes udfoldelse, er det naturligt på et ældre trin gennem lette plantefysiologiske forsøg at vise betingelserne for spiring og vækst, planternes ånding og kultveilteoptagelse, lysets virkning på de grønne plantedele og i det hele taget foretage lette fysiologiske forsøg i klasseværelset. Herved åbnes elevernes øjne for livsprocesserne. De mest almindelige træk af planternes anatomi bør også tages med, så cellebygning og typiske vævformer behandles i store træk. Det vil også være naturligt at meddele lidt om arvelighed og plante- og dyreforædling, forhold, der hyppigt omtales og er af den største praktiske betydning. Undervisning på disse områder må i væsentlig grad bygge på boglige hjælpemidler samt lærerens fremstilling. Dog kan forsøg med stiklinger og podning foretages i skolestuen el. skolehave.

Under n. hører også en gennemgang af det menneskelige legeme og knyttet hertil en gennemgang af visse træk af sundhedslæren, således som den min. bek. forlanger det. En sådan gennemgang må støtte sig til gode vægtavler, skeletdele og evt. præparater af de indre organer (der dog godt kan være af pattedyr). Her kan man dog også foretage lette forsøg, f. eks. over den indåndede og den udåndede lufts forskellige indhold, blodets forandring ved iltning, hjertets og pulsens slag ved hvile og under legemlig anstrengelse, pupillens udvidelse og sammentrækning m. m. Om man også til denne undervisning skal knytte en gennemgang af formeringsorganerne og formeringens problemer, i det hele en vis seksualbelæring, står der stadig strid. Nogle undervisningsplaner forlanger det, andre ikke.

Den kbh.ske plan af 15. marts 1945 påbyder en sådan seksualbelæring, der skal gives af barnets lærer (klasselæreren el. en anden af klassens lærere) inden udgangen af det 7. skoleår. Hvis en sådan undervisning ikke gives, arrangeres klassevis to foredrag af en læge, eventuelt skolelægen. Under denne belæring holdes drenge og piger adskilt. Den praksis har udviklet sig, at det sædvanligvis er barnets lærer, der giver denne undervisning.

Litteratur: Vilh. Balslev: Hjælpebog for begyndende Naturhistorielærere, 3. udg., 1918. Asger Ditlevsen: Naturhistorie. Naturiagttagelse. Et bidrag til belysning af læreruddannelsen ved seminarierne, 1919. Samme: Naturhistorieundervisningen og Folkets Evne til at iagttage den levende Natur, Zoologiundervisningen. Særtryk af Vor Ungdom, 1918. Sofus Franck: Plentelivet belyst ved Skoleforsøg. Anvisninger til Folkeskolens Lærere, 2. udg., 1929. Hertil elevens hefte 1927. Friederich Junge: Bydammen såsom natursamhälle, jämte en avhandling om den naturhistoriska undervisningens mål och metod, 1901. Oversat fra tysk. Jørgen J. Jørgensen: Naturhistorieundervisningens Nyorientering, 1937. I. Lieberkind: Skoleakvarier. Faglig Læsning nr. 24, 1930. Ernst Müller og Poul Müller: Elevopgaver til Naturhistorieundervisningen i de ældste Klasser i Folkeskolen. Lærerens hefte, 1927. Hertil Elevens hefte. Karl Nordlund, Anna Sørensen och S. Wikberg: Hembygdskunskab. Geografi, Naturkunninghet, Metodiska uppsatser (Arbetsmåten i folkskolan II), 1924. Alb. Stockmarr: Praktik ved Undervisningen i Naturhistorie og Geografi for Seminarier og unge Lærere, 1917.

H. Bahne Jensen (red.): Den unge Lærer. Kortfattet Håndbog i ny Skolepraksis, 1930. P. Engelbret-Pedersen og Johs. Rolver (red.): Praktik. Håndbog for unge Lærere, 1946. H. Jepsen og L. Mortensen (red.): Undervisningsmetodik, 1912. Oluf Nedergaard og H. A. Svane (red.): Praktisk Skolegerning, 1933. Ud i Naturen. Ekskursions- og Lejrskolebog. Red. af Erik Danielsen, R. I. Mathiesen, Poul Müller og Margrethe Petersen, 1935.

A. Abrahamsen: Tegninger til Botaniktimen, 1929. Knud Chrestensen og Sv. Müller-Geil: Botaniske Kridttegninger med Tekst, 1938. Einer Gjessing: Fagillustrering. Vejledning for tegnere uden særlige anlæg. Til brug for seminarier og barneskolen, hæfte III, Zoologi, 1916. Axel Nielsen: Naturhistorisk Tegne- og Arbejdsbog I—III, 1935—37. Desuden talrige artikler i Vor Ungdom og andre tidsskrifter og skoleblade.

J. J. J.

EM. og realklassen. N. har allerede længe inden den blev optaget som fag i EM.- og realklassen ved lov af 24. apr. 1903 været undervisningsfag, navnlig ved de lærde skoler og ligeså ved præliminærskolen. Dens betydning for EM.-skolens vedkommende ligger ikke så meget i den tilegnede kundskabsmængde som i måden, hvorpå den tilegnes og hvilken forståelse den giver af den natur, der omgiver os. Det er derfor af største betydning, at så meget af den levende natur som

muligt drages ind i den daglige undervisning. Dette princip har ikke altid været det bestemmende. Ofte var undervisningen i den første tid præget af systematikken og den hermed forbundne nøje beskrivelse, der i og for sig ikke skal undervurderes, men som ofte førte til stivhed i undervisningen og en fjernelse fra det liv, der bør være over dette fag.

Udviklingen er gået mere og mere i biologisk retning, idet man er klar over, at det, der fængsler eleverne på mellemskolens klassetrin, er beretningen om dyrs og planters liv. Så først i de ældste klasser bliver der tale om systematik i hovedtræk, baseret på det tidligere lærte stof.

Den daglige gennemgang af en dyretype (plantetype) kan f. eks. have flg. disposition: 1) dyrets navn og levested, 2) dets føde, 3) unger og rede og 4) betydning (for os mennesker el. i naturen). Under disse hovedpunkter kan så behandles afsnit som beskyttelsesfarve, beklædning, dyrets hele bygning, sanser, tænder, lemmer, ungernes føde, redens bygning o. s. v., alt taget på det sted, hvor man kan påvise samhørigheden ml. livsforholdene og organernes bygning.

Ved eksamination i stoffet gås hurtigere frem, og man behøver ikke at være bundet af gennemgangens disposition, men kan vælge en anden, hvilket ofte giver afveksling og lejlighed til at se forholdene fra en anden side.

N.s timetal er 2 om ugen i såvel EM.-skole som realkl., og eksamen er udelukkende mundtlig.

Det er undervisningens formål at udvikle elevernes evne til iagttagelse af planter og dyr samt at give dem en vis kundskab om de almindeligst forekommende af disse. Herved søger man at vække elevernes interesse for og kærlighed til den levende natur.

Som grundlag for undervisningen lægges iagttagelse og beskrivelse af de pågældende typer af planter og dyr. Foruden denne behandling af selve dyret el. planten knyttes hertil også oplysninger om deres liv el. iagttagelse heraf, hvor det er muligt. Man bør lægge vægt på, at eleverne opfatter sammenhængen ml. de levende væseners bygning, levested og levevis. Hvor dyr og planter har betydning for mennesket, bør denne omtales.

Foruden de typer, der er gjort til genstand for særlig behandling, medtages også andre, som det må anses for rimeligt, at eleverne kender. Efter således at have gennemgået forskellige typer og foretaget sammenligning ml. dem, kan kendskab til hovedtrækkene i den systematiske inddeling opbygges.

M. h. t. valg af typer overlades det til skolerne selv at vælge disse i overensstemmelse med skolens arbejdsplan. Hovedtrækkene af læren om det menneskelige legeme og dets forskellige organers virksomhed medtages som et særligt afsnit. De væsentligste træk af sundhedslæren medtages også. Af org. kemi

læres så meget, som er nødvendigt for forståelsen af de vigtigste fysiologiske processer. Hertil knyttes simple forsøg.

Sammenligning ml. forskellige udvalgte typer er et udmærket middel til at opøve både iagttagelser og slutninger, idet læreren stadig er på post overfor løse argumenter og fortolkninger. Når eleverne efterhånden får en større færdighed i at behandle sådanne opgaver, kan man komme mere og mere ind på den fornødne terminologi, idet eleverne lærer at se det praktiske heri. For botanikkens vedkommende vil det allerede i 1. mellemskolekl. være praktisk i tilknytning til simplere byggede plantetyper at medtage det væsentligste af formlæren, for i de flg. klasser at fæstne den gennem plantebestemmelser.

Da eleverne i 1. EM.-kl. ofte møder med få el. temmelig forskellige forudsætninger, vil det være formålstjenligt at begynde med metodisk ordnede iagttagelsesøvelser. Hertil vælger man egnede former af planter og dyr under hensyn til, hvad der oftest falder på elevens vej.

Foruden til plantetyper, der bør omfatte typer af de vigtigste grupper indenfor såvel frøplanter som sporeplanter, bør botanikundervisningen også give et elementært kendskab til planternes bygning, ernæring, åndedræt og formering samt en kortfattet gennemgang af de vigtigste plantesamfund. Plantebestemmelse bør i de tre sidste mellemskolekl. foretages med benyttelse af levende materiale, således at eleverne bliver nogenlunde fortrolige med brugen af en lille flora.

For zoologiens vedkommende bør der ligeledes vælges typer fra så mange forskellige større afdl. af dyreriget, at eleverne får det nødvendigste grundlag for forståelsen af hovedtrækkene i den systematiske ordning.

Foruden de plante- og dyretyper, der behandles udførligt bør visse karakteristiske plante- og dyreformer, særlig sådanne som har betydning for geografiundervisningen, omtales.

Læren om menneskelegemet bør kun omfatte det mest elementære, og om sundhedslæren bemærkes, at denne ikke skal være et selvstændigt afsnit.

Den organiske kemi bør have en sådan plads i undervisningen, at eleverne gennem simple forsøg får kendskab til de allervigtigste organiske stoffer og til enkelte vigtige stofomsætninger, som omtales under behandlingen af planternes, dyrenes og menneskets fysiologi. Der bør tillige gives en kort oversigt over stoffernes kredsløb i naturen.

Stoffets fordeling kan foretages af skolerne, dog bør gennemgangen af det menneskelige legeme og af planternes ernæring og stofskifte tages så sent i mellemskolen som muligt, når eleverne gennem undervisningen i uorganisk kemi har fået de fysiske og kemiske forudsætninger, som kan bidrage til forståelse deraf.

Skolens samlinger bør ikke blot indeholde det nødvendige til behandling af typen, men også andre, især almindeligere former, der kan tjene til at udvide elevernes kendskab til Danmarks dyreverden i det hele. Iagttagelser i naturen bør foretages i den udstrækning, som det er gennemførligt, og desuden skal undervisningen støttes ved iagttagelse af dyremærket materiale og af billeder, der kan give oplysninger om dyrenes liv, ligesom man bør have opmærksomheden henvendt på også at få præparater, der viser dyrets el. dyrenes levevis (biologiske præparater).

Den betydelige vanskelighed for undervisningen, som de store klasser medfører, gør det ønskeligt, at samlingen indeholder et passende antal præparater, særlig af de mindre. f. eks. rottekranier, leddyr og orme samt plantedele, frugtformer, blomsterstande o. lign. Det vil gavne n. i højeste grad, om skolen har et faglokale hertil helst med epidiaskop. Der bør i faglokalet også findes et mindre håndbibliotek til lærerens og elevernes brug.

Til slut skal bemærkes, at med den indskrænkning, der har fundet sted og sikkert vil fremmes endnu mere m. h. t. eksamens omfang bliver det i endnu højere grad muligt at behandle nogle typer mere indgående og efter andre og mere fri arbejdsformer end tidligere. Disse vil i høj grad være afhængige af den enkelte lærers indstilling og skolens naturhistoriesamling. Denne må, hvis de nyere former skal give fuldt udbytte, være anskaffet eller suppleret med disse for øje.

Der prøves ved eksamen i årets pensum, som passende kan være læren om mennesket samt et rimeligt antal plante- og dyreformer. I almindelighed opgiver skolerne: Mennesket, orme, bløddyr, koraldyr, pighude, polypdyr og eencellede dyr. Det zoologiske stof uden for »mennesket« kan erstattes af et andet af lign. omfang. I botanik opgives almindeligst sporeplanter, nøgenfrøede og danske plantesamfund.

Eksaminationen bør i så høj grad som muligt være knyttet til undersøgelse af levende planter, præparater og andet anskuelsesmateriale evt. billeder.

Realklassen. Formålet er som i EM., men da eleverne er mere modne kan man gå et skridt videre i fordringerne, idet der i denne klasse lægges vægt på at samle visse afsnit af det tidligere lærte stof, uddybe det og behandle det under bestemte synspunkter. Stoffet kommer herved til at ligge i et højere plan end i mellemskolen, hvilket også er udtrykt i eksamensfordringerne, der kræver forståelse og selvstændighed i fremstillingen af eleverne.

Som stof til realeksamen kan anføres: 1) en morfologisk, biologisk behandling af et el. flere større afsnit af zoologien og botanikken, således at også den systematiske ordning begrundes, el. 2) et el. flere danske landskabsområder med deres typiske plante- og dyreliv, 3) biologi.

Litteratur: V. Bergsøe: Fra Mark og Skov, 1915—16. A. Bjerre: Zoologi for Seminarier (heri et tillæg med mange forsøg), 1941. J. E. V. Brehm: Dyrenes Liv, dansk udg. 1927—29. Samme: Den lille Brehm, 1936. Danmarks Fauna bd. 1—57, 1907—1951 (serien forts.). Gerhard Heilmann og A. S. V. Mannicke: Danmarks Fugleliv 1—3, 1928—30. A. Ditlevsen: Dyrene, deres Liv og Arbejde, 1926—29. Samme: Zoologi, Landskabsområdernes Dyreliv 1—2, 2. udg. 1950—51. O. Helms: Danske Fugle ved Hus og Have, 1924. Samme: Danske Fugle ved Stranden, 1927. Samme: Danske Fugle i Skov, Mark og Mose, 1925—27. Hans Hvass: Dyrene i vore Skove, 1933. Samme: Danmarks Padder og Krybdyr, 1936. Samme m. fl.: Naturs amleren, 1942. I. Lieberkind: Terrariet, 1932. Samme: Skoleakvarier, 1930 (Faglig Læsning nr. 24). Samme: Dyrenes Verden 1—12, 1937—38. M. Maeterlinck: Biernes Liv, 1927. Samme: Myrernes Liv, 1931. A. L. V. Manniche: Danmarks Pattedyr, 1—3, 1930—34. M. A. Ris: Den danske Strand, 1930. O. Schmeil: Lehrbuch der Zoologie, 1926. R. Spärck: Nordens Dyreverden, 1926—28. C. M. Steenberg: Vejledning i Præparation af Dyr til Naturhistoriesamlinger, 1932. C. Wesenberg-Lund: Ferskvandsfaunaen biologisk belyst, 1937. Samme: Fra Sø og Å, 1922. Samme: Insektlivet i ferske Vande, 1915. Naturens Verden, tidsskrift.

V. B.

Gymnasiet. I undervisningsplanen for de lærde skoler i Danmark af 13. maj 1850 (den Madvigske plan) indtog n. en beskeden plads. Faget, der omfattede zoologi og botanik, blev læst gennem de seks første skoleår; i 6. kl., svarende til den nuværende I. gymnasiekl., repeteredes alt det læste, og der holdtes eksamen i det hele pensum. I de to sidste skoleår (7. kl.) læstes ikke naturhistorie. I den provisoriske plan af 25. juli 1845, der gik forud for Madvigs plan, var fagets stilling noget bedre, idet den afsluttende eksamen faldt på et senere tidspunkt, svarende til den nuværende II gymnasiekl. Men efter planen af 1850 regnedes naturhistoriekarakteren dog med ved afgangseksamen. Det var noget nyt, bortset fra, at man i 1801 forsøgsvis havde indført n. som artiumsfag ved tre af landets lærde skoler og i nogle år havde optegnet karaktererne ved en afgangsprøve i faget i artiumslisterne. I landets lærde skoler som helhed var n. i det 19. årh.s begyndelse ikke engang et obligatorisk fag. Den i 1850 vundne position kunne ikke hævdes. Ved den ændring af skolens struktur, der stod i forbindelse med min. bek. af 30. nov. 1864, blev 6. klasses eksamen reduceret fra at være en del af afgangseksamen til blot at være en sværere årsprøve. Karakteren i n. talte herefter ikke med i det endelige resultat til studentereksamen. Bedre blev stillingen ikke, da man i 1871 bortamputerede de to nederste klasser fra de lærde skoler, således at n. kun læstes i fire klasser og afsluttedes med 4. klasses hovedeksamen, og da man i 1882 reducerede timetallet for n. Det hjalp lidet, at man i 1871 havde givet tilladelse til, at der i næstøverste el. de to øverste klasser i den matematiske afdl. kunne gives undervisning i eet el. andet afsnit af n., enten et tidligere læst el. et andet, f. eks. mineralogi, med ialt to timer »forsåvidt tiden tillod det«. Faget måtte ikke tælle med ved afgangsprøven, og

man regnede næppe med det. Denne svage og bestandigt mere svækkende position for n. blev totalt ændret ved almenskoleloven af 24. apr. 1903, hvor det bestemtes, at der skulle undervises i n. i gymnasiet og eksamineres i det til studentereksamen. N. blev kædet sammen med geografi i det matematiske gymnasium og med geografi og naturlære på de sproglige linier under navnet naturfag (bek. og cir. af 4. dec. 1906), således at det overlodes til skolen og læreren, hvorledes timerne skulle fordeles på de enkelte fag. Matematikerne fik tildelt 8 (3+3+2) timer og de sproglige linier 6 (2+2+2) timer til »naturfag« i I, II og III G. Ikke blot timefordelingen men også an. af 1. dec. 1906 viser, at det oprindeligt har været meningen, at naturhistorie skulle have et noget større omfang for den matematiske end for de to sproglige retninger. De matematiske elever skal bygge deres »nogenlunde fyldige kendskab« til den menneskelige organismes bygning og livsvirksomhed på »grundlag af de kemiske, fysiske og anatomiske kundskaber, de er i besiddelse af«. Disse kundskaber forudsættes ikke hos de sproglige, og de skal blot have »kendskab« til fysiologien. I praksis blev det de samme bøger, der brugtes ved n. på det sproglige og det matematiske gymnasium; derfor kom undervisningen til at omfatte de samme emner og få det samme omfang. Til studentereksamen eksamineredes de sproglige (efter bek. af 15. juli 1907) enten i naturhistorie med geografi el. i naturlære (der omfattede geologi og astronomi), medens matematikerne enten eksamineredes i naturhistorie el. geografi med geologi. I 1920 og 1925 ændredes eksamensformen således, at der tilsidst var tre muligheder for eksamenspensa både for sproglige og matematikere, enten naturhistorie (biologi-fysiologi) el. biologi-geografi el. geologi. Eksamensmulighederne i n. blev tydeligt mere ensartede for gymnasiets forskellige linier. Men først med den nugældende an. af 9. marts 1935 tog man skridtet fuldt ud og gjorde fordringerne i n. ens for de sproglige retninger og den matematiske retning, og faget blev for alle linier henlagt til III G. med 4 ugtl. timer.

Formålet for gymnasiets undervisning i n. er iflg. bek. af 4. dec. 1906 at meddele eleverne »kundskab om sådanne væsentlige sider af faget, som har stor betydning for almendannelsen, og som enten slet ikke have kunnet tages med el. dog ikke kunnet komme rigtig til deres ret i mellemskolen«. I an. af 9. marts 1935 siges det præcisere, at formålet er at give eleverne lejlighed til at erhverve sig et indblik i den levende natur, at opfatte betydningen af kendskabet til menneskelegemet og dets hygiejne samt orientere sig m. h. t. vigtige biologiske teorier og spørgsmål af almen interesse. Det siges ikke i den sidstnævnte an., at det fortrinsvis skal være nyt stof, der skal tages op ved undervisningen i gymnasiet. Det er også givet, at undervisningen i n. her i høj grad må benytte hovedpunkterne af den i mellemskolen erhvervede viden.

Indholdet af n. i gymnasiet har skiftet noget med tiderne. I 4. kl. svarende til I G repeteredes tidligere før »hovedeksamen« det i 1.—3. kl. læste stof i botanik og zoologi. I an. af 9. marts 1935 angives fagets indhold dels som biologi: Een- og flercellede organismers bygning og livsytringer, derunder ernæring, vækst, deling, forplantning, arvelighed og nedstamning, dels som menneskets fysiologi: Grundtræk af legemets bygning og funktioner med elementer af sundhedslæren. Dette indhold har faget i hovedsagen haft siden an. af 1. dec. 1906, hvor dog formuleringen var noget anderledes. Siden 1935 er udviklingen af plante- og dyreriget gennem de geologiske perioder (palæontologien) taget med under biologiens redegørelse for nedstamningslæren, hvor den udgør et naturligt afsnit. Tidligere behandledes palæontologien under geologien. Metodikken i faget har altid lagt vægt på anskuelse og beskrivelse af naturligt materiale og på forsøg, og nu mere end nogensinde. Det er af særlig betydning, at eleverne deltager selvstændigt i arbejdet ved fremskaffelse af materiale til biologiundervisningen, fremstilling af kulturer af mikroorganismer, iagttagelse gennem mikroskop og ved dissektion, der nu, hvor det kan praktiseres, ikke blot foretages som demonstrationer, men som selvstændige elevøvelser. Ved disse øvelser kan klasser med 16 elever og derover deles i indtil 20 timer.

Ved adskillige skoler foretages ekskursioner i forbindelse med n. i gymnasiet. De er ikke som de geografiske ekskursioner obligatoriske. Deres formål er at give eleverne forståelse af organismernes forhold til den omgivende natur (økologi) og at fremskaffe materiale til øvelserne i biologi. Disse øvelser får naturligvis større værdi, når eleverne af selvsyn kender det miljø, hvorfra de studerede objekter kommer.

Hjælpemidler for n. i gymnasiet er der mange af. Aug. Kroghs Fysiologi, 1908, senere fortsat af P. Brandt Rehberg, 11. udg. 1950, har bidraget væsentlig til fysiologiundervisningens høje stade. Denne lærebog er stedse blevet bragt på højde med den aktuelle viden i faget, samtidig med at forfatterne har virket ved universitetet ved uddannelsen af lærere. Blandt de mange lærebøger i biologi er der grund til at fremhæve Kr. Simonsens, 1. udg. 1914, fordi den var banebrydende. Blandt håndbøger, der anvendes ved øvelserne, kan nævnes G. Nygaard: Dansk Planteplankton, 1945.

Litteratur: J. Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige, 1885. A. P. Weis og H. Hage: De gældende Retsregler for det højere Skolevæsen i Danmark, 1891. Retsregler vedr. det højere Skolevæsen I—VI ved K. Glahn (1907—29) og VII ved K. Storm, 1941. A. Stockmarr: Praktik ved Undervisningen i Naturhistorie og Geografi, 1917. Sophie Petersen:

Naturfagsundervisningen i det danske Gymnasium, 1936. Bog og Naal XLIII. I »Gymnasieskolen« findes følg. artikler: 1938, s. 15: M. Lund: Om Biologiundervisningen ved Univers. og Skole. 1945, s. 99: T. Böcher: Botanikundervisn. og Studieordn. ved Univers., 1945, s. 143: Studieordn. ved Universit. og Undervisn. i Naturhistorie og Geografi, 1945, s. 162: Sophie Petersen: En biologisk Linie i Gymnasiet, 1946, s. 618: G. Gruelund: Biologi og Fysiologi, 1948, s. 31 og 162: Vagn Petersson: Eksamensspørgsmål i Geografi og Naturhistorie ved Studentereksamen, 1948, s. 85: Johs. Reumert: Retsregler, lærebøger, eksamensspørgsmål og censorindberetninger i geografi og naturhistorie, 1948, s. 194: Sophie Petersen: Apropos Eksamensspørgsmål, 1948, s. 303: J. Staun: Besøg på sygehus som støtte for fysiologiundervisningen, 1948, s. 467: Erl. Schiønning: Arbejdsskoleformen og gymnasiets biologiunderv., 1948, s. 479, 584 og 706: Joh. Reumert og C. F. Vorbech: Ændring af kulturpolitikken. 1949, s. 661 og s. 758, 1950, s. 13, 38, 142 og 162: Helveg Jespersen og Reumert: Om gymnasiets biologiundervisn. Bet. ang. begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereksamen. 1949. Til uddannelsen af lærerkandidater benyttes et maskinskrevet manuskript fra 1934, udarb. af P. A. Andersen. J. R.

Naturkundskab har ganske samme betydning som ordet naturfag (s. d.). Det er en uofficiel betegnelse for fagene geografi og naturhistorie i gymnasiet. J. R.

Naturlære (fysik og uorganisk kemi). Fysik findes allerede år 1600 som fag ved de højere skoler i Danmark. Faget var til at begynde med en slags supplement til filosofi og matematik, og udredningen af fysikkens love blev foretaget så godt som udelukkende v. hj. a. spekulative forklaringer, idet forsøget kun kendtes i få tilfælde. Omkring 200 år gik, før der skete væsentlig ændring i denne stilling. Men c. 1800 finder man i et forslag ang. latinskolernes ordning, at undervisningen i fysik skal ledsages af forsøg, og at skolerne derfor skal anskaffe fysiske samlinger. Dog skulle der gå endnu 100 år, før forsøget virkelig blev det centrale i skoleundervisningen, og først omkr. 1900 begyndte tanken om elevforsøg at tage form. I Danmark fik vi skolereformen af 1903, som fastslog, at fysik ikke blot skulle være et hukommelsesfag, men skulle illustreres af eksperimenter. I kgl. an. af 26. maj 1904 sammenholdt med min. bek. af 1. juli 1904 står, at undervisningen i n. bør bygge på erfaringer fra det daglige liv og på forsøg, som naturligvis på dette stadium må være ret simple. De efterhånden fundne resultater, fortsættes der, må fastslås i bestemte sætninger, som så gengives og læres nøjagtigt af eleverne, for at undervisningen kan få den tilbørlige fasthed. Matematisk begrundelse kræves ikke.

FM., EM. og realklassen. Den moderne undervisn. i fysik og kemi råder over flere hjælpemidler: Demonstrationsøvelser, elevøvelser, sløjdfysik, film og fabriksbesøg. Ved *demonstrationsøvelser* forstår man øvelser foretaget af læreren alene el. assisteret af een el. flere elever. Øvelsesopstillingen sammenstilles, mens eleverne ser på det. Det er en uheldig form for demonstrationsøvelser, der viser eleverne et færdigopstillet apparatur, som kun ved en enkelt handling sættes

i funktion, idet de ikke tydeligt har set de enkelte årsager, der er medvirkende til det resultat, der nås. Læreren foretager som regel forsøget ved katederet, men enkelte forsøg kan det være hensigtsmæssigt at udføre andre steder i lokalet. Øvelsesgangen vil sædvanligvis være den, at læreren forelægger et problem, opstiller det nødvendige apparatur til forsøget og stadig ledsager hver enkelt del i opstillingen med spørgsmål til eleverne, så han er sikker på, at disse hele tiden er med. Når forsøget er forbi, udledes resultatet på en sådan måde, at eleverne så vidt muligt får indtrykket af, at de er med til at opdage noget nyt. Resultatet bearbejdes med tegning på tavlen, med understregning af regler og love, og eleverne får anledning til at gøre notater, så de hjemme evt. kan udarbejde en tegning med rapport, hvis omfang og vanskelighed selvfølgelig må tilpasses den skoleform og det klassetrin, eleven befinder sig på. Typiske demonstrationsøvelser vil være øvelser, hvis resultat skal være af så stor nøjagtighed, at eleven på det pågældende trin ikke har mulighed for selv at give dem en tilfredsstillende udførelse; desuden øvelser med så kostbare apparater, at skolen kun har mulighed for at besidde dem i et enkelt eksemplar. *Elevøvelser* kan foregå på den måde, at alle eleverne arbejder samtidigt med samme øvelse, el. således at klassen bliver opdelt i hold, der har hver sin øvelse at udføre. Hold på 2 elever vil være idealet, men 3—4 elever kan også arbejde sammen om samme forsøg, hvor apparaternes ringe tal gør det nødvendigt. De første elevøvelser, man har med en klasse, bør foregå på den måde, at man lader eleverne følges ad under forsøget. Elevøvelser taget således kan udføres med godt resultat allerede af begyndere. I det hele taget gælder det om, at eleven fra den første dag vænnes til at bruge apparaterne og omgås installationerne på den rette måde. Senere hen vil det hyppigt være hensigtsmæssigt at stille klassen en opgave, sikre sig, at eleverne kender forsøgsgangen, og så lade klassen arbejde selvstændigt, til resultatet er fundet. Derefter fastslås dette, fejl diskuteres og tegning og rapport udføres, altså ganske på samme måde som under demonstrationsøvelser. Når øvelserne kræver flere eksemplarer af elevapparater, end skolen er i besiddelse af, kan man lade holdene arbejde med forskellige forsøg samtidigt og så skifte opgaver efter en bestemt rækkefølge. Dette giver dog det bedste resultat, når eleverne gennem længere tid er opøvet i selv at lave forsøg, d. v. s. der kan kun blive tale herom i de ældste klasser.

Blandt emnerne inden for fysikkens stof, der egner sig til behandling på *film,* er der først og fremmest illustration af bevægelse, der er vanskelig tilgængelige for iagttagelse, f. eks. vekselstrøm, elektrolyse o. a.

Det vil være naturligt, om læreren med sin klasse besøger de *fabrikker og andre virk-*

somheder, der ligger inden for en overkommelig afstand fra skolen. Eksempler herpå er gas-, vand- og elektricitetsværker og lokale fabriksvirksomheder. Her vil eleven under gennemgangen få anvendelse for, hvad han har lært i timen, og læreren opfylder derved en del af kravet om, at n. skal knytte sig så nær til det praktiske liv som muligt.

Pensum. I undervisningsvejledningen for den eksamensfri folkeskole, d. v. s. folkeskolen uden for hovedstaden, er faget gjort obligatorisk fra skolens 6. årg., og i indledningen siges, at der skal bibringes børnene kendskab til og forståelse af de vigtigste fysiske love og deres anvendelse i det praktiske liv. Derfor ser man her stoffet samlet om: Pumpen, barometret, termometret, dampmaskinen, kompasset og de almindeligste elektriske apparater. Dette sker under henvisning til undervisningsmin.s bek. af 1941. De nævnte emner skal være fælles for alle de forskellige former af folkeskolens ældste trin, og da vægten i så høj grad i emnevalget er lagt på de praktiske forhold, er det naturligt, at planen anbefaler forsøg, så eleverne ad iagttagelsens vej kan tilegne sig kundskaberne i faget. Hvor skolen, siges det videre, er i besiddelse af tilstrækkeligt materiale og fornøden installation, bør forsøgene drives som elevøvelser. N.s stilling i emneundervisningen er udtrykt i bet. af 1936 ang. den praktiske mellemskole således, at kun en mindre del af stoffet i fysik vil kunne føjes ind i emnebehandlingen på naturlig måde. Det vil sige, at kundskabsstoffet i fysik holdes helt for sig selv, og at faget ikke henlægges til klasselærerne i købstadsskolerne, men tildeles særlige faglærere. Behandlingen og arbejdsmåden ligger meget nær op ad behandlingen af de øvrige emner, idet man i planen opdeler stoffet omkr. emner som f. eks. elektricitet: Element, telefon, telegraf, radio, dynamo, elektromotor, elektrisk lys. I læseplanen for Kbh.s kommuneskolers FM-klasser er pensum fordelt over 3 år med hovedvægten lagt på elektricitetslæren i det 2. og 3. år. Det står læreren frit for at give et el. flere afsnit af pensum en fyldigere behandling, idet det øvrige pensum da tages mere kortfattet. Planen indeholder tillige den vejledning, at undervisningen bør bygge på elevforsøg. Bet. om *eksamensmellemskolen* af 1935 angiver en række hovedgrupper inden for stoffet og nævner, i hvilket omfang de enkelte afsnit skal læses, men der gøres opmærksom på, at planens fordeling af stoffet ikke skal være bindende. Vejledningen går også her ud på, at undervisningen skal meddele eleverne et ganske elementært på simple forsøg grundet kendskab til en række af naturens almindelige fænomener. Eksaminationen knyttes så vidt muligt til de forsøgsapparater, der har været benyttet ved undervisningen. Det er derfor kun naturligt, at det fremhæves, at undervisningen bør bygge på

forsøg og støtte sig til erfaringer fra det praktiske liv. Planen for *realklassen,* der også findes i bet. fra 1935, er en naturlig fortsættelse og afslutning af undervisningen i eksamensmellemskolen. Stoffet er inddelt i 5 afsnit: Varmelære, elektricitetslære, energilære, astronomi og kemi. Heraf kan skolerne selv vælge to afsnit. Der foreslås, at der skal foretages elevøvelser i et nærmere bestemt antal timer, og at der skal føres rapportbog, som skal forelægges ved eksamen. Foretages disse øvelser ikke, bør der læses tre af de nævnte afsnit. Dette er dog indtil nu kun forslag og ikke indført ved lov, således at man i dag læser to afsnit og ikke er tvungen til at fremlægge rapport til eksamen.

Læreren. Uddannelsen, der er opnået ved lærereksamen, kan suppleres med kursus på Statens Lærerhøjskole el. med faglærereksamen i faget. Sammenslutninger af fysiklærere arrangerer ofte forsøgsaftener, hvor man har lejlighed til at gøre sig bekendt med nye forsøg og nyindretninger af fysiklokaler. Desuden aflægger disse sammenslutninger besøg på fabrikker. Ude i landet ses fysik ofte behandlet både i teori og praksis på møder, der afholdes i lærerkredsene.

Litteratur: O. Frey: Physikalische Schülerübungen, 1910. E. Grimsehl: Didaktik und Methodik der Physik, 1911. Geilenkeuser-Meyer: Theoretisch-praktisches Handbuch für physikalische und chemische Schülerübungen in der Volks- und Mittelschule, 1917. Hans Reuter: Fort mit der Kreidephysik, 1926. A. Stampe Rasmussen: Fysikundervisning bygget på Elevernes Forsøg, 1930. Th. Christensen: Principper for Fysikundervisning, 1942. Kbh.s kommuneskolers undervisningsplan for den eksamensfri mellemskole 1938. Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole 1942. Bet. vedr. den praktiske mellemskole 1936. Bet. vedr. undervisningen i mellem- og realskoler 1935.

Sv. O.

Gymnasiet. N. er obligatorisk fag på alle gymnasiets linier. Almenskoleloven af 24. apr. 1903 nævner kun fagets navn, men an. af 1. dec. 1906 fastslår, at undervisningen på de sproglige linier skal omfatte astronomi og (som regel) geologi og på den matematisk-naturvidenskabelige linie astronomi, fysik og kemi (idet geologien på denne linie henlægges under faget geografi og naturhistorie).

Begrundelsen for fagets afgrænsning på de sproglige linier blev givet i bek. af 4. dec. 1906. Et elementært kendskab til astronomi og geologi er påkrævet af hensyn til almendannelsen, og »med den tid, der kan indrømmes faget, når man næppe meget ud over dette.«

På de sproglige linier fik naturfagene, d. v. s. hele faggruppen geografi og naturhistorie samt n., kun tildelt 2 ugtl. timer i hver af de 3 gymnasiekl. (cir. 4. dec. 1906), og for at undervisningen ikke skulle blive splittet i fag med en enkelt ugtl. time, samledes den på een lærers hånd. Trods denne koncentration var det vanskeligt at nå det anordnede stof i den tilmålte tid, og an. af 21. jan. 1925 gav derfor valgfrihed ml. geografi og astronomi. En anden ulempe var, at ele-

verne ofte savnede de for undervisningen i geografi og naturhistorie nødvendige forudsætninger i fysik og især i kemi, men denne mangel blev først afhjulpet ved an. af 9. marts 1935. Efter denne omfatter n. på de sproglige linier kemi og lidt fysik (varmelære og energilære), og det siges udtrykkeligt, at fagets formål er at give eleverne et fornødent grundlag for undervisningen i geografi og naturhistorie. Desuden kræves det, at undervisningen skal underbygges eksperimentelt, ikke blot ved lærerforsøg, men også ved elevøvelser. Faget fik tildelt 2 ugtl. timer i I G. (bek. 13. marts 1935, cir. 16. marts s. å.), og de mest centrale ting inden for det læste pensum (samt elevernes referater af de udførte øvelser) opgives til eksamen ved udgangen af II G. sammen med faget geografi (an. 2. dec. 1935). Ved studentereksamen for privatister eksamineres i hele det læste pensum, og dette gælder også for privatister, der iøvrigt har begrænset pensum (an. 25. marts 1938). — »Den grønne betænkning« (24. sept. 1949) reducerer den samlede undervisningstid i kemi og fysik til c. 30 timer, og ved eksamen kan kem. el. fys. emner kun fremdrages i forb. med geografi el. astronomi.

Medens n.s afgrænsning på de sproglige linier således er ændret af og til siden 1906, er den forblevet så godt som uændret på den matematisk-naturvidenskabelige linie. Undervisningen skal drives eksperimentelt i så stort omfang som muligt, både med lærerforsøg og elevøvelser, og nye betydeligere opdagelser på n.s område bør drages ind under det stof, der er genstand for undervisning.

Til studentereksamen opgives i fysik med astronomi ca. $^2/_5$ af det læste stof samt 15 af de udførte elevøvelser (an. 2. dec. 1935). Da øvelserne fortrinsvis vælges uden for det opgivne stof, har man en rimelig sikkerhed for, at eksaminanden er vel orienteret i alle væsentlige afsnit. I kemi opgives ca. halvdelen af det læste, og skolerne plejer at vælge eksamensstoffet således, at alle væsentlige emner berøres. Privatister med begrænset pensum opgiver i fysik med astronomi ca. $^3/_5$ af det læste samt 20 af de udførte elevøvelser og i kemi ca. $^2/_3$ af det læste (an. 25. marts 1938).

Privatister med ubegrænset pensum prøves både skriftligt og mundtligt i fysik; men ellers er prøven i fysik såvel som prøven i kemi kun mundtlig. Eksaminationen i de opgivne fysiske øvelser sker på grundlag af de benyttede apparater, og rapporter over samtlige udførte øvelser skal fremlægges. Privatister med begrænset pensum skal udføre lige så mange øvelser som skoleelever (i en tid, der mindst svarer til 2 timer ugtl. i 1 år), men privatister med ubegrænset pensum kan nøjes med at udføre de 20 øvelser, der opgives til eksamen.

Ved skolerne anvendes både fællesøvelser (alle hold samme apparatur) og omgangsøvelser (hvert hold sit apparatur, cyklisk ombytning); er talen om simple og forholdsvis billige apparater, foretrækkes fællesøvelser; ved komplicerede el. dyre apparater må omgangsøvelser anvendes. På kursus anvendes næsten udelukkende omgangsøvelser.

Litteratur: Jens Smed: Fysikkens Stilling i den højere Skole fra Middelalderen til vore Dage, Fysisk Tidsskrift, 1943 s. 16—47. Fysikudvalgets Beretning, 1907. Bet. vedr. det højere skolevæsen, 1930. Bet. vedr. undervisningen i gymnasiet, 1933. Bet. ang. begrænsning af læse- og eksamenspensa til studentereksamen, 1949. Edvard Thomsen: Skolebygningens Funktion og Indretning, Arkitekten, jan.-febr. 1933. Gotthelf Leimbach: Neuzeitliche Unterrichtsräume für die naturwissenschaftlichen Fächer, 1941. J. K. E.

Naturmetoden, d. s. s. den direkte metode, s. Fremmedsprogundervisning.

Natursti. Ved en n. forstås en sti langs hvilken der v. hj. a. små skilte og mærkesedler er gjort opmærksom på forskellige ting af naturhistorisk interesse i stiens umiddelbare nærhed, således at enhver kan have udbytte af at følge stien, selv uden forkundskaber. De første n. blev anlagt i U.S.A.; den kendteste startedes 1925 ved Bear Mountain nord for New York, og i 1927 blev den udvidet med et lille museum (Trailside Museum at Bear Mountain, N.Y.) Fra U.S.A. blev ideen ført til Tyskland. I Danmark har lektor A. E. Skjøt-Pedersen, Århus opr. den første danske n. efter amer. mønster i Marselisborg skov ved Århus 1929. Den 3 km lange Marselisborg n. har haft 100—200 sedler ophængt ad gangen med udpegning af forsk. zoologiske, botaniske og geologiske emner.

Det kræver et stort arbejde at holde en n. i orden. Mange fænomener varer kun en uges tid og en del sedler må derfor til stadighed skiftes ud. Ligeledes må der sørges for vedligeholdelse.

N. og deres betydning står lejrskolearbejdet nær, og i tilknytning til faste lejrskoler findes der da også mere el. mindre gennemarbejdede n.

I Amerika har man udbygget n. således, at der langs stiernes sider her og der er opstillet beboede terrarier, akvarier, småbure og andet materiale til uddybning af de af stiens seværdigheder, som ellers ikke let lader sig direkte iagttage. På den måde nærmer n.s betydning sig endnu mere den ideelle form for naturhistorieundervisning, hvor man lærer om naturen ude i naturen.

Litteratur: William H. Carr: Trailside conversations (og flere andre afhandlinger om n.), 1930 o. f. år. Frank E. Lutz: Nature trails, an experiment in outdoor education, 1931. A. E. Skjøt-Pedersen: N. i Marselisborg Skov ved Århus, Naturens Verden, 1931.

H. Hv.

Navigationsskolerne, der er underlagt navigationsdirektoratet, findes i Kbh., Marstal, Nordby på Fanø og Svendborg.

Skolerne drives af staten. Skolebygningerne ejes af de respektive kommuner — i Kbh. dog af Foreningen til Søfartens Fremme. Hver af disse skoler har en nautisk afd.,

hvor der undervises til *styrmandseksamen, skibsførereksamen, kystskipperprøven, sætteskipperprøven* og *den udvidede fiskeskipperprøve,* samt en radioafdl., der forbereder til *prøverne for radioekspedienter* (radiotelegrafister og -telefonister).

Til styrmandseksamen undervises i dansk, engelsk, matematik, naturlære, navigation, sømandskab, søret, maskin- og motorlære samt sundhedslære.

Til skibsførereksamen undervises i dansk, engelsk, navigation, sømandskab, geografi og vejrlære, søret og handelslære samt sundhedslære.

Til kystskipperprøven undervises i navigation og internationale søvejsregler.

Til sætteskipperprøven undervises i samme fag som til kystskipperprøven og desuden i motorlære og sundhedslære.

For at kunne optages i en n.s *nautiske afd.* kræves en vis søfart efter det fyldte 15. år, men da loven (1952) er under revision, og de nye retningslinier endnu ikke kan angives, er det mest hensigtsmæssigt, at den unge mand, der ønsker at læse til en nautisk eksamen, henvender sig til bestyreren ved den skole, hvor han agter at indmelde sig, for at forvisse sig om, at han opfylder sejladsbestemmelserne. Den praktiske sømandsuddannelse kan erhverves enten udelukkende i handelsskibe el. dels i skoleskibe og dels i handelsskibe. Sejlads under betegnelse messedreng, kammerdreng el. lign., hvor der ikke gøres tjeneste på dækket, kan ikke medregnes. Ang. sømandsuddannelse: s. Skoleskibe og Sømandsskoler.

Der kræves kun almindelige skolekundskaber for optagelse på en n.

Før søvejen vælges, bør den unge mand forvisse sig om, at han kan bestå den for skibsofficerer obligatoriske synsprøve, og det vil være klogt at få konstateret, at hørelsen er normal, og at helbredet i øvrigt er godt.

Styrmandselever optages til enhver tid, for så vidt pladsen tillader det. Læsetiden er normalt c. 18 mdr.

Til skibsførereksamen er læsetiden normalt 5 mdr.

Undervisningstiden er 39 timer ugtl. foruden den tid, der medgår til observationsøvelser, skibsbesøg m. m.

Skolepengene er (1952) 35 kr. mdl. Ved indmeldelse betales en indtrædelsesafgift på 20 kr. Statsunderstøttelse kan tilstås værdige og trængende elever med 10—30 kr. mdl. Endv. tilstås en boghjælp på 70 kr. til styrmandselever og 30 kr. til skibsførerelever. Studielån kan opnås fra Dansk Dampskibsrederiforening.

De nautiske eksaminer afholdes i Kbh. og på Fanø i marts—apr. og okt., i Marstal og Svendborg i juni og dec.—jan.

Ang. forberedelse til kystskipperprøven og sætteskipperprøven: s. Sætte- og fiskeskipperskoler. Undervisningen til disse prøver foregår ofte ved privatundervisning såvel for kystskippere, sætteskippere og fiskere som for lystsejlere til kystskipperprøven.

For at kunne optages på en radioafd. kræves ingen søfart, men elever, som ikke har bestået styrmandseksamen, skal gennemgå en forberedelsesklasse og bestå en opryknings prøve inden indtrædelse i den egentlige radioklasse. Der forberedes til certifikat af I og II kl. samt til telefoniprøve med generelt og særligt certifikat. Skolepenge betales som nævnt under den nautiske afdl.

Radioelever med styrmandseksamen kan forvente samme statsunderstøttelse som styrmands- og skibsførerelever. Endv. kan der tildeles dem indtil 50 kr. til betaling af den for radiotelegrafistprøverne særligt fastsatte afgift.

Der ydes ikke statsunderstøttelse til radioelever, som ikke er navigatører.

Radioekspedientprøverne afholdes i umiddelbar tilslutning til de nautiske eksaminer. Der undervises i radioteknik, aftelegrafering, høremodtagning, radiokorrespondance, radiosamtaleekspedition, reglement og taksering, dansk og skrivning, engelsk, geografi, apparatkendskab og reglementkendskab.

Forberedelsestiden til eksamen for radiotelegrafister af II kl. er normalt ca. 12 mdr., til I kl. yderligere ca. 5 mdr. H. A. G.

Navn, s. Familienavn og Fornavn.

Navneforandring kan ske ved rettelse i ministerialbogen (personregisteret), ved øvrighedsbevis, ved kgl. bevilling.

Rettelse kan ske: 1) Når det ved en ansøgning til kirkemin. (justitsmin.) er godtgjort, at der er en fejl i ministerialbogen (personregisteret). 2) Når et barn født udenfor ægteskab får faderskabet fastslået efter navngivelsen og forældremyndighedens indehaver ønsker familienavnet ændret fra moderens til faderens navn, el. når barnet efter det 18. år men inden det 22. år selv ønsker ændring til den anden af forældrenes navn. 3) Når stiffaderen til et barn født udenfor ægteskab med moderens samtykke, hvis hun har forældremyndigheden, ønsker at tillægge barnet sit familienavn.

Øvrighedsbevis: Hvis man ønsker sit familienavn ændret til et familienavn med dansk sprogtone, som ikke tidligere er forbeholdt, og som ikke ligner et forbeholdt navn, kan dette ske efter ansøgning, der indgives til politimesteren (i Kbh. til overpræsidenten) mod gebyr af 4 kr. Lister over forbeholdte navne udgives af justitsmin. og findes på alle politikontorer.

Kgl. bevilling: Ønsker man sit familienavn ændret af andre grunde, f. eks. til stiffaderens navn for ægtebarn, til moderens pigenavn med bindestreg til sit eget navn, til moderens pigenavn for ægtebarn, kan dette kun ske ved kgl. bevilling i særlige tilfælde, s. justitsmin.s cir. nr. 65 af 24. juni 1927 og

nr. 182 af 26. juni 1946. Ansøgning stiles til kongen, men indleveres gennem amtmanden (i Kbh. overpræsidenten). Gebyr 40 kr., men bevilling kan i visse tilfælde gives gratis, hvis uformuenhed godtgøres. T-J.

Negativisme, en holdning el. adfærd, der er kendetegnet ved, at et individ reagerer modsat i forhold til den opfordring, befaling el. suggestion, som det udsættes for; den kan være generel el. kun gælde bestemte personer el. forhold, f. eks. at spise, gå i skole. Trods og kontrasuggestion er former for n. Hos visse sindssyge forekommer en tilstand, hvor individet taler og handler modsat af det, som er normalt i de givne situationer. K. G-S.

Neglebiden er et udbredt nervøst symptom og forekommer tit hos nervøse børn i meget udtalt grad. En isoleret bekæmpelse af selve symptomet har som regel mindre virkning end en bedring af hele almentilstanden. N. kan også forekomme uden baggrund i udpræget nervøsitet, f. eks. som en vane erhvervet ved efterligning. K. G-S.

Neill, A. S. (f. 1883), skotsk pædagog, en af de ivrigste og radikaleste forkæmpere for en fri opdragelse og leder af en skole, Summerhill (s. d.), hvor hans ideer praktiseres. Efter endt universitetseksamen blev han lærer, men kunne ikke finde sig til rette med den traditionelle skole. Efter 1. Verdenskrig besøgte han frie skoler i Tyskland, og dels under påvirkning derfra, dels under påvirkning af psykoanalysen blev han talsmand for en autoritetsfri opdragelse uden alle de krav og forbud, som giver anledning til omgåelser og uoprigtighed. I overensstemmelse med psykoanalysen anser han skyldfølelsen for fordærvelig og er for fuld åbenhed i seksuelle spørgsmål. Af hans forfatterskab, som begyndte 1915 med A dominie's log kan nævnes: The problem child (1926, overs. til dansk Vanskelige børn (1933)), The problem parent (1932), That dreadful school (1937), The problem teacher (1939, overs. til dansk Problemlæreren (1947)), Hearts, not heads in the school (1945). K. G-S.

Nervesystemet består hos de højerestående dyr af nerver, rygmarv og hjerne. Dets funktion kan kun forstås, når det opfattes som et led i den større helhed, organismen. De allerlaveste dyr, der kun består af en enkelt celle, har hverken nervesystem el. blodkredsløb. Med de højere organiserede former i dyreriget bliver cellerne mere og mere specialiserede; nogle er kirtelceller, andre muskelceller, atter andre kønsceller o. s. v. Den stadig stigende organisation af cellestaten kræver imidlertid samfærdselsveje og meldetjeneste: blodkredsløb og nervesystem. Ad blodvejen befordres næringsstoffer, vand, salte, ilt, enzymer og hormoner rundt til de forskellige væv. Gennem nervesystemet signaleres der om organismens indre forsyningssituation og om forandringer i omverdenen.

Som forklaring på de hovedprincipper, hvorefter organismens forskellige regulationsmekanismer arbejder, har den amer. fysiolog Walter Bradford Cannon (1871—1945) indført betegnelsen *homøostasis*, et ord man måske kunne oversætte ved »selvregulerende ligevægtstilstand«. Ved homøostasis forstår Cannon den organisation, der fører til, at nedbrydende og opbyggende kræfter automatisk holder hinanden stangen, så der opstår en balancemekanisme med stødpudeeffekt. Det er en sådan organisation der fører til, at f. eks. legemstemperaturen kan holdes på et fast niveau trods skiftende omverdenstemperatur, at på samme måde blodtrykket kan holdes på et konstant niveau, og at ilt, kulsyre, sukker og salte kan holdes på en bestemt koncentration i blodet o. s. v. Da nervesystemet i høj grad deltager i disse homøostasefunktioner, har vi i Cannons betragtningsmåde fået en vigtig nøgle til analyse af n.s funktion.

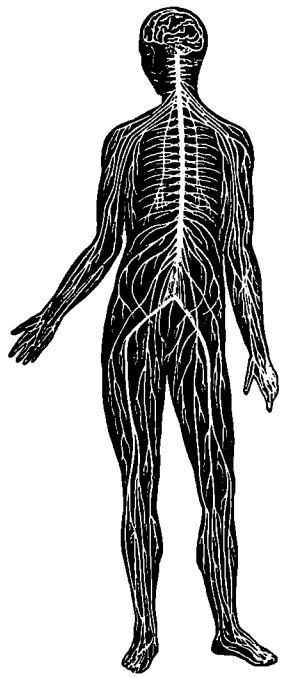

Skema af menneskets nervesystem.

N.s aktivitet startes således altid af en forskydning af biologiske ligevægtstilstande, homøostasemekanismer. Det gælder både aktiviteten ved de s.k. reflekser, der overvejende er tilknyttet organismens tilpasning til forandringer i omverdenen, og ved de s.k. drifter el. instinkter, der overvejende er tilknyttet de forandringer (behov), der opstår i organismens indre.

N. er altså organismens meldeapparat — den eng. fysiolog Charles Scott Sherrington (1861—1952) har kaldt det »in-put-out-put signalling system« — der forretter tjeneste hver gang, der indtræffer forandringer af indre el. ydre art. Det er ikke et selvstændigt organ, der kan »ville« el. »handle« på egen hånd, således som man tidligere var tilbøjelig til at mene. Men da en del af de forløb, der foregår, er skjult for os — det gælder navnlig de indre forandringer, der fører til behovreaktionerne — oplever vi bevidst kun den sidste del af processen, nemlig at muskelsystemet er aktiveret el. er ved at blive aktiveret, og så tror vi det er noget, der opstår af sig selv og kalder det »vilje« el. »spontanitet«. Men i virkeligheden drejer det sig blot om *illusion* af vilje el. spontanitet. Aktivitet er således altid et svar på noget. Al aktion er i sidste instans *reaktion.*

N.s udvikling. Hos primitive dyr — og på et tidligt stadium af menneskefostrets udvikling — består n. blot af en streng, der sender små udløbere til hvert segment af dyrets krop. Denne streng bliver hos højere former til rygmarven. Strengen forsynes efterhånden med en lille fortykkelse fortil. Den bliver hos højere dyr til hjernen. Rygmarven og hjernen udgør tilsammen *centralnervesystemet.* Jo mere udviklet centralnervesystemet er, des større er også plasticiteten af de medfødte reaktionsmønstre (reflekser, instinkter og drifter). Medens f. eks. en myre udfører sine instinkthandlinger efter et ret stift skema, der kun rummer ringe variationsmuligheder over for de aldrig helt identiske omverdenssituationer, er menneskets instinkthandlinger så plastiske og modificerbare, at det ofte kniber med at se, at det virkelig drejer sig om instinkthandlinger. Det er menneskets relativt store hjerne, der er skyld i, at man således kun ser plasticiteten, men ikke selve instinkterne, som dog yder det dynamiske grundlag for det hele. Denne enorme plasticitet af menneskets medfødte reaktionsmønstre synes i ganske særlig grad at være betinget af hjernebarken (cortex cerebri), den højeste og i udviklingen sidst opståede hjernedel.

Modning. Ved fødslen er n. kun i ringe grad funktionsdygtigt. Ganske vist foreligger på dette tidspunkt hele systemet — inkl. hjernebarken med dens 14 milliarder celler — men det er blot endnu ikke modent. Det objektive kriterium for biologisk modenhed er tilstedeværelsen af marvskeder om nervetrådene. Kun de reaktionssystemer, der er forsynet med marvskeder, er funktionsdygtige. Hos nyfødte er således kun de perifere nerver, rygmarven og noget af hjernestammen myeliniseret (gr. *myelos* marv; *myelin* marvsubstans), resten af hjernestammen og hele hjernebarken indeholder kun nøgne nervetråde og er derfor endnu ikke funktionsdygtig. Hos dyreunger er n. mere modent ved fødslen, og den resterende modning finder sted med stor hast og med ret betydelig præcision. Man kan således se alle individerne i et kuld fugleunger blive flyvefærdige inden for nogle få timer på en bestemt dag c. 3 uger efter, at de er kommet ud af ægget. Hos mennesket tager myeliniseringen længere tid, og der bliver derfor også mulighed for langt større individuelle forskelle i biologisk modenhedsgrad. Myeliniseringen er i reglen afsluttet ved 16-årsalderen (jfr. at de almindelige intelligensprøver går til 16-årsalderen). Men derfor kan individet godt udvikle sig yderligere. For der er jo også en anden slags modenhed end den biologiske, nemlig den, der er resultatet af de oplevelser og erfaringer individet har haft lejlighed til at skaffe sig (den »empiriske« modenhed). Den afhænger både af miljøet, temperamentet og intelligensen, og er derfor endnu mere variabel fra individ til individ end den rent biologiske modenhed.

Bygning og funktion. N. kan groft anatomisk inddeles i de perifere nerver, rygmarven og hjernen. Hjernen består bagtil af den forlængede marv (medulla oblongata), som over sig bærer lillehjernen (cerebellum), og fortil af hjernestammen (subcortex), som på samme måde bærer storhjernen, også kaldet hemisfærerne el. hjernebarken (cortex cerebri). Rygmarven, den forlængede marv og hjernestammen udgør tilsammen en helhed og er de ældste dele af centralnervesystemet. Det sidst tilkomne, lillehjernen og storhjernen, udgør tilsammen en overdådig folderig kappe, der helt skjuler de underliggende ældre hjernedele.

Mikroskopisk består n. af et meget kompliceret netværk af nerveceller og nerveudløbere. Den bygningsmæssige enhed i dette netværk er neuronet, d. v. s. en nervecelle med tilhørende udløbere. De korte udløbere kaldes dendriterne den lange neurofibrillen, aksecylinderen el. nervetråden. Den bioelektriske nerveimpuls forplanter sig normalt i retning fra dendriterne over nervecellelegemet og videre ud ad aksecylinderen. Herfra går den så enten til en muskel (evt. kirtel) el. til en synapsis (forbindelse) med en anden nervecelles dendrit.

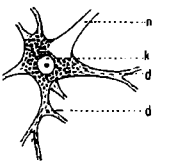

Nervecelle.

De forskellige neurale reaktionssystemer er opbygget efter *refleksbuens princip:* Perifere modtagere på overfladen (eksteroceptorer) el. i organismens indre (interoceptorer) sender deres impulser ad afferente nervebaner til centralnervesystemet, hvor der sker en omsætning (integration) med andre nerveelementer (adjustors), hvorefter impulsen i den endelige form sendes ud gennem de efferente nervebaner til kirtler, blodårer, hul-

organer el. muskler (effektorer). Alt efter den højde i hvilken refleksbuens centrale integration foregår, skelner vi ml. *rygmarvsreflekser* (spinal integration), *hjernestammereaktioner* (subkortikal integration) og *hjernebarkreaktioner* (kortikal integration).

Den almindelige *knærefleks* er en typisk rygmarvsrefleks; *sultdriften* er en karakteristisk hjernestammereaktion; og hjernebarkreaktioner er særlig sådanne aktiviteter som kræver »bevidst overvejelse«.

Undertiden ser vi reaktioner, der almindeligvis forløber overvejende i det kortikale plan, *skifte forløb til det subkortikale niveau* og dermed få et ganske andet udseende end ellers. Det gælder således normalfysiologiske forløb som drøm og hypnose, sygelige reaktioner som hysteri og visse andre neurotiske tilstande, samt nogle bevidsthedsforstyrrelser og en del schizofrene reaktioner (ungdomssløvsind). Disse forløb sammenfattes under navnet »*primitiv-reaktioner*«, fordi det er ligesom individet for en tid vender tilbage til tidligere livsstadier, hvor n.s højeste lag endnu var umodne og derfor kun delvis funktionsdygtige.

Baning. Den plasticitet af de medfødte reaktionsmønstre som omtaltes under n.s udvikling, opstår som følge af en meget vigtig egenskab ved nervevævet, nemlig dets evne til baning. Dette fænomen betegner den tendens, nerveimpulser og impulsmønstre har til at falde ind i baner resp. mønstre, der tidligere har været aktiveret. Det er ligesom der sker en »oppløjning« af innervationsbanerne, som letter impulsforløbet i fremtiden. Denne grundlæggende egenskab ved n. har i tidens løb fået mange navne: Engrammering, baning, eng. tracing o. s. v.

Den simpleste form for baning er vel nok det, vi kalder »tilpasning« el. »vane«. Det er principielt det samme vi står overfor ved »indlæring«. Vi simplificerer efter mindste modstands lov og ad den kortest mulige vej. Den første gang en rotte kommer ind i en labyrint, støver den ivrigt omkring og tilegner sig alt det nye under anvendelse af alle sanser og muskler. Senere går det mere »automatisk«, idet hver drejning dyret foretager i labyrinten efterhånden bliver »stikord« for den bevægelse der skal komme lige bagefter, d. v. s. rotten finder nu vejen v. hj. a. bevægelsessansen, den »kinæstetiske« sans.

Dette er altsammen det man kalder »*betingning*«, d. v. s. vanemæssigt svar på en stimulus, der oprindelig ikke var den relevante stimulus for den pågældende aktivitet, men som efterhånden er blevet det, fordi den så og så mange gange er optrådt sammen med den egentlig relevante stimulus (og med svaret på denne stimulus) — på samme måde som Pavlovs forsøgshunde vænnede sig til spytsekretion så snart de hørte en gong-gong el. lign., blot fordi de så ofte havde hørt dette signal lige før de fik mad. Gong-gongslaget blev altså stikord for spytsekretion ligesom »aus« blev stikord for »bei« i den tyske dativremse. Det fænomen at et motorisk, sekretorisk el. motosekretorisk svar således bliver knyttet til en tidligere irrelevant stimulus (el. bedre stimulussituation), har man kaldt *redintegration,* d. v. s. en integration som er blevet præget gennem repetition — altså en »genintegration« i form af en nydannet senso-moto-sekretorisk gestalt, opstået ved en »omstrukturering af feltet«.

Redintegrationen er således det, der frem for noget andet ligger bag plasticiteten af de medfødte handlingsmønstre. Man taler om at reflekserne er blevet betingede og instinkterne er blevet prægede. Og det fænomen at betingningen, resp. prægningen, bliver stående i lang tid — måske for altid — i stedet for at forsvinde igen med det samme, er det vi kalder »hukommelse«.

At denne redintegrationsproces også ligger til grund for »tænkningen« er måske ikke umiddelbart indlysende. Ikke desto mindre forholder det sig således. V. hj. a. det uhyre komplicerede netværk, som n. er opbygget af, sættes vi nemlig i stand til en så højt udviklet »intraneural orientering«, at vi kan redintegrere mønstre, gestalter el. relationer i andre dele af hjernen end dem hvori de oprindeligt dannedes. Således kan vi f. eks. genkende et T, selv om det er betydelig større end noget T, vi før har set. Vi genkender også et T ude i kanten af synsfeltet såvel som i midten. Vi genkender en melodi selv om den er transponeret til en anden toneart. Og vi *erkender* en relation inden for ét erfaringsfelt som beslægtet med en relation fra et andet erfaringsfelt. En sådan »korrelation« er det vi kalder tænkning; »når hvid svarer til sort, hvad svarer så til rig?« Svaret bliver ved redintegrationens lov: »Fattig«. Relationerne A-a og B-? redintegreres til A-a og B-b i form af en »korrelation«.

Den samme mekanisme finder vi som grundlag for det, der benævnes »*fantasi*«; her er blot associationsgangen mere ubunden end ved tænkningen. Det ene spor får lov at afløse det andet fuldstændig som n. »selv vil«, d. v. s. konnektionerne følger lystprincippet (»søg lyst og undgå ulyst«) og mindste modstands vej. Ved tænkningen må de fleste af disse lystbetonede og irrelevante associationer kasseres til fordel for de »nyttige«, d. v. s. de konnektioner, der kan føre til løsningen af en foreliggende konkret opgave. Da løsningen af en sådan opgave altid er knyttet til en el. anden form for belønning el. straf, ses det, at forskellen ml. tænkning og fantasi udelukkende er et motivationsspørgsmål og ikke drejer sig om selve princippet. I begge tilfælde kræves der et bevidsthedsindhold som er betinget af engrammering af tidligere oplevelser og bevarelse af disse engrammer.

Hvis man skulle sætte et skel et sted måtte det naturligt blive ml. tilpasning, øvelse, ind-

læring og hukommelse på den ene side og tænkning og fantasi på den anden side, idet den første gruppe funktioner repræsenterer erhvervelsen og bevarelsen af engrammerne, og den anden gruppe repræsenterer disse engrammers anvendelse. Da de neurale nydannelser, i form af »omstrukturering af feltet«, »indsigtsreaktioner« og »korrelationer«, der opstår under tænkning og fantaseren, senere kan benyttes som enheder i nye konstruktioner, må også tænkning og fantaseren henregnes til baningsfænomenerne. Det skal yderligere tilføjes, at de følelseskomplekser (sentiments), der fungerer som ledetråde i fantasi og tænkning, i sig selv må betragtes som baningsprodukter, idet de er opstået ved sammensmeltning, »gestaltning«, af mere elementære følelser, nemlig grundfølelserne frygt, vrede, seksuallyst o. s. v.

Centerlære kontra helhedslære. Det har fra gammel tid været et stærkt omdisputeret spørgsmål, hvorvidt hjernen arbejder som en helhed el. som en samling af specialfunktioner. Den største vanskelighed har altid været at man havde svært ved at forestille sig en »opdeling af sjælen«. Det var dette krav om »sjælens enhed« der i sin tid førte Descartes til den geniøse, men ikke korrekte idé, at anbringe sjælen i det lille hjernevedhæng, corpus pineale, som er så smukt centralt beliggende i hjernefeltet. Senere tider forlod denne forklaring og lokaliserede atter sjælen til et mere udbredt område af hjernen, nemlig hjernebarken. Denne opfattedes som den egentlige hjerne; resten ansås for at være de fra barken udgående nerver, der i denne region var »vokset sammen«. Men omkr. år 1800 kom Galls grundige hjerneanatomiske undersøgelser, der — under megen modstand fra tidens lærde — til en vis grad kuldkastede den tidligere helhedsanskuelse. Og den temperamentsfulde Gall kunne udtale sit: »Bleibt es ewig wahr, dass das Gehirn aus mehreren Systemen besteht«. Det lykkedes dog senere (omkr. 1830) den franske fysiolog P. I. M. Flourens (1794—1867) at genoprette respekten for helhedsopfattelsen. I 1870 indtraf imidlertid en afgørende vending til fordel for centerlæren, idet de ty. forskere Fritsch og Hitzig opdagede, at man kunne udløse muskelbevægelser ved at irritere et bestemt parti af hjernens overflade med elektrisk strøm. Herefter fulgte der et frodigt arbejde med kortlægning af hjernens funktioner. Dette arbejde fortsættes stadig, men fra tyverne har dog gestaltpsykologien på afgørende måde sat sit præg på vor opfattelse af hjernens funktion. Endnu engang sattes således de helhedsfysiologiske synspunkter i højsædet, da den amer. psykolog K. S. Lashley (f. 1890) i 1929 fremlagde sine resultater af omfattende dyreeksperimentelle arbejder, hvoraf det fremgik at rotter der havde fået fjernet større el. mindre dele af hjernen, fik en intelligensnedsættelse der var ligefrem proportional med mængden af det fjernede hjernevæv, og ret uafhængigt af, hvor man havde skåret bort.

Den opfattelse, der gør sig gældende i øjeblikket må snarest siges at være et kompromis ml. centerlæren og helhedsteorien. Man erkender, at der er en betydelig »udspecialisering« inden for hjernebarkens område, men lægger samtidig vægt på, at det, der går for sig i hvert enkelt af disse felter, spiller den største rolle for aktiviteten i de øvrige felter.

Den groft anatomiske inddeling af barkfunktionerne er iøvrigt således: I nakkelappen har vi synscentrerne, »hjernens nethinde«, i tindingelappen har vi hørecentrerne, i isselappen finder vi følesansernes mægtige barkfelt, medens vi i pandelappen har bevægelsessansens område. På den måde får vi i hjernebarkens grå substans en lign. orientering som i rygmarven, nemlig hele sansefeltet, det modtagende område, bagtil, og bevægelsesfeltet, det udøvende område, fortil. Det stemmer meget godt med vore anskuelser om funktionen af pandelappen. Til pandelappen har vi jo fra gammel tid henlagt »viljen«, og det er jo også en slags motorisk funktion. Det må dog forstås således, at pandelappen er et vigtigt område for organismens »stillingtagen« til de primitive handlingsimpulser der stiger op fra det subkortikale integrationsniveau. Denne stillingtagen afsluttes i reglen med et anslag på det motoriske barkfelts »klaviatur«, gyrus præcentralis, det område som de tyske forskere i sin tid udpegede med deres elektroder. Her begynder den afsluttende hovedvej til muskelsystemet, og her er det at netop de muskelgrupper anslås, som skal benyttes til at udføre de specielle handlinger som organismens stillingtagen i de enkelte tilfælde resulterer i.

Iøvrigt har det i de senere år vist sig, at pandelappen ikke er slet så uundværlig, som man tidligere mente. Hvis man således på psykisk sunde mennesker fjerner den forreste del af pandelappen — hvilket undertiden er nødvendigt ved hjernesvulster i dette område — får man en ny personlighed frem. Denne nye personlighed har i reglen mistet noget af sit »kølige overlæg«, og er i højere grad præget af de umiddelbare impulser, der stammer fra hjernestammens behovcentre. Det fører ofte til en mere frejdig og sorgløs livsindstilling, der minder en del om den behagelige tilstand, man befinder sig i, når man v. hj. a. en whisky har svækket sin hjernebarks hemningsfunktion. Dette indgreb har man i de senere år benyttet sig af ved visse former for ungdomssløvsind og melankoli, hvor pt. er stærkt præget af angst og psykisk smerte. Operationen, som i de fleste tilfælde gør pt. roligere og mere tilfredse med tilværelsen, udføres på den måde, at man gennem to små borehuller i kraniet, ét på hver side af tindingeregionen, fører en stump kniv ind og overskærer de

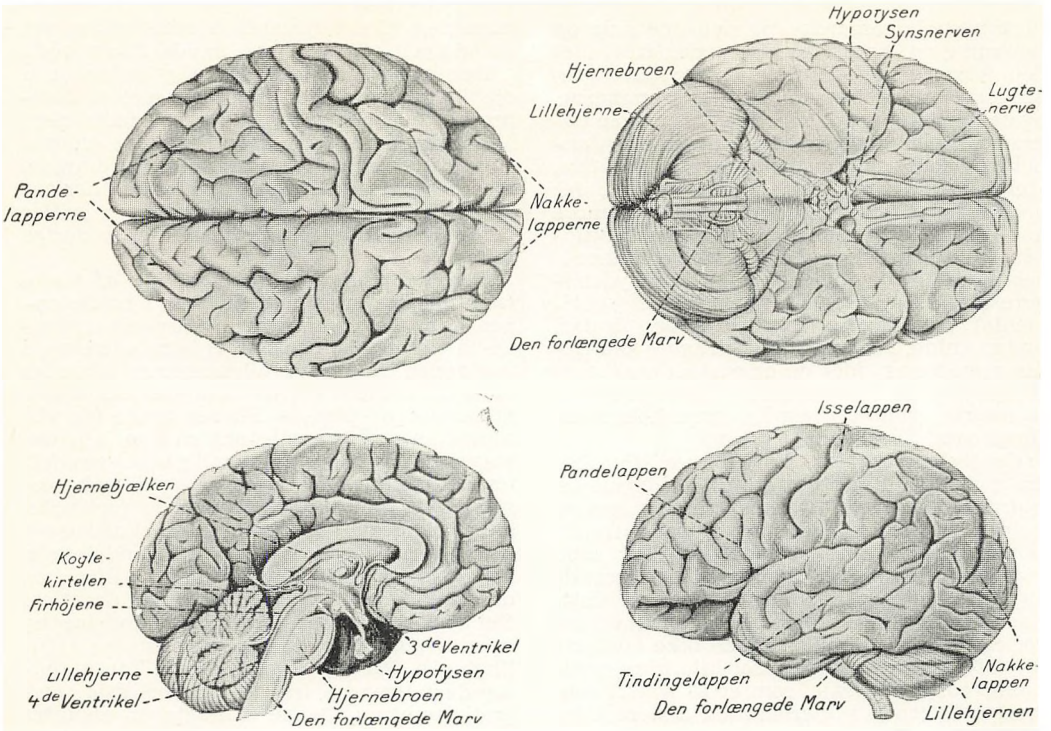

Menneskets hjerne set ovenfra, nedenfra, skåret igennem på langs og fra siden.

hvide baner til pandelappernes forreste del (»det hvide snit«, leucotomien). Dette synes dog kun at være indledningen til en kirurgisk behandling af sindslidelser i større stil. I U. S. A. har man allerede foretaget adskillige andre operationer af lign. art, og man har også foretaget indgreb på de vegetative centrer i hjernestammen v. hj. a. nåleformede elektroder, der fra isseregionen føres hele vejen ned igennem hjernesubstansen til thalamusorganet (thalamotomi).

Ganske særlig interesse har der fra gammel tid knyttet sig til de s. k. *sprogcentrer*, tale-, læse- og skrivecentrerne. De sidder alle i venstre hjernehalvdel — undtagen hos kejthåndede, hvor de sidder i højre side. Wernickes hørecenter i tindingelappen har således en vis betydning for evnen til at forstå de hørte ord. Ved læsion el. mangelfuld udvikling af dette område kommer der sensitiv afasi i form af »orddøvhed«. I pandelappen lidt foran centrerne for mundens muskelbevægelser ligger Brocas talecenter. Ved læsion af dette får vi kortikal dysartri el. »talevanskeligheder«. Foran nakkelappens synscentrer, på overgangen mellem tindingelappen og isselappen, finder vi et område af en vis betydning for opfattelsen af det skrevne el. trykte ord, læsecentret. Ved læsion her får vi alexi el. »ordblindhed«. Og endelig har vi et parti foran det motoriske center for højre hånd, der har fået navn af skrivecenter. Ved læsion her kommer der agrafi el. »skrivevanskeligheder.« Nyere undersøgelser har dog vist, at der kun er ringe overensstemmelse ml. de patologisk-anatomiske fund og det oprindelige teoretiske skema, der her er skitseret. Dette hænger sammen med tre vigtige ting, nemlig at såvel centrerne som ledningsbanerne spiller en rolle for funktionerne; at der ofte er betydelige individuelle variationer i systemernes lokalisation; samt navnlig at hjernen, som ovenfor nævnt, har en udpræget tendens til at fungere som en helhed, og læsion af ét system derfor ofte giver sig udslag i forstyrrelse af et andet systems funktion. Disse faktorer er også årsag til, at vi som regel ikke ser de »rene« tilfælde; det drejer sig næsten altid om tilfælde af *overvejende* impressiv el. *overvejende* ekspressiv afasi (Fog og Hermann; s. litt.).

Det autonome nervesystem. Det vi kalder n. kan groft inddeles i to hovedsystemer, det *somatiske* (cerebrospinale) og det *autonome* (vegetative) system. De to systemer er dog vævet intimt sammen i hele deres udstrækning, både i det kortikale, det subkortikale og det spinale integrations-niveau. Eftersom det somatiske system så at sige er vokset ud af det vegetative (autonome) system under udviklingen, er det forståeligt, at det hverken efter bygning el. funktion er helt let at skelne skarpt ml. de to systemer. Også i

dette samspil har hjernen altså tendens til at fungere som en helhed.

Man har søgt at drage skellet ml. de to systemers funktion på flg. måde: Det somatiske system er det vilkårlige (volontære) og udadgående (eksterofektive) system, der gennem skeletmuskulaturen sørger for organismens homøostase i forhold til omverdenen, medens det autonome system er det uvilkårlige (automatiske) og indadgående (interofektive) system, der tager sig af den indre homøostase gennem regulation af kirtlernes, indvoldenes og blodkarrenes tilstand. Imidlertid synes det autonome system stadig at have en vis indflydelse på skeletmuskulaturen, i hvert tilfælde i nødsituationer. Det er bl. a. årsagen til, at vi ved visse lejligheder har lidt svært ved at få anbragt vore hænder og fødder, og også kan have vanskeligheder med at få lagt ansigtet i de rette folder. Det er, når vi »er i affekt«. Så kan de to systemer ikke forliges, og »sjælen« har mistet noget af sin enhed. Det primitive, uvilkårlige n. siger nemlig: »Jeg vil væk herfra — bort fra faren«, el. også: »Jeg vil nærmere hen til det dejlige«; medens det højerestående, stillingtagende system siger: »Nej, det kan man ikke, jeg må blive stående og lade som ingenting.« Hænder og fødder har det derfor ikke godt i sådanne situationer; det er ikke altid let at skulle tjene flere herrer. For det gamle og det nye system rivaliserer i disse nødsituationer om den afsluttende hovedvej til muskelsystemet.

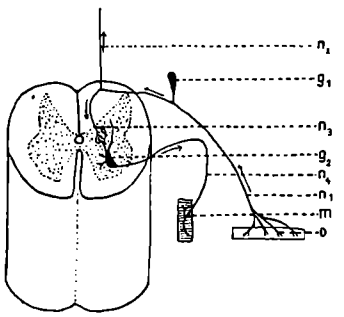

Skema af refleksbane gennem et stykke rygmarv.

Det autonome system er i sig selv heller ikke nogen enhed, men består igen af to underafd., det parasympatiske og det ortosympatiske (sympatiske) system. Så at sige alle organer har en dobbelt autonom innervation — en fra hvert af de to vegetative systemer. Dette bliver forståeligt, når vi erindrer, at det parasympatiske system sørger for at opbygge og bevare legemets forskellige ressourcer, medens det sympatiske system sørger for at mobilisere disse ressourcer, når arbejde el. nødsituationer kræver det. De to systemer forholder sig til hinanden som parterne i et ægteskab, hvor det er manden, der tjener pengene til husholdningen, og konen,

der giver dem ud. Mere videnskabeligt udtrykker man dette ved at kalde det parasympatiske system anabolisk (gr. *anabolē*, kasten i vejret; opbyggende) og det sympatiske katabolisk (gr. *katabolē* nedlæggen; nedbrydende). Over for de enkelte organer virker de to systemer modsat hinanden (antagonistisk), så de så at sige kan styre organerne med en dobbelt tøjle, der hurtigt kan dreje funktionen til den ene eller den anden side. Derved sørges der altså for hele organismens indre homøostasis. Hvis det kniber med at huske, hvad hvert af de to systemer bevirker over for det enkelte organ, kan man i reglen slutte sig til det ved at spørge sig selv, hvordan det pågældende organ forholder sig ved hvile og opbygning (parasympaticuseffekt) og hvordan det forholder sig ved arbejde el. katastrofe (sympaticuseffekt).

Hypothalamusregionen og dens betydning for indlæring og hukommelse. Det vigtigste knudepunkt for hele det autonome n. er hypothalamus og den tilgrænsende del af thalamus. Hypothalamus er en lille bådformet fremhvælving af hjernestammen, der på sin underside gennem en stilk står i forbindelse med hypofysen (hjernevedhænget). I hypothalamusregionen foregår integrationen af organismens vigtigste homøostasefunktioner: Legemstemperaturen, stofskiftet (fedt, sukker, æggehvide, vand, salte og ilt), blodtryk, hormonregulation (via hypofysen), seksualfunktion samt en væsentlig del af det, vi kalder instinkter og drifter. Karakteristisk for de sidstnævnte neurale reaktionsmekanismer er, at deres aktivitet altid er ledsaget af det vi hos mennesket kalder sindsbevægelser, følelser, affekter, emotioner el. sentiments. Ved sindsbevægelser forstår vi først og fremmest to ting: udtryksbevægelsen i sig selv og oplevelsen af denne udtryksbevægelse. Der hersker nu ikke længere tvivl om, at hypothalamus spiller en fremtrædende rolle for den del af affekten som repræsenteres af udtryksbevægelserne: de forandringer i indvolde, kirtler, blodårer og muskler, som Darwin så mesterligt har analyseret i sit værk The expression of the emotions (1872), hvori han opfatter følelsernes udtryk som oprindeligt hensigtsmæssige fysiologiske reaktioner, der nu for en stor del er gået over til at tjene mere »sociale« formål. Derimod er det tvivlsomt om hypothalamus spiller nogen rolle for *oplevelsen* af sindsbevægelserne: følelsen af frygt svarende til flugtinstinktet, vrede til kampinstinktet, sult til fødeinstinktet, seksuallyst til kønsdriften o. s. v. Denne mere sensitive funktion synes snarere at være knyttet til de mest primitive dele af thalamus, der ligger lige oven over hypothalamus. — Vi bemærker her den samme orientering i hjernestammen som vi fandt i rygmarven og hjernebarken: motoriske centrer fortil (hypothalamus) og sensitive bagtil (thalamus).

Da sindsbevægelserne må betragtes som den egentlige værdimåler for de levende organismer, hænger de på det nøjeste sammen med stræben el. målsætning, og kommer derigennem bl. a. til at spille en fremtrædende rolle for baningsfunktioner som indlæring og hukommelse. Det nervefysiologiske grundlag for denne sammenhæng ml. følelser og indlæring består i emotionsmønstrenes betydning som bæreelementer for de gestalter, der udgør vore associationer.

Man kan bedst anskueliggøre denne opfattelse ved at sammenligne hjernen med et kartotek, hvis kort svarer til erindringsmaterialet af individets samtlige oplevelser. Ligesom man er ude af stand til at overse alle kortene i et kartotek på een gang, således kan man heller ikke i et givet øjeblik overse alt, hvad man tidligere har lært og oplevet. Men hvis man f. eks. bliver bedrøvet af en el. anden grund, så innerveres blodårer, indvolde, kirtler og muskler på en ganske bestemt måde — efter sorgens karakteristiske emotionsmønster — og dermed stiger de associationer op af bevidstheden, som i sin tid er arkiveret med sorgens specifikke emotionsstempel. Der er med andre ord tale om en redintegrationsproces, hvor brudstykkerne af et mønster »automatisk« suppleres med de manglende dele af mønstret. I samme øjeblik akkorden ABCD anslås, følger »spontant« EFGH. Eller: når vi trækker »den sørgelige skuffe« ud af kartoteket kan vi overskue alt det, der hedder sørgelige minder. Det er formentlig forklaringen på, at den depressive kun kan huske det sørgelige, medens alle andre associationer er berøvet deres aktualitet (og evt. også realitet), således at forstå, at de er irrelevante for den nye personlighed, som er en sorgens personlighed. Alt det glædelige og det livfulde »angår« ikke den melankolske; men begravelser og sørgemelodier, det forstår han.

Omvendt hvis man bliver glad for et el. andet, så mobibliseres hele det »vaso-viscero-sekreto-motoriske« innervationsmønster, der er karakteristisk for glæden, og dermed dukker alle de associationer op af bevidstheden som er arkiveret med glædens stempel. Således må det forstås, at de maniske (opstemte) pt. kun kan huske livets lyse sider, medens skuffelserne og alt det sørgelige afvises som noget, der ikke angår deres »rigtige« personlighed — for så vidt det tragiske overhovedet kan erindres som noget reelt. — I begge de nævnte tilfælde må vi endv. regne med, at det ikke blot er fortidens mønstre, der sorteres med den specifikke emotionsnøgle, men også øjeblikkets begivenheder og forventningen om, hvad fremtiden vil bære i sit skød — altsammen bliver det farvet af de briller affekten f. t. repræsenterer. — De der kender hulkortsystemet kan forestille sig mekanismen således, at hele bevidsthedsindholdet bliver sorteret på samme måde, som man med hulkortsystemets »søger« kan vælge alle de kort ud som bærer de karakteristiske huller, der svarer til det specifikke emotionsmønster. Og den maskine, der stanser hullerne ud, er hypothalamusorganet.

Vi har her set, hvorledes man ved at anslå sorgens el. glædens tone så at sige trækker den sørgelige resp. den glædelige skuffe ud af hjernens kartotek. Og det samme sker med alle de andre grundaffekter: I vredens skuffe finder vi kortene om forhånelser og kampoplevelser samt de mere el. mindre ubeskrevne kort med planer om fremtidige angreb på denne el. hin person. I sultens skuffe finder vi forestillinger om kulinariske nydelser, således som de f. eks er skildret i renæssancemalerierne frodige »Stilleben«-motiver. Og i skuffen med erotik finder vi den sære blanding af erotisk farvede forestillinger, der spænder lige fra de mest romantiske dagdrømme til mere håndfaste ting som Freuds drømmesymboler og pornografiske tegninger.

Sammenligningen af hjernens funktion med et kartotek går imidlertid videre: Ligesom kortene i hver af kartotekets skuffer er inddelt v. hj. a. farvede fanekort, har vi i de s.k. sentiments (specifikke emotions*gestalter* — som tidligere nævnt i reglen baningsprodukter, d. v. s. opstået gennem mere el. mindre »private« erfaringer) en finere inddeling end grundaffekterne, svarende til de enkelte skuffer. Vi har f. eks. emotionskomplekser som frygt-vrede (= had), moderfølelse-seksualfølelse (visse former for moderglæde) samt endnu mere indviklede komplekser som f. eks. frygt-vrede-moderfølelse-seksualfølelse el. lign. Sådanne mere el. mindre specifikke emotions-toklange, -treklange el. -akkorder må antages at fungere som forskelligt farvede fanekort, der tillader en hurtig opsøgning af netop de søgte emner. Hypothalamusorganet er klaviaturet der anslår disse akkorder, d. v. s. de komplekse udtryksbevægelser, der svarer til den »buket af instinkter«, der indgår i gestaltdannelserne. Og hjernens højtkomplicerede netværksstruktur tillader en så fin »intrapsykisk orientering« at netop det søgte erindringsbillede udløses.

Det fremgår også af denne sammenligning med et kartotek, at hypothalamus' motoriske funktioner (motoriske her taget i videste betydning, omfattende virkningen både på muskler, hulorganer, kirtler og blodårer), bliver afgørende for såvel indpretningsfunktionen som hukommelsen. For det er jo det samme apparat, der benyttes, hvad enten man sætter nye kort ind el. henter gamle kort frem.

Det bliver også umiddelbart forståeligt, at man indprenter sig bedre, når man »lærer med hele kroppen«, således som børn gør det (vel at mærke før de kommer i skole og tvinges til at sidde stille ved en pult), samt at

man husker langt bedre når man »erindrer med hele kroppen«, således som f. eks. de fleste primitive folk gør, når de ved højtidelige lejligheder foredrager stammens kulturarv — jfr. en udtalelse som »Sydhavets historie er skrevet i danse og sange«. For her er der jo ikke sparet noget på de udtryksbevægelser, der i så høj grad må antages at have betydning som »bærebølger« for sansebillederne (ordet er lånt fra radioteknikken og betyder den sendebølge, der bærer hele udsendelsen med alle dens fine elektromagnetiske svingninger). Det er formentlig forklaringen på, at mange primitive folk kan huske helt utrolige mængder myter og sagn, som ofte viser sig at fylde flere bind, når etnograferne går i gang med at nedskrive dem. Det er formentlig også dette forhold, der ligger til grund for civilisationsmenneskets manglende evne til at »fortælle historier«, således som det gøres hos de fleste primitive folk: Som en aktivitet der engagerer hele personen og hver muskel i kroppen.

Ud fra det her anlagte synspunkt bliver det også forståeligt, at de hjernebeskadigelser, der fører til indprentningssvækkelse også altid må føre til hukommelsessvækkelse, samt at hypothalamus er et af de mest følsomme steder i denne henseende, eftersom den repræsenterer den vigtigste relæ-station for sindsbevægelsernes udtryksfunktion. En sådan læsion finder vi f. eks. ved de svære grader af kronisk alkoholisme (*Korsakoffs syndrom),* hvor netop hypothalamus er centrum for de sygelige hjerneforandringer. Denne sygdom er karakteriseret ved emotionsforstyrrelser og svækkelse af indprentnings- og hukommelsesfunktioner. Hvis den alkoholiske sygdom stadig skrider frem, går patienten fra Korsakoff-stadiet, hvor der er mulighed for irrelevante emotionsudtryk, over i *Wernickes syndrom,* hvor der er praktisk talt ophævet instinkt og emotionsfunktion. Disse patienter er »apatiske« el. henligger i mere el. mindre dyb søvn, ligesom aber hos hvilke man har ødelagt de emotionelle dele af hypothalamusorganet.

Den viden, vi kan uddrage af disse erfaringer, er i korthed flg.: Uden instinkter ingen følelser og uden normale følelser ingen indprentnings- og hukommelsesfunktion; og uden indprentning og hukommelse kun søvn. Omvendt, hvis man vil *opnå* indprentning og hukommelse, må man fremkalde følelser, og det opnås kun ved at tale til instinkterne og drifterne. Dette er hemmeligheden ved »interessens« betydning for indlæringen. — Følelsernes forskellige fremtrædelsesformer, emotioner og sentiments, repræsenterer skufferne resp. fanekortene i hjernens kartotek. Udløses der ingen emotioner og sentiments — enten fordi undervisningen er for kedelig, el. fordi hypothalamusorganet er blevet beskadiget — sættes hele mekanismen ud af funktion, og individet sover. Kartoteket er altså i behold, men nøglen mangler.

Litteratur: C. Darwin: Expression of the Emotions, 1872. C. Sherrington: The Integrative Action of the Nervous System, 1906. E. Rubin: Visuell wahrgenommene Figuren, 1921. K. S. Lashley: Brain Mechanism and Intelligence, 1929. W. Mc.Dougall: The Energies of Men, 1932. W. B. Cannon: The Wisdom of the Body, 1932. P. H. Törngren: Striden om Freud, 1936. J. F. Fulton, S. W. Ranson og A. M. Frantz: The Hypothalamus, 1940. M. Fog og K. Hermann: Om Afasi, 1941. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk grundlag, 1941—45. J. Agerberg: Kropp och själ, 1942. Alf Brodal: Nervesystemet, 1949. J. F. Fulton: Physiology of the Nervous System, 1949. R. Lagerborg: Reaktionspsykologi, 1943. C. T. Morgan: Physiological Psychology, 1943. Anders Olson: Medvetande och materie, 1944. F. From: Drøm og neurose, 1944. J. R. Kantor: Physiological Psychology, 1947. D. Katz: Gestaltpsykologi, 1947. E. Lundsgaard: Lærebog i fysiologi, 1948. G. L. Freemann: Physiological Psychology, 1948. J. W. S.

Netto-reproduktionstal, s. Fødselshyppighed.

Neuralgi, nervesmerter.

Neurasteni, s. Neuroser.

Neuroser, erhvervede nervøse lidelser som følge af sjælelige og legemlige funktionsforstyrrelser uden relevante strukturelle forandringer i nervesystem el. organer. N. betinges af forstyrrelser i de sjælelige kræfters styrke el. sammenspil og fremkaldes af sjælelig-legemlig overbelastning (belastnings-n.) el. af sjælelige konflikter (konflikt-n.), ofte med udspring i driftslivet og virksomme gennem forstyrrelser i følelseslivet. I modsætning til psykoser (sindssygdom) drejer det sig ved n. om sjælelige partialreaktioner, og den centrale personlighed angribes ikke, for så vidt som realitetsvurdering og sygdomserkendelse er bevaret.

For udviklingen af en n. spiller medfødte ejendommeligheder i personligheden ofte en fremtrædende rolle, og jo større den nervøse disposition er, des mindre behøver den miljøbetingede belastning at være og omvendt. Den svære medfødte nervøsitet henhører imidlertid under de psykopatiske tilstande, men nervøse psykopater er særlig tilbøjelige til at få akute neurotiske reaktioner og kroniske n. P. g. a. n.s mangeartede og mangetydige symptomer har såvel nervelæger som psykologer arbejdet med disse problemer og fra forskellige synspunkter, men først i nyere tid er det ved Freud's dybdepsykologiske undersøgelser lykkedes at trænge ind til en klarere forståelse af disse dunkle lidelsers natur. Den psykoanalytiske metode har fremskaffet et stort og værdifuldt materiale og skabt mulighed for behandling i tilfælde, hvor man tidligere har stået magtesløs. Dog synes heller ikke psykoanalytikernes tydning af problemerne altid at være helt tilfredsstillende, idet deres fortolkninger ofte synes at gå langt ud over, hvad en saglig og kritisk bedømmelse af kendsgerningerne kan bære.

N. falder efter deres årsager og opståelsesmåde i 2 hovedgrupper: *Belastnings-* el. svækkelses-n. (»vegetativ n.«), hvor træthed er hovedsymptomet, og *konflikt-* el. angst-n.

(»psyko-n.«), der særlig præges af angst i en el. anden form. Fælles for begge n.former er, at patienten har været udsat for en større sjælelig el. legemlig belastning, end han på det givne tidspunkt magtede. For *belastnings-n.*s vedk. er der først og fremmest tale om ydre og ret usammensatte belastninger (resp. for ringe modstandskraft): neurasteni og skræk-n., medens *konflikt-n.* især fremkaldes af indre sjælelige konfliktspændinger af ofte kompliceret natur og med konstitutionelle ejendommeligheder som væsentlig baggrund: ukomplicerede angst-n. og konversions-n., der igen omfatter tvangs-n., fobi og hysterisk n.

I. Belastnings-n.

Neurasteni er først beskrevet under dette navn af den amerik. neurolog George Miller Beard (1839—83), som også benævnede tilstanden »american nervousness, nervous exhaustion« (amerikansk nervøsitet, nervøs udmattelse). Lidelsen opstår, når et menneske udsættes for en større sjælelig-legemlig belastning, end det kan tåle, og den svigtende modstandskraft kan enten skyldes medfødte anlægsdefekter el. erhvervet psykisk-fysisk svækkelse. Den rene *medfødte* nervøsitet (»konstitutionel neurasteni«) er dog ingen n. i egl. forstand (s. Psykopati: asteniske psykopater), men disponerer i høj grad til neurasteniske reaktioner ved små anstrengelser. Den *erhvervede* neurasteni kan skyldes *psykiske* belastninger, oftest bekymringer af økonomisk og ægteskabelig art, el. have mere *fysiske* årsager, såsom overanstrengelse, svækkende sygdomme (især infektioner), forgiftningstilstande, ulykkestilfælde (særlig kranielæsioner), operationer, fødsler el. klimakteriets hormonforskydninger.

Neurasteni alene som følge af overanstrengelse er i virkeligheden meget sjælden, men kan ses efter langvarigt, forceret el. ensformigt arbejde med stort ansvar og for lidt søvn el. næring. Også i disse tilfælde spiller dog de sjælelige faktorer en afgørende rolle, idet selv en betydelig overanstrengelse under begejstring og succes tåles langt bedre end mindre anstrengelser, der stadig ledsages af pinlige bekymringer og skuffelser. Ligeledes kan sjælelige årsagsmomenter fastholde en sådan neurasteni længe efter, at patienten er bragt til hvile, og den akute overanstrengelse er hævet.

Hovedsymptomerne ved neurasteni er træthed og overfølsomhed, hvortil kommer som sekundære symptomer: Indre uro og søvnforstyrrelser, sygdomsfølelse og humørforandringer.

Trætheden er grundsymptomet og består i øget trætbarhed, åndeligt såvel som legemligt, og nedsat restitutionsevne. Enhver aktivitet føles udmattende, og kræfterne vender langsomt tilbage. Koncentrationsevnen svækkes, hukommelsen føles forringet, og den åndelige og legemlige ydedygtighed nedsættes. Også den muskulære trætbarhed er forøget, så patienten føler sig udkørt selv efter små legemlige anstrengelser og får sitren og muskeluro i hvile.

Overfølsomheden viser sig på sansernes, følelsernes og organnervernes område.

Sanseoverfølsomheden er en forhøjet irritabilitet overfor alle lyde, især børns støj, lysindtryk, berøringer og ubehagelige lugt- og smagsindtryk. Den følelsesmæssige overpirrelighed viser sig dels som sårbarhed med ubeherskethed el. forstemning, dels som stemningsuligevægt med tilbøjelighed til letrørthed og til gråd el. latter. Organoverfølsomheden medfører en forøget følsomhed for alle legemlige fornemmelser og ubehag, som den raske kun skænker ringe el. ingen opmærksomhed, og desuden giver irritabiliteten anledning til livlige organreflekser, særlig fra musklernes og blodkarrenes side. Resultatet er en mangfoldighed af skiftende symptomer såsom hovedpine, svimmelhed og besvimelser, læsetræthed og pletter for øjnene, smerter og fornemmelser her og der, muskelsitren og rysten på hænderne, rødmen og blegnen, svedanfald og klamme hænder og fødder. Desuden hjertebanken, mave-tarmforstyrrelser, blære-, potens- og menstruationsforstyrrelser, appetitforstyrrelser og ofte afmagring.

Denne overfølsomhed medfører en indre urofølelse og rastløshed med taletrang, mange og hastige bevægelser, ustadighed samt søvnforstyrrelser, oftest vanskelig indsovning, urolig søvn og tidlig opvågning — el. omvendt stort søvnbehov, når overanstrengelse er hovedårsagen.

Endv. giver trætheden og de mange fornemmelser anledning til sygdomsfølelse, der kan udvikle sig til sygdomsoptagethed og hypokondri, særlig i de mere kroniske tilfælde.

Som følge af den svækkede og pinagtige tilstand opstår der ofte en depressiv stemningsforskydning med underlødighedsfølelse og ængstelighed, hos andre mere som en gnaven forstemning med trang til at ærgre sig over alt og alle.

En mellemstilling ml. den konstitutionelle og den erhvervede neurasteni indtager *den kroniske neurasteni*, som er et hyppigt forekommende sygdomsbillede. Her spiller konstitutionelle faktorer en fremherskende rolle (især den asteniske, sensitive, depressive og stemningslabile psykopati, s. Psykopati), og i udtalte tilfælde er alene dagliglivets almindelige belastninger tilstrækkelige til at holde denne n. vedlige. I andre tilfælde, hvor et menneske til stadighed er udsat for svær modgang, kan en sådan kronisk neurasteni dog også komme i stand ved svagere arvelig disposition. Sygdomsbilledet sammensættes af de samme symptomer som ved den mere akute neurasteni, men sygdomsoptagethed og hypokondri dominerer i særlig grad.

Skræk-n. (chok-n.).

Udsættes et menneske for et voldsomt psykisk chok gennem en katastrofeoplevelse,

hvorunder det umiddelbart føler sig livstruet, vil det automatisk reagere med akute skræksymptomer, udløst gennem organnervesystemet og særlig dets påvirkning af hjerte og blodkar: *den akute skrækreaktion*. Vedk. bliver enten stum og stiv el. skrigende og måske sanseløst bortløbende, og oftest er bevidstheden omtåget i højere el. mindre grad. Er faren overstået, er den chokerede en tid forskræmt og sammenfarende, adspredt, rådvild og stemningsskiftende, bleg, sitrende og svedende.

De nævnte fænomener er almenmenneskelige, primitive refleksmekanismer, som normalt hurtigt klinger af. Er de længerevarende og mere intense, antager de sygelig karakter, og man taler da om *skræk-n.* Disse patienter er ængstelige, pirrelige og gnavne, kan ikke samle sig el. huske, og de klager over hovedpine, svimmelhed og hjertebanken. Også denne lidelse helbredes dog hurtigt, oftest efter få dage el. uger. Men i visse tilfælde afreageres angsten først efterhånden i natlige angstdrømme, og i sværere tilfælde vender angsten tilbage i voldsomme anfald også i vågen tilstand (s. Angst ndf.).

Alle slags katastrofer kan fremkalde skræk-n.: Bil-, tog- og flyveulykker, torpederinger, luftbombardementer o. a. krigshandlinger, lynnedslag, ildebrande og jordskælv, voldelige overfald o. s. v.

Som *traumatisk n.* benævner man specielt en psykisk reaktion på de reelle el. formodede følger af et ulykkestilfælde, f. eks. en kranielæsion el. anden legemlig læsion. Tilstanden præges især af neurasteniske, angstneurotiske el. hysteriske symptomer.

II. Konflikt-n. omfatter dels ukomplicerede angst-n., dels s. k. konversions-n., hvor angsten på kompliceret måde er forvandlet (konverteret) til specielle neurotiske symptomer. Da angsten ved disse n.-former spiller en dominerende rolle, vil det være hensigtsmæssigt først at give en oversigt over angstproblemet.

Angst opstår, når individet trues af ydre el. indre farer, og er en beskyttelsesreaktion, der hænger intimt sammen med reflektoriske afværgemekanismer i organ-nervesystemet.

Man taler om *realangst,* hvor det drejer sig om ydre, håndgribelige farer, der truer selve individets eksistens el. dets vitale interesser. I sygelig form optræder denne angst i skræk-n. (s. ovf.).

Konfliktangst (neurotisk angst, driftsangst) er tilsvarende en afværgereaktion overfor indre, sjælelige farer hidrørende fra en konfliktsituation, der truer med at sprænge personlighedens integritet. Oftest drejer det sig om driftskonflikter, idet lystbetonede driftsimpulser afvises og fortrænges fra bevidstheden af den etiske personlighed. Angsten for de ubevidste kræfter er formentlig både den primære årsag til fortrængningen og et udtryk for personlighedens frygt for, at den fortrængte driftsenergi skal bryde igennem fortrængningen og overvælde el. sprænge personligheden. Da seksualdriften spiller en fremherskende rolle i de fleste menneskers tilværelse, er det naturligt, at det især er seksualkonflikter, der er årsag til angst-n., men også aggressive driftstendenser kommer i betragtning. Endv. kan også alle andre former for sjælelige konflikter fremkalde såvel simple som komplicerede angst-n., og hos visse sjælelige konstitutioner er endelig selvusikkerheden og angstdispositionen fra naturens hånd så dominerende, at disse mennesker reagerer med neurotiske angstfænomener selv på de ringeste konflikter el. tilsyneladende endog uden ydre foranledning.

Angsten er den tilgrundliggende faktor i alle konflikt-n., og de forskellige n.-typer er betinget af den forskellige måde, hvorpå angsten udfolder sin virksomhed, og af de afværgemekanismer, som personligheden bringer i anvendelse.

Ved den ukomplicerede *angst-n.* drejer det sig om en indholdsløs, diffus og uforståelig angst, som enten vedvarende el. især anfaldsvis behersker individet el. måske fremtræder i maskeret form som legemlige symptomer alene, s. k. angstækvivalenter.

Den vedvarende angst har karakter af en ængstelig forventning, parat til at knytte sig til enhver tilfældig hændelse el. legemlig fornemmelse. Mere typisk er *det akute angstanfald* med tilhørende legemlige resonanssymptomer. Angsten optræder med en pludselighed og voldsomhed, der ganske overvælder patienten, og ledsages af hjertebanken og åndenød, sved og rysten samt hovedpine og ubestemt svimmelhed. Ofte er der desuden mavesmerter, diarrhoe el. vandladningstrang. Patienten har følelsen af overhængende fare og frygt for at dø. Han klager over indre spænding og klemmen i brystet, føler trang til at trække vejret dybt og frembringer dybe suk. Anfaldet varer i almindelighed kun i få min., af og til dog timer el. dage, og det gentager sig med uregelmæssige mellemrum i uger og mdr. Ml. anfaldene er der i reglen en vis ængstelighed og utryghed til stede, og patienten nærer hypokondre bekymringer for de organer, hvis funktion påvirkes af anfaldene, særlig hjertet. I visse tilfælde optræder kun angstens legemlige fænomener, såsom træthed, besvimelser, åndenød, hjertebanken, diarrhoe, opkastninger, svedudbrud el. rysten, men uden egentlig angstfølelse.

Angst-n. kan være udtryk for to forskellige processer. Den kan være eftervirkninger af en så voldsom og chokerende oplevelse, at affekten umuligt har kunnet afreageres i tilslutning til katastrofen. I stedet opstår der et angstpotential, der længe efter at den ydre fare er ophørt, udfolder sine dynamiske virkninger i underbevidstheden, medfører en indre spænding og af og til må bryde frem på overfladen som uforståelige angstudladninger.

Eller hyppigere er angst-n. forårsaget af konflikter på driftslivets område hos dertil disponerede mennesker. Angsten kan hidrøre fra opdæmmet seksualenergi i tilfælde, hvor en kraftig seksualtrang ikke kan tilfredsstilles af etiske grunde, el. hvor den pirrede seksualitet ikke opnår en adækvat og tilfredsstillende udløsning som følge af coitus interruptus, samliv med impotent ægtefælle, forlovedes langvarige abstinens trods vidtgående erotisk intimitet, pludselig ophør af regelmæssigt seksualliv hos f. eks. enker o. s. v. Dog ikke alene manglende fysisk tilfredsstillelse kan fremkalde angst-n., også hemning af den åndelige trang til hengivelse og samvær ml. mand og kvinde kan give sig udslag i angst hos den forladte og ensomme part. Og som tidligere omtalt vil enhver uløselig konflikt i livet kunne transformeres til angst-n., når spændingen er blevet utålelig.

Ved *konversions-n.* søges den neurotiske angst neutraliseret gennem en kompliceret binding el. forvandling (konversion) til neurotiske symptomer.

Fobi er en uovervindelig angst for bestemte genstande el. situationer, som ikke for den normale indebærer noget frygtindgydende. Fobikeren er f. eks. angst for spidse og skærende ting (aikmofobi) el. visse dyr, særlig kryb (zoofobi). Han er bange for lukkede rum (claustrofobi) el. åbne pladser (agorafobi), for højtliggende steder (acrofobi), broer (gephyrofobi) el. skibe (nautofobi), for at køre i tog, være alene el. opholde sig blandt mange mennesker (antropofobi), for mørke (nyctofobi) el. for lyn og torden (astrapofobi). Nogle er angst for smuds og bakterier (myso- og bacteriofobi), for sygdomme (patofobi), særlig kønssygdomme og kræft (venero- og cancrofobi). Andre er bange for at ødelægge værdifulde genstande (klastofobi) el. angst for at fremkalde ulykker ved at have undladt el. glemt noget (paralipofobi).

Fobikeren søger for enhver pris at undgå de ting, han nærer angst for, el. værger for sig ved ofte komplicerede tvangshandlinger. Således kan f. eks. smudsfrygt føre til evindelig vasketrang.

Den egentlige *tvangs-n.* præges af tvangstanker og tvangstilskyndelser, som trænger sig frem i patientens klare bevidsthed og føles personlighedsfremmede, tvangsmæssige og meningsløse, og som han forsøger at kæmpe imod og forjage under større el. mindre angst. Overgangen ml. fobi og tvangs-n. er ikke altid skarp.

Tvangsneurotikeren forfølges af uanstændige tanker el. tankebilleder, plages af ligegyldige ord, tal el. melodier, der stadigt dukker op i bevidstheden. Han må stadig gruble over meningsløse, pseudofilosofiske problemer (grubletvang), må altid tvivle på, om gashanen er lukket, lyset slukket, døren låset, brevet lagt i rigtig konvolut o. s. v., og han må ustandseligt sikre sig, at sagen nu også er i orden (tvivlesyge).

Andre føler tilskyndelse til at kaste sig ud fra højtliggende steder el. foran tog, ængstes for trang til at stjæle el. slå ihjel og sige obskøne el. blasfemiske ord. Atter andre må altid tælle tapetmønstre el. automobilnumre (aritmomani), må tvangsmæssigt berøre visse genstande el. lægge deres ting i bestemt orden, må gå på en bestemt måde på el. ml. fliserne (præcisionsmani) el. må udføre bestemte ceremonier, når de står op el. går i seng. Undlader patienten at følge sine tilskyndelser, føler han angst og uro, der straks forsvinder, når han giver efter for trangen. Flere af disse symptomer er dog i mindre udpræget form relativt normale foreteelser.

Fobier og tvangs-n. udvikler sig som reaktion på sjælelige konflikter, når en bestemt disposition i personligheden er til stede, den selvusikre og sensitive konstitution, der dels præges af tvivl og vankelmodighed overfor beslutninger, dels af en særlig samvittighedsfuldhed indtil pedanteri og af særligt udbyggede og aktive etiske hemninger.

Allehånde personlige konflikter kan udløse en konversions-n. og især seksualkonflikter. De primitive grunddrifter føles fristende og farlige, hvorfor de afvises og fortrænges af den bevidste, etiske personlighed. De fortrængte affekter transformeres til neurotisk angst, der går i ét med individets frygt for, at den fortrængte seksualitet skal gennembryde hemningerne og sprænge personligheden. Fobi og tvangs-n. er at opfatte som afværge-n., der tjener til at neutralisere driftsangsten ved sekundært at binde den til neurotiske symptomer af sjælelig el. legemlig art. Angsten er personlighedens beskyttelsesreaktion mod den truende indre fare, og angsten får ved konversionen et bestemt indhold i modsætning til den diffuse og genstandsløse angst ved ukompliceret angst-n. Afværgemekanismen er forskellig ved fobi og tvangs-n.

Ved fobi forskydes angsten fra det afviste og fortrængte bevidsthedsindhold til bestemte genstande og situationer, der symbolsk repræsenterer det forbudte ønske og udgør en etisk acceptabel erstatning herfor. Angsten projiceres fra den indre konflikt ud i yderverdenen, knyttes sekundært til de nævnte genstande og situationer og kan derved begrænses, idet individet søger at undgå det, der specielt udløser hans angst.

Ved tvangs-n. søges konfliktangsten aktivt bekæmpet gennem en sekundær og kompliceret reaktionsdannelse, nemlig de reaktive tvangsmæssige forestillinger og handlingstilskyndelser. Herved sikrer patienten sig mod de truende driftstendenser på en måde, der minder om primitive folkeslags magiske besværgelse af onde magter. Også på denne måde kan angsten nogenlunde holdes i skak, men tilværelsen bliver til gengæld mere og mere indviklet og plagsom for tvangsneurotikeren.

Ved *den hysteriske n.* er affektkonversionen gennem forvandling af de fortrængte fø-

lelser til neurotiske symptomer foregået på en så fuldkommen måde, at angsten ganske er elimineret.

Hysteri er ikke en sygdom i sig selv, men en bestemt sjælelig reaktionsmåde, hvorved sjælelige konflikter og affektspændinger omsættes (konverteres) til legemlige el. sjælelige symptomer og sygdomsbilleder med det ubevidste formål at afværge farer og ubehag el. opnå fordele og opfyldelse af ønsker.

Den *hysteriske reaktion* er almenmenneskelig og benytter til sit formål visse primitive hjernefunktioner. Ethvert menneske kan i en tilstrækkelig utålelig situation reagere hysterisk, men fortrinsvis møder man disse reaktioner hos barnlige og umodne mennesker, hvis muligheder for at løse en konflikt på normal måde er begrænsede. Endv. hos mennesker med tendens til langvarige og stærke følelsesreaktioner, idet konfliktspændinger hos sådanne ofte antager et uforholdsmæssigt omfang. Særlig tilbøjelige til hysteriske reaktioner er imidlertid de s. k. asteniske og selvhævdende psykopater. De asteniske (nervøse) kommer med deres ringe åndelige modstandskraft og ydedygtighed lettere til kort overfor livets krav, og det er da nærliggende at anvende hysteriske reaktioner som en ubevidst forsvars- el. flugtmekanisme el. som middel til at gøre sig gældende trods medfødt underlødighed. De selvhævdende psykopater er især karakteriseret ved deres trang til at synes mere, end de er, og kan dette mål ikke nås på normal måde, bringer de ofte hysteriske mekanismer i anvendelse. Om *hysterisk karakterudvikling* taler man, når hysteriske reaktioner vanemæssigt udløses på ringeste foranledning og anvendes for at dominere over omgivelserne. Der foreligger da ikke en n. i egl. forstand.

Den *hysteriske n.* kan være akut el. kronisk. Den *akut* optrædende form ses især som krigs-n. efter svære, akute affektbelastninger (granatchok o. lign.), når symptomerne ved den normale skrækreaktion sekundært fastholdes med den ubevidste tendens at unddrage sig fremtidige farer gennem sygdom (»skrækhysteri«). Symptomerne er enkle og usammensatte: En lammelse, stumhed, blindhed, døvhed el. rysten o. s. v. Også ved børnehysteri er slige isolerede symptomer almindelige.

Ved den mere *kroniske* hysteriske n. er de fremkaldende psykiske konflikter af varigere art: Kroniske ægteskabelige el. økonomiske vanskeligheder og i særdeleshed uløselige, ubevidste driftskonflikter. Den kroniske n. forudsætter dels en særlig sjælelig konstitution (f. eks. den asteniske el. selvhævdende), dels en vis suggestibilitet og tendens til autosuggestiv bevidsthedsindsnævring, hvorved de konfliktskabende forestillingskomplekser fraspaltes bevidstheden, og opmærksomheden koncentreres om de hysteriske symptomer, der derved fastholdes. Disse er oftest langt mere varierende end ved den akutte hysteri. Da hysteriske symptomer altid har et bestemt, ubevidst formål, er det forståeligt, at de ofte får et vist teatralsk præg, der er egnet til at gøre indtryk på omgivelserne.

De *legemlige* forstyrrelser er mangfoldige og tildels bestemt af tidsalderen. Tidligere tiders så almindelige hysteriske krampeanfald ses således nu kun sjældent. Oftere forekommer besvimelser og afmagtstilfælde, lammelser af arme og ben, stivnen af lemmerne i bestemte stillinger, rysten, gangforstyrrelser, hvisken, stumhed, stammen, hosten el. hikken. Fra sansernes område møder man følelsesløshed, smerter og fornemmelser, blindhed el. døvhed. Symptomerne kan endv. imitere de forskelligste organlidelser: Hjerte-, mave-, tarm- og hjernelidelser o. s. v. Selve symptomerne er ikke indbildning, men udslag af reelle nerveprocesser, som blot ikke har nogen nervelidelse el. anden legemlig sygdom til årsag, men er fremkaldt og fastholdt ad sjælelig vej.

De *sjælelige* funktionsforstyrrelser ved hysteri er dels af neurotisk, dels af psykotisk art. Der er hysteriske affektkriser, hvor fortrængte følelser diffust udlades i krampagtige skrige-, gråd-, latter- el. raserianfald. Endv. bevidsthedsforstyrrelser i form af hukommelsestab, tågetilstande og hallucinatoriske forvirringer. Endelig forekommer s. k. stuportilstande, d. v. s. sjælelige lammelses- el. dvaletilstande med stumhed og urørlighed.

Forventnings- og selvhenførings-n. er andre konversions-n., men skal ikke nærmere beskrives p. g. a. deres relative sjældenhed.

Behandlingen af n. tager dels sigte på at fjerne skadelige årsager i miljøet, dels tilstræber den en direkte sjælelig påvirkning af den neurotiske personlighed og de neurotiske mekanismer (s. Psykoterapi).

Litteratur: R. Brun: Allgemeine Neurosenlehre, 2. udg., 1946. P. J. Reiter: Neuroserne og deres Behandling, 1945 og 1951. Samme: Læren om Neuroserne, 1951. H. Helweg: Psykoneuroser (Nordisk Lærebog i intern Medicin V), 1947. T. Bråtøy: De nervøse sinn, 1947.

J. E.

Nielsen, Holger Louis (f. 1866), oberstløjtnant af reserven, gymnastiklærer ved Ordrup gymnasium 1891—1914. Idrætsinspektør i Gentofte kommune 1919—27. Forstander for Statens Gymnastikinstitut 1927—30. H. N. har med sin grundige viden og sin praktiske dygtighed spillet en fremtrædende rolle i organisationen af dansk idrætsliv. Både som lærer og som embedsmand virkede han for indførelsen af atletik, håndbold og svømning som faste led i skolernes gymnastikplaner. Han var medstifter af Dansk Gymnastikforbund (1899) og Dansk Svømme- og Livredningsforbund (1907) og planlagde de første skoleidrætsstævner. Hans navn blev særlig kendt for den af ham udformede H. N.-metode til genoplivningsforsøg med druknede; s. Kunstigt åndedræt.

Sv. P.

Niemeyer, August Hermann (1754—1828), tysk teolog og pædagog. Knyttede sin livsgerning til de Franckeske stiftelser i Halle (s. Francke), hvis leder han forblev trods mange smigrende tilbud fra universiteters og statsforvaltningens side. Tillige prof. i teologi. Han udfoldede en fremragende pædagogisk virksomhed både som teoretiker og i praksis. Han havde et klart blik for, hvad der skete ude i verden, og forstod i sit arbejde at udvælge det bedste af det, som forelå. Ligeledes havde han en storartet evne til at knytte dygtige medarb. til sig. Han var en skabende natur, dog mere den praktiske, rationalistiske organisator, end den inspirerende foregangsmand, en personlighed, der vandt stor anseelse. Med sin omfattende viden og sit kendskab til barnets psyke var han en fortrinlig opdrager. — Som teolog forfattede han en række karakteristikker af bibelens fremtrædende personer. Hans pædag. hovedværk Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts, 1796, foreligger i mange efter hans død af andre pædag. bearb. udgaver.

Sv. P.

Nodeblindhed. Nogle ordblinde lider også af n. De nodeblinde har svært ved at opfatte og fastholde nodebillederne. De begår som ved læsning ombytningsfejl (reversaler).

Kr. Th. J.

Noegenesis, den proces, gennem hvilken erkendelse *(noesis)* opstår; *noetisk,* hvad der har med erkendelse, tænken, fornuft at gøre.

Noologisk (af gr. *nous,* fornuft), rent fornuftsmæssig og uafhængig af erfaring. Det erkendelsesmæssige betragtet efter sit indhold mere end efter sin psykologiske tilblivelse og forekomst.

Norden, Foreningen, stiftet 1919, har ligesom broderforeningerne i Sverige, Norge, Island og Finland til formål, som udtrykt i første paragraf af deres love: »at uddybe fællesskabsfølelsen ml. de nordiske folk, udvide deres kulturelle og økonomiske forbindelse og befordre samarbejdet ml. dem; ... at udvikle et omfattende oplysningsarbejde om de andre landes næringsliv, samfundsforhold og åndsliv.... I al sin stræben bør foreningen søge at styrke de nordiske folks samarbejde indadtil og udadtil«.

Den danske forening samler om sommeren på sin ejendom Hindsgavl nordiske lærere, seminarieelever, handelsfolk, arbejdere, journalister o. s. v. til nordiske møder. I de 125 lokalafdl. afholdes året rundt nordiske møder for medlemmerne (c. 50.000). Disse afdl. er alle knyttet med venskabsbånd til tilsvarende Norden-afdl. i Sverige, Norge og Finland, med gensidige besøg af grupper af lærere, skoleungdom, håndværkere, husmødre, sportsfolk o. s. v., som indkvarteres i hjemmene.

Medlemmerne modtager hvert år en nordisk bog som gave og 6 gange et medlemsblad med oversigt over vigtige nordiske nyheder. Gennem et *sprognævn* virker Norden for større sprogligt fællesskab og gennem et *skolenævn* for at vinde skoleungdommen for den nordiske tanke. Norden har i årenes løb stået som arrangør af el. medindbyder til talrige nordiske udstillinger, »kulturuger«, foredrags- og oplæsningstourneer o. s. v. I *skolenævnet* har bl. a. repræsentanter for lærerorganisationer og undervisningsmyndigheder sæde. Gennem et særligt skoleabonnement er henved 1500 skoler tilknyttet Norden. Skolerne modtager foreningens publikationer og spec. nordisk undervisningsmateriel, besøg af nordiske rejselektorer, adgang til brevveksling med elever fra de øvrige nordiske lande, lån af nordiske lysbilleder, klassesæt af svenske læsebøger m. m., ligesom foreningen Norden i alle lande gennem en særlig skolerejsetjeneste tilrettelægger skolerejser for nabolandenes børn.

Nordens skolenævn tilrettelægger endv. alle Nordens sommermøder for lærere, seminarieelever og gymnasiaster samt skoleungdomsmøder og udtager deltagere til møderne i tilfælde af overtegning. Skolenævnet virker desuden rådgivende i alle spørgsmål, som forelægges Foreningen Norden fra skolens og undervisningens område.

E. A.

nordiske forsorgskonvention, Den, s. forsorgskonvention, Den nordiske.

Nordjyllands landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

nordsjællandske lejrskole, Den, s. Lejrskole.

Nordsjællands landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Norges skolevæsen har ligesom Danmarks og Sveriges sit udspring i den højere skole. Antagelig i midten af det 12. årh. oprettedes de første katedralskoler i Oslo, Bergen og Trondheim, og her som i andre lande var målet at uddanne eleverne til kirkens tjenere. Ved reformationen 1537 gjorde kirken forsøg på at organisere en folkeundervisning, men den begrænsedes til mundtlig at lære børn og unge lidt religion, og man kom ikke ud over forsøgene. 1736 indførtes konfirmationen og i 1739 kom Christian VI's forordning, der bestemte, at der skulle oprettes skole i hver »forsamling«, og at der skulle indføres undervisningspligt. Loven blev aldrig virkelig gennemført, den spredte bebyggelse og den stadige mangel på tilstrækkelige lærerkræfter sinkede udviklingen. Men forordningen kom dog til at danne grundstammen i alle senere love. Den foreskrev: 1) at staten skulle have tilsyn med undervisningen, 2) at der skulle være skolepligt for alle børn og 3) at lokale myndigheder skulle sørge for, at der fandtes mulighed for skolegang for alle børn.

Det frie Norges demokratiske forfatning af 1814, som krævede lige politisk rettighed for alle, gav grundlaget for den nye skolelov af

1827; dens fordringer var meget beskedne, i virkeligheden mindre end dem fra 1739. Undervisningen gaves på de fleste steder endnu af omgangsskolelærere (vandrelærere), som fik gratis kost og logi. Præsterne var stadig selvskrevne ordførere i den folkevalgte skolestyrelse, som var oprettet 1827; det var dog ikke mere kirkens, men folkets repræsentanter, som havde magten og vedtog de vigtigste beslutninger. 1824 åbnedes det første seminarium. Også byskoleloven af 1848 stillede kun små krav, men ligesom loven af 1827 opstillede den minimumskrav, som ingen kommune kunne komme uden om. Landbyskolens forhold bedredes og fæstnedes betydeligt ved loven af 1860, der afskaffede omgangsskolen som normalform for almueskolen og i stedet indførte den udelte, men faste kredsskole.

Loven af 1889 indførte skolepligt fra det 7. til det 14. år, og folkeskolen blev 7-årig. Den afskaffede i princip den udelte skole, omend den i praksis endnu bestod i stort antal også efter 1889; kredsskolen skulle i alt fald deles i 2 afd.: småskolen og storskolen. Byskolen deltes i 3 afd.: 7—10, 10—12 og 12—14 år. Skoletiden var fremdeles på landet 12 uger pr. år, men kunne yderligere reduceres, hvis der kun var få elever. I byskolerne læstes der i 1. og 3. afd. 18—24 timer ugentlig, i 2. afd. 24 timer i gennemsnitlig 40 skoleuger. Nye fag indførtes, således historie, geografi og naturkundskab, og lærernes lønninger forbedredes. De to love af 1860 og 1889 dannede grundlaget for folkeskolens videre udvikling.

Loven af 1896 omlagde den højere undervisning. Fra folkeskolens 5. klasse kunne eleverne rykke over i den højere skole, som da bestod af en 4-årig middelskole (mellemskolen), som afsluttedes med en offentlig eksamen, middelskoleeksamen, og et 3-årigt gymnasium, der førte op til studentereksamen (examen artium). Den højere skole efter loven af 1896 var i alm. fællesskole for drenge og piger. — I 1920 nægtede Stortinget at yde statstilskud til højere skoler, der ikke byggede på en afsluttet 7-årig folkeskole. De allerfleste kommuner indrettede herefter 3-årige mellemskoler. I Norge regnes stadig mellemskolen sammen med gymnasiet til det højere skolevæsen og ikke til folkeskolen.

Norges nuværende skolevæsen bygger på lov om den højere skole af 1935 og lovene om folkeskolen på landet og i købstæderne begge af 16. juli 1936. Efter disse love er den 7-*årige folkeskole* grundlaget for al videre skolegang; der er stadig undervisningspligt fra det 7. til det 14. år. Undervisningen og næsten alt skolemateriel er gratis, derfor findes der næsten ikke privatskoler for disse alderstrin (c. 25 ialt). I byerne er der som regel 7 eetårige klasser, og undervisningen strækker sig almindeligvis over 38 uger pr. år; i bygderne, hvor skolerne ikke altid er 7-delte, ofte 4-delte el. endda udelte med en deraf følgende mindre rationel undervisning, er undervisningstiden 16 uger i småskolen og 18 uger i storskolen. Skoletiden kan af herredsstyret øges til 27 uger og der arbejdes henimod at forhøje minimumslæsetiden til 18 uger i småskolen og 21 i storskolen resp. 20 i samlet skole. I 1947—48 fandtes: 5404 skolekredse på landet med 224.789 elever og i byerne 178 skoler med 3046 klasser og 71.414 elever. Udgifterne androg 164.033.141 kr.

Folkeskolen er grundskolen for alle og må derfor udbygges bedst muligt. Der er opstillet bestemte mindstekrav, og i norsk og regning findes skriftlige afgangsprøver. I de senere år har man lagt større vægt på undervisning i praktiske fag som sløjd, tegning, husholdningsfag m. m. På steder, hvor man af denne grund har måttet øge timetallet, har der ikke vist sig videre vanskeligheder.

I folkeskolens to sidste klasser undervises i engelsk af folkeskolens lærere både i byskolerne og i de større bebyggede steder. Derimod er engelskundervisningen ikke almindelig i landsskolen, dels fordi der er for få elever og dels p. g. a. manglende læreruddannelse, så elever fra disse skoler, som senere søger optagelse i den højere skoles afd. B (s. ndf.) må have særskilt undervisning i engelsk i den første tid, indtil de kan følge med klassen. Denne undervisning ordnes af vedk. højere skole. — Spørgsmålet om sekualunderv. i folkeskolen er endnu ikke helt løst. Faget er obligatorisk siden 1950, gennemførelsen har dog visse vanskeligheder i de mindre skoler p. g. a. mangel på egnede lærere, sygeplejersker el. læger. Undervisningen skal ligesom i Danmark gives særskilt for piger og drenge henh. af en kvinde og en mand.

Efter folkeskolen går mange elever (i Oslo c. 40 pct.) over i *framhaldsskolerne* (fortsættelsesskoler), som bygger på lov om framhaldsskolen af 8. nov. 1946. Disse skoler er 1—2 årige, svarende til 8. og 9. klasse i Danmark, c. 50 pct. af eleverne i 1. klasse i framhaldsskolen fortsætter i 2. klasse. Timetallet er på landet mindst 432 og højst 1080 pr. år, i byerne mindst 432, højst 1254. Skolerne kan ordnes som dagskoler med 36—48 timer pr. uge på landet, 33 timer pr. uge i byerne. Kommunerne har ret til at gøre framhaldsskolernes første år obligatorisk, og der er stærke ønsker fremme om at gøre det over hele landet for alle, der ikke fortsætter i den højere skole. I 1947—48 var der 105 framhaldsskoler i byerne og 893 i bygderne, elevantallet var henh. 3286 og 13564, med en undervisningstid almindeligvis på 24 uger om året. Undervisningen i disse skoler er stærkt praktisk betonet. Eleverne skal opdrages til at arbejde selvstændigt med emner, der har den enkeltes specielle interesse. Dog skal framhaldsskolerne også give en almen dannelse, en orientering i verden omkring de unge. Man har opstillet en normal-undervisningsplan, men indenfor denne er lærerne ret

frit stillet. Eleverne bliver delt efter forskellige linjer og kommunerne har lov til at indføre forsk. linjer, idet der tages hensyn til det pág. steds erhvervsliv, således påtænker man i Stavanger og Bergen at starte en søfartslinje og evt. andre steder en jordbrugslinje og en skovbrugslinje. Disse framhaldsskolers undervisning er særdeles anerkendt i erhvervslivet, og enkelte steder får eleverne 1 års reduktion ved overgangen til handelsskole og teknisk skole. Framhaldsskolen er i støt udvikling, men lider selvfølgelig også under tidens vanskeligheder.

For den voksne ungdom byder *folkehøjskolerne* landet over på en videre uddannelsesmulighed. Folkehøjskolens forhold er ordnet ved lov af 1. okt. 1949. Der fandtes i 1947—48: 82 folkehøjskoler med ialt 4701 elever (i 1951: 81 folkehsk. m. 4400 elever). Tiden har udlignet forskellen ml. de i deres oprindelse forsk. arter, som loven har sammenfattet under betegnelsen folkehøjskoler. Folkehøjskolen har både længere og korte sommerkursus; medens de længere kursus (8—16 uger) afser 30 timer ugl. til praktiske fag og 2 timer dagligt til de teoretiske (norsk, regning, samfundslære m. m.), er de korte kursus (1—4 uger) i hovedsagen demonstrationskursus. For piger: husholdning, syltning, sygekost, legemspleje m. m. For unge mænd: landbrugsmaskiner, redskaber m. m. De alm. fag læses i fællesskab. Med disse korte kursus håber man at vinde byungdommen, som iflg. den nye ferielov, der sikrer 3 ugers ferie for alle, der står i erhvervslivet, har mulighed for at besøge en højskole.

Uddannelsen af *folkeskolelærere* sker på 10 lærerskoler (statsseminarier), der i 1947—48 havde 1468 elever. Uddannelsen er 4-årig for elever fra folkeskolen suppl. med 6 mdr.s besøg på en fortsættelses- el. ungdomsskole og 2-årig for elever med studentereksamen. Folkeskolen lider efter krigen af en betydelig lærermangel, og endnu er det nødvendigt at beskæftige lærere uden egentlig faglig uddannelse. Man har dog fremskyndet uddannelsen ved indretning af ekstraordinære seminarieklasser og et midlertidigt seminarium i Oslo.

Det højere skolevæsen omfatter *realskoler* (eksamensmellemskoler) og *gymnasier*. Det er som nævnt ordnet ved lov af 1935 og bygger på den 7-årige folkeskole. De højere skoler er offentlige kommunale eller private højere almenskoler med eksamensret. Der var i 1947—48 ialt 293 højere skoler med ialt ca. 40.000 elever: 30 stats-, 113 kommunale og 5 private gymnasier med eksamensret. Desuden fandtes 145 private højere almenskoler uden eksamensret.

Realskolerne er normalt 3-årige, gymnasierne 5-årige; de to første klasser i begge skoleformer er identiske og har fælles undervisning. Efter 2. klasse kan eleverne vælge, om de vil fortsætte i gymnasiet eller i 3. realklasse, der afsluttes med realskoleeksamen; gennemgangen af de 5 gymnasieklasser afbrydes derimod ikke af nogen mellemskoleeksamen. I Norge skal således valget af den videre skolevej første gang træffes i 14-års alderen ved afslutningen af folkeskolen og igen ved 16-års alderen efter 2. realskoleklasse.

Optagelsen i den højere skole sker for byskolernes vedk. på grundlag af afgangsvidnesbyrd fra stedets folkeskole; elever, der kommer fra andre skoler, skal bestå en særskilt optagelsesprøve.

Gymnasiet har ligesom i Danmark forskellige retninger, dog mere differentieret; latin læres kun på latin- og latin-græsk-linien; en norrøn linie har gammelnorsk sprog og litteratur som hovedfag, desuden haves reallinien med hovedvægten på matematik og fysik, naturfagslinien med hovedvægten på kemi og biologi og nysproglig linie med engelsk som hovedfag. Med henblik på sidstn. er der planer om at indføre samfundslære som skriftligt fag og således gøre denne linie speciel socialbetonet. De fleste studenter kommer på real- og nysproglig linie.

Udover opdelingen af gymnasieskolerne efter fagretning findes i Norge under hensyntagen til de forsk. folkeskoletyper en deling efter tre forsk. gymnasietyper: 1) A-gymnasiet, 2) B-gymnasiet og 3) Landsgymnasiet.

A- og B-gymnasiet er af samme struktur med parallelløbende realklasser og valg efter 2. realklasse (s. ovf.).

A-gymnasiet er beregnet for den ungdom, der i en 7-årig folkeskole ikke har fået engelskundervisning.

B-gymnasiet, det almindeligste gymnasium optager elever, der i 6. og 7. folkeskoleklasse har fået undervisning i engelsk.

Landsgymnasiet, der ligesom afd. A modtager elever uden sprogundervisning, bygger på landsfolkeskolen og har en optagelsesprøve, der kræver kundskaber svarende til et 6 mdr.s kursus på fortsættelsesskolen. Landsgymnasiet fører eleverne frem til studentereksamen på 4 år. Flere landsgymnasier er indrettet som kostskoler.

Foruden den almindelige 3-årige realskole findes der på landet enkelte 2-årige statsrealskoler for modne og særlig dygtige elever. Loven forudser også 3-årige vinterrealskoler, hvoraf der dog kun findes een.

For den videre højere undervisning sørger foruden Norges to universiteter henh. i Oslo og Bergen også Norges tekniske Højskole, Norges Landbrugshøjskole, Norges Veterinærhøjskole, Handelshøjskolen, Tandlægehøjskolen, Menighedsfakultetet (den private norske præsteskole), Norges Lærerhøjskole, Det farmaceutiske Institut og Statens Kunstakademi.

Med skolelovene af 1935 og 1936 var der skabt en frugtbar bund for udviklingen af det norske skolevæsen. Men krigen og besættelsesårenes hårde vilkår afskar landet fra enhver udbygning af skolevæsenet. Alt

skolebyggeri, ja endda vedligeholdelsen af de bestående skolebygninger var umulig, talrige skoler blev ødelagt, i Finmarken blev der under krigen ødelagt 54 skoler og 41 kostskoler, i Nord Troms var 43 skoler mere el. mindre ubrugelige. Idag er langt de fleste genrejst. Dog lider skolevæsenet stadig af mangel på lokaler og egnede lærere. Man kan derfor endnu ikke med sikkerhed i dag dømme om resultatet af de sidste skolelove, men alle regner med den 7-årige folkeskole som et fast udgangspunkt. Derimod har realskolen skuffet en del. Tredie realskolekl. føles som en opsamlingsklasse især indenfor B-gymnasiet. I mange stillinger, som naturligt kunne besættes af realister, foretrækkes studenter både i det private erhverv og i de offentlige etater, således at tilgangen til gymnasiet stadig stiger og kravene skærpes mere end nødvendigt og naturligt. Diskussionen i Norge i dag drejer sig om, hvorledes man skal hæve realeksamens renommé og derved formindske tilstrømningen til gymnasiet. Derfor er der flere steder oprettet en fagbetonet linje i realskolens 3. klasse f. eks. en fysiklinje, en sømandslinje, en handelslinje og en husholdningslinje.

I de nærmeste år vil der melde sig yderligere krav til skolernes kapacitet p. g.a. det siden midten af trediverne stadig stigende fødselstal. Befolkningsstatistikken for 1935 viser 41.321 levende fødte, for 1946: 69.947. Der skal altså nu skaffes skoleklasser til de børnerige årgange; man regner for 1954 med, at der i landkommunerne vil blive brug for 2000 nye klasserum og 2000 nye lærere, i byerne for 1700 nye klasserum og 1700 nye lærere. Byggeudgifterne anslås for 1949—59 til mindst 1,1 milliard kr.

I marts 1947 nedsattes et Samordningsnemnda for skoleverket på gr. af partiernes krav om en samordning af hele skoleverket, således at alle de enkelte led fra grundskolen til den højeste undervisning skal gå naturligt over i hinanden, ligegyldigt om det gælder de prakt. el. boglige skoleformer. Komm. har udsendt 19 bet. og deri stillet forslag til udbygning af de enkelte skoleformer, til lærerudd., til skoleadmin. herunder skolebøger og socialpæd. spørgsmål samt til revision af skolelovene. Komm.s ændringsforslag vil i de kommende år præge den norske skoledebat.

Litteratur: Einar Høigård og Herman Ruge: Den norske skoles historie, 1947. Fr. Ording: Pedagogikkens historie. Omarb. og øket utg. v. Ejnar Boyesen, 1950. Normalplan for byfolkeskolen, 1939. Normalplan for landsfolkeskulen, 1939. Undervisningsplaner 1950 (for den høyere skole) Framhaldsskolen. Lov og plan, 1947. S. Bj. Arnekleiv og Karl Bakke (red.): Arbejdsmåten i landsfolkeskulen. Handbok for lærarar i samla og fådelte skular, 1948. Frå amtsskole til folkehøjskole. 75-års-skrift for fylkeskolen i Norge, 1951. Norges offic. statistik. Norsk skole- og undervisningskalender.

Normalbidrag. Herved forstås den del af et ved overøvrighedsbestemmelse, ved en af overøvrigheden godkendt overenskomst, ved separations- el. skilsmissebevilling, el. ved dom fastsat børnebidrag, der under visse nærmere i forsorgsloven fastsatte regler kan fås udbetalt af det offentlige så snart bidragets forfaldsdag er forløbet, uden at bidraget er erlagt.

N., der af socialmin. fastsættes hvert 2. år, udgør for så vidt angår faderens bidragspligt $^3/_5$ af samtlige de udgifter, som et barns forsvarlige forsørgelse koster, hvorved bemærkes, at barnets forsørgelse ikke må være ringere end i et godt plejehjem på den egn, hvor barnet opdrages. Moderens bidragspligt udgør $^2/_5$ af de nævnte udgifter.

Fra 1. okt. 1952 gælder flg. n. for alle børn:

	Kr.		
For faderens (en bidragspligtigs) vedk.	696	612	516
For moderens vedk.	468	420	348

henh. efter som barnet opholder sig i Storkøbenhavn, købstæder o. lign. med over 1500 indbyggere, og i det øvrige land.

I barnets første 2 leveår forhøjes beløbene med 20 pct. S. nærmere under: børnebidrag til enlige forsørgere, Det offentliges udbetaling af. B. L.

Normalsamling er en skolesamling, i hvilken de nødvendige og ønskelige undervisningsmidler forefindes. For folkeskolens vedk. findes i Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole (1943) angivet n. for fagene historie, geografi, naturhistorie og fysik. For n. til naturhistorie, geografi og naturlære i mellem- og realskolen og de dertil svarende afdl. af gymnasieskolen indeholder flg. cir. fortegnelser, uden at dog ordet n. er nævnt: Cir. af 20. febr. 1920 ang. præparater til støtte for undervisningen i naturhistorie, cir. af 17. juni 1921 til skoler, der har ret til at afholde almindelig forberedelseseksamen, mellemskoleeksamen, realeksamen el. pigeskoleeksamen ang. materiale til støtte for undervisningen i geografi: Cir. af 26. nov. 1923 ang. hjælpemidler for fysikundervisningen i mellemskolen og realklassen. Cir. for naturhistorie og geografi står i 1953, i forb. m. nyordn. af mellemskoleunderv., foran en fornyelse. I Bek. af 13. marts 1935 ang. gymnasieundervisningen anføres det, at enhver skole må »være forsynet med fyldestgørende materiale af kort, billeder, mineraler, bjergarter, produktsamlinger, statistisk materiale o. s. v.« til geografiundervisningen og med »fyldestgørende samlinger af plante- og dyrepræparater, anatomiske og fysiologiske præparater, billedstof, de nødvendige kemikalier og apparater« til naturhistorieundervisningen. En nærmere præcision af, hvad man må forstå ved »fyldestgørende materiale og samlinger« har hidtil ikke foreligget, men dette spørgsmål er i givet fald blevet afgjort ved forhandlinger med undervisningsinspektionen. En håndbogsamling findes ofte i forbindelse med n., men kan også udgøre en del af skolens bibliotek. J. R.

Normalside, norm for beregning af omfang af læse- og eksamenspensa. Ved kgl. an. af 5. okt. 1920 er en n. prosa fastsat til 1300 bogstaver, en n. poesi til 30 4- el. 5-fodede verslinier el. et dertil svarende antal verslinier med færre el. flere fødder. For prosaens vedkommende vil dette sige, at en n. er en side, på hvilken der virkelig findes 1300 bogstaver, ikke en side med plads til 1300 bogstaver (jfr. cir. af jan. 1922 fra undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne om beregning af n). H. C.

Normaltimeplan er betegnelsen for den af undervisningsmin. for hver af den højere almenskoles afdl. fastsatte normale timefordelingsplan. For folkeskolen, den eksamensfri mellemskole indbefattet, udarbejdes timeplanen af de lokale skolemyndigheder og forelægges for landsbyskolernes vedk. skoledirektionen, for købstadsskolernes vedk. ministeriet til godkendelse, med undtagelse af Kbh.s kommune, der selv fastsætter sin timeplan. Det bemærkes, at der på dette område i folkeskolen hersker stor frihed, når blot folkeskolelovens bestemmelser om det samlede timetal overholdes.

Højere almenskolers n. er ikke at betragte som en almindelig og ufravigelig norm i alle enkeltheder, men kan fraviges efter forholdene i de enkelte skoler, — dog ikke uden centralstyrelsens samtykke, hvilket samtykke i givet fald i praksis gives derigennem, at for gymnasieskolernes vedk. undervisningsmin. el. undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne og for mellem- og realskolernes vedk. undervisningsinspektøren for disse skoler udtrykkeligt el. stiltiende godkender den årlige timefordelingsplan, der af skolerne forelægges disse myndigheder.

N. for *EM.-skolen* fremgår af flg. skema, jfr. undervisningsmin.s cir. af 31. maj 1904:

	I. kl.	II. kl.	III. kl.	IV. kl.	Ialt
Religion	2	2	2	1	7
Dansk	5	4	4	5	18
Engelsk	6	3	3	3	15
Tysk		5	4	4	13
Historie	3	2	3	2	10
Geografi	2	2	2	2	8
Naturhistorie	2	2	2	2	8
Naturlære	2	2	2	2	8
Regning og matematik	4	5	6	7	22
Skrivning	2	1	1	1	5
Tegning	2	2	1	1	6
	30	30	30	30	120
Gymnastik (legemsøvelser)	4	4	4	4	
Sang	2	2	1		

For hver enkelt skole træffes bestemmelse om, hvorledes evt. timer til de frivillige fag latin og fransk (i 4. kl.) og sløjd samt til kvdl. håndgerning og husgerning vil være at tilvejebringe ved nedsættelse af timetallet i de andre fag. Skolerne kan efter eget valg begynde med engelsk el. tysk.

Realklassens n. ligger betydelig mindre stramt. I konsekvens af den betragtning, at realklassens undervisning skal være en fortsættelse af EM-skolens, er det i undervisningsmin.s cir. af 19. nov. 1906 alene fastsat, at undervisningen i fagene dansk, engelsk, tysk (og fransk, for så vidt der er blevet undervist heri i EM-skolen), samt i praktisk regning og matematik, nærmest skal være en umiddelbar fortsættelse af EM-skolens, i naturlære, historie, geografi og naturhistorie derimod en uddyben af visse partier af det tidligere lærte; der kan desuden i realklassen optages fag, hvori der ikke har været undervist i EM-skolen.

Men flg. timeplan er i nævnte cir. anbefalet for drenge- og fællesskolernes realklasse:

Dansk 4 timer, to fremmede sprog 8 timer, praktisk regning og matematik 4 timer, de fire afsnitsfag 8 timer, valgfri 6 timer, ialt 30 timer.

I pigeskolernes timeplan (samt i timeplanen for de kvindelige elever i fællesskolen) bortfalder praktisk regning og matematik som bundet fag, så der bliver 10 valgfri timer.

De valgfri timer kan også anvendes til styrkelse af de bundne fag.

Til legemsøvelser og desuden til sang, sløjd, havearbejde el. lign. kan der anvendes 6 timer udover førnævnte 30 timer.

N. for *gymnasiet* fremgår endelig af efterflg. skema, der træder i kraft fra og med skoleåret 1953—54.

Klass.-spr. linie

	I	II	III
Religion	1	1	1
Dansk	4	4	4
Historie	3	3	4
Græsk	6	6	6
Latin	6	6	6
Oldtidskundskab			1
Engelsk el./og tysk	3	3	
Fransk	5	5	4
Geografi m. naturlære	2	2	
Naturhistorie			4
	30	30	30
Legemsøvelser, sang etc.	6	6	6

Nyspr. linie

	I	II	III
Religion	1	1	1
Dansk	4	4	4
Historie	3	3	4
Engelsk	5	6	5
Tysk	5	4	4
Fransk	5	5	4
Latin	4	4	3
Oldtidskundskab	1	1	1
Geografi m. naturlære	2	2	
Naturhistorie			4
	30	30	30
Legemsøvelser, sang etc.	6	6	6

Matem.-nat. linie

	I	II	III
Religion	1	1	1
Dansk	4	4	4
Historie	3	3	4
Matematik	6	6	6
Naturlære	6	6	6
Engelsk el. tysk	2	2	
Fransk	5	5	4
Oldtidskundskab	1	1	1
Geografi	2	2	
Naturhistorie			4
	30	30	30
Legemsøvelser, sang etc.	6	6	6

Den ovf. anførte timefordeling for eng. og ty. på nyspr. linie forudsætter, at eng. er hovedfag, hvilket er tilfældet på næsten alle skoler. — De foran opstillede n. er beregnet på undervisningstimer på 50 min. E. D-y.

Normativ, foreskrivende (til forskel fra *deskriptiv,* beskrivende), afledet af *norm,* regel, rettesnor, standard for det rigtige. Som normative videnskaber nævnes logik, etik, æstetik og pædagogik, for så vidt som de ikke redegør for den faktiske tænken, de faktiske sæder, de faktiske reaktioner på kunst og den faktiske opdragelse, men bedømmer disse forhold ud fra mål, der anses for rigtige. K. G-S.

Nyborg gymnasiums kostafdl., s. Kostskoler.

Nycander, Gunnar (f. 1900), svensk børnepsykiater. Som medstifter og læge ved Ericastiftelsen har han gjort en indsats for anlæggelsen af nyere psykologiske synspunkter inden for børne-psykoterapi og opdragelse, tildels under indflydelse af psykoanalytiske synsmåder; udg. bl. a. Personlighet och moral, 1943. Personlighetsutveckling på avväger, 1950. K. G-S.

Nyhumanismen, en åndelig strømning i det 18. og 19. årh. Den er kendetegnet ved, at man greb tilbage til den antikke kultur og ville afvinde den dens dannelsesmuligheder, men på en friere måde end i den ældre humanisme. Forud var der gået en periode, hvor naturvidenskaben havde haft et mægtigt opsving, og hvor den direkte kontakt med antikken var svækket. De filologiske studier var trængt tilbage for naturstudiet, og den historiske indstilling var ikke så fremherskende. Heri skete der en forandring fra c. 1700, idet en række lærde i Frankrig og Tyskland gik ind i et intensivt studium af den klassiske litteratur og udnyttede den på en ny måde. Medens den gamle skole stilede mod formel færdighed i de klassiske sprog og en ren imitation af de gamle, gik den nye ind for en friere tilegnelse, hvilket viste sig ved, at man ingenlunde forsømte modersmålene. Endv. forskød interessen sig fra latin til græsk. Som forløbere for den nyhumanistiske pædagogik kan nævnes franskmændene Fénelon (1661—1715) og Charles Rollin (1661—1741). I Tyskland udvikledes den ved det i 1737 opr. universitet i Göttingen, hvor hovedrepræsentanterne var Matthias Gesner (1691—1761) og Chr. Gottlieb Heyne (1729—1812). For genoplivelse af det græske menneskeideal virkede bl. a. den ty. arkæolog J. J. Winckelmann (1717—68) og en fri udvikling deraf — ud fra den nyere tids forudsætninger — tilstræbte også Herder og Lessing og i en vis forstand også Goethe og Schiller. I det hele taget ses den klassiske tyske litteraturepoke ofte i nær sammenhæng med n., og dennes virkning gør sig også mærkbart gældende inden for romantikken. Af pædagogisk betydning var især Herder og Wilh. von Humboldt, der ville opdrage til ægte »humanitet« ud fra det græske forbillede el. rettere deres forestilling derom. Forskellige filologer, især Fr. Aug. Wolf (1759—1824) førte på mere el. mindre adækvat måde disse tanker ind i skolen, der blev præget af studiet af klassiske sprog med betydelig vægt på græsk. De nyere sprog blev dog inddraget i n.s dannelsesprogram, og dens grundfordring lyder i det hele taget på dannelse, hvilket ord er skabt af retningen. Gymnasierne har i det 19. årh. stået i n.s tegn, og først mod slutningen af årh. blev det overvejende filologiske synspunkt på den højere dannelse angrebet af tænkere, der var skolet i naturvidenskaberne, således af Herbert Spencer, og herhjemme af Kr. Kroman. Det blev dog mere et angreb på filologien som dannelsesmiddel end på n. som sådan. K. G-S.

Nyman, Alf (f. 1884), svensk filosof og psykolog, prof. i Lund 1929. I en klar og livlig stil har N. skrevet en række bøger om filosofiske, psykologiske, æstetiske og pædagogiske emner, bl. a. Nya väger inom psykologien, 2. udg. 1943, Musikalisk intelligens, 1928, Människor i affekt, 1940, Tankefel och tankefällor, 1941, Begåvningarna och samhället, 1942. Bildning, elit, massa, 1946. K. G-S.

Nysgerrighed, tendens el. lyst til at undersøge ting og til at ville vide besked med dem, for så vidt ensbetydende med videbegærlighed. N. regnes af mange for et medfødt, instinktivt træk i menneskenes og de højere dyrs udrustning. K. G-S.

Nystagmus, ufrivillige, rykvise, uregelmæssige øjenbevægelser; de kan være forårsaget på forskellige måder, f. eks. efter lang tids seen i dårlig belysning, ved påvirkning af ørelabyrinten, efter rotation af legemet (efter-n.).

Næringsbrev. Iflg. næringsloven af 28. apr. 1931 skal den, der ønsker at drive næring som industridrivende, håndværker, handlende, auktionsholder, handelsagent, vekselerer, speditør og vognmand ved henvendelse i Kbh. til magistraten og ellers til politimesteren erhverve et n. Det er en betingelse, at man 1) har dansk indfødsret, 2) har bopæl her i landet, 3) er fyldt 21 år og ikke umyndiggjort, 4) ikke er ude af rådighed over sit bo. Medens det tidl. var en betingelse for at få n., at man ikke var straffet på en i loven nærmere bestemt måde, er denne best. ophævet ved lov af 18. juni 1951. Efter den nuv. affattelse af straffelovens § 78 og 79 kan imidlertid den, der er dømt for et strafbart forhold, udelukkes fra at udøve en virksomhed, som kræver offentlig autorisation, såfremt forholdet begrunder en nærliggende fare for misbrug, ligesom det i dommen kan bestem-

mes, at den, der udøver en sådan virksomhed kan frakendes retten til fortsat at udøve den, hvis der er fare for misbrug.

N. koster i reglen 80 kr. samt en stempelafgift. N. på industri og håndværk giver ret til at fremstille og sælge egne og fagfællers produkter, tilbehør til fagets frembringelser samt maskiner og redskaber, der benyttes i faget. N. som handlende giver ret til salg af alle slags varer, men kun fra et enkelt udsalgssted i hver kommune, hvorimod håndværkere og fabrikanter kan have flere udsalgssteder.

En særlig form for n. er vandrebrevet, der koster 10 kr. og giver ret til omførsel af danske næringsmidler, husflidsprodukter o. lign. Endv. kan man ved henvendelse til toldvæsenet få udfærdiget et adgangsbevis, der giver ret til optagelse af bestillinger for udenlandsk regning ved personlig henvendelse til virksomheder i Kbh. og købstæderne samt større stationsbyer.

Næringsloven indeholder endelig en bestemmelse om, at betegnelsen »mester« i forbindelse med angivelse af en håndværksvirksomhed kun må benyttes af pers., der har bestået en prøve el. på anden anerkendt måde har godtgjort at besidde færdighed i faget.

Litteratur: Carsten Arböl: Næringsloven, 3. udg. 1951.

Aa. H.

Næsgaard, Sigurd (f. 1883), psykolog. Efter nogle få år som lærer har N. virket som filosofisk manuduktør, fri forsker og som psykoanalytiker. Som psykolog fremtrådte han allerede 1919 i Kortfattet Sjælelære med en selvstændig opfattelse af sjælelivets opbygning, noget ændret i 2. udg. 1928 og yderligere ændret i retning af en mere dynamisk opfattelse i Kend dig selv, 1941. De enkelte grundforhold i sjælelivet har han behandlet i en lang række skrifter, bl. a. Bevidsthedens Form (disputats 1922), Fantasien, 1922, Viljen, 1923, Begrebet, 1924. Fra midten af 20'erne har han været under indflydelse af Freuds psykoanalyse, hvor han fandt en beslægtet opfattelse af bevidsthedens natur; han udg. derefter Psykoanalyse, Seksualitet og Intelligens, 1929, Psykoanalyse, 2 bd. 1933, Objekttilknytningen, 1937, Drømmetydning, 1945. — N. har endv. været en ivrig talsmand for de frie skoletanker, i så henseende mere absolut og kompromisløs end de fleste andre; herom Fremtidens Skoler, 1925, Egelundsskolen, 1926, og Pligt og Tvang, 1927. Nævnes skal desuden Barnets sjælelige Udvikling, 1924. K. G-S.

Nääs, svensk gods ved Göteborg. Blev verdenskendt, efter at ejeren, filantropen August Abrahamson, 1874 opr. en sløjdskole under ledelse af Otto Salomon. På N. afholdes kursus for lærere. Foruden af svenske skolefolk søges skolen af mange udlændinge. Der undervises i manuelle fag; træsløjden med en meget kendt modelrække dominerer.

I Danmark har N.-systemet, der her bæres frem af den efter det svenske princip tillempede Askov-Nääs-sløjd, afstedkommet stærke meningsbrydninger blandt sløjdlærerne. N.skolen er i tidens løb overgået til delvis statsdrift. Chr. H. B.

Nørgaard, Frederik (1878—1945), højskolemand, lærersøn fra Asminderup. Påvirkedes i Grundtvigsk retning gennem Ubberup valgmenighed. Uddannet som mejerist. Student fra Ribe, cand. theol. 1908, lærer ved Frederiksborg højskole 1908—1920 og samtidig 1913—18 folketingsmand for N. Sundby-kredsen, valgt af venstre. 1920—35 forstander for Antvorskov højskole, som havde stor elevtilslutning i hans tid. Senere i nogle år medforstander. N. var som højskolemand som i politik af den moderate type, men en trofast discipel af Grundtvig og Kold, en dygtig taler og en produktiv skribent, der bl. a. har udg. levnedsskildringer af D. G. Monrad, C. Berg og H. P. Hanssen og været medudg. af Folkets Førere, Verdenshistorien fra 1866 til vore Dage, 1922, og Den danske Folkehøjskole gennem 100 Aar, I—II, 1939—40. Desuden var han flittig bidragyder til forsk. leksika, højskolebladet og fl. dagblade. 1927—29 var han formand for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler og i flere år medlem af foreningens bestyrelse.

Litteratur: Danmarks Folkehøjskole 1844—1944 (Festskrift 1944). Højskolebladet 1945. Dansk biografisk Leksikon.

E. J. B.

Nørregaard, Jens (1838—1913), højskolemand, f. i Kbh., cand. theol. 1861, medlem af den Grundtvigsk prægede studentergruppe »Lille Theologicum«. 1861—63 lærer ved frk. Zahles skole og Blaagaard Seminarium. Deltog som frivillig løjtnant i krigen 1864 og blev senere kaptajn, dr. phil. 1888. I 1866 grundlagde han for egne midler Testrup folkehøjskole, som han ledede til 1908 i samarbejde med vennen C. Bågø, der fortsatte som lærer ved skolen endnu nogle år. N. var en af højskolebevægelsens dygtigste foregangsmænd efter 1864, en varm fædrelandsven, en glimrende taler og en lidt militært præget ledernatur. Han forfægtede djærvt de grundtvigske skoletanker overfor den rationalistiske højskolemand Lars Bjørnbak i Viby og øvede stor indflydelse på sine elever og på hele højskolebevægelsen, bl. a. som en varm forkæmper for Grundtvigs »Højskole i Sorø«. N. havde videnskabelige anlæg og lagde vægt på, at eleverne fik gode kundskaber jævnsides med den vækkende påvirkning. Både folkeligt og kirkeligt var han en førerskikkelse.

Litteratur: N. Voigt: Jens Nørregaard, 1988. O. Geismar: Skilderier, 1927. Højskolebl. 1908 og 1938.

E. J. B.

Nørre Nissum folkehøjskole, s. Højskole, sp. 916.

Nådler (skotøjsfag). Der antages alm. kvindelige lærlinge og kun i enkelte tilfælde

mandlige. Læretiden er 3 år og lønnen er 13, 14, 15, 16, 17 og 18 kr. pr. uge i 6 halvår (1952), hvortil der kommer et dyrtidstillæg. Lærlingen skal gå 2 vinterhalvår på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Nådling er næsten udelukkende maskinarbejde og består i sammensyning af de stykker skind el. stof, som skotøjstilskærerne har skåret til. Desuden forsyner nådlerskerne overlæderet med pyntestikninger, perforering o. s. v. Nådlerlærlingen lærer således at forfærdige skafter til sko og støvler af tilskåret materiale og at betjene de forskellige specialmaskiner.

Der findes en del hjemmenådlere, som selv må bekoste maskinerne, men som får et tillæg på 25 pct. til den almindelige akkordsats. Næsten alt arbejde udføres i akkord.

Ved erhvervstællingen i 1948 var der 464 skotøjsfabrikker og nådlerier. Gennemsnitlig timefortjeneste i okt. kvartal 1951 (Kbh.) kr. 2,80 (provinsen kr. 2,27). R. W. B.

O

Objekt, genstand, det, som er genstand for opfattelse, til forskel fra *subjekt,* det, som opfatter; *objektiv,* det, som tilkommer genstanden uafhængig af vor opfattelse deraf; *objektivitet,* saglighed, uafhængighed af subjektive synspunkter, retfærdighed, upartiskhed. K. G-S.

Objektiv psykologi, betegnelse for en psykologi, der rent objektivt, gennem ydre iagttagelse, vil studere organismernes adfærd og reaktioner, men udelukke selviagttagelsen, især udviklet af russeren Bechterev og at betragte som et forstadium til behaviorisme og refleksologi. K. G-S.

Objektvalg, psykoanalytisk betegnelse for et individs valg af en genstand for den seksuelle drift, for så vidt dette er bestemt ved fiksering af denne drift på et primitivt udviklingsstadium. K. G-S.

Observation (mental) af børn kan ske enten i en psykiatrisk afdl. af et hospital, et sindssygehospital, en åndssvageanstalt el. i et iagttagelseshjem ved samarbejde ml. særlig sagkyndig læge og hjemmets ledelse, s. Iagttagelse af børn. O. Skj.

Observationsklasse, en klasse bestående af normalt begavede børn med så ringe tilpasningsevne, at de har måttet udskilles fra de alm. klasser. De undervises af særligt psykologisk interesserede lærere, der udarbejder udførlige beretninger om det enkelte barns standpunkt og væremåde, ligesom de ved besøg i hjemmene og forhandling med skolepsykologerne og psykiaterne prøver på at finde udveje til at hjælpe børnene over deres vanskeligheder, så de efterhånden kan føres tilbage til de alm. klasser. Man skelner i Kbh. ml. *almindelige* o., hvor det drejer sig om børn med opførsels- og tilpasningsvanskeligheder, og *pædagogiske* o., hvor det drejer sig om børn med specielle undervisningsvanskeligheder, for hvilke der ikke gives andre særklasser. Den første o. opr. i Kbh. i skoleåret 1937/38. 1. sept. 1952 fandtes der i Kbh. 6 observationskl. med tilsammen 85 elever. Til iagttagelse af sådanne børn har man også *observationskolonier,* ligesom man har mulighed for i sværere tilfælde at overføre til heldagsskolerne. L. S.

Observationskoloni, en koloni, som er beregnet til tidsbegrænset ophold for børn, der frembyder opførsels- og skolevanskeligheder af forskellig art. Formålet med opholdet er at få børnene iagttaget under kendte og gunstige miljøforhold, for at man derigennem kan komme til klarhed over årsagerne til deres vanskeligheder og bagefter give bedre råd ang. deres behandling el. skoleanbringelse. O. er fremgået af det skolepsykologiske arbejde, hvor de er et led i undersøgelsen og behandlingen af de problemer, der ikke kan klares alene gennem prøver og samtaler med forældrene og børnene. De ledes af folk med særlig psykologisk og pædagogisk indsigt, og efter opholdet gives der en udtalelse om hvert barn rummende en fyldig karakteristik og redegørelse for, hvad der er iagttaget. Det skolepsykologiske kontor i Kbh. disponerer over 3 sådanne kolonier. K. G-S.

Odder folkehøjskole, s. Højskole, sp. 916.

Odense børnehaveseminarium, adr. Hunderupgård skole, Odense, oprettet 1950, statsanerkendt. S. iøvrigt Børnehaveseminarier.

Odenwaldschule, kostskole i Oberhambach ved Heppenheim a. d. Bergstrasse, åbnet 1910 af Paul Geheeb som først havde forsøgt at gennemføre sine nye europæiske skoletanker i kostskolen Wickersdorf i Thüringen, men måtte overlade denne til den tyske pædagog Gustav Wyneken (f. 1875). (Wickersdorf videreførtes efter 1932 i nazistisk ånd), O. optog omtrent lige mange piger og drenge, ialt c. 130 børn delt i familier. Skolen havde et rent demokratisk styre, hvor lærere og elever samt faste hjælpere havde lige

stemmeret med forstanderen. Hvert år valgtes en formand på skolesamfundets møde, ofte en pige, og skolerådet var tillige højeste domstol i alle stridsspørgsmål.

Skolens lærestof var delt i månedskursus, hvoraf enhver elev skulle vælge to videnskabelige kursus og et praktisk. Hos familiefaderen el. gruppelederen kunne børnene få råd om, hvilke kursus de helst skulle vælge. De måtte ikke deltage i et kursus, hvis de manglede de elementære forudsætninger for dette kursus. Børnene kunne også beslutte sig til at tage almindelige eksaminer. For hver md. blev arbejdsresultaterne gjort op på en kursusafslutningsaften, og disse afslutninger bidrog meget til at vække og opretholde børnenes interesse for skolearbejdet. 1933 overflyttede Geheeb skolen til Schweiz og omdannede den til et hjem for flygtningebørn fra alle lande. 1945 åbnedes O. igen af de amer. besættelsesmyndigheder, som indsatte den under nazismen landflygtige (Danmark og Engl.) ty. pædagog Minna Specht som leder. A. M. N.

Officersuddannelse, s. Flyvevåbnets officersskole, Hæren og Søværnet.

Okkultisme (af lat. *occultus,* hemmelig), beskæftigelse med (og tro på) usædvanlige fænomener, der ikke lader sig forklare på grundlag af naturvidenskabens og psykologiens kendte love og forudsætninger. Før en forklaring søges, skulle imidlertid fænomenernes ægthed være fastslået, og herom kan der i alm. med rette herske megen tvivl; s. Parapsykologi. K. G-S.

Oldtidskundskab, fag i gymnasiets undervisning, indført i 1903 ved lov om højere almenskoler. Baggrunden for indførelsen af o. er den stærke tilbagetrængning af græsk og latin i skolen. For at bevare de alment dannende kulturelle værdier, som undervisningen i de gamle sprog havde rummet, foreslog man efter forsøg, der allerede i slutningen af 19. årh. med held var gjort med elever af den matematisk-naturvidenskabelige retning, at alle elever gennem 1 ugtl. times beskæftigelse med det værdifuldeste af oldtidens litteratur i oversættelse skulle få i al fald noget kendskab til det, som danner grundlaget for europæisk kultur. Siden gymnasiets oprettelse har da såvel nysproglige som matematisk-naturvidenskabelige klasser fået 1 ugtl. time o. i tre år, mens de klassisk-sproglige kun i 1 år har 1 ugtl. time til supplering af det indtryk, de får gennem læsningen på originalsproget.

Fagets *formål* er at give eleverne indblik i hovedsider af den klassiske oldtids kultur gennem læsning i oversættelse af en række hovedværker el. dele af hovedværker af græske (evt. enkelte latinske) forfattere og tillige ved gennemgang af værker indenfor græsk (romersk) billed- og bygningskunst. Der kræves læst mindst 2000 vers af Homer,

2 tragedier og 125 sider prosa, hvoraf mindst halvdelen skal være af Platon. Dog er det tilladt at erstatte 25 sider græsk litteratur med et tilsvarende antal sider af latinske forfattere, en tilladelse, der dog benyttes sjældent nu.

Da undervisningstiden er så begrænset, indskrænker man sig næsten altid til de grundlæggende *forfattere:* Homer, tragikerne, Herodot, Platon. Af Iliaden og Odysseen læses foruden det stationære stof ofte betydeligt mere kursorisk. Homerlæsningen giver anledning til beskæftigelse med mange emner: arkæologiske (Trojas udgravning, kretisk-mykenisk kultur), religionshistoriske (primitiv religion), litterære (digtenes oprindelse, komposition og stil) og alment kulturhistorie. Den foregår gerne i I G og fortsættes i reglen med læsning af Herodot, hvis historiske epos ligger i naturlig forlængelse af helte-eposet, og hvis livssyn er typisk græsk. Også Thukydid læses oftere i uddrag, især til belysning af Athens politiske stilling.

I II G. læses tragedierne. De hyppigst læste er Sofokles' Antigone, hvis fremstilling af konflikten ml. stat og individ er af almengyldig natur, og Euripides' Medeia, hvor kvindespørgsmålet og sofistikkens oplysningsbevægelse spiller en stor rolle. Også Aischylos læses, især Agamemnon og Perserne. Endelig er Platon hovedforfatteren i III G. Sokrates' forsvarstale og Kriton læses næsten altid, undertiden også uddrag af andre dialoger som Faidon, Protagoras og Menon. Her møder eleverne på een gang kulminationen af græsk ånd og grundlæggelsen af den videnskabelige tænkning. I tilslutning til tragedien el. Platon gives gerne et indtryk af den græske komedie (Aristofanes) ved kursorisk læsning el. oplæsning.

Jævnsides med tekstlæsningen går en kort introduktion i *kunstens historie.* Teksterne illustreres overalt, hvor det er muligt, med billeder af husgeråd, våben, klædedragt, bygninger etc. Men gennem en kort håndbog og en billedsamling samt, hvor det er muligt, gennem lysbilleder forsøges det også at give eleverne et indtryk af udviklingsgangen i den græske billed- og bygningskunst. Linierne drages fra de arkaisk frontale over de klassisk harmoniske statuer til den hellenistiske tids mere naturalistiske værker af græsk skulptur. Den monumentale doriske tempelbygning, den lettere joniske og den overfyldte korintiske stil giver de første bidrag til at grundlægge en stilfølelse hos eleverne. Maleriet illustreres af vasebilleder fra de geometrisk ornamenterede over de silhouetagtige sortfigurede til de fint udførte rødfigurede vaser og skåle.

Det har oftere været indvendt mod o., at dets område er for snævert, og at det burde udvides til en almindelig verdenslitteraturens og verdenskunstens historie. Der kan dog gives vægtige pædagogiske grunde for

bibeholdelsen af o. i dens nuværende skikkelse. For det første udgør den græske litteratur og kunst et overkommeligt afsluttet område, som det er muligt at finde kvalificerede lærere til at undervise i, og som eleverne har forudsætninger for at fatte. Dernæst er netop hellenernes indsats i verdenskulturen ved sin originalitet, relative forudsætningsløshed og letfattelighed særlig velegnet for gymnasiets alderstrin, og endelig danner græsk kultur i den grad grundlaget for al senere europæisk kunst og digtning, at det må hævdes at høre med til »almindelig dannelse« at kende dens væsentlige værker.

Metoden i o. er som i undervisningen i dansk litteratur dokumentarisk. Hvad enten undervisningsgenstanden er en tekst, et kunstværk el. et monument, går man overalt ud fra det læste el. det sete som det givne og knytter dertil de forklaringer og uddybende iagttagelser, som kan levendegøre tekststedet el. billedet og bidrage til at placere det i sin tid og det miljø, hvoraf det er fremgået. Korte lærebøger i mytologi, litteraturhistorie og kunsthistorie benyttes ofte; men det væsentlige i o., som har sikret den en fast position i gymnasiet, er de menneskelige livsværdier, som den græske litteraturs og kunsts mesterværker rummer.

Undervisningen i o. varetoges i begyndelsen væsentlig af klassiske filologer, der var vant til en nøjagtig verbal fortolkning af de originale tekster, og som derfor ofte var utilfredse med den omtrentlige forståelse, der let kunne blive følgen af, at man brugte oversættelser. Senere har dansk- og historielærere ofte med held overført metoderne fra deres fag til o., og endelig har man fra 1934 fået en eksamen i »græsk kultur« ved universitetet, beregnet på lærere i o. De her krævede sproglige kundskaber i græsk har dog vist sig at være for små, hvorfor de er sat væsentligt op ved den nye ordning af sproglig-historisk skoleembedseksamen i 1948.

O. er et enestående dansk fænomen, hvis rødder tildels også må søges i den Grundtvigske højskole, der således indirekte har befrugtet den fornyede latinskole.

Hjælpemidler: Vigtigst *for lærerne* er foruden selve den oversatte antikke litteratur hele den populærvidenskabelige litteratur om antikken (J. L. Heibergs og A. B. Drachmanns afhandlinger, Fr. Poulsens kunsthistoriske og åndshistoriske værker, Carsten Høegs og andres bind om Grækenland og Rom i Gyldendals Bibliotek, Will. Norvins og Hartvig Frischs bøger om græsk filosofi og historie). *For eleverne* udgaver og udvalg af Wilsters Homer ved C. V. Østergaard, A. Kragelund og Gertz, af Herodot og Thukydid ved Chr. Thomsen, Hude, Gertz, Kragelund, Hastrup og Hjortsø, af Platon ved Gertz, Cortsen-Poulsen, Frisch, Foss og Krarup. Tragedieoversættelser ved Niels Møller, Thor Lange og Østbye.

Lærebøger: Mytologi ved Secher og Holten-Bechtolsheim (den sidste med religionshistoriske synspunkter). Kunsthistorie ved Kragelund og (i en forbilledlig form) ved J. A. Bundgaard. Billedhæfte ved Ada Bruhn og Leo Hjortsø. Litteraturhistorie ved Vald. Nielsen.

Litteratur: Anordninger og bekendtgørelser om undervisningen i gymnasiet. S. L. Tuxen: Beretning om undervisningen i gymnasieskolerne, 1914. Th. A. Müller: De gamle Grækere, i Tilskueren, 1930. I s. 229—44. Samme art. i Afhandl. i Udvalg 1945, s. 17—26. H. Frisch: Oldtidskundskab, i Vor Ungdom 1940—41, s. 14—25.

P. Kr.

Olfaktorisk (lat. *olfacere* lugte) hvad der angår lugtesansen.

Oligofreni (gr. *oligos* ringe + *frén* sind, forstand) åndssvaghed.

Ollerup folkehøjskole og **Ollerup gymnastikhøjskole,** s. Højskole sp. 916.

O. M. E. P. Organisation Mondiale pour l'Éducation Pré-Scholaire, se Early Childhood Education, World Organization for.

Onani, seksuel selvtilfredsstillelse; vilkårlig fremkaldelse af seksuel vellysttilstand ved pirring af individets egne kønsorganer, oftest med hænderne. Betegnelsen o. henfører til skikkelsen Onan i 1. Mosebog 38,9 (denne onanerede dog ikke, men udførte coitus interruptus, afbrudt samleje). Handlingen benævnes også *masturbation (manus,* hånd) el. *ipsatio (ipse,* selv).

Tidligere tider opfattede o. som en forholdsvis sjælden last af overordentlig skadelig indflydelse på legeme og sjæl, og alle slags sygdomme, især hjerne-rygmarvslammelser, blev tilskrevet o. Endnu i dag lever mange af disse fordomme videre i befolkningen og finder malende udtryk i betegnelser som »selvbesmittelse«, den hemmelige last el. synd o. lign. Virkeligheden, som den nu erkendes af kyndige læger og pædagoger, er en ganske anden. O. er en overordentlig hyppig foreteelse ikke alene blandt moderne kulturmennesker, men også hos naturfolk og i dyreverdenen. Mere end 90 pct. af alle mennesker har onaneret mere el. mindre regelmæssigt i en vis periode af deres liv, og fænomenet forekommer hos begge køn og i alle aldre, men hyppigst hos drenge omkring puberteten.

Endv. erkendes det nu, at o. i sig selv er uden enhver skadelig virkning på legeme og sjæl. Legemligt adskiller o. sig ikke fra enhver anden seksuel aktivitet, og sjæleligt kan der ikke påvises anden skade end den, som uforstandige forældre og opdragere påfører børnene og de unge gennem deres fejlagtige og fordømmende indstilling til dette spørgsmål. Men netop herved er mangfoldige følsomme og alvorlige unge bragt ud i store sjælelige konflikter til ingen nytte, og der er næppe noget område, hvor der er syndet så stærkt mod al sund fornuft og mod de unge som på dette.

Menneskets seksuelle udvikling begynder ikke i puberteten, men gradvist i den tidlige barnealder. Småbørn viser ofte en særlig interesse for alt, hvad der har med afføring og vandladning at gøre, de elsker at klappe og kærtegne det nøgne legeme, viser senere med fryd deres »ende« og kønsdele frem til beskuelse, og i en vis periode er det almindeligt at »lege doktor« med det let gennemskuelige formål at underkaste kønsforholdene en nøjere undersøgelse. Dette er ganske normalt og hyppigt forekommende. Tidligt begynder småbørn også at beskæftige sig med deres egne kønsorganer på samme måde som de undersøger og piller ved alle andre fremspring og hulheder på deres legeme, og der er ganske jævne overgange fra denne enkle eksperimenteren til leg med kønsdelene og videre til lystbetonet trykken og gniden, måske endda med orgasme til følge. På denne måde opstår o. uhyre almindeligt i den tidlige barnealder og er oftest et tilfældigt og forbigående fænomen, som der ikke er grund til at interessere sig dybere for, da det må anses for et naturligt og harmløst udslag af barnlig seksualitet. Også eksem, børneorm og andre kløende irritationsmomenter omkring kønsdelene kan henlede barnets opmærksomhed på denne form for lystvinding el. holde en o. vedlige. Hvis ikke de voksne gør sagen spændende og interessant, forsvinder barne-o. oftest af sig selv og næsten altid omkr. 6—7 års alderen, hvor barneseksualiteten i det hele går over i et hvilestadium, indtil puberteten nærmer sig.

Fra 11—12-års alderen begynder særlig drengene at onanere i tiltagende grad, og i 16—17-års alderen er o. praktisk taget et generelt fænomen, når driftsstyrken er normal. I mange tilfælde opstår o. spontant, idet den stigende seksualspænding fremkalder spontane rejsninger af kønslemmet og lokal kløe med trang til at gnide lemmet. Næsten alle drenge har dog hørt om o., før de selv forsøger, og en stor del har iagttaget kammerater onanere, ikke mindst i institutioner el. på kostskoler. Denne pubertets-o. er et fuldt normalt og uskadeligt seksuelt modningsfænomen og tilmed en hensigtsmæssig aflastning for en ofte utålelig seksuel spændingstilstand på et tidspunkt, hvor drengen endnu mangler tilstrækkelig modenhed til seksuel omgang med det andet køn, men hvor ikke destomindre kønsdriften gør sig gældende med stærke krav på tilfredsstillelse. Naturen regulerer selv hyppigheden, og 2—3 sædudtømninger om ugen er almindeligt. Den individuelle variation er dog meget stor, og nogle drenge onanerer endog 1—2 gange hver dag, uden at dette i mindste måde påvirker deres velbefindende.

O. praktiseres på forskellig måde i forskellige aldre. Spædbarnet kan opnå seksuelt betonet vellysttilstand ved at klemme benene sammen om bleen, lidt større børn, særlig piger opnår det samme ved at gnide lårene mod hinanden under stigende ophidselse og påfølgende afslappelse. Senere gnides kønsdelene mod møbler el. med hænderne, og op mod puberteten efterligner pirringen så vidt muligt den sædvanlige kønsakt ml. mand og kvinde, oftest med tilsvarende seksuelle fantasier. Disse sidste kan i visse tilfælde alene fremkalde orgasme, s. k. »psykisk o.«. Ved »mutuel o.« forstås gensidig o. ml. 2 personer. »Maskeret o.« betegner den lystbetonede pirring af andre områder end de til kønsorganerne hørende (næse, øre, mund, endetarm etc.) el. fingersutten, neglebiden, enuresis etc. Begrebet er omstridt, men kan ikke frakendes berettigelse, hvis der er knyttet orgasmelignende oplevelser til den pågældende akt.

Det angives ofte, at overdreven o. medfører visse symptomer i retning af adspredthed, »dovenskab« i skolen og søvnforstyrrelser — og »mørke rande under øjnene« el. et træt og slapt udseende anses af mange for umiskendelige ydre tegn på o. I virkeligheden er forholdet et ganske andet. Overdreven o. kan optræde i barnealderen som et nervøst symptom jævnsides med mange andre symptomer ved sjælelige tilpasningsvanskeligheder, og disse andre symptomer er således ikke en følge af o., men ligesom o. et udslag af dybereliggende følelsesmæssige konflikter. Ligeledes er det ganske fejlagtigt, at et bestemt udseende skulle være typisk for »onanisten«.

Det er navnlig overfølsomme og indadvendte børn, som ved psykiske konflikter er tilbøjelige til at søge trøst og tilflugt i o. Overdreven o. kan dog først siges at foreligge, når barnet onanerer hvorsomhelst og nårsomhelst, når dets søvn til stadighed forstyrres p. gr. a. o., og når det mister interessen for at lege og søge kontakt med omgivelserne til fordel for at onanere. De hyppigste årsager til denne nervøse tilstand er fejl i den åndelige atmosfære i hjemmet, navnlig forstyrrelser i familiens kærlighedsforhold, såsom stedfader- el. stedmoderkonflikter, ægteskabelig disharmoni og mangel på kærlighed og omhu overfor barnet. Men ikke alene forsømmelig og kærlighedsfattig opdragelse kan betinge en overhåndtagende o., også den overomhyggelige og forkælende opdragelse, hvor barnet overøses med kærlighed, og især når denne tildeles gennem overdrevent og erotiserende kæleri.

I puberteten kan man næppe tale om overdreven o. på gr. af de normalt meget store individuelle variationer. Men netop i denne periode opstår der ofte store sjælelige konflikter, når o. gøres til et problem gennem de ældres misforståede holdning. Normalt er mange unge i denne tid indadvendte, grublende og idealistisk kæmpende, følsomme overfor nederlag og tilbøjelige til dyb skyldfølelse. Erfarer den unge, at o. er skadelig, syndig el. umoralsk, vil han kæmpe mod sin tilbøjelighed, i reglen lide nederlag, beskæm-

mes og angre, fatte nye forsætter og begynde forfra med nye nederlag og nye kampe. Hele dette kompleks af skyldfølelse, afsky og angst er en alvorlig hemsko for den sunde og normale karakterudvikling.

Når der rejses spørgsmål om behandling af o. i den tidlige barnealder, må man først gøre sig klart, at den lejlighedsvise o. hos sunde børn ikke skal behandles, da det er en naturlig foreteelse. Påmindelser, bebrejdelser el. straf tjener kun til at fæstne fænomenet som en spændende ting, der må praktiseres i dyb hemmelighedsfuldhed og derved kommer til at indtage en urimelig stor plads i barnets tilværelse. Ved den overdrevne o. vil man i første række rette sine bestræbelser mod de dybereliggende årsager, ikke mod selve symptomet o. Først er det dog vigtigt at korrigere forældrenes indstilling overfor o.-problemet. De må orienteres om, at o. ikke er en sygdom el. last med farlige følger, og de må instrueres om ikke at skræmme, skænde el. straffe og i det hele ikke lægge for megen vægt på dette fænomen. Hele atmosfæren af uro og angst må renses, idet angst hos barnet yderligere tjener til at forøge o. Dernæst må de følelsesmæssige forhold i hjemmet saneres og alle konfliktmuligheder bringes ud af verden. Selvfølgelig må også legemlige lokale irritationsmomenter opspores og fjernes. Mod selve uvanen, den overdrevne o., vil man søge at aflede børnenes opmærksomhed, tilstræbe at de er godt trætte af legen, når de lægges i seng om aftenen, tage dem op, så snart de vågner om morgenen og ikke beordre dem i seng som straf for forseelser. Om dagen må de holdes i ånde med fængslende arbejde og leg.

I puberteten bør man i sin almindelige og fortsatte seksuelle vejledning også berøre spørgsmålet om o. for at sikre sig, at den unge ikke plages af misforståede hypokondre ængstelser el. belastes af urimelige og tyngende skyldforestillinger. Da o. er et normalt og hensigtsmæssigt gennemgangsled i seksualudviklingen, ikke mindst hos kulturfolk, skal man ikke tilstræbe, at den unge ophører med at onanere, men lade ham i fred på dette punkt og i stedet hjælpe ham til at opbygge en etisk værdifuld, alvorlig ansvarsfølelse overfor det menneske, som til sin tid vil blive inddraget i kønsforholdet.

Litteratur: C. Boenheim: Kinderpsychotherapie in der Praxis, 1932. L. Kanner: Child Psychiatry, IV udg., 1948. A. C. Kinsey o. a.: Sexual Behavior in the Human Male, 1948. Ø. Ødegaard: Samlivets naturlære, 1943. Wilh. Sjöstrand: Ett omdebatterat sexualproblem, 1952.

J. E.

One-way screen, en skærm, der kun er gennemsigtig fra den ene side; bruges til børnepsykologiske iagttagelser og demonstrationer, hvor det er af betydning, at barnet ikke er vidende om iagttagelsen.

Ontologi (gr. *tòón* det værende + *lógos* tænken), læren om det værende, se Metafysik.

Opdragelse, indbegrebet af alle de påvirkninger, som man lader tilgå menneskene i deres barndom og ungdom i den hensigt at give dem en bestemt beskaffenhed. Dette er en bestemmelse, som nogenlunde dækker den almindelige opfattelse af ordet. Men iøvrigt opfattes det hos forskellige forfattere og i forskellige sammenhæng i videre el. snævrere betydning, som regel dog uden skade for forståelsen, idet det fremgår af sammenhængen, hvordan det anvendes.

Undertiden forstår man ved o. indbegrebet af alle de påvirkninger, som i det hele taget er med til at forme el. danne individet på en bestemt måde. Derved kommer man til at regne enhver virksom indflydelse fra det fysiske og sociale miljø med til o. Dette er en af de hyppigst forekommende udvidede betydninger af ordet. Hos Rousseau forekommer det i en endnu videre betydning, idet han skelner ml. naturens, tingenes og menneskenes opdragelse og ved den første forstår den indre, spontane udvikling af vore evner og organer, hvilket falder uden for begge de angivne definitioner. Tingenes o. er den belæring og de erfaringer, vi får ved direkte omgang med tingene; den kan falde ind under den oprindelige definition, nemlig hvis en opdrager har lagt tingsmiljøet til rette ud fra en bestemt hensigt. I så fald har vi egentlig allerede at gøre med den tredje form: Menneskenes o., ved hvilken Rousseau ellers forstår bibringelsen af de færdigheder, som den naturlige udvikling ikke selv sørger for.

Iøvrigt udgår der også en formende påvirkning fra menneskene, uden at den i egentlig forstand er o. Det gælder f. eks. den virkning, der udgår fra det sociale miljø, og den måde, hvorpå menneskene ubevidst virker som eksempel. I sin hovedbetydning gælder ordet o. kun de påvirkninger, der øves med bevidsthed om og i den hensigt, at de skal tjene til personlighedens dannelse i intellektuel, karaktermæssig, fysisk og moralsk henseende. Her skiller man endda ofte de karaktermæssige og moralske påvirkninger ud som o. i egentlig forstand, medens bestræbelserne for at udvikle intellektet og de tekniske færdigheder betegnes som undervisning. Herpå beror den kendte modstilling af o. og undervisning.

Den her konstaterede flertydighed er naturligvis på sin vis en ulempe. Den rigtige måde at imødegå den på er dog næppe den at lægge sig fast på en bestemt definition og ikke fravige den en smule, men at have øje for variationerne i betydningen. Man har nemlig fra tid til anden brug for at tale om et videre el. snævrere udsnit af de menneskeformende påvirkninger, og i hovedsagen står kun ordet o. til rådighed dertil.

O.s funktion er at sikre kulturens bestående, at forplante den eksisterende kultur videre til den næstfølgende generation el. til de flg. gennem den nærmeste som medium. Dewey

fremstiller o. som en livsnødvendighed. Dette er dog sikkert for meget sagt; thi det blot biologiske liv fortsætter sig i dyreriget i mange tilfælde uden opdragelse, idet instinkter sørger for, at dyrene får de færdigheder, som er nødvendige til individets og artens opretholdelse. Man må derimod kalde den en kulturnødvendighed, idet o. sørger for udviklingen af de færdigheder, som individerne ikke kan vokse sig til ud fra deres naturgivne anlæg. En sociolog har træffende sagt: »Med hver ny generation falder der en flok primitive barbarer ind i vort oplyste kultursamfund og truer med at tilintetgøre det«. Netop gennem o. afværges anslaget, og kulturen bevares. Iøvrigt vil meget, som er kultur, kunne udvikles på grundlag af efterligning; det gælder bl. a. den anonyme almuekultur. Men enhver højere kultur kræver skoling af i hvert fald nogle af samfundets medlemmer til at bære den videre.

Ved al o. er der altså to faktorer at tage hensyn til: Barnets natur og den eksisterende kultur. Visse pædagoger overbetoner den første faktor og vil lade barnenaturen være ene afgørende for, hvad der skal ske i opdragelsen. Andre overbetoner den anden faktor og vil realisere kulturens indhold hos børnene helt uden hensyn til, hvad de på det givne trin er modtagelige for. Den rigtige o. består i en ligelig hensyntagen til begge faktorer og giver barnet, hvad barnets er, men også kulturen, hvad dens er. Den lettes ved, at barnet, som vokser op i et kulturmiljø, fatter en naturlig interesse for det, som udgør kulturens indhold.

Hvis man ud fra en strengt behavioristisk el. refleksologisk opfattelse vil slette formålsbegrebet i enhver videnskabelig bestemmelse af menneskelige handlinger, må man definere o. som en adfærdsform, nemlig som den adfærd, der udløses hos den ældre generation med den yngre generation som påvirkning. Dette er som ren deskriptiv bestemmelse også træffende, så meget mere som adskillige såk. o. ikke sker ud fra et bevidst mål med det, man foretager sig, men i kraft af tradition, vane el. indskydelse som helt naturlige reaktioner.

I det hele taget er o. en social og psykologisk kendsgerning, som under alle omstændigheder finder sted, hvad enten man har et klart formuleret formål med den el. ej; den er en proces, hvorved individerne tilpasses til det samfund og det miljø, hvori de skal leve, og til den funktion, de skal udøve i dette samfund. Den er hovedsagelig af konservativ, bevarende karakter i forhold til kulturen. Undertiden har man ment, at den også kunne være af reformatorisk, fornyende karakter i forhold til den eksisterende kultur el. de eksisterende samfundsforhold. Det var bl. a. en fremherskende idé i oplysningstiden, som er kommet til orde i en udtalelse af Leibniz: »Si l'on réformait l'éducation, l'on réformerait le genre humain« (hvis man reformerede o., ville man reformere menneskeslægten). Og hos Kant hedder det, at »hemmeligheden ved menneskeslægtens fuldkommengørelse ligger i o.; det er betagende at forestille sig, at den menneskelige natur stadig kan udvikles til det bedre gennem o. Det åbner os udsigten til en fremtidig lykkeligere menneskeslægt«. Denne optimistiske tro på o.s magt deltes af de franske encyklopædister, men er senere blevet anfægtet fra forskellige sider, bl. a. af Schopenhauer samt af moderne race- og arvelighedsforskere, der regner den medfødte natur for afgørende m. h. t., hvad der bliver ud af mennesket. Denne tvivl om o.s magt kommer også til orde andetsteds, f. eks. i det bekendte citat fra Horats: Naturam expellas furca, tamen usque recurret (selv om du driver naturen ud med en høtyv, vil den komme igen). Al o. hviler dog på den forudsætning, at mennesket lader sig forme og danne under indflydelse af de påvirkninger, man udsætter det for; og striden kan kun stå om, hvor stort spillerummet er for de forandringer, der kan opnås. (Se iøvr. Pædagogik). K. G-S.

Opdragelsens sociologi er en spec. gren af kultursociologien. Dens opgave er at undersøge opdragelsen som samfundsforeteelse (jfr. Sociologi I, 3).

I. 1) Sociologisk set hører opdragelsen med ind under de sociale regenerations-processer. Samfundsintegrater (jfr. Sociologi II, 3) af længere varighed regenereres kontinuerligt el. stødvis, idet hidtidige medlemmer udgår og nye kommer til. Den fornødne tilvænning og tilpasning af nymedlemmer (novicer) i samfundsintegratet er *dannelse* i videste forstand. Denne foregår a) umiddelbart gennem novicens færden i samfundsintegratets miljø —: forbillede og efterligning — b) gennem ældre medlemmers spontane vejledning af novicen fra tilfælde til tilfælde — c) gennem ældre medlemmers bevidst-reflekterede påvirkning af novicen — d) supplerende gennem omgivelsernes billigende el. misbilligende reaktion overfor novicens adfærd (»ros«, »dadel« og »straf«). — De under b) og c) nævnte dannelsesprocesser betegnes som *opdragelse* i snævrere forstand.

Opdragelse i denne betydning danner allerede en genstand for den almindelig-sociologiske undersøgelse af samfundsintegraters opbygning og mekanisme.

2) Udformningen af en særlig opdragelsens sociologi (i det hele taget en selvstændig pædagogisk videnskab) forudsætter, at opdragelsen er udviklet til og udskilt som en særlig gren af kulturel virksomhed. Der bør i så henseende skelnes ml. intern og mandat- opdragelse.

Intern opdragelse er den uden social funktionsdeling foregående pædagogiske påvirkning, der tjener novicens tilpasning indenfor et givet samfundsintegrat. For så vidt er op-

dragelsen umiddelbart en livsfunktion af samfundsintegratet (opdragelse »i samfundet«).

Mandatopdragelse er en pædagogisk påvirkning, der tilsigter novicens tilpasning indenfor et samfundsintegrat, men som funktionsdelt er betroet visse særlige organer, institutioner el. underordnede samfundsintegrater, der opdrager på det samlede samfunds vegne (opdragelse »for samfundet«) f. eks. familien el. skolen som opdragelsesinstitutioner indenfor et sammensat kultursamfund.

II. Erkendelsen af, at opdragelsen er et socialt spørgsmål, er lige så gammel som selve den pædagogiske tænkning, men har først ret sent ført til udformningen af en o.s s. Selve sociologien er jo af forholdsvis sen dato (jfr. Sociologi I, 1). Både samfundet og opdragelsen betragtedes tidligere normativt ud fra en teologisk el. verdslig moralfilosofis synspunkter. Dette forhold bestod uindskrænket indtil slutningen af 1800-tallet.

1) De første tilløb til en særlig opdragelsessociologi er gjort i Frankrig, hvor P. G. F. Le Play's (1806—82), A. Espinas' (1844—1922) og J. M. Guyau's (1854—88) værker indeholdt en del sociologisk orienterede tankegange vedr. opdragelsen. E. Durkheim (1858—1917) beklædte siden 1887 en lærestol i sociologi og pædagogik i Bordeaux og fortsatte siden 1902 sin virksomhed ved Sorbonne, først som vikar for F. Buisson, siden 1906 som dennes efterfølger.

2) i U. S. A. tilstræbte Fr. H. Giddings (1855—1931) og L. F. Ward (1841—1913) en syntese ml. pædagogik og sociologi. Omkr. 1915 begynder der at udkomme en række lærebøger om *educational sociology* (W. R. Smith 1917, Chancellor 1919, Clow 1920, Snedden 1922, Peters 1924). Det amerikanske sociologiske selskab opr. 1922 en særlig sektion for o. s., og 1925 startes et selvstændigt National Society for the Study of Educational Sociology. Der består en lang række lærestole i faget, navnlig i forbindelse med de til universiteterne knyttede Teachers Colleges. Faget indgår som fast led i læreruddannelsen.

3) I Tyskland har de første skridt været P. Barths (1858—1922) Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung (1916) og F. Müller-Lyers (1857—1916) Zähmung der Nornen (1918). M. Weber (1864—1920) og F. Oppenheimer (1864—1938) har i større sociologiske sammenhæng også behandlet opdragelsen. I øvrigt har marxisterne og Bund entschiedener Schulreformer lagt stor vægt på pædagogisk-sociologiske studier. Under påvirkning af den såk. formal-sociologiske retning har en række lærere vist særlig interesse for en sociologisk analyse af skolelivet og skolens organisation. Tysk litteratur på området flød navnlig under Weimartiden rigelig, men er af ujævn værdi. — Kun i staten Braunschweig indgik o.s s. som fag i læreruddannelsen og var derfor 1928—33 repræsenteret med en lærestol.

4) I England blev den tidligere tyske sociolog K. Mannheim 1946 ansat på en pædagogisk lærestol ved Londons universitet, men døde året efter og nåede derfor ikke at gøre en varig indsats på dette område.

III. O.s s. er som en erfaringsvidenskab rent deskriptiv og eksplikativ. Opdragelsen, dens historisk og stedligt mangfoldige former, skiftende målsætninger og forskelligt udformede apparat og teknik er opdragelsessociologiens arbejdsområde. Vurdering el. normering af opdragelsen ud fra sociologiske synspunkter er udelukket.

Opdragelsessociologiens opgaver og enkelte problemstillinger er overordentlig mangfoldige og lader sig næppe tilfredsstillende ordne i een systematik. Et nogenlunde anvendeligt synspunkt for en inddeling er det, at opdragelsen på den ene side foregår under samfundsmæssige former, mens den på den anden side er en funktion af samfundet, i lighed med andre kulturvirksomheder. Den flg. — langtfra fuldstændige — oversigt over opdragelsessociologiens enkelte emner holder sig til denne todeling.

1) *Opdragelsens sociale modalitet* (jfr. Sociologi I, 2). — Opdragelse som genstand for sociale kontakter, processer, relationer og formationer. — Grundtyper på opdragelsesprocesser: Miljøvirkning og selvopdragelse. Spontan og planmæssig påvirkning. Institutionalisering og bureaukratisering. — Enkelt- og kollektivopdragelse. Kostskole. — Koedukation. — Intern og mandatopdragelse. — De interne opdragelsers flerhed og indbyrdes konkurrence — deres koordination indenfor kultursamfundet. — Pædagogiske mandater og deres bærere, særligt familie og skole. — Deres socialstruktur. — Forhold ml. elever og lærere — patriarkalsk, autoritær, kammeratlig type. — Forhold ml. eleverne indbyrdes — i undervisningen (kooperation og kappestrid) — i fritiden — udenfor skolen. — Gruppe- og klikedannelse. — Sociale særtyper: Duksedreng, enspænder, askepot, anfører. — Ungdomsforeningers pædagogiske betydning. — Hjem og skole, opgavefordeling og samarbejde. — Analyse af opdragelsens miljøer: Landsby, provins, storstad. — Lærernes sociologi. Deres sociale rekrutering, standsorganisation o. s. v. — De fleste af disse emner kan uden større vanskelighed undersøges efter eksakt-kvantitative metoder.

2) *Opdragelse som en samfundsfunktion.* (jfr. Sociologi I, 4). — Dannelsesidealer og pædagogiske målsætninger. Deres forhold til samtidige politiske, økonomiske og åndskulturelle samfundstilstande, i det hele taget til samfundsstrukturen. Det engelske gentleman-ideal, jesuitisk adelsmandsopdragelse, merkantilismens »industriøse borger« o. lign.

forestillinger henføres til deres socialhistoriske baggrund. — Ligesom de forskellige samfundshistoriske epoker, således har også enkelte samfundsklasser — adel, borgerskab, arbejderklasse, bondestand — deres specifikke dannelses- og opdragelsesidealer, som bør ses i forhold til klassens stilling indenfor det samlede samfund. — De fleste under III, 1 nævnte emner går her igen i anden belysning og konstellation. Ikke alene tidens og stedets tekniske og andre materielle forudsætninger, men også opdragelsens målsætninger er medbestemmende for sådanne forhold, som f. eks. skolens sociale struktur og skolevæsenets organisation, opgavefordelingen ml. hjem og skole, el. den sociale udformning af selve opdragelsesprocessen og forholdet ml. lærer og elev etc. etc. — Spørgsmål som statens opdragelsesmonopol, forholdet ml. kirke og skole, skole og hjem, skoleorganisationens understregning el. negligering af klasseforskelle o. s. v. står i snævreste sammenhæng med hele tidens økonomiske og politiske samfundsstruktur. — Den pædagogiske videnskabs skiftende retninger gennem tiderne står i snævert forhold ikke alene til andre videnskabers — filosofiens, psykologiens, kulturteoriens — retninger, men sammen med dem også til samfundstilstandene. Opdragelsesteorierne kan således gøres til genstand for ideologikritisk betragtning.

IV. Man betegner som sociologisme en anvendelse af sociologiske synspunkter og metoder udover deres legitime område. Et tilfælde af sociologisme er således den *sociologiske pædagogik*. Mens o.s s. kun studerer de samme foreteelser som pædagogikken (og forøvrigt også denne selv) ud fra sociologiske synspunkter og således er og forbliver sociologi, er sociologisk pædagogik en sociologisk orienteret pædagogik. Her opstilles der udfra sociologiske synspunkter normer for opdragelsen, dens målsætning og fremgangsmåder. Dette forudsætter, at sociologien selv ikke opfattes som en empirisk men som en normativ videnskab. Sociologisk pædagogik er således en ny form for fremmedherredømme over pædagogikken efter teologiens, etikkens, psykologiens og endelig kulturfilosofiens. Grænserne ml. opdragelsen og den sociologiske pædagogik er nødvendigvis tildels flydende. Tilsyneladende faktumudsagn indebærer undertiden — bevidst el. ubevidst — vurderinger og normative hensigter. På den anden side kan det ikke undgås, at sociologisk pædagogik iflg. sin særlige blikindstilling og til underbyggelse af sine teser har fremdraget en hel del faktiske oplysninger om opdragelsen som samfundsforeteelse.

Sociologisk pædagogik er et udslag af kollektivistisk livsopfattelse, en reaktion overfor individualismen. Den begyndte da også som s. k. socialpædagogik (P. Natorp 1854—1924), som overfor nyklassicismens ensidige personlighedsideal fremhævede betydningen af den enkeltes tilpasning i det sociale miljø. Sociologisk pædagogik er denne synsmåde, dreven til den anden yderlighed. Opdragelsen betragtes udelukkende el. hovedsageligt som en foranstaltning til social integration. Alt eftersom den normative sociologi, der står bag den sociologiske pædagogik, indtager en bekræftende, kritisk el. afvisende stilling overfor den bestående samfundsorden, bliver den sociologiske pædagogik selv enten konservativ el. evolutionistisk el. ligefrem revolutionær. — En særform for sociologisk pædagogik er den s. k. miljøpædagogik, der fremhæver omgivelserne, i særdeleshed disses udformning i social henseende, som den vigtigste opdragelsesfaktor. —

Litteratur: S. M. Dutton: Social Phases of Education, 1907. Snedden: Educational Sociology, 1922. J. Dewey: Democracy and Education, 1916. E. Durkheim: Sociologie et Education, 1926. S. Kawerau: Soziologische Pädagogik, 1921. E. Müller-Lyer: Sociologie der Erziehung, 1925. C. Weiss: Pädagogische Soziologie, 1929. R. Lochner: Deskriptive Pädagogik, 1927. E. Krieck: Erziehungsphilosophie, 1931 (i Handbuch der Philosophie). Lloyd A. Cook: Community Backgrounds of Education, 1938. George S. Counts: The Social Foundations of Education, 1934. W. L. Warner, R. J. Havighurst og M. Loeb: Who shall be educated, 1944. Lloyd Allen Cook and Elaine Forsyht Cook: A sociological approach to education, 1950. Carleton Washburne: Modern Concepts of Education and their Significance in the Post-War World, 1949.

T. G-r.

Opdragelseshjem er den fælles benævnelse for alle de forskellige arter af institutioner, der iflg. lov om offentlig forsorg § 157 kan anerkendes el. som faktisk virker med opdragelse og oplæring af elever i fællesskab udenfor disses naturlige hjem. O. kan anerkendes som ungdomshjem, skolehjem, børnehjem, optagelseshjem, iagttagelseshjem, lærlingehjem, husholdningsskole, lærlingeplejehjem, fredehjem el. sinkehjem. Om de enkelte arter af opdragelseshjem henvises til de særlige artikler herom; her fremstilles hovedtræk, der er fælles for alle el. de fleste o.

O. må ikke findes i forbindelse med arbejdsanstalter el. andre lign. forsørgelsesanstalter. Anerkendelse gives af arbejds- og socialmin. efter indstilling af overinspektionen for børneforsorgen. Anerkendelse kræves, hvis et o. skal kunne anvendes til modtagelse af børn under børneforsorg. Et o. siges at foreligge, når det er indrettet til at modtage mindst 5 børn. Ministeren fastsætter de almindelige regler for o.s indretning, ledelse og bestyrelse m. m .og fastsætter betalingen for børn under børneforsorg. Almindelige regler er udstedt henh. for skole- og ungdomshjem, for børnehjem og for optagelseshjem m. fl. d. 25. aug. 1938. Anerkendelsen knyttes altid til en bestemt person og bestemte lokaler og skal derfor fornyes ved lederskifte el. flytning. I anerkendelsen optages også det antal børn, hvortil o. har plads og børnenes alder og køn. En anerkendelse kan til enhver tid tages tilbage. Ofte gives en anerkendelse for bestemt tid, således at den må søges fornyet, når tiden er udløbet. For

hvert enkelt hjem gives ved en af overinspektøren godkendt vedtægt nærmere regler for hjemmets virksomhed samt om dets bestyrelse (tilsynsråd). Vedtægten fastslår nærmere o.s opgaver, herunder også om visse børn har fortrinsret til optagelse, el. om nogle er afskåret fra at blive optaget, og et o. kan vægre sig ved at modtage børn, som efter vedtægten ikke hører hjemme i dette. Om bestyrelsen bestemmes, på hvilken måde denne kan fornyes, hvormange medlemmer den skal have o. s. v. Endv. bestemmes, hvorledes regnskab skal aflægges og revideres. Der er pligt til at føre regnskab og lade dette revidere og indsende uddrag af dette til overinspektøren el., om det begæres, hele regnskabet med bilag. Foruden vedtægter findes for det enkelte o. dagsorden og plan for bespisning og beklædning. En kostvejledning for o. er udsendt 1942. Medens der for skole- og ungdomshjem har været faste lønninger til det personale, der deltager i det opdragende arbejde, siden 1919, er der først ved cir. 30. sept. 1946 fra overinspektionen for børneforsorgen givet regler om normallønninger for tilsvarende personale ved andre private o. og om statstilskud hertil.

Til private o. blev tidligere ydet statstilskud på grundlag af min.s praksis godkendt af rigsdagen, men ved lov nr. 53 af 27. febr. 1947 er der givet visse lovregler om tilskud til påkrævede byggeforanstaltninger, til lønninger til personale, bortset fra skole- og ungdomshjem, og til at bevare og i fornødent omfang forbedre den økonomiske standard. Halvdelen af statens udgifter refunderes af den fælleskommunale udligningsfond

En helt ny tilskudsordning er indført ved lov nr. 92 af 14. marts 1951 om ændringer i forsorgsloven vedr. forøget offentlig støtte til institutioner for børneforsorg. Herefter afholder staten som hidtil udgifterne ved driften af statens egne o., og plejepenge betales kun for børn under 15 år i disse hjem. Til andre o. yder staten fuld refusion af a) ejendomsudgifter, herunder renter og afdrag af lån i fast ejendom, der er godkendt af ministeriet, og indtil 2 pct. af bygningernes brandforsikringssum til vedligeholdelsesudgifter, endv. b) udgifter til læge- og tandlægetilsyn og læge-, tandlæge- og sygehusbehandling efter nærmere regler, der fastsættes af ministeriet. Til anerkendte skolehjem, ungdomshjem, fredehjem, sinkehjem, oplæringshjem og børnehjem for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder ydes på grundlag af budget for driften fuld refusion af udgiften efter fradrag af driftsindtægter, når hjemmet er selvejende el. tilhører en forening og har et af arbejds- og socialmin. beskikket tilsynsråd. Til andre anerkendte o. ydes udover de under a) og b) nævnte beløb et særligt statstilskud, der opgøres som en vis procent af udgifterne ved driften af vedk. gruppe af o. efter fradrag af egne driftsindtægter og de under a) og b) nævnte udgifter. Det forudsættes herved, at o. selv dækker ca. halvdelen af driftsudgifterne v. hj. a. plejepenge og egne indtægter. I de ovennævnte o., hvor staten dækker hele udgiften, opkræves ikke plejepenge for børn over 15 år, og staten dækker altså det hertil svarende beløb. Til de o., der *ikke* får underskuddet dækket, kan ydes særligt tilskud til delvis dækning af plejepenge for børn, der anbringes af fattige private og til dækning af driftsunderskud, og endv. kan af særlige rådighedssummer ydes tilskud til oprettelse af nye og forbedring af bestående o., og til disses forsyning med inventar m. m.

Udførlige regler for læge- og tandlægetilsyn og for statens refusion af udgiften hertil samt til læge-, tandlæge- og sygehusbehandling findes nu i bek. af 10. juli 1952.

Plejepenge for børn, der anbringes i o. fastsættes af arbejds- og socialmin. og er fra 1. april 1952 fastsat til 4,60 kr. pr. dag for børn i alm. børnehjem; i spædbørnshjem og optagelseshjem for spæde børn til 4,40 kr.; for optagelses- og iagttagelseshjem for børn i alderen 2—14 år og børnehjem for sinker og problembørn til 6,60 kr. pr. dag; for skole-, ungdoms-, frede- og oplæringshjem til 7 kr.

Nye o. kan — bortset fra alm. børnehjem med under 20 pladser — kun oprettes som statshjem, kommunale hjem, selvejende institutioner el. foreningshjem.

O. udøver *forældremagten* over de i dette anbragte børn. Som udslag heraf kan forstanderen, hvis det gøres nødvendigt, forbyde, at barnet modtager besøg af slægtninge el. andre og føre kontrol med børnenes korrespondance, og det kan nægtes et barn at aflægge besøg hos slægtninge el. andre. O. har pligt til at medvirke til at finde anbringelsessted for barnet, når det skal udskrives. Om udøvelse af *hustugt* og om fast *lægetilsyn* s. d. Fra 1. nov. 1944 er indført faste lommepenge for børn over 7 år. Tilsyn med anerkendte o. udøves dels af det stedlige børneværn, dels af overinspektionen for børneforsorgen (s. d.). Har o. egen skole, føres tilsyn med denne af den stedlige skolekommission efter samme regler, som gælder for folkeskolen. Min. har beskikket særligt tilsyn med gymnastik, håndgerning og sløjd. S. også Skoleundervisning i o. Det almindelige sundhedsmæssige tilsyn med o. føres af embedslægerne med sundhedsstyrelsen som overordnet myndighed.

Det samlede antal anerkendte o. er 338 med plads til 9550 børn.

Foruden de anerkendte o. findes et mindre antal o., der ikke har modtaget anerkendelse; til oprettelse af et sådant o. krævedes tidligere samtykke fra det stedlige børneværn (§ 165); efter lov af 14. marts 1951 kræves forud indhentet tilladelse fra arbejds- og socialmin.; bestående hjem, der ikke er anerkendt, skal inden 1. apr. 1953 søge tilladelse til fortsat drift. Tilladelsen skal fornyes ved lederskifte og flytning. Tilsyn føres af det stedlige

børneværn og overinspektionen. Under 6. juli 1933 har socialmin. udstedt regler for de sundhedsmæssige forhold og om tilsyn med disse o. Uden for reglerne falder hospitaler og helbredelsesanstalter for børn, særforsorgsinstitutioner og kostskoler, der på anden måde er under tilsyn. Med feriekolonier, sommerhjem, rekreationshjem o. lign. for børn er overinspektionen bemyndiget til at føre tilsyn efter nærmere regler, der dog endnu ikke (marts 1953) er fastsat af arbejds- og socialministeriet. O. Skj.

Opdragelsesvanskeligheder. Da opdragelsens mål i væsentlig grad er bestemt af den herskende samfundsopfattelse (eksempelvis fascisme, liberalisme, socialisme) og mere direkte af de enkelte opdrageres hele livsanskuelse, vil vanskelighederne med at søge barnet tilpasset til de fastsatte normer være stærkt varierende, bl. a. fordi afstanden ml. barnets naturlige udviklingstendenser og de krav, der stilles til det, kan være forskelligt stor. Det har været en meget udbredt opfattelse, at o. først og fremmest skyldes visse uheldige, medfødte karakteregenskaber hos barnet. I pædagogikkens historie har der dog med mellemrum hævet sig røster mod dette noget pessimistiske syn på menneskets medfødte anlæg. Mest kendt er måske Rousseau's indledningsord til Émile (1762): »Alt er godt, som kommer fra skaberens hånd, alt udarter under menneskehænder«.

Først i de senere årtier er man inden for børnepsykiatrien og børnepsykologien begyndt systematisk at arbejde sig frem til nogle af årsagerne til de konflikter, der i ikke få tilfælde forbitrer tilværelsen både for barnet og den voksne. Problemerne er endnu langt fra klarlagte — dette gælder ikke mindst spørgsmålet om de arvelige anlægs og miljøets relative betydning, men det kan dog betragtes som overvejende sandsynligt, at miljøet (og her ikke mindst opdragelsesmetoderne) spiller en overordentlig stor rolle. Det må her påpeges, at det er miljøet, som det tager sig ud for barnet, der er medvirkende til at forme dets karakter og skabe dets konflikter. Mange vanskeligheder bunder sikkert i, at opdrageren ikke formår at leve sig ind i barnets situation el. måske endog ikke anser det for hensigtsmæssigt at gøre det.

For de fleste børn er opdragelsen, d. v. s. opdragernes forskellige forholdsregler og reaktioner, en meget kompliceret del af hele den nødvendige tilpasningsproces, hvor det i første række gælder om at tilpasse de naturlige behov til de oplevede krav fra omverdenen. Der er visse perioder i barnets liv, hvor denne proces iflg. mange børnepsykologers erfaringer volder særlig store vanskeligheder. Almindeligvis taler man om to sådanne perioder: Trodsalderen omkring 2—4 års alderen og puberteten (s. Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi).

Om behandlingen af alle de forskellige former for o. er det vanskeligt at sige noget almengyldigt. De fleste nyere børnepsykologer er enige om, at det vil være af værdi at indskrænke antallet af påbud og forbud til det, man efter nøgtern overvejelse anser for det nødvendige minimum, og derved begrænse konfliktområdet, hvorved navnlig barnet får større mulighed for at overskue det. Det utrygge barn har ringe mulighed for sund tilpasning. Man må derfor også søge at undgå trusler og skænd som noget dagligt forekommende og finde mere hensigtsmæssige metoder til opnåelse af et harmonisk forhold ml. sig selv og barnet.

Ang. spec. vanskeligheder: s. Trods, Onani, Løgn m. m. S. endv.: Problembørn, Børnepsykiatri m. m.

Litteratur: Alfr. Adler: Schwer erziehbare Kinder, 1927. Samme: Menneskekundskab, 1930. C. Burt: Unge Lovovertrædere, 1937. Samme: Sjælelige Forstyrrelser hos Børn og unge, 1941. Bodil Farup: Opdragelsesvanskeligheder hos Børn, 1946. S. Isaacs: Fra bleien til skolebenken, 1936. H. Hanselmann: Opdragelsesvanskeligheder, 3. opl., 1949. H. A. Murray: Explorations in Personality, 1947. A. S. Neill: Vanskelige Børn, 1933. A. M. Nørvig: Det sunde Barn og dets Forældre, 1940. Sofie Rifbjerg: Udviklingshemmede Børn, 1935. H. K. Schelderup: Nevrosene og nevrotiske karakter, 1940. M. Sherman: Mentalhygiejne og Opdragelse, 1940. H. K. Schjelderup: Nevrose og Opdragelse, 1937, da. udg. 1946. E. Strømgren: Om Psykopati hos Børn (Børnesag. Tid. 36), 1941. Blanche C. Weill: Set med Barnets Øjne, 1945. Carl R. Rogers: The Clinical Treatment of the Problem Child, 1939. Marg. Lomholt: Børnepsykiatri, 1948. Anna Freud: Psykoanalytisk behandling af børn, 1948. Nic Waal: Vi og vore småbørn, 1951. Gunnar Nycander: Personlighetsutveckling på avväger, 1950. C. C. Kragh-Müller: Opdragelsesproblemer, 1951. Hans Zulliger: Schwierige Kinder, 1951. A. Aichhorn: Verwahrloste Jugend, 3. udg. 1951. Ths. S.

Opdragelse til Demokrati, s. Demokrati.

Operaskolen, s. Dramatiske Elevskole, Den.

Opfordringskarakter (tysk *Aufforderungscharakter),* en af Kurt Lewin indført betegnelse for den egenskab ved genstande, at de ligesom opfordrer os til handlen af en bestemt art, f. eks. til at nærme os genstanden (positiv o.) el. fjerne os fra den (negativ o.). S. endv. Feltpsykologi, Valens.

Opfostringshuset i Kbh. er stiftet af Frederik V ved fundats af 29. juni 1753 og var oprindelig bestemt til at underholde og oplære 200 fattige drenge fra deres 5.—15. år. De nød skolegang i O. og blev ved udskrivningen sat i håndværkslære og var pligtige at tjene deres mestre til det 24. år uden anden løn end kost og klæder. 1755 fik O. egen bygning, det senere Søkvæsthus, i 1795 flyttedes det til St. Kongensgade og i 1880 til den nuværende bygning i Randersgade. O. fik tillagt indtægter bl. a. fra forskellige lotterier; men disse afløstes senere af et fast, men stærkt reduceret statstilskud. Fra 1781 har O. været bestyret af Kbh.s magistrat (nu 1. afdl.) og iflg. forordning af 1. juli 1799 er O. bestemt til at være et hjem for fattige,

men velbegavede og flittige drenge, der undervises i O. Drengene optages nu i 10—11 års alderen og i et antal af c. 110. De gennemgår en 4-årig skoleuddannelse, der afsluttes med en prøve.

De står under magistratens tilsyn til deres 18. år. V. hj. a. forskellige legatmidler kan ydes nogen understøttelse efter udskrivningen.

Efter at et af kancelliråd Ole Thorup opr. legat er tillagt O. i 1918, er dets navn: Det kgl. Opfostringshus og Den Thorupske Stiftelse. O. får nu statstilskud efter reglerne for børnehjem. Ophold og undervisning er gratis, men forsørgeren betaler et indskud på 50 kr. og sørger for undertøj. Der er udarbejdet planer til en gennemgribende ombygning og modernisering af o. og opførelse af en mellem- og realskole på o.s grund. Disse planer er senere opgivet, idet O. har erhvervet Hellebækgård i Hellebæk, hvortil O. ventes overflyttet 1953 efter stedfunden ombygning og opførelsen af skolelokaler. O.foreningen, opr. 1872 af og for tidligere elever i O., har gennem årene ydet betydelig hjælp til uddannelse af udskrevne elever og til gamle og svagelige medlemmer, særlig i form af friboliger i foreningens bygning på Ndr. Fasanvej.

O. Skj.

Opgavekommissioner er betegnelsen for de kommissioner, der udarbejder opgaverne til de skriftlige prøver ved den højere skoles eksaminer. Der findes 2 komm. af denne art, nemlig o. for mellemskoleeksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen og alm. forberedelseseksamen, hvis formand er undervisningsinspektøren for mellem- og realskolerne, og o. for studentereksamen, hvis formand er undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne. Sidstnævnte formand har ret til at overvære forhandlingerne og stille forslag i førstnævnte kommission. De øvrige medlemmer af de to kommissioner udnævnes af undervisningsmin. således, at der er mindst to medlemmer for hvert af de fag, i hvilke der skal udarbejdes opgaver. Jfr. undervisningsmin.s bek .af 10. marts 1938 § 7. E. D-y.

Opholdsafgift, s. Kostskoler.

Opholdstilladelse, tilladelse for en udlænding til at tage ophold her i landet. Udlændinge, der ikke er underkastet visumtvang, kan indrejse her til landet og opholde sig her i indtil 3 mdr. fra indrejsedatoen at regne uden at være i besiddelse af o. Andre udlændinge må ikke opholde sig her udover det i forbindelse med deres indrejsevisum bevilgede tidsrum. Ønsker en udlænding at opholde sig her ud over et tidsrum af 3 mdr. henh. det i hans visum bevilgede tidsrum, må han henvende sig til nærmeste politimyndighed, i Kbh. rigspolitichefen, medbringende sit pas og søge om o. O. meddeles i reglen ved påtegning i udlændingens pas.

H. Z-A.

Ophør af børneforsorg s. Børneforsorg.

Opinion, mening, ofte ensbetydende med offentlig mening. I de seneste år er der, især i USA, udviklet metoder til undersøgelse af den offentlige mening, s.k. *o.undersøgelser* el. *o.målinger,* kendt under navn af Gallupundersøgelser. De består i, at man gennem personlige interviews med et antal personer, der så vidt muligt i henseende til fordeling efter alder, køn, erhverv, økonomisk og social stilling o. s. v. danner en tro afbildning af befolkningen som helhed, erkyndiger sig om deres stilling til et el. andet spørgsmål. Metoden har også været taget i brug i europæiske lande, f. eks. Sverige og Danmark. K. G-S.

Oplysning, bibringelsen af klar og sikker viden samt udvikling af forstanden, så at den enkelte tænker klart og fordomsfrit. O. har således både en positiv og en negativ side. Positivt består den i rigtige og fyldige kundskaber, negativt i udryddelsen af fordomme og forkerte meninger. Man kunne også sige, at den har en material og en formal side. Materialt består den i selve det erhvervede videnstof, formalt i logisk klarhed og skærpet dømmekraft.

Når kravet rejses om o., må man yderligere spørge: om hvad? Derved viser det sig ikke at være et rent intellektuelt begreb, idet man ikke bestræber sig for at vide hvad som helst, men foretager et udvalg efter, hvad der er *værd* at vide. O. har derfor som baggrund en vurdering, og den tager en forskellig retning efter de forskellige vurderinger. Den falder f. eks. forskelligt ud efter et rationalistisk og efter et romantisk livssyn, og atter anderledes efter en naturalistisk livsopfattelse. Derfor kan både rationalismens tidsalder, Grundtvig og Brandes rejse kravet om oplysning med fuld styrke, og det er alligevel noget helt forskelligt, som menes dermed.

Der kan ikke være tvivl om, at selve oplysningsideen kommer klarest til udtryk i rationalismen, der som epoke også bærer navnet o.stiden. Denne tidsalder, der strækker sig over det meste af det 18. årh., er baseret på den tro, at en fornuftig oplysning er vejen til lykkelige og fredelige tilstande, til harmonisk samliv ml. menneskene, kort sagt til menneskeslægtens forbedring. Man ventede sig store resultater af den rent fornuftmæssige belæring og øvede kritik mod alt det, som kun eksisterede i kraft af tradition og hævdvunden autoritet. Fornuften var et almenmenneskeligt anlæg, et naturligt lys, som kunne bringes til at skinne hos enhver. Derfor stillede man også de største forventninger til opdragelsen, og o.stanken kommer klarest til udfoldelse hos filantropisterne, hvis hovednavne er Basedow, Salzman, Campe. Iøvrigt ligger også Kant i sin pædagogik på linie med disse. O. gøres til nøglen til al sand menneskelighed, til religionen, der

kun skal rumme, hvad fornuften anerkender, til moralen, hvis bud kun er udtryk for vor egen velforståede interesse, og som vi altså kan bringes til at anerkende gennem ren fornuft, og til kunsten og digtningen, hvis indhold afstemmes efter fornuftens krav. Alt det, der ikke er fornuftsgrunde for, men som fra et rent fornuftsmæssigt synspunkt forekommer tilfældigt, bekæmpes el. benægtes, f. eks. de nationale forskelligheder ml. folkene; man mangler sansen for det historisk-faktiske, det irrationelle. Denne sans vaktes i Tyskland f. eks. af Herder og i Danmark af Grundtvig og bragtes i det hele taget til blomstring i den romantiske strømning, der afløste rationalismen. Hos en mand som Grundtvig findes der også et stærkt krav om o., men det drejer sig hos ham om en livsoplysning, der skal bringe folket til klarhed over sin egen historie og dermed over sit eget væsen. Denne anden o.s-idé afløses i slutningen af det 19. årh. af en tredje, der i hovedsagen går ud på en popularisering af videnskaben. Denne har mindre præg af verdens- og livsanskuelse end de to første, og man kan sige, at den er mere objektiv og mere nøgtern end disse, mindre ensidig, men også mindre sluttet og original. K. G-S.

oplysningsarbejde, Værnenes, s. Forsvarets velfærdstjeneste.

Oplysningscentral for husmødre, s. husholdningsråd, Statens.

Oplysningsudvalg. Ved o. forstås i almindelighed en af en organisation el. institution nedsat komité, der har som spec. opgave inden for organisationen el. institutionen at tilrettelægge oplysningsarbejde som f. eks. foredrag og studiekredse, fremskaffe egnet litteratur til arbejdet, sørge for lokaler m. v. Som eksempel på o. kan nævnes F.D.B.s oplysningsudvalg, el. oplysningsudvalgene under Arbejdernes Oplysningsforbund (s. d.). E. H-v.

oplæring, Ansvar for, s. Læremester, Svendeprøve og Lærlingevoldgift.

Oplæringshjem, se Lærlingehjem, Lærlingeplejehjem og Husholdningsskoler.

Oplæsningsbibliotek, et bibliotek bestående af skønlitteratur — også børnebøger — der egner sig til lærerens højtlæsning i klassen. O., der som regel er en del af lærerbiblioteket, bør have sin plads på skolens lærerværelse. J. N.

Opmærksomhed (eng. *attention,* ty. *Aufmerksamkeit),* et omstridt begreb i nyere psykologi, bl. a. p. gr. a. vanskelighederne ved at komme til en klar og entydig bestemmelse af, hvad o. egentlig er, og hvori den består. Ordet er ellers velkendt fra dagligsproget og anvendes der uden meningsforstyrrende tvivl om, hvad der menes dermed; enhver ved, hvad det vil siges at være opmærksom på en sag, og ethvert skolebarn ved, hvad der forlanges af det, når det opfordres til at være opmærksomt. Men en nærmere analyse af, hvad der ved disse lejligheder finder sted, giver ringere og ringere plads for dette begreb, der snarere kun markerer problemet end løser det. En forklaring af en psykisk proces ud fra o. er en s.k. evneforklaring, der i virkeligheden kun er en omskrivning af det, som står til forklaring. Men selv om ordet således ingen forklarende betydning har, kunne det stadig have en beskrivende.

I mange tilfælde bliver o. benyttet som omtrent ensbetydende med bevidsthed el. bevidsthedsgrad. Blandt de ting, man i et givet øjeblik er sig bevidst, fremtræder nogle med større tydelighed end andre, de opleves mere intenst, og om disse siger man, at man i højere grad er opmærksom på dem. For et givet oplevelsesøjeblik har man et totalt bevidsthedsfelt, og i dette skelner man ml. o.s-feltet (centralfeltet) og randbevidstheden (marginalfeltet), således Frithiof Brandt og Jørgen Jørgensen. De forskellige emners indrykning i bevidstheden, spec. dens centrale felt, kan dels være forårsaget af ydre forhold, f. eks. stærk intensitet af en påvirkning, og man taler da om *uvilkårlig o.,* dels kan den være forårsaget af indre forhold, en indstilling, som man selv føler sig som initiativtager til, og man taler da om *vilkårlig* o. (Anm. Fra pædagogisk side har man diskuteret, om man helst skal stimulere elevernes s.k. o. ved ydre midler og altså væsentlig bygge på den uvilkårlige o., el. om man skal stille opgaverne sådan, at eleverne kommer til at anstrenge sig for at holde tankerne ved et givet emne, og altså bygge på den vilkårlige o. Herbart holdt på det første, Meumann væsentlig på det sidste, medens f. eks. Alfr. Lehmann indtog et formidlende standpunkt. Om problemet hermed er formuleret på den heldigste måde, er vel tvivlsomt; det drejer sig om at bibringe eleverne interesser, vække dem og vedligeholde dem, kort sagt at give dem motiver til arbejde, og der opnås ikke nogen fordel ved at formulere det som et spørgsmål om to former for o.)

Det, der finder sted, når man er opmærksom på et emne, har man dels set i den større klarhed og tydelighed, hvormed emnet kommer til at fremtræde, ja man har ligefrem identificeret o. med klarhed (således f. eks. Shand, Titchener), dels i den større intensitet af bevidstheden i forhold til et givet emne (således f. eks. Herbart, Fechner, G. E. Müller, Aug. Messer, J. Ward), og en del psykologer har anset begge dele, både klarheden og intensiteten, for at være karakteristiske for o. (således Ebbinghaus, McDougall). Andre forskere fremhæver det som væsentligt, at o. består i indstillingen mod en enkelt del af et sammensat hele. Allerede Chr. Wolf (1679—1754) definerede

o. som evnen til at lade en del af en sammensat oplevelse fremtræde klarere end andre. Den skulle altså bevirke, evt. bestå i udvælgelse og koncentration om et enkelt emne, som derved kommer til at fremtræde klarere, tydeligere, mere artikuleret, medens det øvrige bevidsthedsindhold bliver utydeligere, svagere, evt. helt forsvinder.

De hidtil anførte opfattelser fremstiller o. nærmest som et erkendelsesfænomen, der fører til, evt. består i, skelnen, abstraktion, analyse el. endog blot bemærken el. opfattelse af et emne. Andre opfatter o. først og fremmest som et følelses- el. viljesfænomen. Således definerer Wundt o. som en ved spændingsfølelser karakteriseret tilstand, der ledsager den klarere opfattelse af et bevidsthedsindhold. Andre psykologer, som lægger vægt på anspændelsen og anstrengelsen, er f. eks. T. Ribot og W. James, som yderligere fremhæver de motoriske processer i form af muskelspændinger, som ledsager den stærkt opmærksomme el. koncentrerede indstilling. Vi nærmer os dermed de rent fysiologiske teorier, der anser o. for at være karakteriseret først og fremmest ved indstillingen af sanseorganerne på den bedst mulige opfattelse af en given påvirkning.

Med denne mangfoldighed af forskellige opfattelser af, hvad o. er (og faktisk findes der adskilligt flere endnu), kan det ikke undre, at flere psykologer helst vil undgå at bruge ordet og gennemføre en beskrivelse af de sjælelige processer uden anvendelse deraf. Om ordet helt skal udmønstres af den videnskabelige psykologi, f. eks. med den motivering, at det ikke dækker over nogen realitet (bl. a. Rubins opfattelse), el. om det skal bibeholdes i en el. anden saneret betydning, får stå hen. Et blik på begrebets oprindelse og historie kan, som det er fremhævet af Spearman, tyde på, at det nærmest er opstået af en fejltagelse el. misforståelse. Hos de græske og romerske tænkere bruges en vending, der betyder »at rette sjælen (forstanden, intellektet) mod noget«, på latin *animum advertere* el. *adjicere*, senere blevet til *animum attendere*, i hvilket sidste tilfælde der ikke blot er tale om en retning mod, men en mere spændt rettethed imod. Hos Cicero findes vendingen *attentio animi;* men her kom *attentio* (fr. og eng. *attention*, o.) med tiden til at stå alene, som om det var en selvstændig evne i stedet for blot en karakteristik ved bevidstheden, nemlig dens retning el. rettethed imod. I lys af denne udlægning må f. eks. en vending som denne »at rette sin opmærksomhed mod« blive ensbetydende med »at rette sin rettethed-imod imod«, hvilket er en meningsløs fordobling af udtrykket. Man må dog ikke heraf slutte, at selve udtrykket o. er meningsløst, men kun, at det til videnskabelig brug må anvendes med en vis kritik.

O.s omfang. Med dette udtryk betegner man antallet af elementer, som kan opfattes i een iagttagelsesakt. Forsøg derover er navnlig gjort med visuelle elementer, der frembydes i et takistoskop med en ekspositionstid på f. eks. 0,01 sek. Almindeligvis kan man da rigtigt angive c. 5 elementer, og antallet forøges ikke væsentligt, selv om tiden forøges til c. 0,5 sek. Det drejer sig her om et klassisk forsøg, der har fået navn af o.s omfang, hvilket er bibeholdt, selv om navnet ikke er træffende.

Litteratur: Så godt som alle almindelige fremstillinger af psykologien. E. Dürr: Die Aufmerksamkeit, 1907. W. B. Pillsbury: Attention, 1905. T. Ribot: Psychologie de l'attention, 1889. Ch. Spearman: Psychology down the ages, 1937. Elov Källén: Uppmärksamheltsförloppens psykologi. En översikt och experimentella bidrag, 1949. K. G-S.

Opsigelsesvarsel, s. Funktionærloven.

Opslagsøvelse, en form for bogopgave bestående af et el. flere spørgsmål (som regel uden indre sammenhæng), som eleven skal besvare v. hj. a. en el. flere opslagsbøger, navnlig sådanne, som kommer ind under kategorien »det daglige livs håndbøger« (telefonbog, vejviser, køreplan o. lign.). Lettere o. bruges ofte på de allerførste trin af læsestuearbejdet som et led i elevernes indførelse på læsestuen.

Litteratur: Jørgen Banke: Bøgers brug, 3. udg., 1943. Rolf Biilmann m. fl.: Bogopgaver I, 2. opl., 1933. Folke Jacobsen og A. Frode Jensen: 8 Timer i Bøgers Brug, 3. udg., 1942. K. Kastberg og Johs. Nielsen: Bog og Bibliotek, 1942. Knud Larsen og C. Scharti: Opgaver i Telefonbog og Vejviser, 1940. J. N.

Optagelse i eksamensskolerne, s. Mellemskole og Gymnasium.

Optagelseshjem for børn er opdragelseshjem, der er bestemt til midlertidig optagelse af børn, enten fordi de står uden forsørger el. fordi forældrene midlertidig er ude af stand til at sørge forsvarligt for dem og derfor har fremsat begæring derom, forsorgsloven § 130, stk. 2. Iflg. § 35 skal enhver købstadkommune drage omsorg for, at det fornødne antal pladser i o. for børn står til rådighed for kommunen til midlertidig anbringelse af børn. Dette kan ske ved, at der træffes aftale med et privat anerkendt o. el. ved at kommunen selv opfører el. indretter et sådant o. Kommunale o. findes i Kbh., Lyngby, Hillerød, Odense, Svendborg, Aalborg, Arhus og Horsens. Holbæk amt driver et amtskommunalt o. i Tølløse, Præstø amt et o. i Næstved.

Der kan pålægges forsørgeren bidrag til dækning af udgifterne ved anbringelsen. O. benyttes tillige til midlertidig anbringelse af børn, der ikke straks kan anbringes som af børneværnet ønsket, f. eks. p. g. a. pladsmangel andetsteds. En del o. bruges også til iagttagelse af børn (s. d.), men det tilstræbes dog, at de egentlige iagttagelseshjem, der jævnlig modtager vanskelige børn, holdes adskilte fra de o., der fortrinsvis modtager børn, anbragt efter forsorgslovens § 130, stk. 2. Opholdet i o. (og iagttagelseshjem)

skal være så kort som muligt; til ophold ud over 9 mdr. kræves samtykke fra overinspektionen for børneforsorgen. O. (og iagttagelseshjem) er pligtige til inden for de i hjemmets vedtægt fastsatte rammer at modtage de børn, der ønskes anbragt foreløbig el. til iagttagelse for så vidt plads haves og særlige sygdomme ikke er til hinder derfor.

O. Skj.

Optiker, s. Urmager.

Oralstadium (lat. *os,* mund). I den Freudske psykoanalyse antages o. at være det første stadium i barnets libidoudvikling. I det første leveår varetages de vigtigste livsfunktioner af munden, der siges at udgøre en erotogen zone. Denne virksomhed betegnes p. g. a. dens formodede seksuelle karakter med det uheldigt valgte udtryk oralerotik. (Om oralkompleks s. Psykoanalyse). A. H.

Orbis pictus, s. Comenius.

Ordblindeinstitutter, private institutter, hvor man ved en spec. undervisning lærer ordblinde (både børn og voksne) at stave og læse. Der undervises højst 3—4 elever samtidigt.

To foreninger tager sig specielt af *ordblindesagen:*

1) *Landsforeningen for Ordblindesagen i Danmark,* stiftedes i 1943 med det formål at fremme forståelsen for ordblindhedens væsen og yder støtte til de ordblinde. Foreningen har 1952 c. 700 medl. Siden 1. juli 1948 har foren. overtaget driften af Ordblindeinstituttet i Hellerup, Callisensvej 34 (forstander Edith Norrie). På instituttet undervises såvel voksne som børn, foruden at der afholdes kursus for ordblindepædagoger. Til dette formål har foreningen opnået statsstøtte gnm. socialmin., således at instituttet drives efter de for særforsorgsinstitutioner gældende bestemmelser.

2) *Landsforeningen af Læsepædagoger,* stiftedes okt. 1950 med det formål at fremme interessen for læseundervisningen — både den alm. danskundervisning og den spec. undervisning, der ydes ordblinde og læseretarderede. Foreningen har c. 200 medl., hvoraf den største part arbejder med ordblinde el. læseretarderede børn.

Ved afholdelse af faglige møder og kursus ønsker man fremmet interessen for den spec. undervisning, som de ordblinde og læseretarderede har brug for; samtidig ønsker man at understrege, hvor vigtigt det er, at begynderundervisningen i dansk bliver lagt rigtig an. Gnm. bladet »Læsepædagogen« vil der blive bragt orientering om forsk. metoder, om materialer til suppl. arbejder, om mnemotekniske hjælpemidler m. v.

Ordblindeundervisning, undervisning i stavning og læsning spec. tilrettelagt for læseretarderede og ordblinde.

Det er karakteristisk for de ordblinde, at de ikke på normal tid og ved de almindelige fremgangsmåder har været i stand til at tilegne sig stave- og læsefærdighed. Det sædvanlige undervisningstempo har slået dem ud. De skal have det hele meget langsommere og grundigere. Her har vi udgangspunktet for al o.

Flere forskellige pædagoger har udarbejdet systemer. Vi skal henvise til et par publikationer: 1. Om Ordblindesagen, udg. af Landsforeningen for Ordblindesagen i Danmark, hvori forstanderinde frk. E. Norrie i artiklen: Behandlingen på Ordblindeinstituttet redegør for sin metode. 2. P. Wind: Ordblinde Børn; Tabeller og Øvelsesstykker for læsesvage Børn og Vægtavler for læsesvage Børn (1944), samt Forenklingsmetoden (Metodik for lærere) (1950) med 2 elevhæfter.

Der er imidlertid ingen bestemt metode, der er den eneste rigtige. I det københavnske skolevæsens mange læseklasser har man rig erfaring for, at opgaven kan løses tilfredsstillende på vidt forskellige måder. Der kan opstilles flg. krav til undervisningen: Man må gå uhyre langsomt frem. Selv de simpleste ting må gentages atter og atter. En kasse med bogstavbrikker er et nødvendigt hjælpemiddel. Der må arbejdes grundigt med de enkelte bogstaver og deres sammensætning til stavelser og ord. Der skal tages ligeligt hensyn til øje, øre, hånd og talemotoriske bevægelser. Enhver ensidighed må absolut undgås. Man må systematisk opbygge et ordforråd, der beherskes med sikkerhed. Den almindelige stave- og læsetræning må suppleres med mange morsomme småopgaver, som barnet kan magte, og som dog bringer det et lille stykke videre frem. Det er af den allerstørste betydning, at barnets svigtende selvtillid atter bringes på fode; først da får det for alvor lyst til at gå i gang. Barnet må opleve, at det ikke er umuligt, at det kan godt alligevel, trods alt.

Det fremgår formodentlig af det foregående, at man for at gøre fyldest som lærer i denne undervisning skal være i besiddelse af stor flid, udholdenhed og tålmodighed. Undervisningsmateriale er udgivet af Lærerforeningernes Materialeudvalg.

På Danmarks Lærerhøjskole afholdes kursus på 14 dage til uddannelse af lærere til undervisning af læseretarderede. Kurserne omfatter forelæsninger over læsningens psykologi og dyslexi, teoretisk gennemgang af undervisningsmateriale og -metodik samt overværelse af undervisningen i læseklasser i Kbh. og på Frederiksberg og undervisningen af små hold af læseretarderede og ordblinde ved Frederiksberg og Gentofte kommunale skolevæsen samt private institutter og Statens Institut for Talelidende (s. også: Læsesværhed og Individuel læsning sp. 973).

Kr. Th. J.

Ordblindhed (konstitutionel dyslexi), stave- og læsevanskeligheder, som skyldes en svigtende central forarbejdning af det læste

el. hørte. Der er intet i vejen med syn og hørelse. Ombytningsfejl (reversaler) i ordene er hyppige og udryddes vanskeligt. Findes hos folk af alle begavelsesgrader. Optræder arveligt og hyppigst hos mandkøn. Forekommer ofte i familier med relativt mange venstrehåndede. I ordblindefamilier, d. v. s. familier, hvor o. forekommer i flere generationer, findes, iflg. nogle forskere, ofte personer med kunstneriske evner el. udpræget matematiske anlæg. (S. Læsevanskeligheder).

Kr. Th. J.

Orddøvhed, s. Afasi.

Ordforråd, se Børns sprogudvikling samt Hyppighedsundersøgelser af ordforråd.

Organfornemmelser er et samlenavn for mange forskellige, tildels meget vagt oplevede fænomener. Fælles for dem er, at de opleves som hørende til det egne legeme, ikke til omverdenen (s. Perception). De kan deles i proprioceptive (egl. selvmodtagende), når det drejer sig om hud- og muskelfornemmelmelser og visceroceptive (indvoldsmodtagende), når de optræder i forbindelse med hjertet, seksual-, åndedræts- og fordøjelsesorganernes virksomhed. De sidste gør sig særlig gældende ved visse sygdomme og momentane funktionsforstyrrelser, hvorved de tit kan få betydning som symptomer for erkendelsen af sygelige tilstande (f. eks. hjertebanken, mavekneb etc.). Men forholdet er dog ikke så enkelt, at man altid umiddelbart oplever o. lokaliseret til de steder som påvirkningen stammer fra. Desuden taler man om visse almentilstande som mathed, uoplagthed, der slet ikke opleves som lokaliserede. Ved de fysiologiske processer har man at gøre med et meget kompliceret samspil af faktorer, hvor ikke mindst hormonale forhold spiller en vigtig rolle. Receptorerne, som påvirkes ad kemisk, termisk el. mekanisk vej, står i forbindelse med det vegetative nervesystem, hvis funktioner i alm. ikke gør sig gældende i bevidstheden.

Bedst undersøgt er sult, der som o. er knyttet til periodiske mavesammentrækninger. Når moderne handlingspsykologi taler om sult som elementært behov, forstår den dog ved sult noget andet og mere, end hvad der direkte vedrører sådanne o. Noget tilsvarende gælder i nogen grad også for tørst, men navnlig også for de seksuelle behov.

Litteratur: W. B. Cannon: Bodily changes in pain, hunger, fear, and rage, 1929. G. Stürup: Visceral pain, 1940.

Ths. K.

Organisationsret, s. Funktionærloven.

Orienteringsfag, den gruppe af skolefag, som har til opgave at orientere eleverne i naturens og kulturens verden. Den omfatter altså naturfag samt de s.k. kultur- el. åndsfag. Mere spec. kan man sige, at gruppen for barneskolen omfatter: Naturlære (fysik og kemi), naturhistorie (botanik og zoologi), geografi (astronomi, geologi og topografi); fremdeles historie, religion og litteratur. Efterhånden som niveauet hæves, spaltes disse fag ud i flere discipliner, samtidig med at der kommer nye til el. foretages omplaceringer. Modsætningen el. supplementet til disse fag betegnes som færdighedsfag. Da det ville være lige så naturligt over for færdigheder at stille kundskaber, kunne gruppen med lige så stor ret betegnes som kundskabsfag. Inddelingens mangler kommer bl. a. til udtryk deri, at fag som sprog og matematik rummer betydelige momenter både af kundskaber og færdighed, hvilke ofte kun vanskeligt lader sig adskille (s. endv. Færdighedsfag, Åndsfag).

K. G-S.

Orienteringsidræt er en konkurrenceform, hvor deltagernes opgave består i v. hj. a. kort, kompas og naturiagttagelser på kortest mulig tid at opsøge visse nærmere angivne punkter, kontrolposter.

O. stammer fra Sverige, hvor den har været dyrket siden 1. Verdenskrig. Kom til Danmark i 1940, da den introduceredes for danske idrætsfolk ved Københavns Skiklub's åbne løb i okt. Ledes siden 1942 af Dansk Ski- og Orienteringsforbund.

Orienteringsbanen er 5.12 km lang. Den tilrettelægges af en banelægger, som regel i skovrigt terræn. En kontrolpost markeres ved en tresidet skærm, rød med hvid diagonal. Beliggenheden opgives ved en postangivelse, der angiver postens afstand og retning fra et nærmere betegnet ledepunkt d. v. s. en fast terrængenstand, f. eks. vejkryds el. bakketop. Afstanden angives i meter og retningen i grader.

O. er enkeltmandskonkurrence, men udskrives almindeligvis tillige som 3-mands holdkonkurrence, der vindes af den klub, hvis 3 bedste løbere får noteret bedste sammenlagte tid. O. får derved stor pædagogisk betydning, thi uden publikums incitament tvinges løberen til at fortsætte selv med bevidstheden om dårlig placering. Foruden stedsans og orienteringsevne udvikles udholdenhed, viljestyrke, energi og sammenhold. O. er derfor blevet et naturligt led i spejderopdragelsen.

Litteratur: Poul Korsholm: Jeg orienterer, 1945. Kjeld Nicolajsen: Terrænsport, 1943. Dansk Sportsleksikon, 1944—45.

H. A.

Orienteringsprøver kaldes en art pædagogisk-psykologiske prøver, spec. vedr. regning, der gennem opgaver af stigende sværhedsgrad hjælper psykologer til at danne sig et nogenlunde klart og nuanceret billede af omfanget af en elevs kunnen, især af hvor mange funktioner inden for et givet område eleven behersker.

K. G-S.

Orlogsbog og soldaterbog, en bog (hæfte), der udleveres til værnepligtige i søværnet (orlogsbog) og i hæren og flyvevåbnet (soldaterbog) ved deres hjemsendelse, og som af de påg. skal opbevares, sålænge de er værnepligten undergivet. Bogen medbringes ved

senere indkaldelser o. lign. Bogen indeholder de forskellige data, der vedr. den hjemsendte værnepligtige, samt alle oplysninger om forhold som hjemsendt, meldinger til udskrivningsvæsenet, folkeregistret, rejsetilladelser m. m., ekstraordinære indkaldelser, indkaldelse under mobilisering o. s. v. G.

Orlogshjem, s. Soldaterhjem.

Ortopsykiatri (gr. *orthos* ret, lige), den gren af psykiatrien, der beskæftiger sig med sjælelige afvigelser i psykiatriske grænseområder og særlig tager sigte på forebyggelse af sjælelige forstyrrelser. Udtrykket o. dækker spec. den mentalhygiejniske virksomhed, der udfoldes i samarb. ml. psykiatere, psykologer og psykiatriske socialrådgivere i de amerikanske child guidance (børnerådgivnings-) klinikker. J. E.

ortopædiske hospitaler, De. Der findes her i landet to ortopædiske hospitaler, der begge ejes af institutionen Samfundet og Hjemmet for Vanføre, Kbh., et i Kbh. (taget i brug i 1935) og et i Århus (taget i brug 1940).

Hospitalet i Kbh. består af: a. Ambulatorium, der alle hverdage — efter aftale med hosp. og efter skriftl. lægehenvisning — modtager patienter med ortopædiske lidelser til undersøgelse og behandling. b. Hospitalsafdl. med c. 200 senge for ortopædiske og traumatiske lidelser. c. Skadestue der modtager tilskadekomne — spec. extremitetsskader — hele døgnet. d. Bandageri, korsetsystue, ortopædisk skomageri.

Hospitalet i Århus består af: a. Ambulatorium, der mandag, onsdag og fredag — efter aftale med hosp. og efter skriftl. lægehenvisning — modtager patienter med ortopædiske lidelser til undersøgelse og behandling. b. Hospitalsafdl. med c. 110 senge for ortopædiske og traumatiske lidelser. c. Bandageri, korsetsystue, ortopædisk skomageri.

For ambulant behandling og bandagering betales der efter ydelsens art. For indlæggelse i hospitalerne betales der en af min. for hvert finansår nærmere fastsat takst, for finansåret 1952—53 er taksten: 1) pers. under 18 år: 2,70 kr. pr. dg., for sygekassepatienter 1,75 kr. pr. dg. 2) pers. over 18 år: 5,40 kr. pr. dg., for sygekassepatienter 3.50 kr. pr. dg. Taksten for enestue 21,60 kr. pr. dg. plus lægehonorar m. v.

Der kan efter forskellige regler i socialreformen ydes hjælp til betaling såvel for indlæggelse som for ambulant behandling, s. Samfundet og Hjemmet for Vanføre.

V. S. N.

Orø ungdomshjem. Orø i Holbæk fjord. 26 piger 14—21 år. I 1900 opr. Kristelig Forening for Børneforsorg på Orø det første optagelses- og iagttagelseshjem. I 1923 ombygget til hjem for vanskelige piger og anerkendt som ungdomshjem. Oplærer i almindelig husgerning, havebrug og landbrug.

O. Skj.

Oslofrokost, skolefrokost, som første gang indførtes 1927 i Oslo kommuneskoler af prof. Carl Schiøtz. Den har efterhånden afløst den tidl. anvendte skolemiddag i de skandinaviske lande. Skolefrokosten består af nogle stykker groft brød med smør, pålæg som ost, æg, sild, leverpostej og råkostsalater, hvortil gives sødmælk samt en gulerod el. et æble. Hensigten med frokosten er at sikre børnene et alsidigt vitamin- og mineraltilskud foruden at give dem en tilstrækkelig kalorietilførsel. Desuden bør det tilstræbes at indøve gode spisevaner, hvorfor børnene altid bør have rigelig tid til frokosten.

Undersøgelser i Norge har vist, at tandcaries (s. Tandsygdomme) er mindre hyppig siden indførelsen af o., ligesom børn, der fik frokosten, havde større modstandsevne mod infektionssygdomme, tog mere på i vægt og var i bedre almentilstand end børn, som ikke fik frokosten.

Navnlig på baggrund af disse undersøgelser er det af stor betydning, at alle børn i Danmark siden foråret 1948 har ret til at deltage i skolebespisningen uanset forældrenes indtægt (cir. fra socialmin. 27. febr. 1948, lov nr. 40 af 20. febr. 1948). Om visse indskrænkninger i skolebespisningen ved lov nr. 280 af 18. juni 1951 s. Skolebespisning.

K. B-S.

Overformynder, betegnelsen for chefen for overformynderiet (s. d.), der har sæde i København (Holmens Kanal 20), og hvorfra hele kongerigets overformynderianliggender nu bestyres. Færøerne har et selvstændigt, af det københavnske overformynderi ganske uafhængigt overformynderi, der ledes af sorenskriveren (dommeren) i Thorshavn, og hvis forretninger udføres af dennes embedskontor.

Til sin bistand har o. et sekretariat m. en særlig pantebrevsafdeling, et centralkartotek, der tillige fungerer som oplysningskontor for publikum, to bogholderikontorer, et kassererkontor med en særlig boksafd. for aktivbeholdningen samt et inspektørkontor.

O. er underlagt justitsministeriet, og overformynderiet, der har sin egen formue, som ikke må sammenblandes med statsformuen, er iøvrigt undergivet nøje revision af en særlig, af kongen udnævnt revisionschef m. eget kontor i overformynderiet. F. M.

Overformynderi, et selvstændigt pengeforvaltningsinstitut beliggende i København, Holmens Kanal 20, hvis forhold er reguleret ved lov nr. 254 af 27. maj 1950.

Under o.s bestyrelse hører nu *dels* — med de ndf. nævnte undtagelser — alle umyndiges (s. d.) pengemidler tilligemed kapitaler, der tjener til dækning af underholdsbidrag til børn, samt borteblevnes og fraværendes midler, under eet betegnet som *ikke båndlagte midler,* altså kapitaler som efter loven skal bestyres under o., *dels* sådanne kapitaler, som i henh. t. testamente, gavebrev, legat-

fundats el. anden frivillig disposition er *båndlagt* under o., således at der, så længe båndlæggelsen (s. d.) vedvarer, ikke af kapitalejeren el. rentenyderen kan rådes over kapitalen på anden måde end i de pågæld. dispositioner bestemt, *dels* midler, som efter tilladelse af en off. myndighed skal bestyres under o., *dels* endelig midler, der har været bestyret under o. for en hidtil umyndig og som ellers skulle udbetales, fordi kontohaveren er blevet myndig, men som denne har begæret fortsat bestyret på bestemt tid el. på opsigelse med et af o. fastsat varsel.

Det historiske udgangspunkt for den nuværende statsinstitution o. er et stort antal lokale overformynderier, der i tidligere tid fandtes over hele landet, og som oprindelig førte tilsyn såvel med de umyndiges personlige forhold som med værgens (s. d.) bestyrelse af de umyndiges formuer. Overformynderierne overtog senere selv formueforvaltningen, medens pligten til tilsyn med de umyndiges personlige forhold bortfaldt.

Ved lov af 26. maj 1868 er hele forvaltningen af de umyndiges pengemidler centraliseret i o., hvor såvel de umyndiges midler som de øvrige under o. bestyrede kapitaler bestyres enten under massebestyrelse, nemlig for så vidt ang. de som kontanter indkomne el. senere (v. salg, udtrækning el. indfrielse af el. afdrag på de under o. hørende værdipapirer) kontant fremkomne midler, el. under særskilt bestyrelse for så vidt ang. værdipapirer af enhver slags.

Som det vil ses af nedenstående oversigt, udgør de simple midler nu kun en forholdsmæssig mindre del af den samlede, under o. forvaltede kapital.

Pr. 31. marts 1952 indestod ialt godt 682,1 mill. kr. i o., heraf ca. 222,— mill. kr. under massebestyrelse og ca. 460,1 mill. kr. under særskilt bestyrelse (bogført med pålydende værdi). O.s kontohavere ejede heraf hhv. ca. 201,0 mill. kr. og ca. 457,9 mill. kr. De overskydende beløb er først og fremmest reservefonds o. lign.

Af kontohavernes samlede tilgodehavende 658,9 mill. kr. udgjorde:

båndlagte midler	466,7	mill.	kr.
legatmidler	52,2	-	-
mindreåriges midler	92,1	-	-
umyndiggjortes midler	33,5	-	-
borteblevnes og andres midler	10,4	-	-
myndiges andele og midler på opsigelse	4,0	-	-
	658,9	mill.	kr.

fordelt på ialt ca. 40.500 konti, hvoraf dog flere ejes af samme person.

Reservefonds skal først og fremmest tjene til sikkerhed for evt. tab ved massebestyrelsen.

De under massebestyrelsen forvaltede midler henligger ikke som kontant beholdning i o., men anbringes under særlige i loven foreskrevne betingelser enten som 1. prioriteter i velholdte faste ejendomme el. i nærmere bestemte, særlig solide off. obligationer, således at kontohaverne har en til deres kontante indskud svarende ideel andel i den samlede masse af disse aktiver.

Af de under massen forvaltede midler svarer o. kontohaverne en fast rente, der for de alm. kapitalers vedkommende stadig i 1952, ligesom i en årrække, udgør 4 pct. p. a., og som anvises pr. 11. juni og 11. dec. terminer. Rente og udbytte af de særskilt bestyrede værdipapirer anvises ved disses forfaldstid med det beløb, som hvert enkelt papir afkaster.

O. oppebærer et administrationsgebyr, der beregnes af hvert rente-(udbytte-)beløb, der udbetales el. oplægges på hver konto, og som nu udgør 2 pct. af udbyttet. Af kapitaler, der tilhører »milde« stiftelser og legater med alment velgørende formål svares dog kun 1 pct. af udbyttet.

Medens som anført o.s reservefonds — og om fornødent — yderligere statskassen tjener til sikkerhed for de under massebestyrelse indestående midler, hæfter o. ikke — bortset fra fejl fra o.s egen side — for tab ved de under særbestyrelse indestående midler, idet sådanne tab vil skyldes den specielle anbringelsesmåde af midlerne, hvortil kommer, at o. m. h. t. de ikke-båndlagte midler ikke kan undslå sig ved at modtage de anmeldte midler til særbestyrelse.

Vedr. sådanne særbestyrede midler påhviler det — f. s. v. ang. umyndige — vedkommendes værge at gøre indberetning til o., såfremt der er fare for deres sikkerhed.

Hvis der ikke haves hjemmel til særlig undtagelse, skal alle umyndiges pengemidler (men derimod ikke faste ejendomme, løsøreeffekter, brugsrettigheder o. lign., der bestyres af værgen) bestyres under o., og værgen skal sørge for, at indbetaling til o. finder sted, hvis ikke skifteretten har gjort det. Undtaget fra overformynderibestyrelse er alene: 1) midler på ikke over 200 kr., medmindre den umyndige allerede har midler indestående i o. Hvis værgen på noget tidspunkt har et beløb på over 200 kr. af den umyndiges midler til overs ud over, hvad der vil medgå til den umyndiges fornødenheder i en nær fremtid, skal beløbet indbetales til o. 2) fordringer iflg. tinglyst skifteekstrakt (s. d.). Afbetalinger på el. indfrielse af dette pant sker til skifteretten, der derefter indbetaler beløbet til o. 3) arv el. gave, som iflg. arveladers el. givers gyldige bestemmelse skal holdes udenfor o. 4) Pengemidler, der tilhører en umyndiggjort ægtefælle, der lever i formuefællesskab med en myndig ægtefælle, som ikke selv er beskikket som værge for den umyndiggjorte. Disse midler bestyres da af den myndige ægtefælle i forbindelse med den for den umyndige beskikkede værge. 5) Den umyndiges selverhverv.

Ved den første indbetaling af midler til bestyrelse under o. for en person åbnes der ham en konto i o., og der tilstilles vedk. selv

el. værgen en udskrift af kontoen samt et særligt legitimationskort med angivelse af kontoens betegnelse.

Rente og udbyttet af de på kontoen indestående midler vil derefter blive anvist til de ovenfor angivne forfaldstider, for de myndige kontohaveres vedk. til disse selv el. deres befuldmægtigede, for de umyndiges vedk. til deres værge.

Der er dog intet til hinder for, at rente og udbytte af en umyndigs midler begæres oplagt som kapital, og hvis rente- og udbyttebeløb for en umyndig har henstået uhævet i 2 terminer, vil disse og fremtidige beløb blive oplagt på kontoen og forrentet med den alm. rente sammen med den øvrige kapital. Værgen kan dog begære, at fremtidig forfaldende beløb derefter udbetales til forfaldstid.

For mindreåriges (s. d.) vedk. er forældrene berettiget til at anvende barnets indtægter til dets underhold i passende omfang og under behørig hensyntagen til deres og barnets stilling og forhold, og hvis den mindreåriges indtægter alene hidrører fra midler i o. og ikke overstiger 800 kr. årl., er den mindreåriges fader el. moder ikke pligtig at aflægge værgemålsregnskab (s. d.) overfor pupilautoriteterne (s. d.). En beskikket værge har fuld regnskabspligt m. h. t. overformynderirenten, som han iøvrigt kun må anvende under streng hensyntagen til den umyndiges eget tarv.

M. h. t. de nærmere regler om ret for kontohaverne og deres værger til indkøb af værdipapirer for de på konti i o. indestående kontanter og for kontanter, der er fremkommet ved udtrækning m. v., samt om ret til ombytning af indestående værdipapirer med andre papirer m. v., henvises til de af o. udgivne, trykte vejledninger, der af interesserede (gratis) vil kunne fås ved henvendelse til o.

Når den hidtil mindreårige bliver 21 år, eller når en umyndiggørelse (s. d.) ophæves, hører den tvungne overformynderibestyrelse op. Der vil nogen tid forud for det 21. år blive tilstillet den påg. en blanket, hvoraf fremgår, at han selv kan råde over kapitalen, og at han derefter kan bestemme, om den skal udbetales el. helt el. delvis forblive indestående i o. på 6 måneders opsigelse el. til udbetaling på et af ham fastsat senere tidspunkt el. evt. i bestemte rater. Denne blanket er beregnet til meddelelse fra kontohaveren til o. om, hvorledes der skal forholdes med kapitalen og dennes renter, og dersom kapitalen helt el. delvis ønskes fortsat bestyret under o., vil den derpå blive overført til en ny særskilt konto.

M. h. t. de båndlagte kapitaler vil det nærmere bero på vedk. testamente, gavebrev o. lign., hvornår bestyrelsen under o. skal ophøre. Ofte sker dette først ved den pågs. død. Betingelserne for udbetaling må nærmere dokumenteres for o.

Lige som o. ikke — således som en bank el. sparekasse — er berettiget til uden videre at modtage el. beholde midler til bestyrelse, således vil de midler, der lovligt er indbetalt til o., heller ikke frit kunne kræves udbetalt. Hvis værgen for en umyndig, for hvem der bestyres ikke-båndlagte midler under o., anser en udbetaling af selve kapitalen for påkrævet a. h. t. den umyndiges underhold, uddannelse el. andre fornødenheder, vil han herom kunne indgive andragende med nærmere begrundelse og eventuelle bevisligheder. Det er dog ikke o., der afgør sagen; men i København overpræsidiet i forening med o., og udenfor København vedk. amt efter indhentet erklæring fra skifteretten. Er den umyndige over 15 år, og har han fornuftig forståelse af sagen, skal han selv udtale sig om den.

M. h. t. de ovennævnte ikke-båndlagte kapitaler, der er forblevet indestående til fortsat bestyrelse under o. for myndigblevne personer, kan o. give tilladelse til udbetaling før udløbet af den fastsatte frist, når særl. forh. taler derfor. Hvis udbetaling pr. straks tillades, kan der betinges o. en rentegodtgørelse i anledn. af, at opsigelsesfristen ikke afventes.

Hvad de båndlagte kapitaler angår, kan der af vedk. arvelader el. giver være truffet bestemmelse om udbetaling af større el. mindre beløb under ganske særlige omstændigheder; men selv om sådan udbetaling ikke har været forudset, og selv i tilfælde, hvor det netop har været den pågs tanke, at midlerne skulle stå urørt hen, kan justitsministeriet dog tillade hel el. delvis kapitaludbetaling, såfremt en sådan skønnes at være en velfærdssag for den, for hvem midlerne er båndlagt til ejendom. Denne praksis er opretholdt i udkast og lovforslag til ny arvelov.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 99—100, 118—125, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 142—149, 3. udg. 1930. A. H. Behrend: Lidt om O., 2. udg. 1930. Bidrag til O.'s historie findes i A. H. Behrend: Nogle Træk af O.'s Forhistorie, 1919, og Joh. O. Kock: Bidrag til Københavns Historie, 1944. F. M.

Overføring, den psykoanalytiske betegnelse for det ofte meget affektbetonede forhold ml. analytiker og analysand under en psykoanalyse. Der er, også inden for psykoanalytikernes egen kreds, meget divergerende opfattelser af o.s natur og betydningsfuldhed. Hos visse nyere forfattere er der en tendens til at betragte o. som et dagligdags medmenneskeligt forhold, medens andre, gerne mere ortodokse forfattere hos analysanden antager en driftsbestemt tilknytning til analytiker. Visse nyere forfattere frakender o. speciel terapeutisk betydning, medens andre giver o. central stilling i den psykoanalytiske behandling. I den senere tid har man fra forskellig side påpeget o.s betydning for den psykologiske forskning i det hele taget, s. Psykoanalyse. A. H.

Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi. O. (puberteten) er en overgangsperiode ml. den egentlige barndom og den voksne alder. Det er en vanskelig og kritisk periode, i hvilken der i løbet af forholdsvis få år foregår indgribende legemlige og sjælelige forandringer. De to køn bliver mere forskellige, men samtidig mere indstillet på hinanden og mere optaget af hinanden. De bliver, hvad vi kalder kønsmodne.

O. indtræder 1—2 år før hos pigerne end drengene. Den indtræder senere hos de nordiske folk end hos folk og racer fra varmere himmelstrøg. Iøvrigt er der store individuelle forskelle. Den alder, i hvilken menstruationen begynder, kan således variere meget, fra en alder af 11—12 til 16—17 år el. endnu mere. For de nordiske folk kan vi dog sige, at o. normalt varer fra 12—13 til 16—17 år for piger og fra 13—14 til 17—18 år for drenge.

Individerne er dog ikke helt voksne endnu. Der kommer nogle år, ungdomsårene, i hvilke de unge efter at have overvundet de vanskelige overgangsfænomener kommer ind i en roligere mere harmonisk udviklingsperiode, hvor den endelige modning til mand og kvinde sker.

Undertiden regner man også med en forperiode til overgangsalderen, en forpubertet på et par år (11—13 for piger og 12—14 for drenge), der danner en overgang til den egentlige o. Det må være en skønssag, om man vil regne disse år, hvor overgangsfænomenerne så småt begynder at indfinde sig, med til o. el. ikke.

Legemlige forandringer i o. I o. foregår store såvel anatomiske som fysiologiske forandringer i organismen. Individet vokser stærkt og tager tilsvarende på i vægt; men hvad der betyder mere, der sker store forskydninger i legemsdelenes og organernes proportioner og i en hel del organers funktion. Drengens og pigens legeme antager efterhånden den typiske mandlige og kvindelige form. Kønskirtlerne (testikler og ovarier) vokser stærkt og træder i virksomhed. Kønskirtlerne producerer visse stoffer (hormoner), som føres rundt med blodet og virker dirigerende på organismens udformning i mandlig og kvindelig retning. Kønskirtlerne benævnes derfor ofte primære kønskarakterer, alle andre karakteristiske forskelle på kønnene sekundære kønskarakterer. De sekundære karakterer gør sig gældende ved alle kroppens organer og viser sig også på det sjælelige område.

Af sekundære kønskarakterer kan nævnes: Forskelle i kønsorganernes bygning, i behåring, den forskellige udvikling af hofteparti og bryster, af hud, skelet, muskler og fedtlag hos mand og kvinde, forskelle i stemmeorganernes bygning og dermed i stemmen. Dertil kommer sjælelige forskelle, der især gør sig gældende på drifts- og følelseslivets område.

De stadige forandringer i legemets funktioner og proportioner (lemmerne vokser f. eks. meget stærkt) gør det vanskeligt for de unge at beherske deres legeme. Deres bevægelser bliver usikre og uden harmoni (lemmedaskere). Samtidig forbruges der så megen energi til organismens omorganisering, at der ofte ikke bliver tilstrækkelig kraft til andre formål. Den unge er tit træt, uoplagt og uden arbejdslyst. Selv om de unge næsten har en voksens legeme, har de langtfra en voksens kræfter og udholdenhed. Det har man særlig tidligere langtfra altid tænkt på, når man stillede krav om fysiske ydelser til dem.

O.s sjælelige struktur. De sjælelige forandringer, der indtræder i o., er ikke mindre end de legemlige, og det er givet, at der er en nøje sammenhæng ml. den legemlige og sjælelige udvikling. Dog må man ikke overse, at andre faktorer også spiller en rolle. Miljøfaktorer er således af meget væsentlig betydning.

I o. bryder og gærer det. Stærke kræfter bryder frem, gamle rammer sprænges. Man må dog ikke glemme, at det drejer sig om opbyggende kræfter, der kun midlertidig skaber uro. Der foregår en stærk sjælelig differentiering. især af individets behov, drifts- og følelsesliv. De sjælelige forskydninger er ofte så store og pludselige, at individet føler sig fremmed over for sig selv og hverken ved ud el. ind. Stærke driftsagtige, ofte modstridende tilskyndelser gør sig gældende. De store psykiske svingninger kan udadtil give sig udslag i uligevægtig og uberegnelig adfærd.

Det er dog ikke altid, at vanskelighederne er så store og fænomenerne indtræder så brat og voldsomt, som skildret her. Ja, der er nogle, der kommer så forbavsende let gennem o., at hverken de selv el. andre bemærker nogen egentlig krise.

De unge er indadvendte og tilbøjelige til at trække sig ind i sig selv. Det nye, der vælder frem, bevirker, at individets blik drages mod dets eget sjæleliv. Der opstår problemer i individets eget indre. Det nye både ængster og tiltrækker. Det gælder ikke mindst de seksuelt betonede oplevelser, oplevelser knyttet til kønsorganerne og deres funktion og oplevelser rettet mod det andet køn. Om nogen trænger til råd og vejledning, er det disse unge. Man kunne måske derfor vente, at de søgte til de voksne, først og fremmest til deres forældre, for at få at vide, hvad der er i vejen med dem, og hvad de skal gøre. De kommer dog kun rent undtagelsesvis til de voksne med deres problemer. De skammer sig ofte. De er sky over for de voksne. De er bange for, at man ikke skal tage dem alvorligt. Belært af forældres indstilling, tidligere udtalelser og forsøg på at sno sig uden om vanskelige spørgsmål, venter de måske heller ikke at finde forståelse. Det vigtigste

er dog måske, at de synes, det der sker, kun angår dem selv og derfor er noget, de selv skal klare. Derfor betror de unge sig hellere til en dagbog, der gemmes omhyggeligt, end de betror i hvert fald de voksne deres hemmeligheder. — Da man ikke kan vente, at de unge kommer til forældrene, må forældrene gå til de unge, hvis der skal skabes nogen kontakt, men der må gås frem med megen forsigtighed og takt. Forældrene må ikke trænge sig på. De unge må forstå, man vil hjælpe dem, ellers bliver resultatet let, at de trækker sig endnu mere ind i sig selv.

Selvhævdelse, selvstændighedstrang, konflikter med omgivelserne. I o. er de unge vanskelige at omgås. Der opstår tit spændinger og konflikter ml. dem og deres omgivelser (hjem og skole). De er følsomme, sårbare og lette at fornærme. Det vigtigste er dog, at der udvikles en stærk selvfølelse og selvstændighedstrang hos dem. De føler, at de er ved at blive voksne og vil derfor ikke længere lade sig kommandere og vil nødigt tage imod råd. De ser ofte tilbage på barndommen med en vis foragt. Blikket er rettet fremad. De vil gerne optages i de voksnes kreds og vide besked med, hvad de voksne foretager sig. De efterligner gerne de voksne, ofte indtil latterlighed. Som regel går det bedst med at efterligne de voksnes unoder. De er kritiske overfor andre og store i munden. Der er således forhold hos dem, der kan irritere omgivelserne. I deres forsøg på selvhævdelse og frigørelse kan det vanskeligt undgås, at de støder sammen med de voksne. Det krænker dem, at deres forældre skal bestemme over dem. De vil gøre deres egen mening gældende, og tages der ikke hensyn til dem, bliver de efter omstændighederne frække og råber op el. mutte og tvære (man taler undertiden om en anden trodsalder, første trodsalder 2—4 år). Der er konfliktmuligheder nok: Anvendelse af fritiden, fornøjelser, lommepenge, anskaffelse af klæder, omgangskreds, sengetid.

Børnenes og de unges selvhævdelse og frigørelsestrang er et udslag af en naturlig udvikling. Meningen er jo dog, at de til sidst skal stå på egne ben og klare deres egne sager. Man bør imødekomme rimelige ønsker og lade dem overtage flere og flere opgaver selv, så snart de kan magte det. Det går dog i almindelighed ikke at give helt frie tøjler og lade de unge helt følge deres eget hoved. Dertil er deres indfald og ønsker for springende og øjebliksbestemte, deres erfaringer og indsigt for ringe.

Der kan selvfølgelig opstå konflikter i skolen i enhver alder, men i o. er de særlig hyppige. Der gøres oprør mod skolens ordensregler og bestemmelser. Arbejdet passes ikke til skolens tilfredshed. Det kniber med at koncentrere sig om arbejdet. I timerne sidder en del og falder hen. Tankerne vandrer væk fra arbejdet. Der fantaseres og bygges luftkasteller. De drømmer sig væk fra dagliglivets vanskeligheder og får i dagdrømme deres ønsker opfyldt (s. Dagdrømme). 7. og 8. skoleår regnes for de vanskeligste. Et par år senere er der en tydelig fremgang i målbevidsthed og indsats.

Den vanskelige omstilling fra skole og hjem til erhverv, som desværre oftest falder i o., giver tit anledning til konflikter. De unge kan ikke altid regne med at møde forståelse, selv om man sjældent i vore dage hundser med dem og holder dem for nar, som man ofte gjorde forhen.

O.s slutningsperiode, ungdomsårene. Vi har hidtil i det væsentlige kun omtalt det negative ved o., men o. er »en periode på godt og ondt«, selv om det gode først viser sig i periodens sidste del og først udfoldes rigtigt i den følgende ungdomstid. De mange kræfter, som er sat i gang, viser sig nu som kræfter, der skal bygge den voksnes personlighed op. Der er nu igen ligesom før o. skabt større harmoni og balance, men på et højere plan. De fleste arbejder i ungdomsårene mod bestemte mål, de vanker nu ikke mere hid og did, men ved, hvad de vil. Den unge nøjes nu ikke mere med gold kritik, men vil gøre en positiv indsats, selv om der ofte er mere tale om drøm end om dåd. Ungdomstiden er vel den mest idealistiske livsperiode. De unge er ikke så tilbøjelige til at gå på akkord som de ældre, de holder rene linier og gør ofte en uegennyttig indsats for de ideer, de anser for rigtige (frihedskampen). De unge er radikale i deres anskuelser, f. eks. i politik tilbøjelige til at søge til yderpartierne. De er lette at begejstre og derfor stærkt påvirket af de strømninger, der er fremme i tiden.

Det er klart, at der også kan opstå kriser i ungdomstiden. En del unge gennemgår således en religiøs krise, men den unge stiller sig aktiv over for problemerne og søger også på det religiøse område at danne sig en personlig overbevisning, der i øvrigt såvel kan bestå i forkastelse som i antagelse af religionens indhold.

De seksuelle problemer optager selvsagt ungdommen stærkt. Undertiden skelner man ml. seksualitet og erotik. Ved det seksuelle tænkes da på oplevelser, fantaseringer og adfærdsformer, som er rettet mod andre individer som kønsobjekter el. som angår kønsorganerne og deres funktioner. Det erotiske er et mere omfattende og ubestemt område af bevidste og ubevidste former. Det sjælelige spiller her den afgørende rolle: følelser og stemninger, sværmerier, forelskelser og tilbedelse. Der er enighed om, at de seksuelle oplevelser normalt ikke sættes i forbindelse med det andet køn i den egentlige o. De første forhold til det andet køn synes i hvert fald på vort kulturtrin normalt at være vage ubestemte længsler. Senere knyttes følelserne til bestemte personer, de s.k. sværmerier, der helt er af sjælelig karakter og

også kan være knyttet til personer af samme køn. Disse personer både tilbedes og idealiseres. Normalt åbenbares der ikke noget for den, for hvem den unge sværmer, sky og tilbageholdende skjuler den unge sine følelser.

Først på et senere trin sker der direkte tilnærmelser og søges kontakt ml. de to køn. Det er dog sikkert ikke altid, at udviklingen foregår på den her skitserede måde. Der er dem (f. eks. Stern), der mener, at erotikken for en stor del er et kulturprodukt, hidført ved den lange ventetid i de moderne samfund i modsætning til primitivere samfund, hvor kønnene tidligt træder i forbindelse med hinanden. Det er klart, at der er meget store individuelle forskelle og også forskel på kønnene. Charlotte Bühler mener således på grundlag af studiet af dagbøger, at der er en tydelig forskel på de to køns seksualliv. Drifterne skal være stærkere hos de mandlige og gøre sig mere gældende gennem det legemlige.

Muligvis nær forbundet med det erotiske er der i o. og ungdomsårene en stærk udvikling af det æstetiske. Det spiller en stor rolle om noget er kønt el. mindre kønt. Det gælder selvfølgelig først og fremmest det andet køn, og hvad der har forbindelse med udseendet, f. eks. klædedragt, men også mange andre områder. Først nu åbnes øjnene rigtigt for skønheden i naturen, medens børn (vel især drenge) kun har ringe sans for naturskønhed.

Den opfattelse, man har af o. og ungdomstiden, er for en stor del grundlagt på dagbøger og på intellektuelle unges udtalelser, og det er muligt, at billedet er enklere, og at det sjælelige spiller en mindre rolle hos unge med ringere begavelse og kultur.

Litteratur: Ada Hart Arlitt: Adolescent psychology, 1937. P. Blos: The adolescent personality, 1941. Charlotte Bühler: Das Seelenleben des Jugendlichen, 1929. Samme: Tagebuch eines jungen Mädchens, 1922. Alfred Christiansen: Den unges Sjæleliv i Overgangsårene, 1941. Stanley Hall: Adolescence, 1911. A. Homburger: Psychopathologie des Kindesalters, 1926. E. Spranger: Psychologie des Jugendalters, 1924. W. Stern: Anfänge der Reifezeit, 1925. Otto Tumlirz: Jugendpsychologie der Gegenwart, 1930. Olive Wheeler: The Adventure of Youth, 1945. C. M. Fleming: Adolescence. Its social psychology, 1948. Eva Nordland: Ungdomspsykologi. Tilpasningsproblemer i ungdomsalderen, 1949. Torsten Husén: Adolescensen. Undersökninger rörande manlig svensk ungdom i ålderen 17—20 år, 1944. Alfred C. Kinsey: Sexual behavior in the human male, 1948.

S. A. T.

Overinspektionen for børneforsorg, s. børneforsorg, Overinspektionen for.

Overjeg (psykoanalyse), Freuds og hans efterfølgeres betegnelse for den instans indenfor personligheden el. det område af »jegsystemet«, der repræsenterer samfundet med dets skikke, idealer og forbud. O. svarer til dagligsprogets »samvittighed«, s. Psykoanalyse.

A. H.

Overlevelsesforsikring, s. Livsforsikring.

Overlærer, lærer(inde), der beklæder en i kommunens skoleplan ved det købstadordnede skolevæsen normeret stilling som o.

I medfør af lærerlønningsloven af 12. juli 1946, § 32, stk. 1d, skal antallet af o.-stillinger ved en kommunes købstadordnede skolevæsen fastsættes således, at forholdet ml. disse og de faste lærerstillinger højst bliver som 1 til 3. O.stillingerne kan herefter højst udgøre 1/4 af det samlede antal faste lærerstillinger. Ved udregningen bortkastes brøken, således at der alene normeres en o.stilling for hver fulde fjerdedel af o.stillingen og faste lærerstillinger. Har et købstadordnet skolevæsen ikke over 3 faste lærerstillinger, kan der ikke normeres o.stilling ved dette skolevæsen, men har skolevæsenet 4—7 faste lærerstillinger, skal der normeres 1 o.stilling, har det 8—11, skal der normeres 2 o.stillinger o. s. v. S. endv. Lærer(inde).

G. H.

Oversidder, elev, der må gå et klassetrin om, fordi han ikke har nået det mål, som anses for nødvendigt for at få udbytte af undervisningen på de næste klassetrin. Oversidning bedømmes meget forskelligt. Nogle mener, at det under alle omstændigheder betyder et så stort afbræk i en elevs selvtillid, at det må undgås, og man må da gennem individualisering af kravene sørge for, at også de svagere elever får det bedst mulige ud af undervisningen; andre mener, at det i mange tilfælde er en hensigtsmæssig foranstaltning, hvor en elev notorisk er langt tilbage, f. eks. p. g. a. langvarig sygdom, umodenhed ved skolegangens begyndelse el. lav intelligens.

I hvor stor udstrækning oversidning bruges i den da. skole, er svært at afgøre, da der kun er offentliggjort meget lidt materiale derom, dog synes oversidning at blive brugt i betydelig større udstrækning ved store skolevæsener end ved små (jfr. anf. værk af Heli s. 39). Skolepsykologerne Henning Meyer og Oluf Ulnes Olsen udgav i 1933: Skolebørns fordeling efter alder i skoleformer og på klassetrin i Kbh. og Frederiksberg, hvori de påviste, at en meget stor del af de elever, der gik gennem den københavnske eksamensfri folkeskole (1.—7. klasse), en el. flere gange havde været oversiddere, idet de blev udskrevet af 6., 5., 4. og 3. klasse. Procentvis af samtl. fra folkeskolen udskrevne udgjorde de: 1928: 35,3 pct.; 1929: 32,2 pct.; 1930: 28,7 pct.; 1931: 27,9 pct. og 1932: 25,5 pct., altså tal svingende ml. 1/4 og 1/3 af eleverne (anf. værk tabel 4). Forf. bemærker, at de fundne tal er minimumtal, idet børn, der er kommet meget tidligt i skole, og som har været o. een gang, først kan udskrives efter 7. kl.; alle disse børn er ikke talt med. En på tilsv. måde gennemført beregning for de senere års vedk. viser flg. tal: 1947: 18,3 pct.; 1948: 23,2 pct.; 1949: 20,4 pct.; 1950: 18,0 pct. og 1951: 15,8 pct. (årsberetningens bilag 8). Den udtalte nedgang i antallet af de således påviste o.

betyder dog ikke en så stor real nedgang, idet udskrivningerne fra særklasserne i samme periode er steget fra ca. halvdelen af udskrivningen fra 3.—6. kl., til at være omtrent lige så stor (1947: 358 til 764, 1951: 513 til 571). I stadig større udstrækning er altså oversidning erstattet med overførsel til særklasse, som i mange tilfælde reelt betyder oversidning, nemlig der hvor eleven ikke føres tilbage til sit normale klassetrin.

En undersøgelse af oversidningens omfang ved en mellemstor provinsskole (Rosenvang skole, Viby J.) foretaget af kommunelærer Peder Jensen efter de ovf. anf. metoder gav til resultat, at oversidningen var gået tilbage fra 22,6 pct. (1929) til 4,4 pct. (1946) med maks. i 1934 (34,8 pct.) og min. i 1944 (2 pct.). Både ved den københavnske og den jyske undersøgelse var der betydelig flere drenge end piger, der blev o. Peder Jensen mener, at oversidningen i hovedsagen har gavnet. Hvad oversidning i eksamensskolen angår, findes der ikke tilgængelige oplysninger fra Danmark udover, at f. eks. afgangen i eksamensmellemskolen i Kbh. (folkeskolens mellemskoler) var 31,6 pct. i 1946, 29,9 pct. i 1947, 31,5 pct. i 1948, 26,8 pct. i 1949 og 33,4 pct. i 1950, medens oversidning ikke er beregnet. Lektor Frits Wigforss har for Sveriges vedk. påvist, at kun 50,4 pct. af de elever, der blev optaget i den 4- og 5-årige »realskola« i henh. 1934 og 1935 tog eksamen på normal tid. 12,7 pct. af elevtallet blev oversiddere, men tog senere eksamen, medens de 36,9 pct. gik ud før eksamen (en del efter først at have været o.). Karsten Heli nævner o. ved en enkelt norsk mellemskole på 13 og ved en gymnasieskole 20 pct. Som hovedresultat af sin undersøgelse konstaterer han, at 30 pct. af eleverne i den norske mellemskole kommer til kort (bliver o. el. går ud). Desuden har Oslos skoledirektør, dr. phil. B. Ribsskog offentliggjort udførlige undersøgelser om o.-problemet (Gjensittere i folkeskolen).

Litteratur: Henning Meyer og Oluf Ulnes Olsen: Skolebørns fordeling efter alder i skoleformer og på klassetrin i København og på Frederiksberg (Udv. f. skolepsyk. undersøgelser, 1933). Københavns kommunale skolevæsen: Årsberetning 1937—38 til 1950—51. Peder Jensen: Oversidderproblemet (Pæd. Psyk. tidsskrift 1947, s. 99—109). Frits Wigforss: The Entrance Examination in View of Later School Performances, 1937. 1940 års skoludrednings betänkanden II og IV, 1946. Karsten Heli: Elever som kommer til kort i den høgre skolen, 1941. B. Ribskog: Gjensittere i folkeskolen, 1948.

T. Gr.

P-Q

Pallisbjerg drengehjem ved Ulfborg. I 1947 overtog børneforsorgen den tidligere som statsungdomslejr anvendte ejendom til anvendelse som sinkehjem, og eleverne fra Fastrup drengehjem overførtes til det nye hjem, der foreløbig har plads til c. 30 dr. i alderen 7—14-15 år. Der påtænkes indrettet en fortsættelsesafdl. til elever over 14 år, som ønskes oplært i have- el. landbrug. O. Skj.

Palmborg, Stina (f. 1889), svensk læreriinde og forfatterinde, som i sin gerning ved hjælpe- og særskoler fattede stor interesse for og kærlighed til vanskelige børn. Gennem senere studier i psykologi og pædagogik har hun søgt at finde vej frem til en dybere forståelse af disse elevers natur, og i sine forelæsninger og skrifter har hun prøvet på at anvise metoder til at hjælpe dem. Selvvirksomhed og opdragelse er for hende vigtigere end den blotte kundskabsmeddelelse. På da. udkom: Børn, jeg mødte, 1936; De kære Børn, 1939; Syndebukke, 1943.

Sv. P.

Pantomimik, legemsbevægelser og gestikulation som udtryk for bestemte oplevelser.

Papirsløjd, se Småsløjd.

§ 35-lærere. Ved lærerlønningsloven af 28. apr. 1931, § 35, blev der opr. en særlig lønningsklasse for lærere, der underviser i mellem- og realskolen. Af stillinger med denne lønning, der iøvrigt kun lå 120 kr. årlig over sædvanlig købstadlærerløn, skulle der ved hvert skolevæsen normeres et antal, svarende til det normale antal af klasseafdl. i eksamensskolens 2 ældste klasser, men der kunne normeres flere, hvis kommunen stillede forslag derom og min. ville godkende det.

Stillingen var ikke velset af de af lærerstanden, der arbejdede ved den eksamensfri folkeskole, — der måtte ikke tales om »realskolelærere«, derfor navnet »§ 35-lærere«, og ved lærerlønningsloven af 12. juli 1946 bortfaldt denne særlige lønsats samtidig med, at der oprettedes en for alle folkeskolelærere åben avancementspost: Overlærerstillingen.

A. B.

Parallelisme, overensstemmelse ml. forløbet af to fænomenrækker; spec. forstås ved *psykofysisk p.* den opfattelse, at legemlige og sjælelige processer korresponderer med hinanden, så at der til bestemte legemlige svarer bestemte sjælelige fænomener, men at der ikke består noget årsags-virkningsforhold ml. dem. Som lignelse anføres ofte to ure, hvis gang svarer nøjagtigt til hinanden, men som ikke står i vekselvirkning med hinanden. Nogle opfatter p. som ensbetydende

med identitetshypotesen (s. d.), mens andre vil holde de to opfattelser ude fra hinanden. K. G-S.

Paranoid, forrykt p. gr. a. vrangforestillinger, d. v. s. dominerende og fastsiddende forestillinger, der mangler objektiv realitet, men opfattes som urokkeligt sikre og er upåvirkelige af modbeviser. P.tilstande forekommer særlig ved ungdomssløvsind og visse af sjælelige årsager fremkaldte sindssygdomme. J. E.

Parapsykologi (gr.), betegnelse (indført 1889 af den ty. filosof og psykolog M. Dessoir (1867—1947)) for læren om de parapsykiske fænomener, d. v. s. sådanne sjælelige ytringer, som ligger væsentlig ud over el. uden for de normale, sædvanlige, alm. kendte, og som påstås at forekomme i visse tilfælde, særlig hos de såk. medier.

Fænomenerne omfatter dels 1) egentlig psykiske ytringer som clairvoyance, telepati, tankeoverføring, tankelæsning og trancefænomener som mediumistisk tale og skrift m. m., hvor der formenes at ske meddelelser til el. gennem et medium ad andre veje end de alm. kendte ved tale, tegn o. lign., dels 2) fysiske (»parafysiske«) foreteelser som levitation, telekinese, dannelse af teleplasma, materialisationer m. m., hvor det formenes, at genstande bevæges el. løftes el. stoffer el. »åndeskikkelser« opstår uden påviselige fysiske årsager. G. S-g.

Paratyfus minder meget om tyfus, blot med et noget mere godartet forløb. Bakterieforekomst, smitteoverførelse og epidemiologiske forholdsregler som v. tyfus (s. d.). K. B-S.

Parker, Francis W., amer. reformpædagog, se Francis Parker School.

Parkhurst, Helen (f. 1887), amerikansk pædagog. H. P. kom i sit arbejde som lærerinde ved en vanføreskole ind på en videreførelse af Montessoris ideer (s. Montessorimetoden) og fortsatte i årene 1911—20 i normalskolen udviklingen og udformningen af Daltonplanen. Hun opbyggede sit system på den grundtanke, at børnenes evner og tempo er højst uens. For at undgå konflikter og give hver enkelt rigeligst anledning til udnyttelse af sine muligheder må arbejdet i skolen derfor individualiseres. Gennem forud fastlagte planer (kontrakter), som udleveres til børnene, søger hun at anspore dem til selvvirksomhed og samarbejde under gennemgangen af de foreskrevne pensa. Hovedpunktet i hendes pædagogik er dette, at hun vil lede eleverne gennem personlighedsudviklende arbejdsstof fremfor blot at fylde dem med hukommelsesstof. Skolegangsforholdene bliver da yderst frie uden tvingende timeplaner og bundne eksamensterminer. Skolestuerne bliver laboratorier, hvor børnene frit kan udfolde sig under løsningen af opgaverne. Læreren sammenfatter gennem fortælling og samtaler det gennemarbejdede stof og får derved anledning til direkte påvirkning, hvad der lægges stor vægt på. Iøvrigt stilles der store krav til hans kunnen og pædagogiske evner, når han optræder som den inciterende vejleder og ven. Målet er en sikrere fastholden af det tillærte stof og en naturligere udvikling til livet og arbejdet i det voksne samfund. For at fremme dette sidste knyttes der også til skolen sammenkomster under forskellige former uden for den egentlige arbejdstid. H. P. grundlagde Children's University School (N. Y.), hvorfra der i tidens løb er udgået impulser til forsøgsarbejde andre steder. (S. også Daltonplanen). Sv. P.

Pater est (forkortelse af den latinske sætning: pater est quem nuptiæ demonstrant, fader er den, som ægteskabet viser) er betegnelsen på en bevisregel, der medfører, at man uden videre antager, at moderens ægtefælle er fader til barnet.

Reglen er ikke mere undtagelsesfri; formodningen for ægtemandens faderskab gælder ikke, hvis ægtefællerne på avlingstiden levede separeret el. faktisk adskilt, medmindre det godtgøres, at de dog har haft samleje. At formodningen ikke gælder betyder i praksis, at der må rejses alm. faderskabssag for at få faderskabet fastslået. Selv om formodningsreglen gælder, kan ægtemanden gå fri, men *han* må da under en særlig retssag *bevise,* at han ikke er fader. Beviset kan f. eks. bestå i, at en blodtypebestemmelse viser, at han ikke kan være fader. I så fald bliver barnet at anse som født uden for ægteskabet, og der må derefter rejses alm. faderskabssag mod den, der af moderen angives som fader. T-J.

Paternitetssag, betegn. for faderskabssager (s. d.) efter de regler, der gælder for børn født før børnelovene d. v. s. før 1. jan. 1938.

Patografi (gr. *pathos* lidelse + *grafein* skrive), levnedsbeskrivelse, i hvilken man navnlig fæster sig ved sygdommes indflydelse på personlighedens udvikling og ser personens handlemåde og indsats i lys deraf.

Patologi, sygdomslære, *patologisk* sygelig.

Patologisk rus, akut forvirrings- el. tågetilstand fremkaldt af et forholdsvis ringe kvantum spiritus, varende fra et kvarter til nogle timer og med pludselig ophør, hvorefter der er massiv glemsel for alt, hvad der er foregået under rusen. Særlig disponerede er psykopater, åndssvage og epileptikere, og desuden disponerer tidligere hjernelæsioner, legemlige svækkelsestilstande og sindsbevægelser. J. E.

Paulsen, Friedrich (1846—1908), tysk filosof og pædagog, prof. i Berlin. Hans filosofi udmærker sig ved klarhed og omsigt, og hans Einleitung in die Philosophie (1892) nåede meget stor udbredelse. Han kan tildels sidestilles med Høffding herhjemme, som denne

f. eks. voluntarist. Hans Pädagogik (udg. 1911) har det samme præg af velafvejethed, bl. a. i den ligelige betoning af karakter- og forstandsopdragelse og af de humanistiske og naturvidenskabelige fags betydning. Berømt er endv. hans Geschichte des gelehrten Unterrichts (1885). Gesammelte pädagogische Abhandlungen (1912). K. G-S.

Pavlov, Ivan (1849—1936), russisk fysiolog, prof. i Leningrad. P. har ydet vigtige bidrag til forståelsen af fordøjelseskirtlernes funktion, men er især kendt for sine undersøgelser over de betingede reflekser (s. Refleks). Hans forelæsninger herom er udg. på engl. Lectures on Conditioned Reflexes (1928). I 1904 fik han Nobelprisen i medicin. K. G-S.

Pedagogiska biblioteket, Stockholm, opr. 1885 af Stockholms lärarsälskap, overtoges senere af staten som dennes specialbibliotek for pædagogik og skolevæsen, indgår 1951 som led af Statens psykologisk-pedagogiska institut (s. d.). — Biblioteket omfatter ca. 72.000 bd. og er åbent hverdage (undt. lørdag) kl. 12—16 samt tirsdag og torsdag 18.30 til 20.30. 16. juni til 30. aug. kl. 11 til 15. Det årlige budget til bogkøb er (1951) 12.000 kr. P. M.

pedagogiske forskningsinstitutt, Oslo, Universitetets, opr. 1936 på forslag af de norske lærerforeninger (Norges lærerlag, Norges lærerinneforbund og Filologenes og realistenes landsforening); samtidig oprettedes et professorat i pædagogik, og prof. Helga Eng blev leder af U. Denne højtansete videnskabsmand og pædagog afgik i 1948 og efterfulgtes af dr. Johs. Sandven. Trods besættelsen, der efter 1943 helt standsede undervisningen ved U., og trods små bevillinger er der på U. foretaget en lang række betydningsfulde undersøgelser, hvoraf en del er publiceret, indtil 1953 således: Karl Bakke: Stillelesning (1941), Leiv H. Wettre: Leseinteresser i gymnasalderen (1942), Johs. Sandven: Intelligensmåling ved gruppeprøver (1943), samme: Tenkningen og nivåutvekling i overgangsalderen (1946), Kathrine Simonsen: Om lærebokvokabularet i den høyere skole (1947), Gunnar Husabø: Yrkesinteresser i realskule- og gymnasalderen (1948), John Hofseth: Barns forståelse av regneuttrykk (1950) og Kjellfrid Bjarvin: Fra fibelbrett til moderne ABC'er (1950), Edith Magnussen: Leseinteresser i realskolealderen (1951), Hans Olav Tønnesen: Ungdom og kino (1952). — Adr.: Eiler Sundtsgt. 40, Oslo. P. M.

pedagogisk forskning, Oslo, Komitéen for, opr. 1935 af Oslo og Aker skolestyrer. Den ledende kraft har fra første færd indtil nu været skoleinspektør, dr. B. Ribsskog. Trods små bevillinger har K. fået publiceret en række undersøgelser. Hovedværket er B. Ribsskog og H. Hall: Undervisningsplanene i folkeskolen. Et pedagogisk-psykologisk forarbeide til nye planer for orienteringsfagene (1936). På dette værk hviler de norske normal-undervisningsplaner for folkeskolen. Endvidere kan (indtil 1953) nævnes: Standpunktsprøver i regning med vejledning ved B. Ribsskog. Evnemålinger i folkeskolens 1. Klasse ved Johan Lofthus o. fl. B. Ribsskog: Karakterer og karaktergivning i folkeskolen (1938). Emil Østlyngen: Skolen fra elevenes standpunkt (1941). Karsten Heli: Elever som kommer til kort i den høgre skolen (1941). Emil Østlyngen: Psykologisk tvillingforskning (1946). August Lange: Hvem blir lærere — og hvorfor (1947). B. Ribsskog: Gjensittere i folkeskolen (1948). Samme: Hva barna lærer også uten lekser (1951). Samme: Samsvaret mellom evner og dyktighet i skolearbeid (1951). Borger Haavardsholm: Skulkere i folkeskolen (1951). — Adresse: Oslo skolestyre, Oslo. P. M.

Pedersen, R. H. (1870—1938), psykolog, lektor i anvendt psykologi 1922, docent 1926. P. har nærmet sig psykologien fra de eksakte videnskabers side, idet han efter lærereksamen tog skoleembedseksamen i fysik og matematik, medens filosofi, der dengang var vejen til psykologi, lå ham fjernere. Sammen med Alfr. Lehmann har han udg. Vejret og vort Arbejde, 1907, og 1913 udg. han Om individuelle sjælelige Forskelle (disputats). Senere har han været medudg. af den danske standardisering af Binet-Simonprøverne samt leder af skolepsykol. undersøgelser. Efter hans død er udg. Undersøgelser over Håndskrivning, 1943. K. G-S.

Pensionsforsikring, livsforsikringsform, en kombination af opsat livrente og invalidepension; p. kan tegnes på *kollektiv basis* el. på *individuel basis*. Drejer det sig om en forsikringsmæssig pensionsordning for en større virksomheds personale, ordnes pensioneringen så godt som altid på kollektiv basis. Den pågældende virksomhed skal i dette tilfælde overfor p.sselskabet påtage sig kontraktlig forpligtelse til at lade sine funktionærer pensionsforsikre efter ensartede regler.

Af stor betydning for funktionærerne har det været, at p.sselskaberne fra første færd har hævdet funktionærernes ret til p.spolicen, hvadenten tjenesteforholdet afbrydes p. g. a. funktionærens el. arbejdsgiverens opsigelse. En pensionsforsikret funktionær kan således bevare sin fulde pensionsanciennitet ved pladsskifte, selv om han fratræder efter egen opsigelse. Kan han ikke få sin nye arbejdsgiver til at deltage i præmiebetalingen og ikke selv kan el. vil fortsætte denne, kan forsikringen omskrives til en præmiefri police, beregnet på grundlag af såvel hans egne som arbejdsgiverens indbetalte pensionspræmier. Pensionen opfattes således som en efterløn, hvortil funktionærens skiftende arbejdsgivere bidrager i den periode, hvori de beskæftiger den pågældende. En p. bør omfatte alders- og invalidepension til

forsikrede selv (egenpension) samt enkepension til hans evt. hustru. Endv. vil det være hensigtsmæssigt at lade forsikringen omfatte en ydelse til forsikredes mindreårige børn. Børnepensionerne løber som regel til barnets 18. år. De kan tegnes således, at de bliver virksomme, når faderen afgår ved døden, el. når den længstlevende af forældrene afgår ved døden. I kollektive pensionsordninger anvendes ikke sjældent begge former for børnepension. I henh. t. lov nr. 102 af 14. marts 1941 gælder for kollektive p., at hustruen under nærmere fastsatte betingelser bevarer sin enkepensionsret i tilfælde af skilsmisse. Indgår forsikrede nyt ægteskab, deles enkepensionen da til sin tid ml. den fraskilte hustru og enken i forhold til den tid, hvori de har været gift med forsikrede. P.spræmierne indbetales til p.sselskabet for alle en virksomheds funktionærer under eet. Deltager funktionærerne i præmiebetalingen, hvad der er det almindeligste, tilbageholder virksomheden funktionærernes andel ved udbetalingen af deres gage. Af præmierne betaler virksomhederne altid mindst halvdelen. Er betingelserne for kollektiv p. ikke til stede, må forsikringerne afsluttes på individuel basis. Dette er uden indflydelse på alders- og invalidepensionen, men medfører, at enkepensionen må tegnes alene til fordel for den hustru, hvormed manden ved forsikringens tegning er gift, altså i form af en almindelig overlevelsesrente (s. Livsforsikring). Prisen for en overlevelsesrente afhænger foruden af mandens alder ved tegningen af hustruens alder. Jo yngre hustruen er, jo højere bliver prisen for overlevelsesrenten. Såfremt man i tilknytning til den individuelle p. ønsker at sikre børnene en årlig forsørgelse fra faderens død indtil f. eks. børnenes fyldte 18. år, må der tegnes en supplerende arverente (s. Livsforsikring) til fordel for hvert enkelt barn. K. R-J.

Perception (lat. *percipere* opfatte; da. iagttagelse, ty. Wahrnehmung), oplevelse af emner som umiddelbar følge af sansepåvirkninger fra omverdenen el. den egne organisme (til forskel fra noget der f. eks. huskes el. forestilles); undertiden også det perciperede emne selv.

Iflg. en naiv realistisk opfattelse har man ved p. at gøre med selve tingene og kan altså derved erkende omverdenen, som den »virkelig er«, undtagen hvis man »bedrages af sanseillusioner«. Man har dog med tiden indset den mere principielle vanskelighed ved, at visse oplevede egenskaber ved tingene viser sig noget ustabile på den måde, at forskellige iagttagere ikke kan blive enige om dem, el. at den samme genstand under forskellige betingelser ikke ser ens ud for den samme iagttager. Det førte til, at man ville skelne ml. mere »subjektive«, sekundære kvaliteter, der beroede på det opfattende subjekts beskaffenhed el. reaktion (eks.: farve), og primære (som størrelse, vægt), der kunne konstateres »objektivt« og tilkom genstandene selv. Denne adskillelse er dog på en måde ret uvæsentlig og viser i denne forbindelse nærmest, at det for de mere »stabile« egenskabers vedk. er mere vanskeligt klart at skelne ml. det fysisk givne og det umiddelbart oplevede. Efterhånden har man indset at det vi oplever er resultatet af komplicerede forarbejdningsprocesser i organismen; vi skaber så at sige selv vor oplevede omverden.

Som grundlag for al p. regnede en ældre psykologi med elementære »fornemmelser«, der kom til at indgå i mere komplekse dannelser under indflydelse af erfaringen, evt. også ved en »skabende« psykisk virksomhed. Sådanne usammensatte fornemmelser, svarende til isolerede sansepåvirkninger (stimuli), kan man i gunstigste fald opleve ved spec. forsøgsanordninger. Nu betragter man oplevede emner ikke som sammensat af fiktive elementer el. bestående af et antal indbyrdes uafhængige kvaliteter el. attributter. Det oplevede er betinget af den samlede påvirkningssituation, ikke stykke for stykke af isolerede påvirkninger. Naturligvis er det muligt at interessere sig for enkelte sider el. aspekter ved foreliggende emner, og man kan undersøge disses afhængighed af bestemte forandringer i påvirkningssituationen, men man har netop gennemgående fundet et kompliceret samspil, ikke mosaikagtige kombinationer af faste eentydige forbindelser ml. påvirkninger og kvaliteter (s. Gestaltpsykologi). Karakteristiske er i denne sammenhæng de s. k. konstansfænomener, d. v. s. at de oplevede emner indenfor visse grænser fremtræder som temmelig uforandrede, mens den til grund for dem liggende påvirkningssituation undergår ændringer, som teoretisk kunne tænkes at have indflydelse på oplevelsen og under lidt andre forsøgsbetingelser også har det. Om de bedst kendte konstansfænomener s. Synet (farve-, form-, størrelses- og bevægelseskonstans).

De vigtigste perciperede emner i dagliglivet er »tingagtige«, som bøger, huse, levende væsener, også blæst o. lign. Undertiden kan emnerne være mere »kvalitetsagtige«; »noget vådt og mørkt« f. eks. er nok snarest en noget ubestemt genstand, men man kan også til tider temmelig umiddelbart have at gøre med lyshed, glathed o. lign. som mere selvstændige emner. Der må siges at foreligge forskellige emner (ved samme ydre påvirkning), alt eftersom vi oplever f. eks. koldt vand, en kuldekvalitet som værende udenfor os, eller vor egen hånd som kold. Psykologer plejer i dag ikke at tale om »fornemmelser«, når de vil betegne noget, der angår vor oplevede omverden, men forbeholder dette ord for fænomener, der opleves som hørende til vort eget legeme, helst endda kun, når det drejer sig om noget, der ikke også kan være umiddelbart givet for andre end

den, der oplever det. Hos amerikanske psykologer møder man undertiden en lidt anden adskillelse, idet p. bruges om oplevelsen af ydre objekter, »sensation« (fornemmelse, sansning) derimod om oplevelser af en kvalitet i direkte sammenhæng med en påvirkning f. eks. tryk. Men der foreligger en uklarhed el. sammenblanding, når der i det sidste tilfælde tales om oplevelse af selve påvirkningen (stimulus), og når der som et andet eksempel anføres oplevelsen af lysskæret fra en sø til forskel fra p. af selve søen. Også lys som oplevet emne er noget andet end selve påvirkningen, hvilken sidste er de elektromagnetiske svingninger.

De psykologer, for hvilke p. simpelthen er en proces, som fører til erkendelse af den ydre verden og som i adfærden ser det eneste sikre kriterium på erkendelse, gør det »at percipere« nærmest enstydigt med »at skelne«, hvorved forstås en virksomhed, nemlig organismens forskellige svar el. reaktioner på forskellige påvirkninger, hvilke lader sig konstatere objektivt. Både denne gruppe af forskere og de rent fysiologisk indstillede behandler stort set oplevelsen, p.-s fænomenologiske side, som bifænomen ved stimulus-reaktion-processer, men opfatter til gengæld efterhånden disse processer selv som noget yderst kompliceret og af mange faktorer afhængigt, mens man tidligere tænkte sig forholdet alt for enkelt mekanisk. På den anden side må det siges, at psykologer, der interesserer sig for at beskrive de umiddelbart for bevidstheden foreliggende emner, som regel aldeles ikke mener, at p.sproblemer udelukkende skal gribes fænomenologisk an. Fænomenologisk beskrivelse kan ikke betragtes som middel til alene at afdække den psykiske virksomheds natur. Trænede psykologers selviagttagelse giver desuden heller ikke besked om, hvilke emner »man« normalt oplever. Men der findes områder, hvor problemernes karakter kun kan komme tydeligt frem ved en omhyggelig fænomenologisk undersøgelse som ved forholdet ml. figur og grund, der har henh. snarest tings- og stofkarakter i oplevelsen, mens der »objektivt« ikke er nogen sådan forskel ml. de to felter. De forskellige synsmåder og undersøgelsesmetoder i *p.spsykologien* skulle dog snarere supplere end udelukke hinanden.

Striden mellem den nativistiske og den empiristiske opfattelse, der i p.spsykologien drejer sig om, hvorvidt vor oplevede omverden el. visse sider ved den, er givet for os fra fødslen el. bliver til ved erfaring, kan heller ikke afgøres generelt til fordel for den ene part. Man må undersøge de enkelte faktorers rolle og samspil m. h. t. hvert enkelt træk, både de »fællesmenneskelige« og de individuelle. Det diskuteres også stadig, om visse sider ved vor emneverden oprindelig kun er givet på et bestemt sanseområde, f. eks. vor rumsoplevelse først taktilt-motorisk, mens synsrummet snarere skulle blive til ved

en slags tilpasning af den visuelle opfattelse til de erfaringer, vi har gjort ved at føle på tingene. Antagelig er udviklingen på de to områder nogenlunde sideløbende og foregår under gensidig påvirkning, men spørgsmål af denne art må afgøres ved børnepsykologiske undersøgelser. Problemet udtømmes ikke ved, at man finder ud af, hvordan voksne oplever rummet v. hj. a. synet alene og hvilke kriterier de kan undvære (s. Lokalisation). Når man i dagliglivet beskæftiger sig med et emne, som kan være givet både visuelt og taktilt, falder det ikke naturligt og er heller ikke altid hensigtsmæssigt at skelne skarpt ml. visuelle og taktile momenter, emnet er jo umiddelbart en helhed for os. Noget andet er det, som visse psykologer forstår ved sansernes enhed. Når man f. eks. taler om lyse toner og lyse farver, ligger overensstemmelsen efter denne opfattelse ikke blot i ordet el. et mere tilfældigt sammentræf, men i at de samme kvaliteter el. dimensioner (terminologien er noget uklar) går igen på flere el. alle sanseområder. Man har også søgt at forklare fænomenet som synæstesi (s. d.) el. medfornemmelse, d. v. s. at oplevelser ved påvirkning af eet sanseområde umiddelbart fremkalder en oplevelse på et andet sanseområde som en ledsagende oplevelse, f. eks. kan lyden fra en trompet samtidig opleves som rød.

P. kan ikke behandles som et isoleret område. Den er afhængig af indstillinger i videste forstand, hvoraf nogle i bedste fald vagt lader sig bestemme, mens andre ligefrem kan bringes under eksperimentel kontrol. Organismens måde at forarbejde påvirkninger på kan have en vis lighed med den måde, hvorpå en videnskabsmand ud fra et råmateriale kommer til sine resultater ved at udvælge, bearbejde, drage slutninger etc.; i hvert fald kan p. ikke i alle henseender skilles ud fra tænkning. Forbindelsen med handlingslivet ligger også nær; det er endda blevet sagt, at man ikke kunne tale om et emnes fremtrædelsesformer (s. d.) uden at angive, ved hvilken adfærd de foreligger i de enkelte tilfælde. At p. ikke må tages som neutral registrering af omverdenen, fremgår også af, at emner umiddelbart kan opleves som midler, el. mere potentielt med en slags tjenlighedsbestemmelse (vi *ser* et kar som »noget at drikke af«), el. med målkarakter (en »fristende« appelsin, s. Feltpsykologi).

Litteratur: E. Boring: Sensation and Perception in the History of Experimental Psychology, 1929. J. Fröbes: Lehrbuch der experimentellen Psychologie, 1923. P. Guillaume: Manuel de psychologie, 1943. J. Lindworsky: Experimentelle Psychologie, 1931. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938. L. E. Hahn: A Contextualistic Theory of Perception, 1942. E. G. Boring, H. S. Langfield og H. P. Weld (red.): Foundations of Psychology, 1948, samt de fleste større fremstillinger af den alm. psykologi. S. endv. under Gestaltpsykologi.

Ths. K.

Performanceprøver (af eng. *perform*, at udføre noget), »praktiske« intelligensprøver

som først og fremmest tager sigte på undersøgelsen af børn med sproglige vanskeligheder, bl. a. døvstumme børn og emigrantbørn. De stammer hovedsagelig fra Amerika.

Der kan nævnes forskellige typer, *formbrætter* (formboards): Et simpelt formbræt anvendes i *Bühler-Hetzer*'s udviklingsprøver. Det består af et stykke træ (170 × 26 × 5 mm), hvoraf der er udskåret 4 regelmæssige geometriske figurer. De 4 figurer lægges ved siden af brættet på bordet foran barnet, som opfordres til at lægge dem på plads i de rigtige huller.

Mere kompliceret er den franske åndssvagelæge og pædagog *Edouard Séguin's* (1812—80) formboard. Her er der flere figurer og større mulighed for forvekslinger. (S. fig. 1).

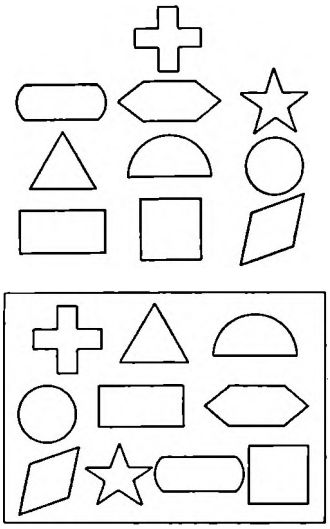

Fig. 1. Figurerne skal sættes på de rigtige pladser.

Den amer. psykolog *G. O. Ferguson* (f. 1885) har fremstillet en hel serie formboards af stigende sværhedsgrad. I de sværere udgaver er de enkelte figurer, der skal indsættes, delt i to dele, hvilket gør opgaven en hel del vanskeligere. (S. fig. 2).

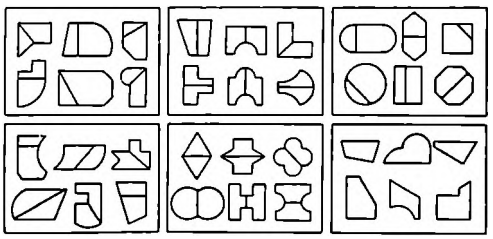

Fig. 2. Ferguson Form Board.

Der er fremstillet en mængde forskellige formbrætter. Beskrivelser og illustrationer

til en del af dem gives f. eks. hos de amer. psykologer *Raymond B. Cattell* el. *R. Pintner* og *D. G. Paterson*.

I slægt med de nævnte formboards er tests som *Healy Puzzle*, diagonaltesten m. fl. Den første består af en lille ramme, der skal udfyldes af 5 brikker. Opgaven kan kun løses ved at anbringe brikkerne på en ganske bestemt måde. (S. fig. 3).

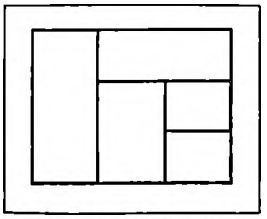

Fig. 3. Healy Puzzle.

Af helt anden art er de s.k. *Picture Completion tests* (billed-udfyldnings-prøver), f. eks. Healy I og II. På en træplade er der opklæbet et billede, hvori der er udskåret nogle kvadrater, alle af samme størrelse. Der er derved fjernet væsentlige dele af billedet, og det er børnenes opgave at indføje dem igen, idet de dog må vælge dem fra en hel samling af brikker af samme størrelse. (S. fig. 4).

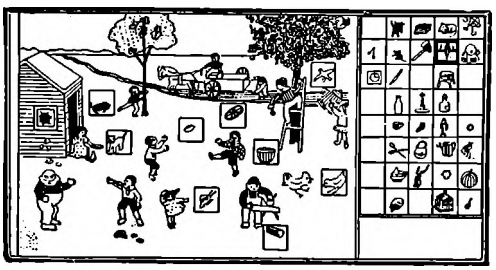

Fig. 4. Billed-udfyldnings-prøve.

I den s.k. *Mare and foal test* skal en landlig scene udfyldes med 6 uregelmæssigt udskårne stykker. Anbringelsen kan ske dels på grundlag af form og størrelse, dels på grundlag af det billedmæssige.

Endelig nævnes nogle tests, der går under navnet *Cubetests* (af eng. *cube*, terning). *Cube-imitation-test:* Der lægges 4 terninger foran barnet. Undersøgeren slår med en 5. terning på de 4 i en bestemt rækkefølge, som barnet skal efterligne.

S. C. Kohs' blocks: V. hj. a. terninger med forskelligt farvede sider — to sider er endog delt ved en diagonal — skal børnene fremstille bestemte mønstre efter givne forbilleder.

I *Cube-construction-test* skal barnet bygge med farvede småterninger efter model.

Bedømmelsen: Prøveresultaterne udtrykkes almindeligvis i intelligensalder (IA). Ved

Séguin's formboard beregnes den på grundlag af den tid, der medgår til løsningen af opgaven. I *Mare and foal testen* beregnes den dels på grundlag af tid, dels på grundlag af fejl. I *Healy* I og II gives der visse points for de enkelte indsættelser. Disse points adderes, og man kan da aflæse IA i en særlig tabel. IA-beregningerne hviler på et stort standardiseringsarbejde, idet de enkelte tests er gennemprøvet på hundredvis af børn.

I flere tilfælde har man anvendt faste serier af p. *(Pintner* og *Paterson — James Drever* og *Mary Collins)* således at hvert barn skal en skala af prøver igennem. I så fald kan man få et udtryk for barnets præstationer i rækken som helhed. Ofte anvender man dog kun mindre udvalg af p., idet man tager hensyn til det spec. tilfælde, der skal undersøges.

Ulempen ved p. i øjeblikket er, at man mangler en psykologisk analyse, der kan klarlægge, hvilke psykiske funktioner de enkelte prøver tager sigte på. Der er hidtil lagt for megen vægt på de kvantitative forhold, og for lidt på de kvalitative — men »hele området er i støbeskeen« (Cattell).

Betydningen af prøverne ligger ikke blot deri, at de er et middel til at undersøge taledefekte el. døvstumme børn, men også i, at man v. hj. a. dem får andre sider af den intellektuelle udvikling belyst, end det f. eks. er muligt med *Binet*-prøven.

Litteratur: J. Drever and M. Collins: Performancetests of Intelligence, 1936. G. O. Ferguson: A Series of Formboards (Journal of experimental psychology, bd. 3, 1920). S. C. Kohs: The Block Design Test (smst.). W. Healy: A Pictorial Completion Test I (Psychological Review XXI, 1914) II (Journal of applied psychology, bd. 8, 1921). R. Pintner and D. G. Paterson: A Scale of Performance Tests, 1917. R. B. Cattell: A Guide to Mental Testing, 1936. Skjold Larsen: Performanceprøver, 1945.

Sk. L.

Perimeter, omkreds; i psykologien navn for et apparat til bestemmelse af synsfeltets udstrækning i forsk. retninger og i forsk. henseender (s. Synet).

Periodelæsning. Den lærer, der i en klasse har to el. flere fag, f. eks. historie og geografi, kan i sin undervisning anvende p., hvorved forstås, at han først i nogen tid bruger alle de timer, der er til rådighed, til det ene fag, for dernæst i en lign. periode at gå over til det andet fag. Stoffet deles i almindelighed i visse større afsnit. Det samme fag får således flere perioder i årets løb. Sædvanligvis bruges p. kun ved fag med få ugtl. timer. En udvidelse af p.s princip har man i den s.k. emneundervisning (s. d.).

P. forsøgtes i svenske skoler fra omkr. 1910 og vandt senere tilhængere i Danmark, så at undervisningsplaner her i landet fra først i 1920-erne ofte fik indføjet bemærkninger om, at p. kunne bruges.

Anvendelsen af p. begrundes med, at den er tidsbesparende og således danner en modvægt mod den fagtrængsel, skolen lider under. Normalt vil det nemlig altid tage nogen tid at indstille eleverne på et nyt fag; noget af den tid vindes ved i en længere periode at arbejde med det samme stof. Men også for elevernes interesse for fagene og for deres tilegnelse af stoffet kan p. være af betydning.

Litteratur: A. Noesgaard: Periodelæsning, Vor Ungdom, 1923.

Sch.

Perseveration, forbliven af en forestilling, følelse, el. et andet indhold i bevidstheden, efter at andre påvirkninger normalt skulle have fortrængt det; tilbøjelighed til at gentage og stadig komme tilbage til det samme el. ikke at kunne slippe det, som man er blevet optaget af.

K. G-S.

Personalisme, en verdensanskuelse, i hvilken personbegrebet spiller en fundamental rolle, f. eks. på den måde at tilværelsen tænkes personelt opbygget og i sine forskellige lag el. niveauer frembyder person-træk, nemlig enhed i mangfoldigheden, formålsrettethed og individualitet. En sådan opfattelse er bl. a. hævdet af William Stern (s. d.) i værket Person und Sache og har præget hans sidste samlede fremstilling af psykologien Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage. Den empiriske videnskab om personer betegner han som personalistik.

K. G-S.

Personlighed, et mangetydigt ord, der dog i hvert fald viser hen til et individ som en helhed. Ordet kommer af lat. *persona,* som betegnede den maske, som skuespillerne brugte i det græske og senere i det romerske drama. Derfra gik det over til at betyde flere forskellige, tildels modsatte ting, bl. a. den måde, hvorpå man fremtræder over for andre (ikke den sande natur); dernæst den rolle, man spiller, ikke blot skuespillerens på teatret, men positionen i samfundet. Senere har ordet p. i filosofi, teologi, jura, sociologi og psykologi haft en række vekslende betydninger, f. eks. det, som mennesket virkelig er, til forskel fra, hvordan det fremtræder for andre. G. W. Allport opregner ialt 49 betydninger og slutter selv med denne definition: P. er den dynamiske organisation hos et individ af alle de psykofysiske systemer, der bestemmer dets ejendommelige, for dette individ egne, vekselvirkning med omgivelserne. Man kunne lidt mindre snævert sige, at p. er den totale organisation af alle et menneskes egenskaber, navnlig dets psykiske, i en individuel udformning. Begge disse definitioner er udpræget psykologiske; men den sidste yder i hvert fald den indrømmelse til de filosofiske, at den begrænser p. til mennesket. Om dyr kan have p. har også været diskuteret, og besvarelsen vil afhænge af, om man blandt de egenskaber hos et væsen (et individ, en organisme), som gør det til en p., vil medtage dem, der er distinktive for menneskene, og som ikke forekommer hos dyr; man kan her tænke på sådanne som selvbe-

vidsthed, refleksion, rationel tænken. I ældre filosofiske og teologiske definitioner bestemmes en person som et væsen, der er udstyret med fornuft og fri vilje. Ord med beslægtet betydning er f. eks. individualitet, karakter og jeg'et el. selv'et; men disse er alligevel mere specielle. Individualitet hentyder mest til særpræget hos den enkelte, medens p. omfatter både de specielle og de almene træk hos individet. Karakter hentyder mest til følelses- og viljeslivets udformning, ofte med en etisk betoning, medens p. omfatter flere sider af individets liv, f. eks. intellekt og æstetisk smag, dets åndsliv og kulturelle niveau. Og jeg'et er et udtryk for et individs følen sig identisk med sig selv, det sammenholdende moment, som garanterer, at en række forskellige oplevelser alle er ens egne; det er et problemladet ord, der for hver enkelt betyder noget forskelligt, nemlig den talende selv, og skulle måske aldrig være ophøjet til et substantiv med karakter af almenbegreb.

William Stern, for hvem personbegrebet er et fundamentalt begreb i hans personalistiske verdensanskuelse, forstår ved person: et sådant eksisterende, der trods en mangfoldighed af dele alligevel udgør en egenartet og i sig selv værdifuld helhed, og som trods en mangfoldighed af enkeltfunktioner alligevel udfører en enhedsmæssig, formålsstræbende selvvirksomhed. Som modsætning til begrebet person opstiller han begrebet sag. En p. er altså en mangesidet enhed, en *unitas multiplex* med et af Sterns yndlingsudtryk; den er desuden noget enestående (einmalig, unique), og den er noget identisk gennem alle forandringer. For psykologien er det dog mindre vigtigt at finde en uangribelig definition end at klarlægge p.s opbygning. Enhver psykologi, der ikke blot undersøger enkeltfunktioner, men lægger vægt på samspillet ml. dem og navnlig på den helhed, de udgør, er p.s-psykologi.

Det psykiske forekommer altid i form af oplevelser i en individuel bevidsthed, og kun når denne er tilstrækkelig højt organiseret, betegnes den som p. Opgaven er da at klargøre denne organisation. Men selv den mest omhyggelige og indgående redegørelse for de almene træk i denne organisation bringer ikke én frem til den individuelle, enestående p. Det meste, man kan drive det til, er en redegørelse for typer, idet der kan være visse typiske forskelle ml. menneskenes måder at reagere på, både i henseende til deres partielle og deres totale reaktioner. P.s-forskningen bliver derfor let til en typeforskning, ved hvilken man søger at karakterisere menneskene ved fremherskende ejendommeligheder i deres mentale organisation, deres handlingsliv og reaktionsformer, deres psykofysiske konstitution i det hele taget. Ang. p.s opbygning er de fleste nyere psykologer af den opfattelse, at den ikke er en blot associativ forbindelse ml. en række elementer, den er ikke en sum af elementaroplevelser el. elementarreaktioner; den er snarere et system af over- og underordnede strukturer, hvori individets erfaringer organiseres. P. bliver da ensbetydende med den højeste struktur, den omfattende helhed af alle de erfarings- og adfærdsmønstre, der forekommer hos et individ. Den er fremkommet ved en vekselvirkning ml. indre anlæg og de omgivelser, hvorunder individet er vokset op. Den præges af miljøet, ikke mindst det kulturelle og sociale miljø, men er ikke helt igennem bestemt derved; den er med et ord af Goethe »geprägte Form, die lebend sich entwickelt«.

De metoder, hvormed p. udforskes, er utallige, og hver kaster fra sin side lys over dens opbygning. Hvis en almindelig psykologi drives ud fra den stadigt erindrede forudsætning, at enhver funktion, som undersøges, er en, som er indlejret i en p., og at det er dens betydning for denne, det gælder om at klarlægge, kan den betegnes som personalistisk psykologi.

Litteratur: E. Kaila: Personlighedens psykologi, 1947. G. W. Allport: Personality. A psychological interpretation, 1937. W. Stern: Die menschliche Persönlichkeit, 1917. Ch. Blondel: La personnalité, 1947. A. Shand: Foundations of character, 1914. F. Aveling: Personality and will, 1931. H. A. Murray: Explorations in personality, 1938. K. Lewin: A Dynamic Theory of Personality, 1935. J. M. Hunt: Personality and the Behavior Disorders, 1944. R. Linton: Cultural Basis of Personality, 1945. K. G-S.

Personlig ligning, oprindelig betegnelse for den tidsfejl ved astronomiske observationer, der skyldtes de forskellige observatørers forskellige hurtighed til at opfatte og reagere på en stjernepassage. Observationerne måtte altså korrigeres under hensyn til, hvem der havde foretaget dem. I udvidet og overført betydning anvendes udtrykket om enhver fejl i fremstillingen og bedømmelsen af givne sagforhold, der skyldes et individs subjektive forudsætninger, og som altså må trækkes fra, for at man kan komme frem til det objektivt rigtige. Man vil gennem den p. l. korrigere den fejl, som skyldes, at det sete afhænger af øjnene, som ser. K. G-S.

Personlig myndighed, en persons evne til på egen hånd — uden medvirken af en værge (s. d.) — at råde over sin arbejdskraft ved indgåelse og ophævelse af aftale om tjeneste el. andet personligt arbejde. Iflg. myndighedsloven indtræder denne begrænsede myndighed ved det fyldte 18. år (s. dog ndf. om en vis personlig myndighed allerede fra det 15. år) el. (hvad der kun kan få praktisk betydning for kvinder) ved indgåelse af ægteskab inden denne alder. Samtidig hermed ophører nemlig forældremyndigheden (s. d.) og dermed forældrenes pligt til at forsørge barnet. Den p. m. vil bestå også uanset en alm. umyndiggørelse (s. d.) i formueretlig henseende, f. eks. p. gr. a. ødselhed, men mange af umyndiggørelsesgrundene vil

dog være af en så indgribende karakter, at man samtidig må overlade det til den umyndiggjortes værge også at træffe bestemmelse om hans arbejdskontrakter el. evt. helt overdrage værgen rådigheden over den umyndiggjortes person (s. Personlig umyndiggørelse). Lavværgemål berører ikke den p. m. Betydningen af den p. m. viser sig ikke blot derved, at værgen i alm. ikke kan blande sig i vilkårene for og varigheden af den omhandlede tjeneste; men den påg. kan også selv modtage og kvittere for lønnen, og i det omfang, hvori tjenesten falder ind under de aftaler, som han selv kan indgå, vil han også ifalde sædvanligt ansvar, dersom han forsømmer sit arbejde el. forlader tjenesten i utide. Han hæfter da med hele sin formue, herunder fremtidige erhvervelser, for principalens erstatningskrav. Aftalen skal imidlertid kunne opfyldes ved den påg.s eget arbejde og uden formuens hjælp, og det må kræves, at den anden part også med føje har regnet hermed. De almindeligste eksempler på sådanne aftaler er kontrakter om arbejde som tjenestekarl, husassistent, kontormedhjælper o. lign., men enhver art legemligt el. alm. åndeligt arbejde henhører herunder, og det er principielt uden betydning, hvorledes vederlaget nærmere er fastsat f. eks. som akkordløn. Den påg. kan ikke ved aftalen påtage sig en garanti, der går ud over ansvar for, at arbejdet bliver ordentligt passet, el. indgå på skærpede følger af misligholdelse, f. eks. som bygningsentreprenør påtage sig at udrede en konventionalbod i tilfælde af, at huset uden hans skyld ikke står færdigt til den aftalte tid. Hvis han låner en ting til brug, og tingen herunder bliver ødelagt, hæfter han kun, hvis han er skyld i ødelæggelsen, ellers ikke, hvorimod myndige personer ubetinget ville være erstatningsansvarlige i et sådant tilfælde, selv for hændelig skade. Han må gyldigt kunne indgå på, at han ikke, så længe han er i principalens tjeneste, vil indlade sig på en konkurrerende virksomhed, men han kan ikke længere ud i fremtiden binde sig til ikke at benytte sin arbejdskraft.

Allerede fra det 15. år kan de mindreårige opnå en vis p. m., nemlig for det tilfælde, at de én gang med forældres tilladelse har taget arbejde, hvorved de er blevet i stand til at tjene deres brød. Så kan de nemlig, hvor ikke forældrene har bestemt andet, selv ophæve tjenesteaftalen og påtage sig arbejde af lign. art, blot de stadig bliver i stand til herved at sørge for deres underhold. En sådan aftale, som er indgået på egen hånd af den mindreårige før det fyldte 18. år, kan dog ophæves af indehaveren af forældremyndigheden, såfremt den mindreåriges opdragelse el. velfærd kræver det, dog så vidt muligt med rimeligt varsel og evt. mod en passende erstatning til principalen for afbrydelsen i utide.

Også en af en umyndiggjort på egen hånd indgået aftale kan under lign. omstændigheder ophæves af værgen, dersom det er bestemt af retten, at sådan aftale alene skal kunne indgås og ophæves af værgen. Bestemmelse herom træffes af retten enten i forbindelse med sagen om den alm. umyndiggørelse el. under en særskilt sag, for hvilken de alm. processuelle regler om umyndiggørelsessager gælder; s. Personlig umyndiggørelse.

I forbindelse med retten til at indgå arbejdskontrakter tilkommer der den umyndige ret til selv at råde over sit selverhverv; s. Myndighed (pkt. 2).

Før myndighedsloven af 1922 benyttede man undertiden udtrykket p. m. ikke blot til angivelse af de mindreåriges evne til at indgå arbejdskontrakter men samtidig til betegnelse af, at de mindreårige blev »myndige under kurator«, s. Kurator.

Myndighedsloven anvender ikke selv udtrykket p. m., men for så vidt der i ældre bestemmelser tales herom, skal der efter myndighedsloven herved forstås personer over 18 år.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 36, 44—50, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 57—64, 3. udg. 1930. F. M.

Personligt værgemål, et værgemål (s. d.), der — i modsætning til det alm. værgemål, der særligt tager sigte på de umyndiges (s. d.) formue, — omfatter beføjelse for værgen til at træffe bestemmelse om den umyndiges personlige forhold. *Indtil* en persons fyldte *18. år* el. (hvad der kun har praktisk betydning for kvinder) indgåelse af ægteskab forinden tilkommer det indehaveren af *forældremyndigheden* (s. d.) at træffe bestemmelse om den unges person, men i tilfælde af, at begge forældrene inden dette tidspunkt måtte være døde el. forhindrede, el. den efterlevende af forældrene er uegnet, overgår den personlige forsorg for den mindreårige til en særligt beskikket værge, der da også for så vidt angår udøvelsen af forældremyndigheden står under tilsyn af de alm. pupilautoriteter (s. d.). Denne værge er ikke så frit stillet som en alm. indehaver af forældremyndighed, idet han bl. a. ikke har samme videregående ret som forældre til at anvende barnets indtægter til dets standsmæssige underhold. For så vidt en (efter de alm. regler) *umyndiggjort* person skønnes at være ude af stand til selv at drage tilbørlig omsorg for sin person, kan der — enten i forbindelse med sagen om den alm. umyndiggørelse (s. d.) el. under en særskilt sag af retten tages bestemmelse om den påg.s personlige umyndiggørelse, således at det fremtidig påhviler værgen under pupilautoriteternes tilsyn at råde for hans personlige forhold.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 160, 163, 1942. Samme: Familieretten I s. 77, 1941. Viggo Bentzon: Personretten s. 163—168, 3. udg. 1930. F. M

Personlig umyndiggørelse, det forhold, at rådigheden over den (efter de alm. regler) umyndiggjortes (s. Umyndiggørelse) person overføres til værgen (s. d.). Bestemmelse herom træffes af retten, når den påg. skønnes ude af stand til selv at drage tilbørlig omsorg for sin person, enten i forbindelse med sagen om den alm. umyndiggørelse (s. d.) el. under en særskilt sag, for hvilken de alm. processuelle regler om umyndiggørelsessager gælder. For at kunne erklære en person for personlig umyndig, må han i forvejen el. samtidig være umyndiggjort i formueretlig henseende, men det er ingen betingelse herfor, at han på umyndiggørelsens tid ejer el. har ejet formue el. har fast erhverv, idet en formueretlig umyndiggørelse alligevel kan være af betydning, dels for det tilfælde, at han senere, f. eks. gennem arv, måtte komme i besiddelse af pengemidler, dels fordi man ved umyndiggørelsen afskærer ham fra at påtage sig forpligtelser, hvorved han kan pådrage sig kontraktsansvar. Når en person er blevet personlig umyndiggjort, kan værgen træffe bestemmelse om den umyndiggjortes opholdssted og evt. lade ham anbringe på et egnet hjem for særlig kur og pleje, f. eks. afvænningsanstalt. Værgen vil om påkrævet evt. kunne gøre sin myndighed over den personlig umyndiggjorte gældende ved fogdens hjælp, f. eks. overfor personer, der måtte holde den umyndiggjorte tilbage. Tvangsindlæggelse mod den påg.s egen vilje på sindssygehospital kan dog kun ske i overensstemmelse med de særlige regler i loven om sindssyge personers hospitalsophold, s. Sindssygeforsorg. Værgens råden over den personlig umyndiggjortes person er undergivet sædvanligt tilsyn af pupilautoriteterne (s. d.), og han har ikke så fri hænder som forældre m. h. t. deres mindreårige børn under 18 år.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, s. 40, 161, 166, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 50—51, 166—168, 3. udg. 1930. F. M.

Personregister, betegnelsen på de verdslige registre i de sønderjyske landsdele, hvortil fødsel og navngivelse skal anmeldes. De træder altså i stedet for kirkebøgerne i denne henseende, og kun udskrifter af p. er gyldigt bevis for fødsel og navn. T-J.

Pestalozzi, Johann Heinrich (1746—1827), schweizisk pædagog, lægesøn fra Zürich, tidligt faderløs og derefter opdraget af sin moder og den trofaste tjenestepige Babeli. Han blev i sin ungdom stærkt grebet af Rousseaus bøger Emile og Contrat social og tilsluttede sig et politisk reformatorisk selskab, hvortil også Lavater hørte. Efter at have studeret først teologi og derefter jura besluttede han at blive landmand og opr. 1768 et landbrug Neuhof, som det var hans mening at gøre til et mønsterlandbrug. 1774 indrettede han det til en anstalt for fattige børn, som han ved siden af undervisningen ville oplære i landbrug og vævning, men i 1780 måtte han atter opgive dette foretagende. I de flg. år drev han mest forfattervirksomhed og udgav Abendstunde eines Einsiedlers (En Eneboers Aftentime, 1780), hvori han giver en første veltalende fremstilling af sin opdragelsesidé. Endv. Lienhard und Gertrud (4 bd. 1781—87), en fortælling for folket og om folket (das Volk in niedern Hütten) af socialt opbyggelig og reformatorisk tendens. I prisskriftet Über Gesetzgebung und Kindermord (Om Lovgivning og Barnemord, 1782) foreholder han samfundet dets pligter over for børnene, især de elendigst stillede, de forældreløse. Fra samme tid udgav han ugeskriftet Ein Schweizerblatt, hovedsagelig af socialpolitisk indhold og tendens, og i 1797 udkom hans samfundsfilosofiske hovedværk Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechts (Mine Efterforskninger over Naturens Gang i Menneskeslægtens Udvikling).

P.s navn var efterhånden blevet bekendt, og han havde været i forbindelse med udenlandske fyrster, ligesom han i 1792 var blevet udnævnt til fransk statsborger af nationalforsamlingen i Paris; men noget felt for virkeliggørelsen af sine idéer fandt han dog ikke. I 1798 ødelagde franskmændene byen Stanz i kanton Unterwalden, og regeringen besluttede til lindring af nøden at indrette en anstalt til opdragelse af fattige børn der. P. fik overdraget ledelsen, og skønt hans virksomhed i Stanz kun varede et halvt år, fik den stor betydning. Under hans opofrende arbejde for børnene modnedes den beslutning hos ham, at han ville være skolemester, og at opdragelse og undervisning mere end politisk virken var hans egentlige kald.

I 1799 blev han lærer i Burgdorf i kanton Bern, og år 1800 åbnede han sammen med tre andre lærere på slottet Burgdorf en anstalt, der dels var skole for børn af den velhavende borgerstand, dels en anstalt for fattige børn, dels endelig lærerseminarium. Sin metode fremstillede han i det pædagogiske hovedskrift Wie Gertrud ihre Kinder lehrt (Hvordan Gertrud underviser sine Børn, 1801), og meteoragtigt steg han til europæisk berømmelse som pædagog. Folk fra ind- og udland kom til Burgdorf, bl. a. har Fichte besøgt ham der, ligesom Herbart allerede i 1799.

Allerede 1804 blev Burgdorf taget i brug til andet formål; regeringen anviste ham en anden bygning, hvor han skulle lede anstalten i samarbejde med den landøkonomiske og pædagogiske organisator Fellenberg på Hofwyl. Samarbejdet gik ikke, og P. flyttede samme år til Yverdon (Iferten) sammen med flere af sine lærere og oprettede en ny anstalt der. Hans ry var grundfæstet, men med tiden øvede stridigheder blandt læ-

rerne en meget uheldig virkning på arbejdet, og i 1825, to år før hans død, blev instituttet opløst. Han havde stadig udviklet sin metode og udgivet pædagogiske skrifter, især i samarbejde med den filosofisk mere skolede lærer Niederer. Sine socialpolitiske tanker tog han op i skriftet An die Unschuld, den Ernst und den Edelmut meines Vaterlandes (Til mit Fædrelands Uskyld, Alvor og Ædelmodighed, 1815), og så sent som 1826 gav han i Schwanengesang (Svanesang) et sidste udsyn over sine opdragelsesideer.

P.s storhed ligger først og fremmest i hans eget pædagogiske og sociale sindelag, hans kærlighed til folket og dets børn, som han ville hjælpe gennem en opdragelse, der kunne være dem til virkelig gavn i deres egne livsforhold og samtidig tjene til at forbedre disse. De pædagogiske ideer står ikke isoleret for ham, men er snævert forbundet med sociale, økonomiske, politiske og kulturelle. Det bedste sted for opdragelse er familien, dette på een gang naturlige og sociale fællesskab, hvor følelsen af forbundethed ml. medlemmerne står som den stadige baggrund og atmosfære. Skolen skulle på en naturlig måde forbindes med børnenes liv i hjemmet; han vil forbinde deres læren med deres arbejde og gøre læremidlerne og metoderne så simple, at enhver moder selv kan give sine børn den elementære undervisning. Hans metodiske hovedværk har da også som undertitel: Et forsøg på at give mødrene en anvisning til selv at undervise deres børn.

Blot ord-viden fælder han en hård dom over. Det er tingene, som børnene skal lære at kende, men ganske vist i høj grad i forbindelse med ord. Dog skal disse helt være forstået og betyde noget, hvilket fører ham til at betone definitioner i en grad, der nu kun kan forekomme pedantisk. Tidligt udtalte han: »Jeg søger at psykologisere undervisningen, at bringe den i overensstemmelse med min ånds og mine livsforholds natur«. Grundlaget for enhver undervisning er anskuelse af naturen selv, og han betoner stærkt anskuelsesprincippet. Men ved siden deraf har vor forstand en evne til at sammenfatte de indtryk, som sanserne modtager, til en enhed, d. v. s. til et begreb. Derfor må alle undervisningens former være underkastet de love, hvorefter den menneskelige ånd hæver sig fra sanselig anskuelse til tydelige begreber.

Ved analyse af genstandenes almindelige egenskaber kommer han til den opfattelse, at *tal, form* og *navn* er de fundamentale forhold i alt, og derfor bygger han sin undervisning op over disse elementarmidler el. elementaregenskaber. Fremgangsmåden er iøvrigt den, at han går frem fra det simple til det sammensatte, fra korte sætninger til lange og derfra til mere og mere komplicerede sætningsforbindelser, fra enkle former til sammensatte. M. h. t. formen har han udformet en anskuelsens ABC, hvor han går ud fra kvadratet som den simpleste figur. Denne inddeles og udmåles på forskellige måder, og på den måde optrænes formanskuelsen samtidig med, at den sættes i forbindelse med tallet. Endelig taler han også om en færdighedernes ABC, der går ud fra de simpleste bevægelser, der udgør elementerne i alle bevægelser. Den kontinuerlige, langsomme fremadskriden fra trin til trin er et pædagogisk hovedkrav hos ham. Medens Rousseau stillede sin elev midt i vanskeligheder og sagde: Klar dig! så vil P. systematisk og rationelt opbygge hans repertoire af færdigheder, så at han til slut er fuldt rustet til at klare de opgaver, som livet vil byde. Og da naturens gang er uforanderlig, kan der ikke gives to undervisningsmetoder, der begge er gode. Kun een er god, og det er den, der fuldkomment hviler på naturens evige love.

Selv om hans metode er til det yderste »rationel«, er hans pædagogik dog ikke rationalistisk end sige intellektualistisk. Hjertets dannelse, opdragelse til brodersind, velvilje og kærlighed er ham, når alt kommer til alt, vigtigere mål end dygtiggørelse. Sligt læres bedst i familien, og derfor må denne tjene som forbillede og al opdragelses sande arnested. Fra hjemmet (die Wohnstube) udgår al folkekulturens sandhed, kraft og velsignelse.

Litteratur: Litteraturen om Pestalozzi er uhyre stor. Samlede fremstillinger er bl. a. givet af: H. Leser, Alfr. Heubaum, H. Schönebaum, P. Natorp, H. Walsemann, Fr. Medicus, Fr. Delekat, J. Huber, J. Reinhart, E. Jaensch. Desuden kan henvises til fremstillinger af pædagogikkens historie. Om metoden se Hans Larsson: Rousseau och Pestalozzi i våra dagars pedagogiska brytningar, 2. udg. 1920.

K. G-S.

Pestalozzi, Kinderdorf, betegn. på den internationale børnelandsby i Schweiz, grundl. 1946. Under Den 2. Verdenskrig fremsatte forfatteren Walter Robert Corti, redaktør af tidskriftet »DU«, Zürich, tanken om at samle krigsramte, forældreløse børn i såk. »børnelandsbyer«, hvor de skulle leve i internationale samfund, men under rent familiære forhold med plejeforældre af deres egen nationalitet. Planen vandt trods megen modstand tilslutning i vide kredse over hele Schweiz, og i 1946 skænkede bønder i landsbyen Trogen, Kanton Appenzell, 20 ha. markjord og en ældre landejendom til dette formål. Ved hjælp af de meget betydelige midler, som var tilvejebragt gennem private indsamlinger, samt ved frivillig arbejdskraft fra Schweiz og en række andre lande, herunder også Danmark, lykkedes det i løbet af de flg. par år at få rejst ialt 12 smukke huse, et centralkøkken og en forsamlingssal. Allerede fra begyndelsen havde den lille landsby fået navn efter den store schweiziske folkeopdrager Heinrich Pestalozzi (s. d.), hvis 200 års mindefest blev fejret i begyndelsen af året 1946.

Børnelandsbyen rummer nu knap 200 børn

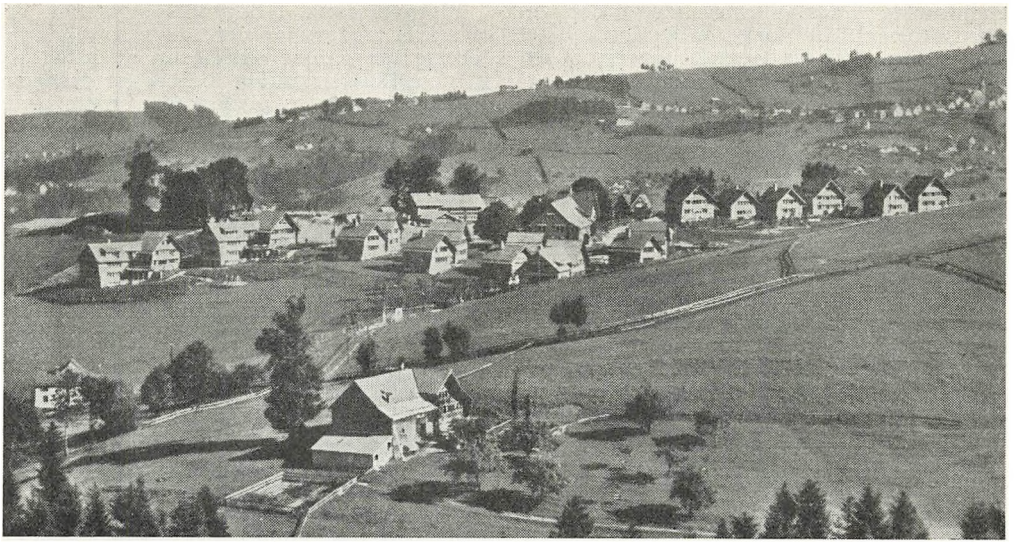

Kinderdorf Pestalozzi.

fra Polen, Østrig, Ungarn, Italien, Frankrig, Tyskland, Grækenland, England og Finland. Den nationale opdragelse varetages af hvert enkelt plejeforældrepar i den til hvert familiehus knyttede skolestue. Det internationale fællesskab udfolder sig i en række fag, der er fælles for alle børn, særlig tegning, musik og idræt, foruden i børnenes frie leg, der har frembragt et særligt fællessprog på grundlag af egnens appenzelliske dialekt. Børnene bevarer hver deres nationale indfødsret, men det er hensigten såvidt muligt at give hvert barn en professionel el. skolemæssig uddannelse, evt. i gymnasiet i Trogen, før de vender tilbage til deres respektive hjemlande.

Dels af økonomiske grunde, dels af hensyn til den stærkt voksende nationale mistænksomhed ml. en række europæiske lande, har man indtil videre måttet skrinlægge den oprindelige plan om en børnelandsby på ialt 24 huse. De stærke nationale følelser i adskillige lande må desuden bære ansvaret for, at børnelandsbyen som internationalt samlingssted for en opvoksende generation hidtil ikke har fundet efterligning andre steder. Til gengæld er der opstået adskillige hundrede børnelandsbyer og »drengerepublikker« rundt om i de krigshærgede lande, men alle på streng national basis. Ved en stor UNESCO-kongres, som i juli 1948 blev afholdt i Trogen for ledere af sådanne landsbyer, blev der fra alle sider ydet det schweiziske eksperiment den mest uforbeholdne anerkendelse som et forbillede for samtlige forsøg af denne art.

Børnelandsbyen Pestalozzi er nu organiseret som en slags selvejende institution med et præsidium bestående af en række landskendte schweiziske personligheder. Landsbyens pædagogiske forstander er A. Bill. Børnene udgiver v. hj. a. et selvstændigt, primitivt trykkeri et flersproget kvartalsblad »Venskab«, der sammen med talrige børnetegninger o. lign. bekræfter, at denne humanitære institution tillige er en af de særdeles interessante pædagogiske nydannelser i efterkrigsårenes Europa. M. B-f.

Petersen, Anna Margrethe (1878—1945), skoleinspektør. Lærerindeeksamen fra N. Zahles seminarium 1899, derefter lærerinde i Viborg og fra 1902 i Kbh., fast ansat 1905, skoleinspektør 1919. M. P. supplerede sin uddannelse med faglærereksamen i naturhistorie og kemi og med årskursus i dansk. På studierejser stiftede hun bekendtskab med anskuelsesundervisning og småbørnssløjd og påvirkedes af ideer om børns selvvirksomhed. Som lærerinde og skoleleder arbejdede hun senere for og med reformer i retning af arbejdsskolen. Ved siden af sin daglige skolegerning øvede hun en værdifuld og påskønnet indsats i mange udvalg og organisationer: Skolebiblioteksforeningen af 1917 (medstifter og formand), Pædagogisk Selskab, Foreningen Nordens Skolenævn, Københavns Kommunelærerindeforening (formand), børneværnet, borgerrepræsentationen (radikalt medlem). Sv. P.

Petersen, Peter (1884—1952), tysk pædagog, f. i Flensborg. Efter doktorafhandling om Wundts filosofi 1908 var han overlærer i Hamburg, fra 1920 leder af en forsøgsskole (Lichtwarkskolen) sammesteds, og fra 1923 prof. i opdragelsesvidenskab i Jena. Han var reformpædagog af moderat støbning og interesseret i sine ideers tilpasning til de givne forhold. Hans pædagogiske program har fundet udtryk i den såk. Jena-plan (s. d.), der angår såvel skolens organisation som dens

arbejdsmåde. I første henseende er den en enhedsskole el. samskole for de forskellige køn, samfundsklasser, trosbekendelser og begavelsesgrupper; i anden henseende er den en arbejds- og aktivitetsskole, dog uden stærkt markeret udformning. Hans filosofisk-pædagogiske skrifter, f. eks. Allgemeine Erziehungswissenschaft (1924) og Pädagogik (1930) betoner den sociale fællesskabstanke på en ikke alt for klar og bestemt måde. K. G-S.

Phi-fænomenet. I 1912 offentliggjorde den ty. psykolog Max Wertheimer nogle undersøgelser over synsoplevede bevægelser. Han fastslår, at man under visse omstændigheder kan opleve en kontinuert bevægelse, uden at en sådan faktisk foreligger. Hvis man f. eks. har en skærm med to smalle parallelle spalter, og hvis man i et passende tempo oplyser først den ene og så den anden, vil man tydeligt se den første streg bevæge sig hen på den andens plads. Det samme kan iagttages, når spalterne danner en vinkel

med hinanden. Processen formuleredes af W.: (a phi b), hvori phi betegner det, der opleves ml. a og b, altså den oplevede bevægelse. P-f. giver forklaringen på oplevelsen af kinematografiske billeder. K. G-S.

Phonasteni, s. Fonasteni.

Piaget, Jean (f. 1896), schweizisk psykolog, prof. i Genève og medleder af Institut J. J. Rousseau. Gennem en række værker over sprogets, tænkningens, verdensopfattelsens og moralens udvikling hos børn, udkommet ml. 1923 og 1930, har han vundet stort ry som en idérig forsker, og han er nået til overraskende resultater, især har han fundet slående paralleller ml. barnlig og primitiv tænkemåde. De anvendte metoder og navnlig hans generalisationer og fortolkninger anses af nogle for rigeligt dristige, men han har fremdraget mange træk, som viser den barnlige psykes egenart. I en senere række arbejder efter 1936 har han beskæftiget sig med barnets tidligste åndelige udvikling, f. eks. virkeligheds- og talbegrebets opståen. K. G-S.

Piéron, Henri (f. 1881), fransk psykolog; blev efter Binet leder af det eksperimentalpsykologiske laboratorium ved Sorbonne og 1923 prof. ved Collège de France. P. opfatter psykologien som en biologisk videnskab og står i visse henseender behaviorismen nær. Værker bl. a. Le cerveau et la pensée, 1923 og Éléments de psychologie expérimentale, 1927. K. G-S.

Pigegymnastik. I begyndelsen af det forrige årh. møder man den første spirende interesse for p. Ved skoleloven af 1814 blev gymnastikundervisning indført for drengene i folkeskolen; men pigebørnene måtte vente endnu i mange år.

Det er de private pigeskoler, der går foran, idet adskillige skoler indenfor denne skoleform indfører p. som obligatorisk fag. Undervisningen er dog mere el. mindre tilfældig. Først da faget bliver indført som eksamensfag ved lærerindeuddannelsen på seminarierne, og faguddannelse i gymnastik bliver knyttet til Statens Lærerhøjskole, senere Statens Gymnastikinstitut, kommer der gang i p.

Ved skoleloven af 1904 blev det påbudt, at forskolen og de dertil svarende klasser skulle øve gymnastik. Dermed blev legemsøvelser gjort obligatoriske for de yngre piger i folkeskolen. For købstadskolens vedk. blev faget ved den samme lov tillige indført for de større piger. Først med loven af 1937 blev gymnastik også obligatorisk for de større piger i landsbyskolen.

Ved mellemskole- og realeksamen tæller siden 1909, ved studentereksamen siden 1920 årskarakteren for legemsøvelser med ved udregningen af gennemsnitskarakteren.

De første forsøg i legemsøvelser for piger var dans og anstandsøvelser. Biskop Fr. Münter, medlem af den store skolekommission, der bragte os skoleloven af 1814, fremhævede dansen som en god form for pigernes legemsøvelser. Han udtaler: »... De lærte da anstændig gang og contenance, og tillige blev der sørget for, at de lærte at danse sædeligt og ikke så baccantisk, som det nu om stunder bliver alt mere herskende mode.«

I årene der fulgte, får flere og flere øje for, at også pigebørnene trænger til legemsøvelser, der kan give en mere alsidig styrkelse af muskulaturen. Lidt efter lidt går man over til mere gymnastiske øvelser, boldspil og lege. De gymnastiske øvelser, der anvendes, er hentet fra kvindegymnastikken (s. d.). Først med den Lingske gymnastiks indførelse i skolen 1899 vågner hos gymnastikpædagoger også trangen til at udforme en gymnastik, der kan passe for børn. Den udvikling, der i disse år finder sted i p. er parallelt-løbende med den, der finder sted i kvindegymnastikken i samme tidsrum. Det stærkeste fremstød kommer med Else Thomsen, der har været en energisk forkæmper for den Bjørksténske gymnastik. Hun har forstået på en heldig måde at omsætte de Bjørksténske ideer i dansk gymnastik. Gennem utallige kursus rundt om i landet har hun præget p. i by og på land.

Grundskolen, FM og *EM*. Et normalt barn er fuldt af bevægelsestrang og ofte i besiddelse af megen spontan fantasi. Når småbørnene kommer i skole, gælder det da om at gøre overgangen fra den frie leg til gymna-

Ælte dejg.

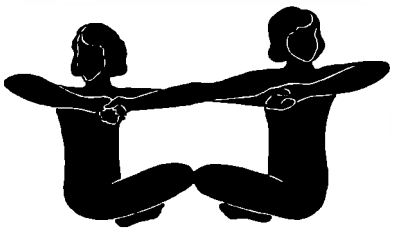

Save brænde.

Slå op som føl.

stik gradvis, idet man udnytter de foran nævnte naturlige anlæg. Dagsøvelsen skal derfor i den første aldersperiode indeholde særlig mange leglignende øvelser. De skal have motion gennem bevægelser, der er fornøjelige for de små, og som opøver deres rytmesans, lethed, hurtighed, nøjagtighed, behændighed og udholdenhed. Den punktlige lydighed, som fra første færd er nødvendig i gymnastiksalen, må grundlægges her på en god og naturlig måde.

Efterhånden som børnene bliver større, går man lidt efter lidt bort fra de udpræget leglignende øvelser og går over til flere formtrænende øvelser, ligesom de i redskabsøvelser får større og større opgaver at løse. I tiden inden overgangsalderen kan man

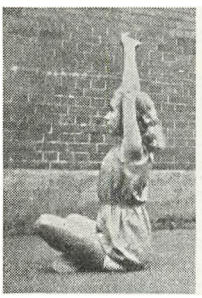

gymnastisk set nå langt med pigebørnene; de holder af faget, kan alt, vil alt.

Efter 12 års-alderen begynder overgangsårene at melde sig og med disse år en udvikling på det anatomiske, fysiologiske og psykiske område, der gør det indlysende, at man må indrette gymnastikken med tanke på denne periode. At de trænger til legemsøvelser også på dette alderstrin, viser deres given sig hen i det stof, som de magter — f. eks. langbold. Mere end nogen sinde gælder det om at finde det øvelsesstof, som de evner, som tiltaler dem, og som de med lyst giver sig i lag med.

Efter denne periode fra barn til ung kvinde tages i gymnastikken mere og mere hensyn til den kvindelige kropsbygning og konstitution og til den kvindelige psyke. Der lægges

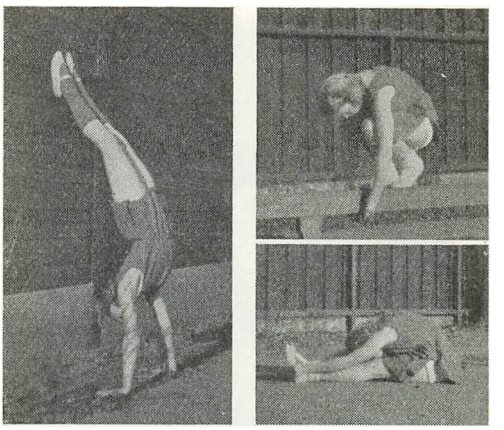

nu større og større vægt på ligevægtsøvelser, og indenfor grupperne hævøvelser og spring øves de former, der egner sig for disse unge piger.

De boldspil, der øves i folkeskolen, er rundbold, langbold og håndbold henh. for de små, større og folkeskolens ældste klasser 4. mellem- og realkl. Af anden idræt øves svømning, hvor der er lejlighed til det. I de senere år er idrætsmærkearbejdet taget op i skolearbejdet. Undervisningen i og træningen til de øvelser, der kræves til idrætsmærket, har vundet megen interesse blandt børnene, og de kan utvivlsomt have stor gavn og glæde af denne form for legemsøvelser ved siden af det andet stof, der arbejdes med.

Gymnasiet. Medens gymnastikken bygges ganske gradvis op i folkeskolen fra 1. underkl. til realkl., bliver der i den højere skole nogen afvigelse i opbygningen.

Gymnasiets yngste klasse, 1. EM, rekruteres ofte fra forskellige skoleformer og kan gymnastisk set have meget forskelligt standpunkt. Det er ikke ualmindeligt, at man må gå et par klasser ned med øvelsesstoffet for at få gymnastisk skik på disse elever, ligesom der går nogle mdr., inden de er arbejdet sammen i redskabsstof og boldspil. Når dette grundlæggende arbejde er gjort, kan man gå hurtigt frem med disse pigebørn, der i reglen er kvikke.

I de øvrige mellemskolekl. er der ikke væsentlig forskel på arbejdet her og arbejdet i folkeskolens mellemskoleeksamensklasser.

De fleste elever rykker naturligt fra 4. EM op i I G, men en del kommer udefra. Man møder derfor her som i 1. EM en uensartethed, som gør, at den naturlige stigning i undervisningen fra 4. EM til realkl. ikke kan gennemføres fra 4. EM til I G. Til gengæld er disse elever, der har bestemt sig til at tage de tre år i gymnasiet, meget taknemmelige at arbejde med. De bliver hurtigt endog meget flinke.

Gymnastikken i I, II og III gymnasiekl. danner en enhed indenfor arbejdet med gymnastik i skolen. Der må her tages hensyn til de store krav, der i læsefagene stilles til eleverne. Opbygningen af øvelsesstoffet må ske på en sådan måde, at enhver overanstrengelse undgås. Undervisningen må være sådan, at den fanger elevernes interesse, tiltaler dem. De skal føle disse timers gavnlige indflydelse, de skal mærke dygtiggørelse her som i andre fag, om end på en anden måde. Sker det, vil de ikke undvære disse timer.

Grundkravene om en alsidig og motionsgivende gymnastik, en formende gymnastik, en pædagogisk tilrettelagt — opdragende gymnastik gælder også skolens ældste elever, og ikke mindst her er tillige kravet om en livfuld, glædevækkende undervisning af største betydning, idet den kan give disse store elever en vis rekreation midt i det krævende gymnasiearbejde.

Der er ikke noget obligatorisk pensum for gymnasiet, ligesom gymnastiklærerinden ikke er bundet af bestemte metoder el. systemer. Ganske enkelte arbejder efter Bertramske, langt de fleste efter Bjørksténske principper i vore gymnasier.

Ved flere gymnasier er der musikledsagelse til gymnastikken i de ældste klasser. Dette kræver spec. dygtighed af gymnastiklærerinden og et intimt samarbejde med pianistinden.

M. h. t. de øvrige discipliner indenfor faget, svømning og boldspil, øves disse som i skolens øvrige klasser, i de senere år med et tillæg i boldspil af basketball. Også i gymnasiets ældste klasser har der været røster fremme om fri idræt (atletik). Så længe det drejer sig om undervisning i de øvelser, der kræves til idrætsmærket, er der ikke fare på færde; men går man videre med undervisning i fri idræt (atletik), er man snart midt inde i konkurrence- og rekordjageriet med piger, og det vil være et fejlgreb. Så længe det ikke har været muligt at finde øvelsesformer, der egner sig til målelige præstationer for piger, må man give afkald på dette moment indenfor pigernes legemsøvelser. Ved enkelte gymnasier med fællesundervisning indlægges der undertiden timer for piger og drenge i folkedans, ellers foregår undervisningen i legemsøvelser med pigerne alene.

Gymnasiets ældste elever er i al almindelighed glade for gymnastiktimerne, og de kan lide den afveksling, der er i faget. Fritagelsesprocenten kan undertiden være for stor; det skyldes især fristelsen til at skaffe sig ekstra fritid til lektielæsning. Mindre let adgang til at skaffe sig lægeattest ville kunne råde bod herpå.

Medens det i folkeskolen er seminarieuddannede lærerinder, ofte tillige med årskursus i faget, der underviser i gymnastik, er det i gymnasiet væsentligst cand. mag.'er med gymnastik som det ene fag til embedseksamen. Behovet i gymnasiet er imidlertid endnu ikke dækket.

Den enorme plads dette fag kræver, inde såvel som ude, de dyre redskaber, badeindretningen med alt hvad dertil hører gør faget til et af skolens kostbareste; men røgtet ret også et fag af stor opdragende betydning. Se også Kvindegymnastik. M. C.

Pigeskole er den særlige skoleform, der er oprettet med hjemmel i lov om højere almenskoler af 24. apr. 1903 § 18, 2. stk., hvorefter det kan tillades skoler, som udelukkende optager piger, at afholde en særlig p.-eksamen, der beregnes på ikke at tages før det fyldte 17. år og træder i stedet for realeksamen. Man var fra den dav. p.s side betænkelig ved at afholde eksamen 2 år i træk, således som ellers forudsat i almenskoleloven (mellemskoleeksamen og et år ef-

ter realeksamen). Denne særlige skoleform fik således til forskel fra mellem- og realskolen, der kun omfatter 5 klasser (1.—4. mellemskolekl. samt realkl.), 6 fortløbende klasser med kun een afsluttende eksamen: pigeskoleeksamen. P. har i det hele samme fagplan som mellem- og realskolen, den skal omfatte religion, dansk (med svensk), engelsk, tysk, historie, geografi, naturhistorie, naturlære, praktisk regning og matematik, skrivning, tegning, kvindeligt håndarbejde, legemsøvelser og sang. Fra 1. apr. 1948 er i henh. til lov nr. 310 af 4. juli 1942 om husholdningsskoler m. m. endv. undervisning i kvindelig husgerning obligatorisk. Undervisning kan endv. gives i latin, fransk og sløjd.

Ved *p.-eksamen*, der giver væsentlig de samme rettigheder som realeksamen, er kravene noget større end ved denne; således prøves der i visse fag i et pensum, der er udvalgt inden for det i de sidste 3 år læste. Der afholdes prøve i alle de ovennævnte fag undtagen i skrivning, tegning, kvindeligt håndarbejde og sløjd, i hvilke fag de udførte arbejder fremlægges til bedømmelse ved eksamen, legemsøvelser, sang, kvindelig husgerning og religion. Prøven er i dansk, engelsk, tysk og regning og matematik såvel skriftlig som mundtlig, i de øvrige fag alene mundtlig (jfr. lov om højere almenskoler m. m. af 24. apr. 1903 § 18 og bek. af 15. juli 1907 om p. m. m.). For hver af de mundtlige og skriftlige eksamenspræstationer samt for de til bedømmelse fremlagte arbejder og for orden med skriftlige eksamensarbejder gives en eksamenskarakter. Endv. gives der i hvert af de fag, i hvilke der har været undervist — bortset fra religion — samt for orden med skriftlige arbejder en årskarakter. Middeltallet af gennemsnittet af de 2 karakterrækker angiver eksamensresultat. Til at bestå p.-eksamen kræves, at gennemsnittet såvel af års- som af eksamenskarakterer er mindst 11.00 (jfr. kgl. an. af 10. marts 1938 om karaktergivningen ved de højere almenskoler og censuren ved disse skolers afsluttende eksaminer som ændret ved kgl. an. af 6. febr. 1943).

Den, der har bestået p.-eksamen uden latin og fransk, kan underkaste sig tillægsprøve i disse fag, der kan aflægges enten ved en eksamensberettiget skole, der har vedk. fag på sin læseplan, el. for eksamenskommissionen til afholdelse af mellemskoleeksamen og realeksamen. Prøven kan, når den aflægges ved en skole, afholdes udenfor de ordinære eksamensterminer. Til at bestå en tillægsprøve kræves mindst karakteren g (jfr. bek. af 28. marts 1908 om tillægsprøver til real- og p.-eksamen og bek. af 15. juni 1917 om, at visse tillægsprøver til præliminæreksamen, real- og p.-eksamen kan aflægges udenfor eksamenskommissionen samt kgl. an. af 10. marts 1938 § 8 som ændret ved kgl. an. af 6. febr. 1943).

Årsprøven ved udgangen af næstøverste klasse (kaldet 10. kl., idet det forudsætter 5 klasser i underskolen) giver adgang til gymnasiet. 10. kl. er delt i 2 afd., en 10. G., som fører til gymnasiet, og en 10. P., hvori elever fortsættende med den afsluttende 11. kl. føres frem til p.-eksamen. P.-eksamen har gennem årene været i stærk tilbagegang. Den afholdes nu kun ved 3 private gymnasieskoler (N. Zahles, M. Kruses og Ingrid Jespersens skole). I 1952 bestod 45 piger denne eksamen.

For deltagelse i p.-eksamen erlægges et gebyr af 16 kr. til statskassen. E. J.

Planetarier, s. Stjernekammer.

Plasticitet, formbarhed, den egenskab ved et stof, at det lader sig forme under ydre kræfters påvirkning. For pædagogikken kommer især menneskets sjælelige formbarhed på tale, og ikke for intet har Herbart indledet sine pædagogiske forelæsninger med de ord: »Pædagogikkens grundbegreb er elevens formbarhed (Bildsamkeit).« Al opdragelse har som nødvendig forudsætning, at en sjælelig formning er mulig. Erasmus af Rotterdam siger: »Idet naturen gav dig en søn, overgav den dig ikke andet end en rå masse. Det er din sag at give den føjelige og plastiske materie den bedste form. Hvis du undlader det, får du et bestie, hvis du er omhyggelig, får du så at sige en gud«. Så stor pessimisme el. navnlig optimisme er der vel ikke grundlag for i virkeligheden. I det hele taget kan man ikke besvare spørgsmålet om menneskets p. helt generelt, idet nogle mennesker lader sig lettere forme end andre. Desuden må man regne med forskelle i holdbarheden af den givne form.

Formbarheden er størst i de unge år, mens udviklingen står på. Det ufærdige kan gøres færdigt på forskellig måde. Det svarer til, at dyr bedst afrettes, mens de er unge. Der er grund til at tro, at den relativt lange udviklingsgang hos menneskene giver dem en større p. Deres anlæg er mere ubestemte, hvilket giver en større variationsbredde og rigere mulighed for forskellig udformning end dyrenes fastere instinkter.

Personligheden er desuden en sammenhængende helhed, og der er derfor mulighed for, at en formning på et område har virkning også på andre områder, at f. eks. en træning i logisk tænkning ved matematik el. grammatik vil have en større logiskhed til følge på andre områder, f. eks. når der anstilles ræsonnementer over politiske og sociale spørgsmål. William Stern regner med en sådan udstrålende p., og en sådan må ligge til grund for det, som i psykologien kaldes medøvelse el. »transfer of training« og i pædagogikken ofte betegnes som formal dannelse. Det er dog et omstridt spørgsmål, i hvilken udstrækning en sådan overførelse finder sted, og til hvilke områder den fra et givet område finder sted.

Skønt menneskets p. er af fundamental betydning for opdragelsen, er den kun i ringe grad undersøgt i sin helhed, hvilket kan bero på, at det er svært at fastslå den og finde midler til at måle den. Visse sider af sagen er dog undersøgt under andre navne, f. eks. under navn af arv og miljø, refleks- og emotionsbetingning, vanedannelse o. s. v.

Litteratur: W. Stern: Die menschliche Persönlichkeit, 1918, 3. udg. 1923. O. Tumlirz: Einführung in die Jugendkunde, 2. udg. 1925—27. G. Kerschensteiner: Theorie der Bildung, 1926. Axel Dam: Om Muligheden af en formel Opdragelse, 1912. K. G-S.

Platon (427—347 f. Kr.), athensk filosof. Født i en fornem aristokratisk familie kom P. tidligt under indflydelse af Sokrates (s. d.) og opgav derefter sine drømme om at komme til at spille en rolle som praktisk politiker i sin fødeby el. som digter. Sine enestående digterevner stillede han da i filosofiens tjeneste. Sit liv viede han til en stadig fornyet prøvelse og gennemtænkning af de dybe tanker, Sokrates havde vakt til live hos ham i hans ungdom. Tidligt begyndte han at skrive sokratiske samtaler, dialoger, hvori han med poetisk mesterskab frit gengiver diskussioner og drøftelser ml. Sokrates og hans unge venner om alle mulige etiske emner, først og fremmest forsøg på at bestemme og definere de forskellige dyder. Hele livet igennem fortsatte han denne forfattervirksomhed i stadigt kritisk opgør med sig selv og andre. De sidste 40 år af sit liv ledede han undervisningen i akademiet, en skole han selv opr. i et gymnasion i udkanten af Athen, og som bestod hele oldtiden igennem. Undervisningen her, som han gav ret faste skolemæssige rammer, har dog formet sig som frie drøftelser af alle etiske, politiske og erkendelseskritiske spørgsmål. Blandt hans berømteste elever var Aristoteles (s. d.).

P. bekæmpede hele sit liv retorikken og sofisterne som efter hans mening hverken havde el. ønskede at have virkelig viden om tingenes sande væsen; deres talekunst betragtede han som blændværk og et ydre skin. Op imod sofisternes subjektivisme og tro på talekunstens velsignelser satte han i tro efterfølgelse af sin læremester Sokrates en stadig utrættet stræben efter erkendelse, filosofi. I en af sine største dialoger, Staten, skitserer han i diskussionens form en hel sammenhængende opdragelseslære. Det er for P. en selvfølge, at individets mål er at tjene staten. Hvert enkelt individ bør gøre den gerning i staten, som han er særlig skikket til. Det er statens opgave at give de enkelte mennesker en opdragelse, der svarer hertil. Da menneskenes anlæg og evner er vidt forskellige, må også deres opgaver og stilling i staten være ulige. I den bedste stat må de bedste herske: Filosofferne skal være regenter el. regenterne være filosoffer. Kun de vise, mandige sjæle skal være statens »vogtere«. Der er to klasser af vogtere: Herskerne og krigerne. P. beskæftiger sig næsten kun med vogternes opdragelse: de skal være som de ædle hyrdehunde, vise mod og styrke mod fremmede, men blidhed og venlighed mod borgerne, som de skal beskytte. Midlet til at nå dette mål ser P. i den dobbelte opdragelse i musik og gymnastik. Gennem musikken, d. v. s. digtning, sang, kunst og videnskab, optager de unge i sig kærlighed til lov og orden, og den vil ledsage dem hele livet igennem og rette alt, hvad der er skævt og vrangt i staten. Ligesom musikken danner også gymnastikken, d. v. s. al legemlig øvelse og træning, både sjælen og legemet til sand menneskelig harmoni. På et senere stadium skal vogterne undervises i matematik, som P. altid satte umådelig højt som middel til at udvikle erkendelsen. Det højeste stadium, som de vordende regenter kan nå, er studiet af filosofien, som søger tingenes sande væsen, ideerne, som er det eneste virkelig eksisterende, hvoraf de sanselige ting kun er afbilleder.

P.s stat er vel en utopi. Men dels har han selv gennem praktiske forsøg på Sicilien, hvortil han flere gange kaldtes, arbejdet med en gennemførelse af sine tanker i politisk virkelighed, selv om resultaterne ganske vist ikke svarede til forventningerne og dels har de tanker og synspunkter, han udvikler, til alle tider i pædagogikkens historie virket befrugtende og inspirerende. Selv om han drager yderliggående konsekvenser på mange områder (fuldstændig kommunisme, afskaffelse af familieliv og ejendomsret), vil hans værk altid blive stående som det mest typiske udtryk for græsk opfattelse af opdragelsens mål og midler. Tillige har P. gennem grundlæggelsen af akademiet og gennem sin i stadig udvikling værende tænkning lagt grunden til al senere højere undervisning, så at det ikke er uden grund, at navnet på hans skole over hele den civiliserede verden den dag i dag bruges som betegnelse for den højeste videnskabelige dannelse.

Litteratur: P.'s Skrifter I—X, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, 1932—41. Hartvig Frisch: P.'s Stat, 1924. Poul Helms: P., 1932. U. von Willamowitz-Moellendorff: P. I—II, 1919. Jul. Stenzel: P. der Erzieher, 1928. W. Jaeger: Paideia I—II, 1934—44. Léon Robin: P., 1936. P. Kr.

Platoonskolen (eng. *platoon*, deling (soldater)), en skoleform, indført af skoledirektør Wm. A. Wirt (1874—1938) i Gary, senere i Detroit, U. S. A., i begyndelsen af dette årh. Wirt vil indføre leg, værkstedsarbejde og samfundsliv i skolen, fordi bybarnet i vore dage har for ringe mulighed for disse aktivitetsformer. De almindelige skolefag får 3 timer dgl., og 3 timer dgl. anvendes til ovennævnte sysler. Desuden står skolen åben to timer om eftermiddagen for de børn, som ikke har nået det, de ønskede, i selve skoletiden. En skole bygges med halvt så mange klasseværelser som klasser og lige så mange faglokaler. Skemaet lægges, så hver klasse er tre timer ad gangen i et klasseværelse og tre

timer i faglokalerne. Herved udnyttes skolelokalerne effektivt. Den lange skoledag forsvares med, at børnene i de timer, hvor de er i faglokalerne arbejder frit og som i leg, så at det er bedre for dem end at gå på gaden.

Platoonsystemet el. halveringsskolen har siden 1918 fået stor udbredelse i Detroit. Den er et forsøg på at afhjælpe industrialiseringens følger for hjemmene ved at tage vare på børnene på en sådan måde, at de får den leg og den bevægelse, som de trænger til, i skolen i stedet for i hjemmet.

Der går en stærk tendens til en rationalisering af skolearbejdet igennem P. Programmet lyder på grundig indlæren af de elementære færdigheder, sund legemlig udvikling, sans for musik, kunst og litteratur, udvikling af samfundssind og medborgerkundskab, samt øvelse i redskabers brug og i at passe et hjem.

P. er et kompromis ml. klasselærer- og faglærersystemet, og det synes, som om både små og store børn bliver mindre trætte og er gladere for at være den halve dag i faglokaler og den halve dag i deres klasseværelse.

I skolens samlingssal er der en særlig kvalificeret lærer, som stadig har fem, seks klasser til et møde, hvor der er dirigent, sekretær m. m.

M. h. t. elementære færdigheder viser det sig, at børnene de første år står noget tilbage i læsning, regning, skrivning, men derpå indhenter de ikke blot andre skoleformer, men overgår dem, fordi arbejdet med fagene nu er motiveret ved de interesser, som er skabt under det friere arbejde.

Litteratur: Ester Hermansson: I amerikanske skoler, 1948.

A. M. N.

Plejebørn, plejetilladelse, s. Børnetilsyn.

Plejebørns sygekasseforhold. Et medlems børn under 15 år (herunder p., der er anbragt hos ham i familiepleje) omfattes iflg. folkeforsikringslovens § 6, stk. 5, sidste punktum, af medlemmets forsikring i sygekasse. P. er i dette forhold helt ligestillet med medlemmets egne børn. Om kassens hjælp til p. kan derfor henvises til artiklen Sygekassehjælp. Begrebet børn i familiepleje omfatter ethvert plejeforhold, hvor antallet af børn er 4 el. derunder. Det er uden betydning, om det er en indtægtskilde for medlemmet at optage p. i sit hjem, blot antallet ikke overstiger 4. Begrebet familiepleje bortfalder heller ikke, hvis der ikke er søgt plejetilladelse for barnet. Rent midlertidige ophold såsom ferieophold kan ikke betragtes som plejeforhold. Er et barn anbragt i en familie *alene* a. h. t. sin skolegang, kan det ikke betragtes som p. i familien, selv om der skal indhentes plejetilladelse (s. sygekasseforhold, Skoleelevers).

Sygekasserne må ikke forhøje kontingentet, fordi et medlem har børn i pleje; ej heller kan et medlem mod at give afkald på den ham efter loven tilkommende sygekassehjælp til sine p. opnå et lavere kontingent.

Om børn anbragt i hjem, der modtager 5 el. flere børn s. Sygekasseforholdet for børn på børnehjem o. lign.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 135—37, 1945.

K. A. S.

Pligt kan kortest og jævnest siges at være det, man skal, enten man har lyst el. ej. I virkeligheden ligger i substantivet »pligt« kun det samme, som ligger i verbet »at skulle«, og dettes betydning er så elementær og fundamental, at en egentlig definition ikke kan gives. Det er defineret ved den brug, der gøres af ordet i sproget. Når man siger, at en person skal noget, så ligger deri, at det drejer sig om en handling, som man ikke kan undlade uden at støde an mod en etisk lov, efter hvilken handlingen har et værdifortrin for enhver anden mulig handling, incl. undladelse af den omspurgte handling. Og denne bevidsthed om handlingens nødvendighed efter en etisk lov bliver tillige motiv til at udføre den. Derfor siger Kant: »P. er en handlings nødvendighed af agtelse for loven«. Hvis vi skal noget, så er denne skullen uafhængig af, om vi har lyst el. ikke; i p. forestilles en handling som objektivt nødvendig, udstyret med en kvalitet, som gør det ganske overflødigt at spørge, om vi nu også har lyst, el. om vi helst er fri. Den sidste slags handlingstilskyndelser, hvor det drejer sig om lyst el. ulyst, er subjektive og føles som subjektive, og de kan sammenfattes under betegnelsen tilbøjeligheder. Deraf den kendte modsætning ml. pligt og tilbøjelighed.

I Kants etik fremtræder p. som moralens grundbegreb, og såvel en psykologisk som en sociologisk analyse viser, at det man forstår ved moral, fremtræder i p.s form. Dette kommer også i høj grad til orde i sociologen Durkheims analyse af moralen. Dog må man herved også gøre opmærksom på, at man med ordet p. kun har karakteriseret den form, hvorunder de moralske fordringer optræder, og man kan ikke af selve p.s begreb også udlede, hvilke bestemte handlinger der er p. Dertil kræves et nyt begreb; og det ord, som bedst giver udtryk for p.s indhold, altså dette: *hvad* der er min p., er ordet ret. Jeg skal handle ret og rigtigt; og når noget er p. fra min side, så består der fra en andens side en ret, et berettiget krav på, at jeg handler på den og den måde.

Denne side af sagen fører dog ud over p.s begreb. Ang. dette kan iøvrigt gøres opmærksom på flg. forhold: P. kan forveksles med lydighed. I virkeligheden er p.opfyldelse efter sit begreb kun mulig, når den handlende selv erkender en given handling som sin p. Efterkommelse af befalinger, enten blot fordi de rettes til os, el. fordi vi frygter for følgerne af ikke at efterkomme dem, er ikke p.opfyldelse. Derom siger C. N. Starcke: »Over for børnene forveksler opdragerne ofte den opgave at udvikle deres p.følelse med den helt forskellige at vænne dem til lydighed over

for lærere og forældre. At man skal gøre sin p. altid og ubetinget, er ikke det samme, som at man skal anse noget for at være ens p., blot fordi andre siger det er det. Og når børnene senere hen som frie voksne mennesker vender sig mod dette lydighedskrav, hænder det kun altfor let, at de også bortkaster p.-følelsen. Det er, som om deres åndelige lydhørhed er blevet afstumpet, så de ikke længere kan opfatte den ganske forskellige klang, hvormed det: Du skal! lyder, der udefra søger at overvælde vore egne viljesytringer, og den hvormed det: Du skal! lyder, som i vor samvittighed måler og prøver enhver viljesytring, der gør sig gældende i vort sind«.

Endv. kan nævnes den moralistiske fejltagelse, at handlen af tilbøjelighed skulle være umoralsk; den kan lige så godt være moralsk indifferent, og umoralsk er efter p.-etikken kun den handlen, der sker imod p.-bevidstheden. I en vis forstand står endda p.handlinger ret lige med de moralsk indifferente, idet man, som man siger, *kun* gør sin p. Det er ikke p.opfyldelsen, der har en positiv værdi, men p.krænkelsen, der har en negativ.

Litteratur: Im. Kant: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785. L. Nelson: Vorlesungen über die Grundlagen der Ethik, 1916. C. N. Starcke: Personlighedens Moral, 1912. E. Durkheim: L'éducation morale, 1925. Alf Ross: Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis, 1933. K. Grue-Sørensen: Vor Tids Moralskepticisme, 1937. K. G-S.

Pluralisme, flerhedslære, en opfattelse, hvorefter tilværelsen består af flere forskellige grundforhold, der ikke kan sammenfattes i nogen form for enhed; pluralist i denne betydning var f. eks. W. James. Mere alment enhver lære, der regner med en flerhed, f. eks. i samfundet en flerhed af grupper og gruppeinteresser, der ikke kan bringes til enhed; modsat monisme. K. G-S.

Pneumograf, apparat til registrering af åndedrættet og åndingskurven, bl. a. under sindsbevægelser, hvor der sker karakteristiske forandringer i forholdet ml. ind- og udåndingsfasens længde.

Pogeskole, skole for børn under 9 år. P., der holdtes af velegnede, men ueksam. lærerinder, godkendtes ved lov af 1856, men bortfaldt ved folkeskoleloven af 1937. P.-lærerindeembeder er herefter omdannet til forskolelærerindeembeder.

Point-scale, pointsskala, en form for intelligensmåling, hvor resultatet angives i et pointstal og ikke i en intelligensalder (modsat alders-skala).

Polaritet (gr. *polein,* dreje), modsat måde at forholde sig på, udfoldelse el. differentiering af et emne i to modsatte retninger, der dog gensidig betinger og supplerer hinanden.

Polio, fork. for poliomyelitis (af gr. *poliós* grå + *myelós* (ryg)marv), børnelammelse (s. d.).

Politibetjent. For at blive ansat som p. i rigspolitiet kræves, at ansøgeren har dansk indfødsret, er ml. 23 og 28 år gl., er mindst 177 cm høj og er uberygtet, vederhæftig samt ustraffet. Har han aftjent sin værnepligt, skal han fremlægge tilfredsstillende forholdsattest. Ansøgeren skal have i alt fald almindelig folkeskoleuddannelse, og skal kunne fremlægge skoleattest for flid og evner. Ansøgeren skal henvende sig til politimesteren i den politikreds hvor han har bopæl for at få udleveret et ansøgningsskema. Har han chancer for ansættelse, vil han blive underkastet skriftlige og mundtlige prøver, en særlig psykoteknisk prøve samt en lægeundersøgelse. Antages ansøgeren til polititjeneste, skal han inden fast ansættelse, gennemgå en mindst 2-årig prøvetid og i denne tid gennemgå Statens Politiskole (s. d.).

Kvindelige p. I Kbh. og provinsen består det kvindelige politikorps af ca. 30 kvindelige betjente, der ikke bærer uniform. Ansættelsesreglerne er i det store og hele de samme som for mænd, dog er aldersgrænserne 25—28 år, og der stilles ingen særlige krav om højde. Ansøgere skal helst have kendskab til socialt præget arbejde, f. eks. have en uddannelse som socialrådgiver el. sygeplejerske. Kv. p. er væsentligst beskæftiget med undersøgelser i tyveri- og sædelighedssager, hvor kvinder og børn er impliceret, samt i familieretlige og sociale sager. Enkelte kvinder er ansat i kriminalpolitiet. Lønninger og avancementsmuligheder er d. s. s. for de mandlige polititjenestemænd.

Lønninger (grundløn): 2370—3300 kr., overp. af 2. grad, landp. og p. i civile afdl. 2940—3540 kr., overp., kriminalbetjente af 1. grad 3300—3900 kr., politiassistent af 2. grad 3600—4320 kr., af 1. grad 4140—5100 kr. + sted- og reguleringstillæg samt fri uniform.

Betjentene i statens færdselspoliti (færdselsbetjente) er ikke statstjenestemænd, men honorarlønnede.

Litteratur: Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved år 1940, 1941—43, bd. II, 27—41. R. W. B.

Politiembedsmand. De fleste ledende stillinger inden for politiet kræver juridisk embedseksamen. Den unge cand. jur. kan vælge ml. at begynde som 1) politifuldmægtig el. 2) politibetjent.

Den første uddannelse kan føre til politimesterembede, medens den anden kan føre til politikommissærstilling m. v. Politifuldmægtigen er politimesterens stedfortræder, og hans arbejde vil gerne bestå i behandlingen af straffesager, ekspedition af øvrighedssager samt ledelse af politikontoret. Politifuldmægtigaspiranten kaldes politifuldmægtig af 4. grad, og han har en begyndelsesløn, der udgør 90 pct. af den løn, som en politifuldmægtig af 3. grad oppebærer. Fra denne stilling er der avancement til politifuldmægtig af 2. og 1. grad; grundlønningerne for disse 3 stillinger er henh. 4140—5580, 5700—7500 og 7800—9000 kr.; hertil

kommer alle sædvanlige tillæg. En politifuldmægtig kan avancere til politimester, normalt forsåvidt han har embedseksamen med første karakter. Politimestrenes embeder er delt i to klasser med grundløn henh. 8400—9600 og 9000—10.200 kr. + de sædvanlige tillæg. En politifuldmægtig kan søge over i anklagemyndigheden som fuldmægtig hos en statsadvokat el. hos rigsadvokaten. Stillingen som statsadvokatfuldmægtig kombineres som regel med den honorarlønnede beskæftigelse som medhjælper hos statsadvokaten.

Den anden uddannelse, efter hvilken cand. jur.en begynder som politibetjent inden for ordenspolitiet, kan, forsåvidt cand. jur.en opfylder de rent fysiske krav, der stilles til en politibetjent (s. d.), føre til gerningen som politikommissær. Da denne stilling imidlertid ikke kræver embedseksamen, er der konkurrence om stillingerne ml. jurister og ikkejurister. Uddannelsen er den samme som politibetjentens, og juristen skal gennemgå politiskolen. Politikommissæren inden for ordenspolitiet er i hovedsagen leder af den stedlige ordenspolitistyrke under politimesterens el. politiinspektørens ansvar. Stillingen indebærer meget administrationsarbejde. Politikommissærer inden for kriminalpolitiet rekrutteres sædvanligvis fra dette politis eget personale. Politikommissærernes grundløn er 6900—7500 kr., hvortil kommer et bestillingstillæg + sædvanlige tillæg. En politikommissær kan avancere til vicepolitiinspektør, uanset om han har juridisk embedseksamen, men der stilles samme eksamenskrav til politiinspektører, vicepolitichef, politidirektør og rigspolitichef som til politimestrene. R. W. B.

Politiskole, Statens, opr. 1. okt. 1914, efter at der i nogle år havde været foranstaltet en undervisning af de københavnske polititjenestemænd, ordnet og tilrettelagt af Kbh.s Politiforening. F. t. (1953) gælder et reglement af 18. juni 1938, der fastsætter formålet med undervisningen og hvilke kursus, der skal holdes.

På skolen kan kun optages personer, der allerede er antaget i politiet.

Formålet med undervisningen er at give eleverne et teoretisk grundlag for deres virksomhed som tjenestemænd i politiet. Undervisningen skal gives på en sådan måde, at den ikke bliver rent faglig, idet der tillige skal tages hensyn til at udvikle karaktereegenskaberne og lære eleverne god optræden.

På det første kursus, der er beregnet på de unge politibetjente, og som har en varighed på 20 uger, undervises der i dansk, rapportskrivning, politikundskab, almindelige love (beværterlov, næringslov, helligdagslov og lukkelov), færdselslov, vedtægter (politivedtægter m. m.), straffelov, fremmedlov, samfundslære, iagttagelseslære, maskinskrivning og gymnastik med jiu-jitsu.

Der gives terminskarakterer i fagene dansk, rapportskrivning, politikundskab, love, vedtægt, færdsel og gymnastik. Kursus afsluttes med eksamen i dansk (skriftlig), rapportskrivning, politikundskab, love, færdsel og vedtægter samt gymnastik.

Det er en betingelse for fast ansættelse, at man har bestået denne prøve.

Endv. afholdes der kursus for politibetjente, der ønsker at forrette tjeneste ved landpolitiet el. ønsker forfremmelse indenfor ordenspolitiet el. ansættelse i kriminalpolitiet el. det civile politi. Disse kursus varer c. 16 uger og må anses for at være parallelle men med forskellige fag, idet man for hvert af disse kursus lægger vægt på særlige områder indenfor politiets virksomhed.

På alle 4 kursus undervises der i dansk og rapportskrivning. På kursus for landpolitiet og på forfremmelseskursus undervises der i forskellige love derunder familieret samt politikundskab, og undervisningen er tilrettelagt med henblik på, dels at landpolitiet har en mere selvstændig stilling, og dels at eleverne er el. skal være overordnede og derfor have kendskab til instruktion af underordnede.

På kriminalkursus (opdagerkursus) undervises der særlig i retsplejelov, straffelov, og efterforskning. På civilt kursus gives der undervisning i retsplejelov, straffelov, efterforskning og familieret.

Ingen af disse kursus afsluttes med eksamen, men der gives foruden terminskarakter også en bedømmelse med konklusionen »velegnet«, »egnet« el. »uegnet«.

Endelig afholdes der lejlighedsvis kursus for ældre polititjenestemænd, stationsledere, politikommissærer, politifuldmægtige og politimestre.

Undervisningen i samtlige klasser gives dels af praktiske polititjenestemænd og dels — for faget dansk — af andre lærere, der er knyttet til det almindelige skolevæsen, gymnasier og folkeskolen.

Skolen har sin egen bygning på Artillerivej 55, Kbh., og er beregnet på 300—350 elever.

Der overvejes f. t. en ordning, hvorefter eleverne skulle kunne komme på en forskole, knyttet til P., idet man derved bl. a. ville kunne opnå, at man havde et bedre grundlag for den endelige udvælgelse.

Der stilles ikke for at komme ind i politiet, og der vil heller ikke blive stillet den betingelse for at komme ind på en forskole, at påg. har nogen eksamen, idet alle inden for politiets kreds ønsker at bevare muligheden for en rekrutering på bredest mulig basis; dette betyder dog ikke, at alle der ønsker at blive antaget som politibetjent, kan vente at opnå ansættelse. Man kan vistnok regne med, at kun en tredjedel af dem, der søger ansættelse, opnår en sådan. M. H.

Polyper, s. Adenoide vegetationer.

Polyteknisk læreanstalt, s. Tekniske Højskole, Danmarks.

Portør ved D.S.B. Den, der vil være p. v. D.S.B., må begynde som stationsarbejder. For at søge denne stilling må man være ml. 18 og 23 år, være sund og kraftig, have normalt syn, hørelse og farvesans og kunne regne og skrive. Stationsarbejderen kan blive p. efter mindst 2 års tilfredsstillende tjeneste, og hvis han er fyldt 21 år og har bestået p.prøven; denne prøve afholdes tidligst 1 år efter antagelsen og efter at stationsarbejderen i nogle mdr. har gjort tjeneste ved og fået uddannelse på en af kursusstationerne som findes over hele landet.

P. kan forfremmes til overp. og evt. videre til ranger- el. pakhusformænd (-mestre). Såfremt p. underkaster sig fagprøve, kan han ansættes som trafikekspedient el. stationsmester. Endelig kan p. efter bestået togbetjenteksamen udnævnes til togbetjent og senere jernbanepakmester og togfører.

Lønninger (grundløn): P.: 1950—2400 kr., togbetjent: 2100—2550 kr., overportør og trafikekspedient: 2400—2850 kr., ranger- og pakhusformand og jernbanepakmester: 2940—3000 kr., stationsmester, togfører, ranger- og pakhusmester: 3060—3780 kr.; hertil kommer midlertidigt tillæg, regulerings- og stedtillæg.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Postbud. Tjenestemandsansættelse som p. (landp.) er betinget af mindst 2 års tjeneste som reservep. el. aspirant. Ansættelse sker ikke før det fyldte 21. år. For at blive reservep. el. aspirant i ledig p.plads, skal ansøgeren bl. a. have dansk indfødsret, helst være ml. 19 og 23 år, have en sund og kraftig konstitution, have almindelig folkeskoleuddannelse, have en god håndskrift og have ført en hæderlig vandel. Ansøgningsskema udleveres hos postmesteren (i Kbh. overpostmesteren) i det distrikt, man ønsker at arbejde i.

Ansøgere kan inden antagelsen underkastes en prøve i diktat, regning og skriftlæsning. P.s arbejde omfatter omdeling af postforsendelser, tømning af postbrevkasser, udveksling af post ved tog og andre befordringsmidler samt stempling og sortering af ankommen post.

Avancementsstillinger: Overpostbud, overpakmester, pakmesterformand, p.formand og postvagtmester.

Lønforhold (grundløn): Reservep. lønnes 1. og 2. år med henh. 80 pct. og 90 pct. af p.lønnen. P.: 1950—2400 kr., overp. af 2. grad: 2100—2550 kr., overp. af 1. grad og overpakmester: 2400—2850 kr., pakmesterformand: 2940—3300 kr., p.formand: 3060—3780 kr., postvagtmester: 3180—4020 kr. Hertil kommer tillæg i henhold til tjenestemandsloven.

Landp. (med fuld tjeneste): 1950—2040 kr. For kortere tjenestetid (under 8 timer dg.) er lønnen lavere.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Posthypnotisk suggestion, suggestion under hypnose, som virker efter opvågningen deraf, f. eks. på den måde, at en befaling givet under hypnosen udføres til given tid efter opvågningen og uden erindring om selve befalingen. K. G-S.

Povlsen, Alfred (1852—1934), højskolemand, lærersøn fra Randers. Tog efter et ophold på Testrup højskole efter privat forberedelse lærereksamen 1872 og uddannede sig ved 5 års frie studier i Kbh. til højskolegerning. Lærer på Lyngby landboskole 1877—84, blev 1884 forstander for Ryslinge folkehøjskole, som han ledede til 1922 og gjorde til en af landets største, smukkeste og betydeligste højskoler. Sammen med broderen, Karl Povlsen, der var valgmenighedspræst i Ryslinge, hævdede han Ryslinges ry fra V. Birkedals og Chr. Kolds tid som et grundtvigsk åndscentrum. P. var en kundskabsrig og idealistisk personlighed, som ved vidsyn, åndelig myndighed og store repræsentative evner blev noget af en høvdingeskikkelse i højskolen, bl. a. som formand for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler 1891—1916 og 1920—27. Han deltog vægtigt i debatten om spørgsmål vedr. højskolen og folkelivet, bl. a. med artikler i Højskolebladet og Ryslingebogen og udgav 1932 en bog om Sokrates.

Litteratur: Alfred Povlsen: Erindringer, Ryslingebogen 1909. Oscar Geismar: Skilderier, 1927, Højskolebladet, 1934. A. Vedel, E. J. Borup og Fr. Nørgaard: Den danske Folkehøjskole gennem 100 år, I—III, 1939—40. E. J. Borup: Højskoleforstander Alfred Povlsen, Ryslinge, 1952. E. J. B.

Pragmatisme (af gr. *pragma,* handlen), en retning i nyere filosofi, hvorefter en sætnings el. en tankes sandhed består i, at den leder vor handlen på en hensigtsmæssig og livstjenlig måde. Det sande er det, som har vist sig nyttigt i opretholdelsen af livet og tilfredsstillelsen af vore behov. Tænkningens opgave er ikke at give os et sandt billede af verden, men at tjene som et godt instrument for vor handlen. Betegnelsen p. skabtes af den amer. filosof *Charles S. Peirce* (1839—1914); videre må nævnes *William James* (s. d.), den eng. filosof *F. C. S. Schiller* (1864—1937) og *John Dewey* (s. d.), hos hvem den betegnes som instrumentalisme og har en nær forbindelse med hans pædagogik. K. G-S.

praktiske ungdomsskole, Den, s. Ungdomsskolelovgivningen og Kbh.s kommunes aftenskole samt Centralfag.

Praktikundervisning, en teoretisk-metodisk vejledning og en praktisk opøvelse i at undervise, som er et led i al lærer- og lærerindeuddannelse. For faglærere og cand. mag.er foregår den som et teoretisk-praktisk kursus efter den egentlige faguddannelse. Børnehavelærerinder har halvdelen af deres ugtl. undervisningstid som besøg i børnehaver, hvor de under lederens vejledning aktivt deltager i arbejdet. For forskolelærerinder,

hvis uddannelse er koncentreret om småbørnsundervisning, er praktik hovedfaget. For folkeskoleseminariernes vedk. har der, lige siden de første herhjemme blev opr. i slutningen af 18. årh. været lagt vægt på træning i undervisningsfærdighed, og altid mest fra reformpædagogisk side. Ethvert fremstød for en forbedring af læreruddannelsen har haft en udvidelse af p. på sit program. Fra loven af 15. febr. 1857 til den seneste lov af 15. apr. 1930 var en af betingelserne for optagelse på et seminarium, at aspiranten havde deltaget mindst et år i undervisning under en dygtig lærers vejledning. Så værdifuldt dette end kunne være, blev det opgivet 1930, dels fordi eleverne efterhånden samledes på præparandkursus, hvor de kun fik lejlighed til at overvære timer som passive tilhørere, og dels fordi seminarietiden i 1930 blev forlænget med et år, så den praktiske uddannelse nu kunne fordeles på to år med 4 + 9 ugtl. timer i henh. 3. og 4. kl. Af disse er 2 metodiktimer, d. v. s. teoretisk gennemgang af undervisningsformer og undervisningsmidler. Uddannelsen foregår ved en øvelsesskole, der enten er den lokale folkeskole el. seminariets egen, hvad der er reglen ved statens seminarier.

P. falder i to dele: Fællespraktik og holdpraktik. I den første er hele klassen samlet. Den vejledende lærer giver først en demonstrationstime med en klasse børn og gør rede for, hvorledes en time i det påg. fag skal forme sig. To elever får derefter opgaver for til næste gang og skal så dele en time. Denne overværes af praktiklæreren, og præstationen vurderes bagefter med påvisning af de gode momenter og kritik af evt. metodiske el. faglige fejl.

Alle folkeskolens fag gennemgås på denne måde i løbet af de to år, og der skiftes i perioder ml. klasser med små og klasser med større børn. Fag som gymnastik og sang gennemgås altid af faglæreren.

Fællespraktikken har det minus, at den lader størsteparten af klassen være passiv i længere perioder. Hvis der er 30 elever, kan hver enkelt kun komme til at give en time hver 15. gang. Men den beslaglægger også kun 1 + 2 af de ugtl. praktiktimer. I de øvrige er eleverne delt i hold, i reglen 4 på hvert, og disse hold er fordelt på øvelsesskolens forskellige klasser og skifter klasser og fag efter en turnus på 4—5 uger. De har atter her først en demonstrationstime, og to af dem får så opgaver for til næste time og derefter vejledning og kritik af klassens lærer. Ofte søger de til denne om råd og anvisninger under deres forberedelse til timen. Holdpraktikken giver hver elev lejlighed til at få opgave hver anden gang, den går ind som et led i klassens normale undervisning og fortsætter fra det punkt, læreren er kommet til, og den lader eleverne følge en klasses arbejde i et bestemt fag gennem længere tid, så de også lærer børnene og deres standpunkt at kende. Derved bliver holdpraktikken både mere frugtbar og får en naturligere karakter end fællespraktikken. Her er emnerne mere springende, og det hele mere anlagt på at træne til eksamen.

P.s form har været bestemt af de herskende metoder. I de første danske seminariers tid var det egentlig kun katekisationsteknik, der blev opdyrket for religionsundervisningens skyld, og dyrket til stor fuldkommenhed. Senere kom »den indbyrdes undervisning«s dressur, som Frederik VI søgte at gøre eneherskende. Med Grundtvig og Kold fik den levendegørende fortælling en vigtig plads. I slutningen af 19. årh. var gennemgang og enkeltmandsoverhøring det almindelige. Det blev afløst af den langt mere effektive og systematiske klasseundervisning, som mere el. mindre gennemført har præget dette årh.s undervisning og dermed også p.s og praktikeksamens almindelige form, selv om også fortælling, samtale og gennemgang af nyt stof spiller en rolle. Ved eksamen får seminaristen to opgaver i forskellige fag, en for større, en for mindre børn og 2½ times forberedelsestid. Denne kan dog, efter forsøgsloven af 24. maj 1948, udstrækkes til 24 timer (som forskolelærerinderne altid har haft det). Eksaminanderne får så kun en enkelt opgave, og prøven får karakter af en alm. undervisningstime på 50 min.

Man har i senere tid anket over, at seminarieeleverne i reglen ikke fik tilstrækkelig vejledning i den særlig vanskelige småbørnsundervisning — og at de ikke fik undervisningsøvelser i fag som tegning, sløjd og sprog, der efter 1937 er optaget på folkeskolens undervisningsplan, — og endelig at de ikke lærte nyere arbejdsformer at kende: individuel undervisning, emneundervisning, læsestuearbejde og andre former for selvvirksomhed, som loven af 1937 anbefaler. Da øvelsesskolerne ofte er små og ikke moderne udstyrede landsbyskoler, kan eleverne kun enkelte steder se disse arbejdsformer i praksis og selv øve sig i dem. Hensynet til eksamen, hvor de ingen rolle spiller, har måske også bevirket, at man lagde mindre vægt på dem. Enkelte seminarier har dog i holdpraktikken søgt at indføre eleverne i moderne undervisningsformer.

Om eleverne kan holde disciplin, og om de også på andre måder har forståelse for og evne til de opdragende sider af skolens gerning, giver p. dem vanskeligt lejlighed til at vise, fordi der altid er en lærer til stede, og fordi situationen på øvelsesskolen altid har det kunstige ved sig, at den optrædende på een gang er lærer og elev. For at give de unge lejlighed til at prøve at stå på egne ben og som et supplement til øvelsesskolens praktikvejledning udsender man derfor nu — første gang prøvet i Haderslev 1928 — eleverne ved udgangen af 3. klasse, hver elev

for sig, til skoler af anden form end den de kender, hyppigst til en lille landsbyskole el. til en stor byskole i c. 3 uger. Her lærer de dels dens arbejdsgang at kende, dels får de efter nogle dages forløb lejlighed til at have en klasse alene og, i samråd med læreren, planlægge et sammenhængende arbejde og have ansvaret også for de opdragende sider af skolelivet. Når eleverne kommer tilbage i 4. kl. efter et sådant skolebesøg, har de altid gjort store fremskridt i retning af at kunne stå foran en klasse børn på en rolig og naturlig måde. Seminariekomm.s bet. af 3. nov. 1951 foreslår en 3 mdr.s udstationering af eleverne i 3. kl. foruden de sædvanlige timer i praktik på øvelsesskolen. Det viser den vægt, seminarierne nu lægger på den rent praktiske side af læreruddannelsen. G. C.

Preyer, Wilhelm (1841—97), tysk fysiolog og psykolog, prof. i Jena. Efter en afhandling Psychogenesis, 1880, udg. han 1882 Die Seele des Kindes, der er et af den moderne børnepsykologis grundlæggende værker. Det indeholder en mængde minutiøse iagttagelser af hans eget barns udvikling i de tre første leveår, især vedr. sansning, motorik og sprog. En lign. grundighed præger også hans Psychologie des Schreibens (1895), hvor han stiller sig forstående over for grafologien. P. var forkæmper for naturvidenskabernes plads i skolen og forf. til en bog om Darwin.

K. G-S.

Primitiv pædagogik, se Pædagogikkens historie.

Privatist. Denne terminologi anvendes traditionelt som betegnelse for den, der forberedes til el. går op til en af den højere almenskoles eksaminer (studentereksamen, realeksamen, præliminæreksamen el. mellemskoleeksamen) uden at følge undervisningen ved en af de ordinære eksamensskoler.

Når man har indrettet en særlig undervisning for p., er det sket ud fra den betragtning, at der bør være mulighed for personer, der først i en senere alder bestemmer sig for at søge forberedelse til en af den højere skoles eksaminer, for at gennemføre dette mål. Denne betragtning er da også lagt til grund ved den nærmere udformning af de på dette område gældende særlige regler.

Ang. forberedelsen til studentereksamen for p. og aflæggelse af denne eksamen er de gældende regler fastsat i kgl. an. af 25. marts 1938 med den tilhørende bek. af 26. marts 1938, jfr. almenskoleloven af 24. apr. 1903, § 19, stk. 2.

Principielt kræves der ikke for at opnå indstilling til studentereksamen for p., at man har været elev på et af de anerkendte el. ikke-anerkendte studenterkursus. Det kræves alene, at man indstilles til eksamen af dimissionsberettigede dimissorer, (s. Eksamensret), samt at dimissorernes undervisning af den påg. har strakt sig over en periode på mindst eet år; undtagelsesvis kan undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne give dispensation fra kravet om dimissorer og fra kravet om den normale forberedelsestid.

Som regel forberedes eksaminanderne til studentereksamen for p. dog på de særlige studenterkursus, s. Studentereksamen.

Der kræves i princippet ikke nogen bestemt foruddannelse som forudsætning for, at man kan gå op til studentereksamen for p., men det er dog den normale regel, at p. har bestået realeksamen, præliminæreksamen el. pigeskoleeksamen (evt. lærereksamen med to sprog), og der gælder for p., der har bestået en af disse forberedende eksaminer, den regel, at de, såfremt de forberedes regelmæssigt i mindst to år på et statsanerkendt kursus, kan indstille sig til eksamen med begrænset pensum (s. d.). Kursusforberedelsen til studentereksamen for p. varer som oftest 2 år, men kurserne driver også 1-årige hold.

I forbindelse med det anførte om studentereksamen for p. skal det bemærkes, at der i henh. til kgl. an. af 25. marts 1938 § 8—14, jfr. også kgl. an. af 25. juni 1940 § 5, og an. af 24. jan. 1945, gælder visse ekstraordinære lempelser ved denne eksamen for folk, der har bestået adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium eller tandlægestudiet, faglærereksamen, den afsluttende prøve for lærere i folkeskolen efter seminarieloven af 15. apr. 1930, højere handelseksamen, afgangseksamen ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole el. adgangsprøven til Hærens Officersskoles officersklasses ældste afdl. De nævnte foreksaminer begrænser antallet af de fag, i hvilke der skal eksamineres ved studentereksamen for p., el. der sker overførelse af karakterer fra den i betragtning kommende foreksamen til studentereksamen. Tilsv. regler er i praksis indført for eksaminander til studentereksamen, der har bestået husholdningslærerindeeksamen.

Den, som ønsker at underkaste sig studentereksamen for p., må være fyldt 18 år inden eksamens afslutning; fra denne regel kan eksamenskommissionens formand dog dispensere, når den påg. fylder 18 år inden udløbet af det kalenderår, i hvilket han indstiller sig til eksamen, og undervisningsmin. kan dispensere for endnu yngre elever.

Ang. mellemskole- og realeksamen for privatister indeholdes de gældende regler henh. i kgl. an. af 16. apr. 1907, jfr. bek. af 18. apr. 1907, i kgl. an. af 30. apr. 1908, jfr. bek. af 1. maj 1908, for præliminæreksamen i kgl. an. af 5. juli 1944 og bek. af 30. sept. 1944.

Heller ikke ved de sidstnævnte eksaminer kræves det, at forberedelsen af vedk. eksaminand er sket på et organiseret anerkendt el. ikke-anerkendt kursus, men der stilles i

alle tilfælde krav om dimissorer. Ved mellemskoleksamen skal eksaminanden som regel have været forberedt selvstændigt af vedk. dimissor(er) uafbrudt mindst 6 mdr. inden det tidspunkt, da indstillingen sker — for dimittender, der vil tage eksamen om, dog kun 3 mdr. Ved realeksamen gælder for så vidt nogenlunde de samme regler, som alle anerkendte realeksamenskursus kan indstille elever til realeksamen 1/2 år efter bestået mellemskoleksamen, når det på fyldestgørende måde godtgøres, at vedk. elever har nydt sammenhængende undervisning på kursus mindst 1 1/2 el. under ganske særlige forhold 1 1/4 skoleår før den eksamenstermin, i hvilken de agtes indstillede til realeksamen. For indstilling til præliminæreksamen som p. kræves, at dimittenden uafbrudt har modtaget undervisning ikke under 6 mdr. regnet til den dag, da skriftlig eksamen begynder.

I praksis er undervisningen på kurser til realeksamen el. præliminæreksamen som regel 2-årig, således at man, hvis man ønsker at indstille sig til realeksamen, går op til mellemskoleeksamen efter udløbet af det første kursusår og derefter næste år absolverer realeksamen. Som regel har eksaminanden med præliminæreksamen (alm. forberedelseseksamen) ikke forud bestået mellemskoleeksamen, s. Præliminæreksamen.

Det er i praksis fastslået, at der kan gives eksaminander ved almindelig forberedelseseksamen og ved realeksamen fritagelse for eksamination i naturhistorie og naturlære og matematik, når de pågældende har bestået landbrugseksamen med første karakter ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Den, der ønsker at underkaste sig realeksamen, må som regel være fyldt 16 år, forinden han indstilles til eksamen.

Ved de tillægsprøver, der senere måtte blive aflagt til den højere almenskoles eksaminer, er eksaminanderne for så vidt p., som der ved disse tillægsprøver ikke stilles krav om dimissorer, s. Tillægsprøver. E. D-y.

Privatskoler. Ved privatskoler, i henh. til lov nr. 416 af 12. juli 1946 nu benævnt friskoler, forstås private skoler, der har til formål at træde i stedet for folkeskolen m. h. t. fyldestgørelse af undervisningspligten for skolens elever. Alene om disse skoler handler nærværende artikel, medens der om private eksamensskoler m. m. henvises til specialartikler.

Efter grundlovens § 83 har forældre, der selv sørger for, at deres børn får en undervisning, der står mål med folkeskolens, ikke pligt til at sende deres børn til folkeskolen. Forældrene har herefter ret til frit at bestemme, hvorvidt de vil lade deres børn undervise i p. el. på anden måde, jfr. herved § 45 i folkeskoleloven af 18. maj 1937.

Uanset det stærkt udviklede lokale selvstyre, der efterhånden gør sig gældende på skolevæsenets område, vil der overalt kunne være kredse af forældre indenfor en kommune, som vil være uden indflydelse på de bestemmelser ang. skolens nærmere indretning, som det er overladt de lokale myndigheder selv at træffe, el. som disse i hvert fald ved retten til at afgive indstilling til andre offentlige myndigheder har afgørende indflydelse på, såsom valg af lærerkræfter, hvis personligheder og åndelige indstilling er afgørende for skolens mere opdragende betydning for børnenes indstilling og udvikling m. m. Ved den ovenfor nævnte bestemmelse er der imidlertid gennem adgangen bl. a. til oprettelse af p. tilsikret også sådanne forældre muligheden for en nærmere bestemmelsesret m. h. t. det livssyn, den ånd og tone, hvorunder de ønsker deres børn opdraget i skoletiden.

Allerede an. af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet indeholder en vis begrænset adgang for hjemmene til at sørge for børnenes undervisning udenfor almueskolen, men først de stærke åndelige rørelser, der i midten af forrige årh. gav sig udtryk bl. a. i højskolebevægelsen, affødte oprettelsen af p. i større antal, ganske særligt de Grundtvigske friskoler med den Koldske friskole som udgangspunkt.

De Grundtvigske friskoler udgør den dag i dag den store kerne af antallet af p. på landet, men også befolkningskredse af andre særlige ånds- el. trosretninger benytter sig af adgangen til at opr. p. for at sikre sig tilfredsstillende indflydelse på det indre liv i den skole, der skal undervise deres børn. I de store byer er således et stort antal af de påg. p. opr. af særlige, fra folkekirken afvigende, anerkendte trossamfund. Også andre fælles synspunkter i åndelig el. national henseende samler kredse af befolkningen i samfund, som ønsker at oprette deres egen skole.

De nug. regler om friskoler findes i lov nr. 416 af 12. juli 1946, der dels fastsætter nærmere bestemmelser ang. den undervisning, der skal gives, og om tilsynet hermed, dels giver nærmere regler ang. adgangen til opnåelse af statstilskud samt om beregningen heraf. Forsåvidt angår tysksprogede skoler er der dog givet særlige regler ved lov nr. 412, ligeledes af 12. juli 1946, nu ændret ved lov nr. 214 af 7. juni 1952.

I § 1 i nævnte lov nr. 416 siges det, at friskoler er private skoler, som underviser deres elever gennem hele den undervisningspligtige alder, og hvis undervisning står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen; skolerne må ikke forberede til nogen statskontrolleret eksamen, og skolen må ikke være øvelsesskole for et seminarium.

De private underskoler, der har til opgave alene at undervise børnene, indtil de i 11-årsalderen kan optages i eksamensmellemskolen, falder således udenfor de af loven af 1946 omfattede skoler.

Fra statens side har synspunktet m. h. t.

disse skoler været, at alle børn indtil 11-års alderen — også de, der senere søger eksamensskolen — kan få tilfredsstillende undervisning i folkeskolen, og at der derfor i hvert fald ikke er tilstrækkelig grund til, at staten skal yde støtte til oprettelsen el. driften af skoler alene for børn i den nævnte alder, bl. a. også under hensyn til at sådanne skoler ofte indretter deres undervisning spec. med henblik på elevernes forberedelse til optagelsesprøven til mellemskolen, medens der til denne netop bør være lige adgang for alle børn med lige evner og anlæg, uanset om de er mere el. mindre forberedt just til denne prøve. Til disse underskoler yder staten overhovedet ikke tilskud, når bortses fra den overgangsordning, der blev truffet for lærerpersonalerne ved underskolerne ved de af staten i 1918 og 1919 overtagne private eksamensskoler i henh. Storkøbenhavn og en række provinsbyer.

Den betingelse, at skolen ikke må forberede til eksamen, er ved lovens § 18 lempet derhen, at en privatskole, der har oppebåret tilskud, men som bestemmer sig for omdannelse til eksamensskole, i overgangstiden, indtil skolen kan opnå tilskud som eksamensskole, fortsat kan oppebære tilskud som friskole.

Tilsynet med friskolerne udøves efter loven af skolekomm.; i almindelighed sker det ved aflæggelse af besøg i skolen. Skolekomm. har ikke adgang til indkaldelse af børnene til overhøring på en skole el. andetsteds.

En friskole, der har opnået særlig anerkendelse el. tilskudsret, kan dog under visse nærmere fastsatte betingelser vælge en stedlig tilsynsførende til at føre det skolekomm. ellers påhvilende tilsyn.

Betingelserne er, at skolen enten ejes el. drives af en skolekreds, er en selvejende institution, på hvis styrelse den til skolen knyttede skolekreds har indflydelse, el. at der ved skolen, hvis den ledes af en enkelt el. enkelte personer for egen regning, er dannet en forældrekreds, som omfatter mindst halvdelen af de skolesøgende børns forældre, der har indflydelse på ledelsen af skolen og valget af den tilsynsførende.

En skole, der i henh. til foranstående har opnået ret til selv at bestemme, hvorledes tilsynet med den skal udøves, skal ved sin styrelse give indstilling til undervisningsmin. om valget af en tilsynsførende. Det kræves, at den pågl., om hvem skoledirektionens udtalelse indhentes, skal være en med skoleforhold kendt mand el. kvinde. Skolen skal derhos træffe bestemmelse om og underrette min. om, til hvilken præst styrelsen har overdraget tilsynet med kristendomsundervisn.

For så vidt angår børn, tilhørende folkekirken el. en evangelisk-luthersk frimenighed, skal den tilsynsførende være præst i henholdsvis folkekirken el. en sådan frimenighed. For børn, der tilhører et trossamfund uden for folkekirken, påhviler tilsynet med den religiøse opdragelse dette trossamfund, der træffer bestemmelse om, hvem der skal udøve tilsynet.

Børn, der ikke tilhører noget trossamfund, kan fritages for undervisningen i kristendomskundskab, men den tilsynsførende skal påse, at børnene ikke mangler oplysning om de alm. regler om livet i et ordnet samfund.

Den tilsynsførende skal ved besøg i skolen gøre sig bekendt med børnenes kundskabsmæssige standpunkt i skriftlig og mundtlig dansk, i skrivning og regning. Den tilsynsførende skal endv. føre tilsyn med forsømmelserne i skolen såvel som med sundhedsforholdene i denne.

Den tilsynsførende præst skal påse, at undervisningen i kristendomskundskab er tilfredsstillende.

Såfremt skolens forhold og elevernes standpunkt ikke findes tilfredsstillende skal skolens styrelse, der har ansvaret for undervisningen, underrettes derom, og hvis forholdet herefter ikke inden 1 års forløb er bragt i tilfredsstillende orden, skal indberetning ske til skoledirektionen — i købstæderne og Kbh. til undervisningsmin. — som derefter afgør, om børnene skal indskrives i den offentlige skole.

I tilfælde af forsømmelser, der giver årsag til påtale, kan den tilsynsførende indkalde forældrene til forklaring.

Findes de sundhedsmæssige forskrifter tilsidesat og manglerne ikke afhjulpet inden 1/2 år, anmeldes forholdet til embedslægen.

Den ved lov nr. 413 af 12. juni 1946 indførte offentlige skolelægeordning omfatter også friskolerne, men disse kan dog med skoledirektionens, for købstædernes vedk. kommunalbestyrelsens, godkendelse undtages fra denne, når de selv iværksætter en privat skolelægeordning, der er lige så betryggende som den offentlige.

Tilskudsretten er i henh. til reglerne i lov nr. 416 af 12. juli 1946 betinget af, at skolen i de tre sidste kalenderår — el. for nye skoler i tiden siden deres oprettelse — i gennemsnit har været søgt af mindst 15 elever, at den ikke har større børnetal til undervisning for en enkelt lærer end det for den offentlige skole fastsatte, og at den underkaster sig det i loven anordnede tilsyn og efterkommer de krav, der stilles fra tilsynets side.

Ang. *tilskudsretten* bemærkes iøvrigt: Den første lovhjemmel for ydelse af statstilskud til p. indeholdes i lov nr. 47 af 24. marts 1899 § 33, hvorefter der hertil bevilgedes en sum af 35.000 kr., hvoraf 25.000 kr. til fordeling efter elevtal og 10.000 kr. til fordeling efter min.s nærmere bestemmelse. Tilskuddet var knyttet til betingelser, lignende de betingelser, som foran er angivet som gældende i henh. til loven af 1946, idet det dog yderligere var en betingelse, at den pågl. kommune ydede et tilskud, hvilket kommunen, indenfor et beløb af 6 kr. årlig pr. barn, kunne gøre uden at indhente amtsrådets samtykke dertil.

Statens tilskud til den enkelte skole måtte højst andrage 6 kr. årligt pr. barn.

Tilskudssummen forhøjedes ved § 33 i lov nr. 61 af 29. marts 1904 til 45.000 kr., hvoraf 35.000 kr. til fordeling efter elevtal; ved § 6 i lov nr. 128 af 27. maj 1908 forhøjedes tilskuddet til 110.000 kr., hvoraf 100.000 kr. at fordele med højst 12 kr. pr. elev, idet samtidig kravet om kommunalt tilskud som betingelse for statens tilskud bortfaldt. Ved § 21 i lov nr. 168 af 17. maj 1916 forhøjedes tilskudssummen endelig til 150.000 kr.

Ved § 21 i lov af 22. dec. 1919 var tilskuddet ikke fastsat til nogen bestemt sum, men alene til et årligt beløb pr. barn i p. svarende til det beløb, som staten, beregnet pr. barn i de kommunale folkeskoler udenfor Kbh., ydede i bidrag til udredelsen af grundløn, alderstillæg og konjunkturtillæg (nu halvt reguleringstillæg) til lærerne i disse skoler.

Tilskudsretten i henh. t. loven af 22. dec. 1919 gjaldt direkte kun p. på landet, men i henh. t. hjemmel på de årlige finanslove ydedes der tilsv. tilskud til p. i købstæderne og i Kbh.; bevilling hertil tilvejebragtes forsåvidt angår købstadsskolerne første gang på finansloven for 1906—07 og for de københavnske skolers vedk. første gang på finansloven for 1921—22.

Nævnes må det endelig, at der i 1941—42 tilvejebragtes en 3-årig bevilling på ialt 100.000 kr. til udredelse af tilskud til p. til gennemførelse af sådanne byggeforanstaltninger, som folkeskolelovens bestemmelser måtte nødvendiggøre ved private skoler, såsom indretning af gymnastiksal med badeindretning og omklædningsrum, sløjdlokale, skolekøkken m. m.

Der stilles ikke krav om, at p. hver for sig indretter sådanne lokaler, men da de skal sørge for, at børnene får en undervisning, der står mål med folkeskolens, må de skaffe sig adgang til sådanne lokaler, hvilket naturligvis ofte vil ske ved, at skolerne selv indretter disse i deres eget bygningskompleks. Da kommunen opnår særligt tilskud til sådanne arbejder, fandt man det rimeligt, at også de private skoler opnåede sådan særlig støtte. Bevillingen blev på finansloven for 1944—45 fornyet for en 3-årig periode, men da gennemførelsen af byggearbejder i disse år var næsten umuliggjort, blev den kun anvendt i meget ringe omfang.

Under hensyn til de trange kår, hvorunder p. virkede, bevilgedes der fra finansåret 1943—44 et beløb på 100.000 kr. årligt som ekstraordinær forhøjelse af det i henh. t. foranstående beregnede statstilskud. Det er herved også taget i betragtning, at det havde været undervisningsmin.s hensigt efter gennemførelsen af de ved lovene af 4. juli 1942 hjemlede forbedrede tilskudsforhold for de øvrige frie skoler som efterskoler, højskoler m. v. at søge gennemført en revision af tilskudsreglerne for p., som imidlertid måtte udskydes p. g. a. forholdene.

Den ønskede revision af tilskudsbestemmelserne gennemførtes ved den forannævnte lov nr. 416 af 12. juli 1946, der i §§ 8—10 indeholder de nug. regler om tilskudsberegningen, således at tilskuddene nu for alle de tilskudsberettigede skoler er lovbestemte og ikke som tidligere for byskolernes vedk. kun hjemlet ved finanslov.

De nævnte bestemmelser indeholder dels regler ang. beregningen af den sum, der hvert år kan anvendes til tilskud, dels regler ang. fordelingen af tilskud til de enkelte skoler inden for den beregnede sum.

Den samlede rådighedssum beregnes efter lovens § 8 særskilt for friskolerne i 1) Kbh., Frederiksberg og Gentofte, 2) købstæderne og 3) landkommunerne med dels et beløb for hvert i friskolen undervist barn i undervisningspligtig alder, svarende til den sum, som staten i det sidst forløbne finansår har udbetalt som tilskud til lærerlønninger i folkeskolen — grundløn, alderstillæg og reguleringstillæg — for hvert barn i undervisningspligtig alder i folkeskolen, dels et beløb for hvert i friskolen undervist barn i undervisningspligtig alder, svarende til $^2/_3$ af den sum, som kommunerne har afholdt til samtlige udgifter vedr. folkeskolen — herunder til forrentning og afdrag på byggeudgifter for hvert barn i undervisningspligtig alder i folkeskolen.

Af den samlede sum, der i h. t. den nævnte beregning er til rådighed for de respektive områder, uddeles tilskud til skolerne bestående i et grundtilskud, et lærerlønstilskud, et bygningstilskud samt, såfremt der herefter er midler dertil, et tilskud til undervisningsmidler og øvrige driftstilskud.

Grundtilskuddet udgør 1000 kr., 900 kr. og 700 kr. for henh. hovedstadskommunerne, købstæderne og landkommunerne.

Lærerlønstilskuddet udgør halvdelen af skolens lønningsudgifter, herunder forstanderlønnen, forudsat at lønnen for lærere med mindst 6 ugl. timer udgør i det mindste en til lønnen for »andre lærere« på landet svarende løn; for skoler med ikke over 20 børn og for lærerinder, der kun underviser i de lavere klasser, er forskolelærerindeløn tilstrækkelig. For timer ved katolske skoler, der besørges af ordensmedlemmer, ydes der løntilskud i forhold til gennemsnittet ml. højeste købstadlærerløn for ugifte og laveste løn for ugifte lærere på landet.

Bygningstilskuddet ydes med et bestemt beløb pr. klasselokale, 400 kr. for et alm. klasseværelse, 500 kr. for en fagklasse og 1200 kr. for en gymnastiksal med bad og omklædning.

Det beløb, der herefter måtte være til rest af rådighedssummen, uddeles som tilskud til undervisningsmidler og øvrige driftsudgifter med et beløb pr. barn i friskolen.

Den enkelte skoles samlede tilskud må ikke overstige 80 pct. af skolens samlede driftsudgifter. Loven har kun fastsat denne

begrænsning for skoler, der foruden tilskud fra staten modtager tilskud også fra kommunen el. institutioner; da det i praksis viste sig, at tilskuddet alene fra staten for mange skolers vedk. ville overskride denne grænse, har man efter forhandling med friskolernes forening gennemført begrænsningen af tilskuddet til 80 pct. af driftsudgiften også for disse skoler. Det samlede tilskud må efter loven ikke overstige 3,5 mill. kroner.

Ved lovens §§ 19—22 er der åbnet adgang for friskolerne til opnåelse af afdragsfri 4 pct.s statslån på indtil højst 1/3 — m. folketingets finansudvalgs tilslutning fra 1952 forhøjet til 1/2 — af skolens værdi mod en 2. prioritets panteret i tilfælde af opførelse el. køb af skoleejendom, omdannelse til selvejende institution, udvidelse og forbedringer m. m.

For kalenderåret 1950 — det sidste for hvilket opgørelse foreligger (1952) — anvistes i tilskud til friskolerne ialt 3.862.600 kr., hvoraf til 12 skoler i hovedstadskommunerne 873.000 kr., til 37 skoler i købstæderne 1.062.000 kr. og til 186 skoler på landet 1.927.600 kr. Antallet af børn i friskolerne udgjorde 10.308, hvoraf 1865 i Storkøbenhavn, 2497 i købstæderne og 5946 på landet.

Statens og kommunernes udgifter udgjorde pr. barn i Storkøbenhavn henholdsvis 177 kr. og 504 kr., i købstæderne 211 kr. og 356 kr. og på landet 132 kr. og 300 kr.

Rådighedssummen skulle herefter udgøre pr. barn i friskolen i Storkøbenhavn 513 kr., i købstæderne 449 kr. og på landet 332 kr. Der fremkom herved en sum på ialt 4.054.500 kr., og man opnåede tilladelse til forhøjelse for nævnte år af det ovennævnte maksimumsbeløb af 3 1/2 mill. kr. til 4 mill. kr. Ved fordelingen anvendtes ca. 2/5 til tilskud til undervisningsmidler, efter reglerne fordelt efter antallet af elever i friskolerne. Det forventes, at der efterhånden vil ske en vis regulering, idet man regner med, at skolernes lønningsudgifter og hermed statstilskuddet hertil — vil stige, efterhånden som de offentlige lønninger indarbejdes, og skolernes evne til at udrede lønninger over minimum øges.

I henh. t. friskolelovens § 23 er loven forelagt til revision i rigsdagssamlingen 1952/53; en vis ændring af de fremstillede regler kan således forudses som nærforestående.

Private tysksprogede skoler i de sønderjyske landsdele er undergivet regler, fastsat oprindelig ved lov nr. 412 af samme dato, 12. juli 1946, som den foranomhandlede lov om de almindelige danske friskoler samt ved lov nr. 214 af 7. juni 1952 ang. ændring af loven af 1946. Det bestemtes ved loven af 1946, at p. med tysk undervisningssprog kunne vedblive at bestå og nye p. oprettes.

Som særligt for disse skoler indeholdes i loven bestemmelse om, at skolerne skal give en tilfredsstillende undervisning i dansk sprog — skriftlig og mundtlig — samt i dansk samfundslære, historie og geografi. Bestemmelserne i loven af 1946, hvorefter alle lærere og lære- og læsebøger ved disse skoler skulle være godkendt af skoledirektionen, ligesom undervisningsplanerne for skolerne skulle være godkendt, før skolen begynder sin virksomhed, er ophævet ved loven af 1952 under hensyn til de tysksprogede skolekredses ønske om fjernelse af den heri liggende hæmning for oprettelsen af ny skoler. Skolerne er undergivet tilsyn af skoledirektionen, og har således ikke den adgang til selv at vælge en tilsynsførende, som er hjemlet for almindelige friskoler.

De tysksprogede skoler oppebærer tilskud efter de for almindelige friskoler efter foranstående gældende regler, under forudsætning af at de underkaster sig det anordnede tilsyn og imødekommer tilsynets krav.

I kalenderåret 1950 er der ydet tilskud til 15 tysksprogede privatskoler, herunder normalt tilskud efter lovens bestemmelser for kalenderåret 1949 til 5 skoler og et særligt bevilget tilskud til 10 i 1945 standsede, men nu genåbnede skoler, beregnet efter lovens almindelige regler, men på grund af den ved lov afbrudte virksomhed på grundlag af skolernes elevtal, lærerlønninger m. m. på genåbningstidspunktet i stedet for i det foregående år. Disse tilskud androg ialt henholdsvis ca. 78.000 kr. og ca. 58.000 kr., tilsammen ca. 136.000 kr. T.-H.

Problembørn, børn, hvis opdragelse volder forældre og andre opdragere større vanskeligheder, end man vil anerkende som normale. Trodsige, ulydige, uærlige, vanskelige, stædige og uartige er adjektiver, der hyppigt vil blive bragt i anvendelse til beskrivelse af dem. Det vil dog være rimeligt til p. også at medregne de børn, hvis vanskeligheder ligesom er mere indadrettede, så de i første række går ud over barnet selv, i visse tilfælde endog uden at opdrageren skænker dem nogen opmærksomhed. Af symptomer, der særlig knytter sig til den sidste type vanskeligheder, kan nævnes overdreven ængstelse, rastløshed, stammen, neglebiden, stærk fingersutning og ufrivillig vandladning. Når disse symptomer når en vis styrke, kan de ikke undgå at tiltrække sig opdragerens opmærksomhed, og det er da ikke ualmindeligt, at de bliver betegnet som dårlig vane, uartighed o. s. v., men det vil være ganske uhensigtsmæssigt at lægge ansvaret for disse lidelser over på barnet alene. Det er næppe for meget sagt, at en bedring af tilstanden i væsentlig grad afhænger af, i hvor høj grad man er i stand til at anlægge en psykologisk vurdering i stedet for en rent moralsk. Ang. de enkelte problemer, se de spec. artikler herom. S. endv. Opdragelsesvanskeligheder, hvor litteraturhenvisninger findes. Ths. S.

Produktionslære, undervisningsfag ved handelsskolerne, omfatter frembringelsen af

råstoffer, bearbejdelsen af disse (v. håndværk og industri) samt fordelingen af dem (v. handel og trafik). Hovedvægten lægges på Danmarks vareproduktion og omsætning samt den udenlandske produktion, som er af betydning for Danmark. I tilknytning hertil behandles hovedtræk af Danmarks og af de udenlandske produktionssteders geografi.

Faget blev af direktør Marius Vibæk forsøgsvis indført på købmandsskolen i Kbh. 1924 for butikslærlinge. Det viste sig at interessere eleverne; de følte, at de fik en nyttig viden — også almen kulturelt, og iflg. bek. af 28. febr. 1934 blev enten p. el. varekundskab fag på linie A ved den obligatoriske handelsmedhjælper-eksamen for butikslærlinge. Efter bek. af 27. juli 1949 undervises der stadig — med visse indskrænkninger — i faget til denne eksamen. G. G-d.

Prognose, forudsigelse, el. forhåndsbedømmelse af udviklingen af et el. andet fænomen, f. eks. en sygdoms forløb og udgang.

Projektion kaldes i psykoanalyse og psykologi det forhold, at man lægger ud i omverdenen og opfatter som hørende den til, hvad der i virkeligheden er egne undertrykte og ubevidste tendenser; man projicerer det indre ud i det ydre, hvilket kan vise sig ved en tendentiøs opfattelse af yderverdenen el. ved særlige reaktioner. K. G-S.

Projektive teknikker (eng. projective techniques), samlende betegn. for visse metoder til diagnosticering af særlige personlighedstræk, især sådanne, som er ganske ubekendte og ubevidste for forsøgspersonen selv, men ellers kan være betydningsfulde træk i vedkommendes hele personlighed. Til p. t. regnes Rorschach-prøven, tematisk apperceptionstest, grafologi, leg, fuldførelse af påbegyndte historier (s. Fabeltest), associationstest, tegning og maling m. m.

Litteratur: J. E. Bell: Projective Techniques, 1948. J. C. Raven: Controlled Projection for Children, 2. udg. 1951. K. G-S.

Projektmetode, s. Kilpatrick, W. H.

Proprioceptorer, sanseorganer, se Muskelsans og Sansning.

Provinsbørns Ferieophold i Kbh., Foreningen til (1898), modtog år 1900 c. 6000 provinsbørn (150 skoler) som gæster om sommeren i 3—5 dg. Mange af de sjællandske skoler var dog kun gæster een dag.

Efter 1900 steg tallet på de besøgende børn noget, og i sommeren 1921 blev f. eks. 256 skoler med 12.085 børn modtaget. Men først fra 1931, da undervisningsmin. Borgbjerg satte igennem, at *alle* skoler over hele landet kunne få fribefordring med jernbanen til Kbh. — tidligere var det kun skoler øst for Store Bælt — steg gæsternes tal stærkt, og i 1939 kulminerede tallet med c. 25.000 børn med ledsagende lærere og lærerinder.

Indkvarteringen af provinsbørnene skete i almindelighed i store skolers gymnastiksale, men fra 1935 blev den gamle fregat Jylland også taget i brug som logisted, og fra 1948 lejede foreningen nogle store lokaler med 350 sovepladser i Dansk Skolescenes bygningskompleks.

Da fregatten »Jylland« i 1951 måtte opgives som logiskib, erhvervede foreningen en stor villa på Strandvejen 93. Efter endt ombygning vil alle besøgende provinsbørn komme til at logere her.

I 1948 var besøget på 22.000 børn, hvoraf de fleste fra landsbyskoler var gratis gæster i 3—5 dg., i 1952 ca. 20.000. Børn fra provinsbutikker må betale en beskeden pris for nattelogi og forplejning.

Alle skoler får i øvrigt gratis tildelt en stedkendt fører, der ledsager børnene sammen med deres lærer og lærerinde.

Foreningens mål er at modtage 25.000 landsbybørn gratis hver sommer. Midlerne til den årlige drift udredes for største delen af Kbh.s kommune, hvis tilskud i 1952 androg 275.000 kr. C. Ø.

Provinskursus. I forskellige provinsbyer afholdes der kursus for lærere i folkeskolen af lign. karakter som de kursus, der afholdes på Danmarks Lærerhøjskole.

De udgifter, der for lærere i provinsen er forbundet med deltagelsen i et årskursus på lærerhøjskolen, er så store, at efterhånden kun et fåtal af provinsens lærere er i stand til at gennemføre et sådant kursus, og dette gælder uanset den støtte, staten yder dels ved hjælp til afholdelse af vikarudgifter under de pågældendes fraværelse fra deres stillinger, dels ved tilståelsen af stipendium, idet stipendiebeløbene er så ringe i forhold til udgifterne, at forholdet ikke væsentligt ændres derved. Endelig gør den herskende lærermangel det i mange tilfæde umuligt for lærerne at opnå den for opholdet på Lærerhøjskolen fornødne tjenestefrihed.

Der er derfor opstået en naturlig trang hos lærere i provinsen, som ønsker at videreuddanne sig til deres lærergerning, til at søge denne videreuddannelse opnået ved kursus på hjemstedet el. i dets nærhed, og der er herefter på initiativ af el. med støtte af Danmarks Lærerforenings stedlige kredse, efterhånden opr. en række sådanne kursus i landets forskellige byer, første gang i Aalborg i 1933. I flere tilfælde har disse kursus opnået støtte fra amt og kommune omend med forholdsvis ringe beløb.

Iflg. en i 1940 truffen ordning kan — jfr. senest bek. af 28. maj 1948 — p. efter forelæggelse for undervisningsmin. af den undervisningsplan, der følges, godkendes som svarende til et første års kursus på lærerhøjskolen forsåvidt angår fag, hvori lærerhøjskolen giver to el. flere efter hinanden flg. årskursus, således at der til elever, der på tilfredsstillende måde har gennemført p. heri, kan udstedes vidnesbyrd, der berettiger til optagelse på 2. års kursus på lærerhøjskolen.

Sådan godkendelse er indtil videre meddelt kursus i fagene engelsk, tysk, fransk, svensk, dansk, matematik, fysik og kemi. Om sløjd s. ndf. Foruden benyttelsen af tilfredsstillende lærerkræfter, der ofte er gymnasielærere, forudsætter godkendelsen normalt, at kursus omfatter 210—240 timer i et undervisningsstof, der svarer til lærerhøjskolens.

Samtidig med godkendelsen af den ovenfor omhandlede ordning bifaldt min., at staten deltog med halvdelen af de tilskud, som skolefonden måtte yde til de påg. kursus, en ordning som er afløst af den nu på finansloven 1948—49 hjemlede ordning, hvorefter staten yder et direkte tilskud til disse kursus på 50 ø. pr. elevtime, dog højst 5 kr. pr. lærertime alt med sædvanligt honorartillæg.

Der er gentagne gange ansøgt om udvidelse af den foran hjemlede ordning til også at omfatte de fag, hvori der kun gives eet års kursus på lærerhøjskolen, men min. har fasthold ordningens begrænsning til fag, hvori der er flere årskursus på lærerhøjskolen, således at en afsluttende, udvidet uddannelse alene opnås gennem kursus på lærerhøjskolen. Min. har utvivlsomt ved dette standpunkt ladet sig bestemme deraf, at p. — uden forklejnelse af den værdi, der i kundskabsmæssig henseende knytter sig dertil — dog allerede under hensyn til, at kursus i provinsen forudsættes forbundet med fortsat varetagelse af deltagernes fulde lærergerning ved siden af kursusdeltagelsen — ikke giver deltagerne mulighed for en personlighedsudvikling og fornyelse, som kan sidestilles med de muligheder, som et årskursus på lærerhøjskolen giver i så henseende.

Foruden de foran nævnte fag kan nu også sløjd godkendes som fag på de her omhandlede p., mens dette fag tidligere var henvist til den særlige bevilling til afholdelse af sløjdkursus i provinsen, for hvilke der gælder tilsv. regel som ovenfor omhandlet, således at den afsluttende uddannelse sker på sløjdlærerskolerne. Statens tilskud til provinskursus androg for finansåret 1951—52 c. 70.000 kr. T.-H.

Præliminæreksamen el. almindelig forberedelseseksamen, afslutningsprøve ved realskolen, kan aflægges enten ved en eksamensberettiget realskole el. som privatist for en af undervisningsministeriet beskikket eksamenskommission.

Ved an. af 5. juli 1944 som ændret ved bek. af 29. sept. 1944 og kgl. an. af 7. juni 1946, er der foretaget en revision af reglerne om p., hvorved der bl. a. er indført en bestemmelse om årskarakterer, der i et vist omfang er medbestemmende for eksamensresultatet, samt foretaget en begrænsning m. h. t. omfanget af det stof, der skal opgives til eksamen.

Iflg. de anførte bestemmelser skal der i skoler, der forbereder til p., gives undervisning i flg. fag: Religion, dansk (med svensk), engelsk, tysk, historie (med samfundskundskab), geografi, naturhistorie (med organisk kemi), naturlære (med uorganisk kemi), praktisk regning, aritmetik, geometri, sang, skrivning, tegning, legemsøvelser, kvindeligt håndarbejde og kvindelig husgerning. Der kan endv. gives undervisning i fagene fransk, latin, sløjd, stenografi og bogføring. Eleverne kan fritages for religionsundervisningen.

Ved p. skal der aflægges prøve i flg. fag: Dansk (med svensk), engelsk, tysk, historie (med samfundskundskab), geografi, naturhistorie (med organisk kemi), naturlære (med uorganisk kemi), praktisk regning, aritmetik og geometri. Der kan endv. aflægges prøve i fagene fransk, latin og stenografi.

I dansk, engelsk, aritmetik og geometri er prøven såvel skriftlig som mundtlig, i praktisk regning alene skriftlig og i de øvrige fag alene mundtlig. Ved den skriftlige prøve i dansk skrives en stil, hvortil der gives frit valg mellem 2 emner. I skriftlig engelsk skrives efter skolens valg enten en oversættelse fra dansk el. en genfortælling af en let engelsk tekst. Ved hver af de skriftlige prøver i praktisk regning, aritmetik og geometri gives et sæt opgaver, bestående af flere, i reglen 3 enkeltopgaver. Ved de mundtlige prøver opgives en nærmere ved bek. af 29. sept. 1944 fastsat del af det læste stof (i fagene historie, geografi, naturhistorie og naturlære c. $^3/_5$ af det læste stof).

For hver af de skriftlige og mundtlige eksamensprøver gives der en eksamenskarakter. Dog gives der i skriftlig og mundtlig engelsk, skriftlig og mundtlig aritmetik og skriftlig og mundtlig geometri kun een karakter, der for hvert af fagene beregnes som gennemsnittet af den skriftlige og den mundtlige karakter, i engelsk dog således, at den mundtlige karakter ved denne gennemsnitsberegning tæller dobbelt. Endv. gives der en eksamenskarakter for orden med skriftlige eksamensarbejder, og hvor der har været undervist i bogføring, en eksamenskarakter på grundlag af de ved eksamen fremlagte, på skolen udførte arbejder i dette fag. I hvert af de fag, i hvilke der har været undervist, gives der en årskarakter — dog ikke i religion — også for orden med skriftlige arbejder. Eksamensresultatet udregnes på grundlag af samtlige års- og eksamenskarakterer med undtagelse af årskaraktererne i sang, skrivning, tegning, sløjd, kvindeligt håndarbejde og kvindelig husgerning. Til at bestå eksamen kræves et gennemsnit såvel af årskarakterer som af eksamenskarakterer af mindst 11.00.

P. afholdes enten i febr.—marts el. i maj—juni eksamenstermin. For elever, der p. g. a. sygdom har været forhindret i at deltage i eksamen i den regelmæssige eksamenstermin, kan afholdes sygeeksamen i maj—juni henh. sept. Elever, som af andre grunde end sygdom ikke er mødt til el. ikke har fuldført eksamen, kan ikke indstille sig til

eksamen pany før efter eet års forløb, med mindre undervisningsmin. under særlige omstændigheder har givet tilladelse dertil.

Optagelse i en realskoles 1. eksamensklasse sker i 11-års alderen — for de 4-klassede skoler i 12-års alderen — og indstilling til eksamen normalt i 16-års alderen. Den, der vil indstilles til p. fra en eksamensberettiget skole, skal normalt i mindst de sidste 3 år før eksamen have været elev i en sådan skole, deraf mindst de sidste 2 år i den skole, ved hvilken han indstilles til eksamen.

Ret til at afholde p. kan på de nærmere i bek. af 29. sept. 1944 fastsatte vilkår af undervisningsministeriet normalt for 3 år ad gangen meddeles kommunale og private skoler, der består af 4 el. 5 opadstigende realklasser, evt. opbygget på 5 henh. 4 grundskoleklasser. P. afholdtes i 1952 ved 56 kommunale og private skoler, hvorfra 1210 elever bestod eksamen.

Den, der har forberedt sig til p. ved privatundervisning, kan indstilles til p. for privatister, der afholdes for en hertil af undervisningsministeriet beskikket eksamenskommission. Den, der vil indstilles til denne eksamen, skal som regel være fyldt 16 år og i mindst 6 mdr. have modtaget undervisning af den, der indstiller ham (dimissor). Eksamenskommissionens formand kan dog meddele undtagelse fra denne regel, herunder tillade, at en elev, der har forberedt sig ved selvstudium, indstiller sig til eksamen uden dimissor. Eksamensfagene er de samme som ved eksamen ved skolerne, men fordringerne i de enkelte fag strengere, idet der som hovedregel opgives et pensum, svarende til, hvad der kræves læst i de pågældende fag gennem hele skoletiden. Der gives ingen årskarakterer, men kun eksamenskarakterer, der fastsættes som ved skolerne, og hvis gennemsnit angiver eksamensresultatet. Til at bestå kræves som ved skolerne et gennemsnit af mindst 11.00.

Forberedelsen til p. for privatister finder normalt sted på kursus, der på et, to el. tre år fører eleverne frem til eksamen. Iflg. folkeskoleloven af 18. maj 1937 kan der til den eksamensfri folkeskole på landet knyttes kursus — normalt 2-årige —, der forbereder til p., og da lign. kursus er opr. i en række byer, bl. a. i de tre storkøbenhavnske kommuner, er der således en relativ let adgang for elever, der har gennemgået den eksamensfri folkeskoles 7. el. 8. klasse, til at nå frem til en eksamen omtrent i samme alder, i hvilke andre elever når realeksamen. I 1952 bestod 574 elever p. for privatister. Efter nyordningen af optagelsesprøven til 1. EM-klasse i Storkbh. af 11. sept. 1952, hvorefter der er åbnet mulighed for at elever, der har gennemgået FMs tre første klasser, kan optages i 3. EM-klasse, kan det forudses at de stor-kbh.ske kommuner vil nedlægge deres præliminærkursus; til gengæld er der planer om at oprette et præliminærkursus ved Statens og Hovedstadskommunernes Studenterkursus.

Den, der har bestået p. uden latin, fransk el. stenografi kan underkaste sig en tillægsprøve i et el. flere af disse fag. Prøven kan afholdes enten ved en eksamensberettiget skole, der har det påg. fag på sin undervisningsplan, el. for eksamenskommissionen.

For deltagelse i p. erlægges et statskassen tilfaldende gebyr af 16 kr. og for deltagelse i en tillægsprøve et gebyr af 5 kr.

P. giver i alt væsentligt de samme rettigheder som bestået mellemskoleeksamen og realeksamen. E. J.

Præst. For at blive ansat som p. i den danske folkekirke må man have bestået den teologiske embedseksamen ved Kbh.s el. Aarhus Universitet. Inden studiet påbegyndes, skal man have taget studentereksamen, og det vil i dette tilfælde være det mest hensigtsmæssige at tage den klassisk-sproglige studentereksamen, da studiet omfatter bl. a. de klassiske sprog: Latin og græsk. Studentereks. af en af de to andre retninger skal suppleres med tillægsprøver i græsk (og latin).

Studiet kan gennemføres på $5^1/_2$—6 år.

P.e-gerningen forudsætter i langt højere grad end noget andet fag følelsen af et kald, og det teologiske studiums formål er også i første række at uddanne p. til den danske folkekirke; men enkelte teologer søger over i skolegerning (seminarier, højskoler, private skoler), evt. i gymnasieskolen, i hvilket sidste tilfælde de ved en tillægsprøve i 1 el. 2 fag (taget under det filosofiske fakultet) kan søge adjunktstillinger.

P.s lønninger er (1952) inddelt i 4 lønkl.: IV. klasses embede: kr. 4.860; III. kl. embede: kr. 5.340; II. kl. embede: kr. 5.940; I. kl. embede: kr. 9.360; stiftsprovst: kr. 9.360 + provsteløn; biskop: kr. 14.040. Hertil kommer en del tillæg i henh. til lønningsloven. Til en række embeder hører tjenestebolig, som p. er pligtig at benytte mod et vist afdrag i lønnen.

Det sker, at ikke-teologer udnævnes til p. Mens præster, der ansættes i folkekirken, skal afgå senest med det fyldte 70. år, behøver der ikke i fri- eller valgmenigheder at være nogen aldersbegrænsning.

Der findes c. 1825 embeder. R. W. B.

Prøveløsladelse, s. Løsladelse på prøve.

Prøven, lærlingeplejehjem i Rødovre ved Kbh. for 36 drenge i alderen 16—21 år. I 1908 opr. Foreningen Fængselshjælpen efter engelsk forbillede en opdragelsesanstalt for særlig vanskelige elever. Fra 1. okt. 1923 overtoges P. af staten og har til 1950 været drevet som statsungdomshjem med oplæring i landbrug, gartneri med drivhuse, sadelmager- og smede- og maskinværksted. P. g. a. stærk trang til flere pladser i lærlingeplejehjem og aftagende behov for ungdomshjem for drenge blev P. i 1950 omdannet til lærlingeplejehjem, der drives som selvejende

institution i ejendommen, der vedblivende tilhører staten. O. Skj.

Prøvetid, s. Læretid.

Prøveudvalget er det udvalg, der forestår afholdelsen af og bedømmelserne ved den i kgl. an. af 11. sept. 1952 omhandlede fælles optagelsesprøve til 1. EM.-skolekl. ved statens og de kommunale skoler i Kbh., Frederiksberg og Gentofte kommuner. P. består af en af undervisningsmin. udpeget repræsentant for staten, der er udvalgets formand, en repræsentant for hver af de 3 hovedstadskommuner, undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne, undervisningsinspektøren for mellem- og realskolerne, statskonsulenten for undervisningsmin. i sager vedr. folkeskolen og seminarierne, en særlig skolepsykologisk sagkyndig udpeget af undervisningsmin., en rektor, en skoleinspektør samt en lærer, der repræsenterer grundskolen, udpeget af hhv. rektorerne, skoleinspektørerne og fælleslærerrådene i de tre kommuner. Beskikkelsen gælder for 3 år. Min. antager efter p.s indstilling den fornødne lønnede medhjælp. Til bistand for p. ved prøvernes afholdelse og bedømmelse er for 3 år ad gangen af undervisningsmin. beskikket det fornødne antal lærere fra de offentlige eksamensskoler i Storkbh. (S. Mellemskole). E. J.

Pseudo- (af gr. *pseudes,* falsk), falsk, ægte, kun tilsyneladende, f. eks. *pseudo-debilitet,* en tilstand af sløvhed, der ikke skyldes den medfødte begavelsesudrustning, men dårlige udviklingsbetingelser, manglende selvtillid, nervøsitet: *pseudofon,* et apparat, ved hvilket de lydindtryk, som normalt tilgår højre øre, ledes til venstre øre og omvendt, hvorved der opstår en retningsillusion.

Psykasteni (gr. *psyché,* sjæl, *asteni,* sygelig træthed), en tilstand, der er kendetegnet ved sygelig angst og ulyst, fikse ideer og mangel på evne til at blive dem kvit; nedsat psykisk modstandskraft.

Psykiatri (gr. *psyché,* sjæl, *iatreia,* helbredelse), læren om psykiske lidelser og abnormtilstande samt deres behandling. P. beskæftiger sig i hovedsagen med 4 forskellige områder: *Psykoser,* de egentlige sindssygdomme, *neuroser,* nervøse lidelser, *psykopati,* medfødte karakterabnormiteter og endelig *oligofreni,* åndssvaghed.

Psykiske afvigelser er hyppigt forekommende; iflg. danske undersøgelser (*K. H. Fremming* 1947) kan man regne med, at c. 12 pct. af den danske befolkning frembyder psykiske abnormiteter el. har gennemgået sindslidelser på et el. andet tidspunkt i deres liv. 4 pct. af befolkningen har chance for at komme til at lide af *sindssygdom,* og risikoen er næsten dobbelt så stor for kvinder som for mænd. Overvejende miljøbetingede *nervøse lidelser* forekommer hos 3—5 pct. og er hos kvinder (bortset fra klimakteriet) 1½ gang så hyppige som hos mænd. *Psykopati* forekommer med en hyppighed af mindst 3 pct., og af *intelligensdefekter* findes der c. 5 pct. (åndssvage c. 1,3 pct. og sinker 3—4 pct.).

P. har fundet anvendelse på forskellige områder af samfundslivet. Således beskæftiger *retspsykiatrien* sig spec. med undersøgelse af kriminelle personer, særlig med henblik på deres strafegnethed. I Danm. er kriminalitetsrisikoen for den mandl. befolkning omkr. 5 pct., og godt halvdelen af de kriminelle findes at være psykisk afvigende: c. 10 pct. intelligensdefekte (heraf halvdelen åndssvage), c. 25 pct. psykopater, 5—10 pct. neuroser og knapt 4 pct. sindssyge (*Fremming*).

Særlig under 2. Verdenskrig har *militærpsykiatrien* vist sig af overordentlig betydning for at fremme kampstyrkernes effektivitet. Først og fremmest ved at udskille de uegnede allerede ved sessionen, men dernæst også ved at sikre de kampneurotiske tilfælde en sagkyndig behandling så hurtigt og nær frontlinien som muligt. Moderne krig stiller ganske særlige krav til soldaterne, idet moderne våben er komplicerede og kræver spec. intellektuelle og personlige kvalifikationer hos de mennesker, der skal betjene dem. I 1 Verdenskrig kasseredes i U. S. A. 2 pct. af de undersøgte indkaldte p. g. a. nervelidelse, i 2. Verdenskrig ikke mindre end c. 12 pct. (hvilket er godt 1/3 af samtlige kasserede). Godt halvdelen af disse 12 pct. udskiltes p. g. a. psykopati og neuroser og halvdelen som følge af intelligensdefekter. Takket være denne forhåndssortering af rekrutmaterialet var krigsneuroserne i 2. Verdenskrig modsat tidligere kun af forholdsvis ringe betydning.

Børnepsykiatri har i de senere år udskilt sig som et særligt område p. g. a. de spec. problemer, som barnealderens psyke frembyder i vekselvirkning med miljøet. *Skolepsykiatrien* har også vist sig stadig mere nødvendig. Psykiatere i forbindelse med skolepsykologer tager sig navnlig af de børn, som i skolen frembyder større vanskeligheder m. h. t. tilpasning og alm. adfærd. I den seneste tid er et nyt speciale ved at afgrænse sig inden for p., *socialpsykiatrien,* der beskæftiger sig med de problemer, der opstår ml. individ og samfund, når individets sociale tilpasning svigter. Sociallægen søger således at opklare årsagerne til, at visse mennesker i årevis må understøttes af det offentlige, og kan påvise, at kun c. 30 pct. af de langvarigt understøttede er helt fri for lettere el. sværere nervøse lidelser, og at ligeledes kun c. 30 pct. kan betegnes som legemligt fuldstændig sunde (sociallæge *Gunnar Inghe,* Stockholm 1945). *Erhvervspsykiatrien* arbejder spec. med arbejdsvilkårenes psykiske virkninger. *Mødrehjælpens psykiatere* efterforsker særlig abortproblemets sociale side. *Mentalhygiejnen* i dens forskellige former hører på samme måde under socialpsykiatrien, der som helhed især tager sigte på forebyggende bestræbelser.

Litteratur: K. H. Fremming: Sygdomsrisikoen for sindslidelser, 1947. T. Bråtøy: Sorger og sinnslidelser, 1938. G. Langfeldt: Lærebok i klinisk psykiatri, 1951. M. Lomholt: Børnepsykiatri, 1948. D. Henderson and R. D. Gillespie: A Text-book of Psychiatry, 7. udg., 1950. D. Stafford-Clark: Psychiatry To-day. (Pelican book, 1952). J. E.

Psykiatrisk lægetilsyn, s. Lægetilsyn.

Psykisk forskning, studiet af de overnormale psykiske fænomener (clairvoyance, telepati, telekinese, spiritisme m. m.), hvis eksistens er stærkt omstridt, s. Parapsykologi.

Psykoanalyse, oprindelig betegnelse for den af Sigmund Freud (s.d.) anvendte metode til behandling af visse nervøse lidelser; tæt forbundet hermed er også p. som metode ved udforskningen af sjælelivets s. k. dybere, ubevidste lag (dybdepsykologi). I alm. sprogbrug betegner p. nu hele lærebygningen omkr. disse metoder, en teori for sjælelivets opbygning og organisering, først og fremmest læren om det ubevidste, endv. anvendelsen af disse synspunkter på en række kulturelle områder (antropologi, litteraturforskning, pædagogik m. m.). Tanken om et ubevidst sjæleliv er ikke ny i psykologien, men har altid skabt væsentlige principielle vanskeligheder, idet det er karakteriseret ved, at man ikke »kender« (har bevidsthed om) dets fænomener. Dette synes i sig selv at udelukke, at det kan gøres til genstand for videnskabelig udforskning.

Freud kom til sin opfattelse af det ubevidstes betydning gennem sin praksis som nervelæge og i samarb. med nervelægen Josef Breuer fra omkr. 1890. Denne havde en halv snes år tidligere bl. a. behandlet en patient, der led af visse lammelser og andre forstyrrelser af hysterisk natur. Et led i behandlingen var hypnose, og herunder havde patienten erindret den tid, hvor symptomerne var opstået, hvorom hun i normal tilstand intet erindrede. Når de erindrede begivenheder blev bragt til patientens bevidsthed og genoplevet med den tilhørende affekt, svandt symptomerne. Ved at anvende denne metode fastslog Freud, at nervøse lidelser af forskellig art, f. eks. hysteri, kunne henføres til visse tidligere oplevelser, s. k. psykiske traumer. De virker i det ubevidste som årsager til symptomer, der ofte har karakter af indgribende legemlige og sjælelige forstyrrelser, og disse symptomer kan bringes til at forsvinde, hvis det lykkes at fremkalde erindringen om dem og vække den tilhørende affekt (den kathartiske metode, af gr. *katharsis,* renselse). Den mekanisme, der bevirker, at en begivenhed ikke erindres på normal måde, kaldes *fortrængning.* Denne må ses som resultat af en modstand mod, at begivenheden kommer til bevidsthed el. opleves med de naturligt tilhørende følelser og affekter. Men den kan leve videre i det ubevidste, hvorfra den, ikke mindst i kraft af den indestængte affekt, kan gøre sig gældende som årsag til allehånde forstyrrelser i det bevidste liv.

Med dette som udgangspunkt opstillede Freud en teori om sjælelivets opbygning, der i hovedsagen går ud på flg.: Sjælelivet må betragtes som bestående af relativt afgrænsede områder, 1) det bevidste, der udgøres af de fornemmelser, forestillinger, tanker m. m., som vi er os bevidst i et givet øjeblik, 2) det ubevidste, der udgøres af de sjælelige processer, som vi er ude af stand til at blive os bevidst uden netop gennem en psykoanalytisk fremgangsmåde, 3) det førbevidste, der udgøres af de sjælelige processer, der uden i et givet øjeblik at være bevidste mere el. mindre vilkårligt kan bringes til bevidsthed. Det førbevidste lader sig dog ret tvangfrit henregne til det bevidstes område. — Ml. det bevidste og det ubevidste antages en censurerende virksomhed, der går ud på at holde visse tanker borte fra bevidstheden. Denne censur fortrænger, hvad der er uønsket i bevidstheden, over i det ubevidste.

Det, der betinger, at fortrængninger finder sted, og hvilke der finder sted, hænger sammen med andre forhold i den sjælelige opbygning, som af Freud og hans efterfølgere er blevet fremstillet i den psykoanalytiske lære om *jeg-systemet.* Der skelnes her ml. tre dele el. områder inden for personligheden: 1) *Det-et* (ty. »Das Es«, eng. »the Id«), som er betegnelse for de medfødte drifter, særlig de legemlige behov. De har en instinktiv karakter og opleves tit som kræfter, der ligesom ligger uden for personligheden og dens kontrol. Seksualiteten er en typisk »det«-foreteelse. 2) *Jeg-et* (ty. »Das Ich«, eng. »ego«), der antages at udvikle sig af det-et og udgør den del af personligheden, der optræder organiseret og selvbevidst over for omverdenen. Jeg-ets handlinger og impulser, f. eks. at ville noget, lægge planer, give løfter, påtage sig opgaver o. s. v. opleves som tættere forbundet med personligheden end det-ets, der ofte opleves som om de kom udefra el. fra dybere lag. Selv om disse sidste ofte forløber på et ubevidst plan, må man dog ikke forveksle det-et med det ubevidste. Såvel det-et som jeg-et har sider, der tilhører det ubevidste, og sider, der tilhører bevidstheden. I forholdet ml. dem kan det ske, at det-et så at sige ikke vil indrette sig efter jeg-et, men dets instinktive og primitive tendenser kommer i strid med jeg-ets organisation. Her har vi bl. a. en årsag til den førnævnte fortrængning. Men det kan lige så vel ske, at jeg-et tager det-ets impulser i sin tjeneste og i det hele taget henter sin styrke og fornyelse derfra. 3) *Over-jeg-et* (ty. »Das Über-Ich«, eng. »super-ego«) er det tredje vigtige område af personligheden. Det svarer groft taget til det, vi i daglig tale kalder samvittigheden, og repræsenterer inden for personligheden samfundets skikke og idealer. Det må betragtes som udskilt fra jeg-et gennem opdragelsen og andre påvirkninger fra det sociale miljø. Rent billedligt vil det være for-

kert at forestille sig over-jeg-et øverst; det er snarere en instans, der er skudt ind ml. det-et og jeg-et.

P. har især beskæftiget sig med det-ets impulser. I de første behandlinger omkr. århundredskiftet mente Freud at kunne fastslå, at der i de psykiske traumer overalt var seksuelle momenter. Seksualiteten blev derfor betragtet som en central faktor såvel i de s. k. neurotiske lidelser som i det normale sjælelivs ytringer. Den blev af ham betegnet som *libido,* hvilket oprindelig betegnede nogenlunde det samme som seksualdriften. Ved libido forstår man nu i p. energien bag ved det-ets instinktivt og primitivt prægede impulser. Selve drifterne el. driftskomplekset benævnes *eros.* I p. betyder eros så at sige den almindelige livsdrift. De gennemløber efter Freud en række udviklingsstadier, knyttet til bestemte organer el. områder af legemet. Det første, s. k. *orale* (»oralerotiske«) er knyttet til munden og næringsoptagelsen og karakteriserer den spæde alder. Det andet, s. k. *anale* (»analerotiske«) knytter sig til tarmåbningen og udtømningsfunktionen og svarer til c. 2-årsalderen, hvor interessen for disse processer antages at være karakteristisk. Det tredie stadium, det *genitale,* knytter sig til kønsorganerne; det ytrer sig omkr. 5-årsalderen og efter en latenstid igen i puberteten og den voksne alder. Libido ytrer sig således gennem eros i de livsvigtige funktioner og må opfattes som en drift el. kraft, der søger adækvat udløsning gennem disse. De genstande (objekter), der tilfredsstiller libido, kaldes med et udtryk fra nyere litteratur nu ofte cathexerede; brystvorten er således cathexeret ved den orale, seksualpartneren ved den genitale voksne libido.

Libido kan omformes *(transformeres);* der kan ske en erotisering af andre legemszoner. El. dens energi kan søge udløsning under andre former, f. eks. gennem sportspræstationer. En libidinøs binding til et menneske kan også overføres til en ting, der tilhører el. angår dette menneske. Hvis libido søger sig udløsning i virksomhed af s. k. højere etisk el. social art, taler man om *sublimering;* det kan f. eks. finde sted i filantropi el. i kunstnerisk virksomhed. — Den kan endv. fæstnes *(fikseres)* på et bestemt udviklingstrin. Der kan ske en fiksering af selve funktionens forløb, f. eks. i infantile træk i voksnes erotiske liv; el. der kan ske en fiksering af genstanden, f. eks. i den erotiske tiltrækning til et bestemt menneske el. en bestemt type. Den første, om end kun delvise tilfredsstillelse af libido i en el. anden retning kan have en fikserende virkning. Fikseringen vedr. dog oftest kun enkelte ytringer, således at man ikke kan tale om en fuldstændig fiksering af libido på et el. andet af de foran omtalte stadier. — *Regression* vil sige, at libido ytrer sig og søger udløsning på måder, der svarer til tidligere gennemløbne stadier, m. a. o. en tilbagegang til et mere primitivt stadium. Den forekommer som regel også partielt.

Libido ytrer sig som et mere el. mindre organiseret samspil af drifter, der søger tilfredsstillelse, el. kræfter, der søger udløsning. I deres oprindelse er de instinktive, primitive og til en vis grad infantile både af karakter og i deres *objektvalg* el. cathexering. Mødes de i deres naturlige forløb af modstand, forhindring el. tilintetgørelse *(frustration),* kan det ske, at ytringerne forstærkes *(kompenseres)* el. at forløbet ændres på en måde, der har indgribende betydning for hele personligheden. Der kan ske kompleksdannelser. Ved et *kompleks* forstås en varig omdannelse af libido, der — ubevidst — bestemmer individets senere udvikling. Som typiske komplekser nævner psykoanalytikerne klaustral-, oral-, anal-, kastrations- og ødipuskomplekset. Betingelserne for dannelsen af et *klaustralkompleks* knytter sig iflg. den psykoanalytiske teori til det trygge ophold i moders liv og trangen til fortsat ophold der. Denne trang, der også er en ytring af libido, udsættes ved fødslen for tilintetgørelse, men lever videre i det ubevidste kompleks og ytrer sig i forkærlighed for (cathexering af) lukkede, varme, mørke rum. Et udslag deraf menes f. eks. at være børns leg i huler, og hos voksne mener man at finde den f. eks. i et påfaldende stærkt ønske om tryghed, passivitet og måske i fantasien om Nirvana. — *Oralkomplekset* opstår ved den frustration, den orale libido udsættes for, f. eks. ved utilfredsstillet sugevirksomhed el. ved afvænningen. Det ytrer sig i det senere liv ved forkærlighed for »oral« virksomhed, f. eks. sutten på fingre, kys, piberygning. *Analkomplekset* hænger på samme måde sammen med de »analerotiske« funktioners forløb, der gerne i løbet af de første leveår udsættes for frustration gennem opdragernes forbud. Det ytrer sig ved forkærlighed for »anale« emner, leg med afføring, videreført i billedhuggerkunst (!), i forstoppelse, omformet i gerrighed (påholdendhed), i anal seksualitet, pæderasti, og i almindelig interesse for emnerne (»drøje« historier). *Kastrationskomplekset* skal hænge sammen med aktiviteten på det første genitale stadium og være begrundet i en, ofte ved de voksnes trusler fremkaldt, frygt for at miste en kilde til lyst og stolthed ved tabet af penis, for pigers vedk. i den pinefulde tanke om at have været ude for dette tab. *Ødipuskomplekset* opstår ved barnets libidinøse binding til den ene af forældrene, drengens til moderen, pigens til faderen, sidstnævnte også kaldet *Elektrakompleks.* Denne trang trues med forhindring ved den anden af forældrenes tilstedeværelse, hvoraf der opstår jalousi el. et ubevidst had.

Ved alle de nævnte omdannelser af libido spiller jeg-et og overjeg-et en stor rolle; det er ved deres virksomhed, at de udiscipline-

rede libidoimpulser fra det-et bliver tildannet og omdannet, så at de får mulighed for at finde udløsning under acceptable former. Den psykoanalytiske litteratur fremstiller gerne dette som et yderst dramatisk forløb. Det-ets impulser er primitive, voldsomme, selviske, asociale; overjeg-ets funktion er at modificere disse tendenser. Konflikten ml. dem kan føre til den nervøse tilstand, der kaldes en *neurose*. Konflikten betyder en trusel mod jeg-ets sikkerhed og skaber angst, og for at beskytte sig derimod og befri sig for angsten sætter jeg-et de s.k. afværgemekanismer ind. Disse kan gå ud på at fortrænge den uønskede impuls, den dermed forbundne affekt el. hele konflikten fra jeg-ets bevidsthed. Hvis der derved opstår legemlige fænomener, f. eks. lammelser, blindhed, følelsesløshed, som der ikke ligger nogen organisk lidelse til grund for, taler man om *konversion*. Evnen til at konvertere lidelsen til et legemligt symptom antages såvel i p. som i psykiatrien at være en væsentlig side af dispositionen for hysteri. Ved at det pinefulde i konflikten henføres til noget legemligt, der så at sige får skylden, bliver det forståeligt, og jeg-et befries for angst. Dette er en form for ubevidst rationalisering af konflikten. Individet kan også søge at beskytte sig på anden måde, f. eks. ved at kapsle sig ind i et panser af ydre form (stivhed i holdning, stereotypt udtryk, ironisk optræden) el. ved tilbagegang til handlingsmønstre, der tidligere har vist sig brugbare (»være lille«, søge trøst og beskyttelse).

Når de fortrængte konfliktårsager ved analytisk behandling bringes til bevidsthed, har erindringen om dem ofte en særlig friskhed og er ikke afbleget som erindringer normalt. De er stadig ladet med energi, som søger udløsning, og dette kan på forskellig måde ske, når de møder egnede (cathexerede) emner. De fortrængte ønsker og impulser kan f. eks. ytre sig i fejlhandlinger og fortalelser, hvor det man »kommer til« at gøre el. sige på en el. anden måde er udtryk for noget, man ubevidst ønsker el. vil. De kan også ytre sig i drømme el. i handlinger og reaktioner, som er jeg-et uforståelige. Når de fortrængte begivenheder bringes til bevidsthed, genopleves de så at sige for fuldt register, hvorved de *afreageres*. Dette var kernen i Breuers og Freuds foran omtalte kathartiske metode. Opr. anvendtes hypnose, men fra c. 1898 gik Freud over til den s.k. *tale-kur*, ved hvilken man ikke sætter det bevidste jeg ud af spillet. Ved denne anbringes analysanden i en så vidt muligt afslappet stilling, liggende el. siddende, og anmodes om at tale frit om løst og fast, gerne begyndende med sidste nats drømme. Når der i (sam-)talens løb forekommer emner, der er cathexeret af de fortrængte impulser el. komplekser, viser det sig i en særlig holdning hos analysanden, vagtsomhed, angst, blokering. Analysen består i at bearbejde disse reaktioner og de impulser, der formodes at ligge bagved, hvilket ofte fremkalder en stærk affekt. Under analysen, der tit kan være meget langvarig, får analysanden et stærkt afhængighedsforhold til analytikeren, bl. a. fordi de efterhånden frigjorte impulser rettes mod denne. Denne mekanisme, *overføringen*, spiller en stor rolle i den Freudske terapi. Fremstillingerne i litteraturen giver ofte indtryk af et overspændt erotisk forhold, hvilket formodentlig skyldes den overdrevne anvendelse af libidobegrebet. En libidinøs binding til analytiker vil i det store og hele sige, at forholdet bliver livsvigtigt for analysanden. På denne baggrund er det analytikerens opgave at lade konflikten føres til ende under kontrol, hvorved libido befries for den forstyrrende spændingstilstand, og symptomerne forsvinder.

Drømmeanalysen har haft en stor plads i den Freudske analyse. Drømmene er blevet betragtet som ønskeopfyldelser i forklædt form. Da libidoønskerne imidlertid ofte har en uacceptabel karakter, maskeres de, således at det »manifeste drømmeindhold« er en mere el. mindre gennemskuelig symbolisering af »latente drømmetanker«. Visse symboler regnes for relativt faste, således stokke, knive, zeppelinere o. s. v. for mandlige kønsorganer, æsker, krukker, korridorer o. s. v. for kvindelige. Ofte forekommer libidoønskerne i mindre gennemsigtige forklædninger, gerne hentet fra sidste dags begivenheder, den s.k. dagsrest. Fortolkningen af drømmeindholdet må ikke ses som en skabelonmæssig anvendelse af en faststående symbolik, men under hensyn til analysandens hele særpræg og situation og hans associationer ud fra de enkelte elementer i drømmen. En særlig analytisk fremgangsmåde er *Jungs associationsmetode*. Analysanden skal besvare påvirkningsord fra analytikeren med frie indfald. Hvis påvirkningsordet er cathexeret el. repræsenterer et emne, der er cathexeret af det fortrængte kompleks, får man en karakteristisk reaktion, nølen, vagtsomhed, angst, blokering. Jung er gået ud over Freud, idet han har erstattet dennes libidobegreb med et mere omfattende, en universel livskraft el. -drift. M. h. t. terapi går Jung også videre, idet konfliktens løsning ikke betragtes som afslutning, men som indledning til behandlingens hovedopgave, der består i en effektiv genopdragelse til livsopgaverne.

En anden videreudvikling af p. er *Adlers individualpsykologi*. Endv. kan nævnes *Wilh. Reichs* s.k. *karakteranalyse*, der særlig fæstner sig ved den reaktion over for konflikter, hvor hele systemet så at sige er kapslet inde i et panser af ydre form. Terapien går ud på at bearbejde denne holdning, så at den modificeres og til en vis grad opløses, bl. a.

ved at analysanden bringes til at forstå betydningen af de neurotiske karaktertræks funktion. M. h. t. den videre behandling har Reich gjort sig til talsmand for den s.k. *vegetoterapi*, der er en konsekvent gennemførelse af de seksualistiske synspunkter og betragter en adækvat seksuel udfoldelse og udløsning (orgasmisk refleks) som en betingelse for sund livsudfoldelse også i andre retninger. I den senere tid har man genoptaget anvendelsen af hypnose ved kortvarige behandlinger af ensartede neurosedannelser, s.k. *hypnoanalyse*. Ligeledes har man ved kortbehandlinger benyttet sig af s.k. *narkoanalyse*, d. v. s. psykoanalytisk teknik i forbindelse med narkose. For disse behandlinger gælder, at den terapeutiske virkning i høj grad afhænger af analysandens indsigt i sit eget tilfælde, medens det før nævnte overføringsforhold til analytikeren ikke gør sig så stærkt gældende. Især i Amerika har man arbejdet med psykoanalytiske opfattelser, der så vidt muligt undgår bundethed af dogmerne og i stedet søger at anvende almenpsykologiske erfaringer, synspunkter og terminologi. Især beskæftiger man sig med individets tilpasning (el. fejltilpasning) til omgivelserne, idet der er mulighed for konflikter ml. de instinktive kræfter og de mere el. mindre personlige ønsker på den ene side og samfundets og den herskende kulturs krav på den anden. Sådanne konflikter er uundgåelige, idet samfundsordenen bygger på undertrykkelsen af visse tilbøjeligheder hos individerne; men konfliktsituationen giver under visse omstændigheder en neurotisk angst, der følges af særlige forsvarsforanstaltninger. Dette synes at ske hos individer, der særlig i barndommen har oplevet de kulturelt bestemte vanskeligheder i accentueret form. Behandlingen af disse »kulturens stedbørn« vil gå ud på en gentilpasning til omgivelserne (*re-adjustment*) hovedsagelig gennem indsigt.

P. har givet anledning til lidenskabelig diskussion såvel ml. fagfolk som i den offentlige meningsudveksling. Dette hænger sammen med, at den fra oprindeligt at være en terapeutisk metode er blevet til en hel lærebygning med et ikke blot psykologisk indhold, men af et omfattende kulturfilosofisk tilsnit. Den har været taget til indtægt for politiske programmer og forkyndt som livsanskuelse, den er kommet til at præge mange nyere synspunkter inden for kulturens forskellige områder, opdragelse, samfundsliv og politik, moral, litteratur og kunst. For den videnskabelige psykologis udvikling har p. spillet en rolle ved den vægt, den har lagt på de dynamiske synspunkter, og en stor del af de undersøgelser, der i de senere år er foretaget på handlings- og behovspsykologiens områder, repræsenterer på en el. anden måde en stillingtagen til den. Den er endv. i høj grad blevet alle mands eje, ikke mindst

i kraft af slagord som »det ubevidste«, »komplekser«, »libido« samt den iøjnefaldende og »interessante« drømmesymbolik. Det er imidlertid nødvendigt at fastslå, at de nævnte begreber og slagord er hypotetiske dannelser, og at anvendelsen af dem varierer temmelig stærkt både ml. fagfolk indbyrdes og i den populære opfattelse, f. eks. skelnes der ofte ikke ml. almindelig undertrykkelse og fortrængning. I opdragelsen har de psykoanalytiske synspunkter naturligt ført til en større respekt for barnets spontane impulser og aktivitet og bestræbelser for at undgå tvang og hemmende påvirkning. En almindelig opfattelse, der går ud på, at al undertrykkelse og hemning er konfliktdannende og skadelig, kan ikke gennemføres konsekvent. Nyere psykoanalytikere har lagt mere vægt på de måder, hvorpå den sker.

Litteratur: S. Freud: Det ubevidste, 2. udg. 1944. Samme: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1916, overs. til norsk. Samme: Neue Folge der Vorlesungen etc., 1932, overs. til norsk. Samme: Die Traumdeutung, 1900. Samme: Psychopathologie des Alltagslebens, 1904. Anna Freud: Das Ich und die Abwehrmechanismen, 1937. S. Næsgaard: Psykoanalyse, 2 bd., 1933. Karen Horney: Nyt syn på psykoanalysen, 1948. Otto Fenichel: The Psychoanalytic Theory of Neurosis, 1945. Franz Alexander: Fundamentals of Psychoanalysis, 1949. P. Federn und H. Meng: Das psychoanalytische Volksbuch, 1926. H. Nunberg: Allgemeine Neurosenlehre auf psychoanalytischer Grundlage, 1932. T. Braatøy: Hinsides Freud, 1931. A. H.

Psykodrama, en psykoterapeutisk metode, som er udviklet af den rumænsk-amer. psykiater J. L. Moreno (f. 1892), der i 1921 opr. det s. k. Stegreif-Theater i Wien. Han ville lære mennesker at udfolde sig spontant, ved at de fik lejlighed til at udtrykke og afreagere deres indre konflikter i dramatisk form. I 1926 flyttede han til New York og fortsatte og videreudviklede der sit arbejde til en ny form, som han kaldte *sociodrama*, ved hvilken deltagerne fik lejlighed til i dramatisk form at fremstille og delvis gennemleve typiske sociale situationer. Ved disse metoder skulle der bevirkes en afspænding m. h. t. både de psykiske og sociale konflikter. Studiet af menneskenes indbyrdes forhold, deres sociale relationer psykologisk betragtet, kaldte han *sociometri*, og for en bestemt gruppe, f. eks. en skoleklasse el. en ungdomsklike kan det grafisk fremstilles i et *sociogram*.

Litteratur: J. L. Moreno: Psychodrama, 3 bd. 1945. Samme: Who shall survive? 1934. Samme (som red.): Group Psychotherapy; a Symposium, 1945. K. G-S.

Psykofysik. Med dette ord betegnede Fechner den nye videnskab, som han mente at have grundlagt i sin Elemente der Psychophysik (1860), og som han nærmere beskrev som »en eksakt lære om det funktionelle forhold ml. sjæl og legeme, el. — mere alment udtrykt — ml. den legemlige og den åndelige, den fysiske og den psykiske verden«. Han mente selv at have fundet en formel for dette forhold i *Webers* lov, som kort kan udtrykkes således: Når en påvirkning af et sanseorgan

fremkalder en sansefornemmelse, så vil en ved forstærkelse af påvirkningen fremkaldt netop mærkbar forøgelse af fornemmelsens intensitet altid (tilnærmelsesvis og indenfor visse grænser) svare til en og samme procentdel af påvirkningstilvæksten. Af denne lov udledte han den s.k. »psykofysiske grundlov« (Fechners lov): Fornemmelsesintensiteten er proportional med logaritmen til forholdet ml. påvirkningsintensiteten og »tærskelværdien« (d. v. s. den mindste mærkbare påvirkningsintensitet). Foruden den her nævnte tærskelværdi (»bevidsthedens tærskel«) indførte F. også begrebet »forskelstærskelen«, hvorved han forstod den mindste netop mærkbare intensitetsforskel ml. to ensartede påvirkninger. Forskelstærskelen er et mål for følsomheden: Jo mindre forskelstærskelen er, des større er følsomheden, og F. opfattede den tillige som en måleenhed for fornemmelsesintensiteten. Derfor mente han, at »den psykofysiske grundlov« var et eksakt udtryk for forholdet ml. den fysiske påvirkning og den psykiske fornemmelse, og han udformede og anvendte forsk. metoder til bestemmelse af tærskelværdierne for forsk. sanseområder. Disse *psykofysiske målemetoder* er dog senere erstattet med andre, blandt hvilke de vigtigste er flg.: *Bedømmelsesmetoden,* hvorved forsøgspersonen skal bedømme om to samtidigt givne påvirkninger fra hver sin forud trinvist ordnede påvirkningsrække er ens el. forskellige. Holdes den ene påvirkning konstant, medens den anden trinvis nærmer sig den oven- el. nedenfra, kaldes metoden *konstansmetoden.* Herved findes dels en øvre, dels en nedre forskelstærskelværdi, hvoraf der da kan beregnes et mål for forskelstærskelen. *Bestemmelsesmetoden,* hvorved der anvendes dels en konstant påvirkning, dels en gradvis variabel, som passerer den konstante i enten opadgående el. nedadgående retning, og forsøgspersonen da skal tilkendegive, hvornår de to påvirkninger opleves som ens. Herved får man fire forskelstærskler: en øvre og en nedre for den opadgående variation og en øvre og en nedre for den nedadgående, og af disse kan da et mål for forskelstærskelen beregnes.

Litteratur: G. Th. Fechner: Elemente der Psychophysik, 1860. G. E. Müller: Gesichtspunkte und Tatsachen der psychophysischen Methodik, 1904. G. F. Lipps: Die psychischen Massmethoden, 1906. A. Lehmann: Lehrbuch der psychologischen Methodik, 1906. W. Wirth: Psychophysik, 1912. J. P. Guilford: Psychometric Methods, 1936. L. L. Thurstone: Psychophysics (i Encyclopedia of Psychology, 1946). J. J.-n.

Psykogalvanisk refleks, det fænomen, opdaget af C. Féré 1888, at hudens elektriske ledningsevne øges (el. modstanden formindskes) som følge af de fysiologiske forandringer, der finder sted under sindsbevægelser el. åndeligt arbejde. Det antages at stå i forbindelse med svedkirtlernes funktion, og da det drejer sig om en funktion, der reguleres af det autonome nervesystem, står den ikke under viljens herredømme. Heri har man villet se en mulighed for at konstatere tilstedeværelsen af følelser, som forsøgspersonen vilkårligt forsøger at skjule, f. eks. ubehaget ved at lyve; og det apparat, hvormed den p. r. måles (et fintmærkende galvanometer), har derfor fået navn af »løgnedetektor«. K. G-S.

Psykogen, af psykisk oprindelse.

Psykografi, personlighedsbeskrivelse på grundlag af psykologiske iagttagelser og prøver. Gennem disse kan man få et overblik over de hos en person forekommende karakter- og begavelsestræk i deres individuelle sammensætning. Selve beskrivelsen kaldes et *psykogram.* Denne kan være formet som en karakteristik i ord, som det sker ved Rorschachprøven (s. d.), el. den kan bestå i en grafisk afbildning, hvor der findes en liste over en række personlige egenskaber, og ud for hver af disse afsætter man et mål for graden af denne egenskab hos den påg. person. Ved at forbinde endepunkterne for disse mål får man en s.k. *psykologisk profil.* K. G-S.

Psykologi (af gr. *psyche,* sjæl og *logos,* lære) er ensbetydende med ordet »sjælelære«, men må hellere defineres som videnskaben om bevidsthedslivet, fordi ordet »sjæl« er så belastet med tvivlsomme filosofiske og religiøse antagelser, at det er bedre at betegne p.s genstand med ordet »bevidsthedslivet« end med ordet »sjæl«. Men hvad er da bevidsthedslivet? Herom har der i tidernes løb været fremsat højst divergerende meninger, som delvis endnu i vore dage giver sig udtryk i de forskellige retninger el. »skoler« indenfor den moderne p. Stort set kan man dog sige, at der i den sidste snes år gør sig stærke tendenser gældende i retning af sammenarbejdning af de forskellige anskuelser. Disse kan inddeles i tre grupper, alt efter som de tilstræber udelukkende at bygge på introspektionen (selviagttagelsen, den indre iagttagelse), el. udelukkende på extrospektionen (den ydre iagttagelse) el. på en kombination af begge dele.

For den traditionelle p. bestod bevidsthedslivet alene i samlingen af bevidsthedsfænomener, d. v. s. fænomener som sansefornemmelser, forestillinger, tanker, følelser, viljesytringer m. v. Under indflydelse af den gamle metafysiske modsætning ml. sjæl og legeme, ånd og materie, stilledes bevidsthedsfænomerne som »indre« og urumlige i modsætning til de »ydre« og rumlige materielle fænomener. I forbindelse hermed hævdedes det, at bevidsthedsfænomenerne ikke kan iagttages v. hj. a. de ydre sanser, men kræver anvendelsen af en særlig opfattelsesmåde, selviagttagelsen, for at opfattes, og at ethvert individ kun kan anvende denne opfattemåde overfor sit eget bevidsthedsliv, således at ingen direkte kan opfatte bevidsthedsfænomener hos nogen anden. Bevidsthedslivet ansås m. a. o. for noget strengt pri-

vat, og det blev et vanskeligt problem, hvorledes man kunne kontrollere, om andre menneskers udsagn om deres bevidsthedsliv var korrekte el. ej, ja hvorledes man i det hele taget kunne vide, om andre mennesker el. dyr har bevidsthedsliv el. ej. I praksis har dette introspektionistiske standpunkt imidlertid aldrig været gennemført. Uden nærmere at retfærdiggøre det, har psykologerne altid bygget ikke alene på iagttagelsen af deres eget private bevidsthedsliv, men også på andre psykologers udtalelser om deres, og dagliglivets omgang med andre mennesker har også tvunget dem til ustandseligt at regne med et bevidsthedsliv hos disse andre. Selvom hvert enkelt menneske iflg. den introspektionistiske opfattelse kun kunne iagttage sin egen glæde, sin egen sorg, sin egen trang og sit eget savn m. v., kunne man dog ikke undgå at tilskrive andre mennesker (og også dyr) disse bevidsthedsfænomener, når de havde et fornøjet, sørgmodigt el. stræbende udseende, og dette opfattedes da som »tegn« på deres (for andre uiagttagelige) »indre« glæde, sorg, trang etc. På denne måde kom man til at skelne ml. »selve« bevidsthedsfænomenerne og deres »ydre« udtryk, som de dog står i intim sammenhæng med. Efterhånden blev man også klar over, at der var en nær forbindelse ml. bevidsthedslivet på den ene side og en række fysiologiske forhold (især hjerneprocesser) på den anden, hvilket f. eks. fandt udtryk i William James' definition af p. som »videnskaben om bevidsthedslivet (mental life), både om dets fænomener og om deres betingelser«. Som hjælpemetoder ved siden af introspektionen indførte man da dels fysiologiske metoder, v. hj. a. hvilke man undersøgte bevidsthedslivets fysiologiske betingelser, dels udtrykspsykologiske metoder, hvorved man undersøgte bevidsthedslivets udtryk i individets udseende og adfærd, og dels produktpsykologiske metoder, der ved undersøgelse af menneskers og dyrs frembringelser (litteratur, kunst, samfundsinstitutioner, redebygning m. v.) søgte at kaste lys over de tilgrundliggende bevidsthedsfænomener. Herved indhøstedes efterhånden et omfattende iagttagelsesmateriale, som det dog udfra det introspektionistiske standpunkt var vanskeligt el. umuligt at bringe i indre sammenhæng.

I modsætning til denne »subjektive« p. trådte fra begyndelsen af dette årh. en tendens i retning af »objektiv« p. mere og mere frem. Denne tendens fandt først udtryk i arbejder af russiske neurologer som W. Bechterev og I. P. Pavlov, men fandt senere kraftig støtte hos amerikanske behaviorister som J. B. Watson, W. S. Hunter og E. C. Tolman. I sin Objektive Psychologie (1913) søgte Bechterev at erstatte den ukontrollerbare og fantasifulde introspektionistiske p. med en s.k. psykorefleksologi, d. v. s. »studiet af relationerne ml. de ydre indflydelser og neuropsykens ydre fænomener« under fuldstændig bortseen fra bevidsthedsfænomenerne. Psykorefleksologien »vil kunne udforske og forklare organismens relationer til de miljøbetingelser, som har en el. anden indflydelse på den, uden derved at ville opklare de indre el. subjektive oplevelser, som er bekendt under navnet bevidsthedsfænomener og som kun er tilgængelige for selviagttagelse«. Ligeså skarpt afvises den subjektive p. af Watson, som i sin Psychology from the Standpoint of a Behaviorist (1919) henviste til, at »bevidsthedstilstande« ikke er objektivt påviselige og derfor aldrig kan blive data for videnskaben. Den således afgrænsede objektive p. udvikledes dels som en »molekylær«, dels som en »molar« behaviorisme, d. v. s. dels som et forsøg på at opfatte og forklare de ydre bevidsthedsytringer som kombinationer af elementære refleksmekanismer (især s.k. associationsreflekser), dels som bestræbelser for at konstatere lovmæssige sammenhæng ml. mere el. mindre komplicerede situationer og helhedsreaktionerne på dem. For dyrenes vedk. opnåedes herved mange interessante resultater, som delvis tillod slutninger til menneskenes adfærd, og den behavioristiske opfattelse af p. vandt stor udbredelse især i dens molare form.

Samtidigt fortsattes imidlertid også de introspektionistiske undersøgelser, idet det overfor behavioristerne med rette kunne hævdes, at de subjektive bevidsthedsfænomener ikke var skaffet ud af tilværelsen, fordi man af metodiske grunde vedtog ikke at tage hensyn til dem. Og ligeledes uddybedes kendskabet til de fysiologiske forhold, som erfaringsmæssigt står i forbindelse med bevidsthedsfænomenerne, såvel som til sammenhængen ml. disse og deres ydre udtryk. Men i princippet var forbindelsen ml. de objektivt konstaterbare bevidsthedsytringer og de kun subjektivt oplevelige bevidsthedsfænomener stadig uafklaret, og der var ingen enighed om, hvorvidt p. bedst kunne defineres som videnskaben om bevidsthedsfænomenerne el. om de til grund for disse liggende nerveprocesser el. om organismernes adfærd el. helhedsreaktioner. Alle tre slags undersøgelser betegnedes som »psykologiske«, men en retfærdiggørelse af denne fællesbetegnelse manglede. En vej til overvindelse af denne vanskelighed kan dog formentlig findes ved flg. betragtning:

De umiddelbart oplevede fænomener er hverken af psykisk el. fysisk karakter, men er »neutrale« m. h. t. denne distinktion. De kan imidlertid tydes enten som fremtrædelsesformer for omverdensgenstande el. som fremtrædelsesformer for det oplevende individ. Fænomenet »grønt løvværk« kan f. eks. enten opfattes som et træ med så og så mange blade af den og den beskaffenhed el. som et tegn på, at iagttageren ikke er farveblind

og at hans visuelle skelneevne er så og så stor. I første tilfælde henregnes fænomenet til omverdenen, idet det viser hen til en genstand i denne; men i sidste tilfælde viser det hen til en synsproces i iagttageren og er forsåvidt et tegn på, at vedk. er ved bevidsthed såvel som på denne bevidstheds nærmere øjeblikkelige beskaffenhed. De umiddelbart oplevede fænomener er altså kun »bevidsthedsfænomener«, forsåvidt de tydes som fremtrædelsesformer for iagttageren. I modsat fald er de omverdensfænomener, d. v. s. fremtrædelsesformer for fysiske genstande på lavere el. højere abstraktionstrin. Ml. fysiske og psykiske fænomener er der med andre ord ingen kvalitativ og heller ingen numerisk forskel, men kun en forskel i tegnfunktion, og uden tegn-funktion er de hverken fysiske el. psykiske. Kun forsåvidt de opfattes som fremtrædelsesformer for processer i iagttageren, er der mening i at kalde undersøgelsen af dem for »selviagttagelse«, for kun i så fald viser de hen til ejendommeligheder ved selvet, d. v. s. ved det oplevende individ. Selve det, *at* individet oplever noget, er et tegn på, at det er ved bevidsthed, men *det, som det oplever,* kan efter omstændighederne enten være tegn på ejendommeligheder ved omverdensgenstandene el. være tegn på ejendommeligheder ved iagttageren. Og i sidste fald kan det oplevede enten være tegn på bevidsthed (f. eks. en synsproces) hos iagttageren el. det kan være tegn på andre ejendommeligheder, som intet har med hans bevidsthed at gøre (f. eks. hans hånds udseende). Spørgsmålet bliver da: Under hvilke omstændigheder anses de oplevede fænomener for tegn på bevidsthed hos iagttageren? El. med andre ord: Hvilke er de i den gængse sprogbrug anvendte kriterier på den rigtige anvendelse af ordet »bevidsthed«? Svaret herpå må findes ved en undersøgelse af, hvilke træk der karakteriserer de organismer, som man siger er »ved bevidsthed«, »i bevidst tilstand« o. s. v. i modsætning til »fra bevidstheden«, »bevidstløse« o. lign. Og her synes erfaringen at vise, at det, der karakteriserer den som »bevidst« betegnede tilstand hos en organisme i hovedsagen er flg. træk: Organismen oplever noget (hvilket den selv konstaterer ved, at der foreligger fænomener for den, og andre konstaterer ved, at den reagerer på ejendommelig måde); og organismen som helhed reagerer livligt og varieret-hensigtsmæssigt på den givne situation samt udviser en mere el. mindre udpræget formålsrettet adfærd (hvilket kan konstateres ved »ydre« iagttagelse af reaktioner og adfærd). Begge disse arter af kendetegn på bevidsthed forekommer i forskellige grader: de oplevede fænomener kan være tågede, vage og utydelige el. klare, skarpe og detaljerede; og adfærden kan være mere el. mindre varieret og livlig samt rettet mod nærmere el. fjernere formål.

Bevidsthed er derfor noget, der forekommer i grader, og strengt taget må man derfor definere: En organismes bevidsthed er så meget mere udpræget, jo klarere de oplevede fænomener er for den selv og/el. jo livligere, jo mere varieret og jo mere formålsrettet dens adfærd er. Ml. de to arter af kendetegn er der ingen modstrid; de supplerer hinanden, og den væsentlige forskel ml. dem synes blot at være den, at de behavioristiske konstateres v. hj. a. (organismens egen el. andre organismers) ydre sanser, medens de introspektionistiske konstateres uafhængigt af disse. Tilsammen danner de begrebet bevidsthed, ligesom de v. hj. a. syn, berøring, lugt, smag og hørelse konstaterede træk ved et æble tilsammen indgår i begrebet æble. Introspektionister og behaviorister undersøger altså hver for sig en abstrakt side ved bevidstheden (d. v. s. organismens bevidste tilstand), der fremtræder på begge måder, men snart tydeligst på den ene og snart tydeligst på den anden. De kan siges hver at udgøre en side ved el. dimension af bevidstheden, som imidlertid også har andre dimensioner, idet den enten kan fremtræde som et mere el. mindre analyseret kompleks af adskilte momenter el. som en mere el. mindre uanalyseret global helhed. Krydses disse dimensioner fås fire forskellige aspekter af hver enkelt bevidsthedstilstand: a) en uanalyseret introspektionistisk (som i den fænomenologiske p. el. »Ganzheits-p.en«), b) en analyseret introspektionistisk (som i »element-p.en«), c)en uanalyseret behavioristisk (som i »molar-behaviorismen«) og d) en analyseret behavioristisk (som i »psykorefleksologien« el. »molekylær-behaviorismen«). Måske gives der også andre bevidsthedsdimensioner, men de nævnte synes tilstrækkelige til en almen karakteristik.

På grundlag af ovenstående kan man nu karakterisere bevidsthedslivet som en særlig livsytring, sideordnet med organismernes øvrige livsytringer: Stofskifte, formering, vækst, bevægelse, udvikling, arvelighed m. v. Selve bevidsthedslivet kan ligesom de øvrige livsytringer yderligere spaltes op i forskellige spec. processer, såsom sansen el. fornemmen og følen, symboliseren el. intenderen, organiseren el. struktureren, reproduceren el. forestillen og endelig stræben (higen, attråen, villen, vælgen, beslutten). Hver af disse kan fremtræde på alle de fire ovennævnte måder, og tilsammen synes de at omfatte det hele kendte bevidsthedsliv, således at det nu er muligt at definere p. som videnskaben om den særlige livsytring, der kaldes bevidsthedslivet, som består af de fem angivne arter af bevidsthedsprocesser og deres fire nævnte dimensioner el. fremtrædelsesformer. Af disse interesserer nogle psykologer sig mest for een, andre for en anden, men tilsammen synes de at udgøre hele det forskningsområde, der nutildags betegnes med ordet p.

P.s hovedgrene. Alt efter de anvendte forskningsmetoder el. de specielt valgte forskningsområder kan man skelne ml. forskellige grene indenfor p. Hvis eksperimentale metoder anvendes i udstrakt grad taler man om *eksperimentalp.*, som stilles i modsætning til *deskriptiv p.* (ikke-eksperimental p.), der som specielle grene indbefatter dels dybdep. med dens to hovedformer *psykoanalyse* og *individualpsykologi*, som benytter særlige metoder såsom de frie indfalds metode, drømmeanalyse og analyse af fejlhandlinger, dels »åndsvidenskabelig« el. »forstående« p., der på grundlag af indføling i andre menneskers bevidsthedsliv søger at nå til en slags intuitiv »forståelse« af dette i modsætning til en blot kausal forklaring af det udfra almene lovmæssigheder. — Efter forskningsområder kan man skelne ml. mangfoldige grene, af hvilke de vigtigste er flg.: *sansep.*, som spec. undersøger forholdet ml. de forskellige mulige isolerede påvirkninger af de ydre sanser og de derved fremkaldte sansefornemmelser; *iagttagelsesp.* (Wahrnehmungsp.) el. perceptionspsykologi, som især undersøger de ved ydre iagttagelse foreliggende komplicerede fænomener og deres afhængighed dels af ændringer i påvirkningerne, dels af ændringer i det oplevede individs indstilling; *formp.* el. *feltp.* (Gestaltp.), der undersøger de af struktureringsprocesser (forarbejdningsprocesser) i organismen betingede helhedstræk ved de oplevede fænomener; *psykofysiologisk p.*, som undersøger forholdet ml. bevidsthedsprocesserne og de øvrige organiske processer i organismen, f. eks. de med følelsesoplevelser forbundne fysiologiske forhold (hormonudskillelser, åndedræt, hjerteslag, blodtryk m. v.); *lære-processernes p.*, der undersøger de forskellige læreprocessers forløb og de faktorer, som spiller en rolle derved, herunder f. eks. indlæring af remser, af stof med mening, af sprogfunktioner (tale-, skrive-, læse-p.), af regnefærdighed, af at finde ud af labyrinter m. v.; *tænkep.*, som undersøger tænkeprocessernes (opgaveløsningers) forløb og de faktorer der influerer på dem; *behovsp.*, i hvilken de forskellige arter af behov samt deres udslag og tilfredsstillelse undersøges; *dyrep.*, der undersøger de forskellige dyrearters bevidsthedsliv (sanseføl somhed, følelsesudtryk, intelligens, lærenemhed m. v.); *børnep.* og *ungdomsp.*, som undersøger de for barne-, resp. ungdomsalderen ejendommelige træk ved bevidsthedslivet; *udviklingsp.*, der ved sammenfatten af dyre- og børnep.s resultater samt af undersøgelser af primitive folks bevidsthedsliv søger at udfinde de almene faser og linjer i bevidsthedslivets udvikling; *differentialp.*, som prøver at finde og karakterisere typiske individuelle forskelle ml. mennesker på samme alderstrin (typologi) el. at fastslå typiske karakter- og temperamentsforskelle (karakterologi); *konstitutionsp.*, som især undersøger det arvelige grundlag for bevidsthedslivet, især de forskellige karakter- el. temperamentstyper; *religionsp.*, som undersøger ejendommeligheder ved det med religiøse fænomener forbundne bevidsthedsliv; *kunstp.*, i hvilken dels den æstetiske oplevelse, dels den kunstneriske skabens særpræg undersøges; *vidne-* el. *udsagnsp.*, som særlig undersøger menneskelige vidneudsagns pålidelighedsgrad samt de faktorer, der påvirker denne; *kriminalp.*, der undersøger lovovertræderes ejendommeligheder og årsagerne dertil; *socialp.*, i hvilken de af andre mennesker betingede træk i individernes bevidsthedsliv undersøges, f. eks. i form af massep. og gruppep.; *kulturp.* (etnologisk p.), hvori samfund på forskelligt kulturtrin el. med forskelligartet kultur sammenlignes m. h. t. psykologiske ejendommeligheder; *parap.*, som undersøger de i forbindelse med mediumistiske fænomener stående psykologiske forhold; *psykopatologi* og *medicinsk p.* samt *abnormp.*, hvori afvigelser fra det normale bevidsthedsliv, dels i form af neuroser (neuroselære), dels i form af psykoser (psykiatri i snævrere forstand) undersøges. Og hertil kommer *den anvendte p.* med dens forskellige hovedgrene: *Psykoteknik* (indbefattende arbejds- og industrip. samt psykologisk evneundersøgelse og erhvervsvejledning), *pædagogisk p.* med dens mange forgreninger og endelig *mentalhygiejne.*

P.s historiske udvikling. Som videnskab i moderne forstand er p. en ret ny foreteelse, knapt 100 år gammel. Men længe før Fechner omkr. midten af forrige årh. indførte den eksperimentelle systematiske iagttagelse i p., havde menneskene naturligvis både iagttaget deres eget og andres bevidsthedsliv og gjort sig deres tanker derom. I den dagligdags iagttagelse af menneskers og dyrs adfærd og den primitive psykologisk-spekulative fortolkning og forklaring deraf, har p. sin oprindelse, iøvrigt til en begyndelse intimt sammenvævet med allehånde religiøse antagelser om »sjæles« og »ånders« virken og skæbne. Det første forsøg på en mere sammenhængende, omend rigeligt spekulativt præget, teori om bevidsthedslivet skyldes Aristoteles (383—22 f. Kr.), der forsåvidt kan anses for p.s grundlægger. Allerede hos ham finder man bevidsthedslivet behandlet som en livsytring, ja, han betragtede sjælen som en kraft, der opretholder og regulerer organismernes hele liv, som det udfolder sig i ernæring og forplantning, i sansning og iagttagen, i attråen og bevægelse samt i tænkning (som iflg. A. kun forekommer hos mennesket). Disse livsytringer forklares ved særlige sjæleevner, såsom sanseevner, forestillingsevne el. fantasi, bevægeevne el. vilje, tænkeevne el. fornuft. Foruden de fem sanser: Syn, hørelse, følelse, lugt og smag an-

tog A. en s.k. »fællessans«, som han mente havde sit sæde i hjertet, og som han tilskrev en række funktioner, hvoriblandt dels den (som »passiv fornuft«) at modtage indtryk fra enkeltsanserne, dels den (som »aktiv fornuft«) at sammenfatte og sammenligne disse indtryk samt ved abstraktion at danne begreber af dem. Iøvrigt var forholdet ml. disse to slags fornuft uklart: som passiv er fornuften ligesom de andre sjæleevner knyttet til legemet og dør med dette, men som aktiv er den uafhængig af legemet og udødelig, hvilket gav stødet til mange subtile spekulationer hos de senere kristelig-teologiske filosoffer, som iøvrigt kun havde lidet af betydning at føje til A.s p., der blev den herskende gennem hele middelalderen. Dog må det nævnes, at de kristelige mystikere udviklede en betydelig evne til iagttagelse af de for dem ejendommelige sindstilstande under ekstase o. lign., samt at William Occam (1270—1347) ved at opfatte sanseindtrykkene og fornuftbegreberne som blotte tegn el. symboler for tingene foregreb eftertidens undersøgelser af symbolfunktionen.

Et afgørende vendepunkt indtrådte først med Descartes (1596—1650). Idet han skelnede skarpt ml. materien som »den udstrakte substans« og ånden som »den tænkende substans«, indførte han det dualistiske grundsyn, som har præget p. lige op til vore dage, og som danner forudsætningen for problemet om, hvorledes den faktiske sammenhæng ml. de åndelige fænomener og deres organiskmaterielle grundlag el. udtryk kan forklares. Descartes selv antog, at der fandt en gensidig påvirkning sted ml. sjæl og hjerne (vekselvirkningshypotesen), medens Spinoza (1632—77) og senere Fechner (1801—87) mente, at det materielle og det åndelige var to sider af samme sag (identitetshypotesen el. den psykofysiske parallellismeteori). Almindelig enighed er dog endnu ikke nået om nogen af disse opfattelser, og nutildags er diskussionen derom trådt i baggrunden som følge af, at selve den dualistiske forudsætning er ved at blive opgivet. Iøvrigt indlagde Descartes sig psykologisk fortjeneste ved at udforme det første omfattende forsøg på at give en systematisk fremstilling af følelseslivet, som han mente opbygget af 6 grundfølelser: Forundring, kærlighed, had, drift, glæde og sorg. Hos Spinoza fortsattes disse bestræbelser derhen, at selvopholdelsesdriften opfattedes som den fundamentale drift og glæde og sorg defineredes som de følelser der opstår, når denne drift tilfredsstilles el. hemmes. Allerede Thomas Hobbes (1588—1679) havde iøvrigt hævdet, at det menneskelige sind (mind), som han opfattede som en materiel genstand, har to grundkræfter, en erkendende og en bevægende, og at »lyst« og »ulyst« opstår, når hjertets »vitale bevægelse« fremmes el. hemmes, medens alle andre følelser fremkommer, når lyst og ulyst forbindes med forskellige forestillinger. Også Leibniz (1646—1716) opererede med en fundamental sjælelig kraft, som dog antoges at være af rent immateriel natur, v. hj. a. hvilken hele universet repræsenteres ved forestillinger af større el. mindre klarhed. Herved indførte han på den ene side begrebet om »ubevidste« forestillinger og foregreb på den anden side nutidens opfattelse af opmærksomheden som en bevidsthedsklarende proces.

Det næste betydningsfulde fremstød i p.s udvikling skyldes den engelske filosofis store klassikere. Hos J. Locke (1632—1704), der kaldte ethvert bevidsthedsindhold for en »idé« (idea), skelnedes dels ml. sanseideer og reflektionsideer, dels ml. usammensatte ideer og sammensatte ideer, hvorved grunden blev lagt til den s.k. »elementp.«, iflg. hvilken alle bevidsthedsdannelser enten er uanalyserbare psykiske elementer el. komplekser af sådanne. George Berkeley (1685—1753) fremsatte en »ny synsteori«, hvorefter afstandsopfattelsen beror på en ved erfaring dannet forbindelse ml. visuelle og taktile sansninger, således at rummet bliver en rent åndelig dannelse. Og endelig analyserede Hume (1711—76) tingsforestillingen, jegforestillingen og årsagsforestillingen og kom til det resultat, at de alle blot var vanemæssige forbindelser af ideer, der ellers intet havde med hinanden at gøre. På grundlag af disse resultater udformedes i løbet af det 18. årh. den s.k. »associationsp.«, der kom til at spille en uhyre rolle lige op til den nyeste tid. Dens grundtræk er flg.: Bevidsthedsindholdet består af »elementer«, som dels skyldes indtryk på de ydre sanser, dels indtryk på den indre sans. Elementerne, som ellers er uafhængige af hinanden, bliver gennem erfaringen forbundne el. »associerede« med hinanden på mangfoldige måder, idet elementer, som enten opleves samtidigt (berøringsassociation) el. som ligner hinanden (lighedsassociation) el. evt. er hinandens modsætninger (kontrastassociation) associeres og derfor ved senere lejligheder har tilbøjelighed til at optræde sammen i bevidstheden, idet ethvert element kan reproducere ethvert andet, som det er blevet associeret med. Hovedrepræsentanterne for associationsp. er Hartley (1705—55), Priestley (1733—1804), Condillac (1715—80), Helvetius (1715—71) og Holbach (1723—89), af hvilke de 3 sidste rentud benægtede eksistensen af en »indre sans« og søgte at forklare alle bevidsthedsfænomener som produkter el. omformninger af ydre sanseindtryk (sensualistisk teori). Hos dem alle behandledes de intellektuelle fænomener (sansefornemmelser og forestillinger) langt udførligere end de emotionelle og conative (følelser og drifter), en ensidighed, der dog noget afbalanceres ved Shaftesburys (1671—1713) og Hutchesons (1694—1747) forsøg på

en nærmere analyse af de æstetiske og moralske følelser, hvis betydning stærkt fremhævedes af Rousseau (1712—78), uden at han dog direkte bidrog til udvidelse af kendskabet til deres psykologiske natur.

Sådanne bidrag blev derimod givet af Sulzer (1720—79), Mendelsohn (1729—86) og Tetens (1736—1805), som hver for sig fremdrog visse af følelseslivets ejendommeligheder i modsætning til erkendelses- og viljeslivets, hvorefter Kant (1724—1804) fastlagde den for lange tider almindeligt accepterede »psykologiske tredeling«, iflg. hvilken der gives 3 og kun 3 hovedarter af bevidsthedsytringer el. bevidsthedselementer, som sædvanligt kaldes erkendelses-, følelses- og viljeselementer. Af langt større betydning var det dog, at Kant ved sin opfattelse af »bevidsthedens« almindelige natur banede vejen for den indsigt, at det bevidste individs aktivitet ingenlunde er begrænset til den blotte associeren af de passivt modtagne sanseindtryk, men på mangfoldige måder forarbejder disse til mere el. mindre komplicerede dannelser. Selv lagde Kant ganske vist hovedvægten på den for al erkendelse nødvendige sammenfatten (syntese) af indtrykkene til enheder, men da han regnede med, at denne sammenfatten foregår på forskellige måder, i forskellige henseender og på forskellige niveauer, kom ordet »syntese« faktisk til at omfatte en hel række bevidstheds processer, som det blev den senere forsknings opgave at undersøge nærmere. Skønt Kants interesse afgjort var erkendelsesteoretisk og ikke psykologisk, indeholder hans behandling af genstandsopfattelsen og den dermed sammenhængende symboliseringsproces dog adskillige momenter, der foregriber den senere forsknings problemstillinger og resultater. I nogen grad gælder dette også hans romantiske efterfølgere i Tyskland, blandt hvilke især Schopenhauer (1788—1860) ved sin teori om »viljen« som tilværelsens og bevidsthedslivets grundkraft og »intellektet« som dennes tjener kan betragtes som en forgænger for den moderne »dynamiske p.« og »dybdep.«. Men i hovedsagen fortabte romantikerne sig i så vidtsvævende og fantastiske spekulationer, at der fra midten af det 19. årh. rejste sig en kraftig reaktion mod dem i forbindelse med den almene opblomstring af naturvidenskaberne, som også i en sådan grad kom til at sætte sit afgørende præg på den flg. tids psykologiske forskning, at man almindeligvis henlægger den videnskabelige p.s grundlæggelse til dette tidsrum, da den eksperimentelle metode med dens mægtigt skærpede krav til nøjagtighed og planmæssighed i iagttagelsen og til den teoretiske bearbejdelse af iagttagelsesmaterialet blev indført i p.

Foregangsmanden på dette område var G. Th. Fechner, som i sin Elemente der Psychophysik (1860) bl. a. med hidtil ukendt omhu

undersøgte forholdet ml. de fysiske sansepåvirkningers intensitet og de derved fremkaldte sansefornemmelsers intensitet, hvilket ikke alene førte ham til formuleringen af Webers lov: Fornemmelsestilvæksten er altid (tilnærmelsesvis) proportionalt med en og samme procentdel af påvirkningstilvæksten, men yderligere til den s. k. »psykofysiske grundlov« (Fechners lov): Fornemmelsesintensiteten er proportional med logaritmen til forholdet ml. påvirkningsintensiteten og »tærskelværdien« (d. v. s. den mindste mærkbare påvirkningsintensitet). Mange andre eksperimentelle sansepsykologiske og -fysiologiske undersøgelser blev samtidigt gjort af fysikeren H. v. Helmholtz, og efter at Wilh. Wundt i 1879 i Leipzig havde indrettet det første psykologiske laboratorium, som i 1886 efterfulgtes af det af Alfr. Lehmann opr. laboratorium i Kbh., og derefter af mangfoldige andre i forskellige lande, tog det psykologiske forskningsarbejde mere og mere fart, støttet af et stigende antal psykologisk-videnskabelige tidsskrifter. I begyndelsen var det især sanseprocesserne der undersøgtes, men efter at Ebbinghaus i 1880-erne havde foretaget sine omfattende undersøgelser af huskeprocesserne og Lehmann i 1890'erne sine undersøgelser over følelseslivets fysiologi, blev efterhånden flere og flere af p.s områder underkastet eksperimentel behandling, således at den eksperimentelle p. nutildags beskæftiger sig med undersøgelser fra så at sige alle p.s områder. Samtidig udvikledes, især i de angelsaksiske lande, enquête- og test-metoden, som i forbindelse med en stedse videregående forfinelse af de statistiske metoder bl. a. har ført til den af Spearman grundlagte faktoranalyse. Også den deskriptive p. har under indflydelse af Høffding, Will. James, Ribot og Shand efterhånden fået en mere og mere empirisk, spekulationsfri karakter, og fra årh.skiftet har Freuds psykoanalytiske metode og den dertil knyttede dybdepsykologiske teoridannelse i højere og højere grad åbnet øjnene for de såk. ubevidste faktorers betydning for såvel den sygelige som den sunde udvikling af bevidsthedslivet, ligesom den navnlig af Preyer og Stern inspirerede børnep. og den af Wundt og Lloyd Morgan grundlagte dyrep. har vakt større og større interesse og i forbindelse med den af Lazarus og Steinthal grundlagte folkep. har ført dels til en almen udviklingsp., dels til socialp., hvor især McDougalls undersøgelser har været banebrydende. Til fremme af den almene interesse for p. har måske særlig den anvendte p. virket, således som den har fundet udtryk i psykoteknikken og den pædagogiske p. samt i mentalhygiejnen. Alt i alt har p. i løbet af henved 100 år arbejdet sig frem til en selvstændig videnskab, hvis betydning nu anerkendes fra alle sider, således at visse af dens hovedretninger nu næsten kan siges at være kommet »på mode«

og udviklingen foregår med stedse stigende hast.

P.s moderne hovedstrømninger. De vigtigste af nutidens p.ske hovedstrømninger grupperer sig om visse indbyrdes divergerende, omend ikke modstridende, grundopfattelser af selve bevidsthedslivet. De mest traditionsbestemte af disse kan sammenfattes under betegnelsen *fænomenologisk p.*, iflg. hvilken bevidsthedsfænomenerne er en fra de materielle el. fysiske fænomener principielt forskellig art, der kun kan opfattes ved såk. selviagttagelse (introspektion), og som udviser en for dem ejendommelig lovmæssighed. De antages dog oftest at korrespondere med (ukendte) hjernefysiologiske processer el. blot at være spec. fremtrædelsesformer for disse (epifænomener). En spec. form for fænomenologisk p. er den såk. »Ganzheitsp.«, som især har haft betydning som korrektion af den ældre »elementp.«. — Som en reaktion mod den fænom. p. opblomstrede i årh.s begyndelse *behaviorismen,* der helt vil eliminere bevidsthedsfænomenerne som »subjektive«, og i stedet alene vil definere og undersøge bevidsthedslivet som det udfolder sig i organismernes adfærd i forskellige situationer. Forsåvidt adfærden søges analyseret ud i elementarprocesser, taler man om refleksologisk p. — I den *dynamiske p.* opfattes bevidsthedslivet el. ændringer deri som et udtryk for visse ubevidste »kræfter«, »energier« el. faktorer, der giver sig udslag i individets oplevelser, adfærd el. hele tilstand. Navnlig de forskellige former for dybdep. bygger på denne grundopfattelse, men også indenfor form- el. feltp. spiller den en betydelig rolle. I dybdep. er de faktorer, man opererer med som årsager til bevidsthedslivet og dets ændringer, navnlig såk. instinkter, tendenser, behov, drifter o. lign, medens der i formp. snarere opereres med mere teoretisk definerede kræfter, hvis definition konstrueres udfra de iagttagne lovmæssigheder i bevidsthedslivet på lign. måde som fysikerne konstruerer deres kraftdefinitioner udfra de iagttagne lovmæssigheder hos de fysiske fænomener. Da bevidsthedsfænomenernes lovmæssigheder imidlertid er langt mere komplicerede og usikre end de fysiske fænomeners, bliver også de i den dynamiske p. anvendte kraftbegreber langt vagere og de på dem baserede teorier langt mere hypotetiske, hvilket også viser sig ved, at disse teorier ofte direkte modsiger hinanden. Som en særlig form for dynamisk p. kan måske den såk. faktoranalyse opfattes, idet den udfra korrelationer ml. et individs præstationer af forsk. art ved komplicerede og endnu ikke helt afklarede statistiske beregninger mener at kunne identificere forsk. »faktorer«, som antages at indgå i el. betinge de påg. præstationer.

Tilhængerne af de her nævnte hovedstrømninger i nutidens p. bekæmper ofte under deres forsøg på at hævde deres egen grundopfattelses eneret hinanden mere el. mindre voldsomt. Men da grundopfattelserne faktisk ikke strider mod, men snarere kompletterer hinanden, synes de alle at finde plads indenfor den i begyndelsen af denne artikel givne definition af p. som videnskaben om bevidsthedsprocesserne og deres forsk. fremtrædelsesformer.

Litteratur: G. W. Allport: Personality (1937). W. Bechterev: Objektive Psychologie (1913) F. Brandt: Psykologi I (3. udg 1950), II (1940) uafsl. F. Brentano: Psychologie vom empirischen Standpunkte (1874). C. Burt: The Factors of the Mind (1940). L. Carmichael m. fl.: Manual of Child Psychology (4. udg. 1949). G. Dumas m. fl.: Traité de Psychologie, I—II (1923—24). Samme: Nouveau Traité de Psychologie, I—VI (1930—39) uafsluttet. S. Freud: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, I—III (1916—17). J. Fröbes: Lehrbuch der experimentellen Psychologie, I—II (1917—20). B. Gadelius: Human Mentality in the Light of Psychiatric Experience (1933). J. S. Gray m. fl.: Psychology in Use (1941). J. P. Guilford: General Psychology (1939). P. Guillaume: Psychologie (1931). Samme: Introduction à la psychologie (1946). J. A. B. de Haan: Die tierischen Instinkte und ihr Umbau durch Erfahrung (1940). F. Hempelmann: Tierpsychologie vom Standpunkte des Biologen (1926). H. Høffding: Psykologi i Omrids på Grundlag af Erfaring (1882, 6. udg. 1911). W. James: The Principles of Psychology, I—II (1890). J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag (1942—46). D. Katz: Människor och djur (1938). E. Kretschmer: Körperbau und Charakter (20. udg. 1951). W. Köhler: Gestalt Psychology (1929). A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie (1912). A. Lehtovaari: Lille lærebog i psykologi (1950). W. McDougall: An Introduction to Social Psychology (1908). Samme: The Group Mind (1920). E. Mach: Die Analyse der Empfindungen (1886). W. Metzger: Psychologie (1941). C. W. Morris: Six Theories of Mind (1933). H. A. Murray m. fl.: Explorations in Personality (1938). S. Næsgaard: Kortfattet Sjælelære (1928). I. P. Pavlov: Conditioned Reflexes (1927). B. Russell: The Analysis of Mind (1921). H. K. Schjelderup: Psykologi (1927). C. Spearman: The Abilities of Man (2. ed. 1927). A. F. Shand: The Foundations of Character (1914). W. Stern: Psychologie der frühen Kindheit (1914). Samme: Die differentielle Psychologie (1921). Samme: Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage (1935). E. C. Tolman: Purposive Behavior in Animals and Men (1932). S. A. Tordrup: Børnepsykologi (6. udg. 1952). J. B. Watson: Psychology from the Standpoint of a Behaviorist (1919). H. Werner: Einführung in die Entwicklungspsychologie (1926). R. S. Woodworth: Psychology (1938). Samme: Experimental Psychology (1938). K. Young: A Handbook of Social Psychology (1946). Samme: Personality and Problems of Adjustments (1947). J. M. Baldwin: History of Psychology (1913). E. G. Boring: A History of Experimental Psychology (1929). M. Dessoir: Abriss einer Geschichte der Psychologie (1911). O. Klemm: Geschichte der Psychologie (1911). J. D. Mercier: Les origines de la psychologie contemporaine (2. éd. 1909). G. Murphy: Historical Introduction to Modern Psychology (1930, ny udg. 1949). R. Müller-Freienfels: Die Hauptrichtungen der gegenwärtigen Psychologie (1929). A. Nyman: Nya väger inom psykologin (1934). R. S. Woodworth: Contemporary Schools of Psychology (1931). David Katz (red.): Handbok i psykologi (1950).

J. J-n.

»Psykologiske Studier«, se »Unge Pædagoger«.

Psykologisk iagttagelse, *spec. af børn,* iagttagelse og studium af mennesker (børn) under hensyn til de for en psykologisk forståelse vigtige træk i deres adfærd og reaktioner. Begrebet p. i. omfatter ikke blot, hvad psykologen direkte ser, dels i det dagl. liv, dels i særlige prøvesituationer, men også dè

oplysninger, som indhentes gnm. andre. For at være sikker på at få alle de mest betydningsfulde træk med, har man udarb. iagttagelsesskemaer; disse kan på deres side være præget af bestemte psykologiske teorier, f. eks. det af Alfr. Adler udarb. individualpsykologiske. Se artiklerne: Børnepsykologi, Legeterapi og Observationskoloni.

Litteratur: Sofie Rifbjerg: Psykologisk iagttagelse af børn, 5. udg. 1945. A. Adler: Individualpsychologie in der Schule, 1929. Grete Janus: Psykologisk Iagttagelse af Børn, (Psykol. Studier nr. 7) 1946. K. G-S.

psykologisk-pedagogiska institut, Stockholm, Statens, opr. 1944 med flg. formål: 1) at drive videnskabelig virksomhed på det psykologisk-pædagogiske område med direkte sigte på skolens behov, 2) at yde støtte til videnskabsmænd o. a., der driver forskning inden for S.s område, 3) at organisere og lede pædagogisk forsøgsvirksomhed i samråd med Kungl. skolöverstyrelsen og Överstyrelsen för yrkesutbildningen, 4) at drive kursusvirksomhed (kursus for skolepsykologer, i testning, i pædagogisk psykologi m. m.). Endelig skal Pedagogiska biblioteket (s. d.) indgå i S.

S. har ydet støtte til en lang række psykol. og pædag. afhandlinger. Adr. Lindingövägen, Sthlm. Ö. P. M.

Psykologisk profil, s. Psykografi.

Psykologisk-psykiatrisk rådgivningsvirksomhed. Spørgsmålet om psykologisk og psykiatrisk bistand ved opdragelsen af børn er i Danmark hidtil kun blevet løst ved enkelte initiativer. Kbh.s Universitet har i efteråret 1950 åbnet Universitetets børnepsykol. klinik, der først og fremmest har videnskabelig betydning, men som samtidig vil kunne virke som rådgivningsklinik for forældre og andre opdragere og få stor betydning som et eksperiment på dette område. I første række skal klinikken undersøge børn fra forsk. institutioner, f. eks. børnehospitaler, skolepsykologiske kontorer, børnehaver, børneværn og børnehjem. I begrænset omfang bliver der dog også modtaget børn efter indstilling fra praktiserende læger el. direkte fra forældrene. Red Barnet har omtrent samtidigt i samarb. med Landsforeningen for Mentalhygiejne oprettet en rådgivningsstation i Kbh., hvor der en aften om ugen er konsultation for børn under skolealderen. Denne rådgivning leds af en børnelæge, og der kræves forudgående henvisning fra en læge; Universitetets klinik ledes af en psykolog.

Ungdomskommissionen har i sin bet. om den tilpasningsvanskelige ungdom 1952 taget spørgsmålet op til behandling og stillet forslag om forskellige former for p. I Sverige har man navnlig efter en lovændring, der trådte i kraft i 1945, opr. flere »Centraler för psykisk barna- och ungdomsvård«, hvor børneværn, politi, skole og forældre kan henvende sig med børn og unge, der ønskes undersøgt. Børneværnet har i visse tilfælde pligt til at indhente rådgivningscentralens udtalelse. Centralerne foretager diagnose, vejleder forældre og lærere pædagogisk, behandler et vist antal af børnene medicinsk el. lægepædagogisk, udtaler sig om børnenes placering på institutioner og lader evt. børnene behandle på de børnepsykiatriske hospitalsafdl. Efterhånden, som det fornødne personale kan fremskaffes, er det tanken at oprette flere centraler, indtil landet er helt dækket.

Litteratur: Ungdomsvårdskommitténs betänkande I ang. psykisk barna- och ungdomsvård (S. O. U. 1944: 30). Ungdomskommissionens bet. om den tilpasningsvanskelige ungdom, 1952. P. D.

Psykologisk-pædagogisk bibliotek, skriftrække, grl. i 1934 af et udvalg af psykologer, skolepsykol., lærere og børneforsorgsarbejdere, på initiativ af seminarieforst. Georg Christensen og dav. inspektør i Overinspekt. for børneforsorg M. B. Gregersen. P.-p. b. har dels bragt oversættelser af udenl. værker, bl. a. Heinrich Hanselmann: Einführung in die Heilpädagogik, 1930 (da. Opdragelsesvanskeligheder, deres årsager og bekæmpelse, 3. opl. 1949, og Undervisnings- og opdragelsesvanskeligheder hos sansedefekte, åndssvage og talelidende børn, 1939). Cyril Burt: The Young Delinquent, 1925 (da. Unge Lovovertrædere, 2. opl. 1943). Samme: The Subnormal Mind, 1935 (da. Sjælelige forstyrrelser hos børn og unge, 2. opl. 1950). Ester Hermansson: I amerikanska skolor, (da. I amerikanske skoler, 1948). Anna Freud: The Psychoanalytical Treatment of Children, (da. Psykoanalytisk behandling af børn, 1948). Charlotte Bühler og Hildegard Hetzer: Kleinkindertests, (da. Udviklingsprøver fra 1. til 6. leveår, 1944), samt da. originalarbejder: Sofie Rifbjerg: Udviklingshemmede børn, 2. udg. 1949. S. A. Tordrup: Børnepsykologi, 5. udg. 1950. Helge Jensen: Individuel arbejdsform i folkeskolen, 2. udg. 1952. R. H. Pedersen: Undersøgelser over håndskrivning, 1943. Henning Meyer og Torben Gregersen (red.): Skolemodenhedsproblemer, 1951. Rigmor Knudsen: Sprog- og talehæmmede småbørn, 1950. E.-M. Ross: Målsætninger i amerikansk opdragelse, 1952. James Hemming: Samfundsorientering i mellemskolen, 1952. Har til udgivelsen modtaget støtte bl. a. fra undervisningsmin. og Carlsbergfondet.

Psykologisk-pædagogisk eksamen, en ved Kbh.s Universitet i 1943 opr. eksamen, der giver ret til titlen cand. psych. Studiet omfatter en række discipliner: Almen og pædagogisk psykologi, børnepsykologi, dyrepsykologi, almindelig pædagogik samt de elementære skolefags psykologi, pædagogik, patologi, behandlingen af svagtbegavede og vanskelige børn samt de psykologiske synspunkter, som ligger til grund derfor; endv. fysiologi, statistik, kriminologi. De studerende må desuden selv udføre en række typiske psykologiske eksperimenter. Adgang til studiet har studenter samt lærere, der har taget

visse tillægsprøver i sprog. Uddannelsen er især af værdi for skolepsykologer, men kan også gennem specialevalg og supplerende praktisk uddannelse benyttes af f. eks. psykoteknikere, militærpsykologer og folk, der vil gå ind i forskelligt psykologisk rådgivningsarbejde. Studiet har hidtil været ansat til at kunne gennemføres på 3 år, men planen skal iøvrigt revideres. K. G-S.

Psykologisme, en anvendelse af psykologiske synspunkter uden for de områder, hvor de har deres berettigelse; navnlig tænkes derved på et standpunkt, hvorefter psykologien er grundlag for erkendelsesteori, logik og etik, evt. også æstetik. Herefter skulle reglerne for rigtig tænken være afledet af den psykologiske lovmæssighed for det faktiske tankeforløb, normerne for rigtig vurdering være afledet af vore faktiske værdsættelser. K. G-S.

Psykometri, læren om og anvendelsen af måling og målemetoder inden for psykologien. I parapsykologien betegner p. det fænomen, at en person ved at holde en genstand i sin hånd skal kunne erfare noget om ejermandens oplevelser og karakter.

Psykopatanstalterne i Herstedvester, i brug siden apr. 1935, har til opgave at gennemføre den i straffeloven 1930 § 70 omtalte særbehandling (psykopatforvaring, s. d.) og fungerer desuden som den i § 17 omtalte særlige anstaltsafdl. for udståelse af frihedsstraf (psykopatfængsel, s. d.).

Behandlingsmæssigt ledes anstalterne af en psykiatrisk overlæge med et antal psykiatriske reservelæger. Administrativt er anstalterne knyttet til statsfængslet i Vridsløselille.

Anstalterne har foruden moderanstalten en åben afdeling. I en årrække har der yderligere været indrettet en midlertidig åben afd. i Sydsjælland og en midlertidig afd., først i Vestre Fængsel, fra 1951 i Horsens Statsfængsel. Fra 1. juni 1952 er denne afd. ledet af en til afd. knyttet psykiatrisk overlæge. Til anstalterne i Herstedvester er yderligere knyttet fængselsvæsenets psykiatriske observationsafdl., og anstaltens overlæge er desuden psykiatrisk konsulent for Direktoratet for Fængselsvæsenet. G. K. S.

Psykopatforvaring træder i stedet for straf overfor kriminelle, der ved den strafbare handlings foretagelse befandt sig i en mangelfuld udvikling, svækkelse el. forstyrrelse af sjælsevnerne, herunder seksuel abnormitet, betinget varigere tilstand uden dog at være sindssyge el. i højere grad åndssvage, og som derfor dømmes efter straffelovens § 17. — P. idømmes, hvis dommeren mener, at den dømte ikke kan anses for egnet til påvirkning gennem straf og kan antages at frembyde fare for retssikkerheden.

P. har til formål at sikre samfundet mod de farer for retssikkerheden, som de personer, der forvares i anstalten, på fri fod ville frembyde, og indenfor de derved dragne grænser at underkaste dem en efter deres sjælelige særart afpasset behandling, så de bliver egnede til at vende tilbage til det frie liv.

Retningslinierne for behandlingen i forvaringsanstalten går derfor ud på ved anvendelse af alle til rådighed værende sociale og psykiatriske behandlingsmidler at forsøge at påvirke de forvaredes personlighedsudvikling i socialt mere hensigtsmæssig retning. Det drejer sig således om en almindelig social-psykiatrisk behandling, der imidlertid fortsat er under udvikling, ganske særligt fordi man hverken her i landet el. i udlandet havde særlige erfaringer på dette område. Af væsentlig betydning er, at man forsøger at fortsætte det under anstaltsopholdet anvendte samarbejde ml. sociale og psykiatriske medarbejdere ganske uforandret i en ikke tidsbegrænset prøvetid, hvor den forvarede har normalt arbejde og bopæl i det frie samfund. Også opholdet i forvaringsanstalten er uden tidsbegrænsning. Spørgsmålet om udskrivning på prøve kan af anstalten, rigsadvokaten el. en til dette formål udnævnt tilsynsværge for den forvarede rejses overfor den domstol, der i første instans har dømt den forvarede til anbringelse i anstalten. På samme måde afgøres spørgsmålet om endelig udskrivning.

I forvaringsanstalten anbringes forvarede, der har begået lovovertrædelser af alle arter, såvel ejendomsforbrydelser, som brandstiftelse, vold el. seksualforbrydelser. En større del af seksualforbryderne opnår efter egen ansøgning tilladelse til kastration (s. d.), og i disse tilfælde er forvaringstiden ofte meget kortvarig, d. v. s. ialt c. 1 års tid, hvorefter der kommer den sædvanlige prøvetid, der udstrækkes i betydelig længere tid, i reglen en årrække.

Varigheden af forvaringsopholdet er for ikke kastrerede meget forskelligt. De senere år har man forsøgt at forkorte forvaringstiden og samtidig forsøgt at forbedre den ambulante behandling. Kun en ganske ringe part af psykopatforvarede vil kunne regne med at forblive i forvaringen livsvarigt el. der op imod. Dette kan særlig komme til at gælde nogle få sædelighedsforbrydere, der ikke ønsker at underkaste sig kastration; tvungen kastration er ikke anvendt.

De hidtidige resultater af behandlingen har været meget lovende, idet recidivet ligger i underkanten af, hvad der opnås ved almindelig fængselsbehandling. Dette til trods for de massive personlighedsafvigelser fra det normale, der her er tale om. G. K. S.

Psykopatfængsel er beregnet til personer, der henføres under straffelovens § 17, d. v. s. ved den strafbare handlings foretagelse befandt sig i en ved mangelfuld udvikling, svækkelse el. forstyrrelse af sjælsevnerne, herunder seksuel abnormitet, betinget vari-

gere tilstand (s. psykopatforvaring), men dog anses for egnede til påvirkning gennem straf.

Frihedsstraf udstås kun i meget få tilfælde i p.; dette henhører administrativt og behandlingsmæssigt under psykopatanstalterne i Herstedvester. Ved psykopatanstalternes oprettelse forudså man, at p. ville blive det hyppigst anvendte, psykopatforvaring det mere sjældne. Det er gået ganske modsat. Antallet af p.sfanger har i en årrække ligget på omkr. 15 ad gangen og har i en periode været helt nede på 5.

En inddeling af p.s fanger i grupper har derfor ikke kunnet gennemføres og behandlingen under strafafsoningen er derfor nu i praksis den samme som den, de psykopatforvarede opnår. P.sfangerne behandles i fællesskab med de forvarede.

P. er tidsbestemt og prøveløsladelse opnås på samme vilkår som for fanger, der afsoner almindelig fængselsstraf. Under en evt. prøveløsladelse er de i modsætning til psykopatforvarede ikke undergivet særbehandling, men behandles som almindelige fængselsfanger og er undergivet tilsyn af Dansk Forsorgsselskab.

P. har behandlingsmæssigt vist sig lidet hensigtsmæssigt og ved en evt. revision af straffeloven må man forvente, at begrebet ændres, evt. udgår. G. K. S.

Psykopati, anlægsbetinget abnormitet af temperament og karakter, så fremtrædende, at individet selv el. dets omgivelser lider derunder.

Ved temperament forstås her individets medfødte følelsesmæssige indstilling og reaktionsmåde overfor livet og dets tilskikkelser, uafhængig af alle sociale påvirkninger. Ved karakter forstås individets holdnings- og handlingsmæssige reaktionsmuligheder, således som de har udviklet sig i livets løb under omgivelsernes påvirkning af personligheden på grl. af det medfødte temperament.

Ved p. drejer det sig således om en medfødt disharmoni i følelses- og viljeslivets udvikling og afbalancering, medens intelligensen principielt er uberørt.

Begrebet p. har i de senere år været genstand for en ikke ringe kritik, og fra visse sider har man endog villet frakende p.begrebet enhver berettigelse. Denne uvilje mod diagnosen p. har dels været teoretisk, dels praktisk begrundet. Man har gjort gældende, at p. sammenfatter en række uensartede tilstande, der ved nøjere analyse viser sig at bestå af følgetilstande efter hjernelidelser, endokrine forstyrrelser, miljøbetingede neuroser o. s. v. Af mere praktiske indvendinger anføres, at diagnosen p. er for letkøbt og lidet egnet til at stimulere en dybere indtrængen i problemerne. Endv., at personer, der behæftes med diagnosen p., dermed påtrykkes et håbløshedens stempel såvel m. h. t. fremtidsudsigter som m. h. t. det almindelige omdømme ml. mennesker. Endelig, at påvisningen af en konstitutionel defekt som p. svækker den terapeutiske optimisme og snarere opfordrer til en lidet frugtbar terapeutisk nihilisme.

En stillingtagen til disse indvendinger vil samtidig tjene til nærmere at belyse begrebet p.

Det, der på naturlig måde knytter de forskellige p.former sammen i en fælles gruppe er, at det drejer sig om konstitutionelle udviklingshemninger som følge af defekte arveanlæg. P. er således ingen sygdom el. følge efter en sådan, og de p.-lignende karakterforandringer, der ses efter kranielæsioner el. hjernebetændelse, hører ikke begrebsmæssigt under p. og betegnes ofte pseudo-p. Ejheller neurotiske fejludviklinger af karakteren el. kroniske neuroser hører som sådanne under p., omend forudsætningen for en alvorlig neurose er et udtalt konstitutionelt særpræg, resp. en p.

Ud fra disse betragtninger vil det forstås, at det at stille diagnosen p. er en meget krævende opgave, der fordrer nøjagtige undersøgelser af arvelighedsforhold, livsløb og nervesystemets tilstand med alle forhåndenværende tekniske hjælpemidler.

Fremhæves må det, at nyere undersøgelser med overbevisende sandsynlighed har påvist, at p.-lignende karakterforandringer i visse tilfælde kan føres tilbage til alvorlige og spec. miljøbeskadigelser hos det ganske lille barn, i særdeleshed i de første 5 leveår, et forhold som tidl. p.-forskere ikke i tilstrækkelig grad har haft opmærksomheden henvendt på. Tilsyneladende konstitutionelle faktorer viser sig således ved dyberegående analyse af barnets tidligste livshistorie at være miljøfaktorer, der har udfoldet deres virkning så tidligt i livet, at de fremkaldte psykiske forandringer er blevet fast strukturerede i en sådan grad, at de i deres ydre billede ikke kan skelnes fra medfødt p. og i enhver praktisk henseende tager sig ud som anlægsbetingede. En del af voksenalderens p.-er ser således i virkeligheden ud til at måtte føres tilbage til børneneuroser opstået i en meget tidlig alder, spec. som følge af forstyrrelser i det følelsesmæssige forhold ml. moderen og det lille barn, utryghed i de første barneår m. m.

Endv. må det understreges, at arvelige anlæg for p. ikke betyder uafvendelig skæbne, men kun disposition til en bestemt reaktionsmåde overfor miljøpåvirkninger. Og psykopatiske personligheder er særlig tilbøjelige til at reagere på ugunstige miljøforhold med neurotiske lidelser, således at det i ethvert tilfælde af p. gælder om at bestemme ikke blot arten og graden af de konstitutionelle afvigelser, men også omfanget af de sociale faktorers skadelige indflydelse resp. neurosens andel i det foreliggende tilstandsbillede. Ikke blot kan de neurotiske komponenter i en p. behandles med held, men også selve

den psykopatiske personlighed kan som enhver anden personlighed udvikles i nogen grad under intensiv påvirkning, omend mulighedernes grænser er snævrere afstukne end hos fuldt normale karakterer. Diagnosen p. berettiger således ingenlunde til terapeutisk pessimisme, endsige nihilisme. Tværtimod kan der ofte opnås værdifulde resultater ved behandling af disse vanskeligt stillede medmennesker, og få er mere taknemmelige for den hjælp, der ydes, men der kræves en stor og ofte langvarig terapeutisk indsats for at korrigere en abnorm karakter el. lære psykopaten at kompensere de karakterologiske brist.

Nogen skarp grænse findes ikke ml. psykopatisk og normalt. Tværtimod er der ganske jævne overgange ml. s.k. normale personligheder, let afvigende og psykopatisk afvigende karakterer. Først når defekterne bliver så store og karakteren så mangelfuld, at tilværelsen bliver en lidelse for vedk. selv el. for hans medmennesker, anvendes vedtægtsmæssigt betegnelsen p. Det fremgår heraf, at ikke enhver besværlig karakterejendommelighed kan betegnes som psykopatisk, men at den skal være så afvigende fra det normale, at den betinger en lidelse for vedk. selv el. samfundet. Endv. fremgår det, at gruppen af psykopater dels omfatter mennesker, der selv lider, dels mennesker, der får andre til at lide. Der er overordentlig sympatiske psykopater, hvis indre disharmoni gør livet til en stadig lidelse for dem selv, men som udadtil er lødige og værdifulde samfundsborgere. På den anden side er der usympatiske psykopater, der optræder som fredsforstyrrere i samfundet og stadig volder kvaler ved deres manglende sociale tilpasningsevne. Desværre kender den populære opfattelse af p.begrebet kun den sidstnævnte underlødige gruppe, idet glosen p. er blevet folkets eje på en usaglig og uheldig måde og anvendes i nedsættende, ja vanærende betydning.

Imidlertid er der ikke tvivl om, at selve det korrekte p.begreb dækker over en biologisk og social realitet, som derfor også kræver en adækvat diagnostisk betegnelse. Og diagnosen p. har efterhånden vundet hævd i den medicinske sprogbrug og vil vanskeligt kunne undværes.

Psykopaterne udgør en stor og betydningsfuld gruppe indenfor psykiatrien. Ikke mindre end 3—5 pct. af menneskeheden må betegnes som psykopater, og de gør i tilsvarende grad deres indflydelse gældende såvel i nervelægens konsultation og på hospitalerne som i samfundet.

Diagnosen p. er imidlertid ufuldstændig uden tilføjelse af en nærmere karakteristik af den psykopatiske afvigelses art. Forskellige principper er i tidens løb lagt til grund for en nærmere inddeling af p., men K. Schneider's inddeling i 10 typer har efterhånden vundet særlig udbredelse p. g. a. dens praktiske anvendelighed og skal derfor lægges til grund for nærværende oversigt (der også går ud fra Schneiders definition af p.). Hertil skal føjes en omtale af den cykloide, schizoide og epileptoide konstitution, der i udtalte tilfælde optræder som p. og viser arvemæssig relation til henh. den manio-depressive psykose, ungdomssløvsind og epilepsi.

Schneider's 10 p.former er uden tvivl arveligt betinget, men uden nærmere slægtskab med de omtalte sindssygdomme.

I. *Hypertyme* psykopater er karakteriserede ved en lys og optimistisk grundstemning og livlig og udadrettet aktivitet. De er altid muntre og elskværdige, selvsikre og pralende, ofte overfladiske og flygtige og ikke altid lige pålidelige. Andre er hektiske og foretagsomme, og atter andre er mere stridbare og kværulerende. En del er særligt præget af holdningsløshed, og andre domineres af fantasifuld upålidelighed. Lettere kriminalitet er ofte følgen af denne defekt.

II. *Depressive* psykopater er de hypertymes modsætning. Deres særkende er en mørk og pessimistisk grundstemning, og de er tungsindige, stemningsbløde og fintfølende naturer med stor indfølingsevne overfor andres lidelser. Nogle er mere mismodige, gnavne og evigt utilfredse, en plage for deres omgivelser p. g. a. deres vrantenhed og egoisme. Andre igen er mistroiske med tilbøjelighed til at føle sig generet og forfulgt.

III. *Selvusikre* psykopater lider under konstant indre usikkerhed og insufficiensfølelse, som særlig karakteristisk lægger sig for dagen i typerne sensitiv og tvangsneurotisk p.

Sensitive psykopater kendetegnes ved en særlig overfølsomhed for kritik, tilbøjelighed til at bearbejde og ruge over de pinlige indtryk, ransage sig selv og give sig selv skylden, og de er længe om at afreagere og glemme de pinlige affekter. Endv. udmærker de sig oftest ved en høj etisk standard, og de er oversamvittighedsfulde og skrupuløse med tendens til seksual-etisk konfliktdannelse.

Tvangsneurotiske psykopater er navnlig præget af vankelmod og tvivl overfor enhver beslutning, og de viser særlig tilbøjelighed til s.k. tvangsfænomener, hvorved forstås tvangstanker og tvangstilskyndelser, der stadig trænger sig frem i deres klare bevidsthed og føles personlighedsfremmede og meningsløse, og som de forgæves søger at bekæmpe under større el. mindre angst (s. Neuroser).

IV. *Fanatiske* psykopater er tilbøjelige til at danne ensidige og følelsesbetonede forestillingskomplekser af personlig el. ideologisk art, s.k. overlødige ideer. Nogle er aktive og udadvendte kampfanatikere, der lidenskabeligt fører deres sag frem for stadig højere instanser, de s.k. kværulanter. Andre er passive og indadvendte særlinge, der stil-

færdigt lever deres liv som forskruede fantaster el. sekterere.

V. *Selvhævdende* el. egocentriske psykopaters særkende er deres trang til at synes mere, end de er, til altid at være midtpunkt for opmærksomheden og skabe interesse el. sensation. Denne tilbøjelighed danner grundlaget for *mytomani,* den abnorme fantasifuldhed. De indadvendte og passive mytomane bliver dådløse dagdrømmere og fantaster, de udadvendte og aktive bliver patologiske løgnere og svindlere, der fabulerer ud fra et indre behov og har svært ved at skelne fantasi fra virkelighed. Når fantasien løber af med dem, producerer de opdigtede beretninger og vidtløftige historier, som de selv tror på. Med årene kommer der ofte en vis bedring, idet tilstanden ses sjældent efter 35. år.

Selvhævdende psykopater er særlig tilbøjelige til at anvende hysteriske reaktioner, når de ikke kan gøre sig gældende i tilværelsen efter deres ønske på naturlig måde.

VI. *Stemningslabile* psykopater er mennesker med ustabilt stemningsleje og tilbøjelighed til periodiske og forbigående depressive forstemninger med gnavent præg og stor ømfindtlighed for alle ydre irritamenter. På visse dage tåler de ingen modgang uden at reagere stærkt, og hos en del fører den indre spænding til sekundære driftsudladninger i form af vagabondering, drik, ødselhed, brandstiftelse el. tyveri.

VII. *Eksplosive* psykopater reagerer selv på ringeste foranledning med udadgående handlinger, »kortslutningsreaktioner«, idet impuls omg. følges af handling, og overvejelsernes normale mellemled ganske overspringes. Indimellem er de rolige og føjelige, men pludselig kan de bruse voldsomt op og smide med bohavet el. gå til håndgribeligheder i blindt raseri. 60 pct. af disse psykopater er kvinder, og med årene indtræder der ofte en dæmpning af temperamentet.

VIII. *Følelseskolde* psykopater mangler evnen til sympatisk indføling overfor deres medmennesker, og de er ude af stand til at føle medlidenhed, skam el. anger. De har ingen samvittighed el. æresfølelse, anerkender kun egoistiske formål og er ofte aktivt asociale. Det er den alvorligste form for p. og kan føre til svær kriminalitet. Disse psykopater er ganske utilgængelige for behandling, men diagnosen er ofte vanskelig, idet følelseskulde i visse tilfælde kan være erhvervet og udviklet med det formål at afkapsle en overfølsom neurotiker fra omverdenen.

IX. *Viljesvage* (karaktersvage, holdningsløse) psykopater kendetegnes ved deres manglende stabilitet i viljeslivet, hvorfor de er ude af stand til at fastholde en bestemt retningslinie i livet. De er ofte skikkelige og føjelige, men når der stilles krav til dem, viser de sig ustadige og flygtige. Ofte begynder de på en ny sag med brændende begejstring, men hurtigt mister de interessen. De går fra plads til plads og udkaster plan efter plan, men fører intet igennem. De er modstandsløse overfor alle påvirkninger og et let bytte for uheldige kammeraters fristelser såvel som deres egne pludselige uheldige indskydelser. De er tankeløse og overfladiske, lever i nuet og overvejer ikke følgerne af deres handlinger. Med årene indtræder der ofte en senmodning i retning af større stabilitet.

X. *Asteniske* el. nervøse psykopater er mennesker med abnormt ringe vitalitet (medfødt el. konstitutionel neurasteni). Af karakterologiske årsager slår deres legemlige og sjælelige kræfter ikke til over for livets krav, og deres trang til selviagttagelse bringer forstyrrelse i såvel de legemlige som de sjælelige funktioner, der kun forløber naturligt, når de ikke overvåges af bevidsthedens kontrol. Hovedsymptomerne er små kræfter samt overfølsomhed for fornemmelser og ubehag. Enhver aktivitet kræver åndelig anstrengelse i stedet for at forløbe af sig selv, og følgen er træthed selv ved beskedne krav. Og fornemmelser og ubehag, der næppe bemærkes af den normale, føles af astenikeren som irritationsmomenter og smerter, og resultatet heraf er sygdomsfølelse og hypokonder selvoptagethed. De vigtigste legemlige klager er lettrættethed, søvnløshed og hovedpine samt hjerte-, blodkar-, blære- og menstruationsforstyrrelser. De sjælelige symptomer er især ringe åndelig ydedygtighed, manglende koncentrationsevne og dermed følgende hukommelsessvækkelse samt uvirkelighedsfølelse overfor såvel omverdenen som det legemlige og sjælelige jeg.

I tilslutning til de Schneider'ske psykopatiformer skal omtales en *særlig gruppe konstitutioner:* de cykloide, schizoide og epileptoide. Først og fremmest drejer det sig om normale personlighedsvarianter, som hvor de optræder sammen med de førnævnte psykopatiformer, vil præge disse på karakteristisk måde. I sjældnere tilfælde kan de selv optræde med en prægnans, der gør tilværelsen til en lidelse for individet el. vanskeliggør dets tilpasning i samfundet, og det er da berettiget at betegne tilstanden som p.

Cyklotym el. cykloid konstitution resp. p. (Kretschmer) forekommer i manio-depressive slægter. Det er åbne og usammensatte naturer, altid i kontakt med deres omgivelser og tilbøjelige til lette periodiske stemningssvingninger af dages el. oftere ugers, sjældnere mdr.s varighed. Svingningerne sætter ind ved puberteten og fortsætter i jævne bølgebevægelser livet igennem uden nogensinde at nå en intensitet, der berettiger til at tale om manio-depressive anfald. I visse perioder er de muntre og selvsikre, veloplagte og talende og præget af foretagsomhed og stor arbejdsevne. Til andre tider er de

vemodige og forknytte, hemmede og fåmælte, og arbejdet vil ikke rigtig skride for dem. De reagerer følelsesmæssigt som en harmonisk enhed, er oftest letpåvirkelige og medsvingende i andres følelser, realistiske i deres livsindstilling og med saglig og konkret tankegang.

Legemligt er de runde, korthalsede og lavstammede med spinkle lemmer og tendens til fedme (pykniske).

Schizotym el. schizoid konstitution resp. p. (Kretschmer) finder man tilsv. blandt raske familiemedlemmer i schizofrene slægter og ofte som medfødte karaktertræk hos personer, der senere får en schizofren psykose (ungdomssløvsind). Disse konstitutioner danner på mange måder en modsætning til de cykloide, og deres temperament minder til en vis grad om schizofrene ejendommeligheder. Typisk for det schizoide temperament er dels et indesluttet og tillukket væsen, dels et sammensat og modsætningsrigt følelses- og tankeliv. Det er reserverede og indadvendte individualister, der har svært ved at komme i kontakt med deres medmennesker og selv er vanskelige at trænge til bunds i. Deres følelsesliv er ejendommeligt disharmonisk, de er på en gang overfølsomme og køligt indolente. Ofte er de skruede og kunstige med snirklet og teoretiserende tankegang og forkærlighed for det abstrakte. De velbegavede er fortrinsvis analyserende og systematiserende; er den åndelige horisont mere begrænset, er de fantasiløse og pedantiske. En del er følelseskolde og egocentriske stræbere.

I legemlig henseende er de høje og tynde med lange lemmer, lang hals og markerede ansigtstræk (leptosome).

Den *ixotyme el. ixoide,* epileptoide konstitution resp. p. (særlig fremhævet af Strömgren) kendes fra slægter med epilepsi, men forekommer også uden for disse. Det er mennesker, der ikke selv lider af krampeanfald, men er præget af den for visse epileptikere ejendommelige åndelige viskositet (*ixodes* = sejg, klæbrig) med tilbøjelighed til at hænge fast i den forhåndenværende stemning og den en gang påbegyndte tankegang. Af væsen er de klæbende og uden elasticitet el. evne til at tilpasse sig andres synspunkter, ofte derfor prægede af pedanteri, snæversyn og selvgodhed. Som arbejdskraft er de værdifulde p. g. a. deres stadighed, men de er besværlige at omgås p. g. a. deres stædighed. Ikke mindst i familielivet volder de ofte store vanskeligheder som følge af deres uræsonnable rethaveriskhed. Undertiden har de umotiverede forstemninger i timer el. dage, og særlig karakteristisk er deres tendens til heftige affekteksplosioner på ringe foranledning.

Litteratur: P. J. Reiter: Om Psykopater, 1946. K. Schneider: Die psychopathischen Persönlichkeiten, 8. udg. 1946.

J. E.

Psykopatologi, læren om psykiske lidelser og abnormtilstande, særlig den teoretiske og systematiske fremstilling af emnet. Anvendes oftest i samme betydning som psykiatri (s. d.), der især er den praktiske og kliniske behandling af emnet.

J. E.

Psykose, sindssygdom. Til trods for, at sindssygelægerne i hovedsagen er enige om at betegne de samme psykiske tilstande som sindssygdom, ligesom der i praksis råder enighed om, hvornår en patient er psykotisk (sindssyg), og hvornår han f. eks. kun er nervøs, har det dog været meget vanskeligt at finde frem til en tilfredsstillende begrebsmæssig afgrænsning af sindssygdom.

Visse forskere angiver, at sindssygdom er et *lægeligt-socialt* begreb, idet de, hvor der foreligger sygelige forandringer i sjælelivet, vil lade lidelsens sociale konsekvenser være afgørende for, om der foreligger sindssygdom el. ej. Dette forekommer dog lidet tilfredsstillende, da en del vitterligt sindssyge personer viser sig i stand til at bestride et arbejde ude i livet, ligesom der omvendt findes mange personlighedsforandrede mennesker, der ikke uden videre kan karakteriseres som sindssyge, selv om de er ude af stand til at klare sig socialt (f. eks. morfinister og alkoholister).

Andre forfattere hævder et strengt *biologisk p.begreb,* idet de definerer sindssygdom som sådanne forandringer i den psykiske virksomhed, der hænger sammen med forandringer i hjernens funktioner som følge af sygelige cellulære strukturforandringer i hjernen. Bortset fra, at man må kræve defineret, hvor dybtgående hjerneforandringerne skal være for at kunne betegnes som sindssygdom, er det en kendsgerning, at man ved de fleste sindssygdomme trods ihærdige anstrengelser har været ude af stand til at påvise sikre anatomiske hjerneforandringer som årsag, og det er endda rimeligt at antage, at mange p. skyldes forbigående funktionsforstyrrelser i hjernen som følge af lidelser i organer uden for denne el. som følge af forbigående forgiftningstilstande. I stedet for at bygge på hypoteser og forventning om senere tiders påvisning af hjerneforandringer forekommer det mere sagligt at arbejde med de foreliggende kendsgerninger og søge at udlede de kriterier, hvorefter flertallet af sindssygelæger konstaterer en psykotisk tilstand ved sygesengen.

Her vil vi anvende en *klinisk-psykologisk* definition og karakterisere p. som *en psykologisk erkendelig sygelig forandring i sjælelivet af kvalitativ art, hvorved angribes den centrale personlighed under svigtende sygdomsindsigt og realitetsvurdering.* Der foreligger således ved p. en *sjælelig totalreaktion.* Denne definition skal nu nærmere belyses.

I mange tilfælde må man regne med, at en sindssygdom, allerede længe før den giver psykotiske symptomer, har udviklet sig i det skjulte som rent legemlige, fremadskridende

organforandringer. Dette er således muligvis tilfældet ved ungdomssløvsind, og man må derfor regne med, at en sådan patient i de første stadier af sygdommens udvikling ikke nødvendigvis behøver at være psykotisk. Først når der optræder karakteristiske psykiske forandringer, som *psykologisk* kan erkendes gennem tilstrækkelig dybtgående oplysninger om den psykiske tilstand, er man berettiget til at konstatere en p.

Når en p. karakteriseres som en *sygelig forandring* i sjælelivet, menes herved, at der foreligger forandringer, som er opstået på et vist tidspunkt i individets liv, i modsætning til medfødte defekter som psykopati og anlægsbetinget åndssvaghed.

De sygelige forandringer er ikke blot kvantitative — angår altså ikke alene symptomernes intensitet og mangfoldighed, men det drejer sig om *kvalitative ændringer*. En depression ved manio-depressiv p. er således af en ganske anden karakter end en normal sorg selv i dennes sværeste grader, det drejer sig snarere om en vitalitetssænkning og hemning af alle åndelige og legemlige funktioner, der føles som sjæletomhed og følelsesforladthed. Tilsvarende er manien ikke blot en naturlig glæde, som har antaget overdrevne dimensioner, der er kommet et nyt moment til, som bl. a. giver sig udslag i sygelig optimisme, kritikløshed og manglende hemning, selv i tilfælde, hvor stemningen for en almindelig betragtning ikke forekommer abnormt forhøjet.

Et hovedpunkt i definitionen er, at det er den *centrale personlighed*, der angibes i p. Personligheden er så at sige ramt i centrum, idet de sygelige bevidsthedsfænomener gøres til udgangspunkt for enhver vurdering og således er primære og mere reelle for den syge end alt andet i tilværelsen. Dette er i modsætning til forholdet ved neuroser, nervøse lidelser, hvor den centrale personlighed er uberørt, idet patienten så at sige kan sætte sig uden for sine symptomer og erkende disse som sekundære og sygelige, på samme måde som den legemligt syge kan det. Følgen af denne forandring af den centrale personlighedsstruktur er, at patienten ikke erkender, at han er syg, han *mangler sygdomsindsigt*, og endv. at hans *realitetsopfattelse svigter*, således at vurderingen af såvel hans eget jeg som af omgivelserne så at sige forrykkes til et andet plan, idet kendsgerningerne beskues ud fra nye og falske, sygeligt betingede forudsætninger. En sådan svækkelse af dømmekraft og kritik kan f. eks. skyldes bevidsthedsforstyrrelser (uklarhed, forvirring o. lign.), svækkelse af intellektuelle funktioner, hallucinationer, vrangforestillinger el. stemningsforskydninger.

Ved p. berøres i virkeligheden alle psykiske kvaliteter i højere el. mindre grad. Det drejer sig om en *sjælelig totalreaktion* i modsætning f. eks. til neurotiske forstyrrelser, der må opfattes som partialreaktioner. Ved den manio-depressive depression er f. eks. ikke blot følelseslivet lidende, men den sygelige forandring udbreder også sine virkninger til forestillings-, viljes- og handlingslivet. Intet psykisk område lades helt uberørt af p.

Som *årsag* til en p.s opståen må man regne dels med *indre*, anlægsbestemte faktorer, dels med *ydre* skadelige påvirkninger af fysisk el. psykisk art. I denne vekselvirkning ml. medfødt konstitution og livets nedbrydende kræfter må hovedvægten lægges snart det ene, snart det andet sted, men i alle tilfælde spiller begge faktorer i nogen grad ind.

P. falder naturligt i 3 hovedgrupper efter denne relation til arv og kår: *eksogene* el. ikke-anlægsbetingede p., hvor de ydre skadelige faktorer er af afgørende betydning, og *endogene* el. anlægsbetingede p., hvor arvelige årsager spiller en dominerende rolle, samt endelig en *overgangsgruppe*, hvor det er en betingelse for p.s opståen, at stærke sjælelige belastninger virker på en særlig sårbar sjælelig konstitution.

De af ydre skadelige faktorer fremkaldte *eksogene* p. kan skyldes 1) ydre forgiftningstilstande (især ved alkohol og narkotica), 2) indre forgiftningstilstande (ved alvorlige legemlige sygdomme, feber og svækkelsestilstande — særlig forskellige forvirringstilstande), 3) betændelser i hjerne og hjernehinder (særlig syfilitisk og epidemisk hjernebetændelse) samt 4) læsioner af hjernen og 5) svulster i hjernen.

P., der ganske overvejende skyldes indre anlæg, *endogene* p., omfatter foruden 1) alderdoms-p. ved senilitet og hjerneforkalkning, de 3 store sindssygdomsgrupper: 2) manio-depressiv p., 3) ungdomssløvsind (schizofreni) og 4) epileptiske p. samt endelig 5) mere sjældne p. ved arvelige organiske hjernelidelser.

Overgangsgruppen udgøres af de s.k. *psykogene p.*, hvilket er sindssygdomme fremkaldt af sjælelige årsager på grundlag af en særlig sjælelig konstitution. Snart er de første faktorer af fremherskende betydning for p.s opståen, og lidelsen helbredes da relativt hurtigt. Snart spiller de anlægsbetingede faktorer den største rolle, og det drejer sig da om langvarige, evt. kroniske lidelser.

I *barnealderen* ligger forholdene en del anderledes, og p.-begreb og sygdomsbilleder kan ikke uden videre overføres fra den voksnes til barnets psykiatriske verden. Barnet er en organisme i udvikling, og dets personlighed er ikke som den voksnes fast struktureret og integreret. De vigtigste kriterier på p. i barnealderen bliver således en gennemgribende forstyrrelse og hemning i personlighedsudviklingen med sjælelig desorganisation og desintegration, hvorved barnets personlighed så at sige »falder fra hinanden«, og fortsat social tilpasning vanskeliggøres.

Der optræder derfor helt andre p.-billeder hos barnet end dem, der er kendt fra den voksne verden, et forhold man ikke tidl. har været tilstrækkelig opmærksom på.

Litteratur: J. C. Smith: Psykiatriske Forelæsninger, 4. udg. 1951. Gabriel Langfeldt: Lærebok i klinisk psykiatri, 1951. D. Henderson and R. D. Gillespie: A Textbook of Psychiatry, 7. udg. 1950. D. Stafford-Clark: Psychiatry To-day. (Pelican book, 1952). J. E.

Psykosomatisk (gr. *psychē* sjæl, *soma* legeme), betegn. for en bestemt måde at anskue sunde og sygelige livsprocesser på: sjæleligt og legemligt opfattes som en helhed, hvor organismens sjælelige funktioner indvirker på de legemlige og omvendt, hvor psykisk og somatisk fungerer i intim vekselvirkning og i virkeligheden kun er to sider af samme sag. I lægekunsten har man fra de ældste tider forstået denne sammenhæng ml. sjælelige og legemlige faktorer i sygdomsbehandlingen, omend man i forsk. perioder har lagt højst forskellig vægt på de to sider og været tilbøjelig til at betragte dem som væsensforskellige i overensstemmelse med tidligere tiders dualistiske livssyn. Det nye i den s. k. p. medicin er den systematiske udforskning af denne sammenhæng ml. sjæleligt og legemligt m. h. t. årsagsforholdene og behandlingen af forsk. sygdomsgrupper, herunder også erkendelsen af, at psykiske faktorer spiller en væsentlig rolle for udviklingen og forløbet af sygdomme, der tidligere har været opfattet som rent legemligt betingede. Særlig indenfor barnealderens sygdomme har denne p. helhedsopfattelse vist sig af uvurderlig betydning for forståelsen af det syge barn og for dets behandling. Alle sygdomme er i og for sig p., men i alm. sprogbrug anvendes betegn. »p. sygdomme« dog særlig om lidelser, hvor sjælelige, d. v. s. følelsesmæssige konfliktspændinger har fremkaldt legemlige symptomer el. sygdomme. Erfaringen har efterhånden vist, at sådanne konflikter i personligheden kan forårsage forandringer i stort set alle legemets organer. De følelsesmæssige spændingstilstande må formodes at udfolde deres virkning gnm. det s. k. vegetative nervesystem (organnerverne) og de lukkede kirtlers hormoner. Herved påvirkes muskulaturen, såvel skeletmusklerne som den indre muskulatur i blodkar, hjerte, åndedrætsorganer, mave-tarmkanal, urinvejs- og kønsorganer samt kirtlernes funktion overalt i legemet. Vedvarer den psykiske spænding og de ledsagende legemlige funktionsforstyrrelser, kan disse sidste blive kroniske og har dermed en tendens til at fremkalde bestående forandringer i organernes struktur. De legemlige udtryk for sindsbevægelser og de legemlige symptombilleder har dermed varigt fæstnet sig som egentlige organsygdomme. Af legemlige sygdomme, hvor de sjælelige faktorer har vist sig at være af væsentlig betydning kan bl. a. nævnes: forhøjet blodtryk, migræne, astma, mave-tarmsygdomme, fedme, forsk. hudsygdomme og epilepsi. Disse sygdomme kræver altså foruden den legemlige også en psykisk behandling. Hertil kommer de talrige legemlige funktionsforstyrrelser og s. k. organneuroser, hvor sjælelige konflikter og tilpasningsvanskeligheder giver sig udtryk gnm. legemlige sygdomsbilleder, såsom alm. hovedpine, hjerteanfald, åndenød, mave-tarmforstyrrelser, ufrivillig vandladning og afføring o. s. v., lidelser, hvor der ikke kan påvises sygelige forandringer i selve de pågældende organer.

Litteratur: W. B. Cannon: Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage, 1929. Flanders Dunbar: Emotions and Bodily Changes, 1946. Samme: Mind and Body, 1947. F. Alexander and T. French: Studies in Psychosomatic Medicine, 1948. J. E.

Psykoteknik, et arbejdsområde inden for anvendt psykologi. P. beskæftiger sig især med den videnskabelige anvendelse af psykologiens metoder og resultater på visse af erhvervslivets områder. P. søger dels gennem en tilrettelæggelse af arbejdsmetoder og -betingelser, som tager hensyn til menneskets sjælelig-legemlige udrustning, at tilpasse arbejdet til mennesket, dels gennem undersøgelser af menneskets evner og anlæg at bidrage til, at den enkelte placeres ved arbejdsformer, hvis krav er i overensstemmelse med den pågældendes forudsætninger.

Løsningen af den første opgave har skabt et emneområde, arbejdspsykologi, der beskæftiger sig med problemer som f. eks. træthedens, monotoniens, arbejdsstillingens og belysningens indflydelse på såvel produktionen som det arbejdende menneske, hvorved p. nærmer sig en del af de problemer, som arbejdsøkonomien beskæftiger sig med. Løsningen af den anden opgave har placeret p. som et vigtigt led inden for erhvervsvejledningen, idet duelighedsprøverne tager sigte på evnemæssige, ikke særligt tillærte funktioner af betydning for erhvervsmæssig oplæring.

Ved de psykotekniske prøver søger man at opnå holdepunkter til bedømmelse af, om en person egner sig til et bestemt fag, el. man bruger dem sammen med andre hjælpemidler til at udvælge de dygtigste af en gruppe ansøgere til en bestemt stilling, el. i hvert fald udelukke de mindst egnede.

Fremgangsmåden består i, at man lader personerne gennemgå en række prøver, der er således opbygget, at løsningen stort set er betinget af, at den prøvede besidder netop de egenskaber, som man efter grundige undersøgelser mener er af væsentlig betydning for udøvelsen af det fag, det drejer sig om.

Disse prøver kan være sammentrængte »arbejdssituationer«, således udformede, at de giver et slags billede af vedk. virksomhed i dens helhed. F. eks. benytter man blandt prøverne for motorførere ofte et apparat, der gengiver visse træk af trafiksituationer, og den prøvede skal da ved at betjene forskellige håndtag og signaler vise, hvor korrekt og

hurtigt han kan klare de forekommende problemer. Der er her den vanskelighed, at lægger man prøvesituationen for nær op ad den virkelige adfærdssituation, risikerer man at

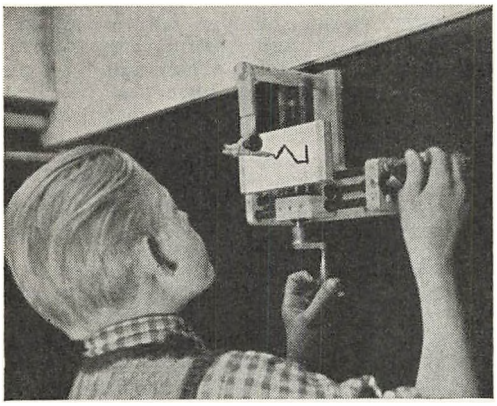

Hændernes samarbejde undersøges.

måle resultatet af en allerede opnået øvelse i stedet for de faktorer, der udgør muligheden for tilegnelse af fagets mere spec. færdigheder gennem senere uddannelse.

Prøverne kan også udformes således, at resultatet bliver afhængigt af et enkelt for faget væsentligt egenskabskompleks. Er det af betydning at kunne reagere meget hurtigt og sikkert i bestemte situationer, kan man undersøge dette v. hj. a. forskellige reaktionsapparater; f. eks. kan opgaven være den at trykke en kontakt ned hurtigst muligt for et givet signal, men at undgå reaktion på visse andre signaler. Man måler da den tid, der forløber, fra signalet gives, til kontakten trykkes ned, idet man samtidig registrerer fejlene.

Den enkeltes resultat ved de forskellige prøver vurderes i forhold til en normalpræstation indenfor vedk. område, fastlagt gennem omfattende undersøgelser.

Almindeligvis foretages en psykoteknisk undersøgelse med henblik på egnetheden for et bestemt fag. Vil en dreng være håndværker, kan han ved at underkaste sig de systemer af opgaver, der er tilrettelagt for forskellige håndværksfag: Maskinarbejder, snedker, litograf, bogtrykker o. fl. a., få sine forudsætninger for et af disse fag sammenlignet med jævnaldrende læresøgendes. Ved den psykotekniske undersøgelse betjener man sig af en række hjælpemidler (apparater, arbejdsprøver, skriftlige opgaver) til bedømmelse af præstationer ved arbejdsformer, der kræver f. eks. håndelag og fingerfærdighed, figur- og formopfattelse, mekanisk-teknisk forståelse, farvesans, øjemål o. lign. For en række praktiske opgaver måles arbejdshastigheden, som i forbindelse med arbejdskvaliteten og den under prøven iagttagne arbejdsmåde giver holdepunkter m. h. t. bedømmelsen af den pågældendes arbejdstype. I den til undersøgelsen knyttede erhvervssamtale med den læresøgende tilstræbes en belysning af bl. a. den påg.s interesser og fritidsbeskæftigelser.

Begyndelsen til p.s nuv. form går tilbage til årene før Den 1. Verdenskrig, da amerikaneren Parson i Boston begyndte med erhvervsvejledning (1908) og tyskamerikaneren H. Münsterberg udformede de første psykotekniske prøver. Selve ideerne kan imidlertid spores meget længere tilbage; herhjemmefra kan nævnes Holberg, som interesserede sig for personudvælgelsen, og J. N. Tetens, som skrev om arbejdstilpasning.

I Danmark indførtes p. af prof. Alfr. Lehmann gennem udarbejdelsen af psykotekniske prøver for militærflyvere omkr. 1918. Prøverne knyttedes til Kbh.s Universitets Psykologiske Laboratorium, hvor de videreførtes under ledelse af prof. Edgar Rubin i samarbejde med civiling. E. C. Eriksen.

I 1924 opr. Kbh.s magistrat en psykoteknisk afdl. knyttet til centralarbejdsanvis-

Prøve for manuel hastighed.

ningskontoret. Docent, dr. phil. R. H. Pedersen var rådgiver ved oprettelsen. I 1929 omdannedes afdelingen til en selvstændig institution, *Kbh.s Kommunes Psykotekniske Institut*, med mag. Poul Bahnsen som forstander.

Instituttet undersøger pladssøgende lærlinge inden for håndværk, industri og handel samt spec. kontorelever, der søger fast ansættelse under Kbh.s kommune, og ansøgere til visse tjenestemandsstillinger (brandmænd, målerkontrollører) i Kbh. og på Frederiksberg. Desuden afholdes prøver for ansøgere til en række stillinger under staten (politibetjente og arrestbetjente, fyrbødere og motorførere ved statsbanerne og i private virksomheder (vægtere ved De Forenede Vagtselskaber, reddere ved Falcks Redningskorps), for invaliderede personer (som invalideforsikringsretten ønsker foretaget en

erhvervsvejledende undersøgelse af) samt svagtbegavede børn og unge (i samarbejde med Foreningen af 1915, tidligere Værneforeningen). Endv. har instituttet i 1930 tilrettelagt antagelsesprøver for elever til post- og telegrafvæsenet og i 1931 for elever og senere tillige for ekstrakontorister og banearbejdere ved statsbanerne, ligesom det i 1940 har tilrettelagt en fagprøve for kontorelever ved Århus kommune.

Efter Den 2. Verdenskrig har instituttet i flere tilfælde medvirket ved udvælgelse af arbejdsledere, og har afholdt kurser efter T. I. A., træning i arbejdsledelsessystemets retningslinier gennem foredrag og instruktionskursus.

Det samlede antal undersøgelser afholdt af instituttet i Kbh. var i 1924—25: 501 og 1949—50: 4.949. I hele perioden 1924—50 foretoges ialt 85.186 undersøgelser.

Vedr. undersøgelsen af læresøgende er der fra 1945 etableret et samarbejde med afd. for erhvervsvejledning og lærlingeanvisning under centralarbejdsanvisningskontoret, således at læresøgende i Storkbh. ml. 14 og 18 år kan indtegnes til psykoteknisk undersøgelse gennem afd. for erhvervsvejledning, der tillige indhenter oplysninger fra hjem og skole og sluttelig vederlagsfrit meddeler et sammenfattende egnethedsskøn til den unge og den evt. arbejdsgiver.

I årenes løb har en række efterundersøgelser været foretaget for såvel unge som voksne personer, idet man har fulgt dem gennem lære- el. uddannelsestiden; forskellige kriterier på arbejdsdueligheden har været anvendt, hyppigst mestrenes bedømmelser af lærlingenes faglige dygtighed, men også karakterer opnået ved svendeprøverne, fortjenstens størrelse, objektive målinger af arbejdsydelsen (f. eks. for telegrafister: Hurtighed og sikkerhed i telegrafering). Der foreligger således vedr. 904 lærlinge udtalelser fra mestrene om, hvorvidt lærlingen er tilfredsstillende, hvoraf det fremgår, at mestrene erklærer sig tilfreds med c. 90 pct. af de lærlinge, der antages ved en fremgangsmåde, hvor en psykoteknisk prøve indgår som led i antagelsen. En nærmere undersøgelse af de 10 pct., som giver anledning til utilfredshed, viser, at årsagerne hertil i overvejende grad må søges på det karaktermæssige område og kun sjældent har med den evnemæssige udrustning at gøre. En sammenligning, der angår hver enkelt lærlings henføring til en bestemt dygtighedsklasse på grundlag af henh. prøveresultat og mesterbedømmelse gav for 251 lærlinge til resultat, at placeringen skete i samme dygtighedsklasse i 152 tilfælde, med 1/2— 1 klasses forskel i 86 tilfælde og med 2 klassers forskel i 13 tilfælde. Sammenfattende kan man sige, at man i de tilfælde, hvor der fra praksis er afgivet en bedømmelse, som hviler på et flerårigt kendskab til arbejdspræstationen, overensstemmende med udlandets erfaringer, findes en tydelig sammenhæng, men ingen fuldstændig overensstemmelse.

På initiativ af lektor G. K. Graversen opr.s i 1934 Randers Psykotekniske Institut med lektoren som leder. Instituttet foretager årligt c. 1500 undersøgelser, væsentlig lærlingeprøver o. lign., men fra 1937 tillige prøver for invaliderede personer. På grundlag af de indhøstede erfaringer begyndtes i 1939 et ambulant undersøgelsesarbejde i Jylland, idet Randers-instituttet med regelmæssige mellemrum afholder prøver i en række andre byer: Århus, Skanderborg, Horsens, Silkeborg o. fl. a.

På initiativ af afd. sognepræst J. E. Adler Petersen åbnedes i 1936 på Teknisk skole i Odense Fyns Psykotekniske Institut. Virksomheden blev midlertidigt afbrudt ved pastor Petersens død i 1938, men arbejdet er videreført fra 1942 af mag. Grunddal Sjallung med støtte fra større industrivirksomheder.

Siden 1947 foretager instituttet i Kbh. i samarb. med mag. Sjallung ambulante undersøgelser (c. 1000 årlig) i de Sønderjyske amter og på Fyn.

P. spiller overalt stadig større rolle; den fik sit første store opsving under Den 1. Verdenskrig; der blev oprettet store offentlige og private institutioner i de forsk. lande. Ml. krigene er der foregået en støt udvikling. Under Den 2. Verdenskrig bidrog p. til et mere hensigtsmæssigt udvalg af vordende officerer. Den her udviklede teknik er efter krigens afslutning i en tillempet form anvendt — især i England — i forsk. grene af civiladministrationen og inden for industri og handel ved udvælgelse af bl. a. salgschefer, afdelings- og arbejdsledere. P. har ydet væsentlige bidrag i genopbygnings- og rehabiliteringsarbejdet.

Selv om der kan rejses visse indvendinger mod p., byder den på så store fordele, at dens videre udbredelse må være givet. Et eksempel vil bedst vise dens betydning: Hvis de psykotekniske prøver for togførere i de år, de har været foretaget her i landet, har forhindret bare een jernbaneulykke, vil vist alle være enige om, at det beløb, de har kostet, er indtjent adskillige gange.

Litteratur: Tidsskrifter: The Journal of Applied Psychology. Occupational Psychology. Industrielle Psychotechnik. Psykologien og Erhvervslivet. Tidsskrift for anvendt Psykologi. — H. Münsterberg: Grundzüge der Psychotechnik, 1914. W. Poppelreuter: Allgemeine methodische Richtlinien der praktisch-psychologischen Begutachtung, 1923. W. Moede: Lehrbuch der Psychotechnik, 1930. H. Rupp: Eignungsuntersuchung und Menschenbeurteilung (i Narziss Ach: Lehrbuch der Psychologie, bd. 3, 1944). D. Super: Appraising Vocational Fitness, 1950. P. Bahnsen: Arbejdspsykologi, 1950.

P. B.

Psykoterapi, behandling af sygdomme ved sjælelig påvirkning. P.s særlige område er de nervøse funktionsforstyrrelser som følge af sjælelige konflikter, men enhver patient med en legemlig el. sjælelig lidelse har behov for p. under en el. anden form.

P. anvender forskellige principper og metoder alt efter arten af de tilgrundliggende sjælelige forstyrrelser, og ofte varieres el. kombineres fremgangsmåderne i det enkelte tilfælde for at nå til målet på kortest mulig tid.

De almindelige *principper,* som danner grundlaget for de forskellige, specielle metoder, skal først omtales.

1) *Oplysning.* Ofte tiltrænges først og fremmest saglig oplysning om de problemer af seksuel, etisk el. anden personlig art, som vedk. er kommet til kort over for, el. en nøgtern forklaring om sygdommen og dens årsager, opståelsesmåde og behandling, hvorom den syge tit gør sig sære tanker og deraf følgende bekymringer. Alene ved at fremstille problemerne i den rette belysning og korrigere vrangopfattelser er man i stand til at opløse mange konflikter, berolige patienten og fremme den sociale tilpasning.

2) *Psyko-katarse* (sjæle-renselse). I visse tilfælde er patienten uden kendskab til de konflikter og sjælelige mekanismer, som forårsager hans nervøse symptomer. De sygdomsfremkaldende problemer el. oplevelser er fortrængt fra bevidstheden, fordi de har været for utålelige el. farlige for personligheden (driftskonflikter), el. fordi de ved deres pludselighed el. voldsomhed har overvældet individet, så det ikke har kunnet nå at bearbejde og afreagere dem på naturlig måde (katastrofeoplevelser). De samtidig fortrængte affekter vil så i det skjulte udfolde deres virksomhed med neurotiske symptomer til følge. Kan man nu ved mere dybtgående analysemetoder trænge ned i det ubevidste og afsløre sammenhængen ml. årsag og virkning og drage den pinlige oplevelse frem i dagklar bevidsthed, så de tilknyttede affekter genopleves med fuld styrke, vil samtidig de skadelige affekter frigøres og neutraliseres, og den neurotiske forstyrrelse vil dermed tabe sig. Såvel hypnose som psykoanalyse kan anvendes for at opklare ubevidste sjælelige konflikter og afreagere affekter. Ofte er dog en indgående samtale tilstrækkelig til at bringe de pinlige konflikter for dagen, og i visse tilfælde skabes der fuld ophævelse af affektspændingen, blot patienten får lejlighed til at udøse sine bekymringer for en forstående tilhører.

3) Ved *suggestion* foregår der en umiddelbar påvirkning af sjælelige (og derigennem legemlige) funktioner ad følelsesmæssig vej, idet forestillinger, der optræder i sjælelivet med en vis autoritet, viser tendens til at realisere sig uden fornuftsmæssig motivering el. kritisk vurdering. Ved suggestiv behandling, der udføres særlig intenst i hypnose, ses ofte en hurtig og eklatant virkning på ukomplicerede nervøse funktionsforstyrrelser, men holdbare resultater opnås kun, når man tillige ad anden vej fjerner tilgrundliggende årsager, f. eks. i miljøet. I så fald kan suggestive metoder navnlig være et udmærket middel til at bringe patienter over det døde punkt i behandlingen.

4) *Afslapning.* Ved nervøse lidelser befinder patienterne sig ofte på et højt psykisk spændingsniveau, og dette afspejler sig på det legemlige område som muskelspænding og dermed følgende hovedpine og smerter i krop og lemmer. Ved målbevidst afslapning kan patienter lære at afspænde deres muskler og samtidig dæmpe deres indre nervøse uro, angst o. a. affekter. Efter omhyggelig øvning (f. eks. ved den ty. læge I. H. Schultz' autogene træning, se ndf. IV) kan patienten lære momentant at omstille sig på legemlig og sjælelig afspænding og i kritiske situationer optræde med ro og sikkerhed, hvor han ellers ville reagere med nervøs usikkerhed. Systematisk afslapning er tillige et godt udgangspunkt for suggestive og analytiske behandlingsmetoder.

5) Ved *psykagogik* forstås målbevidst »sjæleføring« (gr. *agein,* føre, lede). Terapeuten optræder pædagogisk vejledende og opdragende, og han søger aktivt at lede patientens udvikling i gunstig retning. Han lærer de temperaments- og karakterdefekte at kompensere deres brist og leve livet på fornuftig måde — lærer de eksplosive at beherske sig, stiver de karaktersvage af, opdrager de medfødt nervøse til at udnytte deres små kræfter på hensigtsmæssig måde og søger at skabe harmoni ml. mål og evner hos de idealistiske stræbere, der har måttet give op i fortvivlelse overfor overspændte krav til sig selv. Endv. danner aktiv psykagogik en naturlig og højst betydningsfuld afslutning på enhver p., idet patienten føres ud af neurosen og tilbage til livet. Hans fremtidige tilværelse tilrettelægges, så tilbagefald forebygges, og tilpasningen til livet fremmes i overensstemmelse med patientens individuelle særpræg.

De nævnte hovedprincipper for psykoterapeutisk virksomhed finder anvendelse i spec. psykoterapeutiske *metoder.*

I. *Enesamtaler* ml. patient og terapeut er den enkleste og mest nærliggende fremgangsmåde overfor sjælelidende patienter, og sådanne samtaler tjener såvel et diagnostisk-analytisk som et terapeutisk formål. Patienten bringes til at udøse sit hjerte for den forstående tilhører, der under fuld emotionel kontakt bevarer en vis sjælelig distance og leder samtalen på en sådan måde, at alle detaljer i konflikten, selv de mest intime, minutiøst udredes. Allerede dette bringer stor lindring og lettelse for den forpinte patient (*katarse*), og idet samtlige sagens momenter i sammenhæng bringes frem for dagen, vil problemerne allerede derved være på vej til at klare sig gennem den nye belysning, hvori de nu fremtræder. Herefter begynder nu terapeutens mere aktive indsats, snart i form af saglig *oplysning,* hvorved

misforståelser berigtiges og tingene sættes på plads i de rette dimensioner, snart med en vis suggestion til hjælp (*persuasion* = overtalelse), idet terapeuten gør sin personlige indflydelse gældende og med både dialektik og autoritet søger at påvirke ham i positiv retning — overtaler, ræsonnerer, bagatelliserer el. opmuntrer patienten, alt på systematisk måde. Endelig ledes patientens fortsatte tilværelse ind i hensigtsmæssige baner (*psykagogik*), således at en ny tilpasning kan finde sted.

II. Ofte vil *dybdeanalytiske metoder* være nødvendige, og navnlig når de neurotiske symptomer skyldes ubevidste konfliktspændinger, som patienten er uden viden om. Den fornemste metode er her *psykoanalyse* (s. d.), som v. hj. a. s.k. frie associationer, drømmetydning og analyse af dagliglivets fejlreaktioner søger at lokke de fortrængte neurosefremkaldende oplevelser og komplekser op i bevidstheden for derved at frigøre de indeklemte affekter og afreagere dem i forhold til psykoanalytikeren (»overføring«).

Ved den klassiske Freud'ske psykoanalyse lægger man vægt på en så fuldstændig og omfattende analyse som muligt. Analytikeren forholder sig i hovedsagen passiv, idet patienten opfordres til at udtale sine tanker højt og fortælle alt, hvad der passerer bevidstheden uden bevidst udvalg el. kritik og uden at undlade et eneste indfald, ligegyldigt hvor uvæsentligt, absurd el. pinligt, det end måtte forekomme patienten (frie associationer). En sådan analyse kan strække sig over mange år, hvilket formindsker dens almenterapeutiske betydning.

I nyere tid er metoden af de amer. læger Fr. Alexander og Thomas M. French modificeret på værdifuld måde, idet behandlingen individualiseres elastisk efter den enkelte patients behov. Man analyserer kun de aktuelle konflikter og relevante forhold, men gennemarbejder ikke patientens psyke i dens helhed, og behandlingernes hyppighed og antal tilpasses efter det enkelte tilfældes alvor. Endv. griber analytikeren aktivt og psykagogisk ind under analysen, patienten holdes i stadig kontakt med livet og længere pauser indskydes efterhånden. Behandlingen kan ofte afsluttes på få mdr., uger el. endog efter ganske få behandlinger.

En analyse kan i visse tilfælde lettes ved overfladisk hypnose (*hypno-analyse*) el. narkose efter indsprøjtning af et bedøvende middel (*narko-analyse*), idet patienten i halvbevidst tilstand giver udtryk for fortrængt materiale. Under Den 2. Verdenskrig med dens behov for hurtige terapeutiske metoder er opstået begrebet *narko-syntese*. Under indflydelse af en passende dosis indsprøjtet sovemiddel sættes patienten i stand til at afdække de angstfyldte oplevelser, syntetisere de fraspaltede erindringer og acceptere det fortrængte materiale.

Psykoanalyse finder især anvendelse overfor komplicerede konversionsneuroser (s. Neuroser). En analog metode, der særlig er egnet for børn, har i de senere år fundet stigende udbredelse under navnet *legediagnose* og *legeterapi* (s. d.).

III. Suggestion kan udøves som vågensuggestion og som hypnose.

Ved *vågensuggestion* tilstræbes en intens suggestiv påvirkning, der fører til helbredelse af funktionsforstyrrelser i en el. ganske få seancer, enten som en mere dramatisk overrumplingsmanøvre med elektrisk behandling o. lign., efter at patientens forventning om helbredelse i forvejen er spændt højt, el. derved, at den ødelagte funktion bygges gradvist og systematisk op f. eks. ved suggestioner i tilslutning til de fænomener, der opleves under afslapningsbehandling.

Vågensuggestionens område er først og fremmest neuroser med enkle og isolerede symptomer, f. eks. hysteriske gangforstyrrelser, lammelser, stumhed o. lign. Særlig børnehysteri og krigsneuroser er egnede. Som *larveret suggestion* betegner man den indirekte suggestive påvirkning, som ligger i medicin, indsprøjtninger el. anden behandling bortset fra virkningen af selve midlet som sådant.

Hypnose er en søvnlignende hviletilstand fremkaldt ved ren sjælelig påvirkning af suggestiv art. Der sker herunder en omstilling af sjælelivet, idet bevidstheden indsnævres og opmærksomheden bortvendes fra omverdenen og centreres om det indre liv. Spec. opleves intenst og livligt de forestillinger, som hypnotisøren indgiver, og kritik og hemning overfor disse nedsættes. Samtidig afslappes muskulatur og blodkar, således at hele organismen afspændes som under søvn. Fra almindelig søvn adskiller h. sig dog på afgørende måde ved den stærkt forøgede kontakt, der er ml. den hypnotiserede og hypnotisøren.

H. må betragtes som den mest vidtdrevne form for suggestion, og tilstanden bygges systematisk op ved en serie suggestioner, der detaljeret og plastisk beskriver de fornemmelser, der normalt opleves, når træthed og søvn indfinder sig. Suggestionerne fremføres med monoton og søvndyssende stemme i et roligt og halvmørkt værelse. Efter h.s dybde skelnes ml. 3 stadier: *Somnolensstadiet* med døsighed og ro, men bevaret kontakt med omgivelserne, *katalepsistadiet* med udtalt søvnighed og muskelslaphed, så vedk. er ude af stand til at åbne øjnene el. bevæge sig, og muskelstivhed kan fremkaldes; endelig *somnambulstadiet*, hvor der tilsyneladende er dyb søvn, og hvor kontakten med omverdenen (fraset hypnotisøren) er ophævet. I dette dybeste stadium kan personen bringes til at bevæge sig i søvngængerlignende tilstand uden at vågne, der kan fremkaldes hallucinationer, og der er bagefter ingen erindring

om oplevelserne under h. De nævnte stadier er snarere udtryk for forskellige reaktionstyper, idet det viser sig, at nogle kan bringes i 1. el. 2. stadium, medens andre straks går helt i 3. stadium.

Af særlig betydning for h.s terapeutiske anvendelighed er det forhold, at personer i h. er i stand til at erindre med stor livlighed, hvad de tidligere har oplevet og måske forlængst glemt. Endv. at indgivne suggestioner er i stand til at udfolde deres virkning også efter h.s ophør (posthypnotiske suggestioner). Og endelig er af vigtighed den fuldkomne ydre og indre afslapning, som ledsager h. Hertil svarende finder h. især anvendelse på flg. områder:

1) *Analytisk-katartisk.* I h. kan man lade patienten berette om tidligere oplevelser i forbindelse med sygdommen og derved rekonstruere sammenhængen ml. årsag og neurotisk symptom. Og man kan lade angstneurotiske patienter genopleve den oprindelige chokerende begivenhed i al dens rædsel og dermed afreagere affekten og bringe angstanfaldene til ophør.

2) *Suggestivt* kan man i h. fjerne isolerede neurotiske symptomer (s. ovf. vågensuggestion) og desuden påvirke organneuroser såsom hjerteneurose, nervøs astma, nervøse mave-tarmsymptomer, ufrivillig vandladning, impotens, stammen o. s. v. En neurose helbredes dog først, når den dybere årsag fjernes, og når patienten underkastes en omhyggelig efterbehandling.

3) *Sedativt* el. beroligende virker hypnose i sig selv overfor nervøst udtrættede, rastløse og overfølsomme mennesker el. stærkt angstfyldte patienter. Den muskulære afslapning ledsages af en velgørende og vederkvægende psykisk afspænding.

IV. *Afslapningsmetoder.* Af større betydning end afslapning i hypnose er systematiske afspændingsøvelser, som patienten selv kan lære at udføre. Med udgangspunkt i hypnosens fænomener har den tyske nervelæge J. H. Schultz (f. 1884) udarb. en genial metode, som han benævner *autogen træning* el. koncentrativ selvafspænding. Den omfatter en serie øvelser, hvorved patienten under fuldkommen legemlig passivitet og åndelig koncentration sættes i stand til momentant at fremkalde en dybtgående legemlig-sjælelig afspænding el. nedsænke sig i en velgørende søvnlignende hviletilstand. De fleste nervøse tilstande påvirkes gunstigt af disse dybtgående afslapninger. Nervøs rastløshed, irritabilitet og indre uro dæmpes, den indre usikkerhed i uforudsete el. krævende situationer beherskes, affektspændinger såsom ærgrelse, vrede og angst ophæves og affektens legemlige resonanssymptomer udlignes, legemlige smerter elimineres, og søvnen befordres. Ikke mindst organneuroser som hjerte-, åndedræts- og fordøjelsesneuroser bedres. Almindelige arbejdspræstationer øges, når hvilepauser af denne art indskydes i dagens løb. — Den amer. nervelæge D. H. Fink har beskrevet en lign. afslapningsmetode, som dog er mindre kompliceret.

V. Af metoder med overvejende psykagogisk præg må nævnes miljø- og beskæftigelsesbehandling.

Miljøterapi tilstræber at ændre det skadelige miljø el. anbringe patienten i et miljø, der begunstiger hans helbredelse, ofte den psykiatriske hospitalsafdl. el. nervesanatoriet. Det, der får nervøse og sindslidende mennesker til særlig hurtigt at falde til ro og genvinde deres arbejdsdygtighed på netop disse steder, er det specielle »psykiatriske miljø«, der især præges af 3 ting: Den forståelse for disse patienters særlige psyke, som følger af en nøjagtig personlighedsanalyse og diagnose; den sympati, som er en følge af indfølende forståelse; og endelig den opmuntring og stimulation med henblik på hurtigt at komme i gang igen, som systematisk udøves over for disse patienter så tidligt i sygdommen, som det er forsvarligt. Også her spiller diagnosen en afgørende rolle, idet der nøje må skelnes ml. patienter, der trænger til hvile og rekreation, og andre, hvor en sådan skånebehandling er til skade, medens beskæftigelsesterapi er den rigtige og effektive metode.

Foruden denne almindelige åndelige atmosfære må nævnes den korrigerende indflydelse, som det kyndige psykoterapeutiske miljø har på temperaments- og karakterafvigende mennesker. Disse nyder dels godt af hospitalsmiljøets regelmæssige og disciplinerende regime, dels af den mere direkte psykagogiske påvirkning, der øves for at lære sådanne mennesker at forstå sig selv, kompensere deres brist og opbygge de hemninger, som de mangler.

Beskæftigelsesterapi (s. d.) finder dels anvendelse overfor neuroser o. a. psykogene sindslidelser, når det akute stadium er overstået, dels over for kroniske sindssygdomme og medfødte nervøse og psykopatiske insufficienstilstande. Men i det hele må b. siges at være på sin plads ved alle langvarige og kroniske sygdomstilfælde også af rent legemlig art for at modvirke den tendens til opgivende selv- og sygdomsoptagethed, som er en naturlig følge af langvarig ubeskæftigethed og afhængighed af andres pleje. Arbejdsterapi tjener til at aflede de sygelige tanker, opøve kræfterne, forøge selvtilliden og forberede resocialiseringen af patienten. Arbejdet doseres efter en bestemt og progressiv plan og indgår som et led i den nøjagtige kurplan, som patienten følger dagen igennem.

Alle de nævnte psykoterapeutiske principper og metoder bør kunne bringes i anvendelse alt efter det enkelte tilfældes karakter el. udvikling i behandlingens løb. Metoden må tilpasses efter patienten og ikke

omvendt, og i ethvert tilfælde vælges netop den metode, som har størst udsigt til at føre til det ønskede resultat på kortest mulig tid.

Litteratur: F. Alexander and Th. M. French: Psychoanalytic Therapy, 1946. O. Esmarch: Målbevidst Afslapning, 1945. D. H. Fink: Selvkontrol gennem Nervekontrol, 1947. P. J. Reiter: Vejledning i psykoterapeutisk Teknik, 1946 og 1950. J. H. Schultz: Das autogene Training, 1950 (1. udg. 1932); dertil Übungsheft für das autogene Training. S. Lorand: Nutide Psychoanalys, 1949 (svensk overs. af Psychoanalysis to-day). M. Levine: Psykoterapi i medicinsk Praktik, 1946 (svensk overs. af Psychotherapy in medical practice). J. E.

Pubertet, s. Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi.

Punktskrift, s. Blindeskrift.

Pupilautoriteter, de myndigheder, der fører tilsyn med *værgen* (s. d.) og giver denne nærmere direktiver for hans udøvelse af værgemålet (s. d.) for umyndige (s. d.). De alm. p. er i første instans amtmændene, i Kbh. overpræsidenten, i sidste instans justitsmin. F. s. v. ang. værgens regnskabsaflæggelse m. v. fungerer dog skifteretterne, i Kbh. overformynderiet (s. d.), som p. i første instans med rekurs til overøvrigheden (amt el. overpræsident) og i sidste instans justitsmin. Hvis een og samme person både er beskikket værge for og har *forældremyndigheden* (s. d.) over en umyndig, er han også i sidstn. henseende undergivet p.s tilsyn. Derimod står lavværgen ikke under p.s tilsyn, og p. har heller intet med værgemålet over en umyndiggjort mand (kvinde) at gøre, såfremt dennes hustru (mand) bestyrer fællesboet i forbindelse med hans (hendes) værge. Dette hænger sammen med, at der i begge tilfælde ved siden af værgen (lavværgen) findes en person (hhv. den lavværgede selv og den umyndiggjortes hustru el. mand) til at deltage i de retshandler, der afsluttes for den påg., således at en yderligere kontrol fra en offentlig myndighed hér skulle være ufornøden.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 1942, s. 88, 103, 105, 122. Viggo Bentzon: Personretten, 3. udg. 1930, s. 156, 163 og 171. F. M.

Purkinjes fænomen kaldes det forhold, at den relative lyshed af forskellige farver ændres med belysningsstyrken, f. eks. synes rødt lysere i stærk belysning, blåt i svag belysning. Opdaget af den tjekkiske fysiolog Jan Purkinje (1787—1869).

Puslespil, blanke, bruges særlig til fremstilling af selvkontrollerende spil i færdighedsfagene. De består af 1) en *bund,* der er inddelt i fra 9 til 28 felter og omgivet af en lav kant, 2) et antal *brikker,* lige så mange som der er felter i bunden; brikkernes bagside danner tilsammen et *kontrolbillede,* 3) en *vendeplade,* således at brikkerne kan vendes uden at falde fra hinanden, idet brikker + vendeplade flugter med kanten.

Eksempel på anvendelse af bl. p. med 9 brikker: På brikkerne tegnes tallene 0 til 8,

og i de tilsv. felter i bunden sættes det antal prikker, som tallet angiver. Eleven skal lægge brikkerne med tallet opad på felterne i bunden og derefter v. hj. a. vendepladen konstatere, om brikkernes bagside danner kontrolbilledet, d. v. s., at alle brikker er rigtigt lagt.

B. p., der fremstilles af Lærerforeningernes Materialeudvalg med 3 × 3, 3 × 4, 4 × 4, 5 × 4, 6 × 4 og 7 × 4 brikker, kan finde anvendelse i børnehaven (farve- og formopfattelse), i dansk (alfabetspil, ordbilledspil), regning (tabelspil, omsætning), aritmetik (formler), fremmedsprog (gloser), grammatik (bøjningsformer) og orienteringsfagene (årstal, hovedstæder, forståelse af fagterminologi og -tegn).

Litteratur: Torben Gregersen: Lidt om anvendelsesmulighederne for blanke puslespil (Pædagogisk-psykologisk tidsskrift, 1951, nr. 3—4. Desuden særtryk udg. af Lærerforeningernes Materialeudvalg). T. Gr.

Pyknisk legemsbygning, s. Konstitutionstyper.

Pædagog (af græsk *paidagogos,* drengefører, den slave, som ledsagede og undertiden også underviste den fri atheniensiske borgers børn), opdrager el. opdragelsesteoretiker. Ordet betegner nu enten en person, som har et godt greb på opdragelsens kunst, som er erhvervsmæssigt beskæftiget med opdragelse el. undervisning, el. som dyrker pædagogik, d. v. s. tænker over og skriver om opdragelsens problemer uden måske selv i nævneværdig grad at være beskæftiget med opdragelse (f. eks. Rousseau). K. G-S.

Pædagogik, lære om opdragelsen. I virkeligheden kan ordet betegne både selve opdragelsens kunst og praksis og teorien for

denne kunst, læren om denne praksis. Det sidste er ordets hovedbetydning. Imidlertid kan en lære om opdragelsen udformes i forskellige henseender, og det er ikke dem alle, der dækkes af ordet p. For det første må man skelne ml. en *beskrivende* og en *foreskrivende* lære om opdragelsen. Den første kaldes undertiden deskriptiv p., hvilket for så vidt er uheldigt, som den ikke er p. i det hele taget. Af denne venter man nemlig forskrifter for opdragelsen og vejledning til at skelne ml. rigtige og urigtige metoder. I stedet kunne man kalde den deskriptiv opdragelsesvidenskab; og da den for det første må bygge på de erfaringer man gør om, hvordan opdragelsen faktisk udøves i et samfund, og yderligere må forklare den ud fra forholdene i dette samfund, kunne man betegne den som empirisk-sociologisk opdragelsesvidenskab. P. kan herefter bestemmes som foreskrivende lære om opdragelsen. Nu kan den yderligere foreskrive på to forskellige måder, dels m. h. t. det mål, man skal stile mod, dels m. h. t. valget af de midler, der skal bringes i anvendelse, når målet er givet. I første tilfælde kan den kaldes etisk foreskrivende, i andet tilfælde teknisk foreskrivende.

Vi får derefter flg. oversigt:

Lære om opdragelsen:
I. beskrivende (deskriptiv p. el. bedre: empirisk-sociologisk opdragelsesvidenskab)
II. foreskrivende
   a) m. h. t. målet el. etisk foreskrivende (vurderingsfilosofisk el. normativ p.)
   b) m. h. t. midlerne og metoderne el. teknisk foreskrivende (psykologisk p.)

Hvad p.s indhold herefter bliver, kommer til at afhænge af, hvordan man afgrænser begrebet opdragelse (s. d.), samt af den viden og de standpunkter, der findes i de angivne hjælpevidenskaber, hovedsagelig etik og psykologi. Hos Herbart hedder det: »P. som videnskab afhænger af praktisk filosofi (d. v. s. etik) og psykologi. Den første viser os dannelsens mål, den anden vejen, midlerne og forhindringerne«. Et omstridt spørgsmål er det, om p. har karakter af videnskab. Det vil af de fleste nu blive besvaret sådan, at den vurderingsfilosofiske p. ikke er videnskabelig og iflg. sagens natur ikke kan være det, idet etikken ikke regnes for at kunne udvikles som videnskab; derimod kan den psykologiske p. meget vel være en videnskab, nemlig i samme grad som psykologien selv er det. Under alle omstændigheder bliver den dog en anvendt videnskab og står i et lignende forhold til psykologien, som medicinen står i til fysiologien.

Den vurderingsfilosofiske p.s manglende videnskabelighed skal bero på, at etiske spørgsmål ikke skal kunne afgøres objektivt og tvingende for alle. Et opdragelsesmål, d. v. s. en bestemmelse af, hvad der bør

tilstræbes gennem opdragelsen, anses for at være noget, som kun kan fastsættes ud fra en subjektiv, personlig vurdering. Måske vil der inden for et givet samfund være vidtgående enighed om opdragelsesmålet; men heller ikke det garanterer, at dette mål har en objektiv rigtighed el. absolut fortrin for andre. Den nævnte opfattelse, der kan betegnes som pædagogisk subjektivisme el. relativisme, og som er en konsekvens af de tilsv. standpunkter på det etiske område, er sikkert den f. t. mest udbredte, hvilket naturligvis på sin side ikke er nogen garanti for dens rigtighed. Selve problemet om vurderingers mulighed for at være objektivt gyldige må iøvrigt finde sin afgørelse andre steder og er kun af middelbar betydning for p. I denne kan man nøjes med at formulere sine mål og evt. anføre de værdipræmisser, man går ud fra, uden iøvrigt at bevise dem. Ud fra disse må man så diskutere og tage stilling til de pædagogiske værdibestemmelser som f. eks. berettigelsen af kravet om lydighed, af tvang og straf; endv. til sådanne alternativer som disse: om man skal opdrage til selvstændighed el. til underkastelse under bestående autoriteter, til pligttroskab el. til opportunistisk manøvredygtighed, til egoisme el. til medmenneskelighed og solidaritet, til stolthed el. til ydmyghed, til en stærk national- og standsbevidsthed el. til en omfattende forståelse for andre. Dette er kun et lille udvalg af de problemer, som den filosofiske p. bliver stillet over for. De ræsonnementer, som i den anledning skal anstilles, gør ofte indtryk af ikke at være i særlig grad pædagogiske i deres art, men snarere etiske, socialfilosofiske el. politiske. I virkeligheden er der også en nær sammenhæng ml. filosofisk p. og socialfilosofi: et spørgsmål om forholdet ml. individ og samfund er f. eks. fundamentalt inden for begge discipliner. For p. er det vigtigt at få fastslået, hvor meget man skal understøtte og fremme individualiteten, og hvor meget man skal begrænse det individuelle særpræg under hensyn til samfundets krav. Man kunne her skelne ml. et pædagogisk originalitetsprincip, gående ud på at opdragelsens mål skulle ligge alene i den enkeltes individuelle egenart, og et pædagogisk uniformitetsprincip, efter hvilket målet skulle være at gøre individerne så ens og ens handlende som muligt.

De pædagogiske retninger, som går ind for henh. individets og samfundets forrang, kan betegnes som henh. individual- og socialpædagogik (s. d.).

Afvejningen af den relative kraft, hvormed man skal forsøge at udvikle de forskellige sider af personligheden: Intellekt, karakter, moral, religiøsitet, æstetisk sans o. s. v. hører ligeledes ind under den filosofiske p. Det drejer sig her om valget af et dannelsesideal. Hvilken vægt der skal lægges f. eks. på den moralske, den religiøse, el. den æste-

tiske udvikling, og hvilket indhold den skal have, er et spørgsmål om vurdering; og afgørelsen vil bl. a. afhænge af den enkelte pædagogs livs- og verdensanskuelse. Det videre spørgsmål bliver så, hvor vægtige grunde han kan anføre for den.

Som følge af disse forhold ser man også den pædagogiske lære udvikles forskelligt hos individualister og liberalister på den ene side og kollektivister, socialister og statsdyrkere på den anden; hos katolikker og protestanter; hos religiøse og irreligiøse. Hvilken p. man vælger, afhænger af, hvilket menneske man selv er, og hvilken forestilling man har om, hvad der er menneskets bestemmelse og menneskelivets mening.

Selv om det nok hedder, at etikken bestemmer målet og psykologien midlerne, er det dog ikke udelukket, at etikken også kan have et ord at sige om midlerne. Undertiden kan det samme mål nås ved forskellige midler; en bestemt adfærd kan enten være baseret på frygt, på suggestion, på naturlig tilbøjelighed el. på indsigt i dens rigtighed, og i almindelighed vil man give den sidste motivation fortrinet. Det beror i så fald på, at opdragelsens mål ikke i sidste instans er en rent ydre adfærd, men en personlig beskaffenhed; og i virkeligheden er det kun for en overfladisk betragtning, at de forskellige midler fører til samme mål. Den personlige beskaffenhed bliver nemlig forskellig alt efter de anvendte midler.

Den psykologiske p. beskæftiger sig med det spørgsmål, hvordan man gennem bestemte påvirkninger er i stand til at give mennesket en nærmere bestemt beskaffenhed. Den må bygge på kendskab til menneskets oprindelige, medfødte natur og desuden på viden om, hvordan den sjælelige udvikling forløber under indflydelse af de forskellige omverdensbetingelser. Efter nogles mening er den medfødte natur, ofte kort betegnet som arv, den vigtigste af de faktorer, der bestemmer, hvad der bliver af mennesket (pædagogisk nativisme). Efter andre er det omverdenspåvirkningerne, som bestemmer menneskets form og beskaffenhed (pædagogisk empirisme, s. Empirisk pædagogik). Ingen af disse to opfattelser kan opretholdes i ren form, idet det voksne menneske under alle omstændigheder er et produkt af begge faktorer. Man kan derimod godt have en forskellig mening om disses relative styrke; fra pædagogisk side er det så at sige nødvendigt at tillægge påvirkningerne en væsentlig betydning, da kun dette giver opdragelsen en mening. Inden for påvirkningerne må man yderligere skelne ml. miljøpåvirkninger på den ene side og egentlig opdragende bestræbelser på den anden. Den pædagogiske teori angår hovedsagelig de sidste; men dog har flere opdragelsesteoretikere haft øje for, at miljøet er en betydelig faktor, og har ønsket som et led i de opdragende bestræbelser også at etablere et bestemt miljø.

I tilknytning til de her omtalte faktorer og synsmåder kan man også skelne ml. en pædagogisk optimisme, efter hvilken opdragelsen har mulighed for at virke bestemmende for individets livsform, og en pædagogisk pessimisme, efter hvilken den bevidste opdragelse kun spiller en underordnet rolle i sammenligning med arven og evt. også miljøet.

Den psykologiske p. falder naturligt i to hovedafdl. Den første omhandler den intellektuelle udvikling, d. v. s. udviklingen af forestillingslivet, intelligensen, optræning af forstand og tænkning, bibringelse af viden etc. Den anden omhandler udviklingen af karakteren, d. v. s. formningen af følelses-, viljes- og handlingslivet. Egentlig kunne man hertil føje en tredje, nemlig opøvelsen af legemet og de legemlige færdigheder. I hvert fald er den legemlige opdragelse, enten af praktiske, hygiejniske el. æstetiske hensyn, en væsentlig del af den samlede opdragelse. Hvis det drejer sig om beherskelse af de legemlige færdigheder, kan den ret utvungent rubriceres med den intellektuelle opdragelse; det drejer sig om en opøvelse af færdigheder, så at sige en viden og kunnen, der blot ikke udtrykkes i ord, men i handlinger.

Den psykologiske p. byggede i ældre tid på erfaringer indvundet gennem praktisk arbejde og suppleret med teoretiske overvejelser. Med udviklingen af en eksperimentel psykologi er der også fremkommet en eksperimentel p., der har antaget et ganske anseligt omfang.

Bibringelsen af viden og færdigheder kaldes undervisning, og læren om de metoder, gennem hvilke dette sker på den bedste og mest hensigtsmæssige måde, kaldes undervisningslære el. didaktik. Bibringelsen af et bestemt sindelag, en bestemt karakter og bestemte motiver kaldes ofte egentlig opdragelse (s. d.) el. opdragelse i snævrere forstand, og læren derom bliver på tilsv. måde at betegne som p. i snævrere forstand. Man må over for ordene opdragelse og p. være opmærksom på, om de bruges i den videre el. snævrere betydning. Når man f. eks. modstiller opdragelse og undervisning el. p. og didaktik, er de øjensynligt brugt i den snævrere betydning. I praksis kan de to nævnte områder iøvrigt ikke adskilles, da sindelagsopdragelse må benytte undervisning som et af sine midler, og undervisningen også er med til at danne karakteren. Det er dette, Herbart bl. a. har udtrykt med sit centrale begreb »opdragende undervisning«.

Den hovedinddeling af p.s område, som her er meddelt, giver et vist overblik over de retninger, hvori problemerne ligger. Et almindeligt anerkendt p.s system gives iøvrigt ikke. De synspunkter, der kan anlægges, er

så mange og forskelligartede, at området kan systematiseres på flere måder og i visse henseender modsætter sig en streng systematisering. Man ser derfor også, at flere tænkere, der har ønsket at bekendtgøre deres pædagogiske tanker, simpelthen har kaldt dem »Om opdragelse« el. lign. Det gælder således John Locke, Rousseau, Herbert Spencer og Bertrand Russell. Blandt disse går Rousseau frem på den måde, at han tager hvert karakteristisk alderstrin for sig; Spencer skelner ml. den intellektuelle, den moralske og den fysiske opdragelse, og Russell ml. karakter- og intellektuel opdragelse.

Også spørgsmålet om, hvordan opdragelsesarbejdet skal organiseres og fordeles, hører ind under p., f. eks. om den skal være privat el. offentlig, overlades til forældrene el. overtages af staten. Her krydses igen politiske og pædagogiske synspunkter, og i det hele taget har p. berøring med så mange andre discipliner, at der næsten ikke er noget område el. problem, der helt er dens eget. På den anden side er opdragelsen en så vigtig og klart udhævet funktion i menneskelivet, at p. som lære derom bliver et meget vigtigt skæringspunkt for alle de discipliner, der har relation til dette emne. Se også Pædagogikkens og opdragelsens historie.

Litteratur: Foruden værker af de store navne i pædagogikkens historie (Platon, Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi, Herbart, Fröbel og Spencer) kan fra nyere tid nævnes flg. almindelige fremstillinger: S. Heegaard: Om Opdragelse, 1880. K. Kroman: Om Mål og Midler for den højere Skoleundervisning, 1886. A. Dam: Opdragelsens Hovedopgaver, 1914. Jørgen Jørgensen: Filosofiens og Opdragelsens Grundproblemer, 1928. J. Dewey: Democracy and education, 1916. Percy Nunn: Education, its data and first principles, 1920. B. Russell: On education, 1926 (overs. til dansk). G. H. Thomson: A modern philosophy of education, 1929. E. Durkheim: Education et sociologie, 1922. Laberthonnière: Théorie de l'éducation, 1923. L. Gurlitt: Erziehungslehre, 1909. E. Krieck: Philosophie der Erziehung, 1922. Samme: Grundriss der Erziehungswissenschaft, 1926. Rud. Lehmann: Erziehung und Unterricht, 1912. L. Nelson: System der philosophischen Ethik und Pädagogik, 1932. Fr. Paulsen: Pädagogik, 1912. W. Rein: Die Pädagogik in systematischer Darstellung, 1904 (protestantisk). O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre, 1882—88 (katolsk). G. Kerschensteiner: Theorie der Bildung, 1925. Alb. Lilius: Skolpedagogikens huvudfrågor, 1928. John S. Brubacher: Modern Philosophies of Education, 1939. Boyd Bode: Fundamentals of Education, 1931. B. P. Jessipow und N. K. Gontscharow: Pädagogik, Leipzig 1949. L. P. Jacks: Modern trends in education, 1950. John P. Wynne: Philosophy of education, 1947. R. Livingstone: Some tasks for education, 1946. K. Holzamer: Einführung in die Pädagogik, 1949. Lloyd Allen Cook and Elaine Forsyht Cook: A Sociological Approach to Education, 1950.

K. G-S.

Pædagogikkens og opdragelsens historie. Man må skelne ml. pædagogikkens historie på den ene side og opdragelsens på den anden. Den første omhandler den pædagogiske tænknings udvikling og beretter om de skiftende teorier og anskuelser om, hvordan opdragelsen bør være; den anden omhandler udviklingen af den faktiske opdragelse og beretter om, hvordan opdragelsen i virkeligheden har været hos de forskellige folkeslag i tidernes løb. Imidlertid lader det sig ikke gøre at holde de to synspunkter skarpt ude fra hinanden, idet teorierne ofte tager deres udgangspunkt i den faktiske opdragelse, undertiden for at kritisere den og derudfra udkaste planen til en mere ideel opdragelse; og omvendt vil teorierne ofte øve indflydelse på opdragelsens praksis i den efterfølgende tid. Den pædagogiske idéhistorie og realitetshistorie behandles derfor bedst under et.

Primitiv opdragelse. Om opdragelsen i den forhistoriske tid haves ikke oplysninger, men de forhistoriske tider kan belyses ud fra forholdene hos vore dages primitive folk. Hos disse finder der ikke nogen systematisk opdragelse og undervisning sted. Der gøres ikke meget for at undertrykke den barnligt spontane udfoldelse og straf kendes så godt som ikke. Barnet har i fuld udstrækning lejlighed til at udfolde al sin aktivitet, og som følge deraf opstår der kun meget få konflikter. Opdragelsen til arbejde foregår derigennem, at barnet meget tidligt deltager i selve produktionslivet. Formaninger gives kun meget sjældent. »Dumme mennesker er dumme i samme grad, som det i barndommen er blevet forbudt dem at gøre det og det«, siger eskimoerne. »Det er bedre at løbe risikoen, at barnet stikker sit øje ud med en spids kniv end at tage kniven fra det og således med sikkerhed gøre det dumt«.

Under de betingelser, livet leves, er det livsvigtigt, at barnet lærer behændighed og snilde for så hurtigt som muligt at kunne klare sig selv. Skønt børnene således ikke underkastes nogen disciplin, vokser de alligevel med stor sikkerhed ind i det voksne samfunds strenge disciplin med dets mange rigoristiske forskrifter af forskellig art.

På højere kulturtrin træffer man helt andre former og regler for opdragelsen i overensstemmelse med levesæt og samfundsforhold, og meget varierende m. h. t. fundamentale anskuelser om straf, disciplin, seksualopdragelse o. s. v. Visse krigerske stammer anvender hårde straffe for at sikre veldisciplinerede samfundsmedlemmer, medens andre krigerske stammer overhovedet ikke bryder nogen vilje ud fra den forudsætning, at netop derved skabes de vildeste og stolteste krigere.

Ved udgangen af barnealderen finder der oftest en indvielse sted, ved hvilken de unge bliver optaget som fuldgyldige medlemmer af stammen. De rituelle handlinger, som derved skal gås igennem, er ofte af en strenghed, der nærmer sig tortur. Det kan dreje sig om prøver på mod, udholdenhed over for sult, tørst og fysiske lidelser, lang tids tavshed. Gennem disse prøver viser de unge, at de er værdige til at blive medlemmer af stammen. Opfattelsen af dem er vel ikke i første række rationelt pædagogisk, men de har en sakral betydning. Novicerne må også aflægge prøve på deres kendskab til stammens love, deres tabuforskrifter m. m.

I det store og hele er opdragelsesformen et produkt af den samfundsform, hvori den praktiseres, men ved overgang fra en samfundsform til en anden slæbes dog mange regler og metoder med fra den tidligere, og de kan da virke skadeligt og hemmende på den videre udvikling. Det er det, der er sket hos mange af de folkeslag, der nu er bragt ind under civilisationen. Også i vort industrialiserede samfund forekommer mange opdragelsesformer, der er blevet til under helt andre betingelser.

Opdragelsen på højere kulturtrin. Med fremadskridende kultur, bl. a. i kraft af arbejdsdelingen, bliver en stærkere opdragelse nødvendig. Der udskilles særlige opdragelsesinstitutioner el. skoler især i tilknytning til den religiøse side af samfundslivet. Præsteskabet som stand har brug for den mest intensive skoling for traditionens uforandrede videreførelse. Skoler kendes fra det gamle Ægypten i tiden 3000—2500 f. Kr., og emnerne her var læsning og skrivning samt de etiske og religiøse lærdomme. Senere opstod andre skoler, der bl. a. tjente til oplæring af statens funktionærer; i det hele taget er anvendelsen af skriftsprog, og især jo mere abstrakt det er, et vigtigt motiv for oprettelsen af skoleundervisning. Det kinesiske opdragelsessystem kommer nærmest det ægyptiske i ælde. Skoler kendes fra c. 2300 f. Kr., og fra tiden efter Kung-fu-tse antager det former, som det har bevaret til slutningen af det 19. årh. e. Kr. Det tjente til uddannelse og udvælgelse af alle statens embedsmænd fra de laveste til de højeste og virkede gennem et stærkt udbygget eksamenssystem. — Opdragelsen afspejler overalt samfundsordenen og præges af den herskende stand el. formes forskelligt inden for de forskellige stænder. Hos de gamle persere skulle de unge lære »at ride, at skyde med bue og at tale sandhed«. Krigerstanden skulle oplæres i de færdigheder, der er nødvendige for den, præstestanden i sine funktioner, medens de laveste stænder ikke fik nogen spec. el. systematisk tilrettelagt opdragelse.

Den græske opdragelse. Hos alle græske stammer var opdragelsens to hovedformer gymnastik og musik; den første omfattede den hele legemlige opdragelse gennem idræt og våbenøvelse, indbefattet den dertil hørende tugt og disciplin, den anden en undervisning i instrumentalmusik (fløjte og lyre) og sang, men også i dans og i kendskab til national digtning, især de homeriske sange. Det spartanske system, der føres tilbage til Lykurg (9. årh. f. Kr.) var en gennemført statsopdragelse. Individet tilhørte staten, hvis ældste kunne bestemme, at de svagelige el. vanskabte børn skulle udsættes. De andre opdroges i familien til det 7. år, hvorefter de overlodes til en statslig opdragelse til 30-årsalderen. Fra 18-årsalderen var de unge mænd uden fuld borgerret og anvendtes til militærtjeneste. I Athen var forholdene noget friere og mindre ensartede. Skolerne var privatanst., selv om staten krævede undervisning og især vågede over gymnastikken, hvis grundøvelser var: Løb, spring, diskoskast, spydkast og brydning. Her forefindes desuden faget grammatik, omfattende læsning, skrivning og regning. En højere undervisning meddelte sofisterne, der især skolede de unge i veltalenhed (retorik) og tænkning (dialektik). Den pædagogiske teori findes især udformet hos Platon og Aristoteles. I deres idealbilleder af en stat og den dertil hørende opdragelse genspejler de ret trofast den herskende praksis, dog med den indbyrdes forskel, at Platon er mere socialistisk, statsdyrkende (spartansk), Aristoteles mere individualistisk (atheniensisk). Platon grundlagde et akademi, hvor filosofi var den afsluttende dannelsesdisciplin, men iøvrigt udformedes der i den hellenistiske tid (efter 323 f. Kr.) en bestemt fagkreds for højere dannelse, omfattende: Grammatik, retorik og musik (teori), de senere såk. syv frie kunster (s. *Artes liberales*).

Den romerske opdragelse. Hos romerne findes ikke nogen gennemført statsopdragelse, men opdragelsen finder sted i familien, hvor børnene oplæres til ærbødighed for de herskende sæder og love. Med tiden blev det almindeligt at have en slave til at undervise børnene, ofte en græker. Med stigende kultur og forfinelse antager den intellektuelle opdragelse et større omfang; der opr.s skoler, der kan tage sig af undervisningen, når elementarlæreren har gjort sit. I kejsertiden fandtes der retor- og filosofskoler samt mere spec. juridiske og medicinske skoler, overvejende som statslige institutioner. Skønt romersk livsførelse, især i den ældre tid, er bekendt for en vis strenghed, var legemlig tugtelse dog ikke oprindelig noget fremtrædende træk, men blev det først senere, hvorefter ganske vist både Plutarch og Quintilian tog til orde mod den (s. også *Antikkens opdragelse*).

Opdragelsen i middelalderen. Allerede i oldtiden begyndte kristendommen at præge opdragelsen, og i slutningen af det 2. årh. begyndte oprettelsen af kristne højskoler, bl. a. den berømte kateketskole i Alexandria, der blev forbillede for andre teologiske skoler. Kristendommen trængte efterhånden ind ved de højere skoler, hvor den fandtes side om side med græsk filosofi, indtil den antikke kultur gik under. Med klostervæsenet fremvoksede der en ny form for skoler, de såk. *klosterskoler*, oprindelig bestemt for drenge, der skulle være munke. Senere gaves også undervisning til børn uden for klosteret enten som forberedelse til gejstligt kald el. blot for bibringelse af en vis boglig dannelse. Der skelnedes derved ml. en indre og en ydre skole (internat og eksternat). Senere opstod også de såk. *domskoler* el. *domkirkeskoler*

(kathedralskoler), der i første række opdrog til gejstlige hverv, men også modtog elever, der ikke skulle være gejstlige. Karl den Store (742—814) udgav en forordning om, at der ved hver sognekirke skulle findes en skole, og heri kan man se en første bestræbelse for at indføre en almindelig folkeskole. I den senere middelalder opstod endv. verdslige byskoler, dog med latin som fremtrædende fag. Kendetegnende for middelalderen er tillige ridderopdragelsen, oplæringen i ridderlig anstand og dygtighed ved private lærere el. »tugtemestre«. Endelig må nævnes *universiteterne* som en pædagogisk nydannelse, der fik overordentlig betydning, idet nutidens universiteter nedstammer direkte derfra. Blandt de første kan nævnes lægeskolen i Salerno og den juridiske skole i Bologna, hvilken sidste også fik andre fakulteter, samt universiteterne i Paris, Oxford, Prag, Wien, Heidelberg o. s. v., ialt mere end 30 i det 13. og 14. årh. Selve den middelalderlige videnskab havde teologi og Aristotelisk filosofi som centrale fag og betegnes i så fald som skolastik (s. d.).

Opdragelsen i den nyere tid. Med den kulturelle omvæltning, der betegnes som renæssancen, og som især blomstrede i det 15. årh., sker der en forskydning i menneskeopfattelsen. Fra denne side betegnes den som *humanismen,* og den er kendetegnet ved, at tyngdepunktet lægges i det menneskelige og dennesidige i tilværelsen. Livsglæde, kunst- og skønhedsglæde samt en individualistisk menneskeopfattelse bliver ledende ideer, og disse kommer både direkte og indirekte til at øve indflydelse på opdragelsen. Blandt renæssancepædagogerne kan nævnes Vittorino da Feltre. Af humanister, der har haft betydning for pædagogikken, kan endv. nævnes hollænderen Erasmus af Rotterdam, spanieren Ludovicus Vives, franskmændene Petrus Ramus og Montaigne. Efter reformationen i Tyskland fulgte også pædagogiske reformer, idet Luther i et sendebrev til rådsherrerne i alle tyske byer anbefalede oprettelsen af kristne skoler, og Philipp Melanchthon forfattede 1528 den kursachsiske skoleordning, der blev forbillede for protestantisk skolevæsen. I opdragelsens udvikling under humanismen kan der spores en linie fra ægte og begejstret dyrkelse af antikken og den frie menneskelighed til en undergivelse under nye autoriteter, enten stat el. kirke el. begge i forening. Skolen blev atter et instrument for gejstlig el. borgerlig dygtiggørelse, og dermed fulgte en større dogmatisme og en strengere disciplin.

Til genoprettelse af den katolske kirkes magtstilling stiftede Ignatius Loyola i 1540 jesuiterordenen (Jesu Selskab). Dens hovedaktiv var et velorganiseret opdragelsesvæsen, der viste sig overordentlig effektivt, og som kan tjene som eksempel på, hvad opdragelse formår, når et mål forfølges med tilstrækkelig konsekvens og praktisk psykologisk klarsyn.

I det 17. og 18. årh. lægges grunden til den senere udvikling af en almindelig offentlig skole, ikke mindst elementærskole. Undervisningslæren forbedredes af Wolfgang Ratke og Comenius. Sidstnævnte især har virket inspirerende gennem sine universelle pædagogiske tanker både vedr. opdragelsens form, dens indhold og dens organisation. I den praktiske pædagogik byder tiden på en nydannelse som ridderakademierne, beregnet for adelens sønner, som der fik en oplæring afpasset efter deres behov. Deres blomstringstid er tiden 1650—1750. Stor indflydelse på skolevæsenet fik endv. pietismen, hvis mest fremtrædende skikkelse var den store skoleorganisator i Halle, A. H. Francke. Denne indflydelse gjorde sig gældende både i almueundervisningen, i optagelsen af realfag i den lidt videregående undervisning samt læreruddannelsen. Blandt teoretiske pædagoger kan nævnes John Locke, hvis tanker om opdragelse tog sigte på opfostringen til gentleman. Hans tanker virkede ind i oplysningstiden og har påvirket både Rousseau og de tyske filantropister. Rousseau var vel ingen oplysningspædagog, men hos ham ligger alle de tanker i kim — el. fuldt udfoldede — der siden har været karakteristiske for alle radikale pædagogiske reformbevægelser og kritik af den herskende skoleopdragelse med dens tilbøjelighed til at lægge tyngdepunktet i det traditionelle lærestof i stedet for i barnet og dets naturlige behov. At oplysningstiden i slutn. af det 18. årh. havde et meget stærkt pædagogisk drag, ligger i selve navnet, og *filantropismen* var dens tydeligste udtryk. I den tid lagdes grunden til den almindelige offentlige skole; men det blev Pestalozzi, der i højeste grad kom til at præge dens metoder og indhold. Tanken om en national opdragelse ud fra hensynet til samfundsnytten i stedet for ud fra religiøse motiver var fremsat af franskmanden L. R. de la Chalotais (1701—85) 1763 i »L'Education nationale«, dog kun for de højere klasser, idet »det menneskelige arbejde behøver mange arme, men kun få hoveder«. Med revolutionen krævedes imidlertid en offentlig undervisning for alle, om end de urolige forhold en tid hindrede gennemførelsen. Retten til undervisning blev anset for en af menneskenes naturlige rettigheder, og selv en udpræget liberalist som Adam Smith anså undervisning for at være en statsopgave.

Det 19. årh. er kendetegnet ved en udbygning af skolevæsenet i bredden. Organisation og metodeforbedring er hovedmomenterne i udviklingen, medens målet var fastlagt ved tradition. Den elementære undervisning koncentrerede sig om de elementære fag samt religion, og i den højere skole herskede *nyhumanismen.* Blandt de teoretiske pædagoger kan nævnes Herbart, hvis indflydelse var

fremherskende til ind i det 20. årh., medens Fröbel gav vigtige impulser til opdragelsen i den førskolepligtige alder. Et radikalt opgør med den filologisk-humanistiske dannelse fandt sted hos Herbert Spencer, der drog til felts mod det ornamentale og af den grund overflødige i opdragelsen og gik ind for det nyttige. Dette førte til en stærkere betoning af naturfagene, der er det teoretiske grundlag for teknik, industri og det praktiske erhvervsliv, og denne udvikling har siden været mærkbar både på undervisningens lavere og højere trin, ikke uden indflydelse fra den kultur- el. åndsstrømning, som kaldes naturalismen.

I det 20. årh. begyndte atter en mere princ. diskussion om opdragelsens mål, bl. a. i tilknytning til kravet om en *arbejdsskole*. Dette krav var hos Kerschensteiner underordnet kravet om en *statsborgerlig opdragelse*, medens det hos andre f. eks. Dewey, mere var motiveret ved dets større overensstemmelse med barnets naturlige og spontane interesser. Denne begrundelse er på en mere absolut måde taget op af den reformbevægelse, der går under navnet »*den frie skole*«. Dewey's tanker har påvirket amer. undervisning ikke blot i forsk. reformskoler, men også inden for det offentlige skolevæsen. Blandt de mere fremtrædende pædagoger, som har medvirket hertil, kan nævnes W. H. Kilpatrick og Carleton Washburne.

Et indflydelsesrigt værk var Ellen Key's Barnets Århundrede, der gav impulser til en pædagogik »ud fra barnet«. Den offentlige skole i Europa er kun blevet moderat påvirket af de nye skoletanker, men undertiden har de været realiseret på en mere absolut måde i skolehjem el. kostskoler, i England f. eks. A. S. Neills skole Summerhill og i Tyskland (før 1933) f. eks. Odenwaldschule. På undervisningen af mindre børn har Maria Montessori øvet en betydelig indflydelse overalt i verden. Andre pædagogiske stridsspørgsmål og mærkesager har været enhedsskolen, skolevæsenets differentiering efter elevernes begavelse og andre forudsætninger, tidspunktet og formerne for elevers overgang fra de lavere til de højere skoleformer o. s. v. Et fremtrædende træk i den nyeste tids udvikling har været forbindelsen ml. pædagogik og praktisk opdragelse på den ene side og psykologien på den anden. Denne forbindelse har været et programpunkt helt fra Rousseaus, Pestalozzis og Herbarts dage, men er med psykologiens rivende udvikling i den sidste menneskealder i højere grad blevet en realitet. (For nærmere oplysning om de enkelte pædagoger, retninger m. m., s. de påg. artikler).

Litteratur: Otto Anderssen: Billeder av dannelsesarbeidets historie, 4 bd. 1908—14. P. Barth: Geschichte der Erziehung in geistesgeschichtlicher und soziologischer Beleuchtung, 1911. Axel Dam: Opdragelsens Stormænd, 1912. Fr. Paulsen: Geschichte des gelehrten Unterrichts 2 bd., 3. udg. 1919—21. Niels Bang: Undervisning og opdragelse i det 19. årh., 1921. Samme: Opdragelsens og skolens historie, 6. udg. 1925. Willy Moog: Geschichte der Pädagogik, 3 bd. 1925. Alb. Lilius: Gestalter ur bildningsarbetets historia, Antiken, 1938. Samme: Nordiska Gestalter ur bildningsarbetets historia, 1946. Ivar Jansson: Uppfostran hos Naturfolken I—II, 1936. Jens Sigsgaard: Pædagogiske Randbemærkninger, 1945. J. Landquist: Pedagogikens historia, 1941. Eby and Arrowood: The History and Philosophy of Education, Ancient and Medieval, 1942. Rob. Ulich: History of Educational Thought, 1945. Fr. Ording: Pedagogikkens Historie, ny udg. ved E. Boyesen, 1950. E. Krieck: Menschenformung, 1925. Samme: Bildungssystem der Kulturvölker, 1926. A. Messer: Geschichte der Pädagogik 3 bd. 1926.

K. G-S.

pædagogik og undervisningsfærdighed, Prøve i, s. Praktikundervisning.

Pædagogikum, iflg. lov af 24. apr. 1903 om højere almenskoler m. m. § 22 kan ingen blive ansat som lærer el. lærerinde ved statens højere almenskoler uden forud at have underkastet sig en prøve i *pædagogik og undervisningsfærdighed*. For lærere og lærerinder ved de private og kommunale eksamensberettigede gymnasieskoler stilles tilsvarende krav som betingelse for eksamensrettens opnåelse og bevarelse.

Den krævede prøve falder efter an. af 28. juli 1944 i 2 dele, dels en teoretisk prøve i pædagogikkens historie, pædagogisk psykologi, metodik og skolehygiejne dels et praktisk kursus med prøve i undervisningsfærdighed.

Forberedelsen til *den teoretiske prøve* sker ved deltagelse i et c. 80 timers undervisningskursus, der afholdes på universitetet hvert semester ved særlige dertil beskikkede lektorer i henh. pædagogikkens historie, pædagogisk psykologi og skolehygiejne, medens undervisningen i metodik varetages af de faglige medhjælpere hos undervisningsinspektørerne for gymnasieskolerne. Forberedelsen kan dog også ske ved selvstudium, til hvilket lærerne er pligtige at give kandidaterne fornøden vejledning. Prøven omfatter en skriftlig prøve i pædagogikkens historie, en mundtlig prøve i pædagogisk psykologi og en mundtlig prøve i skolehygiejne. Kandidater, der har forberedt sig ved selvstudium, og som har vanskeligt ved at komme til prøven, kan aflægge skriftlig prøve i alle fag. Prøven aflægges for en censurkomité bestående af vedk. lærer, en særlig beskikket fagkyndig censor og lederen af det praktiske kursus. Der gives kun bedømmelserne »bestået« el. »ikke bestået«. *Det praktiske kursus* består i, at kandidaten under vejledning af dertil udpegede lærere ved statens højere almenskoler, evt. kommunale el. private gymnasieskoler, underviser i mindst 2 af ham selv opgivne fag, af hvilke han i det ene — hovedfaget — skal undervise såvel i gymnasiet som i eksamensmellemskolen. Det samlede timetal skal være mindst 12 om ugen i et semester. Det praktiske kursus afsluttes med en undervisningsprøve, ved hvilken kandidaten, ved den skole, hvor han har modtaget sin vejledning, på grundlag af en fremlagt disposition underviser mindst 2 timer i de fag og de klas-

ser som kursuslederen bestemmer og i nærværelse af en censurkomité bestående af vejlederen, skolens leder (el. en stedfortræder for denne) samt lederen af det praktiske kursus (el. dennes stedfortræder). S. endv. Læreruddannelsen ved den højere skole.

E. J.

Pædagogisk, hvad der vedr. faget pædagogik; men også det pædagogisk el. opdragelsesmæssigt rigtige; *upædagogisk* en (formentlig) forkert opdragende fremgangsmåde.

pædagogiske Selskab, Det i Kbh. blev stiftet 17. juni 1820. Dets love bestemte, at man skulle »virke for gensidigt bekendtskab, holde foredrags- og diskussionsmøder, anskaffe et bibliotek, udgive skrifter og revidere udkomne skolebøger«. Kun den sidste opgave, der smager af censur, ophørte snart. P. S. samlede i løbet af 19. årh. et stort pæd. bibliotek på ca. 3000 bd., der i 1903 overgik til »Dansk Skolemuseum«, nu Statens Pæd. Studiesamling. Siden 1893 har P. S. alene el. sm. m. andre udgivet tidsskriftet »Vor Ungdom« (nu »Dansk Pædagogisk Tidsskrift«).

Vigtigst har dog foredrags- og diskussionsvirksomheden været. I de første årtier var den mest af teoretisk og abstrakt karakter, men senere er alle de vigtigste reformer inden for dansk skole blevet omhyggeligt drøftet og ofte udformet el. forbedret gnm. forhandlinger i P. S. Særlig læreruddannelsen har ofte været til debat, og P. S. har bl. a. i 1883 og 1903 grebet aktivt ind for at skaffe de højere skolers lærere uddannelse i praktisk undervisningsfærdighed. P.S., der (1953) har ca. 600 medl., har stadig betydning som et frit fælles forum for drøftelser ml. repræsentanter for alle skoleformer.

Litteratur: Det pædagogiske Selskab gennem Hundrede Aar, udg. af Selskabets bestyrelse ved Hans Kyrre, 1920.

P. Kr.

Pædagogiske Studiesamling, Statens, blev opr. 1. marts 1887 under navn af Dansk Skolemuseum af Emil Sauter, P. A. Holm og C. A. Thyregod, de samme, der i 1874 havde stiftet Danmarks Lærerforening. Formålet var at tilvejebringe en permanent udstilling af det bedste i ind- og udland brugte undervisningsmateriel til gavn for folkeskolerne, der dengang var yderst slet forsynet med undervisningsmidler. Skolemuseet havde først hjemme på loftet i Sauters skole i Gladsaxe. Men allerede i 1888 flyttede det til Kbh. og blev statsinstitution med Sauter som leder og med en af undervisningsmin. udnævnt bestyrelse. Til undervisningsmateriellet kom snart et lille pæd. bibliotek og en lille skolehistorisk samling. Efter Sauters død 1901 blev Fr. Thomassen den ihærdige leder, der førte det frem til betydelig anseelse både herhjemme og i udlandet. I hans tid voksede biblioteket stærkt, men bibeholdt en meget blandet karakter. Da han døde i 1918, deltes posten i to honorarlønnede stillinger, en for samlingerne og en for biblioteket; og da

biblioteket 1918—26 skiftede leder tre gange, betød tidsrummet i det hele en nedgang. Først i 1936 samledes arbejdet atter under een leder.

I 1934 skiftede skolemuseet navn til S. P. S., der bedre angav dets funktioner, og samtidig deponeredes de skolehistoriske genstande i Den gamle By i Århus, så at »museet« helt blev strøget af.

S. P. S. omfatter to afdl.: Biblioteket og samlingerne. *Biblioteket,* der er statens specialbibliotek for pædagogik, skole- og opdragelsesspørgsmål (c. 80.000 bd.), udlånte i 1952 28.486 bd. deraf 12.288 til provinsen, på læsesalen benyttedes 6556, og det står således som statens næstmest benyttede fagbibliotek. Over enkelte vigtige grupper haves katalog (psykologi, børne- og ungdomspsykologi, intelligensforskning og almindelig opdragelseslære) og til en række aktuelle emner haves bogfortegnelser (læse- og talevanskeligheder, modersmålsundervisning, regning, småsløjd, svagtbegavede børn, tegning, sløjd, skrivning, sang m. m.). Til provinsen sendes bøger gratis, når blot emnet og de sprog, man læser, opgives. Biblioteket ejer al nyere dansk pæd. litteratur og en meget væsentlig del af den ældre, ligeledes hovedparten af den nyere nordiske og en repræsentativ del af den engelske, tyske, franske, amerikanske m. m. Pædagogikkens og skolens historie samt didaktikken er fyldig repræsenteret. Pæd. hovedværker søges skaffet også i oversættelse til nordiske sprog. På læsesalen er c. 180 pæd. tidsskrifter fremlagt, såvel de videnskabelige som organisationsbladene fra en række lande. Bibliotekets årlige udenlandske tilvækst publiceres i Det Kgl. Biblioteks accessionskatalog og i studiesamlingens »meddelelser« i »Dansk Pædag. Tidsskrift«.

Samlingerne omfatter foruden moderne undervisningsmateriel også elevarbejder til belysning af nyere undervisningsformer. Til udlån til provinsen (til skolecentraler, instruktionskursus, kredsmøder, seminarier o. lign.) haves en række udstillinger, og der arrangeres årlig i S. P. S.s lokaler specialudstillinger. Endv. bør nævnes et skolehistorisk arkiv med dokumenter, protokoller og elevarbejder fra slutningen af det 18. årh. og fremefter.

S. P. S. fører en udstrakt korrespondance med skolefolk og står i livlig forbindelse med udlandet, især med de nordiske lande; bringer orientering i — især nordiske — skoleproblemer, lister over dansk og udenlandsk pæd. litteratur og omtaler af den vigtigste del af de udenlandske anskaffelser.

Biblioteket er åbent hverdage kl. 10—17 (lørdag 10—14), samlingerne kl. 15—17 (lørdag lukket), telefontid fra kl. 10. Adr.: Frederiksberg Allé 22, Kbh. V., tlf. Vester 8136. Mellem jul og nytår og sidste uge i juli holdes lukket.

Litteratur: R. C. Mortensen: Dansk Skolemuseum 1876—1901, 1902. Fr. Thomassen: Dansk Skolemuseum

gennem 25 år, 1912. Samme: Skolemuseerne og de pædagogiske Biblioteker, 1915. Vor Ungdom, marts 1937. Poul Müller: Statens Pæd. Studiesamling (i Meddelelser vedr. Folkeskolen, Seminarierne m. v. 1941, 1942 o. fl. årg.). Samme: Statens Pædagogiske Studiesamling (i Einer Torsting (red.): Opdragelse og undervisning i Danmark, II, 1949). Årl. beretning i Vor Ungdom. P. M.

Pædagogiske tidsskrifter. Det ældste egentlige pædagogiske tidsskrift i Danmark er det fortrinlige Egeria, Fjerdingårsskrift for Opdragelses- og Underviisningsvæsenet i Danmark og Norge udg. af Fr. Plum, Levin Chr. Sander og A. K. Holm (1804—06), en hovedkilde til kundskab om datidens skoleforhold. Også det af J. H. Bärens udgivne Penia eller Blade for Skole-, Industri-, Medicinal- og Forsørgelses-Væsen (1805—16) bringer gode efterretninger om skolen. Årene derefter karakteriseres ved en lang række forgæves forsøg på at skabe et levedygtigt tidsskrift. — Det pæd. Selskab forsøgte således to gange, det første Månedstidende for Skolelærere og Opdragere gik kun 1821—23, af det andet, Ny Egeria, kom kun eet hæfte (1827). I 1830erne var forholdet ikke bedre. Tidsskrift for Almueskolevæsenet (af G. C. N. Borch, C. Brohm og S. Sørensen) holdt dog 1835—41 og var det første af lærere selv udgivne skoleblad, der bl. a. arbejdede på oprettelse af lærerforeninger landet over, et arbejde, der fortsattes af Conferentsblad (udg. af Skolelærerforeningen for Aarhuus og Omegn, red. af N. N. H. Kraiberg) 1841—43. — Månedsskrift og Repertorium for Almueskolelærere 1840—48, som Fr. Frølund, C. L. Børresen og D. E. Rugaard skiftedes til at udgive og redigere, indeholder interessante bidrag til tidens skolehistorie. Seminarieforstander J. Jensens Tidsskrift for Almueskole- og Seminariivæsenet, der gik i 15 år (1843—57) var politisk og pædagogisk konservativt, mens Skolens Reform (1850—56), red. af bl. a. F. A. Milo og H. Schneekloth på udmærket vis repræsenterede de pædagogiske reformtanker. I 1860'erne må fremhæves S. H. Klausens Nordisk Skole-Tidende 1861—69 (de tre første årg. under navn af Dansk Skoletidende); i 70'erne Skoletidende (ved P. A. Holm og R. J. Holm), der gik i 20 år (1872—92) og Vor Ungdom fra 1879 (stiftet af Herman Trier og (i Kristiania) P. Voss), der lever den dag i dag (overtaget af Det pædagogiske Selskab i 1904). Fra 1800—1900 eksisterede kortere el. længere tid c. 40 danske pæd. tidsskr.

I Danmark findes c. 60 pæd. tidsskr., for en stor del dog forenings- og fraktionsblade. Flg. bør nævnes her: Vor Ungdom (heri meddelelser fra Statens Pæd. Studiesamling) og Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift (fra 1940), der fra jan. 1953 er slået sammen til Dansk Pædagogisk Tidsskrift. Af organisationsblade findes en lang række: Folkeskolen (fra 1883), Kbh.s Kommuneskole (fra 1908), Den danske Realskole (fra 1899), Gymnasieskolen (fra 1916), Unge Pædagoger (fra 1939) o. s. v. — Til de pæd. tidsskr. bør også regnes det udmærkede Børnesagens Tidende.

Af fællesnordiske tidsskr. bør nævnes Hjälpskolan, Hjælpeskolen, Hjelpeskolen og af skandinaviske findes ådskillige af stor interesse for danske skolefolk, således fra Sverige det fortrinlige Skola och samhälle — Pedagogiskt forum, Pedagogisk tidsskrift og Aktuellt från skolöverstyrelsen; organisationsbladene er i Sverige statelige og med meget alsidigt stof: Folkskolan — Svensk lärartidning, Folkskollärarnas tidning, Lärarinneförbundet, Svensk skoltidning og Tidning för Sveriges läroverk. Fra Norge det udmærkede Norsk pedagogisk tidsskrift og udgivet i nær tilknytning til hinanden af Norges Lærerlag: Skole og samfunn og Norsk skuleblad; Vår skole, Den høgre skolen og Pedagogen. Fra Finland Tidskrift för folkskolan og Skola och hem (for den højere skole).

Af det øvrige udlands tidsskrifter skal de vigtigste nævnes: *Frankrig:* L'école nouvelle, L'éducation nationale. *England:* Art and Craft, The British Journal of Educational Psychology, Child Education, The Journal of Education, Music Teacher, The New Era, The Schoolmaster. *Amerika:* The Journal of Educational Psychology, The Journal of Educational Research, The Journal of Educational Sociology, The Journal of Genetic Psychology, Progressive Education, School Life. *Tyskland* (efter 1945): Bildung und Erziehung, Schule und Gegenwart, Westermanns pädagogische Beiträge. *Østrig:* Erziehung und Unterricht. *Schweiz:* Schweizer Erziehungs-Rundschau, Schweizerische Lehrerzeitung. Af særlig vigtige tyske videnskabelige tidsskrifter, der ophørte i årene efter 1933, og som endnu (1951) ikke er begyndt pånyt, bør nævnes: Zeitschrift für angewandte Psychologie, Zeitschrift für Kinderforschung, Zeitschrift für pädagogische Psychologie.

Alle de i artiklen omtalte tidsskrifter — og flere, ialt c. 170 — haves på Statens Pædag. Studiesamling (s. d.).

Litteratur: Om de gamle danske lærerblade har Helge Kjærgaard en række artikler i: Folkeskolen 1941 og 1942 og i Einer Torsting (red): Opdragelse og undervisning i Danmark II, 1949, skriver samme om Den danske skoles tidsskrifter. P. M.

Pædagogisk psykologi, en gren af den anvendte psykologi, der beskæftiger sig med de psykologiske forhold, der er af betydning for opdragelsen. Dens omfang kan ikke fastslås nøje, idet næsten enhver psykologisk erkendelse kan få en el. anden pædagogisk anvendelse; men især kommer de emner på tale, som har en tydelig anvendelse i den almindelige opdragelse, såsom læreprocesser, vanedannelse, hukommelse, interesseudvikling, karakterdannelse. — En p. p. kan udvikles på to måder: enten kan man af den almindelige psykologiske og børnepsykologiske forskning uddrage alt det, som kan have anvendelse i opdragelsen, el. man kan

gå ud fra selve opdragelsen og lade den stille psykologien sine bestemte opgaver. Det sidste giver den klareste, men i flere henseender også for snæver en afgrænsning. På den måde kommer p. p. til at beskæftige sig med de enkelte skolefags, f. eks. læsningens, regningens, skrivningens og sprogtilegnelsens psykologi; endv. med karakterudviklingen og dens afhængighed af ydre påvirkninger, af hvilke de spec. pædagogiske altid udgør en betydelig del. Et særligt afsnit af den p. p. er udarbejdelsen af objektive mål for elevernes evner, deres udviklingsgrad el. modenhed, deres dygtighed i de forskellige fag, m. a. o. hele den pædagogiske testningspsykologi, der har ført til udarbejdelsen af intelligens-, modenheds- og standpunktsprøver. En undersøgelse af de forskellige undervisnings- og opdragelsesmetoders effektivitet og deres nærmere og fjernere virkninger er ligeledes en vigtig opgave. Givet er det, at p. p. ikke kan studeres uden baggrund i den almindelige psykologi, og at de forskellige retninger inden for denne (f. eks. psykoanalyse, individualpsykologi, behaviorisme, biologisk el. åndsvidenskabelig psykologi) vil give anledning til forskellige udformninger af den p. p. Allerede Pestalozzi udtalte, at han ville psykologisere undervisningen, og Herbart gjorde psykologien til en grundvidenskab for pædagogikken, men gennem lang tid henstod alligevel dette mere som et program end en realitet. Først i dette årh. er en p. p. i større omfang og på erfaringsvidenskabeligt grundlag blevet en kendsgerning.

Litteratur: Karen G. Koht og Aase G. Skard: Pædagogisk Psykologi, 1938. S. A. Tordrup: Børnepsykologi, 1937. E. L. Thorndike: Educational Psychology, 1913—14. W. C. Bagley: The Educative Process, 1905. J. Drever: An Introduction to the Psychology of Education, 1922. P. Sandiford: Educational Psychology, 1936. A. J. Gates, A. T. Jersild m. fl.: Educational Psychology, 1942. C. W. Valentine: Psychology and its Bearings on Education, 1950. K. G-S.

»Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift« udg. siden 1940 af Social-pædagogisk Forening med 6 hefter årligt, red. forst. Georg Christensen. P.-p. T. bringer artikler fra børne- og undervisningspsykologiens område, om reformpædagogik, forebyggende børneforsorg og aktuelle pædagogiske problemer samt lejlighedsvis mindre afhandlinger om lign. emner. Særhæfter om det psykologisk-pædagogiske studium ved Kbh.s Universitet, engelsk skole, fritidsproblemer for børn, en undersøgelse af børns fritidsinteresser, børnehaven i reformpædagogisk belysning og en orientering om moderne danske skoleproblemer på engelsk. Det nære samarb. med medl. af New Education Fellowships andre sektioner præger iøvrigt tidsskriftets indhold. Oplag pr. 1. 1. 52 3500 ekspl. Siden 1948 bringes Tidsskrift revy med korte referater af da. og udenl. faglige artikler og et engelsk-sproget tillæg: Review of modern Danish education. Fra jan. 1953 sammensluttet med »Vor Ungdom« (s. d.) til »Dansk Pædagogisk Tidsskrift« (s. ndf.). T. Gr.

»Pædagogisk Tidsskrift, Dansk«. Fællestidsskrift for Det Pædagogiske Selskab (s. d.) og Danmarks social-pædagogiske Forening (s. d.), begyndt jan. 1953 som en fortsættelse af »Vor Ungdom« (s. d.) og »Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift« (s. d.). Udsendes i samarb. med Statens Pædagogiske Studiesamling (s. d.). Oplag 1953: 6200. P. M.

Pæderasti, gr. drengekærlighed, nu oftest ensbetydende med homoseksualitet hos mænd.

Pædiatri, læren om børnesygdomme, *pædiater,* børnelæge.

Pølsemager, s. Slagterfaget.

pålæg over for forældre, Meddelelse af, se børneværn, Forebyggende.

Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus) 35—96 e. Kr., romernes største pædagog. Spanier af fødsel, under Vespasian ansat som offentlig lærer i retorik i Rom, forfatter til et skrift om uddannelse i veltalenhed, De institutione oratoria. Denne redegørelse for talerens udvikling og undervisning kan tillige betragtes som en håndbog i alm. romersk opdragelseslære fra den tidlige barndoms undervisning til den ciceronianske veltalenheds høje mål, idet Q. ud over den snævre fagviden sigter på det hele menneske.

Litteratur: B. T. Dahl i Vor Ungdom, s. 433—55, 1887. S. 283—45, 339—44, 1889. P. Kr.

R

Racehygiejne, s. Eugenik.

Radikal Ungdom, s. ungdomsorganisationer, Politiske.

Radioen i oplysningens tjeneste. Principielt gælder for radioens oplysende udsendelser, at det primære ikke er direkte kundskabsmeddelelse, men derimod levering af råmateriale til videre bearbejdning. Alle nedennævnte former for radiooplysning forudsætter, at lytterne arbejder videre med emnet gennem undervisning, selvstudium eller diskussion.

1. *Skoleradio.* Allerede 1925 påbegyndte Statsradiofonien skoleudsendelser under ledelse af et undervisningsministerielt udvalg.

Disse udsendelser ophørte under Den 2. Verdenskrig. 1947 genoprettedes skoleradioen som en del af Statsradiofoniens foredragsafdeling. De daglige udsendelser varetages af 1 programredaktør og 2 programsekretærer. Derudover har Skoleradioen som medarbejdere 19 lærere fra Kbh. og provinsbyer. Udsendelserne bringes dagligt, hovedsageligt i tiden kl. 9,15 til 10,40, og spænder over alle radioens virkemidler. Foredrag, reportage, feature, oplæsning, hørespil, musik og sang. Der sendes til 4 aldersklasser: A-klassen, 8—10 årige; B-kl., 11—13-årige; C-kl., 14—16-årige, Gymnasiet, 16—19-årige. Lektionerne er kortere end en normal skoletime, for at der kan være fornøden tid for lærere og elever til at drøfte udsendelsen og forberede det videre arbejde med stoffet. Udsendelserne tilrettelægges hyppigst således, at de samtidig henvender sig til 2 aldersklasser (A+B; B+C).

Til støtte for de skoler, der benytter udsendelserne, udgiver Statsradiofonien særlige publikationer: 2 gange årligt et elevhæfte + et lærerhæfte for de 8—11-årige, 4 gange årligt et elevhefte + et lærerhefte for de 12—16-årige. Desuden flere gange årligt publikationer for gymnasiet. — Gymnasiehæfterne og lærerhæfterne distribueres gratis, de øvrige hæfter mod en lav abonnementspris.

Der opretholdes på forskellig måde direkte kontakt mellem skoler og skoleradio. — Til hjælp og vejledning for den daglige ledelse er nedsat et arbejdsudvalg sammensat af fremtrædende pædagoger.

2. *Studiekredse.* Siden 1940 har Statsradiofonien gennemført studiekredsudsendelser. Hver sæson (oktober—april) bringes 2—4 foredrags- og diskussionsrækker, som bl. a. tager sigte på lyttergrupper (studiekredse). Der er 6—10 udsendelser i hver række. Sendetiden er regelmæssigt mandag kl. ca. 20,10. Statsradiofonien udgiver gennem et privat forlag en grundbog i tilknytning til hver serie. Til hvert kapitel i grundbogen svarer normalt en udsendelse. — Arbejdsformen i en lyttergruppe er den, at deltagerne før hver udsendelse forbereder tilsvarende kapitel i bogen. Udsendelsen aflyttes i fællesskab, hvorefter indhold af grundbogskapitlet og udsendelsen diskuteres. — Radiostudiekredse har haft vanskeligt ved at slå igennem, men støttes af de politiske oplysningsforbund. Efter 10 års forløb kan det fastslås, at disse udsendelser ikke blot aflyttes af lyttergrupper, men også i høj grad af enkeltlyttere. Gennem et landsomfattende instruktionsarbejde søger Statsradiofonien at tilskynde til dannelsen af lyttergrupper. — Blandt de emner, der har været behandlet, kan nævnes: »Borger i Danmark«, »Bosætning«, »Penge og Produktion«, »Danske Samfundsromaner«, »Hvad er Kristendom?«, »Hjem og Børn«, »Strejflys over dansk Malerkunst«, »Aktuelle Kvindeproblemer«, »Fyraften« (om ungdommen og fritiden). I alt er udkommet 25 grundbøger, de anvendes ikke blot i forb. med radiolytning, men også ved aftenskolearbejde og i studiekredse uden forb. med radioen.

3. *Radioens aftenhøjskole.* I 1948 begyndtes regelmæssige udsendelser under denne titel. Det er 20 minutters foredrag, som udsendes hver tirsdag aften i månederne oktober—april. Der er 3—5 foredrag i hver række. Foredragene, som henvender sig til voksne enkeltlyttere, er tilrettelagt for tilhørere ganske uden forudsætninger i det pågl. emne. I tilknytning til hver udsendelse opgives titlen på 2—3 bøger, som findes i folkebibliotekerne. Aftenhøjskolen skal hovedsagelig anspore til selvstudium. Foredragsholderne er overvejende universitets- og højskolefolk. Blandt emnerne kan nævnes »Primitive Religioner«, »Forplantning i Dyreriget«, »Det danske Landbrugs Historie«, »Søren Kierkegaard«, »Avisen«, »Den moderne fysiks Verdensbillede«.

4. »*Nye perspektiver i videnskab og kunst*«. Under denne titel påbegyndtes i 1948 en stadigt løbende udsendelsesrække med det formål at bringe en orientering om, hvad der sker af nyt indenfor den bildende kunst og indenfor humaniora og naturvidenskab. Udsendelserne er nærmest en art »radiotidsskrift« for intellektuelle, men forskellige af radioens særlige udtryksformer bringes i anvendelse, således også diskussionen. Siden okt. 1951 arbejder man med en popularisering af formen i disse udsendelser, som således skulle henvende sig til et stedse større antal lyttere. Udsendelserne bringes hveranden mandag.

5. *Musikoplysning.* På dette område findes ikke så fast organiserede arbejdsformer som på de ovennævnte, men mange af Statsradiofoniens musikudsendelser har i et vist omfang pædagogisk formål og tilrettelægning. Dagen før de s. k. torsdagskoncerter, som bringes hver uge efterår og vinter, gives en kort musikhistorisk og pædagogisk vejledning for potentielle lyttere til koncerten, ligesom der i pausen ml. koncertens afdelinger har været givet musikhist. oplysninger.

Direkte oplysende formål har de s.k. ungdomskoncerter, af hvilke der bringes et mindre antal hver vinter. Her spilles almindeligvis kompositioner (evt. i brudstykker) af en bestemt komponist. Mellem musikstykkerne bringes en forklarende tekst, som også giver musikhistorisk orientering. Disse koncerter spilles ligesom torsdagskoncerterne for et publikum i Statsradiofoniens store koncertsal. Udsendelsesdagen er mandag.

Fra tid til anden bringes musikhist. foredragsrækker, hvor grammofonplader anvendes som demonstrationsmateriale. H. S.

Radiomekaniker se Finmekaniker og Elektromekaniker.

Radiostudiekreds se Radioen i oplysningens tjeneste sp. 1665.

Radiotelegrafist. Da r. kan komme til at færdes i alle klimaer, kan det kun tilrådes mennesker, der har en sund og kraftig konstitution, at søge dette erhverv. Der uddannes både mænd og kvinder, men kvinder har kun få chancer for beskæftigelse i faget.

Uddannelsen omfatter undervisning i elektroteknik, radioteknik, tjenestereglementer, telegrambehandling, radiokorrespondance, høremodtagelse, morsetelegrafering, stationskendskab, geografi, engelsk og dansk. Der kan opnås certificat af 2. og 1. kl. på normalt henh. 12 og 18 mdr. Iøvrigt afhænger uddannelsestidens længde i nogen grad af elevens forkundskaber.

Uddannelsesanstalter findes i Kbh. (navigationsskolen og Wendelboes radioskole) samt i Svendborg, Marstal og Nordby (navigationsskoler). Der begynder nye hold 2 gange om året. Undervisningen koster 35—40 kr. pr. md., hvortil kommer eksamens- og evt. indtegningsgebyrer .

Foruden på søen anvendes r. ved flyvevæsen og ved vejrmeldetjeneste (Grønland). Arbejdet består i aflytning af signaler, modtagning af vejrberetninger, pressemeddelelser og telegrammer samt i afsendelse af telegrammer. Arbejdstiden er ret ubestemt.

Lønnen om bord på skibe er (1952) foruden kost og logi 460—670 kr. mdl., hvortil kommer et dyrtidstillæg på 250—312 kr. mdl. foruden visse fartstillæg. På Grønland og ved flyvevæsenet er lønningerne noget højere end for skibstelegrafister. R. W. B.

Ramer, Torsten (f. 1902), svensk neurolog og børnepsykiater. Knyttet til Karolinska Institutet og Serafimerlazarettet og fra 1934 leder af Rådgivningsbyrå för uppfostringsfrågor i Stockholm. R. har øvet en betydningsfuld indsats i dagligt arbejde, tale og skrift og været en værdifuld støtte for den psykologiske og pædagogiske forskning. Han har søgt at kaste lys over de skole- og opdragelsesproblemer, som har deres årsag i psykiske lidelser, og dermed antydet veje til deres løsning. Blandt andre skrifter: Om såk. problembarn och deres behandling, 2. opl. 1936, og Skolsvårigheter i psykiatrisk belysning. En kort vägledning för föräldrar och lärare, 1941. Sv. P.

Ranschburgs fænomen el. R.s hæmning kaldes det forhold, at enshed el. lighed mellem flere elementer i en gruppe vanskeliggør opfattelsen af en sådan gruppe, f. eks. at en cifferrække opfattes lettere og sikrere, når alle cifre er forskellige, end når nogle af dem er ens. Opdaget af den ungarske psykolog Paul Ranschburg (1870—1945).

Rapserier hos børn. Småforsyndelser mod ejendomsretten er overordentlig almindelige i barnealderen. For små børn sker det ofte, at de forveksler ønsket om at besidde en ting med retten til det. I sådanne tilfælde er det naturligvis urimeligt at tale om r. el. tyveri og at behandle det som en bevidst fejlhandling. Straf som konsekvens af handlingen kan derfor lades ude af betragtning, men også senere må man søge at finde mere hensigtsmæssige midler for at hjælpe barnet til en sikrere forståelse af sagen.

For større børn gælder det som hovedregel, at de stjæler for at få tilfredsstillet behov, som de føler, at de ikke kan få tilfredsstillet på normal måde. Iflg. nyere børnepsykologiske teorier kan problemerne vedr. r. være meget komplicerede. Barnets behovsituation kan være i høj grad uafklaret, så at man f. eks. kan tale om r. af penge el. slikkerier som erstatning for tilfredsstillelse af behovet for forældrenes kærlighed. I nogle tilfælde kan der måske være tale om en mere el. mindre bevidst hævnhandling, så at der i hele situationen også indgår det, at barnet stjæler fra en for at hævne oplevede overgreb, ordet hævn dog anvendt med en bredere betydning end den sædvanlige.

Det kan være rimeligt at betragte r. som symptom på utryghed og konflikter i barnets verden, og alene af den grund bliver straf et middel af meget tvivlsom værdi. Ikke sjældent rapser et barn for at kunne hævde sig ml. kammerater el. i det hele taget opnå kontakt med dem, hvis det føler sig sat udenfor det lille samfund.

Det er af stor betydning, at barnet allerede tidligt får lommepenge, som det selv har fuld rådighed over, men det vigtigste er, at man gør sig umage for at give det en så tryg tilværelse, at det ikke får brug for at hævde sig på unormal måde. S. Opdragelsesvanskeligheder m. litteraturhenv. Ths. S.

Rasmussen, Vilhelm (1869—1939), pædagog og politiker, cand. mag. i naturfag 1894. Gjorde sig til talsmand for darwinistiske og ateistiske anskuelser, hvorfor der tidligt var strid om hans skolevirksomhed. Rektor ved Sundby gymnasium 1919—24, for Statens Lærerhøjskole 1924—39. Fra 1915 socialdemokratisk folketingsmand. Foruden en række populærvidenskabelige bøger om udviklingslære og geografi har han udg. Naturstudiet i Skole (1909, 2. udg. 1922) og Samfundsskolen (1910) samt Børnepsykologi og Pædagogik (Oslo 1938). Han virkede tidligt for en undervisning baseret på børnenes selvvirksomhed og egne iagttagelser af tingene og ønskede, at de intet skulle tage på autoritet; de skulle lære at indtage en kritisk, indtil skeptisk holdning, og han har selv betegnet sin opfattelse som »tvivlens pædagogik« (s. d.). Kendt er han desuden for en række børnepsykologiske værker baseret på iagttagelser af hans egne to døtre, Barnets sjælelige Udvikling i de første fire År (1913), 2. udg. som Hjemmebarnet (1919), Børnehavebarnet (1918—19), Forskolebarnet (1921), Et Barns Dagbog (1922), og Mellemskolebarnet (1925). 1939 udkom Verdslig Livsbetragtning og erindringsbogen Drengeliv i Kroen. K. G-S.

Ratebetaling, s. Afbetaling.

Ratihabition, godkendelse, f. eks. værges godkendelse af lærekontrakt.

Rationalisering, tilrettelæggelse el. indretning efter fornuftens krav; også opdigtning af fornuftgrunde for det, som i virkeligheden har irrationelle årsager.

Rationalisme (af lat. *ratio,* fornuft), filosofisk standpunkt, hvorefter fornuften el. tænkningen anses for den eneste el. væsentligste kilde til sand erkendelse, medens erfaringen, d. v. s. den gennem sanserne formidlede erkendelse anses for at være usikker, bedragelig og navnlig at savne den almengyldighed, som skal udmærke fornuftserkendelsen. Kun det, som er indlysende for vor fornuft, er sandt, og derfor bliver oftest evidensen anset for det øverste sandhedskriterium. Bedømmelsen af r. afhænger selvsagt af, hvilket begreb man har om fornuften (s. d.). — I religiøs henseende betyder r., at man kun vil anerkende de religiøse lærdomme, der kan bestå for fornuftens domstol, hvilket oftest fører til en afvisning af åbenbaringer og mirakler el. til en omtydning, hvorefter de religiøse beretninger ikke er at tage bogstaveligt. Der har dog været uenighed om, hvilke dogmer en s.k. fornuftsreligion kan anerkende. K. G-S.

Ratke, Wolfgang (latiniseret Ratichius), (1571—1635), tysk pædagog. Født i Wilster i Holsten, studerede i Hamburg og Rostock og opholdt sig derefter 8 år i Holland, hvor hans pædagogiske ideer modnedes. 1612 forelagde han i Frankfurt a. M. et Memorial, hvori han udviklede sine grundsætninger. Han vil lægge modersmålet til grund i skolen og bryde latinens tyranni. Desuden går han ind for en »naturlig« læremetode og er i det hele en forløber for Comenius (s. d.). Som denne gik han også ind for en almindelig, offentlig organisation af skolevæsenet. Historiens dom om ham er ret forskellig; nogle anser ham for en pralende fantast, der omgav sin nye didaktik med en hemmelighedsfuldhed, der ikke står i noget rimeligt forhold til dens betydning, andre anser ham for en virkelig pædagogisk banebryder. K. G-S.

Reaktionstid, den tid, som hengår fra, at en påvirkning finder sted, til reaktionen derpå sætter ind. Ved et simpelt reaktionsforsøg, hvor forsøgspersonen er forberedt på påvirkningens (signalets) komme, ligger den ml. 0,1 og 0,2 sek. Man kan her skelne ml. en motorisk indstilling, hvor forsøgspersonen væsentlig er indstillet mod selve reaktionen, og en sensorisk indstilling, hvor forsøgspersonen er indstillet mod signalet. R. er kortest ved den motoriske indstilling. Reaktionsforsøget kan kompliceres på forskellig måde, f. eks. sådan, at der er mulighed for to el. flere signaler, medens der kun skal reageres på det ene, el. således, at der skal reageres forskelligt på forskellige signaler; herved bliver r. forlænget mere el. mindre alt efter opgavens kompliceredhed. Reaktionsforsøg anvendes bl. a. ved psykotekniske prøver, f. eks. ved udvælgelsen af personale til stillinger i trafikvæsenet. K. G-S.

Realisme, virkelighedsstandpunkt; filosofisk en anskuelse, hvorefter tingene har en eksistens uafhængig af vor opfattelse af dem. Som *naiv r.* betegnes en anskuelse, hvorefter tingene enten helt el. tilnærmelsesvis er sådan, som de fremtræder for os, f. eks. i vor sansning, medens den *kritiske r.* anser dem for i sig selv anderledes, medens vor opfattelse er et forarbejdningsresultat. — Som *pædagogisk r.* betegnes en opfattelse, der betoner realfagene, hvilket i hovedsagen vil sige naturfagene; den vil give en praktisk og nyttig virkelighedsorientering. K. G-S.

Realskolen. Ved »realskole« forstås enten en skole (kommunal el. privat), der forbereder til præliminæreksamen (almindelig forberedelseseksamen) — denne art realskoler kaldes også præliminærskoler — el. — siden almenskoleloven af 1903 — en skole (kommunal el. privat), der forbereder til (mellemskole- og) realeksamen. Sidstnævnte kategori benævnes oftest »mellem- og realskole«, navnlig når den er en selvstændig (privat) skole. Som led i en kommunal folkeskole benævnes den normalt eksamensmellemskolen med tilhørende realklasse; ved gymnasieskolerne tilsv. mellemskolen og realklassen.

R. har fået dette navn, fordi der i denne skoleform, resp. denne skoleafd., lægges vægt på undervisningen i de s. k. *realfag,* d. v. s. fag som matematik, naturlære og naturhistorie samt nyere sprog. Begge r.former har til formål at meddele en almindelig forberedende dannelse, der kan gøre de unge skikkede til at gå ind i borgerlig virksomhed el. meddele den forberedelse, der fordres, for at de kan fortsætte uddannelsen ved læreanstalter, hvor der ikke kræves lærde studier.

Den danske r. skabtes efter tysk forbillede d. 3. jan. 1787, idet på denne dag Efterslægtselskabets skole åbnedes i Kbh. Snart efter, d. 1. maj 1787 åbnedes endnu en skole, nemlig Borgerdydselskabets skole. Begge disse skoler var private skoler, og det var hovedstadsskoler. Det samme var tilfældet med nogle få andre mindre skoler, som opr. omtrent samtidig. Men det var dog først ved *an. af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet i købstæderne i Danmark,* Kbh. undtagen, at grunden blev lagt til den skoleform, som spiller en så stor rolle i vore dage.

I denne an.s § 2 udtales: »I de folkerige og større Kiøbstæder, hvor et tilstrækkeligt Antal Drenge-Børn findes, hvis Forældre have Evne og Vilie at bidrage til at borgerlige Realskoler, der i Stederne, kunne bestaa, skal saadanne skoler tillige oprettes. Disse Skolers Øjemed skal være, at de Børn, der vel

ingen lærd Dannelse behøve, men dog bestemmes til en saadan Virkekreds, som fordrer særegne Kundskaber, kan deri vorde oplærte«.

An. giver de nærmere regler for disse r.s indretning og undervisning. Fagrækken er i det hele den samme som i vore dage, men disse skoler var kun bestemt for drenge. Pigerne tænkte man endnu ikke på. Det var først så sent som i 1882, at kvinder fik ret til at underkaste sig præliminæreksamen.

Det første forsøg på indretningen af en egentlig skolemæssigt organiseret realundervisning som den, vi har i vore dages r., blev gjort ved *bek. af 21. maj 1839 ang. oprettelsen af en videnskabelig r. i købstaden Århus*, men skolen fik ikke nogen særlig betydning. Den blev nedlagt i 1853, uden at en eneste elev havde taget realeksamen. Målet var sat for højt. Senere forsøgte man ad en anden vej, idet der d. *18. sept. 1855* blev udstedt en bek. om en undervisningsplan for en særskilt realundervisning ved nogle af de lærde skoler i landet og en afgangseksamen for dem, der havde gennemgået denne undervisning el. en tilsv. ved andre skoler. Denne eksamen kaldtes officielt »afgangseksamen for realdisciple« og krævedes af dem, der ville indstille sig til polyteknisk eksamen, fuldstændig forsteksamen el. til den forenede landmåler- og landinspektøreks.

På et vist tidspunkt eksisterede der fire eksaminer, nemlig for privatister: 1) Almindelig forberedelseseksamen af *højere* grad og 2) almindelig forberedelseseksamen af *lavere* grad, og for skoleelever: 1) Afgangseksamen af *højere* grad for realdisciple, og 2) afgangseksamen af *lavere* grad for realdisciple.

Disse svarede parvis til hinanden, men de blev alle ophævet ved kgl. an. af 1881, og i stedet indførtes en »almindelig forberedelseseksamen«, som kunne tages både af skoleelever og privatister. Vor nuv. almindelig forberedelseseksamen el. som den almindelig kaldes »præliminæreksamen«, kan føres direkte tilbage til denne eksamen af 1881, men det var først ved *kgl. an. af 1. marts 1895*, at eksamen fik den form, som den har haft siden, og som nu er blevet ændret ved *an. af 5. juli 1944* med dertil hørende *min. bek. af 29. sept. 1944* for skoleelever og *min. bek. af 30. sept.* samme år for privatister.

R. havde således efter talrige tilløb og mere el. mindre mislykkede forsøg fået sin endelige form, og denne form bevarede den, indtil *lov om højere almenskoler af 24. apr. 1903* skabte en omvæltning inden for den danske eksamensskole. Med denne lov, der indførte en 4-årig mellemskole og en derefter flg. 1-årig realkl., skete der straks en betydelig nedgang i antallet af skoler, der forberedte til almindelig forberedelseseksamen. Der havde været en stadig opgang navnlig siden 1887, da r. fik sin egen undervisningsinspektion. I dette år var der ialt 33 realskoler, men allerede i 1900 var tallet steget til 112, og det nåede i 1907 endda endnu højere, således at præliminæreksamen afholdtes ved 178 skoler, men derefter dalede antallet af disse skoler stærkt. I året 1908, da realeksamen efter *lov af 24. apr. 1903* afholdtes første gang, gik tallet ned til 82, og i endnu en række år fortsattes nedgangen. I 1910 afholdtes præliminæreksamen kun ved 25 skoler, ja, tallet gik helt ned til 21 i 1912 og 1913, medens samtidig antallet af skoler, der afholdt realeksamen, steg forholdsmæssigt, men så standsede nedgangen, og siden den tid har, fraregnet de allersidste år, antallet af præliminærskoler været jævnt voksende, således at der i 1952 er 56 (29 kommunale og 27 private) skoler, der forbereder til denne eksamen, men samtidig er ganske vist antallet af mellem- og realskoler steget til 308 (213 kommunale og 95 private).

Medens såvel mellemskoleeksamen som realeksamen i loven bestemmes som årsprøver, idet der ved disse eksaminer kun kan eksamineres i det sidste års pensum, var forholdet ved præliminæreksamen et andet. Samtidig med, at kravene i de fremmede sprog var noget større end til mellemskole- og realeksamen, også når det pligtige eksaminationsstof ved begge disse eksaminer blev lagt sammen, så krævedes det, at eksaminanderne ved præliminæreksamen i historie, geografi, naturhistorie og naturlære skulle kunne gøre rede for hele det i de påg. fag gennemgåede stof. Undervisningsstoffet i praktisk regning og matematik var mere omfattende end i mellemskolen og realkl., hvilket bl. a. fandt sit rent ydre udtryk deri, at geometri vel indgik som en bestanddel af det obligatoriske læsestof i mellemskolen og til mellemskoleeksamen, men faget kunne i realkl. falde bort efter skolens el. elevernes ønske, og såvel dette fag som praktisk regning og aritmetik var yderligere kun obligatoriske for drenge i realkl., medens piger kunne blive fritaget for at deltage i undervisningen heri.

Ved årh.skiftet skete der en betydningsfuld ændring i synet på undervisningen i de levende sprog. Med prof. Otto Jespersen i spidsen gjorde mange sproglærere sig til talsmænd for indførelsen af den direkte metode i sprogundervisningen. Det var meget vanskeligt med det store læsestof, som krævedes til præliminæreksamen, at få tid til at dyrke denne metode, medens der syntes at være langt rigere muligheder til stede for at nå vidt ad den vej, når læsestoffet og navnlig eksaminationsstoffet blev stærkt begrænset.

Som det forholdt sig med de fremmede sprog, gik det med flere af de andre fag. Det meget omfattende stof i fagene måtte gøre det meget vanskeligt for ikke at sige umuligt at lægge tilbørlig vægt på visse værdifulde sider af undervisningen. En virkelig dybtgående behandling af vigtige sider in-

den for fagene historie, geografi o. s. v. var der dårlig tid til, det modnende ved undervisningen lå uden for det muliges grænser, dertil var pensum for stort og arbejdet hermed for tidkrævende. Man valgte altså i stort omfang mellem- og realskolen fremfor præliminærskolen, men som før sagt kom der en reaktion, og den gamle præliminæreksamen, om hvilken det i almenskolelovens § 27 bestemtes, at det ved kgl. an. skulle fastsættes, i hvilken eksamenstermin »almindelig forberedelseseksamen« sidste gang skulle afholdes, bestod stadig og afholdes endnu ved et ikke helt ringe antal skoler samtidig med, at denne eksamen år efter år bliver bestået af et stedse stigende antal eksaminander, der indstiller sig for eksamenskommissionen for privatister, for langt den største dels vedk. forberedt hertil af private og kommunale kursus rundt om i landet.

Ved lov om højere almenskoler skabtes foruden et nyt gymnasium også en ny r., el. en *mellem- og realskole,* som denne skole siden stadig kaldes.

Den består af en 4-årig mellemskole og en 1-årig realkl. Mellemskolen slutter med mellemskoleeksamen, der i lovens § 8 bestemmes som en årsprøve, realkl. med realeksamen. Optagelsen i mellemskolen, der nu, siden den kommunale mellemskole ved *folkeskoleloven af 18. maj 1937* blev inkorporeret i den offentlige folkeskole, almindeligt kaldes eksamensmellemskolen til forskel fra den eksamensfri mellemskole, finder normalt sted i 11—12 års alderen, mellemskoleeksamen bestås således i 15—16 årsalderen og realeksamen i 16—17 årsalderen. Om de nærmere bestemmelser for optagelse i 1. mellemskoleklasse, s. Mellemskolen sp. 1345.

For at blive optaget i realkl. er det en betingelse, at eleven har bestået mellemskoleeksamen, men bestået mellemskoleeksamen berettiger ikke i og for sig til noget krav om at få adgang til realkl., idet det i hvert enkelt tilfælde ligger i skolelederens (skoleinspektørens el. skolebestyrerens) hånd at afgøre, om den påg. elev skønnes egnet til med udbytte at følge realkl.s undervisning til realeksamen. Et tilsv. forhold gør sig gældende, hvor det drejer sig om optagelse i et gymnasiums 1. kl. Af udefra tilmeldte elever har skolen ret til at kræve en optagelsesprøve. Fra kravet om mellemskoleeksamen dispenseres regelmæssigt for aspiranter med en større eksamen (præliminæreksamen, studentereksamen).

De fag, hvori der undervises i mellemskolen og realklassen, er de samme som i præliminærskolen: Kristendomskundskab, dansk (med svensk), engelsk, tysk, fransk, historie, geografi, naturhistorie (med organisk kemi), naturlære (med uorganisk kemi), praktisk regning og matematik, skrivning, tegning, kvindeligt håndarbejde, sang, gymnastik, sløjd og kvindelig husgerning.

Hertil kan endnu føjes som fag, hvori der kan undervises: Latin, stenografi og bogføring. Af de forannævnte fag er kun to af de tre fremmede sprog obligatoriske, som oftest engelsk og tysk. Fransk er ved nogle skoler valgfrit i realkl. Sløjd er ikke obligatorisk, men findes på undervisningsplanen for mange skoler, og tallet af skoler, som har sløjd, er stedse stigende. Ved *lov af 4. juli 1942* er kvindelig husgerning blevet tvungent fag ved alle eksamens- og tilskudsberettigede offentlige og private skoler i landet. Denne bestemmelse kræves dog ikke gennemført før folkeskoleloven af 18. maj 1937 iøvrigt skal være gennemført.

Bestræbelserne m. h. t. den indre opbygning af mellemskolen og realkl. gik ud på foruden at skabe et sikkert grundlag i skolens centrale fag: Dansk, regning og skrivning at lære børnene at iagttage og finde sig til rette i den dem omgivende verden. Ved at stille dem over for opgaver, som de må forventes at kunne løse, går bestræbelserne ud på at skabe tillid til sig selv, arbejdslyst og et passende solidt grundlag for det arbejde, som venter dem, når de har forladt skolen, enten det så er for at gå ud i det praktiske erhvervsliv, i etaternes stillinger el. andre steder, hvor der er brug for en vis fordannelse, uden at der kræves studentereksamen. Dertil kommer endelig, at skolen har optaget fag, som stiller eleverne i direkte forhold til livets praktiske sider. Pigerne får undervisning i håndgerning og husgerning, medens drengene får undervisning i sløjd. Undervisningen i sang såvel som i gymnastik (legemsøvelser) ligger fastlagt i planen, og der tages således hensyn til værdien af så vel en sund sjæl som et sundt legeme.

Med almenskoleloven indførtes også årskaraktererne, der som udtryk for lærernes bedømmelse af eleverne kom til at tælle med ved den endelige bedømmelse af deres standpunkt. Efter et længere forarbejde forelå *5. juli 1944 en ny an. vedr. almindelig forberedelseseksamen,* og hertil knyttedes der en *bek. af 29. sept. 1944* for skoler og en af *30. sept. 1944* for privatister. Hvad fagene angår, er der efter dette ingen forskel på mellemskole- og realeksamen og almindelig forberedelseseksamen. Der undervises i samme fag, og det er tanken, at undervisningen skal kunne drives i det væsentlige efter de samme linier. Dette søges muliggjort ved en vis begrænsning af det stof, som kræves læst og opgivet til eksamen, således, at der nogen tid før eksamen meddeles skolerne, hvad der vil være at opgive til eksamen i historie, geografi, naturhistorie og naturlære.

Af fag, som der ikke undervistes i i den gamle præliminærskole, men som er optaget i den ny, kan nævnes svensk i forbindelse med dansk, organisk og uorganisk kemi i forbindelse med henh. naturhistorie og naturlære og endelig trigonometri. De to eksami-

ner er altså nærmet til hinanden, men forskellen er stadig den, at realeksamen er en årsprøve, hvortil der kun opgives det i det sidste år opgivne stof, medens med de foran nævnte begrænsninger eleverne til præliminæreksamen opgiver, hvad der igennem årene er læst i fagene.

De private r. er rene eksamensskoler, dels uden underskole, dels med underskole. Der findes også rene kommunale realskoler, d.v.s. uden tilknyttet grundskole, men de er forholdsvis få. Reglen er for de kommunale skolers vedk. den, at de omfatter såvel grundskole og eksamensfri mellemskole som eksamensmellemskole, og lærerne har da som oftest deres timer fordelt på de forsk. skoleafdl.

Efter *an. af 5. juli 1944* er præliminærskolen dels 4-årig og dels 5-årig, i begge tilfælde med afslutning i 15—16 årsalderen. Det gælder normalt, at en elev skal have gået mindst tre år i skolen for at få lov til at blive indstillet til eksamen ved den eksamensberettigede skole.

Efter lov af 24. april 1903 danner EM-skolen en organisk forbindelse ml. grundskolen og gymnasiet. Hvert år gennemgår dog en del elever realkl. el. præliminærskolen, inden de søger optagelse i gymnasiet. Årsagerne hertil er dels, at man vil sikre sig, at eleverne får en afsluttende eksamen, inden de begynder på gymnasiet, og dels at man har indset nytten af, at elever, der hæmmes ved lang skolevej til et gymnasium, besidder et solidt kundskabsforråd og en større modenhed for at kunne gennemføre gymnasiet med tilfredsstillende udbytte.

De ved r. virkende lærere har i reglen seminarieuddannelse, oftest suppleret med specialuddannelse i eet el. flere fag. Denne specialuddannelse kan enten være skoleembedseksamen ved universitetet, studentereksamen, faglærereksamen el. kursus af forskellig art: Årskursus ved Danmarks Lærerhøjskole el. ved et af de i de senere år fremstående provinskursus, feriekursus o. s. v.

Da bestået lærereksamen (s. Lærer(inde) og Seminarier) ikke i sig selv kvalificerer til undervisning i en eksamensskole, er det i virkeligheden overladt til de påg. lærere at skaffe sig den fornødne ekstrauddannelse.

O. B-e.

Realeksamen er afgangseksamen fra den 1-årige realkl., med hvilken mellemskolen kan fortsættes (jfr. lov om højere almenskoler m. v. af 24. apr. 1903, § 2, 8 og 9).

Ved realeksamen afholdes der prøve i alle de nævnte obligatoriske fag undtagen i legemsøvelser, der slutter med en opvisning. Der kan endv. afholdes prøve i det tredie fremmede sprog, latin, geometri, praktisk regning (for piger) og stenografi. Har der i realkl. været givet undervisning i fagene bogholderi, skrivning, tegning, sløjd og kvindeligt håndarbejde, fremlægges de i årets løb udførte arbejder til bedømmelse ved eksamen. I religion, sang og kvindelig husgerning afholdes ingen prøve (jfr. kgl. an. om fordringerne ved og eksamensopgivelserne til r. m. v. af 27. apr. 1907).

I dansk, praktisk regning og matematik samt, såfremt der er undervist i engelsk og tysk — efter skolens valg — i det ene af disse fag afholdes såvel skriftlig som mundtlig eksamen. I skriftlig dansk skrives en stil. Der gives 2 emner. I fremmedsproget skrives — efter skolens valg — enten en kort let oversættelse fra dansk el. en genfortælling af et oplæst let stykke prosa. I praktisk regning og matematik gives 2 sæt opgaver bestående af flere enkelte opgaver.

I de valgfri fag: praktisk regning for piger og stenografi afholdes alene skriftlig prøve. Om prøven i stenografi er der givet særlige regler ved undervisningsmin.s bek. af 24. maj 1943.

I de øvrige obligatoriske fag, i hvilke der afholdes prøve, er denne alene mundtlig.

For hver af de skriftlige og mundtlige eksamenspræstationer og de til bedømmelse fremlagte arbejder samt for orden med skriftlige arbejder gives der en eksamenskarakter. Endv. gives der i hvert fag, i hvilket der har været undervist, bortset fra religion, samt for orden med skriftlige arbejder, en årskarakter. Middeltallet af gennemsnittet af disse 2 karakterrækker angiver eksamensresultatet. Til at bestå realeksamen kræves, at gennemsnitstallet såvel af årskarakterer som af eksamenskarakterer er mindst 11.00 (jfr. kgl. an. af 10. marts 1938 om karaktergivningen ved de højere almenskoler og censuren ved disse skolers afsluttende eksaminer som ændret ved kgl. an. af 6. febr. 1943).

Realeksamen afholdes enten i febr.—marts el. i maj—juni; for elever, der p. gr. a. sygdom har været forhindret i at deltage i eksamen i den regelmæssige eksamenstermin, kan afholdes sygeeksamen i maj—juni henh. sept. Elever, som af andre grunde end sygdom ikke er mødt til el. ikke har fuldført eksamen, og elever, der ikke har bestået eksamen, kan ikke indstille sig til eksamen påny før efter et års forløb, medmindre undervisningsmin. under særlige omstændigheder har givet tilladelse dertil.

Ret til at afholde r. har, foruden statsskolerne. sådanne private og kommunale skoler, der efter de i bek. af 2. marts 1908 indeholdte regler har opnået undervisningsmin.s tilladelse hertil. R. afholdes foruden ved 33 statsskoler ved 308 kommunale og private eksamensskoler. I 1952 bestod 6079 elever r. fra disse skoler.

Den, der har forberedt sig til r. ved privatundervisning, kan indstilles til r. for privatister, der afholdes for en hertil indrettet eksamenskommission. Den, der vil underkaste sig denne eksamen, skal som regel være fyldt 16 år og må have bestået mellemskoleeksamen mindst 1 år forinden han indstilles

til r. Han indstilles til eksamen af den el. dem, der har ledet hans undervisning. Der skal aflægges prøve i alle de fag, der er obligatoriske ved r. ved skolerne. Endv. kan der aflægges prøve i det tredie fremmede sprog, latin, geometri og praktisk regning for piger. Fordringerne ved eksamen er de samme som ved skolerne. Der gives ingen årskarakterer, således at eksamensresultatet alene bestemmes af gennemsnittet af eksamenskaraktererne (jfr. kgl. an. af 30. apr. 1908 om r. for privatister og bek. af 1. maj 1908 om r. for privatister samt kgl. an. af 5. jan. 1939 om karaktergivningen ved mellemskoleeksamen og r. for privatister som ændret ved kgl. an. af 6. febr. 1943).

Forberedelsen til r. for privatister finder som regel sted på kursus. I 1952 bestod 229 elever r. for privatister.

Den, der har bestået r. uden latin, det tredie sprog og geometri og for piger uden praktisk regning og matematik el. praktisk regning, kan underkaste sig en tillægsprøve i et el. flere af disse fag. Prøven kan afholdes enten ved eksamenskommissionen el. ved en eksamensberettiget skole og kan i sidstnævnte tilfælde — bortset fra prøven i praktisk regning for piger — aflægges uden for de ordinære eksamensterminer (jfr. bek. af 28. marts 1908 om tillægsprøve til r. og pigeskoleeksamen og bek. af 15. juni 1917 om, at visse tillægsprøver til almindelig forberedelseseksamen, r. og pigeskoleeksamen kan aflægges uden for eksamenskommissionen).

For deltagelse i r. erlægges et gebyr af 16 kr. til statskassen og for deltagelse i en tillægsprøve et gebyr af 5 kr., der, for så vidt prøven afholdes for eksamenskommissionen, indbetales til staten, og ellers tilfalder den pågæ. skole til dækning af de med prøven forbundne omkostninger.

Den, der har bestået r., kan efter 2 års forberedelse på et anerkendt studentereksamenskursus, indstille sig til studentereksamen med begrænset pensum (jfr. kgl. an. af 25. marts 1938 ang. studentereksamen for privatister). R. bestået med engelsk, tysk, fransk og praktisk regning og matematik med en middelkarakter af mindst g og med ikke under g i dansk stil giver adgang til at underkaste sig den i kgl. an. af 25. juni 1940 omhandlede adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium og tandlægestudiet samt til at indstille sig til de for optagelse på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole som veterinærstuderende, landinspektør- el. skovbrugsstuderende i landbohøjskolens undervisnings- og eksamensplan fastsatte tillægsprøver.

Bestået r. i forbindelse med praktisk uddannelse giver endv. adgang til optagelse som landbrugsstuderende, havebrugsstuderende og mejeribrugsstuderende ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Den, der har bestået r. med mindst 14.00 i gennemsnit, kan med undervisningsmin.s tilladelse optages i et seminariums 1. kl. uden optagelsesprøve (jfr. bek. af 29. febr. 1940 om optagelsesprøven, undervisningen og de afsluttende prøver på seminarierne), og den der har bestået r. med mindst 12.00 i skriftlig dansk og skriftlig regning, kan med undervisningsmin.s tilladelse fritages for optagelsesprøven til husholdningsseminariernes 1 kl. (jfr. bek. af 8. marts 1945 om optagelsesprøven, undervisningen og de afsluttende prøver ved husholdningsseminarierne).

Bestået r. giver adgang til deltagelse i det 2-årige normalkursus med dagundervisning på de statsunderstøttede højere handelsskoler (jfr. handelsmin.s bek. af 5. febr. 1927 om 2-årigt normalkursus og 1-årigt kursus for studenter ved højere handelsskoler (handelsgymnasier) og afgangsprøver fra disse kursus (højere handelseksamen)). Bestået r. giver endv. adgang til at deltage i undervisningen med 2 fremmedsprog på 1-årige kursus med dagundervisning for handelsmedhjælpere (jfr. handelsmin.s bek. af 16. sept. 1940 om normalkursus ved skoler for handelsmedhjælpere og afgangsprøven fra disse kursus (handelseksamen)). De fordringer, der stilles m. h. t. skolekundskaber ved optagelse på hærens kornetskoler, anses for opfyldt med bestået r.

Litteratur: Realskolen i Danmark ved F. Rønning, 1916. Dansk Skolestat, I, 1933. E. J.

Realskoleforening, Danmarks blev stiftet den 24. juli 1891. I den mødes den offentlige og private realskoles bestyrere og lærere for at varetage denne skoleforms specielle økonomiske og pædagogiske forhold. I 1921 rekonstrueredes foreningen således, at den blev delt i 5 afdl.: 1. Den private realskoles bestyrerforening. 2. Den private realskoles lærerforening. 3. Realskoleforeningens pigeskolegruppe (opløst 1948). 4. Den kommunale realskoleforening (omfatter ledere og lærere). 5. Direkte medlemmer. Særforeningerne tager sig af sager af økonomisk og retslig art; fællesanliggender, særlig af pædagogisk art, henhører under hele foreningen. Siden 1919 udgiver foreningen »Den danske Realskole«. C. M.

Receptorer, modtageorganer, i hovedsagen det samme som sanseorganer; r. er specifikke endeorganer for afferente nervebaner, der leder impulserne til det centrale nervesystem, hvorefter der ofte forekommer en oplevelse og/el. startes en impuls, som sætter effektorer i virksomhed. (S. Sansning).

Recidiv, igenkommende, f. eks. om en sygdom el. om en forbrydelse. *Recidivist*, forbryder, som forbryder sig igen.

Red Barnet, landsorganisation, der stiftedes i foråret 1945 på initiativ af 4 store kvindeorganisationer med det formål at hjælpe børn der lider nød. R. B. er tilsluttet International Union for Child Welfare m.

hovedsæde i Genève. Unionen har 60 medlemsorgan. i 36 lande.

Hjælpen har væsentlig bestået i ydelse af et dagligt måltid mad til børn fra særlig hårdt ramte områder. Indtil 1950 har ca. 450.000 børn deltaget i disse bespisninger i 12 forsk. lande. Desuden har godt 21.000 udenlandske børn været inviteret til et 3 mdrs. rekreationsophold her i landet. Efterhånden som det udenlandske hjælpearbejde nu er afviklet, har R. B. i stigende grad taget et hjælpearbejde op for danske børn. I 1948 åbnedes således et børnehjem i Lynæs beregnet på hospitalsrekonvalescenter, 1951 to optagelseshjem et i Rebild og et i Vedbæk. I slutn. af 1952 opr.s et børnehjem i Hellerup, hvor der også er adgang for sukkersyge børn. R. B. har i 3 år drevet »mentalhygiejnisk rådgivning for småbørn« og har til stadighed c. 60 nødstedte børn anbragt i private plejehjem. Siden 1950 er der i roeoptagningssæsonen opr. »børnestuer« for roe-arbejdernes børn på Lolland-Falster. R. B. driver også feriekolonier for børnehavebørn.

I Nanortalik i Grønland har R. B. siden 1949 drevet en børnehave og bespist alle børnene i distriktet; en ny bygning er under opførelse. 22 grønl. børn har været på 1½ års ophold i Danmark.

Pengene til R. B.s arbejde skaffes ved lotterier og indsamlinger og gnm. R. B.s lokalkomiteer samt ved gaver fra udenlandsdanske suppl. med et ret betydeligt statstilskud.

Reddie, Cecil, s. Abbotsholme.

Referatstil er en form for dansk stil, der har til formål at opøve eleven i med sine egne ord at give et skriftligt referat (en gengivelse evt. en sammendragning) af en læst tekst.

R. adskiller sig fra læsestil ved, at den læste tekst skal gengives forkortet, hvilket kræver en vurdering fra elevens side, idet der skal skelnes ml. væsentligt og uvæsentligt. Ved tekstens sammendragning tvinges eleven også til en vis grad til at bruge sin egen sprogform i stedet for tekstens. Til forskel fra læsestilen har teksten ved r. ofte et fagligt præg og tilfører derfor eleven en vis viden foruden den formelle opøvelse.

Indøvelsen af r. kan forme sig således: Teksten gennemlæses i sin helhed (stillelæsning). Derpå læses teksten afsnitsvis, og ved samtale udfindes kernen i det påg. afsnit, og der findes en »overskrift«. For hvert afsnit kan endv. til støtte for hukommelsen noteres enkelte ord (person- og stednavne, årstal o. lign.) ligesom ortografisk vanskelige ord kan noteres. Derefter gennemlæses teksten endnu en gang og fjernes så, før stilens udarbejdelse påbegyndes. J. N.

I gymnasiet er r. i engelsk og tysk en længere genfortællingsstil, i hvilken der blot kræves sikker gengivelse af gang og handling i et jævnt og naturligt sprog, medens det ikke forlanges, at alle enkeltheder i sproglig og anden henseende er taget med. Ved studentereksamen kan skolerne vælge ml. en længere r. og en kortere genfortællingsstil, medens oversættelsesstilen er obligatorisk.

Litteratur: Carl Dalgaard og A. M. Sunesen: Klasseopgaver til Referatstile (læsestile) for Folkeskolens ældste Klasser, 1942. Aug. Lerche: Klasseopgaver til Læsestile og Referatstile for Skolens ældste Klasser, 1937. A. M. Sunesen: Arbejdsopgaver til Læsestile, 2. samling, 1931. H. C.

Reflekser kaldes en organismes reaktioner, forsåvidt de automatisk fremkommer derved, at der fra et sanseorgan (en receptor), der er påvirket af et irritament, ledes en nerveimpuls til et centrum (ganglie), hvorfra impulsen »tilbagekastes« (reflekteres) til en muskel el. kirtel (en effektor), som derved sættes i virksomhed på den for den ejendommelige måde. Den sammenhængende helhed af receptor, nerveledning og effektor kaldes en »refleksbue«. Siden den franske filosof Descartes (1596—1650) opdagede r., har de været genstand for indgående undersøgelser, hvis resultater afspejler sig i de forskellige inddelinger af dem. De vigtigste er flg.: 1) *Simple el. isolerede r.*, hvor overgangen fra receptor til effektor sker gennem et underordnet centrum og alle andre dele af organismen kan antages at være indifferente m. h. t. reaktionen; og *sammensatte el. ordnede r.*, hvor overgangen sker gennem et overordnet centrum og hvor flere muskelgrupper og/el. kirtler sættes i virksomhed. 2) *Ikke-tillærte (medfødte el. modnede) r.*, hvor stimulussen uden forudgående indøvning fremkalder el. udløser r.; og *tillærte r.*, som forudsætter en indøvnings- el. læreproces. 3) *Ubetingede el. primære el. medfødte (nedarvede) r.*, som er det samme som ikke-tillærte r., og *betingede r.*, ved hvilke en reaktion, der oprindelig kun udløstes som en ikke-tillært r. af en »ubetinget« stimulus, som følge af, at der ved en art indøvningsproces er dannet en ny ledningsbane, kan udløses af stimuli der oprindelig var virkningsløse. De betingede r. er opdagede og nærmere udforskede af den russiske neurolog I. P. Pavlov (1849—1936) og hans medarbejdere, der dannede dem på grundlag af ubetingede r. ved et tilstrækkeligt antal gange at lade den betingede stimulus virke samtidigt med el. umiddelbart forud for den ubetingede; den betingede stimulus fik derved til sidst en pirringsværdi, således at den også alene kunne fremkalde reaktionen. F. eks. kunne hundes spytsekretion på denne måde fremkaldes reflektorisk af mangfoldige betingede stimuli såsom et klokkeklemt, et rødt lys, et nålestik etc. Endv. kunne man på grundlag af en allerede indarbejdet betinget r. ved anvendelse af samme fremgangsmåde indarbejde en ny »af anden orden« og på grundlag deraf atter en ny »af tredje orden«, men hos

hunde ikke af højere ordener. Alle de betingede r. er i modsætning til de ubetingede temporære, d. v. s. de bortfalder el. udslukkes, hvis de et vist antal gange udløses af den betingede stimulus alene, men kan genopfriskes, hvis den ubetingede stimulus påny anvendes sammen med den betingede. Endv. viser det sig, at betingede r. let kan hemmes (inhiberes), hvis dyret udsættes for andre påvirkninger på forstyrrende måde, og udfra indgående undersøgelser heraf førtes Pavlov dels til en teori om søvnen som beroende på sådanne hemninger, dels til en teori om neuroser som beroende på en forstyrrelse af den normale ligevægt ml. ekscitation og inhibition (d. v. s. pirring og hemning) af storhjernens centrer. For psykologien har hans forskninger været af stor betydning derved, at de dels har ført til forsøg på udformning af en refleksologisk psykologi (s. Refleksologi), dels har virket højst stimulerende på de amerikanske behaviorister (s. Behaviorisme).

Litteratur: C. Sherrington: The Integrative Action of the Nervous System, 1906. M. Minkovski: L'état actuel de l'étude des reflexes, 1927. I. P. Pavlov: Die höchste Nerventätigkeit von Tieren, 1926. Samme: Conditioned Reflexes, 1927. Y. P. Frolov: Pavlov and his School, 1938.

J. J-n.

Refleksologi (psykorefleksologi) er det navn hvormed den russiske neurolog W. Bechterew (1857—1927) i sin Objektive Psychologie (1913) betegnede »studiet af organismens forhold til omverdenen i forbindelse med dens gjorte erfaringer ganske uafhængigt af subjektive oplevelser«. R. »kender kun ydre påvirkninger og indtryk, spor, som disse efterlader i centrerne, og deres associationer, reaktioner i deres forhold til tidligere forekomne ydre indflydelser, som har indvirket på organismerne umiddelbart før reaktionernes fremtræden el. for længere tid siden«. Udfra dette standpunkt søgte B. at udforme psykologien som »læren om det psykiske liv i det hele taget, ikke kun om dets bevidste fænomener«. Og muligheden herfor så han i de af hans landsmand I. P. Pavlov (1849—1936) opdagede *betingede reflekser* (associationsreflekser) (s. Reflekser), der i modsætning til de medfødte, ubetingede reflekser dannes ved individuel erfaring og udslukkes på ny, hvis de ikke opretholdes ved gentagelse af erfaringerne. Reflekserne inddeles af B. i nedarvede reflekser og automatismer, koncentrationsreflekser, symbolske reflekser (hvorunder sprogudøvelsen), og personlige reflekser. Personligheden defineres som samlingen af associationsreflekserne og omfatter dels en organisk, dels en social sfære, udfra hvilke individets adfærd reguleres. Den nøjagtigste udformning har r. fået gennem Pavlovs og hans medarbejderes talrige og omhyggelige eksperimenter, som har været af stor betydning for den analytiske udforskning af hjernens virksomhed, men den er også i vid udstrækning udnyttet af behavioristisk indstillede psykologer til hypotetisk forklaring af bevidsthedslivets foreteelser i det hele taget.

Litteratur: W. Bechterew: Objektive Psychologie, 1913. I. P. Pavlov: Die höchste Nerventätigkeit von Tieren, 1926. Samme: Conditioned Reflexes, 1927. Y. P. Frolov: Pavlov and his School, 1938. R. Lagerborg: Vad vi kunna veta om själen, 1928. A. Olsson: Medvetande och materia, 1944.

J. J-n.

Reflekssvar, s. Behaviorisme.

Reformpædagogik er en fælles betegnelse for de teorier om og planer for opdragelsen, der går ud på at hidføre mere el. mindre gennemgribende forandringer i den herskende opdragelse, oftest på den måde, at den vil gøre den mindre autoritær, mindre bestemt ved tradition, mindre streng i sine midler. I spændingen ml. barnets naturlige interesser og kulturens og civilisationens krav står den i regelen på barnets side; derfor er den også ofte forbundet med kulturreformatoriske tendenser. Dens indhold veksler iøvrigt med tiderne og den forskellige kulturelle baggrund.

K. G-S.

Regionalgeografi behandler de geogr. fænomener ordnet efter landområder (regioner), der kan være naturligt begrænsede, men ofte ved kunstige, politiske grænser er skilt fra andre områder. For hvert område behandles som regel i rækkefølge: Beliggenhed, grænser, kyster, overflade (evtl. også undergrundens bygning), vandløb og søer, klima, plantevækst, dyreliv, befolkning og næringsveje. Denne rækkefølge er betinget af, at geografi ikke blot skal være beskrivende, men også begrundende; derfor er det praktisk, at de mest sammensatte fænomener behandles sidst. I an. og bek. vedr. undervisningen betegnes en særlig indgående r., der behandler enkelte særligt udvalgte lande, med navnet specialgeografi.

J. R.

Regneundervisning *i grundskolen* (1.—5. kl.) og *den eksamensfri mellemskole* (1.—4. FM) har til formål:

1) at bibringe eleverne en klar opfattelse af talsystemet, 2) at give dem størst mulig færdighed i anvendelsen af de fire regningsarter og 3) at udvikle deres evne til at anvende disse regneoperationer ved løsningen af praktiske opgaver, der forekommer i dagliglivet.

Til faget afses i regelen 5 ugtl. timer i hver af de 5 grundskolekl., i de 4 FM-klasser er det samlede ugtl. timetal 16 timer (fordelt 5—4—4—3).

I 1. kl. indøves tallene fra 1—100 samt frem- og tilbagetælling med 1-cifrede tal. Der lægges megen vægt på indøvelsen af »enere« og »tiere«.

I 2. kl. udvides talområdet til også at omfatte de 3-cifrede tal. Der arbejdes i addition med flere addender, og i subtraktion indøves begrebet »at låne«. På grundlag af rækketællingen læres efterhånden multiplikation med små tal.

I 3. kl. fortsættes træningen med addition,

subtraktion og multiplikation med større tal, ligesom simple brøker (stambrøker) indføres. Division med 1-cifret divisor påbegyndes, og der skelnes allerede her ml. ligedeling og måling. På dette trin anvendes lette skriftlige tekstopgaver.

I 4. kl. udvides brøkbegrebet til at omfatte alle brøker med små nævnere. Decimalbrøk indføres i direkte tilknytning til positionssystemet for hele tal. Addition og subtraktion med decimalbrøker indøves.

I 5. kl. bruges megen tid til indøvelse af addition og subtraktion af både ensbenævnte og uensbenævnte brøker. Multiplikation og division af såvel brøker som decimalbrøker med helt tal læres.

Ved slutningen af 5. kl. udskilles de dygtigste elever til eksamensmellemskolen, hvorfor man i FM-klasserne må fortsætte med taltræningen fra grundskolen blot med større tal. Øvelser i procentregning, delings- og forholdsregning indføres efterhånden, ligesom omkreds og areal af rektangel, trekant og cirkel og rumfanget af simple legemer gøres til genstand for beregning. I de to sidste klasser læres omregning af danske penge til andre møntsorter, ligesom der gives lette eksempler på køb og salg af værdipapirer (obligationer, aktier, veksler).

Metodik: Regnetimen deles naturligt i 1) hovedregning, der består af taltræningsøvelser samt lette praktiske tekstopgaver, hvis problemer eleverne kan overse. 2) Gennemgang af opgaver på klassetavlen for at indøve nye regningsarter og for at indøve god orden og rigtig opstilling samt 3) enkeltmandsregning.

De to første afsnit, der kun tager c. 1/3 af timen, drives som klasseundervisning, medens hovedvægten lægges på enkeltmandsregningen, hvor eleverne får udløsning for deres trang til selvvirksomhed. Ved gennemgangen må formen være den, at læreren gennem spørgsmål til eleverne får disse til at løse opgaven trinvis, således at de har følelsen af selv at have udført arbejdet.

Lige fra begyndelsen lægges vægt på anskuelighed. Taltegnene anskueliggøres v. hj. a. kugleramme, brikker, pinde el. streger. Hver elev har sit eget anskuelsesmateriale. Herved kan også begrebet »tier« og »ener« belyses.

Eks. |||||||||| |||| 10 + 4 = 14

Først derefter kan man indøve addition med tierovergang.

Eks. 16 + 9 er 1 tier + 15 enere = 2 tiere + 5 enere = 25.

Der tilstræbes en nøjagtig opstilling, hvor cifre af samme værdi står nøjagtig under hinanden f. eks.

32
7
24
5
68

Ved subtraktion med tierovergang fremkommer begrebet »at låne«, der også kan anskueliggøres ved at løse et tierbundt og overføre det til enerne. Opstillingen er:

10
73
25
48

Begyndelsen til multiplikation føres tilbage til addition

2 · 4 = |||| 4 + |||| 4 = 8

Allerede i 2. kl. anvendes »benævnte tal« (d. v. s. antal enheder) i addition og subtraktion, og de anvendte enheder (m, kg, l) anskueliggøres ved forevisning. Ved denne fremgangsmåde bringes eleven til at forstå, at kun »ensbenævnte tal« kan adderes og subtraheres, og at resultatet bliver et antal enheder af samme art.

Division indledes med, at eleven prøver at dele f. eks. 12 pinde i 2, 3 el. 4 bunker med lige mange pinde i hver. Senere prøves, hvor mange bunker med 6 pinde der kan dannes af f. eks. 30 pinde. Man fortsætter med disse øvelser, til eleven forstår forskellen ml. ligedeling og måling. Der lægges vægt på rigtig benævnelse ved disse opgaver.

Eks. 1: 78 kr. deles ligeligt ml. 6 mand. Hvor mange kr. får hver?

78 *kr.* : 6 = 13 *kr.* (ligedeling)
6
18
18

Eks. 2: Til et sæt tøj anvendes 3 m klæde. Hvor mange sæt tøj kan sys af en rulle klæde på 42 m?

42 (m) : 3 (m) = 14 (gange) (måling)
3
12
12 Altså 14 sæt tøj.

Får man brug for mindre enheder, indfører man de s. k. brøker. Først indføres stambrøker $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ .. A—B-Enheden (1 m) deles i

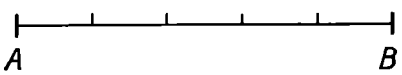

5 lige store dele, hvert delstykke er $\frac{1}{5}$. Det ses, at $\frac{5}{5} = 1$, samt at $\frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} = \frac{3}{5}$ el. $\frac{3}{5} - \frac{1}{5} = \frac{2}{5}$, hvoraf regelen om ensbenævnte brøkers add. og subt. udledes. Da $4 \cdot \frac{1}{5} = \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5} = \frac{4}{5}$, fås ligeledes regelen for mult. af brøker med helt tal.

Ved delingen af enheden i 2, 4, 6, 8 lige store dele, vises det, at $\frac{1}{2} = \frac{2}{4} = \frac{3}{6} = \frac{4}{8}$,

hvoraf reglen om brøkers forlængning (og forkortning) udledes, og ved forlængning kan alle brøker gøres ensbenævnte og følgelig add. og subt. Der er i grundskolen ikke anledning til at arbejde med nævnere større end 20.

Division af brøk med helt tal falder i to afsnit. $\frac{6}{7} : 3 = \frac{2}{7}$.

Fremgangsmåde som ved hele tal, da det blot er 6 enheder af en mindre art, som skal deles.

$$\frac{3}{5} : 5 = \frac{3.5}{5.5} : 5 = \frac{3}{5.5} = \frac{3}{25}.$$

Ved forlængning af brøken opnås, at tælleren bliver delelig med 5, og reglen om mult. af nævneren med divisor kan nu udledes. Mult. og div. *med* en brøk medtages ikke i grundskolen.

Decimalbrøker indføres som en udvidelse af positionssystemet for hele tal, idet cifrenes pladsværdi stadig bliver 10 gange så lille, hver gang man rykker en plads mod højre. Er eleverne først sikre i cifrenes pladsværdi, foregår add. og subt. såvel som mult. og division med helt tal ganske som ved hele tal. Det vil være naturligt at benytte metersystemet til at anskueliggøre decimalsystemet.

Decimalbrøkers omskrivning til alm. brøker læres direkte

$$0.72 = \frac{7}{10} + \frac{2}{100} = \frac{70}{100} + \frac{2}{100} = \frac{72}{100} = \frac{18}{25}.$$

Omskrivning af brøker til decimalbrøker foregår på to måder. Kan nævneren ved forlængning omskrives til en potens af 10, gøres dette

$$\frac{13}{20} = \frac{13.5}{20.5} = \frac{65}{100} = \frac{60}{100} + \frac{5}{100} = \frac{6}{10} + \frac{5}{100} = 0.65.$$

Men brøken $\frac{1}{3}$ kan ikke omskrives således. Her opfattes $\frac{1}{3}$ som 1 : 3 (i overensstemmelse med def. på en brøk som en mindre enhed)

$$\frac{1}{3} = 1 : 3 = 1{,}000\ldots : 3 = 0.333\ldots$$

Skal resultatet angives med 2 decimaler, må man afkorte. Denne afkortning kan illustreres v. hj. a. meterstokken, idet 0.333 m = 333 mm, og det ses let, at 333 mm ligger nærmere ved 330 mm end ved 340 mm. Helt klar bliver forståelsen af dette problem dog næppe.

Forholdsregning. Elever lærer hurtigt at finde prisen på et antal kg af en vare, når prisen pr. kg er opgivet. Den omvendte opgave volder heller ikke besvær. Vanskeligheden kommer i opgaver af flg. art:

Eks. 1: 17 kg smør koster 95,20 kr. Hvad koster 14 kg smør?

Her skal eleven lære, at man af de givne oplysninger altid kan finde prisen på enheden.

Altså 17 kg koster 95,20 kr.
1 kg » 95,20 kr. : 17 = *5,60 kr.*
14 kg » 14 · 5,60 kr. = 78,40 kr.

Ved omvendt forhold anvendes en tilsv. fremgangsmåde.

Eks. 2: Et arbejde kan udføres af 12 mand i 18 dg. Hvor lang tid vil 8 mand være om det samme arbejde?

12 md. udf. arbejdet i 18 dg.
1 » » » » 12 · 18 dg. = *216 dg.*
8 » » » » 216 dg. : 8 = 27 dg.

Delingsregning. Her kan flere opgavetyper forekomme.

Eks. 1: A, B og C udfører i forening et arbejde for 550 kr. Hvor mange kr. skal hver have, når A har arbejdet i 8 dg., B i 10 dg. og C i 7 dg.? Her skal eleven indse, at der i alt er udført 25 dg.s arbejde, hvorfor man kan finde daglønnen for 1 mand

Dagløn 550 kr. : 25 = *22 kr.*
A får 8 · 22 kr. = 176 kr.
B » 10 · 22 kr. = 220 kr.
C » 7 · 22 kr. = 154 kr.

Eks. 2: Del 288 kr. ml. A, B og C, således at A får 2 kr., hver gang B får 3 kr. og C får 4 kr.

Man giver A 2 kr., B 3 kr. og C 4 kr. Hertil anvendes 9 kr. Eleven skal nu indse, at dette kan gøres lige så mange gange, som 9 kr. er indeholdt i 288 kr.

288 kr. : 9 kr. = 32 (gange)
A får 32 · 2 kr. = 64 kr.
B » 32 · 3 « = 96 »
C » 32 · 4 « = 128 »

Eks. 3: Del 524 kr. ml. A og B, således at A får 66 kr. mere end B.

A får først de 66 kr. Rest 458 kr., som deles lige

A får 66 kr. + 458 kr. : 2 = 295 kr.
B » 458 kr. : 2 = 229 kr.

Procentregning. 1 pct. forklares som $\frac{1}{100}$, og det vises, hvorledes mange procenttal omskrives til simple brøker. Omvendt kan enhver brøk omskrives til pct. ved mult. med 100. Skal eleven finde 11½ pct. af 8640 kr. er opstillingen flg.

1 pct. er 8640 kr. : 100 = 86,40 kr.
11 pct. er 11 · 86,40 kr. = 950,40 kr.
½ pct. er 86,40 kr. : 2 = 43,20 kr.
11½ pct. = 993,60 kr.

Rente forklares som leje af en kapital. Renten afhænger både af procenten og lånetiden (med en given kapital). Ved procenten i rentesregning forstås den rente, som kapitalen 100 kr. giver i 1 år (1 termin).

Eks. 1: Find renten af 6000 kr. i 84 dg. til 4 pct. p. a.

Årsrenten findes
1 pct. er 6000 kr. : 100 = 60 kr.
4 pct. er 4 · 60 kr. = *240 kr.*
Renten i 84 dg. findes gennem renten pr. dg.
Rente pr. dg. 240 kr. : 360 = $\frac{2}{3}$ kr.
Rente i 84 dg. $84 \cdot \frac{2}{3}$ kr. = $\frac{168}{3}$ kr. = 56 kr.

Eks. 2: En bank giver i 160 dg. 84 kr. i rente af en kapital på 5400 kr. Hvor mange pct. p. a. giver banken?
Først findes årsrenten

Rente pr. dg. 8400 øre : $160 = 52\frac{1}{2}$ øre

Rente i 360 dg. $360 \cdot 52\frac{1}{2}$ øre $= 18900$ øre $=$ 189 kr.
5400 kr. giver pr. år 189 kr. i rente

100 » » » » 189 kr. : $54 = 3\frac{1}{2}$ kr. i rente. Altså giver banken $3\frac{1}{2}$ pct. p. a.

For de flinkeste elever i ældste klasse kan der være anledning til at omtale sammensat rente og vise dem, hvorledes beregningen kan udføres v. hj. a. en rentetabel. Rentefaktoren i tabellen forklares som det beløb, hvortil 1 kr. er vokset med rente og rentes-rente i det givne tidsrum og med den givne procent. Hvorledes tabellen er fremstillet, forklares ikke.

Omkreds og areal af plane figurer. Omkredsen af plane fig. vises ved direkte måling. For cirklens vedk. kan man med en tråd måle omkredsen af en cirkulær cylinder og udmåle denne på meterstokken, hvorefter man kan vise, at forholdet ml. cirklens omkreds og diameter er c. $3\frac{1}{7}$. Areal af rektangel og kvadrat anskueliggøres ved indtegning af enhedskvadrater, medens cirklens areal ikke kan vises anskueligt. Det må nøje overholdes, at samme måleenhed anvendes ved udmålingen af alle liniestykker.

Beregning af legemer. Overfladen af terning, kasse og cylinder kan ved udfoldning føres tilbage til areal af kvadrat, rektangel og cirkel. Rumfang af terning og kasse kan vises ved opbygning af disse legemer af enhedsterninger. Cylinderens rumfang fastslås i analogi med kassens uden anskuelse.

I ældste klasse bør simple eks. på køb og salg af værdipapirer (obligationer, aktier og veksler) gennemgås, således at eleverne får nogen forståelse af begreber som: pålydende, kurs og kurtage (provision), men sikkerhed heri kan ikke påregnes. For de flinkere elever bør man også gennemgå omregning af fremmed mønt til danske penge og omvendt.

Som det vil ses, lægges vægten især på enkeltmandsregningen. Derfor er de timedelte regnebøger med det begrænsede antal opgaver i hver time ofte en spændetrøje for de dygtige og interesserede elever. Når opgaverne desuden undertiden savner variation, virker det sløvende på eleverne, som ikke tvinges til at holde opmærksomheden fangen ved hver opgave. I regning kan kun den individuelle undervisning give hver elev lejlighed til udvikling af alle sine muligheder.

(Se også Individuel regning sp. 979).

Litteratur: G. J. Arvin: Vejledning i den grundlæggende regneundervisning, 1921. Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole, 1942. S. P. Hansen: Regning (i Praktik, Håndbog for unge lærere, 1945).

V. J.

EM-skolen, realklassen samt præliminæreksamen m. v. Den 4-årige mellemskole og den 1-årige realkl. er opr. ved kgl. an. af 24. apr. 1903 og hviler endnu herpå. For visse pigeskoler gælder en ændring af 1907, hvorved piger kan tage en pigeskoleeksamen, der svarer til realeksamen men uden forudgående mellemskoleeksamen. Forberedelsestiden er eet år længere end til realeksamen regnet fra 1. EM.

Præliminæreksamen er indført ved kgl. an. af 30. aug. 1881, og kravene er nøjere fastslået ved kgl. an. af 1. marts 1895. — Denne an. er 29. sept. 1944 erstattet af en ny, og efter denne svarer alm. forberedelseseksamen for regning og matematiks vedk. ret nøje til realeksamen; men alm. forberedelseseksamen bygges op direkte på folkeskolen og er i reglen 3—4 årig; den hviler ikke på en forudgående mellemskoleeksamen.

EM-skolen er en barneskole (fra 11—15 år), der ender med en afsluttende eksamen. Timetallet i regning og matematik er 22 (4+5+6+7). Heraf bruges i reglen 8—9 til r. Kravene i r. er i hovedtræk: Indøvelse af de 4 elementære r.s-arter for hele og brudne tal (herunder decimalbrøk); endv. forholdsregning, delings- og blandingsregning, procentregning, simpel rentesregning, handelsregning, værdipapirer, beregning af simple arealer og rumfang.

Den til den kgl. an. sluttede bek. gør opmærksom på, at regning er et såvel forstandsudviklende som et vigtigt nyttefag. Begge disse sider skal undervisningen lade komme til deres ret. Der skal arbejdes såvel på en *forståelse* af regler og metoder som på udvikling af *regnefærdighed*. Til opnåelse heraf er *hovedregning* et vigtigt hjælpemiddel.

Realkl. er 1-årig og har 4—5 ugtl. timer i r. og matematik. Klassen er en direkte fortsættelse af EM-skolen og beregnet spec. for de elever, der vil gå ud i praktisk virksomhed.

Der skal undervises i r. og aritmetik, medens geometri er valgfrit. Til dette sidste fag beregnes 2 timer pr. uge.

For drenge er r. og aritmetik påbudt, hvorimod piger kan bortvælge enten aritmetik el. både r. og aritmetik.

I r. undervises fortsat i de under EM-skolen omtalte discipliner, — men opgaverne gøres større og mere kombinerede. Tillige indøves brug af logaritmer og rentetabeller. Der lægges vægt på, at regneopgaverne har tilknytning til det praktiske liv.

I aritmetik indøves løsning af forskellige arter ligninger med 1 el. 2 ubekendte, endv. rod, potens, logaritmer, formler for sammensat rente, differens- og kvotientrækker med anvendelse på annuiteter.

Undervisning i r. og aritmetik er knyttet nær sammen; cir. af 19. nov. 1906 gør derfor opmærksom på, at de to discipliner skal holdes på den samme lærers hånd.

Eksamen er skriftlig og mundtlig. Ved skriftlig eksamen stilles efter ordningen indført 1943 to sæt opgaver, et i r. og et i aritmetik. Der gives karakter for hvert sæt for sig; men ved beregning af eksamenskvotienten regnes de to karakterer sammen til een.

Grunden til denne ændring er i første linie, at erhvervene har ønsket en særlig »oplysningskarakter« i r.

Præliminæreksamen kræver efter nyordningen 1944 det samme pensum i r. og aritmetik som ved realeksamen; men geometri er obligatorisk.

Ved eksamen er der 3 skriftlige og 2 mundtlige prøver. Karakteren for skriftlig r. står alene, medens karakteren for mundtlig og for skriftlig aritmetik samt for mundtlig og skriftlig geometri regnes sammen til een karakter i hvert fag.

Den nye an. stræber på alle punkter at modernisere stoffet; spec. er indførelsen af trigonometri et værdifuldt fremskridt.

Metodik. R. i EM-skolen kan gennemføres på flere måder; men den metode, der siden 1903 mere og mere er kommet i forgrunden, er den anskuelige.

Det forholder sig sådan, at eleverne ved optagelsen i 1. EM møder med kendskab til en række regneregler, som de har lært rent mekanisk, men ikke forstået.

Det bliver nu opgaven at bibringe dem forståelsen. For elever i EM-skolen er et »tal« kun mystik, men et »antal« enheder er en realitet. Det er derfor naturligt, at r. på dette trin handler om »benævnte tal«. Dernæst skal regnereglerne »opleves«; hertil benyttes eksperimentet. Eks.: vis, at $\frac{3}{4}$ (dm) $= \frac{5 \cdot 3}{5 \cdot 4}$ (dm).

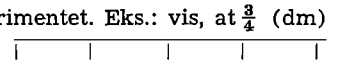

1 dm (AB) deles i 4 ens dele og hver af disse i 5. Man »ser« straks, at AS er $\frac{3}{4}$ af AB el. $\frac{15}{20}$ af AB, altså $\frac{3}{4}$ (dm) $= \frac{5 \cdot 3}{5 \cdot 4}$ (dm).

Herefter er det let at formulere reglen, så den får almengyldig karakter, f. eks. således: Når en brøk multipliceres med 5 i nævneren, bliver enheden 5 gange så lille; altså skal vi tage 5 gange så mange af de nye enheder for at komme til samme resultat som før. — På lign. måde gennemgås en lang række andre regneregler.

Når denne metode benyttes, vil det være naturligt at knytte begynderundervisningen i aritmetik nær til undervisningen i r. Banebryderen er her rektor H. J. Pihl (1880—1951). Der opnås: 1. at man ikke på et senere tidspunkt stiller eleverne overfor beviser, der må synes dem overflødige, 2. at sansen for og lysten til at forstå regneprincipperne skærpes.

Foruden gennemgangen af de 4 elementære regneregler gennemgås en række anvendelser på praktisk r. (forholds-, delings-, blandings-, procent og handelsregning o.s.v.).

Også her tages anskuelsen i høj grad til hjælp for at opnå forståelse. For yderligere at gøre undervisningen interessant tages mange eksempler fra det praktiske liv.

Et vigtigt hjælpemiddel i undervisningen er *hovedr.* Denne tjener til 1) at få eleverne til at tænke et problem igennem i sin helhed, 2) at udvikle deres fantasi (en opgave kan regnes på flere måder), 3) at træne i talregninger.

Undervisningstimerne deles ofte i 3 dele; den første anvendes til hovedr., den anden til gennemgang af en opgave på klassetavlen (for at indøve opstilling), den tredie til selvstændig regning.

Ved den afsluttende eksamen i 4. EM prøves såvel i skriftlig som i mundtlig r.

Regneundervisningen i realkl. adskiller sig på flere punkter fra den tilsv. undervisning i EM-skolen. En væsentlig forskel er, at man i realkl. i udstrakt grad anvender ligninger og tabeller ved løsning af regneopgaver; en anden forskel er, at der ikke ved eksamen eksamineres i hovedr.; men det kan dog ingenlunde betale sig at negligere denne i den daglige undervisning af de grunde, der er nævnt under r. i EM-skolen.

Ved rumopgaver bliver der stadig megen brug for anskuelsen. Der kræves ikke lært formler; men man prøver på i så vid udstrækning som muligt at give eleverne en forklaring på formlerne for rumfang og overflade af en række legemer.

R. ved de skoler og kursus, der forbereder til præliminæreksamen, er efter den ny an. af ganske samme art som i EM-skolen og realklassen.

Litteratur: H. J. Pihl: Undervisningsvejledning i regning for mellemskolen, 1924.

C. C. A.

Regningens psykologi omhandler de processer, der finder sted, når man regner, d.v.s. når man opererer med tal, hvadenten opgaverne er formede som rene talopgaver el. talbegreberne træder noget mere i baggrunden, idet opgaverne helt el. delvis antager problemløsningens karakter; desuden omhandler den talbegrebet og dets opståen og udvikling.

De egentlig regnepsykologiske undersøgelser er hovedsagelig rettet mod regningens kvalitative sider: Arten af de mentale operationer gennem hvilke regningen finder sted, talbegrebernes og operationsbegrebernes udvikling, regnemodenhed og dens indflydelse på tidspunktet for indøvelsen af de forskellige færdigheder, anvendelsen af anskuelige forestillingsbilleder og disses afhængighed af individets forestillingstype, mekanisering kontra forståelse o. s. v., men de må også beskæftige sig med regningens kvantitative forhold, såsom regnehurtighed og regnesikkerhed, fremgang som følge af spec. former af træning, nødvendigt antal repetitioner o. lign., altsammen med det hovedformål at finde frem til årsagerne til individuelle forskelle i

kvantitative og kvalitative ydelser. Derfor må det også være en væsentlig opgave for r.s p. at fremstille egnede tests til fastslåelse af standpunkt og til diagnosticering af de vanskeligheder, som kan være konstateret.

Hvorledes talbegrebet opstår og udvikles, hersker der nogen uenighed om. Nogle mener, at de første talbegreber skyldes umiddelbar anskuelse, medens andre hævder, at de grunder sig på tællen. Hvordan det nu end måtte forholde sig med de allerførste og simpleste talbegreber, således som de forefindes i den tidligste barndom, har en undersøgelse påvist, at i alderen fra 4—6 år skifter de fleste børn fra overvejende tællen til overvejende umiddelbar opfattelse indenfor talområdet til 6. I den første tid er talopfattelsen ofte bundet til bestemte genstande (således beretningen om drengen, der kunne tælle sine egne fingre, men ikke bedstefaderens), men efterhånden som talbegreberne og taloperationerne fæstnes, mister de mere og mere enhver bundethed til anskuelige genstande. Forøvrigt gælder det, at tællen og mængdeopfattelse ikke behøver at følges ad, ligesom adskillige undersøgelser har vist, at mængdeopfattelsen er bestemt ikke alene ved antallet af foreliggende elementer, men også ved disse elementers størrelse og form og af det fladeareal, de dækker (Binet), samt af deres indbyrdes anordning.

Regningens pionerer byggede gerne deres regnesystemer og -metoder på spekulative teorier, der havde deres rod i alm., men usystematisk erfaring, og kunne være medbestemt ved ophavsmændenes egen personlige forkærlighed for bestemte måder at forestille sig tal og udføre taloperationer på. Vor tids regneforskere har indset, at tvivlsspørgsmål må afgøres gennem eksperimentalpsykologiske undersøgelser, og at konstateren må træde i stedet for postulater. Et af de mest betydningsfulde resultater af den nye indstilling er udarbejdelsen af en række standpunktsprøver i regning, v. hj. a. hvilke det er muligt at konstatere, om et barns (en klasses) standpunkt svarer til normerne for alders- respektive klassestandpunktet. Selvom sådanne standpunktsprøver overvejende har pædagogisk værdi, er de dog ofte en nødvendig forløber for testninger og overvejelser af mere psykologisk karakter.

Har man således fundet en klasses regneniveau, er der endnu et stort analyseringsarbejde at udføre, før alle vanskeligheder er blotlagt. Ligger klassens gennemsnit under det ved standardiseringen konstaterede gennemsnit for klassetrinet, må det undersøges, om dette skyldes jævnt dårlige præstationer af samtlige elever, el. ekstremt dårlige præstationer af enkelte elever. I intet af disse tilfælde er det tilstrækkeligt blot at sætte ind med en grundig træning. Træning er et tveægget sværd, der uden yderligere undersøgelser let vil føre til, at erhvervede uvaner yderligere indarbejdes. I det fuldkomne regneprogram indgår derfor også benyttelsen af diagnostiske tests til nøjere fastslåelse af, hvilken regningsart, der er angrebet, hvilken delproces el. kombination af delprocesser der ikke magtes, og endelig hvilke mentale årsager der ligger til grund for dårlige præstationer. Der kan være grund til at nævne, at man ikke uden videre kan slå sig til tåls med konstateringen af, at en klasse (en elev) har nået, ja måske endog overskredet, de beregnede normer. En nærmere undersøgelse af regnepræstationerne vil muligvis kunne afsløre fejl, hvis eliminering ville bevirke endnu mere fremragende præstationer.

Ved diagnosticeringsarbejdet er der mange muligheder for fejlvurderinger, således har E. L. Thorndike fremhævet, hvor forsigtig man må være med ud fra en foreliggende fejlpræstation i skriftlig regning at slutte sig til, hvilke operationer eleven i virkeligheden har foretaget, for slet ikke at tale om hvilke mentale processer der har ligget til grund. Her har psykologien indført introspektionen som et værdifuldt hjælpemiddel. Man lader forsøgspersonen fortælle, hvad han virkelig gjorde el. tænkte — helst i umiddelbar tilknytning til fejlpræstationen — el. endnu bedre, lader ham tænke højt under hele operationen. Denne metode har K. Duncker (s. d.) anvendt overfor de højere former af opgaveløsning og J. Seemann og en række amerikanske psykologer overfor de mere elementære regnemanipulationer. Seemann har forøvrigt æren af som en af de første at have gjort opmærksom på, at regnefejl ikke er tilfældige, men underkastet visse lovmæssigheder. Visse faktorer i personen (f. eks. træthed) i forbindelse med visse faktorer i opgaven giver anledning til visse bestemte fejl. Særlige kombinationer af sådanne faktorer favoriserer forekomsten af særlige fejl. Seemanns fejlteori, der opstiller et helt fejlhierarki, har, selvom den delvis støtter sig til et konkret regnemateriale, tydeligt en spekulativ baggrund, nemlig de på hans tid nyeste synspunkter indenfor tænkningens psykologi. (Würzburgerskolen).

De nyeste undersøgelser på dette område i Amerika og herhjemme (Henning Meyer) er frigjort for spekulativ forudindtagethed og interesserer sig mere for hyppigheden af de forskellige fejlarters forekomst. De har vist, at langt de fleste fejl begås i de helt elementære processer, særlig hyppige er tabelfejl og mentefejl.

Tabelproblemet er herhjemme undersøgt af C. Hansen-Tybjerg. Han konstaterede, at på alle klassetrin klaredes multiplikationstabellerne bedst, additionstabellerne væsentlig dårligere og subtraktionstabellerne ringest. Denne og lign. undersøgelser har ført til, at man har indset nødvendigheden af at give additions- og subtraktionstabellerne en

ligeså grundig indøvelse som multiplikationstabellerne. Sikkerhed og automatisering på dette område er en nødvendig om end ikke tilstrækkelig forudsætning for gode præstationer på regningens højere trin. Men er indøvelsen af disse tabeller blot et spørgsmål om association? Ranschburg hævdede, at dette ikke kunne være tilfældet. Selv ved så lette stykker som 5 + 1, 5 + 4, viste der sig en stærk stigning i reaktionstiden. Han mente at kunne påvise, at reaktionstiden ved sådanne stykker stiger med sidste addend. Der kan da ikke være tale om blot associative forbindelser, thi så ville alle operationerne tage lige lang tid. Desuden hævdede han, at en ren mekanisk indprægning af de 1000 additive forbindelser af hvert af tallene 1—10 med hvert af tallene 1—100 ville være en komplet umulig hukommelsespræstation for en normal hjerne. I virkeligheden drejer det sig i dette tilfælde om indøvelsen af 2000 forskellige talkombinationer, idet, som senere undersøgelser har vist, a + b og b + a må opfattes som to forskellige tabeller af ulige sværhedsgrad. Denne kendsgerning taler også mod en ren associativ opfattelse. Hvad man nu end vil mene om dette spørgsmål, et er alle enige om, at en vidtgående automatisering kan og bør finde sted; og at automatiseringen endnu langt fra har nået et tilfredsstillende niveau, vidner talrige undersøgelser om. De fleste undersøgelser bygger på direkte tabeløvelser, men den amer. psykolog G. Thomas Buswell (f. 1891) har ved tidsanalyser af addition af rækker af flercifrede addender påvist, at de samme forhold gør sig gældende under anvendelsen af tabeller i opgaver.

Ang. de to forhold, der sædvanligvis bedømmes ved vurdering af en regnepræstation, siger Brueckner: »Både hastigheden og nøjagtigheden må bedømmes, men hver for sig.« Thorndike har påvist, at skrivehastigheden i ikke ringe grad kan være bestemmende for regnehastigheden. Curtis mener, at det ikke i nævneværdig grad vil være muligt at forøge standardhastigheden (U.S.A.), men at det derimod ved mere hensigtsmæssig undervisning vil være muligt at bringe standardnøjagtigheden langt nærmere til de 100 pct.s rigtighed, end tilfældet er i dag.

I det store og hele er hurtige regnere også sikre regnere (Henning Meyer), og det synes, som om en forøgelse af regnehastigheden indenfor rimelighedens grænser medfører forøget sikkerhed, medens bevidst nedsættelse af tempoet forøger fejlantallet. Søges tempoet derimod forøget ud over en vis grænse, stiger fejlantallet uforholdsmæssig stærkt (J. Seemann: Die Rechenfehler).

Øjenbevægelser i regning er bl. a. undersøgt af Buswell og L. John. Varigheden af de enkelte fiksationer er noget længere end i læsning og variationerne er større. Begge dele er udtryk for den tilpasning af den perceptuelle mekanisme til de mentale processer, den tjener, som psykologien giver så mange eksempler på. Det er iøvrigt lykkedes forfatterne at påvise, at der indenfor alle fire regningsarter til moden regnepræstation svarer ganske bestemte øjenbevægelsesdata.

M. h. t. problemregning gælder det, at mange af de opgaver, som forekommer i regne- og matematikbøger, fremtræder som rutineøvelser, hvor en typisk opgave er gengivet foran et afsnit, hvorefter de flg. kan løses ved efterligning af mønsteropgaven. De kan dog være en del varierede, og i de s.k. »blandede opgaver« bliver der altid tilbage for eleven at henføre den foreliggende opgave til det rigtige mønster. Jo mere problemagtige opgaverne bliver, des mere drejer det sig ikke længere om regning i egentlig forstand, men om almindelig logisk-analyserende tænkning, hvis problemer må klarlægges inden for tænkningens psykologi.

Litteratur: G. T. Buswell and L. John: Diagnostic studies in arithmetic, 1926. L. J. Brueckner: Diagnostic and remedial teaching in arithmetic, 1930. Samme: How to make arithmetic meaningful, 1947. C. Hansen-Tybjerg: Undersøgelse over Regning. Foreningen for eksperimentel Pædagogik, Årbog 1925. Henning Meyer: Standpunktsprøver i Regning med Decimalbrøk m. m., 1932. Samme: Standpunktsprøver i de fire Regningsarter, 1929. B. Ribskog: Regning, 1935. I. Seemann: Die Rechenfehler, 1931. E. L. Thorndike: The Psychology of Arithmetic, 1922. R. J.-n.

regnskabsvæsen, Diplomprøve i, s. Handelshøjskolen og Handelsskolerne.

Regression (lat. *regredi* — gå tilbage) betegner i psykoanalysen (s. d.) en tilbagegang til et tidligere gennemløbet, som regel infantilt, stadium af libidoudviklingen. A. H.

Reich, Wilhelm (f. 1897), østrigsk psykolog, uddannet som psykoanalytiker i Wien, docent i Berlin 1930—33, opholdt sig derefter i Danmark og Norge, og fra 1939 i USA. R. anser orgasmen for en fundamental livsproces; vor kulturs miskendelse af den sunde seksualitet anser han for en hovedårsag til neuroser; disse giver sig til kende i muskelspændinger, som det gælder om at ophæve. Sin lære betegner han som seksualøkonomi, og sin behandlingsmåde som vegetoterapi. Værker bl. a. »Die Funktion des Orgasmus« (1927), »Charakteranalyse« (1933; stærkt forøget amerikansk 3. udg. 1949), »Orgasmusreflex, Muskelhaltung und Körperausdruck« (Oslo 1937). K. G-S.

Reklamepsykologi. Psykologiens anvendelse indenfor reklamen begyndte kort efter hundredårsskiftet. I 1903 udkom W. D. Scotts Theory of Advertising med undertitlen: En enkel fremstilling af psykologiens principper i deres forhold til reklamen. Dette var det første egentlige forsøg på at gøre psykologien tilgængelig for reklamefolk. Siden da har psykologien fået en stadig større indflydelse på reklamens teori og praksis; og man finder i r.s udvikling en afspejling af de faser, psykologien selv har gennemløbet.

Begyndelsen prægedes af den daværende »elementpsykologi«, som ville opløse bevidsthedslivet i en række ret selvstændige bestanddele. Man undersøgte synsopfattelsen, forestillingsbilleder, illusioner og anvendte det på reklamen. Man forsøgte at nyttiggøre læren om idéassociationerne, hukommelseslovene, opmærksomheden, følelserne, instinkterne o. s. v., og man tog i udstrakt grad den psykologiske laboratorieteknik i brug; senere støttedes laboratorieundersøgelserne af »kupon-metoden«, hvor man bedømte en annonces effektivitet i en el. anden retning efter antallet af indsendte kuponer. Således mente man at kunne fastslå f. eks. betydningen af en annonces størrelse, dens farve, placering, tidspunktet for dens fremkomst o. s. v. De største af disse undersøgelser omfatter mange mill. forespørgsler og kuponer.

På grundlag af læren om instinkterne udformede man »appel-annoncerne«; det gjaldt om at appellere til de kraftigste og mest velegnede instinkter for at vække publikums opmærksomhed og for at få dem til at købe. Man appellerede til »selvbevarelsesinstinktet«, »forældreinstinktet« o. s. v. Et kendt eksempel herpå er annoncernes mange skønne dameben, der skal appellere til kønsdriften, som — muligvis under indflydelse fra psykoanalysen — har ord for at være særlig virkningsfuld.

Man ville altså med psykologiens hjælp lære menneskesjælen at kende til bunds og på grundlag heraf udforme ufejlbarlige metoder til at få publikum til at handle efter ønske, d. v. s. købe de reklamerede varer. Resultatet blev, at man mente at kunne sælge hvad som helst, bare den reklamepsykologiske teknik var i orden.

Disse anskuelser slog imidlertid ikke til i praksis, og omkr. 1930 kom der et ret pludseligt omslag. Ændringen stod i forbindelse med nye anskuelser, der i de foregående 10—15 år havde arbejdet sig frem inden for psykologien, og den støttede sig i begyndelsen især til den amerikanske psykolog Watson's »behaviorisme«, adfærdspsykologi, der udelukkende interesserer sig for den ydre opførsel og ikke tager hensyn til indre sjælelige oplevelser. Den nye retning startede med H. C. Link's The New Psychology of Selling and Advertising (1932). Her tages afstand fra den ofte ret luftige, teoretiske udformning af reklameteknik, og salgets konkrete problem fremhæves. R. blev dog ikke stående ved behaviorismens snævre synspunkter, men udviklede sig videre under indflydelse af andre psykologiske retninger.

De nye linier inden for r. har nu ført til en omvurdering af dens funktion. Medens reklamen tidligere kom i anvendelse, når en el. anden vare var fremstillet og så skulle sælges, forsøger man nu at anvende psykologien på et tidligere tidspunkt i processen. Under indflydelse af den dynamiske behovspsykologi, der interesserer sig for de menneskelige handlinger og behovenes opståen, udvikling og tilfredsstillelse, vil man finde ud af, hvad publikum ønsker, før man fremstiller varerne. Man søger ikke længere ved psykologiens hjælp bare at besejre den forhåndenværende s. k. købemodstand, men ønsker derimod på forhånd at reducere den til det mindst mulige. Man anstrenger sig for at udfinde og så vidt mulig måle de tilstedeværende kundekrav og prøver stadig at følge med i disses variationer. Som særligt middel anvendes her markedsanalyser, hvor man ved spørgeskemaer, interviews, uddeling af vareprøver o. lign. søger at skaffe sig viden om publikums ønsker og indstillinger.

Under indflydelse af andre retninger som gestaltpsykologien, der lægger hovedvægten på helheden inden for sanseopfattelsen og bevidsthedslivet i det hele, ændres f. eks. annoncernes opbygning efterhånden: Dameben anses ikke længere for absolut ufejlbarlige sælgere af alle mulige varer, lige fra mineralvand til høstmaskiner; i stedet udformes annoncerne som saglige helheder, hvor opmærksomheden vækkes for den vare, som ønskes solgt.

Også parallelt med nyere anskuelser inden for psykologien interesserer man sig mere for det konkrete enkelttilfælde og søger ikke længere i så høj grad almene lovmæssigheder for reklamens teknik, men lægger hovedvægten på at finde fremgangsmåder til at fastslå, hvad et forhåndenværende publikum ønsker i den eksisterende situation og metoder til at få dem til at købe det.

R. er især udviklet i U.S.A., men også England, Frankrig og Tyskland har ydet betydningsfulde bidrag.

I Danmark er forbindelsen ml. den videnskabelige psykologi og reklamen endnu i sin vorden. Men det er rimeligt at antage, at udviklingen også her i landet vil medføre et stadigt snævrere samarbejde ml. psykologi og reklame.

Litteratur: W. D. Scott: The Psychology of Advertising in Theory and Practice, 1908. H. F. Adams: Advertising and its Mental Laws, 1916. H. E. Burtt: Psychology of Advertising, 1938. Asger Langkjær: Salgspsykologi, 1943.

F. F.

Reklametegner. Det står enhver, der mener at have tilstrækkeligt af tegnetalent og idérigdom, frit at nedsætte sig som r. el. at søge plads som sådan. R. anvendes i stort omfang af annoncebureauer, dagblade, tidsskrifter, bogtrykkerier, litografiske anstalter etc. Lønningerne er meget varierende efter tegnernes anvendelighed; den almindelige betaling for en brugbar tegner ligger på c. 7—800 kr. pr. md., men der er både meget højere og meget lavere lønninger. Den virkelig dygtige tegner med de rigtige ideer og med forretningstalent vil næppe behøve at være ledig, men for alle de andre er beskæftigelsen meget uregelmæssig.

Tegnerforbundet har i 1936 gennemført en

ordning, der efterhånden skulle medføre, at ingen kan forvente at få ansættelse som r. el. merkantil tegner uden at have gennemgået en nærmere fastlagt uddannelse med tilhørende eksamen. Uddannelsen er praktisk og teoretisk. Den praktiske uddannelse, der varer 3—5 år skal erhverves på en offentlig el. privat tegneskole. Den teoretiske uddannelse erhverves på Handelshøjskolen i Kbh. gennem deltagelse i 4 forelæsningsrækker à 1 semester hver på en ugtl. forelæsning (bl. a. reklamepsykologi og reklameteknik). Denne undervisning koster ialt 140 kr. Tegneskoleuddannelsen koster for de offentlige skolers vedk. c. 30 kr. pr. md., medens de private koster omkr. det dobbelte. Tegnerforbundet afholder eksamen een gang om året.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Rekreation for mødre og børn. En række institutioner, først mødrehjælpsinstitutionen, senere de københavnske sundhedsplejerskers feriekoloni, Dansk Røde Kors og andre, har opr. sommerlejre el. helårsrekreationshjem, hvor mødrene får ophold normalt 14 dg.—1 md. sammen med alle børn under skolepligtig alder, i almindelighed således, at mødrene selv passer de spæde børn, medens de større børn er anbragt under tilsyn af uddannet personale, hvorved man opnår, at mødrene føler sig trygge ved at have børnene hos sig, men samtidig fritages for besværet med pasningen af dem og derved får fornøden hvile, således at de samler kræfter til at genoptage deres arbejde. v. s.

Relation er et forhold ml. to el. flere genstande, en egenskab, der kun tilkommer genstande som led i sammenhæng el. som indbyrdes afhængige. *I psykologien* har man hovedsageligt interesseret sig for den umiddelbare oplevelse af r., som den enten fremtræder anskueligt ved sammensatte sanseiagttagelser el. forestillingsbilleder, el. som umiddelbar indsigt i genstandes el. begrebers logiske r. Selv om sådanne r.oplevelser er oplysningerne imidlertid yderst sparsomme, hvilket vel hænger sammen med, at de er så uhyre mangfoldige, at det er vanskeligt at sige noget konkret og almengyldigt om dem. For så vidt man med Hobbes (1588—1679) vil anse forskel for en betingelse for bevidsthed (»stadig at opfatte det samme og intet at opfatte kommer ud på et«), involverer enhver bevidsthedstilstand en r.opfattelse (nemlig en skelnen). Men selv om en vis forskel ml. stimulierne er en betingelse for, at de skal kunne opleves, er det ingenlunde sikkert, at der opleves en r. ml. dem. For at opleve ligheden ml. de to bogstaver A og A er det ikke tilstrækkeligt at opleve dem hver for sig, men der må yderligere foreligge en særlig lighedsoplevelse, hvis der skal være tale om en r.oplevelse. Ofte kan det pludseligt gå op for en, at der ml. to velkendte fænomener består en el. anden r., som man aldrig tidligere har bemærket. De kommer

da til ligesom at høre nærmere sammen som led i en helhed, der omfatter dem begge. En højere komplikationsgrad får r.oplevelsen, hvis der opleves en r. ml. to el. flere r. el. strukturer (s. d.), såsom hvis man ser, at der består samme forhold ml. to forsk. fænomenpar, f. eks. ml. 1 og 11 på den ene side og 11 og 1111 på den anden. Ved løsning af opgaver, f. eks. matematiske, spiller opdagelsen af hidtil ubemærkede r. en meget stor rolle. Ved intelligensprøver (s. Intelligenstests) prøves bl. a. også evnen til at opdage r.

I dyrepsykologien har man bl. a. undersøgt, om høns kan opfatte r. ved at prøve, om de altid reagerer på ganske bestemte isolerede (»absolutte«) stimuli, el. om de også kan reagere på r. ml. stimuli. Fremgangsmåden var flg.: Man tog to grå træplader, af hvilke den ene var mørkere end den anden, og på den mørke fastlimede man korn, medens man strøede løst korn på den anden. Så fik hønsene lov at pikke efter kornene, og de lærte snart kun at pikke efter de løse korn på den lysere plade, således at de senere, når der var strøet løse korn på den mørkere plade, end ikke pikkede efter dem. Derpå tog man end tredje plade, som var omtrent ligesåmeget lysere end den lyseste af de to andre, som denne var lysere end den mørkeste. Så lagde man de to lysere plader ved siden af hinanden og strøede løse korn på dem begge. Og så fik hønsene lov at æde. Men nu viste det sig, at de fortrinsvis tog kornene på den lyseste plade og ikke på den, som de plejede at pikke på. Det var med andre ord ikke pladens »absolutte« farve, de reagerede på, men dens »relative«, nemlig at den var den lyseste af de to, der var at vælge imellem. Og på lign. måde gik det, hvis man gentog forsøget med plader, der kun var forsk. m. h. t. størrelse: Hønsene reagerede på størrelsesforskellen og ikke på den »absolutte« størrelse. Analoge resultater er opnået ved forsøg med aber og andre dyr.

Litteratur: K. Bühler: Die geistige Entwicklung des Kindes, 3. Aufl. 1922. A. Brunswig: Das Vergleichen und die Relationserkenntnis, 1910. C. E. Spearman: The Abilities of Man. 2. ed. 1932. K. Duncker: Zur Psychologie des produktiven Denkens, 1935. J. J-n.

Relativisme (vulgærlatin *relativus* som kan henføres), den opfattelse, at vor erkendelse og vore vurderinger er helt igennem bestemt ved de forhold, hvorunder de er udviklet, f. eks. det miljø, man er vokset op i, og den individuelle sjælelige konstitution. Efter den erkendelsesteoretiske r. gives der ingen absolut sandhed, men enhver s.k. sandhed er relativ i forhold til den enkelte erkendende, så at noget er sandt for et menneske el. en gruppe, som ikke er det for andre. Den etiske r. går ud på, at der ikke gives almengyldige moralske vurderinger, men kun individuelle begreber om godt og ondt, vekslende fra person til person el. fra samfund til samfund, efter tid og sted. Disse anskuelser findes bl. a. hos den græske sofist Pro-

tagoras, som sagde: Mennesket er alle tings målestok, og hos Comte: Alt er relativt, det er det eneste absolutte princip. K. G-S.

Reliabilitet (eng. *reliability*), tilforladelighed, troværdighed af en given psykologisk test, dens uafhængighed af tilfældigheders indflydelse.

Religionshistorie, s. Religionsundervisning.

Religionspsykologi, den videnskab, der med psykologiens hjælpemidler udforsker det område af virkeligheden, som religionen omfatter. R. har dog ikke lige stor interesse for alle religiøse fænomener. Det er fortrinsvis religionen, som den lever i den religiøse bevidsthed, de religionspsykologiske undersøgelser beskæftiger sig med. R. har hverken spekulativ el. normativ karakter. Den begrænser sig til de givne kendsgerninger og indlader sig ikke på en undersøgelse af religionens objektive sandhedsindhold. Den indskrænker sig dog ikke til en ren beskrivelse af den religiøse bevidstheds isolerede enkeltfænomener, men undersøger deres indbyrdes sammenhæng og mulige almengyldige, lovmæssige forbindelse. Teoretisk består r.s opgave i at vinde indsigt i det religiøse livs indre struktur. Praktisk betyder den en udrustning til religiøst arbejde i alle dets forskellige former.

Religionen som psykisk fænomen er lige så gammel som menneskeheden selv. Vi kender intet folk og ingen kultur, som ikke i det mindste er i besiddelse af primitive religiøse forestillinger. Til alle tider har menneskene også gjort deres religiøse liv til genstand for iagttagelse både hos sig selv og andre. Religionernes historie indeholder utallige eksempler på selviagttagelser og udtryksformer for religiøst liv. I den forstand er r. ikke ny. Men den moderne r. adskiller sig fra denne mere tilfældige iagttagelse på væsentlige punkter. Den går systematisk frem. Den undersøger det religiøse liv for erkendelsens egen skyld, og den arbejder med den moderne psykologis hjælpemidler.

Helt op til århundredskiftet var forskernes interesse hovedsagelig optaget af problemerne om religionens væsen, oprindelse og udvikling, og man var ved besvarelsen af disse spørgsmål afhængig af de til enhver tid herskende tidsstrømninger, i England af den naturalistiske filosofi, i Frankrig af positivismen, i Tyskland af skiftende teologiske strømninger. Om et virkelig fordomsfrit studium af det religiøse liv og dets ytringsformer, altså om en eksakt forskning, der ikke på forhånd var bundet af subjektive vurderinger, kan der på denne tid næppe være tale.

Det egentlige stød til en systematisk udvikling af r. udgår fra psykologien selv. Denne har i løbet af de sidste menneskealdre gjort store fremskridt i den metodisk-empiriske udforskning af sjælelivet, som den søgte at trænge til bunds i med naturvidenskabens og sociologiens hjælpemidler. Disse impulser har været medvirkende til, at r. opfatter sig selv som en videnskab om kendsgerninger.

Det er Nordamerika, der har den ubestridelige fortjeneste at have grundlagt den moderne r. og at have vakt og uddybet interessen for religionspsykologiske undersøgelser også i Europa. Skaber og banebryder er Stanley Hall, der i forbindelse med sine pædagogiske arbejder om børneopdragelse og ungdommens udvikling for første gang gjorde de religiøse foreteelser i overgangsalderen til genstand for psykologiske undersøgelser. Behandlingen af disse problemer blev videreført og uddybet af den Clarkske skole (navnet efter Clark University), til hvilken foruden grundlæggeren særlig den amer. psykolog og pædagog Edwin Ditlev Starbuck (f. 1866) og den schweiz.-amer. psykolog James H. Leuba (f. 1868) må regnes. Den mest kendte af de banebrydende amerik. forskere er William James, hvis hovedværk, der handler om den religiøse erfarings mangfoldighed (The Varieties of Religious Experience), hører til r.s klassiske litteratur. Hans metode kan nærmest betegnes som den biografiske, anvendt på ekstreme tilfælde. Vil man udforske, hvad religion er, må man efter denne metode søge derhen, hvor det religiøse liv vælder frem i hele sin oprindelighed og styrke. Man må ty til sådanne stærkt udviklede personlige oplevelser, som litteraturen ejer i religiøse værker og selvbiografier, der stammer fra mennesker, hvis religiøse liv har nået den højeste udvikling. Andre amerikanere med Starbuck i spidsen har samlet deres opmærksomhed om nutidsmenneskets religiøse liv. For at få så fyldige oplysninger som muligt om særlige religiøse oplevelser f. eks. vækkelse og omvendelse, udsendte man til et stort antal personer omhyggeligt udarbejdede spørgeskemaer med anmodning om en samvittighedsfuld beskrivelse af de religiøse erfaringer. Både den biografiske metode og spørgeskemametoden har vist sig at være værdifulde for studiet af ungdommens religiøse udvikling. I arbejdet med barndommens og ungdommens religiøsitet har også metoden med stilskrivning om passende emner el. med særlige forsøgsord som udgangspunkt ført til gode resultater.

Efterhånden modtog religionspsykologien stadig nye metodiske impulser fra de forskelligste sider. Psykoanalysens metoder indførtes i r. af den schweiziske præst O. Pfister (f. 1873). Külpes eksperimentelle metode til undersøgelse af de højere åndsfunktioner anvendtes af den ty. teolog Karl Gustav Girgensohn (1875—1925) til at udforske den religiøse oplevelses sjælelige struktur. Fælles for de forskellige retninger er den for enhver dybere forståelse af religionens væsen meget betydningsfulde reaktion mod en ensidig mekanistisk-sensualistisk associationspsykologi i forbindelse med betoningen af sjæleli-

vets og den menneskelige personligheds organiske helhedspræg. Denne reaktion kendetegner Sprangers strukturpsykologi, William Sterns personalistiske psykologi, Wertheimers, Köhlers og Koffkas gestaltpsykologi, McDougalls instinktpsykologi, Kretschmers konstitutionspsykologi og Jaspers' forskninger vedr. verdensanskuelsernes psykologi. Omformningen af videnskabsbegrebet under indflydelse af det nye verdensbillede vil også få vidtrækkende betydning for r.s problemstilling og metoder; den har i sin forholdsvis korte levetid foruden mange andre resultater opnået at kaste lys over en række spørgsmål, som er af vital betydning for opdragelsen af børn og unge i hjem, kirke og skole.

Litteratur: J. P. Bang: Det religiøse Sjæleliv I, II, III, 1911, 1912, 1926. A. Christiansen: De unges Sjæleliv i Overgangsalderen 3. opl., 1941. G. A. Coe: Det religiøse Liv, 1907. H. Fuglsang-Damgaard: Religionspsykologi 2. opl., 1946. J. Gästrin: De växandes religiösa liv, 1936. W. Gruehn: Religionspsychologie, 1926. M. V. Grønbæk: Kristendom hos børn, 1941. O. Pfister: Psykoanalysen i Opdragelsens Tjeneste, 1934. H. I. Schou: Religiøsitet og sygelige Sindstilstande, 2. udg. 1924. E. Starbuck: The Psychology of Religion, 1899. R. H. Thouless: Religionspsykologi, 1926. E. Spranger: Psychologie des Jugendalters, 1925. G. W. Allport: The Individual and his Religion, 1950. H. F-D.

Religionsundervisning. *Grundskolen, FM- og EM-skolen.* Dansk skoles udspring fra og nøje forbindelse med kirken gennem århundreder har til stadighed sikret faget religion en fast plads i skolens undervisning. Så tidligt som under Christian II's forsøg på at gennemføre en almueundervisning pålægges det præster og degne at oplære børnene i religionens hovedsandheder. Reformationstiden skaber naturligt en stærk interesse for r., og i kirkeordinansen af 1537 hedder det, at degnen een gang ugtl. skal samle sognets børn og undervise dem i Luthers katekismus. Nogen fast skoleordning lykkes det hverken i dette el. de flg. århundrede at gennemføre, men der er adskillige vidnesbyrd om, at hjemmene har vist stor iver for børnenes oplæring i den evangeliske tro. I forbindelse med præsternes og degnenes ganske vist meget nødtørftige undervisning redder den folket fra at synke helt ned i religiøs vankundighed. Luthers katekismus hævder i dette tidsrum sin stilling som praktisk talt eneste læremiddel, men undervisningen former sig næsten udelukkende som en rent mekanisk indterpen af de elementære troslærdomme. I 1650 befaler Frederik III, at præsterne ingen unge ægtefolk må vie, medmindre de er velunderviste i katekismus.

Danske lov af 1683 genoptager kirkeordinansens bestemmelser ang. r.; den pålægger bl. a. degnene at sige katekismen for og lade børnene gentage i kor, til de kan den. Under de pietistisk påvirkede konger Frederik IV og Christian VI gøres der ihærdige forsøg på at skabe fastere rammer om skolen, og især r. I Frederik IV's instruks for lærere, fra 1721, hedder det, at børnene skal lære Luthers katekismus og den i stiftet brugelige

forklaring; det henstilles til læreren at variere sine spørgsmål, så børnene ikke blot lærer at remse op, men at forstå. Kort efter konfirmationens indførelse i 1736 holder Pontoppidans forklaring sit indtog i skolerne og kræves lært til konfirmationen. 1739 kundgøres det, at kongen vil lade indrette danske skoler overalt på landet, »for at alle, selv de fattigste børn, kan lære troens grund og salighedens vej, orden og måde efter Guds ord og den evangeliske kirkes lære«. Lærerne får besked på at »anvise de flinkeste børn til at læse i bibelen«; foruden lærebog, forklaring og bibel finder man nu i skolen også Hübners »2 gange 52 bibelske historier«. — Trods pietisternes store interesse for r., der skaffer denne en smuk placering, synes der ikke at ske væsentlige forbedringer i undervisningsformen.

I 18. århs sidste halvdel gør oplysningsideerne sig stærkt gældende og påvirker næsten overalt skolens r. Modsat pietisterne betragter oplysningsmændene barnet som godt af naturen; de vil nok give en religiøs opdragelse, men ikke en dogmatisk-kristelig. De er modstandere af katekismen og vil forklare skriften i fornuftens lys. Under deres indflydelse udvandes r. mange steder til en blot og bar undervisning i moral. Ved siden af dem står dog et moderat oplysningsparti, der søger at fremme folkeoplysningen på grundlag af de gamle skolelove og den ortodokse kristendom. Som repræsentant for det gamle kristendomssyn står biskop Balle vagt om r., men han er dog med til at formidle den nye tids tanker. I 1794 indføres hans lærebog, der trods sine mangler betegner et pædagogisk fremskridt. Pontoppidans forklaring forsvinder, og der udgives flere bibelhistorier.

Da den danske folkeskole får sin første virkelige ordning med loven af 1814, hedder det heri, at undervisningen skal tage hensyn til at danne børnene til gode og retskafne mennesker i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske lære. En instruktion for lærerne fremholder, at religionens sandheder ikke alene bør forklares for forstanden, men lægges børnene på hjerte. — Frederik VI's foranstaltninger vækker dog ikke udelt tilfredshed. De rationalistiske lærebøger giver anledning til megen kritik, og der klages over, at »den indbyrdes undervisning« ikke levner ordentlig plads for r. Med hensyn til det sidste nødes kongen til at gøre visse indrømmelser.

Hen i det 19. årh. rejses der fra Grundtvigsk side stærk kritik af r. i de offentlige skoler. Kritikken rettes særlig mod lektieterperiet og katekismen, som man vil have erstattet med »det levende ord, talt af læreren med myndighed og hørt af børnene i lydighed«. Seminarieforstander, prof. F. Nielsen siger herimod: »Det mundtlige ord skal vel være hovedmidlet; men det må langtfra være

det eneste; lærebogen er ikke død, den er kun tavs, indtil den får mæle ved en levende lærers undervisning; han kan lægge en alen til dens vækst«. — Der rejser sig mange steder en stærk stemning for, at hjemmene selv skal oplære deres børn i religion, og ved loven af 1855 åbnes muligheden for en sådan undervisning. Kravet om, at de privat- eller hjemmeunderviste børn skal møde til overhøring i religion ved den offentlige eksamen, vækker dog så stærk modstand, at man i 1864 ophæver denne bestemmelse — dog på visse betingelser.

I 1856 var det blevet tilladt at indføre Balslevs katekismus i stedet for Balles, men striden om lærebogsundervisningen fortsætter. Ved de mange skolemøder, der især efter 1860 afholdes rundt om i landet, drøftes r. ivrigt, og de Koldske og Grundtvigske skoletanker vinder indpas også i den offentlige skole. En voksende forståelse af betydningen af lærerens personlige indstilling til faget religion gør sig gældende og kommer klart til orde i det min. cir. af 6. apr. 1900, der efter gennemførelsen af skoleloven i 1899 trækker retningslinierne op for *fagene*. Om r. hedder det heri bl. a., at formålet for denne først og fremmest er: I kristelig ånd at udvikle børnenes religiøse sans og opdrage den religiøse følelse til en livsmagt, der giver det sædelige liv kraft. Hovedsagen ved undervisningen er derfor den personlige påvirkning, som den lærer, der selv lever sit liv på kristentroens grund, kan øve på børnenes hjerte- og viljesliv. I overensstemmelse såvel med kristendommens eget væsen som med sjælelivets naturlige udviklingsgang bør kristendommens historie være grundlaget for undervisningen, men denne histories betydning bør lægges børnene indtrængende på hjerte, idet de ledes til en forstående og hjertelig tilegnelse af den kristelige børnelærdom, som den er indeholdt i Luthers lille katekismus, og således oplæres til at holde alt, hvad Herren har befalet dem. — I kgl. an. af 26. maj 1904 ang. den nye mellemskole betones det, at r. skal tjene til udvikling af barnets religiøse anlæg, vække dets interesse og påvirke dets hjerte.

Undervisningen skal efter cir. af 1900 omfatte bibelhistorie, Luthers katekismus, bibellæsning, kirkehistorie og salmer. Heri er der ved senere skolelovgivning ikke sket væsentlige ændringer. Derimod har man gennem en del år kunnet spore en tendens til forringelse af fagets position gennem nedsættelse af timetallet, ligesom en vis løshed til tider har gjort sig gældende i selve undervisningen.

Lov om folkeskolen af 1937 fastslår, at kristendomsundervisning skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære, og i min. bek. af 24. maj 1941 hedder det, at skolen bør udvikle og styrke børnenes sans for de etiske og kristelige værdier. En egentlig »formålsparagraf« er således ikke givet. Ang. formen for r. har der ikke hersket enighed. Fra nogle sider har man ønsket en direkte forkyndende undervisning med understregning af den personlige påvirkning. Fra andre sider er det hævdet, at en sådan påvirkning ligger uden for skolens opgave, og at man kun bør give en objektivt meddelende undervisning med hovedvægt på det rent kundskabsmæssige. Inden for den danske skole har man dog som regel fundet en passende mellemvej, og det er relativt få forældre, der har benyttet sig af retten til at kræve deres børn fritaget for skolens r.

Efter den nugældende ordning omfatter folkeskolens — og herunder også mellemskolens — religionsundervisning: 1) den kristne børnelærdom, 2) den bibelske historie, 3) hovedpunkter af kirkehistorien og 4) et udvalg af salmer og bibelhistoriske sange. Udover kravet om, at fadervor, trosbekendelsen, de ti bud og sakramentsordene bør være lært, er der ikke givet nærmere regler for undervisningen i den kristne børnelærdom. Der findes således intet påbud om brug af lærebog (katekismus), og det overlades til læreren at vælge et passende antal skriftord til belysning af de troslærdomme, der behandles. De vigtigste bibelske fortællinger fra Gl. og Ny Testament skal kendes, og arbejdet med bibelhistorien samt tekstlæsning, især af N. T., træder herved i forgrunden (udv. afsnit af G. T.s historiske og profetiske skr., Evangelierne og Apostlenes Gerninger). I forlængelse af Ap. Gern. gennemgås hovedpunkter af kirkens historie (betydende personligheder og bevægelser) op til vore dage. Fremstillingen afrundes med en omtale af vor folkekirke og dens gudstjeneste.

Undervisningen i religion bygger fra først af på fortællingen. Mindre børn tilegner sig let, hvad de hører fortalt; men religionstimen stiller store krav til fortælleren. Baggrunden skal skabes for børnenes øjne, og personerne levendegøres v. hj. a. de mange små og karakteriserende træk, som bibelen selv er så rig på. Den bibelske fortælling skal fremtræde i en form, der griber barnet, og hovedtanken må træde klart frem bag alle detaljerne. Ukendte begreber må omsættes, så de får liv og gyldighed i de smås verden, og den sproglige iklædning skal ligge lige langt fra det tillavet barnagtige og det voksent dogmatiserende. Fortælling og samtale må veksle og udfylde hinanden, så forståelsen af det fortalte uddybes, og der appelleres til børnenes medvirken. Lette salmevers o. lign. tilegnes ved, at læreren siger for, og eleverne gentager i kor. Kappelysten kan her virksomt udnyttes. — Lidt større elever opøves i brug af bog og gengivelse af det hørte el. læste. Skiften ml. disponerende læsning af tekster og lærerens fortælling skaber afveksling ved gennemgang af nyt stof. Kravet om lektie-

læsning stilles naturligt til større elever; men heller ikke her bør variationen forsømmes: Vekslen ml. klasse- og enkeltmandsoverhøring; gennemgang ved fortælling og samarbejde med klassen ud fra bibelhistorie el. bibel (stillelæsn. af afsnit, spørgsmål, svar); forberedelse af stof, der skal kunnes ordret, ved forklaring og fællesarbejde (stillelæsn., korfremsigen). Lejlighedsvis kan skriftligt arbejde anvendes: Besvarelse af rækker af enkeltspørgsmål el. gengivelse af en større sammenhæng. Brug af tavle, kort el. billeder må indgå naturligt i hver time.

Indførelsen i børnelærdommen, som er et fast led i undervisningen, sker bedst gennem samtale, katekisation, med el. uden støtte af lærebog. For den mindre trænede lærer vil bogen oftest være en hjælp; den følger en bestemt plan, berører alle hovedsider af stoffet og giver et skønsomt udvalg af skriftord i tilknytning til dette. Men også den mere erfarne underviser vil ofte se sin fordel ved at anvende en bog som grundlag for samtalen. Med udgangspunkt i, og stadig tilknytning til de bibelske beretninger og ved eksempler fra det daglige liv belyses de kristne grundsandheder gennem spørgsmål og svar; i en sådan gennemgang indgår skriftordene naturligt som faste holdepunkter. De forklares og gennemarbejdes i fællesskab, hvorved tyngdepunktet kommer til at ligge i klassearbejdet.

Da r. sigter mod at skabe forståelse, vække interesse og bibringe sikre kundskaber, kræver den af læreren præcis tilrettelæggelse og både fasthed og smidighed i samarbejdet med eleverne.

Hjælpemidler: Aage Bentzen m. fl.: Håndbog i Kristendomskundskab I—VIII, 1942. Kirkesalmer i Skolestue, v. K. Frigast-Hansen og Sv. Norrild, 2. udg., 1943. Vejledning til Religionstimen, v. A. Blenker og K. Linderstrøm-Lang, 1944. Chr. Lindskrog: Den kristne Tro. Gennemgang af Luthers lille Katekismus, 1936. Kappel Böcker: Lignelser og Beretninger til Religionstimen I—III, 1920—25. Samme: Lærerens Bog til Religionstimen I—II, 1922—23. Johs. Loft: De ti Bud, 1930. Samme: Den tredje Artikel og Sakramenterne, 1938. M. Neiiendam: Syv evige Stjerner, 1943. K. Linderstrøm-Lang: Børn og Bibelhistorie, 1943. N. A. Larsen: Folkekirkens Gudstjeneste og de kirkelige Handlinger, 1936.

Litteratur: De forskellige skolelove, cir. m. v. — K. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling, 1931. N. Bang: Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie, 1931. Samme: Opdragelse og Undervisning i det 19. Arh., 1921. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie I—III, 1893, 1899. H. Kyrre: Vor Skole, 1933. N. A. Larsen: Religionen og Skolen, Vor Ungdom 1905. N. Bang: Skolen og Livsanskuelserne, Vor Ungdom 1906.

Im. J.

Gymnasiet. R. kom ikke i betragtning ved den revision af gymnasieundervisningen, der fandt sted med an. af 9. marts 1935, derfor hviler den indtil videre på de i kgl. an. af 1. dec. 1906 med tilhørende bek. af 4. dec. s. å. indeholdte bestemmelser.

Disse fastsætter, at der i hver af gymnasiets klasser undervises 1 ugtl. time i religion; i loven af 24. apr. 1903 nævnes faget som obligatorisk i gymnasiet, men iflg. § 7 kan dog de elever, der ikke tilhører folkekirken, helt el. delvis fritages for det på forlangende af forældre el. værge.

Formålet med undervisningen er at oplyse og belære eleverne; direkte opbyggelse tilsigtes ikke. Undervisningen gives uden lektielæsning og uden afsluttende eksamen, som en videreførelse af den i mellemskolen meddelte kristendomskundskab.

I an. nævnes 3 discipliner: Bibelkundskab, den kristne kirkes, særlig den danskes historie og forhold i nutiden, og grundtræk af den kristne etik. Men iøvrigt har læreren fuld frihed til at vælge andre emner, som skønnes egnede; der kræves intet bestemt pensum, og der er intet fagligt tilsyn.

Medens skolerne i begyndelsen måtte hjælpe sig med de lærerkræfter, der var teologiske kandidater, el. med præster, indførtes ved kgl. an. af 29. nov. 1912 kristendomskundskab som fag ved skoleembedseksamen, oprindelig kun som bifag, ækvivalerende to andre bifag, senere også som hovedfag. Hensigten var at skabe også dette fag en stab af faste lærere, der ved deres hele gerning var knyttet til skolen.

Den særstilling, r. således indtager i gymnasiet, er dels begrundet i fagets væsen, dels i vort folks ængstelse for at øve åndelig vold mod nogen. Hensigten med at give faget dets højskoleagtige karakter har utvivlsomt været, at det skulle virke som et tilbud til de unge om at fortsætte og uddybe den indførelse i kristendommens væsen og historie, som mellemskolen havde påbegyndt.

Medens r. i begyndelsen sikkert mange steder blev drevet som foredrag, hvorunder lærerens anskuelser og personlighed nødvendigvis måtte træde ret stærkt i forgrunden, har den yngre generation af religionslærere set det som sin opgave at træde tilbage og føre eleverne til kilderne selv, idet man ved anvendelse af bibelske, kirke- og religionshistoriske tekster har bestræbt sig for at påkalde elevernes egen aktivitet, således at lærernes foredrag er blevet afløst af samtaler over teksten.

Folkeskolens og mellemskolens r. må naturligt være konfessionelt præget, idet den fungerer som dåbsundervisning, men iflg. sagens natur må det konfessionelle i gymnasiet vige pladsen for en mere historisk betragtning, idet læreren lader eleverne se kristendommen i dens egenart i forhold til andre religioner og åbent og på lige fod drøfter med dem de vanskeligheder, som kristendommen bereder den menneskelige tanke. Uden at undergrave de værdier, religionslæreren meddelte de unge som genstand for tro, da de var børn, bliver det nu hans vanskelige, men fine opgave at følge sine elever ind i deres tvivl og kritik, der melder sig, efterhånden som de når skelsår og alder, at hjælpe dem med at formulere problemerne klart og belyse dem i deres historiske sam-

menhæng og evt. vise dem, hvilken løsning han selv har fundet på dem.

Derunder og samtidig dermed er det hans opgave at meddele sine elever solide og faktiske kundskaber i de emner, han tager op. Eleverne må mærke, at der både er plan i den enkelte time og sammenhæng ml. timerne, om man skal få dem til at respektere faget. Dermed er ikke sagt, at denne plan bør være kronologisk. Ofte vil en emneundervisning, hvorigennem man først søger at vække elevernes interesse for aktuelle forhold el. institutioner, være at foretrække. Her kommer den fuldkomne frihed, som er den nuværende ordnings fortrin (og fare), læreren til hjælp, idet han kan slå ned på, hvad der viser sig at have hans elevers interesse, og kan gå til bunds i det uden at skulle stå med uret i hånden og skæve til eksamensopgivelser.

Hvad *stoffet* angår, viser en gennemgang af skolernes årsskrifter, at det er meget broget, afstemt efter elevernes og lærernes interesser.

Som et eksempel på en læseplan kan anføres: I G.: På grundlag af et udtog af 1. Korinthierbrev drøftes de problemer, der kunne opstå i en oldkirkelig menighed. Dernæst gennemgås brydningen ml. kristendommen og romerstaten og debatten ml. hedenske og kristne forfattere. Efter en gennemgang af Augustin og af Benedict af Nursia og hans munkeorden skildres den katolske mission, dens metoder og resultater. — Muhammedanismen. — Skolastik og mystik. Kirkebygninger i oldtid og middelalder. — II G.: Indiske religionsformer: Vedareligionen, brahmanismen, buddhismen. — Jesu bjergprædiken, sammenholdt med Jakob Knudsen: Den gamle Præst. — Luther og hans reformation. Ortodoksi og pietisme. Underet i Ny Testamente, sammenholdt med Bjørnsons Over Evne I og (el.) Kaj Munks Ordet. Eller: De nytestamentlige skrifters tilblivelse. — III G.: Dansk kirkehistorie i 19.—20. årh. Rationalismen, Grundtvig, Kierkegaard, Indre mission. Nogle kapitler af W. James: Religiøse Erfaringer. — Problemet skyld og skæbne i jødisk og kristelig belysning på grundlag af Jobs bog. — Kristusfremstillinger gennem tiderne, lysbilledserie med foredrag.

Som man vil se af denne og andre tilsv. læseplaner, rummer faget store religiøse og kulturelle værdier, som gymnasieskolen nødig skulle forholde sine unge. Men til trods derfor, og skønt fagets særstilling teoretisk er velmotiveret, må det erkendes, at denne ordning i de c. 40 år, den har virket i praksis, har givet religionslæreren en meget udsat post, som mange har haft ondt ved at hævde. Det har ofte været vanskeligt at påkalde elevernes aktivitet og få dem til at interessere sig for faget, ikke sjælden har læreren måttet gå på akkord og springe fra det ene emne til det andet og er derved stundom kommet for langt ud i fagets periferi; dertil

kommer, at ikke få lærere har måttet kæmpe med disciplinære vanskeligheder i religionstimerne. Og dette gælder ikke blot de løse lærere, men også, omend i ringere grad, skolens faste folk. Det er en kendsgerning, at elevernes forhold til arbejdet er et væsentligt andet, når religionslæreren underviser dem i dansk el. historie og måske henlægger emner (som f. eks. Grundtvig el. kirkebygninger) fra religionstimen dertil — det bedste bevis på, at vanskelighederne ikke alene hidrører fra lærernes uformuenhed, men nok så meget fra fagets isolerede stilling i en skoleform, hvor arbejdet i andre fag stimuleres af karaktergivning og drives med eksamen som mål.

Det af undervisningsmin. under 13. okt. 1928 nedsatte udvalg erkendte da også i sin bet. enstemmigt, at »faget ikke har kunnet hævde sig under den nuværende ordning«. Da man p. gr. af fagets store etiske og kulturelle betydning — ganske bortset fra dets religiøse værdier — ikke ønskede at opgive det, stillede man forslag om at styrke det ved at gøre det til et eksamensfag, dog kun med en skriftlig prøve, og uden termins- og årskarakter. Dette forslag optog undervisningsinspektør dr. phil. A. C. Højberg Christensen — med visse ændringer — i sin bet. af 1933; men forslaget strandede på min.s betænkeligheder, og samme skæbne fik i 1939 et forslag, som havde samlet et flertal af religionslærere, om at styrke faget ved en medtællende årskarakter. Heller ikke et vejledende og kontrollerende tilsyn, som der fra flere sider var udtalt ønske om, men hvis værdi religionslærerne selv bedømmer meget forskelligt, har faget fået.

R.s kår er således i dag de samme som for 40 år siden, og vidnesbyrdene om elevernes udbytte af faget er meget modstridende. Hvor den samme lærer underviser den samme klasse i religion og et andet fag, går arbejdet vel i de fleste tilfælde jævnt tilfredsstillende, omend religionstimerne uden sammenligning stiller større krav til læreren end noget andet fag, fordi alt beror på hans oplagthed, initiativ og grebethed af stoffet. Selvfølgelig beror resultatet også på de forudsætninger og den indstilling, hvormed eleverne møder hjemmefra til religionstimerne, og de er ret forskellige i landets forskellige egne. Størst bliver vanskelighederne, når læreren ikke er fast knyttet til skolen og kun kender eleverne og kendes af dem fra den ene ugtl. religionstime.

De vanskeligheder, faget altid bereder sine udøvere, har bevirket, at tilgangen til studiet af kristendomskundskab i perioder har været utilstrækkelig, så at den sidste kategori af lærere atter voksede og vanskelighederne dermed tiltog. I øjeblikket (foråret 1953) er tilgangen til studiet ret tilfredsstillende.

Til sammenligning kan oplyses, at r. i det norske 5-årige gymnasium har omtrent sam-

me kår som i Danmark. Timetallet er 2—1—1—1—1. Undervisningsstoffet og dets omfang er omtrent som hos os, men der er den forskel, at ved loven af 1935 blev kristendomskundskab eksamensfag (mundtlig prøve) ved artium. Hvis faget udgår (af praktiske grunde holdes der kun offentlig eksamen i et fag ved hver skole), bliver den af læreren givne forhåndskarakter stående; hvis eksamen afholdes, bortfalder den; norske religionslærere siges at være meget tilfredse med denne ordning.

I Sverige har faget en væsentlig stærkere stilling end i Danmark og Norge. Dets timetal er 2—2—2—2, og der kan derfor nås et betydeligt større pensum igennem. Undervisningen drives med lektielæsning på grundlag af en række gode, ret fyldige lærebøger og efter en fast læseplan; kristendomskundskab indgår som fast fag i samtlige emnegrupper. Medens der tidligere altid holdtes eksamen i faget til artium, er dette nu ikke længere obligatorisk, men eleverne kan underkaste sig mundtlig prøve i faget, ligesom der ml. de mange stilemner, der gives til studentereksamen, i reglen er et, der har relation til r.

Efter at folkeskolens elever i Danmark ved skoleloven af 1937 har fået adgang til at blive fritaget for r., hvis forældrene ønsker det, uden at de behøver at udmelde sig af folkekirken, vil man formentlig være nødt til at give gymnasiets halv- el. helvoksne elever den samme ret, og muligvis ville nogle af vanskelighederne afhjælpes, hvis man gjorde r. til et valgfrit fag, måske i en kreds af andre, som kunsthist., verdenslitt. m. fl.

Litteratur: Bet. vedr. det højere skolevæsen afg. af det af undervisningsmin. under 13. okt. 1928 nedsatte udvalg. — Bet. vedr. undervisningen i gymnasiet afg. af undervisningsinspektøren i henh. t. undervisningsmin.s skrivelse af 14. sept. 1931. — Talrige indlæg i Gymnasieskolen. — Vor Ungdom, marts 1943, s. 265: Aage Bertelsen: Religionsundervisningen som Livsanskuelsesfag. — Vor Ungdom, dec. 1940, s. 145, og marts 1940, s. 283. Søren Holm: Religionsundervisningens Læremidler og Form. Samme: Omkring Religionsundervisningen i Gymnasiet. E. Sandberg: Kristendomsundervisning i Läroverken, 1948.

Sv. N.

Renteneurose, neurotisk mangel på evne til at blive rask, fordi man derved vil miste en økonomisk godtgørelse under sygdommen, som garanterer en livsopholdet.

Reproduktion (lat. *reproducere* genfrembringe), er dels resultatet af en r.s-proces, dels selve r.s-processen. R.s-processer forekommer i tre former i bevidsthedslivet: 1) som gentagelse af bevægelser (motorisk r.), 2) som en ejendommelig kopieren el. genfremkaldelse af sansedata el. sanseiagttagelser uden medvirken af perifere el. ydre stimuli (sensorisk r.), og 3) som gentagelse af indstillinger (s. d.) (intentional r.).

Motorisk r. fremkommer enten derved, at en stimulus (et stimuluskompleks), der udløser en refleks- el. vanebevægelse (s. Refleks og vanehandlinger), pány påvirker organismen og udløser den samme bevægelse, el. derved at en forestilling (s. d.) om en tidligere udført bevægelse dominerer bevidsthedsindholdet og uvilkårligt udløser bevægelsen (*ideomotorisk bevægelse*), el. endelig derved, at individet »vil« udføre en tidligere udført bevægelse, d. v. s. at en tidligere intentional indstilling mod bevægelsen gentages, hvilket iflg. nogle psykologer forudsætter, at en sensorisk r. af de kinæstetiske fornemmelser af bevægelsen finder sted. Da gentagelsen af en bevægelse som følge af en s.k. »øvelsesvirkning« medfører, at bevægelsen forløber sikrere, hurtigere og lettere, er det strengt taget ikke den samme proces, der gentager sig, men man siger alligevel, at det er den »samme« bevægelse, der gentages, hvis dens forsk. forekomster ligner hinanden tilstrækkeligt. Behavioristisk viser dette sig ved, at bevægelsens visuelle fremtrædelsesformer (s. d.) ligner hinanden, og introspektivt ved, at dens kinæstetiske fremtrædelsesformer ligner hinanden. Med stigende øvelse bliver disse sidste dog mindre og mindre fremtrædende og kan tilsidst helt forsvinde: Vanehandlinger udføres ofte »ubevidst«, som man siger, nien kan dog altid ved koncentration mod dem pány mærkes. Ejendommeligt for r. af komplicerede bevægelser er det, at indstillingen mod dem kun behøver at have karakter af en forestilling om bevægelsen som uartikuleret helhed, uden at de i dem indgående spec. og successive led fremtræder som sådanne. Når man f. eks. vil tage sin frakke på, tænker man kun på denne handling som helhed, men ikke på de mangfoldige enkeltheder, der indgår i den. Til de motoriske r. må også nogle (og formentligt alle) remse-r. (talrækken, alfabetet, meningsløse stavelsesrækker o. lign.) regnes, forsåvidt r. sker v. hj. a. talebevægelser, og herved kan visse struktureringsprocesser (s. Struktur) også spille en rolle, idet bevægelserne ofte indøves i en bestemt rytme, hvorved der dannes rytmiske helheder af enkeltleddene, og hvert enkelt led i en sådan helhed har en tendens til at reproducere helheden, hvilket er et spec. tilfælde af s.k. helhedsreproduktion (s. ndf.).

Sensorisk r. består i, at et tidligere oplevet sansedatum (en sanseiagttagelse) uden fornyet påvirkning af sanseorganerne genopleves som et s.k. forestillingsbillede (s. Forestilling), oftest i en mere el. mindre afbleget form. Som årsager til sådan r. anføres fra gl. tid enten sanseiagttagelser el. andre forestillingsbilleder, og i associationspsykologien (s. Elementpsykologi) formuleredes forsk. s.k. associations- el. reproduktionslove, af hvilke de vigtigste er flg.: Sanseiagttagelser el. forestillingsbilleder har en tendens til at (gen)fremkalde forestillingsbilleder, som de tidligere har været oplevet samtidigt med (*berøringsloven*), el. som de ligner (*lighedsloven*), el. som er helheder, hvori de reproducerende

sanseiagttagelser, resp. forestillingsbilleder, indgår som led (*helhedsloven*). Senere eksperimentelle undersøgelser, til hvilke initiativet blev taget af H. Ebbinghaus 1885, har imidlertid vist, at r. afhænger af mange forsk. faktorer. Ved at lade forsøgspersonen indøve kortere el. længere rækker af meningsløse stavelser og derpå forsøge at reproducere dem, konstaterede man bl. a., 1) at stavelsesrækkerne, alt andet lige, kunne reproduceres des mere fejlfrit og des hurtigere, jo flere gange de var gennemlæst, og jo stærkere individet havde koncentreret sig om dem ved gennemlæsningen, d. v. s. jo bedre *indprentningen* havde været; 2) at r. gik lettest i den rækkefølge, hvori stavelserne oprindeligt var læst; 3) at begyndelsen og slutningen af rækkerne reproduceredes bedre end midten; 4) at en stavelsesrække »glemmes« (d. v. s. ikke kan reproduceres) mere og mere, jo længere tid der går efter indlæringen, men at man glemmer forholdsvis mest i den første tid derefter; 5) at det er gavnligt for r. af en lært remse at tage en pavse efter gennemlæsningen, idet nyt arbejde synes at udøve en s. k. »retroaktiv (tilbagevirkende) hemning« (s. d.) på reproducerbarheden af det umiddelbart forudgående; 6) at et givet antal gennemlæsninger giver det bedste r.resultat, hvis gennemlæsningerne fordeles i grupper med pavser imellem i stedet for at foretages i eet træk. Alt dette synes også at gælde for r. af stof med mening i, dog at det her må fremhæves, at gentagelsen spiller en langt mindre rolle, — en begivenhed, som har interesseret en, kan hos normale huskes længe uden at blive gentaget (påfaldende er det derimod, at patienter med det s.k. »Korsakoffske syndrom« øjeblikkeligt glemmer deres oplevelser og handlinger, hvilket formenes at bero på, at deres indprentningsevne er svækket i uhyre grad). Undersøgelser af r.s korrekthed har dog vist, at den fejlfri r. af begivenheder, der blot er oplevede een gang, snarere er undtagelsen end reglen, hvilket i praksis har fundet anvendelse ved bedømmelsen af vidneudsagn, hvis pålidelighedsgrad undersøges i den s.k. vidne- el. udsagnspsykologi.

Intentional r. består i gentagelse af en indstilling og synes at være en betingelse for såvel al vilkårlig motorisk r. som for næsten al sensorisk r. Den fremtræder fænomenologisk som en tænken-på den bevægelse, der skal gentages (udføres) el. på den genstand, hvis sensoriske fremtrædelsesformer el. sammenhæng med andre genstande skal reproduceres. Også ved uvilkårlig r. synes den intentionale r. at være af fundamental vigtighed, idet rækken af de forskelligartede r., der kan konstateres, normalt synes at være organiseret på en sådan måde, at r. naturligt kan opfattes som fremtrædelsesformer for mere el. mindre omfattende indstillingssystemer, og strengt taget gælder de ovennævnte associations- el. reproduktionslove snarere for r. af indstillinger end for r. af forestillingsbilleder, der hos de fleste mennesker kun optræder spredt og antydningsvist, men vistnok altid i tilslutning til indstillingerne. Nærmere undersøgelser af dette er dog ønskelige, omend f. eks. Würzburgerskolens undersøgelser af tænkningen (s. d.) og C. G. Jungs associationsdiagnostiske analyser af fortrængte komplekser (s. d.) giver vigtige fingerpeg.

Litteratur: H. Ebbinghaus: Ueber das Gedächtnis, 1885. A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. G. E. Müller: Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes, I—III, 1911, 1917, 1913. O. Selz: Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs, 1913. R. Semon: Die Mneme, 4.—5. Aufl., 1920. E. Rubin: Kan Hukommelsen forbedres? 1919. P Bahnsen: Vidneudsagnets Upålidelighed, 1936. C. L. Hull m. fl.: Mathematico-deductive Theory of Rote Learning, 1940. R. S. Woodworth: Experimental Psychology, 1938. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45.

J. J-n.

Repræsentantkursus, s. Handelsskolerne.

Reserveofficersskole, s. Hæren sp. 895 og Søværnet sp. 2108.

Response, s. Stimulus.

Ressentiment, en følelsesindstilling, der ligner misundelse, og som er kendetegnet ved, at man i en el. anden henseende føler sig underlegen, forfordelt, mindre begunstiget end andre, og som følge deraf nærer had og vrede. R. gengives undertiden som hævnlyst. Det er især Nietzsche, som har tilskrevet den en betydelig rolle blandt de motiver, som ligger til grund for menneskenes handlinger og vurderinger. K. G-S.

Retroaktiv hemning, et senere arbejdes el. en senere indlærings svækkende indflydelse på en umiddelbart forudgående indlæring, også kaldet tilbagevirkende hemning, s. Hemning. K. G-S.

Retsforbunds Ungdom, Danmarks s. ungdomsorganisationer, Politiske.

Reversal, af engelsk: *reversal,* ombytningsfejl, som er almindelig hos ordblinde (s. Læsevanskeligheder), talblinde (s. Talblindhed) og nodeblinde (s. Nodeblindhed).

Kr. Th. J.

Revisoreksamen, s. Handelshøjskolen.

Rhine, Joseph Banks (f. 1895), amerikansk psykolog. Uddannet som botaniker og plantefysiolog, knyttedes 1928 til Duke univ. i North Carolina, hvor McDougall var prof., og lededes af ham ind på studiet af parapsykologiske fænomener. Han benyttede sig her af en gætningsmetode, og personer, som var i stand til konstant at holde en højere rigtig gætningsprocent end sandsynligheden tillader, tillagde han en clairvoyant evne. Senere har han med lignende statistiske metoder beskæftiget sig med precognition (forudviden) og psykokinese (psykisk indflydelse på fysiske begivenhedsforløb). Værker: »Extra-

sensory perception« (1934), »New frontiers of the mind« (1937) og »The reach of mind« (1947), overs. til dansk som »Sjælens evner« 1949). R.s resultater mødes med vidtgående skepsis. K. G-S.

Rorschach, Hermann (1884—1922), schweizisk psykiater og neurolog. Studerede først naturvidenskab, men skiftede efter Ernst Häckels råd studium og tog medicinsk embedseksamen i 1910 efter ophold ved universiteterne i Neuenburg, Zürich, Bern og Berlin. Bortset fra et års praksis ved en russisk privatklinik virkede han hele sit liv ved schweiziske sindssygehospitaler. En psykodiagnostisk test bærer hans navn. (Se Rorschach-prøve). A. R.

Rorschach-prøve kaldes en psykologisk test, skabt af H. Rorschach, som hævdede, at man kunne benytte den ved bedømmelse af karakter og intelligens samt som diagnostisk hjælpemiddel for psykiatere.

Prøvematerialet består af 10 tavler med figurer, nogle sorte på hvid grund og nogle brogede. De er reproduktioner af tavler, som Rorschach ved forsøg udvalgte blandt mange, som han havde fremstillet ved at hælde blæk over papir, som derefter blev sammenfoldet i våd tilstand.

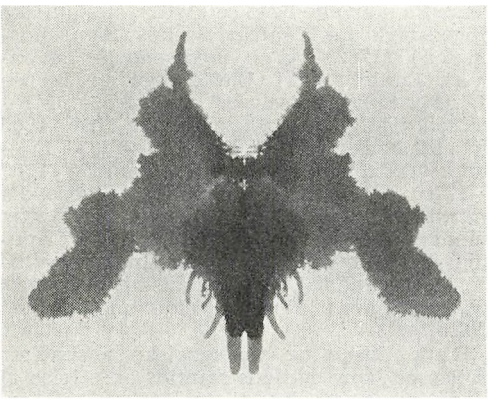

Tavle fremstillet på lignende måde som Rorschach-tavlerne.

Ved forsøget får forsøgspersonen forelagt tavlerne i en bestemt rækkefølge med instruktionen: »Se på den og fortæl mig, hvad De synes, den ligner«. Forsøgslederen noterer svarene og undersøger efter prøven hvert enkelt svar, idet han lægger vægt på, om svaret angår hele tavlen (G) en større del af denne (D) el. en lille del, som kun få mennesker vil tyde (Dd). Endv. søger han at afgøre, om det er klattens form (F), en bevægelsesforestilling (B) el. klattens farve i forbindelse med formen (FFb) (FbF), der har været medvirkende. Derpå noteres svarets saglige indhold: Menneske (M) el. menneskedetalje (Md), dyr (T), dyredetalje (Td), plante (Pf), objekt (Obj) o. s. v. Endelig fastslår man, om svaret er så vulgært (V), at det forekommer i hver tredje prøve, el. om det er så originalt (O), at det ikke forekommer mere end een gang i 100 prøver. — Hvert svar kan således karakteriseres på fire måder, idet man tager hensyn til (1), om det er en helhed el. en detalje, der er tydet, (2) om det er form, farve el. bevægelsesforestillinger, der har været bestemmende for tydningen, (3) svarets saglige indhold og endelig (4) svarets almindelighed el. sjældenhed.

Når hvert svar er blevet således bedømt, udarbejdes en oversigt over svarene. Antallet af G, D og Dd-svar tillader iflg. Rorschach slutninger m. h. t. det, han kaldte Erfassungstypus (opfattelsestype), der hænger sammen med forsøgspersonens intelligens: den skematiske, teoretiske, den praktiske el. den i petitesser sig fortabende tænken. — Antallet af B-svar stillet i forhold til antallet af farvesvar, således at de »rene« farvesvar tæller mest og formfarvesvarene mindst, giver svar på spørgsmålene indadvendt — udadvendt (i disse ords dagligdags betydning). Farvesvarene fortæller om affektivitetens tilpasning til omverdenen, idet farvesvar, hvor der også er taget hensyn til formen, tyder på tilpasset, og farvesvar, hvor formmomentet helt er ladt ude af betragtning, tyder på utilpasset egocentrisk affektivitet. Svarenes saglige indhold fortæller om fremherskende forestillinger, specialdannelse, interesse for det menneskelige (M og Md) og andet. En særlig rolle spiller dyresvarene (T og Td), der ifl. Rorschach angiver grader af stereotypitet, såvel i tænken som i handlen.

De forskellige faktorer sættes i forhold til hinanden og tillader iflg. Rorschach en meget differentieret beskrivelse af intelligens og karakter. Endv. afspejler de forskellige former af neurose, psykopati og sindssygdom sig på karakteristisk måde i prøven, der oprindelig var tænkt som diagnostisk hjælpemiddel for psykiatere. Eksempelvis kan nævnes, at paranoia bl. a. er karakteriseret ved B-svarenes overvægt over farvesvarene, et forhold der afspejler den produktion af forfølgelses- el. andre forestillinger, der er ejendommelig for paranoia. Visse schizofreniformer giver sig til kende i prøven ved en blanding af skarpt og usædvanligt uskarpt sete formsvar, hvad der er analogt med den schizofrene psykes forfald, mens neuroser giver sig udslag i en særlig indstilling overfor de farvede tavler (det s. k. farvechock).

P. g. a. sin tidlige død nåede Rorschach ikke at få sin test tilstrækkelig gennemarbejdet. Hans bog må betragtes som et udkast, og mange psykiatere og psykologer har siden hans død arbejdet videre med prøven.

Litteratur: Hermann Rorschach: Psychodiagnostik 1921, ny udg. ved M. Morgenthaler, 1948. Isabella Tarcsay: Grundriss der Psychodiagnostik, 1944. Anker Rattleff: Rorschach testning, 1950. A. R.

Rosendal, Hans (1839—1921), højskolemand. F. i Kollemorten v. Vejle, udd. 1856—58 på Jelling seminar. under H. J. M. Svendsen, af hvem han blev grundtvigsk påvirket. 1859—60 lærer på Grundtvigs højskole Marielyst ved Kbh. 1860—66 lærer i Vejle. Opr. 1867 Vinding folkehøjskole ved Vejle, som han ledede i 25 år samtidig med, at han var lærer ved Vejle latinskole. 1892 overtog han ledelsen af Grundtvigs højskole i Lyngby, hvor han virkede som forstander til 1917 og som lærer til sin død. R. var en meget kundskabsrig og grundig højskolemand, der nød stor anseelse bl. a. som en ypperlig historiefortæller og som historisk forfatter og litterat. Har bl. a. skrevet Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland, I—II, 1911—12, N. F. S. Grundtvig, Et Livsbillede, 1909, og bidrag til V. Mallings litteraturhistorie Fra Holberg til Chr. Richardt, 1905, samt flere historiske afhandlinger.

Litteratur: Fem af den danske Højskoles Banebrydere, udg. af Salomon Nielsen, 1925. Grundtvigs Højskoles årsskrift 1914, 1917 og 1921. E. J. B.

Roskilde folkehøjskole, s. Højskole sp. 917.

Ros og dadel, udtalelser, hvori der ytres anerkendelse el. ringeagt for en anden person el. dennes handlinger og præstationer. R. og d. står på linie med belønning og straf, men adskiller sig fra disse ved ikke at rumme noget indgreb i den andens interesser ud over den anerkendende el. nedsættende dom. En forudsætning for, at disse midler har nogen virkning, er den, at dommen betyder noget for den, som den henvendes til. Imidlertid er denne betingelse normalt opfyldt, idet de færreste er ligegyldige for, hvilken bedømmelse andre giver af dem. Efter den Adlerske individualpsykologi er trangen til at blive mødt med anerkendelse hos andre endda noget meget fundamentalt hos mennesket, og den rigtige el. urigtige hensyntagen til denne trang er af overordentlig betydning for karakterudviklingen. Under denne forudsætning bliver det af stor vigtighed, hvordan r. og d. administreres af opdragerne.

Mere spec. henvender de sig til den enkeltes æresfølelse og har virkning i samme grad, som den er udviklet. Sammenhængen med belønning og straf viser sig deri, at med voksende alder er det det dadlende moment i straffen mere end dens materielle effekt, der er det centrale i den, og på tilsv. måde er det den i belønningen indeholdte ros og anerkendelse mere end dens materielle fordel, som er afgørende. Dette er især fremhævet af Durkheim.

Om den hensigtsmæssige anvendelse har bl. a. Locke udtalt, at ros helst skal være offentlig, medens dadel bedst gives under fire øjne, en regel, hvis ræson ligger i, at disse midler foruden at udtrykke andres dom også har følger for selvagtelsen. Den anføres også af Friedrich Paulsen, som tillige giver disse forskrifter: at vogte sig for ufortjent og uretfærdig r. og d., at omgås sparsomt med dem og at undgå superlativer. Endv. kan det siges at være mange opdrageres fejl, at de opererer ensidigt på den negative del af skalaen, altså med dadel alene. Der må være en rimelig balance, for at æresfølelsen, selvtilliden og dermed hele karakteren kan udvikles på harmonisk måde. Iøvrigt er det for børn ikke alene opdragernes r. og d., der tæller, men også kammeraternes. Deres dom føles endda ofte stærkere, fordi den ikke gives efter en fremmed målestok. Heri ligger da, på godt og ondt, et korrektiv til den fra oven administrerede r. og d. K. G-S.

Rousseau, Jean-Jacques (1712—78), schweizisk-fransk filosof og forfatter. R. er født i Genève. 15 år gammel løb han bort fra den gravørmester, han var sat i lære hos, men efter et års vagabondliv fandt han beskyttelse hos madame de Warens, i hvis hjem i Savoyen han ved selvstudium lagde grunden til sin boglige dannelse. 1742 rejste han til Paris, hvor han sluttede sig til »encyklopædisterne«, den kreds af radikale oplysningsfilosoffer, der forberedte udgivelsen af den berømte franske Encyclopédie. 1756 afbrød han forbindelsen med sine filosofiske venner og flyttede udenfor byen. Her skrev han sine tre hovedværker: sit skønlitterære hovedværk La nouvelle Héloise (1761), sit politiske hovedværk Le Contrat Social (Samfundspagten) (1762) og sit pædagogiske hovedværk Emile (1762). Emile blev straks beslaglagt af politiet, og en arrestordre på R.s person tvang ham til at flygte. 1762—1765 opholdt han sig i Schweiz, 1765—1767 i England; derfra rejste han til Sydfrankrig (1767—1770) og bosatte sig endelig i Paris. Få mdr. før sin død (2. juli 1778) var han flyttet udenfor byen og havde slået sig ned i Ermenonville. Her lå han begravet, indtil revolutionsmændene i 1794 førte hans kiste til Paris og bisatte den i Panthéon side om side med Voltaires. —

R.s politiske og pædagogiske anskuelser hviler på hans og hans samtids opfattelse af menneskets naturlige tilstand som den samfundsløse tilstand. Ethvert barn, der kommer til verden, er fra naturens hånd et isoleret væsen, og i tidernes morgen bestod menneskeslægten af lutter sådanne isolerede væsner, lutter »ensomme vilde«. Men disse ensomme væsner har — i hvert fald her i Europa — overalt sluttet sig sammen i samfund, og da disse samfund altså ikke er naturens værk, må de være dannet ved en (stiltiende el. udtrykkelig) overenskomst, samfundskontrakten. I naturtilstanden kan enhver frit tage for sig af naturens retter, d. v. s. af de ting, naturen stiller til menneskets rådighed, for at det kan opretholde sit liv og tilfredsstille sin trang til velvære. Men til gengæld er enhver henvist til, hvad hans egne kræfter kan udrette. Ingen kan gøre sig til herre over sine medmennesker og derved

forøge sin arbejdskraft og sit velvære, og ingen kan gøre sig til slave af et andet menneske og derved opgive sin part af livets goder. I naturtilstanden hersker kort sagt den absolutte friheds og den absolutte ligheds lov. Da nu menneskene udelukkende er blevet samfundsborgere for gensidig at sikre hinanden deres eksistens, så strider ethvert indgreb i borgernes frihed og lighed, som ikke er begrundet i gensidighed, mod samfundskontrakten. På samme måde bevarer samfundskontrakten også den enkeltes vilje til at fremme sit eget vel, men omformer den samtidig under gensidighedens synspunkt. Han vil kun sit eget vel, fordi og sålænge det stemmer med samfundets vel. Hans vilje er blevet eet med »generalviljen«, samfundets vilje til at fremme det fælles bedste.

I et sådant frihedens og lighedens samfund, hvor generalviljen knytter alle borgere sammen i et fælles broderskab, dér er den offentlige opdragelse — iflg. R. den givne form for mandlig opdragelse. Og han har i sine Betragtninger over Polens Styrelse (1771—72) gjort udkast til en sådan polsk adelsmandsopdragelse, hvis formål og metoder minder påfaldende om den ensidigt nationale opdragelse, Hitler-ungdommen fik i det tredje rige (jfr. også R.s artikel om Statshusholdningen i Encyklopædiens 5. bind). I Frankrig derimod og de andre fordærvede europæiske storstater må velhavende forældre selv opdrage deres drenge, hvis de vil frelse dem fra overklassens almindelige demoralisation. Hvordan denne opdragelse bør foregå, sålænge drengene er små, får vi det bedste samlede indblik i i La nouvelle Héloise, hvor madame de Wolmar opdrager sine to smådrenge efter de principper, R. udførligt har gjort rede for i Emile.

R. har altid hævdet, at Emile ikke er nogen sædvanlig opdragelsesbog, men snarere et filosofisk skrift, der skal bevise, at mennesket ikke blot fra naturens hånd er godt, men også kan vedblive at være det, selv midt i et fordærvet samfund. Beviset for denne påstand føres som et tankeeksperiment. Det franske rigmandsbarn Emile bliver som ganske lille overladt til en formynder, der straks fører ham ud på landet for dér at give ham en opdragelse magen til den, naturen giver den »ensomme vilde«: Han opdrages under den absolutte friheds lov, der tillader ham at skalte og valte med tingene i naturen, ganske som han selv vil; men han opdrages tillige under den absolutte nødvendigheds lov, der gennem selvopholdelses- og selvudfoldelsesdriften tvinger ham til at gøre sig til herre over disse ting alene ved de midler, han selv råder over; enhver mulighed for at gøre sig til herre over el. slave af sine medmennesker er udelukket. Formynderens eneste bidrag til denne naturlige opdragelse er, at han bestandig sørger for at anbringe Emile i sådanne situationer, der vækker hans lyst til at fordybe sig i de spørgsmål, tingene uvilkårligt stiller et intelligent væsen. Således er Emile ved slutningen af sin barndom ikke blot fuldt fortrolig med tingenes hvortil, men også med deres hvorfor — fuldt fortrolig ikke blot med, hvad tingene rent praktisk kan bruges til, men også med de fysiske love, der hersker i tingenes verden. Det er i disse afsnit af Emile, R. har udviklet de pædagogiske principper, der den dag i dag danner grundlaget for al moderne undervisning. Resten af Emile skildrer, hvordan formynderen, stadig vejledet af naturen, lader den voksne Emile vende sig fra tingenes verden til menneskenes verden og leve sig ind i den. I disse slutningsafsnit antager bogen mere og mere karakteren af en roman — romanen om Emiles og Sophies, den naturlige mands og den naturlige kvindes kærlighed — indtil R. kan afslutte sit tankeeksperiment med at præsentere det nygifte par som et levende bevis på menneskenaturens godhed.

Litteratur: H. Trier: Rousseau og Emile, 1885. Harald Høffding: Rousseau, 1896. Gerhard Gran: Jean-Jacques Rousseau 1910—1911. J. Byskov: Jean-Jacques Rousseau, 1916. Vilhelm Schepelern: Rousseau og hans kulturfilosofiske og pædagogiske Ideer, 1930.

V. Sch.

Rubin, Edgar (1886—1951), psykolog, prof. ved Kbh.s Universitet 1922. Efter studier under G. E. Müller i Göttingen 1911—14 skrev han doktorafhandlingen Synsoplevede Figurer 1915 (overs. til tysk 1921). Den omhandler især forholdet ml. figur og grund (s. Figur og grund). I udenlandske fagtidsskrifter har han behandlet spørgsmål fra perceptions- og tænkningspsykologien. Desuden har han udg. de mere populære bøger: Kan Hukommelsen forbedres? 1919, En ung dansk Filosof og hans Værk (om Herbert Iversen, 1920), Mennesker og Høns, 1937. R.s forskning er præget af kritisk holdning over for teorier og generalisationer, hvorfor han har holdt sig uden for skoler og retninger inden for psykologien. R.s vidensk. afh. og artikler er udg. samlet som Experimenta Psychologica, 1949.

K. G-S.

Rudersdal folkehøjskole, se Højskole sp. 917.

Rumopfattelse, s. Lokalisation (rumlig).

Rumtærskel, en traditionel, men mindre træffende betegnelse for den mindste afstand ml. to samtidig berørte punkter på huden, der netop kan opfattes som to adskilte punkter. Den er forskellig på forskellige dele af legemet, størst på ryggen.

Rungsted kostskole, s. Kostskoler.

Russell, Bertrand (f. 1872), engelsk filosof. R. har ydet en stor indsats på den matematiske filosofis og erkendelsesteoriens område og herom udg. en række bøger. Desuden har han udg. samfundskritiske skrifter, i hvilke han forfægter et radikalt humanistisk standpunkt, og hans pacifistiske anskuelser bragte

ham under Den 1. Verdenskrig i konflikt med myndighederne, så han bl. a. måtte forlade sin lærestol i Cambridge. Også pædagogiske spørgsmål har interesseret ham, og han ledede en tid en fri skole. Af hans store produktion kan nævnes: Principia mathematica, 3 bd. 1910—13 (sammen med A. N. Whitehead), Analysis of mind, 1921, An outline of philosophy, 1928, History of Western philosophy, 1945 og Human knowledge, 1948. On education, 1926 (oversat til dansk: Om opdragelse, 1927), Education and the social order, 1932. Som hovedmål for opdragelsen anfører han livskraft, mod, følsomhed og intelligens. Nobelpris 1950. K. G-S.

Ry folkehøjskole, s. Højskoler sp. 917.

rygdefekter, Børn med, s. Vanføre.

Rygpleje, s. Holdningsfejl og Sygegymnastik.

Rygårds franske skole, s. Kostskoler.

Ryslinge folkehøjskole, s. Højskole sp. 917.

Rytmisk gymnastik begyndte som en disciplin inden for musikopdragelsen. Det var den i Wien fødte, fransk-østrigske Emile Jacques Dalcroze (1886—1950), der i beg. af vort årh. først så den musikopdragende betydning i forbindelsen ml. legemsbevægelse og musik. Hans udgangspunkt var musikken, hvilket var rimeligt, da han før sin interesse for musikpædagogik var anerkendt som komponist og havde fået en omfattende musikalsk uddannelse bl.a. hos Anton Bruckner og Delibes. Han fandt, at musikeres rytme var for stiv og deres musikalske forestillingsevne alt for ringe; ved at udføre improviserede bevægelser ikke alene til musik, men i nøjeste overensstemmelse med musikken, mente han at kunne udvikle menneskers rytmesans og musikalske iagttagelsesevne såvelsom deres reaktionsevne over for musik. R. g. adskiller sig derfor skarpt fra »gymnastik til musik«, der kun bevirker, at gymnaster går, løber el. springer i takt. Også fra dans er den forskellig, idet dansen gennem sine trin også kun tager hensyn til takten. Rytmikken kræver, at alt, hvad der sker i musikken, skal omsættes til organiske bevægelser i rummet både med ben, arme og krop. Melodiens forløb gennem forskellige tonehøjder, dens mange forskellige nodeværdier, dens metriske opbygning, dens frasering, dens artikulation i små motiver, alt dette skal omsættes i bevægelser, dette gælder også det dynamiske (piano, forte, crescendo og decrescendo) såvelsom tempoforskydninger (de s. k. agogiske forhold: ritardando, accelerando m. m.). Man vil kunne forstå, at denne redegørelse i bevægelser for det musikalske forløb kræver en meget intensiv lytten, og heri består r. g.s musikpædagogiske betydning. Arbejder flere sammen i grupper, kan disse i fællesskab bevægelsesmæssigt redegøre for flerstemmighed; r. g.-elever på et mere fremskredent standpunkt kan således v. hj. a. en gruppe bygge en fuga op såvelsom andre musikalske former (rondoer, sonatesatser, 2- og 3-delte former m. m.). At sådanne øvelser betyder en kolossal opøvelse af den musikalske hukommelse og indprentningsevne siger sig selv. Herigennem kommer r. g. i nær forbindelse med den moderne hørelære, der giver øret en metodisk opøvelse således, at elevernes musikalske iagttagelsesevne skærpes (solfège- og tonica-do-metoden).

R. g. arbejder med metoder, der er i nøjeste forbindelse med moderne pædagogiske metoder, idet den i vidtstrakt grad bygger på elevernes selvvirksomhed og på mange forskellige måder appellerer til fantasien. De bevægelser, r. g. benytter, skal naturligvis også gengive karakteren i den musik, man bevæger sig efter; derved kræves der en meget koncentreret oplevelse af musikken; bevægelserne improviseres til musikken, men må fastholdes således, at tilbagevendende strækninger i musikken også får samme bevægelsesudtryk.

R. g. søger på denne måde at frigøre de skabende kræfter i mennesket og bevare barnets umiddelbare udtryksevne.

Den kan således have den allerstørste betydning for den musikalske folkeopdragelse såvelsom for den højeste artistiske musikudøvelse. Ved flere udenlandske operascener er der da også knyttet r. g.-information af solister og korister såvelsom af balletoptrædende, ikke mindst fordi r. g. arbejder så stærkt i rummet således, at rumsansen udvikles til stor akkuratesse.

Dalcrozes festspil på hans eget teater i Hellerau ved Dresden vandt netop på dette område international opmærksomhed.

Imidlertid kræver r. g.s omsætning af musik til bevægelse et frit og uhemmet legeme. Det moderne civiliserede menneske med dets ensidige intellektuelle opdragelse besidder desværre langtfra et frigjort legeme. I de senere årtier af r. g.s historie har man arbejdet stærkt med, hvad man kalder den organiske bevægelse. Man har studeret legemets rytmiske balance og dens forbindelse med åndedrættet og er nået til forståelse af legemets tonisering, d. v. s. evnen til at opleve og beherske legemets naturlige spændingsbalance, ligesom man har erkendt afspændingens betydning for al legemlig virksomhed, herunder først og fremmest r. g.s bevægelser.

Afspænding og organisk bevægelse har i sig selv (altså uden forbindelse med musik) stor almen betydning for det normale menneske, men måske endnu mere for nervøse og vanskelige børn såvel som for psykopater og åndssvage.

Med det formål at udbrede kendskabet til r. g. er der i 1944 opr. et Selskab for Rytmisk Opdragelse i Kbh. F. H.

Rytterskoler, s. skoles historie, Den danske.

Rødding folkehøjskole, s. Højskole sp. 918.

Røde hunde (rubeola) er en ret mildt forløbende smitsom sygdom, som ofte optræder i mindre epidemier.

Efter en inkubationstid på 2—3 uger fremkommer et udslet, der undertiden kan ligne mæslingeudslet, undertiden skarlagensfeber. Patienten har gerne samtidig let feber og ubetydelig snue samt ømhed og svulst af forskellige lymfekirteler, bl. a. i nakken og bag ørerne.

Allerede efter 2—3 dg. bleger udslettet igen, og temperaturen falder. I reglen ses ingen komplikationer. Udover sengeleje under den febrile periode er behandling unødvendig.

Sygdommen smitter kun, så længe udslettet varer. Ved optræden af r. h. i skoler, børnehaver el. vuggestuer tages ingen særlige forholdsregler, udover at barnet holdes hjemme under sygdomsperioden. Man kan kun få sygdommen een gang i livet. K. B-S.

Rødkilde folkehøjskole, s. Højskole sp. 918.

Røn folkehøjskole, s. Højskole sp. 919.

Rønshoved folkehøjskole, s. Højskole sp. 919.

Røveri, s. Berigelsesforbrydelser.

Rådgivende ungdomskontorer, s. Ungdomskontorer, rådgivende.

Rådgivningsstationer for børn, hvor råd og vejledning om opdragelse af børn, hvis opdragelse volder vanskeligheder er opr. f. eks. ved Rigshospitalet og Bispebjerg hospital, af Østifternes åndssvageanstalt, ved Arhus sindssygehospital, af Kbh.s Universitet, af landsorganisationen Red Barnet og af Kristelig Forening for Børneforsorg, men har iøvrigt ikke fået så stor udbredelse som ønskeligt. Sml. Børneplejestation. O. Skj.

S

Saccadiske bevægelser (af fransk *par saccades,* i ryk), de pludselige, springvise øjenbevægelser, når der skiftes fra et fiksationspunkt til et andet; de forekommer bl. a. under læsning (s. Læsningens psykologi).

Sadelmager. Lærlinge oplæres i løbet af 4 år i fremstilling af seletøj, ridetøj, uniformsgenstande af læder o. lign., samt el. evt. alene i automobilarbejde: fremstilling af sæder, hynder, kalecher etc. Lærlingelønnen er i de 4 læreår i Kbh. (provinsen) henh. 8 (6), 12 (8), 16 (11) og 18 (15) kr. pr. uge; hertil kommer et dyrtidstillæg på 125 pct. (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og svendeprøve skal aflægges. Lærekontrakter for special-s. og special-automobils. kan kun oprettes efter forud indhentet tilladelse fra det faglige fællesudvalg.

Antal organiserede s. og tapetserere i 1939: 2863, i 1950: 4228, gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 3103 kr., 1949—50: 7381 kr., gennemsnitlig timefortjeneste 1935—38: 1.79 kr., 1950: 4.02 kr., provinsen: 3.36 kr. Antal opr. lærekontrakter 1939: 138, 1950: 277. Antal tapetsererforretninger ved erhvervstællingen 1948: 1242. Antal s.forretninger: 946.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, 1932, bd. II, s. 225. Dansk Håndværk I—II, 1944, bd. II, s. 437. R. W. B.

Sadisme (benævnt efter den franske forfatter Marquis de Sade (1740—1814)), en form for seksuel perversion, der består i, at man erfarer lyst og tilfredsstillelse ved at tilføje en anden smerte. Ordet bruges også uden for seksualpatologien til at betegne lystbetonet grusomhed el. smertetilføjelse. K. G-S.

Sagatun, Norges første folkehøjskole, opr. 1864 ved Hamar af de to teologiske kandidater Herman Anker (1839—1896) og Olaus Arvesen (1830—1917), der som studenter var blevet grebet af Grundtvigs tanker, og som 1859 under et besøg i Danmark sluttede venskab med Ludvig Schrøder, Ernst Trier o. fl. vordende højskolemænd. Anker og Arvesen blev sammen med Christoffer Bruun og V. Ullmann banebrydere for folkehøjskolen i Norge. Anker satte sin fædrenearv ind på oprettelsen af S. og ledede den sammen med Arvesen til 1873, da han bl. a. p. gr. a. tab på nogle industriforetagender trak sig tilbage. Han døde som postmester i Hamar. Arvesen opførte 1879 et nyt S. ved siden af det oprindelige og ledede skolen til 1891, da han blev stortingsmand. Skolen, der oprindelig virkede efter de Grundtvigske højskolers forbillede, blev efterhånden mere kundskabspræget. Den blev nedlagt 1891, idet Arvesen, der i nogle år havde red. Kirkeligt Folkeblad og 1872 grundlagde Oplandenes Avis, efterhånden blev fuldt optaget af journalistisk og politisk virksomhed.

Litteratur: O. Arvesen: Folkehøjskolen på Sagatun (Norsk Folkeblad 1867). Samme: Beretning om Sagatun, 1877. L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole, 1905. E. J. B.

Sagfører. Bestemmelserne om sagførere, deres beskikkelse, rettigheder og pligter m. v. findes i retsplejelovens kapitler 12—15.

S. beskikkes af justitsmin. Beskikkelse meddeles på begæring enhver mand el. kvinde, som har indfødsret, har opnået 25-års alderen, ikke er ude af rådighed over sit bo, har ført en retskaffen vandel, og som tillige opfylder flg. særlige betingelser: Den påg. skal have bestået juridisk embedseksamen med mindst 2. karakter 1. grad og skal i 3 år have været i virksomhed som autoriseret fuldmægtig hos en sagfører med mødeberettigelse for landsretten, som medhjælper hos en statsadvokat, som auditør, politiadvokat, politiinspektør el. ved lign., evt. højere juridisk virksomhed.

Den juridiske embedseksamen, som aflægges på universitetet, er beregnet til at tage 5 à 6 år.

En s. kan, efter at have ført 3 prøvesager for landsretten, få beskikkelse som landsretssagfører. En landsretssagfører med 1. karakter til embedseksamen og 8 års praksis kan få beskikkelse som højesteretssagfører, for så vidt højesteret, efter at have overværet 4 prøvesager, mener, at vedk. er egnet dertil, og for så vidt der foreligger tilkendegivelse fra justitsmin., at den påg. vil kunne få beskikkelse.

S.gerningen består i udførelsen af alle juridiske forretninger: Ejendomshandeler, skilsmisser, likvidationer, rådgivning i personlige, næringsretlige, økonomiske sager, føring af processer etc.

Der findes i hele landet c. 1800 s. (1952).

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. II, 7—26, og bd. VII, 137—146. Håndbog for Studenter. K. V-P.

Salgspsykologi, en undersøgelse af den psykologiske side af salg og omsætning, f. eks. hvordan man vækker interesse for en vare, hvordan man bevæger publikum til at købe, hvilke behov der er for bestemte varer, og hvordan man skaber nye behov, betydningen af, at behovene faktisk tilfredsstilles, og at en vare skaber tilfredshed. Herunder kan det også undersøges, hvordan den relative betydning er af at argumentere og at suggerere, og hvordan en avertering el. reklame skal lægges til rette for at være mest effektiv enten på kort sigt el. i det lange løb. S. Reklamepsykologi. K. G-S.

Salomon, Otto (1849—1907), sv. sløjdskolemand. Opr. landmand, fra 1869 knyttet til Nääs (s. d.), fra 1874 leder af dets sløjdskole og -seminarium. Virkede for sløjdens indførelse i skolen og udg. flere skrifter herom. G. S-g.

Salzmann, Christian Gotthilf (1744—1811), tysk pædagog. S. var først præst, men havde en stærk pædagogisk interesse og udgav adskillige skrifter om opdragelse i oplysningstidens ånd, bl. a. Unterhaltungen für Kinderfreunde, 1778, Krebsbüchlein, 1780, Konrad Kiefer oder Anweisung zu einer vernünftigen Erziehung der Kinder, 1796, og Ameisenbüchlein oder Anweisung zu einer vernünftigen Erziehung der Erzieher, 1806. Efter en kort tid ved Basedows Filantropin i Dessau opr. han sit eget i Schnepfenthal ved Gotha. Han er mere praktiker end teoretiker og interesserer sig især for opdragelsens konkrete problemer. Han har et sundt blik for mange forhold, således for eksemplets magt. »Grunden til alle fejl, unoder og laster hos børn skal for størstedelen søges hos faderen el. moderen el. hos dem begge. Det lyder hårdt, men er dog sandt«. Han lægger vægt på den legemlige opdragelse (det var ved hans Filantropin Guts-Muths virkede), ligeledes på manuel beskæftigelse. Han har foregrebet flere moderne opdragelsestanker, mener f. eks. at opdragelsens midtpunkt er barnet med dets interesser og kræfter, som skal bringes til udfoldelse, og ikke lærestoffet. K. G-S.

Samariterkasser. I skoler og andre steder, hvor mange børn samles, bør der altid findes en s. el. -skab indeholdende de mest nødvendige forbindsstoffer til første behandling af mindre ulykkestilfælde etc.

Som norm for indholdet kan anføres: *Sterile forbindspakker* (dels fingerforbindinger, dels militær forbindspakke), hver indeholdende gazebind, vandskyende vat samt et gazestykke, som lægges direkte op mod såret uden at berøres med fingrene, *en pakke vandskyende* (hydrofobt) *vat, en pakke sugevat* (hydrofilt), *vatpinde, sprit og jod, en rulle hæfteplaster,* evt. Hafniaplast af forskellig størrelse, *to trekantede tørklæder* (mitella), samt *sikkerhedsnåle, saks, termometer, øjenbadeglas, hovedpinetabletter* (f. eks. magnyl) samt en *vejledning i første hjælp* (kan f. eks. fås hos de lokale Røde Kors-foreninger).

I skabet bør desuden altid findes angivet, hvorledes man tilkalder læge og ambulance.

Skabet el. kassen bør være aflåset på et let tilgængeligt sted f. eks. hos skolepedellen el. i skolelægens konsultationsrum. Det bør jævnligt efterses og suppleres op, hver gang man har brugt af forbindsstofferne.

I rummet bør tillige være en båre el. divan, hvor den tilskadekomne kan anbringes midlertidigt, ligesom der selvfølgelig bør være håndvask, sæbe og håndklæde. Alle behandlede tilfælde bør indføres i en særlig protokol. K. B-S.

Samfundet og Hjemmet for Vanføre, Kbh., s. Vanføre, Samfundet og Hjemmet for, Kbh.

Samfundskundskab el. samfundslære, d. v. s. læren om det nuværende samfunds opbygning, blev i slutningen af det 19. årh. gjort til undervisningsfag som et led i undervisningen i moral i Frankrig og i historie i England, ligesom det blev brugt i undervisningen i Sverige, hvor det nu har udviklet sig til »medborgarekunskap«.

I Danmark indførtes emnet som valgfrit fag som et led i historieundervisningen i 1890'erne. Hovedmanden var politikeren dr.

phil. P. Munch (1870—1948), selv om også andre af den højere skoles lærere udtalte ønsket om at orientere de ældste elever i deres eget samfunds struktur. Munch eksperimenterede med faget med sine egne elever og udsendte så i 1902 Lærebog i Samfundskundskab for Latinskoler, højere Pigeskoler, Seminarier og Højskoler. Munch forelagde sine planer på et møde for den højere skoles lærere i okt. 1902, hvor han fik almindelig tilslutning, selv om der var nogen ængstelse for fagets aktualitet og for at det skulle blive misbrugt til politisk agitation, hvad der dog har vist sig helt ubegrundet. Iøvrigt lagde Munch, hvad der også fremgår af hans bog, megen vægt på at vise det aktuelle samfunds historiske baggrund.

Faget blev ved skoleordn. af 1903 gjort til et led i historieundervisningen i hele den højere skole, idet s. dog ikke skulle gøres til genstand for en sammenhængende behandling, men på passende steder drages ind i den historiske sammenhæng. I praksis kom man nu hurtigt til at læse denne disciplin samlet efter en lærebog, i mange år aldeles overvejende Munch's. De emner, s. behandler, er væsentligst statens og kommunernes forfatning og forvaltning, militærvæsen og forholdet til udlandet, retsvæsen, undervisning, social lovgivning, skatter og finansforhold, borgerlig ret og samfundets økonomiske liv. Det sidste afsnit er efterhånden vokset stærkt, og her og på andre områder sammenlignes i store træk med forholdene i udlandet.

Ved gymnasiets nyordn. i 1935 gik man over til at fastslå den allerede gældende praksis med en særlig lærebog i disciplinen. Danmark skulle på økonomiske, sociale og politiske områder sammenlignes med udlandet, og man tilføjede, at ideen om verdensfreden og menneskehedens broderskab skulle behandles udførligt ved gennemgangen af Folkeforbundet. Siden 1945 gennemgås i stedet FN.

Til studentereksamen opgives halvdelen af den læste s., og dette pensum udtages årligt af undervisningsinspektøren.

Arbejdet med s. skal hovedsagelig henlægges til sidste gymnasiekl. og vil kræve en 25 timer.

I realkl. spiller s. en relativt stor rolle, idet c. halvdelen af faget histories timer anvendes hertil. I mellemskolen skal nogle hovedpunkter af s. medtages på passende steder, og det drejer sig her væsentligt om Danmarks forfatning, idet der ikke bruges nogen særlig lærebog.

Den tidligere stærke tilknytning til historien er trådt i baggrunden, og hovedvægten lægges nu på at orientere eleverne i deres eget samfunds organisation. I undervisningen kan man levendegøre stoffet ved lokale el. aktuelle eksempler el. ved besøg i rigsdagen el. ved at overvære et byrådsmøde, aflægge besøg på en fabrik el. lign. Ligeledes anvendes en del statistisk materiale.

Fagets vanskeligheder er især at holde historie og nutidige forhold adskilt og at holde fremstillingen à jour på alle punkter. Gennemgående synes faget, ikke mindst dets teoretiske dele, at falde lettest for de mandlige elever. I de allerseneste år er der blevet lagt megen vægt på gennem dette fag at give eleverne så mange faktiske oplysninger, at de står bedre rustet overfor ensidig agitation, et arbejde der kan paralleliseres med læsningen af Tidens Stemme (s. d.). S. iøvrigt Historieundervisning.

Litteratur: De for historie gældende anordninger og bekendtgørelser. — De lærde Skolers Lærerforening, ber. om mødet i okt. 1902, 1903. De højere Skolers Lærerforening, ber. om mødet i okt. 1911, 1912, s. 122—26. H. H. F.

Samvittighed, menneskets bevidsthed om sine egne handlingers godhed og slethed, m. a. o. dets moralske bevidsthed for så vidt den angår bedømmelsen af de egne handlingers og handlingsimpulsers moralske kvalitet. Bedømmelsen af andres handlinger og motiver derimod falder uden for s.s område og er moralsk bedømmelse i videre forstand.

Tydeligst viser s.s funktion sig, når vi er utilfredse med vore handlinger; og det drejer sig da om en utilfredshed, som ikke består i, at vi angrer at have båret os uklogt ad og på den måde har handlet mod vor egen fordel (hvilket er ærgrelse), men langt snarere i, at vi har set for meget på vor egen fordel og derved taget for lidt hensyn til andres ve og vel (hvilket er s.s-nag). At vi kan være utilfredse med os selv og være bedrøvede over smerter, som vi ikke selv har lidt, men som vi har forårsaget, det er den nøgne kendsgerning, som ingen kan bestride, og som udgør vor moralske bevidsthed, siger Schopenhauer, der definerer s. som vor tilfredshed el. utilfredshed med os selv.

Et omstridt spørgsmål er det, om s. både i sin form og sit indhold er et originalt, medfødt menneskeligt udstyr (aprioristisk opfattelse), el. om den hører til de træk, som tilføres vor bevidsthed udefra (empiristisk opfattelse). Dens form er en følge af, at mennesket kan reflektere på sine egne tilstande og sit eget væsen, altså har bevidsthed el. selvbevidsthed. Derfor betegnes s. og bevidsthed i flere sprog med samme el. nærbeslægtede ord. Herefter skulle den være et rent originalt anlæg. Men i s. kommer der et nyt, vurderende og bydende element til; og om dette er blevet sagt, at det er en efterklang af alle de formaninger og forbud, som vi har stået under indflydelse af fra vor tidligste barndom. Når de befalende personer har tabt deres umiddelbare indflydelse, består deres befalinger dog videre på den måde, at man ved selve tanken på en handling fornemmer det imperativiske tegn, positivt el. negativt. En sådan teori er bl. a. hævdet af psykoanalytikerne og den

svenske filosof A. Hägerström (1868—1939); i tilslutning hertil har man ligefrem opfattet s. som et neurotisk fænomen, en sygdom, en indre oplagring af tidligere hørte ydre bydende stemmer, som man frygter, selv om den reelle grund til at frygte dem forlængst er borte (således den svenske læge P. H. Törngren (f. 1908)). Den empiristiske teori har endnu flere tilhængere, når det gælder s.s indhold, d. v. s. hvad det er for bestemte handlinger, den reagerer på med billigelse el. misbilligelse. Dette opfattes af mange som en simpel genspejling af de bedømmelser, der gælder i det omgivende samfund, hvorfor s. også af Høffding er kaldt det sociale ekko.

For s.s sociale oprindelse taler, at man faktisk under dens virksomhed er spaltet i en anklaget og en dommer, altså opbygget over en social model; men en sådan spaltethed findes også i selvbevidstheden, og fordi der kommer et vurderende moment til det blot erkendende, er der ikke blevet større grund til at regne med en social oprindelse, så denne betragtning kan ikke anses for tvingende. Mod de empiristiske teorier står en aprioristisk, som regner s. for et medfødt anlæg, hvis bedømmelse har mulighed for absolut gyldighed. Denne opfattelse er vel ikke altid hævdet af, men ligger til grund for de moralske anskuelser, som træffes hos de store etikere Kung-futse, Sokrates og Kant. Desuden forekommer den hos de engelske moralfilosoffer Shaftesbury (1671—1713), Hutcheson (1694—1747) og biskop Joseph Butler (1692—1752); disse regnede med en medfødt moralsk sans, som besad almengyldighed. Endv. er kristendommens opfattelse beslægtet dermed, især inden for de protestantiske retninger, jfr. Luthers ord: Det er ikke rådeligt for et menneske at handle mod sin samvittighed. Hovedargumentet for denne opfattelse ligger i, at s.s domme umiddelbart gør krav på gyldighed, at de fremtræder med evidens; endv. at de ofte går imod den gængse vurdering i det omgivende samfund, hvorfor de ikke kan være et blot ekko deraf. Indrømmes må det, at s. kan tale forskelligt hos forskellige mennesker, og at den kan ændre sig hos den enkelte; heri ligger sagen dog ikke anderledes end for den teoretiske erkendelse. Sandsynligt er det vel, at empirisk og aprioriskr er blandet i den faktiske s., men hvordan blandingsforholdet end er i hvert tilfælde, kan den enkelte kun hævde sin personlige moralitet ved at holde sig til sin s. som øverste målestok.

Litteratur: A. Schopenhauer: Über die Grundlage der Moral, 1840. H. Høffding: Etik, 1887. C. N. Starcke: Samvittighedslivet, 1894—1897. Samme: Personlighedens moral, 1912. Th. Elsenhans: Wesen und Entstehung des Gewissens, 1894. Pehr Henrik Törngren: Moralsjukdomen, 1940 (overs. til dansk 1941). Sv. Wermlund: Samvetets uppkomst, 1950. K. G-S.

Sangskolen. Kbh.s kommunes S. er opr. 1929. Forud for dette gik 5 års forsøgsarbejde med et drenge- og mandskor, stiftet 19. sept. 1924 på initiativ af Wilhelm Hansens musikforlag, som stillede en kapital til rådighed til grundlæggelse af et kor af drenge- og mandsstemmer, som skulle fremføre den ældre, fortrinsvis kirkelige korlitteratur, således som det regelmæssigt finder sted i udlandets musikbyer.

Den første sangklasse oprettedes ved Skt. Annæ Vestre skole, en 3. kl., som optog de mest egnede af de drenge, der havde meldt sig fra byens andre skoler. Siden fik skolen hvert år to nye sangklasser, således at skolen nu er en dobbeltklasset skole, der fra 3. kl. og opefter giver normal underskole- og (eksamens-) mellemskoleundervisning; dertil kommer så den udvidede sangundervisning, d. v. s. een sangtime daglig. Formålet med denne udvidede sangundervisning er først og fremmest dette at gøre drengene til dygtige korsangere, for at man på virkelig autentisk vis — gennem et drenge- og mandskor — kan fremføre den ældre polyfone kirkemusik, idet man må betragte udførelsen af denne musik som et nødvendigt led i vort musiklivs helhed.

Arbejdet i s. bliver iflg. sagens natur noget forskelligt i forskolen og i mellemskolen. Den 3-årige forskoles rent praktiske mål kan nærmere præciseres således: at udvikle drengenes stemmer, så de indenfor så stort toneomfang som muligt kan anvende stemmen frit og smukt, samt at udvikle deres musikalske anlæg, så de ved forskolens afslutning kan synge fra bladet. Denne uddannelse varetages af fagligt uddannede lærerkræfter; det grundlæggende arbejde har fru Agnete Zacharias og mag. Gunnar Heerup tilrettelagt på hver sit område. Ved oprykningen i mellemskolen kommer så drengene ind i det egentlige korarbejde, som de deltager i indtil stemmeovergangen, d. v. s. 2—3 år. Dette arbejde forberedes i sangtimerne, hvor drengene arbejder sig gennem stoffet v. hj. a. noderne, og det gøres færdigt på korprøverne, hvor mandsstemmerne træder til. Dette korarbejde resulterer så i drengekorets koncertvirksomhed, som ledes af Mogens Wöldike. De vigtigste led heri er de ugtl. kirkemusikaftener i Christiansborg Slotskirke og oratorieopførelserne i samarbejde med Det Kgl. Kapel.

Når denne omfattende musikvirksomhed er mulig, skyldes det — foruden tilskud fra stat og kommune — en nyordning af skolens og korets forhold, som kommunalbestyrelsen traf i 1938. I dette år nedlagdes De Forenede Kirkeskoler på Nørregade, og denne skoles navn, dens kuratel tillige med dens formue overførtes til s., som siden da hedder De Forenede Kirkeskoler, og som gennem kuratelets midler får økonomisk støtte til sine musikalske formål: koncertvirksomheden og dens administration, støtte til drengenes spilleundervisning og uddannelse af tidligere elevers stemmer, idet ko-

rets mandsstemmer nu udelukkende består af unge sangbegavede mænd, der som drenge har gennemgået s.s hele uddannelse. Ved den nye ordning blev korets dirigent medleder af skolen.

I 1952 udvidedes s. til gymnasium, idet der dette år oprettedes en 1. gymnasieklasse nysproglig retning. Derved blev det muligt dels i yderligere nogle år at videreuddanne en del af de unge mandsstemmer inden for skolens rammer, og dels at realisere ønsket om også at give sangbegavede piger en musikalsk særuddannelse, idet gymnasieklasserne sammensættes af drenge fra s.s mellemskole og tilmeldte sanginteresserede piger. M. W.

Sangundervisning. *Grundskolen og FM.-klasserne.* Om s.s formål og praktiske tilrettelægning siger Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole (1942): »S.s formål er gennem et fyldigt melodistof at give børnene kendskab til dansk folke- og kirkesang, at lære dem en sund og naturlig brug af deres stemmemidler og at udvikle deres musikalske anlæg. S. er obligatorisk for alle skolens afdl. og bør optages på timeplanen fra det første skoleår. Hele klassen bør være til stede i sangtimen, og der må i undervisningen lægges vægt på, at de børn, hvis anlæg for faget er ringe el. sent udviklede, deltager i det omfang, deres evner rækker.« Her tænkes bl. a. på det betydningsfulde arbejde med de s. k. »brummere« (s. ndf.). »Læreren bør gå frem efter en fast plan. — Det anbefales, hvor forholdene tillader det udenfor de egtl. sangtimer, at dyrke eenstemmig fællessang med flere klasser, flerstemmig korsang og instrumentalt sammenspil. Som hjælpemidler ved undervisningen kan læreren bruge violin el. klaver. Til brug for undervisningen skal der forefindes en nodetavle. Skolen er pligtig til at anskaffe og vedligeholde et klassesæt af sangbøger med noder til hver klasse undtagen til småbørnsklasserne.«

Sanglæreren har altså tre ting at varetage i sangtimer: I. Indøvelse af sangstoffet, II. barnestemmens pleje og III. udviklingen af de musikalske evner (organisk forbundet med indøvelsen i nodeskriften). Punkt I må naturligvis i en almenskole først og fremmest passes, og læreren må hertil anvende $^2/_3$ af den tilmålte tid. Punkt II varetages i forbindelse med punkt I. Undervisningsvejledningen indeholder en anvisning på egnet melodistof.

Indøvelsen kan foregå på flg. måde: Først synges sangen for børnene, derefter læres teksten. Læreren læser for, og børnene gentager linie for linie med let, blød og ensartet klang. Artikulation og klang øves ved efterligning af læreren — el. bedre — en dygtig kammerat.

Herefter læres melodien brudstykkevis: et passende kort stykke af melodien spilles el. synges, med tekst, mens børnene lytter og derefter gengiver led for led. Til sidst samles brudstykkerne til større enheder, og melodien synges i sammenhæng.

Når børnene bliver større foregår indøvelsen altid med støtte af noderne i sangbogen. Takt, rytme og toner behandles hver for sig. Rytmen kan bankes el. klappes, enkeltvis el. gruppevis. Fortegn og tonearter diskuteres, trin og spring øves; derefter synges melodien efter noderne evt. med diskret støtte af et instrument. Hensynet til klang og artikulation er altid i forgrunden. Klangens kvalitet og tonens renhed hænger nøje sammen.

Den enstemmige sang er hovedsagen. Men hvor forholdene tillader det, bør børnene have fornøjelse og udvikling gennem flerstemmig sang. Der begyndes allerede, mens børnene er små, med lette kanons. Børnenes selvstændighed og klangsans opøves. Senere kommer to- og trestemmige sange. Alle bør lære alle stemmer. Der advares mod at indrette klassen som kor med fast placering på over- og understemmer. Alle stemmer bør synges med let, lys tone, ensidig udvikling i højde el. dybde undgås. Egentlig korsang drives med udvalgte elever fra forsk. klasser i skolens kor. Her kan der arbejdes mod højere musikalske mål end i sangtimen.

Punkt III, der omfatter hørelære (elementær lyttelære, nodelære og rytmik), formes som en arbejdsundervisning i forb. med I og II (s. ovf.). Læreren sætter eleverne i arbejde med de musikalske elementer på levende måde, så at eleverne er aktive og ivrige, og således at læreren stiller fordringer til det enkelte barn. Om undervisningens omfang og arbejdsprincipper gives der iøvrigt en række gode anvisninger i undervisningsvejledningen. Denne indeholder tillige en række forslag til normaltimeplan for større og mindre skoler. Det er beklageligt, at man ikke har ment at kunne foreslå mere end en ugtl. time til sang i FM — så meget mere mærkeligt, som man i EM har tid til to ugtl. timer i I og II kl. Imidlertid gøres der udtrykkelig opmærksom på, at loven giver en udstrakt frihed for de stedlige myndigheder med hensyn til timernes fordeling ml. fagene. Der er altså intet til hinder for, at en kommune el. en enkelt skole, der evt. har særlig interesserede og egnede lærerkræfter, kan tage to ugtl. sangtimer i FM. Dette gælder også grundskolen.

Om *småbørnsundervisningen* i sang siges, at »den må tilrettelægges således, at den bliver et naturligt led i den øvrige undervisning. Der må inden for timerne også gives plads for sanglege og for arbejde med tekster fra børnenes egen forestillingskreds. Det vigtigste undervisningsmiddel er efterligning. En fælles, rigtig korklang tilstræbes, og de børn, der synes ringe anlagt for sang, bør ikke kasseres, men undervises således, at de kan følge den eenstemmige sang. Det anbefales, at børnene også høres enkeltvis, hvor-

ved den enkeltes selvtillid og frigjorthed til sang bygges op.«

I klasser, hvor der arbejdes med hørelære, er der rig lejlighed til at konstatere, at et stort antal af de s.k. »brummere« ikke er umusikalske børn, men at deres skelneevne over for toner ofte er normal, d. v. s., der er ikke noget i vejen med øret, men de har vanskeligheder med stemmen. Årsagerne kan være forskellige, men arbejdet er ingenlunde håbløst, hvis det gribes rigtigt an, mens børnene er små.

Skolen har desværre ansvaret for, at et stort antal mennesker ikke fik lært at bruge stemmen, mens de var børn, og derfor aldrig kom til at synge.

Læreren bør aldrig gribe til den bekvemme udvej at udelukke børn fra undervisning, selv om deres evner for sang synes nok så små. Selv om det lille barn kun besidder et par toner, kan dette snævert begrænsede område gøres til udgangspunkt for undervisning, blot må der begyndes før barnet har tabt modet el. ved forkert brug af stemmen afskåret sig fra udvikling. Her skal gives en kort beskrivelse af undervisningen: Børnene kan deles i tre grupper: A-, B- og C-sangere. A-sangerne kan synge rent enkeltvis. B-sangerne kan synge rent med støtte af A-sangerne. C-sangerne kan kun synge en enkelt tone el. ganske få hyppigst dybe toner. I arbejdet er efterligning hovedprincippet. 1) Læreren spiller — en lærerinde kan evt. synge — et par toner, mens børnene lytter. 2) Efter en lille pause synger A-holdet alene — de andre lytter. 3) B-holdet synger sammen med A-holdet så stilfærdigt, at B-sangerne hele tiden kan høre A-sangerne. 4) C-sangerne kommer med efterhånden en el. to ad gangen. Øvelserne varieres efter børnenes behov, evt. kan nogle få dygtige A-sangere stå i kreds om en C-sanger. Hvis børnene sidder ned, må de fordeles formålstjenligt. Stedse må tonerne transponeres og varieres. Børnenes standpunkt er rettesnor. Lærerens fantasi og pædagogiske evne er afgørende for resultatet. Således arbejdes der i 1. og 2. kl. Hvis der i 3. kl. stadig er »brummere« tilbage, må behandlingen fortsætte nogle minutter i hver time. Jo mere enkelt og solidt der arbejdes, des hurtigere resultat.

Det stadige musikarbejde (hørelæren) i klasserne (1/3 af timen årene igennem) bør være helt planmæssigt tilrettelagt, og det må gøres på en levende og vækkende måde. Teoretisk stof (noder, pauser o. lign.) bør gives børnene gennem praktisk arbejde, hvortil bruges kladdebog og blyant.

Rytmikken kan i store træk behandles efter flg. plan: a) Bevægelse til musik (sanglege er af stor værdi ikke mindst for ængstelige el. sent udviklede børn, som gennem legen får stemmen frigjort og øret lukket op), b) rytmisk nodeskrivning og gengivelse, c) opfattelse, gengivelse og opskrivning.

Lyttelæren kan i sin elementæreste form, som allerede beskrevet, gå ud på at lære børnene 1) at høre, erindre og gengive toner. Herefter klares begreberne 2) høj og dyb tone, tonerækkens bevægelsesretning og enkelte intervallers bevægelsesretning (op — lige ud — ned). Børnene kan vise tonens bevægelse med hånden el. tegne i arbejdsbogen. 3) Orientering i tonerækken v. hj a. en tegning, f. eks. en »tonestige«, trappe el. lign. 4) Sangøvelser i tonerækken, 5) andre tonerækker (♯ og ♭), 6) intervaller. Alt varieres og gøres levende og interessant for børnene. Men der er grund til at gøre opmærksom på, at lytte- og diktatøvelser kræver stor koncentration hos børnene, og der må være absolut arbejdsro. Disse øvelser kan derfor ikke drives ret længe ad gangen. I samme grad som børnene trættes, taber øvelsen i værdi. En forholdsvis svær øvelse er det at vise en kendt melodis bevægelse tone for tone med hånden i luften, på den sorte klassetavle el. evt. i arbejdsbogen med streger (»op — lige ud — ned«).

Dette arbejde rækker ind i FM, henh. i hovedskolen, og det fortsættes planmæssigt for at udvikle børnenes musik. evner, deres kendskab til nodesystemet, til tonearter m. v.

Der kan i de senere år noteres en stigende interesse for *instrumentalundervisning* i forbindelse med skolerne, udenfor skoletiden. Denne undervisning kan betyde en væsentlig støtte i skolen. Børn, der dyrker et instrument, får deres rytmesans og intervalfornemmelse skærpet, de betyder en hjælp i klassen alene i kraft af deres interesse. De kan være en betydningsfuld praktisk hjælp ved opførelsen af små korværker for børn. (Hertil bl. a. Folke- og Skolemusik, Wilh. Hansen). I en velordnet time kan der nok blive råd til improvisation. Lad f. eks. et barn, der spiller, tage instrumentet med i skole. Det vækker vældig interesse hos de andre børn, og det er en kilde til fremskridt for barnet selv. Målet må være at skabe interesse og uddannelsesmuligheder, så i hvert fald enhver større skole med tiden får sit eget orkester ved siden af det »elitekor«, som de fleste skoler allerede har. Der kan være grund til at gøre opmærksom på sangens store betydning som *støttefag*. F. eks. kan de små »krybbespil« (H. Vilstrup og F. Viderø: Et lille krybbespil, 1937) på værdifuld måde bidrage til en højnelse af skolens juleforberedelser. Dansklæreren kan ofte med held dramatisere undervisningen og anvende sangen. Historiske — ikke mindst bibelhistoriske — sange bør overalt spille en stor rolle, vi har på dette område en sjælden skat af gode tekster og melodier, som rigtig anvendt i høj grad kan bidrage til, at der kastes glans over personer og begivenheder.

Litteratur: J. L. Emborg: Musikopdragelse i Børneskolen, 1937. Agnete Zacharias: Stemmedannelse, 1937. Aage Hansen: Sangtimen, 1950. E. B.

EM.-skolen og gymnasiet. S. i den nuv. EM har sine ydre kår bestemt ved lov af 24. apr. 1903, hvori det hedder: Mellemskolens undervisning skal omfatte sang. Undervisningens mål er at udvikle elevernes stemme og øre. Eleverne skal indøves i eenstemmig sang af et passende udvalg af vore fædrelands- og folkesange såvelsom af de almindeligst benyttede salmer og bibelhistoriske sange, samt, når den eenstemmige sang er tilfredsstillende, tillige i flerstemmig sang. Endv. skal eleverne undervises i musikkens elementarlære (noder, rytme, intervaller m. m.) anvendt i sang, så at de opnår færdighed i at synge en let sang i en af de letteste tonearter fra bladet.

Sangplanen af 21. sept. 1906 bestemmer, at 1. og 2. mellemskolekl. skal have hver 2 timer sang om ugen, 3. EM 1 og 4. EM piger »hvis disses antal når op mod 10«, ligeledes 1. For realkl.s vedk. kan der gives undervisning i sang til såvel piger som drenge. Sangplanen rummer iøvrigt adskillige gode anvisninger, men som helhed er den forældet, den enkelte lærer er derfor uhyre frit stillet overfor såvel stoffets tilrettelæggelse som stoffet selv.

Den primære hensigt med faget har oprindelig sikkert været at lære eleverne en række danske salmer og sange, men selv om den eenstemmige sang er grundlaget for sangundervisningen, så har der dog af den naturnødvendigt måttet udvikle sig en række discipliner, der gør sang mere til en faggruppe end til et enkeltfag. Her skal blot nævnes flg.: Stemmebrug, melodiindøvelse, korindstudering, gennemgang af danske tekster og af tekster på fremmede sprog (svensk, engelsk, tysk), den mest elementære musiklære, der på sit første trin hyppigt kaldes hørelære, og som omfatter nodelære, rytmelære, sang fra bladet, musikdiktat, endv. melodilære, instrumentlære og elementær lyttelære.

Undervisningen i stemmebrug må omfatte artikulationslære og visse stemmedannelsesøvelser, men disse øvelser må ikke isoleres i forhold til det øvrige stof, helst må de udspringe af arbejdet for at få en bestemt sang til at klinge smukkere, ellers kommer de let til at stå som formålsløse for børnene. Melodiindøvelsen må ske på en sådan måde, at den musikalske evne derigennem udvikles. Det sker kun i ringe grad ved at spille melodien et antal gange på klaver el. violin, og så lade børnene hænge på efterhånden. Eleverne bør støttes ved at have noder foran sig, melodien bør deles op i passende korte afsnit, som børnene kan huske på en gang og gentage helst efter lærerens sang, men uden at læreren iøvrigt hjælper dem ved at spille el. synge. Kender et antal børn i forvejen melodien, kan de indskydes som mellemled ml. læreren og den øvrige klasse, evt. kan disse børn alene lære resten af klassen melodien. Derved opnås at børn, der ellers ville sidde og kede sig, bliver aktive, og at de børn, der ikke kan melodien, virkelig får den lært, fordi læreren ikke vildledes af de få børn, der kender melodien, så han tror alle kan den.

Den musikalske nodelære må starte helt fra bunden. Læreren står frit overfor valget af hørelæresystem, men der skal være plan i undervisningen, og den skal føres igennem til et resultat, ellers er tiden spildt, og børnene keder sig. Hørelæren kan ikke altid og for alle være lige morsom, netop derfor er det nødvendigt at give den en praktisk anvendelse, den bør i stedse større grad bruges ved meloditilegnelsen. Musikdiktat er ypperlig, men må gøres tilpas let, så børnene ikke mister troen på egne evner.

Den flerstemmige sang bør dyrkes, så vidt klassens standpunkt tillader det, begyndende med kánoner og lette tostemmige satser. I retning af præcision, tekstudtale, klangskønhed, bør kravene stilles så højt som muligt, en vanskelig flerstemmig sang, som blot hænger sammen, har ingen værdi sammenlignet med en virkelig behersket, simpel kánon. I visse 3. og 4. EM.kl. vil det være muligt at dyrke en primitiv form for sang i blandet kor; har kun pigerne i en 3. el. 4. EM. sang, kan der her opnås en overordentlig musikalsk og klanglig kvalitet i sange for lige stemmer.

Det er af værdi i disse klasser at søge at få børnene til med interesse at lytte til musik, enten ved selv at spille for dem på klaveret, el. ved at lade grammofonen foredrage et kort orkesterstykke gerne med programmatisk indhold; orkesterklangen og orkesterinstrumenterne interesserer almindeligvis overgangsbørn uhyre. Værdifuldt kan det også af og til være at foranstalte klassekoncerter i sangtimen med børnene selv som optrædende.

For *gymnasieundervisningen* i sang bestemmer den kgl. an. af 9. marts 1935 flg.: Formålet for undervisningen er dels at lære eleverne en fri og naturlig behandling af deres stemmemidler, dels at udvikle deres naturlige musikalske anlæg. Undervisningen bør derfor omfatte: 1. Stemmedannelse, 2. elementær musiklære, 3. eenstemmig folke- og kirkesang, 4. flerstemmig sang (evt. sammenspil), 5. indførelse i musikkens historie. Den dertil føjede min. bek. uddyber an. på de forskellige punkter. Timetallet er almindeligvis 2 ugtl. timer, hvoraf den ene oftest og noget uøkonomisk benyttes til sammensang med hele gymnasiet.

For undervisningen gælder det iøvrigt for I G. som for 1. EM., at den til en vis grad må begynde forfra. Mange af eleverne er ny i I G. og møder med meget svingende musikalske og sanglige forudsætninger. Nogen egentlig, grundlæggende hørelære bliver der ikke tid til i gymnasiet, det vil derimod være

klogt i løbet af det første halve år i I G. at repetere den hørelære, der er el. burde have været gennemgået i mellemskolen; de ukyndige opnår derved i hvert fald en orientering, der gør det muligt for dem bedre at følge med i den videre undervisning. Dette repetitionskursus fører naturligt videre til en gennemgang af den elementære musiklære, der uden synderligt historisk perspektiv og uden krav på streng videnskabelighed meddeler en vis viden om de vigtigere af musikkens elementer som f. eks.: Akustik, overtoner, pentatonik, diatonik, kromatik, samklang, konsonans, dissonans, treklange, firklange, harmonisk logik, rytme, takt, polyrytmik, motiv, melodi, homofoni, polyfoni, simple viseformer, frasering, dynamik, agogik, tempo, stemmens mekanik, stemmebrug, kor, instrumenter, orkester, partitur. Om gennemgangen af dette stof gælder det, at det skal være spækket med musik og musikalske eksempler, fordi det er vigtigere, at eleverne gennem øret lærer at forstå hvorom det drejer sig, end at de lærer sig en række fine gloser med oftest meget omtrentlige definitioner.

I II G. vil så naturligt den egentlige musikgennemgang kunne begynde, og da bedst med musik, hvis sprog de fleste af eleverne er fortrolige med: Wienerklassikken. For mange unge er denne musik en levende, livsnær realitet, som man ikke bør søge at få eleverne til at høre historisk på. Om ethvert kunstværk, og i allerhøjeste grad om musik, gælder det, at det ganske uanset den historiske placering og betydning har en direkte, en umiddelbar virkning på vort sind. Det er denne kunstværkets personlige egenværdi, eleverne så vidt muligt skal bringes til at fornemme og opleve, og overfor den må værkets historiske betydning set i forhold til tidens omgivende værker komme i anden række. Virkeligt vildledende og skæbnesvangert vil det være direkte el. indirekte at bibringe eleverne den tro, at værkets kunstneriske egenværdi beror på dets historiske betydning. Denne fejl bliver ofte begået, fordi det, ikke mindst pædagogisk, er så meget lettere at påvise de elementer, der har historisk betydning, fremfor at finde frem til de egenskaber der betinger et værks absolutte værdi. En anden fejl, man bør vogte sig for, er at give de unge den opfattelse, at wienerklassikkens værker er en slags standardiserede formskeletter, hvorpå komponisterne kan hænge deres melodier. Tværtimod bør det betones, at ethvert mesterværk, og i gymnasiet er der ikke megen grund til at beskæftige sig med andet end mesterværker, også i formel henseende betegner en nyskabning, hvor komponisten vel er bunden af tradition, men i ligeså høj grad af det påg. værks selvstændigt spirende musikalske kraft. Sådanne synspunkter må også anlægges på romantikkens og modernismens værker, der naturligt gennemgås efter wienerklassikkens, da man ellers let står i fare for at betragte enhver afvigelse fra den wienerklassiske »norm« som udtryk for kunstnerisk forfald.

I III G. vil det være rimeligt at gå fra modernismen til den primitive og den orientalske musik og derfra til gregoriansk sang, vokalpolyfonien og barokken. En historisk betragtning vil her ligge nærmere, og eleverne vil på dette alderstrin have lettere ved ikke at misforstå den; men også her gælder det om i videst muligt omfang at vise, at musikværkerne har en levende, aktuel værdi. En del gymnasieelever vil mangle menneskelige el. musikalske forudsætninger for at »få noget ud af musik«, men ved en musikgennemgang af den nævnte art bør de kunne bibringes en vis ærbødighed for det åndelige arbejde i et kunstværk, en forståelse af at det er en mangel el. begrænsning hos dem selv, der umuliggør for dem at finde frem til værdierne; deraf skulle gerne udspringe en tolerance, der indrømmer ens medmennesker ret til at finde åndelige værdier på steder, hvor man selv, ialtfald indtil videre, kun kan se det øde land. Af største værdi er det, hvis læreren selv er kunstner, og i sit spil kan meddele kunstneriske værdier; en musikgennemgang ved flyglet er ofte langt at foretrække for selv den fornemste Toscaniniplade. Er der mulighed for at drage eleverne med ind i gennemgangen som udøvende el. foredragsholdere, bør den selvfølgelig udnyttes.

Den eenstemmige sang må dyrkes så vidt muligt i hver time gymnasiet igennem, og eleverne vil efterhånden modne til forståelse af en række sange og tekster, man i mellemskolen må lade ligge. Udvalget af sange i en given undervisningsperiode kan ske udfra de forskelligste synspunkter: Til belysning af en digter, en komponist, en genre, et emne, en kulturel bevægelse o. s. v., men også her må der advares mod at bringe for mange sange, der for eleverne væsentligst kun kan have historisk interesse, ligesom det må karakteriseres som en misforståelse at tilrettelægge den eenstemmige sang gennem de 3 gymnasieår som en kronologisk gennemgang af den danske folke- og kirkesang. Den danske sang bør for eleverne stå som noget livsnært og aktuelt, og det historiske overblik, som er ønskeligt, får størst værdi, hvis det knyttes til og ligesom af sig selv udspringer af beskæftigelsen med den levende sangskat.

Den flerstemmige sang er mest værdifuld, hvor den kan dyrkes i den normale skolesangtime i en mindre kreds, det er uheldigt, hvis korsangen udelukkende henvises til sammensangstimer, hvor mange klasser og klassetrin er samlet, og hvor den enkeltes indsats let bliver illusorisk. Det vil derfor være nødvendigt at tilrettelægge et særligt korsangsrepertoire for den enkelte klasse efter dens sanglige kapacitet; herved vil

også et meget større antal af skolens elever kunne drages ind i og opdrages til korsang. Sangopvisninger bør heller ikke blot være massekorfremførelser, men bestå i en vekslen ml. større, monumentale korværker og præstationer af de enkelte klasser el. klassetrin med opgaver, der kan vælges frit fra den mest beskedne eenstemmige korsang med klaverledsagelse til den polyfone 4-5 stemmige korsats.

Interessen for musik, både i form af spil og i form af lytten til musik, er på de fleste af landets skoler så stor, at den ikke kan tilfredsstilles indenfor det beskedne timetal, der er ansat til faget sang. Der er derfor på talrige skoler oprettet *frivilligt kor, frivilligt orkester* og *musikstudiekredse*. Dette frivillige arbejde er af den allerstørste betydning, blot må man ikke sammenblande det frivillige arbejde med det normale skolearbejde hvilket vil skade det sidste. Med udgangspunkt i et sådant arbejde er det lykkedes adskillige sanglærere at gøre en musikalsk indsats af en sådan betydning, at den rækker udenfor skolens mure, skolen er blevet et musikalsk kulturcentrum af værdi for en hel by el. egn. Det viser sig imidlertid, at opretholdelsen af et skoleorkester kræver, at skolen har en vis føling med den instrumentalundervisning, børnene modtager, og dette fører naturligt til at skolen selv påbegynder en musikundervisning for eleverne, hvorved den overfor forældrene, der selv betaler undervisningen, må påtage sig en rimelig garanti for dennes kvalitet. Erfaringen viser, at langt flere elever lærer at spille, hvor skolen har musikundervisning, end hvor forældrene selv skal finde lærere, og at der herigennem knyttes ny bånd ml. skole og hjem.

G. H-p.

Skt. Josefs skole, s. Kostskoler.

Sansning, den proces hvorved individet gnm. sansernes virksomhed oplever noget. Sanseprocessen er fysiologisk væsentlig en afferent nerveproces, d. v. s. en, som foregår i retningen fra en receptor (et »sanseorgan«) mod centralnervesystemet; derudover betyder s. den dermed forbundne psykiske proces el. nerveprocessens »korrelat i bevidstheden«. Det ville dog være uheldigt at bruge ordet s. (som eng. *sensation)* til at betegne et ikke reducerbart element i bevidstheden, omtrent som »fornemmelse« i den ældre psykologi. Nogle psykologer kalder perception på et lavere forarbejdningstrin for s. Om »fornemmelse« og hele forarbejdningsprocessen psykologisk set, s. Perception.

Almindeligvis rammer en mangfoldighed af påvirkninger, der fysisk kan karakteriseres som energi i forskellige former, uafbrudt organismen og dens receptorer. Disse består af navnlig for de højere organismers vedk. meget specialiserede epitel-(omdannede hud-)celler, som har en lav tærskel for (d. v. s. er særlig følsomme for) bestemte arter af påvirkninger, de s.k. adækvate stimuli, som f. eks. øjet for elektromagnetiske svingninger indenfor et bestemt bølgeområde. Hvad der opleves er heller ikke blot betinget af, hvilke egnede påvirkninger af tilstrækkelig styrkegrad der rammer receptorerne i en bestemt situation; men også mange faktorer i organismen selv, ikke mindst påvirkninger, den tidligere har været udsat for, kan få indflydelse på forarbejdningsprocessen og dermed på oplevelsen. Det er ikke således at først »opmærksomheden« vælger og vrager ml. momenter, der foreligger fuldt færdige i bevidstheden.

På hvilken måde de afferente nerveprocesser sættes i gang og hvori de egentlig består, er endnu langt fra fuldt oplyst, skønt man har fået et vist kendskab dertil gennem fine fysiske målinger, biokemiske analyser m. m. Sanseprocessernes intensitet synes at afhænge dels af impulsfrekvensen (antallet af nerveimpulser pr. sek.) dels af antallet af medvirkende nervefibre, af ledningshastigheden samt af trådenes tykkelse i tværsnit. Omkr. 1826 opstillede den tyske fysiolog Johannes Müller (1801—58) teorien om de specifikke sanseenergier (el. -kvaliteter). Han antog, at der til hver af de fem sanser, som man på hans tid endnu regnede med, svarede en særlig slags nerveenergi, el. snarere lidt mere ubestemt, at hver slags nerver reagerede på sin bestemte måde. Det har senere vist sig, at det specifikke sandsynligvis ikke ligger i selve nerveledningens natur, men i nervetrådenes forskellige forbindelse med centralnervesystemet el. endda blot i deres forskellige rolle i systemets samlede funktion. Hans lov, der kort kan formuleres således »ens påvirkning af forskellige nerver fører til forskellig oplevet kvalitet, mens forskellig påvirkning af samme nerve giver samme kvalitet«, fik imidlertid stor betydning for sansepsykologiens udvikling.

Der går ingen nerver direkte fra receptorerne til storhjernen, men impulserne ledes over synapserne (kontaktpunkter ml. nerveceller) til rygmarven og hjernen. De forskellige nervecentrer står i indbyrdes forbindelse, og det er f. t. endnu ikke muligt klart at afgrænse de forskellige »stationers« rolle i sanseprocessen. Som »endestationer« i storhjernens bark har man ment at kunne udpege bestemte sensoriske centrer, men om de nærmere forhold derved diskuteres der heftigt, navnlig med støtte i undersøgelser af hjerneskadede personer. Receptorerne står endv. i et sådant samspil med muskler og kirtler (tilsammen kaldet effektorer), at de afferente (sensoriske) og efferente (motoriske) nerveprocesser kan siges at udgøre en funktionel enhed. Mange af disse processer foregår uden de højeste centrers direkte medvirken og uden bevidsthedens mellemkomst. For mange forskere står forskellen ml. så-

danne reflekser og sanse- samt andre bevidsthedsprocesser kun som en gradsforskel.

Receptorerne kan efter den eng. fysiolog Charles Scott Sherrington (f. 1861) inddeles i ekstero-, intero- og proprioceptorer. De første findes på legemets overflade, hvor de kan danne meget differentierede organer, der tit optræder parvis (øjne og øren); man skelner m. h. t. disse undertiden ml. fjernsanser, hvor det oplevede fremtræder som liggende i nogen afstand, og kontaktsanser. — Interoceptorer er af enklere struktur, findes enkeltvis el. i klynger spredt i cellevævet og påvirkes af mekaniske, kemiske el. termiske forandringer i lokale områder af organismen. Proprioceptorerne findes indlejret i muskelvæv, sener og led og påvirkes ved kontraktionsforandringer i musklerne (s. Muskelsans). I disse grupper er dog ret forskellige receptorer sammenfattet. Ved inddelingen af receptorerne i foto- (lys-), fono- (lyd-) receptorer etc. tages der mere hensyn til påvirkningens art end ved den gamle inddeling af sanserne i syn, hørelse, lugt etc. og spørgsmålet om sansernes antal glider helt i baggrunden.

Litteratur: Større lærebøger i psykologi og fysiologi f. eks. F. Brandt: Psykologi, I, 2. udg. 1943. R. S. Woodworth: Psychology, 4. udg. 1940. G. Dumas: Nouveau traité de psychologie II, 1923. E. Lundsgaard: Lærebog i Fysiologi, 1943. R. Höber: Lehrbuch der Physiologie des Menschen, 1930. Handbuch der normalen und pathologischen Physiologie, udg. af Bethe og Bergmann, 1926—31. Ch. Scott Sherrington: The Integrative Action of the Nervous System, 1906. Ths. K.

Saxogården, settlement (s. d.), opr. 1937 i ejendommen Saxogade 48, i lokaler, som tidligere benyttedes af Saxoly (s. d.).

S.s afd. for børn og unge havde i 1952 flg. omfang: børnehaven 40 børn, fritidshjemmet 50 børn, børneklubberne (ugl.) 60 børn, ungdomsklubberne (et par gange ugl.) ca. 200 unge. Institutionen omfatter endv. et stort voksenarbejde; særlig bør fremhæves gæstestuen, som serverer billig mad til hjemløse mænd i kvarteret (ca. 200 gæster daglig). Sommerlejrene ved Grenå og Gilleleje anvendes af både børn og voksne fra kvarteret. Af de ca. 45 medarb. er en del studerende. Institutionen opretholdes ved offentlige tilskud og private bidrag. O. K.

Saxoly, arbejdscentrum i Saxogade 104 A, Kbh., stiftet 1920, oprindelig i samarbejde med Foreningen til Hjælp for enligtstillede, nødlidende Kvinder med Børn med det formål på settlementstankens grund (s. Settlement) »at give børnene og ungdommen i Vesterbros sidegader et godt tilholdssted«.

Virksomheden begyndte under meget trange ydre kår i en gammel ejendom Saxogade 48 med et dagplejehjem for 30 børn og aftenklubber for børn og unge. S.s »gæstestue« serverede billig mad for nabolagets hjemløse mænd.

1937 flyttede virksomheden som lejer til ny og tidssvarende lokaler i Saxogade 104 A, hvor man (1952) har vuggestue (0—1 år) med 10 børn, småbørnsstue (1—3 år) med 30 børn, børnehave (3—6 år) med 48 børn og fritidshjem (6—14 år) med 65 børn. I vuggestuen og småbørnsstuen ydes der børnene fuld forplejning, i børnehaven får børnene havregrød om morgenen og middagsmad midt på dagen, i fritidshjemmet havregrød om morgenen og mælk til medbragt mad senere på dagen. — 2 hold børn à 56 får hver 6 ugers sommerferie på institutionens egen sommerlejr på Falster. — Arbejdet omfatter endv. 6 aftenklubber for børn og unge samt 5 mødreklubber. Også for mødrene holdes sommerlejr. O. K.

Schizofreni (gr. *schizein* = spalte + *phren* = sjæl), ungdomssløvsind, sindsspaltning, arveligt betinget sindssygdom af hidtil uhelbredelig natur, som udvikler sig snigende hos oftest yngre personer og har et kronisk fremadskridende forløb med skubvise bedringer og forværrelser. Sygdommen er præget af bristende kontakt med omgivelserne, spaltet tankeliv trods klar bevidsthed og oftest hallucinationer og vrangforestillinger. Der kommer følelsesmæssig afstumpning og bizarre adfærdsforstyrrelser, og til slut medfører sygdommen sjælelig opløsning i højere el. mindre grad.

S. er psykiatriens hovedproblem og den alvorligste af alle sindssygdomme. Dens store udbredelse i forbindelse med det kroniske forløb bevirker, at c. 70 pct. af pladserne på vore sindssygehospitaler optages af schizofrene patienter, og af Danmarks c. 25.000 sindssyge udgøres de c. 10.000 af schizofrene.

Symptomerne berører alle områder af sjælelivet. Først bemærkes ofte en stadigt aftagende kontakt med omgivelserne, idet den syge ligesom afkapsler sig fra omverdenen og hengiver sig til sit eget indre liv (autisme). Jævnsides hermed iagttages en tiltagende initiativløshed og ubeskæftigethed. Den syge begynder at klage over tankeforstyrrelser, idet alle tanker pludseligt stopper op engang imellem, el. fremmede tanker tvinger sig ind på ham. Han hører sine tanker højt, el. han hører stemmer og får meddelelser, hvis realitet han ikke tvivler om (hallucinationer). Han føler mystiske fjernpåvirkninger, der tolkes som stråler, elektricitet, hypnose o. lign., og han generes af seksuelle påvirkninger og barokke organfornemmelser (leveren rådner, lungerne afflades, hovedet vokser o. s. v.). Omgivelserne forandres på mystisk og uhyggelig måde, og patienten erkender vagt, at der er noget i gære imod ham. På et vist tidspunkt bryder vrangforestillingerne frem i form af barokke og skiftende forfølgelses- og storhedsideer.

Typisk for s. er den s.k. spærring, d. v. s. pludselige og umotiverede standsninger i tankeforløb og handling, hvilket resulterer i tankespaltning med usammenhængende og uforståelig tale el. pludselige stop i påbegyndte bevægelser.

Følelseslivet forandres ofte tidligt og karakteristisk, idet patienten bliver følelsesflad og apatisk, samtidig oftest pirrelig og uberegnelig. På handlingslivets område møder man, foruden den omtalte spærring, en mangfoldighed af sære adfærdsforstyrrelser: Patienterne bliver negativistiske el. abnormt suggestible, de præges af stereotype stillinger og bevægelser, er fulde af manerer og ceremonier og kan lynsnart udføre voldsomme og uforståelige handlinger.

Mikroskopiske hjerneforandringer er hidtil aldrig med sikkerhed påvist som grundlag for schizofrene forstyrrelser.

Efter forløbsformen skelner man ml. 3 typer af s.: *Hebefreni* begynder tidligst (20.—25. år) og former sig som en snigende opløsning af sjælelivet uden mere iøjnefaldende symptomer. Begyndelsen er ofte en flad depression el. en ufrisk og fjollet eksaltation. *Katatoni* begynder senere (25.—30. år) og mere akut, kendetegnes af ejendommelige muskulære spændingstilstande samt voldsomme urotilstande el. omvendt reaktionsløse dvaletilstande. *Dementia paranoides* begynder senest (c. 40 år) og er især karakteriseret af vrangforestillinger og hallucinationer. Personligheden bevares ved denne form ofte længe (og særlig længe ved s.k. *parafreni*).

Over 80 pct. af s. begynder inden 30. år, og der hengår gennemsnitlig 3 à 6 år, inden slutstadiet nås. Dette former sig i 70 pct. som dyb sjælelig opløsning, i 25 pct. som lettere sjælelige defekter, og kun i 5 pct. er patienterne socialt brugbare, omend tydeligt reducerede i åndelig henseende. J. E.

Schjelderup, Harald (f. 1895), norsk filosof og psykolog, prof. i filosofi 1922, professoratet ændret til psykologi 1930. Har udg. Hauptlinien der Entwicklung der Philosophie von Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart (1919) samt Filosofiens historie fra renaissansen til nutiden (1924). Derefter har han beskæftiget sig udelukkende med psykologi med spec. interesse for psykoanalyse og neuroselære. I lærebogen Psykologi (1927) søger han at indarbejde de psykoanalytiske synspunkter i den alm. psykologi, ligesom han også er opmærksom på andre moderne strømninger som behaviorismen. Senere værker er Nevrose og opdragelse (1937), Nevrosene og den nevrotiske karakter (1940), samt Neurose eller Sundhed? (da. 1948), hvor han også bygger på erfaringer fra sin egen praksis som psykoanalytiker og -terapeut. K. G-S.

Schjelderup-Ebbe, Thorleif (f. 1894), norsk dyrepsykolog, især kendt for sine undersøgelser over sociale organisationer i dyreriget. Han har vist, at der inden for et hønsesamfund hersker en fast social rangordning mellem individerne, en bestemt hakkeorden (s. d.), bl. a. i sin disputats »Gallus domesticus in seinem täglichen Leben« (1921) og i »Beiträge zur Sozial- und Individualpsychologie des Haushuhns« (i »Zeitschrift für Psychologie« 1922—23). Han har haft kortere ansættelser ved svenske og tyske univ. og er fra 1931 ekstraordinær prof. ved Paris univ. K. G-S.

Schmidt, Peter Povlsen (1797—1885), pædagog, født i Stenderup, Toftlunde sogn; efter et par års handelslære læste han til landmålereksamen og deltog i opmålingsarbejder på hederne i Jylland, var derefter i et par år skriver på et herredskontor og blev 27 år gammel elev på Tønder seminarium, der dengang havde tysk undervisningssprog. I 1825 blev han udvalgt til sammen med en anden ung lærer P. A. Møller at rejse til Schweiz for at sætte sig ind i Philipp Emanuel v. Fellenbergs opdragelsesideer, som de praktiseredes i opdragelsesanstalten Hofwyl, idet man tænkte sig at omplante disse ideer til Danmark. Efter hjemkomsten oprettedes 1828 et Fellenbergsk institut på gården Cathrinelyst ved Sorø under ledelse af Møller og S. Der blev lagt vægt på en opdragelse v. hj. a. praktisk arbejde i mark og have i forbindelse med almindeligt skolearbejde. Allerede i 1830 overtog S. dog den af staten indkøbte forfaldne hedegård Bøgildgård nær Kjellerup for der at oprette en opdragelsesanstalt for drenge efter schweizisk mønster. S. forestod ledelsen af Bøgildgård til sin død i 1885.

I de første årtier var forholdene yderst fattige, idet plejepengene var lave, og statstilskuddet meget ringe. For at forøge indtægten påtog S. sig i en årrække om sommeren opmålingsarbejde i Jylland. I årenes løb blev de ydre forhold gentagne gange forbedret og inden S.s død blev der fuldført en helt ny hovedbygning, der endnu er i brug.

S. har sammen med Stephansen på Holsteinsminde og Møller på Flakkebjerg været pioner for arbejdet med at opdrage forsømte og vanskelige børn. Udover sin forstandergerning virkede S. for fremme af afholdssagen.

Litteratur: N. Bojsen: Opdragelseshjemmet Bøgildgård Institut gennem 70 Ar, 3. udg. 1900. Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet 1892, s. 25—42. O. Skj.

Schneider, Louise Josephine (1820—87), filantrop, forstanderinde, datter af forpagter, opvokset på Hellebæk gods, hvor farfaderen var inspektør og moderen oldfrue, kom som ung på lange ophold og rejser i udlandet m. baronesse v. Løwenstern, f. Schimmelmann. Hun studerede litteratur og kunst, men fik også interesse for arbejderbefolkningens kår og navnlig de forhold, hvorunder fattige børn levede, og besøgte mange institutioner for nødstedte børn i Tyskland, Østrig og Ungarn.

C. 40 år gl. bosatte frk. S. sig i Kbh. og begyndte på en omfattende filantropisk virk-

somhed, særlig blandt de fattigst stillede børn. I 1874 åbnede hun et børnehjem for piger på Vodroffsvej, og 1885 kunne dette flytte til egen stor bygning ligeledes på Vodroffsvej, hvor virksomheden fortsattes, indtil man efter frk. S.s død solgte den store bygning og flyttede børnene, hvis tal da var c. 100 til 5 nyopr. små børnehjem i Kbh. og omegn. Et af disse hjem blev senere nedlagt. Hjemmene benævnes vedblivende frk. S.s børnehjem.

L. J. S. havde stor forståelse for børn og viste fremragende evner til at lede. Hun ofrede en stor del af sin betydelige formue på børnehjemmet, og særlig skal nævnes, at hun sørgede for sommerophold for sine børn, først ved Vedbæk, senere på en større ejendom ved Gilbjerg Hoved nær Gilleleje.

Litteratur: Danske Opdragelseshjem, 1926, s. 64—69.

O. Skj.

Schnepfenthal (i Thüringen), hjemstedet for det af Christian Gotthilf Salzmann (s. d.) grundlagte Filantropin. Under denne fremragende pædagogs ledelse udvikledes her det bedste i filantropismens tanker (s. også Basedow). Gymnastikpædagogen Guts-Muths (s. d.) virkede ligeledes i S. (1785). Sv. P.

Schrøder, Ludvig (1836—1908), højskolemand, skovridersøn fra Christianssæde på Lolland, cand. theol. 1860. Levede som student et rigt ungdomsliv, bl. a. i Lille Theologicum, en kreds af studenter, der var stærkt påvirkede af Grundtvig. Deltog sammen med venner derfra i de nordiske kirkemøder 1857 og 1859 og sluttede sig nu helt til Grundtvigs folkelige og kirkelige tanker. Blev 1861 Sofus Høgsbros efterfølger som forstander for Rødding højskole. Da denne efter krigen 1864 måtte ophøre, grundlagde S. sammen med vennerne H. Nutzhorn og R. Fenger 1865 Askov folkehøjskole lige nord for Kongeåen. Fra en ringe begyndelse førte S. skolen frem til at blive Nordens største og førende folkehøjskole. S. søgte i sit skolearbejde at forene Grundtvigs tanker om en højskole for borgerlivet med den personligt vækkende oplysning, som Chr. Kold var talsmand for, og gav herved højskolearbejdet det præg, som senere blev det typiske. Oprindelig brugte S. nordens myter som emne for sine foredrag, men vendte sig senere mod mere samfundsmæssige emner som Danmarks hjælpekilder og næringsveje og forstod at bringe højskolen i forhold til tidens praktiske foreteelser som hedesagen, mejeridriften, andelsbevægelsen m. v. 1878 opr. S. på Askov en udvidet højskoleundervisning og knyttede bl. a. den fremragende naturforsker prof. Poul la Cour til skolen som lærer. Senere knyttede han uddannelsen af højskolelærere og dansk-amerikanske præster til Askov. S. var dybt fortrolig med Grundtvigs tanker og skrifter og en flittig historisk forfatter, der bl. a. har skrevet bøger om Grundtvig; desuden Den nordiske Folkehøjskole, 1905. 1887—90 medl. af landstinget. Efter Grundtvigs og Kolds død var S. i en årrække højskolebevægelsens førende personlighed, som både forstod at fastholde højskolens oprindelige grundpræg og at udvikle den efter tidens krav.

Litteratur: H. Begtrup: Ludvig Schrøder, 1913. Fr. Schrøder: Ludvig Schrøders Liv og Gerning I—II, 1935—36.

E. J. B.

Schulz, Johan Abraham Peter (1747—1800), tysk-dansk komponist og pædagogisk foregangsmand.

S.s virke som kapelmester ved Det kgl. Teater (1787—95) og medleven i dansk kulturliv fik stor betydning for dansk tonekunst, folke- og skolesang. Han skrev musik til danske syngespil (Th. Thaarup: Høstgildet, 1790, og Peters Bryllup, 1793, P. A. Heiberg: Indtoget, 1793); mange af syngespilsviserne blev folkeeje til langt ind i d. 19. årh. Hans religiøse sange blev udg. af N. Schiørring med danske tekster af Edv. Storm (Hellige sange, 1785). Et udvalg af hovedværket: Lieder im Volkston, blev besørget af Kn. L. Rahbek (Viser og sange, 1792). Forordet til »L. im V.« giver S.s trosbekendelse som musiker; han vil synge »mere folkeligt end kunstmæssigt«; melodien skal derfor have »et præg af det velkendte« (Schein des Bekannten); det højeste mål er »at gøre gode visetekster almindelig kendte«.

S. blev ved sine venskabelige forbindelser med toneangivende kredse draget ind i tidens diskussioner om skolevæsenets forbedring. Til brug for bl. a. den »store skolekommission« udarb. S. i 1790 »tanker om musikkens virkning på et folks dannelse og over dens indførelse i skolerne i de kgl. danske stater.« Hovedtanken er, at musikken, denne sjælens og »sædernes dannerinde«, gennem skolerne bør få indpas i folket; begyndelsen må derfor gøres med en hensigtsmæssig musikalsk uddannelse af de vordende skoleholdere.

S.s pædagogiske tanker præger de mange bet. og forordninger ang. sang, der fra 1790'erne fører op til skolelovene af 1814. Tiden var dog i virkeligheden ikke gunstig for gennemførelsen af S.s reformplaner; især savnedes et kunstnerisk lødigt folke- og skolesangsrepertoire, der først skabtes med romantikkens digtere og komponister. Men S.s direkte og indirekte indflydelse er enestående ved de mål, han viste, og de tanker, han satte i bevægelse. Gennem sin elev Weyse rækker hans indflydelse videre til en senere generation. Højromantikken havde mindre sans for S.s budskab, der dog overvintrer hos folkelige musikere som H. Nutzhorn. Omkr. årh.skiftet spørges der atter efter S.s etisk betonede kunstopfattelse (Th. Laub, Jens Aarsbo). I Laubs og Carl Nielsens En Snes danske Viser (1915) citeres S.s førnævnte forord som motto for deres

stræben, der folkeligt set konsolideredes med Højskolesangbogens Melodibog (1. udg. 1922), der skabtes ved samarbejde ml. pionererne Laub og Carl Nielsen og de folkelige musikere Thorvald Aagaard og Oluf Ring. Den fra Tyskland stammende folkemusikalske bevægelse (Fritz Jøde) har gjort sit til på moderne grund at befæste S.s folkelige musikopdragelse. Siden 1920'erne har da også sange af S. med nye oversættelser, underlagte nye tekster og ofte i korisk bearbejdelse (især ved Finn Viderø, Povl Hamburger, Oluf Ring og Finn Høffding) i stigende grad fundet vej til skolen og det folkelige musikarbejde.

Litteratur: V. C. Ravns fortale til klaverudtog af Christi Død, 1879. Tidsskrift for Kirke-, Skole- og Folkesang, I 1880. Otto Riess: J. A. P. S.s Leben, 1913. Th. Laub: Musik og Kirke, 1920. T. Krogh: Zur Geschichte des dänischen Singspiels im 18. Jahrh., 1924. Arthur Arnholtz, Nils Schiørring og Finn Viderø: Gamle danske Viser, III 1942. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784—1818, 1893. Samme: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse, 1914. A. P. Berggreen: Melodier til fædrelandshistoriske Digte, fortalen, 1840. C. Skou: A. P. Berggreen, 1895. Jens Aarsbo: Dansk Folkesang fra det 19. årh., I, 1903. Yderligere litteratur i T. Kroghs Schulz-artikel i Da. biogr. Leksikon.

K. C.

Schweiz' skolevæsen. Skolevæsenet i Schweiz er ikke et statsanliggende (forbundsanliggende), men henhører under de enkelte kantoner. Forbundsforfatningen af 1874 indeholder kun flg. rammebestemmelser:

1) Kantonerne sørger for den »fyldestgørende« (genügende) folkeskoleundervisning under forbundets el. det offentliges ledelse.

2) Denne undervisning er obligatorisk og i de off. skoler gratis.

3) Undervisningen ved de off. skoler skal respektere tros- og samvittighedsfriheden.

4) Forbundet yder tilskud til undervisningen ved kantonernes folkeskoler, dog uden deraf at aflede videre rettigheder m. h. t. organisation el. tilsyn. (Større tilskud ydes til bjergkantoner og til kantoner med ital. og romansk modersmål).

I tidens løb har den centrale forbundslovgivning dog optaget visse særområder inden for skolevæsenet:

1) Ved forbundslov af 1930 ordnedes fagskolevæsenet for den ikke mere skolepligtige ungdom, d. v. s. betingelserne for lærlingeuddannelse inden for håndværk, industri, landbrug og handel, samt de herhenhørende fagskoler og afsluttende prøver. I 1938 fastsattes mindstealderen for begyndelse af en lærlingeuddannelse til 15 år.

2) For at give drengene en legemlig træning som forberedelse til militærtjenesten kræver forbundet, at de under hele skoletiden får 3 ugtl. gymnastiktimer; for pigerne anbefales oblig. skolegymnastik.

3) Forbundet har efter et konkordat ml. kantonerne i medicinallovgivningen fastsat bestemmelser om tilladelse for læger, tandlæger, dyrlæger og apotekere til at praktisere i hele landet således at der fastlægges normer for de eksaminer, der giver adgang til det påg. studium. Det samme gælder for landets polytekniske læreanstalt. Efter disse bestemmelser retter sig praktisk talt alle højere skoler, der forbereder til akademiske studier m. h. t. læseplaner og eksaminer; de kommer derved også til at gælde for de studenter, der ikke vælger medicin el. ingeniørvidenskab.

Bortset fra disse indskrænkninger er kantonerne suveræne m. h. t. deres skolevæsen. Dette svarer til landets føderalistiske princip, hvor det mindre samfund (kommune, distrikt el. kanton) så vidt muligt bevarer sin autonomi indenfor den større helhed. Således giver bestemmelsen om en »fyldestgørende« folkeskoleundervisning i virkeligheden kantoner og kommuner et betydeligt spillerum. Skolepligtens varighed varierer fra 7—9 år (6 bjergkantoner kræver 7 år, 14 kantoner har 8, 5 kantoner 9 år). Ganske vist øver forbundets lov om 15 år som mindstealderen for påbegyndelse af en lærlingeuddannelse et pres i retning af 9 års skolepligt, men i de fleste kantoner nøjes man med at give børnene mulighed for fakultativ skolegang i det 9., resp. 8. + 9. skoleår. — Ved skolepligt forstås her altid pligt til at gennemgå en folkeskole med hverdagsskolegang; for langt de fleste drenge og for en del af pigerne er der tillige efter afslutning af den 7—9 årige folkeskole pligt til begrænset skolegang, idet der i et tidsrum af 1—4 år kræves et vist antal timer på fortsættelseskurser. Heller ikke det årl. el. ugtl. antal skoletimer er fastlagt; skoleåret varierer fra 26—46 uger, timetallet fra 15—35 timer ugtl. alt efter de stedlige forhold. Gennemsnitlig kan man dog regne med 25—30 timer pr. uge i 40 uger, i hvert fald i mellemklasserne. I adskillige kantoner har kommunerne ret til indenfor de givne rammer at ordne grund- og mellemskolevæsen efter deres spec. forhold. Således findes i kanton St. Gallen mindst 5 forsk. folkeskoletyper for at tilpasse den årl. og den ugtl. skoletid efter årstid og alderstrin.

Decentralisation og kommunal autonomi giver sig særlig tydelig udslag ved valg af lærere. Læreren inden for folkeskolen vælges i almindelighed af kommunen (enten af kommunens råd (magistraten) ved skriftlig afstemning, el. af en kommunal myndighed). Oftest skal de genvælges efter en bestemt frist. På lign. måde fungerer kommuner el. større skoledistrikter som valgmyndigheder for lærerne ved mellemskolerne. Ganske vist har de kantonale myndigheder overalt ret til at efterprøve og godkende et valg.

I det flg. skal der gives et billede af skolevæsenets forsk. trin og arter med særlig hensyntagen til karakteristiske og fælles træk.

I) *Småbørnsskolen*, der er fakultativ, findes i alle kantoner. Skolerne ejes af kom-

munerne, foreninger el. private, til dels dog under statsligt tilsyn. Optagelsesalderen ligger ml. 2½ og 5 år. Ofte fungerer disse skoler som børnehaver. Arbejdet er præget af Fröbel- og Montessori-metoderne. Skolerne er dels gratis, dels kræves et mindre beløb i skolepenge. Antallet af disse småbørnsskoler og elevantallet er steget betydeligt i de sidste årtier som følge af de sociale og åndelige forskydninger indenfor samfundet.

II) *Folkeskolen (die Primarschule).*

1) Skolepligten begynder med det fyldte 6. el. 7. år; skoleåret begynder for det meste om foråret.

2) Den for alle børn *fælles grundskole* (inden differentieringen i forsk. skoletyper begynder) varer:
3 år i 1 kanton (Waadt)
4 år i 2 kantoner (Basel-by, Bern)
5 år i 8 kantoner
6 år i 14 kantoner
d. v. s. at, alt efter stedet, går en del elever i 4., 5., 6. el. 7. skoleår fra grundskolen over i forsk. typer af mellemskolen, medens resten fortsætter med folkeskoleundervisning.

3) De fleste folkeskoler er fællesskoler, enkelte større byer har dog særskilt drenge- og pigefolkeskoler.

4) Alt efter kommunens størrelse undervises børnene klassevis i 2—4 klasser el. i en ikke klassedelt skole (Gesamtschule).

5) Undervisningen i folkeskolen er gratis, men i enkelte kantoner hhv. kommuner, skal undervisningsmateriel og lærebøger betales; dog er der mulighed for gratis udlevering til ubemidlede.

6) I de større byer findes en stærkt udbygget social forsorg for skolebørnene (billige el. gratis mellemmåltider og klæder; gratis el. billige ferie- og rekreationslejre; friluftskoler (Waldschulen) for svagelige børn; skolebiblioteker; oblig. elevforsikring; tandlægetilsyn; periodiske TB-undersøgelserne er overalt påbudt).

7) I de større kommuner findes specialklasser for evnesvage el. i det mindste sørges der for de nødvendige hjælpetimer. Talrige statslige el. private af staten understøttede anstalter tager sig af de anormale og tilpasningsvanskelige børn.

8) I alle folkeskoler er håndarbejdsundervisning oblig. for piger, ved nogle enkelte også sløjd for drenge. De fleste folkeskoler og de tilsvarende aldersklasser i mellemskolen påbyder husholdningsundervisning for piger, ja ofte er denne undervisning kernen i pigernes sidste folke- el. mellemskoleår.

9) Ikke sjældent undervises der i folkeskolens ældste klasser fakultativt i begyndelsesgrundene af et af landets andre sprog. I enkelte kantoner og kommuner har dette ført til en særlig type af højere folkeskole, der står imellem den egl. folkeskole og den lavere mellemskole.

10) Iøvrigt lægges der i folkeskolens højere klasser mere og mere vægt på selvvirksomhed og en ikke strengt efter fag opdelt »Block-Unterricht« (emneundervisning), hvor et komplekst emne for et vist tidsrum (1—2 uger) danner midtpunkt for al den kunnen og de færdigheder, der skal opøves.

III) *Den lavere mellemskole (die untere Mittelschule)* benævnes forsk. ved de forsk. kantoner: Sekundarschule, Realschule, Bezirksschule, Collège, Ginnasio cantonale.

Herved forstås en i sig selv sluttet skoletype, der i tilslutning til den alm. fælles grundskole giver de intellektuelt mere begavede elever en elementær almendannelse indenfor de sproglig-historiske og de matematisk-naturvidenskabelige fag. Et fremmedsprog er obligatorisk, flere kan optages fakultativt. I nogle kantoner er denne skole tillige overgangen fra Primarschule til »Höhere Mittelschule« (ved Höhere Mittelschule forstås: gymnasium, handelsskole, seminar, teknikum m. m.). I specielle fag, der forudsættes ved optagelsen i disse højere skoler, især latin for gymnasiets vedk., undervises i fakultative kurser.

Undervisningen i de sproglig-histor. fag og i de mat.-naturvid. fag gives i reglen af særlige dertil uddannede og eksaminerede lærere.

Den lavere mellemskoles varighed afhænger selvfølgelig af den forudgående grundskoles varighed (se II, 2). I almindelighed slutter den ved skolepligtens ophør, på nogle steder fortsætter den med 1—2 yderligere fakultative år. Minimumsvarigheden er 2 år, maksimum 6 år.

Næsten overalt er optagelsen i m. betinget af en optagelsesprøve. — M. er dels fællesskoler, dels særskilt drenge- og pigeskoler. Skolerne tilhører i reglen de enkelte kommuner el. flere i et skoledistrikt sammenslutte kommuner. Kantonen yder betydelige tilskud. I almindelighed kræves ingen skolepenge; ofte er også bøger og undervisningsmateriel gratis.

Hverken i den lavere el. den højere mellemskole er der større mulighed for valgfri fag. I almindelighed kræves et bestemt pligtpensum (f. eks. ved en tysk-schweizisk skole: tysk, fransk, historie, geografi, matematik (aritmetik, algebra og geometri), naturfag (biologi, fysik og kemiens begyndelsesgrunde), tegning, sang, gymnastik; hertil kommer i el. udenfor den egl. timeplan konfessionel religionsundervisning). I meget begrænset omfang kan dette pensum suppleres med valgfri fag. Den forpligtende idé er en almendannelse, der ikke giver rum for individuelle valg, det være sig ud fra specielle anlæg el. med henblik på senere erhverv.

IV) *Gymnasierne.*

Gymnasierne er skoler, der meddeler en højere almendannelse og tillige forbereder til akad. studier ved et universitet el. anden højere læreanstalt.

Det påbudte pensum i alle g. omfatter så-

vel de sprogl.-hist. som mat.-nat. fag; hertil kommer, som i den lavere mellemskole religion, gymnastik og i det mindste i de lavere og mellemste klasser sang og tegning. Ved nogle g. undervises de ældste klasser også i filosofi. En differentiering efter anlæg og tillige med henblik på senere fagstudium har i det 19. årh. ført til flg. typer:

A: Det gammel-sproglige (humanistiske) g. med latin og græsk samt et, evtl. 2 moderne fremmedsprog.

B: Realgymnasiet med latin og to evt. 3 moderne fremmedsprog.

C: Det matematisk-naturvidenskabelige g. (også kaldet Oberrealschule), med 2 moderne fremmedsprog, evt. begrænset latinundervisning, men med hovedvægten på de matematiske og naturvidenskabelige fag og modersmålet.

En fjerde type, det ny-sproglige g. er meget omstridt og findes kun i en kanton og er ikke anerkendt af forbundet.

Den afsluttende eksamen (Maturitätsprüfung, Baccalauréat) fra g. A og B giver direkte adgang til alle schw. universiteter og højere læreanstalter, forudsat at den opfylder de statslige (eidgenössische) bestemmelser for studentereksamen. Studenter af type C må aflægge en ekstraprøve i latin, såfremt de ønsker at studere medicin el farmaci. De anerkendte g. er enten kantonale el. kommunale el. også private (da spec. på konfess. basis). G. bygger enten på den 4—6 årige grundskole og fører da gnm. 8—6 år ubrudt skolegang til studentereksamen, el. på en mellemskole og varer da 2—4½ år indtil afslutningen. Den totale skoletid indtil studentereksamen andrager altså 12—14 år og begynder tidligst ved barnets 6. år og slutter tidligst ved 18-års alderen. Undervisningen er, især i de mellemste og de ældste klasser, næsten udelukkende fagundervisning, der gives af videnskabeligt fuldt kvalificerede lærere. Et af hovedproblemerne indenfor det schw. gymnasium er da også en overdreven specialisering og en isolering af de enkelte fag. Der diskuteres for tiden tillige en reform af undervisningen i de ældste klasser i retning af øget aktiv indsats fra elevernes side og mulighed for friere valg af fagene svarende til elevernes anlæg og erhvervsplaner.

Optagelsen i gymnasiet er som oftest betinget af en optagelsesprøve. De fleste gymnasier kræver skolepenge af meget varierende størrelse, i alm. stigende i de højere klasser; ved nogle gymnasier betaler de i kantonen hjemmehørende elever kun optagelses- og benyttelsesgebyr. Overalt findes der dog mulighed for fripladser og stipendier. Også gymnasierne er dels fællesskoler, dels rene pige- el. drengeskoler .

V) *Den faglige uddannelse (die Berufs-Mittelschule).*

1) Læreruddannelsen.

a) Seminarier for folkeskolelærere (Lehrerbildungsanstalt, Seminar, École normale, Scuola magistrale) findes i 17 kantoner. Uddannelsen varer gennemsnitlig 4—5 år i tilslutning til en lavere mellemskole; de første 2—3 år vies almendannelse, svar. til gymnasieklasserne, de sidste år mere den pædagogiske uddannelse. I 2 kantoner skal seminaristerne have afsluttet gymnasiet og får derefter i 2—3 år en hovedsagelig pædagogisk uddannelse. Altid er den pædagogiske uddannelse forbundet med undervisningsøvelser ved folkeskoleklasser af forsk. trin. — Uddannelsen sluttes med en »Patent«(Diplom)-prøve, der tager sigte på såvel de teoretiske kundskaber som de praktisk-pædagogiske evner og er en betingelse for kandidatens ansættelse i sit kanton. Ved ansættelse i andre kantoner kræves der, såfremt disse har egne seminarier, i reglen en tillægsprøve. — Også seminarierne er dels fælles dels særskilte for unge mænd og kvinder.

b) Dels i forbindelse med lærerseminarierne, dels som selvstændige institutioner findes i mange kantoner uddannelsesanstalter for børnehavelærerinder, håndarbejds- og husholdningslærerinder.

c) Mellemskolelærerne (Die Lehrer der unteren Mittelschulen: Sekundar-, Bezirks-, Mittellehrer, maitres secondaires) uddannes enten ved universiteterne, hvor der foruden de almindelige forelæsninger holdes spec. kursus for dem, el. ved særlige »Lehramtsschulen« (lærerhøjskoler) i St. Gallen og Basel-by, hver med sin egen læreplan. Studierne afsluttes også her med en videnskabelig og pædagogisk »Patent«-prøve.

d) Gymnasielærerne får deres videnskabelige uddannelse, hvorpå hovedvægten lægges, udelukkende ved universiteterne. I reglen organiserer disse også den pædagogiske uddannelse i samarbejde med skolerne og deres lærere; kun i Basel-by går gymnasielæreren (der Oberlehrer) efter afslutning af sine vidensk. studier et år på det kantonale seminar. Den pædagogiske uddannelse omfatter forelæsninger og øvelser over pædagogik og didaktik samt undervisningsvejledning (undervisn.-timer på forsk. trin) i ret varierende omfang.

2) *Handelsskoler* optager elever efter det 8. el. 9. skoleår og fører ved et 3—4 års studium til et handelsdiplom, ved et 4—4½ års studium til handelsmaturität. Handelsskolerne giver både en god almendannelse og en teoretisk og praktisk erhvervsøkonomisk uddannelse samt en opøvning i de tekniske kontorfag. Det dobbelte mål er et problem for skolerne, da områderne er vanskelige at afgrænse både hver for sig og indbyrdes. Uddannelsen ved en handelsskole regnes lig en praktisk handelslære.

Handelsmaturität giver adgang til handelshøjskolerne el. til det erhvervsøkonomiske fakultet ved et universitet.

3) Ved de 7 kantonale *teknika* meddeles efter afsluttet folkeskole og flerårig praktisk lære eleverne en højere teknisk udd., der

varer 3 år; vægten ligger på en praktisk-konstruktiv uddannelse i de forskellige tekniske specialer, medens den mere videnskabelige tekniske uddannelse gives på den tekniske højskole. Udd. afsluttes med et fagdiplom.

4) Foruden de her mere udførlig omtalte fagskoler skal nævnes nogle specialskoler: Urmagerskolerne, trafikskoler (for jernbane-, post- og toldfunktionærer), skolerne for bygningshåndværk, kunstindustri, tekstilundervisning, hotelvæsen m. m.; disse skoler står ofte i forbindelse med praktiske uddannelsesværksteder; desuden landbrugs- og havebrugskoler.

For de fleste fag findes desuden kurser til videre uddannelse for dem, der står i det praktiske arbejde.

VI) *Fortsættelsesskolerne.*

1) En forbundslov af 1930 foreskriver for alle lærlinge indenfor handel, industri og håndværk en skoleuddannelse som supplerer den praktiske udd. Overalt i de større kommuner findes derfor håndværks- og handelsskoler, der obligatorisk skal søges nogle timer om ugen.

2) Også almene og landbrugs-fortsættelsesskoler for unge, der efter afsluttet skolepligt ikke gennemgår en egentlig lære (landarbejdere, ufaglærte arbejdere, bude o. a.), er obligatoriske indenfor de fleste kantoner. Her lægges særlig vægt på samfundskundskab og en uddybning af folkeskolens fag.

3) Husholdningsskoler, svarende til de ovf. nævnte fortsættelsesskoler, er bestemt enten for alle piger el. for piger, der ikke går i en højere skole. Besøget er ikke overalt obligatorisk. Ofte er det 8. el. 9. skoleår udformet som et husholdningslæreår el. også findes et frivilligt supplerende skoleår med husvæsensuddannelse.

VII) *Pigeskolerne.*

Principielt har pigerne de samme uddannelsesmuligheder som drengene; i et antal større byer findes desuden en speciel pigemellemskole (Höhere Töchterschule oder Frauenbildungsschule), der efter afsluttet folkeskole formidler en almen dannelse under særlig hensyn til de spec. kvindelige interesser og behov og forbereder til Frauenfachschulen. Specialskoler, der forudsætter mellemskole el. gymnasium, uddanner husholdningslærerinder, økonomaer, socialarbejdersker, sekretærer, laboratorieassistenter og syge- og barneplejersker.

VIII) *Højere læreanstalter.*

Adgang til universiteterne og den polytekniske højskole giver studentereksamen fra et anerkendt gymnasium, i begrænset omfang også fra ikke anerkendte skoler (nogle privatskoler), studentereksamen, der efter fri, privat forberedelse aflægges for den specielle eidgenössische eksamenskommission og endelig højskolernes egne optagelsesprøver, der kan give adgang til studierne som helhed el. til enkelte fakulteter. Adgang p. grl. a. udenlandske eksamina afgøres af de påg. højskoler.

I Schweiz findes flg. højere læreanstalter:

1) Den polytekniske læreanstalt (Die Eidgenössische Technische Hochschule), der foruden afdelingerne for samtlige ingeniørfag har afdelinger for farmaci, skovbrug, landbrug, landmåling og militærvidenskab. Desuden uddanner den polytekniske læreanstalt gymnastiklærere til de forsk. skoletyper. Tillige holdes forelæsninger i en lang række almendannende fag som en supplering af fagstudierne.

2) Der findes intet »Eidgenöss. Universität«, men derimod 7 kantonale universiteter: Basel, Bern, Freiburg, Genève, Lausanne, Neuenburg og Zürich; af disse er Freiburg og Neuenburg ikke fuldt udbygget, idet de ikke har et egentligt medicinsk fakultet.

Til universitetet i Basel er knyttet det schweiziske tropeinstitut, til Genève translatørskolen og pædagogisk institut, til Lausanne en polyteknisk skole for ingeniører og arkitekter og til universitetet og den polytekniske højskole i Zürich Das Schweizerische Institut für Auslandsforschung. Foruden de 7 universiteter findes handelshøjskolen i St. Gallen og det romersk-katolske teologiske fakultet i Luzern.

Den begrænsede plads forbyder en gennemgang af det stærk udviklede private skolevæsen og af de institutioner og bestræbelser, der vedrører den videre udd. af den voksne befolkning som folkehøjskoler o. lign.

Litteratur: (Der henvises især til de udførlige litteraturangivelser i de nævnte værker): Lexikon der Pädagogik, 3. bd., 1950—53. Archiv für das schweizerische Unterrichtswesen, Jahrbuch herausgegeben von der Konferenz der kantonalen Erziehungsdirektoren, insbesondere 33. Jahrgang 1947: Bähler: Die Organisation des öffentlichen Schulwesens der schweiz. Kantone. W. Guyer: Erziehungsgedanke und Bildungswesen in der Schweiz, 1936. M. Simmen: Die Schulen des Schweizervolkes, 1946.

Scrofulose, s. Kirtelsyge.

Séguin, Edouard (1812—80), fransk læge og pædagog, udvandrede 1848 til Amerika af politiske grunde. Især kendt for sit arbejde for åndssvage, som han mente det muligt at opdrage, når de fik en hensigtsmæsig behandling og undervisning. Herved lagde han især vægt på opøvelsen af sanserne og muskelsystemet som kongevejen til udvikling af intelligensen. Hans formbræt (S.s formboard) er endnu i brug som testningsmiddel (s. Performanceprøver). K. G-S.

Seksualklinikker. Forslag til lov om foranstaltninger i anledning af svangerskab m. v. (18. maj 1937) gik ind for, at det offentlige skulle opr. klinikker, hvor personer af begge køn skulle have adgang til rigtig og forsvarlig vejledning i seksualhygiejne.

Samtidig skulle gravide kvinder her have råd og vejledning m. h. t. deres svangerskab derunder om den bistand og de hjælpemidler af økonomisk og lægelig art, der under

svangerskabet og efter fødslen står til rådighed for dem selv el. til hjælp ved forsørgelsen af det ventede barn. Klinikken skulle endelig vejlede og støtte de gravide kvinder, der ønskede deres svangerskab afbrudt og søge at af holde dem fra overilede skridt. Dette forslag blev imidlertid aldrig lov. I befolkningskomm. opdeltes opgaverne i vejledning i seksualhygiejne og det sociale rådgivningsarbejde. Dette sidste foresloges henlagt til mødrehjælpsinstitutionerne, der har særligt socialt uddannet personale, seksualhygiejnevejledningen til sygehusene. Ved lov af marts 1938 udgik s. af svangerskabsloven. Det personlige sociale og juridiske rådgivningsarbejde udføres af mødrehjælpsinstitutionen i henh. t. lov af 15. marts 1939 (s. Fødselskontrol).

I foråret 1949 opr. Århus kommune en rådgivende s. på Århus kommunehospital. Klinikken ledes af en psykiater og beskæftiger desuden en kvindelig læge samt en socialrådgiver. Der erlægges et mindre beløb ved første henvendelse, men alle ydelser, deriblandt pessarer, er iøvrigt gratis. v. s.

Seksualpsykologi er den gren af psykologien, som omhandler de bevidsthedsfænomener, der er betingede af forskellene ml. de to køn, altså i første række af kønskirtlerne (de primære kønskarakterer) og dernæst de af disses funktion afhængige anatomiske og fysiologiske forhold (de sekundære kønskarakterer), hvortil knytter sig de typiske kønsforskelle i adfærd, tænke- og følemåde o. lign. (de tertiære kønskarakterer). Psykologisk set hænger alt dette sammen med seksualbehovet og dets udfoldelse, og man kan for så vidt sige, at s. er seksualbehovets psykologi.

En hovedvanskelighed, man her støder på, er den, at der ikke er enighed om, hvorledes dette behov skal defineres, og at man som følge heraf bruger ordet »seksualitet« i forsk. betydninger, hvilket har givet anledning til megen uklarhed og strid. Medens S. Freud lægger mest vægt på den spec. vellystfornemmelse, som ikke alene fremkommer ved kønsorganernes virksomhed i seksualakten, men også ved berøring af de særlige »erogene zoner« (f. eks. læber, bryster, lårenes inderside m. v.), ja, endogså ved blot fantaseren om seksuelle emner, har den tyske psykiater A. Moll (f. 1862) ment at kunne analysere seksualbehovet (»kønsdriften«) ud i to forsk. drifter: »detumescens- el. deturgescensdriften« (afspændings- el. udtømningsdriften), hvis mål er kønsorganernes udtømning og den dertil knyttede vellyst (orgasme), og »kontraktationsdriften« (berørings- el. omfattedriften), hvis mål er mere ubestemt, idet den ikke alene giver sig udtryk i legemlig berøring og omfavnelse, men tillige i ømhed, hengivenhed, æstetiske oplevelser og tilknytning i det hele taget. Da disse behov ikke altid gør sig gældende samtidigt, kan det være hensigtsmæssigt at skelne ml. flg. tre komponenter i seksualbehovet: 1) Genitalbehovet, som er ensbetydende med Molls deturgescensdrift, 2) det erogene behov, som tilfredsstilles ved berøring el. gnidning af erogene zoner, og 3) det erotiske behov, som er mere »åndeligt« og tilfredsstilles ved beskuen-af, samvær-med og tænken-på et bestemt individ i forb. med de øvrige træk, der karakteriserer erotisk forelskelse (s. Erotik).

Ml. disse tre komponenter i seksualbehovet består der et overordentligt indviklet sammenspil. Det erogene behov forekommer allerede i den tidlige barndom og tilfredsstilles enten ved andre personers berøring af erogene zoner (»kælen«) el. autoerotisk (autoerogent) ved legen med el. gnidning af kønsorganerne (masturbation, onani), en foreteelse, der i puberteten tiltager betydeligt hos næsten alle individer af begge køn. Ofte helt uafhængigt heraf begynder det erotiske behov at gøre sig gældende, først i form af en mere el. mindre sværmerisk forelskelse i en anden person, sædvanligvis af modsat køn, og efterhånden tillige i form af tilfredsstillelse af det erogene behov ved gensidige kys og andre kærtegn, hvortil evt. også kommer tilfredsstillelse af det genitale behov ved gensidig masturbation el. samleje (coitus). På en måde kan man altså sige, at der i efterpuberteten foregår en slags sammensmeltning af alle de tre komponenter — el. måske snarere: der udformes med det elskede individ som kærne et kærligheds-sentiment (s. Sentiment), hvori alle tre komponenter indgår med vekslende overtag. I hovedsagen beror vekslingen formentligt på, at behovene har et forsk. forløb, idet genitalbehovet forholdsvis hurtigt stiger til sit maksimum (orgasmen) og derpå brat afløses af afspænding og afslappelse, hvorefter denne cyklus gentages med relativt korte mellemrum (fra timer til dage el. uger i den avledygtige alder), hvorimod det erogene og navnlig det erotiske behov kræver betydeligt længere tid for at mættes, ja tit synes næsten umætteligt. Ofte finder imidlertid den omtalte sammensmeltning af de tre komponenter ikke sted, idet det genitale og/el. det erogene behov optræder relativt uafhængigt af det erotiske behov el. omvendt, og da søges tilfredsstillede enten autoerotisk el. v. hj. a. en mere el. mindre tilfældig partner, resp. gennem erotisk flirt el. sværmeri. Dette behøver ikke at gribe forstyrrende ind i udformningen af en regulær forelskelse i en anden person; men hvis individets kærlighedsliv fra begyndelsen af hovedsageligt udfolder sig som tilfredsstillelse af det genitale behov uden det erotiske behovs medvirken, kan det føre til, at det første bliver dominerende i resten af individets liv og derved vanskeliggøre den mere omfattende erotiske tilknytning til et bestemt andet individ. Iøvrigt spiller herved også såvel den medfødte konstitution som de

samfundsmæssige el. individuelle vaner en vis rolle, og seksualbehovets udfoldelse får derfor et ret forsk. forløb hos de forsk. individer og under forsk. samfundsforhold. Eksempelvis synes den s. k. »romantiske kærlighed« kun at have spillet en underordnet rolle før romantikkens tid, og i primitive samfund er den så godt som ukendt.

Den nære forbindelse ml. genitalbehovets tilfredsstillelse og forplantningen har ofte ført til, at man har opfattet denne som seksualbehovets formål, og visse religioner har endogså heri villet se den eneste moralske begrundelse (el. undskyldning) for tilfredsstillelsen af dette behov. Psykologisk set kan denne opfattelse ikke opretholdes, hvilket allerede F. C. Sibbern klart har indset: »... om end naturen sigter hertil, så foresvæver dette formål aldeles ikke individet. (Den længsel efter børn, som undertiden kan ytre sig meget stærkt, træder sjældnere bestemt frem, kommer langt senere, og er af ganske anden art, end den drift, vi her betragter). Ligesom individet søger spise, ikke, fordi det veed, el. tænker på, at den til legemets, tilmed livets, opretholdelse er fornøden (en forestilling, der kun i visse tilfælde kan blive den bestemmende bevæggrund til at tage føde til sig), men fordi de organiske virkninger i legemet have en begæring el. appetit til følge, hvilken individet umiddelbart føler og drives af, således bevæges også her individet umiddelbart af en i hine organiske naturbevægelser grundet lyst, for hvilken det søger tilfredsstillelse«. Psykologisk set er seksualbehovets formål dels den intensive, intermitterende, men relativt kortvarige vellyst, som fremkommer ved tilfredsstillelsen af genitalbehovet og det erogene behov, dels den langt mere omfattende og varige tilfredshed, tryghed og fred i sindet, der fremkommer ved den daglige legemligt-sjælelige omgang og tilknytning ml. to individer, der er forelskede i hinanden.

Forelskelsens betingelser kan inddeles i to hovedgrupper: indre og ydre. De indre betingelser er hovedsageligt kønshormonerne, der udskilles af det interstitielle væv i kønskirtlerne, når og sålænge individet er kønsmodent, d. v. s. fra puberteten til »den anden overgangsalder«. De gennemtrænger hele organismen og må antages at fremkalde en »kemisk omstemning« analog med den, der på ernæringens område fremkommer, når orgorganismen mangler visse næringsstoffer (s. Appetit). Herved »sensibiliseres« individet overfor bestemte stimuli, således at det bliver særligt påvirkeligt af dem, hvilket til en begyndelse opleves som en ret vag og diffus følelse af nysgerrighed, interesse, sympati og beundring for stimulussen, normalt et individ af modsat køn. En ydre betingelse er naturligvis, at et sådant individ forefindes i omgivelserne, hvilket under sædvanlige menneskelige levevilkår som regel er tilfældet. Dog er den blotte forekomst af et sådant individ ikke tilstrækkelig. — Situationen skal også være sådan, at en tilnærmelse og sjælelig-legemlig »kontakt« er mulig, ligesom der også til en lykkelig forelskelse kræves imødekommenhed fra det andet individs side. Hvis omgang og kontakt kun kan opnås med et enkelt andet individ af modsat køn og i passende alder, vil dette næsten med naturnødvendighed blive genstand for forelskelsen, hvorimod der kan opstå en valg-situation, hvis flere mulige partnere samtidigt påvirker det kønsmodne individ. Hvorledes valget i så fald falder ud vil afhænge af mange forsk. faktorer såsom graden af imødekommenhed, situationens egnethed for intim tilnærmelse til en bestemt af dem, det umiddelbare tiltrækningspræg (måske betinget af lighed med en af forældrene, en bror el. søster el. med en tidligere seksualpartner), egnetheden til at tilfredsstille andre behov (underholdnings-, kærligheds-, hjælpe-, selvhævdelses- og selvagtelsesbehov m. v.). For så vidt beror resultatet ofte på et uhyre kompliceret sammentræf af ydre og indre forhold, men det store antal af kortere el. længere varende lykkelige forelskelser viser, at betingelserne faktisk alle hyppigt er til stede. For en stor del beror dette formentligt på, at selve den seksuelle omstemning er afgørende, således at ethvert kønsmodent individ så at sige er præpareret til at blive forelsket i snart sagt ethvert passende individ af modsat køn. En forudsætning herfor er dog den, at individet ikke allerede er forelsket i en anden person, d. v. s. at dets seksual- og tilknytningsbehov ikke er fikseret til en sådan. Det erotiske behov har nemlig en stærk tilbøjelighed til — i hvert fald for en tid — at specialiseres i en uhyre grad, således at intensiv forelskelse i en bestemt person udelukker samtidig forelskelse i en anden. I forb. hermed må det dog nævnes, at navnlig genitalbehovet, hvis tilfredsstillelse jo ikke alene fremkalder så intensiv en vellyst, men tillige er af et ret monotont præg, oftest synes at svækkes ved langvarig kønsomgang med samme partner, således at der opstår behov for en ny. Også her gælder det, at forandring fryder. Men forandringen behøver ikke nødvendigvis at bestå i partnerskifte; den kan også i betydelig udstrækning opnås ved en rigere variation af selve det erogene og erotiske »forspil« til seksualakten, og dyrkelsen af kærligheden som »kunst« kan derfor være af vigtighed for forholdets stabilitet, som iøvrigt også styrkes ved partnernes funktion som satisfaktorer for mange andre behov og fællesinteresser.

Litteratur: A. Moll: Handbuch der Sexualwissenschaft, 1912. S. Freud: Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, 5. Aufl., 1922. A. Forel: Det sexuelle Spørgsmaal, dansk overs. 1913. A. Hernard: L'individu et le sex, 1927. E. Wexberg: Einführung in die Psychologie des Geschlechtslebens, 1930. H. Ellis: Psychology of Sex, 1933.

J. J-n.

Seksualundervisning el. seksualbelæring praktiseredes ved forholdsvis få danske skoler i årene lige efter årh.skiftet, men er nu taget op i et stadigt voksende antal skoler. Blandt pionererne for denne undervisning kan nævnes lektor U. H. Wöldike og skoledirektør Sofus Franck. Bestandigt flere lærere er nu i stand til at varetage s. med både åbenhed og takt. Skønt mange børn af deres forældre bliver rigtigt orienteret, er skolens oplysningsarbejde på dette felt ikke overflødigt, for i de fleste hjem får børnene meget ufuldstændige oplysninger. At s. har betydning bl. a. ved bekæmpelsen af kønssygdomme og neuroser er vist de fleste enige om. Det, der har været genstand for diskussion, er omfanget af undervisningen; f. eks. har det fra nogle sider været hævdet, at omtale af præventive midler ikke burde medtages. Da forholdene ligger noget forskelligt i de forskellige afdl. af skolen, behandles hver skoleform for sig med anførelse af de gældende love el. andre officielle retningslinier, dernæst med omtale af lærebøgerne og endelig med redegørelse for undervisningen i praksis.

I lov af 18. maj 1937 ang. *folkeskolen* nævnes intet spec. om s., for grundskolens vedk. anføres det kun, at der skal foregå undervisning i naturhistorie (s. d.); for hovedskolens og mellemskolens vedk. nævnes, »at der i forbindelse med undervisning i naturhistorie skal gives undervisning i sundhedslære ....«, og da s. er en del af sundhedslæren, må den altså fortrinsvis tages igennem i naturhistorietimerne. De fleste af de i folkeskolen anvendte lærebøger i naturhistorie indskrænker sig til at nævne kønsforskellen hos husdyrene i forbindelse med betegnelser som tyr, ko og kvie o. s. v., men giver iøvrigt ikke læreren nogen støtte til seksualbelæringen. Adskillige småskrifter giver anvisning på hvorledes s. kan tilrettelægges i folkeskolen, f. eks. Sofus Franck: Sådan blev du til; Sigrid Hansen og Ida Hansen: Seksualbelæring i Skolen, og de i 1946 af Kbh.s kommunale skolevæsen udg. Dispositioner til Brug ved Undervisningen i Seksualbelæring. Det sidstnævnte skrift skal p. g. a. dets officielle karakter omtales nærmere: Dispositionen for 1.—2. skoleår omfatter en advarsel, der skal gives så tidligt som muligt, mod at følges med ubekendte personer. Dernæst går planen ud på ved een el. anden naturlig foranledning (gennemgangen af »hjemmet« under hjemstavnslære, i tilslutning til en fortælling el. et billede el. som svar på børnenes spørgsmål) at give oplysning om kønsforskellen, om barnets tilblivelse og udvikling indtil fødslen, om fødslen og om barnets afhængighed af moderen, faderen og hjemmet. Berøring af kønsorganerne omtales kun på given foranledning og evt. kun til det enkelte barn. Der gives disposition også for s. i 3.—6. skoleår, idet det bemærkes, at spørgsmålet i disse år kan hvile el. fremdrages, hvis undervisningen giver anledning dertil; således kan pigerne af gymnastiklærerinden få oplysning om menstruationens indtræden. Desuden gives der disposition for undervisningen i 7. skoleår om kønsorganernes anatomi, hormoner, befrugtning og fosterudvikling. Præventive midler nævnes »ganske kort uden nærmere omtale af deres brug, deres usikkerhed fremhæves«, kønssygdomme omtales, og der gives advarsel mod seksuelle forbindelser uden for ægteskabet og mod kønsligt unormale mennesker. — Skoledirektionen pålægger ikke lærerne nogen tvang til at følge de i dispositionerne givne retningslinier, og det kan ikke siges, at der blandt de københavnske lærere er enighed om at følge dem. S.s praksis ligger i det hele taget ret forskelligt i folkeskolen. Ved mange folkeskoler gives overhovedet ikke nogen s. Ved andre tages emnet op til behandling, snart mere spontant, idet eleverne får svar på deres spørgsmål, snart efter en forud lagt plan, således at forældrene kan indbydes til at overvære de timer, hvor deres børn får s. Medens undervisningen i almindelighed varetages af naturhistorielæreren, hvor en sådan findes, er der nogle, der holder på, at den bør gives af gymnastiklæreren (-inden) med den begrundelse, at drenge og piger ved gymnastikundervisningen i forvejen er adskilt, el. af skolelægen. Den mulighed eksisterer stadig, at skoleungdom fra folkeskolen først får oplysning om seksuelle spørgsmål, når de besøger fortsættelseskursus, ungdomsskoler o. lign. — bortset fra den oplysning, de forinden privat kan have fået fra mere el. mindre gode kilder. *For mellem- og realskolen* gælder også, at der ikke eksisterer nogen lovbestemmelse om indførelse af s., og at denne undervisning ligesom i folkeskolen ligger meget forskelligt. I de senere år er faget biologi indført som afslutning på naturhistorieundervisningen i mange realskoler, og under dette fag tages vigtige punkter af seksuallæren igennem. Ved adskillige mellem- og realskoler gives den fornødne s. gennem foredrag af skolelægen. Forøvrigt henvises der til, hvad der nedenfor er anført om den til gymnasiet knyttede mellemskole og realkl.

For den til *gymnasiet* knyttede mellemskole gælder for naturhistorieundervisningen de bestemmelser, der er anført i den til lov af 24. apr. 1903 knyttede an. af 26. maj 1904 samt i bek. af 1. juli 1904, der intet nævner ang. oplysning om seksuelle spørgsmål. De i mellemskolen anvendte lærebøger er i de senere år i stigende grad gået bort fra at betragte dyrene som kønsløse væsener. Medens fosterudvikling tidligt har været omtalt, f. eks. i forbindelse med fugleæggets udrugning, nævnes nu også f. eks. æggestok, sædstok, parring og befrugtning. I selve undervisningen er reglen den, at man de fleste steder allerede i 1. EM. under gennemgangen

af pattedyrene besvarer de spørgsmål, som eleverne altid vil stille vedr. forplantningen. Der er i almindelighed ikke tale om, at en bestemt time af læreren forud planlægges til seksuel oplysning. Eleverne spørger spontant, og de fortsætter med at spørge, fordi de har fornemmelsen af, at de får et rigtigt og sagligt svar. For flere af eleverne er den oplysning, de derved får, kun et supplement til den viden, de har fået i deres hjem, gennem folkeskolens undervisning el. ved ophold på landet, hvor de har iagttaget husdyrene. Læreren kan tillige give oplysning om, at der findes kønsligt unormale personer, og på dette grundlag give eleverne en advarsel mod at følges med ukendte mennesker. Spørgsmålene hører op, når eleverne har fået svar på de problemer, de tumler med, og som de kan opfatte, men kan genoptages når som helst, hvis undervisningen giver anledning dertil. Som regel sker dette i 4. EM. ved gennemgangen af menneskets anatomi og fysiologi. Et hjælpehefte, der anvendes som supplement til lærebogen på dette undervisningstrin er: Kampp, Magnussen og Schiønning: Forplantningen.

For den til gymnasiet knyttede *realklasses* undervisning i naturhistorie gælder de i an. af 16. nov. 1906 og cir. af 19. nov. 1906 givne retningslinier, der tillader stor frihed m. h. t. valg af undervisningsstof, men hvor der ikke nævnes noget spec. om seksuel oplysning. Medens man i de første tiår efter 1906 væsentlig i realkl. læste afsnit af zoologien og systematisk botanik, er man nu ved så godt som alle gymnasieskoler gået over til at undervise realisterne i biologi, hvor lærebøgerne bl. a. behandler befrugtning, embryologi, bakteriologi, arvelighedslære m. m. Det falder naturligt, at man med udgangspunkt i disse afsnit af biologien meddeler sådan seksuel belæring, herunder oplysning om kønssygdomme, der passer for dette alderstrin og for en afgangskl. Forøvrigt kan en sådan oplysning gives, uanset om man læser biologi el. zoologi med systematisk botanik.

For *gymnasieklassernes* undervisning i naturhistorie var der allerede i an. af 1. dec. 1906 givet retningslinier ang. s. Det forlangtes der, at man gav oplysning om forplantning hos planter og dyr og om den individuelle og almene udvikling. Den nug. an. af 9. marts 1935 og bek. af 13. marts 1935 giver herom langt mere detaillerede bestemmelser. Heraf skal citeres: »Ved biologiundervisningen gennemgås — — befrugtning og individudvikling med særlig hensyntagen til hvirveldyrenes, derunder menneskets fosterudvikling. — — Ved undervisningen i menneskets fysiologi — — — gives oplysninger om kønsorganerne og deres funktioner og om kønslig hygiejne i et omfang, som i nogen grad bestemmes af forholdene ved den enkelte skole. Disse spørgsmål kan behandles i forbindelse med sådanne emner i fysiologien (el. biologien), hvortil de har naturlig tilknytning, f. eks. kønssygdommene ved bakterier, kønsceller ved celledeling el. kirtler, kønskarakter ved hormoner o. s. v.« Lærebøgerne i naturhistorie for gymnasiet har allerede fra gymnasiets start indeholdt oplysninger om befrugtning og individudvikling. De sidste udg. af disse lærebøger (f. eks. A. Krogh og P. Brandt Rehberg: Menneskets Fysiologi) indeholder alle væsentlige oplysninger om hormoner, kønskarakterer, kønskromosomer og kønsorganernes bygning og funktion, støttet af instruktivt illustrationsmateriale. Naturhistorieundervisningen i gymnasiet er henlagt til afgangsklassen (III G.), og her gives på grundlag af lærebogens afsnit om seksuelle emner tillige sådanne oplysninger, som læreren kan meddele, ofte som svar på elevernes spørgsmål. Den i bek. af 13. marts 1935 givne begrænsende modifikation (»— i et omfang, som i nogen grad bestemmes af forholdene ved den enkelte skole«) har, såvidt det kan ses, haft betydning i praksis i de få tilfælde, hvor læreren el. lærerinden ikke har ønsket at tage opgaven op. Man har således på enkelte fællesskoler givet drengene og pigerne oplysning hver for sig gennem foredrag om seksuelle spørgsmål. Disse foredrag er blevet holdt enten af lærerkræfterne ved skolen el. af en mandlig el. kvindelig læge. Den almindelige praksis ved gymnasiets undervisning i naturhistorie er dog, at oplysning om alle legemets organer og deres funktioner, herunder altså også kønsorganerne, gives ved den almindelige undervisning i timerne, der ledes af den mandlige el. kvindelige universitetsuddannede lærer. Dette gælder såvel drengeskoler og pigeskoler som fællesskoler. Ligeledes gives almindeligvis sådanne oplysninger om kønssygdomme, som ikke direkte står i elevernes lærebøger, ligesom man også går ind på den moralske og sociale side af de seksuelle spørgsmål. J. R.

Selvhævdelse, en persons bestræbelser for at sætte sine formål igennem, fordi det er hans formål, at blive respekteret af andre, ikke at lade sig dominere af andre el. at lade sig foreskrive udefra, hvordan han skal forholde sig. Det er klart, at s. vil blive vurderet forskelligt alt efter den grad, i hvilken den er udviklet, og de former, den giver sig udtryk i. En vis grad af s. hører med til en personligheds fasthed; men hvis den er så udpræget, at den hindrer den sociale tilpasning og f. eks. yrer sig som aggression, kan den være et uønsket træk, fordi den giver anledning til konflikter, der er en plage for omgivelserne og vedk. selv. K. G-S.

Selviagttagelse, s. Introspektion.

Selvopdragelse, et menneskes bestræbelse for at forme sin egen personlighed efter et mål el. ideal. En betingelse for, at s. finder

sted, er det, at mennesket har en forestilling om, hvordan det burde være, d. v. s. hvilke kulturelle, moralske og karaktermæssige fordringer det burde opfylde, samt at denne forestilling virker som motiv for dets handlinger og hele dets videreudvikling. Man kunne også beskrive forholdet på den måde, at mennesket har et s.k. bedre jeg og et ringere jeg, og at det første da opdrager det sidste el. snarere søger at neutralisere det og sætte det ud af spillet. Denne formulering træffer mest den moralske og karaktermæssige side af s. og ikke f. eks. den intellektuelle.

I s. indgår sådanne momenter som selvbeherskelse, selvovervindelse, selvtugt, men også sådanne som selvuddannelse, selvkultivering. De forskellige udtryk refererer til, at det dels er forskellige retninger, hvori individet bearbejder sig selv, dels at man kan arbejde på længere el. kortere sigt. Det gælder her som ved al opdragelse, at man må skelne ml. det, som kun gælder den øjeblikkelige konkrete situation, og det, som skal have en varig virkning. Kun det sidste er opdragelse i egentlig forstand. Men det varige udspringer af det momentane, vanen af de enkelte handlinger, selvtugten af de enkelte selvovervindelser; alt dette under bestemte betingelser, og det er ikke uden betydning at kende disse betingelser. Hvis s. skal lykkes, er det gavnligt, at der foruden vilje også findes et vist psykologisk kendskab til, hvad der har virkning. Og virkningen går i dette tilfælde over værdiforestillingerne. Hvad der står for et menneske som en værdi, vil dermed også være medbestemmende motiv for dets handlinger. Den, der som opdrager former en elevs vurderinger, gør ham dermed også skikket til at udvikle sig videre, selv efter at han som opdrager har sluppet ham af hænde. Og navnlig hvis han har fået det til at stå for eleven som en værdi at gøre sig fuldkomnere, at blive dygtigere, bedre, klogere, stærkere, vil han have lagt grunden til en s., der kan fortsætte, når den egentlige opdragelse er endt.

Man kan skelne ml. en bevidst og en ubevidst s. I den første er man klar over, at de opgaver, man byder sig selv at løse, og den skoling, man begiver sig ind under, er noget, som skal tjene ens personlighedsudvikling, og at det altså er noget, som har et pædagogisk formål. I den anden kan det være en ren drift, som tvinger en til at tage opgaver op, gennem hvilke man udvikler sig; el. det kan være sådanne motiver som ærgerrighed, social opadstræben o. lign., der får en til at bearbejde sig selv i forskellige retninger. Men i begge tilfælde sker der det, at mennesket udvikles og formes gennem handlinger, som det selv tager initiativet til og udfører; og det er det, som kaldes s.

S. er et nødvendigt el. i det mindste ønskeligt supplement til opdragelsen ved andre,

fordi man må regne med, at mennesket ikke har nået den højeste udvikling af sine muligheder, når den sidstnævnte opdragelse hører op. Det er derfor vigtigt, at den første opdragelse ved siden af sine andre mål også er indrettet på at forberede til s. Dette kan bl. a. ske ved, at man giver elevernes initiativ og selvvirksomhed en rimelig plads. Som helhed betragtet er det ikke sikkert, at de store øjeblikkelige resultater i henseende til børnenes præstationsdygtighed og adfærd er de gavnligste, nemlig hvis de købes med en svækkelse af de kræfter, som skulle sikre den fortsatte udvikling senere. Der er dog kun afgjort meget lidt eksakt om den ting. Vigtigst synes det at være, at der gives børnene og de unge motiver til at stræbe mod en videreudvikling af deres muligheder. Disse motiver kan være af forskellig art, f. eks. ønsket om økonomisk og social fremgang, om ære og anseelse, kort sagt om succes i en el. anden retning, evt. dog kontrolleret ved det etiske motiv, at det skal være en fortjent succes. Der findes en hel genre inden for ungdomslitteraturen, hvis funktion er at stimulere til s., sådanne bøger, som O. Swett Marden: Jeg vil fremad, 2. da. udg. 1912. C. Skovgaard Petersen: Vil du frem, Troens Betydning for den, der vil frem i Verden, 7. udg. 1912. Fr. W. Foerster: Kampen for Karakter, 1923. Samme: Selvopdragelse, 1925. Deres appel kan ud fra en etisk betragtning ofte være af tvivlsom værdi. Der er således forskel på at stræbe opad socialt og at arbejde på sin personlige udvikling for dennes egen skyld. De nævnte bøger indeholder oftest rigeligt med konkrete eksempler i stedet for almene, abstrakte anvisninger; og der er også stor sandsynlighed for, at eksemplet er et af de vigtigste momenter i selvopdragelsen, ikke mindst det at den, der opdrager andre, også opdrager sig selv. Det sidste er bl. a. fremhævet af Fr. W. Foerster i hans mange moralpædagogiske skrifter.

Litteratur: Jeanne Deschamps: L'auto-éducation à l'école, 1924. F. W. Foerster: Jugendlehre, 1906. Johs. Lindworsky: Willensschule, 1932. K.G-S.

Selvstændighed, den egenskab ved et menneske, at det vælger sine standpunkter ud fra egen indsigt i, hvad der er rigtigt, og træffer sine beslutninger ud fra egen bedømmelse af, hvad der bør gøres. Den samme egenskab kan også betegnes som uafhængighed. Der tænkes herved i første række på, at man ikke bestemmer sig ud fra andre menneskers dom el. befaling, men fortrøster sig til sin egen evne til at kunne bedømme sagerne rigtigt. Og hvis man alligevel bygger på andres dom og overtager deres meninger, m. a. o. støtter sig på autoritet, så sker det ud fra en egen bedømmelse af, at netop denne autoritet er værd at støtte sig på, hvorved det bliver noget af en definitionssag, om vedk. alligevel skal betegnes som autoritet.

I en videre forstand kan s. betyde uaf-

hængighed ikke blot af påtryk udefra, men også af tilskyndelser, der har deres rod inden for personligheden, såsom sanselige tilbøjeligheder, drifter, begær o. lign. Den bliver da at opfatte som fornuftig selvbestemmelse, og den selvstændige handling består i, at man sætter en fornuftbestemt værdidom over tilskyndelser af anden art. S. kommer dog tydeligst til udtryk i frigørelsen fra den sociale tvang, og dens princip kunne man evt. formulere således, at man skal lyde sig selv mere end andre. Af dette princip ville man dog ikke kunne udlede, at man f. eks. skulle følge sin egen lyst og tilbøjelighed mere end andres rimelige forlangender. En sådan adfærd ville kun kunne tages som udslag af s., hvis den var understøttet af en dom om, at man i det påg. tilfælde havde ret til at lade sin personlige lyst el. tilbøjelighed have forrangen, hvorved andres forlangender netop ikke kunne accepteres som rimelige. Det centrale i s. er fornuftig selvbestemmelse. Dog kan s. også være til stede, uden at dens udslag i særlig grad er præget af fornuft og indsigt; man kan være halsstarrig og selvklog i sine fordomme. Til at karakterisere en sådan holdning, der nok i sin ydre form er selvstændig, men ikke opfylder de rimelige krav til fornuft og indsigt, har man udtrykkene selvklogskab og selvrådighed.

Et væsen, som helt igennem lader sig lede af sine lyster og sensuelle tilskyndelser, er uselvstændigt og det letteste bytte for ledelse udefra. En sådan ledelse kaldes dressur. Og det er netop en hovedforskel ml. dressur og opdragelse, at den første gør individet afhængigt af ydre påvirkninger, altså uselvstændigt, medens den sidste skulle gøre det relativt uafhængigt af ydre påvirkninger, altså selvstændigt. Nu består ganske vist opdragelsen selv i en påvirkning udefra; og hvis opdragelsens mål er fornuftig selvbestemmelse, d. v. s. en tilstand, hvor mennesket ikke lader sig bestemme ud fra ydre indvirkninger, men dømmer og handler ud fra egen indsigt, så rejser sig det problem, hvordan det er muligt gennem ydre indvirkning at bringe et menneske til ikke at lade sig bestemme ud fra ydre indvirkning. Dette problem finder kun sin løsning derved, at mennesket er i besiddelse af et originalt anlæg for s., hvilket man kan kalde fornuft og vilje el. teoretisk og praktisk fornuft. Den første danner grundlaget for den rette indsigt, den anden for den rette handlen.

S. er et naturligt mål for opdragelsen alene af den grund, at opdragerne med tiden falder fra, hvorefter de, der er blevet opdraget må kunne stå selv. Dette er også erkendt i den regel el. talemåde, at det er en opdragers opgave at gøre sig selv overflødig. Blandt de pædagogiske metoder til fremme af s. kommer flg. i betragtning: En fornuftig appel til elevernes egen tænksomhed og retssans, når anledning gives, f. eks. en belæring om, at man ikke uden videre skal bøje sig for opinionen el. anden social tvang; en afpasning af opgaverne efter elevernes evner, men derefter også en betydelig tilbageholdenhed m. h. t. hjælp. Endv. eksemplet, både opdragerens eget praktiske samt mere teoretiskbelærende fra historien og livet.

S. er en individualistisk dyd, men behøver ikke derfor at være antisocial. Den, som sætter pris på sin egen s., må i kraft deraf også være villig til at respektere andre menneskers s. og anerkende den som et gode for dem. K.G-S.

Selvumyndiggørelse, det forhold, at en person ved sin egen viljeserklæring berøver sig evnen til at forpligtes ved retshandler. En sådan egentlig s. anerkendes ikke. Derimod har den påg.s eget ønske betydning ikke blot ved alm. umyndiggørelse (s. d.), men navnlig også ved anordning af lavværgemål (s. d.). Umyndighedstilstanden indtræder dog i begge tilfælde først ved rettens dekret. Iøvrigt kan en person ved aftale med trediemand gå ind på ikke at ville råde over bestemte ejendele el. indlade sig på visse retshandler (f. eks. kaution), men dette bevirker ikke, at eventuelle i strid hermed trufne dispositioner bliver ugyldige.

For det tilfælde, at båndlæggelse (s. d.) under et forvaltningsinstitut (f. eks. overformynderiet s. d.) på forhånd er bestemt til kun at skulle gælde for den påg. for en vis begrænset tid, ville der blive tale om s., dersom den påg. selv kunne bestemme, at midlerne fortsat skulle være båndlagt for ham. Dette anerkendes ikke, og justitsmin. har i skrivelse af 6. okt. 1950 udtalt sig imod, at sådanne midler, der hidtil har været båndlagt, derefter forbliver indestående i overformynderiet til bestyrelse på opsigelse.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 1942, s. 40. Viggo Bentzon: Personretten, 3. udg. 1930, s. 91—92.

F. M.

Seminarium, egl. planteskole af lat. *semen,* frø, plante. 1) Uddannelsesanstalt for præster el. lærere. Ordet anvendes først ved det 16. årh.s jesuiterskoler, senere får det hævd som betegnelse for de af pietismen i Halle og andre nordtyske byer opr. lærerskoler. Det første lærer-s. i det danske monarki oprettedes i Kiel 1776, derefter Tønder (1788) og Blågård (1791) senere flyttet til Jonstrup (1809). Efter seminarieloven af 15. apr. 1930 er uddannelsestiden 4-årig efter bestået optagelsesprøve. Der findes (1952) 8 stats- og 13 privatseminarier; desuden 2 aften-, 3 forskole- og 2 friskolesem. (Elbæk og Ollerup). — 2) Kursus i sjælesorg og praktisk embedsførelse for teologer. 3) Seminar, uddannelseskursus el. laboratorieøvelser ved et universitet.

Ndf. behandles kun 1) lærerseminarier.

Historie. I den danske skoles historie opstår spørgsmålet om en særskilt uddannelse for lærerne først ret sent. Reformationsti-

dens skolevæsen overtog den katolske kirkes læge embedsmænd, *sæde-* og *løbedegnene*, og udvidede deres pligter med lidt »degnelæsning« for »det jævne folks børn«, men stillede ikke krav om særlige forkundskaber. Følgen heraf blev, at degneembederne hyppigt besattes med havarerede studenter, ældre herregårdslakajer, kuske o. lign., hvad der naturligvis især var tilfældet, hvor herremændene sad inde med kaldsretten til degneembederne. P. g. a. de hyppige klager over uduelige degne, bestemtes det i Christian V's Danske Lov (1683), at kun studenter måtte ansættes som degne, og de skulle forinden overhøres af præsten, de ildesete »løbedegne« skulle afskaffes, og det pålagdes sognene at opr. faste og »bekvemme« degneboliger med jordtilliggende. Virkningen af dette kongebud blev imidlertid ikke synderlig stor, da der ikke meldte sig studenter nok, og en virkelig forbedring af lærernes uddannelse begynder først med det 18. årh.s stærke interesse for opdragelse og undervisning.

Det første forslag til en virkelig lærerskole, et s. i Danmark, findes i en rundskrivelse, som den lærde og initiativrige provst Balthasar Petersen i Tønder d. 13. nov. 1757 sendte ud til alle præsterne i sit provsti. Heri oplyser han, at han har til hensigt at opr. en skole for vordende lærere for at tilvejebringe »et godt forråd af dygtige skolemestre, hvorved mangen præsts embedsværk kan blive lettet og megen velsignelse spredes«. Derfor anmoder provst Petersen præsterne om at sende ham dels degnesønner, der vil være lærere, dels utilstrækkeligt uddannede skoleholdere. Undervisningen skal blive ydet dem »gratis og villigt«, dog må de unge mænd ej være »stupide« el. »vilde og lastefulde« og ikke over 20 år. Det skulle i det hele være »subjekter, om hvem man tør have den vished, at de kan blive dygtige og fromme skoleholdere«.

Det er uvist, når denne lærerskole kom i gang; den har i hvert fald eksisteret fra 1762 og er muligvis ældre. Provst Petersen har været en dygtig manuduktør, i sin ungdom havde han studeret i Jena, og i en årrække havde han undervist en skare unge teologer. Grundlaget for undervisningen i dette ældste »*præstegårdsseminarium*« var latinsk grammatik — eleverne skulle kunne analysere og fortolke Cornelius Nepos — og Testamenterne, Lutherdommens og humanismens fundamenter. Før sin død sikrede provsten s.s bestående ved en fundats af 1786, hvorved han testamenterede sin gård Gørresmark og 8000 rd. cour. til s., hvis åbning som en slags selvejende institution fandt sted omkr. Mikkelsdag 1788, i bondefrigørelsens store år.

Kort efter oprettelsen af dette gammellutherske præstegårdsseminarium fremkom der fra Holsten ønsker om at få opr. en lærerskole, men her udgår indflydelsen fra de yngre *filantropiske* kredse, der havde forbindelse med de s.k. »filantropiner«, kostskoler og lærerskoler i rationalistisk ånd, i Dessau, Schnepfenthal og Hamburg. Den ældre Bernstorff støttede planerne, og i Det tyske Cancelli drøftede man, om s. skulle lægges i Kiel el. Altona. Man valgte Kiel, og i 1776 udnævnte udenrigsmin. A. P. Bernstorff en direktion for det ny s. med prokansler ved Kieler Universitetet, tidl. hofpræst og prof. i Kbh., J. A. Cramer som forstander. Dette s., der dog først blev åbnet 1781, blev med sine mange fag, sin interesse for at give eleverne almennyttige kundskaber og praktiske færdigheder, en forpost for datidens »moderne skoletanker« og stod lige til sin nedlæggelse i 1823 i stærk modsætning til det gammeldags s. i Tønder, hvor protestantisk troslære og jævne kundskaber var undervisningens mål.

De to s. i hertugdømmerne er karakteristiske udtryk for tidens pædagogiske idealisme, men også for to modsatte retninger, der i den flg. tid skulle tage livtag om læreruddannelsens og dermed almueskolens indhold og mål, de tyskprægede filantroper og rationalister og den konservative gejstlighed, som i stigende grad følte kirkens gamle ansvar for børneskolen.

Den store skolelov af 1814 blev forberedt gennem de store landboreformer i slutn. af det 18. årh. og danner på sin vis slutstenen på dette store værk, der kom til at forebygge den voldelige afslutning på enevælden, som Frankrig oplevede, og samtidig danne grundlaget for det 19. årh.s udvikling af et folkestyret samfund.

Et ejendommeligt udtryk for de store forventninger, man nærede til en bedre læreruddannelse og en dermed flg. fornyelse af skolen, kan man finde i et udkast til en afhandling om almuens oplysning, skrevet af digteren Johannes Ewald i 1779. I stærke udtryk beklager han her den »tykke uvidenhed«, som fremdeles findes blandt »vore brødre bønderne«, der »neppe er mere oplyste el. moralsk bedre nu, end de har været på kong Oles tid«. Digteren mener, at både statsmænd og økonomer må sætte deres håb til de gode præster, til skoleholderne, »disse for staten og religionen så vigtige mænd« og til de »sande, varme og oplyste christne, de upartiske patrioter og de oprigtige menneskevenner.«

Det var de sidstnævnte, »*filantroperne*«, som først rejste kravet om en omfattende reform af almueskolen og, som forudsætning herfor, en planmæssig læreruddannelse, og de betragtede Kieler-s. som det bedste mønster for lign. skoler i det øvrige land. Også gejstligheden var levende interesseret i at finde »duelige skoleholdere«, men den betragtede de filantropiske skoletanker med mistro. Også Ove Høegh-Guldberg, der som minister og senere som stiftamtmand i Århus nærede stor interesse for en reform af skole-

væsenet, advarede mod s. »At tænke på s.«, skrev han 1787 i et brev, »formår staten ikke, og (tør jeg sige det) jeg hader s., og det er fordi den ene methode, der bruges, passer sig ikke til alle hoveder.« Efter Guldbergs mening måtte det alene påhvile præsterne »at udsøge af sine skolebørn et opvakt, flittigt og fattigt bondebarn«, og så selv »tildanne« det til skoleholder. Det samme mente biskop Balle endnu i 1785, men fire år senere foreslog han dog oprettelsen af en række små-s. på landet, men ikke i Kbh. »den dyre stad, hvor der tillige gives så megen adspredelse, fristelse og ondskab, og hvor nedrig tænkemåde tager så meget overhånd«.

Den langvarige drøftelse af skolesagen endte med statsrådets beslutning (af 27. marts 1789) om nedsættelsen af den store »*kommission til de danske skolers bedre indretning.*« Blandt dens hovedopgaver nævnte kommissoriet udtrykkeligt, at kommissionen skulle stille forslag om »en foranstaltning til at danne skoleholderne selv til brugbare og duelige lærere.« Nu skulle det egentlige kongerige udstyres med s., sådan som hertugdømmerne allerede var det.

I den store skolekommission, hvis arbejde skulle vare i 25 år, mødtes de reformivrige filantroper, repræsenteret af Chr. D. Reventlow og finansmin. E. H. Schimmelmann, med skolens gamle vogtere, de moderate gejstlige, med biskop N. E. Balle og konfessionarius Bastholm i spidsen. De førstnævnte havde fra begyndelsen overtaget, og det var derfor naturligt, at kommissionens første værk blev forsøget på at skabe et s. i Kbh. efter det filantropiske forbillede i Kiel. En passende bygning fandt man i prins Carls ejendom udenfor Peblingesøen, Blågård, der sidst havde været anvendt som »Dugmanufaktur« (tekstilfabrik).

14. marts 1791 åbnedes det første s. med to lærere, en Kielerseminarist J. C. C. Clausen og digteren H. V. Riber, der havde været ansat ved Efterslægtsselskabets skole, og et kommissionsmedlem, mag. Sevel, som tilsynsførende. Ved kgl. resolution havde alle dimittenderne erholdt fortrinsret til samtlige lærerembeder på øerne.

Uddannelsen var 3-årig og fagkredsen meget omfattende. Den rakte fra bibelkundskab og »deklamation« over naturvidenskab og sprog til biavl og podning. Men resultatet svarede ikke til forventningerne. De indre forhold på s. var ikke gode; revolutionstidens uro bød eleverne mange fristelser, de unge lærere betegnedes som »halvlærde bønder«, vantro og hovmodige og lidet underdanige mod præsterne, når de kom i embede. De fleste af seminaristerne har savnet de nødvendige kundskabsmæssige forudsætninger, og s. led meget under savnet af en egentlig forstander, hvad de gentagne klager til kommissionen over indre forhold bevidner. Ved bombardementet i 1807 blev bygningen ødelagt, og to år senere flyttedes seminariet ud til klædefabrikken Jonstrup i Nordsjælland.

Men inden den tid havde Blågård fået en aflægger på Fyn. Det var grev Ludvig Reventlow, der skuffet over, at kommissionen ved oprettelsen af Blågård ikke havde fulgt hans radikale filantropiske forslag, besluttede at opr. sit eget s. på sit gods Brahetrolleborg, og som i 1794 fik kongens bemyndigelse hertil. Her indførtes 4-årig læretid, og fagkredsen blev udvidet med astronomi, antropologi, landmåling og husholdningsvidenskab. Greven omfattede dette forsøg med den største interesse, og i sine indberetninger til den store skolekommission, hvoraf han var korresponderende medlem fra 1790 til sin død 1801, betegner han sine seminarister som »ynglinge med forædlede hjerter og oplyst forstand,« filantropinismens skolelærerideal. Efter få års forløb indså han dog, at meget af denne videnskabelighed for de jævne elever ikke »er andet end lyd mod lyd«; de abstrakte fag blev fjernede og læretiden nedsat til 3 år, inddelt i »saglære«, metodelære og praktiske øvelser. Brahetrolleborg s., der af økonomiske grunde blev nedlagt i 1820'erne, talte blandt sine elever bl. a. den senere berømte søhelt Peter Willemoes og litteraturhistorikeren N. M. Pedersen.

De filantropiske s. havde ikke haft særligt held, og allerede omkring årh.skiftet havde en række dygtige og initiativrige præster ude i landet taget biskop Balles tanke om de mange små s. rundt i landsbyerne op pånyt. Begyndelsen blev gjort på Lolland, hvor slesvigeren pastor, senere biskop P. O. Boisen i Vesterborg år 1800 fremsatte forslag om en »simpel« lærerskole, nærmest efter det Tønderske forbillede. Grev Chr. Reventlow på Christianssæde stod utvivlsomt bag forslaget, hvis mål var at uddanne »nøjsomme og ganske for bondestanden dannede fornuftige skolelærere.« Selv mente grev Reventlow, at det nu måtte blive s.s opgave at opdrage læreren til at være »den fornuftige bonde blandt bønder«, og i 1801 opr. Vesterborg Lærerskole som det første egentlige præstegårdsseminarium i Danmark. Eksemplet fulgtes af andre præster, vel både ud fra følelsen af kirkens nedarvede pligter over for skolen og med ønsket om at bevare gejstlighedens indflydelse på skolevæsenet. I 1802 opr. pastor Hammond s. i Brøndbyvester, året efter begyndte amtsprovst P. A. Wedel at uddanne skoleholdere i sin præstegård i Skårup på Fyn, og i 1806 åbnede pastor Krarup et præstegårdsseminarium i Borris i Vestjylland. I 1812 opr. lærerskoler i Snedsted og på Samsø, året efter kom Lyngby ved Grenå, og i 1815 og 1816 begyndte præstegårdsseminarierne i Ranum og på Bornholm, således at landet i løbet af 15 år, der for det meste havde været krigs- og kriseår, havde fået ikke mindre end 9 lærerskoler, takket være præsternes initiativ.

Uddannelsen på disse præstegårdsseminarier var jævn, fagkredsen begrænset. Det var ikke hensigten at give de vordende lærere »lærde og vidtstrakte kundskaber«, men at »oplære dem til gudsfrygt og flid«, så de senere forstod at leve i en »naturlig og venskabelig forståelse med deres præster og skoledistrikter.« I praksis viste disse beskedne s. sig hurtigt at være de filantropiske s. overlegne, og de har fra begyndelsen angivet det folkelige og praktiske spor, som den danske læreruddannelse århundrede ud skulle følge.

Det blev landets vanskelige økonomiske stilling, der snart skulle standse denne udvikling. For at skaffe midler til offentlige tilskud til de privat oprettede præstegårdsseminarier, pålagde regeringen ved reskript af 17. maj 1805 præsteembederne en særskat, hvis provenu skulle opsamles i en seminariefond, en foranstaltning, der af præsterne følte s som et forsøg på at udnytte standens offervilje. Præsternes iver kølnedes ret hurtigt, utallige klager over særskatten til s.s finansiering indløb, og efter en langvarig diskussion besluttedes det i 1824 at nedlægge en række s. Ved plakat af 19. okt. 1824 bestemtes, at kun fire s. fortsat skulle bestå, Jonstrup, Skårup, Snedsted og Lyngby, samt Tønder i Slesvig. De øvrige blev nedlagt. Samtidig anordnedes en væsentlig indskrænkning og omlægning af undervisningen; geografi, verdenshistorie, geometri og landhusholdning forsvandt af læseplanen, og samtidig indførtes datidens pædagogiske modebevægelse, »*den indbyrdes undervisningsmethode*« (s. Indbyrdes undervisning) som obligatorisk fag, således at hovedkarakteren ved lærereksamen »ikke bliver højere end den for hin duelighed erhvervede karakter«. Endv. blev uddannelsen gjort 2-årig ved alle s. undtagen Jonstrup. Målt med den store reformtids idealer var det en stærkt forringet læreruddannelse, der nåede gennem de lange kriseår, og der skulle hengå lang tid, inden der sporedes nogen virkelig bedring.

I 1841 afskaffedes ganske »den indbyrdes undervisning«s karaktermæssige overvægt ved eksamen, bl. a. som følge af de stærke angreb på den åndløse mekanisering af undervisningen, som både Chr. Reventlow, Grundtvig, H. N. Clausen og bonden Ole Kirk i Viborg stændersal havde fremført.

Den næste reform af læreruddannelsen fandt sted i perioden ml. de slesvigske krige, mens D. G. Monrad var leder af kultusministeriets 3. departement som *overskoledirektør*. Væsentligt på hans initiativ gennemførtes loven af 15. febr. 1857, der fornyede grundlaget for hele læreruddannelsen, og bek. af 9. maj 1857, der ændrede det gamle seminariereglement af 1818. Herved lykkedes det at gennemføre en væsentlig lønforbedring for forstandere og lærere ved s., ligesom timetallet blev fastsat til 30. Læsetiden blev igen 3-årig, fagkredsen blev noget udvidet, og der gennemførtes en fast ordning af optagelses- og afgangsprøven. Forudsætning for optagelse var bl. a. eet års deltagelse i undervisning hos en dygtig lærer. Eksamen skulle afholdes på s. med beskikkede censorer, men desuden skulle der hvert år afholdes en særlig eksamen for privatister. Til denne prøve kunne enhver indstille sig uden hensyn til modenhed og kundskaber, i hvert fald uden at der krævedes særlig indstilling herom fra et s. Hermed åbnedes en mulighed for særlige, private forberedelseskursus, der ikke var underkastede de bestemmelser om læsetidens længde, som gjaldt for statens s.

Det første »*friseminarium*«, som det kaldtes, blev opr. i Kbh. af I. T. A. Tang i 1859, i nærheden af det sted, hvor det gamle Blågård havde ligget, og navnet overførtes til det ny privatseminarium. Da der efter indstilling fra Monrad, og på baggrund af 1850-ernes stærke røre om »kvindesagen«, i 1859 blev opr. en særlig eksamen i Kbh. for vordende lærerinder, var der hermed åbnet vej for oprettelsen af *kvindeseminarier*. I 1860 opr. den Grundtvigske lærerinde frk. Nathalie Zahle sit s. på Nørrevold, året efter åbnede frk. N. Femmer det kursus, der senere fik navnet Femmers Kvindeseminarium. Samme år opr. Københavns S. af 1861, og i 1863 åbnede forstanderen for Gjedved højskole, P. Boisen, det første jyske privatseminarium i nær forbindelse med højskolen. (Se også Kvindesagen og skolen).

Disse »fri-s.«, der var prægede af Grundtvigske frihedstanker, fremkaldte på rigsdagen en livlig drøftelse, hvorunder man fra venstres side rejste spørgsmålet om fuldstændig nedlæggelse af stats-s., som med et udtryk af Tscherning blev betegnet som »uheldige statsfabrikker« (en hentydning til Blågårds og Jonstrups anbringelse i nedlagte manufakturer). Resultatet blev et kompromis. Ved loven af 25. juli 1867 fratog man statss. deres dimissionsret og opr. en fast *eksamenskommission*, der årligt skulle afholde lærereksamen i Kbh., Odense og Århus for samtlige dimittender fra statens og de private s.

Udviklingen i de flg. år gik stats-s. imod, men førte ikke bevis for, at den helt frie uddannelse er den bedste, når det drejer sig om prøver, der giver adgang til ansættelse i statens el. kommunens tjeneste. De frie s., der ikke stillede krav om bestemt læretid, fik stærk tilgang, mens elevtallet dalede på stats-s. I 1874 standsede undervisningen på Lyngby s., og der var nu kun fire stats-s. tilbage, Jonstrup, Skårup, Jelling (opr. 1841) og Ranum (hvortil s. i Snedsted i 1848 var blevet flyttet), mens stadig nye privat-s. blomstrede frem, støttet bl. a. af en bestemmelse af 1872, der berettigede præliminarister til at overføre en længere række fag til lærereksamen, hvorved disse på ganske kort tid kunne blive lærere. 1882 stiftedes

Vordingborg seminarium, 1886 Silkeborg, 1890 Århus, 1891 Odense, hvortil kom en række mindre kursus, der påførte de øvrige s. en skarp konkurrence ved at nedsætte læsetiden til det mindst mulige.

Efterhånden blev det klart, at man i stedet for den af de Grundtvigske skolefolk ønskede metodefrihed og personlighedsprægede undervisning var på vej henimod en mekaniseret kursuslæsning, der næppe ville kunne højne respekten for lærerstanden. I 1888 pålagde min. eksamenskommissionen, »at den ved tilbørlig og retfærdig strenghed sætter bom for, at slet forberedte, uvidende individer får ret til at ansættes i skolevæsenets tjeneste«. Året efter ophævedes forbindelsen ml. præliminæreksamen og lærereksamen, og ved cir. af 6. apr. 1889 indførtes skærpede bestemmelser for skolelærereksamen. Følgen blev, at 60 pct. dumpede el. forlod eksamen.

En reform var nødvendig. Begyndelsen blev gjort med oprettelsen af *forskolesemina-rierne* ved lov af 30. marts 1892, i første række beregnet på at skaffe de lærerinder, der skulle virke på landet, en planmæssig uddannelse, efterhånden med *småbørnsundervisningen* som hovedopgave. Samme år opr. Statens Forskole-s. i Vejle, senere fulgte de private i Silkeborg og Odense.

Ved det store politiske forlig i 1894 kom også en ny *seminarielov* til verden, gennemført af kultusmin. Goos. Ved denne lov afskaffedes den private indstillingsret. Læretiden blev gjort 3-årig for alle, der ville indstilles til lærereksamen. Eksamen skulle afholdes på s. v. hj. a. faste censorer, der samvirkede med s.s egne lærere. Fra 1899 blev censorernes formand tillige *ministeriets konsulent i sager vedr. s. og folkeskolen.*

I 1918 opr. et nyt stats-s. i Ribe, og efter Genforeningen 1920 overtog staten de to s. i Sønderjylland. Med oprettelsen af stats-s. på Emdrupborg og det private »aftenseminarium« i Kbh. (med 5-årig uddannelse) 1949 er tallet af s. nået op på 20. Ved lov af 27. maj 1920 blev der skabt forbindelse ml. studentereksamen og lærereksamen, således at en række karakterer fremtidig kunne overføres fra alle 3 linier.

Den efter Den 2. Verdenskrig stærkt voksende lærermangel har staten foruden ved oprettelsen af det foran nævnte s. på Emdrupborg søgt at imødegå ved en sænkning af de adgangsgivende kvotienter og udvidelse af retten til at overføre fagkarakterer fra studentereksamen, ved at tillade oprettelsen af dobbeltklasser ved s. samt ved en væsentlig forøgelse af statsunderstøttelsen til seminarieelever, således at denne nu kan ydes i alle 4 kl., og endda i præparandklasserne. Ved lov af 6. juni 1947 indførtes — foreløbig midlertidigt — 2½-årig studenteruddannelse, der betød en ret stærk tilgang til s. I sommeren 1952 kunne Danmarks 21 s. dimittere c. 1000 lærere og lærerinder.

Ved lov af 4. apr. 1928 — ændret ved lovbek. af 16. sept. 1947 — blev privat-s.s statstilskud væsentlig forøget, idet det herefter fastsættes i forhold til stats-s.s forstander- og lærerlønninger samt de årlige driftsudgifter. Da tilsynet og eksamenskravene er ganske ens, er forskellen ml. statens og de private s., der, som foranstående oversigt har vist, er historisk begrundet, blevet meget væsentligt formindsket.

Seminariernes nuv. ordning. Efter Den 1. Verdenskrigs afslutning blev folkeskolens ordning i Danmark som i adskillige andre lande taget op til revision.

Begyndelsen til dette reformarbejde blev gjort med nedsættelsen af *den store skolekommission af 1919*, der skulle stille forslag om forbedringen af læreruddannelsen og folkeskolen. De mange reformkrav, som fra forskellige sider kom til udtryk indenfor kommissionen, fik udtryk i et forslag om forlængelse af læreruddannelsen med et år, fra 3- til 4-årig, indførelse af sprog, udvidet pædagogisk og praktisk uddannelse og lejlighed til selvstændigt arbejde i læretiden.

På dette grundlag lykkedes det undervisningsmin. F. J. Borgbjerg med støtte af de fire store partier på rigsdagen at gennemføre den lov om seminarier (15. apr. 1930), som fra 1. juni 1931 danner rammen om uddannelsen af folkeskolens lærere.

Den nærmere udformning af lovens bestemmelser er sket ved et samarbejde ml. ministeriet og repræsentanter for seminarierne, idet loven skabte et særligt organ, »seminarieudvalget«, til at deltage heri. Ændringer i kravene ved optagelsesprøven og de afsluttende eksaminer samt indstilling om faste censorer skal fremtidig forelægges dette udvalg, der består af 7 medlemmer, hvoraf de 3 udpeges af statsseminariernes forstandere, resten af privatseminarierne.

Bek. af 4. maj 1931, fornyet 29. febr. 1940, indeholder bestemmelserne om optagelsesprøven, undervisningen og de afsluttende prøver på seminarierne. Læsetiden er 4-årig, ligesom i Sverige, Norge og Schweiz. Dog kan studenter, der har bestået artium med 14,00 optages i 2. kl. mod at bestå en prøve i bibelhistorie og regning.

Adgangsbetingelserne er væsentligt uændret overført fra den tidligere ordning, dog kræves ingen deltagelse i undervisning forud for optagelsen. Aldersgrænsen blev efter ret langvarige forhandlinger og delvis under modstand fra seminariernes side sænket et halvt år, således at aspiranter kun behøver at være fyldt 17 år inden 1. juni. Studenter, præliminarister og realister kan optages uden prøve, når disses eksaminer opfylder visse krav. Aspiranter uden adgangsgivende eksaminer skal bestå en særlig optagelsesprøve, der afholdes hvert år i juni på de enkelte seminarier med de samme skriftlige opgaver og ensartede krav til de mundtlige prøver.

I modsætning til tidligere seminarielove giver den nuv. særlige bestemmelser om, hvilke fag der skal undervises i. Som nye fag er optaget samfundslære, geologi, sundhedslære, kemi, tysk el. engelsk, idræt, småbørnsundervisning og sløjd. Bek. foreskriver, at undervisningen i videst muligt omfang skal »give eleverne lejlighed til selvstændigt arbejde, der kan bringe dem i direkte forhold til stoffet, således at de er fortrolige med fagenes hjælpekilder, vante til at bruge bøger og samlinger og øvede i at gøre iagttagelser i den levende natur«. Ekskursioner og lejrskoleophold kan indgå som led i undervisningen.

Denne omfatter i seminariernes 2 yngste klasser de almindelige skolefag og afsluttes med lærereksamens 1. del. I de to ældste klasser er hovedfagene pædagogik, psykologi, praktisk skolegerning med småbørnsundervisning i de til seminarierne knyttede øvelsesskoler, der suppleres med nogle ugers ophold i landsbyskoler, bl. a. for at indøve den særlige teknik i de 1-, 2- og 3-klassede skoler. Undervisningen i fremmede sprog — et obligatorisk og et valgfrit — samt i sløjd fortsættes gennem hele seminariet og afsluttes med eksamens 2. del.

Ved siden af denne ret stærkt eksamensbundne uddannelse har den ny lov indført den s. k. »*speciallæsning*«, hvor valgfrie områder indenfor det sproglig-historiske el. det matematisk-naturvidenskabelige område kan behandles i studiekredsform og gennem laboratorie- og biblioteksøvelser med det formål »at sætte eleverne i gang med et selvstændigt arbejde indenfor deres interessesfære, som de kan fortsætte efter seminarietiden«. Denne undervisning afsluttes ikke med nogen eksamen, men eleverne samler deres udbytte i specialafhandlinger med frit valgte emner indenfor det behandlede stof.

De kvindelige elever kan nu ombytte denne undervisning med skolekøkkenkursus.

Den særlige uddannelse af *forskolelærerinder* til forskolerne på landet finder fremdeles sted efter loven af 30. marts 1892, dog blev læsetiden i 1909 forlænget til halvandet år, efter folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 24 til 2 år. Den er henlagt til Statens forskoleseminarium i Vejle og to private forskoleseminarier og lægger hovedvægten på praktisk skolegerning i de mindre klasser med børn under 10 år, der iflg. loven er forskolelærerindernes særlige virkeområde.

Antallet af dimittender fra seminarierne, der ved midten af forrige årh. lå omkr. 200, er fra dette årh.s begyndelse steget til det dobbelte og nåede ved 1. Verdenskrigs begyndelse op mod 700, for efter krigen at dale stærkt (1920: 285). Derefter steg tallet pånyjævnt, og siden den ny seminarielovs gennemførelse har det ligget ml. 5 og 600. Mens man i begyndelsen af 1930'erne frygtede »overproduktion« af lærere, har gennemførelsen af folkeskoleloven af 18. maj 1937 medført en stærkt voksende lærermangel.

I 1946 nedsatte undervisningsministeriet en kommission, der i dec. afgav bet. om manglen på seminarieuddannede lærere og lærerinder. Af det statistiske materiale, som bet. indeholder, fremgår, at der indtil skoleåret 1953—54 vil blive brug for 1263 lærere, 1532 lærerinder og 149 forskolelærerinder, ialt 2944 lærerkræfter *flere* end det nu ansatte antal. Om årsagerne til lærermanglen oplyser den min. bet., at det i byerne først og fremmest er det stærkt stigende børnetal, som rejser kravet om flere lærerkræfter. På landet er det derimod i første række selve gennemførelsen af den nye folkeskolelovs fordringer, som kræver ansættelse af et voksende antal lærere og lærerinder.

Bet. førte til lov af 6. juni 1947 om oprettelsen af den $2^1/_2$-årige studenteruddannelse, som samme år begyndte ved en række seminarier. Med en nedsat fagkreds og væsentlig udvidet adgang til overførelse af fagkarakterer fra studentereksamen skulle denne noget kursusagtige uddannelse kunne nå omtrent samme mål som den almindelige læreruddannelse.

Ved lov af 24. maj 1948 om midlertidig ændring af lov af 15. april 1930 om s. bemyndiges undervisningsministeren til indtil videre for s., som måtte ønske at iværksætte et forsøgsarbejde inden for seminarieundervisningen, at godkende sådanne hertil sigtende afvigelser fra de i lov nr. 130 af 15. april 1930 om s. indeholdte bestemmelser angående undervisningens ordning og eksamens form, som vil være forenelige med fastholdelsen i det væsentlige for den nuv. seminarieordnings resultat. Loven har givet plads for et ret omfattende forsøgsarbejde ved en række s., og dette vil uden tvivl få indflydelse på en kommende ændret seminarielov.

Den afsluttende lærereksamen ved statens og de private seminarier giver eneret til fast ansættelse i folkeskolen (jvfr. lov af 18. maj 1937 § 23), samt mulighed for ansættelse i mellemskolen. Desuden ansættes et betydeligt tal af de seminarieuddannede lærere og lærerinder ved friskoler, efterskoler og højskoler, hvortil for fremtiden må regnes de lærere, der uddannes ved den i 1949 oprettede private, eksamensfrie lærerskole i Ollerup, hvis undervisningsplan direkte sigter på de frie skoler.

Den supplerende uddannelse af folkeskolens lærere finder i første række sted ved de på Danmarks Lærerhøjskole på Emdrupborg indrettede årskursus, på Danmarks Højskole for Legemsøvelser i København, samt ved de af lærerhøjskolen tilrettelagte provinskursus for lærere og lærerinder. Endelig bør nævnes, at lærereksamen, suppleret med enkelte tillægsprøver i sprog, giver adgang til at studere ved universitetet og indstille sig til den psykologisk-pædagogiske afgangseksamen (»cand. psych.«). M. B-f.

Seminariekommissionens betænkning, 1951. I nov. 1947 nedsattes påny en seminariekomm., der afgav bet. i dec. 1951. Komm. har stillet flg. forslag m. h. t.

A. *det almindelige 4-årige seminarium.*

1) Seminariernes undervisning skal fremtidig kunne bygge på *realeksamen.* Samtidig foreslås *alderen ved optagelsen* forhøjet til det fyldte 18. år.

Optagelsen gøres desuden afhængig af, at den påg. af seminariet »efter afholdelse af en egnethedsprøve el. på anden måde« skønnes egnet til lærergerningen.

2) Ved en *liniedeling,* som kan etableres tidligst i 2. klasse, og som er nødvendig allerede på grund af fagenes antal, er der åbnet adgang for eleverne til særlig undervisning i eksamensskolernes fag og i de manuelle fag. Liniedelingen omfatter efter flertallets forslag sløjd, skolekøkken, engelsk, tysk, matematik el. naturlære, men også andre fag kan optages som liniefag. Desuden skal der gives en særundervisning fortrinsvis i de humanistiske fag, der ikke tager sigte på nogen faglig uddannelse, men snarere på en personlighedsdannende undervisning.

Flertallet giver ikke nøjere regler om liniedelingen, men har ønsket at fastholde lovens karakter af en »rammelov«, hvis nærmere indhold den kommende udvikling og skolens vekslende krav må udfylde.

Et mindretal tager afstand fra en egentlig liniedeling, opretholder den hidtidige specialelæsning, men foreskriver, at undervisningen i eet fremmed sprog skal gennemføres i alle seminariets 4 klasser med det formål at kvalificere alle lærere til at påtage sig sprogundervisningen i den eksamensfri skole.

3) Flertallet vil radikalt ændre *lærereksamen,* idet man helt afskaffer eksamen i flertallet af seminariets fag og erstatter denne med en stor skriftlig opgave. Egentlig eksamen holdes kun i sproglig dansk, regning og fremmede sprog, samt de fag, hvori der er modtaget særundervisning. *Afgangsbeviset* afhænger herefter ikke så meget af de opnåede eksamenskarakterer, men fortrinsvis af en samlet bedømmelse af eleven — afgivet af rektor efter forhandling med lærerrådet.

Mindretallet vil opretholde eksamen i alle fag, suppleret med en årskarakter i hvert af fagene.

4) *Praktikundervisningen* udvides væsentlig ved at der indføres et 3 mdr.s ophold ved en fremmed skole.

B. Ved oprettelsen af de *3-årige studenterklasser,* byggende på studentereksamen og med udvidet sprogundervisning for studenter af den nysproglige linie og matematik- og naturlæreundervisning for studenter af den matematisk-naturvidenskabelige linie, mener man at have imødekommet kravet om *særlig uddannelse af eksamensskolelærere.*

Da der også her tænkes indlagt et 3 mdr.s praktikum i praktikundervisningen, foreslår flertallet en udvidelse af undervisningstiden med 1/2 år til 3 år. Et mindretal vil fastholde en 2 1/2 årig undervisning.

Optagelsesalderen er sat til 19 år. Om *eksamen* gælder samme regler som ved det 4-årige seminarium.

C. *Forskolelærerindeseminarierne* opretholdes som *småbørnsseminarier,* idet flertallet ønsker deres virksomhedsområde udstrakt til også at omfatte købstadskolens yngste klasser. Optagelsesbetingelserne er uforandrede og undervisningen i det hele også, dog optages undervisning i eet fremmed sprog.

Optagelsesalderen er sat til 20 år. Undervisningen afsluttes uden *eksamen* i noget fag.

Da der også her i praktikundervisningen indlægges et 3 mdr.s praktikum ved en fremmed skole, udvides undervisningstiden fra 2 til 2 1/2 år.

D. *Danmarks Lærerhøjskole* bevares som central for videregående læreruddannelse, men det foreslås, at kursisterne skal have fri vikar betalt af statskassen. A. B.

Sensualisme, i erkendelseslære og psykologi den opfattelse, at al erkendelse er baseret på sanseiagttagelser, og at alle sjælelige fænomener er mere el. mindre sammensatte komplekser af sansefornemmelser; i etik og i daglig sprogbrug betegnelse for den opfattelse, at sansenydelse er det højeste og mest attråværdige i livet. *Sensuel,* sansemæssig, sanselig. K. G-S.

Sentiments (eng. egl. følelser) er en art »højere« psykiske helhedsdannelser, hvis fremtrædelsesformer (s. d.) er genstandsrettede emotioner og konationer (lat. *conari* anstrenge sig) d. v. s. former for stræben, der på en for hver enkelt s. karakteristisk måde skifter med de situationer, hvori genstanden og individet befinder sig. Herunder falder meget af, hvad man på dansk betegner som sindelag, lidenskaber el. totalfølelser. De vigtigste s. er kærlighed og had i deres mangfoldige indbyrdes forsk. former. De kan ikke som emotionerne opleves som enkle, kvalitativt ensartede følelsestilstande, men giver sig tilkende ved en række fra situation til situation varierende emotioner og handletendenser, og kan derfor opfattes som systemer af sådanne organiserede omkr. en genstand som kærne. Således kan kærlighed f. eks. fremtræde som en trang til at beskæftige sig med den elskede genstand, en trang til at betragte el. berøre den, hvis den er nærværende, el. til at gøre den nærværende — i hvert fald i fantasien — hvis den ikke er det; som glæde (henrykkelse) ved nærværelse og behag el. ligefrem vellyst ved berøringen; som længsel, hvis genstanden er fraværende; som villighed el. trang til at yde ofre for el. gaver til genstanden el. på anden måde fremkalde glæde og genkærlighed hos den, f. eks. ved at vise sine gunstigste sider for den; som tålsomhed og overbærenhed, evt. »blindhed«,

overfor dens mangler; som frygt og/el. hjælpetrang, hvis den er i fare el. på anden måde trænger til hjælp; som vrede (raseri) og trang til at forsvare den, hvis den angribes; som sorg (fortvivlelse), hvis den mistes; som skinsyge (jalousi), hvis den viser kærlighed overfor et andet menneske evt. dyr el. blot en ting. Kort sagt: alt, hvad der er tegn på kærlighed er en fremtrædelsesform for kærlighed. Og på lign. måde med had, i hvilket stort set de samme emotioner og konationer indgår, men nu blot organiserede på omtrent modsat måde, idet hadet bl. a. fremtræder som lyst til at skade el. tilintetgøre den hadede genstand; som ubehag el. vrede ved dens nærværelse; som ærgrelse el. raseri ved dens fremgang; som glæde el. skadefryd ved dens uheld; som frygt for dens fremgang og håb om dens nederlag etc. etc. Og på lign. måde med andre s. som f. eks. misundelse, stolthed, fromhed m. v., der alle er karakteriserede ved at have forsk. emotive og konative fremtrædelsesformer varierende med situationerne.

Indtil begyndelsen af dette årh. havde man ikke fået øjet op for den nævnte karakteristiske forskel ml. emotioner og s.; de behandledes alle under et som »følelser« af større el. mindre sammensathed, men principielt ensartede. Distinktionen ml. dem skyldes først og fremmest W. McDougall og A. F. Shand, af hvilke den første definerede en s. som »et organiseret system af emotionale dispositioner centrerede omkr. forestillingen om en el. anden genstand,« medens den sidste definerede: »Sentimenten er et mentalt system, som kan tilpasse sig emotionelt til dens genstands skiftende situationer, og som kan bestå ubestemt længe svarende til dens genstands varighed uden at blive sygelig; emotionen er et mentalt system, som kun kan tilpasse sig til en enkelt art situation, og som tenderer mod at blive sygelig, hvis den består udover dette system«; el. kortere: »En s. er et system af flere emotionale dispositioner, som har forsk. konative tendenser, forbundne med en fælles genstand og underordnede et fælles mål«.

Ang. s.s opståen og udvikling kan det siges, at de opstår overfor genstande, der tilfredsstiller el. modvirker tilfredsstillelsen af et el. flere behov (s. d.). Genstande, der tilfredsstiller behov, vækker kærlighed, og jo flere behov der tilfredsstilles, des inderligere bliver genstandens tilknytning (»bindingen«) til individet, og des flere forsk. fremtrædelsesformer får s., ligesom genstanden også des vanskeligere bliver ligegyldig for individet, idet mange behov sjældent el. aldrig kan mættes samtidigt. Og på tilsv. måde med had og de andre s. Naturligvis antager s. en forskellig karakter, eftersom deres genstand er en livløs ting, en idé, et barn, en seksualpartner el. en anden voksen person, men de alm. kendetegn på den genfindes i alle tilfælde.

Som Shand nærmere har påvist har s. en tendens til at udvikle sig og udelukke hinanden, hvilket kan føre til, at en enkelt s. bliver enerådende i individets karakter, således som det f. eks. ses ved gerrighed, despotisme og fanatisme af enhver art. Den harmoniske karakter er derimod karakteriseret ved, at forsk. s. kan bestå og trives ved hinandens side uden at fortrænge hinanden, hvilket også medfører, at deres ytringer (fremtrædelsesformer) bliver mere nuancerede og modulerede. Under visse sindssygdomme indtræder afvigelser fra den normale s.dannelse, ligesom der også kan optræde emotioner, som er sjældne hos normale individer.

Litteratur: F. C. Sibbern: Læren om de menneskelige Følelser og Lidenskaber, 1885. Th. Ribot: La psychologie des sentiments, 1896. W. McDougall: An Introduction to Social Psychology, 1908 . A. F. Shand: The Foundations of Character, 1914. P. Janet: L'amour et la haine, 1937. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. J. J-n.

Separation er en retlig fastslået ophævelse af det ægteskabelige samliv, hvis vigtigste virkning i praksis er en overgang til en senere skilsmisse. Ægteskabet er ikke som ved skilsmisse (s. d.) fuldstændig ophævet, en separeret kan derfor ikke indgå nyt ægteskab. Hvis samlivet ikke kan fortsættes p. g. a. dyb og varig uoverensstemmelse, kan parterne få s. ved bevilling efter ansøgning til amtmanden (i Kbh. overpræsidenten), hvis de er enige om at ønske s., om hvem der skal have forældremyndigheden over børnene og om underholdspligten over for den anden ægtefælle og børnene.

Er de ikke enige herom, kan den ene anlægge retssag mod den anden for at få s. ved dom, såfremt forholdet mellem ægtefællerne p. g. a. dyb uoverensstemmelse må anses for ødelagt, medmindre sagsøgeren har hovedskylden selv; ved dommen fastsættes også s.svilkårene, dog bestemmer dommen ofte, at størrelsen af underholdsbidrag afgøres senere af overøvrigheden. Ønskes vilkårene vedr. forældremyndighed senere ændret, må der anlægges en ny retssag derom; ønskes bestemmelser vedr. børnebidrag senere ændret, må man ansøge overøvrigheden derom.

Hvis parterne er enige om at ønske skilsmisse og om de ovenfor omtalte vilkår, kan de få skilsmisse efter $1^1/_2$ års s. Er de ikke enige, kan den ene kræve skilsmisse efter $2^1/_2$ års s. I begge tilfælde gives skilsmissen ved bevilling efter ansøgning til overøvrigheden. Skilsmissen behøver ikke nødvendigvis at gives på s.s vilkår. T-J.

Sergentskole, s. Hæren og Søværnet.

Session, s. Værnepligt og Indkaldelse til militærtjeneste.

Sethne, Anna (f. 1872), norsk pædagog, 1919—38 leder af den forsøgsprægede Sagene-folkeskole i Oslo, medstifter af og indtil

1950 formand for norsk afdl. af New Education Fellowship. Har i forelæsninger og skrifter og som skoleleder været virksom i arbejdet for nye ideer og bl. a. interesseret sig for individuel undervisning. Har tillige i talrige udvalg og organisationer gjort en dygtig indsats for skolen og sin stand. Medlem af lærerforeningens bestyrelse, redaktør og medarb. ved pædagogiske tidsskrifter, deltager i fællesnordisk pædagogisk arbejde. Sv. P.

Settlement, (engelsk: koloni), betegnelse for et arbejdscentrum, hvor mennesker af forskellig livanskuelse og med forsk. sociale forudsætninger mødes til fjernelse af »klassefordomme« og til opbygning af en på personligt kendskab grundet tillid med det mål for øje både at yde en indsats af social, kulturel og — i mange tilfælde — kristen karakter over for arbejdscentrets nabolag, og udadtil i samfundet gøre opmærksom på sådanne forhold i nabolagets vilkår, som gør det umuligt el. vanskeligt for livet dér at forme sig sundt og værdigt for børn, unge og voksne.

Det første s. Toynbee Hall grundedes 1884 i Østlondon, hvor en kreds af studenter dannede en koloni i storbyens usleste kvarter. Slumkvartererne var fulgt i industrialismens spor. En hensynsløs byggepolitik skabte ved sin sammenstuvning af fattige arbejderfamilier et moralsk og socialt kaos, som i kristne akademiske kredse i England kaldte en medmenneskelig ansvarsfølelse frem, som bl. a. gav sig udtryk i s.-bevægelsen.

Ved at bosætte sig i slumkvarteret og således til en vis (omend begrænset) grad at dele kår med befolkningen fik man en særlig mulighed for skabelsen af den fornødne tillid fra nabolagets side og for et virkeligt miljø-studium, samtidig med at man underbyggede slagkraften i agitationen udadtil i samfundet.

I England og USA har s.-bevægelsen spillet en betydelig rolle, ikke mindst ved at have gennemført en række sociale og sociologiske eksperimenter. S.-bevægelsen har vundet indpas i de fleste vesteuropæiske lande og i Japan.

I adskillige tilfælde er udviklingen forløbet sådan, at grænsen ml. et s. og et »kulturcenter« (community centre) er ret flydende. Danmark har foreløbig 6 s.: Kristeligt Studenter-S., Saxoly, Saxogården, Askovgården, Sct. Paulsgården samt Studenternes sociale arbejde i Århus. O. K.

Sfygmograf, (gr. *sfygmos,* puls), apparat til registrering af pulsen, bl. a. til undersøgelse af pulsens ændringer under sindsbevægelser.

Shand, Alexander (1858—1936), engelsk psykolog, studerede i Cambridge, men levede senere som privatmand. S. er især bekendt for sit værk The foundations of character, 1914 (omarb. 1921), hvori han hævder det dynamiske grundsynspunkt, at karakteren ikke er en sum af egenskaber, men et system af kræfter (impulser, appetitter, instinkter, emotioner og sentiments), der kan være mere el. mindre fast og højt organiserede. De er at opfatte som tendenser, der virker mod et mål. S. Emotion, Sentiments. K. G-S.

Sibbern, Frederik Christian (1785—1872), filosof og psykolog, prof. 1813—70. S.s filosofi er kendetegnet ved en stærk psykologisk interesse, navnlig for følelseslivet. Han stod den spekulative filosofi ret fjernt og betonede stærkt erfaringen. Endv. anså han biologien for et naturligt udgangspunkt for psykologien. Psykologiske værker: Menneskets aandelige Natur og Væsen. Et Udkast til en Psykologie (første del 1819), anden del: Psykologisk Pathologie fulgte 1828 (genoptrykt 1885 under titlen Læren om de menneskelige Følelser og Lidenskaber), Om Forholdet mellem Sjæl og Legeme såvel i Almindelighed som i phrenologisk, pathognomonisk, physiognomonisk og ethisk Henseende i Særdeleshed (1849). Kendt er desuden brevromanen Gabrielis Breve (1826) og fortsættelsen (1850), et mindesmærke over hans forelskelse i A. S. Ørsteds hustru, Oehlenschlægers søster Sophie. I sin følelseslære har han foregrebet synspunkter, der er blevet aktuelle i nyere psykologi.

Litteratur: J. Himmelstrup: Sibbern, 1934. P. Kallmoes: F. C. Sibbern, 1946. K. G-S.

Silikose (lat. *silex,* kisel), kronisk, snigende lungesygdom efter langvarig indånding af yderst fint stenstøv, indeholdende fri kiselsyre (kvarts, sand m. m.). Optræder især hos mine-, støberi-, porcelænsarbejdere, sandblæsere, stenhuggere o. s. v. P. B-e.

Simon, Th. (f. 1873), fr. læge og psykolog, som mest er kendt for sit samarbejde med Alfred Binet (s. d.) ved udarbejdelsen af Binet-Simons intelligensprøver (s. Intelligenstests). Han har dels alene, dels i samarbejde med B. skrevet en række artikler i Binets tidskrift L'Année psychologique. H. T.

Sindssygdomme s. Psykose.

Sindssygeforsorg. Allerede i middelalderen optog visse af klostrene, særlig johanniter- og cistercienserklostrene, sindssyge i de af disse drevne plejeafdl. Tidligt opr.s derhos stads-dåreanstalter, og den i Kbh. opførte anstalt nævnes således allerede 1527. Efter reformationen blev forsorgen for de sindssyge, som slægtninge ikke tog sig af, en kommunal opgave, og staten påbød kun tid efter anden, at der af kommuner skulle sikres pladser for sindssyge. Indtil 1884 afholdt kommunerne samtlige de med sindssygehospitalernes oprettelse, indretning og drift forbundne udgifter, omend driften af hospitalerne, bortset fra Sct. Hans, blev forestået af staten. Ved lov nr. 46 af 7. maj 1884 overtog staten alle

sindssygehospitaler, bortset fra Sct. Hans hospital, og kommunerne udenfor Kbh. fritoges da for at betale andet og mere end den takstmæssige betaling for de patienter, der ikke selv var i stand til at betale. Ved nævnte lov af 1884 påtog staten sig vel at drive de eksisterende sindssygehospitaler med undtagelse af det københavnske hospital, men staten påtog sig ikke nogen egentlig pligt til at sørge for, at der til stadighed fandtes et til behovet svarende antal hospitalspladser for sindssyge.

Dette skete først ved forsorgsloven af 20. maj 1933, hvor det i § 66 fastslås, at staten drager omsorg for underhold, forsørgelse, kur og pleje af bl. a. sindssyge, idet det i samme lovs § 68 pålægges indenrigsmin. stadig at have opmærksomheden henvendt på, at der findes specialanstalter for sindssyge i det tilstrækkelige antal. For de patienter, der må anses for trængende, afholder staten direkte og endeligt udgifterne ved forsorgen efter § 66. Under begrebet »forsorgen for de trængende« henhører, foruden kur og pleje, samt rejseudgifter til og fra sindssygehospitalet, også udgifter til tandpleje, anskaffelse af briller, proteser, bandager m. v., ligesom staten yder et tilskud til patienternes beklædning ved udskrivning samt et tilskud til begravelse, for så vidt vedk. patient ikke er begravelsesforsikret el. dog begravelsesforsikret for et mindre beløb end det til enhver tid gældende tilskudsbeløb. For patienter, der er nydende medlemmer af statsanerkendte sygekasser og iøvrigt for ikke-trængende patienter erlægges takstbetaling. For nydende sygekassemedlemmer betaler staten alle udgifter til anskaffelse af briller, proteser m. v. efter samme regler som fastsat for trængende patienter, dog kun i det omfang disse udgifter ikke kan dækkes gennem forsikringen.

Oppebærer de i sindssygehospitalerne anbragte patienter alders- el. invaliderente, anvendes renten til dækning af opholdsudgifterne, dog at undtagelse gøres, såfremt vedk. patient har forsørgelsespligter, jvf. folkeforsikringslovens § 53.

Staten ejer og driver 7 sindssygehospitaler (ved Århus, i Vordingborg, Viborg, Middelfart, Nykøbing Sj., Vedsted og i Augustenborg) samt 4 plejehjem (Dalstrup og Raamosegaard under sindssygehospitalet ved Århus, Visborggaard under sindssygehosp. i Viborg og Hvedholm under sindssygehosp. i Middelfart). Kbh.s kommune ejer og driver Sct. Hans hospital ved Roskilde med to mindre plejehjem: Stubberupgaard og Holme, hvorhos der i Kbh. og på Frederiksberg findes kommunale modtageafdl. for sindssyge. Staten råder i hospitaler og plejehjem over c. 5800 pladser. Til hospitalerne er knyttet kontrolleret familiepleje; her anbringes fra sindssygehospitalerne patienter, der findes ikke at have egentlig hospitalsbehandling

behov, men som dog skønnes fortsat at burde være under psykiatrisk tilsyn. Sct. Hans hospital råder over c. 2000 pladser. Endv. findes 4 amtskommunale sindssygeanstalter og plejehjem øst for Storebælt med tilsammen c. 660 pladser (nemlig sindssygehosp. i Holbæk samt plejehjemmene i Sakskøbing, Sorø og Stege), og den selvejende institution Kolonien Filadelfia med c. 200 pladser for sindssyge. På Rigshospitalet findes derhos en særlig psykiatrisk afdl.

Tuberkuløse sindssyge fra alle statens sindssygehospitaler er samlede på en særlig tuberkuloseafdl. ved sindssygehospitalet i Middelfart, der er indrettet som almindelig tuberkuloseafdl., og hvor patienterne behandles såvel for tuberkulose som for deres sindslidelse. På tilsv. måde samles sindssyge tyfus- og paratyfusbacilbærere på en enkelt, dertil særlig indrettet afdl.

Sindssyge kan indlægges til forvaring på sindssygehospitalerne i henh. t. dom el. administrativt dekret. Indlæggelse i henh. t. dom sker efter reglerne i § 70 og 71 i straffeloven af 15. apr. 1930. Indlæggelse efter administrativt dekret, d. v. s. et af en overøvrighed, amtmand el. overpræsident, udfærdiget dekret, sker med hjemmel i § 10 i lov nr. 118 af 13. apr. 1938 om sindssyge personers hospitalsophold. Forvaringspatienter kan anbringes på alle sindssygehospitalerne, men der kan træffes bestemmelse om, at særlig farlige patienter fra hele landet skal anbringes på den til sindssygehospitalet i Nykøbing Sj. knyttede sikringsanstalt, der har 50 pladser. For forvaringspatienter afholdes opholdsudgiften, såfremt de ikke selv har midler til deres underhold, af staten. Sygekasser har ikke pligt til at betale for denne patientkategori.

Indlæggelse til observation kan ske enten i henh. t. retskendelse (retsplejelovens § 744) el. efter begæring fra vedk. selv. For så vidt talen er om børn, der skal fjernes fra hjemmet efter forsorgslovens § 130, stk. 1, el. er undergivet et børneværnsudvalgs forsorg efter samme §'s stk. 2, fremsættes begæringen af udvalget gennem Landsnævnet for børneforsorg. Den takstmæssige betaling for de til observation indlagte afholdes, såfremt vedk. ikke selv kan afholde udgiften, af anklagemyndigheden, såfremt indlæggelsen sker efter kendelse, i alle øvrige tilfælde afholdes betalingen af patienten selv el. af vedk. kommune, dog at udgiften kan afholdes af statskassen i henh. t. forsorgslovens §§ 69 og 70, såfremt det ved observationstidens udløb fastslås, at vedk. er sindssyg.

I lov nr. 118 af 13. apr. 1938 om sindssyge personers hospitalsophold er fastsat de for modtagelse i, respektive for tilbageholdelse i sindssygehospitaler gældende regler. En tvangsmæssig indlæggelse og en tvangsmæssig tilbageholdelse af sindssyge kan kun ske i de af justitsmin. efter indstilling fra sund-

hedsstyrelsen til behandling autoriserede hospitaler. Begæring om en sindssygs optagelse i et sindssygehospital el. en modtagelsesafdl. for sindssyge kan fremsættes af den syge selv el. af hans nærmeste, d. v. s. de, hvem forsorgen for den påg. retlig el. faktisk påhviler, f. eks. værge, forældre, ægtefælle, børn m. fl. For trængende sindssyge kan der hos de sociale udvalg i henh. t. forsorgslovens § 252 fremsættes begæring om indlæggelse. Endelig har politiet den samme beføjelse, for så vidt ingen anden drager omsorg for den sindssyge.

Såfremt den syge modsætter sig indlæggelse el. faktisk er ude af stand til at samtykke i indlæggelsen, kan politiets medvirken begæres, hvis den tilkaldte læge finder, at det er uforsvarligt at undlade indlæggelsen, enten fordi patienten skønnes farlig for sig selv el. andre, el. fordi udsigterne til helbredelse væsentlig vil forringes, hvis indlæggelse ikke finder sted. I sidste tilfælde skal lægens skøn dog godkendes af amtslægen el. i Kbh. af stadslægen. Patienter, der efter det anførte findes farlige for sig selv el. andre, behandles iøvrigt efter indlæggelsen som almindelige patienter, og kan altså, modsat de egentlige forvaringspatienter, jvf. foran, udskrives, uden at det er nødvendigt at indhente tilladelse fra nogen myndighed.

Indlæggelse til behandling kan derhos kun ske på grundlag af en lægeerklæring, som hviler på en indenfor de sidste 4 uger før indlæggelsen foretaget undersøgelse. — For patienter, der tvangsindlægges ved politiets foranstaltning, og for patienter, der selv fremsætter ønske derom, søges altid beskikket en tilsynsværge, der skal holde sig underrettet om den sindssyges tilstand og drage omsorg for, at opholdet i hospitalet ikke udstrækkes længere end nødvendigt. Udskrivning af sindssyge, hvorom den syge selv, tilsynsværgen, ægtefællen, forældre, børn m. fl. kan fremsætte begæring, kan nægtes af vedk. overlæge, hvis denne skønner, at udskrivning er uforsvarlig, enten fordi patienten er farlig for sig selv el. andre, el. fordi udskrivning væsentlig vil forringe udsigterne for patientens helbredelse. Afslår den behandlende læge at udskrive en patient, kan sagen begæres forelagt justitsmin. Afslår den behandlende læge at udskrive en patient, fordi udskrivningen må antages at ville medføre væsentlige ulemper for patienten selv, skal lægen dog selv søge opnået justitsmin.s tiltrædelse af nægtelsen.

Det grundlovsforslag, de polit. partier er enedes om i jan. 1953, indeholder en par. om administrative frihedsberøvelsers prøvelse ved domstolene, og gennemføres grundlovsforslaget uændret på dette punkt, må det påregnes, at bl. a. førnævnte lov nr. 118 af 13. apr. 1938 om sindssyge personers hospitalsophold må ændres på en række punkter.

I henh. t. forsorgslovens § 252, stk. 2, skal det offentlige i trangstilfælde, dog kun indtil vedk. måtte kunne få invalide- el. aldersrente el. underhold efter § 247 el. 248, yde hjælp til underhold for en familie, hvis forsørger er patient på et sindssygehospital el. af dette anbragt i kontrolleret familiepleje. Hjælpen kan dog ikke overstige, hvad der kunne være ydet forsørgeren som invaliderente el. hvis han er over 65 år, som aldersrente. Efter en patients udskrivning fra et sindssygehospital skal i henh. t. forsorgslovens § 253 det sociale udvalg i opholdskommunen efter vedk. overlæges indstilling være berettiget til i trangstilfælde at understøtte patienten med familie i indtil 3 mdr., såfremt dette skønnes af væsentlig betydning.

Medens målet i dåreanstalterne i første række var de sindssyges isolering, er målet nu at søge patienterne helbredt, og med dette for øje rettes bestræbelserne imod at søge sindssygehospitalerne udstyret i retning af medicinske hospitaler med specialuddannede læger, fuldt uddannede sygeplejersker etc.

I erkendelse af, at sindssygdomme som andre sygdomme er tilgængelige for behandling, og udfra den erfaring at behandlingen har størst udsigt til at lykkes jo tidligere sygdommen tages under behandling, har man opr. vederlagsfri psykiatriske konsultationer rundt i landet dels på selve sindssygehospitalerne, men tillige fra disse i købstæder i de enkelte sindssygehospitalers landområder. Særlige psykiatriske afdl. for børn findes på Rigshospitalet og på Bispebjerg hospital, og i henh. t. en lov af 4. juni 1946 skal der til sindssygehospitalet ved Århus knyttes en børnepsykiatrisk afdl. Fra sindssygehospitalet ved Århus udøves dog allerede ambulant børnepsykiatrisk virksomhed dels på Århus kommunehosp. dels i enkelte byer i sindssygehosp.s landområde. Man søger endelig gennem oplysningsarbejde at udbrede kendskabet til mentalhygiejne i almindelighed samt til sindssygdomme og disses bekæmpelse, og til varetagelse af denne spec. opgave er dannet en Landsforening for Mentalhygiejne (s. d.).

Under den 29. marts 1952 er der iøvrigt af indenrigs- og boligmin. nedsat en komm. vedr. statens sindssygevæsen, der har til opgave at afgive indstilling om statens sindssygevæsens udviklingslinier i organisations- og bygningsmæssig henseende, og komm. skal tillige overveje spørgsmålet om behandlingens mulige udvidelse til patientkategorier med andre sindslidelser end de egl. sindssygdomme.

Litteratur: Hjalmar Helweg: Sindssygevæsenets Udvikling i Danmark, 1915. O. A. Borum: Personretten, 1946 s. 150—153 og 161 ff. Otto Beyerholm: Psykiatriens Historie, 1937.

I. J. U.

Sinkehjem er opdragelseshjem (børnehjem), fortrinsvis beregnet for svagt begavede børn i undervisningspligtig alder, der dog ikke er så ringe, at de må betragtes som

åndssvage. Ordet s. anvendes ikke i forsorgslovens tekst. S. skal selv meddele børnene skoleundervisning (§ 158). Denne må tilrettelægges efter lign. principper, som gælder for hjælpeklasser i folkeskolen. Iøvrigt gælder de for børnehjem fastsatte regler for hjemmenes indretning m. v. Anbringelse kræver samtykke fra overinspektionen for børneforsorg (§ 141). Ved alle s. indføres fra 1952 fast psykiatrisk lægetilsyn, ofte ved en læge, der er knyttet til en åndssvageanstalt. S. beholder sædvanlig børnene et par år ud over den undervisningspligtige alder for at kunne give dem en vis oplæring i praktisk arbejde ved landbrug, havebrug el. (for pigerne) ved husgerning for derigennem at hjælpe dem til at klare sig bedre efter udskrivningen. 1952 findes 11 s., deraf 6 alene for drenge, 4 alene for piger og 1 for drenge og piger. O. Skj.

Sjæl, (græsk, *psyche,* lat. *anima*), et flertydigt ord, hvis alm. betydning dog er: et væsen, som mennesket er (el. har) ved siden af legemet, men på en el. anden måde i nær forbindelse med dette. Med denne definition er der ikke sagt noget om realiteten el. eksistensen af det således definerede. Forestillingen om en s. i den ang. betydning går tilbage til de ældste tider. Oprindelig antoges den for stoflig, om end meget luftig og let, således hos flere græske filosoffer. Senere er den blevet anset for immateriel, hvorefter man har været i tvivl m. h. t., om den stadig kunne anses for et væsen, en substans, el. om den kun var ren virksomhed (s. Aktualitetsteori). Motiver til at fastholde forestillingen om en s. er dels religiøse, f. eks. ønsket om, at man som personligt individ måtte have en fortsat eksistens ud over legemets død, dels videnskabelige el. pseudo-videnskabelige, f. eks. at man ved antagelsen af en s. syntes at kunne forklare livsfunktionerne og deres hensigtsmæssige sammenspil med livets opretholdelse som ledende princip. Dette biologiske sjælebegreb findes f. eks. hos Aristoteles, og det forekommer i nyere tid bl. a. hos tilhængere af vitalismen, der i så fald betegnes som psyko-vitalisme.

Hovedgrunden til antagelse af en s. er dog den, at vi som bevidste væsener har oplevelser, der vel nok er knyttet til processer i legemet, men alligevel er noget fundamentalt nyt i forhold til dem. S. defineres da ud fra bevidsthed el. oplevelse, og det videre spørgsmål er, om vore oplevelser forudsætter en bærer (hvilket bl. a. erindringen, sammenhængen ml. vore oplevelser gennem tiden, gør nærliggende), el. om vi kun skal regne med sjælelige fænomener, d. v. s. bevidsthedstilstande og -processer, men ikke nogen s. Repræsentant for den første opfattelse er bl. a. Descartes, der bestemmer s. som en uudstrakt, ustoflig, udelelig og uforgængelig substans, hvis væsen det er at tænke, d. v. s. have bevidsthed; repræsentant for den anden opfattelse er bl. a. Hume, der anser s. (el. jeget) for et bundt af bestandig vekslende perceptioner. Selv om man i nyere psykologi undertiden benytter ordet s. (og ikke blot adjektiverne »sjæleligt« og »psykisk«), så er det dog oftest ment i overført betydning, og man gør yderst ringe brug af sjæleforestillingen el. s.-begrebet. De fleste nyere psykologer dyrker med overlæg en »psykologi uden sjæl«, hvor man kun interesserer sig for den lovmæssige sammenhæng ml. påvirkning og reaktion, påvirkning og oplevelse, ml. oplevelser indbyrdes el. ml. oplevelse og adfærd, medens alle øvrige spørgsmål vedr. s. afvises som metafysiske og den positive forskning uvedkommende. S. opfattes ofte som ensbetydende med jeg, ånd el. individuel bevidsthed.

Litteratur: Større fremstillinger af psykologien samt af filosofiens historie. Desuden Søren Holm: Om Begrebet Sjæl, 1938. Alf Nyman: Själsbegreppets förvandlingar, 1943. K. G-S.

Sjæleblindhed. Fra dyreeksperimenter ved man, at overskæring af forbindelsesbanerne i hjernen ml. synscentret i nakkelapperne og andre hjernepartier medfører en tilstand, hvor forsøgsdyret vel kan se (støder ikke mod hindringer), men mangler den optiske genkendelse af det sete.

Dyret viser ingen glæde ved at se foderet el. personer, det kender. Først når lugtesansen el. andre sanser bringes i brug, udløses dyrets sædvanlige reaktioner. Fra menneskets sygdomslære kendes en lign. tilstand, når en hjerneblødning, betændelse, svulst el. læsion har afbrudt synscentrets forbindelsesbaner. Den syge famler ikke som en blind, men opfatter intet af det sete, dersom andre sanser udelukkes. S. er oftest en varig tilstand, men forbigående tilfælde kan ses. H. E-s.

Sjöbrings konstitutionsteori, udformet af den svenske psykiater H. Sjöbring (f. 1879), professor i Lund (1930—44), tager sit udgangspunkt i en stærkt spekulativt udformet »individualpsykologi« nærmest svarende til, hvad man ellers kalder differentiel psykologi. Han vil opstille en lære, der skal nå ud over en rent beskrivende til en forklarende behandling af personlighedsproblemet. Dette er iflg. S. umuligt inden for psykologien, og han vender sig derfor til de hjernefysiologiske processer, som han noget misvisende kalder »realpsykiske«.

Efter S. er al bevidsthed et jegs stræben mod et mål. Denne stræben kan dels opleves som følelse og trang, der er et udtryk for forløbsmåden, dels som bevidsthed om målet, hvorved den opleves som erkendelse. S. advarer stærkt mod en sammenblanding af fysiologiske og psykologiske synspunkter, men har her ikke selv undgået en sammenblanding af funktionale og fænomenologiske.

For de »real-psykiske« processer, der ligger til grund for denne stræben, opstiller S. fire grundejendommeligheder: Aktualitet

(det kvantum energi, der forbruges), omfang (mængden af nerveelementer, som indgår i processen), forløb (den større el. mindre lethed, hvormed processen fra en nervebane går over i den flg. i processens retning), harmoni (graden af sammenhæng inden for forløbet). Kraften, som ytrer sig i processerne, kaldes potentialitet; jo større den er, desto større omfang, desto mindre modstand og desto større harmoni ml. de forsk. faser.

Potentialiteten stiger under et menneskes udvikling, så stadig større områder af aktiviteten forløber let med stort omfang og faste sammenhænge, d. v. s. er blevet til vane. Hos den voksne er mange aktiviteter, især de mere elementære, blevet vaner, der forløber uden større energiforbrug. Summen af vane-aktiviteterne udgør den primære personlighed, der er grundlaget for al videre udvikling. Til den sekundære personlighed hører aktiviteter, som angår nye erfaringer, el. som ikke direkte angår personlighedens elementære kerne. Virksomhederne er her så mange og varierende, at de ikke kan blive faste vaner; de kræver større energiforbrug og opleves med større intensitet.

På grundlag af denne »individualpsykologi« har S. udformet sin konstitutionsteori, idet han tager sit udgangspunkt i velkendte kliniske grupper og betragter lav intelligens, asteni, manio-depressivitet og hysteri som minusvarianter af normale variationstendenser. Den konstitutionsfaktor, der svarer til intelligens, kaldes for kapacitet; den betinges iflg. S. af, at hjernevævet er således beskaffent, at nerveprocesserne kan forløbe ad mange forskellige veje. Ved subkapacitet = lav intelligens, forløber processerne kun ad få og ganske bestemte veje.

Den næste faktor, validitet, betinges af den energi, der er til rådighed for hjerneprocessernes forløb. Ved subvaliditet = asteni er der kun ringe energi til rådighed, så processerne især forløber i de fastere baner, mens energien ikke slår til over for nye veje, hvorfor virksomheden bliver ret begrænset.

Den tredie faktor, stabiliteten, betinges af sammenhængen i processernes forløb. Ved substabilitet = manio-depressivitet er der ringe sammenhæng, løshed i nervebanernes struktur.

Endelig betinges den fjerde faktor, soliditeten, af, at baningen af nye veje i nervevævet har tilstrækkelig fasthed, så den opnåede baningsgrad bevares. Ved subsoliditet = hysteri foregår baningen hurtigt, men forfalder også hurtigt.

Med disse fire »radikaler« mener S. at have fundet de væsentlige grundfaktorer i personligheden, og han hævder, at de er solidt forankrede i kausale, fysiologiske forhold, idet han altså synes at glemme, at det fysiologiske grundlag er et rent teoretisk postulat, utilgængeligt for fysiologiske undersøgelser. Faktorerne er indbyrdes selvstændige og kan stort set variere uafhængigt. Hos de allerfleste mennesker virker altid en el. flere faktorer over el. under normal- el. middelværdien, og gennem fastlæggelsen af sådanne plus- el. minusvarianter adskilles de forskellige mennesketyper. Der regnes almindeligvis med 3 grader af hver faktor f. eks. subkapacitet, normalkapacitet og superkapacitet, så der bliver mulighed for 81 typer, en stor mangfoldighed over for E. Kretschmers 2—3; men skulle bare alle nulevende mennesker indrangeres, ville der dog kun blive een type til c. hver 25 mill., et lidt usandsynligt resultat. Systemet har da heller ikke fået sin anvendelse inden for den differentielle psykologi ved udredningen af forskellene ml. mennesker, men i psykiatrien, hvor man især har interesseret sig for »subtyperne«, de minusvarianter, der svarer til gamle kliniske grupper, til dels beskrevet på noget afvigende måde.

Den subkapable er bogstaveligt »den fattige i ånden«, hans oplevelser når ikke ud over den nødtørftige opretholdelse af livet; videregående erfaringer ligger uden for hans muligheder.

Den subvalide har kun et minimum af energi til rådighed, han bliver let træt og tvinges til at holde sig til det velkendte, ja bliver ofte et pedantisk vanemenneske og undgår derved nye opgaver, som han ikke har energi til.

Den substabiles svaghed er den, at han aldrig er i stand til at afkoble sine følelser, intet bliver ham ligegyldigt, vanemæssigt. Han reagerer følelsesfuldt over for selv de almindeligste ting; hans glæde og sorg vækkes stadig pány som hos barnet, og intet bliver rutine for ham.

Den subsolide endelig når aldrig tilstrækkelig fasthed, får aldrig opbygget en egentlig personlighed, men indstiller sig på stadig vekslende måder. Han er hele tiden lige stærkt optaget af alt nyt. Modtageligheden er ubegrænset, men det modtagne forsvinder hurtigt og sporløst ud af hans bevidsthed.

I modsætning til Kretschmer har S. ingen gruppe til de schizoide; han anser ikke schizofreni for en minusvariant, men hævder, at den er betinget af sygelige forandringer i hjernen. Dette skal i det hele taget gælde for alle sindssygdomsformer, der ikke svarer til hans minusvarianter, og hans metode skulle muliggøre en adskillelse ml. reaktive psykoser (med minusvarianter) og sådanne, som beror på organiske forstyrrelser. Desværre synes hans teori bl. a. at gå ud fra denne forskel og kan så næppe bruges til at påvise den.

S. selv lægger meget stor vægt på sin »individualpsykologi« og sine »realpsykiske« processer. Næsten alle hans elever går imidlertid ret let hen over disse problemer og interesserer sig mest for inddelingen i typer. Foruden de 4 minus-typer er man også begyndt at interessere sig for plus-typerne, f.

eks. den superstabile, der, fordi han i så stor udstrækning handler på rutine uden at følelserne berøres, kan udvikle sig asocialt.

Her i landet har overlæge, dr. Georg Stürup og lektor, mag. art. Karl O. Christiansen anvendt S.s teorier under arbejdet med psykopatforvarede, idet de navnlig har brugt dem ved karakterbeskrivelse og inddeling i typer. Foreløbig ser det ud til, at de S.ske k. hovedsagelig anvendes til psykologisk beskrivelse, det, som S. så stærkt forkætrede og havde tænkt sig, hans lære skulle erstatte.

Litteratur: H. Sjöbring: Den individualpsykologiska frågeställningen inom psykiatrien, 1913. Samme: Psykisk konstitution och psykos, Sv. Läkaresällsk.s handl. 1919. Samme: Förstämningar och förstämningspsykoser, Uppsala Läkareförens förhandl. 1920. Samme: Psykologi och biologi, Uppsala Läkareförens förhandl. 1922. Samme: Det konstitutionella problemet, förh. vid Nord. Psykiatr. kongr. 1922. Samme: Hysteric Insufficiency and its Constitutional Basis, Acta Med. Scand. 1923. Samme: The General Form of Mental Activity, Proc. & Papers 7th Internat. Congr. Psychol., 1923. Henrik Sjöbring d. 9. juli 1944 från vänner, kolleger, lärjungar, 1944. Franz From: Sjöbrings Konstitutionsteori, Vor Ungdom, 1945. E. Goldkuhl: Psychische Insuffizienszustände bei Oligophrenien leichteren Grades, 1938. O. Kinberg: Det biopsykologiska konstitutionsproblemet, i: Människokunskap och människobehandling av Alf Ahlberg m. fl., 1941. Dansk udg.: Psykologi for alle, ved A. Langkjær, 1942. B. J. Lindberg: Experimental Studies of Colour and Non-Colour Attitude, 1938.

F. F.

Sjølund statsskolehjem for piger, syd for Kolding, 36 piger i alderen 12—18 år.

Opr. 1918 af staten ved køb af Skamlingsbanke højskole. Opdragelsesanstalt for særlig vanskelige børn til 1923, derefter skolehjem. Optagelsesafd. for 10 elever, hovedafd. for 26.

O. Skj.

Skabende virksomhed er i de senere år blevet en almindelig anvendt fællesbetegnelse for de områder inden for barnets leg og beskæftigelse, der dækkes af betegnelser som produktivt arbejde, frit manuelt arbejde, spontan selvaktivitet o. lign.

Selv om s. v. almindeligvis resulterer i et materielt produkt, behøver det dog ikke altid at være tilfældet. Man taler om s. v. på sangens og musikkens område og i visse tilfælde på bevægelsernes (Gøssel-gymnastik s. ndf.).

Den s. v. er i alle tilfælde præget af spontanitet, af noget der kommer indefra, tilsyneladende uden sammenhæng med ydre påvirkninger. Denne spontanitet er også det karakteristiske træk ved legen, og s. v. kan betragtes som en særlig legeform, der er karakteriseret ved modsætningsforholdet til virksomheder, der er præget af imitation, kopi, reproduceren o. s. v.

Barnets s. v. frembyder således de fleste af de karakteristiske træk, der findes ved al kunstnerisk virksomhed. Forskellen er væsentlig den, at barnet ikke intenderer at skabe kunst.

Den psykologiske og pædagogiske begrundelse for det skabende arbejde er, f. eks. hos Fröbel, fremstillet på en tilsyneladende dybsindig og ofte næsten uforståelig måde. Vor tids psykologisk-pædagogiske forskning går ud fra, at barnet så at sige har et biologisk behov for s. v., og man mener, at hvis dette ikke tilfredsstilles på en passende måde, medfører det en hemning af hele barnets udvikling. Ud fra sindshygiejniske synspunkter tillægger man det en overordentlig stor betydning, at barnets skaberdrift får lov at udfolde sig frit og uhindret. Alva Myrdal skriver i Barn i skapande verksamhet om værdien af det skabende arbejde: »Det er egentlig urimeligt og unødvendigt overhovedet at forsøge rationelt at forsvare en virksomhed, der er tilstrækkelig motiveret deri, at den medfører glæde«. Som pædagogisk værdi hævdes, at det kunstbegavede barn opnår den rigtige personlige udvikling, det intelligente barn får lov til at prøve sine kræfter til den yderste grænse, det intelligensdefekte barn opnår en vis kompensation for de mange nederlag, det henter på receptive områder, for det urolige barn er den s. v. en terapi, som hjælper det til sjælelig sundhed og balance, og det almindelige barn lærer sig den højeste arbejdsmoral, nemlig selv at sætte sig opgaver og fremfor alt at vinde en virkelig præstationsglæde.

De almindeligste former for s. v. i børnehave og skole er tegning, maling, farveklip og modellering. Inden for sangens og gymnastikkens område har den danske musikpædagog Astrid Gøssel (f. 1891) udført et banebrydende arbejde for at vække forståelsen for den s. v.

Voksne har ofte svært ved at forstå det skabende arbejdes betydning, idet de kun betragter de færdige resultater, der jo som oftest har et ubehjælpsomt, naivt og meget barokt udseende. Men selv om man måske nok kan hævde, at resultaterne har betydning derved, at de giver udtryk for ægte, oprindelige følelser og oplevelser hos barnet, ligger den s. v.s betydning dog ikke i resultaterne, som barnet selv forøvrigt ikke er særlig interesseret i, men i tilblivelsesprocessen.

I de senere år har man lagt megen vægt på udviklingen af de skabende evner hos voksne. Industrialiseringen har til dels udryddet den gamle almuekunst, men tilsvarende former dukker frem på andre områder (udsmykning af kolonihavehuse, »arbejdspladsens malere«, improvisation i jazz-musikken o. s. v.).

Litteratur: Ruth Højberg-Pedersen: Brug Fantasien, 1945. Gustaf Mattsson m. fl.: Barn i skapande verksamhet, 1942, Jens Sigsgaard: Skabende arbejde i Vore Børn nr. 1, 1944. Unge Pædagoger, 1952 Særhefte C.

J. S

Skarlagensfeber er en akut infektionssygdom, som navnlig optræder i den første skolealder. Voksne bliver undertiden angrebet, hvorimod spædbørn i første leveår som regel er uimodtagelige.

Smitstoffet findes i svælget og spredes i reglen ved dråbeinfektion. Også legetøj og andre genstande, som har været i berøring

med den syge, kan overføre smitten, ligesom smitstoffet kan holde sig i fødevarer (f. eks. mælk).

Efter en inkubationstid på nogle få dg. begynder s. i reglen pludselig med stærke halssmerter, høj feber, hovedpine og ofte opkastninger. 1—2 dg. senere fremkommer et udslet bestående af talrige små knappenålshovedstore højrøde pletter, der ofte sidder så tæt, at huden får et ensartet skarlagensrødt udseende. Tungen bliver efter nogle dages forløb stærkt rød og får et »nubret« udseende, omtr. som et modent hindbær.

Temperaturen falder i reglen hurtigt, samtidig med at udslettet tager af. I midten af anden uge begynder afskalningen af huden, først på kroppen som ganske fine skæl, senere på hænder og fødder. Særlig karakteristisk er afskalningen på fingrene, hvor den begynder langs neglerandene, og hvor huden kan løsnes i større flager. Sygdommen kan undertiden forløbe så mildt, at man først når barnet begynder at skalle, bliver klar over, at det har haft s.

Under forløbet af sygdommen optræder der ikke sjældent komplikationer, hyppigst i form af mellemørebetændelse, nyrebetændelse el. leddegigt. De to sidstnævnte komplikationer optræder først i 2.—3. uge efter sygdommens begyndelse. Af hensyn til en evt. nyrebetændelse er det nødvendigt, at urinen kontrolleres regelmæssigt den første tid efter at det akute stadium er overstået.

Behandlingen, som tidligere strakte sig over uger til flere måneder, vil nu i reglen kunne gennemføres på mindre end een uge v. hj. af penicillin. Da penicillinen yderligere gør patienten smittefri på mindre end eet døgn, vil behandlingen ofte kunne gennemføres i hjemmet i modsætning til tidligere, hvor indlæggelse på epidemisygehus næsten altid var påkrævet. Da der dog vil være en vis risiko for komplikationer som oven for omtalt, bør patienten omhyggeligt kontrolleres af lægen og må ikke komme sammen med andre børn, før lægen giver tilladelse.

Hvis der optræder s. i et hjem med skolesøgende børn, skal skolen straks have underretning, og børnene må ikke møde igen, før de medbringer lægeattest for, at de er smittefri. Hvis der opdages et tilfælde af scarlatinøs afskalning, skal barnet straks hjemsendes med en meddelelse til den behandlende læge og må først møde på skolen igen, når smittefrihedsattest medbringes. Hvis der konstateres to tilfælde af s. i en skoleklasse inden for 5 dage, hjemsendes eleverne i 5 dage og klasseværelset rengøres. Børnene efterses af skolelægen, når de vender tilbage, og børn, som har halsbetændelse el. forkølelse, hjemsendes og møder først igen, efter at skolelægen har erklæret dem for smittefri. Også børnehaver og vuggestuer skal lukke i 5 dg., såfremt der inden for 5 dg. optræder to tilfælde af s. (2 søskende dog = 1 tilfælde). K. B-S.

Skelen. Normalt er de to øjnes synslinier rettet mod det sted vi fikserer. Er det en fjern genstand, bliver synslinierne parallelle. For nære genstande må de to øjnes synslinier naturligvis konvergere, for at der kan komme samsyn. Ved skelen (strabismus) er der en forkert stilling af øjnene, så det ene øjes synslinie ikke rammer det punkt, man ser med det andet. Vinklen, de to synslinier danner, kaldes skelevinklen.

S. kan skyldes øjenmuskellammelse. I så fald forøges skelevinklen ved blik i den lammede muskels trækretning. Der er hyppigt dobbeltsyn ved denne form for skelen. S. kan dog også bestå uden øjenmuskellammelse. I så fald er skelevinklen omtrent den samme i alle blikretninger, idet øjnene følges ad, omend med forkert indbyrdes stilling. Ved denne form mangler dobbeltsyn oftest, fordi det skelende øjes syn undertrykkes; herved kan hos nogle opstå varig synssvækkelse på øjet (amblyopi).

Ved indad-s. drejes de to øjne for tæt sammen og ved udadskelen for langt fra hinanden. Undertiden er der tillige højdeforskel af de to øjne. Den hyppigste form for s. i barndommen er indad-s. Hyppigt kan påvises familiær disposition, men ofte vil s. begynde ved en el. anden lejlighedsårsag, som f. eks. en akut børnesygdom el. hjernerystelse. Børn med indad-s. er ofte langsynede og ikke sjældent kan s. da rettes ved længere tids brug af korrigerende briller, især dersom barnet vokser fra sin langsynethed.

I tilfælde af synssvækkelse på det skelende øje, kan man forsøge at opøve brugen af dette øje, ved tilbinding af det ikke skelende (såk. »førende«) øje. Også inddrypning af belladonna i det førende øje el. brug af brille med matglas for dette øje i en tid kan forsøges. Sådanne opøvelser må dog ske under lægekontrol, da synet på det tilbundne øje undertiden svækkes, samtidig med at skeleøjet bedres. Lykkes den konservative behandling ikke, kan man operativt rette øjets stilling. For at opnå samsyn kan man yderligere ved særlige synsøvelser (ortoptiske øvelser) forsøge at ophjælpe den samtidige brug af de to øjne. Ved disse øvelser søger man at opnå binokulært, stereoskopisk syn med dybdeperspektiv.

Ethvert barn med s. bør snarest henvises til lægeundersøgelse. Chancerne for at rette øjnene med briller og for at hindre en skelesynssvækkelse mindskes stærkt når børnene er blevet store. H. E-s.

Skelnen er en bevidsthedsproces, der fænomenologisk fremtræder som oplevelse af forskel ml. to el. flere emner, og behavioristisk som differentieret reaktion på sammensatte el. successive stimuli. I enkleste tilfælde drejer det sig om oplevelse af forskel ml. to sansepåvirkninger, som må udvise en mindste kvalitativ el. kvantitativ forskel for at opleves som forsk., d. v. s. for

at kunne skelnes fra hinanden. Den mindste skelnelige kvantitative påvirkningsforskel kaldes *forskelstærskelen* (s. Psykofysik). I mere komplicerede tilfælde kan det dreje sig om at foretage begrebsdistinktioner, d. v. s. at kunne skelne ml. forsk. indstillinger (s. d.), hvilket forudsætter, at disse er blevet tilstrækkeligt differentierede hos det skelnende individ.

En spec. behavioristisk (refleksologisk) metode til at udforske dyrs skelneevne skyldes Pavlov. Når han f. eks. hos en hund havde indarbejdet en betinget spytrefleks (s. Refleks), hvis betingede stimulus var en ganske bestemt påvirkning (f. eks. en bestemt tone), stimulerede han dyret med andre toner, som var så forsk. fra den nævnte, at de ikke fremkaldte spytafsondring. Men efterhånden gjorde han forskellen så lille, at spytafsondringen fremkom, hvoraf han sluttede, at dyret ikke kunne skelne ml. den oprindeligt indarbejdede stimulus og den sidst anvendte. Ved at undersøge forskelsfølsomheden hos en normal hund og derpå gentage undersøgelserne efter at visse storhjernepartier operativt var fjernede, kunne han konstatere, hvilken rolle storhjernen spiller for den skelnende analyse af påvirkninger, og han kom til det resultat, at denne analyse sker delvis ved perifere og delvis ved centrale processer. S. kan betragtes som et fundamentalt kriterium på bevidsthed (s. d.).

Litteratur: A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. I. P. Pavlov: Conditioned Reflexes, 1927.

J. J-n.

Skepsis, (gr. undersøgelse), tvivl (s. d.).

Skibby statsoptagelseshjem i Horns herred, opr. af staten 1918 ved køb af en lille kostskole. Flere gange udvidet og forbedret, 32 vanskelige drenge i alderen 14—18 år. Betydeligt gartneri. I 1939 erhvervedes en tilstødende landejendom Christinelund med et areal af 51 ha, og her er indrettet et landbrugshjem til 12 elever, dette oplærer under friere former elever, som har vist anlæg for og lyst til landbrug. O. Skj.

Skibsførereksamen, s. Navigationsskoler.

Skibsteknikum (Helsingør). Undervisningen i s. omfatter 6 halvårs semestre, hvoraf de 2 første er fælles for maskin-, elektro- og s. Uddannelsen kvalificerer til ledende el. selvstændige stillinger inden for skibsbygningens område og afsluttes med afgangsprøve for ingeniører dimitteret fra Helsingør s.

De to første semestre kan gennemgås ved et maskin- el. elektroteknikum i overensstemmelse med undervisningsplanen for disse læreanstalter, el. som aftenundervisning ved s.

Til afholdelse af den i undervisningsplanen angivne undervisning og de i eksamensregulativet angivne prøver kræves handelsmin.s tilladelse.

For prøverne gælder bestemmelserne i den af handelsmin. under 21. dec. 1933 udstedte »bek. om eksamensordningen ved de statsunderstøttede tekniske skoler«.

For optagelse i 1. semester kræves: A) At aspiranten har udstået mindst 4 års læretid og aflagt svendeprøve som: Skibsbygger, jernskibstømrer, træskibstømrer el. bådebygger. B) At aspiranten præsterer bevis for at have gennemgået den normale lærlingeundervisning på en Teknisk skole. C) At aspiranten har bestået realeksamen med gennemsnittet mindst mg el. har bestået en højere eksamen. I modsat fald må aspiranten efter fornøden forberedelse indstille sig til en optagelsesprøve i dansk, tysk, engelsk, regning, matematik, fysik og kemi.

For optagelse i 3. el. 5. semester kræves: D) At aspiranten har bestået opflytningsprøven fra det nærmest foregående semester ved læreanstalten el. en tilsv. anerkendt læreanstalt. E) At aspiranten ikke tidligere har indstillet sig mere end 1 gang til den påg. opflytnings- el. afslutningsprøve (fra 2., 4. el. 6. semester) uden at have bestået denne.

Skolepenge: (i Helsingør) årlig 500 kr., bøger etc. c. 500 kr.

Særlige bestemmelser. Under ganske særlige omstændigheder kan direktøren for tilsynet med den tekniske undervisning, efter derom indgivet ansøgning ledsaget af en fra læreanstalten indhentet erklæring, meddele en aspirant dispensation fra de anførte optagelsesbetingelser. J. Th.

Skibstømrer. Faget antager kun mandlige lærlinge, som må være sunde og kraftige, og uden tilbøjelighed for svimmelhed. Læretiden er højst 5 år og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år, afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, der ved kontraktens oprettelse er over 15½ år, højst bliver 4 år. Lønnen er i de 5 læreår henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen for hele landet. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre i timen (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Oplæring kan foregå på et af flg. 3 arter af læresteder: 1) *Jernskibsværft:* Oplæringen skal tilrettelægges således, at lærlingen får lejlighed til at deltage i de på værftet indenfor skibstømrerfaget forefaldende arbejder, således at lærlingen efter endt læretid kan udføre almindeligt skibstømrerarbejde, såsom garnering og lastarbejde, lugedæksler, bådklamper, mastetop, flagspil, lønning samt lægning og kalfatring af dæk med randplanker. 2) *Træskibsværft:* Lærlingen skal bibringes kendskab til tilmåling og oparbejdning af uden- og indenbordsklædning, tilpasning og fastsættelse af bjælkevæger, dæksbjælker, skandæk, vaterbord, lugekarme, dæk og lønning, kalfatring af udenbordsklædning og dæk og oparbejdning af rund-

holter samt så vidt muligt til samling af spant på plan. 3) *Bådebyggeri:* Oplæringen tilrettelægges således, at lærlingen får kendskab til at oparbejde og samle køl og stævn, hæftning, tilpasning og opklædning af kravelbyggede og klinkbyggede både, dæksbjælker og dæk, tilpasning og fastsætning af spant, tømmer, dørk og skodder, kalfatring samt oparbejdning af rundholter.

Beskæftigelsen i faget svinger stærkt med konjunkturerne for skibsbyggeriet.

Antal organiserede skibstømrere i 1939: 1282, i 1951: 1614; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 3970 kr., 1951: 7736 kr.; gennemsnitlig timeløn (Kbh.) 1935—38: 1.81 kr., 1951: 4.33 kr. (provinsen 1950: 3.46 kr.); antal opr. lærekontrakter 1939: 75, 1950: 87, antal træskibs- og bådebyggerier ved erhvervstællingen i 1948: 235; hertil kommer 15 jernskibsbyggerier.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved år 1940, 1941—43, bd. III 318—331, bd. V 245—273.

R. W. B. (P. B-e.)

Skifte af dødsbo kan foregå enten som privat el. offentlig skifte. I førstnævnte fald overgår besiddelsen af og rådigheden over boets midler til arvingerne, som overfor det offentlige normalt kun har pligt til inden 6 mdr. til vedk. skifteret at indgive anmeldelse om boets aktiver og passiver til brug ved arveafgiftsberegningen, medens de iøvrigt selv kan ordne boets deling, som de kan enes om det. I tilfælde af offentlig skifte forestås boets behandling af skifteretten el. af særligt beskikkede eksekutorer (s. d.). Bestemmelserne om skifte findes hovedsagelig i skifteloven af 30. nov. 1874 med ændringer i lov nr. 58 af 18. marts 1925.

Hvis nogen af arvingerne er umyndige, er privat skifte normalt udelukket; boet vil så indgå under offentlig skifte, og der gælder da en række bestemmelser, hvorefter skifteretten el. eksekutorer i særlig grad skal have opmærksomheden henvendt på umyndige (og fraværende) arvingers tarv. Hvor bobehandlingen ikke straks atter afsluttes som følge af, at boets beholdning er så ringe, at den i sin helhed bliver udlagt til dækning af begravelsesomkostningerne, bliver det afgørende for den videre behandling, om arvingerne erklærer at ville vedgå afdødes gæld el. ikke. Også værgen for de umyndige kan med skifterettens, i Kbh. byretspræsidentens godkendelse på den umyndiges vegne erklære at ville vedgå gælden (s. Gældsvedgåelse), men i praksis meddeles denne godkendelse almindeligvis ikke, hvorfor et bo med umyndige arvinger normalt behandles som »gældsfragåelsesbo«. Behandlingen sker da foreløbig kun med kreditorernes fyldestgørelse for øje, og først, når al gæld er betalt, el. betalingen dog er sikret, får arvingerne en lign. indflydelse på den fortsatte behandling, som de i det hele har på behandlingen af gældsvedgåelsesboer. Værgen optræder herunder på den umyndige arvings vegne, men de erklæringer, som værgen afgiver for den umyndige under skiftet, skal godkendes af skifteretten (eksekutor). Hvis bestemmelser, der træffes, enten berører den umyndiges udenfor skiftet værende formue el. går ud over, hvad der naturligt indgår som led i boets afvikling, kræves yderligere overøvrighedens samtykke. Er der uenighed ml. arvingerne om, hvorledes der skal forholdes, er det ikke flertallets mening, der er bindende, men det tilkommer skifteretten at træffe afgørelsen, og loven pålægger herved særlig skifteretten at have for øje, hvad der tjener umyndiges og fraværendes tarv. Er et bo med umyndige arvinger undtagelsesvis behandlet som gældsvedgåelsesbo, skal der — i modsætning til, hvad der gælder, når alle arvinger er myndige — ske offentlig indkaldelse af kreditorerne, og boet må ikke uden kreditorernes samtykke deles ml. arvingerne, førend kreditorerne er betalt el. deres betaling sikret.

M. h. t. selve udlodningen gælder, at umyndiges arv normalt skal udlægges kontant og indbetales til bestyrelse under overformynderiet (s. d.) til deres 21. år. Hvis der i boet er løsøre, som den umyndige har brug for el. formodes at ville få brug for, el. som kan antages at have særlig værdi for ham el. hans familie, er det en pligt for værgen særlig at være opmærksom på, at den umyndige får sin part heraf. Sådant udlæg i løsøre efter vurdering til en umyndig kan dog kun ske med skifterettens godkendelse, og den umyndige arving har ikke — således som afdødes ægtefælle — fortrinsret til de genstande, han begærer udlagt; er der flere arvinger, som ønsker udlæg i samme ting, må der ske lodtrækning. Det bemærkes herved, at der ikke er adgang for en arving (men vel for afdødes ægtefælle) til mod andres protest at kræve udlæg i fast ejendom og ej heller i genstande, hvis værdi overstiger påg.s arvelod, selvom han ønsker at tilsvare boet den overskydende værdi kontant.

Hvis afdøde har efterladt en ægtefælle, gælder en række særregler, af hvilke de vigtigste er bestemmelserne om adgangen til at hensidde i uskiftet bo el. til foreløbig at beholde livsarvingernes arvelodder henstående mod tinglyst skifteekstrakt. Men også, selvom skiftet gennemføres på normal måde, gælder særlige bestemmelser, navnlig m. h. t. skiftet af den del af fællesboets midler, hvorover den efterlevende ægtefælle har haft rådigheden, medens begge ægtefæller levede (den efterlevendes bodel). Skifteretten overtager normalt ikke rådigheden over denne bodel, og skiftet af den grundes på længstlevendes egen opgørelse af »indgæld og udgæld«, hvis denne erkendes af tilstedeværende arvinger el. disses værger. Loven pålægger dog herved tillige skifteretten på umyndiges vegne at tage stilling til, om op-

gørelsens rigtighed bør betvivles. Endv. har ægtefællen bl. a. en vis fortrinsret til såvel af sin egen bodel som af afdødes bodel og særeje at udtage genstande, som har tjent til den efterlevendes personlige brug og, i småboer, fornødent bohave, arbejdsredskaber o. l.

Som allerede nævnt, vil boer med umyndige arvinger normalt blive skiftet offentligt. Privat skifte er dog ikke helt udelukket i disse tilfælde. For det første gælder en, dog ikke i praksis meget anvendt, bestemmelse om, at boer, hvis formue skønnes at være mindre end 400 kr., under visse betingelser kan skiftes privat, selvom der er umyndige arvinger. Dernæst gælder nogle spec. regler, hvorefter umyndiggjorte arvinger kan deltage i privat skifte. Den i praksis betydningsfuldeste undtagelse er reglen om adgang til at få et bo, m. h. t. hvilket offentlig skifte er påbegyndt, udleveret — »ekstraderet« — til fortsat privat skifte. Betingelserne herfor er, at der er foretaget behørig registrering og vurdering af boet ved skifteretten, at alle arvinger, herunder de umyndige el. fraværende arvingers værger begærer det (hvis alle arvingerne er umyndige el. fraværende, gælder reglen ikke), at arveladeren ikke ved særlig testamentarisk bestemmelse har udelukket privat skifte, og at anmeldte kreditorer enten betales el. samtykker, hvorved bemærkes, at man, hvis der er sket offentlig indkaldelse af kreditorerne, må afvente fristens udløb, inden ekstraditionen kan ske. I alle tilfælde er det endv. en betingelse, at skifteretten skønner, at udleveringen kan ske uden fare for de umyndige el. fraværende arvingers interesser.

Der gælder endv. ved privatskifte, hvor ikke alle arvingerne er myndige, særlige forskrifter om, at boet normalt skal være sluttet inden 1 år fra dødsfaldet, og at der i almindelighed skal udstedes indkaldelse til afdødes kreditorer, ligesom der ved boets slutning til skifteretten skal afgives en særlig opgørelse, som skifteretten skal gennemgå navnlig med henblik på, at de umyndige arvingers tarv er varetaget. M. h. t. selve arvedelingen kan henvises til det ovenfor vedr. offentlig skifte bemærkede.

Litteratur: O. A. Borum: Arvefaldet, 1949. H. Munch-Petersen: Skifteretten, 3. udg. 1935 (ved Erwin Munch-Petersen), fjerde afsnit §§ 26—32. A. B-A.

Skilsmisse er den fuldstændige opløsning af et ægteskab (modsat separation, s. d.). De vigtigste s.grunde er separation i $1^1/_2$ år (hvis enighed om s. og om visse vilkår), separation i $2^1/_2$ år (hvis uenighed), 4 års samlivsophævelse, utroskab fra den anden ægtefælles side, at den anden ægtefælle idømmes alvorligere straf (i almindelighed mindst 2 års fængsel), at den anden ægtefælle lider af en længerevarende sindssygdom. S. efter separation gives ved bevilling efter ansøgning til overøvrigheden. S. i de andre tilfælde gives ved dom efter en retssag derom, medmindre begge ægtefæller ønsker afgørelse ved bevilling. Efter s. er ægteskabet fuldstændig opløst, således at begge ægtefæller kan indgå nyt ægteskab. Ved s. træffes bestemmelse om, hvem der skal have forældremyndighed over børnene, om underholdsbidrag og om ret til lejligheden. S. Bidrag til børn, Forældremyndighed samt Forsørgelsespligt. T.-J.

Skinsyge, se Jalousi.

»Skola och Samhälle«, svensk pædagogisk tidsskrift, grundlagt i 1920 af rektor K. A. Westling (folkeskoleseminariet i Göteborg). Efter dennes død udg. det fra 1929 af seminarielærer L. G. Sjöholm s. m. undervisningsrådet N. Hänninger og överlärare E. Lindälv.

S. o. S. tager problemer op fra alle skoleformer og har lagt vægt på behandlingen af nyere arbejdsformer ikke mindst arbejdsskoleprincipper. Karakteristisk for tidsskriftet er iøvrigt den nordiske orientering, som bl. a. har givet sig udtryk i, at medarb. fra de andre nordiske lande fra 1947 er fast knyttet til tidsskriftets redaktion. Fra nytår 1953 sammensluttet med »Pedagogiskt Forum« til »Skola och Samhälle — Pedagogiskt Forum« under redaktion af Elof Lindälv. T. Gr.

Skolastik, (gr. *scholazein,* være lærd), den middelalderlige filosofi, især i dens bestræbelse på at fremstille kristendommens dogmer som nødvendige fornuftsandheder; filosofien opfattedes som teologiens tjenestepige, *ancilla theologiae.* Inden for denne begrænsning udfoldedes der ofte stor skarpsindighed; og selv om mange af dens problemstillinger nu kan forekomme mærkværdige el. absurde, mange distinktioner unødvendige, subtile og virkelighedsfremmede, så nåede den rent formelle side af tænkningen ofte en høj udvikling. Nogle af dens psykologiske og filosofiske problemstillinger og deres behandling har stadig reel betydning f. eks. den s.k. universaliestrid, der drejede sig om almenbegrebernes natur. I filosofisk henseende bygger s. i udstrakt grad på Aristoteles. De berømteste skolastikere er Anselm af Canterbury (1033—1109), Abailard (1079—1142), Albertus Magnus (1193—1280), Thomas fra Aquino (1225—74), Duns Scotus (c. 1270—1308), og William Occam (1270—1349). I 1879 blev Thomas fra Aquino's filosofi ved paveligt dekret ophøjet til den katolske kirkes officielle filosofi, og der findes i nutiden en ny-skolastik el. ny-thomisme, der tæller flere fremtrædende tænkere og psykologer, f. eks. Agostino Gemelli (f. 1878), Jaques Maritain (f. 1882), Jos. Geyser (f. 1869), Francis Aveling (1875—1941). Påvirket af s. er endv. Franz Brentano (1838—1917). K. G-S.

Skoldkopper (variceller) er en yderst smitsom, men ret mildt forløbende infektionssygdom, som ofte optræder epidemisk.

Efter en inkubationstid på 2—3 uger fremkommer udslettet, som består af små røde knopper, der hurtigt får en lille blære på toppen. De flg. 4—5 dg. kommer stadig flere nye blærer, mens de første blærer tørrer ind og dækkes af brune skorper. Udslettet findes væsentlig på kroppen, i reglen tillige enkelte elementer i hårbunden og inde i munden. Udslettet varer kun en uges tid, hvorefter alle blærerne tørrer ind, og efter 3 uger er alle skorperne afstødt. Der er som regel lidt temperaturforhøjelse de første dage af sygdommen, men børnene er ikke særlig påvirkede. Der kan komme lette betændelser (f. eks. børnesår) i udslettet, men iøvrigt opstår der sjældent komplikationer; hvis barnet samtidig får mæslinger, kan sygdommen dog få et alvorligere forløb.

Behandlingen består blot i sengeleje under den febrile periode samt pudring af udslettet.

Sygdommen er som nævnt overordentlig smitsom i hele den periode, hvor der fremkommer friske blærer, og smittefaren består sandsynligvis indtil alle skorper er afstødt. Børn, som tidligere har gennemgået sygdommen, er uimodtagelige for smitte.

Særlige forholdsregler udover isolation af den syge er ikke nødvendige. K. B-S.

Skole (gr. *scholé*, egl. fritid, lærd syssel), med s. betegnes 1) institution, der giver systematisk undervisning ved særlige lærere; 2) bygning, hvor der holdes s.; 3) retning med fælles anskuelser indenfor filos., videnskab, kunst, litteratur, politik m. v.

Om s. i betydning 1) samt dertil hørende problemer se de følg. artikler. Om udviklingen i Danm. se spec. artiklen: skoles historie, Den da., endv. artiklerne Mellemskole, Realskole, Gymnasium, Pigeskole samt mange andre specialartikler.

Skoleafgift. Iflg. lov om s. m. m. af 30. juni 1919 som ændret ved lov nr. 138 af 29. marts 1924 jfr. undervisningsmin. bek. af 18. juli og 25. aug. 1919 som ændret ved bek. af 2. maj og 16. juli 1949, 23. aug. 1950 og 8. juli 1952 er undervisningen i statens højere almenskoler og Sorø Akademis skole samt i Kbh.s, Frederiksberg og Gentofte kommuners gymnasie-, real-, pigeskole- og mellemskolekl. vederlagsfri for elever, hvis forsørgeres skatteindtægt ikke overstiger 6050 kr. For elever, hvis forsørgeres skatteindtægt overstiger 6050 kr., erlægges en s., der fastsættes efter en stigende skala på grundlag af forsørgerens skatteindtægt.

Har en forsørger mere end 1 barn, som er under 16 år, el. som er over denne alder og nyder undervisning i en af de offentlige højere almenskoler, nedsættes skatteindtægten ved s.sberegningen med 1500 kr. for hvert barn udover det første, dog at ingen skatteindtægt over 7000 kr. herved kan bringes ned under 6050 kr., og der foretages ikke nedsættelse for børn, der betragtes som selvforsørgende.

Ved forsørgere forstås forældre, adoptivforældre og stifforældre. Undervisningsmin., henh. vedk. kommune kan, når en elevs plejeforældre påtager sig at udrede s., tillade at denne beregnes efter plejeforældrenes forhold. For elever, der forsørger sig selv, hvorved forstås elever, der ikke har de forannævnte forsørgere, el. som er selvstændigt skatteansat af en indtægt, der er mindst af en sådan størrelse, at den påg. elev efter de til enhver tid gældende skattelove betragtes som havende midler til eget underhold, er undervisningen vederlagsfri, for så vidt elevernes skatteindtægt ikke overstiger 2500 kr. Elever, hvis skatteindtægt overstiger dette beløb, udreder en s., der beregnes således, at der til elevens skatteindtægt lægges et beløb af 3500 kr., hvorefter afgiften fastsættes efter den samme skala, som gælder for andre afgiftspligtige.

Ved skatteindtægt forstås den indtægt, hvoraf indkomstskatten til staten beregnes.

For afgiftspligtige, der vel er ansat til statsindkomstskat her i landet, men hvis ansættelse kun omfatter en del af de indtægter, som iøvrigt efter deres natur er skattepligtige, og for afgiftspligtige, der af anden grund end manglende indkomst ikke svarer indkomstskat til den danske stat, svares s. efter højeste sats i skalaen; men undervisningsmin., henh. vedk. kommune kan dog efter ansøgning nedsætte s. til det beløb, som den påg. skulle have betalt, såfremt han faldt ind under de almindelige regler.

Afgiftsansættelsen sker for et år — regnet fra 1. aug. til 31. juli — ad gangen og under eet for hele året. For elever, der er optaget i skolen fra undervisningens begyndelse ved et nyt skoleår, svares s. fra skoleårets begyndelse, uanset hvornår undervisningen begynder, og for elever, der går i skolen til undervisningsårets afslutning, svares afgiften til skoleårets udgang, uanset hvornår undervisningen ophører. Optages en elev i løbet af skoleåret, svares s. fra begyndelsen af det kvartal, i hvilket optagelsen har fundet sted, og udgår en elev i løbet af skoleåret, svares afgiften indtil udløbet af det kvartal, i hvilket eleven går ud af skolen. Afgiftspligten afbrydes ikke ved ferie, sygdom el. ved, at eleven af andre grunde forsømmer skolen. S. beregnes for elever i statens og de kommunale skoler i Kbh., Frederiksberg og Gentofte, som ved afgiftsårets begyndelse har fast bopæl i en af de 3 kommuner, af skattemyndighederne i denne kommune og i alle andre tilfælde af skolen selv, ved statsskolerne af et ved den påg. skole nedsat s.råd, der består af rektor, skolens regnskabsfører (for de Storkøbenhavnske statsskolers vedk. dog en af undervisningsmin. dertil beskikket embedsmand i Kbh.s Universitets økonomiske forvaltning) og et af skolenævnets medlemmer.

S. forfalder til betaling den 30. sept. for

mdr. aug.—okt., den 30. nov. for mdr. nov.—jan., den 28. (29.) febr. for mdr. febr.—apr. og den 31. maj for mdr. maj—juni og opkræves kvartalsvis i løbet af den umiddelbart efter forfaldsdagen flg. md.

S. opkræves for finansåret 1952—53 efter flg. skala:

Af forsørgere med en afgiftspligtig indtægt af:	I gymnasiet og realkl. mdl. for hver elev	I mellemskolekl. mdl. for hver elev
6.050— 7.000 kr. incl. svares	3 kr. 75 ø.	2 kr. 50 ø.
7.050— 8.000 - —	5 - 00 -	3 - 75 -
8.050— 9.000 - —	6 - 25 -	5 - 00 -
9.050—10.000 - —	7 - 50 -	6 - 25 -
10.050—11.000 - —	8 - 75 -	7 - 50 -
11.050—12.000 - —	10 - 00 -	8 - 75 -
12.050—13.000 - —	11 - 25 -	10 - 00 -
13.050—14.000 - —	12 - 50 -	11 - 25 -
14.050—15.000 - —	13 - 75 -	12 - 50 -
15.050—16.000 - —	15 - 00 -	13 - 75 -
16.050—17.000 - —	16 - 25 -	15 - 00 -
17.050—18.000 - —	17 - 50 -	16 - 25 -
18.050—19.000 - —	18 - 75 -	17 - 50 -
19.050—20.000 - —	20 - 00 -	18 - 75 -
20.050—21.000 - —	21 - 25 -	20 - 00 -
21.050—22.000 - —	22 - 50 -	21 - 25 -
22.050—23.000 - —	23 - 75 -	22 - 50 -
23.050 og derover	25 - 00 -	24 - 00 -

S. endv. Skolepenge. Om kostskoler s. Sorø Akademis skole sp. 1107. E. J.

Skolealderens psykologi. Her behandles skolealderen indtil den s.k. overgangsalder d. v. s. tiden fra 6—7 til 13—14 år.

Man har forlængst gjort den erfaring, at de fleste børn i 6—7 års alderen er nået frem til en sådan grad af intellektuel udvikling, målbevidsthed og selvkontrol, at de er i stand til at koncentrere sig om og gennemføre de elementære opgaver i dansk, skrivning og regning man arbejder med i 1. kl.; de er blevet, hvad man kalder skolemodne (s. Skolemodenhed). Fra nu af og i mindst 7 år beslaglægger skolen en stor del af barnets tid og kræfter.

Skolelivet virker stærkt ind på barnets sjæleliv, ikke alene gennem den viden og intellektuelle udvikling, der bliver det til del, men også for dets karakterudvikling har skolelivet stor betydning, omend ikke så stor betydning som hjemmet. Skolen er således medvirkende til at bestemme barnets følelsesmæssige indstilling overfor en række forhold, ikke mindst gennem de s.k. åndsfag (religion og historie). Lærerens autoritet og barnets ubefæstethed bevirker, at den suggestive virkning kan blive meget stor. Skolen har mulighed for at gøre barnet mere socialt ved at lære det samarbejdets kunst og glæde. Barnet er i skolen en af mange, det er begrænset, hvor meget hensyn der kan tages til det. Barnet stilles i skolen over for krav og må udføre pligter (f. eks. hjemmearbejde), noget som indenfor rimelige grænser kan give en gavnlig træning og tilpasning, men skolen må agte på, at buen ikke spændes for højt. Skolen måler med intellektuelle mål. Den bruger karakterer, ros og dadel o. s. v. for at få børnene til at yde deres bedste, men overdreven og uklog brug af disse midler kan alvorligt skade det indbyrdes forhold ml. børnene og deres sociale udvikling i det hele taget, idet resultatet kan blive en overdreven selvfølelse og hoveren hos de dygtigste og misundelse, mismod og mindreværdsfølelse hos de ringeste. Nogle amerikanske undersøgelser synes at vise, at ros stimulerer barnet bedre til aktivitet end dadel. Dadel kan dog også virke stimulerende. Resultatet bliver dårligst, hvis de voksne slet ikke kommenterer barnets arbejde. Konsekvensen må være, at man må finde noget at rose hos ethvert barn (s. Ros og dadel).

Skolealderen er ikke så godt undersøgt som de første leveår. Man har først og fremmest interesseret sig for de praktiske problemer, der trængte sig på i skolen, bl. a. børnenes mulighed for tilegnelse af skolens stof (intelligensprøver, læreprocesser). Det har oftest været de elever, der havde vanskeligst ved at følge med i skolen, man har beskæftiget sig med (svagtbegavede og læsesvage). Hvad opdragelsen angår, har man hovedsagelig givet sig af med de s.k. vanskelige børn, børn med tilpasningsvanskeligheder i hjem og skole. Hvordan de »almindelige børn«, der ikke frembyder særlige vanskeligheder, heldigvis langt de fleste børn, tænker, føler og opfører sig, har man kun bekymret sig lidt om. Det hænger vel til dels sammen med, at der ikke synes at være noget særligt påfaldende i de første skoleår. Den i flere henseender vanskelige og problematiske overgangsalder har derimod i højere grad tiltrukket sig opmærksomheden.

Selv om *udviklingstempoet i skolealderen* langtfra er så stærkt som i de første leveår, foregår der dog betydelige forandringer i løbet af skoletiden. Her kan udviklingens omfang og art kun antydes i korte træk.

Den intellektuelle udvikling. Det første par skoleår overtages alt pr. autoritet fra lærerne. Læreren betragtes som alvidende. Han er endog klogere end forældrene. Efterhånden vågner kritikken, og læreren når som regel at blive et almindeligt menneske, inden barnet forlader skolen. Tilegnelsen af skolens stof foregår i de første klasser hovedsagelig ad sanseanskuelig vej. Ved den første indøvelse af tallene i 1. kl. skal barnet således have genstandene for sig (kugleramme etc.). I de sidste klasser spiller abstraktion og refleksion en ikke ubetydelig rolle, omend langtfra så stor en rolle som senere. (Fysik og evt. matematik i 13—14 års alderen). Der er en stærk stigning i barnets »åndelige kapacitet«. Den stofmængde, barnet kan tilegne sig pr. dag, stiger fra få linier til flere sider i løbet af skolealderen. Det kan tilegne sig stadig mere forskelligartet stof, hvorfor fagkredsen stadig kan udvides. Det kan tilegne sig stadig sværere stof, d. v.s. stof, der kræver større selvstændighed og tænken. Her er en stærk stigning i barnets

arbejdsindsats dog af stor betydning: Barnet koncentrerer sig stadig bedre om opgaverne og kan beskæftige sig med et emne gennem stadig længere tid. Undertiden dyrkes særlige interesser. En del større drenge interesserer sig således for fysiske og tekniske problemer. Ofte sker der dog en tilbagegang i energiudfoldelsen og arbejdsindsatsen, når overgangsalderen sætter ind.

Barnets interesse for skolearbejdet. Enhver lærer er klar over, at det er af væsentlig betydning for barnets fremgang i skolen, at det lykkes at interessere det for de emner, man arbejder med. Hvis barnet ikke lukker sig op for at tage imod, viser nogen som helst »åndelig sult« og gør en aktiv indsats, bliver resultatet kun ringe. Det er dog ikke let at skabe virkelig interesse hos et barn for alle de fag, skolen byder på. Det er bl. a. derfor skolen griber til midler som karakterer, ros og dadel. De fleste børn har størst interesse for de fag, hvor de kommer stærkt i aktivitet og kan arbejde en del på egen hånd, medens de som regel hurtigt bliver trætte, når de kun skal være tilhørere. Der er foretaget mange enquêter for at finde ud af, hvilke skolefag børn foretrækker, og det viser sig også her, at børn som regel foretrækker de fag, der sætter dem stærkt i aktivitet (f. eks. regning). Som regel foretrækkes den legemlige aktivitet for den åndelige. Næsten alle børn holder af de praktiske fag: Håndgerning, husgerning, sløjd, gymnastik. De fleste børn er iøvrigt glade for at gå i skole, men glæden tager dog en del af med alderen.

Social udvikling. Nogle karakterologiske træk. Barnet er i de første 2—3 skoleår umiddelbart og åbent og fortæller løst og fast, også om forholdene i hjemmet. Forholdet til kammeraterne er nærmest kun et legefællesskab. Barnet er kun i ringe grad solidarisk med sine kammerater, ja, mange angiver dem endog for et godt ord (sladrer). Efterhånden sker der dog en ændring heri, og den bliver særlig udtalt henimod og i overgangsalderen. I 6.—7. kl. er et barn, der angiver en kammerat, en sjældenhed. Selv om et barn i den alder ikke billiger en kammerats handlinger, føler det sig dog forpligtet til at dække kammeraten over for de voksne (læreren). De børn, der foragtes mest af deres kammerater, er de børn, der sladrer el. indynder sig hos autoriteterne. Der udvikles nu også stærke følelsesmæssige bindinger ml. enkelte personer (venskaber). De enkelte børns stilling inden for kammeratskabet er langtfra lige. Der er enkelte børn, der slet ikke er optaget i samfundet, enten de nu forstødes el. stiller sig selv udenfor. De større børn, især drengene, følger gerne en fører. Han må have visse føreregenskaber: være retfærdig, beslutsom, kunne lægge planer, udvise mod. Iøvrigt lægges der af drengene vægt på fysiske præstationer: Kraft, behændighed, sportspræstationer. Drengene foretrækker ofte kamplege, de er aggressive og kan ofte være meget voldsomme. Pigerne er sartere og blidere. Deres følelsesliv synes mere differentieret. Dette præger i høj grad deres lege, og de vil gerne hjælpe og beskytte de svage.

Litteratur: E. Fogelklou-Norlund: Skolliv och själsliv, 1927. J. Murray Lee: The Child and his Curriculum, 1940. Albert Lilius: Skolealderens Psykologi (dansk oversættelse 1934). C. Murchison: Handbook of Child Psychology, 1933. L. M. Terman: The Intelligence of School Children, 1919. Will. Clark Trow: Introduction to Educational Psychology, 1931. E. Østlyngen: Skolen fra Elevernes Standpunkt, 1939. Jan Gästrin: Stadier i barnets andlige utveckling, 1947. Frances Tustin: A Group of Juniors, 1951. S. A. T.

Skoleattest, særlig form for fødsels- el. dåbsattest for adoptivbørn, beregnet til indmeldelse i skole el. undervisningsantalt m. m. S. Dåbsattest. Aug. R.

Skolebad, renselsesbad, der ikke står i forbindelse med gymnastikundervisningen og heller ikke kan erstatte den tempererede overskylning, som skal følge hver gymnastiktime, kan optages på en skoles undervisningsplan og kan derfor være obligatorisk for alle skoler og børn; fritagelse for s. kan kun tilstås efter lægeattest. — Der må altid være en voksen til at overvåge badningen. Dette vil som oftest være en lærer el. lærerinde; det er ikke heldigt, når det overlades til skolebetjenten og hans kone. A. B.

Skolebespisning har til formål at give skolebørn, som trænger dertil, et måltid tilstrækkelig nærende mad vederlagsfrit. S. begyndte i Kbh. 1880 ved Foreningen Friskolebørns Bespisning, der gennem frivillige bidrag skaffede sig de fornødne indtægter. Senere blev ydet kommunalt tilskud. Ved lov om s. af 23. maj 1902 fik kommunen bemyndigelse til, hvor kvindelig husgerning var indført som skolefag, at lade mad, der var tillavet i skolekøkkenet, på kommunens regning uddele til skolens elever samt til at yde bidrag til foreninger, som i tiden dec.—marts giver vederlagsfri bespisning af skolebørn fra ubemidlede hjem. Bidraget måtte dog ikke overstige det beløb, der tilvejebragtes af private. Loven om offentlig forsorg §§ 285—88 udvidede de ovennævnte bestemmelser, således at tilskud til foreninger for s. kan ydes uden begrænsning og således, at der også direkte ved kommunens foranstaltning kan ydes s. til børn af ubemidlede forældre, herunder spec. børn, der lider under utilstrækkelig ernæring. Bespisningen kan iflg. lov nr. 166 af 30. marts 1946 omfatte hele året.

S. har fået et stort omfang, særlig efter at s. kunne omfatte hele året, og bespisningen ikke længere er begrænset til børn fra mindrebemidlede hjem, jfr. herom lov nr. 40 af 20. febr. 1948 og lov nr. 142 af 31. marts 1950. Iflg. lov nr. 280 af 18. juni 1951 indskrænkes s. til at gælde fra november til april og til børn i skolernes 6 første klasser samt for børn

i de øvrige klasser, når det af hensyn til det enkelte barns helbred efter skolelægens skøn må anses for ønskeligt. S. ydes som et måltid tilstrækkelig nærende mad el. som 1/4 l sødmælk i forb. med fornødent vitamintilskud. Medens der tidl. blev ydet statstilskud til delvis dækning af kommunernes udgifter til s., er det ved lov nr. 178 af 12. apr. 1949 bestemt, at tilskud skal ydes af den fælleskommunale udligningsfond inden for et beløb af 4 mill. kr. for et år og således, at der højst kan dækkes 1/3 af den enkelte kommunes udgifter. Iflg. lov af 18. juni 1951 kan refusionen heller ikke overstige 65 øre pr. måltid og 20 øre pr. mælkeydelse. S. endv. Oslofrokost. O. Skj.

Skolebibliotek, et bibliotek, der beror på en skole, og som er beregnet enten til brug for skolens lærere (s. Lærerbibliotek), til hjemlån for eleverne (s. Elevbibiliotek) el. til direkte brug i undervisningen (s. Læsestue).

Litteratur: M. Steenstrup: Sogne- og Skolebogsamlinger, ber. om D.L.F.'s 2. alm. skolemøde i 1879, 1880, s. 24—32. Andr. Sch. Steenberg: Børnebogsamlinger, ber. om D.L.F.'s 5. alm. skolemøde 1899, s. 135—43. Andr. Sch. Steenberg: Skolen og Bøgerne, 1905. J. Højrup: Børnebogsamlingens Nødvendighed, Bogsamlingsbladet, 8. årg., s. 71—76. Hans I. Hansen: Skolebibliotekssagen, Folkeskolen, 1918, s. 365—67, 375—77 og 385—86. Biblioteksårbog 1944, s. 48—62. Biblioteksloven med tilh. bek., 3. udg. 1942. Statens Biblioteks-tilsyns publikationer, 5. J. N.

Skolebibliotekar, en lærer, der foruden sit egentlige arbejde: at undervise tillige har den daglige ledelse af en skoles biblioteksvirksomhed.

S.s funktioner varierer meget; i en del kommuner — navnlig de mindre — udfører han alt biblioteksarbejdet, også det tekniske (f. eks. katalogiseringen); andre steder er dette overladt til folkebiblioteket, og tilbage til s. bliver så: ordningen af bogbestanden og kartotekerne, anskaffelse af nye bøger, tilsyn med fritidsvirksomheden i læsestuen og ledelse af hjemlånet i elevbiblioteket. Hertil kommer arbejde med at hjælpe kollegerne i deres brug af skolens biblioteker samt med at skabe og opretholde den nødvendige forbindelse med folkebiblioteket.

Først i de allerseneste år er der foranstaltet en særlig uddannelse for s., idet der på Danmarks Lærerhøjskole siden 1943 har været afholdt både årskursus (3 ugtl. timer, c. 120 timer) og korte kursus (12 dg., c. 60 timer) til uddannelse af s.

Litteratur: Biblioteksårbog 1944, s. 50—55. Beretning om Danmarks Lærerhøjskole, læseåret 1943—44, s. 23. Johs. Nielsen: Lærernes og Skolebibliotekarernes Uddannelse (i Fredebo og Morsing: Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug 1942, s. 130—36). J. N.

Skolebiblioteksforeningen af 1917 stiftedes på initiativ af afd. skoleinspektør Margrethe Petersen.

Foreningens formål er at virke for, at elevernes opøvelse i at arbejde med bøger på egen hånd indgår som led i skolens arbejde.

Foreningen vil arbejde for: 1) at vække interesse for sagen i de kommunale råd og i skole- og lærerkredse samt afholde instruktionskursus for lærere; 2) at skaffe det nødvendige bogmateriale til veje og udgive fagordnede fortegnelser over den allerede foreliggende litteratur; 3) at arbejde for indretning af biblioteker i skolen, mulig i forbindelse med læsestuer.

Den første læsestue blev åbnet 1919 på la Coursvej skole, og året efter opr. den næste på Ny Carlsbergvejens skole. Senere er der opr. læsestuer mange steder i landet, ja også i Norge og Sverige har foreningens ideer virket befrugtende på skolernes biblioteksarbejde.

Udgivelsen af bogfortegnelser er et af foreningens vigtigste arbejdsområder. Af boglister er i de seneste år udsendt: Skolelæsestuens vigtigste håndbøger og klassesæt og landsbyskolens bogreol, 1940. Bøger til fritidslæsning, 2. udg. 1945, Emnelister, 1942; Fortegnelse over bøger til lærerbiblioteket, 1945, de tre første i samarb. med Danmarks Skolebiblioteksforening — endv. Gode bøger for ungdommen, 1944, i samarb. med Dansk Bogtjeneste.

S. har givet stødet til opr. af en lang række andre skolebibl.-foreninger landet over.

Litteratur: Skolebiblioteksforeningen af 1917, 10 års skrift. 1927. Skolebiblioteket, dets Indretning og Brug, udg. af Skolebiblioteksforeningen af 1917, red. af S. P. Fredebo og P. Morsing, 1942. Margr. Petersen: Fra Tvang til Frihed gennem Bogen, beret. om det 13. nord. skolemøde i Kbh. 1931, 1932. J. N.

Skolebiblioteksforening, Danmarks stiftet 1933, er en landssammenslutning af stedlige skolebiblioteksforeninger, hver omfattende et amt el. dele deraf, enkelte købstæders sammensluttede børne- og skolebiblioteker og for Storkøbenhavns vedk. Skolebiblioteksforeningen af 1917.

Foreningen, der har til formål at virke for, at elevernes opøvelse i at arbejde med bøger på egen hånd indgår som led i skolens arbejde, ledes af en hovedbestyrelse på 7 medl. I forb. med det årlige repræsentantmøde afholdes som regel kursus for lærere.

D.S. har udgivet »Børne- og Skolebiblioteker. En Redegørelse«, 1937, samt en række småskrifter i samarbejde med Skolebiblioteksforeningen af 1917 (s. d.). J. N.

Skolebygning.

Historisk udvikling. Selv om der allerede på Christian II's tid blev udgivet skoleforordninger, kan man dårligt tale om noget egentligt organiseret byggeri for folkeskolen, før Frederik IV omkr. 1721 lod opføre sine 241 næsten ens skoler (Rytterskoler), 114 på Sjælland, 48 på Lolland-Falster, 20 på Fyn og 59 i Jylland. Denne enkle og klare skoletype var i brug i næsten 150 år, og selv om Christian VI i 1738 og 1740 prøvede at gennemføre en almindelig sogneskoleordning, selv om bondefrigørelsestidens godsejere opførte nogle mønsterskoler og uan-

fægtet af Frederik VI's i 1814 indførte almindelig skoletvang levede rytterskolen sit liv i den gamle skikkelse lige til 1890, for de nordsjællandske skolers vedk. dog med forbedringer i 1792. Andre typetegninger var udarbejdet i 1829 og i 1856, men de indeholdt ikke principielle forbedringer og fik ikke stor udbredelse.

»Den lærde skoles« historie taber sig tilbage i katolicismens tidligste dage, og selv om reformationen bragte en ændring i skolens tilhørsforhold til kirken, kan man først tale om egentlige bygninger for købstædernes latinskoler i begyndelsen af 1700-tallet. Rønne kom først i 1723 og Århus sidst i 1760. Bygningerne var i grove træk bygget over samme skema med plads til de 5 »lektier« og »mesterlektien« i stueetagen og boliger for »hørere« på 1. sal. De i 1805—09 indførte reformer, som bl. a. gik ud på, at hver »lektie« skulle have sit eget rum, medførte nødvendigheden af ombygninger af de gamle skoler; disse ombygninger stod på i hele begyndelsen af forrige årh. og var næppe afsluttede, før nye reformer omkr. 1850 stillede krav om flere lokaler og fornyede byggearbejder, og i slutningen af forrige årh. og begyndelsen af dette udskiftes efterhånden de fleste af de gamle latinskoler med nye gymnasier.

De to oprindelige skoletyper: folkeskolen (sogneskolen, den lille skole) og latinskolen (byskolen, den »sorte« skole) har vel aldrig været helt alene om at dække behovet for skoler og især ikke i hovedstaden, men først efter skoleordningen af 1844 begynder skolebyggeriet for den store folkeskole, Københavnerskolen, at tage så faste former, at der er tale om typedannelse. Disse skoler opført lige før og efter 1850 af arkitekterne Hageman, Stillman og Hans I. Holm udmærker sig ved deres klare plan og er stadig i brug. Typerne fra Kbh. bliver forbilleder for en række købstadsskoler, og overalt i Danmark kan man støde på dem: To trapper med fire klasseværelser til hver side på hver etage — midtkorridortypen med en trappe i hver ende — og varianter af disse typer, som af Kbh.s stadsarkitekt blev opført omkr. årh.-skiftet. Med det stigende krav om fagklasser måtte disse enkle, af normalklasserne prægede typer imidlertid forsvinde, men udviklingen i Kbh. over sidekorridorskolerne til aulaskolen med dens særlige former og de udskilte småbørnsklasser har stadig været typedannende og forbillede for skolebyggeriet ikke mindst i de store provinsbyer.

Den nuværende stilling. Efter skoleloven af 1937 har vi fire klare skolekategorier: Skolen på landet, skolen i stationsbyen (den købstadmæssige skole), byskolerne (Københavnerskolen) og gymnasierne, som efter deres forskellige udvikling rent bygningsmæssigt står på forskellige trin.

Landskolen og stationsbyskolen, som siden 1899 stadig er kommet nærmere til den standard, man kræver af en byskole, har gennemgået en rig udvikling. I 1909 udarbejdedes nye typetegninger ved et samarbejde mellem Akademisk Arkitektforening og undervisningsministeriet, og lige fra det tidspunkt er der gennem bygningsmæssige bestemmelser draget omsorg for, at udviklingen går mod bedre og bedre skoler. 1937-lovens bestemmelser om tilskud gav mulighed for et omfattende nybyggeri, men krigen har hæmmet udviklingen, og landet er endnu langt fra dækket med de nødvendige skolebygninger.

Købstadsskolerne fra begyndelsen af dette årh. har i mange tilfælde vist sig utilstrækkelige, og også her står man mange steder overfor nødvendigheden af et byggeri. Kbh. og enkelte andre større byer indtager imidlertid en særlig stilling p. g. a. et stigende befolkningstal, og byggeriet her går nok så meget ud på at skaffe nye lokaler til supplering af de eksisterende gamle skoler som på at få disse nedlagt og erstattet med nye.

Gymnasieskolerne står også mange steder for fornyelse, men deres antal er begrænset, og byggeopgavernes løsning påhviler for en stor del staten.

Nye skoler. De gældende bestemmelser for skolebygninger fastsætter stort set to ting. For det første skolebehovet og for det andet visse minimumsstandardkrav til lokalernes indretning, medens valget af byggeform og byggemåde, som naturligt er, i alt væsentligt overlades til de byggende myndigheder selv og deres tekniske rådgivere.

Den af ministeriet fastsatte maksimale klassekvotient angiver ved en nærmere betragtning ikke det nøjagtige antal af skoler. Skolefolk og børnepsykologer må i samarbejde med byplanlæggere vælge mellem centralisering el. decentralisering. Belyst ved yderpunkter for byforhold: Vælge mellem en skole i hver karré med få klasseværelser el. »mastodontskolen« med de af hensyn til fagklassernes fulde økonomiske udnyttelse bestemte 30 normalklasser. Hvis det er på landet, står valget mellem de spredte småskoler el. en centralskole.

Rent byplanmæssige undersøgelser af skolens beliggenhed og børnetal i forhold til stedets boliger og befolkningens sociale sammensætning ligger vel til en vis grad unddraget skolemyndighedernes bestemmelser, men ligesom spørgsmålet om længden af børnenes skolevej og det indslag i færdselen, som skolebørnene på vej til og fra skole udgør, har disse spørgsmål betydning både ved valget af skolegrunden og fremefter for skolens daglige liv. Ved valget af skolegrund tages for sjældent bevidst hensyn til den landskabelige — el. i byer bybilledmæssige betydning af beliggenhed af skolen med dens friarealer, legeplads og idrætsplads, men dette forhold medvirker — omend delvis upåagtet — måske stærkest af alt til at give skolen dens »karakter«.

SKOLEBYGNINGER

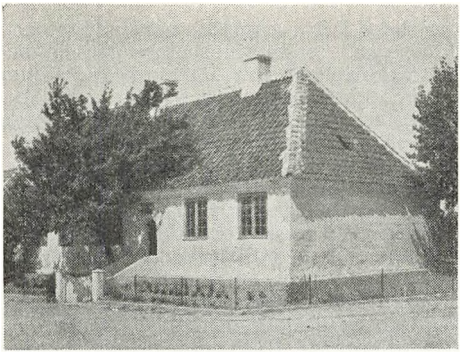

Frederik IVs skole i Lillehedinge (rytterskole, 1721).

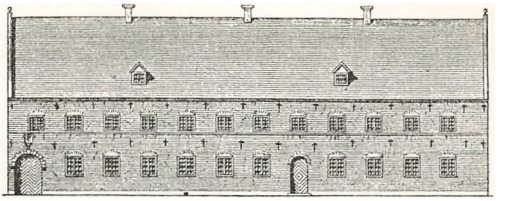

Frederiksborg statsskole. Skolens façade mod gaden 1631—1806.

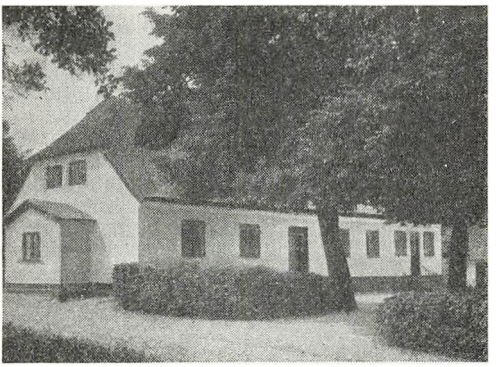

Fodby skole (1831).

Sølvgades skole, Kbh., (indviet 1847).

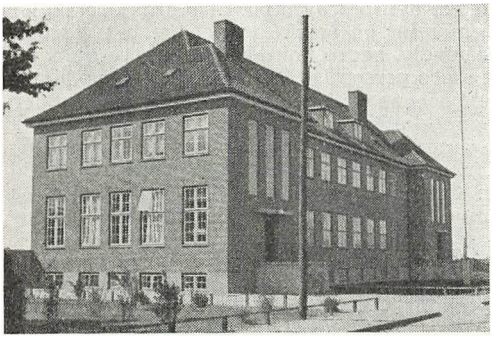

Fuglebjerg centralskole (1934).

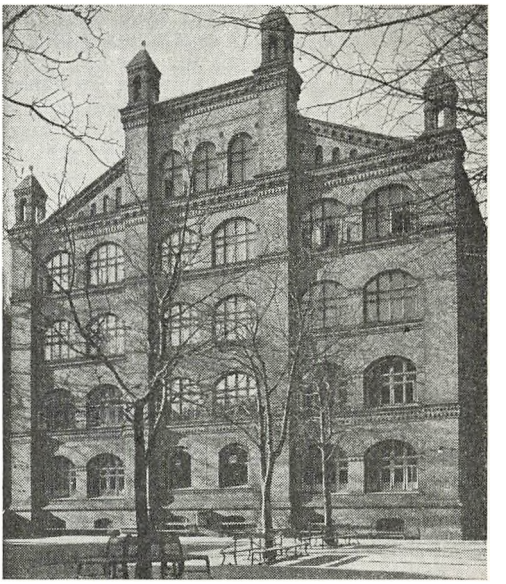

Oehlenschlægersgade skole, Kbh. (1884—85).

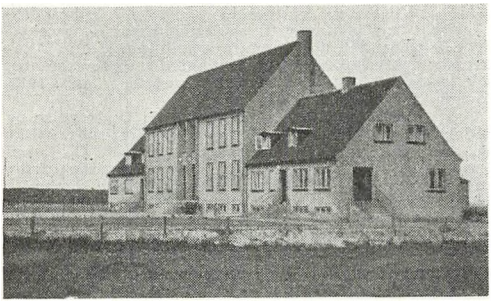

Stenløse centralskole (1937).

Det har gennem tiden vist sig, at de af ministeriet og andre udarbejdede typetegninger kun i ret ringe omfang er blevet benyttet, og når man ved et tilbageblik kan konstatere typedannelser indenfor skolebyggeriet, skyldes det snarere, at de skiftende tiders skoletanker har formet byggeprogrammerne sådan, at arkitekternes arbejde med bygningsformen er løbet i ensartede baner. Forudsætningerne for byggeprogrammet — det grundlæggende — skabes i fællesskab af undervisningsspecialisterne og de bevilgende myndigheder, og de forhold, som man her må drøfte, har den største indflydelse på typedannelsen.

Som den historiske udvikling tydeligt viser, er bygningstypen nøje knyttet til undervisningsformen, men i de sidste årtier har såvel undervisningsformerne som bygningsindustrien været i en så hastig udvikling, at det aktuelle billede er meget broget. Det forhold, som for tiden stærkest virker til at bestemme bygningstypen, er de almindelige klasseværelsers belysning. Betydningen af, at lokalerne får mulighed for sollys i skoletiden, er omdisputeret, men der synes at være flertal for dette synspunkt, og i hvert fald er der enighed om, at solen må have adgang til lokalet på et el. andet tidspunkt, hvilket igen vil sige, at klasseværelsernes orientering må ligge fra øst-sydøst til vest-sydvest.

I Danmark er kravene til vinduesåbningernes størrelse ikke så omfattende som andre steder, men f. eks. i England kræves der så meget glasareal, at der ikke kan opnåes nok i skolestuernes ene langvæg, og man er nødt til at indsætte vinduer også i den anden side, hvilket igen medfører, at det der er overordentligt vanskeligt at projektere en skole i flere etager.

Ved mindre skoler er spørgsmålet om den indre færdsel i bygningen ikke afgørende, men ved større skoler opstår der naturligt ønske om, at en ikke alt for stor del af frikvarteret skal gå med transporten fra klasseværelset til legepladsen og tilbage igen, el. for lærernes vedk. med inspektion og færdsel til og fra lærerværelset. Ved en stillingtagen i valget mellem eenetages skole og høj bebyggelse, mellem midtkorridorbygning og sidekorridorbygning el. ved bestemmelser om udformningen af en hal el. aula spiller de indre færdselsveje, gangene og trapperne en meget stor rolle, og det bør bemærkes, at bortset fra det funktionelle hensyn har netop færdselsvejenes form en stor indflydelse på bekostningen ved bygningens opførelse. Man regner i England med, at forholdet mellem nytteareal og gange m. m. ved de ældre skoletyper var omtrent som 2 til 1, medens man ved nye typer med meget bar og åben bebyggelse — pavillon-skoler, friluftsklasser, særlige småbørnsklasser o. s. v. — i særlige tilfælde kan nå helt op på det omvendte forhold 1 til 2.

I grove træk kan en moderne skoles funktioner deles i fire grupper: normalklasserne, fagklasserne, forsamlingsrummene og administrationen. Endnu ligger hovedvægten på normalklasserne, men fagklassernes betydning er stigende, og hvis man endog finder på at afskaffe normalklasserne, og i stedet indretter fagklasser og laboratorieklasser til alle fag, vil det ændre bygningskarakteren på afgørende måde. Fagklassernes forskellige behov for isolering fra andre undervisningsrum stiller ganske andre krav til huset, end de mange nøjagtig ens normalklasser gør. Også forsamlingsrummenes stigende betydning er med til at ændre bygningens karakter. Hvor man tidligere kunne nøjes med en gymnastiksal, ønsker man nu såvel af hensyn til undervisningen — terminsprøver, korsang, skolekomedie o. s. v. — som af hensyn til skolens betydning som »kulturcentrum« — forældremøder, bazarer, offentlige møder, amatøroptræden o. s. v. — at der til skolen er knyttet i det mindste en aula og helst en særlig forsamlingssal med scene. Endelig kan nævnes, at ønsket om et særligt skolebespisningslokale med køkken er medvirkende til at øge behovet for forsamlingsrum.

Skoleloven af 1937 og befolkningstilvæksten har skabt et akut behov for nye skolelokaler, og også de ønsker, som fra pædagogers og arkitekters side næres i retning af nye skoleformer, medvirker til at gøre skolebyggeriet til en vigtig faktor i de nærmeste års nationale byggeprogram.

Der kan spores en bevægelse bort fra de meget store kasernepræged »skolepaladser« ud fra den betragtning, at de mindre skoler frembyder en række fordele m. h. t. kortere skoleveje, bedre kontakt ml. lærere og børn, et mere personligt forhold ml. skolens ledelse, børnene og deres forældre, og endelig den menneskelige betragtning, at der bør være et sammenhæng ml. børnenes alder og institutionens størrelse. Samtidig spores imidlertid en tendens bort fra de helt små skoler på landet ud fra befolkningsmæssige og pædagogiske hensyn.

Ved en teoretisk betragtning vil byggeindustriens mekanisering og anvendelsen af nye konstruktionsmetoder være en mulighed for fremskridt også på skolebyggeriets område, men byggeindustriens traditionsbundne arbejdsmåde og det komm. selvstyre er faktorer, som i denne forb. må tages i betragtning.

Litteratur: Tegninger til skolebygninger og gymnastiksale på landet, udarb. på foranledning af et af Akademisk Arkitektforening nedsat udvalg under samarb. med nogle af kultusministeriet udpegede mænd, 1913. Lov om folkeskolen, 1937.

Vedr. danske skoler i almindelighed: Opdragelse og undervisning i Danmark, 1948 og 1949. Heri spec. artiklen om skolebygninger af stadsarkitekt F. C. Lund. Den danske skolehåndbog 1949: Skolebyggeriets udvikling og fremtid. — Tidsskriftet Arkitekten: Ugehæfte 1947 s. 45: Store eller små skoler. Ugehæfte 1949 s. 35: Dagslys i skoleklasser, af Mogens Voltelen. Ugehæfte 1951 s. 197: Arkitekterne skal skabe ramme om skolens arbejde, af Rudolf Lave. Månedshæfte 1949: Særtryk. Nye københavnske skoler. Månedshæfte 1951 s. 125—156. Skolebyggeri i een etage. Tidsskriftet Bygmeste-

SKOLEBYGNINGER

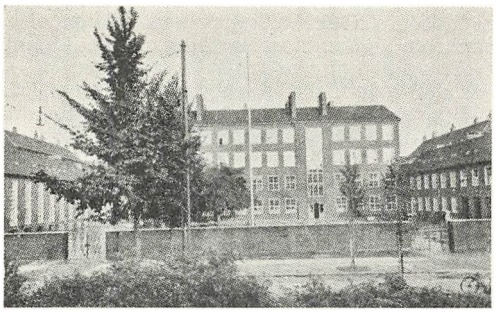

Bavnehøjens skole, Kbh. (1930).

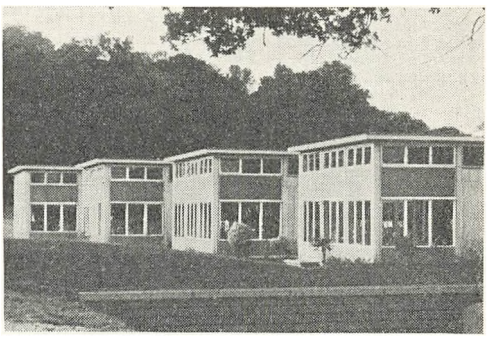

Engelsk skole, Temple Wood (1951).

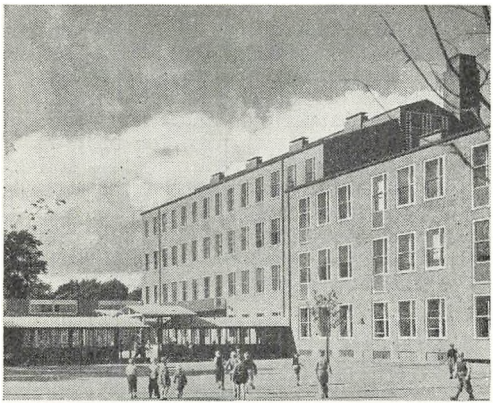

Gerbrandskolen, Kbh. (1951).

Aulaen i Skolen v. Sundet, Kbh. (1938).

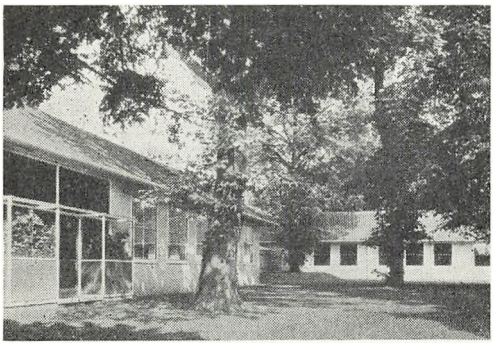

Skovgårdsskolen, Gentofte (1952).

Frokoststuen i Herning Gymnasium (1951).

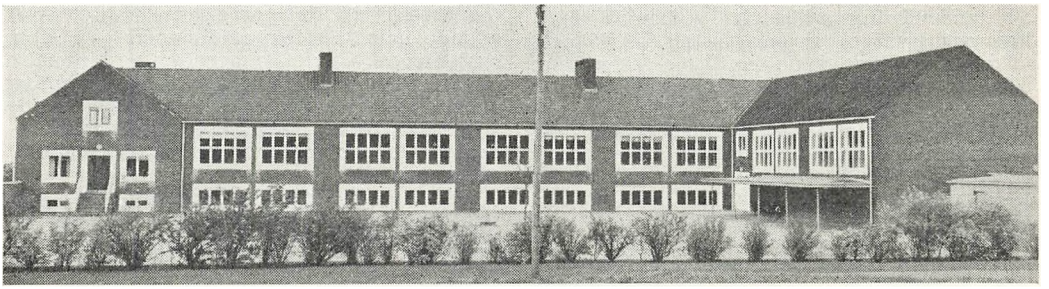

Centralskole i Tjæreby ved Hillerød (1941).

ren: 1951, nr. 17—18—19 om »Skolenøden«. Undervisningsmin.s vejledning ang. kommunale skolebygninger og skoleinventar: 1) Skolebyggeriets tilrettelægning og lokalebestemmelser, 1952.

Vedr. nyere skoler i udlandet: A. Stillman and R. Castle Cleary: The Modern School. The Architectural Press, London 1949. Lawrence N. Perkins and Walter D. Cocking: Schools, New York 1949. Alfred Roth: The new school, Zürich 1950. H. H. H.

Tilskud til skolebyggeri ydes kommunerne af statskassen i henh. til lov om folkeskolen af 18. maj 1937 § 63 til udførelse af det til opfyldelse af folkeskolelovens bestemmelser om udvidet undervisning nødvendige skolebyggeri.

I henh. til § 63 i lov nr. 160 af 18. maj 1937 om folkeskolen, således som denne er ændret ved lov af 27. maj 1950, jfr. undervisningsmin. cir. af 11. 7.-1950, ydes der af statskassen til hjælp til dækning af de årlige udgifter, der i medfør af folkeskoleloven måtte blive påført kommuner uden for Kbh., Frederiksberg og Gentofte, til forrentning og afbetaling af lån i anledning af opførelse af nye el. tilbygning til ældre skolebygninger, for så vidt planer og tegninger til de pågældende byggearbejder er godkendt af skoledirektionen (byrådet) et tilskud svarende til den årlige ydelse, der betales af lånet, dog kun i forhold til flg. beløb: til gymnastiksal med inventar ikke over 20.000 kr., sløjdlokale med inventar og øvrige udstyr ikke over 10.000 kr., skolekøkkenlokale med inventar og øvrige udstyr ikke over 10.000 kr., skolelokale med inventar ikke over 9500 kr., bibliotek og læsestue med inventar og øvrige udstyr ikke over 10.000 kr., et lokale udelukkende beregnet til undervisning af ungdom ude over den undervisningspligtige alder med inventar ikke over 9.500 kr., skolehave ikke over 500 kr., idrætsplads, for så vidt der ikke opnås direkte tilskud til pladsens anlæg, jfr. ndf., ikke over 2000 kr.

Til en skole, der i henh. til reglerne i § 27 i lov nr. 312 af 4. juli 1942 om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom indrettes til samlingssted for ungdommen (s. Ungdommens hus), kan der foruden til de ovennævnte lokaler gives forrentnings- og afbetalingstilskud til en ved en sådan skole opført forsamlingssal i forhold til et beløb af ikke over 15.000 kr.

Til indretning af svømmebassiner og idrætspladser til brug for skolebørnene og den voksne ungdom, der anlægges efter en af undervisningsministeriet godkendt plan, kan der gives et direkte tilskud af 75 pct. af den hertil medgåede udgift, dog ikke over 6000 kr. til et svømmebassin og 4000 kr. til en idrætsplads.

De lån, der optages til dækning af de oven for omhandlede udgifter til s., skal være optaget på sådanne vilkår, at de er tilbagebetalt i et tidsrum af højst 28 år med lige store årlige afdrag.

Det er en betingelse for tilskud efter ovenstående regler, at planer og tegninger er indsendt til skoledirektionens godkendelse, henh. er godkendt af byrådet, inden 1. apr. 1953, og at byggearbejdet er fuldført, så at det står rede til brug senest den 1. apr. 1958.

Udover de foran omhandlede tilskud til forrentning af og afbetaling på lån kan der i henh. til undervisningmin. cirk. 11. juli 1950 ydes kommunerne et direkte ekstraordinært statstilskud til s., dog foreløbig kun, for så vidt den fornødne bevillingsmæssige hjemmel, der gives et enkelt finansår ad gangen, hertil opnås. Det direkte tilskud, der ydes efter undervisningsministeriets skøn i hvert enkelt tilfælde, vil foreløbig kunne påregnes at ville blive ydet med et beløb af samme størrelse som det beløb i forhold til hvilket der gives tilskud til forrentning og afdrag. Det er en betingelse for opnåelse af direkte tilskud, at byggearbejdet ikke sættes i gang uden undervisningsministeriets tilladelse, og at det er et led i en samlet plan for ordning af hele kommunens skolevæsen, herunder indretning af de fornødne lærerboliger, og indgår i et samlet byggeforetagende, hvortil udgifterne væsentlig overstiger det beløb, som det direkte tilskud i forbindelse med forrentnings- og afbetalingstilskuddet andrager. G. H.

Skolebøder (skolemulkt), tvangsmiddel til håndhævelse af undervisningspligten.

Overtrædelse af forbudet mod anvendelse af børn til erhvervsmæssigt arbejde forud for skoletiden (folkeskolelovens § 57) og børns udeblivelse fra undersøgelse hos skolelægen (skolelægeloven af 12. juli 1946 § 1) behandles som skoleforsømmelse.

I henh. t. tilsynsloven af 12. apr. 1949, § 5, stk. 2 og § 12, stk. 1 påhviler det skolekommissionen henhv. skolenævnet at føre tilsyn med, at de i kommunens skoler indskrevne børn følger undervisningen på tilbørlig måde, og at håndhæve lovgivningens bestemmelser til modarbejdelse af skoleforsømmelser. Ved folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 47—49 og cir. af 9. nov. 1937 I, 2 er der givet nærmere regler om håndhævelse af undervisningspligten.

Lærerne fører ved forsømmelseslister kontrol med, at de i folkeskolen indskrevne børn følger undervisningen, og skolens leder giver ved hver anden måneds begyndelse skolekommissionen — i Kbh. skolenævnet — meddelelse om forsømmelserne i de 2 foregående mdr.. Skolekommissionen — i Kbh. skolenævnet — træffer derefter bestemmelse om, hvad der skal foretages i anledning af forsømmelserne og er i denne henseende frit stillet m. h. t., hvilke forholdsregler inden for lovens rammer, der skal bringes til anvendelse.

Den kan beslutte, at der intet yderligere skal foretages i sagen. Den kan også beslutte, at der skal anstilles en nærmere undersøgelse om forsømmelserne for et el. flere børn,

og i så fald indkalder den inden 8 dg. de for de påg. børns undervisning ansvarlige til at give møde for skolekommissionen og afgive forklaring om grunden til børnenes forsømmelser; ansvarlig er den, til hvis husstand barnet hører (folkeskolelovens § 44); bor barnet hjemme hos forældrene, og samlever disse i ægteskab, indkaldes de begge.

Denne forhandling med forældrene må anses for det væsentligste moment til modarbejdelse af skoleforsømmelser, og hvis forældrene derfor ikke møder efter tilsigelsen, skal der altid ikendes bøde, hvis de ikke kan godtgøre at have haft lovligt forfald. På dette møde må skolekommissionen afgøre, om sagen skal sluttes uden påtale, el. om der er grund til at give forældrene en advarsel el. ikende bøde. Skolekommissionen er ikke berettiget til at ikende bøde, forinden de ansvarlige har været indkaldt til møde.

Bøden er 1 kr. for hvert barn og hver forsømt dag el. dele af en dag, og beløbet kan i gentagelsestilfælde stige indtil 3 kr. for hvert barn og hver dag; der er ikke fastsat nogen regel for, efter hvilken skala de idømte bøder skal stige, men herom træffer skolekommissionen selv bestemmelse. Der er heller ikke fastsat en forældelsesfrist for gentagelsesvirkningen, og der vil derfor for et ofte forsømmende barn kunne ikendes bøde med det højeste beløb allerede ved første gangs forsømmelse i et nyt skoleår. Bøderne tilfalder kommunekassen.

Opkrævningen af bøderne sker ved kommunalbestyrelsens foranstaltning (tilsynslovens § 5, stk. 2). Skolekommissionen må derfor gøre indberetning til kommunalbestyrelsen om ikendte bøder med anmodning om inddrivelse af bøderne.

Ikendte bøder kan inddrives ved udpantning, når de ikke erlægges ved opkrævninger, og bøder, der ikke indkommer herved, bliver at afsone i overensstemmelse med de i straffeloven af 15. apr. 1930 § 55 givne forskrifter. I tilfælde af afsoning sammenlægges bøderne for alle børn, for hvis skolegang een person har ansvaret; er forældrene ansvarlige og samlever de i ægteskab, anses faderen for den ansvarlige. Det påhviler kommunalbestyrelsen at sørge for, at der begæres udpantning, evt. afsoning, for de ikke betalte bøder.

Skolekommissionens beslutninger m. h. t. behandlingen af skoleforsømmelser er endelige og kan ikke indankes for højere myndighed; heraf følger, at højere skolemyndigheder ikke kan eftergive de af skolekommissionen ikendte bøder.

Skolekommissionen skal hvert fjerdingår forelægge en redegørelse for behandlingen af skoleforsømmelserne for kommunalbestyrelsen, der afgør, om skolekommissionen fremtidig skal ændre sin fremgangsmåde. Skolekommissionen må herefter være pligtig at

rette sig efter kommunalbestyrelsens anvisninger m. h. t. behandlingen af forsømmelsessagerne, hvad enten disse går i retning af en strengere håndhævelse af skolepligten el. af en mindre streng fremgangsmåde.

Skolekommissionens beføjelse og pligt m. h. t. håndhævelse af lovgivningens bestemmelser til modarbejdelse af skoleforsømmelser udføres i Kbh. af skolenævnet (tilsynsloven § 47, stk. 1).

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. G. H.

Skolecentraler. I slutningen af 1920'erne og begyndelsen af 30'rne foretog Statens Pædagogiske Studiesamling talrige foredragsrejser til lærerkredse landet over, med udstilling af elevarbejder, danske og nordiske bøger efter arbejdsskoleprincippet o. lign. Den udveksling af erfaringer, som elevarbejderne gav anledning til, og det almene pædagogiske røre i tiden bevirkede, at der i Tønder (1932) og i Haderslev (1933) opstod tanken om at indrette små studiesamlinger, skolecentraler, med permanent udstilling af skolebøger o. lign. og skiftende udstillinger og elevarbejder m. m. til gavn især for egnens landsbylærere. Tanken bag s. var således i virkeligheden den samme, der i sidste halvdel af forrige årh. lå bag oprettelsen af skolemuseer (s. d.).

Bevægelsen, hvis drivende kraft var dav. overlærer Olaf Petersen (f. 1891) Haderslev, siden 1948 skoledirektør i Kbh., bredte sig hurtigt. Centralbibliotekerne, der gerne knyttede nøjere forbindelse med egnens lærere, gav den støtte ved de fleste steder at stille lokaler til rådighed, overtage det bibliotekariske arbejde o. a., og Statens Pæd. Studiesamling bl. a. ved at tilvejebringe en række udstillinger af pædagogisk indhold til udlån, ved at holde s. à jour med nye skolebøgers fremkomst og ved rådgivende korrespondance. Da s. i alm. ikke har midler til at anskaffe større typesamlinger af landkort og vægbilleder, har studiesamlingen yderligere ved tilskud fra amterne tilvejebragt tre store vandreudstillinger af undervisningsmateriel, så s. med mellemrum sættes i stand til fyldigt at vise, hvad der på dette område er i handelen.

Adskillige s. har påtaget sig den opgave at være central for landsbyskolernes forsyning med lysbilleder (filmsbånd); i flere tilfælde har s. endog anskaffet smalfilmsapparat, der kan cirkulere blandt skolerne. De fleste s. har en række pædag. tidsskrifter fremlagt og nogle foruden skolebøger små samlinger af almen pædag. litteratur.

S. er selvejende institutioner, der opretholdes ved tilskud fra lærerkredsene, fra amterne, i adskillige tilfælde fra kommunerne o. a. st. De ledes af bestyrelser med repræsentanter for amternes lærerkredse, skolebiblioteksforeninger m. m., centralbibliotekets overbibliotekar og amtsskolekonsulen-

ten er sædvanligvis medlemmer. — I 1937 fandt en sammenslutning af s. sted under navn af Danmarks Skolecentraler. 1. 1. 1952 findes 26 s. P. M.

Skoledirektion, den kaldende og admin. myndighed for folkeskoler på landet (1 s. for hvert amt) og i Kbh. Se Tilsynsloven.

Skoledirektør, leder af Københavns el. af en købstads skolevæsen el. af skolevæsenet i en landkommune med købstadskoleordning (købstæder og landkommuner med over 20.000 indb.).

S., hvis forretningsområde fastsættes ved en af undervisningsmin. godkendt instruks, forestår ledelsen af og tilsynet med kommunens skolevæsen på de kommunale skolemyndigheders vegne. I København er s. skoledirektionens forretningsfører. Se også Tilsynsloven og Københavns kommunes skolevæsen. G. H.

Skoledistrikt, område, hvorfra skolen modtager børn til undervisning.

En kommune inddeles som regel i s., således at hver skole har sit bestemte distrikt; børnene fra dette distrikt er da berettigede og forpligtede til at søge den påg. skole, hvis de undervises i folkeskolen. Skolekommissionen kan dog med kommunalbestyrelsens samtykke tillade, at børn søger skolen i et andet distrikt end det, hvortil de hører.

S.s område fastsættes på skoleplanen. Det skal tilstræbes, at børnene som regel i forskolen og grundskolen ikke får mere end $2^1/_2$ km til skole og i hovedskolen og mellemskolen ikke over $3^1/_2$ km.

Børn, der bor i udkanten af kommunen og har for lang skolevej til kommunens skole, kan af kommunen henvises til en nabokommunes skole, hvis de derved får kortere skolevej. I så fald er nabokommunen pligtig at modtage børnene i skolen, dersom dette kan ske inden for skolens rammer, uden at udvidelse enten m. h. t. lærerkræfter el. lokaler bliver nødvendig. Børnenes hjemstedskommune skal da til skolekommunen betale en afgift, svarende til skolekommunens gennemsnitlige udgift pr. barn i den påg. skole; denne afgift fastsættes af skoledirektionen — for så vidt angår købstadkommunerne af undervisningsministeriet.

Dersom de ovennævnte afstande til distriktets skole væsentlig overskrides, og de påg. børn ikke kan henvises på rimelig måde til en anden nærliggende skole, kan skoledirektionen forlange, at kommunen drager omsorg for, at de fjernere boende børn ved ruteautomobil el. på anden måde befordres til skolen. Indrettes sådan befordring på en af skoledirektionen godkendt måde, tilskyder skolefonden halvdelen af de dertil medgående udgifter, og af dette beløb refunderer statskassen skolefonden halvdelen. Bestemmelsen tager alene sigte på landkommuner, og befordringsordning, som et byråd foranstalter i en bykommune, giver ikke ret til refusion fra skolefonden. Der kan derimod ydes refusion, for så vidt angår et til en købstad hørende markdistrikt, fra hvilket der foranstaltes befordring af skolebørn til købstadens skoler efter min.s forlangende. Det er iøvrigt kun folkeskolens klasser, der omfattes af bestemmelsen, medens fortsættelseskl., præliminærkursus og realkl. falder udenfor, men for folkeskolens klasser omfatter bestemmelsen alle elever, også elever i 4. mellemskolekl., der er ude over den undervisningspligtige alder.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. G. H.

Skoleelevers sygekasseforhold se sygekasseforhold, Skoleelevers.

Skoleembedseksamen, s. Læreruddannelsen ved den højere skole samt Universitetet.

Skolefond, en amtskommunal fond, der virker som fælles skolekasse for det offentlige folkeskolevæsen i amtet og købstæderne.

Oprettelsen af særlige fonds for folkeskolevæsenet forordnedes allerede ved an. af 29. juli 1814 for landkommunerne § 63, jfr. for købstadkommunerne § 54, hvorefter der for hvert af landets amter skulle opr. en hjælpekasse for skolelærere i amtet, hvis indtægter skulle bestå i årlige ydelser dels fra kommunernes skolekasser dels fra lærerne og i de midler, der kunne indbringes ved salg el. bortleje af de hidtidige degneboliger med jordtilliggende, der for så vidt de ikke behøvedes ved de i medfør af an. af 1814 nyopr. skoler, henlagdes til skolelærerhjælpekasserne. De således fremskaffede midler skulle anvendes til forskellige folkeskolen og dens lærerpersonale vedr. formål. Skolelærerhjælpekasserne ophævedes ved lov af 8. marts 1856, § 7, og deres kapitaler og indtægter henlagdes til de ved lovens § 4—8 nyopr. særlige skolekasser, skolefondene, af hvilke der ligeledes skal være een for hver amtsrådskreds med de i samme beliggende købstæder.

S. har til opgave at fordele statstilskuddene til det kommunale skolevæsen til kommunerne og lærerne i skolerådskredsen, at afholde skoleudgifter, der vedr. hele skolerådskredsen, og at give bidrag til formål, som har betydning for oplysning og undervisning i skolerådskredsen.

S.s opgaver er nu nærmere angivet i tilsynsloven af 12. apr. 1949 § 29—34.

S. bestyres af skolerådet, der fastsætter fondens budget; dette skal indsendes til undervisningsmin. inden udgangen af hvert års marts md. Kasserer- og regnskabsførerforretningerne for fonden besørges af en skolefondskasserer og skolefondsbogholder, der antages og lønnes af skolerådet. Fondens

regnskaber revideres ved skolerådets foranstaltning; skolerådet påkender de gjorte udsættelser og meddeler kvittering for regnskabet. S.s regnskabsår er finansåret 1. apr.—31. marts (skoletilsynslovens § 29).

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. G. H.

Skoleforbund, sammenslutning af kommuner til fælles ordning af skoleforhold i kommunerne.

To el. flere kommuner kan slutte sig sammen til et s. til fælles ordning af skoleforholdene inden for kommunerne (folkeskoleloven § 6). S. kan gå ud på, at alene mellemskolen el. hovedskolen skal være fælles centralskole for alle kommunerne, medens grundskolerne el. forskolerne inden for hver kommune skal drives af den påg. kommune selv. Et skolefællesskab ml. to kommuner vil ofte angå en fælles ordning af skoleforholdene i en enkelt del af hver af kommunerne med oprettelse af en fælles selvstændig skole med for- og hovedskole, hvis distrikt omfatter dele af begge kommuner.

Forinden beslutning om indgåelse af skoleforbund tages, skal der i hver af kommunerne gives beboerne af de skoledistrikter, der skal omfattes af ordningen, lejlighed til på et af vedk. kommunalbestyrelse indkaldt møde at udtale sig om sagen. Beboernes udtalelser på dette møde er vejledende, men ikke bindende for kommunalbestyrelsen.

S. stiftes ved en overenskomst ml. de påg. kommuner, hvori fastslås s.s omfang og opgaver, hvilke skoler det skal omfatte, og hvorledes skoledistrikterne skal lægges, samt gives nærmere regler for samarbejdet, om valg af styrelse og skolekommission, og om, hvorvidt og hvorledes de enkelte kommuner skal kunne udtræde af fællesskabet. Overenskomsten forelægges for købstadkommunernes vedk. indenrigsmin. og for sognekommunernes vedk. amtsrådet til godkendelse af fællesskabets stiftelse og reglerne for dets ophør. Amtsrådets afgørelse kan indankes for indenrigsmin. Den endelige stadfæstelse af overenskomsten sker ved undervisningsmin.

Til ledelse af s. vælges en særlig styrelse bestående af repræsentanter for de påg. kommuners kommunalbestyrelser, og denne styrelse varetager de hverv over for skolevæsenet, som ellers påhviler kommunalbestyrelsen. Til varetagelse af de skolekommissionen påhvilende opgaver nedsættes en særlig skolekommission, der enten vælges af kommunalbestyrelserne i fællesskab el. af s.s styrelse.

For s. udfærdiges der en fælles skoleplan, der efter at være vedtaget af forbundets styrelse, forelægges undervisningsmin. til stadfæstelse på sædvanlig måde.

Udgifterne til de under s. hørende skoler afholdes af de påg. kommuner i forhold til det antal børn, de sender til skolerne, medmindre andet måtte være bestemt ved forbundets stiftelse.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. G. H.

Skoleforsøgene på la Coursvej, der udførtes 1930—35, havde bl. a. til formål at undersøge, om man ved individuel undervisning (s. d.) i grundskolen kunne opnå lige så gode resultater som ved den traditionelle klasseundervisning. Forsøgene startedes med en klasse undervist af nuv. viceskoleinspektør Helge Jensen og nuv. skoleinsp. O. Møller Nielsen, undersøgt og kontrolleret af skolepsykologen Henning Meyer. Arbejdet i træningsfagene var gennemført individuelt, ligesom der blev givet trindelte arbejdsopgaver i »fortællefagene« til løsning på egen hånd. Klassen blev dog i alle fag samlet til fortællen og samtale.

For klassens 32 elever var ved indskrivningen spredningen i levealder 2 år, medens den i intelligensalder var 3,4 år (intelligenskvotienten varierede fra 89 til 142 med 115 som gennemsnit). I løbet af de fem år i grundskolen blev ingen elev sat til oversidning. Noget over halvdelen af børnene (17) bestod optagelsesprøven til mellemskolen, hvilket svarer til gennemsnittet ved Frederiksberg skolevæsen. Ved kontrol med standardiserede standpunktsprøver (s. d.) kunne man under hele forsøget kontrollere, om klassen havde normale færdigheder i taltræning, stillelæsning og skrivning.

Forsøget udstraktes de flg. år til flere grundskoleklasser og videreførtes i den eksamensfri mellemskole (1935—39 den første 4-årige eksamensfri mellemskole i Danmark) efter den såk. »forsøgsplan af 1936«. Af forsøgsresultater kan nævnes: Det viste sig muligt at undervise børn af meget forskellig intelligensudvikling i samme klasse uden at udskille børn til oversidning el. særundervisning, og uden at det går ud over undervisningsresultatet el. børnenes arbejdsmod og -vilje. Endv. konstaterede man mere entydigt end ellers, at børnenes *karakteregenskaber* spiller en meget stor rolle for deres skoleresultater ved siden af deres *intelligensudvikling*. Den nøjagtige kontrol med sundhedstilstanden viste, at 1/4 af eleverne hver havde forsømt mere end 25 % af skoledagene.

Endelig viste det sig, at hvis den individuelle arbejdsform i grundskolen skulle kunne indføres i større udstrækning uden at give lærerne et uforholdsmæssigt ekstraarbejde, måtte der udgives særligt indrettet *undervisningsmateriel* til individuel undervisning (s. d.), og det har disse skoleforsøg også givet et af stødene til.

Skoleforsøgene på la Coursvej er de hidtil eneste fuldførte og kontrollerede danske skoleforsøg i folkeskolen. De er skildret udførligt i Helge Jensen: Individuel Arbejdsform i Grundskolen (Psykologisk-Pædago-

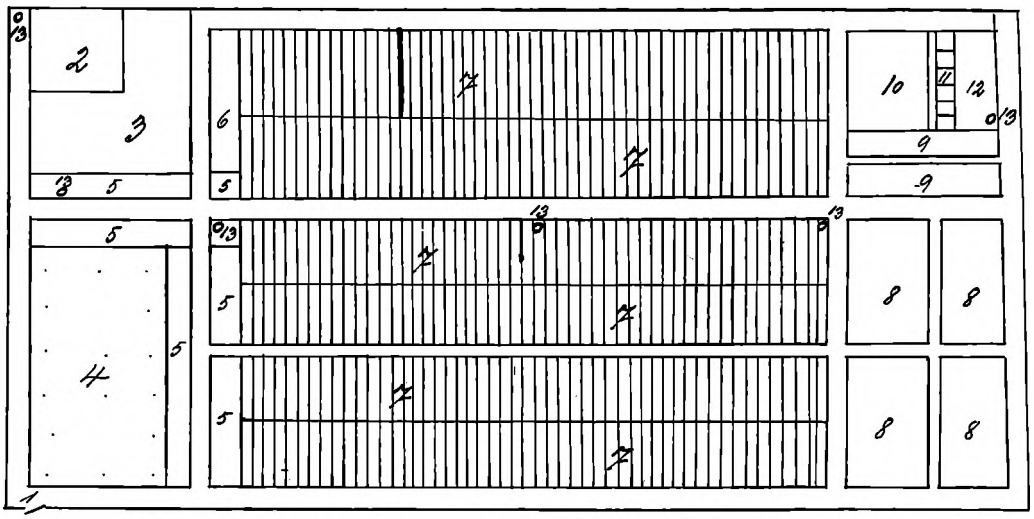

Lykkebovejens skolehave, Kbh. 1. Indgang. 2. Hus. 3. Græsplæne. 4. Frugthave. 5. Stauder. 6. Buske. 7. Elevhaver. 8. Fælleshave. 9. Forevisningsbede. 10. Affaldsplads. 11. Drivbænke. 12. Frøbede. 13. Vandingshaner med kar.

gisk Bibliotek V, 1938, 2. og udv. udg. 1951; i denne udg. er der givet en skildring af børnenes skæbne senere i skolen og deres erhvervsvalg.) S. endv. Vanløseforsøgene.

T. Gr.

Skolegangsorden (skolegangstid) angiver de dage og de tider på dagen, da de enkelte klasser går i skole. S. er af særlig betydning i landkommunerne, hvor hverdagsskolegang ikke er almindelig, men har i de senere år, da børnetallets stigning og manglen på klasselokaler har gjort det nødvendigt at lade flere klasser benytte samme klasseværelse, også været af ikke ringe betydning i købstæderne.

A. B.

Skolehaver. Den tanke at knytte forbindelse ml. børneskolen og havebruget er meget gammel. August Hermann Francke anlagde en s. i Halle 1713. Franckes s. blev mønster for s. i Tyskland. I Danmark anlagdes den første s. 1780. Ved seminarierne, der

Forårsarbejde i skolehaven.

blomstrede op efter stavnsbåndets løsning, blev der antaget en gartner, som skulle oplære eleverne i dyrkning af haveurter, podning, okulering og biavl.

I disse landøkonomiske s. var det gartneriske udbytte målet. Disse planteskoler ved seminarierne har i landboreformernes tid gjort deres store nytte; men i løbet af 40—50 år tabte man interessen for dem i Danmark, og som det gik her, var det også gået i Tyskland; s.-tanken var sovet ind og vågnede først igen 1870, da man nede i Steiermark (Østrig)atter begyndte at oprette s.

Her pointerede man nu meget stærkt, at det var en misforståelse af opgaven, hvis lederen lagde hovedvægten på det økonomiske havebrug. Målet er børnenes opdragelse og undervisning. Man vil have børnene bort fra gaderne, ud i sunde omgivelser, hvor de beskæftiges med et legemligt arbejde, der fanger deres interesse. Denne form for s. mødte kommunelærer P. W. Lindholm på en studierejse i begyndelsen af årh. Han blev optaget af tanken og agiterede for sagen.

Ved et møde af børnevenner og havevenner på Skolemuseet 24. jan. 1903 stiftedes foreningen Skolehaven med det formål at vække og vedligeholde interessen for s.sagen i byerne og på landet.

1903 blev foreningens første s. anlagt i Melby ved Kalundborg. I Kbh. findes (1951) 32 s. med 8800 elever og på landet og i købstæderne c. 200. I lov om folkeskolen af 18. maj 1937 er der givet anvisning på optagelse af s.gerning som fag på de kommunale skolers undervisningsplan. Til uddannelse af s.lærere er der flere gange afholdt kursus på Landbohøjskolen.

Et jordstykke velegnet til en s. må ligge så

nær som muligt ved skolen; det skal have en fri beliggenhed så sol og luft har uhindret adgang, og man må forvisse sig om, at der kan skaffes vand til vanding. En s. til 30 børn må mindst være 600 m², til det dobbelte antal 1200 m², til 100 børn 2000 m² og til 300 børn c. 5000—6000 m². De mindre haver med indtil 100 børn kan ledes af een lærer, til de større haver må lederen have een el. to medhjælpere. S. må indhegnes, i byerne helst med trådhegn, på landet kan man nøjes med et billigere materiale, begge steder bør man plante hæk langs det kunstige hegn.

En s. har to hovedafdl.: børnebedene og fælleshaven. Børnebedene er det vigtigste og derfor tager man ved havens anlæggelse det største og bedste stykke hertil. Stykket skal for jordbehandlingens skyld helst ligge samlet, også for, at læreren så har lettere overblik over eleverne. De små haver kan være fra 8 m² til 14 m²; det må rette sig efter havens størrelse og barnets alder; de ældste børn får de største haver og kan dyrke flere og vanskeligere planter end de mindre. Bedene bør være 1.40 m brede og fra 6—10 m lange; man træder gange ml. bedene, og disse bliver ikke bredere end at barnet fra hver side kan nå ind til midten af bedet. Uden om børnebedene anlægges fælleshaven, der omfatter læbæltet, en urtehave, en frugthave, blomsterpartier, en botanisk iagttagelsesafdl. foruden plads til varmebænk og kompost. Læbæltet plantes mod nord. Her planter man de almindeligste træer og prydbuske, som man bør forsyne med etiketter, så eleverne i sommerens løb lærer planterne at kende. I køkkenhaven dyrker man alle de urter, som bør findes i en god kolonihave el. i en have ved hus el. gård. Her får børnene besked om betydningen af vekseldrift, og man lærer dem lidt om, hvilke urter der fordrer kraftig gødning, og hvilke der trives vel uden gødningstilførsel. I frugthaven må der dyrkes tidligmodne frugtsorter, så børnene kan få frugten, medens de arbejder i haven. Part i frugthøsten forhøjer børnenes glæde over havearbejdet og vækker interesse for frugttræernes pasning og pleje. Blomsterne anbringes i rabatter langs hovedgangene; der skal være mange blomster i en s.; børn elsker blomster, og derfor begynder børnenes egne småhaver med nogle rækker blomster. Arbejdet i børnehaverne udføres af lærer og børn i forening. Læreren samler eleverne og viser dem, hvad de skal udføre. Denne regel gælder for alle arbejder i s. Læreren viser arbejdet, eleverne udfører det.

Litteratur: Foruden talrige artikler om skolehavesagen i bladet Vore Børn, som foreningen Skolehaven var medudg. af til 1. jan. 1948, henvises til: Skolehaven. Kort vejledning for skolehaveledere ved P. W. Lindholm, 1911. Foreningen Skolehaven 1903—23 ved P. W. Lindholm, udg. af Foreningen Skolehaven. Den pædagogiske Skolehaves Opgaver ved P. W. Lindholm, særtryk af Vore Børn 1924. Plantelivet, Stofsamling til Brug for Skolehaveledere ved P. W. Lindholm, særtryk af Vore Børn 1927. P. W. Lindholm: Skolehaven, 1928. Overblik over Foreningen Skolehavens virksomhed ved Kristian Haunsø, særtryk af Vore Børn 1931. Naturiagttagelse i Skolehaven ved skoleinspektør A. R. Schacht, udg. af Foreningen Skolehaven. Beretning om Kbh.s Skolehaver 1940—41 og 1941—42. Beretning over skolehaver i Danmark, 1948. (Ny beretning 1953 under forberedelse.) Kort vejledning i skolehavens anlæg og pasning v. skoleinspek. M. Eskesen, udg. af Foreningen Skolehaven 1943.

J. K.

Skolehjem er benævnelsen for opdragelseshjem, der er bestemt til at modtage børn under 14—15 år, der har en særlig vanskelig karakter el. som har udvist meget slet opførsel, således at der er fare for, at deres optagelse i de almindelige skoler vil have uheldig indvirkning på andre børn, jfr. lov om offentlig forsorg § 136. Benævnelsen indførtes ved lov om værgerådsforsorg af 12. juni 1922, og flere af de i henh. t. lov nr. 72 af 14. apr. 1905 anerkendte opdragelsesanstalter ændredes til s. Til anbringelse af elever kræves samtykke fra overinspektionen for børneforsorgen.

S. må ikke være fælles for drenge og piger (§ 157) og skal selv meddele skoleundervisning til børnene. Undervisningen skal stå mål med den, som folkeskolen giver. Der findes i Danmark 5 s. for drenge med 355 pladser, 3 s. for piger, hvoraf 1 statshjem, med 111 pladser. De fleste s. er ret store (indtil 80 pladser), og skolerne er derfor delt i flere klasser, nogle steder således, at en enkelt klasse særlig er beregnet for børn med forsinket udvikling; et særligt sinkeskolehjem for 55 drenge er i 1949 oprettet på Kettrupgård pr. Ingstrup i Vendsyssel, der tidligere har været statsungdomslejr. Her vil skolen blive drevet efter lignende principper som en hjælpeskole.

Hesselager S. virker som sinke-s. for piger.

Uden for skoletiden sysselsættes børnene med praktisk arbejde efter deres alder og evner f. eks. ved let have- el. landbrugsarbejde, husflid og sløjd, for pigernes vedk. særlig lettere husgerning. Kun et enkelt s. (Godhavn (s. d.) har egentlige værksteder). For s. og ungdomshjem har der siden 1919 eksisteret en særlig tilskuds- og plejepengeordning, hvorefter der har været normeret et antal stillinger for det personale, der deltager i det opdragende arbejde, med lønninger beregnet i analogi med lov om statens tjenestemænd. S. er i deres økonomi ganske afhængig af staten og dens tilskud. Efter lov nr. 92 af 14. marts 1951 modtager s. fuld dækning af underskud. Medlemmer af s.s tilsynsråd beskikkes af arbejds- og socialmin. Se også Opdragelseshjem.

O. Skj.

Skolehygiejne har efterhånden udviklet sig til at indtage en central plads blandt de sundhedsmæssige foranstaltninger i det moderne samfund.

En udmærket oversigt over den moderne s.s mangeartede opgaver findes i en bet. afg. af »Kommissionen til drøftelse af skolens,

navnlig folkeskolens hygiejniske forhold og opgaver«. Første del af bet. (som udkom i 1937) omhandler skolebygningernes indretning og vedligeholdelse, undervisningens tilrettelæggelse, skolebespisning etc., medens anden del (fra 1939) indeholder forslag til nye love om skolelægetilsyn og skoletandpleje.

De detaillerede forslag til forbedringer, som findes i bet. er allerede delvis lovfæstede, dels ved folkeskoleloven af 1937 og tilsynsloven af 1949, dels ved lov om skolelæger af 1946, ligesom bet. som helhed synes at skulle blive normgivende for s. her i landet i fremtiden.

Etableringen af fast lægetilsyn med skolebørnene har været af skelsættende betydning for s.s udvikling til dens nuv. høje stade. Her i landet ansattes den første skolelæge i 1897 i Kbh., og allerede fra 1900 har der været fast skolelægetilsyn ved alle københavnske kommuneskoler, siden 1909 suppleret med fast ansatte skolesygeplejersker. Også i provinsen var der efterhånden knyttet læge til et stadig større antal skoler, således at der i 1945 var etableret skolelægeordn. ved 133 af landets 213 købstadsskoler, men kun ved 297 af landkommunernes c. 3500 skoler. Som det fremgår af ovennævnte tal, var der ikke så få kommuner, som ikke havde fast lægetilsyn med skolebørnene, ligesom reglerne for tilsyn varierede fra kommune til kommune. Disse forhold er nu rettet, idet der ved lov af 2. juli 1946 om skolelæger er indført en obligatorisk og ensartet skolelægeordn. for hele landet. Lovens bestemmelser er nu gennemført for folkeskolens vedk., og de praktiske foranstaltninger til dens gennemførelse ved de højere skoler er f. t. (1952) ved at blive truffet. (Se også Skolelæge).

Skolelægen skal herefter een gang årlig underkaste hvert barn en helbredsundersøgelse, indbefattet højde- og vægtmåling samt urinundersøgelse; undervægtige børn el. børn i dårlig almentilstand bør dog underkastes noget hyppigere kontrol. Tillige foretages tuberkulinprøve på eleverne een gang årlig, evt. i forbindelse med undersøgelse på den nærmeste tuberkulosestation, og gratis calmettevaccination tilbydes alle elever, som ved udgangen af skolen er tuberkulinnegative (i Kbh. tilbydes vaccination allerede i 1. kl.). Endelig undersøges børnenes farvesans i 12-årsalderen, og i tilfælde af farveblindhed el. andre sygdomme, som kan spille en rolle ved valg af erhverv gives den nødvendige erhvervsvejledning.

Såfremt lægen finder tegn på sygdom ved undersøgelsen af et barn, skal det straks henvises til sin egen læge, idet egentlig behandling er skolelægen uvedkommende. Kun i visse tilfælde, f. eks. ved lettere hududslet, kan behandlingen foretages af skolesygeplejersken (el. skolesundhedsplejersken).

Et andet vigtigt område for den moderne s. er etablering af særundervisning for børn, som af en el. anden grund har vanskeligt ved at følge den sædvanlige klasseundervisning. Dette kan enten skyldes almen svækkelse (p. gr. a. langvarig sygdom el. lign.), sansedefekter (tunghørhed, svagsynethed etc.), intelligensdefekter el. blot isolerede læse- el. talevanskeligheder m. v. For at sikre en optimal udvikling af sådanne børn, vil det i reglen være nødvendigt at lade undervisningen foregå i små klasser og med spec. hensyntagen til det enkelte barns vanskeligheder.

Iflg. lov om folkeskolen af 1937 skal sådan undervisning altid gives »såfremt forholdene tillader det«. (Nærmere vejledning findes i en bet. afg. af undervisningsmin.s udvalg vedr. oprettelse af særklasser i folkeskolen samt i lov af 12. apr. 1949 om skolevæsenets styrelse og tilsyn).

I Kbh.s skolevæsen, hvor særundervisning p. gr. a. det store antal børn er mest uddifferentieret, findes således spec. skoler for svagsynede og for svagthørende, og hjælpeskoler for svagtbegavede børn, som ikke behøver at inddrages under åndssvageforsorg (d. v. s. med intelligenskvotient 65—85). For børn med svageligt helbred er opr. en friluftsskole (s. d.) beregnet til 144 børn, og børn med smittefarlig tuberkulose kan undervises i en særlig skole (Kalvebod Bastion). Endelig kan børn med opførselsvanskeligheder el. intelligensdefekter anbringes i særlige observationskl. el. observationskolonier, efter en forudgående psykologisk undersøgelse hos skolepsykiateren el. på skolepsykologisk kontor.

Fordeling af børnene til de forskellige former for særundervisning sker iøvrigt altid efter samråd med skolelægen, evt. efter undersøgelse af barnet hos speciallægen. Selvom man ikke i mindre tæt befolkede egne er i stand til at opr. særskoler og særkl., er der dog altid mulighed for ved en vidtgående særundervisning at opnå tilfredsstillende resultater.

En tredie vigtig skolehygiejnisk opgave er den sundhedsmæssige opdragelse af børnene. Denne gennemføres dels ved direkte undervisning af børnene i timerne el. på spec. samariterkursus, dels ved indøvelse i praksis af sunde levevaner, f. eks. skolebadning (s. d.), adgang til håndvaske på toiletter, regelmæssig gymnastik og sport etc.

Hvad angår mere spec. problemer som indretning af skolebygninger, tilrettelæggelse af skolearbejdet, kan disse dels henvises til den i indledningen omtalte bet. om folkeskolens hygiejniske forhold og opgaver, dels til de almindelige lærebøger i hygiejne og skolehygiejne.

S. endv.: Skolelæge, Skolebespisning, Skolebad, Skoletandpleje, Sundhedsplejerske, Tuberkulosekontrol med lærere, Vaccination,

Synsprøver, Høreprøver, Epidemibekæmpelse i skolerne, Holdningsfejl, Friluftsskolen.

Litteratur: Bet. afg. af kom. til drøftelse af skolens, navnlig folkeskolens hygiejniske forhold og opgaver, 1937—39. Carl Schiötz: Lærebok i Hygiene, 1938. Skolhygien. Utg. av Kungl. Skolöverstyrelsen, 1947. Undervisningsmin.s cir. af 26. juni 1943 vedr. gennemførelse af folkeskolelovens bestemmelser om indretning af særundervisning. Lov nr. 200 af 12. apr. 1949 om det kommunale skolevæsens styrelse og tilsyn. Undervisningsmin.s cir. af 15. febr. 1950 om gennemførelse af lov nr. 200 af 12. apr. 1949. K. B-S.

skoleidræt, Landsudvalget for, er en sammenslutning af skolefolk, som med undervisningsmin.s støtte har sat sig som opgave at aktivisere idrætten indenfor alle skoler og at holde denne idræt under sådanne former, at den bliver af værdi for skolens almindelige bestræbelser. Der tilsigtes derfor ikke rekordjageri el. enkeltmands-stjernedyrkelse, men en bred, demokratisk idrætsudøvelse, hvor alle er med, og hvor hver enkelt efter evne yder sit bidrag i samarbejdet med hele klassen el. hele holdet. L. tilstræber at arbejde i god forståelse med de frivillige idrætsorganisationer, men søger selvstændigt at forme skolens idræt efter skolens tarv — og derved netop skabe en solid grund under de voksnes idræt. L. ønsker ikke at hemme noget af det bestående på skoleidrættens område. L. arbejder på at få alle områder og alle egne med. De fleste amter har dannet amtsudv., hvor amtsskolekonsulenterne og andre interesserede skolefolk — med støtte af skoledirektioner, byråd, sogneråd m. fl. — organiserer stævner. L. forvalter »skoleidrætsmærket« og »landsidrætsstævnet for hele klasser på hjemlig bane«. H. M-d.

Skoleidrætsmærke. S.s formål er at vække og vedligeholde interessen hos skoleungdommen for sund og mådeholden idræt. S. kan erhverves af skoleelever i alderen 11—18 år, når de deltager i skolens obligatoriske el. frivillige idræt.

S. omfatter prøver i løb, spring og kast (fri idræt) og kan erhverves i: *Bronze,* for piger og drenge 11 og 12 år. *Sølv,* piger og drenge 13 år. *Guld,* piger og drenge 14 år. *Guld II,* piger 15—18 år. *Sølv m. emaille,* drenge 15—16 år. *Guld m. emaille,* drenge 17—18 år.

Mærket betales af børnene, men der er mange kommuner, som betaler mærkerne. I skoleåret 1951—52 erhvervedes c. 30.000 s.

Den stigende interesse for s. skyldes, at det efter mange læreres udsagn er et ypperligt hjælpemiddel i den daglige undervisning, idet det giver børnene et bestemt mål at stræbe imod. Der arbejdes nu med s. indenfor alle skoleformer i by og på land. Spec. må det fremhæves, at mange skoler med små klasser, hvilket ofte findes i landsbyskoler, som har vanskeligt ved at gennemføre en undervisning i boldspil p. gr. a. for ringe deltagerantal, har taget arbejdet med s. op.

Indenfor den frivillige skoleidræt har s. ligeledes vundet stor udbredelse.

Regler og vejledning for s. fås gratis hos: Sekretæren for Landsudvalget for skoleidræt (s. d.). P. J-n.

Skoleinspektør. Ved enhver købstadskole el. skole med købstadskoleordning skal der ansættes en s. til at forestå ledelsen af skolens undervisning i overensstemmelse med undervisningsplanen og udføre den daglige administration. S. er lærernes nærmeste foresatte og gør indstilling til skolekommissionen (skolenævnet) om fagfordelingen ml. lærerne.

Skolekommission, en kommunal myndighed, der forestår styrelsen af og tilsynet med den kommunale skole enten alene el. sammen med skolenævn, og som vælges af kommunalbestyrelsen i forbindelse med de skolesøgende børns forældre.

De gældende regler om s.s sammensætning og opgaver findes i tilsynsloven af 12. april 1949. S. endv. Tilsynsloven.

Skolekonsulent, 1) d. s. s. statskonsulent (s. d.); 2) d. s. s. amtsskolekonsulent (s. d.).

Skolekøkken se husgerning, Undervisning i.

Skolekøkkenlærerinde. Uddannelse til s. forudsætter bestået eksamen som kommunelærerinde, forskolelærerinde el. faglærerinde (m. naturfag). — Uddannelsen er 1-årig. Den kan være a) udelt (Danm.s Lærerhøjskole og »Ankerhus«), b) delt med 1) begynderkursus (et større antal seminarier og som regel »Odense årskursus«), 2) afsluttende kursus (»Ankerhus«, Danmarks Lærerhøjskole, Ribe statssem.). Uddannelsen afsluttes uden egl. eksamen, men med prøveopgaver i i de forskellige fag. Undervisningen omfatter husholdningslære (rengøring, vask, borddækning m. m., madlavning og regnskab), naturvidenskab (kemi, varekundskab, fysiologi, næringsmiddellære og hygiejne samt mikrobiologi), nødhjælp (Røde Kors samaritereksamen), hjemmets praktiske hygiejne (syge- og barnepleje) samt undervisningsøvelser med børn og voksne. K. M. N.

Skolelæge. I en række år har der ved kommunale skoler i hovedstaden og i adskillige kommuner ud over landet været ansat s., hvis opgave er at være skolens rådgiver i sanitære spørgsmål og at undersøge alle eleverne ved skolegangens begyndelse og med visse mellemrum senere. Ved lov nr. 413 af 12. juli 1946 pålægges det, at der ved enhver under undervisningsmin. hørende statsskole og kommunal skole skal føres kontrol med sundhedstilstanden ved en s. og foretages regelmæssige undersøgelser af børnene. Intet skolesøgende barn kan forlanges undtaget fra s.s undersøgelse el. den i loven påbudte tuberkuloseundersøgelse, medmindre det godtgøres at være under tilsyn af en anden læge i samme omfang som det s. påhvilende. Med private skoler fører s. tilsyn indenfor

sit område efter samme regler, medmindre det godtgøres, at der allerede føres betryggende tilsyn med skolerne og børnene efter samme regler som for de offentlige skoler. For hvert skolesøgende barn skal føres et helbredskort, hvorpå s.s iagttagelser og resultater af måling og vejning af barnet indføres. Egentlig lægebehandling er s. uvedkommende. Den første undersøgelse af børnene skal finde sted i løbet af det første halvår efter indskrivningen i skolen. Til bistand for s. kan ansættes skolesundhedsplejerske.

Staten yder som tilskud til kommunens og private skolers udgifter til s. 50 pct. af udgiften. Loven er trådt i kraft 1. apr. 1947 og skulle være gennemført i alle kommuner inden 1. apr. 1949. O. Skj.

Skolemodenhed. Hvis vi vil fremme barnets udvikling i en bestemt retning, sætter vi ind med undervisning, øvelse og træning. Det frugter imidlertid ikke at undervise og træne barnet, hvis det ikke har nået en vis modenhed på det pågl. område. Det er således indlysende, at det ville være ganske udsigtsløst at forsøge at lære børn på 2 år at læse. Man har gennem tiderne gjort den erfaring, at de fleste børn er i stand til at klare de opgaver, man arbejder med i 1. kl., tilfredsstillende, når de er 7 år. En del børn kan klare sig godt i skolen, når de er 6 år, enkelte endnu før, enkelte først, når de er 8—9 år. Iflg. vor skolelov indtræder undervisningspligten, når barnet er fyldt 7 år ved skoleårets begyndelse, men forældrene kan forlange barnet optaget et år før. Man tager således kun hensyn til barnets alder og forældrenes ønsker og ikke til barnets modenhed. Erfaringen viser, at en del børn kommer i skole, før de er modne dertil. Det gælder især børn, der lige er fyldt 6 år, når de begynder på skolegangen. Det skader barnet, hvis man forsøger at presse det frem før tiden; det bliver negativt indstillet over for skolearbejdet og ofte trodsigt. Det, der kun giver et kummerligt resultat, hvis man sætter ind for tidligt, erhverves tit uden særlige vanskeligheder på et senere tidspunkt.

Hvad kræves der da af barnet, for at det kan følge med i en 1. kl.? En vis intellektuel modenhed er selvfølgelig nødvendig, men langt fra tilstrækkelig. Det er klart, at barnet skal kunne fatte de enkle problemer, man arbejder med i 1. kl. Det nytter f. eks. ikke at begynde en regneundervisning, hvis barnet ikke har nogen som helst opfattelse af antal. Det skal helst kunne holde rede på de antal, der repræsenteres af dets fingre. Der kræves også en vis sprogbeherskelse, både m. h. t. brug og forståelse. Barnet skal således kunne forstå en besked og følge med i, hvad læreren siger. Det er dog ikke nok, at barnet er i stand til at forstå opgaverne. Det skal også kunne gå i gang med dem og gennemføre dem. Det skal kunne koncentrere sig om opgaverne en vis tid. Det skal tage opgaverne alvorligt, overtage dem som sine egne og føle sig ansvarlig for deres gennemførelse. Det sker ikke sjældent, at velbegavede børn, der er kommet for tidligt i skole faktisk intet får ud af undervisningen, selv om de absolut er intellektuelt modne. De tager ikke opgaverne alvorligt, kan ikke koncentrere sig og sidder og leger. Man har lavet skolemodenhedsprøver, v. hj. a. hvilke man skal kunne bestemme barnets modenhed og ydedygtighed, således at man uden at prøve barnet i skolen skal kunne afgøre, om det er modent til skolearbejdet. Bedst ville det være, hvis man havde børnehaver knyttet til skolerne, således at børnene fra børnehaven gik direkte over i 1. kl. Man kunne da iagttage børnene i børnehaven og lade dem rykke op i 1. kl., når de skønnedes modne dertil. Hvis et barn *er* kommet for tidligt i skole, vil det gerne vise sig ret hurtigt, i hvert fald i løbet af et par mdr. Der bør da foretages en undersøgelse af barnet, og hvis det ikke er skolemodent, er det bedst at sende barnet hjem igen et år.

Litteratur: Charlotte Bühler og Hildegard Hetzer: Udviklingsprøver, 1944. Helga Eng: Begynnernes Forestillingskrets og Sprog, 1938. Arnold Gesell: The Child from five to ten, 1946. Henning Meyer og Torben Gregersen: Skolemodenhedsproblemet, 1950. S. A. T.

Skolemuseer blev oprindelig anlagt som permanente udstillinger af undervisningsmateriel med det formål dels at være vejledende m. h. t. det nyeste og bedste inden for området, dels at anskueliggøre undervisningsapparaternes historiske udvikling. Ved siden deraf anlagde de fleste s. pædagogiske biblioteker. Det første s. opr. 1851 i Stuttgart; i Danmark stiftedes *Dansk Skolemuseum* i 1887 (s. Statens pædagogiske Studiesamling), I Sverige *Svenska Skolmuseet* (af Sveriges allmänna folkskollärarförening) i 1908 og i Norge *Norsk Skolemuseum* i 1921.

I Tyskland fandtes før krigen 1914—18 ca. 30 s., men efter krigen svækkedes interessen for dem; de fleste døde hen el. omorganiseredes. I Norden har s. vist sig livskraftigere. I Danmark er skolecentralerne (s. d.) egentlig små s. — I Sverige er Svenska Skolmuseet i Stockholm hovedinstitutionen med moderne og historiske samlinger (men uden pædagogisk bibliotek), endv. findes s. i Göteborg og Halmstad. I Norge opretholder Norsk Skolemuseum i Oslo en ikke ringe virksomhed, især biblioteket er af megen værdi, yderligere findes s. i Trondheim, Stavanger og Tromsø. Finland har s. i Ekenäs. I Zürich (Schweiz) findes *Pestalozzianum* med udmærkede samlinger og et fortrinligt bibliotek.

Litteratur: Fr. Thomassen: Skolemuseerne og de pædagogiske biblioteker. Deres historie og virksomhed. 1915. Handbook of National Centres of Educational Information, 2. udg., 1938. P. M.

Skolen for arbejdsledige, s. Kofoeds skole.

Skolenævn, 1) tilsynsførende myndighed for en enkelt kommuneskole, der oprettes i henh. til kommunalbestyrelsens beslutning, gældende for alle kommunens skoler, el. i henh. t. begæring fra forældrekredsen ved den enkelte skole. 2) et udvalg ved statens gymnasieskoler til behandling af alm. skolespørgsmål, bestående af rektor, 2 af skolerådets lærere og 4 af blandt forældrene valgte medl. Se endv. Tilsynsloven. G. H.

Skoleopsparing. En af de første social-pædagogiske opgaver, skolen i slutn. af forrige årh. tog op, var bestræbelsen for at lære børnene god økonomi. I 1880 satte førstelærer E. Westergaard s. i system i sin skole i Stige ved Odense og året efter begyndte Fyns Stifts Sparekasse i samarbejde med ham et lokalt salg af sparemærker. I 1882 opr.s i Kbh. *Dansk Sparemærkekasse,* der i 1886 begyndte en særlig afdl. for skolebørn med salg af 2-øres sparemærker (nu 5- og 25-øres) på skolerne. Mærkerne klæbes i sparebøger, og den fyldte sparebog modtages som indskud i sparekasserne. I 1916 stiftede skoleinsp. A. Kirkeskov, Nykøbing F., *De danske Skolesparekasser,* hvor hver klasse har sin spareboks, en trææske med rum til hver elevs sparepenge, sparekort til børnene og indbetalingslister til læreren. Også skolesparekasserne samarbejder nøje med sparekasserne.

Bestræbelserne på at tilvejebringe et samarbejde ml. disse to landsomfattende spareformer bar frugt i 1929, da handelsmin. nedsatte *Fællesrådet til Fremme af Sparetankens Udbredelse blandt Skolebørn* med repræsentanter for de to spareformer, for Danmarks Lærerforening og for Danmarks Sparekasser.

I 1950 var samarb. ml. de to spareformer så grundfæstet, at handelsmin. d. 8. nov. kunne ophæve fællesrådet, idet begge spareformer med bibeholdelse af hver sin egenart gik op i det under Danmarks Sparekasseforening dannede *Sparekassernes Skoleopsparing A/S* (adr. St. Kannikestræde 16, Kbh. K.).

Siden 1932 udkommer børnebladet Sparegrisen, der gratis uddeles til skolerne (oplag 300.000). Opsparingen i skolerne i 1950—51 androg over 4,6 mill. kr. — Samme år havde 77,2 pct. af alle folkeskoler indført s. og 86,9 pct. af alle folkeskoleelever havde adgang til s.

Om s. har undervisningsmin. udsendt cir. 10. apr. 1937 og 25. aug. 1944.

Litteratur: Opdragelse til sund Økonomi. Til brug for lærere, udg. af Fællesrådet til Fremme af Sparetankens Udbredelse blandt Skolebørn, 1937. H. L. Bisgaard: Respekt for de små Værdier. Festskrift i anledning af Dansk Sparemærkekasses 60 års jubilæum, 1942. Sven Brisman, Carl Lidman, Albert Lundberg: Uppfostran till sparsomhet, Handbok till lärares tjänst, 1934. S. M. og B. C. Gruenberg: Barn och pengar, 1943. Kirsten Sigsgaard: Børn og penge, 1945. Alfr. Andreassen: Børn og penge, 1952. — Ungdommen inför de ekonomiska problemen, Ekonomiundervisningen i våra skolor, 1943. Beretning fra Sparekassernes skoleopsparing, 1949—50. P. M.

Skoleorden, s. Tilsynsloven og Skolegangsorden.

Skolepenge, det vederlag, der erlægges for deltagelse i en skoles undervisning. Iflg. grundlovens § 83 har børn, hvis forældre ikke har evne til at sørge for deres oplæring, ret til fri undervisning i folkeskolen.

Undervisningen er herefter som hovedregel gratis i de kommunale eksamensfri skoler og i de kommunale eksamensmellemskoler, medens der i de kommunale realskoler og gymnasieskoler i reglen opkræves s. efter nærmere i skoleplanerne fastsatte regler. For statens højere almenskoler og Sorø Akademis skole samt de kommunale eksamensskoler i Kbh.s, Frederiksberg og Gentofte kommuner opkræves en særlig skoleafgift (s. d.).

For de private skoler fastsættes skolepengene af skolens ledelse. Til ydelse af fripladser el. nedsættelse af s. for børn af mindre velstillede forældre ydes der i henh. til lov nr. 102 af 15. marts 1947 statstilskud til de private eksamensberettigede realskoler og mellem- og realskoler udenfor Storkøbenhavn. Også i de øvrige private eksamensskoler er der mulighed for værdige og trængende elever til at opnå hel el. delvis friplads. E. J.

Skoleplan, ordningen af det offentlige kommunale folkeskolevæsen i en kommune.

Forskrifterne om s.s affattelse og indhold er oprindelig givet i skolean. af 29. juli 1814, for købstæderne § 9, for landet § 3, og senere i skoleloven af 29. marts 1904 § 12. De nug. regler findes i folkeskoleloven af 18. maj 1937 § 5—7, jfr. tilsynsloven af 12. apr. 1949 § 2 og § 8 og cir. af 20. maj 1939.

For hver kommune udfærdiges der en s., der indeholder hovedbestemmelserne om ordningen af kommunens skolevæsen (folkeskoleloven § 5, stk. 1).

I s. skal findes bestemmelse om:

a) Skolernes benævnelse og distriktområde, herunder om nogen af skolerne virker som centralskole for et større område.

b) For hver skole angives det, om den er købstadordnet el. landsbyordnet. Det må dernæst angives for den *købstadordnede* skoles vedk., om den er grundskole med hovedskole el. grundskole med mellemskole, og om mellemskolen i så fald er delt i en eksamensmellemskole og en eksamensfri mellemskole, samt om der til skolen er knyttet andre eksamensklasser, og for den *landsbyordnede* skoles vedk., om den er en udelt skole el. en skole med forskole og hovedskole, og om der til skolen er knyttet eksamensfri fortsættelsesklasser el. kursus, der forbereder til præliminæreksamen.

c) Om der til kommunens skolevæsen er knyttet en el. flere gymnasieskoler.

For den kommunale gymnasieskole udarbejdes der sædvanligvis en selvstændig s.

d) Lærerembedernes antal, art og lønning.

På s. opføres ikke blot embederne for fastansatte lærere, men også time- og faglærerstillinger, og det må af planen fremgå, om et embede er normeret ved en bestemt skole el. ved det samlede skolevæsen. Er der tillagt en lærer boliggodtgørelse, må dennes størrelse angives i planen. De på s. opførte embeder og lønninger danner grundlaget for ydelsen af statens tilskud til kommunens skolevæsen, og der vil ikke kunne ydes tilskud til et lærerembedes lønning, når det ikke er opført på s.

e) Skoleårets begyndelsestidspunkt.

f) Bestemmelser om skolelægeordning, skoletandpleje, skolebespisning og skolebadning, hvis sådanne forhold er knyttet til kommunens skolevæsen (folkeskoleloven § 59, stk. 4).

Forslag til en kommunes s. udarb. af skolekomm., der efter at have indhentet fælleslærerrådets erklæring om forslaget, indsender dette til kommunalbestyrelsen. Fælleslærerrådets formand og en repræsentant for lederne af kommunens skoler skal deltage i skolekomm.s forhandlinger om s.

Kommunalbestyrelsen træffer beslutning om den endelige udarbejdelse af forslaget til s. Et forslag til s., som ikke er vedtaget af et flertal af kommunalbestyrelsens medlemmer, kan ikke betragtes som et endeligt forslag, som den stadfæstende myndighed — undervisningsmin. evt. skoledirektionen — kan tage stilling til.

Undervisningsmin. stadfæster s. for købstadkommunerne og for landkommunerne med købstadskoleordning. Skoledir. stadfæster s. for landkommunerne iøvrigt efter regler fastsat af undervisningsmin. Ved disse regler er der navnlig tillagt skoledir. beføjelse til at stadfæste s., hvorom der er enighed hos de stedlige skolemyndigheder. S. kan til enhver tid ændres med den stadfæstende myndigheds samtykke og skal hvert 10. år underkastes et gennemsyn.

S. danner grundlaget for kommunens skolevæsen. Sker der brud på s.s bestemmelser el. nægter kommunalbestyrelsen at foretage sådanne ændringer i s., som påbydes i henh. t. lovgivningens regler, kan ministeren gøre udbetaling af statens tilskud til kommunens skolevæsen afhængigt af, at forholdet bringes i orden. Indbringer kommunalbestyrelsen inden 4 uger efter, at ministerens beslutning er meddelt den, spørgsmålet om ministerens berettigelse til at træffe denne foranstaltning, for domstolene, fortsætter udbetalingen af statstilskuddet, indtil sagen er afgjort ved dom.

Lovgivningens bestemmelser om s. for en kommunes skolevæsen kommer til tilsvarende anvendelse på s. for et ml. to el. flere kommuner indgået skoleforbunds skolevæsen.

For Københavns skolevæsen udarbejdes en s., hvortil forslag afgives af skoledirektionen, og som stadfæstes af kommunalbestyrelsen.

S. skal indeholde bestemmelse om (folkeskoleloven § 33, stk. 1):

a) Folkeskolens forskellige afdelinger.

b) Om der til disse skal være knyttet realklasser og gymnasieklasser.

c) Gennemsnits- og maskimumskvotient for såvel klasser som skoler.

d) Skoleårets begyndelsestidspunkt.

Den kan til enhver tid ændres med kommunalbestyrelsens samtykke og skal hvert 10. år underkastes et gennemsyn.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. Samme: Skoletilsynsloven af 20. maj 1933 med noter, 1936. Den revid. skoletilsynslov af 12. apr. 1949. Vald. Olsen: Københavns Skolevæsen 1940, s. 44—45.

G. H.

Skolepligt, s. Undervisningspligt.

Skolepsykolog, en til et skolevæsen knyttet psykologisk sagkyndig, som har til opgave at undersøge de børn, der på forskellig måde frembyder større vanskeligheder, end lærerne selv mener at kunne klare ud fra den tid, den psykologiske indsigt og de midler, der står til deres rådighed. Det kan dreje sig om problemer vedr. undervisningen, f. eks. formodet dårlig begavelse el. spec. fagvanskeligheder, der ikke rimer sig med lærernes almindelige indtryk af elevernes intelligens, i så fald vel oftest læsevanskeligheder, men også evt. regne-, skrive- el. andre vanskeligheder. Det kan imidlertid også dreje sig om opførsels- og tilpasningsvanskeligheder af vidt forskellig art (lyven, stjælen, skulkeri, ufredelighed, påfaldende uro og nervøsitet, forsagthed, passivitet o. s. v.). S.s opgave er det da at undersøge disse børn og prøve at trænge frem til vanskelighedernes årsag, at give råd vedr. behandlingen el. selv at iværksætte de nødvendige foranstaltninger til deres afhjælpning.

Selve undersøgelsen retter sig tildels efter indstillingsgrunden, men omfatter altid en intelligensundersøgelse, ofte med flere arter af prøver (Binet-prøve, performanceprøver). Desuden kan der forekomme standpunktsprøver i læsning, stavning og regning til objektiv konstatering af skolestandpunktet samt diagnostiske prøver til nærmere klarlæggelse af evt. vanskeligheders natur. Et videre led er samtale med lærere samt med forældrene. Gennem denne sidste samtale kan man skaffe sig et indblik i barnets hele situation, dets hjemlige og sociale miljø, hvordan dets udvikling har formet sig, hvordan det er blevet opdraget, hvilke konflikter det har været ude for og evt. stadig lever i, dets sandsynlige arvemæssige udrustning o. s. v. Der kan herunder komme momenter frem, som gør det rimeligt, at s. søger samarbejde med læger, enten en skolepsykiater, hvis en sådan findes ved det samme skolevæsen, el. med hospitaler, i så fald oftest disses psykiatriske (børne-psykiatriske) afdl. Det ønskelige i en omfattende undersøgelse fremgår af, at de vanskeligheder, som har

givet anledning til indstillingen, undertiden ikke røber det centrale; f. eks. kan et barn være indstillet for nervøsitet el. ufredelighed, og den nærmere undersøgelse kan afsløre en læsesvaghed el. en ringere begavelse end antaget. Der har da været en stadig disharmoni ml. de krav, der har været stillet, og barnets evne til at opfylde dem, men ofte skjult for omgivelserne ved flid, udenadslæren o. lign.

Når undersøgelsen er bragt til en relativ afslutning, kan s. træffe dispositioner til vanskelighedernes afhjælpning, f. eks. foreslå skole- el. klasseflytning, overflytning til en el. anden særkl. (hjælpe-, læse-, observationskl.), hvor sådanne forefindes, give råd vedr. den individuelle behandling af barnet el. foreslå midlertidig anbringelse i et andet miljø, bl. a. for at man kan iagttage barnet i dette miljø og se dets reaktion derpå. Til dette formål kan man have s. k. observationskolonier. I det hele taget må en s. benytte de forhåndenværende institutioner, men kan også tage initiativet til oprettelsen af nye. Visse særklasser samt observationskolonier er således udsprunget af det skolepsykologiske arbejde. Et led i behandlingen kan endv. være en individuel terapi udøvet af s. selv, f. eks. hvor denne er kommet på sporet af en særlig konflikt el. et særligt problem, som trykker barnet og kan forårsage mere el. mindre udtalte adfærdsforstyrrelser. En sådan behandling, f. eks. legeterapi (s. d.), kræver dog mere spec. forudsætninger. Hvor det drejer sig om svære vanskeligheder, der ikke synes at kunne afhjælpes i det miljø, barnet lever i, kan s. anbefale forældre el. værger at søge hjælp hos børneværnet. Iøvrigt kan s. alt efter vanskelighedernes art foreslå, at et barn kommer ind i en ungdoms- el. idrætsorganisation, søger fritidshjem, får ekstrahjælp til sit skolearbejde o. s. v. Det er ikke usædvanligt, at en s. må følge et barn gennem flere år og fra tid til anden beskæftige sig med det igen.

Det skolepsykologiske arbejde er udsprunget af andre former for psykologisk rådgivning, f. eks. de s. k. *Child guidance clinics*, der oprettedes i Amerika fra o. 1910, og som især beskæftigede sig med opdragelsesvanskeligheder. De bredte sig til Europa og fik i tysktalende lande navn af *Erziehungsberatungsstellen*. Fra anden side er det udsprunget af beskæftigelsen med undervisningsproblemer, især vedr. de børn, der af forskellige grunde havde svært ved at følge den normale undervisning. I Danmark opr.s den første stilling som s. på Frederiksberg 1934 og blev besat med Henning Meyer (s. d.). Året efter udnævntes i Kbh. O. Ulnes Olsen († 1939), medens Gentofte i 1943 udnævnte S. A. Tordrup. Alle disse steder har arbejdet været i rivende vækst, og i Kbh. virker nu 14, på Frederiksberg 6 s. Desuden findes nu s. i alle større provinsbyer og mange større købstæder. Som forudsætning kræves i alm. både en flerårig praksis som lærer samt universitetsuddannelse i psykologi, enten magisterkonferens el. den siden 1944 ved Kbh.s Universitet opr. psykologisk-pædagogiske eksamen (cand. psych.-eksamen). K. G-S.

skolepsykologiske undersøgelser, Udvalget for, er et udvalg, der blev stiftet 1923 på initiativ af dav. lektor, senere doc. i anvendt psykologi, dr. phil. R. H. Pedersen.

Forgænger for dette udvalg er den i 1914 stiftede Forening for eksperimental Pædagogik, hvis formand var kommunelærer Chr. Hansen-Tybjerg, der udførte et meget fortjenstfuldt arbejde. Foreningen lededes af en bestyrelse og et videnskabeligt råd. Udvalget består nu i det væsentlige af repræsentanter for 9 lærerorganisationer og pædagogiske foreninger, af undervisningsinspektørerne, skoledirektørerne og ledende skolepsykologer i Storkøbenhavn, rektoren ved Danmarks Lærerhøjskole og af en ledende psykolog og en statistiker. De to sidstnævnte er (1952) mag. art. Henning Meyer og skoleinsp. mag. scient. O. Møller Nielsen.

I 1930 udsendte udvalget en standardiseret revision af Binet-Simons intelligensprøver ved mag. art. Sofie Rifbjerg, overlærerinde Marie Kirkelund og docent R. H. Pedersen (s. Intelligens, Intelligenstests m. fl.). Med en mindre ændring foretaget i 1943 er disse prøver stadig i brug. De kan kun anvendes på forsvarlig måde af folk, der har såvel en vis psykologisk viden som en særlig uddannelse i at benytte prøverne. Kun eet barn kan prøves ad gangen. I 1940 har udvalget bearbejdet og standardiseret en amerikansk gruppeintelligensprøve, Dearbornprøverne, der er beregnet til anvendelse i 1.—3. kl. Med dem kan man prøve en halv klasse ad gangen, og prøven kan foretages af enhver lærer.

Udvalgets arbejde med standpunktsprøver (s. d.) har hidtil samlet sig om 4 områder: 1. skrivning, 2. regning, 3. stillelæsning og 4. retskrivning.

Skrivning. Docent R. H. Pedersen offentliggjorde i 1926 (i et særhæfte af Vor Ungdom) en afhandling om Skrivefærdighed og Skriftkvalitet sammen med en række skriftprøver, som man kan sammenligne med ved vurdering af skriftkvaliteter på forskellige alderstrin.

Regning. I samme hæfte findes de første standpunktsprøver i regning. De omfattede de fire regningsarter med hele tal for ældre elever i Kbh. Senere blev de standardiserede også for yngre elever og for landsbyskoler. Endv. er der kommet prøver i regning med decimalbrøk og omsætninger indenfor det metriske system. Det er mag. Henning Meyer, der har stået for alle disse arbejder. Fra 1944 foreligger en fyldig redegørelse for en revideret standardisering af en del af prøverne ved udvalgets forretningsfører, kommunelærer R. Mejlsing. I 1948 er udarb. en

standardiseret standpunktsprøve i problemregning for købstadskolers 3. og 4. kl., og i 1951 udkom vejledning til brug af orienteringsprøver og standardiserede standpunktsprøver i regning for begyndere.

Stillelæsning. Der er i årene 1931—37 udsendt standardiserede prøver i stillelæsning for ældre elever, både til Kbh. og landsbyskoler, og for yngre elever i skoler i Kbh. Skolepsykolog, mag. O. Ulnes Olsen har udarb. disse prøver.

Retskrivning. På dette område har kommunelærer A. Noesgård foretaget meget omfattende undersøgelser over ordenes hyppighed og fejlstavninger. På grundlag heraf har han udarbejdet stavelister for 2.—8. skoleår og standardprøver i retskrivning for de samme klassetrin. Ordforrådet i disse stavelister danner nu grundlaget for næsten alle systemer i skriftlig dansk. I en særlig bog, Fejltyper i dansk retskrivning, ligeledes ved A. Noesgård, behandles fejlmaterialet (1945).

Vurdering af læsesværhed. Kommunelærerne Torben Gregersen, Rasmus Hansen og Frede G. Jensen har foretaget omfattende undersøgelser over lette frilæsningsbøger til brug i 1. og 2. skoleår. De har dannet sig et skøn over bøgernes læsesværhed ved at vurdere 10 egenskaber, bl. a. ordforråd, forhold ml. antal løbende ord og ordforrådet, gentagelsen af de enkelte ord, det typografiske udstyr. Der er kommet to bøger om dette emne, den sidste i 1950. Den behandler ialt 186 bøger.

Ordforråd i engelske begynderbøger. Kommunelærer A. Noesgård og skoleinsp. Vagn Pedersen har foretaget optællinger af ordforråd i fire begynderbøger i engelsk, to for eksamensmellemskolen og to for den eksamensfri mellemskole (1949). Det fremgår bl. a., at den ene af bøgerne for den eksamensfri mellemskole har det største ordforråd (forsk. ord) uden at have et tilsv. antal løbende ord. Den er åbenbart langt den sværeste af de undersøgte bøger.

Af udvalgets øvrige arbejder må navnlig fremhæves to: R. H. Pedersen og Henning Meyer: Anvendelse af intelligensprøver ved optagelsesprøven til mellemskolen (1929) og Henning Meyer og O. Ulnes Olsen: Skolebørns fordeling efter alder i skoleformer og på klassetrin i Kbh. og på Frederiksberg (1933). I 1948 udkom en pjece om standardiserede standpunktsprøver.

Prøver i læsning og skrivning ved skolegangens begyndelse, er udarb. efter Fritz Wigforss svenske prøver af viceskoleinsp. Helge Jensen og Prøver i regning ved skolegangens begyndelse er udarb. efter samme kilde af lærer Torben Gregersen. Disse prøver muliggør, at man nemt får en oversigt over børnenes standpunkt i den første undervisningsuge og kan indrette sin undervisning derefter. (Se henh. Folkeskolen 1950, s. 214—15 og 1951, s. 159—160 om nogle af den forudgående undersøgelses resultater).

Litteratur: Henning Meyer: Psykologien og skolen. I »Undervisning og Opdragelse i Danmark« s. 286—307. Samtlige arbejder fås på udvalgets kontor, Emdrupborg, Kbh. Harald Torpe: Skolepsykologien i Danmark. Nordisk Psykologi nr. 3—4, 1949. Samme: Psykologisk-pædagogisk forskning i Danmark, 1940—50. I specialnummer af Skola och Samhälle, hf. 7—8, 1950.

H. T.

Skoleradio, radioudsendelser, spec. beregnet på at være et led i skoleundervisn., se Radioen i oplysningens tjeneste.

Skolerejse, s. Fribefordring.

Skolernes ferieplan. Rammerne for skoleferierne er fastsat ved lov for folkeskolen af 18. maj 1937, der angiver minimum af det timetal, der skal opnås, men ikke fastsætter noget tal for antallet af skoledage, for de højere almenskoler ved lov af 24. apr. 1903, der bestemmer, at ferie- og fridage i et skoleår ikke må udgøre mere end 63 søgnedage tilsammen. Iøvrigt er den nærmere fastsættelse af ferierne for folkeskolernes vedk. henlagt til de kommunale myndigheder, idet loven bestemmer, at undervisningsplanen skal indeholde en ferieplan. For statsskolerne fastlægger ministeriet fordelingen af feriedagene.

Særlig for sommerferiens vedk. gør der sig ikke alene ml. folkeskolen og den højere skole, men også ml. skolerne i hovedstaden, i købstæderne og på landet store forskelle gældende. De københavnske skoler og statsskolerne har længst ferie (c. 7½ uge), idet sommerferien begynder tidligere og slutter noget senere end købstadbørnenes sommerferie. På landet begynder sommerferien senere, nemlig hen i juli, men slutter også senere, således at der gives mulighed for, at børnene kan hjælpe til ved høsten. De danske skoler har fra 223—240 skoledage, hvilket er mere end de allerfleste europæiske lande.

Anledningen til forlængelse af de københavnske kommunale skolers sommerferie fra 1936 var en henvendelse til skoledirektionen fra generaldirektoratet for statsbanerne, der gjorde gældende, at det var nødvendigt at afsende feriebørnstogene c. en uge før den egentlige feriestrøm begyndte. Året efter fulgte statsskolerne efter, idet min. ved cir. af 23. jan. 1937 bestemte, at sommerferien skulle begynde d. 24. juni og ved cir. af 22. maj s. å. forlængede ferien til d. 14. aug. Denne praksis er siden fortsat uden afkortning af andre ferie- og fridage, hvorved lovens bestemmelse om det samlede antal ferie- og fridage ikke er overholdt. H. C.

Skoleråd, for det *kommunale skolevæsen:* en amtskommunal myndighed, der bestyrer de for det offentlige folkeskolevæsen i skolefonden henlagte særlige kapitaler og indtægter, samt de til skolevæsenet fra statskassen udbetalte tilskud.

For hver amtsrådskreds opr. et s. bestående af amtsrådet og repræsentanter for køb-

stæderne. Antallet af købstadsrepræsentanter fastsættes af undervisningsmin. under hensyn til amtsrådsmedlemmernes antal efter forholdet ml. folketallet i de til amtsrådskredsen hørende landkommuner (samt handelspladsen Marstal), og folketallet i samtlige i kredsen beliggende købstæder; der skal dog mindst i s. være 3 repræsentanter for købstæderne. På Bornholm fungerer amtsrådet som s. Undervisningsmin.s fastsættelse af antallet af købstadrepræsentanter i s. sker efter de i bek. af 21. febr. 1935 § 1, stk. 2, angivne regler p. gr. a. oplysninger fra amtmanden umiddelbart før hvert valg om amtsrådsmedlemmernes antal, folketallet i amtsrådskredsens landkommuner efter sidste almindelige folketælling og folketallet i kredsens købstæder efter sidste almindelige folketælling.

Købstadrepræsentanterne i s. vælges af købstædernes kommunalbestyrelse; er der flere købstæder i amtsrådskredsen, foretages valget ved valgmænd, således, at hver købstad deltager i valget med 1 valgmand for hver påbegyndt 100 indb. i kommunen; for hver repræsentant vælges en stedfortræder. De nærmere regler for valget fastsættes iøvrigt af undervisningsministeren. Valget af valgmænd i købstæderne foretages af byrådet efter reglerne for valg af medl. til kommunale udvalg (købstadkommunalloven af 25. marts 1933, § 10, stk. 5). Valget af købstadrepræsentanterne i s. foregår efter reglerne for valg af medl. til landstinget, jfr. lov om valg til rigsdagen af 11. apr. 1920 § 80, flg. Klager vedr. valget indsendes til og afgøres af s., hvis kendelse i så henseende kan indankes for indenrigsmin. (bek. af 21. febr. 1935, § 4).

S. har valgperiode sammen med amtsrådet, og købstadrepræsentanterne vælges umiddelbart efter, at nyt valg til amtsrådet har fundet sted.

Da s. skal fungere indtil udgangen af den måned, i hvilken valg til nye råd har fundet sted (tilsynsloven § 54, stk. 2), vil det nye s. herefter først kunne træde i funktion til 1. maj, efter at det nye amtsråd og de nye byråd, der skal vælge købstadrepræsentanterne, er trådt i funktion d. 1. apr.

For de medlemmer af s., der tillige er medlemmer af amtsrådet, gælder de for sådanne i den kommunale valglov af 2. marts 1933, jfr. lovbek. af 7. marts 1933, § 43, fastsatte valgbarhedsbetingelser. Udtræder et sådant medlem af amtsrådet, udtræder det tillige af s. M. h. t. købstadrepræsentanterne er der ikke i loven fastsat bestemmelser om valgbarhedsbetingelserne, og det er herefter tvivlsomt, om man uden positiv hjemmel kan kræve særlige betingelser opfyldt, bortset fra de almindelige betingelser, som følger af straffelovens og forsorgslovens bestemmelser.

Dersom et medlem af s. ønsker at nedlægge sit mandat, træffer s. afgørelse af, om dette kan ske, dog at denne afgørelse hvis den går medlemmet imod, kan indankes for undervisningsmin. (tilsynsloven § 55, stk. 2).

Amtmanden er formand for s.; rådet fastsætter selv sin forretningsorden. Det holder møde i første halvdel af marts md. og iøvrigt, når formanden finder det nødvendigt, el. det forlanges af 5 medl. Der nedsættes et stående udvalg, der på s.s vegne kan afgøre løbende sager, når rådet ikke er samlet. S. endv. Tilsynsloven.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole 1950. G. H.

Gymnasiet. S. består ved *statsskolerne* i henh. til regl. af 23. juli 1920 med ændr. ved bek. af 7. nov. 1940 af rektor som formand og alle skolens med fast årlig lønning ansatte lærere. Dog kan også sådanne timelærere, der har virket ved skolen i mindst 5 år og har mindst 12 timers undervisning ugtl. ved skolen, indtræde som ordinære medl. af rådet. Timelærere, der ikke er medl. af rådet, deltager i rådets forhandlinger og afstemninger om visse spørgsmål og kun forsåvidt angår de klasser, hvori de det påg. skoleår læser.

Over s.s forhandlinger og beslutninger føres en protokol efter rektors diktat.

Om s.s kompetence gælder flg. regler: a) S. tager beslutning om elevernes opflytning i højere klasser, således at hver lærer har lige så mange stemmer, som hans fag har medtællende års- og eksamenskarakterer. Er der ikke enighed om en elevs opflytning el. forbliven, anvendes flg. fremgangsmåde: Hver af de lærere, der underviser vedk. elev, giver en motiveret udtalelse om, hvorvidt eleven i hans fag er egnet til opflytning, og afgiver foreløbig sin stemme for el. imod opflytning. Derefter foretages, evt. efter en yderligere drøftelse, en anden og endelig afstemning, ved hvilken den enkelte lærer tillige kan tage hensyn til sin opfattelse af elevens helhedsstandpunkt. Er mindst $^2/_3$ af stemmerne for opflytning el. oversidden, er sagen afgjort; ellers træffer rektor afgørelsen i selve s.mødet. b) S. tager beslutning om fordelingen af flids- og opmuntringspræmierne. c) S. vælger ved forholdstal medlemmer til skolenævnet (s. d.). d) S. vælger to medlemmer til et bogudvalg, som foruden af de to af s. valgte består af rektor og bibliotekaren, og som tager beslutning om indkøb til biblioteket. Endv. vælges der et udvalg, bestående af rektor som formand samt lærerne i naturhistorie, geografi, fysik og kemi, med kompetence m. h. t. administrationen af bevillinger til skolens samlinger. e) S. høres om: 1) Lærebøgers indførelse og afskaffelse. 2) Fagfordeling; i denne henseende bemærkes, at rektor er berettiget og efter omstændighederne forpligtet til at hindre, at en kollegas faglige kvalifikationer drøftes i s., og at der i rådet ved afstemning træffes afgørelse om en kollegas undervisningsområde.

Ansvaret for, at en lærer indstilles til et undervisningsfag, er udelukkende hos rektor. 3) Stipendiefordeling. 4) De fag, hvormed lærerposter skal opslås, med mindre indstillingen må ske i sommerferien. 5) Skolens budget. Indstillinger og indberetninger skal ledsages af meddelelse om s.s tilslutning el. af en udskrift af protokollen med mulige bilag. f) S. skal mindst 3 gange om året forud for meddelelse af vidnesbyrd til hjemmene drøfte de enkelte elevers arbejde og forhold. For øvrigt skal s. drøfte alle sager, om hvilke rektor ønsker at høre dets mening.

Ang. lærerråd ved *de private gymnasieskoler* er der ikke givet almindelige regler, men rent internt lægger de private skoler faktisk i mange henseender de ved de offentlige skoler gældende regler til grund ved arbejdet i denne som i mange andre henseender.

Ved de *kommunale gymnasieskoler* benævnes den tilsv. institution lærerråd (s. d.).

E. D-y.

Skolesamlinger, s. Normalsamlinger.

Skolescene, Dansk selvejende institution ved kgl. konfirmation af 10. juli 1942, består af *Skolescenen for Storkøbenhavn, Skolescenens Filmsforestillinger, Landsskolescenen* og *Amager Bio.* Dens formål er som supplement til dansk- og litteraturundervisningen dels gennem særlige af institutionen selv arrangerede skuespilopførelser at lade eleverne opleve nogle af de dramatiske værker, der arbejdes med i skolerne, dels at give de ældre af dem, navnlig gymnasiets og realklassens elever, lejlighed til i videre forstand at lære teatrets kunst at kende ved besøg i Det Kgl. Teater og privatteatrene til udvalgte forestillinger.

Ledelsen består af en styrelse og et repræsentantskab, som henh. varetager institutionens økonomiske og kunstnerisk-pædagogiske interesser.

Styrelsen består af 6 medlemmer, hvoraf undervisningsministeriet udpeger eet, Kbh.s kommunalbestyrelse to, Frederiksberg kommunalbestyrelse eet og Gentofte kommunalbestyrelse eet. Desuden er repræsentantskabets formand medlem af styrelsen.

Repræsentantskabet består af 16 medlemmer, hvoraf 15 vælges af Storkbh.s lærer- og skoleleder-organisationer, Gymnasieskolernes Lærerforening samt Danmarks Lærerforening med een repræsentant for hver organisation. Økonomien var oprindelig beregnet på at skulle hvile i sig selv, hvad den også har vist sig i stand til, hvad selve hovedvirksomheden angår. Men til Landsskolescenens turneer i Sønderjylland modtages der gennem undervisningsministeriet et årligt tilskud på 6000 kr., medens der til driften af Skolescenen for Storkøbenhavn modtages kr. 20.000 om året fra Kbh.s kommune, 3.000 kr. fra Gentofte og 2.700 fra Frederiksberg kommune til dækning af udgifterne ved en særlig opgave, idet beløbet til dels anvendes til køb af billetter til vanskeligt stillede børn, som gerne vil med til Skolescenens forestillinger, men ikke har råd. Endelig skal overskuddet fra biografteatret Amager Bio anvendes i driften til nedsættelse af abonnementspriserne, men navnlig til højnelse af forestillingernes kunstneriske standard.

For yngste hold opføres der 3 skuespil pr. sæson som eftermiddagsforestillinger, og derfor betales i kontingent 7,00 kr. med 1 krones rabat for søskende.

Der er ikke tale om noget fast personale, men institutionen engagerer skuespillere til hvert stykke for sig, og da også de skuespillere og instruktører, som er knyttet til bestemte teatre i længere el. kortere tid, kan medvirke, eftersom forestillingerne for yngste hold foregår om eftermiddagen, har Skolescenen de bedste muligheder for at få repertoirets mange vanskelige opgaver løst på kunstnerisk forsvarlig måde.

Ældste hold havde oprindelig adgang til 5 af Det Kgl. Teaters forestillinger for et kontingent af 7,50 kr. pr. sæson. Det var dog kun kort tid, ældste hold var så gunstigt stillet; i 1934 kom nemlig hovedstadskommunernes billetordning med Det Kgl. Teater, hvorefter kommunerne skulle overtage 50.000 af teatrets ledige pladser pr. sæson for et beløb af 100.000 kr. Herved fik også fortsættelseskursernes og fagskolernes klientel lejlighed til at komme i Det Kgl. Teater et par gange i sæsonens løb for en betaling af 1,25 krone pr. billet, hvoraf 90 øre gik til teatret, mens 35 øre anvendtes til dækning af udgifterne ved billetternes fordeling. Denne betroedes Dansk Skolescenes kontor. Ældste holds abonnenter fik del i billetfordelingen på lige fod med kursister og fagskoleelever, men den stadig voksende tilstrømning til kurser og fagskoler indskrænkede efterhånden teaterbesøgenes antal til eet pr. sæson.

Foruden dette ene teaterbesøg skaffes der ældste hold adgang til udvalgte forestillinger af privatteatrenes repertoire til teatrets bedste pladser og for billetpriser, der ligger under halvdelen af de ordinære. Det drejer sig også her om de fra det almindelige billetsalg overskydende pladser.

Skolescenens bio. Efter lign. retningslinier, som institutionens teatervirksomhed følger, arrangeres der i samarbejde med forskellige biografteatre i Storkøbenhavn biografforestillinger for skoleungdommen med det hovedformål at højne dens forståelse af filmens kunstneriske værdier. Adgangen, der kun kan fås gennem skolerne, har også her abonnementsform, og prisen beregnes til 60 øre pr. forestilling. Der anvendes kun nummererede pladser, og med billetterne får eleverne 8 dage i forvejen en trykt orientering til hver film. Repertoiret vælges blandt de ældre spillefilm, udspillede for det voksne publikum, men nye for børnene. De ældste

deltagere er gymnasie- og realelever, de yngste børnehavebørn i alderen 3—6 år, idet publikum er inddelt i tre afd. med hver sit program.

Landsskolescenen er institutionens omrejsende teatervirksomhed fremkaldt af interesserede skolefolk i forskellige egne af landet — navnlig i Jylland —, hvor der ikke inden for overkommelige afstande fandtes noget teater, med hvilket et skolemæssigt samarbejde kunne etableres. Landsskolescenen har i en årrække konstant to gange i sæsonen givet forestillinger for skoleungdommen i flg. byer: Aalborg (indtil der oprettedes en selvstændig skolescene i tilknytning til byens faste teater, som var i god gænge, indtil teaterbygningen blev taget til andet formål), Lemvig, Randers, Horsens, Silkeborg, Ribe, Esbjerg og Slagelse. Desuden var der 5 andre byer, der af og til fik en forestilling. Når ingen af de nævnte byer er på Fyn og kun een på Sjælland, skyldes dette for Fyns vedk., at Odense Teater har sin egen skolescene, »Fyns Skolescene«, som under direktør Rungwalds ledelse betjener alle øens skoler, og hvad Sjælland angår, besøger skolerne i ret stor udstrækning Kbh.s skolescene. — Størst interesse har Landsskolescenen mødt i Sønderjylland, hvor der på foranledning af overlærer H. C. Hansen, Gråsten, energisk støttet af H. P. Hanssen Nørremølle, dannedes en i sin opbygning mønstergyldig sammenslutning om Landsskolescenens forestillinger. Under navn af *Sønderjydsk Skolescene* omfatter den alle landsdelens skoler. Landsskolescenens turneer havde alle vegne god tilslutning og støttedes i høj grad af pressen; men i Sønderjylland var tilslutningen overvældende, og det var da også særlig med henblik på virksomheden i Sønderjylland, Landsskolescenen gennem undervisningsministeriet opnåede sit statstilskud.

Amager Bio. 1. nov. 1940 opnåede foreningen Dansk Skolescene bevilling til at drive biografteater. Ved venners hjælp lykkedes det at erhverve ejendommen Amagerbrogade 123 samt en bagved liggende grund og her at opføre et moderne biografteater med 900 pladser. Biografteatret, som åbnedes den 1. nov. 1940 under navn af Amager Bio, viste sig fuldt ud at tilfredsstille de forventninger, man havde stillet til det. Det ville både kunne konsolidere Dansk Skolescenes økonomiske stilling og — efterhånden som gælden på ejendommen nedbragtes — kunne yde et klækkeligt tilskud til driften af teatervirksomheden landet over. På dette grundlag besluttede repræsentantskabet at søge foreningen omdannet til en selvejende institution, hvilket skete den 10. juli 1942, da der opnåedes kgl. konfirmation af institutionens vedtægter.

Lidt historie. Inden D. S. nåede sit nuv. stadium havde den gennemløbet en længere udvikling under skiftende og ofte vanskelige forhold. Den startedes som *Foreningen De højere Skolers Kunstaftener* 23. dec. 1920 af en komité bestående af prof. dr. phil. Vilhelm Andersen, undervisningsinsp., dr. phil. Henrik Bertelsen, overretssagfører Chr. F. Brorson, prof. Hans Olrik og rektor Julius Nielsen med sidstnævnte som formand, og lærer ved Øster Søgades gymnasium Thomas P. Hejle som forretningsleder. — Den ydede sine medlemmer fra gymnasier og højere læreanstalter 6 kunstaftener pr. sæson (2 teaterforestillinger udvalgt af teatrenes løbende repertoire og 4 oplæsninger); medlemstallet (c. 2000) holdt sig nogenlunde konstant i de 4 år, der forløb, inden foreningen udvidedes til også at omfatte eleverne i realkl., mellemskolekl. og de fire øverste folkeskolekl. Dette skete den 23. sept. 1923, og samtidig opr. Teatret Dansk Skolescene, da man med det stærkt udvidede klientel måtte have en fastere teaterordning end »Kunstaftenernes« med forestillingerne valgt ud af de forskellige teatres løbende repertoire. Det var skuespiller ved Det Kgl. Teater Svend Methling, der tog initiativet til teatrets oprettelse bistået af landsretssagfører Mogens Müllertz og kunstaftenernes forretningsleder Th. P. Hejle. Teatret fik sin egen af Foreningen Dansk Skolescene ganske uafhængige økonomi, og medlemskontingentet indgik først i teatrets kasse, efterhånden som billetterne leveredes. Teatret blev fra første færd overmåde venligt behandlet både af skolens folk, pressen og skoleungdommen, men det var dog først opførelsen af Oehlenschlægers »Axel og Valborg« i Svend Methlings højt anerkendte scenesættelse, der endelig fastslog, at teatret var i stand til fuldt ud at tilfredsstille de forventninger, skolens folk tillidsfuldt havde stillet til det. D. S.s heldige start bevirkede en formelig »skolescenebevægelse«. Året efter oprettedes der skolescener i Odense, Århus og Esbjerg, lidt senere fulgte skolescenerne i Stockholm og Oslo, ja, selv i England og Amerika slog tanken an, og den internationale skuespillerkongres i Berlin havde skolescenen på sit program med dr. phil. Egill Rostrup som taler. Desværre måtte teatret, som havde til huse i Casinos lille sal, opgives efter to sæsoner; det var umuligt at klare udgifterne med så små billetpriser og de knap 500 pladser, teatersalen rummede, og et forsøg på at udnytte forestillingerne gennem et aftenabonnement for voksne efter folkescenens principper viste sig utilstrækkeligt. Skolescenen flyttede da ud hos direktør Ivar Schmidt, Det Ny Teater, der med Svend Methling som instruktør leverede forestillingerne fra sept. 1926 til maj 1929, da Svend Methling forlod Det Ny Teater for at starte sit eget teater »*Komediehuset*« i Tivolis Arenasal. Skolescenen fulgte Svend Methling, men stadig kun som køber af forestillinger uden nogen som helst forbindelse med teatrets økonomi iøvrigt. Komediehuset op-

hørte imidlertid allerede året efter, og Svend Methling gik til Det Kgl. Teater, mens foreningen vendte tilbage til direktør Ivar Schmidt; men denne gang blev arrangementet således, at Thomas P. Hejle lejede teatret til skolesceneforestillingerne, for hvilke han herefter påtog sig det hele økonomiske ansvar, og denne af Det Ny Teaters virksomhed uafhængige ordning med egne instruktører og skuespillere viste sig endelig at være den for D. S. bedst egnede navnlig i kunstnerisk henseende og er ikke siden fraveget.

Ths. H.

Thomas P. Hejle døde okt. 1952; mag. Bjørn Moe konstitueredes som leder af D. S.

skoles historie, Den danske. *Folkeskolen* — til omkr. 1920. Den danske folkeskole — den fælles barneskole for så godt som alle nationens børn — skal meddele den opvoksende slægt de elementære færdigheder i læsning, skrivning og regning samt en almindelig orientering mod menneskelivet gn. undervisningen i den stadigt voksende række af fag. Den er en forholdsvis ung skole, et barn af det 19. årh. Under indflydelse af dette sekels stærke demokratiske strømninger har folkeskolen kunnet opvise en rivende og smuk udvikling, der ikke mindst i det 20. årh.s første årtier er kommet til imponerende udfoldelse. Baggrunden herfor og kraften dertil er at finde i tidens store interesse for folkeoplysning og opdragelse i videste omfang. Fra at være begejstrede oplysningsvenners og samfundsstyrets middel til at bringe de brede lag oplysning og almendannelse, er skolen senere blevet folkets skole i dobbelt forstand og samtidigt et vigtigt instrument for de kræfter, der søger demokratiets tanker virkeliggjort og udviklet. Lign. udviklingsgang som herhjemme kan — i forskellig styrke og udformning — efterspores i alle civiliserede lande.

Kimen til den moderne folkeskole skal søges i det 18. årh. Hin periodes tænkere og menneskevenner øvede den kritik af de bestående tilstande og undfangede de pædagogiske ideer, der afstedkom reformrøret, som banede vej for forrige årh.s skolereformer. Adskillige af de revolutionære ånders teorier kunne ikke stå sig, da de forsøgtes virkeliggjort; men folkeskolen i dag, dens indretning og form, svarer på mange væsentlige punkter til de forestillinger, som fremragende mænd gjorde sig om skole- og opdragervirksomhed for snart et par hundrede år siden. De stærke krav om oprettelse af skoler til oplæring af folkets ungdom, der havde lydt gennem det 18. årh., mødte forståelse hos fyrster og statsmænd; men gennemførelsen udeblev. Krige og kriser havde udmarvet landenes økonomi. Opgangstider med reformmod afløstes af depressionstider. Der var ingen midler til ideernes realisation. Alene i Danmark førte strømningerne til en reform. Som resultat af »den store skolekommission«s arbejde (1789—1814) fremgik en række an., der blev grundlaget for vort lands almindelige, offentlige folkeskolevæsen.

Betegnelsen folkeskole er ret ny. Først mod slutn. af det 19. årh. bragtes navnet i anvendelse i lovsproget. Indtil da kaldtes skolerne, der meddelte børneundervisning, almueskoler; byskolerne kaldtes borger- og almueskoler.

Selvfølgelig har der været organiseret undervisning for landets børn før 1814. Om alle de tidligere bestræbelser i så henseende gælder imidlertid, at de ret ensidigt gik ud på at tjene kirkens sag. Som sin meget ældre broder den højere skole, er folkeskolen et barn af kirken (kirkens datter). Det har præget dens opståen, dens form og dens indhold de første årh.

Kirkeordinansen af 1537 forordnede det første tilløb til gennemførelse af en folkeundervisning på bred basis. Det var reformationstidens indsats for at sprede oplysning blandt landets børn, og det er forståeligt, at det blev kristendomskundskaben, der især lå hin tids skolereformatorer på sinde. Degnene skulle undervise landbefolkningens ungdom i den kristne børnelærdom, katekismus. Ofte fandt undervisningen sted i kirken. Det blev kun en nødtørftig oplysning. Resultaterne var som regel kummerlige. Anderledes kunne det ikke blive, når det hele formede sig som en åndløs indterpen af Luthers katekismus med udgiverens forklaring. Et par titler på den tids læremidler er oplysende: Den enfoldige Børnelærdoms usvigelige Mælk og Katechismusbørns åndelige Mælk og Tyggemad. For øvrigt anbefaledes det flittigt at drive hjemmeundervisning, så børnene kunne blive fortrolige med evangelierne og børnelærdommen. Den almindeligt anvendte metode var udenadslæren ved gentagelse af degnens ord. Degn kunne alle slags folk blive, som beboerne fandt for godt at vælge. Hyppigt valgtes disciple fra mesterlektien (ældste kl.) i den nærmeste latinskole. Disse degne kaldtes senere løbedegne i modsætning til de fastboende sædedegne.

Med *Danske Lov 1683* gaves bestemmelser om en bedre degneordning. Det forlangtes, at degnene skulle være studenter, hvis dygtighed var godkendt af biskoppen efter en aflagt prøve. Ud over den begrænsede og ensidige degneundervisning foretoges fra offentlig side intet til fremme af bedre skoleoplæring. Derimod skete det ikke helt sjældent, at befolkningen el. enkelte godsejere i forståelse af oplysningens betydning bragte en lidt udvidet undervisning i stand. I de ad denne vej etablerede skoler føjedes til kristendomskundskaben en undervisning i læsning. Men også her følte kirkens dominerende stilling, idet læseundervisningen knyttedes til stykker i katekismen. I henh. t. Danske Lov skulle i købstæderne latinskolen

have fortrinnet. For drenge og piger, der ikke duede til at lære latin, påbødes opr. *skriveskoler*. Denne virksomhed skulle forestås af den verdslige øvrighed. Det skulle nøje overvåges, at der indgødes børnene sand gudfrygtighed. For at føre kontrol hermed skulle skrive- og regneskolernes elever overhøres af provsten i kirken. Alle skoler var således under gejstlig kontrol. Skolepligt kendtes endnu ikke. De ny skoler dreves som private af myndighederne anerkendte virksomheder. Den monopoliserede skolevirksomhed var en brydsom næringsvej, og det hele fik tit en løs og tilfældig karakter. Mange af den tids børn strejfede om som tiggere. Dette bevægede endelig bymyndighederne til at skride ind for at bringe børnene til at deltage regelmæssigt i skolegangen.

Et nyt fremstød til gavn for almuens oplysning satte ind med pietismen. Som reformationen og dens skoletanker kom til Danmark sydfra, var det tilfældet med den pietistiske bevægelse i begyndelsen af det 18. årh. Præsten og professoren August Hermann Francke var sjælen i den ny religiøse bevægelses indsats på opdragelsens og undervisningens område i Tyskland. Tanken om, at troen skulle sætte frugt i gode handlinger, fandt en naturlig og smuk udløsning i en positiv interesse for skolearbejdet. Den 24. sept. 1708 udstedtes her hjemme en »forordning om betlerne i Danmark«. Den rummede bl. a. bestemmelser og regler om børns skolegang og undervisning. Også nu var målet indlæring af børnelærdommen. Samtidig udfoldedes fra privat side store og fortjenstfulde anstrengelser for at skabe gode undervisningsforhold for den opvoksende ungdom. Nævnes kan i denne sammenhæng oprettelsen af Mulernes Legatstiftelse, stiftet af kammerråd Rasmus Muler (1649—1720) i Odense samt en række godsejeres arbejde for indretning af nye skoler. Helt storstilet må det have virket, da Frederik IV 1721 lod påbegynde opførelsen af et betydeligt antal (240) skoler rundt om i landets rytterdistrikter. De s. k. *rytterskoler* fremtrådte som fortrinlige skolehuse, hvoraf adskillige endnu står velbevarede (se ill. sp. 1809). En særlig instruks affattedes for skolerne. Undervisningen omfattede de gængse emner: Katekismus og læsning. For deltagelse i skrive- og regneundervisning skulle forældrene betale et lille vederlag.

Kongens eksempel ansporede flere godsejere og indflydelsesrige personer til at gøre en indsats for skoletankernes virkeliggørelse, og der byggedes en del skoler rundt om i sognene. Konfirmationens indførelse 1736 bevirkede voksende tilstrømning til skolerne, idet læsefærdighed var gjort til en betingelse for, at de unge kunne blive konfirmeret. Under Christian VI udfoldedes yderligere bestræbelser. Hensynet til den kristelige oplæring fik fornyet understregning med udgivelsen af den senere både berømte og berygtede Pontoppidans lærebog, der forfattedes af biskop Erik Pontoppidan på kongens foranledning. Den indførtes i skolerne 1738 og anvendtes næsten overalt, til den omkr. årh.skiftet afløstes af Balles lærebog. Kort efter konfirmationens indførelse udgik *forordning om skoler på landet af 23. jan. 1739*. Den er siden hen blevet betegnet som den første almindelige danske skolelov. Dens bestemmelser var en naturlig følge af kravet om tvungen konfirmation, der forudsatte visse skolekundskaber hos børnene. Skulle de stillede krav fyldestgøres, måtte der opr. skoler og først og fremmest på landet, der hidtil havde været forfordelt i så henseende. Som forberedelse til de påtænkte reformer indhentedes oplysninger om eksisterende skoler, deres undervisning samt lærernes forhold. Materialet behandledes af et udvalg med hofpræsten J. B. Bluhme i spidsen. En bet. afgaves. Den kom til at danne grundlaget for forordn. i 1739. Det hed deri, at degnen skal undervise i kristendom, læsen, skriven og regnen. Alle børn skal deltage i skolegangen og mindst 3 mdr. om året. Skolepligten indtrådte med det 6. år. Provst og sognepræst får skarpt pålæg om at føre kontrol med, at ingen uskikket person opnår tilladelse til at drive skole. Viljen til at give landet bedre og mere faste skolegangsforhold var god nok, og den skitserede undervisning og organisation betød væsentlige fremskridt. Desværre var de givne anvisninger og bestemmelser vedr. udgifternes afholdelse mindre heldige, og, som det ofte er gået i skolens historie, strandede også denne gang skolereformen på økonomiens farlige skær. Allerede 1740 forelå en »plakat«, der forklarede og modererede forordn. af 1739, således at det i realiteten overlodes de lokale myndigheder at tage bestemmelse om skolebyggeriets og undervisningens omfang samt at finde udveje til afholdelse af de fornødne udgifter. Om lærernes kår bemærkes: »Kongen formoder, at de vil behandle skoleholderne således, at disse ikke skal gøre deres arbejde sukkende«. For de ny skoler, der ønskedes opr., udkom en instruks lign. rytterskolernes. Det gik småt med at reformere, skønt plakaten af 1740 truede med mulktering, såfremt påbudene ikke blev efterlevet. Hvad der opførtes af skolehuse i denne tid, var af ringe kvalitet, langt under rytterskolernes standard.

Det var ikke lykkedes i tiden ml. kirkeordinansens fremkomst (1537) og op mod det 19. årh. at skabe et folkeskolevæsen for hele landet, som vi nu kender det. Tilløb var gjort, og flere fornuftige reformforslag var fremsat; men virkeligheden kom ikke til at svare til de nærede forventninger. I de fleste byer fandtes fra gammel tid elementarskoler, læse- og skriveskoler. Skulle der imidlertid læres så meget, at det blev eleverne til nytte

i det praktiske liv, måtte de ind i latinskolens lavere klasser. Mangfoldige børn i by og på land var helt uden undervisning. Det var gennem årene i det væsentlige kirken og dens mænd, der tilkom fortjeneste af, at der overhovedet skete noget til gavn for almuebørnenes oplæring. Heri bunder forklaringen på den ensidighed, der kom til orde i angivelsen af skolens mål: Den religiøse oplysning og læsefærdigheden. Samfundets — især bysamfundets — interesse for skolesagen viste sig som oftest at være knyttet til et socialt problem: omstrejfende børn. En stigende interesse kom efterhånden til orde fra hjemmenes og byerhvervenes side, der krævede en undervisning med sigte mod børnenes duelighedsgørelse til deltagelse i erhvervslivet. Det er forståeligt, at skolevirksomheden er kommet til størst udfoldelse i byerne. Hjemmeundervisningen har spillet en betydelig rolle, ikke mindst på landet. Et billede af den skolemæssige tilstands pauverhed tegner sig i flg. skildring af undervisningen i en folkeskole på landet i Danmark i slutn. af det 18. årh.: »Her sidder i en skole omtrent 20 børn. Nogle skal lære at kende bogstaverne, nogle at stave, nogle skal læse højt, andre sagte. Der er en skrækkelig larm. Når den stilner af, råber skolemesteren: Læs børn! Og på een gang råber alle i munden på hverandre så højt som muligt. ABC og katekismus, evangeliebog og forklaring synges ml. hverandre i en så snadrende og ubehagelig koncert, at man ikke kunne undre sig, om skolemesteren blev gal. Midt under denne voldsomme larm, kommer den ene efter den anden op med sin lektie. Nu skriger man ham igen ørene fulde. Medens han hører den ene, leger de andre. Stille! råber skolemesteren og spørger den, han overhører, hvad det var han sagde. Imidlertid skriger her en, en anden griner, en tredje fløjter. Endelig er timen forbi. Læg bøgerne sammen! råber den plagede mand; træskoene klaprer til afsked, døren lukkes, og dagen er gået. Gud ved, til hvilken nytte.«

Impulserne til fornyelse, idéerne til reformer kom udefra, fra Frankrig via Tyskland. I det første land rettedes kritikken mod den bestående skole. Reformideerne var vel forskellige; men i eet krav var der overensstemmelse: Skolens verdsliggørelse. Et stort antal tænkere (encyklopædisterne) fremsatte reformatoriske tanker. Af størst virkning blev dog J. J. Rousseaus bedrift med den i 1762 udsendte bog Emile. Heri rejstes opdragelsesproblemet på et helt nyt grundlag. Derfor må der også en ny opdragelse til. Barnets tarv og ret forfægtes på tværs af samfundets og de voksnes ønsker. Rousseau blev forløber for og bebuder af det studium af barnet og barnenaturen, der er dyrket og plejet af opdragelseshistoriens store skikkelser: Pestalozzi, Fröbel, Montessori m. fl. og videreført af den eksperimentelle pædagogiks tilhængere. En naturlig arvtager er tilkommet med den unge livskraftige videnskabsgren, børnepsykologien. Opdragelsens mål skulle fra nu af være at danne *mennesker*. Derfor må den være alsidig. Rousseaus opdragelsesideer har indtil i dag afgivet stof til utallige diskussioner. I Tyskland grebes hans tanker og virkede ind på filantropinismen og nyhumanismen. J. B. Basedow, der var filantropinismens stifter, var desuden stærkt påvirket af den tyske rationalisme, der sporedes i bevægelsens understregning af nytte, lykke, fornuft, dyd og arbejde for almenvellet. Det sociale synspunkt trådte mærkbart i forgrunden.

I Danmark var filantropinismen rationalistisk i kirkelig henseende. Det var moderate oplysningsvenner som sjællandsbispen Nicolai Edinger Balle, der gik i brechen for de nye oplysningsideer. Støttet af min. Guldberg arbejdedes der for oprettelse af skoler til praktisk dygtiggørelse af den jævne befolkning. Guldberg repræsenterede den opfattelse, at der kun måtte meddeles almuen en begrænset viden for ikke at fremavle en farlig utilfredshed. Nærmere de videregående filantropinistiske idealer stod de to brødre, greverne Ludvig og Chr. Reventlow. Under påvirkning af den tyske godsejer von Rochow, der på foregangsvis havde fremmet skolesagen på sit gods i Brandenburg, gik de ind for en grundig folkeoplysning i tillid til, at der gik vejen mod bedre moral og større lykke. En række skoler opr.s på godsejernes ejendomme. Også grev Ernst Schimmelmann var med i bestræbelserne. Med levende interesse fulgte de begejstrede oplysningsvenner personlig arbejdet. Instrukserne, der udformedes for skolerne, viste klart filantropinismens indflydelse. Fagrækken udvidedes med geografi, historie, naturbegivenheder, ager- og havedyrkning, og man gav lærerne sæde i skolekommissionerne. Det voksende røre om en god skole for folket satte sig snart spor i et forslag om en almindelig reform af hele landets almueskolevæsen. Det var biskop Balle, der 1785 fremsatte forslaget. Tanken vandt tilslutning og støtte hos grev L. Reventlow.

Resultatet udeblev ikke. Den 22. maj 1789 nedsattes *komm. til de danske skolers bedre indretning*, senere almindeligvis kaldt »den store skolekommission«, en betegnelse, der må søge sin forklaring i dens lange funktionstid (25 år) og ikke i antallet af medlemmer, der beløb sig til kun 7. Disse var ved nedsættelsen: Biskop Balle, konfessionarius Bastholm, gehejmeråd Brandt, grev Chr. Reventlow, grev Schimmelmann, prof. Sevel og etatsråd Trant. Senere tilkom grev L. Reventlow, prof. Münter og prof. Saxtorph. Ved ophævelsen 1814 havde komm. kun 4 medl. Størst indflydelse tillægges biskop Balle og brødr. Reventlow. Som første resultat af arbejdet regnes oprettelsen af Blågård semi-

narium i Kbh. (Danmarks første statsseminarium). På komm.s foranledning indførtes 1794 Balles lærebog. Derefter tog man fat på landsbyskolens forhold, såvel dens indhold som dens styrelse. Af ny fag ønskedes indført historie, geografi, naturhistorie, naturlære, lidt astronomi, mekanik og geometri; endelig nævntes lovkundskab og sang og musik, såfremt læreren kunne meddele sådan undervisning. For de større børn anførtes faget sundhedslære. For købstadskolens vedk. føjedes til de nævnte discipliner undervisning i tysk. 1799 indsendtes et forslag til kongen. Det underkastedes en kritisk gennemgang. Derefter stilledes det hele i bero. Et par år gik nu med skoleforsøg, ved hvilke tanker og metoder især fra Pestalozzis virksomhed bragtes i anvendelse. Også de heraf fremgåede arbejdsresultater skrinlagdes, og som første tilløb til de efterlyste reformer udsendtes et »provisorisk regl. for almueskoler på landet i de tre østifter«. Derefter toges købstadskolens ordn. op til behandling. Endelig den 29. juli 1814 underskrev kongen to *an. om almueskolevæsenet i købstæderne og på landet.* Til an. knyttedes instruktioner for skolekomm., skoledirektioner og lærere.

Skoleloven af 1814 forordnede oprettelse af borgerlige realskoler i købstæderne foruden de almindelige borgerskoler. Realskolerne skulle optage fremmedsprogundervisning og undervisning i naturfag på timeplanen. Endv. skulle købstædernes borgerskoler meddele undervisning i træ- og metalsløjd for drenge og kvindeligt håndarbejde for piger. Iøvrigt var fagrækken ens for skolerne i by og på land: Religion, læsning, skrivning og regning, sang, gymnastik, historie og geografi (på grundlag af læsebogens stof). Skolens øverste styre henlagdes til kancelliet. Der indførtes en amtsskoledirektion (amtmand, amtsprovst og sognekomm.). Sognepræsten blev skolekomm.s formand. Hertil kom en skolepatron og skoleforstandere, der valgtes af skoledirektionen blandt sognets bedste mænd. Skolepligten indskærpedes, og eleverne deltes i klasser. I byerne sattes elevtallet til højst 80 for 2 klasser. På landet gjordes begrebet klassekvotient nok så elastisk. Der forekom tilfælde, hvor et sogns skoler mødte med over 100 børn i hver af skolernes to klasser. Under så uhyrlige betingelser måtte resultaterne blive utilfredsstillende, helt uantagelige. Normen for landsbyskolerne blev 2 klasser med hverandendagsundervisning kl. 8—11 og 1—4 om sommeren og kl. 9—12 og 1—3 om vinteren.

Lærernes forhold måtte ændres, såfremt man ville gøre sig håb om at hæve almueskolen. Deres kår og arbejdsbetingelser var som tilforn usle og utilfredsstillende. Som tidligere berørt kunne til degn kaldes næsten enhver tænkelig person. Den gamle ordning, der tolererede latinskoleelever som lærere, fortalte om de skiftende tiders armod, men

1853

også om den kendte tilbøjelighed til at bringe alle skoleudgifter så langt ned som muligt. Det skal siges, at det stod reformvennerne klart, at lærerproblemet var et af de vigtigste spørgsmål, der meldte sig til løsning. Oprettelsen af Blågård seminarium vidner herom. Frugterne af det tagne initiativ sporedes snart. En voksende skare af uddannede lærere rykkede ind i skolerne. Derimod lod en anstændig ordning af disse mænds kår sørgelig længe vente på sig. Krige, kriser og armod spændte ben for de fleste tilløb, der viste sig til forbedring.

En bemærkelsesværdig pionergerning øvedes i disse år af den varmt interesserede københavnerlærer Franz Nachtegall; ham tilkommer en stor part af æren for, at Danmark som det første land optog legemsøvelser på folkeskolens læseplan.

Hele skolereformen efter an. 1814 faldt i første omgang meget beskeden ud. »Den store skolekommission«s anvisninger og pionerernes begejstringsbårne skolesyn var langt forud for den virkelighed, der tegner sig for os ved en betragtning af vor folkeskoles tilstand i årene nærmest efter 1814. Forklaringen herpå var de for land og folk ulykkelige begivenheder, der markeres med årstallene 1801, 1807, 1813 og 1814. De trofaste venner af de høje skoleidealer måtte resignere, og man må i virkeligheden højligt beundre, at det lykkedes trods ulykkestiden at redde et så frisindet og fremsynet lovkompleks igennem, som skolelovene af 1814 betegner. Det var til at vokse i og har da også gennem et årh. kunnet danne rammen om vort folkeskolevæsens lykkelige udvikling.

Tilbageslaget i Danmarks finansielle forhold og i samtidens tro og tillid til værdien af en grundig udvidet folkeoplysning forklarer den hastige og store udbredelse, den s.k. »indbyrdes undervisning« opnåede. Den havde sit hjemsted i England. Ved anvendelse af metoden kunne læreren med sine hjælpere og bihjælpere tumle klasser med over 100 elever. Skolen fik et udtalt militært og mekanisk tilsnit og blev ganske åndløs. Uniformiteten og billigheden var medvirkende til, at kong Frederik VIs bevågenhed let kunne vindes, da kongens adjudant, major Abrahamsson, bragte systemet hertil fra Frankrig. 1822 tillodes den indbyrdes undervisning i danske skoler, og snart var den trods megen kritik og modstand fra indsigtsfulde mænds side trængt igennem, så den anvendtes i c. 2000 af landets 2500 skoler. En snes år gik, før modstanden virkede. Så fortrængtes metoden fra landets seminarier. Tilbagegangen blev dens fremtrængen lig i omfang og hastighed. I disse absolutismens sidste år udfoldedes der fra lærernes side stor aktivitet for, at kirke- og skolevæsenet kunne få det sagkyndige styre, som bl. a. den store skolekomm.s medl. havde ønsket. Bestræbelserne kronedes ikke med held.

1854

Hen mod midten af det 19. årh. opstår nyt røre om skolespørgsmål. De frihedstanker, der forberedte folkestyrets frembrud, fik også indflydelse på skolens forhold. Et betydeligt folkevækkelsesarbejde var foregået rundt om i landet. To mænds navne er på det nøjeste knyttet til denne oplivelse: N. F. S. Grundtvig og Christen Kold. Den store skjald og pædagog ønskede frihed på åndelige områder. Begge vendte sig mod tvangsskolen og dens dræbende undervisning. Kold blev den egentlige fører og banebryder for Danmarks private folkeskoler, de s.k. *Grundtvigske friskoler* (s. d.). Denne typisk danske skolebevægelse fik en gavnlig indflydelse på den offentlige skoles udvikling. Der skete en sund vekselvirkning ml. friskolens inderlige, livsnære skoleform og den offentlige skoles fastere af disciplin og kundskabsmeddelelse prægede skoleliv. Grundtvigs og Kolds skoletanker slog igennem og har i det siden deres fremsættelse svundne årh. gennemsyret den danske skole og vor hele opfattelse af skolegerningen i en sådan målestok, at vi nu ofte uden at være os det bevidst færdes ad tankebaner, som de to folkevækkere i sin tid afstak. Med grundlovens givelse 1849 indledtes næsten selvfølgeligt en reformperiode for folkeskolen. Grundloven hjemler alle borgeres børn ret til adgang til undervisning; der indførtes ikke *skole-*, men *undervisningspligt*. I lov af 2. maj 1855 og lov af 30. sept. 1864 gaves regler for undervisningspligtens omfang og bestemmelse om udskrivning samt kontrollen med privat underviste børn. Loven af 8. marts 1856 bestemte, at folket skulle have del i skolens styrelse, idet der opr.s et skoleråd for hvert amt, og der tildeltes de folkevalgte organer indstillingsret ved embedsbesættelser. Børneantallet i toklassede skoler fastsattes til højst 100. Oprettelse af pogeskoler tillodes, og dertil egnede kvinder kunne ansættes som lærerinder. Hermed rykker for første gang kvinderne frem i den offentlige skole. Det var skolens rammer, der var ændret ved. Derimod skete intet m. h. t. undervisningens form og indhold. 1859 opr. på Monrads foranledning lærerindeeksamen. Lærerinderne tænktes fra først af anvendt i pigeskolerne. Efter lov af 29. marts 1867 kunne de ansættes ved købstadskoler og som andenlærere på landet. 1867, 1868 og 1871 fremkommer yderligere bestemmelser om folkerepræsentationernes myndighedsområde i skolesager.

Den sidste tredjedel af det 19. årh. bragte kultusmin. Hall, Fischer og Scavenius udkast til reform af skolelovgivningen i forslag. De politiske forhold umuliggjorde imidlertid alle planer. Først den 24. marts 1899 så en ny folkeskolelov dagens lys. Det var *lov om forskellige forhold vedr. folkeskolen*. Der bragtes efter denne lov orden i statens tilskud til friskolerne, skoletiden forlængedes, fagkredsen udvidedes, timetallene sattes i vejret, og klassekvotienten nedbragtes. Det bestemtes, at alene seminarieuddannede lærere skulle have adgang til embederne i folkeskolen. (I Kbh. herskede dog fortsat anden bestemmelse, selv om der i praksis stort set fulgtes samme linie). Lærerlønningerne forbedredes. Få år senere fulgte et par tilføjelser til loven, der siden da har lydt navnet: *Lov af 29. marts 1904*. Der skulle nu opr.s lærerråd, og læreren fik ret til at blive hørt i forskellige skolesager (gjaldt ikke for Kbh.).

Navnet folkeskole var efterhånden blevet knæsat som den almindelige betegnelse for landets offentlige barneskole. Den kommunale skole er en anden gængs betegnelse, der hentyder til, at det er den enkelte kommune, som — inden for lovens ramme — opr. og styrer sin egen skole. Men staten har nøje føling med skolens virksomhed gennem sine embedsmænd: Amtmand, provst og sognepræst og i den nyeste tid den faglige undervisningsinspektion.

Det kommunale selvstyre på skolevæsenets område har været ret udstrakt og er i fortsat udvikling. Styre- og tilsynsmyndigheders placering var som flg.: Loven, undervisningsministerium, skoledirektion, kommunalbestyrelse og skolekommission, biskop, amtsskoledirektion og amtsskoleråd. Endelig var — uden for Kbh. — lærernes medarbejderskab påkaldt. 1899 opr.s en post for en rådgivende konsulent for min. i folkeskolesager. En del af de folkevalgte organer skulle virke som mellemled ml. det lokale styre og centraladministrationen. Undervisningspligtens omfang bestemmes af loven. Derimod har det ugtl. antal undervisningstimer kunnet opvise store forskelle i de forskellige kommuner. Det kommunale selvstyre gælder videre skoleplan og undervisningsplan, der begge skal udarbejdes af kommunalbestyrelsen for derefter at forelægges skoledirektionen til godkendelse. Skoleplanen fastsætter skolens ydre rammer. I undervisningsplanen angives skolegangsordenen og undervisningens omfang m. m., alt efter lovens bestemmelser. Loven indeholder endv. regler for skolebyggeri, undervisningslokalers indretning, skole- og undervisningsmateriel, klassetal og klassekvotient, fagrækken med obligatoriske og frivillige fag og endelig bestemmelser om disciplin og straf.

Lærerne var i løbet af det 19. årh. blevet sig bevidst som stand, og efterhånden gjorde de sig også mere og mere gældende som faktor, når det gjaldt skolens udvikling og almindelige pædagogiske og undervisningsmæssige fremskridt. En mere målbevidst og resultatrig indsats øvedes dog først, efter at standens medlemmer var blevet organiseret efter årh.s midte. Foruden på de pædagogiske opgaver arbejdedes der for standens højnelse dels gennem en forbedring af semina-

rieuddannelsen og den videregående uddannelse på Statens Lærerhøjskole og dels ved at skaffe lærerne bedre kår. Ansættelsesforholdene fastsattes i loven. For at kunne overtage en lærerpost i folkeskolen krævedes, at ansøgeren havde bestået lærereksamen (for forskolelærerinder på landet krævedes modenhedsbevis fra et forskoleseminarium), indfødsret, lægeattest, der sikrede børnene mod smittefare (tuberkulose), samt bevis for mindst 2 års undervisningsvirksomhed. Kommunalbestyrelsen indstillede til ansættelse. Kaldelsen el. udnævnelsen foretoges af skolekomm. el. anden kaldende myndighed (konge, min. el. biskop). Det sidste gjaldt især overlærere, skoleinspektører og -direktører. Om lærernes varetagelse af gerningen samt deres hele færden og forhold er lovgivet udførligt. Lønnen er fastsat i lønningslov for lærere i folkeskolen. For læreren på landet var det pligt at overtage kirkelige tjenester. Forpligtelsen ophævedes ved lov af 10. maj 1912 og lov af 30. juni 1922 § 20. Om hans afskedigelse af tjenesten gjaldt foruden de almindelige regler for landets øvrige tjenestemænd forskellige bestemmelser iflg. lovene af 29. marts 1904 og 27. marts 1908.

I henh. t. lov af 1. maj 1923 blev der indført en særlig skoleordning for Sønderjylland noget forskellig fra det øvrige lands. Der tildeltes herigennem centraladministrationen væsentlig større indflydelse på landsdelens skolestyre.

Folkeskolen i hovedstaden har en selvstændig stilling. Således har det altid været, og forholdet understregedes ikke mindst ved an. og bestemmelser gennem det 19. årh. Vor Frue Kirkes Kapitelskole opr. omkr. 1210 var Kbh.s eneste skole af betydning i den katolske tid, en kirkeskole i strengeste forstand. Eleverne rekruteredes blandt fattigfolks børn, og skolelivet var både drøjt og hårdt for alle deltagende parter. Efter reformationen ændredes skolens navn til Vor Frue Latinske Skole. Selve skolelivet forandredes derimod kun lidt. Kirkeordinansens bud om oprettelse af skriveskoler blev af ringe virkning i Kbh. Under Christian IV opr.s *Byens danske Skole 1599;* men efter de to skoleholdere Peder og Villum Trellunds (far og søn) død sygnede også dette tilløb hen. Christian IV indr. desuden undervisning for Holmens børn. Dertil kom enkelte private skoler.

I det 18. årh. fik undervisningsbestræbelserne i hovedstaden et betydeligt opsving. Den lærde skole, der nød godt af den herskende tidsånds interesse for opdragelse og oplysning, lå i spidsen. I årene 1787—1799 opr.s således Efterslægtselskabets skole, Borgerdydselskabets skole, Schouboes, Christianis og v. Westenske institutter. Vigtigere end den indsats, der øvedes herigennem, var dog bestræbelserne for opr. af almueskoler. Under indflydelse af pietismen skød i den første halvdel af det 18. årh. en række velgørenhedsskoler frem. Præsterne Frants Thestrup og Christen Worm var de drivende kræfter i arbejdet. I rækkefølge opførtes Nikolaj skole, og Vor Frue danske skole, Christianshavns og Trinitatis skoler. Ved Garnisons og Holmens militære sognekirker fulgtes der efter. Samtlige disse skoler benævntes senere *kirkeskoler*. De var den første begyndelse til et ordnet almueskolevæsen i Kbh. Undervisning, lærerkræfter og styrelse var i det store og hele som ved de tilsv. købstadskoler. I forening med Vajsenhusets og Opfostringshusets skoler og forskellige »skrive- og regneskoler« nåede man næppe at mønstre halvdelen af de børn, der efter vor tids norm måtte regnes at være i den undervisningspligtige alder. Der var langt igen til almueskoleproblemets løsning.

1771 påbødes ved en kabinetsordre opr. af skoler til undervisning af børn af fattige forældre og almisselemmer. Hermed trådte de s.k. *fattigskoler* ud i livet. I 1792 fandtes fem, henlagt til eksisterende arbejdsanstalter. De nedlagdes så sent som 1875 og blev aldrig den løftestang for almuens oplysning, som på et vist tidspunkt var ventet.

Tiden umiddelbart efter det 19. årh.s indtræden virkede lammende i hovedstaden som i det øvrige Danmark. 1809 nedsattes foranlediget af stiftsprovst Fr. Plum en *komm. for borger- og almueskolevæsenet i Kbh.* Komm. blev begyndelsen til Kbh.s skoledirektion, idet den fik overtilsynet med alle byens børneskoler. Videre kom dens arbejdsresultater til at danne grundlaget for regl. for *almue- og borgerskolevæsenet i Kbh. af 29. juli 1814* (samme dag de kendte kgl. an. udkom). Det nye reglement formulerede hovedstadsskolens opgave derhen: Skolegang for alle børn i ordentlige lokaler med duelige lærere, rimelige timetal og klassedeling. Der gik imidlertid et lille årh., før det angivne mål nærmede sig virkeliggørelsen. Mærkeåret for den københavnske folkeskole blev ikke 1814, men 1844.

1814's lovgivning gav hovedstaden en skoledirektion. Dens første opgave blev at få opr. skolekomm. i de enkelte sogne. Af optalte 12.000 børn over 6 år var 1 fjerdedel helt uden skolegang. P. g. a. den offentlige økonomis forfatning kunne nye skoler ikke opføres. Der indrettedes derfor aftenklasser, og trods stærk kritik florerede et stort antal privatskoler (i 1825 fandtes 183). Omkr. 1820 indførtes den indbyrdes undervisning. Hundrede børn undervist på een gang i eet lokale af een lærer. Intet under at hin tids skolestyrelse greb til med begærlighed og forventning. Den tilfredsstillende løsning udeblev. Jævnligt og udholdende klagede byens præster over tilstandene. 1833 rettedes af præsten ved Trinitatis kirke, P. C. Stenersen Gad, en skarpt formuleret kritik mod hovedstadens skolevæsen. Den bevægede myndighederne til at nedsætte en komm.

1834. Ti år senere udsendtes *kgl. an. ang. borger- og almueskolevæsenet i Kbh. af 20. marts 1844.*

Den flg. menneskealder fulgte en rivende udvikling for den offentlige skole i hovedstaden. Den nåede et stade såvel undervisningsmæssigt som organisationsmæssigt, der gjorde den til forbillede for det øvrige land. På adskillige områder gik udviklingen langt ud over, hvad man oprindelig havde tænkt sig. Kbh.s første skoledirektør, V. A. Borgen, indlagde sig fortjeneste ved en fornuftig og fast organisering af skolevæsenet. En række ny, tidssvarende skoler opførtes, og hvor der før havde hersket tilfældighed og slendrian trådte nu fasthed og linie i stedet. Ved siden af de nye kommuneskoler bestod i lang tid de ikke helt få kirke-, fattig- og militære skoler; men efterhånden lykkedes det at få dem alle samlet under det alm. skolevæsen. Iflg. an. af 1844 opfattedes betalingsskolen som den normale. Antallet af friskoler for børn af ubemidlede forældre steg imidlertid år for år. Allerede 1873 søgtes skellet ml. de to skoleformer ophævet. Det lykkedes først helt ud i 1915. De enkelte skoler blev ledet af en skoleinspektør. Den myndighed, der var tillagt de lokale skolekomm., antog i årenes løb en helt formel karakter. Der fastsattes regler for, hvem der kunne ansættes som lærere. Til at begynde med anvendtes lærerinder kun i ringe udstrækning, senere kom de i flertal. Heri skete efter ligelønsprincippets sejr i 1918 en udligning, der efterhånden har skabt ligevægt ml. antallet af lærerinder og lærere inden for den københavnske skole. Lærerlønningerne var altid beskedne, ofte usle. Med mellemrum gaves ny bestemmelser om lønsatser m. m. Pensionsret opnåedes først efter 1870. Langt senere, efter årh.skiftet, traf kommunalbestyrelsen beslutning om stort set at følge statens regler ved pensioneringen. Nye bestemmelser 1876 skabte mulighed for udfoldelse af et frugtbart initiativ hos interesserede lærere, uden at skolevæsenet svigtede de gode og prøvede traditioner, der var skabt i tidens løb. Mod årh.s slutn. bankede en række ny fag på skolens port og krævede optagelse på undervisningsplanen, således gymnastik og tegning for piger, sløjd for drenge og skolekøkkenundervisning. Kun langsomt fik det ny fodfæste. Meget ofte var det lokaleproblemet, der forhalede en reforms gennemførelse.

På tærskelen til det 20. årh. var den danske folkeskole såvel på landet som i købstæderne og hovedstaden nået godt frem og indtog en smuk og førende plads i sammenligning med andre landes folkeskoler. Og det var ingen stagnerende skole. Til alle sider var der liv og vækst. Det gjaldt m. h. t. undervisningsmetoder som til fagstoffet. Skolens sociale virksomhed øgedes: Feriebørnsudsendelser, hygiejne, bespisning o. s. v. Store bestræbelser udfoldedes for at skaffe børn

med forskellige legemlige el. åndelige defekter adgang til særlige former for undervisning. Hjælpe- og værneklasser opr., og senere fulgte særundervisning for svagsynede, tunghøre, læsesvage, forskellige kategorier af »vanskelige« børn o. s. fr. Hele denne pædagogiske og humane side af folkeskolen oplevede en forbavsende udbygning i løbet af få år. Her som på mange andre felter gik hovedstaden i spidsen. Det var naturligt. Hertil nåede i reglen de nye tanker først, og det store skolevæsen havde lettere ved at tumle særundervisningens opgaver både fagligt og økonomisk. Senere har billedet skiftet noget. Med hensyn til særundervisning og forsøg med nye metoder er Kbh. vel stadig i spidsen. Derimod er hovedstaden, når det gælder normalskolens forhold — ikke mindst lokalemæssigt — sikkert distanceret af flere købstadskolevæsener.

Loven af 24. apr. 1903 om højere almenskoler var en reform af stor betydning for hele den danske skole. Ved opr. af mellemskolen tog Danmark et afgørende skridt mod enhedsskoletankens virkeliggørelse. Den ny skoleform muliggjorde, at der for ethvert barn med de fornødne evner åbnedes udvej til at nå frem til deltagelse i den højere undervisning uden hensyn til forældrenes sociale stilling. Sådan var lovens ånd og mening. Det viste sig dog senere, at alene gratis undervisning ikke var nok til at kalde alle egnede børn frem. Trange kår har hindret mange hjem i at holde børnene til fortsat skolegang — i hvert fald ud over mellemskolealderen. Mellemskolen blev binde- og overgangsled fra folke- til den højere skole. Det understregedes stærkt, at mellemskolen skulle være en barneskole med barneskolens karakter. Her var skabt et fælles arbejdsområde for lærerne fra både den højere skole og folkeskolen (grundskolen). Forholdet gav anledning til nogen modsætning, men fremkaldte efterhånden en gavnlig føling ml. de to skoleformers personale og har ført til en gensidig dybere forståelse af begge lærerfraktioners arbejde. Med *lov om folkeskolen af 5. maj 1937* trådte en ny mellemskole, den s.k. *eksamensfrie mellemskole,* ud i livet. Det var en parallel til den eksisterende eksamensmellemskole. Samme lov fastslog, at begge mellemskoleformer udgør en del af folkeskolen.

Dermed nærmer vi os dagens aktuelle skoleproblemer. Tiden siden Den 1. Verdenskrig har været bevæget for den danske skole og i første række for folkeskolen. Med megen energi og stor interesse er der tumlet og arbejdet med skolespørgsmål. 1919—1923 sad en ny »stor skolekommission«. Den afgav en udførlig bet. med forslag til en række skolelove. Komm.s arbejde fik betydning for tredivernes omfattende skolelovgivning. Megen påvirkning modtog folkeskolen udefra. Alene ved anførelse af en del nydannelser og ar-

bejdsformer opnås et stærkt indtryk af folkeskolelivets udformning de første tiår i dette århundrede: Arbejdsskolen, selvvirksomhedsprincippet, læsestuearbejdet, samarbejdet med de offentlige biblioteker, skolehavesagen, undervisningsfilm, skoleradio, skolescene og lejrskolebevægelsen, der tilsammen fortæller hvor mangesidigt lærerinitiativ, der kan finde udfoldelse inden for dansk skolelovgivnings rummelige rammer. Den tidligere skoleforms lidt stivnede rammer er løsnede, og under hensyntagen til børnenes virksomheds- og hele livsudfoldelsestrang har et tiltalende frit og smukt skoleliv, der ofte fra udlændinges side har fremkaldt anerkendende udtalelser, slået igennem. Men skønt der er reformeret flittigt, står vi stadig midt i stærke meningsbrydninger, der ikke mindst under indtrykket af storkrigens vældige begivenheder vil komme til at øve følelig indvirkning på folkeskolens form og indhold. Skolens hygiejniske og sociale virksomhed udbygges stadig til hjælp for de økonomisk svagest stillede i samfundet og til fremme og bevarelse af hele folkesundheden. Differentiering og individuel undervisning, den eksamensfrie mellemskoles stof og metoder er spørgsmål af betydning for det daglige undervisningsarbejde. Men hertil kommer en fornyet voksende spænding om skolens formål både i kundskabsmeddelende og opdragende henseende, om forholdet til kirken og undervisningen i kristendomskundskab, neutral, objektiv el. subjektiv undervisning, karakteropdragelsen og en ny, stærkere understregning af »opdragelse til demokrati«. Det tør håbes og ventes, at hvad der end kommer ud af tidens heftige skolerøre, må det så lidt som tidligere føre til et uønskeligt og unaturligt brud med det bedste overleverede i vor danske folkeskole. Emancipationsbestræbelserne bort fra afhængighedsforholdet til kirken (og den højere skole) bør fortsættes, til fuld selvstændighed opnås; men skolen bør næppe kaste de værdier over bord, der er bundet til, at folkeskolen vedblivende kan karakteriseres som en dansk og kristen skole.

An. fra den danske folkeskoles historiske mærkeår 1814 formulerede smukt skolens mål: »Hensigten med børnenes undervisning skal være at danne dem til gode og retskafne mennesker i overensstemmelse med den evangelisk-christelige religions lære, samt at bibringe dem de kundskaber og færdigheder, der ere dem nødvendige for at kunne vorde nyttige borgere i staten«. Linien er holdt i den nugældende folkeskolelov, loven af 5. maj 1937, der i § 1 udsiger: »Folkeskolens formål er at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber. — Kristendomsundervisningen i folkeskolen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære«. Formålsparagraffen fik en tiltalende understregning og tolkning gennem de indledende bemærkninger til en min. bek. om målet for folkeskolens undervisning, der udsendtes den 24. maj 1941: »Man finder imidlertid anledning til samtidig at understrege, hvad der er udtalt i folkeskolelovens § 1, at skolen gennem sin virksomhed foruden at være kundskabsmeddelende må være opdragende og karakterdannende. Den bør udvikle og styrke børnenes sans for de etiske og kristelige værdier, give dem ærbødighed for menneskelivet og for naturen, kærlighed til hjemmet og vort folk og land, respekt for andres meninger, følelse for fællesskab ml. folkene og for samhørighed med de andre nordiske folk. Skolen må således bidrage til at give børnene idealer, hjælpe dem til at sætte sig mål i livet, øge deres respekt for oprigtighed i tale og adfærd og styrke deres pligtfølelse. Gennem sund disciplin læres god opførsel og udvikles sans for orden«. Bek.s ord fandt genklang og stor tilslutning i alle skolekredse. I forbindelse med den danske folkeskoles hele frie kår borger de sikkert for, at skolens videre udvikling vil forme sig roligt og harmonisk. Om den videre udvikling, s. Folkeskolen, Mellemskolen, Realskolen, Københavns kommunes skolevæsen og Tilsynsloven.

Se også oversigtsskema sp. 1875—76.

Litteratur: Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie I—III, 1893—1916. Den danske Folkeskole gennem hundrede Aar, et festskrift, 1914. Niels Bang: Opdragelse og Undervisning i det 19. årh., 1921. Hans Kyrre og H. P. Langkilde: Byens Skole, 1926. K. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling. 6. udg., 1931. Artikler i Dansk Skole-Stat I, red. af N. A. Larsen, 1933. Jul. Bomholt: Den danske Folkeskole, 1938. E. Torsting (red.): Opdragelse og Undervisning i Danmark, I—II, 1948—49. H. Kyrre: Vor Skole, Dens Liv og Love, 4. udg., 1949. Morten Bredsdorff: Børneskolen (i Dansk folkeoplysning, red. af O. Bertolt, A. Boye og E. J. Borup), 1950. G. J. Arvin: Folkeskolen — folkets skole, 1951. — Meddelelser om Folkeskolen, Ungdomsunderv. og Læreruddannelsen. Udg. på undervisningsmin.s foranstaltning.

Chr. H. B.

De lærde skolers historie før 1903 falder i Danmark i tre hovedperioder: 1. Tiden indtil reformationen, den katolske kirkeskole, 2. 1536—1805, den luthersk-melanchthoniske kirkeskole, og 3. 1805—1903, den humanistiske embedsmandsskole.

1. *Den katolske kirkeskole.* Kilderne til oplysning om middelalderens skolevæsen i Danmark er særdeles sparsomme. Om flere af de største skoler er der blot bevaret nogle få notitser, og navnlig om undervisningens karakter er vor viden ringe. Det ser dog ud til, at skolevæsenet herhjemme i alt væsentligt har fulgt de samme linier som i de øvrige europæiske lande, men blot været udformet i mindre format. Her som i udlandet var det den katolske kirkes pligt at sørge for skolevæsenet, og skolernes mål var i første række — og som regel udelukkende — at bibringe de vordende gejstlige de fornødne forkundskaber til at bestride deres senere præstelige gerning.

Det er ret tilfældigt, hvornår de enkelte danske skoler første gang nævnes i historien (Lund vistnok c. 1085, Viborg c. 1130, Ribe 1145, Roskilde 1158), og der kan ikke heraf sluttes noget m. h. t. deres absolutte alder. Sandsynligvis er der her som i udlandet blevet indrettet skoler (elementar- og præsteskoler) i forbindelse med de enkelte bispesæder (cathedrae), og rækkefølgen af de hertil knyttede katedral- el. domskoler må da tænkes afhængig af bispesædernes alder. Udtrykkelige kildevidnesbyrd herom foreligger dog ikke. En rigere udvikling kom skolerne først til at gennemløbe, efter at de var blevet henlagt under præsteskabet ved de forskellige domkirker, de s. k. domkapitler, der herhjemme organiseredes c. 1085—1200. I Lund blev der således vistnok allerede c. 1085 i tilknytning til kapitlet stiftet et særligt skolebeneficium, et præbende til aflønning af skolepersonalet, og takket være rundelig støtte fra ærkebiskopperne og kapitelsmedlemmerne indtog Lunds domskole middelalderen igennem en fremtrædende plads. I Ribe ved man med vished, at biskoppen 1145 overdrog det nystiftede domkapitel at sørge for skolen, i Århus kapitels statutter af 1388 forpligtigedes kannikerne til at drage omsorg for skolen, og det samme var tilfældet i Viborg kapitels statutter af 1440. I Odense fungerede Benediktinerkonventet i St. Knuds Kloster som domkapitel og tog sig i denne egenskab af skolevæsenet. Odense er iøvrigt den eneste danske stiftsstad, der før reformationen vides at have haft flere skoler (stiftsskolen ved St. Knud, St. Hans og Vor Frue skoler). Også i de byer, der som Kbh. og Haderslev måtte nøjes med et kollegiatkapitel, fandtes latinske skoler (i Kbh. Vor Frue Skole vistnok opr. c. 1200, første gang omtalt 1246).

Det ser ud til, at katedralskolerne efter udenlandske forbilleder er blevet ledet af en »scolasticus«, oprindelig den kannik, der selv var skolens rektor (rector scolarum), men senere fik stillingen en mere fornem karakter, og scolasticus betød nu den kannik, der førte det almindelige tilsyn med skolevæsenet og forestod den økonomiske forvaltning af dette. Den skolemæssige ledelse blev derimod besørget af en lavere gejstlig, der virkede som rektor. Skolelederen kaldes afvekslende rector scolarum, magister scolarum (eller scolarium) el. på dansk skolemester. Til medhjælpere i det daglige arbejde havde han hørere, almindeligvis benævnt locater (vistnok afledet af loca, klasser). I de større skoler plejede der henimod reformationen at være 4—5 hørere.

Disciplene kaldtes på latin scolares, på dansk peblinge og degne. Den sidstnævnte betegnelse, der brugtes om de ældre disciple, minder om den rolle, skolediscipleme spillede ved deres deltagelse i gudstjenesterne både ved den daglige korsang (tidebønslæsning) og årtiderne (årlig sjælemesse) i de større kirker og som »løbedegne« i landsbykirkerne i nærheden. Fra Ribe haves således fra 1514 et brev, der tilsikrer katedralskolens disciple degnetjenesten i 21 sognekirker i Ribe og omegn. Disciplenes stilling var gennemgående alt andet end misundelsesværdig. Hovedparten af dem var fattige, »Guds almissebørn«, der måtte leve af godtfolks barmhjertighed ved at tiltigge sig husly, føde og klæder. Navnlig var det fast skik, at de på helligaftener drog rundt og sang for borgernes døre for at opnå en beskeden understøttelse. Tidens herskende opfattelse, at det var en særlig fortjenstfuld fromhedsgerning at støtte skolebørn, kommer også frem i talrige middelalderlige testamenter og gavebreve, ved hvilke skolediscipleme betænkes med direkte gaver i form af penge, øl, brød, flæsk, undertiden også en badstuegang, el. tilsikres ret til at oppebære et lille honorar for deres deltagelse i årtidestiftelser. I enkelte byer (Roskilde 1253, Lund c. 1260, Ribe 1298 (Puggård)) stiftedes kollegier, hvor et mindre antal særlig lovende disciple kunne få fri bolig og kost.

Foruden kapitelskolerne i katedralstæderne opr. i senmiddelalderen en række mindre kommunale stadsskoler i de små købstæder. Også disse stod dog under gejstlighedens ledelse og bar i deres hele organisation et kirkeligt tilsnit. Typisk er stadsskolen i Malmø, stiftet 1406. Endelig må også nævnes de klosterskoler, der vistnok fandtes i tilknytning til de fleste munkeordener, men efterretningerne om disse er endnu knappere. Blandt sådanne skoler kan dog fremhæves Benediktinernes skole i Skovkloster, Cistercienserne i Sorø og Øm. Johannitternes i Antvorskov, Dueholm og Odense, Augustinernes i Æbelholt og Børglum og fra senmiddelalderen Karmelitternes skoler.

Af undervisningens tilstand i dette tidsrum er det ikke muligt at give nogen detailleret fremstilling. En række spredte notitser, især i testamenter, om de skolebøger, der har været i brug, lader formode, at undervisningen har bevæget sig i den samme fagkreds som i udlandet og været præget af den samme internationalisme og formalisme, som kendetegnede hele tidens åndsliv. Skolerne var i første række trivialskoler d. v. s. meddelte undervisning i den faggruppe, der sammenfattedes under navnet trivium (grammatik, retorik og dialektik). Aldeles fremherskende var »grammatikken« d. v. s. indøvelsen i at læse, skrive og tale latin, den lærde verdens og kirkens fælles tungemål i alle lande. Under retorik meddeltes tillige de i det praktiske liv så vigtige regler for korrekt diplomudfærdigelse. Af den efter trivium flg. faggruppe, quadriums fag (aritmetik, geometri, astronomi og musik) lagde man især vægt på musik, idet den ofte fint udviklede kirkesang gjorde omfattende mu-

sikalske kundskaber ønskelige. Græsk lærtes ikke, og religion dyrkedes ikke som særligt fag, idet de fornødne kundskaber heri formidledes ad praktisk vej. — Den elementære katedralskole fandt sin naturlige afslutning i den præsteskole, der bestod i forbindelse med de enkelte kapitler. Ofte gled her de to slags skoler umærkeligt over i hinanden. I præsteskolen holdtes forelæsninger (undertiden af en særlig lector) over teologi, kirkeret og liturgi. Hovedpunktet lå dog i den praktiske indøvelse i liturgi, som fandt sted i domkirkens kor under ledelse af kapitlets kantor.

Blandt de skolebøger, der har været i brug i middelalderen, kan fra Danmark anføres de over hele Europa udbredte, spekulativt farvede lærebøger i latinsk grammatik Doctrinale af Alexander de villa dei og Græcismus af Eberhard Bethuniensis. Hertil kan føjes den latinske begyndergrammatik Donat, forskellige samlinger leveregler som Disticha Catonis, Puerilia og Facetus samt af hjemlig oprindelse Peder Laales Ordsprog. Undervisningen formede sig som udenadslæren og bestandig gentagelse af stoffet. Derfor var også alle lærebøger affattet på vers, for at de bedre kunne bide sig fast i hukommelsen. Skoletugten, udøvet v. hj. a. ferle og ris, var hård, vistnok ofte ganske umenneskelig. Det er ikke muligt med vished at karakterisere de enkelte skolers pædagogiske tilstand. Der er dog grund til at tro, at bedømt ud fra datidens dannelsesidealer har også den middelalderlige latinske skole i Danmark gjort god fyldest. Undervisningen i hjemlandets skoler har åbenbart været i stand til at afgive det fornødne grundlag for de mange danske, der siden drev videregående studier ved udlandets højskoler.

Humanismen og med den kritikken af det nedarvede dannelsesgrundlag kom sent til Danmark. Det tidligste udtryk for denne også i pædagogisk henseende så vigtige retning foreligger i en fortale af Petrus Parvus til en skolebog af Henrik Smith 1520. Parvus angriber heri med skarphed den hidtidige, ensidigt formalistiske skoleuddannelse, forkaster den gængse latin som barbarisk og kræver tilbagevenden til et mere klassisk præget, »renere« sprog, ganske som Erasmus af Rotterdam og andre nederlandske og tyske humanister gjorde det.

Det interessanteste udslag af de humanistiske skolekrav møder man dog i Christiern II's skoleordinans fra c. 1522. Også her kræves en reform af undervisningen, således at der navnlig blev muliggjort en virkelig tilegnelse af klassisk latin, bygget op på læsning af de bedste antikke mønstre (Terents, Virgil, Cicero). Desuden fremhæver ordinansen vigtigheden af bibelkundskab, historielæsning og dialektik samt udtaler den skarpeste fordømmelsesdom over de hidtil brugte skolebøger (bl. a. Doctrinale og Græcismus), som skulle overgives til øvrigheden for at brændes. Endv. lægger den vægt på en mildere skoletugt, forbyder bl. a. anvendelse af ferler, og kræver faglige garantier m. h. t. lærerpersonalets pædagogiske duelighed og søger på en række spec. punkter at gennemføre reformer i tidens ånd. Desværre er det højst usikkert, om ordinansen nogensinde fik lovkraft.

Påvirket både af humanisme og af den lutherske reformationsbevægelse var også i denne periode folkeskribenten Christiern Pedersen, der 1531 udg. en dansk bearbejdelse af et skrift af Luther under titlen »Om Børn at holde til Skole og Studium«. Som Luther betoner også Chr. Pedersen vigtigheden af at have et veludviklet højere skolevæsen for at sikre kirken tilstrækkeligt uddannede præster, men i sine spec. pæd. reformkrav — særlig om »nogen god ret latine« — er det den gamle humanist, der fører ordet. Derfor bryder han også fuldstændigt staven over den hidtidige undervisning, dens metoder og tugt, og ikke mindst over dens skolebøger, der stemples som ubrugbare og forkastelige.

En virksom talsmand for de nye tanker var endv. karmeliteren Paulus Helie, bibelhumanismens mest fremragende talsmand i Danmark, en beundrende discipel af Erasmus. Formodentlig har humanismens reformbestræbelser i nogen grad også herhjemme sat sit præg på undervisningen i denne periode. Fra flere skoler — Roskilde, Ribe, Lund — kan der nævnes rektorer, der var humanistisk sindede, og det sidstnævnte sted læstes endog græsk. En overgangsskikkelse var derimod rektoren i Århus Morten Børup, en ypperlig skolemand, men mest bekendt som forfatter af den skønne forårshymne In vernalis temporis ortu lætabundo til brug ved disciplenes majfest, når de omkr. St. Valborgs dag »førte sommer i by«.

Efterhånden som den lutherske reformationsbevægelse brød sig vej, søgte den at reorganisere skolevæsenet. Dette viste sig således i Viborg, Kbh. og Malmø (om den sidstnævnte skole jfr. Peder Laurentsens Malmøbog af 1530). Så snart Christian III var kommet til magten, lovede han at indrette skoler, hvori »unge personer kunne læres og institueres i latine og andre tungemål«. Dette blev af afgørende betydning for den kommende udvikling.

2. *Den Luthersk-Melanchtoniske kirkeskole* (1536—1805). Kirkeordinansen (først på latin 1537, siden på dansk 1539, udg. 1542) bringer også den grundlæggende nyordn. for skolevæsenets vedk. Da den i så henseende ganske bygger på de Sachsiske Visitationsartikler af 1528, er det givet, at det er Melanchthons ånd, der måtte blive den fremherskende. Som før i tiden vedblev latinskolen at være en kirkeskole, nu blot med Luthersk fortegn. Skolens mål bestemmes næsten udelukkende som at uddanne vordende præster,

og lærere og disciple betragtedes som halvt gejstlige personer og fik pligt til både at varetage den daglige korsang i kirkerne (der afløste den katolske tidebønslæsning) og til at fungere ved søn- og helligdagsgudstjenester samt ved bryllupper og jordefærd, »sangopvartning«. De ældre disciple, »degnene«, beholdt desuden deres gamle privilegium at bestride degnetjenesten i de nærliggende landsbykirker, »løbedegne«. Hvor der fandtes fast bosiddende degne, »sædedegne« (almindelig indført 1683), pålagdes der til gengæld degnekaldene en afgift til skolerne, »degnepensioner«.

Ikke mindre præges tilrettelæggelsen af undervisningen af kirkelige synspunkter. Ordinansen regner med to slags skoler, de ganske små i de mindre købstæder, og de større (med fem klasser, »lektier«) i stiftsstæderne, men i begge slags skoler hviler hovedvægten afgjort på fagene religion og latin. Som i den katolske tid regnedes også nu en passende færdighed i at læse, skrive og tale latin som det vigtigste tilbehør til en »lærd« (studeret) mand, og fra første til sidste klasse søgte man at bibringe disciplene denne færdighed (eloquentia) især gennem efterligning af de klassiske forbilleder (imitatio). Mærkeligt er det derimod, at ordinansen nærmest med uvilje ser på bestræbelserne for at indføre græsk og hebraisk i skolerne. Kun i de større skolers øverste klasse måtte skolemesteren »forelæse noget fundament udi græsk«. Kirkeordinansens kundskabsfordringer er således set fra et humanistisk synspunkt yderst beskedne.

Christian III viste de latinske skoler megen interesse. Ikke få skoler fik overladt tidligere klosterbygninger til skolelokaler, og gennem talrige kongebreve tilsikredes der skolemestre og hørere det fornødne, om end knappe, underhold ved henlæggelse af kongetiender samt alter-, gilde- og kalentegods. Ikke mindre interesserede var de nye Lutherske superintendenter, under hvem skolerne kom til at sortere. Både enkeltvis og i fællesskab gennem bestemmelser på bispemøder arbejdede de med stor kraft på at højne skolevæsenet. Typisk er en mand som Peder Palladius (jfr. hans berømte Visitatsbog), og på bispemødet i Antvorskov 1546 søgte man at tilvejebringe større enhed over undervisningsplanen. Palladius udarbejdede således en »uniformitetstabel« (først kendt fra et tryk 1555), der især tilsigtede at systematisere ordinansens noget spredte bestemmelser. Væsentligt nyt kom den dog ikke til at indeholde.

Medens det i Christian III's tid i første række gjaldt om at genopbygge skolevæsenet og fyldestgøre de mest påtrængende krav, oplevedes under Frederik II en rigere blomstring. Til dels hænger dette sammen med, at det nu var Melanchthons tilhængere, Filippisterne, der udgjorde tidens førende kirkelige og teologiske retning. Både Niels Hemmingsen og hans talrige disciple var stærkt skoleinteresserede, og fra en række skoler (Kbh., Roskilde, Odense, Viborg, Ribe) kan der fremføres vidnesbyrd om, at kundskabsfordringerne, ikke mindst i græsk, i det stille var blevet stærkt udvidet ud over kirkeordinansens bestemmelser, og at der i det praktiske skolearbejde blev gjort en betydelig indsats. Tillige stiftedes der nu enkelte nye mønsterskoler, 1565 den frie adelige skole på Herlufsholm og 1568 hofskolen på Frederiksborg, 1586 overflyttet til Sorø. Vigtigt var det endv., at der i lighed med det store kommunitet ved universitetet ved en række skoler blev stiftet mindre »fællesborde«, ved hvilke lærere og disciple fik deres daglige kost, alt medens der under måltiderne blev lejlighed til at indøve forskelligartet kundskabsstof. Ligeledes var det af stor betydning, at Frederik II ved flere kongebreve bekræftede de ældre disciples rettigheder som »løbedegne«.

Mod periodens slutning synes det derimod at være gået ned ad bakke med det latinske skolevæsen. Dette danner baggrunden for den ejendommelige foreteelse, at fra c. 1590 søgte flere og flere af adelen og af de velhavende borgere at sende deres børn i skole udenlands hos tidens ypperste skolemestre, jesuiterne, særlig i Nordtyskland. For samtiden måtte dette være en meget betænkelig udvikling, da man med grund kunne befrygte, at der derved åbnedes en indfaldsport for den katolske reaktion, man for enhver pris ville undgå. Et kongebrev af 6. okt. 1604 forbød da, at de, der havde gået i skole hos jesuiterne, nogensinde måtte få ansættelse ved kirker og skoler i Danmark el. Norge. Endnu vigtigere var dog de positive forholdsregler, man traf ved gennemførelsen af *skolereformen af 1604*. Den ledende mand ved denne var den teologiske prof., siden biskop, Hans Poulsen Resen (d. 1638). Selv udarb. han både skoleplanen med tilhørende »admonitioner« og lærebøger i en række fag. Reformen af 1604 kan i alt væsentligt karakteriseres som præget af Melanchthons ånd. Dog mærker man til en vis grad spor af den franske reformretning, ramismen (efter filosoffen Petrus Ramus (1515—72)), ved den større plads, realfagene og modersmålet havde tilkæmpet sig. I sidstnævnte henseende var det især af betydning, at Resen udarbejdede en lille (dog ikke synderlig vellykket) lærebog på dansk i logik med det første forsøg på at skabe hjemlige betegnelser for de filosofiske kunstord. Også kravene i græsk og hebraisk blev sat i vejret, og man regnede nu i de store skoler med seks (mod tidligere fem) klasser.

Til trods for, at reformen af 1604 fik større praktisk betydning, end man tidligere har antaget, blev der ikke derfor større ro om skolevæsenet. Navnlig kritiserede man fra

fremskridtsvenlig side de hidtil anvendte lærebøger og metoder i tidens vigtigste fag, latinen, og krævede i modsætning til den gængse mekaniske udenadslæren større forståelse af kundskabsstoffet hos disciplene. Særlig fra universitetet i Giessen udgik disse bestræbelser, og de fik i Danmark en betydelig talsmand i Jens Dinesen Jersin (1588—1634), fra 1629 biskop i Ribe. Ivrigt støttet af kansler Christian Friis til Kragerup og Holger Rosenkrantz den Lærde stræbte han at skaffe den nye metode ørenlyd herhjemme, men han mødte en del modstand især hos Resen, der konservativt holdt på Melanchthons grammatik. 1623—24 kom Jersins større og mindre grammatik, der bl. a. udmærkede sig ved at indeholde talrige forklaringer på dansk. Så stærkt sejrede nu Jersins metode, at det blev gjort til betingelse for ansættelse i skoletjeneste at være fortrolig med denne. Samtidig udarb. Caspar Bartholin et system af lærebøger i de filosofiske fag.

Også Resen virkede i denne periode ud fra sine forudsætninger med stor kraft for at højne skolevæsenet. Hertil sigtede endv. fra c. 1619 regeringens planer om at opr. stiftsgymnasier (kollegier), overgangsformer ml. skole og universitet, der skulle meddele en videregående undervisning end skolerne. 1621 stiftedes de første gymnasier i Lund og Odense, men den flg. tids slette økonomiske tilstand medførte, at lign. stiftelser i de øvrige bispesæder kun fik en højst ufuldkommen opbygning. Endelig må nævnes, at der 1623 i Sorø opr. et »akademi« (nedlagt 1665) for at skaffe rigets unge adelsmænd den fornødne boglige og kavalermæssige uddannelse, således at de kunne undgå de kostbare og langvarige udenlandsrejser. 1630 stiftedes Den Kgl. frie Skole ved Frederiksborg.

Efter freden i Lübeck 1629 tog man igen fat på indre reformer af det latinske skolevæsen. 1632 udarb.s af prof. i Kbh. og Sorø et skoleregl. (autoriseret til indførelse 1633), der regnede med syv klasser i de store skoler og i det hele udvidede kundskabsfordringerne betydeligt. Det afspejler på ny det gamle Melanchthonske skoleideal, men er tillige stærkt præget af den strenge Lutherske ortodoksi, som beherskede tiden. Reformarbejdet afsluttedes for lange tider med *uniformitetstabellerne af 1656,* der viser stærkt slægtskab med regl. af 1632. Et tilbageskridt var det, at i tidens løb var Jersins grammatikker blevet trængt til side for lærebøger af prof. Thomas Bang (bl. a. forfatter til den fra Holberg velkendte Aurora Latinitatis). Ikke uden grund påtalte tidens ypperste skolemand, Hans Mikkelsen Ravn i Slagelse, skarpt denne udvikling.

Efter 1656 følger i et lille hundrede år en mærkværdig stilstand i skolevæsenet. En kommission, der nedsattes 1682 for at forberede en reduktion af de mindre skolers antal, førte ikke til noget, og Danske Lov 1683 (2—18) kodificerer hovedsageligt blot den ældre lovgivning. 1733 nedsattes igen en komm., blandt hvis medlemmer især kan nævnes prof. Hans Gram og biskop Peder Hersleb, til at overveje de latinske skolers tilstand, og *17. apr. 1739* udkom en omfattende forordn., der repræsenterer den hidtil fyldigste lovgivning på skolevæsenets område. Meget var igen blot kodificering af spredte bestemmelser og gældende praksis, men vigtige nye momenter var kommet til. Således brød man med princippet fra kirkeordinansen (og senmiddelalderen), at der i hver købstad skulle være en latinskole, idet en række sådanne i småkøbstæderne blev nedlagt fra 1. jan. 1740 at regne og deres midler overført til de større skoler. Pædagogisk set var det især værdifuldt, at man langt stærkere end før fremhævede modersmålets betydning ved bevidst at ville »excolere« dette sprog, at man indførte nye fag som historie og geografi, og at man udvidede fordringerne i fag som aritmetik, geometri og filosofi. Hovedfagene var dog vedblivende religion og latin, og skolens væsentligste formål at være en forberedelsesskole for præster. I adskillige af forordningens bestemmelser mærkes et stærkt pust af tidens herskende pietistiske ånd. — Som et supplement til denne forordn. virkede senere *forordn. af 23. juli 1756,* der indskærpede efterlevelsen af den foregående, men også gav nye regler for stipendievæsenet og forlangte skolernes nederste klasse, sinkelektien, nedlagt for derved at holde uegnede disciple borte. — Et nyt træk i den pæd. udvikling var det iøvrigt, at man nu i litteraturen påbegyndte en forhandling om skolespørgsmål. Mænd som Ludvig Holberg, F. C. Eilschow, Jacob Steensen og Jacob Høier drøftede således ivrigt uddannelsens mål og midler. Som fremtrædende praktiske pædagoger fra denne periode kan nævnes rektorerne Chr. Falster (d. 1752) i Ribe og Johs. Schrøder (d. 1774) ved Frederiksborg skole. Et hjemsted for moderne pædagogiske bestræbelser skabtes i Sorø, hvor der igen 1747 opr.s et akademi (nedlagt 1793).

Et nyt skel i udviklingen dannede den s.k. *Guldbergske skolereform af 1775,* forberedt af en komm., blandt hvis medl. kan fremhæves N. E. Balle og Ove Høegh Guldberg. Skoleforordn. af 11. maj 1775 er et typisk udtryk for den væsentligt konservativt prægede, men dog i flere henseender reformvenlige oplysningsretning, som især Guldberg repræsenterede. Latinskolens gamle karakter som kirkeskole bibeholdtes afgjort, det betonedes endog, at skolerne var »den hellige ånds værksteder«, men der blev lagt vægt på, at religionsundervisningen fik et apologetisk præg ved at vise overensstemmelsen ml. fornuft og åbenbaring. Latin og religion blev stadig grundpillerne i hele systemet, men for første gang fik modersmålet en virkelig fremtrædende, selvstændig plads, og læsning

af samtidens bedste danske forfattere anbefaledes. Forordn. anviste en række forbedrede pæd. hjælpemidler til benyttelse i de forskellige fag og indskærpede vigtigheden af så meget som muligt at undgå blot mekanisk udenadslæren. Det gjaldt at føre disciplene til en virkelig indsigt i stoffet og også følelsesmæssigt at give dem forståelse for indholdets karakter. På en række praktiske punkter fortsatte forordn. forøvrigt lovgivningsarbejdet fra 1739. En ret betegnende nyindretning var derimod indførelsen af flidsbelønninger i form af boggaver til fremmelige disciple. Reformen affødte en række fortrinlige lærebøger af mænd som Guldberg, P. F. Suhm, Ove Malling og Jacob Baden. En trofast støtte fandt den Guldbergske skoleordning i rektor J. H. Tauber (d. 1816), der genrejste skolerne i Horsens, Odense og Roskilde og i adskillige skrifter tog til orde for reformer inden for skoleordningens rammer.

Guldbergs indsats kunne dog ikke tilfredsstille det mere og mere fremskridtsivrige årh., og inden længe tog man atter fat på reformarbejdet. En 1785 nedsat komm. gjorde store forarbejder, men nåede foreløbig ikke til positive resultater. Først da hertug Frederik Christian af Augustenborg (d. 1814) 1790 havde fået forsædet i komm., stod man over for afgørende forandringer. Sine egne, temmelig radikale, til dels af Göttinger-nyhumanismen påvirkede, skoletanker fremlagde hertugen i »Idéer vort lærde skolevæsens indretning vedkommende« (1795). Foreløbige skoleplaner, der sluttede sig hertil, blev indført i Vor Frue skole i Kbh. (fra 1817 kaldet Metropolitanskolen) 1797, i Christiania og i Odense, og 1799 indrettedes under D. G. Moldenhawers ledelse et »seminarium« til uddannelse af lærere ved de latinske skoler. Hermed var de indledende skridt foretaget til en fuldstændig omorganisation af det lærde skolevæsen.

3. *Den humanistiske embedsmandsskole* (1805—1903). Ved plakaten af *22. marts 1805* blev det kundgjort, at reformen skulle indføres også i Rigernes øvrige skoler, og samtidig udskiltes skolevæsenet fra danske kancelli og henlagdes under et nyopr. kollegium, Den kgl. direktion for universitetet og de lærde skoler, der fik direkte referat til kongen. En *kgl. resolution af 5. sept. 1806* gav nærmere bestemmelser om indførelsen af reformen, og endelig udstedtes *7. nov. 1809* den store »forordning ang. de lærde skoler i Danmark og Norge«, der står som et samlet udtryk for disse års vigtige skolelovgivning.

Reformen 1805—09 var den mest skelsættende begivenhed i det højere skolevæsens historie siden reformationen. Nu mistede den lærde skole sin gamle karakter som Luthersk kirkeskole og omformedes til den humanistiske embedsmandsskole, der er så vel kendt fra det 19. årh. Græsk og latin fastholdtes vel som de vigtigste fag, men desuden skulle der undervises i dansk, hebraisk, tysk, fransk, religion, historie, geografi, aritmetik, geometri og kalligrafi, evt. også i naturhistorie, antropologi, engelsk, tegning, sang og gymnastik. Undervisningen, der ikke længere skulle ske ved klasselærere, men ved faglærere, skulle i modsætning til ældre tiders ensidige formalisme udformes i nyhumanistisk ånd. Indholdet skulle sættes over formen, og man skulle tilstræbe en almendannelse, der byggede på en virkelig indlevelse i den antikke kultur. I dette arbejde på at »fremelske sand humanitet« fik nu det græske kulturgrundlag en tydelig overvægt over det latinske.

Medens skoledirektionen blev øverste myndighed for de lærde skoler, opr.s der som melleminstans et eforat, bestående af stiftamtmand og biskop, og ved hver skole et forstanderskab. Det faste lærerpersonale kom til at bestå af rektorer, overlærere og adjunkter, der alle fik kgl. udnævnelse, og hertil kom forskellige hjælpelærere. Eksamina, ferier, lønninger, klassetal (4 to-årige) o. lign. reguleredes nøje. Der indførtes faste skolepenge, og ved hver skole opr.s et stipendiefond, fra 1807 tillige et almindeligt skolefond til afholdelse af alle udgifter vedr. skolevæsenet. Den gamle »sangopvartning« i kirken forsvandt ganske, og lærerpersonalet udsondredes som en særlig, fra den gejstlige adskilt stand. Skolebiblioteker fremmedes, og rektorerne opmuntredes til at udg. indbydelsesskrifter med afhandlinger til årsprøverne, »programmer«.

Reformen af 1805 betød en ikke ringe højnelse af hele skolevæsenet og bidrog væsentligt til udvikling af den alment dannede og alment interesserede embedsstand, der fik så stor betydning årh. igennem ikke mindst til fremme af det nationale og politiske liv. I kraft af reformen vandt både lærere og disciple en helt ny social stilling og fik derigennem forudsætningerne for at spille en førende rolle i samfundslivet. I begyndelsen kom den nye skoleordn. ganske vist ikke helt til at svare til forventningerne, idet landets økonomiske ruin for lange tider hindrede den fulde udfoldelse af reformarbejdet. En alvorlig mangel var det især, at læreruddannelsen lod meget tilbage at ønske, navnlig da Moldenhawers »seminarium« snart ophævedes. For at bøde herpå indførtes da 1818 en eksamen for overordnede lærere (rektorer og overlærere) med hovedfordringer i de gamle sprog. Af adjunkter fordredes ingen spec. faguddannelse. — Tidens ejendommeligste pæd. foreteelse var forøvrigt genoprettelsen af Sorø Akademi og skole. Skolen, der tænktes udformet som en mønsterskole, åbnedes 1822, akademiet 1826 (nedlagt 1849). Dette var organiseret som et lille universitet under ledelse af en director og forsynet med 10 lectorer (»professorer«). — Blandt samtidige skolemænd, der har indlagt sig særlig

fortjeneste ved at føre reformen af 1805 ud i livet, bør fremhæves rektorerne Oluf Worm i Horsens og Bendt Bendtsen i Hillerød (begge d. 1830).

Først omkr. 1830 begyndte pånyt debatterne om skolevæsenets karakter. De prægedes nu især af modsætningen ml. humanismen, der vedblivende ville opbygge dannelsen på de gamle sprog, og realismen, der ville lægge naturfagene til grund. For at imødekomme reformønskerne indrettedes der 1839 en Videnskabelig Realhøjskole i Århus, senere »realklasser« ved de lærde skoler. Vigtigere var bestræbelserne for en omformning af selve den lærde skole, ført frem især af C. F. Ingerslev og J. N. Madvig, idet man i høj grad ville tage det preussiske skolevæsen til mønster. Efter at en provisorisk plan fra 1845 var blevet prøvet ved indførelse i enkelte skoler, approberedes en almindelig undervisningsplan *13. maj 1850*. Denne — den s.k. Madvigske — skoleordn. tilstræbte at tilfredsstille både humanister og realister. Skolens mål bestemtes nu i første række som udbredelse af almindelig dannelse, dernæst som forberedelse til universitetsstudier.

De naturvidenskabelige fag og de moderne sprog, ikke mindst modersmålet, blev trukket stærkere frem, idet især latinen mistede en del af sit tidligere herredømme. Den afsluttende eksamen (examen artium) flyttedes fra universitetet og henlagdes til skolerne.

Den Madvigske enhedsskole tilfredsstillede ikke længe. Snart blev den gjort til genstand for talrige angreb, idet der navnlig klagedes over fagtrængsel og deraf flg. overanstrengelse af disciplene. I de næste tyve år herskede der ikke megen ro omkr. skolens arbejde, og talrige reformforslag drøftedes. Først ved den *Hall'ske skolelov af 1. apr. 1871* fik uroen foreløbig udløsning. Særlig betydningsfuldt ved denne lov var det, at skolen nu blev delt i to »linier«, en sprogligt-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig. Hebraisk gled helt ud, hvorimod engelsk og oldnordisk indførtes (det sidste som en indrømmelse til Grundtvigsk prægede retninger i folketinget). Undervisningen af de ikke-studerende disciple, »realisterne«, blev nøjere organiseret, og de to nederste klasser i de lærde skoler bestemtes til at nedlægges.

Trods alle reformer var udviklingen i den flg. menneskealder ikke den lærde skole gunstig, og en kendelig nedgang i discipeltallet mærkedes overalt. Atter og atter hævede der sig kritiske røster særlig mod den stærke vægtlæggen på de klassiske sprog, som trods alle forandringer prægede skolen, og navnlig så det fremvoksende demokrati med mistillid på den lærde skole, dens dannelsesgrundlag, arbejdsformer og styresæt. Det virkede da stærkt, da den ansete klassiske filolog M. Cl. Gertz 1898 i en universitetstale tog til orde for en indskrænkning i de gamle sprogs herredømme. Snart efter blev Gertz draget ind i arbejdet for at omdanne den lærde skole i moderne ånd, således som det kom til udtryk gennem *loven af 1903*, ved hvilken lov den lærde skole, latinskolen, afløstes af den endnu bestående gymnasieskole.

Var det muligvis berettiget, at den overleverede latinskole ikke længere var helt tidssvarende og derfor burde omdannes, så bør det dog ikke glemmes, hvad denne i årh. havde betydet for landets kultur. Trods alle mangler havde den gamle humanistiske latinskole under vekslende former for slægt efter slægt afgivet et solidt grundlag for den dagens gerning, der skulle øves i stat, kirke og videnskab. — Om den lærde skoles senere udvikling s. Gymnasieskolen.

Litteratur: *Almindelige værker:* Rasmus Nyerup: Historisk-statistisk Skildring af Tilstandene i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider, III, 1, 1804. J. E. Rietz: Skånska skolväsendets historia, 1848. Jul. Paludan: Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig, 1885. Chr. Buur: Bidrag til Undervisningens Historie i Middelalderen og under Humanismens og Reformationens Indflydelse, 1934. H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 703—37, 4. R. II, 726—33, 5. R. II, 485—543, 661—99, 769—73. R. J. F. Henrichsen: Disciplenes Stilling i de latinske Skoler i gamle Dage, I—II, 1870—71. Vilh. Bang: Latinskoleliv og Studenterliv, 1892.

Enkelte skoler (udv.): *Metropolitanskolen:* C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916. Metropolitanerbogen 1939. *Frederiksborg:* Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie 1630—1830, 1933. *Herlufsholm:* H. B. Melchior: Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm, 1822, 2. udg. ved Albert Leth, 1865, med fortsættelser af A. K. Hasselager, 1915, og Johs. Forchhammer, 1931. G. L. Wad: Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm 1565—1878, 1878. *Sorø:* E. G. Tauber: Udsigt over Soroe Academies Forfatning 1623—1665. 1827. Sorø, Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, udg. af Soransk Samfund, I—II, 1924—31. Olaf Carlsen: Soranske Studier, I—II, 1928—29. *Nykøbing F.:* Johs. Lollesgaard: Nykøbing Katedralskoles Historie, 1932. *Odense:* R. J. F. Henrichsen: Bidrag til Odense Cathedralskoles Historie, I—X, 1846—68. *Aalborg:* Kjeld Galster: Aalborg Katedralskole 1540—1940, 1940. *Århus:* E. G. Tauber: Historia scholæ cathedralis Arhusiensis, 1817. *Horsens:* Cl. Clausen: Horsens Statsskole 1532—1932, 1932. *Kolding:* Georg Bruun: Dronning Dorotheas Skolehus, 1928. Georg Bruun: Seks Rektorer, 1927. *Ribe:* P. N. Thorup: Historiske Efterretninger om Ribe Cathedralskole, I, 1846. Blandede Efterretninger ang. Ribe Cathedralskole, I—X, 1823—36. Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles Historie I (1145—1660), 1947. II (1660—1920) 1952. *Viborg:* H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 481—560. H. H. Blache i Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 109—46, V, 477—86. *Lund:* (Otto Gertz): Ur Lunds katedralskolas historia, 1937, tillæg 1942. *Malmø:* Sigurd Schartau: Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden, 1929. — Personalhistoriske Efterretninger om talrige Skolers Lærerpersonale og Dimitterede ved F. E. Hundrup.

B. K.

Se også skemaet spalte 1875—76 over opbygningen af Det danske Skolevæsen. Der henvises desuden til artiklerne om de enkelte skoleformer; specielt skal nævnes: Folkeskolen, Grundskole, Gymnasieskole, Hovedskole, Københavns kommunes skolevæsen, Købstadsskoleordning, Landsbyskoleordning, Mellemskole, Realskole, Tilsynsloven, Undervisningspligt, Seminarium, Læreruddannelsen ved den højere skole, Ungdomsskolelovgivning, Højskole o. m. a.

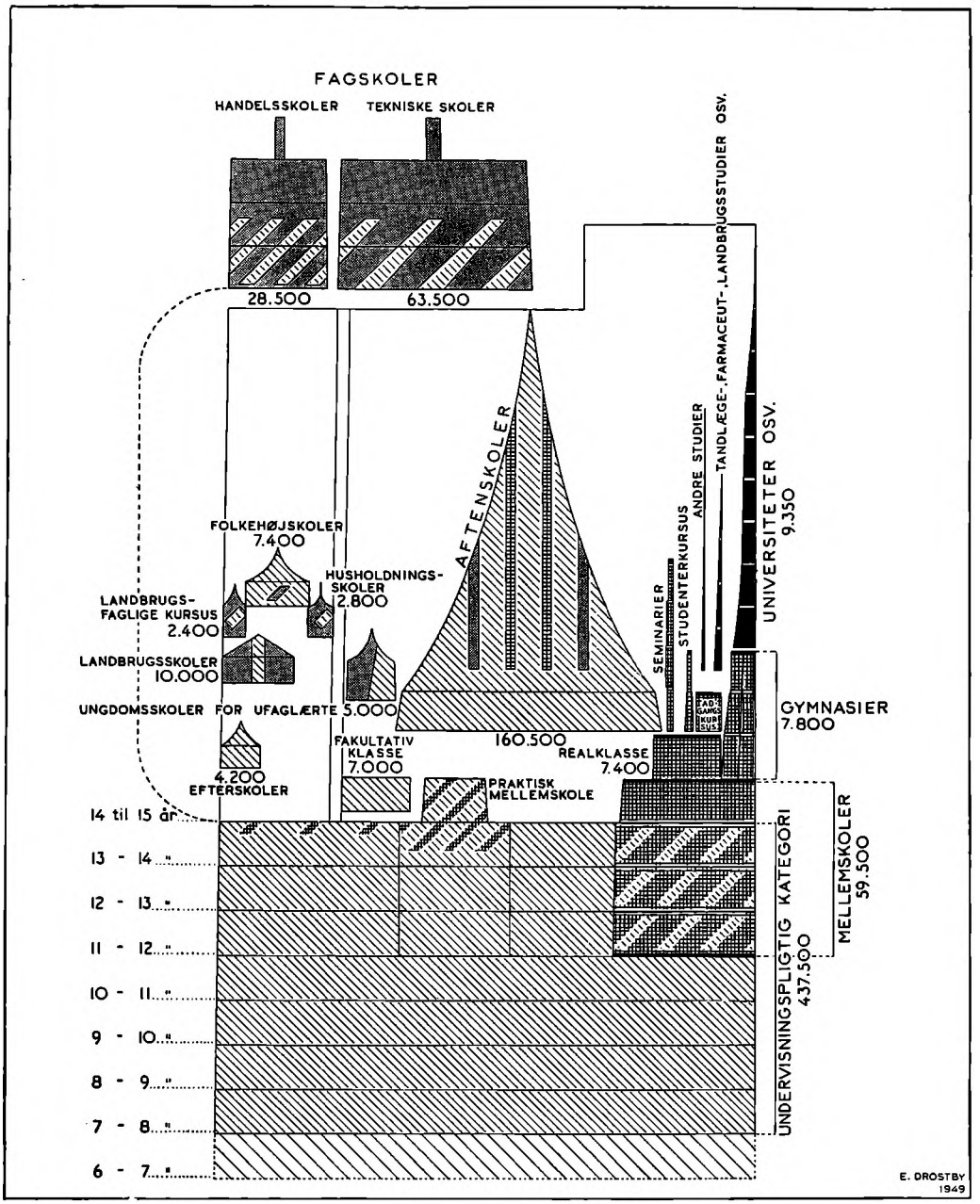

Skema over opbygning af Danmarks Skolevæsen.

Skemaet viser den danske løsning af enhedsskole-tanken med folkeskolen som fælles grundlag, samt de mangeartede former for uddannelse efter den skolepligtige alder. Det ses, at folkeskolens almindelige grundlæggende fag i større eller mindre omfang også indgår i den videregående undervisning (eksamensskole, den faglige og tekniske undervisning), ligesom der i den eksamensfrie (praktiske) mellemskole og i grundskolens øverste klasser findes indslag af eksamensmellemskolens fag. Skemaet er udarbejdet i 1949, størrelsesforholdene er ikke nævneværdigt ændret siden.

Alm. folkeskole og eksamensfri (praktisk) mellemskole

Faglig uddannelse

Eksamensskole

Universitetsundervisning m. v.

1875 1876

Skoleskibe. I en række landes søfartsuddannelse indgår s., hvorpå de unge mænd modtager såvel teoretisk som praktisk uddannelse i sømandsskab. S. er som regel sejlskibe med hjælpemotor, nogle er lastførende. Under dansk flag sejler: 1) Georg Stage, det andet af dette navn, ejes af institutionen Georg Stages Minde, der har drevet s. siden 1882. Georg Stage er årligt på et sommertogt på 4—5 mdr. i hjemlige farvande. 2) Statens s. Danmark, der udelukkende antager elever, der agter at uddanne sig til styrmænd. Danmark er årligt på et 10 mdr.s togt, som omfatter et sommertogt i danske farvande og et vintertogt, der ofte har gået til Amerika. 3) Lilla Dan, der som øvelsesskib er knyttet til rederiet J. Lauritzens søfartsskole i Kogtved ved Svendborg.

Af nu forliste el. afhændede s. kan nævnes Viking, København, Fanø og Rømø.

Deltagelse i et togt af mindst 3 mdr.s varighed med et godkendt s. skal ifl. lov af 23. marts 1949 om sømandsuddannelse give samme ret til påmønstring som deltagelse i et kursus på sømandsskole (s. d.). P. D.

Skolestipendier. Ved statens højere almenskoler og Sorø Akademis skole uddeles de offentlige til disse skoler knyttede understøttelser efter de i kgl. an. af 26. juli 1922 som ændret ved kgl. an. af 27. dec. 1934 og undervisningsmin.s bek. af 18. aug. 1922 givne regler.

Af de til de pågl. skoler henlagte offentlige stipendiemidler kan ydes understøttelser til skolernes elever under flg. former:

1. Bidrag til livsophold og fornødenheder for eleverne under deres skolegang. 2. Beløb, der oplægges for eleverne til anvendelse efter endt skolegang (oplagspenge). 3. For kostskolealumner hel el. delvis fritagelse for betaling af den særlige opholdsafgift. 4. Flids- og opmuntringspræmier.

For at en elev skal kunne blive delagtig i de offentlige understøttelser kræves det, *at* han har gået mindst 1 år i en af statens højere almenskoler el. Sorø Akademis skole, *at* hans forsørger (el. evt. eleven selv, hvis han forsørger sig selv) efter de om hans skatteindtægt foreliggende oplysninger skønnes trængende til understøttelse samt *at* eleven ved anlæg, flid og god opførsel har gjort sig fortjent dertil. De 2 førstanførte betingelser kræves dog ikke opfyldt for opnåelsen af flids- og opmuntringspræmier.

Understøttelse til livsophold og fornødenheder kan uddeles til alle elever i skolen. Elever, der ikke bor i el. i nærheden af den by, i hvilken skolen er beliggende, bør i særlig grad komme i betragtning, og under iøvrigt lige forhold bør elever i gymnasiet foretrækkes for elever i realkl. og mellemskolen. Uddelingen, der foretages af skolens rektor efter forhandling med skolerådet, sker een gang årlig, og udbetalingen finder sted med hele beløbet, el. ratevis til elevens forsørger el. værge.

Ved uddelingen af *oplagspenge,* der ligeledes foretages af skolens rektor een gang årlig efter forhandling med skolerådet, og hvortil der ikke kan anvendes under en trediedel af det til skolens rådighed stående stipendiebeløb, hensættes det bevilgede beløb til anvendelse for eleven efter bestået studentereksamen. Oplagspenge kan ikke tildeles med mindre beløb end 100 kr. og kan kun tillægges elever i gymnasiet. Udbetalingen finder sted med indtil 150 kr. i den efter studentereksamen flg. sept. md., når eleven godtgør, at han har ladet sig immatrikulere ved Kbh.s eller Aarhus Universitet el. en af de højere læreanstalter el. har påbegyndt en anden fortsat undervisning, der slutter med en eksamen. Af restbeløbet udbetales indtil 150 kr. i den flg. febr. md., og et evt. herefter bestående restbeløb udbetales med 30 kr. mdl. i de flg. mdr. dog således, at et evt. overskydende beløb kan udbetales under eet, når bevis fremlægges for, at den pågl. har bestået den almindelige filosofiske prøve ved et af universiteterne. Har den pågl. elev ikke påbegyndt sine videregående studier ved den første efter studentereksamen flg. immatrikulation el. optagelse, fortaber han retten til det oplagte beløb; men dette kan dog, såfremt han senere påbegynder studiet, af undervisningsmin. tillades udbetalt.

Flids- og opmuntringspræmier, der uddeles een gang årlig af skolerådet, kan uddeles til elever i alle skolens klasser. Der kan dog hertil kun anvendes indtil 200 kr. af det til skolens rådighed stående stipendiebeløb.

Antallet af *alumnefripladser* på kostskolerne udgør på Sorø Akademis skole en femtedel og på Birkerød og Rungsted statsskoler en syvendedel af alumnernes antal d. 1. sept. i det pågl. skoleår. Fordelingen foretages af undervisningsmin. efter en af skolens rektor efter forhandling med skolerådet gjort indstilling. Fripladser skal fortrinsvis tildeles elever i gymnasiet og kan kun tildeles elever i mellemskolen, som har til hensigt at søge optagelse i gymnasiet, og som må antages at være særlig egnede til videregående uddannelse. Fripladser kan ikke tildeles elever i realkl. Fripladser tildeles for eet år ad gangen fra skoleårets begyndelse. En elev, der en gang har opnået friplads, bevarer denne, indtil han har taget studentereksamen, såfremt han fortsat opfylder betingelserne herfor. I skoleårets løb kan en friplads kun inddrages p. g. a. grov forsømmelse fra elevens side.

Tildelingen af understøttelser — bortset fra flids- og opmuntringspræmier — og fripladser sker efter ansøgning på dertil bestemte blanketter.

Til uddeling af understøttelser råder skolerne for de gamle statsskolers vedk. over udbyttet af de skolerne tilhørende stipendie-

fonds og stipendieoverskudsfonds, og for de øvrige skolers vedk. over de beløb, der hertil bevilges på de årlige finanslove, (1951) gennemsnitlig 1500 kr. pr. skole, der fordeles ml. de enkelte skoler i forhold til elevtallet i gymnasiet og realkl. E. J.

Skolesundhedsplejerske, s. Sundhedsplejerske.

Skoletandpleje. Den første kommunale skoletandklinik her i landet åbnedes på Frederiksberg i 1910, og de flg. år opr.s tilsv. klinikker i talrige bykommuner landet over. I Kbh. dog først i 1923. I landkommunerne og andre steder, hvor der ikke er basis for oprettelsen af sådanne klinikker, har skolemyndighederne mange steder overenskomst med privat praktiserende tandlæger, som for et bestemt vederlag pr. barn foretager regelmæssig eftersyn og behandling af tænderne.

Navnlig under krigen har forståelsen af s.s betydning været stigende og 1950 var der skoletandklinikker i 35 kommuner (herunder Kbh.), medens 408 kommuner har overenskomst med private tandlæger og 11 henviser børnene til klinikker i nabokommuner. Tilsammen har godt 2/3 af samtlige skolesøgende børn adgang til s. I visse amter er s. gennemført i samtlige kommuner, f. eks. på Lolland-Falster. På Færøerne findes 4 s.klinikker.

Som regel er det en betingelse for deltagelse i s., at børnene melder sig straks ved skolegangens begyndelse og derefter følger behandlingen regelmæssigt.

Halvdelen af udgifterne til s. kan iflg. undervisningsmin.s cir. af 26. nov. 1936 til samtlige skoleråd refunderes af staten, ligesom de kan henregnes til de udgifter, hvortil der kan ydes tilskud fra det fælleskommunale udligningsfond. S. Tandpleje. K. B-S.

Skoletilsyn foretages i Danm. fra 1949 af skolenævn og skolekommission, i Kbh. af skolenævn. På landet og i Kbh. har skoledirektionen overtilsynet, i købstæderne undervisningsmin. Sognepræsten har ret til at overvære religionsunderv. Eksamensfri privatskoler har en af ministeriet godkendt tilsynsførende. Se iøvrigt Tilsynsloven.

Skoletræthed er et samlebegreb for en række fænomener med vidt forskellige årsager. Nedsat legemligt velvære p. g. a. sygdomme el. deres eftervirkninger, el. p. g. a. for lidt søvn; dårlig ernæring el. uhensigtsmæssig klædedragt kan svække barnets arbejdsevne, så at det trættes uforholdsmæssigt af skolearbejdet med dets stillesidden. En amerikansk undersøgelse har godtgjort, at børn med reumatiske tendenser (voksværk) er lettere bytte for træthed end de ikke reumatiske børn.

Defekter på syn, hørelse el. motorik vil bevirke, at barnet må anspænde sig for at kompensere for defekten, og anspændelsen bevirker forøget træthed. En hyppig årsag til s. er manglende interesse for skolens opgaver. Det koster megen åndelig energi at samle sig om et stof, som ikke umiddelbart tager interessen fangen. Den manglende interesse skyldes undertiden misforhold ml. evner og opgaver, undertiden et konfliktforhold overfor læreren, og undertiden det, at lærestoffet ligger barnets verden alt for fjernt. Et barn, som lever i usikkerhed og angst for ikke at kunne klare skolearbejdet, vil være særlig udsat for at føle sig træt.

Midlerne mod s. hænger nøje sammen med oprindelsen til den. Det gælder om at finde og fjerne årsagen el. årsagerne. P. g. a. det intime samspil ml. psykiske og fysiske momenter i s. kan man sjældent skille dem skarpt ud fra hinanden. I almindelighed vil behandlingen komme til at rette sig både mod den legemlige tilstand og mod den psykiske.

Det er en gammel erfaring, at arbejde under tvang trætter børn langt mere end frivilligt og interessebetonet arbejde; derfor vil enhver ændring af skolearbejdet, som formindsker tvangsmomenterne også formindske s. Se endv. Træthed.

En særlig form for s. er den skolelede, der ofte indfinder sig hen mod den tid, hvor eleverne skal udskrives af skolen. For elever i 13—15 års alderen hænger den sammen med puberteten og den stærkere interesse for livet uden for skolen.

Litteratur: Friedrich Lorenz: Über Resultate der modernen Ermüdungsforschung und ihre Anwendung in der Schulhygiene, 1911. R. Anderberg: Kvantitativ bestämning av ett kortvarigt arbetes inflytande på ett efterföljande, 1919. Anita Karsten: Psychische Sättigungen, 1928. Samson Wright: Applied Physiology, 1942. Joh. Alfvén: Trötthetens problem (i Själens läkarbok), 1943. A. M. N.

Skoleundervisning i opdragelseshjem. Kun for anerkendte skolehjem og sinkehjem er det påbudt, at børn i undervisningspligtig alder skal undervises i opdragelseshjemmet. S. skal stå mål med undervisningen i folkeskolen (forsorgsloven § 158).

I ungdomshjem skal s. ligeledes ske i ungdomshjemmet, men p. g. a. elevernes alder anlægges den efter lign. synspunkter som en efterskole, og de fleste steder finder s. kun sted om vinteren. I andre opdragelseshjem end de nævnte kan eleverne undervises i folkeskolen, i en privatskole el. i hjemmet selv, i de 2 sidstnævnte tilfælde skal s. stå mål med den, som folkeskolen giver. Undervisningsplan for alle skoler i opdragelseshjem skal godkendes af arbejds- og socialmin. efter forhandling med undervisningsmin. og skal revideres hvert 5. år. Kun et mindre antal opdragelseshjem har selv s. og kun få børnehjem og optagelseshjem lader deres børn undervise i privatskole.

Er et barn anbragt i et opdragelseshjem uden for hjemstedskommunen og modtager undervisning i en folkeskole uden for hjemstedskommunen, yder denne efter lov af 14. marts 1951 til den kommune, hvori skolen

er beliggende, en betaling i forhold til den gennemsnitlige skoleudgift pr. barn i den kommunegruppe, hvortil sidstnævnte kommune hører. Med tilslutning fra rigsdagens finansudvalg er der i 1951 midlertidig for 2 år oprettet en stilling som undervisningskonsulent, der skal foretage en gennemgang af opdragelseshjemmenes skoleforhold og give råd og anvisninger m. h. t. en forbedring af disse forhold. S. Opdragelseshjem samt Undervisningskonsulent. O. Skj.

skoleundervisning, Underholdsbidrag til, s. Bidrag til børn.

Skoleår. I folkeskolen begynder skoleåret i henhold til folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 9, den 1. april. Undervisningsministeren kan dog under særlige omstændigheder tillade, at skoleåret begynder til et andet tidspunkt, og for en del købstadskommuners og forstadskommuners vedk. er det herefter fastsat, at de følger sommerskoleåret, der begynder den 1. august. Den årlige undervisning i hver klasse afsluttes med en årsprøve.

Ved de højere almenskoler regnes skoleåret fra 1. august til 31. juli, således at eksaminerne afholdes i maj—juni måned. Fordelingen af ferier og fridage ved disse skoler er fastsat i undervisningsministeriets bekendtgørelse af 20. juli 1920. P. H-J.

Skoliose (gr. *skolios* krum), skævryg, se Holdningsfejl.

Skotofobi (gr. *skotos* mørke + *fobos* frygt, flugt), mørkerædsel (s. d.).

Skotøjsfaget omfatter 1 håndværksfag (skomager) og 4 fabriksfag (nådleri, tilskæreri, pinderi og pudseri). Bortset fra nådlerfaget, som næsten udelukkende anvender kvindelig arbejdskraft, oplærer skotøjsfaget kun drenge.

1. *Skomager* (håndskomager): Læretid ved nyt arbejde 4 år. Lønnen i de 4 læreår er henh. 9, 12, 16 og 20 kr. ugtl. i hele landet (1951). Lærlingen skal anvende læretiden til at lære skomagerfaget i dets helhed, således: Skoreparation i hånden, afpudsning i hånden, afpudsning på maskine og bunding af nyt arbejde. 2) *Nådleri* (s. Nådler). 3) *Tilskæreri:* Læretiden er 4 år, og lønnen i de 8 lærehalvår er henh. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20 og 21 kr. ugtl. for hele landet (1951). Skotøjstilskærerens uddannelse omfatter tilskæring af skotøjsmaterialer til skafter til sko og støvler. 4) *Pinderi:* Læretid og løn som under 3). Pinderen oplæres ved maskiner til overtrækning af skafter over læsten, pinding af skafter til læsten, opbankning og gennemsyning el. bindsyning. 5) *Pudseri:* Læretid og løn som under 3). Pudseren lærer afsyning, snitfræsning, hælepåslåning, hælefræsning, polering m. m.

Dyrtidstillæg for alle 5 fag (1952) 59 øre pr. time.

For alle 5 fag gælder, at lærlingen skal gå

på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve.

S. beskæftiger også en del ufaglært mandlig og kvindelig arbejdskraft, de s. k. skotøjsarbejdere.

A. h. t. forekomsten af hudlidelser efter skind, farver, klæbemidler, gummi, poleremidler m. v. bør personer med tendens til eksem frarådes faget.

Skotøjsarbejderforbundet havde i 1939: 5209 organiserede medlemmer, i 1952: 6593, gennemsnitlig fortjeneste okt. kvartal 1951 (Kbh.) mænd 4,35 kr., kv. 2,80 kr. pr. time, (provinsen) kr. 3,59, kv. 2,27. Antal opr. lærekontrakter 1939: 114, 1950: 159. Antal skotøjsreparationsværksteder ved erhvervstællingen i 1948: 4515, antal skotøjsfabrikker og nådlerier: 464.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværk, I—II, 1944, bd. II, s. 261. R. W. B.

Skovarbejderskolen. Efter forslag af statsskovenes rationaliseringsudvalg blev der efteråret 1948 opr. en s. i en tidligere arbejdslejr beliggende på Nødebo distrikt.

Dens formål er gennem forbedring af arbejdsmetoder og fremskaffelse af mere egnet værktøj dels at lette det meget anstrengende skovarbejde, dels at hæve arbejdsintensiteten til fordel for såvel skovarbejdere som arbejdsgivere. Der er opnået gode resultater, således er arbejdseffektiviteten ved savning øget med i gennemsnit ca. 70 pct. og antallet af ulykkestilfælde blevet formindsket ved forbedret kendskab til teknikken m. v.

Skolen administreres af direktoratet for statsskovbruget v. hj. a. et tilsynsråd (med repræsentanter for skovbruget og Dansk Arbejdsmandsforbund) samt en skoleforstander og et antal instruktører.

I undervisningen er hovedvægten lagt på praktiske øvelser, og den omfatter skovning, transport, kultur, vej- og vandbygning, arbejdsulykker og førstehjælp, arbejdshygiejne, bevægelseslære og arbejdsteknik, slukning af skovbrand. Varigheden er 1 md.

Enhver skovarbejder, der har arbejdet mindst 1 sæson kan gennem arbejdsgiveren og Dansk Arbejdsmandsforbund ansøge om optagelse. Ophold og undervisning er gratis og betales af staten og Dansk Arbejdsmandsforbund. Arbejdsgiverne betaler rejseudgifter samt normal dagløn, så skovarbejderen intet økonomisk tab lider. De årlige udgifter for skolens drift andrager i 1951 ca. 90.000 kr.

A. Hv.

Skovbrugskandidat, s. Forstkandidat.

Skovfogedskolen. I henh. til lov nr. 53 af 21. febr. 1933 har landbrugsmin. d. 18. juli 1933 godkendt de af »komm. for skovfogedelevers uddannelse« udarb. »regler for uddannelsen af skovfogedelever«. Komm., der for landbrugsmin. leder uddannelsen, består af 3 skovridere og 3 skovfogeder udnævnte af min.

Som elev kan optages enhver, der har

gennemgået folkeskolen, og som er fyldt 18 år inden 1. okt. i det år, hvor han indstiller sig til forberedende prøve på Asmildkloster landbrugsskole. Ved landbrugsmin.s bek. af 9. juni 1941 er komm. bemyndiget til kun at tillade c. 30 elever med de bedste eksamenskarakterer fra den forberedende prøve at fortsætte uddannelsen, der omfatter: 1 års ophold på et skovdistrikt, 7 mdr.s kursus på Asmildkloster landbrugsskole, ophold på et el. to skovdistrikter i ialt 1 år og 11 mdr. samt 1 års ophold på en »autoriseret s.« (1952: Farum, Giesegård og Silkeborg skovdistrikter). På landbrugsskolen undervises og prøves eleverne i dansk, regning, landmåling, nivellering, plantelære og jordbundslære. På distrikterne er undervisningen fortrinsvis af praktisk art og sker efter Lærebog for Skovfogedelever af P. Wegge, Johs. Helms og V. Neergaard; 4. udg. ved Chr. Smith, A. S. Sabroe og Th. Neergaard, 1950. Ved skovfogedeksamen prøves i fagene: Redskabslære og mundtlig arbejdslære, udførelse af almindelige arbejder, skovbrugslære, opmåling og regnskab, udvisning til udhugning, vildtpleje og jagtlære.

Ved arbejde på distrikterne modtager eleverne arbejdsløn og kan derved delvis dække udgifterne til ophold og undervisning. Til skoleopholdet kan søges understøttelse.

A. Hv.

Skovgården, skolehjem ved Fuglebjerg, blev opr. 1889 som filial af Holsteinsminde, da opdragelsen af vanskelige drenge og piger i samme institution voldte vanskeligheder. Er nu en selvejende institution under samme bestyrelse som Holsteinsminde. Anerkendt som skolehjem 14. nov. 1923. Plads til 30 piger i alderen 7—14 à 16 år. O. Skj.

Skovly Ungdomshjem pr. Vedbæk er opr. 1908 af Magdalenehjemmets bestyrelse, da det viste sig uheldigt at anbringe elever, der var undergivet værgerådsforsorg sammen med de elever, der frivilligt søgte optagelse i Magdalenehjemmet (Skovtofte).

Fra 1921 omdannet til en selvejende institution, der dog stadig har tilknytning til Skovtoftehjemmene. Anerkendt som ungdomshjem 5. marts 1923. 38 piger i alderen 14—20 år i 2 afdl. Oplæring i husligt arbejde, skolekøkken, syning og havebrug, en del vask for fremmede. O. Skj.

Skovrider, s. Forstkandidat.

Skovtoftehjemmene. I 1877 opr. Thora Esche (s. d.) Magdalenehjemmet i Kbh. som redningshjem for unge kvinder, der havde vist sig seksuelt udskejende, men selv søgte oprejsning. De modtoges uden vederlag og oplærtes i husligt arbejde samt vask og strygning. Midlerne skaffedes ved indsamlinger og gaver særlig fra kredse, der sluttede sig til Indre Mission. I 1896 flyttede virksomheden til nye bygninger ved Lyngby og fik derved langt bedre kår at arbejde under, idet hjemmet blev delt i 3 afdl. og hver elev fik eget værelse. Da den reglementerede prostitution ophævedes ved lov af 30. marts 1906 iværksattes et betydeligt arbejde ved indretning af særlige optagelseshjem for tidligere prostituerede i Kbh., men disse blev dog kun benyttet i ringe omfang og blev derfor snart indskrænket til to små hjem, der senere er blevet til eet, hvor unge piger kan få gratis ophold i kortere tid. I 1901 overtoges et i Århus opr. hjem for mødre og børn Bethesda, der i 1933 blev anerkendt som børnehjem. I 1908 opr.s ungdomshjemmet Skovly, da det viste sig uheldigt at have elever under værgerådsforsorg sammen med frivillig optagne. 1936 optoges navnet S. i stedet for Magdalenehjemmet. O. Skj.

Skrammellegeplads, s. Fritidshjem og Legepladser.

Skriftlig dansk, s. Modersmålsundervisning.

Skriveundervisning (Grundskolen, FM og EM). Indtil o. 1915 fandtes ikke noget hjælpemiddel til en rationel undervisning i dette fag. Eleverne var henvist til kalligraferede forskrifter med skønne, kunstfærdige former og med vilkårligt momentant tryk på nedstregerne. En sådan skrift var kun for skolen, ikke for livet. En af de første, der herhjemme brød med denne undervisningsform var forfatteren Kristjan Bure (f. 1884), der i 1914 udg. en bog Skrivningens psykiske og fysiologiske sider, og på dette grundlag har en række skrivepædagoger udarb. nye undervisningsmetoder.

Formålet med s. er at opøve eleverne til så fuldkomment som muligt at kunne beherske skrivningens bevægelser, samt at lære dem bogstavformerne, men de veje og midler, som de forskellige systemer anvender, er ret forskellige.

Skrivebevægelserne ved selve bogstavdannelsen kan være finger-, håndleds- el. armbevægelser. Hvilken el. hvilke af disse bevægelser der er mest hensigtsmæssige, er der blandt pædagogerne uenighed om. Nogle lægger hovedvægten på fingerbevægelsen, andre på armbevægelsen, men de fleste søger en kombination af samtlige bevægelser. Arm- og håndledsbevægelserne er de mindst komplicerede, hvorfor disse indøves ved i de første skoleår at lade børnene skrive med meget stor skrift. De store skrivebevægelser har desuden den fordel, at de giver stærkere bevægelsesfornemmelser, og at analysen af bogstavformerne er lettere. Først fra det 3. skoleår begynder man træningen af de ret fint koordinerede fingerbevægelser.

Under skriveprocessen glider hånd og underarm fra venstre mod højre. Denne bevægelse samt skrivebevægelserne ved bogstavdannelsen må foregå uden stramme og spændte muskler, og dette søger man at nå ved særlige træningsøvelser.

Skrivestillingen, hvorved forstås såvel legemets som armens, håndens og fingrenes stilling, skal yde de bedste betingelser for selve skrivebevægelserne. Højre underarm skal stå vinkelret på bogens linier, hvorfor denne får en hældning til venstre. Den mest brugte hældning er på 22½°, men kan variere noget i de forskellige systemer. Skriftens hældning bestemmes ikke alene af bogens hældning, men også af håndens fysik. Den almindelige hældningsvinkel ligger ml. 22½°—35°. Om alle elever skriver med samme hældning er temmelig ligegyldigt, blot den enkelte elevs hældning er ensartet.

M. h. t. skrivestillingens hygiejne har skolen en kamp at bestå mod den dårlige legemsholdning. Årsagerne til denne er den almindelige muskelspændingstilstand, som skrivearbejdet sædvanlig medfører for den uøvede, hvorfor mange pædagoger søger en god skrivestilling indarb. ved stadig træning i afslappet legemsholdning som indledning til skrivetimerne. Men endnu vigtigere er træningsøvelser, da de giver lettere bevægelser uden spændte muskler.

Bogstavformerne er nu mere enkle og skrivetryk anvendes ikke. Der er ialt 66 bogstaver og taltegn, som eleverne skal lære udenad. Dette opnås ved stadig gennemgang af bogstavformerne med indgående analyse af bogstavets form og ved indøvelse af bevægelserne ved luftskrivning og sporskrivning. Alfabetet deles i grupper således, at bogstaver med fælles grundtræk kommer i samme gruppe.

Sammenskriften består i de første skoleår af enkle ord. Disse gøres efterhånden vanskeligere og i de sidste skoleår skrives hele sætninger. Eleverne må lære at se, hvor langt der skal være imellem bogstaver og ord, og om de enkelte bogstavers højde harmonerer. Både de enkelte bogstaver og sammenskriften indøves først på tælling. Taktskrivningen hjælper eleverne til at overholde den gode holdning og indøve den rigtige håndstilling. Den fremskynder de langsomme elevers bevægelser og holder de alt for hurtige tilbage.

Undervisningen i en skrivetime foregår i almindelighed efter flg. plan: 1) Stillingsøvelser, 2) træningsøvelser, 3) gennemgang af et el. flere bogstaver, 4) sammenskrift på tælling, 5) det indøvede indføres — evt. i et særligt hæfte — uden tælling.

Som skrivemateriale anvendes i de første skoleår blyant; i skrivebøgerne er der indskudt højdelinier ml. skrivelinierne.

R. Benzon og Tage Kristiansens skrivesystem består af 3 hæfter, et med kvadreret papir, et med højdelinier til små bogstaver og et kun med skrivelinier. Der findes ingen forskrifter, hverken i bøgerne el. på omslaget. Desuden er der udg. en redegørelse for lærerne: Skrivebogen til den daglige skrift (1939).

Skrivebevægelserne ved udformningen af bogstaverne foregår i fingrene. Som træningsøvelser anvendes kædeskrivning. Det karakteristiske ved dette system er den lige opstreg, de meget smalle bogstavformer, som er gjort så enkle som muligt, og den store bogstavafstand. Hvert bogstav er en helhed, som ikke opløses i grundtræk.

J. Andkjær Jensens skrivesystem (1937) består af 15 hæfter, nemlig 7 skrivebøger, 4 øvebøger, 4 stilebøger og 18 underlagskort, som benyttes i 1. skoleår til indøvelse af bogstavformerne. På øvebøgernes omslag findes træningsøvelser, på skrivebøgernes forskrifter.

Skrivestillingen afviger fra den almindelige, idet albuerne anbringes så langt fra hinanden som underarmens længde fra albue til langfingerens negl. Når højre underarm skal stå vinkelret på linierne får bogen en hældning på c. 36°. Albuerne må ikke flyttes fra den rigtige plads under skrivningen.

Skrivningens bevægelser er: 1) Skriveorganets (højre underarm, hånd og fingre) gliden til højre, 2) fingrenes bøjen og strækken, 3) pennens venstregående og 4) højregående bevægelse.

Træningsøvelser til at indøve disse 4 bevægelser deles i glideøvelser og kredsøvelser.

Da pennen kun har en venstregående og højregående kredsbevægelse, er bogstaverne dannet af disse 2 bevægelser. Flg. bogstaver er dannet af venstrekredsbevægelser: l, e, b, t, f, i, u, æ, a, d, o, ø, O, C, E, Æ og Ø. Ingen små bogstaver og kun tre store, har højrebevægelser, nemlig B, P og T. Resten af bogstaverne består af begge bevægelser. Også taltegnene opstår af disse 2 bevægelser.

Herman Larsens skrivesystem består af 2 rækker bøger: 1) Øve- og skrivebøgerne (1920) og 2) Den røde skrivebog (1935), der uafhængigt af hinanden kan bruges gennem hele skoletiden. I øvebøgerne findes træningsøvelser og træningsbogstaver på omslaget. Skrivebøgerne benyttes sammen med øvebøgerne. På omslaget findes forskrifter. I Den røde skrivebog er træningsøvelser, træningsbogstaver og sammenskrift på samme side. Desuden har Herman Larsen udg. en vejledning både til øve- og skrivebøgerne og til Den røde skrivebog.

Skrivebevægelserne ved bogstavdannelsen er en kombination af arm-, håndleds- og fingerbevægelser.

Alle bogstaver og til dels tallene er opbygget efter flg. træk: Sidekast, nedstreg, venstrekreds, højrekreds, I-bue og N-bue samt rundingen. Disse træk er lagt til grund for træningen, idet de indøves således, at der skrives 3 gange i elementets hovedretning: Tretræksøvelser. Bogstaverne indøves ved tretræk, i begyndelsen ved sporskrivning over meget store typer. Også sammenskriften kan indøves ved tretræk.

H. C. Pedersen og Ernst Thomsens system består af 9 skrivebøger og 4 øvebøger (1928).

På øvebøgernes omslag findes træningsøvelser, på skrivebøgernes forskrifter.

Håndens gliden til højre og skrivebevægelserne ved bogstavdannelsen, som er en kombination af arm-, håndleds- og fingerbevægelser, opøves gennem et system af træningsøvelser. Bogstaverne opløses i grundtræk. Som træningsøvelser anvendes også kædeskrivning med smalle bogstavformer og med god indbyrdes afstand.

Johs. Rosenlund og Gerda Westergaards system består af 3 hæfter A, B og C samt et afskrivningshæfte. Dette system er især beregnet for undervisningen i 1. og 2. skoleår, men kan også bruges på alle alderstrin til den enkelte elev el. en hel klasse.

I hæfterne findes træningsøvelser og træningsbogstaver til sporskrift, store typer til armskrivning og mindre typer til håndleds- og fingerskrivning.

Formskrift, et i Norge meget udbredt system, afviger fra de øvrige systemer m. h. t. skrivestilling, skriveredskaber og bogstavformer.

I skrivestillingen skal håndens og underarmens retning nogenlunde være i diagonalen af skrivefladen, og armene må ikke klemmes ind til kroppen. Bogen skal ligge parallelt med bordkanten, hvorved skriften bliver lodret.

Skriveredskabet holdes ml. spidsen af tommelfingeren, yderste del af langfingeren og en let bøjet pegefinger og må aldrig hvile helt nede i krogen ml. pege- og tommelfinger. Som skriveredskab benyttes en tyk blyant, senere en pen med bred opadbøjet spids, og voksne kan bruge en alm. bredkantpen.

Vesterhavet er en af verdens vigtigste fiskepladser. Den største del af Danmarks fiskerbefolkning bor da også langs Jyllands vestkyst, og her er anlagt gode havne,

Eksempel på formskrift.

Bogstavformerne nærmer sig stærkt de trykte bogstaver, og deres grundtræk består af den lodrette, den vandrette og den skrå linie, buen og cirklen. Disse træk indøves ved særlige muskeløvelser (mønstre). I tilknytning til systemet er udkommet 6 skrivehæfter: Form-skrift 1 A og B, 2, 3, 4 og 5.

Der gives her i landet en rationel s., men enkelte steder anvendes endnu skrivebøger med forskrifter og hældningslinier. Her skal blandt andre nævnes overintendant Jørgensens skønskrifts- og håndskriftshæfter.

Litteratur: Kr. Bure: Skrivningens psykiske og fysiologiske Sider, 1914. J. Andkjær Jensen: Rationel Skriveundervisning, 1937. Herman Larsen: Skrivemetodik, 1936. H. C. Pedersen: Rationel Skrivning, 1928. R. H. Pedersen: Undersøgelser over Håndskrivning, 1943. Alvhild Bjerkenes: Form-skrift, 1951.

P. Sk.

Skrivningens psykologi behandler de processer, der finder sted, når man skriver bogstaver, ord, sætninger el. større sammenhæng, samt processer i forbindelse med forøvelser og træningsøvelser ved skrivningen, og endv. de modningsprocesser, der betinger skrivningens påbegyndelse og videre udvikling.

Modningsfaktoren spiller en rolle bl. a. m. h. t. muskelkoordinationen, der må have nået en vis udvikling, før barnet i det hele taget kan fatte om og føre skriveredskabet. Den omstændighed, at den motoriske udvikling og musklernes udvikling foregår proximodistalt (d. v. s. fra legemets midte mod dets yderpunkter) må tages med i betragtning ved afgørelsen af, hvilke arter af bevægelser (f. eks. finger-, håndleds- el. armbevægelser) der bør anvendes på de forskellige trin i skriveundervisningen, og for afgørelsen af den rette bogstavstørrelse på begyndertrinet og senere trin. Der må være opnået et vist sammenspil ml. hånd og øje, før skriveundervisning kan påbegyndes, og den visuelle modenhed spiller selvfølgelig i det hele taget en stor rolle. Det er kendt, at mange børn i den første tid er tilbøjelige til at spejlvende bogstaver og tal. W. Stern var den første, der gjorde opmærksom på, at dette kunne skyldes mangelfuld udvikling af rumsorienteringen (Über verlagerte Raumformen. Zeitschrift für angewandte Psych. 1909, bd. 2, s. 516), og Köhler har senere eksperimentelt påvist sandsynligheden af, at modningsprocesser er afgørende for evnen til orientering i rummet (op-ned-højre-venstre) (W. Köhler: Dynamics in Psychology, 1940).

Tapping-tests (s. d.) har vist, at muskelbevægelsernes hastighed er genstand for en udvikling (modning). Hastigheden stiger c. 30 pct. fra det 8. til det 15. leveår. Dette forhold bør indgå i overvejelser ang. skrivehastigheden. Forsøg på at forcere skrivehastigheden ud over en vis grænse fører til ataktisk skrift (meget ujævn skrift). Endelig skal det fremhæves, at evnen til at eftertegne simple geometriske figurer er underkastet en udviklingsmæssig lovmæssighed. Først i en alder af 3—4 år kan barnet normalt eftertegne en vandret streg, og først ved 4—5 år kan det kopiere et kors el. en firkant (jfr. Gesell).

Visuelle forestillingsbilleder spiller åbenbart en langt mindre rolle for skrivningens forløb, end det kunne være nærliggende at antage. Ved nogenlunde velindøvet skrivning synes den indre »høren og talen« af det stof, der skal nedskrives, at være af langt større betydning for skrivningens forløb end visuelle forestillingsbilleder. H. Gutzmann anfører i sin: Vorlesungen über die Störungen der Sprache, 1893, s. 123, således et eksempel på en stammer, der gengav sin stammen i de skrevne ord uden at opdage fejlene, før han blev gjort opmærksom derpå. Hvorvidt

visuelle forestillingsbilleder af teksten el. en indre høren af dens ordlyd el. evt. talemedbevægelser helt el. delvis leder nedskrivningen er naturligvis afhængig af den skrivendes forestillingstype. R. H. Pedersen fremhæver, at »når den indre talen og høren har så stor betydning for skrivevirksomheden, må dette henføres til de auditiv-motoriske erindringsbilleders overlegenhed over de visuelle m. h. t. at fastholde ord og ordforbindelser«.

Selve det visuelle synsbillede er heller ingen nødvendig forudsætning for skrivningen, når det drejer sig om en skrivevant person, der som regel uden større vanskeligheder vil kunne skrive omtrent normal skrift med lukkede øjne, synsbilledet har derimod betydning for kontrollen med linieføringen og spatieringen (afstanden ml. ord og bogstaver), og det er på disse områder skrivning med lukkede øjne har sine vanskeligheder. Af visuelle faktorer synes det s.k. »optiske bevægelsesbillede« (d. v. s. forestillingsbilledet af håndens skrivebevægelser) at være af særlig betydning for indøvelsen af skrivefærdigheden især ved den første indøvelse af nye bogstaver. Dette er påvist af G. Abt bl. a. ved forsøg med spejlskrift (Abt: Sur l'Ecriture en Miroir. L'Année Psychologique, 1901, vol. 8, pag. 221—256) og af R. C. Lavin: A Preliminary Study of the Reproduction of Hand Movements. The British Journal of Psychology 1921—22, vol. 12, pag. 47—53) ved en art sporskrivningsforsøg.

Der har været nogen uenighed om, hvilken rolle bevægelsesforestillinger (kinæstetiske forestillingsbilleder) spiller i skriveprocessen, og spørgsmålet er vanskeligt at afgøre, da selviagttagelse på dette område let vil fremkalde fine, næsten umærkelige bevægelsesfornemmelser, som meget let forveksles med bevægelsesforestillingerne. Hvis bevægelsesforestillinger var af afgørende betydning for skrivningen, skulle imidlertid den tidligere meget benyttede sporskrift (skrivning oven på forskrift) være velegnet til udvikling af skrivefærdigheden, men dette stemmer ikke overens med moderne skrivepædagogers erfaring, og den almindelige opfattelse i dag er da også, at bevægelsesforestillinger ikke medvirker som forbilleder ved udformningen af bogstaverne, men at derimod genkendelsen af bevægelsesfornemmelserne virker som en kontrol, der fortæller den skrivende, om bogstaverne er skrevet rigtigt (f. eks. også ved skrivning med lukkede øjne). Et bevis for, at bevægelsesfornemmelserne løser denne opgave, har man deri, at hvis man med lukkede øjne gradvis gør skriften mindre, vil man nå en grænse, hvor man lige netop kan mærke, om man skriver rigtigt (skrivetærskelen). Under denne grænse er det muligt, at man alligevel skriver rigtigt, men man er ikke i stand til at afgøre det. En anden kinæstetisk-taktil faktor er modstandsfornemmelsen (egl. fornemmelsen af skrivetrykket), der iflg. den tyske læge A. Goldscheiders undersøgelser til en vis grad er en forudsætning for oplevelsen af bevægelsesfornemmelserne.

Grafologerne har ment, at der var en så intim sammenhæng ml. et menneskes karakter og dets skrift, at man kunne benytte denne som karakterologisk testningsmateriale (s. Grafologi). Der hersker dog uenighed om muligheden af at danne tilstrækkeligt pålidelige personlighedstests på grafologisk grundlag. Derimod vil et menneskes håndskrift oftest være så karakteristisk, at en dygtig skriftekspert vil kunne afgøre, hvorvidt en forelagt skriftlig ydelse stammer fra en given person el. ikke, ofte endda selv om vedk. har forsøgt at fordreje sin skrift.

For stærkt skrivetryk (fingertryk) kan forårsage skrivekrampe, der dog også kan være mere el. mindre psykisk betinget. Af andre patologiske forhold vedr. skrivningen kan anføres, at Fog og Herman i deres bog om afasi skelner ml. to former af agrafi (d. e. nedsat el. ophævet evne til at udtrykke sig skriftligt), dels en agrammatisk forstyrrelse, der fører til fejl i ordenes opbygning, dels en forstyrrelse, der medfører defiguration af de enkelte bogstaver, altså læderet skrift.

Her er kun nævnt sådanne psykiske forhold i forbindelse med skrivning, som man er nået til størst enighed om og som gælder mest alment. De nyeste undersøgelser tyder iøvrigt på, at individuelle forhold gør sig gældende indenfor skrivningen i langt større udstrækning end tidligere antaget, og dette har medført, at man mere og mere vender sig fra alt for faste skrivesystemer og tager individuelle hensyn ved skriveundervisningen, der da som mål får en individuel skrift af en vis læselig standard fremfor en generel idealskrift.

Litteratur: R. H. Pedersen: Undersøgelser over Håndskrivning, 1943. Kr. Bure: Skrivningens psykiske og fysiologiske Sider, 1914. Maria Montessori: Montessori Metoden, 1917.

R. J-n.

Skrofulose, s. Kirtelsyge.

Skruestikarbejder, s. Maskinarbejder.

Skrædder. Den, der vil være s., må være fingernem og have anlæg for syning samt være omhyggelig og ordentlig; nærsynethed el. farveblindhed er hindringer for at kunne gøre sig gældende i faget.

Faget omfatter 3 brancher, nemlig 1) herreskrædderi, 2) dameskrædderi og 3) model- og bestillingssyning, hvilken branche kaldes dameskrædderindefaget (oprettet 1944). I alle fag antages både drenge og piger til oplæring. Skrædderens arbejde består i syning af herreklæder, damedragter, damekjoler, frakker, uniformer samt reparation og forandringer. Syningen foregår dels i hånden og dels på maskine.

Efter læretiden kan s. videreuddanne sig til tilskærer og evt. aflægge mesterprøve.

Læretiden er for fagene under 1) og 2) 5 år for lærlinge, der antages i alderen 14—15 år, 4½ år for lærlinge, der antages i alderen 15—16 år og 4 år for lærlinge, der antages efter at være fyldt 16 år. Lønnen i læretiden er i hele landet i de 4 første år henh. 8, 14, 20 og 30 kr. pr. uge og i det 5. år halv svendeløn; hertil kommer et dyrtidstillæg på 17 kr. pr. uge (1952); i dameskrædderindefaget, hvor læretiden er 4 år (3 år for lærlinge, der antages efter at være fyldt 17 år), betales henh. 10, 14, 20, 30 kr. pr. uge; dyrtidstillægget andrager henh. 15, 17, 17, 17 kr. pr. uge. Begge dyrtidstillæg reguleres efter pristallet.

Tilskærere er faglærte s., der får en udvidet uddannelse i måltagning, tilskæring og prøvning. Mange s.-svende tager ansættelse i konfektionsindustrien og beskæftiges her som tilskærere, ved tilretning og kontrol og som værkførere, driftsledere og fabrikschefer.

S. er organiseret i Dansk Skrædderforbund, som i 1939 havde 15.727 medl., i 1950: 22.532; af dette medlemstal er dog kun en mindre del udlærte s., nemlig ca. 3.500, hvoraf c. 400 kvinder. De øvr. medlemmer er beskæftiget i konfektionsindustrien og har ikke s.-uddannelse. Gnstl. årsfortjeneste 1939: 2315 kr., 1949—50: 5548 kr.; gnstl. timefortjeneste i 1949 (Kbh.): 3,27 kr., provinsen 3,08 kr.; antal oprettede lærekontrakter 1939: 126, 1950: 411, heraf c. 320 i dameskrædderindefaget. Antal herreskrædderforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 3.386, herrekonfektionsfabrikker: 263, dameskrædderforretninger: 5.378.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværk, I—II, 1944. Waldemar Bielsen: Dameskrædderi, 1939, bd. I—II.

R. W. B.

Skuemestre. Inden for hvert lærefag udpeger påg. lærlingefællesudv. et lige antal arbejdsgivere og svende til som skuemestre at bedømme de aflagte svendeprøver (s. d.); for håndværksfagenes vedk. udpeges arbejdsgiverrepræsentanterne dog af fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri.

Skuemestrene skal være fagligt oplærte og, for så vidt angår arbejdsgiverrepræsentanterne, opfylde næringslovens betingelser for at opnå mesterbetegnelse. H. B.

Skuespillerskoler, s. Dramatiske Elevskole, Den, og Teaterdirektørforeningens Skuespillerskole.

Skulkeri, bortebliven fra skole uden dennes tilladelse og oftest uden hjemmets viden derom. Motiverne til s. kan være højst forskellige: Almindelig ulyst til skolearbejde og skolegang, angst for bestemte lærere el. for kammeraters drillerier; og har et barn af mere tilfældige årsager skulket een dag, bliver det ofte borte de næste af frygt for følgerne deraf. Behandlingen må bestå i at give barnet stærkere motiver til at komme i skolen el. at give det stærkere motiver til ikke at skulke, f. eks. gennem straf. Den første udvej er den mest positive, og det mest hensigtsmæssige er at forsøge at finde årsagen i det enkelte tilfælde og derefter at forsøge at hæve den fremfor gennem straf at føje en ny ulyst til på skolens konto. K. G-S.

Skyldfølelse, en følelse, der opstår ved bevidstheden om, at man har handlet slet el. urigtigt. Handlingens objektive slethed er en betingelse for, at man pådrager sig det, som kaldes skyld, og denne objektive slethed kan dels forstås absolut, dels relativt, i sidste henseende f. eks. som overtrædelse af faktisk gældende regler i et givet samfund uden henblik på, om de repræsenterer en absolut rigtighed. Skyldfølelsen har som forudsætning, at man selv føler rigtighed og urigtighed som gyldige bestemmelser ved handlinger, samtidig med at man har mulighed for at handle imod de af en selv anerkendte normer derfor. Den er beslægtet med de følelser, som kaldes anger og samvittighedsnag. Den føles som en pinlig belastning, en nedtrykkende følelse og er for så vidt uønskelig, med mindre den tjener som motiv til ved fremtidige lejligheder at undlade sådanne handlinger, som fremkalder den. På den anden side har individet måske ikke kraft til at afstå fra handlinger, som han ellers anser for urigtige, idet andre motiver kan være endnu stærkere, og i så fald befinder han sig i en kritisk situation. Der gives to løsninger på denne konflikt: enten at man vinder kraft til at afstå fra handlinger, som man anser for urigtige og som følge deraf vil angre, el. at man ændrer sin bedømmelse af handlingen, så den ikke længere står som urigtig og dermed heller ikke giver s. Den sidste udvej tager sig ud som den billigste og er, for så vidt den følges med overlæg, ensbetydende med at gøre en dyd af nødvendigheden. Dog må man ikke se bort fra de tilfælde, hvor et menneske under fornuftig ledelse opgiver irrationelle fordomme m. h. t. forskellige handlingers forkastelighed.

S. el. angeren er bedømt meget forskelligt. Fra etisk side anerkendes den ofte som middel til at rette viljen ind efter det bedre jegs målestok for godt og ondt, og desuden opfattes den som en art naturlig straf for begået slethed, hvilket især bliver fremtrædende i dens stærkere grader, f. eks. som sønderknuselse. Fra sindshygiejnisk side ser man mere dens karakter af lidelse og anser evt. grunden for under alle omstændigheder at være irrationel. Noget af dette syn er allerede foregrebet af Spinoza, der siger: S. el. anger (poenitentia) er hverken en dyd el. udsprunget af fornuften; langt snarere er den, som angrer en gerning, dobbelt elendig og afmægtig, idet han først lader sig besejre af et slet begær og derefter af ulyst derover.

Fra psykoanalytisk side hævdes, at s. er en indre genspejling af de opdragende autoriteters dom over forskellige handlinger, idet

denne bedømmelse indbygges i det enkelte individ som et over-jeg. Ad denne vej opstår f. eks. s. over for naturlige seksuelle impulser og begær, hvilket i mange tilfælde kan forårsage neuroser og i alvorlige tilfælde seksuel ufuldkommenhed i form af impotens el. frigiditet. Og selv om man rent intellektuelt har overvundet forestillingen om, at de seksuelle begær skulle være syndige og slette, kan dog selve s. stadig leve videre i maskeret form som nervøsitet af forskellig art. En opdragelse, som spiller meget på s., anses oftest i moderne pædagogik for at være forfejlet og skadelig. Dette er utvivlsomt også rigtigt, men den fuldkomne mangel derpå er kun dem beskåret, som ikke anerkender nogen moralske normer i det hele taget, el. som efter den psykoanalytiske terminologi ikke har noget over-jeg. K. G-S.

Slagter. Inden for kødindustrien er der 4 grupper af faglærte arbejdere, nemlig s. (herunder kreaturslagtere), pølsemagere, tarmrensere og butikssvende. Der antages almindeligvis kun mandlige lærlinge. Læretiden er 4 år; Teknisk skole (i Kbh.: Slagtermestrenes og kødindustriens fagskole på Teknologisk Institut) skal søges i læretiden og svendeprøve skal aflægges. Endv. beskæftiges i faget en del ufaglært mandlig og kvindelig arbejdskraft: Slagteriarbejdere (herunder konservesarbejdere).

1) *Slagtere:* Lønnen i de 4 læreår er henh. 23, 30, 47 og 60 kr. pr. uge incl. dyrtidstillæg for hele landet; dog betaler andels- og privatslagterierne 34,86—83,03 kr. pr. uge (1952). Lærlingen oplæres i at slagte svin, okser, kalve og lam samt i at færdigbehandle dyrene til brug i slagterbutik; endv. skal han kunne slagte en gris og færdigbehandle den således, at flæsket kan afsendes som bacon.

2) *Pølsemager:* Lønnen i de 4 læreår er i provinsen og hos andels- og privatslagterierne som anført under 1). I Kbh. er lønnen lidt højere. Lærlingen uddannes i tilberedning af alle slags pølser og viktualier, saltning og røgning af disse samt evt. i konservesfabrikation.

3) *Tarmrenser:* Lønnen i de 4 læreår er som nævnt under 2). Lærlingen uddannes i rensning, tilberedning og saltning af tarme, så at de kan anvendes af pølsemagerne.

4) *Butikssvend:* Løn som under 1). Lærlingen oplæres i udskæring og flækning af slagtede kreaturer, kalve, lam og grise, i fremstilling af hakkebøf, fars, medisterpølse, kødpølse og rullepølse samt i ekspedition.

Slagteriarbejderforbundet havde i 1951: 10.690 faglærte og ufaglærte medlemmer; gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 2583 kr., 1949—50 5735 kr.; antal opr. lærekontrakter 1939: 186, 1950: 470. Antal slagterforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 3569, eksportsvineslagterier: 82.

Litteratur: Erhvervskartotek. Dansk Håndværk, I—II, 1944, bd. II, s. 519. R. W. B.

Slægtsnavn, s. Familienavn.

Sløjd (håndarbejde, ordet optaget efter 1850 fra svensk). Det er s.undervisningens mål at give børnene den almenpraktiske opdragelse, som de øvrige skolefag og de fleste hjem i nutiden ikke er i stand til at bibringe dem.

Dens former for opdragende påvirkning består i småsløjd, træsløjd, og som en overbygning metalsløjd.

Småsløjden (s. d.) hører til i de yngste klasser. Dens materiale er sand, ler, papir, snor, bast og peddigrør, og den tager særlig sigte på at udvikle børnenes farve- og formsans.

Træsløjden begynder normalt i 4. kl., og gennem en række øvelser med stigende vanskelighedsgrad lærer de efterhånden brugen af en række typiske værktøjer som sav, høvl, kniv, stemmejern m. fl.

Metalsløjden (se også Sløjdfysik) har træsløjden som naturlig forudsætning. Dens værktøjer adskiller sig i princippet ikke fra de allerede indøvede, og den kan med fordel drives i de ældste klasser parallelt med træsløjden, hvor der er ikke under 4 timers s. om ugen.

Under de to sidste former af s. indgår tegning som et meget væsentligt led i undervisningen, ligesom der formes en plan for tilvirkningen, der nedfældes i en leddelt arbejdsgang.

Mens de tilvirkede genstande — modellerne — for eleverne står som et mål, er det s.lærerens opgave v. hj. a. arbejdet og alle de tankekombinationer dette giver anledning til at indvirke på børnene både fysisk og intellektuelt.

Sløjden i Danmark. Vore nordiske brødrefolk havde alt i flere år syslet med tanken om at give legemligt arbejde en plads i opdragelsen, før Danmark kom med.

S.s grundlægger her i landet er Aksel Mikkelsen (s. d.). Han var oprindelig håndværker og havde i Brønderslev en virksomhed, der omfattede jernstøberi, smede-og maskinværksted samt gørtleri.

Da han efter et studieophold på Nääs S.-lærerhøjskole ved Göteborg i 1882 blev grebet af tanken om legemsarbejdets opdragende betydning, solgte han sin virksomhed, flyttede til Kbh., skabte sig forbindelser, knyttede interesserede medarbejdere til sig og udformede sit eget s.-system, den s.k. Aksel Mikkelsenske s., der senere har antaget navnet Dansk Skolesløjd.

Over den private skole, der gjorde de første forsøg, bredte s. sig til den offentlige skole. I 1930 blev den indført på seminarierne og med skoleloven af 18. maj 1937 er s. blevet obligatorisk fag i samtlige landets skoler for drengene fra deres 6. skoleår. I de højere skoler er s. siden loven af 24. apr. 1903 valgfrit fag på denne skoles trin.

Dansk Skolesløjds arnested er Sløjdlærer-

skolen på Værnedamsvej i Kbh. Den ejedes fra starten i 1886 til 1918 af Aksel Mikkelsen; men har siden været i undervisningsmin.s besiddelse, der lønner en forstander, og lader afholde de sommerkursus, hvor lærerne får deres uddannelse i dette særprægede fag.

Mens s. allerede midt i det 19. årh. indførtes i Finland af Uno Cygnæus (s. d.), arbejdede i 70'erne Gjennerud i Norge og Otto Salomon (s. d.) i Sverige. Den sidste opr. Nääs Sløjdlærerskole, der foruden Aksel Mikkelsen også havde Søren Meldgaard til elev. Han opr. i Askov en efterskole, hvor s. optoges på undervisningsplanen, og det var den svenske s., der af ham direkte overførtes til Danmark. I ferietiden optog Søren Meldgaard s.læreruddannelse som et sideled i efterskolens alm. virksomhed, og ud fra denne beskedne begyndelse udvikledes Askov Skolesløjd. Dens pioner her i Danmark blev dens mangeårige forstander Anders Nielsen, der i 1938 overdrog skolen til Poul Vynne (s. Askov s.skole).

Gennem årene har de to s.retninger nærmet sig meget til hinanden og fælles for

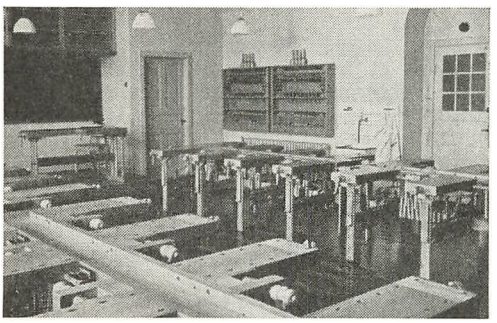

Sløjdlokale på Rådmandsgade skole.

dem er den pædagogisk tilrettelagte undervisning, der tager sigte på både sjæl og legeme. Endv. har begge sluttet sig til kravet om bænke og værktøjer, der er afpasset efter børnenes tarv, klasse-, gruppe- og enkeltmandsundervisning, gode og sunde arbejdsstillinger, tegning som et væsentligt led i tilvirkningen og plan over arbejdet nedfældet i en arbejdsgang. Endv. har begge lagt en øvelsesrække til grund for systemet; det er nærmest m. h. t. øvelsernes rækkefølge forskellen på de to retninger viser sig.

En nærmere belysning af Askov Skolesløjd må søges i Anders Nielsen: Håndbog i Skolesløjd og L. Thane: Om Sløjd.

Undervisningen. Der begyndes med at lære målestokkens, vinkelens og blyantens brug. Den til modellen knyttede projektionstegning læres lidt efter lidt gennem årene og begynder med opridsning af genstandens enkelte dele og slutter i ældste klasse med tegning af en sammensat genstand i 2 el. 3 planer.

De to store hovedøvelser i træ-s. er savning og høvling. Der indledes altid med savning. Det er både naturligt og nødvendigt, da denne øvelse er forudsætningen for at kunne dele et stykke træ og give de enkelte dele en grovere form. Den endelige form og den glatte overflade, frembringes ved den efterfølgende høvling.

Disse to færdigheder, der igen kan opdeles i flere forsk. former for savning og høvling med hver sin særegne teknik, opøves så godt som altid ved klasseundervisning, hvor alle i små afsnit af timen arbejder sammen under lærerens direkte vejledning for at finde den rytme, der hurtigere end den enkeltes forsøg med værktøjerne fører til målet — til beherskelse af sav og høvl. Det er dog meget få ting, der kan laves færdige blot ved at bruge de to værktøjer. Skal eleverne f. eks. fremstille en lille kasse, hvor sidestykkerne samles med søm, og bunden sættes på med skruer, kommer der mange andre øvelser i brug, der grupperer sig uden om de to nævnte hovedøvelser. For at træet ikke skal flække, må der i sidestykkerne dannes ganske små huller til sømmene ved hjælp af et stikbor. Disse søm skal for at kunne holde i endetræet tilmed gå en lille smule skråt. Men inden det kan gøres, skal pladsen for hullerne afmærkes og af skønhedsgrunde skal de sidde med lige store mellemrum, af tekniske grunde anbringes således, at sømmet går midt ind i endestykkernes endeflader. Det er heller ikke ligegyldigt på hvilken side de anbringes, for når rammen til kassen er samlet, skal alle bredretflader vende udad og alle smalretflader vende ned mod bunden. Det er der tekniske grunde for.

Bunden skal sættes på med sin bredretflade opad. Der skal afmåles plads for alle søm el. skruer, og de skal under indsætning gå midt ind i rammens nedadvendende smalflader, og når de to ting sættes sammen, skal det gøres på en sådan måde, at selve kasserammen får rette vinkler, og at bundens overdel er lige meget udenfor.

Man vil af alt dette se, at det at samle en kasse rigtigt er noget af en intelligensprø-

Elever i arbejde (Bellahøj skole).

ve, og at det er udviklende for forstand og logik.

Påsætningen af bunden giver anledning til brugen af borsving, bor og undersænkningsbor, og dette i forbindelse med stikboring, brug af hammer og skruetrækker fordrer, at undervisning og indøvelse stadig veksler.

Det er i det hele taget karakteristisk for s.-undervisningen, at det mere end i andre fag er muligt først at give en anskuelig demonstration og umiddelbart efter lade den følge

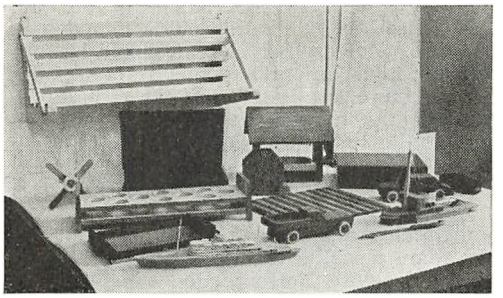

Modeller til træsløjd.

af indøvelse, enten denne er bundet el. fri. Det sidste hænger sammen med selve øvelsens karakter, og om det er en gentagelse el. den første indlæring.

Eleverne nemmer ikke alle lige godt, og derfor kan klasseundervisningen aldrig stå alene. Der er altid brug for enkeltmandsvejledning til svagere opfattende og langsomme elever. Når klasseundervisningen i det hele taget er blevet en hovedundervisningsform ved manuelt arbejde, hænger det sammen med specielt danske forhold. Her forlanges det, at hele klassen skal gå til s.-timerne samlet og under kun een lærer. I Norge og Sverige tages der højst 15 elever ad gangen, altså halve klasser, og hovedundervisningsformen er derfor i disse lande enkeltmandsvejledning.

Det tilstræbes også her. Når de store hovedøvelser er indlært og man når op i de ældste klasser, bør klasseundervisningen træde mere i baggrunden til fordel for enkeltmandsvejledning. Det er nødvendigt, hvis man skal kunne imødekomme elevernes trang til at vælge ml. forskellige modeller. Men betingelsen er, at elevtallet bliver væsentligt mindre, end de c. 30 der er det normale ved store skoler.

Med hensyn til yderligere vejledning i dansk skole-s.s principper og metoder henvises til faglitteraturen. Af de mange skrifter fra Aksel Mikkelsens hånd må nævnes hovedværket »Lærebog i Dansk Skolesløjd«. Fra anden side er udg. en metodik: G. Galatius: Sløjdundervisning.

S.læreruddannelse. Forudsætningen for at deltage i statskursus på en af de to s.lærerskoler — Dansk Sløjdlærerskole, Værnedamsvej 13 B, Kbh. V. og Askov Sløjdlærerskole, pr. Vejen — er lærereksamen el. anden pædagogisk uddannelse.

Hvert af de 3 kursus er på 5 el. 6 uger og slutter med eksamen. Seminarieuddannede kan nøjes med 2. og 3. kursus. Der gives stipendier. Henvendelse rettes til skolerne i marts.

Tilsynet med s.undervisningen. Min.s s.inspektør berejser hele landet. Som særlig sagkyndig med Askov Sløjd har overlærer M. Alkjær som asst. været tilknyttet min.s konsulent i sager vedr. folkeskolen og seminarierne. Kbh.s skolevæsen har siden 1935 haft egen s.inspektør. G. G-s.

Sløjdfysik, en undervisningsform inden for fysikundervisningen.

Allerede i 80'erne forsøgte fysiklærere på enkelte gymnasier her i landet at lade deres elever fremstille fysiske apparater som et led i undervisningen. Samtidig var Aksel Mikkelsens Dansk Skolesløjd ved at arbejde sig frem, og man begyndte at ventilere tanken om et samarbejde, men først i 1910 kunne man på et møde ml. sløjd- og fysiklærere nedsætte et udvalg, som skulle undersøge betingelserne for et sådant samarb.s praktiske gennemførelse. Resultatet af udvalgets arbejde blev fremskaffelsen af en række modeller samt oprettelsen af de første kursus i fysiksløjd på Dansk Sløjdlærerskole i Kbh.

Blandt deltagerne på det første kursus var en ung adjunkt fra Horsens statsskole, A. Thorup. Han var sløjduddannet, men indså hurtigt, at Dansk Skolesløjds strenge krav om, at modellerne skulle passe ind i sløjdsystemet, ville gøre disse mindre anvendelige for fysikundervisningen, end hvis man betragtede den manuelle side af sagen på en mere udogmatisk måde. Ud fra denne betragtning skabte han og hans elever i de flg. år en række modeller, som i enkelhed og anskuelighed ikke siden er overgået. Spørgsmålet om materialer, som var et vanskeligt problem p. g. a. de bevilgende myndigheders tilbageholdenhed, blev klaret gennem ele-

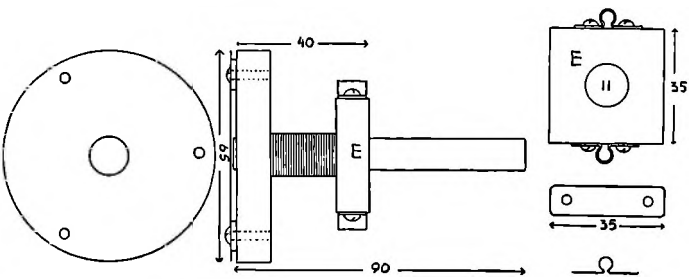

Arbejdstegning til telefonmodel.

vernes indsamling af kasserede ting: Barberblade, blikdåser, gl. elementer o. lign.

Thorups virksomhed blev banebrydende inden for fysikundervisningen og tillige en original dansk indsats, som senere har fundet efterlignere i de andre skand. lande. Gennem feriekursus, som han med statsstøtte har afholdt i Horsens, er mange lærere blevet uddannet. Hans første bog Fysik og Sløjd er et klassisk værk for enhver fysiklærer. Thorup gjorde det manuelle arbejde til en værdifuld tjener for fysikundervisningen, og det er derfor helt i hans ånd, når man i Kbh. er gået over til at benævne den nye undervisningsform sløjdfysik (d. v. s. »en slags fysik«). Siden 1939 — Thorups dødsår — er flg. passus indføjet i de københavnske undervisningsplaner for den eksamensfri mellemskole: »Hvor fysiklæreren er i stand til og ønsker at drive undervisningen delvis som sløjdfysik, tillægges der faget (fysik) en time fra sløjden«.

Fra 1940 har der hvert år på Danmarks Lærerhøjskole været afholdt kursus i s.

Som direkte led i undervisningen anvendes s. i de ældste folkeskolekl., medens den i mellemskole, realskole og gymnasium p. g. a. eksamenskravene må fungere som fritidsbeskæftigelse.

Modellerne kan knyttes til alle afsnit af fysikken, men flest finder man i læren om elektricitet og magnetisme. Under forudsætning af, at de nødvendige grundbrædder enten købes el. tilvirkes i sløjdsalen, vil flg. værktøjer være formålstjenlige til en klasse på ca. 30 elever.

12 stk.: Skruetrækkere, fladfile, målestokke, stikbor, 6 stk.: Nedstrygere, fladtænger, rundtænger, universaltænger, skævbidetænger, kørnere, hamre, skruestikke, sakse, pas-

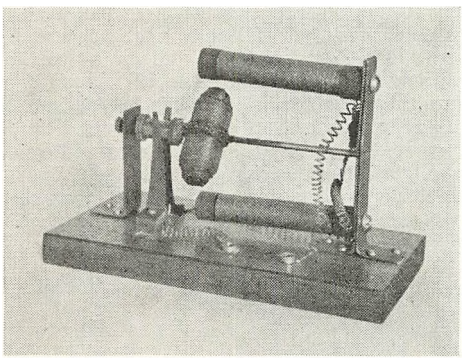

Sløjdfysik model: Elektromotor.

sere. 3 stk.: Kluppe m. bakker, vindejern m. tappe, borsving, håndboremaskiner el. hjemmelavede spolemaskiner. 2 stk.: Lokketænger. 1 stk.: Bænkboremaskine, pladesaks, smelteske, loddekolbe, mikrometerskrue, ansatsvinkel, fileklo. Almindeligt anvendte materialer er: Sort båndjern, rundjern, 0,5 mm messingplade, 0,5 og 0,3 mm isoleret kobbertråd, 1,5 mm messingtråd.

Litteratur: A. Thorup: Fysik og Sløjd. I: Strømelektricitet, 1916. II: Vandkraft og Vindkraft, 1934. Samme: Praktisk Fysik med Fysiksløjd for Folkeskolen. I: Magnetisme og Elektricitet, 1934. N. C. Arndal og A. Ebbe: Fysik-Sløjd, 1928. N. C. Arndal og Edv. Runge: Sløjd-Fysik, 1938. I. Chr. Petersen, Jon S. Kåsa: Håndbok i Fysikksløjd, 1929. Hj. Nilsson og G. H. Gustafsson: Fysik och Slöjd, 1933.

E. R.

Smag, sanseoplevelse, der opstår når visse flydende el. opløselige stoffer indvirker på smagsorganerne, de såk. smagsløg, der findes på tungen og i mindre grad i svælg og på gane. Stort set er s.-psykologer og -fysiologer nået til enighed om at regne med fire primære kvaliteter som klassifikationsgrundlag for mangfoldigheden af s.s-oplevelser, nemlig sødt, surt, salt og bittert; enkelte har villet tage flere kvaliteter med, navnlig metalagtigt, som ved elektrisk påvirkning, og ludagtigt. Dette resultat er man nået til ved omhyggeligt at undersøge, hvad der opleves, når man påvirker ganske små områder af tungen isoleret. Følsomheden for bittert er størst på tungens bageste del, for sødt ved tungespidsen og for surt ved siderne, mens den er mere jævnt fordelt for salt. Man har til dels kunnet påvise fælles træk i den kemiske opbygning af stoffer, som fremkalder en bestemt smagskvalitet, men er ikke nået frem til en tilfredsstillende systematik.

Imidlertid har man været klar over, at disse kvaliteter og kombinationer af dem (som sur-sødt) ikke udtømmer, hvad man til daglig kalder for smag. De fleste forskere har da valgt at gå mod sprogbrugen og siger, at man ikke skulle tale om smag, når oplevelsen får sin karakter ved, at der medvirker komponenter fra andre sanseområder, navnlig lugt og berøring, d. v. s. at der i forarbejdningsprocessen indgår påvirkninger fra andre receptorer end smagsløgene. Flødeis smager altså sødt, men »føles« koldt, løg og æbler smager ens, men lugter forskelligt. Det er dog et spørgsmål, om det ikke undertiden kan være mere hensigtsmæssigt for psykologer at gå ud fra dagliglivets s.oplevelse, hvor man »smager appelsin« ikke blot som »kvalitet«, men hvor man har at gøre med en saftig, ja endda orangefarvet genstand o. s. v. Uden at opdele det umiddelbart oplevede i komponenter ud fra forskellen ml. receptorerne, kan man dog stadig tage hensyn til disse ved f. eks. med Rubin at tale om olfaktoriske (lugt-) og gustatoriske (smags-) momenter.

S. kan i høj grad opøves, men også sløves, dels forbigående ved visse påvirkninger som kokain, dels mere varigt ved vane. Ligeledes afhænger det vistnok overvejende af vane, hvad mennesker betragter som uspiseligt, selv om man indenfor det enkelte kulturområde stort set har »afsky« for samme slags føde og tit er tilbøjelig til at anse den for medfødt.

Litteratur: D. Katz: Hunger und Appetit, 1932. E. Rubin: Taste (British journal of psychology), 1936. Samme: Mennesker og Høns, 1937. F. Brandt: Psykologi I, 3. udg. 1950. Ths. K.

Smed, s. Maskinarbejder, Grovsmed og Klejnsmed.

Smitsomme sygdomme og skolen, s. Epidemibekæmpelse i skolerne. Om smitte ved kønssygdomme (s. d.).

Smitte. Overførelse af sygdomme 1) ved direkte berøring, el. ved forurenede brugsgenstande (direkte og indirekte kontaktsmitte), 2) ved forurenede fødemidler el. drikkevand, 3) ved dråbeinfektion el. 4) ved inficerede dyr.

Ved *kontaktsmitte* smitter f. eks. fnat og kønssygdomme samt mave-tarminfektioner. Den hyppigste form for *fødemiddelinfektion* er de s.k. mælkeepidemier (s. d.). Ved *dråbeinfektion* overføres i reglen forkølelsessygdomme, de smitsomme børnesygdomme o. m. a. Endelig kan *dyr forårsage infektioner,* enten ved direkte overførelse af dyresygdomme (Weil's syge, hundegalskab), el. ved at blodsugende insekter overfører smitstof fra menneske til menneske (malaria, plettyfus) el. endelig ved simpel transport af smitstoffet (f. eks. rotter el. fluer). K. B-S.

Smittebærere er mennesker, som uden selv at frembyde tegn på sygdom udskiller smitstoffer og derved kan overføre smitte til andre mennesker. Smitstoffet kan findes i luftveje og spredes ved dråbeinfektion (f. eks. skarlagensfeber og difteri) el. udskilles i urinen og afføringen og spredes ved kontaktinfektion, fluer etc. (f. eks. tarminfektionerne). Ved nogle sygdomme udskilles smitstoffet såvel i svælget som ved ekskrementerne (f. eks. børnelammelse).

S. er dels personer, som selv har gennemgået sygdommen, dels personer, som direkte el. indirekte har været i berøring med patienter.

De sunde s. spiller en stor rolle ved udbredelsen af epidemier. For skoler og børnehaver gælder spec. regler til forhindring af smittespredning gennem sunde s. Således må børn el. personale, hvis de har gennemgået en alvorligere infektionssygdom, el. hvis der i deres hjem er optrådt sådanne sygdomme, ikke møde igen, før de medbringer lægeattest om smittefrihed. (S. Epidemibekæmpelse i skolerne). K. B-S.

Småbørnspædagoger, Kursus for, Adr. Nøjsomhedsvej 8, Kbh. Ø. (s. endv. Børnehaveseminarier).

K. f. S. blev startet 1927 af mag. art. Sofie Rifbjerg og dr. phil. Sigurd Næsgaard under navnet Montessorikursus. 1934 blev det en selvejende institution under navnet Kursus for småbørnslærerinder og henlagt til Borups højskole, og var derefter indtil 1936 ledet af Sofie Rifbjerg og mag. Jens Rosenkjær, 1941 afløste fru Nina Andersen (MB) mag. Rosenkjær som formand for bestyrelsen. Efter at skolen også er åbnet for mandlige elever blev navnet i 1943 ændret til det nuværende. K. f. S. uddanner tillige fritidshjemsarbejdere; nuværende forstander mag. art. Georg Christensen.

K. f. S., der er eksamensfrit, er ikke begrænset til Montessoris opdragelsesprincipper. Dets mål er at uddanne eleverne i den nye opdragelse og at støtte deres trang til selvstændig handlen. Der lægges megen vægt på det frie, skabende arbejde og K. f. S. har her øvet en banebrydende indsats for forståelsen af det skabende arbejdes betydning. J. S.

Småbørnspædagogik. Svarende til børnepsykologiens område inden for den alm. psykologi betegner s. den særlige del af den alm. pædagogik, der beskæftiger sig med førskolealderen. Faget s. forekommer i undervisningsplaner for børnehaveseminarier i Danmark, Norge og Sverige. I engelsktalende lande benyttes udtrykket (Early) Childhood Education på tilsv. måde. S. Børnehaveseminarier samt Børnepsykologi (barnets udvikling på de forsk. alderstrin). J. S.

Småbørnsstuer er det sædvanlige navn for afdl.er el. undtagelsesvis selvstændige institutioner, der modtager småbørn i alderen c. $1\frac{1}{2}$—3 år i dagpleje. De kan anerkendes og godkendes til statstilskud efter samme regler som andre institutioner for forebyggende børneværn. O. Skj.

Småsløjd indtager en mere og mere fremtrædende rolle i folkeskolen. I børnehaver og på fritidshjem har interessen altid været stor og i mange moderne hjem udnyttes s.s opdragende egenskaber. I det flg. gives en kort oversigt og forklaring af de forsk. grupper indenfor s.; der henvises til de i slutningen af afsnittet nævnte håndbøger. Foldesløjd, som er den ældste form for s., er i litteraturen det mest behandlede emne.

Papirriv og *farveriv* egner sig fint til småbørn. Papiret rives med begge tommel- og pegefingre tæt sammen, så tommelfingrene styrer rivebevægelsen. Mens papirrivet, når det klistres op på en farvet el. sort bund, virker blødt og behageligt, giver *farveklip* en mere hård virkning; begge øvelser giver god formsans hos udøveren. Ved opklæbning klistres baggrunden op først og forgrunden sidst, og man behøver kun ganske små stykker farvepapir (f. eks. 10×3 cm) for at få et godt resultat. *Foldeklip* kan anvendes til papirduge, servietter, bordpynt og lign. Som forøvelse kan foldes een gang og senere 2, 3 el. 4 gange. Tyndt papir egner sig bedst. Ved figurklip af små modeller til f. eks. bordpynt foldes kun een gang, så figurens midterakse ligger i folden. I *kludeklip* kan laves morsomme dekorative ting. Klipningen af stoffet lettes ved at lægge et groft ark papir under stoffet og klippe gennem begge lag. De forsk. enheder i motivet kan

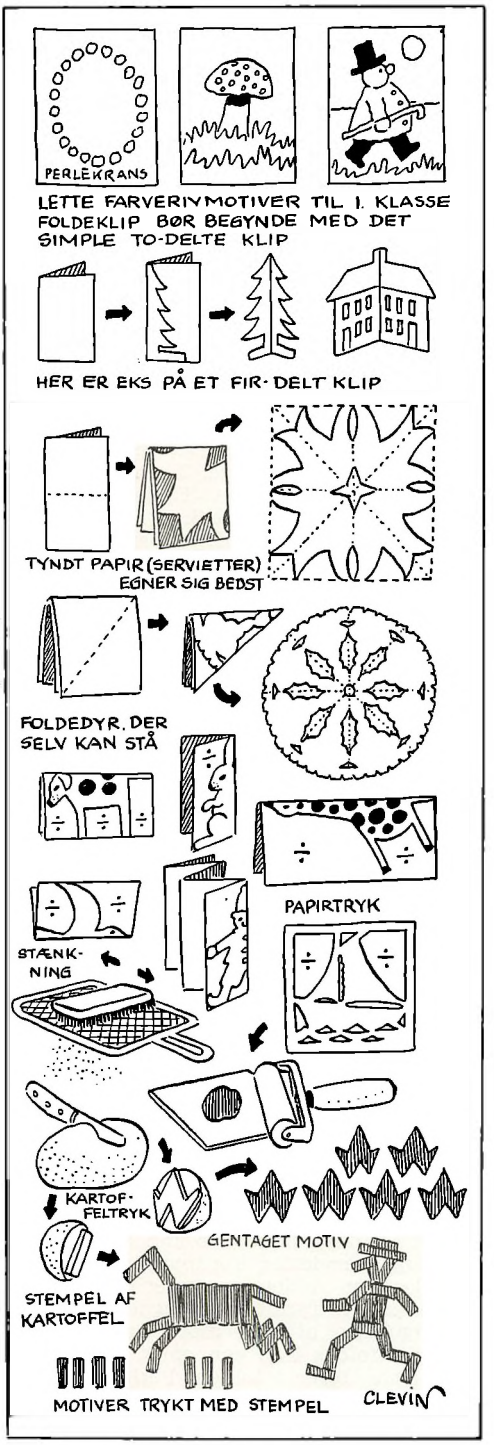

enten syes på med knaphulssting el. limes på med flydende tråd. Til *stænkning* anvendes en hård neglebørste, en ikke for tynd vandfarveopløsning (evt. tusch) og en stænkerist lavet af et stykke trådnet med små masker (fluenet). En skabelon klippes el. rives ud, lægges ovenpå nyt papir og farven stænkes over ved at føre børsten, som er dyppet i vandfarven, hen over trådnettet i små hurtige bevægelser. Når skabelonen fjernes, lyser motivet hvidt imod den farvede bund. Stænkningen kan foretages med mange farver og varieres på utallige måder.

Sprøjtning foregår efter samme princip, men farven pustes (sprøjtes) på v. hj. af en lille blomstersprøjte. Til *dupning* anvendes en stiv ikke for langhåret pensel. Farven duppes på, idet skabelonen holdes fast mod underlaget, og penslen holdes lodret og føres i lodrette bevægelser. Stænkning, sprøjtning og dupning egner sig fortrinligt til dekorative mønsterarbejder og andre motiver, som skal mangfoldiggøres. Overgangen fra dette sidste til *papirtryk* er ikke stor. Et motiv udklippes i papir, så alle »streger« hænges fast i kanten (som i en mosaikrude). En linolvalse med sværte rulles hårdt henover skabelonen, og på det underliggende ark fås et fint papirtryk, ligesom også skabelonen i sig selv, forsynet med tryksværte kan bruges som cliché.

En alm. sværtepude, en kniv og en kartoffel er alt, hvad man behøver til *kartoffeltryk*. Børnene kan enten i kartoffelfladen skære hele motivet ud og gentage dette i trykningen el. skære en rektangulær og kvadratisk trykflade ud og selv komponere både figurer og mønstre med disse. Disse øvelser giver god linie- og formsans og opøver børnene i at bruge hele papirfladen. Gamle viskelædere giver som trykcliché et fint rent tryk. *Linoleumssnit* (s. d.).

Leret til *lersløjd* kan fås i voksbehandlede poser direkte fra teglværket og opbevares bedst i en stor spand med låg. En stor klud, som stadig fugtes, kan lægges imellem låg og spand. Lertingene bør tørre langsomt, da de ellers revner. *Papmaché* fremstilles af fint iturevne aviser, som har stået i blød et døgn i sodavand og derefter koges 1/2—1 time. Massen ældtes nu grundigt el. køres igennem en kødmaskine. Når en passende mængde dekstrinpulver blandes i massen fås et dejligt, letporøst modellermateriale (egner sig fint til masker, mesterjakelfigurer, hatte, tunneller o. s. v.). Til *farvning* af småsløjdting kan anvendes alm. vandfarver, limfarver (celludin, stellit el. farvepulver, hvori tør lim så kan blandes) og dekstrinfarver, allesammen opløselige i vand. Til større og mere solide ting kan bruges cellulosefarver, klar lak, oliemaling og shellak. Af *klistermateriale* findes: melklister, arabin og dekstrin, alle opløselige i vand, tapetklister, som fås færdigt til brug, celluloselim, fiskelim, fotopasta, Dana Lim og Snap Fix.

Der skal ikke her omtales så specielle s.-emner som bastarbejde, bensløjd, tov- og snorearbejde, lettere skind- og læderarbejde og lign., som enten kræver specielt værktøj el. tager lang tid at forberede. Interesserede henvises til lettere fagbøger.

Til *skrammelsløjd* — vel nok den mest udviklende af alle s.s afdelinger — anvendes alt tænkeligt skrammel- og affaldsmateriale (klemmer, tændstikæsker og dåser, trisser, ståltråd, propper, kastanier, nødder, pap- og trærester, vat og klude, ølkapsler o. s. v.). Alle tænkelige materialer og modeller kan anvendes.

Til slut et råd: hjælp aldrig børnene med ting, medmindre de er gået i stå ved et svært punkt og blot mangler et lille skub fremefter. (Se også Lersløjd).

Kortfattet litteratur: Fritz Brunner: Spielzeug aus eigener Hand, 1942. L. Brunner: Spielsachen aus wertlosem Material, 1939. H. Caspersen: 222 stk. legetøj, 1945. Early Mabel: Toy making, 1945. Kirsten Frederiksen: Småsløjd, 1942. Johanna Huber: Das Buch der Kinderbeschäftigungen, 1936. A. M. Nørvig: Julepynt og anden pynt, 1944. A. Overgård: Ska' vi lege, 1941. K. Rich: Modelbogen I f. drenge og piger, 1943. Dansk Sløjdlærerskoles Lærebog i Skolesløjd, 1934. M. Sonne: Folderier, 1945. K. P. Mygind Johansen: Individuel papirsløjd, 1950, Holger Kapel: Sjov med saksen, 1944. Axel Hagnell: Rivning och klippning, 1939. Jørgen Clevin: Legebogen, 1952. Samme: Vi bruger hænderne, (under forberedelse). Peder Pedersen: Vejledning i læderplastik, 1939. Anna Weile: Hjælp dig selv. Vejledning i spån- og bastarbejde, 1945. A. Saugman: Tovværksarbejder, 1945. Thea Bank Jensen: Kom og leg med, 1952. F. Wennerberg: Peddigrør, 1953. J. C.

Snedkerfaget er opdelt i fl. områder, af hvilke møbel- og bygningssnedkerfagene er de væsentligste. Af disse har de øvrige s. udviklet sig, således maskin-s. og det under metalindustrien sorterende model-s. Nævnes kan endv. piano- og skibs-s.

1) *Møbelsnedker:* Der oplæres fortrinsvis drenge. Læretiden er 5, 4½ og 4 år for lærlinge, som ved antagelsen er henh. indtil 15 år, 15—15½ år og over 15½ år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 5, 6, 8, 12 og 15 kr. pr. uge. Hertil kommer et dyrtidstillæg på henh. 27, 30, 33, 39 og 42 øre pr. time (1952). Lærlingen skal oplæres i brugen af det almindelige håndværktøj og lære at holde det i stand, lære tilridsning, lære at udføre de i faget forekommende møbeltyper i ædle træsorter, lære at bejdse, polere og evt. cellulosebehandle.

2) *Bygningssnedker:* Der oplæres kun drenge. Læretiden er 4½ år for lærlinge, der ved antagelsen er under 15½ år og 4 år for lærlinge over 15½ år. Lønnen i de 4½ læreår er i Kbh. (og provinsen) henh. 7 (5), 9 (6), 12 (8), 15 (12) og 16 (15) kr. pr. uge. Hertil kommer samme dyrtidstillæg som under 1) (1952). Lærlingen skal oplæres i brugen af det almindelige håndværktøj, lære at holde det i stand, lære tilridsning, lære at fremstille almindeligt bygningssnedkerarbejde og inventar og at overfladebehandle det samt deltage i opstillingsarbejdet, så at han selvstændigt kan påtage sig sådant arbejde.

3) *Maskinsnedker:* Kun drenge, der er fyldt 16 år kan oplæres. Læretiden er 4 år for lærlinge, der ved antagelsen er under 17 år og 3½ år for lærlinge over 17 år. For 4-årige (3½-årige) lærekontrakter er lønnen for hele landet henh. 20 (22), 22 (25), 25 (28) og 33 (36) kr. pr. uge. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 48 øre pr. time (1952). Uddannelsen omfatter undervisning og indøvelse i de mest praktiske sikringsmetoder til beskyttelse mod ulykkestilfælde, kendskab til træsorternes bedst mulige anvendelse, tilridsning, kendskab til slibning af profil- og sletjern samt filning af savklinger.

4) *Modelsnedker:* Læretiden er højst 5 og mindst 4 år. For lærlinge, der kommer i lære efter at være fyldt 14½ år afkortes maksimumslæretiden (på 5 år) gradvis således, at læretiden for lærlinge, som ved kontraktens oprettelse er over 15½ år bliver 4 år. Lønnen i de 5 læreår er for hele landet henh. 24, 29, 34, 40 og 50 øre i timen. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 34 øre pr. time (1952). Lærlingen lærer fremstilling af modeller til jern og andet metalstøbegods, endv. at bruge og vedligeholde de almindelige håndværktøjer og maskiner: Drejebænk, båndsav, slibeplan m. m.

For alle fagene gælder, at lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Fagene havde i 1939: 11.036 organiserede snedkere, i 1951: 12.945; gennemsnitlig timefortjeneste 1952 Kbh. (provinsen): Møbelsnedkere: ca. 4,40 (3,70) kr., maskinsnedkere: ca. 4,30 (3,45) kr., bygningssnedkere: ca. 4,90 (3,80) kr. og modelsnedkere: ca. 4,55 (3,90) kr.; opr. lærekontrakter 1939 (alle 4 fag): 387, 1951: Møbelsnedkere: 453, maskinsnedkere: 53, bygningssnedkere: 161 og modelsnedkere: 22. Ved erhvervstællingen i 1948 fandtes 2269 møbelsnedkerier, 767 savværker, drittelstave- og bundefabr., 593 træskofabrikker og træskomagerforretninger, 639 maskinsnedkerier og 474 andre bygningssnedk. og 1387 blandede snedkerforretninger.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat, 1932, bd. II, s. 483. Dansk Håndværk: I—II, 1944, bd. II, s. 381. Håndværkets Bog. Møbelsnedkeri.

R. W. B.

Snepsgård fredehjem, Seem pr. Ribe, opr. 1943 som midlertidig foranstaltning i en som statsungdomslejr indrettet ejendom. 34 drenge 14 til 18 à 21 år; areal 133 ha, hvoraf kun en del er opdyrket, medens resten er hede el. plantage.

Virksomheden ventes i foråret 1953 overflyttet til ejendommen Grøngrøft i nærheden af Gråsten. Grøngrøfts hovedbygning ombygges til formålet.

Snoghøj folke- og gymnastikhøjskole, s. Højskole sp. 919.

Snue el. næsekatarrh er en af de hyppigste former for forkølelse. S. kan endv. være et

symptom på en anden infektion (f. eks. mæslinger, difteri) el. en betændelse i næsens bihuler.

S. kan hos spæde være en alvorlig lidelse, der kan give anledning til bronchitis og lungebetændelse, foruden at den kan vanskeliggøre fødeoptagelsen, spec. hos brystbørn. Personer med s. må derfor så vidt muligt ikke få berøring med spædbørn, og hvis dette ikke kan undgås, bør man anvende en ansigtsmaske, evt. bestående af et tørklæde el. lign. for næse og mund. K. B-S.

Snøvl opstår enten ved at den bløde gane ikke hæves el. kan hæves på lukkelydene b, d, g, og p, t, k, el. ved spaltning af den bløde gane (s. Ganespalte) el. ved anatomiske abnormiteter i næsehulen el. næsesvælget, der hemmer el. forhindrer luftpassagen gennem næsesvælget og næsehulen. I sidste tilfælde tales der om *lukket s.* (rhinolalia clausa), i de to første tilfælde om *åbent s.* (rhinolalia aperta). Efter operation af anormaliteterne i næsesvælget el. næsehulen forsvinder det lukkede s. Ved undervisning efter operation af ganespalten el. ved lammelse af den bløde gane optrænes eleven gennem spec. øvelser til at lukke af med den bløde gane mod svælgets bagvæg, således at b, d, g, og p, t, k kan dannes normalt el forsåvidt spalten ikke er operabel ved anbringelse af en kunstig gane (protese) med obturator, en efter spalten tildannet gummiplade. Denne sidste muliggør, at ganesejlsresterne ved undervisning læres til at lukke på siderne af obturatoren og svælgets bagvæg (den passaventske fortykkelse) at lukke bagtil, så b, d, g og p, t, k kan dannes normalt.

H. B. L.

socialdemokratiske Ungdom, Danmarks, s. Politiske ungdomsorganisationer.

Sociale Skole, Den, er opr. i jan. 1937 på privat initiativ oprindelig for at imødekomme et ønske fra psykiatrisk hospitalsafdl. i Kbh. om at få socialt uddannede hjælpere til at yde pt.erne praktisk og personlig støtte og vejledning.

Allerede forinden skolens start blev det dog klart, at uddannelsen måtte have en langt bredere basis. Det er skolens mål at give eleverne en almen social grunduddannelse, der skulle gøre dem egnede til socialt arbejde af vidt forskellig art. Det pointeres, at der alene er tale om en grunduddannelse; til hvilke grene af socialt arbejde eleverne end kommer, vil det være nødvendigt for dem at have kundskaber udover, hvad skolen giver i sin 2-årige uddannelse. Skolens uddannelse efterfølges af kortere specialkursus.

Skolen optager som elever mænd og kvinder i alderen 22—c. 30 år.

Der stilles ikke bestemte eksamenskrav, idet mennesker, der ikke har eksamen, men i mange år har været i praktisk socialt arbejde, ofte er særlig egnede. Mange elever har dog studenter- el. realeksamen og det har vist sig nødvendigt, at en lille skoleuddannelse suppleres med yderligere undervisning, højskole, studiekredse el. lign.

For optagelse kræves endv., at eleverne har kendskab til bogholderi og maskinskrivning samt 1 års praktisk socialt arbejde. Skolen er eleverne behjælpelig med anvisning af arbejde i sociale institutioner.

For de kvindelige elever fordres kendskab til husligt arbejde og børnepasning.

Skolens 2-årige uddannelse omfatter dels teori dels praktik.

En socialrådgivers første opgave er at yde mennesker, der søger hjælp, personlig støtte, udtømmende og rigtig hjælp og vejledning, dernæst at fremskaffe egnede og tilstrækkelige oplysninger til brug for den institution, der kan yde hjælpen, el. hvortil socialrådgiveren er knyttet.

Til dette arbejde kræves først og fremmest de rette menneskelige egenskaber: Modenhed, menneskekundskab, kontaktevne, selvstændighed. Skolens bestræbelser går ud på at udvikle disse egenskaber mest muligt.

Men de personlige egenskaber må suppleres med grundigt kendskab til samfundet og viden om offentlige og private hjælpemuligheder.

Eleven må lære at forstå det enkelte menneske ud fra dets miljø og tilegne sig viden om de hjælpemidler, der står til rådighed og må forstå at anvende disse med hensyntagen til de individuelle forhold.

Den teoretiske undervisning kan deles i 2 hovedgrupper.

1. gruppe omfatter fag som socialmedicin, hygiejne, psykologi og psykiatri.

Denne undervisning tager sigte på at lære eleverne at forstå og bedømme de tilfælde de skal behandle.

2. gruppe omfatter bl. a. socialpolitik, sociologi, økonomi, arbejdsforhold, socialforsikring, forsorg, vejledning i juridiske spørgsmål og institutionslære.

Disse lærefag giver eleverne de kundskaber, der er nødvendige for at kunne råde og vejlede på rette måde i det enkelte tilfælde.

Undervisningen gives fortrinsvis som rent skolemæssig undervisning, suppleret med nogle forelæsninger.

I tilslutning til undervisningen afholdes seminarer, der i særlig grad fremmer elevernes selvstændige arbejdsindsats.

Side om side med den teoretiske undervisning får eleverne adgang til daglig praktik (c. 4 timer) i forskellige grupper af sociale institutioner som sygekasser, børneværn, hospitaler, mødrehjælpsinstitutioner m. v. I 2×2 sommermåneder er eleverne praktikanter i opdragelseshjem, sindssygehospitaler m. v. ud over landet.

S.s kursus begynder 1. januar. Undervisningen koster (1953) 35 kr. mdl. i 17 mdr. Skolen råder over enkelte hele eller halve

fripladser. Endv. er der fra 1. april 1949 at regne stillet et beløb af 25.000 kr. årligt til rådighed til understøttelse af ubemidlede elever. Der er ikke mulighed for at have andet arbejde samtidig med skolens uddannelse.

Skolen er en selvejende inst. under arbejds- og socialministeriet. Den har ca. 100 elever. Der er til 1. januar 1953 ialt uddannet 338 socialrådgivere. Disse er bl. a. ansat ved hospitaler, mødrehjælp, socialkontorer og børneværn, arbejdsanvisning, tuberkulosestationer og private filantropiske institutioner.

Fra 1952 er der til Den Soc. Skole knyttet en afd. for videregående uddannelse af ledere og medarbejdere ved opdragelseshjem. Uddannelsen tager ifl. arb. og soc.min. bek. af 8. marts 1952 sigte på at uddanne ledere til større alm. børnehjem og optagelseshjem samt ledere og medarbejdere ved iagttagelseshjem og opdragelseshjem for vanskelige og svagt begavede børn og unge. Det er hensigten at uddannelsen, der strækker sig over c. 7 mdr. skal påbegyndes hver 1. september. Uddannelsen forestås af et særligt af arb. og soc.-min. beskikket skoleudvalg på 6 medlemmer. Der undervises i fagene (obligatorisk): pædagogik, psykologi, psykiatri, anatomi m. v., hygiejne, socialmedicin, samfundsspørgsmål, børneforsorg, bogførings- og regnskabsvæsen, etik, samt i fagene (valgfri): undervisningsmetodik (obligatorisk for lærere), biblioteks kundskab, sang, musik, rytmik, frit skabende arbejde (tegning, modelering, farveklip m. v.) fritidsbeskæftigelse m. v. Sidstnævnte fag er obligatorisk for elever, der ikke vælger at deltage i undervisningen i undervisningsmetodik.

For at optages til den videregående uddannelse skal eleven være mindst 24 og højst 32 år. Der kan dog i særlige tilfælde dispenseres herfra. Eleven skal have udøvet praktisk virksomhed af mindst 2 års varighed i et el. fl. anerkendte opdragelseshjem, heraf mindst eet år på et af overinspektionen for børneforsorgen dertil godkendt opdragelseshjem, el. på anden måde udført pædag. arbejde, der kan ligestilles hermed. Vedk. skal ved denne tjeneste el. på anden måde have dokumenteret særlige forudsætninger for at kunne blive velegnet til at indtage stillinger med selvstændigt pædagogisk ansvar inden for børneforsorgen. Endv. skal vedk. have gennemgået grunduddannelsen for ledere og medarbejdere til opdragelseshjem el. anden pædag. uddannelse, der kan ligestilles hermed f. eks. uddannelse på lærer-, børnehave- el. fritidshjemsseminarium. Endelig kræves der tilfredsstillende vidnesbyrd om forhold og vandel samt lægeattest.

Ved undervisningens afslutning afholdes mundtlig prøve i pædagogik og psykologi samt skriftlig prøve i børneforsorg og i regnskabs- og bogføring. Ved afslutningen udleveres et afgangsbevis indeholdende oplysning for tidspunktet for deltagelse i kursus, skolens indtryk af elevens karakter og anlæg, vedk.s skolearbejde og opførsel.

Til deltagelse i den videregående uddannelse kan der ydes stipendier af arbejds- og socialmin. Endv. kan der ydes tilskud til afholdelse af vikarudgifter under forudsætning af, at den påg. uafbrudt har virket mindst 3 kalenderår ved anerkendte opdragelseshjem og at stillingen ved påg. hjem holdes åben for hende (ham) ved kursets ophør.

Den Sociale Skoles kontor er Kristianiagade 12 B, Kbh. Ø.

Skolen har i febr. 1952 erhvervet Det kgl. Opfostringshus og Den Thorupske Stiftelses ejendom, Randersgade 10, Kbh. Ø., som efter fornøden istandsættelse formentlig vil blive taget i brug i jan. 1954. V. S.

sociale udvalg, Det, et af den folkevalgte kommunalbestyrelse nedsat udvalg til administration af alle grene af forsorgsloven samt invalide- og aldersrenten. Til det s. u. henlægges endv. de til kommunalrådets bestyrelse overdragne legater med sociale formål samt sager om tilskud til sociale øjemed, til velgørende foreninger o. lign. I Kbh. og Århus varetages det s. u.s opgaver af magistraten.

Til de enkelte dele af sin administration kan udv. nedsætte underudvalg, men det s. u.s formand skal lede dem alle. Iøvrigt kan det s. u. indstille til kommunalbestyrelsen, at der søges bistand hos særlige sagkyndige el. interesserede, der knyttes til administrationen, og kommunalbestyrelsen kan antage funktionærer m. v. I købstæderne og i de landkommuner, der enten har over 3000 indb., el. i hvilke der findes en samlet bymæssig bebyggelse på mindst 2000 indb. skal der til administrationen af den offentlige forsorg knyttes et socialkontor med en daglig ekspeditionstid. Klager over det s. u.s afgørelser kan rettes til amtmanden, og klager over amtmandens afgørelse kan rettes til socialmin. Amtmanden skal i reglen træffe sin afgørelse inden 1 md., og socialmin. sin afgørelse inden 3 mdr. Foreligger afgørelsen ikke indenfor disse frister, skal grundene til forsinkelsen oplyses. B. L.

Socialforsikring omfatter efter den almindelige sprogbrug den tvungne folkeforsikring, den tvungne ulykkesforsikring og arbejdsløshedsforsikringen. Under folkeforsikringen henhører igen sygeforsikringen, invalideforsikringen og reglerne om ydelse af aldersrente. S. adskiller sig fra forsikring i traditionel forstand derved, at de ydelser, forsikringen giver adgang til, ikke udelukkende tilvejebringes gennem bidrag fra de forsikrede. Særlig skarpt kommer denne forskel frem ved aldersrenten, til hvilken rentemodtagerne overhovedet ikke har ydet noget direkte bidrag. Når aldersrenten systematisk henføres under s., beror det dels på, at reglerne herom findes i folkeforsikringsloven,

og dels på, at retten til at oppebære aldersrente er betinget af, at påg. er medlem af en statsanerkendt sygekasse el. en statskontrolleret sygeforening (fortsættelseskasse). Størstedelen af udgifterne til aldersrente bæres af statskassen og den fælleskommunale udligningsfond, resten af kommunerne.

Af udgifterne til invaliderenter udredes $^6/_7$ af invalideforsikringsfonden, for så vidt denne kan tilstrække, og ellers af statskassen. Invalideforsikringsfondens midler tilvejebringes ved særlige invalidepræmier fra de forsikrede (8—9 kr. årligt) og ved bidrag fra de efter ulykkesforsikringslovgivningen forsikringspligtige arbejdsgivere. Den resterende $^1/_7$ bæres af den fælleskommunale udligningsfond og af kommunerne gennem det mellemkommunale refusionsforbund.

Sygekassernes ydelser tilvejebringes foruden gennem kontingenter fra de forsikrede ved tilskud fra staten og kommunerne.

For folkeforsikringen under eet hidrører kun c. $^1/_5$ af ydelserne fra de forsikredes egne bidrag (1947—48).

Ydelserne i henh. t. den lovpligtige ulykkesforsikring hidrører for den alt overvejende dels vedk. fra bidrag fra arbejdsgiverne.

Arbejdsløshedsforsikringens midler tilvejebringes foruden ved de forsikredes egne bidrag hovedsageligt gennem tilskud fra staten. I 1949—50 udgjorde de forsikredes bidrag c. 40 pct. af de udbetalte understøttelser.

C. 75 pct. af landets befolkning er nydende medlemmer af den anerkendte sygeforsikring. Endv. er c. 10 pct. medl. af fortsættelseskasserne, der ikke modtager tilskud fra det offentlige. I 1949—50 oppebar c. 243.000 aldersrente og c. 43.000 invaliderente.

Den lovpligtige ulykkesforsikring omfatter praktisk talt alle, som kan betragtes som beskæftiget for andre.

Så godt som alle organiserede arbejdere er medlemmer af en arbejdsløshedskasse. Ant.

Sociallovgivning i videste forstand er enhver lovgivning til ordning af de samfundsmæssige forhold. Man tillægger dog næppe nogen steder ordet denne meget vidtgående betydning, men plejer i al fald at begrænse begrebet til den lovgivning, som går ud på at sikre den ubemidlede el. mindrebemidlede del af befolkningen en vis minimal levestandard og at betrygge arbejdsforholdene el. som iøvrigt i en el. anden retning tilsigter at regulere forholdet ml. de forskellige samfundsklasser, hvorunder den lovgivning, som tenderer henimod en udligning af befolkningsgruppernes økonomiske niveau. Men selv i denne videre betydning af ordet vil det omfatte en meget væsentlig del af et lands lovgivning, således foruden lovene om offentlig forsorg, socialforsikring og arbejdsforhold også lovene om sådanne emner som skattevæsen, lån- og tilskudsgivning til oprettelse af mindre landbrug og til opførelse af arbejderboliger og boliger for børnerige familier, det offentlige skolevæsen, sygehusvæsenet o. lign.

Herhjemme forstås s. dog traditionelt som kun omfattende flg. forhold:

1) *Den offentlige forsorg.* Herunder hører først og fremmest bestemmelserne om *egentlig understøttelse* til personer, som ikke er i stand til ved arbejde el. på anden vis, f. eks. gennem forsikringsmæssige ydelser, selv at forskaffe sig deres underhold. Denne understøttelse kan i en række spec. tilfælde ydes som særhjælp, hvortil der ikke er knyttet retsvirkninger for modtageren, og ellers som kommune- el. fattighjælp, som er forbundet med mere el. mindre strenge retsvirkninger. (S. også Forsorgsloven).

Endv. henhører herunder *særforsorgen,* hvorved forstås den til blinde, døve, talelidende, vanføre, sindssyge, åndssvage, epileptikere o. lign. ydede hjælp, særlig i form af anstaltsanbringelse.

Under den offentlige forsorg hører også *børneforsorgen,* såvel den forebyggende, der f. eks. består i beskikkelse af tilsynsværger, som reglerne om børns fjernelse fra hjemmet.

Endelig henhører reglerne om udbetaling af *børnebidrag* til enlige forsørgere under den offentlige forsorg.

2) *Socialforsikringen,* som dels omfatter den s. k. *folkeforsikring,* hvorunder hører den lovpligtige syge- og invalideforsikring samt endv. reglerne om aldersrente, skønt denne sidste ikke er nogen forsikringsmæssig ydelse, dels *forsikringen imod følger af ulykkestilfælde* indtruffet under arbejde, og dels endelig *arbejdsløshedsforsikringen.*

Under s. i snævrere forstand henregnes almindeligvis endv.

3) *Love om arbejdsforhold,* således *fabrikloven og lovgivningen om børns og unge menneskers arbejde.* Endv. en række love, som foruden at give regler til regulering af kontraktforholdet ml. arbejdere og arbejdsgivere også i vidt omfang indeholder bestemmelser af beskyttelsesmæssig karakter såsom medhjælperlov, funktionærlov, ferielov og lærlingelov (s. d.). Ant.

Socialpolitisk Forening, stiftet 1946 som afløser af Dansk Forening for social Oplysning. Virker ved møder og kursus (bl. a. det årlige sociale sommermøde på Hindsgavl), udg. af skrifter (Nyt Socialt Bibliotek, S. F.s Småskrifter), medlemsblad og sit bibliotek. Foreningen modtager statstilskud og tilskud fra en række organisationer, ligesom et stort antal organisationer er kollektive medlemmer. P. D.

Socialpsykologi er den gren af psykologien, som undersøger dels de særlige ejendommeligheder ved bevidsthedslivet hos grupper el. kollektiver af bevidste væsner, oftest af samme art og fortrinsvis mennesker, dels de ændringer i individernes bevidsthedsliv, der finder sted, når de indtræder som

led i et kollektiv, f. eks. når de opnår social kontakt med et el. flere andre mennesker, lever i familie el. erhvervsfællesskab med dem, samles til møder, deltager i optog el. demonstrationer, fungerer aktivt som medlemmer af foreninger el. mere omfattende organisationer lige op til den mest omfattende: det statsligt organiserede samfund. Da s. er en ret ny videnskabsgren med et uhyre mangfoldigt og kompliceret forskningsområde, er dens resultater endnu kun spredte og usikre, men interessen for den såvel bl. fagmænd som i videre kredse er i stærk stigning, og en hurtig udvikling kan derfor forudses. I det flg. skal gives en kort oversigt over dens vigtigste områder og resultater.

Dyrepsykologisk s. De mest primitive former for temporært el. varigt samliv ml. fl. individer (oftest af samme art, men dog i visse tilfælde også som symbiose ml. forsk. arter) findes i dyrelivet og studeres i dyrepsykologien (s. d.). For de lavere dyrs vedk. er det især hvepsenes, biernes, myrernes og termitternes »samfund«, der har været genstand for nærmere undersøgelser, blandt hvis resultater her blot skal nævnes, at kollektiver af disse dyr af og til synes at »finde på« løsning af opgaver, som de enkelte individer ikke kan klare, således at det ser ud som om kollektivet som sådant står på et højere intelligensniveau end dets enkelte medlemmer (medens det omvendte er tilfældet ved menneske-»masser«, se ndf.). Endv. synes individerne i disse kollektiver på forsk. måde at kunne »meddele sig« til hinanden v. hj. a. signaler såsom lugte, bevægelser el. lyde. Og på visse områder, især yngelpleje, finder et udstrakt samarbejde i forbindelse med en vis arbejdsdeling sted. Hos højere dyr kendes kollektive dannelser f. eks. i form af fiskestimer, fugleflokke og pattedyrfamilier el. -flokke. For mange fuglearters vedk. har den norske dyrepsykolog Th. Schjelderup-Ebbe påvist et hierarkisk herskersystem som f. eks. kan vise sig ved, at een høne i en hønsegård hakker efter alle de andre, men ikke selv bliver hakket efter; at en anden høne hakker alle andre end den første, men ikke selv bliver hakket undtagen af den første, o. s. v. ned gennem hele rækken af høns. I nogle tilfælde er hakkeordenen dog trekantet, således at A hakker på B, og B på C, men C på A igen. Lign. herskersystemer findes også i andre dyrearters kollektiver, f. eks. hos de forsk. arter af aber. Kollektiverne er her forholdsvis små, fra 4—6 (gibboner) til 30—200 el. fl. (babooner). Alm. er det, at en gammel han dominerer kollektivets øvrige medlemmer, men lejlighedsvis kan det også være en hun, der er dominerende, medens der bl. flokkens øvrige medlemmer er samarbejde el. strid alt efter de skiftende situationer. Hunnerne plejer som regel deres unger et års tid, idet faderen dog af og til hjælper med. I faresituationer samler flokken sig og kan alene ved sin størrelse skræmme en angriber, selvom den måske flygter, hvis den virkelig angribes. Unge chimpanser bliver meget ophidsede og urolige, hvis de fjernes fra deres »kammerater«, og udviser for så vidt tegn på et behov for samliv i et kollektiv. Kendt er den »sociale service«, aber viser hinanden ved deres gensidige aflusning og anden renselse af pelsen, og i fangenskab har man også ofte iagttaget, at de villigt deler deres føde med hinanden. Forsøg på at dressere dem til direkte samarbejde (f. eks. at trække en tung kasse i et tov) har været ret mislykkede, idet man kun ad indirekte vej kunne få dem til at trække samtidigt. Indbyrdes meddeler de sig til hinanden væsentligst ved gebærder og andre bevægelser, men benytter sig langt mindre end fugle af deres rigelige lydsystem til signalgivning.

Menneskepsykologisk s. Hos menneskene findes der en mangfoldighed af forsk. kollektivdannelser, dels kortvarige, dels længerevarende; dels omfattende få individer, dels et vilkårligt stort antal; dels mere tilfældige og uorganiserede, dels tilsigtede og udvisende en mere el. mindre indviklet organisation. I hovedsagen kan man sammenfatte de socialpsykologiske undersøgelser vedr. disse menneskekollektiver i tre hovedklasser, som kan kaldes omgangspsykologi, massepsykologi cg gruppepsykologi.

Omgangspsykologien omfatter alle de i dagliglivet forekommende former for socialt samliv ml. individer i små grupper lige fra moderens syslen med spædbarnet el. to småbørns indbyrdes leg gnm. skolebørns fællesleg og ungdommens studiekredse til de voksnes organiserede samarbejde på deres arbejdsplads. De første spirer til »social kontakt« kan iflg. den finske filosof og psykolog E. Kaila konstateres hos 3-mdr.s spædbørn og viser sig ved barnets vågnende interesse for voksnes blik, medens det først et fjerdingår senere tydeligt opfatter den voksnes mund og mundbevægelser og først efter endnu et fjerdingår begynder at efterligne bevægelser af hånd og hoved. I det første halve leveår er børnene meget selvoptagne og leger kun med sig selv, men fra omkr. 9-mdr.s alderen benytter de legetøj til opnåelse og opretholdelse af social kontakt med jævnaldrende. Ved iagttagelse af sådanne lege har man bl. a. konstateret tydelige individuelle forskelle, idet nogle børn udviser større tilpasningsevne end andre, således at de i højere grad påvirkes af dem og underordner sig dem end omvendt. Disse forhold fortsættes op gnm. årene og fører i mellemskolealderen til den udprægede organisation i flokke med en leder og hans følgesvende, hvorefter i puberteten tilbøjeligheden til flokdannelse aftager stærkt og afløses af tendenser til isolering el. omgang med en enkelt el. nogle få »hjertevenner« for slutte-

lig at munde ud i forelskelse i et enkelt individ. Ang. nærmere oplysning herom henvises iøvrigt til specialartikler om børnepsykologi (s. d.) og ungdomspsykologi (s. Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi).

Den første egentlige organiserede gruppedannelse, som individet normalt vokser ind i, er familien, der øver en overvældende indflydelse på enkeltmedlemmernes psykologiske udvikling. Den nøjere undersøgelse af »familiesituationen«, d. v. s. forældrenes adfærd overfor børnene, antallet af søskende og hver enkelt barns plads i søskenderækken, er især inspireret af Alfred Adler og har ført til opdagelsen af den store rolle, som disse faktorer spiller for familiens medlemmer. I denne forbindelse kan også nævnes undersøgelser af den indflydelse på hele mentaliteten (s. d.), som familiens økonomiske og sociale stilling øver, spec. undersøgelsen af de langvarigt arbejdsløse familier i landsbyen Marienthal ved Wien. Sådanne undersøgelser glider jævnt over i de sociologiske beskrivelser af de sociale forhold i større samfund, såsom hele byer (R. og H. Lynds: Middletown, 1929, og Middletown in Transition, 1937), befolkningslag (F. Znanieckis: The Polish Peasant in Europe and America, 1918) el. racer. Også undersøgelser af intelligensfordelingen i en befolkning og dens sammenhæng med de forsk. professioner står på grænsen ml. s. og sociologi. Af mere spec. forskningsområder kan nævnes radioens, filmens og propagandaens indflydelse på forskellige aldersklassers og befolkningsgruppers meninger og holdning overfor forskellige anskuelser af social og politisk betydning. Mere løse og skiftende sociale relationer er også blevet undersøgt f. eks. ved analyse af tilfældige smågruppers samtaler, hvorved det bl. a. er konstateret, at kvinder i samtale med mænd mere tilpasser sig disses interesser end omvendt, samt at kvinders indbyrdes samtaler i langt større udstrækning end mænds drejer sig om andre mennesker. Også spørgsmål som: Hvorledes tilbringer individer under forskellige sociale forhold deres fritid? Hvilke faktorer letter og hvilke vanskeliggør social kontakt? Hvad er betingelserne for organiseringen af socialt el. politisk førerskab? m. v. er blevet taget op til undersøgelse, tildels ved sammenligning af disse foreteelser under forskellige samfundsforhold, dels også eksperimentelt. Et stort, men endnu ret uordnet og usammenhængende materiale er på denne måde skaffet tilveje, men de nævnte foreteelsers store komplikation har indtil videre hindret formulering af almene lovmæssigheder desangående.

Massepsykologien var et af de første områder indenfor s., som tiltrak sig forskernes opmærksomhed. I tilslutning til den franske forsker Gustave le Bon (1842—1931) hævdes det sædvanligvis, at en menneskemasses tanke-, følelses- og handlingsliv altid ligger langt under gennemsnittet af de individers, som udgør massen. Tænkningen bliver ukritisk og suggestibiliteten stor, følelserne heftige og ubeherskede, og handlingerne hensynsløse og brutale. I nogen grad har senere undersøgelser dog modificeret denne opfattelse, selvom den i hovedsagen fastholdes, når talen er om de uorganiserede, tilfældige og forholdsvis kortvarige kollektiver, som kaldes »masser« (s. Massepsykologi). Men overfor disse stiller man nu til dags en anden slags menneskekollektiver, som kaldes grupper, og som har helt andre egenskaber end masserne.

Gruppepsykologiens genstand er de mangfoldige former for menneskekollektiver, der er organiserede med henblik på et bestemt formål, og hvis adfærd og vurderinger er reguleret efter bestemte udtrykkelige el. stiltiende (traditionsbestemte) regler. Som eksempler kan nævnes: Foreninger af alle arter med bestemte formål og love, en hær med sin faste organisation af over- og underordnede befalingsmænd og menige, en skole el. en anden social institution, en statsligt organiseret nation. Disse grupper er forholdsvis stabile og langvarige og øver derfor en mere el. mindre dybtgående og varig indflydelse på deres medlemmer, således at disses mentalitet får et ensartet præg, som de bevarer også når de ikke fungerer aktivt som medlemmer. Ofte kaldes denne gruppe-mentalitet »korpsånd«, »korporationsånd«, »nationalfølelse« el. »nationalkarakter« o. lign. Hvert enkelt medlem er sig gruppens formål og normer mere el. mindre bevidst og identificerer sig med den (s. Identifikation), således at det føler sig forpligtet til at fremme dens formål og følge dens normer, selvom de strider mod dets øjeblikkelige lyster. Gruppens »moral«, d. v. s. dens hele tænke-, føle- og handlemåde står derfor oftest højere end gennemsnittet af dens medlemmers, men kan ved sin stadige indvirkning på disse medføre en højnelse af deres mentalitet, som uden denne indvirkning næppe ville have været mulig. Som betingelser for dannelse af sådanne »højere organiserede grupper« nævner McDougall flg.: 1) Individerne skal være i kontakt med hverandre i længere tid; 2) der må hos ethvert medlem af gruppen opstå en dunklere el. klarere opfattelse af el. bevidsthed om gruppen, dens art, sammensætning, funktioner, mål og muligheder og af medlemmets plads indenfor den; 3) kamp el. konkurrence med en el. fl. andre grupper fremmer i høj grad solidaritetsfølelsen blandt gruppens medlemmer; 4) de gnm. et længere varende gruppeliv opståede traditioner, skikke, minder og symboler m. v. virker fremmende på gruppefølelsen; 5) gruppens stabilitet øges ved den indenfor gruppen foregående differentiation og specialisering af

gruppefunktionerne, som fordeles bl. dens medlemmer, der derved hver for sig bliver ansvarlig for de andres velfærd og hele gruppens trivsel. For så vidt gruppen er organiseret i over-, side- og underordnede undergrupper, vil de følelser (sentiments s. d.), der udvikles overfor undergrupperne, hos disses medlemmer forholdsvis let kunne indordnes i en følelse overfor hele den omfattende gruppe, af hvilken undergrupperne er bestanddele. Jo mere differentieret og organiseret gruppen er, des mere vil dette forhold gøre sig gældende. Det spiller derfor en større rolle i de højt organiserede moderne samfund end i de primitive stammer, hvis liv dog normalt også afgjort har gruppekarakter. Den nærmere undersøgelse af de forskellige mulige stadier af gruppedannelser og gruppeliv hører iøvrigt ind under dels udviklingspsykologien (s. d.), dels sociologien.

Hypoteser om de samfundsdannende psykologiske faktorer har i tidernes løb været fremsat fra forsk. side. Som et forsøg på at give en fornuftmæssig begrundelse el. retfærdiggørelse af den herskende retsorden hævdede de s.k. »naturretslærere« i det 15.—16. årh., at samfundene var dannede derved, at menneskene, som formentes tidligere at have levet i en uorganiseret »naturtilstand«, a. h. t. deres fred og tryghed havde opr. en gensidig kontrakt (»samfundspagten«) om at overholde de for et fredeligt og tillidsfuldt samliv nødvendige betingelser. Denne rent mytiske opfattelse er imidlertid i s. erstattet med en række andre, der mere realistisk tager hensyn til irrationelle faktorers indflydelse. Således antog den franske forsker Gabriel Tarde (1843—1904) at den fundamentale samfundsdannende faktor var menneskenes uvilkårlige efterlignelsestendens, medens andre mente, at den afgørende faktor var den ml. menneskene foregående suggestion (s. d.) af tænke-, føle- og handlemåder, atter andre, at instinkter (s. d.) såsom flokinstinkt, kønsinstinkt og beskyttelsesinstinkt var det fundamentale, og endelig nogle, at fundamentet måtte søges i en særlig »arts- el. beslægtethedsbevidsthed«. Alle disse hypoteser, som jo iøvrigt ikke udelukker hinanden, da alle de nævnte faktorer kan spille en rolle for dannelsen af menneskekollektiver, led imidlertid af den mangel, at de var overvejende spekulative og kun i ringe grad empirisk efterprøvede. De er derfor i den nyeste tid gået af mode og erstattede med omfattende forsøg på v. hj. a. empiriske metoder at finde frem til de faktorer, hvis tilstedeværelse faktisk kan konstateres og som lader sig definere nogenlunde præcist, således at også deres indbyrdes sammenhæng (deres »funktionale forhold«) kan undersøges. Herved er hele forskningsområdet spaltet op i en mangfoldighed af detaljer, som det endnu ikke er lykkedes at sammenfatte i en enkelt »integrativ« teori om samfundsdannelsernes opståen og natur, men som har givet kendskab til en stor mængde enkeltheder, således som skitseret ovenfor.

De *metoder*, som den moderne s. hovedsagelig benytter sig af, kan groft inddeles i to hovedgrupper: A) Metoder til indsamling af materiale til beskrivelse af de faktiske socialpsykologiske foreteelser, og B) metoder til bearbejdelse af dette materiale, således at lovmæssigheder og korrelationer fremtræder så tydeligt og sikkert som muligt. Den sidste art metoder er iflg. sagens natur af statistisk art, hvorfor der derom henvises til art. Statistik. Den første art metoder kan iflg. den eng. psykolog T. H. Pear (f. 1886) inddeles i 3 grupper: 1) Usystematisk iagttagelse ved a) uuddannede el. b) uddannede personer; 2) systematisk iagttagelse med a) fuldt kendskab til emnerne, b) halvt kendskab til emnerne og c) uden kendskab til emnerne; 3) selviagttagelse, hvis resultater tilkendegives a) v. hj. a. lister over emner, som de undersøgte personer skal angive deres holdning overfor (evt. med angivelse af hvor godt el. hvor dårligt de synes om dem); b) ved personernes angivelser af grundene til deres holdning; c) ved mere indgående beskrivelse af personernes holdning. I alle disse tilfælde benyttes enten en interview-, en spørgeskema- el. en test-teknik. For så vidt det drejer sig om interviews, kan de være enten a) tilfældige og planløse, el. b) tilsyneladende tilfældige, men i virkeligheden planlagte af intervieweren, el. c) åbenlyst planlagte. Og for så vidt det drejer sig om spørgeskemaer, kan de være enten a) upersonligt uddelte og anonymt besvarede, el. b) personligt uddelte og anonymt besvarede, el. c) personligt uddelte og underskrevne af udfylderen, el. d) upåtrængende anvendt af intervieweren, som på en tilsyneladende tilfældig måde stiller en række spørgsmål, men noterer svarene efter en særlig plan. Alt efter omstændighederne kan den ene el. den anden af disse forsk. fremgangsmåder være mest praktisk gennemførlig, men de giver ikke alle lige pålidelige resultater, og sagen må derfor nøje overvejes og metoden angives i hvert enkelt tilfælde. — Endelig hvad angår test-teknikken henvises til art. Tests og testning.

Litteratur: A. Aall: Socialpsykologi, 1938. F. Alverdes: Social Life in the Animal World, 1927. E. Rubin: Mennesker og Høns, 1937. H. Piéron: Psychologie zoologique, 1941. W. McDougall: An Introduction to Social Psychology, 1908. Samme: The Group Mind, 1920. R. Müller-Freienfels: Allgemeine Sozial- und Kulturpsychologie, 1930. F. C. Bartlett m. fl.: The Study of Society, 1939. Th. Geiger: Sociologi, 1939. G. Gurwitch m. fl.: Twentieth Century Sociology, 1945. K. Young: Handbook of Social Psychology, 1946. Samme: Personality and Problems of Adjustment, 1947. D. Krech og R. Crutchfield: Theory and Problems of Social Psychology, 1948. T. M. Newcomb: Social Psychology, 1950. T. M. Newcomb og E. L. Hartley: Readings in Social Psychology, 1949. Gunnar Boalt: Socialpsykologi. Tolv kapitel om människa och miljö, 1950. Sv. Wermlund: Människan som samhällsvarelse, 1951. J. J-n.

Socialpædagogik, en udformning af opdragelsens teori og praksis med særlig betoning af det sociale synspunkt: dels at opdragelsen i sig selv foregår i et samfund og er et socialt foretagende, dels at dens opgave i første række skal være den at forberede til et socialt liv. Vekselvirkningen ml. opdragelse og samfund er af dobbelt art; dels betyder den opdragelsens afhængighed af det specielle samfund, hvori den finder sted, dels samfundets afhængighed af opdragelsen, for så vidt som de sociale relationers form og fasthed afhænger af, hvordan og i hvilken grad individerne er blevet indstillet socialt gennem opdragelsen. Hvis disse forhold undersøges som noget rent faktisk forekommende, men uden noget egentlig pædagogisk sigte, bliver de genstand for en sociologisk opdragelsesvidenskab, der betragter opdragelsen som et soc. fænomen blandt mange andre, tilgængeligt for en rent empirisk undersøgelse. Hvis de derimod gøres til genstand for en betragtning, der indbefatter en teori om, hvordan det sociale liv bør forme sig, og i relation dertil også om, hvordan opdragelsen bør være, kan de give anledning til en s., nemlig for så vidt den sociale indstilling bliver gjort til en hovedopgave for opdragelsen. I s. nøjes man ikke med at fastslå en blot faktisk gensidig afhængighed ml. opdragelse og samfund, men man fordrer en bestemt social målsætning for opdragelsen, nemlig at menneskene skal opdrages med deres samfundstilhørighed og deres sociale pligter for øje. Den kommer derved i en vis modsætning til en individualpædagogik, for hvilken udviklingen og styrkelsen af individualiteten står som opdragelsens hovedopgave. Imod denne hævdes fra socialpædagogisk side, at individualitet er noget, som mennesket har fra naturens hånd; den er naturens medgift til ethvert levende væsen, men kan som sådan ikke være opdragelsens mål, kun dens udgangspunkt. Mennesket er nok en ener, en individualitet, men dets egentlige bestemmelse, som iøvrigt dets uundgåelige skæbne, er at leve i samfund; og deraf følger, at dets individualitet må tilpasses efter samfundslivet og dets normer, først og fremmest dets moralske og retslige normer. Mennesket opdrages ikke med det formål for øje at blive en individualitet el. et menneske i al almindelighed, men det opdrages med en bestemt social accent: at blive en trofast søn af kirken, en loyal undersåt, en god demokrat, og derudover også til en bestemt stilling el. funktion i samfundet. Og naturligvis vil det være rimeligt, at denne funktion vælges under hensyntagen til den enkeltes individuelle anlæg — alle passer ikke lige godt til alt — men der vil også være en social grundindstilling at tage vare på. Opdragelse til samfundsliv betyder desuden ikke en indsnævring, men tværtimod en udvidelse af selvet. Erkendelsen og tænkningen udvikler sig ved sproget, som er en social dannelse; de udvikler sig endv. gennem spørgsmål og svar, altså i det hele taget gennem en åndelig-social vekselvirkning. Også viljes- og handlingslivet udvikles under sådan indbyrdes samkvem, og således finder hele opdragelsen sted i fællesskabets tegn, hvorved s. efter egen opfattelse ikke bliver en del af en mere omfattende opdragelseslære, men bliver hele denne selv, udviklet under et bestemt synspunkt.

Som slagord og program er s. i denne betydning blevet stærkt præget af den tyske filosof Paul Natorp (1854—1924), der i denne sag i visse henseender bygger på Platon, i andre på Pestalozzi. Som den førstnævnte antager han en parallelisme ml. den enkelte og hele samfundet, således at man i samfundet kan læse i stor skrift, hvad der hos den enkelte kun læses i lille skrift, dette fordi individet er socialt i sin konstitution og samfundet på sin side lige så meget i individerne som uden for disse. Når der fra denne side siges samfund, menes dermed ikke dette el. hint bestemte historiske samfund, men det drejer sig snarere om samfundets el. fællesskabets idé, der kan være mere el. mindre realiseret i de konkrete samfund. Og man tager afstand fra den fortolkning af s., hvorefter den skulle kræve simpelthen individernes tilpasning til de bestående sociale forhold. Den har snarere et socialreformatorisk præg, og selv om den ikke går ind for en bestemt politisk opfattelse, har den dog haft en hældning mod socialismen og en afvisende holdning over for liberalismen.

P. g. a. den abstrakte begrundelse og fremstillingsmåde har denne s. ikke direkte haft nogen klar og håndgribelig virkning; derimod er det sandsynligt, at den gennem mellemled alligevel har øvet en vis virkning, om ikke på anden måde så ved at gøre ordet til et slagord, der har fået andre til at tænke over opdragelsens sociale opgaver ad deres egen linie og søge dem løst på deres måde. Derved er ordet også blevet mindre præcist i sin betydning, og det er endda sket, at man har opfattet det (i analogi med udtryk som sociallovgivning, -rådgivning o. lign.) som opdragende omsorg for de socialt dårligst stillede, altså som forsorgspædagogik. Bortset herfra er det sociale synspunkt på mange måder rykket ind i moderne pædagogik, f. eks. hos Durkheim i Frankrig og hos Dewey i Amerika; og de senere årtiers mange skrifter om opdragelse og demokrati er også et vidnesbyrd derom. Samtidig dermed har s. mistet sin karakter af en bestemt lære el. et bestemt system og burde snarere skrives ud i to ord som »social pædagogik«. Dennes problemer er så mange og forskelligartede, at en samlet fremstilling ikke kan gives her. (S. endv. Opdragelsens sociologi).

Litteratur: Paul Natorp: Sozialpädagogik. Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft, 1899, 6. udg. 1925. Samme: Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik, 1907. Samme: Sozial-

idealismus. Neue Richtlinien sozialer Erziehung, 1919. A. Buchenau: Sozialpädagogik, 1925. E: Durkheim: L'éducation morale, 1925. J. Dewey: School and society, 1899. Samme: Democracy and education, 1916.

K. G-S.

Socialpædagogiske Forening, Danmarks, opr. 15. marts 1940 ved sammenslutning af Dansk Montessoriselskab og Den frie Skole som Soc.-pæd. Forening for ny Opdragelse; 1946 omdannet til en landsforening. Dansk afd. af New Education Fellowship (s. d.). Arbejder for pædagogisk-psykologisk oplysning og for opdragelses- og undervisningsformer, der bygger på psykologiens og pædagogikkens forskningsresultater og forsøgsarbejde, samt for fremskaffelse af undervisningsmidler for individuelle arbejdsformer (Materialeudvalg, Lærerforeningernes, s. d.). Udg. s. m. Det pædagogiske Selskab Dansk Pædagogisk Tidsskrift, desuden »Psykologisk-pædagogisk bibliotek« (s. d.) og siden 1950 bogserien »Store Pædagoger«. Lokalforeninger i Esbjerg, Fredericia, Horsens, Kbh., Nyborg, Odense, Vejle, Aalborg og Århus. Afholder siden 1941 hvert år »Social-pædagogisk uge« med skiftende mødested. T. Gr.

Social-pædagogisk seminarium, Rødkløvervej, Århus (s. endv. Børnehaveseminarier). S-p. s. er opr. 1944 af en kreds af interesserede i Århus. Det tilstræber at give eleverne en levende forståelse af betingelserne for en sund legemlig og sjælelig udvikling og et grundlæggende kendskab til anvendelsen af de positivt opbyggende opdragelsesmidler og -metoder, som også kan være til gavn for andre børneforsorgsarbejdere, spec. medarb. ved børnehjem. Formålet er uddannelsen af børnehavelærerinder og fritidshjemsarbejdere. Der optages også mandl. elever. J. S.

Socialrådgiver, s. Sociale Skole, Den.

Sociodrama, s. Psykodrama.

Sociogram, se Sociometri.

Sociologi (ordet første gang 1837 hos den franske filosof Aug. Comte (1798—1857)) er almindelig, empirisk samfundsvidenskab.

I. *Afgrænsning og opgaver.*

1) Som *erfarings*videnskab adskiller s. sig fra den ældre, metafysiske, i særdeleshed normative samfundsfilosofi. S. i denne forstand er der først tale om, når samfundet betragtes som en naturforeteelse. Både antikken og middelalderen har frembragt enkelte ægte sociologiske erkendelser uden at der dog fandtes en sociologisk videnskab. Middelalderen betragtede samfundet som en af Gud indstiftet institution, mens antikken og — bortset fra enkelte naturalistiske tilløb — tiden fra 1500 til c. 1700 hyldede en verdslig metafysisk samfundstænkning. Som vendepunkt til den naturalistiske synsmåde kan betegnes 1700-tallets skotske filosofi. — Spørgsmålet om samfundets »væsen«, dets stilling i en kosmisk plan, enhver moralsk el. autonom-social vurdering af samfundstilstande, ethvert forsøg på ud fra en indsigt i samfundets væsen at opstille normer for dets udformning falder udenfor den sociologiske videnskabs grænser. Dennes opgave er kun en beskrivelse af samfundet, som det faktisk er, en analyse af de sociale foreteelser og såvidt muligt udfindelsen af lovmæssigheder i de sociale hændelsesforløb.

2) Som *almindelig* samfundsvidenskab adskiller s. sig fra de spec. sociale videnskaber. Under navnet socialvidenskaber sammenfattes alle forskningsgrene, der har med samfundsforeteelser at gøre og dette vil sige: alle videnskaber om menneskelig tilværelse og virksomhed. Dertil hører ikke blot socialvidenskaberne i snævrere forstand såsom økonomi, rets- og statsvidenskab, historie o. s. v., men også de s.k. åndsvidenskaber (kunst, litteratur-, religionsvidenskab, pædagogik etc.) el. dele af dem. S. har da i en inddeling af videnskaberne efter deres konkrete genstande enten slet ingen plads, fordi samfundet som forskningsobjekt allerede er udstykket til de forskellige specialvidenskaber, el. den bliver til en koordinerende sammenfatning af disses resultater. Almindelig samfundsvidenskab i denne forstand er den ældre s.k. encyklopædisk-syntetiske sociologi hos Comte og hans umiddelbare fortsættere. S. kan begrundes og afgrænses på en videnskabssystematisk mere tilfredsstillende måde, når dens genstand bestemmes gennem abstraktion. En række af forskningsgrene beskæftiger sig med de enkelte, artsmæssigt adskilte kulturvirksomheder, f. eks. kunst, religion, erhvervsliv, ret o. s. v. på den måde, at disse virksomheder betragtes som i sig selv hvilende og afsluttede systemer, hvis specifikke lovmæssigheder søges klarlagt. Alle disse virksomheder foregår imidlertid i kraft af menneskets natur i sociale former, d. v. s. i mellemmenneskelig kontakt. S. er almindelig samfundsvidenskab, idet den undersøger »det sociale« som en »form« — derfor udtrykket: formal s. (således hos den tyske filosof og sociolog G. Simmel (1858—1918)) — el. en ved menneskelig tilværelse og virksomhed given *modalitet.*

3) De konkrete foreteelser, der udgør emnerne for de spec. social- og kulturvidenskaber, er således samtidigt også s.s genstande, men dennes synsmåde og erkendelseshensigt er en anden. Kunstvidenskaben f. eks. betragter kunstværker ud fra et æstetisk synspunkt, s. betragter de sociale processer, relationer og formationer, der knytter sig til kunsten (el. en anden kulturel virksomhed) som deres substans. Retslæren søger enten normativt at konstruere retlige normer el. bestemmer som dogmatisk retsvidenskab de bestående retsreglers indhold, mens (rets)s. betragter retsordenen som et produkt af og en form for mellemmenneskelig tilværelse. — Socialpsykologien betragter den enkeltes adfærd og reaktioner i samlivet med andre, s. derimod

undersøger selve dette samliv, i hvis sammenhæng eneren danner et led. — S. er derfor efter sit emne af ret mangfoldig, ja udflydende karakter. Et hvilket som helst kompleks af menneskelige foreteelser, der efter sit specifike »indhold« undersøges af en specialvidenskab, danner samtidig genstand for sociologisk analyse.

4) S. er imidlertid på endnu en anden måde »almindelig« samfundsvidenskab i forhold til de spec. social- og kulturvidenskaber. Disse sidste betragter f. eks. kunst, erhvervsliv, religion etc. som funktionelt og systematisk adskilte områder for menneskelig virksomhed, isolerer dem fra hinanden og søger at udfinde de specifikke lovmæssigheder for hver sin særlige gren af kulturvirksomheden. I kraft af, at al kulturvirksomhed foregår i menneskelig vekselvirkning og i et kultursamfunds store sammenhæng, griber imidlertid de systematisk adskilte kulturvirksomheder allevegne over i hinanden. Det bliver kultur-s.s opgave at studere og klarlægge disse sammenhæng tværs gennem kultursystemet — f. eks. ml. religiøse forestillinger og erhvervsliv, politisk tilstand og æstetisk kultur o. s. v. S. er forsåvidt almindelig i betydning af *konnektiv*, d. v. s. at den følger tværforbindelserne.

II. Sociologiens samfundsbegreb.

1) Samfundet er, som det fremgår af I, 2, ikke givet som en konkret genstand for sig selv, men som en modalitet ved den menneskelige tilværelse og dens enkelte foreteelser. Det tidligere meget drøftede forhold ml. »individ og samfund« er nu gennemskuet som et skinproblem. Den ældre udviklings-s.s klassiske spørgsmål om samfundets oprindelse (med udgangspunkt i enerne, »individerne«) er bortfaldet som meningsløst. Samtidig med den konkrete foreteelse »menneske« er både individ og samfund givne som to menneskelige tilværelsesmodi. Menneskene eksisterer ikke først som enere for herefter at stifte samfund, men lever og oplever sig selv dels solitært som enere, dels kollektivt i et gensidigt forhold til (interrelation) og afhængighed af hinanden (interdependens). Både individ og samfund er abstrakte begreber, der dækker over hver sin menneskelige tilværelsesmåde.

2) »Samfund« er desuden en i nogen grad vildledende betegnelse, idet den vækker en statisk forestilling. Samfund *er* ikke, men *sker*. Der findes, nøje beset, ikke nogen fast størrelse, der hedder »det danske samfund«, men kun et utal af kontakter el. processer ml. de enkelte indenfor en vis mængde af personer. »Det danske samfund« er indbegrebet af disse kontakter og processer, d. v. s. ikke en substans, men et forløb. At »samfundet er undergået en forandring«, betyder f. eks. kun, at et tidligere og et senere tværsnit gennem forløbet frembyder forskellige billeder. Samfund er kun et forkortet udtryk for et indbegreb af associations- og dissociationsprocesser. (Processuelt — i modsætning til substantielt — samfundsbegreb).

3) Såfremt socialprocesser af en vis art med nogen regelmæssighed — rytmisk el. arytmisk — gentager sig ml. visse personer, taler man om en samfunds*relation* ml. dem. Såfremt sociale kontakter, processer og relationer af en vis art iagttages som et helt system af forhold ml. et flertal af personer (ikke nødvendigvis hver enkelt med hver af de andre), taler man om en samfunds*formation*. Samfundsformationerne er enten løse og uorganiserede og betegnes da som sociale *aggregater*, el. mere stabile og organiserede (gennem ledelse og faste adfærdsregler) og betegnes da som sociale *integrater*.

4) Samfundsbegrebet optræder i flere betydninger efter sit omfang. — Samfund i videste forstand, bedre: »samfundsliv«, betegner i al almindelighed enernes gensidige forhold som livsform og alle derpå beroende fænomener uden tidens el. stedets anseelse. — »Det menneskelige samfund« betegner menneskeheden over hele jordkloden og gennem tiderne i dens egenskab af grundlag for sociale processer, relationer og formationer og som en kontinuerlig, global livssammenhæng. — »Et samfund« i snævreste forstand er en enkelt samfundsformation (en forening, en familie, et trossamfund etc.). — Ofte bruges begrebet »et samfund« i betydning af et historisk nærmere bestemt helhedssamfund, d. v. s. en tidsmæssigt el. stedligt el. i begge henseender begrænset, til en vis grad i sig selv sluttet og indadtil nogenlunde homogen social livssammenhæng. F. eks. middelaldersamfundet, det danske samfund, det viktoriansk-engelske samfund o. lign. Afgrænseligheden udadtil og ensartetheden indadtil anses da for givet gennem visse gennemgående strukturtræk og en karakteristisk samfundsstil. — Endelig har begrebet »det borgerlige samfund« en dobbelt betydning. Enten er det et af de lige kendetegnede tilfælde, idet man opstiller det overfor det feudale el. det socialistiske samfund som en vis tidsepokes på særlig måde strukturerede samfundstype. El. det betegner i forbindelsen »stat og (borgerligt) samfund«, indbegrebet af de frie, ukontrollerede, tilfældige socialforhold og formationer, mens staten er den centrale, retsligt ordnede magtorganisation, der hvælver sig over begrænsede udsnit af dette, den civiliserede verden omfattende, borgerlige samfund. Dette begreb hører i så fald den liberale tankeverden til og er i sin betydning og anvendelighed begrænset til den borgerlig-liberale samfundsæra. Her og kun her er forholdet ml. stat og frit samfund et problem. Denne begrebsdannelse bliver derimod meningsløs overfor det feudale, fascistiske, socialistiske el. på anden måde totalitære socialsystem, fordi modsætningen ml. stat og ikke-statligt samfundsliv mangler i disse tilfælde.

III. Metoder.

1) S. har ligesom andre discipliner udviklet sig til en erfaringsvidenskab, idet den udskilte sig fra metafysisk spekulation. Vort idealbillede af en streng erfaringsvidenskab er de s.k. eksakte naturvidenskaber. Ligesålidt som disse er imidlertid s. blevet empirisk på een dag. Enkelte empiriske bestanddele i ældre samfundsfilosofi er de første tilløb til sociologisk erfaringsforskning. Udviklingen derfra til en eksakt samfundsforskning, der behandler sine emner kvantitativt gnm. måling og tælling, foregår over flere trin og er langtfra afsluttet.

2) Den traditionelle inddeling i natur- og åndsvidenskaber beroede på et dualistisk verdensbillede og henregnede al videnskab om kulturforeteelser til åndsvidenskaberne. Hele 1800- og i stor udstrækning endnu 1900-tallets samfundsvidenskab følger derfor åndsvidenskabelige metoder, som formentlig svarede til emnets principielle egenart og ansås for at måtte være helt forskellige fra de naturvidenskabelige. Datidens s. anvender derfor i det væsentlige den *deduktive* metode, hvilket også — endog i højeste grad — gælder for den ældre positivisme (Comte, Durkheim, Spencer m. fl.). — Naturvidenskabelige metoder afvises altså her som uegnede i forhold til emnet.

3) En del forskere går på dogmatisk vis ud fra et substantielt samfundsbegreb (II, 1 og 2) og tilskriver samfundet en vis iboende mening, en formålsrettethed el. lign. S. bliver da spekulativt forklarende. Herhen hører den historiefilosofiske s., Turgot-Comtes stadieteorier, i det hele taget fremskridtsteorierne samt den marxistiske s.

4) En *konstruktiv* s. tager sit udgangspunkt i en intuitiv bestemmelse af samfundets væsen og bedømmer de virkelige samfundsforeteelser, idet den sammenligner dem med de opstillede idealtyper. Den bliver nødvendigvis vurderende og normativ. Denne form er navnlig repræsenteret indenfor den tyske s. omkr. 1900, hos det Hegelske højre, nyromantikerne og katolikkerne (østrigsk sociolog Othmar Spann (f. 1878).

Begge lige nævnte retninger er stærkt behæftet med metafysiske forudsætninger.

5)Den tyske sociolog Max Weber (1864—1920) forsøgte i tilknytning til filosoffen Wilh. Dilthey (1833—1912) at begrunde en metafysik- og vurderingsfri s. på åndsvidenskabelig basis. Naturforeteelser kan forklares (ud fra årsager), mens menneskelige, d. v. s. kulturforeteelser indebærer en intention el. mening og derfor er genstand for en forståelse. Den »forstående s.« danner på grundlag af iagttagelse og meningsforståelse såk. ideelle typer, som tjener til en (ikke kvantitativ men kvalitativ) opfattelse og analyse af de sociale foreteelser, mens samtidigt typerne selv forfines og typologien uddybes under anvendelsen på det sociologiske erfaringsmateriale. — Den fænomenologiske retning (hovedrepræsentant den tyske sociolog A. Vierkandt (f. 1867)) står Max Webers grundsyn nær.

6) Der hersker nu ikke længere strid om, at s. for at være en videnskab i streng forstand må anvende *induktive* metoder. Derimod hævdes det endnu af mange, at dens metoder aldrig kan være de samme som naturvidenskabernes. Den videregående begrundelse derfor ligger i, at der indgår en psykisk bestanddel i samfundsforeteelserne, at de psykiske processer ikke følger de samme love som de materielle, ikke på samme måde kan måles og kontrolleres. S. må derfor, i det mindste ved siden af den ydre iagttagelse, også bygge på »indre erfaring« og *introspektion*, på en ikke alene kvantitativ men også kvalitativ betragtningsmåde. Denne indvending er allerede i betydelig grad svækket derigennem, at bevidsthedsteorien er opgivet af selve psykologien, at den s. k. behaviorisme har bredt sig mere og mere, og at psykologien selv i stigende grad anvender naturvidenskabelige metoder. Man kan deraf drage den praktiske konsekvens i s. at bekende sig til den *metodologiske* behaviorisme, d. v. s. studere menneskets sociale adfærdsmåder og derfra drage slutninger m. h. t. de bagved liggende psykiske processer. Det er et spørgsmål for sig selv, hvorvidt og med hvilken grad af pålidelighed dette er muligt. Man kan på den anden side som *principiel* behaviorist begrænse den videnskabelige s.s opgave til udforskningen af menneskets ydre, sociale adfærd og dermed give afkald på enhver forstående tolkning ud fra motiver. Kun i sidste fald kommer man uden om enhver introspektion.

7) På den anden side begrundes s.s (og andre kulturvidenskabers) metodologiske særstilling rent teknisk dermed, at naturvidenskabernes klassiske metode, eksperimentet, her er uanvendelig. Denne indvending er næppe holdbar. Dels er eksperimentet ikke naturvidensk.s eneste metode, dels kan eksperimentet muligvis ikke engang betegnes som en metode for sig selv men kun som en teknik. Eksperimentets betydning ligger i, at det muliggør isoleringen af enkelte faktorer og iagttagelsen af korrelationer ml. to faktorer under kontrollerede betingelser. Dette kan muligvis også opnås ad anden end eksperimentel vej.

8) S.s udformning til en strengt empirisk og eksakt videnskab afhænger af, at den holder sig til det gennem sanselig iagttagelse verificerbare. Det første skridt i denne retning er den blotte, på umiddelbar iagttagelse beroende beskrivelse af konkrete samfundsforeteelser. Den går på samfundsforskningens område så langt tilbage som til 1700-tallets statskundskab (datidens »statistik« uden tal) el. demografi. Videreføres denne metode til sammenligning af beskrevne, konkrete foreteelser, ligger deri allerede en løselig,

ikke nødvendigvis numerisk bestemt, kvantificering. En i højeste grad eksakt metode er den statistiske bearbejdelse af masseiagttagelser, som er vidtgående anvendelig på s.s område, men hidtil langtfra fuldt udnyttet — ikke engang i sine mest elementære former. En særlig og i mange tilfælde frugtbar teknik er den s. k. enquête i form af spørgeskemaer til selvbesvarelse el. mundtlig udspørgen gennem særligt trænede spørgere. En anden teknik er den som monografisk metode el. case-study kendte, bestående i, at man vælger et formentlig karakteristisk enkelttilfælde af en art og beskriver det alsidigt som klassisk type. Sociologiske undersøgelser, der er gennemført i umiddelbar kontakt med de personer, hvis sociale adfærd, indstilling m. v. man vil undersøge, betegnes som »mark-s.« el. »felt-s.« (sociological field studies). — Disse metoder er kun anvendelige til undersøgelse af nutidens samfundsforhold. Samfundshistoriske studier må begrænse sig til kritisk udnyttelse af historiske kilder af enhver art og, såvidt muligt, den statistiske metode. — Den isolerende klarlæggelse af sammenhængen ml. enkelte faktorer indenfor komplicerede samfundsmæssige hændelsesforløb kan i betragtning af eksperimentets uigennemførlighed til en vis grad opnås derigennem, at man sammenligner forløbet i flere grupper af tilfælde, der i visse henseender ligner hinanden.

En eksakt s. står utvivlsomt overfor større metodologiske vanskeligheder end de eksakte naturvidenskaber. De forskellige faktorers sammenspil i en social sammenhæng er som regel højst indviklet, selve de konkrete foreteelser er undergivet en ustandselig historisk forandring. Dette berettiger dog ingenlunde til at frafalde eksakt samfundsforskning som program. Mange problemer, der er tilgængelige for de allerede udviklede metoder er endnu uløst, og forskningsteknikkens nyere udfoldelse, navnlig i U. S. A. giver berettiget håb om metodologiske fremskridt.

9) Udformningen og anvendelsen af kvantitative metoder overflødiggør imidlertid ikke, som den naive empirisme mener, det rent begrebsmæssige arbejde med samfundsforeteelserne. Empirisk s. kræver en kombination af begrebsanalytisk og kvantificerende metode. Tælling og måling kan først begynde, når man gennem klassifikation, typisering og abstraktion har afgrænset og bestemt de foreteelser, man ønsker at tælle og måle. Forskningens første skridt er derfor opstillingen af et begrebssystem på grundlag af umiddelbar forhåndsiagttagelse og skønsmæssig forarbejdelse af det iagttagne. De opstillede begreber må hver for sig være modsigelsesfrie og tilsammen danne et velafstemt begrebssystem uden huller el. overskæringer. Dette begrebssystem kan betegnes som deduktivt, fordi det foreligger forud for detailundersøgelsen. Under arbejdet med at verificere og kvantitativt at bestemme de til dem svarende kendsgerninger, må man imidlertid være forberedt på hvert øjeblik at måtte korrigere og udbygge den kun foreløbige (hypotetiske) begrebsdannelse i forhold til den kvantificerende erkendelse o. s. v. Uden et forudgående begrebsanalytisk arbejde (hvad forstår man ved en klasse? en nation? staten? etc.) ville man tælle og måle udefinerede størrelser, og kvantificeringen er da værdiløs. Kun den fremadskridende begrebsmæssige forarbejdelse af kvantitative forskningsresultater tillader at stille den kvantitative undersøgelse nye opgaver. Kvantitative bestemmelser, der ikke indgår som materiale i et begrebsmæssigt ræsonnement, er uden erkendelsesværdi, da de menings- og sammenhængsløst hænger i luften.

Litteratur: A. W. Small: Origins of Sociology, 1924. P. A. Sorokin: Contemporary Sociological Theories, 1928. H. B. Lundberg: Foundations of Sociology, 1939. Samme: Social Research, 1942. H. P. Fairchild: Dictionary of Sociology, 1944. A. Vierkandt: Handwörterbuch der Soziologie, 1931. R. M. McIver: Society. A Textbook in Sociology, 1937, 9. udg. 1947. B. Pfannenstill: Sociologiens Grundförutsättningar, 1943. Sv. Ranulf: Socialvidenskabelig Metodelære, 1946. Th. Geiger: Sociologi. Grundrids og hovedproblemer, 1939. G. Gurwitch and W. E. Moore (red.): 20th Century Sociology, 1945.

T. G-r.

Sociometri, metode til beskrivelse og måling af den struktur og sammenhæng, som karakteriserer mindre, sociale grupper, f. eks. en skoleklasse, et arbejdshold el. et personale inden for en erhvervsvirksomhed. Man undersøger, hvordan den enkeltes stilling er inden for gruppen, f. eks. om vedk. er foretrukket el. afvist af andre medlemmer af gruppen, og dette atter i forsk. henseender, f. eks. som legekammerat, arbejdsfælle, omgangsfælle o. s. v. Resultatet kan fremstilles i et såk. *sociogram,* idet individerne afbildes f. eks. ved cirkler og de indbyrdes forhold ved streger og pile derimellem. Metoden er indført af J. L. Moreno (se Psykodrama).

Litteratur: J. L. Moreno: Who shall survive? 1934. H. C. Rasmussen og Gunnar Andersen: Klassens sociale liv, 1950. Vincent Sterner: Elementär sociometri, 1953.

K. G-S.

Sognebibliotek er den alm. betegnelse for et statsunderstøttet bibliotek på landet, hvor området for dets virksomhed iflg. biblioteksloven mindst må være et sogn. Tidligere har man dispenseret herfra, således at der også findes en del s., der kun omfatter skoledistrikter el. andre mindre områder. Undertiden, navnlig i de senere år, omfatter s. en hel kommune med flere sogne. Langt de fleste s. har til huse i skolerne, enklest i skabe i skolestuen, men efter de nye muligheder, som skoleloven nu giver for indretning af skolelæsestuer, har også s. fået plads i disse smukt monterede lokaler. Undertiden lader kommunen selv indrette biblioteksiokale i skolen el. i en kommunal administrationsbygning. Bogbestandens størrelse i et s. er meget varierende, ofte c. 1500—2000 bd. fag- og skønlitteratur, samt hyppigt også børnebøger. Katalogiseringen af bøgerne og indbin-

dingskontrollen udføres i alm. af centralbiblioteket (s. d.). Fra s.s første dage har det i langt de fleste tilfælde været lærere, der virkede som bibliotekarer, som oftest uden løn. Spørgsmålet om fastsættelsen af en mere rimelig godtgørelse for det efterhånden betydelige arbejde, der er forbundet med bibliotekarhvervet, er dog nu taget op. Et s. får almindeligvis tilskud fra kommunen foruden andre faste stedlige tilskud, hvoraf der beregnes 80 pct. statstilskud. Mindst 50 pct., i reglen mere kan anvendes til bogkøb. Bogvalget sker hyppigt i samarb. med centralbiblioteket. Sognebibliotekarerne har adgang til at søge uddannelse på bibliotekstilsynets forskellige kurser, hvoraf det største nu er på 10 dg. Der fandtes i 1952: 1232 s. i Danmark. Et godt s. har vist sig at virke som et inciterende samlingssted for det folkelige oplysningsarbejde i sognet. M. I.

Sognegården er den moderne udformning af ældre tiders forsamlingshuse. Der forstås herved et i en landkommune opført bygningskompleks, der rummer dels mødelokaler for hele egnens befolkning, i reglen en stor foredragssal, foruden en mindre sal, dels lokaler for ungdommens undervisning og fritidsbeskæftigelse (sløjdlokale, undervisningskøkken og andre særlokaler, studiekredsværelser, bibliotek med læsestue og gymnastiksal, ofte i tilknytning til sportsplads udenfor). Endv. rummer s. ofte lokaler for den kommunale administration. Tanken om en s. for både unge og gamle blev først fremsat af fhv. bibliotekskonsulent Jørgen Banke, og arkitekt Harald Nielsen fra Landsforeningen Bedre Byggeskik udarb. en normalplan. Økonomisk overkommelig blev planen dog først ved de i 1934 gennemførte statstilskud til forsamlingshuse, og nye udformninger kom frem, bl. a. i indenrigsmin.s pjece »Forsamlingshuset« 1935, type 6 (arkitekt Vilh. Lauritzen). Afgørende for udviklingen er dog folkeskoleloven af 18. maj 1937 med tilskud til centralskoler, der ofte i en rummelig udformning kan komme til at virke som s. På landbrugsudstillingen, Bellahøj, Kbh. 1938 forelå arkitekt Thomas Havnings plan til skole- og ungdomsgård. På samme udstilling 1946 fandtes en ungdomsgård. Begrebet s. er altså ved tilknytning til de nye skoler ved at udvikles til en *ungdomsgård,* medens arkitekt Vilh. Lauritzens ovenfor nævnte plan svarer til den oprindelige tanke om en s. I begge udformninger af tanken kan der skabes et særdeles effektivt samlingssted for det kulturelle liv i sognene.

Ungdomskomm. tillægger s. stor betydning som midtpunkt i en egns åndelige liv og som fritidslokale for ungdommen. Den har i sin bet. Fritidslokaler på Landet, 1951, beskæftiget sig med s.-s bygning, de forsk. formål den skal tjene (aften- og ungdomsskole, fester, idræt, evt. børnehave og vuggestue), deres indretning, ledelse og finansiering.

Litteratur: K. Damsgaard: Forsamlingshuse og Sognegårde (I. O. Bertolt, Andreas Boje og Ernst J. Borup: Dansk Folkeoplysning 1942, s. 197 ff.) Forsamlingshuset udg. af indenrigsmin. 1935. Hj. Gammelgaard: Forsamlingsgård og Fritidshjem (Bogens Verden 1939, s. 138 ff.). Johs. Lindskov Hansen: Nu kommer Sognegaardene sammen med de nye Centralskoler. (Brugsforeningsbladet 1941, s. 36 f.). Fritidslokaler på Landet, bet. afg. af Ungdomskomm., 1951. M. I.

Sokrates (469—399 f. Kr.), athensk filosof. I 5. årh.s Athen opstod der trang til en højere undervisning, der kunne dygtiggøre ungdommen til deltagelse i statens styrelse. Denne trang imødekom sofisterne, der dels gav en alment dannende undervisning i retorik og dialektik (tale- og samtalekunst), dels en mere fagligt betonet undervisning i grammatik, matematik, astronomi etc. Den enormt hurtige åndelige udvikling medførte en voldsom opløsning af alle hidtil fastslåede normer på det moralske og religiøse område og en om sig gribende tvivl og kritik. Sofisterne tvivlede ikke alene om rigtigheden af de overleverede religiøse forestillinger, men nogle af dem benægtede endog muligheden af enhver sandhedserkendelse. Når der ikke fandtes noget objektivt sandt el. godt, blev talerens og politikerens opgave kun at overbevise tilhørerne om, hvad der er det rette i det enkelte tilfælde, en overtalelseskunst, hvis mål er at få tilhørerne til at antage, at det, taleren hævder, er det rette.

Denne sofisternes subjektivisme og relativisme bekæmpede S., så vidt vi ved, allerede fra sin tidlige manddom. Da han ikke har skrevet en linie, bygger al vor viden om ham på andres vidnesbyrd: Aristofanes' komedier, især Skyerne, der dog er lidet værd som historisk kilde til sikker viden om S., hans unge disciple Xenofons og navnlig Platons (s. d.) skrifter og den senere filosofihistorie. Det står dog fast, at S. aldrig har meddelt undervisning mod betaling som sofisterne, men at han førte samtaler med alle slags mennesker, især de unge, på gader og torve, med det formål at klare begreberne på det moralske område. »Kend dig selv« kan sættes som motto for de Sokratiske samtaler. »Ingen handler urigtigt af egen fri vilje« og »godheden beror på erkendelse« er de centrale sætninger i S.'s anskuelse. Har man virkelig til bunds forstået, hvad der er det rette, bestemmes ens handlinger også deraf. Det gælder blot om at lokke den forståelse og viden frem, som ligger skjult i ethvert menneske. S.'s berømte ironiske metode bestod i stadig dybere borende spørgsmål og svar, modspørgsmål og indvendinger. Selv påstod han, at han intet vidste, men kun søgte efter erkendelse af det gode i dets forskellige former: Retfærdighed, fromhed, tapperhed, besindighed etc. Derved at S. var klar over sin videns mangelfuldhed og fjernhed fra det absolutte mål, mente han, at han havde et forspring frem for de medmennesker, som ikke var nået til klare begrebsbestemmelser, men troede, at de vidste besked. Det første S. der-

for havde at gøre i sine samtaler, var at bringe sin partner tilbage til samme standpunkt som hans eget: Radikal uvidenhed; dertil brugte han sin dialektiks skarpeste våben, til at blotte og bortrydde skinviden og berede vejen for virkelig erkendelse; denne kan imidlertid ikke meddeles som færdigt resultat, men kun tilegnes af den enkelte gennem personligt tankearbejde. Derfor sammenlignede S. sin metode med jordemoderkunsten (den maieutiske metode; gr. *maia* jordemoder): Hans mål var at hjælpe sin tilhører til selv at føde sandheden ud af sit eget indre.

S.'s samtid forstod ham ikke. Nogle forvekslede ham p. g. a. lighed i metode med sofisterne, andre betragtede ham blot som en besværlig og irriterende taskenspiller. I 399 faldt han som offer for den demokratiske restauration efter de 30 tyranners fordrivelse. Anklagen gik ud på, at han fordærvede ungdommen og indførte nye guddomme. S.'s religiøse standpunkt er omstridt. Eet er dog givet: Han var ikke rationalist. Hele sin gerning så han som et helligt kald, en tjeneste for Gud til statens gavn, og hans »daimonion«, d. v. s. den guddommelige røst i hans indre, var for ham en bekræftelse på, at hans opgave var af guddommelig natur.

S.'s betydning for eftertiden var enorm. Alle efterfølgende filosofiske retninger udgår fra ham. Ham skyldes det, at *etikken* i hele den antikke filosofi beholder den overvejende interesse. S. må have øvet en næsten magnetisk tiltrækning på sine medmennesker; trods meget store forskelligheder er alle hans efterfølgere fælles om en enestående beundring for mesteren. Hos os må Søren Kierkegaard betragtes som en ligefrem discipel af S. ikke mindst ved sine tanker om den »indirekte meddelelse«.

Litteratur: Heinrich Maier: Sokrates, 1913. A. E. Taylor: Socrates, 1932. William Norvin: Sokrates, 1933.

P. Kr.

»Solbakken« hjem, hospital og skole for kronisk syge børn, er beliggende i den sydlige udkant af Kirkeskoven et par km fra Århus. Hjemmet, der er opr. af Stefanshjemmet (s. d.), optager hjælpeløse kronisk syge børn i skolealderen, der p. g. a. deres sygdom ikke kan deltage i undervisningen i den alm. skole. (Rent undtagelsesvis kan børn under den skolepligtige alder optages, det gælder spec., når det p. g. a. sygdommens art skønnes at have betydning for barnets oplæring og udvikling). For anbringelse på S. betales der en af min. for hvert finansår fastsat takst, for finansåret 1952—53:

1. For personer under 18 år: 720 kr. årlig.
2. - — over 18 - 1440 - —

Hjemmet er anerkendt som særforsorgsinstitution, d. v. s. at ubemidlede vanføre og lemlæstede børn kan anbringes på hjemmet for statens regning (s. endv. Invalidebørnshjælpens børnehjem, Hørsholm).

Der er (1952) plads til 40 patienter. Opholdet kan undtagelsesvis udstrækkes ud over 18-års alderen.

Børn, der p. g. a. kronisk lidelse af anden art trænger til optagelse på hjemmet, kan — hvis der er plads dertil — også modtages. For sådanne børn må opholdet betales af *forældrene*. Hjælp vil evt. kunne ydes efter forsorgslovens øvrige bestemmelser. Udelukket fra optagelse er børn, som lider af smitsom tuberkulose, sindssygdom, epilepsi el. åndssvaghed.

Hjemmet har fast lægetilsyn og mulighed for hjælp gennem særlig specialistbehandling; selv de dårligste og mest hjælpeløse kan modtages. I det omfang, børnenes helbred og kræfter tillader det, gives almindelig skoleundervisning og oplæring i forskellig praktiske sysler.

Tilmelding af børn sendes til forstanderen, der derefter fremsender de nødv. papirer.

V. S. N.

Soldaterbog, s. Orlogsbog og soldaterbog.

Soldaterhjem. I forståelse med værnenes myndigheder har foreningen »Dannevirke«, K.F.U.M.'s soldatermission og Det Grundtvigske Soldaterarbejde oprettet soldater- og orlogshjem i garnisoner og lejre. I soldater- og orlogshjemmene kan mandskabet tilbringe fritiden under hyggelige og tvangfrie former, læse, skrive breve o. s. v. I de fleste af disse hjem serveres der kaffe og lign. til små priser; der findes klaver, noder, sangbøger, spil og blade til afbenyttelse. Desuden arrangeres underholdning af forskellig art, og hjemmene modtager tøj, værdisager og penge til opbevaring.

G. J.

Solhverv kost- og realskole, s. Kostskoler.

Solipsisme (lat. *solus* ene + *ipse* selv), den opfattelse, at det egne jeg og dets oplevelser er det eneste eksisterende, bl. a. begrundet med, at alt andet (yderverdenen, andre mennesker) overhovedet kun kendes gennem vore oplevelser deraf.

Sorø Akademis skole, s. Kostskoler.

Sovjetunionens skolevæsen. Sovjetunionen kan ikke som de vesteuropæiske lande se tilbage på en gradvis udvikling af sit skolevæsen. Vel fandtes i det gamle Rusland fremragende højere skoler og akademier, og der gjordes igennem tiderne adskillige forsøg på at skabe en skole for folket; et stort skolebyggeri sattes således i gang fra 1906—16. Men selv derefter omfattede folkeskolen knap halvdelen af børnene og på intet tidspunkt af det zaristiske styre lykkedes det at udrydde analfabetismen. I 1920 viste en folketælling, at c. 60 pct. af mændene og 75 pct. af kvinderne var analfabeter.

Sovjetunionen satte straks med alle kræfter ind på skoleområdet; det gjaldt at bekæmpe analfabetismen, at udvikle masserne kulturelt og at forme menneskene til overbeviste kommunister. Skolen blev fri af kirken og absolut konfessionsløs, i adskillige år direkte

antireligiøs. Det sidste blev siden ændret samtidig med at religionsfrihedens princip blev stadfæstet ved lov. Alle skoler blev statsskoler, gratis for alle, fælles for drenge og piger. Målet var den statslige enhedsskole for alle børn fra det 3. til det 18. år. Undervisningen skulle have en ubetinget tilknytning til det praktiske liv, der skulle skabes en enhed ml. undervisning og produktivt arbejde; skolen koncentrerede sig om de elementære fag, den teknisk erhvervsforberedende uddannelse, naturfag og marxistisk samfundslære. Historie, klassiske sprog, filosofi og religion gik ud af skoleplanen. De første år var præget af eksperimenter og søgen efter nye metoder for skolearbejdet. Ledemotivet var frihed for barnet, skolerne havde udstrakt elevselvstyre, universiteterne administreredes nærmest af studenterne. Eksamina afskaffedes såvel af politiske som af pædagogiske grunde. Skolen kunne bedst betegnes som en politisk præget arbejdsskole med hovedvægten på en polyteknisk dannelse følgende Marx's ideer: Eleverne skulle kende grundprincipperne i de vigstigste produktionsprocesser. Staten trængte til en overbevist kommunistisk ungdom, der var egnet og villig til at gøre en indsats ved genopbygningen af landets ødelagte industri og økonomi.

Omkring 1930, samme år som partiets Centralkomité i en resolution vedtog, at den almene og obligatoriske undervisning skulle gennemføres, kunne skolen regne med en ny generation kommunistisk opdragne lærere; samtidig kom kritikken mod skolernes undervisning og opdragelsesmetoder stærkere til orde. De progressive metoder, Daltonplanen, enhver form for intelligenstests blev bandlyst. (Tests anvendtes herefter kun til bedømmelse af evt. defekter el. afvigelser el. af specielle tekniske anlæg). Man vendte tilbage til mere traditionelle arbejdsformer. Skolens styrelse blev igen lagt i hænderne på skolelederen, 1932 genindførtes den alm. klasseinddeling ligesom eksamina (og akademiske grader). 1934 genoptoges historieundervisningen; 1935 udsendtes ret strenge forordninger vedr. skoledisciplinen og lærerens autoritet. I 1940 indførtes skolepenge for den højere skole, universiteter, institutter og teknika, hvorved man håbede at lede arbejdskraften til industrien, hvor den tiltrængtes. Dog er der forudset mange dispensationsgrunde. Heller ikke skolebøgerne er gratis længere, omend de er meget billige, da de trykkes i millionoplag. Affattelsen og fremstillingen af skolebøgerne var en af de store opgaver ved opbygningen af Sovjets skolevæsen. Læseplanerne er ens for alle skoler og skal strengt overholdes. I 1943 opgav man fællesskoleprincippet undtagen for grundskolen. Motivet synes at være, at særskilte skoler byder på færre problemer angående klassernes gennemsnitsstandpunkt og m. h. t. disciplinen. Under indtryk af en ny truende krig indførtes i 1939 en vis militærtræning for drenge; samtidig blev det mere nødvendigt at lede ny arbejdskraft til de krigsvigtige industrier; ved en forordning i 1940 tvangsmobiliseredes 1 mill. drenge (senere blev også piger medtaget) til specielle fagskoler, hvor de uddannedes til faglærte arbejdere. Der oprettedes håndværks-, jernbane- og fabriksskoler for de unge, der her fik fri uddannelse og ophold. I de to førstnævnte skoler optages elever efter 4—5 års skolegang, uddannelsen varer 2 år; i fabriksskoler optages elever i 16—18 årsalderen — uddannelsen varer 1/2 —1 år. Skolerne fortsattes også efter krigen, men de synes aldrig at have opnået fuld udnyttelse af deres kapacitet.

Siden omorganisationen af skolevæsenet i 1934 findes i Sovjetunionen 3 skoletyper foruden børnehaven for alderen 3—7 år (besøget her er frivilligt): en 4-årig grundskole (7—11 år), en 7-årig skole (ufuldstændig mellemskole) og en 10-årig skole (fuldstændig mellemskole 7—17 år). Skolepligten indtræder med det fyldte 7. år (indtil 1944 det 8. år). De enkelte folkerepublikker har lov til at undervise på deres eget sprog, men russisk er obligatorisk undervisningsfag.

Grundskolen er obligatorisk for alle, og de første 4 års undervisning er ens i alle 3 skolearter, således at overgangen fra den ene skole til den anden kan ske uden vanskeligheder. I grundskolen underviser klasselæreren i alle fag og fører sin klasse op gennem hele skolen. Klassekvotienten er i alm. på 40. I de mindste skoler i tyndt befolkede egne findes ofte kun en lærer for hele skolen og nye elever optages kun hvert andet år.

Den 7-årige skole er siden 1938 obligatorisk i byerne, men tilstræbes også i landdistrikterne, hvor den skulle være gennemført fra 1951. I egne med spredt bebyggelse er det ofte nødvendigt at indrette kostskoler el. etablere den nødv. busforbindelse. I den 7- som i den 10-årige skole varetages undervisningen efter grundskolen kun af speciallærere.

Den 10-årige skole svarer delvis til vore gymnasieskoler, dog uden nogen form for specialisering, som først skal begynde ved overgangen til universitetet, anden højere uddannelse el. i erhvervslivet. Dog indførtes i 1948 latin i enkelte skoler. Den 10-årige skole fører op til højere læreanstalter, medens den 7-årige skole giver adgang til special-mellemskoler (tekniske og medic.), der efter 3—4 års uddannelse fører til de faglige højskoler. Videnskabelige institutter, faglige højskoler og universiteter fordrer ved optagelsen en modenhedsprøve. Optagelsesalder er minimum 17 år. Fra og med 4. klasse holdes der hvert år en oprykningsprøve, i sidste klasse en afslutningseksamen. Elever, der opnår særlig gode karakterer, får tildelt udmærkelsesmedaljer og fritages for de specielle adgangsprøver til højskolerne.

En erhvervsvejledning gives i slutningen af 7. skoleår af skolens gamle elever og af de faglige skolers ledere.

Undervisningsmetoden er den sædvanlige klasseundervisning, der lægges vægt på at føre eleverne frem til selvstændigt arbejde og der kræves en del hjemmearbejde. Disciplinen er ret streng. Skolens elevråd, ligesom de kommunistiske ungdomsorganisationer: Unge Pionerer for de 10—14 årige og Komsomolorganisationen for de 14—23 årige, hjælper til at sikre disciplinen. Disse ungdomsorganisationer har en afgørende indflydelse på de unges liv og sikrer sammen med skolen opdragelsen til den Marxistisk-Leninistiske verdensanskuelse. Stor vægt lægges også fra skolens side på børnenes fritidsbeskæftigelse; i reglen indrettes arbejdskredse under en lærers vejledning, skolebiblioteket står til børnenes rådighed, der findes særlige naturfagsstationer, særlige teatre og biografer, idet børn under 16 år ikke må besøge aftenforestillinger.

I 1950 fandtes 220.000 grund- og højere skoler. Antal elever i grund-, højere og tekniske skoler: 37 mill., antal lærere: 1.600.000. Højere undervisningsanstalter: 880 med 1.247.000 studerende deriblandt c. 400.000 på korrespondancekursus; 65.000 professorer og lektorer; antal studerende ved tekniske institutter: 1.094.000. C. 21.000 videnskabeligt arbejdende tog del i højere kursus på videnskabelige institutter.

Under krigen var det nødvendigt at flytte hele skoler østpå, og undervisningen kunne kun gennemføres under de største vanskeligheder. I de egne, som tyskerne midlertidigt havde erobret, var efter deres tilbagetog alle skolebygninger fuldstændig ødelagt. Ialt ødelagdes 84.000 undervisnings- og forskningsinstitutter herunder 20.000 skoler. Genopbygningen gennemførtes hurtigt og intensivt, ofte med aktiv støtte af egnens befolkning. Dec. 1945 var undervisningsforholdene nogenlunde normale, dog måtte der mange steder undervises i 2- undertiden 3-skift. Genopbygningen af de videnskabelige institutter var selvfølgelig vanskeligere og gennemførtes efter en omfattende 5-års plan.

Et stort problem var opdragelsen af de tusinder af børn, hvis skolegang var blevet afbrudt af krigen, især af dem, der var vokset op under besættelsen; erfaringerne fra krigsårene havde gjort dem uegnede til alm. skoleopdragelse. For disse børn indrettede man fagskoler, hvor der undervistes i alle praktiske fag, der havde børnenes interesse, derudover i russisk, historie og geografi. Disciplinen var den samme som på en arbejdsplads. Forældreløse drenge er efter krigen fortrinsvis optaget i Suvorov- og Nakhimovskolerne (kostskoler), der forbereder til officerstjeneste i hær og flåde; skolerne har en høj standard og en særdeles streng disciplin.

Siden krigens ophør er der særlig arbejdet på oprettelsen af fortsættelsesskoler og der stræbes efter at gøre dem obligatoriske. Erhvervs- og tekniske skoler er alle specialiseret, uddannelsen varer 3—5 år. De unge må ikke påtage sig ekstraarbejde af hensyn til skoletimerne, og skal være fritaget for arbejde i eksamensperioder, men modtager fuld løn.

Lærerstanden nyder stor anseelse og får en forholdsvis høj løn. Stadig er der stor lærermangel i alle kategorier. Man har her som i andre lande søgt at hjælpe ved nødforanstaltninger, specielt ved kortere uddannelsestid for grundskolelærere, der uddannes på seminarier i 3-års, fra 1947: 4-års kursus. Faglærerne får deres uddannelse ved læreinstitutter, for de højeste klasser ved et pædagogisk institut. Deres eksamen svarer omtrent til den danske skoleembedseksamen.

Ved siden af den egentlige skoleundervisning meldte sig som nævnt efter revolutionen den lige så vigtige opgave at udrydde analfabetismen ved undervisning af den voksne befolkning; især på landet var det nødvendigt at indrette både grundskoler og højere skoler for voksne. Af stor betydning blev korrespondanceundervisningen. I 1941 fandtes 10.000 skoler for voksne med 1.500.000 elever.

Administrationen er centraliseret i Ministeriet for den højere undervisning, der leder sine anordninger videre gnm. min. for opdragelse i de 16 unionsrepublikker; en del specialinstitutter (landbrug og medicin o. a.) er underlagt de tilsv. fagministerier.

Udviklingen viser, at tiden for det frie skoleeksperiment er forbi. De pædagogiske impulser kommer fra Akademiet for de pædagogiske Videnskaber og dettes institutter, og ledes derfra ud til skolerne i den vedtagne form. Skolens mål og arbejdsform er bestemt af politiske mål og man følger Lenins ord om, at hele ungdommens kundskabsmæssige, karaktermæssige og kulturelle opdragelse skal underordnes de opgaver, hvis løsning fører til kommunismens sejr.

Litteratur: Beatrice King: Russia goes to school, 1948. I. A. Kairof: Pædagogiken, 1948. Eric Ashby: Scientist in Russia, 1947. The Year Book of Education, 1948. Erik Stahl: Skolen i Sovjetrusland (Gymnasieskolen 1950 nr. 17 og 18).

Spanager børnehjem pr. Lille Skensved, opr. 1928 af Kbh.s kommune som fortsættelse af et børnehjem nær Birkerød.

Fortrinsvis for svagtbegavede børn fra Kbh. Plads til 63 børn, alder ved optagelsen 7—13 år, ved afgangen 15 år el. mere. Anerkendt 3. jan. 1934 som sinkehjem, meget stor have, landbrug, egen skole med 4 klasser.

Spasme (gr. *spasmos* krampe), krampagtig sammentrækning af muskulatur el. stærk forøgelse af tonus (spænding).

Spastisk lammede børn (»spastikere«) er børn lidende af »*hjernelammelse*«, hvorved forstås forstyrrelser i bevægelsesfunktionerne s. f. af mangelfuld udvikling el. beskadigelse af hjernen hos små børn (i mods. til børnelammelse, hvor bevægelsesforstyrrelserne — lammelserne — skyldes ødelæggelse af nerveceller i rygmarven). Den spastiske

lammelse benævnes ofte Little's sygdom efter den eng. læge *W. J. Little* (1810—94), der selv havde denne lidelse og som den første gjorde rede for årsagsforholdene og beskrev symptomerne i 1862. — Ved store undersøgelser i U. S. A. har man fundet, at der årlig fødes 7 tilfælde med hjernelammelse pr. 1500 fødsler. I England synes hyppigheden betydeligt mindre og er for skolebørn (5—15 år) udregnet til 1 pr. 1000. Hvor hyppigt lidelsen forekommer i Danm., ved man ikke, men man har skønnet — ud fra de amer. tal — at der skulle være 4—5000 hjernelammede børn og unge under 20 år.

Bevægelsesforstyrrelserne viser sig overvejende under 2 forsk. former, den spastiske og den atetotiske form. Ved den *spast.* type er lemmerne stive og vanskelige at bevæge, og kraften i musklerne er svækket. I svære tilfælde er også kroppens muskler, åndedrætsmusklerne samt tunge- og øjenmusklerne lidende. Man taler om »*hemiplegi*«, når hele den ene el. anden side af legemet er angrebet, om »*paraplegi*«, når begge ben er ramt, men ikke øverste halvdel af kroppen, arme, hals el. hoved, og om »*diplegi*«, når alle 4 lemmer såvel som kroppen er påvirket, men benene dog langt mere end armene og tilbøjelige til overkrydsning i sakseform. Den *atetotiske* type afviger fra den spastiske derved, at normale bevægelser af arme, ben, krop o. s. v. ikke el. kun meget ufuldstændigt kan udføres p. gr. a. uønskede og uhensigtsmæssige kast og vridninger. For at bringe disse ufrivillige bevægelser under kontrol vil barnet ofte udvikle en spændingstilstand i musklerne, der kan forveksles med den spastiske stivhed.

Foruden vanskeligheder ved at bevæge arme og ben kan det hjernelammede barn have *kramper*, der især forekommer hos spastikerne, og *høredefekter*, der er særlig hyppige hos atetotikerne; de fleste s. l. b. lider af *taleforstyrrelser*. Det kan være meget vanskeligt at vurdere *intelligensen* hos disse børn med deres ofte sparsomme udtryksmuligheder. Da lidelsens årsag er en hjernebeskadigelse, er det rimeligt at forvente en intelligensnedsættelse, men denne har ved nøjere undersøgelser vist sig mindre hyppig end tidligere antaget. Man kan regne med, at ca. 1/3 af de s. l. b. er åndssvage og 1/3 sinker, mens resten af børnene er normalt el. endog godt begavede. Det kan ikke undre, at disse børn jævnlig frembyder *psykiske forstyrrelser* af følelsesmæssig art, dels p. gr. a. deres kontaktvanskeligheder og let forståelige insufficiens- og underlødighedsfølelse, dels p. gr. a. forældrenes hyppigt forkælende og overbeskyttende behandling. Mange er yderst ængstelige og uligevægtige med affektudbrud samt rastløse og ustadige. — Hjernelammelse forekommer i alle grader fra en næppe iagttagelig stivhed el. ufrivillig bevægelse i den ene arm til den sværeste invaliditet. Lidelsen erkendes ofte først, når barnet skulle kunne sidde op uden hjælp og senere gå, men viser sig ude af stand dertil.

Årsagen til hjernelammelse er udviklingsdefekter el. beskadigelse af hjernen før el. under fødslen (90 pct.), sjældnere kort efter fødslen (10 pct). Bl. a. må infektionssygdomme hos moderen i svangerskabet og Rhesus-blodtypeuforligelighed ml. moder og barn antages at kunne beskadige fosterets hjerne. Hjernebeskadigelse under fødslen s. f. a. iltmangel el. hjerneblødning og i sjældne tilfælde hjernebetændelse el. meningitis i 1. leveår vil kunne være ansvarlig for lidelsen. — Hjernelammelse er således ikke en afgrænset sygdomsenhed, men kun et symptom med mange mulige årsager. Af hensyn til den rigtige behandling er det vigtigt at stille den nøjagtige diagnose ml. de forsk. muligheder.

Først i de senere år har man fået øjnene op for, hvor store resultater der kan opnås ved en tidl. påbegyndt og intensivt gennemført behandling af disse børn. Behandlingen er meget krævende også for barnet og kan kun gennemføres, hvor der ikke foreligger intelligensdefekt i højere grad. Et intimt samarb. er nødvendigt ml. læger fra mange forsk. specialer, psykologer, pædagoger, socialrådgivere, fysioterapeuter, talepædagoger og beskæftigelsesterapeuter. Det er barnet som helhed, der må behandles, ikke blot den isolerede bevægelsesdefekt. Man kan regne med, at af de s. l. b. vil 1/3 være for svagt begavede til at kunne oplæres, og af den flg. 1/3 vil halvdelen være for svært legemligt invalideret til at kunne rettes fysisk op, og den anden halvdel vil have så små defekter, at langvarig, spec. behandling ikke er fornøden. Den sidste 1/3 vil være de moderat invaliderede, som kan få det rette udbytte af behandlingen. Hvis de amer. talangivelser holder stik i Danm., skulle ca. 1600 hjernelammede under 20 år være egnet til en sådan langvarig, intensiv og udspecialiseret behandling. — Af særlig vigtighed er forældrenes energi og rette indstilling over for det s. l. b., som de vedholdende må arbejde med, som de på samme tid må opmuntre, indgive tryghed og udvise den største tålmodighed overfor — og undgå at forkæle og overbeskytte. Barnet bør i så vid udstrækning, som dets defekter tillader det, behandles som et normalt barn og mest muligt bringes i kontakt med andre børn, omend gradvist og forsigtigt. Målet må være at gøre barnet så selvstændigt og uafhængigt af hjælp udefra som overhovedet muligt.

Den 30. okt. 1950 stiftedes »*Foreningen for spastisk lammede børn*« med det formål at gøre et arbejde for s. l. b.

Litteratur: Sven Brandt: Om »hjernelammelse«, Ugeskrift for Læger, 1949, s. 1417—22. Samme: Spastikerproblemet neuropædiatrisk belyst. Samme sted 1952, s. 72—74.

J. E.

Spearman, Charles E. (1863—1945), engelsk psykolog og filosof; 1911 prof. i psyko-

logi ved Londons universitet. Han studerede i sin ungdom bl. a. hos Wundt, Külpe og G. E. Müller.

S. har navnlig gjort en yderst betydningsfuld indsats på to områder: Erkendelsesteorien og testpsykologien. Disse to emner har fået en indgående behandling i hans to hovedværker: The nature of »intelligence« and the principles of cognition (1923) og The abilities of man (1927). Desuden foreligger der både før og senere en mængde artikler fra S.s hånd. I det førstnævnte hovedværk opstiller han sine 3 grundlove for al ny erkendelse: 1. Loven om et individs evne til at iagttage, hvad der foregår i dets egen bevidsthed. 2. Loven om eduktion af relationer. 3. Loven om eduktion af korrelater (s. Intelligensforskning). S.s betegnelse for denne lære er *noegenesis* og han taler om de *noegenetiske* love; hermed vil han understrege, at det drejer sig om *ny* erkendelse og ikke f. eks. om ren reproduktion.

Indenfor testpsykologien har S. grundlagt faktoranalysen (s. d.). Han har indført matematisk statistik, navnlig korrelationsberegninger. Hans resultater er omstridte, men de har givet anledning til mange frugtbare undersøgelser og diskussioner. Om S.'s indsats indenfor intelligensforskning s. d.

Litteratur: J. C. Flugel: Charles Edward Spearman, 1863—1945, British Journal of Psychology, XXXVII, 1946—47, 1—6. S. endv. litteraturhenvisninger til artiklerne: Intelligensforskning, Intelligenstests og intelligenstestning.

H. T.

Specialarbejdskontrakt vil i henh. t. den gældende lærlingelov (s. Lærlingeloven) være at oprette, hvor en person under 18 år antages i en under loven hørende virksomhed, når ansættelse p. g. a. den på arbejdsstedet rådende arbejdsdeling alene angår udførelsen af et vist specialarbejde, som ikke fordrer nogen faglig uddannelse; tvivlsspørgsmål om, hvorvidt der foreligger en sådan ansættelse, el. om der alene er tale om bud- el. håndlangerarbejde e. l., afgøres af vedk. lærlingefællesudvalg; endv., når påg. antages til arbejde, der består i udlevering af varer i forretninger, hvis omfang og art er af en sådan beskaffenhed, at der ikke er mulighed for at give en faglig uddannelse.

Ved antagelse som nævnt skal opr. en skriftlig kontrakt; i modsat fald har aftalen om antagelsen ingen gyldighed, og arbejdsgiveren kan straffes med bøde. Der foreligger godkendte blanketter til oprettelse af s. henh. i tilfælde, hvor der foreligger kollektive aftaler vedr. specialarbejdere, og i tilfælde, hvor sådanne kollektive overenskomster ikke foreligger. Blanketterne fås gratis hos de kontraktgodkendende myndigheder (s. d.), der dog ikke skal godkende el. påtegne s.

Det er antaget, at s. kun skal opr., hvor der er tale om beskæftigelse ved arbejde, der henhører under et lærefag (s. d.). Betydningen af s. er herefter dels at tilkendegive påg. og hans værge, at der ikke foreligger et læreforhold, hvorved en faglig uddannelse kan opnås, dels at fastlægge de forpligtelser, som arbejdsgiveren i disse særlige arbejdsforhold påtager sig.

S. skal indeholde bestemmelse om, til hvilket arbejde påg. er antaget; endv. om kontraktens gyldighed, opsigelsesvarsel og lønvilkår, men der er ikke i loven fastsat bindende regler vedr. disse punkter; endelig en bestemmelse om, at specialarbejderen skal være syge- og invalideforsikret for arbejdsgiverens regning. Specialarbejderen har krav på ferie med løn ikke efter lærlingelovens, men efter ferielovens regler. Arbejdsgiveren skal give den unge specialarbejder adgang til at deltage i den almendannende — men ikke den særligt faglige — undervisning i en af de på stedet værende anerkendte faglige skoler el. aftenskoler, og arbejdsgiveren skal betale undervisningen samt fornødne rekvisitter og materialer; forældre og værger skal på dette punkt støtte arbejdsgiveren, og specialarbejderen og hans forældre er ansvarlige for indkøbte rekvisitter og undervisningsmaterialer. Evt. ulykkestilfælde under skoleophold henhører under arbejdsgiverens risiko i henh. t. ulykkesforsikringsloven.

H. B.

Specialelæsning i historie. I gymnasiet kan, tidligst i II G, anvendes ca. 25 timer til arbejde med et særligt, afgrænset område. Det må ikke have karakter af udvidet lærebogslæsning, men skal bygge på læse- og anskuelsestof og skal i hvert tilfælde godkendes af undervisningsinspektionen. S. indførtes i 1903, men er særlig blevet anvendt efter ordn. af 1935. Som emner kan anvendes en fremtrædende person, et centralt afsnit af historien, en arkæologisk periode el., hvad der er hyppigst, kan s. være knyttet til et el. fl. monumenter. Formålet er dels at lære eleverne noget om historisk metode, dels ved at stille dem mere direkte overfor stoffet at levendegøre historien og opøve evnen til selvstændigt arbejde og iagttagelse. I 1952 opgav 31 studenterhold fordelt på 25 skoler et speciale. Sml. Historie i gymnasiet.

H. H. F.

Specialofficersgruppen, s. Søværnet spalte 2103.

Spejderbevægelsen, ungdomsbevægelse startet af den eng. general Robert Baden-Powell (s. d), der havde en særlig måde at træne og omgås sine soldater på.

I en lille bog, Aids to Scouting (Hjælp til Spejdersport), skrevet for soldaterne, nedlagde Baden-Powell en del af sine erfaringer med dette arbejde, og ved sin hjemkomst fra Sydafrika efter boerkrigens afslutning fandt han, at denne bog blev brugt både i drenge- og pigeskoler og var meget yndet.

Da Baden-Powell samtidig fandt, at engelsk ungdom var inde i en slaphedsperiode,

bragte forskellige overvejelser ham ind på tanken at skrive en vejledning i »scouting« (spejdersport) for drenge, og det første udkast hertil blev lavet i 1906.

I 1907 gennemførtes en »forsøgslejr« på Brownsea Island. Her arbejdede drenge for første gang under spejderloven og »patruljesystemet«.

I 1908 udkom bogen »Scouting for Boys«, (til dansk oversat under navnet: Baden-Powells Spejderbog), men før udgivelsen var halvt gennemført, groede spejdertroppe frem i næsten hver en krog af England.

19. nov. 1909 holdt dr. phil. Oscar Hansen på Hellerup Gymnasium et foredrag om den nye bevægelse med det resultat, at en del af drengene næste dag anmodede rektor Hartvig Møller om at måtte danne en spejderpatrulje, og da Scouting for Boys snart efter blev oversat, voksede troppe og grupper frem alle vegne i et tempo, som gjorde det vanskeligt i starten at få bevægelsen under effektiv kontrol.

Baden-Powell blev aldrig træt af at fremhæve, at hans drengespejdere var fredsspejdere, og militært præg og disciplin advarede han gang på gang imod. Således hedder det i Scouting for Boys: »Militær eksercits har en tilbøjelighed til at ødelægge individualiteten, medens vi ønsker i spejderne at udvikle individuel karakter«.

Baden-Powell satte som det altoverskyggende mål *karaktertræningen* og *godt borgerskab*.

Karaktertræning har ofte været diskuteret, men begrebet kan opfattes forskelligt. Baden-Powell siger herom: »Karaktertræning er opdragelse til høje idealer, til at stole på sig selv, til pligtfølelse, udholdenhed, selvrespekt og hensyntagen til andre«.

Bevægelsens arbejdsmetode er særpræget, fordi den har hentet sine forbilleder fra nybyggernes og kolonispejdernes ensomme færden i store skove og uvejsom jungle. Senere fik den også et islæt af indianerliv fra amerikaneren Thompson Setons Woodcraft Indians, en måde at lære drengene at leve indianernes primitive liv i de store skove, som også spejderne optog i deres program, dog under mere faste former end Thompson Setons. Endelig er den ikke mindst præget af middelalderens ridderidealer og appel til hjælpsomhed, retsindighed og ærligt spil.

S.s yngsteafdl. er *ulveflokkene*, som omfatter drenge i alderen 8—12 år. Arbejdet er bygget over Kiplings geniale junglebøger, og baggrunden for legen er altså her drengen, der i junglen ammes af en ulvemoder og sammen med ulvebrødrene lærer junglens lov.

»En ulv lyder den gamle ulv« og »en ulv giver aldrig tabt« er ulveungernes lov, primitive og letfattelige krav for drenge i denne alder. De skulle udvikle sansen for lydighed, udløse deres handlekraft og stille krav til udholdenhed og stadighed.

En flok tæller i almindelighed c. 25 drenge og ledes af en flokfører, oftest kvindelig. Flokken er delt i bander, men arbejder prak-

Den nye spejder lærer knobbinding.

tisk talt altid direkte under flokførerens ledelse, og arbejdet har karakter af fantasifuld leg.

Ved optagelsen aflægges ulveløftet. der lyder således: »Jeg lover at gøre mit bedste for at adlyde ulveloven og for hver dag at gøre en lille ting, der kan glæde el. hjælpe en anden«.

Ulveprøverne omfatter bl. a. sådanne ting som at kende klokken, kende flaget, boldkastning, sjipning, færdselsregler, kende enkelte planter og fugle, kunne gå 20 km o. desl. Arbejdet er en tilvænning til friluftslivet og en begyndende karaktertræning.

I *spejdertroppen* rykker drengen op omkr. 12-års alderen. Det vigtigste middel i dette arbejde og iøvrigt langt det vigtigste af alle s.s midler er »patruljesystemet«.

Drengene arbejder i »patruljer«, hver bestående af 6—8 spejdere, og disse ledes af en jævnaldrende el. kun lidt ældre kammerat.

Kærnen i patruljesystemet er, at *drenge skal ledes af drenge*, og det størst mulige ansvar lægges på patruljeføreren, de størst mulige krav stilles til patruljens sammenhold og fællesskabsfølelse.

Patruljesystemet appellerer til drengenes naturlige bandeinstinkt.

4—5 patruljer danner i reglen en trop, der

ledes af en voksen fører, og det bliver denne tropsførers opgave at sørge for, at arbejdet ledes i den rette ånd og stræber mod det rette mål. Dette gøres ved en stadig uddannelse af patruljeførere, der formeres i en s.k. førerpatrulje med tropsføreren som patruljefører.

Her lærer tropsføreren sine patruljeførere stoffet til spejderprøverne og tilstræber samme form, som han ønsker benyttet ved patruljemøderne.

Han omgås dem jævnt og demokratisk som en slags »storebror« og søger at appellere til deres æresfølelse og give udløsning for deres handlekraft på en sund måde.

I samarbejde med hjemmet og forældrekredsen skal han skabe det fristed for drengene, hvor de kan drive en sund og opdragende fritidsbeskæftigelse, der kan blive et værdifuldt supplement til hjemmets og skolens opdragelse. Under alt dette skal patruljeførerne føle sig som medansvarlige for troppens ledelse og deltage i arbejdets planlægning; tropsføreren skal tilsyneladende kun være rådgivende og korrigerende og søge umærkeligt at få drengene til at vælge det rigtige.

Hver måned afholdes således et patruljeførermøde, hvor troppens arbejdsprogram for den kommende md. drøftes, og resultaterne af sidste md.s patruljearbejde fremlægges.

Ved optagelsen i troppen aflægger den nye spejder spejderløftet, der lyder således: »På min ære lover jeg at gøre mit bedste for: at være tro mod Gud og mit land, at være hjælpsom mod alle og at holde spejderloven.«

Spejderloven, der gennemgås af patruljeføreren, men inden optagelsen også drøftes ml. tropsføreren og den nye spejder, lyder således:

1. En spejder er til at stole på. 2. En spejder er trofast. 3. En spejder er hjælpsom. 4. En spejder er en god kammerat. 5. En spejder er ridderlig.*) 6. En spejder er god mod dyr. 7. En spejder er lydig. 8. En spejder tager vanskeligheder med godt humør. 9. En spejder er sparsommelig og ordentlig. 10. En spejder er ren i tanke, i ord og i handling.

*) Pigespejderne: høflig og hensynsfuld.

Spejderprøverne og spejderfærdighederne grupperer sig om lejrlivet og livet i det fri og alle de praktiske færdigheder, som dette kræver. Arbejdet stiller krav til sammenhold inden for patruljen og kappestrid og »fair play« i forholdet til andre patruljer; og ml. alle patruljerne et sammenhold til værn for troppens gode navn og rygte.

Gennem selvarbejde og ansvar, deltagelse i planlægning og kritik af troppens arbejde gennemgår drengene en forskole i demokrati, i at se samfundsmæssigt på tingene, i at lære at klare sig selv og hjælpe andre.

Fra troppen kan spejderen i 18-års alderen

rykke op i de s. k. *roverafdl.* (»ridderspejdere«), hvor han gennem selvstændigt arbejde med primitiv skovmandssport og hyggelige sammenkomster med jævnaldrende kammerater kan fortsætte sin udvikling på spejderarbejdets grund indtil omkr. det 22. år.

Pigespejderbevægelsen startedes ved, at B.-P. ved sine inspektioner af drengespejderne undertiden fandt søstre til disse klædt så nær som muligt i spejderuniform. B.-P. skrev derfor med hjælp af sin søster en håndbog for piger. Da B.-P. giftede sig i 1912 var pigespejderbevægelsen stadig i sin vorden. Lady Baden-Powell blev divisionschef for pigespejderne i Sussex i 1916 og pigespejderchef i 1918.

I de forløbne år har s. herhjemme kunnet notere en stadig stigning, således at 1952 over 67.000 drenge og piger er medl. af de fire da. spejderkorps. Bevægelsen har på mange områder dannet skole for andre organisationer, og det er næppe for meget sagt, at alle drengeorganisationer herhjemme i større el. mindre grad er præget af s.s metoder.

I 1952 var der flg. medl. af de fire spejderkorps:

Det Danske Spejderkorps	20.950
KFUM-spejderne	15.108
Det Danske Pigespejderkorps	11.650
KFUK-spejderne	18.175

Detaljer om arbejdet vil kunne findes i de forskellige spejderorganisationers håndbøger.

En arbejdsform med en sådan tiltrækning for drengene, som spejderarbejdets, vil naturligvis kunne misbruges til andre formål, som det skete i diktaturlandene. Derfor er det vigtigt, at s. ikke blot forstås som et opdragelsesmiddel, men som en ganske bestemt kombination af et mål og en række midler, og at det stadig er ansvarsbevidste og rettænkende ledere, der fører dette arbejde videre i grundlæggerens ånd.

Litteratur: R. Baden-Powell: Scouting for Boys, 1908. Samme: Aids to Scoutmastership, 1920. Dansk: Baden-Powells Spejderbog, 1950. E. K. Wade: The Piper of Pax, 1924. K. F. U. M.-Spejderne. Spejderliv, 1945. Det Danske Spejderkorps: Førerhåndbog, 1948. Samme: Prøver og Duelighedstegn. Samme: »Spejdersport«, tidsskrift for drengearbejde.

Th. G.

Spencer, Herbert (1820—1903), engelsk naturvidenskabsmand og opdragelsesfilosof. Hans far var lærer i Derby og i slægt med mange ansete pædagoger. Allerede i barndomshjemmet kom han tidens religiøse og pædagogiske brydninger på nærmeste hold. Moderen var metodist, mens faderen nærede udtalt interesse for kvækernes lære og i sin skole gik imod de gængse opdragelsesidealer. Dette prægede H. S. fra første færd og bragte ham i uddannelsesårene ofte i konflikt med autoriteterne. Han viste udprægede evner for selvstændig tænkning og virksomhed og

gjorde sig især bemærket som matematisk begavelse. Hans opdragelseslære, som den fremstilles i On Education (1861), har ofte et spekulativt og teoretisk præg, men blev dog retningsgivende for senere tiders pædagogik. Han opstiller som opdragelsens mål at forberede til et fuldkomment liv. Et sådant inddeles naturligt i fem virksomheder: 1) De, der direkte går ud på selvopholdelse, 2) de, der indirekte går ud på selvopholdelse (tilvejebringelse af livets nødvendigheder), 3) de, der har til formål at opfostre og optugte afkom, 4) de, der tilsigter vedligeholdelsen af rigtige sociale og politiske forhold, 5) de blandede virksomheder, som befordrer smagens og følelsernes tilfredsstillelse. — Erhvervelsen af viden havde for S. værdi både som kundskab og som optugtelse. Derfor gik han så stærkt ind for den formelle opdragelse. Disse teorier kan næppe holde i dag, hvorimod hans krav om lige hensyntagen til opdragelsens intellektuelle, moralske og fysiske sider stedse har gyldighed. Dog tillægger han utvivlsomt den naturvidenskabelige uddannelse for stor betydning. S. udformede »de syv didaktiske grundlove«: 1) man skal gå fra det enkle til det sammensatte, 2) fra det ubestemte til det bestemte, 3) fra det konkrete til det abstrakte og 4) fra det empiriske til det rationelle, 5) barnets opdragelse må i ordning og form følge menneskeslægtens historiske udviklingsproces, 6) selvudviklingen er det vigtigste i al intellektuel opdragelse, 7) interessen er af største værdi for opdragelsen. Der må derfor skabes en »glad spænding« hos eleverne. Disse syv punkter er også i dag det naturlige grundlag for al sund pædagogik, ligesom S.s krav om grundig pædagogisk og psykologisk viden både for lærere og forældre er yderst aktuelt. Sv. P.

Spinder, s. Tobaksfagene og Tekstilarbejder(ske).

Spinoza, Baruch de, (1632—77), holl.-jødisk filosof. Født i Amsterdam og bestemt til rabbiner, men blev 1656 udstødt af synagogen og levede senere i Haag. Hans hovedværker er Teologisk-politisk Traktat (1670) og Afhandling om forstandens forbedring (1677), men frem for alt Ethica (1677; da. udg. 1935). Af særlig psykologisk interesse er heri hans lære om, at det åndel. (sjælel.) og det fysiske (legeml.) er to forsk. måder, hvorpå substansen, der er det fundamentale, fremtræder for os. Denne opfattelse betegnes som identitetshypotesen, idet det sjælel. og det legeml. anses for i grunden at være eet; det er kun fremtrædelsesmåderne, der er forskellige. Den er beslægtet med den senere såk. psykofysiske parallellisme og benægter en vekselvirkning ml. legemligt og sjæleligt. Videre kan nævnes hans lære om følelserne el. affekterne, som han behandler ganske naturalistisk, idet han skelner ml. forsk. arter af begær og forsk. arter af lyst og af ulyst. Dette er grundklasserne, og hvad der ellers adskiller de forsk. følelser, er de dermed forbundne forestillinger. Han gør endv. følelserne til grundlag for vore vurderinger, idet vi ikke sætter pris på noget, fordi det er godt, men kalder det godt, fordi vi sætter pris på det.

Litteratur: Fremstillinger af filosofiens historie. Desuden C. N. Starcke: Baruch de Spinoza, 1921. Hans Larsson: Spinoza, 1931. Stuart Hampshire: Spinoza (Pelican Book, 1951). K. G-S.

Spiritualisme, filosofisk opfattelse, efter hvilken tilværelsen er af åndelig natur, repræsenteret bl. a. af Berkeley.

Spisevægring kan være et symptom ved forskellige infektionssygdomme og fordøjelseslidelser, hvorfor man ved langvarig og hårdnakket s. altid bør sørge for en omhyggelig lægeundersøgelse af barnet.

Imidlertid skyldes s. oftest blot en dårlig vane, i reglen direkte fremkaldt ved forældrenes overdrevne interesse for barnets måltider. Behandling af s. hos disse børn er i reglen ikke vanskelig. Man skal blot sørge for, at barnet kun får 3—4 måltider om dagen på faste tider, og at alle mellemmåltider (også frugt, kiks, mælk, slik o. s. v.) bliver strengt forbudt. Ved måltiderne skal man give små portioner ad gangen, idet barnet så vidt muligt skal lære at spise op og selv få lyst til at bede om mere. Iøvrigt må man ikke vise sig interesseret i, om barnet spiser, el. hvor meget det får, og navnlig må man undgå enhver form for lokken el. nøden. Hvis barnet ikke ønsker at spise, fjerner man roligt tallerkenen og hjælper barnet ned, hvorefter det ikke får mere mad før næste måltid. Ved konsekvent gennemførelse af dette regime, vil en s. i reglen være varig helbredt inden 1 uges forløb.

S. kan også skyldes, at barnet får for store mængder mælk, hvorfor man højst bør give sådanne børn 1/2 l mælk daglig. Da større mængder fedtstof ødelægger appetitten, bør man aldrig give ekstra tilskud af fløde til appetitløse børn. Rå havregryn må direkte frarådes, idet de dels kan være årsag til en lettere mavekatarrh, dels fordi havregryn selv efter tilsætning af forsk. salte og vitaminer kun har betydning som kaloriekilde, men ikke som beskyttelseskost. K. B.-S.

Sportspladser, s. Idrætspladser.

Sporvejsfunktionær (Kbh.s Sporveje). Den unge mand, der ønsker at søge en stilling som kørende tjenestemand (konduktør el. vognstyrer) skal have en sund og kraftig konstitution, være mindst 170 cm høj, være 23—26 år gl., have fast bopæl i hovedstaden, have alm. folkeskoleuddannelse, skal kunne skrive og regne nogenlunde rigtigt og bestå en af sporvejene afholdt psykoteknisk prøve.

Såfremt den unge mand opfylder disse betingelser, kommer han på et 1-uges kursus på

sporvejsskolen, som afsluttes med en eksamen. Bestås denne, ansættes han på prøve i 2 år, hvorefter fast ansættelse kan forventes. Der finder ingen ansættelse sted spec. som konduktør, vognstyrer, chauffør el. trolleyvognsfører, men blot som kørende tjenestemand.

Avancementsstillinger: Trafikmesterassistent og overvognstyrer og gennem disse 2 stillinger til trafikmester. Ved NESA, Århus og Odense sporveje gælder lign. regler for antagelse og ansættelse.

Lønninger pr. år gæld. fra 1. apr. 1952. 12. lønklasse (kørende tjenestemænd ved sporv.). 1. trin: gifte: 9480, ugifte o. 30 år: 8280 og ugifte u. 30 år: 7726 kr. 2. trin: gifte: 9680, ugifte o. 30 år: 8480 og ugifte u. 30 år: 7926 kr. 3. trin: gifte: 9880, ugifte o. 30 år: 8680 og ugifte u. 30 år: 8126 kr. Tjenestemænd med 9 års lønanciennitet: gifte 10.404, ugifte o. 30 år: 9204 og ugifte u. 30 år: 8582 kr. Tjenestemænd på prøve: gifte 9277,50, ugifte o. 30 år: 8077,50 og ugifte u. 30 år: 7523,50 kr. pr. år.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Spranger, Eduard (f. 1882), tysk psykolog og pædagog, fra 1946 i Tübingen. Under indflydelse af W. Dilthey forkæmper for en åndsvidenskabelig psykologi, mest udførligt fremstillet i Lebensformen (1914, 7. udg. 1930), hvor han opstiller flg. repræsentative menneskетyper: det teoretiske, det økonomiske, det æstetiske, det sociale, det politiske og det religiøse menneske. Har tillige beskæftiget sig med filosofiske studier og trods det ofte noget spekulative i sine udredninger fået betydning for udformningen af de pædagogiske ideer. Psychologie des Jugendalters, 1924; Pestalozzis Denkformen, 1947. Sv. P.

Sprog, (undervisning i skolen) s. de enkelte fag samt Fremmedsprogundervisning.

sprog, Børns, s. Børns sprogudvikling.

sprog, Handelsskolernes statskontrollerede prøver i fremmede, s. Handelsskolerne.

Sproglære, grammatik, s. Modersmålsundervisning.

Sprogpsykologi, studiet af de sproglige ytringer og den sproglige adfærd ud fra et psykologisk synspunkt, d. v. s. under hensyn til de fysiologiske forarbejdningsprocesser og de bevidsthedsprocesser, der er forbundet med forståelsen og brugen af sproget. Herunder kan man også studere, hvilke funktioner der svigter, når sprogforståelsen el. sprogproduktionen svigter (s. Afasi, Symbol, Læsningens psykologi, Ordblindhed). Sproget er genstand for flere videnskaber; man kan studere dets former og dets indhold for sig som et selvstændigt område, hvilket sker i sprogvidenskaben el. lingvistikken; man kan studere det u. h. t. betingelserne for, at det kan give et klart og entydigt, meningsfuldt udtryk for tanker, hvilket sker i logikken. Men man kan også studere det i forhold til dets brugere, d. v. s. de organismer, der har udviklet en lavere el. højere form for sprog, i reglen bestående af lydlige udtryk og tegn. Sproget har ikke en enkelt, men flere funktioner, og Karl Bühler skelner f. eks. ml. en »Ausdrucksfunktion«, en »Kundgabefunktion« og en »Darstellungsfunktion«, d. v. s. omtalte lydlige ytringer kan tjene som *udtryk* for en organismes indre tilstande, som *signal* til andre organismer om bestemte betingelser i omverdenen, og endelig som en *fremstilling* af en el. anden tingenes tilstand, virkelig el. uvirkelig, en projektion af vore forestillinger og tanker. Den sidste funktion forekommer kun i menneskenes sprog. I s. har man ofte lagt et genetisk synspunkt til grund, d. v. s. man har studeret sprogtilegnelsen og -udviklingen (s. Børns sprogudvikling).

Litteratur: C. K. Ogden og I. A. Richards: The meaning of meaning, 1923. K. Bühler: Sprachtheorie, 1934. Grace de Laguna: Speech, its function and development, 1927. H. Delacroix: Le langage et la pensé (bl. a. også i G. Dumas: Traité de psychologie), 1924. O. Jespersen: Sproget, 1941. Fr. Kainz: Psychologie der Sprache (hidtil 3 bd.), 1941 ff. Samme: Einführung in die Sprachpsychologie, 1946. K. G-S.

Spædbørn. Spædbarnsalderen regner man fra fødslen indtil slutningen af 1. leveår. Såvel væksten som den legemlige og åndelige udvikling foregår i denne periode i langt hastigere tempo end i nogen anden aldersklasse. Det nyfødte barn vejer i almindelighed 3—3½ kg; allerede i 5—6 måneders alderen har barnet fordoblet fødselsvægten, og ved slutningen af 1. leveår er vægten tredoblet. Samtidig vokser barnet ca. 20 cm i længden. Med hensyn til de legemlige færdigheder ser man det ved fødslen fuldstændig hjælpeløse barn i løbet af 1. leveår lære at beherske sine muskler, så det kan udføre endog så komplicerede bevægelser som at rejse sig op og at gå. Tilsvarende sker der også en rivende udvikling af de åndelige funktioner.

Man kan opstille et groft skema over, i hvilken rækkefølge og i hvilket tempo udviklingen af de forsk. funktioner og evner foregår, og denne udvikling kan tages som et vist udtryk for barnets medfødte evner. Ligesom for vægtkurver og lign. gennemsnitstabeller gælder det imidlertid, at man ikke må lægge afgørende vægt på mindre afvigelser, idet der altid må være en ret stor margin for individuelle variationer.

I *1. levemåned* ligger barnet og sover den største del af døgnet. Det kan løfte hovedet, når det ligger på maven, men ikke i rygleje. Ansigtet er udtryksløst (evt. »smil« kan lige så godt være udtryk for smerte som for velbehag); det sutter automatisk, når en genstand stikkes i munden, og det skriger, når det er sultent el. ved smertepåvirkning. I *1—2 mdrs.*-alderen bliver barnet mere aktivt, skriger mere, kan følge lyse genstande med øjnene og dreje hovedet. Det begynder

at smile af velbehag og frembringer små »pludrelyde«. I *3—4 mdrs.*-alderen begynder barnet at løfte hovedet, når det ligger på ryggen og griber efter genstande, som fanger dets opmærksomhed, omend bevægelserne endnu er ukoordinerede; putter genstandene i munden. Kan kende moderen. Begynder at forskrækkes ved uvante lyde, men beroliges ved sang el. rolig tiltale. *5 mdr.* gammelt begynder barnet at kunne rulle fra bug- til rygleje og omvendt. Bevægelserne bliver mere koordinerede; det kan lege med rangle, begynder at interessere sig for sine fingre og tæer. Ler og pludrer. *6 mdr.* gammelt kan det sidde op uden støtte, men falder let bagover. Bevægelserne mere koordinerede. Begynder at lege med legetøj. *7 mdr.* gl. begynder det at kravle, interesserer sig for sit billede i spejlet. *8 mdr.* gl. kan det trække sig selv op i siddende stilling. Kan lege »skjul« og »klappe kage«. *9—10 mdr.* gl. står barnet ved støtte, men falder let. Det kan forstå mindre ordrer og evt. selv sige enkelte ord. Kan vinke »farvel«. *11—12 mdr.* gl. går barnet ved støtte. Er i god kontakt med omgivelserne, og ansigtsmimikken udtrykker tydelig glæde el. ubehag ved personer el. genstande i dets nærhed.

Selv om der som omtalt ikke kan lægges afgørende vægt på afvigelser fra dette skema, er det dog af stor betydning for vurdering af barnets udvikling. En sinket udvikling vil ofte være udtryk for, at barnet har en sygdom, hjernebeskadigelse el. lign., og man bør derfor altid ved mistanke herom rådføre sig med lægen. K. B.-S.

Spædbørnshjem er børnehjem beregnet for børn i alderen 0—2 år, undtagelsesvis lidt ældre. Der stilles særlige krav m. h. t. s.s sundhedsmæssige indretning og kræves, at lederen har særlig uddannelse og erfaring i pleje af spæde børn; s. iøvrigt Børnehjem.

O. Skj.

Spædbørnsopdragelse. Ved s. tilstræber man dels, at barnet så gnidningsløst som muligt skal tilpasse sig til omgivelserne, dels at skabe grundlag for en sund og harmonisk udvikling senere i barnealderen.

Princippet for s. må være, at barnet får følelsen af en retfærdig autoritet, som gennemfører de tilvante regler med nogenlunde konsekvens fra dag til dag. I modsat fald vil børnene ofte blive urolige og skrigende, undertiden opstår spisevægring, svære søvnforstyrrelser etc. M. h. t. naturlig rytme, se art. Ernæring.

En anden vigtig faktor er barnets behov for kærlighed og tryghed i forhold til omgivelserne. Diegivningens betydning også rent psykologisk ved at give den ideelle kontakt mellem moder og barn fremhæves af mange børnelæger, som ligefrem hævder, at flaskebørn altid er mere nervøse, fordi de mangler denne kontakt, og det tilrådes derfor så vidt muligt også at have flaskebørn og madebørn på armen under måltiderne. (S. Ernæring).

Navnlig på børnehjem og vuggestuer vil børnenes såvel legemlige som åndelige udvikling være noget tilbage i forhold til jævnaldrende (bl. a. påvist i dr. K. M. Simonsens disputats). Dette skyldes formentlig manglende stimulans fra omgivelserne i forbindelse med et utilfredsstillet behov for kærlighed. I nogen grad kan der bødes på dette forhold ved, at hvert barn i en sådan institution får tildelt en af plejerskerne som »mor«, hvis pligt det er daglig at snakke med barnet, kærtegne det og lege med det etc., foruden at hun skal tage sig af den daglige pasning.

Med hensyn til enkeltheder henvises til speciallitteratur. Særlig kan anbefales: Statsradiofoniens grundbog: Hjem og børn. 1947. Benjamin Spock (og P. W. Bræstrup): Barnet. 1950. C. Anderson Aldrich og M. M. Aldrich: Små børn er også Mennesker. 1948.

K. B.-S.

Spædbørnssundhedsplejerske, s. Sundhedsplejerske.

Spørgestil. I skolens arbejde for en systematisk opøvelse af færdighed i skriftlig fremstilling har man som et første led benyttet udfyldningsstil, som det næste s. Ved denne sidste stilles nogle spørgsmål til skriftlig besvarelse fra et område, der er velkendt af børnene. Det færdige arbejde vil da være en stil i punktumform.

Under påvirkning af fri stilskrivning (s. d.) har man undertiden til s.s spørgsmålsrække knyttet opfordringen »fortæl selv mere om....« og har derved opnået, at de flinkeste elever har fået mere lejlighed til selvudfoldelse end de svagere. Sch.

Stadsskoleinspektør, skoleinspektør, der tillige beklæder en i kommunens skoleplan normeret stilling som s.

En stilling som s. kan opr. i købstæder, hvis skolevæsen omfatter flere selvstændige købstadskoler hver med sin skoleinsp. som selvstændig leder. S. har til opgave at bestride forretningerne som leder af kommunens samlede skolevæsen, men forestår samtidig som skoleinsp. ledelsen af en af kommunens skoler. Der tillægges ham — foruden sædvanlig skoleinspektørløn — et pensionsgivende honorar, hvis størrelse fastsættes på skoleplanen. Honoraret afholdes med halvdelen af statskassen og halvdelen af vedk. kommune.

Stillingen som s. besættes af kongen efter indstilling fra skolekommissionen. G. H.

Stammandskab (søværn). Da det værnepligtige mandskab, der indkaldes til tjeneste i henh. t. gældende love formentlig vil få en tjenestetid på 15-18 mdr., lader det sig ikke gøre at give dette en uddannelse, som er tilstrækkelig til, at det kan bestride alle de forsk. specialbestillinger, der findes ombord

i skibe og fartøjer og andre steder indenfor søværnet. Man må derfor i væsentlig grad anvende frivilligt mandskab, som antages til midlertidig tjeneste og gennem en længere uddannelsestid og tjeneste el. på grundlag af en forudgående civil faguddannelse gøres kvalificeret til disse særlige bestillinger og poster, som f. eks. betjening af kanoner, miner, torpedoer etc. Dette mandskab benævnes s., og består af mathelever (menige) og mather (menige) samt oversergenter.

Antagelsesalderen for mathelever er fra c. 16 til 19 år, for faguddannet personel dog til c. 22 år.

Ved antagelsen i de forskellige grader (mathelever, mather og oversergenter) forpligter de påg. sig til uafbrudt tjeneste i et nærmere fastsat antal år og kan derefter for mathers og oversergenters vedk. antages til yderligere frivillig tjeneste.

Fra s. (oversergenter) rekruteres søværnets fenriker (faste befalingsmænd) samt til en vis grad sø- og maskinofficererne (faste befalingsmænd). S. Søværnet III: mathskolen, sergentskolen samt Math. S. E. M. T.

Stammen, en lidelse, der består i en afbrydelse af talen ved optræden af krampe (spasmer) i mellemgulvet og (el.) i strubehovedet og (el.) i kæben, læben og tungen. Akute tilfælde af s. kan opstå som følge af infektionssygdomme (mæslinger, skarlagensfeber, difteri o. lign.), som følge af fald el. slag i hovedet og også som følge af skræk (ildebrand, overfald, ulykkestilfælde o. lign.). Årsagen til disse tilfælde af s. kan måske være en ubetydelig beskadigelse i talecentret, der imidlertid forsvinder i løbet af nogle uger, og pt. ville da holde op med at stamme, hvis ikke omgivelserne behandlede pt. forkert. Almindeligvis udvikler s. sig under barnets sprogudvikling, og den opstår, fordi omgivelserne korrigerer barnets tale, men ikke kan give det oplysning om, hvad det skal gøre, kun forbyder det at tale forkert. Barnet begynder derefter at lægge mærke til sin tale og gør sig umage d. v. s. presser, og derved opstår efterhånden s., fordi barnet stadig kun får korrektion og formaning til at gøre sig umage, men ikke positiv vejledning. Forudsætningen er formentlig, at barnet har et muligt nedarvet nervøst anlægspræg, som nu ved den forkerte påvirkning af omgivelserne giver sig udslag i s.

Kramperne (spasmer) kan være enten kloniske, svagere med gentagen sammentrækning, el. toniske, en noget stærkere sammentrækning med udløsning i som regel for stærk talehastighed. Efterhånden som s. udvikler sig, kan talen blive ledsaget af medbevægelser i ansigtet el. af lemmerne, ja af hele legemet. Pt. bliver som regel talesky, psykisk hemmet og deprimeret.

Ofte er det omgivelsernes uforstandige behandling, der forværrer s. (drilleri, korrigeren, efteraben). De stammende hjælpes ved at lære ikke at lægge mærke til lidelsen og ved opmuntring, ikke ved korrektion. Behandlingen består i at fjerne de tilstedeværende psykiske hemninger, ved at skabe selvtillid hos barnet og ved at lære det ikke at lægge mærke til sin egen tale, medens det taler, men kun at forme sin tanke klart, og så ved at lære det at kunne tage de standsninger i talen, som også forekommer i alle andre menneskers tale, men som de blot ikke lader sig afficere af, medens den stammende er angst for dem og derved netop kommer til at stamme. Da årsagen til stammelidelsen er et nervøst anlægspræg er mulighed for tilbagefald altid til stede, og pt. bør da søge hjælp hos talelæreren, der atter kan få ham til at tale normalt. I 3 perioder af barnets liv er s. særlig udpræget: Når barnet kommer i skole, i overgangsalderen og i fuldmodenhedsalderen. Begyndelsen af skolegangen betyder en stor forandring, som det nervøse barn dårligt tåler, medens de to andre perioder er karakteriseret ved en personlig uligevægt. S. plejer undertiden at tage af omkr. 40-års alderen. H. B. L.

»Standardiserede Vurderinger«, et værk i tre bind (I teksthefter, II registreringshefter og III protokol), skrevet af lektor A. E. Skjøt-Petersen, udg. i Kbh. 1944 og 45. I teksthæftet viser forfatteren, hvorledes man v. hj. a. karakterstatistik (s. d.) kan opnå, at forskellige bedømmere, f. eks. censorer, vurderer ensartede præstationer på ensartet måde. Der vises en original fremgangsmåde, ved hvilken selv ikke-statistikere skulle kunne kontrollere deres egen karaktergivning uden at behøve at regne, hefterne II og III skulle indeholde de fornødne hjælpemidler hertil.

P. R.

Standpunktsprøver, standardiserede opgavesæt, hvormed man kan måle elevernes færdigheder og viden indenfor de forskellige skolefag. At opgavesættene er standardiserede, vil sige, at deres sværhedsgrad på forskellige klasse- el. alderstrin er bekendt, idet opgaverne er afprøvet på et repræsentativt udsnit af elever på de påg. trin.

De krav, man må stille til en måling i almindelighed, nemlig at den benyttede måleenhed er veldefineret og det anvendte måleinstrument justeret, opfyldes ikke ved almindelige overhøringer, prøver el. eksaminer. For det første vurderes opgavernes sværhedsgrad skønsmæssigt, for det andet udtrykkes præstationernes godhed gennem dårligt definerede karakterer: i ét fag kan mg? være en middelkarakter, i et andet kan det være en karakter, der angiver et standpunkt, der er tydeligt under det gennemsnitlige, ét fag kan have mg+ som almindelig topkarakter og g som bundkarakter, medens et andet differentierer eleverne fra ug til tg, og for det tredie gives direktiverne for be-

dømmelsen som regel så løst, at der bliver stort spillerum for den enkelte bedømmers opfattelse og indstilling. Det er forsøgene på at nå frem til en mere objektiv præstationsvurdering, der har resulteret i fremstillingen af s.

De første tilløb blev gjort i England og USA i slutn. af forrige årh.; men først o. 1910, med Thorndikes principielle arbejde om måling af håndskriftens kvalitet, kom der fart i udviklingen. USA er som på så mange andre områder indenfor pædagogikken blevet det førende land; dèr findes nu s. ikke alene for færdighedsfagene, men også for fag som sprog, geografi og historie.

I Danmark blev arbejdet på fremskaffelsen af s. påbegyndt i midten af tyverne på tilskyndelse af dav. docent i anvendt psykologi R. H. Pedersen. Det dengang dannede Udvalget for skolepsykologiske Undersøgelser har siden da udarb. en række s. i regning (ved Henning Meyer), stillelæsning (ved O. Ulnes Olsen) og Retskrivning (ved A. Noesgaard). R. H. Pedersen har opstillet skriftprøver til vurdering af skønskrift. — Prøverne bliver fra tid til anden revideret og suppleret.

Standardiseringen af en s. foregår på flg. måde: Opgaverne udformes og optrykkes, hvorefter de udsendes til en lang række skoler med direktiver for prøvens afholdelse, d. v. s. bestemmelser om, hvilke klassetrin der skal deltage, hvilken instruktion eleverne skal have, samt hvor lang tid prøven må vare. Ved forprøver er det konstateret, hvor meget eleverne stort set kan magte, og det valgte opgavesæt er af en sådan sværhedsgrad, at man må forvente, at ingen elev er i stand til at løse alle opgaver indenfor den fastsatte tid; herigennem gøres det muligt at differentiere selv de dygtigste børn. Når materialet kommer tilbage fra skolerne, gøres resultaterne op og behandles statistisk. Hyppighedsfordelingerne opstilles, og middelværdierne for de enkelte klasse- el. alderstrin udregnes. Idet også middelafvigelsen, som er et mål for spredningen, udregnes, gøres det muligt at opstille tabeller, hvorefter man ikke alene kan konstatere, om en elev er over el. under gennemsnittet, men også, hvor meget over el. under det er (s. Statistik). De således udarb. vurderingstabeller benyttes ved enhver fremtidig brug af s.

I de danske prøver er der efter forslag af R. H. Pedersen (Bedømmelse af Standpunkts- og Begavelsesprøver, Vor Ungdom. 1927) lagt en femgruppedeling af eleverne til grund for vurderingen, og grænserne ml. grupperne er bestemt ved talstørrelserne $M \pm 1/2$ m og $M \pm 1\,1/2$ m, hvor M er det påg. klassetrins middeltal og m middelafvigelsen. Ved vurderingen får hvert barn tildelt et gruppenummer (karakter) efter dets præstation. Gruppetallet V forbeholdes de dygtigste elever og gruppetallet I de ringeste; disse to grupper omfatter hver for sig 6.8 pct. De næstbedste og næstringeste falder henh. i gruppe IV og II, der hver repræsenterer 24,1 pct. af eleverne, medens det store gennemsnit benævnes ved gruppe III og udgøres af 38,2 pct.

Benyttelsen af s. medfører bl. a. flg. fordele: 1. Vurderingen af det enkelte barn finder sted på så objektivt grundlag som vel muligt. 2. Ved gentagne prøver bliver det muligt at følge det enkelte barns udvikling. 3. Der kan opstilles tydelige mål, som barnet kan arbejde henimod: det skal søge at overgå sine egne tidligere præstationer, ikke andres. 4. Da en s. kun omfatter ensartede opgaver, vil det gennem en serie af s. være muligt meget nøje at karakterisere hver enkelt elev, hvad der igen muliggør en individuel tilrettelæggelse af træningsøvelserne. Hvor der drives individuel undervisning, er s. uundværlige. 5. Læreren er i stand til at vurdere hele klassen i sammenligning med andre klasser. 6. Han vil objektivt kunne vurdere, hvilke undervisningsresultater en omlægning af undervisningen fører med sig. — Hertil kan føjes den generelle betydning, som den omfattende undersøgelse, der ligger til grund for standardiseringen, kan have. Den kan godtgøre de individuelle forskelles størrelse, forskellen ml. drenge og piger, forskellen i undervisningsresultater ml. forskellige skoleformer, ml. by og land. Gennem revisionerne af s. kan det konstateres, hvilke forskydninger der igennem en årrække har fundet sted i elevpræstationerne.

Litteratur: Publikationerne fra Udvalget for skolepsykologiske Undersøgelser. Cyril Burt: Mental and scholastic tests, 1921. J. McCattell: A guide to mental testing, 1936. W. S. Monroe: Measuring the results of teaching, 1918. E. Østlyngen: Standpunktmåling i regning i de nordiske lande, Norsk pedagogisk årbok, 1944. Samme: Standpunktmåling i morsmål og orienteringsfag, smst. 1945.

C. Aa. L.

Starcke, Carl Nicolai (1858—1926), filosof og pædagog. Efter disputats om Feuerbach 1883 helligede han sig sociologiske og etiske studier og udg. Die primitive Familie (1888) og Samvittighedslivet (1894—97). I 1899 fik han med støtte fra en større kreds opr. Det danske Selskabs Skole på Frederiksberg, som han ledede til 1911. Dette var en skole med udstrakt frihed for eleverne, og dens arbejde og disciplin var ikke grundet på streng autoritet, men på levende samarbejde ml. elever, lærere og bestyrer. S. vurderede frihed og personlighed højt og var også politisk liberal. Prof. i filosofi ved Kbh.s Universitet 1916. Blandt hans øvrige arbejder kan nævnes Psykologi, 1916, Personlighedens Moral, 1912, Baruch de Spinoza, 1921. Efter hans død udkom Lovene for Samfundsudviklingen og de sociale Idealer, 1927, Skoletanker, 1927 og Den frie Vilje, 1929.

K. G-S.

Statarisk (lat. faststående) grundigt, idet man giver sig tid til forklaringer og oplysninger; mods. *kursorisk*.

Statens . . . stikord begyndende med Statens, se under næste betydningsbærende ord.

Statisk sans (statisk af gr. *statikos* som får til at stå stille, som befinder sig i ligevægt), sans som regulerer ligevægtstilstanden og hvis modtageorganer findes i det indre øre. Der findes nogle dannelser, der ikke fungerer som høreorganer, men har betydning for ligevægten, idet de påvirker legemets muskeltonus. Bl. a. har man påvist deres indflydelse på øjets nystagmusbevægelse (s. Synet). Det er dels de tre buegange, hvoraf en forløber horisontalt og de to andre vertikalt i forskellige planer, dels nogle sækagtige udvidelser, ampullen og forgårdssækkene, som undertiden betegnes som organer for lodlinesans, mens man i forbindelse med buegangene taler om drejningssans. I buegangene findes der sanseceller, fra hvilke nogle lange hår rager op i den lymfevædske, som fylder gangene. Disses bygning muliggør ved hoveddrejninger lymfebevægelser i tre retninger, svarende til rummets dimensioner, hvorved sansehårene påvirkes. Også i sækkene findes der hår, som ved visse bevægelser bøjes ved vægten af nogle små kalkpartikler, otoliterne. Tilsvarende organer har man navnlig studeret hos visse fisk og en mere primitiv form hos bløddyr. De to systemer påvirkes stærkest ved pludselige forandringer i bevægelsers retning og hastighed. Der er også tale om visse eftervirkninger; i enkeltheder er forholdene ret komplicerede. Hvad vi i reglen oplever, er bortset fra svimmelhed o. lign., ikke forandringer i hovedet, men i vor bevægelse og position. Man har i den senere tid navnlig interesseret sig for s. s. i forbindelse med flyveruddannelsen.

Litteratur: Større lærebøger i fysiologi. Desuden G. V. Th. Borries: Om et ejendommeligt sanseorgan i det indre øre, 1945.

Ths. K.

Statistik *(med særligt henblik på dens anvendelse ved pæd. undersøgelser)*. Når man skal uddrage konklusioner af en samling tal, der hidrører fra en el. anden undersøgelse, må man underkaste materialet en statistisk bearbejdelse el. analyse. Formålet hermed går ud over det simple at opnå størst mulig oversigt over resultaterne. Hvis man f. eks. ønsker at undersøge, om der ved optagelsesprøven til mellemskolen består et relativt større antal piger end drenge, så må man indskrænke sine undersøgelser til at omfatte et begrænset antal elever. Men man ønsker, at de slutninger, man drager af resultatet, skal have gyldighed for forholdet i almindelighed og ikke blot gælde de tilfældigt udvalgte elever, der indgår i undersøgelsen. Det primære formål med en statistisk analyse er at få fastslået, hvad man kan slutte om en hel gruppe af individer ud fra ens kendskab til et mindre antal, der kan opfattes som *tilfældige* repræsentanter for gruppen.

Der skal i det flg. fremsættes principielle synspunkter vedr. enkelte af de hyppigst anvendte statistiske metoder, man træffer i pæd. litteratur. Angående matematiske bevisførelser og regneregler må henvises til den spec. litteratur.

Testning af en hypotese. Ofte vil en statistisk undersøgelse (som i ovennævnte eksempel) gå ud på at undersøge, om der er forskel ml. måle- el. observationsresultaterne for to forskellige grupper elever. Principielt må man gå ud fra en hypotese, f. eks. at der ingen forskel er (den s.k. nul-hypotese). V. hj. a. statistiske metoder kan man da prøve el. teste hypotesens holdbarhed. Resultatet af analysen kan blive enten en forkastelse el. en acceptering af hypotesen; man vil strengt taget aldrig kunne bevise den.

Lad os sige, at af 342 drenge består de 156 (46 pct.) optagelsesprøven og af 365 piger de 186 (51 pct.). At tallene på dette udsnit af elever går i pigernes favør, ses umiddelbart; men kan resultatet overføres til at gælde i almindelighed? Kan den fundne forskel ikke tænkes at være af rent tilfældig art?

Vi kan teste den hypotese, at der ingen forskel er ml. piger og drenge, hvad optagelsesprocenten angår. Analysens resultat vil kunne udtrykkes således, at hvis vi udvælger mange elevgrupper hver især på 342 drenge og 365 piger, så vil pigerne selv under forudsætning af hypotesens rigtighed overgå drengene i det forhold, vore tal viser (el. endog i højere grad), i c. 7 pct. af tilfældene, d. e. sandsynligheden for at få en *tilfældig* overvægt i pigernes favør af påg. størrelse er 7 pct. el. 0.07 (P = 0.07). Der er ligeledes 7 pct.s sandsynlighed for at finde en overvægt af samme størrelse i drengenes favør. Overvægten i pigernes favør *kan* altså bero på tilfældigheder, og vi vil ikke have tilstrækkeligt grundlag for at forkaste den opstillede hypotese.

Hvis vi derimod havde haft 4 gange så mange elever med i undersøgelsen, og undersøgelsen havde givet de samme resultater, så ville — stadig under forudsætning af nulhypotesens rigtighed — sandsynligheden for en sådan afvigelse ml. piger og drenge være mindre end 1 pct., og man ville med ret stor sikkerhed kunne forkaste hypotesen og påstå, at der er en forskel i pigernes favør. (Metoden er beskrevet bl. a. i den i litt.fortegn. anførte bog af Lindquist.)

Det, man altså kan nå til ved en statistisk analyse af et materiale af denne art, er, at man kan bestemme sandsynligheden, P, for at finde en forskel af en vis størrelse ml. to grupper, der tænkes tilfældigt udvalgt af samme store gruppe. Hvis sandsynligheden viser sig at være mindre end f. eks. 1 pct., så kan man »med 99 pct.s sikkerhed« påstå, at den beregnede forskel ikke udelukkende kan skyldes tilfældigheder, og følgelig, at de

to grupper, der sammenlignes, ikke kan anses for at være identiske, d. v. s. tilhøre samme store gruppe. Man siger da, at den fundne forskel ml. grupperne er signifikant, i dette tilfælde evt. med en angivelse af $P < 0{,}01$. En signifikant forskel er altså en forskel, der ikke kan bero på tilfældigheder.

Gennemsnitsberegninger. Lad os sige, at vi ønsker at måle intelligensniveauet (udtrykt ved I.K.) hos børn af akademisk uddannede forældre. Ved den sande gennemsnitlige intelligenskvotient (forkortes til G.-I.K.) for disse børn forstår man den G.-I.K. man ville finde, hvis man kunne underkaste samtlige børn af denne kategori en intelligensundersøgelse. Det vil imidlertid være praktisk umuligt at udstrække undersøgelsen til at omfatte dem alle, og vi må nøjes med et tilfældigt udvalg, f. eks. på 100 børn. Lad os sige, at vi finder disse børns G.-I.K. til at være 117. Det betyder ikke, at den sande G.-I.K. er 117; en anden gruppe på 100 børn ville sandsynligvis give et andet resultat. Vi må derfor nøjes med at sige, at vort bedste skøn over den sande G.-I.K. for gruppen »børn af akademisk uddannede forældre« er 117. Det er det samme som at sige, at den hypotese, at gruppens sande G.-I.K. er 117, er i størst overensstemmelse med vort undersøgelsesresultat. Men også mange andre hypoteser vil kunne accepteres.

Det kunne måske tænkes, at den sande G.-I.K. er f. eks. 116, og at vort resultats afvigelse herfra beror på rene tilfældigheder. Med hvilken grad af tillid man vil acceptere den hypotese, at den sande G.-I.K. er 116, må afhænge af, hvor hyppigt man i grupper på 100 børn vil træffe gennemsnitsværdier, der som i vort tilfælde afviger een grad el. mere fra 116. Hvis det er sådan, at en afvigelse på een grad forekommer særdeles hyppigt, så vil der ingen grund være til at forkaste den mulighed, at den sande G.-I.K. er 116. Hvad det derfor gælder om i denne forbindelse, er at finde ud af, hvordan en række fundne G.-I.K.'er for grupper på 100 børn vil placere el. fordele sig omkr. det sande gennemsnit. At man kan fastslå det, beror på, at der er en lovmæssighed for fordelingen af måleresultaterne for de enkelte børn i en undersøgelsesgruppe.

Den normale fordeling. Det har i praksis vist sig, at de enkelte måleresultater, observationerne, fra et undersøgelsesmateriale i mange tilfælde har tendens til at fordele sig på en karakteristisk, lovmæssig måde, der kaldes normalfordelingen.

Som illustrerende eksempel skal tages resultaterne af en læseprøve foretaget på 200 elever i 4. kl. Prøven var en højtlæsningsprøve og bestod deri, at eleverne skulle læse nøjagtigt 1 min. på en liste med en række isolerede ord. Antallet af rigtigt læste ord blev registreret. For at overskueliggøre materialet inddeles eleverne i grupper efter, hvor mange ord de har læst. 12 elever har læst fra 15 til 29 ord, 32 elever har læst fra 30 til 44 ord, 45 læst fra 45 til 59, 55 fra 60 til 74, 38 fra 75 til 89, 15 fra 90 til 104 og 3 fra 105 til 119. (Intervallængden er 15 ord). Som det ses er intervallet 60 til 74 bedst repræsenteret; men også i nabointervallerne falder der mange observationer. Der er derimod kun få børn, der læser meget langsomt el. meget hurtigt.

Dette kan afbildes grafisk (fig. 1), idet man lader hver gruppe være repræsenteret

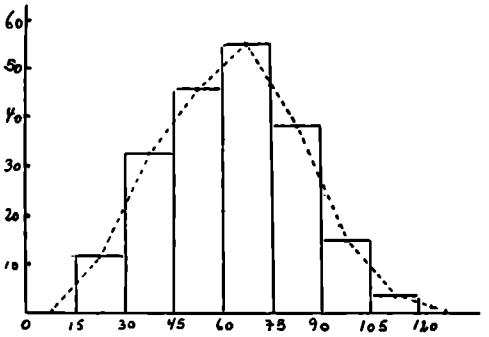

Fig. 1.

ved et rektangel. Rektanglernes grundlinier placeres på en abscisseakse, og rektanglernes højde bestemmes af antallet af elever i de forskellige grupper (hyppighederne). En afbildning af rektanglerne alene kaldes et *histogram;* den punkterede kurve, der forbinder midtpunkterne af rektanglernes øverste sider, kaldes en *frekvenspolygon.*

Det er således, at hvis man gradvis forøgede antallet af elever i undersøgelsen, og samtidig gjorde grupperingen finere og finere (gjorde intervallængden kortere), da ville frekvens-polygonen blive stadig mere jævn og regelmæssig og minde mere og mere om afbidningen i fig. 2 (sp. 1959).

Fig. 2 viser den teoretiske normalfordeling (Gauss' fordeling), som er klokkeformet og symmetrisk. Observationerne samler sig omkring gennemsnittet el. middelværdien ξ, hvor kurven har sit højdepunkt. Observationer omkr. middelværdien er altså hyppigere og dermed sandsynligere end observationer omkr. et hvilket som helst andet tal. Jo mere observationsværdien fjerner sig fra middelværdien, jo mere nærmer kurven sig abscisseaksen, som er asymptote for kurvens to grene. Sandsynligheden for en observation, der er beliggende ml. værdierne x_1 og x_2, er lig arealet under kurven regnet ml. ordinaterne gennem x_1 og x_2.

Afstanden fra middelværdien til det punkt på abscisseaksen, der ligger lige under kurvens vendepunkt (a) kaldes spredningen og betegnes ved σ. Andre hyppigt anvendte betegnelser er middelafvigelsen (m) el. standardafvigelsen (S.D.).

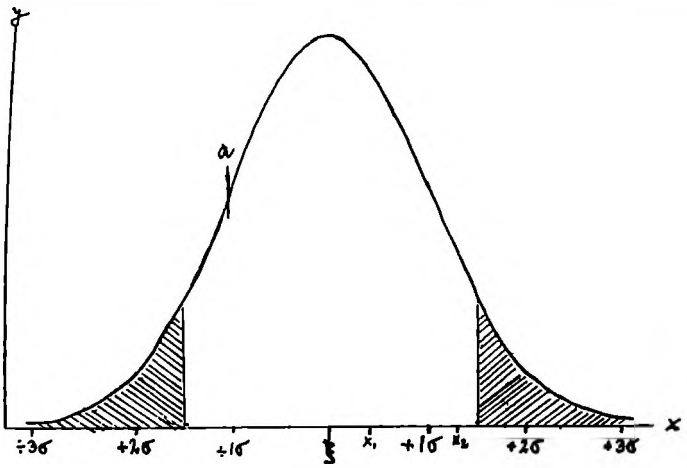

Fig. 2.

Den teoretiske normalfordeling er grundigt analyseret, og man har opstillet tabeller over den, således at man f. eks. kan finde, hvor stor en procentdel af observationerne der ligger udenfor bestemte grænser. Ønsker man at vide, hvor mange observationer der f. eks. ligger udenfor grænserne + 1,5 σ og ÷ 1,5 σ (arealerne skraveret på fig. 2), slår man blot op i en tabel og aflæser resultatet, som viser sig at være c. 13 pct. En tabel af denne art er groft afbildet i fig. 3.

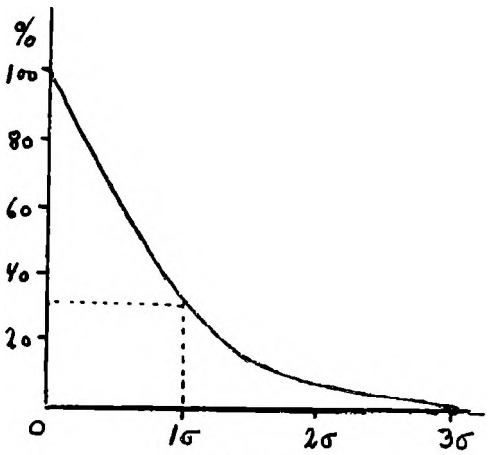

Fig. 3.

På abscisseaksen er afsat en skala med spredningen (angivende afstanden fra middelværdien) som måleenhed og på ordinaten en skala med procenttallene fra 0 til 100. Det ses, at der praktisk talt ikke forekommer observationer hinsides grænserne 3 σ fra middelværdien (jfr. også fig. 2); sandsynligheden for sådanne observationer er altså meget nær = 0. Derimod ligger omtrent 32 pct. af observationerne uden for grænserne 1 σ fra middelværdien (indtegnet). Sandsynligheden for sådanne observationer er derfor 0,32.

ξ og σ er således fundamentale værdier; kender man dem, er fordelingen fuldstændig beskrevet. Lad os et øjeblik antage, at vi kender ξ og σ i fordelingen af observationerne fra den ovenfor nævnte læseprøve. (Der er grund til at regne med, at fordelingen er normal; et særligt hjælpemiddel til afgørelse heraf giver den såk. probit-metode, som er beskrevet i det i litt.-fortegn. anførte arbejde af dr. G. Rasch). Lad os sige, at ξ er lig 63,0 ord læst pr. min., og at σ er lig 20,0 ord. Hvis man nu vil finde, hvor stor sandsynligheden er for at træffe elever, der læser med en hastighed på 40 ord el. langsommere (d. v. s. færre end 41 ord pr. min.), så beregner man størrelsen u, der er lig grænseværdiens afvigelse fra middelværdien divideret med spredningen, altså

$$u = \frac{\xi - x}{\sigma} \qquad (1),$$

hvori vi indsætter og får

$$u = \frac{63 - 41}{20} = 1{,}1$$

Af fig. 3 fremgår det, at c. 27 pct. af observationerne i normalfordelingen ligger udenfor grænserne $\pm$ 1,1 σ fra middelværdien. Da fordelingen er symmetrisk, ligger halvdelen af observationerne over + 1,1 σ og halvdelen under — 1,1 σ. Den søgte sandsynlighed for observationer på 40 ord el. færre er da 13,5 pct. el. 0.135. Det betyder, at man i en undersøgelse vil finde, at på nær tilfældige variationer vil 13,5 pct. af eleverne læse med en hastighed af påg. størrelse el. langsommere.

Nu er det imidlertid sådan, at man principielt ikke kan finde hverken ξ eller σ. De værdier, man kan beregne sig til, er som tidligere antydet under gennemsnitsberegninger blot *skøn* over ξ og σ. ξ og σ benævnes *sande* værdier; beregnede størrelser for ξ og σ (skøn over ξ og σ) betegnes ved M og s, og benævnes *middeltal* og *skøn over spredning* i modsætning til de sande værdier *middelværdi* og *spredning*.

Et skøn over ξ fås ved almindelig gennemsnitsberegning. Et skøn over σ fås af formlen

$$s = \sqrt{\frac{\Sigma(x-M)^2}{n-1}} \qquad (2),$$

hvor x står for de enkelte observationsværdier, M det beregnede middeltal for undersøgelsesgruppen. Σ er et summationstegn, der angiver, at det er summen af hvert enkelt x's afvigelse fra M, der skal udregnes. n er antallet af elever i undersøgelsesgruppen. Det må stærkt understreges, at skønnene over ξ og σ kun kan bestemmes på denne måde, såfremt der er tale om normalfordeling. Hvis dette ikke er tilfældet, hvad det meget ofte ikke er inden for pæd. undersøgelser, hvor der tit forekommer skæve fordelinger el. afstumpede fordelinger, må der benyttes andre fremgangsmåder. Sådanne fordelinger kan bero på, at man ikke differentierer eleverne ensartet, eks.: ophobningen af elever på ug, ug÷ og mg+ ved mellemskoleeksamen i matematik.

Der kan også være grund til at nævne, at det er en forudsætning for anvendelsen af de statistiske metoder, at de elever, der indgår i et undersøgelsesmateriale, er fuldstændig tilfældigt udvalgt blandt de elever, der kan være tale om. Alle elever skal have samme chance for at blive medtaget. Det er imidlertid ofte praktisk at udvælge intakte klasser fremfor at udvælge eleverne enkeltvis; men man kan løbe stor risiko ved klassevis udvælgelse.

Med det kendskab, vi af det ovenfor nævnte har fået til normalfordelingen, vil vi vende tilbage til intelligensundersøgelsen af børn af akademisk uddannede forældre. Man kan regne med, at en række fundne intelligenskvotienter på tilfældigt udvalgte børn af en ensartet gruppe følger normalfordelingen. Middeltallet for den undersøgte gruppe på 100 børn er 117. Vi stillede det spørgsmål, om det kunne tænkes, at gruppens sande gennemsnit (G.-I.K.) er 116, og at vort undersøgelsesresultats afvigelse herfra blot beror på tilfældigheder.

For at nå til klarhed herover må man kende fordelingen af middeltallene for en række tilfældigt sammensatte forsøgsgrupper på hver 100 børn. Det vides, at en sådan række middeltal følger normalfordelingen og at deres middelværdi er lig ξ, og at fordelingens spredning (σ_M) er lig gruppens spredning, σ, divideret med kvadratroden af antallet af børn (n) i undersøgelsesgruppen:

$$\sigma_M = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \qquad (3).$$

Hvis vi altså blot kendte σ (den sande spredning i fordelingen af intelligenskvotienter for hele gruppen), så ville vi kunne beregne σ_M for n = 100 og dernæst finde u af formel 1 og på fig. 3 aflæse sandsynligheden for at finde et middeltal, der afviger et point fra det sande gennemsnit.

Vi kender imidlertid ikke σ, men beregner et skøn over det efter formel 2. Lad os sige, at s beregnes til 10,5. Indsætter vi det for σ i formel 3 får vi et skøn over σ_M

$$s_M = \frac{10{,}5}{\sqrt{100}} = 1{,}05$$

Idet vi forudsætter rigtigheden af, at det sande gennemsnit er 116, så får vi, at vort beregnede M på 117 kun afviger u = 1,00 : 1,05 = 0.95 fra middelværdien, og på fig. 3 aflæses, at sandsynligheden er c. 34 pct. el. 0.34. Hypotesen kan altså ikke forkastes, da man gennemsnitligt i 34 af 100 tilfælde vil træffe en afvigelse på eet point. (Denne fremgangsmåde er kun gyldig, når n er større end 30).

Vi kan yderligere beregne ud fra kurven i fig. 3 og formel 1, at under forudsætning af, at eleverne i vor forsøgsgruppe er tilfældigt udvalgt, så kan det sande gennemsnit »med en sikkerhed, der er større end 99 pct.« ikke afvige mere end 2,70 (d. e. 2,57s) fra det beregnede M.

Resultatet af undersøgelsen kan da skrives således:

$$\text{G.—I.K.} = 117{,}00 \pm 2{,}70$$

Vurderingen af en differens ml. to gennemsnitstal. Det er meget ofte tilfældet i en pæd. undersøgelse, at man skal vurdere, om en funden differens ml. to beregnede gennemsnit kan skyldes tilfældigheder, el. om den er udtryk for en signifikant forskel. — I et sådant tilfælde må man beregne et skøn over spredningen på differensen (σ_{diff}) (om fremgangsmåden må henvises til speciallitteraturen). Vurderingen er da i nøje overensstemmelse med det ovenfor anførte. Hvis den fundne differens er ca. dobbelt så stor som skønnet over spredningen (også kaldet *middelfejlen* på differensen), vil sandsynligheden for en så stor forskel el. en større kun være 5 pct., såfremt den sande *forskel* er nul (under forudsætning af at undersøgelsesgrupperne ikke er for små); jfr. fig. 3. Hvis differensen er $2^1/_2$ gange middelfejlen, vil sandsynligheden kun være 1 pct. I den pæd. litteratur stilles ofte det strenge krav, at differensen skal være mindst 3 gange middelfejlen, for at en forskel kan opfattes som signifikant.

Korrelation. Korrelationsmetoden er en statistisk metode, der har været særdeles hyppigt benyttet indenfor pædagogikken. Den bruges, når man vil undersøge afhængigheden ml. to variable, f. eks. ml. to skolefag, ml. gloseforråd og læsefærdighed el. ml. årskarakterer og eksamenskarakterer.

Lad os tænke os en undersøgelse, der går ud på at undersøge forholdet ml. intelligensniveau og regnefærdighed. Det vil vise sig, at de bedst begavede børn gennemgående løser flest opgaver, og at de ringere begavede gennemgående løser færre. Man siger da, at der er *positiv* korrelation ml. intelligensniveau og regnefærdighed. Det vil dog ikke være sådan, at der er fuldstændig overens-

stemmelse ml. de to sæt observationer, så at man ud fra kendskabet til en elevs begavelsesgrad straks kan angive hans regnefærdighed. Nogle godt begavede børn viser sig at være kun middelgode til regning; omvendt vil der blandt de bedste regnere findes børn, som ikke hører til de bedst begavede.

Korrelationen kan under visse betingelser angives ved et tal, korrelationskoefficienten (ρ), der kan variere ml. grænserne + 1 og — 1. ρ = + 1 angiver, at der er fuldstændig overensstemmelse ml. de to variable, d. v. s. at den elev, der er nr. 1 i den ene prøve, også er nr. 1 i den anden prøve, at nr. 2 i første prøve også er nr. 2 i anden o. s. v., så den, der er ringest i den ene prøve, også er ringest i den anden.

ρ = — 1 betyder, at den elev, der er nr. 1 i første prøve, er nr. sidst i anden prøve, at nr. 2 i første prøve er nr. næstsidst i anden prøve o. s. v.

ρ = o angiver, at der overhovedet ingen sammenhæng er ml. resultaterne i første prøve og resultaterne i anden prøve; den elev, der er nr. 1 i den første prøve har altså lige så store chancer for at placere sig sidst i den anden prøve, som en hvilken som helst anden elev har.

Et skøn over korrelationskoefficienten beregnes af formlen

$$r = \frac{\Sigma\,(x - M_x \cdot \quad y)}{n \cdot s_x \cdot s_y} \qquad (5),$$

hvor x og y er samme elevs præstation i første og anden prøve, M_x og M_y middeltallene for henh. x- og y-observationerne, s_x og s_y de beregnede spredninger i de to fordelinger og n antallet af elever i undersøgelsesgruppen.

Formlen for s_r (sml. s_M) angives oftest som

$$s_r = \frac{1 - r^2}{\sqrt{n}} \qquad (6);$$

men denne formel er ikke gyldig for større værdier af r, idet r-fordelingen ikke følger normalfordelingen.

Man skal af flere grunde være meget forsigtig ved vurderingen af beregnede korrelationskoefficienter. En tydeligt positiv koefficient behøver slet ikke at være udtryk for et eksisterende afhængighedsforhold. Det kan f. eks. nævnes, at på trods af en sand korrelationskoefficient ml. to variable på 0 vil man med en forsøgsgruppe på 50 elever kunne beregne r helt op til + 0,36. Endv. må der gøres opmærksom på, at et beregnet r ikke altid bliver udtryk for relationen ml. netop de to variable, man ønsker at stille i forhold til hinanden (»falsk korrelation«). Udvælger man f. eks. børn af forskellig alder til en korrelationsundersøgelse over læse- og regnefærdighed, vil man finde et meget større r, end hvis man bruger børn af samme alder, idet alderen i sig selv er positivt korreleret med såvel læse- som regnefærdighed. Men det er ikke alene alderen, der skal tages hensyn til. Udvælger man f. eks. to almindelige skoleklasser til undersøgelsen, da vil den beregnede koefficient blive betydeligt større, hvis den ene klasse gennemgående er dygtigere end den anden, end hvis de to klasser ligger på samme niveau. Hvis den ene klasse er blevet trænet særligt op i regning og den anden i dansk, kan man let risikere at finde et r, der ikke er signifikant forskelligt fra 0.

Litteratur: E. Højgård: Pedagogisk statistikk i grunntrekk, 1944. E. F. Lindquist: Statistical analysis in educational research, 1940. G. Rasch: Statistik for Pædagoger og Psykologer (Foreløbigt referat af dr. Rasch's forelæsninger, duplikeret). E. Wigforss: Matematisk statistik för pedagoger, 1938. C. Aa. L.

Statsborgerret, betegnelse for den retslige stilling, der tilkommer de personer, der har en særlig tilknytning til en stat og dens retsorden. Modsætningen er udlændinge, der enten kan være statsborgere i en fremmed stat el. statsløse.

Medens tidligere tids sprogbrug i det væsentlige anvendte udtrykket undersåt (fr. sujet, eng. subject, ty. Untertan) for at betegne den enkelte persons forhold til den stat, han tilhørte, medførte betoningen af individernes stilling som berettigede medlemmer af samfundet, at udtrykket borger el. statsborger (sv. medborgare, fr. citoyen, eng. citizen, ty. Staatsbürger) blev mere almindeligt. I nutiden bruges betegnelserne som oftest i flæng, medmindre sproget råder over et neutralt udtryk (fr. national, ty. Staatsangehöriger), der hverken betoner pligt el. ret, men alene angiver tilhørsforholdet. I dansk lovsprog anvendes som regel ordene indfødt og indfødsret.

I tidligere tid erhvervedes s. som regel ved bosættelse el. fødsel i staten og tabtes ved flytning til udlandet. Den alene på bopælen hvilende s. er dog afskaffet næsten overalt. Derimod har fødsel på statens territorium endnu betydning især i de angelsaksiske lande (s.k. territorialprincip, jus soli). Andre lovgivninger lægger derimod vægt på forældrenes s. (s.k. afstamningsprincip, jus sanguinis). Ofte anvendes begge principper jævnsides, således at ikke blot alle i landet fødte børn (uden hensyn til forældrenes s.), men også de af egne statsborgere i udlandet fødte børn får s. Dansk ret følger fra gammel tid en kombination af afstamningsprincippet med territorialprincippet, jfr. ndf.

Ved siden af de nævnte principper spiller især grundsætningen om familiens statsborgerlige enhed en rolle. Herefter har hustruen og mindreårige ægtebørn samme s. som manden (faderen) og følger ham, når hans s. ændres. På samme måde følger udenfor ægteskab fødte børn moderen. Berettigelsen af denne grundsætning, der bl. a. ansås for nødvendig for at give samtlige medlemmer af en familie adgang til forsørgelse i samme

land, er især blevet genstand for diskussion, efter at kvinderne har opnået politisk ligestilling med mænd. I en række lande, således USA, Storbritannien og de brit. Dominions, USSR og (siden 1. jan. 1951) Danmark, Norge og Sverige er grundsætningen forladt, idet den gifte kvindes statsborgerlige stilling er uafhængig af mandens.

Reglerne om erhvervelse og fortabelse af s. fastsættes, hvor der ikke foreligger folkeretlige aftaler, uafhængigt af hver stat for sig. Afgørende er som regel politiske hensyn. Lande med ringe el. intet fødselsoverskud, el. som ønsker hurtig assimilation af indvandrede fremmede, vil f. eks. være interesseret i at anvende territorialprincippet. Stater, der ikke trænger til befolkningsforøgelse v. hj. a. indvandrede udlændinge og disses afkom, vil derimod mere el. mindre strengt fastholde afstamningsprincippet. Den manglende ensartethed ml. de forskellige staters regler kan medføre, at en person samtidig kan have s. i to el. flere stater (dobbelt s.) el. være uden s. i nogen stat (statsløshed).

S. behøver ikke at falde sammen med nationalitet. Nogle stater omfatter således hver for sig flere nationaliteter (eks.: Schweiz) el. har nationale mindretal. I andre tilfælde befolker samme nationalitet flere stater (eks.: Storbritannien, britiske Dominions og USA).

Betydningen af det særlige tilhørsforhold til staten, som s. giver udtryk for, viser sig deri, at en række rettigheder særlig er forbeholdt statens egne borgere, medens der på den anden side påhviler dem særlige pligter. De nævnte rettigheder er i nutiden som regel retten til at opholde sig i landet, til der at drive erhverv, til at nyde statens beskyttelse overfor udlandet, valgret og valgbarhed til lovgivende og kommunale forsamlinger, adgangen til embeder og offentlige hverv, til nydelse af visse legater m. v. samt forsørgelsesret. Af pligterne må især nævnes værnepligten (som dog i Danmark også kan påhvile udlændinge) og pligten til at modtage visse borgerlige ombud. Mange lovgivninger, således den danske, hjemler straf el. skærpet straf for visse handlinger, når de begås af statsborgere.

Efter den nug. danske lov om erhvervelse og fortabelse af indfødsret (nr. 252 af 27. maj 1950) erhverves dansk s. ved fødselen af ægtebørn, hvis fader er dansk, og af udenfor ægteskab født barn, hvis moder er dansk. Endv. erhverves dansk s. af i Danmark født ægtebarn, hvis moderen er dansk, såfremt faderen er statsløs, el. såfremt barnet ikke ved fødselen erhverver faderens statsborgerret (§ 1). Når en fremmed kvinde gifter sig med en dansk mand, bliver ægtefællernes før vielsen fødte børn danske, hvis de endnu er ugift og under 18 år (§ 2). Derimod bliver hustruen ikke selv dansk ved giftermålet; i givet fald må hun ansøge om naturalisation (s. d.).

Udlændinge, der er født i Danmark, bliver ikke uden videre danske, end ikke hvis de forbliver her til skelsår og alder. Derimod kan de, hvis de til stadighed er forblevet her, i tiden ml. det fyldte 21. år og det fyldte 23. år afgive erklæring om at ville være danske. Er den påg. statsløs, el. godtgør han, at han vil miste sin fremmede s. ved at erhverve dansk s., kan erklæringen afgives allerede efter det fyldte 18. år (§ 3).

Tidligere danske statsborgere kan generhverve indfødsretten ved erklæring, dog kun hvis de var blevet danske ved fødslen (el. som følge af de sønderjyske landsdeles genforening) og fra fødslen til det fyldte 18. år har haft bopæl her i riget (bopæl i de sønderjyske landsdele før 15. 6. 1920 er ligestillet hermed) (§ 4).

Erhverver en mand dansk s. ved erklæring, får også hans her i riget bosatte ugifte ægtebarn under 18 år dansk s., medmindre han er skilt el. separeret og barnet undergivet moderens forældremyndighed. Tilsvarende gælder i forholdet ml. en kvinde og hendes barn udenfor ægteskab (medmindre dettes udenlandske fader har forældremyndigheden), i forholdet ml. en enke og hendes ægtebarn og i forholdet ml. en fraskilt el. separeret hustru og hendes ægtebarn, over hvilket hun har forældremyndigheden (§ 5).

Endelig kan ifl. en overgangsbestemmelse (§ 13, stk. 3) kvinder, der efter den tidligere lovgivning har mistet indfødsretten ved giftermål el. derved, at manden erhvervede fremmed s., generhverve indfødsret ved inden 1. jan. 1956 at afgive erklæring. En sådan generhvervelse omfatter aldrig børn.

I alle tilfælde, hvor dansk s. kan erhverves ved erklæring, skal denne afgives overfor overøvrigheden (i Kbh. magistraten), dog kan i udlandet bosatte kvinder, der vil generhverve indfødsretten efter nysnævnte regel, afgive erklæring overfor vedk. danske repræsentation i udlandet.

Adgangen til at erhverve indfødsret ved erklæring gælder dog ikke for personer, der omfattedes af lov nr. 379 af 12. juli 1946 el. ville have været omfattet af denne, hvis de havde været danskfødt og var forblevet boende her i riget (§ 13, stk. 5). Nævnte lov udelukkede fra indfødsretserhvervelse efter de da gældende regler om ægteskab, legitimation og fødsel + ophold sådanne personer, som enten var tyske, statsløse af tysk afstamning el. flygtninge, der var ført hertil under den tyske besættelse. De gjaldt dog kun for dem, der efter de normale regler ville være blevet danske i tiden 9. apr. 1940—31. dec. 1948 og der kan ved særlig lov fritages for denne undtagelsesregel. Endv. gav loven en regel for dem, som i tiden 9. apr. 1940— 31. dec. 1947 har erhvervet tysk s. Alle disse »undtagne« personer kan kun erhverve indfødsret, når de ved en særlov har fået speciel adgang dertil. Iøvrigt kan udlændinge kun erhverve dansk s. ved naturalisation.

Dansk s. fortabes af den, der erhverver s. i et andet land. Dette gælder dog kun, såfremt den fremmede s. erhverves efter ansøgning el. udtrykkeligt samtykke el. derved, at personen ansættes i offentlig tjeneste i en fremmed stat. Endv. tabes dansk s. af ugift barn under 18 år, som erhverver fremmed s. sammen med en af forældrene, såfremt denne har forældremyndigheden el. del deri, medmindre den anden af forældrene vedbliver at være dansk og ligeledes har del i forældremyndigheden. Endelig mistes dansk s. af et ugift barn under 18 år, der bliver fremmed statsborger derved, at det legitimeres ved forældrenes ægteskab. I sidstnævnte tilfælde indtræder tabet af dansk s., hvis barnet bor her i riget, dog først ved udflytningen fra riget, og selv da kun, hvis det endnu er under 18 år og stadig har s. i et andet land (§ 7).

Dansk s. fortabes endv. af danske, der er født i udlandet og som inden det fyldte 22. år aldrig har boet i Danmark og heller ikke har opholdt sig her under forhold, der tyder på samhørighed med Danmark, medmindre de ved kgl. resolution har fået tilladelse til at bevare dansk s. (§ 8).

Løsning fra dansk s. kan ske ved kgl. resolution, når ansøgeren er el. indenfor en bestemt frist bliver fremmed statsborger (§ 9).

Ved overenskomst med Finland, Island, Norge og Sverige kan det bestemmes, at der i forhold til et el. flere af disse lande (»aftaleland«) skal gælde visse særregler. Disse går ud på, at fødsel i aftaleland kan ligestilles med fødsel i Danmark og bopæl i aftaleland (inden det fyldte 12. år) med bopæl (inden samme alder) i Danmark (§ 10 A). Endv. kan statsborgere i aftaleland erhverve dansk s. ved at afgive erklæring overfor overøvrigheden (i Kbh. magistraten), såfremt de ikke har erhvervet deres s. i aftaleland ved naturalisation; de må derhos være i alderen 21—60 år, have boet i Danmark i de sidste 10 år og ikke i denne tid være dømt til frihedsstraf m. v. (§ 10 B). Endelig kan tidligere danske, der nu har s. i aftaleland, generhverve dansk s. ved at afgive erklæring, såsnart de påny har bosat sig her i landet (§ 10 C).

Sådan overenskomst er afsluttet med Norge og Sverige den 21. dec. 1950.

Tidligere bestemmelser om erhvervelse og fortabelse af dansk s.: »Indfødsretten« af 15. jan. 1776, lov nr. 54 af 25. marts 1871, lov nr. 42 af 19. marts 1898, lov nr. 57 af 23. marts 1908, lov nr. 353 af 27. nov. 1916, lov nr. 123 af 18. apr. 1925. Indfødsrets erhvervelse som følge af de sønderjyske landsdeles genforening er omhandlet i lov nr. 474 af 5. sept. 1920 og lov nr. 247 af 12. juni 1922.

Særregler om personer, som under den tyske besættelse erhvervede svensk statsborgerret el. måtte flygte til Sverige, er givet ved lov nr. 380 af 12. juli 1946. Visse andre specielle indfødsretlige spørgsmål har fundet deres løsning ved lov nr. 304 af 20. dec. 1950.

Spørgsmålet om s. hører i Danmark under indenrigsmin. Den forberedende behandling påhviler politimesteren og amtet (i Kbh. magistraten) el. vedk. danske gesandtskab el. konsulat i udlandet, gennem hvilke myndigheder henvendelser til min. bør indsendes.

Litteratur: Poul Andersen: Dansk Statsborgerret 1928. Knud Berlin: Den danske Statsforfatningsret, I. del 1930, s. 114—187. Poul Andersen: Dansk Statsforfatningsret I, 2. udg. 1949, s. 123—184. Knud Larsen: Nordisk Statsborgerret, 1944. Samme: Indfødsretsloven I—II, 1948. En oversigt over de tidl. gældende regler findes i »Hvem-Hvad-Hvor«, Politikens Årbog 1941, s. 140 ff. K. L. og K. A. B. B.

Statsfængsel, s. fængselsvæsenet, Direktoratet for.

Statskonsulent, undervisningsmin.s konsulent for folkeskolen og seminarierne er dels tilsynsførende med undervisningen i folkeskolen og på seminarierne dels rådgivende overfor min., idet han er forpligtet til at udtale sig i alle sager, der forelægges ham af min., ligesom han er berettiget til at udtale sig i alle spørgsmål af pæd. betydning vedr. folkeskolen og seminarierne, om skoleplaner, embedsbesættelser m. v.

Som en del af sin embedsgerning varetager han stillingen som formand for censorerne ved lærereksamen.

Undervisningsmin.s konsulent i sager vedr. ungdomsundervisningen har på samme måde en tilsynsførende og rådgivende virksomhed. Hans embedsområde omfatter folkehøjskoler, landbrugsskoler, efterskoler, aftenskoler og ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom.

S. for undervisningsmin. vedr. skoleordninger i fremmede lande står til rådighed for min. med opl. om alle forhold vedr. den pædag. udvikling i fremmede lande. V. M-L.

Statsskole er betegnelsen for de af staten i overensstemmelse med reglerne i lov nr. 62 af 24. apr. 1903 om højere almenskoler m. m. drevne skoler. S. giver i henh. t. denne lov en højere almenundervisning gennem en 4-årig mellemskole, afsluttende med mellemskoleeksamen og fortsættende enten med en 1-årig realkl., afsluttende med realeksamen, el. et 3-årigt gymnasium af klassisk-sproglig, nysproglig el. matematisk-naturvidenskabelig linie, afsluttende med studentereksamen. S. iøvrigt art.: Gymnasieskolen, Mellemskole, skoles historie, Den danske. E. J.

Statsskolernes biblioteker, s. bibliotek, Lærde skolers.

Statsungdomslejre. Herved forstås kostskolelign. foranstaltninger til beskæftigelse og uddannelse af unge arbejdsløse ml. 18 og 25 år (jfr. seneste lov nr. 591 af 11. nov. 1940 om ungdomslejre). Under opholdet på lejrene, der ved lov nr. 138 af 29. marts 1947 er afløst af de arbejdstekniske ungdomsskoler (s. d.), havde deltagerne 40 timers arbejde, for hvilket de oppebar en mindre løn, og 14 timers undervisning af i det væsentlige arbejdsteknisk karakter. T. H.

Statsvidenskabelig eksamen (cand. polit), der afholdes ved universitet, kræver studentereksamen som foruddannelse og er delt i 2 dele. Studiet til 1. del kræver mindst 2—2½ år, til 2. del 3—3½ år. Ang. studiefagene og specielle eksamenskrav se Universitetet sp. 2275.

Der kræves af den studerende evner i mange forskelligartede retninger; endv. bør den studerende have interesse for mangfoldige praktiske forhold, som har berøring med studiet, og en bestemt politisk anskuelse er ingen skade til, når blot den ikke hemmer det rent objektive videnskabelige arbejde.

Direkte studieudgifter beløber sig til ca. 600—700 kr. til bøger, eksamensgebyr m. m. Hertil kommer manuduktionsudgifter (især til 2. del).

Det er almindeligt, at de studerende skaffer sig lønnet arbejde i studietiden (Statistisk Departement og Kontor (Kbh. kommune), sociale institutioner). De statsvidensk. kandidater har fundet beskæftigelse inden for centraladministrationen navnlig i finansmin. (herunder Statistisk Department) og de forskellige sociale institutioner, bank- og sparekassetilsynet m. v., også de store kommuner beskæftiger en del, ligesom enkelte større erhvervsorganisationer m. m. Endv. beskæftiges en del i administrative stillinger i private erhverv samt ved journalistisk arbejde.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941—43 bd. VII s. 147—154. Håndbog for Studenter. R. W. B.

Staveliste, s. Hyppighedsundersøgelser.

Stedbarn, s. Stifbarn.

Stedfader, s. Stiffader.

Stefanshjemmet, Holmevej 2, Århus, (selvejende institution) opr. i 1923, er et hospitalsudstyret sygehjem til optagelse af de mest hjælpeløse kronisk syge fra hele landet — både mænd og kvinder.

Patienter med sindssygdom, epilepsi, smitsom tuberkulose og anden smitsom sygdom modtages dog ikke. Der er fast lægetilsyn og samarb. med byens specialister; foruden sygeplejen, der ledes af fuldt uddannede Lukassøstre, kan der efter lægens ordination gives de alm. former for badebehandling, massage, lysbade, de vigtigste diætformer m. v.

I efteråret 1949 åbnedes en afd. for kronisk syge unge mænd med plads til 16 patienter. Denne afd. skal danne grundlaget for det nye ungdomshjem, der påtænkes bygget, når midler dertil er skaffet til veje. Man søger ved træningsøvelser af forsk. art at give patienterne deres førlighed tilbage el. hemme sygdommen det mest mulige, ligesom man gennem kursus i forsk. skolefag v. hj. a. lærere fra byen søger vedblivende at kunne holde dem i kontakt med livet ude omkring og derved ikke alene give dem afveksling, men tillige skabe interesse for omverdenen.

Betaling (1952) er 13 kr. pr. dag, hvis eneværelse ønskes er prisen 14 kr. dgl. Ubemidlede patienter vil som regel kunne indlægges i henh. t. forsorgslovens bestemmelser, således at kommunen betaler for den del, som ikke dækkes af invaliderenten, resp. den kroniske sygehjælp.

Anmodning om optagelse rettes til hjemmets kontor, der derefter tilsender de nødvendige papirer; når disse er udfyldt og tilbagesendt til hjemmet, bliver patienten opført på venteliste, der til stadighed er meget lang, således at ventetiden på mandsafd. for tiden let kan blive 1 til 2 år og på kvindeafd. 2 til 3 år. V. S. N.

Steiner, Rudolf, s. Antroposofi.

Stemmedannelse består i at lære eleven med det mindste kraftforbrug at opnå den største klanglige virkning af lyden. Dette sker ved at lære eleven altid at have det rette forhold ml. stemmelæbernes sammentrykthedsgrad og luftstrømmen under stemmegivningen, ved at udforme resonansrummene (strube-, mund- og næsesvælg samt mundhule) og ved at bibringe eleven en god artikulation samt indlære en god, varieret sprogmetode og at overføre dette i den daglige tale. H. B. L.

stemmelidelse, Funktionel, kaldes de lidelser, der opstår i stemmen ved en forkert brug af denne, enten ved at man under talen presser stemmelæberne for meget sammen og taler med knirkende presset stemme, el. ved at stemmelæberne ikke under talen er nærmet nok hinanden, således at pt.en taler med luftfyldt stemme. I begge tilfælde opstår der træthed i stemmelæbernes muskler, der efterhånden fører til træthed i al almindelighed, og på et senere tidspunkt opstår der smerter i strubehovedet, hvergang pt.en skal tale. Som følge af den forkerte brug af stemmen kan der opstå hæshed, og stemmen kan tilsidst helt forsvinde (aphoni). Den forkerte brug af stemmen kan også medføre, at der opstår akute lammelser i stemmelæbernes muskulatur (parese) el., at der danner sig knuder på stemmelæberne (sangerknuder).

Lidelsen ophæves ved at lære pt.en at tale med den rigtige sammentrykthedsgrad af stemmelæberne ved at afslappe svælgmuskulaturen og udforme resonansrummene, så pt.ens resonans under talen bliver forbedret og ved at lære pt.en at danne de forskellige lyde med en god artikulation, lære ham at lukke munden op, når han taler og at forme sin tunge, således at denne ved lyddannelser ikke hæmmer resonansen. H. B. L.

Stemninger er »langsomt indtrædende og successivt afklingende følelsestilstande af forholdsvis ringe styrke, men i reglen betydelig varighed« (S. Thalbitzer). De kan også groft defineres som affektive, uartikulerede,

men rigt nuancerede fremtrædelsesformer for organismen som helhed. Fra dagligsproget kendes en række betegnelser for forsk. s., som det er meget vanskeligt at analysere fænomenologisk og som mere el. mindre ændres ved selve analyseforsøgene. Eksempelvis kan nævnes: munter el. løftet s. kontra nedslået s.; modløs s. kontra fortrøstningsfuld s.; irritabel s. kontra ligevægtig s. Ofte betegnes individets s. også som dets »humør«, et udtryk der viser tilbage til oldtidens opfattelse af sindsstemninger som betinget af legemsvædskerne (det gr. ord for vædske er »humor«). Nyere undersøgelser har forsåvidt bekræftet denne opfattelse, som det har vist sig, at s. i høj grad er betingede af organismens fysiologiske tilstand, der atter gennem flere el. færre mellemled kan være afhængig af ydre stimuli (f. eks. klimatiske forhold el. glædelige, resp. sørgelige meddelelser). Forsåvidt individet ikke kender årsagen til sine s., kan disse forekomme uforklarlige, men giver let anledning til »rationaliserende« forklaringer (s. Rationalisme), f. eks. hvis en af dårlig mave el. utilfredsstillet seksualbehov forårsaget morgengnavenhed »forklares« som fremkaldt af en række irriterende hændelser, medens det faktiske forhold er, at disse under andre omstændigheder ikke ville virke irriterende.

Litteratur: A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens, 2. Aufl. 1914. H. Høffding: Den store Humor, 1916. S. Thalbitzer: Stemninger, Følelser og Sindsbevægelser, 1918. J. J-n.

Stenhugger. Den, der vil være s., må have gode kræfter, være udholdende, have et godt øjemål og udpræget formsans samt være dygtig til tegning. Der antages kun drenge til oplæring. Fagets største arbejdsområde er monument- og gravmindefremstillingen samt stenhuggerarbejder til anvendelse ved opførelsen af større bygninger, hvor s.-arbejder anvendes såvel i facader som indvendigt i husene. S. arbejder bl. a. i bornholmsk granit, Fakse marmor, limsten fra Stevns og grønlandsk marmor, men dertil kommer en mængde andre inden- og udenlandske stenarter. Foruden mejsler og hamre anvender s. en række mekaniske hjælpemidler.

Læretiden er 4½ år for drenge, der kommer i lære, før de er fyldt 15 år, og 4 år, hvis de kommer i lære, efter at de er fyldt 15 år. Lærlingene oplæres enten som granithuggere el. som marmor-, kalk- og sandstenshuggere. I læretiden skal Teknisk skole følges, og uddannelsen afsluttes med svendeprøve. Mindstelønnen i læretiden er (1952) henh. 8, 10, 12, 16 og 20 kr. pr. uge; i Kbh. hævet til 11, 15, 18, 20 og 25 kr. pr. uge, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 7, 9, 10, 12,50 og 15 kr. pr. uge. Lærlinge har adgang til at arbejde i akkord de sidste 2 år af læretiden efter ⅔ af den overenskomstmæssige svendeløn; herved kan den dygtige lærling tjene 60—70 kr. om ugen.

Personer under 16 år må p. gr. af arbejdets anstrengende karakter ikke deltage i tørhugning af sandsten el. stenbrydning.

Stenhuggere er udsat for silikose, især ved arbejde i sandsten, og personer med lungelidelse bør frarådes faget.

Jfr. indenrigsmin.s regulativ af 27. febr. 1919 for s., § 13.

S. er organiseret i Dansk Stenindustriarbejderforbund, som i 1939 havde 951 medl., i 1950: 803. Den gnstl. årsfortjeneste var i 1939 2165 kr., i 1949: 6356 kr.; gnstl. timefortjeneste pr. 1. 12. 1952 (Kbh.): 4,67 kr., i provinsen: 4,03 kr.; antal oprettede lærekontrakter i 1939: 12, i 1952: 6.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Stenhus kostskole, s. Kostskoler.

stenografi og maskinskrivning, Handelsskolernes statskontrollerede prøver i, s. Handelsskolerne.

Stephansen, Anders (1791—1870), filantrop, forstander. Søn af boelsmand i Terndrup ved Hadsund, gik i landsbyskole og viste gode evner, blev som ganske ung anvendt som huslærer, sparede selv sammen til et ophold på Jonstrup seminarium, hvor han tog lærereksamen med udmærkelse i 1815. I 1820 påbegyndte han en privat drengeskole i Aalborg, der fik betydelig tilgang. Efter at han i 1824 havde indgået ægteskab med Dorothea Svenningsen fik ægteparret også en pigeskole i gang. S. følte imidlertid et kald til at gøre noget for fattige og nødstedte børn, og ønskede at opr. en stiftelse for »børn, hvis skæbne nægtede dem et familieforhold, hvori de kunne gøre erfaring om det bånd, som kristelig kærlighed knytter ml. forældre og børn«. Efter at være kommet i forbindelse med lensgreve F. A. Holstein, Holsteinborg opgav S. sin skole i Aalborg og begyndte i 1833 et børnehjem på Fuirendal i Sydvestsjælland, som grev Holstein stillede til rådighed. Desværre døde greven allerede i 1836, og der kom nogle vanskelige år for S., i 1840 flyttedes virksomheden til den af S. med hjælp bl. a. fra enkegrevinden erhvervede gård Hjortholm i Førslev sogn, der fik navnet Holsteinsminde. Skønt der blev ydet bidrag fra forskellige sider, var de ydre kår meget trange, og S. og hans dygtige og opofrende hustru måtte arbejde hårdt. Det var tanken alene at modtage nødstedte børn, men forholdene førte med sig, at der også måtte optages børn med betydelige karaktervanskeligheder. S. regnes med rette for at være den egentlige banebryder for børnehjemstanken i Danmark. 1852 opr. S. en højskole på nabogården Hindholm, og den blev stærkt søgt, men S. samlede sig dog mest om arbejdet i børnehjemmet. Han var en genial lærer og opdrager, men upraktisk og springende i sit arbejde. Han suppleredes godt af sin dygtige hustru. Efter hendes død i 1865 trak S. sig efterhånden tilbage fra arbejdet, men blev boende på Holsteinsminde til sin død i 1870.

Litteratur: Marius Rasmussen: Anders Stephansen, 1919. Ludvig Beck: Anders og Dorothea Stephansen og deres Spor, 1941. Beretninger fra Holsteinsminde, særlig L. Buddes art. i Beretning for Årene 1888—90.

O. Skj.

Sterilisation *(sterilisering)* (lat. *sterilis* ufrugtbar, gold; også kim- el. bakteriefri). Berøvelse af forplantningsevnen hos et menneske kan ad lægelig vej opnås på to måder: Ved s. og ved kastration (s. d.).

I modsætning til kastrationen, hvor individet berøves såvel forplantningsevnen som forplantningstrangen har s. alene til formål at berøve individet avledueligheden, hvilket normalt finder sted ved et kirurgisk indgreb, hvorved for mandens vedk. sædlederen, for kvindens vedk. æglederen overskæres. Operationen er særlig for mænds vedk. såre let og hurtig gennemførlig.

Ligesom ved spørgsmålet om svangerskabsafbrydelse kan man sondre ml. et antal strengt begrænsede forudsætninger, under hvilket s.indgrebet tillades udført. Den naturligste indikation er den *medicinske*, som i de fleste lande anerkendes uden særlig lovgivning. Hvis en kvinde lider af en sygdom, som gør det overvejende sandsynligt, at et svangerskab for hende vil indebære en overhængende fare for livet, turde s. være at betragte som en fuldt ud legitim foranstaltning. Mere omstridt men af større praktisk betydning er den *racehygiejniske* el. *eugeniske indikation*. I et antal lande tillader og i yderligere et fåtal lande foreskriver lovgivningen, at personer med svære arvelige sygdomme kan, respektive skal steriliseres. I atter andre lande savnes særlige forskrifter om den eugeniske s., og spørgsmålet forbliver uklart. Endv. er i nogle lande s. tilladt på s.k. *juridisk* indikation. Dette indebærer, at visse farlige forbrydere, i særdeleshed sædelighedsforbrydere, kan steriliseres. Endelig kan der blive tale om s. på *ren social indikation*.

Det var omkr. årh.skiftet, at man i USA begyndte en diskussion om det berettigede i at berøve visse kategorier af mennesker evnen til at forplante sig. Denne diskussion affødte i 1907 i staten Indiana en lov om s., der fandt efterlignere i flere andre amerikanske stater. I Europa gennemførte Schweiz-kantonen Waadt i 1929 visse bestemmelser om tvangs-s. Samme år fulgte Danmark, der allerede i 1912 var begyndt at drøfte problemet, lidt senere de øvrige nordiske lande ad de af Danmark angivne retningslinier. Mest vidtgående har lovgivningen været i det nazistiske Tyskland (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses af 1933). I England, hvor der allerede længe har været en stærk opinion for en s.s-lovgivning, er man derimod endnu ikke nået ud over forslagsstadiet.

Som et hovedsynspunkt for den antydede lovgivning kan det siges, at den efter alt at dømme endnu blot er at betragte som forsøg.

Grunden hertil er, at der endnu rejses visse indvendinger mod s., der gennemføres som et retsligt el. socialt indgreb. Operationen betyder et indgreb af afgørende betydning i individets privatliv. Dertil kommer, at i al fald den tvangsmæssigt gennemførte foranstaltning hos visse psykisk abnorme kan medføre skade og måske sætte disses helbredelse på spil. Det kan videre påpeges, at s. væsentligst kommer på tale for personer, som er anbragte på særforsorgsanstalter, og for hvilke det således er ganske betydningsløst, hvorvidt indgrebet foretages el. ikke. Man har endv. næret frygt for, at s. skulle føre til øget usædelighed og steriliserede personer virke kønssygdomsspredende. Videre anser man i mange lande, at arvelighedsforskningen ingenlunde er nået så langt, at dennes resultater vil kunne lægges til grund for en lovgivning, der berører et stort antal medborgere. Det forholder sig endv. således, at udryddelsen af svære arvelige sygdomme gennem s. oftest er en meget langvarig proces. Recessiviteten af visse arveanlæg gør, at en mærkbar formindskelse i antallet af arveligt belastede personer først kan ventes, når s.lovgivningen har virket for et stort antal generationer, hvilket set fra et andet synspunkt indebærer, at man ved den ved s. opnåede mindre tilgang af underlødige børn også går glip af et antal fuldt ud sunde børn. Fra et befolkningsmæssigt synspunkt er dette forhold givetvis af betydning og sætter snævre grænser for s.s befolkningspolitiske anvendelse. Endelig henviser visse modstandere til religiøse betænkeligheder.

Mod disse indvendinger fremhæver tilhængerne af s., at de defekte personers store frugtbarhed og samfundets stadig stigende udgifter til forsørgelse af disse, gør det påkrævet at gennemføre s. Man henviser endv. til, at der ikke i de lande, der har gennemført s., er fremkommet noget materiale, der kan tale mod gavnligheden.

I Danmark hersker der nu stort set fuld enighed om s.s samfundsmæssige betydning. Vor første lov fra 1929, der byggede på frivillighed og kun omfattede personer, der var anbragt på anstalt, afgav så gode erfaringer, at det hurtigt blev klart, at reglerne burde gøres videre og hurtigere virkende.

Loven blev derfor i 1934 for så vidt angår s. af åndssvage erstattet af loven om foranstaltninger vedr. åndssvage. Denne bestemmer, at s. af en åndssvag kan finde sted, når samfundsmæssige hensyn, såsom at påg. p. gr. a. åndssvaghed skønnes ikke at være i stand til på forsvarlig måde at opdrage sine børn el. ved eget arbejde at forsørge dem, taler for, at den åndssvage sættes ude af stand til at få afkom, el. når s. vil være gavnlig for den åndssvage selv, når påg. derved kan forblive el. overgå til anbringelse under friere forhold udenfor anstalt.

Loven indeholder altså hjemmel for

tvangssterilisation på social indikation, men mekanisk tvang er hidtil ikke anvendt og bliver det næppe heller. Derimod lægges der en vis pression på påg. derved, at han ved at nægte s. kan risikere at forblive på anstalt. Det bemærkes, at loven ikke udtrykkeligt nævner den eugeniske indikation, men iøvrigt synes lovens betingelser at være opfyldt, når der foreligger fare for, at en åndssvag skal sætte åndssvagt afkom i verden. Det er vedk. åndssvageanstalts bestyrelse, der afgiver indstilling om s. til et særligt nævn (sterilisationsnævnet, s. d.). For andre personer indeholdes reglerne nu i lov af 11. maj 1935, der fortsat bygger på frivillighed. For psykisk abnorme, der ikke er åndssvage, kræves, at det må anses for gavnligt for påg., at han sættes ud af stand til at få afkom, for psykisk normale, at særlige hensyn navnlig fare for afkommets arvelige belastning taler for s. Det er justitsmin., der under visse betingelser træffer afgørelsen.

I henh. t. disse 3 love er flg. antal personer blevet steriliseret:

Fra 1929—1934		103 åndssvage
- 1935—1. jan. 1952	ca. 4400	—
- 1929—1. jan. 1952	- 2000	ikke-åndssv.,

hvoraf c. dobbelt så mange kvinder som mænd. Langt den største del af de steriliserede har haft en alder fra 18—25 år.

Loven påbyder at de pågældende personer skal lade sig underkaste lægelig efterundersøgelse efter nærmere af justitsmin. fastsatte regler, medens loven om sterilisation af åndssvage ikke indeholder sådanne regler. Imidlertid har sterilisationsnævnet anordnet tilsyn i de første fem år efter s., en ordning der nu er under revision.

Litteratur: K. K. Steincke: Fremtidens Forsørgelsesvæsen I, s. 237 og flg., Nordisk medicinsk Tidsskrift 1938: 15, s. 281—288 og samme 1935: 9, s. 361—69, 401—09. K. W.

Sterilisationsnævnet, en populær betegnelse for det i henh. t. § 6 i loven om foranstaltninger vedr. åndssvage nedsatte nævn, der efter indstilling fra vedk. åndssvageanstalt træffer beslutning om sterilisation af en åndssvag person. Nævnet består af en dommer som formand, en socialpraktiker og en læge, der er uddannet i psykiatri el. åndssvageforsorg. Ved nævnets beslutning om sterilisation kræves enstemmighed. I modsat fald vil indgrebet ikke være at foretage. Sagen kan dog atter optages efter 1 års forløb. S. iøvrigt Sterilisation.

Litteratur: Forhandlinger på det 9. nordiske møde om særforsorgen, s. 436, 476. K. W.

Stern, William (1871—1938), tysk psykolog og filosof, prof. ved det Psykologiske Institut i Hamburg. I 1933 måtte S. forlade Tyskland, men hans ry som videnskabsmand åbnede straks plads for ham i Amerika, hvor han tilbragte sine sidste år som prof. ved Durham universitetet. — S. var en stærkt produktiv og alsidig forsker. I de første år helligede han sig den teoretisk-eksperimentale psykologi, spec. perceptionspsykologien, hvor han undersøgte opfattelsen af bevægelse og forandring; men han lod sig mere og mere fange ind af den anvendte psykologi og børnepsykologien, og det er især hans arbejde på disse områder, der har gjort hans navn kendt også uden for fagfolks kreds. Kendt er han bl. a. for sine Monographien über die seelische Entwicklung des Kindes, hvoraf 1. del Die Kindersprache udk. 1907 og 2. del Erinnerung, Aussage und Lüge in der ersten Kindheit 1909, begge med hustruen, Clara S. som medarb. En afrundet fremstilling af sin børnepsykologi har han givet i Psychologie der frühen Kindheit (1914, 4. udg. 1926). Ungdomsårenes sjæleliv har han behandlet i Anfänge der Reifezeit (1926).

I Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen (1911) tager S. de individuelle forskelle op til systematisk undersøgelse og gør dermed netop det til genstand for forskning, som tidligere var blevet regnet for en hindring for psykologiens udvikling som videnskab. Han bidrager dermed til udviklingen af den nu så betydningsfulde variations- og korrelationsforskning inden for pædagogikken. Han har endv. givet vægtige bidrag til intelligensforskningen, f. eks. i Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen (1920), ledsaget af en fyldig Methodensammlung zur Intelligenzprüfung (sam. med O. Wiegmann). Det er S., ikke Binet, der har indført begrebet intelligenskvotient. Om skolevæsenets differentiering efter elevernes forskellige begavelse handler Probleme der Schülerauslese (1926). — S. er grundlæggeren af den moderne vidnepsykologi, som han har behandlet i en af ham udgivet skriftrække, Beiträge zur Psychologie der Aussage (1903—06).

S. har udformet en filosofisk grundanskuelse, som han kalder kritisk personalisme, idet han lægger personbegrebet til grund for sin verdensopfattelse. Han kan ikke anerkende, at der gælder eet sæt love for den livløse verden og et andet for de menneskelige foreteelser; men medens man oftest har taget den livløse naturs love som forbillede også ved studiet af den menneskelige personlighed, er S. tilbøjelig til at gå den modsatte vej el. at finde et kompromis. Herom handler Person und Sache (1906), Die menschliche Persönlichkeit (1918) og Wertphilosophie (1924) samt hans sidste større arbejde Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage (I, 1935). S. skelner ml. personalisme, der er verdensanskuelse, og personalistik, der er videnskaben om personer.

C. Aa. L.

Stewardess (eng. *steward* hushovmester) kvindelig hovmester på fly, der på luftfartsselskabernes vegne varetager værtindepligterne over for passagererne. S. ansættes

i Danm. kun af Det Danske Luftfartselskab A/S, der selv foretager uddannelsen. Ansøgninger indkaldes, når der er behov for s., dog som regel i jan. md. Ansøgeren må opfylde flg. betingelser: 1) kunne tale mindst to hovedsprog flydende, og have godt kendskab til et tredie, 2) være ml. 24—28 år, 3) have et kultiveret væsen samt en rolig optræden, sund konstitution og fordelagtigt ydre, 4) have kendskab til første hjælp, barnepleje, servering og lettere madlavning. Efter ansættelsen gennemgår s. et kortere orienterende kursus. — Der kan ikke påregnes beskæftigelse i denne stilling efter det fyldte 35. år. Løn efter kvalifikationer.

Stevns højskole, s. Højskole sp. 919.

Stifbarn, en persons ægtefælles barn, der ikke er vedk. persons eget barn. S. Forsørgelsespligt.

Stiffader. Ved ægteskabet med barnets moder får s. ikke del i forældremyndigheden; dette opnår han derimod, hvis han adopterer barnet. Han kan dog — også uden adoption — tillægge barnet sit navn; hvis barnet er født uden for ægteskab, kan det med moderens samtykke ske ved rettelse i kirkebogen (i de sønderjydske landsdele i personregisteret); men hvis barnet har faderens familienavn, må enten hans el. overøvrighedens samtykke indhentes. Hvis barnet er født i ægteskab, kan det kun tillægges s.s familienavn ved kgl. bevilling efter ansøgning til justitsmin. T-J.

En s. har ikke privatretlig nogen forpligtelse til forsørgelse af sit stifbarn, men overfor det offentlige har han forsørgelsespligt overfor stifbarnet, for så vidt barnet er født før ægteskabet og medtages til forsørgelse i det fælles hjem. Forsørgelsespligten bortfalder både for en s. og en stifmoder, når der indtræder separation el. skilsmisse, ligesom forsørgelsespligten overfor stifbarnet bortfalder, når ægteskabet ophører ved dets egen faders el. moders død. Den omhandlede forsørgelsespligt ophæver ikke den forsørgelsespligt, som påhviler den anden af barnets egne forældre. B. L.

Stillelæsning. s. Modersmålsundervisning.

Stimulus, påvirkning, d. v. s. enhver genstand, kraft el. energi, som fremkalder en energiomsætning i et sanseorgan af tilstrækkelig styrke til at foranledige en reaktion (som evt. kan bestå i en oplevelse, en sansning). Reaktionen på en s. betegnes ofte som *response* (egentlig svar), og en retning i nyere psykologi, navnlig i Amerika, har ment, at alle psykologiske fænomener kunne betragtes under synspunktet *stimulus-response*. En sådan opfattelse er ikke nødvendigvis behavioristisk el. refleksologisk, idet den anerkender oplevelsesdata som former for response. K. G-S.

Stjernekammer, et lokale med en kunstig stjernehimmel, der indbygges i el. projiceres på et halvkugleformet hvælv, der repræsenterer himmelhvælvingen.

Fordelene ved s.s anvendelse i undervisningen er bl. a.: Besøget i s. kan aflægges uafhængig af vejrliget og i elevernes normale undervisningstid. Hvert problem kan afgrænses for sig. Selv sjældnere forekommende fænomener på himlen kan illustreres

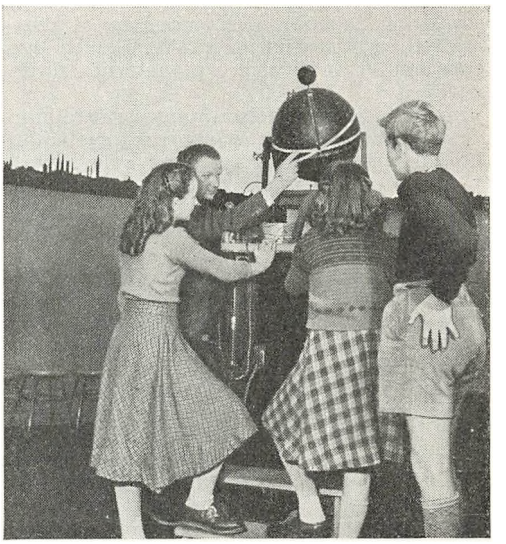

Bellahøjskolens stjernekammer.

når som helst. Situationer, der i naturen er vidt adskilt i rum og tid, kan fremkaldes i umiddelbar fortsættelse af hinanden. Tidens tempo kan forøges vilkårligt, så man får overblik over bevægelser, der i naturen er langsomme og vanskelige at iagttage. Endelig kan den sfæriske geometri klart anskueliggøres ved projektion af de nødvendige storcirkelbuer på hvælvingen.

Den grundlæggende undervisning foregår v. hj. a. de indbyggede stjernebilleder, der er fremstillet som huller i loftet med elektriske dværgpærer bagved. Hver konstellation kan tændes uafhængig af de øvrige, så undervisningen kan samle sig om eet billede ad gangen.

Himlens tilsyneladende bevægelser anskueliggøres ved de projicerede stjerner. Projektionsanordningen er i sin simpleste form en hul himmelglobus, hvori der er boret huller, svarende til konstellationerne. En punktlyspære ud i globens centrum projicerer stjernerne på hvælvingen. Globen kan rotere om verdensaksen gennem polerne og kan tillige kippes om en akse vinkelret derpå gennem s.s øst- og vestpunkt. Da de projicerede stjerner må følge globens bevægelser, er det ved dens hjælp muligt at vise himlens

udseende og stjernernes dagbuer på alle nordlige bredder, samt et stykke syd for ækvator.

Ved andre projektionsanordninger fremstilles meridian, ækvator, ekliptika, de tre sæt sfæriske koordinater, den nautiske trekant til stedsbestemmelse på jorden, middelsolen o. lign. En mindre projektør, der holdes i hånden, anbringer en lysende pil som pegemærke ml. stjernerne.

En særlig anordn. projicerer solen og månen på hvælvingen, så man kan følge solens vekslende dagbuer, dens vandring i dyrekredsen, og månens faseskifte. Det er ligeledes muligt at illustrere planeternes sløjfebevægelser.

Præcessionsbevægelsen, visse konstellationers egenbevægelser, stjernernes systematiske bevægelser som følge af solsystemets egenbevægelser, tidsækvationen, m. m. kan ligeledes anskueliggøres, ligesom særlige afsnit af undervisningen kan uddybes v. hj. a. lysbilleder.

Der findes kun et fåtal af s. i Europa. Det eneste danske s., som er beliggende på Bellahøj skole i Kbh., er opført i 1936. Aftale om besøg træffes i hvert enkelt tilfælde med skolens kontor.

S. kan betragtes som et mindre sidestykke til de store *planetarier*, som firmaet Carl Zeiss, Jena, og senere en række amer. firmaer har bygget i adskillige byer verden over. Disse pl.s projektionsapparater, der er fuldautomatiske, tager sigte på en nøjagtigere og smukkere afbildning af himmellegemerne, end s.s; men i det store og hele er anvendelsesmulighederne de samme.

Litteratur: *Stjernekammer:* Nordisk astronomisk Tidsskrift, 1939 og flg. årg. Naturhistorisk Tidende 1941, nr. 6. Fysisk Tidsskrift 1944, nr. 4—5.

Planetarier: Nordisk astronomisk Tidsskrift, nr. 2. Elis og Bengt Strömgren: Astronomiske Skitser, 1927. Nordisk astronomisk Tidsskrift 1939, nr. 3 og flg. nr.

Ing. A.

St. Restrup husmandsskole, s. Husmandsskoler og Landbrugsskoler.

Straf, tilføjelse af en smerte, et ubehag, kort sagt et subjektivt onde el. en interessekrænkelse som følge af en begået uret el. overtrædelse af et givet forbud el. en given regel. S. spiller en rolle både i det borgerlige liv, som det former sig under retsregler, og i opdragelsen. I begge henseender forekommer den som en social kendsgerning, men alligevel hersker der stor uenighed om, hvordan denne kendsgerning skal forklares og fortolkes, og hvad der er dens egentlige funktion.

Strafteorier. M. h. t. s. i det retsordnede samfund skelner man i hovedsagen ml. to arter af teorier: de absolutte og de relative. Efter de første er den begåede overtrædelse el. forbrydelse den eneste grund for s., og denne har som formål at genoprette den krænkede retsorden. Det kan også siges på den måde, at s. er gengældelse for den begåede retsstridige handling; den er soning og har kun en relation bagud i tiden til det allerede begåede, derimod ikke fremefter. Efter de relative s.teorier er s. overvejende en hensigtsmæssighedsforanstaltning, der skal sikre mod fremtidige lovovertrædelser. Man kan skelne ml. afskrækkelsesteorien, efter hvilken s. (el. s.truslen) er et middel til at afskrække fra lovovertrædelser, forbedrelsesteorien, efter hvilken s.s funktion må være at forbedre lovovertræderen, nødværge- el. forsvarsteorien, hvorefter s. er samfundets nødværgeforanstaltning over for anslag mod dets orden, den kriminalantropologiske teori, efter hvilken forbryderen er at anse for et moralsk sygt individ, hvis uskadeliggørelse er s.s formål. Efter disse teorier er s.s funktion i hovedsagen forebyggelse el. prævention og ikke gengældelse.

S. i opdragelsen. Hvis vi derefter vender os til spørgsmålet s. i opdragelsen, så møder vi de samme hovedsynspunkter, nemlig om s. hovedsagelig peger bagud til den begåede handling el. fremefter til de kommende handlinger. Dog bliver her det sidste synspunkt det fremherskende, skønt ikke eneherskende. Ordet s. anvendes iøvrigt her ofte i en noget videre betydning, idet det omfatter alle de former for smertetilføjelse og ubehagelige erfaringer, som er med til at regulere barnets adfærd. Det behøver altså ikke at dreje sig om overtrædelse af en regel af delvis moralsk karakter, men simpelthen om en uklog handling. I den betydning kan man sige, at ukloge handlinger som f. eks. at røre ved en varm kakkelovn bærer s. i sig selv. S. er da kun et led i en dressur, og man bruger også ordet s. om den smerte, man tilføjer dyr i den hensigt at dressere dem på en bestemt måde.

Hvis vi går ind på den tvetydige sprogbrug, hvorefter s. både betyder dressurmiddel til at undertrykke og udrydde bestemte adfærdsformer og en moralsk reaktion på en slet el. ond handling, så vil for barnealderen, især den tidlige barnealder, hovedsagelig den første betydning komme på tale. Børn handler ofte uden tanke på og uden viden om, hvilke følger deres handlinger kan have både for dem selv og andre. I adskillige tilfælde vil deres sammenstød med tingene korrigere deres adfærd og regulere den, så at de lærer at omgås tingene forstandigt. De vil afskrive sådanne handlemåder, som bringer dem ulyst, efter recepten: Brændt barn skyr ilden. I andre tilfælde, hvor der ikke er nogen umiddelbar sammenhæng ml. årsag og virkning, kan opdrageren skride ind. Han kan gøre det, enten fordi barnet står i fare for at skade sig selv, el. fordi det ved sin adfærd skaffer andre unødig ulejlighed og bekostning. Her er en vis dressur på sin plads, og den finder sted ved, at opdrageren kunstigt tilføjer det ubehag, som i andre tilfælde umiddelbart indfinder sig på naturlig måde.

Vigtig er her både en vis sparsommelighed og konsekvens i s.tildelingen. Hvis man straffer meget, bliver resultatet enten afstumpning el. skyhed i stedet for rimelig afskrækkelse, og hvis man straffer planløst, bliver det forvirring i stedet for klarhed. En hjælp både for barnet og opdrageren vil det være, om barnets omgivelser er indrettet sådan, at det ikke i al sin færden kommer til at støde på ting, som det ikke må.

Naturlige s. En stor rolle i den pædagogiske teori spiller de s. k. naturlige s., d. v. s. s. gennem en handlings naturlige konsekvenser. Man skulle i så fald begrænse sig til at lade den dadelværdige handling udvikle sine virkninger, som så skulle belære barnet om, at det havde handlet forkert. Fortaler for dette system er bl. a. Rousseau: »Man skal aldrig tilføje barnet s. blot som s., men den må komme til det som en naturlig følge af dets dårlige handling. Émile har knaldet ruden i sit værelse. Man skal i så fald indskrænke sig til ikke at udbedre den skade, han har forvoldt, og nattens kulde vil skaffe ham en forkølelse på halsen, som skal være hans s.«. Naturlige s. er anvendelige i flere tilfælde, f. eks. kan et barn straffes for kræsenhed el. for manglende præcision ved spisetiderne, ved at man lader det sulte til næste måltid, el. for iturevet tøj ved, at man holder det inde el. i seng, indtil tøjet er repareret. Imidlertid kommer man derved ikke til at gøre nogen forskel på f. eks. forsætlig og uforsætlig skadevoldelse, idet de naturlige konsekvenser i begge tilfælde er lige strenge. Og de naturlige s. tjener egentlig kun klogskabsoplæringen, nemlig at barnet lærer at varetage sine egne interesser gennem at afstå fra handlinger, som medfører ubehagelige konsekvenser, men de påvirker ikke sindelaget. Alligevel har den naturlige s. stadigvæk den fordel, at den ikke så let kan opfattes som udslag af en opdragers vilkårlighed, men langt mere ligger i tingenes egen orden.

En anden talsmand for anvendelsen alene af naturlige s. er Herbert Spencer, medens Durkheim mener, at denne opfattelse miskender s.s egentlige funktion. Sidstnævnte siger f. eks.: »Hvis et barn begår en fejl ved at ødelægge sit legetøj — for nu at tage Spencers eget eksempel — så består den ikke i, at det ikke har tænkt over, hvor tåbeligt det bærer sig ad ved at berøve sig selv et middel til adspredelse; men den består i, at det har forbrudt sig mod den almindelige regel, som forbyder det at ødelægge nytteløst, at ødelægge for sin fornøjelses skyld. Derfor vil det ikke fatte rækkevidden af sin fejl, blot ved at man lader være at købe nyt legetøj til det. Det ville højst belære det om, at det havde handlet ubetænksomt og miskendt sin egen interesse, ikke at det havde gjort noget galt i ordets egentlige, moralske betydning. Kun den i s. indeholdte dadel kan avertere det om, at det ikke blot har båret sig dumt ad, men også slet, at det har krænket en regel, som det burde respektere. Den sande sanktion, som den sande naturlige konsekvens, er dadelen (le blâme)«.

Naturlige s. er i mange tilfælde virksommere end kunstige. Den, som kommer for sent til toget, straffes ved ikke at komme med. Det er effektiv dressur i præcision; men her drejer det sig heller ikke om en moralsk fejl. Og i diskussionen om naturlige el. kunstige s. må man have opmærksomheden henvendt på, om det drejer sig om handlinger af samme art. Hvis Émile driller el. slår en kammerat, lader man ham roligt indkassere de prygl, som er konsekvensen. Det er en naturlig s. Men hvis det nu drejer sig om en mindre og svagere kammerat? Ja, så udebliver den umiddelbare naturlige følge. Men her kan opdrageren skride ind enten med et alvorsord el. med strengere repressalier. En sådan s. er i en vis forstand kunstig, men den kan også siges at være naturlig, for så vidt som den belærer Émile om retssamfundets normale reaktion på den handlemåde at mishandle en svagere. Derfor kan Durkheim (s. ovf.) kalde den moralske s., som indeholder dadel, for den sande naturlige konsekvens.

S. og belønning. Analogt med s. virker belønning. Ligesom s. er et ubehag, der på naturlig el. kunstig måde er knyttet til bestemte uønskede handlemåder i den hensigt at undertrykke dem, er belønningen et behag el. en subjektiv tilfredsstillelse, der er knyttet til ønskede handlemåder i den hensigt at fremme og fæstne dem. Begge indgår i den dressur og anden adfærdsregulering, som opdragelsen for en stor del består i, og begge kræver den samme skønsomhed i anvendelsen. Først og fremmest må man gøre sig klart, hvad man opnår ad disse veje, nemlig at lære børnene en opportun adfærd. Begge bygger på det adfærdsprincip: at undgå det, som volder ubehag, og søge det, som byder på fordele. Men ligesom den egentlige straf indeholder et moment af dadel og misbilligelse, kan belønningen indeholde et moment af anerkendelse og billigelse, som på en måde danner en overbygning til den rent materielle fordel, den består i. Derved kommer den til at tjene den moralske opdragelse, idet den gør eleven fortrolig med de i samfundet gældende vurderinger af forskellige handlemåder.

Visse pædagoger har ment, at man i højere grad skulle bygge opdragelsen gennem sanktioner på belønning i stedet for s., fordi den første har en positiv, den sidste en negativ karakter. Den første opmuntrer og stimulerer og giver en bedre og lysere stemning. Dette er et spørgsmål om psykologisk hensigtsmæssighed; men for udviklingen af en moralsk el. blot saglig sund indstilling til livsopgaverne vil det sikkert være bedst så vidt gørligt at undgå dem begge, i hvert fald for så vidt man

ved belønning forstår en ydelse for en given handling, der ligger ud over, hvad denne handling normalt el. naturligt ville medføre af tilfredsstillelse.

S.s moralske funktion. Medens den hidtil omtalte s. væsentlig har haft dressurformål og tilsigtet at gøre klog gennem skade, findes der også en s., som er tænkt at skulle om ikke ligefrem danne sindelaget, så tale til det. Denne moralske s. er en tilkendegivelse af opdragerens bedømmelse af handlingen, og opdrageren står i denne henseende som repræsentant for samfundet og for de moralske normer, som gælder der. Gennem sådan s. søger man bl. a. at bekæmpe mindreværdige karaktertræk som grusomhed, upålidelighed m. m., og heri er dens funktion stadigvæk præventiv (afskrækkende el. forbedrende). Men desuden ønsker man også, at s. skal erkendes som fortjent, hvilket viser hen til synspunktet gengældelse el. soning. M. h. t. denne form er sparsomhed, skønsomhed og skånsomhed endnu mere på sin plads end ved andre former, fordi ethvert fejlgreb kun kan tjene til at gøre ondt værre. Urigtig el. uretfærdig s. kan gøre barnet uoprigtigt, forstokket, tilbøjeligt til hemmelighold else og benægtelse, altså udvikle netop de karaktertræk, som man havde tænkt at bekæmpe. Det højeste, man kan stile mod, er at bibringe børnene den forestilling, at man må være villig til at finde sig i en lign. tilsidesættelse af egne interesser, en lign. hensynsløshed som den, man har vist over for andre. Men skønt ligelighed tidligt går op for børn som det centrale i retfærdigheden, så hører der alligevel nogen åndelig modenhed til, før de kan bedømme den i det konkrete. En børnepsykolog som W. Stern anfører dog, at selv mindre børn ofte kan have en fin sans for det sonende moment i s.

I barnets modtagelighed for s. forekommer der en bestemt udvikling. Det første trin er det rent mekaniske el. associative: En bestemt handling efterfølges umiddelbart af et bestemt ubehag. Det andet trin er det logiske: S. bliver opfattet og forstået som den naturlige følge af en bestemt handlemåde. Det tredje trin er det moralske, hvor den i s. liggende soning kommer til bevidsthed. Den faktiske forekomst af det sidste trin viser efter Stern, at den s.-pædagogik er på vildspor, der i s. kun ser et tvangsonde og et afskrækkelsesmiddel og ikke tillige et middel til moralsk selvopdragelse; men på den anden side er det et trin, der hører den senere barnealder til.

Hvad angår s. som middel mod karakterfejl, er yderligere at bemærke, at den kun kan have korrigerende virkning, hvis det drejer sig om lejlighedsvise udskejelser af ellers normale individer. Vil man ophæve karakterfejl, må vejen være den, at man opsøger deres årsager og hæver dem; og skulle årsagen endelig befindes at ligge i selve konstitutionen, f. eks. en mere el. mindre udtalt psykopatisk konstitution, kan s. kun gøre ondt værre. Her hjælper kun en lægepædagogisk el. psykoterapeutisk behandling; og hvis også den svigter, må man begrænse sig til så vidt muligt at neutralisere virkningen af den uheldige karakter.

S.former. S. består altid i tilføjelse af et ubehag, et subjektivt onde. Men hvilke skal man vælge? At tilføje en legemlig smerte har været en udbredt form, som stadig er under stærk debat. Den stilling, man indtager dertil, kan dels bero på betragtninger over, om denne form for s. er hensigtsmæssig, når alle dens nærmere og fjernere konsekvenser tages i betragtning, dels på en umiddelbar følelsesreaktion over for den, og i sidste tilfælde kan den ikke være genstand for diskussion, men nok for stillingtagen. Der findes alle grader og former, der betegnes som klaps, smæk, klø, prygl m. m., og de fleste bliver fordømt som opdragelsesmiddel. Virkningerne deraf i sammenligning med f. eks. skænd, skammenud, ironi og iret tesættelse er næppe afgjort på entydig måde. Alle pædagoger er enige om, at det er bedst at undgå repressalier af korporlig natur i alle former, men meningerne er delte m. h. t., om de kan undgås. Der kan evt. være situationer, hvor den umiddelbart naturlige reaktion fra en voksens side over for et barn er at benytte sin fysiske overlegenhed, naturligvis så lemfældigt og moderat som muligt. At slå med koldt blod har et præg af brutalitet, der i hvert fald som eksempel er meget slet og også i andre henseender kan have uheldige virkninger. Selv en konservativ pædagog som Durkheim tager stærkt afstand fra enhver legemlig afstraffelse, ud fra den sociologiske betragtning ganske vist, at efter den i nutiden gældende vurdering er den menneskelige person noget sakrosankt. Tilføjelse af legemlig smerte er kun tilladelig, sålænge barnet endnu er at anse for et lille dyr, men så drejer det sig også om dressur, ikke om opdragelse.

Andre former for s. er fritids- el. anden frihedsberøvelse, unddragelse af goder, pålæggelse af arbejde o. s. v. I almindelighed indrettes s.s art efter forseelsens art, f. eks. pålæggelse af arbejde for forsømt arbejde, unddragelse af goder for uretsmæssig tilegnelse af goder, og her kan man bl. a. tilstræbe en vis ækvivalens ml. forseelse og bod. Hvilke handlinger der skal belægges med s., er et spørgsmål for sig. I skolen kan spores en tendens til at hjælpe på manglende lærelyst og arbejdsvillighed med forholdsregler, der ligner s., såsom omskrivning, ekstraopgaver, eftersidning m. m. Disse er s., for så vidt der er indeholdt et moment af skam deri, og ellers er de tekniske forholdsregler, at ligne ved dressurmidler, og de må da bedømmes ud fra deres formålstjenlighed. Her er der flere forhold at tage i betragtning, dels om

det er kravenes fejl, tilrettelæggelsens fejl el. elevernes fejl, om de stillede krav ikke er blevet opfyldt, dels om man kan hjælpe på manglende arbejdslyst ved at føje en ny ulyst til. Man må her skelne ml. det øjeblikkelige ydre resultat og den fjernere virkning. S.s ydre form er iøvrigt i mange henseender en underordnet ting i sammenligning med den ånd, hvori den gives, f. eks. om den gives koldt beregnende, impulsivt følelsesbetonet el. nervøst irriteret, samt om den gives på baggrund af en i det hele velvillig og venlig indstilling over for eleverne. Af største vigtighed er det, om eleverne selv føler en given s. som retfærdig el. det modsatte.

S. må efter et ord af Schleiermacher være en aftagende størrelse i opdragelsen. Med stigende alder må dette negative middel træde mere og mere tilbage i sammenligning med de positive midler: Eksempel, belæring, appel til elevens egen dømmekraft og vilje. En udpræget s.pædagogik gør frygten til et fremtrædende motiv i barnets opførsel, og den er ikke noget meget værdifuldt handlingsmotiv. Derfor må en opdrager lægge sin behandling således til rette, at den nødvendige respekt for de herskende og anerkendte, og helst også rigtige, normer etableres uden s. (s. endv. Afskrækkelsesteori, Disciplin).

Litteratur: E. Durkheim: L'éducation morale, 1925. Fr. W. Foerster: Schule und Charakter, 1907. H. Hanselmann: Opdragelsesvanskeligheder, 1934. Wilh. Helle: Aga eller ej?, 1943. H. Meng: Zwang und Freiheit in der Erziehung, 1943. A. S. Neill: Vanskelige Børn, 1933. B. Russell: Om Opdragelse, 1927. Fr. Paulsen: Pädagogik, 1911. W. Stern: Psychologie der frühen Kindheit, 1914.

K. G-S.

Straf (juridisk). S.s formål er dobbelt: dels skal der ved selve dommen og evt. udståelsen af s. tilføres den dømte motiver til ikke pånyt at overtræde loven (specialpræventionen), dels skal udsigten til dom og s. afholde andre fra at begå lovovertrædelser (generalpræventionen). Straffeloven af 15. apr. 1930 foreskriver 2 slags s., frihedss. (fængsel el. hæfte), og bødes. Dødss. afskaffedes ved straffeloven af 1930, men er igen bragt til anvendelse ved den midlertidige forræderilov af 1945, ligesom dødss. i særlige tilfælde er hjemlet i den militære straffelov af 1937. Endv. kan dødsstraf iflg. lov af 7. juni 1952 anvendes under krig el. besættelse for forbrydelser mod staten og for drab.

Fængsel idømmes på livstid el. på en i dommen fastsat tid, ikke under 30 dg. og ikke over 16 år, i særlige tilfælde 20 år. Som hovedregel skal kortere fængselss. fuldbyrdes i enrum, længere fængselss. i fællesskab, men der er f. t. (1952) en betydelig udvikling i reglerne om fuldbyrdelse af s. for at der kan tages individuelle hensyn. Der er arbejdstvang i fængslerne. Personer med mentale mangler kan hensættes i psykopatfængsel (s. d.) under lægetilsyn. En særlig form for fængsel er ungdomsfængsel (s. d.), der iflg. straffelovens § 41 anvendes overfor personer ml. 15 og 21 år, såfremt varige opdragende og uddannende foranstaltninger vil være formålstjenlige. Ungdomsfængsel idømmes ikke på bestemt tid, men det overlades myndighederne (fængselsnævnet) at træffe bestemmelse om løsladelsen. Den dømte kan dog kun holdes tilbage i 3 år, evt. ved genindsættelse yderligere 1 år.

Hæfte idømmes normalt fra 7 dg. til 2 år, og de dømte kan skaffe sig forskellige personlige bekvemmeligheder under afsoningen.

Bøder, der idømmes el. vedtages i henh. t. straffeloven, fastsættes i dagbøder, således at disses antal fastsættes under hensyn til lovovertrædelsens beskaffenhed, medens størrelsen af den enkelte dagbod fastsættes til et beløb svarende til den påg.s gennemsnitlige dagsindtægt. Der skal desuden fastsættes en forvandlingsstraf, der skal afsones, hvis bøden ikke betales. For overtrædelse af andre bestemmelser end straffeloven fastsættes bøden til et bestemt beløb, ikke som dagbøder.

Hvor egentlig s. p. g. a. forbryderens personlige, navnlig mentale forhold ikke er velegnet, foreskriver straffeloven andre forholdsregler. Psykopatforvaring (s. d.) idømmes på ubestemt tid og anvendes overfor psykopater, der må anses for upåvirkelige af s. under de sædvanlige former. Arbejdshus og sikkerhedsforvaring idømmes ligeledes på ubestemt tid. Begge disse foranstaltninger anvendes overfor personer, der nærmest må anses som uforbederlige og som må holdes tilbage af hensyn til samfundets sikkerhed.

Betingede domme. Når en straffedom ikke lyder på højere straf end bøde, hæfte i 2 år el. fængsel i 1 år, kan det i dommen bestemmes, at straffens fuldbyrdelse skal udsættes, således at straffen bortfalder ved udløbet af en af retten fastsat prøvetid på 2 til 5 år. Der anordnes ofte et tilsyn, f. eks. af Dansk Forsorgsselskab, i prøvetiden el. en del af denne, og hvis den dømte ikke overholder de forskrifter, der gives ham, el. gør sig skyldig i en ny forbrydelse, skal straffen afsones, i sidstnævnte tilfælde således, at der fastsættes en ny samlet straf. (S. endv. Militære rets- og straffeforhold).

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov (med kommentar), 4. udg. 1947. Stephan Hurwitz: Den danske kriminalret. Alm. del, 1952.

Aa. H.

Strubehoste (croup), svælgdifteri, der viser sig ved hæshed, svære hosteanfald og evt. kvælning. I reglen er det nødvendigt at foretage en lille operation (»tracheotomi«), idet man anbringer en kanyle fortil i luftrøret, hvorigennem pt. kan trække vejret.

Hos børn kan en almindelig strubekatarrh fremkalde lign. symptomer. Denne s.k. »falske« s. (s. d.) er imidlertid en hurtigt forbigående og godartet lidelse. Varme drikke, varmt tørklæde om halsen, samt inhalation af varme vanddampe virker ofte lindrende.

K. B-S.

Struktur (form, skikkelse, gestalt) er en relational helhed, d. v. s. en helhed, hvis karakter i væsentlige henseender forbliver uforandret, selvom dens dele ombyttes med andre, når der blot ml. de nye dele består de samme relationer som der bestod ml. de gamle dele. En stor og en lille cirkel har f. eks. samme s.; ligeså har en melodi samme s., selvom den synges i forskellige tonearter; to syllogismer i samme modus (af samme form) har samme s..; og i det hele taget synes alle eksempler på relationer (symmetriske, asymmetriske, transitive etc.) at have samme s. De karakteristiske egenskaber ved s. kaldes (efter Chr. v. Ehrenfels) »gestaltkvaliteter« (s. Gestaltpsykologi).

Den bevidsthedsproces, hvorved der dannes s., kaldes *strukturering*. Den er bl. a. undersøgt af M. Wertheimer (1881—1943), som førtes til formulering af nogle ganske elementære struktureringslove. Fremgangsmåden var den, at han påvirkede forsøgspersoner med forsk. enkle stimuluskomplekser og derpå lod dem beskrive, hvilke fænomener de oplevede. Han benyttede hertil bl. a. enkle punktmønstre som f. eks. flg.: .. .. hvor det viser sig, at punkterne umiddelbart sammenfattes til punktpar, idet de hinanden nærmestliggende punkter slås sammen til helheder, medens det er meget vanskeligt at opfatte dem anderledes. W. udtrykker dette i *den mindste afstands princip*, der siger, at hvis et stimuluskompleks af punkter med forsk. indbyrdes afstand foreligger, så opfatter man, alt andet lige, umiddelbart de hinanden nærmestliggende punkter som sammenhørende. En anden struktureringslov er *lighedsfaktorens lov*, som siger, at når alt andet er lige, så vil hinanden lign. stimuli opfattes som sammenhørende. En tredje er *prægnansens el. den gode forms lov*, iflg. hvilken ethvert stimuluskompleks, når alt andet er lige, vil opfattes på en ganske bestemt måde, der synes iagttageren at være den naturligste el. enklest mulige, f. eks. som den enkleste kurve, den regelmæssigste figur, et symmetrisk hele o. lign.

Mere komplicerede struktureringsprocesser kendes fra forholdet ml. figur og grund (s. d.), som for synsopfattelsens vedk. er særligt undersøgt af E. Rubin, men som også gør sig gældende ved forsk. andre sanser, som f. eks. når en række ensartede lyde (bankninger) umiddelbart opleves som rytmiske helheder (i jambisk el. trokæisk takt) el. når en tonefølge opleves som en melodihelhed. Sådanne s. er imidlertid blot ganske elementære resultater af processer, der kan antage langt større dimensioner. Ethvert kunstværk (en symfoni, et maleri, en skulptur, en pragtbygning, et skuespil, en roman o. s. v.) er således en uhyre sammensat struktureret helhed af ofte mægtigt omfang, bag hvilken der ligger meget omfattende strukturerings- og organiseringsprocesser. Disse kan kun præsteres originalt og med en »god form« som resultat af de sjældne individer, der kaldes genier; men de kan mere el. mindre efterdannes hos andre ved langvarig beskæftigelse med (»fordybelse i«) de påg. helheder, som derved struktureres mere og mere med deres mangfoldige under-, side- og overordnede led, således at de på en måde med kunstværket som stimulus genopbygges i iagttagerens bevidsthed. Skønt øvelsen herved spiller en stor rolle, idet strukturereringen går lettere og lettere, jo oftere den gentages, er der dog for ethvert individ en grænse for, hvor vidt den kan gennemføres. En symfoni kan være så »kunstfærdigt« opbygget, at den for en bestemt tilhører »falder i stumper og stykker«; en roman kan handle om så mange personer og så indviklede intriger, at en bestemt læser ikke kan »danne sig et overblik over dem«; et matematisk bevis kan være så kompliceret, at det for et givet individ ikke er muligt »at holde sammen på det« o. s. v. I alle sådanne tilfælde er det struktureringsevnen der svigter, men den kan som sagt opøves betydeligt indenfor hvert enkelt område.

Litteratur: E. Rubin: Synsoplevede Figurer I, 1915. M. Wertheimer: Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie, 1925. Samme: Productive Thinking, 1945. K. Koffka: Principles of Gestalt Psychology, 1935. W. Köhler: Gestalt Psychology, 1929. J. J-n.

Struma. Ved s. forstås forstørrelse af skjoldbruskkirtlen. En godartet form for s., den s.k. *pubertets-s.*, ses meget ofte hos unge piger i 10—16 års alderen. Den giver som regel ingen sygelige symptomer og svinder spontant efter nogle års forløb. Lignende s.-former kan ses hos voksne i lande med ringe jodindhold i drikkevandet. — S. ved *Basedows sygdom*, som navnlig ses hos kvinder, medfører i modsætning til de foregående former et karakteristisk sygdomsbillede med afmagring og stærk nervøsitet p. g. a. overproduktion af skjoldbruskkirtlens hormon. I andre tilfælde kan s. være ledsaget af nedsat funktion af skjoldbruskkirtlen. I tilfælde af s. bør man altid rådføre sig med en læge. K. B.-S.

Studentereksamen (tidligere også kaldet artium) er betegnelsen for den under offentlig kontrol afholdte afgangsprøve hvormed undervisningen i gymnasiet, respektive på studenterkursus (s. d.) afsluttes, og ved hvilken eleverne skal godtgøre at have nået den åndelige modenhed og tilegnet sig den kundskabsfylde, der er sat som undervisningens mål, jfr. lov om højere almenskoler m. m. af 24. apr. 1903, §§ 8 og 9.

Ang. undervisningsfagene og undervisningens organisation henvises der til artiklerne Gymnasieskolen og Studenterkursus.

Ved s. eksamineres der i samtlige undervisningsfag med undtagelse af fagene religion og sang, jfr. almenskolelovens § 8. I henh. til kgl. an. af 10. marts 1938, § 4, bortfalder dog ved s. ved skolerne — men tilsv.

gælder ikke for studenterkursernes vedk. — efter undervisningsinspektørens nærmere bestemmelse eksamen ved hver skole i 3 el. 4 af de mundtlige fag. Dog kan med min.s godkendelse i særlige tilfælde eksamen afholdes i alle de mundtlige fag, en ordning, der navnlig anvendes, når en skole dimitterer for første gang.

De nærmere regler ang. afholdelsen af eksamen er udformet med henblik på formålet for gymnasieundervisningen, der er at give eleverne en højere almendannelse, der tillige afgiver det nødvendige grundlag for videregående studier; enhver, der har bestået s., har ret til at lade sig indskrive ved universiteterne som akademisk borger, dog således at der i visse tilfælde af en eksaminand i visse fag kræves tillægsprøve (s. d.).

Ved s. gives der to arter af bedømmelse: Årskarakterer og eksamenskarakterer. Ved s. for privatister findes der dog ikke årskarakterer.

Foruden i de fag, i hvilke der ikke eksamineres (religion og sang), gives der ikke eksamenskarakterer i fagene gymnastik og kvindelig husgerning, men der gives uden for den egl. fagrække årskarakterer og eksamenskarakterer for orden med skriftl. arbejder.

På den matematisk-naturvidenskabelige linie gives der tilsammen kun een eksamenskarakter for geografi og naturhistorie, på de sproglige linier gives der tilsammen kun een eksamenskarakter for geografi med naturlære og naturhistorie, og på den klassisk-sproglige samt den matematisk-naturvidenskabelige linie gives der tilsammen kun een eksamenskarakter for engelsk og tysk (når begge disse fag læses). Tilsv. gælder årskaraktererne ved gymnasieskolerne.

Selve eksamensbedømmelsen foretages for de skriftlige fags vedk. af to beskikkede censorer. For de mundtlige fags vedk. af een beskikket censor i forening med den påg. faglærer ved skolen; har undervisningsinsp. ladet eksamen i visse mundtlige fag udgå, overføres årskaraktererne tillige som eksamenskarakterer. Forsåvidt angår de mundtlige fag ved s. for privatister foretages eksamensbedømmelsen for hvert fag af to af eksamenskomm.s medlemmer, således at det ved de anerkendte kurser tillades lærerne at eksaminere egne elever og deltage i bedømmelsen af disse, jfr. bek. af 26. marts 1938 § 5.

For såvel årskaraktererne (under bortseen fra årskarakteren i sang) som eksamenskaraktererne udregnes der et gennemsnitstal med to decimaler, og af de to gennemsnitstal udregnes et middeltal med to decimaler som udtryk for eksamensresultat, der såvel på det eksamensbevis, som i henh. t. almenskolelovens § 10 vil være at udstede, som i eksamensprotokollen tillige vil være at betegne med den sædvanlige, dækkende karakterbetegnelse. — Ved s. for privatister anvendes disse regler med den modifikation, som er en følge af, at der ikke gives årskarakterer.

Til at bestå s. kræves et gennemsnitstal såvel af årskarakterer, hvor disse gives, som af eksamenskarakterer af mindst 11,25.

S. afholdes i maj—juni md. I henh. t. kgl. an. af 8. dec. 1935 og kgl. an. af 25. marts 1938, § 6, afholdes eksamen i fagene engelsk, tysk, geografi med naturlære samt matematik på den klassisk-sproglige linie, geografi med naturlære samt matematik på den nysproglige linie og engelsk, tysk og geografi på den matematisk-naturvidenskabelige linie eet år før den afsluttende studentereksamen, d. v. s. hhv. ved udgangen af II G og af 1. kursuskl. for kursister med begrænset pensum, idet alene kursister af denne kategori deler eksamen på den angivne måde. (Med matematikundervisningens bortfald i det sproglige gymnasium (begyndende med I G i 1953) bortfalder selvfølgelig også eksamen i faget).

Der henvises også til artiklerne Sygeeksamen og Ekstraordinær eksamen.

Vedr. de nærmere regler ang. afholdelse af s., der tilrettelægges af undervisningsinsp. for gymnasieskolerne i hans egenskab af undervisningsinsp. og af formand for eksamenskomm. bl. a. således, at han beskikker censorer til skolerne og indstiller eksamenskomm.medlemmer til min.s godkendelse for kursernes vedk. samt modtager eksamensindberetninger og censurindberetninger, indeholdes de nærmere regler i an. og bek. af 10. marts 1938 om eksamen ved skolerne samt i an. af 25. marts 1938 og bek. af 26. marts 1938 ang. eksamensordningen ved kurserne.

E. D-y.

Studenterkursus er betegnelsen for undervisningsanstalter, der forbereder til studentereksamen for privatister. — Det bemærkes herved, at forberedelsen af eksaminander til studentereksamen for privatister ikke behøver at ske på s. (s. Privatister), men at den som altovervejende hovedregel sker på denne måde. Kun 2—3 pct. af samtlige eksaminander ved studentereksamen for privatister, (f. t. ml. 400 og 500 årlig) er forberedt til denne eksamen uden for de organiserede s.

Disse kurser er dels statsanerkendte, dels ikke-statsanerkendte. — Et s. kan i henh. til lov af 24. maj 1948, § 3, jfr. § 2, opnå statsanerkendelse for indtil 3 år ad gangen under forudsætning af, at kursuset har en tilfredsstillende læseplan, tilfredsstillende lokaler, samlinger og undervisningsmateriel, at lederen og lærerne har en fyldestgørende uddannelse og undervisningsdygtighed og for lederens vedk. tillige en tilstrækkelig lang undervisningspraksis, at lærerne lønnes som ved statsskolerne, at der tilvejebringes en pensionsforsikring af lærerne, der i sygdomstilfælde skal være stillet som lærerne ved det offentlige skolevæsen, og at kursuset viser tilstrækkeligt ansvar m. h. t. indstilling

af dimittender. Det er endv. en betingelse for statsanerkendelsen af et kursus, at holdene på kursus har en vis minimumsstørrelse, ligesom der i spørgsmålet om meddelelse af statsanerkendelse af et kursus tages hensyn til, om der er trang til et kursus på det pågl. sted. For så vidt angår kurser i provinsen må det samlede elevtal ikke uden særlig tilladelse fra undervisningsmin. overstige et vist maksimumstal. — Anerkendelse kan som regel først tilstås, når vedk. kursus har indstillet mindst eet hold dimittender med tilfredsstillende resultat. Den bevilges af undervisningsmin., efter at sagen har været forelagt undervisningsinsp. for gymnasieskolerne til erklæring.

Der findes (1952) to anerkendte private kurser i Kbh. (Akademisk Studenterkursus og Ahms kursus) og seks anerkendte s. i provinsen (Akademiet i Århus, Briers kursus i Aalborg, Fyns s. i Odense, Høng s., Odense s. og Rønde kursus). Desuden er der et offentligt kursus, nemlig Statens og Hovedstadskommunernes kursus til studentereksamen i Kbh., der har de samme rettigheder som private anerkendte kurser uden dog selv at være afhængig af en særlig anerkendelse. Som navnet angiver opr.s det af staten og kommunerne Kbh., Frederiksberg og Gentofte i fællesskab i 1921. Udgifterne til driften afholdes, når bortses fra et beskedent elevkontingent (f. t. 420 kr. årlig for elever, der ikke måtte have fripladser) af staten og hovedstadskommunerne i fællesskab. For så vidt angår elever bosat i hovedstadskommunerne betaler staten $^2/_5$ af den faktiske udgift pr. elev efter fradrag af den samlede kontingentindtægt, medens vedk. kommune betaler de resterende $^3/_5$, og for elever, der ikke er hjemmehørende i hovedstadskommunerne, betaler staten hele beløbet. Kursus er som de private studenterkursus indrettet med 1- og 2-årige hold.

Antallet af ikke-anerkendte s. er vekslende, og det hænder, at enkelte af disse kurser ikke dimitterer til eksamen hvert år. Som regel er dog antallet af ikke-anerkendte kurser mindst lige så stort som antallet af anerkendte kurser. Elevtallet er imidlertid afgørende ringere end elevtallet ved de anerkendte kurser. Dette hænger sammen med, at alene de anerkendte kursers elever under visse forudsætninger kan opnå ret til at indstille sig til eksamen med begrænset pensum (s. d. og Privatister), men også væsentlig større undervisningsmæssige garantier, som delvis atter er betinget af statstilskuddet, spiller en rolle i den heromhandlede henseende.

De anerkendte s. modsat de ikke-anerkendte s. oppebærer som antydet et statstilskud, der efter de i henh. til fornævnte lov af 24. maj 1948 gældende regler udgør henved halvdelen af kursernes bruttoudgifter.

Efter disse regler ydes statens tilskud for det første med 50 pct. af vedk. kursus' faktiske udgift til lærerlønninger (herunder indbefattet lederløn, honorarer og vikarudgifter) og derudover med $33^1/_3$ pct. af totaludgifterne pr. ugtl. undervisningstime i de offentlige gymnasieskoler i hovedstadskommunerne multipliceret med et tal, svarende til kursus' totale ugtl. undervisningstimetal. Herudover har undervisningsmin. til disposition til fordeling til særlig trængende kursus et samlet beløb, bevilget på de årlige bevillingslove. Det samlede tilskudsbeløb må dog aldrig overstige vedk. kursus' virkelige underskud og det må ikke heller for noget kursus — bortset fra hvad et evt. tilskud af dispositionsbeløbet må andrage — overstige et beløb svarende til 40 pct. af totaludgiften pr. ugtl. undervisningstime i de offentlige gymnasieskoler i hovedstadskommunerne multipliceret med et tal, svarende til kursus' totale ugtl. undervisningstimetal.

Såfremt omfanget af arbejdet på private anerkendte studenterkursus i hovedstadskommunerne ikke indskrænkes i forhold til det omfang, dette arbejde hidtil har haft, må statens samlede årlige tilskudsudgift til private statsanerkendte studenterkursus anslås til c. 450.000 kr.

Som det fremgår af det anførte er s.s betydning meget stor. Synspunktet for deres virksomhed er det, at der bør gives folk, der først i en lidt mere moden alder bestemmer sig for at studere, adgang til at opnå studentereksamen og dermed adgang til de højere læreanstalter på den i økonomisk og andre henseender lempeligste måde. Aldersstatistikken viser dog, at en relativt stor del af s.s elever er i gymnasiealderen, uden at dette forhold i fornødent omfang kan forklares ved manglende gymnasiedækning i visse egne af landet. Efter de i loven af 1948 indeholdte regler om anerkendelse af s. vil det være muligt for undervisningsmin. i et vist omfang at hemme en udvikling i uheldig retning på dette område.

Undervisningen på s. gives som oftest på 2-årige hold, og som regel efter at eleverne har bestået realeksamen, præliminæreksamen el. pigeskoleeksamen. Kurserne har dog i reglen også 1-årige hold, søgt af et mindre antal elever. — Aftenhold spiller en meget stor rolle på s., undtagen på de to provinskurser (Høng og Rønde kursus), der for en væsentlig del er baseret på kostelever.

E. D-y.

Studiefond, Dansk, Frederiksholms Kanal 26 a, Kbh., blev stiftet den 28. apr. 1913 af geheimekonferensråd G. A. Hagemann, cand. polit. Carl Thalbitzer, cand. jur. Erik Svarre, stud. mag. Hans P. Jensen og stud. jur. Emil Fryd med sidstnævnte som ophavsmand og drivkraft; den er en selvejende institution, der ledes af et repræsentantskab bestående af repræsentanter for de højere læreanstalter og de studerendes råd ved disse, suppleret af repræsentanter for undervisningsministeriet.

Fondens formål er at yde lån til afslutning af studier til værdige og trængende studenter og yngre kandidater ved universiteterne i Kbh. og Århus, Danmarks Tekniske Højskole, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Farmaceutiske Højskole, Niels Brocks Handelsskole, Den handelsvidenskabelige Læreanstalt, Den jydske Handelshøjskole, Justitsraad Møllers Handelsskole i Aalborg, Det kgl. Akademi for de skønne Kunster, Det kgl. danske Musikkonservatorium, Danmarks Tandlægehøjskole, Teknika i Kbh., Aalborg, Århus, Helsingør, Horsens og Odense, Seminarierne, Danmarks Lærerhøjskole og Danmarks Højskole for Legemsøvelser.

Fondens kapital er (1952) 1.640.000 kr., heraf 460.000 kr. egenkapital, 118.000 kr. stillet rentefrit til disposition af Det Classenske Fideicommis, 132.000 kr. af Lærerstandens Brandforsikring og 630.000 kr. rentefrit af kommunitetets midler, endv. et statslån på 250.000 kr.

Lånebegæringer indgives i Kbh. personligt på fondens kontor, i provinsen på vedk. læreanstalt i perioderne 5.—15. febr. og 5.—15. sept., og bevillinger finder sted i hhv. marts og okt.; udenfor disse terminer kan der dog ydes lån, når øjeblikkelig trang er til stede. Der udlånes f. t. (1952) 450.000 kr. årligt.

Lånene forrentes f. t. med 3 pct. p. a. og ydes normalt for eet år ad gangen; beløbene fastsættes efter den pågældendes individuelle behov, f. t. fra 300—2500 kr. årlig; det samlede udlån til en enkelt låntager overstiger ikke 3600 kr. Lån ydes i sidste halvdel af studietiden varierende fra 1½—4 år afhængig af det pågældende studiums længde.

Ved lån på indtil 1200 kr. stilles en kautionist (som regel faderen el. anden slægtning), over 1200 kr. to kautionister; disse må som regel være over 25 år og under 60 år. Lån kan ydes kautionsfrit, når der foreligger grunde dertil.

Tilbagebetaling påbegyndes som regel 1½ år efter endt studium med 200—250 kr. halvårlig, stigende til 400 kr. halvårlig for større lån; udsættelse med afdrag kan opnås ligesom fonden i vidt omfang foreslår afvikling med små månedlige afdrag tilpasset efter låntagerens økonomiske forhold.

S. S.

Studieforsikring, s. Livsforsikring.

Studiekreds, en gruppe på 5—20 mennesker, der søger oplysning i fællesskab gennem fremlæggelse af de enkelte deltageres arbejde med bøger, deres iagttagelser og overvejelser samt ved fælles kritik, samtaler, drøftelser og tankeudveksling på regelmæssige møder. Deltagerne søger at skabe en kombination af selvarbejde og samarbejde, af læsning og samtale, dels gennem den enkeltes personlige forberedende arbejde, som er et bidrag til samarbejdet, idet opgaverne er fordelte, dels gennem et fælles arbejde på møderne. I reglen strækker en s. med et bestemt emne sig over de 5 vintermdr. med en 10—20 møder, hvert på et par timer.

Der dyrkes mange forskellige emner, fra råstofproblemer, organisationskundskab, historie og samfundslære over musik, kunst og litteratur til mere praktiske emner som børnepsykologi, bosættelse og havebrug. I de sidste år har man her i landet særlig dyrket emnerne under samfundskundskab, som der er størst behov for p. g. a. organisations- og samfundslivets krav til medborgerlig kyndighed hos sine aktive deltagere.

Metoden anvendes navnlig i det folkelige oplysningsarbejde, som drives af forskellige store bevægelser, men er dog her i landet siden 1940 også anvendt under mere private former. Den er også taget op i mange ungdomsskoler og er så småt ved at trænge ind i den offentlige skole.

S.s princip er i pagt med kræfterne i den moderne pædagogik, og dens idé hviler på den frie diskussion og den åbne drøftelse med respekten for andres anskuelser og er derfor i nær kontakt med folkestyrets bærende tanker. Arbejdet på at udbrede s. er derfor i høj grad et arbejde for demokratiet, der må bestå af frie, selvstændigt tænkende medborgere, der véd at vurdere tankeudveksling og forhandling, og som søger at dygtiggøre sig selv og at sprænge snævre horisonter.

Historie. S. som middel i oplysningsbevægelser, der er båret af det brede folk, spirede først frem med det egentlige folkestyre i 1800-tallet. En del bibelkredse havde udviklet sig i Amerika og England til en art s., og metoden bredte sig i de engelske og amerikanske Good Templar-organisationer, hvorfra den trængte ind i arbejderbevægelsen for alvor efter 1900.

I Sverige blev den første egentlige s. dannet i 1902 under Good Templar-ordenen i Lund, ledet af fil. kand. Oscar Olsson. S.bevægelsen i Norden knyttedes intimt til de folkelige oplysningsbevægelser. Gennem den svenske afholdsbevægelse og arbejderbevægelsen bredtes denne idé ud over landet og i løbet af nogle år var den et anerkendt middel i alt svensk oplysningsarbejde. 12—13.000 s. arbejder nu årligt i Sverige.

Til Danmark kom s.bevægelsen under Den 1. Verdenskrig, da enkelte unge højskolefolk, bibliotekarer og medl. af den socialdemokratiske ungdomsbevægelse bragte tanken hertil fra Sverige. 7. jan. 1918 blev *Danmarks Studiekredsforening* dannet med prof. A. S. Steenberg som formand og en bestyrelse, der blev støttet af alle oplysningsinteresserede foreninger. Bevægelsen slog ikke an, og foreningen opløstes i 1929. Fra 1924, da *Arbejdernes Oplysningsforbund* blev opr., blev der sat store kræfter ind og s. blev anvendt i høj grad af arbejderne, der omkr. 1942

havde over 1000 s. i gang over hele landet. Andre foreninger, som f. eks. Venstres Ungdom, arbejdede med studiekredse fra beg. af 1920'rne.

Med den åndelige rejsning efter den tyske besættelse i 1940 fulgte en varm interesse for s.arbejdet, der var en ideel form under de vilkår, der da kom til at råde. S.arbejdet blev et led i demokratiets forsvarskamp. *Dansk Ungdomssamvirke* gik ind for dette arbejde og *Statsradiofonien* vovede eksperimentet at lave s.udsendelser, som interesserede meget. I vinteren 1942—43 arbejdede omkr. 2800 s. i Danmark, vel med 20—30.000 mennesker som deltagere. Arbejdernes Oplysningsforbund havde c. 1300 kredse, Statsradiofonien c. 900 og resten lå væsentligst i ungdomsforeningerne. Det kan antages, at disse tal nogenlunde har holdt sig. Senere statistik foreligger ikke.

Lederen vælges ud af s.s midte. I reglen er det dog en mere s.kyndig, der har sat sig ind i emnet og som foreningen beder om at lede en s. over det ønskede emne. Lederens opgave er at gøre hele det forberedende og planlæggende arbejde, at holde sammen på kredsen og at virke som ordstyrer og leder af kredsens møder uden at dominere, idet han må erindre, at s. først og fremmest er deltagernes arbejde. Lederen må have et godt praktisk greb og en vis psykologisk og pædagogisk sans. Ved planlæggelsen kan han få megen hjælp gennem eksisterende studievejledninger, som foreningerne har udsendt el. som findes bygget ind i enkelte s.bøger. Som eksempel kan nævnes Statsradiofoniens grundbog Borger i Danmark (med tilhørende studievejledning) 1941, sidste udg. 1952.

S.former. S. er på een gang en meget enkel og samtidig en meget bøjelig folkeoplysningsform, der efterhånden har udviklet sig til flere forskellige former, som med held kan anvendes under de mest forskelligartede omstændigheder. S. kan inddeles efter arbejdsmåden, idet man dog må huske på, at den ene form glider over i den anden og at man kan kombinere de forskellige former. I *højtlæsningskredsen* el. *læsekredsen* skiftes deltagerne til at læse højt af den bog, som er kredsens arbejdsgrundbog, og som alle ejer et eksemplar af; den kaldes — også i andre former — for s.s grundbog. Efter højtlæsningen diskuteres det læste.

I *referatkredsen* udarb. en el. flere deltagere til hvert møde et lille foredrag, en »indledning«, som danner grundlaget for diskussionen, og som oftest er et referat af grundbogens afsnit og af en del supplerende litteratur. En udpeget kritiker kan have til opgave at danne overgang fra indledning til drøftelsen. Som grundlag for drøftelsen har alle deltagerne forberedt sig på emnet ved at have læst i hvert fald grundbogens afsnit til mødet.

Foredragskredsen indbyder fremmede foredragsholdere som indledere til diskussionen, der også her forudsætter et forberedende arbejde af deltagerne. *Lærekredsen* arbejder med tilegnelse af et bestemt stof f. eks. sprog og praktiske emner. *Brevkredsen* bygger på breve fra et korrespondancekursus el. en brevskole. Deltagerne kan da i fællesskab og enkeltvis arbejde med stoffet og opgaverne. I *arbejdsbogkredsen* skaber deltagerne selv deres grundbog af en mappe efter løsbladsprincippet. *Besøgskredsen* lægger hovedvægten af sit fællesarbejde i s.besøg på institutioner, museer, historiske el. geologiske lokaliteter o. lign. Særlig værdifuld er denne form til emner som hjemstavnslære og kommunalkundskab. *Radiostudiekredsen* arbejder i tilslutning til radioudsendelser, der direkte er beregnet for s. i forbindelse med særlig velegnede grundbøger, el. også andre udsendelser, som aflyttes og drøftes. Endelig kan nævnes de *praktiske studiekredse*, hvor aktiv udøvelse, træning og demonstration er en væsentlig del af arbejdet f. eks. i emner som sang, musik og skuespil.

I Danmark har den mest benyttede form været referatkredsen, som Arbejdernes Oplysningsforbund har anvendt i de allerfleste s. Der har derved været en vis fare for, at man kunne stivne i denne bestemte form. En stor del af det vejledende instruktionsarbejde for s.ledere er derfor i de sidste par år gået ud på at gøre referatkredsen mere bevægelig og levende f. eks. ved at indføre en referatprotokol, der føres fra møde til møde, og ved at have en i forvejen udpeget kritiker til at åbne debatten. Kritikken bør være saglig, lidenskabsløs og roligt vurderende og netop være broen til den fælles forhandling. Lederen bør ikke kaste sig ind i drøftelsen før det er nødvendigt. Hans vigtigste opgave er at lægge og følge planen, at lede, sætte i gang og konkludere.

Derved kan referatformen lettes noget, idet den bliver mere levende og samtidig strammes om et par faste punkter. Hele tiden må det erindres, at der er tale om mange former for s., som i og for sig kan være lige gode. Referatkredsen vil vel stadig være den dominerende, men der må også slås til lyd for arbejdsbogprincippet og for brevskolekredsen. Og udmærket er det, såfremt en s. ikke nøjes med en enkelt form, men kobler andre former til. Det kan anbefales at gå fra læsekredsen til mere sammensatte typer.

De *praktiske problemer* i forbindelse med dannelsen af en s. løses i de fleste tilfælde af de foreninger el. skoler, der arrangerer kredsene. For s. vil det være en fordel at arbejde under aftenskoleloven af 4. juli 1942 med ændringer af 24. maj 1948, der er grundlaget for det offentliges støtte til dette arbejde. Kommunen er iflg. denne lov forpligtet til at stille lokale til rådighed for mindst een godkendt aftenskole og desuden et lokale til

hvert hold el. skole på mindst 20 deltagere. S. har da også mulighed for at få et honorar til lederen, der ikke efter loven behøver at have lærereksamen e. lign. (s. Aftenskolen).

I fag som samfundslære, historie o. lign. anses fra aftenskolens side s.formen for en meget velegnet undervisningsform, bl. a. fordi man her på udmærket måde tager elevernes eget arbejde i brug, således at hermed et af hovedkravene til aftenskoleundervisningen er sket fyldest. Forsåvidt angår den ved aftenskoleloven af 1942 indførte aftenhøjskole, der er beregnet for lidt ældre elever, og som staten yder forhøjet tilskud til, er netop i min.s bek. af 17. dec. 1942 s.formen fremhævet som en af de vigtigste undervisningsformer.

S.-arbejdet må, ikke mindst på landet, stadig kæmpe med mangel på egnede lokaler; det er bedst, hvis deltagerne kan placeres omkring et arbejdsbord. Også lederproblemet melder sig stadig; opgaven kalder såvel på lærere og bibliotekarer som på andre egnede medarb. inden for oplysnings- og socialarbejdet.

Litteratur: Preben Kirkegård: Lidt om Studiekredse og deres Lokaleforhold. Lederbladet, 1945, V. årg. nr. 2 s. 48—51. Ib Koch-Olsen: Studiekredsarbejde. Håndbog for Studiekredsledere, 1944. Oscar Olsson: Studiecirklar, 3. udg. 1922. Henning Ravnholt: Vejledning for Studiekredsledere, 2. udg. 1944. Herman Stolpe: Studiecirkelledaren. Arbetarnes Bildningsförbunds skriftserie nr. 27, 1947. Ib Lindén: Ungdomsstudiekredse, Arbejdernes Oplysningsforbund, 1948. Eduard Weitsch: Kunsten at undervise voksne, Arbejdernes Oplysningsforbund, 1948. I. K-O.

Studiekredscentralen i Århus, opr. 1938, har til formål som støtte for de stedlige biblioteker at udlåne supplerende litteratur til brug for studiekredse over hele landet. Den supplerende litteratur udlånes som regel kun i eet eksemplar. Lånetiden er normalt 3 mdr., men kan efter begæring udstrækkes til 6 mdr. Udlånet og forsendelsen fra s. er gratis. Bogbestanden er (1952) c. 9500 bd. fordelt på c. 1100 værker, der hver findes i op til 50 ekspl. Desuden rummer s. en avis-kroniksamling, hvorfra udlån også finder sted. S. udarb. regelmæssigt fortegnelser over studievejledninger (s. d.) og boglister, der indeholder en anvisning på grundbog, studievejledning og supplerende litt. til hvert enkelt emne. Henvendelse om udlån fra s. kan ske gennem et lokalt bibliotek el. direkte til s.s adr.: Studiekredscentralen, Statsbiblioteket, Århus. E. H-v.

Studievejledning el. *studiekredsvejledning.* Til de fleste bøger, der er skrevet med henblik på anvendelse i studiekredse, findes s. I almindelighed udgives de særskilt, men kan også være indbygget i bogens tekst el. fremtræde som et tillæg til bogen. Meningen med s. er at give en oversigt over bogens indhold og et forslag til en arbejdsplan for de enkelte møder, herunder en henvisning til det el. de afsnit af grundbogen, der skal forberedes til hvert møde. Ofte vil der tillige være anvisning på supplerende litteratur og opstillet en række spørgsmål til diskussion. De fleste s. er udg. af organisationer, der beskæftiger sig med folkeoplysning. E. H-v.

Stumhed. Ved s. forstås sædvanlig manglende taleevne. Da talens udvikling er betinget af sproglige forbilleder, et optagelsesapparat (øret), et forarbejdningsapparat (visse hjernebarksområder) og et udtryksapparat (taleorganerne), vil brist på en el. flere af disse faktorer medføre hel el. partiel s. Det normale barns s. i det første leveår (det førsproglige stadium) skyldes utilstrækkelig hjerneudvikling og manglende beherskelse af taleorganerne og henregnes ikke til de særlige former for s.

Sjælden er den s., der skyldes manglende sproglige forbilleder som følge af afsondrethed fra det menneskelige samfund (Kaspar Hauser og de s.k. ulvebørn).

Den hyppigst forekommende form for s. skyldes brist i optagelsesapparatet. Et lille, døvt barn vil ikke kunne opfatte og efterligne omgivelsernes tale og bliver stumt. Da s. er en følge af døvheden, kaldes defekten ofte døvstumhed (s. d.).

Udviklingshemninger lokaliseret til de hjernebarksområder, hvortil sprogforarbejdningen er knyttet, kan medføre den form for s., som kaldes hørstumhed (s. d.).

Et barns intelligensudvikling kan være så ringe, at barnet ikke kan lære at tale. Stumheden kaldes da idiotisk s.

S. foranlediget af defekter i taleorganerne forekommer kun sjældent hos børn.

Børn, der lider af en cerebralparese, spastiske børn, har ofte svigtende taleevne.

Også hos normalt talende mennesker kan s. undertiden pludselig indtræde. Som regel er lidelsen enten afatisk (s. Afasi) og skyldes en hjernebeskadigelse f. eks. som følge af en hjernebløding (apopleksi), en hjernesvulst el. skudsår, el. hysterisk og skyldes en stærk sjælelig rystelse.

Litteratur: Hugo Stern: Die verschiedenen Formen der Stummheit, Wiener med. Wochenschrift 1910. Hermann Gutzmann: Sprachheilkunde, 3. Aufl. 1924. Heinrich Hanselmann: Undervisnings- og Opdragelsesvanskeligheder hos sansedefekte, åndssvage og talelidende Børn, overs. fra tysk 1939. A. H.

Stupor, sjælelig lammelses- el. dvaletilstand, hvorunder patienten er stum og ubevægelig. Han spiser ikke, og urin og afføring tilbageholdes el. afgår ofte i sengen. Ses særlig ved dybe depressioner, ved sindssygdomme fremkaldt af sjælelige årsager og ved ungdomssløvsind. J. E.

Styrmandseksamen, s. Navigationsskoler.

Stædighed, trang til at fastholde egne meninger og til at yde passiv el. aktiv modstand mod påbud og forbud. Det stædige barn har ofte en vis mut og modvillig indstilling til opdrageren i det hele taget. Hvor dette er et særlig fremherskende træk ved s., kan den

være et symptom på en alvorlig brist i tillidsforholdet ml. barn og voksen. En stadig formanende og irettesættende opdragelse vil hyppigt føre til s. som et forsvar for barnets selvstændighed. S. endv. Trods.

Litteratur: S. Opdragelsesvanskeligheder. Ths. S.

Stævning, betegnelse for det dokument, hvormed en borgerlig retssag indledes. S. skal indeholde påstanden og en kort fremstilling af sagens genstand og de grunde, hvorpå man støtter sit krav. I alm. faderskabssager er s. ikke nødvendig, da politimesteren (i Kbh. overpræsidenten) sørger for, at sagen sendes til retten, hvis faderskabet ikke anerkendes frivilligt. T-J.

Størrelseskonstans, s. Konstansfænomener.

Støvring folkehøjskole, s. Højskole sp. 920.

Subjekt er det iagttagende, tænkende, følende el. handlende individ, modsat objekt, som er den genstand el. det emne, der iagttages, tænkes på, næres følelser overfor el. handles med el. mod (i skolastikken anvendtes disse ord omvendt). *Subjektivt* er alt, hvad der hører til el. er afhængigt af s. Afgørelsen af, om et givet træk ved et oplevet emne er subjektivt el. ej, kan princ. kun afgøres ved, at det oplevende individ sammenligner sin oplevelse af emnet med andre individers oplevelser af samme emne, hvilket princ. kun kan gøres ved at sammenligne deres reaktioner overfor emnet, spec. deres beskrivelser deraf. Hvis reaktionerne er overensstemmende anses trækket for objektivt, idet det åbenbart ikke afhænger af iagttagernes individuelle beskaffenhed; i modsat fald anses trækket for subjektivt hos mindst een af iagttagerne. (Ofte bruges ordene »subjektivt« og »objektivt« dog anderledes, nemlig sådan, at også træk der er afhængige af fællesmenneskelige — og ikke blot individuelle — egenskaber, anses for subjektive, og i så fald må man naturligvis anvende andre kriterier for at afgøre, om et oplevet træk er subjektivt el. ej). På den anden side kan visse emner også have et *umiddelbart subjektpræg,* d. v. s. for det oplevende individ fremtræde med et præg af at høre til individet selv el. være afhængigt af det. Dette gælder først og fremmest alle fænomener, der umiddelbart opleves som egenskaber ved el. tilstande hos individet selv, f. eks. dets følelser, tanker, viljesoplevelser og andre indstillingsoplevelser. Men dernæst også fænomener, som skønt de viser hen til andre genstande, dog umiddelbart opleves som afhængige af individet, såsom dets forestillingsbilleder (erindrings-, forventnings- el. fantasiforestillinger) og undertiden sanseiagttagelser, når disse fremtræder med et præg af irrealitet.

Litteratur: A. Lehmann: Die Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens, 1914. W. Stern: Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, 1935. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. J. J-n.

Subjektivisme, den anskuelse, at al erkendelse og al vurdering er subjektivt betinget d. v. s. at sandhed og værdi kun har gyldighed for den enkelte, som anser noget for sandt og værdifuldt ud fra sine forudsætninger. Der gives ingen objektiv el. almengyldig sandhed el. vurdering, fordi ingen kan komme sagen nærmere end til sin egen bedømmelse, sin egen subjektive opfattelse. K. G-S.

Sublimering, psykoanalysens betegnelse for den udformning af libido, hvorved libidoimpulserne søger udløsning i (=cathexerer) emner af »højere« etisk el. social værdi, f. eks. gennem kunstnerisk virksomhed el. filantropi (s. Psykoanalyse). A. H.

Substansstadiet, efter W. Stern det første stadium i barnets tænknings- og sprogudvikling, hvor der af dets udifferentierede oplevelseskaos udskiller sig selvstændige ting, sprogligt giver det sig til kende ved udelukkende brug af substantiver. Det efterfølges af aktionsstadiet. K. G-S.

Suggestion (lat. *suggerere* lægge under), er en proces, hvorved et individs bevidsthedstilstand (sansninger, følelser, tanker, indstillinger, overbevisninger) og handlinger er mere el. mindre direkte bestemte ved et andet individs (el. flere andre individers) handlinger el. bevidsthedstilstand (ønsker, hensigter, følelser), uden at det første individ har taget selvstændig stilling til dem. Ordet »s.« er indført 1841 af den engelske hypnotisør James Braid som betegnelse for den påvirkning, som hypnotisøren udøver på den hypnotiserede, der modstandsløst og ukritisk udfører hypnotisørens befalinger og tror på hans forsikringer, selvom disse ikke stemmer med de faktiske forhold. Hypnosen er således en tilstand af særlig modtagelighed (suggestibilitet) overfor hypnotisøren, som ikke alene i vid udstrækning adlydes, men hvis forsikringer tilmed kan fremkalde både positive og negative hallucinationer (s. d.) hos den hypnotiserede. Efterhånden har man udvidet begrebet »s.« således, at det ikke forudsætter hypnose, men blot den art ukritisk modtagelighed som gør, at man uden nærmere undersøgelse el. eftertanke føjeligt accepterer andres meninger og underkaster sig deres befalinger el. henstillinger. Mangfoldige påvirkninger kan således siges under varierende omstændigheder at have en mere el. mindre suggestiv virkning på et givet individ, ligefra den uvilkårlige efterligning af en bevægelse el. efterfølgen af en reklamepåvirkning til den slaviske adlyden af en ordre el. accepteren af en påstand. En spec. art s.smidler er de s.k. »suggestivspørgsmål«, d. v. s. spørgsmål, som er formulerede sådan, at de ved selve deres formulering suggererer et svar af en bestemt art. Forsåvidt alle spørgsmål involverer visse forudsætninger, er ethvert spørgsmål et suggestivspørgsmål,

men dette udtryk tager især sigte på spørgsmål, hvorved et bestemt svar bliver gjort særlig nærliggende, f. eks. »havde manden ikke stråhat på?« (i mods. til: »havde manden hat på?«, »hvilken slags hat havde han på«.)

Betingelsen for en gunstig s.svirkning er som sagt en vis modtagelighed, som kan afhænge af mange faktorer såsom: Behov for det suggererede (man accepterer lettest noget, man ønsker, el. noget, der stemmer med ens forhåndsmeninger); træthed (man accepterer lettere noget, når man er sløv, end når man er frisk); emotionel ophidselse (man accepterer lettest noget, når man er »i stemning«); tilvænning (gentagelse af en påstand gør en mere modtagelig for den); alm. lettroenhed (jo mindre man ved om et emne el. jo mindre trænet man er i kritisk tænkning, des lettere lader man sig overbevise). Til gunst for suggestibiliteten virker også den suggererendes myndighed el. autoritet, forsåvidt den indgyder tillid el. respekt; el. den suggererendes emotionelle ophidselse, som uvilkårligt virker smittende og derved skaber forøget modtagelighed. Især ved s.k. masse-s. gør dette sidste moment sig stærkt gældende.

Man kan inddele s. i individuelle, hvor den suggererende er en enkelt person (en far el. mor, en lærer, en præst, en taler, en officer etc.), og kollektive, hvor s. udgår fra flere individer på een gang. Et specialtilfælde af kollektiv s. er *masse-s.*, hvor s. udgår fra en mere el. mindre uorganiseret hob af mennesker, der alle føler el. handler på ensartet måde. Idet hver enkelt ser de andre grebet af en vis følelse: Begejstring, vrede, angst, andagt el. hvad det nu er, vil han uvilkårligt selv blive grebet af samme følelse, hvilket vil give sig udtryk i hans udseende, som virker tilbage på de andre, der ser ham, således at deres følelser derved forstærkes og i denne forstærkede form virker tilbage på den første, og således videre indtil de alle er grebne af følelsen i potenseret form. Og på lign. måde går det med handlingerne: Enhver af dem har en tendens til uvilkårligt at rive de andre med, dels rent fysisk ved tryk og stød, dels psykisk ved at fremkalde lign. handlingstendenser hos iagttagerne, hvis modtagelighed yderligere er forøget ved de for menneskemasser ejendommelige træk, hvorom henvises til art.: Massepsykologi.

En spec. art individuel s. er den såk. *auto-s.* (selvsuggestion), ved hvilken individet suggererer sig selv til at tro el. føle noget bestemt. Årsagen hertil er ofte et stærkt behov for det suggererede: Hvad man ønsker, kommer man let til at tro, ja, hvis behovet er tilstrækkeligt intensivt, kan det fremkalde hallucinationer vedr. dets genstand, f. eks. madhallucinationer hos udhungrede. Men autos. kan også bero på mere »mekaniske« fremgangsmåder, som når man idelig gentager en påstand for sig selv, indtil man tror på den, jfr. den franske læge Émile Coués helbredelsesmetode ved stadig gentagelse af forsikringen: »Jeg har det bedre i dag«. I sådanne tilfælde indgår s. som et vigtigt moment i al ønsketænken (s. Tænkning).

Om s.sprocessens nærmere beskaffenhed i det suggererede individ ved man intet. Blot kan det siges, at den synes at bero på en art indstillings-automatisme, der forløber udenom individets jeg (s. d.), og derfor ikke indgår i den normale udfoldelse af individets behov (s. d.) og de af disse betingede emotioner og indstillinger.

Litteratur: H. Bernheim: De la suggestion 1886. Ch. Baudouin: Psychologie de la suggestion et autosuggestion, 1921. H. K. Schjelderup: Det underbevidste, 1925. I. Nissen: Die methodische Einstellung, 1929. Max Dessoir: Vom Jenseits der Seele, 1931. B. Lundberg: Begreppet psykologisk massa, 1941. K. Young: A Handbook of Social Psychology, 1946. J. J-n.

Suhrske husmoderskoles seminarium, Den s. Husholdningsseminarier.

Summerhill, eng. kostskole, grundl. af A. S. Neill i Lyme Regis, Dorset, i 1924. Senere flyttet til Leiston Suffolk. Under Den 2. Verdenskrig evakueredes den til Wales, men er efter krigen atter i Leiston.

S. var i begyndelsen oprettet som en forsøgsskole, spec. for vanskelige børn; men efterhånden blev det Neill's ønske, at den skulle være en skole for normale børn, og at den skal demonstrere, at man kan opdrage børn på en sådan måde, at de ikke behøver at blive problembørn.

S. modtager både drenge og piger og besøges af børn af mange forsk. nationer. Den er en fri skole. Det er frivilligt, om børnene vil deltage i undervisningen, og Neill ønsker ikke engang, at undervisningen skal gøres bevidst særlig tillokkende. Føler børnene, at de har brug for undervisningen, tilegner de sig stoffet, »uden at man pakker det ind for dem«.

Som et særligt led i behandlingen af børnenes problemer modtager Neill dem der ønsker det til »private lessons«, analyserende samtaler på tomandshånd; men han mener at mange problemer forsvinder af sig selv, når børnene lever i et frit miljø. Om hans skole og ideer, s. især hans bøger That Dreadful School (1937) og Hearts not Heads in the School (1945). I. K. M.

Sundhedslære omfatter i videste forstand læren om det menneskelige legemes bygning og normale funktioner (fysiologien), idet man i forbindelse hermed lægger vægt på forståelsen af det sunde legemes pleje og af de farer, der kan true det i form af bakterieangreb, giftstoffer m. m. S. i snævrere forstand omfatter i skolens undervisning denne på basis af menneskets fysiologi vundne forståelse; men det betones udtrykkeligt i an. og bek., at det ikke må betragtes som et særskilt fag. Hovedpunkter af s. skal udgøre

en del af naturhistorieundervisningen både i mellemskolen og gymnasiet. I bestemmelserne vedr. realkl. er s. ikke udtrykkelig nævnt, men mange steder er s. en del af realkl.s pensum i naturhistorie, spec. hvor der læses biologi. Medens det for mellemskoleundervisningens vedk. i bek. af 1. juli 1904 udtrykkelig præciseres, at s. ikke må blive til en sygdomslære, fordres der for gymnasiets vedk. i an. af 1. dec. 1906 i forbindelse med menneskets fysiologi »Kendskab til visse punkter af hygiejnen og af sygdomslæren (f. eks.: bakterier, smitte, serum, vaccination, alkoholisme m.m.)«. Denne præcision af »sygdomslæren« falder sammen med de retningslinier, der gives i an. af 9. marts 1935 og bek. af 13. marts 1935, hvor der forlanges »elementer af sundhedslæren« i forbindelse med gymnasiets fysiologiundervisning. J. R.

Sundhedsplejerske, sygeplejerske med specielle hygiejniske og sociale opgaver og tilsv. uddannelse. S. har til opgave at deltage i arbejdet på bekæmpelse af dødelighed og sygelighed og fremme sundheden. Hendes arbejdsområde kan være en enkelt aldersgruppe el. en spec. sygdom el. sygdomsgruppe, el. hun kan i et mindre distrikt have en kombination af forskellige arbejdsområder.

Her i landet findes følgende s.-typer: *A. Spædbørns-s.*, hvis virksomhed hviler på lov nr. 85 af 31. marts 1937 om bekæmpelse af sygelighed og dødelighed blandt børn i de første leveår. Iflg. denne lov refunderer staten de kommuner (amtskommuner), der ansætter s., 50 pct. af de dermed forbundne udgifter.

Sundhedsstyrelsen har i jan. 1938 udsendt mønsterinstruks og mønster for retningslinier for s.s arbejde (rev. 1943), hvori gives regler for arbejdets omfang og art. S.s opgave er at give råd og vejledning m. h. t. det sunde spædbarns ernæring og pleje. Overfor det syge barn har hun ingen rådgivende el. plejende funktioner. Hendes fornemste opgave er at virke for diegivningen. Det er pålagt jordemødre, sygehuse og klinikker omg. at anmelde alle nyfødte til distriktets s., som skal aflægge sit første besøg i barnets hjem få dg. efter fødsel el. udskrivning fra fødeafdl. el. klinik. S. tilbyder moderen sin hjælp og oplyser samtidig, at den er gratis, og at det er frivilligt, om man vil modtage den. Hidtil har ca. 98 pct. af hjemmene ønsket s.s besøg. Disse aflægges med aftagende hyppighed; i begyndelsen hver 8.—10. dg., senere hver 2., 4. el. 6. uge. Ialt aflægges der 12—18 besøg i barnets 1. leveår afhængende af distriktets størrelse og s.s befordringsmuligh.

Pr. 1. jan. 1953 var der ansat 178 spædbørns-s. i Danmark, hovedsagelig i byerne, kun 5 amter har ansat s. i landdistrikterne også. Desuden er i en del byer og landdistrikter ansat ialt 136 s., som arbejder såvel med spædbørn som skolebørn, men der vil formentlig være brug for 400—450 spædbørnss. ialt. For at blive godkendt af sundhedsstyrelsen som spædbørnss., skal man være autoriseret sygeplejerske med supplerende uddannelse i børnepleje (mindst 6 mdr. på en pædiatrisk specialafdl.), barselpleje og epidemipleje, samt have gennemgået kursus ved Aarhus Universitet for s. (9 mdr.).

B. Skole-s. Iflg. lov nr. 413 af 12. juli 1946 om skolelæger kan der for hver skolelæge ansættes en skoles. I et bilag til undervisningsmin.s cir. af 17. marts 1947 ang. lovens gennemførelse er arbejdets art og omfang nærmere angivet. Skoles. er ansat af kommunen. Hendes opgave er at deltage i det sygdomsforebyggende og hygiejniske arbejde blandt skolebørnene. Hun tilrettelægger, forbereder og assisterer ved skolelægens årlige undersøgelser af børnene, foretager vejninger og målinger, undersøger for utøj, foretager syns- og høreprøver i de klasser, hvor dette ikke gøres af skolelægen, foretager tuberkulinprøver på børn og lærerpersonale og assisterer ved tuberkuloseundersøgelser på skolen. Skoles. skal være forbindelsesled ml. skolen og hjemmene i hygiejniske spørgsmål og foretager derfor, hvor det er påkrævet, hjemmebesøg el. taler med forældrene på skolen. De første skoles. ansattes i Kbh. 1909 med aflusning som eneste opgave; siden 1921 har der været udøvet et egentligt skoles.-arbejde i Kbh., som nu har 63 skoles. Adskillige købstadskommuner havde ansat skole-s. længe før lovens ikrafttræden. Med de opgaver, der nu pålægges skole-s., må der antagelig ansættes en skole-s. for hver 1500—1800 skolebørn. For at blive godkendt af sundhedsstyrelsen skal skole-s. iflg. ovennævnte cir. være autoriseret sygeplejerske med fornøden supplerende uddannelse. Sygeplejersker, der har gennemgået kursus ved Aarhus Universitet for s., vil blive foretrukket. Sundhedsstyrelsen kan dispensere, hvilket er sket i ret stort omfang p. gr. a. manglen på uddannede s. ved lovens ikrafttræden. Pr. 1. jan. 1953 var der ansat ca. 175 s.-s.

C. Tuberkulose-s. er knyttet til en tuberkulosestation. Hun kaldes også distriktssygeplejerske. Hendes opgave er at bistå lægen ved konsultationerne på tuberkulosestationen og, dels ved samtaler på stationen, dels ved besøg i hjemmene, at vejlede og hjælpe pt. i hygiejniske og sociale spørgsmål, så smittespredning forebygges, og pt.erne sættes i forbindelse med de sociale institutioner, hvorfra hjælp ydes. Den første tuberkulosestation, hvortil der var knyttet tuberkulose-s., opr. i Kbh. 1908, siden 1945 har landet været dækket med tuberkulosestationer; ved disse stationer er ansat c. 100 tuberkulose-s.

D. Bedrifts-s., der anvendes i en række andre lande, findes næsten ikke i Danmark; enkelte fabrikker har dog ansat s., der foruden at passe fabrikkernes skadestuer, skal være vejledende og rådgivende for arbejderne i hy-

giejniske spørgsmål. De hermed forbundne udgifter udredes fuldtud af de påg. fabrikker selv. Under arbejds- og fabriktilsynets lægeafdl. er ansat en enkelt s., ved private virksomheder er ansat 8.

I en række andre lande, således U.S.A., England, Sverige og Finland har man, navnlig i landdistrikterne og i mindre byer, organiseret s.s arbejde, således at hver s. i sit distrikt udfører alle de forskellige s.-opgaver: tilsyn med spædbørn, småbørn, skolebørn, tuberkuløse etc., også svangerskabssundhedsplejen hører ind under denne organisation og udøves i lande, hvor der findes jordemødre, i samarb. med disse, ellers af s., som f. eks. i England, hvor alle s. også skal have første del af jordemoderuddannelsen. Ofte vil tillige hjemmesygeplejen blive udført af disse alsidige s. Fordelene ved at kombinere de forskellige grene af s.-arbejdet er dels arbejdsøkonomiske, idet mindre distrikter giver mindre afstande, og der ofte er flere opgaver i hvert hjem, dels rent menneskelige, idet hjemmene derved spares for besøg af en række forskellige s. For s. er det en mere tilfredsstillende arbejdsform; hun kan følge børnene op igennem årene, skal ikke slippe dem, når de fylder 1 år og opnår tillige en langt større afveksling i sit arbejde. I Danmark har man i de senere år i stigende omfang kombineret spædbørns- og skolesundhedsplejen.

Uddannelse til s. finder sted ved kursus ved Aarhus Universitet for Sundhedsplejersker og for ledende og undervisende sygeplejersker; den varer 9 mdr., hvoraf de 2 tilbringes i praktisk arbejde. Udd. omfatter undervisning i hygiejne, pædiatri, psykologi, mentalhygiejne, samfundslære, sociallovgivning, sundhedsplejerskearbejde, sundhedsundervisning med pædag. øvelser, økon. husførelse, sygdomslære og sygdomsforebyggelse m. m. For at blive optaget på kursus må man være autoriseret sygeplejerske og have gennemgået supplerende udd. i børnepleje (6 mdr. på en pædiatrisk specialafd.), barselpleje, sindssygepleje, epidemipleje og/el. tuberkulosepleje, helst også have kendskab til pasning af raske børn og til hjemmesygepleje. Man kan tidligst optages på kursus 2 år efter autorisation som sygeplejerske, skal være ml. 24 og 32 år, have gode skolekundskaber, et godt helbred og menneskeligt findes velegnet til arbejdet. Udd. er gratis; der kan søges statsstøtte t. hj. til udgifterne til kost og bolig. Udd. er obligatorisk for spædbørns-s., ventes snart at blive det for skole-s., mens det indtil videre vil være muligt at opnå stilling som tuberkulose-s. på basis af en sygeplejeudd. alene, selvom sygeplejersker med kursus ofte foretrækkes og også i kraft af denne uddannelse får en lønmæssig fordel. E. L.

Sundhedstjenesten i forsvaret. Det ved forsvaret tjenestegørende militære personel har fri sygepleje, d. v. s. fri lægebehandling, gratis medicin og frit ophold på hospital el. sygehus.

Straks efter rekrutternes møde ved værnenes afdl. afholdes der et alm. sundhedseftersyn for at konstatere tilstedeværelse af epidem. el. andre sygdomme, der gør uegnet til militærtjeneste. Senere undersøges hver rekrut grundigt i overværelse af underafdelingens chef el. næstkommanderende, for at der kan forhandles ml. vedk. officer og lægen, om hensyntagen til mindre svagheder.

Også rekrutternes syn undersøges; de, der har synsfejl, forsynes for forsvarets regning med briller med et særligt stel til anv. i forb. med gasmaske og stålhjelm. Disse briller medgives rekrutterne ved hjemsendelsen og skal medbringes ved senere indkaldelser.

Snarest efter rekrutternes møde bliver de koppe- og difteri-stivkrampevaccineret samt blodtypebestemt, ligesom de bliver TB-undersøgt.

Afd.s-lægen holder foredrag for rekrutterne om TB, alkoholisme og kønssygdomme og om de forholdsregler, der bør anvendes til deres forebyggelse og mod deres udbredelse. Før hjemsendelse afholdes et alm. sundhedseftersyn og en TB-undersøgelse.

Uddannelse af værnepligtige læger.

Underlægeskolen: 1. kl.: varighed 15/6—31/8. Hertil indkaldes værnepligtige, med. studenter, der har bestået med. embedseksamens 1. del, har gennemgået en med. reservelægeklinik og $^1/_2$ års voluntørtjeneste på hospitalerne. 1. klasse er en *studenterklasse, fælles* for vordende læger til alle 3 værn: hær, søværn og flyvevåben.

Der undervises i de grundlæggende mil. fag og desuden i krigssanitetstjeneste, sanitetsmateriel og båreøvelser, militær hygiejne og nødhjælp.

2. kl.: varighed 1/7—15/9. Hertil indkaldes værnepligtige efter afsluttet med. embedseksamen, enten før el. efter afsluttet turnustjeneste (d. v. s. uden el. med jus practicandi).

Ved mødet fordeles underlægeeleverne til de 3 værn, men undervisningen i en del mil. fag og flg. fagl. fag gives dog samlet: krigskirurgi, ABC-krig, idrætsmedicin, neurokirurgi 1. hjælp, thoraxkirurgi 1. hjælp, militærpsykiatri, narkoselære, militærhygiejne og transfusion.

A. Hærklassen undervises foruden i mil. fag i krigs- og fredssanitetstjeneste, flyvemed. orientering og luftevakuering, sanitetsmateriel, kort repetition af båreøvelser og nødhjælp m. m.

B. Søværnsklassen undervises foruden i sømil. fag i undervandsbåds-, dykker- og frømandslære, skibshygiejne, militærhygiejne, klart skib, fredssanitetstjeneste, søværnets sanitetsmateriel og båreøvelser, flyvemed. orientering og luftevakuering m. m.

C. Flyverklassen undervises foruden i flyvemil. fag. i flyvemed. og dens historie, fly-

vefysiologi, elektroencefalografi, ofthalmologi, otolaryngologi, odontologi, luftevakuering, undersøgelse af flyveaspiranter, flyvende og andet personel, flyvelægens stilling og opgaver m. m.

Efter bestået eksamen udnævnes underlægeeleverne i løbet af den sidste uge til underlæger (sergenter) og forretter som sådanne tjeneste til 30/9 ved afdl., infirmerier (garnisonssygehuse), skibe, søforter, flyvemed. institut og flyvestationer. De underlæger, der ikke har jus practicandi hjemsendes 30/9.

Reservelægetjenesten:

Underlæger med jus practicandi gør (kan gøre) i tilslutning til underlægetjenesten tjeneste som reservelæger (sekondløjtnanter) f. t. (1953) i 8 mdr.; underlæger, der ifl. ovenstående er hjemsendt 30/9, indkaldes senere til reservelægetjeneste, når jus practicandi er opnået. Under reservelægetjenesten gør de værnepligtige tjeneste som nævnt under underlæger.

Værnepligtige læger, der har gennemgået underlægeskolens 2. kl. og opnået jus practicandi samt værnepligtige reservelæger kan efter ansøgning antages til frivillig tjeneste som reservelæger. Efter ialt 2 års tjeneste som reservelæger opnås ligestilling med premierløjtnanter.

Uddannelse af værnepligtige tandlæger (herefter fork. t.).

Værnepligtige t., der har bestået afsluttende t.-eksamen, indkaldes til undert.-kl. ved underlægeskolen; klassen er fælles for t. til alle 3 værn: varighed 1/7—31/8.

Undervisningen omfatter foruden de mil. fag krigssanitetstjeneste i samme omfang som underlægeskolens 1. kl., t.-sanitetsmateriel, t.s freds- og krigssanitetstjeneste, blodtransfusion, nødhjælp, narkoselære og kæbekirurgisk kursus på t.-højskolen. Efter skolens afslutning 31/8 udnævnes eleverne til under-t. (sergenter).

Under-t. forretter tjeneste i lejre, på sygehuse el. infirmerier m. m. under ledelse af garnisons-t. el. tilsynsførende garnisons-t.

Efter 2 mdr.s tjeneste som under-t. udnævnes disse til reserve-t. (sekondløjtnanter) og forretter tjeneste som sådanne i 10 mdr.

Uddannelse af sundhedstropper (sygepassere og sanitetskonstabler).

Til uddannelse ved forsvarets lægekorps udtages til hæren og flyveväbnet:

a. Værnepligtige som på sessionen har fået tillægsvedtegning »S«. Disse indkaldes i 3 hold årligt til lægekorpsets sjællandske depot; uddannelsen foregår dels ved sygepasserskolen, dels ved de mil. sygehuse, infirmerier og afd.; særligt egnede sygepassere udtages til udd. i blodtransfusionstjeneste. Der uddannes årligt på 2 skoler sygehjælpere, der er mandskab af våbnene; disse gives en særlig uddannelse i nødhjælp. Sygebærere uddannes ved afdelingerne.

b. Af søværnets værnepligtige udtages samaritter og andre egnede til uddannelse som sanitetskonstabler. Disse gennemgår først en eksercerskole på 2 mdr. og derpå specialundervisning i ca. 3 mdr. Derefter forretter de tjeneste ved søværnets infirmerier m. m. De har mulighed for at blive overført til mathlinien. Sig. F.

Supplerende læsning, s. Udvidet læsning.

Svagbørnskolonier. I forbindelse med det almindelige arbejde for at skaffe skolebørn landophold i sommertiden viste det sig, at nogle børn var så stærkt trængende til landophold i gode og sunde omgivelser, at de hverken egnede sig til udsendelse i private feriehjem el. til optagelse i de feriekolonier, som i betydeligt omfang er opr., som oftest af lærerorganisationer. For sådanne børn er der, sædvanlig ved samarbejde ml. vedk. kommune og en lærerorganisation, opr. s., hvor børnene kan være i længere tid f. eks. i 6—8 uger og få nogen undervisning og tilses af læge. Børnene udtages sædvanlig af skolelægen efter forhandling med vedk. skole. O. Skj.

Svagsynsskoler. Verden over er der efter de forskelligste principper opr. skoler for synslidende. Værdien af sådanne specialskoler er ofte meget vanskelig at bedømme, fordi forholdene i de forskellige lande kan være så forskellige både m. h. t. skole- og lægevæsen. En vis skepsis er at anbefale, når man stilles overfor skrifter med strålende resultater af denne el. hin undervisningsform. Undertiden drejer det sig nemlig om reklameskrifter fra private institutter, synsskoler, som af forretningsmæssige hensyn el. i sekterisk begejstring for en idé drager i felten under paroler som: »Learn to see«, »Bort med brillerne«, »Rytmic reading«, »Lær at se på vort institut, hvor så mange har genvundet synet«. Ofte drejer det sig om skoler, hvor læsning og anden kundskabsmeddelelse går hånd i hånd med kurative øvelser (afslappelse af øjnene, stirreøvelser, penduløvelser etc.), og der udgives tykke bøger om øjnenes træning, en art sygegymnastik for øjnene, hvorved svagtseende skal kunne genvinde synet. Nogle stater støtter disse skoler, i andre stater, f. eks. USA, er en del af institutterne forbudt ved lov, idet sammenblandingen af kundskabsmeddelelser og kur kan føre til et farligt kvaksalveri.

Af de som sagligt berettigede ansete skoler for synslidende kan nævnes: *Sight saving schools*, skåneskoler, hvor børn med svagelige øjne kan få kundskabsmeddelelse med mindst mulig ånstrengelse af øjnene. Det er ikke synsstyrken, der er afgørende for optagelsen, men øjenlidelsens art. *Schulen für Schwachsichtige* er indrettet for børn med så stærkt nedsat syn, at de ikke kan følge normalskolen, men vel særlige for dem indrettede skoler, uden at man behøver at ty til punktskriftundervisning (s. Blindeskrift). Det er ikke øjenlidelsens art, men synsevnen

som er afgørende for barnets optagelse. *Myopiskoler* for nærsynede (findes ikke her i landet). *Skoler for skeløjede,* hvor synet og øjnenes stilling opøves gennem orthoptic training (findes ikke her i landet).

Det er udlandets storbyer muligt at samle tilstrækkeligt med elever til specialskoler, men her i landet har man måttet indrette sig på at lade s. løse flere opgaver. S. er af forholdsvis ny dato, idet den første, der var en skole for nærsynede, blev opr. i 1884 i London af Maddox.

Allerede i 1898 slog blindeinstitutternes øjenlæge, stabslæge dr. med. Gordon Norrie til lyd for sagen dog uden at opnå noget praktisk resultat. I 1920 rejste dr. med K. K. K. Lundsgaard efter en studierejse i udlandet spørgsmålet. Dette gav indirekte stødet til, at der opr.s s. Her i landet findes der nu to skoler for synslidende: Statens S. i tilslutning til barneskolen for blinde børn på Det Kgl. Blindeinstitut på Refsnæs ved Kalundborg og Kbh.s kommunes S. i Rosenvænget, begge opr. i 1922. Samtidig oprettedes en svagsynsklasse på Det Kgl. Blindeinstitut i København. Begge de to ovennævnte danske skoler optager børn, hvis dårlige syn er en hindring for, at de kan følge undervisningen i almindelige folkeskoleklasser, men hvis syn dog er så godt, at de ikke er henvist til blindeundervisning. Fælles for skolerne er endv., at de kun optager børn, hvis begavelse gør dem egnede til almindelig folkeskoleundervisning.

S. på Refsnæs er en kostskole for børn fra hele landet. Den drives af staten, og børnene får ikke blot kost og logi, men skolen sørger også for børnenes påklædning. I trangstilfælde er opholdet vederlagsfrit, men ellers varierer betalingen i forhold til forældrenes skattepligtige indkomst. Den maksimale betaling er for finansåret 1952—53 fastsat til kr. 722 årlig (jfr. Blindeforsorg og Blindeinstitutter). Eleverne tilbringer i juleferien 3 uger, i sommerferien 7 uger, i påskeferien 2 uger og i efterårsferien 1 uge i hjemmene. Skolen betaler ferierejserne og sørger for, at eleverne bliver fulgt til den nærmeste hovedstation og afhenter dem sammesteds. Skolebygningen på Refsnæs er ny, og elevantallet er ca. 35, fordelt i 3 klasser. Den nære tilknytning til blindeskolen muliggør, at eleverne, hvis det viser sig nødvendigt, kan overflyttes til blindeundervisning, og omvendt ved forbedring af synet, uden at skulle skifte skole. Institutionens navn: Det Kgl. Blindeinstitut på Refsnæs virker muligvis afskrækkende på forældre med svagsynede børn, men i virkeligheden er det for børnene en stor fordel, at svagsynsundervisningen og blindeundervisningen løber parallelt. Børnene er under konstant lægelig kontrol. Nogle af eleverne udskrives efter endt skolegang til hjemmene, medens en del af de dårligst seende forbliver under blindeforsorg.

Kbh.s kommunes S. ligger på Rosenvængets Hovedvej 14, Kbh. Ø. Skolen er et eksternat og kan som sådant kun optage elever fra Kbh. med omegnskommuner, idet børnene alene modtager undervisning på skolen og er henvist til at opholde sig i hjemmene udenfor undervisningstiden. Skolen har til huse i en ældre bygning, men denne ligger frit i et fredeligt villakvarter med gode sporvogns- og S-togsforbindelser. Årsberetningen for Kbh.s kommunes skolevæsen 1951—52 indeholder flg. oplysninger om s.: Elevantal 83 el. ca. 1 ‰ af skolernes samlede elevtal. Eleverne er fordelt i 7 kl., og klassekvotienten var gennemsnitlig 11. Skolelægerne foretager i 1., 2. og 5. kl. en synsprøve, og desuden prøves fra andre klasser sådanne elever, som af lærere el. forældre henvises til skolelægen (s. Synsprøver). Hvis disse børn efter korrektion med briller ikke opnår en synsstyrke, som ligger over $^{6}/_{18}$ på bedste øje, sendes de til undersøgelse hos s.s øjenspecialist, som afgør, om de er egnede for s. S.s elever står under øjenlægens stadige kontrol, og alle elever blev i årets løb undersøgt af øjenlæge adskillige gange.

Læger og lærere har iflg. forsorgslovens § 258 anmeldelsespligt til det sociale udvalg og dette igen til Det Kgl. Blindeinstitut, Kastelsvej 60, Kbh. Ø., når de kommer i berøring med børn, der p. gr. a. synsdefekt ikke kan følge normalskolens undervisning (s. Blindeforsorg). Begæring om optagelse rettes til ovenstående adr. (s. Blindeinstitutter).

Det er vanskeligt at fastsætte nogen bestemt synsstyrke, der betinger optagelse på s. Synsfeltets størrelse spiller en stor rolle, ligesom velbegavede børn ofte forstår at anvende synsresten så godt, at de kan følge folkeskolens almindelige undervisning, medens tungtbegavede med bedre syn ikke kan følge med. Der er derfor aldrig opnået enighed om grænserne for den synsstyrke, der betinger svagsynsundervisning. Ikke engang indenfor de enkelte lande er man enige. I Hamburg og Leipzig sætter man grænsen opad, altså ml. normalskolen og s. til $^{12}/_{60}$ på det bedste øje, medens man i Berlin holder på $^{6}/_{18}$. Som nederste grænse ml. svagsynsundervisning og blindeundervisning angiver Hamburg $^{2}/_{60}$, medens Strassburg og Leipzig først henviser et barn med $^{1}/_{60}$ syn på bedste øje til blindeundervisning (s. Synsprøver). Her i Danmark sætter man, hvor intet andet hensyn gør sig gældende, grænserne for svagsynsundervisning til $^{6}/_{18}$ og $^{2}/_{60}$.

Børnenes ophold uden for hjemmet (man sender ikke et barn hjemmefra medmindre det er uomgængeligt nødvendigt) i forbindelse med det intime samarb. i instituttet på Refsnæs ml. s. og blindeskolen, gør at synsstyrken kommer til at ligge ret ensartet for alle børn i statens svagsynsskole, nemlig omkr. $^{6}/_{36}$, med nogen spredning over og under denne værdi, idet en lægelig vurdering

af sygdomstilfældets fremtidsudsigter naturligvis kan berettige til afvigelser. Forholdene i den kommunale s. er ganske anderledes. Her viser synsstyrkerne en stærk spredning. Forældrenes ønske om at beholde et stærkt svagsynet barn i hjemmet og undgå at få det på blindeinstitut bliver naturligvis respekteret, hvis det er forsvarligt at imødekomme det. Ligeledes er det en naturlig sag at overflytte et barn, hvis øjne skal skånes, til svagsynsundervisning, selv om synet er over $^{6}/_{18}$. Som der er uenighed om grænserne for synsstyrken, er der også uenighed om antallet af de børn, der burde frekventere s. Af det samlede antal skolebørn svagsynsundervises efter prof. Bartels, Dortmund (1927) Berlin 2 ‰, Hamburg 0.6 ‰, Leipzig 0.3 ‰ og Dortmund 1 ‰. Irwin meddeler, at de tilsv. tal for Amerika er 1 ‰ for de større byer og 2 ‰ for de mindre. Kerr oplyser, at London har langt større tal at fremvise, idet 1 pct. får fuldstændig svagsynsundervisning og 7—8 pct. delvis på særlige kursus. Det er muligt, at de store tal for Londons vedk. har deres forklaring i skolernes spec. natur, der jo angives i navne som Sight saving schools og Myopic schools. Promillen for Kbh. falder nøje sammen med promillen for Dortmund og Amerikas større byer. Efter sagens natur ligger promillen for det øvrige land langt under Kbh.s. På Refsnæs svagsynsundervistes 1951 c. 0.1 ‰ af de skolepligtige børn udenfor Kbh.

Iflg. folkeskoleloven af 1937 § 2, stk. 5, skal der for børn, der ikke kan følge den almindelige skoleundervisning senest i 1948 (fristen er dog senere forlænget til 1958) opr.s særklasser. Efter behandling i en undervisningsmin. komm. er de nærmere regler om sådanne særklasser udformet i et cir. af 26. juni 1943. Herefter skal der, hvis en kommune har 20 svagsynede børn, indrettes særlig undervisning for disse.

Litteratur: J. Kerr: School Vision and the Myopic Scholar, 1925. Irwin: Sight Saving Classes in the Public Schools, Harvard Bulletins in Education nr. VII 1920. M. Bartels: Welche Kinder gehören in die Sehschwachenschule. Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde Jahrg. 1927, 79. Band (Juli—Dezember). Die Definition der Blindheit und das Problem der Sehschwachen. Nachrichten des Westfälischen Blindenvereins, 1927, nr. 32. Hanke: Das Auge (svagsynsundervisning). Levinsen: Die Berliner Sehschwachenschule: Graefes Archiv 1922. K. K. K. Lundsgaard: Hospitalstidende nr. 47 1920. Ejler Holm: Hospitalstidende nr. 27 1921. Om de danske Svagsynsskoler: Acta ophthalmologica. Forstander L. B. Rützou, Refsnæs: Det svagsynede Barn og dets Undervisning N. I.

Svagsynsundervisning. De svagsynede danner en gruppe, der synsmæssigt må placeres ml. blinde og normalsynede. Tidligere blev de af denne gruppe, der så bedst, undervist i normalskolen, medens blindeinstitutterne modtog de stærkt synshemmede. At blindeundervise svagsynede børn voldte store vanskeligheder, da det var naturligt for børnene at anvende deres synsrest. Dette gav stødet til, at man på blindeinstitutterne verden over eksperimenterede sig frem til en særlig undervisningsform for svagsynede. Lidt efter lidt opr.s der svagsynsklasser i tilknytning til institutterne, hvorefter skridtet til den selvstændige svagsynsskole kun var kort og naturligt.

Undervisningsplanen for svagsynsskolen er den samme som normalskolens, og timeplanen omtrent den samme. Målet er at bibringe børn med synslidelser de samme kundskaber og færdigheder som deres normalt seende kammerater, at gøre dem selvstændige og uafhængige, og at nå dette mål under den størst mulige hensyntagen til de svage øjne. Midlerne hvorved og måden hvorpå man skal opnå dette resultat, er der stort set også enighed om. Kun om enkeltheder som opøvelse af vikarierende sanser (hørelse og følelse) kan der være delte meninger. Berlin lægger således mest vægt på ørets udvikling, medens den kendte wienerpædagog prof. Wanecek har udviklet »das Tastsehen« næsten til fuldkommenhed.

De vigtigste krav, der må stilles til s., er: Lærere, der er erfarne i s. og med nøje kendskab til den enkelte elev, hans øjenlidelse og psyke, lav klassekvotient og gode belysningsforhold og hjælpemidler. Da det i ringe grad er muligt at samle undervisningen om vægtavle, vægkort og anskuelsesmateriale, er læreren i svagsynsskolen i vid udstrækning henvist til den individuelle undervisningsform og må derfor beherske dennes teknik. Så vidt muligt bør klasselærerprincippet anvendes, men da det dels kan virke forfriskende på undervisningen, at der kommer mere end een lærer i klassen og dels kan være forbundet med tekniske vanskeligheder at koncentrere alle fag på een hånd, må der i hver klasseprotokol findes en fortegnelse over eleverne med angivelse af deres øjenlidelser, synsstyrker og de deraf følgende særlige ejendommeligheder. M. h. t. læse- og skrivestillinger må der ikke stilles samme fordringer som til normalskolens elever. Børnene må selv eksperimentere sig frem til den stilling, der for den enkelte er den gunstige. Et barn må have lov til at holde øjet tæt hen til papiret, »stikke næsen i bogen«, en anden må sidde med hovedet på skrå i en udpræget skelestilling og en tredie må, for at neutralisere en stærk nystagmus (øjenuro), have lov til at bevæge hovedet fra side til side o. s. v. Kravet om den lave klassekvotient er en følge af kravet om det nøje kendskab til eleverne samt af kravet om enkeltmandsundervisning. Dette forhold bliver yderligere understreget derved, at den enkelte svagsynede elev kræver langt mere hjælp af underviseren end den normaltseende elev. I Tyskland, hvis Sehschwachenschulen vore svagsynsskoler er nær beslægtede med, har man sat den maksimale klassekvotient til 12. I de to danske svagsynsskoler (s. d.) er kvotienten begge steder 10—

12. En vigtig faktor ved al s. er belysningen. Klasselokalerne skal være lyse. Vinduerne må være store og navnlig høje for at få en stærk lysintensitet i den inderste del af lokalet. Her må dog kunne blændes ved hjælp af trækgardiner. Ethvert barn må anbringes således, at det får det gunstigste lys. Da eleverne skal have lov til at dreje skolebordet, så han el. hun opnår det efter sin øjenlidelse og til sit arbejde bedst egnede lys, må klasseværelserne være monteret med enkeltmandsborde. Ved placeringen af eleverne i lokalet bør der tages hensyn til, at nogle børn er lyssky, f. eks. de der lider af aniridi (manglende iris). I de lavere klasser bør der være en hejselampe med metalskærm over hver elevplads. Skærmen må ikke være gennemskinnelig, da børnene ofte har lampen nede under øjenhøjde. I de højere klasser er de indstillelige kontorlamper, der kan fastskrues på bordpladen, at foretrække. Vægtavlen må kunne projektørbelyses uden at give generende refleks.

Man eksperimenterer for tiden med lysstofrør som lyskilde i svagsynsklasserne. Der skabes derved et mere diffust lys i klassen. De foreløbige eksperimenter og erfaringer gør det sandsynligt, at hejse- og bordlamperne vil blive afløst af lysstofrør.

Der findes en ret omfattende litteratur om hjælpemidler til s., men man må i almindelighed kræve, at disse ikke er mere komplicerede, end at eleverne i hjemmet el. senere på arbejdspladsen må kunne gøre brug af dem. En elev, der kun kan svagsynsundervises ved benyttelse af sindrigt konstruerede hjælpemidler el. v. hj. a. læsebøger med bogstavtyper, hvis størrelse er over den normale, hører ikke hjemme i svagsynsskolen, men bør henvises til blindeundervisning. Hvad der gælder for s. i al almindelighed, gælder dog ikke for undervisningen på de første klassetrin, idet der her ligesom i normalskolen kan benyttes bøger med store typer, indtil selve læseprocessen ikke længere volder vanskeligheder. De bøger, der anvendes ved undervisningen, må være trykt på rent hvidt el. gult papir uden glans, og typerne må fremtræde i helt sort farve, så den største kontrastvirkning kan opnås. Af samme grund må papiret være af en så god kvalitet, at trykket fra bagsiden ikke skinner igennem og derved giver en grå grundtone. I udlandet har der været gjort forsøg på at finde frem til de lettest læselige bogstavtyper. Meningerne om disse er stærkt divergerende, dog er alle enige om, at bogstaverne af hensyn til, at øjet ser i spredningskredse, bør være forsynede med skrafferinger. Af optiske hjælpemidler bruger børnene deres læsebriller samt forsk. luptyper. Særlig i regnetimerne har børnene brug for lup, idet f. eks. brøkerne i regnebogen volder store vanskeligheder, da tallene her er trykt med petit. Da svagsynede børn ofte får en dårlig

holdning, idet hovedet stikkes frem for at nærme øjet mest muligt til den genstand, der skal betragtes, bør der arbejdes henimod at løfte det, børnene arbejder med, op til deres øjne. Til dette formål er der konstrueret læsepulte, der i læsetimer anbringes på skolebordene. For at skåne øjnene er der i timeplanen taget hensyn til, at læsetimer, fortælle-fag og rent manuelle fag afveksler. Gymnastik, sløjd, håndgerning, skolekøkken og modelering beslaglægger et større antal timer end i normalskolen i den hensigt at opøve børnenes muskler og hænder. En del af eleverne tåler dog ikke almindelig gymnastik, men må nøjes med skånegymnastik. Dette gælder bl. a. børn med linseluxation (øjenlinserne sidder løst) samt de, der er blevet svagsynede efter hjerneoperation.

Da det ikke er muligt for lærerne at være inde i alle enkeltheder vedr. børnenes synslidelser, er det ikke blot ønskeligt, men uomgængelig nødvendigt, at der er det intimeste samarbejde ml. øjenlæge og lærerpersonale, og øjenlægen bør hyppigt komme på vejledende besøg i skolestuen.

Det er en sørgelig kendsgerning, at Statens Svagsynsskole ofte får eleverne alt for sent. Det hører således ikke til sjældenhederne, at synshemmede sidder i folkeskoleklasserne uden at lære noget, indtil de er 12—14 år. Herved spilder børnene kostbare læreår, og hvad værre er, de får ofte mindreværdsfølelse, når de til stadighed bliver tilsidesat og ikke kommer til at indtage den plads, som de i kraft af deres begavelse og energi burde indtage såvel i arbejde som i leg. Dette sidste forhold kan også give anledning til sjælelige forstyrrelser af anden art. Børnene bliver uartige for dog at hævde sig på et område. Alle forhold taler således for, at svagsynsskolen er det eneste rette opholdssted for det synssvækkede barn, og at det bør anbringes der, såsnart normalskolen har erkendt, at barnets synsdefekt er en hindring for dets tilegnelse af kundskaber og færdigheder (s. anmeldelsespligt under: Svagsynsskoler og Indberetningspligt).

Litteratur: M. Bartels: Die Sehschwachenschulen, Klin. Monatsblätter für Augenheilkunde. 1930. Berlin u. Rembald: Untersuchungen über den Einfluss des Schreibens auf das Auge und die Haltung des Kindes. K. Franz: Zur Frage der Beurteilung der Belichtung von Schulplätzen. Z. f. Hyg. 78. 1914. Ernst Fuchs: Belichtung und Auge. Wien. med. Wschr. nr. 32. H. Herzog: Die Schulen für Sehschwache in Berlin. Zeitschrift für Kinderforschg. 1927. Samme: Die Berliner Schule für Sehschwache. Hilfsschule 190. H. I. Redslob: Über Schulen für Schwachsichtige: Strassburg. med. Ztg. H. 1. 1914. C. Volmer Nordlunde: Typografisk A.B.C., 1946. N. I.

Svagtbegavede omfatter intelligensmæssigt den gruppe af individer, der med ganske jævne overgange går fra de gennemsnitligt begavede til de i lettere grad åndssvage (s. d.). Herhjemme anvender man i alm. betegnelsen s. el. sinker om de børn, der har en IK ml. 70 og 90. Disse tal er ikke helt de samme, som man regner med i andre lande.

Burt (England) sætter således grænserne ved 70 og 85, og i Sverige går man endnu længere ned, idet man der kun regner med børn i området fra 70 til 80. I en svensk bet. tilføjes det, »at grænsetilfælde med en IK, som ligger over el. under de angivne tal, bør bedømmes under hensyntagen til øvrige forhåndenværende omstændigheder af psykisk, fysisk el. social natur.« De s. benævnes også forskelligt. I Danmark kaldes de ofte sinker. Cyril Burt kalder dem »dull« (sløve), en ikke særlig heldig betegnelse. Helt galt er det dog, når man i den lige citerede svenske bet. benytter betegnelsen debile, et udtryk, der ellers almindeligt bruges om de i lettere grad åndssvage.

Hvor mange børn er der i dette område? De amer. psykologer L. M. Terman og Maud A. Merrill undersøgte med den nye reviderede Stanford-Binet skala fra 1937 i alt 2904 personer. Af disse havde 14,5 pct. en IK ml. 80 og 89, 5,6 pct. en IK ml. 70 og 79, d. v. s., at c. 20 pct. har IK ml. 70 og 90. Om disse tal gælder for danske forhold og for den danske Binetrevision, ved vi ikke, men de virker alligevel overraskende, når man i de kommuner, f. eks. Kbh., Frederiksberg, Gentofte, Århus, Esbjerg, hvor man i mange år har gennemført en udskillelse og særlig undervisning af de s., ikke er nået op på mere end c. 2 pct. af de skolepligtige børn. Disse børn undervises i hjælpeklasser el. hjælpeskoler (s. d.). På foranledning af »udvalget for oprettelse af særklasser i folkeskolen« foretoges i 1939—40 intelligensundersøgelser af skolesøgende børn i Holbæk amt, der iflg. lærernes indstilling ikke kunne følge den almindelige undervisning for det pågældende alderstrin. Der blev af 10.117 elever indstillet 1147 (en redegørelse af undersøgelsen findes i bet. afgivet af udvalget vedr. oprettelse af særklasser i folkeskolen for børn, der ikke kan følge den alm undervisning, den s.k. »grønne bet.« 1943). Af det samlede børnetal havde 6,2 pct. en IK $<$ 90. Det er sandsynligt, siger undersøgerne, at det virkelige antal s. er noget højere, bl. a. fordi der kun var indstillet få 7—14-årige børn. En undersøgelse i Esbjerg af samtlige elever i 4. klasserne, ialt 565 børn, gav 63 el. 11,2 pct. med IK $<$ 90. Kun 23 af dem gik i hjælpeklasser, og i de almindelige klasser sad elever med IK helt ned til 65.

Intelligensudviklingen er naturligvis kun een af de mange faktorer, der bestemmer, hvor et barn skolemæssigt hører hjemme. Flid og omhu med skolearbejdet, udholdenhed og koncentration, interesse fra hjemmets og barnets side er faktorer, der betyder meget. Den legemlige udvikling og barnets sundhedstilstand tæller også stærkt. Det hænder f. eks. også, at et barn indenfor det omhandlede intelligensområde har forbavsende let ved at lære at læse og relativt hurtigt tilegner sig en god læsefærdighed, og det

er selvfølgelig af stor betydning for, hvordan det kan klare sig i en almindelig klasse. Alt i alt kan der dog ikke være tvivl om, at et langt større antal børn end de 2 pct., der i øjeblikket går i vore hjælpeskoler, både intelligensmæssigt og kundskabsmæssigt hører hjemme der og ville få større udbytte af deres skolegang, hvis de kom ind under en skoleform, der som hjælpeskolen kan og bør give sine elever en udpræget individuelt tilpasset undervisning og opdragelse. Ved grænseområderne til de gennemsnitligt begavede og til de åndssvage er problemerne af forskellig art. Det sker undtagelsesvis, at børn med IK først i 90'erne bliver overført til hjælpeskole, hvis de trods oversidning ikke kan følge med i en almindelig klasse. Her er det altså den undervisningsmæssige side af sagen, der er afgørende. I hjælpeskolen sidder ligeledes enkelte børn med IK $<$ 70. Hvis de uden alt for store vanskeligheder kan tilpasse sig miljøet i hjælpeskolen og senere hen har mulighed for at klare sig i tilværelsens jævneste forhold, som R. H. Pedersen udtrykker det, bør de ikke erklæres for åndssvage, selv om de ikke får ret meget ud af undervisningen.

Et par opgørelser over de børn, der går i hjælpeskole, og de, der er under åndssvageforsorg, viser klart, hvorledes der er overlappen ml. de to kategorier. Opgørelserne stammer fra den københavnske hjælpeskole og fra hjælpeskolen i en jysk provinsby samt fra to åndssvageskoler. Hjælpeskolerne havde 17 pct. med IK $<$ 74, mens åndssvageskolerne havde 88 pct. med IK $<$ 74. Det er kun naturligt, at der er en vis overlappen, men man må fra folkeskolens side absolut hævde, at de børn, der kan klare sig i hjælpeskolen, ikke er åndssvage — uden hensyn til hvilken kvotient de har. I den »grønne bet.« hedder det bl. a.: Da den egentlig vanskelige periode for mange s. børn indtræder med pubertetsalderen, vil det i visse tilfælde kunne være nødvendigt at anmelde børn, der ikke tidligere er erkendt som åndssvage, til åndssvageforsorgen ved deres udskrivning af skolen, og *sådan anmeldelse skal ubetinget ske for alle særunderviste børn, hvis IK er 70 el. derunder.*

Der overføres i almindelighed flere drenge end piger til hjælpeskolen. På Frederiksberg f. eks. var antallet af drenge og piger 1951 henh. 85 og 62, d. v. s. 57,8 pct. og 42,2 pct. Der er sandsynligvis flere grunde til denne forskel. For det første er piger gennemgående flittigere og mere omhyggelige med deres skolearbejde end drenge, og de har således — alt andet lige — større chance for at klare sig i en almindelig klasse. For det andet er drenge gennemgående mere urolige og forstyrrende end piger, og der er formentlig tendens til først og fremmest at søge de børn flyttet til hjælpeskole, som på een gang er svagtbegavede og vanskelige. For det tredje er det

måske således, at der i befolkningen i det hele taget er flere svagtbegavede drenge end piger. I hvert fald har adskillige undersøgelser vist, at der er flere åndssvage mænd end kvinder (s. Intelligens og køn).

Social oprindelse. Legemlig udvikling. Mange undersøgelser har vist, at der er nogen overensstemmelse ml. børns intelligensudvikling og deres forældres sociale og økonomiske stilling i samfundet. Der er meget delte meninger om, hvorledes denne sammenhæng skal forklares, men det er bl. a. en kendsgerning, at en meget stor del af de s. kommer fra økonomisk og socialt set små forhold. Burt angiver f. eks., at dette var tilfældet for 30 pct. af 400 retarderede børn, mens det kun gjaldt for 7 pct. af hele Londons befolkning. Sofie Rifbjergs undersøgelse over, hvad hun kalder udviklingshemmede børn (d. v. s. hjælpeskolebørn), viser ligeledes, at en meget stor del kommer fra små forhold. Af 28 børn, hvis hele forhold gennemgås meget grundigt, kom de 17 fra dårlige el. meget dårlige økonomiske forhold. Kun 2 af de 28 havde helt tilfredsstillende hjemlige forhold.

Det er på denne baggrund ikke så mærkeligt, at de s. som gruppe betragtet også er handicappede i fysisk henseende. Burt og en række andre forskere er enige om, at det bedste enkeltmål for fysisk udvikling er højden. Burt har beregnet den gennemsnitlige højde for 3 grupper af børn hver for sig: normalt begavede, retarderede og åndssvage. Retarderede kalder han de børn, der har svært ved at følge med i skolen. 80 pct. af dem er sinker. For drenge i alderen 10—13 ser tallene således ud:

Højde i cm

Alder	normalt begavede	retarderede	åndssvage
10	129,2	127,2	125,2
11	133,7	131,8	130,1
12	138,8	135,9	134,7
13	142,6	141,0	140,5

Forskellene er ikke særlig store, men sikre. For de samme 3 grupper børn har Burt endv. fundet det procentvise antal, der på undersøgelsestidspunktet led af forskellige sygdomme el. defekter, bl. a. adenoide vegetationer, dårlige tænder, bronchitis, chorea, mangelfuldt syn, mangelfuld hørelse el. tale. Gennemsnitstallene for ialt 44 forskellige lidelser var for de 3 grupper henh. 7,0 pct., 11,2 pct. og 14,2 pct.

De s.s evne til at klare sig i samfundet. S. og lovovertrædelser. Der er i 1944 foretaget en større dansk undersøgelse over, hvorledes de s. klarer sig efter udskrivningen af skolen. Den omfatter en gruppe s. født i årene 1907—14, ialt 200 mænd og 115 kvinder. Som kontrolgruppe er undersøgt en gruppe normalt begavede, der var opvokset i de samme kvarterer som de s., ialt 199 mænd og 111 kvinder. Så godt som alle de s. var opvoksede i Kbh.s fattigste kvarterer, og det viste sig ved undersøgelsen, at de fleste af dem stadig boede i disse kvarterer, medens de fleste fra kontrolgruppen var flyttet til bedre kvarterer. Den s. gruppe har derfor som helhed langt ringere boliger end den normaltbegavede. Meget oplysende er en oversigt over uddannelsesforhold for de to grupper (mænd).

Beskæftigelse	svagtbegavede	normaltbegavede
Forretning	2 pct.	12 pct.
Håndværk	15 —	49 —
Specialarbejdere ..	13 —	26 —
Ufaglærte	70 —	13 —
Selvstændige	6 pct.	8 pct.
Erhvervsvanskeligheder	45 pct.	24 pct.

Det er bl. a. bemærkelsesværdigt, at 70 pct. af de s. men kun 13 pct. af kontrolgruppen er helt ufaglærte. For de to kvindegruppers vedk. er de samme tal 83 pct. og 11 pct. Da så mange af de s. på forskellig måde har erhvervsvanskeligheder, er det kun naturligt, at mange af dem har svært ved at klare sig økonomisk. 55 pct. af mændene havde en årlig indtægt på under 3000 kr. og kun 9 pct. tjente over 5000 kr. De tilsv. procenttal for kontrolgruppen var 18 og 38.

En særlig interesse har spørgsmålet om de s.s lovovertrædelser. Tidligere har man lagt stor vægt på sammenhængen ml. svag begavelse og kriminalitet, og mange undersøgelser har vist, at der er forholdsvis mange s. og åndssvage kriminelle. I et materiale på 200 unge lovovertrædere fandt Burt c. 28 pct. sinker (IK. 70—85), mens han regner med, at der i hele befolkningen kun findes c. 10 pct. sinker. I forbindelse med den ovenfor nævnte undersøgelse af en gruppe s. og en gruppe normaltbegavede blev der også foretaget en opgørelse af to stærkt udvidede gruppers kriminalitet, omfattende ialt 912 hjælpeskoleelever og 679 elever fra almindelig skole. 36,1 pct. af drengene og 11,6 pct. af pigerne fra hjælpeskolen havde på et el. andet tidspunkt været i konflikt med politiet, mens de tilsv. tal for den almindelige skoles elever var 28,9 og 1,6 pct. For begge gruppers vedk. ligger disse tal, undtagen det sidste, langt over, hvad man kan vente som gennemsnit for større byer. Det ligger derfor nær at antage, at det i meget væsentlig grad er de uheldige miljøforhold, hvorunder begge gruppers børn er opvokset, der er skyld i den store kriminalitetsprocent. Den er højest for de s. Der er rimeligvis flere grunde til dette. Måske er de s., spec. pigerne, mere påvirkelige af et uheldigt miljø end de normaltbegavede; måske er hovedgrunden — som Burt antager — at de s. ofte anbringes ved et arbejde, som de er uden mulighed for at kunne klare ordentligt. Derfor tager så mange af dem deres tilflugt til ulovlige midler — snyderi, skulkeri, løgn og til sidst tyveri. (Se også Børnekriminalitet).

Der synes navnlig at være to veje at gå for at modvirke dette. For det første må hjælpeskoleundervisningen lægges til rette, så den gør eleverne bedst muligt egnede til at gå ud i livet, og for det andet må man fortsat hjælpe dem i de første vanskelige ungdomsår.

Litteratur: Cyril Burt: The Backward Child, 1937. Samme: Unge Lovovertrædere, 1937. Samme: Sjælelige Forstyrrelser hos Børn og Unge, 1941. Betänkande angående undervisning och utbildning av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren, Stockholm 1936. Bet. afg. af udv. vedr. oprettelse af særklasser i folkeskolen for børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, Kbh. 1943. R. H. Pedersen: Anvendelse af Intelligensprøver og Bestemmelse af Intelligensdefekten ved Intelligenskvotienten. Børnesagens Tidende 1934, s. 1—8 og 56—61. A. Binet et T. Simon: L'intelligence des imbéciles. L'Année psychologique XV, 1909, 122—47. Sofie Rifbjerg: Udviklingshæmmede børn, 1935. Harald Torpe: Om forholdet mellem intelligensudvikling og legemlig udvikling og færdighed. Tidsskrift for Legemsøvelser 1946, 4, 49—52. Samme: Intelligensforskning og intelligensprøver, 1948. Holger Rasmussen: Hjælpeskoleelevers senere Skæbne. Hjælpeskolen 1946, hf. 2, s. 48—53 og hf. 3—4, s. 79—92. Karl O. Christiansen: Intelligensdefekte og Kriminalitet. Hjælpeskolen 1946, hf. 3—4, s. 93—106. H. T.

Svagthørende børn, s. Tunghørhed og Tunghøreundervisning.

Svangerskabsafbrydelse. Lov om foranstaltninger i anledning af svangerskab m. v. fastsætter regler for i hvilke tilfælde en kvinde kan få sit svangerskab afbrudt samt hvilke betingelser der må være opfyldt for at afbrydelsen kan finde sted, og giver endelig straffebestemmelser for ulovlig s.

En svanger kvinde kan efter loven få sit svangerskab afbrudt i flg. tilfælde:

1. Når svangerskabets afbrydelse er nødvendig for at afværge alvorlig fare for kvindens liv el. helbred (den medicinske og den såk. medicinsk-sociale indikation).

2. Når kvinden er blevet besvangret ved blodskam el. visse kønsfrihedsforbrydelser (bl. a. voldtægt, trusel om vold el. groft misbrug af kvindens økonomiske el. tjenstlige afhængighedsforhold el. hvor besvangring er sket af børn under 15 år el. af en ung pige ml. 15 og 18 år, hvor der har været tale om »forførelse«, el. et særligt forhold som ml. adoptivfader og -datter (retslig el. etisk indikation)).

3. Når der er nærliggende fare for, at barnet p. g. a. særlige anlæg vil blive lidende af sindssygdom, åndssvaghed, andre svære mentale forstyrrelser, epilepsi el. alvorlig og uheldbredelig legemlig sygdom (eugenisk indikation).

Afbrydelse af svangerskab må kun foretages efter samråd ml. to autoriserede læger. Den ene af disse læger vil normalt være kirurgen, der foretager indgrebet, den anden kvindens sædvanlige læge, mødrehjælpsinstitutionens læge el. en specialist; i stadig stigende grad er denne anden læge en læge fra en mødrehjælpsinstitution, der dog tillige oftest vil have forhandlet med kvindens sædvanlige læge. Afbrydelse må kun finde sted

på offentligt sygehus el. på privat sygehus, der modtager offentlig støtte.

I visse tilfælde hvor den s.k. retslige indikation foreligger kræves anmeldelse til politiet forinden evt. s. finder sted. Dette gælder ved voldtægt, trusel om vold ved »tilsnigelse« el. hvor kvinden har været bevidstløs ved konceptionen. Samfundet har villet sikre sig imod løse påstande og kræver derfor, at politiet efter foretagne undersøgelser ikke »tør afvise påstanden som urigtig«.

Til bistand ved lægernes afgørelse af, om eugenisk indikation foreligger, vil der normalt blive indhentet en udtalelse fra Arvebiologisk Institut.

Når der ikke er alvorlig fare for kvindens liv el. helbred, må s. normalt ikke foretages efter udløbet af den 3. svangerskabsmåned.

Den under 1) nævnte medicinsk-sociale indikation har sin særlige historie og fremgangsmåde.

Forud for vedtagelse af svangerskabsloven var afg. en bet. udarbejdet af den s.k. svangerskabskomm., der arbejdede i tiden 1932—36. Bet. fremsatte forslag om, at svangerskabet skulle kunne afbrydes, hvor der forelå alvorlig fare for kvindens liv el. helbred p. g. a. sygdom samt på retslige og eugeniske indikationer. Herudover fremsatte komm. forslag om, at et svangerskab skulle kunne afbrydes på de såk. sociale indikationer d. v. s., at svangerskabet el. fødslen medfører fare for »en varig og betydelig forringelse af kvindens personlige, familie- el. samfundsmæssige stilling og faren ikke findes at kunne afværges på anden måde«.

Under lovens behandling på rigsdagen udgik denne sidste indikation imidlertid. Det blev fremhævet, at samfundet kun burde tillade s., hvor hensyn til kvindens liv el. helbredstilstand el. til det ventede barns formentlige underlødighed måtte gøre indgreb naturligt og forsvarligt, hvorimod det måtte være samfundets pligt ad andre veje at støtte den sunde og normale kvinde til gennemførelse af sit svangerskab, når vanskelighederne nærmest var af økonomisk art. Samtidig anså man dog den rent medicinske indikation, hvor kun egentlig sygdom kunne afgive indikation, for at være for snæver. Det fremhævedes, at kvindens liv el. helbred meget vel kan være i alvorlig fare også af andre fysiske el. psykiske årsager end egentlig påviselige sygdomme. Som eksempler nævnes bl. a. kronisk underernæring p. g. a. nød og elendighed, udslidthed p. g. a. talrige børnefødsler og selvmordsforsøg. Rigsdagen fulgte herefter daværende justitsmin. Steinckes forslag, hvorefter de sociale indikationer udgik og den medicinske indikation udvidedes ved, at man slettede ordene »på grund af sygdom« således at s. kan finde sted i alle tilfælde, hvor der er tale om alvorlig fare for kvindens liv el. helbred, hvad enten det skyldes sygdom el. andre forhold.

Er faren for kvindens liv el. helbred ikke begrundet i sygdom må s. ikke finde sted alene efter 2 lægers afgørelse. Der skal desuden iflg. § 2 i svangerskabsloven og tilsv. bestemmelse i lov om mødrehjælpsinstitutioner foreligge attest fra en mødrehjælpsinstitution (s. d.), om at der er givet kvinden evt. tillige forældre el. værge fuld oplysning dels om farerne ved og de mulige følger af en s. dels om den bistand og de hjælpemidler af økonomisk og lægelig art, der står til rådighed for hende selv el. til hjælp ved forsørgelse af det ventede barn, såfremt hun gennemfører svangerskabet.

Denne regel skal modvirke, at kvinden søger s. fordi hun er uvidende om hjælpemuligheder el. handler i ren panik, og mødrehjælpsinstitutionen skal søge at afholde hende fra overilede skridt.

Svangerskabsloven fastsætter til sidst straffebestemmelser for omgåelse af lovens regler. For kvinden selv er straffen aldrig højere end 3 mdr. Den kvinde, der selv afbryder sit svangerskab el. lader det afbryde af ikke autoriseret person (kvaksalver) straffes med hæfte indtil 3 mdr. selvom betingelserne for afbrydelse af svangerskabet var til stede. Afbryder hun svangerskabet vidende om, at disse betingelser ikke foreligger, er straffen fængsel indtil 3 mdr. Straffen kan bortfalde under formildende omstændigheder og strafansvaret forældes i løbet af 2 år. Forsøg med utjenlige midler straffes ikke. For lægen, der afbryder ulovligt og spec. for kvaksalveren, er straffen betydelig strengere. Lægen straffes med fængsel indtil 2 år, under skærpende omstændigheder til 4 år og kvaksalveren for tilsv. forhold fra 4—8 år, i gentagelsestilfælde til 12 år. S. uden kvindens samtykke straffes med fængsel fra 2—12 år.

Den, der ved tvang, trusler el. løfte om belønning formår en kvinde til at lade sit svangerskab afbryde, ifalder ligeledes straf ligesom den, der giver urigtige oplysninger til brug for afgørelse af, om betingelserne for afbrydelse foreligger.

Endelig fastsætter loven som ny regel i dansk ret straf af fængsel for den mand, der har besvangret en kvinde og undladt at yde hende rimelig personlig og økonomisk støtte når denne undladelse har været af afgørende betydning for hendes beslutning om at afbryde svangerskabet. I nov. 1949 er der af justitsmin. nedsat en ny svangerskabskomm., der skal overveje spørgsmålet om revision af den gæld. svangerskabslovgivning. Komm. har til opgave at undersøge, på hvilke punkter den gæld. svangerskabslovgivning under hensyn til de sidste 10 års udvikling og de herunder indvundne erfaringer formenes at burde ændres, herunder at søge fastslået, hvilke opgaver og hvilke midler der bør tillægges mødrehjælpsinstitutionen, hvorledes samarbejdet ml. denne institution og de offentlige myndigheder og lægerne bør foregå, endv. at undersøge om — og da hvorledes — staten bør støtte el. organisere et lægeligt oplysningsarbejde med det formål at hindre, at svangerskab indtræder mod kvindens vilje, samt endelig at undersøge værdien af de s.k. seksualklinikker og spørgsmålet om disses virkemåde. Komm. har (jan. 1953) ikke afsluttet sit arbejde.

Se også Mødrehjælpsinstitutioner. v. s.

Svangerskabsbidrag. Det kan pålægges den, der er anset som fader el. enebidragspligtig til et barn født uden for ægteskab at betale bidrag til moderens underhold i 2 mdr. før og 1 md. efter fødslen (under særlige omstændigheder endog i 4 mdr. før og 9 mdr. efter fødslen). Bidraget fastsættes af overøvrigheden. Såfremt flere er bidragspligtige, skal bidraget altid fastsættes til normalbidraget. Der kan, når den berettigedes indtægter ikke er for store, ske forskudsvis udbetaling (s. Bidrag til børn) af normalbidraget gennem det sociale udvalg. T-J.

Svangerskabshygiejneloven. Efter s. ' af 1. okt. 1945 har enhver gravid kvinde ret til vederlagsfrit at få foretaget 3 forebyggende helbredsundersøgelser hos læge og indtil 7 hos en jordemoder. Man får derved mulighed for at konstatere og forebygge evt. sygdomme og uregelmæssigheder, og samtidig giver lægen el. jordemoderen fornøden vejledning vedr. svangerskabshygiejne. For at hjælpe de mange kvinder, der samtidig har brug for vejledning om hvilken økonomisk, social el. praktisk bistand samfundet kan yde, opfordrer loven læger og jordemødre til at henvise deres pt.er til mødrehjælpen, såfremt der er personlige, sociale el. økonomiske vanskeligheder hos dem, og pålægger læger og jordemødre pligt til at henvise, hvor sådanne vanskeligheder er årsag til at patienten ønsker svangerskabsafbrydelse. v. s.

Svendebrev. Efter aflagt svendeprøve (s. d.) udfærdiges der i overensstemmelse med de derom fastsatte forskrifter et bevis — s. — for, at prøven er aflagt. Om det udfærdigede s. skal indberetning afgives til lærlingerådet. S. Lærebrev, Læretidsattest og Læretidsbevidnelse. H. B.

Svendeprøve. En lærlings læretid (s. d.) skal anvendes således, at lærlingen så fuldstændigt som muligt lærer det påg. fag og ved læretidens udløb kan aflægge s. i faget.

Næringsloven af 1857 indeholdt en bestemmelse om aflæggelse af s., og i 2 bek. af 3. okt. 1884 fastsatte indenrigsmin. nærmere regler herom. Først lærlingeloven af 1937 har imidlertid som almindelig regel gjort s. obligatorisk for alle fag, medens aflæggelse af s. tidligere var en frivillig sag; dog indeholdt lærlingeloven af 1921 en bestemmelse, hvorefter det efter indstilling af et fags arbejdsgiver- og arbejderorganisationer kunne bestemmes, at s. (læreprøve) skulle aflægges,

og ad organisationsmæssig vej var frivillig s. indført for en række fags vedk.

Bortset fra de fag, hvor det under hensyn til fagets særlige forhold af handelsmin. er bestemt, at s. ikke skal aflægges (sådan bestemmelse er truffet for butiks-, handels- og kontorfagene), el. hvor vedk. lærling har bestået en nærmere fastsat prøve på en faglig undervisningsanstalt og derfor i henh. t. handelsmin.s bestemmelse måtte være fritaget for at aflægge s., skal uddannelsen i anerkendte lærefag nu afsluttes med en s. Læremesteren er under straf- og evt. erstatningsansvar pligtig at anmelde lærlingen til s. Lærlingen har ikke nogen egentlig pligt til at aflægge prøven, men vægrer han sig ved at aflægge den tvungne s., kan han ikke betragtes som fagligt oplært i det påg. fag. Hvis lærlingen p. gr. a., at mesteren har ladet det mangle på tilbørlig omhu under uddannelsen, ikke kan bestå s., er læremesteren pligtig at yde ham erstatning efter lærlingevoldgiftsrettens skøn; forbehold i lærekontrakten om, at mesteren er uden ansvar, hvis lærlingen til sin tid ikke består, er ugyldige.

For hvert fag, i hvilket s. skal aflægges, udarb.s s.regulativer, indeholdende regler for s.s aflæggelse (anmeldelse til prøver, kravene ved denne m. v.) og valg af medl. til s.komm. og af skuemestre (s. d.). De stadfæstes af handelsmin., der endv. har udarb. et normalregulativ for afholdelse af s. inden for håndværk og industri (cir. nr. 41 af 3. marts 1938 til de faglige fællesudvalg). S.regulativer er stadfæstet for en række fag, jfr. arbejds- og socialmin.s oversigt af 29. marts 1952 over lærlingelønninger og læretid m. v.

S. afholdes af s.komm. Karaktergivningen er forskellig for de forskellige fagområder; i nogle tilfælde lyder bedømmelsen blot på bestået el. ikke bestået, i andre tilfælde haves en mere differentieret karakterskala. De almindelige udgifter ved s.s afholdelse bæres af fagets arbejdsgiver- og arbejderorganisationer, medens de særlige udgifter, der er forbundet med den enkelte lærlings aflæggelse af s., afholdes af læremesteren. Efter bestået s. får lærlingen et svendebrev (s. d.).

Det er ikke s.s aflæggelse, men den i kontrakten fastsatte udløbsdato, der er afgørende for læreforholdets ophør. I tilfælde af, at læretiden udløber, forinden s. kan aflægges, påhviler der ikke læremesteren nogen almindelig pligt til at beskæftige lærlingen i tiden, indtil s. kan aflægges.

S. vil også kunne aflægges af personer, som p. gr. a. deres alder ikke har stået i lære i henh. t. godkendt lærekontrakt; i reglen vil vedk. s.komm. dog kræve, at påg. iøvrigt på behørig vis har udstået den sædvanlige læretid i faget. H. B.

Svendeprøvekommission. Svendeprøve (s. d.) afholdes af s., der nedsættes inden for hvert lærefag, og som består af et lige antal faguddannede personer, halvdelen arbejdsgivere og halvdelen arbejdere, der vælges af de påg. hovedorganisationer. Det afhænger af fagets forhold, hvor mange — territorialt begrænsede — s. der skal nedsættes inden for et fag. H. B.

Svenskundervisning, s. Modersmålsundervisning.

Sverige 1943—45, Dansk skole i, se Dansk skole i Sverige 1943—45.

Sveriges skolevæsen har sin oprindelse i den lærde skole (latinskolen), hvis primære opgave det var at oplære eleverne til kirkens tjenere. Det var derfor de gamle stiftsbyer, som havde de ældste lærdomstraditioner: Uppsala med universitet og katedralskole, Skara, Västerås, Strängnäs, Linköping, Växjö og Åbo med katedralskoler samt Lund og Malmø. Reformationen medførte store ændringer. Klosterskolerne forsvandt og katedralskolerne blev under Gustav II Adolf og dronning Kristina omdannet til gymnasier, en betegnelse der formodentlig skyldtes Vesterås-biskoppen Joh. Rudbeckius' (1581—1646) humanistiske indstilling. Hans værk var også i hovedsagen skoleordningen af 1611, der bragte en betydelig udvidelse af det sv. skolevæsen. I byer, der ikke var stiftsbyer, oprettedes provinsialskoler med fire 2-årige klasser; ved hver domkirke skulle der findes en 6-klasset skole, der førte op til universitetsstudiet. Klasserne var ligeledes 2-årige, således at eleverne fik en 12 års skolegang. Staten garanterede et bestemt, d. v. s. oftest i forhold til før, forøget, antal lærere og sikrede sig derved en tidlig indflydelse. Biskopperne var vedvarende skolernes eforer, og under kirkens ledelse udbyggedes flere af deres skoler til små akademier.

Ved skoleordningen af 1649, der i hovedsagen bestod i de flg. 200 år, skabtes klare grænser ml. de forsk. skoleformer. *Den lærde skole* deltes i tre afd.: *trivialskolen* (forberedelsesskole til gymnasiet), der var 4-årig, men eleverne gik ofte 2 år i samme klasse; *gymnasiet,* også 4-årigt, og *universitetet.* Nedskæringen af antal skoleår i gymnasiet skete ud fra den betragtning, at repetitionsklasserne skulle være overflødige, og at gymnasiernes akademiske udbygninger var overflødige og konkurrerede med Uppsala Universitet. Hovedfagene både i trivialskolen og gymnasiet var teologi og klassiske sprog. Skolens første opgave var stadig at forberede til præsteembeder; eleverne var sønner af bønder, soldater, lærere og præster; de modtog visse studiepenge, og tjente ellers til livet ved at tigge. De velhavendes børn fik privatundervisning.

Ved trivialskolerne indrettedes en såk. *skrive- og regneklasse* (uden latinunderv.) — i skoleordningen af 1724 kaldt for *apologistklassen.* Til denne klasse kunne eleverne overflyttes efter at have gennemgået trivial-

skolens første klasse. Undervisningen havde et mere praktisk tilsnit og søgtes især af købmands- og håndværkersønner. I begyndelsen af det 18. årh. udvikledes af denne klasse en apologistskole, som var sideløbende med latinskolen. Der blev dog aldrig tale om nogen ligestilling.

Ved siden af den højere skole fandtes en slags folkeundervisning. Særlig i byer uden højere skole indrettedes »barnaskolar«, der næsten alle var private. Her lærte børnene at læse, skrive og regne og opøvedes i de vigtigste stykker af kirkens lære. På landet nøjedes man med den sparsomme undervisning, der kunne gives af en interesseret klokker el. en kasseret soldat. Hertil kom så konfirmationsundervisningen, der fremmede kravet om læsefærdighed. Under 1700-tallet drøftedes oftere og oftere nødvendigheden af en speciel almen folkeundervisning, og 1723 forpligtedes kommunerne til at bekoste de fattiges undervisning.

Mod slutningen af det 18. årh. blev kravene om undervisning i moderne sprog og praktiske fag stærkere. Skoleordningen af 1807 søgte at imødekomme nogle af kravene, og i de nærmeste år, under indtryk af den franske revolution, arbejdedes der på en reform; men skoleordningen af 1820 bekræftede trivialskolens og gymnasiets karakter som latinskole og præsteskole. Der rejste sig straks en kraftig liberal opposition, der foranledigede nedsættelse af en undervisningskomité (1825—28), hvis beretning blev bestemmende for den senere udvikling, omend der endnu skulle gå en årrække, inden forslagene realiseredes. Den grundlæggende ændring kom i 1849. Trivial- og apologistskolen forenedes med gymnasiet til et sammenhængende højere skolevæsen, der førte op til studentereksamen. De elever, der ønskede det, kunne fritages for undervisningen i de klassiske sprog, hvorved det højere skolevæsen praktisk deltes i en latinlinie og en reallinie; dispensationsbestemmelsen bortfaldt først i 1878, hvor reallinien anerkendtes som selvstændig linie. Latinlinien deltes senere i en klassisk og en halvklassisk linie, hvor græsk erstattedes med engelsk. I 1904 deltes skolen atter i en 6-årig realskole uden latin og et 4-årigt gymnasium i tilslutning til realskolens 5. kl. Sideløbende med statsskolerne oprettedes i det 19. årh. et stort antal privatskoler, heriblandt mange pigeskoler. Stadig var den højere skole en skole for fåtallet.

Kravet om en almen *folkeundervisning* havde længe været fremme og blev fra omkr. 1800 mere og mere bydende; rigsdagen kunne ikke længere sidde det overhørig. Ved *lov af 1842* blev *folkeskolen obligatorisk* i alle kommuner og lidt efter lidt udvikledes den til en 6-årig skole. Selvfølgelig skulle der gå en årrække, inden folkeskolerne med seminarieuddannede lærere var indrettet i alle kommuner i det vidtstrakte land. Men antallet af børn uden undervisning faldt i årene 1847 til 1853 fra 22.606 til 9.669. 1853 besluttede man at indrette såk. mindre folkeskoler i afsides beliggende egne. Lige fra begyndelsen fremkom tanken om folkeskolen som en grundskole for hele undervisningsvæsenet, altså tanken om en enhedsskole. Den første tilnærmelse til den lærde skole skete 1894, hvor det besluttedes, at man ved at bestå en optagelsesprøve fra grundskolens 3. klasse kunne flyttes til den højere skole. Enhedsskolen vedblev at være målet, der nu efter vedtagelsen af skolereformen af 1950 (se ndf. sp. 2031) skulle være nået og skal realiseres i de kommende år. Skolevæsenet i Sverige vil da gennemgå en betydelig forandring; reformen vil dog naturligt og organisk vokse ud af *den nuværende struktur.*

Børnene er skolepligtige fra deres 7. til 14. år. For den, der ved skolealderens ophør ikke har gennemgået hele folkeskolen, forlænges skolepligten med 1 år. Allerede i 1936 forlængedes undervisningstiden i folkeskolen med et 7. skoleår, en reform, der var fuldt gennemført i 1948. Mange kommuner, i særdeleshed købstæderne, gik videre og udbyggede deres skolevæsen med et obligatorisk ottende år.

Folkeskolen består af en 2-årig forskole (småskolan) og den egl. 5-årige folkeskole. Lærerne har forskellig uddannelse. »Småskol«lærerinder er spec. uddannet i småbørnsundervisning, folkeskolelærere, mandl. som kvindl., spec. i folkeskoleundervisning. Organisatorisk har folkeskolen måttet tilpasses til landets meget forskellige bebyggelse. I folkeskolens hovedform får børnene heltidsundervisning; dog er det nødvendigt undertiden at sammenfatte to el. fl. klasser i een lærerafdeling. Undtagelsesformerne er skolerne med halvtidsundervisning og mindre folkeskoler hvis lærere har »småskol«(forskole)lærereksamen. Disse former forsvinder dog mere og mere, og findes nu kun i afsides beliggende og tyndt befolkede egne. Vandreskolerne er helt forsvundet, selv nomadeskolerne (for lapperne) er nu fast installerede. I 1941 modtog c. 5 pct. af samtlige folkeskoleelever deltidsundervisning; i 1948—49 kun $^1/_3$ pct. Sammenlægning af mindre kommuner til større (hvorom senere) samt de forbedrede trafikmidler fremmer overgangen til den mere effektive skoleform. Skoleåret omfatter 39 uger med mindst 214 læsedage.

Småskolen (forskolen) formidler den indledende undervisning i modersmål, kristendomskundskab, regning, hjemstavnslære samt gymnastik, og den egl. folkeskole omfatter foruden disse fag: geometri, naturlære, historie, geografi og tegning. Sløjd er næsten alle vegne obligatorisk. Fremmede sprog, oftest engelsk, er forsøgsvis indført i 7. klasse og optages næsten altid i 8., hvor også praktiske fag som stenografi og maskinskrivning indføres. For de elever, der har gennemgået hele folkeskolen, afholdes en afgangsprøve;

for at få afgangsbeviset skal eleven have bestået i et af fagene modersmål og regning, medens et »ikke-godkendt« i to af de andre fag kan tilstedes. De elever, der går direkte ud i erhvervslivet, modtager en arbejdsbog; mindreårige skal fremvise en sådan for at få arbejde.

Folkeskolen arbejder med klasselærersystemet, hvor klasselæreren underviser i praktisk taget alle fag, dog findes oftest faglærere for sløjd, husvæsen o. l. *Lærerne* for den egl. folkeskole uddannes på folkeskoleseminarier, der er 4-årige, resp. 2-årige for elever med studentereksamen; forskolelærer(inder) på 2-årige forskoleseminarier. Optagelsesalderen ved den 4-årige linie er 16—26 år, ved forskoleseminariet 17—28 år; ved optagelsesprøven fordres stort set kundskaber som ved realeksamen.

Antal elever i folke- og småskolen var i 1949—50 615.000; antal lærerafd. 28.200. — 8-års folkeskoler fandtes i 55 skoledistrikter med 19 pct. af eleverne; halvtidslæsning fandtes kun i 34 lærerafd.; af mindre folkeskoler fandtes 290 (1949: 348). — 1950 fandtes 19 folkeskoleseminarier samt 10 forskoleseminarier. Antal ny optagne elever s. å.: 1493 henh. 943.

Folkeskolen har lige fra starten været et kommunalt anliggende, dog med stadig øget statstilskud, der har bidraget til at skabe en vis ensartet standard over hele landet. Staten betaler hovedparten af lærerlønningerne, yder bidrag til bygge- og istandsættelsesomkostningerne og de vel udbyggede sociale skoleinstitutioner. Medens skoledistrikterne oprindelig på grund af den intime forbindelse ml. skole og kirke var lig kirkedistrikterne, førte anerkendelsen af folkeskolen som et statsanliggende til, at skoledistrikterne reguleredes efter forvaltningsdistrikterne. Landet var indtil 1952 opdelt i 2.460 skoledistrikter, der for størstedelens vedk. faldt sammen med den borgerlige kommune. En administrativ nyinddeling, hvorved antallet af skoledistrikter reduceredes c. 1030, trådte i kraft i 1952.

En begrænset skolepligt består også efter afslutningen af den 7-årige folkeskole og hører ikke op før efter det fyldte 18. år. For så vidt ikke anden skolegang påvises, skal *folkeskolens fortsættelsesskole* besøges. Elever, der har afgangseksamen fra folkeskolen, kan nøjes med mindst 180 timer, der sædvanligvis gives i 6 ugers sammenhængende skolegang. Ellers kræves 360 timer, fordelt på 2 år. Dog kan et skoledistrikt forhøje timeantallet til 540 timer for alle. Fortsættelsesskolerne kan give almen el. fagbetonet undervisning. Elever, der har gennemgået folkeskolens 8. år el. besøger en fagskole, er fritaget for ovennævnte fortsættelsesundervisning (om ungdomsskolen og faglige skoler se ndf.). Folkeskolens fortsættelsesskole er i færd med at forsvinde i samme grad som det 8. skoleår vinder frem, og den fremtidige skolereform vil medføre, at den går op i den almene obligatoriske skole.

Siden delingen af *det højere skolevæsen* i 1904 findes *realskolen* både som en selvstændig skole og i forb. med gymnasieskolen. Dens historie er langt ældre end folkeskolens, idet den er arvtager efter den gamle apologistklasse. I modsætning til folkeskolen er realskolen statslig samt frivillig; den nuv. ordning hviler på en omorganisation i 1927 med ændringer i 1933 og 1950.

Ved reformen i 1927 fik folkeskolen en dobbelt tilknytning til den højere skole, idet eleverne fra folkeskolens 6. klasse kan gå over i en 4-årig realskole, eleverne fra 4. klasse i den 5-årige realskole. En 4-årig realskole skal findes ved ethvert højere skolevæsen; den kræver ialt 1 års længere skoletid, men har den fordel at børn f. eks. i landdistrikterne kan gå 2 år længere i hjemegnens folkeskole.

På linie med realskolen ligger de kommunale *mellemskoler* oprettet i 1909, der bygger på folkeskolens 6. klasse, og hvoraf mange i tidens løb er omdannet til statslige realskoler, og de kommunale pigeskoler (bek. af 1928). De kan betragtes som overgangsformer og vil ligesom realskolen gå op i den almene obligat. skole ved skolereformens gennemførelse. Fra 1952 kaldes mellemskolerne for kommunale realskoler.

Overgangen fra folkeskolen til realskolen og dermed ligestillede skoler er i stadig stigen. Endnu i året 1931 gik kun 13 pct af et års folkeskoleelever over i realskolen el. tilsvar. skoler, 1950 c. 34 pct. Baggrunden for denne øgede tilstrømning var dels den stærkt stigende levestandard, dels det faktiske behov for en højere uddannelse end folkeskolens og siden 1945 ikke mindst det statslige stipendiesystem, som muliggør, at også børn fra mindrebemidlede hjem og fra landsbyerne kan gennemgå den højere skole. Denne i og for sig glædelige udvikling har imidlertid medført den risiko, at de praktiske fag og de forsk. håndværk efterhånden vil komme til at savne teoretisk begavede, en ikke ønskelig udvikling. Endv. er den gamle realskole en eksamensskole, som stiller krav, der ikke svarer til flertallets evner. Alt for mange bliver ved overgangen til realskolen fejlplaceret.

Optagelsen i realskolen skal ske på grundlag af folkeskolens vidnesbyrd; for dem, der ikke har det nødvendige antal points el. som ikke har nydt fuld undervisning, berammes en optagelsesprøve. Eleverne optages i den udstrækning, pladsen tillader. Pladsmanglen er i Sverige som i Danmark årsag til, at kravene har måttet skærpes ud over den oprindelig fastsatte grænse.

Fagkredsen er udvidet og mere differentieret end ved folkeskolen. Dette gælder især sprogundervisningen og naturfagene. Engelsk er første fremmedsprog, tysk andet og

fransk, frivilligt, tredje fremmedsprog, mest for dem der går over i gymnasiet. Realeksamen berettiger med visse begrænsninger til optagelse i gymnasiet, i håndarbejds- og husholdningsseminarier og forudsættes ved folkeskole- og forskoleseminarier og ved visse statsansættelser. Realskolens lærere er i hovedsagen faglærere med universitetsuddannelse. I 1949—50 fandtes realskoler i forb. med gymnasier på 50 steder i landet, drenge-r. på 3 og fælles-r. på 144. Det samlede antal elever var c. 67.000, hertil kom c. 3.500 elever i c. 30 kommunale mellemskoler.

Også *gymnasiets* nuv. organisation går tilbage til reformen af 1927 med senere ændringer; undervisningsplanen blev sidst revideret i 1933. Gymnasier er almindeligvis statsskoler, dog findes ca. 30 kommunale.

Gymnasierne er enten 4-årige og slutter sig da til realskolens næstsidste klasse, el. 3-årige for elever med realeksamen. Ifl. de oprindelige bestemmelser skulle alle elever med realeksamen el. afgang fra næstsidste realskoleklasse kunne finde adgang til gymnasiet. Men i 1945 skærpedes betingelserne noget. Alle optagelsessøgende konkurrerer på lige vilkår, stedets egne realskoleelever nyder ikke fortrinsret.

Fagene er i hovedsagen de samme som i realskolen; sløjd og husgerning udgår dog. På latinlinien optages latin evt. græsk; filosofi optages på alle linier. I de 2 første, resp. den 1. klasse skal eleverne deltage i alle fag, i de to højeste klasser sker en differentiering. Visse fag er obligatoriske for alle, andre er valgfri. De valgfri fag er kombineret i faggrupper, hvoraf der på latinlinien findes 11 forsk. kombinationer (f. eks. engelsk, tysk, geografi — engelsk, biologi, geografi — græsk, tysk — matematik, fysik, kemi), på reallinien 7 (f. eks. tysk, fransk, geografi — fransk, fysik, kemi — matematik (spec.), fysik, kemi). I reglen skal der være 5 elever, for at undervisningen i et valgfrit emne skal komme i stand; men græsk kan indrettes for 3. I særlige tilfælde kan der gøres undtagelser fra disse tal, og også andre end de sædvanlige kombinationer kan tillades. De elever, der ønsker det, kan udføre et individuelt arbejde uden for timeplanen; emnerne vælges af eleverne under vejledning af læreren.

Denne differentiering i gymnasiet tvinger til en tidlig bestemmelse af det fremtidige studium, idet næsten alle højere læreanstalter fordrer deltagelse i en el. flere bestemte faggrupper for at vedk. kan optages som student, og det er vel muligt, at en student, der ikke har arbejdet henimod et bestemt studium el. erhverv, bliver nødt til at aflægge tillægseksamen i et el. flere fag og derved spilder tid. Ordningen er blevet stærkt kritiseret bl. a. af denne grund. Antal elever, der årligt aflægger studentereksamen, har i de senere år været c. 4.200; elevantallet i gymn. 1950 var c. 16.000.

Lærerne ved gymnasier skal have filosofisk embedseksamen (svar. til cand. mag.), lektorerne i alm. licentiateksamen, samt den fornødne uddannelse i pædagogik og psykologi.

C. 66 pct. af eleverne fra folkeskolen og c. 20 pct. fra realskolen forlader skolen og søger ingen højere uddannelse. I 1900-tallets første decennier begyndte man fra det offentliges side at interessere sig for *ungdoms- og fagskoler,* der indtil da var overladt til faglige organisationer el. enkeltpersoner. 1918 besluttedes det at indrette højere erhvervsbetonede folkeskoler såvel som lærlinge- og fagskoler samt at understøtte tekniske-, handels- og husholdningsskoler o. a. I 1921 bevilgedes tilskud til værkstedsskoler og lærlingekursus, og i 1941 indrettedes centrale værkstedsskoler. I 30'erne kom dertil en praktisk mellemskole og der indførtes en praktisk linie ved realskolen. De praktiske mellemskoler kaldes nu praktiske kommunale realskoler.

De praktiske skoler danner en overgang fra de almene skoler til de skoler, der formidler faglig uddannelse. Hertil hører den *fagbetonede højere folkeskole* (i 1949—50: 12) med landbrugs-, handels-, teknisk og husvæsenslinie; antal elever ca. 1.300. Denne skoleform erstattes mere og mere med den praktiske realskole. *Den praktiske realskole* har 3 hovedlinier: handels-, teknisk og husvæsenslinie. Optagelsesbetingelserne er omtrent de samme som til realskolen, fra hvis fagkreds den dog væsentlig afviger, omend de grundlæggende teoretiske fag selvfølgelig findes. Til handelsliniens prakt. fag hører således bogføring, handelslære, handelsret, stenografi, maskinskrivning, sprogundervisning med forretningskorrespondance, til den tekniske linie maskin- og bygningslære, teknisk varekundskab, teknisk tegning og værkstedsarbejde m. m. Arbejdet i denne skoletype er ret krævende. Skolen afsluttes med praktisk realeksamen, der giver adgang til de tilsv. fagskoler som tekniske skoler, handelsgymnasier, skolekøkken- og håndarbejdsseminarier og aflægges årligt af c. 1.300 elever. Praktiske realskoler fandtes 1949—50 på 17 steder med 16 handels-, 13 tekniske, 5 husvæsenslinier. Ved 42 alm. realskoler fandtes tilsluttet den praktiske linie, der omfatter realskolens to højeste klasser (39 handels-, 2 tekniske, 1 husvæsenslinie). Antal elever var i 1949: c. 8.500, deraf 800 på realskolens prakt. linie.

Lærlinge- og fagskoler fortsætter der, hvor fortsættelsesskolen slutter og løber i almindelighed parallelt med arbejdet i erhvervslivet. Lærlingeskolen viger dog lidt efter lidt for mere frit organiserede kursus.

Værkstedsskoler, handelsskoler, husvæsens- og husmoderskoler er skoler, der alle har heldagsundervisning og giver såvel praktisk som teoretisk uddannelse. *Værkstedsskoler* er som regel 2-årige, dog findes der også

1-årige og 4-årige. De 4-årige afsluttes sædvanligvis med svendeprøve. Ofte drives de i tilslutning til industriforetagender. En speciel form er de *centrale værkstedsskoler*, der modtager elever fra hele amtet og især kommer landboungdommen tilgode. De er oftest indrettet som kostskoler. Undervisningen er gratis. *Handelsskoler* er som regel 1-årige med ca. 1100 timers uddannelse i alm. kontorfag, handelslære, svensk, evt. et fremmed sprog. Elevantallet ved den kommunale fagundervisning anslås for skoleåret 1949/50 til omkr. 105.000. De fleste tager dog kun del i mindre omfattende kursus. Kun ca. 10.000 besøgte heldagskursus på mindst 5 mdr.

Til de nævnte ungdomsskoler kommer desuden fagskoler for landbrug, skovbrug, fiskeri, søfart med kursus af forsk. varighed samt skoler med gymnasiekarakter bestemt for elever, der har bestået realskoleeksamen el. har tilsvar. kundskaber. Efterår 1950 fandtes således 15 højere tekniske skoler og 14 statsunderstøttede handelsgymnasier med henh. 3800 og 2000 elever.

Skolereformer. I 1940 nedsattes en kommission af fagfolk med meget vidtgående opgaver til undersøgelse og reformforslag angående alle grene af skolevæsenet. Dens arbejde fortsattes af en parlamentarisk komité »1946-års skolkommission«, hvis arbejde understøttedes af et stort antal rådgivende eksperter. Den afgav bet. i 1948, der i det store og hele blev antaget af rigsdagen i 1950.

Det var klart, at det foreliggende skolevæsen var vokset ud af og præget af samfundsformer, som hører fortiden til. Nutiden kræver en virkelig demokratisering af skolen, der må tilpasses samfundets behov og stå i samfundets tjeneste. Denne tesis er langtfra ny el. fremmed for den bestående skole, men praksis har ikke altid fulgt denne lov, og skolen har til en vis grad ført sit eget liv. Men tiden kræver også en mere individuel opdragelse, det personlige krav må ligestilles med samfundets. Den enkelte har ret til ansvarsbevidst udfoldelse af sine evner i et naturligt og harmonisk samarb. med omgivelserne. Skolekommissionen så fundamentet for skolens demokratisering i *enhedsskole* fra det 6. (resp. 7.) til det 15. (resp. 16.) år. Og rigsdagsbeslutningen af 1950 har fulgt denne tanke. I løbet af de næste 10 år skal gøres forsøg og gennemføres reformer, der er egnet til at berede vejen for den 9-årige obligatoriske enhedsskole. Skolen bliver kommunal, men statsunderstøttet; rammerne lægges så vide, at der bliver mulighed for kommunal selvstændighed og forældreinitiativ og i det hele taget for en stadig forsøgs- og reformvirksomhed, så der skabes en levende skole i stadig udvikling.

Enhedsskolen inddeles i tre stadier: underskolen, som omfatter 1.—3. klasse, mellemskolen 4.—6. klasse og realskolen 7.—9. klasse. Den gamle deling af skolevejene ved

11-års alderen afvistes af kommissionen som ikke hensigtsmæssig. Tidspunktet ligger for tidligt; for flertallet af børnene vil det først i pubertetsalderen vise sig, om deres begavelse går i praktisk el. i teoretisk retning. I de første 6 klasser undervises af klasselærere, i realskolen af faglærere. At opdrage eleverne til et naturligt samarb. med deres omgivelser og medmennesker bliver en af skolens vigtigste opgaver. Dette er ikke ensbetydende med ensretning el. opdragelse til ukritiske massemennesker. Den individuelle arbejdsform, der vil præge enhedsskolens undervisning, skal udvikle selvstændighed og kritisk sindelag samtidig med frugtbar samarbejdsvilje.

Skolepensummet må selvfølgelig underkastes en revision, således fortsættes de tre første klassers hjemstavnslære som samfundskundskab fra og med 4. klasse. Engelsk bliver almindeligt undervisningsfag fra 5. klasse, og der gøres forsøg med at supplere sprogundervisningen med radioundervisning. I det hele taget vinder radio og film frem som undervisningsmidler. Man stræber efter at erstatte den nuværende eksamensform med bedre vurderingsmetoder. I stor udstrækning har man allerede — med godt resultat — gjort forsøg med standardprøver. Elever, der har opnået et bestemt antal points, optages siden 1949 i den højere skole uden optagelsesprøve.

I realskolen (7.—8. resp. 9. kl.), den sidste del af enhedsskolen, kan eleverne udover grundfagene vælge ml. forsk. teoretiske og praktiske fag, hvorved en vis forberedende differentiering opnås uden klassedeling. De praktiske fag stilles i undervisningen fuldstændig jævnbyrdige med de teoretiske. Man håber derved at kunne modvirke den uforholdsmæssig store tilstrømning til de teoretiske studiegrene. Efter 8. klasse kan eleverne overflyttes til gymnasiet el. yrkesskolen (fagskolen) evt. også til pigeskolen el. den praktiske realskole. I 9. klasse, når børnene er 15 el. 16 år gamle, finder delingen sted. Medens eleverne i 8. klasse allerede har fået en forberedende fag- og erhvervsorientering, optages der i 9. klasse nyt stof dels i tilknytning til den valgte studiegren, dels for at give de mange, der forlader skolen efter 9. klasse, nye impulser med på vejen.

Gennemførelsen af den store reformplan skal ske i etaper, kendetegnet ved en storstilet forsøgsvirksomhed over hele landet, og kan ikke forventes afsluttet før 1970. I skoleåret 1950—51 havde man påbegyndt forsøg med den 9-år. skole i henh. til skolekommissionens plan i 20 skoledistrikter og allerede derved omfattet ca. 400 klasser (lærerafd.). Desuden gør man i nogle skoler et forsøg med en 9-årig skole af anden organisation. Samtidig udbygges folkeskolen i flere og flere kommuner til den 8-år. skole.

Medens grund- og mellemskolen i størst mulig udstrækning bevares som 6-årig lands-

byskole i de enkelte landkommuner, bliver realskolerne centraliseret. Der må derfor sørges for de nødvendige befordringsmuligheder for børnene el. for kostskoler.

Gymnasiet skal omorganiseres så snart enhedsskolen er gennemført. Det er fremdeles 4-årigt og skal altså senere begynde med den forberedende 9. klasse. En foreløbig reform har ved siden af den bestående latin- og reallinie stillet en ny almen linie med fortrinsvis social el. samfundsvidenskabelig retning. Desuden skal der findes teknisk gymnasium og handelsgymnasium.

Gennemførelsen af denne omfattende reform stiller store krav til landet. Antal elever i folkeskolen var i 1948: 551.000; i 1949/50: 615.000, for 1956—57 regner man for klasserne 1—7 med c. 800.000. Disse tal i forb. med den påbegyndte udbygning af skolevæsenet viser det store fremtidige merbehov af klasseværelser og lærere. Man tvinges til rationalisering af bygninger og udstyr uden dog at forringe standarden. Reformen kræver tillige en omlægning af læreruddannelsen; af realskolens og gymnasiets faglærere kræves et fagstudium ved et universitet. Uddannelse af lærere for grund- og mellemskolen skal foregå på lærerhøjskoler og forudsætter studentereksamen. Den pædagogiske uddannelse skal så vidt muligt være fælles for alle lærerkategorier, og kravet om studentereksamen for alle lærere i mellemskolen vil medføre en ønskværdig udligning af forskellen ml. de forsk. kategorier. Også udgangsniveauet af forskolelærerinderne skal hæves, dog ikke således at studentereksamen skal være obligatorisk. Den store lærermangel vil foreløbig medføre, at den gamle uddannelsesordning bibeholdes endnu i længere tid.

Selvfølgelig har der hævet sig mange stemmer mod reformen, bl. a. har man fremhævet, at det 9. skoleår vil betyde en belastning for erhvervslivet ved unddragelse af megen ung arbejdskraft. Man har henvist til den kritik, der i USA har rejst sig mod den progressive skole og advaret mod en undervurdering af den traditionelle skole. Gennemførelsen af den svenske reform i etaper og på grundlag af forsøg over en længere årrække skulle sikre mod forhastede bestemmelser.

Af mulighederne for ikke faglig videredannelse for den voksne ungdom skal nævnes *folkehøjskolerne*. Den danske højskolebevægelse vandt indpas i Sverige under indflydelse af den skandinavisme, der endnu prægede årene omkring 1864; danske højeskolemænd talte og skrev i svenske blade om de danske folkehøjskoler. Siden har bevægelsen vokset sig stærk og i 1949/50 fandtes ca. 70 højskoler med ca. 6400 elever på vinterkursus og ca. 1900 på sommerkursus.

Af *højere læreanstalter* skal nævnes: 2 statsuniv., 1 i Uppsala (grl. 1477) og 1 i Lund (grl. 1668) begge fuldstændige univ., univ. i Stockholm (grl. 1877) med jur. og filos. fakultet og univ. i Göteborg (grl. 1891) med med. og filos. fakultet. Endvidere det medicinske institut i Stockholm (Karolinska institutet). Desuden findes: 2 tekniske højskoler (Stockholm, Göteborg), 2 handelshøjskoler, 2 tandlægehøjskoler (Stockholm, Malmö), 1 farmaceutisk læreanstalt, 1 veterinær-højskole, 1 forstvidenskabelig højskole, 1 kunstakademi, 1 musikkonservatorium, 1 grafisk institut, 1 gymnastikinstitut. Ovennævnte alle Stockholm. 1 vidensk. landbrugshøjskole (i Ultuna v. Uppsala), 1 landbrugs-, mejeri- og havebrugsinstitut (i Alnarp v. Lund), 1 institut for samfundskundskab (i Stockholm).

Litteratur: 1946 års Skolkommissions bet., 1948. Stellan Arvidson: Skolreform, 1948. Samme: Enhetsskolan, 1950. Riktlinjer för det svenska Skolväsenets Utveckling. Kungl. Maj:ts Proposition 1950: 70. Psykologisk Pedagogisk Uppslagsbok, 1945. Gustaf Sivgård: Skolor och utbildningsvägar, 1951.

Svømmearter. Fælles for alle s. er, at legemet skal ligge så nær som muligt ved den vandrette stilling, for at god fart kan opnås. Bevægelserne skal være bløde og velafbalancerede, og åndedrættet skal foregå gennem munden.

1. *Brystsvømning* er den almindeligst brugte s. Den er forholdsvis let at lære, kan anvendes under næsten alle forhold, giver en ret god fart, er ikke særlig anstrengende og tillader svømmeren let at orientere sig. Svømmeren ligger på brystet i vandet med begge skuldre i linie med vandoverfladen og armene strakt frem. Derfra føres begge arme samtidig halvvejs udad, således at håndfladerne udøver et tryk mod vandet, videre i en bue ind under hagen, hvorefter de uden ophold strækkes frem til udgangsstillingen. I det øjeblik hænderne mødes under hagen begynder bentaget: Begge ben bøjes langsomt, mens knæene drejes godt udad, og bevægelsen fortsætter med en afrundet udadrettet slyngebevægelse af fødderne, der slutter med at benene trykkes sammen igen. Når hælene er kommet sammen, begynder armene igen o. s. v. Åndedrættet, der er af stor betydning for den rigtige rytme i svømningen, udføres således: Indånding under armføringen udad. Udånding under armstrækningen frem.

En afart af brystsvømning er den s.k. *butterfly*, hvor armtaget minder om et crawlarmtag (s. ndf.) udført med begge arme samtidigt. Bensparket, der er lidt mere nedadgående end i alm. brystsvømning, sker under armenes fremsving, der foregår over vandet. Butterfly er hurtigere end alm. brystsvømning, men meget mere anstrengende.

2. *Rygsvømning* findes i tre former. a. *Den almindelige rygsvømning* er nærmest en hvilesvømning. Svømmeren ligger på ryggen. Bentaget udføres på tilsv. måde som i brystsvømning. Armbevægelsen består i en rolig armføring udad, indtil armene er ud for skuldrene, hvorefter de strakte arme trykkes ind til kroppen igen. Samtidig med

armføringen udad bøjes benene, og samtidig med armføringen ind mod kroppen udføres benenes slyngbevægelse. Det hele skal udføres roligt uden rykkende bevægelser.

b. *Rygsvømning med overtag* er en hurtigere svømning. I udgangsstillingen ligger svømmeren med armene strakt i vandet over hovedet (strækstilling); herfra føres de strakte arme roligt udad og ned til siderne, og mens armene derefter uden standsning svinges roligt fremad-opad til udgangsstillingen, udføres benbevægelsen lige som i alm. rygsvømning.

c. *Rygcrawl* (s. ndf. under crawl).

3. *Crawl* findes i to former, rygcrawl og brystcrawl. Navnet crawl er engelsk og betyder kravle, det giver en forestilling om svømningen, som er udformet på grundlag af visse naturfolks svømning. Det karakteristiske for crawl-svømningen er, at arme og ben er i uafbrudt bevægelse, og at de arbejder uafhængigt af hinanden. Benbevægelsen foregår som et saksespark i det lodrette plan, og kroprulninger skal undgås mest muligt.

a. *Rygcrawl* er den hurtigste rygsvømning. Benene går lige op og ned, således at det ene går opad, når det andet går nedad, tæt forbi hinanden med knæ og vriste omtrent strakte og fødderne lidt indaddrejede. Bevægelserne skal være bløde og rolige, minde om en fiskehalebevægelse. Fødderne bryder lige vandoverfladen med vristen i hvert slag. Samtidig går armene som møllevinger. Hver arm begynder i strækstillingen og føres roligt udad-nedad til siden og uden pause videre fremad-opad til strækstilling. Når den ene arm er oppe i strækstilling, er den anden nede ved siden, men armene går uafbrudt uden standsninger nogen steder.

b. *Brystcrawl* er den hurtigste svømmeart. Svømmeren ligger på maven i vandet, benene går lige op og ned som i rygcrawl, hælen bryder lige vandoverfladen. Armen føres fra den fremstrakte stilling lige mod bunden, indtil den lige har passeret den lodrette stilling, hvorefter albuen trækkes op, så at hånden, der kommer op ved hoften, bliver fri af vandet, og armen føres løst frem til udgangsstillingen. Når den ene arm trækker gennem vandet, føres den anden frem over vandet. Åndedrættet foregår i takt med den ene arm. Er det venstre, drejes hovedet til venstre til indånding, idet venstre arm løftes op af vandet. Udånding, der foregår under vandet, sker under venstre arms træk mod bunden.

Litteratur: E. Torpp Larsson: Svømmeteknik, 1944. J. Johansson & P. Schüssler: Svømning, 4. udg. 1952.

J. J.

Svømning for skoleelever. Som led i den legemlige opdragelse har s. været brugt allerede hos de gamle kulturfolk, navnlig ved uddannelsen af soldater. Men også børnene fik undervisning i s. hos oldtidens ægyptere, grækere og romere. »Han kan hverken svømme el. læse«, var hos grækerne udtryk for, at en mand stod på et lavt standpunkt, både hvad legemlige og åndelige evner og færdigheder angik. I de nordiske landes sagaer omtales vikingernes svømmefærdighed gang på gang.

I middelalderen forfaldt s., og først i slutn. af det 18. årh. genoptoges s. som en del af skolens legemsøvelser, Guts Muths indførte svømmeunderv. i sin skole i Schnepfenthal og skrev sin bog Kleines Lehrbuch der Schwimmkunst (1798), hvor svømmeundervisningen er sat i system.

Også i de danske skoler hører s. til de ældste former for legemsøvelser. Allerede i an. af 29. juli 1814 hedder det, at »iøvrigt bør svømmeøvelser, forsåvidt lejlighed dertil gives, efter sognecommissionernes på de locale omstændigheder grundede bestemmelser, nogle eftermiddage anvendes«. I 1830 skrev Nachtegall en svømmebog, og samme år blev svømmeunderv. gjort obligatorisk ved de skoler, der havde mulighed for s.; men ved de fleste skoler blev det dog ikke til meget, da seminarierne ikke kunne give de vordende lærere en forsvarlig uddannelse som svømmelærere, og da mange skoler havde for langt til egnede svømmepladser. Gennem forskellige min. cir. har man forsøgt at ophjælpe s. ved skolerne. I cir. af 17. apr. 1917 siges det bl. a., at »så vidt muligt bør samtlige gymnastiktimer benyttes til undervisning i s. i den tid af året, da s. kan øves, og dette gælder både drenge og piger«. Cir. af 21. aug. 1918 indeholder en detailleret beskrivelse af svømmeanstalter og svømmebroer.

I lov om folkeskolen af 18. maj 1937 § 19 (jfr. § 20 og 36) fastslås det, at pligt til at indrette undervisning i s. i forbindelse med gymnastikundervisningen har alle kommuner, hvor der er lejlighed til badning, hvorved forstås, at der er adgang til strandbad el. bad i søer el. vandløb inden for en afstand af 1 km fra skolen under forudsætning af, at vandet af vedk. embedslæge er erklæret egnet til badning, og at bunden er god og fast.

Skolernes undervisningsplaner skal indeholde de fornødne bestemmelser om svømmeunderv., som i hvert fald bør gives til de 2—3 øverste klasser, men udmærket kan begynde på et tidligere klassetrin.

Undervisningsmin.s cir. af 10. maj 1939 har flg. indledning: »Her i landet, hvor adgang til friluftsbad er let, bør det være målet, at intet barn, der har lejlighed til badning, forlader skolen uden at have lært at svømme. Ikke blot vil der herigennem kunne skabes et værn imod de mange drukneulykker, som nu følger med badningen, men det bør også understreges, at først gennem s. får badet sin fulde betydning, idet badets gavnlige virkninger derved forøges, ligesom s. ved sine alsidige bevægelser medvirker til en harmonisk udvikling af legemet. Min. skal

derfor anbefale, at s. tages op i videst mulig omfang, ikke blot hvor dette efter folkeskolelovens bestemmelser er en pligt for kommunen, men også hvor dette ikke er tilfældet.«

S. er altså anerkendt som et vigtigt led i den legemlige opdragelse sideordnet med gymnastik, boldspil og atletik. Formålet med skolens svømmeunderv. er at bibringe så mange elever som muligt en alsidig svømmefærdighed. Derimod ligger det uden for skolens opgave at træne nogle få elever op til konkurrencesvømning el. til at præstere noget helt usædvanligt.

Det er derfor formålstjenligt at lade eleverne træne til og aflægge prøver, der stiller krav om alsidighed. I cir. af 21. aug. 1918 indførte undervisningsmin. en frisvømmerprøve for skolebørn, men mange skoler havde stadig egne prøver med forskellige betegnelser. For at skabe større ensartethed og faste rammer for svømmeunderv. fastsatte undervisningsmin. bestemte prøver. I cir. af 9. sept. 1950 er disse blevet revideret og følgende gælder nu indenfor skolen:

I. Den danske skoles svømmerprøve: 1) brystsvømning el. crawl 150 m, 2) rygsvømning el. rygcrawl 50 m, 3) flydning (små armbevægelser tilladt), 4) dykning efter genstand fra udspring på hovedet; dybde ca. 2 m, 5) vandtrædning 1 min., 6) bjærgning af forestillet bevidstløs svømmer 15 m.

II. Den danske skoles frisvømmerprøve (for elever der er fyldt 11 år): 1) brystsvømning el. crawl 350 m, 2) rygcrawl el. rygsvømning med overtag 75 m, 3) undervandssvømning (udspring iberegnet) 10 m, 4) dykning efter genstand fra vandtrædning; dybde c. 2,5 m, 5) 25 m svømning efterfulgt af bjærgning af forestillet bevidstløs svømmer 25 m, 6) bjærgning af forestillet træt svømmer 25 m, 7) seks frigørelsestag i vandet; eet af dem efterfulgt af bjærgning af forestillet urolig svømmer 5 m, 8) udspring på hovedet, højde 1 m, 9) oplivningsforsøg (H.N.-metoden).

III. Den danske skoles livredderprøve (for elever, der er fyldt 13 år): 1) brystsvømning el. crawl 600 m, 2) rygcrawl 100 m, 3) undervandssvømning (udspring iberegnet) 12 m, 4) svømning i fuld påklædning 25 m, 5) afklædning i vandet, 6) 35 m svømning efterfulgt af bjærgning af forestillet bevidstløs svømmer 35 m (redningsmanden i badedragt, mediet i fuld påklædning), 7) bjærgning af forestillet træt svømmer 25 m, 8) 20 m svømning, dykning fra vandtrædning (dybde 3 m) efter sandpose (5 kg), som derefter bjærges 20 m, 9) syv frigørelsestag i vandet; eet af dem efterfulgt af 15 m bjærgning (10 m af forestillet urolig svømmer og 5 m af forestillet bevidstløs svømmer), 10) udspring på hovedet, 11) forklaring og demonstration af livredning på land.

Som det vil fremgå af ovenstående bestemmelser er kravet om alsidig svømmefærdighed opfyldt, idet de almindeligst kendte og brugte svømmearter er repræsenteret. Endv. bemærkes det, at bjærgning og livredning indgår som vigtige led. Der stiles altså også imod, at eleverne skal være i stand til at hjælpe nødstedte i vandet. Stigningen i kravene fremgår af navnene på prøverne. Prøven kan tages som et udtryk for en god og alsidig svømmefærdighed. I frisvømmerprøven øges kravene, dels ved at øvelserne øges i sværhedsgrad, dels ved at nye øvelser kommer til. Denne prøve fordrer ret stor færdighed og udholdenhed. I livredderprøven er disse krav yderligere forøget, og der er — som navnet angiver — lagt stor vægt på livredningen.

De enkelte øvelser inden for en prøve kan aflægges hver for sig i løbet af svømmesæsonen. For at stimulere elevernes interesse for s. og prøverne har mange skoler indført særlige emblemer for svømmerprøverne og udsteder mere eller mindre højtidelige beviser for aflagte prøver underskrevet af skolens leder og af svømmelæreren. I en del kommuner modtager eleverne en lille bog: Livredning for Skoleungdommen.

Det timetal, der anvendes til svømmeunderv. er afhængig af betingelserne for s. Ved de fleste skoler foregår undervisningen kun i sommertiden på friluftsbadeanstalter, men til gengæld bruges så alle el. de fleste gymnastiktimer til s. i denne periode. Mange skoler arrangerer også svømmeunderv. uden for skoletiden om eftermiddagen og i sommerferien med frivillig deltagelse, således at mulighederne udnyttes effektivt. I byer med svømmehal foregår svømmeunderv. som regel hele året rundt, således at der bruges en ugtl. gymnastiktime til s. til så mange klasser som pladsforholdene tillader.

Så vidt muligt skal svømmeunderv. i fri luft foregå på en svømmeanstalt m. bassiner, broer og afklædningsrum. I mange kommuner benyttes de kommunale badeanstalter også til skolesvømning. Ved mindre skoler, hvor undervisningen foregår fra stranden el. i søer, kan der kun drives forsvarlig svømmeunderv. fra en bro, der bør lægges ud fra land og helst ende med en tværbro på passende dybt vand, således at begyndere kan undervises på en vanddybde af c. 1 m. Under alle forhold skal badepladsen for begyndere og for viderekomne være tydeligt afgrænset, således at faren for ulykker formindskes til det mindst mulige.

Hvor der findes udspringsvipper, skal vanddybden være efter de gældende forskrifter. Skolesvømning i friluftsbassin og svømmehal må kun finde sted, når de hygiejn. forhold er fuldt ud forsvarlige. Eleverne skal derfor også før adgangen til svømmehallen have et grundigt renselsesbad og opdrages til forståelse af hygiejnens betydning.

Da der hviler et stort ansvar på den lærer, hvem svømmeunderv. overdrages, må han have fuldstændig svømmelæreruddannelse.

I skrivelse af 23. jan. 1940 udtaler min.,

at da det er vanskeligt for en enkelt lærer at føre tilstrækkeligt opsyn med en hel klasse elever under svømmeundervisningen, vil der ikke være noget til hinder for, at der ansættes lærere til medhjælp for gymnastiklærerne ved svømmeundervisningen, således at sådanne lærerstillinger medregnes under normering af skolens lærerkræfter, idet svømmetimerne i så fald regnes for dobbelte timer ved beregning af det fornødne antal lærerstillinger. Ved større skoler anvendes derfor ofte hjælpelærer i s.; disse må også have den fornødne uddannelse.

Svømmelærerudd., der foregår på Danmarks Højskole for Legemsøvelser og Statens feriekursus, tilsigter dels at give læreren så stor personlig færdighed i s. og livredning, at han kan komme nødstedte elever til hjælp, dels at give ham praktisk og teoretisk kendskab til de forskellige s.arter og deres metodik.

For at s. skal give et godt resultat, må der være plan i undervisningen. I skoletiden foregår den meste s. som klasseundervisning, dog naturligvis med så udstrakt holddeling og individualisering som mulig. Fritidssvømningen har større mulighed for individuel undervisning.

Da undervisn. næsten overalt er tilrettelagt med de ovennævnte min. svømmerprøver som mål, er den almindeligste fremgangsmåde den, at der efter leglignende tilvænningsøvelser begyndes med brystsvømning, hvorefter bjærgebevægelser og rygsvømning indøves, således som det kræves til svømmerprøven. Der findes dog også andre fremgangsmåder. Således begynder nogle med crawl og rygcrawl, først i leglignende øvelser, men denne fremgangsmåde benyttes kun lidt i Danmark.

For alle svømmearter gælder, at stilen skal være enkel, således at læreren kan sætte et helt hold i gang samtidig efter en kort instruktion. Hvis der findes flere stilformer af en svømmeart (f. eks. i rygcrawl og crawl), vælges derfor den simpleste, således at der ikke bliver for mange muligheder for gale bevægelser.

Øvelserne i vandet forberedes for de fleste svømmearters vedk. ved den s.k. tørsvømning, d. v. s. svømmebevægelsernes indøvelse på land. Her kan eleverne koncentrere sig om selve bevægelserne uden at være generet af frygt, balanceforhold el. andre vanskeligheder. I skoler, der kun har svømning i sommertiden, gives tørsvømningen ofte som klasseundervisning i gymnastiktimerne i slutningen af vintersæsonen. På den måde spares der på badeanstalten en del tid, som kan anvendes til selve svømningen, selv om det er at foretrække, at tørsvømningen til et nyt trin i s. gives umiddelbart før det skal øves i vandet.

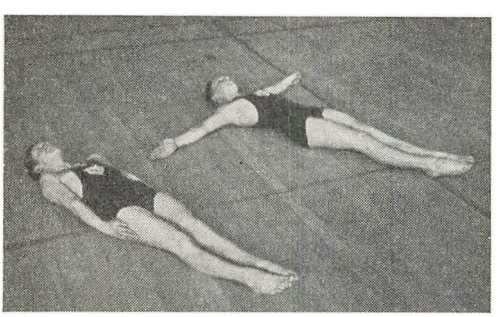

Tørsvømning.

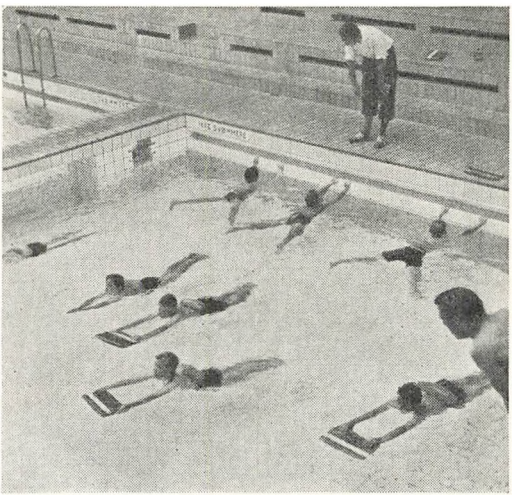

Begynderundervisning.

En del materiel er nødvendigt, hvis der skal undervises mange ad gangen. De nødvendige hjælpemidler må stilles til rådighed af kommunen til de kommunale skoler iflg. min. bestemmelse. Der skal bruges svømmeseler (korkbælter el. luftseler), korkstykker, dykkerkors til dykkeøvelser og sandsække (5 kg) til bjærgeøvelser. Under indøvelsen af svømmebevægelserne skal eleverne være rigtigt afbalanceret i vandet, og dette sker v. hj. a. seler og korkplader, der anbringes således, at eleverne uden besvær kan holde sig flydende. Den rigtige afbalancering giver de bedste arbejdsbetingelser, således at hele opmærksomheden kan samles om svømmebevægelsen. Når denne er lært, prøves den uden sele.

En svømmelektion vil alm. være således tilrettelagt, at den første halvdel af tiden bruges til indøvelse af nye øvelser og sidste halvdel til træning i kendte øvelser. Skal undervisningen drives rationelt, må læreren føre dagbog over eleverne, således at han til stadighed er klar over de enkelte elevers standpunkt. Ligeledes er det nødvendigt, at der hersker gennemført orden ved undervisningen, for at denne kan foregå under betryggende former. Der må derfor være be-

Klasse Trin	Antal	Antal elever	Den procentvise fordeling på standpunkterne ved svømmeundervisning 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. kl.	10	254	12,6	49,2	18,9	13,8	0,4	1,2	—	—	—	—	—
5. »	14	347	5,2	29,1	34,6	26,2	2,0	2,6	—	—	—	—	—
I f	6	113	—	7,8	14,2	60,2	2,8	12,4	1,8	4,4	—	—	—
II »	7	121	—	7,4	17,4	23,1	9,0	25,6	5,8	13,1	3,3	0,8	2,4
III »	3	25	—	4,0	4,0	28,0	8,0	16,0	20,0	12,0	8,0	—	—
I x	8	190	—	1,5	3,1	24,7	41,5	3,1	12,1	1,6	11,0	—	—
II »	8	132	—	0,7	13,6	34,0	6,8	20,4	9,0	9,8	3,8	1,5	—
III »	9	155	—	1,3	6,5	21,9	12,4	22,6	9,0	12,3	11,6	—	2,6
IV »	9	108	—	1,9	0,9	28,7	18,5	16,5	9,2	11,1	2,8	1,9	8,3
R. og I G.	6	67	—	—	1,5	8,9	17,8	19,4	8,9	25,4	2,9	—	14,9
Præl.	3	25	—	—	—	32,0	—	28,0	—	32,0	—	—	8,0

stemte ordensregler, som skal overholdes strengt.

Til belysning af, hvad drengene når ved skolens svømmeunderv., kan anføres nogle standpunktsundersøgelser for skoleåret 1948—49 for drengekl. ved Frederiksberg skolevæsen, hvor s. nu er obligatorisk fra 4. kl. og finder sted i svømmehal hele året. Hver klasse får c. 35 lektioner à 20 min. pr. skoleår. Ved skoleårets slutning undersøges det, hvorledes drengene fordeler sig på flg. standpunkter: 0: ikke færdig med bentag til brystsvømning. 1: bentag til brystsvømning. 2: brystsvømning. 3: bjærge sig selv. 4: brystsvømning 150 m — flydning — rygsvømning 30 m. 5: dykning 2 m — bjærgning af kammerat 15 m. 6: undervandssvømning 10 m — brystsvømning 350 m — dykning fra vandtrædning $2^1/_2$ m — rygsvømning m. overtag (rygcrawl) 75 m — frigørelsestag i vandet. 7: frisvømmerprøven færdig. 8: undervandssvømning 12 m — brystsvømning (el. crawl) 600 m. 9: rygcrawl 100 m — frigørelsestag i vandet. 10: livredningsprøven færdig (se ovenst. tabel). Det bemærkes, at hvis en dreng noteres for standpunkt 1, betyder det, at han er færdig med bentag til brystsvømning, tilsv. for de andre standpunkter.

Tallene viser altså, at bortset fra de rene begynderklasser, er der mange gode svømmere, således at det med sandhed kan siges, at drengene ved en regelmæssig svømmeunderv. opnår en så god færdighed, at langt de fleste forlader skolen som dygtige svømmere. En tilsv. opgørelse findes ikke for piger, men der er grund til at formode, at pigernes resultater er mindst lige så gode.

Litteratur: E. V. Carstensen: Elementær Svømmeundervisning, 1920. J. Johansson & P. Schüssler: Svømning, 1939, 4. udg. 1952. E. Torpp Larsson: Svømmeteknik, 1944. Dansk Livredningsforbund: Livredning for Skoleungdommen . J. J.

Sydsjællands landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Sydslesvig, Dansk skolevæsen i. Mere end noget andet sted er dansk skole i Sydslesvig en forældreskole. Den hviler alle steder på forældrenes ønsker om dansk skolegang for deres børn. Et sådant ønske er naturligvis langt ældre end 1920; men først da modsvaredes det af en særlig bestemmelse (§ 113) i det tyske riges forfatning af 11. aug. 1919, der fastslog, at fremmedsproglige folkedele ikke må hindres i brugen af deres modersmål i undervisning og på andre områder. At det netop var modersmålet og ikke det nationale sindelag, der anførtes som kriteriet for muligheden af oprettelsen af danske mindretalsskoler i Sydslesvig, gav naturligvis anledning til visse vanskeligheder, da det jo var og stadigvæk er en velkendt ting, at adskillige børn fra danske hjem i Sydslesvig ikke havde dansk som hjemmesprog; dertil havde adgangen til at vedligeholde landsdelens oprindelige folkesprog været for spinkel efter 1864. Men trods disse vanskeligheder blev rigsforfatningen af 1919 alligevel et solidt udgangspunkt for at tage fat på en dansk skoleopgave blandt dansksindede landsmænd syd for Flensborg fjord. Og skønt denne rigsgrundlov blev ophævet i 1933 ved nazisternes overtagelse af magten, har det danske mindretal i Sydslesvig fortsat kunnet føre sine skoler videre; Flensborg bys dansksprogede kommuneskole fik hele sit lærerpersonale udskiftet, så de oprindelige, tyskuddannede og tysksindede lærere blev erstattet med dansksindede og dansk-uddannede, der dog alle iflg. sagens natur er tyske statsborgere. Under nazismen er der desuden oprettet 2 danske privatskoler syd for grænsen, nemlig i Tønning og Ladelund.

Dansk Skoleforening i Flensborg. Skønt alle danske skoler syd for grænsen, som allerede nævnt, bæres af forældrekredsene omkring disse, viste det sig dog meget hurtigt, at det var nødvendigt at få opr. en dansk organisation til varetagelse af skolernes administration og til gennemførelsen af de forhandlinger med lokale og centrale skolemyndigheder inden for det tyske rige, der naturnødvendigt måtte blive en følge af de fremførte ønsker om at få skoler og børnehaver godkendt og oprettet.

Forhandlingernes centralisering var så meget mere påkrævet, som der efterhånden blev flere og flere lokale tyske skolemyndigheder at forhandle med, nemlig Flensborg købstads almindelige skoleforvaltning, nærmere bestemt byens overborgmester, og for landskolernes vedk.: Flensborg amt, Sydtønder amt, Slesvig amt og Husum amt. Over for disse instanser, der var kompetente hver for sig, var en ensartet og helt igennem fagligt tilrettelagt forhandling uundgåelig nødvendig, hvis opgaverne skulle kunne løses tilfredsstillende. — Hertil kom yderligere den vanskelighed, at man nok havde en rigsgrundlov at henvise til; men

at man ikke før den 13. febr. 1926 gennem en særlig forordning fik nærmere udførelsesbestemmelser for rigsgrundlovens § 113.

Dansk Skoleforening, Flensborg, der oprindelig var blevet dannet (5. maj 1920) for at fremhjælpe danske skoler i Flensborg by, blev derfor lidt efter lidt den almindelige centralforvaltning for al dansk skolevirksomhed syd for grænsen med undtagelse af skolearbejdet i Slesvig og Tønning, der administreredes af deres egen forening med godsejer Daniel Petersen, Vesterholt, som formand. Skoleforeningens første formand var arkitekt Andreas Dall, der dog allerede 1921, da opførelsen af Duborg-skolens bygninger overdroges ham, erstattedes af gross. Cornelius Hansen. I en årrække har redaktør L. P. Christensen, Flensborg avis, været næstformand i bestyrelsen, der desuden består af 3 medlemmer og et tillidsmandsapparat for by og land på 70 medlemmer i alt. Da dr. Andreas Hanssen i 1921 ansattes som Duborg-skolens rektor, udnævntes han tillige til skoleforeningens konsulent og skolekontorets leder. Al administration og al pædagogisk overledelse er gennem årene ordnet fra dette kontor, der foruden det direkte skolearbejde syd for grænsen: Skoler, børnehaver, vandrelærerarbejde, kursus, foredragsvirksomhed m. m. har sørget for danske sydslesvigeres ophold på høj-, efter- og fagskoler i Danmark.

Duborg-skolen har fra sin start d. 15. okt. 1920 til dato varetaget sin opgave med en stærk understregning af det folkelige i sin

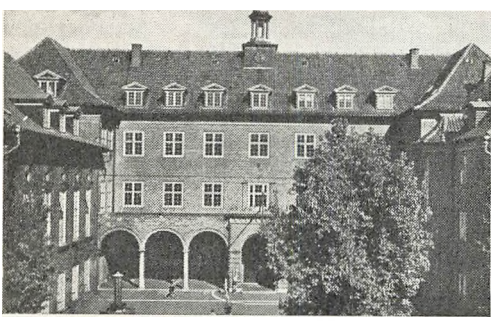

Duborg-skolen set fra Kongegade.

gerning. Det er på denne baggrund, den har bestræbt sig på efter evne at løse sin opgave som mindretallets højere skole. Den kom dog ikke til at hvile direkte i den tyske skolelovgivning af 1920, idet denne i virkeligheden ikke forudså privat skolevirksomhed i Tyskland undtagen som rene særtilfælde, der så måtte tages op til særlig undersøgelse. Duborg-skolens godkendelse kom således til at hvile på en sådan særundersøgelse, der dog ikke sinkede dens oprettelse nævneværdigt. I virkeligheden kunne den startes samtidig med danske skolers oprettelse i Nordslesvig. Godkendelsen af 1920 berettigede den dog

ikke til tysk statstilskud; dette opnåedes først 6 år efter. Lærerne ved skolen skulle godkendes af de lokale tyske skolemyndigheder, og for rektor skulle der indhentes koncession som skoleleder hos regeringen i Slesvig. Et væsentligt punkt i den tyske skolelovgivning kunne der ikke dispenseres fra for Duborg-skolens vedk., nemlig bestemmelsen om, at alle børn i Tyskland skulle gå i den offentlige skole fra deres 6.—10. år. Duborg-skolen kom derfor i mange tilfælde ud for at måtte begynde sin undervisning som højere skole med børn, der havde haft udelukkende tysk grundskole og derfor mødte med store sprogvanskeligheder. Pædagogisk stillede dette selvsagt meget store krav til skolens lærerpersonale i de første år. Efterhånden er dette dog blevet helt anderledes, idet den danske kommuneskole, da denne fik danskuddannede lærere og fik anvist en i geografisk henseende god beliggenhed i byen, blev den naturlige og selvfølgelige grundskole for Duborg-skolen.

Dens start var beskeden. En lille villa i Mariegade, der tidligere havde været redaktør Jens Jessens bolig, blev midlertidig indr. til skole. Alt var småt og indeklemt. I apr. 1923 var rammerne fuldstændig sprængt, og skolen måtte flytte op på Duborg banke, skønt bygningerne der langt fra var færdige. I mellemtiden havde det endda været nødvendigt at oprette en filialskole i den sydlige bydel i et tidligere forlystelsesetablissement »Tivoli«, det nuværende »Christian Paulsen-Hjem«. Denne skoles levetid blev imidlertid kun kort — 3 år ialt —. Året efter Duborg-skolens indvielse blev den atter inddraget og gik op i Duborg-skolens virksomhed.

Da Duborg-skolens bygninger i 1924 stod færdige, rådede skolen over de bedst mulige og mest tidssvarende lokaliteter; dertil var den på alle måder både m. h. t. undervisningsmateriel og kunstnerisk udsmykning udrustet langt over det almindelige gennemsnit. — Elevantallet kom ud for en støt og rolig vækst, der dog efter 1935 atter begyndte at dale.

Kommuneskolen. Endnu inden Den Internationale Kommission havde forladt Flensborg, fremkom der i de lokale blade opfordring fra de tyske skolemyndigheder i Flensborg til danske forældre om at melde deres børn på en særlig liste med kommende dansk skolegang for øje. Man agtede at oprette en dansksproget folkeskole i Flensborg. — Der meldtes over 900 børn; men da skolen kom i gang i okt. 1920, blev der dog kun optaget 240 af disse. — Skolens lokaleforhold var utilfredsstillende, lærerpersonalet var tysksindet og tyskuddannet, og skolebygningen lå i den nordlige udkant af den udstrakte by som Flensborg er, så de elever, der boede i den sydlige og østlige bydel, fik en urimelig lang skolevej. Man søgte ganske vist at lappe på denne mangel ved at oprette en en-

kelt dansksproget klasse ved en ellers tysksproget kommuneskole midt i byen; men ordningen virkede utilfredsstillende, og kommuneskolen blev først det, man gennem årene havde stræbt efter, da den i 1936 fik overladt en godt beliggende og vel istandsat skolebygning i den midterste bydel. Lærerpersonalet blev som allerede omtalt udskiftet med dansksindede og danskuddannede lærerkræfter. — Skolen stod nu som et smukt, sideordnet led til Duborg-skolen, og alles håb stod til et godt positivt samarbejde, da krigen kom, og bygningen blev taget til andet formål — kommuneskolen havde til huse under Duborg-skolens tag, og alle dens mandlige lærere på een nær var under krigen indkaldt til tjeneste i den tyske værnemagt.

Skolerne på landet. Efter det allerede omtalte cir. af 13. febr. 1926 kunne der i Mellemslesvig oprettes danske privatskoler, når der var indmeldt mindst 10 børn til disse, og dansksprogede, kommunale klasser, hvor der indmeldtes 24 børn fra samme skoledistrikt.

Af sidstnævnte kategorier oprettedes der kun een skole, nemlig på Harreslevmark i Harreslev kommune. Klassen ophørte dog allerede igen 1929, og eleverne overførtes til den sammesteds oprettede private, danske skole.

Allerede i 1926 oprettedes der 3 danske privatskoler på landet, nemlig i Jaruplund i

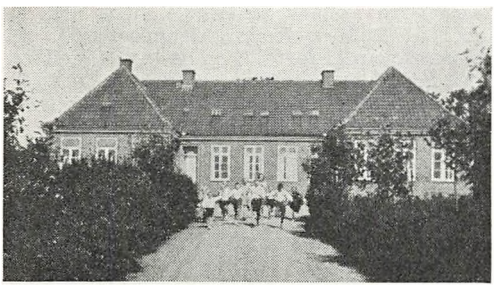

Jaruplund skole (Oversø sogn).

Oversø sogn, i Tarup, 5 km sydøst for Flensborg, og i Kobbermøllen ved Flensborg fjord, kun 2 km syd for grænsen.

Alle disse skoler var små. Overgangsvis har en enkelt af dem været oppe på 30 elever, men normalt har elevtallene ligget mellem 10 og 20. Så sent som i 1936 er der i Ladelund i Sydtønder amt — 30 km vest for Flensborg — blevet oprettet endnu en dansk privatskole. Til gengæld måtte Kobbermølle-skolen gå ind i 1938 p. g. a. svigtende elevtal.

Landsskolerne havde — på Langbjerg skole nær — allesammen egne bygninger. Tarup skole, der længe havde til huse i dårlige, utidssvarende lokaler, fik i 1938 rejst en smuk og anselig skolebygning, væsentlig ved midler, der var indsamlet af og

blandt lærere ved Danmarks gymnasieskoler.

Skolerne i Slesvig og Tønning. Det før omtalte cir. af 13. febr. 1926 gjaldt ikke det egentlige Sydslesvig. Derfor måtte danske forældre i Slesvig by vente til 1930, før det blev muligt at få oprettet en dansk privatskole der, og i Tønning kom man ikke i gang før i 1935.

Begge steder sorterede skolerne, som allerede nævnt, under en særlig sydslesvigsk skoleforening, der dog i modsætning til Dansk Skoleforening, Flensborg, ikke tog

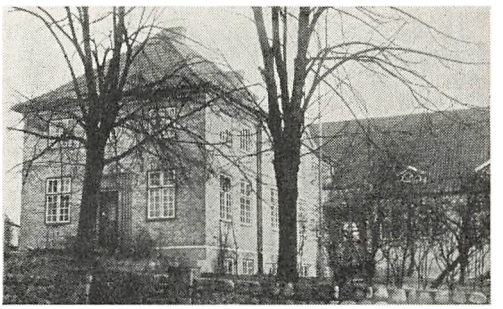

Ansgar-skolen i Slesvig.

sig af andre skoleopgaver end netop disse skolers drift. — Skolen i Slesvig — Ansgarskolen — havde overgangsvis været oppe på over 90 elever. Skolen i Tønning (Husum amt) blev først rejst, efter at en vandrelærer gennem mange års arbejde derude havde fået så nøje indføling med forældrekredsen, at man kunne skønne, at dens ønske om en dansk børneskole hvilede på et fast grundlag.

Børnehaverne. Tanken om oprettelsen af danske børnehaver i Sydslesvig lå ganske naturligt på linie med oprettelsen af danske skoler. Den første børnehave så derfor lyset i Flensborg allerede i 1921. Alt i alt fandtes i 1939 5 børnehaver i gang i og omkr. Flensborg, 1 i Slesvig og 1 i Tønning. — 1 børnehave i Flensborg blev inddraget i 1940, da bygningen blev taget i brug til andet formål, og 1 udslettedes ved flyverangrebet på byen d. 19. maj 1943.

Skoleforeningens økonomi. Driften af skolerne var med årene blevet et stort og omfattende budget, som det kun var blevet Dansk Skoleforening, Flensborg, muligt at klare ved tilskud og hjælp mange steder fra.

Der var — på Tønning skole nær — blevet ydet tilskud til driften af den tyske stat, efterhånden som de enkelte skoler kunne godtgøre at opfylde de betingelser, der stilledes for statstilskuddets opnåelse. Men ud over dette blev skolearbejdet støttet af den danske stat (statens bevilling til støtte for dansk sprog og kultur i udlandet), Sønderjysk Skoleforening og Grænseforeningen.

Ved *Tysklands kapitulation* forandrede

forholdene sig helt, hvilket tydeligst har givet sig udtryk i væksten af elevtallet i de danske skoler og ønsker om oprettelsen af nye. Antallet af skoler er fra 9 i maj 1945 forøget til 85 i 1952, og i samme tidsrum er elevantallet steget fra c. 450 til 10.975.

Bernh. H.

Ved besættelsen af Sydslesvig af engelske okkupationstropper beordredes alle skolers lukning i det okkuperede Tyskland; ved omgående forhandlinger med besættelsesmyndighederne lykkedes det dog at udvirke en tilladelse til, at de bestående danske skoler måtte fortsætte deres undervisning: her var ingen nazistiske lærebøger at udrense.

Straks efter krigens afslutning mødte dansksindede forældre for at indmelde deres børn til dansk skolegang. De bestående danske skoler blev hurtigt for små. *Duborgskolen,* der var eksamensskole, mærkede mindst til den store tilstrømning, men elevantallet fordobledes alligevel snart. Den danske kommuneskole i Flensborg fik så stor tilstrømning i løbet af kort tid, at det stod klart for ledelsen, at der måtte oprettes flere da. kommuneskoler. Indtil videre blev der skaffet plads i *Christian Paulsen-Hjemmet,* som i en årrække havde været benyttet som dansk vandrehjem; en hel ny folkeskoleafd. oprettedes her under ledelse af lærer *H. Meng,* indtil da lærer ved Duborg-skolen og for nylig vendt hjem fra krigen, medens rektor *H. Fischer* beholdt skolen i *Duborggade.*

Skoleforeningens ledelse havde i løbet af sommeren 1945 mange forhandlinger med Militær-Regeringen i Kiel om de da. skolers fremtid og om muligheden for oprettelse af nye; fra alle egne af Sydslesvig kom forældrekredse med anmodninger om at være dem behjælpelige med oprettelse af nye skoler. Samtidig forhandledes med *Flensborg* by om kommuneskoleproblemet. Kommunevalgene hen på sommeren 1945 gav også i Flensborg by stort dansk flertal i byrådet; derved blev det muligt at få løst skolespørgsmålet på den måde, at der blev foretaget en ny fordeling af byens kommuneskoler. Den store børnetilstrømning nødvendiggjorde oprettelsen af fire nye skoler: *Frederikshøjskolen* i nord (rektor *Bøgh-Andersen),* skolen ved *Friserbjerget* (rektor *H. Meng*), skolen i øst, *Jørgensbyskolen* (rektor *H. Tychsen),* og afdelingen i *Flensborg — Sporskiftet* (leder *A. Lieb*).

Mange lærere og lærerinder i Danmark var parat til at tage gerningen op i Sydslesvig. På grund af flygtningepresset var det næsten alle vegne umuligt at få lokale til en dansk skole og bolig til en lærer. Nu begyndte *baraktiden;* for dog at imødekomme forældrenes ønske om en skole indkøbtes barakker i Danmark og Finland til dels ved hjælp fra *Grænseforeningen* i Kbh. Det tog ofte lang tid at få barakkerne opført og at få papirerne i orden for lærerne; men forældrene stod fast ved deres ønske om en dansk skole.

Som i *Flensborg* by, således også i *Slesvig* by og *Tønning;* rammerne omkr. de bestående skoler blev også der sprængt, så der måtte undervises både for- og eftermiddag. Også her måtte Skoleforeningen skaffe mere plads. *Slesvig* by fik, da også denne by opnåede dansk flertal ved kommunevalget (borgm. H. Clausen), engelsk godkendelse til oprettelse af en dansk kommuneskole.

Fra kapitulationen i 1945 til efteråret 1946 hvilede alt dansk skolevirke syd for grænsen på tre skrivelser, dateret henholdsvis 13. okt., 22. okt. og 3. nov. 1945 fra *Education Control* i Kiel, en afd. under Militær-Regeringen, som varetog alt vedr. skolerne i Slesvig og Holsten. I det store og hele kan der siges, at disse britiske officerer var korrekte, men *ikke* absolut venlige og forstående over for danske ønsker; de ønskede frem for alt ro i grænselandet. Men trods alt dannede disse skrivelser grundlag for en videre udbygning af det danske skolevæsen i Sydslesvig.

Trods praktiske vanskeligheder med hensyn til lokaler og lærere (hvert nyt lokale skulle først besigtiges og godkendes af engelske kontrolofficerer og stedlig tysk skoleråd og embedslæge) var man til 1. sept. 1946 nået op på 51 danske skoler, iberegnet de gamle fra før 1945.

Skoleforeningens stadig voksende administration nødvendiggjorde i 1946, at rektor *Bernh. Hansen* opgav ledelsen af *Duborgskolen.* Fra 1. aug. 1946 blev adjunkt *Henry Jensen* fra *Tønder Statsskole* ansat som ny leder af Duborg-skolen. Dennes stadig stigende elevantal førte til en deling af mellemskolen. Under ledelse af inspektør *D. Dirks* fra Duborg-skolen blev en ny afdeling indrettet i *Christian Paulsen-Hjemmet.* Den er nu en fuldt udbygget mellem- og realskole, hvis stilfulde nybygning indviedes den 8. maj 1951.

Det mærkedes tydeligt, at Mil.-Reg. i løbet af sommeren 1946 mere og mere beredte sig på at overdrage de løbende sager af rent indrepolitisk art til *Landsregeringen i Kiel;* Mil.-Reg. ville sidenhen kun føre et vist overopsyn. Et område sorterede dog fremdeles under den, nemlig at udstede indrejsetilladelserne til danske lærere. Overgangen fra engelsk til tysk styre mærkedes tydeligt, en tysk modoffensiv blev jævnt stigende, eftersom Landsregeringen fik overladt flere og flere beføjelser; fra nu af kom der ikke flere godkendelser til danske skoler.

Mil.-Reg. nedsatte i okt. 1946 en kommission, der skulle klarlægge forholdet mellem det da. skolevæsen og den ty. administration. Det første møde afholdtes i nov. med skoledir. *Bernh. Hansen* som dansk repræsentant og overskoleråd *Edert* fra Landsregeringen. I dette og mange flere følgende møder viste det sig, at parterne absolut ikke kunne enes; den tyske repræsentant ville ikke engang anerkende de under Weimarrepublikken udstedte cirkulærer, som det dan-

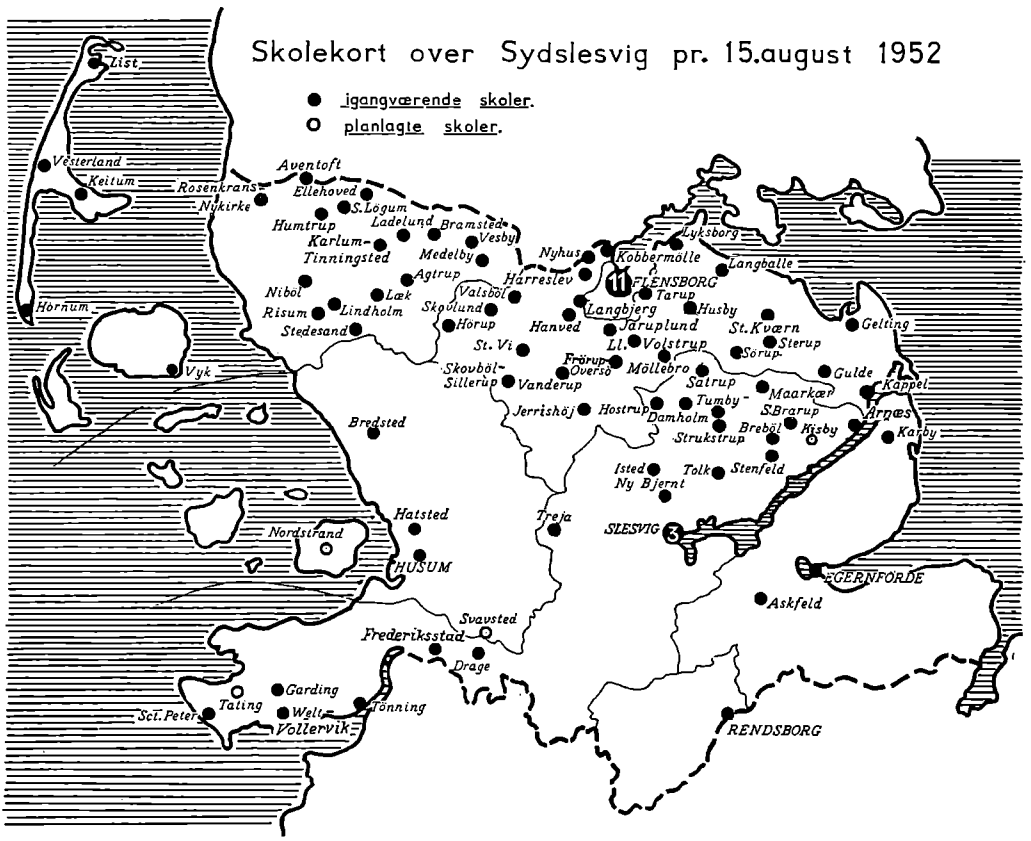

Ialt fandtes 85 skoler og 16 børnehaver med 11.731 elever, 518 lærere, desuden 1 højskole og 1 ungdomsskole henholdsvis i Jaruplund og Ladelund.

ske skolevæsen var bygget op på. Hovedhjørnestenen under al dansk skolevirke: forældrenes ret til selv at bestemme over deres børns skolegang, blev hårdt angrebet, ligeledes retten til at opretholde kommuneskolerne. Her kunne der ikke gives efter. Forhandlingerne endte uden resultat ved et møde afholdt 2. maj 1947 i hovedkvarteret i Kiel, hvorefter Mil.-Reg. efter fremsat anmodning den 23. maj udstedte et overgangsregulativ for skoler under Sydslesvigsk Forening.

Dette var et kompromis, som åbnede muligheder for oprettelse af flere danske skoler, idet forældre, der var medlemmer af Sydslesvigsk Forening beholdt retten til at sende deres børn i dansk skole. De kommunale skoler i Flensborg og Slesvig by fik lov til at fortsætte til *1. april 1948;* dersom der ikke i mellemtiden kom en overenskomst i stand, skulle Sydslesvigsk Forening føre disse skoler videre som private skoler. Landsregeringen gik i gang med at udarbejde en *skoleforordning* for det danske mindretal, som blev udstedt den *1. aug. 1947.* Derefter var det tilladt at oprette en skole med et mindsteantal på 10 børn, hvis forældre skulle være medlemmer af Sydsl. Forening. Statstilskuddet skulle i klasser med flere end 30 elever andrage indtil 60 pct. af beløbet til aflønning af de fuldtbeskæftigede lærere, i klasser under 30 børn 30 pct. — Indtil nu (okt. 1952) har Skoleforeningen ikke modtaget de tilskud, forordningen berettiger til.

1. april 1948 blev de kommunale skoler i Flensborg og Slesvig nedlagt. Dansk Skoleforening stod nu som det største privatskoleforetagende i verden. De praktiske vanskeligheder var store, men ved hjælp fra det danske *Udvalg for dansk Kultur i Udlandet* blev disse overvundet. I Flensborg lejedes lokalerne — fire store skoler + 3 mindre — af byen på 15 år; disse besøgtes af c. 6000 børn. Her opnåedes et resultat, der fra dansk side måtte anses for antageligt. I Slesvig by derimod blev tre skoler med c. 1800 børn opsagt til udflytning af kommunens skoler pr. 1. april 1950. Også her troede man vist fra tysk side, at disse skoler ville gå i opløsning, når de blev private, men forældrene stod ligeledes fast dér. Omsider fik man tilladelse til at benytte de tyske skoler om eftermiddagen, indtil Skoleforeningen fik bygget nye

skoler. Skolebyggeriet i Sydslesvig er en nødvendighed; der skal skaffes nye skoler og mange af barakbygningerne trænger også til at blive erstattet af varige bygninger. Her støder man på en ny vanskelighed. Da ethvert grundkøb over 1/2 ha skal godkendes af regeringen og de stedlige myndigheder, nægter man principielt at sælge jord el. at godkende køb af jord.

Den såkaldte *Kiel-Aftale,* erklæringen fra regeringen i Kiel fra 26. sept. 1949, bragte en vis afspænding mellem dansk og tysk; heri tilsikres udtrykkelig de dansksindede i Sydslesvig personlig frihed og lighed for loven og i det store og hele de rettigheder, den danske grundlov giver alle borgere i Danmark uden hensyn til nationalt sindelag. Det var et værdifuldt og brugbart retsdokument, som det socialistiske ministerium Dieckmann fik gennemført i landdagen under protest fra mange i de ledende partier. Et samtidigt nedsat blandet udvalg (kontaktudvalget) har haft held til at udjævne adskillige småsager, men de store har man måttet lade ligge.

Et *skolecirkulære* for det danske skolevæsen udstedtes den 7. *marts 1950;* det træder i stedet for skoleforordningen af 1. aug. 1947 og er meget lig dette. Statstilskuddet skal efter lovens bogstav beløbe sig indtil 80 pct. af de løbende personlige og saglige udgifter; indtil i dag har tilskuddet ikke andraget de beløb, som paragraffen hjemler ret til; den højeste procentsats har været 29,35. Embedsmændene i Kiel synes at fortolke cirkulæret efter eget forgodtbefindende. Det står også klart, at der intet statstilskud gives til opførelse af nye skolebygninger. Dog får Skoleforeningen fuld støtte fra *Udvalget for dansk kultur i udlandet.* Resultatet er blevet et større byggeri på længere sigt til afløsning af barakskolerne og til konsolidering af de bestående stenskoler. Adskillige steder har private *fadderskabskredse* i Danmark også ydet Skoleforeningen en stor hjælp ved støtte til opførelse af nye skoler. Også »*Dansk Røde Kors*« har ydet hjælp, bl. a. er alle børn underlagt sundhedstjenestens kontrol (tuberkuloseundersøgelser). »*Komiteen for sydslesv. børns ferieophold*« har gennem 30 år formidlet ferieophold i Danmark, tallet ligger f. t. omkring 9000.

Sammenfattende kan udtales, at man i 1952 ser tilbage på rige, men vanskelige år i dansksydslesvigsk skolevirke. Modstanden mod alt dansk er imidlertid stadig tiltagende, så kulturkampen i Sydslesvig vil øjensynlig blive ved med at være en kamp, som den altid har været i Sønderjylland. Fra dansk side ønskes ubetinget et fredeligt kappestræb med fuld ligeberettigelse mellem de to kulturer.

Danske skolers elevantal pr. 15. okt. 1952.

Flensborg by	4.651
Flensborg amt	1.098
Sydtønder amt	1.016
Slesvig amt	2.402
Husum amt	437
Ejdersted amt	496
Egernførde amt	546
Rendsborg amt	221
Duborg-lærernes studenterkursus (opr. efter forældreønske i 1948)	94
Børnehaver	809
Ialt 85 skoler og 16 børnehaver med	11.731

Nedenstående elevstatistik giver et billede af udviklingen fra 1920—1952.

	Samlet elevtal	heraf i børnehaver
1920/21	348	
1930/31	763	143
1935/36	1127	212
1940/41	706	112
1945/46	10.492	380
1946/47	10.492	380
1947/48	14.525	397
1948/49	13.867	446
1949/50	13.707	467
1950/51	13.021	558
1951/52	11.731	756

De sidste 2 års tilbagegang på c. 10 pct. skyldes fortrinsvis de generelt dalende børnetal; den tilsv. tyske skoletilbagegang ligger på 15 pct. i Slesvig-Holsten. Nogle af de danske skoler er blevet samlet til en slags centralskoler, derfor 1950—51: 86 og 1951—52: 85 skoler. Th. M.

Litteratur: Dansk Skoleforening, Flensborg, har gennem årene udsendt en årlig beretning, der indtil 1939 redigeredes af rektor og skolekonsulent Andreas Hanssen og kaldtes: Beretning om folkelig, dansk Realskole, Flensborg, men tillige indeholdt et tillæg om skoleforeningens virksomhed. Efter 1939 er beretningen redigeret af Bernhard Hansen under titlen Dansk Skoleforening, Flensborg. Beretningerne kan lånes fra Statens pædagogiske Studiesamling el. studeres på rigsarkivet. L. P. Christensen: »Slesvig delt« og sammes »Grænsebogen« (begge på Slesvigske forlag) giver saglige og detaillerede fremstillinger af forhandlingerne vedr. dansk skole i Sydslesvig og om disse skolers første arbejdsår. — Sønderjydske årbøger 1926 rummer en orienterende skoleartikel fra Sydslesvig; Grænsevagtens 2. årg. ligeledes, ligesom Julius Bogensee: Det danske Mindretal i Sydslesvig (1942) giver en god, omend noget for sammentrængt redegørelse for dansk skolearbejde syd for grænsen. — Sønderjysk Skoleforenings jubilæumsskrift (1892—1942), der desværre ikke findes i boghandelen, giver en udførlig fremstilling af dansk skolearbejdes første år i Sydslesvig. — »I Fædres Spor« — Skoleforeningens jubilæumsskrift 1945 ved Bernhard Hansen giver en sammenhængende skildring af skolearbejdet og vilkårene gennem 25 år. Flensborg avis vil dog være det udførligste og mest detaillerede kildeskrift for alt studiearbejde om dansk skolevirke syd for grænsen. Bernh. H.

Syerske. Uddannelsen til s. foregår som regel på den måde, at den unge pige i 15—16 års alderen søger arbejde på en systue. I den første tid får hun nogen instruktion af den ledende syerske el. af arbejdskammeraterne. Hun må i elevtiden kun sættes til arbejde, der vedrører egentlig syning og må således ikke beskæftiges ved oprydnings- el. rengøringsarbejde. Lønnen er gerne time- el. ugeløn, men kan inden for enkelte brancher være akkordløn. Elevtidens længde er forskellig i de forsk. brancher; undertiden er der ingen egentlig elevtid. Ved siden af den ovenfor beskrevne uddannelsesform, som vedrører ikke-faglærte syersker, findes uddannelse til skrædder (s. d.) for både mænd og kvinder, hvilken uddannelse afsluttes med svendeprøve. R. W. B.

Sygdom, *(underholdsbidrag)*, s. Bidrag til børn.

Sygeeksamen kan i henh. til undervisningsmin.s bek. af 10. marts 1938, § 3, afholdes for sådanne elever ved de højere almenskoler, som har været indstillet til de regelmæssige eksamensterminer, men ved sygdom er blevet forhindret i at møde til eksamen el. i at fuldføre den påbegyndte eksamen.

S. afholdes i maj—juni eksamenstermin for de skolers vedk., som regelmæssig har forårs-eksamenstermin, og i sept. for de skolers vedk., som regelmæssig har sommereksamenstermin. For mellemskoleeksamens vedk. kan dog s. i de mundtlige fag med vedk. undervisningsinsp.s godkendelse afholdes udenfor de nævnte terminer.

Ved s., om hvilken der vil være at indsende andragende til vedk. undervisningsinsp. inden henh. 15. apr. og 1. juli for de to eksamensterminers vedk., ledsaget af behørig lægeattest, skal der, for så vidt angår mellemskoleeksamen, kun prøves i de fag, i hvilke eksaminanden ikke er blevet prøvet ved den regelmæssige eksamen; fag, der er bortfaldet ved den regelmæssige eksamen, bortfalder også ved s. For realeksamen, pigeskoleeksamen og studentereksamen gælder, idet den skriftlige og den mundtlige del af eksamen hver for sig betragtes som et hele, flg. regler: Har eksaminanden hverken fuldført den skriftlige el. den mundtlige del af eksamen, aflægges prøve i alle fag, hvori eksamen er holdt ved hovedeksamen, har eksaminanden fuldført den skriftlige, men ikke deltaget i el. ikke fuldført den mundtlige del af eksamen, aflægges kun prøve i de mundtlige fag, hvori eksamen er holdt ved hovedeksamen, har eksaminanden ikke deltaget i el. ikke fuldført den skriftlige del af eksamen, men bliver rask nok til at underkaste sig hele den mundtlige del af eksamen, aflægges kun prøve i de skriftlige fag.

S. afholdes efter de samme regler, som gælder for den tilsv. regelmæssige eksamen, censorerne skal ved mellemskoleeksamen, pigeskoleeksamen og realeksamen så vidt muligt være de samme som ved denne.

Ved s. betales ingen eksamensafgift til staten, for så vidt afgift allerede er udredet ved indmeldelse til den ordinære eksamen.

Ved de for adgangen til visse højere læreanstalter indstiftede særlige adgangseksaminer, jfr. f. eks. de i kgl. an. af 25. juni 1940 omhandlede adgangseksaminer til civilingeniørstudiet, farmaceutstudiet og tandlægestudiet, afholdes der ligeledes s. Denne finder sted i begyndelsen af sept. md., og eksamens omfang, hvad angår fagenes antal, bestemmes ved et skøn af formanden for vedk. eksamenskomm.

Også ved de højere læreanstalter kan der afholdes s., men det sker ikke ofte, bl. a. fordi disse læreanstalter afholder eksamen 2 gange om året. E. D-y.

Sygegymnast, se Massøse.

Sygegymnastik er ved siden af massage et vigtigt led i behandling af mange muskel- og ledlidelser, som f. eks. holdningsfejl, følger efter børnelammelse etc. Ved s. tilstræbes en opøvning af muskulaturen samt en stabilisering el. smidiggørelse af de enkelte led v. hj. a. øvelser, som udføres af patienten, evt. v. hj. a. sygegymnasten.

Da s. kræver et nøje indblik i de spec. krav ved hver enkelt lidelse, bør den altid først indøves af uddannede sygegymnaster og under regelmæssig lægekontrol.

S. er indført ved ganske enkelte skoler her i landet som et led i behandlingen af holdningsfejl, platfod etc. K. B-S.

Sygehjælperbureau. I henh. t. lov af 13. apr. 1938 ang. privat arbejdsanvisning er det forbudt uden bevilling for betaling, hvad enten den udredes direkte el. indirekte, at tilbyde el. yde sin mellemkomst ved anvisning el. på anden måde ved fremskaffelse af sygeplejehjælp i tilfælde, der ikke er omfattet af bestemmelsen i § 7 i lov nr. 140 af 26. apr. 1933 om autoriserede sygeplejersker (s. Sygeplejebureau).

Bevilling til at have kontor for anvisning af sygehjælpere meddeles af arbejdsdirektøren. Ved bevillingens meddelelse bliver fastsat betalingsvilkårene for anvisningen samt de nærmere regler for samarb. med den offentlige arbejdsanvisning. Den afgift, der erlægges til bureauet for anvisningen, må ikke overstige 6 pct. af det af den anviste modtagne vederlag for det anviste arbejde. S. endv. Arbejdsanvisning. K-p.

Sygehjælp fra det offentlige. a) Til sygekassemedlemmer, som har dansk indfødsret el. er ligestillet med danske statsborgere, og som ikke længere kan få hjælp fra deres sygekasse (s. Sygekassehjælp) el. b) til personer, som p. g. a. de særlige krav til helbredstilstand og arbejdsevne (s. sygekasse, Optagelse i) ikke har kunnet optages i sygekasse el. dog ikke i invalideforsikringen (s. invalideforsikringen, Optagelse i), kan der ydes hjælp fra vedk. opholdskommune som særhjælp (s. d.).

ad a. Den førstnævnte form for hjælp, der omhandles i lov om offentlig forsorg §§ 241—46, kaldes »fortsat sygekassehjælp«; den ydes, når vedk. endeligt el. foreløbigt har opbrugt sygekassens hjælp. Hjælpen ydes — p. g. a. sygdom el. en ved sygdom nedsat erhvervsevne — såvel til kur og pleje som til underhold for pårg. og hans familie; og kan i omfang ikke overstige hjælpen fra kassen i det år, hvori dennes hjælp ophørte, og de 2 foregående år, og den retter sig herved normalt efter pengeværdien af kassens ydelser.

Fortsat sygekassehjælp ydes kun i trangstilfælde. Trangsbegrebet må dog her ikke trækkes for snævert. Personer, der må anses

for bemidlede i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i) kan dog ikke betragtes som trængende. På den anden side kan hjælpen ikke ydes til personer, der har oppebåret fattighjælp el. kommunehjælp. Det er endelig en betingelse for at oppebære hjælpen, at påg. ikke vitterligt fører et levned, der i det almindelige omdømme vækker forargelse (f. eks. erhverv ved utugt; professionelt betleri).

Ydes hjælpen i anledning af sygdom hos et barn under 14 år, betragtes hjælpen som oppebåret af forældrene. Den er derfor uforenelig med fattig- el. kommunehjælp til disse.

Børn over 14 år, der har selvstændig medlemsret i kassen, er stillet som voksne sygekassemedlemmer. Der kan følgelig ydes et barn hjælp, selv om forældrene får fattig- el. kommunehjælp. Synspunktet m. h. t., om hjælp kan ydes et medlem ml. 14 og 18 år, er, om forsørgeren ville blive trængende til understøttelse, såfremt han skulle afholde de påg. udgifter.

Forældreløse børn, der er selvstændige sygekassemedlemmer (s. sygekasseforhold, Forældreløse børns) har adgang til hjælpen i samme omfang som voksne.

ad b. Den anden ovenfor omtalte hjælp angår »kronisk syge«. Den består dels i hjælp til underhold svarende til, hvad der kunne være ydet påg. gennem invalideforsikringen (s. invalideforsikringen, Hjælp fra), dels — *i trangstilfælde* — hjælp til kur og pleje. Til børn ml. 14 og 18 år ydes hjælp dog kun, når deres legale forsørgeres indtægt og formue er under sygekassegrænserne (s. sygekasse, Optagelse i). Retten til at oppebære hjælpen er iøvrigt knyttet til en del betingelser, hvoraf de vigtigste er:

1) At påg. ikke er undergivet særforsorg (s. d.), og at han ikke pådrager sig fattighjælp el. kommunehjælp. 2) At han, bortset fra kravet om at skulle være invalideforsikret, opfylder de i folkeforsikringslovens § 38 fastsatte betingelser for at opnå invaliderente (s. Invaliderente). Det er således for at opnå hjælp til underhold af længere varighed navnlig en betingelse, at erhvervsevnen er nedsat i det omfang, der er foreskrevet for adgangen til at opnå invaliderente. Afgørelse heraf træffes af invalideforsikringsretten. 3) Drejer det sig om en person, hvis arbejdsevne og sundhedstilstand er så ringe, at han ikke har kunnet anses for arbejdsfør og derfor ikke er optaget i sygekasse, er det en betingelse for hjælp, at vedk. i de 3 sidste år ikke har opfyldt nævnte betingelse for optagelse i sygekasse. En tilsv. indskrænket bestemmelse findes ikke for personer, der er optaget i sygekasse, men ikke havde den fornødne erhvervsevne for optagelse i invalideforsikringen (s. d. sp. 1023).

Sygehjælp fra det offentlige bliver fattighjælp, når vedk. ved egen skyld ikke har ret til ydelser fra sygekasse. Bestemmelserne herom findes i forsorgslovens § 306, stk. 2. De rammer ikke blot personer, som ikke er nydende medlemmer, fordi de slet ikke har søgt optagelse, er slettet som nydende for svig mod kassen el. restance med bidragene til denne el. står som bidragydende, selv om de godt kunne være nydende medlemmer. Også personer, som vel er nydende medlemmer, men som ikke har gennemgået den foreskrevne ventetid (s. Sygekassehjælp), rammes til en vis grad af bestemmelserne, som også gælder både for personer over 21 år (d. v. s. over den alder, hvor pligten til at søge optagelse indtræder efter folkeforsikringslovens § 11, s. sygekasse, Optagelse i), som personer ml. 14 og 21 år (skønt det i disse aldersklasser er en frivillig sag at søge optagelse).

Bestemmelserne finder ikke anvendelse på en række hjælpeformer, navnlig: Fortsat sygehjælp, hjælp til kronisk syge, forsorg for abnorme, vanføre, talelidende, blinde, døve og personer lidende af tuberkulose el. kræft m. v., behandling af kønssygdomme. Den finder endv. ikke anvendelse på hjælp, som vedk. sygekasse iflg. sin vedtægt slet ikke yder, og som påg. derfor ikke kunne have modtaget som sygekassehjælp, selv om han havde haft nyderet i kassen.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 207 ff. og s. 425 ff., 1945. Arbejds- og Socialmin.s cir. af 19. sept. 1942. K. A. S.

Sygehushjælp fra sygekasse. I sygekassernes vedtægter findes bestemmelserne herom optaget under § 8, nr. 2 a—l.

Sygekasserne skal i henh. t. folkeforsikringslovens § 18, stk. 1, nr. 2, yde medlemmerne og deres børn (plejebørn) under 15 år fri sygehusbehandling, under indlæggelse el. ambulant behandling på det offentlige sygehus, som er bestemt for det distrikt (som regel amt el. købstadskommune), hvor medlemmet bor. Er der flere sygehuse i distriktet, gælder kassens hjælp som regel det nærmeste sygehus. Er dette imidlertid efter lægens skøn ude af stand til at give patienten den fornødne behandling, kan behandling finde sted på et fjernere sygehus indenfor området; i så henseende kommer navnlig de nu i næsten alle amter indrettede, særlig veludrustede *centralsygehuse* i betragtning. Kasserne skal derhos betale for behandling på *Rigshospitalet.*

Reglen er normalt, at kasserne kun yder hjælp til medlemmer, der opholder sig indenfor kassens område (bortset fra visse tilfælde af ophold af mere midlertidig karakter udenfor området). (S. Sygekasse, flytning fra og til). Sygehushjælp skal imidlertid ydes til medlemmers børn, når de a) er anbragt i arbejdsforhold udenfor hjemmets sygekasses område, og b) af aldershensyn ikke kan blive medlemmer af opholdsstedets sygekasse (d. v. s. er under 14 år). Kassen skal da yde samme hjælp som hvis behandlingen havde

fundet sted på det hjemlige sygehus. Det er dog yderligere sat som vilkår herfor, dels at der skal foreligge lægeerklæring om behandlingens nødvendighed, og at det hjemlige sygehus ikke kan benyttes, dels at sygehusbehandling ikke på anden måde er sikret. Dette sidste vil kunne være tilfældet, såfremt forholdet falder ind under bestemmelserne i sygekassernes overflytningsregler om pludselig opstået sygdom uden for hjemstedssygekassens område (s. sygekasse, Flytning fra og til).

Næsten alle kasser har i vedtægten den s. k. »privatklinikbestemmelse«, § 8, nr. 2 b, hvorefter kasserne for indlæggelse evt. også ambulant behandling på et privat sygehus o. lign. el. et offentligt sygehus udenfor distriktet kan yde som hjælp, hvad en tilsvarende behandling på det for distriktet bestemte sygehus ville have kostet. Kassens hjælp er bl. a. betinget af, at medlemmets læge erklærer, at det er nødvendigt, at behandling foregår på det påg. private el. fremmede sygehus.

Endv. yder kasserne iflg. loven frit ophold på offentlige sindssygehospitaler; har hospitalet mere end een forplejningsklasse, betaler kassen opholdet på 2. forplejningsklasse. Betalingen for patienter, der indlægges på grundlag af dom el. øvrighedsresolution som farlige for den offentlige sikkerhed, er kasserne uvedkommende.

På private sindssygehospitaler kan kasserne yde hjælp efter ndf. omtalte »særforsorgsbestemmelse«.

Endelig har kasserne lovpligt til at betale for behandling på anerkendte helbredelsesanstalter for tuberkuløse. Betalingen for undersøgelser på tuberkulosestationerne er kasserne uvedkommende. De fleste kasser har frivilligt påtaget sig at yde hjælp til behandling på ikke anerkendte helbredelsesanstalter for tuberkuløse. Hjælpen kan ikke overstige, hvad et lige så langt ophold på en tilsv. anerkendt anstalt ville have kostet. En del kasser yder hjælp til ambulant behandling på Finsens medicinske lysinstitut i Kbh. Skønt opholdet på de s. k. Julemærkehjem egentlig er kasserne uvedkommende, er der dog kasser, der yder hjælp til opholdet efter den ovenfor nævnte »privatklinikbestemmelse«.

Iflg. vedtægten betaler så godt som alle kasser for behandling på radiumstationerne (efter takster der er aftalt ml. Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse og sygekassernes hovedorganisation) og for ophold på de i henh. t. lov om offentlig forsorg § 67 godkendte anstalter (særforsorgsanstalter). Denne bestemmelse har særlig betydning, når det drejer sig om behandling af epilepsi, vanførhed og sindssygdom. Kasserne udreder en af min. godkendt takst. Patienterne kan, når kasserne således betaler, ikke sættes i bidrag til dækning af omkostningerne ved opholdet og behandlingen.

Endelig yder et flertal af kasserne iflg. vedtægten i indtil 4 uger frit ophold på godkendte rekonvalescenthjem, og en del kasser yder i indtil 6 uger hjælp til ophold på Folkekuranstalten ved Hald.

Om de almindelige vilkår for adgang til kassernes sygehushjælp s. Sygekassehjælp.

Om medlemmernes og deres børns ret til fribefordring til og fra sygehus for kommunens regning s. Fribefordring for sygekassemedlemmer.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 310 ff. og 346 ff., 1945. K. A. S.

Sygekasse. Ved en s. forstås sædvanligvis en forening af personer, der har sluttet sig sammen for at sikre hverandre hjælp i sygdomstilfælde. Efter nærmere regler i sygekasselovgivningen har c. 1585 sådanne s. opnået statsanerkendelse. De findes overalt i Danmark og på Færøerne — bortset fra Christiansø og Hirtsholmene og er beregnet for den del af befolkningen, som er ubemidlet i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i, punkt 3). Kasserne kan dog optage medl., som ikke er ubemidlede, men da kun som passivt forsikrede, de s. k. bidragydende medlemmer.

Medlemsforhold til en s. kan således være enten en egentlig aktiv forsikring med ret til forsikringens ydelser, det s.k. nydende medlemsforhold (s. Sygekassehjælp) for hvilket betales det i kassens vedtægt fastsatte medlemsbidrag, el. en passiv forsikring (bidragydende el. ydende medlemsforhold) uden ret til hjælp (bortset fra en vis adgang til begravelseshjælp), men med den ret, at medlemmet, når visse betingelser i henseende til ubemidlethed el. m. h. t. betaling af kontingentrestance (s. Sygekassekontingent), el. endelig m. h. t. opholdssted (s. sygekasse, Optagelse i) er opfyldt, kan overgå til nydende medlemsret. Ved sådan overgang gælder dog en ventetid på 1/2 år for adgangen til forsikringens sygehjælp (s. Sygekassehjælp). Medl.. der overhovedet har mulighed for at være nydende, bør under hensyn til denne ventetid ikke nøjes med det bidragydende medlemsforhold, selv om det i øjeblikket (1952) er billigere (2.40 kr. årlig). For børn vil der overhovedet kun være mening i en sådan passiv forsikring, hvis de af økonomiske grunde ikke kan optages i sygekasse (s. sygekasse, Optagelse i, punkt 3) og af helbredsgrunde ikke kan blive medl. af fortsættelsessygekasse. Ikke mindst må det herved tages i betragtning, at sygehjælp, der må ydes en person, som ikke har nyderet i sygekasse, skønt han kunne have haft det, hvis han havde sørget derfor, iflg. forsorgslovens § 306, stk. 2, i stor udstrækning får fattighjælps virkninger (s. Sygehjælp fra det offentlige).

Til en del kasser er der knyttet en afdl. for bemidlede. Til medlemmerne af disse afdl. yder kasserne en hjælp, der ikke må

overstige hjælpen til kassens ubemidlede nydende medlemmer, og udgifterne skal afholdes alene af medlemmernes egne bidrag. I de kasser, der ikke har en sådan afdl., må medl., der bliver bemidlede, og som ønsker at være aktivt forsikrede, overgå til en fortsættelsessygekasse (s. d.). S. modtager statstilskud og er til gengæld underkastet statens tilsyn. De ledes af en bestyrelse, der vælges af generalforsamlingen (i store kasser indirekte af medl. gennem et repræsentantskab) på hvilken nydende medl. over 21 år (i nogle kasser over 18 år) har stemmeret).

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 194 ff., 1945. K. A. S.

sygekasse, Flytning fra og til. Opgiver et medlem sin bopæl i området for en sygekasse, hvori han er optaget, behøver ikke dermed sygekasseforholdet at ophøre. Der består et almindeligt overflytningssystem (de af arbejds- og socialmin. godkendte regler for overflytning af medlemmer ml. anerkendt sygekasse), der ordner sygekasseforholdet, når et medlem opgiver sin bopæl indenfor en sygekasses område og tager fast bopæl et andet sted, el. når medlemmet midlertidigt el. uden at have taget fast ophold opholder sig udenfor sin sygekasses område. I førstnævnte tilfælde skal medlemmet overflyttes til sygekassen på tilflytningsstedet, i sidstnævnte tilfælde kan flytningen udsættes en vis tid.

Når medlemmet fraflytter sin kasses område, varigt el. midlertidigt, skal han forinden flytningen underrette kassen derom. Denne giver ham da et flyttebevis (flyttebog) til den nye kasse, til hvilken medlemmet skal melde sig senest 14 dg. efter fraflytningsdagen.

Hvad angår et barn, der tager ophold udenfor forældrenes sygekasses område, og som er under 14 år og derfor af aldershensyn ikke kan blive medlem af opholdsstedets sygekasse (herved bortset fra de tilfælde, hvor barnet, som anbragt på børnehjem o. lign., kan optages iflg. de særlige regler for sådanne børn, s. Sygekasseforhold for børn på børnehjem), bestemmer folkeforsikringslovens § 18, stk. 1, nr. 2, at såfremt det er anbragt i arbejdsforhold, og der foreligger lægeerklæring om, at sygehusbehandling er nødvendig, og at det hjemlige sygehus ikke kan benyttes, skal forældrenes kasse yde samme hjælp, som den skulle yde, såfremt behandlingen havde fundet sted på det hjemlige sygehus.

Er barnets ophold udenfor forældrenes sygekasse af rent midlertidig natur, vil spørgsmålet om sygehjælp dog blive ordnet efter de nævnte overflytningsreglers § 12, således at hjælp udredes af opholdsstedets sygekasse efter dennes vedtægt mod godtgørelse fra hjemstedets sygekasse.

Ml. sygekasserne i Danmark og Island, Danmark og Norge samt Danmark og Sverige er der aftalt overflytningsregler, således at medlemmet ved flytning fra det ene land til det andet kan fortsætte sin sygeforsikring (men ikke invalideforsikringen; og begravelsesforsikringen kun ved flytning til Norge). Et lign. overflytningssystem findes i forholdet til Den danske Sygekasse i Paris. Tager et medlem iøvrigt ophold i udlandet, kan pågældende bevare sin medlemsret hvilende her i landet, dog sædvanlig kun i indtil 3 år. Et medlem, der overflyttes til sygekasse i Island, Norge el. Sverige kan a. h. t. bevarelsen af sin invalideforsikring og evt. begravelsesforsikring være interesseret i på denne måde at blive stående som bidragydende medlem i den danske sygekasse, selv om han overflyttes til sygekasse i tilflytningslandet. Tjenestemænd og dermed ligestillede, der tager ophold på Grønland (hvor der ikke findes sygekasser, og som derfor sygekassemæssigt betragtes som udland), kan blive stående i deres sygekasse (fortsættelsessygekasse) som nydende el. bidragydende medl., selv om opholdet varer mere end 3 år. De børn, som forældrene måtte efterlade i Danmark, kan ikke betragtes som forældreløse (s. sygekasseforhold, Forældreløse børns) og kan derfor som andre børn først optages i sygekasse ved det 14. år (s. sygekasse, Optagelse i).

Litteratur: Erik Dreyer: Overflytning af Sygekassemedlemmer, 3. udg., 1945. K. A. S.

Sygekasseforhold for børn på børnehjem o. lign. Børn, der er anbragt i statsanerkendte ungdomshjem, skolehjem, børnehjem og optagelseshjem el. i et ikke anerkendt hjem, der kan modtage 5 el. flere børn, kan optages som selvstændige sygekassemedlemmer. Bestemmelserne om disse børns optagelse, deres adgang til hjælp fra sygekasse og deres kontingentbetaling er de samme som dem, der gælder for forældreløse børn, hvorfor der — hvad disse forhold angår — kan henvises til art.: sygekasseforhold, Forældreløse børns. Optagelse i sygekasse af et barn, der anbringes på et af de nævnte hjem, kan ske uden 6 ugers ventetid (s. Sygekassehjælp), såfremt barnet umiddelbart før anbringelsen havde ret til sygekassehjælp iflg. forældrenes medlemsret.

Børnehjemmet m. v. må selv træffe bestemmelse om, hvorvidt det ønsker at gøre brug af lovens bestemmelse til at få de på hjemmet anbragte børn optaget i sygekasse. I bekræftende fald skal alle børnene på hjemmet optages straks ved deres anbringelse (forudsat at de i økonomisk henseende er ubemidlede i folkeforsikringslovens forstand); børn, hvis ophold kan forventes ikke at ville vare over 3 mdr., behøver hjemmet dog ikke at optage. Optagelse skal, hvis hjemmet benytter adgangen til optagelse, også finde sted af et barn, hvis moder (el. hvis forældre) er nydende medlem af sygekasse i det område, hvor børnehjemmet ligger. Dette gælder ikke blot i tilfælde, hvor forældrene ikke længere har forældremyn-

digheden over det på hjemmet anbragte barn, hvilket oftest vil være tilfældet.

I de i folkeforsikringslovens § 15 omhandlede trangstilfælde (s. Sygekassekontingent) kan der af kommunen ydes de her omhandlede sygekassemedlemmer på børnehjem m. v. hjælp til betaling af deres kontingent til sygekassen; efter denne lovbestemmelse kan der også ydes hjælp til betaling af sygekassemedlemsbog og -flyttebog. Hjælp til betaling af sygesedler (s. Lægehjælp fra sygekasse) må derimod afholdes som børneværnsudgift el. som kommunehjælp.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 120, 1945. K. A. S.

sygekasseforhold, Forældreløse børns. I henh. t. folkeforsikringslovens § 6, stk. 1, kan forældreløse børn — forudsat lovgivningen ikke på anden måde har sikret dem adgang til sygehjælp — fra fødslen optages som nydende medlemmer af den sygekasse, indenfor hvis område de har fast ophold (s. sygekasse, Optagelse i). I modsætning til personer over 14 år optages de uden hensyn t. helbredstilstanden. De alm. grænser for indtægt og formue gælder derimod også for sådanne børn; er barnet bemidlet i folkeforsikringslovens forstand, kan det altså ikke optages som selvstændigt medlem. Når et forældreløst barn fylder 15 år, ophører den særlige retsstilling i henh. t. disse bestemmelser, og barnet må, dersom det også efter det 15. år ønsker at være sygekassemedlem, søge optagelse på sædvanlig måde, d. v. s. at optagelse kun kan finde sted, hvis barnet — foruden de økonomiske betingelser — opfylder de foreskrevne helbredsbetingelser.

»Forældreløs« skal tages i egentlig forstand.

a) Et barn født i ægteskab må — for at anses for forældreløst — have mistet både moder og fader. At forældrene har forladt barnet er altså ikke nok til at gøre det forældreløst i folkeforsikringslovens forstand. Er imidlertid begge barnets virkelige forældre døde, anses barnet for forældreløst, selv om det har stedmoder el. -fader el. plejemoder (-fader). Har barnet imidlertid ret til hjælp fra sygekasse som følge af, at en af stedforældrene el. plejeforældrene er nydende sygekassemedlemmer, kan det forældreløse barn ikke optages som selvstændigt medlem før det 14. år.

b) Er barnet født uden for ægteskab, må det — for at kunne anses for forældreløst — ved døden have mistet sin moder, og forældremyndigheden må ikke efter hendes død være overdraget barnefaderen i medfør af lov nr. 277 af 30. juni 1922 om myndighed og værgemål (§ 28), ligesom barnet ikke må være adopteret af ham. Har moderen til et uden for ægteskab født barn giftet sig med en anden end barnets fader, kan barnet ved moderens død optages efter reglerne for forældreløse børn, hvis stedfaderen ikke er nydende medlem af sygekasse, jfr. ovf.

Forældreløse børn, som efter disse regler er selvstændige nydende medlemmer af sygekasse, har indtil det 15. år ret til samme ydelser bortset fra dagpengehjælp som kassens andre selvstændige medlemmer, herunder begravelseshjælp, der altså til sådanne børn ikke ydes efter reglerne for begravelseshjælp til børn af sygekassemedlemmer (s. Begravelseshjælp fra sygekasse). De forældreløse børn kan dog ikke sikre sig pengehjælp ved sygekassen.

Ved optagelsen i sygekasse gælder der den sædvanlige 6 ugers ventetid for adgangen til kassens ydelser. Hvis et barn bliver forældreløst inden udløbet af den periode, for hvilken forældrene før deres død har betalt bidrag til kassen, skal barnet dog optages uden ventetid.

Et forældreløst barn, der er selvstændigt sygekassemedlem, opbruger kassens hjælp efter samme regler som almindelige medlemmer over 14 år (s. Sygekassehjælp).

For denne forsikring betaler barnet sygekassens sædvanlige kontingent (s. Sygekassekontingent) for tilsv. hjælp (d. v. s. sygehjælp ÷ dagpengehjælp + kassens sædvanlige begravelseshjælp).

Et forældreløst barn, der er sygeforsikret efter de her omhandlede regler, har samme adgang til kontingenthjælp fra kommunen som kassens andre medlemmer (s. Sygekassekontingent).

Litteratur: Haandbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 119—20, 1945. K. A. S.

sygekasseforhold, Skoleelevers. For optagelse af skoleelever i sygekasse gælder samme regler som for andre børn (s. sygekasse, Optagelse i; sygekasseforhold, Forældreløse børns). Skoleelever under 18 år kan således kun optages i sygekasse, hvis deres forældre er ubemidlede i folkeforsikringslovens forstand. Dette gælder, selv om barnet a. h. t. skolegangen har fast ophold udenfor forældrenes sygekasses område, f. eks. på kostskole. Skoleelevers ret til hjælp fra sygekasse i kraft af forældrenes medlemsskab er som andre børns. Et barn, der a. h. t. skolegangen har fast ophold udenfor forældrenes sygekasses område har således ikke ret til hjælp fra denne kasse, undtagen når det, f. eks. i ferierne, opholder sig indenfor dens område, el. når barnet p. g. a. sygdom tages hjem til forældrene el. det drejer sig om sygehushjælp (se Sygehushjælp fra sygekasse) og barnet er under 14 år. Er et barn anbragt i en familie *alene* a. h. t. skolegangen, kan det ikke i sygekassemæssig forstand betragtes som plejebarn i familien, ej heller selv om der skal indhentes plejetilladelse. Det har derfor ikke ret til hjælp fra den sygekasse, af hvilken værtsfolkene måtte være nydende medlemmer. Fra det 14. år kan barnet søge optagelse som selvstændigt medlem, enten i en sygekasse (for ubemidlede) el. i fortsættelsessygekasse (for bemidlede). K. A. S.

Sygekasseforhold under aftjening af værnepligt. Iflg. sygekassernes vedtægt (§ 15) er (ubemidlede) nydende medl. under indkaldelse til militærtjeneste (aftjening af værnepligt) fritaget for at betale deres kontingent til kassen, men har da heller ikke selv ret til hjælp fra kassen. Vedkommende genindtræder i sine rettigheder, når han inden 14 dg. efter hjemkomsten melder sig til kassen. Er han forsørger af børn under 15 år, har disse under faderens indkaldelse ret til hjælp fra kassen på samme måde som før indkaldelsen, selv om faderen under denne er fritaget for kontingentbetaling.

Bidragydende medl. er ikke fritaget for betaling af det for denne medlemsret fastsatte bidrag til sygekassen, 2 kr. 40 øre årligt; derimod er såvel nydende som bidragydende medl. under indkaldelse til militærtjeneste fritaget for betaling af invalidepræmie, forudsat de er ubemidlede i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i).

Betalingsfriheden indtræder fra begyndelsen af den betalingstermin (kvartal el. md.), der følger efter den, i hvilken aftjeningen af værnepligt begynder; dette gælder også, selv om medlemmet er indkaldt fra et kvartals el. en md.s begyndelse. Betalingspligten genindtræder fra begyndelsen af den betalingstermin, der følger efter den, i hvilken hjemsendelsen sker. Fritagelsen for at betale bidrag gælder, foruden egentlige værnepligtige, militære personer, der på samme måde som værnepligtige har krav på fuld sygehjælp fra militæret, hvadenten tjenesten er tvungen el. frivillig. Tilsv. regler gælder for personer i civilforsvarstjenesten.

Et medlem, der under aftjening af værnepligt bliver sygt, medens han er på orlov, har ikke ret til hjælp fra sygekasse i anledning af dette sygdomstilfælde, ej heller selv om han under orloven opholder sig indenfor sin sygekasses område.

Ved hjemsendelse tilbageholdes de værnepligtige, der er angrebet af smitsom sygdom, indtil lægen finder hjemsendelse forsvarlig. Selv om påg. da ikke er helbredt, har han — for så vidt han er nydende medlem af sygekasse — ikke krav på hjælp fra statskassen til dækning af udgifter til sygebehandling efter hjemsendelsen. Det må da forudsættes, at kassen træder til, hvis medl. iøvrigt har ret til hjælp fra denne. For værnepligtige, som under indkaldelse viser sig lidende af smittefarlig tuberkulose, gælder i henh. til § 11 i lov nr. 145 af 12. marts 1918 om foranstaltninger til tuberkulosens bekæmpelse, at de kasseres og hjemsendes, men at de efter kassationen, såfremt de ønsker det, for statskassens regning kan henligge på anerkendt tuberkuloseanstalt i indtil 12 mdr.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 435 ff., 1945. Love og Bestemmelser for Hæren 17. hæfte. Sundhedstjenesten i Fredstid. Kundgørelsen for Søværnet, B. 23, Bestemmelsen for Sygepleje m. v. for Søværnets militære Personel. K. A. S.

Sygekassehjælp *(med særligt hensyn til spec. forhold vedr. børn).* Iflg. Folkeforsikringslovens § 6, stk. 5, omfattes et medlems børn under 15 år (herunder plejebørn, s. Plejebørns sygekasseforhold) af medlemmets forsikring. Fra datoen for opnåelse af 15-års alder har barnet ikke længere ret til hjælp fra kassen i kraft af forældrenes nydende medlemsskab. Er barnet derfor ikke inden det 15. år optaget som selvstændigt sygekassemedlem, ophører dets ret til sygekassehjælp fra det 15. år. Herved må bemærkes, at retten til at søge optagelse indtræder ved det 14. år (s. sygekasse, Optagelse i). For ikke at løbe den risiko, at barnet ved det 15. år står uden s., bør det søges optaget allerede når det er fyldt 14 år. Forældreløse børn og børn på børnehjem o. lign. kan optages fra fødslen med ret til kassens ydelser bortset fra dagpenge (s. art. sp. 2060 og 2061).

Behandling contra forebyggelse. Kassernes sygehjælp består, hvadenten det drejer sig om børn, der får hjælp i kraft af forældrenes medlemsskab, el. om børn der er selvstændige medlemmer, i hjælp til sygebehandling (jfr. ordene i folkeforsikringslovens § 18: »I sygdomstilfælde skal kassen yde:«). Kasserne yder altså ikke hjælp til forebyggende foranstaltninger. Kassernes forpligtelse til at yde sygehjælp omfatter også læge- og sygehusbehandling af medfødte legemsfejl; herunder hører ikke, hvad der mere er opøvelse el. oplæring end egentlig sygebehandling. Kasserne yder således ikke hjælp til talekursus.

Opholdssted. Hjælp fra sygekasse kan normalt kun ydes til personer, der har ophold indenfor kassens område. Under visse omstændigheder (s. Sygekasse, flytning fra og til) kan der dog ydes sygekassehjælp til personer, som midlertidigt opholder sig udenfor sygekassens område. Derhos kan der på visse betingelser ydes sygehusbehandling til børn, der er anbragt i arbejdsforhold udenfor hjemmets sygekasses område og af aldershensyn (s. sygekasse, Optagelse i, pkt. 2) ikke kan blive medl. af opholdsstedets sygekasse, jfr. folkeforsikringslovens § 18, stk. 2 (s. Sygehushjælp fra sygekasse samt Fribefordring II).

Anmeldelse af krav om hjælp. Ethvert sygdomstilfælde, for hvilket der ønskes hjælp fra kassen, må straks anmeldes for denne. Kassen kan kræve hjælpens nødvendighed godtgjort ved lægeerklæring. Kassens pligt til at yde sygehjælp bortfalder, hvis et medlem nægter at lade sig underkaste den for hans helbredelse nødvendige sygebehandling, jfr. folkeforsikringslovens § 18, stk. 3.

Hjælpens art. Kassernes ydelser falder i 2 grupper: a) de lovpligtige, b) de frivillige. a) De ydelser, som kasserne iflg. folkeforsikringsloven skal yde, er: 1) Fri lægehjælp ved almindelige praktiserende læger (s. Lægehjælp fra sygekasse). 2) Sygehusbe-

handling på offentligt sygehus, herunder sindssygehospitaler og anerkendte tuberkuloseanstalter (s. Sygehushjælp fra sygekasse). 3) En daglig pengehjælp i sygdomstilfælde (s. Dagpengehjælp fra sygekasse). 4) Livsvigtige og betydningsfulde lægemidler (s. Medicinhjælp fra sygekasse). 5) Hjælp i barseltilfælde (s. Barselhjælp fra sygekasse). 6) Begravelseshjælp (s. Begravelseshjælp fra sygekasse). Begravelseshjælpen kan i modsætning til anden hjælp fra sygekasse under visse betingelser sikres af og udbetales til bidragydende medlemmer (om disse s. sygekasse, Optagelse i). b) I hvilket omfang en kasse har påtaget sig efterflg. frivillige ydelser, må efterses i kassernes vedtægt under § 8: 1) Behandling ved speciallæge (s. Lægehjælp fra sygekasse), 2) Behandling på »fremmed« sygehus, private klinikker, ikke anerkendte tuberkuloseanstalter samt radiumstationerne og anerkendte særforsorgsanstalter (s. Sygehushjælp fra sygekasse). 3) Ophold på godkendte rekonvalescenthjem sædvanlig i indtil 4 uger. 4) Hjemmesygepleje ved autoriseret sygeplejerske. 5) Tandlægehjælp (s. Tandlægehjælp fra sygekasse). 6) Hjælp til visse arter af medicin ved visse sygdomstilstande (s. Medicinhjælp fra sygekasse). 7) Bind, bandager, briller (s. invalideforsikringen, Hjælp fra). Hjælpen er sædvanlig begrænset til første anskaffelse overhovedet; dog yder de fleste kasser hjælp til mere end første anskaffelse af visse hjælpemidler, som ret hyppigt må fornyes, f. eks. fodindlæg, brokbind. Kasserne yder derhos ikke blot hjælp til første anskaffelse af briller, men også til ændrede glas. Hjælpen til alle disse hjælpemidler er gerne begrænset til 1/2 af regningens beløb, hvorhos der er fastsat et maksimum, for større proteser o. lign. sædvanlig 50 kr. for et medlem el. for hvert barn under 15 år. Dette maksimum gælder hver bandage. Der er således i og for sig intet til hinder for, at en kasse samtidig kan yde et medlem 50 kr. til flere bandager. Betingelsen er, at bandagerne tjener forskellige formål, f. eks. kan en rygbandage og ortopædisk fodtøj ydes samtidig indenfor et beløb af 100 kr. Hjælp til sådanne større bandager yder kasserne kun forudsat, at udgiften ikke skal afholdes af et ulykkesforsikringsselskab i henh. t. ulykkesforsikring § 21, stk. 1. 8) Massage ved autoriseret massøse el. massør. Kassen betaler sædvanlig 2/3 af regningens pålydende, dog i reglen ikke over 50—75 kr. indenfor 12 på hinanden flg. mdr. for et medlem el. hvert barn. 9) Badebehandling på kur- og badeanstalter, med hvilke kassen har en godkendt overenskomst. Hjælp ydes indenfor samme grænser som hjælpen under 8).

Ventetid. Først 6 uger efter *optagelsen* som nydende medlem har vedk. ret til sygehjælp fra kassen. Indtræffer et ulykkestilfælde, forinden ventetiden er udløbet, ydes der dog medlemmet hjælp for sygdomme, som er foranlediget ved ulykkestilfældet. Retten til begravelseshjælp indtræder efter samme regler. Derimod indtræder retten til barselhjælp først 10 mdr. efter optagelsen; såfremt lægehjælp ved fødslen er påkrævet som følge af en sygelig tilstand, betragtes hjælpen som ydet i anledning af sygdom, og den falder derfor ind under 6-ugers reglen. Børn, der ikke er selvstændige sygekassemedlemmer, men har ret til hjælp fra kassen i kraft af forældrenes medlemsskab, kan ikke få hjælp fra kassen, sålænge ingen af forældrene — p. g. a. ventetid — har ret til hjælp derfra. Kommer barnet til skade i ventetiden har det ligesom selvstændige medlemmer ret til den sygebehandling, der er en følge af ulykkestilfældet. Ventetidsbestemmelsen er dog ikke til hinder for, at der udbetales begravelseshjælp i anledning af et barns død, selv om forældrenes ret til begravelseshjælp er underkastet den særlige begrænsning i folkeforsikringslovens § 20, stk. 5, fordi de er overført fra at være bidragydende til at være nydende medlemmer (s. Begravelseshjælp fra sygekasse).

Iøvrigt gælder for medlemmers børn den særlige regel, at indmeldes de i sygekasse før det 15. år, bortfalder ventetiden, såvel de 6 uger som de 10 mdr.; barselhjælp kan dog ikke udbetales, medmindre i det mindste en af forældrene har været nydende medlem i mindst de sidste 10 mdr. Reglen om ventetidens bortfald forudsætter, at det drejer sig om børn af nydende medlemmer. Er forældrene bidragydende medlemmer, må barnet underkastes den sædvanlige ventetid. Bestemmelsen om ventetidens bortfald for børn, der indmeldes før det 15. år, kan evtl. også anvendes, selv om barnet optages i en anden sygekasse end forældrenes.

Ved overførelse fra bidragydende til nydende medlemsforhold gælder en ventetid af 1/2 år, dog således, at den ovf. nævnte regel om sygdom, der er foranlediget af ulykkestilfælde indtruffet i ventetiden også finder anvendelse her. Nogle kasser har i deres vedtægt en bestemmelse om en særlig ventetid ved tandpleje, s. Tandlægehjælp fra sygekasse.

Hjælpens varighed. Bortset fra den begrænsning, som kassernes »frivillige« ydelser vedtægtsmæssigt er underkastet, må der med hensyn til sygekassehjælpens varighed sondres ml. a) hjælpen til selvstændigt forsikrede medl. og b) hjælpen til medlemmers ikke selvstændigt forsikrede børn.

a) Den førstnævnte hjælp, d. v. s. sygehjælp og barselhjælp (÷ de særlige dagpenge til fabriksarbejdersker o. lign., s. Barselhjælp fra sygekasse) er iflg. folkeforsikringslovens § 21, stk. 2, begrænset til 60 uger (420 dg.) indenfor 3 på hinanden flg. regnskabsår (kassernes regnskabsår = kalenderåret). Hjælpen beregnes alene efter antallet af da-

ge, på hvilke den er ydet, ikke efter pengeværdien af den ydede hjælp. Disse regler omfatter alle selvstændige medl., altså også forældreløse børn el. børn på børnehjem o. lign., som efter reglerne i folkeforsikringslovens § 6, stk. 1, er optaget som selvstændige medlemmer (s. Sygekasseforhold for børn på børnehjem samt forældreløse børns). Når et barn ved det 14.—15. år er optaget som selvstændigt medlem, kan hjælp, der er ydet før optagelsestidspunktet (i kraft af forældrenes medlemsskab) ikke medregnes ved opgørelsen af 60 ugers hjælp.

Har et medlem opbrugt de nævnte 60 ugers hjælp fra kassen, *skal* det overføres til at være bidragydende (begravelsesforsikret) medlem med hvilende medlemsret. Hermed er medlemmet imidlertid ikke for stedse afskåret fra nyderet af kassen. Denne ret kan generhverves (dog evtl. således at udbetaling af pengehjælp begrænses til 3 kr. pr. dg.), hvis medlemmet ved lægeerklæring kan godtgøre, at han er arbejdsfør i folkeforsikringslovens forstand (s. sygekasse, Optagelse i, punkt 3). Denne genindtrædelse kan dog ikke finde sted, førend medlemmet også har opbrugt den ham fra kommunen i henh. t. lov om offentlig forsorg tilkommende »fastsatte sygekassehjælp« (s. Sygehjælp fra det offentlige). Opfylder medlemmet ikke betingelserne for at få sådan hjælp, el. ønsker han ikke at modtage den, kan genindtræden finde sted fra 12 mdr.s dagen for sygekassehjælpens ophør at regne. Ved genindtræden i nydende medlemsret gælder ingen ventetid.

Der er iøvrigt fastsat den begrænsning af s. til selvstændigt forsikrede medlemmer, at dagpengehjælp ikke kan ydes udover 26 uger i løbet af 12 på hinanden flg. mdr. I hovedstadens kasser ydes der om fornødent dagpengehjælp i 26 sammenhængende uger, medens andre kasser, udenfor hovedstaden, kræver, at der efter ydelsen af de første 13 ugers hjælp skal gå 13 uger, før kassen atter yder dagpenge. Hvis et medlem er sygt udover den tid, i hvilken han således kan få dagpengehjælp fra sygekasse, må han søge en tilsv. hjælp fra kommunen i henh. t. forsorgslovens § 241. Henvendelse om sådan hjælp må rettes til det sociale udvalg; kassen vil på anmodning være medlemmet behjælpelig hermed (s. Sygehjælp fra det offentlige).

Er et medlem i en kasse i hovedstaden sygt sammenhængende i 60 uger, vil han kunne oppebære dagpenge på flg. måde: 26 ugers dagpenge fra sygekasse, 26 ugers dagpenge fra kommunen, 26 ugers dagpenge fra sygekasse, 26 ugers dagpenge fra kommunen, 8 ugers dagpenge fra sygekasse, 8 ugers dagpenge fra kommunen. Når medlemmet har fået de sidste 8 ugers dagpenge fra kassen, er retten til yderligere hjælp fra denne opbrugt.

At medlemmet måske *samtidig* med dagpengehjælpen har oppebåret anden hjælp fra kassen, gør ikke, at hjælpen fra denne opbruges hurtigere.

b) Medlemmers børn (plejebørn), der nyder hjælp fra sygekassen i kraft af forældrenes sygekasseforhold, kan ikke opbruge kassens hjælp. Det kan altså komme til at påhvile en kasse at yde hjælp uafbrudt fra barnets fødsel og til dets 15. år. Et barn, hvis ret til hjælp fra forældrenes sygekasse er ophørt ved det 15. år — som det altid vil være tilfældet — og som på dette tidspunkt ikke opfylder helbredsbetingelserne for at blive selvstændigt medlem, kan ikke få fortsat sygekassehjælp fra kommunen i henh. t. forsorgslovens § 241, i forhold til den hjælp, det har oppebåret fra kassen i kraft af forældrenes medlemsskab. M. h. t. sygehjælp til sådanne børn, s. Sygehjælp fra det offentlige og invalideforsikringen, Hjælp fra.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekassser, 6. udg. s. 293 ff. og s. 412 ff., 1945. K. A. S.

Sygekassekontingent. Reglerne herom findes i folkeforsikringslovens § 12, stk. 1, og i kassernes vedt. § 12.

Kontingentet for nydende medlemsret fastsættes af den enkelte kasse under hensyn til størrelsen af dens udgifter og størrelsen af den begravelseshjælp, der kan sikres i kassen (s. Begravelseshjælp fra sygekasse). For det enkelte medlem varierer kontingentet derhos efter størrelsen af den dagpengehjælp, medl. har sikret sig i sygdomstilfælde (s. Dagpengehjælp fra sygekasse).

Vedtægten bestemmer, at kontingentet skal erlægges månedsvis el. kvartalsvis forud, og at restance med kontingentet i over 3 mdr. medfører, at medlemmet, hvis det er under 21 år, slettes af kassen og ellers overføres til at være bidragydende uden ret til hjælp fra kassen for sig og sine børn. Hvis medlemmet er 2 mdr. bagud med betaling af kontingent, suspenderes retten til hjælp; men erlægges kontingentet inden udgangen af den 3. restancemd., genindtræder medl. i nyderetten efter 7 dages ventetid.

Disse regler iagttages nøje af kasserne. I reglen vil nyderetten dog ikke blive bragt til ophør, uden at kasserne i god tid forinden har advaret medl. om følgerne af ikke at betale. Skulle kassen undlade at sende denne advarsel, medfører det dog ikke, at medl. bevarer sin nyderet efter restancefristens udløb, thi iflg. vedt. har medl. selv ansvaret for, at kontingentet betales i rette tid. Dette gælder, selv om kassen lader kontingentet opkræve ved opkræver, hvad der er tilfældet i adskillige kasser, navnlig på landet.

Medlemsbidraget for bidragydende medlemsforhold er i loven fastsat til 2.40 kr. årlig.

I visse trangstilfælde kan der af opholdskommunen i henh. t. folkeforsikringslovens § 15 ydes medlemmet hjælp til betaling dels

af kontingentet, såvel for nydende som for bidragydende medlemsforhold, dels af invalidepræmie. Trangen skal være forårsaget ved: Sygdom, betydelig nedsat arbejdsevne, længere tids arbejdsløshed, indkaldelse til militærtjeneste, store forsørgerbyrder.

Skyldes trangen ingen af de 5 udtrykkeligt nævnte årsager, kan hjælp kun ydes, hvis trangsårsagen i enhver henseende må sidestilles med en af disse 5.

En yderligere betingelse for hjælp er, at medlemmet opfylder visse værdighedsbetingelser, jfr. lovens § 38, stk. 2, nr. 3 d. v. s. påg. må ikke i løbet af de 5 sidste år vitterlig have ført et levned, der i det almindelige omdømme vækker forargelse (f. eks. erhverv ved utugt, professionelt betleri).

Oppebærer påg. særhjælp (s. d.) i henh. t. forsorgslovens kap. XVII—XIX, ydes hjælpen som tillæg til denne; i andre tilfælde som kommunehjælp (s. d.). Bliver medl. af sin kasse gjort opmærksom på muligheden for at søge kontingenthjælp fra kommunen, bør medl. hurtigst muligt og i god tid inden restancefristens udløb træffe sin afgørelse af, om han vil søge hjælpen el. ej. Søger han hjælpen i god tid, vil kassen nemlig lade ham beholde sin nyderet i kassen, indtil kommunens afgørelse foreligger, selv om dette først sker efter udløbet af vedtægtens restancefrist. Har på den anden side medl. sløset med at ansøge kommunen om kontingenthjælp, og dermed været skyld i, el. dog medvirkende til, at kommunens afgørelse ikke kan træffes inden restancefristens udløb, vil kassen straks ved fristens udløb slette medlemmet eller overføre ham til at være bidragydende medlem. Ansøgning om kontingenthjælp skal indgives skriftligt til det sociale udvalg (i Kbh. magistraten) gennem sygekassen.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 520 ff., 1945. K. A. S.

sygekasse, Optagelse i. Den ved folkeforsikringsloven indførte pligt til at søge optagelse i anerkendt sygekasse indtræder ved det 21. år. For personer under den alder stiller loven ikke krav om optagelse i en sygeforsikring, men en sådan kræves ofte af arbejdsgivere el. andre interesserede. Dog er det i henh. t. lærlingeloven (s. d.) en lovmæssig pligt for lærlinge at være i sygekasse (s. Lærlinges sygekasseforhold). Selv om der således ikke er pligt til før det 21. år at søge at blive sygeforsikret, gælder dog også for personer under 21 år forsorgslovens § 306, hvorefter sygehjælp, der af det offentlige må ydes, fordi vedk. ikke har ret til sygekassehjælp, bliver fattighjælp (s. Sygehjælp fra det offentlige).

Optagelse i sygekasse som egentligt aktivt forsikret medl. er knyttet til flg. 4 betingelser, hvorved bemærkes, at indfødsret ikke er en betingelse for optagelse i sygekasse, men derimod nok for optagelse i invalideforsikringen (s. d.): 1) Fast ophold indenfor kommunens område. 2) 14 års alder; en lavere optagelsesalder gælder dog for forældreløse børn (s. sygekasseforhold, Forældreløse børns) og visse børn på børnehjem o. lign. (s. Sygekasseforhold for børn på børnehjem). 3) Ubemidlethed i folkeforsikringslovens forstand. 4) Visse helbredsbetingelser.

1) Ophold. Sygekassernes vedtægt bestemmer, at kassen som nydende medlemmer kun optager personer, der har fast ophold indenfor kassens område. Dette er som oftest kommunen el. et kirkesogn indenfor kommunen. Kasser, der er opr. for et bestemt fag o. lign. el. en bestemt virksomhed, omfatter dog i nogle tilfælde flere kommuner; Døvstummes Sygekasse omfatter hele landet. Børn og unge mennesker ml. 14 og 21 år kan optages i forældrenes »fagkasse«, selv om de ikke selv er indtrådt i faget. Er påg. imidlertid ikke inden det 21. år blevet knyttet til faget, må han udtræde af kassen. Om sygekasser, der er knyttet til Foreningen for Lærlinges Uddannelse, s. Lærlinges sygekasseforhold.

Har optagelsessøgende ikke fast ophold noget sted, har han — når han iøvrigt opfylder betingelserne — ret til at søge optagelse som bidragydende medlem i den sygekasse, indenfor hvis område han tilfældigt opholder sig (s. Sygekasse). Dermed har han sikret sig adgang til uden hensyn til helbredet at blive nydende medlem af den sygekasse, indenfor hvis område han tager fast ophold.

Forlader et barn den sygekasse, af hvilken forældrene el. det selv er optaget som medlemmer, udtræder det ikke dermed af sygekasseforholdet, når overflytning til anden sygekasse bringes i orden efter de foreskrevne regler (s. Sygekasse, flytning fra og til). Ved bortflytning til udlandet, må udtræden af dansk sygekasse sædvanligt finde sted (s. samme artikel).

2) Alder. Sygekassen skal give adgang til optagelse fra det 14. år. Denne aldersgrænse gælder ikke for forældreløse børn og børn på børnehjem o. lign. (s. Sygekasseforhold for børn på børnehjem); de kan optages fra fødslen. Et barn, hvis fader og/el. moder er nydende sygekassemedlem, har indtil det 15. år ret til hjælp fra kassen i kraft af forældrenes (faderens, moderens) medlemsret. Det kan dog have betydning, at barnet indmeldes *før* det 15. år. Derved undgår det nemlig den 6 ugers ventetid (karenstid) ved opnåelse af selvstændig nydende medlemsret i kassen (s. Sygekassehjælp). Ligeledes er det af betydning at indmelde barnet som et selvstændigt medlem, hvis det mellem det 14. og 15. år anbringes i tjenesteforhold udenfor forældrenes sygekasses område. Et sådant barn har nemlig ikke ret til hjælp fra forældrenes sygekasse, sålænge det opholder sig indenfor den fremmede kasses område; tager barnet — inden det er fyldt 15 år — f. eks. under

sygdom — atter ophold hos forældrene, har det atter ret til hjælp fra deres kasse, men længst til det 15. år.

Tilsv. regler gælder for børn, der af hensyn til skolegangen har fast ophold udenfor forældrenes sygekasse, når de ikke er anbragt under sådanne forhold, at de kan betragtes som plejebørn (s. Plejebørns sygekasseforhold).

3) Indtægts- og formuegrænse. Nyderet i en anerkendt sygekasse er bl. a. betinget af, at vedk. er ubemidlet i folkeforsikringslovens forstand. Medens unge mennesker fra det 18. år altid bedømmes efter deres egne økonomiske forhold, idet forældrenes forsørgelsespligt ophører med barnets 18. år, gælder for børn under 18 år normalt, at de sygekassemæssigt følger deres forældre, således at de ikke kan optages som nydende medl. el. blive stående som sådanne, hvis forældrene ikke er ubemidlede. Herfra gælder dog 2 undtagelser: a) Børn, der har stadig indtægt ved personligt arbejde for fremmede. b) Lærlinge, der omfattes af lærelingeloven af 7. maj 1937 (s. Lærlinges sygekasseforhold).

De under a) nævnte børn, der ved arbejde for fremmede har en indtægt, hvorved de bliver selvstændigt skattepligtige, vil i økonomisk henseende i almindelighed være at bedømme efter deres egne økonomiske forhold og vil følgelig kunne være ubemidlede nydende medlemmer, selv om forældrene er »bemidlede«. Skoleelever kan derimod ikke være ubemidlede nydende medlemmer, hvis forældrene er bemidlede.

Iflg. folkeforsikringslovens § 6 udarb.s der hvert 3. år af et rigsdagsudvalg en bek. om de indtægts- og formuegrænser, der i de kommende 3 år skal gælde ved afgørelsen af, om en person er ubemidlet; indtægtsgrænsen skal svare til faglærte arbejderes årsindtægt ved fuld beskæftigelse. Indtægtsgrænsen, der årligt reguleres efter ændringerne i arbejdslønningerne, er pr. 1. okt. 1952: hovedstaden m. v. 11.100 kr., købstæderne 10.300 kr., øvrige land 9300 kr.

Der kan bortses fra indtægtsbeløb på indtil 200 kr., der hidrører fra hustruens (mandens, hvis han ikke er den egentlige forsørger) el. børns indtægt, når denne er af mere midlertidig karakter. Indtægtsgrænserne forhøjes med 800 kr. for hvert barn under 15 år. Indtægtsgrænserne kan kun tilsidesættes, når særlige omstændigheder taler derfor.

Ved siden af disse indtægtsgrænser er der fastsat en formuegrænse, der pr. 1. okt. 1952 er: 28.000 kr. for enlige og 39.000 kr. for forsørgere (d. v. s. ægtepar el. enlige med børn under 18 år). Disse grænser kan også i særlige tilfælde fraviges noget.

Afgørelsen af, om en person under hensyn til disse grænser kan anses for ubemidlet, afgøres i oplagte tilfælde af sygekassen selv. Er den i tvivl, forelægges sagen for et særligt kommunalt udvalg (folkeforsikringslovens § 8), som tillige har den opgave systematisk at gennemgå og bedømme kassens hele medlemsbestand. Udvalgenes beslutninger skal godkendes af sygekassedirektoratet. Hvis et barn, der søger optagelse som nydende medlem, efter de forannævnte regler må anses for bemidlet (hvilket som regel vil skyldes forældrenes økonomiske stilling), er det ikke dermed udelukket fra at blive sygeforsikret. For det første er der mulighed for, at det kan blive medlem af en fortsættelsessygekasse (s. d.) for bemidlede; disse kasser har dog strengere helbredsbetingelser ved optagelse end de anerkendte sygekasser, således at det kan ske, at et barn, for hvis optagelse i sygekasse der af helbredsmæssige grunde intet havde været til hinder, ikke kan blive medlem af fortsættelsessygekassen.

Er optagelse i fortsættelsessygekasse udelukket af helbredsmæssige grunde, kan et »bemidlet« barn optages som bidragydende medlem af sygekassen. Barnet kan da, når det bliver ubemidlet (normalt senest ved det 18. år) uden hensyn til helbredet overgå til nyderet i kassen (s. straks ndf.).

Bliver et barn, der er optaget i sygekasse som ubemidlet, bemidlet (som regel fordi forældrene bliver det), kan det uden videre overgå til fortsættelsessygekassen el. til at være bidragydende medlem af sygekassen, evt. til en afdeling for bemidlede medlemmer, hvis det drejer sig om en af de forholdsvis få sygekasser, der har en sådan afdl. Fra alle de 3 sidstnævnte forsikringsformer er der umiddelbar adgang til tilbageførelse til nydende medlemsret i sygekassen, hvis barnet (påny) bliver ubemidlet. Dog er der 6 mdr.s ventetid for adgang til kassens sygehjælp ved tilbageførelse fra bidragydende til nydende medlemsret. Hvis der overhovedet er mulighed for, at barnet kan have en egentlig aktiv sygeforsikring, bør dette foretrækkes fremfor den passive forsikring (som bidragydende medlem), selv om denne i øjeblikket er den billigste.

4) Helbredsbetingelser. Ingen kan optages i sygekasse under forløbet af en midlertidig sygdom el. under en opblussen af en kronisk lidelse. For at kunne optages i sygekasse skal man derhos anses for arbejdsfør (folkeforsikringslovens § 7); at være arbejdsfør vil sige, at påg. må antages i øjeblikket og indenfor en nærmere fremtid at være i stand til ved arbejde for fremmede el. ved selvstændig erhvervsvirksomhed at yde et vist bidrag til sit underhold. Bortset fra forældreløse børn og børn på børnehjem gælder disse regler for alle, der søger nyoptagelse i sygekasse, altså også for børn, der søger optagelse ved det 14.—15. år, og som hidtil har fået sygekassehjælp i kraft af forældrenes medlemsforhold. For sådanne børn kan der altså indtræffe det tilfælde, at de ved det 15. år står uden den sygekassehjælp, de hidtil har haft adgang til (s. Sygekassehjælp,

afsnittet Hjælpens varighed). Det er et forhold, der undertiden giver anledning til undren el. tvivl. De omhandlede helbredsbetingelser skyldes at man har villet holde de dårligste risici uden for sygeforsikringen for at gøre præmierne til denne så lave som muligt. Imidlertid vil det ses, at de nævnte helbredsbetingelser er så lempelige, at mange kan optages, selv om helbredet ikke er særlig godt. Sådanne personer optages da med vedtegning om deres lidelse. En sådan vedtegning medfører for medlemmet ikke andre konsekvenser end dels en vis begrænsning i adgangen til at oppebære dagpenge fra sygekassen i sygdomstilfælde (s. Dagpengehjælp fra s.), dels et forhøjet medlemsbidrag til fortsættelsessygekassen (s. d.), hvis medlemmet p. g. a. bemidlethed overføres til en sådan fra sygekasse. Hvad vedtegningen går ud på noteres ikke i medlems- el. flyttebogen, men kun i kassens egne papirer. Sygekassen skal kræve optagelsessøgende lægeundersøgt, hvis den mener, at helbredstilstanden ikke er helt god. Evt. afæsker kassen sygekassedirektoratets skøn.

Helbredsbetingelserne er ens, hvad enten optagelse i sygekasse søges som bidragydende el. nydende medlem. Derimod er de, som nævnt, i fortsættelsessygekasserne strengere end i sygekasserne. Fortsættelsessygekasserne kræver i virkeligheden, at optagelsessøgende skal være fuldstændig raske. Grunden til disse strengere helbredskrav i fortsættelsessygekasserne er, at disse i modsætning til sygekasserne intet statstilskud modtager og derfor i højere grad må sikre sig, at de ikke økonomisk overbelastes af dårlige risici (s. endv. invalideforsikringen, Optagelse i).

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg. s. 118 ff. og 138 ff., 1945. K. A. S.

Sygekørestol, befordringsmiddel for invaliderede personer, udføres i mange forskellige typer og anvendes både udendørs og indendørs.

Invalider med bendefekter, men med bevægelighed i armene, benytter til udendørs brug almindeligvis den hånddrevne 3-hjulede selvkører (tricykle), der har form som en stol, og som i princippet er konstrueret som en alm. cykle, men indrettet således, at det ikke er ved benenes hjælp, men ved armenes, den drives frem. I stedet for stolen er der på tricyklen undertiden anbragt en sadel, hvorved hele tricyklens udseende mærkbart forandres og henleder tanken på en alm. cykle.

Da en håndtrukket selvkører er væsentlig mere anstrengende at benytte end en alm. cykle, er man i England og USA særlig efter afslutningen af Den anden Verdenskrig begyndt at fremstille benzindrevne el. elektriske selvkørere. Anvendelsen af sådanne motordrevne selvkørere har i de senere år også vundet frem her i landet. Hvis brugen af armene også er ophævet el. stærkt nedsat, må s. fremstilles således, at den kan skubbes af andre (rullestolen).

Efter forskellige regler i socialreformen kan der fås hjælp til anskaffelsen af s. Der kan f. eks. indgives ansøgning til invalideforsikringsretten om hjælp af invalideforsikringsfondens midler, el. hjælpen kan i visse tilfælde søges gennem kommunernes sociale udvalg. Hvis offentlig hjælp ikke kan fås, er der mulighed for at søge hjælp til anskaffelsen hos Samfundet og Hjemmet for Vanføre (s. d.) af de til denne institution henlagte legatmidler. V. S. N.

Sygeplejebureau, d. v. s. et bureau, hvorfra der anvises autoriserede sygeplejersker. I henh. t. lov nr. 140 af 26. apr. 1933 om autoriserede sygeplejersker, således som denne er ændret ved lov af 30. marts 1942, skal s. godkendes af sundhedsstyrelsen og står under dennes tilsyn. K-p.

Sygepleje i hæren, s. Sundhedstjenesten i forsvaret.

Sygeplejerske. S.uddannelsen er iflg. lov af 16. apr. 1933 om statsautoriserede s. 3-årig og foregår på sygehuse, der af sundhedsstyrelsen er godkendt som uddannelsessteder.

Som betingelse for optagelse på sygeplejeskolerne kræves, at den unge pige er fyldt 19 år og har en sund og kraftig konstitution. Der kræves ingen bestemt eksamen, men gode almenkundskaber, og de elever, der ikke har real- el. lign. eksamen, må gennem aftenkursus el. højskoleophold søge at supplere deres kundskaber. Desuden bør sygeplejeeleven have kendskab til husligt arbejde, barnepleje o. lign. Inden eleverne bliver optaget på hospitalernes sygeplejeskoler, tilrådes det, at de gennemgår et 5 mdr.s kursus på en af forskolerne for vordende sygeplejeelever; hvor disse kursus afholdes, oplyses fra hospitalerne; denne uddannelse koster inkl. ophold c. 800 kr. Tilskud kan fås.

Hospitalsuddannelsen omfatter pleje af medicinske og kirurgiske patienter, endv. evt. barnepleje, epidemipleje m. m. Samtidig (i vinterhalvåret) gives der undervisning i anatomi, fysiologi, medicin og kirurgi. Efter endt 3-årig uddannelse kan eleverne søge om statsautorisation.

I tilslutning til uddannelsen gennemgår langt de fleste sygeplejeelever en supplerende uddannelse i epidemi-, barsel- og evt. sindssygepleje. Uddannelsen i de enkelte discipliner varer fra 2—6 mdr.

Lønnen i elevtiden andrager ved de kommunale hospitaler i Kbh. henh. 135, 165 og 195 kr. mdl. i de 3 elevår. I provinsen ligger den gennemgående lavere. Til lønnen kommer frit ophold, tjenestedragt og vask.

Uddannede s. har i grundløn under staten fra 2220—2850 kr. og til 5040—5760 kr. (forstanderinde); under kommunen spænder lønningerne fra 2930—3560 kr. og til 5500—6550 kr. (forstanderinde); hertil kommer sædvan-

lige tillæg. Der har i de seneste år været mangel på s.

Litteratur: Erhvervskartoteket. S. Dahl: Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941—43, bd. II, 281—323. Håndbog for Studenter, 1947. R. W. B.

Symbol (gr. *sýmbolon* tegn af *symballein* sammenføje) er et emne, der for en given organisme fungerer som tegn på noget fra det selv forskelligt, d. v. s. som får organismen til at indstille sig mod noget andet end det selv. Ingen emner er s. i og for sig, men altid kun i relation til en organisme, for hvilken de på en el. anden måde fungerer som s. Og næsten ethvert emne kan bringes til at fungere som s., ja, for menneskets vedk. i hvert fald synes en ikke-symboliserende (»fænomenologisk«) opfattelse af foreliggende emner ligefrem at være sjældne undtagelser, som enten forudsætter en spec. skoling i fænomenologisk analyse el. en særlig passiv-impressionistisk indstilling. Måske bortset fra den spæde barnealder synes en symboliserende indstilling at være den for mennesket naturlige og normale, hvilket også kan udtrykkes ved at sige, at menneskets s.funktion normalt er i virksomhed. Populært sagt viser dette sig ved, at næsten alle fænomener, der foreligger for et menneske, opfattes som tegn på el. fremtrædelsesformer for noget andet: et menneskes udseende el. stemme f. eks. som tegn på det hele menneske, et æbles lugt som tegn på et æble, visse taktile fornemmelser i mørke som tegn på en stol. etc. etc., — el. mere kompliceret: et trykt ord som tegn på den genstand, egenskab el. handling el. relation, som det betegner, el. et manifest drømmeindhold (s. Drømme) som tegn på (s. for) det latente drømmeindhold, o. s. v., kort sagt: enhver fremtrædelsesform for en genstand fungerer qua fremtrædelsesform som s. for genstanden af hvilken art denne så end er.

S.reflekser. Selv hos dyr kan s.funktionens virksomhed i denne vide forstand konstateres. Den viser sig da behavioristisk derved, at en given stimulus får dyret til at indstille sig mod noget andet end stimulussen. Fra Pavlovs forsøg over betingede reflekser (s. Refleks) vides det f. eks., at en hund, som havde fået indarb. en betinget spytrefleks, ikke alene udskilte spyt, når den blev præsenteret for den betingede stimulus, som f. eks. kunne være en tændt lampe, men tillige vendte sig mod den tilgrundliggende ubetingede stimulus: Foderskålen el. lågen, hvorigennem skålen skulle komme til syne. Og fra dyrenes frie liv kendes jo også mangfoldige eksempler: Mange påvirkninger får umiddelbart dyrene til at se sig om efter deres »årsager«, advarselsskrig får dem til at søge ly o. s. v. Herved adskiller s.refleksen sig fra koncentrationsrefleksen (se Koncentration), hvor påvirkningen får dyret til at indstille sig mod den selv og ikke mod noget fra den selv forskelligt.

S. og signal. E. Kaila har indført en distinktion ml. signaler og s. i snævrere forstand. De sidste er mere komplicerede end de første. Forskellen ser han deri, at medens der er en eentydig relation ml. et signal og den deraf fremkaldte reaktion, således at et givet signal altid umiddelbart el. forsinket udløser en indstilling mod det signaliserede, så er der en fler-een-tydig relation ml. s. og det symboliserede, således at en og samme indstilling mod det symboliserede kan udløses af flere forskellige s. Gentagelsen af et s. kan f. eks. resultere i en enkelt handling og ikke i flere gentagelser af samme handling. Siger faderen til sin søn: »I morgen skal du stå op kl. 7«, og gentager moderen denne befaling, så står sønnen alligevel ikke op flere gange kl. 7, men kun en enkelt gang. Han opfatter, at de to befalinger viser hen til samme handling og reagerer kun med en enkelt handling på dem begge og ikke med to forskellige handlinger af samme art. Noget sådant mener Kaila (s. flg. af visse dyrepsykologiske eksperimenter), at dyrene ikke kan præstere. De reagerer een-eentydigt på ethvert signal, og kan heller ikke overføre det fra et sanseområde til et andet. Man havde f. eks. dresseret duer til altid kun at pikke korn af bunker, som indeholdt 5 korn, og de gjorde da dette, selvom der ved siden af var bunker med flere korn. Endv. havde man dresseret dem til kun at pikke korn af en større bunke, hvis der blev klappet 5 gange i hænderne. Men de kunne ikke overføre den ene reaktionsmåde til den anden uden ny dressur. Var de dresseret til at reagere på 5 visuelle stimuli, så reagerede de ikke på 5 akustiske og omvendt. De kunne med andre ord ikke overføre reaktionen fra en sansemodalitet til en anden, d. v. s. reaktionen var ikke »intermodal transponerbar«. Hvis man derimod havde lært et barn at klappe 5 gange i hænderne, når det blev præsenteret for 5 prikker, så vil det uden ny indøvning klappe 3 el. 4 gange, når det præsenteres for 3, resp. 4 prikker. Reaktionen overføres altså fra et bestemt tal til et hvilketsomhelst andet. Hvor dette er tilfældet siger Kaila, at signalfunktionen er ændret til en s.funktion. Da såvel eksperimenterne som deres fortolkning imidlertid næppe er uomtvistelige, vil der i det flg. kun blive tale om s.funktionen i den før angivne videre forstand, således at der ikke skelnes ml. signaler og s.

S.funktionens fænomenologiske fremtrædelsesformer. At et foreliggende emne fungerer som s. for et andet opleves dels ved, at det har et »transcendens-præg«, d. v. s. at det ikke er selvtilstrækkeligt, men ligesom »viser ud over« sig selv (til sin »betydning«, »mening« el. sit »designatum«, som det »repræsenterer« el. er »repræsentant« for), dels ved, at det kun i ringe grad bemærkes af individet, hvis bevidsthedsfelt hovedsageligt er opfyldt af det emne, som s. indstiller det mod.

Denne symboliserende indstilling, der ofte kaldes »tænken-på« el. »menen« el. »intenderen«, er meget vanskelig at beskrive nærmere, men ikke desto mindre utvivlsom: Man er sjældent el. aldrig i tvivl om, hvorvidt man forstår et s. el. ej, og man kan endogså vide, at et emne fremtræder som s., selvom man ikke er klar over, *hvad* det viser hen til, således at indstillingen el. intentionen er tom el. »uopfyldt« (E. Husserl, ty. filosof, 1859—1938). Iøvrigt har den da. filosof Herbert Iversen bemærket, at der er en karakteristisk forskel ml. den ukritiske, glatte, tilvante, »gemytlige« brug og forståelse af s. og den kritiske, analyserende, »mistænksomme« undersøgelse af dem. Jo mere kritisk-undersøgende man indstiller sig overfor dem, des mindre forståelige bliver de (hvilket stemmer godt med, at de netop kun fungerer som s., hvis de indstiller en mod deres betydninger og ikke mod dem selv), og en betingelse for forståelsen synes derfor at være, at man i stedet for at koncentrere sig om symbolet, koncentrerer sig om dets betydning el. designatum.

Forstyrrelser af s.funktionen. Hvor uhyre stor en rolle s.funktionen spiller for bevidsthedslivet, og hvor kompliceret den er, får man bedst et indtryk af ved at betragte tilfælde, hvor den er undergået sygelige ændringer. Det kan, som ved agnosi (s. d.) forekomme, at patientens sanseevne er helt i behold, uden at han kan genkende el. »forstå«, hvad det er, han sanser, f. eks. en mønt, en svamp el. anden dagligdags ting. D. v. s. s.funktionen sættes ikke som normalt i virksomhed af de påg. stimuli, skønt disse fremkalder de normale sansebilleder. Men hyppigt er forholdet også det, at genstande, som ikke kan genkendes, når de påvirker en bestemt sans, meget vel kan genkendes, når de påvirker en anden el. (for berøringssansens vedk.), når de påvirker en anden region af huden. Bogstaver, som evt. ikke kan genkendes, når de foreligger blot visuelt, kan genkendes, hvis patienten får lov at følge deres konturer med fingrene, el. en mønt, der ikke kan genkendes, når den lægges i den ene hånd, kan genkendes, når den lægges i den anden. For agnostikeren fremtræder sanseverdenen, el. en spec. sans' verden, som en usammenhængende række af mere el. mindre isolerede fænomener, der først ad omveje sammenfattes til de helheder, vi kalder »ting«, og som for normale mennesker umiddelbart er givne som sådanne. En anden forstyrrelse af s.funktionen er apraxien, hvor patienten ikke kan udføre vilkårlige bevægelser rigtigt, skønt lemmerne har deres normale bevægelighed, og skønt han iagttager de i bevægelsen implicerede genstande normalt, og skønt de samme bevægelser ofte kan udføres fejlfrit, når det sker uvilkårligt som led i en større sammenhæng. Ofte kan bevægelsen udføres i en naturlig el. konkret situation, men ikke i en blot tænkt el. abstrakt. Patienten kan f. eks. meget vel slå søm i med en hammer, men han kan ikke »markere« denne handling. Forsåvidt disse forstyrrelser vedr. sprogets område, sammenfattes de under betegnelsen afasi (s. d.), som i enkelte tilfælde ytrer sig som ordblindhed el. orddøvhed (s. d.), hvor patienten enten ikke kan genkende sete eller hørte ord. Oftest er disse mangler imidlertid forbundne med forstyrrelser af »højere« funktioner. Således hvis forståelsen kun svigter ved hurtig tale og overfor sjældnere og abstrakte ord el. overfor mere komplicerede sætningsbygninger, el. når patienten ikke kan »komme på« det rigtige ord, skønt han genkender det, når han får det forelagt blandt flere andre. Ved nærmere undersøgelse af sådanne patienter er man kommet til at skelne ml. forskellige arter af forstyrrelser af s.funktionen. Og disse forstyrrelser er af en sådan art, at de tyder på en vis hierarkisk opbygning af denne i »lavere« og »højere«, enklere og mere komplicerede, funktioner, hvis indbyrdes forhold imidlertid er så indviklede, at de endnu ikke er klarlagte. Den ty. eksperimentalpsykolog A. Gelb (1887—1936) og den ty.-amer. neurolog K. Goldstein (f. 1878), som indgående har behandlet mangfoldige tilfælde, hævder imidlertid, at de spec. unormaliteter kun kan forstås som særlige udslag af en generel indstillingsforandring og ikke som spec. og isolerede sygdomme. Groft sagt beror de på, at patienten er bundet til konkrete situationer, i hvilke de oplevede fænomener har ganske bestemte »betydninger«, medens de udenfor sådanne situationer mister deres »betydning« og bliver interesseløse el. rentud uforståelige.

M. h. t. den særlige betydning, hvori psykoanalytikerne tager ordet »s.« se Psykoanalyse.

Litteratur: H. Iversen: To Essays om vor Erkendelse, 1918. A. Gelb und K. Goldstein: Psychologische Analysen hirnpathologischer Fälle, I, 1920. H. Head: Aphasia and Kindred Disorders of Speach, I—II, 1926. G. Dumas: Nouveau traité de psychologie, IV, 1934. E. Kaila: Physikalismus und Phänomenalismus (i tidsskr. Theoria, VIII), 1942. J. Jørgensen: Psykologi paa biologisk Grundlag, 1941—45. C. W. Morris: Signs, Language and Behavior, 1946. J. J-n.

Sympati, medfølelse, følen med andre, f. eks. sorg med andre i deres sorg, glæde med andre i deres glæde. Denne medfølen kan enten skyldes en tendens til at gentage i sig selv den følelse, man er vidne til hos en anden, f. eks. ud fra McDougalls påstand om, at iagttageren af instinktive udtryk hos andre umiddelbart aktiverer det samme instinkt hos sig selv, el. den kan være mere reflekteret, nemlig forårsaget af forestillingen om den situation, den anden befinder sig i. Foruden denne følen med andre kan s. også betyde en bestemt følelse for andre, nemlig simpelthen dette, at vi har behag i et andet menneske, føler os tiltalt deraf.

Litteratur: Max Scheler: Wesen und Formen der Sympathie, 1922. K. G-S.

Synet. Vor synsoplevede omverden med farver, former, bevægelse osv. må opfattes som resultat af forarbejdningsprocesser i organismen. Derfor er det forståeligt, når psykologer i deres redegørelse for synsfænomenerne ofte går ud fra synsapparatets bygning og virkemåde. I det menneskelige øje passerer lysstråler først den gennemsigtige hornhinde, derefter pupilåbningen i regnbuehinden (iris). Pupillens størrelse, der varierer fra c. 2 til 8 mm efter belysningen, reguleres af små muskelfibre. Dernæst passeres linsen, som ved forandring af krumningsgraden kan akkomoderes efter afstanden til det punkt, som fikseres, og endelig det geléagtige glaslegeme. Lysstrålerne rammer da nethinden (retina), der danner det inderste lag af øjets bagvæg, og i hvilken der findes lysfølsomme elementer, sanseceller, der efter deres form kaldes »stave« og »tappe« og har forskel-

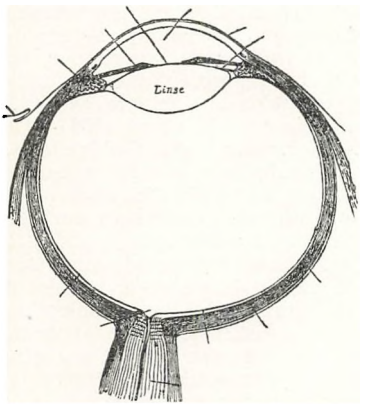

lige funktioner ved farvesynet. Synsnerverne fra de to øjne mødes, hvorved ca. halvdelen af nervetrådene fra hver side krydser over på den modsatte side og derefter fortsætter adskilt til de to hjernehalvdele, hvis synscentre findes i baghovedlapperne. Hvor synsnerven træder ind i nethinden findes den »blinde plet«. Normalt gør den sig ikke gældende, giver f. eks. ikke anledning til et hul i synsfeltet med skarp kontur el. lign., men feltet opleves som udfyldt i overensstemmelse med det omgivende synsfelt.

Den opfattelse, man har dannet sig om stavenes og tappenes funktion, og som bl. a. har fundet udtryk i den ty. fysiolog Johs. von Kries' (1853—1928) duplicitetsteori, går ud på, at kun tappene giver kromatisk farvesyn. I fovea (den »gule plet« el. centralgruben), en lille fordybning i nethinden lige over for pupilåbningen, findes der udelukkende tapceller; uden for dette område findes de to slags receptorer ml. hverandre med stigende overvægt af stave hen imod nethindens periferi. Fovea er området for det skarpeste syn ved dagslys og viser også størst farvefølsomhed, mens synet i den yderste zone, hvor der ikke findes tappe, er akromatisk, d. v. s. uden brogede farvetoner. Ved forsøg, hvor man betragter farvede pletter i det såk. perifere syn, viser det sig, at først de røde og grønne, derefter også de blå og gule hen imod synsfeltets rand mister deres farve. I mørke vokser receptorernes samlede lysfølsomhed stærkt; mørkeadaptationen hænger sammen med, at hovedfunktionen her overgår til stavene. Ved meget svagt lys oplever vi også en ændring i farvernes indbyrdes lyshedsforhold (s. Purkinjes fænomen), og lyshedsfordelingen kommer herved til at svare til den hos totalt farveblinde. Der findes endv. forsk. former for partiel farveblindhed, som langt fra altid bliver opdaget, idet de ikke af den farveblinde selv opleves som »bortfald« og ikke behøver at give anledning til påfaldende forvekslinger i dagliglivet (s. Farveblindhed). Ved studiet af farveopfattelsen må man også tage hensyn til påvirkningens art.

Hvad vi kalder lysstråler, er for en fysisk betragtning elektromagnetiske svingninger af en bølgelængde ml. c. 760 og 390 $\mu\mu$ (mikromy, d. v. s. milliontedele millimeter). Sollyset har ikke nogen bestemt bølgelængde, da svingninger af alle mulige bølgelængder indgår i det. Med et prisme kan man opspalte det hvide lys, idet bølger af forsk. længde brydes i forsk. grad, og man får et spektrum fra rødt over gult, grønt og blåt til violet, hvor rødt svarer til de bølger, der brydes mindst og har størst bølgelængde. Psykologien kan beskæftige sig med farvernes måde at fremtræde på uden at tage hensyn til de fysiske og fysiologiske forhold, i hvert fald i første omgang. David Katz skelner således i hovedsagen ml. overflade-, flade- og rumsfarver. De første fremtræder navnlig som genstandsfarver, er lokaliseret til genstande og har i regelen en bestemt struktur. Fysisk er en genstands »farve« bestemt ved, at nogle af de lysstråler, som rammer den, absorberes, mens andre tilbagekastes. Oplevet genstandsfarve fremtræder alligevel som noget temmelig konstant, d. v. s. ret uafhængig af forandringer i belysningen. Som forklaring har man dels henvist til, at man husker genstande med en bestemt, optimal farve, den såk. erindringsfarve, dels har man ment, at en uvilkårlig »hensyntagen« til belysningen var noget meget oprindeligt ved selve perceptionen. Ligeledes er der en betydelig konstans i den oplevede lyshed under skiftende påvirkningsintensitet. Afgørende herfor er, hvilke påvirkninger man samtidig modtager fra genstandenes omgivelser. Rumsfarver er tredimensionale, som farven af let tåge el. gennemsigtig vædske. Flade- (el. felt-) farver opleves som ubestemt lokaliseret, »løs« og uden dybde el. struktur. Spektralfarver er mættede fladefarver. Set gennem et lille hul i en skærm el. gnm. et rør kan også overfladefarver komme til at fremtræde som fladefarver, idet omfeltet bortfalder.

Ved forsøg på at ordne de enkelte farver systematisk efter lighed er man i regelen nået frem til fire hovedfarver, nemlig rødt, gult, grønt og blåt, og til at betragte orange, gulgrønt samt alle nuancer, som man ikke har noget navn for, som overgange ml. dem. Sort, hvidt og alle gråtoner (de akromatiske el. neutrale farver) kan ordnes eendimensionalt efter lyshed i den såk. gråskala. Undertiden hævdes det, at sort ikke er nogen egentlig farve, fordi den ikke er fremkaldt af nogen påvirkning, men skyldes den blotte fraværelse af lysstråler. Men dels angår dette ikke det fænomenologiske, d. v. s. hvad der opleves, dels er oplevelsen af mættet sort netop betinget af, at der gives et lyst omfelt. Med lukkede øjne el. ved fuldstændig fraværelse af lysbølger har man snarere at gøre med gråt end med dybsort. Man taler derved om subjektivt el. kortikalt øjengrå uden dog at have nogen fuld forklaring på fænomenet.

De kromatiske el. brogede farver kan ordnes i en cirkel el. bedre i en firkant med afrundede hjørner og i rækkefølge som i spektret, dog med purpur, der ikke findes i spektret, mellem rødt og violet. Såk. komplementærfarver (s. ndf.) ligger da diametralt over for hinanden. Anbringes de neutrale farver på en linie vinkelret på denne firkant i midtpunktet, kan figuren udvides til en dobbeltpyramide el. oktaeder, det s. k. farveoktaeder, hvor hovedfarverne danner de afrundede hjørner i pyramidernes fælles grundflade, medens de mættede farver ligger langs kanterne el. i fladerne. Farvernes lyshed tiltager el. aftager ud mod pyramidernes spidser, der repræsenterer hvidt og sort. Deres mættethed aftager fra overfladen ind mod oktaedrets indre (s. fig.).

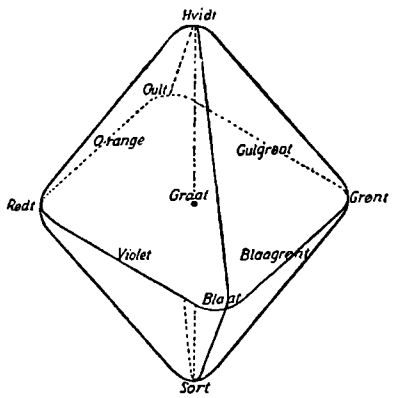

Ved psykologiske forsøg over opfattelse af farveblandinger lader man ofte skiver med forskelligt farvede udsnit rotere med stor hastighed, så at påvirkningerne ikke kan forarbejdes særskilt, men smelter sammen. Resultatet kan forudsiges efter forholdsvis enkle love. Til hver farve findes der en anden, den såk. komplementærfarve, sammen med hvilken den ved sådan blanding giver lysegråt, f. eks. er gult og blåt komplementærfarver, ligeledes rødt og grønt. Endvidere har det vist sig, at der blot behøves tre farver, nærmest spektrets rødt, grønt og blåviolet, til at få alle farver frem. Disse tre grundfarver må holdes strengt ude fra de før omtalte fænomenologisk givne fire hovedfarver. Muligheden for at fremstille alle farver af tre grundfarver er forudsætningen for de af den eng. fysiker Th. Young (1773—1829) og H. v. Helmholtz opstillede teorier for farvesynet, der går ud på, at der findes tre forsk. fysiologiske processer, som svarer til de nævnte fysiske komponenter. Alt efter påvirkningens art skulle disse processer komme igang med forskellig intensitet og derved føre til oplevelsen af alle farvenuancer. En anden udbredt teori er udformet af den ty. fysiolog E. Hering (1839—1918), som regner med en rød-grønsubstans og en blå-gulsubstans i nethinden, der hver for sig nedbrydes (dissimileres) ved visse påvirkninger og opbygges (assimileres) ved andre. Rødt og gult tænkes at fremkomme ved nedbrydningen. Desuden skulle der være en sort-hvidsubstans, der nedbrydes ved alle påvirkninger. En nyere teori, fremsat af den amer. psykolog Christine Ladd-Franklin (1847—1930), indfører udviklingssynspunktet, bl. a. ved at antage, at rød-grønsynet har udviklet sig af gult, og dette sættes i forbindelse med de forskellige farvezoner på nethinden, hvor det fulde farvesyn kun findes i den centrale zone. Disse teorier har søgt så vidt muligt at finde en rimelig forklaring på alle kendte farvefænomener, hvoraf endnu et par skal omtales.

På baggrund af komplementærfarven opleves en farve som særlig mættet, og et neutralt gråt får på baggrund af een farve ligesom et skær af dennes komplementærfarve. Man taler her om simultan farvekontrast der væsentlig er betinget af, at påvirkninger fra omgivelsen indgår i forarbejdningen. En tilsv. lyshedskontrast har man bl. a., når en grå farve virker lysere på en mørkegrå baggrund end på en helt lys. — Når man efter i nogen tid at have fikseret et sted f. eks. på en rød flade hurtigt retter blikket mod en grøn, opleves denne som mere mættet end ellers (ved »successiv kontrast«). Fikserer man en stærkt belyst farveflade i c. 30 sek. og ser derefter på en grå baggrund el. lukker øjnene, får man et s.k. negativt efterbillede (i komplementærfarven). Positive efterbilleder er noget vanskeligere at få frem. Flest efterbilledfaser, hvor efterbillederne kommer og går, får man efter direkte at have set på en lyskilde. Om forklaringerne på disse fænomener i mere almene træk er der nu nogenlunde enighed (sml. Perception); enkelthederne har man med større el. mindre held tilpasset efter de enkelte teorier. Forøvrigt begynder man nu at kunne overse de nyere fotokemiske og nervebiologiske undersøgelsers resultater så meget, at man må anse

nogle af de forudsætninger, som de ældre teorier bygger på for uholdbare. De nye har endnu ikke fået nogen fast form.

Det synes indlysende, at synsoplevede emners størrelse og form må afhænge af nethindebilledets, men hvorledes et emne opleves, er ikke alene bestemt af den enkelte og øjeblikkelige påvirkning, derfor er de s.k. optisk-geometriske illusioner i dag heller ikke mere et isoleret problem — det, man har at gøre med ved umiddelbar oplevelse, må simpelthen altid holdes ude fra det, som man middelbart bestemmer ved måling o. lign. Dagliglivets genstande og emner i nærrummet fremtræder med temmelig konstant form og størrelse, der ikke uafbrudt skifter såsnart nethindebilledet ændres; dettes størrelse varierer jo proportionalt med objektets afstand, og dets form afhænger af objektets stilling i forhold til øjet, således at f. eks. en tallerken i de fleste stillinger snarere afbildes med ellipseagtig form og ved passende indstilling også kan fremtræde for iagttageren på den måde — men opleves dog netop normalt umiddelbart som »samme emne«. (Se Konstansfænomener).

Påvirkninger, som rammer øjnene under selve bevægelsen ml. to fiksationer, forarbejdes i hvert fald ikke til tydeligt fremtrædende emner, og man taler derfor om, at vi slet ikke ser under selve bevægelsen, men kun, når øjet er i ro i forhold til objektet. Når vi tror, at vore øjne bevæger sig uafbrudt, finder der en række korte fiksationer sted, hvad man kan vise bl. a. ved øjenfotografering med et specialapparat. Ved andre metoder har man allerede tidligere fået kendskab til forskellige former for øjenbevægelser, som kan foregå v. hj. a. øjenmuskler. De vigtigste former er at øjnene 1) sammen følger et bevæget objekt, 2) springer fra en genstand til en anden (saccadiske bevægelser som ved læsning) og 3) udfører konvergensbevægelser, idet man flytter blikket fra en nærmere til en fjernere genstand el. omvendt, hvorved vinklen ml. øjenakserne forandres. Desuden må de sitrende nystagmusbevægelser fremhæves, som f. eks. kan optræde ved påvirkning af ligevægtsreceptorerne under drejning af hele kroppen og ved visse sygdomme.

Ved en bestemt stilling af øjnene falder kun lysstråler fra de punkter i omverdenen der groft taget ligger i fiksationspunktets F afstand, på korresponderende punkter F_1 og F_2 af de to øjnes nethinder, medens nærmere A og fjernere B punkter falder på ikke-korresponderende punkter A_1, A_2 resp. B_1, B_2 og derved skulle give anledning til dobbeltbilleder. Normalt forarbejdes påvirkningerne alligevel således, at man ikke »ser dobbelt«, men under visse betingelser kan påvirkninger på ikke-korresponderende steder forarbejdes til dobbeltbilleder. Den lille forskel som efter reglerne for centralprojektion findes ml. de to nethindebilleder af en

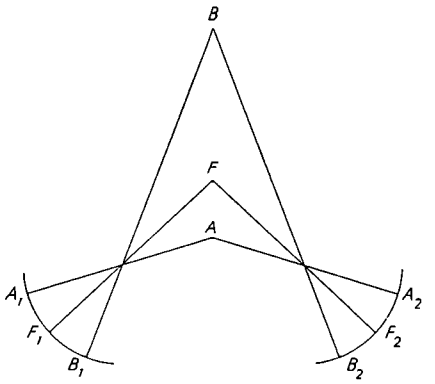

genstand, den såk. »tværdisparation«, bevirker et »plastisk« indtryk af dybde, som også kan fremkaldes ved, at man simpelthen præsenterer to lidt forskellige »flade« billeder for de to øjne i et stereoskop. Også flere andre faktorer kan dog have betydning for afstandsbedømmelse og hele rumsoplevelsen (se nærmere under Lokalisation). Visse ældre teorier, der diskuterer dybdesyn udfra enkelte af disse faktorer, især linsens akkomodation og øjnenes konvergens, og som i deres forklaringsforsøg går ud fra nethindebilledets todimensionalitet, vil ligesom nødigt acceptere det som fundamental kendsgerning, at vor oplevede omverden ganske umiddelbart fremtræder »tredimensional«.

Synsoplevet bevægelse er først sent blevet anerkendt som virkeligt problem, idet man længe anså oplevelse af bevægelse for ligetydigt med konstatering af stedforandring, skønt der findes former for synsoplevet bevægelse, der har en helt anderledes umiddelbar karakter; og det er heller ingen nødvendig betingelse, at der i det hele taget fysisk set er noget, som bevæger sig tilsvarende. Velkendt er de s.k. stroboskopiske bevægelser, som bl. a. er kendt fra filmen; mere alment består princippet ved dem i, at hurtigt på hinanden flg., rumsligt adskilte påvirkninger kan forarbejdes således, at man oplever eet emne, som bevæger sig. Synsoplevet »virkelig« bevægelse og oplevet bevægelseshastighed kan ikke betragtes som simpel registrering af et fysisk legemes bevægelse, men kan lige så godt være baseret på forarbejdelse af en række statiske indtryk.

Litteratur: H. Helmholtz: Handbuch der physiologischen Optik, 3. udg. 1910. E. Hering: Grundzüge der Lehre vom Lichtsinn, 1906. Ch. Ladd-Franklin: Colour and colour-theories, 1929. D. Katz: Aufbau der Farbwelt, 1930. G. E. Müller: Über die Farbenempfindungen, 1930. M. D. Vernon: Visual perception, 1937. W. Metzger: Gesetze des Sehens, 1936. Desuden større lære- og håndbøger i psykologi og fysiologi, f. eks. Fr. Brandt: Psykologi I, 3. udg. 1950. Ths. K.

Synsprøver. Synssansen er så kompliceret, at den ofte er skilt ud i flere. Man skelner ml. formsans, lyssans og farvesans. *Formsan-*

sen betinger evnen til at kende en genstands form. Man prøver at finde den mindste synsvinkel, hvorunder genstandens form endnu kan erkendes, idet man foreviser en tavle med bogstaver, tal el. andre figurer i forskellige størrelser og prøver i hvor lang afstand, d. v. s. under hvor lille synsvinkel, øjet kan læse dem. Kan den undersøgte i 6 meters afstand læse den linje, som normalt kan ses i 6 m's afstand, betegnes synsstyrken 6/6. Læser han ikke denne linje, men kun den, som normalt kan læses i 9 m's afstand, er hans synsstyrke 6/9; læser han heller ikke denne linje, men kun den, som normalt kan læses i 12 m's afstand, er hans synsstyrke kun 6/12. En synsstyrke 1/60 vil sige, at påg. i 1 m's afstand kan læse den linje, som normalt læses på 60 m afstand. Ved meget dårlige synsstyrker benytter man evnen til at tælle fingre (»ft. i n. n.« betyder: Fingertælling i nærmeste nærhed) el. til at se håndens bevægelser (»h.b.«). Synet må angives på hvert øje for sig (»s. h. ø.« betyder: Syn på højre øje, el. mere internationalt: »v. o. d.«, som betyder: visus oculi dextri). Sædvanlig anføres synet med bedste brille (s. Briller). Foruden afstandssynet kan man prøve synet i nærhed. Man foreviser tryksats af forskellig finhed og angiver fineste tryk, som kan læses. Afstandssyn og nærsyn vil vel oftest afhænge af hinanden, men kan dog vise bemærkelsesværdige forskelle.

Lyssansen er evnen til at kende lys fra mørke. Af vigtighed er, om undersøgte samtidig har »projektion«, d. v. s. rigtigt kan angive lysets retning. Nær beslægtet med lyssansen er klarhedssansen, d. e. evnen til at skelne flere el. færre nuancer af gråt, en evne, som er af stor betydning i det praktiske liv.

Om *farvesansen,* s. Farveblindhed. Om *mørkesynet,* s. Natteblindhed.

Synsfeltet kalder vi det område, som øjet på een gang kan overse, uden at blikket flyttes. Ved måling af synsfeltet må øjet fiksere et bestemt punkt hele tiden. Man bestemmer synsfeltets udstrækning v. hj. a. en sort gradbue, på hvilken hvide el. farvede objekter af forskellig størrelse kan forevises. Synsfeltets udstrækning angives i grader fra fiksationspunktet, sædvanligvis i lodret og vandret meridian samt de mellemliggende skråmeridianer. Benyttet objektstørrelse må angives (»10/300« betyder: 10 mm objekt i 300 mm afstand). Defekterne i synsfelterne (skotomer) kan være pletformede, ringformede, sektor- el. kvadrantformede. Ved hemianopsi mangler højre el. venstre synsfeltshalvdel på et el. begge øjne. *Blikfeltet* er det område, øjets synslinje kan nå ved bevægelse af øjet.

I Kbh.s kommuneskoler samt adskillige andre skoler afholdes s. på alle børn i 1. kl., 2. kl., 5. kl. og afgangskl. Er synet trods ordinerede brilleglas så dårligt, at undervisningen vanskeligt kan følges, henvises barnet til blindeinstitutternes øjenklinik, for at det kan afgøres om blindeundervisning el. svagsynsundervisning er påkrævet. (Jvf. forsorgslovens § 258, stk. 4).

For synsprøver for motorkørende, værnepligtige, jernbanepersonel, flyvere og søfolk gælder særlige regler.

Litteratur: Nordisk Blindetidsskrift, 6. årg., 1946. Nordisk Lärobok i Oftalmiatrik, 1936. Holger Ehlers: Synsattester, Ugeskrift for Læger, 1941. H. E-s.

Synæstesi, sammenkobling af fornemmelser fra forskellige sanseområder, så at indtryk på et sanseområde fremkalder medfornemmelser fra andre sanseområder. Mest udbredt er det fænomen, at høreindtryk (toner, vokaler) fremkalder farveoplevelser, såk. *audition colorée,* el. *Farbenhören,* og flere mennesker opfatter musik af forskellig art, f. eks. toner fra forsk. instrumenter, som farvet på en bestemt måde. Georg Brandes beretter således i et ungdomsdigt om de farver, hvormed han opfatter de forsk. vokaler. Også lugtindtryk kan fremkalde ledsagende farveoplevelser, og en mindelse om s. har man i det forhold, at farver og toner kan betegnes som varme el. kolde (kølige, lune), el. hårde el. bløde. Det sker også, at helt andre emner, f. eks. bestemte former el. ugedagene fremtræder som karakteriserede ved bestemte farver; de påg. individer siges at have kromatismer el. fotismer (se endv. Formkolorisme). Det tyder på at grænsen ml. de forsk. sansemodaliteter ikke er så skarp, som man ofte har antaget. Udbredelsen af s. (antallet af synæstetikere) er anslået til c. 14 pct. Nogle udviklingspsykologer regner s. for mere udbredt blandt primitive folk.

K. G-S.

Syvmandsudvalget blev i sept. 1940 nedsat af flg. 7 pædag. foreninger, repræs. af deres formænd: Danmarks Lærerforening, Kbh.s Kommunelærerforening, Kbh.s Kommunelærerindeforening, Danmarks Realskoleforening, Gymnasieskolernes Lærerforening, Dansk Seminarieforening og Det Pædagogiske Selskab. S. skulle sikre den danske skoles enige optræden overfor krav fra besættelsesmagtens side, selvom disse blev overbragt gennem danske myndigheder, idet man var enig om synspunktet: Intet nærmere dansk-tysk samarb. på skolens område, så længe tyske tropper besætter Danmark. Den ydre foranledning til nedsættelse af s. var planer om i efteråret 1940 at afholde to kursus for tysklærere: Et for gymnasie- og seminarielærere og et for folkeskole- og realskolelærere. Det sidstnævnte kursus var dog opgivet, da henvendelsen kom.

S. protesterede på den danske skoles vegne mod aktionen mod de danske jøder, mod arrestationer af skoleelever inden for skolernes område og mod politiets deportation. Desuden behandledes en række andre spørgsmål, først og fremmest tog man stilling til en

(efter norsk mønster) forventet afkrævet loyalitetserklæring for danske lærere. Kort før befrielsen vedtog s. at fortsætte samarb. ml. foreningerne, hvilket bl. a. er sket i udvalget ang. oprettelsen af forsøgsskoler og ved udsendelsen af erklæringen »for demokrati«. S. har siden taget stilling til en række aktuelle spørgsmål af betydning for hele den danske skole. T. Gr.

Sædelighedsforbrydelser, s. kønssædeligheden, Forbrydelser imod.

Særeje, s. Ægtepagt.

Særforsorg. Herved forstår man den del af den almindelige offentlige forsorg, der udøves over for sindssyge, åndssvage, epileptikere, vanføre el. lemlæstede, talelidende, blinde og døve. Tidligere var abnormforsorg, der lægger vægt på det lægeligt karakteristiske ved lidelserne, det gængse udtryk for denne forsorgsgren. Denne terminologi er nu forladt, fordi den på en uheldig måde klassificerer de under forsorg inddragne personer i forhold til andre samfundsborgere. Med det nu almindeligt anvendte udtryk tilkendegives dels, at samfundet til helbredelse, oplæring el. pleje af personer med de opregnede lidelser har iværksat visse særforanstaltninger dels, at der om disse foranstaltninger i socialretlig henseende gælder et system af særregler.

Allerede i begyndelsen af det 14. årh. finder man vidnesbyrd om, at samfundet har gjort skridt til at etablere en vis form for særforsorg nemlig indespærring af farlige sindssyge og åndssvage, i Danmark benævnt anbringelse i dårekiste. Om egentlig forsorg kan man imidlertid ikke tale. Det var en samfundsmæssig beskyttelsesforanstaltning, inhuman og uden forståelse af den lidelse, der var årsag til farligheden.

Hvad den øvrige del af de herhenhørende lidelser angår, nøjedes man i mange årh. med at konstatere, at sådanne lidelser eksisterede. Til forskellige tider ser man de defekte omgivet af et skær af folkelig religiøs overtro; det gælder f. eks. den døvstumme, den åndssvage og den, der fødes med hareskår. P. g. a. lægevidenskabens og pædagogikkens dav. ringe udvikling blev intet forsøg gjort på helbredelse el. oplæring af de af lidelserne ramte mennesker. Tidligere tiders tiggerskare har for en stor del været rekruteret fra sådanne defekte.

I slutn. af det 18. årh. møder man de første virkelige bestræbelser for en rationel behandling af de omhandlede personer, formentlig som en refleks af oplysningstidens filosofi med dens krav om humanitet og interesse for det nyttige. Samtidig havde lægevidenskaben skabt grundlag for forståelse af, at man ved egnede foranstaltninger kunne sætte disse mennesker i stand til på nogenlunde vilkår at tage kampen op i det arbejdende samfund.

I 1770 opr.s det første døvstummeinstitut i Paris af abbèd de l'Epée. Til døvstummeinstitutterne knyttedes til at begynde med forsorgen for åndssvage og noget senere forsorgen for talelidende. 1784 opr.s det første blindeinstitut, også i Paris. 1840 skabte schweizeren Guggenbühl sin berømte anstalt for kretinere, der fik efterlignere i Tyskland og derfra spredte sig til Skandinavien, hvor den første »helbredelsesanstalt for idiotiske børn« i 1855 blev grundlagt af lægen Hübertz under navnet Gl. Bakkehus. Vejen fra Frankrig gennem Tyskland-Schweiz til Skandinavien er stort set typisk for udviklingen af samtlige særforsorgsgrene. Fra 1799 og 1811 skriver sig de første danske større forsøg med forsorg for henh. døve og blinde. Yngst er forsorgen for vanføre og talelidende, der her i landet påbegyndtes i tiden op til årh.-skiftet.

Det var karakteristisk for de første forsøg, at de som forsorgens mål alene satte sig helbredelse af lidelsen, jfr. f. eks. den ovennævnte formålstilføjelse til navnet på vor første åndssvageanstalt. Dette medførte indlæggelse til kur på hospitalslign. internater. I moderne s. betragtes helbredelse ikke mere som et enestemål, omend stadig som et hovedformål. Belært af erfaringen ved man, at en meget stor del af de herhenhørende defekter ikke lader sig helbrede ad lægelig vej; det gælder således åndssvagheden, døvstumheden og størstedelen af de blinde. Derimod kan gode helbredelsesresultater opnås med lemlæstede, talelidende, epileptikere og til dels sindssyge.

Udfra denne erkendelse er det fælles mål for al nyere særforsorg blevet gennem undervisning og opdragelse at udjævne defekten i den forstand, at man gennem varetagelse af de hos personen bevarede muligheder og gennem deres intensive udvikling søger at reducere defektens betydning. Man har kaldt dette arbejde, der foretages på forsorgens hjem og skoler under en for hver lidelse afpasset form, for den lægelige og pædagogiske indsats. Hertil kommer endv. den arvebiologiske indsats, gennem sterilisation at forhindre de arvelige lidelser i at forplante sig til næste slægtled. Endelig forsøger s., når den egentlige oplæring er afsluttet, at placere den defekte i sådanne miljøforhold, at den mere el. mindre fuldstændigt udjævnede defekt gør sig så lidt gældende som muligt. Dette sidste arbejde, der måske i fremtidens socialforsorg vil finde sin endelige form i foranstaltninger for »erhvervshemmede« i det hele taget, kalder man den sociale hjælpevirksomhed. Det siger sig selv, at forsorgens virksomhed må være af længere el. kortere varighed alt efter defektens art og styrke, bevægende sig fra en enkelt operation, som ved behandlingen af et hareskår, til den livsvarige anbringelse på anstalt af en lavtstående åndssvag.

Bortset fra den pleje, der finder sted af de dybt åndssvage, uhelbredelig sindssyge og epileptikere, har man forladt tidligere tids hospitalslignende internat. Vægten lægges nu på oplæring i skoler, arbejdshjem og værksteder, i tilknytning til hvilke patienterne under hjemlige forhold har ophold på institutionen.

Udvidet betydning har i nyere tid eksternatformen fået, d. v. s., at patienterne har ophold i private hjem og derfra søger oplæring på en særforsorgsinstitution.

Fælles for alle de omhandlede defekter gælder det, at personen bør inddrages under s. fra et så tidligt tidspunkt som muligt både af hensyn til denne selv, der bør forsøges kureret og ofte må beskyttes mod legemligt og åndeligt at gå til grunde ved vanrøgt og udnyttelse, og af hensyn til samfundet, der må beskyttes mod de uheldige følger, der kan blive frugten af den defekte persons færden på fri fod, bl. a. ved at han kan indlade sig i kønslige forhold med besvangring til følge.

Socialreformen, der indeholder hovedreglerne om s. har med henblik herpå gennemført en udvidelse af den indberetningspligt (s. d.), der tidligere kun gjaldt blinde og døve børn således, at denne omfatter samtlige s.sgrene. At indberette s.strængende til vedk. institution påhviler herefter — omend i forskelligt omfang for de enkelte forsorgsgrene — de sociale udvalg, læger og lærere. Denne indberetningspligt vil få øget betydning, efter at der i henh. t. folkeskolelovgivningen ved skolerne bliver opr. særklasser for defekte børn, hvorved de hertil knyttede, særligt uddannede lærere vil få større sikkerhed i bedømmelsen af, hvornår et barn er trængende til s.

Forsorgens effektive indsats formidles dernæst ved, at socialreformen har gjort s. til en ren statsforsorg.

Om en egentlig statsforsorg før 1933 har man ikke kunnet tale. Vel afløstes de første private forsøg her i landet på oprettelse af s.sanstalter hurtigt af en indsats fra statens side i form af et økonomisk tilskud, senere af statens direkte overtagelse af anstalterne (døve-, tale-, blinde- og sindssygeanstalterne) el. ved at dække underskuddet ved driften af private anstalter, der til gengæld blev undergivet tilsyn af staten (åndssvage-, vanføre- og epileptikerinstitutionerne). Udgifterne blev imidlertid også pålignet kommunerne, der varierende for de enkelte forsorgsgrene blev pålagt at deltage i udgifterne for hver patient, der af vedk. kommune blev inddraget under forsorg. Mange små kommuner, indenfor hvis område der befandt sig en el. flere arveligt belastede, s.-trængende familier, blev herved pålagt en i forhold til kommunens befolkningstal uforholdsmæssig stor økonomisk byrde, der kunne friste kommunalbestyrelsen til at undlade anmeldelse af de s.-trængende til forsorg.

Ved at bestemme, at alle udgifter ved forsorgen, herunder ikke blot de almindelige forsorgsudgifter, men også beklædning, rejse til og fra institutionerne samt i et vist omfang udgifter til begravelse afholdes af statskassen, har forsorgsloven fjernet en faktisk hindring for rettidig inddragelse under s. I årene lige efter 1933 iagttager man således også en udtalt stigning i antallet af personer, inddraget under forsorg.

Reglerne, hvorefter det påhviler statskassen at afholde samtlige udgifter ved s., gælder kun for personer, der kan anses for økonomisk trængende. Kan personen el. dennes forsørger efter indhentet erklæring fra det sociale udvalg, ikke anses for trængende, pålægges det ham at udrede selvbetalertakst, der fastsættes af socialmin. hvert år, og som ligger langt under statens faktiske udgifter ved opholdet. Er han kun delvis trængende, bliver der ham efter et skøn over hans indtægts- og formueforhold pålagt et bidrag. I visse tilfælde, nemlig når der er tale om egentlige helbredelsesforanstaltninger, afholdes udgifterne af sygekasserne el. af invalideforsikringsfondens midler. Efter at forsorgen er ophørt, kan der til forsørgelse af personer, der ikke er i stand til at klare sig på almindelig måde, ydes invaliderente (s. d.) el. sygehjælp (s. d.) til kronisk syge.

Udgifter til trængende s.spatienter afholdes som særhjælp (s. d.) og medfører ingen retsvirkninger for påg. Gennem denne regel har samfundet udtrykt, at ulykken som oftest har ramt vedk. uforskyldt.

Ligesom offentlig forsorg i almindelighed ikke kan påtvinges nogen person, men forudsætter en henvendelse fra hans side, således vil s. normalt heller ikke kunne bringes til anvendelse mod en persons vilje. Herfra gælder dog undtagelser. Navnlig fordi nogle forældre finder det vanskeligt at forstå, at deres barn i en tidlig alder skal forlade hjemmet for at anbringes i et internat, gennemførtes i 1926 regler om sådan undervisningspligt for døve og blinde børn, hvilke regler i 1933 udvidedes med en almindelig pligt for børneværnsudvalget til at fjerne et barn fra hjemmet, når barnet p. g. a. legemlige og sjælelige mangler er trængende til s., der ikke kan iværksættes i hjemmet, og forældrene ikke sørger for, at barnet undergives den fornødne s.

Inddragelse under særforsorg. Når en særforsorgspt. må anses for trængende i forsorgslovens forstand, foreskriver loven flg. regler for det sociale udvalg m. h. t. inddragelse af pt. under særforsorg:

I tilfælde, hvor der foreligger trang i forsorgslovens forstand, drager det sociale udvalg, når det modtager henvendelse om at tage sig af sindssyge, åndssvage el. epileptikere, el. udvalget selv skønner, at der er anledning til at tage sig af sådanne pt., snarest muligt omsorg for, at det ved læge-

undersøgelse afgøres, om det må anses for uforsvarligt, at pågældende ikke henholdsvis indlægges til behandling på et sindssygehospital, inddrages under åndssvageforsorg el. indlægges til behandling på et anerkendt epileptikerhospital.

For de enkelte grupper kræves som betingelse for, at henvendelse skal rettes til en læge, yderligere flg. betingelser opfyldt: for *sindssyge,* at pågældende er farlig for sig selv, at udsigterne for hans helbredelse væsentligt vil forringes, hvis indlæggelse ikke finder sted, for *åndssvage,* at pågældende er farlig for sig selv, el. at hans hele tilstand el. de forhold, hvorunder han lever, tilsiger inddragelse under forsorg, og for *epileptikere,* at udsigterne for pågældendes helbredelse væsentlig vil forringes, hvis indlæggelse ikke finder sted.

Såfremt vedk. læge skønner, at indlæggelse, henh. inddragelse under forsorg, bør finde sted, retter udvalget herom henvendelse til vedk. sindssygehospital, åndssvage- el. epileptikerhospital.

Modtager udvalget henvendelse om at tage sig af en *vanfør el. lemlæstet,* el. skønner udvalget selv, at der er anledning til at tage sig af en sådan pt., må udvalget drage omsorg for, at henvendelse sker til en statsinstit. el. en anerkendt institution for vanføre, for at pågældende, hvis forholdene kræver det, kan blive undergivet speciallægebehandling, en særlig undervisning, oplæring el. lign. Forinden udvalget træder til, må der dog indhentes en udtalelse fra invalideforsikringsretten om, hvorvidt pågældende ikke kan hjælpes efter folkeforsikringsloven.

For såvidt angår talelidende, blinde og døve henvises der til specialartikler: Blindeforsorg, Døveforsorg, o. s. v. Se også Indberetningspligt.

Modsætter en voksen person sig inddragelse under s., kan han personlig umyndiggøres efter de derom gældende regler. Kun for den åndssvage og sindssyge, herunder epileptikeren, er der hjemmel til under visse betingelser administrativt at inddrage ham under forsorg mod sin vilje.

S. er i stadig udvikling. Der iværksættes på alle institutionerne og de dertil knyttede medicinske klinikker fortsat reformer i pæd. og med. retning. Gennem et snævert samarb. med universitetets arvebiologiske institut er der skabt grundlag for et betydningsfuldt arvebiologisk forskningsarbejde. Stor betydning har samarb. med den skandinaviske s. haft. Denne er i hovedlinierne organiseret på nogenlunde lign. måde som i Danmark. Samarb. har bl. a. givet sig udtryk i fællesskandinaviske møder samt i udgivelse af fællesskandinaviske tidsskrifter.

Den administrative udvikling varetages af socialmin., hvor det herhenhørende tilsyn er henlagt under direktøren for s.

I finansåret 1914—15 udgjorde statens udgifter til s. c. 1.375.000 kr.; hertil må imidlertid lægges kommunernes udgifter, der ikke lader sig nøjagtigt beregne, men har andraget c. 3/4 mill. kroner el. ialt c. 2 mill. kroner.

Statens udgifter var i finansåret 1951—52 steget til ca. 73 mill. kroner, der på de enkelte forsorgsgrene fordeler sig således:

Sindssyge	25	mill. kr.
Åndssvage	30	—
Epileptikere	4	—
Vanføre	7,5	—
Talelidende	0,8	—
Blinde	2,5	—
Døve og tunghøre	3,4	—
Ialt...	73,2	mill. kr.

Antallet af personer inddraget under s. udgjorde for samme år c. 26.923.

Litteratur: Danmarks sociale Lovgivning s. 169 og flg. Beretning fra særforsorgsdirektøren 1939—40 og flg. årg. Beretninger fra de fællesskandinaviske særforsorgsmøder. Social Håndbog for Norge kapitel V og XIII samt Sociallagstiftning och socialt arbete i Sverige s. 167 og flg. E. L-g.

Særforsorg for børn under børneforsorg. Såfremt det må antages, at et barn, der skal fjernes fra hjemmet i henh. t. forsorgslovens § 130, stk. 1, el. undergives børneværnets forsorg efter lovens § 130, stk. 2, er åndssvagt, sindssygt, epileptisk, døvstumt, talelidende, blindt, vanført el. tuberkuløst, skal børneværnet i henh. t. forsorgslovens § 135 efter nærmere undersøgelse søge oplyst, om særlig forsorg i den anledning bør finde sted.

Er forældrene — el. anden indehaver af forældremyndigheden over barnet — enige i barnets inddragelse under særforsorg, og der således ikke er tale om at bryde nogen modstand hos forældrene mod særforsorgen, vil der i almindelighed for børneværnet ikke være videre at foretage i sagen, udover evt. rent midlertidigt at drage omsorg for barnets anbringelse, indtil særforsorgen kan etableres.

Ligger forholdet derimod således, at forældrene protesterer mod inddragelse under den omhandlede forsorg, påhviler det børneværnet at yde sin medvirkning til gennemførelse af særforsorgen derved, at børneværnet træffer beslutning om barnets fjernelse fra hjemmet, jfr. herved nærmere Fjernelse af børn fra hjemmet. Inden en sådan beslutning træffes, må børneværnet sikre sig en klar udtalelse fra vedk. særforsorgsinstitution om nødvendigheden af, at barnet anbringes udenfor hjemmet for at undergives særforsorg.

Spørgsmålet har navnlig praktisk betydning m. h. t. etablering af åndssvageforsorg. Her kan sagen f. eks. ligge således, at barnet vel er åndssvagt og for så vidt egnet til anbringelse på åndssvageanstalt men samtidigt så lavtstående, at der intet vil opnås for barnet ved overflytning til anstalten, og det er da muligt, at barnet kan forblive i sit hjem under åndssvageforsorg med fornødent tilsyn derfra. — Børneværnet yder naturligt sin medvirken ved skønnet over, om hjem-

met er et forsvarligt anbringelsessted, men iøvrigt må afgørelsen af, om barnet skal anbringes i el. udenfor hjemmet under særforsorg afgøres af denne forsorgs sagkyndige.

Har børneværnet fjernet et barn fra hjemmet med henblik på anbringelse under særforsorg, og denne forsorg er etableret, må børneforsorgen herefter betragtes som hvilende, således at bestemmelsesretten m. h. t. barnets anbringelsesmåde m. v. overlades til særforsorgen; i almindelighed får børneværnet først pånv anledning til at beskæftige sig med sagen, såfremt der rejses spørgsmål om hjemgivelse til forældrene, jfr. ndf.

Konstateres det, efter at et barn er inddraget under børneforsorg, at særforsorg er påkrævet, må fornøden beslutning træffes af børneværnet, og børneværnet har derefter af forholde sig som foran anført.

Er et barn med forældrenes tilslutning inddraget under særforsorg, uden at børneværnet har medvirket i så henseende, og der senere fra forældrenes side fremsættes begæring om hjemgivelse af barnet fra særforsorgen, vil barnets forbliven udenfor hjemmet kun kunne gennemføres, såfremt børneværnet træffer beslutning om barnets fjernelse fra hjemmet.

Ligger forholdet endeligt således, at et barn er inddraget under børneforsorg og anbragt under særforsorg, og der derefter rejses spørgsmål om barnets hjemgivelse, må dette spørgsmål finde sin løsning ved et samarb. ml. særforsorgen og børneværnet, jfr. Børneforsorg. Forsorgsforlængelse og ophør.

O. G.

Særhjælp. Iflg. lov om offentlig forsorg § 123, stk. 2 kan børneværnet i trangstilfælde som s. yde forældre el. opdragere økonomisk hjælp til afholdelse af de udgifter, der direkte forårsages af pålæg vedr. et barns opdragelse som iflg. § 123, stk. 1 er meddelt forældre el. andre opdragere, såsom udredelse af skolepenge og vederlag for barnets optagelse i en forebyggende institution (fritidshjem, børnehave o. lign., daghjem for spæde børn). Også udgift til beklædning kan godtgøres, når der f. eks. er givet pålæg om, at barnet skal have en læreplads el. lign., og forældrene er ude af stand til at betale beklædningen.

Iflg. § 126, stk. 7 kan børneværnet efter andragende fra en institution for forebyggende børneværn el. forældrene, når disse er trængende og forholdene i det enkelte tilfælde taler derfor, betale helt el. delvis for barnets besøg i institutionen, og denne hjælp betragtes da som s. Denne bestemmelse er hidtil kun benyttet af få børneværn. O. Skj.

Særhjælp under militærtjeneste, s. Funktionærloven og Sygekasseforhold under aftjening af værnepligt.

Særklasser kaldes de klasser, et skolevæsen opr. til undervisning af børn, der ikke kan følge undervisningen i folkeskolens almindelige klasser. Placeringen af børnene finder sted efter deres legemlige el. psykiske svagheder. Kbh.s kommunale skole har til eks. opr. flg. arter af s.: Hjælpe-, tunghøre-, svagsyns-, tale-, læse- og observationsklasser. (Folkeskoleloven § 2, stk. 5, og undervisningsmin.s cir. af 26. juni 1943 I).

Chr. H. B.

særundervisning, Konsulenter for. I henh. t. tilsynslovens par. 25, hvorefter der skal gives speciel undervisning for svagtbegavede, svagtseende og svagthørende børn el. børn med talevanskeligheder, som ikke hører under særforsorgen, skal der til hver amtsrådskreds knyttes en konsulent.

Kvalificerede til denne stilling er i henh. t. cir. 15. febr. 1950: 1) lærere, der i en årrække har arbejdet i særskolen; 2) lærere, der har gennemgået den 3-årige uddannelse i psykologi ved Kbh. Universitet (cand. psych.) el. har taget magisterkonferens i psykologi. Den påg. skal have nogle års praksis som folkeskolelærer. K. f. s. ansættes af undervisningsmin. efter indstilling af skoledirektionen og lønnes som skoleinspektør el. viceskoleinspektør.

Hvis det arbejde, der pålægges k. ikke kræver hans hele arbejdskraft, kan der antages en lærer i amtsrådskredsen og denne frigøres da for det tilsv. undervisningsarbejde.

K. skal bistå skoledirektionen, amtskonsulenten og skolerne i amtsrådskredsen ved spørgsmål om undervisning af børn, der ikke kan følge den alm. undervisning og ved andre skolespørgsmål, der kræver særlig indsigt i børnepsykologien.

Hans virksomhed skal vække interessen for den særlige undervisningsform, han skal give anvisning på, hvorledes sådan undervisning kan gives (cir. 26. juni 1943), da det på landet ofte vil være nødvendigt at holde disse børn sammen med de andre børn i klassen og så sørge for, at der gives en for dem afpasset individuel undervisning, såfremt det ikke gennem skoleforbund vil være muligt at samle børn fra flere kommuner i en særlig klasse; og endelig hvor det ønskes være behjælpelig med udtagelsen af de børn, der trænger til sådan undervisning.

Sætte- og fiskeskipperskoler findes i Esbjerg, Frederikshavn, Grenaa Havn, Rønne, Skagen og Thyborøn. Skolerne drives privat, men er godkendt af staten og støttes af denne. De arbejder under navigationsdirektoratets tilsyn.

I vinterhalvåret okt.—marts gives undervisning til *kystskipperprøven* og *sætteskipperprøven* samt på enkelte skoler tillige til *radiotelefoniprøven med særligt certifikat.*

Til kystskipperprøven undervises i navigation og internationale søvejsregler.

Til sætteskipperprøven i samme fag og desuden i motorlære og sundhedslære.

For at kunne indmeldes til kyst- el. sætteskipperprøven skal vedk. kunne fremlægge fyldestgørende beviser for, at han efter det fyldte 15. år har faret til søs og forrettet sømandstjeneste i mindst 2 år, deraf mindst 1 år i søgående sejlskib el. i sejlfiskerfartøj på over 7 bruttoregistertons.

Forberedelsen varer gennemsnitlig c. 2 mdr. til kystskipperprøven og c. 5½ md. til sætteskipperprøven.

Eksamen afholdes i begyndelsen af marts ved de respektive skoler.

Skolepengene er 35 kr. mdl. samt en indtrædelsesafgift på 20 kr. (1952).

Værdige og trængende elever kan opnå statsunderstøttelse på 10 til c. 30 kr. mdl.

H. A. G.

Sætter, s. Bogtrykfaget.

Sætteskipperprøven, s. Navigationsskoler el. Sætte- og fiskeskipperskoler.

Søfartens bibliotek. Arbejdet for at skaffe søens folk adgang til læsning blev først taget op af forskellige rederier, mest systematisk i 1936—37 af rederiet J. C. Lauritzen. I 1939 skabtes et centralbibliotek for sømænd under navnet Søfartens bibliotek. Bøgerne kommer ud på skibene i bogskabe, der kan indeholde op til 50 bind. Heraf er 15 bd. håndbøger, der forbliver ombord. Resten er en vandrebogsamling, der kan ombyttes ml. skibene indbyrdes. Desuden findes på hovedbiblioteket i Kbh. en studiesamling med bøger af særlig faglig interesse.

1952 var bogbestanden 41.359 bd. I 1951—52 udsendtes til skibene 31.497 bd., og skibene har i dette tidsrum haft et udlån på 101.782 bd.

Litteratur: E. Juel-Hansen: Søfartens Bibliotek. (Bogens Verden 1940, s. 133—39).

M. I.

Sølager Statsungdomshjem ved Hundested, hjem for 33 drenge i alderen 14—20 år. I 1919 overtog staten et af private påbegyndt, men ikke fuldført børnehjem i Sølager og indrettede det til statsoptagelseshjem; i 1924—31 overladt Kristelig Forening for Børneforsorg, derefter pány under statsdrift og fra 1. apr. 1932 omdannet til statsungdomshjem. Hjemmet er gentagne gange udvidet og forbedret og giver nu oplæring i landbrug, gartneri med drivhuse samt skrædder- og snedkerfaget; anvendes fra 1952 fortrinsvis til svagt begavede el. sent udviklede, vanskelige elever.

O. Skj.

Sølyst børnehjem pr. Jyderup. Efter at S. siden 1941 har været anvendt til statsungdomslejr for unge kvinder og fra 1945 som opdragelseshjem med forsk. opgaver, er ejendommen i 1952 blevet et børnehjem for 55 svagt begavede el. sent udviklede piger; 3 afd.: 16 i alder 2—7 år, 26 i alder 7—14 år og 13 over skolealderen. Der holdes skole i hjemmet, og elever over skolealderen får en grundig huslig oplæring som på en husholdningsskole. Selvejende institution med egen bestyrelse.

O. Skj.

Sømand. Den, der vælger søfarten som erhverv, må have et godt helbred, have gode kræfter, må kunne stå på egne ben, ikke lide af hjemve el. have disposition for søsyge samt må have normal synsstyrke og farvesans, hvilket sidste ubetinget gælder for tjeneste på dækket, men ikke for tjeneste under dækket. Der antages kun drenge, der skal være fyldt 15 år (efter 1. jan. 1953 i henh. til lov af 7. juni 1952).

Den dreng, der vil være s., gennemgår flg. uddannelse: Han begynder som messe- el. dæksdreng; for at kunne udmønstre som ungmand skal han have faret til søs i mindst 12 mdr. og have gennemgået et kursus på mindst 3 mdr. på en af statens sømandsskoler. — Disse 3 mdr. kan dog medregnes i ovennævnte fartstid. Som ungmand sejler han i mindst 1 år, hvorefter han bliver letmatros og året efter matros. Vil han yderligere være bådroer, skal han aflægge en prøve i bådroning til erhvervelse af bådroercertifikat.

En bådsmand skal være fyldt 25 år og have faret til søs i mindst 5 år, hvoraf mindst 2 år som matros. En tømmermand skal være uddannet som skibstømrer (s. d.).

Uddannelse kan også finde sted på skoleskib; efter at statens sømandsskoler (s. d.) er blevet oprettet, er det blevet almindeligt, at de unge, før de begynder den egl. sejltid, gennemgår et 3 mdr.'s kursus på en sømandsskole.

Lønningerne for påmønstrede dæksfolk med kost ombord andrager pr. 1. april 1953 (alle incl. tillæg pr. md.): Bådsmand og pumpemænd 700,93 kr.; tømmermænd med 18 mdr.s sejltid 685,43 kr.; tømmermænd med under 18 mdr.s sejltid 670,43 kr.; matroser 673,93 kr.; letmatroser 553,68 kr.; ungmænd 225,03 kr.; dæksdrenge 212,92 kr.

Antal organiserede dæksfolk 1951: 5458.

R. W. B.

Sømandsskoler. I hver af byerne Sønderborg, Esbjerg og Frederikshavn driver staten en s. med det formål at give unge mænd, der agter at gå til søs, både en almendannende og en elementær praktisk og teoretisk sømandsuddannelse. Hvert kursus på disse skoler varer c. 3 mdr.

Som elever kan antages sunde unge mænd ml. 15 og 18 år; når ganske særlige omstændigheder taler derfor, kan der dog også antages elever over 18 år.

Ansøgning om optagelse skrives på ansøgningsskema, der tillige med fornødne oplysninger erholdes ved skriftlig el. mundtlig henvendelse til Statens Sømandsskoler. adr.: Navigationsdirektøren, Kgs. Nytorv 22, Kbh. K.

Elevafgiften for undervisning, kost og ophold på skolen udgør 375 kr. (1953) for et kursus. Til værdige og trængende elever kan der ydes statsunderstøttelse.

Undervisningen på skolerne omfatter bådtjeneste, praktisk og teoretisk sømandskab

og navigation, dansk, gymnastik og svømning, praktisk og teoretisk motorlære, sundhedslære, samfundslære, tøjreparation og tøjvask. Desuden gives der ved foredrag eleverne kendskab til skibsfartserhvervet og til almendannende emner.

Private s. Af sådanne findes (1953) to, nemlig Sømandshøjskolen i Svendborg og rederiet J. Lauritzens Søfartsskole, Kogtved, Svendborg, der begge giver undervisning i lighed med det ovenfor for Statens s. anførte. Oplysning om optagelse på disse skoler fås ved henvendelse til skolerne.

H. A. G.

Sømandsuddannelse, s. Skoleskibe og Sømandsskoler.

Søndagsskole, s. Børnegudstjeneste.

Sønderborg fredehjem, Sønderborg. Opr. 1943 som selvejende institution ved leje af ejendom tilhørende »Fagskolen for Kvinder Askovhus«. 35 piger fra 14 år. Oplæring i husligt arbejde, stort skolekøkken, konfektionssyning, vævning, havearbejde. O. Skj.

Sdr. Højrup børnehjem pr. Pederstrup, Fyn, opr. 1920 af de fynske plejehjemsforeninger som selvejende institution med egen bestyrelse, til modtagelse af svagtbegavede el. sent udviklede børn, der ikke egner sig til anbringelse i almindelige plejehjem. 25 drenge fra 6—14 à 16 år. Anerkendt som børnehjem 2. dec. 1920, som sinkehjem 24. okt. 1933. O. Skj.

Sønderjydsk Skoleforening (1892—1952). Baggrunden for Den Nordslesvigske Skoleforenings tilblivelse er den udvikling af skoleforholdene, som fandt sted på slesvigsk grund efter 1864.

Før kongeriget var landsdelen blevet forsynet med skoler, så der i 1807 i hele hertugdømmet var 440 distriktsskoler; her skabtes i Tønder i 1786—88 det første seminarium på nordisk grund, her udformede Chr. Kold sine ejendommelige skoletanker, her skabte Herrnhutterne et særpræget skolearbejde i Christiansfeld, og her rejstes i Rødding den første folkehøjskole i verden. Da nationale brydninger satte ind, var skolen blevet draget med ind i kampen. Efter 1850 var folkeskolen dansk ikke alene i Nordslesvig, men også i Mellemslesvigs blandede område.

Med 1864 skete der straks forandringer. I de blandede distrikter førtes forholdene tilbage til før 1850, idet folkeskolen her overalt fik tysk undervisningssprog og i Nordslesvigs købstæder og flækker blev det samme i det væsentligste tilfældet, idet der dog som regel blev givet undervisning i dansk. Folkeskolen på landet i Nordslesvig fik derimod lov til at arbejde uforstyrret videre i det gamle spor.

Men da landsdelen i 1866 kom ind under Preussen, begyndte forandringerne også her. I 1867 stilledes lærerne, som alle andre offentligt ansatte, over for kravet om edsaflæggelse til den preussiske konge. Der findes ingen undersøgelse af, hvem Nordslesvigs lærere i 1864 var; men alligevel kan det med sikkerhed siges, at de i overvejende grad var Slesvigs egne sønner. De fleste af dem havde dog fået deres uddannelse på kongerigske seminarier.

Nu stilledes de overfor den preussiske stats fordringer, og de allerfleste af dem bøjede sig for disse fordringer for at blive i deres hjemstavn. Mens det overvejende flertal af præsterne sagde nej til edsaflæggelsen, var det kun et lille mindretal af lærerne, der gjorde det.

Allerede i 1870 fik det preussiske ministerråd forelagt et forslag om at indføre tysk undervisningssprog i den nordslesvigske folkeskole, således at der kun blev religionsundervisningen tilbage i det danske sprog. Denne plan strandede dog på modstand selv fra Bismarck, der fandt det klogere at gå langsommere frem, idet forslaget vakte voldsomt røre og stærk modstand i den danske befolkning i Nordslesvig.

Man nøjedes derefter med at gennemføre 6 ugtl. undervisningstimer i det tyske sprog. Tysktimerne vandt kun langsomt frem, takket være de på danske seminarier uddannede slesvigske læreres manglende evne til at undervise i tysk.

Nu viste det sig gavnligt, at disse lærere i så stort tal var forblevet i deres embeder.

De 6 timers tyskundervisning om ugen var kun begyndelsen til skolens fortyskning. Ved instruks af 9. marts 1878 blev den nordslesvigske skole gjort tvesproget. Børnene skulle derefter fra første begyndelse lære både at læse og skrive dansk og tysk og undervisningen blev i nogle fag givet på tysk, i andre på dansk. Ved juletid 1888 kom den længe frygtede meddelelse: Fra 1. apr. 1889 skulle tysk alene være undervisningssprog i de sønderjyske skoler, kun 4 religionstimer om ugen skulle være danske.

Det blev klart for danskheden i Nordslesvig, at skulle der rådes bod på fortyskningen af den sønderjydske folkeskole, måtte der lægges den største vægt på at få ungdommen på danske ungdomsskoler nord for grænsen. Ideen til at tage fat på et organiseret arbejde til løsningen af denne opgave på bredt grundlag kom fra højskoleforstander S. H. Salling i Ribe, der var født i Sønderjylland d. 28. juni 1842.

Han havde drøftet planen med gode venner på vesteregnen i Nordslesvig og med H. P. Hanssen, der den gang var vælgerforeningens sekretær.

En indbydelse til et møde om at danne en forening til støtte for skoleophold i Danmark for unge fra mindrebemidlede hjem, der var underskrevet af 64 danske mænd fra hele Nordslesvig og af dav. medlem af den tyske rigsdag, Gustav Johannsen fra Flensborg, udsendtes. Ved dette møde, der fandt sted på

Aablings hotel i Skærbæk d. 30. nov. 1892, stiftedes Den Nordslesvigske Skoleforening, hvis opgave det blev på alle tænkelige måder at støtte børnenes og ungdommens undervisning i deres modersmål. Foreningen kom efter 1920 til at hedde Sønderjydsk Skoleforening.

Af de 64 indbydere til det stiftende møde var 58 gårdejere, foreningens første formand, dens næstformand, dens sekretær og kasserer var alle gårdejere, der ud fra deres frie, uafhængige stilling i erhvervslivet kunne møde enhver modstand imod foreningens arbejde fra tysk side.

Foreningens første formand var gårdejer Jens Peter Jensen fra Lovrup i Døstrup sogn i Tønder amt fra 1892—99, den næste var gårdejer Thyssen Hansen i Randerup i Tønder amt fra 1899 til 1910, da foreningens nuv. formand gårdejer H. Jefsen Christensen i Høgsbro valgtes.

Foreningens hovedopgave kom under fremmedherredømmet til at bestå i at yde økonomisk støtte til ungdommens ophold på efterskoler og højskoler i Danmark, for derefter at hjælpe den til faglig uddannelse i dens moderland, såvidt midlerne slog til hertil, medens der i foreningens første leveår ydedes nogen støtte til hjemmeundervisning og vandrelærervirksomhed, der tog sigte både på børn og unge. Midlerne til opgavens løsning fremkom hovedsagelig ved medlemmernes årsbidrag i Nordslesvig, dels ved betydelige gaver fra enkeltpersoner og institutioner i Danmark, ikke mindst gennem De samvirkende sønderjydske Foreninger og v. hj. a. lempelser i betalingen ydet af ungdomsskolerne nord for den dav. grænse, såvel som v. hj. a. enkelte bidrag fra danske i udlandet.

I tiden fra 1892 og indtil Genforeningen var fuldbyrdet og dansk offentlig støtte kunne ydes på normal måde til højskoler og fagskoler har S. S. ydet støtte til 9131 skoleophold for dansk ungdom fra Nord- og Mellemslesvig. Dertil kom de mange, der selv betalte for deres skoleophold.

Efter genforeningen i 1920 fortsatte S. S. med at yde støtte til elevers besøg på efterskoler også fra de sønderjydske landsdele, medens støtten til al anden skoleuddannelse måtte søges gennem de dertil indrettede offentlige institutioner i Danmark.

Dog modtog og modtager foreningen nu til løsning af denne opgave et årligt tilskud gennem undervisningsmin. afvejet dels efter elevtallet hernede fra og dels efter nærmere skøn. Man erkendte fra min.s side, at S. S. havde et tillidsmandssystem, der virkede som en god kontrol med midlernes rigtige anvendelse og man erkendte, at det havde sin betydning i grænselandet at offentlige og privat indsamlede midler hjalp hinanden med at få så mange på efterskole som muligt fra dette område.

Dernæst blev det foreningens opgave at yde støtte til danske unge fra syd for grænsen til ophold på skoler af forskellig art i Danmark.

Medens kun 104 unge mennesker fra området i Mellemslesvig havde søgt S. S. om hjælp til ophold i Danmark fra 1892—1914, så har foreningen siden 1918 ydet støtte til 5989 elever fra dette område indtil 31. marts 1952.

S. S. har i sin levetid ydet økonomisk støtte til 24.371 skoleophold for unge mennesker fra Nord- og Mellemslesvig.

Henvendelse skal ske gennem foreningens tillidsmand, der udleverer spørgeskemaer, som hjemmene må udfylde. Skemaerne sendes med tillidsmændenes fortrolige udtalelser til bestyrelsen. For Sydslesvigs vedk. sker henvendelsen til Dansk Skoleforening, Flensborg. Når bevillingen er givet indmelder S.S.'s kasserer eleverne på de skoler, som de unge selv el. hjemmene ønsker.

Nedenstående skema viser elevtallenes fordeling på de forsk. amter.

Elevantal på ungdomsskoler nord for grænsen 1894—1952.

År	Haderslev amt	Tønder amt	Sønderborg amt	Aabenraa amt	Flensborg by Mellem- og Sydslesvig	Ialt
1894-1920	4.538	1.137	1.101	771	133	7.680
1921-1945	3.080	2.263	949	1.800	2.158	10.060
1946	138	112	34	76	88	448
1947	146	115	51	93	404	809
1948	138	88	46	84	743	1.099
1949	145	88	47	93	807	1.180
1950	179	106	49	100	786	1.211
1951	143	103	44	83	444	817
1952	185	144	51	53	426	867
ialt	8.683	4.156	2.390	3.153	5.989	24.371
gennemsnitlig ca.	147	71	40	53	102	413

Efter 1920 har S. S. medvirket ved oprettelsen og drift af mange danske børneskoler syd for grænsen og gør det stadig, ligesom foreningen har medvirket ved opførelsen af en række forsamlingshuse i grænseområdet nord for den nuv. grænse.

Litteratur: Sønderjysk Skoleforenings Jubilæumsskrift, 1942.

H. J. C.

Søofficer, s. Søværnet sp. 2103 ff.

Søvn er den tilstand, hvor de levende væsener så at sige vender tilbage til plantestadiet efter at have udfoldet deres animale liv ved dagslyset. De kosmiske forhold her på Jorden er sikkert hovedårsagen til, at de fleste dyr således vegeterer om natten og »lever« om dagen. Hvis Jorden havde været solbeskinnet hele døgnet rundt, er det ikke sandsynligt, at evolutionen havde formet dyrenes liv på denne måde. Meget mere kan videnskaben i øjeblikket ikke sige om spørgsmålet *hvorfor.*

Over for spørgsmålet *hvorledes* kan særlig anføres de vægtige s.-teoretiske bidrag der er

ydet af russeren Pavlov, den østr. neurolog C. von Economo (1876—1931) og de amer. fysiologer S. W. Ranson (f. 1880) og N. Kleitman (f. 1895). — Pavlov viste gennem sine undersøgelser over de »betingede reflekser« hos hunde, hvorledes dyrene var tilbøjelige til at falde i s. ved ensformige påvirkninger, ved stimuli der udløste »skuffelse« (extinction) samt ved stimuli, der krævede længere ventetid før »belønningen« indtraf. Han mente at s. udløstes ved at en »bølge af hemning« bredte sig ud over hele hjernebarken. Og det er sikkert nok, at betingede reflekser af den nævnte art også hos mennesket spiller en stor rolle for s.s indtræden. Det at den indtræder på bestemte klokkeslet og i tilslutning til visse ydre stimulussituationer tyder stærkt på, at betingninger spiller en ikke uvæsentlig rolle. — Economos indsats var at indkredse området for det s. k. *s.center*. På grundlag af det store materiale af hjernebetændelser (»sovesyge«), der opstod i tilslutning til »den spanske syge« i 1918—19, fastslog han, at det drejede sig om den bageste del af hypothalamus (i mellemhjernen). — Ranson påviste ved forsøg med aber, at der udløstes en s.lignende tilstand ved isoleret ødelæggelse af disse områder. — Kleitmans indsats var en omhyggelig påvisning af de symptomer, der indledede og ledsagede s. Hans teori går ud på, at træthed af muskler, s.center og hjernebark fører til nedsatte stimuli og nedsat følsomhed for stimuli i søvncentret. Dette fører til, at nervesystemets refleksvirksomhed gradvis svækkes så meget, at s. indtræder. Opvågningen mener han er forårsaget af lyd- og lysstimuli samt navnlig vævsbehov som sult, fyldt blære og lign. — Både Ranson og Kleitman er mere tilbøjelige til at tale om »vågencenter« end s.center, eftersom vågenhed er en tilstand, der kræver at det påg. center er ubeskadiget, medens s. er den tilstand vi har, når centret mangler el. er sat ud af funktion.

Den *vågenhed* (vigilance), som centret synes at være en vigtig formidler af, er ikke nogen absolut størrelse, men intensiteten veksler meget døgnet igennem afhængig af de stimuli, centret modtager fra omverdenen, organerne og musklerne. Som Pavlov så smukt viste ved sine hundeforsøg, fører ensformige påvirkninger, venten og skuffelse til nedsættelse af vågenheden, svarende til de erfaringer enhver pædagog har haft med skolebørn. Dette tyder på, at vågencentret er nært knyttet til el. identisk med de nervemekanismer der styrer opmærksomheden. Driftslivets betydning for opmærksomheden gennem det fænomen vi kalder interessen er stor. Derfor er det ikke uden betydning, at driftslivet også synes at reguleres fra vigtige centrer i mellemhjernen, intimt sammenvævet med »vågencentret«. Herved bliver det forståeligt, at elevernes interesse svigter, når deres driftsliv ikke stimuleres tilstrækkeligt gennem undervisningen, at opmærksomheden nedsættes og s. evt. indfinder sig.

Ved *søvnløshed* står vi i reglen over for det omvendte forhold, at utilfredsstillede behov el. kolliderende instinktforløb (valgsituationer) fører til et så kraftigt impulsbombardement af vågencentret, at s. ikke kan etableres. Derfor søger lægen først og fremmest at hjælpe pt.en til at løse den sjælelige konflikt han — ofte uden selv at vide det — er bytte for. En systematisk afslapning af muskelsystemet tilstræbes samtidig, eftersom konflikter altid fører til muskelspændinger, og spændte muskler sender kraftige impulser tilbage mod vågencentret. Stimuli fra omverdenen kan man svække ved udelukkelse af lyd- og lyspåvirkninger (vat i ørerne og gardinerne trukket for vinduerne) samt blødt leje (et lag af puder udbredt oven på madrassen). Denne behandling kan understøttes med sovetabletter som ad kemisk vej afsvækker refleksaktiviteten, men en del mennesker får eftervirkninger el. bliver afhængige af tabletterne i fremtiden. Derfor er det bedst, hvis man kan nøjes med de andre midler.

S.behovet. Under s. foregår der vigtige opbyggende processer i organismen. Det ses af, at s.løshed fører til medtaget almentilstand. Behovet er stærkt vekslende fra individ til individ, og hos det enkelte individ til forskellige tidspunkter. De individuelle forskelle skyldes dels medfødte ejendommeligheder (morgenmennesker og »morgentunge« mennesker), dels vanen og dels også den almindelige livsaktivitet. Folk, hvis arbejde har fået karakter af et livskald, kan ofte nøjes med 6—7 timers s., medens folk, der keder sig, i reglen skal have 9—10 timer. Gennemsnittet ligger omkr. 8 timer. Stærkt varierende behov hos det enkelte individ finder vi navnlig i egne med midnatssol og vintermørke. S.behovet veksler her ofte fra 4—5 timer om sommeren til 10—12 timer om vinteren. Tilpasningsvanskeligheder forår og efterår er almindelige. Det samme ser vi ved overgang fra dagarbejde til natarbejde hos sygeplejersker og industriarbejdere, der arbejder på skift. Men iøvrigt er det forbavsende så let s.vanerne kan lægges om for de fleste menneskers vedk. — Middagssøvn el. »afslapning« en el. to gange i løbet af dagen virker stærkt besparende på nattesøvnbehovet og må også af almindelige mentalhygiejniske grunde anbefales. Søvnbehovet hos børn er lige så individuelt varierende som hos voksne. Spædbørn sover det meste af døgnet, kun afbrudt af diegivningen. Ved 16—18 årsalderen er s.-behovet som hos voksne c. 8 timer. Talangivelsen for de forsk. aldre er af tvivlsom værdi p. g. a. den stærke individuelle variation.

Drømme er den subjektive oplevelse af nervesystemets impulsforløb under s., ligesom »bevidstheden« er den subjektive op-

levelse af impulsforløbet i vågen tilstand. Der er en ganske flydende overgang ml. disse to oplevelsesformer. Forskellen består for en væsentlig del i, at forarbejdningsniveauet under opvågningen skifter fra hjernestammen til hjernebarken. Hvis individet er presset af et stærkt behov som sult, tørst, seksualdrift, anerkendelses-, magt- el. frihedstrang, vil det afspejle sig i drømmenes indhold på direkte el. indirekte (symbolsk) vis. (Se også art. Drømme).

Litteratur: I. P. Pavlov: Lectures on conditioned reflexes, 1928. C. v. Economo: Encephalitis lethargica, 1929. S. W. Ranson: Arch. Neurol. Psychiat. 41, 1, 1939. N. Kleitman: Sleep and wakefulness, 1939. G. Magnussen: Søvn og søvnforstyrrelser, 1946. J. W. S.

Søværn. *I. Befalingsmandsgrupperne inden for søværnet.*

Befalingsmændene inddeles i flg. hovedgrupper:

Sergentgruppen, der omfatter korporaler, sergenter og oversergenter. Disse befalingsmandskategorier, hvoraf oversergenter indgår i søværnets stammandskab (s. d.), uddannes som hjælpeinstruktører, gruppeførere, kanonkommandører m. v.

Fenrikgruppen, der omfatter fenriker og overfenriker. Fenrikernes håndværksmæssige tekniske viden og kunnen kvalificerer disse til at lede de i søværnets enheder forefaldende praktiske arbejder, såvel af militær som af sømandsmæssig og teknisk art.

Officersgruppen, der omfatter søofficerer — maskinofficerer — specialofficerer (af linien og reserven).

Søofficersgruppen omfatter flg. grader i linien: søløjtnant II, søløjtnant I, kaptajnløjtnant, orlogskaptajn, kommandørkaptajn, kommandør, kontreadmiral, viceadmiral og admiral, samt flg. grader i reserven: søløjtnant II, søløjtnant I, kaptajnløjtnant, orlogskaptajn, kommandørkaptajn og kommandør.

Søofficerernes taktisk-navigatoriske uddannelse kvalificerer disse til stillinger som chefer for søværnets skibe og kystbefæstningens værker m. v. samt til indtræden i ledende stillinger ved forsvarets overordnede kommandoorganer, i stabe og ved tekniske institutioner i land m. v.

Maskinofficersgruppen omfatter flg. grader i linien: maskinløjtnant II, maskinløjtnant I, maskinkaptajnløjtnant, maskinkaptajn, maskinkommandørkaptajn og maskinkommandør, samt flg. grader i reserven: maskinløjtnant II, maskinløjtnant I, maskinkaptajnløjtnant, maskinkaptajn og maskinkommandørkaptajn.

Maskinofficerernes videregående maskintekniske uddannelse kvalificerer disse som overordnede ledere af maskintjenesten i flådens skibe og ved søværnets institutioner i land m. v.

Specialofficersgruppen omfatter flg. grader i linien og reserven: søløjtnant, kaptajnløjtnant og orlogskaptajn af specialgruppen.

Specialofficererne forretter tjeneste i søværnets større enheder el. ved faste institutioner i land i mere betroede stillinger, som regel af forvaltningsmæssig karakter.

II. Befalingsmandsuddannelsen i søværnet. Ingen kan blive befalingsmand i søværnet uden først at være våbenøvet som menig.

Man kan blive befalingsmand i søværnet ad 2 principielt forsk. linier, nemlig dels ad *værnepligtlinien* og dels ved frivillig antagelse som mathelev i søværnet (*mathlinien*).

1) *Værnepligtlinien.* Værnepligtige indkaldes til flåden 4 gange årligt, normalt medio jan., medio apr., medio juli og medio okt. (herudover 2 mindre indkaldelser primo febr. og primo marts). Efter indkaldelsen gennemgår de påg. en indledende uddannelse ved søværnets eksercerskole (s. sp. 2109) af c. 2 mdr.s varighed. Efter gennemgang af eksercerskolen fordeles de værnepligtige, der ikke udtages til befalingsmandsuddannelse, til fortsat uddannelse i flådens skibe m. v. Efter c. 11 (15) mdr.s samlet tjeneste hjemsendes de fra tjenesten i flåden.

De værnepligtige, der udtages til fortsat uddannelse, kan efter afsluttet eksercerskoleuddannelse enten 1) gennemgå en korporalskole (s. sp. 2108) af c. 4—6 mdr.s varighed el. 2) optages på sergentskole (s. sp. 2108) med henblik på udnævnelse til henh. korporal og sergent.

De værnepligtige, der udtages til uddannelse som sergent, opdeles i linier svarende til deres civile kvalifikationer.

a. Værnepligtige med 1) uddannelse som skibsførere el. med bevis som styrmænd, 2) udvidet maskinisteksamen el. bevis som maskinmestre, gennemgår efter eksercerskolen en sergentskole af c. 4 mdr.s varighed. Efter bestået sergentskole udnævnes de til sergenter og forretter tjeneste som sådanne, indtil den samlede tjenestetid andrager 24 mdr. Efter bestået sergentskole kan de påg. imidlertid om ønsket søge optagelse på søværnets reserveofficersskole (s. sp. 2108); efter gennemgang af en uddannelse her af ca. 1/2 års varighed kan egnede sergenter udnævnes til søløjtnant II, resp. maskinløjtnant II af reserven med 1 års pligtig tjeneste i denne grad.

Egnede værnepligtige med ovennævnte kvalifikationer kan efter sergentskolens afslutning også søge optagelse på søværnets officersskole (forsvarets gymnasium) (s. sp. 2106) med henblik på udnævnelse til søløjtnant II og maskinløjtnant II i linien.

b. Værnepligtige, der ikke har den under a. nævnte uddannelse, gennemgår efter afslutning af den indledende udd. en praktisk udd. af c. 4 mdr.s varighed. Efter den praktiske uddannelses afslutning gennemgår de søværnets sergentskole og kan derefter overgå til videre uddannelse til officerer ved søværnets officersskole — efter omstændighederne efter gennemgang af forsvarets gymnasium (s. sp. 897). Sergenter, der ikke ønsker fortsat

uddannelse, hjemsendes efter 24 mdr.s samlet tjenestetid.

c. Værnepligtige med videnskabelig-teknisk uddannelse (cand. polyt.'er) gennemgår efter afslutn. af eksercerskolen en sergentskole af indtil 4 mdr.s varighed. Efter afsluttet uddannelse udnævnes de til sergenter og forretter herefter indtil 24 mdr.s pligtig samlet tjeneste. De påg. kan imidlertid også søge optagelse på søværnets reserveofficersskole og efter en uddannelse her af 1/2 års varighed udnævnes til søløjtnant II af reserven med 1 års pligtig tjeneste i graden.

Værnepligtige til kystbefæstningen indkaldes normalt 2 gange årligt. Uddannelsen m. v. af disse værnepligtige foregår stort set efter samme retningslinier som ovenfor nævnt under værnepligten ved flåden.

2) *Mathlinien.* Unge mænd, der er fyldt 16 år, kan antages som mathelever i søværnet. Antagelsen sker normalt medio jan. og medio juni; mathelever til kystbefæstningen dog normalt primo apr. Efter gennemgang af en eksercerskole af c. 2 mdr.s varighed uddannes de påg. i c. 1 år på mathskolen; der gives dem dels en fælles almen uddannelse, dels en specialuddannelse afpasset efter de forsk. tjenestegrenes behov.

Efter gennemgang af mathskolen udnævnes matheleverne til mather og forretter herefter pligtig tjeneste i 2 år i denne grad. Mather, der ønsker fortsat tjeneste i søværnet, kan antages for 1 år ad gangen i yderligere 4 år. Mather der ønsker befalingsmandsuddannelse, kan, såfremt de påg. er over 19 år og har forrettet 1 års tjeneste som math, optages på sergentskolen. Efter bestået sergentskole udnævnes egnede mather til oversergenter. Efter mindst 2 1/2 års praktisk tjeneste kan egnede oversergenter indtræde på fenrikskolen med henblik på uddannelse til fenrik. Oversergenter, der ønsker officersuddannelse, kan overgå til søværnets officersskole — efter omstændighederne efter gennemgang af forsvarets gymnasium — med henblik på uddannelse til søofficer el. maskinofficer i linien.

Personelgruppen, der omfatter mather (mathelever) og oversergenter benævnes søværnets stammandskab (s. d.).

Vedr. uddannelse til *fast officer i linien* (tjenestemandsstilling) skal kort resumeres:

Egnede befalingsmænd (sergenter el. oversergenter) kan uddannes til faste officerer af linien således:

Befalingsmænd med *folkeskoleuddannelse:* gennemgang af forsvarets gymnasium 1. og 2. afd. (3 år) og derefter indtræden på officersskolen (2 1/2 år). Den samlede uddannelses varighed er således mindst 6 1/2 år (fra indkaldelsen);

befalingsmænd med *real- el. mellemskoleuddannelse:* gennemgang af forsvarets gymnasiums 2. afd. (2 år) og derefter indtræden på officersskolen (2 1/2 år). Uddannelsestiden er således mindst 5 1/2 år (fra indkaldelsen);

befalingsmænd med *ny- el. klassisksproglig studentereksamen:* gennemgang af forsvarets gymnasiums kursus for sproglige studenter (1/2 år) og derefter indtræden på officersskolen (2 1/2 år). Uddannelsestiden er således mindst 4 år (fra indkaldelsen);

befalingsmænd med *matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen:* direkte indtræden på officersskolen (2 1/2 år). Uddannelsestiden er således mindst 3 1/2 år (fra indkaldelsen). Befalingsmænd med maskinisteksamen el. skibsførereksamen kan ligeledes indtræde direkte på officersskolen.

Vedr. uddannelse til *fenrik* (tjenestemandsstilling): Oversergenter med mindst 2 1/2 års tjeneste i graden kan indtræde på fenrikskolen (1 år). Den samlede uddannelsestid er således mindst 6 1/2 år (fra antagelsen som mathelev indtil udnævnelse til fenrik).

Vedr. befalingsmænds og befalingsmandselevers lønning m. v. se ndf. under de resp. skoler.

Yderligere oplysninger om muligheder og vilkår for befalingsmænd i søværnet kan indhentes ved henvendelse til søværnskommandoens personelkontor, tlf. C. 16.200.

III. Søværnets skoler.

Søværnets faste skoler uddanner flådens og kystbefæstningens befalingsmænd af linie og reserve samt menige.

Søværnets officersskole, skole under forsvarsmin.

Skolens formål er at uddanne befalingsmænd til søofficerer og maskinofficerer i linien. Som elever på skolen kan efter ansøgning optages egnede sergenter el. befalingsmænd af højere grad.

Elever, der ønsker *uddannelse til søofficerer,* skal have bestået matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen, studentereksamen af den nysproglige el. klassisksproglige linie med tillægsprøve el. afgangsprøve fra forsvarets gymnasiums 2. afd. (s. også sp. 897).

Optagelsesbetingelsen for elever, der skal *uddannes til maskinofficerer i søværnet,* er udvidet maskinisteksamen el. anden tilsv. uddannelse; som optagelsesbetingelse for elever, der skal uddannes til søofficerer af linien, kan skibsførereksamen træde i stedet for de før nævnte eksaminer.

Uddannelsen varer indtil 3 år, og omfatter en alm. befalingsmandsuddannelse samt en teoretisk og praktisk uddannelse i land og på skoletogter. Fagene er foruden matematik, naturlære, sprog, samfundslære, retslære, gymnastik og idræt m. m. de specialfag, der er nødvendige i tjenesten for henh. søofficerer og maskinofficerer i linien. Uddannelsen afsluttes med en prøve. Eleverne ved søværnets officersskole benævnes kadetter.

Elever ved søværnets officersskole og forsvarets gymnasium lønnes med en varierende procentdel (60, 65, 85 og 90 pct.) af den til enhver tid gældende laveste fenrikløn.

For tiden (1953) udgør elevernes begyndelsesløn og slutløn flg. beløb (ugift, Kbh.): kr. 405.— og kr. 647.—, hvortil kommer kr. 20.— om måneden i hjemsendelsespenge.

Endv. har eleverne fri mundering og fri sygepleje i begrænset omfang, men derimod ikke fri kost og logi, med mindre de er udkommanderet på togt med flådens skibe.

Efter bestået afgangsprøve fra søværnets officersskole udnævnes eleverne til henh. søløjtnant II og maskinløjtnant II i linien, der er tjenestemandsstillinger.

Søløjtnant II aflønnes f. t. (1953) med kr. 825 mdl. (gift, Kbh.). Maskinløjtnant II aflønnes med kr. 857 mdl. (gift, Kbh.). Hertil kommer diverse tillæg under udkommando med flådens skibe m. v.

Efter 1 års tjeneste forfremmes søløjtnanter II og maskinløjtnanter II til henh. søløjtnanter I og maskinløjtnanter I.

Søløjtnanter kan herefter avancere gennem graderne indtil admiral; maskinløjtnanter indtil maskinkommandør.

Søofficerernes taktisk-navigatoriske uddannelse tager sigte på at kvalificere disse til chefer for søværnets skibe og kystbefæstningens værker samt efter nogle års praktisk tjeneste til indtræden i ledende stillinger ved forsvarets overordnede kommandoorganer, i stabe og ved tekniske institutioner i land.

Alle søofficerer gennemgår den samme uddannelse ved søværnets officersskole; søofficerer, der måtte ønske det, kan efter nogle års praktisk tjeneste efter omstændighederne gennemgå skoler og kurser såvel i som uden for søværnet (ofte i udlandet) med henblik på at få en videregående specialuddannelse, der kvalificerer de påg. til at varetage de i flådens skibe og ved de tekniske institutioner i land forekommende specialbestillinger, der kræver et mere indgående fagkendskab.

Maskinofficerernes uddannelse kvalificerer disse som overordnede ledere af maskintjenesten i flådens skibe samt ved institutioner i land m. v. Se også befalingsmandsgrupper og befalingsmandsudd., sp. 2103—04.

Søværnets fenrikskole, skole under forsvarsmin. Skolens formål er at uddanne egnede befalingsmænd til fenriker. Som elever optages egnede oversergenter, der har forrettet mindst 2½ års praktisk tjeneste i graden. Uddannelsen omfatter dels fortsat befalingsmands- og specialuddannelse og er foruden matematik, regning, naturlære, dansk, sprog, samfundslære, gymnastik og idræt m. v. de specialfag, der er nødvendige for tjenesten som fenrik inden for de enkelte specialgrene.

Skolen varer normalt 1 år. Efter bestået prøve udnævnes eleven til fenrik, der er en tjenestemandsstilling. Fenriker aflønnes f. t. (1953) med c. kr. 825 mdl. (begyndelsesløn, gift, Kbh.), hvortil kommer tillæg under udkommando med flådens skibe m. v.

Fenriker kan avancere til overfenriker og derfra til søløjtnanter, kaptajnløjtnanter og orlogskaptajner af specialgruppen. (S. også befalingsmandsuddannelsen, sp. 2104).

Reserveofficersskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at uddanne befalingsmænd til søofficerer og maskinmestre i reserven. Som elever på skolen optages 1) sergenter (oversergenter), som har bevis som styrmand el. 2) har bevis som maskinmester el. 3) har en teoretisk uddannelse, der kvalificerer til tjeneste som officer i søværnets reserve.

Skolen varer normalt 6 mdr., hvorefter egnede elever udnævnes til henh. søløjtnant II, maskinløjtnant II og søløjtnant II af reserven med 1 års pligtig tjeneste i graden.

Søløjtnant II i reserven aflønnes f. t. (1953) med kr. 825 mdl. (gift, Kbh.), maskinløjtnant II i reserven aflønnes med kr. 857 mdl. (gift, Kbh.); hertil kommer diverse tillæg under udkommando med flådens skibe m. v.

Reservens personel kan forfremmes indtil kommandør af reserven og maskinkommandørkaptajn af reserven for henh. søofficerernes og maskinofficerernes vedk. (s. også befalingsmandsuddannelsen, sp. 2104).

Sergentskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at uddanne egnede værnepligtige, korporaler og mather til sergenter. Uddannelsens varighed er c. 4—6 mdr. Efter afsluttet uddannelse udnævnes egnede elever til sergenter.

Sergenter aflønnes f. t. (1953) med kr. 5,00 til 7,00 pr. dag samt fri kost, logi og uniform.

Sergenter kan udnævnes til oversergenter efter 24 mdr.s samlet tjeneste. Oversergenter aflønnes f. t. (1953) med kr. 647 mdl. (ugift, Kbh.); hertil kommer mindre tillæg under udkommando med flådens skibe m. v.

Sergenter og oversergenter kan søge optagelse på søværnets officersskole efter omstændighederne efter gennemgang af forsvarets gymnasium med henblik på uddannelse til officerer i linien.

Oversergenter med mindst 2½ års praktisk tjeneste kan søge optagelse på fenrikskolen med henblik på uddannelse til fenrik (S. også befalingsmandsuddannelsen, sp. 2104, og Stammandskab).

Korporalskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at uddanne egnede menige til korporaler, der er søværnets laveste befalingsmandsgrad. Uddannelsens varighed er c. 4 mdr. Efter korporalskolens afslutning forretter de påg. tjeneste som specialister i c. ½ år (konstabler).

Efter ialt 12 mdr.s tjeneste udnævnes konstablerne til korporaler, der herefter forretter tjeneste i søværnet indtil hjemsendelsen, der finder sted 18 mdr. efter indkaldelsen.

Korporaler aflønnes f. t. (1953) med kr. 4,50 pr. dag samt fri kost, logi og uniform.

Egnede korporaler kan indtræde på ser-

gentskolen med henblik på uddannelse til sergent. (Se også befalingsmandsuddannelsen, sp. 2104).

Mathskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at uddanne mathelever af forsk. tjenestegrene til mather. Skolen varer c. 1 år. Skolen giver eleverne dels en fælles grunduddannelse og dels en specialteknisk uddannelse, svarende til de forsk. tjenestegrenes behov. Der er bl. a. flg. tjenestegrene: artilleri-, matros-, mine-, torpedo-, skibsbygger-, sanitet-, radio-, kyst-.

Matheleverne ved kystbefæstningen uddannes på kystmathskolen efter stort set samme retningslinier som gældende for uddannelsen ved flådens mathskole. (Se også befalingsmandsuddannelse, sp. 2104, samt Math og Stammandskab).

Eksercerskolen, skole under søværnet. Skolens formål er at give det værnepligtige menige mandskab, der møder til tjeneste i søværnet en første indledende uddannelse med henblik på personellets anvendelse ombord i flådens skibe, ved kystbefæstningens værker og øvrige af søværnets institutioner. Uddannelsen omfatter tjenestekendskab, sømandsskab, fartøjsøvelser, skydning, alm. militære discipliner samt sport af forsk. art. Uddannelsens varighed er c. 2 mdr.

Også de frivilligt antagne mathelever gennemgår en tilsv. eksercerskole af c. 2 mdr.s varighed.

Søværnets eksercerskolelejr, der sorterer under kystbefæstningen, er f. t. (1953) beliggende i Arresødal ved Frederiksværk.

Efter gennemgang af eksercerskolen fordeles de værnepligtige, der ikke udtages til befalingsmandsuddannelse, til fortsat tjeneste i flådens skibe, ved kystbefæstningens værker m. v., hvor de gennemgår en mobiliseringsuddannelse af c. 9 (13—16) mdr.s varighed. Efter afslutning af denne uddannelse hjemsendes de værnepligtige efter ialt c. 11 (15—18) mdr.s tjeneste i søværnet.

Udover de ovenfor udførligt omtalte skoler findes et antal *skoler og kurser af mere speciel karakter* (oprettes efter behov), således kan nævnes:

Undervandsbådsskolen (for søofficerer), antiundervandsbådsskolen (for officerer og fenriker), kampinformationsskolen (officerer), signalskolen (sergenter, mather, værnepligtige m. fl.), radarskolen (sergenter, mather, værnepligtige m. fl.), artilleriskolerne, torpedoskolerne, mineskolerne, luftværnsskydeskolen (befalingsmænd og værnepligtige), havariskolen (officerer og fenriker m. fl.), afstandsobservatorskolen (mather, værnepligtige m. fl.), fjernkendingsskolen (befalingsmænd), dykkerskolen (befalingsmænd og civile) (s. sp. 415) m. fl.

S. E. M. T.

T

Tabelmetode, s. Regneundervisning.

Tabula rasa, lat. tom el. ubeskreven tavle; et udtryk, der blev brugt i det 17. årh. og senere for at illustrere den opfattelse, at det nyfødte barns sjæl er ganske tom for indhold og først fyldes, efterhånden som det modtager indtryk udefra og gør sine erfaringer. Denne lignelse anses nu oftest for uholdbar, idet »sjælen« ikke passivt modtager indskriptioner udefra, men aktivt forarbejder indtrykkene efter sine egne love. Lignelsen går tilbage til oldtiden (Platon, stoikerne), i nyere tid især benyttet af John Locke.

K. G-S.

Taktil (lat. *tactus* berøring), hvad der har med berøringssansen at gøre.

Takystoskop (gr.*tachys* hurtig + *skopein* se), et apparat, v. hj. a. hvilket man kan fremvise synsgenstande (cifre, ord, billeder, prikker o. lign.) en meget kort, men nøjagtigt bestemt tid; det drejer sig oftest om små brøkdele af et sekund. Et t. kan være konstrueret som lukkeren på et fotografiapparat, men der findes også andre typer. Det bruges bl. a. ved undersøgelser af læseprocessen, f. eks. spændvidde og parate ordbilleder.

K. G-S.

Talbegreb, se Talopfattelse.

Talblindhed. En del af de ordblinde er også talblinde. Ved læsning og skrivning af tal begår de talblinde ombytningsfejl (reversaler). De læser el. skriver f. eks. 13 for 31 el. 37849 for 38479.

Kr. Th. J.

Taleklasser (kommunale). Ligesom for læsesvage, svagtseende og tunghøre børn er der under enkelte kommuners skolevæsen opr. t. for de børn, der, når de kommer i skolen, endnu ikke kan tale rent el. endnu mangler forskellige lyde, som de erstatter med andre. Disse t. medfører den fordel, at børnene samtidig får deres almindelige skoleundervisning, hvilket de ikke får på Statens Institut for Talelidende (s. d.) (s. tillige:

Taleundervisning). Ved en række skolevæsener har man foretrukket at lade talebehandlingen foregå ambulant, således at det talelidende barn får særundervisning samtidig med at det følger undervisn. i sin normale klasse. H. B. L.

Talelidende kaldes personer (børn), hvis tale er besværliggjort enten p. gr. af sygdomme i taleorganerne (strubehovedet, munden, svælget el. næsen) el. p. gr. a. forandringer i hjernen.

Forsorgen for de talelidende, påhviler i Danmark i følge lov om offentlig forsorg, forsåvidt tilfældet skal underkastes anstaltsbehandling, staten, der afholder udgifterne til undervisning og behandling (s. Særforsorg og Statens Institut for Talelidende). De stedlige kommuner afholder i trangstilfælde udgifterne ved den ambulante behandling hos en stedlig talelærer, hvis Statens Institut for Talelidende henviser patienten til denne. Desuden er der oprettet taleklasser el. ambulant taleundervisning efter undervisningsmin. bek. ved de forskellige kommunale skolevæsener, der skal behandle de lette og hyppige udtalefejl, men ikke stammen, ganespalte, hørstumhed o. lign. H. B. L.

Talelidende, Statens Institut for blev opr. 1898. Det består af 2 afdl., en i Hellerup og en i Århus, hvor der til stadighed bor henh. 55 og 40 pt., samt behandles en mængde ambulant. Pt. inddeles efter deres talelidelse i 6 grupper: 1. gruppe for stammende, 2. gruppe for ganespalte, 3. gruppe for svære udtalefejl, 4. gruppe for hørstumme, 5. gruppe for svære tilfælde af læsevanskelighed (ordblindhed), 6. gruppe for funktionelle stemmelidelser.

Til hver af afdelingerne er knyttet en intern mediciner som huslæge, en øre-næse- og halsspecialist, en psykiater og en skolepsykolog, foruden en stab af talelærere. En tandlæge på hver af afdelingerne behandler de ganespaltninger, der skal have protese samtidig med at de får undervisning. Den operative behandling er centraliseret på Hellerup-afdl. (s. Ganespalte). H. B. L.

Talende bog, s. Blindebiblioteker.

taleudvikling, Forsinket opstår enten fordi barnet under den første taleudvikling (s. Børns sprogudvikling) ikke får den fornødne sproglige påvirkning, el. fordi barnet ikke hører godt (s. Tunghørighed), el. fordi barnets åndelige evner ikke er så godt udviklet (s. Åndssvaghed). Barnet kan da blive både 3—4 og 5 år uden at kunne tale rent, d. v. s., der er forskellige lyde, det slet ikke kan danne, hvorfor de enten udelades el. erstattes af andre, og det kan ikke danne sætninger rigtigt (agrammatisme). Ved henvendelse på Statens Institut for Talelidende (s. ovf.) kan vejledning fås om, hvorledes et sådant barn skal behandles i hjemmet, og hvornår og hvor en evt. oplæring bør finde sted. H. B. L.

Taleundervisning i skolens normalklasser. Ved t. i skolens normalklasser forstås en rationel opøven af elevernes taleorganer (læber, kæbe og tunge), så at de bliver smidige og hurtigt og sikkert kan indtage de for den rigtige udtale af vore sproglyde nødvendige stillinger. Denne opøven sker ved fremsigen af lydøvelsesrækker (i en art syngende tone, glidetonen), hvori den lyd, der skal indøves, stadig kommer igen, således at det efterhånden bliver en vane for eleverne at udtale sproglydene rigtigt, ikke alene i øvelserækkerne, men også i tale- og læsesproget. I forbindelse med lydøvelser anvendes stemmeøvelser, der fremmer talestemmens melodi, lægger stemmen i det rigtige leje og giver den en behagelig og køn klang.

En sådan direkte t. i folkeskolen er af forholdsvis ny dato, interessen for et bedre talesprog hos folkeskolens elever begyndte at gøre sig gældende nogle år efter årh.skiftet. Når man i folkeskolen har taget denne undervisning op, er det ikke alene af nationale og praktiske årsager, men også af sociale grunde. Folkeskolen er efterhånden blevet skolen med børn fra alle samfundslag, den skole, hvortil befolkningen trygt skal kunne sende sine børn, og hvor de kan møde vore bedste kulturværdier. Da et godt talesprog ikke alene er en kulturværdi, men også meget hyppigt en betingelse for at opnå ansættelse i forskellige stillinger i erhvervslivet, er det rimeligt, at der i folkeskolen lægges vægt på at lære eleverne klar og tydelig tale.

Skoleautoriteterne i Storkøbenhavn og ude i landet har vist interesse for t. ved at opr. kursus, hvor lærerne kan få vejledning i at lede denne undervisning, og ved i undervisningsplaner at opstille krav om et godt talesprog. I min.s bek. af 24. maj 1941 om målet for folkeskolens undervisning, står som det første krav i målet for danskundervisning: *Sikker og tydelig tale,* — og i den undervisningsvejledning (»den gule bet.«), som af et af min. nedsat udvalg er udarbejdet i tilslutning til ovenstående bek., er der, navnlig med henblik på skolens yngre klasser, henvist til systematisk tilrettelagte lyd- og taleøvelser, der tager sigte på at opøve og kultivere talesproget. — Endelig er t. også påbudt ved seminarierne, og der er afsat 15 timer af en af klassernes årlige antal dansktimer til denne undervisning.

Den direkte t. med øvelser passer bedst i barneskolen til eleverne i grundskolen (1.—5. kl.). Erfaringen har vist, at hvor denne undervisning til stadighed har fundet sted, har den haft god indflydelse både på elevernes stemmebehandling og på deres talesprog og har modarbejdet den sjuskede, vulgære udtale af vort sprog.

Litteratur: Dora Sandal: Lyd- og Taleøvelser, 1. udg.

1920, 6. udg. 1951. D. Sandal og Vg. Forchhammer: Lydtavle til Brug ved Skolens Taleundervisning, 1922. Ingeborg Svane, f. Gunnersen: Kortfattet Artikulationslære med Taleøvelser, 1936. D. S.

Talopfattelse, den forestilling el. det begreb vi har om antal og om betydningen af de ord og tegn, der bruges til at betegne antal. T. kommer til veje på to måder, dels ved at vi opfatter bestemte figurlige egenskaber ved ordnede mængder, f. eks. par, treheder, firheder, den måde, hvorpå vi opfatter spillekort el. dominobrikker, dels ved at vi lærer at tælle. Det sidste giver os det reneste talbegreb, fordi antal er noget, som er ejendommeligt for en bestemt genstandsmængde uden hensyn til genstandenes art el. ordning. Den rent mekaniske fremsigen af talordene må dog ikke forveksles med egl. tælling. Et begreb om tallet 3 har man først, når man har opfattet det fælles for alle treheder, f. eks. tre æbler på et fad og tre klap i hænderne; ligeså med andre antal. Og et alment talbegreb får man ved at opdage det fælles for alle to-, tre-, fireheder o. s. v., d. v. s. den spec. gruppe- el. mængdeegenskab, som kaldes antal. S. endv. Regningens psykologi.

K. G-S.

Talsmandsordningen indførtes i forsvaret i august 1945. Den bestemmer for hærens vedk., at menige ved samme underafdl. (kompagni) har ret til at vælge 2 talsmænd, som kan fremføre andragender, klager el. andre anliggender, der ikke er af kommandomæssig art — hvilket stort set vil sige, at anliggender, der direkte angår uddannelsen, ikke kan fremføres gennem talsmændene — for underafdelingschefen.

Ved rekrutstyrker udpeges talsmændene for de første 2 mdr. af underafdelingschefen, medens de menige herefter selv vælger deres talsmænd ved skriftligt, hemmeligt valg. Mandskabet kan forsamles i fritiden for at rådslå med talsmændene, og talsmændene for underafdl. på samme kaserne kan træde sammen til drøftelse, når fælles anliggender ønskes behandlet.

Såfremt talsmændene efter henvendelse til underafdelingschefen ikke anser sagen for tilfredsstillende afsluttet, kan de henvende sig til afdelingschefen el. ad kommandovejen indsende skriftlig fremstilling af sagen for forsvarsministeren.

T. ændrer intet i den ret, enhver menig har til at henvende sig personlig til sin underafdelingschef, når han måtte ønske det.

For søværnets og flyvevåbnets vedk. gælder tilsv. bestemmelser for de værnepligtige menige indenfor et tjenesteområde (skib, fort, kaserne, flyvestation o. l.). V. J-n.

Tandlægehjælp fra sygekasse ydes i henh. t. overenskomst ml. sygekassernes og tandlægernes organisationer.

Den kan bestå i: 1) Fri tandpleje (herunder tandudtrækning); tandlægerne modtager deres betaling som et fast årligt honorar pr. medl. (takst I), og derhos udreder medl. en kontrolafgift til tandlægen for hver tandudtrækning el. plombering (rodbehandling). 2) Delvis betaling af tandpleje (herunder tandudtrækning); kasserne betaler en del af tandlægens regning, sædvanlig halvdelen efter de i overenskomsterne fastsatte takster, og resten må medl. selv udrede (takst II).

Under såvel takst I som takst II må medl. desuden selv betale for kunstige tænder og for de mere komplicerede el. kostbare behandlinger. 3) Fri tandudtrækning; kasserne yder under denne ordning alene hjælp til tandudtrækning (med lokalbedøvelse), men til gengæld betaler de fuldt ud de herfor i overenskomsten fastsatte takster.

Kassernes hjælp ydes såvel til medl. som til disses børn (plejebørn) under 15 år. Børn, som på skolen er underkastet regelmæssig tandbehandling for kommunens regning, omfattes ikke af sygekassens hjælp til tandbehandling.

En del kasser har indført en særlig ventetid for adgang til kassens tandpleje. Ventetiden er da sædvanligt 3 el. 6 mdr. og rammer medl., der tilflytter en sygekasse fra en kasse, som ikke yder tandpleje. De kasser, som har en sådan særlig lang ventetid, vil dermed søge at forhindre, at et medl., der kun i kort tid opholder sig indenfor dens område, skal benytte sig af kassens tandlægehjælp til at få sine måske forsømte tænder ordnet.

Om de almindelige vilkår for adgang til kassernes tandlægehjælp, s. Sygekassehjælp til børn.

Litteratur: Håndbog for anerkendte Sygekasser, 6. udg., s. 356 ff., 1945. K. A. S.

Tandlægehøjskole, Danmarks, opr. ved kgl. resolution af 19. juni 1888.

Skolen åbnede den 1. febr. 1889 på 2. sal i ejendommen Nygade nr. 7 i Kbh.; i 1894 flyttede skolen til Stormgade 17. Nationalmuseets byggeplaner gjorde skolen hjemløs, og 1929 flyttede den derfor til lejede lokaler i Trommesalen 5.

Da planerne om udnyttelse af Nørre Fælled til brug for universitetet var blevet til virkelighed, fandt man også her plads til tandlægeskolen, som indviedes apr. 1941.

Tandlægernes undervisning og Danmarks Tandlægehøjskoles forhold i det hele hviler på kgl. an. af 8. marts 1947 med senere ændringer og den sig dertil sluttende undervisningsministerielle bek. af 31. marts 1947 med senere ændringer.

Danmarks Tandlægehøjskole har i henh. t. disse bestemmelser en dobbelt mission, idet den både er landets uddannelsesanstalt for tandlæger og hjemsted for dansk odontologisk videnskabelig forskning.

P. g. a. de særlige forhold ved undervisningen, der nødvendiggør, at hver studerende i et vist omfang skal have rådighed over en tandlægestol til patientbehandling,

kan højskolen højst have 100 studerende på hvert hold, ialt altså c. 400 studerende.

Undervisningen på højskolen varer mindst 4 år. Efter hvert undervisningsår aflægges en eksamen. Eksamens første del, der er ret vanskelig, omfatter anatomi, kemi med materiallære samt den grundlæggende undervisning i fremstillingen af proteser, teknologi. I det andet år må den studerende beskæftige sig med ernæringsfysiologi, med kostlære, patologisk anatomi og almen patologi, samtidig med at han giver sig i kast med patientarbejder. Sit første møde med patienterne oplever han på højskolens visitationsafdl., hvorigennem samtlige patienter skal passere. Samtidig med denne undervisning begynder undervisningen på proteseafdl. og på tandfyldningsafdelingen.

I det tredie undervisningsår består den teoretiske undervisning i farmakologi og almen kirurgi samt injektions- og ekstrationslære foruden de almindelige principper for tandregulering; desuden holdes der ligesom i andet år teoretiske forelæsninger i proteselære og tandfyldningslære. Endelig gives undervisning i et for tandlægegerningen vigtigt fag, radiologi.

I sidste undervisningsår kommer endelig videreuddannelsen i proteselære, navnlig krone- og broarbejde og i tandfyldnings- og tandsygdomslære, herunder en række specialkurser i barnetandbehandling og paradentosebehandling samt svære patienttilfælde. På ortodontiafdl. undervises i tandregulering og den protetiske behandling af kæbefrakturer og på kirurgisk afdl. i den specielle tand- og kæbekirurgi. Denne sidste undervisning er nu blevet yderligere udvidet derved, at der til tandlægehøjskolen er blevet knyttet en kæbekirurgisk hospitalsafdl., hvor de studerende får lejlighed til at overvære operationer i kæben og de tilgrænsende dele af hovedet, en undervisning, der vil blive af stor betydning under hensyn til den stedse større brug, hospitalerne gør af tandlæger på dette område.

Interessen for videnskabeligt arbejde er i de sidste 10 år steget stærkt, hvilket har givet sig udslag i en række videnskabelige arbejder af høj kvalitet, og indførelsen af den odontologiske doktorgrad ved kgl. an. af 1. dec. 1942 var derfor et naturligt led i udviklingen.

I spidsen for højskolen står en rektor, der leder højskolen i forbindelse med et lærerråd og en inspektør.

Tilstrømningen til tandlægestudiet har svinget stærkt igennem tiderne: 1910—20 var der c. dobbelt så mange ansøgere som pladser, i 1920—30 ml. 3 og 5 gange så mange, i 1930—40 til tider c. 8 gange så mange, og i de sidste ti år kun ca. $1^1/_2$ gange så mange ansøgere som ledige pladser.

Adgangsbetingelse.

Ikke alle ansøgere kan blive optaget på Danmarks Tandlægehøjskole. Tandlægehøjskolens undervisning er ikke som universitetets en fri undervisning, hvor de studerende kan komme og gå, som de vil. Tværtimod nødvendiggør forskellige hensyn, at man må kræve en næsten skoleagtig disciplin af de studerende. En meget væsentlig del af undervisningen er praktisk-klinisk, hvor de studerende på patienter søger at udføre den del af behandlingen, som svarer til, hvad de forinden har fået demonstreret af lærerpersonalet. Denne behandling kræver en tandlægestol med dertil hørende udstyr. Hver studerende har af pladsmæssige grunde kun rådighed over en stol en kortere tid hver dag, således at samtlige tandlægestole er optaget c. 100 pct. i tiden kl. 8—16.

Udvælgelsen af de c. 100 nye studerende, højskolen årligt kan optage, er indtil 1949 foretaget efter flg. regler:

For så vidt der meldte sig et større antal ansøgere, end der var ledige pladser udtog man inden for hver af de to hovedgrupper: mænd og kvinder, procentvis lige mange af det samlede antal ansøgere inden for hver af følgende 3 grupper:

a) ansøgere med studentereksamen på den matematisk-naturvidenskabelige linie;
b) ansøgere med adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium og tandlægestudiet;
c) ansøgere med den særlige adgangsprøve til Danmarks Tandlægehøjskole.

Af ansøgerne optoges de, der inden for hver gruppe havde den højeste kvotient.

Disse regler er fra 1949 forsøgsvis ændrede, således at udvælgelsen af tandlægestuderende fra 1950 udelukkende foretages blandt de elever, der har bestået en prøve på et nyoprettet kursus: Danmarks Tandlægehøjskoles forprøvekursus, hvor undervisningen varer 1 år. Adgang til dette forprøvekursus har foruden de ovennævnte ansøgere, elever med en sproglig studentereksamen. På kursus kan optages 206 elever, og ca. de 100 bedste elever kan det flg. år optages på Danmarks Tandlægehøjskole. Da der på forprøvekursus undervises i fag, der hører til tandlægestudiets fagkreds, mener man gennem prøven at opnå en bedre udvælgelse, end man hidtil har været i stand til at foretage på grundlag af en skoleeksamen. Endv. håber man herigennem at have skabt mulighed for bedre arbejdsro i skolen, når karakterjageriet ikke spiller så stor en rolle, ligesom man håber at flere elever, der naturligt hørte hjemme på en sproglig linie i stedet for på den matematisk-naturvidenskabelige, vil søge til en sådan.

Erfaringerne fra de tre første kursus er endnu for spinkle til, at man kan udtale sig med bestemthed om ordningens værdi, men meget tyder på, at den er bedre end den hidtidige.

Forprøvekursusordningen har utvivlsomt een fordel: Før 1950 var det sjældent, at studerende frivilligt forlod tandlægestudiet,

selvom de måske havde mest lyst til det el. ikke egnede sig dertil. Når de havde opnået den fordel at blive optaget, ville de ikke godvilligt forlade studiet igen. Efter den nug. ordning, hvor kun c. halvdelen af eleverne på forprøvekursus kan blive optaget som tandlægestuderende, udmelder mange elever sig i løbet af efteråret. Enkelte angiver som grund hertil frygten for ikke at blive blandt de bedste på kursus, men langt de fleste oplyser, at de er blevet klar over, at de ikke har lyst el. evne til tandlægestudiet. Tallene på udmeldte elever svinger omkr. 50 årligt.

Blandt de elever, der optages som tandlægestuderende, findes et ikke ringe antal med forholdsvis små studentereksamensresultater. Disse ville efter den tidl. ordning have været nødt til at læse studentereksamen om el. bestå en adgangseksamen, medens de nu kan beskæftige sig med fag fra det fremtidige studium. Adskillige elever med høje studentereksaminer opnår dårlige resultater ved forprøvekursuseksamen og forlader derefter et studium, hvortil de formentlig ikke har evner.

En endelig vurdering af ordningen vil først kunne foretages, når to el. tre hold kursuselever har gennemgået den fulde tandlægeuddannelse.

På det første forprøvekursus opnåede alle, der søgte rettidigt, at blive optaget. Det samme var tilfældet med kursus 1952—53. Ved kursus 1950—51 blev alle ansøgere med mere end flg. pointtal optaget: 13,14 til mat.-naturv. studentereksamen, 13,03 til sprogl. studentereksamen og 12,50 til en adgangseksamen. Ved kursus 1951—52 var de tilsvarende tal henh. 13,00; 13,00 og 12,00.

Litteratur: Kai Storm: Adgangsbetingelser for Kbh.s og Aarhus Universiteter, Den polytekniske Læreanstalt, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Danmarks Tandlægehøjskole, Danmarks farmaceutiske Højskole, Det kgl. Akademi for de skønne Kunster. Kbh. 1943. Kai Storm: Bestemmelser og vejledning vedr. tandlægestudiet, 1952. K. S.

Tandlæger i hæren, s. Sundhedstjenesten i forsvaret.

Tandlægetilsyn med børn i institutioner for børneforsorg. Ved lov nr. 368 af 27. juli 1945 om ændret affattelse af forsorgslovens § 129 blev der givet arbejds- og socialmin. beføjelse til i det omfang, hvori det skønnes nødvendigt, at indføre fast lægetilsyn med og tandpleje for børn, der søger institutioner for forebyggende børneværn. Udgiften godtgøres fuldtud af statskassen. Reglen om t. har dog ikke endnu fået videre praktisk betydning, da kun nogle få institutioner råder over lokaler, hvor t. kan ske, og da manglen på tandlæger også har virket hindrende.

T. i anerkendte opdragelseshjem, således at udgiften kan afholdes af statskassen, er indført administrativt med tilslutning fra folketingets finansudv. i 1946. T. omfatter dog kun børn fra 3 år og gælder ikke børn, der opholder sig i et optagelses- el. iagttagelseshjem. Ordningen er nu lovfæstet gnm. ændret affattelse af forsorgslovens § 65 ved lov nr. 92 af 14. marts 1951, og lovens bestemmelser er suppleret ved kap. III i arbejds- og socialmin. bek. af 10. juli 1952. Der foretages normalt 2 årl. eftersyn og tandlægen foretager herudover alm. behandling af børnenes tænder (fyldninger, tandudtrækninger o. lign.), så ofte dette er nødvendigt. Undtaget for tilsyn og behandling er børn, der omfattes af en kommunal skoletandplejeordning. Rimelige udgifter til tandbehandling af børn og unge i optagelses- og iagttagelseshjem godtgøres efter regning.

O. Skj.

Tandpleje. T.s vigtigste opgave er forebyggelse af caries (s. Tandsygdomme) ved 1) en hensigtsmæssig ernæring, 2) mundhygiejne og 3) regelmæssig tandeftersyn og -behandling.

Ernæringen bør altid være vitamin- og mineralrig i de perioder, hvor tænderne dannes, d. v. s. såvel til moderen under svangerskabet og diegivning som til barnet under hele opvæksten. Føden bør tillige indeholde en passende mængde hårde og sejge bestanddele f. eks. rå gulerødder, der dels virker mekanisk rensende på tændernes overflade, dels styrker tændernes tilhæftning til kæberne. »Blød mad« og særlig sukkerholdig føde bør derimod indskrænkes til et minimum for at undgå vækst af syredannende bakterier, der kan fremskynde cariesdannelsen.

Da retention af madrester medfører øget syredannelse og dermed angreb på tændernes emaille er den daglige mundhygiejne med regelmæssig tandbørstning af stor betydning, navnlig efter dagens sidste måltid. Tandbørsten, som må være af en passende størrelse, bør under børstningen føres fra tandkødet mod tyggefladen.

Da forsømte og ødelagte tænder danner opsamlingssteder for føderester, der bortset fra det rent æstetiske ubehag dels kan forårsage en forværring af en bestående caries, dels en spredning af caries til nabotænderne, vil desuden et regelmæssigt tandeftersyn og -behandling være en nødvendighed for bevarelsen af normale tænder. (S. tillige Skoletandpleje). K. B-S.

Tandsygdomme. Den hyppigste t. er *tandcaries* (»huller i tænderne«) som forekommer hos praktisk taget alle børn i skolealderen. Caries begynder på tandens emaille som en lille plet med et kridtagtigt udseende. Tandvævet er her mindre modstandsdygtigt, og der opstår hurtigt et hul. Hvis dette ikke plomberes, vokser det gradvis og kan endog »smitte« nabotænderne. Såvel mælketænder som blivende tænder er udsat for caries.

Hvis sygdommen breder sig i dybden, bliver først tandens nerve angrebet, hvilket giver sig til kende ved tandpine. Ved yderligere spredning af betændelsen opstår en tandbyld, der foruden stærke lokale symptomer

kan forårsage almensygdomme som nyrebetændelse og leddegigt. Ved mere udbredt tandcaries kan opstå fordøjelsessygdomme p. g. a. mangelfuld tygning af føden.

Årsagerne til caries er endnu langtfra klarlagt. Barnets sundhedstilstand og rette ernæring i den periode tænderne dannes er af stor betydning for tændernes senere styrke og modstandsevne mod caries. Svangre kvinder og børn må derfor altid have tilstrækkelig med kalk, fosfor, C- og D-vitamin til at sikre en normal tanddannelse. Derimod er det mere tvivlsomt, om vitaminer og kalktilskud har nogen indflydelse, når tænderne først er færdigdannede. Kost som kræver energisk tygning virker beskyttende, hvorimod slik og »blød mad« fremmer caries-dannelsen, — navnlig hvis man bagefter undlader at fjerne madresterne ved mundtoilette (tandbørstning). Ejendommelig nok er hyppigheden af caries blandt danske børn faldet stærkt i krigsårene, såvel 1914—18 som under Den 2. Verdenskrig.

Da en forsømt tandcaries kan udvikle sig til alvorlige lidelser, bør en caries altid tages under tandlægebehandling så snart den opdages. Caries i mælketænderne bør ikke negligeres, da den kan have skadelig indflydelse på de blivende tænder. (Se Tandpleje).

Tandregulering. Uregelmæssigheder i tandstillingen af blivende tænder kan virke skadelig, ikke alene p. gr. a. den dårlige tyggefunktion, men også fordi de disponerer til caries. Ved tandreguleringen, som kan være meget langvarig, vil det næsten altid være muligt at korrigere uregelmæssighederne.

K. B-S.

Tandtekniker. T.standen kan opdeles i 3 grupper: 1) tandteknikere, der driver dentallaboratorier, hvor tandtekniske arbejder udføres for tandlæger, 2) de konditionerende t., hvilket vil sige t.svende, der arbejder hos tandlæger i et værksted i forbindelse med klinikken og 3) de praktiserende t., der arbejder selvstændigt el. som medhj. hos sådanne. T. må ikke udøve tandlægegerning.

ad 1) og 2). De herunder arbejdende t.s opgaver består i udførelse af så godt som alt det tandtekniske arbejde, der kan udføres uden for patientens mund. Arbejdet består i fremstilling af proteser, d. v. s. kunstige tænder, broarbejde, tandkroner, stifttænder, porcelænsteknik og støbte tandfyldninger af forsk. materialer. Materialerne er kautschuk, metal, porcelæn og guld. T. udfører sædvanligvis det enkelte arbejde fra begyndelse til ende, dog har en del konditionerende t. specialiseret sig i enten guld-, protese-, stål-, kautschuk- el. porcelænsarbejde.

Faget blev i 1934 anerkendt som fag i lærlingelovens forstand, og læretiden er fastsat til 4 år, i hvilken tid lærlingelønnen er henh. 6, 8, 10 og 15 kr. pr. uge, hvortil kommer et dyrtidstillæg på 75 pct. (1952). Faget står åbent for både mænd og kvinder; det kræver normal farvesans, håndelag og tålmodighed ved præcisionsarbejde. Oplæring i en senere alder end efter det fyldte 18. år er ret almindelig. Teknisk skole skal gennemgås, og svendeprøve skal aflægges. Svendene er organiseret i Dansk Tandteknikerforbund.

ad 3). De selvstændigt praktiserende t.s væsentligste arbejde består i at tage aftryk af patientens gummer og tænder samt i at prøve og indsætte de fremstillede løse tandsæt. Der stilles de samme krav til udøveren, som er omtalt ovenfor. Uddannelsesreglerne er ikke fastlagt, men »Landsforeningen af praktiserende Tandteknikere« kræver af sine medl. som betingelse for at uddanne medhjælpere, at en standard-kontrakt oprettes, samt at læremesteren påtager sig at udlære medhjælperen i flg. 3 discipliner: kautschuk-, guld -og paladonteknik. Lærlingen skal endv. gå på Landsforeningens tandtekniske skole, der har afd. i Kbh., Odense, Fredericia og Aalborg. Elevtiden er fastsat til 4 år, og lønnen i disse år er henh. 40, 50, 75 og 100 kr. pr. md. Mesteren betaler ligeledes undervisningen på t.skolen.

R. W. B.

Tankelæsning, alm. betegnelse for en persons (tankelæserens) opfattelse af, hvad en anden person (mediet) i nærheden i øjeblikket samler sine tanker om — uden (bevidst) at give dem udtryk i tale, tegn o. lign. I reglen holder tankelæseren mediet i hånden, om håndleddet el. lign., og hvis vedk. da f. eks. tænker på, hvor en genstand er gemt, vil tankelæseren ofte kunne finde frem til stedet ved at rette sig efter uvilkårlige og ubevidste små håndbevægelser fra mediets side (særlig sådanne, der ligesom korrigerer hans egne bevægelser i gale retninger). Jfr. Telepati.

G. S-g.

Tankeoverføring, meddelelse af ens egne tanker (følelser m. v.) til en anden person umiddelbart, uden anvendelse af tale, tegn el. andre fysisk-fysiologiske meddelelsesmidler, enten uvilkårligt el. bevidst tilsigtet. Forekomsten af t. anses ikke for sikkert bevist. Jfr. Telepati.

G. S-g.

Tapetserer, s. Møbelpolstrer og Maler.

Tapping-test, en prøve på den muskulære el. motoriske færdighed, som består i med en blyant el. metalspids at banke så hurtigt man kan. Målet er antallet af bankninger i en fastsat tid.

K. G-S.

TAT, fork. for Tematisk apperceptions test.

Tavhedspligten indenfor børneforsorgen. I henh. til forsorgslovens § 91, stk. 3, foregår udvalgets forhandlinger for lukkede døre. Udvalgets medl. og de til dette knyttede medhjælpere har t. Overtrædelse af t. kan straffes med bøde, hæfte el. under skærpende omstændigheder med fængsel. — Denne t. påhviler også det opdragelseshjem, hvor børneværnseleven måtte blive anbragt.

Hensigten med bestemmelsen er først og fremmest at beskytte forældre og børn mod,

at uvedkommende bliver bekendt med deres forbindelse med børneværnet. Lign. hensyn til beskyttelse — om end ikke i samme grad — gør sig også gældende forsåvidt angår anmeldere til børneværnet og personer, der har afgivet vidneforklaring til børneværnet.

Udenfor forbudet falder forældrene, der i forsorgslovens § 94 har en lovhjemlet ret til at udtale sig for børneværnet, inden beslutning træffes om etablering af børneforsorg, og det samme gælder ved beslutning om forsorgsforlængelse, jfr. forsorgslovens § 168, stk. 1. For at forældrene kan have det fornødne grundlag for at fremsætte deres syn på sagen, må de gøres bekendt med alle momenter af betydning, og hensynet til anmeldere og vidner må derfor — om fornødent — vige. Det er antaget, at forældrene ikke har krav på at få akterne udleveret til gennemsyn. Samme ret som forældrene har den i forsorgslovens § 94, stk. 1, omhandlede trediemand, der optræder sammen med, el. i stedet for forældrene, overfor børneværnet. Men også udenfor de tilfælde, hvor forældrene har krav på fremmøde, er det naturligt, at børneværnet imødekommer et ønske om forhandling vedr. barnet.

Hvad angår t. overfor det plejehjem el. den tjeneste- el. læreplads, hvori børneværnseleven anbringes, er der grund til at nævne en Vestre Landsrets dom af 13. maj 1941, hvorved et børneværn blev kendt erstatningspligtigt, fordi en ung pige med tyvagtige tilbøjeligheder stjal i sin plads, og børneværnet ikke havde oplyst for pladsen, at hun var under børneforsorg og havde den nævnte svaghed. Uanset den mulighed for erstatningsansvar, som denne dom peger på, bør man i det enkelte tilfælde nøje overveje, i hvilken udstrækning hensynet til eleven taler for ikke at give nærmere oplysninger til anbringelsesstedet. Det må dog herved erindres, at et forstående anbringelsessted med viden om elevens svagheder kan være en værdifuld støtte i opdragelsen.

I forbindelse med spørgsmålet om t. indenfor børneforsorgen bør også nævnes en højesteretsdom af 26. marts 1924, der udtaler, at det må bero på børneværnets eget skøn, evt. under rekurs til overordnet myndighed (normalt landsnævnet), om og i hvilket omfang og på hvilken måde der bør gives personer, som måtte mene at have interesse deri, adgang til at blive bekendt med de børneværnet forelagte oplysninger.

Fremkommer der fra ret el. politi begæring om oplysninger om en børneværnselev til brug under en kriminel sag, bør børneværnet give de omhandlede oplysninger. — Hvad civile sager angår, er der særlig grund til at fremhæve det tilfælde, at der i en separations- el. skilsmissesag afæskes børneværnet en udtalelse om den mest betryggende placering af forældremyndigheden over barnet. Børneværnet bør yde sin bistand i en sådan sag, men kun såfremt henvendelse til børneværnet fremkommer fra retten; henvendelser fra parterne el. disses sagførere bør afvises. O. G.

Taylorsystemet, betegnelse for en rationel tilrettelæggelse af en arbejdsproces, så at der med samme arbejdsanstrengelse opnås en større ydelse, dels gennem en udskillelse af overflødige bevægelser, dels gennem et mere fordelagtigt arrangement af det materiale og værktøj, der skal bruges. Systemet blev opfundet af en amerikansk ingeniør, Frederick Winslow Taylor (1856—1915), der som arbejdsformand under en uenighed med sine arbejdere kom til at interessere sig for, hvad der egentlig burde være arbejdsydelsen for en dag, og derunder opdagede, at det i høj grad afhang af, hvordan det var lagt til rette. Han udg. bl. a. The principles of scientific management, 1911. T. blev aldrig populært blandt arbejderne, fordi det blev mistænkt for at skulle tjene til en mere effektiv udnyttelse af deres arbejdskraft i arbejdsgivernes interesse. Om T. se f. eks. A. Lehmann: Størst udbytte af legemligt og åndeligt arbejde, I—II, 1919. K. G-S.

Teaterdirektørforeningens Skuespillerskole er en selvstændig institution med en styrelse bestående af repræsentanter for Dansk Skuespiller Forbund og Teaterdirektørforeningen. Driften er i økonomisk henseende baseret på tilskud fra medlemmer af Teaterdirektørforeningen og på støtte fra staten.

Skolen giver adgang for aspiranter, der har bestået optagelsesprøven, som finder sted i maj og august. Undervisningen er gratis for eleverne, endv. får de af de teatre, hvortil de er knyttet, et mindre mdl. tilskud, stigende for hvert af de 3 undervisningsår.

Undervisningen kommer til at omfatte 4 hovedprincipper: 1) beherskelse af kroppen, 2) beherskelse af stemmen, 3) udvidelse af den åndelige horisont, 4) dramatiske øvelser.

Første år vil man lægge vægt på elevens tilegnelse af fagets grundlæggende principper. Disciplinerne bliver derfor: Afspænding og rytmik, stemmelægning, diktion, tonelære, dramatiske øvelser, teaterhistorie og kunsthistorie. De flg. år vil det derefter være muligt at samle sig mere og mere om de dramatiske øvelser og dramaturgiske studier.

Undervisningen foregår fortrinsvis på Det Ny Teater. B. M.

tegnelærerkursus, Statens har til formål at uddanne lærere og lærerinder i faget tegning for såvel folkeskoler som privatskoler, ungdomsskoler, højere almenskoler, seminarier og højskoler. Undervisningen er gratis, og der kan søges rejsepenge og dagpenge.

Kursus omfatter nu 3 former: 1) Det egl. tegnelærerkursus på 12 uger fordelt på 3 feriekursus à 4 uger (juli). Dette kursus kan dog også tages samme år (juli, aug. og sept.).

2) Suppleringskursus. Et i sig selv afsluttet feriekursus på 4 uger (særligt beregnet for landsbylærere). 3) Korte instruktionskursus i tegning på 1, 2 el. 3 dg. for landsbylærere.

Det egentlige t. og suppleringskursus afholdes i Kbh., medens de korte instruktionskursus fordeles over hele landet i samråd med amtsskolekonsulenterne. Suppleringskursus og instruktionerne er opr. (1942) som en naturlig følge af indførelsen af tegning som fag i landsbyskolen, hvorimod det egentlige t. oprindelig opr.s med henblik på undervisningen i købstadskolen. Nu søges alle tre former af alle kategorier af lærere.

Medens særuddannelse i tegning for lærere kan føres tilbage til året 1856, var det først i 1890 ved udnævnelsen af Kbh.s tegneinsp. Carl F. Andersen til kultusmin.s tegneinsp., at der indførtes en samlet pæd. tilrettelagt plan for undervisningen samlet til et kursus. Der blev her slået til lyd for en rationel undervisning i barneskolen, men kursus var stadig fælles for lærere ved tekniske skoler og barneskolen.

Ved prof. Carl F. Andersens død 1913 overtog kursussekretær Frode Andersen som konstitueret ledelsen af kursus, til kunstmaler Søren Chr. Jensen i 1915 blev tegneinsp. Først da blev uddannelsen for folkeskolens og Teknisk skoles tegnelærere adskilt i to selvstændige kursus henh. under undervisningsmin. og handelsmin. Siden har S. t. været feriekursus. 1923 nedsattes kursustiden fra 5 til 4 uger.

I årene 1932—37 blev kursus ikke afholdt p. gr. a. manglende bevilling. 1938 genopr.s statens kursus i fornyet skikkelse. Det pæd. stof blev samlet på 1. hold og stærkt udvidet. De friere former for barnetegning blev legaliseret. I 1940 og 41 blev bevillingen igen strøget af finansloven, men da var behovet for kursus så stort, at det var muligt for Danmarks Tegnelærerforening at videreføre det med deltagere, der var villige til selv at afholde en del af udgifterne. 1942 ansattes kommunelærer Edvin Hansen som tegneinsp. og dermed leder af S. t. Samme år opr.s S. t. igen og antog sin nuv. form. De tre hold på det egentlige S. t. (12 uger) danner et samlet hele. Barneskolens stof og lærernes praktiske uddannelse strækker sig som to parallelle rækker gennem alle 12 uger. Lagt i hinandens forlængelse danner disse stof til undervisning ved alle ovenn. skoler. Der lægges vægt på en psykol. tilrettelægning af stoffet i barneskolen og valg af nyere prøvede discipliner for at give mulighed for en fortsat udvikling af faget på en sund basis.

Samme hovedsynspunkter gælder suppleringskursus, men her er taget særligt hensyn til landsbylærernes afvigende arbejdsforhold og mulighed for i højere grad at knytte tegning til de øvrige fag. Edv. H.

Tegneundervisning. Få fag inden for skolens fagkreds har gennemgået en så omfattende udvikling, en så frodig vækst, som tilfældet har været med faget tegning gennem det sidste halve hundrede år.

Indtil årh.skiftet vegeterede faget som en slags æstetisk pusleri, til hvilket der ikke var præciseret bestemte krav, udover at der skulle præsteres så og så mange tegninger årligt, udført som kopier efter litografiske tryk el. som dekoration ud fra blomster- el. geometriske mønstre, som eleverne fik dikteret. Målet for denne undervisning (s. litt.-fort. nr. 1), den s.k. Chaux de Fonds-metode, var den nøjagtige kopi, altså en opøven udelukkende i manuelle færdigheder.

Fra omkr. år 1900 gik man over til tegning efter naturen (s. litt.fort. nr. 2); modellerne blev nu brugsgenstande, som børnene kendte, husgeråd f. eks., samt blomster (s. litt.fort. nr. 3), hvis former indgik som elementer i en stiliseret dekoration. Målet for denne undervisning, den *impressionistiske metode*, var foruden det manuelle at udvikle iagttagelsesevnen, altså at opøve eleverne i at gengive, hvad de ser.

Disse år gav tillige tegnefaget den gevinst, at de pædagogisk interesserede kunstnere blev afløst af kunstinteresserede pædagoger. Medens de første havde deres erfaringer og opstillede deres krav ud fra undervisningsformerne på kunstskolerne og de tekniske skoler, forstod de sidste at drage lære af de resultater, psykologerne mente at kunne uddrage af deres forskninger vedr. børns grafiske udvikling. Til en begyndelse gik det kun småt; man var ængstelig for det nye begreb, *barnetegning*, og slog fast, at det var skolen uvedkommende (s. litt.fort. nr. 4), da børnene ikke kunne siges at være modne til t., før de kunne lære at tegne rigtigt, d. v. s. naturalistisk.

Først omkr. 1915 forstod man at drage konsekvensen af den ny viden, og barnetegningen blev indlemmet (s. litt.fort. nr. 5), men man var i tvivl om, hvorledes stoffet skulle placeres inden for fagets rammer, og lod det indtil videre stå som en selvstændig disciplin, idet enten børnene fik lov at lege med det, som de selv ville, el. man forsøgte at lege med og til den ende konstruerede typetegning, en bastard med barnligt indhold og barnagtig form (s. litt.fort. nr. 6).

Medens tegnefaget i f. eks. Frankrig (s. litt.fort. nr. 7), Italien og Schweiz fastholdt den impressionistiske arbejdsform, gik man omkr. 1930 særlig i Tyskland (s. litt.fort. nr. 8) og Østrig over til den *ekspressionistiske metode*, hvor man mere ud fra teknisk og praktisk vejledning end fra egentlig undervisning søgte at sætte børnene i stand til at udtrykke deres forestillinger og ideer.

Forholdet ml. disse to principper er langt fra afklaret verden over. Man forsøgte for nogle år siden, bl. a. i England (s. litt.fort. nr. 9) og Skandinavien (s. litt.fort. nr. 10), at placere dem i forhold til hinanden og ind-

rømme dem den plads m. h. t. rækkefølge og omfang, man mente, der tilkom dem efter deres betydning for barnets udvikling.

Medens man altså til at begynde med skelnede ml. to aldeles klart adskilte systemer, den eksakte, naturalistiske, den impressionistiske tegning og den selvstændige, frie, den ekspressionistiske tegning, hvis respektive tilhængeres drøftelser til tider har haft karakter af religionskrige, står vi omkr. 1940 over for to arbejdsformer, der mere og mere nærmer sig hinanden. Man har for den impressionistiske tegnings vedk. erkendt, at såvel modeller som teknik må afpasses nøjere efter børnenes evner (s. litt.fort. nr. 11), end det tidligere var tilfældet. For den ekspressionistiske tegnings vedk. har erfaringerne vist, at en helt fri udfoldelse ikke i det lange løb vil give resultater klassevis, men at såvel en indførelse i et emne, der skal illustreres, som en forebyggende gennemgang af de vanskeligheder, den påg. opgave erfaringsmæssigt indeholder, er nødvendig (s. litt.fort. nr. 12); med andre ord, man har indset, at skal den fri virksomhed have berettigelse for skolen, må den fra kun at være en arbejdsform tillige gøres til en undervisningsform.

Og dermed er vi nået til fyrrernes t., således som den er udformet f. eks. i England (s. litt.fort. nr. 13) og USA (s. litt.fort. nr. 14), el. er ved at blive udformet f. eks. i Norge (s. litt.fort. nr. 15), og således som den efterhånden er ved at tage form også i den danske skole.

T. skelner i dag ikke ml. barnetegning og f. eks. modeltegning og dekorativ tegning. Barnetegning er selve tegnefaget. Det er den forudsætning, barnet møder med, det er den mere el. mindre udviklede færdighed, skolen har at arbejde videre med gennem alle klassetrin, det er der, læreren må hente barnet, hvis han vil have følgeskab. Det er ikke kun et udviklingsfænomen, barnet vokser fra, ikke noget, der før el. siden skal kastes over bord til fordel for et tegnesæt, hentet fra de voksnes verden og interessesfærer. Derfor må barnets første primitive tegnevirksomhed ikke degraderes til blot og bar tidsfordriv med den faste indledning: Tegn, hvad du vil, for så vil det hele snart tørre ud. Kun for enkelte særlig begavede vil det være muligt at blive ved, men de er så få, at skolen vel må regne med dem, men aldrig normere ud fra dem.

Inden vi sætter en klasse i gang med f. eks. at illustrere et el. andet, må vi gøre os klart, at det er samtlige børn, vi skal henvende os til, d. v. s., at emnet må være så almen kendt, at det appellerer til noget enten forestillet el. oplevet hos dem alle, og det må tillige være så rummeligt, at det afgiver beskæftigelsesmuligheder for dem alle. Ved samtale ml. lærer og klasse klarlægges emnet, forskellige vanskeligheder bliver påpeget og gennemgået (s. litt.fort. nr. 16), og endelig fortæller enkelte af børnene for deres kammerater, hvorledes de nu har tænkt sig, at deres tegning skal laves. Efterhånden som

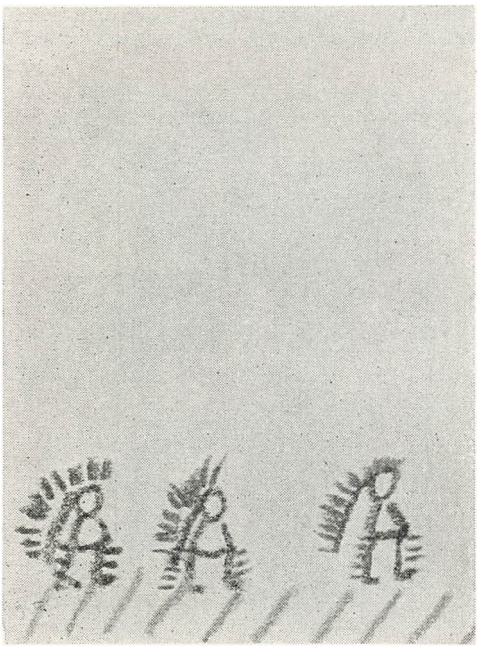

Ikke sådan

— men sådan.

denne forhandling skrider frem, vækkes idéassociationerne hos de børn, der ikke kunne være med i første omgang. Er der nogen, der siger: det kan jeg ikke! så er det lærerens fejl, så er opgaven forkert formuleret el. ikke gjort tilstrækkelig levende for børnene.

Medens børnene tegner, arbejder læreren med dem enkeltvis, ikke for at rette fejl, men for at vejlede dem m. h. t. de ting, der er gennemgået i tilknytning til opgaven og først og fremmest for at hjælpe dem til en effektiv udnyttelse af billedfeltet. Deres interesse skal stadig stimuleres ved diskussioner og beskrivelser, og deres anstrengelser idelig opmuntres med forståelse. For selv om børn ikke bryder sig om at få at vide, hvad de ønsker at lave, vil de gerne have at vide, hvorledes de skal lave det, de ønsker.

Man må understrege over for børnene, at tegningerne ikke skal indeholde overflødige detailler; en stykkevis opbygning v. hj. a. detailler, som er et særkende for småbørns tegninger, giver ingen mulighed for at arbejde med helhedsvirkningen for øje. Med andre ord, det gælder om at få børnene til at holde igen på deres gamle viden om tingene til fordel for den nye viden om billedet.

Når opgaven er færdig, taler man med børnene om de færdige resultater og viser dem træk ved en tegning, som gør den bemærkelsesværdig i sammenligning med andre, en samtale, der mere end at være afsluttende må siges at være indledende, nemlig med henblik på den næste opgave af samme art.

Hvis man rejser spørgsmålet: Hvilke forudsætninger har børnene for at få resultat af et sådant arbejde, må vi ikke glemme tillige at spørge: Hvilke forudsætninger har læreren for at bedømme dette arbejdes resultat? Vi må gøre os klart, at barnet arbejder med en ganske anden gengivelse for øje end den, vi voksne sædvanligvis opererer med; vil vi finde paralleller, må vi søge bl. a. i naturfolkenes kunst (s. litt.fort. nr. 17). Vor tids billedfremstilling arbejder væsentligst med en tredimensional gengivelse, men de kneb, der skal til for at få billedfeltets to dimensioner til at rumme tilværelsens tre, hverken kendes el. imiteres af de små. Børn tegner derfor ikke, hvad de ser, men kombinerer v. hj. a. deres logik det, de ved om tingene med det, de kræver af billedet (s. litt.-fort. nr. 18). De tegner f. eks. altid frontbilleder af det, der skal afbildes; de lader altid en lodret linie stå vinkelret på sin basis uden hensyn til dennes bevægelse i billedet; de afbilder hver ting fra sin mest fordelagtige side og i sin helhed, uden at det ene dækker det andet. Ting, der står bag hinanden, afbildes over og under hinanden; er der noget, der forekommer dem at være særlig vigtigt, tegner de det stort og fremtrædende uden hensyn til de faktiske proportioner (s. litt.-fort. nr. 19). Senere kommer så de fejl, der beror på et begyndende kendskab til den perspektiviske fremstilling (s. litt.fort. nr. 20), hvis finesser naturligvis aldeles ikke beherskes, og endelig har vi så i de større klasser den bevidste stræben efter det tredimensionale billede. Læreren må forstå, at disse ejendommeligheder, for det er uretfærdigt at kalde dem fejl, hører organisk med til

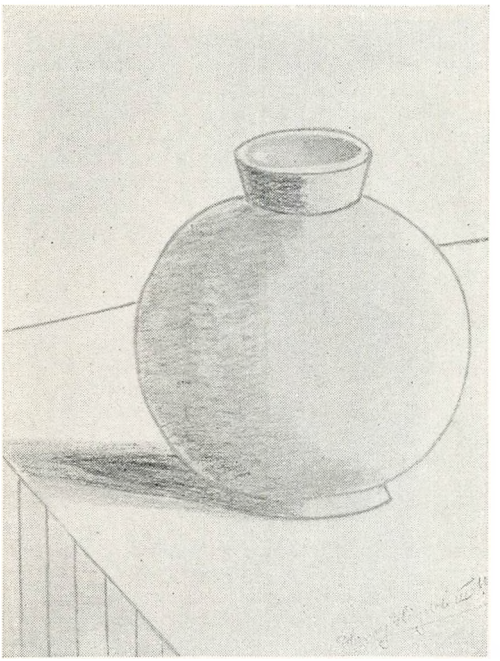

Ikke sådan

2127

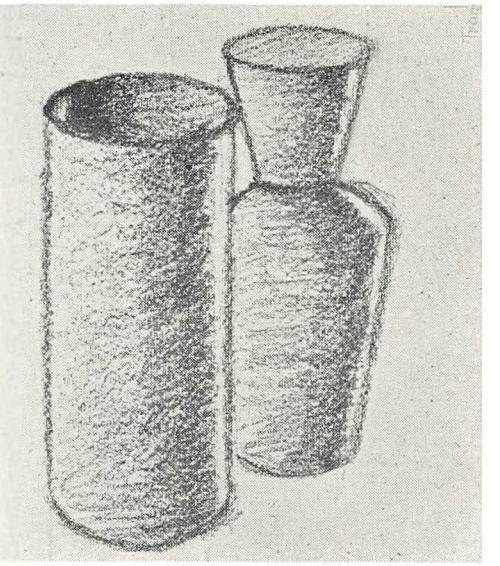

— men sådan.

2128

det normale barns tegnevirksomhed. Det er et vækstfænomen (s. litt.fort. nr. 21), ikke en intelligensmåler. Hvis man forlanger objektiv gengivelse og perspektivisk konsekvens og retter, som man retter stavefejl, gør man vold mod en naturlig udviklingsrække.

Barnet vokser ud fra sit første tegne- som ud fra sit første talesprog, og det bliver lærerens sag at yde hjælp, d. v. s. at belære, når behovet for belæring er til stede. Barnet vil gradvis opdage, at dette el. hint skal gøres på en anden og bedre måde, og den anvisning, der skal til, må læreren præstere under en sådan form, at det nye ikke opfattes som en afløsning for det gamle, men som et supplement. Lad det f. eks. være den perspektiviske gengivelse, der står på dagsordenen; den elev, der har rejst spørgsmålet, får besked i tilknytning til det arbejde, der indebærer problemet for ham. Hvis man benytter lejligheden til at docere perspektiv i almindelighed med horisont og forsvindingspunkter, opnår man kun at svække kraften i børnenes oprindelige todimensionale billedfremstilling.

Begreber som modeltegning og dekoration bliver således ikke selvstændige faktorer, men impulser, der tages med i arbejdet, efterhånden som barnets udvikling berettiger det.

Under arbejdet med den dekorative tegning bør man vænne børnene til et vist mådehold i valget af både former og farver. Det vil ikke volde vanskelighed at få dem til at indse, at en sammenstilling af enkle og klare former, der bevarer fladevirkningen, står stærkere og smukkere end en overbroderet udfyldning, der er baseret på konturvirkning.

Den gamle modeltegning (s. litt.fort. nr. 22) var med sit sindrige måle- og loddesystem så indviklet, så bundet og så lidet barnlig, at det kun var meget få af eleverne, der begreb dens konsekvens, endsige dens beretigelse. Målet kan ikke være, at samtlige børn skal kunne tegne »rigtigt«, i andre fag stiller man dog ikke et sådant generelt fuldkommenhedskrav; målet er en tegning, der fremstår som et selvstændigt arbejde, bygget på selvstændige iagttagelser og vurderinger og ikke på et system af hjælpelinier. Giver vi børnene system i stedet for iagttagelse, giver vi dem sten for brød.

Det er utvivlsomt rigtigt, at barnets opfindsomhed og fortælleglæde kulminerer i indianerperioden omkr. 13-års alderen (s. litt.fort. nr. 23); så kommer de tvære år, hvor barnet er træt af at være barnlig og bange for at være barnagtig, og hvor arbejdsglæden mindskes også på dette felt. I overgangsårene foregår en stor forandring i barnets iagttagelsesevne, og en forandring af udtryksformen er derfor selvfølgelig. Man har forsøgt at imødekomme de store børn på dette punkt ved at opfinde ting som rumvurderingsøvelser, broderitegning, linealtegning og konstruktiv tegning, ja man har sågar lavet hele undervisningsplaner, der er så erhvervsbetonede, at de dufter af terpentin og høvlspåner. Mere nærliggende må det være at gøre sig klart, at tidspunktet nu er inde, hvor børnene har forudsætning for at få det første indblik i, hvad kunst er (s. litt.fort. nr. 24); ikke således at forstå, at de skal opdrættes til amatørmalere, men hvis de, som en organisk fortsættelse og udvidelse af deres tidligere arbejde, under en forstandig ledelse arbejder til bunds med form og farve i farveøvelser, skitsering, maling og dekoration, vil de udvikles således, at de bliver positive kunstbetragtere, på samme måde som den er positiv lytter, der selv spiller. Og når et barn lærer at elske, hvad der er smukt, er det ikke alene undervist, men beriget.

Man kan indvende, at det stiller større krav til læreren, end han i almindelighed er i stand til at honorere. Sandheden er den, at læreren ikke behøver mere end et minimum af tekniske og akademiske kvalifikationer, men han behøver den gave at kunne forstå sine elever. Kendskabet til, hvad der rører sig i barnet og en forsigtig og skånsom aflæsning af disse rørelsers spor i barnets tegning falder vel udenfor den egentlige t.s rammer. Man kan formodentlig sige, at grundlaget for dette felt af børnepsykologien ikke ligger så fast, som dets dyrkere mener, men på den anden side aldeles ikke er så løst, som modstanderne vil gøre det. Der findes overordentlig værdifuld faglitteratur (s. litt. fort. nr. 25, 26 og 27) om dette spørgsmål, hvis yderligere afklaring enhver tegnelærer bør følge med velvillig og positiv interesse. (Se også Børnetegning).

Litteratur: 1. C. Althin: Förebilder vid Undervisning i Teckning, 1908. 2. Oscar Matthiesen og Otto Wüstenberg: Tegneundervisning i Barneskolen, 1901. 3. G. Quenioux et J. Vital-Lacaze: Le dessin à l'école primaire (1910?). 4. Carl F. Andersen: Tegneundervisning i Barneskolen, 1912. 5. H. Segerborg: Teckningsundervisningen i Folkskolan, 1915. 6. E. Gjessing: Typetegning og Modeltegning, 1920. 7. G. Quenioux: Manuel de dessin à l'usage de l'enseignement primaire, 1922. 8. J. Ettel: Lehrstundenbilder aus dem neuzeitlichen Zeichenunterricht, 1928. 9. R. and A. Eccott: Teaching Creative Art in Schools, (1937?). 10. E. Runeberg: Linjer, Form och Färg, 1937. 11. Københavns skolevæsens undervisningsplan, 1940. 12. G. Fischer: Zeichen- und Kunstunterricht, 1934. 13. R. R. Tomlinson: Picture Making by Children, 1934. Samme: Children as Artists, 1944. Samme: Picture and Pattern Making by Children, 1950. 14. S. B. Tannahill: Fine Arts, 1932. 15. Normalplan for Byfolkeskolen, Oslo, 1939. 16. R. Rothe: Methodisches Skizzenbuch für den Zeichenunterricht, 1931. 17. G. Kolb: Bildhaftes Gestalten als Aufgabe der Volkserziehung, 1926—27. 18. Karl Bühler: Die geistige Entwicklung des Kindes, 1930. 19. R. Berger: Les habitudes manuelles et les habitudes visuelles chez les enfants. 8. Congrés int. de l'enseignement du dessin, 1937. 20. G. Kerschensteiner: Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung, 1905. 21. R. Rothe: Kindertümliches Zeichnen, 1921. 22. A. Holck: Tegning efter Gjenstande, 1913. 23. S. Levinstein: Kinderzeichnung bis zum 14. Lebensjahr, 1905. 24. W. Johnstone: Child Art to Man Art, 1941. 25. Rose Alschuler and B. Weiss Hattwick: Painting and Personality, 1947. 26. Margaret Naumburg: Studies of the free art expressions of behavior problem children, 1947. 27. Viktor Loewenfeld: The Nature of Creative Activity, 1950. Endv. henvises til særtryk af meddelelser fra Statens Pædag. Studiesamling, 1940, samt til dennes fortegnelse over faglitteratur, 4. udg. 1946.

P. F.

Tegnsproget (de døves) består af mimiske og pantomimiske gestus som naturlige el. vedtagne udtryk for bestemte forestillinger og følelser. Det er således et virkeligt sprog som andre sprog, der bygger på lyd- og skrifttegn. Gestus anvendes af alle mennesker, især som udtryk for følelser (trusel, bøn, formaning, vrede, glæde o. s. v.) el. til understregning af lydsprogets meningsindhold el. som erstatning for lydsproget, hvor gestus enten er lettere el. mere udtryksfulde. Men som selvstændigt sprog forekommer t. kun i visse skuespilformer (pantomime og ballet), hos enkelte indianerstammer og især hos døve.

Det døve barn har den samme meddelelsestrang som det hørende barn. I mangel af lydsproget griber barnet til fagter for at anskueliggøre sine ønsker. Dets forældre og andre, som har med barnet at gøre, griber naturligt til samme udtryksmiddel. Således opstår et t., som p. gr. a. dets naturlige og anskuelige karakter er let at forstå. Dets udvikling tager navnlig fart, når flere døve børn mødes på en døveskole. T. læres her som andre sprog ved efterligning. Det naturlige t. er et malende sprog; det kopierer virkeligheden ved at tegne tingenes form el. ved at gengive et el. andet karakteristisk ved dem. En flaske gengives således ved med pegefingrene at tegne flaskens form, en kat ved at sætte fingrene som kløer mod kinden, en høvl ved at foretage en høvlende bevægelse med en tænkt høvl o. s. v. Det ligger i t.s natur, at de fleste tegn er benævnelser for konkrete genstande og forhold. Men også mange abstrakte begreber kan udtrykkes på naturlig, let forståelig måde. Klogskab udtrykkes ved at banke med pegefingeren på panden, kærlighed ved at lægge hånden på hjertet, Gud ved at pege mod himmelen o. s. v. De fleste tegn er skabt af de døve selv. T. indeholder også en del kunstige tegn, som ikke er umiddelbart forståelige, men er vedtagne som udtryk for bestemte begreber. Enkelte af disse har oprindelig været naturlige tegn, men er blevet afkortede, el. lokale tegn, der har fået almen udbredelse.

Da t. anvender andre udtryksmidler end lydsproget, har det egentlig sin egen formlære og syntaks. De mange småord, grammatiske endelser og bøjninger, som er nødvendige i lydsproget, er for en stor del overflødige i t. og findes derfor ikke. T. har dog ikke kunnet undgå påvirkning fra lydsproget, således at det efterhånden har tillempet sine regler efter dette, så vidt det er muligt.

T.s styrke er dets klarhed, malende kraft og virkelighedstroskab, men det er lydsproget langt underlegent. Lydsprogets abstrakte karakter er i højere grad egnet til at intellektualisere forestillingslivet, og den mangfoldige afveksling af let skelnelige lyde, som vore taleorganer er i stand til at frembringe, gør lydsproget langt rigere og mere nuanceret end t. Men for de døve har t. været en uvurderlig hjælp til åndelig udvikling og til indbyrdes tankeudveksling. Man har kaldt det »de døves modersmål«, og som udtryk for t.s spontane opståen og dets karakter af »øjesprog«, er betegnelsen rigtig. Når døve samles til internationale kongresser, kan de uden at kende hinandens normalsprog forhandle v. hj. a. t. Det må heller ikke overses, at t. giver den døve den bedst mulige ækvivalens for lydsprogets rent akustiske værdier, som han p. gr. a. sin døvhed altid vil være udelukket fra, selvom han lærer at tale. — Om t.s anvendelse i døveskolen s. Døveundervisning.

Litteratur: Johs. Jørgensen: Tegn-Sproget, dets Væsen og Grammatik, 1910. A. H.

Teknikum, s. Bygningsteknikum, Elektroteknikum, Husbygningsteknikum, Maskinteknikum og Skibsteknikum.

Tekniske Højskole, Danmarks (Den polytekniske Læreanstalt) opr. ved kgl. reskript af 27. jan. 1829. I 1827 indsendte prof. i matematik ved Kunstakademiet G. F. Ursin et forslag til kong Frederik VI om oprettelse af en håndværkerskole. Universitetet overdrog professorerne i fysik, astronomi, kemi og matematik at afgive bet., og fysikeren H. C. Ørsted fik her som den først voterende hovedindflydelsen på universitetets svar. Ingen kunne være mere egnet hertil end netop Ørsted. Han havde bl. a. ved omfattende studieophold i udlandet haft lejlighed til at se resultaterne af naturvidenskabernes anvendelse i det praktiske liv. Allerede i 1813 havde han indgivet et forslag til rege-

ringen om en reform af det fysiske studium, og det fremgår af hans bemærkninger i dette forslag, at han havde et åbent øje for de eksperimentelle videnskabers betydning for et lands økonomiske velfærd. Den polytekniske Læreanstalt grundlagdes derfor fra sin oprettelse som en naturvidenskabelig højskole. At det blev H. C. Ørsted, der fik hovedindflydelsen på den nye skoles formål, fremgår bl. a. af § 1 i den provisoriske plan, der lød således: »Den polytekniske Læreanstalt har til formål at meddele unge mennesker med de fornødne forkundskaber en sådan indsigt i mathematik og experimental naturvidenskab og en sådan færdighed i brugen af disse indsigter, at de derved kunne vorde fortrinlig brugbare til visse grene af statens tjeneste, såvel som til at forestå industrielle anlæg.«

Ørsted blev læreanstaltens første direktør og kunne således overvåge, at formålsparagraffen blev hævdet. Fra 1829 til sin død i 1851 ledede Ørsted vor tekniske højskole.

Den polytekniske Læreanstalt indrettedes ved sin oprettelse i to under universitetet hørende professorgårde. Den ene vendte ud mod St. Pederstræde, den anden, der beboedes af Ørsted, lå i Studiestræde. Der bevilgedes 17.000 rdl. til ombygningen, og allerede den 5. nov. 1829 kunne læreanstalten indvies. Indvielsestalen holdtes af Ørsted i nærværelse af Frederik VI. Der begyndtes med 22 eksaminander. Det stigende antal elever medførte imidlertid hurtigt krav om udvidelser. Den første fandt sted i 1839 ved køb af naboejendommen i St. Pederstræde, og senere kom andre udvidelser til, bl. a. ved inddragning af den embedsbolig, som Ørsted beboede til sin død. Det blev dog hurtigt klart, at læreanstalten måtte have langt større udvidelser, end der kunne ske på det oprindelige sted, og i 1873 nedsattes der en kommission til at overveje forskellige udvidelsesmuligheder. Det blev prof. Julius Thomsen, der var læreanstaltens direktør fra 1883—1902, der fik gennemført, at den fik sit eget bygningskompleks i 1890. I 1905 i G. A. Hagemanns direktørtid (1902—12) opførtes der i forbindelse med bygningen ved Sølvgade et maskinlaboratorium og et elektroteknisk laboratorium, og i 1929 under P. O. Pedersens rektorat påbegyndtes de store udvidelsesarbejder ved Østervoldgade, der endnu ikke er afsluttet, men som dog allerede nu har tilvejebragt en række teknisk-videnskabelige laboratorier til brug for undervisningen og forskningen. Ved kgl. an. af 8. febr. 1933 ændredes læreanstaltens navn til Den polytekniske Læreanstalt, Danmarks Tekniske Højskole.

I an. angives undervisningens mål at være at uddanne civilingeniører, en betegnelse, der herefter er fastslået for de ingeniører, der udgår fra højskolen.

Oprindelig var der kun to studieretninger, der resulterede i eksamen i anvendt kemi og eksamen i mekanik. I 1857 indførtes bygningsingeniørstudiet og i 1905 elektroingeniørstudiet. I 1909 kunne læreanstalten som den første tekniske højskole i verden oprette en lærestol i svagstrømselektroteknik, og elektroingeniørstuderende kunne herefter vælge imellem at udføre et eksamensprojekt enten indenfor stærkstrømselektroteknikken el. svagstrømselektroteknikken. En kort overgang har de egentlige landvæsensvidenskaber været optaget på Den polytekniske Læreanstalts program. Fra 1849—58 undervistes der i agerdyrkningslære, agrikulturkemi, læren om husdyravl og andre landbrugsfag. Ved oprettelsen af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (lov af 8. marts 1856) overgik undervisningen i landvæsensvidenskaberne til denne læreanstalt. Efterhånden som vort landbrug industrialiseredes, måtte det dog naturligt falde ind under Den polytekniske Læreanstalts formål også at optage undervisningen i de grene af den tekniske kemi, der vedrører landbrugets produktion. Det var fabrikingeniørerne B. S. Jørgensen, Fjord og Segelcke, der i den sidste trediedel af det 19. årh. havde ydet deres mægtige bidrag til mælkeindustriens udvikling, og Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole kunne derfor ganske slutte sig til det af G. A. Hagemann (direktør fra 1902—12) i 1904 på læreanstaltens vegne fremsatte forslag om oprettelse af en lærestol i landboteknisk kemi. Denne lærestol, der nogle år efter blev til et professorat i bioteknisk kemi, blev besat med fabrikingeniør, dr. phil. Orla-Jensen, der udarbejdede planerne for en teknisk undervisning, der både omfattede fremstilling af mejeriprodukter og slagteriprodukter.

Den programmæssige studietid for en polyteknisk studerende var oprindelig 2 år, senere blev den $3^1/_2$ år, medens den nu er $4^1/_2$ år. For maskin- og elektroingeniørstuderende kræves der udover studietiden ved læreanstalten tillige en 1-årig værkstedsuddannelse, der normalt tages efter bestået 1. del. Studieplanen for 1. del er tilrettelagt med et 2-årigt studium for øje. — For alle fire studieretninger gælder det, at undervisningen til 1. del i det store og hele kun omfatter grundvidenskaberne matematik, fysik og kemi. Et mindre, forberedende kursus i det andet studieår i bygningsstatik og bærende konstruktioner for maskin-, bygnings- og elektroingeniørstuderende bryder ikke denne linie. For maskin-, bygnings- og elektroingeniørstuderende er matematik (matematisk analyse, geometri og rationel mekanik) sammen med fysik hovedfagene, for fabrikingeniører lægges hovedvægten på kemi (uorganisk, organisk og fysisk kemi). Til 2. del er den programmæssige studietid $2^1/_2$ år. For fabrikingeniørerne fortsættes undervisningen i den rene kemi også til 2. del, men iøvrigt er 2. del for alle fire studieretninger forbeholdt de tekniske fag, og stu-

dieplanen er således tilrettelagt, at der i de første 1½ år af 2. dels studiet gives almen teknisk undervisning, medens det sidste år helt el. delvist er forbeholdt specialstudier. — Den polytekniske Læreanstalt har m. h. t. sin undervisning sat sig som mål at give en almen videnskabelig og teknisk uddannelse, men uden at slække på dette krav er der dog i de senere år sket en videre specialisering indenfor de eksisterende studieretninger. Der er således for maskiningeniørerne tilrettelagt en særlig studieafdl. for studerende med speciale indenfor skibsbygning, og under bygningsingeniørstudiet er der mulighed for en specialisering for dem, der i særlig grad uddanner sig i de fag, der vedr. husbygning. For at undgå ulemperne ved en for stiv studie- og eksamensordning er der givet højskolen en vis frihed til at tillade afvigelser fra normale studie- og eksamensordninger. Afvigelserne kan omfatte såvel nye fagkombinationer indenfor de ved læreanstalten repræsenterede fag som ombytning af et el. enkelte af de normerede fag med fag, i hvilke den studerende har nydt undervisning og aflagt prøve ved en anden inden- el. udenlandsk godkendt højskole.

Ved kgl. an. af 19. jan. 1916 indførtes den tekniske doktorgrad, og bestemmelsen herom findes i kgl. an. af 8. febr. 1933 med senere ændringer af 24. apr. 1937. Den tekniske doktorgrad tildeles enten på grundlag af en særlig afhandling el. som æresdoktorgrad. Indtil okt. 1952 har 62 videnskabsmænd erhvervet den tekniske doktorgrad på grundlag af en afhandling, medens læreanstalten har tildelt 24 videnskabsmænd den tekniske æresdoktorgrad.

Indtil årene omkr. 1870—90 foregik ingeniøruddannelsen i hovedsagen gennem forelæsninger og eksaminatorier, gennem tegneøvelser samt ved konstruktionsøvelser på konstruktionsstuen, medens laboratorieøvelser kun for kemiens vedk. spillede nogen større rolle. Kernen i ingeniørens uddannelse var konstruktionsstuen. Noget ganske tilsvarende gjaldt om den tekniske og industrielle udvikling; også denne byggede først og fremmest på konstruktionsstuen, evt. i forbindelse med rent praktiske forsøg. I slutningen af forrige årh. skete der en forskydning i så henseende, idet undervisningens tyngdepunkt vandrede fra konstruktionsstuen i retning af laboratoriet, og den udvikling er siden fortsat, endda med stærkt forøget fart.

I 1937 oprettedes Akademiet for de tekn. Videnskaber, og denne institution har siden haft sit hjemsted på Den polytekniske Læreanstalt. I samarbejde med Akademiet og med støtte fra industrien er der siden da opr. en række forskningslaboratorier, bl. a. Dansk Køleinstitut, Svejsecentralen, Dansk Textilforskningsinstitut, Radioteknisk Forskningsinstitut, Lydteknisk Institut, Lak- og Farveindustriens Forskningsinstitut. Studerende med speciale indenfor disse områder, har adgang til at studere også ved disse institutter.

De store fonds har med stor forståelse af den teknisk-videnskabelige forsknings betydning støttet denne forskning og unge civilingeniørers videre uddannelse til at kunne udføre sådant forskningsarbejde. Ved lov af 30. marts 1946 om oprettelsen af et teknisk-videnskabeligt forskningsråd er der tilvejebragt hjemmel for, at der foruden en årlig bevilling til forskningsarbejder også vil blive stillet et beløb til rådighed til stipendier til fortsættelse af unge videnskabsmænds uddannelse med teknisk-videnskabelig forskning for øje (for 1951 androg beløbet til stipendier 150.000 kr.). Staten, de store fonds og industrien selv vil nu i et gennem forskningsrådet koordineret samarbejde søge at financiere et teknisk-videnskabeligt forskningsarbejde, der ofte vil blive henlagt til Den polytekniske Læreanstalts egne laboratorier el. til de videnskabelige institutter, der har fået plads indenfor dens mure.

I forhold til landets størrelse uddannes der et betydeligt antal civilingeniører, og Den polytekniske Læreanstalt er med sit nuv. antal af over 2000 studerende f. t. (1953) den største tekniske højskole i Norden.

Adgangsbetingelser. De adgangsgivende eksaminer til Danmarks Tekniske Højskole er enten 1) studentereksamen på den matematisk-naturvidenskabelige linie, 2) adgangseksamen til civilingeniørstudiet el. 3) andre eksaminer såsom afgangseksamen fra visse teknika i forbindelse med realeksamen el. almindelig forberedelseseksamen suppleret med en prøve i naturhistorie, adgangsprøven til Officersskolens officersklasses ældste afdl. el. overgangsprøven ved Søofficersskolen.

Forsåvidt der melder sig et større antal ansøgere om optagelse, end der er plads til, fordeles det forhåndenværende antal pladser på de ovennævnte 3 grupper af ansøgere, således at procentvis lige mange af det samlede antal ansøgere indenfor hver af disse grupper medtages ved beregningen af det antal pladser, der tilfalder de enkelte grupper. Ved grupperingen af ansøgerne er det således kun den optagelsesberettigende eksamens art, der er bestemmende for, til hvilken af de 3 grupper en ansøger henføres, medens der ikke sker nogen gruppedeling mellem mandlige og kvindelige ansøgere.

I 1927 gik højskolen til ministeriet med et forslag om at begrænse adgangen til studiet i højere grad, end det før havde været tilfældet. Begrundelsen for dette forslag, der også fik tilslutning fra repræsentanter for Dansk Ingeniørforening og Industrirådet, var, at det ikke havde været muligt at give en fuldt forsvarlig undervisning til et så stort antal studerende, som højskolen havde optaget i en årrække. Ved den påtænkte be-

grænsning, der gik ud på at nedsætte antallet af nyoptagne studerende til 135, ville det være muligt at gøre uddannelsen mere effektiv. Ved forslagets fremsættelse kunne endv. henvises til den adgangsbegrænsning, der i en årrække havde eksisteret ved de tekniske højskoler i Norge, Sverige og Finland.

Højskolens forslag resulterede i en kgl. resolution af 28. maj 1928, hvor antallet af nyoptagne normalt fikseredes til 135, dog således at mindre overskridelser kunne ske med lærerrådets billigelse. Medens optagelseskvotienten efter de tidligere begrænsningsregler havde været udregnet af karaktererne i matematik, fysik og kemi alene, skulle optagelseskvotienten for studentereksamens vedk. efter resolutionen af 28. maj 1928 beregnes af karaktererne i dansk, matematik, fysik og kemi og gennemsnitskarakteren for hele denne eksamen. For de øvrige optagelsesgivende eksaminer lagde man de ved disse eksaminer opnåede kvotienter til grund ved optagelsen. Denne bestemmelse gentoges ved en ny kgl. resolution af 18. apr. 1931, der bibeholder tallet 135 som det normale for nyoptagne eksaminander. Antallet af nyoptagne studerende har dog hvert år været større end 135, og efter at højskolen siden 1932 har opnået betydelige bygningsmæssige udvidelser, har den om end med nogen vanskelighed stadig kunnet forøge de nyoptagnes antal, således at der nu hvert år optages c. 385 studerende. I de nye begrænsningsregler af 1. nov. 1938 undlod ministeriet derfor at fiksere noget maksimumstal for, hvormange der måtte optages, idet højskolen stedse har optaget så mange studerende, som den er i stand til under hensyn til de til enhver tid eksisterende undervisningsmidler og pladsforhold. Adgangsbegrænsningen er således kun dikteret af hensynet til eksisterende arbejdspladser og ikke af hensyn til det behov, der kan formodes at være for uddannelsen af civilingeniører. Ved resolutionen af 1. marts 1938 bestemtes det endv., at den ved studentereksamen opnåede kvotient skulle lægges til grund ved optagelsen af studenter på den matematisk-naturvidenskabelige linie, således at alle karaktererne ved denne studentereksamen fremtidig skulle have lige vægt. Herefter er det alene kvotienten ved de optagelsesgivende eksaminer, der er afgørende for optagelsen. Den sidste resolution af 18. jan. 1944 om højskolens begrænsningsregler er med uvæsentlige ændringer en gentagelse af resolutionen af 1. nov. 1938.

Antallet af ansøgere om optagelse på højskolen er i de sidste c. 15 år mere end fordoblet (1934: 245; 1950: 508). F. t. (1952) kan højskolen optage ca. 85 pct. af ansøgerne. Ved de andre nordiske højskoler har man kun kunnet optage en langt ringere procentdel af ansøgerne. Både for studenter og ansøgere med adgangseksamen kræves c. mg÷ for at blive optaget på højskolen. G. U.

Tekniske skoler. I Danmark findes c. 350 t. s., der frekventeres af c. 45.000 håndværkerlærlinge, og andre, der er knyttet til håndværkerfagene.

Skolerne drives af håndværkerorganisationerne, borgerforeninger o. lign., og når de opfylder visse betingelser, får de statstilskud fra handelsmin., der gennem statens tilsyn med håndværkerundervisningen har indseende med skolerne, og hvor interesserede kan få oplysning om undervisningen ved de t. s.

Enhver lærling, der tilhører et fag, der som sådan er godkendt i lærlingelovens forstand, skal have undervisning på t. s. som regel i hele læretiden. Mesteren betaler lærlingens undervisning på t. s.

Hvis afstanden fra lærestedet til t. s. er større end 7 km har lærlingen ingen *mødepligt*. Mesteren må da, inden lærlingen indstilles til svendeprøve, sørge for, at denne får den nødvendige teoretiske uddannelse på en *håndværkerskole* (s. d.).

I forbindelse med denne undervisning på t. s. gives der undervisning i særlige *fagskoler*, hvis vedkommende fag har opr. en sådan (de er ikke alle obligatoriske).

Endelig finder videregående undervisning sted på føromtalte håndværkerskoler (dagskoler, både eksamensfri og med eksamen) s. under Bygmesterskoler og de under Teknikum nævnte skoler.

Den alm. tekniske skole. Undervisningen betales af læremesteren og fortsættes i hele læretiden. Der undervises c. 8—10 timer om ugen i vinterhalvåret i 24—28 uger som regel ml. kl. 17.30 og 20. Større skoler giver dog spec. undervisning også i sommerhalvåret.

Iflg. lærlingeloven skal undervisningen afsluttes senest kl. 20. I særlige tilfælde kan skolerne søge dispensation.

Hvis en lærling for hyppigt forsømmer undervisningen på t. s. trods gentagne tilrettevisninger, kan han blive *bortvist* fra t. s. Lærlingekontrakten kan i sådant tilfælde ophæves af vedk. læremester.

Undervisningen er delt i 1) den forberedende og 2) den faglige undervisning. I den forberedende undervisning, der tilstræbes tilendebragt i det første skolehalvår, læres geometrisk tegning (65 t.) projektionstegning (65 t.) og frihåndstegning (80 t.). Fagene afsluttes oftest med en prøve.

Geometrisk tegning omfatter den elementære geometri: Linien, trekanten, cirklen, ellipsen, tangent, vinkler o. s. v., hvortil kommer arealberegning. Lærebog forefindes.

Projektionstegning omfatter simpel projektion i lodret og vandret plan af terninger, prismer, pyramider, kegler, kugler. Lærebog forefindes.

Frihåndstegning. Tegning efter plane forbilleder, og perspektivtegning efter træmodeller o. lign. Der lægges vægt på at lære eleven, hvorledes de forskellige genstande er sammensat af enkle elementer (rektangler, prismer, cirkler o. s. v.). Lærebog forefindes.

Fagundervisningen omfatter: Fagtegning, standardskrift, faglære, evt. laboratorieundervisning, materiallære, maskinlære, faglig regning, faglig dansk, bogholderi, frivillig videregående undervisning.

I håndværksfag, hvor der arbejdes efter målsatte tegninger, lærer lærlingen at tegne sådanne og forsyne dem med mål og påskrifter (standardskrift), dels ved at tegne efter fortegninger, der foreligger i form af trykte lærehæfter, dels ved at opmåle forskellige genstande fra vedkommende fag, tegne en blyantskitse og fremstille en arbejdstegning efter denne. Tegningerne udføres på almindeligt tegnepapir v. hj. a. tegnebestik og linealer. Optrækning med tusch kræves i spec. fag.

Faglære, gennemgang af de forskellige fags teori og praksis. Automekanikerlærlinge f. eks. får af læreren gennemgået Lærebog for Automobilmekanikere. Denne er inddelt i lektioner med efterfølgende spørgsmål.

Disse besvarer lærlingen skriftligt i et hæfte og tegner tilhør. skitser på kvadreret papir. I mange tilfælde sluttes undervisningen med laboratorieforsøg ved de større skoler, der har elektrotekniske laboratorier, maskinlaboratorier, svejseværksteder o. s. v. Undervisningen strækker sig over mindst to halvår.

Materiallære. I alle de større fag findes materiallærebøger, der behandler fagets materialer. Eleverne får kendskab til stoffernes opståen, fremstilling af råstofferne og disses videre bearbejdning for de i vedk. fag anvendte materialer. Lærebøgerne er inddelt i lektioner med efterfølgende spørgsmål, som eleverne eksamineres i el. besvarer skriftligt i et kollegiehæfte. Undervisningen støttes af en *materialsamling,* som flertallet af skolerne er i besiddelse af og endv. ved *fabriksbesøg.* Der lægges vægt på at gøre materiallæren så almendannende som muligt. I undervisningen benyttes delvis film og lysbilleder, der evt. kan lånes i tilsynets arkiv. Minimumstimetallet er 22 timer.

Maskinlære. Lærebøgerne omfatter dels kraftmaskiner, dels værktøjsmaskiner og arbejdsmaskiner for vedk. fag. Læreren gennemgår stoffet og eleverne eksamineres og skitserer og forklarer de forskellige maskiner i et kollegiehæfte. Undervisningstiden efter omstændighederne 22—44 timer ialt.

Regning (faglig). Lærlinge, der ikke har fornøden regnefærdighed i almindelig regning, får gennemgået de almindelige regningsarter og løser opgaver deri. Derefter går man over til faglig regning, der er bygget op af opgaver fra vedk. fag. Det samlede timetal i dette fag i hele skoletiden er c. 90 timer.

Dansk (faglig). Lærlinge, der ikke har den fornødne kundskab i læsning og skrivning, får en forberedende undervisning, inden de går over til faglig dansk. Foruden at lære formen for de alm. forretningsbreve læres udfyldning af de forskellige slags blanketter og skemaer og eleverne skriver fristile og udarbejder beskrivelser vedr. tekniske emner hentet fra deres fag. Ved almendannende foredrag af dygtige foredragsholdere søger man at stimulere elevernes indre trang til udvikling. Det samlede timetal i dansk er gennemsnitlig 80 timer.

Bogholderi. Lærlingen får ved en del skoler endnu undervisning i enkelt el. dobbelt bogholderi i de ældste fagklasser fra ialt 40—80 timer, men efter at dette fag læres ved de nyopr. mesterprøvekursus, vil det formentlig efterhånden indtage en mindre plads i t. s.s timeplan.

Frivillig undervisning omfatter litteratur, historie, sprog, sang, legemsøvelser o. lign. og kan gives efter kl. 20. V. hj. a. forsømmelsesbogen, som cirkulerer ml. læremester og skolen, kan mesteren holde kontrol med, hvorledes lærlingen passer undervisningen på t. s. (indstilling til svendeprøven).

Når lærlingen har gennemgået den obligatoriske undervisning ved t. s. modtager han på forlangende et skolebevis, hvori er anført de karakterer, han har opnået i de forskellige fag, og hvormange timer han har forsømt undervisningen. Ekskursioner finder også sted til de større byer for at besøge fabrikker, værksteder, museer o. a. Statsbanerne giver 50 pct. rabat på sådanne skolerejser.

De tekniske skolelærere er som oftest knyttet til industri, håndværk el. handel i deres erhverv og underviser i deres fritid. Det var håndværksmestre, værkførere, svende, ingeniører, arkitekter, som oprindelig underviste — ofte uden vederlag — i skolernes opkomst, og det er fremdeles sådan, at den tekniske skolelærers uddannelse er baseret på en praktisk uddannelse — dog underviser kommunelærere o. lign. oftest i fagene: Dansk, regning, og handelsfolk i bogholderi.

Statens tekniske *lærerkursus* varetager uddannelsen af tekniske lærere, idet der afholdes instruktionskursus af forskellig varighed for lærere i de forskellige fag i Kbh. el. andre af landets byer.

For at optages i et *instruktionskursus,* hvortil der søges stipendium ved at fremsende ansøgning til tilsynet med håndværkerundervisningen, skal man enten være lærer ved en t. s., el. anbefales af forstanderen ved en sådan.

Elevforeninger ved de t. s., navnlig de større, samler lærlingene til sammenkomster af forskellig art, og deres repræsentanter er mellemled ml. eleverne og skolen i påkommende tilfælde. J. Th.

Teknologiske Institutter, I. *Teknologisk Institut, Kbh.,* tidl. også Fagskolen for Håndværkere og mindre Industridrivende, er en selvejende institution, som gennem undervisning, konsultationsvirksomhed og drift af forlag og bibliotek giver uddannede håndværkere, mestre og svende samt faglærte og ufaglærte arbejdere en videregående faglig uddannelse.

Historie. I løbet af det 19. årh. blev der i stadig stigende grad organiseret en faglig teoretisk lærlingeuddannelse, der supplerede mesterlæren, som indenfor håndværket var og er den grundlæggende uddannelse. (S. Tekniske skoler). De hurtige tekniske fremskridt i årene efter næringsloven af 1857, bl. a. indførelsen af de små hjælpe- og kraftmaskiner, forbrændingsmotoren i 70'erne, elektromotoren i 80'erne, og den dermed flg. dybtgående ændring af mange virksomheder, krævede en yderligere uddybning og smidig tilpasning af undervisningen for de allerede udlærte, mestrene og svendene. Håndværkets organisationer, navnlig Industriforeningen i Kbh. (stiftet 1838) og Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Håndværk (stiftet 1879) tog denne opgave op. De planer, som blev drøftet omkr. årh.skiftet, tog impulser fra »det østrigske system« med udlån af små motorer og maskiner til håndværkere, fra engelsk undervisning ved maskinerne, fra landbrugets konsulentordning, som havde givet så store resultater og fra det udstillingsarbejde i udlandet og herhjemme, navnlig vandreudstillinger af maskiner, som havde virket befrugtende ud over landet. I 1901 nedsatte Fællesrep. f. da. I. & H. og Industriforen. i Kbh. et fællesudvalg, som i 1905 vedtog grundplanen for et Teknologisk Institut, nærmest som en række prøvestationer og forsøgsværksteder for rådgivning. Planen vandt ikke indenrigsmin.s bifald, og man lagde da hovedvægten på undervisning og begyndte 16. juli 1906 2 prøvekursus for træ- og jernarbejdere. Efter at staten havde bevilget midler til installation og drift, og bestyrelsen havde konstitueret sig 19. juli 1907, kunne instituttet begynde 14. jan. 1908.

T. I.'s virksomhed kan opdeles i 3 samvirkende arbejdsformer: 1) Undervisning, dag-, aften- og provinskursus, tilsluttede fagskoler o. lign., 2) konsultation, bibliotek og forlag samt 3) det s.k. landvindingsarbejde.

Undervisning. I *dagskolen* afholdes kursus for alle, der kan være borte fra arbejdet, den tid kursus varer. For alle egentlige håndværksfag gives supplerende faglig undervisning af fagfolk, ingeniører el. værkmestre sammen med kalkulation og for de fleste fags vedk. bogføring. Efter behov og ønske gives specialkursus i nye arbejdsmetoder, behandlingen af nye materialer el. erstatningsvarer o. lign.

Da det er vanskeligt for de enkelte ofte meget specialiserede virksomheder at sikre lærlingene indførelse i hele faget, benytter et antal fagskoler, som ledes af fagene selv, instituttets lokaler, f. eks. blikkenslagere, glarmestre, skomagere, urmagere og skræddere, medens andre bruger instituttets værksteder og tillige administreres af T. I., nemlig Kbh.s Konditorlavs fagskole, bagere, tilskærere, skorstensfejere, buntmagere, slagtere og kødindustrien, specialoptikerne, restaurationsindustriens lærlinge, laboranter og farvere.

I de senere år er der opr. en række skoler for »nye« fag som Værkstedsfunktionærskolen for jern- og metalindustrien, Nordisk garverskole, Laborantskolen, Farverskolen, Varmemesterskolen, Støbemesterskolen og Danmarks Arbejdslederinstitut.

Hvert år afholdes der yderligere om vinteren en serie maskinkursus for landmænd med benyttelse af T. I.'s lærerkræfter og materiel. I krisetider gennemføres kursus for arbejdsløse med støtte fra arbejdsløshedsfonden og hjemstedskommunerne, enten som omskolingskursus el. for at bevare og uddybe den arbejdsløses faglige kunnen. For unge arbejdsløse afholder T. I. kursus med støtte af arbejdsmin.

Aftenskolen giver Kbh.s og omegnens håndværkere den samme undervisning i løbet af en el. to vintre, som dagskolen presser sammen på få uger. Om Arbejdsmandsforbundets aftenskole s. Arbejdsteknisk skole.

Mange håndværkere kan ikke el. tror ikke, at de kan undværes på arbejdsstedet, så hvis de skal have undervisning, må *den* komme til dem. I nogle fag, radio, lydteknik og specialoptik gives korrespondanceundervisning, men de fleste fag betjenes af provinskursus. Lærerkræfterne rejser fra by til by ofte med et meget betydeligt materiel og bringer derved undervisningen ud til dem, som ikke kan komme til hovedskolens kursus.

Også i provinsen afholder T. I. kursus for arbejdsledige.

Fælles for al undervisning på T. I. er, at lærerne i reglen er udgået fra faget og er håndværkere selv, den nødvendige teori er bearbejdet sådan, at eleverne kan forstå og bruge den, og fagets merkantile forhold ofres stor opmærksomhed.

Da det er kursus for fagligt færdiguddannede, mestre og svende, er undervisningen selvfølgelig frivillig og fordrer en stadig gennemført agitation for at overbevise håndværkerne om dens nødvendighed.

Fra starten har *konsultationsvirksomheden* været fast forbundet med undervisningen, de supplerer og befrugter hinanden. Fra 1919 er konsultationerne for håndværksfagene samlet i håndværkskonsultationen, som i 1952—53 har 21 afdelinger, ledet af et udvalg på 4 medl.

Udenfor håndværkerkonsultationen står garverforeningens forsøgsstation, støberikonsultationen og enkelte andre konsultationsvirksomheder.

De sidste års mange erstatningsstoffer, bestræbelserne for at erstatte tidligere importerede varer og værksteders forsyning med og udnyttelse af maskiner er 3 hovedgrupper af spørgsmål overfor konsultationen. De sidste spørgsmål behandles også, når instituttets folk besøger håndværkerne ude over landet som tilsynsførende for statslånefon-

den, idet instituttet er håndværkets fællesrepræsentations tekniske konsulent i statslånssager.

Konsultationsvirksomheden giver ofte muligheder for et dyberegående forskningsarbejde, i høj grad til gavn for erhvervslivet og mere spec. for instituttets undervisning. Forskningsarbejdet og konsultationen i det hele giver et udgangspunkt for det s.k. »*landvindingsarbejde*«: Bestræbelsen for så meget som muligt at erstatte indførte færdigvarer med dansk produktion og forsvare hjemmemarkedet og de små virksomheder mod udenlandske ringere produkter.

T. I.'s forlag har til 1952 udg. c. 120 bøger mest til brug ved undervisningen, håndbøger for et enkelt fag el. vejledninger for en spec. produktion. Desuden udg. 2 tidsskrifter: Varme og Fyring.

Fra 1918 holdes T. I.'s *bibliotek* åbent for alle, der findes fremlagt ialt 600 danske og udenlandske tidsskrifter, og bogantallet er c. 25.000.

T. I.'s indtægter udover elevbidrag og konsultationsgebyrer stammer fra tilskud fra i første række staten, de kommunale myndigheder, fagenes organisationer og forskellige fonds.

Der afholdtes 1951—52 ialt 563 kursus med tilsammen 10.777 elever og 738.163,5 elevtimer. Håndværkerkonsultationen havde samme år 27.925 forespørgsler. B. G.

II. *Jydsk Teknologisk Institut,* Århus. Formål: ved faglige kursus — herunder ambulante kursus —, rådgivende virksomhed og på andre måder at virke for faglig dygtiggørelse inden for håndværk, industri og landbrug samt at fremme udnyttelsen af allerede eksisterende undervisning af samme art, endv. ved samarbejde med videnskabelige og kulturele institutioner at udbrede kendskab til og viden om tekniske fremskridt og lignende.

Til instituttets undervisning og rådgivende virksomhed har enhver interesseret adgang efter bestyrelsens nærmere bestemmelser. Instituttets undervisning er en supplerende uddannelse for håndværksmestre og -svende og i visse tilfælde for lærlinge. Den foregår dels teoretisk, men for en stor dels vedkommende som praktisk arbejde i værksteder for at indøve betjening af maskiner, reparation og vedligeholdelse, fejlfinding, justering m. m.

Instituttets undervisning har til 1951 omfattet: Smede- og maskinafdelingen, snedkerafdelingen, motorafdelingen, landbrugsmaskinteknisk afdeling, kemisk laboratorium (laboratorieassistentuddannelse m. m.), bogføringsafdeling.

Undervisningen gives på kortere og længere kursus såvel på instituttet som hvor der er behov derfor, ambulant ude omkring i landet. De fleste kursus gennemføres med dag- og aftenundervisning både som stationære og ambulante kursus. Ved instituttet er beliggende Dansk Fotografisk Forenings Fagskole og Kalk- og Teglværksindustriens branchelaboratorium.

Endv. gennemføres en række kursus for el. i nær tilknytning til organisationer og institutioner; heraf kan nævnes: Den frivillige mesterprøve (omfattende håndværkerret, bogføring, faglig kalkulation og materiallære), undervisning for arbejdsledere, brøndborere, teglbrændere, betonformænd, varmemestre ved centralvarmeanlæg m. m. Særlige prøver kan aflægges for sanitets-, gas- og vandmestre, kloakmestre samt håndværksprøve for maskinister.

Konsultationer udføres indenfor nævnte afdelingers arbejdsområde samt indenfor elektroteknik, bygningsteknik og skadedyrsbekæmpelse. Ved instituttet er oprettet håndværkets bogføringskonsultation.

Konsultationerne omfatter dels besvarelse af rent tekniske forespørgsler, dels spørgsmål vedr. arbejdstilrettelæggelse og nyindretning af værksteder samt vejledning ved løsning af nye opgaver.

Fra 1945—52 har antallet af elever og tekniske forespørgsler været:

	Antal elever	Tekniske forespørgsler
1945—46	731	212
1946—47	1584	334
1947—48	5892	442
1948—49	5019	515
1949—50	4933	644
1950—51	5331	873
1951—52	4797	1016

Den økonomiske støtte til instituttets arbejde fremkommer ved elevernes bidrag samt tilskud fra staten, kommuner, organisationer og institutioner. M-l.

Tekstilarbejder(ske). T. er arbejdere på trikotagefabrikker, klædefabrikker, bomuldsvæverier, spinderier, fiskenetfabrikker o. s. v.; der antages i faget såvel mænd som kvinder fra 14 års alderen.

Inden for trikotagebranchen er c. 85 pct. af arbejdskraften kvinder. Spolersker er beskæftiget ved spolemaskiner, der spoler garnerne; klippersker tilskærer de forsk. varer; dette arbejde er ret anstrengende, da det udføres stående; trikotagesyersker forarb. de tilskårne varer ved forsk. spec. symaskiner; der finder ingen egentlig uddannelse sted; oplæring sker gennem kortere tids vejledning ved hver maskine; strikkere (strikkersker) arbejder med pasning af mekaniske strikkemaskiner; ketlersker masker (»ketler«) strømpernes tæer og hæle sammen på strikkemaskiner; repecerersker reparerer evtl. småfejl i de færdige varer; cottonstrikkere er mandl. arbejdere, der på strømpefabrikker fremstiller fuldfashionerede damestrømper.

På klædefabrikkerne, hvor c. 40 pct. af arbejdskraften er kvinder, er væverne (d. v. s. mandlige el. kvindelige maskinvævere) beskæftiget med fremstilling af klædestoffer. Væverne passer 1 el. 2 større maskinvæve,

dog flere, hvis det er automatvæve. Dette arbejde kræver en læretid på mindst 13 uger; eleverne er voksne arbejdere; forrettere, hvis arbejde består i reparationer, igangsætning og eftersyn af vævemaskiner, er vævere. Der er ikke givet særlige regler for uddannelsen af disse.

Arbejdet med tvinding og spoling af garnerne (d. v. s. sammensnoning af enkeltgarner til flertrådede (som regel 2-trådede) garner og opspoling af garnerne på spoler, således at de kan anvendes som skudgarn i væven, udføres af henh. tvindersker og spolersker ved større maskiner. Kædeskærer(sker) »skærer kæden«, d. v. s. passer en maskine, der fra et stort stativ (skærerammen) ruller kædetrådene op på kædebommen fra et antal garnnøgler, der svarer til antallet af kædetrådene; kæden er de tråde, der går på langs igennem væven i modsætning til skudgarnet, der går på tværs og flettes ind ml. kædetrådene; nuppersker fjerner ujævnheder og knuder i stoffet, medens stoppersker reparerer fejl i klædet.

Såvel bomuldsspinderier som uldspinderier beskæftiger spindere og spindersker, der uddannes allerede som arbejdsdrenge (pigerne som »skiftepiger«); endv. beskæftiges spoler(sker), bobbiner(sker), karter(sker) m. fl.

T. er organiseret under Dansk Tekstilarbejderforbund, som i 1951 havde c. 30.000 medl. Den gnstl. årsfortjeneste var i 1937 2381 kr., i 1950—51: 5754 kr.; den gnstl. timefortjeneste i 1951: mdl. arb. kr. 3,65, kv. arb. kr. 2,54.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

telefonbetjening, Kursus i, s. Handelsskolerne.

Telefonistinde. Telefonvæsenet består dels af rigstelefonen, der hører under post- og telegrafvæsenet, og dels af flg. 4 telefonselskaber: 1) Kjøbenhavns Telefon A/S (øerne øst for Store Bælt), 2) Fyns kommunale Telefonselskab, 3) Jydsk Telefon A/S og 4) Samsø Telefon A/S.

T. ved rigstelefonen benævnes kontorist (statstjenestemandsstilling). Den første antagelse sker som kontoristaspirant på prøve i en alder af 16—21 år. Ansøgere må være helbredsmæssigt egnet for tjenesten og være i besiddelse af gode skolekundskaber, herunder kendskab til fremmede sprog. Efter 3 mdr.s tilfredsstillende prøvetid antages den påg. som kontoristaspirant på månedsløn, og 2 år senere, dog tidligst ved det fyldte 21. år, kan ansættelse som kontorist finde sted (grundløn 1680—2400 kr.). Kontorister kan avancere til kontorassistent af 2. og 1. grad (grundløn henh. 2310—3030 kr. og 2670—3750 kr.).

Telefonselskaberne har flg. antagelsesbestemmelser, som i det store og hele er fælles for dem alle fire. Ansøgerne skal være 16—24 år, for nat-telefonistinder dog 25—35 år. Ansøgerne skal endv. være mindst 162 cm høje, skal have en alm. god dannelse og skal kunne udtrykke sig rigtigt på dansk både skriftligt og mundtligt og med god udtale, skal have en skarp hørelse og en klar, ikke for høj stemme og et godt helbred og for elever til dagtjenesten såvidt muligt tilhold hos forældre el. slægtninge. Ansøgningsskemaer udleveres fra de pågældende selskabers kontorer. Ansøgere antages som prøvetelefonistinder i 1 år, hvori indgår indtil 2 mdr.s elevtid, og herefter finder antagelse som juniortelefonistinder sted. Efter det fyldte 21. år kan junior-telefonistinder forvente ansættelse som telefonistinder. Arbejdstiden er 7 timer dgl., for nat-telefonistinder, der arbejder hveranden nat, er arbejdstiden 8 timer. Telefonistinder afskediges ikke ved indgåelse af ægteskab.

Elever aflønnes med c. 9 kr. pr. dag, i resten af prøvetiden er lønnen c. 390 kr. pr. md. (i provinsen dog noget lavere). Junior-t. aflønnes det første år med 80—90 % af telefonistindens løn, nemlig c. 450—500 kr. T.s årlige grundløn er 1680—2520 kr. Kontrol-t.: kr. 2310—3270, forstanderinde af 2. grad: 2880—4320, af første grad: 3840—5280, overforstanderinde: 4800—6600 kr. Hertil kommer tillæg efter lign. regler som ved tjenestemandsstillinger.

Telefoncentralerne vil efterhånden blive gjort helautomatiske, hvorved der bliver brug for færre telefonistinder. Overgangen vil dog ske gradvis, og da der til stadighed er en vis afgang fra faget, f. eks. p. gr. af ægteskab, vil der næppe på noget tidspunkt blive tale om afskedigelse af den grund. Automatiseringen er delvis trådt i kraft under Jydsk Telefon A/S.

Telefonselskaberne beskæftiger c. 5800 mennesker ved centraltjenesten. Funktionærerne indenfor telefonselskaberne er sammensluttet i Centralorganisationen for telefonstanden i Danmark, hvis medlemstal i 1952 var 10947.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. IV, 134—146.

R. W. B.

Telegrafist. Der findes ikke en særlig stilling som telegrafist under post- og telegrafvæsenet, idet assistenter u. post- og telegrafvæsenet uddannes i telegraftjeneste som et led i deres uddannelse.

Store Nordiske Telegrafselskab uddanner sine egne telegrafister. Antagelsesbetingelser er bl. a. flg.: Alder 16—19 år, real- el. lign. eksamen med 3 sprog samt en god konstitution. Aspiranten gennemgår et 8-mdr.s kursus på selskabets telegrafskole i Kbh. og får af selskabet et tilskud til sit underhold i denne tid. Efter bestået afgangsprøve ansættes eleven som junior-t. på en station i udlandet; efter c. 3 års prøvetid følger i reglen ansættelse som t.

Gageringen varierer efter ansættelsesstedet.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Sv. Dahl: Danmarks Kultur ved År 1940, 1941—43, bd. IV, 147—155.

R. W. B.

Telekinese (gr. »fjernbevægelse«), løftning (levitation) og bevægelse af genstande (el. personer) under indflydelse af okkulte kræfter, der udgår fra et medium el. en ånd, som virker gennem dette, og uden berøring af mediet el. andre, el. i hvert fald uden sådan berøring, at denne kan bevirke bevægelsen. Hyppigt påstås således at forekomme svæven af borde og stole. Også borddans og apportfænomener kan til dels henregnes herunder. Forekomsten af t. er aldrig videnskabeligt påvist; medier er derimod ofte blevet afsløret i udførelsen af bedragerisk »t.«. G. S-g.

Teleologi (af gr. *telos*, formål), en betragtning af ting og begivenheder, f. eks. en organismes organer og funktioner, under hensyn til deres hensigtsmæssighed el. deres formål; en opfattelse, hvorefter verden i det enkelte såvel som i sin helhed er styret af formål. *Teleologisk* ud fra formål el. byggende på en formålsbetragtning. T. betegnes undertiden som *finalisme* (af lat. *finis*, endemål). S. Kausalitet. K. G-S.

Telepati (gr. »fjernfølelse«), opfattelse af en anden persons tanker (følelser m. v.) på afstand uden hjælp af sansning (høren af tale, seen af tegn o. lign.). Det anses ikke for sikkert bevist, at t. forekommer, hverken spontant (uvilkårligt) el. tilsigtet, f. eks. eksperimentelt, el. spec. i dødsøjeblikket, hvor den døende ofte påstås at have vist sig synligt for vedkommende (dødsvisioner), jfr. Tankelæsning. G. S-g.

Teleplasma (gr. »fjerndannelse«), stoflige dannelser (f. eks. hele åndeskikkelser, -arme, -ansigter o. lign. el. dannelser af mere ubestemt form), som påstås at kunne opstå under seancer med s.k. materialisations-medier og udgå fra mediets legeme el. opstå i nærheden af dette. Forekomsten af ægte t. er aldrig videnskabelig påvist; derimod har man oftere afsløret bedrageriske medier, som har udgivet lette vævede stoffer (f. eks. gardinstof, behandlet med selvlysende farver, gaze, indsmurt i gåsefedt, o. lign.) for t.

G. S-g.

Tematisk apperceptions test (TAT), en af H. A. Murray i 1935 opfundet form for psykologisk prøve, der består i, at der forelægges forsøgspersonen forskellige billeder, visende forskellige situationer, og fp. opfordres til at fortælle en historie om billedet, hvad der er sket og hvad der evt. vil ske, hvordan historien vil ende. Heri kan der da røbe sig fundamentale el. vigtige træk i forsøgspersonens personlighed, hans emotionelle indstilling og karakter. Han (hun) vil evt. identificere sig med en af personerne og familiemedlemmer med andre og kan derunder, sig selv uafvidende, fortælle om sin situation og sin følelsesmæssige reaktion derpå. Ved siden af den oprindelige prøve, som består af 20 billeder, er der senere udarbejdet en Children's Apperception Test (CAT), hvor billedernes figurer er dyr i stedet for mennesker.

K. G-S.

Temperament betyder blanding, og Hippokrates benyttede ordet til at betegne den særlige blanding af legemets fire kardinalvædsker, der efter hans mening var afgørende for menneskelig sundhed el. sygdom. Senere grundlagde den græske læge Galenos (130—201) den klassiske temperamentslære, der hævdede, at blandingsforholdet ml. de fire kardinalvædsker var afgørende for et menneskes t. (dets typiske reaktionsform). Overvægt af gul galde (af chole) giver kolerisk t., der giver sig udtryk i hidsighed, opbrusen og ubeherskethed. Overvægt af melanchole, d. e. mørk galde medfører melankolsk t. Melankolikeren er sørgmodig og nedtrykt. Det sangvinske temperament skyldes overvægt af sanguis el. blod og er karakteriseret ved lyssyn og letvakt begejstring, og endelig vil for megen flegma el. slim give sig udslag i flegmatisk t., der viser sig ved træghed, upåvirkelighed, sindighed og koldblodighed.

Den klassiske t.slære er nu forladt 1) p. gr. a. dens biologiske grundlags uholdbarhed, 2) fordi man har fundet, at de fire anførte typer ikke er karakteristiske el. velegnede for en inddeling i personlighedstyper, og de fire klassiske grundtypebetegnelser el. direkte varianter deraf finder nu kun sjældent anvendelse udenfor den populær- og pseudovidenskabelige litteratur.

Men troen på, at en inddeling af menneskene i personlighedstyper er praktisk mulig og videnskabeligt frugtbar, lever stadig og giver sig bl. a. udslag i en stadig tilvækst af nye personlighedsteorier med nye typeinddelinger og nye termini.

Nogle forfattere benytter tilsyneladende ordene personlighedstype, karaktertype og t.stype i flæng, og ordet t. er da nærmest benyttet i sin oprindelige klassiske betydning som betegnelse for et menneskes fremherskende sindstilstand og måde at være på. Andre søger at skelne ml. begrebet t. og begrebet karakter. Nogle vil f. eks. reservere ordet t. for den arveligt (el. biologisk el. hormonalt) bestemte side af et menneskes personlighed, medens ordet karakter (også) skulle omfatte de miljøbestemte sider af personligheden. Atter andre forstår ved t. den mere formale, ved karakteren den mere indholdsmæssige side af personligheden. Ordet t. betegner da den måde, hvorpå følelserne og affekterne og de med disse forbundne handletendenser ytrer sig, den måde, hvorpå menneskets psyko-fysiske reaktioner foregår, med større el. mindre hastighed, med større el. mindre energi. Kailas t.s-begreb, der kan stå som udtryk for et ret alment synspunkt

af i dag, er også overvejende af formal art. T. betegner det affektive livs følsomhed, livlighed og rytme. Kaila taler om t.s impressivitet, psykiske rytme og ekspressivitet. Impressiviteten d. v. s. modtageligheden for følelsesindtryk, kan variere fra stærk til svag, og den kan variere ml. positiv og negativ afhængig af om modtageligheden for lyst- el. ulystbetonede indtryk er størst. Den psykiske rytme kan variere ml. hurtig og langsom, letflydende og hemmet, ujævn og jævn. Ved ekspressiviteten tænkes på de følelsesbestemte handlingers karakter, spec. de uvilkårlige følelsesudtryks nuancerigdom el. fattigdom, smidighed el. stivhed.

Ang. de enkelte typologiers forskellige og ofte ret afvigende benyttelse af ordet t. må henvises til speciallitteraturens direkte el. indirekte definitioner.

I daglig tale siger man om et menneske, at det har t. el. er t.sfuld, når det er emotionelt levende og i særlig stærk grad i ord og handling giver udtryk for sine følelser; s. endv.: Følelse, Karakterforskning, Karakteropdragelse og Konstitutionstyper.

Litteratur: Georg Brandell: Karaktärs- och temperamentstyper, 1941. Hj. Helweg: Om menneskетyper, 1935. Carl Jørgensen: Studier over temperamenterne og deres sammenspil, 1921. Jørgen Jørgensen: Psykologi på biologisk grundlag, s. 599 ff, 1942—46. Eino Kaila: Personlighedens psykologi, da. udg. 1948. S. endv. henvisningerne i disse bøger til inden- og udenlandsk speciallitteratur. J. J-n

Temperatursans, s. Hudsanserne.

Teosofi (af gr. *theos,* gud og *sofia,* visdom), en religiøs-filosofisk retning, der har sammensmeltet indiske, kristelige og moderne elementer i en spekulativt mystisk lære, der bl. a. regner med en slags sjælevandring. Specielt i sin aflægger antroposofien (s. d.) har den udformet en særlig pædagogik. K. G-S.

Terman, Lewis Madison (f. 1877), amerikansk psykolog og pædagog; 1916 prof. i pædagogik ved Stanford Universitetet og i 1922 leder af dette universitets psykologiske afdl.

T. har navnlig interesseret sig for tests og testpsykologi, spec. for intelligensundersøgelser. Han har vel ikke i særlig grad konstrueret nye tests, men hans standardiseringer af forskellige sæt intelligensprøver har haft overordentlig stor betydning langt udenfor U. S. A.'s grænser. I The measurement of intelligence (1916) forelægger T. resultaterne af den bekendte Stanford-revision af de Binet-Simonske intelligensprøver, og i The intelligence of school children (1919) gør han rede for en mængde indgående undersøgelser med Stanford-revisionen. Det er første gang, det bliver fastslået, hvor store intelligensforskelle der kan være ml. børn på samme alder og klassetrin. Bogen indeholder mange oplysninger, der er af interesse den dag i dag. Ved en nyere standardisering af intelligensprøver har T. og Maud Merrill udvidet den Binet-Simonske intelligensskala betydeligt og udarb. parallelsæt, så det er muligt med korte mellemrum at tage kontrolprøver (L. M. Terman and Maud Merrill: Measuring intelligence, 1937). Sættene går fra 2-års alderen og slutter med 4 trin for voksne. På de lavere alderstrin er med stor fordel indført en del manuelle prøver. I det hele taget betegner Terman-Merrills prøver både statistisk og psykologisk et stort fremskridt.

T. er endvidere kendt for sine meget omfattende og grundige undersøgelser over højtbegavede (s. d.).

Litteratur: Foruden de i teksten nævnte værker kan nævnes L. M. Terman and C. C. Miles: Sex and personality 1936. S. endv. litteraturfortegnelse til Højtbegavede. H. T.

Terminskarakterer, s. Terminsprøve samt Karakterskala.

Terminsprøve er betegnelsen for de prøver, som ved de højere almenskoler i henh. til reglerne i an. af 27. nov. 1951, § 3, afholdes med de nævnte skolers elever med henblik på fastsættelse af karaktermæssige udtryk for lærernes foreløbige bedømmelse af elevernes standpunkt i påg. fag på de omhandlede tidspunkter, de s.k. terminskarakterer, der dog i adskillige fag gives uden afholdelse af særlig prøve, d. v. s. alene på grundlag af lærerens almindelige indtryk af elevernes standpunkt.

T. afholdes i december md. for de skolers vedk., som har sommereksamen, og i 1. halvdel af oktober for de skolers vedk., som har forårseksamen.

Betydningen af terminskaraktererne og dermed af t. er den, at de årskarakterer, som gives ved undervisningens ophør, og som udtrykker lærernes endelige bedømmelse af elevernes standpunkt ved skoleårets udgang skal fastsættes med støtte i terminskaraktererne.

For så vidt angår gymnasieeleverne skal der forinden fastsættelsen af (års- og) terminskarakterer finde en drøftelse sted af elevernes standpunkt i de enkelte fag på et møde af den påg. elevs faglærere under rektors forsæde. E. D-y.

Terperi, tilegnelse af et el. andet stof (kundskaber, færdigheder) gennem ihærdigt og slidsomt, men ret mekanisk arbejde dermed, og uden at der lægges afgørende vægt på forståelsen el. på hensigten med det lærte ud over at få det lært. Selve ordet at terpe bruges både om den, der tilegner sig et stof på den beskrevne måde, og om den, der forsøger at bibringe andre det. I sidste tilfælde taler man om at indterpe og om en indterper. Stoffet kan f. eks. være grammatikalske remser, tabeller, årstal, geografiske navne el. gloser. Efter moderne pædagogik er t. en uheldig læremåde, idet man mener, at forståelsen og interessen bør følge med og danne forudsætningen for tilegnelsen. Fra anden side hævdes det da, at den forkastede terpen

er kommet igen under navn af træning, idet moderne pædagogiske systemer som f. eks. Winnetkaplanen arbejder med tabeltræning, staveordstræning o. lign. Navnet er naturligvis underordnet; men man må i hvert fald erindre, at også ret mekanisk arbejde kan gøres lystbetonet ved indførelse af et sportsligt moment, ved at skabe interesse for målet o. desl. Endv. kan man drage en forskellig grænse ml. det, som er indterpen værd, og det som ikke er det. K. G-S.

Test, se Test og testning.

Testamentarisk værgemål, et ved arveladers testamente bestemt værgemål (s. d.) vedrørende en umyndigs (s. d.) arvelod (kan godt være den påg.s tvangsarv). Den testamentariske værge kan ikke tvinges til at overtage hvervet og har på den anden side ikke ret til at overtage det, hvis han efter de alm. regler er udelukket fra at være værge (s. d.). Har han påtaget sig hvervet, er han imidlertid undergivet det alm. tilsyn af pupilautoriteterne (s. d.) og har pligt til at aflægge værgemålsregnskab. Arveladeren kan foruden at bestemme, at de midler, han efterlader den umyndige, således skal være unddraget den ordinære værges omsorg, tillige bestemme, at midlerne ikke skal indsættes i overformynderiet (s. d.), men forvaltes af den påg. testamentariske værge. Skifteretten el. den umyndiges nærmeste slægt kan dog i tilfælde af, at bestemmelserne findes stridende mod den umyndiges tarv, forelægge sagen for justitsmin., der evt. vil bestemme, at der skal forholdes efter de alm. regler m. h. t. bestyrelsen af den påg. arv. Findes det a. h. t. den umyndiges tarv nødvendigt senere at fjerne den testamentariske værge fra værgemålet, kan dette ligeledes ske ved justitsmin.s bestemmelse.

Hvis den umyndiges forældre lever, er disse berettigede til at anvende barnets indtægter til dets underhold, og den testamentariske værge må da have pligt til at overlade forældrene det fornødne beløb.

For så vidt det ikke drejer sig om tvangsarv, vil arveladeren have kunnet give særlige forskrifter om, hvorledes arven nærmere skal anbringes, men ellers er de for den alm. værge herom gældende regler også bindende for det t. v.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950, s. 158. Samme: Personretten, 1942, s. 92—93. F. M.

Testamente er den viljeserklæring, hvorved opretteren træffer bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med hans efterladte formue. Til opr. af t. stilles i arveforordningen af 21. maj 1845, der stadig er gældende, særlige krav m. h. t. opretterens alder og udvikling og m. h. t. formen, ligesom det, når opretteren efterlader sig livsarvinger (s. d.) el. ægtefælle, er begrænset, hvor stor en del af sin formue han kan testere over. Disse særlige bestemmelser om t. finder anvendelse, selvom der gives dispositionen form af gave, der først er bestemt til at opfyldes efter giverens død, s. Dødsgave.

For at kunne opr. t. skal man være fyldt 18 år. At lovgivningen ikke kræver myndighedsalder (21 år), synes velbegrundet, idet oprettelse af t. ikke i samme grad som indgåelse af gensidigt bebyrdende kontrakter kræver økonomisk indsigt; t.s indhold bestemmes hyppigt af følelsesmæssige forhold, og et t. er navnlig ikke som en kontrakt forbindende for opretteren, men normalt frit tilbagekaldeligt, hvis opretteren kommer på andre tanker. 18-års alderen gælder absolut; børn kan ikke ved deres værges hjælp opr. t. og ejheller gifte kvinder under 18 år kan testere. Der gælder kun efter praksis den undtagelse, at et t., opr. af en person under 18 år, kan blive gyldigt, hvis det opnår kgl. konfirmation (gennem justitsmin.). Andragender herom er dog kun sjældent forekommende og vedr. oftest t. opr. under svær sygdom til fordel for en forældreløs testators stedfader el. stedmoder el. i tilfælde, hvor de virkelige forældre er skilt, til fordel for den af forældrene, hos hvem testator boede; el. endelig i tilfælde, hvor kun een af forældrene er i live, til fordel for denne med tilsidesættelse af testators søskende. Konfirmation kan ikke forventes meddelt, hvis testator ikke i det mindste er fyldt 15 år ved t.s oprettelse.

I den af arveretskomm. i maj 1941 afgivne bet. med udkast til ny arvelov er de foran gengivne regler foreslået ændret således, at adgangen til at opnå kgl. konfirmation på t. opr. af personer under 18 år skal bortfalde, medens på den anden side t. gyldigt skal kunne opr.s af personer under 18 år, der er gift — hvilket i praksis kun vil kunne gælde kvinder —, og af personer, der er fyldt 15 år, m. h. t. ejendele, som de selv har rådighed over ifølge myndighedslovgivningens regler, d. v. s. hvad de har erhvervet ved egen virksomhed, og hvad de som arv el. gave har fået til egen rådighed. Lovforslag på grundlag af arveretskomm.s bet. er endnu ikke gennemført.

Udover at være fyldt 18 år skal man for at kunne oprette t. være ved sin fornufts fulde brug. Er testator umyndiggjort, kræves til testamentets gyldighed kgl. konfirmation, der naturligvis ikke meddeles, hvis umyndiggørelsen skyldes en tilstand, der udelukker fornuftens fulde brug.

Iøvrigt skal t. normalt være affattet skriftligt og underskrevet el. vedkendt for notarius publicus el. to særlig tilkaldte vidner, der ved påtegning på t. må attestere, at testator er sin fornuft fuldkommen mægtig. Hvis t. er opr. for vidner, må disse, hvis t.s gyldighed til sin tid bestrides, kunne føres til bevidnelse af deres attestations rigtighed; hvis en af dem er død el. ikke kan findes, må

der ses bort fra t. Det anbefaler sig derfor, hvor der er mulighed derfor, at opr. t. for notarius. Under pludselig, betænkelig sygdom kan t. dog også opr.s mundtligt ved, at testator meddeler sin sidste vilje til 2 personer, der straks må opr. og underskrive et dokument derom. Sådant t. anses imidlertid for tilbagekaldt, hvis testator overstår sygdommen og ikke inden 4 uger derefter gentager det i sædvanlig form. Selvom et t. ikke er opr. i de anførte former, medfører dette dog ikke uden videre dets ugyldighed. Det tilsidesættes kun, hvis der gøres indsigelse, og det er ikke tilstrækkeligt, at der henvises til, at formforskrifterne ikke er overholdt, men indsigelsen må yderligere gå ud på, at det foreliggende t. ikke er udtryk for testators sidste vilje, el. at testator ikke var sin fornuft fuldkommen mægtig, da han opr. det.

T. er stempelpligtige, som hovedregel til takst 10 kr. Manglende stempling medfører ikke ugyldighed, men kun stempelbøde.

Af spørgsmål vedr. t.s indhold har særlig reglerne om, hvor stor en del af sin formue en arvelader kan råde over ved t., og om båndlæggelse af arvelodder interesse. (S. Tvangsarv og Båndlæggelse). Iøvrigt kan fremhæves, at en arvelader ved t. kan bestemme, at det, som en umyndig arver efter ham, skal tilkomme den umyndige til fri rådighed, altså uden værgens indblanding og uden at skulle inddrages under overformynderiets bestyrelse. Sådan bestemmelse kan dog ikke træffes m. h. t. en umyndigs tvangsarv.

T. kan frit tilbagekaldes, uden at nogen form er foreskrevet herfor. Dog skal umyndiggjorte have justitsmin.s autorisation til at tilbagekalde deres t. Tilbagekaldelse kan dog være udelukket, hvis man ved løfte til en arving har forpligtet sig til at lade t. stå ved magt, ligesom den, som sammen med en anden har opr. t. (ægtefæller, søskende), i almindelighed ikke gyldigt kan tilbagekalde sin testation uden at underrette medtestator derom. Hvis medtestator i mellemtiden er afgået ved døden, vil tilbagekaldelse hyppigt være udelukket.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950, andet afsnit. A. B-A.

Test og testning (eng. *test* prøve, prøvemiddel). Psykologiske tests er standardiserede opgaver, d. v. s. det er opgaver, der under forud nøje fastsatte betingelser er afprøvet på et repræsentativt udsnit af de aldersklasser, som opgaverne senere skal anvendes på. Derved får man bestemt opgavernes sværhedsgrader på de pågældende alderstrin. Når standardiseringen er i orden, kan man anvende opgaverne ved testning, d. v. s. man kan give opgaverne til den, hvis standpunkt el. evner man vil have oplysning om. Ved at sammenligne hans resultater med de tidligere fundne sværhedsgrader, kan man bestemme vedk.s placering, niveau, i forhold til den befolkningsgruppe, som opgaverne er standardiserede på.

Når den anvendte psykologi bliver stillet overfor at skulle udtale sig om, hvad et bestemt individ kan på forskellige områder, el. om dets evner på forskellige områder, el. om dets intelligensudvikling, da er sådanne standardiserede opgaver el. opgavesæt af uvurderlig betydning. Opgaverne, testene, er naturligvis konstruerede med særligt henblik på deres forskellige anvendelsesområder. De vigtigste former for psykologiske tests er: Intelligenstests, karakterologiske tests, standpunktsprøver og psykotekniske prøver.

I artiklerne om disse emner bliver der gjort nærmere rede for udarbejdelsen og anvendelsen af de forskellige former.

Litteratur: S. henvisningerne under de nævnte emner. H. T.

Testrup folkehøjskole, s. Højskole sp. 920.

Tetens, Johan Nicolai (1738—1807), dansk psykolog og filosof, f. i Tønning i Sydslesvig, universitetsstudier i Kbh., Kiel og Rostock, mag. 1759, docent i Rostock og senere i Bützow, her udnævnt til prof. i fysik 1763, beskikket til prof. i filosofi og matematik ved universitetet i Kiel 1776. Kaldt til Kbh. 1789 for at arbejde indenfor den økonomiske administration; fik her stor indflydelse som direktør for en række finansielle institutioner.

Tetens, der var en af Europas sidste universallærde, ydede en afgørende indsats på en række områder som f. eks. digebygningsvidenskab og statsøkonomi. Mest fremragende var han dog som psykolog. Som den, der har udformet den nyere erfaringspsykologis grundlag, er han blevet kaldt »den moderne psykologis fader«.

Hans hovedværk: Philosophische Versuche über die menschliche Natur und ihre Entwickelung, 1777, giver en fyldig fremstilling af hans psykologi. Ud fra en omfattende dybtgående orientering tager han kritisk, selvstændig stilling og imødegår berigtigende tidens opfattelse på væsentlige punkter. Han forkaster den dominerende spekulative metode til fordel for den iagttagende eksperimentelle med gentagne observationer under variation af betingelserne. F. eks. fastslår han gennem undersøgelser af sanseprocesserne, at påvirkningen må have en vis varighed og intensitet for at en iagttagelse kan opstå. Udgående herfra undersøger han som den første eksperimentelt efterklangstiden for forskellige sanser og måler den med apparater, han selv har konstrueret, samt redegør for efterbilledets afhængighed af påvirkningsvarighed og -intensitet. Han når indenfor synet til at skelne ml. »efterfornemmelser af første og anden grad«, svarende til positive og negative efterbilleder. Selv over visuelle forestillingsbilleder foretager han eksperimentelle undersøgelser.

Stærkt påvirket af engelsk erfaringsfilosofi var han ikke blind for dens mangler og tager

afstand på væsentlige punkter. Hans undersøgelser over associationslæren fører ham således til resultater, som tænkningens psykologi først har nået 150 år senere, nemlig at associationerne ikke kan tilskrives nogen kraft og ikke i sig selv kan forklare forestillingsforløbet. Hans iagttagelser viser, at enhver forestilling er associeret med en lang række andre, således, at »en tilstedeværende forestilling kan efterfølges af næsten en hvilken som helst anden«. Hvilken det skal blive bestemmes ikke af associationslovene alene, men af den kraft, indstilling el. tendens, som styrer det aktuelle tankeforløb. Uden at forkaste associationslæren advarer han mod »at lægge mere deri, end deri findes«.

Mest kendt er han blevet for sin inddeling af sjælelivet. Den Leibniz-Wolff'ske psykologi regnede alt sjæleligt for »forestillinger« af forskellig klarhedsgrad. Følelser i moderne psykologisk forstand var »uklare forestillinger«. T. fører psykologien et afgørende skridt videre ved principielt at bestemme forestillinger som »erindringsbilleder«. Evnen til at reproducere tidligere oplevelser regner han sammen med bearbejdelsen heraf, tænkningen, under eet til *forstanden*. Herfra adskilles fornemmelser, de er afhængige af noget tilstedeværende, som frembringer ændring i bevidstheden og henregnes til sjælens *modtagelighed*, modificabilitet. Indenfor denne evne udskiller T. som noget særligt muligheden for at opleve påvirkningen som lyst- el. ulystbetonet. Dette er ikke en fornemmelse af genstandene men en oplevelse af det forhold, der består ml. personen og den oplevede genstand. Disse særlige oplevelser »Empfindnisse« opstiller T. i tilknytning til fornemmelserne, »Empfindungen«. Psykologien efter ham optog distinktionen, men gav den et andet indhold og nåede under indflydelse af æstetikken til at sætte al følelse lig med lyst- ulystoplevelse, en konstruktion, som har voldt adskillig konfusion. T. selv erklærer udtrykkeligt, at affekter som modvilje, vrede el. kærlighed (d. v. s. hvad vi kalder følelser) ikke må forveksles med lyst-ulyst. I affekterne indgår aktive tendenser, hørende til sjælelivets tredie side, *handlekraften* el. viljen; de er derfor en mellemting ml. el. en blanding af de to sider modtageligheden og handlekraften. Synspunktet ligger ret nær op ad den nyeste følelsespsykologis.

T.s betydning for psykologien er stor, større end almindelig antaget. Men han lagde vægt på at skrive — ikke så hans egen lære fremhævedes, men så læseren kunne gøre erfaringerne til sine egne; og det har læserne i stor udstrækning gjort. Fremkomsten af Kants hovedværk tjente desuden til at trænge de Tetenske metoder i baggrunden, og først gennem eksperimentalpsykologien 100 år senere vandt de afgørende frem.

Foruden sin afgørende indflydelse på europæisk psykologi — af tyske forskere nævnes han på linie med Locke og Kant — bidrog han ved påvirkningen af den no. filosof N. Treschow (1751—1833) og derved indirekte Sibbern til udformningen af den særlige danske antispekulative erfaringspsykologiske retning. F. F.

Thomsen, Else (1879—1950), gymnastikpædagog, gymnastikinsp. ved Kbh.s kommunale skolevæsen.

E. T. arbejdede ved landbruget til 1899, tog lærerindeeksamen 1902, uddannelse på Statens Gymnastikinstitut 1904, rejste året 1914 til Finland for at studere gymnastik ved universitetet i Helsingfors. Deltog endv. i mange kursus i Skandinavien og foretog studierejser til udlandet.

E. T. var kommunelærerinde i Kbh. 1904—19, under en orlov 1911—12 underviste hun ved en dansk højskole i U. S. A. Var medhjælper ved statens tilsyn med pigegymnastik 1908—19; holdt indenfor dette tidsrum utallige kursus og instruktioner ved siden af inspektionsarbejdet, således bl. a. de meget stærkt besøgte kursus i Vester Vedsted; omplantede på disse mange kursus de Bjørksténske ideer og tanker til danske forhold, og gennem de mange lærerinder nåede denne gymnastik hurtigt ud til Danmarks skoler. Blev 1919 udnævnt til gymnastikinsp. ved Kbh.s kommunale skoler og beklædte denne stilling til hun 1946 søgte sin afsked. De to store masseopvisninger af Københavnske piger, 2800 i 1928 og 3200 i 1936 blev ledet af E. T.

Mange foreninger har gjort brug af E. T.s evner og kræfter. Hun har således været medlem af bestyrelsen af mange foreninger, bl. a. æresmedlem af The Ling Physical Education Association, England, og af Kbh.s Kvindelige Gymnastikforening.

E. T. har udg. Skolestuegymnastik og Gymnastik for Småbørn, var medudg. af Gymnastik for Piger, 4.—8. skoleår, af Folkedanse for Børn og Musik til rytmisk Gymnastik. Har skrevet mange faglige artikler og holdt mange foredrag. Var hovedredaktør af Nordisk Kvindegymnastik, censor i kvindegymnastik ved seminarier og ved Danmarks Højskole for Legemsøvelser. M. C.

Thorndike, Edward Lee, (f. 1874), amerikansk psykolog; 1904 prof. i psykologi ved Columbia Universitetet og nu sammesteds leder af den psykologiske afdl. af Institute of Educational Research.

T. har foretaget en mængde undersøgelser af betydning for den pædagogiske psykologi. De samler sig især om to områder: læreprocesser (s. d.) og intelligensforskning (s. d.). Allerede på grundlag af dyreforsøg (Animal Intelligence, 1898), udformede han sine love for læreprocessen, øvelsesloven og effektloven. Den første omfatter lovene for hyppighed, nyhed og intensitet. Effektloven, der for T. er blevet langt den betydningsfuldeste,

er det endnu ikke lykkedes at føre noget afgørende bevis for.

Indenfor intelligensforskningen er T. nået til resultater, der står i modstrid med bl. a. Spearmans anskuelser (s. Spearman). Ud fra undersøgelser over formel øvelse hævder T., at intellektet, som han siger, består af mange forskellige, uafhængige evner. Han kalder sit prøvesystem intellekt CAVD, undertiden CAVDI el. CAVDIO, hvor C = completion, sproglige tests, f. eks. udfyldningstests; A = arithmetical problems, løsning af regneproblemer; V = vocabulary, forståelse af enkelte ord; D = directions, forståelse af anvisninger af forskellig slags; I = information, opgaver, der kræver viden om alm. ting; O = opposite, prøver med at finde »modsatte ord«. T.s intelligensteorier har ikke fundet mange tilhængere og er næppe holdbare. Hans betydningsfuldeste indsats ligger afgjort indenfor læreprocessens psykologi. Han er her blevet kritiseret stærkt fra gestaltpsykologisk side (navnlig af Koffka og Köhler).

Litteratur: E. L. Thorndike: The Psychology of Wants, Interests and Attitudes, 1935. S. endv. litteraturhenvisninger til Intelligensforskning. H. T.

Thorshøjgård fredehjem pr. Tåstrup, opr. 1924 af Kristelig Forening for Børneforsorg i en tidligere som optagelseshjem benyttet ejendom, til 1936 f. for piger, nu for 20 drenge i alderen 14—18 à 21 år. Have og landbrug. Anerkendt 1934. O. Skj.

Tics, pludselige, hurtige og ofte gentagne uvilkårlige sammentrækninger af afgrænsede muskelgrupper, hyppigst i ansigtet. De tjener ikke noget åbenbart formål, men er ofte det legemlige udtryk for sjælelige konflikter. J. E.

»Tidens Stemme«, uafhængigt månedsblad, startet 1945 af en kreds af historielærere, som fremhævede betydningen af, at ungdommen fulgte med i tidens drøftelser, men samtidig fandt, at ungdommens almindelige avislæsning let blev præget af tilfældigheder.

Bladet ser det som sin opgave gennem en objektiv og upartisk fremstilling af tidens problemer at modarbejde politisk ensidighed og hjælpe til en dybere forståelse af det demokratiske samfunds virke, således at de unge efter endt skolegang kan gøre sig gældende i samfundet med forståelse af — og respekt for — de demokratiske idealer. T. S. har især fundet tilslutning ved gymnasieskoler, realskoler og seminarier. H. J.

Tidsopfattelse synes ikke at være knyttet til særlige sanseorganer. Når man taler om en »tidssans«, må det derfor i hovedsagen tages som udtryk for, at »psykologisk tid« til forskel fra den »objektive tid«, som man måler med ure o. lign. apparater, i høj grad er afhængig af organismernes almene og individuelle beskaffenhed. »Psykologisk tid« må heller ikke forveksles med det filosofiske tidsbegreb. Således er »nuet« i oplevelsens kontinuerlige strøm ikke et snit uden varighed ml. fortid og fremtid. Man taler om en præsenstid, indenfor hvilken emner fremtræder som umiddelbart nærværende el. med perceptionskarakter, altså ikke »genkaldt i hukommelsen«. Indenfor dette tidsrum behøver der ikke at herske samtidighed i den forstand, at emnerne ikke opleves med en bestemt rækkefølge. Mange fænomener, som synes uforenelige med vor almindelige mening om »tiden«, beror på, at tidsoplevelser ikke er blotte afbildninger af »objektive« tidsforhold. Der kan således endda under visse omstændigheder optræde en forskydning i rækkefølgen af oplevede emner i forhold til de fysiske påvirkningers rækkefølge. (Forarbejdningsprocesser, s. d.).

Et tidsforløbs varighed kan vi forsøge at bedømme middelbart f. eks. ved at tælle, el. ud fra periodiske foreteelser som pulsslag, åndedræt etc. Tidsvurdering i videre forstand er det ligeledes, når vi skønner over et udført arbejdes varighed på grundlag af vor oplevede træthed, el. når vi støtter os til erfaringer om, at et el. andet plejer at tage så og så lang tid (s. Lokalisation).

Ved tidsvurdering i snævrere forstand benytter vi os ikke af sådanne kriterier, men dømmer ud fra et mere umiddelbart indtryk. Men heller ikke ved den umiddelbare oplevelse har vi at gøre med »selve tiden«; tidsoplevelsen er snarere en særlig side ved et forløb af oplevede emner og er afhængig af disse emners karakter, d. v. s. af, hvordan tidsrummet er udfyldt. Selv en »tom« periode har dog en begyndelse og en slutning (der ved eksperimenter oftest er markeret ved lydsignaler).

Meningsfuld udfyldning af et tidsrum med sætninger o. lign. opleves som kortere end usammenhængende lyde. En længere »tom« tid, hvor man keder sig, kan som bekendt krybe af sted, mens tiden flyver, når man er optaget af noget, der interesserer en. Men en periode med hurtigt skiftende sysselsætning vil igen blive »overvurderet« i forhold til den objektive varighed. I erindringen tager »tomme« tidsrum sig næsten altid kortere ud end udfyldte. En hovedregel er, at små tidsrum overvurderes og store undervurderes, mens varigheden af de mellemliggende tidslængder oftest bedømmes rigtigt. Iflg. nyere undersøgelser er den individuelle forskel dog så stor, at det bliver meningsløst at angive noget absolut indifferenspunkt.

Meget kraftige »fejlvurderinger« har man fundet hos mennesker under indflydelse af giftstoffer som opium og meskalin, noget mindre ved febertilstande, hvor ens »private rytme« er hurtigere end normalt. Kendt er det også, at »langvarige« drømmebegivenheder kan afvikles under meget »kortvarige« søvnperioder. Endelig »går tiden hurtigere« i alderdommen end i ungdommen. Til forklaring plejer man at anføre, at oplevelserne bli-

ver mindre intensive, og at eet år i alderdommen betyder mindre i forhold til den allerede gennemlevede tid. Nogle forskere siger ligefrem, at vort »biologiske tempo« forandres med årene.

Menneskene er ellers i deres hele livsførelse mindre bundet af naturlige, fysiologiske rytmer end dyrene; til gengæld foregår livet i det moderne samfund i høj grad »efter klokkeslæt«, d. v. s. rytmen er tilpasset efter sociale konventioner.

Litteratur: J. Fröbes: Lehrbuch der experimentellen Psychologie I, 1923. V. Benussi: Psychologie der Zeitauffassung, 1913. M. Sturt: The Psychology of Time 1925. E. Rubin: Nogle elementære Tidserfaringer. Fysisk Tidsskrift, 1932. Samme: Tidsforskydningsforsøg, i Festskrift tillägnad Axel Herrlin, 1935.

Ths. K.

Tilbageholdelse i løn, s. Inddrivelse af underholdsbidrag.

Tilflyttet ungdom. Det har ved en række sociologiske og kriminologiske undersøgelser kunnet konstateres, at en ikke ubetydelig del af den s. k. tilpasningsvanskelige ungdom rekruteres fra den ungdom, der ved indvandring (s. Vandringer) er kommet til et miljø forskelligt fra det, hvori den påg. er opvokset, og/el. står ene i det nye miljø. Et miljø- og bopælsskifte vil altid medføre et behov for tilpasning, og det vil ikke være alle, der er i stand til at klare denne tilpasning ved egen hjælp. Således har både danske og svenske undersøgelser vist, at kriminalitet og hel- el. halvprostitution forekommer hyppigere blandt unge, der er indflyttede til en storby, end blandt unge, som fra barndommen har haft hjemme der. Såvel i Danmark som i Sverige har man derfor taget spørgsmålet om særlige foranstaltninger til støtte for unge tilflyttere op, navnlig ved de fremsatte forslag om rådgivende ungdomskontorer (s. d.). Ungdomskommissionen (s. d.) har i sin bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problemer fra sept. 1947 dels fremsat det nævnte forslag om et rådgivende ungdomskontor, dels gennemgået de forskellige private foreninger, der har haft øje for de særlige problemer, der rejser sig for tilflyttere, og anbefalet støtte til dette arbejde, dels fremhævet betydningen af et øget oplysningsarbejde om storbyforhold og af effektive sociale foranstaltninger for de udpræget tilpasningsvanskelige blandt den tilflyttede ungdom. De samvirkende hjemstavnsforeninger i Kbh. har 1951 optaget oplysnings- og rådgivningsvirksomhed af den nævnte art.

Litteratur: Ungdomskomm.s bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problemer, udgivet 1948.

P. D.

Tillægsprøver ved eksamensskolerne. I de for skolevæsenet gældende retsregler findes der hjemmel for afholdelse af en lang række forskellige t. ved skolerne i fag, i hvilke der ikke af de påg. eksaminander er aflagt prøve, evt. fyldestgørende prøve, ved den ordinære eksamen, men som det er magtpåliggende for de påg. at komme til at aflægge supplerende prøve i, — oftest fordi den allerede aflagte eksamen ikke uden en sådan supplerende prøve giver adgang til den ønskede fortsatte uddannelse.

For så vidt angår *studentereksamen* kræves der af dimittender af den klassiske og af den nysproglige retning, der vil indskrives ved Danmarks Tekniske Højskole el. ved Danmarks Farmaceutiske Højskole, at de forinden består læreanstalternes adgangseksamen, der omfatter fagene matematik, fysik, kemi og naturhistorie (biologi og fysiologi). Kravene i disse fag er som ved studentereksamen for privatister af matematisk-naturvidenskabelig retning med fuldt pensum. Jfr. kgl. an. af 28. febr. 1908, § 1, an. af 25. juni 1940, § 1 og 3, stk. 3, samt min.s bek. af 2. juli 1940 § 2. — Forsåvidt angår Danmarks Tandlægehøjskole er der for studenter af alle retninger indrettet en særlig adgangsprøve, der — efter obligatorisk forprøvekursus på højskolen — omfatter fagene anatomi, fysiologi, kemi, tandmorfologi og praktisk teknologi, jfr. kgl. an. af 7. sept. 1949 samt undervisningsmin.s bek. af 6. juni 1951. Samme bek. kræver af de sproglige og de matematiske aspiranter t. henhv. i fysik og i engelsk og tysk, bestået forud for nævnte forprøve.

Endv. gælder det, at studenter af den nysproglige linie, der vil indstille sig til eksaminer under det teologiske fakultet, må underkaste sig en t. i græsk med et pensum, svarende til det ved klassisk-sproglig studentereksamen gældende, og at studenter af den matematisk-naturvidenskabelige linie, der vil indstille sig til eksaminer under det teologiske fakultet, må underkaste sig såvel en sådan t. i græsk som en t. i latin med et pensum svarende til det ved klassisk-sproglig studentereksamen gældende. Jfr. kgl. an. af 28. febr. 1908, § 2.

Studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning, der vil indstille sig til eksaminer under det lægevidenskabelige fakultet, må, forsåvidt de ikke har bestået prøven i latin ved mellemskoleksamen, underkaste sig en latinprøve af samme omfang som den, der kræves ved optagelse i 1. kl. i gymnasiets sproglige afdl., jfr. kgl. an. af 28. febr. 1908, § 3, og kgl. an. af 7. febr. 1907.

I kgl. an. af 15. okt. 1926 er det fastsat, at studenter under den matematisk-naturvidenskabelige linie, der vil indstille sig til skoleembedseksamen el. magisterkonferens under det filosofiske fakultet, må have bestået en tilsv. prøve i latin, som den der ville kræves af dem, dersom det drejede sig om eksaminer under det teologiske fakultet.

Som følge af, at der i særlig grad er forbundet indskrivningsrettigheder med studentereksamen af matematisk-naturvidenskabelig linie, har man anset det for nødvendigt at fastsætte regler om, at studenter under de sproglige retninger kan erhverve matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen

ved at bestå en t. til sproglig studentereksamen i fagene mundtlig og skriftlig matematik, mundtlig og skriftlig fysik samt kemi, jfr. kgl. an. af 2. febr. 1926, el. ved at underkaste sig adgangseksamen til civilingeniørstudiet og det farmaceutiske studium, jfr. kgl. an. af 25. juni 1940, § 5, stk. 2. Der er ikke tilsv. indført særlige t. for studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning, der måtte ønske at erhverve rettigheder som studenter af de sproglige retninger, idet der ikke har været praktisk trang til en sådan ordning, men der er i kgl. an. af 11. jan. 1913 givet såvel studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning som studenter af den klassisk-sproglige retning adgang til at underkaste sig en t. i engelsk el. tysk, såfremt de ikke i forvejen har aflagt prøve enten i engelsk el. tysk; til en sådan prøve kræves der opgivet mindst 300 sider af moderne litteratur.

I henh. til kgl. an. af 14. juni 1933, jfr. kgl. an. af 4. juni 1933, § 3, stk. b, kræves der af *studenter med udenlandsk studentereksamen,* som skal have adgang til at studere og tage eksaminer ved danske universiteter, at de har bestået en t. til den udenlandske studentereksamen i fagene dansk (mundtlig og skriftlig) samt Danmarks historie med samfundskundskab. Ministeriet kan dog helt el. delvis fritage for prøve, når der forelægges dokumentation for, at prøven er overflødig.

Den, der har bestået *mellemskoleeksamen,* kan indstille sig til t. i latin i et pensum af samme omfang og indhold som det, der er krævet ved optagelsen i 1. kl. på gymnasiets sproglige afdl., jfr. min.s bek. af 20. febr 1940.

En tilsv. t. i latin kan den indstille sig til, som har bestået *realeksamen* el. *pigeskoleeksamen,* jfr. bek. af 28. marts 1908, og i henh. til samme bek. kan den, der har bestået realeksamen også, såfremt han ved denne eksamen ikke har underkastet sig prøve i efternævnte fag: det 3. fremmede sprog, geometri og piger endv. i praktisk regning og matematik el. i praktisk regning, indstille sig til t. i eet el. flere af disse fag. Disse prøver, der bygger på kendskab til mellemskolens pensum, hvor faget findes i mellemskolen, omfatter samme pensum som det, der kræves i realklassen, dog at stil aldrig kræves i det 3. fremmede sprog. Prøven i geometri er mundtlig og prøven i praktisk regning er skriftlig. Endv. kan den, der har bestået *pigeskoleeksamen,* indstille sig til en t. i fransk, såfremt hun ikke har underkastet sig prøve i dette fag ved pigeskoleeksamen. Jfr. den nævnte bek., § 3, i henh. til hvilken der ved prøven kræves opgivet som læst 100 sider stof.

Ligesom forsåvidt angår realeksamen og pigeskoleeksamen således kan man også indstille sig til en t. i fransk til *præliminæreksamen.* Denne t. omfatter et væsentlig større pensum end ved realeksamen, og da den sædvanlige årsag til, at en kandidat med præliminæreksamen indstiller sig til franskprøve, er, at han skal bestå denne prøve af hensyn til ønsket optagelse på Danmarks Tekniske Højskole, Danmarks Farmaceutiske Højskole el. Danmarks Tandlægehøjskole, er der indført den praksis, at eksaminander kan nøjes med at gå op til en prøve i det væsentlig mindre pensum, som kræves af eksaminander med realeksamen, men således, at denne prøve ikke bliver at opfatte som t. til præliminæreksamen og derfor bl. a. heller ikke kan indføres på eksamensbeviset for præliminæreksamen; der kan alene udfærdiges et selvstændigt bevis for, at eksaminanden har underkastet sig en prøve af samme omfang som t. i fransk til realeksamen, og at han ved denne prøve har opnået den og den nærmere angivne karakter, et bevis, der derefter alene har gyldighed i den omhandlede ene relation. En tilsv. praksis kan påregnes m. h. t. eksaminander med pigeskoleeksamen, idet der også for eksaminander med pigeskoleeksamen kræves et større franskpensum end for eksaminander med realeksamen.

På grundlag af real-, præliminær- el. pigeskoleeksamen — med kvalificeret resultat, herunder spec. i dansk stil, jfr. kgl. an. af 25. juni 1940 § 2 — kan man i henh. t. samme anordnings § 1 optages på Danmarks Tekniske Højskole, Danmarks Farmaceutiske Højskole og Danmarks Tandlægehøjskole på betingelse af, at man består den i 2. afsnit af nærværende artikel omhandlede adgangseksamen. For Tandlægehøjskolens vedk. kan denne prøve dog aflægges med reduceret matematikpensum, men disse aspiranter til Tandlægehøjskolen skal på lige fod med aspiranter med studentereksamen gennemgå det foran omhandlede forprøvekursus (inden hvilken der yderligere skal være bestået en tillægsprøve i engelsk og tysk) og bestå den dertil knyttede prøve i anatomi m. v.

Særregler om tillægsprøver til den højere almenskoles eksaminer gælder også for optagelse på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole m. v.

I forbindelse med de sidstnævnte prøver, *der kun delvis er t. i egentlig forstand,* er det naturligt at nævne forskellige prøver, der *ikke er t. i egentlig forstand,* dersom der alene tænkes på t. til den højere almenskoles eksaminer:

I henh. til an. af 24. jan. 1945 kan den, der har bestået lærereksamen i henh. til undervisningsmin.s bek. af 29. febr. 1940 (i praksis udvidet til at omfatte enhver, der har bestået lærereksamen på grundlag af seminarieloven af 15. apr. 1930, d. v. s. i eksamensterminen 1935 el. senere) erhverve studentereksamen ved 1) på et seminarium at bestå en t. til lærereksamen i det el. de manglende hovedsprog (engelsk, tysk og fransk), og 2) derefter at bestå en t. i hovedfagene på den pågl. gymnasieretning, d. v. s. i fagene græsk og latin, såfremt han ønsker

at erhverve rettigheder som student af den klassisk-sproglige retning, i fagene matematik, fysik og kemi, såfremt han ønsker at erhverve rettigheder som student af den matematisk-naturvidenskabelige retning, og i fagene engelsk, tysk og latin, såfremt han ønsker at erhverve rettigheder som student af den nysproglige retning. I dette sidste tilfælde er evt. ellers påkrævet aflæggelse af t. i engelsk og/el. tysk til lærereksamen uafornøden. De omhandlede t. i de forskellige gymnasieretningers hovedfag aflægges enten ved en gymnasieskole el. for eksamenskommissionen til afholdelse af studentereksamen for privatister.

De omhandlede folkeskolelærere må i nævnte fag ved eksamen opgive det samme pensum som kræves ved studentereksamen for privatister med fuldt pensum.

I virkeligheden er det — men blot i langt mindre omfang — en anvendelse af det samme princip om adgang til at bestå studentereksamen som t., når der er givet folk, som har bestået adgangseksamen til Danmarks Tekniske Højskole, fritagelse for fagene matematik, fysik med astronomi og kemi, folk, der har bestået faglærer(inde)eksamen, fritagelse for at aflægge prøve i det/de fag, hvori de har bestået denne eksamen, folk, der har bestået farmaceutisk kandidateksamen, fritagelse for prøve i kemi og folk, der har bestået afgangseksamen ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, fritagelse for flere el. færre af fagene fysik med astronomi, kemi, naturhistorie (el. geografi og naturhistorie) samt matematik ved studentereksamen, jfr. kgl. an. af 25. marts 1938, §§ 8, 9, 12 og 13, samt når der i nævnte an.s § 11 er givet hjemmel for, at folk, der har bestået højere handelseksamen, kan opnå studentereksamen af nysproglig retning ved at bestå prøve i fagene skriftlig og mundtlig dansk, historie, mundtlig engelsk, mundtlig tysk, oldtidskundskab, naturhistorie (biologi og fysiologi) samt fransk, fra hvilket sidste fag der dog efter omstændighederne også kan bortses. Med hensyn til forskellige af disse sidstnævnte fritagelser er dog i adskillige tilfælde en tilladelse af eksamenskomm.s formand giort til en forudsætning, men tilladelsen meddeles så at sige altid, såfremt de iøvrigt fastsatte betingelser er opfyldt.

Endv. bør det i denne forbindelse nævnes, at der i praksis gives personer, der har bestået husholdningslærerindeeksamen, fritagelse for eksamination i faget kemi og i fagbestanddelen naturhistorie ved studentereksamen, og navnlig, at der i kgl. an. af 25 juni 1940 § 5, er hjemmel for, at den, der har bestået adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium og tandlægestudiet, kan opnå rettigheder som student af matematisk-naturvidenskabelig retning ved at bestå en t. i flg. fag: Skriftlig dansk, mundtlig dansk, engelsk el. tysk, fransk, historie, oldtidskundskab og geografi.

For at en af de normale t. til den højere almenskoles eksaminer skal anses for bestået, er det et vilkår, at der mindst er opnået karakteren »godt«, og disse prøver kan som regel aflægges — mod erlæggelse af sædvanligt gebyr — enten ved en højere almenskole, evt. en fuldstændig højere almenskole el. ved den påg. eksamenskomm., dog at tillægsprøven i græsk for studenter af den nysprogl. og den matematisk-naturvidensk. retning i henh. t. kgl. an. af 28. febr. 1908 § 2 kun kan aflægges ved universitetet. E. D-y.

Tilpasning. Når en organisme har en sådan beskaffenhed, at den kan leve og trives i et bestemt miljø, siges den at være tilpasset dette. Sker der ændringer i miljøet, må der også ske ændringer i organismen, hvis den skal være tilpasset det ændrede miljø. Den oftest meget komplicerede proces, hvorved den nye tilpassethed opnås, kaldes t. I enkleste tilfælde drejer det sig blot om t. af et enkelt organ (f. eks. et sanseorgan el. en muskelgruppe) til en bestemt påvirkning, hvis indtræden repræsenterer den miljøændring, som organet skal tilpasses til. Denne form for t. kaldes *adaptation,* og organet siges at være adapteret til påvirkningen, når den af denne fremkaldte forstyrrelse af organets tilstand er resulteret i en ny tilstand, hvor organets funktion er konstant, skønt påvirkningen stadig virker på det. Hyppig gentagelse af en virksomhed kan også medføre, at det virksomme organ adapteres til denne; heri består bl. a. øvelse. For så vidt påvirkningerne opleves af det påvirkede individ, vil adaptationen fænomenologisk vise sig derved, at påvirkningen ikke længere mærkes (ved langvarig påvirkning af en bestemt lugt, som til at begynde med var højst ubehagelig, bliver man tilsidst ufølsom overfor den, ligesom man også ved t. bliver ufølsom overfor en konstant forhøjet temperatur i stuen, o. s. v.). Når talen ikke er om et enkelt organ, men om organismen som helhed, indgår der mangfoldige selvreguleringsprocesser og andre reaktioner i t. til indtræffende miljøændringer. Den ty.-amer. neurolog K. Goldstein (f. 1878) skelner ml. to hovedarter af reaktioner på miljøændringer: de ordnede og de uordnede (»katastrofale«). De første fremkaldes af »adækvate« stimuli, d. v. s. sådanne, som organismen er i stand til at tilpasse sig, medens de sidste fremkaldes af »inadækvate« stimuli, på hvilke organismen reagerer på en uordnet, skiftende og ofte selvmodsigende måde. Fænomenologisk opleves den førstnævnte art reaktioner af mennesker med en følelse af aktivitet, lethed, behag, afspænding, tilpasning, glæde, medens den sidste art reaktioner opleves som angst, hjælpeløshed, desorientering, livsfare. »Sædvanligvis reagerer organismen slet ikke på stimuli, som er inadækvate for den. Sådanne stimuli virker kun, hvis de er meget stærke og påtvinger

sig organismen; så drives den ind i katastrofesituationen, ikke blot fordi den er ude af stand til at reagere adækvat, men også fordi den er så chokeret og forstyrret i sine funktioner, at den for en længere el. kortere tid er ude af stand til i det hele taget at reagere. Dette bringer den i fare for ikke engang at kunne udføre de for dens eksistens væsentlige præstationer, og i denne forstand kan man betragte katastrofe-adfærden som en trusel mod organismens eksistens«. Sådanne katastrofe-reaktioner forekommer langt hyppigere hos unormale end hos normale mennesker, og Goldstein har især undersøgt dem hos patienter med visse hjernebeskadigelser. Men de *kan* naturligvis også indtræffe hos ellers normale personer, f. eks. ved ulykkestilfælde el. livskatastrofer af anden art. — I det normale liv kendes t.sprocesser ellers mest som »tilvænninger« til nye leveforhold, nye omgivelser, nye mennesker etc. I alm. føles sådanne forandringer i miljøet til en begyndelse som ubehagelige (selv når det drejer sig om forbedringer, er der til en begyndelse noget generende ved dem); men efterhånden som man »vænner« sig til dem, formindskes ubehaget og kan tilsidst helt forsvinde. I så fald siges t. at være fuldstændig.

T.sevnen synes at være forskellig hos forsk. mennesker, nogle tilpasser sig (»akklimatiserer sig«) langt hurtigere og lettere end andre til nye forhold. Med alderen synes denne evne at aftage, men måske kan den opøves ved hyppige miljøændringer.

Litteratur: A. Lehmann: Grundzüge der Psychophysiologie, 1912. K. Goldstein: Der Aufbau des Organismus, 1934. Samme: Human nature in the Light of Psychopathology, 1947. J. J-n.

Tilpasningsvanskelig ungdom, betegnelse navnlig anvendt af ungdomskomm. (s. d.), som dermed har villet betegne den gruppe unge, som p. g. a. personlige forhold el. p. g. a. særlige miljøforhold har vanskeligt ved at finde sig tilrette i det normale samfundsliv, og som derfor løber fare for at komme i konflikt med samfundsnormerne, »blive asociale«. S. også Opdragelsesvanskeligheder, Problembørn, Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi og Børnepsykologi.

Litteratur: Ungdomskommissionens betænkning om den tilpasnigsvanskelige ungdom, 1952. P. D.

Tilskærer, s. Skomager og Skrædder.

Tilsyn i læreforhold, s. Lærlingefællesudvalg.

Tilsyn med opdragelseshjem, institutioner for forebyggende børneværn og foreninger for børneforsorg, s. Overinspektionen for børneforsorg. Tilsyn med plejehjem, se Børnetilsyn. O. Skj.

Tilsynsloven *(loven om det kommunale skolevæsens styrelse og tilsyn nr. 200 af 12. apr. 1949).*

Spørgsmålet om folkeskolens styrelse og tilsyn har altid været omfattet med stor og levende interesse både blandt skolefolk og politikere, og de standpunkter, man fra forskellig side har indtaget, har været vidt forskellige. For nogle har forældretilsynet været det absolut ønskelige, for andre netop ikke forældrene, men et tilsyn, der kunne se mere objektivt på skolen, for atter andre de almindelige kommunale organer uden for megen indblanding udefra.

Det gamle tilsyn, som an. af 1814 skabte, var selvfølgelig i det væsentlige et embedsmandstilsyn med præsten som hovedmand i det kommunale tilsyn, amtmanden og provsten i amtstilsynet, og denne ordning blev opretholdt ved de skolekomm. og skoledirektioner, om hvilke landkommunalloven af 6. juli 1861, købstadskommunalloven af 26. maj 1868, og skoleloven af 8. marts 1856 gav regler.

I 1909 nedsattes der af den da siddende regering en komm. til overvejelse af ny regler om disse forhold. Den afgav bet. i 1911 og kultusmin. Appel forelagde rigsdagen et forslag til en t. samme år; forslaget behandledes i rigsdagssamlingerne 1911—12 og 1912—13, men blev ikke gennemført.

Så hvilede spørgsmålet, til den store skolekommission, der blev nedsat efter Den 1. Verdenskrig ved lov af 21. febr. 1919, gjorde det til genstand for indgående behandling og komm.s omfattende bet., der blev afg. i 1923, indeholdt også forslag til en ny t., som alle komm.s forslag splittet i flertals- og mindretalsforslag med ændringsforslag og underændringsforslag. På grundlag af flertalsforslaget udarb. den første socialdemokratiske undervisningsminister Nina Bang et lovforslag, der blev forelagt i rigsdagssamlingen 1924—25, og behandlet siden i samlingerne 1925—26 og 1926—27, men uden at det lykkedes at føre sagen igennem.

Det blev undervisningsmin. Borgbjerg, der i det andet socialdemokratiske min. gennemførte en ny t.: Lov om folkeskolernes styrelse og tilsyn og tilsynet med private skoler af 20. maj 1933. Denne lov var gældende indtil 1. apr. 1950, da t. af 12. apr. 1949 trådte i kraft.

Loven tog særlig sigte på at borteliminere den stærke gejstlige indflydelse på statstilsynet, som bestemt efter den tidligere lovgivning; efter denne havde præsten været født formand i skolekomm. på landet og født medlem af skolekomm. i købstæderne, medens provsten var forretningsførende medlem af skoledirektionen og derved hovedpersonen i kredstilsynet — såvel overfor landsby- som købstadskolerne. Dette forhold blev ændret ved den Borgbjergske lov, idet præsten helt gled ud som født medlem af det lokale skolestyre og provstens stilling i skoledirektionen — der gik over fra at være en direktion for hvert herred til at blive en direktion for amtet — blev en anden og mindre fremtrædende.

Betydningen af denne ændring særlig i det lokale skolestyre var dog ikke straks overvældende. Efter oplysninger, der blev indhentet i 1934 efter lovens ikrafttræden var der i købstæderne indvalgt præster i 37 af ialt 76 skolekomm. og præsten var formand i 13; i landkommunerne var præsten medl. af 953 af ialt 1175 skolekomm. og formand i 913. Man må derfor sige, at præsten i kraft af sin stilling og sin personlighed har hævdet sin position overmåde smukt; af det samlede antal skolekomm. i by og på land — 1251 — var præsten på dette tidspunkt medl. af 990 og formand for 926. Om udviklingen siden 1934 har man ingen statistiske oplysninger.

Der var dernæst fra forskellig side ønsker om at give forældrene øget indflydelse på skolestyret, men i så henseende var fremgangen kun ringe. De kræfter, der hævdede kommunalbestyrelsens ret til afgørende indflydelse også på det skolemæssige område, var for stærke, og de forældreråd der kunne vælges ved de enkelte skoler, når de med en vis styrke rejste direkte krav derom har ikke haft megen betydning. Disse forældreråd har også i de forløbne år i overvejende grad mistet terræn og blev efterhånden kun valgt ved et mindretal af skolerne.

Loven af 12. apr. 1949 har imidlertid gjort et nyt fremstød til fremme af forældrenes indflydelse på skolen. Loven bygger på forslag fra en af undervisningsmin. nedsat kommission, og et mindretal indenfor denne foreslog forældrenes ret befæstet gennem et væsentlig af de skolesøgende børns forældre valgt skolenævn ved hver enkelt skole, der skulle have den væsentligste indflydelse på skolens styrelse, medens man desuden ville opretholde en fælles — væsentlig af kommunalbestyrelsen valgt — skolekomm. for hele kommunen, der skulle have det almindelige tilsyn med skolevæsenet og styrelsen af de fælles skoleanliggender indenfor kommunen. Flertallet var derimod princ. af den opfattelse, at det kommunale skolevæsen med størst virkning og mindst omsvøb ville kunne styres under medvirken af en for hele kommunen fælles skolekomm., og at forældrenes indflydelse, som også flertallet ønskede fremmet, ville være tilstrækkeligt sikret, hvis man lod en del af skolekomm.s medlemmer vælge af de skolesøgende børns forældre.

Da et af formålene med den nye lov imidlertid var at søge den hidtil bestående særlige lovgivning for de sønderjyske landsdele hævet og føre Sønderjylland ind under en for hele landet fælles lov — »at slette Kongeågrænsen« — anså også flertallet det for nødvendigt, at der blev mulighed for, at man på de steder hvor der var et særligt ønske derom, kunne få en ordning med skolenævn ved hver skole, som den sønderjyske tilsynslov hidtil havde givet hjemmel til, og for hvilken interessen indenfor sønderjyske skolekredse var stor. Flertallet foreslog derfor, at kommunalbestyrelsen skulle kunne afgøre, hvorledes ordningen i så henseende skulle være.

Da forslaget blev forelagt rigsdagen, havde regeringen sluttet sig til flertallets forslag, hvorefter det lokale skolestyre efter kommunalbestyrelsens valg kan være enten henlagt til en for hele kommunen fælles skolekomm., af hvis medl., hvis antal er ulige, den mindste halvdel skal vælges af de skolesøgende børns forældre, el. til en væsentlig af kommunalbestyrelsen valgt skolekomm. i forbindelse med væsentlig forældrevalgte skolenævn ved hver enkelt skole. Under behandlingen i rigsdagen blev der yderligere indføjet en 3. form, idet der blev givet ret for den forældrekreds ved en enkelt af kommunens skoler, der med en vis styrke lagde ønske derom for dagen, til at vælge et skolenævn ved skolen, selvom kommunalbestyrelsen havde besluttet, at der kun skulle være en for hele kommunen fælles skolekomm. og ikke skolenævn ved de enkelte skoler.

Efter loven af 12. apr. 1949 er reglerne for det lokale skolestyre indenfor kommunen herefter ordnet som ndf. anført; der bortses foreløbig fra Kbh.s kommune, da hovedstaden altid har haft og også i den senere lovgivning har sit særlige styre, om hvilket der ndf. skal gøres nogle bemærkninger.

Det første led i skolestyret indenfor kommunen er *kommunalbestyrelsen*. Den træffer bestemmelse om alle forhold vedr. folkeskolen, der ikke er henlagt til andre myndigheder, den har den afgørende stemme, når skoleplan og undervisningsplan skal affattes, og er altså rådig over, hvilken form folkeskolen skal have indenfor de rammer, som folkeskoleloven drager. Dette er den naturlige følge af, at det økonomiske ansvar for, hvor meget der skal ofres på kommunens skolevæsen, — om dette skal indskrænkes til folkeskolens minimumskrav el. udbygges med eksamensskole, fortsættelsesklasser etc. — må ligge hos kommunalbestyrelsen.

Det andet led indenfor kommunernes skolestyre er de af særlige skolemæssige hensyn valgte tilsynsorganer.

Skolekommissionen og skolenævnene. Den nyvalgte kommunalbestyrelse træffer for sin valgperiode beslutning om, hvorledes ordningen indenfor kommunen skal være, og denne kan derefter tilrettelægges på een af tre måder:

a) Den kan vælge en for hele kommunen fælles *skolekomm.*, men ikke skolenævn ved de enkelte skoler. I så fald er princippet i loven det, at der skal være et skolekommissionsmedl. for hver af kommunens skoler, valgt af de skolesøgende børns forældre; derefter vælger kommunalbestyrelsen så mange medl. indenfor el. udenfor sin midte, at tallet på de kommunalt valgte medl. bliver een højere end tallet på de forældrevalgte.

For dog ikke at få skolekomm. for talstærk

er det fastsat, at dens medlemstal, der ikke må være mindre end 5, ikke må være over 15. Er der flere end 7 skoler i kommunen, må derfor 2 skoledistrikter sammenlægges til valg af et fælles skolekommissionsmedl. i det omfang hvori det er nødvendigt, når det samlede tal af forældrevalgte medl. højst skal være 7.

Helt direkte bliver forældrerepræsentanterne dog ikke valgt; forældrene indstiller 3 for hver skole og blandt disse udpeger kommunalbestyrelsen skolens skolekommissionsmedlem; dette skal gøres samtidig med at kommunalbestyrelsen vælger sine egne medl. og mindretallene vil herefter kunne få en forholdsmæsig repræsentation i skolekomm.

Da enhver i kommunen bosiddende mand el. kvinde, der har valgret til rigsdagen, er valgbar til skolekomm., vil såvel kommunalbestyrelsen som forældrene kunne vælge præsten som repræsentant.

b) Den vælger foruden en fælles skolekomm. et *skolenævn* ved hver enkelt skole.

I så fald vælges flertallet af skolekomm. medl. af kommunalbestyrelsen, dog således at altid 2 medl. af de 5, 7 el. 9 medl. hvoraf skolekomm. efter kommunalbestyrelsens bestemmelse kan bestå, skal vælges af og blandt de forældrevalgte medl. af skolenævnene i kommunen.

Ved hver skole vælges dernæst et skolenævn på 3 el. 5 medl.; et af medl. vælges af og blandt skolekomm.s kommunevalgte medl., de andre vælges af de skolesøgende børns forældre. Også her er valgbar enhver i kommunen bosiddende mand el. kvinde, der har valgret til rigsdagen. Muligheden for præsters indvalg i skolenævnene foreligger altså også.

I skolekomm. har herefter 2 repr. for forældrene sæde, i hvert skolenævn en repræsentant for skolekomm., således at samarbejdet ml. de to — iøvrigt — i det hele sideordnede — organer skulle være sikret på tilfredsstillende måde.

Vanskeligheden ved denne noget indviklede styreform har været på rimelig måde at fordele opgaverne ml. de 2 organer. Man kan sige, at dette forhold i det store og hele er ordnet således, at de opgaver, der kun angår den enkelte skole, er henlagt til skolenævnene, og de, der angår hele kommunens skolevæsen til skolekomm.

Ved indstilling til lærerembeder virker begge i forening, således at indstillingen, når det drejer sig om et embede ved en bestemt skole foretages af skolekomm. og denne skoles skolenævn; drejer det sig derimod om et embede normeret ved det samlede skolenævn, foretages indstillingen af skolekomm. i forbindelse med et udv. på 5 medl., valgt af og blandt skolenævnenes forældrevalgte medl.

c) Der vælges *skolenævn ved en enkelt el. enkelte af kommunens skoler,* medens ordningen for alle de øvrige er som under a) anført: En sådan ordning beror aldrig på en vedtagelse af kommunalbestyrelsen, men kan alene opstå p. g. a. et stærkt udtalt ønske fra forældrekredsene ved de enkelte skoler. I så henseende er det fastsat, at 10 pers., der har forældremagten over mindst 10 børn, kan rette en henvendelse til kommunalbestyrelsen om, at der skal afholdes en afstemning ved skolen til afgørelse af spørgsmålet, om der skal vælges skolenævn ved skolen el. ikke; er der mere end 100 børn i skolen, skal kravet stilles af 25 forældre, der har forældremagten over 25 børn. Hvis ved denne afstemning over halvdelen af dem, der har forældremagten over i skolen indskrevne børn, kræver oprettelsen af et skolenævn ved skolen, skal der finde valg sted til et sådant, og dette varetager da ved denne skole alle et skolenævns beføjelser.

Den skole, der på denne måde får et særligt skolenævn, kan ikke samtidig bevare sin ret til at vælge et medl. for skolen i den fælles skolekomm.; valget af dette medl. overgår derfor til kommunalbestyrelsen, der foretager valget blandt de for de øvrige skoler indstillede forældrerepræsentanter; en af de andre skoler kan på denne måde få to repræsentanter i skolekomm.

Medens tilsynsloven af 1933 gjorde sognepræsten til en egentlig tilsynsmyndighed sideordnet med skolekomm., idet den tillagde ham tilsyn med religionsundervisningen i skolen, har loven af 1949 kun givet ham el. en anden af biskoppen godkendt præst i kommunen ret til at overvære kristendomsundervisningen i pastoratets skoler.

Skolekommissionens vigtigste opgave er at foretage *indstilling til lærerembeder,* og er den enig om med alle stemmer at samle sig om en ansøger, kan den altid sætte dette valg igennem.

Skolekomm.s opgave er iøvrigt for hele kommunen at *håndhæve skoletvangen,* således at den påser, at alle, der ikke undervises tilfredsstillende på anden måde, indskrives i folkeskolen; den giver *udkast til skoleplan og undervisningsplan* og skal *afgive erklæring* i alle sager, der angår kommunens skolevæsen, før afgørelse træffes.

Overfor den enkelte skole er dens væsentligste opgave at føre *tilsyn* med skolen og lærernes embedsførelse og undervisningen i det hele; den berammer og leder *årsprøverne* og fastsætter disses ordning og omfang.

Som styrelsesorganer, der dog ikke har noget med tilsynet at gøre, og hvis indflydelse på styrelsen alene består i en ret til at blive hørt, kan nævnes *fælleslærerrådet,* der består af alle kommunens lærere, og som skal udtale sig om forhold, der vedr. kommunens skolevæsen i dets helhed, og *lærerrådet* ved den enkelte skole, el. de enkelte lærere, hvis skolen ikke har flere end to, der skal udtale sig om skolens særlige forhold, f. eks. undervisningsplanen, der efter

reglerne fastsættes for den enkelte skole, men i praksis ofte er ens for alle kommunens skoler. I de større byer kan der yderligere være en skoledirektør el. skoleinspektør, der har ledelsen af kommunens samlede skolevæsen, men væsentlig som skolekomm.s hjælpere; desuden findes ved alle købstadordnede skoler skoleinsp., der har visse beføjelser som ledere af den enkelte skole, og ved en stor mængde landsbyordnede skoler førstelærere, om hvilke dette til en vis grad også kan siges.

Den sidste t. har yderligere givet læreren den særlige beføjelse, at fælleslærerrådets formand og en repr. for skolelederne, skal deltage i alle skolekomm.s møder uden dog at have stemmeret, og på samme måde skal lærerrådets formand og skolens leder deltage i alle skolenævnets møder.

Overtilsynet — kredsstyrelsen — er henlagt til en *skoledirektion*, der dog alene fungerer for landkommunerne, idet købstadkommunerne står direkte under undervisningsmin. og intet har med skoledirektionen at gøre.

Skoledirektionen består af amtmanden som formand og 4 medl. valgt af amtsrådet. Den skal føre *et almindeligt tilsyn med amtets skolevæsen*, dernæst har skoledirektionen *afgørelsen i en række spørgsmål* vedr. dette, og her må det særlig nævnes, at stadfæstelse af skoleplaner og undervisningsplaner er henlagt til direktionen, når der er enighed ml. de lokale myndigheder om forslaget; herom skal der dog gives særlige regler af min., og endelig er direktionen *mellemled i alle sager*, der skal indsendes til min.

Til hjælp for skoledirektionen ved disse hverv er der for hvert amt beskikket en *amtsskolekonsulent*, der efter indstilling fra skoledirektionen udnævnes af kongen; han skal i 10 år have øvet lærergerning i folkeskolen.

Fra mange sider blev denne nye sagkyndige tilsynsmand modtaget med stor skepsis, og stillingen blev derfor også ved loven af 1933 omgærdet med visse kauteler, navnlig måtte han kun besøge skolerne, når han blev tilkaldt af lærerne el. af en skolemyndighed fik anmodning om at besøge en skole. Denne mistillid har imidlertid i de forløbne år fortaget sig, og ved loven af 1949 er hans stilling befæstet. Den sidste rest af fortiden lægger sig for dagen i en bestemmelse om, at den amtsskolekonsulent, der ikke på tilfredsstillende måde varetager sit embede efter indstilling af skoledirektionen kan afskediges, men således at der tillægges ham ventepenge.

Amtsskolekonsulentens opgaver er at være *skoledirektionens pædagogiske rådgiver* samt at være *vejledende og rådgivende* for de under direktionen hørende folkeskoler, der ikke forbereder til nogen statskontrolleret eksamen.

Han deltager i skoledirektionens møder og

forhandlinger og skal udtale sig om alle skolesager, før beslutning træffes af direktionen; hans erklæring skal medfølge i alle sager, der af direktionen forelægges ministeriet.

Amtsskolekonsulenten i de sønderjyske landsdele havde tidligere en ganske anden stilling end nord for den gamle grænse, idet han var forretningsførende medl. af skoledirektionen og derfor optrådte overfor skolerne med hele skoledirektionens autoritet; han var lærernes foresatte, hvad de andre amtsskolekonsulenter ikke er; denne stilling er bevaret for de den 1. apr. 1950 ikrafttrådte lovs fungerende amtsskolekonsulenter. Efterhånden som disse afgår, vil ordningen for de sønderjyske amtsskolekonsulenter blive den samme som i det øvrige land.

M. h. t. *lærerkaldelsen* er reglen den, at indstilling, der som ovenfor anført kan foretages enten af skolekomm. alene el. af denne og skolenævnet — el. et udv. af kommunernes skolenævn i forening —, skal omfatte 3 af ansøgerne — for skoleinsp.embederne 5 — ml. hvilke valget skal træffes. Er en af disse ved et almindeligt lærerembede indstillet med alle stemmer skal han udnævnes. Medens skoleinspektørembedet besættes af kongen, træffes valget ml. de indstillede for købstædernes vedk. af kommunalbestyrelsen, der kun skal indhente en, som det i de forløbne år har vist sig, formel godkendelse fra undervisningsmin. For landkommunernes vedk. har skoledirektionen kaldsretten.

Afskedigelse af en lærer med pension foretages, når årsagen er alder, af den kaldende myndighed; er årsagen svagelighed af min. Afskedigelse af en lærer med el. uden pension, fordi han ikke gør fyldest, foretages altid af undervisningsmin.

Har der rejst sig så stor en misstemning mod en lærer, at både skolekomm. og kommunalbestyrelsen med $^3/_4$ majoritet indstiller ham til afsked, skal min. henvise sagen til et udvalg bestående af amtmanden, et af min. valgt medl., og et af det påg. amtsråd for dets funktionstid valgt medl. Dette udv. afgør sagen, og hvis det finder, at klagen må afvises som ubeføjet, forbliver læreren i sit embede. Finder udv. derimod, at klagen må anses for så tilstrækkelig begrundet, at det ikke vil være forsvarligt at lade læreren forblive i embedet, afskediges han, men med ventepenge, forsåvidt det opståede misforhold ikke for den væsentlige del må lægges læreren til last, ellers med pension.

Det er disse regler, der har afløst den berygtede § 8 i lov af 27. maj 1908, som havde vakt så stor ophidselse i lærerstanden og givet anledning til hårdnakket kamp fra dennes side med blokade af alle embeder, der blev ledige ved § 8-afskedigelser. I de 26 år, hvori denne bestemmelse havde været i kraft, var der ialt på dette grundlag rejst 49 afskedigelsessager; t. af 1933 ændrede bestemmelserne væsentlig, og efter denne ordning har

der ialt været rejst 31 sager. Reglerne i t. af 1949 har endnu ikke vist deres virkning.

Styrelsen af *folkeskolen i Kbh.* er dannet efter helt andre regler end for det øvrige land. Der skal ved hver skole vælges et skolenævn på 5 medl., af hvilke forældrene dog kun vælger de 3, medens borgerrepræsentationen vælger de andre 2. Ser man imidlertid på skolenævnets beføjelser, viser det sig, at skolekomm.s væsentligste beføjelse — indstillingsretten m.h.t. lærerembederne — ikke er tillagt skolenævnet. Derimod har det tilsyn med skolen og undervisningen, men påtale overfor lærerne skal ske overfor skolelederen.

Den egentlige myndighed over folkeskolen i Kbh. ligger hos *skoledirektionen,* der består af den borgmester, under hvem skolesager er henlagt, der er direktionens formand, rådmanden for den påg. magistratsafdl., 4 medl. valgt af borgerrepræsentationen og 4 medl. valgt af og blandt de forældrevalgte medl. af samtlige skolenævn ved kommunens skoler.

Skoledirektionen har *overtilsynet* og *overledelsen* af skolevæsenet i Kbh., den besætter suverænt alle lærerembeder — også dem, der udenfor Kbh. besættes af kongen — uden at modtage indstilling nogetstedsfra; den udarbejder skoleplan og undervisningsplan, der begge stadfæstes af kommunalbestyrelsen og ikke som i andre byer af undervisningsmin.

Til hjælp ved skoleadministrationen har skoledirektionen en *skoledirektør,* der er forretningsførende for skoledirektionen, og deltager i dens møder og forhandlinger.

Samtlige skolers lærere vælger et *fælleslærerråd,* som har beføjelse til at udtale sig om visse skolesager og kan tage alle sager, der vedrører kommunens samlede skolevæsen, op til behandling og derom stille forslag til skoledirektionen.

På samme måde er der tillagt *lærerrådet* ved hver skole visse beføjelser.

En særlig skoleautoritet indenfor kredsstyrelsen er *skolerådet,* der består af amtsrådet og et efter folketallet forholdsvis ligeså stort antal repr. for de i amtet liggende købstadkommuner.

Skolerådet bestyrer *skolefonden,* en fælles skolekasse for amtet og købstæderne. Gennem skolefonden fordeles for det første statstilskuddene til skolevæsenet ml. kommunerne, dernæst afholdes visse udgifter, som naturligt må fordeles på en større kreds og ikke ramme den enkelte kommune — f. eks. pensionsudgifterne — og endelig kan skolerådet bevilge visse tilskud af skolefondens midler til fremme af skoleformål.

M. h. t. skolefondens midler er hovedreglen den, at amtet og købstadkommunerne tilskyder halvdelen, der lignes på amtet og købstæderne efter folketallet, medens den anden halvdel tilskydes af statskassen. A. B.

Tilsynsnævnet (adr.: Rigsdagsgården 5, Kbh. K.) er i medfør af an. nr. 54 af 21. febr. 1933 opr. til på statens vegne at føre opsigt med tilsynsvirksomheden vedr. lovovertrædere. Medlemmerne er de samme som udgør fængselsnævnet, nemlig en dommer som formand, direktøren for fængselsvæsenet, en psykiater samt et antal personer iøvrigt, der har forbindelse med forsorgsarbejde for lovovertrædere.

Om nævnets virksomhed og nærmere om tilsyn, s. Forsorgsselskab, Dansk. R. D.

Tilsynsværge. Udtrykket anvendes på flere forskellige lovområder som betegnelse for en person, hvem det er pålagt at varetage en andens interesse i en el. flere retninger. Her skal fremhæves:

1) Som betingelse for, at enken kan hensidde i uskiftet bo med ægtefællernes fællesbørn el. mandens særkuldbørn, kan manden efter hidtil gældende ret have bestemt, at hun under sin hensidden kun kan råde over fællesboet med samtykke af en t. M. h. t. enkens rådighed over fællesboet indtager t. en tilsv. stilling som lavværgen (s. d.). Hvis bestemmelsen i det foreliggende tilfælde er ubegrundet, kan den dog på begæring tilsidesættes af overøvrigheden (amtet, i Kbh. overpræsidiet). T.-målet kræver en off. beskikkelse, der i Kbh. foretages af magistratens 1. afd. og i provinsen af skifteretten, og disse myndigheder kan evt. beskikke en anden end den af manden designerede t.

Lovreglen betegner en særegen fravigelse af den ellers almindelige ligestilling ml. ægtefællerne, idet hustruen ikke efter hidtidig ret på tilsv. måde kan bestemme tilsynsværgemål for manden; reglen er foreslået ændret.

2) Som et middel til forebyggende børneværn kan børneværnsudvalget (s. d.), hvor et barns velfærd kræver det, beskikke det en t. med den opgave at påse, at forældrene gør deres pligt overfor barnet, bistå hjemmet med råd og vejledning og påse, at udvalgets pålæg efterkommes. Mindst to gange årl. skal t. afgive indberetning til udvalget om barnets og hjemmets forhold. T. er ikke en egentlig værge (s. d.) og har heller ikke forældremyndighed (s. d.) over det påg. barn, men det kan af udvalget bestemmes, at barnets evt. løn skal udbetales til t. til anvendelse til bedste for barnet.

3) Hvis der under en straffesag bliver spørgsmål om at anse den tiltalte som utilregnelig el. strafupåvirkelig p. g. a. sindssygdom, højere grad af åndssvaghed el. psykopati m. v., således at han evt. i henh. t. rettens bestemmelse vil blive anbragt på et sindssygehospital, en åndssvageanstalt el. en anden kur- og plejeanstalt, en helbredelsesanstalt for drankere, el. en særlig forvaringsanstalt, *kan* der af retten beskikkes ham en dertil egnet og villig t., om muligt af hans nærmeste pårørende, og det påhviler da denne t. dels sammen med den beskikkede forsvarer at bistå tiltalte under sagen, dels senere at holde

sig underrettet om hans tilstand og drage omsorg for, at opholdet i hospitalet el. anstalten ikke udstrækkes længere end nødvendigt. Skulle der ikke være blevet beskikket t. under straffesagen, kan der om fornødent senere af retten beskikkes en sådan. For at muliggøre effektivt tilsyn fra t.s side under patientens anstaltsophold, er der sikret denne en særlig ret til at brevveksle med værgen.

4) Såfremt en sindssyg person er blevet *tvangsindlagt* på et sindssygehospital, fordi han er *farlig* for sig selv el. andre el. mere alm. for retssikkerheden, *skal* der beskikkes ham en dertil egnet og villig t., om muligt af hans nærmeste pårørende, dog ikke den, der har foranlediget ham tvangsindlagt, og det påhviler da denne t. at holde sig underrettet om den sindssyges tilstand og drage omsorg for, at opholdet på hospitalet el. helbredelsesanstalten ikke udstrækkes længere end nødvendigt. Den sindssyge kan afsende lukkede, ucensurerede breve til t.

Der er, som fremhævet, her tale om en pligt til at beskikke t., og da det på den anden side ikke (modsat alm. værgemål) kan pålægges en person at lade sig beskikke til t., må der evt. rettes henvendelse til en særlig institution for at få en egnet og villig person udpeget.

Selv om den sindssyge som mindreårig (s. d.) el. umyndiggjort allerede måtte have en egentlig værge, skal der dog beskikkes ham en t.

Beskikkelsen bortfalder ved den sindssyges endelige udskrivning fra hospitalet, og i tilfælde af fornyet tvangsindlæggelse må der derfor finde en ny beskikkelse af t. sted. T. er ikke undergivet tilsyn af pupilautoriteterne (s. d.).

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950, s. 30—31. Samme: Personret, 1942, s. 170—171. Samme: Familieret I, 2. udg. 1948, s. 102. S. Hurwitz: Den danske Strafferetspleje, 1940, s. 276—277.

F. M.

Tiltalefrafald. Anklagemyndigheden kan i straffesager, som kan forventes gennemført til fældende dom, da en lovovertrædelse foreligger opklaret, undlade at rejse tiltale. Dermed er straffesagen teknisk afsluttet. T. findes i forskellige former:

1) Overfor lovovertrædelser begået af unge ml. 15 og 18 år kan tiltale frafaldes på betingelse af, at lovovertræderen undergives børneforsorg el. anden betryggende forsorg, f. eks. åndssvageforsorg (straffelovens § 30).

Hertil knytter sig en bestemmelse i L. O. F. (§ 150), hvorefter tiltale mod en person, der i forvejen er inddraget under børneforsorg, kan frafaldes på betingelse af, at den påg. forbliver under børneforsorg. Nærmere om denne form for t., se Børnekriminalitet.

Langt de fleste af de straffesager, der rejses mod de forannævnte personer, afgøres med t. i de nævnte former. I praksis gennemføres sådanne sager kun til dom, når lovovertrædelsen er så grov, el. der foreligger gentagne lovovertrædelser, der tilsammen har en sådan grovhed, at børneværnsmyndighederne ikke ønsker lovovertræderen anbragt på deres anstalter.

2) Når en person, der i forvejen er straffet uden at have afsonet den fulde straf, gør sig skyldig i en ny lovovertrædelse, der dog kun kan ventes at medføre en ubetydelig straf, kan tiltale frafaldes. Der træffes da ingen foranstaltninger overfor den påg., idet den straffedom, han allerede er idømt, også må tjene som reaktion overfor den nye lovovertrædelse (retsplejelovens § 723, stk. 1, nr. 2).

3) Når en sigtet i en straffesag i et retsmøde har afgivet en uforbeholden tilståelse, kan tiltale frafaldes på betingelse af — foruden betaling af bøde el. erstatning — at han i en periode, der kan fastsættes indtil 5 år, fører straffri vandel. Det kan ligeledes bestemmes, at han skal underkastes tilsyn (s. Forsorgsselskab, Dansk) el. behandling el. afholde sig fra nydelse af alkohol (retsplejeloven § 723, stk. 2).

4) Overfor ubetydelige forseelser hvor der ingen betænkelighed er ved helt at undlade reaktion fra samfundets side, er der hjemmel til i vidt omfang at frafalde tiltale, uden at der iøvrigt foretages indgreb overfor den påg. (an. nr. 298 af 1. dec. 1932, retsplejeloven § 723, stk. 2).

I de tilfælde, hvor der til t. er knyttet vilkår, tager anklagemyndigheden, når vilkårene overtrædes, stilling til, om straffesagen skal genoptages og gennemføres til dom.

R. D.

Timelærer(inde) betegner ved de kommunale skoler lærere og lærerinder, der er ansatte i en på kommunens skoleplan normeret t.stilling.

I en købstadskole kan børnetallet og klassetallet være ret svingende, og der vil derfor sædvanligvis til besørgelse af en del af timerne blive antaget t., der er løsere knyttet til skolen end de fastansatte lærere og derfor lettere kan afskediges, hvis børnetallet synker, så at antallet af klasser må indskrænkes. Stillingerne for t. normeres på kommunens skoleplan, og det må udtrykkelig angives, om stillingen er som t.

T.institutionen har oprindelig alene tilknytning til den købstadordnede skole med det større børnetal og klassetal. Ved folkeskoleloven af 18. maj 1937 § 23 stk. 2, er der åbnet adgang til også at opr. t.-stillinger ved den landsbyordnede skole, men oprettelsen af sådanne stillinger kan kun forventes bifaldet, når det kan påvises, *enten* at der foreligger en vis usikkerhed m. h. t. om stillingen i længden bør opretholdes, *el.* at det timetal, der indtil videre kan tillægges stillingen, er væsentlig under det for lærere sædvanlige (cir. 9. nov. 1937 I 7 b).

I henh. t. lærerlønningsloven af 12. juli 1946 § 32, stk. 2, jfr. § 42, stk. 6, lønnes t. ved købstadordnede skoler for fuldt timetal med 90 pct. af et beløb svarende til den for en

købstadlærer efter lærerlønningslovens § 32, stk. 1 e fastsatte grundløn. Hertil ydes de for købstadlærerstillingens grundløn ved lovgivningen fastsatte tillæg udenfor den faste løn (det almindelige pensionsgivende løntillæg, reguleringstillæg og stedtillæg), for det almindelige pensionsgivende løntillægs vedk. med fradrag af 5 pct. Efter 2 års ansættelse som t. udgør lønningen den fulde for en købstadlærer fastsatte begyndelsesløn med fradrag af 5 pct. af grundlønnen og det almindelige pensionsgivende tillæg. Undervises der i et mindre timetal beregnes lønnen i forhold hertil, dog at den udgør mindst 3/4 af lønningen for fuldt timetal under forudsætning af, at vedk. står til rådighed i et timetal svarende hertil (cir. 25. sept. 1946 § 15).

T. ved landsbyordnede skoler lønnes i henh. t. lærerlønningslovens § 33 g efter tilsv. regler som fastsat for lønning af t. ved de købstadordnede skoler, idet lønningen beregnes i forhold til lønningen til andre lærere på landet efter lærerlønningslovens § 33 b, evt. lønningen til forskolelærerinder efter lærerlønningslovens § 33 c (cir. 25. sept. 1946 § 23).

T. ansættes i købstæderne af byrådet, i landkommunerne af skoledirektionen. T. der ikke har virket ved samme skole el. skolevæsen i 2 år el. derover, kan efter kommunalbestyrelsens beslutning afskediges med 3 mdr.s varsel ved et skoleårs udgang. I alle andre tilfælde foretages uansøgt afskedigelse af en t. af undervisningsmin. med 3 mdr.s varsel, (lærerlønningslovens § 6, stk. 3).

T., såvel ved folkeskolen som statsskolen er ikke tjenestemænd og har ingen pensionsret.

T. ved statsskolen ansættes af undervisningsmin. De lønnes med en timebetaling, der er beregnet som en procent — svarende til de læste timetal — af aspirantlønnen for henh. adjunkt og andre lærere indbefattet laveste reguleringstillæg og stedtillæg efter sats d. Gift t. (og dermed ligestillede i henh. til tjenestemandslovens § 92) lønnes dog med en sats, beregnet på grundlag af laveste adjunkt-aspirantlønning inkl. pensionsgivende tillæg med fradrag af pensionsbidrag, reguleringstillæg for forsørgere og stedtillæg efter sats d. G. H.

Tinglyst skifteekstrakt er en tinglyst udskrift af skifteprotokollen, indeholdende opgørelsen i dødsbo, hvor en efterlevende ægtefælle har skiftet med afdødes afkom, men endnu ikke udbetalt de til afkommet udlagte arvelodder, idet der ved skiftet er givet den efterlevende ægtefælle henstand med udbetalingen af arvelodderne, mod at arvingerne får pant for disse i hele el. den væsentligste del af det under den efterlevende ægtefælles rådighed forblivende bo.

Betingelserne for, at en sådan ordning kan træffes, er — foruden den ovenfor nævnte, at det er en efterlevende ægtefælle, som skifter fællesbomidler med afdødes afkom (enten fællesbørn el. afdødes særkuldbørn, henh. disses afkom), — at arvingerne er umyndige el., hvis de er myndige, selv samtykker i ordningen, at arvingernes lodder ikke kan udredes, uden at man sælger ting af boets løse el. faste gods, som den længstlevende behøver enten til sin næringsdrift el. til daglig uundværligt brug, og at den efterlevende ægtefælle kan anses for vederhæftig og pålidelig samt, forsåvidt angår stedforældre (stedbedsteforældre), at større sikkerhed ikke kan skaffes, og at de umyndige er bedre tjent med at lade deres arv indestå i boet end med at fremtvinge en realisation.

Ordningen søger sin hovedsagelige begrundelse i det fælles hensyn til ægtefællens og børnenes interesser, at arvedelingen ikke bør medføre realisation af ejendele, som er nødvendige for ægtefællens eksistens og dermed for, at han (hun) kan yde børnene det underhold, som de normalt kan vente hos den længstlevende. Hvis det altså er muligt at udlægge en del af børnenes arv i penge el. værdipapirer el. andet, uden at realisation af ejendele af den ovennævnte art bliver nødvendig, skal dette ske. Ordningen frembyder en vis lighed med uskiftet bo (s. d.), hvor den efterlevende ægtefælle også beholder rådigheden over boets midler, men adskiller sig navnlig fra dette ved, at skifte er sket, og at det således er fastsat nøjagtigt, hvormeget børnene har krav på hos ægtefællen, uanset om denne forøger el. formindsker boet. Ordningen med tinglyst skifteekstrakt kan således anvendes i visse tilfælde, hvor uskiftet bo er udelukket, f. eks. når den efterlevende ægtefælle vil indgå nyt ægteskab.

Arvelodderne bliver henstående hos ægtefællen, indtil børnene kræver dem udbetalt, hvad de tidligst kan gøre ved deres 21. år. Sålænge ægtefællen yder børnene underhold, skal der ikke svares renter.

Litteratur: O. A. Borum: Arvefaldet, 1949, s. 100—105. A. B-A.

Tjener. T.-eleven, der undertiden kaldes piccolo, må være sund og rask, have gode skolekundskaber og en god optræden samt et pænt udseende. Der oplæres sædvanligvis kun mandlige lærlinge. Læretiden er 3 år, og lønnen i disse år er henh. 60, 70 og 95 kr. pr. md., foruden kosten (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole (fagskole) og afslutte læretiden med svendeprøve. Såfremt der ikke ligger en af restaurationsindustriens fagskoler i lærestedets nærhed eller den stedlige faglige skole ikke giver undervisning i tilstrækkeligt omfang, skal læremesteren sørge for, at lærlingen får fornødent kendskab til faglig regning (regnskabsvæsen og kalkulation), faglig dansk, skrivning samt tysk og engelsk. Oplæringen omfatter iøvrigt: 1) Alm. servering såvel i café og restauration som ved sluttet selskab, 2) kendskab til det i faget anvendte service, 3) bordpyntning og borddæk-

ning, 4) menusammensætning og 5) varekundskab.

I de 3 første år efter læretidens afslutning betegnes den udlærte som ung-t. og får i disse år en kontant løn. Dog kan den udlærte straks arbejde som selvstændig t., hvis han kan få ansættelse som sådan. De voksne t. lønnes udelukkende med drikkepenge.

I 1939 fandtes i hele landet 6354 organiserede t., i 1952: 8132, gennemsnitlig årsfortjeneste 1939: 2181 kr., 1950—51: 5982 kr. Antal opr. lærekontrakter i 1939: 88, i 1951: 103. Antal hotel- og restaurationsvirksomheder ved erhvervstællingen i 1948: 8243.

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Tjenlighedsbestemmelse. Ved mange emner er vi normalt mere interesseret i, hvad de kan bruges til, end i andre karakteristiske momenter. Vi kan opleve denne anvendelsesmulighed el. (med et udtryk af E. Rubin) deres t. meget umiddelbart som en slags egenskab ved tingene. Den oplevede t. behøver ikke at falde sammen med den funktion, som genstanden til daglig anvendes i el. oprindelig er beregnet til. Den er derimod afhængig af, hvordan og i hvilke omgivelser emnet for øjeblikket fremtræder, f. eks. om en kniv ligger ml. våben el. blandt spiseredskaber, og navnlig er den øjeblikkelige behov-situation afgørende, som f. eks. når en bog »frembyder sig« i en situation, hvor man leder efter noget at stille en lampe på, så at den kommer op i en bestemt højde. Ths. K.

Tobaksfagene omfatter flg. 5 lærefag: 1) Cigarmager, 2) cigarillosmager, 3) cigarsorterer, 4) cigarillossorterer og 5) spinder. Der oplæres såvel mandlige som kvindelige lærlinge i disse fag undtagen i spinderfaget, hvor kun mandlige lærlinge antages. Læretiden er 4 år for cigarmagere, cigarsorterere og for spindere, og lønnen er i disse år henh. 9,50, 11,50, 13,50 og 16,50 kr. ugtl. for hele landet. Hertil kommer et dyrtidstillæg på 53,4 øre pr. time (1952).

Cigarillosmager- og cigarillossortererlærlinge står 2 år i lære; lønnen er for de førstnævnte henh. 11,50 og 13,50 kr. ugtl. og for de sidstnævnte 9,50 og 11,50 kr. ugtl. Hertil kommer samme dyrtidstillæg som nævnt ovenfor. Det er muligt at blive oplært både som cigarmager og -sorterer, og der skal tages svendeprøve i begge fag; læretiden er da 5 år. Der er indført svendeprøve i alle fagene. For de 4 fag gælder, at lærlingene i de første 3 mdr. af læretiden kan beskæftiges ved almindeligt forefaldende arbejde, som henhører under fabrikationen i almindelighed; spindere kan beskæftiges hele det første år ved sådant arbejde.

Cigarmagerlærlinge lærer fremstilling af håndcigarer, herunder oplæring i spidsarbejde. *Cigarillosmagerlærlinge* må kun antages i virksomheder, hvor der er adgang til at opnå fornøden færdighed i såvel form- som håndarbejde og cigarillos med spids. Der oplæres fortrinsvis kvinder. *Cigarsortererlærlinge* oplæres til rensortering af håndcigarer såvel i løs pakning som bundtet arbejde. Da lærlingen således skal kunne skelne de forskellige farver, som forekommer inden for den enkelte art cigardæksblade, må han have gode øjne og en veludviklet farvesans. *Cigarillossortererlærlinge* skal ligeledes have god farvesans; de oplæres i at udføre 9-farvers arbejde + blank og mat. Der udlæres fortrinsvis kvinder. *Spinderlærlinge* lærer spinding af smalskrå. For alle fag gælder, at der det sidste læreår er adgang til akkordarbejde.

Personer under 18 år må ikke arbejde ved tørring af skrå- og røgtobak, da der herunder afgives visse dampe.

Jfr. indenrigsmin.s regulativ af 27. febr. 1919 for tobaksindustrielle virksomheder, § 13.

Antal organiserede tobaksarbejdere i 1939: 8927, i 1952: 8739; gennemsnitlig timefortjeneste 1935—38: kr. 1,84, i sept. 1952 (incl. dyrtidstillæg): cigarmagere 3,91 kr., cigarsorterere: 3,86 kr., cigarillossorterere 3,60 kr. og spindere 4,37 kr. Antal lærlinge 1952: 227 (opr. lærekontrakter i 1951: 74). Antal tobaks- og cigarfabrikker i 1952: ca. 140, hvoraf 96 beskæftiger fremmed arbejdskraft.

Litteratur: Erhvervskartoteket. Dansk Håndværker-Stat. R. W. B.

Togbetjent, togfører, s. Portør.

Toldassistent. Uddannelsen begynder med en 3-årig tjenestetid som toldelev. Både mænd og kvinder kan antages; som kvalifikationer kræves bl. a.: en god konstitution, en alder af højst 19 år (mænd) el. højst 24 år (kvinder), en god håndskrift samt real- el. dermed ligestillet eksamen. Efter c. 3 års tjeneste inkl. et 3 mdr.s kursus på toldboden i Kbh. (dette kursus bekostes af toldvæsenet) underkastes eleven fageksamen, som — hvis den bestås — medfører udnævnelse til toldmedhjælper.

Toldeleven oplæres i vejerbodstjeneste, klareringer m. v. ved et søtoldsted med jernbaneforbindelse og med en væsentlig direkte tilførsel af udenlandske varer. T. udøver desuden toldvæsenets kontrol med virksomheder, der fremstiller el. forhandler varer, som er belagt med forbrugsafgifter.

For at blive udnævnt til t. skal man være fyldt 21 år og have gjort mindst 2 års tjeneste som toldmedhjælper. Avancementsstillinger: Overtoldassistent og toldkontrolør.

Grundløn: Toldelev: henh. 50, 55 og 60 pct. af assistentlønnen; Toldmedhjælper: henh. 75 og 85 pct. af assistentlønnen; t.: 2310—3810 kr., overassistent: 3900—4860 kr., kontrollør: 5040—5760 kr. Hertil kommer tillæg i henh. t. tjenestemandsloven.

Begyndelseslønnen for t. (1952): ugift kr. 7700, gift kr. 8700; slutløn ugift kr. 9800, gift kr. 10,930.

Antal toldassistenter, toldmedhjælpere og elever er ca. 800 i hele landet. R. W. B.

Toldbetjent — toldpakhusarbejder. For at blive aspirant i en af disse stillinger kræves bl. a. at ansøgeren er sund og kraftig, er ml. 23 og 28 år samt har en god håndskrift. Fast ansættelse forudsætter mindst 2 års aspiranttjeneste.

Grundløn: 1950—2400 kr. + reguleringsog stedtillæg. Avancementsstillinger: Over-t. af 2. grad: 2100—2550 kr., af 1. grad: 2400—2850 kr.; toldpakhusformand af 2. grad: 2400—2850 kr., af 1. grad: 2940—3300 kr. Hertil kommer regulerings- og stedtillæg.

Begyndelseslønnen for toldbetjent el. pakhusarbejder (1952): ugift kr. 7200, gift kr. 8200, slutløn: ugift kr. 7750, gift kr. 8800.

Antal t. ca. 300 i hele landet.

T., der er under 39 år og har højst 10 års tjenestetid, kan evt. efter at have bestået fagprøven (for t.) med mindst rent mg i gennemsnit og yderligere efter at have gennemgået 2 kursus à 4 mdr. optages på elevkursus og et år efter bestået prøve udnævnes til toldassistent (s. d.).

Litteratur: Erhvervskartoteket. R. W. B.

Tolerance, tålsomhed, fordragelighed, den egenskab ved et menneske el. en institution, at vedkommende ikke tager anstød af og ikke med magt søger at undertrykke afvigende meninger og handlemåder hos andre. Herved hænger den nær sammen med liberalisme; thi gennem den sikres den enkeltes tænke- og handlefrihed. Dog finder den sin grænse i de begreber, man har om ret og uret, idet egentlig uretmæssige handlinger efter deres begreb ikke kan tolereres. Som fundamentalt etisk princip er t. derfor uigennemførlig, og den er bl. a. også forkastet ud fra den formelle betragtning, at den nødvendigvis må medføre intolerance over for intolerancen. Hvis man nemlig viser sig tolerant også i den henseende, har man opgivet t. som øverste og for alle forpligtende princip. Som sådan fører den enten til selvmodsigelse el. til en almindelig etisk indifferentisme, hvorefter alt er lige godt el. lige slet, d. v. s. ophævelsen af enhver etisk vurdering.

Den relative t., som består i at lade folk forme deres liv og tro, som de bedst vil og kan inden for rettens grænser, er et værdifuldt træk og en betingelse for kulturens udfoldelse. Et af de første forsvar for social t. findes i Perikles's tale som berettet af Thukydid. Men især blev t.s problem brændende under sammenstødet ml. videnskab og kirke på renæssancens tid, og her stod bl. a. Erasmus af Rotterdam som dens talsmand. Senere skrev John Locke sine berømte breve om t. (ml. 1685 og 1704), hvori han godtgjorde, at tro ikke kan påtvinges, og at det følgelig er forkasteligt at ville forsøge derpå. Et andet vigtigt dokument i t.s historie er G. E. Lessings skuespil Nathan der Weise (1779), hvor det ligeledes drejer sig om den religiøse fordragelighed. Ved siden af denne t. findes der en politisk, hvor forholdene dog ligger noget mere indviklet, eftersom det her ikke blot drejer sig om meninger, men om mulige handlinger, og hvor følgelig en retsvurdering melder sig. De af natur og overbevisning tolerante bliver under alle omstændigheder hensat i et kedeligt dilemma, når de bliver stillet over for retninger, der, hvis de ikke mødes med intolerante midler, med stor sandsynlighed i løbet af kort tid vil gøre det af med al t. i samfundet. Det gælder her om at anerkende t.s begrænsning samt at gøre sig klart, at den har sine naturlige farer, der hedder laissez faire, ulyst til handlen og ansvar samt indifferentisme. Den bedste forebyggelse af en sådan kritisk situation ligger i opdragelse til det rigtige mål af t., hvilket må ske både gennem eksempel og belæring. Værdien af en sådan opdragelse kan vanskeligt sættes for højt. K. G-S.

Tommerup folkehøjskole, s. Højskole sp. 920.

Topologisk psykologi (af. græsk *topos,* sted), en form for psykologi, som gør brug af visse formelle begreber som grænse, retning o. lign. hentet fra de matematiske discipliner topologi og vektoranalyse for at kunne behandle komplicerede psykologiske sagforhold på en mere nøjagtig og overskuelig måde. Kurt Lewin betoner i Principles of topological psychology (1936), at de anvendte begreber ikke skal opfattes blot som illustrerende, men at de repræsenterer reelle kendsgerninger og forhold i det psykologiske felt. (S. endv. Feltpsykologi). Ths. K.

Toppen, Kbh.s kommunes fredehjem for piger i Søborg, Gladsakse kommune. 12 pladser. Opr. 1941 i en til formålet indkøbt villa, modtager kun elever fra Kbh. uden særlige karaktervanskeligheder. Oplæring i husligt arbejde. Enkelte elever oplæres i T., men bor i deres eget hjem. O. Skj.

Totalitetspædagogik (*totalitet,* helhed), en pædagogik, som i en el. anden henseende betoner en helhed. Det kan være den individuelle helhed, og i så fald betyder det, at man må udvikle hele personligheden og ikke blot opdyrke enkelte sider deraf. Det kan også være kulturens helhed, der er ment, og det betyder da, at alle vigtige kulturområder skal indgå i opdragelsen (jfr. Comenius: Alle skal lære alt). T. bør ikke forveksles med totalitær pædagogik, hvor det er den sociale helhed (samfundet, nationen), der betones, og hvor opdragelsen stiler mod at tilpasse individerne efter samfundshelhedens formodede interesser. K. G-S.

Trafikassistent ved D. S. B. Uddannelsen begynder med en 3-årig tjenestetid som trafikelev; for at blive antaget som sådan kræves bl. a., at ansøgeren er 16—20 år, er sund og kraftig, har en god håndskrift samt

har bestået real- el. lign. eksamen. Uddannelsen står åben for både mænd og kvinder. Ansøgninger indsendes efter forudgående bekendtgørelse til generaldirektoratet i juni, antagelse sker i sept. Der begyndes med et 6 ugers kursus på jernbaneskolen i Kbh., derefter følger 7 mdr.s uddannelse på mindre stationer + en prøve på jernbaneskolen. De, der består, uddannes derefter i 19 mdr. på en større station og en mindre station med postekspedition; endelig afsluttes uddannelsen med medhjælpereksamen efter et 3 mdr.s kursus på jernbaneskolen. Efter 2 års tjeneste som medhjælper følger udnævnelse til t.

En t. kan bl. a. avancere til over-t., trafikkontrolør, overtrafikkontrolør og stationsforstander.

Grundløn: Trafikassistent: 2310—3810 kr. Overtrafikassistent: 3900—4860 kr., trafikkontrolør: 5040—5760 kr. — Overtrafikkontrolør: 6000—6600 kr. Stationsforstandere er lønnet efter stationernes størrelse fra 7. lønkl. (overtrafikassistenter) og til 2. lønkl. 8700—9300 kr. Til alle lønninger kommer tillæg i henh. t. tjenestemandsloven.

(Bruttolønnen andrager i Kbh. pr. 1.10.1952 f. eks.: Begyndelsesløn f. ugift t. kr. 7486, slutløn f. gift t. kr. 11,496, slutløn f. gift overt. kr. 13,376.) — Lønnen som elev og medhjælper andrager fra 50 til 85 % af den fulde begyndelsesløn for en t. R. W. B.

Trance (fr. af lat. *transire* gå over), betegnelse for en unormal sjælelig tilstand, der særlig forekommer hos s. k. spiritistiske medier, og hvorunder vedkommende er »bortrykket« fra virkeligheden, og hvor der ofte ligesom giver sig en anden personlighed til kende gnm. mediet end dets normale. Som regel udgiver en sådan t.-personlighed sig for en afdød persons »ånd«, og opfattes af spiritisterne som sådan, selv om »ånden« ofte savner de sproglige og saglige kundskaber og den viden, den afdøde persons ånd måtte forventes at besidde.

Tranekjær Rasmussen, Edgar (f. 1900), psykolog. Magister i matematik 1930, docent i anvendt psykologi ved Kbh.s Univ. 1939, prof. 1946. Har især beskæftiget sig med undersøgelser over genstandsbevidsthed samt personlighedspsykologi.

Transcendental (undertiden også *transcendent*), liggende ud over erfaringen, værende af anden art end den erfarede virkelighed; hos Kant det, som uden selv at være erfaret el. erfarbart danner betingelsen for, at vi kan have erfaring. K. G-S.

Transfer of training, overførelse af læren, medøvelse, den indflydelse på en funktion, som forekommer ved opøvelse af en anden funktion; den er positiv el. negativ, alt efter om der finder en forbedring el. forringelse sted. S. Formel opdragelse. K. G-S.

Translatørskolen, blev oprettet 1908 af translatør Reinholdt Kallmoes (1873—1949). Skolens hovedformål er at uddanne selvstændige forretningsfolk, samt overordnet og selvstændigt arbejdende forretningspersonale i handelsteknik og fremmede sprog.

Der stilles ikke krav for optagelse på skolen, da elever uden kendskab til det fremmede sprog kan optages på begynderklasserne og fuldføre studiet til korrespondenteksamen i løbet af 5 år og til disponent- og translatør-eksamen i løbet af 7 år. Skolen afholder desuden særlige kursus i bogholderi og regnskabsvæsen. Undervisningen er anlagt således, at de studerende samtidig kan passe deres praktiske virksomhed.

For at få beskikkelse som statsautoriseret *translatør* og tolk kræves: Dansk indfødsret, bopæl her i landet, at være fyldt 25 år og ikke være umyndiggjort el. under lavværgemål, at have rådighed over sit bo, at have ført en retskaffen vandel og have bestået translatøreksamen. Beskikkelsen giver eneret til betegnelsen »translatør«.

Når man indstiller sig til translatør-eksamen, skal man være i besiddelse af et nøjagtigt og omfattende kendskab til sproget i dets nuværende skikkelse, have praktisk herredømme over det både ved mundtlig og skriftlig brug, have en fejlfri udtale samt kunne læse originale dokumenter og breve på vedkommende sprog. Eksaminanden må skriftligt og mundtligt kunne oversætte fra vedk. sprog jurid., merkantile og tekn. tekster, han må endv. være i besiddelse af sådanne alm. kundskaber vedr. retsforhold, handel og teknik, som er nødv. til forståelse af de nævnte tekster samt have kendskab til vedk. lands samfundsforhold såvel som til de tilsv. danske. (Se handelsmin. bek. af 31. jan. 1952).

Adr.: Valkendorfsgade 30, Kbh. K. (S. også Handelshøjskolen sp. 802). R. K.

Translokation (lat. *translocatio,* overførelse, overflytning) anvendes som betegnelse for den højtidelige handling, ved hvilken de højere almenskoler og visse andre skoler og undervisningsanstalter ved skoleårets slutning under udlevering af afsluttende årsvidnesbyrd (karakterbøger) bekendtgør deres stillingtagen til spørgsmålet om de enkelte elevers opflytning i næste klasse. T. finder sted samtidig med dimissionen af elever, der har aflagt en afsluttende eksamen (ved de højere almenskoler: Studentereksamen, realeksamen, pigeskoleeksamen el. mellemskoleeksamen), s. Dimission. Undertiden hører man betegnelsen t. anvendt i en så omfattende betydning, at ordet indbefatter begrebet dimission, men den højtidelige handling, med hvilken de nævnte skolers årsarbejde afsluttes, bør rettelig betegnes som t. og dimission. E. D-y.

Traume (gr. *trauma,* sår), beskadigelse gennem vold el. anden ydre indvirkning; *psy-*

kisk t., psykisk skade forvoldt ved en begivenhed el. erfaring, der har været en for hård belastning. K. G-S.

Trial and error, eng. *forsøg og fejlen,* en adfærdsform, der betinger en vis form for læren. Den består i, at en organisme (dyr el. menneske) i en given opgavesituation handler på må og få; blandt alle de tilfældige reaktioner er nogle ugunstige for organismen, d. v. s. de fører ikke til opgavens løsning, der f. eks. er befrielse for et ubehag, tilfredsstillelse af et behov, medens andre er gunstige. Hensættes individet i den samme situation igen, vil de ugunstige reaktioner blive færre, og den gunstige reaktion hurtigere indfinde sig, indtil den til sidst indtræder umiddelbart (s. Effektloven). Læren gennem t. a. e. står i modsætning til opgaveløsning og læren gennem indsigt. K. G-S.

Trier, Ernst (1837—93), højskolemand, f. i Kbh., af jødisk æt, men selv kristen, cand. theol. 1863. Tilhørte som student sammen med L. Schrøder, J. Nørregaard og C. Bågø vennekredsen »lille theologicum«, der stod Grundtvig nær. Deltog frivilligt i krigen 1864 som feltdegn. Besøgte i Dalum Chr. Kold, som påvirkede ham stærkt. Opr. 1865 Vallekilde folkehøjskole ved Holbæk, som hurtigt blev stor og kendt, og som han ledede til sin død. T. besad en glødende veltalenhed og var især en ypperlig fremstiller af jødefolkets historie. Hans ildfulde og vidtfavnende personlighed øvede stor indflydelse på hans mange elever. Kunstneriske interesser og praktisk sans prægede hans virksomhed. 1877 indførte han håndværkerundervisning og 1884 den Lingske gymnastik i højskolen. Med sin brændende tro på højskolens åndelige betydning og sit varme hjerte for dansk ungdom blev han en af højskolebevægelsens store banebrydere.

Litteratur: Ernst Trier: 25 års Skolevirksomhed i Vallekilde I—II, 1890 og 1894. Povl Hansen: Ernst Trier I—II, 1928—29 og 33. R. Bording: Ernst Trier i »Fem af den danske Højskoles Banebrydere«, udg. af Salomon Nielsen, 1925. E. J. B.

Trier, Herman (1845—1925), pædagog og politiker. Efter påbegyndt juridisk studium førtes han over filos. studier til pædagogikken og ville tage magisterkonferens i dette fag, hvilket universitetet afslog. Gnm. mange år virkede han som lærer og deltog i den pædagogiske debat som forkæmper for reformer i demokratisk retning. Han udg. bl. a. Pædagogikken som Videnskab (1878), Pædagogiske Tids- og Stridsspørgsmål (1892—93) og Af Dagen og Vejen (1902), desuden det pæd. tidsskrift Vor Ungdom (1879—1903). Han var medstifter af Studentersamfundet og leder af dets arbejderundervisning; desuden virksom for afholdssagen. Hans politiske virksomhed som borgerrepræsentant og som rigsdagsmand, tilhørende Radikale Venstre, var præget af interesse for socialt reformarbejde og af stor saglighed. K. G-S.

Trier, Ludvig. (1837—1911), lærer, f. i Kbh., student 1857. Økonomisk uafhængig underviste han — uden at tage embedseksamen — i mere end 50 år gratis ved forskellige københavnske skoler (Velgørenhedsselskabets drengeskole; Frederik Barfods skole m. fl.) og forberedte privat talrige unge til studentereksamen. T. var en stor idealist af radikal støbning, som uegennyttigt og gerne delte sine kundskaber med andre. Han var stærkt interesseret i kvindesagen og dimitterede 1874 de første kvindelige studenter, ligesom han stiftede et legat »til fremme af kvinders økonomiske selvstændighed.« E. J. B.

Trivialskolen (lat. *trivialis* almen tilgængelig), i middelalderen betegn. for de skoler, oftest dom- el. katedralskoler, der underviste i *trivium* (grammatik, retorik og dialektik) de laveste af de 7 frie kunster (artes liberales). — S. også Sveriges skolevæsen.

Trods, reaktion mod hindringer for tilfredsstillelse af behov, hyppigst vendt mod forældre og andre opdragere.

Almindeligvis regnes der med to el. tre s.k. t.perioder, der må anses for at være normale modningsfænomener. Hvis der kun tales om »t.alderen«, tænkes der på den første t.periode i 2—4 års alderen. Med barnets stigende forståelse af, at det er et selvstændigt væsen, følger en stærkere trang til aktivt at gribe ind over for oplevede overgreb. Ofte fører barnets t.aktioner til alvorlige opdragelseskonflikter. Hvis opdrageren tager roligt på fænomenet, bliver perioden som regel af ret kort varighed. Langvarig og meget voldsom t. tyder på dybereliggende konflikter, der altid bør behandles med varsomhed.

Den næste trodsperiode, der næppe spiller en så afgørende rolle, kan indtræde ved skolegangens begyndelse, der for nogle børn opleves som et ret stærkt indgreb i den personlige frihed.

Større konflikter kan forårsages af pubertetsalderens t. De store fysiske og psykiske ændringer ledsages ofte af en stærk trang til opposition mod enhver form for autoritet. Også her kræves stor takt og indfølingsevne hos opdragerne for at undgå brud på et eksisterende tillidsforhold og for at lette den i sig selv meget vanskelige overgang fra barn til voksen.

S. Opdragelsesvanskeligheder, hvor litteraturhenvisninger findes; desuden Rudi Markus: Nogle Betragtninger over den såk. normale Trodsperiode (Pæd.-psyk. tidsskr. 1951) af Anker Rattleff: Skæg for sig (en imødegåelse af førnævnte). (Pæd.-psyk. tidsskr. 1952). Ths. S.

Tropisme (gr. *tropos* drejning), en ejendommelighed hos visse organismer el. organer, der består i, at de på automatisk måde bevæger sig hen mod en given kilde for påvirkning, f. eks. solen (helio-t.) el. jorden (geo-t.). K. G-S.

trossamfund, Anerkendt. Flg. trossamfund er anerkendt, hvilket bl. a. medfører, at udskrifter af deres kirkebøger har gyldighed som bevis for fødsel, navn m. v., ligesom bestemte af deres præster er bemyndiget til at forrette vielser med borgerlig gyldighed: Den biskoppelig methodistiske kirke, Svenska Gustafsförsamlingen i Kbh., Den ortodokse russiske kirke, Det mosaiske Troessamfund, Den romersk-katolske kirke, Det reformerte trossamfund, Den engelske kirke i Kbh., Det danske Baptistsamfund. T-J.

Try folkehøjskole, s. Højskole sp. 920.

Trykker, s. Bogtrykfaget.

Træningsskolen. Arbejdet i Kofoeds skole (s. d.) udvidedes 1945 ved opr. af T., der ligger i St. Magleby nær Amagers sydspids. På T., der kan rumme c. 100 elever, modtages tilpasningsvanskelige unge i alderen 18—25 år, som Kofoeds skole er kommet i forbindelse med, og som skolen skønner vil have behov for et skoleophold for at kunne rette sig og atter få et normalt forhold til samfundet, og som selv ønsker at få et sådant skoleophold. Skoleopholdet varer 6—9 mdr., og i denne periode modtager de unge dels praktisk undervisning ved arbejde i mark og gartneri og ved husdyrholdet el. ved sløjd og bogbinderi, dels undervisning i almindelige skolefag, og dels en mere højskolepræget undervisning og påvirkning. Af eleverne har i hvert fald noget over halvdelen efter skoleopholdet kunnet påtage sig og beholde fast arbejde. Skolen modtager statstilskud efter lov om foranstaltninger til imødegåelse af ungdomsarbejdsløshed.

Litteratur: Ungdomskomm.s bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problemer, 1948, bilag 8. P. D.

Træthed, en tilstand af nedsat arbejdslyst og arbejdsevne som følge af længere tids forudgående arbejde. I almindelighed vil udførelsen af en bestemt virksomhed gøre genudførelse af den samme virksomhed lettere, men fra en vis grænse vil den gøre den sværere, hvilket viser sig både subjektivt ved en bestemt tilstand af ubehag, kaldet t.s-følelse, og trang til hvile, og objektivt i form af en forringelse af selve arbejdsydelsen, og denne viser sig atter både kvantitativt (mindre arbejdsmængde pr. tidsenhed) og kvalitativt (f. eks. flere fejl). En af de første, der foretog systematiske undersøgelser over t. ved intellektuelt arbejde, var Kraepelin, der lod sine forsøgspersoner addere lange kolonner af tal på en sådan måde, at der ikke skete nogen ændring i selve arbejdets sværhedsgrad, endv. Binet og Thorndike, og sidstnævnte siger, at der kun er ringe sammenhæng ml. t. objektivt betragtet, d. v. s. målt ved arbejdsydelsen, og følelsen af t.; sidstnævnte er vildledende, idet mange f. eks. føler et vist t.s-lignende ubehag ved begyndelsen af et arbejde og senere frisker op, el. de har et dødt punkt, som de skal over, hvorefter arbejdet går glat igen. Også t. ved muskelarbejde er undersøgt, bl. a. af italieneren Mosso, der anvendte ergograf til dette formål. En arbejdskurve (s. d.) for en dag forløber i reglen på den måde, at der er en dalen af ydelsen fra om morgenen til middagspausen; efter denne begynder man på et højere niveau, men ikke så højt som om morgenen, og derefter daler kurven igen og når sit laveste punkt om aftenen. Som mål for t. har man foruden selve arbejdsydelsen benyttet følsomhedstærskelen for forskellige påvirkninger, men disse metoder er igen forladt, da resultaterne ikke var entydige, tildels modstridende. En t. kan være specifik, gælde en bestemt virksomhed, men ikke forhindre, at en anden virksomhed, man går over til, kan udføres på et relativt højt niveau og uden t.sfølelse; el. den kan være generel. For skolen har undersøgelser over t. stor interesse, idet de kan vejlede m. h. t. hvor meget arbejde der kan bydes børn og hvordan det bedst skal tilrettelægges både m. h. t. pauser og afveksling. Se endv. Skoletræthed.

Litteratur: A. Binet og Henry: La fatigue intellectuelle, 1898. E. Kraepelin: Geistige Arbeit, 1894. M. Offner: Die Ermüdung, 1908. A. Mosso: Die Ermüdung, 1892. A. Lehmann: Den individuelle sjælelige udvikling, 1918. Samme: Størst udbytte af legemligt og åndeligt arbejde, 1919. R. Kolstad: Tretthet og læring, 1944. S. H. Bartley og E. Chute: Fatigue and Impairment in Man, 1947. K. G-S.

Tuberkulinprøven. Ved t. undersøger man, hvorvidt en patient er overfølsom mod tuberkulin (d. v. s. tuberkelbacillernes giftstoffer). Her i landet anvendes hyppigst *plasterprøven,* som er udarb. af prof. Monrad.

Teknik: Et hudparti på brystets forflade afvaskes med æter, hvorpå man anbringer et hæfteplaster med tuberkulinsalve. På den anden side af brystet anbringes til kontrol et tilsv. hæfteplaster uden tuberkulinsalve. Plastrene fjernes efter 24 timer og prøven aflæses efter yderligere 48 timer. I tilfælde af positiv reaktion bliver huden på det sted, hvor salven har været anbragt, rød og hævet, el. der fremkommer spredte røde knopper af størrelse som knappenålshoveder.

En endnu mere fintmærkende prøve er den s.k. »*mantouxprøve*«, hvor man indsprøjter en opløsning af tuberkulin i hudens øverste lag. Positiv reaktion viser sig ved rødme og hævelse efter 2—3 døgns forløb.

En positiv tuberkulinreaktion betyder, at barnet på et el. andet tidspunkt har været udsat for tuberkuløs smitte, derimod ikke, at patienten har en aktiv tuberkulose. Dette kan først afgøres ved en nærmere undersøgelse hos lægen. Tuberkulinpositive børn regnes i almindelighed for mere modstandsdygtige mod tuberkuløs smitte end tuberkulinnegative børn.

Tuberkulinnegative børn, som lever i tuberkuløst miljø, bør altid calmette-vaccineres. K. B-S.

Tuberkulose er en kronisk forløbende infektionssygdom, som fremkaldes af tuberkelbacillen. Smitte overføres oftest gennem dråbeinfektion el. opspyt fra voksne pt. med lunge-t. (børn under pubertetsalderen er kun undtagelsesvis smittefarlige). Sjældnere sker infektionen gennem fordøjelseskanalen f. eks. gennem rå mælk fra tuberkuløse køer.

Hvis tuberkelbaciller trænger ind i legemet, overvindes infektionen i langt de fleste tilfælde, uden at pt. frembyder særlige sygdomstegn. Ved at gennemgå en sådan let infektion bliver pt. imidlertid tuberkulinpositiv (s. Tuberkulinprøve), hvorved han bliver mere modstandsdygtig over for tuberkuløs smitte i fremtiden. Kun hvis det drejer sig om en særlig massiv infektion el. dersom individets modstandskraft er nedsat som i rekonvalescensen efter anden sygdom, ved underernæring, vitaminmangel etc., vil der opstå en kronisk betændelse hyppigst i lungerne og lymfekirtlerne. Hos børn og unge ses undertiden en pludselig spredning af betændelser overalt i legemet, den s.k. *miliær-tuberkulose*, der næsten altid medfører døden i løbet af få mdr.

T. hos børn begynder dog i reglen snigende med træthed og dårlig appetit, børnene tager mindre på i vægt end normalt, og ofte, men ikke altid, har de let forhøjet temperatur. Undertiden indledes sygdommen med et udslet på underbenene (»knuderosen«).

Ved mistanke om t. foretages tuberkulinprøve (s. d.). Er prøven positiv, kan det dreje sig om en tuberkuløs infektion, hvorfor barnet må underkastes en nøjere lægeundersøgelse, bl. a. omfattende sænkningsreaktion (s. Blodprøve) og røntgenundersøgelse af lungerne. Da børn i reglen synker opspyttet kan tuberkelbacillerne påvises ved undersøgelse af maveindholdet.

Behandlingen, som består i nærende og vitaminrig kost, hvile, frisk luft og evt. lysbehandling, må i mange tilfælde foregå på hospital el. sanatorium. Luftindblæsning i lungehulen (pneumothorax) el. større kirurgiske indgreb er sjældent nødvendige i barnealderen.

Da børn er uhyre modtagelige for t., bør man så vidt muligt undgå, at de kommer i berøring med tuberkuløse mennesker. Alle skolelærere, skolepedeller etc. må derfor regelmæssig tuberkuloseundersøges mindst een gang årlig (s. Tuberkulosekontrol med lærere). Såfremt der konstateres et tilfælde af t. i en skole el. en børnehave skal sundhedsmyndighederne øjeblikkelig underrettes og der skal foretages tuberkulinprøve på alle børn, som ikke tidligere har reageret positivt. Da t. har en inkubationstid på 4—6 uger, bør tuberkulinprøven gentages efter dette tidsrum.

Calmettevaccinationen (s. Vaccination) kan i mange tilfælde forebygge t. Iflg. lov om skolelæger af 1946 tilbydes nu calmettevacc. til alle børn inden de forlader skolen; i nogle kommuner f. eks. Kbh. allerede i 1. klasserne.

Iflg. lov af 29. marts 1924 yder staten og kommunen tilskud til behandlingen af t., ligesom i visse tilfælde også til pt.s familie. Hjælpen betragtes som offentlig sygehjælp og medfører ikke retsvirkninger af nogen art for pt. (lov om offentlig forsorg, kap. 18, § 264).

Evt. privatundervisning kan foranstaltes for statens og kommunens regning. I Kbh. og på Frederiksberg er opr. et par specielle kurskoler for børn med aktiv t. K. B-S.

Tuberkulosekontrol med lærere. Ansættelse som lærer i en folkeskole er iflg. lov om folkeskolen af 18. maj 1937 gjort betinget af en helbredsattest, som godtgør, at vedk. ikke lider af smittefarlig tuberkulose i lunger el. strubehoved. Desuden skal skolelægen i samråd med nærmeste tuberkulosestation mindst 1 gang årlig foretage kontrolundersøgelse af hele skolens personale med henblik på evt. tuberkulose (lov om skolelæger af 12. aug. 1946).

Årsagen til disse ret strenge forsigtighedsforanstaltninger skyldes dels skolebørns store modtagelighed for tuberkuløs smitte, specielt i pubertetsårene, dels den store smitterisiko ved de langvarige ophold i klasselokalerne. K. B-S.

Tuberkulosestationer er en slags poliklinikker, der rundt om i landet er opr. som led i tuberkulosebekæmpelsen. Stationerne er opr. af de enkelte kommuner og drives med tilskud fra staten.

Tuberkulosepatienter, som ikke behøver hospitalsindlæggelse, kan her blive behandlet, ligesom personer, der er mistænkt for tuberkulose el. har været udsat for tuberkuløs smitte, kan blive undersøgt og kontrolleret. Et vigtigt led i t.s arbejde er opsporingen af evt. smittekilder og upåagtede tuberkulosetilfælde, dels ved undersøgelse af personer i de syges omgivelser, dels ved systematiske undersøgelser af hele befolkningsgrupper. I forbindelse med disse sidste undersøgelser tilbydes i reglen calmettevaccination af de tuberkulinnegative individer.

De årlige tuberkuloseundersøgelser i skolerne foretages af skolelægen i forbindelse med t.

Al undersøgelse og behandling på t. er gratis. K. B-S.

Tuberkulosesundhedsplejerske, s. Sundhedsplejerske.

Tune landboskole, s. Landbrugsskoler.

Tunghøreforsorg. Med hjemmel i loven af 27. jan. 1950 om foranstaltninger vedr. døve og tunghøre har staten overtaget den forsorg for voksne tunghøre, som hidtil har været varetaget på privat initiativ gennem Dansk Tunghøreforening (stiftet 7. marts 1912).

Til behandling af foranstaltninger vedr. voksne tunghøre, der ikke henhører under døveforsorg, har staten nedsat et nævn — tunghørenævnet (adr.: socialmin, Kbh. K.) — bestående af direktøren for den sociale særforsorg, et af invalideforsikringsretten udpeget medl., 2 af Dansk Tunghøreforening valgte medl. samt et af socialmin. blandt det pæd. personale ved Statens kostskole for døve, Nyborg, udpeget medl. Nævnet er berettiget til at indkalde særlig sagkyndige til at deltage i nævnets møder. Nævnet fungerer som rådgivende organ for socialmin. ved administrationen af lovens bestemmelser vedr. voksne tunghøre og døvblevne. Endv. skal nævnet over for socialmin. fremsætte forslag til sådanne foranstaltninger for disse personer, som udviklingen gør påkrævet.

Iflg. nævnte lov bemyndiges socialmin. til at lade iværksætte efterskoleundervisning og særlige aftenskole- el. højskolekurser for tunghøre. Endv. påhviler det socialmin. at drage omsorg for, at de fornødne erhvervs- og vejledningskontorer oprettes. Staten overtager herefter det af Dansk Tunghøreforening for c. 15 år siden oprettede erhvervs- og vejledningskontor for tunghøre og døvblevne, Sct. Knudsvej 36, Kbh. V., der i de senere år har modtaget statsstøtte. Kontoret yder alle tunghøre og døvblevne gratis assistance.

Socialmin. bemyndiges endv. til at træffe foranstaltninger til gennemførelse af den fornødne underv. i mundaflæsning (se sp. 1403).

Endelig fastsætter loven, at der oprettes en el. flere høre centraler med tilh. apparatsamlinger, hvor der ydes tunghøre den fornødne vejledning ved anskaffelse af høreapparater efter forudgående undersøgelse. Medens der efter de tidl. bestemmelser i folkeforsikringslovens § 60 af invalideforsikringsretten kun kunne ydes hjælp til anskaffelse af et høreapparat, når der forelå erhvervsmæssige grunde herfor, vil der nu efter de pr. 1. apr. 1951 ikrafttrådte ændrede regler i nævnte § 60 i al almindelighed kunne ydes tunghøre en sådan hjælp, når en undersøgelse på en af statens hørecentraler viser, at brugen af et høreapparat er af værdi for den tunghøre. Ansøgning om et høreapparat sker v. hj. af et særligt skema, der kan fås på social- og sygekassekontorerne el. på hørecentralerne (Statens hørecentraler i Kbh., Odense, Århus samt Esbjerg hørecentral).

Udgifterne ved de nævnte foranstaltninger ydes helt el. delvis af staten. A. H.

Tunghøreklasser, s. Tunghøreundervisn.

tunghøreskole, Københavns kommunes, er en københavnsk kommuneskole med undervisning tilpasset for svagthørende børn. Fra en beskeden begyndelse i 1916 med 3 særklasser og ialt 30 elever har den udviklet sig til en selvstændig skole, der siden 1932 har haft til huse i Rysensteensgades kommuneskole. Skolens mål og undervisningspensum er det samme som andre kommuneskolers.

Eleverne udvælges på grundlag af årlige høreprøver, der siden 1917 har været obligatoriske for alle Københavns kommuneskoler. Prøven foretages af skolelæger og skolesygeplejersker. De børn, som ved prøven findes at være svagthørende, efterprøves og undersøges derefter af tunghøreskolens ørelæge. Kriteriet for optagelse er en hørenedsættelse under 1/2 m for hviskestemme.

Udover de almindelige skolefag undervises der i mundaflæsning, ligesom der gives taleundervisning dels i forbindelse med læseundervisningen dels i ekstratimer for børn med sværere talefejl. Der foretages daglig ørepleje med skylning af suppurerende ører, drypning o. lign. efter anvisning af ørelægen, der efterser børnene een gang om ugen. Hørelsen prøves hver måned. Bedres hørelsen konstant så meget, at eleverne kan udskrives. flyttes de tilbage til de alm. kommuneskoler. Eleverne har gratis kort til sporvogn el. rutebil.

Skolens lærere har specialuddannelse i mundaflæsning og stemmedannelse.

Litteratur: Bet. vedr. oprettelse af særklasser i folkeskolen, 1943. A. H.

Tunghøreundervisning. Medens der fra slutn. af det 18. årh. oprettedes særlige skoler for døve, hengik der yderligere mere end eet årh., før en særundervisning af tunghøre børn påbegyndtes. Årsagen hertil var i første række manglende erkendelse af tunghørheden som et særskilt pædagogisk problem. Ganske vist optoges tid efter anden stærkt tunghøre børn i døveskolerne, men de behandledes som døve og fik som disse en undervisning, der i det væsentlige byggede på øjet og ikke på øret.

Den franske læge Itard, der var knyttet til døvstummeinstituttet i Paris, udtalte allerede i 1827, at det var nødvendigt at opr. særlige klasser for de elever, der ikke var helt døve og at anvende en særlig undervisningsmetode for disse børn. Denne særlige metode bestod i høreøvelser, hvorved hørelsen skulle kunne forbedres. Resultaterne svarede dog ikke til forventningerne.

Et mere positivt skridt i den rigtige retning var den sondring ml. egentlig og uegentlig døvstumme (s. Døvstumhed), som indførtes i Danmark i 1867, hvorved de tunghøre elever adskiltes fra de egentlig døve. I de tysktalende lande trådte spørgsmålet om en sondring efter døvhedsgraden først omkr. 1890 i forgrunden. Foregangsmænd var ørelægerne Urbantschitsch i Wien og Bezold i München. Bezold foretog i 1885 i München en indgående undersøgelse af høreevnen hos skolebørn, hvilket gav anledning til en mængde lign. undersøgelser i de flg. år. Disse undersøgelser, der iøvrigt varierede stærkt m. h. t. teknik og vurdering, åbnede pædagogernes øjne for den kendsgerning, at der rundt omkring i normalskolerne sad adskillige tunghøre børn, der kun fik et kummer-

ligt udbytte af deres skolegang. Man fik tillige forståelsen af, at disse børn adskilte sig fra de uegentlig døvstumme (s. Tunghørighed), og at en undervisning, der var specielt afpasset for børnene, var påkrævet. Særlig betydning fik ørelægen Arthur Hartmann, hvis undersøgelser gav stødet til oprettelsen af en særlig tunghøreklasse i Berlin i 1902. I et foredrag på en otologisk kongres i 1905 stillede Hartmann krav om særlige skoler for tunghøre børn og fremhævede, at enhver større by burde indrette en tunghøreskole. Den første egentlige tunghøreskole opr.s i Charlottenburg i 1906. I 1933 fik 2100 tunghøre børn særundervisning i 24 tyske byer og 187 klasser. 1955 opr.s tunghøreklasser i Kristiania og Göteborg.

I Danmark er det især ørelægerne Schmiegelow (1856—1949) og Mailand (f. 1877), der har rejst problemet om særundervisning af tunghøre skolebørn. Mailands undersøgelse 1915 af 843 elever i kommuneskolen i Rådmandsgade gav stødet til oprettelsen af Kbh.s kommunes tunghøreskole, der i 1916 begyndte med tre særklasser på ialt 30 børn. Undersøgelsen i 1917 var den hidtil største af alle undersøgelser. Den omfattede 413.000 skolebørn i Danmark (c. 95 pct. af folkeskolens elever og c. 50 pct. af privatskolernes). De lokale undersøgelser foretoges af børnenes lærere, der ved en høreprøve af hvert øre for sig noterede den afstand, hvori en række hviskede tal blev opfattet og gengivet rigtigt. De børn, der kunne høre hviskestemme på 6 m afstand, noteredes som normalthørende. Det fremgik af det indsamlede materiale, at 15.775 el. 3,8 pct. af samtlige børn var tunghøre på begge ører. Dr. Mailands materiale er nærmere behandlet af en under 20. jan. 1917 nedsat komm. til omorganisation af døvstummeundervisningen og om tunghøres undervisning. Komm.s bet. af 1922 opdeler de dobbeltsidig tunghøre i flg. grupper: 1) svagt tunghøre, som kan høre hviskestemme i 2—6 m afstand — 9547 børn; 2) middelstærkt tunghøre, som kan høre hviskestemme i 1/2—2 m afstand — 3625 børn; 3) stærkt tunghøre, som kan høre hviskestemme i 0—1/2 m afstand — 580 børn; 4) meget stærkt tunghøre, som ikke kan høre hviskestemme, men alm. talestemme — 1971 børn og 5) døve — 54 børn. Tager man kun hensyn til høreevnen og ser bort fra arten af øresygdomme og standpunkt i skolen, skulle efter komm.s mening børnene i 1. og 2. gruppe kunne undervises i normalklasserne, medens børnene i 3. og 4. gruppe burde have særlig t. (0,62 pct. af alle undersøgte børn) og børnene i 5. gruppe henvises til døveskolerne, hvortil også nogle af de dårligste i 4. gruppe skulle henvises.

Dr. Mailands undersøgelse tog ikke blot sigte på antallet af tunghøre skolebørn, men også på hyppigheden af talefejl og standpunktet i undervisningen. Det fremgik af materialet, at antallet af tunghøre børn med talefejl tiltager stærkt med graden af tunghørhed, og at elevernes standpunkt i undervisningen forværres med tiltagende tunghørhed.

En undersøgelse i Holbæk amt i efteråret 1939, foranstaltet af undervisningsmin.s udvalg vedr. oprettelse af særklasser i folkeskolen, viste, at af ialt 12.480 børn var 140 så tunghøre, at de hørte hviskestemme på i det højeste 0,5 m, hvilket var 1,12 pct. af samtlige børn.

Antallet af tunghøre børn, der trænger til særundervisning, skulle altså efter de nævnte undersøgelser variere ml. c. 0,6 og 1,1 pct. Man skal dog være forsigtig med at tage sådanne undersøgelsesresultater for dogmatisk. Dels er forekomsten af tunghørhed svingende til forskellige tider og i forskellige egne, dels vil behandlingen af de tilgrundliggende øresygdomme i mange tilfælde gøre en særlig undervisning overflødig, dels endelig vil velbegavede børn ofte trods stærk tunghørhed kunne klare sig i normalklasserne.

1927-komm.s arbejde resulterede ikke i nogen yderligere udbygning af t. end den bestående (Kbh.s kommunes tunghøreskole). Men problemet var blevet rejst, og tilgangen til skolen for uegentlig døvstumme (Det kgl. Døvstummeinstitut i Nyborg) af stærkt tunghøre øgedes væsentligt.

Først med den nye folkeskolelov af 18. maj 1937 åbnedes der mulighed for en videre organisation af t. Det hedder i denne lovs § 2, stk. 5: For børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, skal der, hvis forholdene tillader det, opr.s en særskilt undervisning (særklasser, tunghøreklasser o. lign.). De nærmere regler er formuleret i et cir. af 26. juni 1943.

Der foretages årligt i skoleårets sidste mdr. høreprøver over alle folkeskolens børn (s. Høreprøver). Denne prøve foretages af skolelægen i samarbejde med klasselæreren. Den første prøve kan dog foretages af læreren alene. Dersom barnet ikke kan gentage de i 3 m afstand hviskede tal (ml. 21 og 99), anses barnet for svagthørende og henvises til nærmere undersøgelse af skolelægen. Findes en sådan ikke ved skolen, opfordres forældrene til at gå til læge med barnet. Svagthørende børn, der kan høre hviskestemme på 0,5 m afstand og derover, kan forblive i normalklasserne, når de anbringes på de første rækker i klassen, og læreren taler tydeligt. Børn, der ikke kan høre hviskestemme på 0,5 m afstand, men dog talestemme på over 0,5 m, og hvis tale er normal el. dog ikke præget af hørelidelsen i større omfang, end at der kan bødes derpå ved almindelige taleøvelser, kan optages i særlige klasser for svagthørende børn, hvor sådanne kan oprettes. Børn, hvis tale og sprog i væsentlig grad er påvirket af hørelidelsen, el. hvis høreevne ligger under 0,5 m for almindelig talestemme, skal anmeldes til særforsorg (døveforsorg). Hvor der findes mindst 20 svagthørende

børn i en kommunes folkeskoleklasser, skal der opr.s klasser for sådanne. Om muligt skal der indrettes klasser for svagthørende for hvert af de 6 klassetrin fra det 8. til det 14. år. Børnetallet må som regel ikke overstige 15 i hver klasse. Hvor antallet af svagthørende børn er ringe, kan flere årgange samles i een klasse; der bør dog i hvert fald være een særklasse for grundskolestadiet og een for hovedskolestadiet. Skoler, der ikke har særklasser, kan beholde de svagthørende børn, der ikke hører ind under særforsorgen, når flg. forholdsregler iagttages: Læreren skal anbringe barnet på det mest hensigtsmæssige sted i klassen og kontrollere, at det følger med i undervisningen. Barnet skal årligt have et kursus i mundaflæsning og taleøvelse på mindst 14 dg. (Skoledirektionerne skal drage omsorg for, at sådanne kursus afholdes på bekvemt liggende steder i amtet). Barnet skal være under stadigt tilsyn af en læge. Beslutning om overførelse til særforsorg tages af skolekomm. efter indstilling fra skolen. Anmeldelse til særforsorg foretages af skolens leder el. skolelægen i henh. t. særforsorgslovens bestemmelse vedr. indberetningspligt (s. d.). I tvivlstilfælde vil sagen kunne forelægges for forstanderen for Statens Kostskole for Døve i Nyborg. Disse bestemmelser er p. g. af den økonomiske situation endnu ikke gennemført.

Som det fremgår af reglerne, vil t. i fremtiden blive både en folkeskoleopgave og en statsopgave. Når folkeskolen må henvise de af tunghørheden hårdest ramte børn til særforsorgen, skyldes det, at den ikke kan påtage sig hverken at bøde på alvorlige taledefekter el. at bibringe det svagthørende barn sproget (gloser). I begge tilfælde kræves der i undervisningen metoder, der stærkt afviger fra folkeskolens.

Undervisningen i tunghøreklasserne omfatter de samme fag som i normalklasserne. Derudover gives der undervisning i mundaflæsning (s. d.) og taleundervisning. Eleverne må opøves ikke blot i at aflæse lærerens mundbevægelser, men også i indbyrdes mundaflæsning. I de almindelige undervisningstimer kombineres hørelse og mundaflæsning, idet læreren taler med normal stemmestyrke og tydelige mundbevægelser. For at sikre den bedst mulige kontakt ml. lærer og elever og ml. eleverne indbyrdes, bør skolebordene opstilles i en halvcirkel med lærerbordet som centrum. Lærerbordet må placeres ved væggen over for vinduet, således at lyset falder på lærerens ansigt. Både af hensyn til klasseværelsets indretning og af hensyn til den særlige og individuelt betonede undervisning bør der højst være 12—15 elever i en klasse. Taleøvelser bør gives både som klasseundervisning og individuelt i det omfang, det skønnes nødvendigt, og efter et særligt system. Endelig bør eleverne have adgang til regelmæssig ørepleje og kontrol, og høreprøver må foretages hyppigt. Til uddannelse af lærere til særundervisning opr.s kursus efter undervisningsmin.s bestemmelse.

Inden for udvalget vedr. oprettelse af særklasser drøftede man betimeligheden af at anskaffe høreapparater til svagthørende børn, hvorved forskellige opfattelser gjorde sig gældende, og man mente derfor ikke generelt at kunne anbefale dette hjælpemiddel, men anså det for rigtigst at overlade afgørelsen til lægen. Senere indvundne erfaringer har vist, at et egnet høreapparat i adskillige tilfælde vil gøre det muligt for normalt begavede og normalt sprogede, svagthørende børn at følge med i de almindelige klasser, og at høreapparater vil være en udmærket støtte i de særlige klasser for svagthørende børn, hvor forholdene taler derfor.

Litteratur: Handbuch des Taubstummenwesens, 1929. C. Mailand: Tunghøre Skolebørn, 1916. Samme: Tunghørighed blandt danske Skolebørn, 1920. Bet. ang. Omorganisation af Døvstummeundervisningen og om tunghøres Undervisning m. m., 1922. Bet. vedr. Oprettelse af Særklasser i Folkeskolen, 1943. Undervisningsmin.s cir. af 26. juni 1943. W. Kulemeyer: Das schwerhörige Kind, 1933.

A. H.

Tunghør(ig)hed. Ved t. forstås forskellige grader af hørenedsættelse, hvorved opfattelsen af lyde vanskeliggøres uden helt at bortfalde. (Vedr. t.s arter og årsager, s. Døvhed). En tidlig erhvervet t. kan være så massiv, at den fører til døvstumhed. Man må derfor praktisk definere de tunghøre som en gruppe mellem normalthørende og døve. Grænserne er selvsagt flydende, og inden for grænserne gør store forskelle sig gældende. Drejer det sig om børn i skolepligtig alder, må grænsen ml. normalthørende og tunghøre sættes efter barnets evne til at kunne følge den mundtlige undervisning v. hj. a. øret. Kan barnet ikke følge undervisningen uden at gøre brug af mundaflæsning el. høreapparat, er det tunghørt (s. Tunghøreundervisning). Grænsen mellem tunghøre og uegentlige døve (s. Døvhed) belyses bedst ved en bedømmelse af barnets forhold til omgangssproget. Kan et hørelidende barn v. hj. af øret opfatte meningen — om ikke alle enkeltheder — af en mundtlig meddelelse udtrykt i omgangssproget og selv udtrykke sig forståeligt i dette — om ikke uden sprogfejl —, er barnet tunghørt, i modsat fald er barnet døvt. Til de tunghøres gruppe regner man som regel også de helt døve, der har mistet hørelsen i moden alder, idet sprogtilegnelsen er erhvervet på normal måde gennem øret og i det store og hele bevaret. Folkeskolen har i cir. af 26. juni 1943 indført betegnelsen »svagthørende« for børn med nedsat hørelse som parallel til »svagtseende« og »svagtbegavede«.

En i barneårene erhvervet t. er i begyndelsen ofte næsten umærkelig, men fremadskridende, dersom der ikke i tide ved lægebehandling rådes bod herpå. I hjemmet vil t.s virkninger gøre sig mindre gældende end andetsteds, fordi det tunghøre barn dagen

igennem lever så tæt op ad forældre og søskende, som det kender ud og ind. Betydelig vanskeligere bliver det i skolen. Det fremmede miljø, den uvante situation med spørgsmål og svar fra alle sider, de mange forskelligartede stemmer, lærerens krav om aktivitet o. s. v. sætter barnets høreevne på den alvorligste prøve. Det anstrenger sig for at følge med. Anstrengelserne bevirker træthed og yderligere hørenedsættelse. Barnet opfatter kun brudstykker af, hvad der siges, og har svært ved at få samling på det. Undertiden giver det helt op; det kan ikke med sin bedste vilje følge med. Hertil kommer, at læreren i mange tilfælde er uvidende om den virkelige sammenhæng og derfor danner sig et forkert indtryk af barnet. Dets passivitet og mangelfulde præstationer udlægges som uopmærksomhed, dovenskab el. dumhed. Mærker barnet dette, føler det sig uretfærdigt behandlet og trækker sig mere og mere ud af fællesskabet, eller barnet søger at kompensere sin mindreværdsfølelse ved at »udmærke« sig på anden uheldig måde. Barnets tale præges efterhånden mere og mere af den usikre el. forvrængede lydopfattelse. Enkelte lyde artikuleres forkert el. bortfalder helt; de fine lydnuancer, der adskiller beslægtede lyde, opfattes ikke, og lydene ombyttes. Sprogmængden, som hos det normalthørende barn skrider rask fremad, vokser kun langsomt og usikkert. Jo tidligere t. indtræder, og jo stærkere den er, des alvorligere hemmes barnets udvikling og sprogtilegnelse. Resultatet bliver dog højst ulige, idet begavelse og miljø spiller ind. Et tunghørt barn, som er svagt begavet og fra et miljø, der er fattigt på sprogligt næringsstof, påvirkes mere af sin t. end det velbegavede tunghøre barn, der vokser op i et godt sprogligt miljø. Hvert tunghørt barn er i virkeligheden et problem for sig.

Det er af den allerstørste betydning, at t. erkendes så tidligt som muligt (s. Høreprøver), at den straks kommer under lægebehandling, og at der træffes de rigtige pædagogiske foranstaltninger (s. Tunghøreundervisning). A. H.

Tvang, et tryk, som udøves mod et individ for at få det til at udføre en handling, som det af egen fri vilje ikke ville udføre, el. for at få det til at afstå fra en handling, som det ellers har i sinde at udføre. Dette tryk kan eksistere blot som en trusel, nemlig således, at individet er vidende om, at undladelse af den ønskede handling el. udførelse af den forbudte handling vil medføre ubehagelige konsekvenser; evt. kan det ved lejlighed have gjort denne erfaring. F. eks. tvinger man et barn til at spise en bestemt ret, hvis man lader dets vægring derved være efterfulgt af repressalier, som gør, at barnet hellere vælger ubehaget ved at spise den påg. ret end det andet ubehag, som man tilføjer det el. truer med at tilføje det.

Berettigelsen af at udøve t. både i opdragelsen og i det sociale liv er et omstridt spørgsmål. I virkeligheden drejer det sig om at fastlægge grænserne ml. de forhold, hvor t. er berettiget, og dem, hvor den er uberettiget; thi helt uden t. af nogen art går det næppe hverken det ene el. det andet sted. T. i det offentlige liv tjener hovedsagelig til at holde menneskene, specielt de latente lovovertrædere, indenfor rettens grænser; den sigter i så fald mod undladelser, nemlig af lovstridige handlinger, men kan også have positiv karakter, f. eks. t. til militær uddannelse.

Hvad t. i opdragelsen angår, da søger man dens berettigelse i, at den øves i barnets egen velforståede interesse, d. v. s. man øver den, hvor barnet står i fare for at skade sig selv, f. eks. også, hvor det er i færd med at udvikle egenskaber, som siden vil skade det. Endv. tvinger man det ofte til at lære det ene og det andet, som det ikke af sig selv ville påtage sig besværet med at lære, og man gør det i bevidstheden om, at man som voksen har større indsigt i, hvad der tjener til gavn for det på langt sigt. Man kunne i modsat fald også blive udsat for barnets bebrejdelser senere hen.

Naturen sørger selv for en vis uddannelse af evnerne, bl. a. gennem legen og gennem barnets umiddelbare aktivitetstrang, efterlignelsestrang og videbegærlighed, og for så vidt dette finder sted, er t. overflødig. Men man har ingen garanti for, at det moderne kulturlivs krav vil blive honoreret gennem denne rent naturlige og instinktive selvuddannelse, og derfor sættes en t. ind, helst så mildt og sparsomt som muligt, idet man af humane grunde må anse det for et gode, om man kan nøjes med så lidt t. som muligt. Af samme grund anses det også ofte for bedre at lokke barnet end at tvinge det, når man vil fremkalde en bestemt adfærd. Det er nemlig mere humant og mindre brutalt at sætte en lyst op mod en ulyst end helt at operere på ulystens skala. Under alle omstændigheder må man gøre sig klart, at de motiver hos barnet, man herved spiller på, ikke fører til et moralsk sindelag, men kun gælder den ydre adfærd og kun fører barnet til at handle efter opportunitetshensyn. T. har sin grænse ved sindelaget, hvilket taler imod at øve f. eks. tros- og menings-t. Her må en vis selvstændighed og spontaneitet være med i spillet, hvilket kommer til orde selv hos det konservative Kinas store lærer, Kung-futse, der siger: »Jeg følger på det bestemteste den grundsætning, at jeg ikke søger at påtvinge nogen sandheden. Thi den kan man ikke mekanisk bibringe et menneske udefra. Den, som ikke har en selvstændig interesse for den og selv stræber efter den, han er ikke til at hjælpe på fremskridtets vej.«

Litteratur: H. Meng: Zwang und Freiheit in der Erziehung, 1943. S. Næsgaard: Pligt og Tvang, 1926.

K. G-S.

Tvangsarv er betegnelsen for den arv, som en afdød persons livsarvinger (s. d.) og ægtefælle har ret til at oppebære efter afdøde, selv om denne har oprettet modstående testamente (s. d.).

Efterlader afdøde sig ikke livsarvinger (om adoptivbørn s. Arv) el. ægtefælle, kan han ved testamente råde over hele sin formue. Efterlades børn el. andet afkom, kan han kun råde over 1/3, hvad enten der tillige efterlades ægtefælle el. ej, d. v. s. at livsarvingernes (og den evt. ægtefælles) tvangsarv er 2/3. Om det indbyrdes forhold ml. ægtefælle og børn, s. Arv, afs. II. Efterlades alene ægtefælle, kan arveladeren råde over 2/3 af sine efterladenskaber ved testamente, og ægtefællens tvangsarv er altså i dette tilfælde 1/3. Herved erindres, at hvis der har været sædvanligt formuefællesskab ml. ægtefællerne, beregnes tvangsarven kun af afdødes halvdel af det samlede bo, idet den efterlevende ægtefælle i forvejen er ejer af den anden halvdel.

På t.s fordeling har arveladeren ingensomhelst indflydelse. Hvis han f. eks. ved testamentet har bestemt, hvorledes hans indbo skal fordeles ml. børnene, er dette ikke bindende for disse i det omfang, bestemmelserne herom griber ind i t., selvom børnene ved testamentet får tillagt effekter af lige stor værdi. For visse særlige tilfælde gælder dog regler om adgang for arveladeren til at træffe bestemmelse også indenfor t.s område, således navnlig m. h. t. landbrugsejendomme (i disse tilfælde gælder ligefrem ændrede regler om, hvor store dele af formuen arveladeren kan testere over), ligesom der kan opnås kgl. konfirmation på testamenter, der tillægger en enkelt blandt livsarvingerne f. eks. en fast ejendom af anden art, en forretningsvirksomhed, et bibliotek, en kunstsamling el. en anden væsentlig del af testators formue, når det findes at være til livsarvingernes fælles tarv, og der tillægges de andre et vederlag, som med grund kan antages at svare til deres tvangsarvelod. Endelig kan en arvelader træffe bestemmelse om båndlæggelse (s. d.) også af den arv, som tilfalder hans livsarvinger el. hans hustru.

I den af arveretskomm. i maj 1941 afg. bet. er t., når der efterlades livsarvinger, foreslået nedsat til halvdelen af arvelodden. Efterlades kun ægtefælle, men ingen livsarvinger, opretholdes den gældende tvangsarvelod på en trediedel.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950, § 16.

A. B-A.

Tvangstankelidelser, s. Neuroser.

Tvillingforskning, studiet af tvillinger, hovedsagelig med det formål at kaste lys over den relative betydning af arv og miljø for individets udvikling. Tvillinger er af to slags, toæggede (dizygotiske) og eenæggede (monozygotiske el. identiske), de første udviklet af to befrugtede æg, de sidste udviklet af eet og samme befrugtede æg, der er udviklet inden for samme fosterhinde; som kendetegn benyttes iøvrigt den meget høje grad af lighed, der er ml. dem. Biologiske overvejelser har ført til, at man må anse eenæggede tvillinger for at være nøjagtigt ens udrustet i arvemæssig henseende, hvorimod de toæggede er at betragte som almindelige søskende. Forskellen ml. eenæggede tvillinger på et el. andet tidspunkt af deres liv må da henføres til miljøpåvirkninger, der dog evt. kan have fundet sted før fødslen. At tvillinger oftest vokser op i stort set det samme miljø vanskeliggør konklusionerne m. h. t. den relative betydning af arv og miljø. T. har hovedsagelig benyttet sig af to metoder: dels har man sammenlignet målinger og iagttagelser hos eenæggede tvillinger og toæggede tvillinger, der dog, for at sammenligningen kan være retfærdig, må være af samme køn, idet alle eenæggede tvillinger er af samme køn; dels har man gjort iagttagelser og målinger på eenæggede tvillinger, der er blevet skilt som små og er opvokset i forskellige miljøer. I første tilfælde fandt man langt større ligheder i alle henseender ml. de eenæggede end ml. de toæggede tvillinger, hvilket peger i retning af, at arven har en ret fremtrædende betydning; efter den anden metode fandt man, at selv eenæggede tvillinger, der var opvokset i forskellige miljøer, viste stor overensstemmelse i en række henseender, f. eks. i intelligens, dog således at de, der var vokset op i omgivelser, der anses for at være stimulerende for den intellektuelle udvikling, havde en noget højere intelligenskvotient, noget, der iøvrigt også kan skyldes, at intelligensprøverne i en el. anden grad er miljøprøver. Overensstemmelserne i de træk, der betegnes som karaktertræk, personlighedstræk, indstillinger, tildels også temperament, er mindre udtalte, men i almindelighed absolut positive. Overensstemmelsen i kriminalitet er betydeligt større hos eenæggede tvillinger end hos toæggede, hvilket er et vidnesbyrd om den arvelige dispositions betydning i så henseende. Dog må det også tages i betragtning, at toæggede tvillinger lettere i kraft af deres større forskellighed fra begyndelsen får et forskelligt miljø i streng forstand, idet de kan få en forskellig position i hjemmet, forskellige kammerater; og selv blandt eenæggede kan den ene i forhold til forældrene og hjemmet få en slags mere repræsentativ rolle, en slags førerstilling, hvorved miljøet allerede begynder at differentiere sig noget for dem. Siden F. Galtons banebrydende undersøgelser er t. blevet et vigtigt kapitel i den eksperimentelle psykologi, og det siger sig selv, at man også har interesseret sig for trillinge-, firlinge- og femlingefødsler, bl. a. er de canadiske femlinger, Dionne-søstrene blevet fulgt med psykologisk opmærksomhed.

Området byder dog på flere fejlkilder, der kan vanskeliggøre sikre konklusioner m. h. t. arvens og miljøets relative betydning, spe-

cielt hvor de eenæggede tvillinger er opvokset sammen, idet de netop i kraft af deres store lighed vækker opmærksomhed og derved vokser op under en miljøfaktor, som er speciel for dem.

Litteratur: Emil Østlyngen: Psykologisk tvillingforskning, 1947. A. Lehtovaara: Psychologische Zwillinguntersuchungen, 1938. F. Galton: Inquiries into Human Faculty, 1883. J. Lange: Verbrechen als Schicksal, 1924. H. Kranz: Lebensschicksale krimineller Zwillinge, 1936. H. H. Newman, F. N. Freeman, K. J. Holzinger: Twins, a Study of Heredity and Environment, 1937. Apert: Les jumeaux, 1923. H. H. Newman: Multiple human births, 1940. W. E. Blatz: The five sisters, 1938. R. Lotze: Zwillinge, 1937. K. G-S.

Tvivl el. *skepsis*, den tilstand, hvor man over for en given påstand hverken er i stand til at anerkende den som rigtig el. benægte den. Den tvivlende har motiver både til det ene og det andet, uden at dog nogen af disse hinanden udelukkende motiver kan vinde overtaget. Ofte opfattes t. som stående benægtelsen nærmest, muligvis fordi en påstand, alene i kraft af at den er fremsat, møder med et krav om at blive anerkendt. I virkeligheden findes dog t. i alle grader fra omtrent anerkendelse til omtrent benægtelse. Den skeptiske holdning er både logisk og psykologisk utilfredsstillende, det første fordi sandhed og falskhed er betingelser for en logisk anvendelse af domme, f. eks. til præmisser i slutninger (dog findes der i nyere tid udformet s.k. trivalente logiske systemer, hvor man foruden med sandhed og falskhed regner med »mulighed« som en tredie logisk værdi); det andet fordi erkendelsesarbejdet går ud på at finde frem til den sande dom om et givet sagforhold og føles ufuldendt, før dette mål er nået. T. kan derimod have værdi som en foreløbig holdning, hvorfor også Herbart siger, at enhver dygtig begynder i filosofien må være skeptiker, men at han ikke kan blive stående på dette trin.

En t. kan være ekstrem og gælde muligheden af enhver erkendelse, bl. a. også t. om, at denne radikale skepsis selv repræsenterer en rigtig erkendelse; el. den kan være blot metodisk, d. v. s. gælde bestemte tilfælde af foregiven erkendelse i den hensigt at trænge frem til den sande og ubetvivlelige erkendelse om de samme sagforhold. Den sidste form er bl. a. kendt fra Descartes. Desuden er der den rene stemnings-t., der væsentlig er emotionelt betinget.

T. øver ikke blot indflydelse på det intellektuelle liv, men også på handlingslivet. Dens virkning her er nærmest den, at den lammer initiativet. Den er derfor ilde anskrevet hos dem, der sætter handling over erkendelse, og disse vil nærmest bifalde Goethes ord: »Det er bedre, du tror på det falske, end at du tvivler på det sande«.

K. G-S.

Tvivlens pædagogik, en betegnelse, som af Vilhelm Rasmussen er blevet benyttet som en kort formel el. et slagord for hans pædagogiske grundopfattelse. Han definerer selv: »Ved t. p. forstår jeg en sådan opdragelse og undervisning, i hvilken elevernes ret til tvivl og kritik ikke blot anerkendes i teori, men også i praksis, og opmuntres, når den giver sig værdifulde udslag«. Det ses let, at bedømmelsen af denne pædagogik afhænger af, hvordan man fortolker udtrykket »værdifulde udslag«. Iøvrigt tages brodden, men til en vis grad også kraften af ordet med fortsættelsen, som lyder: »Hvis en og anden stødes af udtrykket t. p. kan jeg for så vidt godt gå med til en navneforandring og kalde den troens pædagogik; thi tvivlen er vejen til den sande tro« (Børnepsykologi og Pædagogik, 1938). Hvis betegnelsen tages efter sin blotte ordbetydning uden kendskab til disse definitioner, kan den let opfattes som en appel til ikke at tro på noget, men at møde alt med tvivl, el. til at anse den tvivlende holdning for i sig selv værdifuldere end den, hvor man tror på noget. Hertil må i så fald siges, at det at tro (på sansernes vidnesbyrd, på andres beretning etc.) er det primære, mens tvivlen er noget sekundært, en regulator, som skal hindre, at vi kommer til at tro på noget forkert.

K. G-S.

Tyfus er en svær infektionssygdom, der medfører langvarig feber, stærkt påvirket almentilstand og ofte svære diarrhoer. Den fremkaldes af tyfusbacillen, som foruden i tarmkanalen også kan påvises i den syges blod og i forskellige organer som leveren og milten. Bakterierne kan ofte længe efter at sygdommen tilsyneladende er helbredt udskilles i den syges urin og afføring (s. Smittebærere). Smitteoverførelsen sker hovedsagelig ved forurening af fødemidler el. drikkevand med menneskelige ekskrementer el. ved kontaktsmitte. T. kan derfor i reglen forebygges ved en gennemført hygiejne. Diagnosen kan dels stilles ved direkte påvisning af bakterierne i den syges blod el. afføring, dels ved en særlig blodreaktion.

Optræder der i en klasse blot eet tilfælde af t., skal der straks ske indberetning til skolelægen, for at denne kan undersøge muligheden af evt. smittebærere etc. WC'erne på henh. drenge- og pigesiden (i førstnævnte tilfælde tillige pissoiret) skal desinficeres.

K. B-S.

Typograf, s. Bogtrykfaget.

Tysklands skolevæsen befinder sig f. t. (1952) i en omformningsperiode. Efter Tysklands okkupation i apr. 1945 blev alle skoler lukket. Først i efteråret 1945 blev der givet tilladelse til genåbning under tilsyn fra militærregeringernes side og i den udstrækning, hvori der fandtes egnede lokaler og lærere, der ikke var politisk kompromitteret. Der fandtes ingen skolebøger og ingen officielle undervisningsplaner. Den 25. juni 1947 fastlagde Det allierede Kontrolråd, forvaltningscentralen for de fire okkupationsmagter i Berlin, flg. »grundprincipper for demokratiseringen af skolevæsenet i Tyskland«: Lige uddannelsesmuligheder for alle, fri skole-

gang og frie undervisningsmidler, fuld skolepligt fra det fyldte 6. til det fyldte 15. år med tilsluttende fagskolepligt, afskaffelse af »overlapping« i opbygningen af skolevæsenet, opdragelse til demokrati, undervisning i moderne fremmedsprog, opdragelses- og erhvervsvejledning, undervisning i sundhedslære og hygiejne, universitetsuddannelse for alle lærere, offentlighedens deltagelse i skolereformer og skoleforvaltning. Lignende krav var allerede i 1946 blevet fremsat i Sovjetzonen i et *lovforslag* og vedtaget af alle lande i denne zone (Berlin, Brandenburg, Mecklenburg, Sachsen-Anhalt, Thüringen, Sachsen), hvorved der var skabt et enslydende lovmæssigt grundlag for skolereformen. I landene indenfor den britiske, amer. og franske zone (Schleswig-Holstein, Hamburg, Bremen, Niedersachsen, Hessen, Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz, Südweststaat, Bayern) gjaldt kravene fra 1947 som *retningslinier* for arbejdet indenfor skolereformudvalgene, som grundlag for parlamentariske drøftelser og lovforslag, der med landenes voksende selvbestemmelsesret udformedes under eget ansvar. Her er skolereformen endnu kun gennemført i enkelte lande, i de fleste er den endnu under forberedelse el. ved at blive gennemført. Det er derfor nødvendigt i det flg. at skelne ml. Vesttyskland (Deutsche Bundesrepublik) og Sovjetzonen (Deutsche Demokratische Republik).

A. *Vesttyskland — Deutsche Bundesrepublik.*

I. *Det lovmæssige grundlag* for skolevæsenet dannes af art. 6 og 7 af Bonner Grundgesetz 1949, skole-artiklerne i landenes forfatninger og skolelovene i de enkelte lande. Skolevæsenet hører ind under de enkelte lande; koordinationen er henlagt til »Ständige Konferenz der Kultusminister« med sekretariatet i Bonn. Almindelig skolepligt gælder fra det fyldte 6. til det fyldte 18. år.

II. *Skolevæsenets opbygning.* Fælles for alle børn er *grundskolen*, 6-årig i V.-Berlin, Hamburg, Bremen, endnu 4-årig i de andre lande. Ved 10—12 års alderen fordeles børnene efter deres anlæg og efter forældrenes ønsker på 3 forsk. skolegrene. Ca. 70 pct. gennemgår den praktiske linie (Praktische Oberstufe) til deres fyldte 14. resp. 15. år med tilsluttende fagskole (der ikke har hverdagsundervisning) og forberedes til det praktiske liv. Ca. 10 pct. søger en teknisk mellemskole el. realskole (Technische Oberstufe), der indtil barnets fyldte 16. år giver en forberedende teknisk, handels- el. husholdningsuddannelse; denne linie kan suppleres med en videregående, mere erhvervsbetonet fagskoleuddannelse. De resterende 20 pct. går i 7, 8 el. 9 år på en højere skole (Wissenschaftliche Oberschule), der efter grupperingen af undervisningen i fremmede sprog kan være et gl.-sprogl., ny-sprogl. el. mat.-naturvidenskab. gymnasium. Den afsluttende eksamen (Reifeprüfung) giver adgang til universitetsstudium.

Skolereformen tilstræber en forenkling af skolevæsenet, der skal bestå af en grundskole som et sluttet hele, en bevægelig mellemskole og en differentieret overskole.

III. *Fri undervisning og undervisningsmidler.* Dette princip er for så vidt angår alle skoler med elever i den skolepligtige alder (6—18 år) gennemført i Vestberlin, Hamburg, Bremen, Hessen (her også for universiteternes vedkommende), Bayern; med visse mindre indskrænkninger i Schleswig-Holstein; i de øvrige lande er det ved at blive gennemført el. under forberedelse.

IV. *Læreruddannelse.* Denne foregår for *gymnasiets* vedkommende som hidtil ved universiteterne (mindst 8 semestre). *Fagskolelærere* uddannes på fagskole-seminarier (4—6 semestre), der forudsætter studentereksamen som grundlag. *Folkeskolelæreruddannelsen* forudsætter som før 1933 i næsten samtlige lande studentereksamen; i Vestberlin, Hamburg, Bremen, Hessen, Niedersachsen kræves 6 semestre, i de øvrige lande 4. I Bayern forbereder man en tilsv. reform af læreruddannelsen. Det videnskabelige studium, der afsluttes med en 1. eksamen, suppleres med en 2-årig praktisk uddannelse som afsluttes med en 2. eksamen.

V. *Administration.* Man tilstræber en decentralisering af skoleforvaltningen i de enkelte lande. Kredse, byer og kommuner skal tage stærkere del end hidtil. Ved de enkelte skoler findes lovbestemte forældre- og elevråd, der tit er sammensluttet til større organisationer på lokal el. regional basis.

Litteratur: F. Hilker: Jugenderziehung in der Deutschen Bundesrepublik, in »Das Schulwesen Westeuropas«, hrsg. von der Hochschule für Internationale Pädagogische Forschung, Frankfurt /M., 1952.

B. *Sovjetzonen — Deutsche Demokratische Republik.*

I. *Det lovmæssige grundlag* for skolevæsenet dannes af loven om demokratiseringen af den tyske skole (1946) og skoleartiklerne i landenes forfatning af 1946 og 1947. Der er almindelig skolepligt fra det fyldte 6. til det fyldte 18. år.

II. *Skolevæsenets opbygning.* Skolen har 2 trin, den 8-årige grundskole og den 4-årige videregående skole (weiterführende Schule). Den sidste kan enten være en fag- el. erhvervsskole (der ikke har hverdagsundervisning) el. en almendannende skole (med hverdagsundervisning), d. v. s. enten en 10 årsskole (Zehnjahresschule) = 8 + 2 år el. højere skole (Oberschule) = 8 + 4 år. Optagelsen i den videregående skole sker efter ansøgning fra forældrene ved kredskommissioner, hvori pædagoger, den såk. Jugendorganisation og det såk. Gewerkschaftsbund er repræsenterede. Den højere skole (Oberschule) byder på 3 uddannelsesmuligheder: A = nysproglig linie med russisk (1. fremmedsprog), engelsk el. fransk (2. fremmedsprog) og latin (3. fremmedsprog); B = matematisk-naturvidenskabelig linie med rus-

sisk (1. fremmedsprog), engelsk, fransk el. latin (2. fremmedsprog); C = gammelsproglig linie med russisk (1. fremmedsprog), latin (2. fremmedsprog), græsk (3. fremmedsprog). Undervisningen i russisk begynder i almindelighed i 5. grundskoleklasse. Ministeriet afgør, hvilke linier (A, B el. C) der skal indrettes i de enkelte højere skoler. En deling af klasserne i forsk. kurser er ikke tilladt.

III. *Fri undervisning og undervisningsmidler.* Undervisningen og undervisningsmidlerne er gratis i grundskolen og fagskolen. Indenfor den højere skole tilstås fri skolegang og underholdsbidrag under forudsætning af gode faglige præstationer, social aktivitet i skolen og social trang.

IV. *Læreruddannelsen.* I de første år efter krigen uddannedes i korte kurser s. k. »nylærere«, der kom fra den arbejdende befolkning. Nu er læreruddannelsen overalt henlagt til universiteterne (pædagogiske fakulteter). Den almene lærerudd. skal omfatte 6—8 semestre, 6 semestre til den almene pædag. udd. (grundskolens lærere), hvortil der kan føjes 2 sem. til faglærerudd. Lærerne ved den højere skole (Oberschule) skal have gennemført et 8-semesters fagvidensk. studium ved et universitet.

V. *Administrationen.* Administrationen foregår centralt ved Min. für Volksbildung i Berlin; de tilsv. min. i landene er underlagt dette min. og alle forordninger udgår fra centraladministrationen.

Litteratur: Die Deutsche Demokratische Schule im Aufbau. Volk und Wissen Verlag, Berlin, Leipzig 1949.

Tyskundervisning (s. endvidere Fremmedsprogundervisning). Loven om højere almenskoler af 1903 betød en omvæltning for sprogundervisningen, både med henblik på sprogfagenes indbyrdes stilling og sprogundervisningens metode. Medens tidligere latin og fransk havde været den højere skoles hovedsprog, blev det nu engelsk og tysk. Havde tidligere hovedformålet for al fremmedsprogundervisning været opnåelse af læsefærdighed, blev det nu for de to germanske sprogs vedkommende fastsat, at undervisningen tillige skulle tilsigte at give eleverne øvelse i at forstå det talte fremmedsprog og i at udtrykke sig på det, mundtligt og skriftligt. Medens t. i gymnasiet på nogle punkter blev nyordnet gennem an. af 1935, hviler undervisningen i mellemskolen og realklassen fremdeles på an. af 1904, der fulgte efter loven af 1903.

Efter denne an. tilsigter t. i mellemskolen og realkl. at bibringe eleverne 1) en god udtale, 2) evne til at forstå det talte sprog, 3) læsefærdighed og 4) en vis talefærdighed. — Børn lærer ved at efterligne og har erfaringsmæssigt meget svært ved at ændre noget i den form, de tilegnede sig først. Derfor er det af fundamental betydning, at elevens første kontakt med tysk finder sted på et så korrekt grundlag som muligt. Ikke mindst gælder dette udtalen, hvor lærerens forbillede er afgørende, idet tekniske hjælpemidler som grammofon og radio endnu kun benyttes i beskedent omfang og i bedste fald kun vil kunne blive et supplement til lærerens arbejde. Metoden for undervisningen i fremmede sprog vil variere noget efter vedkommende sprogs særpræg og efter undervisningens mål. Tysk er i fonetisk henseende ikke noget særlig svært sprog. Kun få lyde, f. eks. ch og sch, volder egentlige artikulationsvanskeligheder, og bortset fra enkelte tilfælde som st, sp, stemt og ustemt s er der relativ god overensstemmelse ml. ortografi og udtale. Men for at opnå en helt korrekt og forståelig udtale må foruden de for forskellen ml. dansk og tysk afgørende fonetiske karakteristika også de finere nuancer for vokaler og konsonanter indøves fra første færd. Forsømmes dette, vil eleverne meget let få halvt danske udtalevaner, som i undervisningens senere stadier vil være meget vanskelige at rette. Til en korrekt udtale hører foruden en præcis artikulation af de enkelte lyde også en rigtig intonation både for ordgrupper og hele sætninger. — Selv om udtalen er af grundlæggende betydning, både når det gælder selv at tale tysk og at forstå det talte sprog, så udgør den imidlertid ikke nogen hovedvanskelighed i undervisningen. Heller ikke om ordforrådet kan dette siges, i hvert fald ikke så længe det drejer sig om elementærundervisning; det nære slægtskab ml. dansk og tysk bevirker her, at mange gloser vil forstås umiddelbart. Derimod er formlæren en afgjort vanskelighed for begynderen. Tysk er i langt højere grad end de øvrige germanske sprog forblevet et bøjningssprog, d. v. s. de enkelte ord (navneord, stedord, tillægsord og udsagnsord) antager forskellige former efter deres forbindelse med andre ord og deres funktion indenfor sætningen. Udsagnsordene »bøjes« i person, tid og tal og har desuden forskellige former for at udtrykke en objektiv kendsgerning og for at udtrykke noget uvirkeligt, noget subjektivt o. lign. Navneordene har — foruden tre køn, hvor dansk kun har to — forskellige kasusformer alt efter deres forhold til udsagnsord, forholdsord el. andre navneord o. s. v. Det er klart, at hele dette formspørgsmål stiller overordentlige krav til den lærende. Vanskelighederne er store, når det gælder om gennem disse former at erkende en ordforbindelses mening, og de er endnu større, når eleven selv skal anvende formerne til at udtrykke sig mundtligt el. skriftligt på tysk. Men det er også givet, at der er store værdier forbundet med dette arbejde. Tysk appellerer i ganske særlig grad til analytisk åndsvirksomhed, og da de grammatiske begreber i stor udstrækning har hver sin ydre form, fremtræder grammatiske overtrædelser så at sige på en mere synlig og håndfast måde end i andre sprog. Tysk er her en god afløser for den gamle skoles latin. Eleverne vænnes

i høj grad til at iagttage og sammenligne, og når de har tilegnet sig en grammatisk kategori, har de den pædagogisk set værdifulde tilfredsstillelse at se nyt sprogstof, som de møder på deres vej, føje sig ind i denne kategori. Den udbredte opfattelse, at tysk er et sværere sprog end f. eks. engelsk, gælder kun for begyndertrinet. Har eleven først fået fodfæste indenfor formsystemet, er et stort stykke af vejen videre frem i sproget banet for ham, medens vanskelighederne i sprog, hvor formsystemet er erstattet af andre udtryksmidler, hurtigt vokser. Fraseologien, som f. eks. i engelsk er en stor vanskelighed, er lettere på tysk. — Hvad der her er sagt om teoretiske forhold, vil først langsomt blive eleverne bevidst. Grammatik er i skolens sprogundervisning ikke et mål i sig selv, men kun et middel, om end et vigtigt middel for tyskens vedkommende. Målet er, at eleverne skal kunne udtale og forstå tysk og kunne udtrykke sig på det. Ligesom for udtalens vedkommende gælder det også om ord- og sætningsformer, at børn lærer ved at efterligne. Læreren og bogen, det talte og det skrevne tysk, er forbilledet, og her er metoden ligesom i engelsk: et til elevernes alderstrin passende sprogstof søges bibragt dem på en direkte og levende måde. Fra første færd høres der overvejende tysk i timerne. Oplæsning med en god udtale af de enkelte ord og af sætningerne som helhed, samtaler om teksten, om illustrationsmateriale el. om lettere stof fra elevernes dagligdag, genfortælling, replikskifter ml. eleverne indbyrdes på basis af egnede stykker i læsebogen o. lign. øvelser er centrale punkter i metoden. Efterhånden som undervisningen skrider frem gennem mellemskolen (normalt påbegyndes undervisningen i 2. EM), udnyttes tidligere lært stof, hvorved en fri sprogfærdighed langsomt bygges op, således at ord, udtryk og vendinger efterhånden frigøres fra den oprindelig lærte forbindelse og kan sættes ind i ny sammenhæng. I de højere mellemskolekl. og i realkl., hvor læsestoffet stiller større krav, vil opgaven for eleverne netop bestå i at benytte sig af det tidligere erhvervede sprogstof til at gengive indholdet i sværere tekster med ord, der på denne måde er blevet deres »egne«. Foruden denne direkte meddelelse af udtryksfærdighed, hvor modersmålet ikke er mellemled, benyttes også den indirekte metode i form af mundtlig og skriftlig oversættelse fra dansk til tysk. Det er i det hele taget af betydning, at der indenfor de givne rammer udvises smidighed i metodisk henseende, hvorved det gøres muligt at tage hensyn til elevernes anlægsforskelligheder. Således spiller det en stor rolle, at eleverne både får lejlighed til at opfatte tysk gennem øjet og gennem øret. Selv om der ikke afholdes prøve i skriftlig sprogfærdighed til mellemskoleeksamen, er det for selve begynderundervisningen og ikke blot med henblik på fortsat uddannelse af vigtighed

at øve eleverne i skriftlig brug af fremmedsproget i form af diktat og lettere oversættelser. Læsestoffet er valgt således, at det bedst tjener det sproglige formål. Først i slutn. af mellemskolen og i realkl. lægges der ved valget af tekster også vægt på lødigere indhold. Ved behandlingen af læsestoffet sikrer læreren sig elevernes fulde forståelse af den læste tekst såvel i dens helhed som i dens enkeltheder. Oversættelse til modersmålet er den nemmeste vej hertil, og for sværere steders vedkommende er den en nødvendighed; men det er en regel, at oversættelse ligeså lidt som grammatik er et mål i sig selv. Målet er at forstå det fremmede sprog og at kunne gøre sig forståelig på det.

T. i gymnasiets nysproglige linie er fastlagt i an. af 1953. Sammenlignet med tidligere bestemmelser (an. af 1904 og an. af 1935) betyder denne an., 1) at der blev lagt større vægt på elevernes selvstændige arbejde, idet der dels blev givet mulighed for en laboratoriemæssig gennemgang af egnet stof, dels indførtes referatstil i stedet for genfortælling (ved besvarelsen af referatstilen er benyttelse af ordbog tilladt), og 2) at der krævedes en i sammenligning med an. af 1904 mere gennemført brug af tysk som undervisningssprog, dog med visse reservationer for det allersværeste stofs vedk.; undervisningsstoffet ændredes kun i mindre grad. — Formålet for undervisningen i den nysproglige retning er dels gennem læsning af dertil egnet stof at give eleverne et for deres almindelige åndsdannelse betydningsfuldt indblik i karakteristiske sider af tysk kultur, dels videre at udvikle den i mellemskolen opnåede sprogfærdighed. Formålet er altså her et dobbelt, idet der på den ene side tilstræbes noget kulturelt: at udvikle elevernes personlighedsindhold ved at åbne dem adgang til et fremmed folks kultur, på den anden side at udvikle en færdighed hos dem: at kunne forstå og bruge et fremmed sprog. Der består imidlertid ikke noget skarpt modsætningsforhold ml. disse to formål. De griber organisk ind i hinanden. For ligesom modersmålet genspejler vigtige træk af vor folkelige egenart, således er tysk sprog et udtryk for tysk karakter, og en virkelig fortrolighed med dets struktur, udtryksmuligheder og billeder vil tillige give et værdifuldt indblik i tysk væsen. En præcis forståelse af en tankegangs sproglige iklædning vil samtidig føre et godt stykke ind på vejen til erkendelse af selve denne tankegangs natur og forudsætninger, ligesom kun sproglig forståelse muliggør indtrængen i litterære værdier. Selv om der må tillægges en sådan passiv sprogforståelse stor værdi i sig selv, så tilsigter den sproglige side af undervisningen dog i første række opnåelse af en aktiv sprogbeherskelse hos eleverne. Denne søges opnået ad forskellige veje. Først og fremmest ved, at læreren og eleverne i så udstrakt grad som muligt anvender tysk som meddelelsesmiddel i undervisnin-

gen. Fremgangsmåden er den samme som i mellemskolen. Man søger at få eleverne til at anvende sprogstoffet, som de møder i undervisningen, først i den givne forbindelse og derpå i nye sammenhæng, således at der hos dem skabes et fond af udtryksmuligheder. Her er det af vigtighed, at visse grundlæggende elementer i sproget, f. eks. udsagnsordenes former, forholdsordenes rektion, navneordenes kasus o. lign. gennem træning så at sige gøres ubevidste, således at det bevidste tankearbejde i en samtale kan koncentreres om de indholdsbærende faktorer. — Jo mere optaget man er af et emne, jo flere associationer det udløser, des ivrigere vil man være efter at drøfte det. Denne kendsgerning udnyttes også i fremmedsprogundervisningen. Derfor er en dybtgående indholdsmæssig behandling af stoffet den bedste metode til at opbygge sprogfærdighed. I praksis indtager samtale om og analyse af teksterne, genfortælling og indholdsreferat af læsestof en fremskudt plads i den daglige undervisning. Da tysk som nævnt er et sprog med et rigtudviklet formsystem, hvor en stor del af sprogstoffet følger bestemte regler, vil endv. systematiske stiløvelser i form af oversættelse fra dansk til tysk spille en stor rolle. Grundlæggende grammatiske forhold indøves atter og atter med det formål hos eleverne at udvikle en sprogfølelse, således at de af sig selv indføjer nyt sprogstof i de tilegnede kategorier. De skriftlige øvelser omfatter hovedsagelig oversættelser, genfortællinger og referatstile.

Det er naturligt, at arbejdet på gymnasiets første trin er rettet mod den sproglige side af undervisningen. Undervisningsstoffet er her af lettere art, væsentlig skønlitterær prosa af anerkendte nyere forfattere, således at teksterne i indholdsmæssig henseende ikke overstiger elevernes fatteevne. Men efterhånden som eleverne bliver mere modne, vil arbejdet i stadig stigende grad koncentrere sig om teksternes indhold, og det sværere, under an.s punkt a nævnte stof vil træde i forgrunden. Dette stof omfatter dels klassisk tysk litteratur fra sidste halvdel af det 18. årh. og første halvdel af det 19., dels vægtige fremstillinger, der er egnet til at give eleverne indblik i forskellige sider af tysk kultur og oplysning om landets natur, dets historie og samfundsforhold. — Læsning af klassisk tysk litteratur er fagets centrum. Hvis skolen har valgt tysk som retningens hovedfag, skal der læses et helt værk (el. et velafrundet uddrag af et værk) af Lessing, et af Goethe og et af Schiller; hvis skolen har tysk som bifag, et værk af Goethe og et af Schiller el. Lessing. Desforuden i begge tilfælde et udvalg af episke og lyriske digte. — Efter at fuld sproglig og real forståelse af værket i dets helhed og af afgørende enkeltheder er sikret, skal der vækkes forståelse for værkets bærende tanker og for dets plads indenfor digterens produktion og indenfor tidens almindelige åndsliv, idet der lægges vægt på menneskelige, kulturelle og æstetiske værdier. Det er naturligt, at den sproglige side af arbejdet her træder noget i baggrunden; således vil kravet til eleverne om benyttelse af det fremmede sprog under den eksegetiske gennemgang kun delvis kunne opretholdes. Målet er her som for skolens øvrige humanistiske fag at udvide elevernes bevidsthedsindhold og bidrage til deres menneskelige udvikling gennem beskæftigelse med åndsfrembringelser. Gennem direkte, førstehånds studium af fremmed kultur skal de nå frem til en forståelse af denne kulturs nationale særpræg. Idet læreren samtidig med en omhyggelig gennemgang af værkerne i sig selv bestræber sig på at vise disses forbindelse med tidligere, samtidige og senere åndsstrømninger, føres eleverne frem til i nogen grad at erhverve sig et helhedsindtryk af en litteratur, der ikke blot har haft betydning for tysk kultur, men også har sat sit præg på europæisk og ikke mindst på dansk åndsliv. Faget tysk har den fordel, at de sproglige, historiske og forståelsesmæssige vanskeligheder ikke er større end at 17—18årige unge mennesker kan nå et godt stykke frem til forståelse af netop den største periode i Tysklands kulturelle historie. Det må være nok at nævne navne som Lessing, Herder, Schiller og Goethe. Ved at læsningen af klassiske forfattere således er gjort til fagets centrale disciplin bliver tysk en værdifuld støtte for andre fag, især for dansk, og bidrager i høj grad til at understrege det nysproglige gymnasiums historisk-humanistiske præg. — Foruden disse prøver på klassisk litteratur læses der som nævnt fremstillinger af karakteristiske sider af tysk kultur, historie og samfundsliv gennem tiderne. Det er her naturligt at støtte fremstillingerne gennem illustrationer, billedmateriale, reproduktioner o. lign. Medens grammofonen ikke er til større nytte i selve den sproglige undervisning, kan den være af værdi til gengivelse af tysk musik, kunstneriske recitationer o. lign. Selv om der ikke kræves kendskab til den tyske litteraturs historie i dens helhed, men kun til de vigtigste perioder, er det dog almindeligt at benytte en litteraturhistorie som hjælpemiddel, således at eleverne får et begreb om de vigtigste faser i tysk kultur.

An. af 1904 havde for t. på *den matematisk-naturvidenskabelige* og *den klassisk-sproglige linie* fastsat lign., men kvantitativt stærkt reducerede mål. Skolerne havde valget ml., om de ville lægge hovedvægten på den rent sproglige side el. på æstetisk og historisk litteraturlæsning. Da udbyttet af denne undervisning p. gr. a. det ringe timetal (2 ugtl. timer hele gymnasiet igennem, som efter skolernes valg enten kunne fordeles på fagene engelsk og tysk el. anvendes til undervisning i et af fagene) var ret utilfredsstillende, indførte an. af 1935

gennemgribende reformer. Formålet begrænsedes til vedligeholdelse af en god udtale og udvikling af læsefærdigheden, og de til rådighed stående timer fordeltes på de to første gymnasiekl., således at undervisningen nu afsluttes ved udgangen af II G. Som læsepensum fastsattes prosastof, der svarer til 2 sider pr. læsetime. Ved eksamen prøves dimittenderne i oplæsning og oversættelse af en ulæst prosatekst. Skolerne kan vælge, om de vil anvende de til rådighed stående 6 timer til et af fagene engelsk el. tysk, el. om de vil give undervisning i begge fagene. — An. af 1953 har ophævet bestemmelsen i an. af 1935, som krævede, at en trediedel af læsestoffet skulle være af faglig art, og endvidere stillet eleverne på den mat.-naturv. linie frit m. h. t., om de vil vælge tysk el. engelsk.

I. Hjælpemidler: H. Paul und K. Euling: Deutsches Wörterbuch. Pekrun: Das deutsche Wort. K. I. Trübner: Deutsches Wörterbuch. A. Köhler: Lebendiges Deutsch, 1950. J. Brynildsen: Dansk-tysk ordbog. Mindre ordbøger: Der Sprach-Brochaus, 1951. K. Duden: Stilwörterbuch. K. Duden: Rechtschreibung. E. Kaper og E. Bork: Tysk-dansk og dansk-tysk ordbog. — W. Viëtor: Deutsches Aussprachewörterbuch. L. L. Hammerich: Tysk fonetik, 1934. — Knaurs Konversationslexikon. Der Volks-Brockhaus. — H. Paul: Deutsche Grammatik, 1916—20. G. O. Curme: A grammar of the German language, 1922. I. van Dam: Handbuch der deutschen Sprache, 1937. Hj. Falk og E. W. Selmer: Tysk grammatik for studerende og lærere, 1936. Peter Jørgensen: Tysk grammatik I. 1953. Mindre grammatikker af E. Kaper, S. Sigtryggsson, C. Gad og H. Moe. — C. van Stockum und I. van Dam: Geschichte der deutschen Literatur, 1935. C. Roos: Kleine deutsche Literaturgeschichte, 1936. H. Röhl: Wörterbuch zur deutschen Literatur, 1921.

II. Otto Jespersen: Sprogundervisning, 1901, 2. udg. 1935. Felix Franke (ved Otto Jespersen): Praktisk tilegnelse af fremmede sprog, 1884. Bruno Busse: Wie studiert man neuere Sprachen, 1912. Martin Allwood: Levande språkundervisning, 1942. Chr. B. Flagstad: Sprogpædagogikkens psykologi, 1911. Carl Knap: Den direkte metode i sprogundervisningen, 1916. Kurt Friedrich: Sprachliche Denkarbeit in der Grundschule, 1936. Maxim Newmark: Twentieth century modern language teaching, 1948. Wolfgang Kayser: Das sprachliche Kunstwerk, 1948. (Se også under Fremmedsprogundervisning og Engelskundervisning). A. P. R.

Tyveri, s. Berigelsesforbrydelser.

Tænkning. Med dette ord betegnes en stor mængde forsk. bevidsthedsprocesser (forestillen, sammenlignen, begrebsdannelse, forstå en, dømmen, vurderen, deduceren, fantaseren m. v.), men i den moderne psykologi er der nogenlunde enighed om at definere t. som løsen af el. forsøg på løsen af problemer. Således opfattet kan t. undersøges udfra såvel behavioristiske og fysiologiske som udfra fænomenologiske synspunkter. Medens man i den ældre, overvejende introspektive psykologi udelukkende holdt sig til det sidste, er man i den senere tid, ikke mindst under indflydelse af dyrepsykologien (s. d.), refleksologien (s. d.) og behaviorismen (s. d.) kommet til at interessere sig mere og mere for de to første, især det behavioristiske.

Behavioristisk set kan t. siges at foregå hos en organisme, hvis den i en problem-situation udviser formålsrettet og hensigtsmæssig adfærd. Og en problem-situation siges at foreligge, hvis organismen kun kan nå sit mål ved at gå »omveje«, finde midler til at fjerne hindringer og overvinde vanskeligheder, altså ved at reagere på en måde, der hverken er udpræget refleksmæssig, instinktsmæssig el. vanemæssig. T. ytrer sig m. a. o. som en vis opfindsomhed, en improviseret og hensigtsmæssig stræben efter et mål.

T. hos dyr. De mest indgående undersøgelser af dyrs t. skyldes W. Köhler og den amer. psykobiolog R. M. Yerkes (f. 1876), som stillede chimpanser en række mere el. mindre vanskelige, men biologisk relevante, opgaver såsom at trække en udenfor deres bur anbragt banan til sig v. hj. a. en snor el. v. hj. a. en stok, at flytte en kasse hen under en i loftet ophængt banan, at tømme kassen for sten før den kunne flyttes, at stable fl. kasser ovenpå hinanden el. at sammensætte fl. bambusrør til en længere stok ved at stikke dem ind i hinanden. Herved viste sig stor forskel i de forsk. individers evne til at løse opgaven, hvilket iøvrigt ofte var betinget af, at de på een gang kunne se både målet og midlerne. Men i visse tilfælde synes t. at forløbe som en »indre« proces, idet dyret efter forgæves forsøg på at nå bananen satte sig stille hen og så »tænksom« ud, hvorefter det pludseligt gav et ryk i det, og det umiddelbart gjorde et »fornuftigt« og ofte heldigt forsøg på at nå målet ved en ny fremgangsmåde, som syntes at vidne om en ved »indre« t. opnået »indsigt« i det rigtige forhold ml. mål og midler. Gennemgående var disse opgaver dog kun af samme vanskelighedsgrad som dem, der kan løses af et 3—4 års normalt barn.

T. hos mennesker. For menneskenes vedk. kan man sige, at problem-situationen (hvadenten det drejer sig om en praktisk el. en teoretisk opgave) fremkalder et behov (s. d.) for løsningen (evt. baseret på et behov for mål-genstanden), og at dette behov udfolder sig som en stræben efter og en trang til at blive tilfredsstillet. Ved eksperimentalpsyk. undersøgelser af ganske simple tænkeprocesser fandt N. Ach at selve det, at individet havde stillet sig el. accepteret en opgave, havde en sådan indflydelse på dets forestillingsforløb, at dette hovedsagelig kom til at bestå af forestillinger, der havde noget med opgavens løsning at gøre. Han udtrykker dette ved at sige, at opgaven havde en »determinerende tendens« på forestillingsforløbet, men man kan også sige, at overtagelsen af opgaven betegner en særlig indstilling (s. d.) af individet, hvorved det disponeres til at beskæftige sig med den og med mulige midler til dens løsning, d. v. s. til tilfredsstillelse af behovet for løsningen. Uden et sådant behov er der kun ringe udsigt til at en løsning nås, og det er derfor vigtigt at stille opgaverne sådan, at de appellerer til individets forud eksisterende behov el. interesser, selvom det også er muligt ved trusel om straf el. andre ubehageligheder at skabe et se-

kundært behov for løsningen. Herved mister denne dog sin karakter af et mål, der tilstræbes og bliver blot et middel til at nå det andet mål: at undgå ubehagelighederne, og dette andet mål har en tendens til at determinere forestillingsforløbet i en for opgaveløsningen uheldig retning, hvorfor man altid kan regne med at nå de bedste resultater, hvis man kan fremkalde en direkte interesse for at løse opgaven.

Hvad løsningsprocesserne angår kan de forløbe på forsk. måder, dels fordi forskelligartede opgaver kræver forskellige fremgangsmåder til deres løsning, dels fordi en og samme opgave sommetider kan løses ad forskellige »veje«, som i så fald kan siges at være »ækvivalente«. Groft taget kan man skelne ml. praktiske opgaver, som ikke kan løses uden ydre handlen, bevægelser af individet selv el. manipuleren af diverse genstande, og teoretiske opgaver, hvis løsning kan findes ved indre processer, i hvilke symboler (s. d.) spiller en afgørende rolle, og hvor evt. ydre bevægelser blot tjener til at fastholde symbolerne for individet selv el. meddele dem til andre. Almindeligvis indgår der dog både praktiske og teoretiske momenter i opgaveløsningerne. I dagliglivet lærer man mangfoldige fremgangsmåder til løsning af de større el. mindre opgaver livet frembyder, og i husholdning, agerbrug, fiskeri, jagt, håndværk, teknik og videnskab er udarbejdet metoder til løsning af specielle re og vanskeligere opgaver, sådan at man ikke selv behøver at finde på dem. Principielt udspringer det hele af organismens reaktioner, hvorved først lemmerne og andre organer bruges som »redskaber«, hvorefter de senere suppleres med egentlige redskaber der således kan siges at fungere som en slags »kunstige organer«. I det store og hele ved man ikke, hvordan man har båret sig ad med at finde på det, men for specielle områders vedk. er psykologerne i gang med at udforske, hvordan t. foregår. Eksempelvis kan nævnes, at K. Duncker har undersøgt løsningsmetoderne bl. a. ved matem. problemstillinger. Ved disse er der altid givet et bestemt *mål* som skal nås, og visse *forudsætninger* udfra hvilke målet skal nås. Svarende hertil fandt D., at løsningerne kunne nås på to væsensforskellige måder: enten ved en mål-analyse el. ved en forudsætnings-analyse. Ved den første »tænker man sig opgaven løst« (d. v. s. målet nået) og søger ved at analysere dens enkelte led ud fra hinanden at finde, hvordan de kan sammenfattes til den søgte løsning. Ved den anden analyserer man forudsætningerne (»det givne«), hvadenten det nu drejer sig om en geometrisk figur, hvori man med el. uden benyttelse af hjælpelinier kan »se«, hvordan forudsætningerne hænger sammen, el. om symbolske formler, hvis form man genkender el. kan omskrive til en kendt formel. Sommetider kan det også være hensigtsmæssigt at betragte et specialtilfælde el. at søge et indirekte bevis el. en anskueliggørelse v. hj. a. en model-tegning. Herved kan man opnå, at opgaven lidt efter lidt *omformes* el. omstruktureres på en sådan måde, at sammenhængen ml. mål og midler bliver indlysende, og løsningen dermed nås. Idet D. stærkt fremhæver betydningen af sådanne omformninger, betoner han vigtigheden af, at man ikke er for bunden til indøvede metoder el. synspunkter, men står så frit som muligt, sådan at man kan »se sagen ud fra helt nye synspunkter«. Et vigtigt led i hans undersøgelsesmetode var, at han lod fpp. »tænke højt«, hvorved det blev muligt for fl. at følge indfaldene mere nøje og at se gangen i tankeprocessernes forløb.

Hvad t.s fysiologiske fremtrædelsesformer angår ved man næsten ikke andet sikkert, end at hjerneprocesser spiller en væsentlig rolle. Dog har man i den nyeste tid fået øjnene op for, at også motoriske processer ofte er af vigtighed. Især har behavioristerne (s. Behaviorisme) fremhævet talebevægelserne (den »indre talen«) som vigtige led i tankeprocesserne, ja, den amer. psykolog J. B. Watson (f. 1878) o. a. identificerer ligefrem t. med »indre talen«. Også fra sprogvidenskabelig side er den nære forb. ml. t. og talen blevet fremhævet. På den anden side foreligger også mange tilforladelige vidnesbyrd om, at en del personer væsentlig tænker »anskueligt« v. hj. a. visuelle forestillingsbilleder af de genstande, som de tænker på, og mange benytter også tegnede skitser, skemaer el. nedskrevne sætningsformuleringer, når de skal løse et vanskeligt problem. Rimeligvis drejer det sig her om individuelle forskelligheder m. h. t. forestillingstype (s. d.).

Af afgørende betydning for al t. synes symboliseringsprocesser (s. Symbol) at være, idet det ved t. jo altid drejer sig om at finde på noget nyt, noget ikke foreliggende, og dette må på en el. anden måde repræsenteres ved det foreliggende bevidsthedsindhold, som derved får karakter af symboler for de genstande der tænkes over. I forb. hermed er det klart, at begrebsdannelser er af væsentlig betydning for t., og da disse hænger intimt sammen med sprogudøvelse, bekræftes den nære sammenhæng ml. t. og sprog. Iøvrigt kan også mange andre arter af symboler end de sproglige benyttes, f. eks. de allerede nævnte visuelle forestillingsbilleder el. tegninger samt ikke-sproglige motoriske bevidsthedsytringer. Men sagen er alt i alt uhyre indviklet og trænger til nærmere udforskning.

»Rigtig« og »forkert« t. Hvad angår forskellen ml. »rigtig« og »forkert« t. kan det fremhæves, at *kriterierne* på en tankegangs rigtighed el. urigtighed hører ind under logikkens og erkendelsesteoriens område, hvorfor de ikke skal omtales her. Men spørgsmålet om *årsagerne* til tankefejl, såvel som til rigtig t., er et psyk. spørgsmål. Og herom

kan det siges, at de hyppigste fejl beror på, at behovet for en rigtig løsning fortrænges el. domineres af andre behov, navnlig behovet for en løsning af en bestemt beskaffenhed. Et sådant behov får let den tænkende til at overse el. undervurdere indvendinger og til at overvurdere argumenter, der taler til gunst for den ønskede løsning. Man taler i sådanne tilfælde om en »ønsketænkning«. En speciel art ønske-t. er den, der domineres af trangen til at retfærdiggøre sine egne el. sine venners handlinger el. meninger, hvilket let fører til s. k. »rationaliseringer« d. v. s. opdigtede fornuftige forklaringer på det, som i virkeligheden ikke har noget fornuftsmæssigt grundlag, men som sker af helt andre grunde end tænkt el. foregivet. Mange andre årsager kan dog også lede t. på vildspor, f. eks. forudfattede meninger m. h. t. det, der tænkes over (fordomme), tilvante meninger (ofte formuleret i »slagord«, der blot fremhæver en enkelt side af sagen), suggestioner (s. d.), følelsesbetoning, og først og fremmest hastværk. Når man ikke giver sig tid til at undersøge sagen nærmere el. gennemtænke den grundigt, således at den kan belyses fra så mange sider som muligt, før man danner sig en mening om den, skal der jo ligefrem et stort held til, for at ens opfattelse skal vise sig holdbar overfor kritik el. nærmere erfaringskontrol. Hvad det gælder om, er derfor at give sig så god tid, at alle de forskellige indfald, der har noget med sagen at gøre, kan få tid til at dukke op og organisere sig indbyrdes til den afklaring og velbegrundede mening, som udgør el. fører til det med opgaven givne mål, og dermed danner den naturlige afslutning på den pågl. tænkeproces.

Litteratur: W. Köhler: Intelligenzprüfungen an Menschenaffen, 1921. R. M. and A. W. Yerkes: The Great Apes, 1929. N. Ach: Über die Willenstätigkeit und das Denken, 1905. O. Selz: Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs, 1913. Samme: Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums, 1922. W. Betz: Psychologie des Denkens, 1918. E. Müller-Freienfels: Grundzüge einer Lebenspsychologie, II. Das Denken und die Phantasie, 1925. H. Delacroix: Le langage et la pensée, 1924. K. Duncker: Zur Psychologie des produktiven Denkens, 1935. A. Nyman: Schema och slutsats, 1928. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. M. Wertheimer: Productive Thinking, 1945.

J. J-n.

Tærskel, et i psykologien meget benyttet begreb, der går tilbage til Herbart, der talte om, at forestillinger kunne træde ind over bevidsthedens t. Efter Fechner betyder det nærmest den styrke, en given påvirkning skal have for at fremkalde en sanseoplevelse, hvilket bliver kaldt pirrings- el. påvirknings-t. (den absolutte t.). Ved siden deraf taler man om den relative t. el. forskels-t., hvilket betyder den forøgelse af en given påvirkning, der skal til for at foranledige en forandring i oplevelsen. Både den absolutte og den relative t. ligger forskelligt hos forskellige personer og desuden forskelligt hos samme person under forskellige betingelser (træthed, koncentration o. s. v.). S. Psykofysik.

K. G-S.

Tølløse mellem- og realskole, s. Kostskoler.

Tømmermand, s. Sømand.

Tømrer. Tømrerarbejde omfatter tildannelse og samling af tømmer til bygningsbrug, forskalling, lægning af gulve og trapper m. m., desuden bro- og bolværksarbejde, flageopstilling til støbning af jernbeton samt tårnarbejde.

Der antages i almindelighed kun mandlige lærlinge, som må være sunde og kraftige og uden tilbøjelighed for svimmelhed. Læretiden er 4 år, og lønnen i disse år er i Kbh. henh. 40, 50, 60, 100 øre i timen, hertil dyrtidstillæg henh. 10 pct., 20 pct., 25 pct. og 35 pct. af svendenes dyrtidstillæg i timen. I provinsen er lønnen 15, 20, 25 og 35 øre i timen; hertil kommer et dyrtidstillæg på henh. 20 pct., 25 pct., 30 pct. og 40 pct. af svendenes dyrtidstillæg (1952). Lærlingen skal gå på Teknisk skole og afslutte læretiden med svendeprøve.

Uddannelsen skal tilrettelægges således, at lærlingen i hele læretiden beskæftiges med de i faget forekommende praktiske arbejder, så han lærer bl. a. behandling og tildannelse af træet og får kendskab til det almindelige håndværkstøj og lærer at holde det i stand, endv. opsnøring og tilridsning samt udførelse af de i tømrerfaget anvendte samlingsmetoder, såvel arbejdet på bygning og afbinding som høvlet arbejde, herunder trapper.

Adgangen til at blive selvstændig mester i faget er ret let.

Antal organiserede tømrere i 1939: 9760, i 1951: 11.460, gennemsnitlig årsfortjeneste i 1939: 2430 kr., i 1949—50: 6553 kr., gennemsnitlig timefortjeneste (Kbh.) 1939: 2,15 kr., 1951: 4,96 kr. (provinsen 3,69 kr.). Antal opr. lærekontrakter i 1939: 354, i 1951: 801. Antal tømrerforretninger ved erhvervstællingen i 1948: 4435.

Litteratur: Erhvervskartoteket, Dansk Håndværker Stat, 1932, bd. II, s. 557. Dansk Håndværk, I—II, 1944, bd. II, 239—251. Tømrer- og Bygningssnedkerarbejde, 1940.

R. W. B. (P. B-e.)

Tåber, s. Åndssvaghed og Åndssvageforsorg.

U

Uagtsomhed. Det er som regel en betingelse for anvendelse af straf, at der foreligger forsæt, men straffeloven har i en række tilfælde fastsat straf også i tilfælde af uagtsomhed, og forseelser udenfor straffeloven straffes i vidt omfang, selvom der kun foreligger u. Strafbar u. foreligger, når gerningsmanden har overtrådt loven ved tilsidesættelse af den agtpågivenhed, som med rimelighed kunne forlanges af ham i den foreliggende situation.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med kommentar, 4. udg. 1947. St. Hurwitz: Den danske kriminalret, 1952. Aa. H.

Uartighed. Under denne betegnelse sammenfattes hyppigst næsten alle barnets forkerte handlinger, d. v. s. sådanne som med el. uden grund misbilliges af de voksne. Hvis man anlægger en psykologisk vurdering i stedet for en moralsk fordømmende, vil det i næsten alle tilfælde være uhensigtsmæssigt at anvende u. i den betydning, som det almindeligvis opfattes med. Det giver ingen forklaring, at barnet begår en forkert handling, fordi det er uartigt. Man må altid betragte den enkelte situation som led i en større sammenhæng og søge at finde frem til rimelige årsager.

Vedr. de særlige former for u. se Ulydighed, Trods, Rapseri, Løgn m. m. — Litteratur se Opdragelsesvanskeligheder. Ths. S.

Ubberup folkehøjskole, s. Højskole sp. 921.

Ubevidst. Ordet »ubevidst« er et flertydigt og i sine forsk. betydninger vagt udtryk. De vigtigste betydninger er flg.: 1) Enhver genstand, der formenes slet ikke at have bevidsthedsliv, f. eks. en sten, siges at være u.; 2) ethvert individ, der jævnligt udviser tegn på at være ved bevidsthed, men som midlertidigt (f. eks. som følge af søvn, besvimelse, narkose o. lign.) ikke gør det, siges at være u. el. at være i en u. tilstand; 3) enhver bevidsthedsytring, der ikke er præsent for det bevidste individ, siges at være u.; 4) enhver bevidsthedsytring, som ikke på normal vis *kan* blive præsent for det bevidste individ, siges at være u. (Freud); 5) enhver utilsigtet, uvilkårlig bevidsthedsytring siges at være u. I alle disse betydninger er begrebet »u.« orienteret udfra den traditionelle, men uhensigtsmæssige forudsætning, at bevidsthed er noget, der kun kan have fænomenologiske fremtrædelsesformer (s. Bevidsthed, Underbevidsthed).

Litteratur: F. Brandt: Psykologi, I, 1950. J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1941—45. J. J-n.

Udarvinger er betegnelsen for alle slægtsarvinger bortset fra afdødes livsarvinger, altså for arvingerne i 2.—5. arveklasse (s. Arv).

Om hensidden i uskiftet bo med udarvinger, s. Uskiftet bo. A. B-A.

Udby pigehjem pr. Nr. Åby, Fyn, oprettet som børnehjem i 1880 af forstander Hans Lind og hustru, i 1901 ændret til pigehjem for vanskelige piger, selvejende institution 1907, anerkendt som ungdomshjem 2. maj 1923, i 1949 ændret til fredehjem. 30 piger i 15—20 års alderen oplæres i husligt arbejde, skolekøkken, vævning og havebrug. 2 afdelinger. O. Skj.

Udlærling. Udtrykket benyttes — f. eks. inden for jern- og metalindustrien — om udlærte lærlinge i 1. evt. tillige 2. år efter læretidens udløb, hvor udlærlingene undertiden får lavere løn end ældre svende. H. B.

Udpantning for underholdsbidrag s. Inddrivelse af underholdsbidrag.

Udskrivningsvæsenet, den gren af den offentlige administration, der foretager udskrivning af unge mænd til aftjening af værnepligt ved de militære værn og civilforsvaret.

Danmark er delt i 7 udskrivningskredse, hvoraf 1. og 2. omfatter Sjælland med omliggende øer, 3. Fyn med omliggende øer, 4. Midtjylland, 5. Nørrejylland, 6. Bornholm og 7. Sønderjylland. Hver kreds ledes af en kgl. udnævnt udskrivningschef. Kredsene er delt i lægdsforstanderier, der hver ledes af politimesteren som lægdsforstander; i Kbh. og på Bornholm er udskrivningschefen tillige lægdsforstander. Lægdsforstanderierne er delt i lægder, i reglen omfattende et sogn, under lægdsmanden, der som oftest er sognefogeden. De søfarendes ud- og afmønstring varetages i Kbh. af en mønstringsbestyrer, i Århus, Aalborg, Sønderborg, Svendborg og Rønne af vedk. udskrivningschef og andre steder af de embedsmænd, for hvilke toldklareringen foregår. (Se iøvrigt Værnepligt). E. Sch.

Udtrykskundskab, læren om udtryksbevægelserne og deres betydning. Den hviler på den forudsætning, at sindsbevægelser og -tilstande har en tendens til at udlade sig i en for dem karakteristisk bevægelse. U. er et område inden for den mere omfattende fysiognomik (s. d.); af værker herom kan nævnes L. Klages: Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft (1908) (senere udg. Grundlegung der Wissenschaft vom Ausdruck) samt G. W. Allport og M. Vernon: Studies in expressive movement (1933). K. G-S.

Udvandring. Efter at de store opdagelser i det 15., 16. og 17. årh. havde slået portene op til de nye verdensdele og vist, at der i disse var uanede muligheder for Europas befolkning, begyndte fra Europa en u., der kulminerede efter det industrielle gennembrud i det 19. årh. U.s betydning for Danmark belyses af nedenstående tal, der angiver u. fra Danmark til oversøiske lande i perioden 1851 til 1940.

1851—55	2.000
1856—60	3.000
1861—65	7.000
1866—70	16.000
1871—75	23.000
1876—80	15.000
1881—85	39.000
1886—90	43.000
1891—95	37.000
1896—1900	14.000
1901—1905	37.000
1906—1910	37.000
1911—1915	35.000
1916—1920	16.000
1921—1925	28.000
1926—1930	31.000
1931—1935	3.000
1936—1940	1.500

Det fremgår heraf, at u. havde et meget betydeligt omfang i slutningen af det 19. årh. og i årene op til Den 1. Verdenskrig. I 1920'erne var man atter oppe på store tal, men u. falder derefter meget stærkt for helt at ophøre ved Den 2. Verdenskrig. Grunden til den stærke nedgang i 1930'erne må søges i den depression med deraf følgende arbejdsløshed, der satte ind i disse år, og som bevirkede, at flere indvandringslande for at beskytte deres eget arbejdsmarked satte strenge krav for indvandring.

Fordelingen af u. fra Danmark på de forskellige lande ses af flg. tabel:

Udvandringsland	1903-05 ialt	1906-10 ialt	1911-15 ialt	1916-20 ialt	1921-25 ialt	1926-30 ialt	1931-35 ialt	1936-40 ialt
Canada	1.230	2.263	3.343	941	5.419	13.499	214	142
U.S.A.	23.037	31.493	27.721	14.551	19.206	13.748	1.882	779
Mellem- og Sydamerika	637	2.105	3.277	759	2.927	3.432	590	444
Andre oversøiske lande	395	758	959	60	348	434	303	145
Uangiven	—	8	5	—	1	11	—	—
Ialt	25.299	36.627	35.305	16.311	27.901	31.124	2.989	1.510

Det fremgår heraf, at hovedparten af u. er gået til U.S.A., men at Canada i sidste halvdel af 1920'erne fik omtrent lige så mange indvandrere fra Danmark som U.S.A.

Endelig viser den flg. tabel aldersfordelingen for udvandrere fra Danmark:

	1903-05 ialt	1906-10 ialt	1911-15 ialt	1916-20 ialt	1921-25 ialt	1926-30 ialt	1931-35 ialt	1936-40 ialt
Under 15 år	140	127	115	114	107	102	108	190
15—19 år	196	194	201	148	123	107	46	62
20—24 år	312	312	318	254	307	319	136	171
25 år og derover	352	367	366	484	463	472	710	577
Ialt	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Tallene viser de promillevise forskydninger indenfor de forskellige aldersklasser i tiden 1903—40. Det fremgår heraf, at der i årenes løb, bortset fra perioden 1936—40, er sket en forskydning til fordel for de højere aldersklasser. Dette hænger sammen med, at antallet af de egentlige nybyggere, der tvunget af vanskelige økonomiske forhold herhjemme er rejst ud sammen med hele deres familie for at slå sig ned på et nyerhvervet stykke jord, rydde det og derefter dyrke det, er blevet mindre. Medvirkende hertil har været den stigende velstand og den udvidede sociale lovgivning i Danmark, samt at muligheden for erhvervelse af nyt land uden alt for store omkostninger og i egne, der passer for europæere, er blevet indskrænket. Den stigende konkurrence på arbejdsmarkedet i udlandet stiller endv. større krav til uddannelse, hvilket medfører, at udvandrernes alder bliver højere. Når perioden 1936—40 atter viser en forskydning til fordel for de yngre aldersklasser, skyldes dette et specielt forhold, nemlig den nedenfor omtalte kolonivise u. til Venezuela.

U. fra Danmark har som altovervejende regel været individuel u. Kun enkelte gange har kolonivis u. været forsøgt, sidst u. til Venezuela i 1938, der omfattede 278 personer, hovedsagelig familier med børn. Trods et betydeligt arbejde ved udvælgelsen af udvandrerne i Danmark, samt store omkostninger fra den venezuelanske regerings side ved indretning af kolonien blev projektet ikke nogen succes. Allerede i 1939 blev 10 familier hjemsendt og inden d. 9. april 1940 var efterhånden så godt som alle de danske udvandrere vendt tilbage.

Medens indvandrerlandene gennem forskellige krav til indvandrerne m. h. t. sundhedstilstand, økonomiske midler, tilknytning til personer i indvandrerlandet m. v. sikrer sig mod uønsket indvandring, har problemet for det land, hvorfra u. finder sted, været at beskytte udvandrerne mod udnyttelse. Ved en lov af 1868 fastsattes her i landet regler om tilsyn med udvandringsagenter og udvandrernes befordring. Disse regler er gentaget og udvidet ved udvandringsloven af 2. maj 1934, hvorved samtidig oprettedes et Statens Udvandringskontor. Udover at føre

tilsyn med enhver virksomhed, der har med befordring af udvandrere at gøre, virker kontoret som et oplysningskontor for personer, der påtænker at udvandre. Kontoret modtager gennem Danmarks repræsentationer i udlandet og på anden måde oplysning om forholdene i oversøiske lande og påtager sig endv. at undersøge konkrete tilbud om beskæftigelse i udlandet. Enhver, der påtænker at udvandre, bør i egen interesse rette henvendelse til Statens Udvandringskontor.

Efter Den 2. Verdenskrigs ophør har interessen for udvandring været meget stor, idet krigsårenes lange afspærring hos mange har skabt en stærk udlængsel. De faktiske muligheder for at tilfredsstille denne trang var imidlertid de første år efter krigen meget begrænsede. Mange oversøiske lande var ganske vist under krigen blevet opmærksom på deres egne landes store naturlige hjælpekilder, men var samtidig blevet klar over, at disse naturrigdomme kun kunne udnyttes effektivt med bistand af udenlandsk arbejdskraft og kapital. De oversøiske lande var imidlertid afskåret fra at realisere indvandringsplaner af større omfang, da der var en række vanskeligheder at overvinde, af hvilke kan nævnes mangel på tonnage, den udprægede boligmangel i de fleste lande samt nødvendigheden af først og fremmest at skaffe beskæftigelse til de hjemvendte soldater. Vanskelighederne synes dog — bortset fra boligmangelen, der stadig er et meget alvorligt problem — at aftage og har medført, at mulighederne for udvandring fra Danmark til oversøiske lande i de sidste år er blevet stadig større.

Nedenstående oversigt angiver antallet af udvandrere fra Danmark i årene 1945—1951:

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951
Canada			54	436	712	802	3802
U. S. A.	11	368	770	1221	1046	1186	990
Meksiko				1		3	
Mellemamerika					1		
Brasilien ...	3	2	12	27	25	14	28
Argentina ..		3	27	46	83	15	20
Øvrige Sydamerika ..		4	4	35	13	5	1
Afrika			3	12	29	9	12
Asien		12	31	18	8		10
Australien ..		18	6	83	40	25	35
New Zealand		1		54	47	45	61
	14	408	907	1933	2004	2104	4959

Af oversigten fremgår, at de allerfleste danske udvandrere er rejst til U. S. A. el. Canada. For U. S. A.s vedk. er indvandringen reguleret ved en kvotaordning, hvorefter det årl. antal indvandrere fra et enkelt land ikke må overstige et bestemt antal. Den danske kvota, der siden 1929 har udgjort 1181 årlig, er efter krigen blevet udnyttet fuldt ud. Dette fremgår ikke direkte af oversigten, da denne regner med kalenderåret, medens U. S. A.s myndigheder benytter andet beregningsgrundlag. Canada, der i de første år efter krigen kun var interesseret i indvandring af landmænd, lempede i efteråret 1950 sine indvandringsbestemmelser således, at bogstavelig talt arbejdsføre personer fra alle erhverv vil kunne få indvandringstilladelse til dette land. Dette er grunden til den meget kraftige stigning i udvandringen til Canada i 1951.

Medens det i henh. til U. S. A.-indvandringslovgivning som hovedregel er forbudt at være sikret beskæftigelse inden indrejsen i staterne, og medens canadiske indvandrere ikke behøver at være tilsikret beskæftigelse, er det for de fleste andre oversøiske lande normalt en betingelse for at opnå indvandringstilladelse, at indvandreren forinden afrejsen har arbejdskontrakt med en arbejdsgiver i vedk. land. Til forskel fra tidl. tiders udvandring, hvor indvandringslandene modtog indvandrere fra alle erhverv, stiller oversøiske lande i stigende grad krav til udvandrernes kvalifikationer og er gået over til fortrinsvis at give indrejsetilladelse til personer med erhverv, der må anses for at være af særlig nytte for vedk. land. De faggrupper, man navnlig er interesseret i, er landmænd, håndværkere, ingeniører, teknisk uddannede o. l., medens interessen for handels- og kontoruddannede er væsentlig mindre. Til orientering kan oplyses, at de danske udvandrere i 1950 og 1951 fordelte sig således efter erhverv:

	1950	1951
landbrug	745	1.057
industri	71	115
håndværk	373	1.753
handel	252	585
transport	48	173
administration	13	63
liberale erhverv	171	371
husgerning	40	654
hotel og restauration	43	67
andre	348	121
ialt:	2.104	4.959

De stigende krav til udvandrernes uddannelse har medført, at den ovenfor nævnte forskydning indenfor de forsk. aldersklasser fortsat gør sig gældende, jfr. nedenstående tabel, hvoraf bl. a. fremgår, at der nu er flest udvandrere i alderen 25—29 år:

	under 15 år	15—19 år	20—24 år	25—29 år	30—34 år	35—39 år	40 år og derover
1950 ialt 2.104: ..	359	105	345	457	266	209	363
1951 ialt 4.959: ..	1000	256	804	1034	711	499	655

Som følge af, at Danmark har et relativt højt leveniveau og en række sociale goder, vil udvandringen fra Danm. antagelig også i fremtiden blive af begrænset omfang og hovedsagelig omfatte personer, der føler særlig trang til at prøve deres evner under fremmede himmelstrøg.

Ovenfor er alene talt om egentlig udvandring, d. v. s. om personer, der forlader Danmark for at tage fast ophold og søge deres udkomme i oversøiske lande. Der er imidlertid også en del personer, som kun midlertidig ønsker arbejde i udlandet. Tidligere gik mange unge håndværkere »på valsen«, d. v. s.

de tog beskæftigelse i udlandet i nogle år for at dygtiggøre sig og lære fremmede forhold at kende. Denne såk. naverbevægelse er næsten bragt til ophør, fordi krig og kriser har gjort det vanskeligere for arbejdere at få beskæftigelse udenfor deres hjemland. Da der stadig er trang til, at unge mennesker får adgang til at dygtiggøre sig ved arbejde i udlandet og derigennem også lære andre folks liv og virke at kende, har en række lande før og efter Den 2. Verdenskrig sluttet tosidige aftaler om udveksling af unge mennesker (de såk. stagiaires-overenskomster). Princippet er, at aftalelandene erklærer sig villige til at modtage et bestemt antal af det andet lands statsborgere til videre uddannelse i et begrænset tidsrum. Danmark har sluttet sådanne aftaler med Frankrig, Holland og Schweiz; de omfatter henholdsvis 50, 100 og 150 personer. Aftalerne, der administreres af Statens Udvandringskontor i nært samarbejde med de faglige organisationer, og som omfatter næsten alle fag, er i efterkrigsårene blevet udnyttet i stadig stigende grad.

Mellem de fem nordiske lande er der endv. indgået en konvention om et fælles nordisk arbejdsmarked, således at der, når forholdene taler derfor, gennem de resp. arbejdsmyndigheder kan anvises arbejdere fra et af de pågl. lande arbejde i et af de andre lande. Denne konvention er hidtil alene blevet ratificeret af Sverige og Danmark, medens Norge rent faktisk også deltager i anvisningen, der iøvrigt kun finder sted fra områder el. fag, hvor der ikke foreligger behov for arbejdskraft til virksomheder i hjemlandet. Ifølge den af arbejdsdirektoratet udarbejdede statistik er der i finansåret 1950—51 til Sverige anvist 524 arbejdere mod 9 i finansåret 1949—50, og til Norge henholdsvis 32 og 131. I de samme tidsrum fik henholdsvis 2 og 5 svenske, men ingen norske arbejdere anvist beskæftigelse i Danmark. Herudover har imidlertid et stort antal danske selv søgt beskæftigelse i Sverige. Pr. 1. april 1951 var der således ialt ca. 19.100 danske, der havde arbejde i Sverige, mod ca. 17.000 på det tilsv. tidspunkt året forud.

I tiden ml. de to verdenskrige har et antal danske husassistenter fået arbejde i England gennem et af K. F. U. K. drevet anvisningskontor. Dette arbejde er genoptaget i et begrænset omfang, idet anvisningen dog nu sker gennem Statens Udvandringskontor.

Udover samarbejdet med udvandringskontoret i medfør af de ovennævnte udvekslingsoverenskomster virker Udvalget til unge handelsmænds uddannelse i udlandet for at skaffe unge handelsfolk midlertidig beskæftigelse i fremmede lande, og Landøkonomisk Rejsebureau tager sig af udvekslingen af unge landmænd. Endelig finder der indenfor specielle områder udveksling sted, således med hensyn til sygeplejersker og polytekniske studerende. H. G. L. og E. W.

Udvidet læsning, den arbejdsform, hvor lærebogens kortfattede skildring udvides med læsning i andre bøger, enten således at alle klassens elever læser det samme, el. således at enkelte elever — el. grupper af elever — læser om hver sin side af emnet. Om behandlingen af stoffet i udvidet læsning s. Læsestuearbejde. J. N.

Udviklingspsykologi el. genetisk psykologi, læren om sjælelivet set under udviklingens synspunkt, d. v. s. beskrivelsen af de stadier, hvorigennem sjælelivet udvikler sig fra de primitive til de højere former. Denne udvikling kan følges dels hos det enkelte individ, dels hos hele menneskeslægten; og også dyreriget kan indbefattes i denne betragtning. Den anskuelse har været fremsat, at disse to udviklingslinier forløber parallelt, d. v.s. at individet i sin udvikling gennemløber de samme faser, som slægten el. stammen har gennemløbet. Hvis dette opfattes som en ægte gentagelse el. rekapitulation, kan man tale om en psykogenetisk grundlov, analog med den biogenetiske grundlov (s. d.). Denne anskuelse er bl. a. hævdet af Stanley Hall, der f. eks. anser natteskrækken for en reminiscens af urmenneskets skræk i skoven og visse af børns lege for reminiscenser fra menneskehedens primitive kulturtrin. Adskillige psykologer anser en sådan opfattelse for at være for dristig, men selv kritiske forskere finder betydelige paralleller ml. individets og slægtens udvikling, uanset hvordan de skal forklares, og man kan derfor drage frugtbare sammenligninger ml. de to områder.

Sjælelivet er i begyndelsen meget udifferentieret. Sansefornemmelser og følelsestilstande udgør et sammensmeltet hele, hvoraf efterhånden mere artikulerede oplevelser skiller sig ud. Denne udvikling kan betragtes enten som kontinuerlig el. diskontinuerlig. Efter første opfattelse forekommer alle arter af sjælelige fænomener fra begyndelsen, om end ofte rudimentært, og udvikler sig gradvis på rent kvantitativ måde. Efter den anden foregår udviklingen mere springvis; fra tid til anden kommer helt nye momenter til, og udviklingen går gennem kvalitativt forskellige stadier, hvor det nye ikke blot er en forstærkelse af noget, som var der før, analogt med at en »højere« sans som synet ikke kan betragtes som en videreudvikling af en anden sans, men er noget helt nyt. Denne opfattelse svarer til, at barnet ikke blot er en voksen i mindre format, men så at sige et anderledes væsen, og at en vild ikke blot er et mindre kultiveret væsen.

Den ty.-amer. psykolog Heinz Werner (f. 1890), som er den, der mest indgående har studeret u., fremhæver, at den tidlige erkendelses kaotiske karakter ikke er et rent forestillingsanliggende, men består i en ringe adskillelse ml. forestilling og følelse. Genstande og tilstande er inderligt sammenvævede, vor

verdensopfattelse stærkt medbestemt ved vore affekter, hvorved vor opfattelse af omverdenen får en mindre rent saglig og en mere »fysiognomisk« karakter. Også følelserne er på det primitive stadium lidet differentieret. Alt er mindre artikuleret; den formløse helhed dominerer over delene, og ændringer i delene forårsager en omvæltning i helheden. Derfor bliver ethvert een gang etableret handlingsforløb til en lov, som ikke tåler forandring i nogen detaille. Herpå beror bl. a. den barnlige og primitive traditionalisme, hvor enhver selv lille forandring føles pinlig. Den sjælelige udvikling sker altså i hovedsagen som en differentiering og artikulering af oprindeligt mere formløse og diffuse helhedstilstande, hvorved flere og flere elementer skelnes særskilt, men tillige sættes i tydeligere relation til hinanden og bygges op til en mere formet helhed. Udviklingen går endv. fra stiv og streng, monoton vanemæssighed til smidig tilpasning ud fra en højere el. overordnet organisation. Disse træk kan iagttages både på sansningens, tænkningens, følelsens og handlingens område, f. eks. også i sprogudviklingen.

U. kan foruden i børne- og folkepsykologien studeres ved tilbagefald (s.k. regression) til primitivere stadier hos visse sindssyge. Også i psykoanalysen træffer man det genetiske synspunkt i form af en vis parallellisering af den individuelle udvikling og menneskehedens udvikling. Vigtige udviklingspsykologiske problemer er endv. i hvor høj grad fremkomsten af nye træk, især i den individuelle udvikling, skyldes vækst el. læring, samt i hvor høj grad udviklingen modificeres af det miljø, hvori den finder sted.

Litteratur: Felix Krueger: Über Entwicklungspsychologie, 1915. K. Koffka: Die Grundlagen der psychischen Entwicklung, 1925. A. L. Gesell: Infancy and human growth. 1937. H. Werner: Einführung in die Entwicklungspsychologie, 1926. K. G-S.

ufaglærte, Undervisning af, s. Ungdomslovgivningen, Aftenskolen, Efterskoler samt Kbh.s kommunale ungdomsskole for ufaglært ungdom.

Ufrivillig vandladning, s. Enuresis.

Uldum folkehøjskole, s. Højskole sp. 921.

Ulovlig omgang med hittegods, s. Berigelsesforbrydelser.

Ulydighed, undladelse af el. modstand imod at følge givne påbud og forbud. Lydighed anses af mange for at være opdragelsens egentlige mål, og i sin stræben efter at nå dette mål glemmer man ofte, at barnets tilpasning til omgivelserne kan være en overordentlig vanskelig proces, der fordrer hensyntagen til dets behov for kærlighed og forståelse.

Afhængigt af den herskende tradition og de enkelte opdrageres hele indstilling formuleres der mere el. mindre præcist et sæt regler, der skal overholdes af barnet. Samliv ml. mennesker kræver hensyntagen, og det er rimeligt og nødvendigt, at børn lærer visse handleregler, der i givet fald kan komme til at begrænse deres frihed. Ved fastlæggelsen af disse regler er det vigtigt, at man begrænser dem til det sagligt nødvendige, så at man f. eks. ikke opretholder bud og forbud, hvis eneste berettigelse kan forklares med ordene: Du skal gøre det, fordi jeg siger det.

Gennem en sådan begrænsning vil tilfælde af ulydighed og de dermed følgende konflikter ofte kunne reduceres betydeligt.

Kravet om ubetinget lydighed kan øve en uheldig indflydelse på udviklingen af barnets selvstændighed, både hvor det medfører svære konflikter, og hvor barnet lærer at bøje sig og blindt retter sig efter de givne krav. Faren herfor vil ofte stige i samme grad, som man bringer strenge straffe for u. i anvendelse.

Se endv. Trods, Straf, Problembørn og Opdragelsesvanskeligheder, hvor litteraturhenvisninger findes. Ths. S.

Ulykkesforsikring. Dens genstand er den menneskelige arbejdsevne, hvis værdi for den enkelte ikke blot er den personlige tilfredshed ved at kunne udføre et vist arbejde, men også den økonomiske værdi af evnen til at kunne indtjene et beløb til forsørgelse af sig selv og sine pårørende. For de fleste mennesker er tabet af arbejdsevnen en katastrofe, og ud fra denne kendsgerning er u. opstået først — takket være privat initiativ — som en forsikringsvirksomhed, der tegner forsikringer på frivillig basis, senere, og sideløbende med den frivillige u., tillige som en ved lov påbudt u. (den lovpligtige u.) hvor arbejdsgiverne betaler forsikringspræmien.

Iflg. u.sloven (lov af 20. maj 1933) har enhver uden hensyn til alder, køn, helbredstilstand og nationalitet, der er *antaget* til arbejde, ret til at holdes forsikret, idet loven bestemmer for det første, at enhver arbejdsgiver inden for søfart og fiskeri automatisk er medlem af et af de to for disse erhverv oprettede u.sforbund, og for det andet, for så vidt angår andre erhverv, at enhver, der i sin virksomhed el. i sin husholdning beskæftiger forsikringsberettiget medhjælp, skal tegne forsikring hos et af socialmin. godkendt forsikringsselskab, og at undladelse heraf medfører bødestraf. Forsikret er herefter ikke selvstændig erhvervsdrivende, der overtager et arbejdes udførelse, men det kan ofte være vanskeligt i det enkelte tilfælde at drage grænsen ml. selvstændige erhvervsdrivende og arbejdere i u.slovens forstand, bl. a. fordi lønningsmåden er uden betydning. Ved afgørelsen tages, f. eks. ved mindre håndværkere på landet, sædvanlig hensyn til vedkommendes sociale stilling. Det er også uden betydning, om den påg. får lønning; ydes der en håndsrækning uden vederlag, anses vedkommende som forsikret, såfremt han er opfordret til at hjælpe til, og såfremt det drejer sig om virkeligt arbejde. Derfor vil

mindre landbrugere, der normalt driver landbruget uden hjælp, gøre rettest i at have en forsikring, idet »gensidig hjælp« er almindelig på landet. Arbejdsgiverens ægtefælle skal ikke holdes forsikret, derimod andre medlemmer af arbejdsgiverens familie, for så vidt de efter omfanget og beskaffenheden af deres arbejde i bedriften (hvortil i landbruget også husholdningen henregnes), kan sidestilles med arbejdere, i landbrug og fiskeri uanset alderen, i andre erhverv såfremt de er fyldt 10 år. Derimod har altså en arbejdsgivers hjemmeværende børn, der ikke er så gamle, at de kan siges at være antaget til arbejde, og som hjælper til i husholdningen, ikke ret til forsikring. For husholdningsarbejde — bortset fra landbrug — gælder iøvrigt den regel, at enhver, der er antaget til selv nok så midlertidigt arbejde, er omfattet af loven; men den arbejdsgiver, der i sin husholdning (vel at mærke ikke erhvervsvirksomhed) i det foregående kalenderår ikke har beskæftiget medhjælp af ganske forbigående art i et tidsrum af mere end 30 arbejdsdg. (240 arbejdstimer), skal ikke holde denne medhjælp forsikret. I tilfælde af tilskadekomst får de påg. desuagtet erstatning efter lovens regler, idet erstatningen i så fald udbetales forskudsvis af direktoratet for u., hvorefter den for hvert kalenderår pålignes samtlige til tegning af lovpligtig u. anerkendte forsikringsselskaber. Den lovpligtige u. omfatter kun ulykkestilfælde ved arbejdet. Ulykkestilfælde, der rammer den forsikrede på vej fra hjem til arbejdsplads og omvendt, falder uden for loven, med mindre den påg. samtidig skal udføre ærinder for arbejdsgiveren undervejs, el. det drejer sig om personer (f. eks. handelsrepræsentanter, hjemmesygeplejersker o. lign.), hvis arbejdstid ikke er fast. Sådanne personer vil normalt være forsikret. Ulykkestilfælde, der indtræder medens den påg. opholder sig på arbejdspladsen, antages i de fleste tilfælde for at henhøre under loven, men det er en betingelse, at ulykkestilfældet direkte skyldes arbejdet. Det er ikke ethvert under arbejdet indtruffet ulykkestilfælde, der hører under loven; der skal være en vis indre årsagssammenhæng ml. ulykken og arbejdsforholdene. Ulykkestilfælde, som den forsikrede har fremkaldt forsætlig er naturligvis udelukket fra forsikring, og har han ved grov uagtsomhed, ved tilsidesættelse af reglementariske bestemmelser el. ved beruselse selv hidført el. væsentligt bidraget til ulykkestilfældet, skal erstatningen nedsættes el. helt bortfalde. Det må endv. erindres, at de erstatninger, der ydes i henh. t. u.sloven er relativ små. Loven tilsigter ikke at yde fuld erstatning, og erstatningsniveauet er kun $^3/_5$, ligesom erstatningerne kun er sat i forhold til ufaglærte arbejderes indkomstniveau og endda knapt nok det.

Det vil herefter stå klart, at der foreligger et stort behov for privat u. på frivillig basis.

Der er først og fremmest de selvstændige erhvervsdrivende, der kan rammes af ulykkestilfælde såvel på arbejdsstedet som udenfor. Der er behovet for u. i fritiden hos dem, der er forsikret i henh. t. u.sloven, og der er behovet for større erstatningsbeløb end dem, der ydes af den lovpligtige u., o. s. v.

De hyppigst anvendte u.sformer er: 1. *Ren ulykkesforsikring* også kaldet enkelt-ulykkesforsikring, der karakteriseres ved formlen: 1-2-1, d. v. s. 1000 kr. ved død, 2000 kr. ved invaliditet og 1 kr. pr. dg. ved forbigående arbejdsudygtighed. 2. *Kombineret syge- og ulykkesforsikring,* der karakteriseres ved formlen: 1-2-1-1, nemlig 1000 kr. ved død, 2000 kr. ved fuldstændig invaliditet, 1 kr. pr. dg. ved arbejdsudygtighed (alt som følge af ulykkestilfælde) samt 1 kr. pr. dg. ved arbejdsudygtighed som følge af sygdom. 3. *Fritidsulykkesforsikring,* der yder en dækning svarende til enkelt-ulykkesforsikringens, men kun i fritiden; under fritid må normalt også medregnes tiden, der går med at tilbagelægge vejen til og fra arbejdspladsen. Forsikringen kan kun tegnes af personer, der under hele deres erhvervsvirksomhed er dækket af u.sloven. Der findes yderligere en del andre u.sformer, men de her nævnte er de vigtigste. — Mens u. hidtil væsentlig har beskæftiget sig med forsørgeren, er spørgsmålet om en *børne-ulykkesforsikring* el. nærmere en *børne-invaliditetsforsikring,* da det som regel i første række er invaliditeten, der har praktisk interesse i denne forbindelse, i de senere år blevet levende. Det er jo således, at forældre i vore dage med en vis ængstelse sender deres børn ud på veje og gader til skole, til leg el. i anden anledning. Det statistiske departements regelmæssige opgørelser over færdselsuheld viser med al ønskelig tydelighed, at denne frygt er begrundet. Men det er ikke alene færdselsuheldene, der er skyld i, at børn rammes af ulykken. Det kan ske på legepladsen, i skolen, under udøvelse af sport, ja selv i hjemmet kan indtræffe ulykkestilfælde, der har til følge, at barnets førlighed nedsættes for livstid, og det vil, såfremt man ikke råder over midler, der kan anvendes til vedkommende barns særlige uddannelse, være stærkt handicappet i konkurrencen med heldigere samtidige. Derfor har de fleste u.sselskaber indført en særlig »børne-u.«, der tegnes enten som ren »børne-u.«, dækkende efter de for den private u. almindelig gældende regler, el. som børne-u., der foruden at dække for blivende følger af ulykkestilfælde tillige dækker for følgerne af *børnelammelse* (poliomyelitis anterior acuta). Indenfor nævnte grupper tegnes forsikringerne dels således, at der for forsikringen betales almindelig risikopræmie, og dels som u. med opsparing. Ved sidstnævnte forsikring tilbagebetales samtlige indbetalte årspræmier ved forsikringsperiodens udløb efter nærmere bestemte regler. Præmien er derfor en del højere for den-

ne forsikring, da de indvundne renter af porteføljen skal dække risikopræmien.

Endelig skal nævnes en særlig *u. for skoleelever*. Forsikringen tegnes enten som »skole-u.«, der omfatter ulykkestilfælde, som indtræffer inden for skolens område samt undervejs til el. fra skole, under fælles idrætsøvelser, i lejrskolen, på udflugter el. rejser, som er arrangeret af skolen i den sædvanlige undervisningstermin, el. som »skole- og fritids-u.«, der omfatter alle ulykkestilfælde under skolegangen samt i fritiden og i ferien. K. R-J.

Ulykkesforsikringsrådet består af direktøren for ulykkesforsikringen som formand samt af 11 andre medl. 2 medl., hvoraf den ene skal være læge, udnævnes af kongen, medens de øvrige 9 medl. udnævnes af socialmin. som repræsentanter for de i henh. til ulykkesforsikringsloven forsikringspligtige og forsikrede. De af socialmin. foretagne udnævnelser sker på grundlag af indstillinger fra vedk. erhvervs- og fagorganisationer. Indstillingen til hver ledig plads omfatter 3 personer, ml. hvilke ministeren træffer sit valg. Efter samme regler vælges der stedfortrædere for medlemmerne.

Formanden for invalideforsikringsretten samt direktøren for arbejds- og fabriktilsynet kan af socialmin. tilforordnes u.

U.s medlemmer må ikke være ansat i el. tage del i ledelsen af noget i medfør af ulykkesforsikringsloven opr. forsikringsselskab.

U. er ankeinstans m. h. t. de af direktoratet for ulykkesforsikringen trufne afgørelser af flg. spørgsmål: 1) Om et anmeldt ulykkestilfælde kan anses for forvoldt ved påg.s under ulykkesforsikringsloven hørende arbejde. 2) Om der foreligger et ulykkestilfælde, og om den tilstedeværende lidelse kan anses for forvoldt ved det påberåbte ulykkestilfælde. 3) Om den forsikrede el. hans efterladte med føje kan sagsøge arbejdsgiveren el. andre efter lovgivningens almindelige regler. 4) Om størrelsen af den arbejdsfortjeneste, som skal lægges til grund ved erstatningsberegningen. 5) Om der findes personer, der kan gøre krav på dødserstatning. 6) Om et ulykkestilfælde har medført sådanne følger, der begrunder krav på ydelser efter ulykkesforsikringsloven, og om størrelsen og arten af de ydelser, der tilkommer den forsikrede el. hans efterladte. 7) Om erstatningen skal nedsættes el. bortfalde p. g. a. grov uagtsomhed el. lign., el. fordi påg. ikke efterkommer de af direktoratet stillede krav m. h. t. lægeundersøgelse m. v. el. modarbejder sin helbredelse ved tilsidesættelse af givne forskrifter, el. — for så vidt angår erstatning til efterladte — fordi disse modsætter sig foretagelsen af en af direktoratet begæret obduktionsforretning, og 8) om dagpenge.

Bortset fra de under nr. 4, 6 og 8 omtalte spørgsmål kan u.s afgørelser indbringes for socialmin.

Tilsv. funktioner som de ovenfor nævnte er tillagt u. i henh. til lov om invaliderente m. v. til tilskadekomne militære værnepligtige.

Også efter krigsulykkesforsikringslovgivningen og loven om erstatning til besættelsestidens ofre er der tillagt u. funktioner af ovennævnte beskaffenhed. Ant.

Umyndige er efter myndighedslovens § 1 en fælles betegnelse for alle personer, der mangler myndighed (s. d.), være sig p. g. a. ung alder (de mindreårige (s. d.)) el. p. g. a. umyndiggørelse (s. d.) (de umyndiggjorte). F. M.

Umyndiges testamente, s. Testamente.

Umyndiggørelse, det forhold, at en person berøves evnen til ved sine viljeserklæringer at forpligte sin formue (sml. også Personlig umyndiggørelse).

Bestemmelse herom kan kun træffes af retten, aldrig ved admin. afgørelse og endnu mindre ved den påg.'s egen beslutning. Selv om hans ønske tillægges betydning, jfr. ndf., får u. først virkning fra rettens dekret og kan kun bestemmes, når der foreligger en af de i loven opregnede grunde. Umyndiggøres kan herefter:

1) den, der p. g. a. sindssygdom, åndssvaghed el. anden sjælelig forstyrrelse er uskikket til at varetage sine anliggender. — Der skal foreligge en varigere mental sygdomstilstand, hvilket bedst dokumenteres ved erklæring fra speciallæge, og denne tilstand skal efter et retsligt skøn være af en sådan betydning, at den gør ham uegnet til at varetage sine personl. og økonom. interesser og disponere på egen hånd, idet ikke alle, selv ret udtalte psykiske abnormiteter nødvendigvis har en sådan indvirkning.

2) den, der ved ødselhed el. anden uforsvarlig adfærd udsætter sin el. sin families velfærd for fare. — Der må foreligge et i forhold til den påg.'s økonom. forhold groft misbrug selv om dette i og for sig ikke behøver at have medført tab.

3) den, der p. g. a. drikfældighed el. lign. last er uskikket til at varetage sine anliggender. — Herunder falder også misbrug af bedøvelsesmidler.

4) den, der p. g. a. legemlig mangel, sygdom el. anden skrøbelighed er mindre skikket til at varetage sine anliggender *og selv ønsker* at blive umyndiggjort. — At den påg. selv begærer sig umyndigerklæret, er ikke ensbetydende med selvumyndiggørelse (s. d.). Den særlige umyndighed, der indtræder ved lavværgemål (s. Lavværge), beror også på den påg.'s eget ønske.

U. kan iværksættes ved det 21. år; hvor omstændighederne gør det påkrævet dog allerede fra det 18. år at regne, således at man på forhånd kan forhindre, at en person opnår alm. myndighed ved sit fyldte 21. år.

For at retten kan træffe bestemmelse om

u., skal der foreligge en *skriftlig* og så vidt mulig dokumenteret *begæring* herom *enten* fra den påg. selv (hvis han trods sin tilstand er i stand til at afgive en retlig fornuftig erklæring) el. fra hans ægtefælle, nære slægtninge el. hans værge (s. d.), hvis han allerede måtte have en sådan, (f. eks. en lavværge (s. d.), en værge ad hoc (s. d.) el. for mindreårige (s. d.) den fødte værge (s. d.) el. endelig fra øvrigheden (politiet), stilet til underretten på det sted, hvor den påg. bor el. opholder sig. Hvis han ikke selv eller — hvis han iflg. lægeerklæringen ikke selv kan forstå betydningen af spørgsmålet om u. — hvis hans slægtninge ikke protesterer herimod, kan vedk. underretsdommer straks afsige umyndiggørelsesdekret, dersom betingelserne herfor iøvrigt skønnes at foreligge; ellers træffes afgørelsen af landsretten, dog at underretten altid i påtrængende tilfælde kan afsige et foreløbigt umyndiggørelsesdekret. Hvis sagen kommer for landsretten, bliver der herunder beskikket en forsvarer for den påg. Når endeligt dekret er afgivet, vil der straks af retten blive givet meddelelse til den myndighed, der skal beskikke værge (se nærmere Værgebeskikkelse). Rettens bestemmelser ang. u. af en person kan påkæres til overinstansen efter de alm. regler.

Hvis en person, der er umyndiggjort, senere findes skikket til selv at varetage sine anliggender, skal u. atter ophæves. Dette kan ske enten på begæring af øvrigheden, den umyndiggjorte selv el. nogen anden af de ovennævnte personer, der kan begære u., og afgørelsen om ophævelsen kan da træffes af underretten, hvis denne i sin tid har besluttet u., og der ikke fremsættes protest imod ophævelsen; ellers træffes bestemmelsen af landsretten.

En egentlig u. (i modsætning til lavværgemålet) kan derimod ikke på forhånd begrænses til kun at gælde for en bestemt tid.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten 1942, s. 35—42. Viggo Bentzon: Personretten 1930, s. 48—55. Stephan Hurwitz: Tvistemål 1941, s. 312—317. H. Munch-Petersen: Den danske Retspleje 1924, bd. II s. 389—395.

F. M.

Umyndighed (modsætning til myndighed: s. d.) betegner en persons manglende evne til ved sine viljeserklæringer at forpligte enten sin person (sin arbejdskraft), el. sin formue. Denne mangel vil enten *bero* på, at personen som mindreårig (s. d.) endnu ikke har opnået den i loven for alle foreskrevne lavalder (s. d.) el. på, at hans individuelle sjælelige el. legemlige udvikling er så mangelfuld, at den har nødvendiggjort hans umyndiggørelse (s. d.); i klasse hermed må også stilles det forhold, at en person uden at være umyndiggjort dog p. g. a. forbigående sindsforvirring el. lign. tilstand har manglet evnen til at handle fornuftsmæssigt og således befundet sig i en forbigående u.stilstand. Der er ikke bestemte grupper el. klasser af mennesker, som af sociale, ægteskabelige, religiøse el. racemæssige grunde behandles som umyndige.

Den på mindreårighed beroende u. *vedvarer* til det 21. år, dog at personlig myndighed (s. d.) indtræder allerede med det 18. år el. ved ægteskab forinden. Om *undtagelser* og fravigelser i begge retninger henvises til det under »myndighed« udviklede, hvoraf det vil fremgå, at en person, der efter lovens hovedregel betragtes som umyndig, dog i et vist omfang selv kan indgå bindende retshandler, navnlig ang. personligt arbejde og vedr. selverhverv, hvilket må erindres ved læsningen af det ndf. anførte.

Vedr. de grunde, der kan føre til en persons *umyndiggørelse* s. Umyndiggørelse. Umyndiggørelsen vedvarer indtil den påg. måtte findes skikket til (atter) at varetage sine anliggender. Selvumyndiggørelse (s. d.) anerkendes ikke.

De mangler, der begrunder u., søges *afhjulpet* gennem værgemålet (s. d.) el. f. s. v. ang. de mindreåriges personlige forhold gennem forældremyndigheden (s. d.).

Retsvirkningerne af u. er i princippet ens for de mindreårige og de umyndiggjorte. Begge grupper af umyndige er nemlig afskåret både fra faktisk at administrere deres formue og fra retligt at råde over den og indgå nogen kontrakt, hvorved de overdrager noget af formuen el. forpligter sig til fremtidigt at præstere en ydelse el. undlade en virksomhed. Til »formue« henregnes ikke blot pengeeffekter men alle, også middelbare ejendomsrettigheder, og det kan ikke gøre nogen principiel forskel, at den påg. rettighed ikke har formueværdi. Den umyndige kan således ikke selv råde over en ham tilhørende patentret, som måske er af tvivlsom pengeværdi, el. skille sig af med en samling familiebreve, der ikke kan indbringe noget ved salg.

F. s. v. ang. den umyndiges pengemidler afskæres rådigheden ved, at disse normalt skal indsættes til bestyrelse for den umyndige under overformynderiet (s. d.), hvorfra de først vil blive udleveret ved u.s ophør. M. h. t. evt. fast ejendom i den umyndiges eje vil salg og pantsætning foretaget af den umyndige på egen hånd være udelukket ved den tinglysning, som det påhviler værgen at lade foretage ved ejendommens værneting. Iøvrigt bestyres den umyndiges ejendele af værgen, der så vidt muligt bør tage dem i sin varetægt.

Hvis en umyndig har indladt sig med en anden person på en retshandel, er handlen ikke bindende for den umyndige, og derfor kan også den anden part straks træde tilbage fra sit løfte, hvis han fra først af ikke kendte modpartens u.; ellers må han vente en passende tid og se, om værgen vil godkende den umyndiges handel.

Når handlen herefter bliver ugyldig p. g. a. den ene parts u., har den umyndige ret til at kræve tilbageleveret det, som han har erlagt

til den anden, og hvis denne ikke er i stand til tilbagelevering, må han erstatte den umyndige det modtagnes værdi. Hvis den umyndige selv, f. eks. ved køb, har modtaget noget, skal også han tilbagelevere det modtagne el. erstatte dets værdi, som hovedregel dog kun i det omfang, hvori det modtagne er brugt til passende underhold for ham el. iøvrigt skønnes at være kommet ham til nytte. Hvis den umyndige har påtaget sig at opbevare en ting for den anden el. af ham har modtaget en ting til lån, som han senere skulle have tilbageleveret igen, må han betale erstatning efter de alm. regler, hvis han ufornuftigt og hensigtsløst har ødelagt tingen.

Den, der modtager penge fra en umyndig i en fuldbyrdet handel, vil imidlertid kunne beholde dem, uanset den betalendes u., hvis han med føje gik ud fra, at den umyndige var berettiget til at bruge pengene som sket. Det vil bl. a. bero på den pågs alder, udseende og hele optræden samt på, at der kun er tale om et forholdsvis beskedent beløb, og om handelen hører til de mere dagligdags. En handlende vil her have grund til mistanke, hvis et lille barn kommer med en stor pengeseddel. Overfor voksne umyndiggjorte personer vil der ikke altid være samme anledning til tvivl. Er begge parter umyndige, er handelen ligeledes ugyldig.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten, 1942, s. 23 ff., 42 ff., 64 ff. Viggo Bentzon: Personretten, 3. udg. 1930, s. 57, 71, 74 ff. F. M.

Underbevidsthed er en hypotetisk genstand, en art ubevidst sjæl, hvis eksistens man lejlighedsvis har antaget, fordi man derved mente at kunne forklare visse psykologiske foreteelser på en mere tilfredsstillende måde end uden denne hypotese. Da hypotesen som regel ikke er blevet udformet i enkeltheder, er dens indhold noget uklart, og selve begrebet u. flertydigt. I hovedsagen kan man skelne ml. flg. betydninger af ordet »u.«:

1) Indbegrebet af alt det ikke-præsente, d. v. s. ikke fænomenologisk foreliggende bevidsthedsindhold, især den ikke-præsente erindringsmasse, som formenes at have en art latent eksistens, der dog under passende dagligdags betingelser kan aktualiseres, d. v. s. blive præsent. I denne forstand er u. nærmest indbegrebet af de i individet selv indeholdte betingelser el. dispositioner for fænomenologisk fremtræden af bevidsthedsprocesser, og der er ingen som helst grund til at opfatte disse processer som en fra individet forsk. genstand, »en sjæl uden bevidsthed« el. lign. Man kan prøve nærmere at undersøge disse betingelser og vil da formentligt finde visse særlige hjernetilstande af lign. art som dem, der må antages at være det fænomenologisk foreliggende bevidsthedsindholds fysiologiske fremtrædelsesform, men som man endnu ikke har noget nærmere kendskab til.

2) Det »subliminale«, d. v. s. det under bevidsthedens tærskel (s. Psykofysik) liggende bevidsthedsindhold, som kun i *grad* antages at være forsk. fra det over bevidsthedstærskelen liggende indhold, men som formenes at danne en særlig personlighed, der ad »oversanselig« vej kan stå i forb. med andre lign. subliminale personligheder. I denne forstand synes begrebet »u.« at være ganske uholdbart, idet det nærmest betyder det samme som »fænomenologiske fremtrædelsesformer for bevidsthed, som ikke fremtræder fænomenologisk«.

3) Visse dynamiske kræfter af samme art som dem, der ytrer sig i det fænomenologisk fremtrædende bevidsthedsliv, men som formodes at kunne virke i kortere el. længere tid uden at individet ved af det, før resultaterne af denne virken dukker op, d. v. s bliver præsent. I en vis forstand er antagelsen af sådanne kræfter ligeså tilladelig og hensigtsmæssig som antagelsen af naturkræfter i fysikken, blot må de i psykologien, ligesom i fysikken, defineres ved deres iagttagelige virkninger, og er egentlig kun et andet udtryk for disses lovmæssige fremtræden, men kan ikke opfattes som en art årsager dertil, forskellige fra de iagttagelige virkninger.

4) I psykoanalysen (s. d.) skelnes der ml. to arter af u. (et udtryk, som Freud iøvrigt forkaster, fordi det leder tanken hen på en blot gradsforskel fra det bevidste bevidsthedsindhold). Den ene art kalder Freud »det forbevidste«, den anden »det ubevidste«. Han regner med tre områder indenfor bevidstheden: a) Det præsente bevidsthedsindhold, b) det forbevidste, d. v. s. alle de »psykiske« fænomener og virksomheder, der ikke i et givet øjeblik er præsente, men som når som helst kan blive det, og c) det egentlig ubevidste, som kun under særlige betingelser (f. eks. i hypnose, under psykoanalyse m. v.) kan blive præsent, men iøvrigt formenes at røbe sin eksistens gennem forsk. forklædninger (f. eks. hysteriske symptomer, drømmesymbolik, fortalelser og andre fejlhandlinger). Dette ubevidste består iflg. Freud væsentligt af seksuelle drifter (libido, seksualenergi), som hemmes af det bevidste jeg, der ved at fortrænge de seksuelle lyster og tendenser ud af det præsente bevidsthedsindhold skaber »fortrængte komplekser«, som udfra deres eksistens i det ubevidste giver anledning til allehånde legemlige og sjælelige forstyrrelser. Det ubevidste fungerer altså her som den hypotetiske årsag til disse forstyrrelser, og er som sådan en fuldt lovlig hypotese, der på mange måder kan være hensigtsmæssig, hvis man blot ikke lægger andet og mere ind i den, end hvad der kræves til en verificerbar forklaring af forstyrrelserne. Men indtil videre er hypotesen, trods psykoanalytikernes mange interessante iagttagelser, ganske uklar og tåget. Dens ubestridelige fortjeneste ligger i, at den i al alm.

har åbnet øjnene for den store rolle, som behov og tendenser, der normalt er helt ubevidste og ikke kan gøres bevidste for individet, spiller for dets hele bevidsthedsliv.

Litteratur: H. Høffding: Psykologi i Omrids, 6. udg. 1911. S. Freud: Die Traumdeutung, 1910. Samme: Det Ubevidste. Om Psykoanalyse. Om Drømmen, dansk overs. 1920. A. Herrlin: Sjælelivets ubevidste Verden, dansk overs. 1905. W. L. Northridge: Modern Theories of the Unconscious, 1924. R. Lagerborg: Vad vi kunna veta om själen, 1929. W. Stern: Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, 1935. J. J-n.

Underholdsbidrag til børn, s. Bidrag til børn, samt Inddrivelse af underholdsbidrag.

Underskole, betegn. for den private grundskole: klasserne fra 6—7-årsalderen til 11-årsalderen, hvad enten disse klasser udgør en afsluttet skole — som de private u., der forbereder til optagelse i 1. EM — el. er et led i en skole, der fører videre, f. eks. en privat mellem- og realskole el. en privat gymnasieskole. Kun een offentlig gymnasieskole har u., nemlig Sortedams Gymnasium i Kbh. (tidl. privat). H. C.

Underslæb og bedrageri, s. Berigelsesforbrydelser.

Undervisning, bibringelsen af kundskaber og færdigheder på en systematisk og planmæssig måde. U. indgår som et led i den samlede opdragelse, nemlig som det led, der tager sigte på at øge elevernes viden og kunnen samt om muligt at skærpe deres evne til at tænke. Den adskiller sig derved fra den side af opdragelsen, der sigter på at danne elevernes sindelag og karakter. Det drejer sig dog ikke om nogen skarp adskillelse, idet megen u. har el. kan have en vis betydning for karakterdannelsen, hvilket bl. a. kommer til udtryk i det Herbart'ske begreb »opdragende undervisning«. Fag som religion, historie, litteratur m. m. regner man for at have en mere el. mindre betydelig indvirkning på elevernes sindelag, naturligvis alt efter den måde, de dyrkes på.

U. kan også betegnes som intellektets opdragelse; og selv færdighedernes opøvelse kan henregnes herunder, idet den rigtige bevægelseskoordination beror på opøvelsen af nerveforbindelser i lighed med dem, der ligger til grund for kundskaber og mange egentlige intelligenspræstationer.

Et omstridt spørgsmål er det, om u.s øverste mål ligger i viden el. i kunnen, d. v. s. om vi erhverver os kundskaber blot som midler for vor praktiske dygtighed i handlen, el. om vi omvendt tilegner os færdigheder, for at de skal tjene vor videre kundskabstilegnelse og åndelige vækst. Og det siger sig selv, at undervisningen vil antage en forskellig form og et forskelligt indhold, eftersom man lægger det ene el. det andet synspunkt til grund. Den ældre skole, især den højere, var i overvejende grad en kundskabsskole, og dens mål var at danne den meget vidende. I nyere tid har en mere pragmatisk retning gjort sig gældende, efter hvilken mennesket

først og fremmest betragtes som et handlende væsen, og kun den viden, der på en el. anden måde er brugbar i handlen, tillægges der betydning. Det er en tanke, der forekommer i forskellige afskygninger hos den nyere tids reformpædagoger, f. eks. Rousseau, Pestalozzi, Herbert Spencer, men som især har været fremtrædende hos arbejdsskolens teoretikere, mest vel hos Dewey, men også hos Kerschensteiner m. fl. Nogen skarp modsætning ml. disse to u.s-formål drejer det sig ikke om. De fleste vil anerkende, at den erhvervede viden skal være brugbar i en el. anden henseende, blot behøver det ikke at dreje sig om en rent teknisk brugbarhed, men det kan også dreje sig om en brugbarhed til orientering i naturens og kulturens verden. Selv om viden sættes som u.s øverste mål, drejer det sig jo ikke om at vide hvad som helst, men der foretages et udvalg efter, hvad der er værd at vide, og dette »værd at vide« kan fortolkes på forskellige måder. Spørgsmålet er, om man tilkender den teoretiske erkendelse en selvstændig betydning el. blot anser den for et instrument i livsopholdets tjeneste i overensstemmelse med Schopenhauers opfattelse af intelligensen som livsviljens mægtige værktøj.

Karakteristisk er det, at også eleverne ofte stiller det spørgsmål: Hvad skal vi lære det for? Og mærkværdigvis stiller de det ofte m. h. t. fag, der har el. kan have en teknisk el. instrumental betydning, nemlig når de ikke regner med selv at komme til at bruge denne erkendelse som instrument. Sjældnere stiller de det over for fag, der har en mere livsorienterende betydning som f. eks. historie. Vi kommer herved ind på et nyt kriterium til bestemmelse af et u.s-emnes værdi, nemlig elevernes naturlige interesser og behov. Skolen har den dobbelte opgave at tjene børnene og tjene kulturen og de anerkendte kulturværdier. Og naturligvis er det dens pligt at forene hensynene til begge sider så godt som muligt. Udelukkende at tjene børnene ved at lade deres naturlige interesser være bestemmende for u.s indhold kan føre til sænkning af kulturen. Og udelukkende at tjene kulturen under tilsidesættelse af børnenes interesser kan føre til et mere raffineret barbari. Heller ikke her behøver der at være nogen egentlig modsætning, idet børn, der vokser op i et kulturmiljø, let vil fatte naturlig interesse for det, som hører med til denne kultur.

U. har i hovedsagen to opgaver: dels at uddanne den enkelte til en funktion i samfundet, m. a. o. et erhverv, dels at opdrage til delagtighed i folkets kulturelle liv. Begge opgaver, der kan betegnes som henh. uddannelse og dannelse, har et fælles grundlag, som lægges i den elementære undervisning. Iøvrigt retter dens indhold og metoder sig efter de mål, man har sat sig, og derfor kan spørgsmålet om u.s metoder ikke behandles uafhængig af dens mål. Fastsættelsen af må-

let er tildels et kulturpolitisk problem, ikke blot et rent pædagogisk. Derved kommer læren om u., også kaldt didaktik, til at gribe vidt omkring. Den kræver orientering både i kulturhistorie og kulturfilosofi, sociologi samt i psykologi. K. G-S.

Undervisningsinspektør. *U. for gymnasieskolerne* er undervisningsmin.s konsulent for gymnasieskolerne. Hans virksomhed er kontrollerende overfor skolerne, rådgivende overfor min. og ledende m.h.t. den praktiske læreruddannelse. Han fører tilsyn med hver enkelt skoles, såvel statens som de kommunale og private skolers samt de anerkendte studenterkursus' undervisning og opdragelsesforhold, og bistås heri af en række faglige medhjælpere, lærere i aktiv tjeneste, der frigøres for deres undervisning visse dage af ugen. U. er forpligtet til på min.s forlangende at afgive erklæring om spørgsmål, der angår gymnasieskolerne og studenterkursus, således om rektorernes forslag til de årlige fag- og timefordelinger, undervisningsplaner, embedsansættelser, forfremmelser og afskedigelser etc., ligesom han til enhver tid er berettiget til at gøre indstilling til min. om nye foranstaltninger el. ændringer i de for gymnasieskolerne og studenterkursus gældende bestemmelser. Han har den øverste ledelse af kursus til praktisk uddannelse af lærere for gymnasieskolerne, ligesom han deltager i bedømmelsen af de kandidater, der indstiller sig til prøverne i teoretisk pædagogik og skolehygiejne. Han ordner eksaminerne ved gymnasieskolerne og studenterkursus og er formand for opgavekomm. for studentereksamen og eksamenskomm. til afholdelse af studentereksamen for privatister samt for eksamenskomm. til afholdelse af adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium og tandlægestudiet.

U. for mellem- og realskolerne har de tilsv. beføjelser og funktioner for de ham underlagte skoleformer og kursus (mellem- og realskolerne og skoler og kursus, der forbereder til præliminæreksamen) med de forskelle, der betinges af disse skoleformers særlige forhold, hvorved det bemærkes, at der ikke er indrettet noget kursus til praktisk uddannelse af lærere for mellem- og realskolerne. H. C.

Undervisningslære el. *didaktik,* læren om den virksomhed, der betegnes som undervisning (s. d.), fortrinsvis i henseende til dens midler og metoder; disse må dog indrettes efter det, som er undervisningens formål, og en diskussion af og motiveret stillingtagen til målet bliver derfor også et led i en alm. u. Sprogundervisningens metoder må f. eks. rette sig efter, om talefærdighed el. læsefærdighed er formålet; en diskussion af, hvordan disse formål skal afvejes mod hinanden i skolens sprogundervisning, falder da også ind under en alm. u. I endnu videre forstand kan en afvejning af f. eks. de humanistiske fag mod naturfagene i et alm. undervisningsprogram blive et emne for u. Bortset fra, at målene kan sættes forskelligt, findes der visse principper, som man har tillagt en almen betydning, f. eks. at man skal gå fra det konkrete til det abstrakte, fra det anskuelige til det begrebsmæssige (anskuelighedsprincippet), fra det simple til det sammensatte; at man skal gå fra det iagttagne enkelttilfælde til den alm. regel, som gælder for disse tilfælde, og så vidt muligt lade eleverne selv uddrage regelen (induktiv fremgangsmåde); at man skal gå frem i et tempo, som tillader virkelig tilegnelse, f. eks. lade eleverne opnå en vis sikkerhed på et plan, før man stiger til et højere, og at man skal afpasse emner og fremstillingsform, herunder ordvalg, efter elevernes forudsætninger. Desuden skal man knytte undervisningen til forhåndenværende interesser, tage sit udgangspunkt i disse og i videste udstrækning bygge på elevernes egen aktivitet (interesse- og selvvirksomhedsprincippet).

Regler af denne art foruden mere spec. anvisninger findes hos de ældre pædagoger Comenius, Pestalozzi, Herbart og Spencer (s. d.). De forudsætter som regel en udpræget skolesituation. En regel som den, at man skal gå fra det enkle til det sammensatte, ville næppe blive anerkendt af Rousseau, der snarere ville sætte sin elev i en relativt kompliceret helhedssituation, som han skulle finde sig til rette i ved at blive klar over dens enkelte momenter. Heri bliver han fulgt af flere nyere reformpædagoger, f. eks. Decroly, der har forladt en elementpsykologi til fordel for en global el. helhedspsykologi. Inden for den vil man f. eks. også i læseundervisningen gå ud fra ord el. sætninger (det sammensatte) og derfra komme frem til bogstaverne (det enkle).

En u. må selvsagt bygge på den psykologiske viden om læreprocesserne og deres forløb. M. h. t. de spørgsmål, der ikke er tilstrækkelig belyst derudfra, må den bygge på erfaringer fra undervisningsarbejdet.

I øvrigt henvises for de enkelte fags vedk. (dansk, regning, geografi, historie o. s. v.) til de påg. artikler. K. G-S.

Undervisningsmidler er det materiale, der benyttes i undervisningen til at lette indlæringen, især ved at anskueliggøre det, der skal læres.

U. omfatter skolebøger og egentligt undervisningsmateriel.

1. *Skolebøger.* Med bogtrykkunstens opfindelse kom også skolebøgerne. Latinskolernes bøger var alle på latin (berømtest Donats grammatik (ars minor fra 4. årh.)), kun Peder Låles ordsprog var ledsaget af dansk oversættelse. Med reformationen blev Melanchthons bøger meget brugt i danske skoler; men også danske skolebogsforfattere gjorde sig gældende, således bl. a. Jacob Madsen Aarhus (f. 1538), Casper Bartholin (f.

1585), Jens Dinesen Jersin (f. 1588) og Thomas Bang (f. 1600). Bøger for den egentlige børneundervisning omfatter kun katekismen og ABC'er (s. d.) (der ofte var det samme) samt regnebøger (Søren Matthiesen (f. 1653), Chr. Cramer (f. 1699) o. fl.). Pietismen skabte den første bibelhistorie 1714 (af Hübner), oversat til dansk 1727 til brug for børnene i rytterskolerne. Først med filantropismen (s. d.) begyndte skolebøger til børneskolen at blive almindelige, og deres tal blev snart legio.

I Danmark autoriserer undervisningsmin. ikke skolebøger, (kun katekismer autoriseres ved kgl. resolution). Se Godkendelse af skolebøger og artiklerne om de enkelte fag.

De danske skolebøger står m. h. t. papir, tryk og udstyr gennemgående højt i forhold til andre landes. Folkeskolens lærebøger var en tid stærkt præget af mellemskolens bøger, sammentrængte mellemskolebøger, mens disse i nogen grad var sammentrængte gymnasiebøger; både stof og ordforråd var for svært. Dette præg er endnu ikke forsvundet, men bestræbelserne går dog ofte ud på at bringe bredere skildringer (i folkeskolen skal det være historier mere end historie, som det er sagt), og der lægges i de nyere bøger stor vægt på et stort og moderne billedstof. Ligeledes bestræber man sig i de senere år for, især i bøgerne for de mindste børn, at benytte et begrænset ordforråd, bestræbelser, der burde udstrækkes til alle skoleformer og skoletrin. To norske undersøgelser (John Hofseth: Barns forståelse av regneuttryk, 1950, og Kathrine Simonsen: Om lærebokvokabularet i den høyere skole, 1947) giver således et interessant indblik i, hvormeget børn ikke forstår af deres skolebøger. (Se også Børns sprogudvikling).

For eksamensskolens bøgers vedk. klages ofte, som det synes med rette, over, at lærebogsforfatterne gennem deres stofvalg i højere grad end myndighederne kommer til at fastsætte eksamensstoffet, idet de sidste angiver antal normalsider og stoffets rammer, mens forfatterne afgør indholdet. Hertil kommer, at mange lærere i for høj grad føler sig bundet af den lærebog, skolen bruger. Iøvrigt henvises til fagartiklerne.

2. *Undervisningsmateriel* til anskueliggørelse af det, der skal læres, har eksisteret så længe undervisning har fundet sted. Sten, pinde, kerner o. lign. frembyder sig af sig selv ved regneundervisningen, og kinesernes suanpan, grækernes og romernes abacus har til regning været kendt længe før vor tidsregnings begyndelse. Billedet (tegningen) ligeså. Med Comenius's »orbis pictus« (1658) blev det pædagogisk tilrettelagte, trykte billede for første gang taget i undervisningens tjeneste. Landkortet har ligeledes gamle aner.

Pestalozzis stærke krav om undervisningens anskueliggørelse vakte interesse for u. i videre kredse, og i forrige årh. fremkom (især i Tyskland) et utal af regneapparater og en række læsemaskiner, ofte meget udspekulerede, men af tvivlsom pædagogisk værdi. — Efterhånden som reproduktionsteknikken skred frem, fik vægbilledet sin store tid. De første i folkeskolen i Danmark brugte vægbilleder er Reimer og Wilkes: Methodische Bildertafeln zum Gebrauch beim Anschauungsunterricht in Elementar- und Kleinschulen, besonders beim Taubstummenunterricht (Berlin 1837), som seminarieforstander J. Jensen indførte på Jonstrup og stærkt anbefalede; hvert af de 80 litograferede billeder forestillede handlinger, der kunne udtrykkes ved verber (en dreng spiser o. s. v.). I 1839 udgav Wilke 16 billeder, der skulle give stof »til samtaler om virksomheder, selskabelige, sædelige o. a. forhold«, altså i egentlig forstand anskuelsesbilleder. Disse billeder indførtes i Kbh.s skolevæsen 1863 og findes i forlagskataloger endnu 1890. De første *danske* vægbilleder var Kellers »Billeder for folkeskolen og døvstummeskolen« 1—7 (1871—72), som min. anbefalede, skønt de var små og overfyldte, og som indførtes i Kbh. I 1880 var der dog kun 32 skoler uden for denne by, der ejede dem.

Med lysbilledernes og senere filmens fremkomst fik skolerne et værdifuldt u. med store muligheder for levendegørelse af stoffet i en række fag (se Lysbilleder og Filmen sp. 569). I adskillige fag, ikke mindst i sprogundervisn., kan grammofonen (s. d.) og båndoptageren være gode hjælpemidler. Bl. de moderne u. bør også skoleradioen (se sp. 1664) nævnes, der — indenfor de enkelte skoleplaners mulighed — kan give friske impulser.

Om de vigtige u., som skolen har i sine skolelæsestuer og i sine samlinger til fysik, kemi, geografi, naturhist. o. s. v., se specialartiklerne.

De danske skoler var i det hele lige til vor tid kun dårligt forsynet med u., dårligst landsbyskolerne. En inventarliste fra 1786 angiver: »1 vel conditioneret Bibel, 1 Arndt sande Kristendom løs i Bindet, 1 Psalmebog, 1 gammel Skriver-tavle. Videre fandtes ikke i Hellested skole . . .« end ikke de i forordningen af 1735 krævede »2de Blækhorne og 2de stærke Linealer.« 100 år senere havde kun 21 pct. af landsbyskolerne en læsebog til hvert barn; en skole i Kbh.s amt havde 18 læsebøger til 78 børn, og i Viborg amt 18 til 103 børn; en skole på Falster havde siger og skriver een regnebog — opklæbet på pap. 70 pct. af landsbyskolerne ejede hverken globus, vægbilleder el. samlinger af nogen art, de fleste havde dog et vægkort. Kommunerne var meget uvillige til at anskaffe det fornødne, og skoledirektionerne til at hjælpe; således var i 1880 skolefondenes samlede udgifter til u. 307 kr. for hele landet. Iøvrigt var lærernes kendskab til og interesse for u. ringe. Og det af Danmarks Lærerforening i 1884 opr. Dansk Skolemuseum (s. Statens Pædagogiske Studiesamling) havde en stor

opgave ved at udbrede kendskab til gode u. — Mens skolerne i byerne nu gennemgående er vel forsynet med moderne u., er landbyskolerne ikke alle steder så langt fremme som ønskeligt. I »Undervisningsvejledning for den eksamensfri folkeskole« (2. opl. 1943) angives til en række fag omfanget af de normalsamlinger som landsbyskolen (og købstadskolen) bør eje. Om kravene til samlinger i den højere skole se »Retsregler vedr. det højere skolevæsen« 1—7, (1907—1941).

De egentlige u. kan stort set deles i to grupper: 1. De til demonstration for hele klassen: Vægbilleder, vægkort, demonstrationsapparater til fysik o. s. v. — og 2. De til individuelt brug for elever: Atlas, læsebøger, små kuglerammer o. s. v. — På alle skoletrin og især i småbørnsundervisningen er de u., som eleven selv kan arbejde med af meget stor værdi. Især i de senere år lægges der med rette stor vægt på at fremskaffe selvkontrollerende u., d. v. s. materiale der som f. eks. regnebilleder, Montessoris cylinderblokke o. lign., viser barnet, om det har arbejdet rigtigt (»det går op«). Lærerforeningernes Materialeudvalg (s. d.) har med tilskud fra ministeriet tilvejebragt en værdifuld samling u. til individuel undervisning (se sp. 989), og et ministerielt udvalg har udgivet u. for særskolen.

I henh. t. folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 14 skal »læremidler, der benyttes ved undervisningen i folkeskolen, stilles til rådighed for samtlige børn på kommunens regning«.

På Statens Pædagogiske Studiesamling (s. d.) findes bl. a. en permanent samling af moderne u., desuden findes her alle danske skolebøger og en betydelig samling læsebøger fra udlandet.

Litteratur: Om moderne *u. til de enkelte fag* s. de påg. artikler. — Om *u. i almindelighed* s. bl. a.: Ivar Jansson: Undervisningsmaterielen i skolan, 1946. Skola och samhälle, årg. 1937, hæfte 2—3 (særhæfte om u.) A. Thrue-Møller: Brugen af ting og billeder i undervisningen (i: P. Engelbret-Pedersen og J. Rolver: Praktik, 1951, s. 313—325). Murray J. Lee and Doris May Lee: The child and the curriculum, 1940, kap.: Sources of materials and experiences. — Om *frie u. i en række lande* s.: Bureau International d'Education: La gratuité du materiel scolaire, 1947. — Om *regnemateriellets historik* s.: Fr. Thomassen: Strejflys over nogle regneapparaters udviklingshistorie (i: Festskrift til overlærer J. Nicolaisen, 1917). L. G. Sjöholm: Den första räkneundervisningen, 1949 (s. 135—211: Bilder ur åskådningshjälpmedlens och räkneundervisningens historia). — Om *anskuelsesbilledernes historie* s.: Julien Johansen: Artikler i »Vor Ungdom«, 1907 og 1911. — Om *skolebøgers historie* s. bl. a.: Joakim Larssen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1—3 (1916, 1893, 1899). Poul Müller: Gamle danske ABC'er og Læsebøger (Bogvennen, årbog for bogkunst og boghistorie, 1948, s. 12—41). Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles Historie, I, 1947; II, 1952. P. M.

Undervisningsministeriets husholdningsudvalg, s. husholdningsudvalg, Undervisningsministeriets.

Undervisningsministeriets ungdomsudvalg, s. ungdomsudvalg, Undervisningsmin.s.

Undervisningsplan, plan for ordningen af undervisningen i en kommunes skoler.

De gældende bestemmelser om u.s affattelse og indhold indeholdes i folkeskoleloven af 18. maj 1937 og tilsynsloven af 12. apr. 1949.

For hver skole udfærdiges en u., der danner grundlaget for undervisningen i skolen, og som skal indeholde bestemmelse om:

a) Undervisningen i klasserne er fælles el. særskilt for drenge og piger.

b) Undervisningstiden i de enkelte klasser. Herunder angives ugtl. timetal for hver klasse og hvert fag, samt det årlige timetal for hver årgang børn.

c) Skolegangens nærmere ordning på de forskellige ugedage.

Af denne angivelse må det kunne ses, hvor mange timer hver årgangs børn har hver skoledag, så at det kan kontrolleres, at skoledagens længde ikke overstiger det lovbefalede maksimum.

d) Undervisningsfagene.

e) Målet, hvortil der bør nås. Herunder opføres de lærebøger, der bruges i de enkelte fag.

f) Ferieplanen.

Forslag til u. for kommunens skoler udarb. af skolekomm. (skolenævnet), der efter at have indhentet erklæring fra lærerrådene ved de enkelte skoler indsender forslaget til kommunalbestyrelsen. Formanden for de enkelte lærerråd og skolens leder skal deltage i forhandlingerne om skolens u.

Kommunalbestyrelsen foretager den endelige udarbejdelse af forslaget til u. og indsender det til skoledirektionen. For købstæderne udenfor de sønderjyske landsdele til undervisningsmin. til stadfæstelse.

U. får først gyldighed, når den er stadfæstet af den stadfæstende myndighed. Opstår der uoverensstemmelser ml. skoledirektionen og kommunalbestyrelsen om u., idet direktionen mener, at der i planen bør foretages ændringer, som kommunalbestyrelsen vægrer sig ved at tage til følge, bliver sagen at forelægge undervisningsmin. til afgørelse.

U. kan med de stadfæstende myndigheders samtykke til enhver tid ændres og skal hvert 10. år underkastes et gennemsyn.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. Samme: Skoletilsynsloven af 30. maj 1933 med noter 1936.

For Kbh.s skolevæsen udfærdiger skoledirektionen en u., der stadfæstes af kommunalbestyrelsen.

U. skal indeholde bestemmelse om (folkeskoleloven § 33, stk. 2): a) Undervisningstiden i de enkelte klasser. b) Undervisningsfagene. c) Målet, hvortil der bør nås. d) Ferieplanen.

Den kan til enhver tid ændres med kommunalbestyrelsens samtykke og skal hvert 10. år underkastes et gennemsyn.

Litteratur: Vald. Olsen: Københavns Skolevæsen, 1940, s. 44—45. G. H.

Undervisningspligt. Den i skolelovgivningen almindeligt påbudte pligt for børn i visse aldersklasser til at modtage undervisning i almindelige skolefag enten i den kommunale folkeskole el. en anerkendt privatskole el. ved hjemmeundervisning.

Af skolelovgivningens bestemmelser fremgår det, at som regel ethvert barn indenfor visse aldersklasser er undervisningspligtigt.

Fra u. må dog undtages børn, der kun rent midlertidigt opholder sig her i landet f. eks. børn fra udlandet, der for kortere el. længere tid er anbragt her på ferie- el. rekreationsophold el. børn af udenlandske arbejdere, der kun opholder sig her en del af året. Skolemyndighederne er ikke forpligtede til at sørge for disse børns undervisning, og de kan kun med de stedlige skolemyndigheders tilladelse optages i de kommunale skoler.

Fra u. i folkeskolen undtages endv. børn, der p. gr. a. manglende legemlig el. åndelig udvikling ikke er i stand til at følge undervisningen i folkeskolen enten i folkeskolens almindelige klasser el. i de særlige klasser for svagtbegavede, svagthørende, svagtseende børn (s. Særklasser) og for børn med talefejl og læsevanskeligheder. Disse børn skal slettes af fortegnelsen over undervisningspligtige børn i kommunen og må anbringes på de særlige for sådanne børn indrettede undervisningsanstalter.

U. i folkeskolen indtræder ved skoleårets begyndelse for de børn, der på dette tidspunkt er fyldt 7 år, og ophører med udgangen af det skoleår, hvori barnet fylder 14 år.

Børn, der er udover den undervisningspligtige alder, men som har begyndt undervisningen i mellemskolens 4. kl. el. en fortsættelsesundervisning, kan kun med skolekommissionens — for Kbh.s vedk. skolenævnets — samtykke udskrives af skolen før denne undervisnings afslutning. For skoler, der er indrettet med 5-årig grundskole og 3- el. 4-årig mellemskole kommer denne regel til anvendelse på 3. ml. Skolemyndighederne kan ikke modsætte sig, at børn udover den undervisningspligtige alder i andre klasser forlanges udskrevet af skolen.

I henh. til lov af 4. juni 1947, jfr. bek. af 16. juni 1947, § 4, stk. 4, kan for et barns skolegang ansvarlige forlange, at et barn, der fylder 7 år i skoleårets 3 første mdr., skal optages i skolen ved skoleårets begyndelse med den virkning, at barnet m. h. t. u.s indtræden og ophør stilles, som om det er født før skoleårets begyndelse, så at u. ophører efter 7 års skolegang. Det kan aldrig pålægges forældre at sende et barn, der er født i skoleårets 3 første mdr., i skole, før det efter loven er undervisningspligtigt. Ved folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 43, stk. 1, var der iøvrigt givet den for et barns skolegang ansvarlige ret til at forlange barnet optaget i skolen ved skoleårets begyndelse, når barnet på dette tidspunkt var fyldt 6 år. Denne ubetingede ret til at få 6-årige børn optaget i skolen er bortfaldet ved ovennævnte lov af 4. juni 1946 jfr. bek. af 16. juni 1947, § 3, stk. 1, og det er nu overladt til kommunalbestyrelsen at beslutte, om denne ret, som er almindelig gældende regel, vedblivende skal tilkomme forældrene i kommunen. Beslutning herom kan træffes for eet år ad gangen inden 3 mdr. før skoleårets begyndelse (bek. af 16. juni 1947, § 3, stk. 2). Et barn, der herefter er optaget i skolen, uanset at det endnu ikke er undervisningspligtigt, kan først udskrives af skolen efter 8 års skolegang (bek. § 3, stk. 3).

Ansvaret for, at et undervisningspligtigt barn modtager fyldestgørende undervisning har den, til hvis husstand barnet hører. Et barns kortvarige ophold hos en familie falder ikke ind under denne bestemmelse, men iøvrigt omfatter bestemmelsen ethvert forhold, hvor et barn er overgået til en persons tilsyn og omsorg på en sådan måde, at det vil være naturligt at pålægge den påg. ansvaret for at barnet nyder undervisning. En kommune vil ikke kunne vægre sig ved i kommunens skoler at modtage et barn, der således har taget ophold i kommunen, selv om opholdet er midlertidigt.

Kontrollen med børnenes indskrivning i skolen føres på grundlag af den fortegnelse over alle undervisningspligtige børn i kommunen, som det påhviler kommunalbestyrelsen at lade udfærdige. Det påhviler kommunen at drage omsorg for, at alle undervisningspligtige børn, hvis forældre ønsker dem indskrevet i folkeskolen, kan få fyldestgørende undervisning.

U. kan opfyldes ved, at den for barnets undervisning ansvarlige selv sørger for barnets undervisning enten ved at indmelde det i en anerkendt privatskole el. ved at lade det få hjemmeundervisning. Denne ret til selv at sørge for et barns undervisning er hjemlet i grundlovens § 83, der fastsætter, at forældre el. værger, der selv sørger for, at børnene får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, ikke er pligtige til at lade deres børn undervise i folkeskolen (s. Hjemmeundervisning). Der er herved alene påbudt u., ikke skolepligt her i landet.

Ang. undervisning i privatskoler s. Privatskoler.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Skoletilsynsloven af 20. maj 1933 med noter 1936. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter 1944. G. H.

Undløse drengehjem pr. Tølløse, opr. af staten 1918 ved køb og ombygning af Undløse højskole, ombygget og udvidet flere gange senere. Organiseret som selvejende institution under egen bestyrelse. 45 drenge, alder ved optagelse c. 5—13 år, ved afgangen 16—18 år. En særlig »lærlingeafdl.« for de 8 ældste drenge. Skole i hjemmet. Oplæ-

ring i landbrug og gartneri med drivhuse. Anerkendt som sinkehjem 30. dec. 1933.

O. Skj.

UNESCO. *U*(nited) *N*(ations) *E*(ducational), *S*(cientific) and *C*(ultural) *O*(rganization) (De Forenede Nationers Organisation for Opdragelse, Videnskab og Kultur) blev stiftet i 1946. Grunden dertil blev lagt allerede under krigen, idet undervisningsministre fra allierede lande fra 1942 af holdt fællesdrøftelser om hvorledes undervisningsapparatet i de krigshærgede lande bedst kunne opbygges. Som det ligger i navnet, er UNESCO en slags specialafdeling af De Forenede Nationer, og straks fra den første begyndelse er det blevet betonet at UNESCO, ligesom De Forenede Nationer, er tænkt som et fredsinstrument. Ved det forberedende møde i London (1945) anslog Attlee grundtonen for UNESCO: »Krige begynder i menneskers sind; vort løsen er: gennem opdragelse at stemme menneskers sind ind i fredens harmoni.«

Alle stater der hører til F. N. har ret til medlemskab i UNESCO, men UNESCO's medlemsliste falder ikke sammen med F. N.s. Den største og sørgeligste forskel er at Sovjetunionen lige fra begyndelsen har holdt sig udenfor. Derimod er efterhånden optaget de Allierede Nationers modstanderlande: Italien, Japan og Vesttyskland. Antallet af medlemstater er i øjeblikket 65. Danmark har været med lige fra begyndelsen. Hver regering betaler et årsbidrag, hvis størrelse bliver beregnet i forhold til F. N.-satserne. Summen af medlemsbidrag for 1952 er på 9 mill. dollars; heraf betaler Danmark 0,87 pct.

UNESCO's højeste myndighed er generalforsamlingen, der sammensættes af højst 5 delegerede fra hver medlemstat, udpeget af dennes regering. Hidtil har generalforsamlingen holdt møder af en 3—4 ugers varighed een gang om året; i fremtiden vil man nøjes med møde hvert andet år. Styrelsen består af 18 mand, udpeget af generalforsamlingen blandt de delegerede. De skal udvælges således at der opnås en passende geografisk spredning; det skal være fremragende personer med personlig erfaring inden for UNESCO's arbejdsmark, og de skal kunne repræsentere de regeringer der står bagved UNESCO. Der er en udvikling i gang nu der sikkert vil føre til at bestyrelsens medlemmer i højere grad end hidtil bliver at opfatte som repræsentanter for deres eget lands regering.

UNESCO's sæde er i Paris, hvor der arbejder en stor internationalt sammensat stab, under ledelse af en generaldirektør (nu (1952) meksikaneren Torres Bodet, der tidl. har været sit lands undervisningsminister, før ham den engelske biolog og humanist Jul. Huxley).

Et væsentligt led i UNESCO's organisation er de såkaldte »Nationalkommissioner«.

Hvert land kan indrette sin UNESCO-Nationalkommission som det vil (el. helt lade være). Nationalkommissionerne skal være rådgivende for deres lands regering i UNESCO-sager, og de skal tjene som kontaktorganer for hovedkvarteret, og som centrer for det UNESCO-arbejde landet selv gennemfører (i forståelse med hovedkvarteret). Den danske Nationalkommission består af 28 medl. repræsenterende forsk. sider af dansk kulturliv og præsideres af undervisningsministeren; desuden er der sørget for kontakt med et stort antal danske organisationer, der arbejder indenfor UNESCO-området.

Skønt UNESCO er en stor og dyr organisation, må og skal det i hovedsagen være et administrerende og koordinerende organ.

»Opdragelse« er kærnen i UNESCO's arbejde. I de første år blev der lagt ganske særlig vægt på at hjælpe med til genopbygning af undervisningsapparatet i de krigshærgede lande. I de senere år lægges hovedvægten på hjælp til de »underudviklede« lande, i henh. til F. N.'s program. Slagordet er »kamp mod analfabetisme«, men man er ganske klar over at læse- og skrive-færdighed kun er et ydre middel i opdragelsens tjeneste, og at indførelsen af denne teknik skal foretages med forsigtighed og hensyntagen til de enkelte samfunds almene sociale forhold. Derfor fremmer UNESCO studiet af de sociologiske problemer der opstår når et samfund pludselig rykkes over til de læsende nationers tal. I de lande hvor læsekunsten er nogenlunde fast etableret, lægger man særlig vægt på punkter der har været forsømt og som, på grund af almene sociale forskydninger, har fået en særlig presserende betydning; f. eks. spørgsmålet om »efterskole-undervisning« (adult education), der har været genstand for et seminar der afholdtes i Helsingør 1949 og nu skal henlægges under et nyoprettet International Adult Education Centre. UNESCO interesserer sig også for at finde de rette midler til at bruge undervisningsapparatet til at sprede kendskab til midler og veje for international forståelse og for at bekæmpe de tendenser der findes til at bruge navnlig historie- og geografi-undervisning i en ensidig nationalismes tjeneste. De nordiske erfaringer m. h. t. revision af historiebøger har haft betydning for disse bestræbelser.

Inden for videnskabens område virker UNESCO specielt med til opbygning af de internationale forbindelser, men har også direkte sat visse videnskabelige studier igang, særlig inden for de sociale videnskaber, f. eks. om racefornemmelsers betydning som grundlag for konflikter og spændinger, om de sociale problemer der fremkaldes gennem teknikkens fremskridt, og om fascismens og nazismens forudsætninger og teknik.

Inden for litteratur, kunst og musik er det UNESCO's mål, dels at etablere ønskelige

kontakter tværs over landegrænser, dels at åbne nationernes øjne for fremmede kulturers værdifulde litteratur og bidrage til spredning af god kunst, dels at modvirke europæismens dræbende indflydelse på folkelige musik- og kunst-former.

Det afgørende for UNESCO's fremtid er, om de enkelte medlemstater, specielt gennem Nationalkommissionerne, vil ofre energi, tid og penge på UNESCO-opgaver. Danmark har på mange måder bidraget til UNESCO-arbejde, særlig gennem hjælp til krigsramte el. teknisk underudviklede lande, både statsligt og gennem private institutioner (spec. Mellemfolkeligt Samvirke (s. d.)); men den danske Nationalkommission råder endnu ikke over noget budget. C. H-g.

Ungdom, Vor, se »Vor Ungdom«.

Ungdommens hus, et samlingssted for alt ungdomsarbejde indenfor en kommune el. et distrikt. Samtidig med at erkendelsen af de frie ungdomsorganisationers betydning for den demokratiske medborgeropdragelse har vundet stærkt frem under besættelsen, er disse organisationers lokaleforhold og vilkår blevet stærkt forringede. Tanken om at løse alle disse problemer ved med offentlig og privat støtte at bygge et fælles »u. h.« med gode lokaler for alle afskygninger af ungdomsarbejdet, ligger lige for som en fortsættelse og videreførelse af det samarb. ml. ungdomsorganisationerne, der under besættelsen er foregået i Dansk Ungdomssamvirkes navn. Statsradiofonien arrangerede i sommeren 1943 et par fiktive transmissioner fra et sådant u. h., som skabte megen interesse om tanken. Om den kan virkeliggøres afhænger dels af samarbejdsviljen og tolerancen de forskellige organisationer imellem, dels af myndighedernes og privates forståelse af sagens store betydning. S. også Sognegården, Ungdomskafé og Ungdomsklubber. V. N.

Ungdommens Vel, forening for børneforsorg, stiftet 1906 med det formål at yde hjælp til unge mænd og kvinder i alderen 14—18 år, der er kommet i vanskeligheder, men hvis forhold ikke giver anledning til indskriden fra værgerådets (nu børneværnets) side. U. V. har særlig fået støtte fra Kristelig Forening for unge Mænd og Kristelig Forening for unge Kvinder, men arbejdet er efterhånden ændret derhen, at foreningen driver forskellige opdragelseshjem, der i stor udstrækning benyttes af børneværnet. U. V. blev anerkendt som forening for børneforsorg 24. marts 1920. Dens første optagelseshjem var Seden Enggård i Seden ved Odense, opr. 1908, og i 1913 indflyttet i en til formålet opført bygning med plads til 22 unge mænd, der alle har eget soverum. 1912 opr.s et mindre optagelseshjem for unge piger på Fanø, senere flyttet til Erritsøhus v. Fredericia, 1920 opr.s Seden lærlingehjem, der oplærer unge mænd i hånd- og maskinsnedkeri og har enkelte elever, der arbejder hos andre mestre. Dette hjem er det eneste i sin art i Danmark. 1937 opr.s Dybbøl optagelses- og gartnerhjem for drenge ved Ragebøl st. og i 1942 overtog foreningen lærlingeplejehjemmet Ny Møllegård, Odense. O. Skj.

Ungdomsdomstole, se Børnedomstole.

Ungdomsforeninger, De Danske, er en i 1903 stiftet sammenslutning af lokale ungdomsforeninger, der arbejder på folkeligt, kristeligt grundlag. Medlemstallet er (1952) ca. 46.000 fordelt over 537 foreninger samlet i 36 hovedkredse. Foruden et årsskrift udgives ugebladet Dansk Ungdom. Arbejdet har i de forsk. egne af landet noget forsk. karakter. De fleste foreninger findes i Jylland og langt de fleste på landet. Foruden de mdl. el. hyppigere møder i lokalforeningerne med foredrag, sang, oplæsning m. v. samles man af og til til hovedkredsmøder for større områder, stævner, kursus o. lign. ligesom til det årlige landsmøde, der gerne afholdes på en højskole og varer flere dage. De tilsluttede foreninger optager medl. over 14 år. Foreningen samarbejder med tilsv. organisationer i de andre nordiske lande.

Litteratur: Fri Ungdom, red. af J. Bukdahl og J. M. Jensen, 1944.

Ungdoms Fællesråd, Dansk, afløste i 1945 Dansk Ungdomssamvirke (grl. 25. juni 1940) som fællesorgan for det landsomfattende ungdomsarbejde. Hed oprindelig Ungdomsorganisationernes Fællesråd, men ændrede i febr. 1951 navnet til D. U. F.

Har tilslutning fra 26 landsomfattende danske ungdomsorganisationer bl. a. Venstres Ungdom, Danmarks socialdem. Ungdom, Radikal Ungdoms Landsforbund, Dansk Vandrelaug, De Danske Ungdomsforeninger, K.F.U.M. og K., De Danske Gymnastikforeninger, Danske Studerendes Fællesråd, Afholdsungdommens Fællesråd m. fl.

Virker som fællesrepræsentation for dansk landsomfattende ungdomsarbejde og kan som sådan rejse og behandle alle spørgsmål, der direkte el. indirekte angår ungdommen. Formidler gennem W. A. Y., World Assembly of Youth, den internationale ungdomsorganisation, grl. 1949, det internationale samarbejde med tilsvarende fællesrepræsentanter for ungdommen i de demokratiske lande. En dansk nationalkomité for Den europæiske Ungdomskampagne tog initiativet til oprettelsen af Krogerup højskole, hvor fællesrådets sekretariat nu findes. Udgiver tidsskriftet Lederbladet (s. d.) samt periodiske publikationer som Danish Youth, en landsomfattende fortegnelse over foredragsholdere m. m. K. G.

Ungdomsfængsel, en særlig art af fængselsstraf, der anvendes overfor unge lovovertrædere, således at disse under straffens afsoning søges påvirket ved opdragelse og

uddannelse med det formål at gøre dem til nyttige samfundsborgere.

U. indførtes ved strfl. af 15. apr. 1930, s. § 41—43. § 41, stk. 1, lyder: »Når en person ml. 15 og 21 år gør sig skyldig til straf af fængsel for en forbrydelse, der må anses som udslag af forbryderiske tilbøjeligheder el. af hang til lediggang el. til at søge slet selskab, bliver han at dømme til straf af u., såfremt retten finder, at varige opdragende og uddannende foranstaltninger vil være formålstjenlige.«

Dom til u. medfører — ligesom domme for strafbart forhold iøvrigt — ikke automatisk tab af borgerlige rettigheder. Mens alm. fængselsstraf kan medføre automatisk tab af retten til militærtjeneste og valgret til rigsdagen, medfører u. ej heller tab af disse rettigheder. Derimod kan den, der dømmes til u. — i lighed med domme for strafbart forhold iøvrigt — ved særlig bestemmelse herom i dommen frakendes visse rettigheder, s. strfl. par. 78 og 79.

Mens en alm. frihedsstrafs varighed er nøje bestemt i dommen, — f. eks. hæfte i 20 dg., fængsel i 1 år og 6 mdr., — lyder en dom til u. blot på, at den påg. vil være at dømme til u., uden at der i dommen angives noget tidsrum for straffens varighed. Strfl.s § 42 fastsætter grænserne for, hvor længe en fange kan tilbageholdes i u. Hovedreglen er, at opholdet ikke kan udstrækkes ud over 3 år. Når der er forløbet 1 år fra indsættelsen i u., afgør fængselsnævnet (s. d.) efter indstilling fra u.s ledelse om fangen skal løslades. Hvis han ikke løslades, tages spørgsmålet pånyt op til overvejelse, når endnu 1 år er forløbet. Når der er gået 3 år, skal han som nævnt løslades. Gennemsnitsopholdet i u. ligger omkr. 2 år.

Afgørende for, hvor tidligt en fange kan løslades, er hans opførsel i u., således at forstå, at man skønner over, om han kan antages at være blevet påvirket tilstrækkeligt i gunstig retning, til at der er rimelig udsigt til, at han kan klare sig i samfundet uden at være truet af tilbagefald i forbrydelse. (Denne bedømmelse er dog uden betydning i de tilfælde, hvor fangen først løslades efter maksimaltiden 3 års forløb, da han skal løslades, uanset om man måtte mene, at han ikke vil kunne begå sig i samfundet).

For at hjælpe den løsladte fange over den vanskelige overgang fra livet i tvang til livet i frihed sættes han i den første tid efter løsladelsen under tilsyn, — normalt 1—2 år — der knyttes til bestemte vilkår i lighed med alm. løsladelse på prøve. Mens tilsyn kun kan anordnes for alm. fængselsstrafafsonere, når de løslades, før den fulde straf er afsonet, sker løsladelsen fra u. altid i form af prøveløsladelse med vilkår og med tilsyn. Prøvetiden kan af fængselsnævnet udstrækkes indtil 1 år udover maksimal straffetid, altså til det tidpsunkt, da der er forløbet 4 år fra

indsættelsen i u. Hvis den løsladte forser sig i prøvetiden, det være sig ved ny lovovertrædelse el. ved overtrædelse af de stillede vilkår, kan han genindsættes, og hans samlede ophold i u. kan da udstrækkes til ialt 4 år, mens han ved løsladelsen kan få en prøvetid, der udstrækkes maksimalt til det tidspunkt, da 1 år fra den nye løsladelse er forløbet. Ligesom ved alm. fængselsstraf regnes straffen først for udstået, når prøvetiden er forløbet uden at den påg. er blevet genindsat. Man forsøger før løsladelse at skaffe den påg. arbejde, som hovedregel med godt resultat.

Tilsynet med de fra u. løsladte udføres af u.s funktionærer. Når man har foretrukket denne udvej fremfor at lade tilsynet udføre af en af foreningerne under Dansk Forsorgsselskab (s. d.), der har tilsynet med lovovertrædere iøvrigt (bortset fra små undtagelsesgrupper), skyldes det, at funktionærerne har erhvervet et godt kendskab til fangen under opholdet i u. og — hvad der er ikke mindre vigtigt — at fangen har erhvervet det indgående kendskab til vedk. funktionær, der er nødvendigt for at det gensidige tillidsforhold, der betinger tilsynets succes, kan være til stede. Denne tilsynsordning kan praktiseres, fordi u.s klientel er begrænset til et relativt lille antal.

Idømmelse af u. er sammenlignet med de alm. frihedsstraffe (hæfte og fængsel) en alvorlig straf, når henses til, at den gennemsnitlige anbringelse i u. ligger omkr. 2 år. Strafarten anvendes da også kun overfor personer, der har gjort sig skyldige i ret grove forbrydelser, mens man på den anden side ikke anvender denne strafart overfor personer, der må betegnes som forhærdede og uegnede til moralsk påvirkning. Kun c. 27 pct. af u.-fangerne har ikke tidligere været i konflikt med loven, mens alle de øvrige tidligere har haft en (evt. betinget) straffedom el. har modtaget tiltalefrafald med el. uden anbringelse på ungdomshjem.

Det forudsættes i strfl., at u. kan anvendes både overfor kvinder og mænd, men da kun meget få kvinder har opfyldt de særlige krav, der stilles for anvendelse af denne strafart, således at man ikke har haft et tilstrækkeligt stort klientel til at kunne drive et særligt u. for kvinder, har man i de få tilfælde, kvinden har »stået til« u. i stedet idømt dem alm. fængsel.

Straf af u. udstås (af mandlige u.s-fanger) i u. Søby-Søgård (adr. pr. N. Søby), der er en gammel herregård beliggende omkr. 15 km syd for Odense. Fangen kommer dog først dertil efter at have gennemgået modtagelsesafdl. i statsfængslet i Nyborg, hvor han tilbringer et par mdr. På Søby-Søgård er der anbragt c. 150 u.-fanger. Strfl.s § 43, stk. 2, fastsætter om behandlingen af u.s-fangerne: »Ved fuldbyrdelsen lægges særlig vægt på fangens åndelige og legemlige udvik-

ling gennem undervisning, legemsøvelser og udførelse af friluftsarbejde samt på hans uddannelse til et erhverv, hvorved han efter løsladelsen kan ernære sig.«

U.-fangerne modtager skoleundervisning om vinteren 3 og om sommeren 1 time daglig. Denne undervisning indgår i fangernes arbejdstid, der udgør 10 timer daglig, og omfatter elementære fag som dansk, regning og gymnastik. Derudover er der frivillig deltagelse i undervisning i en række forskellige fag.

Den største del af fangerne beskæftiges ved landbrugsarbejde. Foruden den uddannelse, der følger med praktisk arbejde under kyndig vejledning, får fangerne en tilsvarende teoretisk uddannelse.

En del af fangerne har tidligere stået i lære i et el. andet fag, men ikke fuldført uddannelsen. For de mere almindelige og ikke i særlig grad apparaturkrævende fags vedk. kan uddannelsen fortsættes og afsluttes med svendeprøve i u.; fangerne kan således oplæres som gartnere, smede, snedkere o. s. v. Fanger, der er oplært i u., men ikke har nået at fuldføre uddannelsen i et fag, søger man såvidt muligt ved løsladelsen at hjælpe til en læreplads, hvor uddannelsen kan fuldføres.

Sport indgår som et vigtigt led i den opdragelse, man søger at bibringe fangerne. Dels indgår gymnastik, boldspil o. s. v. i timeplanen, dels gives der lejlighed til frivillig udøvelse af idræt i fritiden.

Der lægges megen vægt på karakterdannelse og udvikling af sunde interesser hos fangerne, funktionærerne tilrettelægger el. deltager sammen med fangerne i tilrettelæggelsen af fritidssyslerne foredrag, filmsforevisninger m. v. Det påses, at tonen blandt fangerne er ordentlig, og at deres opførsel, også indbyrdes, holder en vis rimelig standard.

Ligesom der i fangernes livsførelse er ringe lighed med forholdene i et statsfængsel, er der i u.s ydre kun ringe lighed med et almindeligt fængsel. Der er ingen mur omkring u., og fangerne kan nødvendigvis ikke være under konstant opsyn under arbejdet. En særlig udvalgt del af u.-fangerne har opholds- og soverum, der ikke er aflåset el. forsynet med gitter for vinduerne.

De rammer, der er lagt for u., må i den kommende tid forventes udvidet, da anvendelsen af denne strafart har vist sig at være et værdifuldt led i bekæmpelsen af ungdomskriminaliteten. I særdeleshed må man håbe, at der opr. endnu eet el. flere u., hvilket er en betingelse for en mere individuel behandling og bedre uddannelse af de enkelte fanger. R. D.

Ungdomsgård, s. Sognegården.

Ungdomsherberg, s. Vandrehjem og Herbergs-Ringen.

Ungdomshjem er iflg. lov om offentlig forsorg § 137 navnet på de opdragelseshjem, der er bestemt til at modtage børn over 14 år, der har en særlig vanskelig karakter el. har udvist meget slet opførsel, særlig sådanne børn, hvis opdragelse og oplæring ikke skønnes at kunne gennemføres ved et kortere ophold i et optagelseshjem (iagttagelseshjem) el. i anden institution bestemt til oplæring og uddannelse f. eks. lærlingehjem, lærlingeplejehjem, husholdningsskole o. lign. Navnet u. blev indført ved lov om værgerådsforsorg af 12. juni 1922, og en række af de i henh. t. lov nr. 72 af 14. apr. 1905 anerkendte opdragelsesanstalter blev ændret til u.

U. må ikke være fælles for drenge og piger og skal selv meddele skoleundervisning til eleverne. Denne former sig som en efterskoleundervisning, der nogle steder gives hele året, andre steder kun i vinterhalvåret. Ved siden heraf har u. for drenge oplæring i landbrug, gartneri og et el. flere håndværk, u. for piger i husligt arbejde, nogle steder suppleret med erhvervsmæssig vask og strygning, vævning, erhvervsmæssig syning og egentlig skolekøkkenundervisning.

Til anbringelse af elever i u. kræves samtykke fra overinspektionen for børneforsorgen. Der findes i Danmark 4 u. for drenge, heraf 3 statshjem, med 248 pladser og 6 u. for piger, heraf 1 statshjem og 1 kommunalt hjem, med 171 pladser.

Der lægges megen vægt på, at eleverne har sund og god sysselsættelse i fritiden, og u. er derfor i reglen forsynet med gymnastiksal og boldplads, i enkelte tilfælde også svømmebassin. I vintertiden drives sædvanlig husflid el. andet håndarbejde. I de fleste u. er der eneværelser til samtlige elever til anvendelse dels som soverum, dels som opholdsrum i en del af fritiden, hvis de kan opvarmes tilstrækkeligt. U. modtager hyppigt elever som af statsadvokaten er fritaget for tiltale mod at de kommer under børneforsorg og anbringes i opdragelseshjem el. u., og hjemmene har derfor pligt til særlig at våge over, at disse elever ikke løber bort og begår nye strafbare handlinger. Staten skal iflg. forsorgslovens § 160 opretholde mindst 2 u., et for mandlig og et for kvindelig ungdom til modtagelse af elever, der i andre u. el. skolehjem el. iøvrigt har vist slet opførsel. Hertil anvendes Bråskovgård (drenge) og Vejstrup (piger). Den i § 160, stk. 2, omtalte adgang til at opr. lukkede afdl. ved u. er kun benyttet til indretning af den lukkede afdl. ved Bråskovgård (s. d.). U. er i deres økonomi helt og holdent afhængige af staten og dens tilskud, der til 1951 blev ydet på grundlag af den siden 1919 eksisterende tilskuds- og plejepengeordning. Fra 1. apr. 1951 får u., der har et af arbejds- og socialmin. beskikket tilsynsråd deres underskud dækket efter regler i lov af 14. marts 1951 (forsorgslovens § 65). Det personale, der deltager i det

opdragende arbejde, altså særlig ledere, lærere, mestre og faste praktiske medhjælpere, lønnes ved de private u. i analogi med de i lov om statens tjenestemænd givne lønningsregler for statens u. Enkelte u. anvendes fortrinsvis til elever, der er noget tilbage i udvikling; er forsinkelsen større, henvises sædvanlig til anbringelse i fredehjem. O. Skj.

Ungdomsidrætsmærket. I de år idrætsmærket for de voksne har eksisteret, har der gentagne gange været tænkt på et mærke for dem, der endnu ikke var fyldt 18 år.

I de senere år har manglen på at give ungdommen under 18 år noget fast idrætsligt mål at stræbe imod i stadig større grad gjort sig gældende, og for at råde bod herpå vedtog idrætsmærkebestyrelsen på et møde i apr. 1944, at der skulle indstiftes et idrætsmærke for de unge ml. 14 og 18 år.

Dette mærke, der er tænkt som et mellemled ml. skoleidrætsmærket og de voksnes idrætsmærke, blev indstiftet den 24. apr. 1945.

U. har 2 grader: Bronze og sølv.

Bronzemærket kan tages af alle ml. 14 og 18 år, medens sølvmærket kun kan tages ml. 16 og 18 år. Intet mærke kan tages efter det fyldte 18. år.

For såvel bronze- som sølvmærket er opstillet særlige øvelsesrækker, der for begge mærkers vedkommende er delt i 3 grupper. Da mærket kan tages af både piger og drenge, er der opstillet øvelser for begge kategorier.

Da man har ment det heldigst, at et u. var så enkelt som muligt, har man opstillet øvelsesvalget inden for gymnastik, løb, spring, kast samt svømning. For sidstn. øvelses vedk. har man, da idrætsmærkebestyrelsen har ment, at der bør lægges vægt på svømning, gjort denne obligatorisk. Der vil naturligvis være en del steder, hvor det ikke er muligt at gennemføre en svømmeprøve, og bestyrelsen har derfor gjort den undtagelse for svømmeprøven, at der, såfremt der ikke inden for en radius af 4 km fra prøvetagerens hjemsted kan aflægges prøve i svømning, da kan vælges ml.: Landevejsmarch, terrænløb el. skiløb. Denne dispensation kan, når særlige grunde taler derfor, også gives til andre, men kun af idrætsmærkebestyrelsen efter forud indsendt meddelelse om grundene.

Såfremt prøven til bronzemærket tages 2 gange ml. 14 og 16 år og for sølvmærket 2 gange ml. 16 og 18 år, vil der, 2. gang bronzemærket og sølvmærket tages, kunne påsættes mærket en sløjfe.

Prøveperioderne er for u. 12 kalendermdr. ligesom for de voksnes idrætsmærke.

I det hele taget er u. bygget op som de voksnes idrætsmærke (s. d.), og de for dette fastsatte bestemmelser m. h. t. medlemsskab af idrætsforeninger, dommere, indsendelse af skema o. s. v. er gældende for u. H. B-n.

Ungdomskafé. Dels manglen på egnede fritidslokaler og -beskæftigelser, dels de for mange unge trange forhold i hjemmene bevirker, at ikke få unge i de større byer tilbringer en betydelig del af deres fritid på kafeer, konditorier o. lign. Disse er for en stor dels vedk. mindre egnede til ophold for ungdommen, og der er derfor fremsat forslag om som et supplement til andre ungdomsforanstaltninger at opr. særlige u. Disse skulle være hyggeligt indrettet, være forsynet med selskabsspil, blade, tidsskrifter, grammofon og radio samt holde priser, der ligger på marketenderiniveau, ligesom en i ungdomsarbejde kyndig person skulle være forstander(inde). Det forudsættes som regel også, at u. skal være alkoholfri. Den svenske ungdomsvårdskommitté har i sin bet. om ungdommens fritidsvirksomhed stillet forslag om statsstøtte til forsøgsvis oprettelse og drift af u., mens ungdomskommissionen i Danmark alene har berørt spørgsmålet i forbigående ved omtalen af ungdomsklubber og dansehaller. P. D.

Ungdomsklubber (fritidsklubber). Oprettelse af u. resp. fritidsklubber er et vigtigt led i det ungdomsarbejde, der især tager sigte på de unge i aldersgruppen fra 14 til 18 år. Ved at stille lokaler til rådighed gives der de unge et tilholdssted, hvor de kan være sammen med jævnaldrende og på dette grundlag bygge et frit fællesskab op samt deltage i hobbyvirksomhed og underholdning af forsk. art; arbejdets hovedformål er at give plads for ungdommens trang til at udvikle sine interesser og for dens beskæftigelseslyst og aktivitet.

I Danmark har u. især vundet indpas efter 1940. Man har søgt frem til en form, som kunne tilfredsstille de unge, der erfaringsmæssigt har vanskeligt ved at føle sig hjemme i de alm. ungdomsorganisationer, og som derfor ofte kommer til at savne det værn og den tilskyndelse, som tilslutning til et fællesskab med jævnaldrende under gode former kan betyde.

U. har særlig betydning i de større byer, hvor unge over 14 år kun har ringe muligheder for at dyrke deres interesser i deres egne hjem.

Karakteristisk er bestræbelserne for at aktivisere de unge selv. Dette søges nået dels gennem adgang til udstrakt hobbyvirksomhed, dels gennem de unges egen ansvarlighed for lokalernes udstyrelse og vedligeholdelse, deres aktive deltagelse i underholdningsprogrammer, planlæggelse af fester og ture, evt. deltagelse i selve ledelsen af klubben m. m.

For tiden (1952) er (efter ungdomskommissionens skøn) c. 100 u. i virksomhed i hele landet, opr. af enkeltpersoner, kredse af sådanne, foreninger, kirkelige kredse, boligselskaber el. kommuner og kommunale organer (herunder ungdomsskolen for den

ufaglærte ungdom). Nogle klubber har kun åbent en aften om ugen, andre flere aftener, enkelte hver aften.

Store vanskeligheder har været forbundet med at skaffe klubberne egnede lokaler; ofte klarer man sig yderst primitivt. Hvor lokalerne om dagen benyttes til andre formål og først og fremmest er udstyret med henblik på disse, hemmes derved de unges aktivitetstrang og beskæftigelsesmuligheder.

Medlemstallet ligger i de fleste u. under 100, enkelte har over 200 medl. En del klubber, og navnlig blandt de større u., modtager også medl. under 14 år og over 18 år. Næsten alle u. har en bestemt person som leder, lønnet el. ulønnet. Det kan være en lærer, en fritidshjemslærer, en præst el. en anden person, som er valgt dertil af klubmedlemmerne selv el. af klubbens bestyrelse. Ofte står en bestyrelse af ældre interesserede bag klubben med det egtl. økon. og pæd. ansvar; i mange u. deltager et af medl. valgt »klubråd« i klubbens ledelse.

Flertallet af u. bliver økon. understøttet af det offentlige (stat og kommune) og supplerer deres indtægter op ved bidrag fra legater og fra privat side, ligesom der også opkræves et medlemskontingent, i reglen c. 1,50 kr. pr. md.

Statstilskud til u. ydes i henh. t. forsorgslovens § 127, idet der kan ydes tilskud til sådanne forebyggende foranstaltninger for unge over den skolepligtige alder. En del fritidshjem (s. d.) har udvidet deres virksomhed til også at omfatte fritids- og u. Ansøgning om anerkendelse stiles til arbejds- og socialmin. og sendes til overinspektøren for børneforsorgen, Rosenvængets allé 18, Kbh. Ø. Pr. 31. dec. 1952 fandtes 54 statsanerkendte u. plus 13 andre statsanerkendte lign. fritidsvirksomheder, heraf flertallet i hovedstaden.

En u. kan være politisk og religiøs neutral, men det er ingen betingelse for at opnå godkendelse som tilskudsberettiget. Derimod bør en u. stå åben for alle interesserede unge.

Af landsorganisationer af u. findes 2: »Ungdomsringen«, der kun omfatter statsanerkendte u. og »Landsforeningen af Ungdomsklubber i Danmark«.

Litteratur: Ungdommen og fritiden, bet. afg. af ungdomskommissionen, 1952. O. K. og O. Skj.

Ungdomskommissionen. Foranlediget ved en opfordring fra Dansk Ungdomssamvirke nedsatte samlingsregeringens arbejds- og socialmin. d. 17. okt. 1945 en u., der fik til opgave »at undersøge ungdommens arbejds- og indkomstforhold og faglige uddannelse, dens boligforhold og muligheder for en sund udnyttelse af fritiden, i hvilken forbindelse spørgsmålet om støtte til ungdommens foreninger, fritidslokaler og idrætsliv vil være at tage i betragtning. Endelig skal komm. tage hensyn til de problemer, som vedr. de unges familiedannelse og bosætning. Komm. skal i sit arbejde i første række tage sigte på mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særligt henblik på forebyggelsen af ungdomskriminaliteten.«

Prof. Hal Koch blev u.s formand. Til medlemmer udnævntes repræsentanter for de interesserede ministerier, for de 7 politiske ungdomsorganisationer og for en række kulturelle, religiøse og faglige foreninger med særlig tilknytning til ungdomsarbejde. Der var herudover adgang til at tilkalde sagkyndige og repræsentanter for organisationer og grene af administrationen til deltagelse i arbejdet, og u. gjorde i stort omfang brug heraf.

U. havde således et overordentligt vidtspændende kommissorium, ligesom den var meget bredt sammensat. Den så det derfor som sin opgave først og fremmest at give udtryk for ungdommens syn på de mange forskellige problemer, der forelå, og fremfor alt i sit arbejde at understrege den indbyrdes sammenhæng ml. problemerne, som nødvendiggør helhed og ensartethed i behandlingen af enkeltspørgsmål. Derimod måtte det praktiske detailarbejde i en del tilfælde overlades til andre instanser.

Undersøgelsen af de faktiske forhold har indtaget en fremtrædende plads i u.s arbejde. Man har således gennemført statistiske undersøgelser af gymnasiasternes og de studerendes forhold (offentliggjort dels i bet. om ungdommens adgang til den højere uddannelse, dels i Statistiske meddelelser 4. 144. 4) af landets forsamlingshuse (offentliggjort i bet. om fritidslokaler på landet), af foreningslivet (offentliggjort i bet. om ungdommen og fritiden), og af flere andre spørgsmål. Den vigtigste undersøgelse, den s. k. ungdomsenquete, omfatter et repræsentativt udsnit på c. 8400 pers. af den danske ungdom ml. 15 og 25 år. De påg. er af særlige spørgere blevet udspurgt om en lang række forhold, dækkende arbejds-, uddannelses- og indkomstforhold, boligforhold, fritidens anvendelse, smag og interesser m. m. Undersøgelsen, der bearbejdedes af Det statistiske Departement, blev offentliggjort 1951 i u.s skriftrække under titlen *Den danske ungdom* (248 sider). Af undersøgelsens mange resultater kan til eksempel nævnes, at op mod $^3/_4$ af ungdommen modtager en el. anden form for undervisning efter udgangen af skolen. Der er imidlertid store sociale forskelle. Således er chancen for, at en ung tager studentereksamen, rundt regnet 100 gange så stor, hvis han er søn af en akademiker, som hvis han er søn af en landarbejder. Mange unge har vanskeligt ved at vælge erhverv, og erhvervsskifte er meget hyppigt, særlig for de unge fra landet. Landbrugsmedhjælperne har ofte meget dårlige boliger — $^1/_3$ af medhjælperværelserne op-

fylder således ikke lovens mindstekrav. Fritidsudnyttelsen er vidt forsk. i de forsk. landsdele, og ml. forsk. ungdomsgrupper. Detaillerede opgørelser er bl. a. foretaget af foreningsliv, kirkegang, biografbesøg, musikudøvelse, dans, restaurationsbesøg, rygning, læsning, radioaflytning og idrætsudøvelse. Et hovedresultat heraf er, at de udadvendte fritidsinteresser spiller en særlig stor rolle for aldersklassen 16—20 år, idet både de yngre og ældre f. eks. går mindre i biografen.

U. har bl. a. afgivet flg. udtalelser og bet.: 1946: 1. udtalelse vedr. etablering af en offentlig *erhvervsvejledning* (genoptrykt 1950). 2. udt. vedr. rev. af lov om *ungdomslejre*. — 1947: 3. bet. ang. ungdommens *boligforhold* (m. forsl. om tvungen udlejning af enkeltværelser). 4. udt. vedr. *biografspørgsmålet*. 5. udt. vedr. rev. af lov om *ungdomsskoler for ufaglærte*. — 1948: 6. bet. om den *tilflyttede ungdoms* særlige problemer. 7. bet. om ungdommens *bosætningsproblemer*. 8. bet. om *beskyttelsesforanstaltninger og helbredskontrol*. — 1949: 9. bet. om de *værnepligtiges forhold* (genoptrykt 1952). 10. bet. om ungdommens adgang til højere udd. I *(gymnasiet)*. 11. bet. om *boliger* for ungdommen. — 1950: 12. bet. om ungdommens *friluftsliv*. — 1951: 13. bet. om *fritidslokaler på landet*. 14. udt. vedr. ændr. af lov om foranstaltninger til imødegåelse af *ungdomsarbejdsløshed*. 15. udt. vedr. den ved lov om tipning oprettede *studiefond*. 16. statistisk undersøgelse af *Den danske ungdom*. 17. bet. om ungd.s adgang til højere uddannelse II *(universiteter og højere læreanst.)*. — 1952: 18. bet. om ungdommen og *arbejdslivet*. 19. bet. om ungd.s adgang til *videregående faglige skoler* m. v. 20. bet. om ungdommen og *fritiden*. 21. bet. om den *tilpasningsvanskelige ungdom*. 22. Afsluttende udtalelse om *samfundet og ungdommen*.

Om de enkelte betænkningers og udtalelsers emner henv. iøvrigt til de spec. artikler.

Et til u.s svarende arbejde er i *Sverige* udført af ungdomsvårdkommittén (nedsat 1939), som har udsendt 7 bet. (I om Psykisk barna- och ungdomens vård, S.O.U. 1944: 30, II om Ungdomens föreningsliv, S.O.U. 1944: 31, III om Ungdomen och nöjeslivet, S.O.U. 1945: 22, IV om Ungdomens fritidsverksamhet, S.O.U. 1947: 12, V om Utvecklingshämmad ungdom, S.O.U. 1947: 17, VI om Ungdomen och arbetet, S.O.U. 1948: 21. VII (slutbetænkning): Ungdomen möter samhället, S.O.U. 1951: 41.

I *Storbritannien* har Youth Advisory Council (ophævet 1945) virket, og i USA har The American Youth Commission (privat nedsat) udsendt en lang række bet. om tilsv. spørgsmål, først og fremmest Youth and the Future. (1942).

Litteratur: De i teksten nævnte danske, svenske og amerikanske betænkninger. Artikler i Lederbladet fra og med årg. 1945. Socialpolitisk forenings småskrifter, nr. 11. P. D.

ungdomskontorer, Rådgivende. Ved kommunal foranstaltning er der i forskellige provinsbyer bl. a. Århus 1946, Aalborg og Esbjerg 1947 forsøgsvis opr. u., der på forskellig måde står til ungdommens, navnlig den tilflyttede ungdoms (s. d.) disposition. Af ialt 19 u. bestod i 1952 10. Oprettelsen af et lign. u. i Kbh. er 1947 foreslået af ungdomskommissionen (s. d.) i dennes bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problem, men der har hidtil ikke kunnet opnås enighed ml. de interesserede myndigheder. Kontoret skal efter forslaget, der er i overensstemmelse med et (først i 1951 gennemført) forslag fra Stockholm og praksis f. eks. i de i Esbjerg og Århus opr. kontorer, kunne yde den tilflyttede ungdom råd og vejledning m. h. t. forholdene i hovedstaden, således vedr. forholdet til myndighederne, boligforhold, arbejdsanvisning, fritidens udnyttelse, egnede foreninger, ungdomsskoleforhold o. s. v. Kontoret bør således stå i den nøjest mulige kontakt med andre institutioner, først og fremmest boligudvalget, centralkontoret for hjemløse mænd og arbejdsanvisningen, samt med de frie ungdomsorganisationer, der, når de gennem kontoret kommer i kontakt med de unge tilflyttede, ofte vil være i stand til at lette tilpasningsvanskelighederne. Kontoret foreslås ledet af de kommunale ungdomsudvalg i hovedstadskommunerne. Et arbejde med samme formål er 1951 taget op af de samvirkende hjemstavnsforeninger.

Litteratur: Ungdomskommissionens bet. om den tilflyttede ungdoms særlige problemer, 1948, samt dens udtalelse: Samfundet og ungdommen, 1952. P. D.

Ungdomskostskoler. Loven af 4. juli 1942 om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom samt den ændrede lov af 24. maj 1948 har et særligt afsnit om u. Reglerne for tilskud såvel til skolen som til eleverne er nogenlunde som til efterskolerne. Den første u. oprettedes i Holsted af 13 sydjyske købstæder og med kommunelærer S. N. Friborg, Esbjerg, som forstander, derefter fulgte Tårupgård ved Viborg med forstander J. Rosendal, oprettet af en række nordjyske købstadkommuner, endv. Bloksborg ved Vejen, oprettet af en række store industriforetagender på initiativ af fru Paula Nissen, Serridslevgård og endelig har Kofoeds skole hver sommer en u. i Kbh.s nærhed. De to sidste skoler er kun for piger. De fynske købstæder har et par år drevet en u., men har opgivet det igen. Eleverne hentes fra de interesserede kommuner, der betaler, hvad det koster ud over undervisningsmin.s tilskud. De fleste steder benyttes et kostskoleophold som belønning til flittige elever i aftenungdomsskolen. U.s særlige værdi er, at de har fundet et klientel, hvis miljø og såvel økonomiske som arbejdsmæssige forhold hidtil har forhindret det i at søge denne form for skole. Erfaringen har vist, at u. er langt den værdifuldeste af de i ungdomsskoleloven nævnte former. A. J.

Ungdomskriminalitet, s. Børnekriminalitet og Ungdomsfængsel.

Ungdomslejr, s. ungdomsskoler, Arbejdstekniske.

Ungdomsnævn, s. Ungdomsudvalg.

Ungdomsorganisationernes Fællesråd, se Ungdoms Fællesråd, Dansk.

ungdomsorganisationer, Politiske. I tilknytning til de politiske partier arbejder ungdomsorganisationer, der driver et politisk og socialt oplysningsarbejde bl. ungdommen, hver på grundlag af det pågældende partis ledende ideer.

Foreningerne arbejder med møder, kursus, studiekredse, kammeratlige sammenkomster m. m.

Organisationernes størrelse pr. 1. 1. 1952 fremgår af nedenstående. (Rækkefølgen efter medlemstallenes størrelse).

Venstres Ungdom: medl.tal 47.481 fordelt på 206 lokalforen. m. v. Medlemsblad (obligatorisk): Dansk Folkestyre, 10 gange årligt; lederblad: V.U.Lederen, 6 gange årligt.

Danmarks socialdemokratiske Ungdom: medl.tal 20.000 fordelt på 280 lokalforen. Medlemsblad: Fri Ungdom, een gang mdl.; lederblad: Ungdomslederen, 6 gange årligt.

Konservativ Ungdoms landsorganisation: medl.tal ca. 15.000 fordelt på 148 lokalforeninger. Medlemsblad (obligatorisk): K. U., een gang mdl.

Danmarks kommunistiske Ungdom: medl.-tal ca. 9.200 fordelt på ca. 100 lokalforen. Medlemsblad: Fremad (Ungdommens blad), hver 14. dag.

Radikal Ungdoms Landsforbund: medl.tal ca. 6.200 medl. fordelt på 75 enkeltforeninger. Medlemsblad: Tidens Tanker, een gang mdl.

Danmarks Retsforbunds Ungdom: medl.tal ca. 800 fordelt på 31 lokalafdl. Medlemsblad: Retsforbundets ungdom, 10 gange årligt.

P. D.

Ungdomspsykologi, s. Overgangsalderens og ungdomsårenes psykologi.

Ungdomsringen, Landsforeningen, Lædersstræde 7, Kbh. Stiftet i 1942 på initiativ af forst. A. Horsens. Sammenslutning af statsanerkendte fritidsklubber for unge i 14—18 års alderen. Det er U.s formål at støtte oprettelsen af sådanne klubber, repræsentere dem overfor myndighederne og forestå deres fællesarrangementer. U. arbejder i tilknytning til børne- og ungdomsforsorgen. Repræsentantskabet, der består af 1 medl. fra hver klub, vælger en bestyrelse på 11 medl.

Der findes 1952 41 statsanerkendte klubber (Kbh., Århus, Randers, Frederikshavn, Silkeborg, Horsens, Skjærbæk o. a. steder). Deraf er 34 med et medlemstal på c. 3000 tilsluttet U.

Der ydes de statsanerkendte fritidsklubber et stats- og kommunetilskud på 80 pct. af driftsudgifterne. U.s sekretariat, der lønner landssekretæren, får et årligt tilskud fra socialmin.

A. H-s.

Ungdomsskolekommissionen. Kommission nedsat 23. dec. 1948 til fremsættelse af forslag til ny lov om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom og i det hele til overvejelse af, hvad der fra samfundets side bør gøres for den del af dansk ungdom, som efter folkeskolens afslutning ikke modtager yderligere undervisning. U., hvis formand var rådsformand Julius Bomholt, afgav 9. okt. 1952 betænkning, hvori lovregler om ungdomsskoler, aftenskoler, fortsættelsesklasser, efterskoler, landbrugsfaglige skoler, brevskoler og fritidsforanstaltninger foreslås samlet i een lov om ungdomsundervisning m. v. Se også Ungdomsskolelovgivningen.

J. N-p.

Ungdomsskolelovgivningen. I de sidste årtier er der vokset en ny interesse op for undervisning af de mange tusinde unge, som ikke efter børneskolens slutning fortsætter i eksamensskoler o. lign.

De 4. juli 1942 samtidigt stadfæstede 5 ungdomsskolelove, lovene om tilskud til aftenskoler, til ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom, til efterskoler, til folkehøjskoler og landbrugsskoler og til husholdningsskoler og husholdningsseminarier, er et tegn derpå. Hertil kan føjes loven af 10. marts 1938 om tilskud til landbrugsfaglig undervisning.

Fælles for hele denne undervisning er, at den er frivillig for eleverne. De kan indmelde sig i skolerne efter behag, og de kan omtrent efter behag forlade dem igen. Gennemgående er der også en meget udstrakt frihed for lærerne i disse skoler. Friheden understreges ved, at der ikke afholdes eksaminer, og at der i det store og hele kun findes lidt inspektion. Denne frivillighed og frihed bevirker, at nye fag og undervisningsemner let trænger ind i disse skoler. Nutidens skiftende tidsstrømninger afspejler sig lettere her end i de fleste andre skoleformer.

I denne artikel skal kun *ungdomsskolen for den ufaglærte ungdom* omtales. Se iøvrigt Aftenskolen, Efterskoler og Højskoler samt Københavns kommunale ungdomsskole for ufaglært ungdom.

Ifl. loven af 1942, ændret 1948, er købstæderne og de større bymæssigt bebyggede landdistrikter forpligtet til at oprette og drive en særlig ungdomsskole, forudsat at der møder mindst 12 unge ml. 14 og 18 år til undervisningen. Også m. h. t. timetal og undervisningsstof stilles der mere bestemte krav i denne end i de andre skoler. Ungdomsskolen forudsættes at være 2-årig med mindst 180, højst 360 timer, hvis den oprettes som *aftenungdomsskole.* Oprettes den som *dagungdomssk.* — hvad staten gnm. forhøjet tilskud opfordrer til — skal den have mindst 150 timer. Ang. undervisningsstoffet kræves det, at der i mindst 40 timer skal gives en erhvervsbetonet undervisning, som afpasses efter de ho-

vedbeskæftigelser, der står eleverne åbne i erhvervslivet. Desuden kan undervisningen omfatte gymnastik (idræt) og de fleste andre skolefag. Hvad dansk og regning angår, hedder det, at de overalt hvor det naturligt kan ske, skal knyttes til undervisningen.

Ungdomsskoleloven er et resultat af det i 1939 af dav. undervisningsmin. Jørgen Jørgensen nedsatte ungdomsudvalgs arbejde. Som baggrund har den dels mellemkrigstidens stærke industrialisering og mekanisering, som i betydeligt omfang har gjort faglært arbejdskraft overflødig og skabt et stort antal af arbejdsdrenge, dels en vågnende forståelse af, at unge, som ikke får læreplads, både trænger til den moralske og den erhvervsmæssige støtte, som en skole kan være.

Ungdomsskolen forfølger derfor et dobbelt mål. Den vil give de unge en orientering i det erhvervsliv, de er indtrådt i, men samtidig vise dem, hvordan de gennem deres arbejde er borgere i et samfund og har en borgers forpligtelser og rettigheder. Udgangspunktet for undervisningen søges derfor i ting, som ligger nær op ad de unges arbejdsverden, men hensigten er ikke at give dem en egentlig uddannelse i et bestemt arbejde, men at vække interesse for det og forståelse af dets plads i hele samfundets arbejdsliv.

Ungdomsskolen må ganske naturligt blive forskellig for piger og drenge. Opgaven har hidtil været enklest over for pigerne, idet de allerfleste af dem er knyttet til husarbejde el. er interesseret i at blive gjort fortrolig med det. Praktisk husgerning spiller derfor en stor rolle i ungdomsskolen, men det er typisk for denne skole, at den søger at gå ud over en ren husholdningsundervisning. Næsten overalt føjes der en undervisning i hjemmets økonomi og materialer til. Også boliglære, familiekundskab og barnepleje synes at skulle blive faste fag i den kvindelige ungdomsskole. Blandt de frie fag finder man næsten altid sundhedslære, litteratur, ofte samfundslære og håndgerning.

Når tilrettelæggelsen af undervisningen for de unge mænd er vanskeligere, skyldes det, at der ikke her findes et enkelt fag el. emne, som på samme måde er af interesse for alle. I betragtning af, at mange bude og arbejdsdrenge efter 18-års alderen vil søge over i arbejdsmandsfaget, har man hentet en stor del af det anvendte erhvervsbetonede stof fra dette fags forskellige specialer, jord- og betonarbejde, husbygningsarbejde o. lign., men samtidig dermed har man lagt eftertrykket dels på maskin- og værktøjslære (dampmaskine, motor, taljer o. lign.), dels på erhvervslære, ofte i nær forbindelse med de lokale forhold. Gennem besøg på virksomheder, sociale institutioner, rådhuset o. lign. understreges skolens samfundsopdragende karakter.

Længe før lovens vedtagelse var arbejdet med denne skole i fuld gang. Esbjerg begyndte i 1939—40, Odense og Silkeborg sluttede sig til i 1940—41. 1941—42 var der henimod en snes skoler og 1942—43, efter at loven var trådt i kraft, men før skolen var obligatorisk for kommuner, henimod et halvt hundrede. Vinteren 1943—44 opr.s skoler overalt i købstæder og de større stationsbyer, ialt 157 med 490 klasser og godt 9500 elever, deraf 5900 piger. Af betydelig interesse er det, at der opr.s 36 landsbyskoler, navnlig i Hadersley og Sønderborg amter. Siden er både antallet af skoler og af elever faldet stærkt. I 1947—48 var der 92 skoler med 4258 elever. I 1948—49, efter at skolen er blevet åbnet også for 14-årige, er tallene steget til 109 skoler og 5832 elever, i 1950—51 fandtes 102 skoler med 6940 elever.

Nogen let start har ungdomsskolen ikke haft. Beslaglæggelser af skoler, spærretid, luftalarmer, utryghed på gaderne, brændselsmangel, gullaschagtige tilstande i mange byer, forskudt arbejdstid o. m. a. hemmede i krigens sidste år arbejdet stærkt, og heller ikke efterkrigstidens forhold har virket stimulerende. Men et betydeligt arbejde og betydningsfulde erfaringer er dog blevet gjort, bl. a. ang. værdien af at knytte eleverne til skolen gennem fritidsarrangementer o. lign. I en hel række byer har ungdomsskolen endog opr. fritidsklubber, og flere steder har eleverne selv dannet elevforeninger og planlægger udflugter og møder i sommerhalvåret. Der ligger betydelige perspektiver heri. I mange af de byer, hvor ungdomsskolen har været i virksomhed i en årrække, synes den at stå stærkere i dag end før. Dog findes der også et ret betydeligt antal byer, hvor den overhovedet ikke har fået fodfæste.

U. er på forsk. punkter foreslået ændret i ungdomskommissionens betænkning om ungdommen og arbejdslivet (afg. 7. dec. 1951) samt i ungdomsskolekommissionens bet. af 9. okt. 1952. J. N-p.

ungdomsskoler, Arbejdstekniske. Samtidig med, at lov nr. 591 af 11. nov. 1940 afløstes af lov nr. 138 af 29. marts 1947 (jfr. nu lov nr. 262 af 14. juni 1951) omdannedes en del af de tidligere statsungdomslejre til a. u. med plads til ialt c. 650 pers. Til disse skoler, der er den praktisk vigtigste af de foranstaltninger, der ved nævnte lov anvises som midler til imødegåelse af ungdomsarbejdsløshed, kan af den offentlige arbejdsanvisning henvises unge ugifte arbejdsløse i alderen 18—25 år, der enten selv fremsætter ønske herom el. har været uafbrudt ledige i over 2 mdr. el. inden for det sidste år har været ledige i ialt 4 mdr.

Vægring ved at efterkomme en sådan tvungen henvisning, bortvisning fra ungdomsskolerne el. uretmæssig bortgang herfra medfører, at der ikke til den påg. vil kunne ydes arbejdsløshedsunderstøttelse fra hans evt. arbejdsløshedskasse el. offentlig hjælp uden fattighjælps virkning.

Eleverne på disse skoler står tilmeldt arbejdsanvisningskontorerne og betragtes som arbejdssøgende, således at de både kan og skal afgå fra skolen, hvis de får tilbud om varigt arbejde. Men bortset herfra og fra sygdom er de, når de først har meldt sig til deltagelse, forpligtet til at følge skolen i indtil 6 mdr.

Eleverne beskæftiges 36 timer ugtl. ved arbejde, der i første række består i skovarbejde, opdyrkning af hede, afvanding, vejarbejde m. v. Så vidt muligt gives alt arbejde i akkord og lønnes i så fald i henh. t. de faglige overenskomster, altså tarifmæssigt. Kan der for et enkelt arbejde undtagelsesvis ikke fastsættes akkord, betales der en af arbejds- og socialmin. fastsat timeløn.

Undervisningen, der omfatter 18 timer ugtl., gennemføres hovedsagelig som arbejdsteknisk undervisning, således at det praktiske arbejde, som eleverne til daglig udfører, udnyttes som basis for undervisningen, hvorved eleverne i særlig grad bringes til at indse undervisningens nødvendighed. Udover denne teknisk betonede undervisning, der indbefatter opøvelse af elevernes regne- og skrivefærdighed, søger skolerne ligeledes med udgangspunkt i elevernes konkrete situation og interesser at bibringe eleverne kundskaber og påvirkning af mere almenmenneskelig karakter. Gymnastik, herunder indøvelse af de rigtige arbejdsstillinger, idræt og sang hører ligeledes med til skolernes undervisning, hvortil kommer forskellige former for beskæftigelse i fritiden.

For ophold og kost betaler eleverne et beløb, der normalt ialt andrager 50 pct. af den indtjente løn, dog ikke ud over 28 kr. ugtl. En fjerdedel af den løn, der er tilbage efter dette fradrag, indsættes i bank og kan først hæves ved afgangen. Eleverne er fritaget for at betale arbejdsløshedskassekontingent under opholdet på skolen, og de har ret til fri henrejse og efter deltagelse i det fastsatte tidsrum til fri tilbagerejse. Herudover ydes fri hjem- og tilbagerejse ved jule- og påskehøjtiderne.

Foruden de nævnte skoler, der navnlig er beregnet på unge ufaglærte arbejdere, kan der, når det skønnes påkrævet, for at afhjælpe og forebygge ungdomsarbejdsløshed, iværksættes andre egnede foranstaltninger, og loven af 1947, som den er ændret ved lov af 14. juni 1951, giver herved anvisning på etablering af ungdomsarbejder og kursus, herunder kursus for unge faglærte arbejdere, ligesom der i henh. t. loven kan gives statstilskud til ungdomsforanstaltninger opr. af kommuner, foreninger el. andre egnede organer. T. H.

Ungdomssløvsind, s. Schizofreni.

ungdomsudvalg, Kommunale. Foranlediget ved henvendelse fra Danmarks socialdemokratiske Ungdom blev der fra 1944 i en række kommuner opr. k. u., hvori der såvel var repræsentanter for byrådet (i Kbh. magistraten og borgerrepræsentationen) som for ungdomsorganisationerne. Efter at ungdomskomm. (s. d.) i foråret 1946 tog spørgsmålet om organiseringen af det lokale arbejde for ungdommen op, og bl. a. i skrivelse af 21. juni 1946 til kommunalbestyrelserne og ungdomsorganisationerne gav retningslinier herfor, tog oprettelsen af k. u. fart, således at der indtil 1952 havde været opr. ialt ca. 100 k. u. Til gensidig støtte er opr. en landsforening af k. u.

I sin afsluttende udtalelse Samfundet og ungdommen (1952) har ungdomskomm. gjort rede for de k. u.s virksomhed og på grundlag af de gjorte erfaringer revideret sit oprindelige forslag. Det foreslås fastsat ved lov, at der i enhver købstadkommune og landkommune med bymæssig bebyggelse nedsættes et k. u., som har til opgave at formidle forbindelsen ml. kommunalbestyrelsen og det frie ungdomsarbejde i kommunen. Det k. u. skal bistå kommunalbestyrelsen med hensyn til sociale og kulturelle spørgsmål der angår kommunens ungdom, navnlig spørgsmål vedr. ungdommens boligforhold, faglige uddannelse og fritidsbeskæftigelse, herunder støtte til ungdomsforeninger, fritidslokaler samt idrætten. I rene landkommuner foreslås det k. u.s og aften- og ungdomsskolenævnets opgaver henlagt til et kommunalt ungdomsnævn.

K. u. har mange steder planlagt dels ungdomsgårde el. kulturcentrer, dels ungdomskollegier (s. Kollegier) til afhjælpning af ungdommens boligmangel. Som foreløbige foranstaltninger er der gennemført tilskud til ungdomsforeningernes lokaleudgifter og på forskellig måde virket for fremskaffelse af udlejningsværelser. I enkelte byer er ansat boligkonsulenter for ungdommen. Der er flere steder skaffet forøgede tilskud til unge under uddannelse, ligesom ungdomsudvalgene har interesseret sig en del for såvel den faglige som den almene ungdomsskole og for erhvervsvejledningen. Fritidsproblemerne er berørt dels ved støtte til fritidsklubber o. lign., dels ved særlige arrangementer af koncerter, film, teaterforestillinger, foredrag etc. og dels ved forslag om forbedring af idrætsanlæg, lejrpladser, badestrande m. v. Endelig har man i en række byer opr. rådgivende ungdomskontorer (s. d.) og navnlig i årene umiddelbart efter krigen iværksat medborgerkursus.

Litteratur: Kommunerne og Ungdommen, foredrag fra ungdomskomm.s møde 1947 med de kommunale ungdomsudvalg. Beretning fra Arhus ungdomsnævn. Ungdomskommissionens udtalelse: Samfundet og ungdommen, 1952. P. D.

Ungdomsudvalg, Undervisningsministeriets. Nedsattes med dav. undervisningsmin. Jørgen Jørgensen som formand i jan. 1939 og afgav bet. i dec 1940. På grundlag heraf gennemførtes i 1942 en række ungdomsskolelove, se herom Ungdomsskolelovgivningen.

unge menneskers anvendelse til arbejde i erhvervsvirksomheder, Aldersbetingelser for, s. Aldersbetingelser for o. s. v.

»Unge Pædagoger«, dansk pædagogisk tidsskrift, påbegyndtes dec. 1939 som et »tidsskrift for seminariestuderende« med Asger Fog som redaktør. Programmet var bl. a.: En omlægning af folkeskolelæreruddannelsen, oprettelse af elevråd på seminarierne (i lighed med dem på de højere læreanstalter) og indførelse af nyere undervisningsformer i skolen. Fra 1944 organ for Danmarks Lærerforenings Vikarkreds og for Seminarieelevernes Landsråd, der hver vælger en redaktør foruden den pædagogiske redaktør. 1945—50 fulgte *Psykologiske Studier* som bilag 3—4 gange årligt. Hefterne, der også kunne købes særskilt, bragte kortere afhandlinger af yngre psykologer om psykologisk-pædagogiske emner i 2 serier: Intelligensforskning, afsluttet 1950 (f. eks. performanceprøver og Rorschach-testen) og praktisk børnepsykologi (f. eks. opdragelsesvanskeligheder, psykologisk iagttagelse af børn, læsningens psykologi, indlæringens psykologi, læsevanskeligheder hos børn). Fra 1951 udkommer der foruden de alm. numre 2 gange årl. et større specialnr. (f. eks. Regning, Mundtlig Dansk i Grundskolen, Produktivt Arbejde, Børns Læsning). Desuden udgiver U. P. på sit forlag faglige frilæsningsbøger (Vor Verden: Gut — en stenalderdreng, Bo — en bronzealderdreng). Siden 1952 c. 12 gange årligt, oplag: 2800 ekspl., specialnr. 5000 ekspl.

T. Gr.

Unges Idræt, De, forening, stiftet 1905, der samler børn i alderen 8—16 år til udviklende fritidssysler og et hærdende idræts- og friluftsliv. Medlemstal 1952 11.888. Udgiver et medlemsblad: Falken og et blad for lederne: Børneledere, begge 10 gange årlig. DUI indretter et stort antal ferielejre landet over og ejer 2 feriehjem.

P. D.

Ungmand, s. Sømand.

Unifo, s. Folkeuniversitetet.

Universalrente, s. Livsforsikring.

Universitetet er betegnelse for et institut for videnskabelig forskning og undervisning på et fremskredet stadium indenfor visse områder. Navnet u. (lat. *universitas* = samling af enheder, helhed), træffes første gang som betegnelse for de bekendte italienske skoler i middelalderen, af hvilke skolen i Bologna var den berømteste. U. brugtes som betegnelse først om lærerne, og i navnet lå, at lærerne som forsamling havde visse rettigheder el. beføjelser, bl. a. at bestemme, hvem der kunne optages som elever, og efterhånden brugtes navnet u. da som betegnelse om lærere og elever under eet.

1. I Danmark findes to u.er (København og Århus).

Københavns U. blev grundlagt 1479; det blev opr. af Christian I, efter at han ved en pavelig bulle af 19. juli 1475 til ærkebiskoppen af Lund havde fået fornøden bemyndigelse dertil. Det blev straks efter forbillede fra andre vesteuropæiske u. indrettet med 4 fakulteter og fik sin egen fundats, men lærere og studenter var kun få, og u.s virksomhed, som var stærkt præget af den katolske kirkes formynderskab, omfattede nærmest kun skolastisk teologi og kanonisk ret. U.s økonomiske forhold var dengang slette. Få år efter dets oprettelse blev u. draget ind i tidens religiøse stridigheder; denne omstændighed og de urolige politiske forhold lammede dets virksomhed, og henimod reformationen ophørte det faktisk at eksistere.

Christian III genopr. u. i 1537; det fik nu nye statutter og rigeligere pengemidler gennem en del af det ved reformationen inddragne kirkegods. For kongen var det om at gøre, at u. kunne rejse sig som et værn for den nye religion. Under hans efterfølger Frederik II blev u.s økonomiske forhold yderligere forbedret, og en ny fundats af i høj grad praktisk tilsnit blev udstedt 1571. Der var dog stadig kun få lærere og studerende, og fremskridt skete kun langsomt. U. havde til huse i ældre bygninger på omtrent samme sted, hvor det nu er beliggende; under Christian IV opførtes en ny universitetsbygning (1601), og nye statutter udfærdigedes 1621, ligesom også antallet af lærere forøgedes, og økonomien og biblioteksforholdene forbedredes. Ellers skete der i det 17. årh. ikke mange reformer. Først efter den store brand i Kbh. 1728, ved hvilken lejlighed næsten alle u.s bygninger, derunder biblioteket med dets værdifulde samlinger, gik op i luer, kom der atter gang i reformerne; en ny fundats udstedtes 1732; bygningerne genopførtes, universitetslærernes forhold forbedredes; 1736 opr.s den juridiske embedseksamen. Først i oplysningstiden skete der store praktiske reformer i u.s liv; ved den nye u.sfundats af 7. maj 1788, hvis bestemmelser for en del endnu gælder, fik u. virkeligt præg af uddannelsesanstalt; ved denne lejlighed blev bl. a. den lægevidenskabelige embedseksamen og en filologisk lærereksamen opr. I første halvdel af det 19. årh. led også u. under de vanskelige økonomiske forhold efter Napoleonskrigene; u.s bygninger var næsten alle blevet ødelagt ved englændernes bombardement af Kbh. 1807. Først 1836 blev en ny u.sbygning indviet. I årh.s sidste halvdel gik det dog stærkt fremad; 1861 opførtes en ny bygning for u.s-biblioteket og et nyt astronomisk observatorium, 1869 opførtes zoologisk museum, og 1874 anlagdes den nuv. botaniske have, og en særlig bygning for planteanatomisk og plantefysiologisk laboratorium opførtes. I 1892 opførtes nye bygninger for kemisk laboratorium og det mineralogiske og geologiske museum. I de sidste 50 år har u. fået adskillige udvidelser; ældre institutter har fået nye bygninger, og efterhånden

som videnskabens specialisering er skredet frem, er mange nye institutioner kommet til. Ved opførelsen af Rigshospitalet i 1906—10 på Nørre Fælled blev u.s klinikker betydeligt udvidede og forbedrede; samtidig opførtes ved Rigshospitalet nybygninger for 4 af de lægevidensk. institutter. På Nørre Fælled har derefter de fleste af u.s nybygninger for naturvidenskab og medicin fundet plads; således opførtes i 1920 instituttet for teoretisk fysik, som senere gentagne gange lige op til den nyeste tid er blevet betydeligt udvidet; i 1924—28 det fysiologiske institut, indeholdende 5 forsk. institutter; i 1929—31 det fysisk-kemiske institut og en nybygning for det hygiejniske institut, i 1933 det matematiske institut; i 1937—38 instituttet for human arvebiologi og eugenik; i 1939—42 en nybygning for det anatomiske institut, indeholdende 3 forsk. institutter. I 1952 er påbegyndt opførelsen af et nyt astronomisk observatorium i Midtsjælland (ved landsbyen Brorfelde). De humanistiske fag fik i 1916 nye lokaler i en nyopført bygning i Studiegården i Studiestræde, og senere har disse fag fået yderligere udvidelser i det gamle Universitetsbibliotek i Fiolstræde, efter at dettes samlinger af medicinsk og naturvidenskabelig litteratur i 1938 blev flyttet til en nybygning på Nørre Fælled.

Medens u.s forhold på alle områder i ældre tid ordnedes ved de forskellige fundatser, og u. udgjorde en meget selvstændig institution (bl. a. med særlig jurisdiktion, som først ophævedes 1771), er mange af u.s forhold nu underkastet landets almindelige lovgivning, og kun dets indre forhold er fastsat ved kgl. anordning; de nug. hovedbestemmelser findes i kgl. an. af 5. okt. 1936 om u.s organisation; hertil slutter sig talrige kgl. an. og min. bek. om eksaminer, prisspørgsmål, doktorgrader, legatvæsen m. v.

Aarhus U. blev indviet 11. sept. 1928 med en af Århus by bekostet undervisning til den almindelige filosofiske prøve samt i visse fag, som i Kbh. blev doceret i det filosofiske fakultet. Forud var gået adskillige forhandlinger på grundlag af en bet. fra et af undervisningsmin. under 13. okt. 1919 nedsat udvalg til overvejelse af spørgsmålet om oprettelse af u. i Jylland. Bet. kom i sept. 1925. I de første år herefter blev der ikke fra statsmagtens side bevilget midler til oprettelse af et nyt u., og Århus kommune i forbindelse med Universitetssamvirket, Århus, stiftet jan. 1921, tog da sagen op. Men sagen blev snart rejst i rigsdagen, og den 28. apr. 1931 udstedtes en lov om anerkendelse af og tilskud til u.s-undervisningen i Århus. Siden udviklede denne u.s-undervisning sig stærkt, og fra 1934 benævnes institutionen Aarhus Universitet. Dette omfatter nu 4 fakulteter, som dog ikke alle endnu er fuldt udbyggede. Den ovennævnte lov af 28. apr. 1931 blev senere afløst af lov om Aarhus Universitet af 7. maj 1937, hvilken lov i den derefter flg. tid blev revideret hvert 5. år, indtil en endelig lov af 7. marts 1952 om u. er udstedt. U.s første bygninger er bekostet ved midler skænket af Århus kommune, Universitetssamvirket Århus el. indsamlet blandt interesserede, medens udgiften ved de senere bygningers opførelse er afholdt dels af staten dels af Århus kommune. Den nuv. hovedbygning, som indviedes 1946, rummer lokaler for u.s administration, u.s spisestuer samt en festsal og et større auditorium og desuden lokaler for de humanistiske fag, medens de øvrige (ældre og nyere) bygninger rummer de til det lægevidenskabelige fakultet hørende institutter. Den kliniske undervisning og forskning er henlagt til Århus kommunes hospitaler og en del af de øvrige hospitaler i Århus. Lærerlønningerne og u.s øvrige driftsudgifter m. m. er siden 1931 for den væsentligste del afholdt af staten, for en mindre del af Århus kommune.

2. *U.s organisation. Kbh.s U.* er delt i 5 underafdl. (fakulteter), nemlig det teologiske fakultet, som uddanner præster, det rets- og statsvidenskabelige fakultet, som uddanner jurister, nationaløkonomer og aktuarer, det lægevidenskabelige fakultet, som uddanner læger, det filosofiske fakultet, som uddanner lærere til den højere skole samt andre, for hvilke specialuddannelse i historie, filosofi, sprog og litteratur er nødvendig (bibliotekarer, museumsfolk etc.), og det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, som uddanner de samme personer som det filosofiske fakultet, men indenfor fagene matematik, fysik, kemi, astronomi, zoologi, botanik, geografi og geologi.

Aarhus U. har foreløbig kun fire fakulteter, nemlig det humanistiske, som svarer til det filosofiske fakultet i Kbh., det lægevidenskabelige fakultet, det økonomiske og juridiske fakultet og det teologiske fakultet, som giver samme uddannelse som fakulteterne i Kbh.; de få afvigelser er omtalt nedenfor under de forskellige eksaminer. I det hele gælder, at det, der er meddelt i det flg., gælder begge u.er, hvor ikke andet er anført.

I spidsen for *Kbh.s U.*, som er en statsinstitution, står en rektor, som vælges af den akademiske lærerforsamling (professorer, docenter og visse af lektorerne) blandt universitetets professorer. Rektor repræsenterer u. udadtil og leder dets undervisningsmæssige og videnskabelige virksomhed; i hans forfald varetages forretningerne af hans stedfortræder, prorektor, som ligeledes vælges af lærerforsamlingen. Ledelsen af u.s økonomiske administration varetages af en kurator, som udnævnes af kongen efter undervisningsmin.s indstilling. En del administrative afgørelser er henlagt til konsistorium, et udvalg af u.slærere, bestående af rektor, prorektor og 15 af lærersamlingen valgte medl. samt fakulteternes formænd (dekaner). Fakulteterne vælger selv deres formænd (dekaner) blandt deres egne medlemmer.

Aarhus U. er en selvejende institution, hvis statutter dog skal godkendes af undervisningsmin. Det ledes af en u.sbestyrelse, bestående af 8 medl., nemlig 3 valgt af Universitetssamvirket, Århus, 3 valgt af Århus byråd, u.s rektor samt en af staten kommitteret. I spidsen for u.s videnskr. og undervisningsmæssige virksomhed står en rektor (i hans forfald en prorektor), i spidsen for fakulteterne dekaner, valgt som ved Kbh.s U.

Ved begge u. findes en lovfæstet repræsentation for studenterne: Studenterrådet, som vælges af alle indskrevne studerende og repræsenterer disse udadtil og overfor u.s myndigheder.

3. *Adgang til u.* har alle, som har bestået dansk studentereksamen. Alle tre retninger indenfor dansk studentereksamen giver lige adgang til alle studieretninger, dog at der i visse tilfælde kræves tillægsprøver for at kunne indstille sig til en bestemt eksamen, jfr. ndf. Udlændinge el. danske, som har fået skoleuddannelse i udlandet, kan blive indskrevet ved u. (immatrikuleret), enten såfremt de tidligere har været indskrevet ved et fremmed u. el. har bestået en udenlandsk studentereksamen. Afgørelse sker i hvert enkelt tilfælde; for udlændinges vedk. træffes afgørelsen efter det formål og de nærmere omstændigheder, under hvilke den påg. søger immatrikulation, og denne kan gives med indskrænkede rettigheder (f. eks. kun gældende til bestemt fag el. fakultet uden ret til at tage eksamen etc.); for danskes vedk. kan der kræves en tillægsprøve i fagene dansk og Danmarks historie med samfundskundskab. Foruden dansk studentereksamen giver visse andre danske eksaminer adgang til at blive immatrikuleret ved u., nemlig afgangseksamen fra Danmarks Tekn. Højskole og fra visse militære skoler.

4. *U.s undervisning.* Denne har som al anden undervisning til formål at bibringe eleverne kundskaber og modenhed, men dens form adskiller sig ellers ikke så lidt fra skolers og andre læreanstalters undervisning, navnlig derved, at den i almindelighed kun tager sigte på at give studenterne fornøden *vejledning* til studiet, at indføre studenterne i det metodiske indenfor de forskellige fag, altså at give studenterne et grundlag, på hvilket de kan arbejde videre på egen hånd; derimod er undervisningen ikke beregnet på at gennemgå hele det pensum, som kræves til de forskellige eksaminer; noget sådant ville under de foreliggende forhold heller ikke være muligt. For mange studenter vil derfor overgangen fra skole til u. føles ret vanskelig, og vanskelighederne vil først være overvundne, når studenten har nået en vis orientering indenfor sit studiefag. Antallet af lærere ved u. er ringe i forhold til antallet af studenter, og den meste kundskabstilegnelse må derfor ske ved studenternes eget arbejde, og hvor meget en student lærer, ligger derfor oftest i hans egen hånd. I den senere tid er dog antallet af u.s lærere forøget betydeligt, og der er ved udarbejdelsen af studieplanerne og tilrettelæggelsen af særlige kurser efter studenternes alder og trin i studiet søgt tilvejebragt en metodisk, fremadskridende undervisning, men alligevel gælder det, at en students evne til selv at tilrettelægge sit studium og til selv at tilegne sig de nødvendige kundskaber er af afgørende betydning for et godt eksamensresultat. I visse tilfælde, således ved det juridiske studium, finder en udstrakt benyttelse sted af undervisning, givet af personer udenfor u. (manuduktion).

I almindelighed gælder, at deltagelse i u.s undervisning er frivillig; det er overladt til studenterne selv at bestemme, hvorledes de vil tilegne sig de kundskaber, som kræves for at bestå eksamen. Der er heller ikke — bortset fra visse maksimalfrister ml. en embedseksamens forskellige dele — foreskrevet noget bestemt tidsrum, indenfor hvilket et studium skal tilendebringes, og ej heller, at man skal have studeret et vist antal år, forinden man kan indstille sig til eksamen; til eksamen kan man melde sig, når man selv anser sig for tilstrækkelig forberedt. Dog er der indenfor næsten alle studieområder visse kurser, som studenterne skal gennemgå, dels fordi man har fundet det nødvendigt at sikre sig, at studenterne har forudsætninger for studiet af efterfølgende discipliner, dels fordi man på denne måde vil sikre sig, at studenterne har kundskaber indenfor områder, i hvilke der til gengæld ikke prøves ved eksaminerne. I mange tilfælde vil det også være nødvendigt for en student at deltage i en bestemt undervisning, da han ikke på anden måde kan skaffe sig de påg. kundskaber, som kræves til eksamen. Men bortset fra disse få indskrænkninger er studiet altså frit, og således må det også være; ingen student som ønsker at aflægge en embedseksamen, må være hindret deraf af sine personlige forhold (erhvervsarbejde, familiære forhold etc.). Man regner nok med en vis normal studietid for de forskellige eksaminer (jfr. ndf.), men det er dog meget vanskeligt nøje at angive et studiums længde, da denne i høj grad er afhængig af studenternes individuelle forhold, ikke blot i henseende til evner og flid, men også til personlige ydre forhold, derunder materielle omstændigheder.

Svarende til, at deltagelse i u.s undervisning er frivillig, gælder det også som almindelig regel, at der ikke er foreskrevet bestemte bøger, efter hvilke studenterne skal tilegne sig eksamenskravene. I mange fag foreligger dog lærebøger, som enten er forfattet af u.slærerne selv, el. som anbefales af disse, ligesom der i de af fakulteterne udgivne studieplaner til vejledning for studenterne findes fortegnelser over de bøger, som bedst kan anvendes ved studierne. Eksamensfordringerne vil i mange tilfælde dækkes af

de anbefalede lærebøger, men ubetinget kan dette aldrig gælde, bl. a. af hensyn til forskningens hastige fremskridt, som særlig indenfor medicin og naturvidenskab straks omsætter sig i praksis. Lærebøgerne og den i studievejledningerne anbefalede litteratur må derfor ofte suppleres med læsning af anden art, f. eks. tidsskriftartikler, nye monografier etc.

U.s undervisning gives i form af forelæsninger, eksaminatorier og øvelser af forskellig art. Ved forelæsningerne gennemgås ofte det almindelige eksamensstof, med supplement til foreliggende bøger, el. der gives en gennemgang af nyt stof, som ikke er tilgængeligt på anden måde, el. en u.slærer udvælger nogle emner indenfor faget, som enten er særlig karakteristiske el. betydningsfulde el. vanskelige, el. som særlig har været genstand for hans egen forskning. Eksaminatorier holdes mest over eksamensstof, ofte på grundlag af lærebøger. Studenterne vil ved sådanne eksaminatorier lære u.slærernes spørgeform at kende og få rede på eksamensfordringerne. I de humanistiske fag (teologi, jura, statsvidenskab, filosofi, sprog, historie) afholdes af u.slærerne ofte øvelser med mindre hold; disse øvelser, hvor et emne som regel med et kildeskrift el. et større betydeligt værk som grundlag behandles udførligt, og hvor deltagerne får hver sin særlige opgave anvist, er særligt egnede til at bibringe studenterne videnskabelig metode og opøve dem i at behandle et stof selvstændigt. I de medicinske og naturvidenskabelige fag holdes øvelser, for at de studerende i praksis kan studere de forskellige naturvidenskabelige fænomener, og i medicinen findes en meget omfattende praktisk undervisning i laboratorier og ved sygesengen.

U.sundervisningen er gratis, d. v. s. der opkræves ikke som ved de andre højere læreanstalter el. som ved mange fremmede u. semestervise afgifter for deltagelse i undervisningen. Dog erlægges der i mange tilfælde mindre afgifter for deltagelse i visse obligatoriske øvelser og for undervisning, givet af undervisningsassistenter, men disse beløb vil næppe for den enkelte student andrage mere end nogle hundrede kroner for hele studietiden, dog ved det jur. studium noget mere.

Den årlige forelæsningstid (undervisningstid) ved u. falder i 2 dele, nemlig efterårssemestret fra den 1. sept. til jul og forårssemestret fra den 1. febr. til slutn. af maj el. begyndelsen af juni. Emnerne for undervisningen bekendtgøres af u. i et særligt skrift, lektionskatalogen, som udkommer 2 gange årligt (c. 7. jan. og c. 7. juli), og som fås i boghandelen. Der findes i lektionskatalogen, som er ordnet fakultetsvis, tillige oplysning om u.s administrative myndigheder, fortegnelse over de videnskabelige institutter, laboratorier og museer, som er knyttet til u., og fortegnelse over lærerkræfterne.

5. *U.s eksaminer.* Alle eksaminer holdes to gange årlig. Prøverne er dels skriftlige, dels mundtlige; i de fleste tilfælde holdes de skriftlige prøver først, og der gives endelige el. foreløbige karakterer for de skriftlige prøver, således at adgangen til de mundtlige prøver er betinget af et tilfredsstillende resultat af de skriftlige. Ved alle såvel skriftlige som mundtlige prøver medvirker to censorer, som beskikkes af undervisningsmin., som regel efter forhandling med fakulteterne. Fremgangsmåden er forskellig i de forskellige fakulteter, men i alle tilfælde har undervisningsmin. den endelige afgørelse, hvorved censorinstitutionens uafhængighed af u. kan sikres.

Eksaminerne er offentlige, d. v. s. resultatet af de skriftlige prøver bekendtgøres offentligt, og enhver kan overvære de mundtlige prøver. For hver eksamen gives en af flg. hovedkarakterer: Første karakter med udmærkelse, Første karakter og Anden karakter; den sidste uddifferentieres undertiden i Anden karakter af første grad og Anden karakter af anden grad. Ved nogle eksaminer bruges endnu de latinske betegnelser Laudabilis et quidem egregie (el. Laudabilis præ ceteris), Laudabilis, Haud illaudabilis primi gradus og Haud illaudabilis secundi gradus. Eksaminerne er som nævnt offentlige, men når en eksamen engang er forbi, gives ikke af u. nogen oplysning til udenforstående om eksamensresultater (bortset fra resultater for kandidater, der har taget afsluttende eks.).

Alle eksaminer er delt i flere dele; ved hver eksamen findes en forprøve el. I. del, som aflægges efter forholdsvis kort tid, og denne vil som regel vise, om studenten har tilstrækkelige anlæg for studiet. Det gennemsnitlige pointsantal, som kræves for at bestå en I del el. forprøve, er som regel højere end det tilsv. pointsantal, som kræves for at bestå den endelige eksamen.

Ingen, som 3 gange har påbegyndt el. fuldendt en eksamen el. en del af en sådan, kan indstille sig oftere til samme eksamen. For de fleste eksaminer gælder endv., at ingen, som har indstillet sig til og påbegyndt el. fuldendt en eksamen el. en del af en sådan, kan indstille sig til samme eksamen igen før efter 1 års forløb. Fra begge bestemmelser kan under ganske særlige omstændigheder dispenseres, ligesom enkelte prøver falder udenfor bestemmelserne.

Alle, som vil underkaste sig en embedseksamen ved u., skal først bestå en prøve i propædeutisk filosofi, *den almindelige filosofiske prøve*, som i reglen tages efter afslutningen af det første studieår, og som omfatter formel logik, psykologi og en kortfattet fremstilling af filosofiens historie. Den filosofiske prøve er en indledning til alle u.s-studier og tjener til at sikre, at studenten har kendskab til de grundbegreber, hvorefter al videnskabelig forskning foregår.

De teologiske fakulteter forbereder til den teologiske embedseksamen, hvis indehaver betegnes cand(idatus,-a) theol(ogiae). Studenter af den nysproglige og matematisk-naturvidenskabelige retning må aflægge en tillægsprøve i græsk og studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning tillige en tillægsprøve i latin. Embedseksamen består dels af en forprøve, dels af den endelige eksamen. Forprøven omfatter 1) en sproglig prøve i hebraisk, 2) en sproglig prøve i nytestamentlig græsk, 3) bibelkundskab og 4) filosofiens historie. Prøven i hebraisk kan aflægges i en anden termin end de øvrige prøver, som alle skal aflægges i samme termin. Forprøven aflægges normalt 1½—2 år efter studentereksamen. I undervisningen til forprøven deltager foruden de faste u.slærere tillige nogle yngre teologiske kandidater som undervisningsassistenter. Den endelige eksamen består af 5 fag, nemlig 1) Det Gamle Testamentes eksegese, 2) Det Ny Testamentes eksegese, 3) dogmatik, 4) kristelig etik med religionsfilosofi og 5) kirkehistorie. Den kan enten tages i alle fag på een gang el. i to dele med et halvt års mellemrum; til 1. del hører da tre af fagene og til 2. del to af fagene. Studietiden til hele eksamen kan normalt anslås til 5 à 6 år. De studerende, der ønsker det, kan tillige til eksamen opgive et speciale, som kan vælges indenfor ethvert af fagene; i så fald nedsættes fordringerne i enten Det Gamle Testamentes eksegese el. i kirkehistorie.

M. h. t. fordringerne i de enkelte fag gælder, at hele Det Ny Testamente skal opgives i originalsproget, dertil nytestamentlig isagogik (indledningsvidenskab) og nytestamentlig hermeneutik (fortolkningens principper og metoder); studiet af Det Ny Testamente omfatter tillige nytestamentlig tidshistorie og nytestamentlig teologi, som dog ikke er eksamensfag. I Det Gamle Testamente skal kun en mindre del opgives til eksamen på originalsproget, først og fremmest stykker af genesis og salmerne, hvortil kommer gammeltestamentlig indledning, Israels historie og gammeltestamentlig religionshistorie. I kirke- og dogmehistorie er fordringerne noget forskellige, eftersom studenten opgiver speciale el. ikke el. opgiver speciale indenfor det ene el. andet fag. I dogmatik kræves fyldigt kendskab til den kristne troslære samt en kortere fremstilling af symbolikken med særlig vægt lagt på den Augsburgske Konfession og Luthers lille katekismus. I kristelig etik og religionsfilosofi kræves fyldigt kendskab til disse fag samt en kortere fremstilling af den religiøse og etiske tænknings historie.

Den teologiske embedseksamen giver adgang til ansættelse som præst i folkekirken, dog først efter at kandidaten et halvt år har gennemgået en særlig forberedelse til denne gerning på pastoralseminariet; der undervises i visse praktiske discipliner, som står i forbindelse med præstegerningen (homiletik, kateketik, religionspsykologi, filantropi og sociallovgivning, kirkeret, messesang m. m.). Undervisningen afsluttes ikke med nogen eksamen.

Det rets- og statsvidenskabelige fakultet i Kbh. forbereder til 3 eksaminer, nemlig den juridiske embedseksamen, den statsvidenskabelige eksamen og eksamen i forsikringsvidenskab og statistik; indehaveren betegnes som cand(idatus,-a) jur(is), cand(idatus,-a) polit(ices) og kandidat i forsikringsvidenskab og statistik.

Det økonomiske og juridiske fakultet i Århus forbereder til juridisk embedseksamen og til økonomisk eksamen; den, der har bestået sidstnævnte eksamen, betegnes som kandidat i økonomi.

Den juridiske embedseksamen består af 3 dele. 1. del omfatter fagene borgerlig ret i hovedtræk, statsforfatningsret, forvaltningsret med næringsret samt grundtræk af folkeret og nationaløkonomi; prøve i sidstn. fag kan aflægges i en anden termin end de øvrige prøver. 1. del tages normalt på 2 år. 2. del omfatter fagene personret, familieret og arveret samt hovedpunkter af den internationale og intertemporale privatret, almindelig retslære og ejendomsret, læren om aftaler, erstatningsretten, obligationsrettens almindelige del og læren om køb, endelig enten dansk retshistorie el. romerret. For at kunne indstille sig til 2. del skal man have deltaget i et kursus i obligationsrettens specielle del og et kursus i selskabsret og søret. Prøven i retshistorie el. romerret kan erstattes af udarbejdelsen af en selvstændig skriftlig afhandling om et emne fra ethvert af fagene efter særlige regler; i almindelighed vil kun særlig dygtige studerende med speciel interesse for et bestemt fag vælge at skrive en sådan afhandling. 3. del omfatter fagene strafferet og retspleje; for at kunne indstille sig til 3. del skal man have deltaget i et kursus i kriminologi, og man skal tillige have gennemgået et kursus i bogholderi og regnskabskritik og aflagt en prøve heri.

Ved 1. del prøves skriftligt i statsforfatningsret, forvaltningsret med næringsret samt grundtræk af folkeret og mundtligt i alle fag; ved de øvrige dele er eksamen både mundtlig og skriftlig i alle fag undtagen i retshistorie el. romerret. Ved 3. del stilles endv. en opgave, i hvilken der kræves en betænkning over et konkret retstilfælde, som kan omfatte emner indenfor alle fagene ved 2. og 3. del (undtagen retshistorie og romerret).

2. og 3. del tages normalt 3 à 3½ år efter 1. del; mange juridiske studerende, som har kontorarbejde ved siden af studiet, bruger dog længere tid. Mellem 2. og 3. del må højest hengå 1½ år.

Så godt som alle juridiske studerende i

Kbh. — derimod ikke Aarhus — forbereder sig til eksamen ved deltagelse i manuduktion enten hos sådanne manuduktører, som er ansat af u., el. hos privatmanuduktører; denne udbredte manuduktion skyldes dels en tradition, idet antallet af juridiske u.slærere i Kbh. altid har været ringe i forhold til antallet af studerende, dels den omstændighed, at særlig mange juridiske studerende p. gr. a. erhvervsarbejde er hindret i at følge u.slærernes undervisning. Fra fakultetets side er der stedse udfoldet bestræbelser for at komme den megen manuduktion til livs, bl. a. i nyere tid ved ansættelsen af flere lærere (lektorer), således at hele det til eksamen krævede stof kan blive gennemgået, men manuduktionen er dog stedse forblevet meget udbredt.

Til brug ved det juridiske studium findes i så godt som alle fag lærebøger udg. af u.slærerne (nuv. el. forhenværende), og disse lærebøger dækker eksamenskravene. Derimod gives der ikke studenterne lejlighed til nogen praktisk juridisk uddannelse under deres studium, bortset fra at der arrangeres forskellige besøg i retterne, for at de studerende kan gøre sig bekendt med retsplejepraksis. Det har ofte været på tale at søge indrettet en obligatorisk praktisk uddannelse enten før el. lige efter eksamen, således som det findes flere steder i udlandet, men det er ikke lykkedes at gennemføre noget sådant. En del af studenterne har dog enten af interesse el. i erhvervsøjemed ansættelse på sagførerkontorer i studietiden, hvorved de kommer i berøring med praksis.

Den juridiske embedseksamen giver adgang til ansættelse i landets centraladministration og i de denne underlagte institutioner, endv. i kommunalforvaltningen, politi, anklagemyndighed og domstole; endelig er den betingelse for at kunne få beskikkelse som sagfører. Men herudover finder mange jurister ansættelse i det private erhvervsliv såsom i industri- og handelsselskaber, banker o. s. v.

Den statsvidenskabelige eksamen, som kun holdes ved Kbh.s U., består af 2 dele, 1. del omfatter fagene nationaløkonomi, statistik, borgerlig ret, økonomisk historie og driftsøkonomi; for at kunne indstille sig til 1. del skal man have underkastet sig en prøve i bogholderi og regnskabskritik, hvis resultat medregnes ved eksamen; endv. skal man have deltaget i 4 skriveøvelser i nationaløkonomi. 1. del tages på 2 à $2^1/_2$ år. 2. del omfatter fagene nationaløkonomi, statistik og en faggruppe inden for nationaløkonomien, driftsøkonomien, statistikken, sociologien, den økonomiske historie og andre til nationaløkonomien m. v. grænsende fagområder, alt efter fakultetets nærmere bestemmelse; endelig et juridisk fag inden for dansk ret og folkeret, ligeledes efter fakultetets nærmere bestemmelse. For at kunne indstille sig til 2. del skal man have deltaget i laboratorieøvelser i statistik og nationaløkonomi samt have udarb. en selvstændig afhandling om et økonomisk, sociologisk el. statistisk emne; for denne afhandling ligesom for de nævnte øvelser gives karakterer, som medregnes ved eksamen.

Ved 1. del prøves skriftligt i nationaløkonomi og borgerlig ret og mundtligt i alle fag; ved 2. del prøves mundtligt i det juridiske fag; i alle de øvrige fag både skriftligt og mundtligt.

Ved det statsvidenskabelige studium er autoriseret adskillige danske og udenlandske bøger, som dækker eksamenskravene; det drejer sig her ikke blot om egentlige lærebøger, men også om anden nationaløkonomisk litteratur. Studenterne vil som regel kunne få hele stoffet gennemgået af u.slærerne og disses assistenter, og manuduktion er ikke meget udbredt. Kun i det juridiske fag er det almindeligt at benytte manuduktion.

Den statsvidenskabelige eksamen giver adgang til ansættelse i centraladministrationen og i mange af de denne underlagte institutioner, og navnlig i nyere tid, hvor statens indgreb i samfundsøkonomien har taget et stort omfang, har mange statsvidenskabelige kandidater fundet ansættelse i den del af den offentlige administration, hvor særlig økonomisk indsigt er påkrævet. Mange statsvidenskabelige kandidater finder dog også ansættelse i erhvervslivet.

Eksamen i forsikringsvidenskab og statistik, som kun holdes ved Kbh.s U., er bestemt for sådanne, som vil søge ansættelse som beregnere i forsikringsselskaberne. Den er delt i to dele, hvoraf 1. del omfatter fagene matematisk analyse, interpolationsregning, nationaløkonomiens teori og politik i hovedtræk, udvalgte afsnit af Danmarks statistik og dansk borgerlig ret; den tages gerne efter 2 à 3 års forløb. 2. del omfatter fagene forsikringsmatematik, iagttagelseslære, udvalgte afsnit af nationaløkonomien, statistik, obligationsrettens almindelige del og udvalgte afsnit af dens specielle del samt forsikringsret; den tages på 2 à 3 år. Desuden kræves for at kunne indstille sig til 1. del, at man har gennemgået et kursus i bogholderi og regnskabskritik, og for at kunne indstille sig til 2. del kræves, at man har deltaget i øvelser i forsikringsmatematik og statistik. Der prøves skriftligt og mundtligt i alle fag (i Danmarks statistik og dansk borgerlig ret, til 1. del dog kun mundtligt).

Denne eksamen er af speciel art og kræver anlæg for matematik.

Den økonomiske eksamen, som kun kan aflægges i Århus, består af 2 dele; 1. del omfatter fagene nationaløkonomi, herunder penge- og kreditteori, almindelig samfundsbeskrivelse, almindelig formueret samt læren om køb og salg, almindelig driftsøkonomi

samt økonomisk historie og propædeutisk sociologi. Den, der vil indstille sig til 1. del, må have gennemgået et kursus i bogholderi og regnskabskritik og have aflagt en prøve heri samt have besvaret 6 skriftlige øvelsesopgaver i nationaløkonomi; af klassisk- og nysproglige studenter kræves tillige aflagt en prøve i matematik (særlig differential- og integralregning samt analytisk geometri). Der prøves skriftligt i de 4 førstnævnte fag og mundtligt i alle fag. 2. del omfatter to studieretninger, nemlig den økonomiske og den offentlig-administrative linie; den økonomiske linie omfatter nationaløkonomi, statistik, sociologi, driftsøkonomi samt særlige afsnit af formueretten samt næringsret; den offentlig-administrative linie omfatter de tre førstnævnte fag under den økonomiske linie, hvortil kommer finansvidenskab, socialpolitik og offentlig ret. Inden aflæggelsen af 2. del må samtlige kandidater have deltaget i laboratorieøvelser i statistik og i nationaløkonomi, på den økonomiske linie tillige i driftsøkonomi, på den offentlig-administrative linie i finansvidenskab og socialpolitik, endv. må kandidaterne have udarb. en selvstændig afhandling indenfor et af de ovennævnte områder, i hvilke laboratorieøvelser er obligatoriske. Der prøves ved eksamen skriftligt i tre af fagene og mundtligt i dem alle, og der gives for de ovennævnte øvelser m. v. karakterer, som medregnes ved eksamen. Om undervisningen og lærebøger gælder det, der ovenfor er anført ved det statsvidenskabelige studium.

Den økonomiske eksamen giver adgang til ansættelse i den offentlige administration m. v., i det hele i sådanne stillinger, som de statsvidenskabelige kandidater fra Kbh.s U. kan opnå, men den tager dog særlig sigte på ansættelse i private erhvervsvirksomheder.

Det lægevidenskabelige fakultet forbereder til den lægevidenskabelige embedseksamen, hvis indehaver betegnes som cand(idatus,-a) med(icinae). Studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning må, såfremt de ikke har haft latin som fag ved mellemskoleeksamen, underkaste sig en tillægsprøve i dette fag. Ny- og klassisk-sproglige studenter må, for at få adgang til den praktiske undervisning i kemi, straks ved universitetsårets begyndelse underkaste sig en prøve i elementær kemi. Den lægevidenskabelige embedseksamen omfatter 4 dele, nemlig forberedelseseksamen (fysik og kemi), 1. del (anatomi, fysiologi og biokemi), 2. del A. (hygiejne, almindelig patologi, patologisk anatomi og farmakologi) og 2. del B. (medicin, kirurgi, pædiatri, obstetrik og retsmedicin). Forberedelseseksamen aflægges gerne efter 1 års studium, 1. del efter yderligere 2 à $2^1/_2$ års studium, 2. del A. efter yderligere 3 års studium og 2. del B. endelig efter yderligere 1 års studium, således at hele studietiden er 7 à $7^1/_2$ år. I praksis vil den gennemsnitlige studietid vise sig at være 8 à $8^1/_2$ år, men dette hænger sammen med, at et ikke ringe antal studenter ikke består 1. del, første gang de indstiller sig og derfor må bruge yderligere 1 år til denne del af eksamen; så godt som alle studerende tager 2. del A og B på højst 4 år. Ved Aarhus U. kan kun aflægges forberedelseseksamen og 1. del og deltages i de første 3 semestres undervisning efter 1. del; derefter må studiet fortsættes ved Kbh.s U., men om få år, antagelig senest i 1955, vil det lægevidensk. fakultet være fuldt udbygget, således at den fuldstændige embedseksamen kan aflægges i Århus.

Til studiet er knyttet praktisk undervisning, som for en stor del er obligatorisk, således øvelser i kemi og fysik til forberedelseseksamen, øvelser i biokemi, fysiologi, histologi og dissektion til 1. del, endv. en omfattende praktisk uddannelse i alle de kliniske fag på hospitaler. Undervisningen gives på en række u.s-institutter for de ovennævnte fag samt for Kbh.s vedk. på Rigshospitalet, som er statens uddannelsessted for de lægevidenskabelige studerende, og som råder over særlige afdl. for alle de sygdomme, i hvilke der gives undervisning. For Aarhus U.s vedk. gives den praktiske undervisning på Århus kommunes og Århus amts hospitaler samt på statens sindssygehospital i Risskov.

Undervisningen ved de lægevidenskabelige fakulteter er iflg. sagens natur i høj grad af praktisk art og kræver derfor et stort antal lærere; den gives foruden af fakulteternes faste lærere (professorer og lektorer) af en række assistenter og reservelæger, men dertil kommer, at adskillige overlæger på hospitaler, som ikke hører til fakulteterne, oppebærer vederlag for at give undervisning. Undervisningen af de faste lærere gives som regel kun i tiden 1. febr.—30. apr. og 1. sept. til 30. nov., og der er derfor mulighed for de studerende at benytte den øvrige del af året til at gøre tjeneste som praktikanter (om sommeren ofte som vikarer) på alle landets hospitaler, hvorved mange studerende kan få en del af deres uddannelse på el. i nærheden af deres hjemsted; denne praktikanttjeneste er et værdifuldt supplement til u.s undervisning.

Det lægevidenskabelige studium stiller store krav til sine dyrkere, idet det samlede stof stadig forøges p.gr.a. lægevidenskabens stærke udvikling, og fordi den for lægegerningen nødvendige erfaring kun kan erhverves ved megen praktisk opøvelse.

Den lægevidenskabelige embedseksamen giver ret til at få udstedt autorisation som underordnet læge på sygehus, som skibslæge etc.; først når en lægevidenskabelig kandidat har gennemgået 1 års tjeneste som kandidat på et sygehus (turnuskandidat) og et kursus i fødselsvidenskab, kan han få autorisation til at udøve selvstændig virksomhed som

læge og fødselshjælper; autorisationen udstedes af sundhedsstyrelsen.

Det filosofiske fakultet i Kbh. og *det humanistiske fakultet* i Århus forbereder til skoleembedseksamen, hvis indehaver betegnes som cand(idatus,-a) mag(isterii), og til magisterkonferens, hvis indehaver betegnes som mag(ister,-ra) art(ium). Studenter af den matematisk-naturvidenskabelige retning må underkaste sig en tillægsprøve i latin. Skoleembedseksamen består af et hovedfag og et bifag; hovedfag kan være dansk, engelsk, fransk, tysk, klassisk filologi, historie, musik el. kristendomskundskab, bifag kan være et af de nævnte fag (undtagen klassisk filologi) og tillige russisk, latin, geografi el. gymnastik. Sammensætningen af eksamensgrupperne beror på frit valg, dog at bifaget geografi kun kan vælges, når historie er hovedfag. Eksamen kan tages samlet el. delt, i sidstnævnte tilfælde dog kun med eet års mellemrum ml. fagene; det beror på den enkeltes frie valg, om hovedfaget el. bifaget tages først. Hvis gymnastik er bifag, kan dog hengå 5 år ml. 1. og 2. del, hvis bifaget tages først, og 2½ år, hvis bifaget tages sidst; hvis geografi er bifag, kan hengå 3 år ml. hoved- og bifag. Senest 2 år før eksamens 1. del skal man underkaste sig en forprøve i hovedfaget og tillige i faget musik som bifag. Hele studiet tilendebringes normalt på en tid af 5 à 6 år.

Hovedformålet med skoleembedseksamen er at kvalificere sin indehaver til ansættelse som lærer i den højere skole, og kravene er anlagt derefter. I faget dansk kræves nøje kendskab til det nuværende sprog (stilistisk, grammatikalsk og fonetisk), desuden grundigt kendskab til oldislandsk, fællesnordisk og dansk sproghistorie, kendskab til svensk, nynorsk, nyislandsk og færøsk. Litteraturen og dens historie skal kendes fra de ældste tider til nutiden med vægten lagt på de betydningsfuldere perioder og værker. På samme måde kræves der af dem, der har de levende fremmedsprog som fag, foruden praktisk sprogbeherskelse — skriftlig og mundtlig — kendskab til disse sprogs historie og udvikling samt deres vigtigste litteratur, men tillige kendskab til de pågældende landes geografi, historie, ånds- og samfundsliv. I klassisk filologi kræves læst større dele af de vigtigste klassiske forfattere samt indgående kendskab til sprogene, derunder deres historie, endv. kendskab til antikkens historie, arkæologi og kunsthistorie. I historie kræves foruden kendskab til hele den almindelige verdenshistorie indgående kendskab til Nordens og særlig Danmarks historie, desuden kendskab til statsret og folkeret, samfundsøkonomi og samfundslære. I musik kræves kendskab til musikhistorien, derunder særlig kendskab til de betydeligste værker, særligt kendskab til dansk musik, derunder danske sange; desuden musikteori (harmonilære, kontrapunkt, formlære), tale og sang (akustik, stemmefysiologi, fonetik, praktisk sangbeherskelse) samt klaverspil. I kristendomskundskab kræves i det væsentlige lign. kundskaber som til teologisk embedseksamen (s. ovf.), men dog ikke så omfattende, og kun visse dele af Det Ny Testamente og intet af Det Gamle Testamente kræves læst i grundsproget. Der kræves særlig indsigt i religionshistorie. I bifaget græsk kultur, som særlig er beregnet for sådanne, som vil kvalificere sig til undervisning i oldtidskundskab uden iøvrigt at undervise i latin og græsk i det klassiske gymnasium, kræves foruden sproglige kundskaber i græsk gennem læsning af stykker af de vigtigste forfattere, derunder dramatikerne, særligt kendskab til Grækenlands historie, litteratur og arkæologi. I gymnastik, hvilket fag kun kan studeres i Kbh., kræves kundskaber i anatomi og fysiologi, særlig i de dele af fagene, som har betydning for legemsøvelser. Den praktiske uddannelse foregår på Danmarks Højskole for Legemsøvelser og varer 1 år; denne uddannelse er obligatorisk og beslaglægger hele den studerendes tid i det påg. år. Bifaget geografi har samme omfang som dette fag ved skoleembedseksamen under det matematisk-naturvidenskabelige fakultet.

Fordringerne i bifagene forsåvidt angår de fag, som både kan være hoved- og bifag, er mindre end i hovedfagene, dels derved, at de enkelte discipliner kræves læst i mindre omfang, dels derved, at enkelte discipliner (i de levende sprog, f. eks. ældre sprogtrin) udgår. I hvert hovedfag kræves, at studenterne skal opgive et speciale, en historisk, litteraturhistorisk periode, en forfatter, en dialekt o. s. v., som skal studeres særlig grundigt v. hj. a. de eksisterende videnskabelige hjælpemidler.

Ved eksamen prøves skriftligt og mundtligt indenfor alle det påg. fags discipliner. I specialet prøves ved en hjemmeopgave i en tid af 3 à 4 uger, og denne opgaves besvarelse skal ske udenfor de sædvanlige eksamensterminer.

Magisterkonferens omfatter kun eet fag og kan aflægges i alle fag, i hvilke der findes en lærestol under fakultetet. Studiet er et udpræget specialstudium og forudsætter i særlig grad evne til selvstændigt arbejde og videnskabelig beherskelse af stoffet. En magisterkonferens aflægges som regel af sådanne, som ønsker el. har brug for uddannelse i andre fag end skoleembedseksamensfagene, i hvilke sidste fag aflæggelse af magisterkonferens ikke er særlig hyppig. Magisterkonferens kan som regel aflægges efter et 5- à 6-årigt studium. Eksamen falder i 2 dele indenfor et tidsrum af et halvt år; først prøves skriftligt og mundtligt i nogle af fagets almindelige discipliner, derefter følger en 6-ugers hjemmeopgave i specialet og tilsidst en forelæsning over et opgivet emne. Der gi-

ves kun karaktererne bestået el. ikke bestået, man kan almindeligvis regne med, at karakteren bestået ikke kan opnås, medmindre præstationerne ved prøverne gennemsnitligt svarer til første karakter ved en embedseksamen. Den, der har bestået magisterkonferens i et fag, der kan være hovedfag ved skoleembedseksamen, kan blive cand. mag. ved at aflægge eksamen i et bifag efter de almindelige regler.

Som flg. af de mange fag og mange lærere, der findes under fakultetet, er studiet også mere udspecialiseret for den enkelte student, og studiets karakter ligesom eksamensfordringerne domineres stærkt af universitetslærerne; ml. disse og de studerende består overhovedet en større kontakt, end tilfældet er ved u.s øvrige fakulteter. Foruden de egentlige u.slærere (professorer, docenter og lektorer) findes ansat adskillige undervisningsassistenter, som i reglen udvælges blandt de dygtigste af de yngre kandidater, og som underviser på kurser med små hold, dels i praktisk tilegnelse af de fremmede sprog, dels i enkelte discipliner indenfor fagene; disse kurser er særligt beregnet for de yngste studerende.

Ved det filosofiske fakultet er endv. fornylig indrettet en *psykologisk-pædagogisk undervisning* og *eksamen*. Den, der har bestået denne eksamen, betegnes som cand(idatus, -a) psych(ologiae). Adgang til dette studium har foruden studenter tillige alle, der har bestået lærereksamen med tre sprog. Forberedelsen til eksamen gives gennem en 3-årig undervisning; der undervises i almen psykologi og pædagogisk psykologi (herunder børne- og ungdomspsykologi) samt den dertil hørende metodik, endv. i de for psykologien nødvendige grene af biologien og endelig i de pædagogiske og psykologiske problemer, der knytter sig til skole og opdragelse, såvel for normale som for sådanne, som har undervisnings-, opførsels- og opdragelsesvanskeligheder. I en mindre del af disciplinerne holdes eksamen, i de øvrige kræves en obligatorisk undervisning fulgt. Undervisningen ledes af u.sprofessorerne i eksperimentel psykologi og anvendt psykologi og meddeles foruden af disse af et større antal lærere i de forskellige fag. Denne eksamen kan betragtes som en udvidet teoretisk pædagogisk uddannelse og er særlig bestemt for sådanne, som vil have ansættelse som skolepsykologer, men er iøvrigt af værdi for alle, som arbejder i pædagogiske stillinger el. i den sociale forsorgs tjeneste. Da undervisningsmulighederne er begrænsede, optages kun et vist antal nye studerende årlig og kun efter særlig indskrivning fra begyndelsen af hvert efterårssemester.

Det matematisk-naturvidenskabelige fakultet (kun i Kbh.) er delt i to faggrupper, nemlig den matematisk-fysiske, under hvilken studeres matematik, fysik, kemi og astronomi og nærliggende fag (f. eks. geodæsi, forsikringsmatematik m. m.), og den naturhistorisk-geografiske, under hvilken studeres zoologi, botanik, geografi og geologi og nærliggende fag (f. eks. biokemi, fysiologi (zoofysiologi og menneskets fysiologi), arvelighedslære, limnologi etc.). Desuden kan faget gymnastik indgå i begge faggrupper. I disse afholdes skoleembedseksamen og magisterkonferens som under det filosofiske fakultet, dog at indehaveren af magisterkonferens fra det matematisk-naturvidenskabelige fakultet betegnes som mag(ister, -ra) scient(iarum).

I den matematisk-fysiske faggruppe består skoleembedseksamen af 3 dele, forprøven, lærerprøven og fagprøven, som normalt aflægges efter henh. 2, 1, og 1 à $1^1/_2$ år. Forprøven omfatter fagene matematisk analyse, geometri og rationel mekanik med tilhørende tegneøvelser, fysik og kemi med tilhørende øvelser samt astronomi; lærerprøven omfatter de samme fag. Medens forprøven tager sigte på at give studenterne de rent faglige kundskaber, er lærerprøven og forberedelsen dertil bestemt til at give studenterne kundskaber i den praktiske undervisning, således i matematik kendskab til lærebygning og lærebøger i faget, i fysik og kemi kendskab til undervisningsforsøg. Fagprøven omfatter kun eet fag el. fagområde, som studeres særlig omfattende, og i hvilket må opgives et speciale.

Magisterkonferens kan indenfor denne faggruppe holdes i alle skoleembedseksamensfagene og endv. i nogle andre fag (f. eks. geodæsi og forsikringsmatematik) el. kombinationer af fag. Eksamen er delt i 2 dele, nemlig en 1. del af lign. omfang som forprøven ved skoleembedseksamen; en med 1. karakter bestået forprøve kan træde i stedet for magisterkonfenrensens 1. del. Konferensens 2. del består af 4 ugers hjemmeopgaver i specialet samt een el. flere mindre skriftlige opgaver, en mundtlig eksamination og afsluttes med en offentlig forelæsning over et opgivet emne.

I den naturhistorisk-geografiske faggruppe består skoleembedseksamen — foruden af en forberedende prøve i kemi samt for klassisk- el. nysproglige studenter tillige en prøve i fysik — af 3 dele. 1. del omfatter enten botanik og geografi el. geologi og zoologi, 2. del de to fag, der ikke er taget til 1. del samt kulturgeografi og menneskets fysiologi; et af disse fag skal tages som hovedfag; endelig omfatter 3. del en prøve i et speciale, som er valgt indenfor hovedfaget el. dettes tilgrænsende discipliner. 1. del tages normalt på 2 à 3 år, 2. del på 2 og 3. del på 1 år, således at hele studietiden bliver 5 à 6 år.

Magisterkonferens kan indenfor denne faggruppe holdes i alle skoleembedseksamensfagene og desuden i plantefysiologi, zoofysiologi, sammenlignende anatomi, palæontologi

og biokemi. Eksamen er delt i 2 dele, nemlig en 1. del, som omfatter to bifag, som er forskellige, alt efter hvilken magisterkonferens det drejer sig om. 2. del afholdes efter lign. regler som i den matematisk-fysiske faggruppe (se ovf.).

For begge faggrupper gælder, at den, der har bestået skoleembedseksamen, kan aflægge magisterkonferens med bortfald af den del af konferensen, som svarer til de allerede bestående prøver, ligesom den, der har bestået en magisterkonferens, kan aflægge skoleembedseksamen ved at underkaste sig tillægsprøver i de fag, i hvilke han ikke er prøvet ved konferensen.

Gymnastik kan indgå som fag ved skoleembedseksamen i begge faggrupper; i den matematisk-fysiske faggruppe træder faget i stedet for fagprøven, og i den naturhistorisk-geografiske faggruppe træder det i stedet for 3. del af eksamen. Dette fag studeres i hovedsagen på samme måde som under det filosofiske fakultet (se ovf.), men fordringerne er noget større, og undervisningen er lagt forskelligt an alt efter de forudsætninger, de studerende møder med.

Musik kan ligeledes indgå som fag, men kun i den mat.-fys. faggruppe, hvor det træder i stedet for fagprøven; kravene er de samme som ved musik som bifag under det filos. fakultet (se ovf.), dog at der yderligere kræves opgivet et speciale.

Skoleembedseksamen under begge fakulteter giver adgang til ansættelse som lærer ved den højere skole, varig ansættelse dog først, efter at man har aflagt en pædagogisk prøve, som afholdes udenfor u.; den består dels af et kursus i praktisk undervisningsfærdighed ved en skole af godt 3 mdrs. varighed, dels af en prøve i teoretisk pædagogik, derunder pædagogikkens historie, pædagogisk psykologi og metodik, samt skolehygiejne. Skoleembedseksamen og magisterkonferens kvalificerer tillige til en del andre stillinger, særlig ved de videnskabelige biblioteker, museer o. lign. (Se også Læreruddannelsen sp. 1275).

6. *U.s studenter.* Enhver student modtager, forinden han forlader skole el. kursus, sammen med sit studentereksamensbevis en indmeldelsesblanket såvel fra Kbh.s som fra Aarhus U.; ligeledes modtager han et eksemplar af Håndbog for Studenter, udg. af studenterrådet ved Kbh.s U. og en tilsvarende håndbog udg. af studenterrådet ved Aarhus U.; fra sidstnævnte u. udsendes tillige en trykt læseplan for det påg. u.s-år. I disse håndbøger findes udførlig vejledning for indmeldelse til de forskellige studier og vejledning til, hvorledes disse drives i begyndelsen, ligesom håndbøgerne indeholder en mængde andre for den unge student nyttige oplysninger; den københavnske håndbog indeholder bl. a. oplysninger om de øvrige højere læreanstalter i Kbh. Fakulteterne har udg. studievejledninger til alle eksamensstudierne, og den unge student bør straks anskaffe sig den for hans studium udgivne vejledning og sætte sig grundigt ind i den. Adskillige u.s-lærere holder i begyndelsen af sept. md. indledningsforelæsninger til fagene, specielt beregnet på begyndere. Endelig har studenterrådene opr. rusbureauer, som er åbne i slutn. af aug. og begyndelsen af sept., og hvor vejledning kan fås. I Kbh. holder det naturhistorisk-geografiske studenterråd i slutn. af sommerferien hvert år et kursus for begyndende studerende.

I 1952 var ved Kbh.s U. indskrevet ca. 6000 studerende og ved Aarhus U. ca. 1700 studerende; dog må man regne med, at antallet af aktive studerende d. v. s. tallet på dem, der studerer til og gennemfører en embedseksamen, er betydeligt mindre.

De studerende, som ikke har deres hjem i Kbh. el. Århus (henh. c. 55 pct. og c. 75 pct. af de studerende), må skaffe sig bolig i u.s-byen. De fleste bor i lejede værelser, og de to u. formidler udlejning af værelser, i Kbh. gennem Dansk Studieoplysningskontor, i Århus gennem Studenterrådets Boligudvalg. (Om kollegier s. ndf. samt art. Kollegier). Begge u. har desuden indrettet marketenderier (»u.s spisestuer«), hvor de studerende kan få fuld kost til billig pris, ligesom der findes andre specielt for de studerende indrettede sociale foranstaltninger, tuberkuloseundersøgelser, adgang til at drive motionsgymnastik og anden sport. Ved begge u. findes legater, bestemte for ubemidlede dygtige studerende. I Kbh. er det største legat kommunitetsstipendiet, som udredes af den af Kong Frederik II stiftede legatfond for ubemidlede studerende: Kommunitetet, som ejer en kapital på c. 10 mill. kr. Der udredes heraf 200 stipendier à 900 kr. årlig, hvilke stipendier dog ved et tilskud fra statskassen fra 1. april 1949 er forøget med 85 og bragt op på 1500 kr. årlig; c. 100 af de mandlige indehavere af dette stipendium kan tillige få friplads på det Kommunitetet tilhørende kollegium: Regensen, ligesom en del andre kan få fribolig på de andre studenterkollegier i Kbh., hvoraf de største er Studentergården og Kvinderegensen. Kommunitetsstipendiet kan ligesom u.s andre større understøttelser først opnås, efter at studenten har aflagt forprøve el. 1. del med et godt resultat, og gives sædvanlig for 3 år. Udover det nævnte Kommunitetsstipendium uddeles forskellige andre understøttelser af Kommunitetets formue, og Kbh.s U. råder iøvrigt over en mængde større og mindre legater, ligesom der også findes stiftelser og fonds udenfor u., som understøtter studerende, og med hvis bestyrelser u. samarbejder ved uddelingen. Alle u.s egne legater bortgives under eet efter indkaldte ansøgninger 2 gange om året af et særligt udvalg af u.slærere, en fra hvert fakultet. Til Aarhus U. er knyttet forskellige mindre legater, som uddeles af særlige be-

styrelser, og i 1947 blev der tillige på finansloven bevilget et beløb til stipendier for ubemidlede studerende, 1950: 69.000 kr. hvoraf bl. a. uddeles 38 stipendier à 1500 kr. årl. svar. til de kbh. Kommunitetsstipendier. Ligesom ved Kbh.s U. findes der her en stipendiebestyrelse bestående af 4 medl., 1 fra hvert fakultet, der efter forhandling med studenterrådets legatudvalg foretager indstilling til de forsk. legaters bestyrelser og for statsstipendiernes vedk. foretager uddelingen. Til Aarhus U. er endv. knyttet 7 studenterkollegier, hvor c. 350 studerende kan få bolig; disse kollegiepladser bortgives af en særlig bestyrelse.

I almindelighed kan det siges, at u.s legatmidler ikke er og aldrig har været så store, at behovet for studenterunderstøttelser fuldt ud har kunnet dækkes. Principperne for uddelingen af legaterne har derfor stedse måttet være, at først og fremmest de studerende bliver understøttet, om hvem det gælder, at det ikke blot for deres egen skyld, men også for samfundets skyld er ønskeligt, at de gennemfører en akademisk uddannelse; til de store understøttelser vil derfor kun særlig vel kvalificerede studerende kunne komme i betragtning. Mange studerende, som ikke fuldt ud kan underholdes af deres forældre under studiet, el. som ikke kan opnå tilstrækkelig legathjælp, må ved erhvervsarbejde ved siden af studiet tjene det manglende. Sådant erhvervsarbejde vil i de allerfleste tilfælde have en ugunstig virkning på studiet og i hvert fald trække dette i langdrag, men det vil ofte være bedre for en ubemidlet studerende i nogle år at søge at tjene så meget som muligt ved erhvervsarbejde for senere at kunne studere uforstyrret en samlet tid for opsparede penge. Mange studerende finansierer studierne ved lån, provinsstuderende særlig gennem deres hjemsteds pengeinstitutter. I institutionen Dansk Studiefond i Kbh. kan studerende fra alle landets højere læreanstalter opnå lån til den sidste del af studietiden (2 à 3 år) på lempelige vilkår.

7. *U.s lærere og den videnskabelige forskning.* U.s faste lærere (professorer og docenter) er statstjenestemænd ved Kbh.s U. og har ved Aarhus U. en dermed ligestillet ansættelse; de ansættes først og fremmest på grundlag af deres videnskabelige kvalifikationer. De må kunne fyldestgøre kravet om at sidde inde med den højeste viden og om at kunne yde den højeste kundskabsmeddelelse inden for deres specielle fag; de må beherske dette på det stade, forskningen til enhver tid har nået, og må være i stand til selvstændigt at tage nye opgaver op og tage kritisk stilling til de forskningsresultater, der fremkommer fra yngre og ældre fagfæller. Ved ansættelse af u.s lærere må derfor pædagogiske kvalifikationer — hvor ønskelige sådanne end er — komme i anden række. Iflg. u.s statutter påhviler det u.s lærere i lige grad at undervise og drive videnskabelige studier. Foruden de faste u.s-lærere findes et større antal lektorer, som ansættes på tid og oppebærer et nærmere fastsat honorar for at læse over mere specielle områder el. en begrænset disciplin indenfor et større fag; ofte er de ligefrem hjælpelærere for de faste lærere; for det meste har de anden beskæftigelse ved siden af deres lektorstilling. Desuden er der ved alle fakulteter undervisningsassistenter el. videnskabelige assistenter, mest yngre kandidater, som deltager i undervisningen. U.s lærere har fuldstændig lærefrihed; de kan læse over de emner, de ønsker, og på den måde, de ønsker, dog at de naturligvis til en vis grad er bundet af undervisningens behov. Lektorer og assistenter har mest specielle undervisningsopgaver, som anvises dem af vedk. fakultet el. af en fast u.slærer.

Der findes i 1952 ved Kbh.s U. ansat 132 professorer og 86 lektorer; dertil kommer 58 undervisningsassistenter, og desuden findes ialt 147 andre videnskabsmænd ansatte som inspektører, amanuenser el. assistenter m. fl. ved u.s institutter. Ved Aarhus U. er ansat 51 professorer, 2 docenter og 24 lektorer; hvortil kommer 34 undervisningsassistenter. Ved institutterne er ansat ialt 25 amanuenser, assistenter m. fl.

Ligesom det påhviler den enkelte u.slærer at drive videnskabelig forskning, således er u. som institution i høj grad virksomt for fremme af forskningen. Til u. er i de medicinske og de matematisk-naturvidenskabelige fag knyttet talrige institutter, laboratorier og museer, hvor ikke blot u.slærere og de ansatte assistenter arbejder, men hvor tillige yngre videnskabsmænd kan få adgang til at arbejde under de ældres vejledning. Også til de humanistiske fag er knyttet et større studieapparat. For forskningen er de store videnskabelige biblioteker uundværlige, i Århus Statsbiblioteket, i Kbh. Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket; de to sidste har p. gr. a. den i nyere tid stærkt forøgede videnskabelige litteratur delt opgaverne imellem sig, således at hver repræsenterer sit fagområde. U.s-biblioteket er delt i to afdl., en for humaniora, særlig ældre dansk litteratur samt oversigtsværker og håndbøger indenfor udenlandsk humanistisk litteratur, og en for matematik, naturvidenskab og medicin. Det kgl. Bibliotek har til særlig opgave at følge med indenfor de humanistiske fag (teologi, jura, nationaløkonomi, filosofi, historie, sprogvidenskab etc.).

U. søger at fremme forskningen og giver de dygtigste blandt de unge lejlighed til at dokumentere videnskabelige evner, dels ved udsættelse af *prisspørgsmål,* dels ved adgangen til at erhverve *doktorgraden.* Hvert år udsættes en række prisspørgsmål i de forskellige fag; adgang til besvarelse har alle, som, uden hensyn til, om de er studenter el. ej el. har bestået nogen eksamen overhove-

det, ikke ved indleveringen er fyldt 30 år. Der gives godt et år til besvarelsen; denne kan enten belønnes med u.s guldmedalje el., såfremt besvarelsen ikke findes fuldt ud fyldestgørende, men dog anerkendelsesværdig, med prædikatet accessit. Den, som opnår guldmedalje, får denne overrakt af u.s rektor ved u.s årsfest, som holdes hvert efterår, og får desuden udbetalt en præmie på 1000 kr.; den, som opnår accessit, får udbetalt en præmie på 500 kr.

Medens der ved udsættelsen af prisspørgsmålene fra u.s side ydes de yngste en vejledning derved, at der gives anvisning på et bestemt problem, som kræver en løsning, må den, der vil erhverve doktorgraden, udarb. en afhandling over et af ham selv valgt emne. Betingelse for at kunne indlevere en afhandling til bedømmelse for doktorgraden er endv., at man har bestået en af u.s embedseksaminer med 1. karakter el. en magisterkonferens, nærmere således, at alle embedseksaminer (samt afgangseksamen fra Danmarks Tekn. Højskole) giver adgang til at indlevere afhandlinger til bedømmelse for den filosofiske doktorgrad, som meddeles af det filosofiske og det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, medens der for at kunne indlevere afhandlinger til bedømmelse for den teologiske, juridiske, statsvidenskabelige el. medicinske doktorgrad kræves, at man har bestået en embedseksamen indenfor vedk. fakultet. Bliver en afhandling antaget af det påg. fakultet, skal den forsvares offentligt mod to af fakultetet udpegede opponenter. Det mundtlige forsvar af en doktorafhandling tilsigter at afgøre, om afhandlingen er forfatterens eget arbejde, og om han i det hele har den betydelige modenhed og indsigt inden for sit fag, som erhvervelsen af doktorgraden forudsætter.

For at fremme det videnskabelige arbejde uddeler u. (og tillige andre institutioner udenfor u., f. eks. Carlsbergfondet, Rask-Ørsted fondet) understøttelser til yngre videnskabsmænd. Nogle er bevilgede af staten, andre i tidens løb opr. af privatpersoner. Ved Kbh.s U. er de vigtigste 10 stipendier à 1500 kr. årlig til ganske unge videnskabsmænd, 14 stipendier à 4000 kr. årlig (hvoraf de 7 er opr. af Carlsbergfondet og de 7 af staten), endv. J. L. Smiths stipendium, som uddeler 22 portioner à 1000 kr. årlig, universitetsstipendiet for unge videnskabsmænd, som uddeler 7 portioner à 1000 kr. el. 600 kr. årlig, og endelig u.s-adjunktstipendierne, af hvilke der er 20 à 11.340 kr. årlig. Endv. råder u. over adskillige andre stipendier til videnskabeligt formål, derunder en statsbevilling på ca. 80.000 kr. til rejsestipendier for unge videnskabsmænd foruden en del andre rejsestipendier. Ved Aarhus U. findes et mindre antal af de samme stipendier som de, der er bevilget af staten og Carlsbergfondet.

Litteratur: U.s historie: Holger Fr. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621, I—IV, 1868—74. H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479—1879. I—II, 1879. William Norvin: Københavns Universitet i middelalderen, 1929. Samme: Københavns Universitet i Reformationens og Ortodoxiens Tidsalder, I—II. 1937—40. Knud Faber: Opbygningen af Aarhus Universitet, 1946. Peter Skautrup: Danmarks nye universitet, 1946.

Tilstand og viksomhed i nutiden: Københavns Universitet 1929, udg. i anl. af 450-års jubilæet af Povel Fønss og Erik Rindom, 1929. Universitet og Samfundet. Forelæsningsrække holdt på Københavns U. i anl. af u.s 450-års jubilæum. Udg. af komiteen for akademiske sociale foredrag på u.et den 1. juni 1929. The University of Copenhagen. A brief survey of its organization and activities, published by C. A. Bodelsen and Olaf Waage, 1938. Endv. universiteternes lektionskataloger, årbøger, årsberetninger, festskrifter m. v. O. W.

Universitetets børnepsykologiske klinik, se Child guidance clinic.

Unnerupgård ungdomshjem ved Vejby, Nordsjælland. Opr. 1926 af Kristelig Forening for Børneforsorg, anerkendt 11. juni 1926. Modtager bl. a. vanskelige piger, hvis udvikling ikke står mål med den normale, men som dog kan undergives sædvanlig opdragende forsorg i et ungdomshjem. Oplæring i almindelig husgerning, vævning og havebrug. 24 piger 15—21 år. O. Skj.

Urmager. Den vordende u. må ikke lide af bygningsfejl på øjnene, derimod er lettere grad af nærsynethed ingen hindring. Desuden må hørelsen være god, og fremfor alt må lærlingen have anlæg for finmekanik, have en sikker håndføring og være meget ordentlig og nøjagtig. Han må ikke lide af kronisk håndsved, og han må kunne udholde stillesiddende arbejde. Der antages næsten udelukkende drenge til oplæring. Urmagerne foretager reparationer af alle slags ure samt efterser nye ure og restaurerer ældre ure. De fremstiller ofte nye urdele, men kun undtagelsesvis hele urværker.

Læretiden i Kbh. er fastsat til $4^3/_4$ år, af hvilken tid det første halve år tilbringes på Den danske urmagerskole, de flg. $3^1/_2$ år hos mesteren, derefter atter $^1/_2$ år på urmagerskolen og til slut 3 måneder på en af urmagernes faglige fællesudvalg godkendt optikerskole. I provinsen er læretiden mindst $4^1/_2$ år og højst 5 år; dog skal lærlinge med mellemskoleeksamen altid udlæres på $4^1/_2$ år. Lærlingelønnen er i Kbh. i de 4 første år henh. 12, 14, 16 og 18 kr. pr. uge, medens der ingen løn betales i det 5. år. I provinsen er lønnen i de 5 læreår henh. 12, 14, 16, 18 og 25 kr. pr. uge. Lærlingene skal ligesom svendene selv holde sig med værktøj. Anskaffelsen af dette, der i almindelighed udstrækkes over læretidens 3 første år, beløber sig til godt 2000 kr., hvortil må lægges et beløb til vedligeholdelse. Læretiden afsluttes med svendeprøve.

U.svendene er sammensluttet i Urmagernes fagforbund, som i 1939 havde 388 medl., 1952: ca. 600. Gnstl. årsfortjeneste i 1939: 3472 kr., i 1949—50: 8634 kr. Antal oprettede lærekontrakter i 1939: 36, i 1952: 74. Antal virksomheder (reparation af ure og optik) v. erhvervstællingen 1948: 751. R. W. B.

USA's skolevæsen har en historie, som på væsentlige punkter er vidt forskellig fra de europæiske landes. Her er udgangspunktet ikke adelens lærde klosterskole, og det klasseskel, der er karakteristisk for de europæiske landes skoleordning, har ikke i samme grad præget USA's skolevæsen. Før andre har USA konciperet enhedsskoletanken, hvor det højere skoletrin bliver en naturlig fortsættelse af det lavere og står åben for alle, medens der i de europ. lande voksede et dobbelt-system frem med folkeskole for alle og højere undervisning for overklassen. Samtidig har det amerik. skolevæsen selvfølgelig hele tiden modtaget stærke impulser og påvirkninger fra Europa; Rousseau og Pestalozzi, Fröbel og Herbart, den engelske Sunday-school-bevægelse, i nyere tid Maria Montessori har sat deres præg på udviklingen, og de store grupper europ. indvandrere bragte, som rimeligt var, deres kulturidealer med sig, ikke mindst deres stærke tro. Mange søgte til det nye land p. g. a. religionsforfølgelser, hvilket forklarer den betydning og indflydelse, de forsk. kirkesamfund har haft for opbygningen og kontrollen af de amer. skoler. Udviklingen inden for opdragelse og skolevæsen genspejler på godt og ondt de vanskeligheder, som USA har måttet gennemleve for at blive en nation, vanskeligheder, der bekæmpedes med stor optimisme. Også inden for skolevæsenet var det private initiativ indtil den seneste tid den afgørende faktor og endnu i dag er skolevæsenet ikke et forbundsanliggende, men stadig et særanliggende for hver enkelt stat og for de enkelte by- og landkommuner, der er ansvarlige for deres skoler. Endnu ser vi ikke en enhed, men et broget billede med store forskelligheder staterne imellem, og også med en del svage punkter, men dog tegner sig tydeligt billedet af en typisk amer. skoleform.

Den første betydelige kolonisation var den engelske i begyndelsen af det 17. årh. og i New England-staterne, hvor calvinisterne beherskede det offentlige liv, fandtes da også de tidligste skoler; den første elementærskole oprettedes 1620 i Massachusetts. Omkr. 1700 var der skoler i 30 byer. Samtidig gjordes de første forsøg på ved lov at fremme skoleoprettelsen og indføre en slags tvungen skolegang. Massachusetts-loven af 1642 var den første lov, der pålagde forældrene pligt til at sørge for, at deres børn fik en elementærundervisning. Minimumskravene var læsefærdighed, kendskab til landets vigtigste love, katekismen og et el. andet praktisk fag. Men det stod forældrene frit for selv at undervise børnene el. sende dem til en lærer. Først senere love pålagde byerne at oprette elementærskoler el. (de mindre) at holde en lærer. Andre stater fulgte efter. Sydstaterne anså dog i alm. opdragelsen for at være en privatsag; de forældre, der havde råd og interesse, holdt privatlærer el. sendte børnene til de oftest af kirkesamfundene oprettede betalingsskoler. Medens New England-staterne skabte en tradition for fri opdragelse for alle agtværdige borgere, blev fri skole i Sydstaterne ensbetydende med fattigskole.

Opdragelsens mål var i høj grad bestemt af de kirkesamfund, der dominerede skolerne; kirke og stat så begge en fordel i at børnene lærte at læse, og typisk for amer. opdragelse er den indstilling, at børnene tidligt skulle lære en nyttig håndtering og at forældrene skulle sørge for en fornuftig erhvervsuddannelse. Det er middelklasse-samfundets krav. Kolonisternes overklasse bragte dog også humanismens traditioner med sig, og latin grammar schools og colleges trivedes; Harvard Coll. (Mass.) grl.s således i 1636.

Under det *18. årh.s* store indvandring voksede ganske naturligt de forsk. kirkesamfund og deres skolevirksomhed udvidedes. Århundredets højere skoler og colleges (universiteter) udgik alle fra kirkerne: Yale (congregationalister), Princeton (presbyterianere), Brown (baptister), Rutgers (holl. reformister).

P. g. af indvandringens fremstød i det indre af landet var det ikke mere tilstrækkeligt kun at have skoler i byerne. Landbefolkningen havde desuden ikke brug for grammar schools. Den oprettede sine egne skoler under egen kontrol; disse primitive skoler var i tidens løb langt fra tilfredsstillende og gav ikke eleverne den samme chance som byskoler; men i det 19. og 20. årh. var de blandt forkæmperne for statskontrol og statsunderstøttelse til opdragelsesvæsenet.

Medens elementærskolerne hovedsagelig lærte børnene læsning og religion og grammar schools med latin som hovedfag forberedte til universitetet, voksede to andre typer frem 1) Den private engelske højere skole (åben for alle, der kunne betale, drenge og piger) med udelukkende engelsk som undervisningssprog og praktiske fag med direkte adresse til erhvervslivet. De var mere elastiske, omfattede moderne sprog og naturvidenskab, handelsfag og sømandsskab, skønne kunster m. m. Timerne gaves på alle dagens tider, således at de tillige var en slags fortsættelsesskoler; 2) de såk. academies. Et første udkast til en sådan skole kom i 1763 fra Benjamin Franklin efter europæisk mønster. Udviklingen gik ikke helt efter hans plan, der omfattede alt for mange fag, ikke mindst tekniske, derimod udelod han helt religionen; dette lod sig ikke gøre. De academies, der fik indflydelse, var dem, der inspireret af Franklins ideer grundlagdes i 2. del af det 18. årh., enten af kirkerne el. af personer med stærk religiøs interesse. I alm. var de kostskoler, betalingsskoler, ikke offentlige, men alligevel mere demokratiske end latingrammar schools. I det 19. årh. kom den klassiske retning til at dominere, academies blev mere snævre og tabte deres betydning.

Det 19. årh. bragte en enorm befolkningstilvækst og en hurtig udvikling af landet. De

politiske og økonomiske spørgsmål overskyggede de religiøse. De kræfter, der arbejdede henimod et politisk demokrati, arbejdede også henimod en fri offentlig skole med lige mulighed for børn af alle klasser til at udvikle deres anlæg som forudsætning og grundlag for et sandt demokratisk samfund. De måtte kæmpe mod de konservative, især Sydstaternes aristokrati, imod visse religiøse og ikke-engelsk talende grupper, der frygtede for deres særskolers beståen og argumenterede mod de gudløse skoler, imod de velhavende, der ikke ønskede at blive sat i skat for de fattige og uvidende klassers opdragelse. Den økonomiske egoisme var vanskeligst at bekæmpe, men også omlægningen af kontrolretten fra distrikterne til staterne traf på hård modstand. Udviklingens tempo var meget forsk. i de forsk. stater. New England, hvor pædagogerne James G. Carter (1795—1849) og Horace Mann (1796—1859) virkede, var igen foregangslandet, Midtstaterne og Vesten fulgte hurtigt eksemplet, Sydstaterne kun langsomt og nødtvunget. En skamplet var de sidstes forsømmelse, ja ligefremme boykot af negerskolerne; endnu omkr. 1900 gik mindre end halvdelen af negerbørnene i skole, og kun 1 af 70 nåede frem til 8. grad (sidste klasse).

Man gik i alm. med til en centralisation af skolevæsenets administration i de enkelte stater, men en centraladministration for hele landet var umulig at gennemføre og findes heller ikke i dag. Ganske vist oprettedes i 1867 Department of Education, som dog i 1870 blev ændret til Federal Office of Education under Department of Interior. Det har hovedsagelig teoretiske opgaver, samler oplysninger, statistiske data m. m., bedømmer skoleeksperimenter; det har dog ved sit arbejde vundet stor indflydelse, gennemtvunget mange fremskridt og forbedringer og hidført større ensartethed ml. staterne. Forbundsregeringen fremmede skolereformerne ved understøttelser, især landdotationer til enkeltstaterne med den klausul at hele udbyttet skulle gå til skole- og lign. formål. Man anslår at ca. 150.000.000 acres land blev skænket enkeltstaterne til disse formål.

Den skoleadministration, der skabtes i byer og stater, lignede i meget den organisation, som var borgerne bekendt fra industrien. De fleste stater er inddelt i bestemte skoledistrikter med vidtgående (skole)selvstyre. Ansvar og autoritet lå oftest hos de overvågende, lokale myndigheder, hvilket til dels kunne forsvares p. g. a. mange læreres ringe uddannelse. Men derved følte lærerne sig i høj grad som funktionærer hos superintendenter og Board of Education.

Den offentlige skole, der efterhånden voksede frem i de forsk. stater og afløste de forældede een klasse-distriktsskoler, var inddelt i *primary schools* omfattende 1.—4. grad = 5. (6.)—9. (10.) år og *intermediate* el. *grammar schools:* 5.—8. grad = 10.—14. år. Senere forenedes de to grene i elementary schools, der omfatter 1.—8. grad.

De førnævnte academies, der ikke mere svarede til de arbejdende klassers behov, fortrængtes af statslige og private *High-Schools,* 3- senere 4-års institutioner, der vrimlede frem i mange stater i slutn. af det 19. årh. og blev den normale fortsættelse af elementary school; i slutn. af det 19. årh. fandtes på disse allerede almindelig coeducation (fællesundervisning). Fagkredsen var stor, ved siden af engelsk, amer. litteratur, sprog, naturfagene og sociale studier, fandt en del praktiske fag indpas som handel, landbrug, sløjd (under skandinavisk indflydelse), husvæsen. Faktisk undervistes i alt ml. himmel og jord, men elevernes uddannelse blev ofte ujævn; og da en stor del søgte universiteterne orienterede man sig efterhånden efter disses krav. High school-forberedelsen anerkendtes dog kun af nogle af universiteterne. Undervisningen fulgte de europ. traditioner, men med større vægt på de praktiske fag. En ny amer. opdragelsesvidenskab begyndte at træde frem med Stanley Hall (1846—1924), John Dewey (1859—1952) o. a., der gav stødet til psykologiske og sociale studier af international betydning.

Den almene fortsættelsesskole for den voksne ungdom var endnu et uløst problem og blev end ikke taget op på dette tidspunkt. I 1900 var kun 10 pct. af ungdommen ml. 14 og 17 år på high schools, og de fleste af disse havde til hensigt at gå på college.

Det store problem for USA's skolevæsen i *det 20. årh.* er stadig uligheden de forsk. stater imellem. Der er siden 1918 skoletvang i alle stater, men uligheden fremgår tydeligt af følg. tal: I 1949 var gennemsnitsudgiften p. elev for hele landet 197,65 $, i Sydstaterne lå udgifterne p. elev under 100 $, i 9 stater omkr. 150 $, i 9 andre omkring 200 $, i 23 omkr. 250 $, i 6 ml. 250—300 $. Det er klart for alle interesserede, at en forbundsstatsløsning tiltrænges, men oppositionen er stadig ubrudt. Det opnåelige er en vis kontrol med de penge, som Federal Government giver, og det har i årenes løb været store summer. De store social-pædagogiske opgaver, som kriserne og verdenskrigene har bragt med sig, har kun kunnet gribes an ved Unionens hjælp, således træning af de store masser af unge arbejdsløse, tekniske kursus inden for uddannelse til det nationale forsvar i 1930'erne, veteranuddannelse efter krigene. På disse punkter gennemførtes en centralisation, men Federal Office of Education har ikke forsøgt en centralisation af det almene skolevæsen, og endnu konkurrerer den private skole med den statslige og statskontrollerede. (Den største og stærkeste gruppe blandt de private skoler er den katolske.) Dog går kun 12 pct. af skolepligtige børn (elem. og second. schools) i private skoler. For den højere undervisning ligger forholdet ander-

ledes; der findes dobbelt så mange private som offentlige institutioner for den højere undervisning, men antallet af studerende er omtrent ens. Højesteret fastslog igen i 1925, at det er forældrenes privatsag, hvordan deres børn får den fornødne undervisning. Synspunktet er uændret siden den første kolonisations dage. Det andet store problem er forfordelingen af negerungdommen. Problemet kan ikke løses isoleret som skoleproblem, men forudsætter en sindelagsændring, der især i Sydstaterne er vanskelig at hidføre. Dog er der sket fremskridt. Statistical abstracts kan således oplyse for 1950, at 97,9 pct. af alle ikke hvide børn ml. 5—13 år søgte elementary schools (mod 98,1 pct. af alle hvide); for den højere undervisn. er tallene knap så gode: 60,4 pct. af alle ikke hvide børn ml. 14—17 år søgte high school (mod 84,8 pct. af alle hvide).

Trods afvigelserne ligger *skolevæsenets organisation* dog *idag* i det store og hele inden for bestemte rammer.

I 1947—48 fandtes i henh. til The World Almanac 1952 og The Statesman's Year Book 1952:

Offentl. skoler:				
Elementary	146.760	antal	elever	18.314.902
Secondary	25.484	—	—	5.667.571
Private skoler:				
Elementary	10.071	—	—	2.460.703
Secondary	3.292	—	—	627.013
Højere undervisning:				
Offentl. inst.	630	—	—	1.326.147
Private inst.	1.158	—	—	1.290.115

Skolepligten omfatter alle børn fra det 6. (7.) til det 16. år; enkelte stater tillader dog afslutning ved barnets 14. år. Alle stater har frie offentlige skoler, der byder en fri 12 års skoleuddannelse. For den førskolepligtige alder findes *nursery-schools* (småbørns-legeskoler), der især oprettedes under krigen, og hvoraf der findes ca. 1500 offentlige og ca. 1500 private, samt *børnehaver* (5-års alderen) med et vist skolepræg.

Elementary school (grundskolen) omfatter enten 6 år (6 degrees), altså 6 (7)—12 (13) års alderen el. 8 år altså 6 (7)—14 (15) år. I enkelte landlige distrikter findes endnu den eenklassede skole med een lærer for flere trin, men den erstattes mere og mere af centralskoler, idet der samtidig sørges for fribefordring af børnene fra og til skolen. I byerne med særskilt klasse for hvert trin stræbes der efter ikke at have mere end 25—30 elever pr. kl. Skolefagene er de sædvanlige dog med mere plads til praktiske fag og mindre til fremmede sprog end hos os. Børnene skal lære at læse, skrive og regne, skal have et grundlag i historie, geografi og i naturfagene og de skal gerne have adgang til kunstnerisk og manuel virksomhed.

Moderne skoleforsøg har vundet indpas og præget emnevalget og metoderne. Skoledistrikternes relative uafhængighed giver mulighed for individuel tilpasning efter egnens krav og muligheder. Således knyttes naturfagsunderv. i landskolerne mest muligt til børnenes erfaringer fra dagliglivet; enkelte steder har man søgt forb. med landbrugskonsulenter og fået et praktisk arbejde ud af det. Skolebibl.s betydning for børns første selvst. forskningsarb., for udvikling af deres litterære interesser er anerkendt i alle skolegrene. Der findes ca. 28.000 skolebibl. med tils. 55.000.000 bd., foruden 44.000 mindre klassebibl. — Radioen vinder indpas i undervisn., med television gøres der forsøg i større off. skoler. — Stor vægt har man i de senere år lagt på regelmæssig helbredskontrol og fysisk opdragelse.

Secondary school for alle er kernen i det 20. årh.s reformer; medens der i det 19. årh. kæmpedes for den elementære børneundervisning til det 12. (13.) år, stræber man i dag efter generelt at hæve skolealderen til det 17. el. 18. år. Omkr. 1900 fortsatte kun 10 pct. af eleverne i secondary el. high schools, i dag 75—80 pct. Dog går mindre end halvdelen hele skolen igennem og erhverver diplom for gennemgangen af en high school udd. i de individuelt valgte fag. Grunden må tildels søges i at udgifterne er ret store trods fri skolegang. Frafaldet er da også størst for elever fra mindrebemidlede hjem.

Secondary school findes i flere variationer, dels er den en 4-årig fortsættelse af den 8-årige elementary school, dels — svarende til den oprindelige skoleplan — omfatter den i tilslutning til den 6-årige elementary school: junior high school 3 år og senior high school 3 år, evtl. en 6-årig udelt high school.

I landdistrikterne viste det sig ofte vanskeligt at gennemføre junior high school p. g. a. mangel på egnede lærere, og man udvidede i sådanne tilfælde elementary schools til en 8 års skole og i enkelte stater anser skolemyndighederne junior high-schools både økon. og pædag. for ikke hensigtsmæssige og lægger deres skolebyggeprogram an på store 8-år. elementary schools og 4-år. high-schools. Efter Den 2. Verdenskrig oprettedes dog talrige junior high schools, junior colleges og tekniske skoler, for at lette krigsdeltagerne overgangen til højere studier.

Den store tilstrømning til de *frie offentl. high schools* har stillet denne skole over for nye problemer. Eleverne er ikke mere en homogen gruppe, men møder med meget forskelligartet baggrund og vidt forskellige interesser og krav. High school fører eleverne frem til såvel universitetsstudiet som til praktiske erhverv. Medens elementary schools' pensum ligger temmelig fast, har eleven i det sidste år på junior high school og det første på senior high school rig lejlighed til at vælge supplerende emner, der interesserer ham. De sidste to år tillader eleven en i høj grad individuel studieplan. En oversigt udarbejdet af Office of Education omkr. 1950 har registreret 274 forsk. emner (områder), som high school programmerne byder på, deriblandt mange der direkte fører ind i erhvervslivet (detailhandel, husholdning,

landbrug m. m.; men der ligger en fare i den for tidlige specialisering og i en gennemgående forsømmelse af de almen-kulturelle fag. De egl. studier suppleres med sport, diskussionsklubber, kunstnerisk underholdning, udgivelse af skoleaviser; ud fra sociale synspunkter, ud fra forståelsen for betydningen af en god anvendelse af ungdommens fritid, stræber man fra opdragernes side mere og mere efter at knytte disse frie beskæftigelser til skolen. De fleste high schools har en demokratisk form for elevstyre, en god forberedelse til arbejdet i det offentlige liv.

Medens ca. 80 pct. af eleverne fortsætter fra elementary schools til secondary schools, går herfra kun ca. 20 pct. til colleges, ca. 20 pct. får en praktisk specialuddannelse og ca. 60 pct. går direkte over i erhvervslivet.

Højere undervisning er ikke så veldefineret som i de europæiske lande; de store statsanerkendte universiteter stiller de samme krav som de europæiske, men udover landet findes talrige colleges af vidt forsk. lødighed. Da de fleste universiteter og colleges står åben for elever der har gennemgået high schools, kan man i alm. regne de to første collegeår (2 års junior college) som en afrunding af el. et supplement til secondary education.

Lærerstandens kår har igennem tiderne været særdeles vanskelige. Den før omtalte afhængighed af de administrative myndigheder gjorde dem ufri og satte dem under et strengt socialt pres. Det var umuligt for negre, jøder el. katolikker at finde ansættelse uden for deres egnes skoler. Kommunister er i mange stater udelukket fra at få ansættelse. Mange brændende problemer er det farligt for en lærer at drøfte med sine elever. I Sydstaterne er det f. eks. forbudt at omtale evolutionsteorien, som der under kirkens pres end ikke må refereres til i lærebøgerne.

Meget er dog bedret i tidens løb, lærerne har fået repræsentanter i administrationen, deres uddannelse er væsentligt forbedret og dermed deres sociale position. Indtil 1910 havde lærerne ved elementary schools i alm. kun high school udd., medens der idag forudsættes udd. på et seminar (normal school) el. en lærerhøjskole (teachers' college); læreren ved secondary schools har idag gennemgående været mindst 3 år på college og ansættelsen i de fleste staters off. skoler er betinget af forelæggelsen af et studie- el. eksamensbevis.

Antal lærere 1947—48 var ialt 1.164.458, heraf ved:

elementary schools (incl. børnehaver):					
off.	554.939	mdl.	39.655	kvdl.	515.284
priv.	67.430	-	3.753	-	63.677
secondary schools:					
off.	307.579	-	123.205	-	184.374
priv.	44.839	-	17.249	-	27.590

Men skolevæsenet lider under betydelig lærermangel og man regner med at man i de næste 10 år vil have brug for ca. 350.000 nye lærere; i dette tal er der ikke taget hensyn til evt. førtidig afgang el. indkaldelse til militærtjeneste. Nøglen til problemets løsning ligger i lønspørgsmålet; omend lærerne har fået bedre lønninger, hører erhvervet fremdeles til de dårligst lønnede.

Foruden mangel på fuldt uddannede lærere lider skolen i USA som i andre lande under mangel på egnede moderne skolebygninger. Man har anslået, at der i de næste 5 år vil være et behov for 300.000 nye klasseværelser og man regner med en udgift på mindst 7000 mill. $ til nye skolebygninger.

Adult education (voksnes opdragelse) ved *fortsættelses-, fag-* og *aftenskoler* stiller administrationen over for en opgave ikke alene af helt anden størrelse end f. eks. i Skandinavien, men også af anden karakter. Skolen for voksne er en stærk faktor ved assimilation af de nye indvandrere. I 1940 regnede man f. eks. med 5.000.000 bosatte fremmede, der skulle assimileres. Det er derfor forståeligt, at man under kampen om den almene offentlige skole også fordrede tvungen skole for voksne, så meget mere som der i 1950 endnu findes ca. 3 pct. analfabeter blandt den voksne befolkning (mod 4 pct. i 1940). De økonomiske kriser i 1930'erne med deres store arbejdsløshed blandt de unge førte i 1935 til oprettelsen af National Youth Administration, der skabte uddannelsesmuligheder for de unge. Det var nødvendigt at sørge for dag- og aftenundervisning, ofte forbundet med social hjælp. En stor indsats gjordes fra private organisationer. — Fagskolerne er en del af det off. skolesystem. De tager sigte både på de unge over 14 år, der vil forberede sig til et praktisk fag (landbrug, handel, industri) el. er begyndt indenfor faget, og ældre arbejdere og funktionærer, der ønsker en supplerende udd. enten v. siden af arbejdet el. i en arbejdsløshedsperiode. Elevtallet var for 1950: 3.371.877; deraf landbrug 764.408, husholdn. 1.437.612, handel og industri 805.013. En betydelig rolle spiller fortsættelseskurser per korrespondance; ca. 350 brevskoler benyttes af ca. 750.000 voksne elever.

Et i sin udformning så elastisk skolevæsen som USA.s i forbindelse med den meget aktive pædagogiske videnskab gav plads for mange frugtbare forsøg, som har haft indflydelse langt ud over landets grænser. Udviklingen af den pædagogiske psykologi og mentalhygiejne førte til et dybere studium af barnets psyke og barnets behov. Den eksperimentelle psykologis metoder har gjort det muligt at opnå en bedre individuel gruppering af eleverne; intelligenstests er alm. indført i amer. skoler. Et af de første vigtige resultater var overføring af handicappede børn til den påkrævede særundervisning. Der fandtes i 1947—48 307 off. og 137 priv. skoler for abnorme el. handicappede børn. Ved talrige læreanstalter findes kursus, der giver lærerne den nødv. specialuddannelse.

Det stærkeste præg på skolerne sattes i tiden efter Den 1. Verdenskrig af den såk. »progressive bevægelse«, der arbejdede for »the child-centered school«, skolen, der søger sit mål i barnet selv. Opdragelsen skal være en naturlig udvikling v. hj. a. de erfaringer, som barnet kan forarbejde; undervisningen skal ikke være en tvang men en vækkelse af barnets interesse til aktivitet, egen tænkning og produktion, bedst til produktivt gruppearbejde. Nogle af de bedste navne inden for amer. pædagogik som Will. H. Kilpatrick og John Dewey hører til de progressive pædagoger. Dalton- og Winnetka-planen (s. d.) med undervisning om et centralt emne (den såkaldte emneundervisning) har rod i den progressive bevægelse. Bevægelsens mange eksperimenter — svarende til dens grundsætning, at opdragelsesprocessen som vækstprocesserne indebærer en stadig ændring og kun kan fremmes ved forsøg — var udsat for stærk modstand fra konservativ side, men den progressive skole stod sin prøve. Resultaterne fra et reorganisationsarbejde af 30 high schools (s. The Eight Year Study sp. 447) gav et udmærket resultat for de »progressive« elever i sammenligning med andre ved senere fortsættelse på universitet.

Verdenskrigene såvel som de mellemliggende økonomiske kriser har stillet skolen — ikke mindst fortsættelsesskolen — over for store krav; sociale synspunkter gjorde deres indflydelse gældende. Undervisningen krævedes formet efter samfundets behov, hvorimod den progressive bevægelse som det centrale hævdede barnets psyke og behov.

Faren ved de gamle high schools var en spredning af elevernes interesse på alt for mange fag, faren idag er en snæver specialisering. Universiteterne prøver at afhjælpe dette ved tvungne almene forelæsninger og ved et nærmere samarb. ml. fakulteterne. Fortidens ideal — the practical education — har vist sin utilstrækkelighed, kulturelle og praktiske mål må forenes i en syntese. Samfundet bygges ikke op af lutter dygtige specialister. Skolen skal give de unge en medborgeropdragelse, give dem følelsen af et socialt ansvar for opbygning og bevarelse af et demokratisk samfund.

Litteratur: Skrifter udgivet af American Council on Education og af National Education Association. Henry J. Mørrison: American schools, 1943. R. Freeman Butts: A Cultural History of Education, 1947. Theodore Brameld: Minority Problems in the Public Schools, 1946. Samme: Workers Education in the United States, 1941. V. T. Thayer and others: Reorganising Secondary Education, 1939.

Uskiftet bo. Når en person ved sin død foruden en ægtefælle efterlader sig livsarvinger (s. d.) el. andre slægtninge, som er arveberettigede ved siden af ægtefællen (nemlig forældre, søskende el. disses afkom), behøver ægtefællen hyppigt ikke at skifte med disse andre arvinger, men kan, hvis han (her og i det følgende også: hun) ønsker det, under visse betingelser forblive hensiddende i uskiftet bo, således at han bevarer rådigheden over hele boet, og skiftet udsættes, evt. helt til den længstlevende ægtefælles død. Denne ordning begrundes først og fremmest i hensynet til ægtefællen, hvis hele økonomiske stilling ofte vil undergå en radikal ændring, hvis skifte af det fællesbo, hvorover han hidtil helt el. delvis har haft rådigheden, med dertil hørende kontant udbetaling af arvelodder skal ske (f. eks. hvis en enkemand, som har den væsentligste del af sin formue anbragt i en forretning, en landejendom e. l. skulle blive nødsaget til at realisere denne for at skaffe midler til udbetaling af arvelodderne). Hvor der er livsarvinger — navnlig mindreårige —, vil det dog hyppigt også være i deres interesse, at den efterlevende ægtefælle ikke ved skifte får sin økonomiske stilling således svækket, at det yderligere vanskeliggøres for ham at yde børnene passende underhold og opdragelse. Naturligvis kan børnenes, navnlig myndige børns interesser i givet fald tale i modsat retning, og hertil er der da også taget visse hensyn ved de nærmere regler om forholdet. Disse, der nu findes i lov nr. 120 af 20. apr. 1926, er noget forskellige for u. b. med livsarvinger og u. b. med udarvinger. Hovedvægten vil i det flg. blive lagt på fremstillingen af reglerne om:

I. *U. b. med livsarvinger.* a. En første forudsætning for, at den efterlevende kan hensidde i u. b., er, at der har været formuefællesskab ml. ægtefællerne. Med midler, som har tilhørt afdøde som særeje, kan der ikke hensiddes i u. b.; sådanne midler skal altid skiftes straks. Men bortset herfra kan en enke el. enkemand altid hensidde i u. b. med ægtefællernes fælles livsarvinger, hvad enten disse er umyndige el. ej. Har afdøde derimod efterladt sig særkuldbørn — altså stedbørn af den efterlevende ægtefælle —, kræves samtykke fra pupilautoriteterne (s. d.), hvis børnene er umyndige, og er stedbørnene myndige, kan hensidden i u. b. kun ske, hvis de selv samtykker deri. Herfra gælder dog en undtagelse, hvis boets beholdne formue efter skifterettens skøn ikke overstiger, hvad der udkræves til ægtefællens og umyndige børns rimelige underhold; er dette ikke tilfældet, kan pupilautoriteterne tillade hensidden i u. b. også med myndige stedbørn, selvom disse ikke selv vil samtykke deri. Hvis en mand nærer tvivl om sin hustrus evner til på egen hånd at bestyre fællesboet efter hans død, kan han ved testamente bestemme, at hun, medens hun hensidder i u. b., kun skal kunne råde i forbindelse med en tilsynsværge, og fastsætte, hvem dette skal være. En sådan tilsynsværge har en lign. stilling som en lavværge (s. d.). Ved testamente kan førstafdøde også have bestemt at ejendele, hvis værdi ikke overstiger den tredjedel af hans efterladenskaber, som han kan testere over (altså en sjettedel af det hele bo), ikke

skal indgå i det u. b., men skal udloddes straks. — Er den efterlevende ægtefælle under konkurs, kan han dog ikke overtage fællesboet til hensidden i u. b.; det samme gælder, hvis det godtgøres, at han ikke har tilstrækkelige midler til at dække sine forpligtelser.

Selve den formelle ordning af boets overtagelse sker ved, at den efterlevende ægtefælle snarest muligt efter dødsfaldet overfor skifteretten anmelder sit ønske om at hensidde i u. b. og oplyser, hvilke børn afdøde har efterladt. Skifteretten prøver derpå, om betingelserne er opfyldt, og meddeler i bekræftende fald den efterlevende ægtefælle den fornødne tilladelse, hvilket sker ved en tilførsel i skifteretsprotokollen, hvoraf ægtefællen kan få udskrift. Hvis der til fællesboet hører fast ejendom, bør en sådan udskrift tinglyses på ejendommen.

b. Som ovenfor nævnt omfatter det u. b. ikke særeje, men hele fællesboet, forsåvidt ikke nogen del af dette ifølge førstafdødes testamente har skullet udloddes. Iøvrigt indgår i det uskiftede bo alt, hvad den efterlevende ægtefælle senere erhverver, hvis det ville være blevet fælleseje, medens ægteskabet var bestående, herunder også arv og gave til den efterlevende ægtefælle. Ægtefællen kan dog ved inden 3 mdr. efter, at han er kommet til kundskab om arvefaldet el. gaven, at begære det u. b. skiftet, få midler, som han har erhvervet på denne måde, holdt helt udenfor det u. b., således at livsarvingerne ikke på skiftet får nogen andel heri.

Over det u. b.'s midler udøver ægtefællen principielt samme rådighed som en ejer. Til gengæld overtager ægtefællen (men ikke boets andre arvinger) personligt ansvar overfor kreditorerne for afdødes gæld. Ved testamente kan ægtefællen dog naturligvis kun råde over en så stor del af boet, som svarer til hans anpart deri, hvilket normalt er $^5/_8$ af den beholdning, der er til stede ved det endelige skifte (nemlig halvdelen, der tilhører ægtefællen som hans boslod, + en fjerdedel af den anden halvdel som arv efter førstafdøde — s. Arv afsnit II).

I den rådighed, som ægtefællen kan udøve i levende live, gælder dog visse begrænsninger af hensyn til de andre arvingers rettigheder i boet. Det gælder således for det første, at hvis ægtefællen af boet har bortskænket en gave, der står i misforhold til boets formue, og gavemodtageren har el. burde have indset dette, kan enhver af arvingerne kræve gaven omstødt, såfremt sag herom rejses inden 3 mdr. efter, at arvingen er blevet vidende om gaven, og senest inden 1 år efter gavens fuldbyrdelse, og boet iflg. en inden samme frist fremsat begæring tages under skiftebehandling. I dette tilfælde kan kravet altså rettes mod den, der har fået gaven, og det ydede kan forlanges tilbageført til boet. Arvingerne kan dog også vælge at rette et vederlagskrav mod den efterlevende ægtefælle. Dette gælder ikke blot, når ægtefællen har bortgivet store gaver, men overhovedet, når ægtefællen ved misbrug af sin rådighed over boet væsentligt har formindsket dette. Sådant misbrug vil bl. a. også foreligge, når ægtefællen har søgt for bomidler at skaffe sig selv forøgede indtægter, f. eks. ved tegning af en uforholdsmæssig høj livrente, el. har villet begunstige en person, med hvem han agter at gifte sig, el. enkelte af arvingerne. Enhver arving kan i tilfælde af sådant misbrug kræve sin lod i boet udskiftet og herunder kræve det i strid med de anførte regler anvendte beløb vederlagt af ægtefællen enten af det beholdne fællesbo el. om fornødent med halvdelen af beløbet af ægtefællens særeje.

Bortset fra denne adgang til at skride ind mod gaveydelser og andet misbrug (og for stedbørn til at begære skifte, når de bliver myndige, s. ndf. c.), har arvingerne ingen særlige rettigheder over det u. b. En arving kan navnlig heller ikke afhænde, pantsætte el. på anden måde råde over sin andel i boet, og hans kreditorer kan heller ikke søge fyldestgørelse deri. Derimod kan han indenfor de sædvanlige testationsgrænser ved testamente bestemme, hvem hans andel skal tilfalde, såfremt boet først måtte blive skiftet efter hans død, og i det omfang, sådan testamentsbestemmelse ikke er truffet, tilfalder andelen hans legale arvinger (slægtninge og ægtefælle) efter de almindelig regler, s. Arv.

c. Varigheden af det u. b. vil som ovenfor nævnt hyppigt strække sig lige til den længstlevende ægtefælles død. Ægtefællen er dog altid berettiget til at begære skifte på et hvilketsomhelst tidspunkt (han kan som under b. nævnt være interesseret deri, hvis han erhverver en arv el. en gave), og ægtefællen er pligtig at begære skifte, hvis han agter at indgå nyt ægteskab. Endv. skal ægtefællen på begæring skifte med sine stedbørn, efterhånden som de bliver myndige, medmindre skifteretten meddeler fritagelse derfor, hvilket kan ske under samme betingelser, hvorunder skifte med myndige stedbørn straks ved førstafdødes død kan undlades, jfr. ovf. under a. Endelig kan enhver arving kræve skifte, når ægtefællen ved misbrug af sin rådighed over boet har formindsket dette væsentligt som nærmere under b. bestemt, el. har fremkaldt nærliggende fare for en sådan formindskelse. Dør en arving, skal boet ikke af den grund skiftes, men hans livsarvinger kan begære skifte under samme betingelser, som han selv ville have kunnet gøre; en tilsv. ret tilkommer derimod ikke hans udarvinger el. kreditorer.

Om selve skiftet gælder de almindelige regler (s. Skifte), idet det fremhæves, at ægtefællen og arvingerne hver har ret til den ved deres indbyrdes anpartsforhold bestemte brøkdel af boets midler, hvadenten disse er

blevet forøgede el. formindskede, medens ægtefællen har hensiddet i u. b.

II. *U. b. med udarvinger.* Hvis den afdøde ægtefælle ikke efterlader sig børn, men andre slægtninge, der er arveberettigede ved siden af ægtefællen (d. v. s. forældre, søskende el. disses afkom), har ægtefællen en lign. adgang til at hensidde i u. b. med disse slægtninge som med livsarvinger. Der kræves dog i intet tilfælde samtykke hertil fra de påg. slægtninge el. godkendelse fra pupilautoriteterne på umyndige slægtninges vegne, og forholdet karakteriseres ved en friere adgang for ægtefællen til at råde over fællesboets midler; udarvingerne kan således i intet tilfælde gøre noget krav gældende overfor ægtefællen el. tredjemand i anledning af ægtefællens dispositioner og har ingen adgang til at kræve boet skiftet. Udarvingerne anses overhovedet ikke at have nogen særlig ret i boet, førend dette skiftes; denne manglende aktuelle ret medfører også, at hvis en udarving dør inden skiftet, overføres hans andel i boet ikke til hans arvinger efter loven el. testamente, men boet fordeles alene blandt de udarvinger, som er i live, når skiftet til sin tid finder sted. Skiftes der i ægtefællens levende live, får ægtefællen 3 fjerdedele af boet og førstafdødes udarvinger en fjerdedel. Skiftes der først efter ægtefællens død, deles boet i to lige dele til hver af ægtefællernes arvinger. Efterlader kun den ene ægtefælle arvinger, får de det hele.

I den af arveretskomm. i maj 1941 afg. bet. med udkast til en ny arvelov er reglerne om hensidden i u. b. foreslået opretholdt i alt væsentligt uændret. På enkelte punkter foreslås dog nye regler; således indføres navnlig adgang for førstafdøde ægtefælle til ved testamente helt af afskære den længstlevende fra at hensidde i u. b. også med livsarvinger; endv. er der i udkastet optaget bestemmelser, hvorefter den længstlevende ægtefælle under visse betingelser kan tilpligtes at udrede forskud til en livsarving, når det vil være af væsentlig betydning for arvingen ved stiftelsen af eget hjem, begyndelse af egen virksomhed el. lign., og udbetalingen kan ske, uden at ægtefællens levevilkår væsentlig forringes.

I 1946 fremsattes på rigsdagen forslag til en ny arvelov i det væsentlige i overensstemmelse med kommissionens udkast, men forslaget blev ikke gennemført, og der er ikke hidtil (1952) taget bestemmelse om genfremsættelse af forslaget.

Litteratur: O. A. Borum: Arveretten, 1950 § 7.

A. B-A.

Uægte barn, forældet betegnelse for barn født uden for ægteskab (s. d.).

Uægteskabelige børns arveret, s. Arv.

V

Vaccination. Under forløbet af de smitsomme sygdomme udvikler der sig i reglen modgifte (»antistoffer«) i legemet til bekæmpelse af infektionen. Disse modgifte holder sig gerne i lange tider og beskytter derved organismen mod senere angreb af samme sygdom.

Ved v. efterligner man denne naturlige proces, idet man ved indpodning med svækkede (el. døde) bakterier el. bakteriegifte påfører sygdommen i så let grad, at den ikke skader organismen, men alligevel er tilstrækkelig stærk til, at modgiften bliver dannet.

1) *Koppevaccination* sker ved indpodning af kokopper (variola vaccina) i huden, hvorved der fremkommer en begrænset betændelse. Herved opnås en fuldstændig beskyttelse mod de ægte kopper i mange år efter. Livsvarig beskyttelse opnås ved nogle år senere at foretage en ny v. En sådan revaccination er f. eks. påbudt for indkaldte rekrutter.

Ved v. indgnides vaccinen i et lille overfladisk stik, i reglen på venstre overarm. Efter 6—10 dg. fremkommer koppeblærer på v.stedet, og i tilslutning hertil i reglen rødme og hævelse af den omgivende hud, ofte tillige nogen temperaturforhøjelse. Omkr. 14 dg. efter v. er koppeblærerne indtørret til blanke brune skorper, der i løbet af et par uger afstødes, efterladende et lille blegt ar.

Børn, som skal vaccineres, må være fuldstændig raske, og navnlig bør man være sikker på, at de ikke umiddelbart forud har været i berøring med børn med smitsomme sygdomme. Sålænge koppeblærerne ikke er indtørret, må såret behandles som meget smittefarligt, idet sårvædsken, hvis den overføres til andre personer, spec. uvaccinerede børn, kan fremkalde alvorlige betændelser.

Koppevaccinationen udføres bedst i 2. leveår. (Se vaccination, Tvungen).

2) *Calmettevaccination* (el. B.C.G.) består i indpodning af levende tuberkelbaciller, der ved en særlig metode er svækkede så meget, at de er ufarlige for mennesker.

Efter at man har sikret sig, at vedkommende er tuberkulinnegativ, indsprøjtes vaccinen i huden, i reglen på skulderen. Efter 5—6 uger fremkommer en lille lokal betændelse, som atter heler i løbet af en måneds tid. Hos spæde opstår undertiden betændelse

i lymfekirtlerne i armhulen, men iøvrigt ses sjældent komplikationer af nogen art.

Efter 2 mdr.s forløb skal tuberkulinprøven være positiv, såfremt v. er lykkedes.

Calmettevaccination er navnlig af betydning til beskyttelse af personer, som lever i tuberkuløst miljø, idet vaccinen øger modstandskraften mod tuberkuløs infektion uden dog at give fuldstændig uimodtagelighed. I de senere år, hvor vaccinen er blevet tilstrækkelig gennemprøvet, anbefaler man endv. calmettevaccination til alle tuberkulinnegative personer over 6 år.

Den i sin tid så meget omdebatterede Lübeckkatastrofe i 1931, hvor en serie calmettevaccinerede børn fik svær tuberkulose, skyldtes en forurening med virulente bakterier og ikke en ændring af vaccinens karakter. Da en sådan forurening med de nuv. forsigtighedsforanstaltninger er utænkelig, vil en lign. katastrofe i fremtiden ikke kunne indtræffe.

3) *Difterivaccination* sker ved indsprøjtning af »anatoksin«, d. v. s. difteribacillens gift, i så svækket form, at den er uskadelig for den menneskelige organisme.

Ved v. indsprøjtes anatoksinet under huden, i reglen i skulderregionen. For at yde varig beskyttelse må barnet have yderligere 2 v., henh. 1 md. og 1 år efter den første.

Selv om difterivaccinerede børn udsættes for smitte, er de praktisk taget uimodtagelige for difteri gennem flere år; ved podninger kan det dog påvises, at de ofte er smittebærere uden selv at frembyde symptomer.

V. bør foretages i slutningen af 1. og i 2. leveår, — helst suppleret med revaccination i 6-års alderen. Børn over 1/2 år, som skal optages på vuggestue, børnehave el. børnehjem, skal være vaccinerede mod difteri.

4) *Kighostevaccination* sker ved en serie indsprøjtninger af dræbte kighostebakterier under huden. V., som strækker sig over 7—10 dg., medfører ingen særlige gener for barnet. Ved v. i inkubationstiden vil sygdommens udbrud ofte helt kunne hindres, men også ved v. i sygdommens begyndelsesstadium vil forløbet mildnes noget.

Hvis der optræder kighoste i vuggestuer, børnehaver el. børnehjem, skal kighoste-v. foretages på alle børn, som ikke tidligere har haft sygdommen.

5) *Forkølelsesvaccine* er fremstillet af dræbte bakterier af de typer, som sædvanligt forekommer i halsen ved almindelige forkølelser. Indsprøjtning af forkølelsesvaccine synes undertiden at bevirke en forbigående forøgelse af modstandskraften mod forkølelsessygdomme.

Tilsv. v. med dræbt smitstof er endv. med held anvendt mod en række sjældnere sygdomme (tyfus, dysenteri, plettyfus m. m. fl.).

Autovaccine er en vaccine fremstillet af bakterier fra patienten selv. Autovaccine har bl. a. været anvendt mod forskellige hudbetændelser og ved asthma. Mod asthma har man også forsøgt behandling med vacciner fremstillet af støv fra patientens lejlighed m. m. K. B-S.

vaccination, Tvungen. Børn skal iflg. lov af 31. marts 1931 vaccineres mod kopper inden det fyldte 7. år, og ved skolegangens begyndelse skal fremlægges en attest for, at v. har slået an.

V. kan i særlige tilfælde, f. eks. hvis helbredshensyn gør det nødvendigt udsættes i indtil 3 år ved indsendelse af ansøgning bilagt en lægeerklæring til kredslægen (i Kbh. stadslægen). Yderligere udsættelse el. evt. fritagelse kan kun i undtagelsestilfælde bevilges.

Skoleledelsen har pligt til at påse, at koppeattest el. bevis for udsættelse med el. fritagelse for v. fremvises ved skolegangens begyndelse. Hvis sådan attest ikke præsteres, har skoleledelsen pligt til at indgive anmeldelse til skolekommissionen, der kan idømme bøde, såfremt påbud om v. ikke efterkommes.

Bestyrere af børnehjem, optagelseshjem o. lign. har ligeledes pligt til at påse, at alle børn over 7 år er koppevaccinerede, — og hvis bevis for v. ikke kan fremskaffes, da at lade v. foretage.

V. kan ske gratis ved de offentlige v., i Kbh. 2 gange ugtl. på Statens Seruminstitut, i provinsen 1 gang årlig hos kredslægen.

K. B-S.

Vajsenhus, Det Kgl. blev oprettet i 1727 med det af Aug. Herm. Francke i 1698 i Halle opr. vajsenhus som forbillede. Kong Frederik IV skænkede en bygning og forsk. kapitaler til stiftelsen, hvis forhold ordnedes ved en fundats af 21. juli 1727 med tilhørende reglementarisk bestemmelse. Formålet var at skabe en institution, hvor fattige fader- og moderløse børn (ty. *Waise* = forældreløs) kunne få forplejning og opdragelse; og den var præget af de da herskende pietistiske strømninger inden for den evang.-lutherske kirke. Der skulle foreløbig optages 100 børn af begge køn, der mindst skulle være 5—6 år gamle og som regel afgå fra stiftelsen i 15—17 års alderen og anbringes i handels- el. håndværkslære. 1740 fik V. privilegium på at trykke bibler, 1771 ophævedes efter Struensees forslag hele stiftelsen; men den genoptog sin virksomhed efter Struensees fald. Der herskede dog ikke stor tillid til V., og ved resol. af 24. juni 1801 bestemtes, at børnene så vidt muligt skulle anbringes hos retskafne folk på landet, men på det tidspunkt var allerede et flertal af børnene anbragt i københavnske plejehjem, og trods overvejelser herom har man ikke senere villet genoprette en stiftelse, hvor børnene fik bolig og ophold, hvorimod man har samlet sig om et skolearbejde.

V. havde i en lang årrække til huse i en ejendom på Købmagergade, men flyttede i

1875 til N. Farimagsgade 49, hvor V. stadig har sæde og hvor dets skole findes.

V. underholder skolen og hjælper desuden forældreløse børn fra hele landet ved at give tilskud til disses underhold. V.s indtægt består dels i renter af kapitaler, dels i indtægt af privilegiet til at trykke bibler, salmebøger og katekismer og endelig gives et årligt statstilskud på 2600 kr. Det styres af 3 direktører og 3 kuratorer.

De senere årtiers udvidede sociale lovgivning har gjort V.s virksomhed mindre nødvendig end før. O. Skj.

Valens (lat. *valere*, være værd), i psykologien den egenskab ved en genstand, at den enten tiltrækker el. frastøder et individ, m. a. o. at man ikke forholder sig indifferent over for den. Tilstedeværelsen af en v. fremgår af individets adfærd; hvis det nærmer sig el. tenderer hen imod genstanden, siges denne at have en positiv v., hvis det fjerner sig en negativ v. Disse to klasser af genstande kan betegnes som henh. tiltrækkere (attraktorer) el. frastødere (repulsorer). Positiv og negativ v. er selvsagt ikke egenskaber, der tilkommer genstandene i og for sig, men de har som forudsætning bestemte behov og spændingstilstande hos individerne. Det er ved at høre til et individs psykologiske omverden, at genstandene bliver bærere af v., og med ændringer i individets tilstand, f. eks. med voksende alder, skifter denne psykologiske omverden karakter, d. v. s. valenserne skifter. — Begrebet v. er indført af K. Lewin under navn af Aufforderungscharakter, for hvilket amerikaneren E. C. Tolman brugte »demand value«. De enedes om betegnelsen »valence«. K. G-S.

Valgfri fag. Herved forstås sådanne fag, som ikke skal, men vel efter den enkelte skoles bestemmelse kan opføres på en eksamensberettiget skoles undervisningsplan, og i hvilke eleverne, selvom faget er opført på undervisningsplanen, ikke behøver at deltage. Ved mellemskole-, pigeskole-, real- og præliminæreksamen er fransk og latin valgfri. Ved realeksamen er endv. geometri, praktisk regning (for piger) og stenografi og ved præliminæreksamen stenografi valgfri.

Skolen afgør, hvilke v. f. der skal optages på læseplanen. Viser der sig for ringe tilgang til et v. f., kan dette med undervisningsinspektørens samtykke igen slettes af læseplanen. Hjemmet afgør, om en elev skal deltage i undervisningen i et på læseplanen optaget v. f., dog således, at skolen kan nægte sådanne elever adgang til deltagelse i undervisningen, som den af pædagogiske grunde anser for uskikkede til at deltage. Såfremt hjemmet ønsker, at eleven skal træde tilbage fra deltagelsen i et v. f., må dette ske inden d. 15. dec. for skoler med forårseksamen og inden 20. febr. for skoler med sommereksamen, således at elever, der ikke er trådt tilbage inden disse tidspunkter, er pligtige til at deltage i eksamen i de påg. fag. (Jfr. bek. af 20. jan. 1921 ang. v. f. i 4. mellemskolekl. og realkl. samt i pigeskoler med pigeskoleeksamen som ændret ved bek. af 28. febr. 1931). E. J.

Vallekilde folkehøjskole, s. Højskole sp. 921.

Vandrebevægelsen, arbejde for at bringe byungdommen i kontakt med naturen. V. stammer fra Tyskland, hvor en ung gymnasieelev, Karl Fischer, i slutn. af sidste årh. begyndte at føre sine kammerater fra Berlin ud til fornøjelige ture i hovedstadens omegn. På turene blev der sunget og spillet, og snart vandt også folkedansen ind blandt de tyske unge, der hurtigt fik navnet Wandervogel (trækfugl) knyttet til sig. Ofte blev de unge nødt til at overnatte på længere ture, og dette skete da som regel på bøndergårdenes lofter. Lidt efter lidt greb bevægelsen om sig, og også skolerne optog ideen med ture ud i det fri. Foregangsmanden på skolerejseområdet blev en ung lærer, Richard Schirrmann, fra Altena i Westphalen, og denne løste overnatningsspørgsmålet på en såre praktisk måde ved at indrette verdens første Jugendherberge i en gammel ridderborg i landsbyen Altena (1909). Flere og flere skoler drog af sted, hvorfor der blev brug for vandrehjem over hele landet. Richard Schirrmann ofrede da al sin fritid og sin fulde arbejdskraft på denne sag. De unge skulle føres bort fra de store industribyer ud i naturen og få interesse for det liv, der udfolder sig bl. dyr og planter. Sundhed og fornyelse kunne vindes derude, ligesom det friske liv i naturen var det bedste middel mod det forkvaklede fritidsliv, de unge tit lever i byen. Den 1. Verdenskrig standsede arbejdet, og først nogle år efter krigen kunne man atter tage fat.

Schirrmann indførte på Jugendherbergerne det udmærkede system med vandrerkort, som nu også er gældende i andre lande, og der sørgedes for, at der på herbergerne kom til at herske ro og orden. Det gjaldt også om at gøre det så billigt som overhovedet muligt for de unge at overnatte på vandrehjemmene. Efterhånden blev der ikke færre end 2000 Jugendherberger i Tyskland, og ikke alene den tyske ungdom, men også unge fra andre lande nød godt af gæstfriheden. I hele sin form og virkemåde var den tyske vandrebevægelse pacifistisk indstillet, men i marts 1933 overtoges bevægelsen af naziregimet, og kontoret flyttedes til Berlin, mens Schirrmann og Münker blev afskediget fra ledelsen af deres livsværk. Fra dette tidspunkt blev Jugendherbergerne som meget andet i Tyskland blot et led i ungdommens nazificering.

I 1929—30 opstod samtidig i alle Nordeuropas lande vandrebevægelser i lighed med den tyske, og overalt blev der indrettet vandrehjem af samme type som dem, de unge

på deres rejser havde set i Tyskland, ja endog til U.S.A. forplantede ideen sig, således at der også i Amerika findes en stærk og velorganiseret vandre- og herbergsbevægelse.

Herhjemme blev der i 1930 dannet to foreninger — Herbergs-Ringen og Dansk Vandrelaug (s. d.) — som i intenst samarbejde har udført arbejdet for en stærk v.

Forud for dette arbejde gik imidlertid oprettelsen af skolerejsehjemmene i Danmark, som stiftedes af dav. kommunelærer, nu skoleinspektør Ths. Højlund (f. 1885), der tidligere havde rejst landet rundt med sine drenge fra Rådmandsgades skole, og som på disse ture havde overnattet på landmændenes høstænger. I 1924 lykkedes det Ths. Højlund at skaffe kapital, således at han kunne udlægge 22 madrasser og 44 tæpper i gymnastiksale på Bornholm, i Sønderjylland, Nørrejylland og Mols, hvorved en lærer el. lærerinde kunne finde husly for et skolerejsehold. Der var en dagsmarch ml. hjemmene, som skulle besøges i en bestemt rækkefølge, således at de forskellige hold ikke kolliderede, og hjemmene altid var fuldt belagt. Skolebetjenten ledede hjemmet og sørgede for te morgen og aften. For husly og te betaltes 1 kr. pr. nat. Som regel kunne der også serveres morgenmad el. middagsmad til gruppen til særdeles billig pris. I tusindvis af skolebørn — især fra København — har ved skolerejsehjemmenes hjælp fået deres første kendskab til vandrebevægelsen, hvis medl. de senere er blevet.

En anden foregangsmand på vandrevæsenets område er fhv. rektor Hans Hartvig-Møller fra Gl. Hellerup gymnasium, som hvert år foretog lange udenlandsrejser med eleverne til Italien, Schweiz, Norge o. s. v., og som blev en af de mænd, der bragte kendskabet til de tyske Jugendherberger til Danmark.

Ang. vandrehjem og vandreudstyr, s. d.

Litteratur: Frem B. II 219 (skolerejser) 1926. Frem C. II 417 (vandrehjem) 1927. J. Stig Hansen: Vandrebevægelsen. Faglig Læsning 1940. Friluftsbogen 1946. Dansk Feriebog 1946.

J. St. H.

Vandrehjem (ungdomsherberger), overnatningssteder for ungdommen på dens ture rundt i landet el. i andre lande (se Vandrebevægelsen).

De første v. blev stiftet, inden Herbergs-Ringen og Dansk Vandrelaug blev til (s. d.), idet rektor Hartvig-Møller i 1920 åbnede det første v. i sit sommerhus — Fjældstauan i Paradisbakkerne på Bornholm. Senere lukkede han også sin ejendom — Storedam ved Gunderød — op for vandrerne.

Det første jyske v. åbnedes af gartner Kryger i Svejbæk 1927. I sommeren 1930 udsendte Herbergs-Ringen et »opråb til det danske folk« om snarest at lave v., og det resulterede straks i 60 om end primitive overnatningssteder. I de siden da forløbne år er der i Danmark åbnet ikke færre end 153 v. med over 10.000 sovepladser (af privatpers. 43, af foren. 71, af lokale foren. dannet med det formål at drive v. 11, af kommuner 28), således at man overalt i vort land kan finde husly.

V. opr.s af private folk, der har nogle lokaliteter til rådighed, af kommuner og byer, der enten lukker den tekniske skole op i sommertiden, el. som har bygget en spec. ejendom til dette formål. Endv. har en del store ungdomsorganisationer, f. eks. Dansk Vandrelaug og Dansk-nordisk Ungdomsforbund bygget store moderne v., f. eks. Vesterled i Holbæk, Laugsgården ved Fredensborg og Grænseborgen ved Kollund.

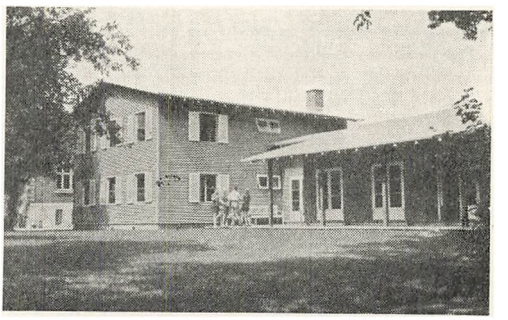

Silkeborg vandrehjem.

For at få tilladelse til at bo på et v. skal man være i besiddelse af et vandrerkort, der udstedes af de forskellige foreninger, der

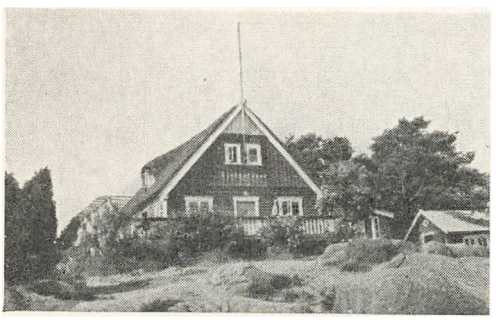

Fjældstauan, Bornholm.

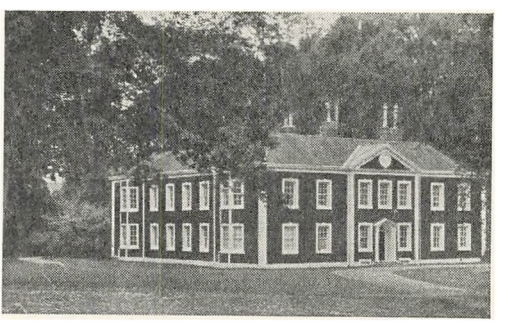

Engelsk vandrehjem. Patcham Place Youth Hostel.

samarbejder i Herbergs-Ringen; om herbergsreglerne s. Herbergs-Ringen.

De danske v. havde i 1952 ca. 350.000 overnatninger. Alle oplysninger om de enkelte herberger findes i en af Herbergs-Ringen hvert år udgivet fortegnelse.

I lighed med disse v. er der bygget v. i mange andre lande, Sverige, Norge, Finland, England, Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz o. s. v., hvor medl. af den danske vandrebevægelse kan overnatte.

Litteratur: Danmarks Vandrehjem, udg. af D.V.L. 1932. Danmarks Ungdomsherberger, udg. af Herbergsringen 1940. Ungdomsherbergets Funktion og Indretning, udg. af Herbergs-Ringen 1938. Vandrebøgerne, 1938. Vandresport, 1939. Vandrernes Kogebog, 1941. Danske Ungdomsherberger, Fortegnelse, udg. af Herbergs-Ringen hvert forår. J. St. H.

Vandrelaug, Dansk, organisation til fremme af sund vandre- og cyklesport samt for oprettelsen af vandrehjem, stiftedes ved Lille Gribsø 18. maj 1930 og søgte straks samarbejde med den lige forud stiftede Herbergs-Ringen (s. d.). Fra første færd søgte denne organisation at frigøre sig for det fremmede præg, der kunne komme over en forenings arbejde, som havde sit forbillede i Tyskland, og det lykkedes netop at vinde frem ad de baner, som passede bedst til den danske mentalitet. D. V. L. havde en rivende vækst, og medlemstallet nåede i 1952 op på 61.500. (Årskontingent 7,50 kr.) for hvilket fås vandrekort og medlemsblad. Der er ingen aldersgrænse i foreningen, hvis medlemmer forøvrigt kan komme »til fods el. på cykle, alene el. i flok«, sådan som det passer den enkelte bedst.

D. V. L. udg. et medlemsblad »Dansk Vandrelaug« samt »Medarbejderbladet«. De enkelte medlemmer søges knyttet til specielle interessekredse, der dyrker sang, strengemusik, dramatik, foto, idræt o. s. v. D. V. L. har en rejseafdl. og et »Ungdommens Rejsebureau«, der arrangerer fællesrejser under kyndig ledelse til alle andre lande og til så billige priser som overhovedet muligt. På disse rejser overnattes som regel på vandrehjemmene de pågældende steder. Endv. har D. V. L. udført et stort arbejde for at få udlændinge til at rejse i Danmark, dels ved udsendelsen af udenlandske brochurer, dels ved at forsyne rejsehold med danske førere.

D. V. L. arrangerer desuden småture for medlemmerne samt laugsaftener, oftest med et rejseemne på programmet.

Litteratur: Poul H. Jacobsen: Dansk Vandrelaug, 1938. Haandbog for Nutidshjem, bd. III, 1938. Fri Ungdom, bd. II, 1944. Danmarks Kultur ved Aar 1940, bd. VIII, 1943. J. St. H.

Vandrelærer, lærer, der underviser ved en række skoler, således at han opholder sig ved hver skole en kortere el. længere tid for derefter at gå videre til den næste.

Der findes ikke i dansk skolelovgivning nogen bestemmelse om v., og der normeres aldrig stillinger som sådan, på Færøerne derimod findes egentlige vandrelærerstillinger.

At en lærer har pligt til at undervise ved 2 el. flere skoler i en kommune, hvilket kan forekomme ikke sjældent, når embedet er normeret ved kommunens samlede skolevæsen, gør ham ikke til v., han er fastboende i kommunen og hans tjeneste ved de forskellige skoler ligger fast i hans ugentlige timeplan. A. B.

Vandreudstillingen af *dansk kunst fra naturalismens epoke til i dag* har siden 1929 været udsendt til skoler i provinsen og desuden forevist i Kbh. Den består af 40—50 malerier, repræsenterende alle retninger, der i det nævnte tidsrum har tilført dansk maleri ny kunstneriske værdier. Ved siden heraf indeholder den skulpturer, akvareller, tegninger og grafisk kunst; disse skal ikke vise alle stadier indenfor påg. kunstart, men kun dennes væsen. Samlingen ophænges i klasseværelserne som udsmykning skønhedsmæssigt afstemt, og den anbringes i historisk rækkefølge, så eleverne, når de går fra klasse til klasse, følger udviklingsgangen i den danske kunst.

De principper, hvorefter udstillingen har været planlagt og gennemført, er flg.: 1) Eleven stilles overfor det originale kunstværk, da kunsten først åbenbarer sit væsen i originalen, maleriet i farverne på billedfladen, skulpturen i figurens materiale og dens form i rummet. Det enkelte værk må være typisk for kunstneren, for hans skole og for

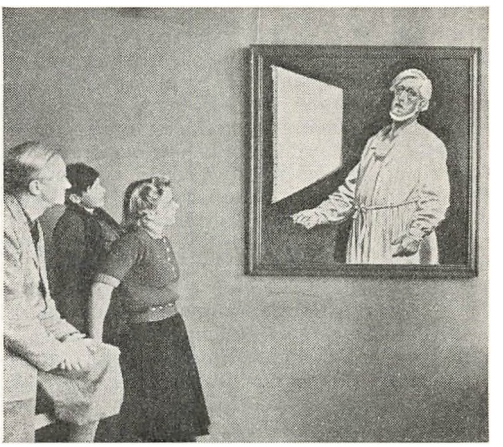

Lærer og elever betragter et maleri af Willumsen.

dens forhold til menneskenes liv og problemer. 2) Alle sider af kunsten repræsenteres, uden hensyn til religiøs, politisk el. artistisk tendens, når denne har fundet sin kunstnerisk gyldige form. Således går nutidens kunstneriske kultur i dens fulde omfang ind som et led i skolens daglige liv. 3) Billederne hænges i klasserne. Eleven har på den måde mulighed for at gøre sig fuldt fortrolig med de få billeder i hans egen klasse gennem

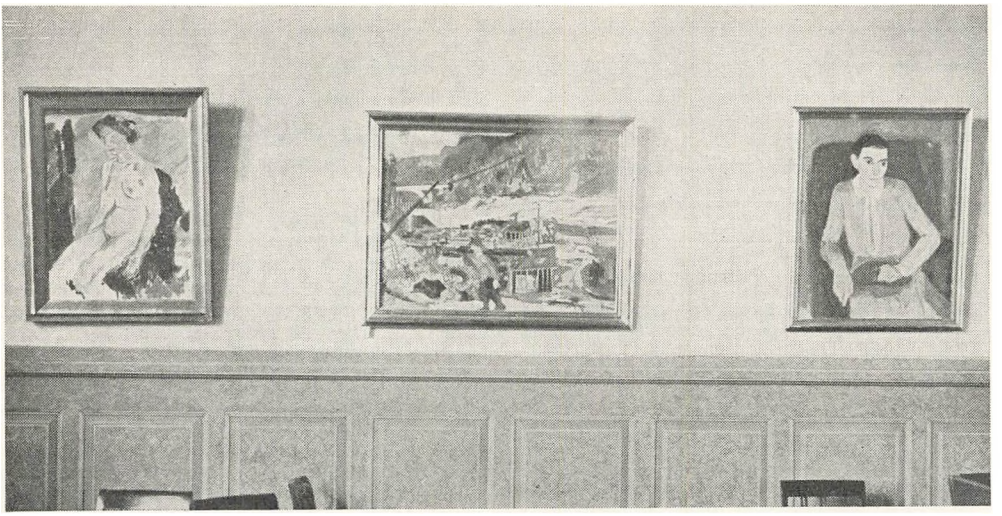

Svensk væg på skandinavisk vandreudstilling med billeder af Karl Isakson, Sven Erixson og Nils Nilsson.

ugers samvær i vekslende stemninger, skiftende lys og under ugenerte drøftelser. Efter virkelig tilegnelse af enkelte billeder er orienteringen overfor de mange øvrige let. 4) Tilegnelse, el. måske afvisningen, må være helt fri, uden lærebog, lektier el. stile.

Udstillingen bliver ved hver skole i ca. 3 uger. I den første tid overlades det helt til eleverne selv at leve sig sammen med kunstværkerne; derefter holdes, i midten af udstillingen, et foredrag med en gennemgang af en række billeder valgt af foredragsholderen og andre, som eleverne ønsker forklaret. Formålet med disse analyser er at påvise ejendommelighederne ved den kunstneriske udtryksform, samt hovedtrækkene i kunstens udvikling og dens sammenhæng med landets og folkets historie. Billederne hænger ligeså lang tid efter som før foredraget, så der bliver lejlighed til at sammensmelte den første, umiddelbare oplevelse med den højere erkendelse, foredraget har budt. Udfra disse forudsætninger skulle eleven kunne nå til bevidst forståelse af kunsten, dens væsen og vilkår, som det er udstillingens opgave at tilskynde til, udover dens første mål: at vække interessen for og glæden ved den bildende kunst samt skærpe evnen til at se.

For at fortælle de dybest interesserede, at der findes en objektiv viden om kunst udenfor og over de skiftende tiders tilfældige smag, følger der med udstillingen en lille samling grundskrifter indenfor den nyere æstetik, værker af Vico, Diderot, Lessing, Kant, Hegel, Taine, Wölfflin og deres danske elever Høyen, Lange og Wanscher. Endv. en del monografier med gengivelser af de repræsenterede kunstneres betydeligste værker.

V. er opstået indenfor gymnasieskolen. Den er en videreførelse af nogle ophængninger af moderne kunst i skolestuer, som startedes i 1923. For begges vedk. er det de første udstillinger af den art, der er arrangeret noget sted. Med dem som forbillede er et tilsv. arbejde for at indvi skoleungdommen i kunsten taget op i andre nordiske lande. V. er gennemført af prof. A. Jørgensen, lektor Jacobæus og H. Rue og finansieret af undervisningsmin. og Ny Carlsbergfondet.

V. har besøgt så godt som alle gymnasieskoler i landet, mange af dem flere gange. Men den har aldrig været begrænset til gymnasieskolen alene, den har været ophængt i folke- og arbejderhøjskoler, købmandsskolen, teknisk skole, seminarier, kursus, mellem- og realskoler og kommuneskoler i Kbh. og på Frederiksberg. I provinsens byer inviterer skolen i almindelighed forældrene og byens øvrige borgere til at se udstillingen på søndagene, og der er gerne foredrag for dem om aftenen samme dag som for eleverne i skoletiden. Også adskillige foreninger har haft adgang til at vise deres medlemmer udstillingen under ledelse af lærere ved skolen.

Foruden den danske udstilling har der, i samarb. med norske kunstnere og museumsfolk og Riksförbundet för bildande konst i Sverige, været udsendt de første i rækken af skandinaviske v., omfattende kunsten i samme tidsrum som den danske. De besøgte også skoler i Sverige og Norge og samarb. med de to andre nordiske lande er etableret.

Litteratur: Program for St. Jørgens Gymnasium. 1923. Nutidskunst på Vandring til danske Skoler. 1936. Vor Ungdom. Apr. 1941. Kunst i Skolen. 1945.

H. R.

Vandreudstyr. Bagagen, der medføres på vandre- el. cykletur, er naturligvis afhængig af rejsestedet, rejsemåden og turens varighed.

En stående regel kan man altid have i mot-

toet: Ikke for lidt, og ikke for meget. Begge ting ødelægger nemlig turen, således at der er god grund til at opfordre til nøje overvejelse af, hvad man skal medbringe.

Først og fremmest må man være iklædt tøj, der kan tåle strabadserne, og som er afpasset til de klimatiske forhold. Efterhånden er det blevet almindeligt at have særligt sportstøj til turen, og dette bliver i længden det billigste.

Fodtøjet må især være velpassende og forsynet med tykke såler. Bagagen føres på vandreture i en rygsæk, helst med stativ (mejs), el. på cykleture i cykletasker, der hænger over baghjulet. Ligeledes kan en del ligge på bagagebæreren og i cyklekurven.

I rygsækken gør man klogt i at holde de mange småting sammen i små lærredsposer. I en tøjpose ligger pullover, nattøj, skiftetøj, lommetørklæder og en let badedragt. I en anden pose har man spisegrejerne: Emailleret tallerken, ske, kniv, gaffel samt viskestykke o. lign. Madvarer føres i en særlig brødpose (smørdåse, pålæg m. v.). Toiletsager, såsom sæbe, neglebørste, tandbørste og pasta, kam, coldcreme og barbergrejer samt håndklæde findes i toiletgarnituret og må ligesom en lille samariteræske med de nødtørftigste sager ikke glemmes. I en pose har man sysager, i en anden skiftesko og pudsesager. I yderlommerne på rygsækken kan man endelig have de nødvendige småbøger, lappesager til cyklen o. s. v.

Værdisager bør aldrig medtages, penge skal opbevares forsvarligt, evt. i en lille pose på brystet, og denne skal om natten forvares i lagen-soveposen, der om dagen ligger rullet sammen i rygsækken. Regnslag må altid medtages i vort klima. Såvidt muligt skal de forskellige ting være mærket med navn og adresse. J. St. H.

Vandringer. Af interesse for befolkningsproblemerne er såvel de indre som de ydre v.

De ydre v., v. fra land til land, har i moderne tid først fået virkelig betydning fra det 19. årh., idet levevilkårene indtil da havde været relativt stabile over hele jorden, og befolkningen i de fleste lande havde været meget nær stationær. Med de store landbrugsreformer, industrialismen og fremskridtene indenfor transporten skabtes imidlertid basis for en storstilet udvandring fra Europa, hvorfra der siden 1846 antagelig er udvandret 55—60 mill. mennesker over havene først og fremmest til Amerika. Udvandringens omfang var særlig stor i tiden fra o. 1880 til Den 1. Verdenskrigs udbrud. Efter krigen kom udvandringen i gang igen i et vist omfang, men i løbet af 1920'erne indførte de fleste indvandringslande meget stærkt hemmende restriktioner. Efter Den 2. Verdenskrig er problemet om udvandring fra Europa atter blevet aktuelt p. g. a. det betydelige antal displaced persons og flygtninge, der opholder sig i områder af Vesteuropa, der næppe nogensinde vil kunne ernære dem. Indtil udgangen af 1951 har den internationale flygtningeorganisation bistået ved over 1 million ikke-tyske flygtninges udvandring fra Centraleuropa. Desuden har man fra de britiske dominions side fremsat ønske om øget indvandring, navnlig af personer af britisk oprindelse. Indenfor verdensdelene har der også kunnet iagttages v. af ikke ringe omfang,. i mellemkrigstidens Europa først og fremmest fra Polen, Tjekkoslovakiet og Italien, til Tyskland, Frankrig og Belgien-Luxembourg. Af de ikke-europæiske folks v. må nævnes overflytningen af negre til Amerika i det 18. og 19. årh., samt indernes, kinesernes og japanernes v. til andre lande omkr. Stillehavet og Det indiske Ocean.

Det endelige resultat af de mange meget omfattende folkeflytninger under og efter Den 2. Verdenskrig lader sig endnu ikke fuldt overse.

For Danmarks vedk. foregik der i de hundrede år fra 1846 til 1946 en oversøisk udvandring på c. 400.000 personer. Udvandringen, der væsentligst omfattede unge, androg i perioder c. 1/5 af fødselsoverskuddet og bidrog til at lette de problemer, der opstod i forbindelse med tilpasningen af det stigende antal unge til erhvervslivet. Udvandringen af danske til andre lande i Europa kan ikke opgøres. Indvandringen har dels omfattet svenskere og polakker, dels i 1930'erne politiske flygtninge fra Tyskland og en vis returvandring af danskfødte. I perioden 1930—45 har med undtagelse af enkelte år indvandringen stadig oversteget udvandringen. Siden da (til 1950) har udvandringen imidlertid været større end indvandringen.

Resultatet af disse ydre v. fremgår delvis af folketællingen 1940, hvorefter de i udlandet fødte omfattede 88.000, 25.000 var født i Sverige og 29.500 i Tyskland. Omtrent samtidig optaltes antallet af udenlandske statsborgere til 28.600. Bortset fra de tyske og allierede flygtninge har der siden 1940 kun været mindre ændringer i disse tal.

Man kan anslå, at der bor c. 200.000 danskfødte i udlandet. Heraf bor c. 26.000 i Sverige (1951, mange dog på kortere arbejdsophold) og c. 140.000 i U. S. A. (1940). Desuden er c. 300.000 mennesker i U. S. A. af dansk afstamning.

Ind- og udvandring med bosættelse som formål er normalt betinget af, at den påg. besidder gyldigt pas, visum og opholds- el. arbejdstilladelse; jfr. forsåvidt angår indvandring til Danmark fremmedloven af 1875 med senere ændringer. Til støtte for udvandrere er ved lov af 1934 opr. Statens Udvandringskontor, der er henlagt under arbejds- og socialmin. (Se også art. Udvandring).

De indre vandringer omfatter først og fremmest en gennem de sidste 150 år regelmæssigt fortsat v. fra land til by. Medens befolkningen i 1801 omfattede 21 pct. af den samlede befolkning, omfattede den i 1950 67

pct. Selv om en del af denne stigning omfatter stationsbydannelse i landkommunerne, er det dog åbenbart, at den vidner om en meget kraftig indvandring. Dette fremgår yderligere af folketællingens fødestedsoplysninger, idet 1/4 af samtlige i landkommunerne fødte i 1940 boede i hovedstaden og provinsbyerne. Gennem en lang periode har v. opsuget næsten hele fødselsoverskuddet i landkommunerne.

Udviklingen har medført en vis ujævnhed i alders- og kønsfordelingen i de forskellige landsdele. Dels foregår v. i ungdomsårene, fra 15—25 år for kvinders vedk., fra 15—30 år for mænds, og dels vandrer kvinderne i større omfang end mændene.

Alder	Hoved-staden		Rene landd.		Hele landet	
	mdl. pr. m.	kvdl. pr. m.	mdl. pr. m.	kvdl. pr. m.	mdl. pr. m.	kvdl. pr. m.
Under 15 år ..	197	165	272	292	246	234
15—19 år	73	69	100	91	88	84
20—64 år	664	678	554	541	592	600
65 år og derov.	66	88	74	76	74	82
Ialt	1000	1000	1000	1000	1000	1000
pr. 100	—	118	—	89	—	102

Af ovenstående tabel, hvor der på grundlag af folketællingen 1945 gives tal for den relative fordeling af mænd og kvinder på fire aldersklasser såvel indenfor landet som for yderpunkterne i denne henseende, hovedstaden og de rene landdistrikter, viser, at der er underskud af børn og unge i hovedstaden, men overskud af voksne i den produktive alder, og omvendt på landet. M. h. t. det talmæssige forhold ml. kønnene er der et overnormalt kvindeoverskud i hovedstaden og et væsentligt kvindeunderskud på landet. I en vis, mindre grad kan dette forklares ved aldersfordelingen.

I grove træk former v. sig nu således, at der fra landkommunerne sker en nettovandring til alle andre kommunegrupper. Den største v. foregår til provinsbyerne, hvorfra der til gengæld er en betydelig nettovandring til hovedstaden. Nettovandringen fra landet består dels af unge under 30 år, dels af et i forhold til den påg. aldersgruppe ret stort antal gamle. V. har i de sidste årtier på mange hold givet anledning til bekymring for, at landbruget skulle blive affolket i en sådan grad, at landbrugsproduktionen ikke skulle kunne holdes oppe. Landbrugets mekanisering har mindsket, men ikke fjernet denne frygt.

Litteratur: A. M. Carr-Saunders: World Population (svensk udg. 1938). Vandringsstatistikken (s. d.).

P. D.

Vandringsstatistik. Statistiske oplysninger om ydre og indre vandringer fås, forsåvidt angår forholdene i Danmark siden folkeregistrenes indførelse i 1924 gennem: 1) Folkeregistrenes meddelelser om flyttede personer (årligt i Statistiske meddelelser, hæftet om befolkningens bevægelser, 5-årligt el. 10-årligt i Statistisk tabelværk, foreløbige tal og enkelte specialopgørelser, f. eks. vedr. flytninger fra og til Sverige, i Statistiske efterretninger, sammendrag i Statistisk årbog, detailler og grundigere bearbejdelse i de kommunale publikationer, navnlig Statistisk månedsskrift); 2) de 10-årlige folketællinger, der bearbejdes efter fødested og nuværende bopæl, hvorved nettoresultatet af vandringerne fremgår (foreløbige tal i Statistiske efterretninger, endelige i Statistisk tabelværk, sammendrag i Statistisk årbog); 3) udenlandske folketællinger, der angiver indbyggernes fordeling efter fødeland; 4) politiets opgørelser over udenlandske statsborgere med ophold her i landet og udenlandske turistbesøg (Statistiske efterretninger); 5) tilsynet med oversøisk udvandring (årligt i Statistiske efterretninger).

Oplysninger om de indre vandringer fås fordelt på de flyttedes køn og alder, for hovedstaden desuden på familiestilling og erhverv.

For Sveriges og Norges vedk. kan lign. oplysninger fås. Der henvises herom til Erland v. Hofsten: Vägvisare i svensk statistik og de statistiske årbøger.

International vandringsstatistik bygger væsentligst på folketællingsresultaterne og spredte enkeltundersøgelser. Forenede Nationers forsk. organisationer, navnlig Arbejdsorganisationen og Flygtningeorganisationen, har i de seneste år offentliggjort en del samlede opgørelser. Tallene vil ofte være ret skønsmæssige.

P. D.

Vanehandlinger er adfærdsformer, som ved hyppig gentagelse (indøvning, indlæring) er blevet stereotype el. automatiserede i en sådan grad, at de efter at være startede ved en tilvant påvirkning el. en viljesakt forløber helt el. delvist ubevidst indtil de er fuldførte, medmindre de afbrydes af en el. anden påvirkning, der ikke hører til v.s mønster og evt. danner en hindring for dens fortsættelse. Dispositioner til v. kaldes ofte vaner, og antages at bero på, at visse nervebaner er blevet gjort let farbare ved indøvningen, muligvis fordi modstanden i synapserne (forbindelserne ml. udløberne fra to nerveceller) er blevet nedsat. Da v. er betingede af læreprocesser, forekommer de kun hos individer, der har gennemgået disse. De stilles ofte i modsætning til såvel instinkthandlinger, der er medfødte og stereotype, som til fornufthandlinger, der er plastiske og ikke-tillærte. Men ml. typiske eksempler på disse 3 adfærdsformer findes der mangfoldige overgangsformer, således at ikke enhver adfærdsform utvungent lader sig indordne under en enkelt af dem. W. James tillagde v. en uhyre pædagogisk værdi: »Hovedsagen i al opdragelse er at gøre vort nervesystem til vor allierede i stedet for vor fjende. Det er at grunde og kapitalisere vore erhvervelser og leve bekvemt på fondets renter. I denne hensigt må vi så tidligt som muligt gøre flest

mulige nyttige handlinger automatiske og vanemæssige og passe på ikke at vænne os til handlemåder, som sandsynligvis vil være skadelige for os, ligesom vi skyr pesten. Jo flere af vort daglige livs detaljer vi kan overlade til automatismens ubesværede varetægt, des mere frigøres vore højere åndsevner til deres særlige arbejde«.

Litteratur: W. James: Textbook of Psychology, 1892. C. Lloyd Morgan: Habit and Instinct, 1896. R. Semon: Die Mneme, 1904. K. S. Lashley: Brain Mechanisms and Intelligence, 1929. E. L. Thorndike: Human Learning, 1931. K. Koffka: Principles of Gestalt Psychology, 1935. J. J-n.

Vanfør. I lov om off. forsorg § 256 udtales, at som vanfør el. lemlæstet betegnes personer, der p. g. a. medfødt el. erhvervet lidelse el. fejl i knogler, led, muskler el. nerver er således hindret i brugen af lemmer el. krop, at påg.s erhvervsevne på arbejdsmarkedet må skønnes at være el. at ville blive ikke blot forbigående væsentlig indskrænket.

Hvis en person omfattes af ovenstående definition, der er meget vid, og som medtager en række lidelser og defekter, der i daglig tale næppe vil blive betegnet som vanførhed el. lemlæstelse, kan han inddrages under vanføreforsorg (s. d.). I praksis inddrages under vanføreforsorg som hovedregel dog kun de tilfælde, der falder ind under det lægelige speciale, ortopædien, hvilket fortrinsvis vil sige personer, der enten p. g. a. medfødte defekter el. p. g. a. senere erhvervede lidelser ikke har den fulde førlighed af ben, arme el. krop. Iflg. folkeforsikringslovens § 63 påhviler det enhver læge — for så vidt hospitaler angår overlægen — at indberette til invalideforsikringsretten de tilfælde af vanførhed ved fødslen el. i opvæksten, han støder på under udøvelsen af sin gerning. Tilsv. indberetningspligt påhviler skoler, for så vidt angår elever i den undervisningspligtige alder. V. S. N.

Vanføreerhverv. Samfundets stilling til de vanføre og deres erhvervsmæssige placering har igennem tiderne været meget vekslende.

I oldtiden opstod der for så vidt ikke noget særligt problem, idet man simpelthen dræbte de vanføre børn (jfr. at spartanerne satte de vanføre børn ud i bjergene til bytte for vilde dyr). I middelalderen dræbte man vel ikke de vanføre, men noget forsøg på at placere dem i et virkeligt erhverv blev ikke gjort, de henlevede deres liv fortrinsvis som tiggere, gøglere og hofnarre.

I det moderne kultursamfund har man imidlertid indset, at samfundet bør tage sig af de vanføre og drage omsorg for, at de såvidt muligt placeres i et erhverv. Når det moderne samfund har indset dette, er det ikke alene begrundet i hensynet til den vanføre selv, men tillige fordi man har fået forståelsen af, at det er en samfundsøkonomisk foranstaltning at anvende også invaliderede personers arbejdskraft.

Principielt bør alle uddannelsesmuligheder stå åben for den vanføre person og bringes i anvendelse efter det enkelte tilfældes særlige beskaffenhed, men i praksis vil det dog vise sig nødvendigt — ikke mindst af økonomiske grunde og spec. hvor der er tale om oplæring på statens bekostning (s. Vanføreforsorg) — at foretage et vist udvalg blandt foreliggende uddannelsesmuligheder. Et fingerpeg m. h. t. i hvilken retning man bør uddanne den vanføre, vil man kunne finde i den omstændighed, at den første vanføreanstalt i Tyskland begyndte under betegnelsen »teknisk industrianstalt«, men hurtigt omdannedes til »håndværksskole«, idet man havde indset, at den vanføre normalt ikke vil kunne klare sig som industriarbejder, men bør have en virkelig fagmæssig uddannelse for at kunne klare sig i konkurrencen. I modsætning til industriarbejderen, der er fagmæssig hjemløs og en kastebold for økonomiske omvæltninger, er den dygtige håndværker nemlig en arbejderpersonlighed, der ydermere har den fordel, at han, hvis han ønsker det, er i stand til at gå over til industriarbejde, medens industriarbejderen ikke kan påtage sig at gå over til håndværket.

Den vanføres valg af et fag er af største betydning, og valget må ske efter nøje samråd med bl. a. lægen og læreren, og ikke mindst må der tages hensyn til den vanføres egne ønsker og tilbøjeligheder.

Man bør tillige ved afgørelsen af oplæringsfaget såvidt muligt søge at holde sig til den vanføres miljø, tage hensyn til om faget er et fag, i hvilket arbejde efter endt uddannelse let kan opnåes samt søge fag, hvor håndarbejdet anvendes mest muligt. De benyttede fag for mænd er hyppigst skomageri og skrædderi og for kvinder syning, men også andre fag såsom møbelpolstring, snedkerfaget, malerfaget (for vanføre, der mangler en arm), modistfaget m. v. er velegnede fag for den vanføre. For vanføre, der mangler det ene ben el. er lamme i det ene ben, kan dertil føjes kontorarbejde, og dette fag er også velegnet for personer, der helt el. delvis mangler en arm, idet de påg. kan forsynes med en kunstig arbejdshånd til brug ved betjening af skiftenøgler o. lign. For vanføre, der har en særlig besværlig gang evt. slet ikke kan gå bør kontorfaget derimod som regel ikke vælges, men de bør henvises til visse instrumentmagerfag, kurvemageri, tobaksarbejde o. lign. I kontorfaget medfører ganginvaliditet ganske vist ingen besværligheder i de højere kontorstillinger, men de fleste må begynde fra neden og når kun undtagelsesvis de højere grader, og som det er udtalt »erfaringen viser, at en begyndende kontormand må være rask til bens«.

Hvis der er tale om oplæring af invaliderede personer i en voksen alder, der tidligere har været beskæftiget ved et bestemt fag, bør man, såfremt dette fag ikke længere kan

bestrides, så vidt muligt vælge et beslægtet fag, f. eks. om muligt lade en bygningssnedker overgå til at være møbelsnedker.

Også oplæring i immaterielt erhverv står åben for den vanføre, i de tilfælde, hvor han fysisk set er ude af stand til at magte et håndværk, el. hvor en sådan oplæring må skønnes at være den eneste el. dog langt den sikreste vej, ad hvilken den vanføre kan bringes til at ernære sig selv. Denne uddannelse bør dog, i hvert fald såfremt det offentlige skal afholde udgiften, ske med tilbørlig hensyntagen til omkostningerne.

V. S. N.

Vanføreforsorg. Rationel forsorg for vanføre og lemlæstede påbegyndtes på privat initiativ i 1872 i Danmark, da den fra Indien hjemvendte pastor Hans Knudsen stiftede foreningen »Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede Børn«, der senere blev til institutionen Samfundet og Hjemmet for Vanføre (s. d.). Gennem denne private, men af staten nu anerkendte institution udøves den dag i dag størstedelen af v. her i landet.

De principper, hvorefter v. drives, er udformet af Hans Knudsen og finder anvendelse verden over under navnet »det danske system«. Ideen i systemet, som egtl. burde kaldes »Hans Knudsens system«, er, at man ikke skal betragte vanførhed som noget givet og uforanderligt, men at man først ved læge- og bandagebehandling skal søge at overvinde vanførheden, og hvis det ikke slår til, skal man dernæst søge ved uddannelse og oplæring så vidt muligt at sætte den vanføre i stand til at ernære sig selv og sin evt. familie, i stedet for at han skal være henvist til hele sit liv at leve af off. el. privat hjælp.

De i Danmark nug. regler for v. findes omhandlet i forsorgsloven, der i § 66 udtaler, at staten drager omsorg for vanføres opdragelse, underhold, forsørgelse, kur og pleje, for så vidt påg. skal undergives anstaltsbehandling enten på en egl. statsanstalt el. en statsanerkendt anstalt el. af sådanne anstalter under vedvarende tilsyn anbringes i kontrolleret familiepleje.

For trængende personer afholder staten udgifterne direkte og endelig ved forsorgen, medens betalingen iøvrigt sker efter fastsatte takster; denne kan nedsættes, hvis patienten el. hans forsørger ikke kan overkomme at udrede hele betalingen. Det er det sociale udvalg på den vanføres el. dennes forsørgers hjemsted, der afgør, om en person kan anses for trængende. Udvalget skal straks efter afgørelsen underrette socialmin.

I trangstilfælde er udvalget iflg. forsorgslovens § 256 forpligtet til, når det modtager henvendelse om at tage sig af en vanfør el. lemlæstet, el. når udvalget selv skønner, at der dertil er anledning, at drage omsorg for, at der snarest muligt sker henvendelse til en statsanstalt el. en anerkendt anstalt for vanføre, for at påg., hvis forholdene kræver det, kan blive undergivet speciallægebehandling, undervisning, oplæring el. l., dog skal udvalget, forinden det træder til, høre invalideforsikringsretten om, hvorvidt påg. ikke kan hjælpes i henh. t. folkeforsikringsloven.

Inddrages den vanføre ikke under statsforsorg (inddragelsen under statsforsorg finder sted, når der er tale om *indlæggelse* til lægebehandling el. ved større foranstaltninger som undervisning el. oplæring) påhviler det kommunerne i trangstilfælde at afholde udgifterne ved anskaffelse el. reparation af proteser, bandager, sygevogne el. l., når indstilling herom foreligger fra en læge. Udvalget er dog berettiget til at forlange, at sagen skal forelægges for en statsanstalt el. en anerkendt anstalt for vanføre, der kan forlange, at patienten fremstilles på anstalten. Når en person udskrives af statsforsorgen, er kommunerne endv. forpligtet til, for så vidt anstalten ved udskrivningen har foreskrevet, at der fra tid til anden skal finde nyanskaffelse el. reparation sted af proteser, bandager el. l., i trangstilfælde at efterkomme anstaltens forskrifter og at benytte den bandagist, hvortil der måtte blive henvist. Endelig kan det soc. udv. under særlige forhold, indenfor rimelige grænser og med invalideforsikringsrettens samtykke yde en vanfør hjælp til iværksættelse af selvstændig virksomhed, til anskaffelse af arbejdsmaskiner m. v.

Hvis forældrene til et vanført barn under 18 år ikke sørger for, at barnet undergives den fornødne lægebehandling el. undervisning og oplæring, kan barnet af børneværnsudvalget fjernes fra hjemmet.

Der findes i Danmark ikke statsanstalt for vanføre, men flg. private anstalter er statsanerkendte:

1. Samfundet og Hjemmet for Vanføre, der omfatter Ortopædisk hospital i Kbh., Ortopædisk hospital i Århus, ortop. ambulatorium i Aalborg, ortop. amb. i Kolding, ortop. klinik i Odense, efterbehandlingsanstalt i Hornbæk for børnelammede, feriehjemmet Holsatia ved Hou og skoler og hjem for børn, unge mænd og unge kvinder i Kbh. og Søllerød.
2. Invalidebørnshjemmet i Hørsholm.
3. Børnehjemmet Solbakken, Århus, der er opr. af Stefanshjemmet i Århus.

De to sidstnævnte institutioner er beregnet for børn, der er så vanføre, at de må anses for hjælpeløse.

Endv. driver flg. private institutioner hjælpevirksomhed for vanføre:

1. Samfundet og Hjemmet for Vanføre driver uden statsanerkendelse og statstilskud en ambulant lægelig hjælpevirksomhed fra de to hospitaler, to ambulatorier og en klinik og yder understøttelse og erhvervsmæssig hjælp af forskellig art til vanføre.
2. Arbejdsskolen på Backersvej, Amager, undersøger og træner invalider, herunder

vanføre, med henblik på genvindelse el. erhvervelse af arbejdsevnen.

3. Landsforeningen af Vanføre, Kbh. driver hjælpevirksomhed af forskellig art.

V. S. N.

Vanføre, Samfundet og Hjemmet for. I året 1872 stiftede præsten Hans Knudsen foreningen Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede Børn; efter at denne forening havde virket i en snes år, blev der i 1893 stiftet en søsterforening Hjem for Vanføre, og i 1908 blev de to foreninger smeltet sammen til een forening, som antog navnet S. o. H. f. V.

Foreningen, der er en privat selvejende institution, som under 28. nov. 1933 er anerkendt som vanføreanstalt i den i forsorgslovens § 66—67, jfr. § 256, omhandlede forstand, såvel m. h. t. anstaltsbehandling som m. h. t. kontrolleret familiepleje efter loven, har til formål: *at* yde vanføre lægehjælp, derunder forsyning med bandager o. lign., *at* give undervisning til vanføre børn, der ikke kan søge den almindelige offentlige skole, *at* uddanne vanføre unge i egnede fag for derved at hjælpe dem til selverhverv, og *at* give ophold og bespisning til de påg. børn og unge. Foreningen ledes af en bestyrelse; halvdelen af denne udnævnes af arbejds- og socialmin., resten supplerer sig selv ved vakance, og den daglige ledelse forestås af en direktion.

De retningslinier, hvorefter institutionen virker, er udformet af Hans Knudsen, der skabte det system, som under navnet »det danske system« er anerkendt overalt i verden, hvor der drives vanføreforsorg (s. d.).

Til løsning af de ovenfor nævnte formål driver foreningen: 1) To ortopædiske hospitaler beliggende henh. Kbh. og Århus. 2) To ortopædiske ambulatorier beliggende henh. Aalborg og Kolding. 3) Een ortop. klinik beliggende i Odense. 4) En efterbehandlingsanstalt »Hornbæk Kurbad for børnelammede«. 5) Et feriehjem »Holsatia« ved Hou i Jylland, hvor vanføre fra hele landet kan modtages for en rimelig betaling, ubemidlede kan opnå halv el. hel friplads. 6) Håndværksskole og hjem for unge mænd, Kbh. Håndværksskolen har flg. værksteder: Snedker-, skomager-, skrædder-, tapetserer-, maler-, urmagerværksted og bogtrykkeri samt husflidsværksted (hjemmeindustriværksted). Hjemmet optager mandlige elever til fuld forsorg. 7) Håndværksskole og hjem for unge piger, Kbh. Håndværksskolen har flg. værksteder: linned-, kjole- og beskæftigelsessystue samt vævestue, hattesalon og maskinstrikkestue. Hjemmet optager kvindl. elever til fuld forsorg. 8) Barneskole og hjem for de skolesøgende børn, Kbh. I barneskolen optages vanføre børn, der ikke kan søge den almindelige offentlige skole, og i det til skolen knyttede hjem kan barneskoleeleverne optages til fuld forsorg. 9) Heldagsbørnehave beliggende i Kbh. for spastiske børn. 10) Spastiker-hjem i Søllerød (børnehave, skolehjem og behandlingssted for hjernelammede (spastiske) børn).

Til begge hosp. er knyttet en stor afdl. for ambulant behandling af patienter og en betydelig bandagefabrik, hvor der fremstilles for adskillige hundrede tusinde kroner bandager og ortopædisk fodtøj om året.

Patienter, der ønsker at søge hospitalernes ambulatorier el. institutionens øvrige ambulatorier og klinik må i forvejen aftale tid for konsultationen. Der medbringes henvisningsseddel fra lægen og endv. bør medbringes kaution for det beløb, sygekassen kan betale.

Indlæggelse i hosp. sker via hospitalernes ambulatorier, og patienter til indlæggelse kan som hovedregel først modtages efter forudgående korrespondance med det påg. hospitals kontor, der iøvrigt i fornødent omfang er såvel de indlagte som de ambulante patienter behjælpelig med at søge den hjælp, der efter socialreformens regler kan ydes vanføre til betaling såvel for indlæggelse som for ambulant behandling, herunder de store udgifter, der ofte er forbundne med anskaffelse af bandage, protese m. v.

Til hospitalerne m. v. er knyttet socialrådgivere, der yder patienterne al nødvendig social vejledning og rådgivning.

De i hospitalerne indlagte børn får — når indlæggelsen er af længere varighed — den fornødne skoleundervisning og iøvrigt søges patienterne beskæftiget med arbejde af forskellig art, navnlig forsk. håndarbejde.

Henvendelse om optagelse i institutionens barneskole og håndværksskole sker ved henvendelse til institutionens hovedkontor, Toldbodvej 34, Kbh. K. el. evt. gennem den til hospitalerne knyttede »sociale service«. Endelig afgørelse om optagelse træffes af direktionen. Optages den påg. som elev i institutionen (ved enhver elevoptagelse er invalideforsikringsretten medbestemmende), underrettes han (el. hun), og indkaldes når pladsforholdene tillader det.

Hvis direktionens overvejelser resulterer i, at den påg. nok bør oplæres, fordi hans lidelse gør ham uegnet til ukvalificeret arbejde, men at hans vanførhed ikke hemmer ham i at blive oplært hos privat læremester på normale vilkår, overgives sagen i langt de fleste tilfælde til invalideforsikringsretten, og den påg. vejledes om adgangen til at søge retten om hjælp af invalideforsikringsfondens midler, jfr. dog ndf. om kontrolleret familiepleje.

Formålet med uddannelsen i håndværksskolen er at give vanføre unge en praktisk og teoretisk faglig uddannelse, for derved at sætte dem i stand til så vidt muligt at ernære sig selv. Kan fuldstændig uddannelse ikke gennemføres, gives der også kortere uddannelse; f. eks. for de unge mænds vedk. kan nævnes reparationsskomageri og for de unge pigers vedk. veste- og benklædesyning.

Endelig kan nævnes, at der for de elever, der ikke kan gennemføre en mere regulær uddannelse, og som i det hele kun kan tænkes at nå til at beskæftiges lidt i deres hjem, for de mandlige elevers vedk. er opr. et husflidsværksted og for de unge pigers vedk. en beskæftigelsessystue.

Både unge mænd og unge piger kan blive uddannet i kontorfaget, idet de, samtidig med at de får deres praktiske uddannelse ved institutionens kontorer, følger den teoretiske undervisning ved de alm. anerkendte handelsskoler til den statskontrollerede handelsmedhjælpereksamen og handelseksamen.

Institutionen yder, foruden undervisningen, kost og logi i skolehjemmene, beklædning, lommepenge m. v.; der betales herfor en af min. for hvert finansår nærmere fastsat takst, for finansåret 1952—53 er taksten: 1) personer under 18 år: 2,05 kr. pr. dg., 2) personer over 18 år: 4,05 kr. pr. dg. Efter forskellige regler i socialreformen kan der ydes hjælp til betalingen af denne takst, nærmere oplysning i så henseende kan fås hos de sociale udvalg (de stedlige socialkontorer) og ved henvendelse til S. o. H. f. V.s kontor, s. Særforsorg og Vanføreforsorg.

Foruden oplæring i håndværksskolen kan institutionen også etablere oplæring hos privat læremester i form af kontrolleret familiepleje. Sådan oplæring finder sted, dels i de tilfælde, hvor det skønnes, at oplæring af den vanføre nok bør ske, men hvor hans vanførhed ikke betinger, at oplæring indenfor institutionen er nødvendig, og dels i de tilfælde hvor den vanføre ønsker sig oplært i fag, der ikke undervises i i håndværksskolen, dog skal hertil bemærkes, at der med invalideforsikringsretten er truffet en overenskomst, hvis hovedlinie er den, at S. o. H. f. V. ikke tager en person i kontrolleret familiepleje med henblik på oplæring, såfremt uddannelsen kan foranstaltes af invalideforsikringsretten.

Foruden de af institutionen selv etablerede oplæringer i kontrolleret familiepleje optager den også i sin kontr. familiepleje i ikke få tilf. vanføre, hvis oplæring invalideforsikringsretten har startet, men hvortil der ikke længere kan ydes hjælp af invalideforsikringsfondens midler, fordi de påg. i læretiden er blevet 18 år og ikke har opfyldt betingelserne for optagelse i invalideforsikringen, hvilket bevirker, at retten fra lærlingens 18-årige fødselsdag ikke længere kan støtte oplæringen.

Såfremt det derimod lykkes en lærling, hvis oplæring i kontr. familiepleje S. o. H. f. V. har etableret, at blive optaget i invalideforsikringen, når et par år af læretiden er gået, udgår han af særforsorgen, og vil i resten af læretiden blive hjulpet gennem invalideforsikringsretten.

Under oplæringen yder S. o. H. f. V. lærlingen et tilskud så stort, at dette i forbindelse med lærlingelønnen er nok til hans fulde underhold (kost, logi, vask, lommepenge m. v.).

I form af kontrolleret familiepleje kan der også ydes hjælp til akademisk (el. tilsv. videregående) uddannelse af vanføre, hvis eneste chance på arbejdsmarkedet — p. gr. a. de påg.s meget alvorlige invaliditeter — må siges at ligge i, at de får en sådan uddannelse.

Endelig har institutionen under den kontrollerede familiepleje optaget hjemmeundervisning af børn hjemmehørende i Kbh. el. i byens umiddelbare nærhed, der p. g. a. deres invaliditet ikke alene er hindret i at følge undervisningen i den normale skole, men også er hindret i at følge undervisningen i inst.s barneskole.

Der føres af S. o. H. f. V. igennem årene såvel en lægelig som en social kontrol med de personer, som S. o. H. f. V. gennem sine ortop. hosp., ambulatorier el. på anden måde er kommet i forbindelse med.

Den lægelige kontrol former sig nærmest som en slags helbredskontrol, således at de vanføre med visse mellemrum indkaldes til kontroleftersyn, for at der kan blive taget stilling til, om der evt. bør foretages nye lægelige foranstaltninger, såsom korrigerende operationer, ændring el. fornyelse af bandage til afhjælpning af vanførheden.

Den sociale kontrol tager sigte på, at vanskeligheder m. h. t. den vanføres skolegang og oplæring løses, når det rette tidspunkt er inde.

Endelig skal nævnes, at der til institutionen er henlagt en betydelig legatkapital, renterne af denne kapital anvendes til at hjælpe værdig trængende vanføre, til f. eks. afholdelse af udgiften ved bandagering, hjælp til uddannelse, etablering, forsorg m. v. Hjælpen ydes dels i form af direkte legathjælp dels som lån (rentefrit). Den, der ønsker at komme i betragtning ved uddelingen, må til institutionens legatadministration indsende ansøgning på dertil bestemte blanketter, der fås ved henvendelse til hovedkontoret og alle afdl. V. S. N.

Vanføres behandling består dels i en lægelig, dels i en social behandling. Den lægelige behandling har til opgave ved operation, bandagebehandling, sygegymnastik o. lign. at bøde på følgerne af den invaliderende sygdom og tilstræbe at nedsætte vanførheden. Hånd i hånd med den lægelige behandling går der en social behandling, der består i ved passende uddannelse at forbedre den vanføres arbejdsevne. Se Vanføreforsorg. V. S. N.

Vanløseforsøgene. Under indflydelse af den ty. pædagog Peter Petersen (s. d.), der i 1923 havde holdt forelæsninger i Danm., opstod der forøget interesse for en realisering af de nyeurop. skoletanker, som havde en ivrig talsmand i dr. phil. Sigurd Næsgaard.

I 1924 gav Kbh.s skoledirektion tilladelse til at opr. to frie forsøgsklasser i Vanløse skole hos inspektør dr. phil. Bonnichsen under ledelse af lærerne O. de Hemmer Egeberg, Glode Olsen, S. Degerbøl og viceinspektrice Sara Nielsen på betingelse af, at børnene efter 4 års forløb skulle stå mål med børn fra almindeligt underviste klasser i hovedfagene dansk, skrivning, læsning.

Forsøgslærernes indstilling til opdragelse og undervisning var stærkt beslægtet med indstillingen hos lærerne i de socialistiske og revolutionært frie Hamburgerskoler.

»Vom Kinde aus« var mottoet, og barnets frie selvstændige kundskabstilegnelse og karakterudvikling var det mål, som man søgte at realisere gennem tilbud af et rigt udvalg af materiale til manuelt arbejde og til individuel undervisning. Materialet måtte lærerne for en stor del selv fremstille, da der på dette tidspunkt ikke var trykt brugbart materiale til individuelt arbejde. Lærernes opgave var først og fremmest at skabe det rette miljø og at være rede med hjælp, når børnene ønskede hjælp, men overfor børn, som ikke havde lyst til egentlig skolearbejde, måtte lærernes holdning ifølge deres overbevisning blive afventende og passiv. Klasseundervisning og tvungen træning søgte man så vidt muligt at undgå. Med denne indstilling måtte kravet om en jævnførelse med andre børn allerede efter 4 års forløb virke som en hemsko, og i forening med forældrekredsen ved de frie forsøgsklasser søgte man om en forlænget frist. Dette blev afslået.

Forældrene blev draget med ind i et nært samarbejde med lærerne, et samarbejde, som på mange måder gav sig positive udslag. Der blev opr. flere og flere forsøgsklasser, så at der i 1928 var 12 frie klasser i Vanløse.

Inden udløbet af den 4-årige periode afgav skoledirektøren i skoledirektionen en beretning om forsøgsresultaterne, der havde til følge, at skoledirektionen besluttede at standse samtlige forsøg. Det lykkedes imidlertid insp. Bonnichsen at opnå tilladelse til en nogenlunde lempelig afvikling af forsøgsklasserne. Skoledirektionens beslutning fremkaldte protester fra forældrenes side, idet disse i høj grad anerkendte de karaktermæssige og udviklingsmæssige fordele, som livet i forsøgsklasserne havde givet børnene.

V. står som udtryk for en optimistisk læreridealisme, hvor de påg. lærere gjorde et stort arbejde uden den psykologiske støtte, som de Frederiksbergske forsøg senere havde i skolepsykologen Henning Meyer (s. Skoleforsøgene på la Coursvej). Børnene var ikke intelligensprøvet ved starten, og adskillige meget tungt begavede børn blev taget med op igennem i klasserne, mens almindelige klasser snarest søger at udskille sådanne børn. Mangel på hensigtsmæssigt materiale og velegnede kontrolmidler opvejedes ikke ganske af den begejstrede idealisme, men den egentlige grund til V.s bratte afslutning må dog søges i konflikten ml. skoledirektionens overvurdering af de formelle færdigheder og lærernes undervurdering af betydningen af disse.

Litteratur: O. de Hemmer Egeberg (udg.): Skoleforsøgene i Vanløse, 1929. A. M. N.

Varetægtsfængsling (kaldes også blot fængsling), en i henh. til retskendelse anordnet frihedsberøvelse, hvorved en sigtet under en straffesag anbringes i varetægtsfængsel. Reglerne om v. findes i retsplejelovens kap. 72.

En person kan kun fængsles, når der er skellig grund til at antage, at han har gjort sig skyldig i en forbrydelse, hvorfor straffen skønnes at ville blive højere end bøde el. hæfte, det vil normalt sige fængsel (herunder ungdomsfængsel og psykopatfængsel). Lige hermed må stilles arbejdshus, sikkerhedsforvaring, psykopatforvaring og de frihedsberøvende sikkerhedsforanstaltninger, der i medfør af straffelovens § 70 kan anvendes overfor psykisk abnorme lovovertrædere.

Subsistensløse omstrejfere kan altid fængsles, når blot den nævnte betingelse er opfyldt. For andre personer kræves tillige, at forfølgning er henvist til statsadvokaten (modsat de mindre grove lovovertrædelser, der forfølges af politimesteren, de s.k. politisager), og at der er fare for, enten at den sigtede vil unddrage sig ansvar ved flugt, el. fortsætte sin forbryderiske virksomhed el. vil modvirke sagens undersøgelse aktivt. Når forbrydelsen er opklaret, og politiet ikke kan sandsynliggøre, at der er fare for, at den sigtede vil flygte el. fortsætte sin forbryderiske virksomhed, skal han løslades, og han går da på fri fod indtil dommen er afsagt. En undtagelse er dog gjort herfra, idet en person kan fængsles (el. holdes fængslet), når den forbrydelse, han har begået, er af så grov beskaffenhed, at det ville støde retsfølelsen, om han forblev på fri fod indtil dommen.

Børn under 15 år kan ikke fængsles (s. Kriminel lavalder). Derimod kan de, hvis der er grund til at træffe foranstaltninger overfor dem, efter rettens bestemmelse sættes under tilsyn af pålidelige personer. Jfr. herved børneværnets beføjelser til indgreb overfor børn, evt. fjernelse fra hjemmet.

Unge mennesker ml. 15 og 18 år kan fængsles i overensstemmelse med de foranførte regler, men man søger såvidt muligt at undgå dette ved i stedet at sætte dem under tilsyn el. ved at lade dem anbringe under børneværnet, indtil dom afsiges.

V. har til formål at sikre sagens oplysning, den sigtedes tilstedeværelse og modvirke, at han begår nye forbrydelser. Da det (endnu) ikke er fastslået, om den sigtede har begået forbrydelser, behandles han som ikke-for-

bryder. Han må være iført sit eget tøj, kan få forplejning bragt udefra, har ret til at sysselsætte sig med, hvad han ønsker, i det omfang forholdene og hensynet til ro og orden i arresthuset tillader det. Bortset fra frihedsberøvelsen består de vigtigste indgreb overfor ham i, at hans post censureres af politiet, at retten i det enkelte tilfælde kan tilbageholde breve fra og til ham, og at retten kan nægte ham at modtage besøg.

Den fængslede har adgang til at samtale med sin forsvarer og til at brevveksle med ham udenom politiets censur. Ligeledes har han adgang til at sende breve til ret el. øvrighed uden om politiets censur.

Udenfor den normale v., der indgår som led i en verserende straffesag, falder den form for v., der kan iværksættes overfor — sædvanligvis abnorme — personer, der i særlig høj grad er farlige for retssikkerheden, således at det er nødvendigt at sikre sig deres person, s. straffelovens § 75.

I den nyere og nyeste lovgivning har man i vidt omfang brudt den foran nævnte regel, hvorefter v. ikke kan anvendes i politisager, idet man i en række forskellige love, der hjemler politisagsbehandling af overtrædelse af loven, har hjemlet straf af fængsel samt tillige hjemlet anvendelse af de samme retsmidler som i »statsadvokatsager«, herunder v. R. D.

Washburne, Carleton (f. 1890) amer. pædagog. Efter studier ved Stanford Universitetet blev han lærer, først i en landsbyskole, hvor han lod børnene arbejde frit i grupper, men uden system. Han blev afskediget, men ved afskeden gav hans foresatte ham Frederic Burk: The Lockstep System of Schooling and a Remedy. Begejstret skrev han til Burk, som var leder af San Francisco State Normal School, og kom til at arbejde under Burks kritiske og inspirerende ledelse i 4 år, samtidig med at han tog sin doktorgrad i pædagogik. Utvivlsomt er mange af de ideer, der senere kom til udførelse, blevet til, når han hørte Burks og Helen Parkhursts flammende diskussioner om skolereformer. 1919 blev han udnævnt til skoledirektør i Winnetka, en forstad til Chicago, hvor skoledirektionen ønskede, at Winnetkas skolevæsen skulle være så godt, at privatskoler blev unødvendige. Samme sommer begyndte han at arbejde på en individualisering af stavning og læsning. Da sommerferien skulle begynde det næste år, bad lærerstaben om at få lov til at blive nogle dage, så at de kunne få udarbejdet materiale til individualiseringen af regneundervisningen. Alt materiale blev først dupliceret, så prøvet en tid, revideret og trykt. Særlig kendte er W.s undervisningsmidler i læsning og regning (My Reading Book, My Sound Book og Individual Arithmetic). Samtidig med individualiseringsarbejdet på de elementære færdighedsfag, arbejdede staben på at give børnene mulighed for gruppearbejde og skabende arbejde. I 1922 kom Willard Beatty, som W. kendte fra Burks stab, til Winnetka som leder af Winnetkas mellemskole, så at også denne skoleforms arbejde blev omorganiseret efter Washburnes principper.

I 1919 oprettedes Winnetkaskolernes sommerferiekursus på 6 uger, som har haft stor betydning også for mange nordiske pædagoger, og i 1932 startede The Graduate Teachers College med kursus på 8 mdr. for nogle få udvalgte skoleledere og lærere.

I 1923—24 besøgte W. reformskoler i Europa. Efter 1945 ledede W. opbygningen af et demokratisk skolesystem i Italien og derefter udnævntes han til prof. ved Columbia Univ., New York. Han er præsident for New Education Fellowship (s. d.). Hans bog Adjusting the School to the Child (1932) er oversat til da.: Winnetkateknikken (1937). Hans 3 forelæsninger på Londons Univ. indeholder de væsentlige sider af hans »philosophy« (da. Moderne undervisningstanker, Pæd.-Psyk. Tidsskrift, 1950, nr. 5 og 1951 nr. 1 og 2). S. også Winnetkaplanen og Individuel undervisning. A. M. N.

Vedel, Anders (1878—1939), højskolemand, præstesøn fra Vejle, men opvokset i Vestjylland, cand. theol. 1903. Efter nogle års lærergerning ved Salling og Høng højskoler og et års studieophold i England blev V. 1908—16 lærer ved Roskilde højskole og derefter ved Fyns Stifts husmandsskole. Efter Ths. Bredsdorffs død ledede han 1922—25 Roskilde højskole og derefter til sin død Krabbesholm højskole ved Skive. V. var en højt begavet radikal natur og en ivrig debattør med stor viden om samfundsspørgsmål og verdensproblemer, hvorom han skrev talrige artikler bl. a. i Højskolebladet, og tillige en kyndig og frisindet forkæmper for Grundtvigs skoletanker og de s. k. nyeuropæiske skoleideer. Han var en af sin tids friskeste og dygtigste højskolemænd, men for stridslysten og særpræget til at få den tilslutning, han egentlig havde fortjent.

Litteratur: Højskolebladet 1939. Danmarks Folkehøjskole 1844—1944. Et festskrift 1944. A. Vedel, E. J. Borup og Fr. Nørgaard: Den danske Folkehøjskole gennem 100 år, II, 1940. E. J. B.

Vejlby landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Vejle komm. taleskole for døve børn, s. Døveforsorg.

Vejstrup statsungdomshjem ved Svendborg, blev oprettet af staten 1908 i henh. t. lov nr. 72 af 14. apr. 1905 som statsopdragelsesanstalt for særlig vanskelige piger og anerkendt som statsungdomshjem i 1923. Der gives en omfattende huslig uddannelse (madlavning, vask og strygning, rengøring, syning). Stor have og mindre landbrug. 23 piger i alderen 16—21 år. O. Skj.

Welanderhjem, et børnehjem beregnet for børn, hos hvem der er konstateret medfødt

syfilis, el. som ønskes observeret herfor. Opkaldt efter den svenske venerolog Edv. Vilh. Welander (1846—1917) der tog initiativet til oprettelsen af sådanne hjem.

Børnene kan optages som spæde og kan ved konstateret sygdom blive i indtil 3 år, ved observation i indtil 18 mdr. W. er ikke undergivet tilsyn efter forsorgslovens regler for opdragelseshjem, idet opholdet betragtes som en lægelig foranstaltning. Betalingen udredes af statskassen i henh. til lov om offentlig forsorg § 64, jfr. § 269.

Der er f. t. kun 1 W. i drift: W. Bispebjerg med plads til 52 børn. — Ehlershjemmet, Vilstrup strand pr. Sdr. Vilstrup er stillet til rådighed for børneforsorgen og ventes i 1953 taget i brug som alm. spædbørnshjem.

O. Skj.

Velfærdsarbejde i værnene, s. Forsvarets velfærdstjeneste og Soldaterhjem.

Venskab, et forhold ml. to personer, hvorved de føler sig knyttet til hinanden ved en gensidig individuel sympati og velvilje. Kant har bestemt det ideale v. som to personers sammenknytning ved gensidig agtelse og kærlighed og dermed fremhævet to vigtige faktorer i forholdet. Kærligheden el. sympatien repræsenterer den tiltrækkende kraft, og agtelsen repræsenterer på sin side en modvægt, som sikrer den enkeltes selvstændighed i forholdet og bl. a. forhindrer den ensidige domineren, der ville gøre forholdet mindre rent som v. betragtet. I v. som i den erotiske kærlighed finder der en individualiserende udvælgelse sted; blandt omgangsfæller udvælges enkelte el. en enkelt, som man knytter sig nærmere til, uden at det sker i kraft af rationelle grunde el. beregning. Montaigne siger om en ven: »Hvis jeg nødvendigvis skal sige, hvorfor jeg holdt af ham, føler jeg, at det kun kan udtrykkes ved at svare: Fordi det var ham, fordi det var mig. Det er hinsides al min fornuft.« Forskellen ml. erotisk kærlighed og v. finder han deri, at den første er heftigere, langt mere sviende og tærende, mens v. ejer en varme, der er jævn og ens, iøvrigt tempereret og ligeligt fordelt, en varme, der er stille og trofast, lutter mildhed og nænsomhed, uden skarpe og spidse kanter.

Det er naturligt at søge grunden til stiftelsen af et v.sforhold i et behov for at komme ud af sin egocentricitet. Det drejer sig altså om en social impuls, en stræben ud over sig selv. Sjælelig isolation, forladthed, åndelig ensomhed er en byrde, en utilfredsstillende tilstand, og den overvindes kun ved, at man åbner sig for en anden, som tager del i ens liv, og hvis liv man selv tager del i. En betingelse er det herunder, at man kan stole på den anden, og troskab og pålidelighed bliver derved grundbetingelser for et v.sforhold.

Det ligger nær at sammenligne v. og kammeratskab. Det sidste er bestemt ved ydre

forhold og ikke en individualiserende udvælgelse. Forholdet er her mere objektivt, mindre subjektivt. Man kunne fristes til at give kammeratskabet et moralsk plus, fordi subjektivitetens partiskhed her mangler, men det drejer sig alligevel om en mindre ægte og oprigtig social følelse, idet kammeratskabet undertiden fordrer en solidaritet i henseender, som den enkelte ikke billiger. Det er et mere tvungent, et mindre frit valgt forhold, derfor personligt mindre udviklende. Med hensyn til børns sociale udviklingsgrad regner man det da også for et gunstigt træk, at de knytter sig mere til nogle end til andre, at de ikke forholder sig ens el. indifferent over for alle deres omgangsfæller, men foretager en udvælgelse. Det er en holdning, som først kommer til egentlig udfoldelse i skolealderen, og som i reglen antager en særlig udtalt karakter i ungdomstiden. V.s betydning for den sjælelige udvikling, navnlig for selvets udvidelse til at tage del i andres liv, må vurderes højt, selv om mange af de stiftede v. glider ud igen, når de alvorligere opgaver lægger beslag på den enkeltes kræfter og fører menneskene ind i forskellige livskredse.

V.s psykologi er egentlig alt for lidt uddybet i forhold til fænomenets betydning i menneskelivet. Det studeres indtil videre på en måde bedst i skønlitteraturen og i biografier, der giver konkrete beskrivelser. Om der gives love for v.s-udvælgelser er vel tvivlsomt, idet det er selve individualiteterne, der tiltrækker hinanden, og de lader sig vanskeligt fatte i almene begreber (jfr. Montaignes foran citerede udtalelse). Et vist mål af forskellighed, hvorved vennerne kan supplere hinanden, synes gunstigt; men der må dog også helst være et vist mål af fællesskab, i livsforhold, interesser o. lign. Ud over sådanne almene betragtninger er det imidlertid svært at komme. Foruden det egentlige el. nære venskab gives der også andre tilknytninger af sympatisk karakter, der kan minde om dette forhold el. være svagere grader deraf, uden at det dog drejer sig om det tidligere omtalte kammeratskab, som jo etableres uafhængig af personlige sympatier. Efter Victor Kuhrs fremstilling i Grundtræk af en Karakterologi (1934) drejer det sig ved overgangen fra f. eks. bekendtskabets indstilling over kammeratskabets til v.s indstilling om en sjælelig afstandsformindskelse, der er karakteriseret ved, at forholdet ml. en subjektiv og en objektiv faktor hos de implicerede parter forskyder sig til en større og større overvægt af den første. Forløbet kan også gå den anden vej, nemlig når v. glider ud.

K. G-S.

Venstrehåndethed kan defineres som en »fast tendens til hellere at udføre nye færdigheder med venstre end med højre hånd« (Cyril Burt). Når en manuel færdighed er indøvet, kan man derimod intet slutte fra den

anvendte hånd til hånddominansen. De allerfleste venstrehåndede skriver således med højre hånd. Ved bestemmelser af hånddominansen anvendes en række tests, dels unimanuelle, hvor kun een hånd er i funktion, dels bimanuelle, hvor begge hænder er i funktion. Ved unimanuelle virksomheder anvendes dog ofte begge hænder, f. eks. slå søm i med hammer.

Eksempler på unimanuelle tests: Skrive, tegne, give kort, skære med en kniv, røre med teske i kop, kaste en bold, gribe en bold med een hånd, slå med boldtræ med een hånd, klippe

Bimanuelle tests: Feje, skovle og grave. De fleste højrehåndede vil her sætte venstre hånd længst nede på skaftet, d. v. s. det bliver den højre hånd, der udfører de største og styrende bevægelser, mens den venstre hånd på forskellig måde støtter den og i virkeligheden udfører det største arbejde. Prøvesituationen bliver naturligst, hvis forsøgspersonen intet ved om formålet med testningen. Burt anvender i alt 10 unimanuelle tests og giver en rent kvantitativ vurdering af hver hånds præstationer. Resultaterne kan da indsættes i flg. simple formel $\frac{H - V}{H + V}$ hvor H og V betyder resultaterne med henh. højre og venstre hånd.

1. V = 0. Brøken = 1. Barnet er da udpræget højrehåndet.
2. H = 0. Brøken = — 1. Barnet er da udpræget venstrehåndet.
3. H = V. Brøken = 0. Barnet er da ambidextralt el. ligehåndet.
4. Er Brøken > 0, er der tale om højrehåndethed, og er den < 0, er der tale om venstrehåndethed.

Nytten af en sådan formel ligger først og fremmest i, at man klart indser, hvor relativt hele problemet om hånddominans er: Langt de fleste er afgjort højrehåndede, en del er afgjort venstrehåndede, og resten befinder sig derimellem. En undersøgelse af Burt med 5000 børn gav flg. procenttal venstrehåndede.

	Normalt begavede	Sinker	Andssvage
Drenge	5.8 pct.	9.6 pct.	13.5 pct.
Piger	3.7 —	6.0 —	10.3 —
Gennemsnit ..	4.8 —	7.8 —	11.9 —

De normales gennemsnit bliver c. 5 pct. Andre undersøgelser har fundet tal på c. 4 pct. (Downey og Ballard). Ligehåndethed er sjælden. Kun for 12 børn i Burts materiale blev brøken meget nær 0. Venstrehåndethed er også hyppigere hos drenge end hos piger, og langt hyppigere hos sinker og åndssvage end hos børn i gennemsnitsområdet. Adskillige højtbegavede mennesker har dog været venstrehåndede, f. eks. Leonardo da Vinci og Michelangelo.

Det står endnu hen i det uvisse, i hvor høj grad venstrehåndethed er anlægsbetinget el. ikke-anlægsbetinget. Vi står her som så ofte i arvelighedsforskningen ved den vanskelighed, at de individer, der betinger, hvad der arves, også udgør en væsentlig del af miljøet. Hvis en af forældrene, evt. begge, er venstrehåndede, er det tænkeligt, at børnene kan blive det ved efterligning. Man har eksempler på, at adskillige børn på den måde en tid har efterlignet en venstrehåndet lærer. En engelsk arvelighedsforsker, Chamberlain, har fundet, at i familier, hvor en el. begge forældre er venstrehåndede, er 17 pct. af børnene venstrehåndede, mens kun 2 pct. af børnene i rent højrehåndede familier er venstrehåndede. Man kan udlægge disse tal således, at det medfødte spiller en stor rolle. Ellers ville der formodentlig ved efterligning komme langt flere venstrehåndede børn i venstrehåndede familier og ingen i højrehåndede. Den kendsgerning, at det procentvise antal venstrehåndede er nogenlunde konstant, taler også for betydningen af medfødte dispositioner. Der er imidlertid psykologer, der hævder, at der ikke findes primær hånddethed. Hånddominansen bliver udelukkende bestemt af ydre faktorer. De støtter sig bl. a. på, at dominansen ikke er nær så udpræget hos dyr som hos mennesker. Köhlers abeundersøgelse viste en lille tendens hos aberne til at foretrække højre hånd, mens undersøgelser af rotter tyder på, at der blandt dem er omtrent lige mange højreorienterede og venstreorienterede.

I forbindelse med udredning af årsagsspørgsmålet må man gøre sig klart, at forholdsvis flere venstrehåndede end højrehåndede også på andre måder afviger fra flertallet. Temmelig mange har et ustabilt temperament, og en del lider af tics el. har tilbøjelighed til krampe. Undertiden har man derfor formentlig lov til at betragte venstrehåndethed som et symptom — ved siden af andre — på mangler i nervesystemets organisation. Det er muligt, men ikke sikkert, at dette igen hænger sammen med, at innervationen er krydset, således at musklerne i venstre hånd og arm innerveres fra de motoriske centrer i højre hjernehalvdel — og omvendt. En del venstrehåndede er stammere. I Burts materiale på 5000 børn var der kun 1.1 pct. stammere blandt de højrehåndede, men 6.5 pct. blandt de venstrehåndede. Muligvis kan stammen opstå, hvis omgivelserne alt for rigoristisk prøver at gennemtvinge brug af højre hånd, f. eks. til skrivning. Om det sidste problem kan man generelt sige: Hvis barnet er udpræget venstrehåndet og desuden en del nervøst, vil det i reglen være klogest at lade det skrive med venstre hånd. I alle andre tilfælde vil det være rimeligt at forsøge at lære det at skrive med højre hånd — og gennemføre det, medmindre barnet bliver nervøst, kontrært el. begynder at stamme.

Burt giver anvisninger på, hvorledes man bør undervise sådanne børn.

Fra forskellige erhvervs side nærer man en vis uvilje mod at antage venstrehåndede, også i tilfælde, hvor psykoteknikerne ikke har nogen betænkeligheder ved at anbefale dem. Selv om der findes stillinger, hvor de venstrehåndede ved brug af værktøj og maskiner er handicappede, er der utvivlsomt også områder, hvor de har visse fordele. Det gælder navnlig de venstrehåndede, der i tidens løb har erhvervet sig en vis færdighed i brugen af højre hånd, så de nærmer sig til at være ligehåndede.

Litteratur: Cyril Burt: The Backward Child, 1937. I. S. Wile: Handedness Right and Left, 1934. Erik Thomsen: Dominerende Haand og Øje. Eksamensopgave, 1941. H. T.

Venstres Ungdom, s. ungdomsorganisationer, Politiske.

Ventetidsforsorg er den form for særforsorg (s. d.), som omfatter pt., der er indtraget under særforsorg, men som p. g. a. pladsmangel endnu ikke har kunnet anbringes på anstalt.

Som følge af, at staten har pligt til at påse, at der findes særforsorgsinstitutioner i tilstrækkeligt antal, overtager staten, f. s. v. ang. trængende pt., udgifterne ved forsorgen fra månedsdagen efter datoen for anmodningen om optagelse på vedk. institution, f. s. v. anmodningen er ledsaget af en tilbørligt affattet lægeerklæring om nødvendigheden af pt.s optagelse, og denne nødvendighed anerkendes gennem pt.s derefter flg. optagelse på venteliste (el. indkaldelse el. anbringelse i kontrolleret familiepleje el. lign.).

Medens v. — og dermed statens betalingspligt — herefter i de tilfælde, hvor særforsorgen iflg. lidelsens art må antage karakter af en mere almen og vedvarende forsorg, normalt indtræder på månedsdagen efter optagelsesanmodningens dato, indtræder v. med deraf flg. betalingspligt for staten i tilfælde, hvor særforsorgen udøves gennem opdragelse, kur og behandling af begrænset varighed, normalt kun når vedk. institution — efter modtagelsen af den med lægeattest dokumenterede anmodning om optagelse — har anerkendt nødvendigheden af, at behandling af el. forsorg for pt. straks påbegyndes. I andre tilfælde giver institutionen derimod normalt kun vedk. kommune meddelelse om, at begæringen er modtaget, og at der senere vil blive givet meddelelse om datoen for pt.s inddragelse under forsorg, ved indkaldelse til anstalten, optagelse på dennes venteliste, anbringelse i kontrolleret pleje el. lign.

M. h. t. *omfanget af de udgifter*, der under ventetiden kan afholdes for statens regning, bemærkes, at staten principielt ikke under ventetiden kan afholde udgifterne ved forsorg af anden art el. andet omfang end den, der kan ventes etableret på el. under vedk. institution. Hvis en person således anmeldes, kan staten i ventetiden betale udgifter, som kan betragtes som et naturligt led i el. en naturlig påbegyndelse af den efterfølgende kur, men ikke udgifter vedr. personers almindelige forsørgelse.

Hvor *egentlig forsorg* kan finde sted i ventetiden, kan staten kun afholde sådanne forsorgsudgifter, som direkte forårsages af pladsmangelen på vedk. institution, og kun udgifter vedr. pt. selv, medens udgifter til personer, som pt. har forsørgerpligt overfor, er staten uvedkommende.

Under statens udgifter kan også medregnes de fornødne rejse- og beklædningsudgifter i anledning af pt.s rejse (transport) til vedk. anstalt el. familiepleje.

Ventetiden vil kunne anvendes til en nærmere lægelig og social undersøgelse af pt. og de forhold, hvorunder denne lever, hvorved pt.s anstaltsophold forberedes. I praksis forekommer der f. eks. f. s. v. ang. åndssvageforsorgen, iøvrigt en række tilfælde, hvor den under ventetiden foretagne undersøgelse fører til det resultat, at pt. ikke skønnes egnet til anbringelse i en institution for åndssvage, men enten kan udskrives af forsorgen el. anbringes i kontrolleret familiepleje i hjemmet el. andet sted.

V. har i de senere år især spillet en stor rolle inden for åndssvageforsorgen p. g. a. den forholdsvis store pladsmangel på åndssvageforsorgsinstitutionerne. E. L-g.

Verdensorganisationen for småbørnsopdragelse, s. Early Childhood Education, World Organization for.

Verdens Venskabs Forbundet er den danske afdeling af World Friendship Federation — en international organisation, hvis formål det er på fuldstændig neutralt grundlag at fremme og tilskynde til internationalt fællesskab ml. nationerne. De arbejdsopgaver, organisationen først og fremmest har samlet sig om, er 1) udvekslingsbesøg fra hjem til hjem ud over landegrænserne, 2) educational tours (oplysnings- og studierejser), 3) udveksling af pennevennekontakter, 4) udgivelse af et magasin, samt 5) et supplerende kulturelt arbejde.

Organisationen har siden sin start — umiddelbart efter Den 2. Verdenskrigs slutning — direkte foretaget mere end 70.000 udvekslinger(heraf den danske afdeling 13.000); hovedparten af de deltagende har været skolesøgende ungdom, men i øvrigt har alle aldersklasser været repræsenteret. Medens 12 lande har deltaget i udvekslingerne, er der udveksling af pennevenne-kontakter ml. mere end 50 forskellige nationer.

Bag ideen står i Danm. en rådgivende komité med repræsentanter fra alle sider af dansk kultur og samfundsliv, medens ansvaret for organisationens virksomhed påhviler en hovedstyrelse, der dels vælges af den rådgivende komité, dels af lokalforeningerne. Et af hovedstyrelsen nedsat arbejdsudvalg

følger arbejdet på nærmeste hold, medens den daglige ledelse udøves af generalsekretariatet, Holbergsgade 26, København.

H. P.

Wernickes center, opkaldt efter den ty. neurolog Carl W. (1848—1905), hjernecentret for forståelsen af det hørte sprog, for højrehåndede beliggende i første og anden tindingevinding i venstre hjernehalvdel. S. Afasi.

Wertheimer, Max (1880—1943), ty.-amer. psykolog, prof. Berlin 1922, Frankfurt a. M. 1928—33. Efter 1933 i U.S.A. ved New School for Social Research. W. er en af gestaltpsykologiens (s. d.) grundlæggere og dens egentlige hovedmand, men har ikke selv publiceret meget. »Gestaltteorien« var for ham fra begyndelsen noget af en livsanskuelse, selv om han blot fremsatte den som arbejdshypotese for specielle undersøgelser, hvoraf den første var Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegungen (1911), der behandler stroboskopiske bevægelser, d. v. s. bevægelsesindtryk på grundlag af statiske påvirkninger. I tilslutning dertil fremsatte W. sin fysiologiske kortslutningsteori, som dog er trådt i baggrunden for Köhlers mere omfattende isomorfi-teori (gr. *isos*, ens + *morfē*, form), der regner med en overensstemmelse i struktur ml. hjerneprocesserne og det oplevede, jfr. Gestaltpsykologi. I bd. 4 af det ty. tidsskr. Psychologische Forschung formulerer W. de såk. gestaltlove. Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie (1925) beskæftiger sig bl. a. med logiske slutninger og primitive folks talopfattelse og tænkning. De samme problemer er ført videre i Productive Thinking, som udkom efter W.s død.

Ths. K.

Vestbirk folkehøjskole, s. Højskole sp. 921.

Vesterdal folkehøjskole, s. Højskole sp. 922.

Vestjysk skoleordning, en særlig skoleordning i de vestjyske egne med få el. ingen skoledage om sommeren og hverdagsskolegang om vinteren for de større børn.

V. s. er navnlig knyttet til 2-klassede og 3-klassede skoler og findes fra gammel tid særlig i Ribe og Ringkøbing amter. En betingelse for, at ordningen kan gennemføres, er det dog, at de 3 ældste årg. også med den indskrænkede skolegang om sommeren kan nå det lovbefalede timetal af 960 timer årlig; hertil kræves 160 effektive skoledage hver på 6 timer. Ved sådanne skoler kan ansættes vinterlærere; en vinterlærer skal have den afsluttende lærereksamen for lærere i folkeskolen el., for så vidt den påg. kun skal undervise børn indtil 10-års alderen, forskolelærerindeeksamen. S. Vinterskole samt Folkeskolen.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950.

G. H.

Vestsjællands landbrugsskole, s. Landbrugsskoler.

Veterinær, se Dyrlæge.

Videnssociologi, s. Ideologi sp. 947.

Vidnepsykologi el. **udsagnspsykologi,** den del af psykologien, der beskæftiger sig med en systematisk og kritisk undersøgelse af udsagns troværdighed, og som derunder bl. a. interesserer sig for de betingelser, der kan bevirke, at udsagn ikke stemmer med de kendsgerninger, som de angår. Udsagn kan være mindre troværdige af flere grunde; f. eks. kan den, som udtaler sig, fravige sandheden, fordi den er ufordelagtig for ham. Både i retsskranken og i det daglige liv vurderer vi ofte et udsagn efter den interesse, som beretteren har i at udtale sig på den ene måde frem for den anden. Efter en udbredt opfattelse, der går længere tilbage end den systematiske v., kan en person godt til en begyndelse fravige sandheden med viden og vilje, motiveret af sin egeninteresse, men senere selv blive af den opfattelse, at hans udsagn er rigtigt (»han løj så længe, at han selv tilsidst troede på det«; smlg. Johan Bojer: Troens Magt). V. beskæftiger sig i hovedsagen med de tilfælde, hvor beretteren el. den forhørte er indstillet på at give rigtige oplysninger. Undersøgelser har vist, at selv under den betingelse må der regnes med en større el. mindre fejlmargin, og desuden har de vist, hvilke forhold der er særlig egnede til at medføre mindre pålidelighed i de givne udsagn. Blandt hovedreglerne kan nævnes, at fejlprocenten er mindst i den spontane beretning om det oplevede (sete, hørte el. på anden måde erfarede); under forhør (udspørgen) stiger fejlprocenten, selv om de stillede spørgsmål er ganske neutrale i den forstand, at de ikke gør det ene svar mere nærliggende end det andet; men endnu mere stiger den, hvis de stillede spørgsmål er suggestive, d. v. s. indeholder en suggestion til at svare på en bestemt måde (s. Suggestion). Her må for bedømmelsen af udsagnenes rigtighed også forskellige individers forskellige suggestibilitet tages i betragtning, og det har vist sig, at børn er betydeligt mere suggestible end voksne, piger mere end drenge. Af den grund er børns vidneudsagn at behandle med særlig varsomhed, og det er her dobbelt vigtigt at være opmærksom på, hvordan de er fremkommet. V. blev grundlagt i begyndelsen af dette årh. af William Stern, der fra 1903—06 udgav Beiträge zur Psychologie der Aussage, samt Erinnerung, Aussage und Lüge in der frühen Kindheit, 1909 og senere Jugendliche Zeugen in Sittlichkeitsprozessen, 1926.

Litteratur: Poul Bahnsen: Vidneudsagnets Upålidelighed, 1936. Arvid Wachtmeister: For ung til at tale Sandhed? 1948.

K. G-S.

Vielse, embedshandling, hvorved et ægteskab stiftes. V. kan ske kirkeligt el. borgerligt. Kirkelig v. foretages indenfor den danske folkekirke af dennes præster; indenfor de

anerkendte trossamfund (s. d.) kan gyldig v. kun foretages af dertil særlig anerkendte præster. Kirkelig v. er ugyldig, hvis den foretages af anden end de nævnte myndigheder. Kirkelig v. sker i kirken, med mindre det ved kgl. bev. tillades parterne at lade sig vie i hjemmet el. andetsteds; ansøgning indgives til amtmanden, i Kbh. overpræsidenten, og kan opnås uden særlig begrundelse.

Borgerlig v. foretages i Kbh. af magistraten, i købstæderne af borgmesteren og på landet af sognefogden i et særligt lokale; også her kan det ved bevilling tillades at v. sker et andet sted. T-J.

Vielsesbrev, s. Kongebrev.

Wiens skolereform blev påbegyndt i 1919 på initiativ af Otto Glöckel, statssekr. i undervisningsmin. 1919—20 og leder af staden Wiens skolevæsen 1920—34. De betydeligste af hans medarbejdere var Viktor Fadrus, Hans Fischl og Caru Furtmüller.

Folkeskolen var Glöckels specielle domæne. I selve Wien oprettedes i 1919 ialt 156 forsøgsklasser; folkeskolen, der hidtil havde bestået af en grundskole på 5 og en overskole (»borgerskole«) på 3 år, deltes i to afdelinger à 4 år. »Gesamtunterricht« (emneundervisning) gennemførtes i de første 4 år således, at ikke alene den enkelte lærer, men også faglærerne, som kom ind i hans klasse, tog deres udgangspunkt i det samme emne. Lærerne fik stor frihed til selv at tilrettelægge undervisningsplaner og til at foreslå ændringer i skoleadministrationen. Samarbejdet søgtes styrket ved lærer-arbejdskredse og kursus for lærere på den ene side og ved oprettelse af forældreråd og forældreforeninger på den anden side.

Emnerne skulle gennemgås i deres naturlige sammenhæng, systematisering undgås indtil børnene var modne til den, og elevernes selvstændige arbejde skulle fremmes gennem et interesse- og arbejdsfællesskab med læreren som hjælper og vejleder, ikke som autoritet.

Læsebøger erstattedes af klasse- og skolebiblioteker, og kontakten med det praktiske liv søgtes fremmet ved ekskursioner og udflugter.

Den højere undervisning meddeltes fra gammel tid i »mellemskoler«, hvilken betegnelse i Østrig dækker mellemskole + gymnasium. Der fandtes en gammelsproglig linie kaldet »gymnasium« (11—19 år), en nysproglig-matematisk, kaldet »realskole« (11—18 år) og en blandet form »realgymnasium« (11—19 år).

Reformen, der ikke indskrænkedes til Wien, muliggjorde at børnene allerede efter 4. folkeskoleår kunne komme over i de nævnte skoler, og undervisningsplanen ændredes efter tilsvarende synspunkter som folkeskolens.

Endvidere oprettedes »forbundsopdragelsesanstalter«, kostskoler for de mest begavede, delt i en fælles underskole (10—14 år), hvorefter eleven valgfrit kunne fortsætte i en af overskolens (14—18 år) linier: gammelsproglig, nysproglig, matematisk-naturvidenskabelig el. »modersmålslinien«, den sidste med kun eet fremmed sprog (fra 1. overskoleklasse, d. v. s. 9. skoleår).

Sprogundervisning begyndtes her først i underskolens (mellemskolens) 3. klasse (7. skoleår), det næste fremmede sprog to år senere.

W. s. vakte opsigt langt ud over Østrigs grænser, skønt den kun fik begrænset virkning over for de gamle gymnasietyper m. v., og skønt det, delvis p. g. a. partipolitiske modsætninger, ikke lykkedes at få den gennemført i det tilsigtede omfang.

Ved Dollfuss' magtovertagelse i 1934, fulgt af afskedigelse og arrestation af Glöckel, der døde 1935, gik reformen helt i stå, men dens ideer genoptoges og søgtes på tidssvarende måde videreført efter 1945.

Litteratur: Hans Fischl: Sieben Jahre Schulreform in österreich, 1929. Johann Kober: Das österreichische Schulwesen der Gegenwart, 1925. Viktor Fadrus: Lehrplan für die allgemein bildenden Oberschulen, 1924. Frits Andersson: Wiens reformerade folkskolor, 1937. G. R.

Vikaranvisning, s. Lærerforenings vikaranvisning, Danmarks.

Vikar, fast (lat. *vicarius,* som træder i en andens sted), lærer(inde), der er ansat i en på kommunens skoleplan normeret stilling som f. v. Stillinger for f. v. kan kun opr.s ved et købstadordnet skolevæsen. F. v. benyttes sædvanligvis kun under sygdomsforhold el. under vakance i embeder og findes i reglen alene ved større skolevæsener, hvor der i større omfang er brug for sygevikarer og vakancevikarer. Om lønningen af f. v. og om deres ansættelse og afskedigelse gælder samme regler, som er gældende for timelærere.

Begrebet f. v. findes ikke ved gymnasieskolerne, ved hvilke der imidlertid undertiden, når trang dertil opstår, ansættes midlertidige timelærere, der ikke sjældent kommer til at fungere ret lang tid, og således, at ansættelsen undertiden senere gøres varig. Ved statsskolerne lønnes de efter de sædvanlige regler for aflønning af timelærere, og i reglen følger kommunale og private gymnasieskoler statsskolernes satser.

Iøvrigt besørges vikariatet ved gymnasieskolerne normalt ved løse vikarer, oftest lønnet efter de for statsskolerne gældende vikarbetalingssatser, selvom talen er om kommunale el. private gymnasieskoler. E. D-y.

Vilje, en sjælelig virksomhed, som går forud for visse handlinger, de s. k. vilkårlige handlinger, og som antages at udgøre en væsentlig betingelse for, at de kommer i stand, el. den formodede egenskab hos mennesket, der ligger til grund for denne virksomhed. Denne v. el. villen er vanskelig at konstatere gennem selviagttagelse, idet man gennem

denne nærmest kun erfarer om forestillinger og følelser, f. eks. forestillingen om en handling, man ønsker at udføre, et mål, man ønsker at nå, og en følelse af spænding og uro i forbindelse med disse forestillinger. Et yderligere viljesmoment er der uenighed om, og adskillige psykologer har da også nægtet, at noget sådant findes som et selvstændigt moment i bevidstheden, således Ebbinghaus, der siger, at hvad vi kalder villen kun er en egenartet forbindelse af følelser, fornemmelser og forestillinger, på en måde også Wundt, der anser viljesprocesser for at være følelser, der gennem deres forløb hidfører deres egen løsning. Associationspsykologien, der anser vor tænken og handlen for at bero på mekaniske forbindelser ml. indtryk og bevægelser, må ud fra sine forudsætninger også benægte v. som en selvstændig realitet i sjælelivet, og efter Spencer adskiller viljeshandlingen sig kun fra de uvilkårlige handlinger derved, at i første tilfælde findes der en forudgående forestilling om den bevægelse, der udføres. P. g. a. denne stilling har læren om v. ofte været mere præget af teorier om, hvad den vel kunne være, end af undersøgelser af, hvad den rent erfaringsmæssigt er, og visse tænkere har derved gjort den ikke alene til sjælelivets, men til hele tilværelsens grundfænomen, således Fichte og Schopenhauer. M. h. t. sjælelivet har en sådan opfattelse, s. k. voluntarisme, på mere erfaringsvidenskabelig grund været hævdet bl. a. af Høffding.

I nyere tid er der foretaget eksperimenter til belysning af viljeshandlingens natur. Man skelner herved ml. forsk. faser, i alm. tre hovedfaser: 1) Motivationen, 2) viljesakten (forsættet, beslutningen) og 3) viljeshandlingen. Ved motiv forstår man tilskyndelse til at handle i en bestemt retning. Her er følelser og forestillinger forbundet på særlig måde. Undertiden betegnes den i motivet indeholdte følelse som drift el. drivfjeder, medens forestillingen betegnes som bevæggrund. En sådan adskillelse er dog en abstraktion, og tilstanden har sin helt egne karakter, der ofte betegnes som stræben el. conation. Hvad der kan blive motiv bestemmes af Lindworsky som »alt, hvad der fremtræder for os som havende en værdi, der lader sig virkeliggøre gennem en handling«. De mest elementære motiver er de, hvis værdi består i en lystfølelse, de højere er de, der forudsætter en højere og mere kompliceret erkendelse. Når flere motiver optræder samtidig, kan der blive tale om et valg, i enkleste tilfælde ml. udførelse el. undladelse af en bestemt handling. Når et valg træffes, sker det ved, at et motiv vinder overtaget. Heraf udledes den pædagogiske regel, at en indvirkning på viljen må ske over motiverne, d. v. s man må gennem egnede midler få eleverne til at tillægge bestemte genstande el. handlinger en tilstrækkelig høj værdi. Andre psykologer har ment, at ikke al villen forudsætter en sådan værdierkendelse, men at den tilgrundliggende kraft er af en mere primitiv natur, f. eks. en stræben el. behov, der ret umiddelbart kan udlade sig i handling.

Den næste og mest karakteristiske fase er viljesakten, der kan rumme momenter som valg, afgørelse, beslutning el. forsæt. Den er eksperimentelt undersøgt af bl. a. N. Ach (s. d.) og den belgiske eksperimentalpsyk. A. Michotte (f. 1881). Efter Ach behøver den egtl. viljesakt ikke at optræde samtidig med el. umiddelbart forud for handlingen, men et bestemt forsæt kan i kraft af den såk. »determinerende tendens«, som udgår derfra, virke over længere tid uden beslutningens fornyelse. Hans fremgangsmåde var den, at han lod sine forsøgspersoner indpræge en del stavelsespar et bestemt antal gange, og ved et senere forsøg skulle de på de første stavelser i parrene reagere med f. eks. et rimord i st. f. med den tidligere tilordnede stavelse. Ach mente derved desuden at kunne få et mål for viljeskraften i den associative ækvivalent, idet der opstod en art styrkeprøve ml. den indøvede association el. reproduktionstendens og den fra opgaven stammende determinerende tendens. Lindworsky og (på grundlag af eksperimenter) Kurt Lewin bestrider dog, at det er viljeskraft, som på denne måde måles. Michotte undersøgte valgakten som en særlig typisk viljeshandling, f. eks. ved at forsøgspersonen stillet over for forelagte talpar skulle bestemme sig til at addere, subtrahere, evt. multiplicere el. dividere. Da man efter valget el. beslutningen ikke skulle udføre handlingen, fik man den på nærmeste hold til selviagttagelse. Både Ach og Michotte kom til det resultat, at der gives en særegen viljesoplevelse, der må holdes ude fra spændingsfornemmelser og andre ledsagefænomener. Den kan kun beskrives adækvat med »jeg« som subjekt og udgangspunkt; dog må ikke derfor viljesakten forveksles med tankeakten »jeg vil«. Endv. tyder en del forsøgsresultater på, at en viljesakt ikke kan være mere el. mindre intensiv (det, som har denne karakter, er de ledsagende fornemmelser og følelser), men at den kun kan være mere el. mindre ubetinget. Michottes forsøgsperson skelnede ml. »kolde« og »livlige« valg, og de såk. kolde valg, ved hvilke følelsen af anstrengelse tillige var mindst, var de mest villede el. viljesmæssige.

Det næste problem bliver dette: Hvordan kommer man fra viljesakten til udførelse af handlingen? Man har her henvist til det bl. a. af Will. James fremhævede forhold, at en bevægelsesforestilling (el. en forestilling i det hele taget) har en tendens til at hidføre en til forestillingen svarende bevægelse, såk. ideomotorisk handlen. Men ud fra denne opfattelse bliver man da stillet over for det lige så vanskelige problem, hvorfor ikke enhver forestilling resulterer i en fuldt udført

handling. Dette forhold har man søgt at klare ved en teori om baning og hemning for de forsk. forestillinger, men denne teori har dog ikke kunnet forklare det springende punkt i sagen, nemlig forsættets el. beslutningens betydning for handlingens udførelse. Der findes en del handlingsformer, som har en mere umiddelbar karakter, f. eks. refleks- og instinktbevægelser, endv. driftshandlinger, der bunder i behov, som har en ret direkte forbindelse med den legemlige og motoriske sfære. Men hvordan man vilkårligt kan vælge og gribe ind i dette mere automatiske spil er stadig lige gådefuldt, og det kan næppe heller siges at være forklaret ved Lewins indførelse af begrebet »kvasi-behov« som betegnelse for den handlingstendens, der udgår fra et fattet forsæt. Han kommer derved også til at udskille egentlige viljeshandlinger som en mindre gruppe inden for forsæthandlinger i det hele taget.

Forsættets betydning for en handlings udførelse ligger mindre i, at det fattes meget intensivt end i, at det holder sig i bevidstheden; energi er mindre betydningsfuld end stadighed. Viljeskraften har to former, dels evne til at tage en beslutning, dels evne til at gennemføre et forsæt. Problemet om en almen styrkelse af v. må efter Lindworsky besvares derhen, at en sådan næppe finder sted ved træning af f. eks. selvovervindelse og gennemførelse af forsæt på et enkelt område. Under een form mener han dog, at en generel styrkelse kan finde sted, nemlig derved, at man kommer til at sætte sin egen villen så højt, at dens gennemførelse bliver en værdi i sig selv og derved et virksomt motiv. I det hele taget ligger viljens styrke ikke på linie med en mere energisk villen, men består i en mere ubetinget villen, en større alvor i opfattelsen af værdien.

V. som et personligt anlæg af en bestemt styrke er endv. forsøgt klarlagt ved en matematisk-statistisk analyse af forskellige forsøgsresultater i stil med den s. k. faktoranalyse. Allerede 1915 kom den engelske psykolog E. Webb (f. 1870) til det resultat, at man måtte regne med en bestemt w-faktor (af *will*, v.), der spillede en rolle i egenskaber som udholdenhed, pålidelighed, samvittighedsfuldhed. Den er ikke ensbetydende med en i nervesystemet indbygget naturlig tendens, f. eks. perseverationstendens, men er en overordnet jeg-aktivitet, der væsentlig ytrer sig som selvkontrol. Forholdene vedrørende denne w-faktor og beslægtede faktorer er dog ikke klarlagt på entydig måde.

Litteratur: Alm. fremstillinger af psykologien. H. Høffding: Begrebet Vilje (mindre arbejder, bd. 3) 1913. S. Næsgaard: Viljen, 1923. J. Landquist: Viljan 1908, N. Ach: Über den Willensakt und das Temperament, 1910. Samme: Analyse des Willens, 1935. J. Lindworsky: Der Wille, 1918. Samme: Willensschule, 1926. K. Lewin: Vorsatz, Wille und Bedürfnis, 1926. H. Rohracher: Theorie des Willens, 1932. F. Aveling: Personality and will, 1931. E. Tegen: Moderne Willenstheorien, 1924—27. Samme: Viljandet i dess förhållande til jaget och aktiviteten, 1928. K. G-S.

Viljens frihed, den af nogle postulerede egenskab hos menneskene, at de i en given handlingssituation kan vælge frit ml. at udføre el. undlade en bestemt handling, og at det trufne valg ikke er et rent og skært resultat af de forudgående betingelser. Om menneskenes vilje el. villen forstået som en forudsætning for deres valg, beslutninger og handlinger er fri i den her angivne betydning el. bunden, d. v. s. afhængig af uden for den selv liggende forhold, er et gammelt stridsspørgsmål inden for teologi, filosofi og psykologi (s. Determinisme, Vilje). K. G-S.

Vilvorde havebrugshøjskole, s. Havebrugsskoler.

Winnetkaplanen, moderne undervisningsplan, først prøvet i Winnetka (Chicagos nordl. forstad), Illinois, U. S. A., hvor Carleton Washburne (s. d.) blev skoledirektør i 1919. De reformideer, som dr. Washburne var fortrolig med fra arbejdet under Fr. Burks ledelse (s. Indiv. underv.), blev udformet til en omhyggeligt gennemarb. metode, som nu er kendt og anvendt i variationer i mange fremskridtsivrige skoler. I Norge har Thyra Andrén og Katrine Arnesen på Sagene skole gennemført et forsøgsarbejde inspireret af W. I Danm. er Winnetkamaterialets principper i læsning (Washburne: My reading book og My sound book) først overført til dansk af A. M. Nørvig, senere er principperne brugt i I. M. Nordentoft, Torben Gregersen og Helge Jensen: Min egen Bog, ligesom Nu kan jeg læse i nogen grad er inspireret af Winnetkamateriale. Regnesystemet Individuel Taltræning med tilhørende tabelkort ved Floris, Gregersen, Mejlsing og Holger Rasmussen overfører nogle af principperne fra Winnetkas regnemateriale (Washburne: Individual Arithmetic).

Retningslinierne for arbejdet i W. har dr. Washburne udtrykt i fire sætninger: 1. Hvert barn har ret til at mestre de kundskaber og færdigheder, som det sandsynligvis får brug for i livet. 2. Hvert barn har ret til at leve sit barndomsliv naturligt, lykkeligt og fuldt ud som barn. 3. Slægtens fremadskriden beror på, at det enkelte individ når til fuld udvikling af sine særlige evner. 4. Samfundets sundhed beror på, at der hos hver enkelt udvikles en levende social bevidsthed. For at kunne omsætte disse principper i praksis har man delt skolens virksomhed i to store grupper. Den ene omfatter alle de færdigheder, hvor man gerne vil hjælpe børnene til at nå en vis fælles standard (common essentials). Det gælder læsefærdighed, stavefærdighed, regning, skrivning og indlæringen af de elementære kendsgerninger i geografi og historie. Den anden gruppe af virksomheder er knyttet til fælles projekter, hvor den enkeltes evner og interesser får deres ret. Det karakteristiske ved projektmetoden er den nære tilknytning ml. interessearbejdet og indøvel-

sen af færdighederne, men dette princip brød man med i Winnetka, fordi man hævdede, at det er umuligt for alle børn at få færdighederne tilstrækkeligt grundigt indøvet, når de kun trænedes i tilknytning til projektet. I W. har man derfor et trykt træningsmateriale, som tillader hvert enkelt barn at arbejde sig fremad trin for trin i sit eget tempo. Arbejdsmaterialet er opstået ved, at en gruppe lærere udarbejder et forsøgsmateriale, som prøves på flere tusinde børn. Derefter sender enhver lærer, som har deltaget i forsøgsarbejdet, en beretning om mangler og fordele ved materialet, hvorpå det omarbejdes af en særlig komité med videnskabelig træning, før det trykkes. Materialet udarb.s, så at børn med normal begavelse skal kunne opfylde dets fordringer fuldt ud. Børn med svagere begavelse får nedsatte fordringer efter deres intelligens- og arbejdsevne. De lærenemme børn får lov at arbejde så langt frem, som de kan, men selv om de når et helt års pensum foran kammeraterne, flyttes de ikke fra deres gruppe, så lidt som børn, der er bagefter. Klassedelingen er således en inddeling efter social alder, i hvert fald i grundskolen. Kun i undtagelsestilfælde flyttes børn, som er så overlegne el. underlegne, at de ikke får noget ud af gruppearbejdet sammen med kammeraterne. Til arbejdet med »the common essentials« bruges c. halvdelen af skoletiden. Den anden halvdel af tiden anvendes til gruppearbejde med projekter, skabende arbejde, musik, leg og sport.

Det individuelle arbejde med læsning bygger på den pædagogiske psykologis erfaringer, der kan sammenfattes i flg. grundsætninger: 1. Stillelæsning er vigtigere end højtlæsning. Kun dygtige børn får lov at læse højt for klassen. Dårlige læsere læser alene for læreren. 2. Hvert barn læser mange bøger, som svarer til dets læsefærdighed. 3. Barnets læsefærdighed prøves med tests. 4. Tekstforståelsen prøves ved a) forståelsestests, b) skrevne rapporter, c) lejlighedsvis mundtlig gengivelse af læst stof for klassen. På hvert læsetrin er der c. 15 små bøger. Når barnet har arbejdet sig gennem disse, prøves det med en test, som fordrer flg. læsehastigheder:

	84	113	145	168	191 ord i min.
i	2.	3.	4.	5.	6. klasse.

Kan barnet klare prøven, rykker det op på nyt læsetrin. Med stavning arbejdes der efter stavelister på samme måde, som det nu sker her i landet efter Winnetkas mønster.

Den individuelle regnetræning er velkendt her i landet (s. Individuel undervisning sp. 979) fra det ovenfor omtalte regnesystem, som særlig på begyndertrinene principielt svarer til Winnetkas regnemateriale (Individual Arithmetic).

Geografi og historie slås sammen til et fag, social science, som skal give børnene forudsætninger for at forstå deres egen stilling i samfundet. De nødvendigste kendsgerninger, mindstefordringer, indlæres individuelt, men forståelsen af sammenhængen udvikles ved »Group and creative Activities« som skal levendegøre den tørre viden og give børnene forståelse af andre menneskers livsbetingelser. Under gruppearbejdet er et meget vigtigt led et vidtstrakt selvstyre, som giver børnene lejlighed til at opleve demokratiets fordele og vanskeligheder. Også en hel del disciplinære spørgsmål løses af børnene selv, men hvor brud på disciplinen skyldes dybere liggende årsager hos børn med tilpasningsvanskeligheder søger lærerne, som alle har en vis mentalhygiejnisk uddannelse, bag konflikten til barnets motiver. Tilfælde, som er for alvorlige til at klares i klassen henvises til skolepsykolog og skolepsykiater.

Det er den individuelle træning i Winnetkateknik, som er blevet grebet med størst begejstring her i landet. Det er indlysende, at individuel træning, som er løsrevet fra det fælles skabende arbejde, kan misbruges til en effektiv terpning, som er fjernt fra ånden i W. Den gennemførte kontrol og registrering af fremskridt kan synes noget overdrevet. Der ligger i den en kritik og en revision af Deweys fremhævelse af interessen som det eneste værdifulde udgangspunkt for skolearbejdet. W. forsøger at opnå en sund balance ml. individets ret og samfundets krav.

Litteratur: C. Washburne: Adjusting the school to the child, 1932 (da. Winnetkateknikken, 1937). C. Washburne o. a.: A Survey of the Winnetka Schools, 1926. Oscar Olsson: Demokratiens Skolväsen, 1926. Esther Hermansson: I amerikanska skolor, 1940, da. 1948. Lorentz Larson: Nya skolor i USA, 1931 (Pedagogiske Skrifter H, 136).

A. M. N.

Vinterlærer og -lærerinde, lærer(inde) ved den landsbyordnede skole, der antages alene til besørgelse af underv. i vinterhalvåret.

V. antages ved skoler, hvor undervisningen er mere omfattende om vinteren end om sommeren, nemlig ved skoler med »den vestjyske skoleordning« (s. d.).

Stillingen normeres på skoleplanen enten for en v. el. en v.inde; den kan normeres ved enhver landsbyordnet skole, hvis undervisningens ordning gør antagelsen af en sådan lærerkraft naturlig.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950.

G. H.

Vinterskole, skole i folkeskolen på landet, hvor der kun undervises i vinterhalvåret, s. Vestjysk skoleordning.

Selvstændige v. kan ikke bestå efter folkeskoleloven af 18. maj 1937, da en sådan skole med undervisning alene i vinterhalvåret ikke vil kunne nå det mindstetimetal af 6480 timer gennem 7 skoleår, som er foreskrevet i folkeskolen på landet, men v.ordningen kan iøvrigt indgå i den almindelige ordning af undervisningen i en skole på landet, idet der

ved en skole kan opr.s vinterlærer- el. -indeembeder, der kun besættes for vinterhalvåret.

Litteratur: A. Barfod: Håndbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole, 1950. Samme: Folkeskoleloven af 18. maj 1937 med noter, 2. udg. 1944. G. H.

Viscerogen (lat. *viscera,* indvolde), havende sin oprindelse i indre organiske tilstande.

Visuel, hvad der vedrører synet.

Vitalisme (lat. *vita* liv), den opfattelse, at livsprocesserne og deres hensigtsmæssige totalregulering i en levende organisme ikke kan forklares ud fra fysisk-kemiske love alene, men kræver antagelse af en særlig livskraft. Hvis denne antages at være af sjælelig natur el. at være ensbetydende med det, som kaldes sjælen, kaldes læren psyko-v. Det er især organismernes hensigtsmæssige selvregulering, deres selvbevægelighed og deres tilpasningsevne til ændrede forhold, der tjener som grundlag for v. Dens kendteste repræsentant i nutiden er den ty. biolog og filosof Hans Driesch (1867—1941). En diskussion af v. findes i J. Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1946. K. G-S.

vitaminer, Børns behov for. En tilstrækkelig vitaminrig kost er en forudsætning for et barns normale vækst og udvikling. Hvis føden er insufficient m. h. t. et el. flere vitaminer, kan der opstå forskellige mangelsygdomme, de såk. »avitaminoser«.

A-avitaminose, (d. v. s. sygdom p. gr. a. vitamin-A-mangel) viser sig ved natteblindhed (manglende evne til at se i tusmørke) samt tørhed i øjets bindehinde, der i svære grader kan medføre blindhed. Endv. ses nedsat modstandskraft mod infektioner og nogen vækshemning.

Vitamin A findes i smør, æg, lever og fed fisk og som carotin (d. v. s. et forstadie til vitaminet), i gulerødder og grønne plantedele.

For børn, som får en halv liter sødmælk daglig, er ekstra tilskud af vitamin A ikke nødvendig. Hvis barnet derimod i længere tid kun får skummetmælk el. kærnemælk, må man tilføre vitamin A el. carotin. For at sikre mod mangelsymptomer må man daglig give *c. 600 i. e.* (d. v. s. internationale enheder) vitamin A el. *10 mg carotin* (svarende til en barneskefuld levertran el. 30 g gulerod) i føden el. som tilskud.

B-avitaminose kan opstå ved meget ensidig ernæring med melstoffer, men ses kun sjældent på vore breddegrader. Den viser sig ved hjertesvækkelse el. nervebetændelse el. forskellige mave-tarm-symptomer, afhængig af, hvilket af B-vitaminerne, der mangler i føden.

B-vitaminerne findes udbredt såvel i dyresom i planteriget. Særlig store mængder findes i gær og i lever. For normale børn på almindelig kost er ekstra tilskud af B-vitamin unødvendig.

C-avitaminose. De udtalte grader af C-avitaminose (skørbug) med udbredte blødninger i huden og de indre organer er nu uhyre sjældne. I forårstiden ses dog hyppigt lettere grader, visende sig ved almindelig træthed og uoplagthed. Også i disse tilfælde kan der ved en særlig undersøgelse påvises blødningstendens i huden.

C-vitamin el. ascorbinsyre, som kan fremstilles syntetisk, forekommer i naturen navnlig i grønne plantedele og frugter. Kartofler indeholder en del C-vitamin, som imidlertid svinder ved længere tids lagring.

Den nødvendige dagsdosis er *50 mg = 1000 i. e.* af det rene vitamin. Dette svarer til indholdet i en appelsin el. citron, i 150 g friske kartofler el. i 100 g spinat el. grønkål. Til spædbørn gives hybensaft 5—10 g daglig.

D-avitaminose (s. Engelsk syge) viser sig ved muskelslaphed og blødhed af knoglerne. Undertiden optræder tillige krampeanfald, den s.k. børnetetani (s. Kramper).

D-vitamin findes i små mængder i de fleste dyriske fedtstoffer, men kan også dannes ved bestråling af børnenes hud med ultraviolet lys.

P. g. a. det store behov for vitamin D i vækstperioderne i forbindelse med sollysets ringe indhold af ultraviolet lys i den mørke årstid skal alle børn i mdr. oktober—maj have ekstra tilskud af vitamin D; for tidlig fødte spædbørn bør tillige have tilskud i sommerhalvåret.

Den nødvendige daglige dosis er *500 i. e.* svarende til 1 barneskefuld levertran. Vitaminet kan også dannes i huden ved kvartslysbestråling.

K-avitaminose hos nyfødte kan være årsag til svære blødninger, bl. a. i hjernen. Sygdommen forebygges ved behandling af moderen med vitamin K de sidste dage før selve fødslen. Ved leverlidelser kan sygdommen også optræde hos større børn.

Da K-vitaminet findes meget udbredt i naturen og i reglen tillige dannes af bakterier i tarmen, forekommer denne mangelsygdom så godt som aldrig, fraset ovennævnte tilfælde.

De øvrige vitaminer er enten uden sygdomsfremkaldende betydning i barnealderen, el. de forekommer under normale forhold så rigeligt i føden, at mangelsygdomme ikke opstår. K. B-S.

Vittorino da Feltre (1378—1446), italiensk pædagog. I villaen La Giocosa ved Mantua ledede han en skole, der fik ry som den mest fremragende i datidens Italien, og hvorfra der udgik elever, som kom til at indtage fremtrædende stillinger i stats- og kulturlivet. Renæssancen var sat ind, og V. var gennemtrængt af de nye humanistiske ideer. Den fysiske opdragelse spillede en stor rolle, og emnerne var iøvrigt latin og græsk, matematik, fysik m. m. Han var selv en fremragende lærer, der virkede mere ved sit eks-

empel end ved udvendige midler. Noget skrift om sin pædagogik har han ikke efterladt sig, men så meget mere levendegjorde han de bedste principper fra oldtidens pædagogik (Platon, Quintilian). Trods et vist asketisk drag i hans egen karakter skyede han strenge midler og ville, at eleverne skulle lære med lyst. K. G-S.

Wiwel, Hylling Georg (1851—1910), skolemand og grammatiker. Studentereksamen 1869, filologisk embedseksamen 1876. Virksomhed som huslærer og ved private skoler indtil 1889, derefter ved Aalborg katedralskole. W. hemmedes en del af et svagt helbred, ligesom han i det daglige skolearbejde kunne støde på vanskeligheder med eleverne. Han var stærkt interesseret i en fornyelse af sprogundervisningen og udgav tilskyndet af Otto Jespersen (s. d.) enkelte skrifter med sine betragtninger, som iøvrigt ellers ikke nåede langt uden for vennernes kreds. Han hævdede, at den beskrivende sprogbetragtning i undervisningen måtte tillægges større værdi end den genetiske. Grammatiske systemer og definitioner anså han for at være ringere midler under tilegnelsen af et sprog end de iagttagelser, som eleverne selv i praksis kunne gøre f. eks. m. h. t. bøjningsformer og syntaks. Under alle omstændigheder måtte systemerne altid bestemmes af virkeligheden ude fra og virkeligheden ikke passes ind i el. forvrænges af een gang vedtagne sproglige regler. Sv. P.

Voldsforbrydelser. Kap. 25 i straffeloven af 1930 omhandler forbrydelser mod liv og legeme og omfatter små bøder el. hæftestraffe for den, der tilføjer en anden et slag af mindre betydning, og fængselsstraf fra 5 år indtil livstid for den, der dræber en anden. Iflg. lov af 7. juni 1952 kan dødsstraf anvendes for drab under krig el. besættelse. Det er strafbart at dræbe en anden efter dennes bestemte begæring, og det er strafbart at hjælpe en anden til selvmord, ligesom uagtsomt drab straffes (kørselsulykker). Foreligger der vold under slagsmål, el. har den angrebne øvet gengæld mod angriberen, kan straffen nedsættes, evt. bortfalde.

Litteratur: Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov med Kommentar, 4. udg. 1947. Aa. H.

Voldtægtsforbrydelser, s. kønssædeligheden, Forbrydelser imod.

Voluntarisme (af lat. *voluntas,* vilje), i psykologien den opfattelse, at vilje el. villen er det fundamentale fænomen i sjælelivet, bl. a. repræsenteret af Høffding; filosofisk den opfattelse, at vilje er selve tilværelsens grundfænomen (Fichte, Schopenhauer). K. G-S.

Vom Kinde aus (tysk: ud fra barnet), et pædagogisk slagord, hvis mening er, at opdragelsen først og fremmest skal forme sig efter barnets natur og interesser, m. a. o. at barnenaturen og ikke f. eks. samfundets krav el. den herskende kultur skal afgive normen for opdragelsens form og indhold. K. G-S.

Workers' Educational Association, The, sædvanlig forkortet W.E.A. er Arbejdernes Oplysningsforbund i England, stiftet 1903 af den eng. pædagog Albert Mansbridge (f. 1876). Oprindelig et filantropisk præget selskab »til fremme af højere oplysning blandt arbejdere« har forbundet udviklet sig til at blive et hovedorgan for de kulturelle bestræbelser indenfor den eng. arbejderklasse. Det er nu en sammenslutning af omkr. 80 faglige, sociale og kulturelle landsforeninger og modtager støtte til sit oplysningsarbejde fra den faglige og kooperative bevægelse, fra staten, byer og amter. Gennem særlige udvalg samarbejder W. E. A. med De samvirkende Fagforbund, med arbejderhøjskoler som Ruskin og Hillcroft College og med praktisk talt alle universiteter; det iværksætter aftenskoler (tutorial classes), sommerkursus, studiekredse, diskussionsgrupper m. m. og udgiver studiemateriale. I krigsårene har W.E.A. tilrettelagt oplysningsarbejde for hjemmefrontens beredskabsgrupper og indenfor de væbnede styrker. Det er ligeledes gået ind i den alm. skoledebat og har gennem en særlig kampagne medvirket til, at den nye skolelov The Butler Act 1945 blev gennemført. Det har altid været en forsvarer af oplysningens frihed og uafhængighed og har nægtet at lade sig bruge som propaganda-apparat. Efter krigen tog W. E. A. initiativet til dannelsen af en Arbejderoplysnings-Internationale, der har nært samarbejde med UNESCO. W. E. A.s ideer og tankegang kommer til udtryk i dets organ The Highway (landevejen) og i bøger af dets ledende mænd som f. eks. Harold Shearman: Adult Education for Democracy (1944) og S. G. Raybould: W. E. A., The Next Phase (1949). Ernest Green: Education for a New Society (1947).

Litteratur: T. W. Price: The Story of The Workers' Educational Association, 1923. Oluf Bertolt: Arbejderoplysning i England, Arbejderhøjskolen, juni 1935 og dec. 1945. O. B.

World Confederation of Organization of the Teaching Profession (WCOTP) en verdensomspændende sammenslutning af lærerorganisationer, stiftet på en kongres i København d. 1. aug. 1952, omfattende lærere af alle kategorier med det formål 1) at skabe en opfattelse af opdragelsen til fremme af international forståelse for at sikre fred og frihed og respekt for menneskelig værdighed 2) at forbedre undervisningsmetoderne og læreruddannelsen, således at lærerne udrustes bedre til at tjene ungdommens interesser 3) at forsvare lærernes rettigheder og materielle og moralske interes-

ser 4) at skabe nærmere forbindelse ml. lærere i de forskellige lande. Præsident englænderen Ronald Gould. H. C.

World Friendship Federation, s. Verdens Venskabs Forbundet.

World Organization for Early Childhood Education, s. Early Childhood Education.

»Vor Ungdom«, dansk pædagogisk tidsskrift, stiftet 1879 af den da. pædagog Herman Trier (1845—1925) med skolebestyrerne P. Voss (1837—1909) (i Oslo) og Jean Pio (1833—84) som medredaktører. I 24 år fortsatte Trier trods stadigt underskud, som han selv dækkede; men 1904 overdrog han tidsskriftet til Det pædagogiske Selskab, Voss gled ud og V. U. ophørte at være dansknorsk. Redaktør blev Niels Bang, der i 1916 afløstes af N. A. Larsen med V. Kuhr som medredaktør.

I 1922 overtoges V. U. af en række lærerorganisationer, hvis medl. automatisk modtog V. U., hvorved abonnenttallet steg fra en meget beskeden størrelse til c. 14.000. Denne fortrinlige ordning varede kun til 1929, da Det pædagogiske Selskab atter alene måtte overtage V. U. 1939 blev Statens pæd. Studiesamling medudgiver.

Fra jan. 1953 er Det Pædagogiske Selskab (s. d.) og Social-pædagogisk Forening (s. d.) gået i samarbejde om tidsskriftudsendelse, således at et nyt tidsskrift *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* udsendes som fortsættelse af V. U. og Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift (s. d.). Samarbejdet med Statens Pædagogiske Studiesamling (s. d.) fortsætter uændret. Som forum for den skiftende skoledebat med indlæg fra alle sider har V. U. spillet en betydelig rolle, og dens mange årgange er en af de vigtigste kilder til Danmarks skolehistorie i de sidste menneskealdre. P. M.

Vrede, en af de primitive og fundamentale emotioner, der kan iagttages allerede hos meget små børn og hos disse bl. a. udløses ved, at man holder deres lemmer og i det hele taget hindrer deres bevægelser; senere udløses den mere alment ved, at en behovstilfredsstillelse forhindres. Den har sit bestemte oplevelsespræg, der oftest er ulystbetonet. Endv. har den sit fysiologiske billede, der dog ikke er entydigt, idet det vel oftest drejer sig om en forstærket puls og forstærket åndedræt, rødmen af huden; men der findes også en passiv form (colère blanche) med modsatte kendetegn. Dens karakteristiske adfærd er aggressionen, og Shand betragter dens formål som det at overvinde hindringer. Den kan også give sig udslag i forstærket aktivitet (skælven, råben, kasten sig på jorden o. s. v.) uden egentlig angrebspræg, men i så fald måske med symbolsk angrebspræg. K. G-S.

Vrå folkehøjskole, s. Højskole sp. 922.

Vuggestuer, s. Daghjem for spæde børn og Børnehjem.

Wundt, Wilhelm (1832—1920), tysk psykolog og filosof, assistent hos Helmholtz, docent i fysiologi, Heidelberg 1857, prof. i filosofi Zürich 1874, Leipzig 1875—1917. Grundlagde 1879 det første institut for eksperimentel psykologi. Sjælen er ingen substans, hævder W., men sjælelivet er mangfoldigheden af psykiske virksomheder (s. Aktualitetsteori). Enheden deri skabes af viljen (voluntarisme). W.s antagelse af en »skabende syntese«, der kan betragtes som forsøg på en »helhedspsykologi«, hvor elementerne ikke er blot mekanisk associerede, hans følelsesteori og meget andet har nu kun historisk interesse, men var en tid meget omstridt (s. Apperception). Hans undersøgelser på næsten alle områder inden for datidens psykologi viser hans meget omfattende kundskaber. Hovedværker: Vorlesungen über die Menschen- und Tierseele (1863), Grundzüge der physiologischen Psychologie (1873), Ethik (1886), System der Philosophie (1889), Grundriss der Psychologie (1896). I sine senere år (1910—20) skrev han en omfattende Völkerpsychologie i 10 bd. om sprog, myter og sæder som resultat af samfundets virksomhed.

Litteratur: H. Høffding: Moderne Filosoffer, 1904. Ths. K.

Vurdering, en sjælelig el. åndelig virksomhed, ved hvilken man forholder sig positivt (anerkendende) el. negativt (afvisende) over for en given genstand el. et givet sagforhold. Den er netop karakteriseret ved denne polaritet i måden at forholde sig på og går derved ud over den blot indifferente el. neutrale forholdsmåde, ved hvilken man blot erkender givne sagforhold. Vurderingen har som forudsætning, at vi er i stand til at nære interesse for ting og forhold, d. v. s. at føle for dem på en bestemt måde. Den blotte følelseskvalitet (af vrede, glæde, frygt etc.) er ikke tilstrækkelig grund herfor; men det moment i følelsen, som man kalder behag el. ubehag, el. som man kunne kalde interessemomentet, er den egentlige forudsætning for vurderingen. Efter nyere psykologisk terminologi vil man måske snarere søge vurderingens forudsætning i et behov. Efter arten af de genstande, der vurderes, el. efter selve vurderingens egen karakter skelnes der ml. forskellige former, f. eks. etisk, æstetisk, hedonistisk og økonomisk vurdering. Om man gennem vurderingen også opnår en art værdierkendelse, som kan være rigtig el. urigtig, er et spørgsmål, som er nærmere omtalt i artiklen Værdi (s. d.). K. G-S.

Würzburgerskolen, retning inden for den eksperimentelle tænke- og viljespsykologi, udgående fra O. Külpe (s. d.) i Würzburg. Den anser uanskuelige »tanker« for at være lige så elementære og fundamentale sjæle-

lige faktorer som de anskuelige forestillinger, og for tanke- og viljesprocesserne væsentligere. Den vender sig mod de associationsforklaringer, der gives af en sensualistisk elementpsykologi. K. G-S.

Vækst og vægt. Regelmæssig vejning og måling er et vigtigt hjælpemiddel til bedømmelse af et barns sundhedstilstand, idet de fleste sygdomme og ernæringsfejl vil medføre mindre vægtstigning end normalt; længdetilvæksten vil derimod foregå nogenlunde uafhængig af barnets sundhedstilstand.

Længde- og vægtforøgelsen foregår ikke i et jævnt tempo under hele opvæksten. Størst er vækstintensiteten i det første leveår, hvor barnet 3-dobler fødselsvægten og vokser godt 20 cm i længden. Fra 3. leveår og indtil puberteten foregår væksten jævnt, idet barnet tager c. 2 kg på i vægt og vokser c. 5 cm pr. år.

I pubertetsårene øges væksten for endelig helt at ophøre ved 18-års alderen.

Hos sunde børn sker længde- og vækstforøgelsen som regel nogenlunde parallelt, således at man kan anvende forholdet ml. barnets højde og vægt som et udtryk for dets ernæringstilstand.

Afvigelser fra de normale længde- og vægtkurver behøver ikke at være ensbetydende med en sygelig tilstand. Ikke alene familie- og raceejendommeligheder, men også de ydre kår øver indflydelse på væksten, idet børn fra mere velstående hjem gennemgående er højere og vejer mere end børn fra dårligere stillede. Endv. har gennemsnitsværdien for såvel højde som vægt i alle aldersklasser vist en gradvis stigning de sidste 15—20 år. Hos det samme individ ses desuden små svingninger året igennem, ofte således, at længde- og vægtforøgelsen varierer uafhængig af hinanden. Den da. døvstummelærer og naturforsker Malling-Hansen (1835—1890) har f. eks. påvist, at vægtforøgelsen er størst i sommer og efterårsmdr. og mindst i forårsmdr., medens det omvendte er tilfældet med længdevæksten.

Som følge heraf og p. gr. a. de store individuelle variationer kan man ikke tillægge afvigelser fra normalvægten el. -højden nogen afgørende betydning, hver for sig. Heller ikke kan man med sikkerhed gå ud fra, at et barn er sygt, fordi væksten har været ringere i en periode, idet vækstintensiteten som nævnt også normalt kan udvise svingninger fra tid til anden hos sunde børn.

Det bedste talmæssige udtryk for barnets ernæringstilstand og dermed også dets sundhedstilstand, får man som ovenfor nævnt ved at sammenligne barnets vægt og højde med tilsvarende værdier hos normale børn.

Sådanne tabeller må udarbejdes for drenge og piger hver for sig, hvorimod man kan se bort fra barnets alder, idet denne kun har en underordnet indflydelse på »højdevægten«.

Nedenstående tabel (efter de i det følgende omtalte normaltabeller) viser gennemsnitsvægt på højde a) for *drenge*, b) for *piger*.

Drenge Højde	Gennemsn. vægt	Piger Højde	Gennemsn. vægt
cm	kg	cm	kg
110	18,5	105	17,3
111	18,8	106	17,5
112	19,1	107	17,7
113	19,5	108	17,9
114	19,9	109	18,1
115	20,2	110	18,3
116	20,6	111	18,6
117	20,9	112	18,9
118	21,3	113	19,2
119	21,7	114	19,6
120	22,1	115	20,0
121	22,5	116	20,4
122	23,0	117	20,8
123	23,4	118	21,2
124	23,8	119	21,7
125	24,2	120	22,1
126	24,7	121	22,5
127	25,2	122	23,0
128	25,7	123	23,4
129	26,1	124	23,9
130	26,7	125	24,4
131	27,2	126	24,8
132	27,8	127	25,3
133	28,4	128	25,8
134	29,0	129	26,3
135	29,5	130	26,9
136	30,1	131	27,5
137	30,7	132	28,1
138	31,3	133	28,6
139	31,9	134	29,2
140	32,6	135	29,8
141	33,2	136	30,4
142	33,8	137	31,0
143	34,5	138	31,6
144	35,2	139	32,3
145	35,9	140	32,9
146	36,5	141	33,5
147	37,2	142	34,1
148	37,8	143	34,8
149	38,5	144	35,5
150	39,2	145	36,3
151	40,0	146	37,0
152	40,8	147	37,9
153	41,5	148	38,7
154	42,3	149	39,5
155	43,1	150	40,3
156	44,0	151	41,1
157	44,9	152	42,1
158	45,7	153	43,0
159	46,5	154	43,9
160	47,3	155	44,8
161	48,1	156	45,8
162	48,9	157	46,8
163	49,8	158	47,8
164	50,6	159	48,8
165	51,5	160	49,8
166	52,3	161	50,8
167	53,3	162	51,6
168	54,3	163	52,3
169	55,4	164	53,0
170	56,5	165	53,8
171	57,5	166	54,5
172	58,4	167	55,2
173	59,3	168	55,9
174	60,2	169	56,6
175	61,0	170	57,3
176	61,7		
177	62,3		
178	62,9		
179	63,4		
180	63,9		

De her i landet anvendte normaltabeller er udarb. på basis af godt 125.000 højde- og vægtmålinger af c. 17.500 kbh.ske skolebørn, lige mange drenge og piger, inddelt i grupper af samme højde. For hver højdegruppe

er beregnet gennemsnitsvægten og den normale variation omkring gennemsnitsvægten.

Tabellerne er indrettet således, at den midterste og de to yderste vertikale talkolonner angiver højden i cm, og de næstinderste talkolonner den til højden svarende gennemsnitsvægt. De øvrige vertikale talkolonner angiver de procentvise afvigelser fra gennemsnitsvægten, fra ± 1 pct. til ± 41 pct., således at den procentvise vægtafvigelse kan aflæses direkte i rubrikken ovenover hver af de vertikale talkolonner.

På tabellerne er endv. den statistisk beregnede middelfejl angivet ved en kurve for henh. over- og undervægt. Herved kan man få et groft indtryk af, hvorvidt den fundne vægt i forhold til højden ligger inden for normale grænser.

Det beror naturligvis på et skøn, hvor man vil sætte grænsen for de normalt forekommende vægtvariationer, og i nogle tilfælde må værdier beliggende indenfor middelfejlens område betragtes som sygelige, medens omvendt værdier udenfor de angivne grænser kan findes hos fuldkommen normale børn, idet hensyn må tages til barnets konstitutionstype og hele tidl. udvikling. Ved undervægt må afvigelser udover middelfejlen dog altid vække mistanke om sygelige tilstande, således at en nærmere undersøgelse og observation er nødvendig. (Tabellerne kan fås i N. Olaf Møllers papirhandel, Kbh.).

For børn i alderen 0—6 år er i øjeblikket tilsv. tabeller under udarbejdelse. Indtil disse foreligger, kan man få de ældre (af den »anthropologiske komite« udarbejdede) højde-vægt tabeller for børn i alderen 2—6 år ved henvendelse til Kbh.s sundhedskommission.

En ny og formentlig sikrere metode til vurdering af børnenes vækst-forhold er i de senere år udarb. af dr. Døssing på Universitetets arvebiologiske institut.

Ved denne metode indføres barnets højde og vægt i et s.k. logaritmisk koordinatsystem, og når punkterne sv. t. successive målinger forbindes, dannes normalt en ret linie med en ganske bestemt hældning, d. v. s. at sygelige afvigelser kan direkte aflæses af kurven.

Metoden bliver gennemprøvet i praksis i nogle enkelte skoler i Kbh., og såfremt den svarer til forventningerne, er det meningen at søge den indført i alle landets skoler.

Litteratur: Tabeller over forholdet ml. højde og vægt hos drenge og piger i skolealderen. Ugeskrift for læger: vol. 112, s. 194, 1950. Johs. Døssing: Gennemsnitsværdier for vægt-højde-alder forhold hos drenge og piger i skolealderen. Ugeskrift for læger: vol. 112, s. 1171—1181, 1950. Erika Lendorff-Kugler: Studier over københavnske Skolebørns Vækstforhold. Medd. om Danmarks Antropologi, bd. III, s. 393—404, 1932. H. Cl. Nybølle: De københavnske Normaltabeller for Skolebørns Højde og Vægt. Medd. om Danmarks Antropologi, bd. III, s. 353—370, 1932. K. B-S.

Værdi, den egenskab el. kvalitet ved et emne, at vi forholder os positivt, el. at vi burde forholde os positivt anerkendende over for det. Flere tænkere har anset det for umuligt at give en egentlig definition af begrebet v., idet det skal dreje sig om et lige så fundamentalt og uafledeligt forhold som f. eks. væren el. eksistens. I det ovenstående forsøg på en definition indgår der to væsensforskellige synspunkter. Det ene går ud på, at v. er noget, som tillægges en genstand ud fra den indstilling, vi faktisk har til genstanden; v. er da noget subjektivt og relativt, helt afhængig af den vurderende persons beskaffenhed. Det andet går ud på, at v. er noget, som i grunden tilkommer et emne uafhængig af vor faktiske anerkendelse el. ikke-anerkendelse, men som kan være genstand for en rigtig anerkendelse.

Det førstnævnte relativistiske og subjektivistiske standpunkt har haft mange tilhængere lige fra de græske sofister (smlg. Protagoras: Mennesket er alle tings målestok) og ned til nutidens empirister og positivister; og det er utvivlsomt det mest udbredte i nutidens filosofi. Dets grundsætning findes bl. a. i de ord, som Shakespeare lægger Troilus i munden: »Værdsættelsen (el. påskønnelsen) er det, som betinger værdien«. Og på samme måde siger Nietzsches Zarathustra: »Durch das Schätzen erst gibt es Wert«. En lignende tankegang finder vi hos Spinoza, som siger, at vi ikke stræber efter noget, fordi vi finder det godt, d. e. værdifuldt, men at vi omvendt finder noget godt, fordi vi stræber efter det. Denne opfattelse er endv. gennemgående i den moderne erfaringsvidenskabelige psykologi og sociologi, og bl. a. hæfter man sig ved de afvigelser, der findes ml. forskellige mennesker og forskellige sociale grupper i henseende til, hvad de finder værdifuldt og hvad ikke. Disse variationer mener man må forklares ud fra disse menneskers og samfunds særlige beskaffenhed, og herimod vil der ingen vægtige grunde kunne anføres. På den anden side udelukker dette forhold ikke at der kan gives objektivt rigtige og urigtige vurderinger, lige så lidt som visse sætningers sandhed er udelukket ved, at forskellige mennesker nærer afvigende meninger m. h. t. de samme sagforhold.

Af større vægt er betragtninger over værdsætningens psykologiske grundlag. Herom siger prof. Jørgen Jørgensen: »Årsagen til, at genstanden G har værdi for et individ, er den, at individet har et behov for G; men da genstandens værdibetoning ofte er den første og tydeligste fremtrædelsesform for behovet, er det nærliggende for individet at begrunde el. retfærdiggøre sin stræben henimod G ved at henvise til, at G har værdi.« Videre hedder det: »En værdidom af formen: Genstanden G har værdi, må siges at være ufuldstændig og må suppleres med ordene: udfra den og den bestemte vurderingsbasis, for at få mening. For så vidt vurderingsbaser altid er tilstande (behov) hos det vurderende individ, bliver genstandenes v.kvaliteter altid subjektive fænomener; og da vurderingsba-

serne tilmed skifter med individets tilstand, bliver v.kvaliteterne også temporære. Dog skifter baserne for de forskellige v. ikke lige hurtigt, og nogle er derfor mere stabile end andre. Hertil kommer yderligere, at individet, for så vidt det kan erindre tidligere behovstilfredsstillelser, kan tillægge genstande v., selv om de ikke i øjeblikket føles v.betonede. Herpå beror for en del v.kvaliteternes præg af at være absolutte, d. v. s. uafhængige af individets tilstand.«

Ud fra det andet grundsynspunkt, hvorefter værdier er objektive, og hvor der gives rigtigt og urigtigt på vurderingens område, kan hertil bemærkes, at selv om visse former for vurdering er truffet med ovenstående beskrivelse, så findes der også en anden art af vurdering, i hvilken man bl. a. går over til at vurdere de her nævnte vurderingsbaser. Det er vel rigtigt, at behov forårsager værdsætninger; men også behovene selv kan gøres til genstand for vurdering ud fra en højere — el. dybere — vurderingsbasis, hvor der evt. gælder rationalitet i betydning af rigtighed og urigtighed, og hvor det ikke blot drejer sig om behov af rent biologisk natur. Et indicium for, at en sådan forestilling foresvæver selv v.subjektivister og -relativister, er den omstændighed, at de gerne indlader sig på at diskutere værdsætninger, hvilket er meningsløst, hvis man ikke regner med, at der findes en objektiv rigtighed, der gør det muligt at operere med grunde og ikke blot at sætte påstand mod påstand.

Hvis vi skelner ml. værdsætninger, der kan diskuteres, og andre, der ikke kan diskuteres (f. eks. efter reglen. *de gustibus non est disputandum,* om smagen kan der ikke disputeres), så må vi regne med den mulighed, at det kan dreje sig om to forskellige v.begreber, hvorved man i grunden også skulle have forskellige navne at betegne dem ved. Dog har de det fælles, at de erkendes gennem en bestemt følelsesmæssig reaktion hos det vurderende subjekt. Men denne følelsesreaktion kan være af forskellig art, dels kan den være knyttet til tilfredsstillelsen el. ikke-tilfredsstillelsen af rent biologiske og evt. sociale behov, dels kan den være en billigelse el. misbilligelse med et præg af rigtighed. Og dette præg må man tage som en primitiv psykologisk kendsgerning, som man ikke kan komme bagved og ikke udenom.

Med argumenteringen for v.dommes mulige rigtighed og urigtighed, her også lejlighedsvis omtalt som v.s objektivitet, er der ikke sagt noget om v.s eksistensmåde. De eksisterer naturligvis ikke som fysiske realiteter, og det er i det hele taget vanskeligt at forestille sig dem med eksistens i vanlig betydning. Det er undertiden udtrykt på den måde, at v. ikke eksisterer, men gælder. Visse tænkere har talt om et v.s rige ved siden af el. over den verden, som vi erkender gennem vore sanser; og selv en tænker som Høffding, der nærmest er relativistisk indstillet, har gjort troen på v.s (el. værdiernes) beståen til det centrale i sin religions-filosofi. De sidste betragtninger gælder i hovedsagen de former for v., der kaldes etiske og æstetiske v. De andre, evt. helt væsensforskellige former, der er baseret på individernes organiske og sociale behov, omfatter bl. a. sådanne som nytte, økonomisk v., kostbarhed, pris o. lign. Det drejer sig her om et empirisk v.begreb, i sidste instans afhængig af vor biologisk-psykologiske konstitution; og her vil teorien om, at v. ikke er noget, som tilkommer en genstand, men som først tillægges den ved vor værdsætning, have alt for sig. Trods den økonomiske v.s målelighed, er den dog efter sin natur subjektiv.

Vigtigt m. h. t. den rette opfattelse af v.s begreb og problemer er det iøvrigt at have opmærksomheden henvendt på ordets flertydighed, som er antydet i det foregående, men som ikke her kan uddybes nærmere. (S. Vurdering, Værdinihilisme).

Af den uoverskuelige litteratur kan nævnes: H. Høffding: Etik, 1887. Samme: Religionsfilosofi, 1901. Jørgen Jørgensen: Psykologi på biologisk Grundlag, 1942—1946. A. Gemmer: Lidt Værdifilosofi, 1940. Cl. Wilkens: Etisk Vurdering, 1916. T. Segerstedt: Verklighet och värde, 1938. R. Perry: General theory of value, 1926. W. A. Osborne: Foundations of the philosophy of value, 1933. W. M. Urban: Valuation, its nature and laws, 1909. G. E. Moore: Principia ethica, 1903. Chr. v. Ehrenfels: System der Werttheorie, 1897. A. Meinong: Psychologisch-etische Untersuchungen zur Werttheorie, 1894. O. Kraus: Die Werttheorien, 1938. Desuden talrige almindelige fremstillinger af filosofi, etik og nationaløkonomi.

K. G-S.

Værdinihilisme (lat. *nihil* intet), den opfattelse, at værdier ikke har nogen som helst eksistens, at vurderinger hverken kan være rigtige el. urigtige, og at s.k. værdidomme slet ikke er domme, men følelsesudbrud, der ved en fejltagelse er iklædt domsform. Den tilsyneladende dom: »Dette billede er smukt« skulle i virkeligheden, da ordet smukt kun betegner den emotionelle reaktion, lyde: »Åh, hvor smukt et billede.« Især tænker man ved v. på den svenske Uppsala-skoles lære om værdiers ikke-eksistens og denne retnings særlige begrundelse derfor. Værdier er hverken objektive el. subjektive, og det drejer sig altså heller ikke om nogen værdisubjektivisme el. -relativisme af nogen slags. En sætning som »dette er godt« udtrykker ikke nogen påstand om noget som helst, heller ikke om min indstilling over for en genstand el. genstandens virkning på mig; det ville nemlig være en helt anden, psykologisk sætning og ikke en værdidom. Hovedrepræsentant og ophavsmand er den svenske filosof Axel Hägerström (1868—1939); desuden kan nævnes de svenske filosoffer Gunnar Oxenstierna (1897—1939), Ingemar Hedenius (f. 1908) samt den danske retslærde Alf Ross (f. 1899).

Litteratur: A. Hägerström: Socialfilosofiska uppsatser, 1939. G. Oxenstierna: Vad är Uppsala-filosofien, 1938. I. Hedenius: Om rätt och moral, 1941. Alf Ross: Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis, 1933.

K. G-S.

Værebro drengehjem pr. Ølstykke, Nordsjælland. Opr. 1932 af Foreningen af 1937 til forsømte Børns Frelse. 35 drenge, alder ved optagelse 7—14 år, ved afgangen 14—18 år. Anerkendt som sinkehjem 27. sept. 1933. Land- og havebrug ved hjemmet. O. Skj.

Værge, i første linie en person, der på en umyndigs (s. d.) vegne bestyrer hans formue og optræder i retsforhold herom, alt under det offentliges tilsyn; iøvrigt i al alm. betegnelse for en person, der er sat til at varetage en andens interesser.

For *mindreårige* (s. d.) vil der i alm. være en *født* v., d. v. s. en v., der straks overtager v.målet (s. d.) uden særlig beskikkelse. For et *ægtebarn* er faderen født v. Dør han el. kan han ikke udøve værgemålet, fordi han selv er umyndig el. under lavværgemål (s. d.), el. bliver v.målet frataget ham, er moderen født v., medmindre også hun er umyndig el. under lavværgemål. Hvis forældremyndigheden (s. d.), som normalt tilkommer begge ægtebarnets forældre i forening, p. g. a. den enes fraværelse el. sygdom el. p. g. a. hans forsømmelighed er tillagt den anden ægtefælle, er denne født v.

I tilfælde af samlivsophævelse ml. forældrene kan der, og ved separation, skilsmisse og omstødelse af ægteskabet skal der træffes bestemmelse om, hvem af parterne forældremyndigheden over fællesbarnet tilkommer, og den påg. vil da tillige være v. Mister denne evnen til at være v., må der, lige som hvor der iøvrigt ikke findes nogen født v., beskikkes barnet en v.

For det *udenfor ægteskab fødte mindreårige barn* er moderen født v. Faderen er dog født v., hvis forældremyndigheden over barnet er tillagt ham.

For *adoptivbørn* (s. d.) er adoptanten født v., og er barnet adopteret af to ægtefæller, gælder samme regler som ovf. anført for ægtebørn. Skulle adoptanten miste værgemålet, går dette ikke over til de naturlige forældre, men der må beskikkes v.

For *umyndiggjorte* findes ingen født v., og der skal derfor finde en værgebeskikkelse (s. d.) sted. Der skal altid beskikkes en umyndiggjort en v., men der kan selv m. h. t. meget omfattende værgemål ikke beskikkes en umyndig mere end een v. Testamentarisk værgemål (s. d.) kan derimod bestå ved siden af et almindeligt værgemål. Er den ordinære v. midlertidigt forhindret, kan der beskikkes en v. ad hoc (s. d.).

Værgemål iflg. beskikkelse kan lige så lidt som det fødte værgemål udøves af en person, der selv er umyndig el. under lavværgemål.

Iøvrigt kan som v. kun beskikkes en pålidelig og (økonomisk) vederhæftig person, der kan anses *egnet til hvervet.* En mindreårigs ægtefælle må i alm. forudsættes at være egnet og kan endog beskikkes, selv om den mindreårige har født v. Ved udpegelsen af v. vil den værgebeskikkende myndighed i første række have opmærksomheden henledt på den, der ved slægts- el. svogerskab el. venskab er nært knyttet til den umyndige og som følge deraf må antages at ville varetage dennes tarv med omhu. Er den umyndige fyldt 15 år og ikke sindssyg el. åndssvag, bør der også tages hensyn til hans egne ønsker. Den, som den umyndiges forældre måtte have udpeget som v. efter den længstlevendes død, vil blive beskikket, hvis ikke barnets tarv tilsiger andet.

Det testamentariske værgemål (s. d.) vedrører kun de testamenterede arvemidler men ikke den umyndiges øvrige ejendele, der bestyres af den ordinære v. og overformynderiet (s. d.). I modsætning til den testamentariske v. er den fødte og den beskikkede v. *pligtig* at påtage sig værgemålet som et borgerligt ombud. Den beskikkede, men ikke den fødte v., kan, hvis han er over 60 år, svagelig, særlig bebyrdet med off. hverv, allerede er beskikket for to andre myndlinge (s. d.) el. han p. g. a. det påg. værgemål ville nødsages til i væsentlig grad at tilsidesætte egne anliggender, *undslå sig* ved at blive v. Værgemålet kan *fratages* såvel den beskikkede som den fødte v. i tilfælde af misbrug af stillingen, el. hvis han iøvrigt viser sig uegnet.

V.s *opgave* består først og fremmest i at bestyre den umyndiges formue og handle på hans vegne i retsforhold vedrørende denne. Pengemidler, der tilhører el. tilfalder den umyndige, skal imidlertid ved værgens el. skifterettens foranstaltning indsættes til bestyrelse for ham under overformynderiet (s. d.). (S. endv. under Myndighed om den selvstændige rådighed, som i ikke ringe omfang kan udøves af den iøvrigt umyndige).

Den del af den umyndiges formue, som herefter er undergivet v.s bestyrelse, skal han søge bevaret i så vidt muligt uforringet stand og frugtbargjort til bedste for den umyndige. Af de pengebeløb, som hører under v.s bestyrelse, skal de fornødne disponible midler anbringes i sparekasse el. godkendt bank, medens de resterende midler skal anbringes efter de særlige regler for anbringelse af umyndiges midler, som nærmere angivet i værgebekendtgørelsen, der i fornødent omfang udleveres af den værgebeskikkende myndighed til v. M. h. t. den del af formuen, som ikke er undergivet v.s bestyrelse, har han tilsynspligt og pligt til indberetning til pupilautoriteterne (s. d.), således m. h. t. forringelse af sikkerheden for arvemidler, der omfattes af tinglyst skifteekstrakt (s. d.) el. er undergivet overformynderiets særbestyrelse.

V. står under tilsyn af pupilautoriteterne, hvis forskrifter han skal følge, og hvis råd han altid vil kunne æske. Er den umyndige fyldt 15 år, skal han og hans evt. ægtefælle så vidt muligt høres i vigtigere anliggender, uden at v. dog er bundet af deres mening. Til alle dispositioner ud over det sædvanlige

kræves samtykke af overøvrigheden (d. v. s. amtet, i Kbh. overpræsidenten). V. kan således ikke selv erhverve el. afhænde fast ejendom for den umyndige el. behæfte den umyndiges faste ejendom med pant el. andre væsentlige byrder, og v. skal også have overøvrighedens samtykke til køb el. salg af løsøre for den umyndige ud over det ganske sædvanlige. Under skiftebehandling af dødsboer, hvor v. optræder på den umyndiges vegne, skal v. sørge for, at den umyndige får udlagt sin part af boets løsøre, f. s. v. han har el. vil få brug herfor, el. det har særlig værdi for ham. Som noget særligt for v. for den umyndiggjorte gælder det, at han er pligtig at sørge for, at umyndiggørelsesdekretet tinglyses ved den umyndiges personlige værneting og på den umyndiges evt. faste ejendom, idet umyndiggørelsen i modsat fald ikke kan påberåbes overfor godtroende tredjemand.

De retshandler, som v. indgår på den umyndiges vegne, binder denne uden at forpligte værgen selv. En umyndig kan dog overhovedet ikke — heller ikke med pupilautoriteternes samtykke — forpligtes til kaution el. anden sikkerhedsstillelse for tredjemands gæld.

V. har regnskabspligt og er erstatningspligtig overfor den umyndige for forsætligt el. uagtsomt tilføjet skade el. tab. Den umyndiges krav mod v. er iflg. hidtidig ret privilegeret. I alm. har v. ikke krav på vederlag for udførelsen af værgemålet (s. Værgepenge).

Værgemålet tager som anført navnlig sigte på den umyndiges formue, men v. kan dog også få med myndlingens person at gøre, s. Personligt værgemål. V. har intet med den umyndiges testamentsoprettelse at gøre.

Foruden den ordinære (fødte el. beskikkede) v. og den testamentariske v. findes særlige under skifte beskikkede værger for borteblevne, legatværger og værger for beslaglagte formuer m. v. S. endv. V. ad hoc., Tilsynsværge og Lavværge.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 82—118, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 127—142, 150—163, 3. udg. 1930.

F. M.

Værge ad hoc, en værge (s. d.) med et særligt, midlertidigt hverv. Kan beskikkes dels for umyndige (s. d.) dels for myndige.

Det kan således være, at en mindreårig (s. d.) ikke har nogen født værge og ikke har brug for nogen fast, beskikket værge; der vil da blive beskikket ham en v. a.h., hvis han skal repræsenteres under en bestemt sag. Endv. skal en sådan værge beskikkes for en umyndig, hvis dennes faste værges interesser i et foreliggende tilfælde kan komme i strid med den umyndiges, ligesom beskikkelse også kan ske, hvis den faste værge midlertidigt er forhindret ved sygdom el. fraværelse.

Hvis en myndig person ved sygdom el. fravær er midlertidigt forhindret i selv at varetage sine anliggender, og han ikke har indsat nogen fuldmægtig, vil der også for hans vedkommende blive tale om at beskikke en v. a. h.

Værgebeskikkelsen foregår på det sted, hvor hvervet skal udføres, og foretages i Kbh. af Kbh.s magistrats 1. afdl., udenfor Kbh. af vedk. skifteret.

I beskikkelsen vil hvervets omfang være nærmere angivet. Det vil ikke kunne udstrækkes til råden over myndlingens person, f. eks. tvangsanbringelse på en kuranstalt. Hertil udkræves en formelig personlig umyndiggørelse (s. d.).

M. h. t. betingelserne for at kunne beskikkes til og være ad hoc-værge og for at afslå beskikkelse gælder samme regler som for den alm. værge, ligeså vedr. værgens pligt til evt. at høre myndlingen el. dennes ægtefælle, vedr. aflæggelse af værgemålsregnskab (s. d.) og erstatningsansvar. Også ad hoc-værgen står under pupilautoriteternes (s. d.) tilsyn. Ad hoc-værgemålet skal ikke tinglyses.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 133—139, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 172—175, 3. udg. 1930.

F. M.

Værgebeskikkelse. Beskikkelse af værge (s. d.) foretages udenfor Kbh. af skifteretten på det sted, hvor den umyndige (s. d.) bor el. opholder sig, i Kbh. af Kbh.s magistrats 1. afdl. Disse myndigheders afgørelse kan påklages, for skifterettens vedk. til den påg. amtmand og derfra videre til justitsmin., for Kbh.s magistrats vedk. direkte til justitsministeriet. Hvor v. står i forbindelse med en umyndiggørelse (s. d.), vil det uden for Kbh. være samme myndighed, der træffer afgørelsen såvel om umyndiggørelsen som om, hvem der skal beskikkes som værge for den umyndiggjorte, nemlig skifteretten, henh. i dens egenskab af domstol og som administrativ myndighed. I Kbh. må en sådan sag derimod passere både retten og magistraten. I særlige tilfælde, hvor underretsdommeren ikke selv træffer den endelige afgørelse om umyndiggørelsen men skønner, at der kan være fare forbundet med opsættelse af v. for en person, der må antages at ville blive umyndiggjort ved landsretten, kan han samtidig med afsigelse af et foreløbigt umyndiggørelsesdekret foreløbigt beskikke værge, hvilket da sker af skifteretten som domsmyndighed; denne regel gælder også for Kbh. Den værge, der i faderskabssager kan blive beskikket for nogen af sagens parter, kan — også i Kbh. — beskikkes af retten som sådan.

Litteratur: O A. Borum: Personretten s. 88, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 140—141, 3. udg., 1930.

F. M.

Værgemål, indbegrebet af de retlige foranstaltninger, der træffes til afhjælpning af virkningerne af den *umyndiges* (s. d.) personlige mangler. Det særlige værgemål, der ved kgl. resolution af 21. maj 1790 var til-

lagt forstanderen for Det kgl. Vajsenhus, anses for bortfaldet ved myndighedsloven af 1922, hvorimod forstanderen stadig som indehaver af forældremyndigheden (s. d.) over eleverne kan træffe bestemmelse vedr. deres personlige forhold. F. M.

Værgemålsregnskab. Til de pligter, der påhviler værgen (s. d.), hører bl. a. aflæggelse af v. Selv om værgen ikke efter de ndf. anførte regler har nogen regnskabspligt over for pupilautoriteterne (s. d.), har han efter loven pligt til ved ophøret af værgemålet (s. d.) at aflægge regnskab herfor til myndlingen (s. d.). Hvis værgemålet overgår til en anden værge, skal den hidtidige værge aflægge tilsvarende regnskab overfor den ny værge. Når værgen afregner med den tidligere umyndige (s. d.), efter at denne er blevet myndig (s. d.), kan han ikke uden dennes godkendelse fradrage noget beløb, som han har udlagt for den hidtil umyndige.

Iøvrigt skal værgen (herunder også den testamentariske værge (s. d.)) føre et omhyggeligt årligt regnskab over den umyndiges formue og samtlige indtægter og inden den 1. februar hvert år i underskrevet stand og dokumenteret med udgiftsbilag indsende dette til den tilsynsførende skifteret el. i Kbh. til overformynderiet (s. d.); nemlig til overformynderiet, hvis værgen er beskikket af Kbh.s magistrat, el. for fødte el. testamentariske værgers vedkommende hvis myndlingen (ved første regnskabsaflæggelse) bor i Kbh., ellers til skifteretten i den retskreds, hvor værgebeskikkelsen (s. d.) er foretaget el. hvor myndlingen boede ved første regnskabsaflæggelse.

Af regnskabet skal bl. a. fremgå den hos værgen beroende kassebeholdning, der skal være anbragt på sparekassebog el. i en af skifteretten godkendt bank, hvis det drejer sig om midler blot til noget større beløb. Hvis beholdningen skønnes ufornøden stor til dækning af løbende udbetalinger, kan det overskydende beløb forlanges indbetalt til bestyrelse under overformynderiet.

Som ovenfor antydet er visse værger dog fritaget for sådan regnskabspligt overfor de tilsynsførende myndigheder. Dette gælder værgen for en mindreårig (s. d.), når den mindreåriges formue alene består i løsøre, som ingen indtægt giver, el. de hos værgen beroende midler kun udgør, hvad der efter skifterettens (i Kbh. overformynderiets) skøn er fornødent til den mindreåriges underhold, el. de i deres helhed er sikrede ved tinglyst skifteekstrakt (s. skifte). Hvis værgen er den mindreåriges fader el. moder (herunder også adoptivforældre), er han heller ikke pligtig at aflægge regnskab, når den mindreåriges indtægt alene hidrører fra midler i overformynderiet og indtægterne ikke overstiger 800 kr. årl.

Hvis en ægtefælle er umyndiggjort, og den anden ægtefælle i forbindelse med værgen bestyrer den del af fællesboet, hvorover den umyndiggjorte har haft rådigheden, er denne bestyrelse ikke undergivet pupilautoriteternes tilsyn og derfor ikke forbundet med regnskabspligt over for disse. Bortset fra dette sidste tilfælde er alle beskikkede værger — uanset værgemålets omfang — regnskabspligtige overfor pupilautoriteterne.

Værgen vil kunne belaste v. med de positive udlæg, han har haft i anledning af værgemålet, f. eks. sagsomkostninger i anledning af umyndiggørelse (s. d.) el. tinglysning af umyndiggørelsesdekretet. Det påhviler ham imidlertid selv at opstille regnskabet, og hvis han hertil anvender jurid. el. revisionstekn. bistand, kan han i alm. ikke få udgifterne hertil refunderet af den umyndiges midler. S. iøvrigt Værgepenge.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 116—117, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 143, 153—154, 3. udg. 1930. F. M.

Værgepenge, vederlag for værgens (s. d.) besvær med udøvelse af værgemålet (s. d.). Et sådant vederlag tilkommer i alm. ikke værgen, hvis hverv er at anse som et borgerligt ombud, der skal udføres gratis. De med hvervets udførelse forbundne nødvendige, positive udgifter kan værgen dog altid fordre refunderet. Ved større og besværligere værgemål (herunder evt. også testamentariske værgemål (s. d.)), navnlig for umyndiggjorte (s. d.), el. hvor værgemålet omfatter forvaltning af fast ejendom, vil der imidlertid af justitsmin. kunne tillægges værgen et passende (beskedent) vederlag, hvis størrelse fastsættes skønsmæssigt under hensyn til samtlige omstændigheder ved det påg. værgemål, uden at der herved følges nogen ganske nøjagtig takst.

Litteratur: O. A. Borum: Personretten s. 117—118, 1942. Viggo Bentzon: Personretten s. 152—153, 3. udg. 1930. F. M.

Værgeråd, s. Børneværn.

Værktøjsmager, s. Maskinarbejder.

Værneklasser, s. Hjælpeklasser.

Værnenes oplysningskontor, S. Forsvarets velfærdstjeneste.

Værnepligt. Efter grundloven er enhver våbenfør mand forpligtet til med sin person at bidrage til fædrelandets forsvar efter de nærmere bestemmelser, som loven foreskriver. Disse regler findes i v.sloven af 1912, der bestemmer, at v. påhviler enhver mand, der har dansk indfødsret, de på Færøerne og Grønland fødte dog først, når de tager bopæl i den øvrige del af landet. De, der ikke har dansk indfødsret, bliver — for så vidt ikke overenskomst med en fremmed stat el. undersåtligt forhold til en sådan er til hinder derfor — undergivet v., når de erhverver fast hjem her i landet uden for Færøerne el. Grønland (praksis: efter 2 års ophold). Den, der for en forsætlig lovovertrædelse dømmes til fængsel i mindst 4 mdr. el. til hensættelse

i arbejdshus el. sikkerhedsforvaring, er udelukket fra tjeneste i forsvaret i 5 år fra straffens udståelse, eftergivelse el. forældelse el. fra den endelige løsladelse fra arbejdshus el. sikkerhedsforvaring. Ifølge administrationspraksis udelukker betinget straf el. ungdomsfængsel ikke, ej heller fællesstraf, når de enkelte straffe ikke overstiger 4 mdr. — I rigsdagssamlingen 1952—53 er en ny v.-lov, bl. a. indeholdende nye regler om straffedes tjeneste i forsvaret, forelagt, men endnu (marts 1953) ikke vedtaget.

Enhver v. undergivet mand skal efter nærmere bekendtgørelse, f. t. i løbet af efteråret i det år, i hvilket han fylder 18 år, melde sig til lægdsforstanderen på det sted, hvor han er bosat, til optagelse i *lægdsrullen*. Efter bekendtgørelse ved sessionsplakat skal han derpå i det år, i hvilket han fylder 19 el. 20 år, såfremt han opholder sig her i landet og ikke har fået udsættelse med at møde, fremstille sig for *sessionen* til bedømmelse af, hvorvidt han er egnet til krigstjeneste. Skønner sessionen, at dette er tilfældet, udskrives han som *ubetinget tjenstdygtig* el. *betinget tjenstdygtig* og står derefter i en vis årrække til rådighed for værnene el. korpsene (værnepligtstiden). Efter dennes afslutning overgår han til hjemmeværnet og står til rådighed for dette indtil det år, i hvilket han fylder 50 år.

Udskrives han ikke som tjenstdygtig, karakteriseres han som uskikket til uddannelse ved værnene el. civilforsvaret og kasseres. De kasserede modtager imidlertid meddelelse om, hvorvidt de skønnes egnede til hjemmeværnet (Hv), lokal civilbeskyttelsestjeneste (CB) el. ingen af delene (ej CB). Kasserede med betegn. ej CB slettes af rullen, medens folk med betegn. CB bliver stående i rullen og er til rådighed i 10 år. Folk, der skønnes egnede til hjemmeværnet, står til rådighed efter regler svarende til de for hjemmeværnet gældende.

For de udskrevne værnepligtige åbner der sig tre muligheder:

1) *Den militære værnepligt.* Til det militære forsvar indkaldes f. t. (1953) årligt c. 25.000 mand, der fordeles til de forsk. værn (korps, våben el. tjenestegrene) hovedsagelig efter egnethed, livsstilling og forudgående civil uddannelse. I mulig udstrækning tages der hensyn til den værnepligtiges eget ønske.

Tjenestetidens længde er for tiden (marts 1953) ved hæren 12—18 mdr., ved søværnet 15—18 mdr., ved flyvevåbnet 18 mdr. og ved korpsene 15—18 mdr. De værnepligtige kan herefter genindkaldes til fortsatte øvelser i sammenlagt 60 dage i løbet af de efterflg. 9 år.

Blandt de værnepligtige udtages indtil 20 pct. af den indkaldte styrke til videreuddannelse til sergent el. korporal. Tjenestetiden for disse er henh. 24 og 18 mdr. S. også Indkaldelse til militærtjeneste.

2) *Civilbeskyttelsestjenesten.* Udover de på sessionen til civilforsvarskorpset udskrevne (CF og CFB) står efter luftværnslovgivningen enhver værnepligtig, der ikke er blevet indkaldt til de militære værn (frinumrene), samt enhver, der på sessionen har fået betegnelsen CB, i en årrække til rådighed for indkaldelse til det civile luftværn (civilforsvaret); i henh. hertil indkaldtes under Den 2. Verdenskrig årligt 15—25.000 mand til CB-tjeneste i de luftværnspligtige byer, ligesom der siden 1941 er foretaget årl. indkaldelser af ml. 900 og 1100 mand til tjeneste i CBU-korpset (nu CF-kolonnerne). Inden for CB-tjenesten i byerne blev der sædvanligvis kun forrettet 8 timers tjeneste i døgnet, men inden for CBU var mandskabet under krigen indkaldt til fast tjeneste i 13 mdr. Tjenestetiden ved CF-korpset er nu (marts 1953) 12 mdr. Ligesom inden for de militære værn kan en del af mandskabet kræves videreuddannet som værnepligtige befalingsmænd; for disse er tjenestetiden 18—24 mdr.

Til CF-kolonnerne indkaldes kun værnepligtige, udskrevet hertil el. til de militære værn. De kasserede, der får vedtegning CB, anvendes kun i det lokale civilforsvar.

3) *Civilt arbejde (militærnægtertjeneste).* Siden 1917 har der været adgang for enhver værnepligtig, for hvem militærtjeneste af enhver art er uforenelig med hans samvittighed, til at blive fritaget for militærtjeneste mod at anvendes til civilt statsarbejde. Andragende herom indgives til sessionen, og afgørelsen af, hvorvidt den værnepligtige kan fritages for militærtjeneste, træffes af indenrigsmin. efter forhandling med forsvarsmin. Tjenestetiden fastsættes af indenrigsmin. og er for tiden (marts 1953) 18 mdr. Den kan i overensstemmelse med de ved værnene gennemførte tjenestetidsforlængelser ventes forøget til 24 mdr.

Tvivlsspørgsmål vedr. en persons værnepligt bør rettes til vedk. udskrivningskreds (s. Udskrivningsvæsenet). Om sygekasseforhold, s. Sygekasseforhold under værnepligt.

E. Sch.

Værneselskab, Dansk, og **Værne- og Tilsynsselskab, Dansk,** s. Forsorgsselskab, Dansk.

Y - Å

Year Book of Education, s. Education, Year Book of.

Zahle, Nathalie (1827—1913), skolebestyrerinde, grundlægger og leder af N. Zahles skoler. N. Z. gennemgik uddannelse til privatlærerinde hos Ernst Bojesen 1846 og tog institutbestyrerindeeksamen 1851. Efter nogen virksomhed som lærerinde grundlagde hun sit eget institut, som foruden børneskolen efterhånden kom til at omfatte et seminarium, en musikskole, en husholdningsskole, en fortsættelsesskole og et studentereksamenskursus, altsammen for kvindelige elever. Hun knyttede til sine skoler de dygtigste lærere og lærerinder og samlede i sin omgangskreds tidens kendteste og bedste navne. Modersmålskundskab og religion, som hun selv underviste i, betragtede hun som skolens hovedfag, uden at hun dog tilsidesatte historie og sprog el. de mere moderne naturfag, sundhedslære og gymnastik. Hvor hun prøvede nye veje, gik hun altid overordentlig forsigtigt frem. Målet for hendes indsats var at skaffe de unge kvinder muligheder for åndelig uddannelse på lige fod med de unge mænd, således at de kunne hævde sig ved mændenes side og evt. selv bryde sig en bane, hvis de — som hun selv — kom til at stå alene. Iøvrigt forlod hun aldrig den opfattelse, at kvinden trods sin frigørelse først og fremmest havde sine opgaver i hjemmet som hustru og moder. Under delvis påvirkning fra Grundtvigske kredse fik hendes arbejde i de senere år præg af national-religiøs vækkelse. 1885 omdannede hun hele sin skolevirksomhed til en selvejende institution. Sv. P.

Zilliacus, Laurin (f. 1895), fi. reformpædagog af internationalt tilsnit. F. i Yokohama, studerede i Oxford og Cambridge, blev ingeniør i Amerika og færdedes siden på studierejser over hele verden. Lærer ved Bedales (s. d.) 1915—21, Senior Science Master samme sted 1921—23, formand for New Education Fellowship. Grundlagde i 1928 den radikale reformskole Tölö svenska samskola i Finland, hvor han var rektor til 1940. Under krigen militær virksomhed som frontkorrespondent. Har efter krigen arbejdet i Sverige og som gæsteprof. ved Colombia University, New York. Z. har arbejdet overordentlig energisk med pædagogiske problemer og prøvet sine ofte yderst radikale reformideer i skoleforsøg (selvvirksomhed, fællesopdragelse og social opdragelse). Skrifter med naturvidenskabeligt, pædagogisk og politisk indhold. Udg. 1951 efter årelange studier ved FN: MacLaurin: The United Nations and Power Politics (New Education Book Club). Sv. P.

Zoologi, s. Naturhistorieundervisning.

Ædruelighedsarbejdet blandt ungdommen. 1890 rejste afholdsbevægelsen spørgsmålet om alkoholundervisning i skolen og i 1895 udgaves en af overlæge, dr. med. Dahlerup skrevet Sundhedslære for Hjem og Skole, der blev autoriseret »til brug i borger- og almueskoler«. I 1894 udsendtes til alle landets lærere en af kommunelæge, dr. Michael Larsen og folketingsmand Herman Trier skrevet bog Om Alkoholen og dens Virkninger; bogen blev anbefalet af kultusmin. og udsendt gennem dette. I 1897 stiftedes Danmarks Afholdsforenings Lærerforbund, som op gennem årene har ladet afholde en mængde kursus til uddannelse af lærere i sundheds- og alkoholundervisning samt en række øvelsesskoler, seminarieskoler, instruktionstimer i lærerkredse og skoler og på seminarier og ladet fremstille undervisningsmateriale. I 1929 opr. Centralforbundet for Sundheds- og Alkoholundervisning, der arbejder på strengt fagligt og sagligt grundlag i samarb. med statens ædruelighedskonsulent og statsskolekonsulenten. Der udgives tidsskriftet Skolen og Alkoholspørgsmålet. I et cir. som dav. undervisningsmin. Borgbjerg udsendte i sept. 1932, fremhævede han »i erkendelse af alkoholspørgsmålets vidtrækkende betydning«, hvor vigtigt det er, »at man ved alle skoler lader oplysning m. h. t. de skadelige virkninger af alkoholmisbrug indgå som led i undervisningen i sunhedslære, naturlære el. andre fag, således at den opvoksende ungdom allerede i skoletiden gøres bekendt med de dermed forbundne farer for hjemmene og samfundet«. — I folkeskoleloven af 18. maj 1937 er kravet om undervisning i sundheds- og alkohollære fastsat i selve loven; derimod mangler der endnu adskilligt i, at der på seminarierne gives de vordende lærere tilstrækkelig undervisning til, at de kan føre folkeskolens krav om alkoholundervisningen ud i livet. Til hjælp for folkeskolelærerne udgav ædruelighedskonsulenten, mag. Jens Rosenkjær i 1939 en Vejledning i Alkoholspørgsmålet.

Afholdsbevægelsen (s. d.) har i Kbh. en studie- og oplysningscentral, hvor oplysninger om ædruelighedsforholdene i ind- og udland meddeles gratis, ligesom der fra et tilknyttet bibliotek er gratis udlån af bøger og skrifter 2 aftener om ugen og fri adgang til bibliotekets læsesal og håndbibliotek. Adr.: Gothersgade 109, Kbh. K. Ad. H.

Ægtebarn, et barn, hvis forældre på avlingstiden levede i ægteskab el. senere har indgået ægteskab med hinanden. Barnet er altså æ. selv om ægteskabet først indgås efter fødslen, men i så fald kun hvis manden ved dom el. anerkendelse er anset som fader. Det er uden betydning om ægteskabet senere opløses el. omstødes. T-J.

Ægtefællers formueforhold. Af regler af interesse for børnene kan nævnes: Under samlivet kan den ene ægtefælle, selv om vedk. er umyndig, indgå sædvanlige aftaler og derunder stifte gæld på begges ansvar til fyldestgørelse af den daglige husholdnings el. børnenes tornødenheder. Den ene ægtefælle kan i almindelighed sælge alle de ejendele, vedk. har skaffet ind i ægteskabet, dog må *begge* ægtefæller være enige om salg el. pantsætning af fast ejendom, der er fælleseje og hvori familiens bolig findes, og af løsøre, der er fælleseje, og som hører til hjemmets indbo el. til børnenes brug. T-J.

Ægtepagt er betegnelsen på aftaler ml. ægtefæller, hvorved der sker en el. anden afvigelse i den normale formueordning. Æ. går oftest ud på, at der skal indføres helt el. delvis særeje ml. ægtefællerne, el. at den ene ægtefælle skal have en ting som gave fra den anden. Hvis æ. oprettes efter vielsen og der ved den overføres værdier fra den ene ægtefælle til den anden, skal æ. for at være gyldig godkendes af overøvrigheden, hvortil den må indsendes med en ansøgning. Desuden skal alle æ. for at være gyldige tinglyses, hvilket sker ved indsendelse med en genpart til vedk. dommerkontor. T-J.

ægteskab, Alder for indgåelse af. En mand må være 21 år og en kvinde 18 år for at kunne indgå æ. Undtagelse herfra kan gøres ved kgl. bevilling efter ansøgning til overøvrigheden; sådan »aldersdispensation« meddeles kun når særlige grunde kan anføres, f. eks. besvangrelse, overtagelse af stilling, der kræver, at man er gift. Kun undtagelsesvis gives bevilling til mænd under 19 år el. kvinder under 16 år. Der gives aldrig bevilling til mænd under 18 år 4 mdr.

Selv om aldersbetingelsen er opfyldt kræves dog samtykke fra forældrene, hvis påg. er under 21 år; er påg. umyndiggjort kræves samtykke fra værgen. Nægtes sådant samtykke kan overøvrigheden dog tillade ægteskabets indgåelse, hvis der ikke er skellig grund til nægtelsen. T-J.

Ægteskab mellem beslægtede. Ægteskab må ikke indgås ml. søskende el. halvsøskende el. ml. slægtninge i ret op- og nedstigende linie, f. eks. en mand må ikke indgå ægteskab med sin mor el. datter. Der kan ikke dispenseres herfra. Om slægtskabet beror på fødsel i ægteskab el. udenfor ægteskab er uden betydning.

Kun virkeligt slægtskab (blodbeslægtede) er hindring efter denne bestemmelse; om stifforældre el. -børn, s. Ægteskab ml. besvogrede. T-J.

Ægteskab mellem besvogrede. Ægteskab må ikke indgås ml. personer, af hvilke den ene har været gift med den andens slægtning i ret op- el. nedstigende linie, f. eks. kan en mand ikke gifte sig med sin svigermoder el. svigerdatter el. stifmoder el. stifdatter; det er uden betydning om slægtskabet beror på fødsel i el. udenfor ægteskab. Sådant ægteskab kan dog tillades ved kgl. bevilling, når det tidligere ægteskab er opløst ved død, og når ganske særlige grunde taler for bevillingens meddelelse; ansøgning herom indgives gennem overøvrigheden.

Der må heller ikke indgås ægteskab ml. personer, af hvilke den ene har haft samleje med den andens slægtning i ret op- og nedstigende linie; her kan undtagelse ske ved kgl. bevilling uden at loven stiller krav som foran. Denne ægteskabshindring, kaldet »illegitimt svogerskab« spiller ingen stor rolle, da det sjældent oplyses. T-J.

Ægteskabslov, lov nr. 276 af 30. juni 1922 handler om forlovelse (s. d.), ægteskabsbetingelser, lysning, vielse, omstødelse, separation, skilsmisse m. v. Lov nr. 56 af 18. marts 1925 handler om formueforholdet ml. ægtefæller, derunder ejendomsret, gældsforhold, ægtepagt, underholdspligt. Lov nr. 120 af 20. apr. 1926 handler om ægtefællers arveret. T-J.

Ægteskabslån, s. Bosætningslån.

Ægteskabsrådgivning. Gennem de sidste tyve år har foreninger og offentlige myndigheder i en række lande opr. institutioner for individuel rådgivning i personlige problemer. Behovet for sådan rådgivning er til dels vokset op som flg. a. den ofte problem- og konfliktskabende samfundsudvikling, og har tidligere været udækket. Behovet er særligt stærkt, forsåvidt angår familiespørgsmål, og en række af de eksisterende institutioner beskæftiger sig derfor særligt med ægteskabets problemer.

Dels ydes der førægteskabelig rådgivning m. h. t. problemer af social, økonomisk, seksualhygiejnisk og psykisk art, der navnlig for unge opstår i forbindelse med ægteskabets indgåelse. Rådgivningen kan f. eks. forme sig således (Family Service Agencies, U. S. A.): 1. Samtale med de vordende ægtefæller hver for sig, for at rådgiveren kan få kendskab til familiebaggrunden, de unges temperament, tidligere erfaring og viden om seksuelle problemer.

2. Under hensyn hertil gives der ved en el. flere konsultationer de unge individuelle oplysninger om ægteskabets tilpasningsproblemer (følelsesmæssige, kulturelle, seksuelle og finansielle).

3. Lægeundersøgelse og vejledning i antikonceptionel teknik.

Andre rådgivningsbureauer arbejder væsentligst som seksualklinikker.

Dels ydes der — delvis af de samme klinikker — rådgivning også for allerede gifte. I mange amerikanske institutioner sker dette som Case Work under medvirkning af psykiatere og psykologer, medens man i engelske bureauer og i de i Sverige foreslåede lægger noget mindre vægt herpå, men til gengæld under rådgivningsområdet medtager det huslige arbejdes problemer, boligindretning m. v.

I Danmark arbejdes der på flere hold med æ. Mødrehjælpsinstitutionen i Kbh. oprettede i 1949 en familierådgivningsvirksomhed, hvor psykiatere, psykologer og socialrådgivere i samarb. søger at hjælpe familier med forsk. problemer. Rådgivning ydes også af Mental-hygiejnisk forening, af Dansk Kvindesamfunds rådgivningskontor og det af Århus kommune drevne kontor for seksual vejledning. Bortset fra disse forsøg og fra det af befolkningskommissionen fremsatte forslag om seksualklinikker er sagen endnu på et forberedende stadium. P. D.

Æresfølelse, følelsen for den egne personlige værdighed el. værdi. Forudsætningen herfor er, at man tilskriver sin egen personlighed en egenværdi og ikke hverken byder sig selv el. lader andre byde sig hvad som helst, f. eks. ikke lader sig bruge som middel til formål, der er uforenelige med ens egne vurderinger. Denne betingelse for, at man kan agte sig selv, kaldes *ære*. Nu er selvagtelsen i høj grad påvirkelig af den mening, andre har om os, og derved får ordet ære desuden en anden, social betydning, nemlig den agtelse man nyder hos sine omgivelser. Man kommer m. a. o. til at regne med to æresbegreber, et individuelt og et socialt. Hvilket af dem, der er det primære, og om de i det hele taget er af samme art og oprindelse, er omstridt. Den ty. filosof A. Schopenhauer (1788—1860) anser den ydre el. sociale ære for den primære, idet han siger: »Ære er objektivt den mening, som andre har om os, og subjektivt den frygt, som vi har for denne mening«, og Spinoza bestemmer æ. som »lyst forbundet med forestillingen om en egen handling, som vi tænker os rost af andre«. Divergensen ml. de to æresbegreber viser sig nu tydeligt deri, at et menneske, som helt er afhængig af omgivelsernes bedømmelse og kun beflitter sig på at stå sig godt i forhold til den, vil man ikke kalde et menneske af ære. En renlivet opportunisme er snarere et æresløshedens princip. Dette viser hen til det individuelle el. subjektive æresbegreb som det fundamentale.

Ud fra disse betragtninger kan man også karakterisere forskellen ml. at være *ærgerrig* og *ærekær*. Den ærgerrige er den, for hvem hensynet til den ydre ære el. anerkendelse er et virksomt og fremtrædende motiv, medens det at være ærekær fuldt så meget betyder at leve op til det subjektivt el. individuelt antagne mål for ære, men stadig med æreshensynet som fremherskende motiv.

En rigtig hensyntagen til æresfølelsen er en vigtig pædagogisk opgave. Når man kan appellere til den, kan man undgå andre og mere tvivlsomme midler til at sikre en rigtig opførsel. Den har især relation til de midler, som kaldes belønning og straf, ros og dadel (s. d.). Der findes specielle korporative æresbegreber (standsære, f. eks. soldaterære, købmandsære; drengeæren, som forbyder at sladre, o. s. v.). Dette kan udvikle sig til et tyranni under den offentlige mening, og det kan komme til konflikter ml. hensynet til standsæren og den individuelle moralske bevidsthed, der i virkeligheden bør respekteres som den højeste æresnorm. K. G-S.

Ærgerrighed, en personlig egenskab der giver sig udtryk i, at man handler ud fra ønsket om at opnå ære og anerkendelse. Der er stærkt delte meninger om, hvilken vægt man i opdragelsen skal lægge på æ. som motiv til handling, f. eks. som motiv for eleverne til at yde noget særligt. De fleste er enige om, at det meget vel kan overdrives, idet det forskyder interessen fra det rent saglige til en udvendig påhængt virkning i form af ros eller høje karakterer. Rousseau siger, at han hundrede gange hellere ville, at hans Emile ikke skulle lære noget, end at han skulle lære blot for at overgå andre. På den anden side kan der senere ske en motivforskydning i retning af en mere saglig interesse for opgaverne. Faren ved æ. ser man tillige deri, at den kan fremme en konkurrencementalitet, der i sig selv kan rumme en vis asocial indstilling. På den anden side er æ. så dybt forankret i menneskenaturen, at en udryddelse næppe vil lykkes og næppe heller er ønskelig. Fraværelse af æ. regnes også oftest for en mangel hos en elev. Opgaven må da være at give den en rimelig form og at holde den inden for en rimelig styrkegrad; men at give klare regler herfor lader sig ikke gøre, det er et spørgsmål om pædagogisk takt. S. endv. Kappelyst, Æresfølelse.

K. G-S.

Æstetik defineres traditionelt som læren el. videnskaben om det skønne i kunst og natur, men er efterhånden kommet til også at omfatte de dermed i forbindelse stående bevidsthedsprocesser, d. v. s. den kunstneriske skaben og den æstetiske opleven. Det er disse processer, der har psykologisk interesse, medens spørgsmålet om æstetiske kriterier og normer henhører under den filosofiske æ.

Den kunstneriske skaben er en form for helhedsfantaseren (s. Fantasi) og kan karakteriseres som en under et stærkt følelsespres foregående struktureringsproces (s. Struktur), hvorunder kunstneren søger at afreagere en spænding ved udformningen af en genstand, et kunstværk, som hos ham selv

(og andre) fremkalder en æstetisk oplevelse. Ofte er spændingen til at begynde med diffus og uartikuleret, men udfolder sig gennem en inspiration som en pludseligt opdukkende »idé«, hvis nærmere udformning så kan tage kortere el. længere tid og kræve megen anstrengelse og meget arbejde, før dens realisation føles tilfredsstillende. Selve udformningens teknik er naturligvis forsk. alt efter kunstværkets art (maleri, skulptur, musik, litteratur m. v.); men spændingen og inspirationen synes at være almene betingelser for processens istandkommen. Dens videre forløb varierer derimod fra individ til individ: hos nogle let og legende, hos andre tungt og besværligt, hos nogle mere, hos andre mindre emotionelt betonet, men altid endende med en følelse af lettelse el. befrielse, når værket er fuldført til kunstnerens tilfredshed.

Den æstetiske oplevelse synes at kunne have mange forsk. sider, af hvilke æstetikere og psykologer snart fremhæver een, snart en anden. Den danske nervepatolog Carl Lange (1834—1900) betragtede det som væsentligt, at kunstværket skal fremkalde nydelse hos iagttageren, og så grundlaget for denne nydelse i de emotioner (s. d.) el. stemninger (s. d.), som det fremkalder. Kant lagde megen vægt på, at nydelsen el. behaget skal være »uinteresseret«, d. v. s. begærfrit, hvilket vel nærmest vil sige, at det ikke vækker el. tilfredsstiller organiske behov (s. d.) el. selvhævdelses- og selvagtelsesbehov. Derimod må det sikkert antages, at det må tilfredsstille visse underholdnings- og funktionsbehov for at kunne nydes æstetisk. Desuden fremkalder det ofte stærkere el. svagere emotioner (begejstring, andagt, betagelse, beundring etc.), men da disse ikke indgår som led i de for iagttagerens liv og selvagtelse vigtige behov, vækker de ikke noget handle-beredskab. Hvis de lejlighedsvis alligevel gør det, kalder man i hvert fald ikke oplevelsen æstetisk. Hermed hænger det formentligt også sammen at kunstværkerne ved den æstetiske oplevelse fremtræder med et slags fiktionspræg, som blotte billeder, fiktioner, fantasier uden »virkelighed«: Et maleri af et menneske er ikke et virkeligt menneske, en roman ikke en skildring af virkelige mennesker og begivenheder, et musikstykke ikke en begivenhed med umiddelbare praktiske konsekvenser, forskellen er den samme som ml. leg og alvor og må rimeligvis betragtes som betinget af en forskel i individets hele indstilling (s. d.). Iøvrigt hævdes det ofte, at kunstværket opleves som et udtryk for en stemning el. en stræben, som ved en indføling (s. d.) forplanter sig til iagttageren, samt at det ofte opfattes som et symbol for en side af det virkelige liv. Fra psykoanalytisk side henvises også til, at det ofte er symbol for ubevidste drifter såvel hos kunstneren som hos iagttageren, og dette menes at være årsagen til dets særlige interessevækkende karakter. For en stor del kan denne dog sikkert forklares alene ved den »funktionslyst«, som iagttagelsen af kunstværket medfører, idet den hos iagttageren fremkalder en lign. struktureringsproces som den, der foregik hos kunstneren, da han udformede kunstværket, og tilmed på en langt lettere måde, der hurtigere fører til målet, — man præsenteres jo kun for det færdige kunstværk og undgår alle de skuffelser og ubehag, som kunstneren kan have oplevet under udformningen og som repræsenteres ved de kasserede udkast og skitser. Herved får den hele opfatteproces et harmonisk og glat forløb, som i forbindelse med den sympatisk vakte stemning og den begærfri fiktions-indstilling bidrager til at give den æstetiske oplevelse dens særprægede karakter, og forklarer dens befriende og rekreerende virkning, idet individet for en stund ved den æstetiske oplevelse aflastes for det »virkelige« livs bekymringer og besvær, dets pligter og ansvar.

Litteratur: C. Lange: Bidrag til Nydelsernes Fysiologi som Grundlag for en rationel Æstetik, 1899. Th. Lipps: Ästhetik, Psychologie des Schönen und der Kunst, I—II, 1903, 1906. A. Løchen: Fantasien, 1917. V. Kuhr: Æstetisk Opleven og kunstnerisk Skaben, 1927. O. Holmberg: Inbillningens värld, I—III, 1927—30. J. Dewey: Art as Experience, 1934. H. Lundholm: The Aesthetic Sentiment, 1941.

J. J-n.

Øjenklinikker. Den første ø. her i landet opr.s 1863 af dr. med. Edm. Hansen-Grut, og klinikken blev i mange år (indtil Rigshospitalets åbning 1910) benyttet som universitetsklinik.

Før 1863 havde der nok været læger, som gav sig af med at behandle øjensygdomme, men det er dog først efter 1863 at en egentlig udspecialisering finder sted for oftalmologiens vedkommende. Efterhånden er der opr. adskillige ø. både i Kbh. og de større provinsbyer. De fleste ø. er private. Gennem sygekasseoverenskomster med disse er der sørget for fornøden adgang til øjenlægehjælp for befolkningen de fleste steder i landet. De for offentlig regning drevne ø. har almindeligvis særlige formål, og deraf betingede regler for modtagelse af patienter. Nævnes kan:

Rigshospitalets ø.: Undervisningsklinik for medicinske studenter, samt for læger som søger uddannelse som øjenspecialister. — *Københavns Kommunehospitals-* og *Frederiksberg Hospitals ø.*: Poliklinik for ubemidlede fra de påg. kommuner. — *Militærhospitalets ø.* — *Finsensinstituttets ø.*: modtager pt.er til strålebehandling. — *Blindeinstitutternes ø.*: fortrinsvis til forsorgsmæssig og oplæringsmæssig hjælp for synslidende (se Synsprøver og Blindeinstitutter).

Da de fleste øjensygdomme ikke nødvendiggør, at patienten er sengeliggende under behandlingen, indrettes ø. enten helt til ambulant behandling el. kombineres med en sygeafdl. med et vist antal sengepladser. På nogle amtssygehuse er der de senere år ind-

rettet øjenafdl., hvor patienter kan indlægges især til operativ behandling. H. E-s.

Ørstedske karakterskala, s. Karakterskala.

Østjyllands husmandsskole, s. Husmandsskoler og Landbrugsskoler.

Øvelse, gentagelse af en handling el. en præstation med det formål og med den virkning, at der opnås en forbedring deraf. Denne kan bestå i større hurtighed, større lethed i udførelsen, større sikkerhed, bedre form el. lign. For så vidt er ø. en form for læren, og den er en faktor i mange læreprocesser. Når en handling er lært til en vis grad, kan ø. forhindre en forringelse af præstationen; man holder sig i form el. i ø. Selve ø.s betydning kan godtgøres ved, at man på en el. anden måde måler præstationen fra gang til gang under stadig gentagen udførelse af den samme handling. Det kan dreje sig om tidsmål for udførelsen af den samme handling, el. om mængden af arbejde udført i en given tidsenhed, f. eks. antallet af ord el. bogstaver pr. min. ved telegrafering, maskinskrivning, stenografering el. lign. Hvis forbedringen udtrykkes grafisk i en kurve, bliver den i første tilfælde dalende (tiden bliver mindre fra gang til gang), i sidste tilfælde stigende. Oftest bruges den sidste form. Øvelseskurven el. lærekurven stiger i reglen mest i begyndelsen, bliver så fladere, men kan derefter igen stige, oftest fordi man på en el. anden måde skifter om til en anden teknik i udførelsen af handlingen. Om man vil regne denne forbedring for ø., er en definitionssag. Det drejer sig på en måde ikke om den samme handling, men sker på den anden side ofte uden bevidst anlæggelse af en ny fremgangsmåde og som et automatisk resultat af den gentagne og atter gentagne handling. I alm. har ø. den virkning at udskille variationer og gøre handlingen mere ensartet; den virker vanedannende. Det er dog ikke den blotte gentagelse, men også den subjektive indstilling på at opnå en forbedring, der spiller en rolle under ø. K. G-S.

Øvelsesskole. Til ethvert seminarium — statsseminarium el. privat seminarium — skal være knyttet en i et tilstrækkeligt antal klasser delt børneskole, hvor seminariets elever indøves i praktisk skolegerning efter en plan, der lægges af seminariet og godkendes af undervisningsmin.

Skolen kan enten være den stedlige kommuneskole, el. en skole, der opr. og drives af seminariet. F. t. (1953) er 6 af de til 7 statsseminarier knyttede ø. statsskoler, og af de 11 privatseminarier har 4 deres egne ø., således at kun 1 statsseminarium, men 7 privatseminarier benytter den kommunale skole som ø.; som oftest er ø. enten en købstadordnet skole undertiden med eksamensafdl. el. en landsbyordnet skole med 6 à 7 kl., men der er dog et enkelt landseminarium, der kun har en 3-klasset landsbyskole som ø., og i det hele er ø.ordningen et vanskeligt problem for landseminarierne. A. B.

Aall, Anathon (1867—1942), norsk filosof og psykolog, prof. i Oslo 1908; indførte den eksperimentelle psykologi i Norge. Har gjort sig bekendt ved undersøgelser over dybdesynet samt over hukommelsen, hvor han især har påvist indstillingens betydning for husken over kortere el. længere tidsrum. Foruden filosofihistoriske arbejder har han udg. Psykologi (1926) og Sosialpsykologi (1938). K. G-S.

Ånd, et ord, der opfattes og bruges med forskellig betydning alt efter den sammenhæng, hvori det står.

1. Ofte ensbetydende med sjæl, d. v. s. menneskets immaterielle væsen. Oprindelig antaget for et særlig let og luftigt stof, ordet afledet af ånde; senere opfattet som noget ganske ustofligt og evt. urumligt. Å. i denne betydning regnes af nogle for et selvstændigt væsen, en substans, der kan bevare sin eksistens efter legemets død, af nogle endv. for at kunne give sig til kende gennem andre personer (medier), at kunne materialisere sig el. på anden måde give sig fysisk til kende (spiritisme, åndetro). Med disse begrebsbestemmelser er der selvsagt ikke taget stilling til disse anskuelsers holdbarhed.

2. Ofte det s. k. højere sjæleliv, f. eks. hvad menneskene har forud for dyrene; sjælen som (fornuftigt) tænkende og villende i modsætning til sjælen som blot sansende og begærende; »fornuftsjælen«. I forlængelse heraf opfattes å. endda ofte som noget slet ikke sjæleligt, men som en helt anden faktor i menneskets natur. Den er det reflekterende, selvbevidste, målbevidst villende i modsætning til sjælen, der er det vegetative, vitale, ubevidst strømmende. De er væsensforskellige, hinanden modsatte el. endda fjendtlige momenter i menneskenaturen, således bl. a. hos Ludwig Klages, der optræder som sjælens forkæmper og åndens fjende. En lign. adskillelse, skønt oftest mindre skarp, ml. å. og sjæl kan også være forbundet med en omvendt vurdering. Å. er da det, som løfter os ud over det blot biologiske liv og skaber kultur, således hos de ty. filosoffer Eucken, Scheler. Spørgsmålet er herhjemme bl. a. behandlet af V. Kuhr.

3. Fremherskende tænke- og følemåde, f. eks. en tidsalders, nations el. klasses å. Bærende tankegang el. princip i et værk el. en institution, f. eks. lovens å. i modsætning til dens bogstav.

Litteratur: L. Klages: Der Geist als Widersacher der Seele 1929—32. V. Kuhr: Grundtræk af en Karakterologi, 1934. K. G-S.

Åndsfag, den gruppe af fag, der handler om emner, bag hvilke der ligger åndelig virksomhed. Det drejer sig bl. a. om historie, den politiske såvel som den kulturelle, idet deres

indhold er menneskelige handlinger og frembringelser, der udspringer af tanker, ideer, planer, beslutninger, som med et sammenfattende udtryk kan kaldes åndelig virksomhed. Litteratur-, kunst- og religionshistorie er udprægede å., og de samme emner i systematisk, ikke i historisk fremstilling naturligvis også. Modsætningen til å. er naturfag. Inddelingen i disse to grupper er dog ikke ganske tilfredsstillende, idet et fag som matematik ikke naturligt falder ind under nogen af dem. Tilsammen kan natur- og å. kaldes *kundskabsfag* el. *orienteringsfag*, og foruden disse må man regne med en gruppe, der kaldes *færdighedsfag*, gennem hvilke der meddeles en skoling i formelle færdigheder som at regne, skrive, læse, tegne samt hele den manuelle kunnen. K. G-S.

Andssvage, s. Åndssvaghed og Åndssvageforsorg.

åndssvage, Behandlingen af. Under behandlingen af åndssvage må man naturnødvendigt skelne ml. de forskellige årsager til åndssvagheden, dernæst de forskellige åndssvaghedsformer. Åndssvaghed (s. d.) er et symptom, hvis årsag kan være forskellig — akkurat ligesom hovedpine og epilepsi, og behandlingen må afpasses derefter. Af årsager kan nævnes bl. a. infektionssygdomme hos moderen i svangerskabet f. eks. røde hunde og forgiftninger, der kan forårsage hjernebetændelse hos fostret. Beskadigelser af hjerneskallen og dermed hjernen under fødslen og efter fødslen, f. eks. de tidlige hjerne- og hjernehindebetændelser af forskellig årsag f. eks. influenzavirus, syfilis, børnelammelsesvirus o. s. v. Også en hjerneaffektion højt op i barnealderen kan på den umodne hjerne være skæbnesvanger og er en ikke sjælden årsag til åndssvaghed, ligeså hjernesvulster af forskellig art. Alle de nævnte sygdomme kan være årsag til tilfælde indenfor de tre hovedgrupper af åndssvaghed (s. d.) og betegnes som exogene tilfælde.

Dertil kommer — vel nok den største part — de s. k. arveligt betingede tilfælde af åndssvaghed — også kaldet endogene tilfælde — hvoraf størstedelen indbefattes af de imbecile og de debile.

Mange åndssvage lider foruden af intelligensmanglen af nervøse sygdomme f. eks. hysteri, ungdomssløvsind og stemningssindslidelser, og et meget stort antal har desuden krampeanfald (epilepsi).

En stor del af de åndssvage har derfor psykiatrisk behandling behov; i hvert fald i en periode af deres liv. Sindslidelserne behandles på samme måde som hos sindssyge med chokbehandlinger, encefalografi o. lign. medicinske behandlinger og undersøgelser.

Iøvrigt kan behandlingen af åndssvage deles i to kategorier: den udadvendte, sociale behandling i kontrolleret familiepleje med lægeligt tilsyn og institutionsbehandlingen.

Institutionsbehandlingen omfatter først og fremmest den lægelige pleje og beskyttelse af de dårligste, idioterne og de imbecile, en behandling, som er samfundsmæssigt meget vigtig. Under fornuftig pleje og pasning af dertil uddannet personale kan størsteparten af disse få en lykkelig tilværelse indenfor en institutions rammer ved at blive beskæftiget på rette måde, og til dette formål er en lægelig behandling og vejledning nødvendig. Megen formålsløs uro kan konverteres til nyttigt arbejde på værksteder o. lign. En stor del af de imbecile kan ved årelang, systematisk beskæftigelse oplæres så meget, at de kan anbringes i kontrolleret familiepleje el. flyttes til mindre kolonier under åndssvageforsorgen, hvor kun et mindre opsyn er nødvendigt.

Institutionerne har dog også en anden opgave, nemlig oplæringen og den psykiatrisk-pædagogiske behandling af de karaktervanskelige debile unge el. skolebørn for at gøre disse modne til enten anbringelse i kontrolleret familiepleje el. til at klare sig selv i samfundet.

Denne psykiatriske behandling af de karakterinstabile, i lettere grad åndssvage, er efterhånden blevet en vigtig del af åndssvageforsorgens arbejde.

Det vedrører navnlig de debile i alderen 14—20 år altså efter skolegangens afslutning. Jo tidligere de svagtbegavede debile skoleelever, der i klasserne har vist karakterologiske vanskeligheder, henvises til institutionsbehandling, desto bedre vil det sociale resultat — den sociale helbredelse — blive. På institutionerne vil de unge mænd kunne uddannes i gartneri, landbrug og værkstedsarbejde og pigerne i vaskeri, systue, køkkenarbejde samt almindeligt husassistentarbejde ved et systematisk optræningsarbejde med efterskoleundervisning for de unge fra 15—20 år.

Foregår denne oplæring under passende effektivt psykiatrisk tilsyn, hvor der i de vanskelige perioder straks kan gribes ind — f. eks. over for akute sindslidelser el. dermed beslægtede tilstande, der ofte af ikke-sagkyndige opfattes som uartighed, kan man særdeles ofte opnå et socialt gunstigt resultat. Vigtigt er også det daglige, pædagogisk prægede miljø, disse unge befinder sig i på institutionerne i den vanskelige og oftest forlængede pubertetsperiode.

Ikke alle åndssvage har institutionsbehandling behov; mange kan straks anbringes i kontrolleret familiepleje med et økonomisk mindre tilskud under behørigt tilsyn af en til en institution knyttet socialrådgiver. (S. Åndssvageforsorgens kontrollerede familiepleje).

For mange åndssvage, særlig de i lettere grad åndssvage, vil det — enten de er anbragt i kontrolleret familiepleje el. inden udskrivningen fra en institution — være nyttigt,

at de er blevet steriliseret efter loven af 16. maj 1934 (om betimeligheden deraf s.: Åndssvageforsorg).

En kreds af forældre til laverestående åndssvage dannede i okt. 1951 en forældreforening kaldet »Kellers Minde«. Gennem foreningens formand har denne udtrykt ønske om, at ordet »åndssvag« bliver erstattet med »evnesvag« for at komme førstnævnte ords odiøse klang i befolkningen til livs. Betegnelsen er taget efter det norske officielle »evnesvak«.

Samtidig har man fra dansk officiel side ønsket ordet »alumne« erstattet med ordet »patient« og betegnelsen »anstalt« med »institution«. Indenfor medicinske kredse anses dog betegn. »hospital« mere korrekt i betragtning af den udstrakte psykiatriske terapi, der idag praktiseres på institutioner for åndssvage. G. V. B.

Andssvageforsorg. Forsorgen for åndssvage som sådan begyndte i Danmark 18. nov. 1855 med oprettelsen af en »Helbredelsesanstalt for Idioter« — det nuværende skolehjem Gl. Bakkehus i Rahbeks Allé — ved lægen Jens R. Hübertz (1794—1855). Indtil da var kun de vanskeligste åndssvage blevet anbragt rundt om på vore sindssygehospitaler. Hübertz' anstalt var en privat institution ligesom den — også i Kbh. — i 1865 af teologen Keller (1830—84) oprettede. Først langt senere blev de efter udvidelser selvejende offentlige institutioner med private bestyrelser under socialmin.s tilsyn gennem særforsorgsdirektøren. Indtil omkr. 1900 tilflød der disse institutioner rigelige private legater, hvilket ganske er ophørt siden staten har overtaget forsorgen for de åndssvage ved lov af 16. maj 1934 nr. 171 efter ikrafttræden af loven om offentlig forsorg af 20. maj 1933.

I forsorgsloven af 1933 bestemmer § 66, at staten drager omsorg for opdragelse, underhold, forsørgelse, kur og pleje af de åndssvage, der er forsorgstrængende, samt at staten overtager udgifterne fra månedsdagen efter datoen for anmodning om optagelse, når anmodningen er ledsaget af en fyldestgørende lægeerklæring samt en udtalelse fra det sociale udvalg.Lægeerklæringen kan enten være en besvarelse af det af socialmin. anerkendte skema el. en almindelig specialisterklæring, der sendes direkte til den nærmeste anstalts ledelse samt en »lille lægeerklæring«, der sendes til det sociale udvalg, som derefter har pligt til at sende en af ministeriet udarb. »trangserklæring« til anstaltsledelsen. I samme lovs § 134 gives retningslinier for børneværnets medvirken f. eks. fjernelse fra hjemmet og i § 142 bestemmes, at børneværnsforsorgen kan forlænges til 21. år, uanset at barnet befinder sig under åndssvageforsorg. § 254 i denne lov giver regler for pligten for det sociale udvalg, læger og skoleledere til at anmelde åndssvage under 16 år til nærmeste åndssvageanstalt (s. ndf.). Til brug for denne pligt findes særlige indberetningsskemaer, der sendes til den nærmeste anstalts ledelse.

Det sociale udvalg har pligt til at medvirke ved indlæggelsen på anstalt. Om politiets medvirken har justitsmin. udarb. særlige regler.

Lov om foranstaltninger vedr. åndssvage af 16. maj 1934 bestemmer i § 1, at forsorgen finder sted ved anbringelse på anstalt el. i kontrolleret familiepleje under anstaltens tilsyn. I de flg. paragraffer gives regler for inddragelse og udskrivning, hvilket sidste ikke kan nægtes af anstaltsledelsen, når inddragne »skønnes i stand til at klare sig selv og ikke vil være til ulempe for samfundet«. Patienten el. dennes pårørende kan indanke såvel inddragelsen som anstaltsledelsens nægtelse af udskrivning til socialmin., hvis afgørelse er endelig, selvom man selvsagt ikke vil nægte, at en sådan afgørelse indankes for domstolene. En stor del af de åndssvage skal inden udskrivning efter loven steriliseres, og i § 5 gives nøje regler for, hvornår anstaltsledelsen skal indstille en patient til sterilisation (s. d.). Grundmotivet er her, at de åndssvage, der ikke skønnes at være i stand til på forsvarlig måde at opdrage børn el. ved eget arbejde at forsørge dem, sættes ude af stand til at formere sig. Dog kan sterilisation også iværksættes, selvom udskrivning og dermed evt. formering ikke kan komme på tale, men hvis man derigennem kan lette den åndssvages anbringelse til friere former på selve anstalten. Sterilisation anbefales altså til gavn for den åndssvage selv, og udførelsen af denne operation kan f. eks. gøre det forsvarligt at undlade inddragelse under å. el. muliggøre den åndssvages overgang fra kontrolleret familiepleje til endelig udskrivning.

Anstaltsledelsens indstilling til socialmin. skal være ledsaget af en fyldig lægeerklæring om vedk. patient fra anstaltens overlæge spec. vedr. hele patientens liv og færden, familieforhold og behandles derefter i dette min. af et sterilisationsnævn bestående af en højesteretsdommer, en i socialpraktik kyndig person og en psykiater, der ikke har tilknytning til å. Uden dette nævns tilladelse kan vedk. patient ikke underkastes sterilisation d. v. s. vasektomi for mænds — og salpingektomi for kvinders vedk.

Skal åndssvage kastreres, hvilket er såre sjældent, bringes lov af 11. maj 1935 i anvendelse, en lov, der ikke alene gælder åndssvage, men også andre personer.

Den danske å. er delt i to af hinanden uafhængige afsnit, nemlig Østifternes Åndssvageanstalt og de jyske anstalter.

Østifternes Åndssvageanstalt optager patienter fra Kbh. og de sjællandske amter samt amterne Lolland-Falster, Bornholm og Færøerne og tillige fra øerne under Svendborg amt.

De jyske anstalter (Den Kellerske Åndssvageanstalt, Åndssvageanstalten i Ribe og Åndssvageanstalten i Vodskov) optager patienter fra Fyn og Jylland fra de ved anstalterne nærmest liggende amter.

Østifternes Åndssvageanstalt: Ebberødgård, adr.: Birkerød, med patienter af alle kategorier: lavtstående og arbejdsføre, rolige og urolige patienter. Under Ebberødgård hører tillige flere mindre anstalter som Ellenhus og Gripsholm for ældre kvinder, Birkehjem og Zoar som husholdningsskoler, observationshjemmet Tårnborg for børn, og børnehjemmet Hegnet.

Rødbygård, adr.: Rødbyhavn, med patienter af alle kategorier, samt en sikringsanstalt for farlige åndssvage.

Andersvænge, Slagelse, for asylister og arbejdsføre imbecile og debile, d. v. s. i lettere grad åndssvage. Til Andersvænge hører et alderdomshjem for kvinder i Sorø og et blandet beskæftigelseshjem og skolehjem i Ringsted.

Til disse tre anstalter er knyttet prøveudskrivning under et socialrådgivertilsyn — det drejer sig her overvejende om de arbejdsføre i lettere grad åndssvage (debile), hvoraf et ikke uvæsentligt antal senere kan udskrives fuldstændig af forsorgen efter at være praktisk oplærte på anstalten.

Endv. findes en række større el. mindre koloniplejehjem på Sjælland og Bornholm samt to store asylafd., Karens Minde i Kbh. og Gl. Mosehus-Lille Mosegård i Lyngby.

Østifternes Åndssvageanstalts kontrollerede familiepleje, Frederiksgade 19 ², Kbh. K., tager sig overvejende af den københavnske familiepleje og hjemmeplejepatienter i det øvrige område, samt har tilsynet med de ovennævnte større asylafdl. under området.

Skolehjemmet Gl. Bakkehus, Rahbeks Allé, Kbh. er en selvstændig anstalt, som modtager børn af begge køn til oplæring i skolefag og praktik. Børnene modtages fra hele Ø.A.s område, og børnene bor på skolen. For børn, der kan bo hjemme i Kbh. er oprettet eksternatskole. Skolehjemmet har sin egen koloni — Enø Overdrevsgård pr. Karrebæksminde —, hvortil skolehjemmet udskriver de bedste af sine elever til oplæring i landbrug.

Til de jyske anstalter hører Den Kellerske Åndssvageanstalt ved Bregning for alle typer patienter. Til denne anstalt hører tillige filialen Sølund i Skanderborg (halvasylister), øen Livø for vanskelige mænd og Sprogø for vanskelige kvinder, samt landbrugshjemmet Fuglekærgård. Den Kellerske Åndssvageanstalt har sit eget skolehjem samt tilsyn med flere eksternatskoler f. eks. i Århus, Horsens og Odense. Den store kontrollerede familiepleje administreres fra centralanstalten.

Åndssvageanstalten Vodskov med eget skolehjem. Under Vodskov hører filialen i Mariager for asylpatienter og en udstrakt kontrolleret familiepleje samt eksternatskoler.

Åndssvageanstalten i Ribe for alle patienttyper. Til anstalten hører filialen Løgumgård samt kontrolleret familiepleje og eksternatskoler.

Åndssvage i Danm. har ved fødslen samme retslige stilling som sjælssunde personer, de har i personlig og formueretslig henseende de samme rettigheder som andre mennesker, men iflg. lov om umyndighed og værgemål af 30. juni 1922 er der efter § 2 mulighed for formueretslig umyndiggørelse og efter §§ 3, 38 og 46 tillige for personretslig umyndiggørelse. I samme lov omtales lavværgemål, ligesom der i § 64 tages bestemmelse om de åndssvages civilretslige forpligtelser som erstatningsansvar o. lign.

Der er ikke skolepligt for åndssvage her i landet (i modsætning til Norge, hvor der er skolepligt for de i lettere grad åndssvage).

Iflg. § 1 i ægtskabsloven af 13. apr. 1938 må åndssvage ikke indgå ægtesab uden justitsmin.s tilladelse. En sådan tilladelse vil i reglen kun blive meddelt, såfremt retslægerådet skønner, at der ikke er nogen fare for overførelsen af åndssvaghed på afkommet; i reglen vil tilladelsen være betinget af, at den påg. lader sig underkaste sterilisation. Efter samme lov kan det offentlige efter § 42 omstøde et sådant ægteskab, der er indgået i strid med § 1, ligesom en ægtefælle kan søge sit ægteskab ophævet indenfor en vis tid, ifald vedk. mener, at dette er indgået på falske forudsætninger, d. v. s. uden kendskab til ægtefællens åndssvaghed.

Iflg. lov om foranstaltninger i anledning af svangerskab af 18. maj 1937 § 1 kan en svanger kvinde, der er lidende af åndssvaghed, få dette svangerskab afbrudt enten efter eget ønske el., hvis hun er ude af stand til at forstå betydningen af indgrebet, ved begæring fra det sociale udvalg, værge etc.

Arbejdsføre åndssvage, der opholder sig uden for anstalt, skal optages i sygekasse, når de i ikke uvæsentlig grad er i stand til at bidrage til eget underhold, d. v. s. når de er i en plads, hvor de modtager løn. Er en åndssvag patient i sygekasse, er han tillige berettiget til at modtage aldersrente, medens han derimod ikke på forhånd er berettiget til at modtage invaliderente, selvom denne ret teoretisk vil være til stede.

Åndssvage, der er anbragte i kontrolleret familiepleje, og som tjener fuld løn, har almindelig forsørgerpligt, d. v. s. vedk. må f. eks. betale alimentationsbidrag og kan udpantes efter de almindelige civilretslige regler.

Forskellige paragraffer i borgerlig straffelov af 24. juni 1939 tager hensyn til de åndssvage. Iflg. § 16 er således åndssvage i højere grad straffrie. I §§ 17 og 70 omtales særlige regler vedr. anbringelse af de i lettere grad åndssvage, i § 217, stk. 3, omtales strafansvaret for den, der udenfor ægteskab har sam-

leje med en kvinde, der er optaget under en åndssvageanstalts varetægt, altså også for patienter anbragte i kontrolleret familiepleje. § 219 og flg. fremhæver strafansvaret for personalet på åndssvageanstalterne, ifald de kønsligt misbruger en på en sådan anstalt optagen person.

I § 4 i lønnings- og pensionsreglementet for åndssvageanstalterne omtales endv. dettes personales tavshedspligt vedr. de under åndssvageforsorg optagne patienter. G. V. B.

Åndssvageforsorgens kontrollerede familiepleje. Den første egentlig organiserede anbringelse af åndssvage i k. f. tog sin begyndelse omkr. midten af forrige årh. ved Chemnitzanstalten i Sachsen — til dels inspireret af den i århundreder praktiserede private familieforplejning af sindssyge i den lille belgiske by Gheel.

I Danm. findes på finansloven 1879—80 den første bevilling til etablering af k. f. for åndssvage; men det første halve hundrede år derefter var det et temmelig beskedent antal patienter, der anbragtes på denne måde.

Socialreformens gennemførelse gav k. f. en betydelig vækst. Dette skyldtes for det første, at de nye lovregler om indberetning af åndssvage (s. Indberetningspligt) (forsorgslovens § 254) gav en så stor tilgang til forsorgen, at manglen på anstaltspladser blev meget følelig; men det skyldtes også en voksende erkendelse af f.s betydning som et led i behandlingen af de i lettere grad åndssvage.

Åndssvagevæsenets k. f., der pr. 1. jan. 1952 omfattede ialt 7530 pt., har således to hovedopgaver: dels en rent forsorgsmæssig — dels en lægelig-pædagogisk.

Hvor det drejer sig om pt., der ikke er modtagelige for en egentlig undervisning el. oplæring og som ikke er i besiddelse af særlige karaktervanskeligheder el. iøvrigt kræver særlig pleje og pasning, der gør anstaltsophold påkrævet, vil man i reglen søge påg. anbragt i k. f. Sådanne anbringelser vil normalt kun kunne etableres hos nære slægtninge — hyppigst i egne hjem. Denne »hjemmepleje« omfatter pt. af alle aldersklasser. Mens der normalt ikke ydes tilskud til børn i egne hjem, over for hvilke forældrene jo har forsørgerpligt, betales der for pt. over 18 år et mdl. beløb, der varierer efter pt.s tilstand og de dermed forbundne krav til hjemmet.

K. f.s tilsynsførende aflægger et par gange årligt besøg i hjemmene. Hvor det drejer sig om landanbringelser, er disse tilsyn ofte af ren formel karakter, idet anbringelsen ligesom »hviler i sig selv«. På landet findes let noget at beskæftige den åndssvage med, og han er mindre udsat for drillerier end i et bysamfund.

De større byers forhold er iflg. sagens natur mindre egnede for k. f. — ikke mindst under de nuværende vanskelige boligforhold, hvor det ofte er svært at få opfyldt de krav, der fra tilsynets side må stilles til plads og hygiejniske forhold.

I Kbh., hvor der jan. 1952 er anbragt ca. 625 pt. i hjemmepleje, føres således noget hyppigere tilsyn, og lægerne ved k. f.s poliklinik har nær kontakt med hjemmene. Endv. driver k. f. et beskæftigelseshjem, hvor pt., hvis forældre er borte fra hjemmet om dagen, kan beskæftiges ved vævning, halmfletning og mere primitivt arbejde.

Som en udbygning af k. f. forefindes plejecentraler, der kan modtage 5—c. 40 pt.er. Disse er her anbragt under mere hjemlige og familiære forhold end den store anstalt er i stand til at byde, og da der i reglen er knyttet lidt landbrug el. gartneri til plejecentralen, opnår man ofte, at selv temmelig sløje pt. kommer i gang med en el. anden lille daglig dont til gavn og glæde for dem selv.

Foruden denne rent forsorgsmæssige form for k. f. foretager åndssvageforsorgen k. f.-anbringelser som et led i den lægelig-pædagogiske behandling af de i middel og lettere grad åndssvage unge.

Sådanne anbringelser finder hyppigst sted i fortsættelse af et anstaltsophold, idet anstalternes hovedopgave med disse unge netop er den at kvalificere dem til en tilværelse, der ligger så nær som muligt det normale liv. Såfremt indikation foreligger, vil der — forinden udskrivning fra anstalt til familiepleje — i reglen være foretaget sterilisation af påg. (s. Sterilisation).

Da de åndssvage ikke er modtagelige for en faglig oplæring med tilhørende teoretisk undervisning, vil arbejdsfelterne og anbringelsesmulighederne på forhånd være begrænsede. De unge piger kommer for størstedelen til husligt arbejde, mens mændene hovedsagelig beskæftiges ved landbrug. I reglen foretrækkes som plejehjem mindre hjem, hvor mand og kone selv går med i det daglige arbejde, og hvor der ikke er andre tjenestefolk. Benyttelse af et plejehjem finder først sted efter nærmere vurdering af hjemmet, hvori bl. a. indgår en udtalelse fra det stedlige socialudvalg.

I tidens løb har forsorgen samarbejdet med et stort antal plejehjem, og ud fra erfaringen om, hvilke opgaver det enkelte hjem kan klare, og hvilken type pt., der egner sig bedst for det, vil det i reglen være muligt at placere en pt. under de forhold, der tjener ham bedst. De økonomiske vilkår for anbringelsen i familiepleje er meget forskellige og kan variere fra, at der gives tilskud fra forsorgen, til at der af plejehjemmet ydes normal løn. Naturligvis er de også afhængige af det for hånden værende udbud af arbejdskraft.

Mens forsorgen på den ene side ønsker, at en pt. skal have et passende vederlag for sit arbejde, vurderer man på den anden side den indsats, der skal gøres af plejehjemmet. Der stilles mange krav til et plejehjem, der skal

beskæftige og oplære pt., sørge for hans personlige renlighed og hans tøj, helt el. delvis administrere hans pengesager, have føling med, hvorledes han anvender sin fritid o.s.v., og der er næppe tvivl om, at mange pt., der kommer til at klare sig selv, for en stor del kan takke en husbonds el. madmors tålmodighed for, at de er nået så vidt.

Hvor egen familie erklærer sig villig til at tage en pt. i familiepleje, og hjemmets forhold findes egnede, kan sådanne anbringelser etableres. Der skaffes da i reglen pt. en plads udenfor hjemmet, og ikke ganske få lettere åndssvage gør i dag fyldest ved rutinemæssigt fabriksarbejde el. lign. og tjener tarifmæssig løn.

Som en overgangsform fra anstalt til anbringelse i private hjem benytter familieplejen også for den her nævnte kategori af åndssvage plejecentraler el. kolonier, hvor de unge, samtidig med at de modtager oplæring, kan vænne sig til det friere liv. Disse hjem benyttes også ved midlertidige indlæggelser, hvor en pt. f. eks. ikke har kunnet klare sig i sin plads, men genindlæggelse på anstalt ikke skønnes påkrævet.

Tilsynet med de i k. f. anbragte pt. varetages dels af socialt skolede inspektører, dels af forsorgens læger. De jyske åndssvageanstalter samarbejder desuden med plejehjemsforeningerne og fører på den vis et lokalt tilsyn, mens Østifternes Åndssvageanstalt har godt en halv snes lokale tilsynsførende spredt over sit område — fortrinsvis lederne af anstaltens småinstitutioner.

Mens k. f. ved de jyske anstalter Bregning, Vodskov og Ribe er knyttet direkte til anstalten og ledes af dennes overlæge, findes der for Østifternes Åndssvageanstalts område en selvstændig kontrolleret familiepleje med egen overlæge og med poliklinik og administrationskontor i Kbh. For særlig vanskelige pt. har østifternes tre hovedanstalter, Ebberødgård, Rødbygård og Andersvænge dog de seneste år haft en særlig familiepleje (prøveudskrivning) i anstaltens umiddelbare nærhed og under ledelse af anstaltsoverlægen.

Såfremt en familieplejept. gennem en periode viser evne til at klare sig, vil han normalt få tilladelse til at prøve friere forhold, og får man indtryk af, at det går, tages spørgsmålet om definitiv udskrivning op.

En del af de i lettere grad åndssvage opnår justitsmin.s tilladelse til indgåelse af ægteskab, og påg. anbringes da i reglen i f. hos ægtefællen, indtil man gennem en periode har fået erfaring for, om udskrivning kan anses for forsvarlig.

Som det vil ses, er k. f. et temmelig omfattende forsorgsapparat, og den skaber med sine stærkt differentierede anbringelsesmåder muligheder for under betryggende former at bringe de åndssvages tilværelse så nær som muligt den normale eksistens.

Litteratur Erik Thisted-Jensen: Problemer i dansk åndssvageforsorg, 1951. Nordisk Tidsskrift for Åndssvageforsorg. Østifternes Åndssvageanstalts beretninger.

E. T-J.

Åndssvagelovgivning, s. Åndssvageforsorg.

Åndssvageundervisning. I socialreformen, lov nr. 181 af 20. maj 1933 om off. forsorg § 254, stk. 2, pålægges det socialudvalgene at indberette til åndssvageforsorgen »alle de børn, der p. gr. a. manglende udvikling i påfaldende grad er ude af stand til at følge med i den normale skoleundervisning« og i samme paragrafs stk. 3 pålægges det enhver læge og enhver leder af en statsskole, kommunal el. privat skole at foretage indberetning til det påg. socialudvalg om sådanne børn. For diagnosticeringen af disse svagt begavede børn spiller intelligensundersøgelsen en afgørende rolle, men er dog ikke eneste kriterium. Sædvanligvis regnes IK = 75 som øverste grænse for åndssvaghed. Inddrages børn med IK under 75 under åndssvageforsorgen, udgår de af folkeskolens undervisning; men dette er ikke ensbetydende med, at undervisningen dermed opgives, i hvert fald ikke for de debile børn (IK 50—75). Man kan nogenlunde gå ud fra, at imbecile og idioter, d. v. s. børn med IK under 50, ikke er modtagelige for skoleundervisning; men de debile børn, som inddrages under åndssvageforsorgen, undervises i denne forsorgsgrens skoler, hvoraf der i Jylland findes 2 internatskoler (Den Kellerske Åndssvageanstalts skole i Bregning og Vodskov Åndssvageanstalts skole) samt 7 eksternatskoler (Århus, Odense, Horsens, Randers, Vejle, Esbjerg og Aalborg) og på øerne (under Østifternes Åndssvageanstalt) skolehjemmet på Gl. Bakkehus i Kbh. Endelig fandtes en privat eksternatskole for åndssvage børn i Kbh. (Bjerregaard & Jerslevs skole), som i efteråret 1952 blev afløst af Ø. Å.s egen eksternatskole, og samtidigt etableredes en eksternatskole i Gladsakse, ligeledes under Ø. Å. På åndssvageforsorgens skoler undervises ialt c. 1000 debile børn i alderen 7 à 8 år til 16 à 17 år. Flere eksternatskoler ventes oprettet i de nærmeste år.

Ved tilrettelægningen af undervisningen på åndssvageforsorgens skoler tages i videste omfang hensyn til hvert enkelt barns kapacitet, og der skønnes over, hvad det har mest nytte af at lære. Af intelligensundersøgelsens resultat kan man slutte sig til en hel del om hvert enkelt barns muligheder i skolen, men andre faktorer som dårligt helbred, mere el. mindre udtalte sansedefekter, tidligere miljøforhold, emotionelle forstyrrelser kan medføre ringere fremgang (overalt el. i et bestemt fag), end man egentlig havde kunnet vente. Af hemmende faktorer inden for debile børns intelligens kan nævnes defekter vedr. perception (ignorerer i forbavsende grad omgivelserne, modtager vel sensoriske påvirkninger, men danner sig ikke nogen klar mening el. organiserer dem i et hele), opmærk-

somhed (som hyppigt kan begrundes med opm.s afhængighed af interessen for hvervet), association (mental fattigdom og træghed, langsom og dårligt organiseret reproduktion af forestillingerne), hukommelse (defekt hukommelse tyder oftest på manglende interesse el. emotionel instabilitet), forestillingsindhold (forest. er oftere af visuel end af auditiv art, hvorfor det debile barn lærer dårligt gennem verbal instruktion; forest. er i særlig grad upålidelige og ustabile og reproduceres trægt), tænkning (defekt p. g. a. det debile barns suggestibilitet; det griber en tilfældig tanke og udelukker resten, arbejder derfor ulogisk). Intelligensdefekter sætter en snæver grænse for, hvor langt et barn kan nå frem. For så vidt er temperaments- og karakterdefekter mere taknemmelige at arbejde med. Sådanne forekommer oftere hos debile end hos normale børn, hvilket ikke behøver at betyde større arvelig belastning. Man kan ikke afvise den mulighed, at disse defekter er opståede, fordi de debile ikke har formået at indordne sig under omgivelserne med samme selvfølgelighed som de normale. Et uegnet miljø (også skolemiljø) kan undertiden medføre så svære emotionelle forstyrrelser hos et barn, at det skønt normalt begavet kan synes åndssvagt (pseudodebilitet). P. g. a. disse forhold findes der i åndssvageundervisningen ingen skarp skillelinje ml. undervisning og opdragelse. Skolemiljøet lægges an således, at det ængstelige, det indesluttede, det upålidelige, det asociale barn vinder tryghed og sikkerhed og dermed frimodighed, naturlig selvfølelse, venlig indstilling, social tilpasning. Midlerne er anbringelse af barnet ml. kammerater på nogenlunde samme standpunkt, lærerens venlighed og tålmodighed, men først og fremmest, at de krav, der stilles til det, er overkommelige for det, og at arbejdet derved og gennem anvendelse af inspirerende, anskueligt og trindelt materiale bliver lystbetonet. Gennem konkret materiale (Montessori, Decroly, Fröbel) får børnene lejlighed til at tilegne sig en mængde forestillinger, som normale børn i samme alder forlængst ad de forskelligste veje har tilegnet sig, de får øvet deres motorik, og gode arbejdsvaner begynder at opstå. Det manuelle arbejde danner gennem hele skoletiden et meget vigtigt led i såvel arbejdet med færdighedsfagene som orienteringsfagene. *Færdighedsfagene* (dansk, regning, skrivning): Man sætter sig som mål at lære børnene at læse en lettere tekst med forståelse, at skrive fristile (breve) på egen hånd, at benytte de simpleste regnefunktioner i dagligdags situationer, spec. regning med penge. P. g. a. den stærke spredning inden for en klasse (alm. 12—15 børn) i henseende til nedsat tilpasningsevne, intelligens, karakter o. s. v. findes klasseundervisningsformen komplet uanvendelig, og man benytter sig i å. af en til det yderste individualiseret undervisningsform med et særligt undervisningsmateriale, som er kendetegnet ved trindeling af stoffet efter vanskelighed; hvor det er nødvendigt, indføres en letfattelig arbejdsanvisning for at give barnet lejlighed til selv at overvinde en vanskelighed; efter passende afsnit følger en diagnostisk prøve, der for både barnet og læreren afslører, om der er visse elementer, der trænger til øget træning. Gennem et sådant tilrettelagt træningsarbejde, hvor hvert enkelt barn altid har fornemmelsen af, at det vinder frem, tilegner det sig ikke alene nyttige færdigheder, men positive karakteregenskaber fremmes og fæstnes: koncentration, gode arbejdsvaner, hensyntagen, selvstændighed. Usund kappestrid bortfalder, og det samme gælder snyderi, idet ethvert barn, når en prøve mislykkes, kan indse, at det betaler sig at arbejde solidt. *Orienteringsfagene:* Opdeling i historie, geografi o. s. v. finder ikke sted. Stoffet opdeles i stedet i emner udelukkende fra dagliglivet. Gennem arbejdet med emnerne, der er afpasset efter børnenes sociale, fysiske og mentale udviklingsstandpunkt, erhverver de sig kundskaber og færdigheder og øves i samarbejdets kunst i gruppen, der planlægger og gennemarbejder stoffet. De mærker her værdien af at kunne beherske færdighedsfagene dansk, regning og skrivning. Mottoet er: Ingen læremåde er så effektiv som direkte erfaring. Læreren skaffer børnene lejlighed til at gøre erfaringer. Man foretager ekskursioner, hvorunder der observeres, spørges, noteres. Det således lærte suppleres med læsning, påhøren, billedstof, lysbilleder o. s. v., og til slut bearbejder børnene deres viden om emnet gennem skriftlig besvarelse af spørgsmål el. gennem udarbejdelse af rapporter el. stile. Under hele arbejdet får børnene lejlighed til manuel beskæftigelse i forbindelse med emnet (tegning, maling, modellering o. s. v.). For mindre børn vælges emner, som skønnes bedst egnede til at give hvert barn aktiv erfaring i dets forhold til dagligdags situationer i dets nærmeste omgivelser, så det bedre forstår at indrette sin adfærd efter disse omgivelser (eks. på emner: Hjem og familieliv — vor by — havens og parkens fugle — årstiderne). Emnerne for større børn skulle give hvert barn bedre forståelse af arbejde i dets omgivelser og andre steder, forståelse af, hvorledes varer produceres og transporteres, hvorledes man forsyner sig med føde og klæder, og hvorledes man i forskellige retninger beskæftiger sig, også i fritiden o. s. v. Emnerne er mere omfattende og behandles mere detailleret end de ovenfor nævnte for mindre børn (eks. på emner: Huse, hvordan og hvoraf de bygges, opvarmning, belysning — kommunikationsmidler — livet i vor by — geografiske emner).

A. har som nævnt gennemgående et manuelt islæt og praktiske fag som tegning,

sløjd, frit skabende arbejde, håndarbejde, skolekøkkengerning, gymnastik, sang, musik og dans får deres rigelige plads i undervisningsplanen.

I al undervisning lægges ikke alene vægt på børnenes tilegnelse af kundskaber og færdigheder, men nok så meget på deres opdragelse og på tilfredsstillelse (evt. først vækkelse) af deres aktivitetstrang. E. F.

Åndssvaghed. »Ved å., der ligesom epilepsi er et samlebegreb d. v. s. betegnelsen for cerebrale defekttilstande af meget forskellige årsager og udbredelse, forstås en medfødt (nedarvet) el. i tidligste år erhvervet sjælelig defekttilstand, som i første række rammer forstandslivet, men som dog alleroftest ledsages af mere el. mindre udtalte forstyrrelser på følelses-, handlings-, driftslivets område. Forstandsmangler er imidlertid det mest bestemmende — klinisk, diagnostisk, praktisk-pædagogisk og socialt — i modsætning til forholdet ved psykopatierne.« (Wimmer).

Den da. psykiater Joh. Nørvig definerer å. således: »Åndssvag er den person, hvis evner er så ringe udviklede, at han ikke er el. har været i stand til gennem normal undervisning at tilegne sig et sådant minimum af kundskaber og gennem normal oplæring at gøre så mange erfaringer, at han kan nå til el. er nået til på egen hånd at klare sig i livet«. Dette sidste er dog ikke ganske rigtigt, idet ikke helt få åndssvage efter den rette behandling og oplæring kan nå til at stå på egne ben.

Som helhed må man altså sige, at de åndssvage ikke alene viser en isoleret nedsat intelligens, men tillige en »forkrøbling« af hele personligheden.

Man skelner herhjemme praktisk ml. tre typer åndssvage:

1) Idioterne, de laveststående individer, som ikke er i stand til at passe deres egne fornødenheder selv, varierende med en intelligenskvotient fra 0—35 svarende til intelligensalderen 0—5,25 år (beregnet efter dansk standardiseret revision af Binet-Simon 1943),

2) de imbecile, som i nogen grad kan oplæres til at klare deres egne fornødenheder og for en dels vedk. beskæftiges med lettere, primitivt arbejde inden for en institutions mure. Disses intelligenskvotient varierer fra 35 til 55 svarende til højeste intelligensalder 8,25 år og

3) de debile, d. v. s. de i lettere grad åndssvage, der næsten alle kan oplæres til at passe deres egne fornødenheder inden for rimelige grænser, og som for de bedstes vedk. vil kunne oplæres praktisk til at klare sig selv i samfundet, hvis deres følelsesliv iøvrigt ikke er defekt el. dog lader sig pædagogisk påvirke. Intelligenskvotienten varierer her fra 55 til 75 (en tilfældig sat, noget kunstig, øverste grænse, og overgangen til sinkegruppen må selvsagt være flydende). Intelligensalderen ligger fra 8,25 til 11,25 år. G. V. B.

Åndsvidenskabelig psykologi, en retning i nyere psykologi, især repræsenteret ved Wilh. Dilthey og Eduard Spranger. Den er kendetegnet ved, at man til forståelse af mennesket mest støtter sig til de s.k. åndsvidenskaber, historie, litteratur- og kunsthistorie og filosofi, og at man på den anden side vil skabe en psykologi, som kan nyttiggøres for disse videnskaber. Især vil man forstå mennesket som en meningsfuld, formålsvirkende helhed, hvis struktur det gælder om at klarlægge, og hertil mener man ikke at kunne bruge den naturvidenskabeligt-forklarende psykologi, hvilket blev udtrykt i Diltheys programskrift: Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie (1894). Å. p. stræber endv. mod en forståelse af den enkelte, og i sidste instans enestående individualitet, et mål, som imidlertid ikke kan nås med videnskabelige metoder. Den har derfor begrænset sig til en inddeling af menneskene i typer efter deres fremherskende vurderinger og livsholdninger, som det f. eks. er sket i Sprangers Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit (1921). Området ordner han under synspunkterne: Forstående psykologi, struktur-psykologi, udviklings-psykologi og type-psykologi. Berettigelsen af en specielt å. p. skulle søges i, at den menneskelige ånd og kulturfænomenerne opviser principielt andre egenskaber end den »udenmenneskelige« natur, og at disse egenskaber kun lader sig klarlægge med andre metoder end de naturvidenskabelige. Dens grundbegreber bliver sådanne som »at forstå« og »mening«. At forstå udlægges som dette »at fatte åndelige sammenhæng som meningsfulde«, og mening har »det, der er indordnet i en værdihelhed som et konstituerende led.« Den relative uklarhed i disse bestemmelser i forbindelse med, at helhedsbetragtninger efterhånden på forskellig måde gøres gældende i alm. psykologi, og endelig dette, at de nævnte metoder synes at kunne anvendes ret vilkårligt, har bidraget til at begrænse retningens udbredelse og betydning. K. G-S.

Årsag kaldes en begivenhed A, der går forud for en anden begivenhed B, og som er en nødvendig forudsætning for, at B indtræder: B kaldes i denne forbindelse virkningen, og hele forholdet ml. A og B betegnes som et å.s- el. kausalitetsforhold (af lat. *causa*, å.). F. eks. kan en bestemt hjerneskadigelse være å. til forekomsten af bestemte psykiske forstyrrelser, og den er det, hvis disse forstyrrelser ikke ville have forekommet uden den forudgående beskadigelse. *Årsloven* (kausalitetsprincippet) udtrykker, at enhver forekommende begivenhed har en å. I formen: Samme å. har altid samme virk-

ning, betegnes den ofte som legalitets- (lovmæssigheds-)princippet, og den anses i reglen for at være en nødvendig grundforudsætning for al empirisk videnskab, også for psykologien. (Om dens problematik, s. Determinisme, Viljens frihed). — Å.s-troen opstår ret tidligt hos børn, efter nogles opfattelse pa grundlag af en ren association, d. v. s. når A tilstrækkelig tit er efterfulgt af B, så anser barnet A for at være å. til B. Dette er Hume's teori om å.s-troens opståen, ikke blot hos børn, men i det hele taget. Herimod taler, som bl. a. W. Stern anfører, at børn tit regner med en å.s-sammenhæng på grundlag af en enkelt iagttagelse. At den umiddelbare følgen-efter-hinanden påtvinger ós en å.s-tro, kan illustreres ved, at hvis et lys går ud i en stue umiddelbart efter, at et skud har lydt, opfattes skuddet som å. til, at lyset gik ud, selv om der ingen objektiv forbindelse er ml. de to begivenheder. Oplevet kausalitet er ikke nogen garanti for virkelig kausal forbundethed. Det er videnskabens opgave gennem undersøgelse af, hvordan begivenheder varierer med hinanden, at udrede de sande el. sandsynlige å.s-sammenhæng. Et forsøg på at forklare en begivenhed vil oftest afsløre, at den ikke har en enkelt å. men skyldes en række omstændigheder el. betingelser, der hver for sig er lige nødvendige for dens indtræden. Derfor bruges ordet å. relativt lidt i videnskabelige fremstillinger, selv om å.s-begrebet ligger til grund for de givne forklaringer. En betoning af betingelsernes mangfoldighed betegnes ofte som konditionisme el. konditionalisme (af lat. *conditio*, betingelse).

Litteratur: K. Kroman: Vor Naturerkendelse, 1883. H. Høffding: Den menneskelige Tanke, 1910. Niels Bang: Årsagsforestillingen, 1925. J. Jørgensen: Filosofiske Forelæsninger, 1935. N. Bohr: Atomteori og Naturbeskrivelse, 1929. E. Mach: Erkenntnis und Irrtum, 1905. Ph. Frank: Das Kausalgesetz und seine Grenzen, 1932. K. Popper: Logik der Forschung, 1935. A. Michotte: La perception de la causalité, 1946. K. G-S.

Årskarakter, udtryk for lærerens endelige bedømmelse af elevens standpunkt ved undervisningens ophør. Ved alle eksamensberettigede skolers afsluttende eksaminer udgøres efter nærmere derom fastsatte regler eksamensresultatet af gennemsnittet af årskarakterer og eksamenskarakterer, og der kræves for at bestå en eksamen et vist gennemsnit, forskelligt for de forskellige eksaminer, såvel af årskarakterer som af eksamenskarakterer. Ved eksaminer fra kursus gives kun eksamenskarakterer.

Årskaraktererne fastsættes af faglærerne; de gives i alle fag undtagen religion, samt for orden med skriftlige arbejder. Som udtryk for sin foreløbige bedømmelse af elevens standpunkt giver læreren i december, såfremt skolen har sommereksamen, i 1. halvdel af oktober, såfremt skolen har forårseks., en terminskarakter (s. d.). Med støtte i denne gives årskarakteren ved undervisningens ophør. I de fag, i hvilke der holdes skriftlig eksamen, afholdes under skolens kontrol en prøve umiddelbart før der gives termins- og årskarakter. I gymnasiet drøftes umiddelbart før fastsættelsen af de enkelte termins- og årskarakterer elevernes standpunkt i de enkelte fag på et møde af den pågældende elevs faglærere under rektors forsæde. H. C.

Årskursus, se Legemsøvelser, Danmarks Højskole for og Lærerhøjskole, Danmarks.